

UMCS

UNIwersytet MARIi CURIE-SKŁODOWSKIEJ
W LUBLINIE

mgr Adrian Rafał Szumowski
DYNAMIKA SIŁY W PÓŹNOWESTFALSKIM
ŚRODOWISKU MIĘDZYNARODOWYM

**Rozprawa doktorska napisana
pod kierunkiem
prof. dr hab. Marka Pietrasia**

*„Jeśli zostało ono skomponowane pięknie i zgrabnie,
osiągnąłem to, czego pragnąłem.
A jeśli jest marnie i przeciętne,
to widocznie tylko na tyle było mnie stać.”*
2Mch 15,38

LUBLIN 2018

Wstęp.....	7
Rozdział 1:	
Istota i specyfika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.....	21
1.1. Istota siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.....	22
1.1.1. Podstawowe wyzwania dla sformułowania teorii siły w środowisku międzynarodowym.....	25
1.1.2. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – ewolucja teorii.....	30
1.1.3. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – przegląd teorii.....	37
1.1.4. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – teorie zachodnie.....	38
1.1.5. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – teorie niezachodnie.....	47
1.1.6. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.....	63
1.2. Specyfika siły jako dynamicznej kategorii w nauce o stosunkach międzynarodowych.....	91
1.2.1. Siła w środowisku międzynarodowym – historia rozwoju.....	93
1.2.2. Kryteria stratyfikacyjne środowiska międzynarodowego.....	94
1.2.3. Charakterystyka przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego.....	108
1.2.4. Charakterystyka westfalskiego środowiska międzynarodowego.....	152
1.2.5. Charakterystyka późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego.....	192
1.3. Konkluzja.....	217
Rozdział 2:	
Uwarunkowania dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.....	228
2.1. Megatrendy rozwojowe.....	230
2.2. Przesunięcie od „rządzenia” w kierunku „zarządzania”.....	234
2.2.1. Czynniki dynamizujące oś władzy.....	235
2.2.2. Rozwój demograficzny społeczności ludzkiej.....	238
2.2.3. Narodowe przebudzenie.....	256
2.2.4. Kierunki i siła migracji.....	279
2.2.5. Wartości na osi władzy.....	298
2.2.6. Interakcje z pozostałymi osiami.....	306
2.3. Przesunięcie od „zniszczenia” w kierunku „identyfikacji”.....	309
2.3.1. Czynniki dynamizujące oś efektywności.....	310
2.3.2. Robotyzacja.....	324
2.3.3. Telekomunikacja.....	345
2.3.4. Infrastruktura krytyczna.....	367
2.3.5. Wartości na osi efektywności.....	405
2.3.6. Interakcje z pozostałymi osiami.....	417
2.4. Przesunięcie od „hierarchii” w kierunku „sieci”.....	422
2.4.1. Czynniki dynamizujące oś organizacji wewnętrznej podmiotu.....	425
2.4.2. Przywództwo.....	432
2.4.3. Biurokracja.....	454
2.4.4. Silnie zmotywowane jednostki.....	465
2.4.5. Wartości na osi organizacji wewnętrznej podmiotu.....	475
2.4.6. Interakcje z pozostałymi osiami.....	485
2.5. Konkluzja.....	487
Rozdział 3:	
Zakres przedmiotowy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.....	490
3.1. Hard Power.....	491
3.1.1. Hard Power – teoria oraz ewolucja.....	495
3.1.2. Hard Power – narzędzia, strategia i ograniczenia.....	540

3.1.3. Hard Power – kryteria wyłonienia narzędzi.....	541
3.1.4. Hard Power – charakterystyka narzędzi.....	551
3.1.5. Hard Power – implikacje strategiczne.....	680
3.1.6. Hard Power – interferencja z soft Power.....	683
3.2. Soft Power.....	687
3.2.1. Soft Power – teoria oraz ewolucja.....	689
3.2.2. Soft Power – narzędzia, strategia i ograniczenia.....	701
3.2.3. Soft Power – kryteria wyłonienia narzędzi.....	703
3.2.4. Soft Power – charakterystyka narzędzi.....	706
3.2.5. Soft Power – implikacje strategiczne.....	764
3.2.6. Soft Power – interferencja z hard Power.....	766
3.3. Smart Power.....	768
3.4. Konkluzja.....	774
Rozdział 4:	
Zakres podmiotowy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym....	776
4.1. Klasyfikacja podmiotów w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.....	777
4.2. Państwa narodowe.....	778
4.2.1. Ewolucja państwa narodowego.....	779
4.2.2. Hipermocarstwo.....	798
4.2.3. Mocarstwa pierwszego rzędu.....	816
4.2.4. Mocarstwa drugiego rzędu i państwa średnie.....	860
4.2.5. Państwa wirtualne.....	891
4.2.6. Państwa dysfunkcyjne.....	906
4.2.7. Forma stosowania siły przez państwa narodowe.....	927
4.2.8. Ograniczenia stosowania siły przez państwa.....	930
4.3. Podmioty ponadpaństwowe.....	934
4.3.1. Typologia podmiotów ponadpaństwowych.....	943
4.3.2. Uniwersalne organizacje globalne.....	947
4.3.3. Wyspecjalizowane organizacje globalne.....	962
4.3.4. Organizacje międzyrządowe o charakterze integracyjnym.....	980
4.3.5. Klasyczne organizacje międzyrządowe.....	992
4.3.6. Sojusze międzyrządowe.....	1004
4.3.7. Formy stosowania siły przez podmioty ponadpaństwowe.....	1010
4.3.8. Ograniczenia stosowania siły przez podmioty ponadpaństwowe.....	1014
4.4. Podmioty subnarodowe.....	1016
4.4.1. Ewolucja podmiotów subnarodowych.....	1023
4.4.2. Typologia podmiotów subnarodowych.....	1027
4.4.3. Transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego.....	1030
4.4.4. Korporacje transnarodowe.....	1036
4.4.5. Subnarodowe podmioty o charakterze kryminalnym.....	1045
4.4.6. Subnarodowe podmioty o charakterze terrorystycznym.....	1054
4.4.7. Formy stosowania siły przez podmioty subnarodowe.....	1065
4.4.8. Ograniczenia stosowania siły przez podmioty subnarodowe.....	1069
4.5. Konkluzja.....	1071
Rozdział 5:	
Perspektywy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.....	1073
5.1. Metodologia konstrukcji prognozy.....	1073
5.2. Prognozowany zakres przedmiotowy dynamiki siły.....	1074
5.2.1. Technokatastrofa.....	1076
5.2.2. Technopolis.....	1090

5.2.3. Fin de siècle.....	1099
5.2.4. Stagnacja.....	1108
5.2.5. Załamanie się cywilizacji.....	1116
5.2.6. Konkluzja.....	1128
5.3. Prognozowany zakres podmiotowy dynamiki siły.....	1131
5.3.1. Rzymskie Chiny.....	1135
5.3.2. Zimna Wojna 2.0.....	1152
5.3.3. Powrót do Westfalii.....	1157
5.3.4. Nowe średniowiecze.....	1170
5.3.5. Imperium niestabilności.....	1179
5.3.6. Konkluzja.....	1190
5.4. Konkluzja.....	1192
Zakończenie.....	1199
Bibliografia.....	1207

Wstęp

Obyś żył w ciekawych czasach, jak głosi stare chińskie przekleństwo. Współczesne środowisko międzynarodowe wydaje się ze wszech miar odpowiadać definicji ciekawych czasów. Z jednej strony zaobserwować można zmierzch starego świata, świata *państw narodowych* oraz sprawdzonych wzorców zachowań zarówno w życiu społecznym, politycznym jak i międzynarodowym, z drugiej natomiast wyłaniają się nowe, jeszcze embrionalne struktury oraz mechanizmy służące ekspresji społecznej, politycznej oraz międzynarodowej jednostek oraz większych grup społecznych. Na styku owych dwóch światów istnieje coraz szersza szara strefa nietrwałych oraz efemerycznych hybrydowych kształtów, łączących zarówno zmierny porządek jak i ten rodzący się. W owej przestrzeni operują współczesne jednostki polityczne niezależnie od rozmiaru oraz funkcji poszukują formuły pozwalającej na osiągnięcie zakładanych celów, niezależnie od ich zakresu ani horyzontu czasowego.

Pociąga to za sobą konieczność dokonania rewizji nie tylko praktyki politycznej oraz międzynarodowej, lecz również nauki zapewniających odpowiednie modele analityczne pozwalające na efektywne działania w chaotycznym oraz turbulentnym środowisku. Jednakże coraz częściej można zaobserwować nieefektywność zaproponowanych rozwiązań, nie tylko w funkcji eksplanacyjnej, deskryptywnej czy propagatorskiej, lecz przede wszystkim w funkcji użytecznej, a także prognostycznej. Żadna kategoria w nauce o stosunkach międzynarodowych nie ukazuje owego rosnącego rozdźwięku pomiędzy rzeczywistością a wzorcami naukowymi, jak zaobserwować można na przykładzie siły. Jest ona trwałą cechą życia społecznego, nieomal od początku istnienia cywilizacji ludzkiej. Definiowana jest na różne sposoby, zależnie od kontekstu analitycznego oraz orientacji naukowej. Jednakże wszystkie one wykazują jedną, wspólną cechę: istnieje ona wyłącznie w przypadku sprzeczności interesów pomiędzy co najmniej dwoma podmiotami międzynarodowymi.

W nauce o stosunkach międzynarodowych dominuje paradygmat ukształtowany w warunkach tak zwanego *westfalskiego* środowiska międzynarodowego, którego okres istnienia można określić na lata 1648 – 1989, a dołączając analizowany okres, określane mianem *późnowestfalskiego*, aż do dziś. Jednakże wraz z atrofią części jego parametrów, wiarygodność oraz adekwatność wskazówek generowanych na jego podstawie ulega coraz bardziej istotnym ograniczeniom. Niniejsza rozprawa, powstała w ramach realizacji projektu badawczego pod tytułem *Dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym*,

realizowanego na podstawie decyzji Narodowego Centrum Nauki w Krakowie o numerze DEC-2013/09/N/HS5/0439. W jej ramach zostanie dokonana zmiana charakteru analizy siły poprzez przejście od jej rozumienia jako statycznego zjawiska w kierunku jej rozumienia jako dynamicznego procesu.

Inspiracją do napisania niniejszej rozprawy doktorskiej była analiza dotychczasowej praktyki zarządzania oraz projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Zaobserwować można postępującą indolencję podmiotów międzynarodowych, które przy niezmiennym potencjale wydają się osiągać rezultaty poniżej oczekiwań zarówno praktyków jak i teoretyków stosunków międzynarodowych. Jednym z najbardziej jaskrawych oraz komparatywnych przykładów mogą być dwie wojny w Zatoce, toczone w relatywnie podobnym kontekście w relatywnie niewielkim odstępie czasu, a nawet również w przypadku założeń strategicznych, którymi kierował się główny inicjator owych kampanii: Stany Zjednoczone. O ile w pierwszym przypadku można stwierdzić, że udało się osiągnąć założone cele, o tyle w drugim, zaobserwować można postępującą degenerację możliwości owego podmiotu. Pytanie dlaczego tak się stało, stanowi jedno z nadrzędnych pytań badawczych nauki o stosunkach międzynarodowych. W kontekście tematyki niniejszej rozprawy doktorskiej – teorii dynamiki siły – powinno ono zostać uzupełnione poprzez szereg dodatkowych pytań. Wśród nich na pierwszy plan wysuwają się trzy. Pierwsze odnosi się do zagadnienia jakościowej ewolucji środowiska międzynarodowego oraz nazewnictwa: czy w przypadku współczesnego kształtu ładu światowego można wysnuć tezę o jego jakościowej zmianie, pozwalającej na porzucenie klasycznego, westfalskiego nazewnictwa. Drugie odnosi się do interakcji pomiędzy siłą a środowiskiem jej wykorzystania, szczególnie w kontekście modyfikowania posiadanych przez poszczególne podmioty możliwości, a także narzucanych ograniczeń w działaniu. Trzecie pytanie odnosi się do pojęcia zwycięstwa, czyli osiągnięcia pożądanego celu w środowisku międzynarodowym. W jaki sposób jest ono osiąganego, jak zweryfikować jego osiągnięcia. A także co stanowi przeszkodę w jego osiągnięciu, oraz w jaki sposób ograniczyć oddziaływanie owych przeszkód.

Podstawowym problemem badawczym poruszonym w niniejszej rozprawie, jest właśnie nieadekwatność empirycznych przejawów stosowania siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym a teoretycznymi modelami ich analizy. Widać to szczególnie od początku XXI wieku, a także poprzedzającej go dekada lat 90. XX wieku zdawały się być początkiem okresu nazywanego „nowym ładem międzynarodowym” lub „końcem historii”, szczególnie z perspektywy Zachodu. Za jeden z przejawów tej przemiany uważa się ograniczenie użyteczności siły jako efektywnego narzędzia realizacji celów

geostrategicznych. Koronnym argumentem zwolenników powyższej koncepcji był wzrost znaczenia prawa oraz reżimów międzynarodowych, zwłaszcza przy rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych, kosztem użycia siły, szczególnie w jej pierwotnej, fizycznej formie. Dodatkowo, wielkie nadzieje wiązano z rozwojem wielopłaszczyznowej kooperacji międzynarodowej w dziedzinie gospodarczej i społecznej, mającej na celu koncyliacyjne rozładowywanie napięć międzynarodowych oraz instytucjonalne wskazanie raczej na pokojowe rozwiązywanie konfliktów pomiędzy podmiotami politycznomiędzynarodowymi. Przede wszystkim mowa tutaj o sukcesie przedsięwzięć regionalnej integracji ekonomicznej, politycznej oraz społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem projektu europejskiego uosabianego przez powołaną na mocy traktatu z Maastricht Unię Europejską. W mniejszym stopniu należy uwzględnić także projekty uważane za próby odtworzenia jego specyfiki w innych rejonach świata, jak UA (Unię Afrykańską), ASEAN (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo – Wschodniej), czy NAFTA (Północnoamerykańską Strefę Wolnego Handlu). Wielu naukowców doszło do wniosku, że siła, zwłaszcza w swej pierwotnej postaci, czyli siła wojskowa, staje się coraz mniej znaczącą kategorią wyjaśniającą stosunki międzynarodowe. Jednakże doświadczenia początku XXI wieku, ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń z 11 września oraz ich politycznych a także wojskowych następstw, wskazują, że siła nie tyle zniknęła, co uległa transformacji w postać znacznie bardziej amorficzną, w porównaniu do poprzednich okresów. Siła została wyrwana ze sztywnych ram postrzegania jej jako koncepcji wyłącznie państwowocentrycznej i militarnej, i przybrała znacznie bardziej rozmyte i amorficzne kształty, obejmujące szeroki zakres przedmiotowy (płaszczyzna polityczna, militarna, społeczna, kulturalna, prawna i wiele innych) oraz podmiotowy (obejmuje podmioty niepaństwowe zarówno jako źródła siły jak i jej dysponentów). Wiąże się to także z nadaniem jej dynamiki, która wynika z oddziaływania czynników na nowo kształtujących środowisko międzynarodowe. Siła stała się kategorią znacznie bardziej skomplikowaną w użyciu, wymagającą olbrzymich umiejętności strategicznych a także zdolności analitycznych i prognostycznych. Ewolucja ta została dostrzeżona oraz analizowana przede wszystkim w okresie po zamachach z 11 września 2001 roku. Coraz bardziej prawdopodobne wydaje się, że również dla wyłaniającego się porządku międzynarodowego, kategoria siły będzie jeśli nie fundamentalnym, to na pewno niezwykle istotnym komponentem.

Widać także, iż zimnowojenne doktryny jej budowy, struktury a także sposobów jej użycia, prezentowane w tradycyjnych podejściach do nauki o stosunkach międzynarodowych są niedostosowane do nowych parametrów ładu międzynarodowego, wyłaniających się z coraz bardziej rozplywającego się porządku westfalskiego. Przejawy tego niedostosowania

widać przede wszystkim w kilku istotnych momentach w ciągu ostatnich dwudziestu lat, kiedy siła była wykorzystywana w warunkach pozimnowojennego środowiska międzynarodowego. Mowa tutaj przede wszystkim o interwencjach humanitarnych państw Zachodu, prowadzonych pod auspicjami ONZ w Bośni i Somalii, NATO w Afganistanie czy Kosowie, a także podczas inwazji Stanów Zjednoczonych Ameryki na Irak. Po pierwsze, niedostosowanie to widać na płaszczyźnie celowości: żadna wyżej wymieniona interwencja nie miała jasno sprecyzowanego celu politycznego, ani tym bardziej logicznie wynikających z niego celów militarnych. Po drugie, błędy popełniano na płaszczyźnie zastosowanych środków. Przyznają to nawet wojskowi, którym przypadło wykonywanie sprzecznych poleceń własnych zwierzchników politycznych. Po trzecie, coraz bardziej dyskusyjne staje się określenie podmiotów stosujących siłę w środowisku międzynarodowym oraz sposobów, w jaki jest to dopuszczalne. Wiąże się to przede wszystkim z tendencjami globalnymi, które można określić jako „rozpływanie się” twardej potęgi państwa narodowego na rzecz innych podmiotów politycznych jak organizacje terrorystyczne, organizacje międzynarodowe, czy korporacje wojskowe (*PMC – Private Military Corporations*). Po czwarte, ogromnemu przewartościowaniu uległy elementy, które wcześniej uznane zostały za mało znaczące lub poboczne dla właściwej siły, takie jak międzynarodowa legitymizacja, środki masowego przekazu, atrakcyjność kulturowa, przepływy ludzi oraz idei, a także powolny i stopniowy, lecz nieubłagany wzrost znaczenia „transnarodowej przestrzeni społecznej”, która powstała poprzez udostępnienie powszechnej infrastruktury telekomunikacyjnej w postaci globalnej sieci teleinformatycznej bez pośrednictwa państw i rządów. Wszystkie te elementy składają się na wymiar siły określony przez Josepha Nye'a jako *soft Power*. Podsumowując, siła w stosunkach międzynarodowych nie straciła na znaczeniu. Zmieniły się jednak warunki, w jakich jest stosowana oraz jej podstawowe parametry. Przykładowo, współcześni wojskowi coraz większą wagę przykładają do identyfikacji, niż do prostego zniszczenia celu. Paradoxem jest, że przywódcy regionu największej koncentracji siły we współczesnym świecie, oraz w historii, mają największe trudności z dostosowaniem się do zmienionego paradygmatu. Praktyczne zastosowanie strategii opartej na komponencie *hard Power* w przypadku inwazji na Irak w 2003 roku nie przyniosło spodziewanych rezultatów przy dramatycznie zwiększonych kosztach. Pewne nadzieje rokuje podejście oparte na kategorii *smart Power*. Do stworzenia tego pojęcia przyczyniło się kilku uczonych oraz praktyków dyplomacji Stanów Zjednoczonych Ameryki (Hilary Clinton, Suzanne Nossel).

Najważniejszym celem niniejszej rozprawy jest próba uchwycenia siły jako dynamicznej kategorii stosunków międzynarodowych. W tym kontekście siła w stosunkach

międzynarodowych staje się kategorią relacyjną, procesualną, którą można określić jako *dynamikę siły*. Dynamika używana jest tutaj w potocznym znaczeniu tego słowa i jest rozumiana jako „ruch, prężność, zdolność działania, energia żywiołowość”. Podstawowe znaczenie będzie miała próba uchwycenia i analizy konfiguracji poszczególnych komponentów siły podczas oddziaływania na nie parametrów późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Najważniejszym założeniem niniejszej rozprawy jest dynamiczne ujęcie kategorii siły, jako zmiennej zależnej od czynników kształtujących ewolucję środowiska międzynarodowego. Siła, jako przedmiot badawczy, jest ujęta jako kategoria zmienna i plastyczna, spontanicznie kształtowana przez kontekst międzynarodowy jej użycia, postrzeganie podmiotu używającego oraz celu, a także poprzez tradycyjne jej wymiary. W tym kontekście zauważalne będzie pewne odejście od tradycyjnych kanonów jej analizy zaprezentowanych przez Carla von Clausewitza, starającego się uwypuklić sztywne i naukowe prawa dotyczące jej stosowania. Rozprawa ma na celu identyfikację oraz analizę zasad budowania i korzystania z nowej, dynamicznej, kategorii siły ze szczególnym uwzględnieniem ograniczeń w jej stosowaniu, głównie natury technicznej, prawnej oraz kulturalnej i opinii publicznej. Celem uzupełniającym badań jest dookreślenie parametrów późnowestfalskiej definicji siły: jej źródeł, dysponentów, użytkowników, a także jej komponentów, metod wykorzystania oraz warunków i przeciwwskazań jej użycia. Parametry te odnoszą się nie tyle do siły jako kategorii, lecz do zakresu jej zmienności, ponieważ dynamiczna wizja siły charakteryzuje się znaczną zmiennością i niedookreślonością ze swej natury. Realizacja niniejszego celu pozwoli na kompleksowy opis oraz eksplanację nowego paradygmatu. Na jego podstawie możliwe będzie wyprowadzenie pragmatycznych wskazówek jej użycia, a także prognozy dotyczące przyszłych stanów i zakresu dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jest to istotne zwłaszcza w kontekście redefinicji strategii narodowych państw europejskich w tym Rzeczypospolitej Polski¹.

Reasumując, realizacja niniejszego celu badawczego doprowadzi do sformułowania teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowemu, charakteryzującego się także unikalnymi elementami powstałymi na styku obu środowisk. Jednym z nich jest globalna sieć informatyczna. Dodatkowo podkreślona zostaje zmniejszająca się skuteczność podejmowanych działań w środowisku międzynarodowym. Teza ta została potwierdzona poprzez badania politologiczne i historyczne. Założyć można, że ostatnim w pełni skutecznym użyciem siły w stosunkach międzynarodowych była interwencja

¹ A. Dudek, *Transformacja a polska polityka zagraniczna* [w:] *Dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989-2009*, red. A. Stępień Kuczyńska, M. Potz, M. Słowikowski, Toruń 2011.

w Zatoce Perskiej w roku 1991, zwłaszcza w kontekście efektywnego wykorzystania siły militarnej przez Stany Zjednoczone Ameryki. Od tamtego czasu, następuje konsekwentny choć nieciągły spadek użyteczności siły w stosunkach międzynarodowych, głównie w wymiarze militarnym. Dotychczasowe badania wskazują na dwojakie przyczyny zjawiska. Po pierwsze, spadek efektywności wynika ze wzrastającej nieadekwatności stosowanych środków do stawianych celów, czego przykładem mogą być interwencje humanitarne w Bośni w 1995, w Kosowie w 1999, gdzie regularne i ciężkozbrojne jednostki liniowe zostały wysłane do rozdzielenia zwaśnionych stron stosujących strategię walki partyzanckiej. Po drugie, dramatycznie wzrastają koszty wykorzystania siły w stosunkach międzynarodowych mierzone zarówno w zużyciu zasobów materialnych, jak i niematerialnych w postaci międzynarodowego prestiżu a także społecznych nastrojów oraz wewnętrznych. Koronnym przykładem mogą być interwencje w Afganistanie 2001 oraz Iraku 2003, których przeprowadzenie Stany Zjednoczone Ameryki okupiły olbrzymimi nakładami materialnymi i dość znacznym uszczerbkiem prestiżu międzynarodowego. W konsekwencji, w przypadku kolejnych sytuacji wymagających podjęcia zdecydowanych działań przyjmowane są strategie wyczekujące (kunktatorskie), co miało miejsce w Libii 2011 i Syrii. Kluczem do zrozumienia tego zjawiska jest korelacja wpływu środowiska międzynarodowego oraz zmian w sposobie definiowania siły.

Obecny stan środowiska, jest efektem transformacji parametrów westfalskiego środowiska międzynarodowego, wraz z równoległym pojawieniem się podstaw i tendencji identyfikowanych z kolejną generacją powestfalską. Swoiste przenikanie się obu porządków powoduje znaczne zawirowania i turbulencje, skutkujące wysokim poziomem niepewności w środowisku międzynarodowym. Nowe definicje, w tym definicja siły, powinny opierać się także na założeniu nieprzewidywalności, podobnym do zasady nieoznaczoności Heisenberga. W trakcie prowadzenia badań zastosowane zostanie nowe podejście polegające na odejściu od tradycyjnego uchwycenia zjawiska, jako wielkości fizycznej w Newtonowskim pojmowaniu, to jest koherentnej, jednorodnej oraz mierzalnej. Zamiast tego zastosowany zostanie model znany z mechaniki kwantowej oparty o zasadę nieoznaczoności Heisenberga. Konsekwencją jest ograniczenie przydatności analitycznej klasycznych teorii stosunków międzynarodowych na rzecz przekształcenia nauk politycznych w sposób podobny, jak mechanika kwantowa przekształciła nauki fizyczne. Analiza dokonana będzie przede wszystkim w oparciu o badanie zawartości dwóch podstawowych zakresów definicji siły: zakresu podmiotowego, obejmującego podmioty będące jej bezpośrednimi użytkownikami, lub generatorami; a także zakres przedmiotowy, obejmujący zakres środków

oraz katalog podejmowanych działań oraz zasobów, które postrzegane są jako wykorzystanie siły w stosunkach międzynarodowych.

Konieczność przeprowadzenia analizy empirycznych wyzwań późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego generuje konieczność redefinicji siły jako teoretycznej konstrukcji w nauce o stosunkach międzynarodowych z trzech, podstawowych powodów. Pierwszym jest przełamanie dychotomii w badaniach politologicznych związanych z podziałem na wewnętrzne środowisko państwa oraz środowisko międzynarodowe, którym przyporządkowano odrębne parametry. Drugim jest odwrócenie wewnętrznej logiki stosowania siły, polegająca na mobilizacji potencjału podmiotu międzynarodowego oraz realizacji określonej na wstępie strategii oraz przyznania priorytetu płaszczyzny militarnej, w kierunku zarządzania działaniami siłowymi prowadzonymi przez szereg podmiotów, relatywną równowagą, wzajemnym przenikaniem się różnych płaszczyzn oraz płynnego przechodzenia od realizacji strategii konfliktu do strategii współpracy. Trzecim jest skrócenie perspektywy czasowej stosowania siły w środowisku międzynarodowym, z długoterminowej, to jest wieloletniego stosowania spójnej strategii, w kierunku symultanicznego stosowania różnorodnych podejść, co powoduje trudności w ocenie ich skuteczności. Skróceniu ulega także pętla komunikacyjna co umożliwia podjęcie niemal równoległej reakcji na bieżące stosowanie siły.

W trakcie prowadzenia badań zweryfikowane zostaną następujące hipotezy badawcze.

Po pierwsze, siła w stosunkach międzynarodowych podlega nieprzerwanej ewolucji, będącej dynamicznym procesem: każdorazowe zastosowanie przeszłych schematów działań przekłada się na spadek efektywności działań. Ostatecznym jej celem będzie przekształcenie sztywnej i statycznej kategorii naukowej neorealistów w zmienną i elastyczną kategorię relacyjną. Oznacza to częściowe odwrócenie oświeceniowego dążenia do odkrycia niezmiennych praw rządzących stosunkami międzynarodowymi, na rzecz próby określenia prawdopodobieństwa zaistnienia pożądanых wydarzeń, oraz określeniem zasad jego optymalizacji.

Po drugie, ewolucja siły skorelowana jest z ewolucją późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego: każdorazowa zmiana jakościowa środowiska międzynarodowego pociąga za sobą zmianę w wewnętrznej kompozycji kategorii siły. Zaobserwować można również sprzężenie zwrotne: zmiana wewnętrznej kompozycji kategorii siły pociąga za sobą jakościową zmianę rzeczywistości międzynarodowej. Nie sposób jednak określić ich genetycznego powinowactwa. Na potrzeby realizacji projektu przyjęte będzie założenie, że ewolucja siły będzie zmienną wyjaśnianą, natomiast środowisko międzynarodowe, zmienną

wyjaśniającą. Kategoria „siła” ulega redefinicji oraz dynamizacji w ścisłej symbiozie z czynnikami generującymi ewolucję późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Globalne megatrendy rozwojowe kształtują nowe i redefiniują stare cele, środki oraz metody działania. Widać to wyraźnie na przykładzie stosowania siły w stosunkach międzynarodowych w ostatniej dekadzie XX wieku i pierwszej obecnego.

Po trzecie, w miarę dokonywania się przekształcenia globalnego systemu w postwestfalskie środowisko międzynarodowe, zakres podmiotowy dynamiki siły charakteryzuje się nieustannym rozszerzaniem katalogu podmiotów posługujących się siłą w środowisku międzynarodowym przy jednoczesnej segmentacji ich siły w porównaniu do westfalskiego potencjału państwa narodowego. Ewolucja ta przebiega dwoma torami. Pierwszym jest pojawienie się nowych jakościowo podmiotów wykorzystujące siłę w stosunkach międzynarodowych, które zyskują coraz większą niezależność od państwa narodowego, takie jak organizacje pozarządowe (działające w ramach i poza prawem) oraz korporacje transnarodowe. Drugim jest indywidualizacja ograniczeń stosowania siły, w stosunku do każdej kategorii oraz subkategorii podmiotów międzynarodowych, przez co samodzielne realizowanie celów wydaje się mało prawdopodobne.

Po czwarte, w miarę dokonywania się przekształcenia globalnego systemu w postwestfalskie środowisko międzynarodowe, zakres przedmiotowy dynamiki siły charakteryzuje się relatywnym wzrostem znaczenia niemilitarnych płaszczyzn przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym. Ewolucja ta, wskazana przez Josepha Nye'a, polega na wyodrębnieniu dwóch strategii stosowania siły. *Soft Power*, skupiający się na wykorzystaniu elementów wpływu poprzez nakłanianie i negocjacje, bazując przede wszystkim na płaszczyźnie kulturowej i prawnej. *Hard Power* skupia się przede wszystkim na tradycyjnym ujęciu siły, bazując na stosowaniu przemocy bezpośredniej i groźby jej użycia. Jego domeną są płaszczyzny militarna i ekonomiczna.

Po piąte, zmiana współczesnego środowiska międzynarodowego w postwestfalskie środowisko międzynarodowe jest indukowana poprzez wzrost, zarówno ilościowy jak i jakościowy dynamiki wykorzystania siły w relacjach wewnątrz państwa narodowego. Wiąże się to z rozwojem technologii komunikacyjnych, co spowoduje skrócenie pętli komunikacyjnej i umożliwienie reakcji na bieżące stosowanie siły. Kategoria siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym będzie zawierała bardziej rozbudowany komponent opisujący politykę wewnętrzną. Będzie to niezbędne z dwóch powodów. Pierwszym jest fakt, że interwencja, czy jakakolwiek inna forma użycia siły w stosunkach międzynarodowych będzie bezpośrednio dostępna dla każdego obywatela w stopniu

niespotykanym w historii. Drugim jest fakt, że działania międzynarodowe są obecnie, a sytuacja ta jeszcze się pogłębi, transmitowane pod względem społeczno-ekonomicznym do wnętrza państwa-podmiotu działań. Wiek, kiedy to „wojna żywiła wojnę”, na obecnym etapie ewolucji ładu międzynarodowego, wydaje się zakończony.

Konkludując, znaczenie niniejszych badań naukowych należy podkreślić ich pozytywny wpływ na rozwój nauki oraz cywilizacji. Po pierwsze, niniejsza rozprawa ma na celu dokonanie analizy środowiska stosowania siły w środowisku międzynarodowym, którego ewolucja indukuje konieczność redefinicji strategii oraz środków podejmowania siłowego oddziaływania w stosunkach międzynarodowych. Jest to walor utylitarny projektu wskazujący konieczność dostosowania instrumentarium poszczególnych uczestników stosunków międzynarodowych, poczynając od państw, poprzez organizacje i korporacje międzynarodowe, a skończywszy na organizacjach transnarodowych. Po drugie, rozprawa ma na celu wytworzenie oraz prezentację instrumentarium analitycznego mającego za zadanie umożliwić sprawną oraz adekwatną analizę zjawiska siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym celu sformułowana zostanie definicja dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Sednem przeprowadzenia analizy będzie identyfikacja i wyjaśnienie zupełnie nowego poziomu rozumienia siły w stosunkach międzynarodowych, jako kategorii dynamicznej, o procesualnej i relacyjnej naturze. Jest to również próba zastosowania zasad wykorzystywanych do badania mechaniki kwantowej, ze szczególnym uwzględnieniem zasady nieoznaczoności Heisenberga. Wynika to także z uwzględnienia nowego podejścia do badań w stosunkach międzynarodowych, które łączy dwie różne logiki naukowe: badanie środowiska wewnątrz państwowego, które jest domeną politologii, oraz międzynarodowego, którego badanie jest domeną stosunków międzynarodowych.

Podstawowym kryterium logicznego uporządkowania struktury monografii będzie kryterium problemowe. Praca będzie podzielona na pięć obszarów badawczych, którym odpowiadać będzie pięć rozdziałów: jeden teoretyczno-historyczny, trzy rozdziały problemowe i jeden syntetyczno-prognostyczny. **Rozdział pierwszy** zawiera analizę teoretycznego wymiaru siły w stosunkach międzynarodowych. W jego strukturze wydzielić można dwa podrozdziały. Pierwszy zawiera podsumowanie dotychczasowych badań siły w nauce o stosunkach międzynarodowych. Drugi podrozdział zawiera teoretyczne refleksje na temat specyfiki siły jako dynamicznej kategorii w stosunkach międzynarodowych oraz ich implikacji dla stworzenia spójnego paradygmatu badawczego.

Rozdział drugi zawiera analizę korelacji pomiędzy siłą a późnowestfalskim kształtem

środowiska międzynarodowego. W rozdziale tym wykorzystany zostanie autorski schemat analizy. Czynniki zostaną przyporządkowane wyszczególnionym osiom, które określają pole zmiennej dynamiki siły: oś władzy, obejmująca elementy i mechanizmy kontrolne w środowisku międzynarodowym (przesunięcie od „rządzenia” w kierunku „zarządzania”), oś efektywności, obejmująca elementy i mechanizmy warunkujące efektywność stosowania siły w środowisku międzynarodowym (przesunięcie od „zniszczenia” w kierunku „identyfikacji”) oraz oś organizacji wewnętrznej, obejmujące elementy i mechanizmy generacji siły oraz określenie celów jej zastosowania (przesunięcie od „hierarchii” w kierunku „sieci”), którym poświęcone będą poszczególne podrozdziały.

Rozdział trzeci zawiera analizę zakresu przedmiotowego dynamiki siły, czyli płaszczyzny przejawiania się siły w stosunkach międzynarodowych. Struktura rozdziału oparta jest na dorobku Josepha Nye’a, który prowadząc badania zjawiska siły wyodrębnił jego trzy komponenty: *Hard Power* obejmujący środki, techniki i strategie oparte na bazie bezpośredniego przymusu, stosowania gróźb oraz konfrontacji, *Soft Power*, obejmujący środki, techniki oraz strategie oparte na negocjacjach, szacunku, oraz nakłanianiu oraz *Smart Power*, w założeniu mający stanowić kreatywne połączenie obu poprzednich.

W **rozdziale czwartym** analizie poddany został zakres podmiotowy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Rozdział skonstruowany został na zasadzie katalogu podmiotów, które stosują siłę w środowisku międzynarodowym w ujęciu chronologicznym. Analiza każdej z wymienionych kategorii podmiotów została zawarta w jednym, dedykowanym podrozdziale, który w celu dalszej klaryfikacji, podzielony został na dodatkowe trzy części, poświęcone odpowiednio: charakterystyce podmiotów stosujących siłę w środowisku międzynarodowym, formom stosowania siły, zarówno pod względem płaszczyzny jej stosowania oraz ograniczeniom, które stają przed poszczególnymi podmiotami. Rozkład podmiotów podporządkowany będzie według kryterium chronologicznego, począwszy od klasy podmiotów, która wykształciła się najwcześniej czyli *państwa narodowego*. Analizę przeprowadzono przede wszystkim na podstawie przedstawicieli poszczególnych kategorii, uzupełnione przypadkami specyficznymi, aby zapewnić reprezentatywność badań. Drugą kategorią podmiotów międzynarodowych są *podmioty ponadnarodowe*, funkcjonujące na poziomie globalnym środowiska międzynarodowego, a których podstawowym zadaniem jest koordynacja działań podmiotów niższego szczebla. Natomiast trzecią kategorią będą *podmioty subnarodowe*, powstałe poprzez wycofanie kontroli *państwa narodowego* z szeregu pól aktywności społecznej, które uzyskały półautonomiczny status. Kluczem do ich obecności w rzeczywistości

międzynarodowej jest wykorzystanie możliwości oferowanych przez transnarodową przestrzeń społeczną, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzeni wirtualnej.

Rozdział piąty jest skomponowany syntetyczne podsumowanie przeprowadzonych badań oraz analizę prognoz dotyczących dalszych kierunków ewolucji przyszłych wymiarów dynamiki siły w powestfalskim środowisku międzynarodowym. Rozdział podzielony zostanie na dwa podrozdziały. Poświęcone zostaną podsumowaniu analizy dynamiki siły w zakresie przedmiotowym oraz podmiotowym. A także przedstawieniu potencjalnych trendów i tendencji ukierunkowujących dalszą dynamiczną ewolucję siły.

W trakcie prowadzenia badań naukowych zostaną przyjęte dwa podstawowe założenia metodologiczne. Po pierwsze, siła w stosunkach międzynarodowych jest zjawiskiem zmiennym, dynamicznym oraz wielowymiarowym. Zarówno pod względem zakresu podmiotowego, jak i zakresu przedmiotowego została podzielona na szereg odrębnych obszarów, które wzajemnie się warunkują i wpływają na siebie. Po drugie, zgodnie z logiką prowadzenia badań, dynamika siły traktowana jest jak zmienna zależna, której wartość kształtowana jest poprzez zmienne niezależne, czyli: tendencje kształtujące późnowestfalskie środowisko międzynarodowe.

Zostały zastosowane cztery metody badawcze. Po pierwsze, zostanie zastosowana **analiza czynnikowa** w celu wykazania wpływu elementów środowiska międzynarodowego kształtujących definicję siły. Analiza ta stanowi podstawę do poprawnego skonstruowania właściwej definicji siły oraz określenia jej istoty, specyfiki, zakresu podmiotowego i przedmiotowego. Po drugie, została zastosowana **metoda symulacji**, w celu skonstruowanie dynamicznego modelu siły. Model skonstruowany został na dwóch podstawowych płaszczyznach: w zakresie podmiotowym oraz w zakresie przedmiotowym. Ujęcie to pozwoliło na zaprezentowanie elementów składowych siły, jej generatorów, użytkowników, sfery, na których występuje oraz formy jej stosowania oraz ograniczenia towarzyszące wykorzystywaniu siły w środowisku międzynarodowym. Po trzecie, uzupełnienie modelu poprzez wskazanie analogii historycznych będzie opierać się o **metodę porównawczą**. Celem jej zastosowania będzie wskazanie analogii historycznych w wykształconym modelu, które posłużą do pełniejszej prezentacji elementów stałości oraz zmiany celem uwypuklenia wewnętrznej dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Po czwarte, opracowywanie wariantów dalszego rozwoju zjawiska siły zostanie oparte o **metodę scenariuszy**.

W trakcie prowadzenia badań naukowych zostaną zastosowane dwie techniki badawcze. Po pierwsze, będzie to **analiza dokumentów**, wytwarzanych przez oficjalne

ośrodki odnoszących się do siły w stosunkach międzynarodowych, takich jak dokumenty organów i agencji rządowych, opracowania think-tanków oraz artykułów i publikacje instytucji pozarządowych, dokumenty przyjmowane przez instytucje oficjalne, kształtujące politykę zagraniczną mocarstw, ale przede wszystkim, raporty i opracowania zajmujące się próbą rekonstrukcji nowego kształtu stosunków międzynarodowych. Dużą rolę odegrają też dokumenty wytworzone przez niepaństwowe podmioty stosunków międzynarodowych, jak organizacje terrorystyczne. Po drugie, będzie to *analiza stanu literatury*, poświęconej tematyce użycia siły w stosunkach międzynarodowych. Uzupełnieniem klasycznych metod badawczych przynależnych nauce o stosunkach międzynarodowych będą zapożyczenia z metodologii zarządzania i marketingu oraz badania mechaniki kwantowej. Metody te przydatne będą jako metody pomocnicze służące precyzyjnemu uzupełnieniu konstruowanego modelu dynamiki siły w środowisku międzynarodowym.

Baza źródłowa dotycząca stosowania siły, a także w szerszej tematyce strategicznej, charakteryzuje się wieloma niedociągnięciami. Wynika to z dwóch czynników. Pierwszym jest redukcja studiów strategicznych do prostej ekstrapolacji współczesności w krótkiej, rzadko średniej perspektywie czasowej. Drugim jest przekonanie znacznej części środowiska naukowego o zmierzchu strategii jako nauki teoretycznej w obliczu wykształcenia się *security studies*. Efektem takiego podejście są liczne opracowania opisowe lub wyjaśniające, natomiast podejście analityczne lub prognostyczne zredukowano do funkcji służebnej wobec podejmowania decyzji politycznych. Niniejsza rozprawa ma na celu podjęcie próby uzupełnienia braków w badaniach podstawowych zjawiska występowania siły w stosunkach międzynarodowych. Na szczególną uwagę zasługują braki strategicznych opracowań polskojęzycznych. Chlubnym wyjątkiem jest tutaj podręcznik Romana Kuźniara, który stanowi podsumowanie oraz krytykę myśli szeregu wybitnych praktyków i teoretyków myśli strategicznej z różnych epok. Oprócz niego, w polskiej literaturze przedmiotu należy zaznaczyć obecność także Bolesława Balcerowicza, Ryszarda Zięby, Mirosława Sułka, Adama Rotfelda, Adrian Dudek, Dariusza Kondrakiewicza, Eweliny Panas oraz Anny Wojciuk. Inni autorzy zajmują się tematyką: Robert Kupiecki, Konrad Pawłowski, Wiesław Lizak, Marek Pietraś, Marek Waldenberg, Jerzy Wiatr, Krzysztof Gawlikowski. Inną kategorią badań naukowych są opracowania historyczne. Służą przede wszystkim ekstrapolacji doświadczeń historycznych, oraz analizy myśli odnoszącej się do siły w stosunkach międzynarodowych oraz jej efektywność w przeszłości. Do znaczących autorów zaliczyć można Mariana Kukiela, Janusza Tazbira oraz Oskara Haleckiego. Na szczególną uwagę zasługują też prace strategicznych „praktyków” jak Józef Piłsudski, czy Roman

Dmowski. Znacznie bogatszy dorobek naukowy prezentuje nauka zachodnia, w szczególności anglosaska w mniejszym stopniu francuska, sporadycznie także niemiecka lub włoska (Carlo Jean). Wymienić tutaj można naukowców takich jak Colin Gray, Chris Gray, Andrew Bacevich, Lawrence Freedman, Samuel Huntington, Michael Howard, Donald Kagan, Basil Liddell Hart, Edward Luttwak, Peter Paret, Paul Kennedy, Mary Kaldor, Alvin Toffler, Heidi Toffler, John Rothgeb, John Baylis, James Wirtz, Elliot Cohen, Joseph Nye, John Mearsheimer, Philip Cerny i wielu innych. Niektórzy naukowcy, jak Mary Kaldor, wskazują także elementy prognostyczne. Dorobku nauki francuskiej, reprezentują: Jean Touchard, Peter Lorot, Pierre Gallois, Gérard Chaliand i inni. Na szczególną uwagę zasługują opracowania stworzone przez byłych wojskowych takich jak: Thomas Hammes Wesley Clark, Ruprecht Smith, a także Stanisław Koziej. Inny punkt widzenia prezentują ich byli zwierzchnicy cywilni: Zbigniew Brzeziński, Richard Pipes, Henry Kissinger. W kontekście badań na szczególną uwagę zasługują prace historyczne traktujące o strategii. Począwszy od Sun Tzu i Sun Pina, poprzez Tukidydesa, Niccolò Machiavellego, Carla von Clausevitzę, Henri'ego Jominiego, Alfreda Mahana, Julię Corbetta i innych.

Głównym problemem bazy źródłowej jest brak kompleksowej monografii mogącej stanowić punkt odniesienia przy ocenie oraz weryfikacji tak rozproszonego i subiektywnego materiału. Istotną rolę odgrywają źródła o charakterze pierwotnym. Podzielić je można na dwie kategorie: pierwszą są oficjalne dokumenty o charakterze rządowym, takie jak koncepcje i doktryny strategiczne, zwykle jednak są one częściowo utajnione. Drugą ich kategorią są publikacje, monografie oraz raporty sygnowane przez podmioty stykające się bezpośrednio z siłą, jak Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), organy wyspecjalizowane ONZ: Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców (UNHCR), organizacje regionalne jak Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), Międzynarodowy Czerwony Krzyż czy organizacje zajmujące się ochroną praw człowieka jak *Human Rights Watch*. Ciekawym i perspektywnym źródłem będą publikacje ośrodków analitycznobadawczych takich jak Korporacja RAND, Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych (*Center for Strategic and International Studies*, CSIS) Ośrodek Badań nad Bezpieczeństwem (*Center for Security Studies*, CSS), Międzynarodowy Zespół Kryzysowy (*International Crisis Group*, ICG), Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem (*Stockholm International Peace Research Institute*, SIPRI), Heska Fundacja Pokoju i Badań nad Konfliktem (*Hessische Stiftung Friedens – und Konfliktforschung*, HSFK), Instytut Bezpieczeństwa i Studiów Międzynarodowych (*Institute for Security and International Studies*), Zespół Zaawansowanych Badań i Analiz Akademii

Obrony Wielkiej Brytanii (*Defence Academy of the UK – Advanced Research and Assessment Group*), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (PISM). Istotnym elementem bazy źródłowej będą publikacje w periodykach naukowych, jak: *Global Governance, Journal of Peace Research, International Affairs, Review of International Studies, World Politics, Foreign Affairs, Crime, Law and Social Change, Africa, Survival, Ethical Dialog, European Journal of International Law*. A także periodyki polskie: *Państwo i Prawo, Przegląd NATO, Stosunki Międzynarodowe* oraz *Sprawy Międzynarodowe*. Dodatkowo, w trakcie analizy zgromadzonego materiału, okazało się, że istotną pozycją w literaturze stanowią będzie prasa codzienna, ze szczególnym uwzględnieniem serwisów internetowych. Zawierają one najbardziej aktualne informacje, jednakże należy w tym miejscu zastrzec, że są to również najmniej pewny sektor literatury. Zawiera on bowiem w największym stopniu wiedzę surową, nieopracowaną, która musi zostać poddana rygorom badania naukowego, a także podatna na przypadkowe zniekształcenia wynikające z niewiedzy oraz subiektywnych przymiotów dziennikarzy. A niekiedy również będą celowo zniekształcane w postaci *fake news*, stanowiąc produkt jednego z opisywanych w niniejszej rozprawie mechanizmów projekcji siły.

Konkludując niniejsze rozważania, należy podkreślić, że owa rozprawa doktorska stanowi nowatorskie oraz innowacyjne podejście do tematu dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. I jako taka wymaga dodatkowej pracy związanej zarówno z weryfikacją jak falsyfikacją, zarówno przez naukowców zajmujących się nauką o stosunkach międzynarodowych, jak i rozwinięciem zaproponowanych kierunków badawczych. Niniejsza rozprawa, zarówno jako prezentacja wyników postępowania badawczego, jak i wytyczenie nowych kierunków badawczych w nauce o stosunkach międzynarodowych. W efekcie stanowi on wartościowy element nauki o stosunkach międzynarodowych.

Rozdział 1:

Istota i specyfika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

Truizmem współczesnej nauki o stosunkach międzynarodowych może być stwierdzenie, że kategoria siły jest jednym z ważniejszych jej fundamentów. Paradoksalnie jednak jest ona jedną z bardziej enigmatycznych zjawisk znanych we współczesnej politologii. Podobnie jak zjawisko demokracji, charakteryzowana jest różnorodnymi definicjami, nierzadko ze sobą sprzecznymi. Rozpiętość w definiowaniu siły wynika z trzech tendencji. Po pierwsze, z ewolucji temporalnej, w wyniku której w ramach nauk społecznych wyłoniła się dziedzina poświęcona zjawiskom politycznym oraz stosunkom międzynarodowym. Tym samym siła przeszła ze sfery refleksji filozoficznej na łono refleksji naukowej. Po drugie, z ewolucji samej nauki o stosunkach międzynarodowych, która w miarę wewnętrznego rozwoju wykształciła różne podejścia naukowe oraz szkoły myślenia do problematyki międzynarodowej. W tym do egzystencjalnego znaczenia wojny i pokoju w systemie globalnym. Po trzecie, z różnej tradycji historycznej refleksji nad zagadnieniami o charakterze politycznym. O ile rdzeń nauki o stosunkach międzynarodowych stanowi wytwór euroatlantyckiej tradycji poznawczej, o tyle przedmiot tej nauki poddany był refleksji również na łonie pozostałych jednostek kulturalno-cywilizacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem myśli chińskiej oraz hinduskiej. Tym samym zagadnienie siły definiowane było przez mnogość definicji, bazujących jednakże na podobnym rdzeniu. Po pierwsze, siła ściśle powiązana jest z przemocą fizyczną. Po drugie, wykorzystanie siły opiera się na jednorazowym, względnie ograniczonej w czasie aktywności, przerywanej długimi okresami jej rozbudowy oraz akumulacji. Po trzecie, siła jest zasobem reglamentowanym, a liczba podmiotów korzystających z siły jest ściśle ograniczona.

Dotychczasowa refleksja na temat siły w stosunkach międzynarodowych napotkała pewne trudności z chwilą przyspieszenia procesu historycznego po załamaniu się bloku sowieckiego i rozplynięciu się największego challengerera Stanów Zjednoczonych, dokonała się i wciąż się dokonuje jakościowa przemiana środowiska międzynarodowego, która zmianie nie tylko zasady funkcjonowania, ale przede wszystkim treść kategorii siły w nauce o stosunkach międzynarodowych.

Niniejszy rozdział ma na celu przeanalizowanie dotychczasowego dorobku nauki na

dwóch płaszczyznach. W pierwszym podrozdziale zostanie dokonany przegląd oraz krytyczna analiza dotychczasowego dorobku teoretycznego odnośnie wewnętrznej konstrukcji terminu siła. Fragment ten zostanie podzielony na trzy części. W pierwszym zostanie zaprezentowany przegląd dotychczasowych teorii sił zrodzonych na łonie zachodniej nauki o stosunkach międzynarodowych. W drugim zostaną zaprezentowane najważniejsze postulaty z niezachodnich teorii stosunków międzynarodowych odnoszące się do tamtejszych odpowiedników siły politycznej. Trzeci będzie zawierał syntezę, stanowiącą próbę holistycznego ujęcia dotychczasowej refleksji teoretycznej wraz z próbą wykreślenia niezbędnej zmiany w myśleniu o sile w kontekście ewolucji środowiska międzynarodowego. Efektem tego podrozdziału będzie naszkicowanie teoretycznych podstaw teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

Drugi podrozdział zostanie poświęcony analizie ewolucji środowiska międzynarodowego oraz jego interakcji z siłą jako kategorią. W jego ramach poruszone zostaną trzy ważne kwestie. Po pierwsze, wskazane zostaną elementy konstrukcji siły oraz ich interakcja z otaczającym środowiskiem międzynarodowym. Analiza przeprowadzona w tym kontekście szczególnie uwzględni wyodrębnienie czynników dynamizujących siłę w środowisku międzynarodowym. Po drugie, zostanie dokonana analiza ewolucji środowiska międzynarodowego, zwłaszcza w wymiarze interakcji z kategorią siły. Po trzecie, szczególna uwaga zostanie poświęcona szczegółowej charakterystyce późnowestfalskiego etapu rozwoju stosunków międzynarodowych.

Produktem końcowym niniejszego rozdziału będzie konstrukcja teoretyczna określana jako teoria dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, co będzie stanowić punkt wyjścia do jej bardziej szczegółowych wymiarów: czynników, zakresu podmiotowego oraz przedmiotowego. Dodatkowo na jej podstawie nakreślone zostaną prognozy ewolucji siły w przyszłym etapie rozwoju środowiska międzynarodowego.

1.1. Istota siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

Siła od zawsze stanowiła przedmiot zainteresowania zarówno praktyków jak i teoretyków stosunków międzynarodowych. Najstarsze traktaty polityczne, tworzone przez najstarsze cywilizacje naszego świata, traktują wojnę, jako esencję istnienia oraz funkcjonowania jednostek politycznych. Z tego też powodu, aby rozpocząć rozważania na temat siły niezbędne jest wskazanie podstawowych trendów i tendencji w badaniu siły w stosunkach międzynarodowych. W rozdziale tym zostaną zaprezentowane ujęcia teoretyczne siły, a więc jako wartości abstrakcyjnej oraz ogólnej. Celem niniejszej prezentacji będzie

właściwa identyfikacja zjawiska, wskazanie jego istoty, esencji, która decyduje o jego teoretycznej odrębności oraz podsumowania dotychczasowego dorobku naukowego traktującego na temat zjawiska siły w stosunkach międzynarodowych. Należy wspomnieć, że dorobek ten, choć dość rozbudowany, to jednak nie jest on ani ustrukturalizowany, ani uporządkowany. Z jednej strony bowiem, każde opracowanie odnoszące się do siły, począwszy od podręczników Josepha Nye'a², Kennetha Bouldinga³ czy Pierre'a Buhlera⁴, koncentruje się na intuicyjnym podejściu do zagadnienia podporządkowawszy i skroiwszy rozważania na temat siły wyłącznie do nadrzędnego celu prowadzonych badań. Jest to dość powszechna przypadłość studiów strategicznych w ogóle. Z drugiej strony, można wskazać na publikacje, szczególnie w czasopiśmiennictwie politologicznym odnoszące się do siły jako elementu szerszych badań nad poszczególnymi zagadnieniami obecnymi w nauce o stosunkach międzynarodowych, takich jak natura poszczególnych podmiotów międzynarodowych. Oznacza to konieczność opracowania syntezy lub co najmniej przeglądu wszystkich podejść teoretycznych do siły, co uczynił w polskiej nauce Roman Kuźniar⁵, Mirosław Sułek⁶ oraz Anna Wojciuk⁷. Jednakże celem niniejszej rozprawy jest wyjście poza enumeratywne wymienienie poszczególnych tradycji badawczych oraz dokonanie ich syntezy w celu określenia przyczyn ich nieadekwatności, a następnie do sformułowania podstaw do krystalizacji nowej generacji definicji siły.

Zwiększający się rozdźwięk pomiędzy dotychczasowym dorobkiem intelektualnym a rzeczywistością międzynarodową wynika z kilku istotnych czynników. Po części odpowiada za to charakter zjawiska powodujący powstanie licznych miskoncepcji na temat jego natury. Jednak kluczowym elementem jest interferencja siły ze strukturą oraz ewolucja środowiska międzynarodowego, która nabrała tempa wraz z końcem Zimnej Wojny oraz rozplynięciem się bloku socjalistycznego. W konsekwencji, wielokrotnie można zebrać empiryczne dane, że siła stosowana zgodnie z wskazaniem dotychczasowych studiów strategicznych wykazuje daleko posuniętą niewydolność, objawiającą się zwiększonymi kosztami stosowania wraz z nieosiągnięciem założonych celów. Obserwować to można w przypadku Somalii, Sudanu, Afganistanu, Iraku a ostatnio także Ukrainy oraz Syrii. Pomimo stosowania rozwiązań zgodnych z zasadami strategicznego myślenia, wszystkie powyższe działania wydają się rozwiązaniami poniżej optymalnego poziomu skuteczności. Jest to szczególnie istotne dla

2 J. S. Nye, *Przyszłość siły* (tłum. B. Działoszyński), Kraków 2012.

3 K. Boulding, *The three faces of power*, Londyn 1989.

4 P. Buhler, *O potędze w XXI wieku* (tłum. G. Majcher), Warszawa 2014.

5 R. Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Warszawa 2005.

6 M. Sułek, *Potęga państw. Modele i zastosowania*, Warszawa 2013.

7 A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.

konstrukcji nauki o stosunkach międzynarodowych ponieważ siła jest jedna z pierwotnych kategorii stosunków międzynarodowych służąca opisywaniu innych zjawisk i kategorii w stosunkach międzynarodowych. Tym samym odzyskanie wiarygodności dla teoretycznego modelu siły wydaje się niezbędne dla prowadzenia bardziej złożonych badań na łonie nauki o środowisku międzynarodowym. Niniejsza rozprawa służy uzupełnieniu luki związanej z niedostatkami dotychczasowych badań teoretycznych, traktujących siłę jako dorozumiały lub poboczny wątek dociekań naukowych.

Aby uporządkować materiał badawczy, całość rozważań podzielona będzie na następujące części. Pierwsza zostanie skonstruowana wokół dotychczasowego dorobku teoretycznego dotyczącego prób skonstruowania spójnej definicji siły w stosunkach międzynarodowych. W tej części zostaną też opisane wyzwania dla dotychczasowych teorii siły, powstałe przede wszystkim poprzez ewolucję oraz turbulencję współczesnego środowiska międzynarodowego. Druga stanowić będzie uzupełnienie do teorii głównego nurtu stosunków międzynarodowych poprzez nawiązanie do koncepcji wytworzonych na łonie innych cywilizacji, a także poprzez podkreślenie innych wymiarów siły przez nie podkreślanych. I wreszcie po trzecie, zostanie zaprezentowane nowe ujęcie siły we współczesnym środowisku międzynarodowym, bazujące z jednej strony na konstrukcji stworzonej przez Johna Rothgeba⁸, z drugiej na podobnej rewolucji dokonanej w naukach ścisłych w postaci kwantowej rewolucji w chemii i fizyce, w której istotną rolę odgrywa szereg zasad stępujących ostrze precyzji pomiaru, poprzez przeniesienie tej kwestii w sferę prawdopodobieństwa, zgodnie z założeniami zasady nieoznaczoności Heisenberga⁹. Produkt ten stanie się teoretyczną koncepcją, której poszczególne elementy – uwarunkowanie, zakres przedmiotowy oraz podmiotowy, a także realizacja funkcji prognostycznej – zostaną rozwinięte w dalszej części rozprawy.

Aby poprawnie zrealizować powyższe cele badawcze zostanie zastosowana metoda porównawcza zastosowana w technice analizy literatury. W konsekwencji skonstruowany podrozdział będzie przechodził od enumeratywnego wymienienia poszczególnych – choć nie wszystkich – definicji siły powstałych na gruncie myśli w nauce o stosunkach międzynarodowych, do syntetycznego ujęcia całości zagadnienia dynamiki siły.

8 J. M. Rothgeb, *Defining Power: Influence and Force in Contemporary International System*, Nowy Jork 1993.

9 W swej esencji, zasada nieoznaczoności Heisenberga jest to szereg matematycznych nierówności, które dowodzą że istnieje fundamentalne ograniczenie dla precyzji pomiaru każdej z pary zmiennych opisujących daną cząstkę elementarną, takich jak moment pędu oraz pozycja. Wartości te określane są mianem wartości komplementarnych. Po raz pierwszy została sformułowana przez Wernera Heisenberga w 1927 roku. Więcej szczegółów na przykład D. Sen, *The uncertainty relations in quantum mechanics*, „Current Science”, 2014, nr 107(2), s. 203 – 218.

Ukoronowaniem niniejszego wywodu będzie sformułowanie nowej teorii funkcjonowania siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

1.1.1. Podstawowe wyzwania dla sformułowania teorii siły w środowisku międzynarodowym

Jednym z podstawowych wyzwań dla nauki o stosunkach międzynarodowych, jest konieczność sformułowania albo jednolitej warstwy ontologicznej, albo metodologicznej w celu wyodrębnienia się dyscypliny z bardziej ogólnego nurtu nauk o polityce¹⁰. Zastosowanie precyzji naukowego podejścia badawczego konieczne jest również dla uszczegółowienia dotychczasowej refleksji strategicznej oraz politycznej w sferze międzynarodowej, rozbudowanej przez wieki w różnych tradycjach historycznych, w celu stworzenia nowoczesnego instrumentarium analizy, wyjaśnienia oraz rozumienia otoczenia międzynarodowego.

W tym celu niezbędne jest jednak wykształcenie autonomicznej struktury pojęciowej, stanowiącej jednocześnie wierne oraz uproszczone odwzorowanie rzeczywistości międzynarodowej. Jednakże, jak można zauważyć na przykładzie najważniejszych terminów w nauce o stosunkach międzynarodowych, takich jak demokracja, czy siła, ontologiczna struktura nauki o stosunkach międzynarodowych wciąż pozostaje niejednoznaczna, ponieważ funkcjonują ich różnorodne definicje, w przypadku demokracji sięgając niemal dwustu¹¹.

Przyczyny, przejawy, a także sposoby radzenia sobie z niniejszymi wyzwaniami stanowią o sukcesie naukowym dyscypliny. W tym kontekście zostaną one zaprezentowane na przykładzie konstrukcji oraz nieustannej rekonstrukcji definicji siły w nauce o stosunkach międzynarodowych. Rozważania te będą miały naturę ogólną oraz dedukcyjną, a posłużą za punkt wyjścia do dalszych, bardziej szczegółowych rozważań o naturze siły we współczesnym środowisku międzynarodowym.

Siła jest uznawana za jedną z najstarszych i najbardziej znaczących kategorii badawczych stosunków międzynarodowych. Co ważniejsze funkcjonuje także jako element definiujący wiele innych zjawisk i procesów międzynarodowych, takich jak pojęcie mocarstwa; równowagi sił; czy bezpieczeństwa międzynarodowego. Dodatkowo, siła stanowi „walutę stosunków międzynarodowych”¹², umożliwiając podjęcie działania w środowisku, w

10 A. Gałganek, *Teoria stosunków międzynarodowych a teoria polityczna stosunków międzynarodowych*, „Atheneum”, 2009 nr 21, s. 12.

11 Niuanse oraz implikacje teoretyczne dla definicji demokracji, szerzej omówione w J. J. Linz, A. Stepan, *Problems of democratic transition and consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europes*, Baltimore 1996, s. 3 – 86.

12 Podobne podejście do kategorii siła prezentują przede wszystkim przedstawiciele różnych nurtów szkoły

którym brak kanałów komunikacyjnych cieszących się wszechstronną legitymacją, podobnych do istniejących wewnątrz państwa. W tym kontekście zastanawiający jest fakt niezwyklej skromności teoretycznej refleksji nad siłą w środowisku międzynarodowym. W swej istocie, badania naukowe wymagające refleksji teoretycznej w tej materii, albo skupiają się na intuicyjnym ujęciu zagadnienia, albo enumeratywnym wyliczeniu elementów wchodzących w jej skład lub pozostających poza jej formalnym obrębem.

Do tego dochodzi kwestia kontekstu konstrukcji i przejawiania się siły, a więc struktury i funkcjonowania środowiska międzynarodowego, oraz jego – coraz bardziej przyspieszająca ewolucja, indukująca rekonfigurację definicji siły. Generalnie w nauce o stosunkach międzynarodowych, naukowcy akademicy coraz częściej podkreślają tranzytowy – a zatem dynamiczny – charakter współczesnego środowiska, stanowiącego hybrydę pomiędzy klasycznym, westfalskim, a następczym – powestfalskim porządkiem międzynarodowym, określając je mianem późnowestfalskim¹³, wciąż nieprecyzyjnie określonym, jednak stopniowo uzupełnianym przez efekty badań, postępowania naukowe oraz prognozy. Najciekawszą, z punktu widzenia refleksji naukowej o naturze oraz ewolucji siły są dwie kwestie. Pierwszą są niewątpliwie siły napędzające zmianę w środowisku międzynarodowym, która z kolei przekłada się na zmianę pola przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym. Dynamizm zjawiska wynika z faktu oparcia go o wciąż nie do końca określone oraz zmienne fragmenty rzeczywistości międzynarodowej. Aby uniknąć powikłań związanych z tą skomplikowaną i amorficzną strukturą konieczna jest identyfikacja głębszych nurtów wywołujących powyższe zmarszczki na społecznej powierzchni współczesnej cywilizacji, określanych w literaturze, przede wszystkim przez Bolesława Balcerowicza jako „megatrendy rozwojowe”¹⁴. Pojęcie to zostanie opisane bardziej szczegółowo w kolejnym rozdziale. Na razie jednak, pomimo licznych trudności definicyjnych oraz interpretacyjnych można wskazać, że nurty te wpływają w stopniu

realistycznej i neorealistycznej.

13 Pojęcie to wykorzystywane jest do opisu hipotetycznego, przyszłego kształtu środowiska międzynarodowego, mającego zastąpić obecnie istniejący w swej schyłkowej formie, westfalski porządek międzynarodowy. Część naukowców (M. Pietraś) jest zdania, że obecny stan środowiska międzynarodowego, jest stanem przejściowym, zawierającym elementy obu wymienionych. M. Pietraś, *Hybrydowość późnowestfalskiego ładu międzynarodowego* [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008, s. 57.

14 Termin do nauki wprowadził J. Naisbitt. Obecnie wykorzystywany jest do opisywania tendencji uniwersalnych, kształtujących kształt porządku międzynarodowego na poziomie cywilizacji. Różni badacze identyfikują i nazywają różne megatrendy: J. Naisbitt wyróżnia ich 10, P. Kennedy – 7, raport National Defence Council (*Global Trends 2015*) – 7, H. McRae – 5; M. Perczyński – 4, natomiast J. Pajestka – 2. Natomiast B. Balcerowicz wyróżnił 6 megatrendów: globalizację, rewolucję informatyczną, nierównomierną eksplozję demograficzną, zagrożenia środowiska naturalnego, transformację ustrojową – w dziedzinie ekonomicznej (kapitalizm) oraz politycznej (demokratyzacja) – a także zderzenie cywilizacji. Szerzej: B. Balcerowicz, *Pokój i nie-pokój. Na progu XXI wieku*, Warszawa 2002, s. 85 – 118.

decydującym na kształt struktury oraz funkcjonowania wszystkich płaszczyzn ludzkiej aktywności, w tym środowiska międzynarodowego, a za jego pośrednictwem kształtując wszystkie funkcjonujące w jego ramach instytucje, fenomeny oraz zjawiska, takie jak siła. Po drugie, warty naukowej analizy, choć w kontekście przeprowadzonych badań, wyraźnie drugorzędny, jest zjawisko sprzężenia zwrotnego, a więc oddziaływania siły na środowisko międzynarodowe a także na wspomniane megatrendy rozwojowe. Wydaje się, że przebiega ono w znacznie ograniczonym zakresie, przede wszystkim poprzez modyfikację temporalną. Czynne użycie siły najczęściej przyspiesza tendencje dezintegracyjne, a co za tym idzie, występowanie zmiany w środowisku międzynarodowym.

Kluczowym wymiarem stosowania siły we współczesnym świecie jest uwzględnienie jej społecznego kontekstu. W skrócie oznacza to, że kluczem do identyfikacji siły jest kwestia jej postrzegania przez partnerów dialogu polityczno-społecznego, w obrębie którego dokonuje się zastosowanie siły. Po raz pierwszy uwagę zwrócił na to jeden z głównych przedstawicieli nurtu tak zwanych archorealistów, Edward Carr¹⁵. Autor ten zauważył oraz dokonał analizy faktu, że natura samej siły nigdy nie jest stała. W kontekście nieustannej zmiany i ewolucji środowiska międzynarodowego, jej istota oraz specyfika, podlegają nieprzerwanie jakościowym przemianom. Dlatego też to, co jego współcześni uznawali za siłę w szczególności odnosząc się do siły militarnej, może okazać się w przyszłości bezużyteczne. Natomiast dotychczas niedoceniane zasoby, jak gospodarka narodowa czy system edukacyjny mogą stać się decydujące dla określenia siły państwa¹⁶. Innymi słowy, w perspektywie długoterminowej siła ulega ewolucji a jej kluczowe wyznaczniki, sposoby jej stosowania zmieniają się w czasie nawet diametralnie. Jako przykład można wskazać ewolucję znaczenia i istoty struktur militarnych, często utożsamianych bezpośrednio z siłą, której istota tradycyjnie rozumiana była, jako zbiór środków, technik i metod stosowania bezpośredniej przemocy fizycznej. Na początku wieku XX wymiar militarny był podstawowym i decydującym komponentem siły w środowisku międzynarodowym. Współcześnie jego znaczenie zostało mocno okrojone, głównie z powodu wzrostu kosztów rozwoju potencjału tego typu oraz jego praktycznego zastosowania¹⁷. Zmiana ta jednak miała charakter powolny oraz ewolucyjny, nieporównywalny do chaotycznego i gwałtownego rozwoju, typowego dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. W rezultacie niezbędne staje się

15 Więcej informacji na temat jego poglądów oraz teorii odnaleźć można w monografii E. H. Carr, *The twenty years' crisis 1919-1939 : an introduction to the study of international relations*, Nowy Jork 2001.

16 A. Wojciuk, *Imperia wiedzy. Edukacja i nauka jako czynniki siły państw na arenie międzynarodowej*, Warszawa 2016.

17 Jest to najważniejsze założenie teoretyczne monografii J. S. Nye, *Soft power: jak osiągnąć sukces w polityce światowej* (tłum. J. Zaborowski), Warszawa 2007.

stworzenie nowych ram analitycznych niezbędnych do wyjaśnienia oraz zrozumienia współczesnej ewolucji siły w środowisku międzynarodowym.

Pierwszym kompleksowym, podejściem do zagadnień zmian w kontekście siły, a także szerszej ewolucji polityki, zwłaszcza w odniesieniu do zagadnienie rozwoju środowiska międzynarodowego, jest koncepcja zaprezentowana w przełomowej pracy Barry'ego Buzana, Ole Wævera oraz Joopa de Wilde'a¹⁸. W jej ramach dokonano znacznej modyfikacji dotychczasowego dorobku myśli politycznej, poprzez dobudowanie do ścisłego, militarne go myślenia o bezpieczeństwie, dodatkowych elementów przede wszystkim w oparciu o kwestie ekonomiczne, ekologiczne społeczne oraz polityczne¹⁹. Pomimo ontologicznej tożsamości wyzwań zlokalizowanych na poszczególnych płaszczyznach, to ich specyfika oraz zasoby niezbędne do efektywnego nimi zarządzania wykazują odbiegającą od siebie specyfikę techniczną. Tym samym analogiczna sytuacja w kontekście ram refleksji naukowej wymaga przeprowadzenia analogicznego procesu, polegającego na rozszczepieniu siły na poszczególne ścieżki rozwojowe. Dodatkowym motorem powyższej analogii, jest kontekstualne powiązanie obu zjawisk: bezpieczeństwa oraz siły. W tym ujęciu, siła stanowi podstawowe i najważniejsze instrumentarium służące realizacji wizji bezpieczeństwa we wszystkich wymienionych sektorach. Powyższe rozszerzenie przedmiotowego, ale także funkcjonalnego zakresu bezpieczeństwa, warunkuje podobny proces przebiegający w obrębie kategorii siły.

Pełne zastosowanie niniejszej teorii oznacza, że badanie oraz analiza wykorzystania siły powinna wykorzystywać narzędzia związane z procedurą *sekurytyzacji*²⁰ stosunków

18 Całość nowego pojmowania bezpieczeństwa zawarta jest w pracy B. Buzan, O. Weaver, J. de Wilde, *Security: a new framework for analysis*, Londyn, Boulder 1998.

19 Realizacja powyższej dywersyfikacji przebiega zgodnie z ludowym powiedzeniem: *Bliższa ciału koszula niżli ojczyzna*. O jego prawdziwości może świadczyć ankieta przeprowadzona przez Centrum Badania Opinii Społecznej, gdzie o największe źródła zagrożenia ankietowani wskazywali na: zapaść demograficzną (51%), biedę (48%), kradzież tożsamości (40%), niepokoje społeczne (35%), wzrost przestępczości (34%), bezpieczeństwo energetyczne (29%), kryzys finansowy w Polsce lub na świecie (29%), atak cybernetyczny (27%), masowa imigracja do Polski (24%), rozwój ekstremalnych organizacji (21%), wojna w Europie (19%), wybuch epidemii (19%), atak na Polskę: zbrojny lub terrorystyczny (16%), upadek rządu (14%), katastrofa ekologiczna (14%), atak nuklearny (9%) i na końcu utrata suwerenności lub secesja części terytorium (5%). Sondaż dotyczył także instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo. I tak: państwo (89%), wojsko (87%), NATO (87%), UE (86%), służby specjalne (82%), Stany Zjednoczone (77%), policja (76%) oraz wszyscy obywatele (55%). Pomijając dość częste faworyzowanie instytucji rządowych, sondaż ten wskazuje na wzrost znaczenia pozapaństwowych zarówno zagrożeń, jak i instytucji mogących im przeciwdziałać. Badanie zostało przeprowadzone w dniach 6-16 listopada 2014 roku na reprezentatywnej grupie 934 dorosłych mieszkańców Polski, metodą wywiadów bezpośrednich w domach respondentów. Sondaż: *Czego najbardziej boją się Polacy? Nie wojna, nie imigranci, ale brak dzieci*, „Wyborcza.pl” 2014, 22 grudnia, URL: http://wyborcza.pl/1,76842,17168738,Sondaz_Czego_najbardziej_boja_sie_Polacy_Nie_wojna_.html#ixz4CmudJTC [dostęp: 25.06.2016].

20 Sekurytyzacja jest procesem w istocie polegającym na objęciu zainteresowaniem oraz aktywnością czynników politycznych kolejnych sfer generujących wyzwania oraz zagrożenia dla społeczeństwa. W rezultacie oznacza to rozszerzenie katalogu bezpieczeństwa na nowe, dotychczas ignorowane sfery.

międzynarodowych. Jest to niezbędne przede wszystkim z powodu ewolucji zasobów celów, których realizacja wymaga wykorzystania siły w środowisku międzynarodowym. A to z kolei oznacza, że siła powinna uwzględniać instrumentarium obejmującego również niewojskowe sfery bezpieczeństwa, wskazane w pracy Barry'ego Buzana, Ole Wævera oraz Joopa de Wilde'a. Co ważniejsze, wobec zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym, należy uwypuklić przesunięcie akcentów z siły obejmującej wyłącznie wymiar militarny²¹, w kierunku dynamicznej koncepcji uwzględniającej jej pozostałe wymiary. Były one obecne przez cały okres trwania ewolucji środowiska międzynarodowego, jednak w fazie westfalskiej zostały zepchnięte do roli służebnej względem siły militarnej. Współcześnie jednakże można mówić o autonomizacji tych płaszczyzn względem siły wojskowej. Co ważniejsze, obecnie powstaje pytanie, czy możliwe jest zastosowanie siły wyłącznie na płaszczyznach niewojskowych, z całkowitym pominięciem militarnej.

Zastosowanie niniejszego mechanizmu powoduje wystąpienie trzech rezultatów. Po pierwsze, następuje relatywny spadek znaczenia sfery militarnej jako podstawowej płaszczyzny stosowania siły, przy jednoczesnym wzroście znaczenia pozostałych²². Mechanizm ten, szerzej opisany w rozdziale trzecim, generowany jest głównie przez drastyczny wzrost wszelkich możliwych kosztów użycia wojska w środowisku międzynarodowym przy ograniczonej efektywności. Po drugie, następuje zmiana postrzegania siły jako kategorii w nauce o stosunkach międzynarodowych. Większość tradycyjnych ujęć odnosi się do siły jako fenomenu w stosunkach międzynarodowych, rozumianego jako punktowa emanacja możliwości podmiotu, podczas gdy współcześnie należy uwzględnić procesualny charakter wzajemnych oddziaływań, oraz traktować siłę jako procedurę zarządzania międzynarodowym środowiskiem²³. Po trzecie, następuje odejście od logiki skupienia i koncentracji siły na rzecz dynamicznego dostosowywania do zaistniałych potrzeb oraz elastycznego reagowania na pojawiające się wyzwania. Oznacza to, że projekcja

Sekurytyzacja jest w istocie unikalnym oraz specyficznym aktem mowy, składającym się z czterech podstawowych komponentów. Po pierwsze, jest to podmiot międzynarodowy, który odpowiada za zainicjowanie oraz nadzór nad całością procesu. Po drugie, jest przedmiot procesu, a więc zjawisko lub fenomen istniejący realnie, a będący uznanym za wyzwanie, jeśli nie wręcz zagrożenie dla bezpieczeństwa. Po trzecie, jest to również sfera lub wartość podlegająca politycznej ochronie. Po czwarte, jest to międzynarodowe otoczenie, do którego akt sekurytyzacji jest skierowany. Przykładem sekurytyzacji może być rozszerzenie zakresu bezpieczeństwa na kwestie demograficzne. U. Abulof, *Deep Securitization and Israel's „demographic Demon”*, „International Political Sociology”, 2014 nr 8(4).

21 Z uwzględnieniem pozostałych jako służebnych wobec pierwotnego pojmowania siły czyli bezpośredniego stosowania przemocy fizycznej.

22 Jednym z najbardziej czytelnych przejawów owych zmian jest ewolucja zjawiska wojny, o której można powiedzieć, że obejmuje drastyczne zmniejszenie się rozmiaru wojny oraz niemal całkowite odsunięcie od zjawiska wojny państwa narodowego. Jest to zjawisko opisane szczegółowo po raz pierwszy przez Mary Kaldor. M. Kaldor, *New and old wars. Organized violence in contemporary world*, Cambridge, Molden 2007.

23 J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 5 – 30.

siły staje się procesem przedłużonym w czasie ze wszystkimi tego konsekwencjami, począwszy od wzrostu kosztów w czasie a skończywszy na zwiększeniu prawdopodobieństwa wystąpienia niezamierzonych konsekwencji, w skrócie do zwiększeniu dynamiki siły.

Podsumowując, rozwój współczesnej nauki o stosunkach międzynarodowych dotarł do granicy osiągniętej przez nauki przyrodnicze w pierwszej połowie XX wieku. Z jednej strony jakość dotychczasowego instrumentarium otworzyła przed badaczami przestrzeń wykazującą się odmiennymi właściwościami niż ta dotychczasowo badana. Z drugiej natomiast, dokonała się zmiana ontologii przestrzeni, a także zjawiska funkcjonujące w jej ramach. Jakościowe przekształcenie samego środowiska, co zostanie przybliżone w drugiej części niniejszego rozdziału. Koniunkcja tych czynników doprowadziła do konieczności masowej re-ewaluacji dotychczasowego dorobku teoretycznego nauki o stosunkach międzynarodowych, przede wszystkim poprzez uwzględnienie wymienionych wyżej wyzwań teoretycznych w kontekście badań nad siłą we współczesnych stosunkach międzynarodowych.

1.1.2. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – ewolucja teorii

Jak już stwierdzono w ramach niniejszej rozprawy, siła jest jednym z ważniejszych fenomenów stosunków międzynarodowych. Jako taka, stanowiła ona dość istotny element namysłu naukowego, choć należy w tym miejscu przyznać, że dotychczasowe badania nie traktowały siły jako istotnego obiektu badawczego, lecz przede wszystkim siła była traktowana jako zmienna wyjaśniająca pozostałe elementy środowiska międzynarodowego. Z tego też powodu, pomimo powszechnego wykorzystania, siła jako wyłączny przedmiot badań doczekał się jedynie kilku opracowań o charakterze badawczym. Dodatkowo, klasyczne opracowania powinny zostać dostosowane do zmiennej konfiguracji współczesnego środowiska międzynarodowego.

Aby wprowadzić element porządku do dalszych rozważań, należy wskazać, że w kontekście ogólnego podejścia do kategorii siły, istniejącej dychotomii stanowisk badawczych, a także wielorakim tradycjom filozoficznym i ideologicznym, niemożliwe stało się skonstruowanie jednej powszechnie akceptowanej definicji siły w środowisku międzynarodowym. Różnice pomiędzy poszczególnymi podejściami powodowane są przez kilka istotnych czynników ontologicznych oraz metodologicznych. Powodują one zróżnicowanie szczegółów poszczególnych definicji szczególnie w sferze dopuszczalnych form oddziaływania oraz zasobów niezbędnych do podjęcia aktywności międzynarodowej. Rzadziej występują rozbieżności odnoszące się do ontologicznej natury zjawiska. Istnieją trzy

podstawowe sfery generujące różnice w definiowaniu siły w stosunkach międzynarodowych.

Po pierwsze, są to rozbieżności ideologiczne, wpływające przede wszystkim na kontekst filozoficzno-refleksyjny w ramach którego prowadzony jest proces wyjaśniania siły. Różnice na tym polu warunkowane są umieszczeniem badacza w globalnym układzie cywilizacyjno-kulturowym. W rezultacie definicje te budowane są na fundamentach oraz założeniach charakterystycznych dla poszczególnych podejść badawczych – uwzględniających takie sfery jak podstawy filozoficzne, stosowane metody badawcze oraz poziom agregacji, unikalnymi na skalę globalną. Dzięki temu różne podejścia do zagadnienia siły można podzielić na grupy oraz podgrupy, charakterystyczne dla poszczególnych teorii stosunków międzynarodowych, typowych dla refleksji wytworzonej na gruncie cywilizacji zachodniej takich jak teorie klasyczne: realizm, liberalizm; teorie strukturalne: jak neorealizm, neoliberalizm; teorie globalne jak: neomarksizm, gramscianizm czy globalizm oraz teorie konstruktywistyczne jak na przykład feminizm, ekologizm. Dodatkowo istnieje wiele pomniejszych teorii naukowych mających ambicje kompleksowego wyjaśniania rzeczywistości międzynarodowej, ale o mniejszym zasięgu oddziaływania powiązane z konkretnymi państwami, jak szkoła angielska²⁴. Każda z poszczególnych definicji budowana jest na podstawie odmiennych założeń ontologicznych i epistemologicznych stanowiących fundament nadbudowy teoretycznej²⁵, co skutkuje odmiennymi podejściami do kategorii siły w stosunkach międzynarodowych. Innym przykładem mogą być teorie konstruowane na gruncie niezachodnich cywilizacji, takich jak chińska czy hinduska. I chociaż nie spełniają one warunków brzegowych naukowości w wydaniu zachodnim, to jednak nie ustępują teoriom zachodnim stopniem kompleksowości oraz funkcjonalności. Co więcej, nierzadko prezentują unikalne podejście do wyzwań generowanych przez środowisko międzynarodowe, przedstawiając rozwiązania niedostrzegalne przy zastosowaniu optyki nauki zachodniej²⁶.

Po drugie, rozbieżności te są generowane również przez inne doświadczenia historyczne oraz geopolityczne. Jest to szczególnie istotne zwłaszcza w świetle teorii dynamiki siły, jako że na ich podstawie konstruowany jest kontekst wykorzystania siły oraz jej interpretacja. Czynniki te stanowią specyficzny splot warunków geograficznych,

24 Skróconą charakterystykę poszczególnych teorii stworzonych w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008.

25 W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że owe teorie stanowią odzwierciedlenie głębszych trendów w badaniach naukowych wynikających z *rewolucji paradygmatycznych* opisanych przez Thomasa Kuhna.

26 Wstępne sformułowanie katalogu rozbieżności pomiędzy zachodnią oraz niezachodnią nauką o stosunkach międzynarodowych znaleźć można w monografii *Re-Wizje i Re-Orient-acje. Myśl pozaeuropejska w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. M. F. Gawrycki, J. Zajączkowski, A. Bógdał-Brzezińska, Warszawa 2012.

politycznych, kulturalnych, społecznych oraz doświadczeń historycznych, kształtujących metapolityczną formułę każdego z istniejących podmiotów międzynarodowych, także tych odseparowanych od geopolitycznej aktywności międzynarodowej. Każda teoria stosunków międzynarodowych wynika z doświadczeń przeszłych ich stanów, odmiennych zwłaszcza w odniesieniu do niezachodnich kultur i cywilizacji²⁷. Inaczej siłę definiują zachodni naukowcy specjalizujący się w badaniach stosunków międzynarodowych (tych jest przytłaczająca większość)²⁸, inaczej ich odpowiednicy z Chin, Indii, Afryki czy Ameryki Łacińskiej²⁹. Wśród tych czynników, najpoważniejszą różnicą pomiędzy Zachodem a innymi podmiotami cywilizacyjnymi jest doświadczenie kolonizacji, którą najłatwiej zdefiniować jako pierwszą próbę stworzenia globalnego społeczeństwa w oparciu o dominację militarną jednego z podmiotów – lub grupy podmiotów nad resztą społeczeństwa globalnego. Doświadczenie to jest jedną z ważniejszych przeszkód we wzajemnym zrozumieniu pomiędzy Europą i Stanami Zjednoczonymi z jednej strony a resztą świata z drugiej.

Po trzecie wreszcie, definicje siły różnią się także pod względem podejścia do możliwości zmierzenia siły, jako zdefiniowanej kategorii nauki o stosunkach międzynarodowych. Kwestia pomiaru jest kluczowa dla poziomu oraz tożsamości naukowej danej dyscypliny. W przypadku nauk o stosunkach międzynarodowych problem jest znacznie większy, z powodu konieczności korzystania z metod innych dziedzin nauki³⁰. W swej istocie pytanie o metodologię służącą badaniu siły w stosunkach międzynarodowych, jest pytaniem o sposób oraz skalę pomiaru³¹. W swej istocie pytanie to dotyczy kwestii perspektywy

27 Zgodnie z paradygmatem Samuela P. Huntingtona, zaprezentowanym w przełomowym dziele pod tytułem *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2004, w którym zaprezentował tezę o wzroście znaczenia (i siły) cywilizacji rywalizujących z Zachodem o globalny prymat. Dalsze badania w tym kierunku prowadził Niall Ferguson, *Civilization. The West and the Rest*, Londyn, Nowy Jork, Allen Lane 2011, dociekając przyczyn uzyskania prymatu Europy na świecie oraz współczesnego jęgo utraty.

28 Wśród naukowców prowadzących badania nad stosunkami międzynarodowymi przeważają naukowcy narodowości amerykańskiej. I tak, po szczegółowej analizie prestiżowych czasopism naukowych wydawanych zarówno w Stanach Zjednoczonych (*International Organization, International Studies Quarterly, International Security, World Politics*) jak i Europie (*Review of International Studies, dawniej British Journal, European Journal of International Relations, Millennium i Journal of Peace Research*), przeprowadzonych przez Ole Wævera wskazywały, że w czasopismach amerykańskich autorzy amerykańscy stanowili średnio 88% autorów, a w przypadku czasopism europejskich – 40%. O. Wæver, *The Sociology of not so International Discipline. American and European Developments in International Relations*, „International Organization”, 1998, nr 52(4), s. 697 – 701.

29 Wiek XXI, wraz z gwałtownym rozwojem oraz wzrostem siły państw globalnego Południa, ze szczególnym uwzględnieniem Chińskiej Republiki Ludowej oraz Republiki Chińskiej, nastąpił wzrost zainteresowania zarówno koncepcjami politycznymi generowanymi w ramach tych systemów politycznych i filozoficznych, jak i naukowcami te teorie konstruującymi. Przejawem zainteresowania zachodniej myśli mogą być monografie poświęcane próbie analizie, jak na przykład *Re-Wizje i Re-Orient-acje. Myśl pozaeuropejska w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. M. F. Gawrycki, J. Zajączkowski, A. Bógdał-Brzezińska, Warszawa 2012.

30 J. Menkes, *Jedność nauki versus wielość nauk [w:] Wielo- i interdyscyplinarność nauki o stosunkach międzynarodowych*, red. A. Gałanek, E. Haliżak, M. Pietraś, Warszawa 2012.

31 M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 92 – 93.

badawczej albo zakładającej stosowanie metod głównie ilościowych, albo przede wszystkim jakościowych. Odpowiednio, wskazać można dwa podstawowe podejścia. Po pierwsze, jest to podejście ilościowe do badań siły, polegające na określeniu materialnych i obiektywnych jej wymiarów, będących do dyspozycji poszczególnych podmiotów międzynarodowych. Metody te szczególnie przydatne są przy analizie siły państw narodowych³². W tym celu tworzone są skomplikowane wzory uwzględniające zróżnicowane wartości statystyczne w poszczególnych kategoriach, jak na przykład: rozmiar sił zbrojnych, wielkość gospodarki – mierzona głównie poprzez wielkość potencjału produkcyjnego, dostępność surowców strategicznych czy wskaźniki charakteryzujące status demograficzny i społeczny³³. Po drugie, podejście jakościowe, charakteryzujące się analizą subiektywnych czynników kształtujących siłę poszczególnych aktorów służy opisowi oraz zrozumieniu, lecz wykazuje niewielką podatność na tradycyjne sposoby pomiaru oraz porównania, badając wyznaczniki takie jak kultura strategiczna, czy doświadczenia historyczne. Wielkości te analizowane są przede wszystkim przy pomocy tradycyjnych metod badawczych oraz metod intuicyjnych³⁴.

Współczesne środowisko międzynarodowe wymaga zastosowania syntetycznego podejścia do analizy zagadnienia. Podstawowym wyzwaniem związanym z jego sformułowaniem jest połączenie jego najbardziej efektywnych elementów, eliminując najbardziej dotkliwe ich niedociągnięcia. Ciekawą propozycję przedstawił John Mearsheimer. Celem prowadzonych przez niego badań było uchwycenia istoty siły we współczesnym środowisku międzynarodowym poprzez skorelowanie pomiarów jakościowych z ilościowymi³⁵. W ramach zaprezentowanego modelu siła składa się z dwóch zmiennych: siły potencjalnej (ang. *latent*) oraz siły właściwej, którą utożsamia głównie z siłą na płaszczyźnie militarnej. W tej koncepcji siła potencjalna stanowi pewien zasób dostępny danemu podmiotowi do dyspozycji, wytworzony na bazie dwóch wartości. Po pierwsze jest to rozmiar oraz struktura populacji zamieszkującej terytorium pod jurysdykcją danego podmiotu. Po drugie, jest to niezwykle mgliście opisany poziom bogactwa danego narodu. W koniunkcji te dwa czynniki wytwarzają zasób surowej siły, która poddana dalszej obróbce technicznej

32 Tamże, s. 109 – 167.

33 Przykładami podejść ilościowych do siły w stosunkach międzynarodowych mogą być: *Composite Index of National Capability* (CINC) został opracowany przez J. Davida Singera w 1963 roku; *Comprehensive National Power* (CNP), opracowany przez naukowców z ChRL, czy *National Power Index* (NPI), opracowany na potrzeby projektu *International Futures*.

34 Przykładami podejść jakościowych mogą być klasycy myśli strategicznej począwszy od Tukidydesa, Sun Tzu, Niccolo Machiavellego oraz generała Carla von Clausewitza, a skończywszy na wielu współczesnych strategach. Podejście jakościowe do kategorii siły prezentują też reprezentanci innych, nie tylko realistycznych teorii, jak Phillip G. Cerny i John S. Nye.

35 Więcej szczegółów znaleźć można w monografii J. J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Nowy Jork, Londyn 2001, s. 55 – 82.

zostaje wykorzystana jako siła militarna, która wciąż uznawana jest przez Mearsheimera jako waluta światowej polityki. Podstawowym mankamentem niniejszej teorii jest ograniczenie się do wyłącznie jednego elementu siły, przy ignorowaniu pozostałych jej komponentów, których wartość wznosi się na relatywnie równorzędny poziom. Wyzwaniem jest usztywnienie natury siły, przy jednym z podstawowych założeniach szkoły realistycznej przekonaniu o ewolucji natury niniejszego zjawiska³⁶.

Dodatkową trudnością jaką napotykają badania nad siłą w środowisku międzynarodowym wynikają przede wszystkim z braku konsensusu środowiska akademickiego nie tyle względem określenia istoty oraz specyfiki siły, lecz przede wszystkim z powodu przyjmowania różnych wyznaczników siły zarówno w odniesieniu do celów zwiadających jej wykorzystaniem, metod ich realizacji oraz środków przez nią wykorzystywanych. Każdy naukowiec, zajmujący się analizą siły w rzeczywistości międzynarodowej wielokrotnie formułował oraz przekształcał katalog narzędzi siły, starając się sformułować efektywną pozytywistyczną definicję³⁷. Za każdy razem te wysiłki kończyły się fiaskiem, bowiem konstrukt teoretyczne sprawdzał się wyłącznie w określonych okolicznościach, nie spełniając wymogów ponadczasowości oraz ogólności stawianych prawom naukowym. Pierwszy czynnik ma charakter ontologiczny, odnoszący się do materialnej zawartości tworzonych definicji oraz funkcjonalności bytów. Drugi czynnik związany jest z epistemologią, a więc podejściem do zagadnienia zdobywania wiedzy w kontekście podejścia naukowego do analizy zjawiska. Trzeci czynnik to kwestia metodologiczna wynikająca z metod oraz przyporządkowanych im produktów końcowych w postaci poszczególnych elementów modelu siły.

Po pierwsze, wraz z ewolucją środowiska międzynarodowego, która zostanie szerzej zaprezentowana w następnym podrozdziale, zmiana ulega natura badanego fenomenu. Podstawowym czynnikiem reformującym jest transformacja westfalskiego środowiska międzynarodowego w formę następczą, którą na potrzeby niniejszej rozprawy określa się mianem późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Podstawowym motorem oraz ścieżką tej ewolucji są procesy globalizacji³⁸, które powodują rozwój jakościowy kontekstu międzynarodowego, lecz przede wszystkim tempo jego przemian, które globalizacja ze swej natury zamyka w węższej perspektywie czasowej. Co w czasie poprzednich iteracji systemu międzynarodowego wymagało lat lub dekad, współcześnie można dokonać w kilka godzin

36 J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 71 – 81.

37 Stanowi to poważne wyzwanie o charakterze naukowym, w większości przypadków spłaszczając analizę do enumeratywnego wyliczenia cech zjawiska, bez zgłębiania jego natury oraz analizy.

38 Określane niekiedy mianem „historycznego przyspieszenia”, oznaczające skrócenie cykli istnienia oraz funkcjonowania zjawisk i procesów w rzeczywistości międzynarodowej.

lub miesięcy. Jednocześnie powyższe procesy nie pozostają bez wpływu na naukowo konstruowany model analityczny. Wobec zwiększenia zakresu przedmiotowego, przy skróconej perspektywie czasowej, kategoria siły staje się niezwykle efemeryczna oraz ulotna, obejmując swym zasięgiem nie jeden, lecz wiele współlistniejących oraz jakościowo odmiennych schematów oddziaływania.

Po drugie, jest to również kondycja epistemologiczna badań stosunków międzynarodowych, zamykająca się pomiędzy dwoma zjawiskami. Pierwszym jest wyeksploatowanie klasycznych metod badawczych, które nie są w stanie zapewnić pożądaných rezultatów badawczych na poziomie precyzji uznawanym przez inne nauki zarówno przyrodnicze jak i w dużej mierze społeczne. Obiecującą perspektywą badawczą jest rewolucja, przeprowadzona na gruncie nauk przyrodniczych w pierwszej połowie XX wieku, przyczyniła się do sformułowania podstaw mechaniki kwantowej³⁹. W jej ramach, dokonano swoistego metodologicznego połączenia precyzji metod ilościowych z wariantowością metod jakościowych. Jako rezultat osiągnięto zaskakująco wiarygodne modele rzeczywistości, które rezygnując z rygorystycznej aplikacji wymogów poszczególnych logik metodologicznych w myśl zasady sformułowanej przez Wernera Heisenberga, nazywanej regułą nieoznaczoności lub regułą Heisenberga⁴⁰. Ze względu na kompleksową oraz hermetyczną naturę badań rzeczywistości kwantowej, oraz odrębności ontologicznej przedmiotu analizy, podstawowym elementem interpretowanym na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych, jest założenie o niemożliwości jednoczesnego sformułowania wiarygodnych oraz adekwatnych sądów i teorii odnoszących się do zarówno położenia jak i wektora ruchu analizowanej cząstki. W rezultacie szczegółowa oraz jednoczesna rekonstrukcja zarówno statycznego układu jak i dynamiki ruchu jest niemożliwa. Rozwiązaniem może być obniżenie pewności pomiarów – stąd nieoznaczoność – przesuwając je w sferę określenia prawdopodobieństwa przyjęcia wartości przez obie zmienne⁴¹. Jednym z ważniejszych celów niniejszej rozprawy

39 W tym kontekście można wskazać na pewną ciekawostkę geograficzną. Otóż niezwykle ważnym środowiskiem, kształtującym kwantową rewolucję na polu fizyki, jak i nauki o stosunkach międzynarodowych, miało środowisko z Kopenhagi. W kontekście mechaniki kwantowej, kopenhaska interpretacja mechaniki kwantowej stanowi podstawowy nurt w powyższej dziedzinie. Reprezentowana jest przez Nielsa Bohra i Wernera Heisenberga. Więcej szczegółów w S. Szpikowski, *Podstawy mechaniki kwantowej*, Lublin 2011.

40 Więcej na temat badań Wernera Heisenberga nad naturą cząstek elementarnych znaleźć można w jego pracy: W. Heisenberg, *The Physical Principles of a Quantum Theory*, Chicago 1930. Praca ta stanowiła przyczynek do niekończącej się analizy eksperymentów i równań wypracowanych przez Heisenberg, toczonych w środowisku badaczy mechaniki kwantowej. Przykładem krytyki jego stanowiska może być praca D. Cassidy, *Beyond Uncertainty: Heisenberg Quantum Physics and the Bomb*, Nowy Jork 2009.

41 Zasada nieoznaczoności Heisenberga mówi, że na poziomie mechaniki kwantowej istnieją takie pary wielkości, których nie da się jednocześnie zmierzyć z dowolną dokładnością. Czynność pomiaru bowiem jednej z nich, wpływa na układ odniesienia w ten sposób, że część informacji o drugiej zostaje bezpowrotnie utracona. Jest to konsekwencja dualistycznej, korpuskularno-falowej natury materii. Zasada ta została

będzie analiza aplikacji tej zasady w odniesieniu do siły w nauce o stosunkach międzynarodowych.

Po trzecie, jest to również kwestia efektywności zastosowanej metodologii, która w przypadku badań kategorii siły w stosunkach międzynarodowych⁴². W rezultacie najczęstszym przypadkiem jest tworzenie definicji enumeratywnie wyliczającym przypadłości zjawiska, przy mocno ograniczonej części analitycznej. Ponadto chaos definicyjny pogłębiony jest przez różnorodne rezultaty postępowań badawczych prowadzonych przez poszczególnych naukowców. W rezultacie każda z dotychczasowych definicji obejmuje jedynie część problemu, będąc efektywnym narzędziem analitycznym jedynie w nieokreślonym segmencie, jednak nie stanowiąc pełnego przeglądu zjawiska. Siła jedynie w kilku przypadkach stanowi podstawowy problem badawczy. W większości przypadków jej definicja jest jedynie elementem wstępnego wywołania tematu, lub co gorsza, słowem-wytrychem, upraszczającym konstruowany model badanego problemu społecznego⁴³, niedefiniowanym wprost, pozostawiając kwestię domyślności czytelnika. Innym problemem wynikającym z nadmiernej precyzji metod badawczych stosowanych w naukach politycznych, w tym także nieprawidłowe zastosowania metod wykorzystywanych przez inne dyscypliny naukowe. W rezultacie można wskazać na niemożliwość dokonania pogłębionej analizy naukowej właśnie z powodu nadmiaru informacji oraz zbyt szczegółowych danych, uniemożliwiających dostrzeżenie ukrytych w nich wzorców i prawidłowości. Pewnym rozwiązaniem wobec trudności, które wydają się spiętrzać przed naukowcami, a powodowanymi przez przeładowanie informacjami generowanymi przez rozbudowane metody badawcze zaczerpnięte nie tylko z tradycji badań nauk politycznych ale również pokrewnych – społecznych, czy też dalszych – przyrodniczych. Zastosowanie niższej rozdzielczości pomiaru⁴⁴, powoduje wprawdzie utratę części informacji oraz zwiększenie poziomu ryzyka aż do stopnia niepewności, jednakże pozwala na wyodrębnienie się pewnych wzorców, którymi podporządkowana jest analiza siły. Niniejsze modyfikacje metodologiczne wynikają także z podejścia epistemologicznego zakładającego konieczność przeprowadzenia rewolucji na gruncie nauk społecznych analogicznej do kwantowej rewolucji dokonanej na gruncie nauk przyrodniczych.

Podsumowując, kwestia sformułowania definicji siły we współczesnym środowisku międzynarodowym napotyka szereg wyzwań, zlokalizowanych na trzech poziomach

zaprezentowana przez Warnera Heisenberga po raz pierwszy w 1927 roku.

42 B. Krauz-Mozer, *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005.

43 Podobna sytuacja dotyczy także zjawiska globalizacji. M. Pietraś, *Procesy globalizacji [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 572.

44 Analogicznie do transformacji fizyki klasycznej w formę fizyki kwantowej.

agregacji. Po pierwsze, jest to poziom ontologiczny, wynikający ze specyfiki analizowanych bytów oraz specyfiki kontekstu w którym zostały osadzone. Zjawiska, przedmioty, oraz sformułowane na podstawie procedur naukowych kategorie oraz teorie, charakteryzują się znacznie większym stopniem współzależności, co w rezultacie powoduje nie tyle ich upodobnienie się do siebie oraz ich wzajemne przenikanie utrudnia dokonanie nie tyle szczegółowej analizy poszczególnych bytów, co wręcz ich wyodrębnienie z sieci tworzących współczesne środowisko międzynarodowe. W rezultacie badania naukowe napotykają trudną do przejścia barierę analityczną. Po drugie, jest to konieczność redefinicji podejścia epistemologicznego do badań politologicznych. Dotychczasowy model, zakładający dążenie do maksymalnej precyzji pomiaru poprzez konstruowanie praw mających powszechne zastosowanie zarówno w czasie jak i przestrzeni, wzorowany na rewolucji paradygmatycznej przeprowadzonej na łonie nauk przyrodniczych w pierwszej połowie XX wieku.

1.1.3. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – przegląd teorii

Sformułowanie adekwatnej teorii siły we współczesnej nauce o stosunkach międzynarodowych napotyka niezwykle poważne trudności wynikające częściowo z natury środowiska międzynarodowego, z jego ulotności oraz specyfiku, a także z powodu nieadekwatności narzędzi badawczych, będących w stanie wyprodukować różne efekty z analizy przeprowadzonej na tym samym materiale badawczym. W rezultacie powstałe modele teoretyczne charakteryzują się ograniczoną użytecznością poznawczą, na znacznie niższym poziomie obowiązywania, niż przyrodnicze prawa nauki⁴⁵. Nie oznacza to jednak zupełnego braku funkcjonujących teorii dotyczących siły. W praktyce można stwierdzić, że występuje znacząca obfitość teorii opisujących naturę oddziaływania międzynarodowego, wytworzone na łonie zachodniej nauki o stosunkach międzynarodowych, z uwzględnieniem ewolucji temporalnej – dzielącej funkcjonowanie nauki o stosunkach międzynarodowych na trzy – lub cztery – debaty interparadygmatyczne⁴⁶, jak i ewolucji przedmiotowej powodującej

45 W tym kontekście rozumiane produkt postępowania naukowego jest jako szczególnego rodzaju twierdzenie naukowe, wykazujące się następującymi cechami. Po pierwsze, musi być abstrakcyjnie ogólne, odnoszące się do wszystkich elementów należących do danej klasy. Musi zatem zawierać w sobie kwantyfikator duży. Po drugie, obowiązywanie powyższego twierdzenia nie jest ograniczone w czasie. Jest aktualne zawsze. Po trzecie, jest ono w pełni stosowne nie tylko do przedmiotów już poznanych, lecz również tych wymagających poznania. A więc nie ogranicza się wyłącznie do współczesnego zasobu wiedzy. Dodatkowo, twierdzenie takie musi być dostatecznie dobrze sprawdzone, musi przynależeć do szczególnej teorii naukowej, musi nadawać moc eksplanacyjną twierdzeniom niższej rangi oraz musi wykazywać moc prognostyczną w celu przewidywania przyszłych stanów obserwowanej rzeczywistości. M. Krauz-Mozer, *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005, s. 77 – 78.

46 Pierwsza wielka debata interparadygmatyczna – pomiędzy liberalizmem a realizmem – lata 30. - 50. XX wieku, druga wielka debata interparadygmatyczna – pomiędzy teoriami tradycyjnymi a behawioryzmem – lata 50. XX wieku, trzecia wielka debata interparadygmatyczna – pomiędzy neorealizmem a neoliberalizmem

wykształcenie się czterech podstawowych nurtów badawczych: szeroko pojmowanej szkoły realistycznej/neorealisticznej, liberalnej/neoliberalnej, teorii globalistycznych, bazujących na założeniach marksistowskich oraz teorii konstruktywistycznych i krytycznych. Każda z dotychczas wytworzonych teorii stosunków międzynarodowych – w tym teorii cząstkowych odnoszących się do siły w stosunkach międzynarodowych – albo należy do jednego z tych wielkich nurtów naukowych, oraz kombinację elementów należących do kilku z nich – jak na przykład szkoła angielska⁴⁷. Swój wkład, oczywiście pozbawiony rygorów naukowości, wniosły również pozaeuropejskie szkoły myśli międzynarodowej, z szczególnym uwzględnieniem tych w najmniejszym stopniu skażonych elementami myślenia zachodniego – myśli hinduskiej oraz chińskiej. Pomimo niemal dwustuletniej hegemonii nauki zachodniej, nie tylko w wymiarze koncepcyjnym, ale także pragmatycznemu zastosowaniu wypracowanych teoretycznych koncepcji, zachowały one na tyle znaczącą autonomię, aby można powiedzieć o ich filozoficznej odrębności.

Podsumowaniem niniejszego podrozdziału będzie próba zrekonstruowania nowej, znacznie bardziej elastycznej, lecz jednocześnie znacznie mniej precyzyjnej teorii określonej jako dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Podstawą do dokonania niniejszej rekonstrukcji będą badania siły przeprowadzone przez Johna M. Rothgeba⁴⁸, uzupełnione koncepcją wzajemnej interpenetracji poszczególnych teorii jako elementów szerszej, jeszcze niewyodrębnionej koncepcji siły w stosunkach międzynarodowych, zgodnie z konkluzjami artykułu Michaela Barnetta oraz Raymonda Duvalla⁴⁹.

1.1.4. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – teorie zachodnie

Wyzwania w konstrukcji teorii siły związane zarówno z charakterystyką problemu badawczego jak i z niedokładnością metod badawczych powodują wykształcenie się szeregu różnych podejść badawczych oraz koncepcji, często powołanych do istnienia wyłącznie w celu wykorzystania do dalszych badań. Wytwarza to specyficzną sytuację: definicje siły we współczesnej nauce o stosunkach międzynarodowych charakteryzują się dość znacznym poziomem podobieństwa, pomimo różnorodnych źródeł pochodzenia. Jednocześnie wykazują

– lata 1985 – 1995 oraz czwarta wielka debata interparadygmatyczna – pomiędzy zwolennikami klasycznych teorii naukowych a teoriami postpozytywistycznymi, ze szczególnym uwzględnieniem teorii krytycznych oraz teorii normatywnych.

47 J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 253 – 290.

48 J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 17 – 38.

49 M. Barnett, R. Duvall, *Power in International Politics*, „International Organization”, 2005, nr 59(1), s. 39 – 75.

na tyle wyraźną specyfikę, która przyczynia się do zaciemnienia generowanego przez refleksję naukową schematu zjawiska. Dużą część definicji sformułowana została przez autorów związanych z realistyczną lub neorealistyczną teorią stosunków międzynarodowych. Jest to o tyle zrozumiałe, ponieważ siła stanowi dla tych naukowców jeden z fundamentów systemu stosunków międzynarodowych. Należy jednak dopowiedzieć, że siła staje się powoli przedmiotem coraz większej uwagi również innych podejść badawczych, jak liberalizm, neoliberalizm, czy konstruktywizm⁵⁰.

Dodatkowo, niektórzy naukowcy wprowadzają dodatkowe pojęcia, które powiększają zamęt terminologiczny dzieląc zjawisko siły na dodatkowe podkategorie, jak *przymus* oraz *wpływ*, uważając je za jakościowo odrębne rodzaje tego zjawiska. Jednym z autorów, który wprowadza to rozróżnienie jest Arnold Wolfers. W czasie swych badań doszedł do wniosku, że uzasadniony jest rozdział pozytywnego *wpływu* od negatywnego *przymusu*, który utożsamiał właśnie z *siłą*. Za siłę lub przymus uznaje on „umiejętność nakłonienia kogoś do działania poprzez zagrożenie zadaniem straty, lub bezpośrednio zadanie straty”, natomiast za wpływ uznaje „umiejętność skłonienia kogoś do działania poprzez zysk, lub obietnicę zysku”⁵¹. Zaletą powyższej definicji jest położenie nacisku na wymiar pragmatyczny pojęcia, unikając prezentacji pogłębionej analizy problemu, poprzez chociażby wskazanie konkretnych źródeł siły lub jej użytkowników, nawet poprzez enumeratywne ich wyliczenie. Zaprezentowana definicja umożliwia uniknięcie problemów z poprawną identyfikacją właściwych zasobów generujących siłę. Co więcej, definicja nie obejmuje określenia konkretnych przedmiotów użycia siły / wpływu, co z kolei pozwala na elastyczne zastosowanie jej do różnorodnych sytuacji badawczych, kiedy w środowisku międzynarodowym pojawiają się nowe kategorie generatorów, dysponentów a także celów użycia siły. Arnold Wolfers, w swej definicji odwołuje się do czystej warstwy teoretycznej fenomenu, starając się oddzielić ją od studium przypadku. Naukowiec ten osiągnął tylko częściowy sukces. Niniejsze podejście do tematu zaowocowało również szeregiem negatywnych konsekwencji. Przede wszystkim jest ona nacechowana pejoratywnie: siła ma charakter negatywny polega bowiem na zastraszeniu i zmuszeniu kogoś do działań, często na własną szkodę. Natomiast wpływ uznaje za pojęcie pozytywne, określające raczej nakłonienie i negocjacje, przekonanie kogoś do działania. Jednak praktyczne rozdzielenie przymusu i wpływu następuje pewnych trudności⁵², zwłaszcza, że to, co dla jednego jest wpływaniem, dla

50 Na przykład Ph. G. Cerny, *Rethinking World Politics. A Theory of Transnational Neopluralism*, Oxford 2010.

51 A. Wolfers, *Discord and Collaboration*, Baltimore 1962, s. 103

52 Podstawowym czynnikiem jest jego dalece posunięty subiektywizm, przekładający się na swobodne przechodzenie jednej kategorii w drugą, uzależnionych od percepcji poszczególnych podmiotów uczestniczących w relacji siłowej.

obiekty, na który podmiot wpływa⁵³ może być równoznaczne z zastosowaniem bezpośredniego przymusu. Komplikuje to definicję dodając drugi poziom analizy i interpretacji danego zjawiska, nie tylko z perspektywy użytkownika, ale także z perspektywy celu. Dodatkową słabością jest dość lapidarne ujęcie kategorii, które powoduje możliwość rozszerzenia definicji siły na w praktyce większość zjawisk w stosunkach międzynarodowych.

Podobną konstrukcję teoretyczną skonstruowali Harold Sprout i Margaret Sprout. Kluczowym pojęciem dla siły w stosunkach międzynarodowych jest dokonanie szczegółowej analizy relacji społecznych oraz wyodrębnienie tych, których dominującym elementem jest stosowanie przemocy lub siły fizycznej lub też groźby jej użycia⁵⁴. Z jednej strony definicja taka przesuwając punkt ciężkości w analizie oraz badaniach siły w stosunkach międzynarodowych w sferę relacji społecznych, operujących na płaszczyźnie podlegającej daleko idącym modyfikacjom wynikającym z różnic w politycznej percepcji zarówno kontekstu sytuacyjnego, intencji zaangażowanych podmiotów, jak i interpretacji samego działania. Niniejsze podejście jest pierwszą próbą powiązania siły z domeną interakcji społecznych, odrywając kwestię jej stosowania od ilościowych i materialnych wyznaczników stosunków międzynarodowych. Jednakże wiele do życzenia pozostawia zawartość merytoryczna siła, odwołująca się do ich najbardziej pierwotnych elementów, jakim jest bezpośrednia przemoc fizyczna. Z jednej strony jest to niezwykle precyzyjne, empirycznie łatwe do obserwacji oraz pozornie jednorodne, co ułatwia dokonanie sprawnej oraz szczegółowej analizy, zgodnej z najwyższymi standardami prowadzenia badań naukowych. Jednakże społeczne podejście, ograniczone nawet do jednego lub kilku charakterystycznych wymiarów, wykazuje dość znaczny poziom podatności na interpretację oraz mispercepcję. Paradoksalnie, podejście to stanowi również spłylenie doświadczeń historycznych, które choć generalnie nawiązują do siły wojskowej, to wielokrotnie nawiązują też do niewojskowych sfer aktywności państwa. W rezultacie cała teoria może niejednokrotnie wyprodukować rezultaty niedokładnie odzwierciedlające rzeczywistość międzynarodową. Dodatkowo, konstrukcja teorii nie posiada wewnętrznych mechanizmów mających na celu nie tyle skompensowanie, co choćby wskazanie tych niedociągnięć.

Inne podejście do zagadnienia zauważyć można w koncepcji Klausa Knorra oraz bardzo ściśle z nią powiązanej teorii Harolda Lasswella oraz Abrahama Kaplana. Opracowali oni inny model analizowanego zjawiska, odnotowując dychotomie pomiędzy kategorią siły a

53 Zwłaszcza jeśli pomiędzy partnerami jest duża różnica potencjałów, lub nawet istnieje forma uzależnienia, na przykład od surowców energetycznych.

54 H. Sprout, M. Sprout, *Toward a Politics of the Planet Earth*, Nowy Jork 1971, s. 168.

kategorią wpływu w środowisku międzynarodowym. W tym przypadku, kluczowe dla identyfikacji siły jest poprawna interpretacja kontekstu sytuacyjnego wystąpienia pełnego konfliktu pomiędzy hierarchiami interesów zaangażowanych podmiotów. W przypadku wystąpienia jedynie częściowej niezgodności interesów, lub ich całkowitej harmonii, właściwą kategorią analityczną staje się kategoria wpływu międzynarodowego⁵⁵. Powyższe koncepcje, choć wywodzą się z wspólnego rdzenia opracowanego przez Arnolda Wolfersa, dokładają kolejny poziom definicyjny do ówczesnej myśli strategicznej. Siła została osadzona w kontekście politycznym, który kształtował nie tylko jej postrzeganie, ale także sam fakt jego istnienia. W koncepcji Klause Knorra, Harolda D. Lasswella oraz Abrahama Kaplana, określono po raz pierwszy niezwykle precyzyjne warunki rozdzielenia obu kategorii oddziaływania międzynarodowego. Jednak za określoną cenę. Rezultatem wprowadzenia relatywizmu do badań nad siłą jest uzależnienie analizy siły od percepcji zaangażowanych podmiotów, a także środowiska międzynarodowego. W rezultacie niezwykle trudno jest dokonać precyzyjnej abstrakcji przypadków empirycznych, w celu dokonania ich naukowej analizy celem skonstruowania wiarygodnego modelu. Gros międzynarodowych przypadków wykorzystania siły w środowisku międzynarodowym jest przypadkami mieszanymi, łączącymi różne perspektywy polityczne. Najjaskrawszym przykładem może być kwestia kulturalnego oddziaływania Stanów Zjednoczonych Ameryki na resztę świata. Perspektywa Stanów Zjednoczonych Ameryki – zarówno rządu, jak i społeczeństwa – zakłada w tym kontekście oddziaływanie przynajmniej z sytuacji częściowej jeśli nie całkowitej zgodności preferencji zaangażowanych podmiotów. Tymczasem z perspektywy podmiotów poddanych oddziaływaniu, zwłaszcza pochodzących z europejskiego czy islamskiego kręgu cywilizacyjnego postrzegają to w kategorii oddziaływania siłowego, zwłaszcza z perspektywy coraz powszechniejszego stosowania tak zwanej *polityki tożsamości*⁵⁶, oddziaływanie to mieściło się w coraz węższym marginesie wspólnych preferencji, który w niektórych przypadkach zupełnie zniknął⁵⁷. Dodatkowym elementem jest niedookreślony zakres

55 K. Knorr, *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*, Nowy Jork 1975, s. 3; A. Kaplan, H. D. Lasswell, *Power and Society*, New Haven 1950, s. 76.

56 M. Kaldor, *New (...)*, s. 80 – 91.

57 Zamieranie tej płaszczyzny wspólnotowości pomiędzy grupami wykazującymi różną tożsamość obserwować można na przykład we Francji od 2015 roku, kiedy to pokłosiem nietrafionej akcji propagandowej *je suis Charlie*, w ramach której dokonano zawężenia płaszczyzny porozumienia pomiędzy grupami społecznymi i organizacjami rdzennie europejskimi, a organizacjami i grupami społecznymi napływowymi, głównie z państw muzułmańskich. Jest to szczególnie interesujące badawczo jest zmniejszanie się przestrzeni wspólnego porozumienia wzdłuż dwóch osi. Pierwszą jest rozumienie pojęcia wolności wypowiedzi, które w przypadku społeczeństw europejskich oraz muzułmańskich, obejmuje inny zakres merytoryczny, ale także mechanizmy wskazywania oraz potępiania wykroczeń poza jego granice. Drugą jest szerszym zagadnieniem kulturalnym, które generowane jest przez konflikt pomiędzy dominującą w społeczeństwie europejskim *tożsamością płynną* w ujęciu Zygmunta Baumanna a dominującą w grupach napływowych *tożsamość stałą*. Główne pola konfliktu oraz mechanizmy go napędzające: B. Stanisławczyk, *Kto się boi prawdy? Walka z*

samodzielności podmiotów niepaństwowych w ramach jurysdykcji państwa narodowego.

Inne podejście jest zaprezentowane w pracy Roberta Gilpina. Prezentuje on podejście znacznie bardziej obiektywne i materialne niż poprzednicy, określając siłę jako sumę „militarnych, ekonomicznych oraz technologicznych możliwości danego państwa”⁵⁸. Jest to definicja bazująca na ilościowym pomiarze możliwości działania państwa, co za tym idzie operująca przede wszystkim metodą komparatystyczną przy szacowaniu możliwości działania poszczególnych podmiotów. Inną zaletą definicji Roberta Gilpina jest próba dokonania klasyfikacji oraz analizy płaszczyzn przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym. Jednakże badania ta ograniczone są niemal wyłącznie do sfery militarnej oraz ekonomicznej. Wynikało to z dwóch czynników. Po pierwsze, wojsko oraz gospodarka jest sferą działalności społecznej w niezwykle precyzyjny sposób zdefiniowane, opisane oraz oznaczone⁵⁹. Co oznacza łatwy dostęp do materiałów. Po drugie, natura tych inwestycji pozwala na dokonanie precyzyjnego zastosowania metod ilościowych przy najwyższym poziomie pomiaru: ilorazowego. Pozwala na transformację empirycznej rzeczywistości w pełny numeryczny zapis matematyczny, pozwalający na zastosowanie wszystkich możliwych działań statystycznych, nie tylko najprostszych arytmetycznych działań. W rezultacie, bazując na definicji Gilpina uformował się szereg wzorów matematycznych opisujących siłę państw i innych podmiotów-operatorów siły w środowisku międzynarodowym, opisanych w dalszej części niniejszego rozdziału. Dodatkowym elementem implikowanym przez definicję Gilpina jest koncentracja na aktywności państw narodowych na arenie międzynarodowej. Podejście to zawiera w sobie szereg słabości, które poważnie ograniczają jej analityczną użyteczność. Po pierwsze, jest ta definicja skupia się głównie na państwowych podmiotów polityczno-międzynarodowych, pomijając rolę i znaczenie pozostałych uczestników globalnego systemu. Wynika to z dwóch czynników. Pierwszym jest historycznie przyspieszenie występujące na przełomie wieków, które całkowicie przekształciło otoczenie międzynarodowe, które przyszło analizować Robertowi Gilpinowi. Jednakże należy wskazać, że nawet wówczas istniały już zaczątki współczesnych segmentów społeczności międzynarodowej, jednak z powodu trwającej konfrontacji międzyblokowej, niemożliwe było zauważenie i zidentyfikowanie tych tendencji⁶⁰. Drugim jest metodologiczna łatwość gromadzenia oraz analizy informacji na temat funkcjonowania oraz aktywności państwa w środowisku międzynarodowym, głównie z

cywilizacją chrześcijańską w Polsce, Warszawa 2015, s. 341 – 440.

58 R. Gilpin, *War and Change in World Politics*, Nowy Jork 1981, s. 13.

59 W tym kontekście szczególnie cenne jest koniunkcja dwóch zjawisk: formalizacja działań militarnych polegająca na specyficznym oznakowaniu instalacji, wyposażenia oraz personelu sił zbrojnych, a także transparentności aktywności rządów w tym zakresie.

60 M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 573.

powodu wewnętrznych wymogów dotyczących transparentności w działaniach rządu oraz agend podporządkowanych, wymaganych przez standardy demokracji. Na obecną chwilę stwierdzić można, że sytuacja ta stała się nieaktualna⁶¹. Po drugie, niniejsza definicja koncentruje się na empirycznym podejściu do analizy zagadnienia siły połączonym z faktem nieświadomości wyrównywania się pozycji pomiędzy materialnymi wymiarami siły, a rozumieniem siły jako obiektywnie istniejącej informacji⁶². To, jak i relatywizacja w rozumieniu siły zwłaszcza zastosowanie perspektywy co najmniej trzech podmiotów: tego, stosującego siłę; tego, na którym siła jest stosowana oraz punktu widzenia środowiska międzynarodowego. W tym miejscu pojawia się problem porównania siły obecnej na różnych powyższych poziomach, a także pytanie na temat możliwości translacji jednej klasy zasobów w drugą. Oraz pytanie o sposób oraz cenę aktywacji potencjału w realnie istniejąca siłę.

Jedną z najbardziej rozpowszechnionych percepcji siły w stosunkach międzynarodowych, została zaprezentowana przez Hansa Morghentau'a, uznawanego za fundatora klasycznej, realistycznej szkoły stosunków międzynarodowych. Jest to teoria o tyle istotna, że została stworzona niejako na podstawie własnego bezpośredniego doświadczenia, jako że Hans Morghentau był jednym w politycznych uchodźców z hitlerowskich Niemiec, który odnalazł swoją nową ojczyznę w Stanach Zjednoczonych Ameryki⁶³. Zgodnie z jego teorią, siła jest pojęciem wysoce niejednoznacznym, jednakże na tyle istotnym dla określenia funkcjonowania zarówno środowiska międzynarodowego, jak i wewnętrznego środowiska państwa narodowego. Z tego też powodu siła może być opisana wyłącznie przez funkcję jej przypisaną. Jedyną funkcją, którą spełnia siła w środowisku międzynarodowym jest określenie celu aktywności państwa. W skrócie: siła jest celem działania państwa w środowisku międzynarodowym, w dwóch perspektywach czasowych. Po pierwsze, w perspektywie strategicznej siła jest głównym oraz nadrzędnym celem polityki zagranicznej, zmierzającej do poprawy własnej pozycji w środowisku międzynarodowym poprzez zgromadzenie siły i potencjału przekraczających możliwości oraz wolę oporu pozostałych państw w systemie. Po drugie, w perspektywie taktycznej, każde działanie w środowisku międzynarodowym prowadzone doraźnie nakierowane jest na uzyskanie przewagi nad

61 Wystarczy przypomnieć chociażby wydarzenia z 11 września 2001 roku, kiedy to wyzwanie najpotężniejszemu państwu rzuciła organizacja pozarządowa. Co więcej, w konsekwencji tych wydarzeń mocarstwo podjęło walkę z tą organizacją w innych rejonach świata. Pytanie czy amerykańscy decydenci traktują al Quaedę, bo o niej mowa, jako równorzędnego przeciwnika, jednak sam fakt podjęcia i kontynuowania walki, a więc stosowania siły we wzajemnych relacjach sugeruje poważne odstępstwo od zasad westfalskiego środowiska międzynarodowego.

62 M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 78.

63 H. Morghentau, *Introduction* w H. Morghentau, *The Concept of Political* (tłum. M. Vidal) red. H. Behr, F. Roesch, Londyn 2012. Szczegółowa biografia H. Morghentaua, Ch. Frei, *Hans J. Morghentau: An Intellectual Biography*, Baton Rouge 2001.

partnerem lub przeciwnikiem, ponieważ każde działanie wymaga uzyskania oraz zabezpieczenia środków do uzyskania określonego celu. Siła zatem stanowi pierwotny cel, który jest punktem wyjścia do podjęcia dodatkowych, bardziej wysublimowanych działań w stosunkach międzynarodowych⁶⁴. W rezultacie powstała definicja jest skomplikowana i niezwykle niejasna. Jednakże kluczem do jej prawidłowego odczytania będzie jej interpretacja – a więc wypełnienie treścią przez jej użytkowników. Jednakże podstawową wadą niniejszej teorii jest poleganie na roli interpretacji oraz wypełnienia treścią. W dalszej perspektywie badawczej, analizy siły jako celu oznacza jej redukcję do enumeratywnego skatalogowania zasobów niezbędnych do realizacji celów politycznych⁶⁵. Innymi słowy, zauważyć można automatyczny redukcjonizm kompleksowego systemu analizy społecznej oraz socjologicznej definicji siły do prostego wymienienia zasobów, koniecznych do osiągnięcia pozostałych celów politycznych. A niekiedy redukcja materialistyczna sięga poziomu, na którym jedynym celem podjęcia oddziaływania międzynarodowego jest zgromadzenie jak największej ilości zasobów uznanych za strategiczne.

Ciekawe i zbieżne ze sobą definicje zaprezentowali Jeffrey Hart⁶⁶, Joseph Nye⁶⁷ oraz Karl Deutsch⁶⁸. W odróżnieniu od podejścia Roberta Gilpina oraz Hansa Morgenthau'a, siła charakteryzuje się przez koniunkcję trzech najważniejszych czynników. Pierwszym jest przeniesienie punktu ciężkości w definiowaniu siły z obiektywnych wartości, takich jak wartości materialne i zasoby, którymi dysponują podmioty funkcjonujące w środowisku międzynarodowym, czy też unilateralne ambicje, którymi się kierują; w kierunku społecznego kontekstu oddziaływania międzynarodowego. W rezultacie oddziaływanie siłowe polega nie tylko na zastosowaniu środków materialnych w celu realizacji własnych egoistycznych celów, lecz na wpłynięciu przy ich pomocy na podmiot w celu zmiany jego hierarchii preferencji. Drugim jest precyzyjne określenie celu oddziaływania siły w środowisku międzynarodowym⁶⁹, przede wszystkim jako podstawowego środka sprawowania kontroli nad otoczeniem międzynarodowym w celu wytworzenia warunków sprzyjających realizacji własnych celów politycznych. Kontrola ta przebiega dwutorowo. Po pierwsze, obejmuje indywidualny wpływ na poszczególne podmioty, które uczestniczą w przetargu w podmiotem wykorzystującym siłę. Po drugie, jest to również wpływ na kształt, strukturę oraz

64 H. J. Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Nowy Jork 1948, s. 33.

65 Przy czym należy szczególnie podkreślić, że zasoby te mogą przyjmować różne formy, przy czym w analizowanym okresie preferowana zasoby o charakterze materialnym oraz ilościowym.

66 J. A. Hart, *Three Approaches to Measurement of Power in International Relations*, „International Organization”, 1979, nr 30(2), s. 289 – 305.

67 J. S. Nye, *Bound to Lead, The Changing Nature of American Power*, Nowy Jork 1990, s. 154

68 K. W. Deutsch, *The Analysis of International Relations*, Engelwood Cliffs 1978, s. 45.

69 J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 17 – 24.

funkcjonowanie środowiska międzynarodowego. W tym kontekście kluczowa umiejętność to spowolnienie oraz złagodzenie niekorzystnych przemian w środowisku międzynarodowym, lub przyspieszenie oraz zwielokrotnienie tych pożądanych. Trzecim elementem jest fakt włączenia w definicję siły autorstwa powyższych naukowców wszystkich narzędzi uwypuklanych przez poprzednich autorów⁷⁰.

Jest to jedno z najbardziej wartościowych podejść badawczych, łączącym w sobie różne, wcześniejsze tradycje badawcze, starając się dokonać kreatywnej kompilacji teoretycznych koncepcji, zastosowanych metodologii oraz uzyskanych wyników. W rezultacie, pomimo że merytorycznie definicja tego typu nie jest skomplikowana, to jej praktyczne zastosowanie może doprowadzić do nieprawdopodobnie rozbudowanych wyników końcowych. Kolejną zaletą jest oderwanie faktycznego działania międzynarodowego od potencjału poszczególnych aktorów⁷¹. W tym ujęciu, potencjał postrzegany jest jako zestaw narzędzi w posiadaniu poszczególnych uczestników stosunków międzynarodowych, od aktualnie zastosowanych narzędzi w danej sytuacji, którą określa się bezpośrednio jako siłę. Jednakże konieczne dla poprawnej definicji oraz prawidłowej analizy zjawiska jest kompleksowa refleksja na temat kontekstu społecznego podejmowanych działań, uwzględniającego specyficzne relacje pomiędzy zaangażowanymi podmiotami. Dodatkowym elementem jest zawężanie katalogu narzędzi oraz działań określanych jako siła do tych, których celem jest wywarcie wpływu na środowisko międzynarodowe.

Katalog niedociągnięć powyższej grupy ujęć teoretycznych zawiera trzy główne punkty. Po pierwsze, kwestia kluczowa jest definicja form sprawowania kontroli oraz jej interpretacja, zarówno ze strony kontrolującego, kontrolowanego oraz obserwatorów całego procesu. Kluczem do prawidłowej analizy całości zjawiska jest przede wszystkim prawidłowa identyfikacja form sprawowania kontroli na pewnej wspólnej płaszczyźnie komunikacji pomiędzy poszczególnymi uczestnikami musi ulec ujednoliceniu, albo cała definicja zostanie dodatkowo skomplikowana przez konieczność wprowadzenia „mediatora” ujednolicającego stosowanie siły względem wszystkich trzech podmiotów, nawet jeśli wpływ ten jest nieświadomiony przez jednego z uczestników. Jednym z owych mediatorów może być termin *normative Power*⁷², analizowany szerzej w rozdziale trzecim. Jednakże ich pojawienie

70 J. S. Nye, *Bound (...)*, s. 78; K. W. Deutsch, *The Analysis of International Relations*, Nowy Jork 1978, s. 45, J. Hart, *Three Approaches to the Measurement of Power*, „International Organization”, 1976, nr 30(2), s. 289 – 305.

71 Jest to jedna z najważniejszych cech transnarodowej przestrzeni społecznej, charakteryzującej transformację westfalskiego środowiska międzynarodowego w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

72 I. Manners, *Normative power Europe: a contradiction in terms?*, „Journal of Common Market Studies”, 2002, nr 40(2), s. 235 – 258.

się komplikuje wewnętrzną strukturę teorii wprowadzając dodatkowe elementy interpretacyjne wskazując na niewystarczające odwzorowanie rzeczywistości w warstwie koncepcyjnej danej teorii. Po drugie, kwestią kluczową jest dokonanie kompleksowej analizy siatki transferu siły oraz oddziaływania pomiędzy zaangażowanymi podmiotami. Cała analiza sprowadza się do wyszczególnienia oraz skatalogowania powiązań oraz narzędzi koniecznych do wywarcia wpływu na system oraz poszczególne podmioty. Pewną trudność wytwarza kontekstualność relacji siłowych, która uzależnia sposób, siłę oraz efektywność oddziaływania od wyjątkowych relacji pomiędzy zaangażowanymi podmiotami. Oznacza to, że aby dokonać pełnej analizy siły w stosunkach międzynarodowych należy dokonać niezwykle drobiazgowej analizy całości relacji wewnątrz systemu, albo podejmuje się ryzyko, że wypracowany model nie będzie przystawał do rzeczywistości jako zbyt abstrakcyjny⁷³. Po trzecie, nieuwzględniona w rzeczonych teoriach jest kwestia dynamicznego przechodzenia na poziomie strategicznym różnych podmiotów pomiędzy różnymi płaszczyznami oraz formami oddziaływania w celu odszukania najbardziej efektywnego połączenia pomiędzy podmiotami oferującego optymalne wykorzystanie posiadanego potencjału. Z drugiej jednak strony, przez cały analizowany okres trwają również próby przeniesienia gry przez podmiot poddany oddziaływaniu w celu optymalizacji potencjału wykorzystanego do oparcia się wpływowi. W rezultacie wskazać można na dynamiczne przekształcanie się kontekstu wykorzystania się siły, co nie jest odzwierciedlone przez statyczne modele teoretyczne zaprezentowane przez akademików, którzy stworzyli nie tylko tą grupę teorii siły, ale również wszelkie dotąd omawiane na stronach niniejszej rozprawy. W rezultacie dynamika stosunków międzynarodowych ogranicza przydatność modeli teoretycznej analizy stosunków międzynarodowych.

Dość anegdotyczną teorię siły sformułował Klaus Knorr. Jej podsumowaniem może być proste zdanie: „siła jest tym, co się za siłę postrzega”⁷⁴. Definicja swą prostotą oraz nie do końca poważnym brzmieniem nawiązuje do definicji polityki T. Manna⁷⁵. Jednakże, pomimo pozornej infantylności, teoria ta wydaje się być dość elastyczną koncepcją naukową, zdolną do objęcia całości złożoności współczesnego środowiska międzynarodowego, wraz z integralną jego dynamiką. Otrzymany model teoretyczny jest niezwykle zbliżony do koncepcji *normative Power* Iana Mannersa, opisaną szerzej w rozdziale trzecim. Zwłaszcza w kontekście oparcia się na kwestii percepcji uczestników środowiska międzynarodowego,

73 Jest to jeden z najpoważniejszych zarzutów wystosowywanych w stosunku do nauk politycznych.

74K. Knorr, *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*, Nowy Jork 1975, s. 13.

75 Która brzmi: „Nie ma nie-polityki. Wszystko jest polityką”. Zawarta została w powieści T. Mann: *Czarodziejska góra*, Warszawa, 2008.

biorących udział w siłowym oddziaływaniu: podmiotu siłę stosującego, podmiotu podlegającego siłowemu oddziaływaniu oraz obserwatorów całego procesu. Nie należy jednak przeceniać jej użyteczności. Po pierwsze, teoria ta nie udziela odpowiedzi na pytanie o charakter użytkowników, jak i podmiotów generujących siłę w środowisku międzynarodowym. Po drugie, koncepcja ta nie odpowiada na pytanie o naturę oddziaływania, nie pozwalając na wskazanie narzędzi oraz strategii przynależących do wewnętrznej koncepcji siły. Po trzecie, Klaus Knorr pominął najistotniejszy element każdej definicji: warunki brzegowe wystąpienia analizowanego zjawiska, co powoduje niemożliwość zastosowania kryterium odrębności treści pomiędzy pojęciem siły a pojęciem stosunki międzynarodowe⁷⁶. W rezultacie największą siłą oraz słabością tej definicji jest jej ambiwalencja oraz subiektywność. Tym samym powyższa definicja nie może być uznana za adekwatnym model teoretyczny oddziaływania siłowego.

Reasumując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, że środowisko naukowe analizującego środowisko międzynarodowego nie osiągnęło konsensusu odnoszącego się do istoty oraz specyfiki siły. Katalog definicji jest coraz dłuższy, a co gorsza, większość z nich zmierza do pogłębienia wewnętrznej niespójności zjawiska poprzez formułowanie nowych terminów, z wykorzystaniem słowa siła oraz różnych przymiotników oraz przedrostków⁷⁷. Niniejszy stan rzeczy wynika w dużej mierze z intuicyjnej oraz wysoce utylitarnej refleksji strategicznej, która dominuje w nauce o stosunkach międzynarodowych od końca Zimnej Wojny. Dodatkowo cały obraz zaciemniają również niezachodnie teorie siły w stosunkach międzynarodowych, które na mocy paradygmatu Samuela P. Huntingtona⁷⁸ zyskują znaczenie nie tylko w sferze politycznej, militarnej i ekonomicznej, lecz także w kwestii namysłu teoretycznego nad kształtem środowiska międzynarodowego.

1.1.5. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – teorie niezachodnie

Polityczna refleksja nad naturą siły nie jest ograniczona do zachodniej myśli politologicznej, której ograniczeniem oraz zaletą jest rygorystyczne stosowanie nowoczesnej metody naukowej. W związku z tym, pojawia się kwestia prawidłowego zidentyfikowania poszczególnych płaszczyzn oraz szkół myślenia zbliżonego do politologii europejskiej,

76 Dla przykładu, dominacja amerykańskiego przemysłu filmowego, jako głównego ośrodka rozrywki dla Zachodu postrzegane jest jako zagrożenie dla istnienia tożsamości kulturowej różnych państw Europy, poprzez decydując w tych państwach. Natomiast z perspektywy Amerykanów, jest to zwyczajna działalność rozrywkowa, nie niosąca ze sobą zagrożenia dla nikogo.

77 R. G. Whitman, *The neo-normative turn in theorising the EU's international presence*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 173.

78 S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1996, s. 13 – 43.

jednak odmiennego nie tylko w kwestii merytorycznej wartości przemyśleń, lecz także odrębnego pod względem epistemologicznym oraz metodologicznym. Proces namysłu oraz artykulacji wniosków poznawczych jest zakłócony przez proces kolonizacji z XIX wieku, w trakcie którego skażeniu elementami zachodniej refleksji teoretycznej, przejawiającego się w procesach określanych jako uniwersalizacja zachowań konsumpcyjnych, lecz także akceptację pewnych zachowań oraz perspektyw prowadzenia badań naukowych.

Pomimo tego, można dokonać identyfikacji pewnych warstw refleksji oraz koncepcji autonomicznych względem analogicznych przemyśleń prowadzonych w ramach zachodniej cywilizacji. Jednym z tych punktów jest kategoria siły. Jednakże z powodu postępującej w różny sposób uniformizacji, można wskazać jedynie dwie tradycje badawcze, które były w najmniejszym stopniu skażone percepcją zachodnią. Były to refleksja chińska oraz indyjska. Wybór ten jest motywowany dwoma specyficznymi wyznacznikami, które stanowią wspólną płaszczyznę dla obu podejść cywilizacyjnych.

Pierwszym czynnikiem jest autoidentyfikacja obu szkół stosunków międzynarodowych, prowadzona głównie w opozycji wobec naukowego dorobku zachodniej myśli politycznej oraz historycznej. Nie oznacza to zakwestionowania oraz odrzucenia wszystkich narzędzi oraz podejść badawczych, jak to ma miejsce w najbardziej radykalnych nurtach politycznego islamu⁷⁹. Określenie tożsamości obu nurtów dokonało się w XIX oraz XX wieku, kiedy to obie cywilizacje znalazły się w stanie głębokiego kryzysu, wykorzystanego politycznie, ekonomicznie oraz militarnie przez Zachód. W tym miejscu należy wskazać, że pod względem wewnętrznej kompozycji oraz odmienności treści wytwarzanych w ramach poszczególnych jednostek geokulturalnych. Liczba ta szacowana jest różnie. W przypadku pracy Feliksa Konecznego, dokonano identyfikacji dwudziestu dwóch jednostek, z czego siedem to kompleksy wciąż funkcjonujące⁸⁰. Natomiast współcześnie uznaje się za Samuelem P. Huntingtonem, za istniejące osiem wyróżniających się kompleksów geopolityczno-kulturowych. Są to, przy zastosowaniu kryterium religijnego,

79 W tym kontekście dość kuriozalnym przykładem radykalnego odrzucenia instrumentarium zachodniej nauki może być wypowiedź szejka Bandara al-Khaibariego, który zakwestionował prawidłowość teorii heliocentrycznej Mikołaja Kopernika, w trakcie konferencji w Zjednoczonych Emiratach Arabskich w 2015 roku. „*Ziemia się nie obraca, bo gdyby tak było, to samoloty nie dogoniłyby celu*”. *Szejk obala teorię Kopernika*, „TVP.Info”, 2015, 18 lutego, URL: <http://www.tvp.info/18922141/ziemia-sie-nie-obraca-bo-gdyby-tak-bylo-to-samoloty-nie-dogonilyby-celu-szejk-obala-teorie-kopernika>, [dostęp: 21.07.2016]. Podstawowym wyzwaniem dla islamu jako wielkiego systemu religijnego nie jest pojawianie takich koncepcji, gdyż jest on nieunikniony, lecz przede wszystkim jest to brak centralnej instytucji odpowiedzialnej za kultywację oraz regenerację doktryny, a także sankcjonując z mocy urzędu postęp we wszystkich jego wymiarach. W Kościele Rzymskokatolickim jest to papież. A. Maalouf, *Rozregulowany świat. O kryzysie naszych czasów* (tłum. W. Prażuk), Warszawa 2011, s. 158 – 169.

80 Więcej szczegółów na temat typologii cywilizacji znaleźć można w F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*, Kraków 1935.

następujące kompleksy: Zachód (rzymski katolicyzm oraz protestantyzm), cywilizacja prawosławna, hinduistyczna, chińska, japońska, islamska, latynoamerykańska (rzymski katolicyzm) oraz cywilizacja afrykańska (chrześcijaństwo zmieszane z wierzeniami animistycznymi)⁸¹. Dodatkowo wyróżnia się również cywilizacje, które z różnych powodów nie osiągnęły zbyt dużego wpływu na rozwój świata, takie jak cywilizacja buddyjska (abortowana), która nie zaistniała na geopolitycznej płaszczyźnie aktywności społecznej oraz politycznej⁸² czy cywilizacja judaistyczna, która pomimo zaistnienia w środowisku międzynarodowym, obecnie weszła w fazę schyłkową, nie odgrywając większej roli. Większość naukowców, w tym Samuel Huntington, wyodrębniając cywilizacyjne sploty wzorców kulturowych wskazuje, że największe natężenie konfliktów występuje pomiędzy szeroko pojmowaną cywilizacją Zachodu a pozostałymi cywilizacjami.

Drugim czynnikiem wyróżniającym poszczególne cywilizacje jest techniczna możliwość podjęcia rywalizacji z cywilizacją zachodnią, zwłaszcza w kontekście możliwości asertywnej implementacji zasad regulujących funkcjonowanie późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, a nawet ich odkształcenie w celu realizacji własnych celów strategicznych. W rezultacie poszczególne cywilizacje wypracowały unikalny stosunek wobec systemu bazującego na wartościach, instytucjach oraz zasadach wywodzących się z zachodniej refleksji nad stosunkami międzynarodowymi, takimi jak suwerenność, prawa człowieka i tym podobne. Posiłkując się badaniami Mohammada Ayooba⁸³, który przy pomocy analizy stosunku polityków oraz naukowców, innymi słowy elity państw nieuropejskich wobec kwestii *global governance*, którego jednym z najbardziej kontrowersyjnych elementów jest kwestia interwencji humanitarnej. W rezultacie wyróżnić można trzy podstawowe konstrukcje stanowiące podstawowe rdzenie poszczególnych, narodowych teorii stosunków międzynarodowych. Stosując kryterium relacji pomiędzy suwerennością a interwencją humanitarną, wyróżnić można szkołę afrykańską, szkołę latynoamerykańską oraz szkołę dalekowschodnią.

Pierwszą szkołą jest szkoła afrykańska, której przedstawiciele wywodzą głównie z państw uznanych za nisko rozwijające się, bądź balansujące na krawędzi upadku. Większość z

81 S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1996, s. 58 – 59.

82 Tamże, s. 59 – 60.

83 M. Ayoob, *Third World Perspectives on Humanitarian Interventions and International Administration*, „Global Governance”, 2004, nr 10, s. 99 – 118.

nich to państwa Afryki Subsaharyjskiej⁸⁴, takie jak Senegal⁸⁵ czy Kenia⁸⁶, które dopiero niedawno zrzuciły okowy kolonializmu oraz stawiają pierwsze, samodzielne kroki na arenie międzynarodowej. Często są to kroki nieudane, owocujące w szeregu przewrotów, wojen domowych oraz czystek etnicznych. W rezultacie podstawowym paradygmatem łączącym reprezentantów tej szkoły myślenia jest obniżenie wartości narodowej suwerenności jako nadrzędnej zasady porządkującej stosunki międzynarodowej. Państwo przestaje być wartością godną obrony oraz podtrzymania głównie z powodu jego ambiwalentnego stosunku do społeczeństwa serwisującego jego funkcjonowanie. W tym ujęciu, państwo z jednej strony nie jest w stanie dokonać akumulacji siły a także podjęcia efektywnego działania na arenie międzynarodowej lub wewnętrznej, natomiast z drugiej nie cieszy się powszechną legitymacją ogółu obywateli. Oznacza to, tak jak opisał w swej monografii Kalevi Holsti⁸⁷, że państwo tracąc legitymację całości społeczeństwa opiera swe istnienie o jego segment, który najczęściej wydzielany jest przy pomocy kryterium etnicznego lub religijnego. W rezultacie instytucje państwa padają łupem tych grup, które wykazują tendencje do korzystania głównie z jego funkcji redystrybucyjnej, przekierowując strumienie cyrkulacji ekonomicznej wyłącznie w ręce określonych podmiotów, kosztem pozostałych segmentów społeczeństwa. Dodatkowo, każdy opór wobec stosowania takich zasad powoduje uaktywnienie się aparatu przymusu bezpośredniego, często będącego jedynym, zmodernizowanym oraz sprawnie funkcjonującym elementem państwowości. Politykę taką Kalevi Holsti określił jako „politykę łupów” (ang. *spoils policy*). Najwyższym stadium tej polityki jest kompletny rozkład państwowości, który określić można mianem „polityki śmiertelnej” (ang. *terminal policy*)⁸⁸.

84 Tamże, s. 106 – 107.

85 Jednym z głównych motorów afrykańskiej szkoły stosunków międzynarodowych jest pierwszy prezydent Senegalu, oraz twórca jego niepodległości – Léopold Sédar Senghor. Jedną z jego głównych myśli tego polityka to stworzenie ponadnarodowej struktury zarządzającej byłymi koloniami francuskimi w Afryce. Dobrym podsumowaniem jego koncepcji politycznej może być zdanie wygłoszone w trakcie przemówienia z 1957 roku: „In Africa, when children have grown up, they leave their parents' hut, and build a hut of their own by its side. Believe me, we don't want to leave the French compound. We have grown up in it, and it is good to be alive in it. We simply want to build our own huts”. Cytat za P. Nugent, *Africa since Independence: A Comparative History*, Nowy Jork 2004, s. 7.

86 Drugim przedstawicielem afrykańskiej szkoły stosunków międzynarodowych może być Jomo Kenyatta, pierwszy prezydent Kenii po odzyskaniu niepodległości. Jeden z ważniejszych przywódców tak zwanego ruchu Pan-Afrykańskiego, zmierzającego do integracji kontynentu, obok przywódców politycznych jak Haile Selassie, Julius Kambarage Nyerere, Ahmed Sekou Toure, Kwame Nkrumahand, Muammar Gaddafi, przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego jak Marcus Garvey czy Malcolm X oraz naukowców jak W. E. B. Du Bois. Jedną z analiz historycznych oraz politologicznych ruchu znaleźć można w *Pan-Africanism and the Politics of African Citizenship and Identity*, red. T. Falola, K. Essien, Nowy Jork, Londyn 2014.

87 K. J. Holsti, *The State, War and the State of War*, Cambridge 1996, s. 99 – 122.

88 W tym kontekście można wskazać, że oba terminy odnoszą się do polityki tak zwanych państw słabych, pokolonialnych, powstałych po 1945 roku. Oba terminy odnoszą się do kwestii relacji społeczno-politycznych oraz redystrybucji dóbr produkowanych przez gospodarkę narodową. W rezultacie ich immanentnej słabości, traktowane jest ono przez własnych obywateli jako źródło zagrożenia oraz żerowisko, co powoduje dążenie do sprawowania ekskluzywnej kontroli nad narodowymi instytucjami w celu odkształcenia transferu dóbr na korzyść poszczególnych grup subnarodowych oraz klanowych. Zjawisko to

Owa eksploatacja aparatu państwowego, prowadzona wyłącznie dla własnych oraz własnej grupy, partykularnych korzyści, w połączeniu z ignorowaniem potrzeb innych a nawet działaniem na ich niekorzyść⁸⁹ doprowadziło tych naukowców, do wniosków zgodnych z kosmopolityczną teorią stosunków międzynarodowych⁹⁰: że w przypadku konfliktu na linii suwerenność – społeczność międzynarodowa, większą wagę przywiązują do mechanizmów tak zwanego *global governance*, a więc międzynarodowego zarządzania oraz jego sztandarowego pomysłu – interwencji humanitarnej. Procedura bezpośredniego zarządzania oraz kontroli danego społeczeństwa jest w tej perspektywie postrzegana jak atrakcyjna alternatywa dla dysfunkcyjnego państwa narodowego. Lojalność i patriotyzm odnoszą się głównie do świata jako całości, który postrzegany jest jako najbardziej wiarygodnego gwaranta praw oraz możliwości działania całego społeczeństwa, a nie grupy etnicznej aktualnie kontrolującej aparat rządowy. Kontrola oraz zarządzanie może być sprawowane przez organizację międzynarodową, jak na przykład Organizację Narodów Zjednoczonych czy Unię Europejską – jak miało to miejsce w przypadku Kosowa⁹¹ czy też przez pojedyncze mocarstwo, jak to miało miejsce w przypadku okupacji Iraku oraz Afganistanu przez Stany Zjednoczone, czy też interwencji Etiopii w Somalii⁹². Siła własnego państwa jest postrzegana jako zagrożenie, siła jest akceptowana wyłącznie na poziomie systemu międzynarodowego lub subnarodowego. Dodatkowo, powinna ona być jak najbardziej rozproszona, aby nie przyczyniać się do wykształcenia kolejnego pokolenia „watażków” (*lords of war*)⁹³.

prowodzi do oporów oraz masowych protestów grup wykluczonych, określane jest mianem polityki łupów. Polityką śmiertelną natomiast jest doprowadzenie do rzeczywistego zakwestionowania legitymacji instytucji narodowych oraz upadku państwa, to polityka śmiertelna. K. J. Holsti, *The State, War and the State of War*, Cambridge 1996, s. 41 – 60; 123 – 149.

89 Przykładem działania noszącego znamiona *polityki łupów*, który doprowadził nieomal do katastrofy w Nigerii, jest polityka rządu centralnego wobec regionu zdominowanego przez grupę plemion Igbo (region południowo-wschodni) po wejściu do Nigerii firmy Shell-BP. Ch. Uche, *Oil, British Interests and the Nigerian Civil War*, „Journal of African History”, 2008, nr 49(1), s. 115 – 117.

90 J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 409 – 418.

91 Charakterystyka patronatu Organizacji Narodów Zjednoczonych nad Kosowem: H. J. Stromeyer, *Collapse and Reconstruction of a Judicial System: The United Nations Missions in Kosovo and East Timor*, „American Journal of International Law”, 2001, nr 95, s. 46 – 63. Ograniczenia oraz kontrowersje związane ze sprawowaniem patronatu przez Unię Europejską w ramach misji EURLEX: F. Bytyci, *Prosecutor at center of EU graft scandal in Kosovo says to sue*, „Reuters”, 2014, 10 listopada, URL: <http://uk.reuters.com/article/uk-kosovo-eu-corruption-idUKKCN0IU1XW20141110>, [dostęp: 27.07.2016].

92 Na temat interwencji etiopskich sił wojskowych w Somalii, w ramach misji humanitarnej Unii Afrykańskiej ANISOM (ang. *African Union Mission to Somalia*), można przeczytać w: M. V. Hoehne, *Counter-terrorism in Somalia: How external interference helped to produce militant Islamism*, „Social Science Research Council: Crisis in the Horn of Africa (ensaio online)”, 2009, URL: https://www.researchgate.net/profile/Markus_Hoehne/publication/267711489_Counter-terrorism_in_Somalia_How_External_Interference_Helped_to_Produce_Militant_Islamism/links/5509e0ba0cf26198a639d03f.pdf, [dostęp: 27.07.2016].

93 Zjawisko to obecne jest praktycznie od początku wojen i konfliktów, zwłaszcza domowych. Przykładowo, J. E. Sheridan, *Chinese Warlord: The Career of Feng Yü-hsiang*, Stanford, 1966, opisuje charakter „panów wojny” z okresu zamętu w Chinach po rewolucji 1911 roku. Z kolei, R. Marchal, *Warlordism and terrorism: how to obscure an already confusing crisis? The case of Somalia*, „International Affairs”, 2007, nr 83(6),

Podsumowując, afrykańska szkoła stosunków międzynarodowych preferuje zarządzanie międzynarodowe ponad suwerenne sprawowanie władzy przez państwo narodowe, postrzegane jako instytucja skorumpowana oraz niebezpieczna. W rezultacie jedynym gwarantem społecznych aspiracji oraz dobrobytu powinny być instytucje międzynarodowe takie jak organizacje międzynarodowe czy bardziej rozwinięte państwa.

Drugą nieeuropejską szkołą stosunków międzynarodowych jest szkoła latynoamerykańska⁹⁴. Powstała ona w dość specyficznym kontekście geopolitycznym, bowiem wykształciła się w państwach rozwijających się średniego oraz niższego szczebla, a szczególnie widoczna jest w tych podmiotach zlokalizowanych w tak zwanych sferach wpływów mocarstw światowych: Stanów Zjednoczonych, Rosji, Chin, czy Niemiec, których to Zbigniew Brzeziński określa jako „globalnych graczy”⁹⁵. Jej wpływy widać też w społecznościach islamskich w Zatoce Perskiej oraz Azji Centralnej, zamkniętych pomiędzy ścierającymi się gigantami⁹⁶. Przedstawiciele tego podejścia koncentrują się na państwie narodowym jako na najbardziej efektywnej instytucji realizacji aspiracji społeczeństw je zamieszkujących. Jego instytucje, pomimo że dysponujące szeregiem wad oraz dysfunkcji, traktowane są jako podmioty podlegające szczególnej ochronie. Co ważniejsze, cieszą się one dość dużą legitymacją społeczną, potwierdzoną efektywną akumulacją bogactwa oraz siły. Dodatkowo, sprawny aparat polityczny pozwala na wywieranie efektywnego wpływu na środowisko międzynarodowe, pozwalając na sprawne realizowanie aspiracji reprezentowanego społeczeństwa. Z tego też powodu suwerenność, rozumiana jako niezależność instytucji państwa jest traktowana jako nadrzędna wartość względem idei praw człowieka.

Co więcej, w przypadku gdy stanowi ona ograniczenie dla sprawności funkcjonowania państwa, nierzadko preferowanym rozwiązaniem jest poświęcenie praw człowieka. Znane są liczne przypadki, gdy rozwój ekonomiczny państwa odbywa się kosztem niewielkich, zwykle odseparowanych społeczności, zwłaszcza w rejonie Ameryki Łacińskiej – spory o ziemię w Amazonii⁹⁷, konflikty pomiędzy rządami narodowymi oraz korporacjami międzynarodowymi

poświęcony jest charakterystyce zjawiska występującego na przykładzie Somalii. Teoretycznej analizie fenomen „panów wojny” poddał H. Münkler *The New Wars* (tłum. P. Carmiller), Cambridge, Molden 2005.

94 M. Ayoob, *Third World Perspectives on Humanitarian Interventions and International Administration*, „Global Governance”, 2004, nr 10, s. 109.

95 Z. Brzeziński, *Wielka szachownica* (tłum. T. Wyżyński), Warszawa 1998, s. 40 – 48.

96 Jest to jeden z najważniejszych powodów, dla których trudno wskazywać państwa latynoamerykańskie oraz islamskie jako reprezentantów tradycji stanowiących alternatywę dla modelu zachodniego. Z podobnych powodów nie może to być również Japonia, jako państwo nie tylko w pełni zmodernizowane ale też w znacznym stopniu zwesternizowane.

97 Zjawisko zagrabiania ziemi na rzecz wielkich koncernów określa się mianem *landgrabbing*. Więcej szczegółów: O. de Schutter, *How not to think of land-grabbing: three critiques of large-scale investments in farmland*, „The Journal of Peasant Studies”, 2011, nr 38(2), s. 249-279. URL:

w Boliwii⁹⁸ czy też konflikty na tle narodowościowym w Indonezji⁹⁹. Generalnie w każdym z tych przypadków moralnie wątpliwe działanie rządu usprawiedliwione jest koniecznością rozwoju oraz rozbudowy państwowości państwa, kiedy to przerwy lub spowolnienie procesu akumulacji siły może zaowocować poważnymi konsekwencjami, takimi jak wewnętrzny kryzys, co można obserwować na przykładzie Meksyku i jego pogrążaniu się w chaosie wojny z kartelami narkotykowymi¹⁰⁰. Reasumując, szkoły wchodzące w skład grupy latynoamerykańskiej wykazują wiele cech zbieżnych z komunitarystyczną teorią stosunków międzynarodowych¹⁰¹. Z jednym wszakże istotnym zastrzeżeniem. Większość praktyków jak i teoretyków powyższych szkół wywodzi się z państw zlokalizowanych w bezpośredniej bliskości olbrzymich centrów siły – supermocarstw a nawet *hipermocarstwa*. W większości przypadków w grę wchodzi Stany Zjednoczone Ameryki, jednak na tym polu coraz większą rolę odgrywają także Chiny i w zdecydowanie mniejszym stopniu Rosja. W tym kontekście, kwestia suwerenności państwowej jest ograniczona poprzez wolę podmiotu potężniejszego, albo wyrażaną w sposób wyraźny, poprzez stosowane oficjalne lub nieoficjalne komunikaty, albo dorozumiany, wystosowywany przez różne niedyplomatyczne kanały.

Jednakże podstawowym wyzwaniem w tym przypadku jest fizyczna możliwość ograniczenia suwerenności oraz możliwości rozwojowych w przypadku sankcjonowania sprzeciwu. Ostateczną możliwością jest całkowita likwidacja suwerenności oraz transformacja państwa. Przykładem tego procesu może być transformacja Iraku po wojnie 2003 roku. Łagodniejszą formą była transformacja Polskiej Republiki Ludowej w Rzeczpospolitą Polską¹⁰². W takiej sytuacji dopuszczalne jest poddanie się zewnętrznej presji, czyli poparcie interwencji humanitarnej, aby uniknąć konfrontacji a przez to nadszarpnięcia suwerenności i siły państwa. Jest to paradygmat pragmatyczny oraz egoistyczny koncentrujący się przede wszystkim na zachowanie maksymalnej swobody działania przy ograniczonych zasobach oraz w środowisku, gdzie istnieją znacznie potężniejsze podmioty.

Po trzecie, istnieje również kategoria szkół azjatyckich w stosunkach

https://www.researchgate.net/profile/Olivier_De_Schutter/publication/254249269_How_not_to_think_of_land-grabbing_Three_critiques_of_large-scale_investments_in_farmland/links/554a396c0cf21ed21358e0ae.pdf, [dostęp: 3.08.2016]. W Amazonii dochodzi do konfliktów pomiędzy rządami narodowymi, wspierającymi korporacje transnarodowe prowadzące inwestycje w rolnictwo: *Brazylia: krwawe konflikty o ziemię*, „Opoka. Serwis Informacyjny”, 2009, 10 września, URL: <http://www.opoka.org.pl/aktualnosci/news.php?s=opoka&id=30126>, [dostęp: 3.08.2016].

98 J. Rochlin, *Latin America's Left Turn and the New Strategic Landscape: The Case of Bolivia*, „Third World Quarterly”, 2007, nr 28(7), s. 1327 – 1342.

99 M. A. Miller, *Rebellion and Reform in Indonesia. Jakarta's Security and Autonomy Policies in Aceh*, Londyn 2008.

100A. Hernández, *Narcoland: The Mexican Drug Lords And Their Godfathers*, Londyn 2013.

101J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 407 – 409, 414 – 418.

102A. Dudek, *Transformacja a polska polityka zagraniczna [w:] Dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989-2009*, red. A. Stępień Kuczyńska, M. Potz, M. Słowikowski, Toruń 2011.

międzynarodowych, złożona przede wszystkim ze strategów, polityków oraz naukowców wywodzących się z Chin oraz Indii¹⁰³. Wskazać można kilka istotnych punktów zbieżnych pomiędzy obiema cywilizacjami, choć dominują rozbieżności. Do ważniejszych kwestii wspólnych należy przyznanie bezwzględnego prymatu suwerenności narodowej ponad wszelkimi innymi kategoriami stosunków międzynarodowych. Założenie to wynika z analizy koniunkcji dwóch faktów. Pierwszym jest dostrzegalna poprawa materialnej oraz obiektywnej pozycji tych państw na arenie międzynarodowej¹⁰⁴. Drugim jest subiektywne poczucie wyższości własnego państwa nad pozostałymi elementami stosunków międzynarodowych, wynikające ze specyficznej mieszanki doświadczenia upokorzenia oraz dążenia do rewanżu na wczorajszych ciemżycielach. Proces ten, nazywany narodowym przebudzeniem, zostanie szerzej zanalizowany w następnym rozdziale. Reprezentanci tego sposobu myślenia nie akceptują z zasady żadnej zewnętrznej interwencji, ponieważ postrzegane są one z jednej strony jako zagrożenie dla własnej suwerenności, z drugiej, jako przypomnienie wieku upokorzenia związanego z doświadczeniem kolonizacji. Szkoła ta koncentruje się przede wszystkim na ciągłości z przeszłością, uznawaną za chwalebna. Zawłaszcza okresu poprzedzającego kolonizację z XIX wieku.

Czyni to jednak w oparciu o inne fundamenty. Choć niektóre wnioski mogą być bliźniaczo do siebie podobne, na przykład przytoczona przez Mohammed Ayooba debata wokół problemu interwencji humanitarnych, zorganizowana przez Międzynarodową Komisję do spraw Interwencji i Państwowej Suwerenności¹⁰⁵ w New Delhi i Pekinie, w trakcie, której przedstawiciele zarówno Chin¹⁰⁶, jak i Indii¹⁰⁷, wyrażali swoje obawy odnoszące się do unilateralnych działań mocarstw zachodnich, zwłaszcza w kontekście tak drażliwych kwestii jak prawa człowieka. Widać zatem wyraźnie zbliżenie do zasad charakterystycznych dla komunitarystycznej teorii stosunków międzynarodowych, jednak bez latynoskiego zastrzeżenia. W tym kontekście emocjonalne przywiązanie do idei suwerenności, anulujące racjonalny rachunek korzyści. Częściowo jest to niwelowane przez autorytarny styl sprawowania władzy, zwłaszcza w Chinach, co pozwala dość skutecznie zarządzać społecznymi nastrojami, głównie poprzez umiejętne stosowanie narzędzi propagandowych w

103M. Ayoob, *Third World Perspectives on Humanitarian Interventions and International Administration*, „Global Governance”, 2004, nr 10, s. 108.

104Większość prognoz międzynarodowych wskazuje, że do połowy XXI wieku, oba państwa prześcigną pod względem rozmiaru gospodarki USA. Przykładowo, raport J. Hacksworth, G. Cookson, *The World in 2050. Beyond the BRICs: a broader look at emerging markets growth prospects*, Londyn 2008, URL: <http://www.pwc.com/world2050>, [dostęp: 30.09.2012].

105Ang. *International Commission on Intervention and State Sovereignty*, (ICISS).

106International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, s. 387, 389.

107R. Thakur, *Global Norms and International Humanitarian Law: An Asian Perspective*, „International Review of the Red Cross”, 2001, nr 83(841), s. 34.

celu wytworzenie odpowiedniego nastroju w społeczeństwie. Jednak nawet w tym państwie staje się to coraz mniej skuteczne, głównie z powodu wzrostu znaczenia transnarodowej przestrzeni społecznej, funkcjonującej jako pudło rezonansowe, nie pozwalając wyciszyć niekorzystnych narracji, a czasem wzmacniając te pożądane do poziomu, na którym drastycznemu obniżeniu ulega efektywność mechanizmów zarządzania nimi. W przypadku Chin miało to miejsce w związku z konfliktem z Japonią o wysepki na Morzu Wschodniochińskim¹⁰⁸.

W ramach niniejszej grupy szkół stosunków międzynarodowych należy wyróżnić dwie, ukształtowane w odmiennym kontekście historyczno-kulturalnym, przez niemal pięć mileniów nieustannego rozwoju myśli politycznej oraz strategicznej, porównywalną do podobnych refleksji zrodzonych na łonie cywilizacji zachodniej¹⁰⁹. Ponadto, powyższe przemyślenia zostały wytworzone przy pomocy metodologii krańcowo odmiennej od zachodniego sposobu analizy rzeczywistości przyrodniczej oraz społecznej. W tym kontekście jedynie hinduska i chińska myśl społeczna może zaprezentować dorobek porównywalny z europejskim. Podejście to jest zniuansowane na dwie najważniejsze szkoły myślenia o stosunkach międzynarodowych: chińską oraz hinduską. W ich ramach dość intensywnie eksploatowano wątki związane z siłą. Analiza poszczególnych szkół zostanie podzielona na dwie części. Pierwsza zostanie poświęcona na naszkicowanie historii oraz zawartości szkoły rozumianej jako warstwa myśli odnosząca się do całości środowiska międzynarodowego. Druga zostanie poświęcona na kompleksową oraz szczegółową analizę myśli związanych z pojęciem siły, jako kategorii w nauce o środowisku międzynarodowym.

Chińska szkoła stosunków międzynarodowych¹¹⁰ ukształtowała się jako koncepcja służebna względem cesarskiego ośrodka władzy. W rezultacie kluczową rolę w myśleniu o stosunkach międzynarodowych stanowi instytucja cesarstwa, rozumianego jako katalizator transformacji od pierwotnego stanu chaosu do uporządkowanej hierarchii cywilizacji. Dodatkowo transformacja ta wykazuje pozytywną konotację emocjonalną. Szkoła ta wykształciła się w rezultacie historycznych doświadczeń imperium chińskiego, które funkcjonowało albo w stanie rozkwitu, pod rządami jednej dynastii cesarskiej, albo w stanie chaosu, upadku oraz przemocy z chwilą gdy dynastia ta przeżywa kryzys lub jest w stanie

108Symbolem tych dyplomatycznych oraz prestiżowych zmagañ jest wysepka Takeshima/Dokdo. M. Facler, *An Icon and a Symbol of Two Nations' Anger*, „The New York Times”, 2013, 3 czerwca, URL: <http://www.nytimes.com/2013/06/03/world/asia/japan-korea-dispute-revived-by-statues-theft.html>, [dostęp: 3.08.2016].

109*Re-Wizje i Re-Orient-acje. Myśl pozaeuropejska w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. M. F. Gawrycki, J. Zajączkowski, A. Bógdał-Brzezińska, Warszawa 2012.

110A. Szumowski, *Definitions of Power of the Asiatic Schools of International Relations [w:] Is the 21st Century the Age of Asia? Deliberations on Politics*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2012, s. 157 – 165.

upadku. Drugą różnicą pomiędzy myśleniem europejskim a szkołą chińską jest kwestia holizmu, lub inaczej koherencji pomiędzy różnymi sferami aktywności ludzkiej. Najbardziej widoczne jest ona w połączeniu sfer *sacrum* i *profanum*, sfery prywatnej i publicznej oraz sfery wewnętrznej i międzynarodowej. Podobna koherencja w zachodniej nauce została zauważona dopiero ostatnio¹¹¹ i niezwykle niechętnie, głównie z uwagi na ambicje oraz doświadczenia wyniesione z okresu Oświecenia, kiedy to kształtowała się europejska nauka. Jednym z przejawów odróżniania się chińskiej szkoły stosunków międzynarodowych jest obniżenie roli elementów analitycznych oraz cenzur czasowych. Uwagę na to zwraca Jadwiga Staniszkis omawiając chińską politykę w kontekście rozpadu bloku sowieckiego, wskazując na brak wyraźnie określonej redefinicji samej materii politycznej czy mechanizmów sterowniczych, tylko raczej do próby przemodelowania relacji pomiędzy koncepcjami oraz ich elementami tak, aby przekształcić sens bez naruszania kształtu samego systemu instytucjonalnego¹¹².

Wbrew pozorom, siła jest dość istotnym elementem chińskiej szkoły stosunków międzynarodowych. Jednakże w porównaniu do definicji zachodnich, opierających się o fizyczne podstawy siły oraz indyjskich, rozpatrujących siłę jako kategorię etyczną, definicje chińskie postrzegają siłę jako postrzeganie tego komponentu zarówno wewnątrz jak i na zewnątrz. Kluczem do zrozumienia chińskiej definicji siły jest koncepcja „*Ba*”, tłumaczona jako „hegemonia”. Stephen Mosher, tłumaczy to słowo raczej w kontekście „totalitaryzmu”, podkreślając, że jego istotą jest możliwe jak największa kontrola suzerena nad zasobami państwa w celu nieustannego rozszerzania kontroli nad przyległymi ziemiami, aż po krańce znanego świata¹¹³. Brzmi to fantastycznie, lecz należy pamiętać, że w chwili formowania koncepcji hegemonii w chińskiej myśli politycznej, granice tego świata miały znacznie mniejszy zasięg. Podstawowe pytanie brzmi, jak koncepcja „hegemonii” a także środki niezbędne do jej osiągnięcia są definiowane współcześnie? W kontekście rozważań na temat definicji siły wypada nadmienić, że sama idea nie ulega redefinicji przez całkowitą zmianę sensu, co jest typowe dla nauki europejskiej. Chińska definicja siły ewoluowała przez wieki, w formę obejmującą szereg płaszczyzn, a aktualna definicja po raz kolejny próbuje uchwycić relacje między najważniejszymi z nich: militarną, gospodarczą, kulturalną oraz etyczną, nie rozbijając żadnej na poszczególne elementy, a ich analizę przeprowadzając bez wyrwania ich z kontekstu¹¹⁴. Ujęcie to jest kompleksowe oraz całościowe, ponieważ działanie w jednej

111Podejście to ostatnio zaczyna się zmieniać, zwłaszcza poprzez wprowadzenie do nauki terminu *smart power*, J. S. Nye jr, *Przyszłość (...)*.

112J. Staniszkis, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk 2005, s. 10.

113S. W. Mosher, *Hegemon: Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 21 – 22.

114S. W. Mosher, *Hegemon: Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s.12.

sferze, uzupełniane jest aktywnością w drugiej¹¹⁵. Dodatkowo, chińska filozofia lekceważąco odnosi się symbolicznych przełomów, charakterystycznych dla podejścia europejskiego¹¹⁶, co oznacza, że przemiana taka dokonuje się niezauważalnie, niejako wewnątrz idei, a nowy kształt otrzymuje ona na zakończenie całego procesu. Podsumowując znaczenie filozofii dla określenia definicji siły chińskiej szkoły stosunków międzynarodowych należy stwierdzić, że siła jest wynikiem nie tyle realnie istniejącej struktury, gdyż ta ciągle ewoluuje najpierw pod względem materialnym, następnie formalnym, lecz kluczowym elementem do prawidłowego określenia jej znaczenia jest interpretacja społeczna¹¹⁷.

Olbrzymie, wręcz fundamentalne znaczenie, odgrywa przy chińskiej definicji siły, przede wszystkim sposób manipulowania oraz formowanie postrzegania tej siły przez decydentów z państw partnerskich. O ile bowiem tradycje legistyczne¹¹⁸ przydatne były do tworzenia fizycznych podstaw siły, o tyle, aby była ona interpretowana była w pożądanym sposób konieczne było przyjęcie pewnej logiki umożliwiającej manipulację odbiorcą. Za czasów dawnych cesarzy funkcję tę spełniał konfucjanizm, który został ustanowiony oficjalną religią Chin przez dynastię Han¹¹⁹. Część badaczy, jak Jadwiga Staniszkis, diagnozuje wraz z utworzeniem Chińskiej Republiki Ludowej konflikt na linii legizm – konfucjanizm w wydaniu marksistowskim, zwracając uwagę na spór o legitymizację państwa pomiędzy Lao Sziu-ci a Mao Zedongiem, który około roku 1978 został rozstrzygnięty na korzyść tego pierwszego, co zaowocowało obraniem kursu neoautorytarnego przez chińskie kierownictwo¹²⁰. Inni z kolei, jak Stephen Mosher zwracają uwagę na fascynację Mao Zedonga postacią legendarnego cesarza Qui Shi Huanga, który czasami utożsamiany jest chińskim totalitaryzmem, który był dla Mao wzorem do naśladowania¹²¹. Analiza tekstów i przemówień Mao Zedonga przyznaje rację raczej Stephenowi Mosherowi stwierdzając, że w *Dzielał Wybranych* 24% tekstów nawiązuje do tradycji marksistowsko-leninowskiej, ze

115Zwolennikiem tak kompleksowych działań jest Sun Tzu, jeden z najbardziej znanych politologów chińskich.

116Obrazuje to fakt nie przykładania wagi do symbolicznych przełomów, takich jak Okrągły Stół czy zamachy z 11 września.

117J. Staniszkis, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk 2005, s. 24.

118Legizm lub legalizm (J. Staniszkis, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk 2005, s. 24), było to określenie szkoły myślenia doradców chińskich władców, kanclerzy, których rola wzrastała zwłaszcza w okresach osłabienia lub zaniku władzy centralnej w Chinach. Istotą legizmu było dążenie do optymalnego zorganizowania zasobów państwa, wytworzenie największej siły oraz uzyskanie przewagi w wyścigu do hegemonii, a w konsekwencji do tytułu cesarskiego nad konkurencyjnymi władcami, dla władcy, któremu się służyło. W Chinach ceniono nie tyle przemoc, co korzystanie z siły w sposób dużo bardziej wysublimowany (co widać na przykład w myśli Sun Tzu, *Sztuka Wojny* (tłum. J. Zawadzki), Warszawa 2009), niż to czyniono w Europie. Najbliższym odpowiednikiem legizmu w Europie są poglądy wyrażane przez Niccolò Machiavellego w *Księciu*.

119S. W. Mosher, *Hegemon: Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 52.

120J. Staniszkis, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk 2005, s. 24 – 25.

121S. W. Mosher, *Hegemon: Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 66 – 70.

szczególnym uwzględnieniem Józefa Stalina, natomiast 22% to odniesienia do tradycji i źródeł starochińskich. Co więcej, w miarę upływu czasu odsetek ten się zmieniał na rzecz tradycji chińskiej¹²². Niektórzy mówili wręcz o kontrewolucji (wobec rewolucji z roku 1911), którą przeprowadził Mao wraz z partią komunistyczną¹²³. Faktem jest, że w sferze deklaratywnej, chińska szkoła stosunków międzynarodowych posługuje się specyficzną odmianą marksizmu – maoizmem, który wedle filozofii chińskiej może być interpretowany na różne sposoby a w zależności od wymogów sytuacji międzynarodowej, chińscy decydenci mogą uprawdopodobniać bardziej pożądaną interpretację.

Indyjska szkoła stosunków międzynarodowych, pomimo relatywnej bliskości względem szkoły chińskiej oraz podobnego okresu rozwoju, wykazuje jednakże odmienne cechy, przykładając wagę do innych wymiarów środowiska międzynarodowego niż chińscy odpowiednicy. Współczesny kształt hinduskiej refleksji politologicznej stanowi wypadkową dwóch tendencji: tradycyjnego hinduskiego namysłu międzynarodowego, reprezentowanego przez szereg traktatów, takich jak: *Arthaśastra* Kautilji, *Nitisara* Kamandakiego, *Nitiwakjamryta* Somawedsumriego, *Laghwarhannitiśastra* Hemaćandry¹²⁴; oraz pozytywistycznej metodologii badawczej zaczerpniętej z brytyjskiej kultury prowadzenia badań naukowych, zwłaszcza z nurtu realizmu strukturalnego¹²⁵. Jednakże największy wpływ na jej rozwój w XX i XXI wieku miało dwóch mężów stanu. Pierwszym był Mohandas Karamchand Gandhi pseudonim *Mahatma* (1869 – 1948), słynny przywódca religijny¹²⁶ oraz Jawaharlal Nehru (1889 – 1964), pierwszy premier niepodległych Indii¹²⁷. Część naukowców zachodnich wskazuje wręcz, że współczesna indyjska szkoła stosunków międzynarodowych ogranicza się do komentowania twórczości drugiego z nich¹²⁸. Co ważniejsze, w przeciwieństwie do myśli chińskiej, wyróżnić można na jej łonie szereg nurtów i podnurtów, zróżnicowanych niemal tak bardzo jak zachodnie nurty teorii stosunków międzynarodowych. Według różnych badaczy wyróżnić można od trzech do pięciu różnych szkół myślenia, jednak pełny ich opis znaleźć można w niniejszym artykule¹²⁹. Pomimo wewnętrznego zróżnicowania hinduskiej myśli politologicznej można wskazać na szereg podobieństw wskazujących na wspólny rdzeń. Po pierwsze, przeważająca ilość nurtów skupia się na

122V. Holubnychy, *Mao Tse-tung's Materialistic Dialectics*, „China Quarterly”, 1964, nr 19, s. 19.

123Zhengjuan Fu, *Autocratic Tradition and Chinese Politics*, Cambridge 1993, s. 2 oraz Lee Teng-hui, *The Road to Democracy: Taiwan's Pursuit of Identity*, Tokio 1999, s. 53.

124J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 43.

125J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 43.

126S. Wolpert, *Gandhi*, Warszawa 2003.

127M. Brecher, *Nehru: A Political Biography*, Londyn 1959.

128S. P. Cohen, *India: Emerging Power*, Waszyngton 2001, s. 37.

129A. Szumowski, *Definitions (...)*, s. 157 – 165.

instytucji państwa jako podstawowego uczestnika stosunków międzynarodowych. Po drugie, szczególnym punktem indyjskiej refleksji politologicznej jest skupienie się na analizie tak zwanego postkolonialnego kompleksu poczucia (nie)bezpieczeństwa (ang. *postcolonial (in)securities*). W istocie wydaje się, że Indie to jedyne z wschodzących mocarstw, które nie tylko uczestniczą w kompleksowej analizie tego zjawiska, lecz wręcz stanowią jego modelowy przykład. Po trzecie, niemal wszystkie nurty akcentują bardziej miękkie elementy środowiska międzynarodowego, na przykład większość prognoz odnosi się do przyszłego ładu globalnego w oparciu o miękką równowagę sił pomiędzy sześcioma, największymi mocarstwami¹³⁰.

Podobne podejście warunkuje zagadnienie siły we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Siła w tym kontekście jest problemem moralnym. Częściowo wynika to z doktryny hinduistycznej, między innymi z doktryny nieprzemocy (hind. *ahinsa*). Przymusowa ewolucja w kierunku wykształcenia twardszych elementów była przegrana wojna z Chińską Republiką Ludową z roku 1962¹³¹. Siła w percepcji indyjskiej szkoły stosunków międzynarodowych postrzegana jest przede wszystkim w kategoriach moralno-filozoficznych, wynikających z doświadczeń historycznych subkontynentu. Istnieje szereg wyznaczników, które przyczyniły się do wykształcenia specyficznej definicji siły. Po pierwsze, Indie nigdy nie były zjednoczone w sposób, jaki dokonało się to w Chinach. Nawet jeśli władca jednego z licznych księstw bądź królestw zyskiwał przewagę, to nigdy nie dokonała się instytucjonalizacja takiego stanu. Dlatego też szkoła indyjska przykłada dużą wartość do integralności terytorialnej oraz spójności wewnętrznej¹³², czyli używania siły wyłącznie w stosunkach wewnętrznych. Po drugie, państwa indyjskie nie rozwijały, w stopniu podobnym jak inne ośrodki cywilizacyjne, potencjału militarnego. Indyjskie armie zawsze były liczne, słabo uzbrojone oraz mało mobilne.¹³³ Po trzecie, unikalne cechy cywilizacji hinduskiej, która w trakcie pięciu tysiącleci wykształciła wyjątkowo sprawny mechanizm absorpcji oraz przetwarzania zewnętrznych idei, doktryn, prądów myślowych, grup społecznych, a nawet całych narodów¹³⁴. Dzięki temu, nie zaznaczyła swojej obecności, doskonale widoczna się w myśleniu europejskim obawa / pogarda wobec obcego, człowieka

130J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 38 – 40.

131Po której Jawaharlal Nehru powiedział: „Chiny nas zdradziły, świat nas zdradził. Nasze wysiłki, byśmy szli drogą pokoju zostały nam wybite z głowy. Jesteśmy zmuszeni teraz, by być zawsze gotowym do wojny, co jest wbrew naszej woli” R. K. Shivam, *India's Foreign Policy: From Nehru to Vajpayee*, New Delhi 2001, s. 34.

132J. Zajączkowski, *Indie (...)*, Warszawa 2008, s. 60.

133Tamże, s. 60.

134S. Chatuverdi, *Representing Post-Colonial India* [w:] *Geopolitical Traditions*, red. K. Dodds, D. Atkinson, Londyn, Nowy Jork 2000, s. 213.

innej wiary, pochodzenia lub tradycji. Co więcej gwarantowało to niespotykany poziom tolerancji, a przy tym świadomość własnej siły moralnej. Po czwarte, nawiązując do system wierzeń hindusów, należy wspomnieć o koncepcji *dharmy*. Jest to bierne podporządkowanie się losowi, oraz cierpliwe jego znoszenie w nadziei na jego odmianę. Często to podporządkowanie się *dharmie*, kojarzone jest z europejskim fatalizmem. W konsekwencji, jego wpływ na indyjską politykę zaznacza się w biernym i cierpliwym czekaniu, gdzie powstrzymanie się od działania traktowane jest jak najwyższa cnota¹³⁵. Po piąte, system religijny Indii postrzegał siłę jako moralną odpowiedź na zło, które zaburza porządek świata. A więc każdorazowe jej użycie, zwłaszcza w kontekście militarnym, obwarowane jest szeregiem wymogów mających na celu ograniczenie ich skutków i religijne usankcjonowanie prowadzenia działań wojennych. Paradoksalnie jednak, traktaty indyjskie pełne są wojen niesprawiedliwych¹³⁶. Po szóste wreszcie, nie należy zapominać o roli w formowaniu się indyjskiej szkoły stosunków międzynarodowych myśli oraz osobowości Ghandiego i Nehru. Ich działalność w Indyjskim Kongresie Narodowym, zwłaszcza skutecznie zastosowana doktryna biernego oporu z lat 40-tych XX wieku, wobec zdeterminowanego oraz dysponującego przewagą militarną przeciwnika, zakończona sukcesem w roku 1947 tylko wzmocniła poprzednio wymienione przesłanki: siła Indii leżała w domenie moralności, nie siły militarnej.

Powyższe tło historyczno-kulturowe przyczyniło się do sformułowania na gruncie nauki syntetycznej definicji siły indyjskiej szkoły stosunków międzynarodowych. Wiąże się ona dodatkowo z, obecnymi w indyjskiej myśli politycznej kategoriami przemoc (hind. *hinsa*), nieprzemoc (hind. *ahinsa*) oraz wojna (hind. *juddha*). Z powyższych wartości bardzo często formułowano koncepcję wojny sprawiedliwej, toczonej przede wszystkim z niesprawiedliwością otaczającego nas świata. Kluczem do zrozumienia tej koncepcji była także doktryna „złotego środka”, zalecająca zachowywanie umiaru oraz równowagi. W tym kontekście siła (hind. *danda*), utożsamiana z przemocą i militarystką, była odrzucana nie tylko, jako zjawisko nacechowane pejoratywnie, lecz także jako instrument nieskuteczny z perspektywy realistów (co widać wyraźnie w zaleceniach Kautilji)¹³⁷. Paradoksalnie, użycie siły fizycznej w celu obrony integralności terytorialnej Republiki Indii, nawet przez idealistów reprezentowanych przez Jawaharlala Nehru, było akceptowane, także w praktyce. Jako przykłady można przytoczyć następujące akcje zbrojne w obrębie terytorium republiki

135J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 53.

136Poczynając od najdawniejszych tekstów: *Ramajany* i *Mahabharaty*, J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 59.

137N. P. Unni, *Kautilya Arthashastra*, New Delhi 1983, s. 26.

Indii: tłumienie ruchów separatystycznych w Kaszmirze, Hajdarabadzie, Nagalandzie oraz Assamie, likwidację portugalskich enklaw na wybrzeżu Zatoki Adeńskiej w 1961 roku, aż po dzisiejsze starcia na tle religijnym i narodowościowym¹³⁸.

Natomiast w sferze stosunków międzynarodowych należy wyróżnić cezurę roku 1962. Przed tą datą, Indie preferowały podejście idealistyczne. Oficjalnym stanowiskiem rządu była wiara w to, że sprawiedliwość i prawda zatryumfują nad mocarstwowymi ambicjami przywódców obu bloków. Podkreślano także wyjątkowość Republiki Indii w świecie właśnie z powodu hołdowania powyższym wartościom. Pozycję międzynarodową opierano na „moralnym prawie Indii do odgrywania szczególnej roli w świecie”¹³⁹. Idealizm ten zastępował indyjskiemu rządowi niedostatki siły militarnej i ekonomicznej, próbując przekonać mniejsze państwa szczerością intencji oraz wyższością moralną. W ten sposób Indie poszukiwały własnego sposobu wpływania na politykę globalną. W 1962 roku Indie zostały zaatakowane przez siły zbrojne Chińskiej Republiki Ludowej. Armia Ludowo-Wyzwoleńcza bez problemu osiągnęła zakładane cele operacyjne, po czym chiński rząd zaoferował zawieszenie broni oraz jednostronnie korzystny traktat pokojowy, na który Indie musiały się zgodzić¹⁴⁰. Był to punkt przełomu, który spowodował relatywne osłabienie idealistów, a także częściowy powrót do myślenia także w kategoriach siły militarnej i ekonomicznej. Powrócił indyjski dualizm, a wraz z nim koncepcja wojny sprawiedliwej (hind. *dharma juddha*) a więc wymierzonej nie w ludzi, czy przeciwników, ale w niesprawiedliwość godzącą w harmonię ładu świata (hind. *dharma*). Po 1962 roku, Indie, mając subiektywne poczucie bycia skrzywdzonymi przez niewdzięczność świata, rozpoczęły aktywną politykę wykorzystywania siły w swym najbliższym sąsiedztwie, czyli w Pakistanie, Bangladeszu, na Sri Lance i Malediwach. Ukoronowaniem rozwoju ich potencjału militarne było uzyskanie broni atomowej wraz ze środkami przenoszenia w roku 1998¹⁴¹.

Konkludując, definicje siły rozpowszechnione są poza główny nurt zachodniej nauki o stosunkach międzynarodowych. Istnieją však trudności związane z ich poprawną identyfikacją. Wynika to przede wszystkim ze swoistego skażenia pozostałych przedwestfalskich refleksji politologicznych poprzez ekspansję żywiołu europejskiego w fazie

138Największy rozmiar starcia międzyreligijne przybrały w stanie Orissa w latach 2007 – 2008. W rezultacie akcji prowadzonych przez wyznawców hinduizmu zginęło pięćset chrześcijan, osiemnaście tysięcy ludzi zostało rannych a pięćdziesiąt cztery tysiące wypędzono z domów, spalono dwieście pięćdziesiąt dwa kościoły oraz cztery tysiące sześćset czterdzieści domów w trzystu dziesięciu wioskach. *Persecuted and Forgotten? A Report on Christian oppressed for their Fate. 2011 Edition*, red. J. Pontifex, J. Newton, Sutton 2011, s. 50.

139J. Zajączkowski, *Indie (...)*, s. 58.

140Tamże, s. 58.

141Tamże, s. 58.

westfalskiej. Najbardziej jaskrawym wymiarem tej ekspansji była kolonizacja pozostałych regionów świata. W rezultacie, większość nieeuropejskich tradycji badawczych koncentruje się na relacji względem teorii zachodnich, szczególnie ich idei, koncepcji oraz modeli powołanych do życia. Zgodnie z analizą Mohammeda Ayooba wszystkie narodowe szkoły stosunków międzynarodowych można podzielić na trzy grupy: afrykańskie, latynoamerykańskie oraz azjatyckie. W przypadku szkół afrykańskich, wskazać można na przedkładanie mechanizmów globalnego zarządzania nad narodową suwerenność. W przypadku szkół latynoamerykańskich, główną myślą jest przewaga narodowej suwerenności nad instytucjami międzynarodowymi, z jednym wyjątkiem: nacisku globalnego hegemonu lub pobliskiego supermocarstwa. Najbardziej samodzielne są szkoły azjatyckie, które zawzięcie promują idee związane z narodową suwerennością. Te szkoły stosunków międzynarodowych – chińska oraz indyjska – charakteryzują się ponadto najbardziej znaczącą autonomią wynikającą z kilku tysiącleci samodzielnego rozwoju refleksji politologicznej. Jako takie mogą one zostać uznane za kontekst w którym wyrosły najbardziej wartościowe nieeuropejskie definicje siły.

Obie wykazują szereg podobieństw, jednak obecne w nich jakościowe różnice są na tyle istotne, że można wskazać, na ich merytoryczną odrębność. Istnieją trzy najważniejsze podobieństwa pomiędzy nimi. Po pierwsze, jest to koncentracja uwagi na państwie, które identyfikowane jest jako podstawowa jednostka działająca w środowisku międzynarodowym. Państwo jest najważniejszą instytucją, która ma najszerszy i najswobodniejszy dostęp do zasobów generujących siłę zarówno w stosunkach wewnętrznych jak i międzynarodowych. Po drugie, istotą siły jako zjawiska w stosunkach międzynarodowych jest sprawowanie kontroli nad otoczeniem, ze szczególnym uwzględnieniem innych państw, postrzeganych jako do pewnego stopnia przeciwnicy. Po trzecie, kontrola ta odbywa się na szeregu różnych płaszczyzn, począwszy od bezpośredniej przemocy fizycznej sfery militarnej, poprzez rywalizację ekonomiczną i technologiczną sfery gospodarczej, aż po atrakcyjność kulturalną oraz legitymizację prawnomiędzynarodową. Co ważniejsze istnieje między nimi także szereg istotnych materialnych różnic. Definicja chińska podkreśla kompleksowość oraz holizm zjawiska siły. Nieostre granice pomiędzy kategoriami, podkreślane przez brak wyraźnych cezur prowadzą do wzajemnego przenikania się konstrukcji politycznych. Znacznie silniej niż w przypadku definicji zachodnich akcentowane jest znaczenie interpretacji siły w stosunkach międzynarodowych. Siła zależy od postrzegania zaangażowanych podmiotów. W chińskiej definicji wbudowany jest też swoisty mechanizm redefinicji, bazujący na chińskich koncepcjach filozoficznych. Z kolei indyjska koncepcja użycia siły w stosunkach

międzynarodowych stanowi swoisty konglomerat tradycyjnej indyjskiej myśli politycznej wzbogaconych o elementy definicji zachodnich, ze szczególnym uwzględnieniem myśli brytyjskiej. Po pierwsze, tradycje indyjskie prezentują odmienne logiki funkcjonowania w odniesieniu do polityki wewnętrznej i zagranicznej bazując na fundamentalnej koncepcji filozoficznej, umiarkowania oraz zachowania status quo. W polityce wewnętrznej, siła wykorzystywana jest w szerokim zakresie, a jej nadrzędną prerogatywą jest zachowanie spójności wewnętrznej oraz integralności terytorialnej. Te dwie wartości są fundamentem indyjskiej refleksji politycznej. Paradoksalnie w stosunkach międzynarodowych, koncepcja siły ulega przesunięciu w kierunku płaszczyzny niewojskowej. Dzieje się to z dwóch powodów. Po pierwsze, z nadrzędnej potrzeby utrzymania istniejącego porządku, który zwiększona asertywność Indii może zburzyć. Po drugie, z istotnego dla decydentów hinduskich paradygmatu „słaby-mocny”, którego podstawą jest obawa przed nadwyżeniem delikatnego systemu wewnętrznego¹⁴². Definicji indyjska przesuwa się w stosunkach międzynarodowych przede wszystkim w kierunku płaszczyzny kulturalnej i normatywnej.

1.1.6. Teorie siły w środowisku międzynarodowym – dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

W niniejszym podrozdziale główny nacisk zostanie położony na rekonstrukcję definicji siły adekwatnej do wyzwań, które generuje późnowestfalskie środowisko międzynarodowe. Aby jednak dokonać takiej syntezy należy uwzględnić trzy czynniki, z których dwa zostały przedstawione powyżej, a trzeci zostanie przybliżony w następnej części niniejszego rozdziału. Po pierwsze, niezbędna jest rekonstrukcja elementów zawartych we wszystkich definicjach siły rozsianych po definicjach skonstruowanych na gruncie różnych teorii stosunków międzynarodowych – europejskich jak i nieeuropejskich – w celu ujednoczenia refleksji politologicznej w celu stworzenia koherentnej warstwy koncepcyjnej teorii. Po drugie, konieczne jest wkomponowanie w definicję siły mechanizmów kompensujących chaotyczność oraz gwałtowne zmiany w środowisku. Po trzecie, niezbędne jest nakreślenie łączy stanowiących mechanizm sprzężenia zwrotnego pomiędzy koncepcją siły a strukturą, funkcjonowaniem współczesnej fazy środowiska międzynarodowego, która generuje środowisko projekcji siły. W rezultacie koniunkcji powyższych czynników siła podlega ewolucji od klasycznego rozumienia w kierunku nowej definicji, która określana jest w ramach niniejszej rozprawy jako dynamika siły w późnowestfalskim środowisku

142S. Gordon, *India's Rise to Power in Twentieth Century and Beyond*, Nowy Jork 1995.

międzynarodowym.

Aby uporządkować dalsze rozwiązania, zostaną one podzielone na trzy części. Po pierwsze, zostaną wyabstrahowane poszczególne elementy i wzorce obecne w poszczególnych definicjach siły wytworzonych na gruncie współczesnych teorii środowiska międzynarodowego. Rozważania te będą prowadzone w oparciu o badania Johna Rothgeba. Po drugie, zostaną wskazane mechanizmy ewolucji siły na przestrzeni ostatnich lat na podstawie badań Philipa Cerny'ego. Po trzecie zostanie przeprowadzona rekonstrukcja powyższych tendencji w jedną koherentną definicję siły, mającą ambicję do uniwersalnej wartości wyjaśniającej wykorzystanie siły we współczesnym środowisku międzynarodowym. Jest to zadanie o tyle karkołomne, że niektórzy naukowcy, jak Anna Wojciuk twierdzą, że stworzenie jednolitej teorii siły jest niemożliwe z powodu rozwarstwienia empirycznego działań, zasobów oraz strategii stosowania, powodującego wytworzenie się szeregu oddzielnych zjawisk oraz fenomenów wymagających odmiennych koncepcji służących ich opisaniu oraz analizie¹⁴³. Inni akademicy, jak Martin Barnett oraz Raymond Duvall, wskazują, że różne teorie i koncepcje są nie alternatywne, lecz komplementarne, zatem możliwe będzie wkomponowanie ich w jedną spójną koncepcję¹⁴⁴. W niniejszej pracy przyjęte będzie stanowisko o koherencji różnych definicji oraz koncepcji odnoszących się do siły, głównie z powodu przyjętej optyki oraz założeń badawczych, stanowiących próbę translacji percepcji metodologicznej mechaniki kwantowej na grunt nauk politycznych, ze szczególnym uwzględnieniem nauki o stosunkach międzynarodowych. W rezultacie, dominującą myślą obecnej rozprawy będzie przekonanie o możliwości pogodzenia niezwykle odległych koncepcji teoretycznych właśnie z powodu politycznej zasady nieoznaczoności Heisenberga, postulującej konieczność obniżenia precyzji pomiaru, która w skomplikowanym środowisku generuje ilość danych przytłaczających możliwości analityczne badanego podmiotu. W rezultacie stosowanie nadmiernej precyzji powoduje wytwarzanie modeli politycznych wykazujący nadmierny redukcjonizm politologiczny¹⁴⁵.

Pierwsza część oparta na badaniach Johna M. Rothgeba, prowadzonych na początku lat 90. XX wieku będzie wymagała odświeżenia, zwłaszcza w kwestii szczegółów oraz

143A. Wojciuk, *Dylemat (...)*, s. 20.

144M. Barnett, R. Duval, *Power in international politics*, „International Organization”, 2005, nr 59(1), s. 39 – 75.

145Zjawisko to szczególnie dobrze widać na przykładzie analizy siły w rzeczywistości politologicznej, oraz szerzej wzrastającego zastosowania ekonomicznych mechanizmów w analizie politologicznej. Pociąga to za sobą niestety pewne konsekwencje, wynikające z uzyskaniem, a także z uzależnieniem się nie tylko od olbrzymiej precyzji powyższych narzędzi badawczych, lecz również od promowanego przez nich wizji świata, poddającego się sztywnie oraz precyzyjnie określonym modulacjom. W rezultacie wzrasta możliwość nie tylko błędnej interpretacji, lecz także do jej celowych zniekształceń w celu dodatkowego poparcia postulowanej wizji rzeczywistości.

wymiaru ilościowego. Jednakże pomimo tych niedociągnięć, koncepcja podziału teoretycznego, oraz wewnętrzna struktura stworzonego modelu wykazują się dużym walorem użytkowym. Szczególnie odnosi się to do klasyfikacji¹⁴⁶ oraz charakterystyki poszczególnych wzorców koncepcyjnych odpowiadających elementom wspólnym w nich zawartym. Dalsza część rozprawy zostanie podzielona na dwie części. Pierwsza będzie poświęcona analizie w poprzek poszczególnych teorii siły w stosunkach społecznych i skupi się na wyodrębnieniu poszczególnych wzorców stanowiących element wspólny szerszej grupy teorii obecnych w nauce o stosunkach międzynarodowych. Druga skupi się na analizie w głąb samej teorii siły, wyodrębiając empirycznie istniejące elementy i wątki, istotne zarówno dla jej zakresu podmiotowego jak i przedmiotowego, konstruktowi stanowiącego wytwór tej analizy.

Posługując się kryterium treści, John Rothgeb wyodrębnił trzy grupy teorii siły w stosunkach międzynarodowych, wyabstrahowane na podstawie wzorców zawartych w poszczególnych teoriach szczegółowych, zaprezentowanych we wcześniejszej części rozdziału. Wśród tych wzorców, prym wiedzie sposób implementacji siły, blisko skojarzony z naturą zjawiska. Wśród różnych definicji autor wskazuje na trzy dominujące: teorie wskazujące siłę jako zasoby, siłę jako cel oraz siłę jako kontrolę.

W pierwszym przypadku należy stwierdzić, że są to teorie proste i niezwykle rozpowszechnione. Definicje te ujmują siłę jako zasoby pozostające w dyspozycji państwa. Odwołują się one przede wszystkim do materialnego potencjału danego państwa lub innego organizmu, jego geograficznych rozmiarów, liczby i struktury społecznej ludności, siły militarnej i ekonomicznej, a także złóż surowców zlokalizowanych pod jego jurysdykcją. Przedstawicielem naukowców preferujących ten sposób definiowania siły w stosunkach międzynarodowych może być Robert Gilpin.

Teorie te wykazują szereg zalet oraz wad nie mniejszego kalibru. Pierwszorzędną ich zaletą jest konkretność oraz mierzalność. Badacze mając do dyspozycji dane statystyczne, które są obiektywne oraz porównywalne, powinni być w stanie dokonać obiektywnej rekonstrukcji oraz modelowania konstrukcji teoretycznej odzwierciedlając materialną rzeczywistość, jedynie w minimalnym stopniu skażoną ich subiektywnym punktem widzenia. Co więcej, podejście takie pozwala na zastosowanie niezwykle użytecznej metody badawczej: metody porównawczej, pozwalającej nie tylko na dokonanie analizy jakościowej poszczególnych podmiotów, lecz również na ich segregację oraz kategoryzację. Typowym produktem konstruowanym na bazie niniejszych teorii są różnorodne rankingi oraz wzory matematyczne mające na celu oszacowanie syntetycznych wskaźników siły poszczególnych

146J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 19 – 22.

podmiotów międzynarodowych, najczęściej państw¹⁴⁷.

Teorie te posiadają jednak szereg wad, szczególnie widocznych w kontekście późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Po pierwsze, nie odpowiada na pytanie odnoszące się do identyfikacji kluczowego czynnika determinującego siłę poszczególnych stosunków międzynarodowych¹⁴⁸. W większości przypadków, autorzy usiłują oszacować kompleksową siłę poszczególnych podmiotów separując uznane za ważne czynniki, przede wszystkim o charakterze ilościowym. Jednakże wzory te nie uwzględniają kontekstualności zastosowania siły w środowisku międzynarodowym, wydając się nie zauważać faktu zmiany optyki oraz efektywności stosowanych narzędzi w przypadku relacji z podmiotami o różnym charakterze, cechach charakterystycznych czy o stosunku do podmiotu stosującego siłę. Po drugie, teorie te koncentrując się na analizie, porównaniu oraz opisie potencjału posiadanego przez uczestników stosunków międzynarodowych, wydają się nie dostrzegać wyzwania związanego z możliwością ich aktywizacji, to jest przetworzenia ich na rzeczywistą siłę podmiotu, gotową do bezpośredniego wykorzystania w rzeczywistości międzynarodowej. Widać to szczególnie na przykładzie państw, zwłaszcza porównując ich potencjał w środowisku międzynarodowym do posiadanych zasobów, rozumianych w najprostszym, ekonomicznym sensie. W tym kontekście szczególnie wyraźnie wypada porównanie siły Demokratycznej Republiki Kongo (dawniej Republika Zairu), będącej jednym z najbardziej zasobnych w surowce państw Afryki¹⁴⁹, jednakże dysponującym niezwykle słabym aparatem rządowym, charakteryzującym się dość znaczną niestabilnością polityczną¹⁵⁰, oraz na terenie którego trwał na przełomie wieków jeden z większych konfliktów zbrojnych współczesnego świata¹⁵¹ do możliwości oddziaływania Cesarstwa Japonii, które pomimo głębokiego

147Krótki przegląd statystycznych metod pomiaru siły państw: M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 109 – 167.

148Dyskusyjny jest też pogląd czy kluczowe zasoby nie podlegają ewolucji w dłuższej perspektywie czasowej.

149Na terenie tego państwa zlokalizowano olbrzymie złoża surowców, z czego największe to kobalt, miedź, niob, ropa naftowa, diamenty, złoto, srebro, cynk, magnez, mangan, cyna, uran, węgiel, drewno, oraz olbrzymi potencjał generowania energii elektrycznej. Więcej szczegółów: T. R. Yeager, *The mineral industry of Congo (Kinshasa), 2012 Minerals Yearbook*, U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey CONGO, Waszyngton 2014, URL: <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2012/myb3-2012-cg.pdf>, [dostęp: 22.08.2016], s. 11 – 20.

150Państwo to było areną dwóch wielkich wojen, które zaangażowały większość kontynentu. Pierwsza wojna w Kongu trwała w latach 1996-1997, pomiędzy zwolennikami prezydenta Mobutu Sese Seko, wspieranymi przez siły UNITA z Angoli oraz uchodźców Interhamwe z Rwandy a koalicją nazywaną jako Sojusz Sił Demokratycznych na rzecz Wyzwolenia Kongo-Zairu (ang. *Alliance of Democratic Forces for the Liberation of Congo-Zair*, ADFL lub ADFLC) pod przywództwem Laurenta-Désiré Kabilii i wspieranych przez Ugandę, Rwandę oraz Burundi. Starcie zakończyło się zwycięstwem rebeliantów.

151Druga wojna w Kongu, określana jako wielka wojna afrykańska czy też afrykańska wojna światowa toczyła się pomiędzy zwolennikami prezydenta Kabilii a jego dotychczasowymi sojusznikami: Rwandą oraz Ugandą, wraz z różnym zaangażowaniem pozostałych państw afrykańskich, takich jak Angola, Czad, Namibia, Zimbabwe. Walki trwały od 1998 do 2003, kiedy to osiągnięto kruchy rozejm. Jednakże polityczne konflikty i okazjonalne wybuchy przemocy stały się nieodłącznym elementem państwowości kongijskiej. Więcej szczegółów na temat obu wojen można znaleźć w publikacji G. Prunier, *From Genocide to Continental War: The "Congolese" Conflict and the Crisis of Contemporary Africa*, Londyn 2005.

uzależnienia od handlu pełnomorskiego zarówno w kwestii dostaw surowców naturalnych, jak i eksportu produktów przemysłowych, dysponuje jednym z najbardziej rozbudowanych instrumentariów polityki zagranicznej. Z jednej strony zatem można zobaczyć jedno z największych państw kontynentu, ze znacznymi złożami surowców naturalnych oraz dynamicznie rozwijającą się populacją, z drugiej natomiast państwo niewielkie, pozbawione zasobów naturalnych oraz z rosnącymi wyzwaniami demograficznymi. Jednakże w dziedzinie siły, proporcja ta kształtuje się zupełnie odwrotnie, nawet po uwzględnieniu samoograniczeń w ich stosowaniu¹⁵².

Sytuacja jeszcze bardziej się skomplikuje, jeśli do porównania dołączą się organizacje niepaństwowe. Przykładowo, porównując siłę Zairu (państwo) do Kościoła Rzymskokatolickiego (organizacja pozarządowa), jakie zasoby należy wziąć pod uwagę? W praktyce oba podmioty są całkowicie asymetryczne wobec większości znanych parametrów. W obu przypadkach, różnica ilościowa musi zostać uzupełniona o jakościową analizę siły, a więc należy odpowiedzieć na szereg pytań uzupełniających. Po pierwsze, czy podmiot dysponuje umiejętnościami potrzebnymi do przetworzenia zasobów na odpowiednią siłę. Po drugie, czy podmiot dysponuje odpowiednią wolą aby tej transformacji dokonać. Dlatego też większość naukowców akademickich skłania się do tezy, że siła definiowana jako zasoby może posłużyć do opisanie „siły domniemanej”¹⁵³, „potencjalnej”¹⁵⁴, lub podstawy siły¹⁵⁵, której pochodną jest właściwa siła w stosunkach międzynarodowych. W rezultacie ostatecznym produktem analizy dokonanych na podstawie teorii należących do niniejszej grupy jest pewien potencjał, zakres możliwości działania, jednakże ostateczna analiza pomija kwestię aktualnych możliwości działania, innymi słowy na przykład dlaczego w sytuacji asymetrii takich potencjału, często słabszy partner albo odnosi zwycięstwo albo udaje mu się uzyskać remis¹⁵⁶.

Kolejną grupą teorii siły w stosunkach międzynarodowych są teorie odnoszące się do

152W tym kontekście należy wskazać, że wraz z immanentną tendencją do nieustawicznego zwiększania natężenia siły w środowisku, niezbędne jest wbudowanie w realizowaną strategię ograniczeń, które umożliwiają zastosowanie mechanizmów deeskalacyjnych w sytuacji zbliżania się do niepożądanych rezultatów własnych działań międzynarodowych. Jest to szczególnie ważne z powodu niemal zupełnego wyeliminowania clausewitzesańskiego tarcia ze stosunków międzynarodowych.

153K. Knorr, *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*, Nowy Jork 1975, s. 9.

154R. Dahl, *The Concept of Power*, „Behavioral Studies”, 1957, nr 2(3), s. 203.

155R. O. Keohane, J. S. Nye, *Power and Interdependence*, Boston 1977, s. 11.

156Idealnym przykładem takiego rozwiązania jest konflikt w Wietnamie, gdzie pomimo dysproporcji nie tylko w potencjale militarnym, lecz także demograficznym oraz ekonomicznym, Stany Zjednoczone nie były w stanie zmusić rządu Wietnamu Północnego do podjęcia pożądanego działania zarówno w wymiarze wewnętrznym jak i międzynarodowym. Wojna w Wietnamie, toczona w latach 1962 – 1975 zakończyła się upokarzającą klęską sił amerykańskich. Do dziś istnieją różne teorie wyjaśniające ten niespodziewany blamaż. Podobną lukę zaobserwować można w asertywnych relacjach pomiędzy państwem narodowym, a transnarodowymi podmiotami społecznymi, takimi jak organizacje terrorystyczne.

siły jako celu aktywności międzynarodowej wszystkich podmiotów. Flagowa teoria należąca do niniejszej grupy była autorstwa Hansa Morgenthau'a. Definicje te traktują siłę jako wartość, której zdobycie lub powiększenie stanowi podstawową motywację podjęcia działania. Ujęcie siły w ten sposób wykazuje kilka zalet. Największą z nich jest oderwanie siły od kwestii materialnych oraz przedmiotowych. W rezultacie pozwalają one na elastyczne definiowanie pojęcia oraz kreatywną adaptację konstrukcji teoretycznej.

Jednakże wady tego podejścia zdecydowanie przekraczają jego zalety. Najważniejszą wśród nich jest daleko posunięty redukcjonizm. W swej istocie bowiem teorie te sprowadzają się do identyfikacji zasobów niezbędnych do zwiększenia poziomu siły, w praktyce sprowadzając je do poprzedniej kategorii. Dodatkowo, definicje te, akcentując nadrzędność siły w hierarchii preferencji rządów narodowych, powodują wprowadzenie dramatycznego wręcz poziomu chaotyczności do rzeczywistości międzynarodowej. Siła bowiem jest zawsze wykorzystywana jako narzędzie do uzyskania jakiegoś nadrzędnego celu – jak na przykład bezpieczeństwo¹⁵⁷ czy też zyski polityczne lub ekonomiczne¹⁵⁸. Po drugie, siła stosowana sama dla siebie, powoduje jedynie przypadkowe i chaotyczne turbulencje w środowisku międzynarodowym. Działanie ją wykorzystujące, musi stawiać sobie cel, którego naczelnym zadaniem jest porządkowanie działań siłowych oraz ich ukierunkowywanie na osiągnięcie zamierzonych efektów¹⁵⁹.

Podsumowując: traktowanie siły jako celu działania w środowisku międzynarodowym jest kłopotliwe, ponieważ jej użytkowanie wymaga nadrzędnego celu – w skrócie, decydent powinien wiedzieć czego chce – w przeciwnym razie, definicje te redukują się do grupy pierwszej, postrzegającej siłę jako zasoby. Po trzecie wreszcie, na gruncie krytyki pozostałych grup teorii należy wskazać na grupę teorii rozumiejących siłę jako sposób sprawowania kontroli w środowisku międzynarodowym, nad pozostałymi podmiotami, a nawet nad środowiskiem rozumianym jako kontekst działań. Jednym z naukowców w ten sposób podchodzących do siły jest Joseph Nye¹⁶⁰. Centralnym punktem niniejszej grupy jest założenie o społecznej konstrukcji siły polegającej na sprawowaniu przy pomocy różnorodnych narzędzi, metod oraz scenariuszy na zachowanie jak najszerszej własnej swobody działania, przy jednoczesnym ograniczeniu jej dla partnerów do pożądanego zakresu¹⁶¹. Współcześnie większość naukowców skłania się do identyfikacji siły zgodnie z

157K. N. Waltz, *The Origins of War in Neorealist Theory*, „Journal of Interdisciplinary Theory”, 1988, nr 18(4), s. 616.

158R. O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Disord in World Political Economy*, Princeton 1984, s. 22.

159K. W. Deutsh, *The Nerves of the Government*, Nowy Jork 1966, s. 110.

160J. S. Nye, *Przyszłość (...)*.

161J. S. Nye, *Przyszłość (...)*, s. 26 – 36.

niniejszymi wskazówkami. Pociąga to za sobą również pewne istotne implikacje zarówno dla rozwoju koncepcji siły jak i dla jej praktycznej aplikacji w rzeczywistym środowisku międzynarodowym. Prawidłowo skonstruowane definicje tego typu opierają się na dwóch podstawowych założeniach. Pierwsze założenie odnosi się do hierarchii preferencji podmiotu stosującego siłę, stanowiąc o jej kształcie oraz zakresie stosowania poprzez przypisanie jej do nadrzędnej wartości, jak bezpieczeństwo, rozwój, czy realizacja partykularnego interesu narodowego. W przeciwieństwie do poprzednich definicji należy wskazać, że siła przestaje być wartością samą dla siebie, a staje się wartością służebną. Wartość nadrzędna będzie dla siły pryzmatem, który skupi wysiłki prowadzone na różnych płaszczyznach stosunków międzynarodowych, optymalizując wydatkowanie zasobów oraz zapobiegając ich bezsensownemu trwonieniu. Siła przez to staje się istotnym, choć nie najważniejszym elementem wizji pożądanego ładu międzynarodowego. Drugie założenie odnosi się do specyfiki siły do relacji społecznej pomiędzy oddziałującymi podmiotami. Do kategorii siły nie można bowiem przyporządkować wszystkich relacji społecznych, bowiem jest to niezwykle specyficzna relacja, ograniczona tylko do sfery występowania konfliktu pomiędzy zaangażowanymi podmiotami¹⁶². Siła pojawia się wyłącznie w przypadku wystąpienia kontrakcji, oporu, a więc w przypadku co najmniej częściowej sprzeczności hierarchii preferencji zaangażowanych podmiotów. Najlepiej obrazuje to aforyzm Johna Rothgeba, mówiący, że „przez siłę nie może być rozumiane nakazanie śpiącemu psu aby leżał”¹⁶³.

Wyjątkowym przypadkiem na tle innych teorii należących do niniejszej grupy prezentuje się teoria Karla Deutscha. Według niego kluczem do zrozumienia oraz interpretacji zjawiska siły jest umiejętność inicjowania zmian w środowisku międzynarodowym oraz opierania się im¹⁶⁴. W tym kontekście na miano silnych podmiotów zasługują tylko te, które podlegają jak najmniejszej adaptacji do kontekstu międzynarodowego. Natomiast im podmiot dysponuje mniejszymi możliwościami działania, tym adaptacja taka będzie częstsza i głębsza. Jest to wniosek paradoksalny, gdyż najczęstszym historycznym przypadkiem klęski podmiotów politycznych jest właśnie mispercepcji zmiany warunków międzynarodowych, powodujących unieważnienie znacznej części potencjału. Pomimo tych zastrzeżeń, jest to wartościowa perspektywa badawcza.

Reasumując, dotychczasowe rozważania na temat siły w środowisku międzynarodowym zostały podsumowane przez Johna Rothgeba, które zostały

162 Jest to podstawowe założenie analiz naukowych zjawiska siły, choć niezwykle rzadko artykułowane bezpośrednio.

163 J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 21.

164 K. W. Deutsh, *The Analysis of International Relations*, Nowy Jork 1978, s. 23.

przeprowadzona na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Jest to jedna z kilku teorii syntetycznych wykraczających poza doraźne lub czysto empiryczne definicje formułowane na kartach wielu różnych publikacji politologicznych. I choć od tego czasu ewolucja stosunków międzynarodowych postąpiła do przodu, czyniąc wiele elementów definicji przestarzałymi. Jednakże syntetyczna natura jego opracowania, ujmujące teorię siły w sposób holistyczny i analityczny stanowi o jego wartościowości naukowej, zwłaszcza jako punkt wyjścia do sformułowania aktualnej teorii siły, wychodzącej naprzeciw wyzwaniom współczesności, które w tamtym czasie dopiero zauważano. Model stworzony przez Johna Rothgeba należy do grupy teorii traktujących siłę jako metodę kontroli politycznej. Teoria ta porusza trzy zagadnienia związane z siłą w środowisku międzynarodowej. Po pierwsze, jest to kwestia podmiotów, które dysponują siłą, zarówno w wymiarze dysponowania nią w środowisku wewnętrznym jak i międzynarodowym, jak i podmiotów kluczowych do wytworzenia zasobów niezbędnych dla jej prawidłowego wykorzystania, czy też jej zwielokrotnienia lub ograniczenia. Po drugie, zostanie zaprezentowana charakterystyka oraz wewnętrzna struktura zakresu przedmiotowego siły. Dodatkowo należy wskazać ograniczenia w stosowaniu siły, które zostały zarysowane po zakończeniu Zimnej Wojny. Po trzecie, John Rothgeb odniósł się również do kwestii funkcjonowania siły w środowisku międzynarodowym.

W odniesieniu do kwestii zakresu podmiotowego, John Rothgeb wskazuje pojawienie się podmiotów, które posiadając charakter niepaństwowy żerują na okruchach siły pozostawionych poza kontrolą państw narodowych. W rezultacie po raz pierwszy pojawia się dychotomia pomiędzy państwami a tymi podmiotami. Co więcej, w ramach badań wyodrębniono szereg wzorców organizacyjnych. Jednakże w ramach teorii Johna Rothgeba centralne miejsce przyznano państwom narodowym, określanym jako pierwszoplanowych użytkowników siły w stosunkach międzynarodowych¹⁶⁵. Określano je, jako organizacje o charakterze politycznym, od innych odróżniających się trzema zasadniczymi cechami. Po pierwsze, państwo jest suwerenne. Co więcej, jest to suwerenność pierwotna, stanowiąca element konstytucyjny państwowości oraz innych form podmiotowości międzynarodowej, takich jak organizacje międzynarodowe. Tworzone są one bowiem na podstawie aktów prawnych na mocy których, państwa przekazują im fragmenty własnej suwerenności oraz uprawnienia z nich wynikające. Suwerenność jest definiowana na różne sposoby. Najbardziej syntetyczne ujęcie tego terminu proponuje Lech Antonowicz, według którego suwerenność państwa oznacza po prostu jego samodzielność¹⁶⁶. Z kolei Ludwik Ehrlich¹⁶⁷ wyróżnia dwa

165J. M. Rothgeb, *Defining (...)*.

166L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2001, s. 41.

167L. Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958, s. 123.

wymiary suwerenności: całościowość, odnosząca się do wyłącznej jurysdykcji nad terytorium określonego wytyczonymi granicami oraz zamieszkującą je ludnością; oraz samowładność, która odnosi się niezależność *de iure* od wszystkich zewnętrznych ośrodków władzy. Po drugie, państwo jest jedyną terytorialną organizacją polityczną. Oznacza to, że do każdego państwa przypisane jest pewne terytorium, nad którym sprawuje suwerenną kontrolę. Po trzecie, państwo jest wyłącznym dysponentem przemocy fizycznej. Ktokolwiek inny używa siły, stawiany jest automatycznie poza prawem. Sytuacja ta nie jest stała. Pod wpływem ewolucji środowiska międzynarodowego następuje zmiana charakterystyki oraz profilu działalności państwa, głównie w kontekście pojawienia się oraz wzrostu znaczenia podmiotów o charakterze niepaństwowym. Szczególnego przyspieszenia proces ten nabrał po wydarzeniach z 11 września 2001 roku. Głównym skutkiem dla siły państwa jest wzrastające niedostosowanie się do oczekujących je wyzwań. Państwo staje się zbyt małe, aby samodzielnie operować na poziomie globalnym, jednocześnie będąc zbyt wielkim podmiotem aby efektywnie poradzić sobie z wyzwaniami na poziomie sub-państwowym¹⁶⁸. Były, na które państwa świadomie, lub nie, scedowały część własnych kompetencji stały się na tyle samodzielne, że są w stanie podejmować samodzielną aktywność wbrew woli poszczególnych państw narodowych¹⁶⁹, nawet tych uznanych za największe.

Podmioty te można podzielić na cztery kategorie, stosując kryterium formy organizacji, potencjału oraz niezależności od instytucji państwa. Po pierwsze są organizacje międzyrządowe¹⁷⁰, sformowane przez państwa, mające stanowić forum współpracy pomiędzy nimi. Są one wyposażone w największe możliwości działania, ponieważ mają do dyspozycji zasoby państw członkowskich, lecz będące w największym stopniu kontrolowane przez ich rządy. Podstawowe wyzwanie, przed którym stają organizacje międzyrządowe jest natury genetycznej: ich istnienie jest emanacją woli państw narodowych, wobec których spełniają rolę służebną. Zatem to państwa generują siłę, z której korzystają, ich pozwoleniem, wyrażonym dorozumiale poprzez świadomy akt woli. Po pierwsze, poprzez podpisanie oraz ratyfikację aktu założycielskiego, będącego umową międzyrządową. Po drugie, poprzez deklarację poparcia poszczególnych decyzji podjętych przez organy danej organizacji międzynarodowej. Ogranicza to z kolei ich niezależność oraz samodzielność. Sytuacja powoli się zmienia, zwłaszcza w kontekście prawnym i normatywnym. Co za tym idzie podmioty te osiągają coraz wyższy stopień niezależności, zwłaszcza w miękkim wymiarze siły. Po drugie

168Z. J. Pietraś, *Prawo wspólnotowe i integracja europejska*, Lublin 2005, s. 115 – 119.

169W tym kontekście, szczególnie jaskrawym przykładem tego typu mogą być transnarodowe organizacje o charakterze kryminalnym oraz terrorystycznym.

170J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 25 – 26.

są to korporacje międzynarodowe¹⁷¹, czyli firmy działające na terenie co najmniej dwóch państw, nie będących jednak ich państwem macierzystym¹⁷². Mają one relatywnie mocną pozycję, zwłaszcza rozpatrując ją w kategoriach ekonomicznych oraz są względnie niezależne od woli rządów: zarówno macierzystego jak i goszczących. Jednak, są one wplecione w strukturę polityczną państwa, także nieformalnie, dlatego prześledzenie tych związków może być niezwykle trudne. Specyficzną kategorię korporacji międzynarodowych są firmy wojskowe, tak zwane PMC¹⁷³. Są one bezpośrednim i najjaskrawszym przejawem bifurkacji podmiotowej struktury użytkowników siły w jej najgłębszym i najbardziej prymitywnym wymiarze, czyli pojmowania jej, jako użycie przemocy fizycznej. Po trzecie¹⁷⁴, są to organizacje polityczne reprezentujące narody dążące do osiągnięcia własnej państwowości.

Jest to grupa najbardziej dyskusyjna, z dwóch powodów. Pierwszym jest fakt, że część państw traktuje je jak organizacje przestępcze i zwalcza z całą stanowczością. Tym samym niezwykle trudno zidentyfikować ich pełny rozmiar i kształt. Drugim jest ich kontestacja państwowego monopolu na używanie przemocy fizycznej, a więc działające na pograniczu, albo nawet poza granicą prawa międzynarodowego. Pomimo wszystko stanowią one istotny element współczesnej struktury międzynarodowej, stanowiąc emanację politycznych ambicji większych i mniejszych grup etnicznych i religijnych. Lech Antonowicz określa je jako wręcz państwa *in statu nascendi*¹⁷⁵, ponieważ nadrzędnym celem jest właśnie utworzenie państwa.

171 John Rothgeb określa je mianem korporacji multinarodowych (*multinational corporations*). J. M. Rothgeb, *Defining (...)* s. 26 – 27.

172 Relacje pomiędzy państwem a korporacją transnarodową, przyjmują dwie możliwe formy. W pierwszym przypadku, państwo stanowi specyficzną „ojczyznę” korporacji, będąc przestrzenią jej powstania oraz początkowego wzrostu, a także goszcząc centralne instytucje odpowiedzialne za zarządzanie całością przedsiębiorstwa. W rezultacie wytwarzają się specyficzne powiązania pomiędzy rządem a zarządem oraz pomiędzy korporacją a obywatelami, tworząc dość szeroką przestrzeń wzajemnej współzależności. W tej sferze można mówić o namiastce patriotyzmu współczesnego kapitału, dla którego ze względów prestiżowych, konflikt z tym szczególnym rządem jest wysoce niewygodnych oraz unikany za cenę przewyższającą racjonalny rachunek zysków i strat. Oczywiście i instytucje państwa są szczególnie opiekuńcze względem tych podmiotów, zwłaszcza w czasie kryzysu szafując hojnymi subsydiami dla korporacji popadających w kłopoty ekonomiczne. W drugim przypadku, państwo gości jedynie oddział terenowy korporacji, odpowiedzialny za administrowanie lokalnymi interesami przedsiębiorstwa. Tym samym obecność obu podmiotów w jednej przestrzeni geoeconomicznej nie niesie za sobą równie wielkiego ładunku prestiżowego oraz emocjonalnego, a co za tym idzie stanowi wynik bilansu zysków oraz strat, nie tylko w sferze gospodarczej ale także politycznej oraz społecznej. W rezultacie niniejszej gry ustalane są zasady współpracy wzajemnej, w tym również koszty operacyjne obecności korporacji ponoszone przez oba podmioty.

173 Private Military Companies, jak Blackwater, Executive Outcome, Sandline International, i tym podobne. Firmy te w dużej mierze zajmują się usługami na rzecz wojska w zakresie logistyki czy ochrony mienia. Niemniej istnieją także firmy zajmujące się działalnością stricte wojskową. Co więcej, firmy te funkcjonują również w społecznościach zachodnich, np. M. Kaldor podaje, że w USA pracuje dwukrotnie więcej prywatnych ochroniarzy niż policjantów. M. Kaldor, *New (...)*, s. 12.

174 John Rothgeb określa kategorię drugą, trzecią i czwartą jako spójną kategorię podmiotów transnarodowych (*transnational organizations*) J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 26. Jednak w miarę rozwoju i wewnętrznego różnicowania się podmiotów oryginalnie do niej należących celowym wydaje się wprowadzenie podziału na wyszczególnione kategorie.

175 L. Antonowicz *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2001, s. 88.

Organizacje te mają średnie możliwości oddziaływania na środowisko międzynarodowe, pod względem zasobów i siły własnej. Są także skonfliktowane z częścią państw, co dodatkowo upośledza możliwości ich oddziaływania na otoczenie. Po czwarte, są to także organizacje społeczne i transnarodowe, niekwalifikujące się do żadnej z powyższych kategorii. Są to organizacje transnarodowe, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje przestępczości zorganizowanej, terrorystyczne oraz organizacje pozarządowe. Są to przede wszystkim podmioty o niewielkiej lub średniej sile, zwykle koncentrującej się w jednym sektorze. Również stosunek do państw jest wysoce ambiwalentny: najlepiej widać to na przykładzie Kościoła Rzymskokatolickiego – w jednych państwach dysponuje specjalnymi przywilejami, w innych jest tolerowany, a w jeszcze innych zwalczany. Najistotniejszą ich cechą jest pozostawanie na skraju, lub nawet poza polem zainteresowania i kontroli państwa, które nie może lub nie chce ingerować w ich działalność. Poza kontrolą pozostaje również siła, którą one generują, a której nie wahają się wykorzystywać. Szczególnie istotne jest także to, że ich siła generowana jest przede wszystkim w wymiarach miękkich, choć część z nich, zwłaszcza działająca poza granicami nakreślonymi przez prawo, posługuje się także przemocą fizyczną. Nie jest ona wciąż wysoko rozwinięta, choć zdają się temu przeczyć kampanie w Afganistanie i Iraku. Pomimo tego, siła tej kategorii podmiotów jest wciąż trudna do oszacowania, lecz jej cechą charakterystyczną jest rozproszenie pomiędzy sektory, a następnie poszczególne podmioty.

Natomiast w zakresie przedmiotowym siły, badania Johna Rothgeba skupiają się przede wszystkim na stopniowym jego rozszerzaniu, w miarę rozwoju i komplikowania się środowiska międzynarodowego. Siła w tradycyjnym ujęciu, kojarzona była przede wszystkim z wymiarem militarnym, oscylującym wokół kwestii prowadzenia wojen. Dopiero po II wojnie światowej rozpoczął się proces, który doprowadził do zaliczenia w poczet wymiarów siły także wymiaru ekonomicznego¹⁷⁶, a następnie kulturalnego¹⁷⁷. Wraz z zakończeniem zimnej wojny, oraz sformowaniem szkoły kopenhaskiej¹⁷⁸, kwestie bezpieczeństwa oraz

176Po raz pierwszy o ekonomicznym wymiarze siły napisano w artykule P. Bachrach, M. S. Baratz, *Two Faces of Power*, „The American Political Science Review”, 1962, nr 56(4), s. 947 – 952.

177Pierwszym szczegółowym stadium koncepcji jednostek geokulturalnych był zbiór esejów I. Wallerstein, *Geopolitics and Geoculture. Essays on a Changing World-System*, Cambridge 1991.

178Kopenhaska szkoła stosunków międzynarodowych, jest szkołą myślenia skupioną wokół Kopenhaskiego Instytutu Badań nad Pokojem (ang. *Copenhagen Peace Research Institute*, COPRI), z którym współpracowało większość naukowców działających w jej ramach. Szkoła założona w 1983 roku, przez trzech naukowców: Barry'ego Buzana, Ole Wævera i Jaap de Wilde'a. Sfera zainteresowań tej szkoły skupiała się na próbie rekonstrukcji badań nad bezpieczeństwem, w kontekście uzupełnienia przemyśleń szkoły neorealistycznej przemyśleniami krytycznych teorii stosunków międzynarodowych. Z oryginalnych opracowań można wskazać na analizę koncepcji sekiurytyzacji, rozumianej jako akt mowy rozszerzający dotychczas istniejący katalog wyzwań dla bezpieczeństwa oraz regionalne kompleksy bezpieczeństwa, czyli ponadpaństwowe struktury powołane do zarządzania specyfiką bezpieczeństwa poszczególnych regionów świata. Sztandarową publikacją szkoły kopenhaskiej jest B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New*

związanej z nim zagadnienia siły uległy dalszemu rozszerzeniu. Co ważniejsze, „cywilne” wymiary siły zyskiwały coraz większe znaczenie. Możliwość oddziaływania, a co za tym idzie siła, uległa rozproszeniu pomiędzy wyżej wymienione obszary. Istotne stało się także określenie relacji łączących poszczególne obszary – użycie siły na jednym z nich wywołuje turbulencje na pozostałych, które mogą zmniejszać lub zwiększać efektywność stosowania siły. Dobrym przykładem tych związków jest inwazja na Irak w 2003 roku¹⁷⁹. Pomimo dość skutecznego zastosowania przemocy przez Stany Zjednoczone (szybka kampania oraz w miarę sprawne opanowanie terytorium państwa), zawirowania wywołane przez tą wojnę na płaszczyźnie ekonomicznej oraz kulturalnej, dramatycznie obniżyły skuteczność użycia siły poprzez dramatyczny wzrost kosztów ekonomicznych obciążających budżet federalny.

Najciekawszym elementem dorobku naukowego Johna Rothgeba, jest próba dokonania strukturalizacji oraz analizy naukowej zakresu przedmiotowego stosowania siły w środowisku międzynarodowym. Kluczowym założeniem jest traktowanie siły jako zjawiska społecznego, a więc jako takiej podlegającej interpretacji w zależności od kontekstu jej zastosowania. Jednakże, dowolność tej interpretacji, pozwalającej dostrzec wzorce powtarzające się w interpretacji siły zarówno ze strony jej użytkownika, jej celu, a także otoczenia, w którym następuje jej użycie. Kwestia kontekstu stanowi coraz bardziej istotny element eksplanacyjny, zwłaszcza elementów niezwykle podobnych, które przynoszą różne efekty: tak jak w przypadku dwóch wojen w Zatoce Perskiej oraz ich wpływu na pozycję Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej. W większości najbardziej kontrowersyjnych przypadków kluczem, który zmienia nie tylko efektywność poszczególnych narzędzi projekcji siły, lecz także narzucający jakościowo zróżnicowane ograniczenia w wykorzystaniu siły na arenie międzynarodowej¹⁸⁰. Pomimo obecności oraz zwiększania znaczenia elementów odpowiedzialnych za chaotyczności, w trakcie badań Johna Rothgeba wyodrębniona cztery płaszczyzny oraz wzorce przejawiania się tej chaotyczności. Są to odpowiednio: wpływ (ang. *weight*), sfera (ang. *domain*), wachlarz (ang. *range*) oraz zakres (ang. *scope*).

Pierwszą i najważniejszą płaszczyzną są parametry zbiorczo określane jako wpływ¹⁸¹.

Framework for Analysis, Boulder 1997. Szkoła doczekała się licznych krytyków, zarówno z pozycji epistemologicznych: B. McSweeney, *Identity and security: Buzan and the Copenhagen school*, „Review of International Studies”, 1996, nr 22(1), s. 81 – 93, oraz feministycznych: L. Hansen, *The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School*, „Journal of International Studies”, 2000, nr 29(2), s. 285 – 306.

179M. Kaldor, *New (...)*, s. 150 – 177.

180D. J. Baldwin, *Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies*, „World Politics”, 1979, nr 31(2), s. 168 – 169.

181J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 39 – 40.

W ogólnym zarysie określa on możliwości użytkownika siły w celu nakłonienia go do podjęcia działań zgodnie z wolą oraz intencją użytkownika. W skład czynników istotnych dla niniejszej płaszczyzny wchodzi między innymi: jakościowy oraz ilościowy stopień wewnętrznej organizacji obu podmiotów, głównie odnoszący się do procedur podejmowania decyzji oraz efektywności ich wykonywania. Istotna jest również natura, zasięg oraz ilość celów, postawionych w ramach strategii użytkownika siły. Dodatkowo, istotne staje się również sposób postrzegania obu podmiotów w środowisku międzynarodowym, zarówno w dziedzinie umiejscowienia w strukturze środowiska międzynarodowego, przeszłych dokonań na polu aktywności międzynarodowej a także osobistych związków pomiędzy decydentami sprawującymi funkcje w ramach instytucji obu zaangażowanych podmiotów. Dużą rolę odgrywa również jakość kanałów komunikacji pomiędzy nimi, która może generować misperpcję aktywności obu podmiotów. Kluczowym komponentem, od którego uzależniona jest efektywność podejmowanych działań w tym kontekście staje się natura celu, względem którego podejmowane są działania: im bardziej ogólnie jest on sformułowany, tym istnieje większa szansa na uzyskanie pożądanego efektu. Wpływ jest płaszczyzną, decydującą o kształcie oraz natężeniu oddziaływania siłowego.

Drugim parametrem jest sfera. Odnosi się ona głównie do ilości oraz różnorodności celów, które użytkownik siły jest w stanie poddać oddziaływaniu, czy też wręcz kontrolować. W tym kontekście wciąż kluczowe wydaje się kryterium geograficzne – im podmioty są bardziej odległe, tym możliwości sprawowania kontroli staje się mniejsza. Jednakże wraz z rozwojem procesów globalizacji¹⁸², warunkujących uzupełnienie płaszczyzny geopolitycznej, stanowiącej klasyczną strukturę stosunków międzynarodowych, poprzez płaszczyznę transnarodową, która cechuje się lekceważeniem dla ograniczeń generowanych przez fizyczną przestrzeń. W rezultacie powoduje to odkształcenie zarówno przedmiotowej, jak i podmiotowej struktury środowiska międzynarodowego. W tym kontekście idealnym przykładem może być pojawienie się *państwa wirtualnego*¹⁸³, które stanowi przykład translacji państwa westfalskiego w nowe środowisko operowania, nawet kosztem klasycznego potencjału oraz siły. Kluczem do precyzyjnego określenia zakresu przedmiotowej sfery, wydają się następujące czynniki. Po pierwsze, jest to umiejętność zlokalizowania oraz identyfikacji celu oraz jego kluczowych i wrażliwych podsystemów. Co widać szczególnie dobrze na przykładzie kampanii prowadzonych w ramach wojny z terroryzmem od 2001 roku.

182Najbardziej syntetyczne ujęcie procesów globalizacji zaprezentował Marek Pietraś. M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 572 – 597.

183R. Rosencrance, *The Rise of the Virtual State. Wealth and Power in the Domic Century*, Nowy Jork 1999, s. 4 – 6.

Po drugie, istotne staje się także stosunek otoczenia do działań podmiotu stosującego siłę a także do samego użytkownika. W tym kontekście kluczowa wydaje się międzynarodowa legitymacja dla działań oraz inicjatyw podejmowanych przez poszczególne podmioty. Szczególnie widoczne staje się to na przykładzie polityki Federacji Rosyjskiej, która w miarę stawania się coraz bardziej asertywną, napotyka niechęć oraz co ważniejsze opór państw, dotychczas uznawanych za niezwykle bliskich sojuszników, takich jak Białoruś oraz Kazachstan¹⁸⁴. Po trzecie, jest to również wola oporu podmiotu poddanego oddziaływaniu¹⁸⁵, która wynika z racjonalnej kalkulacji zysków i strat oraz nierzadko z emocjonalnej reakcji zarówno decydentów jak i grup społecznych, i pojedynczych obywateli. W rezultacie natężenie oporu nierzadko jest nieczytelne zarówno dla otoczenia jak i użytkownika siły. Reasumując, najważniejsze wyzwanie generowane współcześnie na płaszczyźnie sfery stosowania siły w stosunkach międzynarodowych jest identyfikacja, wynikająca po części z deterytorializacji oraz efemeryzacji podmiotów międzynarodowych. Sfera generuje dwa podstawowe wyzwania dla każdego potencjalnego użytkownika siły w stosunkach międzynarodowych. Pierwszym jest konieczność identyfikacji podmiotu – lub jego segmentu – który zostanie poddany oddziaływaniu. Wiąże się to przede wszystkim z fizycznym odnalezieniem tych organizacji oraz ich elementów z szerszej sieci powiązań oraz połączeń międzynarodowych¹⁸⁶. Drugie wyzwanie logicznie wynika z pierwszego. Po odnalezieniu niezbędne jest wyodrębnienie elementów poddawanych oddziaływaniu z pozostałych sieci powiązań międzynarodowych oraz transnarodowych. Czynniki te utrudniają prawidłową identyfikację podmiotów będących celem siłowego oddziaływania, lecz przede wszystkim zwiększa koszty oddziaływania nie tylko ekonomiczne, wynikające zarówno z konieczności stosowania kapitałochłonnych rozwiązań oraz strategii, jak i z eskalacji kosztów wynikających z nieprzewidywalnych konsekwencji działań będących następstwem komplikacji struktury współczesnego świata; lecz także moralnych, wynikających ze zwiększenia się tak zwanych ofiar postronnych (ang. *collateral damage*). Sfera jest kluczowym parametrem określającym intensywność siły oraz wywiera znaczący wpływ na efektywność jej działania w stosunkach międzynarodowych.

Trzecim parametrem jest wachlarz. Odnosi się on głównie do stopnia różnorodności

184K. Golubkova, *Belarus says Russian military base will worsen tensions: Kommersant*, „Reuters”, 2015, 28 października, URL: <http://www.reuters.com/article/us-russia-belarus-base-idUSKCN0SM0GQ20151028>, [dostęp: 31.12.2015]; D. Clark, *Could a Ukraine-style crisis happen in Kazakhstan?*, „New Statesman”, 2015, 6 sierpnia, URL: <http://www.newstatesman.com/politics/staggers/2015/08/could-ukraine-style-crisis-happen-kazakhstan>, [dostęp: 31.12.2015].

185J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 40 – 41.

186Przykładem może być interwencja USA w Afganistanie w 2001 roku, aby ująć Osamę ibn Ladena oraz zlikwidować al-Qaeda. Tymczasem sam Osama ukrywał się w Pakistanie.

dostępnych dla podmiotów stosujących siłę w stosunku do podmiotu poddanego takiemu oddziaływaniu. Zmienna ta jest pochodną dwóch czynników. Pierwszym jest posiadany potencjał, szczególnie w swym materialnym wymiarze, takim jak posiadane zasoby ekonomiczne, ale także zasoby militarne i inne. Ostatnio coraz większą rolę zaczynają odgrywać zasoby niematerialne, takie jak informacje, technologia, styl życia, moda oraz inne, znacznie bardziej egzotyczne zasoby. Zgodnie z badaniami Anny Wojciuk, coraz większą rolę ogrywają również systemy edukacyjne poszczególnych państw, ze szkolnictwem wyższym jako flagową koncepcją na czele¹⁸⁷. Drugim jest kontekst społeczny relacji pomiędzy podmiotami zaangażowanymi w stosowanie siły, lecz także w nastawienie społeczności międzynarodowej do inicjatywy. Wątek ten odnosi się głównie do dwóch pojęć. Z jednej strony jest to podatność podmiotu na oddziaływanie, a więc do asymetrii graniczących z uzależnieniem podmiotów od transferu – lub ich braku – odpowiednich dóbr, usług lub informacji pomiędzy zaangażowanymi podmiotami, a także podatności społeczności międzynarodowej na zaburzenia transferu powyższych walorów. Z drugiej jest to wrażliwość, a więc stopień uzależnienia podmiotu poddanego oddziaływaniu na od wybranych zasobów. Im jest on wyższy, tym podmiot będzie wrażliwszy na niekorzystne efekty zaburzenia w ich transferze. Jest to szczególnie dobrze widoczne w przypadku transferu surowców energetycznych zarówno w przypadku państw uzależnionych od ich importu, jak i państw eksporterów, które z kolei są wrażliwe na wahania cen surowców. W swej istocie parametr ten odnosi się do efektywności w zarządzaniu dostępnymi zasobami¹⁸⁸.

Czwartym parametrem jest zakres. Odnosi się on przede wszystkim do zachowania się podmiotów oddanych siłowemu oddziaływaniu, szczególnie w kontekście tych zachowań, które użytkownik stosujący siłę w środowisku międzynarodowym będzie w stanie efektywnie kontrolować. Podstawowym paradygmatem jest reakcja podmiotu na próbę ograniczenia autonomii podmiotu w środowisku, co w przytłaczającej większości środowiska naukowego, zwłaszcza wyznającego paradygmat realistyczny, zachowanie maksymalnej swobody działania stanowi nadrzędny imperatyw motywacyjny¹⁸⁹ wszystkich podmiotów ze szczególnym uwzględnieniem państw narodowych. Każda próba interwencji wywołuje opór, którego generacja przebiega na podstawie aktywności szeregu mechanizmów stanowiących elementy składowe wchodzące w skład niniejszego parametru. Jednym z najszerzej uznanych mechanizmów jest ten stanowiący o narastaniu oporu proporcjonalnie do ograniczenia pola swobody działania, czego przykłady rozsiane są po całej historii ludzkości. Jednym z serii

187A. Wojciuk, *Imperia (...)*.

188J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 41 – 42.

189W. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 78 – 79.

najnowszych mogą być relacje pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim po drugiej wojnie światowej. W miarę jak jedna ze stron zyskiwała przewagę w ramach zimnowojennej rywalizacji, strona przegrywająca reagowała wzrostem aktywności międzynarodowej w tym operacji o charakterze propagandowym¹⁹⁰.

Najciekawszym elementem tego czynnika, jest ten dopiero zidentyfikowany w ramach badań Johna Rothgeba. Podstawa tego mechanizmu jest pozytywna korelacja pomiędzy poziomem interwencji a reakcją. W ramach prowadzonych badań stwierdzono, że opór jedynie częściowo generowany jest potencjał zaatakowanego podmiotu oraz racjonalny rachunek zysków i strat, lecz także emocje. W przypadku jednak sfery tożsamości – a więc kwestii kondycji psychologicznej poszczególnych jednostek oraz spójności więzi tworzącej wspólnotę – opór staje się irracjonalny, wręcz graniczący z szaleństwem. Oznacza to, że tożsamość unieważnia logikę oraz ekonomikę siły¹⁹¹. Rezultatem są działania noszące znamiona wręcz choroby społecznej z perspektywy zarówno otoczenia jak podmiotu stosującego siłę w środowisku międzynarodowym.

Przykłady takiego poziomu oporu widoczne są w wydarzeniach początku XXI wieku, między innymi w wojnie w Iraku oraz w wojnie w Donbasie. Oba przypadki, pomimo, że jakościowo różne wykazują szereg podobieństw, zwłaszcza w mechanizmach decydujących o sposobie reakcji na siłę o jej natężeniu. Po pierwsze, zarówno iracka rebelia jak i ukraiński opór generowane są przez próbę implementacji wartości kulturalnych. W przypadku Iraku, była to demokracja liberalna¹⁹², natomiast w przypadku Ukrainy było uczestnictwo w tak zwanym *Ruskim Świecie* (ros. *Russkij Mir*)¹⁹³. Po drugie, opór był niewspółmierny do racjonalnego rachunku zysku i strat. W obu przypadkach walka prowadzona była przeciwko znacznie silniejszemu podmiotowi, w przypadku Iraku można wskazać wręcz na asymetrię jakościową przeciwników. Po trzecie, interweniowanie w ramach tożsamości podmiotu

190W tym kontekście szczególnie ważną kwestią dla teorii jak i praktyki stosunków międzynarodowych jest efektywność propagandowych narzędzi odziedziczonych po byłym Związku Radzieckim przez Federację Rosyjską oraz wykorzystywanych współcześnie, między innymi w trakcie konfliktu na Ukrainie (2013 – 2016). T. P. Gerber, J. Zavisca, *Does Russian propaganda work?*, „The Washington Quarterly”, 2016, nr 39(2), s. 79 – 98.

191D. Kondrakiewicz, *Identity in Conditions of Disintegration of Stability Systems* [w:] *Tożsamość. odmiennosc, tolerancja, a kultura pokoju*, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Lublin 1998, s. 28 – 44.

192Prowokacyjna charakterystyka oraz krytyka współczesnego kształtu liberalnej demokracji znaleźć można w monografii C. A. Willard, *Liberalism and the Problem of Knowledge: A New Rhetoric for Modern Democracy*, Chicago 1996. Bardziej konwencjonalne podejście prezentuje Francis Fukuyama w jego dziele F. Fukuyama, *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*, (tłum. N. Radomski), Poznań 2012 oraz F. Fukuyama, *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, (tłum. J. Pyka), Poznań 2015.

193A. Kudors, *“Russian World” - Russia's soft Power Approach to Compatriots Policy*, „Russian Analytical Digest”, 2010, nr 81, URL: <http://e-collection.library.ethz.ch/eserv/eth:2215/eth-2215-01.pdf>, [dostęp: 31.12.2015], p. 2 – 6.

poddanego oddziaływaniu siłowemu drastycznie zwiększa koszt siłowego zaangażowania, aż do granic założonej racjonalności. Im silniejszy nacisk w obrębie sferze tożsamości, tym gwałtowniejsza reakcji podmiotu poddanego oddziaływaniu, a w konsekwencji wzrasta kosztowność działania oraz wzrasta ulotność osiągniętych efektów. Remedium na powyższy dylemat jest wybiórcza lub ograniczona próba kontroli do wybranej aktywności *celu* przyczynia się do wydatnego zmniejszenia kosztów działania. Co ważniejsze, takie selektywne oddziaływanie przyczynia się do wydatnego zmniejszenia kosztów działania. Jednakże, implementacja strategii tego typu wymaga niezwykle skomplikowanych narzędzi oraz wysokich umiejętności w posługiwaniu się nimi¹⁹⁴. Parametr ten jest niemal równie istotny dla analizy siły we współczesnym środowisku międzynarodowym jak wpływ, między innymi poprzez opis czynników mających dominujący wpływ na projekcje siły oraz jego międzynarodową recepcję.

Podsumowując model powyższy, skonstruowany przez Johna Rothgeba na początku lat 90. XX wieku, jest pierwszą tak poważną próbą skompilowania badań na temat siły w środowisku międzynarodowym, prowadzonych przez wielu teoretyków tworzących różnorodne teorie stosunków międzynarodowych. Jednakże sam model wykazuje pewne wady, wynikające z jego wieku¹⁹⁵. Przede wszystkim nieuwzględnienie geometrycznie wzrastającego poziomu stopnia dynamiki współczesnego środowiska międzynarodowego. Powyższy model zakłada obudowanie teorii na założeniu, że pierwszorzędą funkcją siły jest kontrola nad pozostałymi uczestnikami środowiska międzynarodowego oraz samym środowiskiem. Istotą siły jest założenie, że po zakończeniu Zimnej Wojny, w ramach siły nastąpiło przesunięcie punktu ciężkości w kierunku świadomościowych elementów siły, tym samym rozstrzygnięcia siłowe przesuwane są od materialnych składników potencjału w kierunku stanowiących ich pochodną niematerialnych wskaźników, głównie o charakterze jakościowym. Tym samym wykorzystanie tej potęgi na arenie międzynarodowej wymaga odejścia od klasycznych, neorealistycznych dogmatów. Takie podejście wymaga poważnego uwzględnienia nie tylko percepcji użytkownika siły, ale także temu poddanemu jej zastosowaniu, a także w coraz większym stopniu pozostałych elementów stanowiących kontekst oraz otoczenie wykorzystania siły w środowisku międzynarodowym. Co więcej, model ten znacznie rozszerza zarówno zakres podmiotowy jak i przedmiotowy siły. Ich

194J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 42 – 44, K. J. Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, Nowy Jork 1983, s. 151.

195Wspomniane we wcześniejszych fragmentach niniejszego podrozdziału „historyczne przyspieszenie” odpowiada nie tylko za przyspieszoną ewolucję praktycznych form funkcjonowania polityki międzynarodowej, lecz również konieczność znacznie częstszych modyfikacji prognoz oraz teorii formułowanych na gruncie rzeczywistości międzynarodowej.

konstrukcja może zostać wyrażona tylko jednym słowem: rozproszenie. Zarówno podmioty korzystające z siły, jak i sama siła, w warunkach globalnego odprężenia, ulega rozszczepieniu na skalę niespotykaną we wcześniejszych generacjach systemu międzynarodowego. W rezultacie wyróżnić można następujące kategorie podmiotów, jak: państwa, organizacje międzynarodowe oraz podmioty transnarodowe; oraz wymiary zakresu przedmiotowego siły, określone malowniczymi zwrotami: wpływ, sferę, zakres i wachlarz. Kompleks taki charakteryzuje się niezwykle wysokim stopniem skomplikowania wewnętrznego, akceptując gros zasad oraz mechanizmów wygenerowanych w ramach dotychczasowych studiów strategicznych. Zasady te oscylują głównie wokół uzyskania pożądanego odkształcenia zachowaniu celu. W tej sferze kwestią efektywności jest uzyskanie powyższych zmian przy jak najmniejszym zużyciu wewnętrznego potencjału. Interwencja spełniająca wymogi zaangażowania międzynarodowego jest uzyskanie optymalnego przy jak najniższych kosztach, co w kontekście wielokrotnie bardziej skomplikowanej oraz wielokrotnie złożonej rzeczywistości międzynarodowej, wymaga znacznie większych umiejętności decydentów oraz strategów, głównie poprzez wysublimowanie zarówno wyzwań, partnerów jak i narzędzi. W rezultacie stosowanie siły w takim środowisku, wyraźnie powoduje zwiększenie prawdopodobieństwa porażki, rozumianej jako uzyskanie suboptymalnego efektu przy nadprogramowych kosztach.

Model Johna Rothgeba charakteryzuje się również kilkoma słabościami, które obniżają jego analityczną użyteczność do poziomu efektywnego zastosowania. Mankamenty te można podzielić na trzy podstawowe grupy. Po pierwsze, model ten został skonstruowany na początku lat 90. XX wieku, co czyni go wyjątkowo przestarzałym. Pomimo założenia wzrostu stopnia skomplikowania, z perspektywy trzech dekad można stwierdzić, że propozycja Rothgeba jest dalece niewystarczająca, jako że została skonstruowana w czasie, gdy transformacja w późnowestfalskie środowisko międzynarodowego dopiero stawała się istotnym elementem rzeczywistości. W rezultacie stopień komplikacji przekracza założone parametry modelu. W konstrukcji tej nadano niewystarczające znaczenia istotnego dla funkcjonowania coraz bardziej rozbudowanej oraz wewnętrznie skomplikowanej rzeczywistości transnarodowej. To co w przypadku modelu Rothgeba zostało jedynie zaznaczone, w roku 2016 stało się istotnym, jeśli nie najważniejszym elementem stosunków międzynarodowych. Zwłaszcza jako konsekwencja swoistego przebiegunowania rzeczywistości międzynarodowej zainicjowanego przez atak na Nowy Jork i Waszyngton, DC, 11 września 2001 roku¹⁹⁶. Po drugie, model ten jest statyczny, w niewystarczającym

¹⁹⁶Przypominając, zamachy na Nowy Jork i Waszyngton, przeprowadzono dnia 11 września 2001 roku. W ich

stopniu uwzględniający wewnętrzną dynamikę nie tylko poszczególnych podmiotów, układów oraz kontekstów regionalnych, a także systemu jako całości. Środowisko typowe dla okresu konstrukcji modelu, pomimo że uwolnione od sztywnego gorsetu Ziemnej Wojny, weszło w okres pozornego uspokojenia oraz euforii wynikającego ze zwycięstwa jednego obozu w toku niemal pięćdziesięcioletniego konfliktu politycznego. Jednakże okres ten nie trwał zbyt długo, kończąc się już w ostatnich latach 90. XX wieku, wraz z finansowym kryzysem rynków wschodzących w 1997 roku¹⁹⁷ oraz przejściem władzy w Rosji przez Władimira Władimirowicza Putina na koniec roku 1999¹⁹⁸, wraz z szeregiem pozostałych wydarzeń, które zwiastował drastyczne zwiększenie dynamiki stosunków międzynarodowych w następnym wieku. W rezultacie, o ile model Rothgeba jest niezwykle precyzyjny oraz efektywny w przewidywaniu oraz szkicowaniu układu rzeczywistości międzynarodowej, nie jest zbyt wiarygodny w przewidywaniu rozwoju sytuacji międzynarodowej oraz rozwijania się poszczególnych sytuacji oraz konfliktów międzynarodowych. Po trzecie wreszcie, model Johna Rothgeba bazuje również na klasycznym podejściu metodologicznym, które opiera się na poszukiwaniu powtarzających się wzorców, które poprzez postępowanie badawcze mają być zawarte w uniwersalnie obowiązujących prawach naukowych¹⁹⁹. Tymczasem, wraz z dekonstrukcją państwa na coraz mniejsze podmioty operujące w środowisku międzynarodowym, a także zwiększeniem prędkości *poruszania się* powoduje przesunięcie się ciężaru metodologicznego od modelu fizyki newtonowskiej do modelu fizyki einsteinowskiej²⁰⁰. W rezultacie zamiast pewności, analiza naukowa zostaje przeprowadzona

trakcie, zespoły terrorystów-samobójców przejęły kontrolę nad czterema samolotami rejsowymi lecącymi do Los Angeles i San Francisco, po czym skierowały je na cele zlokalizowane w Nowym Jorku i Waszyngtonie. Trzy samoloty doleciały do celów, którym były: wieża północna World Trade Center (Nowy Jork), wieża południowa World Trade Center (Nowy Jork) oraz Pentagon (Waszyngton, DC). Czwarty samolot, kierujący się albo na Biały Dom, albo na Kapitol, spadł w miejscowości Shanksville, prawdopodobnie na skutek próby odzyskania kontroli nad maszyną przez pasażerów. Za zamach odpowiedzialność wzięła al-Quaeda zarządzana przez Osamę ibn Ladena. Bezpośrednim przywódcą ataku był Muhammad Ata as-Sajjid, Egipcjanin zamieszkały w Niemczech. W wyniku zamachu zginęło dwa tysiące dziewięćset dziewięćdziesiąt sześć osób, w tym dwiętnastu zamachowców, ponad sześć tysięcy odniosło rany, poniesiono straty w infrastrukturze szacowane na dziesięć miliardów USD (M. J. Morgan, *The Impact of 9/11 on Politics and War: The Day that Changed Everything?*, Nowy Jork 2009, s. 222.) natomiast straty dla gospodarki światowej poniesione w wyniku tych zamachów mogą sięgać kwoty ponad trzech bilionów USD (S. Carter, A. Cox, *One 9/11 Tally: \$3.3 Trillion*, „New York Times”, 2001. 8 września, URL: <http://www.nytimes.com/interactive/2011/09/08/us/sept-11-reckoning/cost-graphic.html>, [dostęp: 19.09.2016]).

197 *Ten years after: Revisiting the Asian Financial Crisis*, red. Bhumika Muchhala, Waszyngton 2007.

198 Więcej szczegółów na temat dojścia do władzy Władimira Władimirowicza Putina znaleźć można w wielu publikacjach. Jednakże, z powodu skąpego materiału źródłowego, związanego z bliskimi związkami obecnego prezydenta Rosji ze służbami specjalnymi, większość z nich posiada niemal wyłącznie charakter publicystyczny. Na przykład: M. Gessen, *The Man Without a Face: The Unlikely Rise of Vladimir Putin*. Londyn 2012; S. L. Myers, *The new czar. The rise and reign of Vladimir Putin*, Nowy Jork 2015.

199 M. Krauz-Mozer, *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005, s. 77 – 78.

200 W tym kontekście, szczególnie ważną cechą niniejszej tranzycji jest kwestia relatywizacji pomiarów fizycznych, głównie z powodu zmiany podstawowych parametrów pomiaru w zależności od absurdalnego

głównie w sferze prawdopodobieństwa oraz niepewności. W rezultacie niezwykle trudno przeprowadzić postępowanie naukowe w klasycznym rozumieniu tego słowa, a uzyskanie rezultatów w postaci praw naukowych, ani wyodrębnić czy też zidentyfikować prawidłowości sterujące rzeczywistością międzynarodową. Model zaprezentowany przez Johna Rothgeba stanowi wartościowy punkt wyjścia do dalszej analizy siły w środowisku międzynarodowym.

Następnym elementem współczesnej analizy kategorii siły w środowisku międzynarodowym można zauważyć w badaniach prowadzonych przez Philipa Cerny'ego²⁰¹. Podstawową różnicą pomiędzy niniejszymi badaniami, a badaniami Rothgeba, jest przesunięcie akcentów. O ile poprzedni model akcentował znaczenie statycznej struktury wewnętrznej kategorii siły, o tyle model Cerny'ego skupia się na dynamice wewnętrznej powyższej kategorii. Główną osią prowadzonych badań jest wyizolowanie z tła elementów oraz procesów wpływających na ewolucję rzeczywistości międzynarodowej oraz interakcji pomiędzy kontekstem międzynarodowym a daną kategorią. W tym celu badania te skupiają się na genezie, zakresie oraz mechanizmach zmian w rzeczywistości międzynarodowej. Podstawowym założeniem analizy Cerny'ego jest sieć przepływów pomiędzy dwiema dotychczas odrębnymi sferami aktywności politycznej: sfery polityki narodowej, a więc wewnątrzpaństwowej, oraz sfery polityki międzynarodowej, prowadzonej poza państwem²⁰². Linia powyższego podziału przebiega wzdłuż systemu granic państwowych, które oznaczają skokową zmianę jakości oraz sposobów zarządzania aktywnością społeczną oraz polityczną. Ten transfer konstytuuje również nowy kształt kategorii siły w badaniach politologicznych.

Podział aktywności politycznej w stosunku do granicy stanowi głęboko zakorzenione założenie, stanowiące wręcz podstawę wyróżnienia dwóch domen nauk o polityce: politologii, zajmującej się relacjami wewnątrz państwa oraz nauce o stosunkach międzynarodowych. Podział ten stanowi jedną ze stałych w środowisku politycznym, pociągając za sobą zróżnicowanie w zakresie przedmiotowym oby płaszczyzn społecznej aktywności. Strefa wewnątrzpaństwowa charakteryzuje się wysokim stopniem uporządkowania oraz hierarchizacji. Wynikają one z historycznego procesu rozwoju państwa, które w toku nieustannych konfliktów czy wręcz walk zbrojnych, co zostało opisane w rozdziale czwartym niniejszej rozprawy. W rezultacie każdy podbity obszar, zarówno w wymiarze terytorialnym, jak i przedmiotowym stawał się elementem podporządkowanym, który zostawał umieszczony w szerszym kompleksie zarządzanym przez centralne organy

stopnia dynamiki analizowanego układu. W tym kontekście, fizyka einsteinowska, odnosząc się do analizy systemów oraz cząstek poruszających się z prędkościami bliskimi prędkości światła, co oznacza modyfikację oraz dynamikę wartości parametrów, które w fizyce newtonowskiej uznano za niezmiennie, jak masa.

201Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*.

202Tamże, s. 5 – 8.

państwa, w początkowe skupione wokół osoby monarchy²⁰³. Cały ten proces implikuje różnorakie konsekwencje zarówno dla struktury jak i zakresu funkcjonowania wszystkich terminów politologicznych, takich jak siła. Strefa międzynarodowa z kolei stanowi zbiór mechanizmów oraz struktur, które zlokalizowane są poza zakresem suwerenności państwa narodowego, jest przestrzenią nieuporządkowaną oraz niekontrolowaną. W trakcie historycznego rozwoju państwa narodowego, część przedwestfalskich struktur oraz podmiotów pozostała poza zasięgiem krzepnących państw narodowych. Dodatkowo, okres westfalski nie zakończył się sformowaniem jednorodnego centralnego ośrodka zarządzającego systemem międzynarodowym, pozostawiając przestrzeń pomiędzy nimi jako pas niezagospodarowanych procesów oraz anarchicznych zjawisk międzynarodowych. Oba porządki stanowiły przez niemal trzy wieki coraz bardziej odseparowane porządki, które rządziły się odmiennym zestawem zasad międzynarodowych, modyfikując na ich wewnętrzne potrzeby zakres przedmiotowy takich kategorii jak siła. Tym samym siła w stosunkach międzynarodowych stanowiła nieco odmienną kategorią niż siła w stosunkach narodowych.

Rok 1989 stanowił cezurę, symboliczny początek zmian w środowisku międzynarodowym, które doprowadziły do zatarcia podziału opartego na systemie granic narodowych. W rezultacie działań procesów oraz mechanizmów zbiorczo określanych jako globalizacja, lub *historyczne przyspieszenie*²⁰⁴, powoduje pojawienie się przetarć w systemie granic oraz w konsekwencji wygenerowanie przestrzeni transnarodowej, która w dużej mierze pozwala na zniwelowanie pierwotnej siły państwa narodowego. W konsekwencji oba porządki, dotychczas efektywnie odseparowane stają się coraz bardziej przemieszane oraz ujednolicone, głównie w sferze utraty wewnętrznej koherencji oraz wzrostu wewnętrznej dynamiki. Tym samym na gruncie badań politologicznych oraz międzynarodowych zaobserwować można stopniowe zbliżanie się poszczególnych terminów naukowych, w tym kategorii siły.

Zgodnie z analizą przedmiotową Philipa Cerny'ego²⁰⁵, siła we współczesnym świecie stanowi kategorię funkcjonującą w dwóch powyższych sferach aktywności politologicznej. Jest to punkt wyjścia do dalszej analizy, który określa jako neorealistyczne podejście do badań siły w rzeczywistości międzynarodowej. W jego ramach zostały wyodrębnione cztery płaszczyzny, grupujące czynniki, które odróżniają obie formy siły. Są to odpowiednio: suwerenność, legitymacja, organizacja oraz zasoby. W pierwszym przypadku można wskazać na podstawową różnicą pomiędzy sferą wewnętrzną państwa a środowiskiem

203K. J. Holsti, *The state, war and the state of war*, Cambridge 1996, s. 3 – 4; 28 – 29.

204M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 584 – 591.

205Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 64 – 82.

międzynarodowym. W przypadku przestrzeni narodowej należy wskazać na istnienie jednej, wszechogarniającej struktury będącej nosicielem suwerenności, w tym kontekście rozumianej jako ostateczna instancja rozstrzygnięcia sporów oraz podejmowania ostatecznych decyzji. W tym kontekście należy wskazać na rząd lub – wcześniej – monarchę, którzy byli głównymi źródłami kompetencji, siły oraz władzy dla instytucji niższego rzędu, stworzonymi na potrzeby zwiększenia efektywności wykonywania swych funkcji²⁰⁶.

Dla odmiany w środowisku międzynarodowym suwerenność rozproszona jest na szereg, mniej lub bardziej równorzędnych podmiotów – państw oraz podmiotów niepaństwowych. W rezultacie założenia neorealistycznego punktu widzenia, można wskazać, że podmioty te mimo że spełniających te same funkcje oraz wykazując liczne podobieństwa zarówno w kwestii struktury wewnętrznej jak i podejmowanej aktywności, lecz zróżnicowanej pod względem posiadanego potencjału. Brak jednej, wszechogarniającej struktury, w ramach której można zdeponować suwerenność, powoduje wzrost turbulencji niniejszej sfery, przede wszystkim z powodu egoistycznego dążenia do realizacji własnych interesów, nierzadko kosztem pozostałych uczestników systemu. W rezultacie realizować własne interesy można niemal wyłącznie przez konsumpcję własnego potencjału, także w jego wymiarze militarnym²⁰⁷. W drugim przypadku konieczne jest ustosunkowanie się do kwestii legitymizacji wykorzystania siły zarówno w środowisku wewnętrznym oraz międzynarodowym. Wymiar ten jest ściśle powiązany z poprzednim, głównie z powodu rozróżnieniu pomiędzy hierarchią a anarchią. W przestrzeni wewnętrznej państwa narodowego istnieje sieć precyzyjnie określonych kanałów komunikacyjnych, którymi ta legitymacja jest przekazywana do i od centrum, które jest głównym podmiotem odbierania oraz przekazywania legitymacji. Rząd, monarcha, w skrócie reprezentant państwa, stanowi głównego odbiorcę legitymacji przekazywanej przez społeczności, grupy oraz pojedynczych obywateli, udzielanej mu przede wszystkim na podstawie bardzo precyzyjnej oraz ściśle określonej umowy społecznej²⁰⁸.

W rezultacie, państwo dysponuje dorozumiałą legitymacją do podjęcia działań z wykorzystaniem siły. Dopiero przekroczenie tej umowy może stanowić pretekst do umniejszenia legitymacji rządu. W odróżnieniu, w środowisku międzynarodowym brak ekwiwalentu rządu, który skupiałby w sobie legitymację od poszczególnych segmentów środowiska międzynarodowego. Z tego też powodu, poszczególne podmioty nie dysponują legitymacją do podejmowania działania w oparciu o siłę. Ta legitymacja musi być

206Tamże, s. 67.

207Tamże, s. 71 – 72.

208K. J. Holsti, *The State, (...)*, s. 45 – 53.

rozbudowywana przed jakąkolwiek próbą inicjacji działania. Co więcej, legitymacja ta jest bezwarunkowa oraz nieprecyzyjna, która wymaga każdorazowego potwierdzenia nie tylko przy rozszerzaniu czy zmniejszaniu mandatu działania, ale także przy konieczności przedłużania aktywności międzynarodowej. Innymi słowy, na zewnątrz państwa brak jest powszechnie przyjętych zasad prawnych, które regulowałyby użycie siły, które w środowisku wewnętrznym zawarte są w konstytucji państwa oraz aktach normatywnych i wykonawczych niższej rangi²⁰⁹.

W trzecim przypadku zawiera się różnica w strukturze środowisk stanowiącego kontekst stosowania siły. I tak w przypadku środowiska wewnętrznego państwa kluczowym elementem jest nadrzędna struktura władzy stanowiąca najważniejszego oraz ego dysponenta legitymacji oraz zasobów umożliwiającą sprawne funkcjonowanie w środowisku wewnętrznym państwa narodowego. Pierwotnym oraz najważniejszym założeniem struktury państwa narodowego jest kształtowana wyłącznie na podstawie suwerennej decyzji rządu narodowego, powołującej do życia instytucje podległe wyposażając je w ściśle określony zakres kompetencji. Co ważniejsze, cała przestrzeń podporządkowana państwu jest przestrzenią podbitą oraz *spacyfikowaną*²¹⁰, co niesie ze sobą niezwykle istotne konsekwencje dla siły. Przede wszystkim, niezwykle precyzyjnie określona jest sytuacja w której może zostać ona zastosowana oraz środki i narzędzie dopuszczalne w poszczególnej sytuacji. Najbardziej limitowanym oraz ograniczonym zasobem są środki przymusu bezpośredniego, a szerzej ujmując sfera *hard Power*. Jest ona niemal wyłącznie zastrzeżona dla ludzi oraz instytucji bezpośrednio podległych państwu narodowemu, głównie w przypadku wojska, policji oraz formacji paramilitarnych, które wywodzą się od tak zwanych *ludzi króla*²¹¹ dysponujących specjalnymi odznakami, mundurami, mających pozwolenie na noszenie publicznej broni bocznej, jednak obciążonymi licznymi wymogami, aby można było jej użyć.

209Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 69.

210Tamże, s. 69.

211Idealnym przykładem udzielania legitymacji podmiotom niższej rangi, jest średniowieczna tradycja wystawiania przez władcę tak zwanych *listów kaperskich* (ang. *letter of marque*), które uprawomocniały działania podmiotów prywatnych – w skrócie mówiąc załóg pirackich – w celu uzupełnienia brakujących komponentów siły militarnej, szczególnie marynarki wojennej w celu prowadzenia działań skierowanych przeciwko przeciwnikom. Idea listu kaperskiego obejmuje nie tylko przyzwolenie czy wręcz nakaz działania zgodnie z interesem monarchy wystawiającego, pozwolenie na działalność łupieżczą a także pozwolenie na korzystanie z portów i baz oraz zaopatrzenie załóg jak i statków. Listy kaperskie były popularne w okresie gdy nie istniały praktyczne różnice techniczne pomiędzy statkami cywilnymi a wojskowymi. Z chwilą przekształcenia środowiska przedwestfalskiego w środowisko westfalskie, co oznaczało wzrost normatywnego zakresu prawa międzynarodowego, a także wzrostem możliwości okrętów wojennych doprowadziło do zmiękczenia listów kaperskich. Jednakże po zamachach 11 września 2001 roku pojawiły się pomysły, aby w ramach odpowiedzi zastosować mechanizm analogiczny do listów kaperskich w ramach wojny z terroryzmem, jednakże nie zostały one w praktyce zastosowane. Dalekie echa kaprów odnaleźć można w prywatnych firmach wojskowych (ang. *Private Military Corporations*, PMC).

Charakterystyczne są rozbudowane instytucje biurokratyczne mające na celu wzmocnienie procedur kontrolnych nad stosowaniem broni w środowisku wewnętrznym państwa²¹². W związku z powyższym, najbardziej rozpowszechnioną sferą wykorzystania siły jest *soft Power*, polegający głównie na artykulacji oraz prezentacji własnych interesów oraz rywalizacji z innymi podmiotami podrzędnymi w strukturze państwa narodowego. Co ważniejsze, jednym z najważniejszych założeń funkcjonowania tych podmiotów jest również dążenie do nagięcia woli instytucji rządowych do realizacji własnych celów. Dla odmiany, środowisko międzynarodowe pozbawione jest tej nadrzędnej struktury, stanowiącej międzynarodowy odpowiednik scentralizowanego rządu narodowego. Nawet w przypadku pojawiania się podmiotów, narzucających anarchii międzynarodowej pewne pozory porządku, jak na przykład zjawisko hegemonii czy imperiów²¹³, jednak wszelkie tego typu działania charakteryzują się daleko posuniętą tymczasowością. W rezultacie środowisko międzynarodowe stanowi bardzo skomplikowany konglomerat podmiotów formalnie równych, choć dysponujących różnymi potencjałami.

Dodatkowo, w środowisku międzynarodowym brak ekstensywnie rozbudowanej struktury instytucjonalnej pozwalających na wymianę komunikatów stanowiących esencję siły w ujęciu społecznym. Powstaje system charakteryzujący się znacznym stopniem tymczasowości oraz uznaniowości. Z jednej strony możliwości działania w środowisku międzynarodowym są znacznie szersze niż w środowisku wewnętrznym, ponieważ obie sfery działania są równorzędnie akceptowalne oraz równie efektywne. Jednakże brak swoistego ostatecznego arbitra, który nadałby wypracowanym rozwiązaniom pozory trwałości poprzez przyznanie zwycięstwa wybranej stronie. W rezultacie podtrzymanie korzystnego stanu środowiska wymaga konsumpcji znacznej części potencjału zainteresowanego podmiotu. W przypadku, gdy nastąpi utrata tych możliwości w związku z wewnętrznym kryzysem, lub gdy do przeciwników danego rozwiązania dołączy podmiot pozwalający na przeważenie szali na jego niekorzyść. Oznacza to płynność środowiska międzynarodowego, niespotykaną w wewnętrznej przestrzeni narodowej. Co więcej, przestrzeń międzynarodowa jest pozbawiona instytucjonalnej warstwy regulującej stosowanie siły na arenie międzynarodowej.

Czwarty przypadek odnosi się do zasobów, które mogą zostać wykorzystane w ramach siłowego oddziaływania. W odróżnieniu od pozostałych, wymiar ten jest niezwykle jednorodny, gdyż zarówno w przypadku przestrzeni międzynarodowej oraz przestrzeni

212Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 77.

213Jedną ze szkół myślenia o stosunkach międzynarodowych akcentujących rolę uporządkowania w generalnie anarchicznym środowisku, jest realizm strukturalny Kennetha N. Waltza. J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 176 – 185.

wewnątrz narodowej, w ujęciu Philipa Cerny'ego²¹⁴ siła sprowadza się do zastosowania środków przymusu bezpośredniego. Jednakże obie przestrzenie zapewniają odrębny kontekst rozumienia siły. W przypadku wewnętrznego środowiska państwa można wskazać na realne oraz rygorystycznie przestrzegane zasady, procedury oraz instytucje regulujące implementację tych środków w ramach przestrzeni narodowej. W przypadku przestrzeni międzynarodowej, brak jest tak ścisłej regulacji aplikacji środków przemocy, co w konsekwencji umożliwia dostęp do znacznie szerszego spektrum działania, jednak za pewną cenę. Ceną tą jest właśnie brak stabilizacji pożądaných wyników oraz wymaga konieczności przekierowywania zasobów na rzecz podtrzymania tych efektów. Reasumując, w obu przypadkach analizie poddawane są zasoby o charakterze militarnym²¹⁵, jednakże podstawową różnicą jest właśnie kwestia kontekstu regulującego ich wykorzystanie. Podsumowując, tradycyjne rozumienia siły w klasycznym środowisku międzynarodowym, zgodnie z analizą Philipa Cerny'ego, sprowadza się do dwóch czynników. Po pierwsze, jest to zjawisko redukowalne do czynnika militarnego, rozumianego jako zastosowanie środków przymusu bezpośredniego. Po drugie, jest to czynniki ulegający bifurkacji w zależności od kontekstu w którym dochodzi do jej wykorzystania: wewnętrznego (utrzymanie porządku publicznego) jak i międzynarodowego (wojna)²¹⁶.

Jednakże, w związku z istnieniem oraz rozwojem nowej generacji środowiska międzynarodowego, co wynika i jednocześnie generuje zwiększenie poziomu przepuszczalności granic, przez co elementy poszczególnych porządków, ich mechanizmy oraz funkcjonowanie zostaje zmieszane w jednej, dynamicznie zróżnicowanej, ale coraz bardziej jednorodnej przestrzeni transnarodowej. Proces ten jest w trakcie trwania, zatem przestrzeń ta nie osiągnęła ani ostatecznej formy, ani docelowej efektywności. Jednakże w trakcie analizy Philipa Cerny'ego, uzyskano pewne wskazówki odnoszące się do możliwych parametrów ostatecznego kształtu środowiska międzynarodowego, określanego mianem powestfalskiego środowiska międzynarodowego. Aby ułatwić analizę oraz zrozumienie tej ewolucji wykorzystano został model analityczny zastosowany względem westfalskiego środowiska międzynarodowego.

Pierwszy wymiar, suwerenność, zostaje przekształcony poprzez pojawienie się transnarodową sieć powiązań istniejących poza oraz równoległe wobec systemu klasycznych, zakotwiczonych w przestrzeni geopolitycznej klasycznych powiązań, będących pod kontrolą

214Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 71 – 72.

215W perspektywie *hard power* są to po prostu siły zbrojne, w perspektywie *soft power*, są to także możliwości planistyczne, strategiczne, organizacyjne, psychologiczne a także morale. Tamże, s. 71.

216Tamże, s. 66 – 72.

systemu rządów narodowych. W rezultacie, podmioty dotychczas będące uzależnione od woli pierwotnych, suwerennych podmiotów geopolitycznych, uzyskują dostęp do niezależnej sieci o porównywalnej przepustowości. W rezultacie transformacji ulega kategoria suwerenności, która staje się znacznie bardziej plastyczna oraz wewnętrznie zdynamizowana. Co więcej, suwerenność państwa staje się jednocześnie ograniczona oraz wzmocniona. Dzieje się to głównie z powodu pojawienia się zjawiska współzależności, które z jednej strony ograniczają samodzielność rządu w kwestii decydowania odnośnie wyzwań generowanych przez wewnętrzną przestrzeń państwa. W rezultacie wszystkie państwa funkcjonujące we współczesnych stosunkach międzynarodowych wykazują cechy systemów wewnętrznie spenetrowanych²¹⁷. Z drugiej strony, te same mechanizmy pozwalają wygenerować dodatkowe bodźce umożliwiające wpływ na pozostałe elementy systemu. Co więcej, część suwerenności poszczególnych państw zostaje przekazana na poziomy niższe lub wyższe od poziomu narodowego. Proces ten jest w dużej mierze spontaniczny i nie kontrolowany przez pozostałe elementy systemu. Co więcej w niektórych przypadkach, jak na przykład Państwo Islamskie, uzyskują suwerenność wbrew woli pozostałych uczestników systemu.

Drugi wymiar, legitymacja, przechodzi niemal równoległą ewolucję, powodowaną przede wszystkim poprzez zlokalizowanie centrów mogących cieszyć się pełną legitymacją społeczną znacznie bliżej obywateli, niż zlokalizowany jest poziom narodowy. W rezultacie następuje postępujące ograniczenie legitymacji większości podmiotów międzynarodowych co owocuje wzrostem nieufności zarówno w wymiarze wertykalnym oraz horyzontalnym. W konsekwencji istnieje szereg obciążeń dla podjęcia inicjatyw w przestrzeni wewnątrznarodowej jak i międzynarodowej, przy czym w przeciwieństwie do kwestii suwerenności, przekaz jest znacznie bardziej jednostronny, przesuwający logikę konstrukcji ze środowiska międzynarodowego do przestrzeni spacyfikowanej. W rezultacie całość systemu staje się znacznie bardziej chaotyczna, ponieważ zarówno w środowisku międzynarodowym oraz wewnątrznarodowym, kwestią kluczową dla jakiegokolwiek działania w oparciu o siłę w kontekście społecznym wymaga uzyskania oraz kumulacji przyzwolenia pozostałych elementów systemu, co w konsekwencji wymaga dość znacznej konsumpcji zasobów tylko w celu uzyskania wsparcia czy choćby przyzwolenia na podjęcie działania, nie tylko tak jak dotychczas było to praktykowane w westfalskim systemie międzynarodowym, ale coraz bardziej również w spacyfikowanej przestrzeni wewnątrznarodowej. W rezultacie w tym wymiarze globalizacja przyczynia się do

²¹⁷Definiującą cechą systemu spenetrowanego, jest generowanie bodźca do korekty własnych funkcji przez podmiot zewnętrzny, wewnątrz własnej struktury. Tym samym jego efektywność jest znacznie większa. Proces zlokalizowany jest w transnarodowej przestrzeni społecznej. Tamże, s. 76 – 78.

rozproszenia legitymizacji oraz wymaga wysokich umiejętności politycznych i badawczych.

Trzeci wymiar, organizacja, zmiana przejawia się koniunkcją dwóch równoległych procesów. Z jednej strony występuje zjawisko internacjonalizacji²¹⁸ cech porządku przestrzeni wewnętrznej państwa narodowego, czyli instytucjonalizacja przenoszona jest do porządku międzynarodowego. Obserwować można pojawienie się szeregu instytucji dotychczas spotykanych wyłącznie wewnątrz państw. Doskonałym przykładem tego procesu jest pojawienie się systemu instytucji sądowych, mających na celu rozstrzygnięcie sporów pomiędzy państwami oraz innymi podmiotami międzynarodowymi. Idealnym przykładem instytucji tego typu może być Międzynarodowy Trybunał Karny, który wskazuje zarówno na możliwości jak i na ograniczenia, a także wyzwania przed którymi instytucje tego typu mogą stać. Wynikają one głównie z trudności w procedurze uzyskania stałej legitymacji działania w środowisku międzynarodowym. Przykładem trudności tego typu może być wycofanie amerykańskiego podpisu z traktatu ustanawiającego MTK²¹⁹. Oznacza to, że transfer ten jest ograniczony w wymiarze efektywności ostatecznego kształtu rezultatów, ponieważ brakuje nadrzędnego autorytetu, który pozwala na utrwalenie rezultatów międzynarodowych ustaleń w czasie. Z drugiej strony następuje internalizacja międzynarodowego chaosu wewnątrz państwa, wymuszając jego wewnętrzną ewolucję w kierunku dywersyfikacji tej kategorii podmiotu międzynarodowego, co opisano szerzej w rozdziale czwartym. Wynika to z faktu adaptowania różnych założeń politycznych względem wyzwań generowanych przez osłabienie kontroli administracji centralnej nad pozostałymi elementami społecznymi, ekonomicznymi oraz politycznymi wchodzącymi w jego skład. W ekstremalnych przypadkach grozi to całkowitym wyłączeniem funkcjonowania instytucji państwa, co można zaobserwować na przykładzie zjawiska tak zwanych państw upadłych (ang. *failed states*). Jednakże generalna zasada wskazuje, że nawet wśród bardziej efektywnych centrów decyzyjnych zaobserwować można osłabienie w kwestii możliwości funkcjonowania a co za tym idzie kontrolowania podrzędnych elementów narodowych. Widać to szczególnie na przykładzie dyfuzji suwerenności oraz zabieganie o legitymację dla polityki wewnętrznej. W kwestii organizacji zaobserwować można powolne przekształcanie się dwuwarstwowej struktury rzeczywistości politycznej, w transnarodową sieć powiązań społecznych²²⁰, charakteryzujących się jednakże pewnym stopniem nieciągłości. Im bliżej centrów władzy rządowej, sieci te są bardziej ściśnięte i uporządkowane, co stanowi dziedzictwo

218M. Pietraś, *Istota i ewolucja międzynarodowych stosunków politycznych* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 22.

219M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 575.

220Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 79.

westfalskiego środowiska międzynarodowego.

Czwarty wymiar, odnoszący się do zasobów koniecznych do podjęcia oddziaływania siłowego. W ujęciu Philipa Cerny'ego, siła wymaga w dużej mierze wykorzystania zasobów militarnych. W konsekwencji, mając na uwadze wnioski wyprowadzone z analizy poprzednich wymiarów, zaobserwować można kilka specyficznych czynników, zmieniających społeczny wątek stosowania siły środowisku międzynarodowym. Generalnie, wskazać można na postępujące oraz niekontrolowane rozproszenie zasobów wykorzystywanych w trakcie projekcji siły w stosunkach międzynarodowych²²¹. W rezultacie obserwować można powolną acz nieubłaganą erozję potencjałów klasycznych podmiotów międzynarodowych – państw. Ich możliwości działania, pomimo że wciąż pozostają dość znaczne, prowadzone są w znacznie bardziej skomplikowanych relacjach społecznych co w rezultacie owocuje koniecznością znacznie poważniejszych wydatków nie tyle w sumie efektywnego przeprowadzenie inicjatywy, lecz przede wszystkim z potrzeby odkształcenia struktur oraz mechanizmów środowiska w celu umożliwienia podjęcia działań poprzez uzyskania przychylności innych, znacznie liczniejszych niż miało to miejsce we wcześniejszych iteracjach systemu światowego. W rezultacie, drastycznemu obniżeniu ulega poziom tak zwanego *imperialnego nadrociągnięcia* (ang. *imperial overstretch*) odnoszącego się do poziomu, na którym konieczność prowadzenia dalszych działań przyczyni się do konsumpcji potencjału bez możliwości jego odtworzenia. W rezultacie użyteczność siły jako efektywnego narzędzia realizacji polityki zagranicznej ulega dramatycznemu zmniejszeniu²²².

Podsumowując analizę siły według Philipa Cerny'ego, jest to jedno z pierwszych podejść podkreślające dynamiczną ewolucję siły w kontekście zmian oraz transformacji współczesnego środowiska międzynarodowego. W rezultacie zamiast szkicowania statycznego obrazu siły jako skrzynki z narzędziami, z której poszczególne podmioty międzynarodowe wybierają sobie te przedmioty, które są aktualnie uznane za najbardziej przydatne. W ich ramach widać holistyczne podejście do zagadnienia analizy siły. Siła jest traktowana całościowo, jako spójna kategoria, łącząca w sobie kilka do pewnego stopnia sprzecznych narzędzi oraz procesów, dotychczas analizowanych jako odrębne zjawiska międzynarodowe. Co ważniejsze, w ramach niniejszej analizy dokonywana jest identyfikacja oraz opis wątków ewolucji kategorii – legitymacji, suwerenności, organizacji oraz zasobów – które wchodzi w efektywną interakcję ze strukturą międzynarodową, która ulega również ewolucji. Dodatkowym walorem podejście Philipa Cerny'ego jest praktyczne zniesienie

221 Tamże, s. 82.

222 Tamże, s. 73 – 81.

dualizmu sfery politycznej aktywności stanowiącego podstawowe założenie podziału nauk o polityce na dwie gałęzie: politologię (nauka o polityce wewnątrznarodowej) oraz nauce o stosunkach międzynarodowych. W rezultacie konieczne jest scalenie sfery ontologicznej, epistemologicznej oraz metodologicznej obu porządków naukowych. A w większości przypadków pojawia się konieczność sięgnięcia poza nie. Model ten jednakże jest również obciążony szeregiem wad, które upośledzają jego wartość jako modelu analitycznego dla współczesnego porządku międzynarodowego. Jedną z najpoważniejszych wad jest poleganie przede wszystkim na deskrypcji sytuacji stosunków międzynarodowych ze znacznie bardziej ograniczoną sferą analityczną oraz prognostyczną. Drugą wadą jest niezbyt adekwatne ujęcie dynamiki stanowiącej istotny element współczesnej rzeczywistości międzynarodowej. Z jednej strony w tej dziedzinie są to badania przecierające szlaki, jednakże pojawiają się w tej sferze pewne pominięcia. Najpoważniejszym jest niedocenienie stopnia dynamiki najmniejszych elementów całego systemu, wymagającej w celu efektywnej analizy zastosowania społecznego ekwiwalentu fizyki cząstek elementarnych wysokich prędkości²²³. Pomimo tych niedociągnięć, analiza zaproponowana w ramach opracowań Philipa Cerny'ego stanowi istotny element teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

Powyższy opis badań teoretycznych stanowi skrócone podsumowanie dotychczasowego dorobku oraz analizy zjawiska siły we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Wskazać można na wielość definicji oraz różnorodność badań oraz opracowań tematu. Jednakże stanowią one wyniki prowizorycznych analiz dokonywanych zgodnie z bieżącymi potrzebami. Niniejsza rozprawa powstała jako próba kompilacji dotychczasowych badań nad siłą. Co więcej przeprowadzona zostanie ekstrapolacja wspólnych części poszczególnych teorii oraz rzucenie ich na kształt współczesnego środowiska międzynarodowego. Jednym z fundamentów analizy zaprezentowanej w niniejszej rozprawie jest założenie o interakcji pomiędzy międzynarodowym kontekstem środowiska a kategorią siły. Relacja ta określa specyfikę siły w każdorazowej iteracji systemu międzynarodowego – współcześnie określonej mianem późnowestfalska.

1.2. Specyfika siły jako dynamicznej kategorii w nauce o stosunkach międzynarodowych

Jak wspomniano w poprzedniej części, wciąż nie udało się skonstruować jednej,

²²³Podstawy fizyki cząstek elementarnych znaleźć można w K. W. Ford, *The Quantum World*, Cambridge 2005.

powszechnie przyjętej, definicji siły nie tylko w perspektywie dialogu międzywilizacyjnego, ale też na przykładzie debaty wewnątrz naukowej, charakterystycznej dla zachodniej nauki o stosunkach międzynarodowych. W rezultacie na łonie nauki są wciąż obecnie różne teorie tłumaczące zjawisko siły. Co więcej, ewolucja środowiska międzynarodowego generuje nowe, wcześniej niespotykane wyzwania dla uczestników całego systemu. W rezultacie, narastają rozbieżności pomiędzy badaną rzeczywistością a modelami analitycznymi.

Niniejszy podrozdział będzie skoncentrowany na próbie rekonstrukcji struktur, mechanizmów oraz podstawowych funkcji środowiska międzynarodowego. W rezultacie osiągnięty zostanie drugi ważny cel niniejszej rozprawy. Identyfikacja oraz deskrypcja środowiska międzynarodowego, będzie kluczowa dla określenia specyfiki siły, określanej oraz konstruowanej przez jego kształt oraz mechanizmów. Siła współcześnie, rozumiana jako kontrola, jest głęboko osadzona w kontekście społecznym, który generuje potrzebę sprawowania tejże kontroli. W rezultacie pojawia się podwójne sprzężenie zwrotne. Z jednej strony każdorazowe wykorzystania siły zmienia do pewnego stopnia globalną charakterystykę ładu międzynarodowego. Z drugiej natomiast należy zwrócić uwagę, że kontekst międzynarodowy, warunkuje wybór sposobów realizacji zakładanych celów politycznych.

Poniższy podrozdział podzielony zostanie na cztery części. Pierwsza zostanie poświęcona na analizę oraz przedstawienie przeszłych form środowisk międzynarodowego. W ramach niniejszej części wskazane zostaną mechanizmy, systematyka oraz czynniki generujące wytworzenie kolejnych iteracji środowiska międzynarodowego. W kontekście koncepcji przyjętej w ramach niniejszej pracy, określenia na poprzednie formy środowiska międzynarodowego, będą określały środowisko westfalskie oraz przedwestfalskie. Druga część będzie poświęcona identyfikacji oraz analizie współczesnej zmiany środowiska międzynarodowego, określonego jako późnowestfalskie środowisko międzynarodowego. W tym kontekście wskazana będzie przede wszystkim chimeryczność współczesnego środowiska międzynarodowego, łączącego w sobie zarówno elementy poprzedniego okresu – westfalskiego – oraz kiełkujące fragmenty następnej, potencjalnej iteracji środowiska międzynarodowego, roboczo określonego jako środowisko powestfalskie. Dodatkowo, nakreślona zostanie perspektywa czasowa dokonania zmiany. Po trzecie, zostaną wskazane mechanizmy interakcji siły i środowiska. Po czwarte, zostanie wskazana ścieżka rekonstrukcji definicji siły w oparciu o wpływ środowiska, a co ważniejsze wyłożona zostanie teoria dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

Reasumując, w niniejszej rozprawie siła będzie traktowana jako element szerszego

konstruktu społecznego, obejmującego nieco pompatycznie rzecz ujmując cały poznany świat. W tym kontekście sama analiza środowiska międzynarodowego wydaje się wyzwaniem przekraczającym zakres analizy prowadzonych w ramach niniejszej pracy. Z tego powodu zostaną zastosowane środki pozwalające na ograniczenie zakresu analizy do wybranych wątków, kluczowych dla umieszczenia kategorii siły. W rezultacie niniejszy rozdział nie rości sobie pretensji do kompleksowego zaprezentowania historii stosunków międzynarodowych.

1.2.1. Siła w środowisku międzynarodowym – historia rozwoju

Współczesne środowisko międzynarodowe nie jest fenomenem dopiero co skonstruowanym. Można pokusić się o stwierdzenie, że istnieje ono w praktyce od początku historii ludzkości, od chwili, gdy nowo powstały gatunek *homo sapiens sapiens* podzielił się na dwie rywalizujące ze sobą grupy o charakterze rodzinno-plemiennym²²⁴. Jednakże w tym miejscu naukowcy dokonujący analizy stosunków międzynarodowych, dzielą się na szereg nurtów oraz szkół badawczych, wskazując na kilka istotnych nurtów, wskazujących różne zestawy cezur pozwalających na odmienną systematykę historii oraz dziejów. W rezultacie konieczne staje się zaprezentowanie ujęcia wykorzystanego w niniejszej pracy.

Aby uporządkować poniższe rozważania niniejszy podrozdział zostanie podzielony na trzy części. W pierwszej zostaną zaprezentowane różne kryteria służące periodyzacji globalnej historii. W tej części zostanie również wyjaśniony wybór odpowiednich cezur, określanych wspólnie mianem Westfalii, a więc regionu Niemiec, w którym przeprowadzono negocjacje pokojowe kończące jedną z największych europejskich wojen – wojnę trzydziestoletnią. Druga część zostanie poświęcona analizie przedwestfalskiej fazy stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji siły osadzonej w jej kontekście. Głównym utrudnieniem w tym podrozdziale będzie konieczność analizy szeregu podsystemów regionalnych o charakterze autonomicznym, jako że ówczesnie, *znany świat* nie obejmował przestrzeni fizycznie dostępnej na globie, pozwalając na powstanie oraz rozwój szeregu autonomicznych porządków. Trzecia część zostanie poświęcona analizie westfalskiej fazy stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem miejsca siły w kontekście stosunków międzynarodowych. W tej fazie mamy do czynienia z sukcesywną integracją lokalnych porządków międzynarodowych pod parasolem systemu, który wyewoluował w Europie Zachodniej.

²²⁴Takie ujęcie genezy ludzkości stanowi bardzo często wątek dzieł filmowych i literackich z gatunku fantastyki naukowej. Jednym z najbardziej znanych jest *2001: odyseja kosmiczna* w reżyserii Stanleya Kubricka.

1.2.2. Kryteria stratyfikacyjne środowiska międzynarodowego

Jednym z najpoważniejszych wyzwań w przypadku ontologicznej warstwy nauki o stosunkach międzynarodowych jest kwestia jego chronologii, lub raczej sukcesywnego podziału tej chronologii. Jest to konsekwencją nieciągłości teoretycznej samej nauki, obejmującej szereg kryteriów oraz wydarzeń istotnych z punktów widzenia skonstruowanych oraz preferowanych modeli analitycznych. Co więcej, z powodu stopnia komplikacji środowiska niezwykle trudno precyzyjnie określić punkty będące cezurami dającymi pojęcie o strukturze globalnej historii. Dodatkowym wyzwaniem jest także fakt, że większość zjawisk międzynarodowych nie ma charakteru punktowego, lecz są procesami niezwykle rozciągniętymi w czasie. Dodatkowo, ich powiązania, oraz ich wzajemna interferencja utrudniają, o ile jest to w ogóle możliwe, ich precyzyjną abstrakcję z gąszczu wydarzeń historycznej. W rezultacie każda dostępna stratyfikacja rozwoju środowiska międzynarodowego ma charakter umowny oraz symboliczny. Ma także charakter uznaniowy, uzależniony od osobistego punktu widzenia poszczególnych naukowców analizujących przeszłe fazy środowiska międzynarodowego. W rezultacie istnieje szereg autonomicznych systemów kategoryzacyjnych historii rozwoju środowiska międzynarodowego, patrzących na dostępne dane empiryczne, ukazujących odmienne koncepcje ich układania, analizy oraz identyfikujących różne punkty odniesienia. W niniejszej rozprawie zostaną zaprezentowane trzy najpopularniejsze koncepcje: kategoryzacja systemu światowego, kategoryzacja liberalna oraz kategoryzacja realistyczna.

W pierwszym przypadku, kluczowym kryterium jest stopień integracji środowiska międzynarodowego reprezentowany poprzez ilościowy wzrost liczby transnarodowych powiązań pomiędzy uczestnikami oraz jakości tychże – rozumianej głównie jako głębokość na która poszczególne powiązania. Zasadnicze cezury w kontekście niniejszej chronologii można zidentyfikować w punktach, w których następuje rozwój oraz integracja świata, jako spójnego systemu międzynarodowego, takich jak ustanowienie wspólnej przestrzeni politycznej oraz gospodarczej. Chronologia ta została stworzona na potrzeby modelu teoretycznego teorii globalnych, ze szczególnym uwzględnieniem modelu systemu światowego, autorstwa Immanuela Wallersteina²²⁵. W rezultacie, na tle pozostałych

225Immanuel Wallerstein (1930), urodzony w Nowym Jorku amerykański socjolog oraz historyk. Służył w wojsku w latach 1951-1953, związany z Uniwersytetem Columbia w Nowym Jorku. Jego praca licencjacka poświęcona była zjawisku maccartyzmu, co ugruntowało jego pozycję oraz zaważyło na przyszłym wyborze tematyki badawczej. Autor niezwykle nośnej, analizowanej w niniejszej rozprawie, teorii systemu światowego, krytykowanego między innymi za zbyt redukcjonizm, na przykład wymiaru kulturowego. Autor licznych monografii oraz publikacji. Ostatnie jego książki to: I. Wallerstein, R. Collins, M. Mann, G. Derluguin, C. Calhoun, *Does capitalism has a future?*, Oxford, Nowy Jork 2013; *The World is Out of Joint: World-Historical Interpretations of Continuing Polarizations*, red. I. Wallerstein, Londyn, Nowy Jork 2015.

kategoryzacji stosunków międzynarodowych, w tym przypadku można zauważyć, że początek systemu międzynarodowego datowany jest na okolicę roku 1500 po Chrystusie, gdzie po raz pierwszy pojawiły się zręby zglobalizowanego świata²²⁶. W tym kontekście należy wyróżnić dwie podstawowe ścieżki rozwoju całości systemu.

W pierwszym przypadku, jest to ewolucja stosunków międzynarodowych na płaszczyźnie aktywności ekonomicznej w kierunku *gospodarki-świata*²²⁷, co oznacza zintegrowanie poszczególnych gospodarek narodowych w jeden spójny oraz zsynchronizowany system powiązań gospodarczych. W tym kontekście należy wskazać, że większość zwolenników teorii systemu świata, jest zdania, że współczesna gospodarka w największym stopniu przypomina właśnie ten model. Transnarodowe powiązania o charakterze ekonomicznym, a także drastyczny wzrost poziomu wzajemnej współzależności²²⁸.

W drugim przypadku jest to ewolucja stosunków międzynarodowych na płaszczyźnie aktywności politycznej w kierunku *imperium światowego*²²⁹, co oznacza zintegrowanie poszczególnych podmiotów politycznych w jeden spójny oraz zsynchronizowany system polityczny obejmujący cały świat. W przeciwieństwie do poprzedniego punktu, w tej sferze postępy integracji są niemal niezauważalne, lub raczej cykliczne, ponieważ uniwersalne imperia, takie jak Rzym czy Chiny, nie dość że nie są w stanie objąć swym zasięgiem całości globu – w tym miejscu należy przypomnieć, że od początku istnienia stosunków

226W ujęciu niektórych naukowców, epoka wielkich odkryć i podbojów geograficznych, kiedy to położone pierwsze fundamenty pod globalną wymianę towarowo-pieniężną. Zwolennikiem tego podejścia był Immanuel Wallerstein. J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 158. Inni naukowcy wskazują czasem daty znacznie wcześniejsze. Na przykład Janet Abu-Lughold umiejscowiła ten początek w XII wieku po Chrystusie. J. L. Abu-Lughold, *Before European hegemony. The world system A. D. 1250-1350*, Londyn Nowy Jork 1989. Natomiast Henryk Samsonowicz, wskazuje jako cezurę początkową wiek IX i X po Chrystusie. H. Samsonowicz, *The rise and fall of „the world of economy”. Eastern Europe in 9th - 12th centuries*, „Journal of world system research”, 2000, nr 6(2), s. 518 – 523. Jednakże w opinii większości środowiska, prawdziwy początek istnienia i funkcjonowania gospodarki świata można wskazać w okolicach roku 1945, kiedy to zostały utworzone instytucje przeznaczone do jej koordynacji.

227*Gospodarka-świat* (ang. *world-economy*, niem. *weltwirtschaft*), w odróżnieniu od gospodarki światowej, która złożona jest z szeregu mniej lub bardziej autonomicznych gospodarek narodowych, w swej istocie jest jedną, spójną gospodarką, obejmującą całość świata, złożonej z komplementarnych elementów oraz koordynowana przy pomocy globalnych instytucji, takich jak WTO czy system z Bretton Woods. W przeciwieństwie jednak do gospodarek narodowych, gdzie istnieje struktura polityczna sprawująca kontrolę nad przepływem kapitału oraz przejęcie wartości dodatkowej, wynikających z stosunku pracy wkładanej w produkcję gotowego dobra, która stanowi przedmiot swobodnej gry negocjacyjnej, zazwyczaj wygrywanej przez podmioty zlokalizowane w centrum samego systemu. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 159.

228Szczególnie dobrze współzależności te widać na przykładzie handlu surowcami energetycznymi, gdzie z relatywnie niewielkiej ilości źródeł, zaspokajane są potrzeby praktycznie każdej gospodarki narodowej.

229Charakterystyka dotychczasowych imperiów światowych (uniwersalnych czy też kulturalnych) zostanie zaprezentowana poniżej, w podrozdziale poświęconym przedwestfalskiemu środowisku międzynarodowemu, natomiast możliwości zaistnienia uniwersalnego imperium w postwestfalskim środowisku międzynarodowym zostaną omówione w rozdziale piątym.

międzynarodowych w okolicach 1500 roku po Chrystusie, nie zanotowano wykształcenia kolejnego mocarstwa uniwersalnego, a pozostałe zostały pozbawione efektywnej możliwości globalnego oddziaływania. Ciekawą koncepcję w ramach modeli świata zaprezentował Salvatore Babones, który za nowe imperium uniwersalne wskazał na Stany Zjednoczone²³⁰. Jednak z powodów wymienionych w rozdziale czwartym, teza ta nie będzie dłużej analizowana w ramach niniejszej rozprawy. W ramach niniejszej stratyfikacji historii systemu międzynarodowego, wyróżnić można pięć podstawowych okresów dziejowych. Pierwszym jest faza pierwotna trwająca do 1500 roku, w ramach której wykształciły się podstawowe dla współczesnego świata ideologie²³¹. Po pierwsze, w sferze politycznej była to ideologia liberalizmu politycznego. Po drugie, w sferze gospodarczej była to ideologia kapitalizmu, stanowiąca niemal lustrzane odbicie poprzedniczki. Co ważniejsze, w niektórych przypadkach okres ten jest określany jako właściwe stosunki międzynarodowe, gdzie poszczególne podmioty były od siebie względnie odseparowane zarówno pod względem politycznym oraz ekonomicznym. Druga to faza kształtowania się systemu światowego, trwająca pomiędzy 1600 a 1750 rokiem po Chrystusie²³². W tym okresie ukształtował się w Europie system powiązań, wraz z koncentrycznymi kręgami tworzącymi centrum oraz peryferie. W tym okresie wskazać można dwie charakterystyczne cezury.

Pierwszą jest rok 1492, kiedy to Krzysztof Kolumb dopłynął na Karaiby, rozpoczynając tak zwaną pierwszą falę kolonizacji świata²³³.

Drugą jest wyraźne przestawienie się na wymianę pieniężną atlantyckich miast handlowych, które odgrywały olbrzymią rolę w światowym handlu²³⁴. Okres ten obejmował konsolidację ekonomiczną systemu oraz jego polityczną ekspansję poza granice Europy. Ówczesny system międzynarodowy, charakteryzował się stopniowym zwiększaniem zasięgu terytorialnego, poprzez reprodukcję europejskiego modelu politycznego, ekonomicznego oraz

230S. J. Babones, *American Tianxia: Chinese Money, American Power and the End of History*, Bristol, Chicago 2017.

231I. Wallerstein, *The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Nowy Jork, Londyn 1974.

232I. Wallerstein, *The Modern World-System, vol. II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, Nowy Jork 1980.

233Pierwsza fala europejskiej kolonizacji została rozpoczęta na chwilę przed wielką podróżą Krzysztofa Kolumba przez Atlantyk. Zakończyła ją rewolucja amerykańska z 1775 roku. Pierwsza fala kolonizacji początkowo prowadzona przez państwa iberyjskie, przesunęła się na Wielką Brytanię oraz Francję, w mniejszym stopniu na pozostałe podmioty europejskie. W jej ramach korzystano z dwóch modeli kolonizacji. Model pierwszy, francusko-portugalski, obejmował tworzenie faktorii i placówek handlowych oraz współpracę z lokalnymi strukturami politycznymi, społecznymi oraz militarnymi. Model drugi, angielsko-hiszpański, obejmował zniszczenie tych struktur oraz transfer znaczących segmentów populacji celem rekonstrukcji rodzimych struktur społecznych, politycznych oraz ekonomicznych.

234D. Acemoglu, S. H. Johnson, J. A. Robinson, *The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth*, „National Bureau of Economic Research working paper”, 2002, nr 9378, URL: <http://www.nber.org/papers/w9378>, [dostęp: 3.10.2016], s. 16 – 19.

społecznego na terenach dziewiczych oraz poprzez inkluzję pozostałych nieeuropejskich podmiotów międzynarodowych takich jak Turcja czy Rosja przy pomocy mechanizmu mimikry. Dodatkowo, w tym okresie zaszła poważna zmiana jakościowa systemu, poprzez wyraźne wyodrębnienie się jego centrum oraz peryferii.

Trzecia faza to okres jego gwałtownej ekspansji, powiązany z wybuchem rewolucji przemysłowej oraz określana jest jako faza ekspansji oraz obejmuje okres od połowy XVIII wieku do Rewolucji Francuskiej²³⁵. Niezwykle krótka faza, obejmowała stabilizację oraz dalszy rozwój ilościowy jak i jakościowy systemu międzynarodowego. Z jednej strony nastąpił rozwój terytorialny kolonii europejskich, z drugiej następowało dalsze pogłębienie więzi o charakterze gospodarczym, w tym następowały próby stworzenia oraz ulepszenia systemu wymiany pieniężnej, poprzez utworzenie oraz rozwój instytucji finansowych, jak na przykład Giełda Królewska w Londynie (ang. *Royal Exchange*)²³⁶ czy potężne kompanie monopolizujące handel z określonymi regionami świata, jak na przykład Kompanie Wschodnioindyjskie²³⁷, ufundowane w takich państwach jak Wielka Brytania, Francja,

235Cezury czasowe zaprezentowane przez Immanuela Wallersteina różnią się od zaprezentowanych w tekście, lecz z powodu na długość oraz ciągłość procesów ekonomicznych wskazanie konkretnych cezur czasowych jest kwestią umowną. Z tego też powodu w ramach niniejszej rozprawy za cezurę otwarcia uznano po prostu koniec poprzedniej fazy. Natomiast co do cezury końcowej, wybuch Rewolucji Francuskiej stanowi punkt w historii równie charakterystyczny jak wybuch II wojny światowej, z tego też powodu staje się niezwykle charakterystycznym punktem w chronologii stosunków międzynarodowych. Więcej szczegółów w I. Wallerstein, *The Modern World-System, vol. III: The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840's*, San Diego 1989.

236Giełda Królewska w Londynie została założona przez angielskiego finansisty Thomasa Greshama, a została otwarta przez królową Elżbietę I w roku 1571 roku. Wzorowana na giełdzie w Antwerpii, początkowo obejmowała handel surowcami oraz towarami przemysłowymi. Wspomnieć należy o dwóch ciekawostkach. Po pierwsze, oryginalnie giełda obsługiwała nie tylko transakcje finansowe, lecz zawierała w sobie również miejsce dla handlarzy oraz ich towarów. Po drugie, ze względu na wulgarne zachowanie, brokerzy zostali usunięci poza jej obręb, rezydując w pobliskich kawiarniach. To właśnie w jednej z nich powstał pierwszy indeks giełdowy, stworzony przez Johna Castinga. W 1666 roku, giełda spłonęła w Wielkim Pożarze Londynu. Została odbudowana w trzy lata później. Największym wyzwaniem dla organizatorów były nieuczciwe transakcje, prowadzone przez brokerów. W ich wyników możliwe stało się pojawienie się tak zwanych *baniak mydlanych*, czyli przedsiębiorstw pojawiających się znikąd, oferujących perspektywę wielkich zysków, która w ostateczności okazuje się iluzją. W wiekach XVII i XVIII podejmowano liczne próby uregulowania giełdy poprzez zastosowanie różnorodnych narzędzi z trzech głównych grup. Po pierwsze, rejestracji brokerów oraz pobierania od nich opłat licencyjnych. Po drugie, poprzez rozwój instytucji oferujących usługi ubezpieczeniowe. Po trzecie, poprzez zaangażowanie finansowe oraz prawne instytucji rządowych, ze szczególnym uwzględnieniem dworu królewskiego. W konsekwencji w 1801 roku Królewska Giełda Papierów Wartościowych przekształciła się we współczesną Giełdę Londyńską (ang. *London Stock Exchange*, LSE). Więcej szczegółów: R. C. Michie, *The London Stock Exchange: A History*, Oxford 1999.

237Największym oraz najstarszym z niniejszych przedsiębiorstw zarządzających handlem Europą z Dalekim Wschodem, była właśnie brytyjska Kompania Wschodnioindyjska. Powstała w roku 1600 roku na mocy dekretu królowej Elżbiety I, dyskontując przełamanie morskiej potęgi Hiszpanii w 1588 roku. Kompania powołana była w celu zgromadzenia środków w celu sfinansowania wyprawy na Daleki Wschód oraz dokonania podziału zysków kiedy statki (lub niektóre z nich) powrócą. Początkowa aktywność przekształciła się w organizowanie sieci faktorii handlowych w Indiach (na przykład Surat, Madras, Bombaj oraz Kalkuta) oraz rozszerzającą się siecią kontaktów w Chinach i Japonii. W środowisku akademickim można spotkać się z opinią, że była to jedna z pierwszych globalnych korporacji transnarodowych. W 1801 roku, u szczytu własnej potęgi, kompania ta odnotowała sprzedaż na poziomie siedmiu milionów sześciuset dwóch tysięcy

Holandia, Dania, Szwecja oraz Prusy, czy Kompania Mórz Południowych (ang. *South Sea Company*)²³⁸. Jednakże rezultatem negatywnym powyższej synchronizacji jest zwiększanie skali oraz częstotliwości kryzysów generowanych przede wszystkim z powodu oderwania pieniądza od wartościowego metalu wykorzystywanego do jego wytworzenia, innymi słowy upowszechniły się pieniądze papierowe i inne dokumenty posiadające znaczną przypisaną do nich wartość. W rezultacie pojawiły się również pierwsze kryzysy o mechanizmie *bańki mydlanej* (ang. *bubble*)²³⁹, stające się nieodłączną częścią systemu.

czterdziestu jeden GBP, zadłużenie na poziomie pięciu milionów trzystu dziewięćdziesięciu trzech tysięcy dziewięciuset osiemdziesięciu dziewięciu GBP i wpływy na poziomie piętnastu milionów czterystu czterech tysięcy siedmiuset trzydziestu sześciu GBP (dane za W. H. Pyne, *Microcosm of London*, Londyn 1808). Zmierzch potęgi kompanii przyniosły decyzje rządu brytyjskiego liberalizujące handel z Indiami (1813 rok) oraz Chinami (1833) rok, oraz wzrost konkurencji na rynku towarów luksusowych jak herbata. Przysłowiowym gwoździem do trumny Kompanii było powstanie sipajów w Indiach w latach 1857-1859, które wprawdzie zostało krwawo stłumione, lecz podniosło zastrzeżenia względem efektywności Kompanii w zarządzaniu tym ogromnym państwem. W konsekwencji Wielka Brytania przejęła instytucje przedsiębiorstwa w Indiach w roku 1858. Kompania została ostatecznie znacjonalizowana w roku 1874. Więcej szczegółów odnośnie historii rozwoju oraz upadku Kompanii Wschodnioindyjskiej znaleźć można w Ph. J. Stern, *The Company-State: Corporate Sovereignty and the Early Modern Foundations of the British Empire in India*, Oxford 2011; R. Williams, *London's Lost Global Giant: In Search of the East India Company*, London 2015.

238Dla odmiany od poprzedniczki, ta kompania okazała się jednym z największych katastrof finansowych w historii Wielkiej Brytanii. Cała historia tego przedsiębiorstwa stanowi modelowy mechanizm piramidy finansowej, niewłaściwych kontaktów na linii biznes-polityka oraz mechanizmów psychologicznych indukowanych przez rozsiewane plotki. Kompania założona w 1711 roku do zarządzania handlem z hiszpańskimi koloniami w Ameryce Łacińskiej, co w konsekwencji traktatu w Utrechcie (1713) nie miało miejsca. W konsekwencji popyt na akcje kompanie został podtrzymany poprzez gwarancje rządowe (gubernatorem został król Jerzy III), oraz wypłatę sutych prowizji dla dotychczasowych inwestorów. W rezultacie dało to mocne przeświadczenie dla plotek o spodziewanych wysokich akcjach, co wiązało się ze dalszą zwyżką na ceny akcji, a w konsekwencji dalszym pompowaniem bańki. Na masowym zainteresowaniu rynkiem kapitałowym zyskiwały również inne firmy, w tym kuriozalne przedsiębiorstwa jak „zyskowna kompania do przedsięwzięcia i wykonania, ale nikt nie wie czego” (ang. *a company for carrying out an undertaking of great advantage, but nobody to know what it is*) (Ch. Mackay, *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*, Petersfield 2003, s. 65, 71.). W rezultacie kompania zanotowała dramatyczny wzrost cen akcji, po czym, gdy rynek dokonał korekty, panika pogłębiła zapaść i obniżyła ceny akcji dalej, co przyczyniło się do paniki inwestorów oraz fali widowiskowych bankructw a także poważnych ubytków w gospodarce narodowej. Kompania Mórz Południowych istniała do 1855 roku, ale skupiała się głównie na zarządzaniu długiem państwa, jako że niemal od początku istnienia stanowiło to najbardziej zyskowną formę działalności. Więcej szczegółów: H. J. Paul, *The South Sea Bubble: an economic history of its origins and consequences*, Londyn 2010.

239Pod niniejszą, niewinną nazwą skrywa się poważny kryzys finansowy. Paradoksalnie jest to w mniejszym stopniu spowodowane rzeczywistą kondycją gospodarki narodowej lub światowej, a w większym stopniu społecznymi oczekiwaniami artykułowanymi przez instytucje inwestycyjne. W rezultacie olbrzymie sumy pieniędzy inwestowane są w przedsięwzięcia, które nie posiadają realnych możliwości sprostania pokładanych w nich oczekiwaniami. Dlaczego to się dzieje? Nauki społeczne, w tym ekonomia, nie dają jednoznacznej odpowiedzi. Najprawdopodobniej w grę wchodzi szereg przyczyn, które podzielić można na trzy związane ze sobą kategorie. Pierwszą jest specyficzne połączenie społecznej ignorancji w odniesieniu do mechanizmów rynków finansowych połączona z dążeniem do uzyskania maksymalnych zysków minimalnym nakładem kosztów, co w niektórych sytuacjach może przeważać nad konserwatywnym mechanizmem MINIMAX. Drugą jest umiejętne wykorzystanie mechanizmów gwarancyjnych, które są wbudowane w system finansowy w postaci z jednej strony gwarancji rządowych z drugiej towarzystw ubezpieczeniowych. Jednakże, co zwykle nie jest wiedzą powszechną, bezpieczniki te mają ograniczoną tolerancję, a jej przekroczenie może w poważnym stopniu upośledzić ich funkcjonowanie, prowadząc aż do bankructwa państwa. Trzecim jest manipulacja społeczną, a do pewnego stopnia, również rządową percepcją, poprzez zastosowanie środków *fas et ne fas*. Jednym z najprostszych, a jednocześnie najbardziej efektywnym

Czwartą fazą rozwoju jest integracja ekonomiczna w kierunku skonstruowania zsynchronizowanego modelu zbliżonego do *gospodarki-świata*²⁴⁰. Rozpoczęła się ona po zakończeniu niepokojów ery napoleońskiej i trwająca aż do roku 1914, kiedy raz z początkiem wielkiej wojny światowej. W ramach niniejszej epoki nastąpiła maksymalne zbliżenie się gospodarki światowej do modelu *gospodarki-świata*, przy zarysowaniu wyraźnych podziałów politycznych. W rezultacie skonstruowany został system promujący z jednej strony wzrost interakcji gospodarczych, wraz z instytucjami obsługującymi i ułatwiającymi wymianę handlową oraz współpracę ekonomiczną. W tym kontekście charakterystyczne jest podporządkowanie interesów narodowych niemal wyłącznie zyskom w sferze ekonomicznej. W tym okresie pojawiły się na przykład wojny prowadzone w celu wymuszenia spłaty długu²⁴¹, czy reformy liberalizacji handlu międzynarodowego²⁴². Dodatkowo, w ramach niniejszej teorii można wskazać na stosowanie mechanizmów ekonomicznej dominacji, czego szczególnym przykładem jest neokolonialna polityka Wielkiej Brytanii w Ameryce Łacińskiej²⁴³. Równoległe jednak wzmacniane są polityczne regulacje kształtujące system państw narodowych o odrębnych tożsamościach. W rezultacie faza ta charakteryzuje się znaczną niestałością. Logicznym zwieńczeniem całej chronologii jest wyodrębnienie kolejnej, piątej fazy rozwoju systemu światowego, która rozpoczęła się w 1945 roku oraz która trwa aż do dzisiaj. Fazę tę należy określić jako polityczną integrację, i stosując ekstrapolację trendów rozwoju globalnego systemu międzynarodowego należy wskazać że najważniejszą tendencją jest powolna integracja systemów politycznych przede wszystkim poprzez sukcesywną eliminację najsłabszych ośrodków siły w środowisku międzynarodowym, poprzez tworzenie sieci transnarodowych powiązań o charakterze politycznym, stanowiących odpowiednik systemu *gospodarki-świata*. W teorii faza niniejsza

sposobem jest wypłata wysokich dywidend dla pierwszych inwestorów. W rezultacie zaobserwować można inwestowanie olbrzymich sum pieniędzy w obietnicę zysków, które mogą się nie ziścić w praktyce, a historycznie rzecz ujmując, są generalnie dużo niższe niż oczekiwane. W praktyce oznacza to dobrowolne przepompowanie olbrzymich sum pieniędzy między podmiotami, co zakłóca delikatną równowagę finansową systemu wymagając podjęcia działań korekcyjnych przez rząd i podmioty ku temu powołane, które nie zawsze okazują się skuteczne, powodując masywne konsekwencje, z których najgroźniejszą jest pauperyzacja szerokich mas społecznych. Najnowsze bańki mydlane to bańka internetowa (tak zwany *dot com*) rosnąca w latach 1995-2000 oraz bańka na rynku kredytów hipotecznych (tak zwanych *sub-prime'ów*), która pękła w 2007 roku. Więcej szczegółów odnoszących się do bańek mydlanych znaleźć można w Ch. P. Kindleberger, *Szaleństwo, panika, krach. Historia kryzysów finansowych*, Warszawa 1999.

240I. Wallerstein, *The Modern World-System, vol. IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*, Berkeley 2011.

241Najlepszym przykładem wojny o spłatę zaciągniętych długów może być interwencja francuska w Meksyku (1861 – 1867).

242Najlepszym przykładem wojny w celu liberalizacji polityki handlowej może być seria wojen brytyjsko-chińskich określanych jako wojny opiumowe (pierwsza: 1839 – 1842; druga: 1856 – 1860).

243Pojęcie po raz pierwszy użyte przez afrykańskiego polityka Kwame Nkrumah, w przemowie w roku 1963. Myśl ta została rozwinięta w jego książce: Kwame Nkrumah, *Neo-Colonialism, The Last Stage of Imperialism*, Londyn 1965.

powinna zakończyć się polityczną integracją systemu międzynarodowego. Część naukowców, stanowiących współczesnych zwolenników teorii systemu międzynarodowego reprezentuje paradoksalnie przekonanie o degeneracji najpoważniejszego kandydata do centrum politycznej integracji współczesnego świata – Stanów Zjednoczonych²⁴⁴. Jednakże należy zwrócić uwagę, że faza ta wciąż jest w trakcie rozwoju oraz rozbudowy, co oznacza niemożliwość dokonania jej holistycznej ewaluacji. Ujęcie to stanowi niezwykle precyzyjne narzędzie analityczne, zawierające w sobie kilka narzędzi pozwalających usystematyzować oraz uporządkować chaotyczny rozwój płaszczyzny międzynarodowej. Jednakże jest ona obciążona szeregiem wad, wskazywanych przez krytyków, których zgrupować można w cztery podstawowe kierunki: pozytywistów, ortodoksyjnych Marksistów, państwowców oraz kulturalistów²⁴⁵.

Istnieją dwie główne płaszczyzny krytyki łączące wszystkie powyższe grupy. Pierwsza skupia się na kwestii ontologicznej, pomijając rolę podmiotów o charakterze narodowym oraz sub-narodowym, ignorując ich cele i działania, jako kształtujące porządek międzynarodowe. Druga skupia się na kwestii metodologicznej, krytykując zbytne skupienie się na czynnikach ekonomicznych graniczących wręcz w ekonomicznym determinizmem. Dodatkowo, na potrzeby niniejszej rozprawy kategoryzacja ta charakteryzuje się niską użytecznością ponieważ w swych rachubach nie uwzględnia ewolucji siły jak dynamicznej kategorii stosunków międzynarodowych. W rezultacie, choć analitycznie niezwykle przemyślany oraz użyteczny w bardziej szczegółowych, w ramach niniejszej rozprawy nie zostanie zastosowany.

Drugi przypadek, liberalna kategoryzacja dziejów, stanowi odmienny punkt widzenia na rozwój środowiska międzynarodowego. Pomimo pozornej zbieżności, przede wszystkim w przypisywaniu sprawstwa rozciągniętym w czasie procesom ekonomicznym i politycznym, obie chronologie różnią się w dwóch istotnych punktach. Pierwszym jest przekonanie nie o cykliczności rozwoju środowiska międzynarodowego, rozwijającego się po spirali, powtarzając pewne określone układy mechanizmów oraz okoliczności międzynarodowych różnicowane wyłącznie przez pionową składową – czas, lecz raczej promując rozwój liniowy – nieustanny, jednokierunkowy oraz ciągły. Zamiast cykli systemu-świata, zróżnicowanych od teorii długich cykli Modelskiego po cyklów Kondratiewa²⁴⁶. Drugim jest zmiana akcentów.

244A. Komlosy, *Prospects of decline and hegemonic shifts for the West*, „Journal of World-System Research”, 2016, nr 22(2), s. 463 – 483.

245I. Wallerstein, *World-system Analysis* [w:] *World System History*, red. G. Modelski, Oxford 2004.

246A. V. Korotayev, S. V. Tsirel, *A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis*, „Structure and Dynamics”, 2010, nr 4(1), s. 3 – 57.

Liberalizm obejmuje, zwłaszcza w kategoryzacji i chronologizacji podejście, które odnosi się do sukcesywnej aplikacji poszczególnych założeń liberalizmu, a więc opiera się na urzeczywistnieniu pewnej koncepcji filozoficzno-ideologicznej. W rezultacie końcowym efektem jest periodyzacja rozwoju środowiska międzynarodowego, bez jakościowego rozróżniania poszczególnych etapów rozwoju środowiska międzynarodowego. W rezultacie powstaje skomplikowana sieć wydarzeń obejmujących nie tylko wydarzenia o donośnym znaczeniu historycznym, takimi jak rok 1945, rok 1989 czy wybuch Rewolucji Francuskiej, lecz także te wydarzenia, które uznano za poszerzenie przestrzeni wolności na płaszczyźnie politycznej lub ekonomicznej, w wymiarze globalnym lub narodowym, takie jak przyjęcie Wielkiej Karty Swobód (łac. *Magna Charta Libertatum*) w 1215 roku, zawarcie pokoju augsburskiego w 1555 roku, czy podpisanie Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w 1976 roku. Całość liberalnej kategoryzacji jest niezwykle bogata oraz zróżnicowana pod względem treści oraz kontekstu. Ze względu na ograniczenie niniejszej pracy a także na zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi przedstawicielami niniejszej szkoły uniemożliwiają sukcesywną prezentację całej stratyfikacji stosunków międzynarodowych. Jednakże w ramach niniejszej rozprawy nie będzie wykorzystywana stratyfikacja konstruowana w oparciu o analizę liberalnej szkoły stosunków międzynarodowych, z powodu trzech podstawowych słabości. Pierwszą jest brak wyraźnie zaznaczonych oraz powszechnie uznanych cezur analitycznych. W rezultacie każda z zaproponowanych periodyzacji jest jakościowo odmienna konstrukcja chronologii, wykorzystująca uznaniowe kryteria i cezury²⁴⁷. Dodatkowym wyzwaniem jest również brak ustalonej cezury początkowej całości życia międzynarodowego, związanej również z brakiem tak zwanej metafory genezy²⁴⁸ stanowiącej w ujęciu naukowym zarówno nawiązanie do filozofii stanowiącej o podstawie danej szkoły teorii stosunków międzynarodowych lecz także koncepcję odnoszącą się do logiki formułowania się oraz rozwoju stosunków międzynarodowych. Drugą jest brak wyraźnie identyfikowalnych procesów, mechanizmów oraz ścieżek rozwojowych. Jak można zauważyć na podstawie tego krótkiego podsumowania, liberalna periodyzacja stosunków międzynarodowych opiera się na trzech warstwach

247W tym kontekście należy wskazać na fakt, że większość wydarzeń w historii stanowi integralną część procesów albo o charakterze rozwojowym, albo degeneracyjnym. Dodatkowo, są one zarówno związane z innymi procesami w sposób nie pozwalający na dokonanie abstrakcji poszczególnych punktów, mających świadczyć o początku lub końcu pewnej epoki jest kwestią całkowicie subiektywną, uzależnioną od punktu widzenia autora danej periodyzacji. W ten sposób w nurt metodologiczny historiografii ostaje wpisana zasada nieoznaczoności mechaniki kwantowej. Aby jednak osadzić dalsze rozważania w szerszym kontekście refleksji naukowej, niezbędne jest przytoczenie kilku alternatywnych sposobów periodyzacji historii.

248A. Gałganek, „Westfalia” jako metafora genezy w nauce o stosunkach międzynarodowych [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008, s. 23 – 56.

procesów cywilizacyjnych: rozwojem filozofii oraz ideologii, rozumianym jako jego liberalizacja, aż do sformowania koncepcji demokracji liberalnej szczególnie widocznej w przejaskrawionej wizji *końca historii* Francisa Fukuyamy²⁴⁹; rozwojem gospodarki, skoncentrowanym wokół konstrukcji coraz bardziej współzależnej gospodarki-świata; oraz rozwojem politycznych instytucji skupionych na wywalczeniu oraz zapewnieniu jednostkom jak i grupom społecznym coraz większego zakresu wolności we wszystkich możliwych formach i zakresach. W rezultacie koniunkcji tych trzech płaszczyzn periodyzacja międzynarodowej historii jest oparta na procesach obejmujących swym zasięgiem dłuższe okresy czasu, co dodatkowo utrudnia identyfikację poszczególnych cezur. Na przykład początek okresu kolonizacji, umownie określa się na rok 1492, kiedy to Krzysztof Kolumb doплыł na Karaiby²⁵⁰. Jednakże istnieją dobrze argumentowane perspektywy badawcze przesuwające początek kolonizacji albo powyżej, albo poniżej tej daty²⁵¹. Trzecią słabością jest skonstruowanie periodyzacji dziejów świata wokół ideologii stanowiącej produkt specyficznego kontekstu cywilizacyjnego, nie do końca akceptowalnego nawet w obrębie cywilizacji macierzystej²⁵². Krytyka klasycznych teorii stosunków międzynarodowych z pozycji nieeuropejskich stanowi coraz bardziej słyszalny element dyskursu naukowego, zwłaszcza współcześnie w miarę krystalizacji kolejnych, pozaeuropejskich teorii oraz koncepcji analitycznych²⁵³. Głównym przedmiotem krytyki jest próba narzucenia multikulturalnemu oraz multinarodowemu konglomeratowi składającemu się na globalną

249F. Fukuyama, *The man who declared the 'end of history' now fearful of the very fate of liberal democracy*, „National Post”, 2017, 9 lutego, URL: <https://nationalpost.com/news/world/the-man-who-declared-the-end-of-history-now-fearful-of-the-very-fate-of-liberal-democracy>, [dostęp: 30.09.2018].

250Więcej szczegółów na temat pierwszej wyprawy Krzysztofa Kolumba, w trakcie której doплыł on na Karaiby, znaleźć można w *The Journal of Christopher Columbus (during His First Voyage, 1492-93)*, red. C. R. Markham, Londyn 1893.

251W pierwszym przypadku, można wskazać, że pierwsza stała osada hiszpańska na Karaibach została założona w 1493 roku, natomiast kilkakrotnie podejmowane próby ustanowienia stałej osady na kontynencie przez wiele lat kończyły się fiaskiem, głównie ze względu na opór tubylców. I tak, pierwszą osadą na kontynencie właściwym była Cumaná (1501 rok), wielokrotnie palona przez tubylców, data ostatniej fundacji to rok 1569. Inni historycy zwracają uwagę na fakt, że początek stałej kolonizacji liczyć można od daty założenia Santa María la Antigua del Darién w 1510 roku (spalony i porzucony w 1524 roku). W tym kontekście można wskazać na równoległe podejmowane wysiłki zmierzające do konstrukcji struktury lokalnych instytucji o charakterze religijno-misyjnym. A. S. Tibesar, *The Franciscan Province of the Holy Cross of Española, 1505–1559*, „America”, 1957, nr 13(4), s. 377 – 389. W drugim wypadku, data rozpoczęcia wielkiej kolonizacji przesuwana jest albo do okresu w X i XI wieku, w czasie świetności ludów nordyckich, które skolonizowały Islandię oraz najprawdopodobniej prowadziły wyprawy na teren Grenlandii i współczesnej Kanady. Drugą datą jest rok 1453 rok, kiedy to zdobycie Konstantynopola przez Turków Osmańskich poważnie ograniczyło przepustowość oraz bezpieczeństwo lądowych szlaków wymiany towarowej z Chinami.

252Jest to szczególnie dobrze widoczne w kwestii nauki o stosunkach międzynarodowych na przełomie XX oraz XXI wieku, szczególnie w kontekście identyfikacji różnic pomiędzy zachodnim rdzeniem nauki, a jego lokalnymi interpretacjami, a także wzrostu tendencji zmierzających do reinterpretacji podstawowych tez naukowych w świetle lokalnych kultur oraz ideologii na ich podstawach konstruowanych.

253Więcej szczegółów *Re-Wizje i Re-Orientacje. Myśl pozaeuropejska w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. M. F. Gawrycki, J. Zajączkowski, A. Bógdał-Brzezińska, Warszawa 2012.

antroposferę świata, jednej dominującej ideologii, często stojącej w wyraźnej sprzeczności z tożsamością wielu różnych segmentów, lub za taką uważana. Efektem tego jest kontestacja tego sposobu wyjaśniania dziejów zwłaszcza przez nowych adeptów nauki o stosunkach międzynarodowych. W rezultacie powstaje nie jedna, spójna koncepcja, ale szereg wizji periodyzacji stosunków międzynarodowych posiadających tylko jeden punkt wspólny: ideologię liberalizmu²⁵⁴.

Trzecim sposobem periodyzacji historii globalnej jest ujęcie realistyczne, skupiające się na dychotomicznym podziale stosunków międzynarodowych, względem punktu uznanego za najbardziej donioślejsze wydarzenie w historii ludzkości. Tym wydarzeniem stało się uzyskanie prymatu w rzeczywistości międzynarodowej przez specyficznie ukształtowany podmiot – państwo narodowe. W rezultacie głębokim jakościowym przemianom uległa całość porządku, rekonstruowana przez procesy inicjowane oraz wspomagane przez państwa. Zasadniczo podział ten charakteryzował się dość znaczną prostotą wyróżniając dwie iteracje środowiska międzynarodowego: fazę przedwestfalską oraz fazę westfalską. Jest to klasyczne ujęcie ukształtowane w chwili największego znaczenia realistycznej szkoły stosunków międzynarodowych w dwóch dekadach po zakończeniu drugiej wojny światowej²⁵⁵. Jednakże wraz z rozwojem rzeczywistości międzynarodowej pojawiły się nowe tendencje oraz zjawiska, które z jednej strony wskazują na konieczności dokonania korekty w dwóch wymiarach. Pierwszym jest korekta modelu oraz mechanizmów sterujących obiema generacjami środowiska międzynarodowego, które pojawiły się w rezultacie zastosowania nowych metod i podejść badawczych, a także w kontekście raczkującej dopiero dziedziny nauk historycznych określanych jako historia globalna²⁵⁶ niezbędna stanie się rekonstrukcja przedwestfalskiej środowiska międzynarodowego w konsekwencji redefiniując znaczenie oraz rolę nieeuropejskich podmiotów, czy wręcz lokalnych systemów międzynarodowych rozwijających się w różnych rejonach świata, takich jak system chiński, indyjski, inkaski, aztecki, czy arabsko-islamski. W rezultacie zamiast o jednym systemie przedwestfalskim, który funkcjonował przede wszystkim w Europie, można mówić o całej sieci mniej lub

254J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 105 – 115.

255Tamże, s. 71.

256Historia globalna, czasem określana także jako historia światowa lub historia transnarodowa, jest stosunkowo nową subdyscypliną historyczną, której przedmiotem badań oraz analizy, jest świat traktowany jako kompleksowy system wzajemnie powiązań podmiotów, nawet w sposób luźny, lub wręcz iluzoryczny. Nie koncentruje się jednak na zagadnieniu jednego podmiotu, lecz patrzy z perspektywy globu, usiłując zidentyfikować najważniejsze wzorce rozwoju na poziomie całej planety. Najważniejsi twórcy niniejszej dyscypliny to: Ch. Bayly, J. Bentley, P. Haugen i inni. P. Gran, *The Rise of the Rich: A New View of Modern World History*, Syracuse 2009, s. XVI. Przykładowy podręcznik akademicki: R. W. Bulliet, P. K. Crossley, D. R. Headrick, S. W. Hirsch, L. L. Johnson, D. Northrup, *The Earth and its Peoples. A global history*, Stamford 2014.

bardziej autonomicznych podsystemów kierujących się odmiennymi logikami funkcjonowania. Drugim jest nieprzerwana ewolucja środowiska międzynarodowego powodujące wykraczanie poza zakładane parametry westfalskiego środowiska międzynarodowego, powodującego spadek analitycznej użyteczności rzezonego modelu. W rezultacie wydaje się za niezbędne skonstruowanie przyszłego modelu środowiska międzynarodowego, roboczo określanego jako powestfalskie środowisko międzynarodowe²⁵⁷. Będzie to jedynie prognoza jego kształtu, obarczona całym dopuszczalnym bagażem wynikającym z braku dostatecznej ilości materiału empirycznego do analizy oraz ekstrapolacji. Jednakże współczesna faza stosunków międzynarodowych, obejmująca z jednej strony elementy istotne dla struktury oraz funkcjonowania westfalskiego ładu międzynarodowego, jak i elementy stanowiące relikty poprzednich etapów rozwoju środowiska międzynarodowego, oraz elementy wcześniej niespotykane. Dodatkowym wyróżnikiem późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego jest istnienie form pośrednich, wykazujących cechy charakterystyczne dla różnych porządków międzynarodowych, czego przykładem może być awatar przedwestfalskiego kalifatu w powestfalskiej przestrzeni transnarodowej²⁵⁸. W rezultacie późnowestfalskie środowisko międzynarodowe, w kontekście którego zostanie osadzona niniejsza analiza dynamiki siły stanowi konglomerat zjawiska przynależnych do różnych generacji ładu międzynarodowego, charakteryzujących się różnym natężeniem występowania oraz łączącym się w nowe, wcześniej niespotykane formy obecne w stosunkach międzynarodowych. W kontekście realistycznej periodyzacji historii, podnoszone są trzy podstawowe zarzuty. Po pierwsze, jest to wskazanie metafory genezy całego systemu. Podobnie jak w poprzednich klasyfikacjach, podstawowym wyzwaniem oraz najślabzy punktem jest wybór punktu początkowego oraz skonstruowanie przekonującej określanego niekiedy jako metafora genezy²⁵⁹. Większość

257W tym ujęciu owa nadciągająca przemiana będzie drugą równie głęboką jakościową przemianę systemu, posuwającą się aż do poziomu tożsamościowej jego transformacji.

258Szczegółowa analiza funkcjonowania Kalifatu w przestrzeni wirtualnej znaleźć można w: A. B. Atwan, *Islamic State: the digital caliphate*, Oakland 2015.

259W tym kontekście należy podkreślić, że sedno metafory genezy nie tylko w nauce o stosunkach międzynarodowych, ale także ogólnie w naukach społecznych, zasadza się na trzech przesłankach. Po pierwsze, jest to trójdzielne rozumienie czasu w postaci przeszłości, teraźniejszości oraz przyszłości. Po drugie jest to przekonania o procesualnym, zatem rozciągniętym w czasie oraz niepodzielnym charakterze zjawisk, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk społecznych. Po trzecie, jest to dominujące założenie wstępne o dominującym wnioskowaniu przyczynowo-skutkowym. W. Wrzosek, *Historia to spór o metafory*, „Humanitoria”, 1995, nr 2, s. 30 – 31. Tym samym, łącząc niniejszy kontekst naukowy z definicją metafory jako „przenośni” (*Słownik Języka Polskiego. Tom II: L-P*, Warszawa 1984), a więc figury stylistycznej łączącej zwykle dwa wyrazy, w ramach której tracą one swoje pierwotne znaczenie na rzecz nowej jakości. W ten sposób *Westfalia* jako metafora genezy współczesnej nauki o stosunkach międzynarodowych, przestaje być określeniem regionu w Niemczech, a staje się określeniem zbioru zasad, wartości oraz mechanizmów, które kształtują procesy społeczne oraz międzynarodowe. W tym kontekście, co zostanie dokonane w niniejszej rozprawie, możliwe jest rzutowanie tej metafory w przeszłość w celu obserwacji kształtowania się

realistycznych chronologii koncentruje się na dacie zawarcia pokoju westfalskiego, w 1648 roku jako na cezurze przejścia od wieków zdominowanych przez polityczne uniwersalizmy: chrześcijański oraz cesarski, do wieków politycznych partykularyzmów narodowych. Jednakże część środowiska wskazuje na inne daty, oraz równie przekonujące teorie. Najwcześniej przejście to wskazywane jest na rok 1453, kiedy to inwazja Turków Osmańskich doprowadziła do likwidacji ostatnich pozostałości imperium rzymskiego w postaci Bizancjum, w rezultacie powodując falę migracji zarówno ludzi, jak i idei oraz stanowiła jedną z sił napędowych renesansu²⁶⁰. Druga często wskazywana cezura to rok 1492, kiedy to rozpoczęła się epoka kolonizacji, w ramach której synchronizacji uległy wszystkie dotychczas odseparowane od siebie regionalne środowiska międzynarodowe²⁶¹. Trzecia cezura wskazywana jako alternatywa to rok 1555, w którym podpisano pokój augsburski, stanowiący łagodniejszy ekwiwalent pokoju westfalskiego²⁶². Czwartą cezurą wskazywaną nieraz jako początek ekwiwalentu systemu westalskiego jest rok 1818 roku, kiedy to przyjęto protokół akwizgrański, regulujący między innymi mechanizmy kontroli ruchu granicznego²⁶³. Dodatkowo, część teoretyków oraz praktyków stosunków międzynarodowych, takich jak Henry Kissinger²⁶⁴ wskazują na konieczność zastosowania dodatkowej periodyzacji wynikającej z reorganizacji stosunków międzynarodowych przeprowadzanej każdorazowo po większej wojnie. I po westfalskim łądzie międzynarodowym, wskazać można na istnienie ładu wiedeńskiego oraz wersalskiego. Jak zatem widać, narracji w ramach realistycznej teorii stosunków międzynarodowych wyróżnić można kilka podejść oraz perspektyw. Jedną z kluczowych przyczyn adaptacji dominującego w realistycznym nurcie ujęcia westfalskiego, jest powiązanie analizowanej kategorii siły właśnie z instytucją państwa narodowego. Wydaje

rzeczywistości poprzedzającej rzeczoną metaforę.

260J. Monfasani, *Byzantine Scholars in Renaissance Italy: Cardinal Bessarion and Other Émigrés: Selected Essays*, Aldershot 1995.

261Szczególnie, że konsekwencją wielkich odkryć geograficznych przez Kolumba, było popisanie w 1494 roku traktatu z Tordesillas, który po raz pierwszy podzielił świat na dwie strefy wpływów. Więcej szczegółów o politycznych implikacjach tego podziału, znaleźć można w: S. R. Bown, *1494: How a family feud in medieval Spain divided the world in half*, Nowy Jork 2012.

262L. Cruz, *Policy point-counterpoint: is Westphalia history?*, „International Social Science Review”, 2005, nr 80(3-4), s. 152.

263Więcej szczegółów odnośnie kolejnych szczebli ewolucji oraz rozwoju westfalskiego środowiska międzynarodowego, znaleźć można w: L. Gross, *The Peace of Westphalia, 1648-1948*, „The American Journal of International Law”, 1948, nr 42(1), s. 20 – 41. W tym kontekście należy podkreślić, że każdy szczebel dysponuje charakterystyką, która może być wykorzystana jako metafora genezy zamiast Westfalii.

264W swym dziele, Henry Kissinger, wskazuje w ramach westfalskiego porządku międzynarodowego co najmniej trzy cezury, które uznaje za początek nowej jakości w stosunkach międzynarodowych. Pierwszym jest ład wiedeński, obowiązujący w najważniejszych zarysach pomiędzy 1815 a 1914 rokiem. Drugim jest ład wersalski, obowiązujący pomiędzy 1918 a 1939 rokiem. Trzecim jest ład zimnowojenny (poczdamski), obowiązujący pomiędzy 1945 a 1989 rokiem. Więcej szczegółów oraz charakterystyka poszczególnych ładów międzynarodowych: H. Kissinger, *Dyplomacja* (tłum. I. Zych, G. Woźniak, S. Głabiński), Warszawa 1996.

się, że powyższe ujęcie stanowi jeden z najcenniejszych i najbardziej rozpropagowanych podejść badawczych. Stanowi ono też tak jeden z fundamentów tak zwanej lubelskiej szkoły stosunków międzynarodowych²⁶⁵. Po drugie, kwestionowane jest znaczenie oraz roli podstawowego generatora stosunków międzynarodowych, a więc państwa narodowego²⁶⁶. Odmienne od poprzednich kryteriów, niniejsze koncentruje się na rozwoju politycznym środowiska międzynarodowego ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji państwa w środowisku międzynarodowym. Część środowiska naukowego wskazuje wręcz na wtórność sfery politycznej względem procesów ekonomicznych oraz kulturalno-filozoficznych. W rezultacie państwa stanowią rezultat skomplikowanych procesów społecznych a co za tym idzie są uzależnione od ich kondycji oraz przebiegu. Co więcej, część autorów sugeruje, że państwa narodowe są jednostkami pochodnymi większych lub mniejszych podmiotów pierwotnych, zlokalizowanych powyżej lub poniżej poziomu narodowego. Jednakże w kontekście wydarzeń następujących po zawarciu pokoju westfalskiego jest uzyskanie przez tą konkretną kategorię państwa narodowego. W rezultacie kształt i funkcjonowanie systemu uzależnione zostało od woli oraz efektywności funkcjonowania państw zarówno jednostkowego jak i w konercie z innymi, podobnymi sobie podmiotami. W rezultacie prosta, empiryczna analiza rzeczywistości międzynarodowej prowadzi do stwierdzenia siły sprawczej w środowisku międzynarodowej zdeponowanej w rękach rządów narodowych. Dopiero bardziej szczegółowa analiza paradygmatyczna doprowadzi do uwypuklenia cykli długoterminowych o charakterze ekonomicznym czy też kulturalnym. Po trzecie, w wątpliwość podawane jest akcentowanie roli czynników politycznych przy pomijaniu pozostałych sfer społecznej aktywności. Jak wspomniano wcześniej, państwo, uznane w ramach systemu westfalskiego jest wytworem procesów politycznych co z kolei powoduje, że jego działania skoncentrowane są wokół agendy politycznej. Tymczasem sfera polityki ograniczona jest co najmniej dwiema barierami. Pierwszą jest bariera możliwości ekonomicznych, co warunkuje ograniczenie narzędzi kształtowania sfery politycznej istniejących w sferze materialnej. Drugą jest bariera ideologiczna oraz naukowa, która

265Jedną z warstw myśli próbującej połączyć elementy myślenia neoliberalnego, neorealistycznego oraz modernistycznego. Głównym ośrodkiem lubelskiej szkoły stosunków międzynarodowych jest Wydział Politologii UMCS w Lublinie a najważniejsi przedstawiciele to: M. Pietraś, H. Dumala, A. Dumala, D. Kondrakiewicz, K. Krzywicka, M. Łuszczuk, Cz. Maj, K. Marzęda-Młynarska, K. Mojska, B. Surmacz, I. Topolski oraz A. Ziętek. Najważniejsze dokumenty programowe niniejszej szkoły to *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007 oraz *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008.

266S. P. Sałajczyk, *Zmierzch Lewiatana? Spór o pozycję państwa w stosunkach międzynarodowych* [w:] *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, I. Popiuk-Rysińska, Warszawa 1995, s. 160 – 174.

dostarcza koncepcji uporządkowania sfery polityki²⁶⁷. W rezultacie sfera polityki wydaje się polegać na innych, bardziej pierwotnych sferach aktywności społecznej. Jednakże w odpowiedzi zwolennicy realizmu politycznego wskazują na fakt, że to właśnie polityka skupia w sobie wysiłki podejmowane w pozostałych dziedzinach rzeczywistości społecznej, i to właśnie ona stanowi zwieńczenie, a nierzadko główny cel aktywności społecznej w innych dziedzinach. W rezultacie, analiza polityczna zapewnia najbardziej kompleksowe oraz holistyczne ujęcie rzeczywistości międzynarodowej.

Reasumując, w niniejszej rozprawie naukowej została przyjęta realistyczna stratyfikacja rozwoju rzeczywistości międzynarodowej. Środowisko międzynarodowe stanowi ramę w której osadzone są wszystkie procesy i zjawiska międzynarodowe, warunkując ich wewnętrzną strukturę oraz funkcjonowanie. Szczególnie jest to widoczne w przypadku siły, która stanowi podstawową walutę stosunków międzynarodowych. W rezultacie, aby poprawnie zaprezentować czym jest siła należy najpierw zwrócić uwagę na środowisko międzynarodowe, w którym przychodzi operować podmiotom międzynarodowym. W rezultacie oparcia się na realistycznej stratyfikacji globalnej historii, wyróżnić można trzy podstawowe generacje środowiska międzynarodowego. Pierwszym jest środowisko przedwestfalskie rozciągające się od początku istnienia gatunku ludzkiego aż do roku 1648. Obejmuje ono największą część ludzkiej historii, przeto jest to okres najbardziej zróżnicowany pod względem formy realizacji politycznych aspiracji wielu, odizolowanych społeczności ludzkich oraz różnych form stosowania siły, a także podmiotów nią dysponujących. Drugim jest środowisko westfalskie, rozciągające się od roku 1648 aż do dnia dzisiejszego. Podstawą jego struktury oraz głównym nośnikiem siły jest państwo narodowe. Dodatkowo, w ramach niniejszej iteracji środowiska międzynarodowego dokonała się synchronizacja wszystkich regionalnych podsystemów międzynarodowych, tworząc pierwszy znany system globalny, zarówno w wymiarze politycznym jak i ekonomicznym. Trzecim pokoleniem międzynarodowym jest środowisko powestfalskie, które rozciąga się od pewnego bliżej niesprecyzowanego punktu w niedalekiej przyszłości do innego bliżej niesprecyzowanego punktu w przyszłości bardziej odległej. Na obecną chwilę kategoria ta jest pusta i wciąż nie wypełniona treścią. W związku z powyższych czasem wyróżnia się dodatkową formę pośrednią – środowisko późnowestfalskie, stanowiące fazę przejściową pomiędzy rdzeniem westfalskim a powestfalską przyszłością. Początek tego procesu można datować na rok 1989, który został uznany za symboliczne zakończenie Zimnej Wojny. W swej istocie charakteryzuje się on unikalnym połączeniem elementów przed-, po- oraz westfalskich

²⁶⁷Przejawem owej bariery jest narastający kryzys tożsamościowy oraz ontologiczny nauk o polityce.

w jednym zakresie czasowym. Jego kolejną charakterystyczną cechą jest desynchronizacja międzynarodowej struktury oraz jej powolny rozpad na poszczególne elementy regionalne.

1.2.3. Charakterystyka przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego

Pierwszym z wcieleń systemów międzynarodowych jest system przedwestfalski. W swej istocie jest to generacja najszersza oraz najdłuższa. A także wewnętrznie najbardziej zróżnicowana. Obejmuje kilka różnych faz oraz autonomicznych systemów, które zostaną pobieżnie zanalizowane w dalszej części podrozdziału. Aby zarysować jego podstawowe cechy, należy wskazać na pokłady wewnętrznej dynamiki, które choć rozłożone w czasie, powodują to wewnętrzne zróżnicowanie. Aby uporządkować dalsze rozważania, w niniejszym podrozdziale zostaną zarysowane cztery najważniejsze elementy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego: zakres podmiotowy, zakres przedmiotowy, podstawowe mechanizmy oraz ewolucja. W podsumowaniu zostanie też scharakteryzowana siła, wykorzystywana w przedwestfalskim środowisku międzynarodowym.

Z punktu widzenia historycznej stratyfikacji dziejów, przedwestfalskie środowisko międzynarodowe obejmuje prehistorię, starożytność, średniowiecze oraz częściowo czasy nowożytne. Każdy z tych okresów wyróżnia się dość znaczącymi różnicami w parametrach oraz logice funkcjonowania. Dla przykładu, okres starożytności był zdominowany przez dwa imperia kulturalne, Rzym oraz Chiny które zgodnie z analizami części naukowców wykazywały podobieństwo do współczesnych państw narodowych. W innych przypadkach wskazać można na dość różne amplitudy znaczenia na przykład koncepcji wojny w stosunkach międzynarodowych²⁶⁸. Jednakże, można wskazać na szereg podobieństw pomiędzy poszczególnymi epokami, które w kwestii badania nad siłą usprawiedliwiają połączenie ich w jedną, funkcjonalną całość w stosunkach międzynarodowych. Po pierwsze, jest to relatywna izolacja poszczególnych segmentów populacji ludzkiej od siebie. W tym kontekście należy wskazać na istnienie kilku odrębnych centrów cywilizacyjnych oddzielonych od siebie olbrzymimi, trudnymi do przekroczenia przestrzeniami. Wyróżnić można kilka ośrodków. Pierwszym jest cywilizacja zlokalizowana w rejonie śródziemnomorskim, lub raczej kompleks współzależnych cywilizacji zlokalizowanych w basenie Morza Śródziemnego²⁶⁹. Drugim jest centrum cywilizacyjne zlokalizowane w rejonie

268W tym kontekście przed XX wiekiem, wojna traktowana była jako równoprawne narzędzie polityki zagranicznej, tak jak traktaty handlowe czy dyplomacja. Dopiero XX wiek przyniósł ograniczenia zarówno w wymiarze zasad prowadzenia konfliktów zbrojnych (łac. *ius in bello*) jak i prawa do wojny (łac. *ius ad bellum*) wprowadziły szereg ograniczeń zarówno w sposobie prowadzenia działań wojennych jak i całkowicie delegalizując wojnę jako narzędzie polityki zagranicznej (1945).

269Więcej szczegółów o interakcjach pomiędzy Morzem Śródziemnym a cywilizacjami, które wyrosły nad jego

subkontynentu indyjskiego, związana z dwiema wielkimi rzekami: Indusem oraz Gangesem²⁷⁰. Trzecim może być cywilizacja chińska zlokalizowana na Dalekim Wschodzie, obejmująca również Koreę oraz Japonię²⁷¹. Czwartym jest kompleks cywilizacji Ameryki Południowej, które powstały w niesprzyjającym środowisku geograficznym, pozwalając na wykształcenie czterech odseparowanych przez niesprzyjający teren oraz rubież czasową cywilizacje Olmeków²⁷², Majów²⁷³, Inków²⁷⁴ oraz Azteków²⁷⁵. Wszystkie powyższe kompleksowe systemy stanowiły autonomiczne jednostki, oraz wytworzyły wokół siebie

brzegami znaleźć można w monografii: D. Abulafia, *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, Oxford 2011.

270Więcej szczegółów o cywilizacji Indusu: R. Coningham, R. Young, *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE–200 CE*, Cambridge 2015, s. 103 – 280. Co więcej, odkryto powiązania pomiędzy cywilizacją z doliny Indusu a osadnictwem nad Gangesem, przenosząc punkt ciężkości pomiędzy obiema rzekami: J. McIntosh, *The ancient Indus Valley: new perspectives*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2008, s. 99–101.

271S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2005, s. 55.

272Cywilizacja Olmeków (w języku nahuatl *Ōlmēcatl*, oznacza dosłownie gumowy człowiek) wykształciła się na terenie nadatlantyckich stanów Meksyku: Veracruz oraz Tabasco. Centra cywilizacji Olmeków zlokalizowane były w pobliżu dzisiejszych miast La Venta i San Lorenzo. Jest to cywilizacja rolnicza, uzależniona od systemu rzecznoego tamtego regionu. Funkcjonowała pomiędzy 1500 rokiem a 400 rokiem przed Chrystusem. Charakteryzowała się budową piramid schodkowych typowych dla Ameryki Środkowej, produkcją oraz eksportem kauczuku, jadeitu, oraz rzeźb z charakterystycznie powiększonymi głowami. Prawdopodobne przyczyny upadku cywilizacji Olmeków to zmiany klimatyczne, wybuch wulkanów lub najazd zewnętrzny. Jest to również pierwsza cywilizacja praktykująca obserwacje astronomiczne, wytworzyła własne pismo glifowe oraz podstawy wczesnej nauki, a także praktykowała rytuały związane z upuszczaniem krwi oraz typowo środkowoamerykańską grą w piłkę *Ullamaliztli* (jęz. nahuatl: *ōllamaliztli*). Więcej szczegółów znaleźć można w: M. Coe, D. Snow, E. Benson, *Ameryka prekolumbijska*, Warszawa 1997.

273Cywilizacja Majów, istniała w okresie pomiędzy 2000 rokiem przed Chrystusem a 1539 rokiem. Co więcej, zaobserwować można również znaczącą odporność kultury Majów na interakcje z Europejczykami, w latach 1511-1697. W okrojonej formie kultura Majów funkcjonuje do dzisiaj. Olbrzymia rozpiętość czasowa pozwoliła na wyróżnienie trzech okresów trwania: preklasycznego, klasycznego oraz postklasycznego. Głównym ośrodkiem cywilizacyjnym był Półwysep Jukatan, z którego wychodziły kolejne fale ekspansji kolonialnej, sięgające aż do Pacyfiku oraz cofające się na północ w przypadku występowania głębokiego kryzysu cywilizacyjnego. W historii Majów powyższe kryzysy występowały dwukrotnie: w latach 159-250 po Chrystusie oraz w latach 830-950 po Chrystusie. Przyczyny powyższych kryzysów wciąż są nieustalone. Majowie nigdy nie utworzyli jednego scentralizowanego państwa, polegając raczej na dynamicznym systemie miast-państw oraz królestw nieustannie ze sobą rywalizujących. Z tego te powodu byli przedmiotem zainteresowania również innych kultur Ameryki Środkowej, które często interweniowały w wewnętrzne sprawy Majów, jak na przykład interwencja Siyaj K'ak' z Teotihuacano w 378 roku po Chrystusie, w ramach której dokonano wymiany dynastii rządzącej w Tikal, Uaxactun oraz Copan. Jednakże natura tej interwencji wciąż pozostaje nierozpoznana. Współcześnie cywilizacja Majów znana jest z rozwoju architektury, charakteryzującej się wysokimi piramidami stożkowymi. Dodatkowo, jest to jedna z pierwszych kultur, które wprowadziły zero do systemu numerycznego. Natomiast co przyczyniło się do współczesnej rozpoznawalności Majów, jest to opracowanie kompleksowych i cyklicznych kalendarzy, na których podstawie wydedukowano ich prognozę na koniec świata w roku 2012. Więcej szczegółów o cywilizacji Majów: M. D. Coe, *The Maya*, Londyn 2011.

274Cywilizacja Inków istniała pomiędzy XIII a XVI wiekiem na zachodnich wybrzeżach Ameryki Południowej. Udało im się podbić oraz zasymilować wszystkich konkurentów do lokalnej hegemonii. Kultura inkaska charakteryzowała się wysokim stopniem zorganizowania oraz centralizacji. Znana jest z monumentalnych budowli, czego symbolem jest jedno z najbardziej znanych inkaskich miast – Machu Picchu, wysoce efektywnej administracji bazującej na rozbudowanej legislacji oraz systemu wierzeń w pewnej mierze zbieżnej z chrześcijaństwem. A także dość wyjątkowego systemu zapisu danych w postaci węzłów na sznurkach, tak zwane kipu. Więcej szczegółów w: M. E. Moseley, *The Incas and Their Ancestors: The*

regionalne systemy międzynarodowe, o ile można je określić w świecie bez wyraźnie ukształtowanych narodów. Systemy te, mimo że tworzone i obsługiwane przez ludzi charakteryzują się szeregiem odmiennych cech, mechanizmów oraz interpretacji, co powoduje zarysowanie się dość silnej nieciągłości w środowisku globalnym. Idealnym przykładem może być percepcja społecznej roli żołnierza w przypadku różnych systemów. I tak dla Azteków wojownik był rolą zarówno w wymiarze religijnym oraz świeckim, stanowiąc istotną funkcję w ówczesnym społeczeństwie²⁷⁶.

Dla Europejczyków, szczególnie w trakcie transformacji cywilizacji śródziemnomorskiej w cywilizację Zachodu, szczególnie istotny był ideał rycerza bez skazy i zmaży (fr. *sans peur et reproches*), stanowiący podporę i obrońcę społeczeństwa, przede wszystkim w wymiarze świeckim, lecz również i w wymiarze religijnym. Dodatkowo, rycerz, jako główny właściciel i dysponent ziemi stanowił również istotny element struktury społecznej oraz ekonomicznej²⁷⁷. Dla odmiany w Chinach, żołnierz traktowany był jako najniższa funkcja społeczna²⁷⁸. Po drugie, jest to niedorozwinięta sieć infrastruktury krytycznej ograniczającej wymianę pomiędzy poszczególnymi ośrodkami cywilizacji, a wręcz świadomości ich istnienia. Po trzecie, w ramach oddziaływania międzynarodowego stosowane przede wszystkim najbardziej pierwotnych komunikatów w jak najmniejszym stopniu obciążonych kompleksowym kodem kulturowym, co oznacza bezwzględna dominację najprostszych form oddziaływania w sferze *hard Power* Josepha Nye'a, oraz pierwszego oblicza siły Kennetha Bouldinga. Szczególnie widoczne jest to w relacjach międzyregionalnych oraz między cywilizacyjnych, kiedy to w grę wchodziły nie tylko różnice

Archaeology of Peru, Londyn 2001.

275Cywilizacja Azteków istniała w centralnym Meksyku pomiędzy XIV a XVI wiekiem. Lud ten stworzył jedną z potężniejszych federacji, dominujących w tamtym regionie głównie poprzez supremację militarną oraz system sojuszy porównywalny do greckiego systemu polis oraz związków pomiędzy nimi. Była to wysoce zorganizowana kultura, charakteryzująca się typową dla Ameryki Środkowej architekturą oraz kulturą materialną. Współcześni Aztekowie są kojarzeni głównie z dość krwawym systemem wierzeń, zakładającym konieczność cyklicznego składania licznych ofiar z ludzi, głównie w ramach odpłaty bogom za otrzymane dary. Choć współcześnie kwestionuje się ich skalę, masowe krwawe ofiary stanowiły istny punkt każdej azteckiej celebracji religijnej. Więcej szczegółów w: M. E. Smith, *The Aztecs*, Malden 1997.

276Przykładem może być składanie ofiar z pojmanych wojowników wroga, co praktykowano praktycznie od początku obecności tego zwyczaju. Co więcej, część świadectw historycznych wskazuje, że potencjalne ofiary, które okazywały słabość w postaci szloch czy też w postaci innych świadectw utraty kontroli nad własnym ciałem, były traktowane jako zły znak (jęz. nahuatl: *tetlazolmictiliztli*, obraza wobec bogów), usuwane z grona ofiarników oraz zabijane przy wtórze szyderstw. Dodatkowo, nawet po uwolnieniu, część z potencjalnych ofiar wręcz odmawiała wolności. F. D. Duran, *Book of the Gods and Rites and the Ancient Calendar*, Norman 1977, s. 132.

277S. Wrzesiński, *Tajemnice Rycerzy. Życie codzienne śląskich feudalów*, Zakrzewo-Poznań 2008.

278Szczególnie w pierwszych wiekach istnienia w państwowości chińskiej szczególnie sprzed okresu Walczących Królestw, który w pewnym stopniu poprawił niniejszą sytuację. W czasie panowania dynastii Xia, Shang oraz Zhou, funkcja żołnierza przeznaczona była najniższym członkom społeczności, oraz kojarzona była głównie z niskowyszkolonymi oraz słabo uzbrojonymi masami żołnierskimi, dowodzonymi przez niekompetentnych arystokratów, posługującymi się archaicznymi rytuałami prowadzenia wojny. S. B. Griffith, *Introduction* [w:] Sun Tzu, *The Art of War* (tłum. S. B. Griffith), Oxford 1963, s. 23 – 24.

językowe, lecz także różnice religijne oraz kulturalne, a także celowe zakłamywanie własnych motywów w celu uzyskania zakładanych rezultatów.

Przechodząc do analizy siły będącej głównym narzędziem jego formowania, po przeanalizowaniu cyklu rozwojowego poszczególnych kompleksów cywilizacyjnych, wskazać można na trzy podstawowe fazy rozwoju środowiska przedwestfalskiego. Są to odpowiednio: faza pierwotna, faza imperialna oraz faza postimperialna. W tym miejscu należy poczynić jedno istotne spostrzeżenie. Nieciągłość wewnętrzna systemu międzynarodowego oznacza również nieciągłości jego rozwoju. W rezultacie niektóre jego elementy przechodzą wszystkie trzy fazy, jak to miało miejsce w przypadku Europy oraz Indii, lub zatrzymują się na fazie drugiej, jak to miało miejsce w przypadku Chin, lub wręcz na pierwszej, co widać w przypadku Afryki i Ameryki Łacińskiej.

Pierwszą fazą rozwoju oraz ewolucji przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego jest faza pierwotna. Charakteryzuje się ona na dużym rozproszeniem politycznym, ekonomicznym oraz społecznym nie tylko na szczeblu całego systemu, lecz także na poziomie regionalnym oraz lokalnym. Przykładami tej fazy mogą być: system helleński istniejący w Grecji do IV wieku przed Chrystusem, obejmujący okres klasyczny oraz archaiczny w historii Grecji²⁷⁹, a także system hellenistyczny obejmujący basen Morza Śródziemnego oraz Bliski Wschód, zakończony zajęciem Egiptu Ptolomeusza przez wojska rzymskie w roku 30 przed Chrystusem²⁸⁰ oraz epoka sumerska w Mezopotamii, pomiędzy IV a II tysiącleciem przed Chrystusem. Spoza Bliskiego Wschodu i basenu Morza Śródziemnego, okres pierwotny charakteryzował głównie subkontynent indyjski, aż do kolonizacji brytyjskiej w XIX wieku, analogicznie cywilizacje amerykańskie aż do kolonizacji hiszpańskiej, portugalskiej oraz angielskiej w wieku XVI i XVII, oraz cywilizacja chińska, przez dłuższy czas oscylująca pomiędzy fazą imperialną a pierwotną, określaną jako okres upadku władzy centralnej. Epoki te uzyskały niezwykle poetyckie nazwy: Okres Wiosen i Jesieni – od 771 do 476 rok przed Chrystusem²⁸¹, Okres Walczących Królestw – 481 – 221 rok przed Chrystusem²⁸², Epoka Trzech Królestw – 220 – 265 rok po Chrystusie²⁸³ oraz

279B. Bravo, E. Wipszycka, M. Węcowski, A. Wolicki, *Historia starożytnych Greków. Tom II. Okres klasyczny*, Warszawa 2009, s. 23.

280B. Bravo, E. Wipszycka, *Historia starożytnych Greków. Tom III. Okres hellenistyczny*, Warszawa 1992, s. 533.

281Cho-yun Hsu, *The Spring and Autumn Period* [w:] *The Cambridge history of ancient China: from the origins of civilization to 221 BC*, red. M. Loewe, E. L. Shaughnessy, Cambridge, s. 547. Pomimo, że kroniki, stanowiące podstawowe źródło o epoce oraz użyczają jej swej nazwy, rozpoczynają się od roku 722 przed Chrystusem, to historycy uznają za rzeczywisty początek epoki rok 771 przed Chrystusem, kiedy to siedziba królów Zhou przeniosła się do nowej stolicy – Chengzou; po zniszczeniu starej – Haojing.

282M. E. Lewis, *Warring states political history* [w:] *The Cambridge history of ancient China: from the origins of civilization to 221 BC*, red. M. Loewe, E. L. Shaughnessy, Cambridge, s. 587.

283K. S. Wong, *The Transformation of Culture: Three Chinese Views of America*, „American Quarterly”, 1996,

Pięć Dynastii i Dziesięć Królestw – 907 – 960 rok po Chrystusie²⁸⁴. Faza pierwotna, stanowi wbrew pozorom niezwykle skomplikowany układ relacji pomiędzy podmiotami o różnym charakterze zarówno w przestrzeni politycznej, społecznej jak i ekonomicznej. W rzeczywistości zaobserwować można pomieszanie tych relacji aż do punktu, gdy zlewały się one w jedną wspólną sferę aktywności społecznej. Dodatkowo, zaobserwować można także atrofię systemu filtracyjnego pomiędzy poszczególnymi podmiotami, czego przykładem może być sieć greckich wyroczni obsługiwanych przez kapłanów Apollina, z najbardziej znaną wyrocznią w Delfach. W rezultacie następuje wzajemne przenikanie się poszczególnych podmiotów oraz występowanie najdziwniejszych ich konfiguracji.

Przechodząc do opisu niniejszej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, rozważania zostaną rozpoczęte od analizy konstrukcji podmiotowości międzynarodowej. Charakteryzowała się ona szeregiem wyznaczników. Po pierwsze, w przypadku podmiotów funkcjonujących w ówczesnym środowisku międzynarodowym należy wskazać na olbrzymią rolę więzów krwi rządzących ich istnieniem i funkcjonowaniem. Mary Kaldor stwierdziła, że w tamtym okresie charakterystyczne jest prowadzenie tak zwanej *polityki tożsamości* (ang. *identity politics*) przejawiająca się w autopercepcji, jako wspólnoty obywateli o wspólnym korzeniu etnicznym niż członków²⁸⁵. Po drugie zarówno władcy jak i poddani wykazywali osobisty stosunek względem podmiotu, do którego przynależeli. We wczesnym średniowieczu wykształciła się idea *patrimonium*²⁸⁶, głosząca że władca jest wręcz właścicielem całości podmiotu, zarówno w wymiarze kontroli geopolitycznej jak i legitymizacji tejże kontroli. Innym sposobem jest wskazany w monografii Thucydidesa²⁸⁷, identyfikowanie podmiotów poprzez więź społeczną, jak na przykład *Ateńscy* czy *Lacedemońscy*. Po trzecie, organizacja wewnętrzna podmiotu, nawet w przypadku reżimów uznanych za szczególnie despotyczne czy krwawe, zakładała dość dużą autonomię średnich oraz niższych sfer społeczeństwa, a także zwiększenie poziomu autonomii w stosunku od odległości od centrum politycznego danego podmiotu. Idealny przykładem tego typu, może być zaangażowanie poszczególnych rodzin szlacheckich w zainicjowanie oraz podtrzymanie

nr 48(2), s. 227.

284Więcej szczegółów odnośnie epoki: *Five Dynasties and Ten Kingdoms*, red. P. Lorge, Hong Kong 2011.

285M. Kaldor, *New (...)*, s. 80.

286Jest to pojęcie prawne zaczerpnięte z łaciny, w powszechnym użytku oznaczający dwie rzeczy. Po pierwsze, jest to: „otrzymywany w spadku majątek, najczęściej ojca, przekazywany najstarszemu synowi lub całej jego rodzinie; ojcowizna”. Po drugie, „terytorialna jednostka feudalna, w której rolę właściciela i opiekuna sprawuje jedna osoba lub jej ród”. *Patrymonium*, „Słownik Języka Polskiego”, 2016, URL: <http://sjp.pl/patrymonium>, [dostęp: 27.11.2016].

287Thucydides, *Wojna Peloponeska* (tłum. K. F. Kumaniecki, R. Turasiewicz), Warszawa 2004. W tym kontekście należy szczególną uwagę zwrócić na fakt, że pomimo koncentracji na najwyższym poziomie agregacji, Thucydides postrzega podmioty uczestniczące w konflikcie w kategoriach wspólnoty krwi znacznie ściślejszej niż współczesne narody.

wojny stuletniej pomiędzy Anglią a Francją, toczonej w latach 1337 – 1453²⁸⁸. Po czwarte, aby skontrolować powyższe rozwarstwienie imperiów oraz podmiotów, podmioty fazy przedwestfalskiej szczególną troską otaczały osoby władców, sprawujących najwyższe funkcje państwowe, nawet otaczając ich pewną formą kultu.

Próba ustalenia jednolitego systemu wierzeń powodowała wiele niesnasek, przede wszystkim z diasporą żydowską, szczególnie w przypadku dynastii Seleucydów, która zmagać się musiała z powstaniem Judy Machabeusza²⁸⁹. Do tego grona zaliczyć można także władcę Inków oraz Azteków, którzy z racji sprawowanych funkcji odbierali od poddanych boską cześć²⁹⁰, a także cesarza chińskiego, którego najważniejszym tytułem był *Syn Nieba* (chin. 天子, *Tiānzi*)²⁹¹. Drugą było wykazanie pokrewieństwa najczęściej pomiędzy osobą sprawującą władzę a bóstwem. Dla przykładu, Juliusz Cezar legitymizował się pokrewieństwem z Afrodytą / Wenus²⁹², a z kolei królowie z dynastii Kapetyngów wywodzili swój ród od Maryi, matki Jezusa²⁹³. W podobny sposób swoją władzę wzmacniał Hong Xiuquan, przywódca rebelii tajpingów w Chinach w latach 1851 – 1864, określający się jako młodszy brat Jezusa²⁹⁴. Interesującym przykładem może być legitymacja przywódców dwóch największych religii monoteistycznych oraz buddyzmu.

W przypadku Kościoła Rzymskokatolickiego, można wskazać na sprawowania funkcji ustanowionej przez fundatora religii, której ciągłość sięga niemal dwóch tysięcy lat wstecz aż

288 *Wojna stuletnia*, „Encyklopedia PWN”, 2016, URL: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wojna-stuletnia;3997516.html>, [dostęp: 28.11.2016].

289 Pełne opracowanie stosunków pomiędzy Żydami a Grekami w starożytnej Palestynie, znaleźć można w M. Hengel, *Judaism and Hellenism. Studies in their encounter in Palestine during the early hellenistic period* (tłum. J. Bowden), Eugene 2003.

290 Zgodnie z wskazaniami inkaskiej mitologii, założyciel inkaskiej dynastii, Manco Cápac był synem albo boga Wirakoczy (legenda o braciach Ayar) albo boga Inti (legenda o Manqu Qhapaq and Mama Ocllo). Symbolem boskiego pochodzenia była złota włócznia, występująca w obu podaniach. Więcej szczegółów: P. S. de Gamboa, *History of the Incas*, Lexington 2013, s. 29 – 40. W przypadku Azteków, należy wskazać, że władca, któremu przysługiwał tytuł *huey tlatoani* (język nahuatl, oznacza: „ten który mówi”), jest to tytuł władcy oznaczający nie tylko władcę politycznego, ale także pewną formę deifikacji osobowej. Więcej szczegółów: D. Carrasco, S. Sessions, *Daily life of the Aztecs*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2011, s. 133 – 166.

291 J. L. Dull, *The Evolution of Government in China* [w:] *Heritage of China: Contemporary Perspectives on Chinese Civilization*, red. P. S. Roop Berkeley, Los Angeles, Londyn 1990, s. 56 – 67.

292 Swetoniusz, *The life of Julius Caesar* [w:] *Swetoniusz, Lives of the twelve ceasars*, Cambridge 2013, URL: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Julius*.html#6, [dostęp: 28.11.2016], punkt 6.

293 Wynika to z apokryficznej historii o podróży Maryi na tereny ówczesnej Francji, a także dążeniu stosunkowo młodej dynastii do podkreślenia własnej legitymacji każdego fragmentu chrześcijańskiej mitologii. Przy czym w odróżnieniu od antycznych mitów, które pozostawiały szeroką gamę możliwości wynikających z nieostrej granicy pomiędzy *sacrum* a *profanum*. W przypadku świata chrześcijańskiego, możliwości te były ograniczone, poprzez dość precyzyjnie określoną opowieść o Jezusie, pozostawiając niewiele możliwości *włączenia się* do rodziny, a z drugiej strony – potężnego strażnika doktryny. Z tego też powodu narracja tego typu opierała się na niedomówieniach oraz poszlakach, czego dowodem może być konstrukcja katedry Notre Dame w Paryżu, po objęciu tronu przez protoplastę rodu.

294 J. K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa-Gdańsk 2004, s. 189.

do czasów życia Jezusa z Galilei oraz pierwszego przywódcy rodzącego się kościoła – świętego Piotra. Pomimo różnego rodzaju zawirowań²⁹⁵, historycy uznają że linia sukcesji katolickich przywódców ciągnęła się nieprzerwanie przez cały okres trwania Kościoła Rzymskokatolickiego. W tym ujęciu można wskazać na fakt nieprzerwanej sukcesji apostołskiej²⁹⁶, a co za tym idzie legitymacji do sprawowania władzy nad organizacją. W przypadku islamu, sytuacja była znacznie bardziej kontrowersyjna. Zamiast ustalonej sukcesji, po śmierci fundatora doszło do konfliktu pomiędzy zwolennikami różnych opcji wyboru bezpośredniego następcy Proroka doprowadzając do podziałów w świecie islamu na sunnitów oraz szytów. W rezultacie, w przeciwieństwie do Kościoła Rzymskokatolickiego, struktura islamu jest niezwykle zdywersyfikowana, co uniemożliwiło wypełnienie funkcji regulacyjnych analogicznych do papieża w Europie²⁹⁷.

Ostatnim wielkim systemem religijno-filozoficznym jest buddyzm, wykazujący się dość specyficzną legitymacją przywódców religijnych. W związku ze specyficzną konstrukcją podłoża ideologiczno-filozoficznego, szczególnie przesunięciem ze sfery metafizyki w świat materialny²⁹⁸. W tym kontekście, jednym z przywódców ważniejszych sekt buddyzmu odmiany tybetańskiej, dalajlamy. Jest to tytuł który ustanowiono w 1578 roku, przez Mongolskiego wodza Altan-chana²⁹⁹, w trakcie jego spotkania z buddyjskim lamą Sonam

295Największym kryzysem sukcesyjnym papieża była tak zwana *Wielka Schizma Zachodnia*, kiedy to z powodu konfliktów w świecie chrześcijańskim istniały trzy linie sukcesji papieskiej (obediencji): awiniońska – Klemens VII (1378 – 1394) oraz Benedykt XIII (1394 – 1417[1422]); rzymska – Urban VI (1378 – 1389), Bonifacy IX (1389 – 1404), Innocenty VII (1404 – 1406), Grzegorz XII (1406 – 1417) oraz pizańska – Aleksander V (1409 – 1410) i Jan XXIII (1410 – 1415). Schizmę zakończyło konklawe przeprowadzone w ramach soboru w Konstancji, który wyłonił papieża Marcina V (1417 – 1431), ponownie skupiającego legitymację wszystkich linii sukcesyjnych.

296Przejawiało się to głównie w precyzyjnym uznaniu linii papieskiej sukcesji za obowiązującą. Wiązało się to z działaniem, często retroaktywnym, polegającym na wyodrębnieniu głównej, legitymowanej linii sukcesji apostołskiej, a także delegitymizacja pozostałych linii sukcesyjnych (obediencji). Przejawiało się to z ponownym wykorzystaniem imion wraz z numerami porządkowymi przez późniejszych papieży, w tym uznanych za antypapieży, członków obediencji awiniońskiej i pizańskiej. Nie oznacza to automatycznego wymazania ich z kart historii, co oznacza możliwość dokonania analizy tych *pontyfikatów* z wykorzystaniem metod przypisanych naukom historycznym.

297Współczesne struktura politycznego islamu, skonstruowanego analogicznie do mozaiki protestanckich sekt powstałych po Reformacji. W tym kontekście można wskazać, że brak centralnej instytucji w postaci ekwiwalentu instytucji papieża, spełniającego rozmaite funkcje, wśród których najważniejszą jest funkcja regulacyjna oraz legitymizacyjna zmian społecznych. W rezultacie, rzymski katolicyzm dysponuje *balastem*, który ogranicza oraz spowalnia postęp społeczny, jednak w przypadku jego zaistnienia, uniemożliwia regres, na przykład w kwestii ubioru kobiecego. W przypadku wyznań tej instytucji pozbawionych, przewagę uzyskują tendencje dezintegracyjne polegające na różnorodnej interpretacji podstawowych prawd wiary oraz wynikających z nich norm społecznych. Rezultatem tej dychotomii jest pojawienie się na łonie tych konfederacji zarówno grup szczególnie progresywnych, jak i wyjątkowo konserwatywnych. Więcej szczegółów: Amin Maalouf, *Rozregulowany świat. O kryzysie naszych cywilizacji*, (tłum. W. Prażuch), Warszawa 2011, s. 158 – 168.

298Więcej szczegółów na temat historii, doktryny oraz wartości buddyzmu znaleźć można w: D. Keown, *Buddyzm. Bardzo krótkie wprowadzenie*, Warszawa 1997.

299Altan chan, władca Mongołów, żyjący w latach 1507-1582, szcycący się pochodzeniem od Kubilaj chana, zjednoczył plemiona mongolskie próbując odrestaurować świetność imperium Mongołów z czasów dynastii Yuan. W 1551 roku, zakończył konsolidację plemion mongolskich, wywierając rosnącą presję na Chiny jak i

Gjaco³⁰⁰, lecz w retrospektywnie przypisano go dwóm jego poprzednikom³⁰¹. W kwestii sukcesji, w odróżnieniu od pozostałych przypadków, nie wybierany jest następca, ale wręcz ten sam dalajlama. Jest on wybierany po śmierci poprzednika spośród specjalnie wyselekcjonowanych dzieci, które muszą przejść specjalną procedurę³⁰².

Po piąte, przedwestfalskie podmioty są zróżnicowane pod względem genetycznym, formalnym oraz merytorycznym. W ich skład wchodzi imperia o charakterze psychospołecznym oraz kolonialnym, monarchie, księstwa, republiki, lenna oraz chanaty. Poza tym funkcjonują także różnorodne, również nieterytorialne podmioty takie jak zakony, w tym zakony rycerskie, gildie kupieckie, kościoły i grupy wyznaniowe, a także poszczególne jednostki konstruowane na podstawie więzów krwi w postaci poszczególnych jednostek o charakterze rodzinnym, takim jak dynastie. W analizie środowiska międzynarodowego, są dwa kluczowe elementy, które generują specyfikę przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Pierwszym jest zjawisko, które określić można jako *fasetkowość*. W tym wymiarze, można stwierdzić, że istnieje znacząca grupa podmiotów międzynarodowych, które przy zachowaniu własnej esencji, wykazują odmienne cechy oraz funkcjonalność po umieszczeniu w innych kontekstach polityczno-społecznych. Idealnym przykładem tego typu mogą być zakony rycerskie, takie jak Zakon Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, zwany popularnie *Zakonem Krzyżackim* czy też Suwerenny Rycerski Zakon Szpitalników Świętego Jana, z Jerozolimy, z Rodos i z Malty, czyli *joannici*, które funkcjonowały jako państwa, dysponujące własnym terytorium, jednocześnie poza nimi funkcjonowały one jako organizacje transnarodowe. W rezultacie analizowane podmioty wykazują olbrzymią różnorodność oraz zmienność co znacznie utrudnia analizę politologiczną. Drugim jest olbrzymi potencjał interpenetrowalności poszczególnych podmiotów, posuwający się niekiedy do niemożliwości odróżnienia jednych podmiotów od innych. Często związki te budowane są na podstawie osobowych relacji pomiędzy poszczególnymi decydentami, jak można określić pozycję Thucydidesa, którego rodzina

Tybet. W 1529, 1530, 1542 oraz 1551 roku niepokoił łupieżczymi wyprawami terytoria podległe dynastii Ming, oblegając Beijing oraz pałac jego przedmieścia. Walki zakończyły się pokojem w roku 1571, kiedy to cesarz Longqing, dwunasty z dynastii Ming, przyznał mu tytuł *Shunyi Wang*, czyli *Posłusznego oraz Praworządnego Króla*. W historii zapisał się także patronatem nad akcją rozprzestrzeniania buddyzmu wśród plemion mongolskich oraz ustanowieniem tytułu dalajlamy w 1577 roku. Dodatkowo, jego prawnuk, Yonten Gyatso, został ustanowiony czwartym dalajlamą. Więcej szczegółów odnośnie relacji pomiędzy Mongołami a Tybetem: T. Laird, *The Story of Tibet: Conversations with the Dalai Lama*, Nowy Jork 2007, s. 141 – 146.

300Tamże, s. 125 – 154.

301Tamże, s. 125 – 154.

302Specyficzna oraz zawiła procedura wynika ze specyficznej metafizycznej charakterystyki osoby dalajlamy, nie jako oddzielnego bytu, lecz jako reinkarnacji pierwszego dalajlamy. W związku z powyższym, poszukiwanie, rozpoznanie oraz ostateczna intronizacja związana jest z konieczną weryfikacją tożsamości, poprzez potwierdzenie wspomnień, przymiotów oraz cech charakterystycznych dla zmarłego poprzednika.

posiadała kopalnie złota w Tracji co przekładało się na jego pozycję w politycznej strukturze Aten³⁰³, czy też dość powszechna unie personalne oraz osobiste antypatie pomiędzy nie tylko władcami, ale także przedstawicielami niższej arystokracji³⁰⁴. Współistnienie różnych podmiotów powoduje konflikty kompetencyjne pomiędzy nimi, odnoszące się do kwestii zarówno istotnych – jak zasady sprawowania władzy (spór o inwestyturę)³⁰⁵ - oraz nieistotnych, jak zasady precedencji dyplomatycznej³⁰⁶.

Po szóste, niezależnie od powyższych czynników, podmioty generacji przedwestfalskiej charakteryzują się znacznym stopniem wewnętrznej niestabilności. Można wręcz pokusić się o stwierdzenie, że kryzys jest permanentnym stanem funkcjonowania przedwestfalskiej podmiotowości międzynarodowej. Kryzysy te generowane są głównie przez trzy mechanizmy. Pierwszym jest słabość mechanizmów przywódczych. Szczególnie było to widoczne w postaci albo nadmiernych ambicji władców, albo braku przymiotów niezbędnych do sprawowania funkcji przywódczych. Drugim, są kryzysy generowane przez klęski i katastrofy naturalne. Trzecim mechanizmem są kryzysy generowane przez aktywność ludzką, takie jak porażka wojenna, kryzys finansowy, czy niepokoje społeczne. Podsumowując, podmioty charakterystyczne dla pierwotnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego charakteryzowały się wewnętrzną słabością oraz wzajemną przenikliwością.

Zakres przedmiotowy środowiska międzynarodowego również odbiegał od późniejszych standardów. Zasadniczo wykazywał olbrzymie zróżnicowanie oraz katalog spraw poruszanych, głównie z powodu niewielkiego rozmiaru zaangażowanych podmiotów. Zakres przedmiotowy fazy pierwotnej przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego kształtowany jest przez cztery podstawowe mechanizmy: brak efektu skali, interpenetrowalność, konflikt oraz kwestię zasobów. Po pierwsze, jest to niewielki rozmiar

303Przyjmuje się, na podstawie zapisów w jego monografii, jak i w innych źródła z epoki (Herodot), można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że Thucydides miał rodzinne powiązania zarówno z tracką arystokracją, w związku z posiadaniem kopalni złota Scapté Hylē oraz spokrewniony z Miliadesem oraz Kimonem, przywódcami stronnictwa arystokratycznego oraz radykalnej demokracji w Atenach. Twórca potęgi rodu, jak i ojcem Thucydidesa był Olorus.

304Przykładem takich sporów o charakterze klanowym, które miały znaczenie dla kształtu oraz kursu historii może być spór o hrabstwo Artois pomiędzy Mahaut (Matyldą) d'Artois (1267 – 1329) a Robertem III d'Artois (1287 – 1342), pośrednio miał wpływ na wybuch wojny stuletniej. Fabularyzowaną oraz podkoloryzowaną wersję historii tej historii zaprezentował Maurice Durand w cyklu *Królowie przekleci*. Inną postacią może być jedna z najważniejszych sił sprawczych Wojny Dwóch Róż (1455 – 1485), może być wskazany Richard Neville (1428 – 1471), szesnasty hrabia Warwick, zwany również *Twórcą Królów* (ang. *Kingmaker*).

305Kwestią kluczowym konfliktu pomiędzy papieżem oraz cesarzem była procedura mianowania lenników niższej rangi, w tym również sprawowanie nad nimi nadrzędnej kontroli.

306W tym kontekście wskazać można liczne konflikty odnoszące się do kolejności podejmowania przedstawicieli dyplomatycznych poszczególnych władców. Jako anegdotę można wskazać na wybudowanie dodatkowych wejść do sali audiencyjnej, aby przedstawiciele zwaśnionych podmiotów mogli wejść do niej jednocześnie i nie będąc zmuszonym do przepuszczenia adwersarza w drzwiach.

podmiotów międzynarodowych. W tym ujęciu rozmiar podmiotu oznacza dostępność dóbr i usług nie tylko w zakresie podstawowym, niezbędnym do fizycznego przetrwania jednostki, ale także większych grup społecznych. Po drugie, jest to wzajemna interoperowalność podmiotów międzynarodowych. Jak wspomniano, podmioty, zwłaszcza zlokalizowane w bliskiej przestrzeni fizycznej. W wyniku tego *wciśnięcia* podmiotów w siebie nawzajem zaobserwować można szereg interakcji, które współczesna politologia określa jako wzajemna penetracja. Po trzecie, jest to dominacja konfliktu w fazie pierwotnej przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. W tym kontekście, posługując się terminami ukutymi przez Bolesława Balcerowicza, *infrastruktura pokoju*³⁰⁷ była wciąż znacznie mniej rozwinięta oraz użyteczna niż analogiczna *infrastruktura wojny*³⁰⁸. Po czwarte, jest to kwestia obfitości zasobów niezbędnych do podtrzymania istnienia danego podmiotu międzynarodowego. Jest to czynnik niezwykle podobny do pierwszego. Jednak o ile w tamtym przypadku odnosił się on do konieczności wyjścia z własnego terytorium, to w tym odnosi się do określenia kierunków oraz intensywności relacji w poszczególnych zakresach przedmiotowych oraz terytorialnych.

Podsumowaniem niniejszego akapitu będzie próba zidentyfikowania nadrzędnych mechanizmów sterujących środowiskiem międzynarodowym, w pierwotnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Na podstawie analizy materiałów historycznych, wskazać można na istnienie trzech podstawowych mechanizmów kontrolnych. Pierwszym jest mechanizm równowagi sił. Jest to jeden z najstarszych oraz najprostszych mechanizmów sterowania środowiskiem międzynarodowym. W skrócie rzecz ujmując, polega on na formowaniu koalicji wymierzonych w największy podmiot całego systemu w celu zrównoważenia jego możliwości. W przypadku tej fazy bloki te powoływane były jedynie na krótki okres oraz podległy dość poważnym fluktuacjom, zwłaszcza w kontekście zmieniających się kolei wojny, o czym można się przekonać na przykład studiując historię rozwoju i upadku Związku Ateńskiego podczas wojny peloponeskiej³⁰⁹. Drugim jest

307W jej skład wchodzi następujące elementy: polemologia (nauka o pokoju, dziedzina naukowa), międzynarodowe prawo publiczne, środki budowy zaufania, traktatowe ograniczanie oraz kontrola zbrojeń, system regionalnych ugrupowań integracyjnych oraz bezpieczeństwa, a także transnarodowe organizacje o charakterze humanitarnym, jak Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża. Charakterystyka tej sieci oraz powiązań pomiędzy jej elementami: B. Balcerowicz, *O pokoju, o wojnie. Między esejem a traktatem*, Warszawa 2013, s. 227 – 234.

308W jej skład wchodzi następujące elementy: nauka o wojnie i studia strategiczne, rozbudowy system szkolnictwa wojennego, sfera doktryn strategicznych oraz doktryn wojskowych, siły wojskowe, zjawisko wyścigu zbrojeń, wyrażone głównie wzrostem relatywnej wielkości budżetów obronnych, sieć baz wojskowych, szczególnie rozlokowana w zapalnych rejonach świata oraz sieć sojuszy militarnych. Charakterystyka tej sieci oraz powiązań pomiędzy jej elementami: B. Balcerowicz, *O pokoju, o wojnie. Między esejem a traktatem*, Warszawa 2013, s. 234 – 242.

309W tym kontekście wskazać można na trzy fazy istnienia sojuszu skoncentrowanego wokół Aten. Pierwszy etap, tak zwany Związek Delijski, funkcjonował pomiędzy 477 a 454 rokiem przed Chrystusem.

mechanizm dyplomacji. Z wymienionych wcześniej mechanizmów, jest on oparty o sferę *soft Power*, a więc operuje niematerialnymi zasobami, takimi jak wartości kulturalne, osobista charyzma oraz normy prawne. W tym miejscu szczególne znaczenie mają tak zwane dyplomatyczne misje specjalne, przedstawiciele administracji centralnej, w tym głów państw oraz rządów, mających na celu wypracowanie obustronnie korzystnego porozumienia, na przykład zakończenia wojny³¹⁰. Instytucje bardziej stałe, takie jak ambasady, organizowane były głównie w bardziej scentralizowanych podsystemach, jak na przykład starożytna Grecja³¹¹. Nawet jednak w tym przypadku, funkcjonalność tych placówek dyplomatycznych ograniczona jest w zakresie funkcjonalnym zarówno przedmiotowo – poprzez skoncentrowanie się na kwestiach związanych z dzisiejszą opieką konsularną, jak i finansowo – poprzez przerzucenie ciężaru finansowania tej działalności na przedstawicieli zajmujących się realizacją tych funkcji, w tym na obywateli państwa goszczącego wykazujących sympatię względem państwa wymagającego pomocy konsularnej³¹². Trzecim jest mechanizm wojny. Zostanie on przybliżony w trzecim rozdziale, lecz w kontekście przedwestfalskiego środowiska w fazie pierwotnej można wskazać na kilka istotnych cech. Po pierwsze, wojna skupia się na bitwie, a więc bezpośrednim starciu dwóch armii. Po drugie, wojna jest procesem konsumującym olbrzymie ilości zasobów składających się na potencjał wojującego podmiotu, nie tylko bezpośrednio, poprzez konieczność wystawienia, wyżywienia oraz uzbrojenia sił zbrojnych, a także pośrednio, a więc straty wynikające z odkształcenia szlaków handlowych, zdjęcie z rynku pracy dużej liczby ludzi w wieku produkcyjnym oraz osłabienie

Funkcjonował on na zasadach suwerennej równości wszystkich członków, którzy prowadzili działania przeciwko ekspansji perskiej, a w drugim rządzie także spartańskiej. Druga faza obejmowała okres 454 – 404 rok przed Chrystusem, określić można jako Imperium Ateńskie, scentralizowane i zhierarchizowane, w ramach którego mniejsi sojusznicy cieszyli się coraz bardziej ograniczoną autonomią. Trzecia faza to Drugi Związek Morski, istniejący w latach 378 – 355 rok przed Chrystusem, i stanowił cień dawnej świetności, nie będąc w stanie zdominować nie tylko całej Hellady, ani nawet basenu Morza Egejskiego. W rezultacie poszczególne fazy trwały odpowiednio: dwadzieścia trzy lata, pięćdziesiąt lat oraz dwadzieścia trzy lata, co porównując do okresu trwania NATO (sześćdziesiąt siedem lat) wydaje się relatywnie krótkim okresem.

310Wojna była jednym z głównych pól aktywności dyplomatycznej. Zarówno jej przygotowanie, jak i zakończenie. W pierwszym przypadku, najwcześniejszy akt współpracy militarnej datuje się na okolice 3100 roku przed Chrystusem, kiedy to zawarto traktat o wzajemnej pomocy pomiędzy sumeryjskimi państwami-miastami Lagas i Ummą. W drugim przypadku można wskazać na traktat pokojowy pomiędzy faraonem Ramzesem II a królem Hetytów, Hattusilisem III z roku 1296 przed Chrystusem. B. Surmacz, *Śłużba dyplomatyczna i konsularna* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 172.

311Nie były to *sensu stricto* stałe placówki dyplomatyczne, te pojawiły się dopiero w okolicach XV wieku w Europie, jednakże w związku z etosem służby publicznej, przedstawicielami dyplomatycznymi byli najczęściej, majątni obywatele polis reprezentowanego (posłowie) lub goszczącego, którzy przy pomocy własnego majątku, realizowali publiczne cele polityki międzynarodowej. J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2006, s. 417.

312W tym kontekście, przedstawiciele dyplomatyczni w starożytnej Grecji, realizowali głównie dwie podstawowe funkcje. Po pierwsze, sprawowali oni opiekę nad podróżującymi obywatelami reprezentowanego polis, przebywającymi w polis goszczącym, w tym poselstwami. Po drugie, zajmowali się udzielaniem pomocy materialnej oraz prawnej względem obywateli polis reprezentowanego, którzy będą jej potrzebować. J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2006, s. 417.

politycznej koherencji ośrodków politycznych. Po trzecie, w przypadku pierwotnej fazy środowiska przedwestfalskiego można wskazać decydującą rolę czynników losowych, takich jak przypadek oraz psychofizyczna kondycja dowódców, oficerów oraz szeregowych żołnierzy. W tym kontekście szczególnie dużą rolę można przypisać pysze oraz arogancji, która nierzadko doprowadziła do roztrwonienia potencjalnej przewagi. Jednym z koronnych przykładów tego typu może być katastrofalna ateńska ekspedycja do Syrakuz z lat 415 – 413 przed Chrystusem³¹³. Po czwarte, w wielu przypadkach wojna miała też wymiar kulturalno-cywilizacyjny. Powyższa trójca: równowaga sił³¹⁴ – dyplomacja – wojna stanowiła podstawową siłę napędową stosunków w wymiarze przedwestfalskim w jego fazie pierwotnej.

W niniejszej fazie siła był zjawiskiem charakteryzującym się trzema istotnymi cechami. Po pierwsze, siła w tej fazie stosunków międzynarodowych była wbrew pozorom w pierwotnym znaczeniu wartością kulturalną oraz polityczną, a dopiero wtórnie stanowiła element potencjału materialnego. Jest to szczególnie widoczne w historii Izraela zapisanej na kartach Biblii, gdzie wyprawy wojenne każdorazowo poprzedzane były obrzędami religijnymi, mającymi na celu przygotowanie wojowników oraz potwierdzenie pozycji religijnej uczestników³¹⁵. Analogiczne rytuały oraz moralna podbudowa obecne były również w innych regionalnych podsystemach. Dla przykładu, jednym z nadrzędnych celów podbojów

313 Wyprawa sycylijska, prowadzona pod wodzą Nikiasza oraz Demostenesa, jest uznawana za największą militarną klęskę Aten w czasie wojny peloponeskiej oraz punkt zwrotny, po którym klęska Związku Morskiego była definitywnie przesądzona. Co więcej, w ramach ekspedycji poniesiono olbrzymie straty, rzędu około dziesięciu tysięcy ateńskich hoplitów, tysięcy sojuszników i ponad dwustu triem (wraz z doświadczonymi załogami), co spowodowało, że współczesnych najbardziej zdumiała długość oporu Aten po tej klęsce. Więcej szczegółów o nieszczęśliwej ekspedycji znaleźć można w: D. Kagan, *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, Ithaca 1981.

314 D. Kondrakiewicz, *Równowaga sił w późnowestfalskim ładzie międzynarodowym* [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008, s. 249 – 271.

315 Szczególnego znaczenia w tym kontekście nabiera ewolucja na pół mitycznej struktury władzy politycznej, zarówno przed niewolą egipską jak i pomiędzy wyjściem z Egiptu a niewolą babilońską. W tym kontekście można wskazać na początkowe znaczenie charyzmatycznych liderów, spełniających zarówno rolę przywódców politycznych jak i religijnych, począwszy od patriarchów – Abrahama, Izaaka oraz Jakuba, a skończywszy na Mojżeszu. W tym kontekście sprawowanie władzy zarówno władzy politycznej jak i religijnej postrzegano jako przedłużenie woli Boga, a co za tym idzie, nie poddawano formalnej instytucjonalizacji kwestii wyboru osoby do piastowanego urzędu, zakresu kompetencji, ani sposobu weryfikacji ich efektywności. Dla przykładu, pomimo że w przypadku Mojżesza i Aarona, temu drugiemu przypisywano tytuł kapłański, obaj bracia zastępowali się nawzajem na własnych stanowiskach. Podobny styl zarządzania prezentowano również w epoce sędziów – charyzmatycznych przywódców polityczno-religijnych, sprawujących ogólnonarodowe przywództwo w okresach kryzysowych. Sytuacja zaczęła się zmieniać w przypadku ustanowienia władzy królewskiej, co spotkało się z ambiwalentną reakcją autorów Pisma Świętego wskazujących z jednej strony na korzyści polityczne, rozumiane jako scementowanie różnorodnych grup o charakterze plemiennie-klanowym z których składał się ówczesny Izrael, z drugiej, na zwiększenie dystansu pomiędzy szeregowymi członkami wspólnoty a Bogiem, dokładając co najmniej dwa ogniwa pośrednie: króla oraz kapłana/proroka. W tym kontekście można wskazać na pary król i jego prorok, jak na przykład Dawid – Natan, czy też Achaz – Izajasz. Król, reprezentujący władzę polityczną zasięgał rady proroka, odczytującego wolę Boga. Oznacza to, że pełnię efektywności przyniesie jedynie koordynacja własnych działań. W przypadku rozdzwiku, podmiot czeka dezintegracja.

azteckich było uzyskanie wystarczającej liczby jeńców aby podtrzymać naturalny cykl przyrody związany ze Słońcem³¹⁶. Po drugie, nie istniała wspólna płaszczyzna dla całego systemu globalnego, a często nawet w obrębie jednego podsystemu regionalnego, co w istocie oznaczało skierowanie siły do wewnątrz podmiotów ją wykorzystujących. Dla przykładu, legitymacja oraz boskie powinowactwo faraona wprawdzie były powszechnie uznawane oraz akceptowane przez społeczność Egiptu, jednak w środowisku międzynarodowym, w relacjach z podmiotami o kulturze hetyckiej, babilońskiej, czy co bardziej widoczne, hebrajskiej, legitymacja ta odgrywała marginalną rolę, czy wręcz działała w sposób kontrproduktywny. Po trzecie, siła wchodzi w dość znaczne interferencje z otoczeniem międzynarodowym, zarówno w wymiarze geofizycznym jak i instytucjonalnym, co w konsekwencji powoduje dość szybkie jej zużycie. Ważniejszymi przykładami ubytków mogą być: choroby, niedostateczna opieka lekarska and rannymi, głód, dezercje, a także warunki klimatyczne, nie tylko w wymiarze pogodowym, ale także warunki klimatyczne krańcowo cięższe niż w państwie pochodzenia³¹⁷. W rezultacie siła ulega rozproszeniu w na tyle poważnym stopniu, że jej efektywność maleje proporcjonalnie do odległości od podmiotu wykorzystującego.

Drugą fazą rozwoju oraz ewolucji przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego jest faza imperialna. Charakterystycznym rysem tej konstrukcji społecznej jest obecność imperium, i to nie tylko w formie szczególnie potężnych jednostek geopolitycznych³¹⁸ lub rozgałęzionych scentralizowanych struktur o charakterze ekonomiczno-społecznym, określonych mianem imperiów kolonialnych³¹⁹. W tym kontekście imperium charakteryzowała się szeregiem wyznaczników, przez co stanowią unikalny sposób organizacji rzeczywistości międzynarodowej. W swej istocie imperium uniwersalne, bo o nim jest w tym miejscu mowa, występowało wyłącznie w dwóch przypadkach. Pierwszym było imperium rzymskie, istniejące w okresie pomiędzy 27 rokiem przed Chrystusem aż do 476

316W kontekście ofiar z ludzi, szczególne założenie ma przekonanie o szczególnej roli krwi, jako boskiego daru, powodującego ożywienie materii oraz powstanie świata ludzi oraz zwierząt, analogiczne do przekonań Hebrajczyków. O ile jednak tradycja żydowska postrzegala krew jako dar Boga, czy wręcz Jego łaskę, która wymaga specjalnego traktowania i za którą obdarowani nie są w stanie odpłacić, o tyle tradycja aztecka żąda kontynuowania boskiego dzieła stworzenia poprzez aktywne włączenie się do cyklu i dalsze rozlewanie krwi traktowanej jako podstawowe paliwo niezbędne do jego dalszego funkcjonowania. B. Nicholson, *Handbook of Middle American Indians*, Austin 1971, s. 402.

317Idealnym przykładem jest starożytny Egipt, którego witalne regiony, zlokalizowane w dolinie Nilu otoczone były olbrzymimi połaciami pustyni, której przebycie było niezbędne do podjęcia militarnej interakcji z Babilończykami, Hetytami czy też Libijczykami.

318Dobrym przykładem takiego podmiotu jest Imperium Achamenidów, niekiedy określane jako pierwsze hipermocarstwo na świecie, skonstruowane na bazie sojuszu persko-medyjskiego, który przejął imperium babilońskie i przeprowadził ekspansję aż do Egiptu, Indii oraz bram Grecji.

319Dobrym przykładem takiego podmiotu jest Imperium Brytyjskie, nie dysponujące wystarczającą bazą demograficzną do prowadzenia ekspansji, lecz prowadzącą intensywną transformację gospodarki w celu zwiększenia jej efektywności. Mechanizm ekspansji polegał raczej na ustanawianiu powiązań ekonomicznych oraz handlowych, niż na bezpośredniej dominacji polityczno-militarnej.

roku po Chrystusie, kiedy to pod naporem plemion barbarzyńskich upadło imperium zachodniorzymskie³²⁰. Drugim było imperium chińskie istniejące niemal przez cały okres wyodrębnienia Chin jako indywidualnego podmiotu geopolitycznego, od czasu na połę mitycznej dynastii Xia, ukonstytuowanej w roku 2070 przed Chrystusem³²¹, aż do okresu wojen opiumowych w latach 1839 – 1860, gdzie faktycznie zakwestionowano chińską hegemonię, jednak cesarstwo zostało ostatecznie zlikwidowane w roku 1911. Okres trwania imperium był przerywane czasami rekultywacji przedwestfalskiej fazy pierwotnej, scharakteryzowanym w poprzedniej części niniejszego podrozdziału.

W tym kontekście można przywołać dwa dodatkowe przykłady, które na pozór są jakościowe tożsame z Chinami i Rzymem, jednak w rzeczywistości podobieństwo to jest raczej pozorne. Pierwszym jest imperium azteckie, które dominowało w prekolumbijskim Meksyku, aż do podboju przez hiszpańskich konkwistadorów w roku 1519. W rzeczywistości jednak, było konglomeratem mniejszych miast-państw i przypominało pod tym względem antyczną Grecję. Wprawdzie pierwsze skrzypce odgrywał sojusz trzech polis nazywany Trójprzymierzem złożony z miast Teochtitlan, Texcoco i Tlacopan, oraz w różnym stopniu samodzielnych podmiotach podbitych lub podporządkowanych w inny sposób. I choć w upływie czasu, od chwili ustanowienia w 1428 roku³²², punkt ciężkości przesunął się w kierunku Tenochtitlanu, zwłaszcza w kontekście płaszczyzny militarnej oraz administracyjnej, to integracja realizowana była raczej zgodnie ze wzorcem Ateńskiego Związku Morskiego, niż narzucaniu imperialnej dominacji w stylu rzymskim. Dodatkowo, wokół, a nawet w centrum terytorium należącego do Azteków zlokalizowane były niezależne podmioty, takie

320W 27 roku przed Chrystusem, w konsekwencji rozstrzygnięcia wojny domowej na rzecz Oktawiana, przyznając mu tytuł Augusta. W 476 roku po Chrystusie, kiedy to ostatni imperator, Romulus Augustulus został zmuszony do abdykacji na rzecz germańskiego wodza Odoakra.

321W związku z problemami typowymi dla datowania epok odległych, głównie z powodów braków zapisów historycznych oraz sprzeczności w tych zapiskach, wskazywano na różne okresy rządów królów z dynastii Xia. I tak, historyk Liu Xin, obliczył epokę tej dynastii na okres pomiędzy 2205 – 1766 rok przed Chrystusem, *Kronika Bambusowa*, wskazuje na panowanie dynastii Xia pomiędzy 1989 a 1558 rokiem przed Chrystusem. Na podstawie państwowego projektu realizowanego w latach 1996 – 2000 pod tytułem *Chronologia Xia – Shang – Zhou*, pomimo kwestionowania założeń metodologicznych, zapewnia w miarę spójną oraz zobjektywizowaną wizję dziejów pierwszych chińskich dynastii, ustalając okres panowania królów Xia na lata 2070 – 1600 przed Chrystusem. Więcej szczegółów: Li Xueqin, *The Xia-Shang-Zhou Chronology Project: Methodology and Results*, „Journal of East Asian Archaeology”, 2002, nr 4(1), s. 321 – 333. Ta chronologia zostanie wykorzystana na potrzeby niniejszej rozprawy.

322Jest to cezura umowna, moment w którym azteckie osady stanowiące trybutariuszy imperium Tepaneków, wzięły udział w wojnie domowej w imperium pomiędzy frakcjami popierającymi dwóch pretendentów do tronu. Wojna zakończyła się w 1428 roku, kiedy to sojusz Tenochtitlanu, Texcoco i Tlacopan, zdobył hegemonię na terenie dawnego imperium. M. Smith, *The Aztecs*, Malden 2009, s. 47.

jak miasto-państwo Tlaxcala³²³ czy plemię Totonaków³²⁴, sojuszników konkwistadorów w czasie upadku Azteków.

Nieco bliżej stereotypu imperium uniwersalnego było imperium Inków. W chwili podboju przez hiszpańskich konkwistadorów w 1532 roku, Inkowie znajdowali się w sytuacji porównywalnej do imperium rzymskiego w epoce wojen domowych obejmujący tranzycję pomiędzy Republiką a Imperium. Po wyeliminowaniu konkurencyjnych ośrodków władzy – największy przeciwnik, królestwo Chimor, został podbity w roku 1470³²⁵ - Inkowie uzyskali prymat w regionie, odnajdując granice ekspansji na obszarach nieprzyjaznych otaczających ich państwo, oraz pogrążyli się w konfliktach wewnętrznych odnoszących się do kwestii sukcesji, który rozgorzał pomiędzy Atahualpą (popartym przez wojsko) oraz Huascarem (popartym przez arystokrację) o schedę po ojcu, Huayn Capec³²⁶. Pomimo samodzielnej konkluzji wojny oraz rozpoczęcia rekonstrukcji, pozycja Inków jako zarządców imperium uniwersalnego nigdy nie została w pełni skonsumowana, przede wszystkim poprzez interwencję Hiszpanów, która doprowadziła do zniszczenia tego podmiotu³²⁷. Reasumując, pomimo wyczerpania znamion imperium uniwersalnego przez *Tawantinsuyu* można pokusić się o stwierdzenie dwóch faktów. Po pierwsze, proces budowy imperium, choć zakończony,

323Tlaxcala jest to prekolumbijskie państwo-miasto, zlokalizowane w centralnym Meksyku w samym sercu azteckiego imperium. Założone w 1348 roku, nigdy nie zostało podbite przez Azteków, choć zostało uwikłane w długotrwałe wojny z imperium, które od 1454 roku przyjęły formę wysoce zrytualizowanych wojen *kwiatowych*. Początkowo wrody wobec Hernána Cortésa oraz jego ekspedycji, wobec której podjęli działania wojenne, wykazując się znacznym stopniem determinacji oraz umiejętności. Dopiero orędownictwo Xicohtencatl Młodszy, jednego spośród rady rządzącej, złożonej z pięćdziesięciu do dwustu szczególnie zasłużonych obywateli, przekonał mieszkańców Tlaxcali do sojuszu z Hiszpanami, wymierzonego w Azteków. Od tamtej pory traktowani byli jako lojalni poddani korony hiszpańskiej, stawiając się do kolejnych kampanii, takich jak podbój Majów (Gwatemali) w latach 1525 – 1697. Jednakże epidemie, oraz wypływ ludności doprowadził samo miasto do upadku. Więcej szczegółów: L. F. Fargher, R. E. Blanton, V. Y. H. Espinoza, *Egalitarian, Ideology and Political Power in Prehispanic Central Mexico: The Case of Tlaxcallan*, „Latin American Antiquity”, 2010, nr 21(3), s. 227 – 251; B. Diaz, *The Conquest of New Spain*, Londyn 1963, s. 140 – 188.

324Totonakowie to prekolumbijskie plemię rolnicze zamieszkujące tereny współczesnych meksykańskich stanów Puebla, Hidalgo i Santa Cruz, z centrum w miejscowości El Tajin. Obszar ich zamieszkania był obiektem azteckiej ekspansji od połowy XV wieku. Pomimo ekstensywnej obecności azteckiego osadnictwa wojskowego, archeologowie podkreślają brak pacyfikacji niniejszego terenu. Największe centra Totonaków: Papantla, Cempoala oraz Xalapa pozostawały poza jurysdykcją Tenochtitlan. Co więcej, Cempoala było pierwszym miastem-państwem, odwiedzionym przez Hernána Cortésa w trakcie podboju Meksyku a jego mieszkańcy dość chętnie przyłączyli się do antyazteckiej koalicji. Region zintegrowany be rozlewu krwi z rządami Hiszpanów, choć znacznie ucierpiał z powodu epidemii. B. Diaz, *The Conquest of New Spain*, Londyn 1963, s. 107 – 113; T. Łepkowski, *Historia Meksyku*, Warszawa 1986, s. 96.

325 Więcej szczegółów: R. W. Keatinge, G. W. Conrad, *Imperialist Expansion in Peruvian Prehistory: Chimú Administration of a Conquered Territory*, „Journal of Field Archeology”, 1983, nr 10(3), s. 255 – 283; I. Silvebratti, *Imperial Dilemmas, the Politics of Kinship, and Inca Reconstructions of History*, „Comparative Studies in Society and History”, 1988, nr 30(1), s. 83 – 102.

326P. S. de Gamboa, *History of the Incas*, Lexington 2015, s. 120 – 131.

327Z pierwotnego państwa Inków utworzono w 1542 roku Wicekrólestwo Nowej Kastylii, przemianowane później na Wicekrólestwo Peru. Do roku 1572 istniało tak zwane państwo Neo-inkaskie określane także jako Vilcambamba, które stanowiło przedłużenie istnienia oryginalnego imperium inków. Wraz z jego likwidacją oraz egzekucją jego ostatniego władcy, Inkowie przestali istnieć jako zorganizowana grupa polityczna.

wymagał jeszcze konsolidacji zdobyczy w jeden koherentny mechanizm. Po drugie, z chwilą przybycia konkwistadorów Francisco Pizarro, oznaczało drastyczną zmianę rzeczywistości geopolitycznej, poprzez nieświadomione przez inkaskich decydentów rozszerzenie świata o znacznie bardziej dynamiczną oraz rozwiniętą Europę.

Czym w swej istocie było imperium uniwersalne? Bardziej szczegółową charakterystykę zaprezentowano w rozdziale czwartym, jednakże w tym miejscu należy wspomnieć o czterech wyznacznikach imperium uniwersalnego, które jednocześnie kształtują środowisko międzynarodowe.

Pierwszą jest **powszechność**. Imperia uniwersalne charakteryzowane są poprzez objęcie w wyniku ekspansji, całości regionalnego podsystemu międzynarodowego. Na zewnątrz imperium pozostają obszary, których podbój jest ekonomicznie oraz politycznie nieuzasadniony. W rezultacie podmioty należące do niniejszej kategorii stanowią urzeczywistnienie Wallersteinowskiej światowego imperium, zakładającego integrację polityczną znanego świata, w jeden koherentny organizm. W rezultacie, ekspansja poza powyższe granice owocuje olbrzymimi kosztami materialnymi oraz społecznymi, a także niskimi wpływami w postaci wzrostu ogólnego potencjału podmiotu.

Drugą jest **legitymacja**. W tym kontekście centralny organ władzy zarówno w przypadku Chin jak i Rzymu, uzyskuje legitymację pozwalającą na sprawowanie daleko idącej kontroli nad pozostałymi elementami środowiska, które uznają zwierzchnictwo Rzymu lub cesarza Chin, w różnym stopniu oraz w różny sposób, począwszy od bezpośredniego podporządkowania³²⁸ poprzez różne stopnie autonomii oraz zależności politycznej, a skończywszy na nominalnym uznaniu prymatu imperium, w czym specjalizował się dwór chiński³²⁹. Nie oznacza to jednakże braku oporu, buntów czy też nieprzyjaznej atmosfery, szczególnie w przypadku interakcji legitymacji imperatora do działania, z tożsamością rządzonej społeczności. Koronnym przykładem może być niechęć Hebrajczyków, a potem także wspólnot chrześcijańskich wobec oddawania boskiej czci cesarzowi rzymskiemu³³⁰. Jednakże w tym kontekście należy wskazać, że legitymacja centralnego ośrodka do sprawowania rządów jest dość rozpowszechniona w społeczeństwie, poprzez szereg mechanizmów, począwszy od zapewnienia relatywnej stabilności oraz dobrobytu, a

328W tym miejscu można wskazać na bezpośredni podbój oraz przyspieszoną asymilację, na przykład italskich sprzymierzeńców Rzymu.

329W tym miejscu należy podkreślić stopień robudowania oraz wysublimowania tak zwanego chińskiego systemu trybutarnego.

330Kwestia ta stała się szczególnie istotna w przypadku osłabienia politycznej koherencji imperium w jego okresie schyłkowym. Polityczne retorsje za odmowę kultu cesarskiego przybrały szczególnie ostrą formę w okresie panowania cesarza Dioklecjana, w latach 286 – 305 po Chrystusie.

skończywszy na mechanizmach inkluzji najaktywniejszych grup społecznych co warunkuje ich możliwością ich awansu oraz uczestnictwa w centralnej strukturze decyzyjnej³³¹.

Trzecią jest siła w wymiarze *militarnym*. W tym kontekście należy wskazać na olbrzymią lukę pomiędzy efektywnością stosowania siły militarnej przez centralny rząd imperium, a pozostałymi elementami środowiska międzynarodowego, zlokalizowanego zarówno w ramach istniejącej hegemonii jak i na zewnątrz. Przewaga imperialnego wojska wynika z jego instytucjonalnego umocowania, które generuje elastyczność operacyjną siły militarnej, pozwalając na połączenie zarówno cech osobowościowych oficerów oraz szeregowych, unikalnych technologii amplifikujących potencjał militarny, oraz ekstensywnego systemu produkcji, magazynowania oraz dystrybucji materiałów wojennych, a także wiedzy oraz umiejętności w ich zastosowaniu. Przykładem takiego instytucjonalnego zdyskontowania własnej przewagi, jest relatywnie szybkie wytworzenie floty wojennej, zdolnej przeciwstawić się marynarce Kartaginy w czasie I wojny punickiej prowadzonej w latach 264 – 241 przed Chrystusem³³².

Czwartym jest *regeneracja*. Zdolność do samoodtwarzania, zarówno pod kątem rekonstrukcji potencjału militarnego, jak i odbudowy instytucji oraz odzyskiwania legitymacji do działania w otoczeniu międzynarodowym. Oznacza to zaistnienie imperium w sferze normatywnej, traktowanego jako wartość istotna nie tylko dla społeczności zamieszkującego w jego granicach, jak też w wielu przypadkach poza jego granicami. W tym kontekście wskazać można na traktowanie Republiki Rzymskiej jako rozjemcy oraz mediatora pomiędzy swarliwymi polis i ich związkami³³³. Dodatkowo, można wskazać także na olbrzymią zdolność do odtwarzania potencjału efektywnego działania, nawet po spektakularnych klęskach, porównywalnych do wieloletniej kampanii Hannibala na terenie macierzystej Italii³³⁴.

Jak zatem można zauważyć, faza imperialna stanowi nie odrębną jakość, lecz przede wszystkim modyfikację pierwotnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

331W tym kontekście można wskazać również na drabinę awansu społecznego dostępnych również dla rzymskich niewolników, nie tylko kończącej się wyzwoleniem ze stanu niewoli, lecz również uczestnictwo w mechanizmach awansu społecznego dostępnego zarówno dla przedstawicieli nacji sprzymierzonych lecz również dla obywateli rzymskich.

332D. Potter, *The Roman Army and Navy* [w:] *The Cambridge Companion to Roman Republic*, red. H. I. Flower, Cambridge 2014, s. 64 – 68.

333C. B. Champion, *Empire by Invitation: Greek Political Strategies and Roman Imperial Interventions in the Second Century B.C.E.*, „Transactions of the American Philological Association”, 2007, nr 137(2), s. 255 – 275.

334W tym kontekście wskazać można na fakt, że w trakcie wyprawy italskiej, kartagiński korpus ekspedycyjny pod dowództwem Hannibala ani razu nie schodził z pola bitwy pokonany. Mniej szczęścia miał kartagiński korpus posiłkowy pod dowództwem brata Hannibala, Hazdrubala Barkasa, rozbity nad rzeką Metaurus w 207 roku przed Chrystusem. Na marginesie można wspomnieć, że sukces ten był możliwy dzięki przechwyceniu listów Hazdrubala do brata przez rzymskich szpiegów.

Po pierwsze, w zakresie podmiotowym pojawiła się hierarchia bytów politycznych. Zamiast suwerennej równości poszczególnych podmiotów, pojawia się struktura nadrzędna, w postaci rządu imperialnego, który staje się punktem odniesienia kształtującego nie tylko zakres oraz zasady funkcjonowania poszczególnych podmiotów, zlokalizowanych nie tylko w granicach wpływów imperium, lecz również poza jego granicami. Wpływ taki funkcjonuje na trzech podstawowych płaszczyznach. Pierwszą jest geostrategiczny cień, oddziałujący na kwestię planowania oraz możliwości realizacji poszczególnych celów oraz własnych funkcji. Widać to wyraźnie w przypadku Rzymu, kiedy to nawet perspektywa luźniejszej współpracy z powstańcami Machabeusza, miała wpływ na złagodzenie judejskiej polityki Seleucydów³³⁵. Drugim jest wielopoziomowe oddziaływanie ekonomiczne, społeczne oraz kulturalne, które w rezultacie powoduje ścisłe powiązanie podmiotu z centrum imperialnym co owocuje ujednoczeniem hierarchii preferencji, a w konsekwencji pełną ich synchronizację. O ile w przypadku Chin punktem odniesienia była sinizacja niższych warstw społeczeństwa³³⁶, o tyle w przypadku Rzymu oddziaływanie to koncentrowało się przede wszystkim na warstwach wyższych: arystokracji, wojowników, kapłanów oraz przywódców. W tym przypadku decydującym narzędziem rzymskiego imperium było przyznawanie, albo szczególnie dla niego użytecznym ludziom, albo ludziom bogatym (w późniejszym okresie) obywatelstwa rzymskiego, a więc pełni praw publicznych i prywatnych przynależnych mieszkańcom Rzymu³³⁷. Trzecim jest transformacja wewnętrzna podmiotu poddanego oddziaływaniu imperialnemu, skutkująca przede wszystkim w zerwaniu ciągłości jego istnienia. Podobne efekty w przedwestfalskim środowisku międzynarodowym uzyskać można przede wszystkim przy pomocy siły militarnej, poprzez unicestwienie struktury politycznej, społecznej oraz ekonomicznej danego podmiotu oraz inkorporację terytorium w ramach nowego podmiotu, wykazującego niższy stopień autonomii. Szczególnym przykładem działań tego typu może być Kartagina, uznana za głównego przeciwnika Rzymu w basenie Morza Śródziemnego, która została nie tyle pokonana, lecz zniszczona w trakcie trzech wojen punickich i nie była w stanie się zrekonstruować od tamtej pory³³⁸.

335W. Wirgin, *Judah Maccabee's Embassy to Rome and the Jewish-Roman Treaty*, „Palestine Exploration Quarterly”, 1969, nr 101(1), s. 15 – 20.

336S. W. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 60.

337S. W. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 60.

338Zniszczenie Kartaginy nastąpiło w wyniku oblężenia trwającego trzy lata (149 – 146 rok przed Chrystusem) oraz szturm na miasto, przeprowadzonego przez wojska rzymskie pod wodzą Scypiona Afrykańskiego Młodszego. W rezultacie miasto wzięto szturmem oraz spalono, a mieszkańców, którzy przeżyli szturm sprzedano w niewolę. Dodatkowo, ruiny miasta zostały przeklęte przez przybyłych do Kartaginy przedstawicieli Senatu. W wątpliwość poddaje się jednak obsianie okolicznych pól solą, jako wymysł XIX-wiecznych historyków. Więcej szczegółów: B. Nowaczyk, *Kartagina 149–146 p.n.e.*, Warszawa 2008; R. T. Ridley, *To Be Taken with a Pinch of Salt: The Destruction of Carthage*, „Classical Philology” 1986, nr 81(2), s. 140 – 146.

W przypadku modyfikacji zakresu przedmiotowego imperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, obserwować można dwie tendencje modyfikujące. Pierwszą jest olbrzymia transformacja kwestii militarnych. W tym kontekście można wskazać na absolutną oraz bezwzględną militarna dominację centru imperialnego. Widać to przede wszystkim na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze jest przewaga centrum imperialnego nie tylko nad pojedynczymi podmiotami, czego przykładem może być zwycięstwo nad Kartaginą, lecz także nawet nad koalicjami, jak na przykład sojuszem monarchii Antygonidów i greckich polis skupionych w Lidze Achajskiej³³⁹. W przypadku Chin można obserwować analogiczny proces na przykładzie rozwoju relacji z Tybetem, ewoluujących od równorzędnych partnerów na początku kontaktów, aż do uznania hegemonii Chin przez Tybet³⁴⁰. Po drugie, imperia, szczególnie wewnątrz własnej sfery odpowiedzialności doprowadzają do olbrzymiej atrofii użyteczności militarnej płaszczyzny przedmiotowej. W rezultacie obserwować można paradoksalne ograniczenie użyteczności sił militarnej jak istotnej płaszczyzny stosunków międzynarodowych. Tym samym wzrasta znaczenie kwestii niemilitarnych, przenosząc spory toczone między monarchiami oraz despotami charakterystycznych dla fazy pierwotnej do sfery normatywnej oraz prawnej. W rezultacie obserwować można *zasysanie* przedmiotu stosunków międzynarodowych do wnętrza imperium, co potwierdziły badania analogii pomiędzy państwem narodowym, a imperium uniwersalnym³⁴¹. Podsumowując, w miarę rozwoju oraz wzrostu znaczenia imperium uniwersalnego, zakres przedmiotowy stosunków międzynarodowych ulegał atrofii.

Ewolucję zakresu środowiska międzynarodowego uzupełnia także dystorsja mechanizmów zarządzania stosunkami międzynarodowymi. Zaobserwować można przesunięcia akcentów z wojny na rzecz pozostałych mechanizmów: równowagi sił oraz dyplomacji. Oznacza to, że wojna jako samodzielny fenomen rzeczywistości międzynarodowej, zostaje ograniczona w swej użyteczności. Pozostałe dwa elementy triady pozostają niezmiennie. Natomiast pojawia się kolejny element, z którego współcześnie wyewoluowało prawo międzynarodowe. Spory pomiędzy podmiotami funkcjonującymi w ramach imperium rozstrzygano w postępowaniach przeprowadzanych w ramach instytucji utworzonych przez centrum imperialne. W przypadku Rzymu można stwierdzić istnienie

339Miało to miejsce w trakcie pierwszej wojny macedońskiej, prowadzonej w latach 214 – 205 przed Chrystusem. E. Wipszycka, B. Bravo, *Historia starożytnych Greków. Tom 3: Okres hellenistyczny*, Warszawa 2010, s. 225 – 226.

340W kontekście historii relacji chińsko-tybetańskich można zaobserwować powolny acz nieubłagany wzrost asymetrii pomiędzy podmiotami, począwszy od względnej równorzędności w VII wieku po Chrystusie, aż do autonomii w obrębie państwa chińskiego, co ma miejsce współcześnie.

341M. Kaldor, *New (...)*, s. 17.

całego systemu zasad oraz reguł regulujących relacje pomiędzy rzymskimi obywatelami, często analogiczne zapisy regulujące relacje pomiędzy obywatelami nierzymskimi żyjącymi pod jurysdykcją cesarstwa, choć w tym kontekście cesarstwo pozostawiało duży margines swobody oraz autonomii lokalnej. Szczególną rolę oraz własną specyfikę miały zasady regulujące relacje pomiędzy obywatelami rzymskimi a obywatelami nierzymskimi. W szczególności regulowano w tej sferze kwestię przywilejów oraz obowiązków obywatelskich, z tego powodu uzyskanie obywatelstwa rzymskiego było istotne dla nieromańskich poddanych³⁴². Dla odmiany, w przypadku imperium chińskiego można wskazać na istnienie rozbudowanego oraz sformalizowanego systemu komunikacyjnego wykorzystywanego do przekazywania szacunku oraz uznania do centrum imperialnego oraz sankcji i legitymizacji do politycznych peryferii³⁴³.

Analogiczne przesunięcie zaobserwować można wewnątrz kategorii siły w stosunkach międzynarodowych. Występują na trzech płaszczyznach. Pierwsza jest to dodatkowe wychylenie się siły w kierunku normatywnym. W tym kontekście, jak wspomniano we wcześniejszych akapitach, aktywność wojskowa zdominowana była przez imperium, które dysponowało miażdżącą przewagą w postaci armii zdolnej zwyciężać jakiegokolwiek przeciwnika istniejącego zarówno w systemie regionalnym, jak i poza nim. W to miejsce wchodzi dwie inne kategorie stosowania siły jako fenomenu międzynarodowego.

Pierwszą jest konieczność interakcji z imperialnym centrum poprzez narzędzia prawne lub kulturalno-rytualne. Wymusza to dostosowanie się poszczególnych podmiotów do emulowania komunikacji z cesarzem, albo za pomocą narzędzi prawnych, obecnych w prawie

342W przypadku obywatelstwa rzymskiego istniało kilka klas pośredniczących, których osiągnięcie prowadziło do pełni praw publicznych. Uszeregowując je od najwyższej do najniższej, można wskazać na istnienie: *Civis Romani* (istniały dwie subklasy: *optimo iure* i *non optimo iure*), *Latini*, *Socii* oraz *Foederati* (klasy zniesione w roku 88 przed Chrystusem), *Provinciales* oraz *Peregrini*. Ruch pomiędzy klasami możliwy był poprzez dwie równoległe procedury administracyjne: albo poprzez kupno obywatelstwa, opierającego się na uiszczeniu odpowiednio wysokiej opłaty, albo poprzez adopcję, dość powszechnie stosowane przez wyższe kręgi rzymskiej administracji. System został zlikwidowany edyktem Karkalli (łac. *Constitutio Antoniniana*) w roku 212 po Chrystusie, przyznając status obywatela rzymskiego wszystkim wolnym mężczyznom żyjącym w obrębie imperium. Więcej szczegółów: A. N. Sherwyn-White, *The Roman citizenship*, Oxford 1939.

343Rdzeniem powyższego systemu były tak zwane misje trybutarne oraz ambasady trybutarne przy dworze cesarskim. Były to wysoce sformalizowane or ceremonialne misje specjalne, mające na celu potwierdzić oraz odnowić wzajemne zobowiązania zarówno imperialnego centrum jak i trybutariusza. Więcej o misjach specjalnych: D. Kang, *East Asia before the West: Five Centuries of Trade and Tribute*, Nowy Jork 2010, s. 56.

rzymskim³⁴⁴ lub poprzez uczestnictwo w rozbudowanym chińskim systemie trybutarnym³⁴⁵. W rezultacie większość relacji w obrębie danego subsystemu przedwestfalskiego przebiega w ramach systemu imperialnego, choćby z nominalną kontrolą ośrodka rzymskiego lub chińskiego. Część historyków podnosi kwestię sprzężenia zwrotnego pomiędzy podbitymi a centrum imperialnym, zwykle ujmowane w formę aforyzmu: *Grecja zdobyta, podbiła dzikich najeźdźców*³⁴⁶. Należy pamiętać jednak, że Rzym stanowił istotną część greckiego świata na długo zanim wyrósł do roli imperium uniwersalnego. Szczególnie to widoczne było poprzez relacje z tak zwaną *Wielką Helladą*³⁴⁷, szczególnie z koloniami oraz polis na terenie Italii (Tarent³⁴⁸) oraz Sycylii (Syrakuzy³⁴⁹). W przypadku tych zlokalizowanych poza ramami

344Należy z całą mocą stwierdzić, że jednym z najważniejszych mechanizmów asymilacyjnych imperium rzymskiego była instytucja prawa rzymskiego, umożliwiająca awans społeczny nie tylko obywatelom rzymskim, lecz również niewolnikom oraz sojusznikom oraz innym mieszkańcom imperium, szczególnie po serii reform oraz poprawek w okresie formowania się imperium, co było konieczne aby stworzyć imperium uniwersalne. Szczególnie widoczne to było w przypadku wojny Rzymu ze sprzymierzeńcami (łac. *bellum sociale*), toczona w latach 91 – 88 przed Chrystusem pomiędzy Republiką Rzymską a konfederacją plemion będących ich lojalnymi sprzymierzeńcami: Marsami, Westynami, Picenami, Marrucynami, Pelignami, Samnitami, Lukanami oraz Frentanami. Wierności Rzymowi dochowali Etruskowie, Umbrowie oraz Grecy. Wojna zakończyła się ugodą oraz przyznaniem sojusznikom rzymskiego obywatelstwa. Więcej szczegółów: Ch. J. Dart, *The social war, 91 to 88 BCE. A history of the Italian insurgency against the Roman Republic*, Farnham, Burlington 2014.

345W przeciwieństwie do systemu rzymskiego, esencją systemu trybutarnego była silnie zrytualizowana oraz sformalizowana relacja symboliczna. Co więcej była ona stosowana oraz realizowana w znacznych odstępstwach czasu, i jako taka nie pozwalała na przekształcenie systemu cesarskiego w spójny oraz efektywny system komunikacji.

346Cytat w oryginale brzmiał: *Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio*. Oryginalnie wykorzystany w: Horacy, *The satires, epistles, and art of poetry of Horace. Book II. I: To Augustus (Cum tot sustineas)* (tłum. J. Conington), „Gutenberg Project” 2004, URL: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/5419/pg5419-images.html>, [dostęp: 16.01.2017].

347Jest to tradycyjne określenie kolonii greckich rozsianych w basenie Morza Śródziemnego oraz Czarnego w okresie Grecji klasycznej. Co ciekawe, kolonie te cieszyły się dość dużym stopniem autonomii od polis założycielskich i nigdy nie zostały na dłuższy czas podporządkowane scentralizowanej władzy.

348Tarent był jedyną spartańską kolonią poza Grecją. Założony w 706 roku przed Chrystusem przez potomków zrodzonych ze związków pomiędzy Spartankami a periojkami, w trakcie krwawych wojen messyńskich. Jednak po ich zakończeniu stali się niepotrzebni oraz zmuszeni do emigracji. Osiedli w Italii, w krótkim czasie stając się jednym z ważniejszych greckich ośrodków w Wielkiej Helladzie. Pomimo trudnych początków, Tarent utrzymywał przyjazne kontakty z metropolią, wspierając ją między innymi w trakcie wojny peloponeskiej. Miasto stało się jednym z głównych elementów antyrzymskich koalicji. W roku 281 przed Chrystusem zaprosił do interwencji epirskiego władcę Pyrrusa, zaczynając serię wojen, kończących się w 275 roku przed Chrystusem klęską interwentów. Ostateczny koniec oryginalnej osady nastąpił w roku 212 przed Chrystusem, kiedy to mieszkańcy Tarentu poddali się siłom Hannibala Barkasa. Obecność rzymska utrzymała się jedynie w cytadeli, uniemożliwiając pełne wykorzystanie miasta jako bazy operacyjnej. W 209 roku przed Chrystusem kontyngent Bruttów – lokalnego plemienia italskiego przeszedł na stronę rzymską, doprowadzając do masakry mieszkańców miasta oraz kończąc helleński etap jego historii. W 122 roku przed Chrystusem w okolicach Tarentu założono nową, rzymską kolonię nazywaną Neptunią.

349Syrakuzy były wspólną kolonią Koryntu oraz Tenei, założoną w roku 734 lub 733 przed Chrystusem. W krótkim czasie w Syrakuzach wytworzył się system arystokratyczny, utworzony przez oryginalnych kolonistów. Co więcej, miasto to określano jako najpotężniejsza grecka polis poza Grecją właściwą, wielkością dorównując nawet Atenom. Po zakończeniu wojny peloponeskiej, w trakcie której Syrakuzy wsparły Związek Peloponeski, rozpoczął się okres rywalizacji z Kartaginą o sprawowanie kontroli nad wyspą, powoli przegrywaną z powodu dominacji Kartaginy w kwestii ilości dostępnego potencjału oraz niskiego poziomu wewnętrznej Syrakuz. W rezultacie Syrakuzy zmuszone były poszukać zewnętrznych sojuszników. Początkowo był to władca Epiru, Pyrrus, który sprawował władzę w mieście w latach 278 – 275 przed Chrystusem. Następnie przerzucili własną lojalność na Rzym – choć niechętnie – wspierając jego

imperium, obie nacje używała pejoratywnego określenia: barbarzyńcy³⁵⁰. Drugim sposobem oddziaływania było aktywne kształtowanie polityki podmiotów podporządkowanych. Szczególnym przypadkiem oddziaływania, są kontakty osobiste wręcz nieformalne oddziaływanie obywateli, decydentów oraz instytucji na obywateli, decydentów oraz instytucje podmiotu poddanego oddziaływaniu. Oddziaływanie tego typu zachodziło w przypadku osobistych kontaktów pomiędzy elitami rzymskimi i nierzymskimi funkcjonującymi w obrębie imperium. Najbardziej widocznym przykładem oddziaływania tego typu była instytucja zakładników, takich jak Demetriusz I Soter, który trafił tam na wyraźne życzenie Senatu rzymskiego, zaniepokojonego polityką jego ojca w Azji Mniejszej³⁵¹. W przypadku Demetriusza, Senat dwukrotnie rozpatrywał jego prośbę o restytucję jako syryjskiego monarchy, jednakże bardziej korzystną sytuacją była pozwolenie na rządy, małoletniego, a przez to politycznie znacznie słabszego monarchy³⁵². Inny przykładem mogą być osobiste relacje pomiędzy przedstawicielami elit rzymskich oraz lokalnych. Jednym z najśłynniejszych przypadków tego typu to Herod Wielki, z dynastii Idumejskiej, który sprawował funkcję króla Judei, władcy Galilei oraz Batanei od 37 roku przed Chrystusem, aż do śmierci w 4 roku po Chrystusie³⁵³. Początkowo związany był z konsulem Markiem Antoniuszem³⁵⁴ – Rzym przechodził ówczesnie dość burzliwą

wysiłki w trakcie pierwszej wojny punickiej, w wyniku której zlikwidowano kartagińską obecność na wyspie, na rzecz Rzymu. W rezultacie w trakcie drugiej wojny punickiej, Syrakuzy zdecydowały się przyjąć ofertę kartagińską oraz wspólnie wystąpić przeciwko Rzymowi, szczególnie po bitwie pod Kannami w 216 roku przed Chrystusem. W efekcie czego rzymska armia oblegała Syrakuzy w latach 214 – 212 przed Chrystusem. Obleżenie zakończyło się zdobyciem miasta przy pomocy zdrady iberskiego oficera, Moeriscusa. W trakcie płądrowania miasta życie stracił Archimedes. W rezultacie Syrakuzy straciły autonomię polityczną, stając się centrum administracyjnym Sycylii.

350Barbarzyńca, termin utworzony na podstawie źródłosłowia greckiego: βαρβάρους/bárbaros; czy też łacińskiego: barbarus; w pierwotnej wersji oznaczającej wyłącznie cudzoziemca. Jednakże w miarę ewolucji pojęcia, wykształciły się trzy definicje barbarzyńcy. Pierwsza brzmi: „człowiek niecywilizowany, odznaczający się prymitywizmem myślenia, postępowania; człowiek bezwzględny, okrutny”. Druga brzmi: „człowiek pierwotny dziki, żyjący w okresie barbarzyństwa”. Trzecia brzmi: „człowiek nie należący do grecko-rzymskiej cywilizacji, cudzoziemiec”. *Słownik języka polskiego. Tom 1: A – K*, Warszawa 1983.

351W przypadku Demetriusza I Sotera, Senat zajmował się jego sprawą dwukrotnie. Po raz pierwszy około roku 163 przed Chrystusem, po raz drugi około roku 150 przed Chrystusem. W żadnym przypadku nie udało mu się przekonać do swych racji większości senatorów. Appian, *Historia rzymska: wojny syryjskie* (tłum. L. Piotrowicz), Wrocław 2004, 8.46.

352W pierwszym przypadku Senat zadeklarował poparcie dla małoletniego Antiocha V Eupatora, pod opieką Lizjasza. W drugim przypadku Senat wsparł pretendenta w osobie Aleksandra Balasa, rzekomego syna Antiocha IV Epifanesa.

353O śmierci Heroda wiadomo bardzo niewiele. Ówczesne zapiski nie dają żadnych przekonujących argumentów odnoszących się do jej przyczyn, ani też nie są zgodne w określeniu daty. Co do jednego przekazy są zgodne: choroba wiązała się z niezwykłym cierpieniem fizycznym oraz psychicznym. Niektóre świadectwa dopuszczają również nieudaną próbę samobójczą. Faktem jest, że w ramach polityki *dział i rządź* cesarz podzielił państwo pomiędzy synów, wprowadzając również rzymskich urzędników wyższej rangi w celu niwelacji separatystycznych tendencji w prowincji.

354W tym kontekście można wskazać na dość długą oraz burzliwą relację pomiędzy Herodem Wielkim a Markiem Antoniuszem, można datować na okolice roku 40 przed Chrystusem, kiedy to Senat Rzymski ogłosił Heroda nowym królem Judei a Marek Antoniusz, zarządzający rzymskim Wschodem przystąpił do organizacji swego fragmentu państwa oraz zakończyło się obaleniem Antygonosa po zdobyciu Jerozolimy w

transformację od republiki do pryncypatu³⁵⁵ - jednak w chwili jego porażki w bitwie pod Akcjum w 31 roku przed Chrystusem³⁵⁶, zdecydował się przejść do stronnictwa zwycięskiego, skupionego wokół postaci Oktawiana. Obyło się to bez większych represji względem Heroda, głównie z powodu hojnej donacji pieniężnej na rzecz zwycięskiej frakcji oraz kosztem dodatkowych ograniczeń w sprawowaniu władzy³⁵⁷. Reasumując, relacje osobiste pomiędzy Rzymem rozumianym jako społeczeństwo, oraz Rzymem rozumianym jako instytucja, stanowiły jeden z ważniejszych nośników siły w trakcie imperialnej fazy przedwestfalskich stosunków międzynarodowych, która nie tylko pozwalała na efektywne przekazywanie komunikatów politycznych, ale także znacząco ograniczała koszty ich transmisji, przenosząc je na rzecz odbiorcy, który sam zainteresowany jest częściowo w implementacji imperialnej hierarchii preferencji. Jednakże, porównując współczesną *normative Power* do jej starożytnego odpowiednika, należy wskazać na trzy podstawowe różnice. Pierwszą, jest poleganie nawet w tym kontekście na materialnych wyznacznikach siły, takich jak rozmiar armii oraz poziom bogactwa, jak i na wyznacznikach postrzeganych, takich jak efektywność sił zbrojnych, możliwość uczestnictwa w ogólnym bogactwie, a także koszt stawiania strategicznego oporu względem imperium. Drugą, paradoksalnie jest konsystencja osób poddawanych oddziaływaniu. W tym miejscu na szczególne podkreślenie zasługuje ludzka ambicja, nakierowana na nigdy nie zaspokojone dążenie do potęgi, w tym kontekście na awans na najwyższe stopnie drabiny społecznej, lub na stworzenie własnej,

37 roku przed Chrystusem. W rezultacie w Judei osadzono lojalnego wobec Rzymu władcę, który dodatkowo miał dość szczegółowy wgląd w politykę wewnętrzną imperium, co oznaczało świadomość dynamiki drugiego triumwiratu oraz płynną lojalność wobec poszczególnych pretendentów oraz nieugiętą wobec Rzymu jako hegemonu. Więcej o związkach pomiędzy rodem Heroda a Rzymem, znaleźć można w: K. Armstrong, *Jerusalem – One City. Three Faiths*, Nowy Jork 1996, s. 126.

355Pryncypat jest to system rządów w Imperium Rzymskim stosowany od 30 roku przed Chrystusem do 284 roku po Chrystusie. Podstawowym założeniem niniejszego systemu, było określenie cesarza nie jako absolutnego władcę, mającego ostatnie słowo w każdej kwestii społecznej w obrębie imperium, lecz jako *pierwszego obywatela* republiki, będącego wyróżnionym wysokim prestiżem i szerokimi kompetencjami, jednak podległego prawu oraz tradycjom Rzymu na równi pozostałymi obywatelami. W przypadku cesarza rzymskiego, oznaczało to przyznanie mu kompetencji przywódcy senatu, prokonsula, najwyższego kapłana oraz ludowego trybuna i cenzora. W rezultacie pojawiał się system polityczny, będący *de facto* systemem ocierającym się o totalitaryzm, jednakże zachowującym procedury oraz mechanizmy charakterystyczne dla republiki. W tym kontekście jest to system konstruowany na podstawie chińskiego aforyzmu odnoszącego się do sprawnego łączenia pancernej pięści legizmu oraz jedwabnej rękawiczki konfucjanizmu. System utworzony przez Oktawiana Augusta, zniesiony przez Dioklecjana, który zastąpił go *dominatem*. Więcej szczegółów znaleźć można w: J. Linderski, *Mommsen and Syme: law and Power in the principate of Augustus* [w:] *Between Republic and Empire. Interpretations of Augustus and his principate*, K. A. Raaflaub, M. Toher, Berkeley, Los Angeles, Londyn 1990, s. 42 – 53.

356W wyniku bitwy stronnictwo Marka Antoniusza poniosło spektakularną klęskę. O ile jednak straty zasobów mogły być sprawnie odtworzone, o tyle ucieczka wodza z pola bitwy okazała się decydująca ucieczka Marka Antoniusza i Kleopatry z pola bitwy, co doprowadziło do demoralizacji pozostałych sił oraz odmowy zaangażowania się w walkę. Więcej szczegółów: S. Sheppard, *Actium 31 BC: Downfall of Antony and Cleopatra*, Oxford 2009.

357S. Cohen, *Roman Domination: The Jewish Revolt and the Destruction of the Second Temple* [w:] *Ancient Israel*, red. H. Shanks, Waszyngton 1999, s. 270.

pozaimperialnej hierarchii. W tym miejscu należy zaznaczyć, że podstawowymi wyznacznikami awansu społecznego oraz politycznego była brutalność oraz przebiegłość, wykształcona poprzez intrygi wewnątrz Senatu Republiki, a także poprzez konflikty pomiędzy możnymi rodami patrycjusza oraz plebejuszy³⁵⁸. W rezultacie, polityka rzymska charakteryzowała się znacznym stopniem niestabilności oraz przemocy, szczególnie w okresach dynamicznej transformacji na przykład w okresie pierwszego³⁵⁹ oraz drugiego³⁶⁰ triumwiratu oraz w czasie panowania dynastii julijsko-klaudyjskiej³⁶¹. Istotnym czynnikiem politycznym dla cesarstwa była pozycja dowódcy pretorian, gwardii cesarskiej, która spełniała dwa istotne zadania. Po pierwsze stanowiła jedyną formację zbrojną przebywającą na terenie Italii. Legiony, od czasu wojny domowej stacjonowały wyłącznie na granicy imperium, poza obszarem Półwyspu Apenińskiego. Po drugie, pretorianie stanowili wykonawców osobistej woli cesarza, często wykorzystywani byli do wymuszania jego woli przy użyciu siły fizycznej. Dowódcami gwardii cesarskiej często zostawali nie-Rzymianie, uznawani za niewiukłani w relacje między możnymi rodami Italii³⁶². W większości przypadków jednak, urzędnicy ci uczestniczyli, nierzadko aktywnie, w życiu politycznym imperium, także obalając oraz wynosząc cesarzy³⁶³. Trzecim ograniczeniem jest zastosowanie zasad relacji społecznej, szczególnie antypatii zidentyfikowanych przez Stasisa Kalyvasa³⁶⁴. W tym kontekście można wskazać na podwójne zapętlenie relacji społecznych, szczególnie

358Są to nazwy klas społecznych rywalizujących o kontrolę nad poszczególnymi elementami systemu sprawowania władzy w starożytnym Rzymie w okresie królestwa, republiki oraz imperium. Patrycjusze byli z grubsza odpowiednikami współczesnej arystokracji, wywodzący swoje pochodzenie od pierwszych stu senatorów wyznaczonych przez legendarnego Romulusa. Plebejusze byli z kolei klasą obejmującą szeregowych obywateli miasta i państwa, silnych głównie poprzez swą liczebność. W początkowym okresie szereg stanowisk był przed nimi zamknięty.

359W skład pierwszego triumwiratu zarządzającego Republiką Rzymską (60 – 53 rok przed Chrystusem) wchodził: Gajusz Juliusz Cezar, Gnejusz Pompeusz Wielki oraz Marek Licyniusz Krassus. Więcej szczegółów: J. W. Tatum, *The final Crisis (69–44)* [w:] *Companion to The Roman Republic*, red. N. Rosenstein, R. A. Morstein-Marx, Malden, Oxford 2010, s. 190 – 212.

360W skład drugiego triumwiratu zarządzającego Republiką Rzymską (43 – 33 rok przed Chrystusem) wchodził: Gajusz Oktawiusz August, Marek Antoniusz oraz Marek Emiliusz Lepidus. W przeciwieństwie do poprzedniego, triumwirowie dysponowali oficjalnie uznaną władzą. Więcej szczegółów: K. Bringmann, *Historia Republiki Rzymskiej. Od początków do czasów Augusta* (tłum. A. Gierlińska), Poznań 2010, s. 365 – 368.

361Była to pierwsza dynastia cesarzy rzymskich rządząca Rzymem w latach 31 przed Chrystusem do 68 roku po Chrystusie. W jej skład wchodził następujący władcy: Oktawian August, Tyberiusz, Kaligula, Klaudiusz oraz Neron. Więcej szczegółów: Ph. Matyszak, *The Sons of Caesar: Imperial Rome's First Dynasty*, Londyn 2006. Znana szerzej również z fabularyzowanej dylogii Roberta Gravesa: R. Graves, *Ja, Klaudiusz* (tłum. S. Essmanowski), Lublin 2012; R. Graves, *Klaudiusz i Messalina* (tłum. S. Essmanowski), Lublin 2012; oraz serialu telewizyjnego produkcji BBC.

362Jest to zjawisko szczególnie rozpowszechnione w schyłkowym okresie istnienia imperium, kiedy to zatrudnianie ludzi spoza stolicy traktowano jako sposób na zapewnienie ich bezwzględnej lojalności względem cesarstwa. Podobny pogląd prezentowano również w przypadku cesarstwa chińskiego.

363Więcej szczegółów: S. Bingham, *The Praetorian Guard. A history of Rome's elite special forces*, Nowy Jork 2013.

364S. N. Kalyvas, „New” and “old” civil wars: a valid distinction?, „World politics”, 2001, nr 54(1), s. 99 – 118.

trudnych do zarządzania ponieważ angażują silne emocje, sympatii, a znacznie części antypatii. Pierwsza pętla polegała na polaryzacji stanowisk pomiędzy społecznymi sektorami poszczególnych prowincji względem relacji z Rzymem, co oznacza wzmocnienie lokalnych waśni oraz rywalizacji. Druga pętla polega na konstrukcji lokalnych konfliktów, pomiędzy sieciami społecznymi pod kątem ich relacji z Rzymem. Idealnym przykładem takich wyzwań jest sytuacja w Palestynie w czasach ewangelicznych. Wskazać można na co najmniej trzy ośrodki siły, wchodzące ze sobą w różne koniunkcje. Pierwszym było centrum życia religijnego skupionego wokół najważniejszych rodów kapłańskich sprawujących pieczę nad kultem w jerozolimskiej świątyni. Drugim było centrum życia politycznego skupione wokół dworu monarchy judzkiego. Co prawda po śmierci Heroda Wielkiego, jego następcy utracili część kompetencji oraz terytorium na rzecz urzędników rzymskich, to wciąż pozostawał istotnym elementem zarządzania życiem prowincji. Trzecim była rzymska administracja, która dysponowała największymi możliwościami militarnymi, jednakże konieczne było uzyskania co najmniej częściowej legitymacji społecznej do sprawowania rządów. W okresie rozwoju imperium jest szczególnie aktywne wobec podmiotów odległych i relatywnie niewiele znaczących, takich jak Juda wyzwalamą się spod wpływu Seleucydów³⁶⁵. Szczególnie intensywne działania dyplomatyczne prowadzone wobec państw Hellady, stanowiących najbardziej rozwinięty podsystem w basenie Morza Śródziemnego, zwłaszcza w dobie walki z hellenistyczną monarchią Antygonidów – Macedonią³⁶⁶. Dodatkowo można wskazać na możliwość stosowania militarnych retorsji w celu wymuszenia zachowania podmiotu pożądanego przez imperialne centrum. I tutaj imperium przejawiało największe możliwości wpływu, choć w większości przypadków konieczność odwołania się bezpośrednio do siły militarnej jest powodem rosnącej niewydolności systemu imperialnego oraz próbą podważenia jego legitymacji. Co ciekawe, w większości przypadków, wojna nie musi przebiegać korzystnie dla centrum imperialnego, na przykład może ono ponieść spektakularną klęskę lub nawet dopuścić przeciwnika do wewnętrznego terytorium. Siła militarna imperium polega w pierwszym rzędzie na posiadaniu możliwości nieustannego odtwarzania potencjału militarnego niemal od podstaw. Miało to miejsce zarówno w przypadku Rzymu, który

365Więcej szczegółów odnośnie rebelii Machabeuszy znaleźć można w publikacji: D. J. Harrington, *The Maccabean revolt. Anatomy of a Biblical revolution*, Eugene 2009.

366Mechanizmy rzymskiej dyplomacji w czasach sprzed oraz w pierwszym okresie istnienia imperium zostały opisane oraz przeanalizowane w artykule: B. Campbell, *Diplomacy in the Roman world (c. 500 BC - AD 235)*, „Diplomacy and Statecraft”, 2001, nr 12(1), s. 1 – 22.

pokonał w wojnie na wyczerpanie Kartaginę³⁶⁷ oraz Macedonię³⁶⁸, jak i w przypadku Chin, które ze zmiennym szczęściem prowadziły w różnych okresach działania wojenne wobec Wietnamu³⁶⁹ oraz Korei³⁷⁰. W rezultacie każde imperium stawało się nie tyle wybitnie sprawną machiną wojenną, z jaką współcześnie się je utożsamia, lecz bezwzględna fabryka będąca w stanie wytworzyć siłę militarną, mierzoną liczebnością wojska oraz zdolnością uzupełnienia strat bojowych. Powodowało to niemożliwość sukcesywnego pokonania imperium na polu bitwy, nawet po odniesieniu taktycznych sukcesów w początkowej fazie konfliktu – co miało miejsce w przypadku przysłowiowego króla Epiru Pyrrusa³⁷¹, a nawet w przypadku splądrowania obszaru macierzystego imperium. Szczególnie dobrze widać

367W tym kontekście należy wskazać, że w toku pierwszej wojny punickiej Rzym stracił siedemset okrętów (szacunki Polibiusza) oraz około stu trzydziestu tysięcy zabitych i zaginionych z czterystu pięćdziesięciu siedmiu tysięcy zmobilizowanych żołnierzy (28,45%) natomiast Kartagina pięćset okrętów (szacunki Polibiusza) oraz stu pięćdziesięciu pięciu tysięcy zabitych oraz zaginionych z sześciuset dziewięćdziesięciu tysięcy zmobilizowanych (22,46%) Polibiusz, *Historie*, 1,63.6; K. Bringmann, *A History of the Roman Republic*, Cambridge 2007, s. 127. Do tego dochodzą straty ekonomiczne oraz infrastrukturalne, a także wynikające z utraconego dochodu oraz utrata przez Kartaginę posiadłości w rejonie centralnego Morza Śródziemnego: kolonii na Sycylii, Korsyce oraz Sardynii, a także konieczności wypłaty dwóch tysięcy dwustu talentów srebra (około sześćdziesięciu sześciu ton) w ciągu dziesięciu lat oraz jednego tysiąca talentów (około trzydziestu ton) od razu. Jednak co miało negatywny wpływ na potencjał militarny Kartaginy to zakaz werbunku wśród sojuszników rzymskich. W toku drugiej wojny punickiej, Rzym stracił około trzystu tysięcy z siedemset sześćdziesięciu ośmiu tysięcy pięciuset żołnierzy (39,04% zmobilizowanych) a Kartagina trzysta szesnaście tysięcy z siedemset tysięcy mobilizowanych (45,14% zmobilizowanych). Dodatkowo utraciła wszystkie posiadłości poza bezpośrednimi okolicami miasta oraz utracono znaczny potencjał ekonomiczny oraz finansowy. Same reparacje pochłonęły dziesięciu tysięcy talentów srebra (około trzystu ton) oraz głębokich restrykcji ograniczających armię i flotę do symbolicznego poziomu. W trakcie trzeciej wojny punickiej Kartagina utraciła wszystkie pozostałe elementy potencjału. Po tym mocarstwie pozostało ledwie pięćdziesiąt tysięcy niewolników. Podsumowując, w trakcie okresu wojen punickich pomiędzy 264 a 146 rokiem przed Chrystusem (sto osiemnaście lat), Rzym był w stanie wchłonąć koszty wystawienia oraz regeneracji sił zbrojnych porównywalnych do sił kartagińskich, jednak wykorzystując je znacznie sprawniej niż przeciwnik oraz zachowując pełną zdolność bojową do dalszych działań.

368W kontekście wojen z Macedonią Antygonidów, zaobserwować można analogiczny proces. Konflikt toczony od 214 roku do 148 roku przed Chrystusem, podzielić można na pięć części. W ramach pierwszej – 214 – 205 rok przed Chrystusem, Rzym zaangażowany był w walkę z Kartaginą, przez co nie mógł zaangażować w wojnę wystarczających zasobów, zadowolając się wsparciem lokalnych: greckich oraz illiryjskich sojuszników. W rezultacie wojna zakończyła się patem. W ramach drugiej, 200 – 196 rok przed Chrystusem, Rzym wymusił na Macedonii wycofanie się ze zdobyczy w Grecji oraz Azji Mniejszej, a także likwidację floty wojennej oraz reparacje wojenne. W ramach trzeciej, dla odmiany nazwanej wojną syryjską, prowadzoną pomiędzy 192 – 188 rokiem przed Chrystusem, udział wzięły dwie koalicje: Rzymu wraz z Macedonią greckimi sojusznikami, oraz Syrią wraz z Pergamonem oraz greckimi sojusznikami. Wojna zakończyła się zdecydowanym zwycięstwem nad Seleucydami, którzy utracili posiadłości w Azji Mniejszej na północ i zachód od Gór Taurus, oraz musieli zapłacić olbrzymie kontrybucje w wysokości piętnastu tysięcy talentów srebra (czterysta pięćdziesiąt ton). W ramach czwartej fazy określanej jako trzecia wojna macedońska, toczona w latach 171 – 168 przed Chrystusem, Rzym uzyskał dominującą pozycję na terenie Grecji oraz Macedonii oraz podzieleniu królestwa Antygonidów na cztery rywalizujące ze sobą podmioty. W tym kontekście piąta faza. Obejmująca zarówno czwartą wojnę macedońską (150 – 148 rok przed Chrystusem), a także wojnę achajską (146 rok przed Chrystusem), doprowadziła do likwidacji samodzielności państw greckich oraz wcielenie ich do Rzymu. D. Head, *Armies of the Macedonian and Punic wars. 359 BBC to 146 BC*, Cambridge 2012.

369F. A. Praeger, *The Smaller Dragon: A Political History of Vietnam*, Londyn 1958.

370G. Barnes, *State Formation in Korea*, Londyn, Nowy Jork 2000.

371M. Cary, H. H. Scullard, *Dzieje Rzymu: Od najdawniejszych czasów do Konstantyna. Tom 1* (tłum. J. Schwakopf), Warszawa 1992, s. 191 – 198.

przesunięcie punktu ciężkości siły w systemie imperialnym z wykorzystania narzędzi o charakterze *soft Power*. Nie oznacza to jednak pacyfikacji systemu, oba imperia charakteryzowały się znacznym poziomem agresywności zarówno względem podmiotów zewnętrznych jak i dysfunkcyjnych elementów struktury wewnętrznej³⁷².

Po drugie, siła występowała w wysoce scentralizowanym środowisku międzynarodowym, nie na poziomie globalnym – techniczne ograniczenia – lecz na poziomie regionalnym. Dodatkowo, w odróżnieniu od późniejszych generacji stosunków międzynarodowych, w tej występuje podmiot centralny oraz globalny dysponujący uniwersalną legitymizacją nie tylko do kształtowania tychże zasad, lecz także do egzekwowania ich przestrzegania, a niekiedy także do sankcjonowania podmiotów ich nie przestrzegających. W rezultacie faza imperialna przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego charakteryzowała się dość daleko posuniętą unifikacją oraz centralizacją. Imperium w kontekście dystrybucji siły wewnątrz własnego systemu przypomina konstrukcją państwo narodowe, z centralnym rządem będącym dystrybutorem siły przekazując w dół systemu zarówno kompetencje jak i zasoby niezbędne do ich wykonania w ręce lokalnych urzędników oraz gubernatorów. Szczególnie wyraźnie widać to w kwestiach sądowych³⁷³ oraz wojskowych³⁷⁴, czego potwierdzeniem jest cytat „Warusie, oddaj mi moje legiony!” (łac. *Vare, redde mihi legiones!*)³⁷⁵. W przypadku Rzymu najbardziej spektakularnym tego typu przypadkiem może być konflikt pomiędzy Oktawianem Augustem a Markiem Antoniuszem o schedę po Juliuszu Cezarze, który doprowadził do wojny domowej³⁷⁶. W przypadku Chin można wskazać równie niszczącą rebelię generała An Lushana, która walnie przyczyniła się do upadku dynastii Tang³⁷⁷. Do tego dodatkowo dochodzi kwestia opóźnienie czasowego w

372Szczególną rolę odgrywały tu ekspedycje karne, spadające zarówno na buntowników jak i na barbarzyńców trapiących tereny pograniczne.

373Najczęściej spotykani urzędnicy pełniący funkcje sądowe to: konsulowie, pretorzy oraz pojedynczy obywatele jako sędziowie przysięgli. W koloniach funkcjonowała dodatkowo funkcja prefekta prowincji. N. Lewis, *Judiciary Routines in Roman Egypt*, „The Bulletin of the American Society of Papyrologists”, 2000, nr 37(1), s. 83 – 93.

374Najczęściej spotykani urzędnicy wojskowi w rzymskiej armii: konsulowie, legaci, trybuni wojskowi, prefekci wojskowi, kwestorzy oraz liktorzy. M. S. Popławski, *Bellum Romanum: Sakralność wojny i prawa rzymskiego*, Lublin 2011.

375G. S. Trankwillius, *Żywoty cesarów: Boski August* (tłum. J. Niemirska-Pliszczyńska), Warszawa 1987, s. 23.

376O tej wojnie, z perspektywy zwycięzcy: G. J. Cezar, *O wojnie domowej* (tłum. J. Parandowski), Warszawa 2001. Co ciekawe, wojna ta toczyła się nawet pomimo śmierci jej głównego aktora jeszcze czternaście lat.

377Wydarzenie pomiędzy 755 a 763 rokiem po Chrystusie. Wydatnie przyczyniło się do upadku dynastii Tang. Dodatkowo uznawana jest za jedno z większych ludobójstw w historii, obejmując od 5 do 17% ludności ówczesnego świata. Na podstawie chińskich danych z epoki, cenzus podatkowy w roku 755 objął pięćdziesiąt dwa miliony dziewięćset dziewiętnaście tysięcy trzysta dziewięć podatków w ośmiu milionach dziewięćset czteremset siedemset dziewięć gopodarstwach domowych; analogiczny cenzus przeprowadzony w roku 764 objął już szesnaście milionów dziewięćset tysięcy podatków w dwóch milionach dziewięćset tysiącach gospodarstw domowych. J. D. Durand, *The Population Statistics of China, A.D. 2 – 1953*, „Population Studies”, 1960, nr 13(3), s. 209 – 256. Więcej szczegółów odnośnie przyczyn, przebiegu oraz końca samej rebelii: E. G. Pulleyblank, *The Background of the Rebellion of An Lu-*

przepływie informacji pomiędzy centrum a peryferiami. Centrum siły w fazie imperialnej przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, było zlokalizowane na poziomie centralnym dla określonego regionu, który w ówczesnym postrzeganiu rzeczywistości, odpowiadał całemu znanemu światu. Wyrażało się to głównie w dwóch podstawowych wymiarach. Pierwszym było przyznawanie legitymacji do operowania podmiotom niższej rangi zlokalizowanych w ramach systemu imperialnego. W tej kwestii szczególnego znaczenia nabiera kwestia rozstrzygania sporów oraz implementacja przyjętego rozstrzygnięcia. Drugim, było dysponowanie zasobami niezbędnymi do efektywnego operowania w środowisku imperialnym. Szczególnie widać to na przykładzie sił zbrojnych, których aktywność w różnych partiach imperium była decydującym czynnikiem dla realizacji woli cesarskiej. Jednakże w przeciwieństwie do westfalskiego środowiska międzynarodowego, skoncentrowanego na państwie narodowym, kontrola ta nie jest w pełni realizowana oraz wymaga dość szerokiego spektrum powiązań i relacji z podmiotami zlokalizowanymi w obrębie pokoju imperialnego. Związki te zlokalizowane są w obrębie trzech sfer: legitymizacji władzy, interakcji struktur społecznych mających na celu jej wzmocnienie oraz w kwestiach militarnych. W rezultacie polityka imperialna stanowi daleki pierwowzór współczesnego sloganu globalizacji – myśl globalnie, działaj lokalnie. Po trzecim wreszcie, pojawiło się zjawisko ufortyfikowanej granicy (łac. *limes*)³⁷⁸, oddzielając spacyfikowaną przestrzeń poddaną *Pax Romana* lub *Pax Sinica* od chaotycznej barbarii. Zjawisko to przypominało zasady istnienia oraz funkcjonowania państwa narodowego. W tej sferze siła w okresie przedwestfalskim w największym stopniu upodabiała się do siły państwa narodowego, właśnie z powodu pojawienia się granicy w sposób wyraźny oraz zdecydowany rozróżniający pomiędzy hierarchicznych oraz imperialnym systemem

Shan, Londyn 1955; M. White, *The Great Big Book of Horrible Things: The Definitive Chronicle of History's 100 Worst Atrocities*, Nowy Jork 2012 oraz N. Tackett, *The destruction of the medieval Chinese aristocracy*, Cambridge 2014.

378Rzymskie umocnienia graniczne, w odróżnieniu od chińskiego Wielkiego Muru, nie tworzyły spójnych jednostek fortyfikacyjnych. Przede wszystkim z powodu geograficznej konstrukcji imperium zakładającego istnienie w centrum państwa basenu Morza Śródziemnego. W rezultacie otoczenie całego państwa systemem spójnego muru były niepraktyczne, choć w niektórych miejscach praktykowane (Wał Hadrian i Wał Antonina w Wielkiej Brytanii). W swej istocie graniczne fortyfikacje w sposób znacznie bardziej niż chińskie odpowiedniki uwzględniały ukształtowanie terenu oraz sposób jego wykorzystania przez miejscowych, tworząc umocnione obozy, zasięki, a niekiedy i większe konstrukcje kamienne i ziemne na trasie ruchu cywilnego oraz militarnego, na przykład przełęcze górskie, przeprawy rzeczne, przesieki, czy inne wykorzystywane szlaki handlowe. W rezultacie konstrukcja umocnień granicznych wymagała konsumpcji znacznie mniejszej ilości zasobów oraz pracy. Znane przykłady zachowanych umocnień granicznych: Wał Hadriana, Wał Antonina, Wybrzeże Saskie, *Limes Germanicus*, *Limes Arabicus*, *Limes Tripolitanus*, *Limes Alutanus*, *Limes Transalutanus*, *Limes Moesiae*, *Limes Norici* oraz *Limes Pannonicus*. Więcej szczegółów: M. Šlaus, N. Pećina-Šlaus, and H. Brkić, *Life stress on the Roman limes in continental Croatia*, „HOMO-Journal of Comparative Human Biology”, 2004, nr 54(3), s. 240 – 263; M. Van Dinter, *The Roman Limes in the Netherlands: how a delta landscape determined the location of the military structures*, „Netherlands Journal of Geosciences”, 2013, nr 92(1), s. 11 – 32.

wewnętrznym a anarchiczny i barbarzyńskim światem zewnętrznym. Dodatkowo, granica ta była w szczególności sposobem ufortyfikowana. Dla przykładu, Rzym w okresie cesarskim właśnie w sferze przygranicznej umieścił większość własnych sił zbrojnych – poza gwardią pretoriańską – gdzie w systemie fortów oraz sieci dróg stanowiły mobilną siłę, zdolną do wczesnego wykrywania wyzwań nadchodzących z zewnątrz oraz reagowania na nie³⁷⁹. Na szczególnie niebezpiecznych granicach, jak to miało miejsce w przypadku Wielkiej Brytanii, gdzie na terenach współczesnej Szkocji zamieszkiwali nieujarzmieni Celtowie i Piktowie³⁸⁰. Od leżących dalej na południe prowincji imperium oddzielały ich fortyfikacje Wału Antonina³⁸¹ oraz Wału Hadriana³⁸². Podobna zasada obowiązywała w imperium chińskim, gdzie fortyfikacje stałe, współcześnie określane mianem murów stanowiły integralny element tradycji konstrukcji przestrzeni społecznej, począwszy od prostych domostw, poprzez osady i większe miasta, a skończywszy na całych księstwach oraz królestwach³⁸³. Po zjednoczeniu Chin przez pierwszego cesarza większość tych struktur została wyburzona, zostawiając oraz rozbudowując te elementy, które mogły posłużyć nowemu cesarstwu. Szczególną uwagę przykładano szczególnie do północnych fragmentów, znanych dzisiaj jako Wielki Mur Chiński³⁸⁴. Co ważniejsze, granica ta pełniła podobną funkcję jak pełniła ona w systemie

379Stanowiło to pokłosie dwóch czynników. Pierwszym było zwiększone zapotrzebowanie na żołnierzy niezbędnych do strzeżenia rozciągniętej granicy, szczególnie w kontekście zwiększania się stopnia zagospodarowania terytoriów peryferyjnych. Drugim było dążenie do zapewnienia stabilności wewnętrznej cesarstwa, szczególnie w kontekście szeregu brutalnych wojen domowych, które towarzyszyły zmierzchowi Republiki. Częściowo rozwiązanie to było stosowane jako mechanizm mający zapobiec wojskowym zamachom stanu, lecz dopiero cesarze dysponowali autorytetem oraz możliwościami wprowadzić ten przepis w realne życie. W rezultacie jedyną formacją zbrojną mającą prawo do permanentnego stacjonowania w Italii była osobista gwardia cesarska – pretorianie.

380F. Hunter, *Beyond the Edge of Empire: Caledonians, Picts and Romans*, Rosemarkie 2007.

381Wał Antonina, jest to fortyfikacja zbudowana z kamieni i darni ułożonych w stos trzymetrowej wysokości, pięciometrowej szerokości oraz o długości sześćdziesięciu trzech kilometrów, pomiędzy zatokami Firth of Forth a Firth of Clyde. Uzupełnieniem systemu obronnego było również dziewiętnaście fortów rozmieszczonych średnio co trzy tysiące trzysta metrów. Towarzyszy mu również głęboki rów zlokalizowany po jego północnej stronie. Trasa wiedzie wzdłuż tak zwanego *Central Belt*. Pas umocnień zbudowano na polecenie cesarza Antonina Piusa w latach 142 – 154 po Chrystusie. Mur porzucono w 162 roku po Chrystusie. Więcej szczegółów: D. J. Breeze, *The Antonine Wall*, Edynburg 2006.

382Wał Hadriana, jest to fortyfikacja wzniesiona z kamieni i darni, wznosząca się na pięć do sześciu metrów, szerokości trzech metrów i rozciągająca się na sto siedemnaście kilometrów od wsi Bowness nad zatoką Solway Firth do Wallsend nad rzeką Tyne. Fortyfikacje wzmacniają niewielkie forty rozmieszczone średnio co tysiąc pięćset metrów oraz wieże strażnicze rozmieszczone średnio co pięćset metrów. Niektóre źródła wskazują również na propagandowy wymiar muru, który miał być wybielony po ukończeniu, a przez to widoczny z daleka, jako symbol blasku cesarstwa. Mur wybudowano na polecenie cesarza Hadriana w latach 122 – 128 po Chrystusie. Mur był prawdopodobnie wykorzystywany aż do zakończenia obecności Rzymian w Brytanii w 410 roku, jednak pogłębiający się kryzys polityczny i gospodarczy cesarstwa, uniemożliwiły poprawne zabezpieczenie oraz utrzymanie infrastruktury oraz obsadzenie jej odpowiednią ilością wojska. Więcej szczegółów: A. Moffat, *The Wall – Rome's greatest frontier*, Edynburg 2008.

383A. Waldron, *The Great Wall of China: From History to Myth*, Cambridge 1990, s. 11 – 52.

384Wielki Mur Chiński, jest olbrzymią rubieżą obronną, obejmującą różnego rodzaju konstrukcje sztuczne (sześć tysięcy dwieście pięćdziesiąt dziewięć kilometrów długości), bariery naturalne (dwa tysiące dwieście trzydzieści dwa kilometry długości) oraz rowu (trzysta pięćdziesiąt dziewięć kilometrów długości). Mur, a w każdym razie jego zachowane elementy, zostały wpisane w 1987 roku na listę światowego dziedzictwa UNESCO, a także uznany za jeden z siedmiu współczesnych cudów świata. *Great Wall of China* „even

westfalskim. Szczególnie widoczny stał się podział pomiędzy spacyfikowaną sferą wewnętrzną, gdzie obowiązującym porządkiem prawnym jest *Pax Imperialis*, a dziką oraz pierwotną przestrzenią zlokalizowaną poza ich obrębem. Podział ten nie był jednak podziałem wyłącznie polityczno-militarnym, lecz także podziałem społecznym, kulturalnym oraz gospodarczym. Część historyków, zarówno ówczesnych jak i współczesnych, podkreśla także, że granica cesarstwa stanowiła granicę pomiędzy cywilizacją oraz barbarzyństwem³⁸⁵. *Limes* jest zatem pierwowzorem westfalskiej granicy, indukując również rekombinację westfalskiego dualizmu siły na tą stosowaną w spacyfikowanej rzeczywistości wewnętrznej oraz zanarchizowanej rzeczywistości zewnętrznej. Nieco bardziej pośrednie mechanizmy zastosowano w imperium chińskim, gdzie w pewnych okresach zauważyć można fascynację cywilizowanego centrum cesarstwa postacią tak zwanego *szlachetnego barbarzyńcy*, który prezentuje wartości lub cnoty przez rdzennych Chińczyków. Dodatkowo, podziw ten nie zawsze był wynikiem asymilacji kulturalnej³⁸⁶. Podsumowując, siła w imperialnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego była niezwykle podobna do siły państwa narodowego. Przede wszystkim obejmowała dwa wyraźnie oddzielone porządki, operowała w środowisku dość silnie zintegrowanym dysponującym kanałami komunikacji oraz dystrybucji legitymacji i uznania, które przekraczały stopniem rozwoju oraz funkcjonalności te charakterystyczne dla środowiska westfalskiego, a jej esencja pozostawała niezmienna nawet w przypadku delegacji na niższe poziomy decyzyjne podległe rządowi centralnemu. Co ważniejsze, w przypadku imperium można wskazać na olbrzymi koszt stosowania siły w obu wymiarach, głównie z powodu olbrzymiej dywersyfikacji wewnętrznej w wymiarach społecznych, kulturalnych oraz religijnych, co z kolei wymaga daleko posuniętej lokalizacji siły co oznacza delegację kompetencji oraz zasobów niezbędnych do ich wypełnienia albo w ręce urzędników niższego szczebla, albo w ręce lokalnych watażków.

Trzecią fazą rozwoju oraz ewolucji przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego jest faza postimperialna. Co ciekawe, występuje ona wyłącznie na gruzach imperium rzymskiego, natomiast w przypadku Chin jest ona nieobecna. Wynika to ze szczególnej konstrukcji imperializmu chińskiego, który pozostawiał relatywnie niewiele centrów siły, objęcie których kontrolą nie przedstawiało szczególnych trudności dla odbudowywanego imperium. Dla odmiany, katastrofa Rzymu była znacznie poważniejszym kryzysem oraz

longer”, „BBC News”, 2009, 20 kwietnia, URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8008108.stm>, [dostęp: 23.12.2016].

385W tym kontekście podkreśla się znaczenie jakościowych cech organizacji przestrzeni wewnętrznej jak i zewnętrznej nie tylko w wymiarze politycznym, militarnym czy też gospodarczym, lecz przede wszystkim w dziedzinie kulturalnej oraz cywilizacyjnej.

386H. G. Creel, *The Origins of Statecraft in China*, Chicago 1970, s. 59 – 60.

doprowadziła nie tylko do atrofii, co roztrzaskania imperialnego centrum zarówno w wymiarze *hard Power* jak i *soft Power*. W praktyce bowiem kryzys ten miał dwojaką naturę. Z jednej strony obejmował rozkład starego imperium, które osiągnąwszy optimum własnej potęgi, pod wpływem naturalnych dla przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego fluktuacji na przecięciu się antroposfery oraz biosfery, zaczęło podlegać degeneracji wynikającej z mechanizmu *imperialnego nadrozciągnięcia* zidentyfikowanego oraz opisanego przez Paula Kennedy'ego³⁸⁷. W rezultacie ubytku w potencjale, podjęte zobowiązania stawały się nie do uniesienia, co wymagało strategicznej konsolidacji, czyli porzucenia części terytorium, czyli dalszego zmniejszenia potencjału, co wymaga kolejnej korekty zobowiązań oraz porzucenia terytorium. W schyłkowym okresie imperium w tej sferze obserwować można rozwój synkretyzmu religijnego, charakterystycznego dla płynnej tożsamości (ang. *fluent identity*)³⁸⁸, co wynikało z prymatu człowieka, którego potrzeba egoistycznego samozaspokojenia przeważała nad rygorem spełniania obowiązków społecznych. Interesującym zagadnieniem wydaje się próba wyciągnięcia analogii pomiędzy kryzysem Rzymu a znamionami współczesnej Europy³⁸⁹, jednakże nie jest to przedmiotem niniejszej rozprawy.

Co odróżniało fazę postimperialną od pierwotnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego to charakter podmiotów sukcesorów. O ile w przypadku *resetów* imperium chińskiego, podmioty sukcesyjne wyrastały ze wspólnego pnia kulturowego oraz cywilizacyjnego, oraz charakteryzowały się pewną wspólnotą celów, to jest nadrzędnym imperatywem wszystkich tych organizmów była rekonstrukcja imperium w pełnym kształcie. W rezultacie powiedzieć można, że upadek chińskiej państwowości inicjował regres do fazy pierwotnej oraz rekonstrukcję imperium na bazie najsilniejszego podmiotu, wyłonionego w trakcie serii wojen. W przeciwieństwie do tego mechanizmu, w Europie sytuacja wyglądała zupełnie odmiennie. Jedynym podmiotem sukcesyjnym wykazującym analogiczną charakterystykę było Bizancjum, a więc Imperium Wschodniorzymskie, które podejmowało działania zmierzające do rekonstrukcji wielkiego Rzymu, jednak w praktyce było przez całe dziesięć wieków własnego trwania niemal w nieustannym odwrocie³⁹⁰, i skończyło jako

387Jest to teoria wykorzystywana wielokrotnie do analizy zachowania współczesnych mocarstw. Na przykład: R. Burbach, J. Tarbell, *Imperial overstretch: George W. Bush and the hubris of empire*, Londyn, Nowy Jork 2004.

388Z. Baumann, *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim* (tłum. J. Łaszcz), Gdańsk 2007.

389M. Magierowski, *Zmęczona. Rzecz o kryzysie Europy Zachodniej*, Kraków 2013.

390Jedynym okresem, w którym pojęło ono ekspansję polityczną, próbując odzyskać dawne posiadłości rzymskie w basenie Morza Śródziemnego: w Italii, Hiszpanii oraz Afryce Północnej, jest okres panowania cesarza Justyniana I Wielkiego. Jednakże pozostała część historii istnienia Cesarstwa Bizantyjskiego jest jego stopniowa erozja, zarówno z powodu presji czynników zewnętrznych: Persowie, Arabowie, plemiona bułgarskie i słowiańskie, a w końcowej fazie także Turcy Osmańscy, oraz wewnętrznych: atrofia gospodarki,

pojedyncze miasto – wielkie, ale pojedyncze – otoczone przez hordy nieprzyjaciół³⁹¹. Większość podmiotów wykazywała zupełnie odmienny charakter. Przytłaczająca część nowopowstałych podmiotów stanowiła przedziwny konglomerat, łączący pierwotną dzikość barbarzyńców z technologiczną sprawnością dawnych Rzymian. To co pozostało umożliwiało zaistnienie dwóch specyficznych czynników. Pierwszym jest wiedza oraz umiejętności niezbędne do organizacji oraz zarządzania jednostką geopolityczną. Fragmenty tej wiedzy pozwoliły na stworzenie szeregu mniejszych oraz większych podmiotów na terenie przede wszystkim Cesarstwa Zachodniorzymskiego. Drugim było mimo wszystko przetrwanie idei cesarskiej w europejskim, regionalnym środowisku międzynarodowym. Co natomiast wyjątkowe na tle ówczesnego świata, idea ta uległa bifurkacji oraz wewnętrznemu skonfliktowaniu, generując dwie równoległe struktury sprawowania władzy, pretendujące do imperialnej dominacji. Z jednej strony było to cesarstwo, reprezentowane przez w dużej mierze świeckich monarchów Świętego Cesarstwa Narodu Niemieckiego³⁹². Z drugiej strony było to papieństwo, reprezentowane przez w dużej mierze religijnych przywódców, ze stolicą zlokalizowaną na terenie dawnej cesarskiej metropolii – Rzymie (przez krótki okres papież rezydował w Awinionie, 1309-1377). W tym kontekście szczególnym polem wzajemnego sporu była tak zwana inwestytura³⁹³. Ogólnie rzecz ujmując, konflikt dotyczył ukształtowania systemu trybutarnego, a więc dystrybucji szacunku oraz uznania, co w tym kontekście oznaczało ostateczną instancję sankcjonującą wyniesienie poszczególnych kandydatów do urzędów zarówno duchownych jak i świeckich. Konflikt nigdy nie przyniósł zdecydowanego zwycięstwa jednej ze stron, jednak przez większość czasu można wskazać na przewagę instytucji cesarstwa, które dysponowała większymi możliwościami oddziaływania w sferze

rywalizacja handlowa z miastami włoskimi oraz rosnąca niestabilność instytucji władzy.

391Ostatnie oblężenie Konstantynopola trwało pomiędzy 2 kwietnia a 29 maja 1453 roku. Zakończyło się upadkiem miasta oraz całkowitą likwidacją ostatniej pozostałości po pierwotnym cesarstwie rzymskim. Szacunkowo armia Mehmeda II liczyła pomiędzy pięćdziesiąt tysięcy a trzysta tysięcy żołnierzy. Więcej szczegółów odnośnie kampanii: R. Crowley, *1453. Upadek Konstantynopola* (tłum. A. Weseli-Ginter), Warszawa 2006.

392Był to dominacja w znacznej mierze normatywna, wyrażana w symbolach raczej niż w realnym wpływie, szczególnie w kontekście atrofii centralnych instytucji cesarskich oraz wzrostu znaczenia możnowładców, ze szczególnym książąt-elektorów. Jednakże, nawet mocno osłabione cesarstwo stanowiło poważne zagrożenie dla sąsiadów, szczególnie zlokalizowanych na południe i wschód od jego terytorium. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują burzliwe relacje polsko-niemieckie, rywalizacja Luksemburgów a potem Habsburgów o panowanie w Czechach i na Węgrzech z lokalnymi magnatami oraz Jagiellonami, a także okres wojen w północnych Włoszech, z uwzględnieniem interwencji Francji oraz Hiszpanii.

393Inwestytura (łac. *induere vestimentis*, co dosłownie znaczy „przyobleczenie, ubranie”), jest to skomplikowana procedura obejmująca włączenie do wyższych pięt hierarchii społecznej średniowiecznej Europy nowych członków, poprzez uposażenie ich w dobra należące do bezpośredniego zwierzchnika, w zamian za złożenie hołdu lennego, czyli formalne uznanie jego zwierzchności. Istnieją dwie ścieżki inwestytury: duchowa oraz świecka. W średniowieczu przez długi okres trwały spory kompetencyjne pomiędzy papieństwem a cesarstwem odnoszące się do uczestnictwa czynników świeckich w inwestyturze duchownej i na odwrót. Współcześnie ślady dawnego ceremoniału znaleźć można na przykład na uniwersytetach.

hard Power. W rezultacie bowiem wzajemnej zaszachowania się obu obozów, dość łatwo było rozgrywać ich wzajemne ambicje, co widać można w przypadku zabiegów o koronę królewską różnych monarchów, na przykład węgierskiego władcę św. Stefana³⁹⁴, czy polskich monarchów: Bolesława I Chrobrego³⁹⁵ oraz Bolesława III Śmiałego³⁹⁶. W rezultacie tego specyficznego międzynarodowego *trójpodziału* władzy system europejski zyskał oryginalny rys pozwalający przerwać starożytny cykl wzrostu oraz degradacji i wznieść stosunki międzynarodowe na zupełnie nowy poziom organizacji. Niniejsza faza rozwoju środowiska międzynarodowego, obejmująca ponad tysiąc dwieście lat – od likwidacji Imperium Zachodniorzymskiego w 476 roku po Chrystusie do podpisania traktatów westfalskich w roku 1648, stworzyła podwaliny pod bezwzględną dominację Europy w środowisku westfalskim. W rezultacie faza ta stanowiła unikat na skalę światową, zlokalizowaną wyłącznie na kontynencie europejskim.

Zagadnienie zakresu podmiotowego postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego zostało już poruszone. W tym miejscu należy wspomnieć, że struktura podmiotowa charakteryzuje się się trzema wyróżniającymi cechami. Po pierwsze, jest to wytworzenie się prymitywnej, lecz funkcjonalnej transnarodowej sfery społecznej. W tym kontekście szczególnie istotne jest oparcie się przez większość czasu na zanikającej strukturze imperialnej, uzupełnionej przez wyraźnie zaznaczoną tożsamość chrześcijańską, a po serii schizm – rzymskokatolicką. Związki te widziane są przede wszystkim na trzech podstawowych poziomach. Pierwszym poziomem jest poziom globalny (regionalny), gdzie szczególną rolę odgrywały instytucje cesarstwa oraz papieża, odgrywające szczególną rolę w konstrukcji oraz zarządzania mechanizmami sterującymi środowiskiem międzynarodowym, poprzez generowanie norm oraz wzorców zachowań dla podrzędnych podmiotów politycznych. Paradoksalnie strategie implementowane przez oba centra były wobec siebie komplementarne. Cesarstwo dysponowało możliwościami militarnymi oraz sądowymi sankcjami odkształcającymi możliwości oddziaływania pozostałych uczestników niniejszego systemu. Papież natomiast dysponował możliwością stosowania ekstensywnych sankcji

394Koronacja św. Stefana I Wielkiego, pierwszego króla z dynastii Arpadów, nastąpiła albo 25 grudnia 1000 roku lub 1 stycznia 1001 roku. Istnieje również teorii, że korona ta przeznaczona była dla księcia Polan, Bolesława, jednak względy polityczne przyczyniły się do zmiany miejsca docelowego korony przez papieża Sylwestra II. Więcej szczegółów odnośnie biografii władcy Węgier: G. Györffy, *Święty Stefan I. Król Węgier i jego dzieło* (tłum. T. Kapturkiewicz), Warszawa 2003.

395Koronacja Bolesława I Chrobrego nastąpiła albo 25 grudnia 1024 roku, albo 18 kwietnia 1025, dokładna data nie jest znana. Spekulacje dotyczą również kto właściwie sankcjonował nałożenie Bolesławowi Chrobremu korony, szczególnie, że zachowane dokumenty i świadectwa z epoki przekazują sprzeczne ze sobą informacje. T. Wojciechowski, *Szkice historyczne jedenastego wieku*, Kraków 1904.

396Koronacja Bolesława II Szczodrego/Śmiałego nastąpiła 25 grudnia 1076 roku, jako gest wdzięczności papieża Grzegorza VII, za poparcie udzielone w trakcie sporu o inwestyturę. Więcej szczegółów: S. Rosik, *Bolesław Szczodry i jego czasy*, Wrocław 2002.

normatywnych oraz sądowych. Koniunkcje interesów obu porządków występowały szczególnie wyraźnie w wieku XVI, kiedy to pojawiło się wyzwanie w postaci chrześcijańskiej reformacji³⁹⁷. Szczególnie dobrym przykładem oddziaływania cesarstwa oraz papieża w spór pomiędzy Zakonem Krzyżackim a Królestwem Polskim, o przynależność Pomorza Gdańskiego³⁹⁸. Drugim poziomem, który można określić jako poziom międzynarodowy są horyzontalne relacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami. W tym kontekście wskazać można, że istnienie ekstensywnej sieci transnarodowej, ograniczało samodzielność poszczególnych podmiotów, poprzez trzy istotne czynniki. Po pierwsze, jest system kulturalny oraz normatywny, który stanowił wspólną płaszczyznę odniesienia dla zaangażowanych podmiotów. W tym kontekście wskazać można na normatywny system wynikający z trzech filarów ówczesnej myśli europejskiej: moralności chrześcijańskiej, legalizmu rzymskiego oraz filozofii greckiej³⁹⁹. Oznacza to, że system europejski pomimo, że silnie sfragmentowany, to jednak wykazywał na tyle istotną zbieżność normatywną, że możliwe było funkcjonowanie instytucji ponadnarodowych, takich jak instytucja soboru powszechnego⁴⁰⁰, służącego jako płaszczyzna do rozstrzygania sporów politycznych, ekonomicznych a także społecznych⁴⁰¹. Po drugie, jest system formalnych oraz nieformalny

397Formalny początek reformacji określa się na dzień 31 października 1517 roku, kiedy to Marcin Luter przybił do drzwi katedry w Wittenberdze dziewięćdziesiąt pięć tez dotyczących naprawy Kościoła. Więcej szczegółów odnośnie całego ruchu: J. Tazbir, *Reformacja – kontrreformacja – tolerancja*, Wrocław 1996.

398Sąd papieski dwa razy rozważał kwestie wzajemnych rozszczeń polsko-krzyżackich odnosząc się do zajęcia Pomorza Gdańskiego trzykrotnie. Po raz pierwszy w 1320 roku (proces inowrocławski), w 1339 roku (proces warszawski) oraz 1419 roku (proces wrocławski). Wszystkie zakończyły się uznaniem racji pełnomocników Polski, choć w różnym zakresie. Więcej szczegółów: H. Chłopocka, *Procesy Polski z zakonem krzyżackim w XIV wieku*, Warszawa 1967; J. Skomiał, *Spór polsko-krzyżacki w kronice Jana Długosza*, „Studia prawno-ekonomiczne”, 2014, nr 91(1), s. 123 – 152.

399Cytat przypisywany Feliksowi Konecznemu. Pełniejsza rekonstrukcja jego postrzegania cywilizacji łacińskiej: A. Bokiej, *Cywilizacja łacińska. Studium na podstawie dorobku historyczno-filozoficznego Feliksa Konecznego*, Legnica 2000.

400Sobór powszechny jest instytucją kościelną, obejmującą spotkanie biskupów oraz przedstawicieli episkopatów wchodzących w skład Kościoła Rzymskokatolickiego. Głównym zadaniem soborów powszechnych było w celu ustalenia właściwego oraz powszechnie obowiązującego kanonu praw kościelnych oraz kwestii dotyczących kanonu wiary i moralności. Sobory powszechne zwoływane były przez cesarza rzymskiego, jednakże zawsze odbywało się to za zgodą biskupa rzymskiego. Od rozpadu cesarstwa zachodniorzymskiego, kwestie te przeszły w gestię papieża. Przyjmuje się, że zwołano dwadzieścia jeden soborów powszechnych: sobór nicejski I (325); sobór konstantynopoliński I (381); sobór efeski (431); sobór chalcedoński (451); sobór konstantynopoliński II (553); sobór konstantynopoliński III (680–681); sobór nicejski II (787); sobór konstantynopoliński IV (869–870); sobór laterański I (1123); sobór laterański II (1139); sobór laterański III (1179); sobór laterański IV (1215); sobór lyoński I (1245); sobór lyoński II (1274); sobór w Vienne (1311–1312); sobór w Konstancji (1414–1418); sobór Bazylea (1431–1439) - Ferrara (1438) - Florencja (1439–1445); sobór laterański V (1512–1517); sobór trydencki (1545–1563); sobór watykański I (1868–1870); sobór watykański II (1962-1965). Sobory nieuznane lub uznane za hereetyckie post factum: sobór efeski II (449); sobór w Trullo (692); sobór w Hierii (754); sobór w Pizie (1409); sobór w Perpignan (1409); sobór w Sienie (1423–1424). Sobory wyłącznie prawosławne: sobór konstantynopoliński IV (879–880); sobór konstantynopoliński V (1341–1351). K. Schatz, *Sobory powszechne – punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2001.

401W tym kontekście wskazać można, że sobory te, których pierwszoplanową rolą było ustalanie jednolitej wykładni zarówno Pisma Świętego jak i Tradycji Kościoła Rzymskokatolickiego, były okazją do spotkania w szerszym gronie również przedstawicieli władzy świeckiej, jako że przez większą część wieków średnich

powiązań pomiędzy dynastiami zarządzającymi poszczególnymi podmiotami, a także ważniejszymi osobowościami wspierającymi władców w różnych wymiarach. W przypadku postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, związki pomiędzy osobami przynależnymi do różnych podmiotów, zarówno poprzez małżeństwo, przysposobienie, czy też uczestnictwo w określonej jednostce naukowej (uniwersytet) formowało nie tylko doraźne i krótkotrwałe sojusze polityczne i militarne, lecz także kształtowało poczucie wspólnoty pomiędzy odrębnymi podmiotami międzynarodowymi, funkcjonującymi w ówczesnej Europie. Szczególnie aktywną rodziną w tym zakresie, byli austriaccy Habsburgowie⁴⁰². Po trzecie, jest brak westfalskiego rozumienia granicy jako separatora zastąpionego przez przedwestfalską ideę *pogranicza* jako sfery wzajemnego przenikania się kultur, systemów politycznych oraz społecznych. Co więcej, nie widziano geostrategicznego sensu pilnowania całej granicy, prowadząc obronę w oparciu o sieć umocnionych placówek (grozdów) oraz w oparciu o mobilne obwoły wojowników. Widać to szczególnie wyraźnie na przykładzie przestrzeni leżącej na obrzeżach Europy, co miało miejsce w przypadku Polski – Mazowsza w XIII wieku⁴⁰³. Co ważniejsze, nawet w przypadku rejonów centralnych postrzegano granicę wyłącznie jako strefę jurysdykcji i to nie do końca jasną ani przestrzeganą. Znane są przypadki, gdy w związku z zamieszkami we własnym państwie, lub w związku z brakiem autorytetu lokalnego monarchy, poddawano rozstrzygnięciu spraw cywilnych lub karnych przedstawicielom innego monarchy⁴⁰⁴. W rezultacie terytorium nominalnie podległe danemu podmiotowi jest przez niego kontrolowane w różnym stopniu, a w niektórych przypadkach można wręcz mówić o suwerenności współdzielonej przez szereg poszczególnych podmiotów⁴⁰⁵.

Podmioty wykazują niezwykle zdywersyfikowany zarówno w wymiarze strukturalnym jak i funkcjonalnym. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje wyłonienie się szeregu podmiotów zorganizowanych według różnych wzorców oraz mających na celu spełnienie odmiennych funkcji społecznych. Wyróżnić można trzy podstawowe wzorce

rozdzielenie kompetencji nie było ani tak precyzyjne, ani powszechnie akceptowane. W rezultacie, na przykład uznanie jakiego stanowiska za heretyckie, pociągało za sobą poważne konsekwencje o charakterze politycznym, czego najlepszym przykładem może być potępienie Jana Husa na Soborze w Konstancji w 1418 roku.

402F. Weissensteiner, *Habsburgowie* (tłum. B. Lulińska, D. Luliński), Warszawa 2011.

403P. Jasienica, *Polska Piastów*, Warszawa 2007, s. 102.

404Miasta spisie przejęte zostały jako zastaw za pożyczkę jaką Zygmuntowi Luksemburczykowi udzielił Władysław II Jagiełło, w dniu 8 listopada 1412 roku. W związku jednak z ograniczoną społeczną legitymacją jego władzy oraz znacznym stopniem korupcji aparatu biurokratycznego, Spisz służył jako zastępcza instytucja sądowa oraz administracyjna, szczególnie w przypadku sprawowania funkcji starosty przez rycerzy znanych z honoru oraz niewzruszonych zasad moralnych, jak Zawisza z Garbowa.

405Anarchiczną pozostałością owego średniowiecznego chaosu jurysdykcyjnego może być współczesny system władzy w Andorze, oparty o parę *współksiążąt*, którymi są biskup Seo de Urgel (Hiszpania) oraz prezydent Republiki Francji.

organizacji politycznych, które powstały na gruzach imperium rzymskiego, oraz istnieją z różnym natężeniem aż do dzisiaj.

Pierwszym i zdecydowanie najważniejszym są podmioty o charakterze narodowym i politycznym, dysponujące potencjałem widocznym przede wszystkim w wymiarze militarnym. Wskazać tutaj można przede wszystkim system monarchii feudalnych zarówno w wymiarze patriarchalnym jak i stanowym. Z niniejszej kategorii wyrosły państwa narodowe, które zdominowały westfalskie środowisko międzynarodowe.

Drugim są podmioty o charakterze ponadnarodowym, funkcjonujące na skalę globalną poprzez objęcie, choćby nominalnym swym oddziaływaniem całej Europy. Obejmowały one przede wszystkim płaszczyznę oddziaływania normatywnego, realizowane głównie przez dwa podmioty: Cesarstwo oraz Kościół Rzymski.

Trzecim, są podmioty zlokalizowane na poziomie subnarodowym powołane przede wszystkim do realizacji określonych funkcji na rzecz lokalnych społeczności. W tym kontekście wskazać można na dwie szczególnie cenne funkcje społeczne. Pierwszą jest dostarczenie pożądaných dóbr oraz usług. W tej sferze wykazywały się różne gildie oraz związki producentów⁴⁰⁶. Drugą jest stabilizacja oraz pacyfikacja przestrzeni lokalnej, czego przykładem może być aktywność Związku Siedmiu Miast, który został powołany właśnie w celu ograniczenia aktywności rycerzy-rozbójników korzystających z osłabienia władzy państwowej. Podmioty o charakterze subnarodowym w postimperialnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego dodatkowo wykazują charakter efemeryczny, pojawiając się oraz wzrastając w kontekście kryzysu lub upadku podmiotów wyższej rangi.

Dodatkowo wskazać można na dwa czynniki komplikujące strukturę podmiotową obecną w tej fazie stosunków międzynarodowych. Pierwszym jest *fasetkowość* podmiotów w niej występujących. Oznacza to, że podmiot wewnętrznie koherentny, stanowiący wyodrębnioną całość, na jednej płaszczyźnie systemu europejskiego mógł funkcjonować jako proto-państwo narodowe, natomiast w innym, jako na przykład podmiot subpaństwowy. Idealnym odzwierciedleniem tego stanu rzeczy może być przykład zakonów rycerskich: templariuszy, krzyżaków oraz zakonu maltańskiego. I tak dwa ostatnie, pomimo wykazywania cech typowych dla subnarodowego podmiotu o charakterze religijnym,

406W tym kontekście szczególnie znany, choć nie z oryginalnej działalności był cech masonów, który dał początek ruchowi wolnomularskiemu. W oryginale, cechy stanowiły w luźnym ujęciu odzwierciedlenie współczesnej struktury korporacyjnej. *Zabytki cechowe Śląska*, red. M. Kornel-Kwaśna, Wrocław 2002, s. 149 – 153.

dysponowały przestrzenią – odpowiednio Prusy⁴⁰⁷ oraz Rodos⁴⁰⁸, a potem Malta⁴⁰⁹. Nieco inną ścieżką podążył zakon templariuszy, który pozostał zlokalizowany wyłącznie w sferze subnarodowej, łącząc jednakże funkcjonowanie w wymiarze ekonomicznym oraz religijnym⁴¹⁰. Co ostatecznie przyczyniło się do likwidacji tego podmiotu.

Drugim czynnikiem jest płynność oraz ulotność poszczególnych podmiotów oznaczającą konieczność nieustannego rekombinowania struktury danego podmiotu w celu odtworzenia jego potencjału oraz możliwości działania. Wynika to z dość słabo rozwiniętej struktury instytucjonalnej, która w wyniku interferencji zarówno pomiędzy podmiotami, pomiędzy podmiotem a geograficznym otoczeniem a także z powodu nieumiejętnego zarządzania poprzez najwyższe podmioty decyzyjne. W rezultacie można zaobserwować nieustanny proces kryzysu oraz odtwarzania się podmiotów międzynarodowych, a także dodatkowe zjawiska takie jak zawieranie unii personalnych⁴¹¹ oraz realnych⁴¹², co przyczynia się do wzrostu niestabilności podmiotowej struktury środowiska międzynarodowego.

Po trzecie, struktura podmiotowa jest skonstruowana na zasadzie nakładających się oraz wzajemnie przenikających się sfer jurysdykcji. W tej sferze można wskazać na poważną oraz kompleksową interferencję podmiotów zlokalizowanych na różnych płaszczyznach środowiska międzynarodowego. Szczególnie widoczne było to w przypadku Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, obejmującego swym zasięgiem podmioty zlokalizowane na wszystkich płaszczyznach środowiska międzynarodowego. Co więcej, w miarę rozwoju tej fazy środowiska międzynarodowego, Cesarstwo z koherentnego podmiotu politycznego przekształcało się w kształt podobny do organizacji międzynarodowej. W rezultacie zaobserwować można współistnienie na określonym terytorium różnych porządków prawnych oraz jurysdykcji. Dobrym przykładem może być Polska po rozbiciu dzielnicowym, kiedy to równoległe do władzy oraz prawodawstwa monarszego, istniały silne tożsamości regionalne, które modyfikowało statut ogólnonarodowy⁴¹³. Dodatkowym suplementem były wzorce normatywne importowane z ościennych przestrzeni jurysdykcji, co zaobserwować

407Prusy stanowiły siedzibę Zakonu Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie od 1226 do 1525 roku.

408Rodos stanowiła siedzibę Suwerennego Zakonu Kawalerów Rodyjskich od 1309 do 1523 roku.

409Malta stanowiła siedzibę Suwerennego Zakonu Kawalerów Maltańskich od 1530 do 1798 roku.

410S. Martin, *The Knights Templar: The History and Myths of the Legendary Military Order*, Nowy Jork 2004, s. 42 – 110.

411Przykładami unii personalnych może być unia kalmarska, unia polsko-moskiewska (Władysław IV Wasza) a ostatnimi czasy również Zjednoczona Republika Arabska Gamala Abdela Nasera.

412Przykładami unii realnych może być unia Austrii, Czech i Węgier, szczególnie w drugiej połowie XIX wieku w latach 1849 – 1918, a także unia Anglii, Walii, Szkocji oraz Irlandii Północnej istniejącej w latach 1801 – 1922.

413Najdalej proces regionalizacji posunął się w przypadku Śląska, który przez szereg wieków zlokalizowany był w przestrzeni pomiędzy Polską po rozpadzie dzielnicowym, oraz Czechami i Niemcami. Więcej szczegółów znaleźć można w M. Czaplinski, E. Kaszuba, G. Wąs, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002.

można na przykładzie lokacji miast na prawie magdeburskim⁴¹⁴.

Kolejnym polem interpenetracji wzajemnej jurysdykcji poszczególnych podmiotów jest płynne przechodzenie pomiędzy nimi w kontekście wykorzystywania ich jako instytucji zarządzania oraz rozstrzygania sporów. Szczególnie widoczne było to w przypadku załamania się poszczególnych podmiotowości lub upośledzenia ich funkcjonowania. Historia zapisała szereg przypadków, w których poddani szukali sprawiedliwości u sąsiednich monarchów, szczególnie, gdy ci cieszyli się większym autorytetem lub lepszą pozycją w skomplikowanym układzie szacunku średniowiecznej Europy⁴¹⁵. Reasumując, zakres przedmiotowy postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego charakteryzował się olbrzymim stopniem dynamizmu oraz zmienności.

Zakres przedmiotowy stosunków międzynarodowych w postimperialnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego zamyka się w paradoksie możliwości oraz potrzeby. Z jednej strony, w związku z istniejącą społeczną przestrzenią transnarodową, zakres przedmiotowy osiąga najszerszy zasięg, obejmując kwestie nie tylko polityczne, militarnej, lecz także ekonomiczne, społeczne, kulturalne a także religijne. Jednakże niska przepustowość sieci infrastruktury krytycznej połączona z silnym umocowaniem polityki tożsamości, generują dość hermetyczną sferę przedmiotową, co z kolei wpływa negatywnie na możliwości komunikacji oraz wpływu przy użyciu znacznie bardziej skomplikowanych oraz efemerycznych narzędzi. W rezultacie najbliższym do ówczesnego wzorcem staje się zakres przedmiotowy późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Podobieństwo to obserwować można na trzech poziomach.

Pierwszym i najważniejszym jest brak określonych granic pomiędzy poszczególnymi podmiotami, co oznacza zwiększone nasilenie procesów internalizacji⁴¹⁶ oraz internacjonalizacji⁴¹⁷. W rezultacie w postimperialnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego zaobserwować można zwiększony ruch pomiędzy wnętrzem poszczególnych podmiotów a środowiskiem, zarówno od środowiska do wnętrza podmiotu,

414K. Kamińska, *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r: studium historycznoprawne*, Toruń 1990.

415Z tego też powodu prawodawstwo średniowiecza obejmuje dość znacznym segment prawa obejmujący opiekę nad wychodźcami, niezależnie od stanu oraz kondycji, obejmując zarówno statuty formalne a także prawo zwyczajowe.

416Internalizacja obejmuje szereg procesów oraz zjawisk, zmierzających do inkorporacji instytucji, zjawisk, procesów oraz fenomenów charakterystycznych dla porządku międzynarodowego wraz z przynależną im dynamiką systemową, do wnętrza systemu wewnętrznego danego podmiotu międzynarodowego, najczęściej będącego państwem narodowym. M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 591 – 596.

417Internacjonalizacja obejmuje szereg procesów oraz zjawisk, zmierzających do inkorporacji instytucji, zjawisk, procesów oraz fenomenów charakterystycznych dla porządku wewnętrznego podmiotów międzynarodowych wraz z przynależną im dynamiką systemową, do wnętrza środowiska międzynarodowego. Najczęściej źródłem tych norm oraz wartości jest państwo narodowe. M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 584 – 591.

czego idealnym przykładem wydaje się chrystianizacja terenów Europy Środkowej i Wschodniej⁴¹⁸, a także z wnętrza poszczególnych podmiotów w kierunku środowiska, czego przykładem wydaje się być poleganie na instytucjach cesarskich jako na ostatecznych instancjach rozstrzygania sporów, a co za tym idzie na próbie wpłynięcia na nie przy pomocy albo oddziaływania normatywnego⁴¹⁹, albo przy pomocy wypłat pobocznych określanych mianem łapówek. Procesy mające na celu rozstrzygnięcie poszczególnych procesów mogły ciągnąć się latami, oraz obejmować szereg zupełnie odmiennych wyroków, poprzedzonych szeroko zakrojoną akcją dyplomatyczną spierających się stron, składającą się z zabiegów klasycznej dyplomacji, akcji propagandowych skierowanych przede wszystkim do wyższych stanów poszczególnych społeczeństw, a także kampanii przekupstw poszczególnych urzędników zaangażowanych w rozstrzygnięcie sprawy⁴²⁰.

Drugim, jest wysoka nieprecyzyjność oddziaływania przy pomocy środków niemilitarnych, reprezentowana przez przedłużające się spory i konflikty międzynarodowe, przybierające znacznie bardziej zróżnicowany przebieg, w miarę upływu czasu oraz ewolucji stosunków wzajemnych pomiędzy adwersarzami. Jest to zjawisko przebiegające w tandemie z poprzednim. W tym kontekście jednak zwracające uwagę na przedziwne połączenie elementów westfalskości jak i przedwestfalskości. Sieć infrastruktury krytycznej, dostarczająca zasoby niezbędnego do efektywnego działania w środowisku międzynarodowym, jest niedostatecznie rozwinięta oraz nie zapewnia wiarygodnych oraz wystarczających pod względem ilościowym liczących się dostaw. Z tego też powodu, jedynym wiarygodnym źródłem zasobów jest własne terytorium oraz zamieszkująca je populacja. Oczywiście kłopoty ze sprawowaniem nad obszarem i zamieszkującą ją populacją, dodatkowo uszczuplają tę pulę, lecz jest to wiarygodne oraz mniej więcej stałe źródło potencjału przekształcanego w siłę w środowisku międzynarodowym. Co więcej, nawet w przypadku większych segmentów populacji, ich potrzeby zaspokaja produkcja miejscowa, przy czym import obejmuje w dużej mierze towary egzotyczne, takie jak przykład przyprawy

418Cały proces trwał niemal sześć wieków, a pomimo oficjalnego sukcesu wynikającego z nawrócenia na chrześcijaństwo ostatnich bastionów pogaństwa, takich jak Litwa, to jednak jego społeczna efektywność oraz głębokość zakorzenienia zmian często poddawane jest pod wątpliwość zmiany społeczne.

419Szczególnie widowiskowym sposobem oddziaływania na ośrodek cesarski może być Zjazd Gnieźnieński, zorganizowany w okolicach 1000 roku po Chrystusie, mił na celu efektywne oraz uprzywilejowane przyjęcie państwa Polan do społeczności europejskiej. Więcej szczegółów: P. Urbańczyk, S. Rosik, *The kingdom of Poland with an Appendix on Polabia and Pomerania between ppaganism and Christianity* [w:] *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900 - 1200*, red. N. Berend, Cambridge 2007, s. 263 – 318.

420Więcej szczegółów odnoszących się do roli wypłat pobocznych zarówno dopuszczalnych w ramach ówczesnego systemu prawnego, jak i wykonywanych poza nim, znaleźć można w: A. Smart, *Gifts, Bribes, and Guanxi: A Reconsideration of Bourdieu's Social Capital*, „Cultural Anthropology”, 1993, nr 8(3), s. 388 – 408; A. P. Vlasto, *The entry of Slavs into Christendom. An introductionn to the medieval history of the Slavs*, Cambridge 1970.

lub porcelanę⁴²¹. Dużą rolę odgrywa również postrzeganie pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych jako wyzwania dla prowadzenia własnej polityki międzynarodowej, jeśli nie w kategoriach wręcz zagrożeń. Przy czym, w odróżnieniu od Westfalii, konflikt nie ograniczał się jedynie do sfery militarnej, a wręcz wyrastał poza nią obejmując znacznie bardziej wysublimowane oraz pośrednie formy oddziaływania, zlokalizowane w sferze ekonomicznej, społecznej a często wręcz kulturalnej. Co ważniejsze jednak jak wskazuje Paul Kennedy, w Europie istniało szereg ośrodków produkcyjnych wytwarzających narzędzia wojenne na relatywnie zbliżonym poziomie⁴²². Oznaczało to konieczność prowadzenia konfliktu zbrojnego z przeciwnikiem dysponującym analogicznym uzbrojeniem oraz taktyką walki, co w dużym stopniu wykluczało odniesienie tak zwanego *całkowitego zwycięstwa*, rozumianego jako wyeliminowanie możliwości stawiania dalszego oporu. W efekcie każdy konflikt zbrojny musiał być uzupełniony przez równie znaczący, o ile nie bardziej rozbudowany komponent cywilny, osadzony w sferze normatywnej: kulturalnej oraz prawnej. W tym kontekście szczególnie cenne było oddziaływanie na kastę rycerską, zapewniającą wzrost własnego potencjału militarnego poprzez dostarczenie szczególnie wartościowych zasobów w postaci oddziałów ciężkiej kawalerii – zaciężnej lub ochotniczej. Pomimo bowiem dość powszechnego prawa do prowadzenia wojny (łac. *ius ad bellum*) kwestią kluczową było właściwe usprawiedliwienie podjętych działań. W przeciwnym razie prowadzenie działań bez nawet śladowego umocowania ideologicznego czy choćby moralnego prowadzi do obniżenia efektywności zastosowania siły, a czasem wręcz do podjęcia działań zmierzających do zniwelowania efektów jej wykorzystania. Przykładem takiego działania mogą być wyprawy wojenne ludów bałtyckich, ze szczególnym uwzględnieniem Prusów, Jaćwingów oraz Litwinów, które sprowokowały masową reakcję państw europejskich zarządzaną przez Zakon Krzyżacki, który w ciągu niecałych dwóch wieków doprowadził do fizycznej likwidacji dwóch pierwszych nacji oraz zagrożenia egzystencji trzeciej. Konsekwencją były porażki militarne na polu działań zbrojnych, a w końcu konieczność kasaty Zakonu oraz jego sekularyzacja w XVI wieku⁴²³.

Po trzecie, zaobserwować można dominację wzorców kreatywnej adaptacji, łączących w sobie zarówno elementy pasywnego wchłaniania bodźców jak i ich aktywnej transmisji. Proces ten szczególnie był widoczny na pograniczach. W tym kontekście na szczególną uwagę, że *gros* siły w ówczesnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego

421 *The Silk Roads: Highways of Culture and Commerce*, red. V. Elisseeff, Paryż 2000.

422 P. M. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995, s. 31 – 44.

423 Więcej szczegółów odnośnie przyczyn, przebiegu oraz skutków wydarzenia określonego jako hołd pruski z 1525 roku, można odnaleźć na przykład w: S. Haffner, *Prusy bez legendy: Zarys dziejów*, Warszawa 1996.

zlokalizowany był w sferze normatywnego oddziaływania, wraz z przynależnymi do tej sfery wadami i zaletami. Pogłębiona analiza zostanie zaprezentowana w rozdziale trzecim, jednakże w tym miejscu należy wskazać na największe ograniczenie w stosowaniu siły w tym wymiarze, a więc na jej subiektywizm, polegający na uzależnieniu efektywności jej zastosowania od decyzji – świadomej, lecz częściej nie – podmiotu ulegającego wpływom. Jednym z przykładów tego typu jest procedura lokowania miast na prawie magdeburskim⁴²⁴, która była szczególnie popularna na terenie Europy Środkowej i Wschodniej, a także flamandzkim⁴²⁵ czy też lubeckim⁴²⁶, mające na celu wytworzenie względnej równowagi pomiędzy ekspansywnym elementem niemieckim, a także lokalnych ekwiwalentów jakprawo polskie⁴²⁷ lub na prawie książęcym/królewskim⁴²⁸. Dodatkowo zakres przedmiotowy postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego komplikowany jest przez wzajemne przenikanie się międzynarodowych podmiotów, które odpowiadają nierzadko za stosowanie odmiennych zasad adaptacji na danym terenie generując dość silne tendencje do regionalizacji oraz lokalizacji Europy.

W tym kontekście można również wskazać, że istotnej ewolucji uległy również mechanizmy zarządzania środowiskiem międzynarodowym. Można wręcz pokusić się o stwierdzenie, że do mechanizmów pierwotnych: wojna, dyplomacja oraz równowaga siły; do mechanizmów imperialnych takich jak rzymskie prawo oraz chiński system trybutarny, należy dodać szeroko rozumianą opinię publiczną. Jak wskazano we wcześniejszej części akapitu, w przypadku postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, można mówić o względnej słabości poszczególnych podmiotów międzynarodowych, która generuje konieczność zdobycia dodatkowych zasobów uzupełniających oryginalny potencjał, zlokalizowanych poza własnym terytorium. Co prawda w porównaniu do współczesnej globalnej infrastruktury telekomunikacyjnej, jej średniowieczny oraz nowożytny odpowiednik wykazywał szereg wad oraz ułomności, jednakże na potrzeby postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego była to struktura wystarczająco efektywna.

Po pierwsze, obejmowała ona znacznie mniejszy obszar geograficzny. W tym kontekście należy wskazać, że z niniejszą fazą weszła wyłącznie Europa, przy pozostałych

424K. Kamińska, *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r.: studium historycznoprawne*, Toruń 1990.

425D. M. Nicholas, *Town and Countryside: Social and Economic Tensions in Fourteenth-Century Flanders*, „Comparative Studies in Society and History” 1968, nr 10(4), s. 458 – 485.

426E. Rozenkranz, *Prawo lubeckie w Gdańsku w latach 1261/63-1346*, Gdańsk 1966.

427K. Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim: okres wczesnośredniowieczny*, Wrocław 1964.

428M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 84 – 88.

regionach świata pozostających bądź w fazie pierwotnej bądź w fazie imperialnej.

Po drugie, obsługiwała podmioty, których tożsamość wyrastała ze wspólnego trzonu opartego o kulturalną triadę: prawa rzymskiego, chrześcijaństwa oraz filozofii greckiej. W tym kontekście wskazać można na wspólne wartości przyświecające społecznościom na kontynencie europejskim, co prawda w różny sposób interpretowane oraz implementowane, jednak dające pewne podstawy do kreacji wspólnych komunikatów oraz ich koherentnej interpretacji. Co ważniejsze nierzadko wręcz były przez te podmioty przymuszane do zaangażowania się w kwestie sporne, czego przykładem mogą być spory handlowe pomiędzy miastami niemieckimi, a także pomiędzy miastami a podmiotami zewnętrznymi takimi jak Królestwo Danii⁴²⁹ a także dłuższe procesy mające na celu rozstrzygnięcie istotnych wyzwań dla ówczesnej stabilności oraz pokoju międzynarodowego, jak na przykład spór pomiędzy Zakonem Krzyżackim oraz Koroną Królestwa Polskiego.

Dodatkowo, w niniejszej fazie rozwoju środowiska międzynarodowego pojawiła się oraz rozwinęła pierwsza powszechna forma dyplomacji wielostronnej, w postaci soborów powszechnych, na przykład soboru w Konstancji (przeprowadzony w latach 1414 – 1418)⁴³⁰, które były wykorzystywane nie tylko w celu prowadzenia bardzo wysublimowanych dysput teologicznych lecz także do prezentacji stanowisk oraz debat w kwestiach począwszy od moralności oraz filozofii działań międzynarodowych, a skończywszy na praktycznych rozstrzygnięciach lub ich próbach poszczególnych kryzysów oraz konfliktów międzynarodowych. W tym kontekście szczególnie ważnym sukcesem dyplomacji polskiej było przesunięcie własnej delegacji z nacji słowiańskiej do nacji niemieckiej⁴³¹. Nie należy jednak przeceniać znaczenia niniejszych soborów, jako że poszczególnym uczestnikom nierzadko brakowało siły, aby wszystkie postanowienia konsekwentnie wyegzekwować. Uzupełnieniem tych soborów były spotkania oraz zjazdy monarchów oraz szlachty z bardziej specyficznych oraz wyodrębnionych podmiotów⁴³².

Po trzecie, obsługiwała zdecydowanie krótsze oraz mniej skomplikowane komunikaty. W odniesieniu do współczesności wynika to z szeregu przesłanek, z których najważniejsze są trzy następujące. Pierwszą jest ograniczenie przepustowości oraz szybkość transmisji była

429Koronnym dokumentem potwierdzającym znaczenie Hanzy może być pokój w Stralsundzie, zawarty pomiędzy Królestwem Danii a Hanżą, w ramach którego Hanza nałożyła dodatkowe podatki na handel Danii na terenach kontrolowanych przez hanzeatycznych faktorów. Więcej szczegółów na temat historii rozwoju Hanzy: Ph. Dollinger, *The German Hansa*, Londyn, Nowy Jork 1999.

430Ph. Stump, *The Reforms of the Council of Constance (1414–1418)*, Leiden, Nowy Jork, Kolonia 1994.

431T. Shahan, *Council of Constance*, „The Catholic Encyclopedia. Volume 4”, Nowy Jork 1908, URL: <http://www.newadvent.org/cathen/04288a.htm>, [dostęp: 6.02.2017].

432Jednym z bardziej znaczących zjazdów monarchów średniowiecznych, szczególnie zainteresowanych wzajemną koordynacją oraz synchronizacją polityk międzynarodowych może być uczta u Mikołaja Wierzyńka przeprowadzona w roku 1364.

ograniczona technicznymi możliwościami ówczesnej infrastruktury krytycznej, odpowiedzialnej za przekazywanie informacji oraz komunikatów. W tej sferze wskazać można na cztery podstawowe środki komunikacji: posłańców, listy, książki oraz masowe wydarzenia. Oczywiście sposób ten wiąże się z szeregiem ograniczeń oraz niedogodności. Pierwszą jest przede wszystkim ograniczony zasięg. Największe jednorazowe wydarzenia tego typu ówczesnej Europy nie ściągały więcej niż kilka tysięcy bezpośrednich uczestników⁴³³. Wydarzenia cykliczne, lub udostępnienie konstrukcji szerszej publiczności wiązało się wprawdzie z wzrostem tej liczby, jednak kosztem rozmycia przekazu w związku z wydłużeniem się czasu pomiędzy artykulacją celu a jego realizacją. Drugą słabością jest również brak kontroli nad przekazem, co stanowi immanentną cechę *normative Power*. W tym kontekście widz lub uczestnik danego wydarzenia mógł wyrobić sobie pozytywną opinię o organizatorze, na podstawie spełnienia oczekiwań oraz aspiracji społecznych, lecz także negatywną – na podstawie na przykład przekonania o niegospodarności lub rozrzutności danego władcy. W rezultacie każdy z tych zróżnicowanych kanałów komunikacji charakteryzował się zróżnicowanymi wyznacznikami oraz obsługiwał różne segmenty społeczeństwa, a także spełniał własne funkcje w zróżnicowany sposób oraz ze zróżnicowanym stopniem trwałości.

Co ważniejsze, zakres przedmiotowy ówczesnych stosunków międzynarodowych pomimo że znaczący pod względem treściowym oraz merytorycznym, jednakże nie wymagał na tyle kompleksowych procedur komunikacyjnych. Sytuacja taka wynikała z trzech podstawowych czynników. Po pierwsze, ze względu na wysoki stopień autarkiczności podmiotów międzynarodowych pozwalał na relatywne ograniczenie częstotliwości oraz rozmiarów poszczególnych komunikatów do poziomu znacznie niższego niż ma to miejsce współcześnie, gdzie koordynacja pomiędzy poszczególnymi podmiotami jest wymagana do podjęcia oraz realizacji jakichkolwiek przedsięwzięć międzynarodowych. Po drugie, jak wspomniano w uprzednim punkcie, internalizacja, choć w różnym stopniu u różnych podmiotów, jednolitego systemu wartości, co miało miejsce w Europie doby postimperialnej fazy późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. W tym kontekście szczególnie istotnym elementem jest istnienie wspólnego środka komunikacji czyli łaciny, która przez

⁴³³W tym kontekście ocenia się, że największe turnieje rycerskie średniowiecznej Europy, były w stanie zgromadzić do trzech tysięcy uczestników (1179 rok, turniej Lagny-sur-Marne, zorganizowany przez Ludwika VII), albo nawet więcej, na przykład podczas turniejów w Senlis, Compiègne, zorganizowanych w 1279 roku przez Filipa III. Liczba to obejmowała bezpośrednich uczestników, nie licząc publiki oraz gapiów, jednak w większości przypadków byli to przedstawiciele społeczności lokalnej. Więcej szczegółów: S. Muhlberger, *Deeds of Arms: Formal Combats in the Late Fourteenth Century*, Highland Village 2005.

większość rzeczonoego okresu służyła jako *lingua franca*⁴³⁴ elit europejskich. Po trzecie, co jest oczywiste, przedwestfalskie środowisko międzynarodowe jest znacznie mniej rozwinięte pod względem technologicznym, niż późnowestfalskie środowisko międzynarodowe⁴³⁵. W rezultacie zaobserwować można zwiększenie kosztów wymiany informacji pomiędzy podmiotami, wraz ze wzrostem prawdopodobieństwa uzyskania niezadowolającego efektu, czy wręcz fiaska samego procesu komunikacji, związanego na przykład z zaginięciem wiadomości, lub fizycznym przerwaniem kanału komunikacji. Przekaz technicznie dodatkowo był ograniczony poprzez dwa czynniki. Pierwszym była przepustowość łącza, rozumiana jako pojemność nośników informacji, które ograniczone były do stosunkowo prostych, a co za tym idzie nieskompresowanych form zapisu informacji, z których najbardziej zaawansowaną formą było pismo. Drugim był czas przesyłu informacji, ograniczony w praktyce do szybkości przemieszczania się ludzi, szczególnie przy użyciu zwierząt pociągowych jak konie. Już wówczas prowadzono eksperymenty z usprawnieniem szybkości obiegu informacji w systemie.

Reasumując, w postimperialnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, siła stała się kategorią niezwykle rozproszoną. Z jednej strony zaobserwować można olbrzymie rozwarstwienie podmiotowe stosunków międzynarodowych, z drugiej niemal równie wielkie rozproszenie ich w zakresie przedmiotowym. W rezultacie pojawił się system wzajemnie przenikających się obszarów jurysdykcji zarówno w sferze podmiotowej jak i przedmiotowej. Oznaczało to, że jedynie kilka najważniejszych podmiotów dysponowało realnymi możliwościami oddziaływania na większości z tych semiautonomicznych sfer. W większości przypadków podmioty funkcjonujące w ówczesnej rzeczywistości charakteryzowały się bez-siłą, nie mając ani zasobów, ani umiejętności niezbędnych do konsekwentnej implementacji długoterminowych strategii. O sile w tej sferze można powiedzieć dwie rzeczy. Po pierwsze, pomimo licznych analogii do współczesności, nie można stwierdzić, że wykazywała się podobną specyfiką. Przede wszystkim z powodu niższego poziomu rozwoju technologicznego, nie pozwalającego ani na osiągnięcie

434Jest to język określany jako język pomostowym wspólny, handlowy lub turystyczny (ang. *vehicular*). Jest to język lub system komunikacyjny regularnie wykorzystywany do umożliwienia komunikacji pomiędzy ludźmi nie wykorzystującymi wspólnego języka lub systemu komunikacyjnego. Jest to najczęściej język dla obu uczestników obcy, semantycznie odróżniający się od systemów lingwistycznych uczestników aktu komunikacji. W historii status *lingua franca* na skalę globalną osiągnęła greka, łacina, język francuski a obecnie jest to język angielski. Podejmowano również próby stworzenia sztucznego systemu komunikacji mającego za zadanie s, na przykład esperanto, jednak nie osiągnęły one wymaganego stopnia popularności. V. A. Chirikba, *The problem of the Caucasian Sprachbund* [w:] *From Linguistic Areas to Areal Linguistics*, red. P. Muysken, Amsterdam 2008, s. 31.

435Jest to szczególnie widoczne na przykładzie możliwości oferowanych możliwości przez globalny system infrastruktury krytycznej, ze szczególnym informacji szybkości oraz przepustowości transmisji informacji.

analogicznej wiarygodności, przepustowości oraz kompleksowości przekazu. Po drugie, można zaobserwować olbrzymi wpływ clausewitzeńskiego *tarcia* na stosowanie siły w środowisku międzynarodowym. W rzeczy samej, można wskazać, że w praktyce zarówno sfera antroposfery jak i biosfery wpływa na drastyczne rozproszenie siły nie tylko w oddaleniu od granic własnego terytorium. Szczególnym przykładem na potwierdzenie niniejszej tezy może być wyprawa Ferdynanda Magellana dookoła globu, która rozpoczynała się od pięciu statków oraz dwustu siedemdziesięciu ludzi w 1519 roku⁴³⁶, do Europy powróciła składając się jednego statku i osiemnastu marynarzy w roku 1522⁴³⁷. Ferdynand Magellan nie był wśród nich, jako że zginął na Filipinach⁴³⁸.

Przedwestfalskie środowisko międzynarodowe stanowiło najdłużej istniejącą formę środowiska międzynarodowego. Trwało w praktyce od zarania dziejów ludzkości, aż do 1648 roku⁴³⁹, kiedy to uległo symbolicznemu załamaniu oraz transformacji w najkrótsze pod względem trwania choć najlepiej zbadane, westfalskie środowisko międzynarodowe. Jego degeneracja związana była paradoksalnie ze stopniowym rozwojem technologii, która pozwoliła na zintensyfikowanie eksploatacji terytorium podległego jurysdykcji, co spowodowało stopniowy wzrost jego znaczenia, a tym samym wartości dla poszczególnych podmiotów międzynarodowych. Tym samym następowała stopniowa, acz nieubłagana rekonfiguracja siły w środowisku międzynarodowym, a co za tym idzie przesunięcie punktu ciężkości w kierunku siły militarnej. Historia dotarła do czasów nowożytnych.

1.2.4. Charakterystyka westfalskiego środowiska międzynarodowego

Westfalskie środowisko międzynarodowe jest rzeczywistością, która była otoczeniem dla nowonarodzonej dyscypliny naukowej: nauce o stosunkach międzynarodowych, traktującej rzeczywistość westfalską jako punkt wyjścia oraz stan naturalny. W rezultacie dopiero w ostatnich latach zainteresowania badawcze rozszerzono również na inne okresy oraz regiony istniejące w stosunkach międzynarodowych. Przystępując do charakterystyki środowiska międzynarodowego należy rozpocząć od opisanego jego genezy. W tym miejscu należy zaznaczyć, że Westfalia, niekiedy określana jako metafora genezy współczesnych stosunków międzynarodowych nie jest jako taka postrzegana przez wszystkie szkoły i teorie stosunków międzynarodowych. Niektóre umieszczają początek współczesności znacznie

436N. S. Levinson, *Magellan and the First Voyage Around the World*, Nowy Jork 2001, s. 37 – 39.

437L. Bergreen, *Poza krawędź świata*, Poznań 2005, s. 354.

438Tamże, s. 258.

439W ramach niniejszej pracy zastosowano chronologię akceptującą rolę układów westfalskich jako ważnej cezury czasowej oraz metafory genezy w stosunkach międzynarodowych oraz ważną metaforę genezy współczesnego środowiska międzynarodowego.

wcześniej⁴⁴⁰, inne znacznie później⁴⁴¹ a jeszcze inne w ogóle negują jej znaczenie dla systemu międzynarodowego⁴⁴². Na potrzeby niniejszej rozprawy, przyjęta zostanie optyka realistycznej szkoły stosunków międzynarodowych, w ramach której zakończenie wojny trzydziestoletniej jest an tyłe istotnym wydarzeniem historycznym, niemożliwym do zignorowania nawet z perspektywy współczesności. W tym kontekście należy wspomnieć, że w przeciwieństwie do przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, środowisko westfalskie charakteryzowało się zdolnością do agresywnej reprodukcji własnych struktur, nieustannie rozprzestrzeniając się we wszystkich dostępnych przestrzeniach oraz regionach planety, gdzie zlokalizowane były ważniejsze populacje przedstawicieli *homo sapiens sapiens*. Dodatkowo, możliwość pojawienia się następnej generacji środowiska międzynarodowego zaistniała w Europie, jedynym regionie, w którym przedwestfalskie środowisko międzynarodowe osiągnęło fazę postimperialną. W tym kontekście można zadać pytanie o specyfikę Europy jako podsystemu stosunków międzynarodowych. Odpowiedź na niniejsze pytanie będzie częściowo zawarta w niniejszym podrozdziale.

Przechodząc do pogłębionej analizy westfalskiego środowiska międzynarodowego należy wskazać jego genezę oraz fazy rozwojowe. Nawiązując do pierwszego pytania można wskazać na trzy podstawowe procesy, które doprowadziły do wykształcenia się instytucji charakterystycznych dla tej iteracji środowiska międzynarodowego. Westfalia była przygotowywana przez szereg procesów – zarówno cyklicznych jak i liniowych – oraz fenomenu katalizującego transformację: w tym kontekście była to wojna trzydziestoletnia, toczona na terenie Niemiec w latach 1618 – 1648. W pierwszym przypadku można wskazać na realizację klasycznego cyklu wzrostu oraz rozpraszania siły i potęgi w środowisku w trzech podstawowych wymiarach: legitymacji, potęgi militarnej oraz siły gospodarczej. W pierwszym wymiarze można wskazać na kontynuację transferu legitymacji do działań w środowisku międzynarodowym, jak i w wymiarze wewnętrznym, z centralnej instytucji zlokalizowanych na globalnym poziomie środowiska międzynarodowego, przede wszystkim

440W tym kontekście wskazać można na zwolenników szkoły realistycznej oraz neorealistycznej szkoły stosunków międzynarodowych, wskazujących na inne alternatywne wydarzenia, dość podobne do pokoiów westfalskich, między innymi pokoju augsburskiego w 1555 roku. Choć są również inne, alternatywne ujęcia. A. Gałganek, „Westfalia” jako metafora genezy w nauce o stosunkach międzynarodowych [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008, s. 41 – 44.

441W tym kontekście wskazać można na zwolenników marksistowskiej oraz neomarksistowskiej szkoły stosunków międzynarodowych, koncentrujących uwagę na cezurach związanych z ewolucją stosunków własności. W tym ujęciu, najbliższa chronologicznie zmiana nastąpiła niemal dwa wieki po zawarciu traktatów westfalskich, i kojarzona jest z rewolucją przemysłową oraz Rewolucją Francuską. Tamże, s. 46 – 49.

442W tym kontekście wskazać można na zwolenników liberalnej oraz neoliberalnej szkoły stosunków międzynarodowych, wskazujących na element ciągłego rozwoju oraz ewolucji porządku międzynarodowego bez wyraźnych cezur czasowych w rodzaju pokoju westfalskiego. Tamże, s. 44 – 46.

w sferze transnarodowych stosunków społecznych na rzecz podmiotów zlokalizowanych na narodowym poziomie środowiska międzynarodowego.

Uwiąd cesarstwa i papieżstwa rozpoczął się na kilka wieków przed rozpoczęciem wojny trzydziestoletniej. Istniało ku temu szereg przesłanek, z czego najważniejsze było rozprężenie wewnętrzne zarówno w wymiarze pragmatycznym, jak i normatywnym. Szereg cesarzy oraz papieży, którzy nie spełniali swych obowiązków zgodnie z ludowym mniemaniem na ich temat, jak na przykład rodzina Borgiów⁴⁴³. W rezultacie nastąpił proces atrofii legitymizacji zarówno Kościoła Rzymskokatolickiego jak i Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego. W tym kontekście wskazać można również na dezintegrację polityczną Cesarstwa w związku ze wzrostem znaczenia najpotężniejszych elektorów, a więc władców prowincji, w których kompetencjach leżał wybór cesarza⁴⁴⁴. Amplifikacją niniejszego procesu było pojawienie się alternatywy względem obu powyższych transnarodowych podmiotów. W przypadku Kościoła były to ruchy reformatorskie, obecne w jego ramach praktycznie od początku, jednakże przez pierwsze tysiąclecie ich istnienie było marginalizowane przy pomocy kombinacji dysput teologicznych, częściowej akceptacji dla postulowanych przez nie reform oraz stosowania przemocy fizycznej, przy ścisłej współpracy z władzą polityczną co było szczególnie widoczne w kontekście krucjat⁴⁴⁵.

Jednakże w XV wieku nastąpiło sprzężenie poważnego kryzysu autorytetu Kościoła wraz z nasileniem wewnętrznych ruchów reformistycznych, doprowadziło do narodzenia się zjawiska określanego jako wielka schizma zachodnia, w ramach którego wyodrębniły się początkowo trzy odrębne organizacje określane jako wyznanie kalwińskie⁴⁴⁶, luteriańsko-

443G. J. Meyer, *The Borgias. The hidden history*, Nowy Jork 2014.

444W tym kontekście godność elektorską sprawowali władcy następujących prowincji. W 1257 roku ustalono, że w skład kolegium elektorskiego wejdą: arcybiskup Moguncji, arcybiskup Trewiru, arcybiskup Kolonii, król czeski, hrabia Palatynatu reńskiego, książę Saksonii oraz margrabia Brandenburgii. W 1777 roku, kuria została podzielona na część katolicką (arcybiskupi Moguncji, Trewiru oraz Kolonii; król czeski [Habsburg], elektor bawarski) oraz protestancką (elektor Saksonii, Brandenburgii [król Prus] oraz Hanoweru [król Brytanii]).

445M. G. Pegg, *A Most Holy War: The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*, Oxford, Nowy Jork 2008.

446Kalwinizm: właściwie ewangelizm reformowany, doktryna teologiczna oraz konfesja religijna, której ostateczny kształt nadał szwajcarski kaznodzieja Jan Kalwin (żył i działał w latach 1509 – 1564). Podstawowe prawdy wiary: predestynacja, czyli idea, że ostateczne przeznaczenie człowieka determinowane jest przed jego narodzinami i jako takie jest niezmiennie; praktykują chrzest niemowląt oraz eucharystię (Wieczerzę Pańską), co więcej uznawana jest rzeczywistością obecność Jezusa Chrystusa, zwolennicy pięciu punktów określających podstawy wiary (zasady TULIP: całkowita deprawacja, bezwarunkowe wybranie, ograniczone pojednanie, nieodparta łaska oraz wytrwanie świętych); daleko posunięty ikonoklazm, obejmujący również krucyfiksy. Doktryna ukształtowana w latach 1519 – 1531. Kalwinizm narodził się w Szwajcarii, skąd rozpowszechnił się na Rzeczypospolitą Obojga Narodów (trzecia konfesja pod względem liczby wyznawców), Szkocję, Południową Afrykę, Niemcy, USA, Namibię oraz Holandię. Dał początek szeregu innych konfesji protestanckich: purytanów, hugenotów, anabaptystów oraz presbiterian. Współcześnie kościoły kalwińskie liczą pomiędzy pięćdziesiąt sześć a siedemdziesiąt pięć milionów wyznawców, w zależności klasyfikacji poszczególnych kościołów oraz sekt protestantów zreferowanych. Więcej szczegółów: D. G. Hart, *Calvinism: A History*, New Haven 2013.

augsburskie⁴⁴⁷ oraz anglikańskie⁴⁴⁸. Obecnie, dzięki braku centralnej instytucji zarządzającej, a także dysponującej legitymacją do sankcjonowania zmian doktrynalnych oraz regulujących funkcjonowanie w wymiarze personalnym, wyznania te przypominają konglomerat sekt oraz denominacji. Jednakże ówczesnie stanowiły alternatywny schemat realizacji wzorców religijnych pozwalający na sprawne funkcjonowanie społeczeństwa poza ramami Kościoła Rzymskokatolickiego. W przypadku Cesarstwa z kolei można wskazać na rozwój możliwości oraz autonomii państw narodowych, dotychczas nominalnie podporządkowanych cesarstwu. Wzrost ich znaczenia obserwowalny był nie tylko w sferze rzeczywistej, szczególnie widoczny w prowadzeniu polityki międzynarodowej nierzadko sprzecznej z interesem cesarstwa lecz również w sferze symbolicznej i nominalnej, wskazującej na zerwanie ostatnich więzi transnarodowej podległości. Idealnym przykładem niniejszego zastosowania symboliki może być korona Zygmunta I Starego, wskazująca na nieuznawanie żadnej zwierzchniej władzy nad sobą⁴⁴⁹.

W drugim wymiarze można wskazać na stopniową atrofię wymiaru *soft* i *normative*

447Luteranizm, właściwie ewangelizm augsburski, jest pierwszym, oryginalnym ruchem reformatorskim w chrześcijaństwie. Ojcem reformacji jest Marcin Luter, który w 1517 roku dokonał mitycznego przybicia pisma ze swymi dziewięćdziesięcioma pięcioma tezami do drzwi katedry w Wittenberdze. Rewolucja Lutra stanowiła odpowiedź na podstawowe wyzwania ówczesnego Kościoła przybierającego kształt biurokratyzowanej instytucji brodzącej w doczesności. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują cztery podstawowe zasady wiary: tylko Pismo, tylko Chrystus, tylko wiara oraz tylko łaska. Dodatkowo, ograniczono liczbę ksiąg biblijnych oraz dokonano szeregu poważnych zmian doktrynalnych, na przykład zniesiono celibat oraz prymat papieża. W tym kontekście luteranie odrzucają większość dogmatów oraz Tradycji ustalonej w czasie ewolucji doktryny chrześcijańskiej. Uznają dwa sakramenty: Chrzest i Eucharystię, choć wykorzystywana jest również sakrament spowiedzi - zarówno powszechnej jak i indywidualnej. Luteranizm stanowi przede wszystkim wyznanie niemieckie, choć rozprzestrzenił się również na inne państwa, ze szczególnym uwzględnieniem Skandynawii. Współcześnie kościoły oraz sekty denominacji ewangelicko-augsburskiej liczą nieco ponad siedemdziesiąt cztery miliony wyznawców. Największe skupiska luteran to: Niemcy, Stany Zjednoczone, Szwecja, Etiopia, Tanzania, Indonezja, Dania, Finlandia, Norwegia i Madagaskar. J. Delumeau, *Reformy chrześcijaństwa w XVI i XVII w. Tom 1: Narodziny i rozwój Reformy protestanckiej* (tłum. J. M. Kłoczowski), Warszawa 1986.

448Anglikanizm: jest to odmiana protestantyzmu, która w najmniejszym stopniu odbiega od dogmatów rzymsko-katolickich, przynajmniej do czasu reform doktrynalnych Elżbiety I (żyła w latach 1533 – 1603, panowała w latach 1558 – 1603). Akt supremacji nastąpił w 1534 roku i inspirowany był raczej względami politycznymi raczej niż konfesyjnymi. W rezultacie początkowo, poza zwierzchnictwem papieża, oba kościoły były względnie podobne. Dopiero w 1559 roku pojawiły się bardziej znaczące zmiany doktrynalne. Podstawowym źródłem wiary jest Pismo, interpretowano w oparciu o Tradycję; podstawową przesłanką zbawienia jest wiara oraz wybór człowieka przez Boga, odrzucono zwierzchnictwo jurysdykcyjne papieża (choć od czasu decyzji Benedykta XIV się to powoli zmienia), zlikwidowano klasztory oraz celibat. Można zatem zauważyć, że anglikanizm stanowi drogę środka pomiędzy rzymskim katolicyzmem a bardziej radykalnymi nurtami protestantyzmu. Obecnie wspólnota anglikańska liczy osiemdziesiąt pięć milionów wyznawców, jednakże widoczne są coraz większe rozbieżności pomiędzy poszczególnymi kościołami oraz sektami, szczególnie w kontekście nurtów modernizacyjnych. Rozprzestrzenienie anglikanizmu po świecie pokrywa się z zasięgiem terytorialnym brytyjskiego imperium kolonialnego. Więcej szczegółów: T. J. Zieliński, *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016.

449W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje korona Zygmunta I Starego, zawierająca element dwóch, półokrągłych prętów zamykających całość. Był to symbol króla jako władcy stojącego na najwyższym poziomie hierarchii władców świeckich, czyli cesarza. Wykorzystanie tego elementu w insygnium koronacyjnym króla polskiego oraz wielkiego księcia litewskiego, stanowi rażące odstępstwo od zasad oraz deklaracje suwerennej niezależności od władzy cesarskiej.

Power na rzecz *hard Power* w wymiarze militarnym. Wynika to przede wszystkim z metodycznego przecinania transnarodowych powiązań przez system geopolitycznych granic państwowych. W tym kontekście można obserwować wzrost znaczenia wojska jako podstawowego nośnika siły w środowisku międzynarodowym. W ten sposób, struktura podmiotowa westfalskiego środowiska międzynarodowego uległa dość znacznemu spłaszczeniu. Szczególnie, że w fazie jego ekspansji podmioty zlokalizowane również w innych podsystemach naszej planety, albo upodabniając się do europejskiego wzorca państwa narodowego, albo będąc przez nie podporządkowanym w wymiarze politycznym, ekonomicznym oraz społecznym w procesie określanym jako kolonizacja. Sam proces wzrostu znaczenia siły militarnej paradoksalnie został wygenerowany przez immanentną cechę przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego w fazie postimperialnej, czyli jego niestabilność. W tym kontekście należy doprecyzować, że niestabilność ta nie wynikała z fundamentalnych struktur środowiska międzynarodowego, lecz z charakteru relacji pomiędzy nimi, nacechowanymi dużym stopniem nieufności, dzięki której stosunki międzynarodowe w dużej mierze skomponowane były z trzech dylematów stworzonych na bazie teorii gier Johna Nasha: *dylemat więźniów*⁴⁵⁰, *dylemat kurczaków*⁴⁵¹ oraz *polowanie na jelenia*⁴⁵².

Co ważniejsze, dominującą zasadą funkcjonowania w systemie była zasada dylematu bezpieczeństwa, w ramach której, wszelkie działania podejmowane na rzecz poprawy własnej sytuacji, ze szczególnym uwzględnieniem generowania siły militarnej, prędzej przyczyni się do pogorszenia sytuacji działającego podmiotu. W rezultacie, w westfalskim środowisku międzynarodowym, „sytuacja międzynarodowa prędzej się komplikuje niż dojrzewa”, jak stwierdził Józef Kukułka. Oczywiście westfalskie środowisko międzynarodowe osiągało apogeum dopiero po upływie dwóch wieków. W rezultacie ukształtował się obecny system państw narodowych. Dodatkowo, mimikra państw narodowych, czyli upodobnianie się do siebie szczególnie do tych państw, które w danej dziedzinie osiągnęły sukces lub znaczącą przewagę nad konkurentami, oznaczało zainicjowanie procesów kopiowania rozwiązań generujących rzeczoną przewagę, lub też podjęcie działań zmierzających do jej zniwelowania⁴⁵³.

Było to szczególnie widoczne na przykładzie wyścigu zbrojeń, podczas którego kopiowane najbardziej efektywne systemy broni oraz strategie militarne. Co ciekawe,

450Z. J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa – Kraków 2000, s. 229 – 248.

451Tamże, s. 224 – 229.

452Tamże, s. 213 – 214.

453W tym kontekście należy wskazać, że szczególną biegłość w konstruowaniu oraz aplikacji środków mających na celu zniwelowanie politycznej i militarnej przewagi państw narodowych oraz nieodpartej determinacji w jej stosowaniu ma Afganistan, który określany jest niekiedy jako *cmentarzysko mocarstw*.

niekiedy przewaga militarna jednego państwa w dość skomplikowanych przewodach strategicznych może doprowadzić do podkopania mocarstwa dysponującego daną przewagą. Idealnym przykładem może być Wielka Brytania na początku XX wieku, kiedy to częściowa implementacja reform admirała Fletchera⁴⁵⁴ doprowadziła do przekreślenia wielowiekowej dominacji na morzach, i spowodowało restart wyścigu zbrojeń⁴⁵⁵ a w konsekwencji zniwelowanie pozycji Imperium. W trzecim wymiarze, będzie to przede wszystkim liniowy rozwój w dwóch dziedzinach. W pierwszej będzie to przejście od gospodarki towarowej do gospodarki pieniężnej, polegającej na wykształceniu specyficznych instytucji, funkcjonujących w oparciu o zaufaniu pomiędzy kontrahentami, nakierowanych na poszukiwaniu coraz doskonalszych instrumentów gwarantowaniu tego zaufania. W drugiej – wspomniane wcześniej zróżnicowanie terytorium w odniesieniu do możliwości jego eksploatacji, a w konsekwencji wzrost jego wartości.

W kontekście gospodarczego zaplecza dla systemu międzynarodowego, w westfalskiej fazie rozwoju można zaobserwować jakościowy oraz ilościowy wzrost systemu ekonomicznego wykształconego w Europie na cały glob. W większości przypadków dokonywało się to albo poprzez przeszczepienie znacznych segmentów populacji na obszary pozaeuropejskie, głównie do Ameryki oraz Australii, oraz przez polityczne, ekonomiczne oraz kulturalne podporządkowanie struktur władzy w innych regionach świata. W rezultacie proces rozpoczęty z chwilą wielkich odkryć kolonialnych, doprowadził do scalenia się wszystkich lokalnych i regionalnych podsystemów gospodarczych w jedną, zsynchronizowaną gospodarkę światową.

Natomiast jakościowy rozwój gospodarki światowej dokonywał się poprzez przyspieszenie powrotu do modelu gospodarki pieniężnej istniejącego w okresie rzymskim, a z czasem rozwinięciu go do wyższego poziomu zaufania wzajemnego. W przypadku zainicjowania westfalskiego środowiska międzynarodowego, proces rozwoju ekonomicznego europejskiego podsystemu międzynarodowego powoli przechodził od pieniądza opartego o pewne uznane za cenne zasoby naturalne, na przykład kruszce, w kierunku *pieniądza fiducjarnego* (ang. *fiat money*)⁴⁵⁶, którego wartość nie jest oparta o materiał z którego jest wykonany, lecz podlega modyfikacjom, nie tylko poprzez grę ekonomiczną polegającą na balansowaniu pomiędzy rynkowym popytem a podażą, lecz także poprzez biegłość instytucji

454M. C. Horowitz, *The Diffusion (...)*, s. 134 – 165.

455D. Fromkin, *Europe's Last Summer: Who Started the Great War in 1914?*, Nowy Jork 2004, s. 67 – 112; H. P. Willmott, *World War I*, Nowy Jork 2003, s. 21. Symbolem owego resetu było zwozowanie HMS *Dreadnaught*, B. C. Hacker, *The Machines of War: Western Military Technology 1850–2000*, „History and Technology”, 2005, nr 21(3), s. 256 – 257.

456R. T. Foster, *Fiat Paper Money – The History and Evolution of Our Currency*, Berkeley 2010.

przeznaczonych do zarządzaniem relacjami finansowymi, w których uczestniczą podmioty międzynarodowe. Paradoksalnie sam proces rozpoczął się w Chinach w XI wieku po Chrystusie⁴⁵⁷, jednak to Europa stanowiła matczynik rozwoju tej formy zarządzania finansami, a co za tym idzie współczesny system rynków finansowych, zarówno z jego niewątpliwymi zaletami, jak i chronicznymi tendencjami degeneracyjnymi, które w perspektywie czasu doprowadzą do jego uwiądnięcia oraz transformacji w system nowej jakości⁴⁵⁸.

Dodatkowo, w miarę rozwoju, specjalizacji oraz do pewnego stopnia wirtualizacji obiegu, pojawiła się konieczność ukształtowania się trzech typów instytucji, funkcjonujących na zasadzie społecznego zaufania. Pierwszą kategorią były instytucje, zwykle bezpośrednio podlegające rządowi państw narodowych, których pierwszoplanową funkcją jest emitowanie pierwszych linii pieniędzy fiducjarnych oraz zarządzanie parametrami emitowanej waluty. Drugą kategorią są instytucje organizujące oraz pośredniczące w wymianie towarowej, w postaci giełdy i kompanii handlowych, z jednej strony zapewniające infrastrukturę do prowadzenia wymiany handlowej, na przykład wag do odmierzania towaru, a także systemu wiarygodnych instytucji do rozstrzygania sporów, które naturalną kolejną rzeczą powstaną przy przeprowadzaniu skomplikowanych transakcji handlowych. Trzecią są instytucje bankowe, przyjmujące depozyty pieniężne oraz udzielające pożyczek wykorzystywanych do zwiększenia siły nabywczej podmiotów zaangażowanych w prowadzenie handlu. Cechą wspólną wszystkich powyższych instytucji finansowych, była nadrzędna potrzeba szeroko rozumianego zaufania społecznego, niezbędnego do ich prawidłowego funkcjonowania.

W tym kontekście niezbędne staje się istnienie instytucji, która użyczy im społecznej legitymacji, gwarantując zarówno bankom, bankom centralnym jak i innym instytucjom obsługującym wymianę towarowo-pięniężną. Westfalska faza środowiska międzynarodowego oznaczała zatem wpisanie się na stałe, jako istotnych oraz w miarę autonomicznych instytucji finansowych, takich jak banki centralne⁴⁵⁹, banki komercyjne⁴⁶⁰ oraz instytucja giełdy⁴⁶¹. Co

457G. Selgin, *Adaptive Learning and the Transition to Fiat Money*, „The Economic Journal”, 2003, nr 113(484), s. 147 – 165.

458P. M. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995, s. 87 – 95.

459W tym kontekście bank centralny, lub bank narodowy, nie jest instytucją komercyjną, acz państwową, powołaną w celu sprawowania szeroko pojętej opieki nad parametrami waluty oraz szeroko pojętej gospodarki narodowej. N. Acocella, G. Di Bartolomeo, H. A. Hallett, *Central banks and economic policy after the crisis: what have we learned?* [w:] *International Finance: A Survey*, red. H. K. Baker, L. A. Riddick, Oxford 2012, s. 95 – 109.

460W tym kontekście jest to szereg instytucji posiadających osobowość prawną, której nadrzędnym celem aktywności jest przyjmowanie depozytów oraz udzielanie pożyczek. W większości przypadków funkcjonują na zasadach komercyjnych. W. Morawski, *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Warszawa 2002.

461W tym kontekście, giełda jest określonym miejscem spotkań maklerów, prowadzących ze sobą transakcje

więcej, w miarę rozwoju westfalskiego środowiska międzynarodowego zaobserwować można rozwój tych instytucji, które współcześnie zlewają się w jedną koherentną oraz autonomiczną od instytucji politycznych sieć określaną jako transnarodowe rynki finansowe. Reasumując, westfalskie środowisko międzynarodowe powstało dzięki niezwykle charakterystycznemu splotowi trzech czynników. Pierwszym był stopniowy wzrost państwa narodowego jako najbardziej efektywnego podmiotu pozwalającego na akumulację oraz projekcję siły w środowisku międzynarodowym. Po drugie był to kryzys transnarodowych podmiotów zarządzających podsystemem europejskim. Po trzecie wreszcie był to rozwój międzynarodowego handlu, wymagający stworzenia wiarygodnego systemu zarządzającego oraz wspomagającego.

Ostatecznym katalizatorem inicjującym powstanie niniejszego systemu, była wojna. W tym kontekście należy stwierdzić, że wojna, szczególnie o rozmiarach oraz intensywności wojny hegemonicznej – o której szerzej napisano w piątym rozdziale – stanowi swoisty eksperyment społeczny podejmowany w celu określenia, czy i jakie nowe rozwiązania okażą się na tyle efektywne aby stać się istotnym elementem nowej jakości systemu międzynarodowego. W przypadku powstania westfalskiego ładu międzynarodowego, wojną która przyspieszyła degenerację instytucji oraz mechanizmów postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, była określana mianem wojny trzydziestoletniej. O samej wojnie z punktu widzenia historii pisano już wielokrotnie⁴⁶² zwracając uwagę zarówno na przebieg, uczestników, mechanizmy ją generujące, jak i mechanizmy przez nią generowane, a także ważniejsze bitwy oraz ich polityczne, militarne, ekonomiczne oraz kulturalne. W kontekście rozważań odnoszących się do kształtu oraz mechanizmów funkcjonowania westfalskiego środowiska międzynarodowego, niezbędne będzie podkreślenie trzech cech niniejszej wojny. Po pierwsze, będzie to długość jej trwania. Po drugie, będzie to konieczność oszacowania strat zarówno w wymiarze demograficznym, jak i ekonomicznym oraz geopolitycznym. Po trzecie, najistotniejsze, będzie to również zmiana zasad oraz mechanizmów funkcjonowania środowiska międzynarodowego, całkowicie odwracających dotychczasowy sposób jego postrzegania.

Pierwszy wymiar wojny, to czas jej trwania. Cała wojna trzydziestoletnia stanowiła w swej istocie serię wojen, skoncentrowanych wprawdzie w Niemczech, ale powiązanych z

finansowe. M. Bączyk, M. H. Koziński, M. Michalski, W. Pyziół, A. Szumiński, I. Weiss, *Papiery wartościowe*, Kraków 2000.

⁴⁶²Istnieje szereg monografii oraz bardziej szczegółowych publikacji poświęconych zagadnieniom związanym z trwaniem wojny trzydziestoletniej na poziomie systemu europejskiego oraz lokalnych uwarunkowań. Najnowszą publikacją tego typu może być: P. H. Wilson, *The Thirty Years War: Europe's Tragedy*, Cambridge 2009.

konfliktami w innych regionach Europy. Na przykład na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów toczyły się wojny z Moskwą (1609 – 1618, 1632 – 1634)⁴⁶³, Szwecją (1600 – 1611, 1617 – 1618, 1621 – 1626, 1626 – 1629)⁴⁶⁴ oraz Turcją (1620 – 1621)⁴⁶⁵, inspirowane przez Francję i w mniejszym stopniu Szwecję, mające na celu zapobieżenie bezpośredniej interwencji Rzeczypospolitej po stronie cesarstwa, co miało miejsce już w 1619 roku, kiedy to dziesięć tysięcy lisowczyków pod wodzą Walentego Rogowskiego, zmusiło do odwrotu armię Gábora Bethlena, księcia Transylwanii, w ramach tak zwanej *pierwszej odsieczy wiedeńskiej*⁴⁶⁶. Co więcej, oddziały te były wykorzystywane również w dalszym toku prowadzenia działań wojennych, na przykład w Szampanii przeciwko Francji⁴⁶⁷. W tym kontekście wskazać można na zaangażowanie w działania prowadzone w ramach wojny trzydziestoletniej, takich państw europejskich jak Anglia, Hiszpania, Szkocja oraz Zjednoczone Prowincje. Tak olbrzymi obszar oraz okres trwania działań wojennych wymagał zaangażowania wielu różnych państw. Cesarstwo, które stanowiło jedną stronę konfliktu, choć czasy świetności miało za sobą, wciąż dysponowało potencjałem oraz sojusznikami pozwalającymi na wygenerowanie siły pozwalającej zrównoważyć działania podmiotów należących do kontestatorów jego dominacji – czyli przede wszystkim Francji. W tym kontekście istnieją podstawowe dwa wyzwania dla kontestatorów. Pierwszym jest kwestia środków finansowych, zapewnianych w znacznej mierze przez Francję wszystkim walczącym z dominacją Habsburgów. Drugi z kolei było uzyskanie dostępu do zasobów materialnych, ze szczególnym uwzględnieniem ludzi. Obserwując przebieg wojny, można wskazać na stopniowe wyczerpywanie się zasobów poszczególnych głównych kombatanów strony protestanckiej oraz zastępowanie jednego państwa przewodniego, innym. W tym kontekście dodatkową trudnością jest próba utrzymania wewnętrznej koherencji koalicji, rozrywanej poprzez sprzeczne interesy lub oddzielne sfery zainteresowań. Dla przykładu dla Szwedów kluczowym obszarem zainteresowania było sprawowanie kontroli nad Morzem Bałtyckim, co wymagało w pierwszym rzędzie podporządkowania północnych prowincji Rzeczypospolitej

463M. Nagielski, *Rywalizacja Rzeczypospolitej z Państwem Moskiewskim o dominację w Europie Środkowo-Wschodniej w XVI–XVII wieku*, „Sensus Historiae”, 2013, nr 11(2), s. 87 – 115.

464Więcej szczegółów odnośnie przebiegu poszczególnych konfliktów oraz ich wpływu na pozycję obu zaangażowanych państw znaleźć można w P. Jasienica, *Rzeczpospolita Obojga Narodów. Tom 1. Srebrny wiek*, Warszawa 2007 oraz P. Jasienica, *Rzeczpospolita Obojga Narodów. Tom 2. Calemitatis Regnum*, Warszawa 2007.

465L. Podhorodecki, *Chocim 1621*, Warszawa 1988.

466M. A. Pieńkowski, *Pierwsza odsiecz wiedeńska: bitwa pod Humiennem 23–24 listopada 1619 roku*, „Histmag.org”, 2014, 23 listopada, URL: <https://histmag.org/Pierwsza-odsiecz-wiedenska-bitwa-pod-Humiennem-23-24-listopada-1619-10327/3>, [dostęp: 15.02.2017].

467Nie ma wprawdzie dowodów, na operowanie na terenie Francji spójnych formacji elearów, ponieważ zostały one rozformowane wcześniej, jednak w związku z tym, że część żołnierzy wstąpiła na służbę Maksymiliana I, elektora bawarskiego, co pociągnęło za sobą również zastosowanie podobnego uzbrojenia oraz taktyki. M. Dzieduszycki, *Krótki rys dziejów i spraw lisowczyków*, Lwów 1844.

Obojga Narodów niż walki z Cesarstwem⁴⁶⁸. Z tego też powodu obszary intensywnego konfliktu przedzielane są przez dłuższe okresy konfliktu o niższej intensywności, które były pozbawione większych i zapamiętanych bitew, ale szczególnie uciążliwe dla ludności cywilnej i niszczące dla infrastruktury. Cały okres trwania wojny trzydziestoletniej można podzielić na cztery okresy, nazwane od państwa dominującego w protestanckiej koalicji⁴⁶⁹.

Pierwszym okresem jest okres palatynacko-czeski (1618 – 1624). W tym czasie głównym przeciwnikiem dla cesarstwa była personalna koalicja Królestwa Czech oraz Palatynatu, która stanowiła świadomy policzek dla nowego cesarza. W rezultacie szybkiej i brutalnej kampanii, znajdującej kulminację w bitwie pod Białą Górą (rok 1620), w której protestancka armia została złamana, wojska cesarskie opanowały Czechy, a następnie większość Palatynatu, w kampanii pozbawionej większych bitew, ale pełnej oblężeń. W tej fazie wojny miał również miejsce konflikt polsko-turecki, który doprowadził do bitwy pod Chocimiem (rok 1621) oraz uniemożliwienia wsparcia strony protestanckiej w tym konflikcie. Mimo, że okres ten zakończył się miażdżącym zwycięstwem cesarstwa, to jednak można zaobserwować internacjonalizację konfliktu poprzez włączenie do niego innych podmiotów międzynarodowych.

Drugim okresem jest okres duński (1625 – 1629). W tym kontekście rolę protektora rozbitych sił protestanckich przejęła Dania, będąca u szczytu własnej potęgi. Ciesząc się poparciem szeregu mocarstw zewnętrznych, takich jak Anglia, Szkocja, Szwecja oraz Francja zdecydował się na podjęcie aktywnych działań przeciwko cesarskiej armii operującej na terenie północnych Niemiec. Jednakże brak adekwatnych informacji wywiadowczych o sile i miejscu stacjonowania sił cesarskich, doprowadził do przedwczesnej konfrontacji oraz jej spektakularnych porażek w bitwach pod Dessau (rok 1626) oraz Lutter (rok 1626) pozbawiając Danię możliwości operacyjnych na terenie Niemiec a także sojuszników tam zlokalizowanych. Podstawowym wyzwaniem dla zwycięskich sił habsburskich był brak floty oraz sprzeciw lokalnych sojuszników wobec perspektywy jej uzyskania. Oznaczało to brak strategicznej możliwości zdobycia wyspiarskiej części Danii, przez co wojna po raz kolejny przycichła. Jednakże wyzwanie wygenerowały polityczne wydarzenia towarzyszące działaniom wojennym, jakim był cesarski edykt o restytucji (rok 1629), który uniemożliwił

468W tym wymiarze można wskazać na strategiczne zainteresowanie Królestwa Szwecji basenem Morza Bałtyckiego, na którego południowym brzegu najpotężniejszym podmiotem była Rzeczypospolita Obojga Narodów. Dodatkowym czynnikiem był konflikt dynastyczny pomiędzy szwedzką a polską gałęzią dynastii Wazów, a także dążeniem do zabezpieczenia rolniczego zaplecza Szwecji, między innymi w Inflantach. W rezultacie jedynie dyplomatyczne zabiegi Francji i Holandii przyczyniły się do zmiany optyki szwedzkiego władcy.

469G. Parker, *The Thirty Years' War*, Londyn 1984.

pełne spacyfikowanie protestanckich regionów cesarstwa.

Trzecim okresem jest okres szwedzki (1630 – 1635). Przystąpienie Szwecji do wojny wiązało się z dość intensywnymi zabiegami dyplomatycznymi Francji, przejawiającymi się głównie w pomocy w wynegocjowaniu rozejmu w Altmarku (rok 1629), możliwe stało się włączenie króla Gustawa II Adolfa w konflikt w Niemczech, a przez to zastąpienie katolickiego cesarstwa instytucją protestancką (łac. *Corpus Evangelicum*). Co więcej, w tym okresie zaobserwować można wzrost roli publicznego wizerunku poszczególnych uczestników, co zaobserwować można na przykładzie odwrócenia początkowej niechęci protestanckich władców Niemiec Północnych względem Szwecji, po zniszczeniu Magdeburga przez wojska cesarskie w 1631 roku⁴⁷⁰. Dodatkową rolę odegrały również francuskie subsydia pozwalające nie tylko utrzymać szwedzką armię lecz nawet ją rozbudować. Dla przykładu w 1630 roku Szwecja przeznaczała na armię liczącą czterdzieści dwa tysiące żołnierzy sumę dwóch milionów trzystu sześćdziesięciu ośmiu tysięcy dwudziestu dwóch talarów. Natomiast w 1632 roku, na armię liczącą sto czterdzieści dziewięć tysięcy żołnierzy (ponad trzy i półkrotnie większa liczebność) przeznaczano czterysta siedemdziesiąt sześć tysięcy czterysta trzydzieści dziewięć talarów (prawie pięciokrotnie mniejsza suma)⁴⁷¹. Podobny efekt uzyskiwano na dwa sposoby. Po pierwsze wcielano do wojska jeńców wziętych w poprzednich bitwach⁴⁷². Po drugie, były to zewnętrzne źródła finansowania, w tym francuskie subsydia. W rezultacie, poprzez powyższe działania oraz błędy dowódców katolickich, w krótkim czasie Szwecja opanowała nie tylko Niemcy Północne, ale również Czechy oraz Niemcy Południowe, wywołując konflikt z Francją, która w tajnym traktacie z Fontainbleu (1631) obiecała poszanowanie integralności terytorialnej Bawarii w zamian za zmianę strony konfliktu⁴⁷³. W tym okresie prowadzono dość intensywne działania bojowe, głównie poprzez uczestnictwo utalentowanych oraz charyzmatycznych przywódców: Albrechta von Wallensteina, ambitnego dowódcy cesarskiego oraz króla Szwecji Gustawa II Adolfa. W tym kontekście należy zwrócić szczególną uwagę na relacje pomiędzy cesarzem a jego generałem, który wolał pozbawić się cennego dowódcy, niż pozwolić na wyrośnięcie kolejnego pretendenta do tronu lub jego przejście do obozu wroga. Wraz ze śmiercią Wallensteina (rok

470J. C. Smith, *The Destruction of Magdeburg in 1631: The Art of a Disastrous Victory* [w:] *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, red. J. Spinks, C. Zika, Londyn 2016, s. 247 – 271.

471A. Åberg, *The Swedish army from Lützen to Narva* [w:] *Sweden's Age of Greatness, 1632–1718*, red. M. Roberts, Londyn 1973, s. 265 – 287; *Swedish intervention (1630–1635)* [w:] *Thirty Years' War*, „Wikipedia”, 2017, 12 lutego, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Thirty_Years%27_War#Swedish_intervention_.281630.E2.80.931635.29, [dostęp: 15.02.2017].

472K. J. Holsti, *The State, War and the State of War*, Cambridge 1996, s. 19 – 28.

473C. J. Burckhardt, *Richelieu and His Age* (tłum. E. Muir, W. Muir). Ann Arbor 1970, s. 472.

1634) oraz Gustawa II Adolfa (rok 1632) wojna po raz kolejny wytraciła swój impet. Największe zniszczenia dla Niemiec zostały zadane właśnie w tej fazie wojny. W tej fazie można wskazać na trzy wielkie starcia zbrojne. Pierwszym jest starcie pod Breitenfeld (1631)⁴⁷⁴, które otworzyło Szwedom drogę w głąb Niemiec. Drugim, jest nierozstrzygnięta bitwa pod Lützen (1632)⁴⁷⁵. Trzecia bitwa to bitwa pod Nördlingen (1634)⁴⁷⁶, która doprowadziła do przetrącenia kręgosłupa szwedzkim siłom interwencyjnym. Pozostawiło to jednak wyzwanie dla Francji: olbrzymią armię hiszpańską rozlokowaną na wschód od Renu, co doprowadziło do płynnego przejścia do kolejnej fazy konfliktu.

Czwartym okresem jest okres francusko-szwedzki (1635 – 1648). Okres ten charakteryzuje się olbrzymim stopniem asymetrii, zarówno w wymiarze zastosowanych środków, jak i przyjętych strategii. Z jednej strony istniał wciąż potężny sojusz hiszpańskich oraz cesarskich Habsburgów, który choć wyniszczony ciągnącą się wojną, dysponował liczącym się potencjałem militarnym, choć jego legitymacja została efektywnie zakwestionowana, nie tylko wśród książąt niemieckich, lecz również wśród innych państw ówczesnej Europy. Z drugiej strony do walki bezpośrednio weszła Francja, dysponująca relatywnie nietkniętym potencjałem militarnym oraz gospodarczym, tracąca dotychczas na wojnie jedynie pieniądze.

Dla odmiany Armand-Jean du Plessis kardynał de Richelieu, sprawujący realną władzę w ówczesnej Francji, zastosował po raz pierwszy taktykę wojny pośredniej, określaną jako *wojnę przez rozproszenie* wspierając rebelie w Portugalii, Katalonii oraz hiszpańskich Niderlandach, dość skutecznie odwracając uwagę monarchy hiszpańskiego od wojny na północy oraz faktycznie przerywając hiszpański kanał przerzutowy posiłków do Niemiec. Jednakże ta faza wojny wymagała także bezpośredniego wykorzystania sił zbrojnych na polu bitwy. W początkowej fazie strona cesarska odnosiła sukcesy, dokonując inwazji na francuską Szampanię, w pewnym momencie zagrażając samemu Paryżowi. W wyprawach łupieżczych udział brali także polscy lisowczycy⁴⁷⁷, czego pamiątką jest obraz Rembrandta zatytułowany *Jeździec polski (lisowczyk)*⁴⁷⁸. Jednakże wobec zakłóceń geostrategicznych na własnym

474G. Regan, *Battles that changed history. Fifty decisive battles spanning over 2.500 years of warfare*, Londyn 2002, s. 105 – 108.

475R. Brzezinski, *Lützen 1632*, Londyn 2001.

476W. P. Guthrie, *Battles of the thirty years war. From White Mountain to Nördlingen, 1618 – 1635*, Westport 2002, s. 259 – 296.

477Lisowczycy, lub inaczej elcarowie, jest to formacja lekkiej jazdy, oparta na wzorach konfederacji wojskowych. Pierwszym dowódcą był pułkownik Aleksander Józef Lisowski, herbu Jeź. Formacja wzorująca się na wojskowości tatarskiej, wysoce mobilna oraz manewrowa, specjalizująca się w rajdach, rozpoznaniu bojem oraz wojnie psychologicznej. Jednakże formacja ta była szczególnie ciężka dla ludności cywilnej, ponieważ utrzymywały się z grabieży oraz łupów. Aktywna praktycznie na całym terenie Europy, od Kaługi aż do Szampanii. Więcej szczegółów: H. Wisner, *Lisowczycy: Łupieżcy Europy*, Warszawa 2013.

478Z. Żygulski, *Further Battles for the "Lisowczyk" (Polish Rider) by Rembrandt*, „Artibus et Historiae”, 2000

terytorium, zwycięstw wojsk francuskich oraz efektywnego odnowienia szwedzkiej ofensywy, wojska habsburskie musiały ewakuować tereny francuskie. Nastąpiły również klęski na terenie samych Niemiec, w tym szczególnie dotkliwe pod Wittstock (rok 1636)⁴⁷⁹, Jankowem (rok 1645)⁴⁸⁰, Nördlingen (rok 1645)⁴⁸¹ oraz Zusmarshausen (rok 1648)⁴⁸². w rezultacie koalicja francusko-szwedzka uzyskała operacyjną swobodę na terytorium Cesarstwa, poza obszarem Austrii, w tym pacyfikując Danię, która zamierzała włączyć się do wojny po stronie Habsburgów.

W konsekwencji, obie strony wyczerpały własne możliwości działania, co wobec deterioracji sytuacji wewnętrznej⁴⁸³ spowodowało wzrost koncyliacyjności oraz rozpoczęcie rokowań pokojowych na terenie Westfalii. Na miano chichotu historii zasługuje fakt, że ostatnią bitwą przed zawarciem pokoju była bitwa o Pragę (1648), którą usiłowały zdobyć wojska szwedzkie, jednak zostało to uniemożliwione przez opór mieszkańców⁴⁸⁴.

Drugi wymiar wojny, to wygenerowane przez nią zniszczenia w systemie międzynarodowym. W tym kontekście są one niezwykle trudne do oszacowania, zważywszy na zakres terytorialny oraz czas trwania konfliktu, a także na skąpe materiały źródłowe. Dodatkowym czynnikiem komplikującym obraz sytuacji jest fakt, że wojna ta składała się z szeregu konfliktów zbrojnych, toczonych w dość odległych obszarach, pomiędzy państwami, które nominalnie w tej wojnie nie uczestniczyły. Dla przykładu, aby zniechęcić władzę Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Zygmunta III Wazę do czynnego wsparcia strony cesarskiej, dyplomacja francuska skłoniła władców Rosji oraz Turcji do rozpoczęcia wojen z Polską⁴⁸⁵. Dodatkowo, w ramach prowadzenia działań wojennych wybuchały liczne powstania, ze szczególnym uwzględnieniem powstań w Portugalii, Katalonii oraz Południowych Niderlandów, będących pod kontrolą hiszpańskich Habsburgów oraz liczne powstania we Francji, w związku z przerzucaniem ciężarów finansowych wynikających z

nr 21(41), s. 197 – 205.

479W. B. Guthrie, *The later thirty years war. From battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia*, Greenwood 2003, s. 37 – 76; S. Murdoch, K. Zickermann, A. Marks, *The Battle of Wittstock 1636: Conflicting Reports on a Swedish Victory in Germany*, „Northern Studies”, 2012, nr 43, s. 71 – 109.

480W. B. Guthrie, *The later (...)*, s. 105 – 156.

481Tamże, s. 197 – 232.

482Tamże, s. 233 – 268.

483Spadek efektywności ekonomicznej cesarstwa w wyniku poniesionych strat ludzkich, w połączeniu ze znacznymi stratami w siłach zbrojnych, a także brakiem doświadczonych i charyzmatycznych liderów, doprowadziło do załamania się efektywności cesarskich sił zbrojnych mierzonych ilością odniesionych zwycięstw. Analogiczna sytuacja panowała w armii szwedzkiej, jednak ona prowadziła działania zbrojne na obcym terytorium oraz przy wydatnym wsparciu Francji. W rezultacie schyłkowa faza wojny prowadzona była przez rozśrodkowane formacje specjalizujące się głównie w grabieży ludności cywilnej.

484*Prague and the marauding Swedes 1648*, „Prague Minos Guide“, 2009, URL: <http://www.digital-guide.cz/en/realie/important-events/prague-and-the-marauding-swedes-1648/>, [dostęp: 17.02.2017].

485A. Kersten, *Historia Powszechna Wiek XVII*, Warszawa 1987, s. 97 – 99.

olbrzymich subsydiów łożonych na wrogów cesarskich na najbiedniejsze warstwy społeczeństwa. Co więcej, nawet po zakończeniu wojny trzydziestoletniej można zauważyć, że występowały również wstrząsy wtórne zakłócające odzyskanie siły przez osłabioną Europę. I tak, Półwyspem Iberyjskim wstrząsał konflikt pomiędzy Hiszpanią oraz Francją, trwający aż do 1659 roku, toczony nie tylko w stosunkowo rzadko zaludnionych Pirenejach, ale również na pograniczu Francji i Niderlandów⁴⁸⁶. Dodatkowo, dość efemerycznym pokłosiem wojny trzydziestoletniej może być rebelia Chmielnickiego, która wybuchła w Polsce w 1648 roku oraz tliła się aż do 1657 roku⁴⁸⁷. Kolejnym elementem może być tak zwany *potop* szwedzki, który objął tereny nie zajęte przez wojska kozackie, trwający od 1655 do 1660 roku⁴⁸⁸. Niejakim uzupełnieniem obrazu może być także seria wojen polsko – moskiewskich, toczonych w latach 1654 – 1667⁴⁸⁹. W rezultacie można pokusić się na stwierdzenie, że epilog wojny trzydziestoletniej toczył się w Polsce. Wracając do meritum, należy stwierdzić, że straty poniesione w trakcie można podzielić na trzy kategorie. Pierwszą są niewątpliwie straty w populacji biorącej udział w działaniach wojennych, bądź też wprost zamieszkującej obszar działań wojennych. Drugą są straty ponoszone w dziedzinie infrastruktury krytycznej, w tym upadek pewnych jej sektorów oraz zastąpienie ich innymi. Trzecią jest utrata pozycji, a co za tym idzie prestiżu oraz legitymacji części podmiotów uczestniczących w konflikcie.

Zaczynając od strat w populacji, to abstrahując od wątków wskazanych wcześniej, wojna w samych tylko Niemczech pochłonęła około ośmiu milionów ludzi, wliczając w to straty w ludności cywilnej⁴⁹⁰. Jak zatem można stwierdzić, wojna trzydziestoletnia bezsprzecznie stanowi katastrofę porównywalną do największych rewolucji oraz pandemii

486Wojna ta stanowiła pokłosie wojny trzydziestoletniej, z której rezultatów najmniej zadowolona była Francja – tak zwane *Habsburskie okrążenie*. W rezultacie działań wojennych prowadzonych na obrzeżach państwa francuskiego, usankcjonowano rolę Francji jako pierwszoplanowego mocarstwa militarnego kontynentalnej Europy. Więcej szczegółów:

487W literaturze historiograficznej, zarówno polskiej jak i ukraińskiej wskazywane są co najmniej trzy różne daty końcowe powstania chmielnickiego. Pierwszą cezurą jest rok 1654, w którym podpisano ugodę w Perejasławiu, w ramach której kozacka Ukraina oddała się w opiekę Cesarstwa Rosyjskiego, definitywnie umiędzynarodawiając konflikt oraz przekształcając go w serię wojen polsko – moskiewskich. Drugą cezurą jest rok 1655, w którym odbyła się bitwa pod Jezierną, w trakcie której połączone siły kozacko-moskiewskie zostały otoczone oraz zmuszone do kapitulacji przez wojska polsko-tatarskie. Chmielnicki podpisał ugodę zrywającą zależność od Moskwy. Trzecią cezurą jest rok 1657, w którym zmarł główny przywódca kozacki, ataman Bohdan Chmielnicki.

488W trakcie działań wojennych, cztery prowincje określane mianem rdzenia Rzeczypospolitej straciły średnio 25% populacji. Małopolska około 23%, Wielkopolska około 50% populacji wiejskiej i 60% miejskiej, Mazowsze około 40% populacji wiejskiej oraz 70% miejskiej, natomiast Prusy Królewskie – 60%. Oznacza to poziom strat porównywalny do wojny trzydziestoletniej w Niemczech. I. Ichnatowicz, Z. Landau, A. Mączak, B. Zientara, *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939*, Warszawa 1988, s. 233.

489Wojna z Moskwą w latach 1654-1667, „Multimedialny Instytut Historyczny”, 2014, URL: <http://www.instytuthistoryczny.pl/261-kalendarium/k0250-wojny-1648-1668/wojna-z-moskwa-w-latach-1654-1667/769-wojna-z-moskwa-w-latach-1654-1667>, [dostęp: 17.02.2017].

490N. Davis, *Europe, a history*, Oxford 1996, s. 568.

występujących w historii Europy⁴⁹¹. Szacunki historyczne wskazują na dość znaczny poziom strat ludzkich oscylujących pomiędzy poziomem 20% a 50% dla całości terytorium Niemiec, zarówno w granicach Świętego Cesarstwa Narodu Niemieckiego jak i w granicach II Rzeszy z 1871 roku⁴⁹². Jednakże niektóre obszary były dotknięte bardziej niż inne. Dla przykładu, wojna szczególnie ciężko doświadczyła elektorat Wirtembergii, gdzie wyludnienie sięgało 75% populacji⁴⁹³, oraz Brandenburgii, gdzie utrata populacji oscylowała pomiędzy 50% a 65%⁴⁹⁴.

Dodatkowo, zaobserwować można również zróżnicowanie strat w populacji ze względu na płeć: w Niemczech zginęła połowa męskiej populacji⁴⁹⁵. Oznacza to wystąpienie olbrzymich reperkusji dla kształtu oraz zasad funkcjonowania nowego środowiska międzynarodowego. Fizyczne usunięcie, czy to w wyniku działań wojennych, czy to chorób i głodu, czy też przemieszczenie jako mas uchodźców olbrzymich mas ludzi, zarówno na terenie rzeczywistych działań wojskowych jak i na teatrach pobocznych przyczyniło się do przyspieszenia przemian gospodarczych oraz społecznych, wzmacniając narodowy poziom zarządzania środowiskiem międzynarodowym.

Na straty demograficzne, ciężkie, ale z powodu wysokiej dzietności oraz struktury demograficznej stosunkowo łatwe do odrobienia, nakładają się ubytki w infrastrukturze krytycznej, które podzielić można na dwie ważne kategorie.

Pierwszą i najbardziej widoczną było plądrowanie oraz niszczenie wartości materialnych, co było typową działalnością żołnierską w tamtych czasach. Zasadzie *wojna żywi wojnę*, która można zrozumieć jako fundowanie wysiłku wojennego poszczególnych stron walczących przy pomocy zasobów zlokalizowanych bezpośrednio na terenie prowadzenia działań wojennych lub jego bliskości, przy czym tereny te niekoniecznie były terenem wrogiem, hołdowały wszystkim zaangażowane strony.

Dodatkowo, co łączy się z drugim wymiarem są to również zniszczenia infrastruktury krytycznej wynikające nie tylko z próby uzyskania dostępu do zasobów, pozbawienie tychże zasobów przeciwnika, lecz także przyspieszenie ewolucji sieci infrastruktury krytycznej

491G. Parker, *Crisis and Catastrophe: The Global Crisis of the Seventeenth Century Reconsidered*, „The American Historical Review”, 2008, nr 113(4), s. 1058.

492Ch. Dipper, *Deutsche Geschichte, 1648–1789*, Frankfurt 1991, s. 44. Cytuję za: G. Parker, *Crisis and Catastrophe: The Global Crisis of the Seventeenth Century Reconsidered*, „The American Historical Review”, 2008, nr 113(4), s. 1058.

493G. Parker, *Crisis and Catastrophe: The Global Crisis of the Seventeenth Century Reconsidered*, „The American Historical Review”, 2008, nr 113(4), s. 1058.

494J. P. Sommerville, *Prussia in later 17th century Europe*, „Faculty of history of University of Wisconsin-Madison”, 2017, URL: <http://faculty.history.wisc.edu/sommerville/351/351-151.htm>, [dostęp: 20.02.2017].

495J. C. Johnson, *Coins of the Thirty Years War*, „The Journal of Antiques and Collectibles”, 2004, styczeń, URL: <http://www.journalofantiques.com/Jan04/coinsjan04.htm>, [dostęp: 20.02.2017].

poprzez wzmocnienie jej poszczególnych segmentów oraz osłabienie innych. W tym kontekście szczególne znaczenie zyskuje plądrowanie szczególnie tych terenów, które albo są kontrolowane przez przeciwnika, albo mają być przez niego zajęte, co współcześnie określa się taktyką spalanej ziemi⁴⁹⁶. Literackim odpowiednikiem stosowania tej taktyki może być rajd tatarski dowodzony przez Andrzeja Kmicica po terytorium Prus Książęcych, opisany na łamach *Potopu* przez Henryka Sienkiewicza⁴⁹⁷.

Drugą kategorią, jest modelowanie infrastruktury krytycznej, poprzez zniszczenie pewnych jej sektorów, oraz przejęcie ich funkcji przez inne fragmenty sieci. W tym wymiarze wyróżnić można dwa sposoby na destrukcję infrastruktury krytycznej. Pierwszym są zniszczenia wskutek bezpośrednich działań wojennych. Zniszczenia wskutek rabunku towarzyszącego przemieszczeniom dużych formacji wojskowych, charakteryzowało to przede wszystkim wojsko szwedzkie ze względu na duży procent najemników, którzy oferują swe usługi za pieniądze, w tym udział w łupach⁴⁹⁸. Naturalnym jest zatem, że jedną z głównych form aktywności formacji najemniczych było poszukiwanie okazji do łatwego wzbogacenia się, czyli głównie działaniom przeciwko cywilnej populacji.

Infrastruktura krytyczna, zlokalizowana na terenie Rzeszy skupiona była na ośrodkach, które sklasyfikować można stosując kryterium walorów obronnych. Pierwszym poziomem jest wioska, a więc stosunkowo niewielkie skupisko ludzkie, o znikomych walorach obronnych, trudniące się produkcją artykułów żywnościowych, ale też dysponująca niewielkim potencjałem przemysłowym oraz usługowym. Z reguły są to ośrodki bronione jedynie przez siły lokalnych milicji, podatne na zniszczenie przez zagony kawaleryjskie bądź też formacje liczące kilku, kilkunastu żołnierzy, bez ciężkiej broni. Drugim poziomem jest zamek, niekiedy z towarzyszącym mu podgrodzem. Jest to również niewielka jednostka, silnie zmilitaryzowana, zważywszy, że konstruowana jest głównie z myślą o utworzeniu

496 Taktyka spalanej ziemi (ang. *scorched earth*) jest to określenie taktyki prowadzenia działań wojennych prowadzona najczęściej przez słabszą stronę konfliktu zbrojnego, wycofującą się pod naporem przeciwnika. Celem działania było pozbawienie przeciwnika dostępu do zasobów generowanych przez opuszczone terytorium, począwszy od żywności oraz schronienia a także bardziej wyspecjalizowanych zasobów wykorzystywanych do działań militarnych. Dwa przykłady praktycznego zastosowania tej taktyki w praktyce, to przeciwdziałanie postępowi Wielkiej Armii Napoleona w Rosji w 1812 roku (choć w tym przypadku wskazać można również na rabunkową działalność samej armii francuskiej dodatkowo niszcząc zasoby niezbędne do napędzania francuskiej maszyny wojennej oraz zniechęcając lokalną populację) oraz analogiczna kampania III Rzeszy w Związku Radzieckim w latach 1941 – 1945. P. Carell, *Scorched Earth: The Russian-German War, 1943 – 1944*, Atglen 1970; W. Thomas, *Scorched earth: The military's assault on the environment*, Gabriola Island 1995. Przykład jej współczesnego zastosowania: A. H. Petersen, L. Tullin, *The Scorched Earth of Darfur: Patterns in death and destruction reported by the people of Darfur, January 2001 - September 2005*, Kopenhaga 2006.

497 H. Sienkiewicz, *Potop. Tom 1*, Gdańsk 2000, s. 200 – 211. Prawdziwa historia wojny podjazdowej na terenie Prus Książęcych: S. Augustowicz, *Najazdy tatarskie na Prusy Książęce (1656 – 1657): legendy i fakty*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1995, nr 3(209), s. 233 – 247.

498 W tym kontekście formacje tego typu służyły zgodnie z maksymą „wojna żywi wojnę”.

punktu oporu w razi inwazji. Dysponuje również średnim potencjałem przemysłowym oraz usługowym. A także zapasami żywności pozwalającymi na przetrwanie pewnego okresu oblężenia. Jednak znikome możliwości produkcji żywności nie pozwalają na utrzymanie zbyt długiego okresu izolacji. Dodatkowo, w zamku zlokalizowana jest znaczna załoga wojskowa do której zadań należą po pierwsze obrona tej struktury, po drugie zapewnienie ochrony mniejszym ośrodkom zlokalizowanym w sąsiedztwie zamku. Z tego też powodu, oblężenie lub szturm zamku wymaga znacznych sił wojskowych, liczonych w setkach lub tysiącach żołnierzy, wraz z ciężkim sprzętem skonstruowanym z myślą o niszczeniu ziemnych, murowanych lub kamiennych umocnień zamkowych. Jednak łupy zdobyte w zamku znacznie przekraczają zdobycze dostępne w statystycznej wiosce. Trzecim, najcenniejszym poziomem centrów infrastruktury krytycznej było miasta. Stanowiło ono ośrodek goszczący największą populacją. Dodatkowo, wykazuje olbrzymi potencjał przemysłowy oraz usługowy, ze szczególnym uwzględnieniem centrów kultu chrześcijańskiego, takich jak katedry, klasztory oraz sanktuaria. Jednakże jest to również cel zamieszkiwany przez stosunkowo znaczne ludzkie populacje, dodatkowo zdolne do wystawienia licznych formacji o charakterze milicyjnym oraz wyposażone w rozbudowane fortyfikacje obronne. Aby zdobyć lub oblegać miasto niezbędne jest zgromadzenie co najmniej kilkunastu tysięcy żołnierzy wyposażonych w ciężką broń oraz maszyny oblężnicze. Dodatkowo, o czym można się przekonać analizując próbę zmuszenia do uległości Gdańska, w trakcie wojny w latach 1577 – 1578⁴⁹⁹, miasta dysponowały potencjałem do działań ofensywnych⁵⁰⁰, dość nawet skutecznych, jednak bez znacznego terytorium nie dysponowały one zasobami pozwalającymi na długotrwałe opieranie się atakowi. W tym kontekście miasta, jako centra populacji, wymagają stałego dopływu zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem wody oraz żywności, w celu podtrzymania własnego istnienia. Efektywne odcięcie dostaw tych zasobów, spowoduje automatyczne skonsumowanie zapasów, a co za tym idzie konieczność relatywnie szybkiego zakończenia oblężenia z powodu głodu i chorób. W tym kontekście oblężenia nie trwały długo, najwyżej kilka miesięcy. Reasumując, w okresie szwedzkiej wojny trzydziestoletniej, który można uznać za najbardziej niszczycielski, zniszczeniu uległo osiemnaście tysięcy wsi, dwa tysiące zamków oraz jeden tysiąc pięćset miast, co stanowiła trzecią część ośrodków populacji zlokalizowanych w granicach Świętego Cesarstwa Narodu Niemieckiego⁵⁰¹. Ocenia

499M. Ptaszyński, *Kto tu rządzi? Spór między Gdańskiem a Stefanem Batorym o charakter władzy w szesnastowiecznej Rzeczypospolitej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 2003, nr 47, s. 89 – 103.

500R. Sikora, *Lubieszów 17 IV 1577*, Zabrze 2005.

501C. N. Trueman, *Population And The Thirty Years War*, „The History Learning Site”, 2016, 20 października, URL: <http://www.historylearningsite.co.uk/the-thirty-years-war/the-social-and-economic-impact-of-the-thirty-years-war/population-and-the-thirty-years-war/>, [dostęp: 24.10.2016].

się, że powojenna rekonstrukcja Niemiec potrwała przynajmniej jedno pokolenie.

Drugim jest atrofia infrastruktury krytycznej wskutek wyeksploatowania. W tym kontekście wojna trzydziestoletnia staje się katalizatorem przekształceń struktur ekonomicznych zlokalizowanych w Europie, co miało miejsce w podstawowych dwóch wymiarach. Pierwszym jest przesunięcie geopolityczne, w trakcie którego pewne regiony Europy tracą swe dotychczasowe znaczenie na rzecz innych obszarów. W tym kontekście zaobserwować można przyspieszenie atrofii siły i znaczenia gospodarczego miast oraz regionów zlokalizowanych nad Morzem Śródziemnym, ze szczególnym uwzględnieniem takich ośrodków handlu jak Wenecja, Genua czy Rzym na rzecz miast atlantyckich, takich jak Amsterdam, Londyn i do pewnego stopnia Paryż. W tym miejscu należy również wskazać na spadek znaczenia Hiszpanii jako wiodącej potęgi europejskiej, nie tylko w wymiarze polityczno-militarnym, ale także gospodarczym. Źródło niniejszej zmiany leżało w trzech podstawowych sferach.

Pierwszą był napływ złota oraz srebra z nowo zdobytych kolonii zlokalizowanych w Ameryce Łacińskiej. Niektórzy historycy wskazują, że w przeciągu kilkudziesięciu lat eksploatacji, Hiszpanie zdołali podwoić, jeśli nie potroić światowe zasoby cennych kruszców⁵⁰². I choć nie całe złoto trafiło na rynki europejskie, gdyż pomiędzy 25% a 50% urobku trafiło na rynki azjatyckie, czyli głównie do Chin⁵⁰³, to napływ takiej ilości kruszcu, po wiekach utrzymywania się jego ilości na w miarę stałym poziomie, doprowadził w krótkim czasie do gwałtownego wzrostu dobrobytu, w średniej perspektywie do wysokiej inflacji, natomiast na poziomie strategicznym obserwować można spadek zaufania do hiszpańskiej waluty oraz systemu instytucjonalnego nią zarządzającego.

Drugim wyzwaniem jest zaangażowanie środków Hiszpanii w wojny w Europie, począwszy od zaangażowania we Włoszech, poprzez wojnę w Niderlandach, toczoną z różnym natężeniem od 1568 do 1648 roku⁵⁰⁴, a skończywszy na zaangażowaniu się w wojnę z Francją oraz w wojnę trzydziestoletnią. W rezultacie cele militarne stanowiły coraz bardziej znaczącą pozycję w budżecie Hiszpanii, obciążając słabnący system ekonomiczny, poprzez z jednej strony zwiększenie obciążeń fiskalnych nad produktywnymi centrami gospodarki hiszpańskiej, ich wyjałowienie, a z drugiej strony kilkukrotnie doprowadzając rząd hiszpański do bankructwa.

Trzecim jest również poważne problemy ekologiczne spowodowane drastycznym

502Ch. C. Mann, *1493: Uncovering the New World Columbus Created*, Nowy Jork 2012, s. 33–34.

503Tamże, s. 33–34.

504Więcej szczegółów: P. Geyl, *The Revolt of the Netherlands, 1555–1609*, Londyn 1932, P. Geyl, *The Netherlands Divided, 1609–1648*, Londyn 1936.

obciążeniem ekosystemu półwyspu iberyjskiego konstrukcja narzędzi imperialnych, w pierwszej mierze floty, co wymagało wycięcia znaczącej części lasów⁵⁰⁵. W rezultacie obserwować można pogłębiający się kryzys ekologiczny, w postaci wypłukiwania gleby, która nie daje plonów takich jak wcześniej. Tym samym Hiszpania stawała się powoli zależna od dostaw płodów rolnych, a także drewna niezbędnego do konstrukcji okrętów niezbędnych do zastąpienia tych utraconych w wyniku działań wojennych, korsarstwa czy z przyczyn naturalnych.

Wojna trzydziestoletnia przyczyniła się w tym wymiarze do częściowego obumarcia infrastruktury krytycznej stanowiącej krwiobieg postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego albo w wyniku jej fizycznego zniszczenia, co wynikało z bezpośrednich działań militarnych, w czym przodowała armia szwedzka, albo w wyniku wzrastającej niewydolności związanej z jej wadliwą konstrukcją, co miało miejsce w przypadku Hiszpanii⁵⁰⁶. W rezultacie zaobserwować można trzy najważniejsze zmiany w systemie międzynarodowym, które przyczyniły się do jakościowej transformacji samego środowiska międzynarodowego w kierunku ładu westfalskiego.

Pierwszym, najmniej znaczącym była olbrzymia utrata populacji, szczególnie w wymiarze ówczesnie najbardziej produktywnego sektora, czyli młodych mężczyzn, wykorzystywanych głównie w celach militarnych i jako takich stanowiących podstawową grupę narażoną na śmierć w wyniku działań wojennych, a także głodu, chorób oraz niekorzystnych warunków atmosferycznych. Zniszczenia tego typu są stosunkowo łatwe do rekonstrukcji, a co poszczególni historycy podkreślają, w przeciągu półwiecza, zostały w większości odbudowane.

Drugim jest wyłączenie elementów systemu, w tym sekcji administrującej ekonomię oraz kwestiami społecznymi, w tym kontekście można wskazać na zmierzch systemu feudalnego, który charakteryzował się znaczną kapitałochłonnością oraz dużym stopniem rozpraszania cennych zasobów, w postaci rent oraz wypłat pobocznych, na różnych szczeblach społeczeństwa. Tym samym w Europie nie tyle narodził się system kapitalistyczny, co zaczął dominować.

Trzecim są przesunięcia geopolityczne w wymiarze powolnej migracji punktu ciężkości systemu z basenu Morza Śródziemnego w kierunku basenu Morza Północnego. W tym kontekście zaobserwować można w ramach wojny trzydziestoletniej przesunięcie punktu

505J. Kaal, Y. Carrión Marco, E. Asouti, M. Martín Seijo, A. Martínez Cortizas, Ma. Costa Casáis, F. Criado Boado, *Long-term deforestation in Northwestern Spain: linking the Holocene fire history to vegetation change and human activities*, „Quaternary Science Reviews”, 2011, nr 30, s. 161 – 175.

506Szczególnie niszczący dla hiszpańskiej ekonomii był napływ cennych kruszców z Ameryki Południowej, wywołując skutki analogiczne do choroby holenderskiej.

ciężkości gospodarki kontynentu w związku z wystąpieniem koniunkcji trzech czynników rozwoju gospodarczego. Po pierwsze, jest to wzrost wolumenu handlu atlantyckiego w połączeniu ze spadkiem wolumenu handlu śródziemnomorskiego. Wraz z wiekiem odkryć geograficznych, rozpoczętego symbolicznie od odkrycia Ameryki przez Krzysztofa Kolumba w 1492 roku⁵⁰⁷. Po drugie, jest to również zmiana zasad organizacji gospodarki, którą to zmianę centra śródziemnomorskie zignorowały, właśnie z powodu własnego sukcesu. W tym kontekście zaobserwować można przesunięcie punktu ciężkości z gospodarki feudalnej w kierunku gospodarki kapitalistycznej. Wbrew pozorom zmiana ta miała nie tylko wymiar ekonomiczny, lecz także społeczny, kulturalny oraz polityczny. W swej esencji polegała ona bowiem na atrofii klasy społecznej arystokracji, odpowiedzialnej za organizację działań zbrojnych – *wojowników* – której podstawowa siła czerpana była ze sprawowania kontroli nad ogólnie rozumianą ziemią wraz z jej mieszkańcami, oraz transferem znaczenia w kierunku nowej arystokracji, odpowiedzialnej za organizację struktur finansowych oraz czerpiących siłę z kontrolowania szeroko rozumianego kapitału, a także ludzi odpowiedzialnych za jego obsługę. I choć cały proces zakończył się w Europie dopiero w XIX wieku, to właśnie wojna trzydziestoletnia doprowadziła do przebiegunowania tego przymierza, wskazując jako zwycięzców państwa czerpiące zasoby głównie z handlu, takie jak Niderlandy oraz Anglię oraz nieustannie rozbudowujących własne wpływy poprzez stosowanie narzędzi o charakterze ekonomicznym, a nie wyłącznie polityczno-religijnych. Po trzecie jest to również niemożliwość sprawowania efektywnej ochrony, wsparcia oraz promocji przez dotychczasowych promotorów politycznych, zaangażowanych w wojnę, która zużywała ich potencjał, pośrednio czerpany z dochodów z handlu śródziemnomorskiego.

W tym kontekście poszczególne państwa w trakcie działań wojennych stawiane są przed dwoma pytaniami geostrategicznymi, które decydują nie tyle o zwycięstwie, co o potencjalnych reperkusjach po wojnie, w tym długofalowych konsekwencjach dla pozycji międzynarodowej danego podmiotu. Pierwsze pytanie odnosi się do stosunku potencjału skonsumowanego na cele prowadzenia działań wojennych, a pozostałe elementy aktywności, których podstawowym celem jest możliwość swobodnej rekonstrukcji możliwości ekonomicznych. Drugim pytaniem jest to odnoszące się do możliwości zachowania części potencjału w postaci żelaznej rezerwy na wypadek wydarzeń losowych, niweczających polityczne plany wraz ze środkami do ich realizacji. Idealnym przykładem wydarzenia tego typu może być utrata Wielkiej Armady przez Hiszpanię w roku 1588, wraz ze

⁵⁰⁷Ch. Columbus, *Journal of Christopher Columbus (During His First Voyage, 1492-93): And Documents Relating the Voyages of John Cabot and Gaspar Corte Real*, red. C. R. Markham, Cambridge 2010.

zgrupowanymi okrętami, załogami oraz wojskiem⁵⁰⁸. Wojna hegemoniczna, którą niewątpliwie była wojna trzydziestoletnia stanowi katalizator degeneracji elementów poprzedniego systemu międzynarodowego, przede wszystkim poprzez generowanie zmiennych obciążeń, nierzadko przekraczających granice jego wytrzymałości, a co za tym idzie powodując fizyczną eliminację.

Funkcje zdegenerowanych *hubów* oraz węzłów przejmują te fragmenty, które umiejętnie wprowadzając elementy stabilizujące oraz poprawiające efektywność ich funkcji. Wojna, jako szczególnie niestabilna faza funkcjonowania środowiska międzynarodowego, przyspiesza te trendy poprzez poddawanie całości systemu ekonomicznego próbie wytrzymałościowej, co przyczynia się do zmniejszenia czasu potrzebnego do rozwoju poszczególnych sektorów stosunków międzynarodowych.

Trzecim wzorcem strat, jest utrata legitymacji do podejmowania określonej aktywności w środowisku międzynarodowym. W tej sferze, wojna trzydziestoletnia doprowadziła wręcz do załamania legitymacji najważniejszych transnarodowych podmiotów zarządzających europejskim podsystemem stosunków międzynarodowych: Kościoła Rzymskokatolickiego oraz Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego. W czasie wojny zaobserwować można utratę legitymacji przez powyższe instytucje na trzech ważnych poziomach. Pierwszym, jest zakwestionowanie bezalternatywności dla niniejszych instytucji. W tym kontekście szczególne istotne staje się pojawienie dwóch zjawisk, które w znacznym stopniu ograniczyły możliwości sprawowania swych funkcji przez podmioty transnarodowe. W pierwszej kolejności była to reformacja, szczególnie w konfesjach pierwszej generacji, czyli kościele ewangelicko-augsburskim, którego założycielem był Marcin Luter (1483 – 1546)⁵⁰⁹, kościele ewangelicko-reformowanym, którego założycielem był Jan Kalwin (1509 – 1564)⁵¹⁰ oraz w kościele anglikańskim, którego założycielem był Henryk VIII Tudor (1491 – 1547)⁵¹¹. Wszystkie niniejsze ruchy miały odrębną strukturę wierzeń oraz teologię, jednak w sferze będącej przedmiotem niniejszej rozprawy, zainicjowały trzy procesy, które przyczyniły się do atrofii społecznej legitymacji Kościoła. Pierwszym z nich było zakwestionowanie

508W skład Wielkiej Hiszpańskiej Armady weszło sto trzydzieści okrętów różnej klasy, osiem tysięcy marynarzy oraz osiemnaście tysięcy żołnierzy kontyngentów pokładowych. Flota uzbrojona była w jeden tysiąc pięćset dział mosiężnych oraz jeden tysiąc dział żelaznych. G. Mattingly, *The Invincible Armada and Elizabethan England*, Nowy Jork 1963, s. 12 – 13. Do Hiszpanii powróciło sześćdziesiąt siedem statków oraz około dziesięć tysięcy ludzi, z których wielu zmarło z wycieńczenia na brzegu. N. Hanson, *The Confident Hope Of A Miracle: The True History Of The Spanish Armada*, Londyn 2011, s. 563. Oznacza to utratę pomiędzy 50% a 65% stanu wyjściowego nie tylko bez osiągnięcia celów strategicznych, ale wręcz be nawiazania kontaktu z wrogiem.

509R. Friedenthal, *Marcin Luter. Jego życie i czasy* (tłum. C. Tarnogórski), Warszawa 1991.

510B. Cottret, *Kalwin* (tłum. M. Milewska), Warszawa 2000.

511A. Weir, *Henry VIII: The King and His Court*, Nowy Jork 2001.

prymatu papieża, jako nadrzędnej instytucji kreującej politykę wewnętrzną oraz międzynarodową. W ten sposób część hierarchii kościelnej wypowiedziała posłuszeństwo Rzymowi, co doprowadziło do powstania niezależnej hierarchii stanowiącej alternatywę dla dotychczasowej organizacji religijnej, a pośrednio także społecznej, gospodarczej oraz politycznej. Drugim procesem był wzrost znaczenia państwa narodowego jako podstawowej jednostki organizującej system międzynarodowy. Trzecim procesem jest przerwanie transnarodowych powiązań stanowiących o ich możliwościach działania. Jest to proces szczególnie widoczny w przypadku Kościoła, który poddawany był dwóm rodzajom odcięcia. Po pierwsze było to dążenie do unarodowienia Kościoła, w wymiarze istniejącym oraz funkcjonującym na terytorium podległym suwerennej władzy poszczególnych państw narodowych. Wzorcowym modelem jest supremacja Henryka VIII Tudora, jednak z pominięciem późniejszych elżbietańskich reform teologicznych. Po drugie było to selektywne sankcjonowanie funkcjonowania poszczególnych gałęzi organizacji, ze szczególnym uwzględnieniem kasat zakonów, praktykowanych dość często, nawet w państwach nominalnie katolickich, motywowanych głównie czynnikami ekonomicznymi. W rezultacie w wieku XVIII i XIX dość często powtarzały się kasaty poszczególnych zakonów, które następnie były reaktywowane po kilkunastu latach przerwy. Szczególnie widocznym przykładem jest zakon jezuitów⁵¹², który przetrwał paradoksalnie w luteranckich Prusach, które nie uszanowały decyzji papieskiej. Po trzecie, było to zniszczenie wizerunku, poprzez podejmowanie niewłaściwych z perspektywy historycznej decyzji wojskowych, politycznych oraz społecznych. W istocie można wskazać co najmniej dwa punkty zwrotne, które doprowadziły do znacznego redukcji cesarskiego prestiżu wśród książąt protestanckich, aż do poziomu na którym możliwe było podjęcie agresywnych działań przeciwko cesarzowi. Pierwszym jest tak zwany edykt restytucyjny ogłoszony przez cesarza Ferdynanda po owocnej ofensywie przeciwko wojskom duńskim, w roku 1629. Odnosił się on do transferu ziem oraz dóbr, które w ramach reformacji przeszły na własność albo kościołów protestanckich, albo zostały zsekularyzowane⁵¹³. Drugim jest złupienie miasta Magdeburg (20 maja 1630 roku), będące w owym czasie odpowiednikiem zbrodni przeciwko ludzkości. Oblężenie tego protestanckiego miasta ciągnęło się od końca 1629 roku. Wobec wyczerpywania się możliwości dalszego oporu, mieszkańcy zdecydowali się rozpocząć negocjacje kapitulacyjne. Jednakże zanim udało się nawiązać kontakt z imperialnymi dowódcami, Gottfriedem Heinrichem Grafem zu Pappenheimem oraz Johann Tserclaes, hrabią Tilly, zarządzony został szturm miasta. Tym

512J. H. Pollen, *The Suppression of the Jesuits (1750 – 1773)*, „The Catholic Encyclopedia”, Nowy Jork 1912, URL: <http://www.newadvent.org/cathen/14096a.htm>, [dostęp: 22.02.2017].

513G. Mortimer, *Wallenstein. The Enigma Of The Thirty Years' War*, Londyn, Nowy Jork 2010.

razem piechota imperialna zdołała przełamać obronę garnizonu szwedzkiego oraz miejskiej milicji i zdobyć jedną z bram miejskich. Magdeburg, dość bogate miasto, stanął otworem przed armią zdemoralizowaną długim oblężeniem. Kontrolę nad żołnierzami przywrócono dopiero na drugi dzień, jednak z miasta liczącego trzydzieści tysięcy mieszkańców przy życiu pozostało pięć tysięcy⁵¹⁴.

Wyjątkowość wojny trzydziestoletniej przejawiała się także w zniszczeniach przez nią spowodowanych⁵¹⁵. Obejmowały nie tylko fizyczną eliminację poszczególnych sektorów infrastruktury krytycznej oraz konsumując astronomiczne wręcz ilości zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów ludzkich, lecz przede wszystkim przyspieszając atrofie instytucji stanowiących fundament starej generacji środowiska międzynarodowego oraz przyspieszając ukształtowanie się tych symbolizujących nową. Proces ten odnosi się zarówno do instytucji zarządzających regulowaniem materialnych elementów rzeczywistości społecznej, jak i kwestii ich legitymacji do podejmowania poszczególnych działań. W rezultacie można zidentyfikować przesunięcia punktów ciężkości w środowisku międzynarodowym. Pierwszym jest przesunięcie centrów zarządzania z transnarodowego poziomu międzynarodowego na geopolityczny poziom narodowy. Drugim jest przejście od społeczeństwa oraz gospodarki feudalnej do gospodarki oraz społeczeństwa kapitalistycznego. Trzecim jest przesunięcie punktu ciężkości gospodarki kontynentu z Basenu Morza Śródziemnego w kierunku Wybrzeży Atlantyku. Czwartym jest przecięcie powiązań transnarodowych oraz izolacja poszczególnych sektorów społeczeństwa, co przyczyniło się do wyjąłowania zarówno zakresu podmiotowego oraz przedmiotowego przyszłego środowiska międzynarodowego.

Trzeci wymiar wojny, to jakościowa zmiana środowiska międzynarodowego⁵¹⁶. Ponieważ jednak środowisko to było pierwszym poddanym analizie przez rodzącą się dyscyplinę: nauki politologiczne, naukę o stosunkach międzynarodowych a także studia strategiczne. W rezultacie westfalskie środowisko międzynarodowe stanowi najlepiej przebadaną oraz przeanalizowaną fazę rozwoju stosunków międzynarodowych. Dla porządku oraz celem wprowadzenia do dysertacji zagadnienia późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, niezbędne staje się przybliżenie ogólnych zarysów poprzedniej generacji stosunków międzynarodowych. W tym miejscu zostanie zastosowany schemat analityczny wykorzystany przy poprzednich generacjach, wydzielając cztery warstwy koncepcyjne:

514 *The Sack of Magdeburg (20 May 1631)* [w:] *The Thirty Years War: A Documentary History*, red. T. Helfferich, Indianapolis 2009, s. 107 – 112.

515 G. Parker, *The Thirty Years' War*, Londyn 1984.

516 A. Gałganek, „*Westfalia*” (...), s. 23 – 56.

zakres podmiotowy, zakres przedmiotowy, mechanizmy zarządzania oraz definicję siły.

Zakres podmiotowy westfalskiego środowiska międzynarodowego opisać można jedną kategorią stanowiącą klucz do jego analizy w rzeczywistości międzynarodowej: jest to *państwo narodowe*. Jego szczegółowa ewolucja oraz dalszy rozwój, stanowi przedmiot analizy w rozdziale czwartym niniejszej rozprawy. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że w myśl definicji Georga Jellinka, państwo jest suwerenną jednostką geopolityczną, łączącą trzy wymiary: terytorium, ludność oraz suwerenną władzę⁵¹⁷. W tym miejscu należy wskazać na dwa podstawowe zagadnienia. Pierwszym jest nakierowanie aktywności państwa narodowego na prowadzenie rozgrywki strategicznej z innymi państwami narodowymi, nawet w przypadku prowadzenia natężonej działalności kolonizacyjnej. Dodatkowo, aktywność ta zakładała prowadzenie niszczycielskich działań militarnych, takich jak na przykład wojna siedmioletnia, prowadzona w latach 1756 – 1763⁵¹⁸, czy też wojna krymska, prowadzona w latach 1853 – 1856⁵¹⁹. Innym wymiarem były konflikty mocarstw prowadzone na terenie kolonii, jak na przykład konflikty pomiędzy kolonistami francuskimi a angielskimi na terenie Quebecu i Akadii, na przykład w latach 1689 – 1701⁵²⁰, czy konflikt faszodański z roku 1898⁵²¹. Pomimo tego, że te konflikty obejmowały szerokie obszary Europy oraz powodowały konsumpcję znacznej ilości zasobów zarówno o charakterze ilościowej jak i jakościowej, wydaje się, że nie miały negatywnego wpływu ani na szybkość ani na najważniejsze kierunki prowadzenia ekspansji. Sam ten fakt pozwala na określenie przewagi europejskiego modelu państwa narodowego nad innymi podsektorami globalnego środowiska międzynarodowego. Drugim jest zagadnienie mimikry politycznej, oznaczające przyjęcie struktur oraz mechanizmów zarządzania typowych dla *państwa narodowego* przez podmioty należące do

517G. Jellinek, *Nauka o państwie*, Warszawa 1921, s. 312.

518W przeciwieństwie do pozostałych konfliktów europejskich, ten objął również walki w koloniach. W Ameryce Północnej (w ramach wojny francusko-indiańskiej): W. R. Borneman, *The French and Indian War: Deciding the Fate of North America*, Nowy Jork 2007. W Ameryce Południowej (w ramach wojny fantastycznej oraz pierwszej wyprawy gubernatora Pedro Antonio de Cavellosa): D. Marley, *Wars of the Americas: a chronology of armed conflict in the New World, 1492 to the present. Tom I*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2008, s. 443 – 448. W Indiach (w ramach trzeciej wojny karnatyckiej): G. J. Bryant, *British logistics and the Conduct of the Carnatic Wars*, „War in History”, 2004, nr 11(3), s. 278 – 306. W Afryce Zachodniej: J. L. A. Webb, *The mid-eighteenth century gum Arabic trade and the British conquest of Saint-Louis du Senegal, 1758*, „Journal of Imperial and Commonwealth History”, 1997, nr 25(1), s. 37 – 58. Bardziej ogólne podejście do zagadnienia prowadzenia działań wojennych na skalę globalną: *The seven years' war. Global views*, red. M. H. Danley, P. J. Speelman, Leiden, Boston 2012.

519A. C. Rath, *The Crimean War in Imperial Context, 1854–1856*, Nowy Jork 2015.

520Określaną jako wojna króla Williama, stanowiła element europejskiej konfrontacji pomiędzy Francją a Ligą Augsburską. Traktat w Ryswick przywrócił przedwojenny stan posiadania. W wojnie udział brały głównie milicje kolonialne oraz lokalni sprzymierzeńcy (konfederacja irokeska). Więcej szczegółów: E. B. Greene, *Provincial America, 1690 – 1740*, Nowy Jork 1905, URL: http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/p/2005/dins_doc/www.dinsdoc.com/greene-3-8.htm, [dostęp: 22.02.2017], s. 119 – 135.

521D. Levering Lewis, *The Race to Fashoda: European Colonialism and African Resistance in the Scramble for Africa*, Nowy Jork 1987.

innych kategorii organizacji politycznych. Pierwszym schematem procesu mimikry to *westernizacja*, odnosząca się do sfery normatywnej, polegający na poważnej modyfikacji tożsamości cywilizacyjno-kulturalnej zarówno społeczności jako całości, jak i poszczególnych jednostek ludzkich⁵²². Drugim schematem procesu mimikry to *modernizacja*, odnosząca się do materialnych wyznaczników organizacji społecznej, a także procesów produkcyjnych⁵²³. Wydawać by się mogło, że te procesy są wyraźnie oddzielne, jednakże w praktyce niezwykle trudno je odseparować. Dla przykładu, obsługa nowoczesnych narzędzi oraz broni wymaga wyposażenia użytkowników w pewien określony zestaw umiejętności, co wymaga przekształcenia systemu poglądów, wartości oraz ideałów jednostki, co z kolei wymaga korekty pod kątem ewolucji tożsamości. Jednym z ważniejszych wymiarów tej ewolucji, jest indukowana pasmem zwycięstw kolonialnych rewolucja w dziedzinie wojskowości, przejawiająca się na przejściu od dominacji *wojownika* do dominacji *żołnierza*, która została przybliżona w rozdziale trzecim. Idealnym przykładem może być Rzeczypospolita Obojga Narodów, w której od XVII wieku wyodrębniły się dwa podstawowe stronnictwa, wyrażające odmienny pogląd na kwestię szczególnie *westernizacji*, choć w mniejszej mierze również i *modernizacji*, szczególnie w XVIII wieku, będącej kluczem nie tylko do dobrobytu, ale wręcz fizycznej egzystencji podmiotu. Jest to tradycjonalistyczne stronnictwo patriotów, preferujące kreatywną adaptację polskiej tożsamości oraz przyznawaniu nadrzędnej wartości zachowania unikalnego charakteru państwowości oraz narodu polskiego oraz kosmopolityczne stronnictwo modernizatorów, dążące do jak najpełniejszego zastosowania mimikry w ramach zarówno państwa jak i narodu⁵²⁴, a w ekstremalnych przejawach dążące do roztopienia narodu polskiego w ramach, większego, bardziej dynamicznego oraz odnoszącego sukcesy narodu, najczęściej rosyjskiego. Było to

522W tym ujęciu, *westernizacja* oznacza przyznanie jednostce prymatu w relacjach z grupą społeczną oraz instytucjami ją reprezentującymi, z wszystkim tego konsekwencjami poczynając od refleksji filozoficznej a skończywszy na konsekwencjach prawnych. Jest to szczególnie skomplikowane w przypadku kultur przyjmujących diametralnie odmiennie parametry społeczne, szczególnie w kontekście powszechnej równości ze względu na płeć (państwa islamskie) oraz status społeczny (Indie).

523Wydaje się, że jest to proces znacznie łatwiejszy do przeprowadzenia, zważywszy, że odnosi się do technicznej sfery funkcjonowania cywilizacji, poczynając od zapewnienia pożądanego poziomu usług społecznych, a skończywszy na wytwarzaniu technologicznie zaawansowanych produktów, poczynając od przedmiotów codziennego użytku a skończywszy na systemów uzbrojenia. Jednakże i w tym kontekście niezbędne staje się przyjęcie zachodnich wartości oraz idei, szczególnie w kontekście dążenia do uzyskania analogicznych rezultatów. Szczególnie w zakresie kreatywności (Chiny) oraz etyki pracy (Indie).

524W tym wypadku niezbędne jest wskazanie, że do istnienia państwa narodowego niezbędne staje się istnienie narodu o charakterze politycznym, wykraczającego poza więzi o charakterze biologicznym, a równocześnie znacznie bardziej uchwytnego niż więź łącząca wyznawców danej religii. W tym wymiarze naród polityczny, który powstał w Europie stanowi model organizacji społecznej oraz politycznej, adaptowany z różnym skutkiem w kręgach cywilizacji nieeuropejskich. Jednak efektywność procesu mimikry wydaje się szczególnie niezadowolająca.

szczególnie widoczne w czasie rozbiorów, zwłaszcza pomiędzy rokiem 1795 a 1815⁵²⁵.

Z podmiotów pozaeuropejskich, przywołuje się dwa modele najbardziej efektywnego zastosowania westfalskiej mimikry, choć z perspektywy historii coraz więcej elementów wydaje się wskazywać na pozorność tych transformacji. Są to Turcja oraz Japonia. Turcja w latach 1453 – 1914 była wielkim mocarstwem, wchodzącym w dynamiczne relacje zarówno z podmiotami europejskimi, jak i bliskowschodnimi, przejmując na swe barki ciężar animacji islamskiej ekspansji na tereny chrześcijańskie, przez cztery wieki dominując na Bałkanach, Afryce Północnej oraz we wschodnim basenie Morza Śródziemnego. W porównaniu, rola Japonii była znacznie mniejsza, bowiem było to państwo izolowane przez większość własnej historii. Jedynym polem znaczącej ekspansji była Korea, która stanowiła kanał wymiany kulturalnej z bardziej zaawansowaną cywilizacją Chin. Dodatkowo w historii Japonii można wskazać na kilka prób ambitnych inwazji zarówno mających na celu podbój Japonii (w latach 1274 i 1281) oraz próby inwazji japońskie na Chiny oraz Koreę (w latach 1592 i 1597 – 1598), a także nieustanna aktywność tak zwanych *japońskich* piratów *Wakō* (chin. 倭寇; pinyin *Wōkòu*; jap. 倭寇 lub 和寇 *Wakō*; kor. 왜구 *Waegu*)⁵²⁶ od 404 roku po Chrystusie. Jednak analogicznie do Turcji, Japonia zlokalizowana była w środowisku, które nie generowało znaczących egzystencjalnych zagrożeń.

Po drugie, oba podmioty w dużym stopniu ceniły wartość siły militarnej, marginalnie zwracając uwagę na jej znaczenie zarówno w polityce wewnętrznej jak i międzynarodowej. O ile w przypadku Japonii, siła ta miała w dużym stopniu wymiar formalny oraz rytualny, co można zaobserwować w postaci oraz etosie japońskiego *wojownika – samuraja*⁵²⁷, o tyle w przypadku Turcji, siła militarna stanowiła utylitarne narzędzie do realizacji celów politycznych, co wymagało nie tylko ideału pod względem formy, lecz przede wszystkim efektywności na polu bitwy, co symbolizowała elitarna piechota – *janczaria*, wyróżniająca się nie tyle umiejętnościami, lecz determinacją oraz karnością.

Po trzecie, oba podmioty wykazywały symptomy wewnętrznego kryzysu, pogłębiające się w miarę rozwoju westfalskiego środowiska międzynarodowego. Przejawiał się on postępującym obniżeniem efektywności centralnych instytucji zarządzających, wynikający z przerostu biurokracji, panoszącej się korupcji aparatu rządowego oraz dekadencji

525W tym okresie dość popularny był nurt głoszący ostateczną potrzebę rozformowania narodu polskiego jako oddzielnego bytu politycznego oraz dołączenie poszczególnych obywateli do innych bytów tego typu uznanych za bardziej efektywne oraz lepiej rokujące. Teoretyczny wymiar tego nurtu opracował Stanisław Szczepny Feliks Potocki, herbu Pilawa (1751 – 1805), natomiast praktycznym realizatorem: generał Józef Zajączek (1752 – 1826). S. Kieniewicz, *Dramat trzeźwych entuzjastów*, Warszawa 1964, s. 13.

526R. J. Anthony, *Bloodthirsty Pirates? Violence and Terror on the South China Sea in Early Modern Times*, „Journal of Early Modern History”, 2012, nr 16, s. 481 – 501.

527*Ideals of the samurai. Writings of Japanese warriors* (tłum. W. S. Wilson), red. G. N. Lee, Valencia 1982.

społeczeństwa, szczególnie tych warstw oraz segmentów, które stanowią zaplecze dla instytucji rządowych. Widoczne jest to w przypadku Turcji, która od połowy XVIII wieku ustępowała pola bardziej efektywnym podmiotom międzynarodowym: Rosji oraz Austro-Węgrom, a także traciła kontrolę nad bardziej odległymi czy potężniejszymi prowincjami, szczególnie zlokalizowanymi w Afryce Północnej: Algierią, Tunezją oraz Egiptem. W rezultacie postępującej degeneracji bazy ekonomicznej, niemożliwe stało się podtrzymanie odpowiedniego poziomu aktywności międzynarodowej. Dla odmiany Japonia, nie prowadząca aktywnej polityki międzynarodowej, przeżywała kryzys polegający na atrofii centralnych instytucji decyzyjnych: najpierw władzy cesarza, a w wieku XVII i XVIII również instytucji wojskowego przywódcy – *sioguna* (jap. 征夷大將軍 *sei-i-taishōgun*, oznaczający „głównodowodzący wojsk ekspedycyjnych przeciwko barbarzyńcom” lub „generalissimus do podboju (ujarzmienia) barbarzyńców”⁵²⁸), co prowadziło do stopniowego usamodzielniania się wielkich panów feudalnych (jap. 大名, *daimyō*), rządzących poszczególnymi prowincjami. W rezultacie koherencja wewnętrzna Japonii została osłabiona do poziomu, na którym mobilizacji zasobów wszystkich prowincji stała się niemal niemożliwa do przeprowadzenia.

Po czwarte, w obu państwach pojawił się silny nurt reformatorski bazujący na wzorcach zaczerpniętych z westfalskiego środowiska międzynarodowego. Przeprowadzenie planu reform wymagało jednak znacznej konsumpcji zasobów, również uwzględniających zasoby o charakterze militarnym. W przypadku Turcji obejmowało to porażkę w I wojnie światowej oraz stanowiącego jej pokłosie wojnie o niepodległość toczoną w latach 1919 – 1923, a w konsekwencji również obalenie sułtana oraz ustanowienie republiki⁵²⁹. W przypadku Japonii wymagało to wejścia w interakcję ze Stanami Zjednoczonymi, w kontekście misji komandora Matthew Perry'ego w 1853 roku, która doprowadziła do podpisania traktatu z Kanagawy z 1854 roku, symbolicznie kończącego wielowiekową izolację Japonii⁵³⁰. W rezultacie, w latach 1854 – 1868 nastąpił pewien ciąg wydarzeń, który historycy określali jako *Restauracja Meiji*⁵³¹, określaną także jako *Odnowa*, *Renowacja*, *Rewolucja* lub *Reforma*, obejmując zarówno działania wojenne, zabiegi dyplomatyczno-polityczne, a także

528Polskie tłumaczenie na podstawie: *Kenkyusha's New Japanese-English Dictionary*. Tokio 1991, s. 1459.

529G. W. Gawrych, *Kemal Atatürk's politico-military strategy in the Turkish war of independence, 1919–1922: From Guerrilla warfare to the decisive battle*, „The Journal of Strategic Studies”, 1988, nr 11(3), s. 318 – 341.

530Tekst angielski: *Japanese-American Diplomacy – Treaty of Kanagawa; March, 31, 1854*, „The Avalon Project. Documents in law, history and diplomacy”, 2008, URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/japan002.asp, [dostęp: 24.02.2017].

531E. H. Norman, *Japan's emergence as a modern state. Political and economic problems of the Meiji period*, Vancouver, Toronto 2000.

interwencję zagraniczną i towarzyszące im zamieszki społeczne.

Po piąte, oba państwa stały się istotnym elementem społeczności międzynarodowej, ze szczególnie istotną rolą wojska, jako gwaranta ładu społecznego oraz motoru ewolucji politycznej. O ile w przypadku Japonii, rok 1945 przyniósł kres tej konstrukcji, niemal doszczętnie niszcząc zdobycze *rewolucji Meiji*, o tyle w przypadku Turcji, która w przeciwieństwie do Japonii, zachowała znacznie większą powściągliwość w środowisku międzynarodowym, udało się podtrzymać istnienie tegoż systemu nieomal do dziś – kres temu systemowi przyniósł najprawdopodobniej nieudany zamach stanu z 2016 roku⁵³², choć ta ocena wymaga weryfikacji wraz z rozwijaniem się sytuacji w Ankarze.

Po szóste, w obu przypadkach należy dokonać analizy, na ile akceptacja *westernizacji* była powierzchowną reakcją, a na ile rzeczywistą zmianą mechanizmów zarządzania społecznego. Pewną podpowiedzią może być przyznanie Turcji statusu *państwa na rozdrożu* przez Samuela Huntingtona⁵³³ co oznacza, że w praktyce państwo to wciąż nie dokonało ostatecznego wyboru afiliacji cywilizacyjnej, przez co istnieje realna możliwość zakwestionowania świeckiego, eurocentrycznego porządku społecznego, stanowiącego jeden z fundamentów państwa narodowego. Co więcej, wydarzenia z kilku ostatnich lat, związane z rządami prezydenta Recepta Tayyipa Erdogana⁵³⁴, szczególnie zaangażowanie się w wojnę domową w Syrii wydają się wskazywać na kryzys niniejszej przemiany oraz poszukiwanie źródeł tożsamości raczej w swym muzułmańskim dziedzictwie co nieuchronnie prowadzi do realizacji prognozy George'a Friedmana⁵³⁵.

W przypadku Japonii, w grę wchodzi dewastacja wywołana działaniami wojennymi, ze szczególnym uwzględnieniem amerykańskich bombardowań strategicznych prowadzonych w latach 1942 – 1945, co spowodowało atrofie niektórych, tradycyjnych sfer przejawiania się japońskiej kultury, narzucając społeczeństwu znacznie ściślejszy gorset *westernizacji*. Jednakże, pomimo merytorycznego oraz formalnego zaliczenia Japonii do grona najbardziej rozwiniętych państw świata⁵³⁶, wciąż zarówno w literaturze naukowej, jak i publicystyce, podkreśla się jej kulturalno-cywilizacyjną odrębność od Zachodu, nawet szeroko rozumianego. W praktyce, w przeciwieństwie do Turcji, gdzie klasyczna kultura ucierpiała tylko raz, Japonia została dotknięta aż dwiema poważnymi zmianami tożsamości, z czego

532Berk Esen, Sebnem Gumuscu, *Turkey: How the Coup Failed*, „Journal of Democracy”, 2017, nr 28(1), s. 59 – 73.

533S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1996, s. 234 – 244.

534Aylin Ş. Görener, Meltem Ş. Ucal, *The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy*, *Turkish Studies*, 2011, nr 12(3), s. 357 – 381.

535G. Friedman, *Następne sto lat. Prognoza na XXI wiek* (tłum. M. Antosiewicz), Warszawa 2009, s. 167 – 171.

536M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 581.

jedna połączona z dotkliwymi, fizycznymi zniszczeniami, będzie potrzebować znacznie więcej czasu na rekonstrukcję niezależnej tożsamości. Najprawdopodobniej proces ten zajmie znacznie więcej czasu, jednak i w przypadku Japonii można spodziewać się pełnej rekonstrukcji tożsamości kulturalno-cywilizacyjnej oraz znacznym ograniczeniem siły oddziaływania wartości oraz norm zachodnich. Jednakże w kontekście porządku westfalskiego można wskazać, że na podstawie analizy historycznego kontekstu, że zakres podmiotowy westfalskiego środowiska narodowego dążył do uzyskania poziomu funkcjonalnej homogeniczności, czego główną siłą napędową stał się militarny oraz polityczny sukces państw zachodnioeuropejskich oraz ich ekspansja w XIX wieku.

W rezultacie w XX wieku, konkretnie w latach 1918 – 1991⁵³⁷, *państwo narodowe* stało się jedyną formą politycznej organizacji ludzkości. Jednakże w tym kontekście należy wskazać, że o ile w obrębie szeroko rozumianego Zachodu można wskazać na istnienie koncepcyjnie koherentnych państw narodowych, o tyle poza nim, podmioty te przyjmowały różne odcienie, wchodząc w interakcję z lokalną kulturą oraz tradycją, starając się osiągnąć europejską efektywność przy zachowaniu jak największego uczestnictwa lokalnej tożsamości.

Zakres przedmiotowy westfalskiego środowiska międzynarodowego wykazuje podobne zawężenie jak zakres podmiotowy westfalskiego środowiska międzynarodowego. Wraz z koncentracją siły w rękach *państwa narodowego*⁵³⁸, które efektywnie poprzecinało większość powiązań transnarodowych, zazdrośnie strzegąc dostępu do własnego terytorium doprowadziło do znacznego stopnia autarkii poszczególnych podmiotów międzynarodowych, ograniczając w znaczący sposób stopień ich wzajemnej interakcji. W rezultacie bogactwo postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, zostało ograniczone wyłącznie do dwóch sfer: politycznej oraz militarnej. Pozostałe interakcje zostały w nierozzerwalny sposób sprzęgnięte z jedną z powyższych, nawet w przypadku tak odległej dziedziny jak promocja kultury, możliwość nawiązania relacji tego typu warunkowane było uzyskaniem politycznego przyzwolenia państwa wysyłającego oraz przyjmującego. W innym przypadku, lub w przypadku wycofania tejże, wpływ ten uznawany był za wrogi i konsekwentnie niszczone przez czynniki oficjalne⁵³⁹. W odniesieniu do pierwszej sfery, podstawowym jej elementem jest opracowanie oraz wykorzystanie dwustronnych kanałów

537Wraz z likwidacją ostatnich imperiów wielonarodowych – Austro – Węgier oraz Rosji carskiej – a przed rozkwitem transnarodowych form oraz instytucji organizacji politycznej, państwa międzynarodowe jako kategoria podmiotowości międzynarodowej stała się kategorią nadrzędną, dysponując możliwościami powoływania oraz likwidowania pozostałych form podmiotowych.

538D. Kondrakiewicz, *Państwo [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, 65 – 91.

539W tym kontekście szczególną rolę odgrywały dążenia państwa narodowych do rozczłonkowania oraz zdominowania transnarodowych struktur Kościoła Rzymskokatolickiego, przejawiające się od szykan i instytucjonalnych możliwości funkcjonowania, aż do prześladowań fizycznych.

komunikacyjnych. O ile w XIX wieku, komunikacja traktowana była jako czynnik wewnętrzny mający wpływ na bezpieczeństwo oraz stabilność państwa, o tyle w wieku XX, szczególnie po powstaniu Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, oraz sformowania dwóch organów międzynarodowych – *Kominternu*⁵⁴⁰ oraz *Kominformu*⁵⁴¹, traktowana była jako niedopuszczalna forma aktywności politycznej jednego z uczestników stosunków międzynarodowych i jako taka poddawana różnym formom kontroli, jak w Holandii⁵⁴², szczykanom, jak w Stanach Zjednoczonych, szczególnie w dobie tak zwanego *maccartyzmu*⁵⁴³ czy też represjom, jak w Niemczech, szczególnie w latach 30. XX wieku⁵⁴⁴. Jednakże w tym zakresie wskazać można na nieobecność stałej, dysponującej instytucjonalną legitymacją, sieci komunikacyjnej. Brak ten spowodowany był z jednej strony dążeniem do osiągnięcia najwyższego dostępnego stopnia autarkiczności w środowisku międzynarodowym, z drugiej strony, westfalskie środowisko międzynarodowe tworzyło warunki społeczne premiujące egoizm oraz ekspansywność *państw narodowych*. Po pierwsze, jest to przygotowanie do konfliktu, a więc z jednej strony dążenie do maksymalizacji własnych możliwości działania, poprzez zawieranie korzystnych sojuszy, z drugiej próba rozpoznania podobnych działań ze strony potencjalnego adwersarza, nie tylko poprzez rozpoznanie oraz identyfikację analogicznych działań w środowisku międzynarodowym, lecz także poprzez infiltrację jego struktur decyzyjnych oraz centrów zarządzania. Po drugie, jest to również inicjowanie formalnej procedury wszczęcia działań wojennych, która wbrew pozorom stanowiła jeden z ważniejszych punktów ciężkości w toczącym się konflikcie, szczególnie w przypadku

540Komintern, faktycznie III Międzynarodówka Komunistyczna, był organizacją międzynarodową powołaną do propagowania ideałów komunizmu oraz przygotowanie gruntu pod światową rewolucją komunistyczną. Powołany do życia w dniach 2 – 6 marca 1919 roku, został oficjalnie rozwiązany 15 maja 1943 roku. Komintern zaangażowany był w kilka akcji o zasięgu międzynarodowym, z inicjacją oraz koordynacją kolejarskich oraz dokerskich protestów przeciwko transportom broni do Polski w czasie wojny polsko-bolszewickiej (w latach 1918 – 1921). A. J. Leinwand, *Z dziejów eksportu propagandy: Komintern w wojnie z Polską w 1920 roku*, „Kwartalnik Historyczny”, 2004, nr 111(4), s. 83 – 107.

541Kominform, faktycznie Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych i Robotniczych, był instytucją powołaną do przekazywania informacji oraz koordynacji działań pomiędzy państwami bloku sowieckiego, a organizacjami o charakterze komunistycznym i komunistycznym istniejących w pozostałych regionach świata. Powołany w czasie konferencji w Szklarskiej Porębie, dnia 27 września 1947 roku, został oficjalnie rozwiązany w dniu 17 kwietnia 1956 roku. Nie odegrał większej roli. I. S. Jaźborowska, *Utworzenie Kominformu: Kominform jako narzędzie manipulacji Stalina w Polsce*, „Dzieje Najnowsze” 1999, nr 31(2), s. 117 – 135.

542W tym przypadku wskazuje się na infiltrację organów decyzyjnych przez agencje rządowe Służba Wywiadu i Bezpieczeństwa (hol. *Algemene Inlichtingen – en Veiligheidsdienst*, AIVD), co umożliwiło pełen wgląd w aktywność tej organizacji oraz przepływy finansowe łączące ją z zagranicą. Podobne metody inwigilacji stosują również inne agencje bezpieczeństwa, jak na przykład Federalny Urząd Ochrony Konstytucji (niem. *Bundesamt für Verfassungsschutz*, BfV) wobec środowisk neonazistowskich.

543L. R. Y. Storrs, *The Second Red Scare and the Unmaking of the New Deal Left*, Princeton 2013.

544Co ciekawe, oskarżenie komunistycznego działacza Marinusa van der Lubbe o spowodowanie pożaru Reichsdagu przyczyniło się do inijacji zakrojonych na szeroką skalę działań ograniczających społeczną oraz polityczną aktywność narodu niemieckiego, szczególnie w latach 1933 – 1939. R. J. Evans, *The coming of the Third Reich*, Noowy Jork 2007, s. 350 – 390.

większego udziału sojuszników. Lekceważenie tego punktu, co można zaobserwować w przypadku Adolfa Hitlera⁵⁴⁵, doprowadzi do przyznania legitymacji do działania dla przeciwnej koalicji. Dla odmiany, polityka kanclerza Ottona von Bismarcka⁵⁴⁶, skupiona była zachowaniu formalnych wymiarów wypowiedzenia wojny, przy czym działania militarne w umiejętny sposób służyły a jednocześnie wykorzystywały międzynarodową legitymizację.

Główną sferą zakresu przedmiotowego westfalskiego środowiska międzynarodowego jest płaszczyzna militarna. Stosując nieadekwatną do pewnego stopnia metaforę oraz antropomorfizację, płaszczyzna militarna, której kwintesencją jest wojna, stanowi ona podstawową formę komunikacji – język – międzynarodowych podmiotów od 1648 do 1945 roku, a najprawdopodobniej do teraz. Jest to atrakcyjna metafora, z dwóch podstawowych powodów. Pierwszym jest możliwość pominięcia kontekstu kulturowego, społecznego, religijnego, filozoficznego oraz ideologicznego, który jest częściowo niezrozumiały dla decydentów, pochodzących spoza danej cywilizacji, który odkształca sferę komunikacji politycznej. W przypadku sfery militarnej komunikacja odbywa się na najprostszym poziomie, graniczącym wręcz z biologicznym przetrwaniem, pozostawiając niewiele miejsca na interpretacje czy nieporozumienia. Mankamentami tego sposobu komunikowania są przede wszystkim jego kapitałochłonność, oznaczająca konieczność poświęcenia znaczącej części potencjału, nawet w przypadku odniesienia zwycięstwa, czego najdoskonalszym przykładem może być kondycja Wielkiej Brytanii po wojnach napoleońskich⁵⁴⁷, po I wojnie światowej⁵⁴⁸ a w szczególności po drugiej wojnie światowej⁵⁴⁹; a także losowość wyników zaangażowania militarne, co znajduje odzwierciedlenie w *dziwnej trójcy* Clausewitza⁵⁵⁰. Drugim jest

545W przypadku polityki zagranicznej Adolfa Hitlera, nadrzędnym celem stało się dążenie do fundamentalnej transformacji zasad oraz wartości sterujących porządkiem międzynarodowym. W tym kontekście, za szczególnie niepożądane uznane zostały formalności związane z notyfikacją rozpoczęcia działań wojennych oraz prawo wojny. Zaobserwować można zaostrenie się tego stanowiska w miarę toczenia działań wojennych.

546W tym przypadku zaobserwować można realizację polityki zagranicznej w ramach istniejących struktur oraz uwzględniającej wszelkie zasady oraz wartości nim kierujące. L. Trzeciakowski, *Otto von Bismarck*, Wrocław 2009.

547W czasie wojen napoleońskich, dług publiczny Wielkiej Brytanii się podwoił. J. F. Wright, *British government borrowing in wartime, 1750 – 1815*, „The economic history review”, 1999, nr 52(2), s. 355 – 361; J. H. Clapham, *The Economic Condition of Europe after the Napoleonic War*, „The Scientific Monthly”, 1920, nr 11(4), s. 320 – 325.

548W kontekście I wojny światowej, pomimo wzrostu PKB w Wielkiej Brytanii, można wskazać na trojaki negatywne, ekonomiczno-społeczne skutki. Po pierwsze, jest to zachwianie społecznej struktury płci poprzez ubytek relatywnie olbrzymiej części mężczyźn. Po drugie, jest to nadmierna centralizacja gospodarki, sięgająca nawet 50% wartości PKB. Po trzecie, jest to również zachwianie wymiany handlowej, szczególnie uciążliwe dla wysoko zurbanizowanej oraz uprzemysłowionej Wielkiej Brytanii, zmuszonej nie tylko do Wyżywienia populacji, lecz również do zaopatrzenia armii na froncie. W rezultacie koniunkcja wszystkich trzech czynników przyczyniła się do osłabienia finansowej kondycji imperium.

549W przypadku II wojny światowej, mechanizmy adaptacyjne systemu finansowego Wielkiej Brytanii nie zadziałały, powodując przesunięcie gospodarczego punktu ciężkości w kierunku Stanów Zjednoczonych,

550W skrócie rzecz ujmując, dziwna trójca Clausewitza (ang. *fascinating trinity*, niem. *wunderliche Dreifaltigkeit*), wyjaśnia mechanizm pojawiania się oraz eskalacji działań wojennych jako koniunkcje trzech

konfiguracja wewnętrzna grupy podmiotów stanowiących rdzeń westfalskiego środowiska międzynarodowego, czyli państw narodowych Europy Zachodniej, której głównym narzędziem funkcjonowania oraz ekspansji jest właśnie płaszczyzna militarna. Sukces ewolucyjny polegający na przetrwaniu oraz eliminacji pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych był wynikiem efektywności państwa w tworzeniu, utrzymywaniu, projekcji oraz rekonstrukcji siły militarnej w rzeczywistości międzynarodowej. W rezultacie wśród politycznego chaosu postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, państwa te były w stanie wytworzyć obszary stabilności politycznej zdolne do uporządkowania relacji społecznych oraz ekonomicznych pozwalających na eksponencjalny wzrost efektywności ich funkcjonowania, pozwalających na konsumpcję absolutnie większej ilości zasobów na cele wojskowe, zachowując ich relację do całości potencjału gospodarek narodowych na poziomie niezmiennym lub nawet znacznie niższym niż w przypadku konkurencji politycznej. Reasumując, militarna sfera stosunków międzynarodowych stanowiła z jednej strony sferę pierwotnej komunikacji pozbawionej naleciałości lokalnych, a przez to umożliwiającą wymianę najprostszych komunikatów między podmiotami należącymi do różnych cywilizacji. Co więcej, eksponowanie sfery militarnej wynika przede wszystkim z ewolucyjnej historii państwa narodowego. W swej istocie, aforyzm odnoszony głównie do Królestwa Prus: *W Prusach istnieją trzy stany: piechota, kawaleria i artyleria*⁵⁵¹; można odnieść również do wszystkich pozostałych państw narodowych istniejących współcześnie oraz na kartach historii. Pozostałe sfery, począwszy od sfery normatywnej, a skończywszy na ekonomicznej zostały podporządkowane metodologii militarnej, co jest obrazowane również dyfuzją militarnego słownictwa na te sfery⁵⁵².

Mechanizmy zarządzania westfalskim środowisku międzynarodowym bazowały również na doświadczeniach realizacji przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Jednakże w rezultacie zawężenia jego zakresu przedmiotowego do kwestii wojennych oraz politycznych, pozostawiono jedynie trzy najważniejsze mechanizmy rdzeniowe: dyplomację, wojnę oraz równowagę sił. Wydawać by się mogło, że mechanizmy zarządzania

elementów, na dwóch niepokrywających się poziomach: rozum, emocje oraz szanse, a także rząd, naród oraz dowództwo wojskowe. Więcej szczegółów: T. Waldman, *War, Clausewitz and the trinity*, Londyn, Nowy Jork 2016; Ch. Bassford, *Tip – Toe through the trinity. The strange persistence of trinitarian warfare*, „Clausewitz.com”, 2017, 5 stycznia, URL: <http://www.clausewitz.com/mobile/trinity8.htm>, [dostęp: 28.02.2017].

551K. Domagała, *Armia – klucz do sukcesu Prus*, „Historykon.pl”, 2015, 25 września, URL: <http://historykon.pl/armia-klucz-do-sukcesu-prus/>, [dostęp: 28.02.2017]. Dodatkowo, jak wspominał Voltaire, *Podczas gdy większość państw posiada armię, armia pruska posiada państwo*.

552W tym kontekście wskazać można, że większa część słownictwa, a co za tym idzie również logiki, w działaniach na przykład marketingowych została zaczerpnięta z słownictwa wojskowego, począwszy od *kampanii marketingowej*, a skończywszy na *punkcie ciężkości przeciwnika*.

środowiskiem międzynarodowym uległy daleko idącej atrofii i jest to częściowo prawdziwe stwierdzenie, głównie z powodu ograniczenia zakresu przedmiotowego środowiska międzynarodowego. Jednakże wraz z rozwojem technologii, indukowanym poprzez rewolucję przemysłową, obserwować można ilościowy rozwój niniejszych mechanizmów, szczególnie w wymiarze eksponencjalnego wzrostu stopnia komplikacji oraz specjalizacji poszczególnych elementów tychże mechanizmów. W pierwszym przypadku zaobserwować można wydłużenie czasu trwania oraz instytucjonalizację kompetencji misji dyplomatycznych. Dodatkowo, zastosowanie w dyplomacji nowych systemów telekomunikacji, głównie w postaci łączności radiowej nie tylko skróciło pętlę komunikacyjną z rządem wysyłającym, ale uczyniło komunikację znacznie bardziej wiarygodną oraz zabezpieczoną przed nieuprawnionym dostępem. Oczywiście tak zwana afera *Wikileaks*⁵⁵³ wskazują, że przy odpowiednim poziomie determinacji tej osoby, oraz przy odpowiednim poziomie niedbalstwa, dyplomatów⁵⁵⁴, każde zabezpieczenie może zostać sforsowane. Jednak najważniejszą zmianą była formalizacja kompetencji dyplomatycznych poprzez szereg aktów normatywnych przyjmowanych w prawodawstwie wewnętrznym⁵⁵⁵ jak i międzynarodowym⁵⁵⁶ status, kompetencje oraz przywileje i obowiązki dyplomaty. W rezultacie instytucjonalizacji – rozumianej zarówno jako stworzenie stałych kanałów dyplomatycznych, nadanie im powszechnie akceptowanej legitymacji, oraz zwiększenie ich przepustowości – powstała sieć komunikacji na tyle efektywna, że w drugiej połowie XX wieku, możliwe stało się zwolnienie wystarczającej ilości przepustowości, aby możliwe poświęcenie jej nie tylko na kwestie społeczne oraz kulturalne. Co więcej owa instytucjonalizacja ograniczała również znaczenie osobowych cech przedstawicieli dyplomatycznych, takich jak charyzma, zdolności językowe oraz oratorskie, urok osobisty oraz zamożność⁵⁵⁷.

553S. Pegg, E. Berg, *Lost and Found: The WikiLeaks of De Facto State–Great Power Relations*, „International studies perspectives”, 2016, nr 17(3), s. 267 – 286; M. L. Sifry, *WikiLeaks and the Age of Transparency*, Nowy Jork 2011.

554W tym kontekście można wskazać na szereg uchybień w dziedzinie zabezpieczania oraz formułowania informacji, szczególnie obejmujących oceny charakteru jednostek z którymi prowadzone są kontakty oraz wrażliwe rozmowy. W tym kontekście łączność elektroniczna nie tylko umożliwia szybszą wymianę informacji, ale tworzy wrażenie ulotności. Większość użytkowników przestrzeni wirtualnej nie zwraca uwagi w ilu miejscach przechowywane oraz gromadzone są informacje przez nich wytwarzane, co skutkuje powierzaniem elektronicznym dokumentom informacji niepowierzanych papierowej korespondencji.

555*Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 roku*, „Internetowy system aktów prawnych”, 2015, Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555, „Internetowy System Aktów Prawnych”, 2017, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970890555>, [dostęp: 28.02.2017].

556*Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z dnia 18 kwietnia 1961 roku*, „Internetowy system aktów prawnych”, 2015, Dz. U. 1965, nr 37, poz. 232, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19650370232>, [dostęp: 28.02.2017].

557A więc te przymioty, które w przedwestfalskim środowisku międzynarodowym stanowiły naturalne predyspozycje do sprawowania delikatnej oraz odpowiedzialnej funkcji reprezentanta państwa wysyłającego, nierzadko bez możliwości uzyskania bardziej szczegółowych instrukcji, stały się zbędne, wraz z pojawieniem się instytucjonalnych ograniczeń realizacji funkcji dyplomatycznych, efektywnych systemów

Drugim mechanizmem podlegającym zmianom w kontekście wykształcenie się oraz ewolucji westfalskiego środowiska międzynarodowego jest *wojna*. Fenomen tej zmiany będzie szerzej opisany w rozdziale trzecim, jednakże w tym miejscu należy wspomnieć, że ewolucja *wojny* zakładała wystąpienie pewnego paradoksu. Pomimo egzystencjalnej wartości dla *państwa narodowego*, podstawowej formy westfalskiej państwowości międzynarodowej, westfalskie środowisko międzynarodowe po raz pierwszy w dziejach *wojna* została zakazana. Dzieje się to głównie z powodu zmian trzech parametrów wojny. Pierwszym jest wzrost znaczenia życia ludzkiego, w tym żołnierzy biorących w niej bezpośredni udział. Idealnym tego przykładem może być wojna domowa w Syrii, gdzie koalicja rządowa, stojąca wobec deficytu wyszkolonych żołnierzy wydaje się polegać bardziej na wykorzystaniu niskokosztowych środków rażenia powierzchniowego, takich jak artyleria, siły rakietowe oraz powietrzne⁵⁵⁸. Choć z drugiej strony obie koalicje rebelianckie, ze szczególnym uwzględnieniem sił Państwa Islamskiego dysponują wręcz formacjami zamachowców-samobójców, wykorzystywanymi tylko i wyłącznie do przeprowadzania ataków tego typu⁵⁵⁹. Drugim jest wzrost niszczycielskości zastosowanych środków bojowych. Szczególnie widać to na przykładzie broni atomowej, która niemal całkowicie wyeliminowała rozproszenia siły ognia w podczas interakcji z przestrzenią fizyczną. Lecz nawet w bardziej konwencjonalnych systemach uzbrojenia zaobserwować można wzrost efektywności oraz zasięgu. Westfalskie środowisko międzynarodowe stworzyło warunki do oddziaływania militarnego na skalę globalną oraz totalną, co z kolei oznaczało, że potencjalnie, każdy konflikt zbrojny może objąć cały podwójny system planetarny Ziemia-Księżyc oraz wszystkie segmenty społeczeństwa, co oznacza poniesienie olbrzymich strat na skalę całego systemu. Trzecim jest zmniejszenie głębi strategicznej⁵⁶⁰, rozumianej jako przestrzeń, którego zniszczenie nie

telekomunikacji, a także biurokratycznych mechanizmów prowadzenia oraz realizacji celów dyplomatycznych. Poetycko rzecz ujmując, można zaobserwować ewolucję osobowych parametrów dyplomaty od artysty do rzemieślnika.

558W tym kontekście można zaobserwować również zwiększanie efektywności rażenia tradycyjnych środków artyleryjskich, na przykład poprzez zastosowanie amunicji kasetowej (Syria: *Mounting Casualties from Cluster Munitions*, „Human rights watch”, 2013, 16 marca, URL: <https://www.hrw.org/news/2013/03/16/syria-mounting-casualties-cluster-munitions>, [dostęp: 28.02.2017]), jak również produkcję systemów artyleryjskich przy pomocy metod chałupniczych (*Hell Cannons: From Minor Nuisance to Major Threat – The Evolution of Syrian Opposition Siege Artillery*, „Bellingcat”, 2015, 21 sierpnia, URL: <https://www.bellingcat.com/news/mena/2015/08/21/hell-cannons-from-minor-nuisance-to-major-threat-the-evolution-of-syrian-opposition-siege-artillery/>, [dostęp: 28.02.2017]).

559W tym kontekście, SVBIED należące do Daesh należą do tak zwanego Batalionu Samobójczego, zajmującego się produkcją zasobów jak i strategii ich wykorzystania na skalę taktyczną. M. Gawęda, *Taktyka użycia przez Daesh pojazdów-pułapek do misji samobójczych*, „Defence24.pl”, 2016, 20 listopada, URL: <http://www.defence24.pl/494401,taktyka-uzycia-przez-daesh-pojazdow-pulapek-do-misji-samobojczych>, [dostęp: 1.03.2017].

560Jest to konsekwencja stosowania coraz bardziej niszczycielskich systemów uzbrojenia, dysponujących systemami dostarczania o coraz większej donośności. Najbardziej spektakularną zmianą tego typu może być *wyschnięcie* oceanów stanowiących główną rubież obroną Stanów Zjednoczonych w konsekwencji

spowoduje zniszczenia państwa ją kontrolującego. Wynika to z poprzedniego punktu, odnoszącego się do zwiększenia możliwości systemów uzbrojenia. Wzrost ich zasięgu oraz efektywności oznacza, że zmniejszeniu ulega przestrzeń, której utrata nie powoduje egzystencjalnego dla podmiotu tą przestrzeń tracącego. Dla przykładu, Polska w czasie pierwszych Piastów, dysponowała rdzeniem zlokalizowanym w Wielkopolsce⁵⁶¹, zawierającej własne posiadłości dynastii, pomimo że pozostałe części państwa były zarówno lepiej zagospodarowane (Pomorze) jak i bardziej zaludnione (Małopolska i Śląsk). Jest to obszar, który można uznać za niezbędny dla dalszego istnienia państwa. Dla porównania w drugiej połowie XX wieku, Polska doktryna strategiczna⁵⁶² zakłada konieczność obrony praktycznie całego terytorium państwa. Wojna, pomimo olbrzymiego znaczenia dla westfalskiego środowiska międzynarodowego, została w toku jego rozwoju w poważnym stopniu ograniczona, aż do formalnego zakazania prowadzenia działań noszących znamiona wojny w środowisku międzynarodowym. Dodatkowo, instrumentarium wojenne stopniowo przejmowane jest poprzez podmioty o charakterze niepaństwowym, co oznacza że działania typowe dla schyłkowego etapu westfalskiego środowiska międzynarodowego charakteryzuje się znacznie wyższym stopniem pierwotnej brutalności. Jednakże większość z tych konfliktów nie stanowi egzystencjalnego zagrożenia dla systemu międzynarodowego jako całości.

Trzecim mechanizmem zarządzania westfalskim środowiskiem międzynarodowym jest *mechanizm równowagi sił*. Jest to, jak wskazano wcześniej, element zawierający pierwiastki zarówno mechanizmu dyplomacji jak i mechanizmu wojny. Jego esencją jest szacowanie oraz analiza potencjałów podmiotów, szczególnie tych istotnych z punktu widzenia aktora dokonującego szacunków, a także ewaluacja jakościowych czynników decydujących o aktywacji tego potencjału oraz jego wykorzystaniu głównie w postaci sił zbrojnych. Podstawowym celem niniejszego mechanizmu jest uporządkowanie chaotycznego środowiska poprzez identyfikację najsilniejszego podmiotu oraz ustosunkowanie się względem niego, albo w perspektywie *bandwagon*, kiedy potencjał oraz strategia realizowana przez hegemonia może posłużyć do osiągnięcia własnych celów w polityce międzynarodowej, albo w perspektywie *balance*, kiedy to potencjał oraz strategia

masowego wprowadzenia do linii międzykontynentalnych rakiet balistycznych.

561 Pośrednim dowodem na takie podejście do koncepcji domeny Piastów, było wymienienie w pierwszych kronikach, na przykład Galla Anonima z nazwy oraz liczebności załogi, głównych grodów Wielkopolski, z pominięciem innych prowincji. Cz. Deptuła, *Galla Anonima mit genezy Polski: studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*, Lublin 2000.

562 *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, URL: <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>, [dostęp: 1.03.2017].

realizowana przez hegemonia stanowi przeszkodę w realizacji własnych celów w polityce międzynarodowej. Rezultatem przeprowadzenia tych szacunków, jest utworzenie dwóch mniej więcej równych pod względem potencjału ugrupowań międzynarodowych, które wzajemnie równoważą własne działania, przynajmniej do momentu dezintegracji jednego z bloków w konsekwencji wyczerpania dostępnych zasobów⁵⁶³. Samo formowanie bloków polityczno-militarnych dokonuje się przy wykorzystaniu przede wszystkim zabiegów o charakterze dyplomatycznym, których efektem jest wykreowanie multilateralnych instytucji o charakterze hierarchicznym w postaci mniej lub bardziej sformalizowanych sojuszy polityczno-militarnych, takich jak koalicje antynapoleońskie, Święte Przymierze, Czwórprzymierze, Trójporozumienie, państwa Osi, Narody Zjednoczone czy też sojusz północnoatlantycki oraz układ warszawski.

Charakteryzowały się one trzema wspólnymi cechami. Po pierwsze, dysponowały one jedynie wtórną suwerennością międzynarodową, realizowaną niemal wyłącznie w trakcie wojny i tylko w zasadzie obsługi połączeń komunikacyjnych ułatwiających projekcję siły wojskowej w środowisku międzynarodowym. Po drugie, dysponowały szczątkową strukturą wewnętrzną, złożoną głównie z organów międzyrządowych, szczególnie członków najwyższego dowództwa sojuszniczych sił zbrojnych⁵⁶⁴. Oznacza to drastyczne ograniczenie kompetencji danego podmiotu, także w wymiarze temporalnym, ograniczając czy wręcz likwidując daną organizację w czasie jej zmniejszonej użyteczności. W tym kontekście, można wskazać jedynie na NATO, jako sojusz nowej generacji, rozszerzony również na inne pola aktywności państw członkowskich⁵⁶⁵. I po trzecie, organizacje te są przeznaczone do koordynacji aktywności w sferze militarnej, co nie obejmuje wspólnego dowodzenia oraz uniformizacji sił zbrojnych, lecz głównie koordynację strategicznych priorytetów realizowanych przez odrębne struktury o charakterze militarnym. Dodatkowym elementem, brany pod uwagę w procesie estymacji stanowiącym podkład pod zastosowanie mechanizmu równowagi sił, jest przestrzenne rozmieszczenie elementów potęgi militarnej.

W tym kontekście kluczowego znaczenia dla oceny potencjału militarnego przeciwnika nabiera identyfikacja obszarów zidentyfikowanych jako obszary strategicznego zainteresowania dla opozycyjnych rządów narodowych. Empirycznym znakiem niniejszego

563Co spotkało blok państw komunistycznych, skupionych wokół Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

564Taką strukturę przyjęło zarówno *Entente cordiale* oraz *Trójprzymierze* z okresu pierwszej wojny światowej, jak i *państwa Osi* oraz *Narody Zjednoczone* w trakcie drugiej wojny światowej.

565Więcej szczegółów: *Koncepcja strategiczna NATO, Aktywne zaangażowanie, nowoczesna obrona* (tłum. A. Juszcak), Lizbona, dnia 19 – 20 listopada 2010 roku, „Biuro Bezpieczeństwa Narodowego”, 2011, 17 stycznia, URL: <https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/2694,dok.html>, [dostęp: 1.03.2017].

zainteresowania może być znacząca obecność militarna, albo w postaci istnienia stałych baz z silnymi garnizonami będącymi w stanie przeprowadzić lub zapewnić wsparcie logistyczne dla takiej projekcji, relatywnie szybko i na skalę nieadekwatną dla fizycznej bliskości centralnych obszarów danego państwa⁵⁶⁶; albo w postaci stałego przebywania sił zbrojnych rozlokowanych na danym obszarze bez konieczności konstruowania stałych elementów infrastruktury⁵⁶⁷; albo też dany obszar stanowi przedmiot nieustannego monitoringu geostrategicznego, a każda projekcja siły w jego granicach jest w stanie wywołać niewspółmierną reakcję rzeczonoego państwa⁵⁶⁸. *Mechanizm równowagi sił* stanowi próbę oszacowania potęgi militarnej poszczególnych uczestników stosunków międzynarodowych bez konieczności prowadzenia działań wojennych, co ważniejsze, na podstawie niniejszych szacunków, konstruowano nie tylko bieżącą politykę zagraniczną, lecz również narodową wielką strategię.

Jako konkluzję, można wskazać na swoiste spłaszczenie funkcjonowania owych mechanizmów zarządzania westfalskim środowiskiem międzynarodowym. W tym kontekście odnoszą się one głównie do sfery militarnej, stanowiącej podstawową formę ekspresji międzynarodowej. I tak *wojna* stanowi bezpośrednie zastosowanie potęgi militarnej poprzez poszczególne pomioty. W przypadku *mechanizmu równowagi sił* jest to pośrednie zastosowanie siły wojskowej oraz jej ewaluacja. Natomiast *dyplomacja*, stanowi sposób komunikacji, skupiającej się na dyskusji o kwestiach wojny i pokoju. Wydaje się, że przestrzeń, w najpełniejszy sposób skolonizowaną przez myślenie wojenne jest przestrzeń globalnej gospodarki, która zaczyna ostatnimi laty jako pole konfliktu, równowagi sił oraz dyplomacji⁵⁶⁹. W pierwszym przypadku rywalizacja ekonomiczna, przybierała niekiedy ekstremalne formy, określane jako wojna, na przykład *wojna handlowa*⁵⁷⁰, *wojna celna*⁵⁷¹ czy

566W tym kontekście idealnym przykładem może być konstrukcja sieci amerykańskich baz na świecie, w tym z uwzględnieniem miejscowej infrastruktury, szczególnie w Azji Wschodniej (Japonia, Guam), Zatoki Perskiej (Bahrajn) czy Oceanu Indyjskiego (Diego Garcia).

567W tym kontekście idealnym przykładem takiej projekcji siły militarnej mogą być operacje marynarek wojennych różnych państw, w tym Chin i Indii w ramach operacji przeciwpirackich prowadzonych na wodach oblewających Róg Afryki.

568W tym kontekście w drugiej dekadzie XXI wieku na uwagę zasługuje niewspółmierna reakcja Federacji Rosyjskiej na zwiększającą się obecność struktur euroatlantyckich na terenie Państw Bałtyckich.

569Szczególnie w kontekście coraz bardziej asertywnego stosowania ekonomicznych środków przymusu bezpośredniego, w rodzaju sankcji ekonomicznych, a także postrzeganie działań gospodarczych jako pola bitwy, w ramach której coraz częściej jest nie tyle przejście aktywów, co fizyczna eliminacja przeciwnika. Przykładem stosowania tej strategii może być pojęcie: *wrogie przejęcie*.

570Wojna handlowa jest to „zakłócenie bądź zerwanie normalnych stosunków handlowych między dwoma organizmami gospodarczymi (miastami, państwami) w celu osiągnięcia przez jedną ze stron określonych ustępstw gospodarczych lub politycznych”. *Handlowa wojna*, „Encyklopedia PWN”, 2017, URL: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/handlowa-wojna;3909908.html>, [dostęp: 1.03.2017].

571Wojna celna jest to „wprowadzenie przez jedno lub kilka państw wysokich podwyżek stawek celnych na określone produkty importowane z innego państwa w celu zmuszenia go do ustępstw natury gospodarczej lub politycznej”. *Celna wojna*, „Encyklopedia PWN”, 2017, URL: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/handlowa->

też wojna walutowa⁵⁷². Efektem prowadzenia działań ekonomicznych wydają się analogiczne do efektów działań wojennych, jednak w tym kontekście znacznemu ograniczeniu ulegają zniszczenia fizyczne w infrastrukturze zarówno podmiotu atakującego jak i atakowanego. W tym kontekście również wzrasta rola gospodarczego komponentu dyplomatycznych misji specjalnych, na przykład wizyty prezydenta Andrzeja Dudy w Chinach w 2016 roku⁵⁷³. Westfalskie środowisko międzynarodowe charakteryzowało się mechanizmami na stałe przymocowanymi do kwestii związanych z prowadzeniem wojny oraz szeroko pojmowaną wojskowością. Jednakże przyczyniło się to również do przyspieszenia ewolucji zarówno środowiska międzynarodowego, jak i samej kategorii siły. Podstawowym wyzwaniem było doprowadzenie w trakcie drugiej wojny światowej narzędzi projekcji siły militarnej do niemal nieograniczonych możliwości siania zniszczenia. Siła tego typu, co zostanie zaprezentowane w rozdziale trzecim, osiągnęła praktycznie granice dalszych możliwości ekspansji a co za tym idzie, również granice jej użyteczności. Pojawiła się zatem konieczność przeniesienia rywalizacji międzypaństwowej na inne, bardziej bezpieczne dla planety sfery. W rezultacie współczesny świat znalazł się w okresie przejściowym, wykazującym wciąż silne cechy westfalskie, lecz posiadający również cechy nowej jakości, na obecnym etapie określane jako środowisko powestfalskie. Podstawowym założeniem niniejszej rozprawy brzmi, że proces zmian w środowisku międzynarodowym wciąż nie został dokończony, a jego końcowe efekty nie są jeszcze ustalone – stąd właśnie szczególnie rozbudowany rozdział poświęcony prognostyce. Z tego też powodu w nomenklaturze przyjęto określenie *późnowestfalski*, odnoszące się do próby połączenia ciągłości westfalskiej modyfikowanej przez nową jakość stosunków międzynarodowych.

Siła w westfalskim środowisku międzynarodowym stanowi w dużej mierze medium modyfikowane przez mechanizmy zarządzania środowiskiem międzynarodowym. Co więcej, kategoria westfalskiej siły stanowi jeden z szerzej przeanalizowanych kategorii w nauce o stosunkach międzynarodowych. Jednakże sposób przeprowadzania tej analizy został zrealizowany ze wszystkim błędami metodologicznymi, które można przyporządkować tej dyscyplinie naukowej. Jednakże celem przypomnienia, należy wskazać na cztery podstawowe

wojna;3909908.html, [dostęp: 1.03.2017].

572Wojna walutowa jest to „zamierzona dewaluacja własnej waluty, mająca na celu pobudzenie eksportu i własnej gospodarki oraz oddziałująca negatywnie na importerów, bezpośrednio spowalniając gospodarkę partnerów zagranicznych, czyli tak zwanego efektu zubożenia sąsiada (ang. *beggar-thy-neighbour effect*)”. R. Włodarczyk, *Wojny walutowe we współczesnej gospodarce światowej*, „Studia i materiały. Miscellanea Oeconomicae”, 2014, nr 18(1), s. 299 – 309.

573B. Góralczyk, *Po wizycie Andrzeja Dudy w Chinach. Przełom w stosunkach z Państwem Środka?*, „WP Wiadomości”, 2015, 27 listopada, URL: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Po-wizycie-Andrzeja-Dudy-w-Chinach-Przełom-w-stosunkach-z-Panstwem-Srodka,wid,18007160,wiadomosc.html?ticaid=118b70>, [dostęp: 1.03.2017].

cechy westfalskich definicji siły w środowisku międzynarodowym.

Po pierwsze, pierwszym, najważniejszym oraz obdarzonym największymi możliwościami generowania oraz projekcji siły podmiotem międzynarodowym jest *państwo narodowe*. Częściowa charakterystyka została już zaprezentowana w niniejszym podrozdziale, a rozwinięte zostanie w rozdziale czwartym. Nadrzędnym kontekstem jej przejawiania się jest przestrzeń fizyczna, a rachityczne instytucje transnarodowe stanowią jedynie drugorzędne pole częściowo modyfikujące wytwarzanie oraz projekcję siły. Dużą rolę odgrywa społeczna legitymacja państwa jako pierwotnego oraz podstawowego uczestnika stosunków międzynarodowych, a co za tym idzie podmiotu, któremu dorozumiale przyznaje się prawo do stosowania siły w środowisku międzynarodowym. Co więcej, pozostałe elementy rzeczywistości międzynarodowej mogą funkcjonować na mocy legitymacji oraz zasobów, które *państwa narodowe* decydowały się im udostępnić. W literaturze określa się to mianem *wtórnej podmiotowości międzynarodowej*⁵⁷⁴.

Po drugie, siła przejawiała się w dwóch odrębnych porządkach politycznych: środowisku wewnątrznarodowym oraz międzynarodowym. Oznacza to konieczność dostosowania siły do dwóch odmiennych jakościowo, społecznych kontekstów jej zastosowania. Pierwszym jest hierarchiczny system narodowy, w ramach którego istnieje jedna, spójna organizacja polityczna zarządzająca całością aktywności społecznej oraz dysponująca pełnią legitymacji społecznej oraz środkami przymusu fizycznego. Dla odmiany środowisko międzynarodowe stanowi w praktyce odwrócenie sytuacji wewnętrznej: brak centralnej instytucji zarządzającej, cieszącej się powszechną legitymacją społeczną a także rozproszenie środków przymusu bezpośredniego pomiędzy szereg nominalnie równorzędnych podmiotów powoduje brak wspólnej płaszczyzny negocjacji oraz synchronizacji działań wzajemnych. Westfalskie środowisko międzynarodowe wymusza niejako konieczność opanowania dwóch zestawów reguł odnoszących się do projekcji siły w obu środowiskach.

Po trzecie, siła funkcjonuje przede wszystkim w oparciu o zasoby kwantyfikowalne oraz materialne, ze szczególnym wyróżnieniem zasobów o charakterze wojskowym. W tym kontekście należy wskazać, że ta sfera ta była preferowana z dwóch podstawowych powodów. Pierwszym, ontologicznym jest konieczność stosowania prostych, powszechnie rozumianych komunikatów, identyfikowanych niezależnie od kontekstu kulturowego zarówno odbiorcy jak i nadawcy. Zgodnie z czynnikami przeanalizowanymi w rozdziale drugim, wojna oraz środki jej prowadzenia polegała przede wszystkim na uzyskaniu ilościowej przewagi, zarówno w

574M. Pietraś, *Organizacje międzynarodowe* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 101.

ilości systemów uzbrojenia oraz ich parametrów, które poddają się pomiarom ilorazowym⁵⁷⁵. Drugim jest podejście metodologiczne, które szczególnie w kontekście drugiej wielkiej debaty interparadygmatycznej koncentrowało się na metodach statystycznych, oferujących precyzję analityczną porównywalną do nauk przyrodniczych, jednak wymagającą równie precyzyjnych danych liczbowych. Zostało to opisane w pierwszym podrozdziale niniejszego rozdziału, wraz z zaletami jak i wadami takiego podejścia.

Po czwarte, projekcja siły w większości przypadków sprowadza się do pojedynczego aktu w stosunkach międzynarodowych, lub wewnętrznych, po którym następuje okres bezczynności, w trakcie którego następuje odbudowa zużytego potencjału oraz przygotowanie gruntu pod kolejną rozgrywkę strategiczną. Jest to szczególnie widoczne w przypadku płaszczyzny militarnej, na której najważniejszym elementem w międzynarodowym podsystemie europejskim, który stał się podstawą do ukształtowania westfalskiego systemu międzynarodowego, była bitwa, a więc wyładowanie potencjału militarnego w ograniczonej przestrzeni geopolitycznej oraz zakresie czasowym. Co ciekawe, dążenie do bitwy, w tym kontekście również do walnej bitwy, jest sprzeczne z niektórymi strategiami będącymi zwolennikiem podejścia pośredniego, takimi jak Sun Tzu. Dodatkowo, wojny XX stulecia, z powodu zastosowania szczególnie efektywnych systemów broni maszynowej oraz systemów broni rażenia powierzchniowego (artylerii) spowodowały olbrzymie straty demograficzne, odkształcające oraz zaburzające strukturę społeczną amplifikując tendencje rewolucyjne, co przewidział Jan Blochnicki⁵⁷⁶. Wręcz idealnym ucieleśnieniem tej formy projekcji siły jest broń nuklearna, szczególnie w połączeniu z platformami przenoszenia dysponujących zasięgiem globalnym.

Podsumowując, siła w westfalskim środowisku międzynarodowym jest formą prostej oraz koherentnej aktywności zarówno międzynarodowej oraz wewnętrznej, prowadzonej w oparciu o płaszczyznę skoncentrowaną na płaszczyźnie militarnej, opierającej się na ilościowym wymiarze posiadania platform wykorzystywanych do stosowania przymusu fizycznego. Co więcej, w ścisłej koniunkcji z konstrukcją podmiotów ją generujących oraz nią zarządzających – czyli *państw narodowych* – w rzeczywistości międzynarodowej Westfalii nie istniały ograniczenia dla przyrostu tak rozumianej siły, poza technicznymi możliwościami jej produkcji. W rezultacie po raz pierwszy w historii, ludzkość uzyskała możliwość zniszczenia znaczącego procenta powierzchni planety macierzystej. Zamiast kontynuować prace nad rozwojem coraz bardziej efektywnych środków masowego

575M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 93.

576J. G. Bloch, *Przyszła wojna pod względem technicznym, ekonomicznym i politycznym*, Warszawa 2005.

zniszczenia, rozpoczęto – świadomie, czy też nie – realizację scenariusza rozpraszania siły, realizowanego od połowy ubiegłego wieku. Rozproszenie to przyjmowało dwie formy. Po pierwsze, było to rozproszenie podmiotowe, przejawiające się w transmisji zasobów oraz legitymacji w kierunku podmiotów niepaństwowych, dysponujących znacznie mniej efektywnym systemem projekcji siły zarówno w środowisku międzynarodowym jak i wewnętrznym znacznie mniej efektywnym niż państwo narodowe, a przez to nie postrzeganym jako wyzwanie dla fizycznej egzystencji państw narodowych, przez to nie wymagających uruchamiania mechanizmów wojny. Po drugie, było to również rozproszenie przedmiotowe, przejawiające się poprzez odkształcenie mechanizmów generacji oraz projekcji siły w kierunku zakresów nie obejmowanych przez dotychczasowe doświadczenie tego typu. Na początku oznaczało to przesunięcie punktu ciężkości rywalizacji międzynarodowej z sił zbrojnych oraz ich wykorzystania w kierunku kompleksu militarno-przemysłowego oraz jego możliwości bezpośredniego oddziaływania w celu realizacji celów strategicznych. Konieczne wydaje się odnalezienie nowych rozwiązań analitycznych w celu zwiększenia efektywności analitycznej oraz prognostycznej nauki o stosunkach międzynarodowych oraz dyscyplin pokrewnych. Propozycja skonstruowana na kartach niniejszej rozprawy określana jest mianem dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

1.2.5. Charakterystyka późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego

Aby poprawnie skonstruować teorię odnoszącą się do siły, należy w pierwszym rzędzie spróbować dokonać identyfikacji podstawowych parametrów późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, w którym niniejsza definicja funkcjonuje, i które indukuje zakres podmiotowy, przedmiotowy oraz funkcjonowanie tej kategorii międzynarodowej. Nie należy zapominać o podstawowej trudności przy definiowaniu obecnego stanu środowiska międzynarodowego. Istnieje duża grupa naukowców oraz analityków, która kwestionuje sensowność wyróżniania tej fazy rozwojowej systemu globalnego, wskazując albo że rok 1989 nie zmienił niczego w założeniach konstrukcyjnych oraz praktyce Westfalii, gdzie prym wiodą zwolennicy klasycznych szkół stosunków międzynarodowych, takich jak neorealizm czy neoliberalizm⁵⁷⁷, albo że rok 1989 można uznać za początek jakościowo nowego środowiska międzynarodowego, które nie zostało jeszcze ani określone ani przeanalizowane, używający terminów środowisko powestfalskie czy też nowy ład świata (ang. *New World*

577J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 175 – 252.

Order)⁵⁷⁸, zaliczani do szkół ponowoczesnych, obejmujących zwolenników teorii krytycznych oraz postmodernistycznych⁵⁷⁹.

Aby uporządkować dalsze rozważania, niniejszy podrozdział będzie podzielony na pięć części. Pierwsza poświęcona na rozważenie różnych interpretacji współczesnego porządku międzynarodowego, w kontekście porównania poszczególnych stanowisk naukowych. Druga część zostanie poświęcona genezie tej formy organizacji stosunków na skalę globalną. Trzecia część zostanie poświęcona skróconej prezentacji podmiotów funkcjonujących w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego a także kształtujących kierunek jego dalszej działalności. W tym miejscu niniejszej rozprawy, temat zostanie zaprezentowany wybiórczo oraz skrótowo, aby zachować kryterium rozłączności treści z zawartością rozdziału czwartego. Czwarta część zostanie poświęcona zakresowi przedmiotowemu późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, a więc zakresowi zagadnień rozważanych na płaszczyźnie międzynarodowej. Poruszone w tym punkcie kwestie również zostaną potraktowane skrótowo, zważywszy na kryterium rozłączności treści z rozdziałem trzecim. Piąta część zostanie poświęcona mechanizmom zarządzania środowiskiem międzynarodowym, które stanowią o odrębnej jakości późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, jako autonomicznej kategorii naukowa.

Po pierwsze, odnosząc się do kwestii definicyjnych późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego należy wspomnieć, że kwestia zaprezentowanego w niniejszej rozprawie podziale środowiska międzynarodowego pod kątem traktatów westfalskich nie jest ani jedyny ani powszechnie obowiązujący w nauce o stosunkach międzynarodowych, co zostało już wskazane we wcześniejszych częściach niniejszego rozdziału. Dla uproszczenia wskazać można na dwa, podstawowe stanowiska.

Pierwszym jest stanowisko *neorealistyczne*, które wskazuje na fakt nieobecności poważnej cezury uzasadniającej jakościową zmianę w środowisku międzynarodowym, wymagającą zastosowania nowych terminów oraz kategorii naukowych⁵⁸⁰. W tym kontekście wskazać można cztery czynniki jako decydujące o tożsamości współczesności z klasycznym kształtem westfalskiego środowiska międzynarodowego. Po pierwsze, jest utrzymanie dominacji państwa narodowego, jako podstawowego podmiotu międzynarodowego oraz

578 Jest to pojęcie wielokrotnie przywoływane w historii świata, szczególnie w XX wieku, począwszy od prezydentury Woodrow Wilsona. Wyraża ono jednocześnie nadzieję na bardziej sprawiedliwe ukształtowanie rzeczywistości międzynarodowej, lecz jednocześnie strach przed zmianą, wiążącą się z koniecznością ponownego nauczenia się zasad oraz mechanizmów nowego systemu globalnego. Bardziej szczegółowa historia pojęcia: A.-M. Slaughter, *A new world order*, Princeton, Oxford 2004.

579 J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 291 – 326; 371 – 433.

580 A. Gałanek, „*Westfalia*” (...), s. 42 – 44.

pierwotnego dysponenta siły. Co więcej, nawet naukowcy, których badania zlokalizować można w obrębie innych nurtów teoretycznych⁵⁸¹, podkreślają, że to właśnie możliwość kształtowania percepcji oraz procesu decyzyjnego czynników rządowych decyduje o ich sukcesie w środowisku międzynarodowym oraz wewnętrznym. Z tego też powodu wszystkie podmioty o charakterze niepaństwowym stają się zależne od funkcjonowania rządu narodowego. Po drugie, jest zachowanie znaczącej roli przestrzeni geopolitycznej, a w związku z tym przyznawania olbrzymiej roli terytorium w kształcie i zasad funkcjonowania obecnego środowiska międzynarodowego. Po trzecie jest utrzymanie struktur oraz organów międzynarodowych przeznaczonych do zarządzania kwestiami bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych ze szczególnym uwzględnieniem instytucji zbiorowego bezpieczeństwa, takich jak Organizacja Narodów Zjednoczonych oraz Sojusz Północnoatlantycki⁵⁸². Większość zwolenników niniejszego stanowiska przychyliła się do zdania, że ówczesne zmiany przerosły amplitudą oraz zakresem przedmiotowym te, z którymi mamy do czynienia współcześnie ustępując w obu wymiarach oryginalnej, XIX-wiecznej rewolucji przemysłowej⁵⁸³. Tym samym zmiany w środowisku międzynarodowym oraz wewnętrznym nie uzasadniają tworzenia nowej kategorii naukowej, służącej opisowi oraz analizie mechanizmów regulacji środowiska międzynarodowego. Po czwarte jest również zagadnienie transmisji oraz uznawania legitymacji zarówno w myśleniu wewnątrzpaństwowym oraz międzynarodowym. W tym kontekście należy podkreślić rolę mechanizmów demokratycznych w transmisji legitymacji, zarówno w kierunku rządu narodowego jak i w przeciwną stronę. Pomimo, że większość podmiotów obecnych w tamtym okresie z demokracją nie była kojarzona – dla przykładu przytłaczająca większość uczestników pierwszej wojny światowej była w swej istocie różnymi formami monarchii, jednakże zapoznając się z instytucjonalną oraz ideologiczną historią rozwoju Europy oraz świata⁵⁸⁴, można zaobserwować implementację poszczególnych elementów porządku demokratycznego, praktycznie w każdym podmiocie międzynarodowym: albo w pełnym zakresie, co miało

581B. Buzan, R. Little, *One world or two?* [w:] Y. H. Ferguson, R. W. Mansbach, R. A. Denemark, H. Spruyt, B. Buzan, R. Little, J. G. Stein, M. Mann, *What is polity? A roundtable*, „International studies review”, 2000, nr 2(1), s. 17.

582Konieczność dokonania wyboru między pozimnowojenną inercją a zmianą stanowi oś sporów na łonie Sojuszu, oraz niemal nieustanną debatę nad koniecznością jego reformy. R. E. Rupp, *NATO after 9/11. An alliance in continuing decline*, Londyn, Nowy Jork 2006; *NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa*, red. J. Olchowski, M. Pietraś, Lublin 2011.

583Skrócona historia rewolucji przemysłowej: E. Griffin, *Short History of the British Industrial Revolution*, Londyn, Nowy Jork 2010.

584Więcej szczegółów na temat ewolucji ideologii na świecie: F. Fukuyama, *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej* (tłum. N. Radomski), Poznań 2012; F. Fukuyama, *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji* (tłum. J. Pyka), Poznań 2015.

miejsce na przykład w Stanach Zjednoczonych, albo praktycznie w każdym zakresie poza oficjalną nomenklaturą państwową, co miało miejsce w przypadku Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii, albo w wymiarze implementacji pojedynczych instytucji demokratycznych, co miało miejsce w carskiej Rosji. Brak w tej kwestii jednolitego stanowiska akademickiego środowiska, jednakże pewnych wskazówek dostarcza wprowadzanie kolejnych instytucji demokratycznych w rezultacie poważnych społecznych niepokojów występujących w ramach poszczególnych podmiotów. Niektórzy filozofowie, na przykład Immanuel Kant⁵⁸⁵, posuwali się nawet do stwierdzenia, że upowszechnienie się mechanizmów demokratycznych, w celu zarządzania nie tylko w ramach poszczególnych podmiotów, lecz również w celu zarządzania stosunkami międzynarodowymi, przyczyni się do pacyfikacji przestrzeni międzynarodowej oraz przyspieszenia ewolucji cywilizacji ludzkiej w kierunku osiągnięcia wyższego poziomu istnienia. Widać to również w działaniach rządu Stanów Zjednoczonych, dla którego od wielu lat szerzenie ideałów oraz wartości demokratycznych, stanowi od wielu lat przedmiot racji stanu różnych administracji: począwszy od Woodrow Wilsona⁵⁸⁶, a skończywszy na George'u Walkerze Bushu juniorze⁵⁸⁷. Demokracja pozostaje również punktem odniesienia do oceny różnych instytucji międzynarodowych oraz transnarodowych, takich jak Unia Europejska⁵⁸⁸, w celu oszacowania ich efektywności oraz wartości. Reasumując, przedstawiciele środowiska neorealistycznego, wskazując na ciągłość parametrów współczesnego systemu międzynarodowego w wyżej wymienionych wymiarach – zakresu podmiotowego, przedmiotowego, przestrzennego oraz mechanizmów zarządzania – uzasadnia tezę o rzekomej jego niezmienności, a tym samym odrzucając jakiegokolwiek nowe terminy oraz kategorie międzynarodowe.

Drugim stanowiskiem jest stanowisko *postmodernistyczne*, obejmujące tak zwane teorie postmodernistyczne oraz krytyczne funkcjonujące w ramach czwartej wielkiej debaty interparadygmatycznej w nauce o stosunkach międzynarodowych⁵⁸⁹. Teorie te charakteryzują się olbrzymim poziomem różnorodności, zarówno w wymiarze ontologicznym jak i metodologicznym, mają ze sobą jednak jedną cechę wspólną: stanowią rezultat próby

585Więcej szczegółów: I. Kant, *Do wiecznego pokoju. Projekt filozoficzny* (tłum. M. Żelazny), Toruń 1995.

586Reconsidering Woodrow Wilson: Progressivism, Internationalism, War, and Peace, red. J. M. Cooper, Baltimore 2008.

587T. H. Henriksen, *Cycles in US Foreign Policy since the Cold War*, Londyn, Nowy Jork 2017, s. 163 – 228.

588W kontekście znaczenia demokracji dla polityki Unii Europejskiej, należy podkreślić ambiwalentny stosunek do niej instytucji unijnych: z jednej strony bowiem stanowi ważny punkt odniesienia dla polityki zagranicznej, z drugiej, w polityce wewnętrznej traktowana jest z pewną obawą. K. Ławniczak, *Między demokracją a efektywnością. Trzy spojrzenia na deficyt legitymizacji Unii Europejskiej*, „e-Politikon”, 2012, nr 3, s. 107 – 128.

589J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 398 – 402. Należy poczynić jeszcze jedno zastrzeżenie. W cytowanym tekście autor określa tę debatę jako trzecią, jednakże w kontekście nomenklatury przywołanej przez autora niniejszej rozprawy, debaciepozytywizm – postpozytywizm, został przyporządkowany numer czwarty.

rekonstrukcji *nowego porządku świata* (ang. *New World Order*, NWO)⁵⁹⁰, często ocierając się o fantastykę naukową oraz publicystykę. Pierwszą różnicą jest pojawienie się transnarodowych podmiotów międzynarodowych o charakterze niepaństwowym. Zostało to zauważone również w stanowisku neorealistycznym, jednak w przypadku naukowcy oraz analitycy antywestfalscy wskazują, że w 1989 osiągnięty został punkt przełomu, za którym kategoria państwa narodowego została przeskoczona w kolektywnym wymiarze siły oddziaływania międzynarodowego w przez kategorią podmiotów transnarodowych. Szczególnie widoczne staje się to w kwestii interakcji pomiędzy państwami, szczególnie mniejszymi a transnarodowymi korporacjami. W tym zakresie można zaobserwować, że coraz częściej zdarza się, że państwa zabiegają o współpracę z korporacjami, a nie na odwrót⁵⁹¹. Choć wydaje się, że nawet olbrzymie korporacje wciąż są podatne na oddziaływanie największych państw, co można zaobserwować w kontekście dyskusji pomiędzy nową administracją prezydenta Donalda Johna Trumpa a koncernem Lockheed Martin, w kontekście ograniczenia kosztów projektu konstrukcji oraz rozwoju projektu myśliwca wielozadaniowego piątej generacji, Lockheed Martin F-35 *Lightning II* w sprawie obniżenia kosztów produkcji niniejszego samolotu⁵⁹². Drugą jest wyłonienie się przestrzeni transnarodowej jako autonomicznej przestrzeni realizacji stosunków międzynarodowych oraz stopniową dominację tej przestrzeni nad klasyczną przestrzenią geopolityczną. W tym kontekście wskazywana jest gwałtownie rosnąca rola globalnej sieci przesyłania informacji, w ramach której prowadzone są coraz bardziej zdywersyfikowane działania, mające wpływ na kształt oraz zakres stosunków międzynarodowych, przejmując w coraz większym stopniu rolę przestrzeni geopolitycznej. Pojawienie się przestrzeni transnarodowej było możliwe dzięki rewolucji technologicznej przybliżonej w rozdziale drugim, głównie poprzez rozwój technologii telekomunikacyjnych oraz informatycznych a także rozbudowę sieci infrastruktury krytycznej, przez co możliwe stało się stworzenie alternatywnej przestrzeni aktywności społecznej, w której zlokalizowana jest coraz większa ilość procesów społecznych. Jako podstawowy przykład podawana jest rola oraz znaczenie międzynarodowych rynków finansowych, do których dostęp umożliwia wejście w posiadanie

590Poza przywołaną wcześniej, naukową definicją nowego porządku świata, istnieje również mniej oficjalna oraz bardziej fantastyczna warstwa odnosząca się do tak zwanych *teorii spiskowych*, których elementem wspólnym jest sztuczne konstruowanie związku pomiędzy obserwowalnymi empirycznie elementami rzeczywistości międzynarodowej oraz politycznej.

591Szczególnie w wymiarze rywalizacji o poważne inwestycje. *Jaguar jednak na Słowacji*, „Puls Biznesu”, 2015, 11 sierpnia, URL: <https://www.pb.pl/jaguar-jednak-na-slowacji-802153>, [dostęp: 3.03.2017].

592Donald Trump na Twitterze komentuje umowę na F-35. *Firma traci ponad 3 miliardy dolarów*, „Rp.pl”, 2016, 12 grudnia, URL: <http://www.rp.pl/Polityka/161219779-Donald-Trump-na-Twitterze-komentuje-umowe-na-F-35-Firma-traci-ponad-3-miliardy-dolarow.html#ap-1>, [dostęp: 3.03.2017].

dóbr oraz usług bez zdobycia politycznej kontroli nad terytorium wytworzenia⁵⁹³. W tym zakresie dominującą rolę odgrywa wciąż przestrzeń geopolityczna, choć nie jest wykluczone, że w niedalekiej przyszłości, punkt równowagi pomiędzy nimi zostanie przekroczony, jednakże na obecną chwilę relacje te kształtują się w równowadze: ilościowa dominacja przestrzeni transnarodowej, jako medium poddającego się łatwiejszej oraz mniej kosztownej aktywizacji oraz modulacji, przy jakościowej supremacji przestrzeni geopolitycznej, w której podejmowane działania mają większą doniosłość, jednak która staje się coraz mniej poręczna oraz bardziej kosztowna w modulacji. Trzecią cechą charakteryzującą stanowisko antywestfalskie jest przekonanie o pozbawieniu celowości istnienia klasycznych organizacji podmiotów oraz instytucji międzynarodowych, wyrażanych głównie przez intensyfikację działań adaptacyjnych oraz transformacyjnych. W tym zakresie na szczególną uwagę zasługuje postulat o osłabieniu, jeśli nie o ostatecznym złamaniu znaczenia systemu państwowocentrycznego, obejmującego nie tylko tą kategorię podmiotów międzynarodowych⁵⁹⁴, lecz także wszelkie instytucje i organizacje powoływane przez rządy narodowe, takie jak na przykład Organizacja Narodów Zjednoczonych, czy też Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego, wokół których coraz częściej toczy się dyskusja nie tylko o ich ewolucji, co samego sensu istnienia. Zagadnienie to staje się szczególnie widoczne w kontekście analizy empirycznej funkcjonowania Unii Europejskiej, w ramach której decyzje podejmuje się głównie poprzez rozciągnięte w czasie negocjacje polityczne oraz gdzie istnieje możliwość wyłączenia się poszczególnych państw członkowskich spod obowiązywania określonej decyzji politycznej⁵⁹⁵. Co więcej, działania mające na celu usprawnienie powyższych procedur również podlegają pod niniejsze mechanizmy, co dodatkowo utrudnia, jeśli nie uniemożliwia ich efektywne wykonanie, co można zaobserwować na przykładzie implementacji traktatu lizbońskiego z 2010 roku⁵⁹⁶. Czwartą cechą jest wzrastający kryzys legitymacji międzynarodowej oraz narodowej, związanej z kryzysem instytucji demokracji

593Oznacza to przeniesienie ciężaru transferów zasobów z dziedziny politycznej do dziedziny ekonomicznej.

Idealnym przykładem działań tego typu jest handel zaawansowanym technologicznie uzbrojeniem.

594W tym kontekście należy wskazać na zmianę relacji pomiędzy państwem a pozostałymi kategoriami podmiotów międzynarodowych. W kontekście westfalskiego środowiska międzynarodowego można wskazać na supremację państwa narodowego, które jest w stanie powołać do życia, podtrzymać, ale również zlikwidować podmioty należące do pozostałych kategorii – obrazuje to termin wtórna (także: ograniczona) podmiotowość międzynarodowa. W przypadku późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego efektywność oraz okres trwania tych form międzynarodowych, oparty jest na większej liczbie zmiennych niezależnych od kontroli państw. Co oznacza pojawienie się oraz funkcjonowanie podmiotów przez te państwa niepożądanych, takich jak Daesh, a także zwiększoną autonomię pozostałych, takich jak korporacje transnarodowe.

595W kontekście Unii Europejskiej, szczególnego znaczenia nabiera również kwestia niedecyzji politycznych podejmowanych na szczeblu wspólnotowym: K. Bachmann, *Kiedy związane ręce zapewniają przewagę. Siła przetargowa Unii Europejskiej w negocjacjach międzynarodowych*, Warszawa 2013.

596J.-C. Piris, *The Lisbon Treaty. A legal and political analysis*, Cambridge 2010.

we współczesnym środowisku międzynarodowym. W tym kontekście należy wskazać na dwie osie sporu społecznego, którego rezultatem staje się poważne zaburzenie więzi pomiędzy obywatelem a reprezentującymi go instytucjami politycznymi. Po pierwsze, są to relacje wewnątrzspołeczne, których esencją jest tak zwane *zawłaszczenie państwa*⁵⁹⁷. Jest to proces przyjmujący różne formy, poczynając od niepokojów społecznych a skończywszy na *polityce łupów* (ang. *spoils policy*) oraz *polityce śmiertelnej* (ang. *terminal policy*), które mogą doprowadzić do chronicznej niewydolności instytucji państwowych oraz do upadku państwa⁵⁹⁸. Jest on elementem coraz bardziej powszechnego *kryzysu tożsamości* (ang. *identity crisis*), w ujęciu Samuela Huntingtona⁵⁹⁹. Po drugie, są to również kwestie wynikające z analizy efektywności mechanizmów demokratycznych, szczególnie w kontekście szybkości podejmowania decyzji oraz efektywności identyfikacji oraz wyrażania przekonań większej części społeczeństwa obywatelskiego. Najbardziej widocznym przejawem realizacji idei przywództwa może być przekazywanie władzy w Federacji Rosyjskiej, gdzie przy formalnym zachowaniu reguł walki demokratycznych, realne przekazanie władzy po 1991 roku odbyło się tylko raz: w 1999 roku, kiedy to realną władzą z rąk Borysa Jelcyna przejął Władimir Władimirowicz Putin⁶⁰⁰. Ten styl zarządzania zarówno przestrzenią narodową, międzynarodową jak i transnarodową zakłada konieczność posiadania pewnych cech osobowości, stanowiących ekwiwalent instytucjonalnie przekazywanej legitymacji politycznej. Pozwala to jednakże na znaczące zwiększenie skuteczności systemu podejmowania decyzji, która stanowi jakość pożądaną nie tylko na politycznym, ale również na społecznym poziomie.

W rezultacie kwestia przywództwa, będącego powestalską wersją systemu wodzowskiego, stanowi nie tylko przedmiot analizy naukowej⁶⁰¹, lecz również jeden z głównych kierunków ewolucji systemów politycznych⁶⁰². W przypadku drugiego, kluczowym elementem staje się ekstremalna implementacja *zasady subsydiarności*, przejawiająca się przekazywaniem kompetencji w kierunku coraz mniejszych grup społecznych, aż do

597Więcej o tym zjawisku, szczególnie nasilonym w ramach państw narodowych powstałych po 1945 roku, znaleźć można w monografii: K. J. Holsti, *The state, war and the state of war*, Cambridge 1996.

598Przykładem procesu upadku państwowości może być współczesna sytuacja w Jemenie: Asher Orkaby, *The North Yemen civil war and the failure of the Federation of South Arabia*, „Middle Eastern studies”, 2017, nr 53(1), s. 69 – 83.

599S. P. Huntington, *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej* (tłum. B. Pietrzyk), Kraków 2007.

600Rekonstrukcja Federacji Rosyjskiej od 1999 roku następowała zgodnie ze schematem: A. Arutunyan, *The Putin Mystique: Inside Russia's Power Cult*, Northampton 2015.

601J. S. Nye, *Presidential Leadership and the Creation of the American Era*, Princeton 2013.

602W tej sferze należy podkreślić wzrost roli ruchów o charakterze populistycznym, których najważniejszym elementem staje się osoba przywódcy, stając się istotnym elementem ich potencjałów. Dodatkowo, mechanizmy te promieniują również wzwyż hierarchii organizmów politycznych. Więcej o tych ruchach: M. Marczevska-Rytko, *Populizm – teoria i praktyka polityczna*, Lublin 1995.

pojedynczego obywatela włącznie. Obie interpretacje współczesnego środowiska międzynarodowego, są wewnętrznie spójne, wzajemnie komplementarne oraz nieprzystające do rzeczywistości międzynarodowej. Co więcej, oba stanowiska są w znacznej mierze prawdziwe, co dodatkowo utrudnia przeprowadzenie efektywnej analizy środowiska międzynarodowego.

Po drugie, przechodząc do próby określenia genezy późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego należy wskazać, że w odróżnieniu od pozostałych generacji stosunków międzynarodowych, późnowestfalskie środowisko międzynarodowe nie wyłoniło się w wyniku poważnego konfliktu międzynarodowego noszącego znamiona *wojny hegemonicznej*. W swej istocie, co w największym stopniu podważa zasadność identyfikacji tej fazy, jako autonomicznej fazy rozwoju stosunków międzynarodowych, jest fakt, że nie nastąpiła zmiana hegemonu, ani nawet próba dokonania tej zmiany⁶⁰³. Stany Zjednoczone, począwszy od 1945 roku są pierwszym oraz najpotężniejszym wśród *państw narodowych*, a po rozplynięciu się bloku komunistycznego pomiędzy pierwszym a trzecim światem, wydaje się że ograniczenia dla ich potęgi są słabsze i mniej liczne niż kiedykolwiek⁶⁰⁴. Możliwe są dwie interpretacje niniejszej sytuacji. Pierwsza jest taka, że nieuprawnione jest wskazywanie na początek istnienia nowej generacji stosunków międzynarodowych. Druga interpretacja wskazuje na fakt, że nowa jakość genezy wynika i jednocześnie generuje jakościową zmianę stosunków międzynarodowych, nie tylko w wymiarze politycznym, lecz przede wszystkim w ujęciu historycznym oraz cywilizacyjnym. W tym kontekście jednakże należy wskazać, że środowisko późnowestfalskie nie stanowi samodzielnej fazy rozwoju stosunków międzynarodowych, lecz raczej etap przejściowy pomiędzy klasycznym środowiskiem westfalskim a środowiskiem następczym. W tym kontekście można wskazać na brak aż tak wyraźnie określonej cezury początkowej. Z powodu zwiększenia stopnia kompleksowości narzędzi naukowych, dostępnych na łonie nauki o stosunkach międzynarodowych, możliwe jest identyfikacja nie tylko pełnowymiarowej zmiany środowiska globalnego, lecz również fazy o zwiększonej dynamice, w czasie której dokona się takie wyraźne tąpnięcie oraz w konsekwencji, przesunięcie się punktu ciężkości w kierunku powestfalskiego ładu międzynarodowego. Za wyraźną cezurę przyjmuje się rok 1989, niekiedy rozciągając tą datę

603W tym kontekście można wskazać na utrzymanie po roku 1989 globalnej hegemonii Stanów Zjednoczonych, a także rozplynięcie się jedynej zorganizowanej opcji identyfikującej się jako kontestującej pozycję oraz znaczenie Ameryki, wskazuje raczej na przewagę elementów kontynuacji niż zmiany w środowisku międzynarodowym. Jednakże, poza niewypełnieniem ilościowego kryterium cyklu hegemonicznego, w literaturze akademickiej pojawiło się zagadnienie jakościowej ewolucji systemu globalnego, szczególnie w ramach neoliberalnej szkoły stosunków międzynarodowych. J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 213 – 252.

604Ch. Krauthammer, *The Unipolar Moment*, „Foreign Affairs”, 1990, nr 70(1), s. 23 – 33.

na okres dwóch lat, aż do końca 1991 roku. W przeciwieństwie jednakże do innych niemilitarnych cezur, jej istnienie oznacza istnienie praktycznego wyraźnego, oraz generalnie nie poddawanego dyskusji faktu, którym było zwycięstwo bloku zachodniego w trakcie zmagania zimnowojennych, a także rozpad zarówno bloku wschodniego, jak i samego Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, który nastąpił 31 grudnia 1991 roku⁶⁰⁵. I choć jego konsekwencje wciąż są szacowane, zarówno w wymiarze przedmiotowego efektu jak i ich długotrwałości, szczególnie, że pierwszą próbę rekonstrukcji pewnej formy Związku doszukiwać się można w nieudanej próbie puczu wojskowego przeprowadzonego przez ostatniego przewodniczącego KGB – Władimira Kriuczkowa; ministra obrony – Dimitra Jazowa oraz wiceprezydenta ZSRS – Giennadija Janajewa, który trwał w dniach 18 – 21 sierpnia 1991 roku⁶⁰⁶, to faktem jest że najbardziej asertywny kontestator polityki Stanów Zjednoczonych, po prostu zniknął. Nieomal logiczną konsekwencją niniejszego rozpadu jednego z biegunów porządku międzynarodowego jest wytworzenie się tak zwanego *unipolarnego momentu* (ang. *unipolar momentum*), którego rezultatem jest przekształcenie Stanów Zjednoczonych w hipermocarstwo, które jest w stanie samodzielnie kształtować rzeczywistość międzynarodową. Co więcej, możliwość ta została również wpisana w świadomość decydentów amerykańskich, poczynając od przemówienia George'a Herberta Walkera Busha, z dnia 11 września 1990 roku pod tytułem *W kierunku nowego porządku świata* (ang. *Toward New World Order*)⁶⁰⁷. Podsumowując, późnowestfalskie środowisko międzynarodowe zostało wygenerowane przez zmianę w kontekście międzynarodowym nie mającą charakteru *stricte* wojennego. Późnowestfalskie środowisko międzynarodowe nie wyklucza również prawdopodobieństwa wybuchu wielkiego konfliktu zbrojnego o charakterze hegemonicznym. Jednakże z powodu znacznej turbulencji środowiska, prawdopodobieństwo wystąpienia takiego konfliktu jest niemożliwe do oszacowania.

Po trzecie, w kontekście zakresu podmiotowego późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego należy wskazać na tendencje promujące mieszanie się oraz wzajemne przenikanie porządków należących do porządku westfalskiego, porządku powestfalskiego oraz przedwestfalskiego, obejmującego fazę pierwotną, imperialną, oraz postimperialną. W rzeczy samej, najbardziej widowiskową nową jakością późnowestfalskiego środowiska

605L. Antonowicz, *Rozpad ZSRR ze stanowiska prawa międzynarodowego*, „Państwo i Prawo”, 1992, nr 9, s. 20 – 29.

606J. B. Dunlop, *The August 1991 Coup and Its Impact on Soviet Politics*, „Journal of Cold War Studies”, 2003, nr 5(1), s. 94 – 127.

607G. Peters, J. T. Woolley, *George Bush: Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit, September 11th, 1990*, „The American Presidency Project”, 2017, URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=18820>, [dostęp: 6.03.2017].

międzynarodowego jest nie tyle wykształcenie wcześniej niespotykanych form podmiotowości międzynarodowej, lecz możliwość wejścia w równorzędną relację pomiędzy podmiotami charakterystycznymi dla szeregu różnych porządków międzynarodowych. W tym kontekście wskazać można na rozwarstwienie podmiotowej struktury późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, którego wprawdzie podstawą stał się system pańswowocentryczny, będący spadkiem oraz najważniejszą więzią z westfalskim środowiskiem międzynarodowym. Jednakże podział ten jest uzupełniany przez podmioty, których podstawową przesłanką pojawienia się oraz oddziaływania jest przejęcie pewnych fragmentów potencjału, kompetencji oraz legitymacji społecznej, dotąd zarezerwowanej dla *państwa narodowego*. W rezultacie odtworzeniu ulega sytuacja charakterystyczna dla postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Wszystkie implikacje dla zakresu podmiotowej dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, zostaną poddane analizie w czwartym rozdziale niniejszej rozprawy. W tym miejscu niezbędne stanie się wskazanie, że logika ewolucji przyczyniła się do wytworzenia trzech ważnych kategorii podmiotowości międzynarodowej, dzielących się na wyspecjalizowane subkategorie, oraz zawierające elementy należące do dwóch dominujących porządków społecznych. W tym kontekście kategorie te to: *państwo narodowe*, *organizacje międzyrządowe* oraz *podmioty subnarodowe*, natomiast porządki społeczne to *porządek geopolityczny* oraz *porządek transnarodowy*. W tym względzie to co generuje specyfikę typową dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, jest to określana w literaturze przedmiotu, *asymetria* relacji pomiędzy nimi⁶⁰⁸. Idealnym przykładem może być wzrost pozycji i znaczenia Państwa Islamskiego⁶⁰⁹, rozumianego jako alternatywna, przedwestfalska forma organizacji społecznej; jak i konieczność wypracowania relacji pomiędzy klasycznymi podmiotami, podmiotami nowej jakości oraz resztą systemu międzynarodowego⁶¹⁰. Co więcej, niektóre podmioty mogą być zaangażowane również w realizację sprzecznych celów oraz strategii względem niniejszego podmiotu, czego przedmiotem może być stosunek narodowego rządu syryjskiego, pod przewodnictwem Bashara al Assada, jednocześnie prowadzącego z nim wojnę zbliżoną do wojny totalnej⁶¹¹ oraz wymian handlowej⁶¹².

608 *Asymetryczne zagrożenia bezpieczeństwa narodowego w XXI wieku*, red. T. Szczurek, Warszawa 2014.

609 Zana Khasraw Gulmohamad, *The Rise and Fall of the Islamic State of Iraq and Al-Sham (Levant) ISIS*, „Global Security Studies”, 2014, nr 5(2), s. 1 – 11.

610 Shinichi Shigetomi, *The state and NGOs: issues and analytical framework* [w:] *The state and NGOs. Perspectives from Asia*, red. Shinichi Shigetomi, Tokio 2002, s. 1 – 33.

611 M. Kaszuba, M. Stempie, *Autorytarna geopolityka przetrwania reżimu Baszszara al-Asada podczas wojny domowej oraz inwazji Państwa Islamskiego w Syrii*, „Społeczeństwo i Polityka”, 2016, nr 2(47), s. 115 – 128.

612 E. Solomon, G. Chazan, *Isis Inc: how oil fuels the jihadi terrorists*, „Financial Times”, 2015, 14 października,

Co ważniejsze, w miarę rozwoju oraz komplikacji wewnętrznego rozkładu stosunków międzynarodowych, przedstawiciele poszczególnych kategorii podmiotów międzynarodowych staną się niezbędni do osiągnięcia własnych, egoistycznych celów. W tym kontekście olbrzymie znaczenie dla podmiotowej struktury środowiska międzynarodowego będą miały nietrwale oraz tymczasowe formy podmiotowości międzynarodowej, zbiorczo określane jako *koalicji chętnych* (ang. *coalitions of willing*)⁶¹³. W tym kontekście będą one efektywnie łączyć podmioty będące przedstawicielami różnych kategorii późnowestalskich podmiotów międzynarodowych, reprezentujących różne sposoby oraz style działania, a także będącymi dostosowanymi do osiągania zróżnicowanych celów międzynarodowych. W tym miejscu niezbędne stanie się przytoczenie trzech podstawowych kierunków myślenia typowych dla tego nowego podejścia do generowania oraz wykorzystania siły w środowisku międzynarodowym. Pierwszym jest założenie od niekompletności posiadanych zasobów siły przez pojedyncze podmioty międzynarodowe. Drugim jest rozwój sfery jakościowej zarówno w zarządzaniu jak i projekcji siły w późnowestalskim środowisku międzynarodowym, wymagające konstrukcji odpowiednich instytucji oraz wiarygodnych modeli analitycznych. O doniosłości powyższych czynników świadczyć może przykład Federacji Rosyjskiej, która wprawdzie wciąż prowadzi operację w Donbasie, jednak coraz częściej wskazywane się ślady tak zwanego *zmęczenia materiału* w kontekście prowadzenia działań wojskowych⁶¹⁴. O niewłaściwej ocenie sytuacji wstępnej mogą świadczyć mniej lub bardziej zaznaczone czystki donbaskich rebeliantów, ze szczególnym uwzględnieniem oryginalnych zespołów inicjatywnych grup rebeliantów⁶¹⁵. Powyższe błędy oraz niedoskonałości planowania zaobserwować można podmiotów niepaństwowych, począwszy od korporacji transnarodowych, czego przykładem może być opracowanie przez Nokię projektu pierwszych *smartfonów*⁶¹⁶, co zakończyło się utratą przez firmę dominującej pozycji na rynku oraz

URL: <https://www.ft.com/content/b8234932-719b-11e5-ad6d-f4ed76f0900a#axzz3rhwAkkfP>, [dostęp: 6.03.2017].

613H. Stern, *Beijing's coalition of the willing*, „Foreign Policy”, 2010, nr 180, s. 100 – 102.

614Jedną z najbardziej sugestywnych poszlak, wskazujących na zwiększoną szybkość degeneracji struktur separatystycznych, jest wzrost zarówno liczby jak i amplitudy konfliktów pomiędzy poszczególnymi przywódcami, pozostając w koniunkcji z koniecznością zapewnienia kontroli nad obiema samozwańczymi republikami przez agencje rządu Federacji Rosyjskiej. Ostatnią ofiarą walki / czystki jest Arsen Pawłow, pseudonim *Motorola*, który zginął w eksplozji granatu we własnym biurze. *Motorola nie żyje. Prorosyjski bojownik, który groził Polsce, zginął w wybuchu bombowym*, „Newsweek.pl”, 2016, 17 października, URL: <http://www.newsweek.pl/swiat/arsen-pawlow-ps-motorola-zginal-w-zamachu-w-doniecku-motorola-nie-zyje,artykuly,398919,1.html>, [dostęp: 7.03.2017].

615Szczególnie ostro potraktowano oddziały kozaków, które zostały zmuszone do wycofania się z obszaru Ługańskiej Republiki Ludowej. A. E. Kramer, *Cossacks Face Grim Reprisals From Onetime Allies in Eastern Ukraine*, „The New York Times”, 2015. 4 sierpnia, URL: https://www.nytimes.com/2015/08/05/world/europe/cossacks-face-reprisals-as-rebel-groups-clash-in-eastern-ukraine.html?_r=0, [dostęp: 7.03.2017].

616D. J. Cord, *The Decline and Fall of Nokia*, Las Vegas 2014, s. 217.

zmianą w jej strukturze własnościowej⁶¹⁷. Ostatnim przykładem może być strategia komunikacji oraz rozwoju Unii Europejskiej, której realizacja przyczyniła się do podjęcia w ramach referendum decyzji o porzuceniu struktur politycznych oraz społecznych przez Wielką Brytanię⁶¹⁸. Trzecim jest konieczność oszacowania dostępności zasobów w czasie. W tym kontekście, szczególnie w miarę zwiększenia relatywizacji siły oraz uzależnienia jej od kontekstu międzynarodowego, kwestią coraz ważniejszą oraz kluczową dla osiągnięcia zakładanych celów strategicznych, jest ograniczona dostępność zasobów w czasie. W tym przypadku, kluczowe wydają się dwie płaszczyzny interpretacji wartości wykorzystywanych zasobów w czasie. Pierwszą jest kontekst międzynarodowy, w którym nastąpi wykorzystanie rzeczonych zasobów. Drugą jest interakcja pomiędzy poszczególnymi kategoriami zasobów, która jest w stanie zwiększyć lub zmniejszyć ich wartość w konsekwencji realizacji zamierzonej strategii politycznej. W tym ujęciu konstrukcja strategii musi koniecznie uwzględniać nie tylko analizę celów oraz wybór narzędzi do ich realizacji, lecz również scenariusz obejmujący sekwencję kaskadowej kolejności stosowania kolejnych narzędzi szczególnie obejmujących wykorzystanie siły w środowisku międzynarodowym. Można pokusić się o wyodrębnienie trzech podstawowych wskazówek strategicznych niezbędnych w konstruowaniu strategii międzynarodowych. Pierwszą jest zasada, że wykorzystanie zasobów o charakterze wojskowym, obniża efektywność pozostałych zasobów wykorzystywanych po nich. Proces ten jest niezależny od stopnia legitymizacji interwencji militarnej, jednak negatywne skutki są w znacznym stopniu niwelowane w kontekście stosowania siły militarnej, przez multinarodową koalicję, legitymizowaną przez decyzję Rady Bezpieczeństwa ONZ. Drugą zasadą, jest konieczność konsekwentnej translacji deklaracji w systemie na rzeczywiste działanie. W przypadku stwierdzenia przez pozostałych uczestników systemu międzynarodowego niezgodności pomiędzy deklarowanymi a rzeczywistymi intencjami następuje wzrost asertywności pozostałych uczestników danej rozgrywki i nie tylko. Zakwestionowanie wiarygodności deklaracji danego podmiotu poddaje w wątpliwość nie tyle szczerść jego intencji, lecz przede wszystkim możliwość ich zrealizowania. Przykładem może być deklaracja prezydenta Stanów Zjednoczonych Barracka Husseina

617W tym kontekście można wskazać na przejęcie części korporacji odpowiedzialnej za telefonię komórkową przez Microsoft w 2013 roku, oraz nawiązanie bliższej współpracy z China Mobile w 2014 roku w celu ratowania upadającej firmy.

618W tym kontekście największym uchybieniem struktur unijnych było zaniedbanie komunikacji ze społeczeństwem brytyjskim, ograniczając kontakty jedynie do negocjacji międzyrządowych. Jest to logiczna konkluzja jeśli chodzi o technokratyczną stronę integracji europejskiej, jednak w przypadku kwestii objętych kolektywną decyzją całego społeczeństwa okazało się niewystarczające. W praktyce jedynie rząd węgierski podjął próbę oddziaływania w szerokim wymiarze, publikując ogłoszenie prasowe, jednak okazało się to działaniem podjętym zbyt późno i na niewystarczającą skalę.

Obamy w odniesieniu do użycia broni chemicznej przez rząd Bashara al-Assada⁶¹⁹, lub dorozumiałych – czego przykładem mogą być obietnice rozwojowe Unii Europejskiej⁶²⁰. Trzecią jest fakt kosztowności przejścia od wykorzystania jednego zasobu siły do innego. Jest to zjawisko niezwykle skomplikowane oraz niedoceniane zarówno przez decydentów oraz teoretyków stosunków międzynarodowych, polegające na konieczności konsumpcji zasobów wynikającej z przejścia od jednego narzędzia w polityce międzynarodowej do innego, na przykład od prowadzenia działań wojennych do negocjacji dyplomatycznych oraz oddziaływania kulturalnego. Co więcej, konieczność owej modulacji wykorzystania siły oznacza ograniczenie możliwości czerpania doświadczenia w przeszłości, w tym ze szczególnym uwzględnieniem podobnych kontekstów politycznych oraz społecznych.

Reasumując, powyższe wyzwania dla międzynarodowych uczestników stosunków międzynarodowych pociągnęły za sobą znaczną dywersyfikację trzech podstawowych kategorii podmiotów międzynarodowych. Zjawisko to zostało szerzej opisane w czwartym rozdziale niniejszej rozprawy, jednak w tym miejscu niezbędne staje się podkreślenie trzech istotnych zakresów tejże dywersyfikacji. Po pierwsze, zakłada ona daleko posuniętą specjalizację podmiotów stanowiących zarówno generatory, użytkowników jak i amplifikatorów siły w środowisku międzynarodowym. Po drugie, katalog podmiotów międzynarodowych zawiera wiele różnych schematów organizacyjnych, starających efektywnie dostosować podmiotowość międzynarodową do kontekstu zmienionego kontekstu międzynarodowego. Po trzecie, zakłada również obecność elementów podmiotów z różnych epok historycznych, nie tylko jako reliktyowe pozostałości zlokalizowane w szczególnie izolowanych partiach świata, lecz jako pełnoprawne rozwiązania wykorzystywane w organizacji poszczególnych przedstawicieli kategorii podmiotowych. W tym względzie szczególnym symbolem jest *wojownik* talibów korzystający z nowoczesnej ręcznej wyrzutni pocisków przeciwlotniczych oraz namierzania przy wykorzystaniu systemu GPS (ang. *Global Positioning System*)⁶²¹. Co ciekawe, wbrew dotychczasowym doświadczeniom nauki o stosunkach międzynarodowych, zakładającej nadrzędność postępu liniowego, oznaczającego konieczność zastąpienia starszych, a co za tym idzie mniej efektywnych form podmiotowości międzynarodowej, przez formy bardziej nowoczesne, powyższe elementy wykazują

619P. Engel, *Obama reportedly declined to enforce red line in Syria after Iran threatened to back out of nuclear deal*, „Business Insider. Politics”, 2016, 23 sierpnia, URL: <http://www.businessinsider.com/obama-red-line-syria-iran-2016-8?IR=T>, [dostęp: 7.03.2017].

620W tym kontekście Unia Europejska postrzegana jest jako przestrzeń sukcesu gospodarczego, który sam przez się staje się atrakcyjną ścieżką rozwojową, nawet w przypadku znacznych rozbieżności w pozostałych dziedzinach, takich jak polityka czy prawa człowieka. Mechanizm ten funkcjonował bez problemu co najmniej do wybuchu kryzysu finansowego z roku 2008.

621*Understanding GPS: principles and applications*, red. E. D. Kaplan, Ch. J. Hegarty, Boston, Londyn 2005.

analogiczny poziom użyteczności w aktywności międzynarodowej⁶²².

Po czwarte, również zakres przedmiotowy późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego również ulega rozszerzeniu oraz znacznej wewnętrznej dywersyfikacji⁶²³. W tym wymiarze należy wskazać, że na podstawie wcześniejszych faz oraz etapów rozwoju środowiska międzynarodowego, zakres przedmiotowy środowiska międzynarodowego jest elementem rzeczywistości relacji pomiędzy wzajemnie niezależnymi jednostkami geopolitycznymi, a także transnarodowymi, przynajmniej w wymiarze nominalnym. W tym sensie, maksymalnym wymiarem zakresu przedmiotowego jest zakres społecznej aktywności zbiorowości ludzkiej, natomiast w zależności od fazy rozwoju środowiska międzynarodowego, wymiar ten ulegał poszerzeniu lub zawężeniu. Najwęższym był w ramach westfalskiego środowiska międzynarodowego, obejmując jedynie aktywność polityczną oraz militarną. Najszerszy, w ramach przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego w jego fazie pierwotnej, kiedy przedmiotem przetargów międzynarodowych była praktycznie całość procesów społecznych. W tym kontekście zakres przedmiotowy późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego plasuje się pomiędzy tymi biegunami. W rezultacie efektem jest jeden z najszerszych zakresów przedmiotowych, uzupełniony jednakże przez efektywny system zarządzania wewnętrznego, reprezentowanego przez *państwa narodowe*, które utrzymały dominującą rolę w kształtowaniu środowiska międzynarodowego oraz narodowego. W rezultacie zakres przedmiotowy w tym obszarze późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego należy do dynamicznie zmieniającego się zbioru, jednak z wyraźnie określonym rozróżnieniem pomiędzy sferą międzynarodową a narodową. Co więcej, pomiędzy obiema sferami istnieją powszechnie usankcjonowane oraz efektywnie działające mechanizmy translacji zagadnień pomiędzy obiema sferami. Przyjmuje się bowiem, że zakres przedmiotowy późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, w zależności od kontekstu politycznego oraz lokacji geograficznej wykazuje różną geometrię⁶²⁴, która dodatkowo może być modyfikowana przede wszystkim poprzez kondycję podmiotów międzynarodowych. W miarę ich deterioracji, więcej kwestii oraz zagadnień staje się przedmiotem negocjacji międzynarodowych. W rezultacie utraty ciągłości zakresu podmiotowego późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, pojawią się różne, niekiedy nakładające się na siebie, zakresy przedmiotowe w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Stanowi to szczególne wyzwania dla globalnych mechanizmów

622R. Zięba, *Unia Europejska* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 135 – 137.

623 *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 323 – 600.

624M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 581.

zarządzania obecną generacją środowiska międzynarodowego.

Po piątę w odniesieniu do mechanizmów zarządzania późnowestfalskim środowiskiem międzynarodowym, należy wskazać na szereg modyfikacji klasycznych mechanizmów występujących zarówno w środowisku przedwestfalskim jak i westfalskim. Co więcej, wraz z bifurkacją⁶²⁵ przedmiotowego oraz podmiotowego zakresu obecnego ładu międzynarodowego, można zaobserwować realne występowanie mechanizmów zarządzania środowiskiem międzynarodowym należącym do różnych generacji stosunków międzynarodowych. W tym wymiarze należy wskazać na zbiorcze zagadnienie tak zwanego *global governance*, obejmującego realizację własnych oraz wspólnych celów w różnych konfiguracjach relacji bi- oraz multilateralnych. W rezultacie funkcjonowania zakresu przedmiotowego o zmiennej geometrii oraz przed-, post- i westfalskich podmiotów międzynarodowych w jednej przestrzeni geograficznej oraz czasowej, powoduje konieczność wygenerowania oraz wykorzystywania różnych mechanizmów zarządzania globalnym systemem międzynarodowych, we wszystkich należących do niego segmentach oraz wymiarach. Dla przykładu, mechanizmy zarządzania sferą ekologiczną w Europie Zachodniej⁶²⁶ są jakościowo na tyle różne od mechanizmów zarządzania sferą polityczną we Wschodniej Afryce, że wymagają wykształcenia u danego podmiotu drugorzędnych ośrodków decyzyjnych, dysponujących ekstensywną znajomością kontekstu sytuacyjnego oraz doświadczeniem w operowaniu danymi narzędziami. W tym względzie, warunki generowane przez późnowestfalskie środowisko międzynarodowe wskazują na wzrastającą indolencję mechanizmów prowadzących do eliminacji tworów hybrydowych, efemerycznych, a w niektórych przypadkach, określanych jako przestarzałe. Nie jest to nie tylko praktykowane, ale wręcz niewykonalne, także z powodu postępującej degeneracji westfalskiego porządku międzynarodowego, reprezentowanego przez erozję siły państw narodowych, widoczną szczególnie w sferze kluczowej: aktywności militarnej oraz politycznej. W tym kontekście mechanizm zarządzania środowiskiem międzynarodowym stanowią skomplikowany konglomerat mechanizmów, narzędzi oraz instytucji, wchodzących w skład *global governance*⁶²⁷ oraz odzwierciedlających dywersyfikację współczesnego świata. Istnieje wiele pozycji literatury naukowej poświęconej zagadnieniom nowych metod

625W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że *bifurkacja* oznacza osłabienie ciągłości tożsamości struktur wewnętrznych podmiotu mogącą doprowadzić do wewnętrznych napięć oraz konfliktów.

626M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Toruń 2011.

627K. Marzęda, *Zarządzanie wielopoziomowe jako mechanizm funkcjonowania późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego* [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008, s. 272 – 280.

regulowania środowiska międzynarodowego⁶²⁸, w tym projekcji siły oraz realizacji celów geopolitycznych, jednak w kontekście analizy niniejszej tematyki, można pokusić się o syntetyczne ujęcie czterech najważniejszych cech sfery globalnego zarządzania.

Pierwszą jest kwestia legitymacji danego podmiotu czy grupy podmiotów do podjęcia określonych działań w środowisku międzynarodowym. Uzyskanie sankcji społeczności międzynarodowej do podjęcia działań w środowisku międzynarodowym stanowi w tym wymiarze kluczowy element systemu zarządzania stosunkami międzynarodowymi, potwierdzający nie tylko możliwość podjęcia realnego oddziaływania międzynarodowego w danym zakresie, lecz przede wszystkim pozwolenie pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych na jego podjęcie. Oznacza to konieczność permanentnego zabiegania o podtrzymanie legitymacji do działań międzynarodowych, co stanowi nową jakość w stosunkach międzynarodowych oraz główny powód nieefektywności klasycznych narzędzi realizacji celów polityki zagranicznej. Brak legitymacji międzynarodowej w tym wymiarze pociąga za sobą szereg poważnych konsekwencji, których wspólnym elementem jest odmowa kooperacji pozostałych podmiotów międzynarodowych, która wprawdzie niezwykle rzadko posuwa się aż do granicy aktywnego przeciwdziałania, lecz generuje równie znaczące obciążenie dla ogólnego potencjału podmiotu podejmującego działania międzynarodowe. Szczególnie widoczne stało się to na przykładzie międzynarodowej reakcji na inwazję Stanów Zjednoczonych na Irak w 2003 roku⁶²⁹, jak i w kontekście odpowiedzi międzynarodowej na bezpośrednią interwencję militarną Republiki Turcji w Syrii w 2016 roku⁶³⁰. Cały proces zaobserwować można na trzech podstawowych płaszczyznach. Po pierwsze, jest to ograniczenie stosowania nieformalnych mechanizmów regulacji oraz sterowania codzienną działalnością międzynarodową, ograniczając się jedynie do dosłownych zapisów w umowach międzynarodowych. Jest to szczególnie uciążliwe, zwłaszcza w przypadku koordynacji codziennej działalności instytucji międzynarodowej, wydłużając proces podejmowania decyzji do absurdalnego stopnia⁶³¹. Po drugie, brak legitymacji przyczynia się również do zwiększenia kapitałochłonności przedsięwzięcia, głównie poprzez akumulację kosztów i obciążeń na jednym podmiocie inicjatywnym, który zmuszony jest ponosić ciężar własnej

628 *Critical perspectives on the crisis of global governance. Reimagining the future*, red. S. Gill, Londyn, Nowy Jork 2015.

629 F. E. Dardis, *Marginalization Devices in U.S. Press Coverage of Iraq War Protest: A Content Analysis*, „Mass Communication and Society”, 2006, nr 9(2), s. 117 – 135.

630 S. Ülgen, C. Kasapoğlu, *Operation Euphrates Shield: Aims and Gains*, „Carnegie Europe”, 2017, 19 stycznia, URL: <http://carnegieeurope.eu/2017/01/19/operation-euphrates-shield-aims-and-gains-pub-67754>, [dostęp: 24.03.2017].

631 Drobiazgowo oraz skrupulatnie i dosłownie stosowanie litery prawa w swej ekstremalnej formie przybiera postać tak zwanego strajku włoskiego i prowadzi do paraliżu funkcjonowania dotkniętego tym sektora administracji publicznej.

inicjatywy, co w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego oznacza poważne obciążenie nawet dla największych podmiotów. Koszty tego typu najlepiej widoczne są w sferze kosztów ekonomicznych, co można było zaobserwować na przykładzie konieczności poniesienia opłat przez Stany Zjednoczone za wykorzystanie tureckich baz w trakcie operacji w Iraku⁶³². Po trzecie, co najbardziej dotkliwie, ważniejszym kosztem podjęcia działań międzynarodowych bez niezbędnego poziomu legitymacji, są straty wizerunkowe, mające negatywny wpływ na nastawienie innych podmiotów międzynarodowych względem podmiotu podejmującego dane oddziaływanie, jak i samej inicjatywy. W rezultacie następuje zmiana ogólnej optyki inicjatora, który zyskuje etykiety kojarzone głównie z charakterystyką przestępcy względem podstawowych zasad prawa międzynarodowego. Dla przykładu znacznie mniej rozbudowany jest element sankcjonowania wyroków instytucji o charakterze sądowym. W tym kontekście, nawet pomimo znacznego stopnia wymieszania się obu porządków, zarówno w ramach procesu internalizacji, jak i internacjonalizacji, to późnowestfalskie środowisko międzynarodowe wciąż wyodrębnia się oba porządki. Z pozoru wydawać by się mogło, że strategia ta nie ma bezpośredniego przełożenia na efektywność funkcjonowania podmiotu poddanego niniejszemu ostracyzmowi, szczególnie w kontekście autorytarnych instytucji, w znacznej mierze odciętych od kanałów łączności oraz wpływu społecznego, takich jak Federacja Rosyjska, Republika Turcji czy też Chińska Republika Ludowa. Jednakże działania podejmowane przez te podmioty, szczególnie w pierwszej dekadzie XXI wieku, wydają się wskazywać, że pośrednie koszty wytworzenia negatywnego wizerunku, wydają się na tyle ograniczające opcje strategiczne, że wymagające podjęcia czynnej kontrakcji w celu zniwelowania tych skutków⁶³³. Nie przekłada się to jednocześnie na ich zwiększoną efektywność, bądź też jak dotąd nie oznacza, że stan ten będzie nową stałą dla przyszłych stanów środowiska międzynarodowego, szczególnie w kontekście chronicznego kryzysu państw szeroko rozumianego Zachodu, które stanowią naturalną bazę poparcia oraz generator instytucji tego typu, oraz wzrastającego stopnia kulturalnej dywersyfikacji świata, co prowadzi do zmniejszania się warstwy uniwersalnych wartości oraz idei o zasięgu globalnym. Podsumowując zagadnienie legitymacji jest istotnym punktem mechanizmów zarządzania późnowestfalskim środowiskiem międzynarodowym.

Drugą jest to kooperacyjny mechanizm podejmowania decyzji międzynarodowych, utrudniających, lecz wciąż nie uniemożliwiających podjęcia działań unilateralnych. W tym

632Więcej o relacjach na osi Ankara – Waszyngton w trakcie operacji w Iraku znaleźć można w: Ali Balci, Murat Yesiltas, *Turkey's New Middle East Policy: The Case of the Meeting of the Foreign Ministers of Iraq's Neighboring Countries*, „Journal of South Asian and Middle Eastern Studies”, 2006, nr 29(4), s. 18 – 38.

633Z tego właśnie powodu, Federacja Rosyjska inwestuje poważne środki finansowe w telewizję i witrynę internetową *Russia Today*, a Chińska Republika Ludowa rozbudowuje sieć Instytutów Konfucjusza.

wymiarze zastosowanie kooperacyjnego trybu działania ma na celu osiągnięcie dwojakich skutków. Po pierwsze, jest to dążenie do przerzucenia części kosztów, głównie w wymiarze *soft Power*⁶³⁴, choć w bardziej widoczne jest podjęcie działania w kierunku scedowania kosztów w wymiarze *hard Power*, szczególnie w kontekście poszukiwania dodatkowych źródeł finansowania aktywności międzynarodowej⁶³⁵. Po drugie, jest to również dążenie do zmniejszenia puli potencjalnych oponentów oraz kontestatorów pożądanego kursu w środowisku międzynarodowym. Przy kształtowaniu poszczególnych koalicji decydującą rolę odgrywają mechanizmy dyplomatyczne, szczególnie z uwzględnieniem nowych środków wyrazu oraz kanały komunikacji międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem dyplomacji publicznej, prowadzonej przez niepaństwowe podmioty międzynarodowe⁶³⁶. Jest to również sfera generująca największe wyzwanie, bowiem w przeciwieństwie do poprzedniej wymaga zachęcenie wystarczająco licznej grupy podmiotów międzynarodowych do czynnego poparcia danej inicjatywy międzynarodowej, nawet jeżeli to poparcie ograniczy się wyłącznie do wsparcia deklaratywnego. Co więcej, w kontekście wzrostu znaczenia *soft Power* w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, znaczenie tego rodzaju zasobów staje się szczególnie istotne dla realizacji inicjatyw międzynarodowych. W tym wymiarze kluczowym elementem jest oddziaływanie przede wszystkim w sferze perswazji, a w przypadku stosowania przymusu jest on w znacznym stopniu zamaskowany, oraz zlokalizowany w drugim, lub nawet trzecim obliczu siły. Polega on na wykorzystaniu kompleksowej współzależności istniejącej pomiędzy praktycznie każdym podmiotem funkcjonującym w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, przy czym istnieje również możliwość wykorzystania instytucji oraz podmiotów pośredniczących w przekazywaniu tejże współzależności zarówno w celu wzmocnienia nacisku, jak i do jego rozproszenia. Jest to dodatkowo punkt ten jest szczególnie podatny na przekłamania oraz misperpcję zarówno z perspektywy podmiotu udzielającego poparcie inicjatywie, jak i tego ją inicjującego. Niniejszy proces można zaobserwować w środowisku międzynarodowym na

634W tym wymiarze szczególnego znaczenia nabiera zdobycie szerszej koalicji międzynarodowej jako formy rozproszenia odpowiedzialności pomiędzy szereg autonomicznych podmiotów międzynarodowych. Co więcej, pozwala również wpleść zarówno ich potencjał w danej domenie jak i możliwości analityczne oraz taktyczne we własną strategię tworzenia narracji międzynarodowej, eksponencjalnie zwiększając jej efektywność.

635W tym względzie najbardziej widocznym przykładem może być zaangażowanie w różne międzynarodowe koalicje prowadzące działalność humanitarną, preferuje raczej donacje pieniężne mające na celu wsparcie działań innych podmiotów, niż bardziej bezpośrednie wykorzystanie własnego potencjału. Nastawienie to się zmienia, szczególnie w drugiej dekadzie XXI wieku, jednak niezwykle powoli. P. Szafraniec, *Japonia a misja pokojowe ONZ w świetle postzimnowojennych wyzwań japońskiej polityki bezpieczeństwa* [w:] *Meandry japońskiej polityki*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2008, s. 114 – 147.

636B. Surmacz, *Dyplomacja niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych* [w:] *Niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych*, red. A. Pawłowska, Lublin 2010, s. 47 – 65.

przykładzie wzrostu asertywności podmiotów niezachodnich względem instytucji stworzonych na podstawie doświadczeń politycznych Europy. W kontekście koordynacji inicjatyw międzynarodowych w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, dość znaczącą rolę odgrywają również mechanizmy adopcji oraz socjalizacji tożsame ze sposobami zarządzania przedwestfalskim środowiskiem międzynarodowym w jego wydaniu imperialnym. Powyższy proces zaobserwować można na dwóch istotnych poziomach. Pierwszym jest edukacja, ze szczególnym uwzględnieniem uniwersytetów, nierzadko wykorzystywane jako platforma nośna przekazująca wartości oraz sposoby postrzegania wydarzeń oraz zjawisk międzynarodowych, powodujących daleko posuniętą uniformizację punktów widzenia, co ułatwia wynegocjowanie wspólnego stanowiska oraz efektywnej współpracy pomiędzy elitami poszczególnych państw. Jednakże, wraz z postępującym kryzysem europejskiego modelu uniwersytetu⁶³⁷, konsensus ten najprawdopodobniej nie zostanie utrzymany, a wymiana pokoleniowa przywódców oraz personelu technicznego instytucji międzynarodowych przyczyni się do ograniczenia skuteczności mechanizmów *global governance* w niniejszej sferze. Drugim są sieci epistemiczne, łączące przedstawicieli grup społecznych zlokalizowanych w ramach jurysdykcji różnych państw narodowych, zarówno wśród ludzi nauki, lecz również przedsiębiorców, parlamentarzystów, przedstawicieli związków wyznaniowych oraz innych grup społecznych. Jest to szczególnie wymiar *global governance* zlokalizowany niemal zupełnie w przestrzeni transnarodowej oraz w znacznej mierze niezależne od władzy oraz instytucji państwa narodowego. Zjawisko to zasada się na aktywności w dwóch wymiarach. Pierwszym jest dążenie do wypracowania wiązki wspólnych stanowisk odnoszących się do szczególnie interesującej kwestii międzynarodowej, oraz upowszechnienia niniejszego stanowiska zarówno w oficjalnych strukturach politycznych i decyzyjnych jak i propagowanie danego punktu wobec opinii publicznej. Drugim jest wyciszenie, a niekiedy także eliminowanie głosów oraz podejść alternatywnych, szczególnie pojawiających się w ramach określonego środowiska oraz grupy społecznej⁶³⁸. W kontekście systemu *global governance* powyższe obwody przyczyniają się nie tyle do skoordynowania działań na poziomie międzynarodowym w ramach bezpośredniego tworzenia *koalicji chcących*, lecz raczej do skonstruowania właściwego nastawienia decydentów oraz preferencji społecznych, co oznacza oddziaływanie przy pomocy narzędzi kojarzonych z drugim oraz trzecim obliczem siły. W tym wymiarze jednym z najbardziej widocznych płaszczyzn wykorzystania oraz zastosowania sieci epistemicznych

637P. Sztompka, *Uniwersytet współczesny; zderzenie dwóch kultur*, Nauka, 2014, nr 1, s. 7 – 18.

638Szczególnie dwuznaczną rolę w tym wymiarze odgrywają tak zwane *sieci epistemiczne*.

to integracja europejska⁶³⁹ oraz płaszczyzna ekologiczna, zarówno w wymiarze lokalnym⁶⁴⁰ jak i globalnym⁶⁴¹. Drugą podstawową sferą wykorzystywania mechanizmów *global governance* jest dążenie do jak najpełniejszego włączenia w realizację własnych inicjatyw międzynarodowych. Oznacza to możliwość amplifikacji własnych zasobów poprzez zarówno wykorzystanie potencjału innych podmiotów jak i pojawienie się wartości dodanej rozumianej jako współpraca w celu uzupełnienia własnych braków. Konsekwencją pominięcia lub niedopełnienia działań w tej sferze jest wzrost kosztów realizacji określonych inicjatyw międzynarodowych, a także konsekwentna utrata legitymacji do podjęcia danych działań. Jedynie garść podmiotów międzynarodowych może sobie pozwolić na ignorowanie wymiaru koalicyjności systemu *global governance* ponieważ dysponują wystarczająco rozbudowanym potencjałem zarówno pod względem zasobów materialnych jak i niematerialnych.

Trzecią cechą mechanizmów *global governance* jest wymuszona specjalizacja poszczególnych uczestników stosunków międzynarodowych w wykorzystaniu mechanizmów oraz narzędzi zarządzania stosunkami międzynarodowymi. W tym względzie, co jest logiczną konsekwencją powyższego punktu, podmioty międzynarodowe niezależnie od zakresu potencjału, dysponują jedynie ograniczonymi możliwościami oddziaływania międzynarodowego, zarówno w wymiarze geograficznym (sfera)⁶⁴² jak i w wymiarze przedmiotowym (wachlarz)⁶⁴³. Ograniczenia w funkcjonowaniu poszczególnych podmiotów oraz w dostępnych sposobach realizacji przez nie siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym będzie przedmiotem szczegółowych rozważań w ramach czwartego rozdziału niniejszej rozprawy, jednakże w kontekście mechanizmów *global governance*, należy zwrócić uwagę na trzy podstawowe konsekwencje tego stanu rzeczy. Po pierwsze, w miarę rozwoju późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego generalną tendencją jest zawężanie obu wymiarów stosowania siły w środowisku międzynarodowym. Podmioty międzynarodowe, ze szczególnym uwzględnieniem państw narodowych, dysponują coraz skromniejszymi środkami oddziaływania międzynarodowego, a co za tym idzie, zmniejsza się i to wyraźnie liczbą podmiotów mogących sobie rościć prawa do globalnego oraz

639T. Lenz, *European Union normative power and regionalism: Ideational diffusion and its limits*, „Cooperation and conflict”, 2013, nr 48(2), s. 216.

640W tym kontekście można wskazać na dążenie do uzyskania naukowego konsensusu odnoszącego się do konieczności ukierunkowania działalności czynników politycznych w kierunku wskazanym przez naukowców, na przykład w odniesieniu do Morza Śródziemnego.

641W tym kontekście można wskazać na dążenie do uzyskania naukowego konsensusu odnoszącego się do konieczności ukierunkowania działalności czynników politycznych w kierunku wskazanym przez naukowców, na przykład w odniesieniu do kwestii globalnych zmian klimatycznych.

642J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 40 – 41.

643Tamże, s. 41 – 42.

uniwersalnego oddziaływania, głównie z powodu kosztów utrzymania oraz aktywacji odpowiedniego potencjału, które ponieść mogą jedynie największe mocarstwa. Po drugie, w miarę rozwoju późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, poszczególne podmioty uzyskują supremację w ściśle określonych płaszczyznach oraz regionach przestrzeni geopolitycznej oraz transnarodowej⁶⁴⁴, co oznacza możliwość zrównoważenia a nawet przeważenia wpływów środowiska międzynarodowego w ich obrębie. Oznacza to, że realizacja inicjatywy w środowisku międzynarodowych konieczne jest wykorzystanie zasobów zlokalizowanych w innych obszarach stosunków międzynarodowych, co pozwala na optymalizację efektywności aktywności międzynarodowej. Po trzecie, w celu realizacji planowanych inicjatyw międzynarodowych niezbędne jest uzyskanie dostępu do powyższych regionów. Jest to szczególna rola przestrzeni geopolitycznej oraz transnarodowej, do której nieskrępowany ostęp jest wymagany w celu pełnej oraz prawidłowej realizacji pożądanej inicjatywy międzynarodowej. W tym wymiarze, szczególną rolę odgrywają państwa narodowe, które nawet relatywnie niewielkie, acz zlokalizowane w cennym punkcie przestrzeni fizycznej mogą w znacznym stopniu utrudnić lub wręcz uniemożliwić działanie, przez zastosowanie narzędzi oraz strategii antydostępowych⁶⁴⁵. Dobrym przykładem mogą być relacje pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Arabią Saudyjską a Iranem, w kontekście dostępu do obszaru Zatoki Perskiej⁶⁴⁶. W rezultacie współczesna relacja pomiędzy poszczególnymi kategoriami podmiotów międzynarodowych stają się wyjątkiem dynamicznej relacji kształtowanej poprzez mechanizmy *global governance*, a ich przedmiotem stają się zasoby zlokalizowane poza ich jurysdykcją a będące niezbędne do realizacji pożądanych inicjatyw międzynarodowych.

Czwartą jest olbrzymi koszt ich wykorzystania, przekraczający możliwości większości podmiotów międzynarodowych, poza największymi. W tym kontekście sfera kosztów aktywizacji mechanizmów *global governance* stanowi wypadkową trzech czynników. Po pierwsze, jest to regularnie zmniejszana pula zasobów pozostających w dyspozycji podmiotu międzynarodowego w tym zasobów siły w środowisku międzynarodowym. W rezultacie dokonanie efektywnej aktywacji mechanizmów *global governance* wymaga konsumpcji

644Mechanizm ten przypomina cywilną wersję strategii antydostępowej, polegającej na uzyskaniu supremacji w określonej przestrzeni, w której pozostałe podmioty zmuszone są do zawierania kompromisów z owymi miejscowymi „*hegemonami*” lub do forsownego przełamania owej dominacji, skutkującej rozproszeniem olbrzymiej ilości zasobów siły.

645J. Palowski, *Rosja „zamknie” siłom NATO dostęp do państw bałtyckich?*, „Defence24.pl”, 2015, 24 września, URL: <http://www.defence24.pl/263400,rosja-zamknie-silom-nato-dostep-do-panstw-baltyckich>, [dostęp: 31.03.2017].

646*Security and Bilateral Issues Between Iran and Its Arab Neighbours*, red. Gawdat Bahgat, Anoushiravan Ehteshami, N. Quilliam, Basingstoke 2017.

zwiększonej liczby zasobów, co przekłada się na wzrost obciążenia potencjału danego podmiotu. Przykładem takiego ciężaru może być koszt wykorzystania przez Federację Rosyjską mechanizmów konfrontacji względem Republiki Ukrainy, co przekłada się na skuteczność prowadzonych działań zewnętrznych oraz stabilność wewnętrzną państwa, także w wymiarze społecznym⁶⁴⁷. Po drugie, na koszty aktywacji mechanizmów *global governance* składa się również wymiar jakościowego skupiający się na analitycznych możliwościach analizy oraz zrozumienia rzeczywistości międzynarodowej. W tym względzie szczególnym wyzwaniem jest nie tyle zgromadzenie informacji niezbędnych do efektywnego oddziaływania w środowisku międzynarodowym, lecz przede wszystkim jest to zjawisko *przeladowania informacyjnego*⁶⁴⁸. Jednakże jego konstrukcja oraz utrzymanie wymagają stałych oraz rosnących nakładów inwestycyjnych, które znaczące obciążenie dla potencjału określonego podmiotu. Wszystkie powyższe dylematy przejawiają się w amerykańskim dążeniu do skonstruowania efektywnego systemu zbierania oraz analizy informacji⁶⁴⁹, a także blamaży w nim związanych: począwszy od afery dezercji Edwarda Snowdena a skończywszy na kompromitacji instytucji wywiadowczych an przykład w kontekście usprawiedliwienia inwazji na Irak w 2003 roku⁶⁵⁰. Po trzecie, istotnym wymiarem kosztów aktywizacji mechanizmów *global governance* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest kwestia oporu materii, w ogólnych zarysach przypominające mechanizm opisany przez Carla von Clausewitza jako *tarcie*. W tym wymiarze przybiera on postać wzrastających możliwości mniejszych grup społecznych, a niekiedy nawet pojedynczych osób, sprzyjających rozproszeniu zasobów zorganizowanego podmiotu o charakterze politycznym, szczególnie takiego, który podejmuje oddziaływanie w oddaleniu od podstawy własnej potęgi, czyli określonego terytorium geopolitycznego. Stanowi to efekt przesuwania punktu ciężkości rywalizacji międzynarodowej z punktu geopolityki, wymagającego zastosowania racjonalnej logiki, wymaganej przy zdobyciu oraz utrzymaniu pożądaných pozycji, choć nie oznacza to również braku ekscesów⁶⁵¹, w kierunku konfliktów transnarodowych, których główną siłą

647A. Mortensen, F. Pleitgen, M. Rehbein, R. Prior, *Report: Hundreds arrested at anti-corruption protests in Russia*, „CNN”, 2017, 27 marca, URL: <http://edition.cnn.com/2017/03/26/world/russia-corruption-protests/>, [dostęp: 7.04.2017].

648Q. Jones, Gilad Ravid, Sheizaf Rafaeli, *Information overload and the message dynamics of online interaction spaces: A theoretical model and empirical exploration*, „Information systems research”, 2004, nr 15(2), s. 194 – 210.

649D. M. Barrett, *Secrecy, Security, and Sex: The NSA, Congress, and the Martin–Mitchell Defections*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence”, 2009, nr 22(4), s. 699 – 729.

650P. Taylor, *Iraq war: the greatest intelligence failure in living memory*, „The Telegraph”, 2013, 18 marca, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/9937516/Iraq-war-the-greatest-intelligence-failure-in-living-memory.html>, [dostęp: 7.04.2017].

651W tym względzie należy wskazać na rozbudowany sektor prawa międzynarodowego regulujący kwestie zasad prowadzenia konfliktów zbrojnych, wraz z segmentem poświęconym definiowaniu oraz ściganiu zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz zbrodni przeciwko pokojowi.

napędową stają się emocje oraz tożsamość⁶⁵².

Współcześnie nie są one skonstruowane przede wszystkim z powodu państwowocentryczności instytucji odpowiedzialnych za kształtowanie późnowestfalskich stosunków międzynarodowych, które nie rozpoznają natury oraz charakteru tych kosztów. Współczesny porządek międzynarodowy, wykazuje stopień skomplikowania daleko wykraczający poza zakres efektywnego działania mechanizmów zarządzania środowiskiem międzynarodowym określanym mianem *global governance*. Natomiast współczesna sytuacja, nawet w sferze mechanizmów *global governance*, wykazuje trzy istotne cechy. Po pierwsze, nie ma zestawu stałych narzędzi oraz strategii pozwalających na skuteczne zarządzanie oraz kształtowanie funkcjonowania środowiska międzynarodowego. Po drugie, zakres mechanizmów *global governance* nie obejmuje całości zakresu przedmiotowego stosunków międzynarodowych, co powoduje pojawienie się zjawiska, które można określić jako *szara strefa*⁶⁵³ stosunków międzynarodowych, która nie dysponuje ani jednoznaczną konotacją pejoratywną, ani efektywną oraz powszechnie rozpoznaną sankcją polityczną bądź prawną. Wynika to ze świeżości dokonanej zmiany, nie tylko nie rozpoznanej przez oficjalne czynniki lecz wręcz umykającej ich możliwościom poznawczym, czego przykładem może być zjawisko społecznej aktywności w cyberprzestrzeni⁶⁵⁴. Po trzecie wreszcie, owa konieczność prowadzenia skomplikowanych prac mających na celu identyfikację kontekstu oraz problemu działania, wybór historycznego analogu, jego adaptacja na potrzeby współczesności, wynegocjowanie minimalnie zwycięskiej koalicji międzynarodowej, a także nieustanny nadzór nad implementacją decyzji oraz ewentualnymi działaniami korekcyjnymi, to proces wymagający nieustannej uwagi oraz rozpraszający relatywnie znaczący fragment potencjał, zarówno w postaci materialnych zasobów siły, jak i jakościowych możliwości analitycznych, co w sposób znaczny ogranicza liczbę kwestii administrowanych przez pojedyncze podmioty, nawet największe.

652D. Kondrakiewicz, *Identity in Conditions of Disintegration of Stability Systems* [w:] *Tożsamość. odmiennosc, tolerancja, a kultura pokoju*, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Lublin 1998, s. 28 – 44.

653Szara strefa (ang. *informal economy, informal sector*), najczęściej definiowana jest jako finansowy obszar zdrowej gospodarki państwa, którego dochody osiągane z działalności niezakazanej przez prawo, są ukrywane w całości lub w części przed organami administracji państwowej, podatkowej, celnej. W skrócie rzecz ujmując jest nielegalnym obrotem legalnymi towarami i usługami, lub tymi towarami i usługami, których obrotu prawo jeszcze nie uregulowało. Więcej szczegółów: K. Nędzyński, *Klucz do naprawy finansów publicznych jest ukryty w szarej strefie*, „Obserwator finansowy.pl”, 2013, 16 kwietnia, URL: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/klucz-do-naprawy-finansow-publicznych-jest-ukryty-w-szarej-strefie/>, [dostęp: 7.04.2017]. W kontekście stosunków międzynarodowych, za szarą strefę uznać można nową jakość środowiska międzynarodowego, nie będącą przedmiotem normatywnych aktów prawnych, acz podlegającą samodzielnej interpretacji przez zainteresowane podmioty.

654M. Gercke, *The slow wake of a global approach against cybercrime: The potential of the Council of Europe Convention on Cybercrime as international model law*, „Computer law review international”, 2006, nr 5, s. 140 – 145.

W rezultacie większość kwestii związanych z zarządzaniem środowiskiem międzynarodowym jest pozostawiona albo kwestii przypadku, kiedy to przedmiot stosunków międzynarodowych staje się, poprzez wydarzenie losowe, palącą kwestią geostrategiczną, albo zostaje pozostawiona w gestii przedłużających się negocjacjach międzynarodowych. Tym samym mechanizmy *global governance* stają się wykorzystywane w coraz mniejszym stopniu, głównie z powodu braku możliwości ich efektywnego wykorzystanie oraz zwiększenia poziomu niepewności w odniesieniu do oczekiwanych rezultatów. Zamiast tego stosowane są nieoficjalne mechanizmy charakteryzujące się tymczasowością oraz niskim stopniem abstrakcji. W tym kontekście katalog niniejszych mechanizmów staje się kompilacją wszystkich dostępnych modeli zarządzania stosunkami międzynarodowymi, które pojawiły się na przestrzeni wieków, również uwzględniając klasyczną triadę⁶⁵⁵: wojna – równowaga sił – dyplomacja. Jednakże w przeciwieństwie do pozostałych iteracji środowiska międzynarodowego, mechanizmy te stają się znacznie bardziej skomplikowane oraz zdywersyfikowane niż miało to miejsce w historycznych analogach. Dla przykładu ewolucję wojny we współczesnym świecie⁶⁵⁶, można scharakteryzować poprzez trzy podstawowe przesunięcia. Po pierwsze, jest to scedowanie zasobów oraz legitymacji poprzez wykorzystywanie w coraz większym stopniu podmiotów niepaństwowych jako głównych uczestników wojny, co przekłada się na wzrost liczby oraz wewnętrznej dynamiki wojen domowych oraz umiędzynarodowionych konfliktów wewnętrznych⁶⁵⁷. Po drugie, jest to przesunięcie akcentu w kompleksowej relacji militarno-cywilnej stanowiącej ośnowę wojny na z wojskowego skraju spektrum na skraj cywilny, ze szczególnym uwzględnieniem narzędzi medialnych służących kształtowaniu narracji medialnej oraz społecznego odbioru danego konfliktu, co można zaobserwować na przykładzie tak zwanej *wojny hybrydowej*⁶⁵⁸, której przykładem może być konflikt w Donbasie. W kontekście wydarzeń z 2016 roku, kiedy to instytucje europejskie – Unia Europejska⁶⁵⁹ oraz Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego⁶⁶⁰ – na mocy aktu *sekiurytyzacji* dokonały rozszerzenia kategorii wojny na działania w sferze publicystycznej oraz informacyjnej. Po trzecie, jest to również przesunięcie akcentów z

655D. Kondrakiewicz, *Równowaga sił w późnowestfalskim ładzie międzynarodowym* [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008, s. 249 – 271.

656M. L. van Creveld, *Zmienne oblicze wojny: od Marny do Iraku* (tłum. J. Szkudliński), Poznań 2008.

657M. Pietraś, *Istota i specyfika konfliktów zbrojnych niskiej intensywności* [w:] *Konflikt niskiej intensywności w Nadniestrzu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006, s. 23 – 38.

658E. Hunter, P. Pernik, *The challenges of hybrid warfare*, Tallin 2015, URL: https://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Eve_Hunter_Piret_Pernik_-_Challenges_of_Hybrid_Warfare.pdf, [dostęp: 16.04.2017].

659J. Panichi, *EU declares information war on Russia*, „Politico”, 2015, 27 sierpnia, URL: <http://www.politico.eu/article/russia-propaganda-ukraine-eu-response-disinformation/>, [dostęp: 16.04.2017].

660K. Giles, *Handbook of Russian Information Warfare*, Rzym 2016.

unilateralności aktywności o charakterze zbrojnym do kooperacyjnego podejmowania decyzji w celu obejścia obostrzeń wynikających z zapisów oraz ducha prawa międzynarodowego.

Dość popularnym przejawem staje się również zmiana nomenklatury operacji militarnych z wojny czy bitwy w kierunku dość ogólnej oraz szerokiej kategorii tak zwanych *operacji innych niż wojna*⁶⁶¹, rozciągającej się od samoobrony aż po misje pokojowe oraz stabilizacyjne. Niekiedy katalog ten rozszerza się również na tak zwaną *interwencję humanitarną*, jednak z powodu kontrowersji w społeczności międzynarodowej, jakie ta forma realizacji działań wojennych powoduje, jest one niezmiernie rzadko wykorzystywana⁶⁶². W tym kontekście konieczne staje się podkreślenie, że multilateralizacja działań o charakterze zbrojnym prowadzi do trzech efektów. Pierwszym jest obejście logiki towarzyszącej działaniom zbrojnym, pozwalającej obejście egoistycznej motywacji, poprzez ukrycie jej w motywacji normatywnej, stanowiącej jeden z bardziej nośnych platform komunikacyjnych. Drugim jest wykorzystanie mechanizmów *global governance*, w celu uzyskania sankcji instytucji międzynarodowej, która wyraża się uznaniem działań zbrojnych za należące do dopuszczalnej przez prawo międzynarodowe kategorii. Trzecim, jest ograniczenie źródeł potencjalnego oporu w środowisku międzynarodowym poprzez wplecenie w koalicję zaangażowaną w przeprowadzenie danej operacji, albo podmiotów mogących stanowić potencjalne wyzwanie dla realizacji określonych celów strategicznych, albo podmiotów pozwalających na zneutralizowanie tegoż. Mechanizmy zarządzania późnowestfalskim środowiskiem międzynarodowym, określane wspólnym mianem *global governance*, stanowią przedziwny konglomerat narzędzi kształtowania rzeczywistości międzynarodowej pochodzących z różnych epok historycznych, jednak połączonych na tyle ściśle i w sposób nierozzerwalny, że stanowią nową jakość środowiska międzynarodowego. Dodatkowo, sam stopień skomplikowania całego systemu powoduje wzrost tak zwanej szarej strefy obejmującej swym zasięgiem nowe oraz ambiwalentne w ocenie zjawiska oraz fenomeny międzynarodowe, określane w tym kontekście jako *szara strefa* stosunków międzynarodowych⁶⁶³, a więc sfera formalnie nieuregulowana przez mechanizmy międzynarodowe. W efekcie większość działań międzynarodowych podejmowanych w ramach charakteryzują się niepowtarzalnością oraz jednorazowością, nie opartą na znikomej liczbie wzorców oraz modeli. A jeśli nawet można o cyklicznym ich zastosowaniu, to owoce

661K. E. Bonn, A. E. Baker, *Guide to Military Operations Other than War: Tactics, Techniques, and Procedures for Stability and Support operations, Domestic and International*, Mechanicsburg, 2000.

662D. E. Akriovoulis, *Beyond the hermeneutics of suspicion in the critique of humanitarian intervention*, „Review of International Studies”, 2017, nr 43(2), s. 240 – 259.

663*Shadow globalization, ethnic conflicts and new wars: a political economy of intra-state war*, red. D. Jung, Londyn, Nowy Jork 2003.

jakie one przynoszą za każdym razem wydają się zupełnie odmienne oraz nieprzewidywalne. Czyni to mechanizmy *global governance* jednym z większych paradoksów współczesnego środowiska międzynarodowego.

Zamiast konkluzji, niniejszy podrozdział można zakończyć jednym wnioskiem. Ewolucja środowiska międzynarodowego bezsprzecznie oraz niewątpliwie indukuje oraz jest modyfikowana przez równoległą ewolucję poszczególnych kategorii wykształconych na łonie nauki o stosunkach międzynarodowych. Co więcej, proces ten będzie trwał, dopóki istnieje choćby fragment populacji gatunku *homo sapiens sapiens*, zdolny do podtrzymania własnego istnienia oraz wykształcenia cywilizacji choćby w pierwotnym zakresie. Z tego też powodu wszelkie roszczenia odnoszące się do tak zwanego *końca historii* można uznać za nieodpowiadające naturze logiki rozwoju cywilizacji człowieka. W tym kontekście, wskazane przekształcenie się westfalskiego środowiska międzynarodowego w środowisko późnowestfalskie⁶⁶⁴ z potencjalnym kierunkiem do post-Westfalii, przyczyni się również do konieczności redefinicji zakresu teorii siły, wywodzącej się głównie ze szkoły realistycznej. Sugerowaną odpowiedzią w ramach niniejszej rozprawy doktorskiej jest teoria dynamiki siły.

1.3. Konkluzja

Zamiast podsumowania niniejszego rozdziału, koniecznym wydaje się szczegółowe oraz precyzyjne wyartykułowanie poszczególnych elementów dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Łącząc wątki zarówno dotychczasowego rozwoju postrzegania siły przez naukowców oraz kontekst jej stosowania, którym jest całość środowiska międzynarodowego, należy podkreślić, że konieczne staje się sięgnięcie po doświadczenie spoza sfery nauki o stosunkach międzynarodowych a mających do czynienia z podobnymi wyzwaniami w przeszłości. Jak wspomniano w początkowej części niniejszego rozdziału, zaobserwować można szereg słabości istniejących definicji siły w stosunkach międzynarodowych wynikających z ontologicznego charakteru analizowanych zjawisk, jak i z powodu struktury instrumentarium analitycznego, a więc zagadnień z dziedziny epistemologii oraz metodologii, klasyczne definicje siły wykazują swą pragmatyczną nieprzydatność. Z jednej strony bowiem ich praktyczne zastosowanie nie daje precyzyjnych, wiarygodnych oraz powtarzalnych efektów, z drugiej natomiast, wydają się nie obejmować nowych, zwykle niemilitarnych płaszczyzn przejawiania się siły. Dodatkowo, ewolucja środowiska międzynarodowego wytworzyła przestrzeń, która charakteryzowała się nową, wcześniej niespotykaną jakością oraz parametrami.

664H. Kissinger, *Porządek światowy* (tłum. M. Antosiewicz), Warszawa 2017.

Podstawowym pytaniem związanym z niniejszym założeniem jest pytanie o kształt oraz zakres potencjalnego kształtu nauki o stosunkach międzynarodowych. Pewnych wskazówek dostarcza próba wyjścia z analogicznego impasu przez nauki przyrodnicze, ze szczególnym uwzględnieniem fizyki⁶⁶⁵. Na łonie tych nauk również można zaobserwować nieadekwatność zastosowanych rozwiązań w kontekście poprawiających się parametrów instrumentów analitycznych, szczególnie w kontekście rewolucji naukowo-technologicznej, która miała miejsce w XIX wieku, i trwa aż do dzisiaj. Na plan pierwszy wysuwają się dwa przykłady. Pierwszym jest klasyfikacja organizmów żywych Karola Lineusza⁶⁶⁶, która została już wielokrotnie zrewidowana, zwłaszcza w kontekście uzyskania wyników badań będących rezultatem zastosowania nowych narzędzi badawczych. Co więcej, współcześnie coraz częściej podkreśla się konieczność konstrukcji nowego systemu, opartego na analogii oraz różnicach w odczytanym genomie organizmów żywych⁶⁶⁷, co przyczyni się do gwałtownej zmiany w postrzeganiu powiązań biosfery oraz ewolucji biologicznej ziemskiej fauny. Innym, bardziej widocznym przykładem może być przejście od fizyki newtonowskiej do fizyki einsteinowskiej, lub inaczej od mechaniki klasycznej, do mechaniki relatywistycznej oraz kwantowej. W jej ramach z kolei, podjęto się wyjaśnienia błędów oraz wątpliwości wynikających ze zwiększonej czułości zastosowanych instrumentów. W rezultacie opracowano szereg nowych paradygmatów, które były odpowiedzialne za zmianę optyki badań naukowych pewnych, ściśle określonych, obszarów rzeczywistości. W tym konkretnym

665Poglądowa aplikacja teorii rewolucji naukowych do ewolucji fizyki i psychologii, znaleźć można w: B. Gholsen, P. Baker, *Kuhn, Lakatos, and Laudan. Applications in the History of Physics and Psychology*, „American Psychologist”, 1985, nr 40(7), s. 755 – 769.

666Karol Linneusz, właściwie Carl von Linné, (łac. *Carolus Linnæus*), szwedzki przyrodnik i lekarz. Żył w latach 1707 – 1778. Studiował medycynę na uniwersytecie w Lund i Uppsali, choć od zawsze pasjonowała go botanika. Dzięki protekcji profesora Olofa Rudbecka. W trakcie studiów przeprowadził wyprawę do Laponii w celu odtworzenia zbiorów i katalogu endemicznych gatunków, prowadzoną przez protektora. Doktorat napisał w Holandii, na uniwersytecie w Harderwijk, na temat przyczyny zachorowań na malarię (oczywiście błędnie, zważywszy na niedoskonałość ówczesnych instrumentów badawczych). Po drodze zdemaskował wypchaną hydrę burmistrza Hamburga, co nie przysporzyło mu popularności. W 1735 roku wydał też swą przełomową pracę pod tytułem *Systema Naturae*. Linneusz pozostał w Holandii do 1738 roku, współpracując z Johanem Frederikiem Gronoviussem, Hermanem Boerhaave'm, Johannesem Burmanem oraz George'm Cliffordem III. Odwiedził również Anglię. Po powrocie do Szwecji, współpracował z hrabią Carlem Gustavem Tessinem, jako lekarz Admiralicji. Od 1741 roku jest związany z Uniwersytetem w Uppsali, a od 1751 roku był jego rektorem. Współtworzył również Szwedzką Królewską Akademię Nauk. Przeprowadził również szereg ekspedycji katalogując okazy roślin i zwierząt typowe dla szwedzkiego interioru. Nobilitowany w 1761 roku. Zmarł w roku 1778 po ciężkiej chorobie. Pozostawił po sobie żonę oraz siódmkę dzieci. Największe dzieła: *Systema Naturae*, *Species Plantarum*, *Genera Plantarum* oraz *Philosophia Botanica*. Przypisuje się mu autorstwo współczesnego systemu klasyfikacji oraz nazewnictwa organizmów żywych. Więcej szczegółów o biografii Karola Linneusza: L. Frey, *Karol Linneusz: książkę botaników, profesor profesorów*, Kraków 2010. Więcej szczegółów odnoszących się do stworzonego przez niego systemu klasyfikacji: W. T. Stern, *The background of Linnaeus's contributions to the nomenclature and methods of systematic biology*, „Systematic Zoology”, 1959, nr 8(1), s. 4 – 22.

667J. Mitka, *Taksonomia linneuszowska w dobie biologii molekularnej*, „Fragmenta Floristica et Geobotanica. Supplementa”, 2004, nr 6, s. 9 – 31.

przypadku, zmiana dotyczyła badań otaczającego świata zarówno w skali mikro (fizyka cząstek elementarnych, szczególnie o wysokich prędkościach)⁶⁶⁸ jak w skali makro (astrofizyka)⁶⁶⁹. Co jest niezwykle interesujące oraz stanowi cenne doświadczenie dla zmiany paradygmatu w nauce o stosunkach międzynarodowych, rewolucja paradygmatyczna w fizyce nie przyczyniła się do całkowitego odrzucenia fizyki newtonowskiej, lecz do zamiennego stosowania obu z nich względem różnych sytuacji empirycznych. W przypadku analizy przedmiotów obserwowalnych bez konieczności stosowania skomplikowanych urządzeń pomiarowych, stosowane są wzory oraz modele analityczne wywodzące się z oryginalnej fizyki newtonowskiej, głównie z powodu ich prostoty oraz funkcjonalności, a także nieznaczających odstępstw od wyników uzyskiwanych przez zastosowanie nowszych oraz bardziej skomplikowanych modeli typowych dla fizyki relatywistycznej⁶⁷⁰. Reasumując, rewolucje w nauce są koniecznością przede wszystkim ze względu na konieczność nieustannego korygowania modeli teoretycznych. W przypadku, gdy ilość korekt powoduje wystąpienie poważnych nieciągłości wewnętrznych, a co za tym idzie obniża eksplanacyjną wartość danej teorii, jest ona zastępowana przez nowy paradygmat, który w miarę dalszego postępu technologicznego oraz naukowego będzie podlegał degeneracji oraz korygowania. Powyższe założenie należy uzupełnić dodatkowymi zastrzeżeniami. Pierwszą jest konieczność zakwestionowania utrzymania się tempa postępu naukowo-technicznego, który, co stanowiło jeden z czynników kształtujących zarówno zakres podmiotowy oraz zakres przedmiotowy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Drugim zastrzeżeniem, jest wspomniana wcześniej, choć wymagająca przyłożenia dodatkowego akcentu, jest przekonanie o zastępowaniu zużytego paradygmatu przez nowszy.

Nauki społeczne ogólnie, jak i nauka o stosunkach międzynarodowych w szczególności, nie wydają się wyłączone z powyższego procesu. W rzeczy samej, zgodnie z obserwacjami stosowania siły w ciągu ostatnich trzech dekad, a także istniejący rozdźwięk pomiędzy empiryczną rzeczywistością, a prognozowanymi na podstawie istniejących teorii rezultatami działań, wydaje się potwierdzać, że konieczność rewizji istniejących modeli jest nie tylko potrzebna, ale wręcz niezbędna dla podtrzymania społecznych funkcji danej dyscypliny naukowej. Oznacza to, że nauka o stosunkach międzynarodowych znajduje się w przededniu wielkiej rewolucji paradygmatycznej, która nie tyle zastąpi, co rozbuduje

668Więcej szczegółów na temat tej dziedziny: O. Boyarkin, *Advanced Particle Physics Two-Volume Set*, Waszyngton 2011.

669Więcej szczegółów na temat tej dziedziny: M. S. Longair, *The Cosmic Century: A History of Astrophysics and Cosmology*, Cambridge 2006.

670Więcej szczegółów na temat tej dziedziny: *Relativistic Electronic Structure Theory – Fundamentals*, red. P. Schwerdtfeger, Amsterdam, Boston, Londyn, Nowy Jork 2002.

istniejące struktury analityczne oraz umożliwi uelastycznienie procedur analitycznych. Współcześnie istnieje szereg propozycji rewolucji paradygmatycznej, wygenerowanych głównie na podstawie krytycznych teorii stosunków międzynarodowych, postpozytywistycznych teorii stosunków międzynarodowych, a także teorii stosunków międzynarodowych średniego zasięgu. W tym kontekście można wskazać trzy potencjalne kierunki zmiany: zmiana społeczeństwa generującego środowisko międzynarodowe, zmianę technologiczną narzędzi jego generowania oraz zmianę kontekstu w ramach którego owo środowisko międzynarodowe funkcjonuje. W pierwszym przypadku, ewolucja nauki w wymiarze ontologicznym, epistemologicznym oraz metodologicznym jest indukowana przez zmianę statusu jednostki ludzkiej, a także jej relacji z grupami wyższego rzędu. Powyższa propozycja zostaje przede wszystkim sformułowana na bazie postpozytywistycznych oraz krytycznych teorii stosunków międzynarodowych, przede wszystkim na bazie opracowań oraz analiz Alexandra Wendta⁶⁷¹. Zakłada on przekształcenie nauki o stosunki międzynarodowej w kierunku modelu analitycznej narracji oraz ich interakcji z jednostkami ludzkimi. Jednocześnie siła w tym kontekście będzie stanowić zestaw narzędzi oraz strategii zmierzających do ukształtowania własnej oraz niwelacji znaczenia narracji przeciwnika. W drugim przypadku, ewolucja nauki w wymiarze ontologicznym, epistemologicznym oraz metodologicznym jest indukowana przez zmianę możliwości modulacji środowiska poprzez wyposażenie ludzi w efektywniejsze oraz bardziej kompleksowe narzędzia i mechanizmy. Powyższa propozycja zostaje przede wszystkim sformułowana zarówno poprzez spadkobierców zarówno teorii systemu globalnego⁶⁷², oraz w mniejszym stopniu pozostałych teorii o odcieniu marksistowskim oraz neomarksistowskim, a także należących do szkoły realistycznej oraz neorealistycznej, których czołowym przedstawicielem John Mearsheimer⁶⁷³. W tym wymiarze zakres zmian zakłada ewolucję przede wszystkim czynników technologicznych, rozwój środowiska międzynarodowego głównie poprzez rozbudowę materialistycznej warstwy cywilizacji. W rezultacie główną przestrzenią do analizy naukowej są cykle rozwojowe w większości wymiarów jego istnienia. Siła z kolei staje się w znacznym mierze zjawiskiem bazującym w dużym stopniu na materialnych wymiarach siły, choć można zaobserwować rosnącą rolę technologii, czyli niematerialnego czynnika o charakterze jakościowym. W trzecim przypadku, ewolucja nauki w wymiarze ontologicznym, epistemologicznym oraz metodologicznym jest indukowana przez zmiany środowiska naturalnego stanowiącego podstawę istnienia oraz funkcjonowania pozostałych elementów

671A. Wendt, *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych* (tłum. W. Derczyński), Warszawa 2008.

672J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 141 – 174.

673J. J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Nowy Jork, Londyn 2001.

stosunków społecznych, w tym również systemu międzynarodowego. W tym wymiarze wywodzi się z dość specyficznego nurtu teorii krytycznych, czyli ekologizmu oraz *environmentalizmu*⁶⁷⁴. Podstawową linią ewolucji w tym wymiarze jest postulowanie wyodrębnienia oraz podkreślenia znaczenia korelacji pomiędzy środowiskiem narodowym a środowiskiem naturalnym, stanowiącym podstawowy kontekst jego istnienia – oraz dobrobytu. Jest to przełomowa teza, dotychczas w nauce o stosunkach międzynarodowych nie stosowana, jako że większość dotychczasowych szkół myślenia oraz teorii naukowych zupełnie ignorowała ten temat, wychodząc z założenia że możliwość poczynienia poważnych zniszczeń w biosferze podwójnego układu Ziemia-Księżyc, jest abstrakcyjną możliwością. W tym wymiarze można wskazać, że podstawowym czynnikiem przyspieszającym ewolucję kategorii siły jest konieczność jej transformacji w kierunku zmniejszenia jej kapitałochłonności, zarówno podczas procesu jej generacji jak i stosowania. Druga sfera postulowanych interakcji pomiędzy klasycznymi definicjami siły a ekologicznymi, jest asertywny stosunek do opracowywania nowych technologii, szczególnie w kwestii manipulacji genetycznych⁶⁷⁵ oraz technologii wykorzystywanych do eksploatacji złóż surowców, w tym szczególnie poszukiwanych surowców energetycznych⁶⁷⁶. W tym względzie zwracana jest szczególna uwaga na szczególnie negatywny wpływ tych metod na środowisko naturalne. Współczesna nauka o stosunkach międzynarodowych, w postępowaniu analitycznym osiągnęła kres użyteczności wykreowanych modeli teoretycznych, oraz jest w trakcie poszukiwania alternatywnych podejść do badań naukowych. Co zaobserwować można na przykładzie ewolucji definicji siły, w ramach której można zaobserwować co najmniej trzy alternatywne ścieżki redefinicji modelu działania siły: modele opierające się na kształtowaniu stosunków społecznych przy pomocy oddziaływania na percepcję jednostek oraz grup społecznych, modele opierające się o zastosowanie nowych, bardziej zaawansowanych oraz efektywniejszych narzędzi technicznych, ze szczególnym uwzględnieniem rewolucji w dziedzinie wojskowości, RMA oraz modele opierające się na konieczności wprowadzenia innych mechanizmów ograniczania siły poza pozostałymi podmiotami międzynarodowymi.

Inne podejście oferuje teoria dynamiki siły, której podstawowym warunkiem

674M. Paterson, *Ekologizm* [w:] *Teorie stosunków międzynarodowych*, red. S. Burchill, Warszawa 2006, s. 353 – 390.

675W tym kontekście wskazać można na szczególnie znaczący opór stosowania organizmów zmodyfikowanych genetycznie (ang. *genetically modified organisms*), szczególnie w przemyśle spożywczym. Główną osią oporu jest interakcja produktów interwencji genetycznych zarówno z organizmami ludzkimi oraz niemodyfikowanymi organizmami żywymi.

676W tym wymiarze można wskazać zarówno na uznane za mającą szczególnie negatywny wpływ na środowisko technologię pozyskiwania ropy naftowej oraz gazu ziemnego, określaną jako szczelinowanie hydrauliczne. Co więcej, spotyka się to z dość znaczącym oporem społecznym.

wstępnym jest założenie wywodzące się z mechaniki kwantowej, znaną jako *zasada Heisenberga*. Podstawowym jej elementem, jest stwierdzenie, że sam proces obserwacji rzeczywistości, ma wpływ na obserwowaną rzeczywistość. Tym samym niemożliwe staje się pełnowartościowe oraz jednoczesne przeanalizowanie dwóch elementów świata: statycznej struktury, a w przypadku nauk społecznych, również niematerialnych instytucji; oraz dynamicznej interakcji oraz relacji pomiędzy nimi. Innymi słowy, dokładniejszy pomiar jednej z powyższych sfer przyczynia się do spadku jakości pomiaru drugiej. Rozwiązaniem powyższego dylematu, jest obniżenie pewności oraz precyzji finalnych badań naukowych, co zaowocuje koniecznością szacowania prawdopodobieństwa wystąpienia poszczególnych przewidzianych scenariuszy⁶⁷⁷.

Teoria dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym wyrasta oraz bazuje na analogicznym założeniu. Umiejętność czytania oraz rozumienia wyników badań przez elementy analizowanej sytuacji – takich jak decydenci polityczni⁶⁷⁸ – dodatkowo niszczy precyzję wyników postępowania naukowego oraz przekłada się na dalszą degenerację postępowania naukowego. Przekładając powyższe przemyślenia na zagadnienie kategorii siły w stosunkach międzynarodowych można zaobserwować, istnienie coraz wyraźniej istniejącego podziału pomiędzy analizę obejmującą statyczny model dystrybucji siły w strukturze środowiska międzynarodowego a analizę dynamicznej interakcji pomiędzy nimi. Zgodnie z zasadą Heisenberga, nie jest możliwe uzyskania precyzyjnego oraz jednoczesnego obrazu rzeczywistości łączącego naukową precyzję zarówno w analizie statyki oraz dynamiki sytuacji. W tym kontekście propozycja formułowana na podstawie teorii dynamiki siły polega na poświęceniu precyzji nauk przyrodniczych na rzecz holistycznego ujęcia całości zjawiska.

Kluczem do analizy będzie odejście od traktowania siły jako z jednej strony punktowego zjawiska oraz jednokierunkowej liniowości całego procesu stosowania siły zarówno w środowisku międzynarodowym. W tym względzie siła będzie traktowana raczej jako zjawisko kwantowe, co implikuje konieczność dokonania modyfikacji percepcji siły.

Po pierwsze, zmiana poziomu pewności wymusi rozszerzenie kategorii siły z punktu, do obszaru, który w dalszej części zostanie określony jako kwantowy obszar przejawiania się

⁶⁷⁷W tym kontekście należy szczególnie podkreślić konieczność ograniczenia użyteczności zasad regulujących stosunki międzynarodowe, które nie są w stanie osiągnąć poziomu uniwersalnej obowiązywalności analogicznej do praw natury. W tym względzie zakres obowiązywania poszczególnych zasad będzie indukowany przez kontekst określonych relacji międzynarodowych, co może generować częściową sprzeczność istniejącą w katalogu instytucji typowych dla nauki o stosunkach międzynarodowych. W rezultacie zastosowania powyższej zasady kwestią kluczową staje się oszacowanie prawdopodobieństwa wystąpienia warunków optymalnych do zastosowania poszczególnych zasad. W tym kontekście niemożliwością staje się mówienie o jednej, spójnej, powszechnie stosowanej ścieżce stosowania siły w środowisku międzynarodowym: zarówno późnowestfalskim jak i późniejszych modelach.

⁶⁷⁸Z. J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 2000, s. 97 – 126.

siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym kontekście jest to zjawisko występujące w fizyce subatomowej jako tak zwane *orbitale elektronowe*⁶⁷⁹. W skrócie rzecz ujmując jest to obszar zlokalizowany w obrębie atomu w którym prawdopodobieństwo odnalezienia elektronu jest najwyższe. Oczywiście nie oznacza to, że nie jest możliwe odnalezienie tej cząstki poza jego obrębem, jednakże prawdopodobieństwo to oscyluje na granicy błędu statystycznego. Analogiczny proces przewiduje teoria dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, jednakże wskazać można na dwa poważne zastrzeżenia, które uniemożliwiają naszkicowanie równie wiarygodnego oraz przewidywalnego modelu. Pierwszym jest brak wyodrębnionego centrum grawitacji niniejszego układu, analogicznego do jądra atomowego, które skupia większość masy całego atomu. Drugim jest znacznie niższy stopień precyzji określenia prawdopodobieństwa wystąpienia oraz realizacji siły w ramach kwantowego pola przejawienia się siły. W tym wymiarze we znaki daje się immanentna cecha nauki o stosunkach międzynarodowych, wywodzących się z dziedziny nauk humanistycznych raczej niż przyrodniczych. Efektem tego jest znacznie mniejsza precyzja dokonywanych pomiarów oraz ograniczenie możliwości obróbki zdobytych danych pod kątem identyfikacji wzorców oraz powtarzalności. Dodatkowo, materia empiryczna, którą nauka o stosunkach międzynarodowych jest znacznie bardziej chaotyczna niż kwantowa przestrzeń subatomowa oraz wchodzi w znacznie szersze i głębsze relacje z obserwatorem. Skróceniowo rzecz ujmując: elektron nie jest w stanie przekupić naukowca – polityk już tak⁶⁸⁰. Kwantowe pole przejawiania się dynamiki siły w środowisku międzynarodowym jest analogiem orbitali atomowych, jednakże z powodu jakościowych różnic pomiędzy ontologią obu nauk wynik jest całkowicie odmienny. Dodatkowym czynnikiem staje się także opisanie niniejszego pola przez trzy podstawowe osie: władzy, efektywności oraz organizacji podmiotu. W tym względzie z ogólnego pola można wyodrębnić mniejsze pole charakterystycznego dla konkretnego przypadku stosunków międzynarodowych. W efekcie każde wykorzystanie siły wymaga daleko posuniętej indywidualizacji.

Po drugie, formuła stosowania siły zostanie rozszczepiona na szereg ścieżek, lub obwodów, z grubsza jedynie podzielonych na powszechnie rozpoznawalne sfery *hard* oraz

679Najkrótsza definicja elektronowego orbitala mówi, że jest on funkcją falową będącą rozwiązaniem równania Schrödingera dla szczególnego przypadku układu jednego elektronu znajdującego się na jednej z powłok atomowych lub tworzących wiązanie chemiczne. W jej ramach, kwadrat modułu (zgodnie z interpretacją Maxa Borna) określa gęstość prawdopodobieństwa napotkania elektronu w danym punkcie przestrzeni. Więcej szczegółów: M. Orchin, R. S. Macomber, A. Pinhas, R. M. Wilson, *Atomic Orbital Theory* [w:] M. Orchin, R. S. Macomber, A. Pinhas, R. M. Wilson, *The Vocabulary and Concepts of Organic Chemistry*, Hoboken 2005, s. 1 – 24.

680Z. J. Pietraś, *Decydowanie (...)*, s. 97 – 126.

soft Power. Jest to podział niezwykle nieprecyzyjny oraz dość powszechnie krytykowany, jednak na tyle rozpowszechniony, że wydaje się konieczne jego zastosowanie. Co więcej, co zostanie przybliżone w rozdziale trzecim, każdy z obwodów zostanie skomponowany z elementów należących do obu porządków zaproponowanych przez Josepha Nye'a. Co więcej, każda ze ścieżek wykorzystywania siły w środowisku międzynarodowym będzie stanowiła element kwantowego pola przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym. W rezultacie każda ze ścieżek dysponuje nie tylko unikalną strategią wykorzystania, zasobami oraz narzędziami, lecz również kontekstem stosowania pozwalającym na uzyskanie optymalnej skuteczności. Ich identyfikacja oraz skuteczna aplikacja⁶⁸¹ staje się wręcz kluczem do odniesienia sukcesu na arenie międzynarodowej. Elementem który wymaga bliższego zbadania jest kwestia konwersji jednej ścieżki w inną, na przykład zmiana strategii oddziaływania militarnego na gospodarczą w celu uzyskania pożądanego efektu. Na obecną chwilę, co wynika z przeprowadzonej analizy zarówno z ramach niniejszej rozprawy, jak i doświadczeń innych naukowców analizujących tą kwestię, tranzycja pomiędzy ścieżkami jest mocno ograniczona. W efekcie należy podkreślić, że powyższa konwersja w większości przypadków generuje zwiększenie wydatkowania zasobów przy niskim prawdopodobieństwie odniesienia sukcesu. W świetle teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, siła zostaje poddana *refrakcji*, to jest rozszczepienie, analogicznie do przepuszczenia światła widzialnego poprzez pryzmat.

Po trzecie, siła stanie się wartością relatywną, uzależnioną od trzech podstawowych czynników: zaangażowanych podmiotów, historii ich przeszłych interakcji oraz stanu kontekstu międzynarodowego. Relatywizacja wartości siły w stosunkach międzynarodowych jest posunięta do tego stopnia, że coraz częstsze stają się przypadki, gdy instrument należący do sfery *soft Power*, w percepcji użytkownika siły, może okazać się *hard Power* w percepcji podmiotu podlegającego oddziaływaniu siłowego⁶⁸². Idealnym przykładem działań tego typu podlegających różnorodnej ocenie jest amerykańska pomoc humanitarna dla Pakistanu, szczególnie oferowana w chwilach większych katastrof naturalnych oraz klęsk humanitarnych⁶⁸³. Doszło nawet do tego, że strona amerykańska została poproszona o

681 W tym kontekście można podkreślić, że późnowestfalskie środowisko międzynarodowe charakteryzuje się na tyle dużą gęstością powiązań transnarodowych, że w większości przypadków można wskazać na odchylenie końcowego efektu siłowego działania od zamierzonego celu. W tym kontekście można wskazać, że umiejętność ograniczenia tej rozbieżności stanowi jeden z kluczowych elementów jakościowego parametru potencjału podmiotów międzynarodowych.

682 Ów rozdzwięk interpretacyjny, jest wątkiem analitycznym oferującym olbrzymie możliwości analityczne oraz pragmatyczne w kontekście wyjaśniania oraz zarządzania potencjalnymi sporami międzynarodowymi.

683 Najwięksi beneficjenci pomocy rozwojowej oferowanej przez Stany Zjednoczone to: Afganistan – dwa miliardy dwieście czterdzieści milionów USD (2012); Pakistan – dziewięćset siedemdziesiąt milionów USD (2012); Jordania – czterysta osiemdziesiąt milionów USD (2012); Etiopia – czterysta pięćdziesiąt milionów

usunięciu oznaczeń donatora, aby nie drażnić beneficjentów⁶⁸⁴. W późnowestfalskim środowisku międzynarodowym zarówno na płaszczyźnie konstrukcji narzędzi oddziaływania, które niezależnie od kształtu oraz przeznaczenia, zawierają w sobie – w różnych proporcjach – elementy obu porządków, jak i na płaszczyźnie percepcji, zarówno z punktu widzenia użytkownika siły, jak i podmiotu poddanego jej oddziaływaniu, można zaobserwować integrację obu porządków.

Teoria dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym skonstruowana jest jako element szerszej tranzycji nauki o stosunkach międzynarodowych analogicznej do rewolucji kwantowej w naukach przyrodniczych. W jej kontekście zamiast dalej zwiększać stopień precyzji, szczegółowości oraz statyki lub dynamiki całego obrazu. W rezultacie otrzymany obraz okazuje się niekompletny oraz wskazujący jedynie kilka wymiarów całości zjawiska, co oznacza stopniowe gromadzenie niejasności oraz nieciągłości, które w konsekwencji powodują zniekształcenie całości w stopniu uniemożliwiającym efektywne zastosowanie skonstruowanego modelu w rzeczywistości międzynarodowej. Proponowane rozwiązanie jest dość kontrowersyjne: zakłada ono, że zamiast dążenia do identyfikacji lub wręcz odkrycia praw kierujących stosunkami międzynarodowymi, nauka powinna skupić się raczej na ograniczaniu precyzji analitycznej na rzecz holistycznego podejścia. Rezultatem tego będzie właśnie teoria dynamiki siły, której podstawą jest zakreślenie kwantowego pola przejawiania się siły, w ramach których wszystkie dotychczas zidentyfikowane elementy są zlokalizowane.

W tym ujęciu wskazać można na dwa podstawowe poziomy realizacji tego pola. Pierwszym poziomem jest poziom potencjalny, obejmujący wszelkie możliwe formy generacji oraz projekcji siły w środowisku międzynarodowym. Posegregowane zostaną one na trzy osie względem których dokonują się przesunięcia w ramach stosowania siły: są to osie władzy, efektywności oraz podmiotowej konstrukcji. Natomiast co staje się cechą wyróżniającą, to to, że w obrębie tego *absolutnego pola* wyróżnić można liczne oraz nakładające się *relatywne pola* konkretnych relacji bi- oraz multilateralnych, które są znacznie

USD (2012) oraz Haiti – trzysta dziesięć milionów USD (2012). Największe pozycje w budżecie Agencji Rozwoju Międzynarodowej Stanów Zjednoczonych (ang. *United States Agency for International Development*, USAID). Jednocześnie zgodnie z danymi zebranymi w latach 2010 – 2012, największymi krytykami polityki międzynarodowej Waszyngtonu były: Pakistan, Jordania, Egipt, Turcja i Grecja. M. Fischer, *Who loves and hates America: A revealing map of global opinion toward the U.S.*, „The Washington Post”, 2013, 11 stycznia, URL: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2013/01/11/who-loves-and-hates-america-a-revealing-map-of-global-opinion-toward-the-u-s/?utm_term=.85da7c554987, [dostęp: 7.07.2017].

⁶⁸⁴Natura oraz przyczyny tego zjawiska zostały zaprezentowane w artykule: K. Adelman, *Not-So-Smart Power: Go ahead, Congress, cut away at U.S. foreign aid*, „Foreign Policy”, 2011, 18 kwietnia, URL: http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/04/18/not_so_smart_power?page=full, [dostęp: 10.12.2012].

bardziej wyspecjalizowane oraz dysponują odrębnymi charakterystykami wymagających zastosowania określonych narzędzi oraz obwodów transmisji siły. Co więcej, obszary te są zmienne w czasie, nawet w dość znacznym stopniu, co wymaga każdorazowego, drobiazgowego oszacowania zarówno ich kształtu jak i konsystencji. Jest to wytłumaczenie empirycznie obserwowalnej nieporadności nawet największych oraz najbardziej ambitnych podmiotów w środowisku, poczynając od poziomu *hipermocarstwa*. Kolejnym poziomem analizy dynamiki siły jest konieczność zbadania poszczególnych obwodów oraz narzędzi projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym wymiarze wskazać można na jednocześnie najbardziej popularny oraz najmniej precyzyjny podział zaproponowany przez Josepha Nye na *hard* oraz *soft Power*. Posługując się analizą Mirosława Sułka⁶⁸⁵ oraz Anny Wojciuk⁶⁸⁶, należy podkreślić, że podział ten jest w dość znacznym stopniu nieczytelny oraz niepraktyczny. Dodatkowym czynnikiem komplikującym całość zagadnienia jest wzrost znaczenia interpretacji danego narzędzia, które w zależności od kontekstu oraz percepcji zaangażowanych podmiotów może zostać przyporządkowane do różnych sfer. Kwintesencją tego podziału, jest zagadnienie zdobywające coraz większą popularność, którą jest *smart Power*. W rzeczywistości jednak, zbiór ten nie odnosi się do samej zawartości przedmiotowej poszczególnych obwodów projekcji siły w środowisku międzynarodowym, lecz raczej jest to zbiór wskazówek pozwalających na efektywne skonstruowanie oraz wykorzystanie potencjału siły w środowisku międzynarodowym. Należy podkreślić, że zastosowanie podejścia analogicznego do mechaniki kwantowej, gdzie najważniejszym wyzwaniem jest identyfikacja oraz wyodrębnienie wzorców zachowań oraz zasobów charakterystycznych dla poszczególnych narzędzi z całości kwantowego pola przejawiania się siły. Podstawowym celem każdego podmiotu, jest optymalizacja posiadanego potencjału, w celu uzyskania maksymalnego efektu przy jedynie marginalnych kosztach podejmowania działania. Najważniejsze segmenty teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, które wpływają na oddziaływanie z wykorzystaniem siły to: konieczność indywidualnego zdefiniowania kwantowego pola przejawiania się siły, konieczności identyfikacji oraz zastosowania odpowiedniego narzędzia oddziaływania siłowego, a także konieczność identyfikacji odpowiednich podmiotów oraz wpasowania ich w ramy kompleksowej strategii oddziaływania.

Sercem zaproponowanej teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest przyjęcie jej trójpoziomowej konstrukcji jako kategorii w nauce o

685M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 70 – 73.

686A. Wojciuk, *Dylemat (...)*, s. 104 – 116.

stosunkach międzynarodowych. Pierwszy poziom, jej rdzeń jest niezmienny: zawsze polega na poszukiwaniu przewagi nad innym podmiotem, z którym zachodzi częściowa niezgodność hierarchii preferencji, o tyle pozostałe dwie, poziom średniego oraz niższego rzędu, będące zlokalizowane znacznie bliżej empirycznie obserwowalnej rzeczywistości ulegają poważnemu odkształceniu, głównie poprzez interakcję z empirycznie określoną rzeczywistością międzynarodową. W tym kontekście punkt środowy, stanowiący element pośredni pomiędzy teoretycznym konceptem, a jego praktyczną implementacją, zostaje jedynie częściowo odkształcone poprzez pojawienie się nowych technologii oraz sposobów na implementację klasycznych. Tym samym ta właśnie sfera, silnie zależna od produktów wysokich technologii, a także dostępności do systemów infrastruktury krytycznej, generuje olbrzymią zdolność do zmienności oraz ich ewolucji.

Poniżej zaprezentowane zostaną bardziej szczegółowe analizy odnoszące się do zmienności poszczególnych wymiarów siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, zgodnie z teorią dynamiki siły są w znacznym stopniu uzależnione od kontekstu relacji pomiędzy zaangażowanymi podmiotami, zarówno jako aktywnych stron sporu międzynarodowego, jak i pasywnych jego obserwatorów. Tym samym, wraz z dywersyfikacją sposobów oddziaływania za pomocą siły można wskazać na konieczność każdorazowego poszukiwania indywidualnej ścieżki implementacji tej relacji, która jest dodatkowo unikalna w wymiarze czasowym, co oznacza niemożliwość jej ponownego zastosowania nawet w zbliżonych okolicznościach. Jest to największe utrudnienie zarówno dla praktyków stosunków międzynarodowych, jak i teoretyków, odpowiedzialnych za prowadzenie badań oraz analiz naukowych empirycznej rzeczywistości światowej.

Rozdział 2:

Uwarunkowania dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

Teoretyczny wymiar dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym odnosi się do dysocjacji siły na płaszczyźnie podmiotowej – pomiędzy zróżnicowanymi pomiotami międzynarodowymi; przedmiotowej – pomiędzy militarną, polityczną, gospodarczą, kulturalną oraz normotwórczą; a także sposobem funkcjonowania i projekcji – opierającej się na zarządzaniu oraz kreatywnym łączeniu różnych strategii i zasobów w celu uzyskania optymalnych rezultatów przy obniżonych kosztach. Jednakże aby dokonać prawidłowej analizy i symulacji funkcjonowania poszczególnych elementów jak i całości systemu, niezbędne będzie odniesienia się do czynników, które warunkują nie tyle pojawienie się, lecz tak znacząca amplifikację wewnętrznej dynamiki siły, że staje się ona głównym wymiarem jej funkcjonowania. W tym celu zostanie zastosowane unikalne podejście badawcze, stanowiące pochodną kwantowej rewolucji w naukach fizycznych. Zamiast traktować zmianę paradygmatyczną jako proces liniowy, zmierzający od paradygmatu A w kierunku zastępującego go paradygmatu B.

Z tego też powodu, czynniki kształtujące dynamikę siły zostaną zaprezentowane jako zmienne niezależne określające wyłącznie *pole kwantowe*⁶⁸⁷, na którym każdy kwant wzbudzenia traktowany jest jako przejaw siły. Jednakże, jak twierdzi zasada nieoznaczoności Heisenberga, niemożliwe będzie jednoczesne precyzyjnego określenia położenia oraz pędu kwantu siły. W konsekwencji naukowcy zajmujący się badaniem siły operują głównie w sferze niepewności oraz określania prawdopodobieństwa wystąpienia poszczególnych zjawisk międzynarodowych, a jako eksperci zajmują się głównie modyfikacją współczynników prawdopodobieństwa oraz zmienności. W ramach prowadzonych badań wyróżniono trzy podstawowe zmienne formujące kształt oraz rozmiar kwantowego pola występowania siły. Wyróżnić można trzy podstawowe zmienne stanowiące czynniki kształtujące pole kwantowe dynamiki siły. Po pierwsze, jest to oś władzy, opisująca sposób określenia oraz realizacji podstawowych celów polityki podmiotów międzynarodowych. Czynnikiem ten oscyluje

⁶⁸⁷Teoria pól kwantowych stanowi istotny element mechaniki kwantowej. Pola kwantowe w swej istocie stanowią jej rozwinięcie, dodając do klasycznej teorii relatywistycznej mechaniki kwantowej, dodając do niej dwa elementy. Pierwszym jest wprowadzenie do zakresu badań kategorii oddziaływań podstawowych, takich jak grawitacja. Drugim z kolei jest zjawisko zmiany ilościowej zbioru cząstek elementarnych w czasie, głównie w ramach trzech mechanizmów: kreacji, anihilacji oraz absorpcji. Więcej szczegółów: S. Weinberg, *Teoria pól kwantowych. Podstawy*, Warszawa 1999.

między dwiema wartościami. Jest to *rządzenie*, charakteryzujące się ograniczonym sprzężeniem zwrotnym pomiędzy poziomem nadrzędnym oraz podrzędnymi, typowy dla epoki westfalskiej, oraz *zarządzanie*, w ramach której kluczowe jest sprzężenie zwrotne pomiędzy wspomnianymi poziomami, charakteryzujące epokę powestfalską. Po drugie, jest to oś efektywności, odnosząca się do sposobu pomiaru oraz ewaluacji wykorzystania siły w stosunkach międzynarodowych. Czynniki te mogą przyjąć wartości pomiędzy *zniszczeniem*, które odnosi się do efektów w sferze materialnej, oznaczające fizyczny ubytek w zasobach celu poddanego oddziaływaniu siłowemu, a *identyfikacją*, która odnosi się do oddziaływania na spójność wewnętrzną celu, powodując spadek efektywności wykorzystania jego zasobów bez ich fizycznej eliminacji. Po trzecie, jest to oś organizacji wewnętrznej odnoszącej się do konstrukcji podmiotów generujących i wykorzystujących siłę w stosunkach międzynarodowych. Zmienna ta, przybrać może dwie skrajne wartości. W pierwszym przypadku jest to *hierarchia*, w ramach której istnieje wyraźnie wyodrębniony podmiot nadrzędny dysponujący całością legitymacji oraz zasobów, który ceduje w dół drabiny podległości zarówno legitymację jak i zasoby, na ściśle określonych warunkach oraz w celu realizacji precyzyjnie określonych zadań. W drugim jest to *sieć*, a więc luźne powiązanie równorzędnych podmiotów, dysponujących własnym zasobem zarówno legitymacji jak i obiektywnych możliwości działania. W konsekwencji każdorazowe zastosowanie siły w środowisku międzynarodowym wymaga precyzyjnego określenia granicy pola kwantowego emanacji siły. Widać to wyraźnie na przykładzie dwóch wojen w Zatoce Perskiej, prowadzonych przez dwa pokolenia teksańskiej dynastii Bushów. W pierwszym przypadku zakończyła się ona całkowitym zwycięstwem amerykańskiej koalicji oraz falą międzynarodowego entuzjazmu. Jednakże w czasie drugiej, niemożliwe było powtórzenie zwycięskiej strategii, co spowodowało uwikłanie się hegemonii amerykańskiej w przewlekły konflikt o niskiej intensywności, powodując niepowetowane straty w międzynarodowym prestiżu Stanów Zjednoczonych. Analiza każdej osi będzie prowadzona w oparciu o podobny schemat. W pierwszej części zaprezentowane zostaną czynniki formujące daną oś oraz generujących jej dynamikę. W drugiej części zostanie dokonany przegląd opcji oraz charakterystyka ich wpływu na pole kwantowe generacji siły. W trzeciej części zostanie dokonana analiza interferencji pomiędzy osiami, czyli wzajemne warunkowanie przyjętych wartości danych osi.

Poniższy tekst zostanie oparty na założeniu o dominującym, dla kształtu, struktury oraz funkcjonowania środowiska międzynarodowego, znaczeniu dwóch megatrendów cywilizacyjnych. Pierwszym, jest ewolucja demograficzna ludzkiej populacji,

odzwierciedlana nie tylko przez jej rozmiar, lecz w wielkim stopniu, przez strukturę wewnętrzną, wzajemne powiązania pomiędzy poszczególnymi jej gałęziami oraz elementy jakościowe, począwszy od wykształcenia a skończywszy na interakcji z otoczeniem i szeroko rozumianą jakością życia. Niniejszy megatrend odpowiedzialny jest za kształtowanie ilościowych czynników generujących siłę, opisując liczbę – a także jakość – pojedynczych jednostek ludzkich, generujących za pomocą swej pracy potencjał siły każdego podmiotu egzystującego w środowisku międzynarodowym. Drugi trend, to postęp technicznych, odpowiedzialny za kształtowanie jakościowego wymiaru stosunków międzynarodowych. Jego esencją jest amplifikacja posiadanego potencjału oraz zasobów poprzez efektywniejsze nimi zarządzanie oraz generowanie wartości dodanej, co ma wpływ na osiągnięte wyniki. Największym wyzwaniem w prowadzonych badaniach jest przekroczenie pewnego progu w rezultacie czego następuje wyrównanie znaczenia dwóch podstawowych sfer aktywności ludzkiej: rzeczywistości fizycznej, składającej się z geosfery⁶⁸⁸ oraz biosfery⁶⁸⁹ i rzeczywistości wirtualnej, noosfery⁶⁹⁰. Tym samym przesunięciu ulega również punkt ciężkości refleksji politycznej, z praw obiektywnych w kierunku reguły niepewności, gdzie każda zasada jest poddawana subiektywnej interpretacji zarówno z punktu widzenia użytkownika siły, jak i odbiorcy oraz obserwatorów.

2.1. Megatrendy rozwojowe

Aby dokonać prawidłowej analizy uwarunkowania powstania oraz dalszej ewolucji teorii dynamiki siły, konieczne jest wyjaśnienie terminu *megatrendy rozwojowe*. Termin ten wprowadził do nauki John Naisbitt, w jego fundamentalnym dla rozwoju futurologii dziele pod tytułem *Megatrends. Ten New Directions Transforming Our Lives*⁶⁹¹. Pomysł ten okazała się na tyle nośny, że doczekał się rozwinięcia w kolejnych monografiach tego samego autora: *Megatrends 2000. Ten New Directions for the 1990s*, *Megatrends Asia. Eight Asian Megatrends That Are Reshaping Our World*⁶⁹² oraz *China's Megatrends: The 8 Pillars Of A*

688Geosfera rozumiana jako „koncentryczne sfery budowy Ziemi, różniące się między sobą składem chemicznym i stanem skupienia; głównymi geosferami są: litosfera (skorupa ziemska) [wraz z warstwami leżącymi poniżej: płaszcz ziemski, jądro zewnętrzne i jądro wewnętrzne], hydrosfera (powłoka wód ziemskich), atmosfera (gazowa powłoka ziemska).” *Słownik Języka Polskiego PWN. Tom 1: A – K*, Warszawa 1983.

689Biosfera rozumiana jako „strefa życia, przestrzeń zamieszkała przez organizmy żywe; strefa biotyczna. Biosfera Ziemi [obejmuje] powierzchnia i cienka warstwa skorupy ziemskiej, niemal całość wód i dolna część atmosfery”. *Słownik Języka Polskiego PWN. Tom 1: A – K*, Warszawa 1983.

690Noosfera rozumiana jako sfera ludzkich myśli. Pojęcie stworzone przez Władimira Iwanowicza Wiernadskiego, rozwinięte przez Pierre'a Teilharda de Chardin i Ewarda Le Roya, w pierwszej połowie XX wieku.

691J. Naisbitt, *Megatrends. Ten New Directions Transforming Our Lives*, Nowy Jork 1984.

692J. Naisbitt, *Megatrends 2000. Ten New Directions for the 1990s, Megatrends Asia. Eight Asian Megatrends*

*New Society*⁶⁹³; a także indywidualnej interpretacji oraz krytyki przez szereg innych autorów, takich jak Paul Kennedy, H. McRae, Maciej Perczyński, Józef Pajestka, Bolesław Balcerowicz oraz wielu innych. O szerokim wydźwięku, jaki osiągnęła idea megatrendów cywilizacyjnych może świadczyć fakt, że została ona wydana w nakładzie czternaście milionów egzemplarzy, przetłumaczonych na pięćdziesiąt siedem języków⁶⁹⁴.

Ogólna koncepcja stanowi fundament dla szczegółowych prognoz międzynarodowych przyszłości, opartych na metodzie ekstrapolacji trendów. Aby jednak móc ją efektywnie zastosować, należy zidentyfikować rzeczne trendy, zwykle charakteryzujące się jak najszerszym zasięgiem geograficznym oraz czasowym. Oznacza to, że aby formułować prognozę należy zidentyfikować tylko te trendy, które obejmują swym działaniem jak najszersze grupy społeczne, najlepiej całe cywilizacje⁶⁹⁵ lub nawet ludzkość, oraz charakteryzują się czasem trwania dłuższym niż jedno pokolenie. Natomiast spór trwa o liczbę zidentyfikowanych megatrendów. Zwykle ich liczba zamyka się pomiędzy dziesięć (John Naisbitt) a dwa (Józef Pajestka). Dla przykładu, Bolesław Balcerowicz wskazuje na istnienie sześciu, które identyfikuje jako globalizację, rewolucję informatyczną, nierównomierną eksplozję demograficzną, zagrożenia środowiska naturalnego, transformację ustrojową – w dziedzinie ekonomicznej (kapitalizm) oraz politycznej (demokratyzacja) – a także zderzenie cywilizacji⁶⁹⁶. Podobnie czyni Dariusz Kondrakiewicz, identyfikując następujące uwarunkowania: technologiczno-naukowe, ekonomiczne, ekologiczne, demograficzne, kulturowe oraz militarne⁶⁹⁷.

Jak można zauważyć, każdorazowa identyfikacja megatrendów rozwojowych bądź cywilizacyjnych, dokonuje się w sposób arbitralny i niezwykle niejasny. Na potrzeby niniejszej rozprawy zostanie dokonany redukcjonistyczny podział megatrendów cywilizacyjnych, jako podstawowych, integrujących we własnych ramach wszystkie procesy rozwojowe. Problemem jest występowanie sprzężeń zwrotnych pomiędzy poszczególnymi poziomami megatrendów, trendów oraz zdarzeń losowych. Jednak, aby maksymalnie uprościć zastosowany model, przy zachowaniu odwzorowania rzeczywistości międzynarodowej,

That Are Reshaping Our World, Nowy Jork 1997.

693J. Naisbitt, D. Naisbitt, *China's Megatrends: The 8 Pillars Of A New Society*, Nowy Jork 2010.

694J. Naisbitt, D. Naisbitt, *John and Doris Naisbitt. About us*, „John&Doris Naisbitt. International speakers and bestselling authors”, 2015, URL: <http://www.naisbitt.com/about-us/>, [dostęp: 30.10.2015].

695Zgodnie z definicją Samuela P. Huntingtona, cywilizacja jest najwyższą oraz najszerszą formą tożsamości kulturowej, poniżej tych czynników, które odróżniają ludzi od pozostałych gatunków żywych stworzeń. S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2005, s. 46.

696B. Balcerowicz, *Pokój i nie-pokój. Na progu XXI wieku*, Warszawa 2002, s. 85 – 118.

697D. Kondrakiewicz, *Między porządkiem a chaosem. Fazy nierównowagi systemu międzynarodowego*, Lublin 2015, s. 67 – 148.

zostanie zastosowany dwupoziomowy model. Pierwszym poziomem będą właśnie megatrendy rozwojowe, które zostaną zdefiniowane jako *rozwój demograficzny*, odpowiedzialny za ilościową sferę stosunków międzynarodowych, oraz *rozwój technologiczny*, odpowiedzialny za jakościowy rozwój stosunków międzynarodowych. Bezpośrednimi czynnikami generującymi kwantowe pole siły, są trzy procesy: przesunięcie od „rządzenia” w kierunku „zarządzania”, przesunięcie od „zniszczenia” w kierunku „identyfikacji” oraz przesunięcie od „hierarchii” w kierunku „sieci”. Każdy z nich stanowi unikalną koniunkcję obu megatrendów, oddziałująca na strukturę oraz mechanizmy funkcjonowania środowiska międzynarodowego.

Pierwszy megatrend obejmuje przede wszystkim ilościowy rozwój ludzkości oraz poszczególnych cywilizacji. W skład tego megatrendu wchodzi różnego rodzaju parametry opisujące stan, jak i dynamikę oraz kierunek ewolucji ludzkości jako całości, jak i mniejszych populacji rozsianych po całym globie. migrację. W jej skład wchodzi również czynniki wpływające na samoświadomość populacji, indywidualizm oraz możliwości samodzielnego działania, określane nierzadko jako *super empowerment*⁶⁹⁸. Tym samym *megatrend demograficzny* określa wymiar, a także stan, populacji poddanej jurysdykcji danego podmiotu międzynarodowego, której podstawowym miernikiem jest jednostka ludzka, która służy transformacji zasobów w potencjał, a tegoż w siłę w stosunkach międzynarodowych. Jest to mechanistyczne ujęcie traktujące ludzi jako biologiczne maszyny von Neumanna⁶⁹⁹.

Drugi megatrend odnosi się do jakościowego rozwoju ludzkości, którego motorem jest *postęp technologiczny*. W swej esencji odnosi się on głównie do sposobów na efektywne przetwarzanie zasobów na narzędzia, w kontekście niniejszej rozprawy, służące wytworzeniu oraz wykorzystaniu siły we współczesnym środowisku międzynarodowym, zarówno tych w wymiarze materialnym jak i strategii oraz koncepcji ich spójnego zastosowania. Ten megatrend zawiera w sobie kilka parametrów, których postrzeganie skażone jest znacznym wymiarem subiektywizmu. Wiąże się to z zagadnieniem pojawienia się tak zwanych *nowych technologii* (ang. *cutting-edge technologies*)⁷⁰⁰ oraz skomplikowanych kwestii ich wdrażania i

698J. Gryz, *NATO – adaptacja do uwarunkowań środowiska bezpieczeństwa XXI wieku* [w:] *NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa*, red. J. Olchowski, M. Pietraś, Lublin 2011, s. 42.

699W teorii opracowanej przez amerykańskiego fizyka i informatyka węgierskiego pochodzenia Johna von Neumanna (1903 – 1957), maszyna określana jego nazwiskiem charakteryzowała się podporządkowaniem wyłącznie jednemu nakazowi: budowania własnych kopii. W tym celu dysponowała zarówno informacjami, jak i możliwością fizycznej produkcji niezbędnych elementów. W teorii pomysł ten mógłby zostać wykorzystany do podboju kosmosu, jednakże ludzkość nie posiadała dostatecznego poziomu. W tym kontekście większość organizmów żywych, a także wirusy wykazuje cechy typowe dla systemów von Neumanna, a więc tworząc własne nieidealne kopie, zarówno w wymiarze strukturalnym jak i w wymiarze funkcjonalnym.

700Nowe technologie, podzielić można na dwie grupy. Pierwszą są właśnie *cutting-edge technologies*, które określane są jako technologie *state of the art*. w praktyce przyjmuje się, że są to najbardziej zaawansowane

dalszego rozwoju. Najlepszymi przykładami wskaźników jej implementacji są globalne rankingi innowacyjności⁷⁰¹ lub ośrodków badawczych (uniwersytetów)⁷⁰². Podsumowując, megatrend ten opisuje efektywność aktywności pojedynczych elementów społeczeństwa – obywateli – w procesie wytwarzania oraz wykorzystywania siły w stosunkach międzynarodowych, a także kształtuje skuteczność ośrodków decyzyjnych w formułowaniu oraz egzekucji strategii polityki zagranicznej.

Wpływ megatrendów cywilizacyjnych, nierzadko porównywalnych do prądów oceanicznych, a więc strumieni wody o jakościowo odrębnych parametrach zlokalizowanych pod poziomem morza, rzadko jest widoczny w ich bezpośrednim oddziaływaniu na stosunki międzynarodowe. Jest on najczęściej widoczny w formie i mechanizmach funkcjonowania środowiska społecznego, którego istotnym elementem jest środowisko międzynarodowe. Innymi słowy, megatrendy rozwojowe kształtują trendy, takie jak globalizacja, przemiany społeczne, gospodarcze i polityczne, a także bardzo specyficzne jak rewolucja w dziedzinie wojskowości (ang. *Revolution in Military Affairs*, RMA), które z kolei mają bezpośrednie przełożenie na funkcjonowanie poszczególnych, abstrakcyjnych kategorii naukowych, takich jak *sila*. W tym kontekście, po dogłębnej analizie, stwierdzić należy, że wpływ na dynamikę siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, posiadają zjawiska, które sklasyfikować można na trzech osiach: władzy, efektywności oraz organizacji wewnętrznej.

technologie opracowane oraz dostępne na rynku. Są jednak na tyle ekskluzywne, że ich przemysłowe zastosowanie pozwala na uzyskanie istotnej przewagi nad konkurencją zarówno w wymiarze ekonomicznym jak i geostrategicznym. Przykładem takiej technologii może być aerodynamika. Historia rozwoju oraz znaczenia tej dziedziny: J. Anderson, *A history of aerodynamics and its impact on flying machines*, Kapsztad 1999. Drugą są *bleeding-edge technologies*, które są dodatkowo obarczone ryzykiem klęski dla każdego podmiotu gotowego na ich implementację, co oznacza dodatkowe koszty oraz utratę przewagi nad rywalami. Głównymi cechami technologii tego typu jest brak konsensusu w środowisku naukowym, brak dostatecznych testów oraz zasadniczy konserwatyzm przemysłowy. Przykładem tych technologii, mogą być formaty zapisu danych, które przegrały rywalizację z *Blu-Ray Disc* (BD), jak na przykład HD DVD. E. Oz, *Management Information Systems*, Boston 2009, s. 65.

701Jednym z bardziej popularnych jest ranking *The Global Innovation Index*, opracowywany przez Cornell University, Europejski Instytut Zarządzania (fr. *Institut européen d'administration des affaires*, INSEAD) oraz Światową Organizację Własności Intelektualnej (ang. World Intellectual Property Organisation, WIPO). W rankingu na rok 2015 Polska zajmuje 46 miejsce. *The Global Innovation Index. Effective Innovation Policies for Development*, red. S. Dutta, B. Lavin, S. Wunch-Vincent, Fontainebleau, Ithaca, Genewa 2015, s. xxx.

702Na przykład ranking prowadzony przez portal internetowy US News pod tytułem *The Best Global Universities*. Całość dostępna jest na witrynie . Z polskich uniwersytetów sklasyfikowano Uniwersytet Warszawski (miejsce 301, do spółki z Narodowym Uniwersytetem Tsing, Tajwan), Uniwersytet Jagielloński (miejsce 340), Politechnika Warszawska (miejsce 635, do spółki z Uniwersytetem Johna Moore'a w Liverpoolu), Uniwersytet Wrocławski (miejsce 682). Całość rankingu dostępna: *Best Global Universities 2016*, „US News and World Reports. Education”, 2015, 29 października, URL: <http://www.usnews.com/education/best-global-universities/rankings?int=a27a09>, [dostęp: 04.07.2016].

2.2. Przesunięcie od „rządzenia” w kierunku „zarządzania”

Pierwsza oś, określana w niniejszej rozprawie mianem osi władzy kształtuje pole kwantowe projekcji siły w wymiarze decyzyjnym. Zgodnie z wzorcem rozwojowym ukształtowanym przez megatrendy rozwojowe, sprawowanie władzy, oparte o podejmowanie decyzji ulega daleko posuniętym modyfikacjom. Tym samym klasyczne pojęcia związane z podejmowaniem decyzji odnośnie zastosowania siły w środowisku międzynarodowym, takie jak *suwerenność*⁷⁰³ ulegają daleko idącym modyfikacjom. Niniejsza oś rozciąga się pomiędzy dwiema przeciwstawnymi wartościami, które w ogólnych zarysach, ułożone są w dwóch przeciwstawnych porządkach międzynarodowych. Wartością bazową jest **rządzenie**, charakteryzujące się ograniczonym sprzężeniem zwrotnym pomiędzy poziomem nadrzędnym oraz podrzędnymi. Jest to wartość typowa dla westfalskiej generacji środowiska międzynarodowego, opartej na instytucji władzy państwowej. W tym kontekście, kanały komunikacyjne uporządkowane są wertykalnie, prowadząc od centrów wyższej rangi do pomniejszych ośrodków w celu wykonania. Wartością docelową wydaje się **zarządzanie**, dla którego kluczem jest sprzężenie zwrotne pomiędzy szeregiem w miarę autonomicznych podmiotów oraz centrów siły. Staje się to niezbędne w obliczu spadku efektywności w stosowaniu przymusu przez rządy narodowe wobec dotychczas podmiotów wtórnych: organizacji społecznych, ekonomicznych, transnarodowych oraz międzynarodowych. Wydaje się że stan ten stanowi istotny element hipotetycznej, następnej generacji środowiska międzynarodowego, roboczo określanego jako środowisko powestfalskie.

Podstawowym wyzwaniem jest określenie umiejscowienie kształtu oraz rozmiaru aktywowanego fragmentu kwantowego pola przejawiania się siły. Zgodnie z założeniami teorii dynamiki siły, każdorazowa aktywizacja siły w środowisku międzynarodowym występuje nie tylko w innym obszarze pola, lecz równocześnie obejmuje inny jego obszar oraz kształt. Typowym przykładem tej różnicy, zwłaszcza widocznej na osi władzy, jest porównanie obu konfliktów w Zatoce Perskiej⁷⁰⁴. I tak w przypadku wojny z początku lat 90., odcinek położony był w pobliżu bieguna westfalskiego. W tym przypadku, ośrodek decyzyjny, którego legitymacja wykraczała poza zasięg zwykłego *państwa narodowego*, zwłaszcza w wymiarze geopolitycznym. Stany Zjednoczone, jako najpotężniejszy element koalicji antyirackiej, zarządzały przeprowadzeniem operacji w sposób scentralizowany, w razie konieczności cedując zarówno zasoby jak i kompetencje na centra podporządkowane

703 Zagadnienie suwerenności oraz jej zakresu stanowiło i wciąż stanowi przedmiot naukowych dyskusji.

Jednym z ważniejszych głosów w dyskusji jest S. Sassen, *Losing control? Sovereignty in an Age of Globalization*, Nowy Jork 1996.

704 S. Tanner, *Wojny Bushów. Ojciec i syn jako zwierzchnicy sił zbrojnych* (tłum. J. Lang), Wrocław 2007.

centra decyzyjne. Tymczasem wykorzystanie siły w trakcie drugiego konfliktu w Zatoce, stykało się z *osią władzy* znacznie bliżej bieguna powestfalskiego, co owocowało zmniejszeniem efektywności zastosowanych środków oraz strategii amerykańskich poprzez konieczność negocjacji z ośrodkami niższej rangi⁷⁰⁵ aby uzyskać dostęp do potencjału oraz legitymacji będących do ich wyłącznej dyspozycji.

W niniejszej kwestii kluczowe zostaje pytanie o czynniki nie tylko kształtujące oś władzy, lecz przede wszystkim dynamizującym transformację siły na tym odcinku. Wśród wyżej wymienionych megatrendów rozwojowych, dominującą rolę odgrywa rozwój demograficzny z drugorzędną rolą technologii. Wynika to głównie z pochodzenia władzy, jako w pierwszym rzędzie zjawiska społecznego, które generowane jest przez jednostki ludzkie oraz odbierane przez jednostki ludzkie oraz grupy społeczne. Natomiast technologiczne elementy służą jedynie amplifikacji oddziaływania, modyfikujące siłę oddziaływania tej więzi, bez większych zmian w jej istocie oraz zasadach funkcjonowania.

2.2.1. Czynniki dynamizujące oś władzy

Władza jest niezwykle ściśle związana w pojęciem siły oraz legitymacji. W niektórych językach, związek ten jest na tyle ścisły, że do określenia obu zjawisk wykorzystuje się jedno słowo – *power*. Badanie władzy jako takiej powierzone jest politologii, jako dyscyplinie naukowej poświęconej analizie środowiska wewnętrznego państwa, gdzie władza przypisana jest do wertykalnej relacji pomiędzy centralnymi instytucjami państwa – rząd oraz agendy wspierające – a instytucjami, grupami społecznymi oraz indywidualnymi obywatelami. W miarę postępowania ewolucji środowiska międzynarodowego, władza przekształca się również w pojęcie transnarodowe, jako że w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym pojawiają się struktury i instytucje przypominające w funkcji tą specyficzną relację społeczną.

Władza jak większość terminów w naukach politycznych jest nieprecyzyjna, co niejednolita, choć większość elementów powtarza się w niemal każdej definicji. Większość naukowców zgadza się co do poglądu, że „władza jest rodzajem zależności pomiędzy ludźmi, czyli rodzajem stosunku społecznego”⁷⁰⁶. Podstawowym wyzwaniem dla niniejszej definicji

705 Kluczowym elementem tych negocjacji było uzyskanie dostępu zarówno do infrastruktury krytycznej niezbędnej do efektywnego przeprowadzenia operacji, a także przestrzeni powietrznej umożliwiającej dostęp do teatru działań wojennych.

706 K. Pałeczki, *Wprowadzenie do normatywnej teorii władzy politycznej* [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2003, s. 183. Więcej szczegółów: D. Easton, *The Political System*, Nowy Jork 1953, s. 143, P. H. Patridge, *Some Notes on the Concept of Power* [w:] *Contemporary Political Theory*, red. A. de Cresspigny Nowy Jork 1970, s. 23, H. D. Laswell, A. Kaplan, *Power and Society*, New Haven, Londyn 1965, s. 75 i nast., W. Lang, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1979, s. 52 – 55.

władzy jest brak jednoznacznie doprecyzowanej charakterystyki tej zależności, która będzie wyróżniała ją na tle pozostałych relacji społecznych. Jednym z ciekawszych konceptów jest psychologiczna teoria władzy, względem której podmiot władczy i podporządkowany, przeżywają specyficzne uczucia dla swojego statusu, pożądane przez osoby je sprawujące. W tym kontekście ciekawym elementem jest wykluczenie przymusu fizycznego z instrumentarium sprawowania władzy⁷⁰⁷. Nie brakuje także opinii przeciwnych⁷⁰⁸. Inna koncepcję zaprezentował Jurgen Habermas, w swej komunikacyjnej teorii władzy, która wykonywana jest w tak zwanej sytuacji komunikacyjnej, w trakcie której następuje konsensualne podejmowanie decyzji wiążącej wszystkich uczestników. Niekiedy określa się to jako „sytuację ukierunkowanego wyboru”⁷⁰⁹. Definicja ta w zwięzły sposób opisuje esencję władzy, jako metodę podejmowania oraz realizacji decyzji, w tym przypadku politycznych. Natomiast wyraźnym brakiem jest dość powszechnie akceptowany system sankcji stosowanych w przypadku złamania wspólnych postanowień, kojarzony ze sprawowaniem władzy. Ostatnią przytoczoną definicją będzie normatywna koncepcja władzy autorstwa Krzysztofa Pałeckiego, według której „władza jest następstwem sposobu organizowania się zbiorowości ludzkich w specyficzny porządek (ład) społeczny. Najogólniej polega on na specjalizowaniu się określonych ludzi w rozmaitych czynnościach, których wykonywanie wymaga świadomego wchodzenia z innymi ludźmi w zależności względnie symetryczne (wzajemne, poziome) albo zależności względnie asymetryczne (jednostronne, poziome)”⁷¹⁰. Konsekwencją zastosowania niniejszej teorii będzie podkreślenie kontekstualnego charakteru władzy oraz zasygnalizowaniem asymetrii pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w relacji władzy, jednak bez wyszczególnienia narzędzi oraz specyfiki jej realizacji.

W kontekście analizy siły w środowisku międzynarodowym, należy wskazać trzy najważniejsze elementy. Po pierwsze, władza jest jedną z form przejawiania się siły, przyjmująca specyficzną formę, wykazującą się znacznym stopniem formalizacji. Kluczem do jej analizy są niezwykle skomplikowane oraz kunsztownie zaprojektowane kanały zarówno

707K. Pałeczki, *Wprowadzenie do normatywnej teorii władzy politycznej* [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2003, s. 184. Teoria skonstruowana oraz rozbudowana w dziele S. Ossowski, *Z zagadnień struktury społecznej* 1968.

708R. Bierstedt, *The Social Order*, Londyn, Toronto 1970, s. 347.

709K. Pałeczki, *Wprowadzenie do normatywnej teorii władzy politycznej* [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2003, s. 184, J. Habermas, *Hannah Arendt's Communications Concept of Power* [w:] S. Lukes, *Power*, Londyn 1987, P. Bachrach, M. S. Baratz, *Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework* [w:] *APSR*, 57, 1963, s.642.

710K. Pałeczki, *Wprowadzenie do normatywnej teorii władzy politycznej* [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2003, s. 183. Więcej szczegółów: D. Easton, *The Political System*, Nowy Jork 1953, s. 143, P. H. Patridge, *Some Notes on the Concept of Power* [w:] *Contemporary Political Theory*, red. A. de Cresspigny Nowy Jork 1970, s. 23, H. D. Laswell, A. Kaplan, *Power and Society*, New Haven, Londyn 1965, s. 75 i nast., W. Lang, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1979, s. 185.

wyrażania oraz uznawania władzy za prawomocną. Po drugie, w związku z westfalską dychotomią rzeczywistości politycznej. W kontekście powyższego wskazać można, że jednym z efektów późnowestfalskiego zaburzenia tej dychotomii jest transfer pojęcia władzy na grunt międzynarodowy, powodując konieczność jej ponownego ujęcia w rygory terminologiczne. Po trzecie, władza zakłada nie tylko asymetryczność, ale w pierwszym rzędzie możliwość sankcjonowania⁷¹¹ aktywności podmiotów niższego rzędu poprzez podmioty ulokowane wyżej w hierarchii. Podsumowując, w kontekście rozważań na temat dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowego, władza będzie traktowana jako relacja społeczna, której przedmiotem jest udzielenie sankcji na podjęcie aktywności w przestrzeni: wewnątrzpaństwowej, międzynarodowej oraz transnarodowej. W tym kontekście, oś władzy odnosi się do sposobu w jaki siła zostaje aktywowana we współczesnym środowisku międzynarodowym oraz uzyskania sankcji od pozostałych uczestników na jej efektywne zastosowanie. Sankcja ta jest o tyle istotna, że w ramach ewolucji środowiska międzynarodowego, ulega drastycznemu zwiększeniu liczba podmiotów, które muszą ją wyrazić, aby aktywność międzynarodowa przyniosła pożądany rezultat.

Dynamika siły względem osi władzy generowana jest przede wszystkim poprzez zmiany indukowane przez przepływy w ramach demograficznego megatrendu cywilizacyjnego. Wynika to przede wszystkim z charakteru władzy, z jej kontekstu społecznego, generowanego przez rozmiar, jakość oraz kompozycję społeczeństwa lub społeczeństw, które uczestniczą w relacji. Efekt ten jest częściowo modyfikowany przez rozwój technologiczny. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują trzy czynniki demograficzno-społeczne. Pierwszym i zdecydowanie najważniejszym jest spowolnienie oraz potencjalne odwrócenie XIX wiekowej eksplozji demograficznej. Niniejszy proces przybiera już alarmujące rozmiary głównie w rozwiniętych państwach Zachodu, lecz pierwsze sygnały demograficznego spowolnienia są coraz powszechniejsze. Po drugie, coraz większemu przyspieszeniu ulega proces zidentyfikowany przez Zbigniewa Brzezińskiego jako *narodowe*

⁷¹¹Zgodnie ze słownikową definicją sankcji, wskazać można na trojakią definicję. Po pierwsze, „konsekwencja prawne jakie powinny być zastosowane przez organy państwowe wobec osób, których zachowanie nie było zgodne z obowiązującą normą prawną”. Po drugie, jest to „zatwierdzenie jakiegoś aktu przez władzę wyższą, nadającą mu moc prawną”. Po trzecie, jest to także „akcja represyjna o charakterze gospodarczym, politycznym lub wojskowym skierowana przeciwko państwu naruszającemu przepisy prawa międzynarodowego”. *Słownik Języka Polskiego PWN. Tom III: R – Ż*, Warszawa 1985. Kompilacja powyższych definicji kształtuje się w następujący sposób. Podmiot dysponujący społeczną legitymacją do sprawowania władzy, otrzymuje również możliwość sankcjonowania, a więc nadawania znaczenia akcjom podejmowanym przez podmioty podległe władzy, zarówno w sensie pozytywnym – a więc przyzwolenia, a w niektórych przypadkach wsparcie; jak i negatywnym – a więc zakazu, a czasem także podejmowania działań w celu zablokowania naznaczonych inicjatyw. Sankcja w tym ujęciu będzie elementem analizy niniejszej rozprawy.

*przebudzenie*⁷¹², polegający na rekonfiguracji społeczeństw i lokalnych społeczności w celu podjęcia koherentnych asertywnej aktywności międzynarodowej na niespotykaną dotąd skalę. Po trzecie, jest to również sieć przepływów ludzi pomiędzy państwami, regionami oraz cywilizacjami, na skalę spotykaną jedynie we wczesnym średniowieczu.

2.2.2. Rozwój demograficzny społeczności ludzkiej

Jak wspomniano w poprzedniej części, kluczem do zrozumienia oraz efektywnej implementacji osi władzy, jest megatrend *demograficzny*. Niniejszy czynnik dynamizuje wartość na osi władzy poprzez zmianę parametrów demograficznych parametrów populacji zarządzanej przez dany ośrodek decyzyjny. Dodatkowe parametry opisują kondycję poszczególnych segmentów społeczeństwa, zwłaszcza w wymiarze sprawowania władzy oraz relacji pomiędzy organami ją sprawującymi a podmiotami – w tym indywidualnymi obywatelami. Generalna tendencja wykazuje wzrastającą emancypację podmiotów niższej rangi względem centralnych ośrodków władzy państwowej, dominujących w westfalskich konturach środowiska międzynarodowego. W kontekście niniejszego czynnika należy stwierdzić, że sytuacja demograficzna społeczności ludzkiej – zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym – stanowi trudno dostrzegalny puls kształtujący strukturę oraz funkcjonowanie wszystkich przejawów cywilizacji, począwszy od struktury rodziny a skończywszy na kształcie wielkich podmiotów politycznych.

W skład zmiennych ilościowych wchodzi następujące czynniki. Po pierwsze, jest to absolutna wielkość populacji dostępnej w danym momencie historycznym. Zwykle wyrażana jest liczbą ludzi zamieszkujących obszar objęty daną jurysdykcją. Jednakże wartość ta jest jedynie wartością szacunkową, wynikająca z niezwykle rzadkich oraz kapitałochłonnych metod pomiaru, zwykle przeprowadzanych co kilka lat. Dodatkowo proces pomiaru zaburzany jest przez okresy nadmiernej turbulencji powodujące opróżnienie obszarów nią dotkniętych z dotychczasowych mieszkańców. Typowym przykładem może być powojenny Irak, w którym pomimo sprawności okupacyjnych władz amerykańskich występowały problemy nie tylko z oszacowaniem liczebności populacji oraz strat spowodowanych w wyniku działań wojennych oraz terrorystycznych⁷¹³. Podobna sytuacja występuje w Syrii,

712Z. Brzeziński, *Strategiczna wizja. Ameryka a kryzys globalnej potęgi* (tłum. K. Skonieczny), Kraków 2013 s. 40 – 54. Wprawdzie autor określa ten proces mianem „politycznego przebudzenia”, jednakże z powodu szeregu analogii do procesu narodotwórczego, występującego w Europie XIX wieku, w niniejszej rozprawie będzie to określane w ten sposób.

713Przykładowo, wskazywane są zarówno różne dane jak i metodologie, opisane na witrynie internetowej *Iraq Body count*, URL: <https://www.iraqbodycount.org/>, [dostęp: 14.07.2016] oraz na podstawie artykułu L. Roberts, R. Lafta, R. Garfield, J. Khudhairi, G. Burnham, *Mortality before and after the 2003 invasion of Iraq: cluster sample survey*, „Lancet”, 2004, 29 października, URL:

gdzie szacunki osób przynależących do kategorii uchodźców (ang. *refugees*) i uchodźców (ang. *internally displaced persons – IDPs*) podawana jest z dużym marginesem błędu⁷¹⁴. Po drugie, jest to współczynnik dynamicznej zmiany populacji, wyrażany szeregiem parametrów, począwszy od liczby żywych urodzeń (zwykle wyrażanych na jeden tysiąc mieszkańców), aż do liczby zgonów (również wyrażanej w stosunku do jednego tysiąca mieszkańców). Często podawany jest również współczynnik przyrostu naturalnego, opisujący relatywny przyrost w stosunku do ogólnej liczby populacji. Również wartościowym wskaźnikiem może być wskaźnik dzietności, wyrażany w stosunku ogólnej liczby dzieci do ogólnej liczby kobiet. Często ten wskaźnik określany jest mianem „wskaźnika zastępowalności pokoleń”. Jest on o tyle ważny, że ukazuje kondycję oraz perspektywy rozwojowe danej populacji czy grupy społecznej. Po trzecie, są to również współczynniki jakościowe danego społeczeństwa we wszystkich jego wymiarach i segmentach. W ich ramach wskazać można przede wszystkim na stratyfikację całości populacji wobec kryterium demograficznego, narodowo-religijnego, dochodowego oraz edukacyjnego. Każdy z tych czynników może zostać uszczegółowiony w sposób bezprecedensowy w historii, zważywszy na rozwój urzędów odpowiedzialnych za prowadzenie statystyk⁷¹⁵ oraz rozwój metodologii prowadzenia badań⁷¹⁶.

Istnieje szereg statystycznych opracowań dotyczących kondycji demograficznej poszczególnych populacji jak i całości ludzkości, istniejących w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Na efektywne sprawowanie władzy w przestrzeni transnarodowej oraz międzynarodowej, lecz także wewnątrzpaństwowej mają następujące procesy. Po pierwsze, jest to wygaszanie impetu eksplozji demograficznej która nastąpiła w pierwszej połowie XIX wieku, w związku z pierwszą rewolucją przemysłową z XVIII

<http://web.mit.edu/humancostiraq/reports/lancet04.pdf>, [dostęp: 14.07.2016], dla analogicznego okresu czasu.

714Szczegółowe dane podawane za oficjalnymi agencjami wykorzystywanymi do zarządzania kryzysem humanitarnym związanym z wojną domową w Syrii: od czterech milionów ośmiuset dziewiętnastu tysięcy ośmiuset dwudziestu ośmiu osób objętych zainteresowaniem [*person of concern*], za: United Nations Refugee Agency, *Syria Regional Refugee Response. Inter-agency Information Sharing Portal*, 2016, 4 lipca, URL: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, [dostęp: 14.07.2016], do czterech milionów ośmiuset trzydziestu pięciu tysięcy dziewięciuset trzydziestu uchodźców [*refugees*] i sześciu milionów sześciuset tysięcy uchodźców wewnętrznych [*internally displaced persons*], za: United Nations of the Coordination of the Humanitarian Affairs, *Syrian Arab Republic*, 2016, lipiec, URL: <http://www.unocha.org/syria>, [dostęp: 14.07.2016]. Dodatkowo, nieoficjalne dane zwykle podają większe liczby.

715W przypadku Polski jest to Główny Urząd Statystyczny (GUS), w przypadku Unii Europejskiej – Eurostat. Wszystkie podmioty tego typu, odpowiedzialne są za dostarczenie zagregowanych danych statystycznych opisujących w wymiarze ilościowym dane społeczeństwo. Podobną rolę, dostarczając zagregowane dane, tylko w wymiarze jakościowym, starają się pełnić instytucje badania opinii publicznej, takie jak Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) w Polsce oraz Pew Research Institute na skalę międzynarodową, jednak są one wciąż obciążone zbyt wielkim marginesem błędu.

716Na przykład R. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2013.

wieku⁷¹⁷ oraz zintensyfikowaną przez zdobycze drugiej⁷¹⁸. W rezultacie nastąpił drastyczny spadek śmiertelności przy wciąż znaczącym przyroście naturalnym, co spowodowało wytworzenie się impulsu demograficznego, kształtującego przez niemal półtora wieku rodzącą się globalną cywilizację.

Rewolucja demograficzna umożliwiła powszechną dostępność oraz szybką regenerację zasobów ludzkich, co zaowocowało dość znacznym upośledzeniem pozycji jednostki ludzkiej wobec organów sprawujących władzę zarówno w wymiarze politycznym, jak i pozostałym. Tym samym preferowano technologie oraz strategie, które dziś określa się mianem kapitałochłonnych, jak na przykład taktyka *walki kolumnowej* Napoleona Bonaparte⁷¹⁹, zakłady przemysłowe oparte na niemal przymusowej pracy robotników, czy wręcz instytucja niewolnictwa⁷²⁰. Wszystkie trzy przykłady wskazują na ekstensywną

717W przypadku pierwszej rewolucji przemysłowej wystąpiło niemal podwojenie się populacji angielskiej. Do roku 1740 populacja Anglii i Walii utrzymywała się na stabilnym poziomie sześciu milionów ludzi. R. Hughes, *The Fatal Shores. The Epic of Australia's Founding*, Nowy Jork, Toronto 1986, s. 25. Natomiast w 1801 roku w samej Anglii mieszkało już 8,1 miliona ludzi. *National Statistics: Focus on People and Migration*, red. R. Chappell, Londyn 2005, s. 3.

718Dla przykładu, populacja europejska w XIX stuleciu wzrosła z poziomu stu dziewięćdziesięciu pięciu milionów (1800) do czterystu dwudziestu dwóch milionów (1900), amerykańska z poziomu pięćdziesięciu dziewięciu milionów (1800) do stu sześćdziesięciu pięciu milionów (1900), azjatycka z poziomu sześciuset czterdziestu sześciu milionów (1800) do dziewięćset dwóch milionów (1900), afrykańska z poziomu stu jeden milionów (1800) do stu osiemnastu milionów (1900) oraz populacja Oceanii wzrastająca z dwóch milionów (1800) do sześciu milionów (1900). Sumarycznie, globalna populacja wzrosła z poziomu dziewięćset sześćdziesięciu ośmiu milionów do jednego tysiąca sześciuset osiemnastu milionów (1900). G. Caselli, J. Vallin, G. Wunsch, *Demography. Analysis and Synthesis. A Treatise in Population*, Amsterdam, Boston, Heidelberg, Londyn, Nowy Jork, Oxford, Paryż, San Diego, San Francisco, Singapur, Sydney, Tokio 2006, s. 42. Dodatkowo, wzrost ten nie odbywał się kosztem dobrobytu jednostkowego. P. Hudson, *The Industrial Revolution*, Nowy Jork 1992, s. 3.

719Taktyka polegająca na uszeregowaniu nacierającej armii w wąskie szeregi, których celem było uderzenie na określony punkt formacji przeciwnika, która w XIX wieku najczęściej przybierała formę tyraliery – długiego, rozproszonego i najczęściej płytkiego szeregu. Sam atak był niezwykle kosztowny, jako że właśnie na czele kolumny skupiał się ogień broni oraz artylerii przeciwnika. Szyk kolumnowy pozwalał zachować spójność formacji gdy dochodziło do zwania i przełamania pozycji przeciwnika. Jednakże oznaczało to anihilację pierwszych kilku nawet kilkunastu szeregów nacierających. Taktyka taka sprawdzała się w pierwszym okresie wojen napoleońskich, dopóki stratedzy brytyjscy nie wzmocnili artylerii, która była w stanie nie tylko zdziśiátkować, ale także oszołomić żołnierzy atakujących w szyku kolumnowym. W rezultacie zastosowanie takiej taktyki stało się nie tylko kosztowne, ale także nieefektywne.

720Posługując się słownikową niewolnictwo, jest to „zjawisko społeczne polegające na tym, że jedna grupa ludzi stanowi własność innych ludzi, którzy mogą nimi swobodnie rozporządzać.” *Słownik Języka Polskiego PWN. Tom II: L – P*, Warszawa 1984. Jednakże zastosowanie powyższego mechanizmu generuje koszty związane z utrzymaniem niewolnika, który utracił wolność polega na właścicielu w kwestiach zaspokojenia potrzeb niezbędnych do życia. Historia wskazuje, że nie istnieje sposób satysfakcjonującego zaspokojenia wszelkich potrzeb zniewolonej jednostki ludzkiej, wynikającej z piramidy Masłowa, a co za tym idzie niewolnictwo jest stanem patologicznym powodującym szybką degenerację jednostki ludzkiej. Wynikają z tego dwie poważne konsekwencje. Pierwszą jest to, że niewolnicy nie są w stanie w sposób efektywny gromadzić, rozwijać oraz przekazywać wiedzy, co wymaga stałego nadzoru przedstawicieli warstwy posiadającej oraz przyuczania niewolnika do wykonywania zadań zleconych. Drugą jest konieczność stałego odnawiania zasobów posiadanych niewolników w konsekwencji przyspieszonej degeneracji jednostkowej, wynikającej z nieodpowiednich warunków bytowych. W rezultacie efektywność systemu zależy od ceny jednostkowej oraz dostępności niewolników. Z chwilą, gdy podaż ulegała zachwianiu w dłuższym czasie, co skutkuje gwałtownym wzrostem ceny jednostkowej, cały system staje się krańcowo niewydolny.

eksploatację zasobów ludzkich, prowadzoną przy założeniu występowania nadwyżki podaży nowych obywateli, nad *konsumpcją* ich na rzecz działalności wykorzystującej siłę, także w stosunkach międzynarodowych.

Rewolucja demograficzna wykazuje też pozytywną korelację z charakterystycznym dla westfalskiego środowiska międzynarodowego spłaszczeniem siły wyłącznie do wymiaru militarnego domeny *hard Power*. Współcześnie jednak, w związku ze stopniowym spadkiem wskaźników urodzeń, rewolucja demograficzna ulega spowolnieniu jeśli nie zupełnemu odwróceniu. Na tyle wolno, społeczeństwa te wciąż dynamicznie zwiększają własny potencjał demograficzny, jednak jest to trend na tyle widoczny, że przyczynia się do zwiększenia prawdopodobieństwa wystąpienia scenariusza, gdy w perspektywie najbliższego wieku rozwój globalnej populacji nie tylko wyhamuje, lecz wręcz zacznie spadać⁷²¹. W tym przypadku liczba ludności osiągnie poziom siedem miliardów dwieście dziewięćdziesiąt trzy miliony osiemset trzydzieści tysięcy trzystu piętnastu ludzi. W przypadku utrzymania się dzisiejszych tendencji, wielkość populacji oscylować będzie na poziomie dwudziestu pięciu miliardów dziewięćset sześćdziesięciu sześciu milionów pięćset osiemdziesięciu pięciu milionów sześćset trzydziestu czterech ludzi⁷²².

Po drugie, trzeba wskazać, że oś władzy obejmuje również zmiany układu wewnątrz państwowy pomiędzy organami rządowymi a obywatelami. Westfalska bezwzględna dominacja rządu, sprawowana za pośrednictwem odseparowania społeczeństwa od pozostałych segmentów ludzkiej populacji poprzez wytworzenie oraz monitorowanie kompleksowego układu filtrów geopolitycznych określanych jako granice państwowe, ulega relatywnej degradacji. W jej ramach relacja władzy z podporządkowanymi jej podmiotami charakteryzowała się asymetrią, jednokierunkowością oraz ściśle przestrzeganą hierarchią. Próby emancypacji lub oporu traktowane były niezwykle surowo, poczynając od tłumienia

721United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs, *World Population Prospects: The 2015 Revision. File POP/1-1: Total population (both sexes combined) by major area, region and country, annually for 1950-2100 (thousands), Low fertility variant, 2015 - 2100*, Nowy Jork 2015, URL: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/>, [dostęp: 15.07.2016].

722United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs, *World Population Prospects: The 2015 Revision. File POP/1-1: Total population (both sexes combined) by major area, region and country, annually for 1950-2100 (thousands), Constant-fertility variant, 2015 - 2100*, Nowy Jork 2015, URL: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/>, [dostęp: 15.07.2016].

powstań narodowych, takich jak powstania na ziemiach polskich⁷²³, na Węgrzech⁷²⁴, w Grecji⁷²⁵ czy wojny kolonialne, z których najbardziej spektakularny przebieg przybrały wojny w Południowej Afryce: z Zulusami⁷²⁶ oraz z Burami⁷²⁷. Dodatkowymi przypadkami może być wojna domowa w Stanach Zjednoczonych oraz wojskowa okupacja zniszczonej Konfederacji przez zwycięską Unię⁷²⁸. Dodatkowym elementem był stosunek do rosnącej klasy robotniczej, a także napięte relacje z organizacjami powołanymi do ich reprezentacji oraz artykulacji interesów – związkami zawodowymi⁷²⁹. Wraz ze zmniejszaniem się liczebności kolejnych pokoleń, oraz nieodłącznymi stratami spowodowanymi przez kapitałochłonne strategie polityczne oraz nieszczególnie starannie przestrzegane przepisy związane z zapewnieniem odpowiednich warunków sanitarnych, westfalska relacja władzy musiała zostać zrewidowana.

Obecnie koncepcja ilościowego zarządzania społeczeństwem staje się wyrazem marnotrawstwa, jako że każdy członek społeczności jest niezwykle trudny do zastąpienia, zarówno pod względem egzystencjalnym, jak i pod względem prezentowanych umiejętności oraz zdolności. W związku z tym równowaga sił wewnątrz systemów społecznych przesuwana się w kierunku dołów hierarchii, zmniejszając dystans, ale też liczbę ogniw pomiędzy decydentami a wykonawcami. W rezultacie relacja władzy zakłada przeformatowanie się w kierunku sieci. Techniczne wymiary niniejszego spłaszczenia zostaną poruszone w trzecim podrozdziale niniejszego rozdziału. Jednakże w tym miejscu należy wspomnieć, że władza zbliżająca się do punktu „zarządzanie” zakłada przerost *legitymizacji*, przy ograniczeniu

723W trakcie stu dwudziestu trzech lat rozbiorów na ziemiach polskich wybuchło sześć większych zrywów niepodległościowo-rewolucyjnych. Pierwszym było powstanie kościuszkowskie (1794). Zakończone klęską. Drugim było powstanie listopadowe (1830-1831). Zakończone klęską. Trzecim było powstanie styczniowe (1863-1864). Zakończone klęską. Czwartym była rewolucja 1905 roku. Zakończona częściowymi reformami. Powstanie wielkopolskie (1918-1919). Zakończony sukcesem. Powstania śląskie (1919, 1920, 1921). Zakończony częściowym sukcesem. Dodatkowo istniał szereg mniejszych zrywów, takich jak Wiosna Ludów (1848). Więcej szczegółów: S. Kieniewicz, A. Zahorski, W. Zajewski, *Trzy powstania narodowe: kościuszkowskie, listopadowe i styczniowe*, Warszawa 1994; H. Zieliński, *Rola powstania wielkopolskiego oraz powstań śląskich w walce o zjednoczenie ziem zachodnich z Polską (1918–1921)* [w:] *Droga przez półwiecze: o Polsce lat 1918-1968: referaty z sesji naukowych Polskiej Akademii Nauk i Uniwersytetu Warszawskiego poświęcone 50 rocznicy odzyskania niepodległości*, Warszawa 1969.

724Powstanie na Węgrzech, stanowiące istotny element Wiosny Ludów trwało w latach 1848 – 1849. Zostało krwawo stłumione przez wojska austriackie i rosyjskie. Uczestnictwo Polaków z Galicji, pod dowództwem gen. Józefa Bema. G. Gángó, *1848-1849 in Hungary*, „Hungarian Studies”, 2001, nr 15(1), s. 39-47.

725Wojna narodowo-wyzwoleńcza w Grecji trwała w latach 1821-1832 i zakończyła się sukcesem oraz utworzeniem niezależnego Królestwa Grecji. Więcej szczegółów: R. Clogg, *A short history of modern Greece*, Cambridge 1987.

726Ch. I. Archer, J. R. Ferris, John R.; H. H. Herwig, T. H. E. Travers, *World History of Warfare*, Lincoln 2002, s. 440 – 483.

727J. de Bloch, *The Transvaal War: its lessons in regard to militarism and army re-organization*, „The Journal of the Royal United Service Institution”, 1901, nr 45, s. 1316 – 1344.

728F. R. Weigly, *A Great Civil War: A Military and Political History, 1861–1865*, Bloomington 2004. Inną kwestią była militarna okupacja terenu byłej Konfederacji po wojnie secesyjnej. *Reconstruction. People and Perspectives*, J. M. Campbell, R. J. Fraser, Santa Barbara, Denver, Oxford 2008.

729Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 79.

możliwości stosowania *sankcji*. Jest to szczególnie widoczne jednocześnie w najbardziej zaawansowanych oraz najprostszych społeczeństwach, gdzie podejmowanie decyzji oraz ich egzekwowanie sprowadza się w coraz większej części do negocjowania oraz przekonywania poszczególnych segmentów społeczeństwa do podjęcia pożądanego działania. Po trzecie, wskaźniki jakościowego rozwoju poszczególnych populacji wskazują na postępujący rozwój umiejętności nie tylko w sferze technicznej, lecz także w sferze świadomości obywatelskiej, głównie odnoszącej się do praw i obowiązków, a przede wszystkim obywatelskim formom działania oraz oporu wobec władz. Początkowo, umiejętności niezbędne do obsługiwanie aktywności społecznej była ograniczona zarówno w zakresie przedmiotowym oraz w zakresie dostępności. Zwykle na zasadzie ekskluzywności o charakterze religijnym (kapłani)⁷³⁰, etniczno-społecznym (kastowym)⁷³¹ czy też technicznym (średniowieczne zakony)⁷³². W rezultacie przedwestfalski etap środowiska międzynarodowego zakładał ograniczenie jakościowego rozwoju poszczególnych segmentów populacji. W rezultacie reglamentacja wiedzy i informacji upośledza relacje władzy, akcentując ich asymetrię oraz jednokierunkowość. Ewolucja najważniejszych parametrów opisujących jakościową kondycję ludzkiej populacji, generowana była przez koniunkcję trzech procesów: urbanizację, alfabetyzację oraz rewolucję przemysłową.

Pierwszy czynnik, urbanizacja, opisuje proces w ramach którego ludzie przenoszą się z bliskiego pierwotnej biosferze środowiska wiejskiego do wysoce uporządkowanego środowiska miejskiego. Bardziej zorganizowana przestrzeń miejska, nie jest jednorodna w swej naturze. W swej istocie miasta, szczególnie wielkie aglomeracje ulokowane na południowej półkuli, z czego największe miasta to Szanghaj (aglomeracja: trzydzieści cztery miliony mieszkańców)⁷³³, Dżakarta (aglomeracja: dwadzieścia siedem milionów dziewięćset trzydzieści dziewięć tysięcy mieszkańców)⁷³⁴, Karaczi (aglomeracja: dwadzieścia trzy miliony pięćset tysięcy mieszkańców)⁷³⁵, São Paulo (aglomeracja: dwadzieścia jeden milionów

730Na przykład warstwa kapłańska w świecie śródziemnomorskim w czasach antycznych.

731Na przykład warstwa kapłańska (bramini) w Indiach.

732O roli klasztorów w rozkwicie europejskiej nauki szerzej: L. White, *Medieval Religion and Technology. Collected essays*, Los Angeles 1978, s. 75 – 92.

733Organization of Economic Cooperation and Development, *The Chinese Urban System and Its Challenges* [w:] *OECD Urban Policy Reviews: China 2015*, Paryż 2015, URL: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/urban-rural-and-regional-development/oecd-urban-policy-reviews-china-2015/the-chinese-urban-system-and-its-challenges_9789264230040-5-en#.V5nzo_mLTIU, [dostęp: 28.07.2016], s. 37.

734T. Firman, *Population growth of Greater Jakarta and its impact*, „The Jakarta Post”, 2011, 26 marca, URL: <http://www.thejakartapost.com/news/2011/03/26/population-growth-greater-jakarta-and-its-impact.html#sthash.bynCViBO.dpuf>, [dostęp: 28.07.2016].

735K. Amer, *Population explosion: Put an embargo on industrialisation in Karachi*, „The Express Tribune”, 2013, 6 października, URL: <http://tribune.com.pk/story/614409/population-explosion-put-an-embargo-on-industrialisation-in-karachi/>, [dostęp: 28.07.2016].

dziewięćset trzydzieści pięć tysięcy siedemset czterech mieszkańców)⁷³⁶, Delhi (aglomeracja: dwadzieścia jeden milionów siedemset pięćdziesiąt trzy tysiące czterystu osiemdziesięciu sześciu mieszkańców)⁷³⁷, i Mexico City (aglomeracja: dwadzieścia milionów dziewięćset dziewięćdziesiąt tysięcy mieszkańców)⁷³⁸, stały się równie zróżnicowanymi przestrzeniami na równi z całością naszej planety. Obszary miejskie, w coraz większym stopniu stanowiące przestrzeń zamieszkania człowieka⁷³⁹, wykazują się dwoma podstawowymi cechami. Po pierwsze, przestrzeń ta, pomimo olbrzymiego zróżnicowania, charakteryzuje się znacznie większym stopniem uporządkowania, oraz wytworzeniem systemu ułatwiającego funkcjonowanie rozwiniętej społeczności, zarówno w wymiarze materialnym (począwszy od systemu wodociągowo-kanalizacyjnego, a skończywszy na transporcie publicznym oraz dystrybucji żywności) jak i społeczno-duchowym (poprzez zapewnienie równego dostępu do dóbr kultury i sztuki oraz drastyczne skrócenie dystansu pomiędzy ludźmi oraz poszczególnymi ich grupami). Po drugie, pomimo zamieszkiwania uporządkowanej przestrzeni, zapewniającej równy dostęp do dóbr określanych jako publiczne, miasta są przestrzenią uwypuklającą różnorodność społeczną oraz kulturalną ludzkich populacji. Paradoksalnie, im większe – lub gęściej zamieszkane – miasto, zwłaszcza zamieszkane przez populację liczoną w dziesiątkach milionów ludzi, tym różnorodność odzwierciedlająca zróżnicowanie społeczne świata większa. Tak zwane *mega-miasta* (ang. *Megacities*)⁷⁴⁰, zwłaszcza te zlokalizowane na południowej półkuli, podzielone są na dzielnice odpowiadające państwom niedorozwiniętym (tak zwane *slumsy* czy *fawele*), zamieszkane przez biedotę, w których występuje dość znaczna nieciągłość w funkcjonowaniu infrastruktury krytycznej; dzielnice uprzemysłowione, odpowiadające państwom rozwijającym się, które zamieszkane są przez szeroko rozumianą klasę średnią – urzędników, oficerów oraz przedsiębiorców, w których infrastruktura krytyczna funkcjonuje bez znaczących uchybień, oraz dzielnice luksusowe, finansowe oraz willowe, odpowiadające

736 *IBGE releases population estimates of municipalities in 2016*, „Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística”, 2014, 28 sierpnia, URL: <http://saladeimprensa.ibge.gov.br/en/noticias?view=noticia&id=1&idnoticia=2704&busca=1&t=ibge-releases-population-estimates-of-municipalities-in-2014>, [dostęp: 28.07.2016].

737 *INDIA STATS: Million plus cities in India as per Census 2011*, „Press Information Bureau, Government of India”, 2011, 31 październik, URL: <http://pibmumbai.gov.in/scripts/detail.asp?releaseId=E2011IS3>, [dostęp: 28.07.2016].

738 *Mexico*, „CIA: World Factbook”, 2016, 11 lipca, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/mx.html>, [dostęp: 28.07.2016].

739 Globalna stopa urbanizacji szacowana jest na 54% populacji (2015), przy czym co roku wzrasta o 2,05% (prognoza na podstawie obserwowanego wzrostu w latach 2010-2015). Dane na podstawie: *World*, „CIA: World Factbook”, 2016, 11 lipca, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/xx.html>, [dostęp: 28.07.2016].

740 *The Polycentric Metropolis. Learning from mega-city regions in Europe*, red. P. Hall, K. Pain, Nowy Jork 2006.

państwom rozwiniętym, zamieszkiwaną przez tak zwaną klasę tułacza⁷⁴¹ obejmującą wysoko wyspecjalizowanych specjalistów od obsługi i zarządzania światowymi rynkami finansowymi. Dodatkowym wyróżnikiem z każdej podobnej struktury, jest to że klasa tułacza charakteryzuje się olbrzymią mobilnością, co w rezultacie oznacza brak przywiązania do konkretnego miejsca oraz lojalności względem miejsca zamieszkania⁷⁴². Miasta w ogóle, a megamiasta w szczególności, stanowią wyzwanie dla możliwości zarządczych centrów decyzyjnych funkcjonujących na poziomie narodowym właśnie z powodu bliskiego współistnienia tych trzech poziomów społecznych oraz interakcjami pomiędzy nimi. Dodatkowo, wytworzenie infrastruktury stanowiącej szkielet przestrzeni miejskiej, będącej w swej istocie nową formą ekosystemu, zniekształcającym naturalne procesy klimatyczne oraz biologiczne przede wszystkim poprzez zmianę ich bilansu energetycznego⁷⁴³.

Urbanizacja wpływa też dynamizująco na oś władzy określającą kwantowe pole przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Wpływ ten sprowadza się do konieczności dywersyfikacji centrów władzy oraz zmniejszenia liczby ogniw pośredniczących, poprzez wzmocnienie pozycji miejskich liderów względem ich nominalnych przełożonych na szczeblu narodowym. Zmiana ta wynika z szeregu procesów, które pogrupować można w trzy szczególne grupy. Po pierwsze, jest to wpływ jaki miasta wywierają na globalny przepływ informacji, ludzi i kapitału, w szczególny sposób widoczne jest w kształtowaniu przepływów tak zwanej klasy tułaczkiej, stanowiącej obsługę tak zwanych globalnych rynków finansowych⁷⁴⁴. Burmistrzowie oraz prezydenci miast, a w niektórych przypadkach nawet poszczególnych dzielnic⁷⁴⁵, jako osoby oraz instytucje bezpośrednio odpowiedzialne za wytworzenie odpowiednich warunków socjalnych przyciągających przedstawicieli wielkiego biznesu oraz pracowników intelektualnych zwiększają dostępny potencjał narodowy, także w wymiarze siły. Oznacza to, że pozycja polityczna ludzi z miejskiego samorządu wzrasta w stosunku do rządu centralnego, który musi zabiegać nie tylko o ich przychylne nastawienie, ale także o ich inicjatywę oraz przedsiębiorczość. Po drugie, miasta funkcjonują również jako centra generujące materialny wymiar infrastruktury krytycznie poprzez wytworzenie korzystnych warunków do prowadzenia działalności

741G. Friedman, *Następne (...)*, s. 148 – 157.

742P. Rogers, *Losing Control. Global Security in the 21st Century*, Londyn 2000, s. 1 – 2.

743Zmiana bilansu energetycznego zjawisk pogodowych, spowodowana przede wszystkim poprzez dostarczenie dodatkowych kwantów energii do atmosfery, zwiększających siłę, amplitudę oraz gwałtowność zmian pogodowych. Dodatkowo, interwencja człowieka w naturalne procesy uniemożliwia pozbycie się dodatkowej energii w efektywny sposób. W rezultacie powstaje tak zwany *efekt cieplarniany* lub *globalne zminy klimatyczne*. Jednakże natura całego procesu wymaga dalszej analizy.

744C. Reinhart, K. Rogoff, *This time is different: Eight centuries of financial folly*, Princeton 2009.

745B. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządzili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta* (tłum. H. Jankowska, K. Makaruk), Warszawa 2014.

gospodarczej, zapewniając dostęp do sieci zaopatrzeniowych – w energię, wodę pitną, surowce energetyczne, dostęp do sieci teleinformatycznych oraz do międzynarodowych rynków handlu surowcami, żywnością oraz półproduktami. W rezultacie współczesne miasta przyczyniają się do amplifikacji możliwości wytwórczych ludzkich społeczności zwiększając siłę oraz znaczenie podmiotów zlokalizowanych w ich obrębie. Znaczenie miasta nie odnosi się tylko do konsumowania określonych zasobów, jak i ich generatora, który dostarcza niezbędne zasoby do efektywnego oddziaływania na arenie międzynarodowej, szczególnie wysoko przetworzone. Oczywiście gros generowanych zasobów konsumowane jest w celu podtrzymania istnienia ośrodków miejskich, jednak znacząca część wykorzystywana jest również poza ich obszarem, nawet poza granicami państwa. Aby wytworzyć produkty oraz usługi, niezbędne jest dostarczenie surowców spoza jego obszaru: zlokalizowanych w mniej zurbanizowanych obszarach świata, lub z jego odleglejszych regionów. Dodatkowym elementem jest również konieczność rozprowadzenia produktów miast i megamiast do pozostałych regionów świata, przede wszystkim w celu poprawienia efektywności tamtejszej infrastruktury oraz głębszej integracji i powiązania obu biosfer funkcjonowania człowieka. W przypadku przerwania tych więzi, obie ekumeny znacznie ucierpią, jak widać to na przykładzie uwiądnienia wysoce zurbanizowanego Donbasu oraz poważnego kryzysu ekonomicznego pozostałej części państwa, spowodowanego wybuchem rebelii⁷⁴⁶, oraz blokadą ekonomiczną ze strony rządu w Kijowie⁷⁴⁷. W rezultacie miasta Donbasu ulegają przyspieszonej entropii, która stopniowo dezorganizuje antroposferę megamiast do bardziej pierwotnej formy. Podsumowując, miasta, w szczególności megamiasta, stanowią niezwykle skupiska populacji ludzkiej, której gęstość przekształca pierwotną biosferę w uporządkowaną. Po trzecie, miasta, jako ważne *huby* globalnej sieci infrastruktury krytycznej zapewniają dostęp do wiedzy oraz informacji związanych z możliwościami artykulacji własnych interesów społecznych, ekonomicznych oraz politycznych a także efektywnych metod ich realizacji. Taka wiedza oraz umiejętności odnoszą się zarówno do prawnie dopuszczalnych metod aktywności obywatelskiej, jak i do metod pozaprawnych określanych jako nielegalne: a więc walki z wykorzystaniem metod kryminalnych oraz terrorystycznych. W środowisku

746Wybuch rebelii na wschodzie Ukrainy, ewidentnie sponsorowany przez agencje rządowe Federacji Rosyjskiej rozpoczął się w marcu 2014 roku. Punktem zwrotnym procesu było referendum w maju 2014 roku, kiedy to oba podmioty zdecydowały się na separację od państwa ukraińskiego.

747Decyzją rządu Ukrainy, wszystkie świadczenia społeczne dla mieszkańców zrewoltowanych prowincji będą wypłacane wyłącznie na terenie kontrolowanym przez wojska rządowe. W rezultacie pogorszyła się i tak trudna sytuacja ludności „republik ludowych”, częściowo uniemożliwiając dostęp do tych świadczeń oraz generalnie zwiększając koszt poprzez zmuszenie beneficjentów albo do przeprowadzenia się na tereny ukraińskie, albo do długich i skomplikowanych podróży za linię frontu. *ONZ: półtora miliona ludzi w Donbasie cierpi z powodu głodu*, „TVN24.pl”, 2016, 5 kwietnia, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-zeswiata,2/onz-poltora-miliona-ludzi-w-donbasie-cierpi-glod,633044.html>, [dostęp: 4.08.2016].

miejskim, pomimo jego oczywistych i wciąż pogłębiających się asymetrii zwłaszcza w wymiarze ekonomicznym, każdy jego uczestnik dysponuje wiedzą, lub znacznie łatwiejszym do niej dostępem niż miało to miejsce we wcześniejszych wiekach. Koncentracja populacji w wielkich aglomeracjach dokonuje jakościowego przeobrażenia stosunków władzy, przez zarysowanie trzech czynników: odkształcenie globalnych przepływów ludzi, kapitału oraz informacji; akumulacja ekonomicznej, społecznej, politycznej oraz kulturalnej aktywności człowieka; a także ułatwienie artykulacji oraz obrony własnych interesów. W rezultacie sprawujący władzę stają się wrażliwi na reakcję społeczeństwa na ich działania, ponieważ zakwestionowaniu ulega ich legitymacja do sprawowania władzy.

Drugi czynnik, *alfabetyzacja*, odnosi się do wiedzy jaką może zdobyć szeregowy obywatel, oraz sposobów realizacji własnych praw i obowiązków. W swym węższym znaczeniu współczynnik alfabetyzacji określa odsetek populacji, który został efektywnie poddany „działalności oświatowej zmierzającej do przyswojenia przez analfabetów umiejętności czytania, pisania i liczenia. Alfabetyzacja funkcjonalna — metoda alfabetyzacji łącząca naukę czytania i pisania ze zdobywaniem przez uczących się wiedzy bezpośrednio potrzebnej w życiu i pracy zawodowej”⁷⁴⁸. Podstawowym wyznacznikiem alfabetyzacji jest ilościowe określenie liczby obywateli wyposażonych w niniejsze umiejętności do ogółu populacji. Zgodnie z danymi UNESCO zawartymi w raporcie za rok 2015⁷⁴⁹, współczynnik dla całego globu kształtuje się na poziomie 86,3% populacji, a w rozbiciu na płcie: 90,0% mężczyzn oraz 82,7% kobiet. W rozbiciu na mniejsze jednostki geopolityczne, najwyższy stopień alfabetyzacji wykazuje Korea Ludowo-Demokratyczna (we wszystkich trzech wymiarach 100,0%) oraz Łotwa (99,9%), natomiast najniższy poziom alfabetyzacji odnotowano w Południowym Sudanie (31,9% ogółu, 38,6% mężczyzn oraz 25,3% kobiet), Gwinea (30,4% ogółu, 38,1% mężczyzn oraz 22,8% kobiet) oraz Niger (19,1% ogółu, 27,3% mężczyzn oraz 11,0% kobiet). Jednakże jest również szereg obszarów nie objęty badaniem w roku 2015, również niezwykle istotnych jak Niemcy, Francja, Australia i Stany Zjednoczone. Jednakże w kontekście analizy relacji względem osi władzy kształtującej kwantowe pole siły w środowisku międzynarodowym, współczynnik ten musi wystąpić w koniunkcji z szeregiem innych czynników. Po pierwsze i najważniejsze, kluczowe jest określenie efektywności metod wykorzystywanych w celu alfabetyzacji dzieci i młodzieży, zwłaszcza w kontekście wąskich specjalizacji przeznaczonych do spełnienia określonych funkcji; kultury obrazkowej, powoli

748 *Alfabetyzacja*, „Encyklopedia PWN”, URL: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/alfabetyzacja;3867725.html>, [dostęp: 1.02.2016].

749 *Adult literacy rate, population 15+ years (both sexes, female, male)*, UIS Data Centre, UNESCO, sierpień 2015, URL: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS&popupcustomise=true&lang=en# [dostęp: 1.02.2016].

wypierającej słowo pisane jako podstawowy nośnik informacji; oraz poleganie osób fizycznych na coraz bardziej rozbudowanych systemach przechowywania, katalogowania oraz przetwarzania informacji, spowodowało stopniową atrofię zdolności do efektywnego przyswajania wiedzy oraz zjawiska określanego jako analfabetyzm wtórny lub funkcjonalny, czyli utrata zdolności do rozumienia oraz przyswajania informacji zawartych w dłuższych tekstach pisanych. Skala zjawiska jest wciąż jeszcze nie do końca zbadana, jako że metodologia prowadzonych badań wciąż nie została opracowana w sposób wiarygodny. Ponadto, brak możliwości efektywnego czytania powoduje fałszowanie lub odmowę partycypacji w badaniach ze strony uczestników. Różne studia wskazują, że wtórny analfabetyzm może stanowić problem dla od 14%⁷⁵⁰ aż do 47%⁷⁵¹ populacji państw rozwiniętych, a niektórzy publicyści wskazują wręcz na poziom 75%⁷⁵². Powyższe zjawisko wykazuje dwie istotne cechy. Po pierwsze, występuje ze szczególnym natężeniem w rozwiniętych państwach globu. Po drugie, segment populacji dotknięty tym problemem wykazuje tendencje rosnące. Oznacza to, że czynnik alfabetyzacji jest niezwykle skomplikowaną konstrukcją, wymagającą nie tylko miary ilościowej, jak i jakościowego opisu. Jednakże, na potrzeby niniejszej pracy, której podstawowym celem jest dokonanie kompleksowej analizy dynamiki siły, zastosowane zostanie pogłębione podejście do kwestii alfabetyzacji, która zostanie określona jako umiejętność odnalezienia, przyswojenia oraz efektywnego wykorzystania przez obywatela informacji oferowanych przez współczesną cywilizację. W ramach poszerzonej alfabetyzacji, wyróżnić można cztery płaszczyzny. Pierwszą płaszczyzną jest alfabetyzacja właściwa, rozumiana także w kontekście funkcjonalnym, oznacza jak było wspomniane, wyposażanie osób fizycznych w umiejętność efektywnego rozumienia kodu alfanumerycznego stanowiącego podstawowe medium przekazu informacji, kodów kulturowych oraz wartości i emocji w społecznościach ludzkich od wynalezienia techniki druku. W tym kontekście konieczne jest, poza ilościowym oraz jakościowym zmierzeniu stopnia przyswojenia sobie powyższej umiejętności, również określenie relacji indywidualnych pomiędzy obywatelami a instytucjami edukacyjnymi⁷⁵³.

750 *National Assessment of Adult Literacy (NAAL) - Data Files from the 2003 National Assessment of Adult Literacy*, U.S. Department of Education Institute of Education Sciences National Center for Education Statistics, URL: http://nces.ed.gov/NAAL/kf_demographics.asp [dostęp: 1.02.2016].

751 K. Scott, *Sounds incredible*, „The Guardian”, 2007, 10 lipca, URL: <https://www.theguardian.com/education/2007/jul/10/schools.primaryeducation>, [dostęp: 4.08.2016].

752 A. Skudrzyk, *„Analfabetyzmy” współczesne*, Katowice 2004, s. 12 – 13.

753 Szczególnie spektakularnym przypadkiem jest stosunek ugrupowań fundamentalistycznych wyrosłych na gruncie islamskim funkcjonujące w obrębie Afganistanu, Pakistanu oraz Nigerii, odnoszące się wrogo do idei europejskiego modelu edukacji, szczególnie w stosunku do edukacji kobiet i dziewczynek. Jest to widoczne na przykładzie Malala Yousafzai, pakistańskiej nastolatki z doliny Swat, postrzelonej w głowę przez zamachowca, który w 2012 roku zaatakował autobus szkolny wiozący ją do szkoły. *Dziewczyna postrzelona rok temu przez talibów: „W Pakistanie mówią, że interesuje mnie tylko sława i pieniądze”*, „Gazeta.pl”, 8

Drugą płaszczyzną jest dostęp do globalnej sieci telekomunikacyjnej. Trzecią płaszczyzną jest system edukacji, rozumiany w tym kontekście jako struktura biurokratyczna, mająca na celu wyposażyć poddanych jej oddziaływaniu ludzi w określony zestaw umiejętności, zdolności oraz kodów kulturowych, umożliwiających sprawne funkcjonowanie społeczeństwa. Czwartą płaszczyzną jest efektywność edukacji. Innymi słowy, na ile skutecznie alokowane są środki przekazane na rzecz systemu edukacyjnego. Główne mierniki na tej płaszczyźnie stanowią dość specyficzny konglomerat nauk społecznych. Z jednej strony najpowszechniejszym sposobem pomiaru efektywności oświaty i szkolnictwa jest przeprowadzenie testów mających na celu zmierzenie umiejętności zdobywania oraz posługiwania się wiedzą. Najszersze badania prowadzone są przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. *Organization for Economic Cooperation and Development*, OECD) w najbardziej rozwiniętych państwach świata⁷⁵⁴. Jednakże podstawowym wyzwaniem jest ujednoczenie miar odnoszących się do wyznaczników edukacyjnych. W rezultacie, kluczowe są różnorodne rankingi najlepszych szkół⁷⁵⁵, które oceniając wiele współczynników starają się określić wzajemne relacje pomiędzy prezentowanym poziomem nauczania.

Podsumowując, relacja pomiędzy czynnikiem alfabetyzacji a osią władzy polega na transferze umiejętności do szerszych grup społecznych, które uzyskają większe możliwości działania poprzez wyposażenie ich w wiedzę oraz możliwości operowania w środowisku opartym na wiedzy. W rezultacie zwiększenia poziomu samoświadomości, ograniczeniu ulegają możliwości narzucania własnej woli poprzez ośrodki decyzyjne. Kolejną kwestią jest możliwość stosowania sankcji oraz ich efektywność. Łatwy dostęp do wiedzy, a za jej pośrednictwem do opartej na wysokiej technologii sieci globalnej infrastruktury krytycznej, umożliwia podjęcie efektywnego działania zmierzającego do osłabienia skuteczności sankcji stosowanej za sprzeciw wobec podjętych decyzji na szczeblu narodowym.

Trzecim czynnikiem dynamizującym wartości na osi władzy jest *rewolucja przemysłowa*, lub raczej jej efekty demograficzne, zarówno w ujęciu ilościowym oraz jakościowym, trwające do dziś. Rewolucja przemysłowa jest złożona z czterech głównych etapów i wbrew historycznym ustaleniom⁷⁵⁶ można powiedzieć, że trwa do dzisiaj. Wciąż nie

października 2013 roku, URL: http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,14741566,Dziewczyna_postrzelona_rok_temu_przez_talibow__W.html, [dostęp: 4.02.2016].

754 *Education Policy Outlook 2015: Making Reforms Happen*, „Organization for Economic Cooperation and Development”, 2015, URL: https://www.oecd.org/edu/EPO%202015_Highlights.pdf, [dostęp: 10.08.2016].

755 Przykładem próby parametrycznej oceny może być *Ranking liceów ogólnokształcących 2016*, „Perspektywy”, 2016, URL: http://www.perspektywy.pl/porta1/index.php?option=com_content&view=article&id=2520:ranking-liceow-ogolnoksztalcacych-2016&catid=177&Itemid=351&strona=1, [dostęp: 10.08.2016].

756 Najbardziej powszechną opinią jest przekonanie o złożeniu się na rewolucję przemysłową jej dwóch

do końca odgadnione są powody rozkwitu *rewolucji przemysłowej*, niewątpliwie można mówić o wydarzeniu bez precedensu w poznanej historii ludzkości. Wszystkie cztery fazy rewolucji przemysłowej skupiały się na różnych kwestiach związanych z podstawowymi działaniami na polu ekonomicznym. Pierwsza faza skoncentrowała się na wykorzystaniu energii pary wodnej na masową skalę. Druga, charakteryzowała się wprowadzeniem technologii masowej produkcji do powszechnego użytku. Trzecia, doprowadziła niemal do pełnej automatyzacji procesów produkcyjnych. Natomiast czwarta koncentruje się na przemysłowym zastosowaniu informacji⁷⁵⁷.

Każda z powyższych faz wykazuje nieco odrębną strukturę oraz wpływ na rzeczywistość społeczną. Jednakże wskazać można trzy cechy wspólne, które występują – w różnej formie oraz natężeniu – na każdym etapie kształtowania się rewolucji przemysłowej. Po pierwsze, jest to eksponencyjny rozwój potencjału, w tym dostępności zasobów dostępnych na potrzeby projekcji siły w środowisku międzynarodowym. Rozwój potencjału można prześledzić na trzech podstawowych płaszczyznach. Pierwszą jest wzrost dostępności oraz efektywności źródeł energii, uzyskiwany poprzez opracowywanie lepszych oraz bardziej wydajnych technologii transformacji surowców na energię oraz rozszerzenie zakresu przedmiotowego surowców energetyczny. Od drewna, poprzez węgiel, ropę, aż do dzisiejszego uranu oraz surowców odnawialnych. Co więcej, przejście do kolejnej generacji nie niweluje instalacji charakterystycznych dla poprzedniej generacji, uzupełniając istniejącą sieć energetyczną przez dodanie nowych jej elementów. Drugą płaszczyzną jest nieustanne rozszerzanie katalogu tak zwanych *surowców strategicznych*. Zmiana ta przebiega na czterech wektorach. Po pierwsze jest to przejście od surowców łatwo dostępnych, takich jak woda, drewno oraz ziemia uprawna do surowców trudno dostępnych jak metale ziem rzadkich ropa naftowa czy rudy uranu. Po drugie, jest to przejście od surowców nisko przetworzonych, do surowców, które muszą być przetworzone w wysokim stopniu. Przetworzenie to najczęściej polega na uporządkowaniu struktury wewnętrznej danego obiektu. Przykładem surowca tego typu może być krzem. Po trzecie, jest to również przesunięcie od surowców postrzeganych jako obiekty materialne, do surowców rozumianych jako obiekty niematerialne, jak informacje czy też szacunek oraz prestiż. Trzecią płaszczyzną jest to umiejętności konsolidowania informacji z materialną rzeczywistością. W rezultacie, przewagę nad

pierwszych faz, kończących się na cenzurze roku 1914.

757Informacja w rozumieniu słownikowym to: „łac. *informatio* – przedstawienie, wizerunek; *informare* – kształtować, przedstawiać – termin interdyscyplinarny, definiowany różnie w różnych dziedzinach nauki; najogólniej – właściwość pewnych obiektów, relacja między elementami zbiorów pewnych obiektów, której istotą jest zmniejszanie niepewności (nieokreśloności)”. G. Lissowski, *Informacja* [w:] *Wielka Encyklopedia PWN. Tom 12*, red. J. Wojnowski, Warszawa 2002, s. 126 – 127.

pozostałymi uczestnikami zapewnia jakość własnej produkcji, reprezentowany przez efektywność zastosowanych mechanizmów opisywanych przez szereg współczynników takich jak stopień miniaturyzacji, wydajność oraz komplikacja wewnętrznej konstrukcji. Zakwestionowaniu uległa nadrzędna geopolityczna reguła systemu westfalskiego, a więc swoista autarkia ekonomiczna polegająca na niezależności oraz technologicznej równorzędności centrów produkcyjnych obsługujących najważniejsze lokalne mocarstwa, dostarczających porównywalne ilości produktów na porównywalnym poziomie zaawansowania technologicznego. Kwestia ta odnosi się szczególnie do uzbrojenia, istotnego elementu *hard Power*⁷⁵⁸.

Koniunkcja tendencji zmierzających z jednej strony do dokonania stratyfikacji ośrodków przemysłowych, z drugiej natomiast do zwiększenia stopnia podatności na sankcje, przyczynia się do ograniczenia swobody podejmowania samodzielnych decyzji. Dodatkowo następuje zmiana środowiska życia człowieka z pierwotnej biosfery na bardziej uporządkowaną antroposferę. Wpływ *rewolucji przemysłowej* na oś władzy kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym można rozbić na trzy wzajemnie uzupełniające się procesy.

Po pierwsze, jest to postępująca specjalizacja jednostki jako podmiotu życia społecznego. Jednostka uzyskuje dostęp do zasobów wiedzy oraz wynikających z nich polach działania, których nie jest w stanie spełniać samodzielnie. Z tego też powodu sprawowanie władzy jest niezwykle utrudnione, zwłaszcza w sferze stosowania tradycyjnie rozumianych sankcji, związanych z wyeliminowaniem jednostek oraz grup społecznych uznanych za występujących przeciw porządkowi społecznego państwa.

Po drugie, zmienił się kontekst realizacji ról społecznych przez indywidualne jednostki. W ramach *rewolucji przemysłowej* dokonuje się redefinicja poszczególnych ról społecznych pełnionych przez pojedynczych członków społeczeństwa, poprzez wytworzenie nowego kontekstu realizacji oraz funkcjonowania w ramach społeczeństwa. Najbardziej spektakularną transformację przechodzą role społeczne przypisane najbardziej pierwotne podziały społeczne: na płcie biologiczne oraz przypisane im role społeczne. Maleje społeczne zapotrzebowanie na wojowników, eksploratorów czy myśliwych, generując konieczność do ponownego odnalezienia istoty męskości⁷⁵⁹. Konsekwencją dla dynamiki siły w tym

758Dla przykładu, o ile w średniowieczu możliwe było wielopokoleniowe korzystanie z określonych systemów broni, począwszy od broni białej a skończywszy na systemach artyleryjskich. W tym kontekście, broń, o czym szerzej w rozdziale trzecim stanowiła w większym stopniu oznaką statusu społecznego niż tylko narzędziem walki. Współcześnie jednak, szybki postęp technologiczny powoduje niezwykle przyspieszenie cykl życia systemów uzbrojenia, często zlokalizowanych poniżej czasu trwania pojedynczego pokolenia.

759O wzroście znaczenia pozycji politycznej kobiety oraz czynnikach ją determinujących: O. Barburska,

kontekście jest rozwarstwienie potencjału w dwóch kierunkach. Pierwszym, jest występowanie ambiwalencji potencjałów poszczególnych podmiotów na linii Zachód – reszta świata. W rezultacie, Zachód, podlegający w coraz większym stopniu *rewolucji* wykazuje podatność na odrębne mechanizmy sprawowania władzy, które kolektywnie można określić jako bardziej miękkie, kobiece⁷⁶⁰. Drugim jest asymetria potencjałów w dziedzinie *hard Power*, przejawiający się głównie w preferowaniu pewnych strategii oraz sposobów realizacji celów strategicznych. Widać to szczególnie wyraźnie w zachodniej awersji wobec stosowania siły w wymiarze wojskowym. Społeczeństwa te są niezwykle podatne na narracje medialne, generujące tak zwany *efekt CNN*⁷⁶¹. Dla porównania, mocarstwa nieeuropejskie są w stanie wchłonąć znacznie poważniejsze straty ludzkie oraz znacznie większy ciężar gatunkowy zbrodni wojennych, bez poważniejszych konsekwencji dla rządów podejmujących takie decyzje. Przykładem mogą być działania Federacji Rosyjskiej w Czeczenii⁷⁶², na Ukrainie⁷⁶³ oraz w Syrii⁷⁶⁴.

Po trzecie, zmieniło się środowisko życia poszczególnych jednostek, przejawiające się fizycznym odróżnieniem się od ludzi sprzed *rewolucji przemysłowej*. W wyniku transformacji biosfery w antroposferę, zmianie uległy fizyczne warunki bytowania człowieka. W skrócie rzecz ujmując, jakościowe niedomagania posiadanej przestrzeni przekształciły się w jej ilościowe ułomności⁷⁶⁵. Pierwszym badaczem, który zwrócił uwagę na zmianę warunków

Czynniki determinujące udział kobiet w sprawowaniu władzy politycznej w krajach Europy Zachodniej, „Studia Europejskie”, 2002, nr 2, s. 69 – 93.

760Proces feminizacji sprawowania władzy na przykładzie brytyjskich monarchii opisano w M. C. McGee, *The origins of „liberty”: A feminization of power*, „Communication monographs”, 1980, nr 47(1), s. 23 – 45.

761P. Robinson, *The CNN Effect: The Myth of News Media, Foreign Policy and Intervention*, Nowy Jork 2002.

762W trakcie I wojny w Czeczenii (1994 – 1996) zginęło pomiędzy pięć tysięcy siedmiuset trzydziestu dwóch a czternastu tysięcy rosyjskich żołnierzy oraz stu sześćdziesięciu jeden cywili poza Czeczenią. W trakcie drugiej wojny w Czeczenii, (1999-2009) zginęło pomiędzy trzy tysiące pięćset trzydziestu sześciu a trzema tysiącami sześćset trzydziestu pięciu żołnierzy, dwa tysiące trzysta sześćdziesięciu czterech a dwa tysiące pięćset siedemdziesięciu dwóch funkcjonariuszy formacji paramilitarnych, jeden tysiąc siedemdziesięciu dwóch policjantów czeczeńskich oraz stu sześciu wywiadowców cywilnych i wojskowych. W związku z powyższym, wchłonięcie przez społeczeństwo rosyjskie pomiędzy dwunastu tysięcy dziewięciuset siedemdziesięciu jeden a dwadzieścia jeden tysięcy pięćset czterdziestu dwóch ofiar śmiertelnych tego konfliktu bez wygenerowania impulsu wymuszającego zmianę polityki.

763Ocenia się, że w trakcie interwencji na Ukrainie zginęło pomiędzy czterysta a pięćset regularnych rosyjskich żołnierzy. Choć niektóre szacunki wskazują na liczbę zbliżoną do dwóch tysięcy. Mimo to, straty te nie wygenerowały społecznego impulsu wymuszającego zmianę prowadzonej polityki w sposób pozwalający na dokonanie pozytywnej korelacji.

764Szacuje się, że w trakcie zaangażowania różnych rosyjskich formacji w wojnę domową w Syrii, śmierć poniosło do dwudziestu żołnierzy rosyjskich oraz pomiędzy trzech a dziewięć prywatnych operatorów wojskowych. Jednakże ani straty, ani groźby islamistycznego odwetu nie wygenerowały w rosyjskim społeczeństwie impulsu wymuszającego zmianę polityki rządowej.

765Transformacja biosfery w *antroposferę* przyczyniła się do niemal całkowitego odwrócenia ekologicznych stosunków w skali całego świata, najbardziej widocznego w najbardziej rozwiniętych państwach Ameryki, Europy oraz Japonii. Niemal doszczętnie wyeliminowano zagrożenia oraz wyzwania generowane przez biosferę, ze szczególnym uwzględnieniem megafauny, a także w dość znacznym stopniu ograniczono wpływ czynników klimatycznych oraz geograficznych na funkcjonowanie obszarów zdominowanych przez człowieka. Tym samym jakościowa różnorodność przestrzeni została w dość znacznym stopniu ograniczona.

fizycznego bytowania człowieka oraz jej wpływ na siłowe możliwości państwa był Jan Blochnicki⁷⁶⁶. W swym studium dotyczącym prowadzenia wojen burskich przez Wielką Brytanię, oraz szeregu upokarzających dla Anglii klęsk w początkowej fazie konfliktu, zwrócił on uwagę, na fatalną kondycję fizyczną rekrutów pochodzących z wielkich ośrodków przemysłowych jak Londyn, Manchester, Birmingham i Glasgow⁷⁶⁷. Ludzie ci zgodnie z obserwacjami autora charakteryzowali się fizyczną oraz psychologiczną adaptacją do ówczesnego megamiasta, co jednakże przyczyniło się do ograniczenia ich użyteczności na polu bitwy, przede wszystkim w sferze związanej z kondycją oraz aklimatyzacją do bardziej wymagającego klimatu południowoafrykańskiego⁷⁶⁸.

Współcześnie sytuacja przedstawia się znacznie poważniej. Nierzadko zdarza się, że *żołnierze* pochodzący z państw rozwiniętego Zachodu wymagają znacznie większych udogodnień pod względem jakości zaopatrzenia oraz rozrywek – jak na przykład konsole do gier video – niż *żołnierze* z państw rozwijających się, a szczególnie *wojownicy* hołdujący tradycjom stanowiących relikty przedwestfalskiego porządku międzynarodowego. Dodatkowo, klasyczne wyznaczniki jak rozmiar produkcji przemysłowej, rolniczej czy ich bilans energetyczny mają ograniczony wymiar poznawczy. Wyzwanie to złożone jest z dwóch wymiarów. Po pierwsze, niezbędne jest ujednoczenie jednostek miar charakterystycznych dla poszczególnych okresów historycznych. Podstawowym wyzwaniem w tej dziedzinie jest brak precyzyjnych pomiarów, a nawet ich zapisów, przede wszystkim z powodu braku odpowiednich metod pomiaru. Pewnym rozwiązaniem jest niedawno powstała dziedzina

Nie oznaczało to jednakże wyeliminowania ze środowiska człowieka czynników mających negatywny wpływ na życie i funkcjonowanie człowieka, głównie z powodu skali produkcji przemysłowej oraz ilości wytwarzanych w jej trakcie ubocznych oraz szkodliwych produktów przemysłowych, które przejęły rolę zagrożeń jakościowych pochodzących z biosfery. Szczególnie istotne jest skala ich produkcji, z tego powodu czynniki te przybierają postać czynników ilościowych. Najpełniejsza analiza antroposfery w literaturze: A. Kuhn, T. Heckelei, *Anthroposphere [w:] Impact of Global Change on the Hydrological Cycle in West and Northwest Africa*, red. P. Speth, M. Christoph, B. Diekkrüger, Heidelberg 2010, s. 282 – 342.

766Jan Blochnicki (1836 – 1902), rosyjski przedsiębiorca pochodzenia żydowskiego, żyjący oraz działający w Łodzi. Prowadził wiele inwestycji i inicjatyw, jednak szczególną sławę oraz bogactwo przyniosła mu rozbudowa sieci kolejowej Cesarstwa Rosyjskiego, w tym szczególnie lukratywnej Drogi Żelaznej Fabryczno-Łódzkiej, łączącej stację kolejową Łódź Fabryczna oraz Koluszki. Mimo niezbyt imponującej długości, 26,347 kilometra, połączenie to miało kluczowe znaczenie dla rozwoju aglomeracji. Hobbystycznie Jan Blochnicki zajmował się historią militarną oraz myślą strategiczną. Dzięki pozycji jako jednego z bardziej prominentnych finansistów Kraju Nadwiślańskiego uzyskał dostęp do zasobów militarnego sztabu zlokalizowanego w Warszawie. Zapamiętany w historii jako pierwszy polski pacyfista. Znany pod czterema imionami: polskim: Jan Blochnicki, francuskim: Jean de Bloch, rosyjskim: Iwan Bloch oraz żydowski: Jan Gotlib Bloch. Więcej szczegółów odnośnie biografii: R. Kołodziejczak, *Jan Bloch (1836-1902). Szkic do portretu „króla polskich kolei”*, Warszawa 1983.

767J. Blochnicki, *The Transvaal War: its lessons in regard to militarism and army re-organization. Part II*, Łódź 1901, URL: http://usacac.army.mil/cac2/CGSC/CARL/download/csipubs/SelectedArticles_Bloch.pdf, [dostęp: 2.09.2016].

768J. Blochnicki, *The Transvaal War: its lessons in regard to militarism and army re-organization. Part I*, Łódź 1901, URL: http://usacac.army.mil/cac2/CGSC/CARL/download/csipubs/SelectedArticles_Bloch.pdf, [dostęp: 2.09.2016].

nauki określana mianem globalnej historii (ang. *global history*)⁷⁶⁹. Jednakże jej metodologia oparta jest o symulacje i modelowanie, które może zaowocować jedynie szacunkowymi wynikami, obciążonymi nieznanym marginesem błędu. Po drugie, pewnych trudności dostarcza kwestia zakłócenia liniowego rozwoju ludzkości, przez z jednej strony cykliczność części procesów politycznych oraz ekonomicznych, z drugiej natomiast zaburzeń generowanych przez chaotyczne i nieprzewidywalne wydarzenia, które w efekcie zakłócają ciągłość liniowego rozwoju ludzkiej cywilizacji, czyniąc go kwestią niezbędną poddania kompleksowej rekonstrukcji bazującej na prezentacji narracji. Wydarzenia takie jak wybuch wulkanu (lub superwulkanu), epidemie, zmiany klimatyczne oraz inne podobne katastrofy wpływają nie tylko na szybkość rozwoju, lecz także kształtować kurs dalszego rozwoju. Dodatkowo istotne są również wydarzenia generowane przez pojawienie się – lub brak – jednostek, które mają istotny wpływ na megatrend *technologiczny*. Klasycznym przykładem może być konflikt pomiędzy dwiema wizjami rozwoju technologii wytwarzania oraz dystrybucji energii elektrycznej, toczony przez Thomasa Edisona⁷⁷⁰ oraz George Westinghouse⁷⁷¹, wygrany przez tego pierwszego, przy użyciu metod legalnych oraz podstęp⁷⁷². Co ciekawe, system Edisona od początku uznawany był przez analityków za bardziej zawodny i mniej efektywny niż system zaprojektowany przez konkurenta⁷⁷³.

Struktura demograficzna globalnej populacji, ale także jej regionalnych segmentów jest podstawą do określenia wartości na osi władzy kwantowego poziomu środowiska międzynarodowego. Kształtuje się ona na trzech płaszczyznach. Pierwszą jest ilościowe określenie rozmiaru populacji generującej dany podmiot międzynarodowy. Po drugie, są to jakościowe parametry ludzkiej populacji, wyrażane głównie przez umiejętność korzystania z

⁷⁶⁹Przykładem niniejszego podejścia do zagadnienia może być podręcznik akademicki, E. Pollard, C. Rosenberg, R. Tignor, *Worlds Together, Worlds Apart. From the beginning of mankind to present. Concise edition*, Nowy Jork 2014.

⁷⁷⁰Thomas Alva Edison (1847 – 1931), spomiędzy wielu wynalazków, uznawany jest za autora praktycznego zastosowania prądu stałego w praktycznym użyciu. Wśród jego wielu patentów przyjmuje się, że znajdują się również urządzenia takie jak silnik oraz prądnica na prąd stały.

⁷⁷¹George Westinghouse Junior (1846 – 1914), inżynier, wynalazca i przedsiębiorca. Jego największym dokonaniem było opracowanie pociągowego hamulca zespolonego. Wraz z Nikołą Teslą, opracował także alternatywny sposób długodystansowej transmisji energii elektrycznej, znaną jako prąd zmienny.

⁷⁷²Konflikt, bo tak można mówić o tej walce, określany jako *wojna o prąd* (ang. *War of the Currents*), trwająca pomiędzy 1888 a 1890 rokiem. Często określana jako wojna na standardy, toczyła się zarówno w formie rozpraw sądowych, kampanii medialnych jak i czarnego PR a wręcz kampanii plotkarskich. Jedną z najważniejszych kwestii poruszanych w ramach niniejszego konfliktu była kwestia bezpieczeństwa urządzeń wykorzystujących prąd zmienny. Z tego też powodu, jedną z ważniejszych ról odegrało krzesło elektryczne. Całe starcie zakończyło się dość paradoksalnie. W kwestii ukształtowania dyskursu normatywnego zwyciężył niewątpliwie Edison. Jednakże, w 1890 roku, jego firma, General Electric, ogłosiła rozpoczęcie produkcji urządzeń oraz akcesoriów funkcjonujących w oparciu o prąd zmienny. Więcej szczegółów: T. McNichol, *AC/DC: the savage tale of the first standards war*, Nowy Jork 2006.

⁷⁷³Podstawowym zarzutem względem systemu Edisona było techniczne ograniczenie w przesyłaniu energii na duże odległości, generujące ogromne straty, co w praktyce czyniło przesył prądu na duże odległości praktycznie nieopłacalnym.

rozwijanej infrastruktury krytycznej. Po trzecie, jest to także interferencja ludzkiej populacji z geograficznym otoczeniem. Czynniki te – *urbanizacja*, *alfabetyzacja* oraz *rewolucja przemysłowa* – stanowią o ogólnym kształcie społeczności ludzkiej. Ich wpływ na sprawowanie władzy w wymiarze wewnętrznym oraz międzynarodowym jest dwojaki. Po pierwsze zaobserwować można zmianę z podejściu do *legitymacji* podmiotów do podejmowania poszczególnych działań w przestrzeni społecznej. Oznacza to, że działania poszczególnych podmiotów – w tym kontekście wyłącznie *państw narodowych*, oraz podmiotów, którym *państwa narodowe* udzieliły kompetencji oraz pewną ilość zasobów – dysponują dość szeroką swobodą działania, co przejawia się przede wszystkim w ograniczonej warstwie usprawiedliwiania podejmowanych działań, często jedynie symbolicznie związanych z samym faktem działania. Przykładem może być procedura związana z wypowiedzeniem wojny, zwykle poprzedzonych wymianą utrzymanych w coraz bardziej wrogim tonie not dyplomatycznych⁷⁷⁴. W związku z zmianą sytuacji demograficznej polegającą na przekształceniu ilościowego przyrostu populacji w przyrost jakościowych możliwości interakcji z ośrodkami władzy. Przejawia się ona na trzech polach. Po pierwsze, jest to rozwój miast, które stanowią centralne ośrodki antroposfery, skupiające kluczowe elementy infrastruktury technicznej. Po drugie, jest to *alfabetyzacja*, a więc umiejętność poszczególnych jednostek do uczestniczenia w globalnej wymianie informacji oraz kształtowanie transnarodowej przestrzeni społecznej. Po trzecie wreszcie, jest to także *rewolucja przemysłowa*, która określa przemianę kontekstu, w którym przychodzi operować poszczególnym jednostkom. W skrócie rzecz ujmując każda inicjatywa międzynarodowa podejmowana przez jakikolwiek podmiot wymaga wysoce wysublimowanego oraz przekonującego uzasadnienia, które spowoduje przekonanie jak najszerszego grona podmiotów funkcjonujących w przestrzeni transnarodowej, w celu uzyskania ich akceptacji oraz pozwolenia na podjęcie działania. Dodatkowo, *legitymizacja* ta może zostać w każdej chwili cofnięta, zwłaszcza w kontekście braku oczekiwanych rezultatów. Przykładem takiego cofnięcia legitymacji może być społeczne podejście społeczeństwa amerykańskiego do wojny w Iraku z 2003 roku. Z początkowej euforii związanej z jednej strony z psychologicznym łagodzeniem traumy związanej z zamachami z 11 września 2001 roku, z drugiej z szybkim i

774Rytuał związany z rozpoczęciem działań wojennych wymagał podjęcia szeregu działań, począwszy od zakomunikowania woli rozpoczęcia działań wojennych aż po zapewnienie bezpieczeństwa personelowi dyplomatycznemu państwa przeciwnika. W rezultacie pomiędzy komunikatem a rozpoczęciem działań wojennych upływało kilka dni, w trakcie których strony przygotowywały się do działań. Zwyczaj został zarzucony w trakcie II wojny światowej przez Adolfa Hitlera, który miał zadeklarować swą wolę po katastrofalnym rozpoczęciu działań wojennych pomiędzy Włochami a Wielką Brytanią, który trwał od 1940 roku.

sprawnym pokonaniu irackiej armii, społeczeństwo amerykańskie uległo podziałom wynikającym z wzrastających kosztów interwencji oraz sprzeciwu pozostałych elementów systemu międzynarodowego, działania podejmowane przez rząd amerykański wymagały konsumpcji znacznie większej ilości zasobów przy znacznie mniejszej ich efektywności⁷⁷⁵.

2.2.3. Narodowe przebudzenie

Drugim czynnikiem dynamizującym relacje na osi władzy kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły jest jakościowa modyfikacja struktury demograficznej opisanej w poprzednim podrozdziale. Czynnikiem ten odnosi się do jakościowego wykorzystania podziału populacji oraz jej segmentacji. *Narodowe przebudzenie*, jak ten czynnik zdecydowano się określić w niniejszej pracy, stanowi dość istotny problem badawczy, analizowany na gruncie różnych teorii stosunków międzynarodowych, zwłaszcza realizmu kulturowego stworzonego na gruncie refleksji Samuela Huntingtona⁷⁷⁶. Termin do dyskursu naukowego wprowadził Zbigniew Brzeziński⁷⁷⁷, odnosząc go do fenomenu geometrycznego przyrostu asertywności niezachodnich społeczeństw, przejawiających się w kreatywnej adaptacji zachodnich wzorców kulturowych, a w skrajnych przypadkach nawet na ich odrzuceniu, co jest szczególnie widoczne w przypadku jednego z najtrwalszych rezultatów tak zwanej Arabskiej Wiosny, czyli Państwa Islamskiego (ISIS), które stanowi próbę rekonstrukcji średniowiecznej idei kalifatu⁷⁷⁸.

⁷⁷⁵Ostateczne zakończenie operacji w Iraku zostało ogłoszone przez Prezydenta Barracka Hussein a Obamę dnia 31 sierpnia 2010 roku. Jednakże po tej dacie również możemy obserwować obecność zarówno amerykańskich wojsk jak i prywatnych firm militarnych na terytorium niniejszego państwa. *Last full US combat brigade leaves Iraq*, „NBC News”, 2010, 19 sierpnia, URL: http://www.nbcnews.com/id/38744453/ns/world_news-mideastn_africa#.V8mO4fmLTIU, [dostęp: 2.09.2016].

⁷⁷⁶Samuel Philips Huntington (1927-2008) amerykański politolog oraz specjalista w dziedzinie stosunków międzynarodowych. Autor, lub raczej kreatywny adept szkoły myślenia określanej jako realizm kulturowy – J. Czupatowicz, *Teorie (...)*, s. 206-208 – wywodzącej się od refleksji Feliksa Konecznego i Oswalda Springlera. Jego najważniejszą teorią była teoria *zderzenia cywilizacji*, wskazująca na przesunięcie w XXI wieku punktu ciężkości konfliktów, w tym konfliktów zbrojnych, z płaszczyzny narodowej oraz ideologicznej na płaszczyznę religijną oraz kulturalną. Więcej szczegółów znaleźć można w najsłynniejszej monografii Samuela Huntingtona, *Zderzenia cywilizacji. O nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2004. Zagadnienia cywilizacyjno-kulturowe stanowiły również centralną oś w jego ostatniej publikacji: S. P. Huntington, *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej* (tłum. B. Pietrzyk), Kraków 2007.

⁷⁷⁷Szczegółowa analiza pojęcia oraz jej implikacje dla klasycznej struktury środowiska międzynarodowego: Z. Brzeziński, *Strategiczna wizja: Ameryka a kryzys globalnej potęgi* (tłum. K. Skonieczny), Kraków 2013.

⁷⁷⁸Likwidacja kalifatu, a więc odpowiednika chrześcijańskiego papieństwa nastąpiła faktycznie w roku 1258, kiedy to w wielkiej bitwie pod Bagdadem z mongolskimi siłami Hulagu-chana poległ ostatni kalif z dynastii Abbasadów, Al-Musta'sim Billah, kładąc kres faktycznej potęgi tego urzędu. Formalna likwidacja kalifatu nastąpiła dopiero w 1924 roku, wraz z obaleniem ostatniego sultana Turcji, używającego z tego tytułu. Od tamtej pory zabrakło w świecie islamu centralnej instytucji mogącej wywierać wpływ na islam jako ogół doktryny oraz wiernych. Dążenie do odtworzenia tej formy zarządzania islamem można obserwować już od pierwszej połowy XX wieku, przede wszystkim w celu modernizacji społeczeństw muzułmańskich. Jednak dopiero państwo islamskie po raz pierwszy tak wyraźnie odwołało się do niniejszej idei zarówno w sferze

W kontekście analizy niniejszego czynnika należy skupić się na trzech jego elementach składowych. Po pierwsze, jest to rozwój globalnej infrastruktury krytycznej, ze szczególnym uwzględnieniem rozpowszechnienia terminali dostępowych do globalnej sieci multimedialnej, w postaci laptopów, smartfonów oraz innych urządzeń elektronicznych. Po drugie, jest to uniformizacja kodów kulturalnych oraz sfery symbolicznej, pozwalających z jednej strony na powszechny odbiór treści merytorycznych, z drugiej na artykulację partykularnych treści oraz interesów grup społecznych poniżej poziomu państwa westfalskiego. Po trzecie, jest to również aktywizacja treści kulturalnych będącej w głębokiej hipostazie przez ostatnie trzy wieki, w ramach świadomej polityki prowadzonej przez decydentów określanych jako *polityka tożsamości*⁷⁷⁹. Reasumując, czynnik ten ma charakter jakościowy oraz świadomościowy. Jako taki jedynie w niewielkim stopniu poddaje się obróbce przy pomocy metod statystycznych oraz komparatystycznych.

Pierwsza płaszczyzna opiera się na strukturze oraz rozkładzie istotnych elementów tak zwanej *globalnej sieci infrastruktury krytycznej*, zarówno w wymiarze geopolitycznym, jak i społecznym. Kluczem do analizy oraz zrozumienia *narodowego przebudzenia* jest rozkład w skali globu technologicznych możliwości wynikających z koniunkcji trzech czynników. Po pierwsze, jest to fizyczna dostępność urządzeń pozwalających na aktywne modelowanie rzeczywistości wirtualnej. Współczesna architektura transnarodowej przestrzeni społecznej pozwala na niespotykany poziom interaktywności z indywidualnymi użytkownikami. Media takie jak serwisy społecznościowe jak *Facebook*⁷⁸⁰ czy *Twitter*⁷⁸¹ pozwalają nie tylko na

pragmatycznej jak i normatywnej.

779Termin polityka tożsamości (*identity politics*) został wprowadzony do politycznego dyskursu przez Mary Kaldor. W tym kontekście odnosi się głównie do ruchów oraz organizacji politycznych skupionych wokół idei bazującej na tożsamościach o charakterze etnicznych, rasowych bądź religijnych w celu społecznej mobilizacji zmierzającej do przejęcia władzy politycznej. Implikacje wynikające z niniejszej teorii przedstawiono w M. Kaldor, *New (...)*, s. 80-91.

780Facebook jest portalem społecznościowym, założonym w 2004 roku. Uznawany za jeden z największych sukcesów w branży informatycznej. Dla przykładu, serwis posiada ponad dwa miliardy kont (A. Hern, *Facebook profits dip*, „New Statesman”, 2012, 24 kwietnia, URL: <http://www.newstatesman.com/business/technology/2012/04/facebook-profits-dip>, [dostęp: 6.09.2016]), przy miliardzie siedmiuset dziesięciu aktywnych użytkowników korzystających z komputerów i miliardzie pięciuset siedemdziesięciu milionach użytkowników mobilnych miesięcznie (*Company Info. Stats*, „Facebook”, 2016, 30 czerwca, URL: <https://newsroom.fb.com/company-info/>, [dostęp: 6.09.2016]). Dodatkowo, rozmiar serwisu osiągnął rozmiar dziewięćset osiemdziesiąt pentabajtów oraz zwiększa się o ponad pół pentabajta dziennie (stan na rok 2012, S. Sharwood, *Facebook warehousing 180 PETABYTES of data a year*, „The Register”, 2012, 9 listopada, URL: http://www.theregister.co.uk/2012/11/09/facebook_open_sources_corona/, [dostęp: 6.09.2016]). Serwis zarządzany jest przez amerykańską korporację transnarodową – Facebook Incorporated.

781Twitter jest to serwis społecznościowy pozwalający na publikację jedynie stu czterdziestu znakowych informacji analogicznych do wiadomości tekstowych. Co ciekawe serwis ten uzyskał dość znaczną popularność, jako platforma szybkiej komunikacji oraz koordynacji działań społecznych oraz obywatelskich, z czym związane jest zjawisko tak zwanej *rewolucji twitterowej*. W marcu 2016 roku, stwierdzono obecność trzystu trzynastu milionów czynnych użytkowników miesięcznie oraz ponad miliard unikalnych odwiedzin na strony wyświetlające informacje z Twittera. *Twitter Usage/Company Facts*, „Twitter. Company”, 2016, 31

dostęp czy transmisję informacji, lecz także na modulowanie formy przekazu. Z tego też powodu kluczowym dla *narodowego przebudzenia* jest dostępność oraz poziom technologiczny urządzeń pozwalających na komunikowanie się z informatycznym wymiarem transnarodowej przestrzeni społecznej. Liczba smartphonów, iPhone'ów, laptopów oraz tabletów, pozwala na aktywną komunikację oraz koordynację działań licznych grup społecznych. Ruchy takie jak *Marsz Miliona Głosów* w Kolumbii w 2008 roku⁷⁸², wydarzenia na placu Tahrir⁷⁸³, ruch *Occupy Wallstreet*⁷⁸⁴, czy też środowiska związane z Marszem Niepodległości⁷⁸⁵ oraz Komitetem Obrony Demokracji⁷⁸⁶. Po drugie, istotny wpływ na również infrastruktura generująca transnarodową przestrzeń społeczną, a więc przestrzeń swobodna oraz jedynie w niewielkim stopniu moderowana. Kwestia emulacji niniejszej przestrzeni podlega nieustannej zmianie. Obecnie obserwować można zmierzch sieci przewodowej, ograniczającej dostęp do internetu do domów oraz publicznych kafejek internetowych, na rzecz technologii bezprzewodowych – wi-fi oraz znacznie bardziej rozwiniętej LTE. Po trzecie, kluczowe do pojawienia się *narodowego przebudzenia* są umiejętności w wykorzystywaniu możliwości dostarczanych przez nowoczesną technologię. Umiejętności te, paradoksalnie są generowane głównie przez instytucje powstałe na gruncie zachodniej cywilizacji. Jednym z aktorów prowadzących efektywne operacje w przestrzeni

marca, URL: <https://about.twitter.com/company>, [dostęp: 6.09.2016]. Serwisem zarządza amerykańska korporacja transnarodowa Twitter Incorporated.

782Oscar Morales and One Million Voices Against FARC, „movements.org”, 2010, 23 lipca, URL: <https://web.archive.org/web/20131022220325/http://www.movements.org/case-study/entry/oscar-morales-and-one-million-voices-against-farc/> [dostęp: 12.03.2016].

783Właściwie Plac Wyzwolenia. Jedno z centralnych charakterystycznych miejsc w Kairze, gdzie inicjowano wszystkie większe antyrządowe zamieszki w Egipcie, włącznie z tymi poprzedzającymi przełamanie brytyjskiej supremacji w Egipcie w rezultacie rewolucji w 1952 roku. Od 2011 roku, plac ten jest cyklicznym miejscem zamieszek, najpierw pomiędzy zwolennikami prezydenta Hosniego Mubaraka a opozycją, a obecnie pomiędzy wojskiem a przeciwnikami rządów wojskowych. W przygotowaniu oraz przeprowadzeniu aktów obywatelskiego nieposłuszeństwa kluczową rolę odegrały właśnie serwisy społecznościowe, takie jak Twitter czy Facebook. W początkowym okresie, władze starały się wręcz odciąć społeczeństwo od globalnej sieci teleinformatycznej, jednak w obliczu zdywersyfikowanych sposobów dostępu wszystkie takie inicjatywy spęły na niczym.

784Jest to w dużej mierze ruch sprzeciwu skonstruowany na bazie istniejących wcześniej ugrupowań anty-systemowych, anty- oraz alterglobalistycznych, których istnienie zostało zredefiniowane na podstawie społecznych rezultatów kryzysu finansowego z roku 2008. Ruch funkcjonuje przede wszystkim w transnarodowej przestrzeni społecznej, wchodząc w interakcję z przestrzenią rzeczywistą, kształtując oraz amplifikując na podstawie tego sprzężenia zwrotnego własny przekaz.

785Inicjatywa przygotowania oraz przeprowadzona przez specjalnie w tym celu powołany komitet organizacji narodowych, patriotycznych oraz nacjonalistycznych, funkcjonujących głównie w noosferze, skupionych na komunikowaniu w niszowych czasopismach i portalach wskutek odcięcia od tradycyjnych środków przekazu. Natomiast, co ciekawe, niespodziewany sukces pierwszego Marszu Niepodległości w 2010 roku, kiedy to na skutek interakcji z wrogą narracją mass mediów takich jak „Gazeta Wyborcza”, Marsz Niepodległości stał się sukcesem frekwencyjnych przekraczającym oczekiwania organizatorów.

786W tym miejscu należy przypomnieć, że pierwszą płaszczyzną aktywności Komitetu Obrony Demokracji była grupa dyskusyjna na Facebooku. To na jej podstawie, aktywiści oraz wolontariusze inicjowali, organizowali oraz prowadzili pozostałe działania, poczynając od happeningów, poprzez cykliczne marsze w obronie konstytucji a skończywszy na stałych inicjatywach w postaci próby utworzenia Ośrodka Kontroli Obywatelskiej oraz portalu koduj24.pl redagowanego przez Magdalenę Jethon.

wirtualnej jest Islamskie Państwo w Iraku i Lewancie⁷⁸⁷.

Druga płaszczyzna opiera się o kontrast pomiędzy uniformizacją zachowań konsumpcyjnych oraz dywersyfikacją tak zwanej *wyższej kultury*, określającą tożsamość indywidualną oraz grup społecznych. Jest to koncepcja znana już od szeregu lat, głównie od pracy Samuela Huntingtona, jednego z przedstawicieli realizmu kulturowego. Cały mechanizm został opisany przez Benjamina Barbera, w publikacji odnoszącej się do problemu rozkładu kulturalnego w społeczeństwach państw rozwijających się⁷⁸⁸. W tym kontekście należy wskazać, że nawet współcześnie dokonuje się *bifurkacja kompradorska*⁷⁸⁹, nie tyle na poziomie grup społecznych, lecz przede wszystkim na poziomie jednostek. Z jednej strony widać wyraźnie, że współcześnie w kulminacyjną fazę wchodzi konflikt pomiędzy zachowaniami konsumpcyjnymi, kojarzonymi głównie z tak zwaną *kulturą niższą* lub *popkulturą*, oraz symboliczną tożsamością, kojarzoną z *kulturą wyższą*. W praktyce geopolitycznej, podział ten wydaje się tożsamy z podziałem na kulturę amerykańską a kulturę lokalną. Można wskazać bowiem, że przytłaczająca ilość zjawisk *kultury niższej*, albo jest bezpośrednio wyprodukowana przez twórców amerykańskich, lub europejskich i japońskich wzorujących się na produkcjach amerykańskich. Antytezą uniformizacji kultury popularnej jest renesans tak zwanej *wyższej kultury*. Jednakże jest to kultura silnie zlokalizowana, niemal sprzężona z tożsamością jej uczestników, co ogranicza możliwości ich dotarcia do pozostałych grup społecznych. I choć Benjamin Barber sugeruje niemożliwość medialnej ekspansji *wyższej kultury* analogicznie do *popkultury*, głównie z powodu odmiennych filozofii oraz kodów niezbędnych do ich przyswojenia⁷⁹⁰, to jednak szereg przykładów wskazuje, że współczesna praktyka międzynarodowa umożliwiła zaistnienia takiej koniunkcji. Jednym z nich jest zjawisko tak zwanych *dzieci-żołnierzy*, typowych dla konfliktów w mniej rozwiniętych regionów świata. Zjawisko to stanowi koniunkcję trzech tendencji występujących we współczesnym świecie: przejścia od archetypu *żołnierza* do archetypu *wojownika*⁷⁹¹, rozwój metodologii stosowania polityki tożsamości oraz pojawienie się

787Więcej szczegółów na temat obecności instytucji oraz agencji tak zwanego Państwa Islamskiego w globalnej sieci wymiany informacji znaleźć można w monografii Abdela Bari Atawana, *Islamic State the digital caliphate*, Londyn 2015.

788Więcej szczegółów B. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1997.

789Bifurkacja kompradorska jest terminem określającym specyficzny sposób adaptacji politycznej społeczeństwa, gdzie elity poddają się zarówno modernizacji jak i westernizacji, podczas gdy szerokim rzeszom społeczeństwa uczestnictwo w tym procesie jest odmówione. Tym samym najpopularniejszym kierunkiem jest powrót do kwestii tożsamościowych połączone z odrzuceniem adaptacji w dziedzinie normatywnej oraz pragmatycznej. Proces typowy dla społeczeństw postkolonialnych. Więcej szczegółów: Z. J. Pietraś, *Procesy adaptacji politycznej*, Lublin 1989.

790B. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1997.

791H. Münkler, *The new (...)*, s. 17 – 22, T. X. Hammes, T. X. *The sling and the Stone. On war in the 21st Century*, St. Paul, 2004, s. 41.

globalnych marek stanowiących efektywny system motywacyjny. W rezultacie, zgodnie z modelem naszkicowanym przez Hefrieda Münklera, nowy wojny zyskują dodatkowy mechanizm indukujący wzrost ich intensywności oraz czasu trwania⁷⁹². Dodatkowo, można obserwować również specyficzny mariaż pomiędzy nowoczesną metodologią popularyzatorską z klasycznymi treściami ideologicznymi, filozoficznymi oraz religijnymi. Proces ten można prześledzić na przykładzie tak zwanej „nowej ewangelizacji”⁷⁹³ stosowanej przez Kościół Rzymskokatolicki.

Trzecia płaszczyzna zawierająca czynniki dynamizujące *narodowe przebudzenie* jest jego swoista reakcja tożsamości z siłą w stosunkach międzynarodowych. Po raz pierwszy kompleksową analizę niniejszej płaszczyzny zaprezentował John Rothgeb⁷⁹⁴. Wskazał on, że siła, pomimo że opiera się na racjonalnej percepcji świata, to jednak w niektórych przypadkach jest efektem silnie zaburzonej percepcji. Jednym z najcięższych, w praktyce niemal likwidujący wpływ chłodnej logiki na efektywność siły: jest to kwestia tożsamości. Zasadniczo, na podstawie obserwacji empirycznej, wysnuł on wniosek, że im bliżej centrum tożsamości podmiotu poddanego oddziaływaniu przy użyciu siły, tym opór traci uzasadnienie logiczne na rzecz irracjonalnej reakcji zmierzającej do eksterminacji wpływów podmiotu stosującego siłę. Przykładem może być insurekcja iracka po 2003 roku, będąca wynikiem silnego oporu, wydawać się mogło, że już spacyfikowanego społeczeństwa. Proces ten był na tyle mocny, że aż wymusił na okupantach szybsze przekazanie władzy nowo utworzonemu rządowi jedności narodowej⁷⁹⁵. Dodatkowym przykładem, może być stosunek społeczeństwa amerykańskiego do sondaży oraz międzynarodowych opinii i zaleceń sugerujących wybór przyszłego prezydenta. Widać to było wyraźnie w wyborach 2004 roku, kiedy George Walker Bush junior wybrany był na drugą kadencję⁷⁹⁶.

792Tamże, s. 19.

793Zgodnie z definicją słownikową, ewangelizacja to „głoszenie, szerzenie Ewangelii, propagowanie zasad wiary, działalność misyjna”. *Słownik Języka Polskiego. Tom I: A-K*, Warszawa 1983. Nowa ewangelizacja jest praktycznym zastosowaniem do głoszenia tradycyjnych treści nowych narzędzi oraz środków wyrazu. Jednym z wyrazów jest wprowadzenie Szkół Nowej Ewangelizacji jako nowego ruchu w Kościele Rzymskokatolickim. Więcej szczegółów odnośnie prowadzonych inicjatyw oraz narzędzi nowej ewangelizacji znaleźć można na portalu *Porozumienie Dyrektorów Katolickich Kerygmatycznych Szkół Nowej Ewangelizacji*, URL: <http://www.sne.pl/pl> [dostęp: 13.09.2016]. Choć część środowiska akademickiego powątpiewa w efektywność takiego połączenia dżihadu oraz McŚwiata. B. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1997.

794J. M. Rothgeb, *Defining Power. Influence and force in contemporary international system*, Nowy Jork 1993, s. 42 – 44.

795Pierwsze ograniczenie militarnej obecności Stanów Zjednoczonych w Iraku nastąpiło w 2009 roku, kiedy to na podstawie umowy pomiędzy rządem Iraku a Waszyngtonem, ograniczono obecność sił amerykańskich w Iraku, w tym opuszczenie przez wojska amerykańskie wielkich miast. Oznaczało to przekazanie odpowiedzialności za własny los w ręce rządu irackiego. Przełomem był rok 2011, kiedy to siły amerykańskie zostały w większej części wycofane z tego państwa.

796Wśród wielu czynników, które można wymienić jako przyczyny wyborczego zwycięstwa George'a Busha juniora w wyborach 2008 roku, jest niezwykle niedoceniany sondaż przeprowadzony przez szereg czołowych

Powtórzeniem niniejszego scenariusza były wybory 2016 roku zwłaszcza w kontekście międzynarodowej reakcji na postać Donalda Trumpa⁷⁹⁷. Czynniki ten, w przeciwieństwie do poprzedniego, nie ma charakteru ilościowego i empirycznego. Co więcej jego charakter jest ściśle związany z subiektywną interpretacją oraz paradygmatycznym filtrowaniem danych empirycznych. Jest to szczególnie widoczne w kwestii sprawowania władzy w środowisku międzynarodowym, zarówno jak i w środowisku wewnętrznym, utrudnia sprawowanie władzy przede wszystkim poprzez wpływ na cztery podstawowe procesy. Po pierwsze ograniczeniu ulega zakres spraw oraz kwestii podlegających sprawowaniu jurysdykcji przez centralne organy polityczne. W rezultacie następuje wykształcenie się alternatywnej struktury zarządzania, opartej przede wszystkim na elementach narodowych – oraz pre-narodowych – i religijnych, czego przykładem może być wojna domowa w Afganistanie⁷⁹⁸. Oczywiście w tym miejscu należy wspomnieć o – w retrospekcji przedwczesnym – uznaniu deklaracji niepodległości podmiotów odpadających od rdzenia państwa, których samodzielność budowana była na religijnej oraz etnicznej odrębności od żywiołu serbskiego oraz prawosławnego dominującego w dawnym państwie, zgodnie z logiką zidentyfikowaną przez Mary Kaldor⁷⁹⁹ oraz Macieja Kuczyńskiego⁸⁰⁰.

Jednak najbardziej spektakularnym przypadkiem to oczywiście wykorzystanie przemocy fizycznej przez sekty i organizacje o charakterze parareligijnym zlokalizowane głównie w Stanach Zjednoczonych⁸⁰¹ oraz Japonii⁸⁰². Na obecną chwilę należy wskazać, że

światowych gazet, w ramach którego w ośmiu na dziesięć państw, społeczeństwa zdecydowały się na poparcie kontrkandydata. Pytanie odnoszące się do skuteczności, czy raczej kontrskuteczności tego typu badań oraz informacji pozostaje otwarte. A. Travis, *Poll reveals world anger at Bush*, „The Guardian”, 2004, 15 października, URL: <https://www.theguardian.com/world/2004/oct/15/uselections2004.usa10>, [dostęp: 13.09.2016].

797 *What Newspapers In 13 Countries Are Saying About Donald Trump*, „ThinkProgress”, 2016, 29 kwietnia, URL: <https://thinkprogress.org/what-newspapers-in-13-countries-are-saying-about-donald-trump-819e632616d2#.ijugrakwj>, [dostęp: 20.09.2016].

798 Wbrew oczekiwaniom analityków oraz decydentów amerykańskich interwencja w Afganistanie nie doprowadziła do upadku reżimu talibskiego. Zamiast tego doprowadziła do jego atrofii oraz decentralizacji, poprzez wzrost znaczenia lokalnych przywódców oraz organizacji plemiennych, co powoduje powstanie sieci luźno powiązanych, lecz cieszących się lokalnym poważaniem oraz doskonałą znajomością terenu. Więcej szczegółów odnośnie konfliktu afgańskiego znaleźć można w Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami i Al-Kaidą. Afganistan w latach 1994–2012*, Toruń 2013.

799 M. Kuczyński, *Balkański syndrom: konflikty zbrojne w byłej Jugosławii 1991-99 i wojna w Kosowie, udział wielonarodowych sił pokojowych NATO w utrzymaniu pokoju na Bałkanach 1993-2000*, Warszawa 2000.

800 M. Kaldor, *New (...)*, s. 33 – 71.

801 W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują organizacje stworzone przez wysoce charyzmatycznych liderów, zarówno te o tendencjach wysoce destruktywnych, jak na przykład Świątynia Ludu, założona przez Jamesa Warrena „Jima” Jonesa, którzy dokonali zbiorowego samobójstwa w Gujanie, jak również bardziej zinstytucjonalizowane, jak Kościół Scjentologiczny, założonego przez Lafayette'a Ronalda Hubbarda.

802 W przypadku Japonii najbardziej spektakularnym przypadkiem jest sekta Aum Shinrikyō (jap. オウム真理教, *Ōmu Shinrikyō*). Sekta wślawiła się dokonaniem terrorystycznego ataku w tokijskim metrze w marcu 1995, w wyniku którego zginęło dwanaście osób. W wyniku policyjnego śledztwa oraz represji rządowych organizacja została rozbita oraz spacyfikowana, a przywódcy odpowiedzialni za atak zostali skazani na śmierć. Organizacja przekształciła się w nieco bardziej pokojową organizację o nazwie *Aleph*.

proces ten rozlał się na całość środowiska międzynarodowego, z powodu wyodrębnienia się instytucji określanych jako Transnarodowe Organizacje Społeczeństwa Obywatelskiego (TOSO)⁸⁰³, które coraz częściej przejmują administrację lub nawet jurysdykcję nad kwestiami związanymi codziennym funkcjonowaniem społeczności. Zgodnie z badaniami Eweliny Panas⁸⁰⁴, rezultatem jest specyficzne powiązanie pomiędzy nimi, uznawanymi za inicjatorów aktywności organizacje transnarodowe a rządem narodowym – za decydujące ciało implementujące podjęte decyzje. Klasycznym przykładem może być międzynarodowa kampania zmierzająca do wywarcia presji na państwa w celu podpisania, ratyfikacji oraz wykonania traktatu ottawskiego z roku 1997⁸⁰⁵.

Kontekst polityczny relacji zakłada istnienie rozbudowanych systemów komunikacyjnych oraz instytucji przeznaczonych do rozstrzygania sporów oraz konfliktów⁸⁰⁶. W niektórych przypadkach zaobserwować można dominację czynników rządowych, szczególnie w przypadku Chińskiej Republiki Ludowej i Federacji Rosyjskiej, zarówno w przypadku TOSO⁸⁰⁷ oraz kościołów i innych organizacji religijnych⁸⁰⁸. Na przeciwnym biegunie, są obszary zdominowane przez *podmioty transnarodowe*, często o kryminalnym bądź terrorystycznym charakterze. Występują dwa podstawowe sposoby implementacji owego kontekstu. Po pierwsze, państwo zachowuje nominalną suwerenność nad swoim terytorium, jednak jest ona faktycznie realizowana przez podmioty o niepaństwowym

803W tym kontekście podmioty te mogą być rozumiane jako mniej lub bardziej trwałe konglomeraty podobnie myślących państw, lokalnych organizacji pozarządowych, kościołów, korporacji transnarodowych oraz podmiotów innego typu, nakierowanych na osiągnięcie wspólnego celu. W odróżnieniu od koalicji podobnie myślących, cel zlokalizowany jest najczęściej w szeroko pojmowanej sferze niższej polityki, a więc mających charakter społeczny bądź ekonomiczny. A. F. Cooper, *Like-minded nations, NGOs, and the changing pattern of diplomacy in the UN system. An introductory perspective* [w:] *Enhancing global governance: towards a new diplomacy?*, red. A. F. Cooper, J. English, R. Thakur, Nowy Jork 2002.

804E. Panas, *Soft power transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego*, rozprawa doktorska obroniona na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej dnia 28 czerwca 2013 roku.

805O wroście znaczenia organizacji pozarządowych na dyplomatycznej płaszczyźnie stosunków międzynarodowych przeczytać można B. Surmacz, „Dyplomacja” organizacji pozarządowych, „Stosunki Międzynarodowe”, 2014, nr 49(1), s. 51 – 70.

806Najnowszą instytucją tego typu jest Międzynarodowy Trybunał Karny (ang. *International Criminal Court*), ustanowiony na podstawie statutu rzymskiego, przyjętego w 1998 roku. MTK rozpoczął funkcjonowanie w 2002 roku, pomimo braku podpisu ze strony szeregu większych państw, takich jak Chiny, Indie, Turcję i Pakistan oraz wycofania podpisu przez Stany Zjednoczone.

807Relacje pomiędzy rosyjskim rządem a rosyjskimi organizacjami pozarządowymi znaleźć można w K. Chawryło, M. Domańska, *Obcy wśród swoich. Organizacje pozarządowe w Rosji*, „Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich imienia Marka Karpią”, 2015, nr 184, URL: http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_184.pdf, [dostęp: 27.09.2016].

808H. Shen, *Nasilają się prześladowania chrześcijan w Chinach*, „Wirtualna Polska Wiadomości”, 2015, 14 lipca, URL: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Nasilaja-sie-przesladowania-chrzciscjan-w-Chinach,wid,17705562,wiadomosc.html?ticaid=117ce1>, [dostęp: 27.09.2016].

charakterze, jak to ma współcześnie miejsce w Libii⁸⁰⁹ oraz Somalii⁸¹⁰. Po drugie, państwo może zostać zupełnie wyeliminowane z zajmowanego terytorium, a jego instytucje zostaną zastąpione przez instytucje podmiotu obywatelskiego. W części przypadków proces ten przejawia się w próbie mimikry instytucji państwowych, co ma miejsce w przypadku tak zwanego Państwa Islamskiego, w apogeum własnej świetności zajmującego część terytorium Iraku i Syrii⁸¹¹.

W innych przypadkach, zachowany zostaje transnarodowy charakter instytucji obywatelskich, tak jak Hamas w Strefie Gazy⁸¹², czy talibowie w Afganistanie⁸¹³.

809W tym przypadku szczególną rolę odgrywa tak zwane Państwo Islamskie (Daesh), które opanowało pas wybrzeża wraz z Syrtą (odbitą przez wojska wierne rządowi w sierpniu 2016 roku, *Libyan forces recapture ISIL headquarters in Sirte*, „Al-Jazeera”, 2016, 11 sierpnia, URL: <http://www.aljazeera.com/news/2016/08/libyan-forces-recapture-isil-headquarter-sirte-160810205046540.html>, [dostęp: 27.09.2016]); dodatkowo, w konflikcie udział biorą Libijski Rząd Narodowy, składający się z Libijskiej Armii Narodowej oraz koalicji Libijski Świt, Rady Shura (Benghazi), uzupełniona dodatkowo przez różne lokalne milicje, w tym te tworzone przez grupy etniczne, takie jak Tuaregowie. W powyższej mozaice na szczególną uwagę zasługują jednostki Straży Rafinerii (ang. *Petroleum Facilities Guards*, PFG) stanowiących ekwiwalent korporacyjnych sił zbrojnych. *Tag Archives | Petroleum Facilities Guard (PFG)*, „Libya Business News”, 2016, 20 września, URL: <https://www.libya-businessnews.com/tag/petroleum-facilities-guard-pfg/>, [dostęp: 27.09.2016].

810W tym przypadku szczególną rolę odgrywają następujące podmioty. Pierwszym i najważniejszym, jest Tymczasowy Rząd Somalii, który dzięki wsparciu międzynarodowemu, w szczególności interwencji militarnej Etiopii, opanowała większość państwa. Po drugie, jest to Unia Trybunałów Islamskich, czyli koalicja ugrupowań o charakterze islamskim o różnym stopniu ekstremizmu. W wyniku dynamicznej ewolucji sytuacji, grupa ulegał rozkładowi, wyodrębniając z siebie bardziej ekstremistyczne podmioty: Harakat al-Shabaab al-Mujahideen oraz Hizbul Islam, które kontynuują opór przeciwko nowemu rządowi. Po trzecie, jest to również klanowa struktura która przyjęła nazwę Republiki Somalilandu, który wprawdzie wykazując cechy państwa, nie cieszy się uznaniem międzynarodowym. Po czwarte, jest to dodatkowo Puntland, analogiczne pseudopaństwo, które cechuje się niższym stopniem stabilności wewnętrznej. Dodatkowo, od momentu sformowania Rządu Tymczasowego porzucił on ambicje do suwerennego funkcjonowania na arenie międzynarodowej, zadowolając się statusem autonomicznej prowincji Somalii. Po piąte, jest to struktura plemienna, klanowa oraz subklanowa, która stanowi naturalny krajobraz społeczny oraz polityczny Somalii dodając element dynamizujący struktur politycznych.

811Państwo Islamskie jest jednostką funkcjonującą na przecięciu sfery transnarodowej oraz geopolitycznej. W tym kontekście zaobserwować można jego funkcjonowanie w świecie w czterech fazach. Pierwszą fazą, jest faza transnarodowa, obejmująca większość planety, stanowi rosnące znaczeniowo pole funkcjonowania Daesh, gdzie zlokalizowane są nie tylko działania techniczne oraz propagandowe, lecz także uśpione komórki mające za zadanie podjęcie realnej walki w przypadku aktywacji. Drugą fazą jest faza geopolityczna pośrednia. Polega ona na kontrolowaniu przestrzeni za pośrednictwem innych podmiotów aktywnych w danym regionie. W przypadku ISIS powszechne jest zjawisko tak zwanych *przysiąg wierności* mniejszych podmiotów, przypominających średniowieczne przysięgi lenne. Tym samym, nie sprawując bezpośredniej kontroli nad danym terytorium, ISIS uzyskuje pośrednika gotowego do realizacji podstawowych celów Państwa Islamskiego. Najbardziej spektakularnym przykładem organizacji tego typu jest Boko Haram, działające w Nigerii. Trzecią fazą jest kontestowana kontrola geopolityczna, czego przykładem mogą być posiadłości ISIS w muhafazie Aleppo. Charakteryzuje się ona nietrwałością jurysdykcji uczestników konfliktu oraz przechodzeniem terytorium z rąk do rąk w wyniku działań wojennych. Czwartą fazą jest pełne kontrola geopolityczna, czyli sprawowanie trwałej jurysdykcji nad określonym terytorium. W tym kontekście wskazać można na syryjskie muhafazy: Rakka (środkowa oraz południowa część), Deir ez-Zaur (poza samym miastem) oraz Homs (część wschodnia, pustynna). W Iraku są to: prowincja Niniwa oraz częściowo prowincja Salah ad-Din oraz Al-Anbar. W tym kontekście wskazać można na stopniowe przechodzenie fazy czwartej w fazę trzecią, a tej z kolei w pierwszą, w miarę postępów obu armii rządowych oraz operacji *Tarcza Eufratu*.

812M. Levitt, *Hamas: Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad*, New Haven, Londyn 2007, s. 16 – 23.

813Reformacja ruchu talibów oraz ich powrót do życia społecznego Afganistanu została scharakteryzowana w

Dodatkowym elementem, który wchodzi w skład czynników dynamizujących oś władzy w ramach czynnika *narodowego przebudzenia* jest fenomen określony przez Samuela Huntingtona jako *kryzys tożsamości*⁸¹⁴. W efekcie ideologii komunistycznej, czego ostatecznym dowodem było załamanie się Związku Sowieckiego, część środowiska akademickiego ogłosiła ostateczne zwycięstwo liberalnej ideologii oraz tak zwany *koniec historii*⁸¹⁵. Jednakże kolejne, coraz poważniejsze kryzysy liberalizmu, czego ostatnim przykładem może być wielki, i jak niektórzy publicyści twierdzą, wciąż nieprzezwyciężony kryzys finansowy z roku 2008⁸¹⁶, podkopują nie tylko materialne fundamenty supremacji mocarstw zachodnich, lecz przede wszystkim globalną wiarę w sukces zachodnich rozwiązań oraz propozycji. W konsekwencji grupy należące do niezachodnich cywilizacji zaczynają coraz bardziej intensywnie poszukiwać własnej drogi rozwoju, często sprzecznej z dotychczasowymi dogmatami.

Na skalę międzynarodową widać to wyraźnie w ramach rywalizacji pomiędzy *Washington consensus*⁸¹⁷ a *Beijing consensus*⁸¹⁸. Na skalę wewnątrzpaństwową, można tu wskazać zagrożenia dla ciągłości państwowej wynikające z nielimitowanego napływu migrantów z obcych kultur oraz rekombinację warunków z państw pochodzenia na terenie państw przyjmujących. W rezultacie pojawia się wyzwanie związane z wyłączeniem spod instytucji centralnych enklaw zamieszkałych przez migrantów⁸¹⁹. Oznacza to istnienie szeregu równoległych systemów prawnych przenikających się na terenie podległych państwowej jurysdykcji, konstruowanych jako coraz bardziej realna alternatywa wobec mechanizmów asymilacyjnych zwykle stosowanych w przypadku migracji. Tymczasem ostatni europejski

B. Roggio, T. Jacelyn, *The Taliban's new leadership is allied with al Qaeda* „The Long War Journal”, 2015, 31 lipca, URL: <http://www.longwarjournal.org/archives/2015/07/the-talibans-new-leadership-is-allied-with-al-qaeda.php>, [dostęp: 27.09.2016].

814S. P. Huntington, *Kim jesteśmy?: wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej* (tłum. B. Pietrzyk), Kraków 2007.

815F. Fukuyama, *Koniec historii* (tłum. T. Bieroń, M. Wichrowski), Kraków 2009.

816Jedną z ważniejszych pozycji próbujących zdiagnozować przyczyny, przebieg oraz ewentualne skutki kryzysu finansowego z roku 2008, znaleźć można w *Kryzys 2008 a pozycja międzynarodowa Zachodu*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2011.

817Skondensowaną charakterystykę *Washington Consensus* znaleźć można w Ch. Gore, *The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries*, „World Development”, 2000, nr 28(5), s. 789 – 804.

818Skondensowaną charakterystykę *Beijing consensus* oraz analizę jego interakcje z poprzednikiem znaleźć można w S. Halper, *The Beijing consensus. How Chinese authoritarian model will dominate the 21st century*, Nowy Jork 2010.

819L. Stromme, *Sweden in chaos: Number of 'no-go zones' increased as police lose control over violence*, „Express”, 2016, 22 września, URL: <http://www.express.co.uk/news/world/713032/Sweden-chaos-no-go-zones-increased-police-lose-control>, [dostęp: 16.10.2016]. Daleko groźniejsze jest jednak polityka rządu niemieckiego, zmierzająca do usankcjonowania rażących wyjątków od prawa niemieckiego, w rodzaju wielożeństwa, pedofilii czy też zasad podziału spadku na podstawie uznania różnic kulturowych pomiędzy społecznościami migrantów a społecznością goszczącą. O. Doleśniak-Harczuk, *Legalna zona dla pedofila*, „Gazeta Polska”, 2016, nr 23(1190), s. 22 – 24.

kryzys migracyjny wskazuje na często ignorowany na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych problem doskonale ujęty poprzez aforyzm mówiący, że „na pewnym poziomie ilość przekształca się w jakość”⁸²⁰. W rezultacie pojawia się zagadnienie na jakim poziomie transfer ludności pomiędzy państwami lub regionami pozwala na odtworzenie społecznej struktury typowej dla państw pochodzenia. Dodatkowym elementem wyzwania jest fakt, że grupy te dysponują wykształconymi elitami, które są w stanie artykułować ambicje polityczne oraz społeczne tworzącej się społeczności, choć posiadają one odmienną strukturę oraz właściwości niż ich europejskie odpowiedniki⁸²¹. Sytuacja ta idealnie odzwierciedla teorię systemów spenetrowanych autorstwa Ziemowita Jacka Pietrasia⁸²². Kryzys dotychczasowo ukształtowanych tożsamości o charakterze polityczno-ideologicznym, takich jak dominujące systemy ideologiczne oraz narodowe tożsamości wypełniające struktury państwowe, zostają uzupełnione przez ideologie wytworzone na podstawie kryteriów etnicznych, religijnych oraz tych o charakterze obywatelskim. Co więcej, tożsamości te nie zawsze są synergiczne: w przypadku Unii Europejskiej po 2015 roku zauważyć można rosnący konflikt obejmujący co najmniej trzy strony: klasyczną ideologię państwową, dominującą dotychczas w Unii Europejskiej ideologię lewicowo-liberalną oraz nowymi ideologiami: renesansem różnych idei narodowych oraz politycznym islamizmem.

Najlepszym przykładem tego typu może być domniemana umowa pomiędzy belgijską policją, reprezentującą tożsamość klasyczną a aktywistami islamskimi, reprezentującymi nową tożsamość, odnoszącą się rzekomo do wzajemnej nieagresji na terenie brukselskiej aglomeracji⁸²³. Umowa ta rzekomo została zerwana poprzez zatrzymanie Salaha Abdelsmana, zatrzymanego w trakcie zakrojonej na szeroką skalę operacji policyjnej w dzielnicy Molenbeek, przeprowadzonej pod naciskiem władz francuskich, z kolei dopingowanych przez wzrastającą popularność francuskiego ruchu narodowego pod przewodnictwem Marine Le Pen. Uzupełnieniem niniejszej płaszczyzny jest proces, który Mary Kaldor określiła jako pojawienie się *polityki tożsamości* (ang. *identity politics*). Charakteryzuje się ona szeregiem

820 Jest to cytat przypisywany Karolowi Marksowi. Stanowi jedno z dwóch mechanizmów zarządzających dialektyką materialistyczną.

821 W niektórych przypadkach, dzięki posiadaniu rosnącego oraz zdyscyplinowanego elektoratu, struktury te stanowią coraz bardziej znaczący element środowiska politycznego. A nawet dysponują rosnącym prestiżem oraz siłą polityczną, na tyle istotną, że pozwala im wygrywać wybory. Idealnym przykładem może być Sadiq Khan, burmistrz Londynu, który uzyskał rekordowe poparcie w wyborach. *Muzułmanin został burmistrzem Londynu. Sadiq Khan z rekordowym poparciem*, „Wyborcza.pl”, 2016, 7 maja, URL: <http://wyborcza.pl/1,75399,20032802,muzulmanin-zostal-burmistrzem-londynu.html>, [dostęp: 4.10.2016].

822 Z. J. Pietraś, *Adaptacyjność spenetrowanych systemów politycznych*, Lublin 1990.

823 Jednym z orędowników tej teorii jest komisarz Janusz Lewandowski. A. Kopacz, *Janusz Lewandowski: panowała niepisana umowa, teraz Bruksela płaci za to wysoką cenę*, „Wirtualna Polska. Wiadomości”, 23.03.2016 roku, adres URL: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,142394,title,Janusz-Lewandowski-panowala-niepisana-umowa-teraz-Bruksela-placi-za-to-wysoka-cene,wid,18231520,wiadomosc.html?icaid=116bd7> [dostęp: 29.03.2016].

właściwości, odróżniających ich ideologii westfalskich. Po pierwsze, jest wyraźnie ekskluzywna, ograniczona pod względem zasięgu oddziaływania. Więzy te najczęściej oparte są na wspólnych segmentach tożsamości. Jednym z najbardziej istotnych są związki oparte na pokrewieństwie pomiędzy ich członkami. Przykładem grup może być Tymczasowa Irlandzka Armia Republikańska (ang. *Provisional Irish Republican Army*, PIRA)⁸²⁴. Zgodnie z badaniami Stasisa Kalyvasa, te struktury, zlokalizowane na poziomie subnarodowym stanowią również specyficzny a także niezwykle istotny kierunkowskaz dla ich członków w kierunku dokonywania wyborów społecznych⁸²⁵. Po drugie, są one oparte na wysoce unikalnym oraz efemerycznych konstrukcjach społecznych, niezwykle trudno czytelnych dla osób lub grup społecznych do niej nie należących. Jak w ramach własnych badań stwierdziła Mary Kaldor, przynależność do grup tego typu charakteryzuje się nieuchwytną specyfiką wykraczającą poza proste przyjęcie zasad funkcjonowania danej społeczności. Swoiste kody komunikacyjne, rytuały, symbole oraz wzorce zachowań powodują problemy z komunikacją z jednostkami z zewnątrz, a także przedłużenie procesu integracji oraz wytworzenie niezwykle efektywnego filtra, oddzielającego wewnątrz grupy od otoczenia. Po trzecie, tożsamości te oparte są na dużym poczuciu odrębności oraz nieufności względem ludzi i grup sklasyfikowanych jako *obcy*. Czynnikiem ten odpowiada nie tylko za uszczelnienie systemu filtrującego, ale też za kształtowanie się stosunku względem społecznej konstrukcji obcego, pozwalając na podejmowanie działań charakteryzujących się wysokim stopniem emocjonalności oraz efektywności.

Konstrukcja obcego, jako podmiotu należącego do tego samego gatunku, lecz pomimo wszystko innej grupy społecznej. Co więcej, dla efektywnego funkcjonowania polityki tożsamości, kluczowe jest oparcie jej o system społecznych sankcji, stanowiących integralny element każdej społeczności. System ten, oparty na trzech wymiarach, jest na tyle rozbudowany, że pozwala na przekroczenie pierwotnych, ludzkich instynktów a co za tym idzie wytworzenie wewnątrz psychiki członków, generując niezwykle potężne impulsy wymuszające niestandardowe zachowania. Pierwszym jest system motywacji oparty na

824Była to organizacja paramilitarna funkcjonująca w Wielkiej Brytanii w latach 1969 – 2005. W czasie swego istnienia składała się w przybliżeniu z dziesięciu tysięcy członków (E. Moloney, *A Secret History of the IRA*, Nowy Jork 2002, s. xiv.). Główną osią sporu był międzywyznaniowy konflikt pomiędzy społecznością katolików a anglikanów. Początkowo ograniczała się do akcji określanych jako defensywne, jednak w latach 70. XX wieku przystąpiła do kampanii terroru na zewnątrz Irlandii Północnej. Akty terrorystyczne oraz partyzantka miejska trwała aż do porozumień pokojowych z roku 1997, w którym do procesu politycznego dopuszczono polityczną reprezentację powiązaną z PIRA – partię Sinn Féin. Ostatecznie PIRA została rozbrojona pod międzynarodowym nadzorem w 2005 roku. Pozostało po niej szereg organizacji, takich jak CIRA (ang. *Continuity Irish Republican Army*) oraz RIRA (ang. *Real Irish Republican Army*). Jednak nie dysponują one ani legitymacją społeczną, ani zasobami pozwalającymi na zaangażowanie na skalę porównywalną do PIRA.

825S. N. Kalyvas, *New and Old Wars: A Valid Distinction?*, „World Politics” 2001, nr 54, s. 108.

bodźcach materialnych. Kluczem do ich prawidłowej identyfikacji, może być proces zidentyfikowany przez Herfrieda Munklera, polegający na wykorzystaniu globalnych marek oraz symboli w celu zmotywowania poszczególnych członków społeczności do podjęcia aktywności spełniającej kryteria instytucji decydujących. Drugim jest rozwinięty system interakcji społecznych, bazujących na podstawowych mechanizmach interakcji społecznych przez Philipa Zimbardo⁸²⁶, takich jak zasada wzajemności, wykorzystywana do konstrukcji więzi społecznych oraz indukcji w jednostce pożądanego zachowań. O sile konstrukcji tych więzi może posłużyć przykład związku wyznaniowego założonego w 1955 roku przez Jamesa Warrena „Jima” Jones, zwanego także Wielebnym Jonesem⁸²⁷ - Świątynię Ludu⁸²⁸. Relatywnie krótki czas oraz wynik tego eksperymentu społecznego, wykazały siłę polityki tożsamości. W przypadku grup i tożsamości istniejących znacznie dłużej, wyniki nie są na tyle spektakularne, lecz znacznie bardziej wysublimowane oraz trwałe. Odnosi się to szczególnie do przedewstfalskich tożsamości etnicznych, które są w stanie zastąpić państwo w jego podstawowych funkcjach, co można prześledzić na przykładzie jednego z samorządnych regionu Somali – Somalilandu⁸²⁹, a ostatnimi czasy w przypadku Państwa Islamskiego w Syrii oraz Iraku⁸³⁰. Trzecim systemem jest oddziaływanie samego konstruktów tożsamości na polu aktywności społecznej. W skład tożsamości wchodzi płaszczyzny o charakterze religijnym, ideologicznym oraz kulturowym. System ten podlega internalizacji w obręb umysłu jednostki ludzkiej, stanowiąc jej integralny element, który z kolei motywuje ją do dalszego działania. W ich ramach szczególną rolę odgrywają tak zwane *silnie zmotywowane jednostki* (ang. *superempowered individuals*)⁸³¹, które stanowią czynniki amplifikujący posiadany potencjał do poziomu, na którym możliwe staje się efektywne

826Więcej szczegółów na temat eksperymentów oraz rozwoju koncepcji autorstwa Philipa Zimbardo, znaleźć można w wielu publikacjach akademickich, takich jak Ph. Zimbardo, *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego* (tłum. Michael R. Leippe, P. Kwiatkowski), Poznań 2004.

827D. Chidester, *Salvation and Suicide: Jim Jones, the People's Temple and Jonestown*, Bloomington 2004.

828Wydarzenia w Jonestown, określane mianem masakry nastąpiły 18 listopada 1978 roku. Było to wydarzenia owiane szeregiem tajemnic i niejasności. Nastąpiły jako pokłosie wizyty kalifornijskiego senatora Leo Ryana, który zdecydował się odwiedzić to miejsce z powodu plotek pojawiających się po migracji członków sekty do Gujany w 1977 roku, w efekcie pojawiania się oskarżeń o stosowanie przemocy oraz zabójstwa członków sekty chcących opuścić jej szeregi. Jednym z nich był Bob Houston, syn przyjaciela kongresmena, którego zmasakrowane zwłoki odnaleziono w 1976 roku. Co ciekawe, pomimo że Ryan planował przedstawić pozytywny raport na temat sekty, dla Jonesa był to dowód na jego klęskę. Do tego dochodzi udany zamach na senatora na lotnisku w Kaitumie 18 listopada 1978 roku. W rezultacie nastąpiły wydarzenia, które współcześnie określano jako masowe samobójstwo, choć kilkakrotnie poddawane jest w wątpliwość. Wokół tego wydarzenia narósł szereg spiskowych teorii. Krótkie podsumowanie wątpliwości odnośnie natury wydarzeń w Jonestown: T. Carter, *Murder or Suicide: What I Saw*, „Alternative Considerations of Jonestown and People's Temple”, 2015, 21 stycznia, URL: http://jonestown.sdsu.edu/?page_id=31976, [dostęp: 11.10.2016].

829I. M. Lewis, *Understanding Somalia and Somaliland: culture, history and society*, Londyn 2008.

830P. Cockburn, *The rise of Islamic State: ISIS and the new sunni revolution*, Londyn, Nowy Jork 2015.

831J. Gryz, *NATO (...)*, s. 42.

przeciwstawienie się *państwu narodowym*. Przykładem podmiotów opierających się na tym mechanizmie mogą być organizacje transnarodowe opierające się na silnym poczuciu misji, szczególnie te o charakterze ekologicznym jak Greenpeace⁸³² czy World Wild Fund⁸³³.

Narodowe przebudzenie, ukierunkowujące rozwój *podmiotów subnarodowych*, istniejących w ramach współczesnych państw oddziałuje na oś władzy kwantowego pola siły na trzy podstawowe sposoby. Po pierwsze, ogranicza *legitymację* rządów do sprawowania władzy. Uzupełnia ono ilościowe ograniczenia indukowane przez rozmiar, strukturę oraz jakość populacji podległej danemu centrum władzy. Zatarciu ulegają przede wszystkim znaczenia wykorzystanych terminów oraz definicji, takich jak na przykład *obywatelstwo*, *prawa człowieka* czy też *prawo*. W rezultacie jej zapisy, wynikające z nich obowiązki oraz przywileje stają się rozdwojone powyższych definicji. Dzieje się tak z dwóch podstawowych powodów. Pierwszym jest fakt aktywizacji się grup społecznych opartych o postnowoczesne tożsamości, rozdrabniających społeczną oraz polityczną strukturę społeczną. Nawet niewielka fluktuacja w *legitymacji* istniejących instytucji, staje się konfliktem o zwiększonej amplitudzie⁸³⁴. Najbardziej spektakularne przykłady tego typu, począwszy od Greenpeace aż po Ruch *Occupy Wallstreet*⁸³⁵, koncentrują się na znacznie poważniejszych zmianach społecznych grożących dezintegracją oraz transformacją istniejących instytucji. Drugim jest aktywizacja społeczna grup migrantów pochodzących z innych kręgów cywilizacyjnych oraz kulturalnych. Historycznie wskazać można na trzy, podstawowe sposoby integracji migrantów w struktury władzy podmiotów międzynarodowych, szczególnie w przypadków wysoce uterytorialnionych państw narodowych.

832Greenpeace jest pozarządową organizacją ekologiczną założoną w Vancouver w 1970 roku w proteście przeciwko amerykańskim testom atomowym na Alasce. Współcześnie działa w czterdziestu państwach świata, posiada siedzibę w Amsterdamie, oraz zajmuje się szeregiem kwestii międzynarodowych, począwszy od walki z żywnością genetycznie modyfikowaną aż po promocję ekologicznych rozwiązań społecznych. Więcej szczegółów znaleźć można na witrynie internetowej organizacji: <http://www.greenpeace.org/international/en/>.

833World Wild Fund jest pozarządową organizacją ekologiczną założoną w 1961 roku. Obecnie działa w stu państwach świata, z siedzibą w Szwajcarii. Współcześnie nadrzędnym celem funkcjonowania organizacji jest zachowanie globalnego poziomu bioróżnorodności w tym również zabezpieczenie naturalnych siedzib poszczególnych gatunków, ze szczególnym uwzględnieniem gatunków zagrożonym wymarciem. Więcej szczegółów znaleźć można na witrynie internetowej organizacji: <http://www.worldwildlife.org/>.

834W tym kontekście zaobserwować można od początku XIX wieku, kiedy to pojawiła się idea zrywu rewolucyjnego. Tym kontekście nowe pokolenie obywateli politycznych zamiast przejmować istniejące instytucje polityczne oraz obywatelskie, prowadzono ich destrukcję oraz rekonstrukcję od poziomu gruntu. W wieku XX rozszerzono katalog dekonstrukcji również na instytucję kultury, sztuki, życia społecznego oraz religijnego, co z kolei nakładając się na odwrócenie przekazywanie wiedzy między pokoleniami prowadzi do rozchwiania struktury społecznej, przekształcając łatwo do zarządzania tarcia interpersonalne w zmagania o charakterze egzystencjalnym.

835Jedną z ciekawszych analiz ruchu *Occupy Wallstreet*, jako zjawiska wygenerowanego w czystej transnarodowej przestrzeni społecznej znaleźć można w M. D. Conover , E. Ferrara, F. Menczer, A. Flammini, *The Digital Evolution of Occupy Wall Street*, „Public Library of Science One”, 2013, nr 8(5), URL: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0064679>, [dostęp: 11.10.2016].

Asymilacja do głównego nurtu społeczeństwa⁸³⁶. Esencją tego mechanizmu, jest likwidacja, nawet przy użyciu środków militarnych, politycznej samodzielności grup autonomicznych, przy poszanowaniu do pewnego stopnia, uzależnionego od dobrej woli instytucji rządowych, stopnia odrębności w dziedzinie kultury i religii: konfesji, niektórych zwyczajów oraz dialektów. Podobnie mechanizm asymilacji wyglądał w cesarskich Chinach⁸³⁷. Nieco inaczej mechanizm asymilacyjny wyglądał w Indiach, gdzie przestrzeń – oraz tożsamość – kultury oraz religii była na tyle płynna oraz pojemna, że pozwalała na inkorporację w swój obręb kolejnych fal obcej migracji⁸³⁸.

Gettoizacja, której najświeższym przykładem jest tak zwana polityka multikulturalizmu jest drugim mechanizmem integracji społecznej. Istotą polityki tego typu jest akceptacja oraz confirmacja odrębności migranckich grup, w zamian za deklaratywne uznanie supremacji lokalnych struktur władzy. Jednakże w odróżnieniu od poprzedniego mechanizmu, struktury te stają się nieciągle z powodu zachowania społecznej odrębności poszczególnych grup – zarówno w wymiarze fizycznym jak i transnarodowym. W jego wnętrzu jednak obowiązują odrębne zasady w zakresie stanowiącym dynamiczny wynik interakcji pomiędzy rządem narodowym a zarządem autonomii.

Bifurkacja struktury władzy na terenie jurysdykcji państwa, jest trzecim mechanizmem modyfikacji władzy w warunkach dywersyfikacji społecznej. W rezultacie

836 Armand-Jean du Plessis de Richelieu (1585-1642), syn zubożałego choć wpływowego szlachcica z Poitou, François du Plessis, biorącego udział we francuskich wojnach religijnych XVI wieku, matka, Susanne de La Porte, pochodziła z zamożnej rodziny prawniczej. Czwartym w pięciorgu rodzeństwa i najmłodszy z trzech braci, początkowo poszedł w ślady ojca, zaczynając karierę wojskową. Jednak słabe zdrowie – nadwyżone dodatkowo rzeźączką – przekreśliło niniejsze plany. Następnie, w konsekwencji nadania przez króla ojcu biskupstwa w Luçon, Armand został skierowany do kariery kościelnej, otrzymując sakrę biskupią w 1607 roku, rozpoczynając jedną z najbardziej spektakularnych karier kościelno-politycznych w tamtym czasie. Wyróżnił się w trakcie Stanów Generalnych w 1614 roku, wchodząc w skład doradców Anny Austriaczki jako Wielki Jałmużnik Francji. W 1622 roku nominowany kardynałem przez papieża Grzegorza XV. W 1624 roku osiągnął najwyższy dostępny szczebel kariery biurokratycznej zostając pierwszym ministrem Francji. Przez niektórych określany wręcz jako szara eminencja, jednakże nieustanna walka o władzę, jaka toczyła się na francuskim dworze, szczególnie o dostęp do królewskiego ucha – oraz łaski – wskazywała, że nawet w przypadku tak potężnych osobowości, był to klucz nie tylko do wpływów, ale wręcz życia. Richelieu zmarł w roku 1642, z powodu nieszczęśliwego skrzyżowania kilku poważnych chorób, począwszy od gruźlicy a skończywszy na migrenie oraz niefortunnych zabiegów medycznych (upuszczanie krwi). W dziedzinie nauk politycznych na szczególną uwagę zasługują jego trzy dokonania. Po pierwsze brutalna pacyfikacja oraz uporządkowanie wewnętrzne państwa poprzez wyeliminowanie militarnych oraz fiskalnych regionalnych kompetencji. Po drugie, ostatecznie przecięcie dotychczasowych powiązań transnarodowych stanowiących o sile papieżstwa oraz cesarstwa. Po trzecie, przedłożenie racjonalnych interesów państw narodowych nad politykę tożsamości dotychczas dominującą w europejskim podsystemie międzynarodowym. Więcej szczegółów: J. Bergin, *The Rise of Richelieu*, Manchester 1997 oraz C. V. Wedgwood, *The Thirty Years' War*, Londyn 1981.

837 W ramach konstrukcji wspólnej tożsamości, elity obszarów podporządkowanych były bądź mordowane, jak na przykład żołnierzy, bądź byli traktowani jako zakładnicy na cesarskim dworze. S. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 45 – 46.

838 S. Chatuverdi, *Representing Post-Colonial India* [w:] *Geopolitical Traditions*, red. K. Dodds, D. Atkinson, Londyn, Nowy Jork 2000, s. 213.

zostaje stworzona alternatywna struktura władzy skonstruowana na zasadach oraz operująca mechanizmami odmiennymi od struktury już istniejącej, co upodabnia ten mechanizm do poprzedniego. Jednakże w przeciwieństwie do multikulturalizmu, w tym przypadku zostaje zerwana pewna cyniczna zasłona werbalnych deklaracji wzajemnego szacunku oraz zrozumienia. Niniejsza sytuacja charakteryzuje się ograniczeniem stosunków ze szczególnym uwzględnieniem płaszczyzny komunikacji. Owo ograniczenie wzajemnych stosunków dotyczy nie tylko natężenia oraz treści komunikatów, lecz przede wszystkim wartości oraz zasad stanowiących podstawę do ich konstrukcji. Rezultatem jest wzajemna separacja oraz wrogość wszystkich zaangażowanych społeczności. Skrajnym przykładem zastosowania poniższego mechanizmu jest (dez)integracja w Syrii i Iraku po roku 2011⁸³⁹.

Współcześnie obserwować można na osi władzy przesunięcie od jednolitej struktury sprawowania opartej na silnej oraz jednorodnej legitymizacji. A także systemu sankcji zdolnego do efektywnego jej wymuszenia. Ta jednorodność władzy, charakterystyczną dla podmiotów operujących w środowisku westfalskim, zostaje nie tyle przełamana, co ograniczona. Poprzez ewolucję instytucjonalną, opisaną na przykład przez Francisa Fukuyamę⁸⁴⁰, powoduje ograniczenie legitymacji najważniejszych podmiotów międzynarodowych. Przekłada się to na szereg konsekwencji. Jednym z ważniejszych jest ograniczenie efektywności transmisji poleceń z poziomu nadrzędnego na poziomy podporządkowane. Najważniejszym czynnikiem modyfikowanym w ramach niniejszego jest tożsamości systemu wartości oraz idei, stanowiących rdzeń każdej cywilizacji, pozwalających na konstrukcję – oraz jednocześnie odbiór i zrozumienie – skomplikowanych oraz wysublimowanych komunikatów. W tym kontekście należy podkreślić znaczenie poprawnej a więc tożsamej treści komunikatu przekazywanej we wszystkich fazach cyklu komunikacyjnego⁸⁴¹. Jest to założenie charakterystyczne dla westfalskiego środowiska międzynarodowego, który konstruowany był głównie na bazie i z dominującą rolą europejskiego modelu kulturalnego.

839A. Szumowski, *Dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Przypadek Syrii (2011 – 2015)* [w:] *Bezpieczeństwo współczesnej Azji*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2015, s. 298 – 331.

840Wielki cykl o ewolucji instytucjonalnej europejskiego podsystemu międzynarodowego, składa się z następujących pozycji: F. Fukuyama, *Historia ładu politycznego: od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej* (tłum. N. Radomski), Poznań 2012 oraz F. Fukuyama, *Ład polityczny i polityczny regres: od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji* (tłum. J. Pyka), Poznań 2015.

841Cykl komunikacji nadawca-odbiorca obejmuje dwa podmioty: nadawcę i odbiorcę, którzy przekazują sobie komunikat, zawierający pewną treść, zakodowaną przy pomocy odpowiedniego kodu alfanumerycznego, wizualnego lub dźwiękowego, transmitowaną przy pomocy kanałów komunikacyjnych, w określonym kontekście społecznym. Cykl komunikacji składa się zatem z trzech faz: tworzenia (kodowania) informacji przez nadawcę, transmisję informacji przez kanał komunikacyjny oraz odczytania (zdekodowania) informacji przez odbiorcę. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na istnienie szeregu równoległych kanałów komunikacji, na przykład werbalnego oraz niewerbalnego.

Co więcej, jego rozwój wręcz wymuszał na kolejnych elementach do niego dołączających zrozumienie, przyjęcie oraz zastosowanie rdzenia ideologicznego cywilizacji europejskiej⁸⁴². Dodatkowo, bezwzględna oraz absolutna supremacja militarna, polityczna oraz ekonomiczna centrum zlokalizowanego w Europie, umożliwiała niezbędny stopień odporności na kontreakcje pozostałych ośrodków cywilizacyjnych, co widoczne było w prowadzeniu rozlicznych kampanii karnych wśród podmiotów spoza Europy, jak na przykład

⁸⁴²Najczęściej rdzeń kultury europejskiej łączony jest z koniunkcją trzech elementów: rzymskiego prawa, greckiej filozofii oraz judeo-chrześcijańskiej moralności. Jednakże współcześnie, po niemal dwóch tysiącleciach koegzystencji niezwykle trudno naszkicować precyzyjne granice pomiędzy tymi pojęciami, dlatego też najczęściej wspomina się o kulturze bądź o wartościach europejskich.

w Stanach Zjednoczonych⁸⁴³, Meksyku⁸⁴⁴, Tunezji⁸⁴⁵, Egipcie⁸⁴⁶, Indiach⁸⁴⁷ oraz Chinach⁸⁴⁸, co doprowadziły do niezwykle efektywnej reprodukcji systemu westfalskiego na skalę globalną. Proces ten swoje apogeum w pierwszej połowie XX wieku. W rezultacie transmisja siły odbywała się w środowisku jednorodnym komunikacyjnie, co umożliwiało sprawną oraz sukcesywną kodację oraz dekodację komunikatów stanowiących esencję transmisji siły. Nie oznacza to braku nieporozumień komunikacyjnych, lub celowych przekłamań na międzynarodowych łączach komunikacyjnych. Najbardziej spektakularnym fiaskiem tego

843W latach 1812 – 1815 w kontekście strat ponoszonych przez marynarkę handlową Stanów Zjednoczonych poprzez blokadę kontynentu europejskiego prowadzoną przez Wielką Brytanię oraz sojuszników, rząd amerykański zdecydował się wypowiedzieć wojnę Anglii, licząc na zaangażowanie się sił brytyjskich w wojny napoleońskie. Jednakże poprzez umiejętne prowadzenie walki przez siły angielskie w koloniach oraz miejscowych sojuszników indiańskich wojna przybrała niekorzystny obrót dla agresora, szczególnie w 1814 roku, kiedy to po klęsce pod Bladensburgiem, eskadra angielska wpłynęła w górę Potomacu oraz spaliła Waszyngton, DC, wraz z szeregiem budynków rządowych, w tym Białym Domem oraz Kapitołem. Wojna zakończyła się pokojem w Gandawie, który przywrócił *status quo ante*. G. C. Daughan, *1812: The Navy's War*, New York 2011.

844W latach 1861-1867 Drugie Cesarstwo Francuskie pod przywództwem Napoleona III przeprowadziło interwencję w Meksyku, aby odebrać długi, których spłatę rząd meksykański zawiesił spłatę do największych kredytodawców: Francji, Anglii oraz Hiszpanii. W tym kontekście można wskazać, że dodatkową motywacją było ustanowienie kolonialnych posiadłości dla Francji, z tego też powodu drugim celem było osadzenie na tronie Maksymiliana Habsburga. Jednakże w kontekście wzrastającego opór meksykańskich partyzantów pod przywództwem Benito Pablo Juárez Garcí, obalonego prezydenta Republiki Meksyku oraz wzrastający sprzeciw Stanów Zjednoczonych doprowadził do wycofania się sił europejskich oraz upadku Cesarstwa w Meksyku. Oraz egzekucji Maksymiliana. Więcej szczegółów: S. C. Topik, *When Mexico Had the Blues: A Transatlantic Tale of Bonds, Bankers, and Nationalists, 1862–1910*, „American Historical Review”, 2000, nr 105(3), s. 714–740.

845W tym kontekście można wskazać na problemy Tunezji z zarządzaniem finansami państwa a także spłatą zadłużenia zagranicznego już od połowy XIX stulecia. Po raz pierwszy w 1869 roku, Francja, Wielka Brytania oraz Włochy ustanowiły międzynarodową komisję, której celem było uregulowanie tunezyjskiej sytuacji finansowej oraz zabezpieczenie roszczeń europejskich instytucji finansowych. Nie przyniosło to oczekiwanych rezultatów, dlatego też pod koniec wieku została ona wchłonięta przez francuskie posiadłości kolonialne. Więcej szczegółów: H. Weseling, *Divide and Rule: The Partition of Africa, 1880-1914* (tłum. A. J. Pomerans), Westport 1996, s. 18 – 29.

846W kontekście XIX-wiecznego Egiptu, należy wspomnieć o koniunkcji dwóch strategicznych czynników. Pierwszym jest klasyczne znaczenie podmiotów pozaeuropejskich dla mocarstw kolonialnych, jako rezerwu surowców oraz rynek zbytu dla produkcji przemysłowej. Drugim był ukończony w 1869 roku Kanał Sueski, łączący Morze Śródziemne z Morzem Czerwonym, wydatnie skracającym linie komunikacyjne z Dalekim Wschodem. Kluczem do podjęcia interwencji była koniunkcja trzech czynników. Pierwszym i najważniejszym było osłabienie Turcji, sprawującej nominalny nadzór nad Egiptem. Tymczasem rzeczywistą władzę w Egipcie sprawował kedyw, korzystający z hojności europejskich instytucji finansowych, które konsumowane były głównie w celu wzmocnienia egipskich sił zbrojnych. Drugim czynnikiem były wzrastające kłopoty finansowe rządu egipskiego, w związku z lawinowym narastaniem długów rządowych względem europejskich instytucji finansowych wskutek nie generowania wystarczającego wzrostu gospodarczego. W konsekwencji instytucje te zaczęły obawiać się o perspektywę spłaty tych długów. Trzecim był wzrost resentymentu narodowościowego uosobionego przez ruch związany z młodym oficerem – Ahmada Urabiego (Arabięgo) Paszę (1842-1911). W konsekwencji rząd kedywa został obalony oraz wybuchy zamieszki skierowane przeciwko Europejczykom, które zakończyły się śmiercią kilkudziesięciu białych. W rezultacie Anglia z Francją podjęły decyzję o wspólnej interwencji, która zakończyła się sukcesem (1882). Początkowo Brytyjczycy nie zamierzali okupować Egiptu, tylko narzucić zarządzanie sferą gospodarczą w celu zabezpieczenia europejskich interesów gospodarczych. Jednakże korzyści ze sprawowania hegemonii oraz zagrożenie geopolityczne ze strony Turcji coraz ściślej współpracować z Niemcami, w przededniu I wojny światowej, w 1913 roku, przekształcili własną „przesłoniętą” okupację w oficjalny protektorat. M. Lanver, *The British in Egypt: Community, Crime and Crises 1882-1922*, Nowy Jork 2012.

typu może być wymiana komunikatów poprzedzających wybuch pierwszej wojny światowej⁸⁴⁹, kiedy to uniemożliwiono – w większości celowo – próby pokojowego rozwiązania lawinowo narastających napięć pomiędzy najważniejszymi europejskimi mocarstwami. Tymczasem pojawienie się elementów powestfalskich w środowisku międzynarodowym, w dużym stopniu zmieniło tę konfigurację, zwłaszcza w kontekście parametrów osi władzy kwantowego pola przejawiania się siły.

Pojawiają się dwa istotne problemy związane z przekazywaniem informacji tego typu. Pierwszym jest niezrozumienie transmisji wynikającej z braku odpowiednich punktów odniesienia w ramach kontekstu kulturowego. Przykładem niniejszej sytuacji może być komunikacja pomiędzy administracją Barracka Obamy a administracją Bashara al-Assada, od początku trwania konfliktu w Syrii⁸⁵⁰ oraz ugrupowań skupionych wokół ideologii

847W przypadku Indii, wskazać należy dość znaczny poziom infiltracji o charakterze przede wszystkim ekonomicznym, lecz także politycznym, sprawowanym jednak za pośrednictwem instytucji Kompanii Wschodnioindyjskiej. Jednakże w roku 1857 roku wybuchło powstanie sipajów, najemnych żołnierzy indyjskich służących w siłach zbrojnych Kompanii, głównie jako szeregowi oraz podoficerowie. W odróżnieniu od pozostałych przypadku, w Indiach głównym czynnikiem były różnice kulturalne, pomiędzy hindusami a reformowanymi chrześcijanami. Iskrą zapalną było wprowadzenie na wyposażenie naboju smarowanych krowim tłuszczem, przy ładowaniu których trzeba było korzystać z ust. Wywołało to bunt żołnierzy, zwłaszcza pochodzących z wyższych kast społecznych. Powstanie objęło północne Indie oraz charakteryzowało się niezwykle wysokim stopniem brutalności, zarówno ze strony powstańców (masakra żołnierzy i cywili brytyjskich w Kanpurze), jak i tłumiących je lojalistów. Rezultatem rebelii było oficjalne przejście kontroli nad Indiami przez rząd brytyjski oraz zastosowanie restrykcji wobec pozostałych żołnierzy miejscowych. Więcej szczegółów: C. Anderson, *Indian Uprising of 1857–8: Prisons, Prisoners and Rebellion*, Nowy Jork 2007.

848W przypadku cesarskich Chin, złamanie ich potęgi, oraz siłowe przyłączenie do globalnego systemu gospodarczego nastąpiło w wyniku wojen opiumowych. Ich wybuch sprowokowany był przez tarcia pomiędzy ekspansywnością brytyjskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej a konserwatywnym nastawieniem cesarstwa, przekonanego, że Brytyjczycy i szerzej – Europejczycy – nie mają cesarstwu nic ciekawego do zaoferowania. W rezultacie za towary luksusowe, takie jak herbatę czy porcelanę, brytyjscy handlarze musieli płacić srebrem. Część kosztów była przerzucana na Chińczyków, poprzez wprowadzenie na rynek olbrzymich ilości narkotyków – opium – które było niezwykle popularne wśród Chińczyków. W rezultacie pojawił się problem zalegalizowaniu handlu opium, jako że dotychczas każdy handlarz karany był śmiercią. W 1838 roku, brytyjskie dostawy opium na rynek chiński szacowane są na około jeden tysiąc czterysta ton rocznie. W rezultacie podjęto interwencję, w trakcie której upokorzono Chiny, zmuszając je do otwarcia dodatkowych portów oraz liberalizacji zasad prowadzenia zamorskiego handlu. W trakcie drugiej wojny opiumowej zasady traktatu nankińskiego rozszerzono również na inne mocarstwa europejskie. Więcej szczegółów: W. T. Hanes, F. Sanello, *Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another*, Naperville 2004.

849Więcej szczegółów odnośnie wymiany korespondencji dyplomatycznej oraz komunikatów pomiędzy momentem zabójstwa arcyksięcia Ferdynanda Habsburga a rzeczywistym wszczęciem działań wojennych znaleźć można w D. A. Bulter, *The burden of guilt: How Germany Shattered the Last Days of Peace, Summer 1914*, Havertown 2010. A. Chwalba, *Sambójstwo Europy. Wielka Wojna 1914–1918*, Kraków 2014, s. 11 – 87. W skrócie można wskazać, że w związku z okolicznościami wybuchu wojny, nie miały zastosowania automatycznie zapisy traktatowe, jako że zarówno Rosja jak i Austro-Węgry występowały w charakterze agresorów. O znanym rozwoju wypadków przesądziła wola głównych mocarstw, ze szczególnym uwzględnieniem Niemiec, które dokonały znanej już interpretacji kontekstu geopolitycznego.

850Poza Syrią pod rządami Assadów, zasady arabskiego socjalizmu realizowane były w Iraku pod rządami Saddama Hussajna, w Egipcie pod rządami Gamala Abdela Nasera oraz Algierii, a w niejszym stopniu Libii. Więcej szczegółów odnośnie wartości, zasad oraz implementacji socjalizmu arabskiego znaleźć można w: T. Fryzeł, *Arabska myśl socjalistyczna*, Warszawa 1985.

fundamentalistycznego islamu, takich jak Daesh⁸⁵¹. Drugim jest nieciągłość systemów komunikacyjnych związana z wypełnieniem odmienną treścią poszczególnych terminów, takich jak *prawa człowieka*, *pokój* czy *stabilność międzynarodowa*⁸⁵². W tym ujęciu mispercepcja komunikatów jest zdecydowanie płytsza, choć bardziej zdradliwa. Najbardziej widowiskowym przykładem może być konflikt pomiędzy państwami rozwiniętymi a rozwijającymi się, w ramach międzynarodowych reżimów klimatycznych, jakim jest reżim protokołu z Kioto⁸⁵³. Widoczne jest to nie tylko na skalę globalną, ale też regionalną, gdzie szczególnym przykładem mogą być negocjacje wewnątrz Unii Europejskiej pomiędzy państwami Europy Zachodniej, pod przewodnictwem Niemiec, które skłaniają się do przyjęcia poważnych restrykcji w emisji dwutlenku węgla, a państwami Europy Środkowej i Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Polski, które preferują ich liberalizację⁸⁵⁴. I wreszcie wskazać można na konflikt pomiędzy klasycznymi instytucjami, takimi jak rządy oraz przedsiębiorstwa, a podmiotami o charakterze obywatelskimi wykreowanymi przez tak zwane tożsamości postpolityczne, pokroju organizacji Greenpeace i innych podobnych⁸⁵⁵. Polem konfliktu na wszystkich wyżej wymienionych płaszczyznach staje się wypełnienie treścią pojęcia *zrównoważony rozwój*, interpretowanego w sposób komplementarny poprzez różne podmioty międzynarodowe. Po trzecie, ogranicza możliwość stosowania sankcji w przypadku niezastosowania się do poleceń czynników oficjalnych. Sankcje ograniczone są poprzez istnienie trzech zmiennych. Pierwszą jest wzrost znaczenia populacji, jako źródła potencjału oraz możliwości działania poszczególnych podmiotów międzynarodowych. Rezultatem jest konieczność z jednej strony ograniczenia zarówno częstotliwości jak i

851 Daesh jest pejoratywnym określeniem hybrydowego podmiotu międzynarodowego, powszechnie znanego pod nazwą Państwo Islamskie, ISIS lub Kalifat. Bardziej szczegółowa charakterystyka zaprezentowana zostanie w rozdziale czwartym. W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, że podmiot ten jest w trakcie tranzycji pomiędzy terrorystycznym podmiotem transnarodowym a jednostką geopolityczną, wydaje się, że nieudanej. Syntezy podsumowanie organizacji: *ISIS: Portrait of a Jihadi Terrorist Organization*, „Ramat Hasharon” 2014, URL: http://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20733/101_14_Ef_1329270214.pdf, [dostęp: 25.10.2016].

852 D. Kondrakiewicz, *Równowaga sił jako czynnik stabilizujący stosunki międzynarodowe* [w:] *Czynniki stabilizacji i destabilizacji w stosunkach międzynarodowych*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2009, s. 103 – 119.

853 Pełny tekst protokołu z Kioto, znaleźć można: *Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu*, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r., Dz.U. 2005 nr 203 poz. 1684, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20052031684>, [dostęp: 25.10.2016]. Ocenę stanu oraz przebiegu implementacji protokołu z Kioto, znaleźć można w: R. Morel, I. Shishlov, *Ex-post evaluation of the Kyoto Protocol: Four key lessons for the 2015 Paris Agreement*, „Climate Report”, 2014, nr 44.

854 *Przed Polską kolejne trudne negocjacje klimatyczne*, „Polskie Radio.pl”, 2016, 29 lutego, URL: <http://www.polskieradio.pl/42/273/Artykul/1588491,Przed-Polska-kolejne-trudne-negocjacje-klimatyczne>, [dostęp: 25.10.2016].

855 *Akcja Greenpeace na dachu ministerstwa. Protestują przeciwko wycince Puszczy Białowieskiej*, „Wyborcza.pl”, 2016, 20 kwietnia, URL: <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34862,19904340,akcja-greenpeace-na-dachu-ministerstwa-protestuja-przeciwko.html>, [dostęp: 25.10.2016].

dotkliwości w stosowaniu sankcji przez organy rządowe, z drugim stanowi to impuls do poszukiwania, nowych, zoptymalizowanych metod stosowania sankcji przez podmioty uprawnione, czego przykładem może być ewolucja kodeksów karnych państw rozwiniętych⁸⁵⁶. Drugą jest kwestia kulturowego kontekstu w którym osadzone są sankcje stosowane przez władze w celu dyscyplinowania krnąbrnych elementów społeczeństwa. W tym kontekście można wskazać na istotne wyzwanie generowane przez *przebudzenie narodowe*, poprzez wprowadzenie i aktywizacji alternatywnego kontekstu kulturowego, który jest w stanie odkształcić znaczenie oraz interpretację komunikatu sankcji. Widać to zarówno w przypadku niedostrzeżenia powiązania przyczynowo-skutkowego przez grupie poddanej sankcji⁸⁵⁷, ze szczególny uwzględnieniem nakładanych w konsekwencji zakłócenia porządku publicznego oraz zniszczenie własności, przez ukaranych rozumiane są jako przejaw represji oraz próba ograniczenia wolności słowa oraz wyrazu⁸⁵⁸, a co za tym idzie, nakładanie tych sankcji powoduje przeciwwrażliwość. Innym tego typu odchyleniem jest niekonsekwentne stosowanie sankcji, które może być niekonsekwentne stosowanie sankcji względem obrony wartości społecznej. Odchył ten przybiera różne formy, począwszy od podejmowania różnych działań w konsekwencji złamania normy prawnej, czego przykładem może być bezprecedensowa akcja, w której jeden komitetów wyborczych uzyskał od sądów okręgowych Rzeczypospolitej Polski zlokalizowanych w różnych miastach, różne wykładnie odnośnie jednej kwestii⁸⁵⁹ czy też niekonsekwentne stosowanie ordynacji podatkowej przez

856W tym kontekście zaobserwować można z jednej strony odejście od tak zwanej kary głównej, na rzecz mniejszej lub większej izolacji społecznej członków społeczności popełniających najcięższe nawet przestępstwa, z drugiej, na pojawienie się szczególnej kategorii przestępstw, przyporządkowanej do kategorii szeroko rozumianej tożsamości: poczynając od mowy nienawiści a skończywszy na kradzieżach tożsamości. W rezultacie zaobserwować można przechył w kierunku lżejszego wymiaru kary acz rozszerzenia katalogu przestępstw. Powyższa ewolucja spotyka się z ostrą krytyką mniej postępowych komentatorów oraz publicystów, jednakże na obecną chwilę wydaje się, że ten kierunek stanowi dominujący wzorzec ewolucji zachodnich kodeksów karnych.

857Środki prewencyjne, w postaci prewencyjnych aresztowań przywódców środowisk antyglobalistycznych, infiltracji tych organizacji, a także różne restrykcje administracyjne, stanowią pokłosie szczególnie tragicznego w skutkach szczytu G8 w Genui w dniach 20 – 22 lipca 2001 roku. Na przykład, w przypadku szczytu w Toronto, kanadyjska policja przeprowadziła masowe aresztowania na skalę wcześniej niespotykaną, a mimo to doszło do głośnych protestów oraz zamieszek. J. Mahoney, A. Hui, *G20-related mass arrests unique in Canadian history*, „The Globe and Mail”, 2010, 28 czerwca, URL: <http://www.theglobeandmail.com/news/world/g8-g20/news/g20-related-mass-arrests-unique-in-canadian-history/article1621198/>, [dostęp: 1.11.2016].

858Ten dylemat zawiera się w pewnym paradoksie współczesnej demokracji liberalnej, ograniczając wolność jednostki do pewnych działań w imię innych wartości, które powinny być podporządkowane idei wolności. Więcej szczegółów: M. Kacprzak, *Pułapki politycznej poprawności*, Radzymin 2012.

859Sprawa należała do gatunku szczególnie kuriozalnych. Sprawa wynikała z konfliktu pomiędzy Unia Polityki Realnej a *Libertas*, w ramach wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2009 roku. Osłą sporu było korzystanie przez Komitet Wyborczy *Libertas* z hasła, że jako jedyni w Polsce są przeciwni przystąpieniu Polski do strefy waluty euro oraz przyjęciu traktatu lizbońskiego. W kontekście tego, że Unia Polityki Realnej jest tradycyjnie prezentuje stanowisko eurosceptyczne, Komitet Wyborczy Unia Polityki Realnej zdecydowała się wystąpić na drogę sądową w trybie wyborczym... w czterech Sądach Rejonowych: w Poznaniu, Warszawie, Katowicach oraz Białymstoku. I tak, Sąd Rejonowy w Poznaniu uznał pozew w

Urzędy Skarbowe w Polsce⁸⁶⁰. Innymi przykładami braku konsekwencji sankcji, może być orzecznictwo zachodnioeuropejskiego wymiaru sprawiedliwości względem przedstawicieli mniejszości etnicznych zaangażowanych w działalność o charakterze kryminalnym⁸⁶¹.

Na przeciwnym biegunie zlokalizować można orzeczenie norweskiego sądu uwzględniającego skargę Andersa Beivika na niehumanitarne potraktowanie przez norweskie władze penitencjarne⁸⁶². W tym miejscu należy przypomnieć, że samodzielny atak o charakterze terrorystycznym Andersa Breivika na obóz na wyspie Utøya i w Oslo, w dniu 22 lipca 2011 roku, pochłonął siedemdziesiąt siedem ofiar śmiertelnych oraz trzystu dziewiętnastu rannych⁸⁶³, a więc porównywalnie do ataku terrorystycznego na Paryż oraz tegorocznego na Brukselę. Trzecim jest rozwój sfery aktywności społecznej oraz obywatelskiej, który można określić jako kontr-działania, zmierzające do ograniczenia oraz likwidacji efektów sankcji stosowanych przez państwa narodowe. Struktury określane w literaturze jako *transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego (TOSO)*⁸⁶⁴,

całości. Sąd Rejonowy w Warszawie wprowadził zakaz korzystania z niniejszego hasła w materiałach wyborczych, ale odmówił nakazania publikacji sprostowania. Sąd Rejonowy w Katowicach odrzucił pozew, uznając, że stanowisko poszczególnych kandydatów nie stanowi odzwierciedlenia stanowiska Komitetu Wyborczego. Natomiast Sąd Rejonowy w Białymstoku odrzucił pozew ponieważ stwierdzenia były wyrwane z kontekstu, a sąd nie był w stanie ocenić zasadności pozwu. W rezultacie tuż przed wyborami sądy wydały w tej samej sprawie wyroki nie tyle zniuansowane, co sprzeczne ze sobą wyroki. Oznacza to dość głęboką niespójność oraz niewiarygodność systemu wymiaru sprawiedliwości. W czterech sądach rozpatrywano sprawy, które UPR wytoczyła *Libertas*. *W dwóch przypadkach sąd uznał rację UPR. W pozostałych odrzucił wnioski*, „Rp.pl”, 2009, 5 czerwca, URL: <http://www.rp.pl/arttykul/315875-UPR---Libertas--przed-sadami-remis.html#ap-1>, [dostęp: 1.11.2016].

860W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje powszechna krytyka polskich urzędów podatkowych nie tylko w wymiarze wadliwej konstrukcji prawnej, lecz przede wszystkim administracyjnej, powierzając olbrzymią władzę w ręce naczelników poszczególnych urzędów podatkowych, którzy dokonują obowiązującej wykładni przepisów, niezależnej od woli oraz intencji prawodawcy. Co bardziej kłopotliwe, wykładnia ta może ulec zmianie co pociąga za sobą konieczność korekty zarówno formularza podatkowego jak i należności względem budżetu państwa. Te oraz inne bolączki polskiego systemu podatkowego stanowią przedmiot wielu raportów, opracowań oraz projektów reform. Dla przykładu: D. Adamski, A. Łaszek, *Program naprawy systemu podatkowego (wersja na 19.07.2016)*, „Fundacja Forum Obywatelskiego Rozwoju”, 2016, 3 sierpnia, URL: http://www.gazetapodatnika.pl/arttykuly/for_propонуje_gruntowna_reforme_systemu_podatkowego-a_21226.htm, [dostęp: 1.11.2016].

861Zaobserwować można nie tylko w kontekście wydarzeń z ostatnich miesięcy, niepokojącą tendencję do traktowania przez wymiar sprawiedliwości muzułmanów jako obywateli drugiej kategorii szczególnie w wymiarze uznawania ograniczonej odpowiedzialności za przestępstwa karna. Jednym wydarzeń tego typu może być łagodne potraktowanie grupki muzułmanek, które pobiły białą kobietę, ponieważ były... pod wpływem alkoholu. *Muslim women not used to drinking walk free after attack on woman*, „The Telegraph”, 2011, 6 grudnia, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/crime/8937856/Muslim-women-not-used-to-drinking-walk-free-after-attack-on-woman.html>, [dostęp: 1.11.2016].

862*Norway launches appeal against Anders Breivik's human rights decision*, „The Guardian”, 2016, 26 kwietnia, URL: <http://www.theguardian.com/world/2016/apr/26/norway-launches-appeal-against-anders-breiviks-human-right-decision>, [29.04.2016].

863Więcej szczegółów odnośnie przebiegu zamachu, oraz jego skutków, arówno krótkoterminowych jak i długofalowych, można znaleźć w A. L. Fimreite, P. Lango, P. Lægreid, L. H. Rykkja, *After Oslo and Utøya: A Shift in the Balance Between Security and Liberty in Norway?*, „Studies in Conflicy and Terrorism”, 2013, nr 10(36), s. 839 – 856.

864Charakterystyka podmiotów należących do niniejszej kategorii znaleźć można w rozprawie doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marka Pietrasia na Wydziale Politologii UMCS w Lublinie przez E.

organizacje o charakterze *watchdog*⁸⁶⁵ oraz pojedyncze super motywowane jednostki, określone mianem *whistleblower*⁸⁶⁶ pozwalają na zidentyfikowanie głównych elementów sankcji rządowych oraz podjęcia efektywnego przeciwdziałania.

Działania te polegają na podjęciu działań należących do czterech podstawowych kategorii. Po pierwsze, jest to wykształcenie wyspecjalizowanych struktur społecznych mających na celu monitoring sytuacji oraz inicjowanie kolejnych działań. Istnieją dwie kategorie podmiotów tego typu. Z jednej strony są to organizacje stałe, takie jak Helsińska Fundacja Praw Człowieka⁸⁶⁷ czy angielska organizacja Porady Obywatelskie (ang. *Citizens Advice*)⁸⁶⁸. Z drugiej strony są organizacje powołane doraźnie, w celu ustosunkowanie się do konkretnych wyzwań generowanych przez organizacje rządowe. W przypadku Polski można wskazać na inicjatywę Tomasza i Karoliny Elbanowskich pod tytułem *Ratuj maluchy* powołaną celu zwalczania rządowej inicjatywy obniżenia wieku obowiązku szkolnego⁸⁶⁹. Na

Panas pod tytułem *Soft power transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego*, obronionej w roku 2013. Praca nie dostępna w druku.

865Termin *watchdog* pochodzi z dziedziny konstrukcji komputerów, początkowo oznaczał tak zwany *computer operating properly* lub *COP timer*. Zasadą jego działania jest odmierzanie czasu. W przypadku nie występowania poważnych usterek, uniemożliwiających dalsze działanie, licznik ten jest resetowany przez system. Gdy jednak system przestaje sprawnie działać, odlicza on do zera, po czym inicjuje procedury naprawcze. Ten bezpiecznik ma duże znaczenie, także dla zabezpieczania systemów informatycznych przed negatywnym wpływem niepożądanych elementów, szczególnie pod nieobecność ludzi. F. Stajano, R. Anderson, *The Grenade Timer: Fortifying the Watchdog Timer Against Malicious Mobile Code*, „Proceedings of 7th International Workshop on Mobile Multimedia Communications”, 2000, s. 1 – 5. Przenosząc ten termin na grunt nauk społecznych, odnosi się go do podmiotów, których podstawową funkcją jest monitorowanie organów władzy oraz inicjowanie działań naprawczych w przypadku stwierdzenia ich poważnej dysfunkcji.

866Termin *whistleblower* odnosi się konkretnie do osób, które odkrywają oraz nagłaśniają jakiegokolwiek informacje odnoszące się do nielegalnej, nieetycznej lub niewłaściwej z innych powodów aktywności prowadzonej w ramach większego systemu bądź organizacji, zarówno prywatnej jak i publicznej. W tym kontekście w odróżnieniu od *watchdog*, *whistleblower* jest po pierwsze, jest konkretną osobą; po drugie, funkcjonuje w ramach podmiotu, nie tylko na poziomie prostego pracownika lecz nawet na poziomie wyższej kadry zarządzającej; po trzecie, powoduje w długim czasie korektę działań na korzyść własnego podmiotu. Więcej szczegółów: W. Vandekerckhove, *Whistleblowing and Organizational Social Responsibility: A Global Assessment*, Aldershot 2006.

867Helsińska Fundacja Praw Człowieka jest podmiotem założonym w 1989 roku. Stanowiła ona kontynuację niejawnego Komitetu Helsińskiego w Polsce, który od 1982 roku, poprzez sieć współpracowników monitorował działalność rządu w trakcie stanu wojennego. Rezultatem tych działań był publikowany corocznie od 1983 roku raport *Polska w okresie stanu wojennego*. W 1989 roku założono jawną Fundację, która została zarejestrowana w 1990 roku. Od tego momentu Helsińska Fundacja Praw Człowieka czynni uczestniczy w polskiej transformacji ustrojowej, między innymi w przygotowaniu Konstytucji, Karty Praw i Wolności czy Ustaw o funkcjonowaniu służb specjalnych oraz odnoszących się do procesu lustracyjnego. Ponadto Fundacja prowadzi szereg programów szkoleniowych, programów interwencji prawnej oraz festiwal filmowy *Watchdocs*. Więcej o historii, aktywności oraz transnarodowych powiązaniach na witrynie internetowej Fundacji: <http://www.hfhr.pl/>.

868Jest to sieć ponad trzydziestu organizacji oraz podmiotów lokalnych, założona w 1939 roku, obejmując swym zasięgiem nie tylko cały obszar Zjednoczonego Królestwa, ale także posiadające swe odpowiedniki w brytyjskich dominacjach: Kanadzie czy Australii. Szacuje się, że z usług sieci w 2014 roku skorzystało 2,5 miliona osób z 6,2 milionami spraw, z czego 48% stawiło się osobiście, 45% uzyskało poradę telefonicznie a 7% uzyskało poradę za pośrednictwem narzędzi internetowych: e-maila lub webczatu. Więcej o historii, aktywności oraz transnarodowych powiązaniach na witrynie internetowej *Citizens Advice*: <https://www.citizensadvice.org.uk/>.

869Stowarzyszenie oraz Fundacja pod nazwą *Ratuj maluchy i starsze dzieci też*, stanowi instytucjonalizację akcji obywatelskiej trwającej od 2008 roku akcji mającej na celu powstrzymanie oraz odwrócenie reformy

skalę europejską można wskazać na wzrastający opór obywatelski przeciwko zawarciu porozumienia o wolnym handlu pomiędzy Unią Europejską a Stanami Zjednoczonymi w postaci umowy Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji (ang. *Transatlantic Trade and Investment Partnership*, TTIP) – w, na razie niezarejestrowanej przez Komisję Europejską, Europejskiej Inicjatywy Obywatelskiej *Stop TTIP*⁸⁷⁰. Po drugie, jest to również stosowanie prawem dozwolone działania mające na celu zablokowanie lub złagodzenie działalności państwa. Obywatelska inicjatywa ustawodawcza, referenda, czy rozbudowane mechanizmy konsultacje społeczny stanowią istotny element aktywności społeczno-politycznej, pozwalając na ograniczenie możliwości stosowania narzędzi sankcjonujących przez państwa narodowe. W tym kontekście należy wskazać również na istnienie poważnego ograniczenia w stosowaniu tych narzędzi: jest to apatia oraz atomizacja społeczna. Po trzecie, jest to wywieranie formalnej oraz nieformalnej presji o charakterze politycznym na poszczególne elementy struktur politycznych oraz pojedynczych decydentów. W odróżnieniu od poprzedniego punktu, w tym kontekście należy wskazać nie tylko prawne oraz społeczne środki oddziaływanie na instytucje radowe, lecz na formalne oraz nieformalne powiązania z poszczególnymi uczestnikami procesu decyzyjnego, gdzie najliczniejszym przypadkiem jest relacja pomiędzy elektorem a elektem⁸⁷¹. W rezultacie członkowie tych ciał

wprowadzonej przez minister Katarzynę Hall, której symbolem było obniżenie obowiązku szkolnego do sześciu lat. W ramach tej inicjatywy prowadzono szereg akcji społecznych poczynając od zgłoszenia obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej, poprzez publikowanie informacji pozwalających na odroczenie obowiązku szkolnego, a także utworzenie obywatelskiej instytucji Rzecznika Praw Rodziców, a skończywszy na aktywności medialnej oraz społecznej mającej na celu nagłośnienie wartości niniejszej inicjatywy. Więcej o historii, aktywności oraz transnarodowych powiązaniach na witrynie internetowej *Ratuj maluchy*: <http://www.ratujmaluchy.pl/>.

870 Inicjatywa ta stanowi wynik współpracy około pięciuset organizacji pozarządowych funkcjonujących w ramach państw członkowskich Unii Europejskiej, mającej na celu zablokowanie przyjęcia umów handlowych pomiędzy Unią Europejską a Kanadą (CETA) oraz Stanami Zjednoczonymi (TTIP). Pierwszym i nadrzędnym imperatywem prowadzącym do tak potężnego obywatelskiego sprzeciwu były pogłoski na temat obniżenia jakościowych ograniczeń we wzajemnym handlu, co w społecznym odczuciu przyczyni się do obniżenia standardu życia w Europie. Pogłoski te miały tym większą siłę, im negocjacje prowadzone w latach 2008-2014 otoczone były głębszą tajemnicą. W rezultacie inicjatywa ta, w krótkim czasie – 7 października 2014 roku do 6 października 2015 roku - uruchomiła europejską inicjatywę ustawodawczą (ang. *European Citizens' Initiative*) zbierając trzy miliony dwieście osiemdziesiąt cztery tysięcy dwieście osiemdziesiąt dziewięć podpisów, osiągając minimalne wymagany kworum w dwudziestu trzech państwach. Inicjatywa została odrzucona przez Komisję Europejską. Więcej o historii, aktywności oraz transnarodowych powiązaniach na witrynie internetowej *Stop TTIP*: <https://stop-ttip.org/>.

871 W tym kontekście zaobserwować powolną ewolucję oraz komplikację. Początkowo ograniczona niemal wyłącznie do wyborczego aktu, przy minimalnej interakcji pomiędzy aktorami wyborczymi, z czasem wyewoluowała w bardziej skomplikowaną konstrukcję uwzględniającą sposoby wpływu na elekta w czasie trwania kadencji zarówno nielegalne (szantaż lub korupcja) jak i legalne (lobbowanie oraz inicjatywy obywatelskie), w tym również mechanizmy kontrolne zmierzające do przywołania do porządku zarówno w formie zastosowania różnych narzędzi dyscyplinujących, w tym postępowań sądowych, jak i również odwołania z urzędu. Jakkolwiek działania tego typu są niezmiernie rzadko stosowane, głównie z powodu wysokich wymagań i nikłych szans powodzenia. W przyszłości relacje te ulegną dalszemu zniuansowaniu, aż uzyskają dodatkowy wymiar instytucjonalny w postaci realnej kontroli obywatelskiej nad aktywnością parlamentarną.

podlegają nie tylko oddziaływaniu przedstawicieli społeczeństwa, ale także różnorodnych *lobbies*⁸⁷², których zakres oddziaływania oraz status waha się w zależności od badanego systemu. Działania tego typu zlokalizowane są również w sferze granicznej pomiędzy sferą działań dopuszczalnych prawnie oraz przestępstwa⁸⁷³. Po czwarte, jest to również możliwość efektywnego zablokowania funkcjonowania systemu cyrkulacji wewnętrznej państwa podejmujące działania mając na celu sankcjonowania całości lub segmentów społeczeństwa. Jest to zjawisko najostrejszego sprzeciwu społeczeństwa obywatelskiego w celu zablokowania niepożądanego działania czynników rządowych, poprzez podejmowanie operacji ledwie mieszczących się w granicach legalności. W skład tej sfery wchodzi masowe protesty, strajki okupacyjne, ostre protesty oraz zamieszki na ulicach.

Tym samym sfera *narodowego przebudzenia* wpływa na oś władzy, poprzez zwiększenie progu niezbędnego do uzyskania oraz podtrzymania legitymacji do podjęcia działań zarówno w środowisku wewnętrznym oraz międzynarodowym. Czynnikiem ten, dynamizujący oś władzy ma charakter jakościowy. Skupia się przede wszystkim na świadomościowej aktywizacji grup społecznych oraz podmiotów zlokalizowanych poniżej poziomu narodu.

2.2.4. Kierunki i siła migracji

W porównaniu do poprzednich czynników, migracja jest czynnikiem o charakterze ilościowo-jakościowym. Oznacza to, że można ją opisać w kategoriach zarówno materialnych przepływów ludzi pomiędzy dwiema jednostkami geopolitycznymi, jak i pod względem

872 *Lobbies* albo *lobbying* jest to podmioty zajmujące się oraz proces, w najbardziej ogólnym sensie polegający na wywieraniu wpływu na decydentów w celu bądź podjęcia określonych rozwiązań legislacyjnych, bądź ich nie podjęcia, bądź też ukształtowanie ich zawartości. Działania te są zlokalizowane na pograniczu działań legalnych i w każdej chwili mogą zostać uznane za działania korupcyjne. W ramach tych działań udział biorą dość zróżnicowane podmioty, począwszy od pojedynczych obywateli lub grup obywateli, poprzez podmioty społeczne, gospodarce oraz polityczne, a skończywszy na rządach i korporacjach. Jednakże większość aktywności tego typu jest zarządzana przez profesjonalne agencje lobbystyczne, skupione głównie w Waszyngtonie oraz Brukseli. Oczywiście pomiędzy obiema stolicami istnieją znaczne różnice w regulowaniu działań tego typu. Więcej szczegółów odnośnie wyzwań dla regulowania działań lobbystycznych znaleźć można w: H. Kretschmer, H.-J. Schmedes, *Enhancing Transparency in EU Lobbying? How the European Commission's Lack of Courage and Determination Impedes Substantial Progress*, „Internationale Politik und Gesellschaft”, 2010, nr 1, s. 112 – 122.

873 W tym kontekście można wskazać na pierwszą większą aferę w Polsce po 1989 roku, czyli działalność spółki *Art-B*, Wykorzystując tak zwany mechanizm *oscylatora*, pozwalający na wielokrotne oprocentowanie jednej wpłaty w wielu bankach. Mechanizm bazował również na nieodróżnym systemie wymiany informacji bankowej. W tym kontekście właściciele oraz zarządcy spółki podejmowali działania zmierzające do podtrzymania tego stanu rzeczy w celu dodatkowego pomnożenia zysków i uzyskania bezkarności. Więcej szczegółów odnoszących się do przebiegu oraz mechanizmu afery, znaleźć można na przykład w: J. Solska, *Co zostało po Art B*, „Polityka”, 2011, 21 lipca, URL: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1517696,1,bagsik-i-gasiorowski-20-lat-po-wielkiej-ucieczce.read?print=true>, [dostęp: 6.11.2016].

subiektywnych relacji pomiędzy migrantami a państwem pochodzenia, państwem przyjmującym, oraz w ograniczonym stopniu, państwami tranzytowymi. W rezultacie same liczbowe przytoczenie danych pozbawia ten czynnik większości energii, jaką ze sobą niesie. Jest to szczególnie dostrzegalne w kontekście kryzysu migracyjnego Unii Europejskiej w 2015 roku⁸⁷⁴. Zjawisko migracji istnieje niemal od zarania dziejów. Historia ludzkości stanowi niemal ciągłą wędrówkę jednej z dziewięciu głównych rodzin *hominidów* z obszarów pierwotnego występowania w Afryce Subsaharyjskiej na pozostałe tereny globu⁸⁷⁵. W rezultacie kwestia migracji stała się niezwykle popularnym tematem opracowań politologicznych⁸⁷⁶, ważnym tematem spotkań dyplomatycznych⁸⁷⁷ a także stale rozbudowywanym rozdziałem prawa międzynarodowego⁸⁷⁸. Główny nacisk zostanie położony na relacje migracji do istniejących struktur politycznych, stanowiących nośnik władzy.

Migracje stanowią poważne wyzwanie zarówno dla państw docelowych, jak i tych, które stanowią ich punkt wyjścia. Państwa tranzytowe stanowią w tym zakresie stosunkowo najmniej dotknięte podmioty polityczne, a co ważniejsze efekty są wyłącznie tymczasowe. Efekty polityczne, a więc modelujące oś władzy kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Warto w tym miejscu przypomnieć, że to właśnie kwestia wędrówek ludów we wczesnym średniowieczu przyczyniły się do anihilacji Imperium Zachodniorzymskiego⁸⁷⁹ oraz poważnego osłabienia Imperium Chińskiego⁸⁸⁰, a

874Więcej szczegółów odnoszących się do przyczyn, przebiegu oraz prób jego zarządzania znaleźć można na przykład w: J. Park, *Europe's migration crisis*, „Council on Foreign Relations”, 2015, 23 września, URL: <http://www.cfr.org/refugees-and-the-displaced/europes-migration-crisis/p32874>, [dostęp: 8.11.2016].

875Ch. Stringer, *The Origin of Our Species*, Londyn 2011.

876*Eurafrican Migration: Legal, Economic and Social Responses to Irregular Migration*, red. S. Massey, R. Colucello, Nowy Jork 2015.

877Przykładem takich działań może być szczyt przywódców europejskich oraz afrykańskich w La Valetcie, który miał miejsce w dniach 11 – 12 listopada 2015 roku, czy też seria spotkań pomiędzy przywódcami europejskimi a tureckimi, zakończona wynegocjowaniem porozumienia odnoszącego się do kontroli ruchu migrantów, podpisanego dnia 20 marca 2016 roku.

878W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują działania podejmowane w ramach Unii Europejskich, zmierzające do modyfikacji oraz rozszerzenia częściowo zawieszono III Protokołu Dublińskiego z 2008 roku, odnoszącego się do regulacji zasad oraz mechanizmów przyznawania azylu w Unii Europejskiej. Obecnie rozwiązania te są poddawane dyskusjom na poziomie ministerialnym, a z powodu różnic w stanowiskach pomiędzy poszczególnymi państwami członkowskimi ostateczne rozwiązania jeszcze nie zostały ani przyjęte ani opracowane.

879Więcej szczegółów na temat wpływu wędrówek ludów na imperium zachodniorzymskie znaleźć można na przykład w: P. Heather, *Upadek Cesarstwa Rzymskiego* (tłum. Janusz Szczepański), Poznań 2007. Co ciekawe, szacunki wskazują, że w trakcie stu lat w ramach cesarstwa zachodniorzymskiego, liczącego około trzydzieści dziewięć milionów dziewięćset tysięcy mieszkańców, przeniknęło około siedemset pięćdziesiąt ludów barbarzyńskich, zorganizowanych w grupy migracyjne wielkości dziesięciu – dwudziestu tysięcy osób. P. Heather, *The Creation of Visigoths* [w:] *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century: An Ethnographic Perspective*, red. P. Heather, Woodridge 1999. s. 53 – 55.

880W kontekście imperium chińskiego, poza XIX-wiecznymi barbarzyńcami Jerzego VI, zostało zagrożone przez dwie fale najazdów barbarzyńskich. Pierwsza, ze strony konnych wojowników Xiongnu, którzy w II i I stuleciu przed Chrystusem byli wielkim wyzwaniem dla cesarzy z dynastii Qin oraz Han, a którzy narzucili

także destrukcji szeregu istniejących na skraju *Heartlandu*⁸⁸¹ podmiotów politycznych takich jak Kaganat Chorezmu. W rezultacie sformowane zostały podmioty *nowej jakości*, które inkorporowały w swych strukturach elementy zniszczonych lub podbitych podmiotów oraz społecznych elementów kultury zwycięskiej. Najbardziej spektakularnym przykładem jest współczesna Federacja Rosyjska, łącząca w sobie elementy kultury dawnej Rusi Kijowskiej, oraz kultury mongolskiej⁸⁸². Jak zatem można zauważyć, migracje w środowisku przedwestfalskim środowisku międzynarodowym wiązały się nie tyle z transferem pojedynczych obywateli, chcących zmienić otoczenie społeczne z powodów osobistych, rozciągających się od osobistego bezpieczeństwa a skończywszy na możliwościach własnego rozwoju. W tamtym czasie migracje były dość częste, jednak wydarzenia mające naprawdę ogromną skalę następowały wyłącznie w trzech przypadkach. Po pierwsze, było to wspomniane dwie fale emigracji z Azji Centralnej w kierunku regionów przyległych. Po drugie, jest to fala emigracji z Półwyspu Arabskiego od drugiej połowy pierwszego milenium po Chrystusie, obejmująca swoim zasięgiem Bliski Wschód aż do Indii, Afrykę Północną i skrajne regiony Europy, głównie Półwysep Iberyjski oraz Bałkany⁸⁸³. Po trzecie, była to cykliczna migracja Europejczyków do Nowego Świata – głównie Ameryk, w mniejszym stopniu Australii – od drugiej połowy drugiego tysiąclecia po Chrystusie⁸⁸⁴. Dokonując

na kilkadziesiąt lat nawet trybut Chinom. Druga, w wieku XII – XIV ze strony ludów mongolskich, którym udało się podbić całe Chiny oraz ustanowić dynastię Yuan.

881Heartland jest koncepcją, po raz pierwszy zaprezentowaną przez Halforda MacKindera w 1904 roku obejmujące góry, wyżyny oraz stepy zlokalizowane w Azji Środkowej oraz Północnowschodniej. W jego ujęciu była to naturalna forteca, serce wyspy świata, a sprawowanie nad nim kontroli politycznej pozwoli na przejście władzy nad światem. I choć jego znaczenie oraz wartość ewoluowała z czasem, to jednak pojęcie zostało na trwałe wpisano w geopolitykę. S. Otok, *Metodologiczne problemy geografii politycznej* [w:] *Geografia polityczna*, red. S. Otok, Warszawa 2006, s. 13 – 14.

882Transfer kultury mongolskiej do kultury rosyjskiej podzielić można na dwa schematy. Pierwszym były kontakty związane z okresem sprawowania hegemonii nad dawną Rusią Kijowską, w konsekwencji imperialnego podboju. Co więcej, zaobserwować można interakcje pomiędzy Mongołami oraz ruskimi książętami. Idealnym przykładem tych związków może być *jarlyk*, a więc procedura potwierdzania władzy księcia przez chana. Przy czym dość często kończyła się ona śmiercią niedoszłego księcia. Drugim schematem, jest podbój oraz asymilacja ośrodków mongolskich, takich jak Kazań czy Astrachań przez rosnące w siłę państwo rosyjskie. W rezultacie pojawiały się liczne przypadki przyznawania szlachectwa rodzinom mongolskich wielmożów, a także przejmowanie elementów kultury od języka a skończywszy na wartościach oraz koncepcjach społecznych.

883H. Kennedy, *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live in*, Nowy Jork 2008.

884Szacuje się, że w ramach europejskiej kolonizacji, z Europy do pozostałych regionów świata, w latach 1500 – 1914 wyemigrowało co najmniej dziesięć milionów sto pięćdziesiąt tysięcy kolonistów. Z Wielkiej Brytanii: dwa miliony pięćset tysięcy ludzi do Kanady, dwa miliony czterysta tysięcy ludzi do trzynastu kolonii w Ameryce, jeden milion pięćset tysięcy ludzi do Australii, siedemset pięćdziesiąt tysięcy do Nowej Zelandii, czterysta pięćdziesiąt tysięcy do Południowej Afryki oraz dwieście tysięcy do Indii. Razem co najmniej siedem milionów sześćset tysięcy kolonistów. Z Francji: jeden milion trzysta tysięcy do Algierii, dwieście tysięcy do Maroka, sto tysięcy do Tunezji, sto tysięcy do Kanady oraz dwadzieścia tysięcy do Indochin. W sumie co najmniej jeden milion siedemset dwadzieścia tysięcy kolonistów. Z Hiszpanii do kolonii, głównie w Ameryce Łacińskiej wyemigrowało około pięćset pięćdziesiąt tysięcy ludzi. Z Portugalii: sto pięćdziesiąt tysięcy ludzi do Angoli, osiemdziesiąt tysięcy ludzi do Mozambiku oraz dwadzieścia tysięcy ludzi do Indii. Razem dwieście pięćdziesiąt tysięcy kolonistów. R. King, *People on the Move: An Atlas of*

analizy powyższych wydarzeń można stwierdzić kilka istotnych cech wspólnych dla niniejszego środowiska.

Pierwszą, jest fakt, że migracja obejmowała nie tylko przemieszczenie się jednostek ludzkich ale też elementów społeczeństwa oraz kultury miejscowej. Oznaczało to również wytworzenie wewnątrz państw goszczących szeregu enklaw emulujących funkcjonowanie kontekstu społecznego oraz kulturalnego pochodzącego z państw pochodzenia. Zjawisko to określono współcześnie pejoratywnie naznaczonym terminem *gettoizacja*. Po ustaniu fazy turbulentnej części migracji wynikającej z gwałtownego charakteru transmisji, wyłania się bardziej skomplikowana mozaika relacji społecznych. Dodatkowo, środowisko przedwestfalskie nie sprzyjało integracji społecznej, przede wszystkim z powodu słabości centralnych instytucji za to odpowiedzialnych oraz niedostateczne wykształcenie instrumentów do tego celu przeznaczonych, jak na przykład powszechny system edukacyjny.

Drugą cechą charakterystyczną jest związanie samego faktu migracji z przemocą fizyczną zakrojoną na szeroką skalę. Już we wczesnej fazie historii ludzkiej wskazać można na szereg przypadków ostrych konfliktów właśnie ze społecznościami uczestniczącymi w migracji. Pierwsza odnotowana masakra w historii, dokonała się w Sudanie pomiędzy członkami dwóch grup etnicznych o odmiennych haplotypach⁸⁸⁵. Jedną z bardziej znanych migracji, był powrót Izraelitów do Kanaanu po okresie niewoli egipskiej⁸⁸⁶. Zarówno tradycje biblijne, jak i badania archeologiczne⁸⁸⁷ potwierdzają fakt długotrwałego prowadzenia działań wojennych o charakterze asymetrycznym pomiędzy społecznościami, zakończonych sformowaniem państwa łączącego w sobie elementy kultury należące do obu grup etnicznych. Widać to również w ostatnim wydarzeniu tego typu, migracja Europejczyków do Nowego Świata również nie przebiegała spokojnie, zwłaszcza w Ameryce Północnej, gdzie szczepy indiańskie, które przetrwały sukcesywne próby eksterminacji zostały zamknięte w rezerwach.

Trzecią cechą jest konieczność „rekalibracji” podmiotów politycznych w nich uczestniczących, przede wszystkim w związku z poważnymi przesunięciami ludności oraz towarzyszącym temu zmianom społecznym i politycznym, zarówno w państwach przyjmujących jak i w państwach pochodzenia. Migracje bowiem stanowią niezwykle

Migration, Berkeley, Los Angeles 2010, s. 34–35. Do tego należy doliczyć jeszcze większą falę migracji ekonomicznej do kolonii lub byłych kolonii w XIX wieku.

885Masakra w Nataruk: D. P. Fry, P. Söderberg, *Lethal Aggression in Mobile Forager Bands and Implications for the Origins of War*, „Science”, 2013, nr 341(6143), s. 270 – 273.

886Tematyka wyjścia z Egiptu stanowi główny wątek Księgi Wyjścia. Natomiast dotarcie do Kanaanu oraz interakcje z jego mieszkańcami to główny wątek tak zwanych ksiąg historycznych Starego Testamentu.

887E. Bloch-Smith, *Bible, Archaeology, and the Social Sciences* [w:] *The Hebrew Bible: new insights and scholarship*, red. F. E. Greenspahn, Londyn, Nowy Jork 2008, s. 24 – 44.

poważne wyzwanie dla uczestników z obu stron połączenia. Dla przykładu, wydalenie kolejnych fal migrantów poza własne granice przyczyniło się do konserwacji terenów Azji Centralnej i Mongolii jako obszarów cywilizacyjnie zacofanych. Co więcej, eksport olbrzymiej rzeszy ekspertów oraz specjalistów z kontynentu europejskiego na amerykański stanowiło jedną z ważniejszych przyczyn osłabienia się kilku ważniejszych mocarstw europejskich. Dla niektórych historyków masowa emigracja do Nowego Świata stanowiła jedną z głównych przyczyn upadku Hiszpanii w XVII i XVIII wieku⁸⁸⁸. Nie bez znaczenia jest też fakt, że przyczyniły się do tego również inne związki z koloniami, głównie o charakterze ekonomicznym, czyli napływ dużych ilości kruszców szlachetnych powodujący zachwianie delikatnej równowagi finansowej monarchii Habsburgów, poprzez wzrost inflacji oraz deprecjację pieniądza⁸⁸⁹. Francja, jedno z głównych mocarstw kolonialnych, stosowała w XVII wieku bardzo restrykcyjną politykę migracyjną w celu zapobieżenia odpływowi cennych specjalistów do kolonii⁸⁹⁰. Natomiast Wielka Brytania została ocalona przed chroniczną recesją poprzez początek rewolucji przemysłowej oraz towarzyszący mu geometryczny przyrost populacji, który doprowadził do uzupełnienia z nadwyżką fali migracji spowodowanej liberalną polityką metropolii⁸⁹¹.

Czwartą cechą wielkich wydarzeń migracyjnych jest wzajemna asymilacja wybranych elementów kodu społecznego oraz kulturalnego. Widoczne jest to nie tylko w postaci całkowitej asymilacji, bądź izolacji, lecz także czerpanie z zasobów zarówno społeczności przyjmujących jak społeczności przybywających. Wymianę tą widać nie tylko w sferze

888Masowa emigracja do kolonii, szczególniejsze ludzi wykwalifikowanych, dysponujących specjalistycznymi umiejętnościami, począwszy od żołnierzy, poprzez administratorów, a skończywszy na rzemieślnikach oraz rolnikach przyczyniały się wprawdzie do rozkwitu kolonii, szczególnie tworzonych w ramach pierwszej fali kolonizacyjnej, obejmującej posiadłości hiszpańskie a także pierwsze angielskie imperium kolonialne w Ameryce Północnej. W rezultacie na terenach kolonialnych tworzono autonomiczne oraz prosperujące wspólnoty, lecz odbijało się to negatywnie na kondycji metropolii, zważywszy na fakt, że nawet państwa europejskie były w stanie wykształcić jedynie ograniczoną pulę specjalistów. Cześć mocarstw europejskich – jak Francja – prowadziła politykę mającą na celu ograniczenie transferu populacji na tereny kolonizowane, aby ograniczyć ubytek siły.

889Więcej szczegółów: J. H. Munro, *Money, prices, wages, and 'profit inflation' in Spain, the Southern Netherlands, and England during the Price Revolution era, ca. 1520 - ca. 1650*, „Historia e Economia Revista Interdisciplinar”, 2008, nr 4(1), s. 13 – 71; J. L. C. Bueno, C. F. De Villanueva, *Convergence of inflation with a common cycle: estimating and modelling Spanish historical inflation from the 16th to the 18th centuries*, „Empirical Economics”, 2015, nr 48(4), s. 1643 – 1665.

890Dla przykładu, Francja pod rządami Ludwika XIII prowadziła politykę nakierowaną raczej na inkorporację przedstawicieli społeczności tubylczych, którzy w założeniu mieli ulegać asymilacji oraz zwiększać możliwości kolonii bez konieczności transferów populacji z metropolii. K. M. Morrison, *The Embattled Northeast: The Elusive Ideal of Alliance in Abenaki-Euramerican Relations*, Berkeley, Los Angeles, Londyn 1984, s. 94. Jakkolwiek projekt skończył się jedynie połowicznym sukcesem, głównie w powodu nieatrakcyjności francuskiej kultury dla tubylców, a także z powodu braku siły koniecznej do ich ujarznienia.

891W przypadku Anglii, można wskazać na wzrost od poziomu sześciu milionów w 1740 roku do trzydziestu milionów pięciuset tysięcy w 1901 roku. I to po uwzględnieniu wpływu populacji do tak zwanego drugiego brytyjskiego imperium kolonialnego.

wielkich idei oraz sfery politycznej, lecz przede wszystkim w kwestiach codziennej aktywności społecznej. Dla przykładu, jednym z współcześnie najpopularniejszą oznaką obecności dużych społeczności żydowskich na terenie Lubelszczyzny, jest popularny cebularz⁸⁹². Podobne elementy, funkcjonujące w różnych społecznościach, począwszy od elementów kulinarnych, a skończywszy na zwyczajach i ozdobach. Świadczy to również o tym, że w przedwestfalskim kontekście środowiska międzynarodowego należy wskazać na praktyczną niemożliwość separacji dwóch populacji zamieszkujących wspólne terytorium. W rezultacie można wskazać na istnienie dyfuzji kulturalnej w każdej sytuacji społecznej istniejącej w kontekście przedwestfalskim środowisku międzynarodowym co implikowało znaczny poziom porowatości granic politycznych w przestrzeni geopolitycznej.

Podsumowując, wielkie wydarzenia migracyjne w środowisku międzynarodowym w fazie przedwestfalskiej nie były nietypowymi wydarzeniami, choć również nie zdarzały się zbyt często. Dość powszechne natomiast były wydarzenia na znacznie mniejszą skalę, nawet sięgająca pojedynczych obywateli. W kilku przypadkach obserwować można również sztucznie indukowaną migrację, albo poprzez promocję i wspieranie akcji kolonizacyjnej – jak Wielka Brytania w przypadku kolonizacji Ameryki Północnej⁸⁹³ – albo poprzez przymusowe deportacje oraz zsyłki – jak w przypadku polityki represyjnej carskiej Rosji stosowanej wobec dysydentów, buntowników oraz powstańców⁸⁹⁴. Wydarzenia tego typu wykazują szereg cech, których esencję stanowi niemożliwość ich fizycznego ograniczenia poprzez środki o charakterze politycznym bądź społecznym. W rezultacie przemieszczenia ludności przebiegały w sposób płynny jedynie w marginalnym stopniu wchodząc w interakcje ze strukturami politycznymi administrującymi aktywnością polityczną ówczesnego świata.

Sytuacja ta uległa odwróceniu w westfalskim środowisku międzynarodowym. Ukształtowanie się struktury silnych państw narodowych, oddzielonych od siebie systemem membran w postaci granic państwowych. Ich przekroczenie stało się uzależnione od dobrej woli suwerena sprawującego kontrolę nad poszczególnymi państwami oraz ich agencjami. Co więcej, w trakcie trzystu pięćdziesięciu lat funkcjonowania tego systemu nie odnotowano przepływów przez tą membranę na skalę porównywalną do okresu wcześniejszego. W tym kontekście należy wskazać, że przepływ ludności przyporządkowano do trzech najważniejszych kanałów transmisyjnych. Pierwszym jest ruch stanowiący element ruchu o

892Więcej szczegółów: *Cebularz lubelski*, „Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi”, 2008, 30 kwietnia, URL: <http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktow-tradycyjnych/woj.-lubelskie/Cebularz-lubelski>, [dostęp: 22.11.2016].

893H. Thomas, *The Slave Trade: The History of The Atlantic Slave Trade*, Nowy Jork 1999, s. 155-158.

894S. Pavlenko, *Zesłanie jako spotkanie kolonialne. Przestrzeń Uralu i Syberii w oczach Tomasza Zana*, „Świat tekstów. Rocznik słupski”, 2015, nr 13, s. 5 – 31.

charakterze urbanizacyjnym, opisanego w ramach pierwszego czynnika dynamizującego osł władzy kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W jego ramach ludność pochodzenia wiejskiego przenosiła się do miasta, a w szerszym ujęciu z regionów mniej rozwiniętych danego państwa do regionów bardziej rozwiniętych. Specyficznym podsystemem niniejszego kanału jest również ruch w przeciwnym kierunku, obejmujący przede wszystkim transmisję ludności o charakterze represyjnym bądź penitencjarnym. Ruch tego typu charakterystyczny jest dla państw narodowych określanych we współczesnej nomenklaturze jako państwa o charakterze przemysłowo-rolniczym, składające się z obszarów wysoko rozwiniętych. Proces ten charakteryzuje się dużą liczbą niskotechnologicznych zakładów przemysłowych, które wymagają podaży dużej ilości siły roboczej, oraz obszarów o charakterze rolniczym. W rezultacie pojawia się zjawisko bifurkacji społecznej, gdzie obszary miejskie oraz przemysłowe, generują popyt na siłę roboczą, a obszary wiejskie i rolnicze, generują samą siłę roboczą. Wewnątrz państw, szczególnie wysoko rozwiniętych, miasta i okręgi przemysłowe stanowią naturalny magnes przyciągający dużą liczbę migrantów wewnętrznych. Zjawisko to było charakterystyczne głównie dla państw Europy Zachodniej: Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec (po zjednoczeniu w 1871 roku)⁸⁹⁵.

Migracje tego typu, charakteryzują się szeregiem cech wyróżniających je na tle pozostałych kanałów migracyjnych. Po pierwsze, są w całości zlokalizowane w wewnętrznej przestrzeni narodowej, zatem jako takie nie wchodzi pod kuratelę nauki o stosunkach międzynarodowych. Było to szczególnie widoczne w państwach wieloetnicznych, takich jak Belgia, gdzie holendersko-języczni Flamandowie, migrowali do centrów przemysłowych zlokalizowanych głównie we frankofońskiej Walonii⁸⁹⁶, a także w Prusach, późniejszych Niemczech, prowadzących intensywną akcję ujednoczenia kulturalnego oraz religijnego państwa, którego sztandarem był *Kulturkampf*⁸⁹⁷, której architektem był Otton von Bismarck, gdzie w uprzemysłowionej Nadrenii oraz Górnym Śląsku, czerpano ludność z rolniczych terenów Brandenburgii, Prus Wschodnich, Dolnego Śląska oraz zaboru polskiego, które dostarczały ludzi o obcym pochodzeniu zarówno etnicznym (przede wszystkim ludność

895Więcej szczegółów, odnośnie opisu działań politycznych oraz militarnych zmierzających do zjednoczenia Niemiec a także porównanie niemieckich wojen zjednoczonych w latach 1866 – 1871 oraz porównanie jej do równoległe toczony wojny secesyjnej 1861 – 1865, znaleźć można w *On the road to total war. The American civil war and the Germans war of unification, 1861 – 1871*, red. S. Förster, J. Nagler, Cambridge 1997.

896M. Neven, I. Devos, *Breaking stereotypes. Historical demography in Belgium since 1981 (19th and early 20th centuries)*, „Revue belge d'histoire contemporaine”, 2001, nr 31(3–4), s 315 – 316.

897M. Borutta, *Enemies at the gate: the Moabit Klostersturm and the Kulturkampf: Germany [w:] Culture Wars: Secular-Catholic Conflict in Nineteenth Century Europe*, red. Ch. Clark, W. Kaiser, Cambridge 2003, s. 227 – 254.

polska) oraz religijnym (rzymscy katolicy). Nieco odmiennym procesem jest wykorzystywanie wymuszonego procesu migracyjnego jako środka represji względem buntowniczych segmentów populacji. Szczególne możliwości działania w tej sferze dysponowała Rosja, zawsze olbrzymia pod względem terytorialnym i słabo zaludniona określana jako *więzienie narodów*⁸⁹⁸, co w rezultacie doprowadziło do masowych migracji na obrzeżach imperium: z terenów podbitych – jak na przykład Polska – w kierunku pustych przestrzeni Syberii oraz Azji Środkowej. Szczególne natężenie te procesy osiągnęły w okresie głębokiego stalinizmu, w latach 30. - 50. XX wieku, kiedy to deportacje objęły miliony ludzi. I zakończyły się nieprawdopodobną hekatombą⁸⁹⁹.

Drugim jest ruch od gęsto zaludnionych regionów świata, w przytłaczającej mierze zlokalizowanych w obrębie Europy oraz wschodniego wybrzeża Stanów Zjednoczonych w kierunku obszarów określonych mianem dziewiczych: Ameryk, Afryki, Australii, w mniejszym stopniu Azji. Wędrowki te, w ilościowym ujęciu przypominające migracyjne ruchy przedwestfalskie, jednakże skierowane są one głównie w kierunku na zewnątrz systemu. Ruch ten ustał całkowicie w chwili, gdy obszary dziewicze zostały ograniczone do bezludnego oraz szczególnie niegościnnego obszaru Antarktydy. Ruch ten charakteryzował się kilkoma cechami, które pozwalały je wyróżnić jako odrębny kanał migracyjny.

Po pierwsze, przemieszczenia tego typu stanowi najbardziej zbliżony do migracji przedwestfalskich, obejmujących przemieszczenie się dużych grup społecznych z obszarów zamieszkania na nowe, dotychczas nieznanne. W przypadku napotkania autochtonów następował konflikt, który inicjował działania opisane we wcześniejszej części podrozdziału. Jednakże środowisko westfalskie generowało też szereg różnic. Pierwszą i najważniejszą jest asymetria pomiędzy przybyszami a autochtonami, zwłaszcza w kontekście posiadania

898 Jest to określenie niezwykle często wykorzystywane w odniesieniu do polityki narodowościowej Caratu oraz Rosji Radzieckiej. W tym kontekście można wskazać, że Syberia, w kontekście niesprzyjających warunków klimatycznych oraz przyrodniczych wykazuje szczególne warunki do izolacji oraz powolnego niszczenia zesłańców.

899 Symbolem prostackiej brutalności, a także błędnych założeń ideologicznych, może być przypadek obozu na wyspie Nazino (rzeka Ob, niedaleko Tomsku), gdzie w 1933 roku deportowano kilkanaście tysięcy ludzi uznanych za *element zdeklasowany i społecznie niebezpieczny* z wielkich ośrodków miejskich – Moskwy i Leningradu. W rezultacie po roku zesłańcy poddali się kanibalizmowi oraz innym czynom uznanym cywilizowanym ludziom jako zezwierzęcenie. Po roku z kilkunastu tysięcy zesłańców przeżyło kilkaset ludzi, którzy zmarli z wycieńczenia niedługo potem. Jest to również jeden z kilku przypadków, w którym partia komunistyczna przeprowadziła dochodzenie w sprawie bestialskiego obchodzenia się ze skazanymi. Jednakże prawdziwą przyczyną tragedii na Nazino był błąd metodologiczny polegający do zakwalifikowaniu do tej samej kategorii – *elementu zdeklasowanego i społecznie niebezpiecznego* zarówno bogatych chłopów jak i inteligencji wielkomiejskiej. W rezultacie, o ile ci pierwsi byli w stanie się relatywnie łatwo i szybko zaadoptować do nowych warunków o tyle ci drudzy nie mieli niezbędnych umiejętności do rekonstrukcji antroposfery w dziewiczej biosferze. W rezultacie program kolonizacji bezlitosnej Syberii przy pomocy wyłącznie profesorów uniwersyteckich okazał się kosztownym fiaskiem. Więcej szczegółów, w tym protokoły oraz akta komisji śledczej partii komunistycznej zostały zawarte w monografii N. Werth, *Wyspa kanibali* (tłum. M. Szafrńska-Brandt), Kraków 2011.

środków przymusu bezpośredniego. W rezultacie konfrontacja zbrojna przebiegała w formie korzystnej dla przybyszów, nawet pomimo początkowych sukcesów tubylców, zarówno w Ameryce⁹⁰⁰ jak i Indiach⁹⁰¹ czy Chinach⁹⁰².

Po drugie, jedynie w kilku przypadkach, z których najbardziej widoczne są Stany Zjednoczone oraz Kanada, możliwe było zastąpienie całości lokalnych populacji przez przybyszów. W innych przypadkach przybysze stanowili jedynie warstwę nadrzędną, zastępując lokalne elity, przywódców oraz decydentów. Co ważniejsze, niemal do zera ograniczono możliwość wymiany ludzi pomiędzy obiema sferami systemu politycznego, co było szczególnie widoczne w przypadku kolonii afrykańskich w XIX wieku. Ta blokada zaowocowała wybuchem przemocy na tle rasowej w szeregu miejsc kontynentu w trzydzieści lat po odzyskaniu przez Afrykę niepodległości.

Po trzecie, w odróżnieniu od wędrowek przedwestfalskich, które generalnie prowadziły do powstania samodzielnych podmiotów na terenach objętych migracjami, migracje westfalskie doprowadziły do podtrzymania więzi z państwem pochodzenia – metropolią. Podmioty powstające na podstawie relacji kolonialnych stają się powiązane z metropolią, wchodząc w skład większego krwioobiegu. Na szczególną uwagę zasługuje w tym miejscu relacja militarna, polegająca z jednej strony na udostępnieniu zasobów militarnych w przypadku zagrożenia zewnętrznego lub buntów podległej populacji tubylczej. Przykładem tej relacji może być brytyjska władza w Sudanie, gdzie w latach 1881 – 1899 brytyjski korpus ekspedycyjny tłumił powstanie *derwiszów* pod wodzą Muhammeda Ahmada bin Abd Allaha zwanego jako *Mahdi*⁹⁰³. Z drugiej strony armia przysłana z metropolii wymusza posłuszeństwo wśród kolonistów, którzy pożąдали poziomu autonomii nieprzewidzianego przez czynniki rządowe zwiadujące całością imperium. W ostateczności, doprowadzało to do

900Przykładem na amerykańskiej ziemi może być miasto Nueva Toledo, założone przez franciszkanów w 1501 roku. Z powodu napadów wojowniczych plemion było ono kilkakrotnie porzucane przez Europejczyków, aż do 1569 roku, kiedy to zostało ostatecznie zamieszkane na stałe jako Cumaná przez Diego Hernández de Serpa.

901Symbolicznym sukcesem rodzimych, hinduskich władców, była likwidacja północnego sektora portugalskich posiadłości kolonialnych poza Goa i Damanem w konsekwencji porażki pod Vasai w 1739 roku. A. R. Disney, *A History of Portugal and the Portuguese Empire. From Beginnings to 1807 Volume 2: The Portuguese Empire*, Nowy Jork 2009, s. 301 – 305.

902W przypadku Chin wzajemne kontakty były znacznie ograniczone z powodu warunków geopolitycznych oraz odległości pomiędzy Europą a Chinami, a także przeludnienia terytorium chińskiego bezpośrednia kolonizacja nie wchodziła w rachubę. Jednakże występowały poważne oraz rosnące kontakty handlowe, które odgrywały znaczącą rolę w obu państwach. Poważnym wyzwaniem była kwestia efektywnego nimi zarządzania. Przykładem skutecznego działania może być kampania chińskiego gubernatora Lina Zexu na rzecz ograniczenia handlu opium, zakończona spektakularnym skonfiskowaniem oraz spalonego w Humen w 1839 roku. W rezultacie inicjując łańcuch wydarzeń prowadzących do serii wojen opiumowych. Więcej szczegółów w odniesieniu do biogramu Lina Zexu, znaleźć można w: S. Hummel, W. Arthur, *Eminent Chinese of the Ch'ing period: 1644–1912, Volume 2*, Waszyngton 1943.

903Przybliżenie powstania w Sudanie, jego przyczyn oraz przebiegu znaleźć można w: P. M. Holt, *The Mahdist State in the Sudan, 1881-1898: a study of its origins, development and overthrow*, Oxford 1970.

wojny domowej, które przynajmniej w jednym przypadku zaowocowała powstaniem niepodległego państwa – Stany Zjednoczone⁹⁰⁴. Ruchy te nie doprowadzały do zwiększenia liczby podmiotów, suwerennych uczestników stosunków międzynarodowych, lecz powodują wytworzenie się jednostek geopolitycznych bardzo ściśle powiązanych z państwem metropolitarnym.

Trzecim, wywodzącym się bezpośrednio z przedwestfalskich migracji, jest ruch w poprzek granic państw narodowych, w większości przypadków drobiazgowo kontrolowany oraz nadzorowany przez powołane w tym celu agencje podległe rządowi państw narodowych. W tym kontekście należy wspomnieć, że system granic państwowych, wypełniając funkcję separacyjną nie wyklucza przepływów ze środowiska międzynarodowego. Jednakże rozbudowa instytucji kontrolujących przepływ ludzi prowadzi do poważnego ograniczenia przepływów pomiędzy państwami. Istnieją trzy najpoważniejsze sposoby kontroli rządu nad przepływem ludzi. Pierwszym i najważniejszym staje się coraz powszechniejsza oraz głębsza kontrola na granicach, której symbolem jest *paszport*. Drugim narzędziem jest instytucja *azyłu*⁹⁰⁵. Trzecim narzędziem są *restrykcje ilościowe* odnoszące się do możliwości przyjmowania ludzi z poszczególnych państw oraz regionów świata⁹⁰⁶.

Kontrola *państwa narodowego* nad przemieszczeniami własnych oraz innych obywateli pomiędzy poszczególnymi terytoriami, osiągnięto dwa podstawowe efekty. Po pierwsze, zmniejszono ilość przepływów ludzi pomiędzy poszczególnymi podmiotami międzynarodowymi. Doprowadziło to do spadku współczynnika uczestnictwa migrantów w strukturze społecznej oraz politycznej. Szczególnym przykładem, jest kwestia statku SS *Saint*

904J. Black, *War for America: The Fight for Independence, 1775–1783*, Nowy Jork 1991.

905Procedurę przyznawania azylu w prawie międzynarodowym publicznym regulują następujące porozumienia: *Powszechna deklaracja praw człowieka*, „UNESCO”, 1945, URL: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, [dostęp: 29.11.2016]; *Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 roku*, (Dz.U. 1991 nr 119 pozycja 515), „Internetowy System Aktów Prawnych”, 1991, 20 grudnia, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911190515>, [dostęp: 29.11.2016]; *Protokół dotyczący statusu uchodźców, sporządzony w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 roku*, (Dz.U. 1991 nr 119 pozycja 517), „Internetowy System Aktów Prawnych”, 1991, 20 grudnia, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911190517>, [dostęp: 29.11.2016]; *Konwencja o azylu dyplomatycznym, sporządzona w Caracas dnia 28 marca 1954 roku*, „Departament Prawa Międzynarodowego, Organizacja Państw Amerykańskich”, 2016, URL: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-46.html>, [dostęp: 29.11.2016]; *Konwencja o azylu terytorialnym, sporządzona w Caracas dnia 28 marca 1954 roku*, „Departament Prawa Międzynarodowego, Organizacja Państw Amerykańskich”, 2016, URL: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-47.html>, [dostęp: 29.11.2016]; oraz *Declaration on Territorial Asylum, General Assembly resolution 2312 (XXII), 22 United Nations GAOR Supplement (No. 16) at 81, United Nations Document A/6716 (1967)*, „Human Rights Library. University of Minnesota”, 2016, URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/v4dta.htm>, [dostęp: 29.11.2016].

906Ewakuacja tysięcy cudzoziemców z Egiptu, „Fakty. Interia”, 2011, 31 stycznia, URL: <http://fakty.interia.pl/raporty/raport-rewolucja-w-krajach-islamskich/egipt/news-ewakuacja-tysiecy-cudzoziemcow-z-egiptu,nId,894044>, [dostęp: 29.11.2016].

Luis⁹⁰⁷ z żydowskimi uchodźcami z Niemiec, który w 1938 roku wyruszył w rejs w kierunku Nowego Świat, który jednakże został zawrócony z powrotem do Europy i wyładowany w Holandii. W rezultacie ponad jedna czwarta z jego pasażerów zakończyła życie w niemieckich obozach śmierci⁹⁰⁸. Po drugie, zmniejszenie ilości ludzi przepływających przez granice spowodowało także jakościową zmianę jego profilu, a co za tym idzie również ich interakcję ze społecznościami goszczącymi. Przede wszystkim ograniczenie ilościowe dość skutecznie uniemożliwiło rekonstrukcję, jeżeli nie faktyczną, to choćby deklaracyjną rekonstrukcję systemu istniejącego w państwie pochodzenia. Interwencje takie wymuszały niejaka uległość tych podmiotów wobec rządu, choć jak pokazuje żywiołowa reakcja mniejszości narodowych na likwidację państwa polskiego we wrześniu 1939 roku, uległość ta nie warunkowała lojalności⁹⁰⁹. Westfalski okres stosunków międzynarodowych wtoczył przepływy demograficzne w sztywne ramy kontroli rządowej, czego przejawem był paszport, jako symbol pozwolenia rządu na podróżowanie własnych obywateli, wiza jako pozwolenie na wjazd cudzoziemców na własne terytorium oraz umowy międzynarodowe regulujące kwestie migracji wymuszonej wojnami czy klęskami naturalnym.

Późnowestfalskie środowisko międzynarodowe powoduje ponowną rekonfigurację tej płaszczyzny demograficznego rozwoju stosunków międzynarodowych. Z jednej strony wciąż istnieją westfalskie instytucje kontrolujące oraz zarządzające przepływem migrantów pomiędzy poszczególnymi państwami bądź regionami, takie jak paszporty oraz konwencje o statusie uchodźców. Z drugiej strony, poprzez wzrastającą liczbę nieszczelności systemu granic państwowych, pojawiają się również wcześniejsze, przedwestfalskie zjawiska przepływu ludności. Przede wszystkim wskazać można na gettoizację, przemoc, oraz dyfuzję kulturalną. Ze względu na kluczowe znaczenie dla kategorii siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, wskazane zostaną dwa przykłady typowych migracyjnych trendów we współczesnym świecie: migracje specjalistów oraz owa wędrówka ludów.

Pierwszym jest tak zwana *klasa wędrowcza* ewentualnie *tulacza*, jak często określa się migracje specjalistów. Zjawisko to obejmuje przenoszenia się wysoko wykwalifikowanych

907S. Ogilvie, S. Miller, *Refuge Denied: The St. Louis Passengers and the Holocaust*, Madison 2006.

908Z oryginalnych dziewięciuset trzydziestu siedmiu pasażerów, sześciuset dwudziestu powróciło do Europy kontynentalnej. Osiemdziesięciu siedmiu wyemigrowało innymi kanałami przed 10 maja 1940 roku. Z pięciuset trzydziestu trzech, dwustu pięćdziesięciu czterech zginęło w trakcie Zagłady, albo w obozach śmierci (Auschwitz i Sobibów) albo na różnych etapach wcześniejszych. Wojnę przeżyło (z obliczeń wynika liczba dwieście siedemdziesiąt dziewięć) trzystu sześćdziesięciu sześciu azylantów. Reasumując, 33,83% uchodźców znalazło azyl, 9,28% uchodźców znalazło inną drogę do repatriacji, 29,78% uchodźców przetrwało piekło z którego usiłowali uciec, natomiast 27,11% uchodźców w nim zginęło. S. Ogilvie, S. Miller, *Refuge Denied: The St. Louis Passengers and the Holocaust*, Madison 2006, s. 174 – 175.

909Więcej szczegółów na temat skomplikowanych relacji pomiędzy rządem polskim a mniejszością ukraińską znaleźć można w: R. Potocki, *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930-1939*, Lublin 2003.

ekspertów oraz menedżerów, pomiędzy różnymi regionami świata w zależności od popytu na ich umiejętności. Zjawisko to jest szczególnie widoczne w Stanach Zjednoczonych, gdzie szacowane jest na dziesiątki milionów ludzi⁹¹⁰. Jej elementem jest również tak zwany *drenaż mózgow* (ang. *brain drain*)⁹¹¹. Polega on na poszukiwaniu oraz ściąganiu młodych ludzi oraz studentów poszukiwanych specjalności oraz zapewnianiu im pożądanego poziomu życia w państwie prowadzącym politykę tego typu. Szczególną biegłością w tych działaniach wykazują Stany Zjednoczone. Niniejsza ścieżka migracji jest najbliższa westfalskiemu modelowi wymiany osobowej pomiędzy poszczególnymi państwami. Co więcej ruch ten jest często inicjowany przez rządy, a w każdym przypadku jest przez nie zarządzany, zwłaszcza gdy wiąże się to z przekraczaniem granic narodowych. Ruch ten, jest o tyle charakterystyczny, że dotyczy bardzo wąskiego, wyspecjalizowanego oraz wymagającego segmentu społeczeństwa. W rezultacie poszczególne rządy narodowe koncentrują się na zapewnieniu tej grupie pożądanego warunków bytowania, nie tylko w ramach zatrudnienia oraz zakresu wolności osobistej, lecz także otoczenia, warunków życia, dostępności usług, a także osobistego bezpieczeństwa. Istnieją dwojakie konsekwencje wędrowek tego typu dla siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, ciężar zapewnienia warunków bytowych dla *klasy wędrowczej* spada na decydentów funkcjonujących w ramach mniejszych jednostek politycznych: regionów, województw oraz miast⁹¹². Najlepszym przykładem może być rywalizacji Warszawy i Budapesztu o miano pierwszej stolicy Europy Środkowej, która przez długie lata wygrywał Budapeszt, między innymi dzięki polityce władz miejskich⁹¹³.

910Na podstawie amerykańskich danych statystycznych, największy przypływ migrantów, określonych jako osoby urodzone poza granicami Stanami Zjednoczonymi wzrosła z poziomu stu ośmiu tysięcy osób (1830 rok) do czterech milionów dwustu czterech tysięcy osób (1930). następnie odnotowano spadek, a imigracja osiągnęła czternaście milionów siedemdziesiąt dziewięć tysięcy osób (1980) oraz trzydzieści jeden milionów sto tysięcy (2000). Dane na podstawie Virginia Library Geostat Center. W rezultacie w okresie największego natężenia emigracji europejskiej do Ameryki przeniosło się ponad dwadzieścia pięć milionów Europejczyków w wieku od piętnastu do trzydziestu lat.

911Termin ten w swym pierwotnym znaczeniu odnosi się do: „skłaniania specjalistów wysokiej klasy do podejmowania pracy w krajach uprzemysłowionych przez zapewnienie im lepszych warunków ekonomicznych i nowoczesnej organizacji pracy”. *Uniwersalny słownik języka polskiego. Tom 1*, red. S. Dubisz, Warszawa 2008. Analiza zjawiska w wymiarze społecznym, ekonomicznym oraz politycznym stanowi przedmiot wielu współczesnych opracowań, jak na przykład: M. Beine, F. Docquier, H. Rapoport, *Brain drain and human capital formation in developing countries: winners and losers*, „The Economic Journal”, 2008, nr 118(528), s. 631 – 652.

912B. R. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządzi światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta* (tłum. H. Jankowska, K. Makaruk), Warszawa 2014.

913O atrakcyjności Budapesztu jako jednego z bardziej przyjaznych oraz atrakcyjnych miast Europy Środkowej, pomimo podobnej wielkości oraz znaczenia do miast takich jak Praga czy Warszawa, może świadczyć z jednej strony identyfikacja miast na jednym poziomie z innymi miastami Europy Środkowej, takich jak Praga i Warszawa jako beneficjent globalizacji na poziomie *Alfa minus* tak jak Warszawa, Praga oraz Wiedeń. Cytat za: *World According to Globalization and World Cities*, „Globalization and World Cities Research Network”, 2008, URL: <http://www.lboro.ac.uk/gawc/world2008t.html>, [dostęp: 6.12.2016]. Natomiast kluczową kwestią, która przesądza o atrakcyjności tego miasta jest atmosfera w nim panująca: pozycja drugiego

społeczną oraz narodową. Z jednej strony bowiem, nawet przyciągnięcie tej grupy społecznej nie oznacza automatycznie akceptacji ostatecznej jurysdykcji goszczącego ich *państwa narodowego*. Z powodu ich wartości oraz wysokiej mobilności, ludzie ci są w stanie szybko przenieść się do innych centrów społecznych zlokalizowanych w obrębie całej planety. Co więcej, współistnienie zamkniętych stref skrajnego bogactwa oraz skrajnej nędzy w obrębie jednego miasta, co staje się narastającym zjawiskiem od chwili jego opisanie przez Roberta Coopera⁹¹⁴ rozwarstwienia społecznego. A także towarzyszące temu zjawiska frustracji oraz agresji, które stanowią poważne wyzwanie dla struktur władzy, nagminnie pojawiające się w ramach wielkich ośrodków miejskich typowych dla południowej półkuli, rozprzestrzeniające się również na metropolię rozwiniętego świata ze szczególnym uwzględnieniem szczególnie kłopotliwej Brukseli⁹¹⁵, będącej przedmiotem emigracji zarówno wysoko wyspecjalizowanych menedżerów, tak zwanych *eurokratów*, tak jak i szerokich rzesz przybyszy z Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu.

Drugim z kolei jest masowy eksodus zwartych segmentów społecznych, najczęściej powodowanych przez katastrofy naturalne bądź umiędzynarodowione konflikty wewnętrzne. W tym ujęciu, jest on niezwykle zbliżony do wędrówek przedwestfalskich, z trzema istotnymi zastrzeżeniami. Po pierwsze, migrujące grupy nie zrywają kontaktu z państwem pochodzenia. Idealnymi przykładami tego typu był odpływ sekt protestanckich oddzielonych od głównego nurtu anglikanizmu z Anglii, na przykład zwolenników Williama Penna do Ameryki⁹¹⁶. Tymczasem w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, takie zerwanie kontaktów staje się niewykonalne. Już w latach 90. XX wieku w ramach badań nad konfliktami zbrojnymi Mary Kaldor stwierdziła istnienie istotnych z punktu widzenia intensywności oraz

najlepszego miasta na świecie wraz z Florencją, F. Cha, *The world's best city is...*, „CNN Travel”, 2013, 17 października, URL: <http://edition.cnn.com/2013/10/16/travel/cn-traveler-top-cities/index.html>, [dostęp: 6.12.2016], pozycja dwudziestego piątego najczęściej wybieranego miasta na świecie, C. Bremner, M. Grant, *Top 100 cities destination ranking – published 2013*, „Euromonitor international”, 2013, 21 stycznia, URL: <http://blog.euromonitor.com/2013/01/top-100-cities-destination-ranking.html>, [dostęp: 6.12.2016], sześćdziesiąte pierwsze najbardziej innowacyjne miasto świata o statusie *hubu*, ustępując w Europie Środkowej Pradze (dwudzieste dziewiąte miejsce, status *nexus*), *Innovation Cities Top 100 Index 2010*, „Innovation Cities Initiative”, 2010, URL: <http://www.innovation-cities.com/innovation-cities-top-100-index-top-cities>, [dostęp: 6.12.2016], a także subiektywne oceny ludzi Budapeszt odwiedzających: R. Lyman, *Budapest Is Stealing Some of Prague's Spotlight*, „The New York Times”, 2006, 3 września, URL: <http://www.nytimes.com/2006/09/03/travel/03journey.html>, [dostęp: 6.12.2016] oraz R. E. Gruber, *Doing Business: Budapest, the soul of Central Europe*, „The New York Times”, 2004, 4 sierpnia, URL: https://web.archive.org/web/20130428131825/http://www.nytimes.com/2004/08/04/style/04iht-trbuda_ed3_.html, [dostęp: 6.12.2016].

914P. Rogers, *Losing control. Global security in the 21st century*, Londyn, Sterling 2000, s. 1 – 4.

915J. Pawlicki, *Brukselska strefa szariatu. To tu mieszkał organizator paryskich zamachów*, „Newsweek”, 2015, 21 listopada, URL: <http://www.newsweek.pl/swiat/muzulmanie-w-brukseli-jak-wygladaja-europejskie-strefy-szariatu,artykuly,374464,1.html>, [dostęp: 6.12.2016].

916D. R. Richter, *The first Pennsylvanians* [w:] *Pennsylvania: A History of the Commonwealth*, red. R. M. Miller W. Pencak, University Park 2002, s. 59.

czasu trwania konfliktu, powiązań, pomiędzy istniejącą diasporą, a podmiotami zaangażowanymi w nową wojnę w Bośni i Hercegowinie⁹¹⁷. Od tamtego wydarzenia transnarodowa sieć powiązań społecznych uległa dalszemu zagęszczeniu, co zaowocowało wzrostem przepustowości i możliwością podtrzymania istnienia podmiotu w postaci Państwa Islamskiego, nie cieszącego się poparciem żadnego z państw rywalizujących o wpływy w regionie⁹¹⁸. Dodatkowo, coraz większe znaczenie posiadają również kontakty w sferze ekonomicznej czego przykładem mogą być masowe transfery pieniężne do państw pochodzenia w przypadkach tak zwanej migracji zarobkowej, na przykład Polaków pracujących na terenie Unii Europejskiej po 2004 roku, gdzie ocenia się że wartość transferów pieniężnych można porównać do znaczącego odsetka Produktu Krajowego Brutto (PKB) Rzeczypospolitej Polski⁹¹⁹. Porównywalnym przypadkiem może być migracja – legalna jak i nielegalna – Meksykanów do Stanów Zjednoczonych⁹²⁰. Istnienie tych sieci, co zostało wykazane w przypadku współpracy politycznej, ekonomicznej oraz coraz bardziej

917M. Kaldor, *New (...)*, s. 89 – 91.

918Jest to teza niezwykle dyskusyjna, szczególnie w kontekście pojawiających się zarówno na łamach czasopism publicystycznych jak i politologicznych wskazania na wsparcie środowisk wahabickich głównie z Arabii Saudyjskiej oraz tureckiego wywiadu wojskowego. Jednakże, w związku ze ścisłą współpracą ze Stanami Zjednoczonymi, żadne z państw nie zdecydowało się na pogłębienie ani publiczne zaakcentowanie faktu tej współpracy. Natomiast Iran jest z tej współpracy całkowicie wykluczony, szczególnie z powodów politycznych oraz konfesyjnych.

919Na podstawie szacunków Narodowego Banku Polskiego, w okresie od 2004 do 2013 roku do Polski napłynęło z tytułu pracy emigrantów zarobkowych w Unii Europejskiej trzydzieści sześć miliardów sto milionów EUR, a uwzględniając transfery spoza tego obszaru – czterdzieści jeden miliardów sześćset milionów EUR. Dodatkowo, w ramach transferu środków unijnych, szacowany na sto osiem miliardów EUR. W sumie, *remittances* oraz środków europejskich, w latach 2004 – 2013 do Polski napłynęło sto czterdzieści dziewięć miliardów sześćset milionów EUR, co w porównaniu do szacowanego PKB na czterysta siedemdziesiąt cztery miliardy dziewięćset milionów USD (nominalnie, 2015) oraz jeden bilion pięć miliardów USD (paritet siły nabywczej, 2015), co przeliczając na EUR na podstawie kursu z dnia 6 grudnia 2016 roku szacowanego na EUR/USD 1,0727 [*EUR/USD*, „Bankier.pl”, 2016, 6 grudnia, URL: <http://www.bankier.pl/waluty/kursy-walut/forex/EURUSD>, [dostęp: 6.12.2016]], oznacza: czterysta czterdzieści dwa miliardy siedemset piętnaście milionów EUR nominalnie i dziewięćset trzydzieści sześć miliardów osiemset osiemdziesiąt osiem milionów EUR. W rezultacie sumaryczne wpływy z zagranicy oszacować można na 33,79% PKB nominalnego oraz 15,97% PKB liczonego według parytetu siły nabywczej. Dane za: I. Chmielewska, *Transfery z tytułu pracy Polaków za granicą w świetle badań Narodowego Banku Polskiego*, „Materiały i studia”, 2015, nr 314, s. 15; *Poland*, „CIA World Factbook”, 2016, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pl.html>, [dostęp: 6.12.2016].

920W przypadku Meksyku, dochody z pracy Meksykanów za granicą, głównie w Stanach Zjednoczonych w 2015 roku osiągnęły poziom dwudziestu czterech miliardów ośmiuset milionów USD, stając się największym źródłem dochodu z zagranicy Meksyku wyprzedzając wydobywanie ropy naftowej (osiemnaście miliardów siedemset milionów USD) oraz turystykę (siedemnaście miliardów czterysta milionów USD). W Porównaniu do PKB Meksyku szacowanego za rok 2015 na poziomie jednego biliona stu czterdziestu czterech miliardów USD (nominalny) lub dwóch bilionów dwustu dwudziestu siedmiu miliardów (paritet siły nabywczej) oznacza uczestnictwo transferów diasporę na poziomie pomiędzy 2,17% do 1,11% PKB rocznie. Dane na podstawie: D. Estevez, *Remittances Supersede Oil As Mexico's Main Source Of Foreign Income*, „Forbes”, 2016, 16 maja, URL: <http://www.forbes.com/sites/doliaestevez/2016/05/16/remittances-supersede-oil-as-mexicos-main-source-of-foreign-income/#2e6ba72e703b>, [dostęp: 6.12.2016], *Mexico*, „CIA World Factbook”, 2016, 10 listopada, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/mx.html>, [dostęp: 6.12.2016].

istotnych powiązań społecznych oraz lobbistycznych⁹²¹, generuje wyzwania dla klasycznych instytucji władzy. Szczególnie dokonywanym w ramach relacji pomiędzy społecznościami, gdzie wchodzi również problem różnie interpretowanego *rasizmu* i *ksenofobii*⁹²², stanowiących pejoratywne obciążenie instytucji władzy typowych dla państw przyjmujących. Po drugie, migracje tego typu nie przybierają form politycznie zorganizowanych wędrówek zwartych grup, dysponujących znacznym potencjałem w sferze środków przymusu bezpośredniego. Współcześnie masowość tej wędrówki nie wynika z bodźców politycznych, ani nie przybiera form politycznych, rozumianych jako ekspansja celem podporządkowania nowych terytoriów. O ile w środowisku przedwestfalskim migracje przybierały głównie formę polityczną: podstawowym nośnikiem była właśnie siła polityczna poszczególnych segmentów migracji, zorganizowanych w formę plemion, dysponujących siłą wojskową oraz scentralizowaną strukturą, skupioną zwykle wokół charyzmatycznego wodza. W przypadku środowiska późnowestfalskiego można wskazać na znacznie bardziej zindywidualizowaną wędrówkę poszczególnych jednostek czy rodzin. Wędrówka ta jest prowadzona przy wykorzystaniu rozwiniętej infrastruktury krytycznej. W tym miejscu szczególnie istotna jest rola zorganizowanych grup obywatelskich świadczących usługi transportowe wbrew zapisom legislatury państw przyjmujących. Uczestnictwo tych grup, opisanych w rozdziale czwartym współcześnie wypełniają funkcję plemiennych struktur politycznych⁹²³. Innym zastrzeżeniem może być także próba wykorzystania fal migrantów w ramach realizacji celów politycznych również celów politycznych klasycznych podmiotów geopolitycznych. W tym kontekście można wskazać politykę Turcji, która zarządzając strumieniem migrantów z Bliskiego Wschodu stara się poprawić swoją pozycję w negocjacjach z Unią Europejską⁹²⁴.

921Meksyk jest na piątym miejscu na liście państw wynajmujących agencja lobbystyczne w Stanach Zjednoczonych. I jedynym państwem Ameryki Łacińskiej w pierwszej dziesiątce. D. Estavez, *Mexico Is Among The Top 10 Countries Paying Washington Lobbyists*, „Forbes”, 2014, 29 maja, URL: <http://www.forbes.com/sites/doliaestevez/2014/05/29/mexico-is-among-the-top-10-countries-paying-washington-lobbyists/#4bb41a471d8b>, [dostęp: 6.12.2016].

922W swym oryginalnym ujęciu *ksenofobia* oznacza, „niechętny, wrogi stosunek do cudzoziemców i cudzoziemszczyzny”. *Słownik języka polskiego. Tom I: A-K*, Warszawa 1983. W swym oryginalnym ujęciu *rasizm* oznacza „pogląd oparty na pseudonaukowej o rzekomej nierównowartości biologicznej, społecznej i intelektualnej ras ludzkich, wykorzystywany wykorzystywanej przez ugrupowania reakcyjne w różnych krajach rozwiniętych przeciw ludom krajów rozwijających się i mniejszościom narodowym; był podstawą ideologii hitleryzmu”. *Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985. Współcześnie jednak, szczególnie na łonie prasy publicystycznej, pojęcia te funkcjonują w oderwaniu od oryginalnego znaczenie, bardziej jako szkalujące przeciwników politycznych nich kategoria niosąca wartość analityczną.

923Dyskusja we Włoszech po odkryciu związków przemytników ludzi z *dżihadystami*, „Onet.wiadomości”, 2016, 7 sierpnia, URL: <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/dyskusja-we-wloszech-po-odkryciu-zwiazkow-przemytnikow-ludzi-z-dzihadystami/11se83>, [dostęp: 13.12.2016].

924E. Collett, *The Paradox of the EU-Turkey Refugee Deal*, „Migration Policy Institute”, 2016, URL: <http://www.migrationpolicy.org/news/paradox-eu-turkey-refugee-deal>, [dostęp: 13.12.2016]. Co więcej, w obecnej chwili, wydaje się, że Unia Europejska staje się powoli zakładnikiem tureckiej polityki zagranicznej: Zia Weise, P. Foster, *Erdogan threatens to open Turkey's borders to Europe in protest at EU*, „The Telegraph”, 2016, 25 listopada, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/11/25/erdogan-threatens-open>

Innym przykładem może być były libijski dyktator Muammar Kadafi, który jako jedną z przesłanek dla egzystencji własnego reżimu wskazywał na ograniczanie migracji z południowego wybrzeża Morza Śródziemnego do Europy⁹²⁵. Po trzecie, współczesne wielkie migracje nie przebiegają ze środowiska znanego, swojskiego, poza obręb poznanego świata, lecz prowadzone są w ramach doskonale poznanego systemu międzynarodowego, przy pomocy mechanizmów, których sposób działania jest znany zarówno dla migrantów jak i społeczeństw państw przyjmujących. Dodatkowo, również migranci nie przybywają spoza skrajnego poznanego świata, lecz z regionów o których informacja jest łatwo dostępna publicznie, oraz, w przypadku wydarzeń wartych poświęcenia czasu w mediach, również na bieżąco z aktualną sytuacją. Oznacza to, że wybór państwa docelowego nie jest kwestią przypadkową. W tym kontekście do olbrzymiego znaczenia dochodzą komponenty *soft Power*, zwłaszcza w wymiarze postrzegania społecznego poszczególnych państw jako przyjaznych bądź nie. W tym kontekście w ramach fali migracji napływającej do Europy od 2015 roku, głównymi celami przyciągającymi tych ludzi są Niemcy, Skandynawia, oraz w mniejszym stopniu Anglia. Największym paradoksem wielkich migracji jest to, że w dużej części przypadków migracja tego typu, w kierunku obszarów na których panuje swoboda wyrażania poglądów często w konsekwencji powodują stopniowe ograniczenie tych swobód, z powodu rekonstrukcji społecznych relacji przez przybyszów na terenie osiedlenia. Przykładem może być pojawienie się autocenzury w Europie Zachodniej w związku z wymuszaniem przestrzegania islamskiego tabu. Najgłośniejszymi tego przykładami, może być morderstwo Theo van Gogha w Amsterdamie w 2004 roku⁹²⁶; a także atak terrorystyczny na redakcję satyrycznego szmatławca *Charlie Hebdo* dokonany w roku 2015⁹²⁷. Należy je uznać za próbę sankcjonowania działań uznanych za niewłaściwe w państwie osiedlenia.

Podsumowując, aby unaocznić skalę migracji należy wspomnieć, że według oficjalnych danych Banku Światowego na rok 2010 całkowita liczba migracji dwieście piętnaście milionów osiemset tysięcy ludzi, co stanowiło 3,2% populacji świata⁹²⁸. Dziesięć państw wyróżniało się jako państwa docelowe migracji, odpowiednio są to: Stany Zjednoczone, Rosja, Niemcy, Arabia Saudyjska, Kanada, Zjednoczone Królestwo, Hiszpania,

turkeys-borders-europe-protest-eu/, [dostęp: 13.12.2016].

925Kadafi grozi UE terroryzmem i napływem imigrantów, „Konflikty wp.pl”, 2011, 11 marca, URL: <http://konflikty.wp.pl/kat,126314,title,Kadafi-grozi-UE-terroryzmem-i-naplywem-imigrantow,wid,13214916,wiadomosc.html?ticaid=118419>, [dostęp: 13.12.2016].

926Van Gogh death described to court, „BBC News”, 2005, 26 stycznia, URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4208199.stm>, [dostęp: 13.12.2016].

927Charlie Hebdo attack: Three days of terror, „BBC News”, 2015, 14 stycznia, URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-30708237>, [dostęp: 13.12.2016].

928World Bank, *Migration and Remittances Factbook of 2011*, Waszyngton 2011, s. 18.

Francja, Australia oraz Indie⁹²⁹. Z kolei jako państwa pochodzenia migracji, wskazać można również dziesięć państw, odpowiednio: Meksyk, Indie, Rosja, Chiny, Ukraina, Bangladesz, Pakistan, Zjednoczone Królestwo, Filipiny oraz Turcja⁹³⁰. Co ciekawe, większość tego ruchu, zgodnie ze statystykami odbywa się na linii państwa rozwinięte – państwa rozwinięte oraz państwa rozwijające się – państwa rozwijające się⁹³¹. Co ciekawe zatem, wydaje się, że jedynie niewielki odsetek migrantów uczestniczy w najbardziej widocznych procesach opisanych jako druga, przedwestfalska forma migracji. Niemniej te procesy są szczególnie istotne dla kształtowania się osi władzy kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Wśród tego segmentu szczególną rolę odgrywa grupa określana jako uchodźcy, która spowodowała obecny kryzys w Unii Europejskiej. W ocenie Organizacji Narodów Zjednoczonych, liczbę uchodźców można oszacować na dwadzieścia milionów dwieście tysięcy osób w roku 2015. W tym miejscu należy również o uchodźcach wewnętrznych (ang. *internationally displaced people*, IDP), którzy co prawda nie opuszczają granic państwa pochodzenia, jednak w sposób istotny modyfikują strukturę aparatu sprawowania władzy oraz jego możliwości. Ich liczba szacowana jest na trzydzieści cztery miliony osób w roku 2015. W sumie szacuje się, że do opuszczenia miejsca zamieszkania zmuszono pięćdziesiąt cztery miliony dwieście tysięcy osób⁹³².

Dane te są jednak obarczone dużą dozą niepewności oraz są częściowo przestarzałe. Wynika to przede wszystkim z trudności w oszacowaniu liczby rzeczywistych migrantów. Po pierwsze, różne państwa w różny sposób definiują migrantów, uznając za nich różne kategorie ludzi. Po drugie, istnieje również trudne do oszacowania zjawisko migracji nielegalnej, umykającej oficjalnym statystykom⁹³³. Dodatkowo, w ramach przedłużających się procedur

929Tamże, s. 18.

930Tamże, s. 18.

931Tamże, s. 18.

932UNHCR: *najwięcej uchodźców od 20 lat*, „TVN24.pl”, 2015, 18 grudnia, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/uchodzcy-na-swiecie-raport-unhcr,604194.html>, [dostęp: 13.12.2016].

933Różnice te wynikają z dwóch czynników. Po pierwsze, jest to zjawisko nielegalnego przekraczania granicy, a więc wjazdu na terytorium państwa narodowego bez zgody rządu państwa goszczącego. Po drugie, są to również ludzie, którzy wprawdzie przekroczyli granice państwa goszczącego, za jego wiedzą, lecz procedura administracyjna, która ma zadecydować o ich statusie nie została zakończona. Z tego też powodu, pomimo warunkowego dopuszczenia do przebywania na terytorium, jednak bez wyraźnego określenia ich praw i obowiązków. Jest to najbardziej kłopotliwa sytuacja, szczególnie w kontekście wydarzeń w Kolonii z 31 grudnia 2016 roku, kiedy to, zgodnie z danymi niemieckiej policji, jedynie trzech sprawców miało przyznanych status uchodźców, jednak pozostali byli dopiero w trakcie realizacji procedury. W tym kontekście, liczba uchodźców, którzy napłynęli do Niemiec tylko w roku 2015, napłynęło dwa miliony sto trzydzieści siedem tysięcy migrantów, z czego dwa miliony szesnaście tysięcy miało zagraniczne obywatelstwo, z których zakończono postępowania administracyjne względem dwustu osiemdziesięciu dwóch tysięcy siedmiuset sześćdziesięciu dwóch, z których status uchodźcy przyznano stu czterdziestu tysiącom dziewiętnastu piętnastu osobom. Z tego deportowano dwadzieścia tysięcy dziewięćset czternaście

określania statusu danego migranta, ludzie ci nie są ujmowani w żadnych statystykach, co powoduje czasem dziwaczne i zupełnie niepotrzebne dysputy publicystyczne, czy sprawcy przestępstw i wykroczeń w Kolonii posiadali czy nie status uchodźcy⁹³⁴. Po trzecie, stale zwiększa się mobilność społeczna, zwłaszcza w ramach pierwszej sieci migracji wewnętrznej. Po czwarte, twarde dane statystyczne nie odzwierciedlają roli odgrywanej przez emigrację w społecznościach przyjmujących jak i w państwach pochodzenia, ponieważ nie jest ona wyrażana w wartościach liczbowych. Uzupełnieniem statystyk musi być jakościowy opis wpływu na kondycję obu społeczności. W tym kontekście można przywołać dwa przypadki, gdy migracja, abstrahując od ilościowego: absolutnego oraz relatywnego wymiaru, miała wpływ na stosunki społeczne w danym regionie. Pierwszym przypadkiem będzie migracja Palestyńczyków, którzy po utworzeniu Państwa Izrael zostali wysiedleni do państw ościennych, gdzie zamieszkali w tak zwanych *obozów dla uchodźców*, które z czasem przekształciły się w samodzielne miasta. Przykładami tych obozów może być Strefa Gazy, zlokalizowana do 1967 roku w egipskiej jurysdykcji stanowiąca jedno z najważniejszych centrów przyjmowania Palestyńczyków, przed pustynnym półwyspem Synaj. Skrajne przeludnienie tego skrawka ziemi doprowadziło do wykształcenia się na jej terenie unikalnej i silnie wojowniczej kultury stanowiącej wyzwanie dla stabilności oraz bezpieczeństwa zarówno Egiptu jak i Izraela⁹³⁵. Drugim przykładem mogą być obozy dla uchodźców Hutu, będących pokłosiem zwycięstwa militarnego Frontu Patriotycznego Rwandy (ang. *Rwanda Patriotic Front*) Paula Kagame. W rezultacie kraj opuściło około dwóch milionów stu dwóch tysięcy przedstawicieli plemienia Hutu, którzy zamieszkali w około trzydziestu pięciu obozach dla uchodźców⁹³⁶ z czego szacunkowo około jeden milion dwieście czterdzieści pięć

tysięcy osób. Reasumując, z liczby migrantów, który napłynęli do Niemiec, 94,34% pochodziło z zagranicy, 13,23% przeszło procedurę administracyjną, 6,59% uzyskało decyzję pozytywną, czyli przyznany status uchodźcy, a jedynie 0,98% poddano deportacji. Oznacza to obecność stu dwudziestu tysięcy dziewięciuset trzydziestu trzech osób, które pozostają poza niemieckim systemem prawnym, a więc 5,66% liczby imigrantów. Dodatkowo do tej sumy można doliczyć około pięćdziesięciu siedmiu tysięcy nielegalnych migrantów. Dane za: *Rekordowa liczba imigrantów w Niemczech w 2015 roku. Aż 190 tysięcy osób z Polski*, „Polskie Radio.pl”, 2016, 14 lipca, URL: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1643111,Rekordowa-liczba-imigrantow-w-Niemczech-w-2015-roku-Az-190-tysiecy-osob-z-Polski>, [dostęp: 13.12.2016], 476.649 *Asylanträge im Jahr 2015*, „Bundesamt für Migration und Flüchtlinge”, 2016, 6 stycznia, URL: <http://www.bamf.de/SharedDocs/Meldungen/DE/2016/201610106-asylgeschaeftsstatistik-dezember.html>, [dostęp: 13.12.2016], J. Huggler, *Illegal immigration to Germany at record high – increase of 75 per cent in one year*, „The Telegraph”, 2015, 8 kwietnia, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/germany/11522462/Illegal-immigration-to-Germany-at-record-high-increase-of-75-per-cent-in-one-year.html>, [dostęp: 13.12.2016].

934 *Nowe ustalenia ws. napaści w Kolonii. Jedynie 3 zatrzymanych to „nowi” uchodźcy*, „Dziennik.pl”, 2016, 15 lutego, URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/513267,niemcy-kolonia-molestowanie-seksualne-imigranci-uchodzcy-kobiety.html>, [dostęp: 20.12.2016].

935 N. Gordon, D. Filc, *Hamas and the destruction of risk society*, „Constellations”, 2005, nr 12(4), s. 542 – 560.

936 G. Prunier, *The Rwanda crisis. History of a genocide*, Nowy Jork 1995, s. 312.

tysięcy znalazło się w Zairze⁹³⁷. A wśród nich kilkadziesiąt tysięcy funkcjonariuszy reżimu odpowiedzialnego za przeprowadzenie ludobójstwa. W rezultacie do czasu wybuchu I wojny afrykańskiej (toczonej w latach 1996 – 1997), obecność tylu uzbrojonych oraz zorganizowanych formacji doprowadziła do efektywnej destabilizacji zarówno wschodniego Zairu (prowincje Kivu, poprzez represje wobec lokalnej grupy etnicznej Tutsi – *Banyamulenge*) oraz zachodniej Rwandy (rajdy i sporadyczne ostrzały artyleryjskie). W rezultacie, nawet wydawać by się mogło napływ relatywnie niewielkiej grupy uchodźców (w przypadku Gazy: jeden milion osiemset pięćdziesiąt tysięcy osób w porównaniu do całości Egiptu – dziewięćdziesiąt jeden milionów – szacunki na rok 2015; w przypadku Zairu – około jednego miliona dwustu czterdziestu pięciu tysięcy w stosunku do ponad czterdziestu sześciu milionów w roku 1996), są w stanie w doniosły sposób przekształcić oraz zdestabilizować sytuację polityczną oraz społeczną.

Reasumując, oś władzy kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest dynamizowana przez następujące czynniki. Pierwszym jest struktura demograficzna społeczności ludzkiej, odpowiadająca w dużej mierze jej ewolucji ilościowej jak i jakościowej. Drugim, jest *przebudzenie narodowe* odpowiadające za jakościowy oraz świadomościowy wymiar kwantowego pola przejawiania się siły. Trzecim jest migracja, która powoduje jakościowo-ilościową transformację społeczności ludzkich, głównie poprzez indukcję do społeczeństwa przyjmującego grup społecznych pochodzących z innych kręgów kulturalnych. W rezultacie pomimo relatywnego wzrostu technologicznych możliwości sprawowania władzy a także możliwości jego sankcjonowania, obserwować można skrócenie odległości pomiędzy rządem a rządzonymi. Modyfikacja mechanizmów sprawowania władzy widoczna jest w dwóch sferach. Po pierwsze jest to kwestia legitymacji działań. Po drugie, jest to również możliwość sankcjonowania działań uznanych za sprzeczne z wolą władzy. W pierwszym przypadku, w miarę zróżnicowania wewnętrznego społeczeństwa oraz zmniejszenia się podaży nowych członków społeczności, redefinicji ulega kwestia legitymacji instytucji sprawowania władzy, które pozbawione są stałego przyzwolenia. W drugim przypadku, sankcji, z jednej strony również można wskazać na wzrost wagi jednostki, jako zbyt cennej oraz mobilnej w przypadku stosowania zbyt ostrych represji⁹³⁸, a z drugiej wzrost wiedzy, możliwości oraz umiejętności społeczeństwo w zakresie

937Tamże, s. 312.

938O ile jeszcze w tak zwanej *straconej dekadzie* lat 80. XX wieku, rząd Polski mógł pozwolić sobie na wymuszoną emigrację około miliona aktywnych oraz często wykształconych ludzi w imię utrzymania stabilności oraz koherencji ośrodków władzy politycznej, o tyle emigracja w dekadzie 2000 – 2012 około półtora miliona aktywnych oraz wykształconych ludzi przyczyni się do atrofii potencjału państwa. Z tego też

stosowania środków mających na celu złagodzenia lub wręcz zniwelowanie działań państwa mających na celu stosowania sankcji.

W rezultacie skróceniu ulega połączenie pomiędzy instytucją rządzącą oraz zarządzaną. Oznacza to szereg konsekwencji dla podmiotów stosujących siłę w środowisku międzynarodowym. Jak w większości przypadków, także ewolucja osi władzy opisującej kwantowe pole przejawiania się siły, produkuje różne efekty w zależności od kontekstu sytuacyjnego, w którym niniejsza władza jest realizowana. Dodatkowym elementem jest też interferencja z pozostałymi grupami dynamizującymi kwantowe pole przejawiania się siły. Wątki te zostaną poruszone w następnych dwóch podrozdziałach.

2.2.5. Wartości na osi władzy

Krótko podsumowując niniejsze rozważania na temat czynników dynamizujących oś władzy, należy odnieść się do wartości, które są możliwe na niej do osiągnięcia. Pierwszym i najważniejszym założeniem jest założeniem o dramatycznie dużym stopniu wewnętrznej dynamiki, posuwającej się do tego, że każdorazowe zastosowanie siły następuje w odmiennych okolicznościach, które owocują odmiennymi rezultatami tych samych strategii. Pomimo tego faktycznego zróżnicowania wskazać można na kilka punktów na osi władzy, które stanowią pierwotny schemat organizacyjny poszczególnych kontekstów decyzyjnych, wszystkich chaotycznie zróżnicowanych poszczególnych sytuacji. Wskazać można na pięć archetypicznych kontekstów międzynarodowych. Pierwszym jest **pozycja westfalska wewnętrzna**, w ramach której odległość pomiędzy rządem a rządzącymi jest największa, a co za tym idzie instytucje rządowe dysponują wysokim poziomem legitymacji oraz możliwością stosowania sankcji. Drugim jest **pozycja hegemoniczna**, w którym odległość jest znacząca, choć ulega zmniejszeniu, utrzymując wysokim poziom legitymacji przy zmniejszonych możliwościach sankcjonowania. Trzecim jest **pozycja przywódcza**, w którym odległość jest średnia, wynikająca z obniżonego poziomu legitymacji oraz możliwości stosowania sankcji. Czwartym jest **degeneracja władzy**, przy jedynie lekko zaznaczonym odstępnie pomiędzy obiema warstwami instytucji, bez znaczących zasobów ani legitymacji, ani możliwości stacjonowania sankcji. Ta pozycja może być również określona jako pozycja transnarodowa lub powestfalska. Piątym i ostatnim jest **pozycja westfalska zewnętrzna**, w ramach której nie ma wyraźnie zaznaczonych instytucji władzy, a co za tym idzie brak koncentracji zasobów legitymacji oraz możliwości stosowania sankcji.

powodu, stan wojenny oraz represje polityczne z nim połączone stają się coraz mniej praktycznym narzędzi projekcji siły w środowisku wewnętrznym.

Pierwszym obszarem, określonym jako pozycja *westfalska wewnętrzna*, jest to relacja władzy typowa dla wnętrza państwa narodowego. W miarę postępowania procesu transformacji środowiska westfalskiego w powestfalskie, jest to sytuacja coraz radsza, typowa przede wszystkim dla autorytarnych państw azjatyckich takich jak Rosja czy Chiny. Relacja władzy w tym przypadku jest przedmiotem analizy politologicznej, a więc zakładającej niewielką o ile w ogóle występującą wymianę pomiędzy społeczeństwem państwa a przestrzenią międzynarodową. Z tego powodu jest ona w większości przypadków nie do zrealizowania, głównie za sprawą pojawienia się oraz rozwoju transnarodowej przestrzeni społecznej, pozwalającej na osłabienie czy wręcz zrównoważenie siły rządu narodowego. W tym miejscu należy wskazać na jedno, ważne zastrzeżenie. W przypadku czysto westfalskiego modelu wewnętrznego realizacji siły na szczycie relacji władzy jest rząd narodowy. Jednakże w przypadku środowiska późnowestfalskiego pojawia się zagadnienie czy na szczycie tej relacji może zostać umieszczenie podmiotów o charakterze niepaństwowym, takich jak korporacje transnarodowe czy też organizacje terrorystyczne. Zdania w tej kwestii są podzielone. Jedynie część środowiska akademickiego, szczególnie na podstawie analizy relacji ekonomicznych, wskazuje, że jest to możliwe w dwóch przypadkach: według Witolda Kieżuna, charakterystykę władzy westfalskiej wewnętrznej wykazują relacje pomiędzy korporacjami transnarodowymi a rządami państw Afryki, na przykład Burundi⁹³⁹. Przykładami relacji władzy zlokalizowanymi w sferze westfalskiej wewnętrznej są relacje pomiędzy Rosją a organizacjami pozarządowymi⁹⁴⁰, a także relacje pomiędzy rządem Chińskiej Republiki Ludowej a organizacjami pozarządowymi⁹⁴¹, szczególnie w wymiarze religijnym: zarówno w stosunku do powszechnie uznanych denominacji chrześcijańskich: katolickiej oraz zreformowanych⁹⁴², a także w stosunku do nowych ruchów religijnych takich jak sekta Falung Gong⁹⁴³. Specyficznym przypadkiem jest

939 *Mapa emigracji: 1,5 mln Polaków wyjechało z kraju*, „Forsal.pl”, 2013, 19 lutego, URL: <http://forsal.pl/artykuly/683141,mapa-emigracji-1-5-mln-polakow-wyjechalo-z-kraju.html>, [dostęp: 20.12.2016].

940 *Ustawa rosyjskiej Dumy o „zagranicznych agentach”*, „Europa Praw Człowieka”, 2012, 23 lipca, URL: <http://www.europapraw.org/estern-neighborhood/eu-russia-forum/ustawa-rosyjskiej-dumy-o-zagranicznych-agentach>, [dostęp: 31.10.2014].

941 C. Hsu, *Beyond Civil Society: An Organizational Perspective on State-NGO Relations in the People's Republic of China*, „Journal of Civil Society”, 2010, nr 6(3), s. 259 – 277.

942 M. Michałek, *Zrzuć krzyże, zamkane kościoły. Tak źle nie było od czasów Mao*, „TVN24.pl”, 2015, 11 stycznia, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/katolicy-w-chinach-represje-komunistycznej-wladzy-najwieksze-od-lat-zmienia-to-sekretne-rozmowy-watykanu-z-pekinem,504949.html>, [dostęp: 20.12.2016].

943 Rozmach prześladowań wobec tego ruchu religijnego / sekty jest wciąż w znacznym stopniu niezrozumiały dla zachodnich komentatorów. Jednakże za kluczowe w tym kontekście wydaje się instytucjonalna pamięć chińskiej biurokracji o potencjalnie możliwej dewastacji państwa w trakcie religijnie oraz utopijnie motywowanych rebeliach, co miało miejsce w przypadku tajpingów. Wciąż zdumiewająca jest skala prześladowania, a szczególnie towarzysząca im blokada informacyjna, która nie pozwala na wiarygodne

również sfera stosunków militarnych w wymiarze globalnym, po roku 1989, a także do pewnego stopnia również wcześniej, ze Stanami Zjednoczonymi jako najwyższą oraz ostateczną władzą, uznawaną, choć niechętnie, albo dorozumiale – Chiny⁹⁴⁴, albo deklaratorywnie – Rosja⁹⁴⁵.

Drugim obszarem realizacji władzy traktowanej jako jedna z osi kształtującej kwantowy obszar przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *pozycja hegemoniczna*. W tym kontekście należy zaznaczyć, że charakteryzuje się ona trzema podstawowymi wyznacznikami. Po pierwsze, jest to zmniejszenie odległości pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w realizacji relacji władzy. Po drugie, jest to ograniczenie legitymacji podmiotu sprawującego władzę przejawiającego się w z jednej strony ograniczeniem katalogu kwestii modulowanych przez relacje władzy z drugiej natomiast wzrost kosztów oddziaływania w kwestiach, nielegitymizowanych przez uczestników relacji władzy. Po trzecie, jest to również ograniczenie możliwości stosowania sankcji a także ostatecznej efektywności pozostałych do dyspozycji podmiotów sprawujących władzę narzędzi. W rezultacie powyższych czynników – ograniczenie filtrów politycznego komunikatu oraz legitymacji do podejmowania działań – następuje rekonfiguracja instrumentarium narzędzi sankcjonowania decyzji. Władza hegemonu jest drugą najszerszą sferą władzy na tej osi w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jednakże władza ta jest ograniczona głównie z trzech powodów. Pierwszym jest zwiększenie w komunikacie politycznym roli emocji oraz naleciałości, co powoduje błędy w odczycie oraz zakłócenie w racjonalnym rachunku zysków i strat. Drugim jest ograniczenie sfery legitymacji działań, a co

określenie zakresu prześladowań. Dla przykładu różne źródła informują o różnej ilości ofiar śmiertelnych: od stu do trzech tysięcy ośmiuset zgonów (*Individual Cases of Falun Gong Deaths*, „Falun Dafa information center”, 2016, URL: <http://faluninfo.net/topic/165/all/>, [dostęp: 20.12.2016]). Dodatkowo, szacuje się że od trzynastu tysięcy ośmiuset trzydziestu trzech (D. Matas, D. Kilgour, *Bloody harvest. Revised Report into Allegations of Organ Harvesting of Falun Gong Practitioners in China*, 2007, 31 stycznia, URL: <http://organharvestinvestigation.net/>, [dostęp: 20.12.2016]) do sześćdziesięciu pięciu tysięcy (*The Xinjiang Procedure*, „Foundation for defense of democracies”, 2011, 5 grudnia, URL: <http://www.defenddemocracy.org/media-hit/the-xinjiang-procedure/>, [dostęp: 20.12.2016].) członków sekty mogło zostać zamordowanych w celu pobrania ich narządów. Więcej szczegółów na temat samej sekty, jak i jej relacji z rządem Chińskiej Republiki Ludowej: D. Ownby, *Falun Gong and the Future of China*, Oxford 2008.

944Wątek dorozumiałego uznania roli amerykańskiej potęgi militarnej w zapewnieniu bezpieczeństwa zarówno globalnego porządku, jak i samej Chińskiej Republiki Ludowej, szczególnie roli amerykańskiej marynarki wojennej na Morzu Południowochińskim stanowił jeden z wątków dyskusji przeprowadzonej w ramach panelu *European and Chinese perspectives on international relations*, pod przewodnictwem Xinning Songa, w ramach 8th Pan – European Conference on International Relations, przeprowadzonego w dniach 18 – 21 września 2013 roku w Warszawie.

945Wątek deklaratorywnego uznania roli roli amerykańskiej potęgi militarnej w zapewnieniu bezpieczeństwa globalnego porządku jest określenie Stanów Zjednoczonych jest określenie zarówno Waszyngtonu oraz sojuszu północnoatlantyckiego jako podstawowych przeciwników w ramach odtajnionych fragmentach strategii bezpieczeństwa. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku* (tłum. M. Zarębska), 2009, 12 maja, URL: http://pressje.pl/media/pressje_shop/article/article_25_issue14.pdf, [dostęp: 20.12.2016].

za tym idzie zwiększenie kosztów tych inicjatyw, które wykraczają poza przyzwolenie pozostałych elementów tej relacji. Trzecim jest ograniczenie efektywności sankcji przede wszystkim poprzez pozostawienie poza kontrolą hegemonu zasobów pozwalających na wygenerowanie kontrreakcji pozwalającej na złagodzenie lub nawet na zniwelowanie działań hegemonu. Istnieje szereg przykładów funkcjonowania hegemonii, głównie w sferze politycznej późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Paradoksalnie najbardziej widocznym przykładem hegemonii są jej spektakularne załamania. W ciągu ostatnich trzech dekad można wskazać na dwa takie przypadki. Pierwszy dotyczy polityki Stanów Zjednoczonych po zamachach 11 września 2001 roku, kiedy to wydaje się, że podjęły one działania, których legitymizacja była kwestionowana⁹⁴⁶. Drugim jest geostrategiczny zwrot Ukrainy, dokonany w 2013 roku, który związany jest z erozją rosyjskiej hegemonii na terenie państw byłego Związku Sowieckiego⁹⁴⁷.

Trzecim obszarem realizacji władzy traktowanej jako jedna z osi kształtującej kwantowy obszar przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *pozycja przywódcza*. Posiłkując się trzema wskaźnikami, w tym przypadku obszar ten charakteryzowany jest przez dalsze zmniejszenie dystansu pomiędzy podmiotami

946Wciąż brak jest wiarygodnych szacunków wskazujących na koszty poniesione przez Zachód, ze szczególnym uwzględnieniem Stanów Zjednoczonych, ponoszonych w trakcie wojny z terroryzmem. Kompleksowych obliczeń, odnoszących się jedynie do konfliktu w Iraku dokonano w monografii J. E. Stiglitz, L. J. Bilmes, *The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict*, Londyn, Nowy Jork 2008. Jednakże aktualizowane oraz bardziej kompleksowe obliczenia, wskazują dość rozbieżne szacunki. Amerykański Departament Obrony wskazuje na koszt aktywności militarnej rządu jednego biliona siedemset miliardów USD począwszy od 2001 roku. Watson Institute for International Studies and Public Affairs (Brown University) w Providence z kolei oblicza całkowity koszt militarnego oraz cywilnego komponentu operacji na cztery biliony czterysta miliardów USD, prognozując konieczność wyłożenia kolejnego biliona do 2020 roku. Dodatkowo, Kimberly Amadeo (US Economy), wskazuje na konieczność oszacowania kosztów alokacji tak dużych sum pieniędzy w działania wojenne. I tak, pomimo że każdy miliard wydany na cele militarne, przyczynił się do utworzenia ośmiu tysięcy pięciuset pięćdziesięciu pięciu miejsc pracy, oraz wygenerowaniem pięciuset sześćdziesięciu pięciu milionów USD w gospodarce narodowej, to ta sama pula pieniędzy przeznaczona na poprawę kondycji gospodarczej przedsiębiorstw przyczyniłaby się do wytworzenia dziesięciu tysięcy siedemset siedemdziesięciu dziewięciu miejsc pracy i wygenerowałyby pięćset miliardów USD w gospodarce narodowej. A przekazanie tych pieniędzy na cele edukacyjne zaowocowałoby utworzeniem siedemnastu tysięcy sześciuset osiemdziesięciu siedmiu miejsc pracy. Cytat za: *Wojna z terroryzmem kosztowała Zachód już kilka bilionów dolarów*, „WP Money”, 2015, 14 listopada, URL: <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/wojna-z-terroryzmem-kosztowala-zachod-juz,64,0,1954368.html>, [dostęp: 20.12.2016]. O ile szacunki te należy osadzić w głębszym kontekście – wojna w terroryzmem nie wydaje się nawet w przybliżeniu na tyle kapitałochłonna jak na przykład druga wojna światowa, to jednak jej koszt nie został w pełni oszacowany. I choć prognozy tego typu są zawsze obciążone znacznym marginesem błędu, to jednak wydaje się, że wskazują kilka właściwych pól, na których koszty te się kumulują.

947Kontrowersyjna teza, odnosząca się do zwiększania turbulentności własnej strefy wpływów, wydaje się uzyskiwać empiryczne potwierdzenie od momentu zainicjowania asertywnej polityki zagranicznej realizowanej od sierpnia 2008 roku. Więcej szczegółów odnośnie modelu funkcjonowania tej dezintegracji znaleźć można w szeregu publikacji, takich jak L. Delcour, *Shaping the post-Soviet space? EU policies and approaches to region-building*, Farnham, Burlington 2011; Irakli Sirbiladze, *The crises of Russian hegemony to post-Soviet space*, „New Eastern Europe”, 2015, 5 marca, URL: <http://neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1515-the-crises-of-russian-hegemony-in-the-post-soviet-space>, [dostęp: 20.12.2016].

uczestniczącymi w niniejszej relacji, przez przesunięcie legitymacji do przestrzeni niesformalizowanej oraz dalsze jej ograniczenie w sferze przedmiotowej, a także dalsze ograniczenie efektywności stosowania sankcji, w tym kontekście przede wszystkim przesunięcie ich punktu ciężkości w kierunku interpretacji przez podmioty rządzone oraz te stanowiące o kontekście relacji władzy. Szczególnie dobrze jest to widoczne w przypadku porównania tego samego podmiotu pod rządami przywódców o różnym stopniu charyzmy, na przykład Kościoła Rzymskokatolickiego pod pontyfikatem Jana Pawła II oraz Franciszka⁹⁴⁸. Dodatkowo, wskazać można na ograniczenie przedmiotowe legitymizacji jedynie do wąsko zakrojonych kwestii oraz wyzwań albo pod względem dziedziny w której poszczególne osoby się specjalizują, na przykład Jan Paweł II i prawa człowieka, w wymiarze obywatelskim oraz politycznym⁹⁴⁹, czy też w regionach, które stanowią pole ich działalności, na przykład Władimir Putin – rozpoznawany oraz poważany na terenie Federacji Rosyjskiej oraz w przestrzeni postsowieckiej⁹⁵⁰. W tym kontekście należy wskazać także na erystyczną procedurę wnioskowania z autorytetu⁹⁵¹. Ostatnią kwestią są możliwości sankcjonowania działań sprzecznych z oczekiwaniami przywódcy. W rezultacie, wbrew powszechnemu mniemaniu, przywódca nie pełni roli inspiratora pozytywnych inspiratora, lecz raczej za strażnika dysponującego możliwością wskazania oraz potępienia działań uznanych przez niego za nieodpowiednie. Z tego też powodu, dotychczasowe próby zastosowanie tej metody charakteryzują się połowiczną efektywnością w najlepszym razie, zarówno jeśli chodzi o stosunek papieża do antykoncepcji, także wśród nominalnych rzymskich katolików⁹⁵², czy też

948Porównanie różnicy w postrzeganiu lidera Kościoła Rzymskokatolickiego widać szczególnie w statystykach odnoszących się do uczestnictwa w publicznych wydarzeniach takich jak bezpośrednie spotkania z papieżem. Widać wyraźnie poważny ubytek frekwencji sięgający w niektórych dziedzinach nawet do dwóch trzecich wartości bazowej. G. Górny, *Co się stało z „efektem Franciszka”?* Liczba wiernych na jego audiencjach spadła w ciągu dwóch lat o niemal 68 proc., „Wpollyce”, 2016, 5 stycznia, URL: <http://wpollyce.pl/kosciol/277194-co-sie-stalo-z-efektem-franciszka-liczba-wiernych-na-jego-audencjach-spadla-w-ciagu-dwoch-lat-o-niemal-68-proc>, [dostęp: 3.01.2017].

949W tym kontekście szczególnie widoczne było zaangażowanie polityczne, na podstawie uczestnictwa w uroczystościach pogrzebowych. Uczestniczyło w nich sto jedenaście delegacji różnego szczebla o charakterze państwowym, czternaście delegacji organizacji międzyrządowych oraz transnarodowych oraz około cztery miliony pielgrzymów, co czynią te uroczystości jednym z największych zgromadzeń katolickich w historii.

950Więcej szczegółów odnośnie popularności prezydenta Władimira Putina w rosyjskim społeczeństwie znaleźć można w D. Treisman, *Presidential Popularity in a Hybrid Regime: Russia under Yeltsin and Putin*, „American Journal of Political Science”, 2011, nr 55(3), s. 590 – 609.

951W erystyce określa się go jako łac. *argumentum ad verecundiam*. Jest to szczególnie niebezpieczne, ponieważ najczęściej jest on stosowany w kontekście wykorzystywania autorytetu eksperta w sferach, w których ekspertem on nie jest. Więcej szczegółów znaleźć można w większości podręczników erystycznych oraz retorycznych, jak na przykład D. Walton, *Informal Logic: A Pragmatic Approach*, Nowy Jork 2008, s. 223 – 225, czy też A. Schopenhauer, *Erystyka, czyli sztuka prowadzenia sporów* (tłum. B. Konorski, Ł. Konorski), Warszawa 1986, s. 75 – 81.

952W trakcie badań Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego przeprowadzonych w roku 2012 uzyskano następujące wyniki: wśród głęboko wierzących jedynie 13,3% respondentów akceptowało antykoncepcję; wśród wierzących 46,4% respondentów akceptowało antykoncepcję, natomiast wśród niewierzących – 88%.

próby przywołania do porządku Bashara al-Asaada przez Barracka Obamę w trakcie trwania konfliktu zbrojnego⁹⁵³ a także cykliczne próby Greenpeace w celu zawstydzenia przywódców najbardziej rozwiniętych państw świata podczas międzynarodowych konferencji poświęconym zmianom klimatu.

Czwartym obszarem realizacji władzy traktowanej jako jedna z osi kształtującej kwantowy obszar przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *pozycja władzy zdegenerowanej*. Ta pozycja może być również określona jako pozycja transnarodowa lub powestfalska. W tym kontekście można wskazać na jedynie minimalnie zaznaczony dystans pomiędzy rządzący a rządzonym, wręcz wyczerpujący znamiona braku władzy. W konsekwencji podmioty rządzone dysponują znacznym zasobem autonomii, co wiąże się z możliwością zignorowania poleceń władzy centralnej bez konieczności narażania się na szczególne dotkliwe retorsje. Ów niewielki dystans generuje ponadto niewielki stopień legitymacji dla działań instytucji rządzącej, której działania oraz inicjatywy nie są promowane w żaden sposób w realnej rzeczywistości. Dodatkowo, pociąga to za sobą niewielki zakres sankcji możliwych do zastosowania w ramach retorsji za niestosowanie się do woli instytucji międzynarodowej. Sytuację taką można zaobserwować w dwóch przypadkach współczesnych stosunków międzynarodowych. Pierwszym są mechanizmy zarządzania międzynarodowymi rynkami finansowymi. Drugim jest sytuacja umiędzynarodowionego konfliktu wewnętrznego, jednak bez całkowitego rozkładu instytucji rządowych, z czym mamy do czynienia w Syrii od 2011 roku. Analizując oba przypadki można wskazać na podobieństwa we wszystkich trzech, wzmiankowanych polach. Po pierwsze, zarówno w pierwszym, jak i drugim można wskazać na istnienie wyodrębnionych centrów władzy, dysponujących szeregiem przymiotów o charakterze jakościowym i ilościowym. Po drugie, w powyższym obszarze realizowania relacji władzy niemal nie istnieje legitymacja podmiotu sprawującego władzę do jej realizacji. Zauważyć to można na przykład w przypadku chronicznej niemożności utrzymania Faludży przez centralny rząd Iraku, która nieustannie staje się zapleczem dla każdej, większej rebelii od 2003 roku⁹⁵⁴, a także w upartych próbach preforsowania szczególnie niekorzystnych dla

Analogicznie, negatywny stosunek do antykoncepcji prezentowało: wśród głęboko wierzących – 57,9%, wierzących – 23,5% a niewierzących – 3%. *Praktykujący katolicy coraz mniej akceptują antykoncepcję*, „Gość.pl”, 2013, 21 listopada, URL: <http://gosc.pl/doc/1787207.Praktykujacy-katolicy-coraz-mniej-akceptuja-antykoncepcje> [dostęp: 3.01.2017].

953G. Lakoff, *Obama Reframes Syria: Metaphor and War Revisited*, „Huffington Post”, 2013, 6 września, URL: <http://escholarship.org/uc/item/8xm8z9s6>, [dostęp: 3.01.2017].

954Od czasu inwazji na Irak w 2003 roku, Faludża stała się terenem intensywnych działań bojowych czterokrotnie. Po raz pierwszy, pomiędzy 4 kwietnia a 1 maja 2004 roku, kiedy to w wyniku zasadzki na konwój pracowników Blackwater, amerykańska armia przeprowadziła operację Czujne Rozwiązanie (ang. *Operation Vigilant Resolve*), zakończoną operacyjnym niepowodzeniem, oraz przekazaniem kontroli nad miastem w ręce sunnickiej brygady, przy zachowaniu obecności amerykańskich sił zbrojnych w podmiejskich bazach. Po raz drugi, pomiędzy 7 listopada a 23 grudnia 2004 roku, kiedy to siły amerykańskie

społeczeństw oraz w dalszej mierze także i rządów sposobów rozstrzygnięcia sporów w odniesieniu do inwestycji zagranicznych⁹⁵⁵. Po trzecie, są to również olbrzymie koszty materialne, są też olbrzymie koszty społeczne zwłaszcza w oczach opinii publicznej: w ramach podmiotu stosującego siłę, ale też w ramach tak zwanej globalnej opinii publicznej. Przykładem tego typu obciążeń może być próba restytucji politycznego zwierzchnictwa nad zbuntowanymi prowincjami, często w sposób brutalny albo wręcz barbarzyński⁹⁵⁶, co zaowocowało nie tylko nie odzyskaniem kontroli, lecz nawet wzmocnienie determinacji rebeliantów oraz potępieniem międzynarodowym, co z kolei spowodowało transfer zasobów, które pozwoliły na wyparcie sił rządowych z prowincji Idlib⁹⁵⁷. Innym przykładem może być atak amerykański na walutę brytyjską w konsekwencji ataku na Egipt w 1956 roku koalicji brytyjsko-francusko-izraelskiej, co wymusiło przerwanie działań wojskowych oraz wycofanie się oddziałów na pozycje wojskowe⁹⁵⁸.

Piątym obszarem realizacji władzy traktowanej jako jedna z osi kształtującej kwantowy obszar przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *pozycja westfalska zewnętrzna*. W tym kontekście można wskazać, że jest to pozycja typowa dla fazy westfalskiej, obejmująca międzynarodowy wymiar tego środowiska. W rezultacie obserwować można redukcję odległości pomiędzy rządzącym a rządzonym, wyrównanie legitymizacji do podejmowania działań w środowisku międzynarodowym, a

przy współpracy z wojskami irackimi oraz brytyjskimi oczyściły miasto z większych skupisk rebeliantów w ramach operacji Widmo / Świt (ang. *Operation Phantom Fury / Operation Al-Fajr* [arab. الفجر]). Po raz trzeci, w trakcie zbrojnego przejścia kontroli nad miastem pomiędzy 30 grudnia 2013 roku – 4 stycznia 2014 roku, przez Da'esh w trakcie którego dokonano masakry pojmanych żołnierzy oraz policjantów. Po czwarte, pomiędzy 22 maja a 28 czerwca 2016 roku, kiedy to w ramach operacji Łamanie Terroryzmu (ang. *Operation Breaking Terrorism*), kiedy to wojska irackie oraz irańskie przy wsparciu milicji szyickich oraz amerykańskiego wsparcia z powietrza opanowały miasto. Na razie pozostaje ono pod kontrolą rządu irackiego.

955W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują przedłużone oraz w dużym stopniu niejawne negocjacje w sprawie przygotowania traktatów handlowych z Kanadą (CETA) oraz Stanami Zjednoczonymi (TTIP).

956W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje posługiwanie się przez rząd syryjski pośrednikami o charakterze subnarodowym, takimi jak milicja *shabiha*. Yassin al-Haj Salih, *The Syrian Shabiha and Their State* (tłum. R. Moger), „Heinrich Boll Stiftung. Middle East” 2012, URL: http://lb.boell.org/sites/default/files/downloads/Yassin_al-Haj_Saleh-The_Syrian_Shabiha_and_Their_State.pdf, [dostęp: 30.09.2014].

957W wyniku dwufazowego ataku koalicji organizacji rebelianckich nazwanej Armią Podboju, przeprowadzonej w drugim kwartale 2015 roku, siły rebelianckie doprowadziły do redukcji obecności wojskowej oraz politycznej rządu w Damaszku na terenie muftafazy Idlib jedynie do szyickich osad Kafarya oraz Foua oraz otwierając drogę do alawickiej muftahazy Latakia. W trakcie walk pojawiła się możliwość (niewykorzystana) odcięcia oraz zniszczenia elitarnych oddziałów *Korpusu Tygrysa* dowodzonych przez pułkownika Suheila al Hassana. *Rebel Forces Make Gains in Syria*, „Stratfor”, 2015, 28 kwietnia, URL: <https://www.stratfor.com/video/rebel-forces-make-gains-syria>, [dostęp: 3.01.2017].

958W rezultacie porozumień pomiędzy stronami konfliktu oraz oboma supermocarstwami, 6 listopada 1956 roku wstrzymano działania wojenne, do 22 grudnia 1956 roku ewakuowano oddziały francuskie oraz brytyjskie, a do 7 marca 1957 roku, z terytorium egipskiego wycofano oddziały izraelskie, w tym z całego półwyspu Synaj oraz Strefy Gazy. Innymi słowy odwrócono wszystkie zdobycze oraz zyski wywalczone w trakcie agresji, poza zniszczeniami materialnymi oraz zabitymi i okaleczonymi żołnierzami.

także nominalnie lustrzane możliwości stosowania sankcji przez oba podmioty w nią zaangażowane. Jest to sytuacja typowa dla apogeum rozwoju westfalskiego środowiska międzynarodowego, który nastąpił w XIX wieku. Współcześnie ta relacja w formie czystej występuje w trzech konkretnych przypadkach. Pierwszym jest przestrzeń geopolityczna wypełniona pustką po załamaniu się państwowości. Przypadek ten występuje w Somalii oraz Afganistanie, gdzie zlokalizowane są najbardziej znane przypadki *państw upadłych* (ang. *failed states*)⁹⁵⁹. Drugim przypadkiem, są państwa szczególnie izolowane na arenie międzynarodowej, nie tylko z powodu zewnętrznej niechęci, lecz także w konsekwencji własnej decyzji geostrategicznej. W tym kontekście można wskazać na przypadek Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej oraz Republiki Kuby aż do ponownego nawiązania stosunków dyplomatycznych ze Stanami Zjednoczonymi w 2014 roku⁹⁶⁰. Trzecia sytuacja dotyczy emocjonalnego obciążenia relacji pomiędzy podmiotami w stosunkach międzynarodowych, które w odpowiednich warunkach mogą przeważać nad racjonalną kalkulacją zysków i kosztów, co zaowocuje czasowym zarzuceniem uniwersalnych zasad oraz mechanizmów organizacji globalnych, regionalnych organizacji integracyjnych oraz podmiotów transnarodowych. Współcześnie wskazać można na dwa przypadki mogące stanowić typowy przykład tej kategorii. Pierwszą są relacje pomiędzy Indiami a Pakistanem⁹⁶¹ oraz relacje Izraela z innymi państwami arabskimi⁹⁶². W tym kontekście można pokusić się o przywołanie idei suwerenności⁹⁶³, której implikacje zostaną przybliżone w odpowiednim podrozdziale czwartego rozdziału niniejszej rozprawy. Jednakże nawet zróżnicowanie potencjału poszczególnych podmiotów, w przypadku tej różnicy nie następuje istotna jakościowa transformacja zakresu, uznawania oraz sposobu realizacji zjawiska. W przypadku sankcji zaobserwować można dwie istotne cechy ich stosowania. Pierwszą jest załamanie się liniowości sankcji. W tym kontekście wskazać można na normatywne impregnowanie podmiotów na wzajemne sankcje w przypadku konfliktu interesów, aż do punktu, w którym nacisk będzie na tyle istotny, że zagrozi fizyczną eliminacją części lub całości podmiotu poddanego oddziaływaniu. Drugą, jest fakt, że sankcje są niezwykle kosztownym działaniem. Aby wywarły pożądaną skuteczną, muszą one być poparte znacznym wysiłkiem rozumianym

959Więcej szczegółów: *Fragile States Index 2016*, „Fund for Peace”, 2016, URL: <http://fsi.fundforpeace.org/>, [dostęp: 24.01.2017].

960USA i Kuba otwierają ambasady. Została kwestia sankcji, „TVN24.pl”, 2015, 2 lipca, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/usa-i-kuba-otwieraja-ambasady-sankcje-usa-na-kube-nadal-w-mocy,556505.html>, [dostęp: 24.01.2017].

961P. Pacuła, *Indyjsko-pakistański konflikt o Kaszmir jako zagrożenie dla bezpieczeństwa w Azji. Historia i perspektywy*, „Bezpieczeństwo narodowe”, 2014, nr 30(2), s. 235 – 249.

962M. Golani, *From Civil War to Interstate War and Back again. The War over Israel/Palestine, 1945–2000*, „Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History”, 2005, nr 2, s. 54 – 70.

963K. Wojtowicz, *Suwerenność w procesie integracji europejskiej*, Warszawa 2003.

jako konsumpcja potencjału. W rezultacie jakiegokolwiek oddziaływanie na podmiot poddany relacji władzy obciążone jest olbrzymim kosztem, a nawet wtedy jest to niezwykle mało praktyczny sposób na realizację celów geostrategicznych.

2.2.6. Interakcje z pozostałymi osiami

Ostatnim punktem, który wymaga zaznaczenia w trakcie analizy przesunięcia na osi władzy kształtującego kwantowe pole przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest interferencja pomiędzy poszczególnymi osiami, w kontekście niniejszej rozprawy są to oś efektywności oraz oś organizacji wewnętrznej podmiotu. Nadrzędne założenie o konieczności sformułowania paradygmatu badawczego będącego politologicznym analogiem kwantowego przewrotu indukuje konieczność precyzyjnej konstrukcji narzędzi analitycznych. Poniższa refleksja odnosić się będzie w jaki sposób i do jakiego stopnia władza na wpływ na efektywność działania siłowego, oraz w jaki sposób władza modulować będzie strukturę wewnętrzną podmiotu stosującego siłę. Ich relacje są modyfikatorem oraz wskaźnikiem wyboru poszczególnych szczebli na każdej osi.

Pierwszą grupą interakcji są relacje pomiędzy osią władzy oraz osią efektywności. Najważniejszą kwestią owych relacji jest zagadnienie wyposażenia organów władzy, szczególnie niższego szczebla, uzyskują bezprecedensowy poziom kontroli nad otaczającym środowiskiem. Z drugiej jednak strony, wraz z wyposażeniem instytucji podporządkowanych w nowoczesne instrumenty komunikacyjne pracujące na zasadzie sieci, a także geometryczny wzrost powiązań oraz kanałów przesyłania informacji powoduje spadek możliwości kontroli, a przez to wzrost samodzielności niższych grup społecznych oraz pojedynczych obywateli. Dylemat ten jest doskonale reprezentowany poprzez postać Edwarda Snowdena, oficera amerykańskiego wywiadu, ostatnio pojawiły się jednak plotki, że był to agent rosyjskiego wywiadu⁹⁶⁴, który z jednej strony zaprezentował możliwości nowoczesnych amerykańskich programów do kontroli przepływu informacji w Internecie, określony mianem *PRISM*, z drugiej natomiast, poprzez sam fakt dezercji oraz naświetlenia zasad prowadzenia nasłuchu, ujawnił słabości całego systemu⁹⁶⁵. W rezultacie zaobserwować można dwie konsekwencje. Po pierwsze, abstrahując od możliwości ekonomicznych, zaobserwować można przewagę społeczeństwa obywatelskiego nad instytucjami władzy im bardziej podmiot charakteryzuje

964 *The Kremlin Admits Snowden is a Russian Agent*, „The XX Committee: intelligence, strategy, and security in a dangerous world”, 2016, 2 lipca, URL: <https://20committee.com/2016/07/02/the-kremlin-admits-snowden-is-a-russian-agent/>, [dostęp: 24.01.2017].

965 W tym kontekście wskazać można, że największą słabością systemów inwigilacji elektronicznej stał się czynnik ludzki, zarówno w kontekście nieprawidłowego zinterpretowania uzyskanych danych jak i ujawnienia właściwości systemu przed szeroką publicznością.

się poziomem rozwoju technicznego. Efektem jest wzrost ilościowy relacji społecznych do poziomu na którym efektywna kontrola przekracza możliwości analityczne nawet najbardziej rozbudowanych centrów decyzyjnych. Jednym z ostatnich przykładów tego typu może być rozwój tak zwanego piractwa komputerowego, szczególnie w wymiarze przesyłu plików przy pomocy sieci *peer to peer*⁹⁶⁶. Dopiero w roku 2016, wraz z postępowaniem zabezpieczeń programów komputerowych oraz udostępnieniem w niższych cenach, w tym na platformie *Steam* gier i programów komputerowych, pozwoliło na ograniczenie tego procederu. Co więcej część grup hakerskich, w tym uznane za szczególnie przedsiębiorczych grup chińskich, zawiesiło własne operacje w celu przetestowania nowo wprowadzonych rozwiązań⁹⁶⁷. Po drugie, abstrahując od możliwości ekonomicznych, im podmiot wykazuje większe tendencje autorytarne, tym technologia promuje instytucje władzy. Możliwości społeczeństw albo są ograniczone poprzez wprowadzenie dodatkowych filtrów oraz obostrzeń, jak na przykład odcięcie dostępu do narodowego intranetu w przypadku Chin⁹⁶⁸, albo akceptują powyższe środki w imię wartości komunitarnych, jak w przypadku Singapuru⁹⁶⁹. Dodatkową kwestią uzupełniającą owe relacje jest kwestia utworzenia sfery podatności władzy na zakłócenia zewnętrzne. Co więcej obecność transnarodowej sieci powiązań społecznych istniejących w oparciu o środowisko generowane przez gęstniejącą oraz coraz bardziej rozbudowywaną sieć infrastruktury krytycznej, upośledza możliwości poszczególnych podmiotów w kreatywnej adaptacji rozwiązań proponowanych przez tak zwaną społeczność międzynarodową. Jest to szczególnym wyzwaniem w przypadku kompleksowych rozwiązań wymagających dostosowania do lokalnych uwarunkowań, jak na przykład adaptacja *acquis communautaire*⁹⁷⁰ czyli prawa wspólnotowego, prezentowanego wszystkim kandydatom na państwo członkowskie.

Drugą grupą interakcji są relacje pomiędzy osią władzy oraz osią organizacji. Związek

966 Sieci *peer to peer* (P2P) są to sieci oparte na równouprawnieniu wszystkich hostów. Wykorzystywana jest głównie w systemach bezpośredniego przesyłu plików, opartych na platformie eDonkey oraz bit Torrent. W tym kontekście każdy host stanowi źródło oraz odbiorcę transmisji danych. W rezultacie pojawiają się wątpliwości natury prawnej, szczególnie w kwestii naruszenia prawa własności intelektualnej.

967 *Piractwo zniknie? Największa grupa hakerska zawiesza działalność*, „Polscy gracze”, 2016, 8 lutego, URL: <http://polscygracze.pl/piractwo-zniknie-najwieksza-grupa-hakerska-zawiesza-dzialalnosc/>, [dostęp: 24.01.2017].

968 T. Lum, *Internet Development and Information Control in the People's Republic of China*, „Congressional Research Service. The Library of Congress”, 2006, 10 lutego, URL: <http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA462477>, [dostęp: 24.01.2017].

969 G. Rodan, *Singapore: Emerging tensions in the „dictatorship of the middle class”*, „The Pacific Review”, 1992, nr 5(4), s. 370 – 381.

970 *Acquis communautaire*, właściwie dorobek wspólnotowy jest to ogół zasad oraz standardów zawartych w traktatach ustanawiających Wspólnoty Europejskie, traktatu o Unii Europejskiej, traktatów akcesyjnych, umów międzynarodowych zawieranych przez Wspólnoty Europejskie, akty normatywne instytucji europejskich oraz orzeczenia Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Z. J. Pietraś, *Prawo wspólnotowe i integracja europejska*, Lublin 2005

pomiędzy tymi osiami jest znacznie prostszy, lecz jednocześnie znacznie silniejszy. W przypadku przesuwania się wzdłuż osi władzy od pozycji westalskiej wewnętrznej w kierunku pozycji transnarodowej zaobserwować można indukowanie ruchu od organizacji uszeregowanej horyzontalnie, w kierunku organizacji uszeregowanej wertykalnie albo nawet zorganizowanej na kształt sieci. Jednakże w kontekście odpowiedzi na wyzwania generowane przez współczesne środowisko międzynarodowego, szczególnie w kontekście ewolucji relacji władzy, przesunięcie również wzdłuż osi organizacji podmiotu rokuje największe szanse na uzyskanie optymalnego kształtu kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Wynika to z konieczności skompensowania utraty parametrów w sferach odległości pomiędzy rządzącym a rządzonymi, legitymacji rządzących oraz podatności rządzonych na stosowanie sankcji. W tym kontekście odpowiednim odkształceniom poddawane są zasady konstrukcyjne poszczególnych podmiotów. W rezultacie zaobserwować można charakterystyczny dla współczesnej fazy stosunków międzynarodowych *mglawicowienie* poszczególnych podmiotów, widocznego jako autonomizacja dotychczas podporządkowanych najwyższym instytucjom władzy. Powyższe przesunięcie jest widoczne szczególnie na przykładzie państw narodowych, ponieważ większość podmiotów nowej generacji zarówno zlokalizowanych na poziomie ponadnarodowym jak i subnarodowym. W rezultacie w państwach narodowych zaobserwować można rozluźnienie politycznej dyscypliny poprzez uzyskiwanie przez organy oraz agencje rządowe, a także podmioty o charakterze społecznym generowane równoległe do istnienia rządu. W rezultacie hierarchia westfalska zwieńczona instytucją rządu narodowego, zostaje przekształcona w sieć powiązań społecznych z szeregiem węzłów oraz hubów sieci, charakteryzujących się mniejszą lub większą samodzielnością. Szczególnie dobrze jest to widoczne w przypadku instytucji oraz agencji bezpieczeństwa, których funkcjonowanie skryte jest przez wysoki poziom utajnienia. Co więcej nierzadko instytucje te wchodzi w konflikt albo z rządem narodowym nadzorującym ich działania⁹⁷¹, albo również ze sobą, ograniczając wzajemnie własne inicjatywy⁹⁷². W późnowestfalskim środowisku międzynarodowym wciąż możliwe jest zidentyfikowanie granic systemów poszczególnych podmiotów. W przyszłej generacji realnym scenariuszem może być ich całkowite zaniknięcie, przez co rządy narodowe zostaną zredukowane do jednego z wielu równorzędnych hubów

971 Szczególnie w kontekście podziału środków budżetowych oraz zasobów kierowanych do poszczególnych agencji bezpieczeństwa.

972 W tym kontekście można wskazać rywalizację między agencyjną oraz rozgrywki biurokratyczne, przybierające albo formy pośrednie, co ma miejsce w przypadku amerykańskiej rodziny wywiadowczej, albo formy bezpośrednie aż do morderstw włącznie, co ma miejsce w przypadku rosyjskiej rodziny wywiadowczej.

istniejącym w środowisku międzynarodowym.

Podsumowując, przyjęcie określonych wartości przez oś władzy spowoduje zawężenie opcji wyboru zarówno w przypadku osi efektywności, jak i osi organizacji wewnętrznej, w celu wytworzenia kwantowego pola przejawiania się siły oraz wybrania najbardziej efektywnej ścieżki realizacji celów geopolitycznych. W rezultacie obserwować można nakładanie się dynamiki czynników generowanych przez poszczególne osie, co owocuje w dodatkowym wzrostem stopnia nieprzewidywalności a także zmiennością międzynarodowego kontekstu zastosowania siły. Władza w tym ujęciu stanowi nie tylko generator kwantowego obszaru przejawiania się siły, ale także modyfikuje czynniki generowane wzdłuż pozostałych osi. Oraz jest modyfikowane przez dynamikę generowaną przez te osie.

2.3. Przesunięcie od „zniszczenia” w kierunku „identyfikacji”

Druga oś, określana w niniejszej rozprawie mianem osi efektywności kształtuje pole kwantowe projekcji siły w wymiarze technicznym, przede wszystkim w sferze konstrukcji poszczególnych narzędzi wykorzystania siły, lecz także punktów referencyjnych niezbędnych do oceny efektywności ich zastosowania. W tym kontekście wskazać można na decydującą rolę megatrendu technologicznego, który ma decydujący wpływ na dynamikę oraz wartości na tej osi, podczas gdy megatrend demograficzny odgrywa jedynie drugorzędną rolę. Skrajne wartości na tej osi to *zniszczenie*, charakterystyczne dla westalskiej generacji stosunków międzynarodowych, oraz *identyfikacja*, charakterystyczna dla powestfalskiej iteracji środowiska światowego. W pierwszym przypadku kluczem dla konstrukcji oraz weryfikacji efektywności działań prowadzonych w oparciu o siłę jest dokonanie maksymalnych zniszczeń w strukturze konkurencyjnego podmiotu ze szczególnym uwzględnieniem fizycznego potencjału, jak pieniądze, infrastruktura oraz ludzie. W rezultacie podmiot zostanie pozbawiony możliwości realnego egzekwowania własnych celów strategicznych, a tym samym stawiania efektywnego oporu. Zwycięstwo przyniesie utrzymanie lub nawet powiększenie przewagi poprzez poniesienie relatywnie niższych kosztów, lub utrzymanie różnicy na własną korzyść. W drugim przypadku, przesuniętym w kierunku powestfalskim, można wskazać na dramatyczny wzrost kosztów stosowania siły w ten sposób przy znikomych rezultatach. Przy nieustannej i zaawansowanej ewolucji środowiska międzynarodowego oraz decentralizacji w podmiotów w postaci sieci, takie bezpośrednie stosowanie przemocy staje się nieefektywne. Zamiast tego konieczne jest dokonanie identyfikacji tych relacji, węzłów sieci oraz punktów ciężkości, których odkształcenie lub zniszczenie generuje największe zyski jednocześnie w niewielkim stopniu obciążając ogólny

potencjał podmiotu. W tym kontekście nie należy zapominać również o roli otoczenia międzynarodowego, którego elementy stanowią istotny element współczesnej sieci powiązań transnarodowych, które w konsekwencji mogą modyfikować zarówno efektywność jak i koszt oddziaływania międzynarodowego.

W rezultacie, oś efektywności generuje kolejną granicę kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym kontekście, analogicznie do poprzedniej osi można zaobserwować do dynamiki przekształcającej te elementy schematu optymalnej aktywacji siły w środowisku międzynarodowym. Aby dokonać prawidłowej analizy przesunięć wzdłuż niniejszej osi, zostanie zastosowany schemat wykorzystany w poprzednim podrozdziale. Po pierwsze, zostanie skonstruowany oraz opisany katalog czynników dynamizujących oś efektywności. W ramach pogłębionej analizy wyodrębnione zostaną następujące czynniki. Pierwszym jest rozwój robotyki, w tym kontekście rozumiany jako wzrost stopnia komplikacji wewnętrznej poszczególnych produktów współczesnej cywilizacji oraz pojawienie się i stały wzrost możliwości programów eksperckich służących do zarządzania możliwościami tych produktów. Drugim jest postęp w dziedzinie komunikacji, głównie w kontekście dramatycznego wzrostu przepustowości łączy komunikacyjnych oraz obniżenia kosztów dostępu do linii komunikacyjnych. Trzecim jest rozwój infrastruktury krytycznej, która nie tylko obsługuje poszczególne podmioty pozwalając im na efektywne wzajemne oddziaływanie, ale w czasie XX wieku zagęszczenie się sieci infrastruktury krytycznej, która generuje wirtualną przestrzeń relacji społecznych, stanowiącą nową jakość w stosunkach międzynarodowych. Po drugie, zostaną określone wartości na osi władzy, pomiędzy skrajnymi wartościami, obecnymi na tej osi: *zniszczeniem* a *identyfikacją*. Po trzecie, będzie to również próba wskazania sposobów w jaki wartości te są modyfikowane przez interakcje z pozostałymi osiami kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

2.3.1. Czynniki dynamizujące oś efektywności

Podstawową płaszczyzną generującą przesunięcia na osi efektywności dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *megatrend technologiczny*, opierający się na technicznym rozwoju ludzkości. Esencją dynamiki rozwojowej powyższego megatrendu jest technologia, w tym kontekście rozumiana jako „przetwarzanie w sposób celowy i ekonomiczny dóbr naturalnych w dobra użyteczne; wiedza o tym procesie.”⁹⁷³ W rezultacie zastosowania tego procesu zasoby generowane przez bio- i geosferę są

⁹⁷³Słownik Języka Polskiego PWN. Tom III: R – Ż, Warszawa 1983.

transformowane w elementy antroposfery przy wykorzystaniu z kolektywnego dorobku intelektualnego ogółu ludzkości dostępnej w noosferze. Jednakże w tym miejscu należy wskazać, że tak rozumiana technologia stanowi znacznie bardziej skomplikowany twór niż mogłoby się wydawać.

Technologia, mimo że jej esencja pozostała niezmienna na przestrzeni dziejów, to ewoluowała pod kątem nie tylko możliwości produkcyjnych, ale również miejsca które zajmowała w społeczeństwie ludzkim. Co więcej, poważna jakościowa zmiana podejścia do technologii nastąpiła dopiero około dwustu lat temu. Wcześniej technologia, rozumiana jako studia nad użyteczną sztuką przetwarzania wytworów natury w wytwory cywilizacji⁹⁷⁴. Dopiero na początku XX wieku, w ramach drugiej fazy rewolucji przemysłowej zaobserwować można przejście do technologii rozumianej jako wprost sztuka dokonywania powyższej metamorfozy⁹⁷⁵. W rezultacie technologia z domeny nauki przesunęła się do praktycznego zastosowania nauki.

Dla technologii, kluczową rolę odgrywa możliwość praktycznego zastosowania informacji wytworzonych na łonie noosfery. Analogiczną rolę do Westfalii dla środowiska międzynarodowego, dla technologii odgrywa rola rewolucja przemysłowa, zapoczątkowana pod koniec XVIII wieku. Jej realizacja przyczyniła się do zwiększenia możliwości produkcyjnych cywilizacji ludzkich. W trakcie rewolucji przemysłowej pojawił się oraz nabrzmiał problem sprzężenia zwrotnego pomiędzy cywilizacją oraz środowiskiem. Co ciekawe, sam problem został zauważony dopiero pod koniec XX wieku, gdy naukowcy zrzeszeni w Klubie Rzymskim opublikowali raport pod tytułem *Granice wzrostu*⁹⁷⁶. W tym miejscu należy wskazać, że rewolucja przemysłowa trwa do dziś, oraz z powodu zawartości pojęcia oraz dynamiki jego elementów składowych, można wyróżnić cztery podstawowe jej fazy.

Pierwszą jest faza naukowo-techniczna, przebiegająca niemal równolegle do epoki Oświecenia. W jej ramach stworzono podwaliny podstaw dla rozwoju współczesnej cywilizacji naukowo-technicznej, zarówno w jej pozytywnym jak i negatywnym znaczeniu. Można pokusić się o stwierdzenie, że Oświecenie doprowadziło do przesunięcia energii zachodniej cywilizacji ze sfery *sacrum* do *profanum*, co pozwoliło na przyspieszenie rozwoju materialnego cywilizacji, kosztem rozwoju społecznego oraz moralnego, co przyczyniło się

974G. Crabb, *Universal Technological Dictionary, or Familiar Explanation of the Terms Used in All Arts and Sciences, Containing Definitions Drawn From the Original Writers*, Londyn 1823, s. v.

975E. Schatzberg, *Technik Comes to America: Changing Meanings of Technology Before 1930*, „Technology and Culture”, 2006, nr 47, s. 486 – 512.

976D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, W. W. Behrens III, *Granice Wzrostu* (tłum. W. Rączkowska, K. Secomski), Warszawa 1973.

do poczęcia oraz rozwoju tak zwanej *cywilizacji śmierci*⁹⁷⁷. Jednakże w czasie XVIII i początku XIX wieku wskazać należy na istnienie szeregu zmian w społeczeństwie, które w konsekwencji doprowadziły od odejścia od produkcji manufakturowej oraz rękodzielniczej na rzecz produkcji mechanicznej. Przyczyną tej zmiany jest niezwykle skomplikowana i zawiła relacja w trójkącie rolnictwo-demografia-nauka, opisana w szeregu różnych publikacji⁹⁷⁸. Zmiany te można wskazać na trzech podstawowych polach. Pierwszym było niewątpliwie wzbogacenie zasobów wiedzy, reprezentowanej głównie wymiar pragmatyczny. Symbolem tej fazy rewolucji przemysłowej jest stworzenie funkcjonalnej maszyny parowej. Drugim było utylitarna aplikacji powstałych produktów, w dziedzinach szczególnie kapitałochłonnych, takich jak włókniarstwo⁹⁷⁹. W rezultacie obserwować można spadek wymagań kapitałowych przy jednoczesnym wzroście wydajności. Trzecim była sfera surowców strategicznych. W tym kontekście zaobserwować można wyodrębnienie się tej kategorii, z ogólnego podziału pomiędzy dobra użytkowe oraz materiały niezbędne do ich wytworzenia⁹⁸⁰, a także dobra luksusowe oraz materiały do ich wytworzenia⁹⁸¹. W rezultacie wyodrębniona została grupa surowców strategicznych, niezbędnych do prawidłowego oraz szybkiego rozwoju cywilizacji. W większości przypadków, najważniejszymi wśród surowców strategicznych są surowce energetyczne, choć należy podkreślić multifunkcjonalność tych zasobów. W przypadku pierwszej fazy rewolucji przemysłowej, najważniejszym surowcem strategicznym był

977Termin stosowany w teologii moralnej, oznaczający w swej istocie konstrukcję moralną zbudowaną z pominięciem podstawowych wartości oraz dogmatów wiary rzymskokatolickiej. W podstawowym przekazie zasada się n ulotności oraz elementach konformizmu i hedonizmu, które stają się szczególnie widoczne we współczesnym świecie. Termin wprowadzony przez św. Jana Pawła II. Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, „Libreria Editrice Vaticana”, 1993, 6 sierpnia, URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html, [dostęp: 10.01.2017]; Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, „Libreria Editrice Vaticana”, 1995, 25 marca, URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html, [dostęp: 10.01.2017].

978Więcej szczegółów na temat zielonej rewolucji znaleźć można na przykład w: J. J. Farrell, M. A. Altieri, *Agroecology: the science of sustainable agriculture*, Boulder 1995; V. Smil, *Enriching the Earth: Fritz Haber, Carl Bosch, and the Transformation of World Food Production*, Cambridge, Londyn 2004 oraz E. Frison, *Green Revolution in Africa will depend on biodiversity*, „Development and Cooperation”, 2008, nr 49(5), s. 190 – 193.

979Jest to przemysł wymagający regularnych, powtarzalnych oraz mechanicznych ruchów i jako taki najbardziej nadał się do zastosowania zdobyczy rewolucji przemysłowej i technicznej w pierwszej kolejności. T. Griffiths, P. A. Hunt, P. K. O'Brien, *Inventive activity in the British textile industry, 1700 – 1800*, „The Journal of Economic History”, 1992, nr 52(4), s. 881–906.

980W tym kontekście surowce te były dostępne w relatywnej bliskości miejsc produkcji dóbr codziennego użytku. Do tej kategorii można wskazać takie surowce jak drewno, kamień, żywność, skóry oraz kości zwierzęce a także inne podobne wykorzystywane do produkcji tanich produktów przeznaczonych do powszechnego użytku, a także wytwarzanych na własny użytek przez autochtonów

981W tym kontekście surowce te były dostępne jedynie w ograniczonym zakresie przestrzennych, osiągając ceny które czyniły ich zdobycie oraz transport przedsięwzięciem opłacalnym. Warto wspomnieć, że pierwsza korporacja transnarodowa, Brytyjska Kampania Wschodnioindyjska osiągnęła własną potęgę właśnie na handlu owymi surowcami. W tym zakresie można wskazać na takie egzotyczne zasoby jak złoto, szlachetne kamienie, kość słoniowa, herbaty i przyprawy. Zasoby tego typu stanowiły w dużej mierze wyraz statusu oraz luksusu, a nie przedmiot pierwszej potrzeby.

węgiel⁹⁸². Stanowił on na ówczesnym poziomie rozwoju najbardziej kaloryczne źródło energii, a dodatkowo stanowił istotny komponent wielu stopów, takich jak stal stanowiących cenny budulec wykorzystywany zarówno w celach cywilnych jak i militarnych. W rezultacie pojawienia się rewolucji przemysłowej zainicjowane zostały zmiany w środowisku międzynarodowym doprowadziły do wzmocnienia oraz spotęgowania jego cech westfalskich. W tym punkcie historii nastąpiło ostateczne odróżnienie cywilizacji euroatlantyckiej od pozostałych formacji cywilizacyjno-kulturalnych, co doprowadziło do zainicjowania drugiej fazy kolonizacji świata. Podstawowa osią różnicy była koncentracja Europy na materialistycznych podstawach istnienia, przejawiająca się skrajnym antropocentryzmem, indywidualizmem, materializmem oraz naukowością; podczas gdy reszta świata pozostała w sposób zbilansowany uduchowiona, holistyczna, komunitarna oraz mistyczna. Przeprowadzenie pierwszej fazy rewolucji przemysłowej doprowadziło również do ewolucji siły w środowisku społecznym oraz politycznym. Pojawiły się pierwsze załączki infrastruktury krytycznej, na razie tworzonej wyłącznie na potrzeby wewnątrzpodmiotowe, dodatkowo niezwykle słabo rozwiniętej, jednak na tyle efektywnej, że rządy zdecydowały się na kontynuację inwestycji rozwojowych w tej sferze. Dodatkowo nastąpiło poważne usprawnienie zarówno technologii przemysłowych oraz rolniczych, co pozwoliło na zgromadzenie znacznie większej ilości zasobów – ludzi, narzędzi, broni a także pieniędzy – niż było możliwe w wiekach wcześniejszych. Trzecim było pojawienie się znacznej ilości nowej wiedzy wytworzonej przez rewolucję naukowo-techniczną, która doprowadziła do przesunięcia technicznych możliwości nie tylko w kwestii wytworzenia nowych narzędzi pośredniczących w zastosowaniu siły, ale także w kreatywnym zastosowaniu klasycznych narzędzi. W rezultacie, posługując się nomenklaturą wytworzoną w ramach niniejszej rozprawy, pierwsza faza rewolucji przemysłowej złożyła się na rozszerzeniu kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły wzdłuż osi efektywności, jednak decydenci polityczni wciąż koncentrowali się klasycznych sposobach jego aktywacji.

Drugą fazą jest rewolucja przemysłowa, obejmująca drugą połowę XIX wieku. Określić można, że była to właściwa rewolucja przemysłowa. Temu skokowi towarzyszyły liczne implikacje społeczne, kulturalne oraz polityczne. W rezultacie nastąpiło ostateczne zerwanie z klasycznymi metodami społecznego zarządzania, co zostało podsumowanie spektakularną rewolucją bolszewicką w 1917 roku, która zakończyła panowania dynastii Romanowów⁹⁸³. Istotą tej transformacji było jakościowe urzeczywistnienie zmian

982Więcej szczegółów odnośnie roli i zastosowania węgla w ludzkiej historii znaleźć można w: B. Freese, *Coal: A Human History*, Nowy Jork 2016.

983Główna linia dynastii Romanowów (właściwie to dynastii Holstein-Gottorp-Romanow) została przerwana w

zarysowanych w poprzedniej fazie. Przejawiało się to przede wszystkim na czterech podstawowych płaszczyznach.

Pierwszą było przekroczenie punktu równowagi pomiędzy biosferą a antroposferą. W tym kontekście można wskazać, że po raz pierwszy w historii w skomplikowanym układzie istniejącym w ramach podwójnego układu Ziemia-Księżyc, środowisko przekształcone przez człowieka – antroposfera – uzyskała prymat nad pierwotną biosferą. W rezultacie wpływ biosfery został powoli ograniczony do zjawisk ekstremalnych, takich jak katastrofy naturalnej, które dewastowały antroposferę. Drugą była rewolucja demograficzna społeczności ludzkiej. W rezultacie populacja w sposób gwałtowny uległa wzrostowi, na niespotykaną wcześniej skalę. Trzecim był jakościowy przeskok w nauce, zwłaszcza naukach przyrodniczych. W tym kontekście dokonano redefinicji celów nauki jako aktywności społecznej człowieka. Zdobywanie wiedzy przestało mieć wyłącznie utylitarny charakter, co zaowocowało pojawieniem się teorii jako istotnej sfery zakresu wiedzy, obejmującego zagadnienia wysoce abstrakcyjne, wymagającej dodatkowego opracowania oraz praktycznej implementacji. To oderwanie teorii od praktyki w ujęciu naukowym⁹⁸⁴, współcześnie potępiane, stanowiło o ówczesnym sukcesie europejskiej myśli. W rezultacie pozwoliło to na znacznie bardziej elastyczne podejście do rzeczywistości, nie tylko ją wyjaśniając, lecz także pozwalając na jej głębsze oraz efektywniejsze przekształcenie, właśnie poprzez tworzenie teoretycznych modeli pozwalających na wytworzenie oraz implementację najlepiej rokującego modelu rzeczywistości⁹⁸⁵. Czwartą była dywersyfikacja sfery surowców strategicznych. Jest to szczególnie widoczne w konsekwencji rozwoju przemysłowego zaplecza świata, a szczególnie infrastruktury krytycznej, szczególnie w przypadku rozwijającej się sieci infrastruktury krytycznej w wymiarze telekomunikacji, wykorzystująca technologie miedzianych drutów, przewodzących prąd, stosowanych zarówno w sieci energetycznej, telefonicznej oraz podmorskich kabli telegraficznych. Do łask powróciła miedź oraz jej stopy. W tamtym okresie można obserwować również stopniowe wypieranie

dniu 17 lipca 1917 roku, kiedy to car Mikołaj II wraz z rodziną został rozstrzelany przez bolszewików. W sumie w wyniku wojny domowej zginęło osiemnastu z sześćdziesięciu pięciu przedstawicieli rodziny, a reszta została skazana na wygnanie. Wśród emigrantów tradycję dworu carskiego usiłował wskrzesić Wielki Książę Cyryl Władimirowicz, ogłaszając się carem w 1924 roku jednak nie spotkał się z uznaniem nawet pozostałych członków rodziny. Do roku 2008 co jakiś czas pojawiały się pogłoski o prawdopodobieństwie przeżycia carewicza Aleksieja oraz Anastazji, jednak w 2009 roku upubliczniono dane z analizy zwłok odnalezionych w pobliżu miejsca kaźni rodziny carskiej, wskazując że są to właśnie jej brakujący członkowie.

984Jednym z głównych wyznaczników naukowości jest znaczny stopień abstrakcyjności teorii naukowej, pozwalający na uzyskanie znacznego stopnia uniwersalności wyników badań zarówno w wymiarze przestrzennym jak i temporalnym. Stanowi to również jedną z głównych osi krytyki nauki jako takiej, szczególnie gdy aplikacji teorii naukowych dokonuje się przy niewykorzystaniu mechanizmów jej efektywnej adaptacji.

985B. Krauz – Mozer, *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005, s. 85.

węgla przez ropę naftową oraz produkty ropopochodne. Kolejnym zasobem, którego wartość zaznaczyła się w tym okresie rewolucji przemysłowej, jest wiedza. Informacja jak organizować posiadane zasoby w bardziej efektywne struktury oraz systemy, stanowiła wówczas realną wartość strategiczną. W tym kontekście, można wskazać, że drugi etap rewolucji przemysłowej przyniósł poważne przekształcenie się siły, przede wszystkim pod względem ilościowym. Kompleks przemysłowy, wytworzony przez wszystkie podmioty międzynarodowe, ze szczególnym uwzględnieniem największych mocarstw. W rezultacie obserwować można, szczególnie w przypadku siły militarnej, różnice pomiędzy technikami oraz strategiami zastosowanymi podczas wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych (toczona w latach 1861 – 1865)⁹⁸⁶ a pierwszą wojną światową (toczona w latach 1914 – 1918)⁹⁸⁷, czy nawet drugą wojną światową (toczona w latach 1939 – 1945)⁹⁸⁸.

Ewolucja kwantowego pola przejawiania się siły przebiegała na osi efektywności przebiegała wzdłuż trzech podstawowych wymiarów. Pierwszym była akumulacja siły, rozumiana w tym kontekście dosłownie jako kanibalizacja słabszych podmiotów przez silniejszych, owocująca spadkiem liczby podmiotów, do czterdziestu sześciu państw⁹⁸⁹. Drugim jest szczególne zaakcentowanie destruktywnych elementów siły: zarówno narzędzi jak i strategii. W rezultacie dramatycznie wzrósł próg wejścia na płaszczyznę międzynarodową, ograniczając funkcjonowanie mniejszych, oraz niestandardowych podmiotów. Trzecim jest błyskawiczny rozwój sieci infrastruktury krytycznej. Oczywiście nawet z olbrzymimi inwestycjami w budowę torów kolejowych, autostrad, sieci telegraficznej, sieci elektrycznej, a także sieci oceanicznych kabli telegraficznych, cała sieć nie dysponowała ani pełnym, globalnym pokryciem, ani współczesną przepustowością. Pierwszym naukowcem, który podniósł powyższe zagadnienie był Halford Mackinder⁹⁹⁰. Dodatkowo, intensywność zastosowania siły, szczególnie w wymiarze militarnym, postawiła pytania o możliwe fizycznie istniejące granice dla dalszego wzrostu intensywności oraz zakresu. Początkowo teoretycy oraz praktycy strategii międzynarodowej wskazywali na społeczną wytrzymałość podmiotów zaangażowanych w konflikty zbrojne. Jan Błochnicki⁹⁹¹, był zdania

986E. Hagerman, *The american civil war and the origins of modern warfare. Ideas, organization and field command*, Bloomington, Indianapolis 1992.

987T. Travers, *How the war was won: command and technology in the British Army on the western front, 1917-1918*, Londyn, Nowy Jork 1992.

988M. van Creveld, *Zmienne oblicze wojny* (tłum. J. Szkudliński), Poznań 2008, s. 156 – 261.

989D. Kondrakiewicz, *Państwo [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 86; E. Cziomer, *Państwa [w:] Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, red. E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, Warszawa, Kraków 2000, s. 47 oraz L. Antonowicz, *Państwa i terytoria. Studium prawnomiędzynarodowe*, Warszawa 1988, s. 42 – 43.

990H. J. Mackinder, *Geograficzna oś historii* (tłum. R. Potocki, M. Radoszko, M. Szymuś), Częstochowa 2009.

991J. G. Bloch, *Przyszła wojna pod względem technicznym, ekonomicznym i politycznym*, Warszawa 2005.

że kluczem do niniejszych granic będzie mechanizacja działań wojennych, która spowoduje na tyle wyraźne obciążenie państw, społeczeństw i gospodarek, że zainicjuje rewolucję mającą na celu likwidację ówczesnych struktur politycznych. Proroctwo to spełniło się tylko częściowo, poprzez wybuch rewolucji w Rosji, zakończonej sukcesem oraz w Niemczech, zakończonej klęską.

Trzecią jest faza masowej produkcji, obejmująca niemal całość wieku XX. W tym kontekście wskazać można na dalsze pogłębienie oraz poszerzenie tendencji występujących w poprzednich generacjach rewolucji przemysłowej. Nową jakość wykazuje wprowadzenie mechanizacji oraz automatyzacji procesu produkcyjnego, powodującego wzrost produkcji przemysłowej bez konieczności zwiększenia zatrudnienia. Kulminacją niniejszej fazy rewolucji przemysłowej jest publikacja raportu Klubu Rzymskiego zatytułowanego *Granice Wzrostu*⁹⁹². W jego ramach naukowcy wskazali na utwierdzenie dominacji antroposfery nad biosferą, posuniętą aż do bezlitosnej eksploatacji tej drugiej.

Pierwszą cechą jest osiągnięcie granic tolerancji biosfery, co indukuje konieczność podjęcia działań mających na celu zabezpieczenie jej dalszego trwania oraz efektywnego funkcjonowania. Pojawiła się, na razie jedynie teoretyczną możliwość, na tyle poważnego zakłócenia funkcjonowania biosfery, że pojawiła się możliwość zainicjowana procesów określanych jako masowe wymieranie (ang. *mass extinction event*)⁹⁹³. Co więcej, w czasie trwania tej fazy po raz pierwszy pojawiło się zagadnienie wyczerpania się niektórych surowców, co stanowiło dodatkowy impuls do rozwoju technologicznego, szczególnie w dziedzinie alternatywnych źródeł energii, recydingu oraz dostępu do zasobów, których eksploatacja została uznana za nieekonomiczna. W rezultacie zaobserwować można stopniową dywersyfikację źródeł zasobów oraz dążenie do zwiększenia udziału surowców wtórnych w procesach przemysłowych. Z drugiej strony gospodarka światowa, a także antroposfera osiągnęła na tyle olbrzymie rozmiary, że efekty uboczne procesów produkcyjnych osiągnęły rozmiary, które przekraczają możliwości biosfery do ich wchłonięcia i przetworzenia.

Produkty te można podzielić na cztery podstawowe kategorie. Zanieczyszczenia, rozumiane jako szkodliwe mikroelementy wytwarzane przez ludzkość, obecne współcześnie w powietrzu, wodzie i na powierzchni Ziemi. Przykładem zanieczyszczeń, może być dwutlenek siarki (SO₂), pyły czy też pestycydy związki powstałe po ich rozpadzie⁹⁹⁴. Śmieci,

992D. H. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, W. W. Behrens III, *Granice Wzrostu* (tłum. W. Rączkowska, K. Secomski), Warszawa 1973.

993M. J. Benton, *When Life Nearly Died: The Greatest Mass Extinction of All Time*, Londyn 2003.

994W tym kontekście wskazać można na szczególną zjadliwość środków ochrony roślin, szczególnie w przypadku bezpośredniej ekspozycji pracowników rolnych na działanie tych substancji. Mogą one

rozumiane jako makroprodukty stanowiące konglomerat odpadów biologicznych, konsumpcyjnych oraz przemysłowych, nie nadające się do ponownego wykorzystania bez skomplikowanych oraz energochłonnych procesów, na przykład przetworzenia odpadów biologicznych w żywność z wykorzystaniem roślin oraz cyklu fotosyntezy⁹⁹⁵. Surowce wtórne, rozumiane jako makroprodukty stanowiące konglomerat głównie produktów przemysłowych, które wyczerpawszy własną przydatność mogą stać się, po przetworzeniu, surowcami do produkcji kolejnych produktów przemysłowych. Przykład rzeczy tego typu to generalnie produkty zawierające metal, lub komponenty elektroniki, szczególnie zawierające cenne metale ziem rzadkich⁹⁹⁶. Ciepło, jest kolejnym produktem ubocznym procesu produkcyjnego, polegającym na transferze energii wytworzonej w trakcie procesu przemysłowego z wnętrza antroposfery do biosfery, na przykład za pośrednictwem elektrowni pracujących w obiegu otwartym⁹⁹⁷.

W efekcie nagromadzenia się tych produktów, prawdopodobny staje się scenariusz poważnej degeneracji procesów regulacyjnych biosfery. Aby temu przeciwdziałać, konieczne jest przekierowanie części zasobów na cele związane z prawidłową utylizacją wszystkich

wywoływać negatywne efekty począwszy od zmian skórnych, a skończywszy na niepłodności, autyzmie oraz nowotworach. Natomiast kluczowym elementem stanowiącym przesłankę do ich masowego wykorzystania jest ich szybki rozpad na nieszkodliwe półprodukty, które nie wchodzą w interakcje zarówno z ludźmi jak i środowiskiem. W ostatnich latach w publicystyce coraz częściej pojawiają się głosy o potencjalnym szkodliwym wpływie tych substancji na środowisko oraz konsumentów.

995W tym kontekście można wskazać na proces kompostowania niektórych odpadków, szczególnie powstałych podczas produkcji żywności, w celu nawożenia pól uprawnych. W mniejszym stopniu współcześnie wykorzystuje się odpadki spożywcze jako dodatkowy pokarm dla zwierząt hodowlanych.

996Metale ziem rzadkich (ang. *Rare Earth Element*, REE) są to złoża zawierające pierwiastki należące do grupy lantanowców oraz skandowców, to jest: skand, itr, lantan, cer, praeodym, neodym, promet, samar, europ, gadolin, terb, dysproz, holm, erb, tul, iterb i lutet. W swej istocie pierwiastki te nie są tak rzadkie, poza wysoce radioaktywnym prometem, na przykład cer występuje w skorupie ziemskiej w stężeniu sześćdziesięciu ośmiu atomów na milion (podobnie jak miedź), jednak występują najczęściej razem oraz niezwykle trudno je odseparować od siebie. Surowce te są wykorzystywane do produkcji wyposażenia elektronicznego oraz zaawansowanych systemów komputerowych. Największe udokumentowane złoża ziem rzadkich zlokalizowane są w Chinach (95% światowej produkcji przy 25 – 37% udokumentowanych rezerw). Ostatnio pojawiły się pogłoski o odkryciu ziem rzadkich w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, co podważałoby globalne rezerwy, jednakże są one poddawane w wątpliwość. Poszukiwane są wciąż alternatywne ich źródła, między innymi na dnie Oceanu Spokojnego. Więcej szczegółów: J. Całus Moszko, B. Białecka, *Potencjał i zasoby metali ziem rzadkich w świecie oraz w Polsce*, „Prace naukowe GIG: Górnictwo i środowisko”, 2012, nr 4, s. 61 – 72; F. Els, *Largest known rare earth deposit discovered in North Korea*, „Mining.com”, 2013, 5 grudnia, URL: <http://www.mining.com/largest-known-rare-earth-deposit-discovered-in-north-korea-86139/>, [dostęp: 17.01.2017] oraz C. Jamasnie, *Scepticism grows over North Korea's massive rare earth discovery*, „Mining.com”, 2015, 27 marca, URL: <http://www.mining.com/scepticism-grows-north-koreas-massive-rare-earth-discovery/>, [dostęp: 17.01.2017].

997Chłodzenie elektrowni w obiegu otwartym polega na jednorazowym wykorzystaniu czynnika chłodzącego (najczęściej wody), pobranej z otoczenia, oraz do niego odprowadzanej. W tym kontekście instalacja jest zlokalizowana w pobliżu zbiornika wodnego, jak jezioro bądź rzeka, stanowiącego jego źródło oraz miejsce odprowadzenia. Elektrownie tego typu są uzależnione w dużym stopniu od czynników zewnętrznych, głównie ilości dostępnej wody, jej temperatury oraz właściwości biochemicznych. Dodatkowo instalacje te są znacznym obciążeniem dla lokalnych ekosystemów: *Wpływ zanieczyszczeń termicznych na ekosystemy wodne: obieg chłodzenia elektrowni Konin, i Pątnów*, „Sokło”, 2016 URL: <http://www.soklo.republika.pl/elektrownia.html>, [dostęp: 20.01.2017].

kategorii odpadów, co spowoduje ich efektywną neutralizację. W tym kontekście trzeci etap rewolucji przemysłowej po raz pierwszy czynniki geofizyczne, ograniczające wzrost antroposfery są zastępowane poprzez czynniki świadomościowe oraz ideologiczne, obecne w dwóch nurtach filozoficznych – ekologizmie⁹⁹⁸ i environmentalizmie⁹⁹⁹ - postulujących ograniczenie jakościowego oraz ilościowego przyrostu antroposfery, różniąc się jedynie w postulowanym zakresie ograniczeń.

Drugą cechą jest uzyskanie technologicznych możliwości kształtowania otaczającego świata w stopniu niespotykanym we wcześniejszych fazach rozwoju przemysłowego oraz technologicznego. W XX wieku powstały największe inwestycje powodujące dramatyczne przekształcenie środowiska, nie tylko poprzez zwiększenie konsumpcji surowców oraz dostarczaniu ubocznych efektów procesu produkcyjnego, antroposfera wymaga zwiększenia zajmowanej przestrzeni do niespotykanego wcześniej poziomu. Następuje nie tylko wzrost powierzchni wykorzystywanej w różnym stopniu przez społeczność ludzką, zarówno w celach rolniczych, przemysłowych czy też urbanistycznych, lecz także obszary te zwiększają zasięg oddziaływania na pozostałe przestrzenie naszej planety. W tym zbiorze zidentyfikować można zarówno oddziaływanie powierzchniowe, jak na przykład wypalanie lasów w Amazonii i Afryce¹⁰⁰⁰, oddziaływanie selektywne jak na przykład obniżenie lub zwiększenie populacji danego gatunku zwierzęcia lub rośliny poprzez zmianę warunków panujących w ich endemicznych habitatach¹⁰⁰¹, lub też wybiórcze i mocno wyspecjalizowane oddziaływanie, na wyszczególnione populacje lub wręcz poszczególnych przedstawicieli danego gatunku, jak na przykład korelację pomiędzy ćwiczeniami z wykorzystaniem sonarów oraz zjawiskiem masowych samobójstw waleni¹⁰⁰².

Trzecią cechą jest wykształcenie się społecznego zjawiska konsumpcjonizmu, które niosło ze sobą dalekosiężne konsekwencje dla społeczeństwa oraz systemu

998M. Paterson, *Ekologizm* [w:] *Teorie stosunków międzynarodowych*, red. S. Burchill, Warszawa 2006, s. 353 – 390.

999A. Dobson, *Green political thought*, Londyn 1990.

1000Ph. M. Fearnside, *Brazil's evolving proposal to control deforestation: Amazon still at risk*, „Environmental Conservation”, 2009, nr 36(3), s. 177 – 179; G. Duveiller, P. Defourny, B. Desclée, P. Mayaux, *Deforestation in Central Africa: Estimates at regional, national and landscape levels by advanced processing of systematically-distributed Landsat extracts*, „Remote Sensing of Environment”, 2008, nr 112(5), s. 1969 – 1981 oraz F. Achard, H. D. Eva, H. J. Stibig, P. Mayaux, J. Gallego, T. Richards, J. P. Malingreau, J. P. *Determination of deforestation rates of the world's humid tropical forests*. „Science”, 2002, nr 297(5583), s. 999 – 1002.

1001Paradoksem powyższego procesu jest, że główną przyczyną tego procesu jest rozwój antroposfery, zakładającej stworzenie środowiska idealnego dla życia człowieka. J. K. McKee, P. W. Sciulli, C. D. Fooce, T. A. Waite, *Forecasting global biodiversity threats associated with human population growth*, „Biological Conservation”, 2003, nr 115(1), s. 161 – 164.

1002Makabryczne odkrycie w Zatoce Strapien. Na brzegu leżało 337 ciał wielorybów, „TVN Meteo”, 2015, 2 grudnia, URL: <http://tvnmeteo.tvn24.pl/informacje-pogoda/swiat,27/makabryczne-odkrycie-w-zatoce-strapien-na-brzegu-lezalo-337-cial-wielorybow,187412,1,0.html>, [dostęp: 20.01.2017].

międzynarodowego, poczynając od zmiany struktury produkcji przemysłowej, a skończywszy na przekształceniu obywatela w konsumenta. W rezultacie pogłębiło się zróżnicowanie świata na obszary przesytu oraz obszary niedostatku, nie pokładające się z granicami politycznymi. Strefy te, z grubsza odpowiadające starym podziałowi na pierwszy i trzeci świat, jednak w miarę poprawy jakości oraz przepustowości infrastruktury krytycznej powoduje wzajemnie przenikanie się obu światów, nie tylko na poziomie państw, lecz także mniejszych jednostek terytorialnych, a niekiedy nawet miast. Pojawia się zjawisko *gettoizacji*, zarówno poprzez wytworzenie ubogich slumsów w bogatych miastach Ameryki i Europy, jak i poprzez wytworzenie bogatych dzielnic w miastach Afryki oraz Azji¹⁰⁰³. W tym kontekście wskazać można na szereg cech wspólnych poszczególnych cywilizacji. Najważniejszym z nich jest kwestia tożsamości: zgodnie z analizą Zygmunta Baumann¹⁰⁰⁴, tożsamość może występować w dwóch stanach. Pierwszym jest tożsamość sztywna (ang. *fixed identity*) opierająca się na silnych, sztywnych oraz relewantnych instytucjach społecznych, charakterystyczna dla cywilizacji funkcjonujących w ramach niedoboru. Indukuje to względną równowagę zarówno w możliwościach stosowania jak i odporności zarówno w wymiarze *hard Power* jak i *soft Power*. Drugim jest tożsamość płynna (ang. *fluent identity*) opierająca się z kolei na rojowisku (ang. *swarm*), a więc na słabych więziach oraz instytucjach społecznych, konstruowanych doraźnie oraz z ograniczonym horyzontem czasowym.

Czwartą cechą, jest to indukowana specjalizacja poszczególnych grup społecznych połączona ze stagnacją czy wręcz atrofią w pozostałych dziedzinach. W rezultacie ograniczeniu ulega funkcja specjalistów jako autorytetów w wymiarze ogólnym, ponieważ atrofi ulega rola ogólnego wykształcenia, pozostawiając specjalistów w wąsko wyspecjalizowanych dziedzinach w innych pozostając niemal całkowitymi ignorantami¹⁰⁰⁵. W tym kontekście, wskazać można, że pojawiło się szczególnie szerokie pole do wykorzystywania argumentów z autorytetu (łac. *argumentum ad verecundiam*)¹⁰⁰⁶, co jest szczególnie dewastujące dla poważania oraz społecznego respektu dla wyższych warstw

1003M. Coy, M. Pöhler, *Gated communities in Latin American megacities: case studies in Brazil and Argentina*, „Environment and Planning B: Planning and design”, 2002, nr 29(3), s. 355 – 370.

1004Z. Baumann, *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim* (tłum. J. Łaszcz), Gdańsk 2007.

1005M. Carnoy, R. Rothstein, *What International Test Scores Tell Us*, „Society”, 2015, nr 52(2), s. 122 – 128.

Interesującą koncepcję odnośnie charakterystyki amerykańskiej edukacji, a także negatywnych konsekwencji w dziedzinie reprodukcji oraz utrwalenia zaprezentowali R. J. Herrnstein, Ch. Murray, *The bell curve. Intelligence and class structure in american life*, Nowy Jork 1994.

1006Głównym elementem praktycznego zastosowania niniejszego argumentu w dyskursie publicznym jest wykorzystywanie autorytetów, głównie z dziedziny nauki akademickiej, w tym również z dziedzin niekoniecznie pokrywających się ze sprawami obecnie komentowanymi. Idealnym przykładem takiego zastosowania jest wykorzystywanie autorytetu prof. Leszka Balcerowicza we współczesnym dyskursie politycznym. *Balcerowicz: prawdziwą hańbą jest cała seria decyzji PiS i prezydenta*, „TVN24.bis”, 2016, 21 grudnia, URL: <http://tvn24bis.pl/z-kraju,74/prof-leszek-balcerowicz-o-kryzysie-w-polskim-sejmie,701612.html>, [dostęp: 20.01.2017].

społecznych¹⁰⁰⁷.

Piątą cechą jest gwałtowne przyspieszenie ewolucji technologicznej przyczyniło się do odwrócenia kierunku tradycyjnego przepływu wiedzy oraz informacji w dół demograficznej struktury społecznej. Główną przyczyną tego odwrócenia był gwałtowne skrócenie procesu implementacji przełomowych technologii w codzienne życie szerokiego społeczeństwa. Najbardziej pojętnymi adeptami były najmłodsze generacje, co z kolei powodowało stopniową degenerację tradycyjnych form inicjacji oraz indukcji nowych członków społeczeństwa do poszczególnych funkcji. Oznacza to, że aby w pełni korzystać z funkcji zapewnianych przez antroposferę trzeciej generacji rewolucji przemysłowej, konieczne staje się przeprowadzenie ponownej re-inicjacji starszej części populacji przez najmłodsze pokolenia¹⁰⁰⁸. Szczególnie widocznym tąpnięciem hierarchii społecznej stała się rewolucji z roku 1968 roku¹⁰⁰⁹, która przyczyniła się do naderwania na terenie Europy Zachodniej oraz Ameryce Północnej poprzez wykreowanie kultury alternatywnej¹⁰¹⁰ lub kontrkultury¹⁰¹¹, której esencją jest próba podważenia, lub kreatywnej reinterpretacji podstawowych norm społecznych oraz tabu, na przykład społecznej percepcji homoseksualizmu. Dodatkowo występuje rozkład podstawowych instytucji oraz norm społecznych, stanowiących zewnętrzny punkt odniesienia dla członków społeczności. W skrajnych przypadkach uznawane są one za zbędny balast obciążający społeczeństwo drogę do postępu, analogicznie do postępu technologicznego. Następnie zaobserwować można zastąpienie tradycyjnych autorytetów poprzez zaproponowanie ich bardziej okrojonej oraz umasowionej wersji:

1007Szczególnie ma to negatywny wpływ na postrzeganie tych grup społecznych, które zawodowo zajmują się gromadzeniem oraz rozpowszechnianiem wiedzy i komentowaniem rzeczywistości. Szczególnie staje się to widoczne w kontekście społecznego postrzegania zawodów, gdzie pracownicy naukowcy oceniani są najwyżej: 82% pozytywnych ocen; a aktywnymi działaczami politycznymi: minister (37% pozytywnych odpowiedzi), radny gminy (33%), poseł na Sejm (32%) oraz działacz partii politycznych (20%). Centrum Badań Opinii Społecznych, *Komunikat z badań: prestiż zawodów, BS/164/2013*, Warszawa 2013, URL: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_164_13.PDF, [dostęp: 20.01.2017], s. 3. W tym kontekście można wskazać na przepływ szacunku, przy braku efektu synergicznego może zakończyć się utratą prestiżu społecznego dla obu grup.

1008Jest to szczególnie widoczne w kontekście wykorzystania technologii służących do uzyskania dostępu oraz modulacji internetu. W związku z tym stopień tak zwanego *wykluczenie cyfrowe*, zwiększa się w sposób zauważalny, szczególnie po skorelowaniu ze stratyfikacją społeczną stworzoną na podstawie kryterium wieku.

1009Rewolucja ta, określana niekiedy jako rewolucję seksualną, była przedmiotem szeregu analiz oraz monografii, na przykład: D. Allyn, *Make Love, Not War: The Sexual Revolution: An Unfettered History*, Londyn, Nowy Jork 2016.

1010W tym kontekście, kultura alternatywna jest traktowana jako różny od głównego nurtu kultury Zachodniej stanowiący odmienny punkt widzenia oraz oceny rzeczywistości. S. Duncombe, *Notes from underground. Zines and the politics of alternative culture*, Bloomington, Portland 2008.

1011W tym kontekście, kontrkultura jest kulturą alternatywną, której istotnym elementem jest interakcja z głównym nurtem rozwoju kulturalnego Zachodu, dążąc do jego zniszczenia, lub co najmniej odkształcenia jej w kierunku wprowadzenia własnych treści do nurtu głównego. J. Martin, C. Siehl, *Organizational culture and counterculture: An uneasy symbiosis*, „Organizational dynamics”, 1983, nr 12(2), s. 52 – 64.

celebrytów oraz ekspertów¹⁰¹². Są to jednostki ludzkie wyspecjalizowane przede wszystkim w oddziaływaniu masowym, skrojone do zaspokajania społecznej potrzeby na tworzenie wspólnoty, pozbawionej jednakże znamion trwałości oraz obowiązków wynikających z faktu uczestnictwa w klasycznych wspólnotach oraz społecznościach.

Piątą cechą jest intensywna rozbudowa sieci infrastruktury krytycznej szczególnie w wymiarze fizycznym, rozumianym jako rozbudowa sieci autostrad, linii kolejowych, dróg szybkiego ruchu, lotnisk oraz portów morskich, wraz z towarzyszącymi im systemami wspomagania. W tym kontekście można obserwować sukcesywny wzrost liczby węzłów jak i połączeń transportowych, którego siłą napędową były dwie wojny światowe, które przyczyniły się do nakłonienia rządów państw narodowych do podjęcia olbrzymich inwestycji infrastrukturalnych. Szczególnie dobrze widać to na przykładzie prezydentury Dwighta D. Eisenhowera, który pod wrażeniem stopnia komplikacji oraz przepustowości niemieckiego systemu autostrad oraz kolei żelaznych przeprowadził w latach 50. XX wieku podobne inwestycje w Stanach Zjednoczonych¹⁰¹³. Przykładem takiego działania może być budowa tak zwanej Panamerykańskiej autostrady, których jednym z ważniejszych napędów jest ambicja rządu amerykańskiego, a który bazował na szerszym konsensusie rządów narodowych, to negocjacje oraz pokonywanie przeszkód generowanych przez lokalne animozje nieustannie opóźniało projekt oraz zwiększało koszt jego obsługi oraz utrzymania¹⁰¹⁴. Innym przykładem może być inwestycja w gazociąg jamalski *Przyjaźń*, mający za zadanie zapewnić efektywne dostawy gazu ziemnego z pól radzieckich do Europy Zachodniej. W przypadku tej inwestycji wyzwaniem było pokonanie logiki rywalizacji międzyblokowej, szczególnie w przypadku konieczności dostępu do środków technicznych pozwalających na przeprowadzenia tak skomplikowanego przedsięwzięcia, będących pod jurysdykcją rządu amerykańskiego. Waszyngton prowadził dość mocną aktywność zmierzającą do zablokowania prowadzonych

1012B. Stanisławczyk, *Kto się boi prawdy? Walka z cywilizacją chrześcijańską w Polsce*, Warszawa 2015, s. 617 – 620.

1013T. Lewis, *Divided Highways: Building the Interstate Highways, Transforming American Life*, New York 1997.

1014Autostrada Panamerykańska, licząca około trzydziestu tysięcy kilometrów, łącząca Alaskę z Patagonią za wyjątkiem luki Darién, powstawała w pierwszej połowie XX wieku, choć pomysł pojawił się już w 1889 roku. Długi proces budowy związany był z niestabilnością polityczną oraz ekonomiczną państw na południe od Rio Grande. Dodatkowo, wskazać można obiektywne lokalne elity wobec otwierania się na kolejny korytarz ekspansji Stanów Zjednoczonych. Po udrożnieniu autostrady wskazać można, że transport podlegał zakłóceniom, ze względu na niestabilność polityczną poszczególnych państw oraz wykształcenia się zbrojnych podmiotów niepaństwowych, szczególnie w przypadku Meksyku, Kolumbii oraz Peru. W rezultacie należy podkreślić, że podstawowym wyzwaniem związanym z utrzymaniem tej nitki globalnej infrastruktury krytycznej, to nie tylko zapewnienie środków na jej funkcjonowanie, ale również konieczne staje się zapewnienie odpowiednich warunków społeczno-politycznych do eksploatacji jej pełnych możliwości.

prac¹⁰¹⁵, jednakże nie zdecydował się na bardziej otwartą konfrontację, kiedy projekt wszedł w bardziej zaawansowany etap, uznając, że potencjalne straty wynikające z zastosowania jakichś form sankcji, przekraczają spodziewane zyski.

Dopiero trzecia faza rewolucji przemysłowej wytworzyła system infrastruktury krytycznej w na tyle gęstą oraz istotną przez sam fakt własnego istnienia, że stała się ona samodzielnym celem działań sabotażowych mających na celu odcięcie przeciwnika od dostępu do międzynarodowej łączności oraz transportu, w celu ograniczenia zarówno rozmiaru potencjału jak i możliwości jego regeneracji. Pierwszym, znanym przykładem są plany brytyjskiej sprzed pierwszej wojny światowej, mającej na celu uniemożliwienie oraz w miarę możliwości infiltrację wrogiej komunikacji zresztą świata¹⁰¹⁶. Plan zaowocował sukcesem opisanym w rozdziale piątym. Z tego też powodu, w następnych wojnach atakowanie oraz niszczenie elementów infrastruktury krytycznej stało się istotnym elementem strategii wojennej, Na tyle istotnym, że niniejszemu zagadnieniu poświęcono całe, nowe gałęzie sił zbrojnych, takich jak lotnictwo strategiczne¹⁰¹⁷ oraz strategiczne siły rakietowe¹⁰¹⁸.

Szóstą cechą jest powstanie technologii oraz produktów koniecznych na zainicjowanie oraz wzrostu sieci infrastruktury krytycznej, szczególnie, która będzie wykorzystywana do wytworzenia transnarodowej przestrzeni społecznej, bazującej na Internecie. Największym osiągnięciem w tej sferze było stworzenie pierwszej działającej sieci komputerowej, stanowiącej protoplastę współczesnego internetu. ARPANET (ang. *Advanced Research Project Agency Net*), obejmującego kompleks Uniwersytetu Kalifornijskiego w Los Angeles i trzy inne placówki naukowe w 1969 roku¹⁰¹⁹. Ich zaistnienie możliwe było przede wszystkim dzięki wynalezieniu oraz dopracowaniu technologii modulacji transmisji radiowej przez Giulielmo Marconiego w 1894 roku¹⁰²⁰. Trzecia faza rewolucji przemysłowej charakteryzowała się osiągnięciem kresu możliwości rozwojowych w dziedzinie *hard Power*. Szczególnie wyraźnie widać to w przypadku płaszczyzny militarnej, gdzie pojawia się broń atomowa, stanowiąca wręcz jej kwintesencję. Podsumowując, w ramach trzeciej fazy

1015W związku z tym, że podmioty poddane naciskom, albo zlokalizowane były na zewnątrz sfery jurysdykcji Stanów Zjednoczonych, albo poprzez transnarodową konstrukcję zyskiwały możliwość bezprzykładnej amortyzacji amerykańskiego oddziaływania. W rezultacie nic poza sankcjami, które siłą rzeczy musiałyby godzić w interesy sojuszników, nie byłoby w stanie zablokować niniejszej inwestycji.

1016P. M. Kennedy, *Imperial Cable Communications and Strategy, 1870-1914*, „The English Historical Review”, 1971, nr 86(341), s. 728–752.

1017T. D. Biddle, *Rhetoric and reality in air warfare: the evolution of British and American ideas about strategic bombing, 1914-1945*, Princeton 2009.

1018J. Affek, *Amerykańska strategiczna triada nuklearna*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej”, 2015, nr 1(98), s. 56 – 57.

1019J. Savio, *Browsing history: A heritage site is being set up in Boelter Hall 3420, the room the first Internet message originated in*, „Daily Bruin”, 2011, 1 kwietnia, URL: http://dailybruin.com/2011/04/01/browsing_history/, [dostęp: 27.01.2017].

1020Sungook Hong, *Wireless: From Marconi's Black-Box to the Audio*, Cambridge 2001, s. 1.

rewolucji przemysłowej można stwierdzić, że siła osiągnęła kres możliwości rozwoju ilościowego, rozumianego jako akumulacja zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów militarnych, których kresem stała się broń atomowa. W rezultacie konieczne było odnalezienie innych możliwości zastosowania siły oraz poszukiwania przewagi.

Czwartą i na razie ostatnią fazą, jest rewolucja informatyczna, trwająca od lat 80. XX wieku aż do teraz. W tej fazie zaobserwować można przede wszystkim wzrost znaczenia informacji, która z dodatku do czynników materialnych w ramach dwóch pierwszych faz, równie istotnego czynnika w fazie trzeciej, stała się czynnikiem dominującym obecnie. W ten sposób rewolucja przemysłowa dokonała niemal całkowitego odwrócenia znaczenia. Od praktycznej aplikacji wiedzy w pierwotnej biosferze, rewolucja przemysłowa dotarła do miejsca w którym gros aktywności obejmuje swobodne manipulowanie informacją stanowiąc ekwiwalent krwiobiegu antroposfery. W rezultacie konstrukcji szczególnie efektywnych oraz wysublimowanych narzędzi produkcji oraz dystrybucji dóbr oraz usług, na dalszy plan schodzi zagadnienie produktywności, jako że współczesna cywilizacja ludzka nie ma problemów z produkcją, ponieważ jest w stanie wytworzyć pożądaną ilość żywności, dóbr przemysłowych oraz usług¹⁰²¹. W czwartej fazie rewolucji przemysłowej to ona właśnie staje się przedmiotem procesu produkcji, obróbki, wymiany handlowej, a także modyfikacji. I to właśnie informacja staje się głównym nośnikiem siły w stosunkach międzynarodowych, dokonując poważnego przesunięcia znaczenia jej wykorzystania, z prostego *zniszczenia* na rzecz bardziej wymagającego *zidentyfikowania*. Aby jednak w pełni nakreślić wszystkie wymiary powyższego przesunięcia należy wskazać na trzy najważniejsze czynniki dynamizujące kwantowe pole przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Pierwszym jest automatyzacja procesu produkcji, a więc niemal zupełne usunięcie z obiegu elementu ludzkiego, poprzez zastąpienie ich uniwersalnymi maszynami, zbiorowo określanymi jako robotami. Drugim jest postęp w telekomunikacji, reprezentowany w tworzeniu coraz bardziej stabilnych, bardziej przepustowych oraz interaktywnych połączeń pomiędzy poszczególnymi obywatelami. Trzecim jest wytworzenie niezwykle zagęszczonej oraz przepustowej sieci infrastruktury krytycznej. W rezultacie wymienione procesy kształtują oś efektywności kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

¹⁰²¹Przyjmuje się, że ilość produkowanej żywności na świecie wystarczy do wykarmienia całej ludzkości, nawet przy najbardziej kalorycznym standardzie amerykańskich. Podstawowym wyzwaniem jest zarządzanie dystrybucją produkcji żywności, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów najbardziej narażonych na deficyt żywności.

2.3.2. Robotyzacja

Od początku istnienia cywilizacji ludzkiej, mit o stworzeniu człowieka przez Boga lub bogów, był uzupełniony przez mit o stworzeniu analogicznych stworzeń, będących podporządkowanych człowiekowi oraz wykonujących dla ludzi najcięższe oraz najbardziej niewdzięczne zadania lub mających za zadanie zastąpić kogoś utraconego¹⁰²². Jedną z najpopularniejszych historii jest legenda o Golemie, istoty stworzonej z gliny oraz słów Tory, powołanej w celu obrony społeczności żydowskiej. Legendy wskazują trzy miasta, w których rabinom udało się dokonać tej sztuki. Są to Praga¹⁰²³, Chełm¹⁰²⁴ oraz Wilno¹⁰²⁵. Pomimo różniących je elementów, wyodrębnić można trzy elementy wspólne. Pierwszym, było dążenie twórcy do delegacji części kompetencji, których albo nie chce ich zrealizować, albo nie jest w stanie tego dokonać przy pomocy klasycznego potencjału. W ramach tej motywacji widoczna jest także pycha, oraz zamiar dorównania Stwórcy, poprzez powołania do życia funkcjonalnego analoga najdoskonalszego ze stworzeń – człowieka. Po drugie, natura działa nie zakłada wykorzystania wiedzy przyrodniczej oraz technologicznych możliwości cywilizacji ludzkiej, lecz polegało na odwołaniu się do siły ponadnaturalnej, która rezydując w sferze poza racjonalnym pojmowaniem człowieka w pewnym sensie dopełnia jego wysiłki, generując pożądany efekt. W większości przypadków siła ta utożsamiana jest z Bogiem lub bogami, którzy uzupełniają własną mocą luki w możliwościach człowieka. Po trzecia, niemal zawsze dzieło takie nie spełniało oczekiwań twórcy. Albo wykazywało się wewnętrzną słabością, która degradowała jego użyteczność, a co za tym idzie podważała sensowność

1022Większość cywilizacji zna mity o sztucznych istotach powołanych do życia przy pomocy czynników zewnętrznych (magii lub interwencji bogów) lub wewnętrznych (skomplikowanych mechanizmów wewnętrznych). W tym kontekście można wskazać na mitologię grecką, w której kilkakrotnie powtarza się motyw sztucznych istot: mit o Kadmosie, zawiera element sztucznych wojowników, którzy wyrosli z zasianych zębów zabitego przez niego smoka (gr. *spartoi*, czyli „zasiani”); mit o Pigmalionie, zawiera sztuczna kobietę, Galateę, która została ożywiona przez boginię Afrodytę; ponadto Hefajstos dysponował służbą składającą się ze złotych golemów, dodatkowo spod jego ręki wyszły trójnożne stoliki poruszające się o własnych siłach oraz brązowego człowieka Talosa, strażnika Krety. W mitologii chińskiej, funkcjonuje postać Yan Shi, który stworzył pierwszy mechanizm funkcjonujący analogicznie do człowieka. W mitologii hinduskiej, szczątki Buddy, zebrane przez króla Magadhy, Ajatashatru, strzeżone były przez automaty *bhuta vahana yanta* aż do czasu, gdy zostały wyłączone przez Ahsokę. Odniesienia do analogicznych stworzeń znaleźć można w mitologii egipskiej, nordyckiej oraz szeregu innych.

1023Legenda o golemie w Pradze opowiada o rabinie Judah Loew ben Bezalel, zwanego Maharalem. Pierwsza wersja pochodzi z końca XVI wieku. W tym ujęciu golem wykorzystywany był jako obrońca. D. Bilefsky, *Hard Times Give New Life to Prague's Golem*, „The New York Times”, 2009, 10 maja, URL: <http://www.nytimes.com/2009/05/11/world/europe/11golem.html>. [dostęp: 31.01.2017].

1024Legenda o golemie w Chełmie opowiada o rabinie Elijah Ba'al Shem, który stworzył golema w celu wykorzystania go do ciężkiej pracy. Pierwsza wersja legendy pochodzi z końca XVI wieku. J. Trachtenberg, *Jewish Magic and Superstition*, Philadelphia 2004, s. 85.

1025Legenda wileńska w odróżnieniu od poprzedników, zawiera w sobie rozmowę dwóch rabinów: Chaima Volozhina (ucznia) oraz Vilna Gaon (mistrza), w której ten drugi przyznaje się do wykonania golema w młodym wieku. Rozmowa została przeprowadzona najprawdopodobniej w drugiej połowie XVIII wieku. I. Etkes, *The Gaon of Vilna: the man and his image* (tłum. J. M. Green), Berkeley, Los Angeles, Londyn 2002.

istnienia takiej ułomnej istoty, albo też okazuje się wykazywać zbyt dużą samodzielność, posuwając się aż do ataku na powołujących ją do życia ludzi. W rezultacie sami twórcy czują się zmuszeni do pozbawienia życia własnego dzieła, niweczając tym samym wysiłek podjęty do jego stworzenia. Wczesne historie odnoszące się do stworzenia autonomicznych oraz samodzielnych narzędzi, zakładały niedoskonałość całego procesu, który wymagał uzupełnienia poprzez siły zlokalizowane poza sferą możliwości człowieka. A i tak efekt tego działania nie spełniał pokładanych w nim oczekiwań.

Sytuacja zmieniła się wraz z nastaniem rewolucji przemysłowej. Razem z gwałtownym rozwojem nauki oraz technologii, pojawiła się teoretyczna możliwość konstrukcji maszyn emulujących funkcjonowanie człowieka jako samodzielnego organizmu. Pierwszym zastosowaniem terminu była literatura, która stworzyła nie tylko samo pojęcie oraz koncepcję jego wykorzystania, jak to miało miejsce w przypadku sztuki science fiction wydanej w 1920 roku autorstwa Karela Čapeka pod tytułem *R. U. R.* (czes. *Rossumovi Univerzální Roboti*; ang. *Rossum's Universal Robots*, pol. *Uniwersalne Roboty Rossuma*), gdzie po raz pierwszy pojawił się robot odpowiadający jego współczesnemu wyobrażeniu¹⁰²⁶. Natomiast prawdziwy rozkwit robotyki na gruncie literatury przyniósł dopiero Isaac Asimov, oraz jego spektakularny cykl powieściowy¹⁰²⁷. Jednakże od połowy lat 50. XX wieku można zaobserwować częściowe urzeczywistnianie się wizji literackich.

Zjawisko to jest wielonurtowe, obejmujące szereg płaszczyzn i procesów. Co więcej ma ono fundamentalne znaczenie dla ukształtowania oraz funkcjonowania pozostałych elementów struktury oraz funkcjonowania ludzkiej cywilizacji, w tym również stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem kategorii siły. Jednakże, aby w pełni zaprezentować wpływ tego czynnika na dynamizację osi efektywności kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy wskazać, że we współczesnej cywilizacji robotyzacja zakłada istnienie dwóch powiązanych, choć w dużym stopniu autonomicznych procesów. Jeden obejmuje stworzenie maszyn oraz urządzeń niewymagających interwencji człowieka do efektywnego działania i zakłada wypracowanie fizycznych narzędzi kształtowania rzeczywistości, określanych pod zbiorczą nazwą robotów.

1026K. Čapek, *R.U.R. (Rossum's Universal Robots)* 2004, język oryginalny, „Project Gutenberg”, URL: <http://www.gutenberg.org/files/13083/13083-h/13083-h.htm>, [dostęp: 31.02.2017].

1027W kontekście twórczości Isaaca Asimova (1920 – 1992) można zidentyfikować trzy powiązane ze sobą cykle, które obejmują tematykę robotyki. Chronologicznie pierwszym jest cykl *Roboty: Ja, robot; Pozytronowy detektyw; Nagie słońce; Świat robotów; Roboty z planety świtu* oraz *Roboty i imperium*; cykl *Imperium Galaktyczne: Kamyk na niebie; Gwiazdy jak pył...* oraz *Prądy przestrzeni*; cykl *Fundacja: Fundacja, Fundacja i imperium; Druga Fundacja; Agent Fundacji; Fundacja i Ziemia; Preludium Fundacji* oraz *Narodziny Fundacji*. Powieści wydawane nakładem wydawnictwa Rebis, Prima oraz Wydawnictwa Poznańskiego.

Drugi obejmuje dążenie do wypracowania rozbudowanych oraz wewnętrznie skomplikowanych procedur oraz instrukcji, pozwalających nie tylko na efektywniejsze zastosowanie dotychczasowych maszyn, lecz także na ograniczenie wpływu czynnika ludzkiego na ich funkcjonowanie. Oczywiście finalnym etapem robotyzacji jest pojawienie się robota, a więc konstrukt łączącego oba wymiary.

Jak wspomniano, pierwszą ścieżką jest ścieżka fizycznego doskonalenia narzędzi produkcyjnych. Aby uporządkować dalsze rozważania w niniejszej sferze, poniższy podrozdział zostanie podzielony na trzy części. Pierwsza odniesie się do natury procesu robotyzacji w obu wskazanych wymiarach, a także procesu ich rozwoju w czasie, skończywszy na współczesności, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości generowanych poprzez postęp robotyki. Druga zostanie poświęcona zagadnieniu wpływu robotyzacji na kształt oraz funkcjonowanie siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, przede wszystkim w domenie dynamizacji stosunków społecznych wchodzących w jego zakres. Trzecia część zostanie poświęcona na wskazanie potencjału rozwojowego niniejszego czynnika. Jak i wskazanie wyzwań i ograniczeń, uniemożliwiających pełną jego realizację w otaczającej rzeczywistości fizycznej oraz społecznej.

Idea powołania do życia coraz bardziej samodzielnych oraz autonomicznych narzędzi przyświecała ludzkości począwszy od jej zarania. Jednakże skromne możliwości naukowe oraz techniczne, pozostawiły tę sferę w rękach mitów oraz legend. Jednakże wraz z zainicjowaniem rewolucji przemysłowej, idee zawarte w pojęciu *robot* po raz pierwszy weszły w realną strefę zainteresowania cywilizacji człowieka jako podmiotu sprawczego, kształtującego oraz przekształcającego otaczającą rzeczywistość fizyczną. Pomimo dość wczesnego rozbudzenia nadziei społecznych, realne możliwości konstrukcyjne pojawiły się dopiero pod koniec trzeciej generacji rewolucji przemysłowej, kiedy to w Ameryce skonstruowano pierwsze urządzenie spełniające kryteria zawarte we współczesnej definicji *roboty*. Dzieło autorstwa Griffitha Taylora, skonstruowane w 1938 roku, na potrzeby czasopisma „Meccano” stanowiło proste urządzenie zostało oparte o model żurawia. Napędzane było silnikiem elektrycznym, osiągało swobodę ruchu w pięciu osiach, co pozwalało na swobodną konstrukcję wieży z drewnianych klocków. Program odpowiedzialny za sterowanie urządzeniem zapisany był na perforowanej blaszce¹⁰²⁸.

Następnym krokiem w dziedzinie przemysłowego wykorzystania robotów był rok 1954, kiedy to George Devol opracował projekt maszyny *Unimate*. Urządzenie to zostało wykorzystane w linii produkcyjnej fabryki Inland Fisher Guide Plant w mieście Ewing w

1028 *An Automatic Block-Setting Crane*, „Meccano Magazine”, 1938, nr 23(3), s. 172.

1961 roku¹⁰²⁹. Podstawowym zadaniem robota, złożonego z wysięgnika oraz pamięci bębnowej, było przenoszenie elementów konstrukcyjnych samochodów na ramę konstrukcyjną. Co ciekawe, praca robota w mniejszym stopniu wymagała precyzji, co powtarzalności. Poza rzeczoną firmą, która prowadziła produkcję również na terenie Anglii oraz Japonii, podobne urządzenia wytwarzało jeszcze przedsiębiorstwo Cincinatti Milacron, Incorporated¹⁰³⁰. W 1969 roku, Victor Scheinmann skonstruował zarówno dla uniwersytetu Stanforda, jak i Politechniki Massachusetts, robotyczne ramiona, funkcjonujące na elektryczność, oraz wykonujące ruchy względem sześciu osi obrotu. Całość projektu została wykorzystana do konstrukcji PUMA (ang. *Programmable Universal Machine for Assembly/Manipulation Arm*), która współcześnie wciąż stanowi najbardziej zaawansowany produkt przemysłowej robotyki.

Największy rozwój branża robotyczna zaliczyła w latach 70. i 80. XX wieku, kiedy to wydawało się, że oferuje one nieskrępowane możliwości rozwoju. Nawet współcześnie wciąż istnieje dość duży rynek na roboty przemysłowe, oscylujący na poziomie sprzedaży dwustu dwudziestu tysięcy dwustu sześćdziesięciu jeden sztuk w roku 2014 w porównaniu do poprzedniego roku o 29%¹⁰³¹. Oznacza, to że na świecie funkcjonowało około półtora miliona jednostek przemysłowych¹⁰³² o wartości 10,7 miliarda USD¹⁰³³. Co ciekawe, większość produkcji robotów przemysłowych konsumuje pięć gospodarek narodowych. Przy średniej dla całego świata rzędu sześćdziesiąt sześć robotów na dziesięciu tysięcy zatrudnionych, w państwach tych osiągnięto następujące zagęszczenie: w Republice Korei, gdzie współczynnik ten osiągnął poziom czterystu siedemdziesięciu ośmiu robotów, w Japonii – trzystu czterem, w Niemczech – dwustu dziewięćdziesięciu dwóch, w Stanach Zjednoczonych – stu sześćdziesięciu czterech oraz w Chińskiej Republice Ludowej – trzydziestu sześciu¹⁰³⁴. Pomimo, że różnice w poziomie odzwierciedlają przede wszystkim różnice w rozmiarach populacji poszczególnych państw, to jednak można zauważyć, że większość z tych segmentów, wykazuje wciąż olbrzymi potencjał do nasycenia.

W tym miejscu należy wskazać, że stosowanie robotycznych narzędzi produkcji pociąga za sobą szereg implikacji dla kondycji demograficznej zarówno poszczególnych państw jak i świata jako całości. Po pierwsze, roboty przyczyniają się do zwiększenia

1029P. Menzel, F. D'Aluisio, *Robo sapiens: evolution of a new species*. Cambridge 2000, s. 186–189.

1030Więcej szczegółów o historii oraz współczesnej kondycji przedsiębiorstwa, znaleźć na witrynie internetowej: <https://www.milacron.com/cincinatti-milacron/>.

1031*World Robotics – Industrial Robots*, Frankfurt 2015, s. 13.

1032Tamże, s. 17.

1033Tamże, s. 17.

1034Tamże, s. 17.

efektywności poszczególnych jednostek ludzkich, uzupełniając kreatywne możliwości działania, mechaniczną precyzją oraz bezprzykładną powtarzalnością. Niektórzy strategowie wskazują, że robotyzacja, szczególnie w odniesieniu do postępującej zapaści demograficznej rozwiniętego świata, szczególnie Unii Europejskiej oraz Japonii, będzie stanowić amortyzację niezbędną do odtworzenia społeczeństwa w mniejszym rozmiarze przy zachowaniu stałej efektywności przemysłowej oraz uniknięcia społecznych wstrząsów związanych z załamaniem się megatrendu *demograficznego*¹⁰³⁵.

Jednakże nie należy zapominać, że masowa robotyzacja produkcji przemysłowej wpłynie negatywnie na strukturę zatrudnienia, co w konsekwencji najprawdopodobniej problemy te zwielokrotni¹⁰³⁶. Z tego też powodu pozytywna rola robotów w ekonomii jest dość często poddawana pod dyskusję. Należy wskazać, że olbrzymi sukces robotyzacji przemysłu przyczynił się do rozprzestrzenienia robotyzacji również na inne dziedziny aktywności społecznej, począwszy od sektora usługowego – gdzie wskazać można liczne przykłady robotyzacji, jak na przykład popularne bankomaty; sektora medycznego – gdzie coraz większą popularnością cieszą roboty wykonujące skomplikowane operacje, często o charakterze bezinwazyjnym. Przykładem produktu tego typu może być dość popularny system chirurgiczny produkcji polskiej *da Vinci*¹⁰³⁷. Niestety systemy tego typu są wciąż niezbyt popularne, przede wszystkim z powodu wysokiej ceny jednostkowej oraz kosztów obsługi, co powoduje ograniczoną dyfuzję sprzętu tego typu.

Co ważniejsze, szczególnie przydatne roboty okazały się w sferze wojskowej, nawet posuwając się do stworzenia nowego typu żołnierza, co pociągało za sobą również zmianę zasad konstrukcyjnych formacji militarnych, przybliżonych w rozdziale trzecim. W tym miejscu należy wspomnieć, że *drony*, bo o nich mowa, są to bezzałogowe pojazdy wykorzystywane we wszystkich środowiskach, które zostały zmilitaryzowane. Co więcej, w przypadku przestrzeni kosmicznej, nawet przy jej demilitaryzacji, są one nieomal jedynym dostępnym narzędziem prowadzenia badań oraz aktywności głównie w wymiarze naukowym. Oczywiście, w tym miejscu można wskazać, że technologiczni optymiści, wśród których prym wiódł wiceadmirał Arthur Cebrowski, dowódca Biura Transformacji Siły (ang. *Office of Force Transformation*, OFT), zajmującego się aktualizacją myślenia strategicznego w

1035To jest odwrócenia eksplozji demograficznej.

1036Automatyzacja produkcji przyczynia się do spadku zatrudnienia szczególnie w zakresie robotników niewykwalifikowanych, zastępowanych przez pracę automatów, nawet stosunkowo prostych. W tym kontekście zaobserwować można również wzrost zatrudnienia w dziedzinie opieki społecznej, która jest nietknięta automatyzacją.

1037S. DiMaio, M. Hanuschik, U. Kreaden, *The da Vinci Surgical System* [w:] *Surgical Robotics. Systems Applications and Visions*, red. J. Rosen, B. Hannaford, R. M. Satava, Nowy Jork 2011, s 199 – 217.

amerykańskiej armii oraz korpusie oficerskim i sztabach¹⁰³⁸.

Ostatnie wydarzenia wskazują, że ich koncepcje okazały się nieco przesadzone, bowiem czynnik ludzki, nawet wyposażony w stosunkowo proste, czy wręcz cywilne systemy, są w stanie wykreować poważne wyzwanie dla znacznie lepiej wyposażonego przeciwnika, o czym można się przekonać w ramach wciąż trwającej rebelii przeciwko okupacyjnym władzom Afganistanu oraz Iraku.

W obszarze tworzenia narzędzi fizycznych zaobserwować można postęp zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym. Cywilizacja ludzka wydaje się coraz bieglej posługiwać się niniejszymi narzędziami, wykorzystywanymi niemal w każdej sferze aktywności społecznej. Jednakże, część środowiska oraz futurologów, że zasadniczy postęp w dziedzinie robotyki wciąż jeszcze nie nastąpił. Współcześnie bowiem roboty stały się użytecznymi oraz wszechstronnymi, jednak wciąż tylko narzędziami, które wymagają decydowanie mniejszego, to jednak wciąż nadzoru człowieka do ich efektywnego funkcjonowania. Wydaje się, że niezbędne do osiągnięcia kolejnego szczebla rozwoju tych narzędzi będzie wytworzenie produktu nie wymagającego permanentnego nadzoru. Jednak na obecną chwilę wydaje się, że projekt ten wciąż wykracza poza możliwości współczesnej cywilizacji.

Największym wyzwaniem jest nie tyle wytworzenie fizycznego osprzętu robota, tylko stworzenie wystarczająco skomplikowanego oprogramowania umożliwiającego jego efektywne funkcjonowanie. Program, a więc instrukcja wykonywania poszczególnych działań, pozwalający na efektywne wykonanie zleconych działań, początkowo był prostą instrukcją liniową zapisaną na drukowanej płycie perforowanej, pozwalającej na wykonanie najprostszycy czynności w postaci przenoszenie przedmiotów czy też układania ich w odpowiedniej kolejności¹⁰³⁹. Jednakże, jak już wcześniej wspomniano, w latach 50. XX wieku pojawiła się realna koncepcja stworzenia programu na tyle skomplikowanego, aby możliwe stało się w miarę dokładne odwzorowanie funkcjonowania ludzkiego umysłu.

Po raz pierwszy w historii narodziła się idea stworzenia *sztucznej inteligencji* (ang. *Artificial Intelligence*, AI)¹⁰⁴⁰. Pierwszym naukowcem, który nie tylko zapowiedział, ale

1038Biuro istniało w takiej formie pomiędzy 2001 a 2007 rokiem. Oficjalnie zakończyło działanie 1 marca 2007 roku. J. Rogin, *DOD decides to close Office of Force Transformation*, „FCW: the Business of Federal Technology”, 2006, 4 września, URL: <https://fcw.com/Articles/2006/09/04/DOD-decides-to-close-Office-of-Force-Transformation.aspx>, [dostęp: 31.01.2017]. Wskazówki transformacji amerykańskiej armii znaleźć można w: *Elements of defense transformation*, Waszyngton 2004, URL: <http://www.iwar.org.uk/rma/resources/transformation/elements-of-transformation.pdf>, [dostęp: 31.01.2017].

1039Jest to podstawowa funkcja robotów, wymagająca precyzji w powtarzalności. Pierwotnie stosowana jako zastąpienie do tych czynności w przemyśle, powodując wzrost precyzji przy produkcji przemysłowej.

1040Historia prac nad *sztuczną inteligencją*: J. Johnston, *The Allure of Machinic Life: Cybernetics, Artificial Life, and the New AI*, Cambridge 2008.

przede wszystkim określił warunki brzegowe, które program musi spełnić aby zostać określony tym mianem był Alan Turing¹⁰⁴¹. Jednakże dość szybko pojawiła się krytyka tej próby, określanej mianem *testu Turinga*¹⁰⁴², wskazując na fakt niedostatecznie precyzyjnie opisanych warunków oraz definicji. A także fakt, że istnieje duże prawdopodobieństwo nie przejścia tego testu przez większość żyjących ludzi. Można wskazać, że do dzisiaj nie udało się uzyskać zadowalających rezultatów. Pierwszy okres, trwający w latach 1956 – 1974, był tak zwanym *złotym okresem badań nad sztuczną inteligencją*, obejmował okres badań prowadzonych przez rządowe oraz uniwersyteckie, takie jak agencja ARPA czy Politechnika Massachusetts. Badania te koncentrowały się głównie wokół trzech podstawowych wyzwań. Pierwszym było stworzenie *algorytmu racjonalnych poszukiwań* (ang. *reasoning as search*)¹⁰⁴³, stanowiącego rdzeń samo uczącego się programu. Drugim było opanowanie języka naturalnego pozwalającego na pozytywne zaliczenie testu Turinga. Trzecim było operowanie w tak zwanych *mikroświatach*¹⁰⁴⁴, polegających na próbach uzyskania pożądanych zachowań programów komputerowych w maksymalnie uproszczonych sytuacjach decyzyjnych.

Zażalenie się prac nad stworzeniem pierwszej myślącej maszyny wynikało głównie z koniunkcji dwóch przyczyn społecznych. Pierwszą jest kwestia mechanizmów finansowania badań nad nowymi technologiami, szczególnie w przypadku tak zwanej poprawki Mansfielda¹⁰⁴⁵, która wymusiła na agencji DARPA zmianę podejścia z finansowania abstrakcyjnych badań naukowych na rzecz podejścia zadaniowego, nastawionego na osiągnięcie konkretnych rezultatów. Drugą było pojawienie się społecznego rozczarowania zbyt powolnymi postępami, czynionymi przez naukowców. Pierwsze programy, służące na przykład uczestnictwu w grach komputerowych¹⁰⁴⁶, przyczyniły się do powstania olbrzymiego społecznego rozczarowania odnośnie do tego, jak mało w porównaniu do obietnic oraz

1041A. Turing, *Computing Machinery and Intelligence*, „Mind”, 1950, nr 59(236), URL: <http://loebner.net/Prizef/TuringArticle.html>, [dostęp: 26.08.2016], s. 433 – 460.

1042Test wygląda następująco: sędzia – człowiek – prowadzi rozmowę w języku naturalnym z pozostałymi stronami, z których jedna stron reprezentuje system informatyczny. Jeśli sędzia nie jest w stanie wiarygodnie określić, czy któraś ze stron jest maszyną czy człowiekiem, wtedy mówi się, że maszyna przeszła test. Zakłada się, że zarówno człowiek, jak i maszyna próbują przejść test zachowując się w sposób możliwie zbliżony do ludzkiego. A. Turing, *Computing Machinery and Intelligence*, „Mind”, 1950, nr 59(236), URL: <http://loebner.net/Prizef/TuringArticle.html>, [dostęp: 26.08.2016], s. 433 – 460.

1043K. J. Hammond, *Reasoning as search: supporting reasoning with distributed memory* [w:] *Case-Based Reasoning Research and Development*, red. A. Ram, N. Wiratunga, Londyn 2001, s. 1 – 5.

1044P. McCorduck, *Machines Who Think*, Natick 2004, s. 299 – 305; D. Crevier, *AI: The Tumultuous Search for Artificial Intelligence*, Nowy Jork 1993, s. 83 – 102.

1045H. Laitinen, *Editorials. Reverberations from the Mansfield Amendment*, „Analytical Chemistry”, 1970, nr 42(7), s. 689.

1046Nieefektywność pierwszych programów emulujących funkcjonowanie sztucznej inteligencji, przyczyniło się do początku pierwszej zimy w badaniach nad sztuczną inteligencją, trwającą w latach 1974 – 1980.

literatury popularnej udało się w praktyce dokonać.

Kolejny rozkwit społecznego zainteresowania nastąpił bowiem już w latach 1980 – 1987. w tym okresie informatycy oraz cybernetycy postanowili przyjąć zupełnie inną orientację względem problemu, pozwalającą na ominięcie lub zignorowanie większości wyzwań uniemożliwiających napisanie programu emulującego funkcjonowanie ludzkiego mózgu, takich jak wiedza potoczna czy rozumienie języka naturalnego. W konsekwencji dekada ta upłynęła pod znakiem systemów komputerowych piątej generacji – programów eksperckich. Programy te, w odróżnieniu od klasycznej sztucznej inteligencji, nie mają na celu emulować całości ludzkiego mózgu, lecz jedynie fragmenty jego funkcjonalności oraz wąskie dziedziny aktywności, takie jak sfera predykcji, interpretacji, planowania czy kontroli¹⁰⁴⁷. Skupienie się na powyższych wyzwaniach pozwala na wyeliminowanie dwóch największych słabości programów komputerowych. Po pierwsze, jest to sposób na ominięcie bariery tak zwanego *języka naturalnego*, ponieważ większość informacji w tych dziedzinach zapisywanych jest w językach ściśle sformalizowanych oraz abstrakcyjnych opartych na języku matematyki, niemal zupełnie eliminującymi nielogiczne elementy obecne w języku powszechnym. Po drugie, jest to sposób na ominięcie najbardziej kłopotliwych obszarów dla sztucznej emulacji tak zwanego zdrowego rozsądku (ang. *common sense knowledge*).

Jednakże i ten okres zakończył się zjawiskiem określanym w literaturze jako kolejna zima SI (ang. *AI winter*). Tym razem do zwyczajowych problemów z opracowaniem efektywnej technologii z tej rodziny doszły jeszcze dwa wyzwania. Pierwszym było zjawisko giełdowej koniunktury, która cyklicznie prowadziła do kształtowania oraz redukcji ekonomicznej oraz towarzyszących jej aktywności społecznych, takich jak badania naukowe. Proces, który współcześnie określanym jako bańka giełdowa (ang. *bubble*)¹⁰⁴⁸ przyczynił się do przewartościowania oczekiwań odnośnie poszczególnych projektów systemów eksperckich a czasem także redukcji funduszy na nie przeznaczanych. W rezultacie większość ambitnych projektów takich jak japoński projekt Systemów Komputerowych Piątej Generacji (ang. *Fifth Generation Computer Systems, FGCS*)¹⁰⁴⁹ zostały niemal całkowicie wstrzymane, nie tyle z powodów obiektywnych trudności w ich realizacji, lecz przede wszystkim z powodu paniki

1047Są to programy opierające się na usprawnieniu czynności ludzkiego umysłu wymagającego wykonania sekwencji prostych obliczeń, wymagających precyzji oraz automatyzmu powtórzeń. Idealnym przykładem programów tego typu może być nawigacja satelitarna, której podstawowym zadaniem jest odczytywanie elektronicznych map, orientowanie ich w rzeczywistej przestrzeni a także obliczenia na ich podstawie kierunków oraz tras.

1048R. Topol, *Bubbles and Volatility of Stock Prices: Effect of Mimetic Contagion*, „The Economic Journal”, 1991, nr 101(407), s. 786 – 800.

1049E. Y. Shapiro, *The fifth generation project—a trip report*, „Communications of the ACM”, 1983, nr 26(9), s. 637 – 641.

giełdowej oraz utraty zainteresowania inwestorów. Po drugie, co wydaje się szczególnie paradoksalne, z powodu wysokich kosztów systemów tego typu, widocznych zarówno w wymiarze ekonomicznym lecz także instytucjonalnym¹⁰⁵⁰, trudności w utrzymaniu ich pełnej sprawności oraz aktualizacji oprogramowania w celu poprawy efektywności oraz eliminacji zidentyfikowanych błędów¹⁰⁵¹ oraz błędy w programowaniu powodujące niewiarygodność, a co za tym idzie konieczność weryfikacji ich pracy przez czynnik ludzki¹⁰⁵², spowodowało powszechne zastępowanie tych systemów przez znacznie prostsze oraz bardziej funkcjonalne urządzenia, protoplastów współczesnych komputerów osobistych (ang. *Personal Computers*, PC) klasy desktop oraz laptop. Drugie podejście do zagadnienia konstrukcji sztucznej inteligencji zakończyło się fiaskiem.

Współczesne badania nad sztuczną inteligencją można określić odwilż po zimie lat 80. XX wieku. Powoli odrodzeniu ulega zainteresowanie kwestią wytworzeniu programu komputerowego umożliwiającego odtworzenie procesów myślowych zachodzących w ludzkim mózgu. Co prawda, większość zaangażowanych naukowców stara się unikać nawiązywaniu do idei sztucznej inteligencji sprzed niemal półwiecza, nawet w kwestii nazewnictwa, to jednak nowa terminologia – inteligentne podmioty (ang. *intelligent agents*)¹⁰⁵³ - wciąż nawiązuje do tematyki tamtych badań. Współcześnie jednak obserwować można twórcze rozwijanie koncepcji systemów eksperckich, które odpowiedzialne są za największe sukcesy w dziedzinie programowania, począwszy od *Deep Blue 2* i gry w szachy¹⁰⁵⁴ a skończywszy na *Alfie* obsługującej współczesne samoloty bojowe¹⁰⁵⁵. Wszystkie niniejsze wydarzenia łączy jeden mianownik: w określonej dziedzinie programy te osiągnęły całkowitą oraz absolutną supremację nad ludzkimi partnerami, jednocześnie nie zbliżając się do pełnej oraz kompleksowej emulacji funkcjonowania ludzkiego umysłu. Wydaje się, że obecny kierunek rozwoju programów tego typu rokuje największe szanse osiągnięcie wartościowych rezultatów. Choć można z dość dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że kompletna i

1050P. McCorduck, *Machines who think: a personal inquiry into history and prospectsof Artificial Intelligence*, Natick 2004, s. 435.

1051D. Crevier, *AI: The Tumultuous Search for Artificial Intelligence*, Nowy Jork 1993, s 204 – 208.

1052D. Lenat, R. V. Guha, *Introduction* [w:] D. Lenat, R. V. Guha, *Building large knowledge-based systems*, Boston 1993.

1053S. J. Russell, P. Norvig, *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, Upper Saddle River, 2003, s. 31 – 63; G. Weiss, *Multiagent systems*, Cambridge 2013.

1054Jak komputer pokonał człowieka w szachy, „Polskie radio.pl”, 2013 14 maja, URL: <http://www.polskieradio.pl/23/266/Artykul/843208,Jak-komputer-pokonal-czlowieka-w-szachy>, [dostęp: 2.02.2017].

1055M. B. Reilly, *Beyond video games: New artificial intelligence beats tactical experts in combat simulation*, „Phys.org”, 2016, 27 czerwca, URL: <https://phys.org/news/2016-06-video-games-artificial-intelligence-tactical.html>, [dostęp: 2.02.2017].

całkowita sztuczna inteligencja w rodzaju HALa 9000¹⁰⁵⁶ czy też Skynetu¹⁰⁵⁷, przekracza możliwości współczesnej cywilizacji, i będzie je przekraczać jeszcze przez co najmniej sto lat.

Z tego powodu obecny etap jej rozwoju skupia się nie na opracowywaniu nowych rozwiązań technologicznych, lecz na konsekwentnym oraz pracowitym przekuwaniu dotychczasowego dorobku teoretycznego w funkcjonujące ścieżki programów¹⁰⁵⁸. Uszeregowując powyższe ograniczenia zgodnie z kryterium znaczenia dla rozwoju sztucznej inteligencji, można wskazać na następującą kolejność. Pierwszym i najważniejszym wyzwaniem jest tak zwany *paradoks Moravca* (ang. *Moravecs Paradox*)¹⁰⁵⁹. Najogólniej rzecz ujmując, paradoks ten stwierdza, że im bardziej dana czynność jest skomplikowana, tym łatwiej daje się emulować w środowisku teleinformatycznym. I odwrotnie, emulacji najmniej poddają się właśnie czynności kojarzone z prostym, codziennym życiem. W rezultacie powstałe systemy eksperckie znakomicie sprawdzają się w skomplikowanych oraz abstrakcyjnych zadaniach, na przykład w zwiadywaniu misjami kosmicznymi, czy modelowaniu skomplikowanych równań matematycznych. Niniejszy paradoks oznacza, że dotychczasowa konstrukcja sztucznej inteligencji, a co za tym idzie podstawy naukowe jej przyświecające wydają się zawierać bliżej niezidentyfikowane ograniczenie uniemożliwiające kompletną emulację ludzkiego umysłu właśnie w jego najprostszymi, a jednocześnie decydujących o jego unikalności konstrukcyjnej. Drugim, jest fizyczne ograniczenia mocy obliczeniowej komputerów, emulujących środowisko funkcjonowania programów tego typu. W tym kontekście należy wspomnieć, że dla funkcjonowania programów komputerowych ważne są dwie wartości. Pierwszą jest liczba modułów pamięci odpowiedzialnej za gromadzenie danych zarówno w celu ich przetworzenia jak i wygenerowanych w wyniku przeprowadzenia różnych procesów analitycznych. Drugą jest moc obliczeniowa,

1056System informatyczny obsługujący statek kosmiczny *Discovery* w filmie oraz książce *2001: Odyseja kosmiczna*. Jest to również przypadek analizy potencjalnego wpływu ludzkiej hipokryzji oraz kłamstwa na racjonalną strukturę sztucznego intelektu.

1057System informatyczny stanowiący głównego antagonistę uniwersum *Terminatora*, stworzonego przez Jamesa Camerona. W tym kontekście poszukiwana była granica pomiędzy człowiekiem a maszyną, a także odpowiedź na pytanie, czy dzieło będzie w stanie przekroczyć możliwości twórcy.

1058W tym kontekście wydaje się, że najważniejszą ścieżką wprowadzania postępu w tej dziedzinie jest tworzenie kompleksowych programów oraz instrukcji wykorzystujących możliwości techniczne współczesnych komponentów. Jest to szczególnie widoczne w dziedzinie konstrukcji procesorów komputerowych, zmierzających nie tyle do zwiększenia możliwości indywidualnych urządzeń, co do organizacji efektywnej współpracy pomiędzy tymi elementami.

1059Paradoks Moraveca w swym oryginalnym brzmieniu wskazuje, że wbrew powszechnemu mniemaniu, wysokopoziomowe oraz abstrakcyjne rozumowanie logiczne nie wymaga wielkiej mocy obliczeniowej, natomiast niskopoziomowa percepcja i zdolności motoryczne wymagają jej niewyobrażalnych zasobów. Prawo sformułowane w latach 80. XX wieku, przez Hansa Moraveca, Rodneya Brooksa oraz Marvinina Minsky'ego. H. Moravec, *Mind Children: the future of robot and human intelligence*, Cambridge 1988.

odpowiadająca za podtrzymanie funkcjonowanie procesów logicznych¹⁰⁶⁰. Podstawowym wyzwaniem w tej sferze jest konieczność przyrównania elektronicznych systemów komputerowych do możliwości ludzkiego mózgu. Jaką bowiem mocą obliczeniową dysponuje mózg? Ile rzeczy może zapamiętać? A przede wszystkim konieczne jest zidentyfikowanie oraz opisanie sposobów w jaki ludzki umysł uzyskuje do tych możliwości dostęp. Zarówno do pamięci jak i mocy obliczeniowych zdeponowanych w ludzkim mózgu. O ile bowiem większość systemów komputerowych oraz programów posługuje się podejściem liniowym, gdzie informacja przechodzi przez poszczególne elementy sieci, zakładając nieaktywność pozostałych jej elementów, o tyle w przypadku ludzkiego umysłu wydaje się on znacznie bardziej zdecentralizowany oraz defragmentowany, wymagający symultanicznego zaangażowania różnych fragmentów systemu, co pozwala uzyskać ogromną moc obliczeniową w stosunkowo nisko wydajnym systemie. Dla przykładu, zgonie z oceną Hansa Moraveca, aby system komputerowy uzyskał porównywalne do ludzkiego umysłu możliwości obróbki obrazu powinien być w stanie wykonywać jeden tysiąc MIPS (ang. *Million Instructions Per Second*. Milion Instrukcji/Operacji/ na Sekundę), gdy tymczasem najpotężniejszy ówczesny superkomputer Cray-1 osiągał wyniki pomiędzy osiemdziesiąt a sto trzydzieści MIPS, a komputer domowy – mniej niż jeden MIPS. Współczesne wyniki kształtują się następująco: komputer domowy z rodziny Intel Core i7 5960X osiągnął prędkość dwieście trzydzieści osiem tysięcy trzysta dziesięć MIPS¹⁰⁶¹, superkomputer osiągający największą wydajność to *Sunway TaihuLight* osiągający dziewięćdziesiąt trzy PFLOPS¹⁰⁶² (peta FLOPS – ang. *Floating Point Operations per Second*. Operacji zmiennoprzecinkowych na sekundę) stanowiących odpowiednik dziewięćdziesiąt trzy miliardów MIPS. Dla porównania, do kompleksowej symulacji widzenia człowieka, niezbędna jest moc obliczeniowa rzędu dziesięć tysięcy do jednego miliona MIPS¹⁰⁶³. Reasumując, aby po prostu dostarczyć danych w jakości, którą codziennie przetwarza ludzki mózg niezbędne są możliwości największych superkomputerów. Trzecim są wyzwania

1060 Moc obliczeniowa, rozumiana jest jako liczba tranzystorów mogących w określonej jednostce czasu przyjąć stan przewodnika lub opornika, odpowiadających wartościom 1 lub 0 w binarnym języku programowania. W tym kontekście rozmiar konstrukcji tych tranzystorów warunkuje rozmiar urządzenia, a także jego efektywności.

1061 Szczegółowa charakterystyka niniejszego procesora dostępna: R. Williams, *Core i7-5960X Extreme Edition Review: Intel's Overdue Desktop 8-Core Is Here*, „Techgag”, 2014, 29 sierpnia, URL: <http://techgag.com/print/core-i7-5960x-extreme-edition-review-intels-overdue-desktop-8-core-is-here/>, [dostęp: 7.09.2016].

1062 *Sunway TaihuLight - Sunway MPP, Sunway SW26010 260C 1.45GHz*, Sunway, „Top 500. The List”, 2016, URL: <https://www.top500.org/system/178764>, [dostęp: 7.09.2016].

1063 Więcej szczegółów odnośnie teorii Hansa Moraveca znaleźć można w H. Moravec, *Robot. Mere machine to transcendence mind*, Oxford 1999.

związane z językami naturalnymi. W tym kontekście należy przywołać niesławny test Turinga¹⁰⁶⁴, polegający na zmierzeniu czasu po którym człowiek jest w stanie zorientować się, że konwersacja prowadzona jest z maszyną. Test obejmował okres pięciu minut i wymagała wprowadzenia w błąd co najmniej kilku sędziów. Co więcej, zgodnie z teoretyczną koncepcją rozwiązywania tego testu, sztuczna inteligencja powinna być zdolna wręcz do obniżenia własnej sprawności, a więc do symulowania niewiedzy oraz namysłu. W rezultacie podjęcie działalności tego typu wymaga odwrócenia podstawowego paradygmatu istnienia sztucznej inteligencji: samodoskonalenia się. Wśród wielu słabości tego testu na plan pierwszy wysuwa się jedna, szczególna. Otóż ludzkie zachowanie dość często nie wykazuje znamion inteligencji, co można obserwować na przykładzie zachowań różnych ludzi na wszystkich istniejących płaszczyznach społecznych. Inteligencja nie idzie w parze z człowieczeństwem, co więcej nie jest to element silnie zaznaczony. I jak na razie, o ile symulacja inteligencji nie nastęrcza większych wyzwań, o tyle replikacja człowieczeństwa wykracza poza możliwości współczesnych naukowców oraz systemów komputerowych¹⁰⁶⁵. Czwartym jest wewnętrzna sprzeczność natury ludzkiej, która w metafizycznym ujęciu, stanowi kreatywne przemieszanie elementów logicznych oraz racjonalnych, będących w stanie zostać odtworzonych przez maszyny oraz nielogicznych i irracjonalnych, które wydają się nie należeć do naturalnego porządku świata. W tym kontekście można odwołać się do przemyśleń oraz twierdzeń filozofów oraz myślicieli począwszy od starożytności a skończywszy na współczesności. Wskazują oni na dość specyficzną oraz unikalną cechę człowieka, który wydaje się nie funkcjonować wyłącznie w obrębie oraz na zasadach, na jakich funkcjonuje pozostała część biosfery.

Ostatecznym celem procesu robotyzacji, jest pojawienie się urządzenia na tyle autonomicznego, że obecność człowieka niezbędna będzie jedynie do inicjalizacji działania, a w przypadku maszyny von Neumanna, nawet nie w każdym przypadku. Co ciekawe nie oznacza to produkcji humanoidalnego androida znanego z dużej liczby filmów i innych utworów o charakterze fantastyczno-naukowym¹⁰⁶⁶, choć wydaje się że taki kształt jest

1064W tym kontekście pierwsze prognozowały wskazywały, że do 2000 roku, komputer o pojemności stu MB danych, będzie w stanie wprowadzić do 30% sędziów w błąd. Do początku drugiej dekady XXI wieku, jedynym błędem w prestiżowym konkursie o Nagrodę Loebnera, sprofilowany pod kątem profesjonalnego przeprowadzenia testu Turinga, zanotował tylko jeden przypadek pomyłki sędziego i to w przypadku żywego człowieka podającego się za *chatbota*. M. Campbell, *Prizewinning chatbot steers the conversation*, „New Scientist”, 2010, 26 października, URL: <https://www.newscientist.com/article/dn19643-prizewinning-chatbot-steers-the-conversation>, [dostęp: 6.02.2017].

1065Oznacza to, że abstrakcyjne myślenie powoli staje się domeną maszyn, natomiast interakcje społeczne wciąż pozostają domeną wyłącznie ludzi. W tym kontekście jest to interesującym zagadnieniem, która sfera stanowi o dominacji oraz kształtowaniu rzeczywistości współczesnej cywilizacji.

1066Jednym z najbardziej rozpoznawalnych produkcji tego typu jest film *Łowca androidów* (ang. *Blade Runner*), reż. Ridley Scott, rok produkcji 1982, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database:

szczególnie dobrze dostosowany do wytworów współczesności, produkowanych do wykorzystania właśnie przez ludzi. W rezultacie obiekt stanowiący docelowy punkt w rozwoju robotyzacji, stanowi efektywne połączenie funkcjonalnego zrobotyzowanego ciała, oraz sztucznej inteligencji. Dodatkowo, podawanie cezur czasowych stanowi dla powyższej dziedziny poważne ryzyko, które więcej niż raz przyczyniło się do poważnego regresu w badaniach¹⁰⁶⁷. Jednakże, o czym nie należy zapominać, nawet współczesne postępy zarówno w dziedzinie robotyki jak i badań nad sztuczną inteligencją, przyczyniły się do przekształceń jakościowych w obrębie osi efektywności (technologicznej) kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W sferze robotyki, można wskazać następujące schematy oddziałujące na stosunki międzynarodowe. Pierwszym i niewątpliwie najbardziej istotnym, jest zmiana stosunków produkcji, w skrócie rzecz ujmując obejmującą przeniesienie akcentów ze sfery ilości do sfery jakości. W tym kontekście to właśnie implementacja właściwych wzorców organizacyjnych, przy pomocy właściwych narzędzi – robotów oraz zwiadujących nimi programów komputerowych – można relatywnie szybko amplifikować rozmiary oraz efektywność gospodarek narodowych. To właśnie na tej podstawie tak zwane *państwa wirtualne* osiągają relatywnie wielką potęgę bez znaczącego powiększania ani własnego terytorium ani populacji. Drugim jest stopniowa bifurkacja sił zbrojnych według trzech wzorców organizacyjnych, szczegółowo przeanalizowanych w następnym rozdziale, opartych o *wojowników*, *żołnierzy* oraz *drony*. W tym kontekście szczególnie istotny wydaje się sposób organizacji sił zbrojnych, który pod pewnymi względami przypomina ewolucję organizmów żywych. O ile w przypadku formacji *wojowników* możliwe jest ich wykorzystanie na wszystkich polach aktywności zarówno do ataku jak i obrony, zwiadu oraz rozpoznania¹⁰⁶⁸, charakteryzując się dość dużą wielozadaniowością, o tyle w przypadku formacji *żołnierskich* można mówić o ograniczeniu w tym zakresie. Zarówno w kwestii wyposażenia, uzbrojenia a także sposobu dowodzenia, poszczególne oddziały tracą możliwość działania w różnych trybach, o czym boleśnie

8,2/10. *Łowca androidów*, „Internet Movie Database”, URL: <http://www.imdb.com/title/tt0083658/>, [dostęp: 6.02.2017].

1067 Jest to słabość nauk informatycznych, operujących w środowisku opisanym przez dużą ilość sztywnych, deterministycznych parametrów, których przestrzeganie pozwala na precyzyjne oszacowanie nie tylko rezultatów postępowania naukowego, jak i perspektywę czasową ich osiągnięcia. Słabość naukowa została już zauważona oraz skrytykowana przez najbardziej reprezentatywnych przedstawicieli dyscypliny. Między innymi był to Hans Moravec: D. Crevier, *AI: The Tumultuous Search for Artificial Intelligence*, Nowy Jork 1993, s. 115.

1068 W tym kontekście można wskazać, że formacje tego typu były uniwersalne, zdolne do operacji zaczepnych, obronnych, rozpoznania, prowadzenia działań asymetrycznych oraz pozostałych działań wojskowych przez te same jednostki wojskowe. Idealnym przykładem uniwersalnych formacji może być wojsko tatarskie: A. Gliwa, *Działania asymetryczne w wojskowości tatarskiej we wczesnej epoce nowożytnej*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne”, 2016, nr 143(4), s. 703 – 735.

przekonał się Związek Radziecki w 1941 roku, kiedy to zgodnie z teorią Suworowa-Sokołowa armia stworzona pod kątem prowadzenia operacji osłonowych została zmuszona do walk obronnych, co miało dramatyczne konsekwencje strategiczne, taktyczne oraz psychologiczne dla zaangażowanych wojskowych¹⁰⁶⁹.

Jeszcze większa specjalizacja zachodzi w przypadku *dronów* kiedy to zgodnie z teorią systemów eksperckich, są one w stopniu znacznym wyspecjalizowane do spełnienia kilku precyzyjnie określonych zadań. Dodatkowo, o ile w przypadku formacji *wojowników* możliwe jest zastosowanie zasady Wallensteina: „wojna żywi wojnę”, oznaczającą możliwość akwizycji wszystkich niezbędnych zasobów, począwszy od żywności, poprzez pieniądze i broń, a niekiedy skończywszy wręcz na członkach sił zbrojnych¹⁰⁷⁰. Tym samym siły zbrojne nie potrzebowały unikalnie przetworzonych zasobów biosfery, będąc w stanie dokonać regeneracji własnego potencjału na podstawie zasobów czerpanych bezpośrednio z biosfery, lub szczególnie nisko przetworzonych. Jednakże im siły zbrojne stawały się bardziej rozwinięte, tym trudniej było uzyskać niezbędne zasoby na terenie operowania. W rezultacie, pomimo wzrostu wydajności, zapewnionej przez robotyzację zarówno w wymiarze *software'u* oraz *hardware'u* ograniczeniu ulega liczba obiektów zdolnych do dostarczenia komponentów niezbędnych do projekcji siły w środowisku międzynarodowym. Dodatkowo, wskazać można na realizację podstawowego celu rozwoju robotyki oraz badań nad sztuczną inteligencją, czyli zastąpienie człowieka, szczególnie w tych sferach aktywności, które uznawane są bądź za niebezpieczne, bądź za niegodne. W obu tych warunkach plasuje się działalność wojskowa. I choć do pełnej rewolucji w dziedzinie wojskowości (ang. *Revolution in Military Affairs*, RMA), postulowanej przez Artura Cembrowskiego, to jednak postęp technologiczny pozwolił na częściowe ograniczenie obecności ludzi na polu bitwy, tym samym redukując wpływ *efektu trumiennego* (ang. *body-bag effect*) na najważniejsze ośrodki decyzyjne. Tym samym, pojawienie się obrazów, gdzie w ataku *drona* giną niewinni cywile powoduje gwałtowny spadek legitymacji zastosowania tych środków w konflikcie zbrojnym, czego wyraz odnaleźć można między innymi w wydarzeniach z Afganistanu¹⁰⁷¹.

1069Obaj historycy amatorzy, Wiktor Suworow (prawdziwe imię: Włodimir Bogdanowicz Riezun) oraz Mark Siemionowicz Sołonin, są autorami teorii, w ramach której klęska Armii Czerwonej w dniach 22 – 29 czerwca 1941 roku, była wynikiem długoterminowych przygotowań preferujących konstrukcję armii ofensywnej, zaniechawszy przygotowań terenu pod kątem operacji o charakterze obronnym. Obaj autorzy różnią się jedynie w ocenie efektywności tych przygotowań. Więcej szczegółów: W. Suworow, *Lodofamacz* (tłum. A. Mietkowski, P. Halbersztat), Warszawa 2003 oraz inne książki z cyklu; M. Sołonin, *25 czerwca – głupota czy agresja?* (tłum. J. Redlich), Poznań 2011.

1070Przejmowanie członków sił zbrojnych w celu przymusowego ich wcielenia do sił zbrojnych, charakteryzują wojny oparte o formacje najemnicze, toczone głównie na terenie średniowiecznych Włosech, a także okres formalizacji wojen pomiędzy 1648 a 1789 rokiem.

1071 *U.S. drone strike kills 15 civilians in Afghanistan, United Nations says*, „Reuters”, 2016, 30 września, URL: <http://www.reuters.com/article/us-afghanistan-airstrike-idUSKCN1200FW>, [dostęp: 8.02.2017].

Ostatnim elementem niniejszego czynnika jest próba nakreślenia prognozy jego dalszego rozwoju oraz implikacji wynikających dla przyszłych stanów kwantowego pola przejawiania się siły. W tym kontekście niezbędne jest ograniczenie pola prognozy do założonych w rozdziale piątym stu lat, aby nie wprowadzać zbyt wielu zmiennych do analizy już obciążonej znacznym stopniem niepewności. Wydaje się, że rozwój robotyki zarówno w wymiarze rozwoju *hardware'u* jak i *software'u* a także połączenia obu elementów nie wyprodukuje pożądaných rezultatów, o ile nie zostanie dokonany przełom, którego nie sposób przewidzieć na współczesnym poziomie rozwoju cywilizacji oraz wiedzy technicznej. Jednakże co można stwierdzić z całą stanowczością to fakt, że obecność platform bezzałogowych, wykorzystywanych zarówno z sferach cywilnych, jak i wojskowych będzie systematycznie wzrastać. Szczególnie w kontekście narastającego kryzysu demograficznego, powodującego spadek urodzeń oraz pojawienie się demograficznej struktury grzyba, szczególnie w rozwiniętych państwach świata. Konieczne stanie się uzyskanie dostępu do wykwalifikowanych pracowników, lub ich analogów, których nie będzie w stanie dostarczyć migracja z państw biedniejszych, o czym można się przekonać analizując integrację obecnej fali migrantów napływających do Europy¹⁰⁷². W rezultacie opracowanie rozwiązań technologicznych dysponujących znacznie większymi możliwościami, zarówno w wymiarze interakcji z otaczającą rzeczywistością, jak i bardziej rozbudowanymi ścieżkami decyzyjnymi staje się palącą potrzebą¹⁰⁷³.

W tym wymiarze, konieczne staje się wskazanie, że coraz większe znaczenie odgrywa zdalna kontrola nad bezzałogową platformą, która może realizować zaplanowane działania w dość znacznym oddaleniu od operatora. Rozwój kwantowego pola przejawiania się siły w tym kierunku doprowadzi do wyłonienia się dwóch zagadnień, które wymagać będą poświęcenia znacznej ilości zasobów aby zastosowanie siły w środowisku międzynarodowym przyniosło spodziewane rezultaty.

Pierwszym jest kwestia sprawowania **kontroli** – oraz jej efektywnego zabezpieczenia przed niepożądanym wpływem zewnętrznym – nad daną platformą, szczególnie operującą w

1072R. C. M. Beyer, *The Labor Market Performance of Immigrants in Germany*, „International Monetary Fund working paper”, WP/16/6, 2016 styczeń, URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp1606.pdf>, [dostęp: 8.02.2017].

1073W tym kontekście niezbędne wydaje się przeprowadzenie rekonstrukcji instytucji na szczeblu wspólnotowym oraz relacji pomiędzy instytucjami europejskimi a rządami narodowymi. Szczególnie jest to widoczne w przypadku przesilenia, pomiędzy Komisją Europejską a narodowym poziomem zarządzania europejskiego, szczególnie w konsekwencji odrzucenia propozycji Komisji. *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski program w zakresie migracji, COM(2015) 240 final, Bruksela, dnia 13 maja 2015 roku*, URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_pl.pdf, [dostęp: 8.02.2017].

dość znacznym oddaleniu od operatora. W ten sposób na pierwszy plan wysuwa się kwestia łączności jako pierwszorzędne pole aktywności militarnej. W rezultacie systemy wytwarzane przez różnych producentów będą wykazywać się efektywnością oscylującą wokół określonego poziomu, zbytnio od niego nie odbiegając. Kluczem do projekcji siły będzie zatem możliwość sprawowania efektywnej kontroli nad dyslokowanymi środkami, co wiązać się będzie z koniecznością zapewnienia ciągłości, przepustowości oraz bezpieczeństwa systemu przekazywania informacji. Z tego też powodu w informatyczne sieci kontroli wplecione będą dwie podstawowe strategie niwelowania skutków działań przeciwników. Po pierwsze, jest to generowanie nadmiernej liczby kanałów oraz centrów zapasowych, które w razie potrzeby mogą przejąć funkcje zniszczonych bądź dysfunkcyjnych fragmentów. W rezultacie powstaje jedynie niewielki margines bezpieczeństwa, a co za tym idzie, w przypadku dezaktywowania jednego z ważniejszych *hubów* na pewno wystąpi poważna degeneracja ich funkcjonowania począwszy od wzrostu opóźnień w dostępie do ich pierwszoplanowych funkcji, a skończywszy na zupełnym ustaniu ich funkcji, czego przykładem może być masowy *blackout*. Po drugie, jest to również próba izolacji tych systemów od środowiska zewnętrznego, szczególnie poprzez odcięcie ich od globalnej sieci wymiany informacji – Internetu. W miejscu należy zaznaczyć, że nie jest się w stanie uzyskać pełnej izolacji systemów informatycznych od publicznej sieci informatycznej. Czego przykładem próba podwójnego włamania na serwery sztabu wyborczego kandydata Partii Demokratów – Hillary Clinton¹⁰⁷⁴. Co więcej, o ile współcześnie stosowane są dwie strategie infiltracji, z którymi muszą sobie radzić systemy obronne, a więc kradzież danych oraz czasowe ograniczenie funkcjonalności systemów informatycznych o ile w pierwszym wypadku jest dość powszechnie stosowana, o tyle druga strategia charakteryzuje sytuacje wykazujące charakter konfliktowy najbardziej widoczne sytuacje to atak rosyjskich jednostek *hackerskich* na serwery rządowe Gruzji¹⁰⁷⁵ i Estonii¹⁰⁷⁶ w 2008 roku.

W poniższej strategii kluczem jest – lub raczej będzie, jeśli odnotowane zostanie pierwsze rzeczywiste jej użycie¹⁰⁷⁷ - kluczem jest wytworzenie wewnątrz systemu

1074L. Harding, *Top Democrat's emails hacked by Russia after aide made typo, investigation finds*, „The Guardian”, 2016, 14 grudnia, URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/14/dnc-hillary-clinton-emails-hacked-russia-aide-typo-investigation-finds>, [dostęp: 8.02.2017].

1075D. Hollis, *Cyberwar Case Study: Georgia 2008*, „Small wars journal”, 2011, 6 stycznia, URL: smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/639-hollis.pdf, [dostęp: 8.02.2017]; J. Markoff, *Before the Gunfire, Cyberattacks*, „The New York Times”, 2008, 12 sierpnia, URL: <http://www.nytimes.com/2008/08/13/technology/13cyber.html>, [dostęp: 8.02.2017].

1076I. Traynor, *Russia accused of unleashing cyberwar to disable Estonia*, „The Guardian”, 2007, 17 maja, URL: <https://www.theguardian.com/world/2007/may/17/topstories3.russia>, [dostęp: 8.02.2017].

1077Choć jak dotychczas żaden atak tego typu nie osiągnął zamierzonego celu, stają się one coraz częstsze. *Hakerski atak na elektrownie atomowe. „Poważna sytuacja”*, „PolskieRadio.pl”, 2014, 23 grudnia, URL: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1333485,Hakerski-atak-na-elektrownie-atomowe-Powazna-sytuacja>,

informatycznego powiązań oraz instrukcji, które nie będąc integralną częścią systemu, zostanie jako taka odczytana i wykonana, wywołując efekt niezgodny z zamysłem projektantów oraz użytkowników systemu. Najskuteczniejszą strategią obronną będzie ograniczenie punktów styczności systemów newralgicznych powszechnie dostępną infrastrukturą wymiany informacji. Jednakże istnieje coraz szersza sfera systemów, sieci oraz programów eksperckich, dla których szybki oraz łatwy dostęp do zasobów internetu. Na szczególną uwagę zasługują systemy wywiadowcze, ze szczególnym uwzględnieniem amerykańskich programów takich jak *Prism*, *Carnivore* czy *Echelon*.

Jednakże oznacza to otwarcie ścieżki dostępu, także do centralnych programów analitycznych, baz surowych danych, a także analiz wytwarzanych przez zastosowanie instrukcji. Dodatkowo, nie należy ignorować możliwości fizycznego uzyskania dostępu do tych systemów, przy wykorzystaniu klasycznych działań o charakterze wywiadowczym, co najprawdopodobniej spotkało systemy zarządzające irańskim programem atomowym¹⁰⁷⁸. Co więcej, w środowisku wywiadowczym pojawiają się plotki o zrealizowaniu kilku operacji w oparciu o niniejsze środki techniczne¹⁰⁷⁹. W miarę rozwoju robotyzacji w kierunku powstawania coraz bardziej skomplikowanych programów eksperckich oraz autonomicznych urządzeń zarówno wykorzystywanych przez wojsko jak i przez podmioty cywilne. Idealnym przykładem mogą być *drony* które stanowią element potęgi nie tylko państw narodowych oraz transnarodowych organizacji terrorystycznych, lecz coraz częściej także korporacji transnarodowych, transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego, a ostatnimi czasy także pojedynczych obywateli oraz aktywistów społecznych¹⁰⁸⁰. Przykład może wynikać z przedłużającego się konfliktu na linii Izrael – Hezbollah, którego rosnącym wymiarem, szczególnie w kontekście uzyskiwania przez ten drugi dostępu do coraz bardziej zaawansowanych oraz nowoczesnych systemów uzbrojenia w ramach uczestnictwa w konflikcie w Syrii¹⁰⁸¹. W tym miejscu należy szczególnie zwrócić uwagę nie tyle na osobowe

[dostęp: 8.02.2017].

1078D. P. Fidler, *Was stuxnet an act of war? Decoding a cyberattack*, „IEEE Security and Privacy”, 2011, nr 9(4), s. 56 – 59.

1079W tym kontekście można wskazać, że w klasycznym wyposażeniu agentów wywiadowczych w coraz większym stopniu wchodzi instrumentarium służące tworzenie tymczasowych połączeń cybernetycznych pomiędzy systemem będącym celem operacji, a systemem macierzystym w celu albo pobrania pożądaných informacji albo znaczącego upośledzenia jego funkcjonalności. W tym wymiarze można wskazać, że pomimo wzrostu roli *sigint* to jednak wywiad *humint* w kontekście dostarczenia urządzeń wywiadowczych oraz ich uruchomienia na miejscu przeznaczenia.

1080M. Hoenig, *Hezbollah and the Use of Drones as a Weapon of Terrorism*, „Federation of American Scientists”, 2014, 5 czerwca, URL: <https://fas.org/pir-pubs/hezbollah-use-drones-weapon-terrorism/>, [dostęp: 10.02.2017].

1081C. P. Clarke, C. C. Serena, *Hezbollah Is Winning the War in Syria*, „The National Interest”, 2017, 29 stycznia, URL: <http://nationalinterest.org/feature/hezbollah-winning-the-war-syria-19229>, [dostęp: 10.02.2017].

straty Hezbollahu na polach bitwy, między innymi w muhafazie Aleppo¹⁰⁸², lecz przede wszystkim na zdobywanie doświadczenia przez jego personel w obsłudze oraz praktycznym zastosowaniu rosyjskich systemów broni, z uwzględnieniem szczególnie niebezpiecznych dla Izraelskich Sił Obronnych, systemów *dronów* oraz systemów obrony przeciwlotniczej. Wprawdzie nie ma informacji o następowaniu transferu uzbrojenia na terytorium macierzyste Hezbollahu, jednak powtarzające się naloty na obozy transferowe oraz miejsca rzekomego stacjonowania jego bojowników¹⁰⁸³, wskazują na dążenie do uszczuplenia doświadczonej oraz przeszkolonej kadry a także w miarę możliwości potencjalnych dostaw uzbrojenia. W rozumieniu Michaela Horowitza, koszty organizacyjne uzyskania dostępu oraz jego utrzymania przekraczają możliwości adaptacyjne większości organizacji pozarządowych.

Drugim jest kwestia *legitymacji*, której fundamentem pozostaje tocząca się współcześnie dyskusja nie tylko o prawomocności stosowania *dronów* na polu walki, lecz także o moralność ich zastosowania. Wydawać by się mogło, że debata ta powinna zakończyć się przed upływem dekady, jednakże mając na uwadze, że podobne dysputy w historii mogły trwać dziesięciolecia¹⁰⁸⁴, można z dużą dozą prawdopodobieństwa założyć że i w tym przypadku zostanie powtórzony schemat odnoszący się do zastosowania broni atomowej. Dodatkowo wskazać można na celowe uwypuklenie niektórych elementów niniejszego dyskursu w ramach prób manipulowania społecznym dialogiem w celu uzyskania pożądanego wyniku¹⁰⁸⁵.

W tym kontekście współczesny dyskurs względem stosowania *dronów*, oraz szerzej systemów informatycznych skoncentrowany jest na czterech podstawowych wątków. Pierwszym wątkiem w dyskusji jest kwestia odpowiedzialności za wykorzystanie tych systemów, szczególnie w kwestii wystąpienia usterek. W swej istocie większość ataków *dronów* na cele cywilne przeprowadzone przez siły amerykańskie, składane jest na karb problemów technicznych, lub niewystarczającej ilości informacji¹⁰⁸⁶. Zmienia to kategorię czynu ze zbrodni na nieszczęśliwy wypadek, co jest kwestionowane przez szereg znawców

1082M. Alami, *Hezbollah's war in Aleppo: Victory at any cost, even to civilians*, „Middle East eye”, 2017, 9 lutego, URL: <http://www.middleeasteye.net/news/hezbollahs-aleppo-victory-any-cost-1412427712>, [dostęp: 10.02.2017].

1083J. Sabak, *Izraelski nalot na rakiety S – 300 w Syrii*, „Defence24.pl”, 2014, 8 grudnia, URL: <http://www.defence24.pl/165059,izraelski-nalot-na-rakiety-s-300-w-syrii>, [dostęp: 10.02.2017].

1084Idealnym przykładem może być ruch antynuklearny, który funkcjonuje w historii od 1945 roku, praktycznie do dzisiaj.

1085V. Bukovsky, *The Peace Movements and the Soviet Union*, Chicago 1982.

1086W tym zakresie wskazać można za główną przyczynę niską przepustowość komunikacji operatora z *dronem*, w ramach której obraz z rozpoznania rekonstruowany w centrum dowodzenia jest na tyle zniekształcony, że analityk dysponujący ograniczonym czasem na jego zinterpretowanie wyciąga błędne wnioski, nakazując na przykład atak na przyjęcie weselne.

prawa międzynarodowego¹⁰⁸⁷. Drugim wątkiem jest kwestia niemal oddania kontroli nad stosowaniem przemocy, a w rosnącej mierze również nad prywatnością w ręce maszyn. Wyraźnie widać także korelacje tych wątpliwości ze zjawiskiem tak zwanego *wykluczenia cyfrowego* szczególnie dotyczącego starsze pokolenia, jednak w ramach tego wątku obserwować można również powrót myślenia *neoluddystycznego*¹⁰⁸⁸. W tym wymiarze podkreśla się rolę robotów i zaawansowanych systemów informatycznych w upośledzaniu złożonych funkcji zarówno pojedynczych ludzi jak i złożonych struktur społecznych¹⁰⁸⁹. Trzecim wątkiem jest kwestia moralności stosowania robotycznych narzędzi, z powodu nieuwzględnienia koncepcji ludzkiej wolności oraz godności. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują elektroniczne systemy informacyjne zbierające dane na temat aktywności poszczególnych obywateli podejmujących aktywność w transnarodowej przestrzeni społecznej. Pozwala to nie tylko na selektywne zebranie informacji dotyczących aktywności obywatelskiej, ale wręcz na wytworzenie wirtualnego odbicia realnej aktywności obywatela, pozwalając na podstawie analogii oraz rozbudowanych symulacji przewidzieć oraz przeanalizować nawet relacje intymne lub bardzo prywatne. Pierwszym przykładem może być obniżanie dopuszczalnego limitu transakcji gotówkowych¹⁰⁹⁰, wymuszając tym samym przeniesienie coraz większej liczby transakcji do globalnego systemu finansowego.

Początkowo celem było usprawnienie kontroli urzędów skarbowych nad aktywności prowadzącej do *optymalizacji podatkowej*¹⁰⁹¹, jednakże będącej wykorzystywanej również w innych celach, nie tylko poprzez agencje rządowe, lecz również przez podmioty pozarządowe. Drugim przykładem na zwiększanie się stopnia inwigilacji, może być współczesny obowiązek informowania przez podmioty prowadzące aktywność w Internecie o zbieraniu przez nich

1087Pełna analiza wykorzystania *dronów* w świetle prawa międzynarodowego, znaleźć można na przykład w: S. Casey-Maslen, *Pandora's box? Drone strikes under ius ad bellum, ius in bello, and international human rights law*, „International Review of the Red Cross”, 2012, nr 94(886), s. 597 – 625.

1088S. E. Jones, *Against technology. From the Luddites to Neo-Luddism*, Londyn, Nowy Jork 2013.

1089Szczególnym paradoksem jest zjawisko *społecznego wycofania* (jap. 引きこもり, 引き籠り, *hikkimori*), typowego dla Japonii, polegających na osłabieniu rzeczywistych więzi społecznych na rzecz wirtualnych. W rezultacie w Japonii, oraz w coraz większym stopniu również w innych państwach rozwiniętych, pokolenie samotników, zwykle obejmujących mężczyzn. Takahiro A Kato, Naotaka Shinfuku, Norman Sartorius, Shigenobu Kanba, *Are Japan's hikikomori and depression in young people spreading abroad?*, „The Lancet”, 2011, nr 378(9796), s. 1070.

1090W Polsce w 2016 roku przegłosowano obniżenie limitu transakcji gotówkowych dla firm z poziomu piętnastu tysięcy euro do poziomu piętnaście tysięcy złotych, czyli ponad czterokrotnie. Jednak bardziej drastyczne cięcia odnotowano w państwach Europy Zachodniej. *Sejm przegłosował obniżenie limitu transakcji gotówkowych do 15 tys. zł*, „Bankier.pl”, 2016, 13 kwietnia, URL: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Sejm-przeglosowal-obnizenie-limitu-transakcji-gotowkowych-do-15-tys-zl-3514148.html>, [dostęp: 13.02.2017].

1091*Optymalizacja podatkowa – jak robią to wielkie korporacje?*, „Bankier.pl”, 2016, 19 kwietnia, URL: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Optymalizacja-podatkowa-jak-robia-to-wielkie-korporacje-7365960.html>, [dostęp: 13.02.2017].

plików tekstowych (tak zwanych plików *cookies*¹⁰⁹²) zapisujących adresy odwiedzanych witryn internetowych oraz czas logowania. Czwartym wątkiem, jest wspólnie jedynie potencjalna, lecz w miarę coraz większego polegania na maszynach oraz programach eksperckich coraz bardziej realna możliwość utraty nad nimi kontroli, a co za tym idzie, wykorzystania robotycznych platform do wyrządzenia szkód w sposób nie tylko niepożądany, ale również nieprzewidywany. W tym kontekście szczególnie istotną kwestią jest ograniczenie roli człowieka do inicjacji aktywności maszyny, kontroli jej pracy oraz korekty ich funkcjonowania w razie zauważenia błędów. Natomiast podstawowym wyzwaniem jest założenie o braku złowrogich intencji czynnika ludzkiego, zarówno powołanego do opieki nad poszczególnymi automatami, jak i niepożądanymi. W tym kontekście należy wręcz podkreślić, że człowiek będzie miał zawsze przewagę nad tak rozumianymi automatami, przede wszystkim z powodu możliwości manipulacji kodem zawierającym instrukcje wykonawcze dla danej maszyny.

W niniejszym wymiarze na szczególną uwagę zasługują trzy stopnie modyfikacji działań robotów. Pierwszym jest świadome oraz celowe naruszenie zasad bezpieczeństwa informacji, ze szczególnym uwzględnieniem działań hackerskich, włamań internetowych¹⁰⁹³, a także bardziej wysublimowanych technik, takich jak *phishing*¹⁰⁹⁴ czy też fizyczne modyfikacje automatów w sposób, przez który dane wrażliwe będą transmitowane do podmiotów wykorzystujących je w celu niezgodnym z przeznaczeniem. Drugim jest zakłócenie

1092Plikiem *cookie*, lub po polsku ciasteczkami, określane są „małe pliki tekstowe, które strona internetowa zapisuje na komputerze lub urządzeniu przenośnym internauty w chwili, gdy ten ją przegląda. Strona ta może w ten sposób zapamiętać na dłużej czynności i preferencje internauty (takie jak nazwa użytkownika, język, rozmiar czcionki i inne opcje). Dzięki temu użytkownik nie musi wpisywać tych samych informacji za każdym razem, gdy powróci na tę stronę lub przejdzie z jednej strony na inną”. Więcej szczegółów: *Pliki cookie*, „Unia Europejska”, 2017, URL: https://europa.eu/european-union/abouteuropa/cookies_pl, [dostęp: 13.02.2017].

1093J. Flanagin, *Russian spies hacked the US Democratic Party to steal research on Donald Trump*, „Quartz”, 2016, 14 czerwca, URL: <https://qz.com/706757/russian-spies-hacked-the-us-democratic-party-to-steal-research-on-donald-trump/>, [dostęp: 13.02.2017]. Co ciekawe, część publicystów, wskazuje na fakt, że inwigilację komitetu wyborczego Hillary Clinton prowadziło zarówno FSB jak i GRU. O ile jednak ekipa FSB prowadziła inwigilację w sposób zakamuflowany, to ekipa GRU dokonała włamania w sposób ostentacyjny, sprowadzając uwagę amerykańskich służb kontrwywiadowczych na obie operacje, oraz prowadząc do skandalu.

1094Jest to metoda oszustwa internetowego, w której przestępca podszywa się pod inną osobę lub instytucję, w celu wyłudzenia określonych informacji (na przykład danych logowania, szczegółów karty kredytowej) lub nakłonienia ofiary do określonych działań. Jest to rodzaj ataku opartego na inżynierii społecznej. Najczęściej stosowaną strategią jest konstrukcja witryn internetowych łudząco podobnych do oryginalnych witryn, na przykład banków oraz o łudząco podobnych adresach. W rezultacie część ludzi, którzy popełnią określone błędy zostanie przekierowana na przestępcze witryny i podanie ofiarą phishingu. Podstawowym wyzwaniem dla służb jest relatywnie krótki czas istnienia tych witryn oraz ich nieustanne odtwarzanie przez grupy przestępcze. M. Górniewicz, R. Obczyński, M. Pstrus, *Bezpieczeństwo finansowe w bankowości elektronicznej – przestępstwa finansowe związane z bankowością elektroniczną*, Warszawa 2014, „Komisja Nadzoru Finansowego”, URL: https://www.knf.gov.pl/Images/Bezpiec_finansowe_tcm75-39005.pdf, [dostęp: 13.02.2017].

funkcjonowania systemów informatycznych oraz robotycznych, przede wszystkim poprzez wykreowanie opóźnień, co w wirtualnej rzeczywistości oznacza faktyczne zubożenie potencjału. W tym kontekście idealnym przykładem stają się tak zwane ataki DDoS (ang. *Distributed Denial of Service*, rozproszona odmowa usługi), polegająca na przeciążeniu systemów informatycznych poprzez wygenerowanie olbrzymiej liczby prostych poleceń, które w konsekwencji przeciążą możliwości danego systemu¹⁰⁹⁵. Trzecim, jest wykorzystanie systemów robotycznych do dokonania fizycznych zniszczeń w infrastrukturze krytycznej, poprzez wprowadzenie instrukcji sprzecznych z pierwotnym sposobem wykorzystania danego systemu. Ta strategia, o najwyższym stopniu inwazyjności, zakłada na tyle poważną ingerencję w program danego układu, zarówno elektronicznego jak i robotycznego, aby jego funkcjonowanie zakładało wyrządzenie szkody w świecie fizycznym. Szkada ta, ma różny zasięg. W tym celu zwykle stosuje się programy wirusowe, które usuwają zabezpieczenia systemowe mające na celu zapewnienia wewnętrznego funkcjonowania. Dobrym przykładem jest system chłodzenia współczesnych systemów komputerowych, który wymaga ściśle określonego przedziału temperatur, inaczej zniszczeniu ulegnie wewnętrzna struktura ważnych komponentów takich jak procesor¹⁰⁹⁶. Przykładem takiego działania jest informatyczny atak na irańskie instalacje atomowe w Natanz¹⁰⁹⁷.

Kolejnym szczeblem oddziaływania jest wprowadzenie w programy sterujące instrukcji oraz komend mających na celu nie tylko upośledzenie własnego systemu, lecz wyrządzenie szkód w kompleksowej sieci powiązań stanowiącej krwiobiegię współczesnej aktywności społecznej, gospodarczej, politycznej oraz militarnej. Należy wskazać na jedną rzecz: współczesna nauka o stosunkach międzynarodowych, ani studia strategiczne nie

1095E. Zuckerman, H. Roberts, R. McGrady, J. York, J. Palfrey, *Distributed Denial of Service Attacks Against Independent Media and Human Rights Sites*, „The Berkman Center for Internet and Society at Harvard University”, 2010, grudzień, URL: https://cyber.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/2010_DDoS_Attacks_Human_Rights_and_Media.pdf, [dostęp: 13.02.2017].

1096Procesor, jest to układ scalony będący podstawowym układem przetwarzania oraz interpretacji danych każdego komputera, począwszy od smartfona a skończywszy na superkomputerach. Występuje w dwóch odmianach: jako centralna jednostka obliczeniowa (ang. *central processing unit*, CPU) oraz jako procesor do obróbki grafiki (ang. *graphics processing unit*, GPU). Podstawowa funkcjonalna definicja, głosi, że jest to sekwencyjne urządzenie cyfrowe, które pobiera dane z pamięci RAM (ang. *random access memory*), interpretuje je i wykonuje ciąg prostych operacji wybranych ze zbioru operacji podstawowych określonych zazwyczaj przez producenta procesora jako lista rozkazów procesora. Są one zwykle wykonywane jako układy scalone zamknięte w hermetycznej obudowie, często posiadającej złocone wyprowadzenia (stosowane ze względu na odporność na utlenianie). Centralnym elementem jest monokryształ krzemu, na który naniesiono techniką fotolitografii szereg warstw półprzewodnikowych, tworzących, w zależności od zastosowania, sieć od kilku tysięcy do kilku miliardów tranzystorów. Połączenia wykonane są z metalu (aluminium, miedzi). Więcej szczegółów odnośnie historii, funkcjonowania oraz ewolucji: M. Arora, *The architecture and evolution of cpu-gpu systems for general purpose computing*, „By University of California, San Diego”, 2012, nr 27, s. 1 – 12.

1097Inne przykłady zastosowania wirusa o konstrukcji przypominającej *Stuxnet*: N. Falliere, L. O. Murchu, E. Chien, *W32. stuxnet dossier, White paper, Symantec Corp.*, „Security Response”, 2011, nr 5(6).

odnotowały praktycznego zastosowania niniejszego działania. W tym kontekście jedynym dającym się wykorzystać porównaniem jest fikcja literacka¹⁰⁹⁸. Na szczególną uwagę zasługują kwestia bezpieczeństwa infrastruktury elektrowni atomowych¹⁰⁹⁹. Niestety z powodu blokady informacyjnej trudno zweryfikować jej autentyczność, wiarygodność źródła, ani też jego rezultatów.

Reasumując wątek robotyzacji, należy podkreślić, że robotyzacja będzie miała olbrzymi wpływ na dynamikę siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Wprawdzie odwieczne marzenie ludzkości o konstrukcji sztucznego analogu człowieka nie zostało dotychczas spełnione, co więcej nie zostanie ono najprawdopodobniej spełnione nawet w założonej perspektywie prognostycznej. Jednakże dotychczasowe wyniki badań w tym zakresie, w sposób gwałtowny i gruntowny przekształciły zarówno współczesne środowisko międzynarodowe jak i rozumienie siły, jednocześnie dynamizując jej wewnętrzną strukturę oraz przesuwając punkt ciężkości jej rozumienia od prostego zniszczenia do wymagającej większych nakładów energii identyfikacji. W rezultacie zastosowanie robotyki w dziedzinie stosowania siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym pociąga za sobą zwiększenie obciążeń danego podmiotu kosztami zaangażowania.

2.3.3. *Telekomunikacja*

Drugim czynnikiem dynamizującym oś efektywności kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest **telekomunikacja**. W tym kontekście najlepszą definicją telekomunikacji jest określająca ją jako „nadawanie, odbiór lub transmisję informacji, niezależnie od ich rodzaju, za pomocą przewodów, fal radiowych bądź optycznych lub innych środków wykorzystujących energię elektromagnetyczną.”¹¹⁰⁰ Aby jednak dokonać prawidłowej analizy zjawiska, konieczne jest odniesienie się do poszczególnych elementów definicji oraz ich wzajemnych interakcji pozwalających na zaistnienie zjawiska telekomunikacji. W tym kontekście całość niniejszego podrozdziału podzielona zostanie na trzy podstawowe części, mające na celu skrótową charakterystykę zjawiska. Po pierwsze, należy zaprezentować genezę obecnego kształtu telekomunikacyjnej

1098 Jest to jeden z częściej przejawiających się tematów literatury fantastyczno-naukowej, czasem przybierający dość niezwykle formy wzajemnej zależności, czego przykładem może być powieść P. Watts, *Ślepowidzenie* (tłum. W. M. Próchniewicz), Warszawa 2008.

1099 *Szef MAEA: 2 – 3 lata temu był cyberatak na elektrownię atomową*, „Wnp.pl. Portal gospodarczy”, 2016, 10 października, URL: http://energetyka.wnp.pl/szef-maea-2-3-lata-temu-byl-cyberatak-na-elektrownie-atomowa,282990_1_0_0.html, [dostęp: 15.02.2017].

1100 Artykuł 2 punkt 42, *Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne*, Dz. U. 2004, nr 171, poz. 1800, z późniejszymi zmianami, „Internetowy System Aktów Prawnych”, 2016, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20041711800>, [dostęp: 21.10.2016].

sieci oplatającej współczesny świat. Po drugie, należy dokonać jej charakterystyki. Po trzecie, należy dokonać analizy wpływu niniejszego czynnika na dynamikę siły wzdłuż osi efektywności kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

Rozpoczynając od pierwszej kwestii, zagadnienie szybkiego przekazywania informacji na olbrzymie odległości było jednym z większych marzeń ludzkości. Zgodnie z definicją tarcia Clausewitza, która oznaczała rozproszenie siły – nie tylko w wymiarze militarnym – w przypadku jej praktycznego zastosowania w środowisku międzynarodowym, jednym z najważniejszych czynników generujących właśnie niniejsze tarcie były niedostatki łączności. Oznaczały one trzy wyzwania dla decydentów, które ograniczały ich możliwości przekształcenia potencjału w realne działanie. Po pierwsze, niedostatki łączności oznaczały opóźnienia w zbieraniu, a także do pewnego stopnia w analizie informacji. Co ważniejsze, opóźnienie w tym wymiarze, liczone bardziej w latach¹¹⁰¹ niż godzinach, uniemożliwiało antycypacyjne sformułowanie strategii działania oraz planów ewentualnościowych. Po drugie, problemy z łącznością, powstające w sposób naturalny lub generowane celowo przez przeciwnika, powodowały zakłócenia w prowadzeniu działań międzynarodowych, w skrajnych przypadkach prowadząc do podjęcia kontrproduktywnych działań, a w konsekwencji do utraty zaangażowanych w daną działalność zasobów¹¹⁰². I po trzecie, w związku z niską jakością oraz wolnym przepływem informacji, centralny ośrodek decyzyjny nie dysponował pełnym obrazem sytuacji decyzyjnej, co z kolei obniżało jakość wytworzonej strategii. W konsekwencji zaobserwować można, szczególnie w przedwestfalskim środowisku międzynarodowym, szeroką autonomię dowódców i przedstawicieli niższej rangi, co oznaczało ich działanie faktycznie poza kontrolą podmiotu macierzystego. Idealnym przykładem działań tego typu była aktywność angielskich korsarzy, szczególnie z przełomu XVI i XVII stulecia, na przykład Francisca Drake'a (1540 – 1596)¹¹⁰³, którzy podejmowali decyzje taktyczne znając jedynie ogólny zarys taktyki własnego monarchy, który informowany był o ich decyzjach z dość znacznym opóźnieniem. Innym przykładem takich konsekwencji mogą być wyprawa, lub raczej seria wypraw na Moskwę, zorganizowanych

1101W tym wymiarze należy zwrócić szczególną uwagę na długość oraz kruchość linii komunikacyjnych, oznaczający olbrzymią zwłokę w łączności pomiędzy punktem interakcji a centrum decyzyjnym. Zwłoka, nawet niewielka, mogła mieć katastrofalne konsekwencje dla funkcjonowania tego podmiotu, o czym przekonał się Thucydides, w czasie otwierających bitew wojny peloponeskiej, kiedy to nie zdążył z odsieczą oblężonemu Amfipolis. Thucydides, *Wojna Peloponeska* (tłum. K. F. Kumaniecki, R. Turasiewicz), Warszawa 2004, księga 4.105–106.3.

1102Szczególnie widowiskowym przykładem może być nieporozumienie pomiędzy dyplomatycznymi przedstawicielami rządu Iraku oraz Stanów Zjednoczonych odnośnie statusu Emiratu Kuwejtu, doprowadziło do poważnej transformacji obu podmiotów zaangażowanych w owe nieporozumienie.

1103S. Bawlf, *The Secret Voyage of Sir Francis Drake, 1577–1580*, Nowy Jork 2003.

przez wojewodę sandomierskiego Jerzego Mniszecha (w latach 1604 – 1610), wbrew woli zarówno Sejmu jak i króla i jego najwyższych urzędników¹¹⁰⁴, a także samowolna wyprawa Zygmunta III Wazy, w celu odzyskania tronu szwedzkiego w latach 1598 – 1599¹¹⁰⁵.

Przez wszystkie fazy wcześniejszego środowiska międzynarodowego, prędkość przesyłu informacji nie przekraczała prędkości z jaką podróżował człowiek: pieszo, konno, bądź przy pomocy innych środków transportu, takich jak statek. Pewnym ułatwieniem było zastosowanie gołębia pocztowego, specjalnie wyhodowanej odmiany gołębia skalnego. Obserwowalny zasięg tych ptaków wynosi dwa tysiące kilometrów, przy prędkości przelotu oscylującej wokół osiemdziesięciu kilometrów na godzinę, dochodząc jednak w sytuacjach ekstremalnych do stu sześćdziesięciu kilometrów na godzinę. Gołębie pocztowe wykorzystywano już od czasów starożytności. Początkowo do celów rytualnych, jak na przykład w Grecji, gdzie służyły do rozsyłania wieści o wynikach Igrzysk Olimpijskich¹¹⁰⁶. W XII wieku wykorzystywane były w trakcie wypraw krzyżowych, kiedy to służyły do przesyłania wiadomości o atakach krzyżowców przez niegościnnie tereny pustyni Bliskiego Wschodu¹¹⁰⁷. Masowo wykorzystywano gołębie również w trakcie pierwszej oraz drugiej wojny światowej¹¹⁰⁸, pomimo istnienia bardziej efektywnych systemów telekomunikacyjnych. Jednakże, jak wspomniano w rozdziale pierwszym, wykorzystywanie zwierząt do przekazywania informacji miało trzy poważne wady. Po pierwsze, gołębie pocztowe są w stanie nawigować wyłącznie kierując się do gołębnika, co oznacza jednokierunkowość przekazu wyłącznie do centrum, bez możliwości wykształcenia sprzężenia zwrotnego. Po drugie, zwierzęta podatne są na warunki atmosferyczne oraz klimatyczne, co prawda w mniejszym stopniu niż ludzie – mniejszy rozmiar oznacza mniejsze zapotrzebowanie na pożywienie oraz wodę – lecz jest to również czynnik niezerowy, powodujący straty na liniach komunikacyjnych. Po trzecie, gołębia nie są zlokalizowane na szczycie łańcucha

1104W tym kontekście można wskazać na odmowę Sejmu zwołanego w 1605 roku w sprawie oficjalnego zaangażowania Rzeczypospolitej Obojga Narodów w planowaną wyprawę, a hetman wielki koronny Jan Zamoyski posunął się do określenia projektu jako komedii. Jedyne król Zygmunt III Waza, pomimo zajęcia stanowiska zgodnego ze stanowiskiem szlachty, nie przeszkodził w przygotowaniu oraz wyruszeniu wyprawy. W rezultacie Rzeczypospolita została uwikłana w długą i kosztowną wojnę na wschodnich kresach, ciągnącą się niemal przez cały XVII wiek. Zakończoną porażką.

1105M. Plewczyński, *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku. Tom III. Lata 1576 – 1599*, Zabrze-Tarnowskie Góry 2013, s. 310 – 312.

1106E. Teale, *Mile-a-Minute Pigeons*, „Popular Science Monthly”, 1936, nr 128(6), s. 25.

1107J. M. Kistler, *Animals in the military. From Hannibal's elephants to the dolphins of the US Navy*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2011, s. 241.

1108O wykorzystaniu gołębi pocztowych w czasie pierwszej wojny światowej: A. O. Van Wyen, *Naval Aviation in World War I*, Waszyngton 1969, s. 30. Gołębie pocztowe odznaczone na służbie w czasie drugiej wojny światowej: *Pigeons – Roll of Honour*, „PDSA Dickin Medal: „the animals” VC”, 2017, URL: https://web.archive.org/web/20081006205359/http://www.pdsa.org.uk/dickinmedal_3.html, [dostęp: 15.02.2017].

pokarmowego, co oznacza, że stanowią łup dla większych drapieżników, zarówno wśród ptaków (sokół) jak i zwierząt naziemnych (dzikie koty). Podsumowując, wykorzystywanie zwierząt do przekazywania informacji, choć niewątpliwie pomocne, nie stanowi wiarygodnego systemu. Innym podejściem do ułatwienia łączności jest stworzenie systemu stanowiącego znacznie prymitywniejszy współczesnej poczty.

Jego idea jest dość prosta: zakłada stworzenie systemu stacji pośrednich, połączonych siecią ustalonych tras o przebadanej długości oraz znanym czasie do ich pokonania. Każda przesyłka zakodowana jest poprzez adresata oraz stacje pośrednie, przez które musi przejść w drodze do niego. W rezultacie, trasa pokonywana jest zamiast przez jednego człowieka, który zmuszony jest do operowania w nieznanym sobie środowisku wraz z wzrastającą kwestią stresu oraz zmęczenia, co oznacza popełnianie błędów oraz dodatkowe opóźnienia, przez szereg ludzi, poruszających się po znanych, krótkich trasach.

Pierwsze na świecie systemy pocztowe przypominające współczesny system powstały najprawdopodobniej w Persji, system *Chapar-Khaneh*, skupiony wokół Drogi Królewskiej, liczącej dwa i pół tysiąc kilometrów autostrady rozciągającej się od Sardis do Susy, łączącej najważniejsze miasta Persji, której opracowanie przypisuje się królowi Cyrusowi Wielkiemu (559 – 530 rok przed Chrystusem) około 550 roku przed Chrystusem¹¹⁰⁹. Podobny system opracowano w Indiach pod rządami Maurów w latach 322 – 185 przed Chrystusem¹¹¹⁰. W Chinach system ten opracowano już za czasów pierwszych dynastii: Xia lub Shang. W czasach dynastii Han, system składał się ze stacji zlokalizowanych wzdłuż najważniejszych tras co piętnaście kilometrów¹¹¹¹.

W czasach dynastii Tang, system pocztowy zarządzany był przez Ministerstwo Wojny, a przez to niedostępny dla cywili obejmował jeden tysiąc sześćset trzydzieści dziewięć stacji, w tym morskich, obsługiwanych przez dwadzieścia tysięcy ludzi¹¹¹². Analogiczny system, *cursus publicus*, obsługiwał imperium rzymskie, osiągając prędkość pięćdziesięciu jeden kilometrów dziennie pod koniec II wieku po Chrystusie¹¹¹³. Jednym z najlepiej rozwiniętych oraz najbardziej efektywnych systemów został stworzony do obsługi komunikacji w

1109P. Briant, *From Cyrus to Alexander: a history of the Persian Empire* (tłum. P. T. Daniels), Winona Lake, Eisenbraus 2002, s. 62 – 64.

1110H. Dorn, J. E. MacClellan, *Science and Technology in World History: An Introduction*, Baltimore, Londyn 2006, s. 145.

1111Więcej szczegółów w odniesieniu do ewolucji chińskiego systemu pocztowego: R. W. Pratt, *Imperial China: History of the Posts [to] 1897*, Londyn 1998.

1112Daks, couriers, and tallies: the ancient Chinese postal system, „This already happened”, 2017, URL: <https://thisalreadyhappened.com/2013/06/16/daks-couriers-and-tallies-the-ancient-chinese-postal-system/>, [dostęp: 15.02.2017].

1113A. M. Ramsey, *The speed of the Roman Imperial Post*, „Journal of Roman Studies”, 1925, nr 15(1), s. 60 – 74.

Imperium Mongolskiego. Za rządów Kublai chana, sama chińska sekcja systemu zwanego jako *Örtöö*, obejmowała jeden tysiąc czterysta stacji, pięćdziesiąt tysięcy koni, jeden tysiąc czterysta wołów, sześć tysięcy siedemset mułów, czterysta wozów, sześć tysięcy łodzi, dwieście psów oraz tysiąc sto pięćdziesiąt owiec. Stacje zlokalizowane były w odległości między dwudziestu pięciu do sześćdziesięciu pięciu kilometrów¹¹¹⁴. System transportował wiadomości z prędkością dwustu do trzystu kilometrów dziennie¹¹¹⁵.

W postimperialnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego wskazać można trzy systemy obsługujące komunikację, które przekształciły się we współczesny system pocztowy. Pierwszym była prywatna służba pocztowa rozwinięta pomiędzy klasztorami, kościołami oraz sanktuariami w posiadaniu Zakonu Cystersów, ustawionego w 1098 roku we Francji. W szczytowym okresie świetności, posiadali oni ponad sześć tysięcy jednostek organizacyjnych. Co więcej, obok obowiązków religijnych oraz sprawowania kultu, zakon ten prowadził szeroką działalność w dziedzinie badań protonaukowych w dziedzinie rolnictwa oraz hodowli, co wiązało się z koniecznością wymiany informacji pomiędzy ośrodkami.

Własny, wiarygodny oraz efektywny system przekazywania informacji był jeszcze ważniejszy dla Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona (łac. *Fratres Militiae Templi, Pauperes Commilitones Christi Templique Salomonis*, powszechnie określanych mianem templariuszy). Zakon rycerski, do zdobycia oraz obrony Ziemi Świętej, został założony przez Hugues de Payns w roku 1118 roku, zatwierdzony w 1129 roku, ostatecznie zlikwidowany w 1307 roku, przez francuskiego króla Filipa IV Pięknego¹¹¹⁶. W przeciwieństwie do siostrzanych zakonów, templariusze zajęli się, jako zajęciem dodatkowym działalnością finansową, obsługując początkowo ruch pielgrzymkowy tworząc średniowieczny odpowiednik systemu depozytowo-kredytowego, co wymagało nie tylko zapewnienia odpowiedniej ilości środków finansowych, ale także szybkiej oraz dobrze zabezpieczonej komunikacji pomiędzy ośrodkami w celu sporządzenia odpowiedniej dokumentacji. Co więcej, jedną ze szczególnych cech templariuszy był olbrzymi poziom lojalności względem własnej organizacji: znane są przypadki, że bracia woleli zginąć, niż udostępniać zawartość skarbców osobom niepowołanym¹¹¹⁷. W ocenie historyków jest to

1114F. W. Mote, J. K. Fairbank, *The Cambridge History of China*, Cambridge 1998, s. 450.

1115L. de Hartog, *Genghis Khan. Conqueror of the world*, Londyn, Nowy Jork 2004, s. 40.

1116M. Haag, *The Tragedy of the Templars: The Rise and Fall of the Crusader States*, Nowy Jork, Londyn, Toronto, Sydney 2013, s. 331 – 368. Jako ciekawostkę można dodać fakt, że ostatni Wielki Mistrz Zakonu, Jacques de Molay, został aresztowany w piątek, 13 października 1307 roku, dając początek współczesnemu mitowi o nieszczęściu tego dnia.

1117S. Martin, *The Knights Templar: The History and Myths of the Legendary Military Order*, Nowy Jork 2005, s. 42 – 110. W istocie, Templariuszy często się określa jako protoplastę transnarodowych korporacji: A.

jeden z najlepszych prywatnych systemów pocztowych w średniowiecznej Europie¹¹¹⁸.

Trzecim przykładem jest utworzony w 1505 roku przez cesarza Maksymiliana I ogólnoniemiecki system kurierski obsługiwany przez rodzinę Thurn und Taxis, która za sprawność w przekazywaniu komunikatów, początkowo państwowych, a od 1516 roku także prywatnych została wynagrodzona tytułem książęcym. Podstawową zasadą funkcjonowania systemu, początkowo obejmującego północne Włochy, był system dobrze opracowanych tras kurierskich oraz zespół połączony więzami krwi, dodatkowo wzmacniającymi lojalność w przedsiębiorstwie.

Przed rewolucją przemysłową, system przekazywania informacji ograniczony był pod trzema ważnymi względami. Pierwszym są czynniki geograficzne oraz klimatyczne, szczególnie w odniesieniu do odległości pomiędzy nadawcą oraz odbiorcą. Drugim jest kwestia informacyjna, wynikająca ze sposobu kodowania miejsca docelowego informacji. Trzecim ograniczeniem jest brak ustabilizowanych połączeń pomiędzy poszczególnymi systemami pocztowymi obsługującymi poszczególne regiony. Przykładem takiego przedsięwzięcia może być misja Marco Polo z Wenecji do mongolskiego chana, włącznie z przekazaniem cesarskich listów orientalnemu władcy, która potrwała dwadzieścia cztery lata¹¹¹⁹. Innym przykładem może być poselstwo cesarstwa Chin do Rzymu w celu nawiązania współpracy militarnej przeciw Hunom, które nigdy nie dotarło do celu¹¹²⁰.

Rewolucja przemysłowa, podobnie jak w przypadku robotyzacji, przyczyniła się do dostarczenia nowych rozwiązań, pozwalających na zwiększenie ruchu komunikacyjnego na skalę globalną. Dostarczone rozwiązania techniczne wpłynęły na kwestie komunikacyjne na trzy podstawowe sposoby. Po pierwsze, zarówno wzrost populacji jak wzrost ilości interakcji pomiędzy poszczególnymi regionami wygenerował zapotrzebowanie na bardziej efektywną sieć komunikacyjną, zarówno w wymiarze przepustowości, a więc ilości wiadomości, którą system może obsłużyć, jak i szybkości transmisji. Po drugie, opracowano oraz dostarczono nowe rozwiązania technologiczne, które pozwoliły na przyspieszenie oraz usprawnienia wymiany informacji na trzy najważniejsze sposoby. Po trzecie, dokonał się jakościowy skok w organizacji ruchu informacji, przede wszystkim w związku z rozwinięciem kodowania

Demurger, *The multinational that disturbed the king – The Templars as an international financial force*, „Historia”, 2004, nr 690, s. 52 – 57.

1118W tym kontekście, z powodu struktury, rozprzestrzenienia oraz funkcji można wskazać na Templariuszy oraz Cystersów, jako twórców najlepszych średniowiecznych systemów komunikacyjnych średniowiecznej Europy.

1119L. Bergreen, *Marco Polo: od Wenecji do Xanadu* (tłum. M. Dziurosz), Poznań 2008, s. 324 – 332.

1120Poselstwo Gan Yinga, wyprawione przez generała Ban Chao, zwiedzone przez urzędników państwa Partów. J. E. Hill, *Through the Jade Gate to Rome: A Study of the Silk Routes during the Later Han Dynasty, First to Second Centuries CE*, North Charleston 2009, s. 5.

miejsc odbioru informacji, niezależnie od tego czy chodzi o kod pocztowy, numer telefonu czy numer IP komputera.

Przechodząc do analizy ewolucji sieci telekomunikacyjnej, należy stwierdzić, że przebiegała ona w stosunkowo krótkim okresie. W rzeczywistości większość zmian została dokonana w ciągu dwóch ostatnich stuleci, wręcz skokowo zwiększając jakość komunikacji oraz telekomunikacji. Przebiegała ona dwutorowo. Po pierwsze, usprawniono tradycyjne systemy pocztowe w trzech najważniejszych: szybkości przesyłania informacji, systemu identyfikacji punktów odbioru poczty a także cena skorzystania z usług. Po drugie, wytworzeniu oraz upowszechnieniu uległy sieci telekomunikacyjne, traktujące informację jako wartość niematerialne. I tak stworzona została sieć radiowa, wraz z towarzyszącymi jej instytucjami, zajmująca się obróbką oraz przesyłem dźwięku. Sieć telewizyjna, wraz z towarzyszącymi jej instytucjami, zajmująca się obróbką oraz przesyłem dźwięku i obrazu. Oraz Internet, który wraz z wspierającymi go instytucjami zajmuje się interaktywnym przesyłem informacji. W efekcie, w ramach infrastruktury krytycznej, która zostanie przybliżona w następnym podrozdziale, coraz większą rolę odgrywa sieć przetwarzania oraz przekazu informacji, czyli sieć telekomunikacyjna wraz z towarzyszącą jej infrastrukturę podmiotów oraz instytucji zapewniających jej sprawne funkcjonowanie, począwszy od źródeł energii a skończywszy na podmiotach, czerpiących własną siłę z produkcji treści transmitowanych przez sieci telekomunikacyjne, począwszy od danych transakcji finansowych, a skończywszy na produkcjach rozrywkowych¹¹²¹. W trakcie ewolucji niniejszego czynnika dynamizującego oś efektywności kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, na plan pierwszy wysuwają się trzy czynniki, które zostały w najpoważniejszym stopniu zmodyfikowane. Po pierwsze, jest to cena dostępu do usług oferowanych przez dany system. Po drugie, jest to rozwój fizycznych możliwości funkcjonowania systemu. Po trzecie, jest to także wzrost czynników jakościowych, obejmujących między innymi wzrost udziału informacji w poprawie funkcjonowania całości. Rewolucja przemysłowa przyniosła jakościowy skok we wszystkich wymienionych dziedzinach.

Pierwszym czynnikiem, który został zmodyfikowany przez rewolucję przemysłową oraz rozwój westfalskiego środowiska międzynarodowego, jest to cena dostępu do systemu. W tym miejscu należy rozdzielić koszt na trzy podstawowe wymiary.

Po pierwsze, jest to cena, która kształtuje ilość zasobów, które ludzie jak i instytucje

¹¹²¹W tym wymiarze szczególną rolę odgrywają społeczności fanów poszczególnych marek oraz produkcji medialnych, wśród których, szczególnie prym wiodzie marka *Star Wars*.

muszą wyasygnować, aby uzyskać dostęp do sieci telekomunikacyjnej. W tym kontekście do rewolucji przemysłowej cena usług pocztowych kształtowała się na znacznym poziomie, dostępnym jedynie do najbogatszych warstw społecznych¹¹²². Kwestią problematyczną stało się jednakże przejście przesyłki pomiędzy różnymi narodowymi systemami pocztowymi, jednak ta kwestia poruszana zostanie w trzecim akapicie niniejszej części. W tym kontekście należy jednak zaznaczyć wskazać, że w zależności od układów łączących oba podsystemy, a także środka służącego pokonaniu odległości, cena może wzrosnąć nawet kilkukrotnie¹¹²³. Analogiczne rozwiązanie przyjęto względem sieci wykorzystujących energię elektromagnetyczną, ze szczególnym uwzględnieniem sieci radiowej, telewizyjnej oraz internetu. W tym miejscu można wskazać na działania sieci telewizyjnych pod szyldem TVN zmierzające do wyciągania konsekwencji prawnych wobec podmiotów udostępniających autorskie materiały na popularnych serwisach społecznościowych, przy wykorzystaniu sankcji prawnych¹¹²⁴. Innym przykładem może być chiński internet, określany niekiedy wręcz intranetem, a więc sektorem globalnej sieci połączonych hubami o niskiej przepustowości, dodatkowo kontrolowanych przez czynniki rządowe w celu kontroli aktywności chińskich konsumentów w sieci. Innym przykładem powyższego działania mogą być działania praktykowane przez rządy państw islamskich, takich jak Iran czy Pakistan¹¹²⁵. W tym kontekście należy wspomnieć o znacznej elastyczności podmiotów projektujących oraz obsługujących witryny tego typu powodujące pojawianie się ich kolejnych wcieleń oraz mutacji, po zamknięciu poprzedników, czy też stosowaniu sankcji wobec użytkowników korzystających z usług serwisów tego typu¹¹²⁶. W miarę rozwoju sieci telekomunikacyjnej

1122Rowland Hill's Postal Reforms, „The British Postal Museum and Archive blog”, 2009, 21 sierpnia, URL: <https://postalheritage.wordpress.com/2009/08/21/rowland-hill%E2%80%99s-postal-reforms/>, [dostęp: 21.02.2017].

1123Dla przykładu. Poczta Polska S. A. przesyłkę o wadze pomiędzy pięć a dziesięć kilogramów w tym nadane na *post restante*, jest w stanie dostarczyć do dowolnego punktu w przestrzeni narodowej za cenę od dwudziestu czterech do dwudziestu sześciu PLN. Natomiast w przypadku obrotu międzynarodowego, ceny kształtują się pomiędzy osiemdziesiąt sześć a czterysta osiemdziesiąt jeden PLN. Dane na podstawie: *Cennik usług powszechnych w obrocie krajowym i zagranicznym*, „Poczta Polska S. A.”, Warszawa 2017, URL: http://cennik.poczta-polska.pl/plik,1/cennik_uslug_powszechnych_w_obrocie_krajowym_i_zagranicznym_01022017.pdf, [dostęp: 21.02.2017], s. 4, 11 – 12.

1124P. Krzyżanowski, *TVN blokuje klipy z Milionerów na Youtube*, „Komputer świat”, 2009, 2 listopada, URL: <http://www.komputerswiat.pl/novosci/internet/2009/45/tvn-blokuje-klipy-z-milionerow-na-youtube.aspx>, [dostęp: 20.02.2017].

1125Websites blocked, PTA tells SC: Blasphemous material, „Dawn”, 2006, 14 marca, URL: <http://www.dawn.com/news/183047/websites-blocked-pta-tells-sc-blasphemous-material>, [dostęp: 20.02.2017].

1126W tym wymiarze wskazać można na szczególnie zacięty przypadek *The Pirate Bay*, witryny oferującej dostęp do sieci torrent. Krótki przegląd historii walki o likwidację *The Pirate Bay: The Pirate Bay nie działa: ranking, test, opinie, cena i download*, „Komputer świat”, 2017, URL: <http://www.komputerswiat.pl/tematy/the-pirate-bay-nie-dziala.aspx>, [dostęp: 21.02.2017]. Szerzej o ostatniej generacji utrudnień w dostępie do serwisu: B. Czechowicz, *Google znowu utrudnia dostęp do The Pirate Bay*, „PC Lab.pl”, 2016, 16 września, URL: <http://pclab.pl/news71278.html>, [dostęp: 21.02.2017].

można zaobserwować niewielkie, lecz stałe obniżanie się ceny uzyskania dostępu do sieci telekomunikacyjnej przy wzrastających jej parametrach, zarówno w wymiarze czasu przesyłu, przepustowości jak i zasięgu.

Po drugie, jest to koszt wejścia w posiadanie urządzenia dostępowego, umożliwiającego wykorzystanie wszystkich funkcji sieci. W tym kontekście można wskazać, że w miarę poprawy jakości sieci przekazywania informacji oraz rozwoju ich wewnętrznej komplikacji pojawia się zagadnienie urządzeń dostępowych do danej sieci. Należy wręcz podkreślić istnienie dwóch wzorców dostępu do sieci teleinformatycznych. Pierwszym wzorcem jest wzorzec scentralizowany, reprezentowany przez sieć radiową oraz telewizyjną. Drugim wzorcem jest wzorzec zdecentralizowany reprezentowany przez sieć pocztową oraz internet. W rezultacie w przeciwieństwie do powyższych systemów, można stwierdzić, że urządzenia dostępowe do tych sieci komunikacyjnych kształtują je jako zdecentralizowane systemy nie zawierające wyraźnie zaznaczonego centrum. Każdy obywatel dysponujący dostępem do usług tego typu stanowi zarówno konsumenta jak i producenta informacji. Dodatkowo, systemy te umożliwiają wytworzenie sprzężenia zwrotnego pomiędzy nadawcą oraz odbiorcą. Reasumując, im sieć powstała później, tym wymaga bardziej skomplikowanych urządzeń dostępowych. Jednakże ich cena sprawia, że dostępne są dla szerokiego grona odbiorców.

Po trzecie, jest to również koszt uzyskania umiejętności pozwalającej na obsługę sieci bez pośrednictwa asystentów. Wynika on głównie ze wzrostu umiejętności wymaganych do wykorzystania możliwości tych urządzeń. Częściowo jest to pokłosie czynnika alfabetyzacji, opisanego w poprzednim podrozdziale, natomiast w większej części opiera się on na rozwoju technologicznym, oferując użytkownikom na tyle wielkie umiejętności, że ich efektywnej wykorzystania staje się prawdopodobne. Tworzy to szereg implikacji społecznych, zakłócających klasyczne metody organizacji. Z jednej strony, co może wydawać się swoistym paradoksem, wykorzystywanie nowocześniejszych urządzeń dostępowych nie wymaga przyswajania skomplikowanego kodu komunikacyjnego. W tym kontekście można wskazać na powrót do obrazkowych oznaczeń, określanych jako intuicyjny *interface* użytkownika¹¹²⁷. Z drugiej strony, oderwanie od kompleksu językowego pozwala na uproszczenie oraz

1127W tym kontekście szczególnie znaczące było przejście od systemów operacyjnych opartych o wiersz poleceń, takich jak MS DOS, na początkowo nakładki graficzne, a obecnie pełnoprawne systemy operacyjne z rodziny Windows. Jest to zjawisko oceniane ambiwalentnie, z jednej strony ułatwiające wykorzystywanie komputerów osobistych poprzez zastąpienie setek specyficznych komend, wraz z ich słownictwem oraz gramatyką, intuicyjnie rozumianymi ikonami, z drugiej, ograniczające umiejętności użytkowników eliminując konieczność wykorzystywania skomplikowanych kodów kulturowych, co z kolei ogranicza możliwości umysłowe użytkowników.

skrócenie czasu nauki obsługi urządzeń dostępowych, takich jak komputery oraz smartfony. Coraz częściej w rzeczywistości społecznej spotkać można również efekt *spillover* obejmujący zablokowanie transferu wiedzy również w innych sferach społecznej aktywności, co skazuje nowe pokolenie na popełnianie błędów starszych pokoleń oraz zamknięcie rozwoju społecznego w zamkniętym kręgu braku uczenia się. Po trzecie wreszcie, co zakrawa na kolejny paradoks, im bardziej rozbudowana oraz funkcjonalna sieć komunikacyjna, tym jakość komunikacji międzyludzkiej wydaje się być coraz niższa. W tym miejscu można przywołać teorię *rojowiska* (ang. *swarm* lub *swarming*)¹¹²⁸, która wywodzi się z kreatywnego rozwinięcia *doktryny wielkich liczb* stanowiącej podstawę funkcjonowania armii doby komunistycznej¹¹²⁹. W swej esencji jej współczesne zastosowanie zakłada wykształcenie zbiorowości silnie zuniformizowanych jednostek, z ograniczonymi możliwościami horyzontalnego kontaktu międzyosobowego.

Nieco inne wyzwania dostarcza sieć internet, choć wydaje się, że w jej ramach wyeliminowane zostają wszystkie powyższe czynniki pozwalając na osiągnięcie znacznej poprawy w jakości komunikacji. Jednym z potencjalnych źródeł wykorzystujących niniejsze techniki prawdopodobnie jest profil na Facebooku, pod nazwą *Sok z buraka*, który rzekomo jest prowadzony przez dwóch zwykłych obywateli, może być prowadzony przez profesjonalną agencję marketingową¹¹³⁰. Rewolucja przemysłowa, pomimo wygenerowania znacznego wzrostu prędkości przesyłu informacji, a także wzrostu funkcjonalności systemów komunikacyjnych, oznaczało również zmniejszenie ceny dostępu do usług komunikacyjnych, pomimo wzrostu stopnia ich komplikacji. Nadmiar informacji przesyłanych w ich ramach, w połączeniu ze zróżnicowaniem kodów komunikacyjnych – wynikało to z usankcjonowaniem prymatu języków oraz kultury narodowych nad ogólnosystemową tożsamością o charakterze transnarodowym – uniemożliwia egzekwowanie efektywnej kontroli nad treścią przesyłanych komunikatów, zarówno w wymiarze ilościowego wzrostu liczby komunikatów, jak i dywersyfikacji sposobów ich kodowania.

Drugim czynnikiem zmodyfikowanym przez rewolucję przemysłową oraz rozwój westfalskiego środowiska międzynarodowego, jest prędkość przesyłu informacji. W tym

1128W tym kontekście zjawisko roju odnosi się do centralnie sterowanego zbiorowiska podobnych obiektów fizycznych, zwierząt lub innych fenomenów, które charakteryzują się daleko posuniętą uniformizacją zachowań oraz funkcji. Coraz częściej teorię roju odnosi się również do społeczności ludzkiej. R. Bouffanais, *Design and control of swarm dynamics*, Singapur, Heidelberg, Nowy Jork, Dordrecht, Londyn 2016.

1129W tym kontekście odnosi się ona do przyporządkowania znacznie większej wartości czynnikiem ilościowym, niż czynnikiem jakościowym, co oznacza że w czasie walki, zwycięży armia liczniejsza niż lepiej uzbrojona. Najlepiej oddaje to sławny aforyzm, że *na pewnym poziomie ilość staje się jakością*.

1130„*Za Sokiem z Buraka stoi agencja marketingowa powiązana z dużą partią opozycyjną*”, „Tygodnik Lisickiego. Do Rzeczy”, 2016, 5 października, URL: <https://dorzczy.pl/11601/Za-Sokiem-z-Buraka-stoi-agencja-marketingowa-powiazana-z-duza-partia-opozycyjna.html>, [dostęp: 23.02.2017].

kontekście, jako punkt przełomowy, można wskazać na efektywne oderwanie informacji od przenoszącego ją człowieka, co umożliwiło zwiększenie prędkości jej przesyłu ograniczonej jedynie przez fizyczną naturę przestrzeni. A w tym kontekście jedynym, na obecną chwilę nieprzekraczalnym ograniczeniem, jest prędkość światła, wynosząca dwieście dziewięćdziesiąt dziewięć milionów siedemset dziewięćdziesiąt dwa tysiące czterysta pięćdziesiąt osiem metrów na sekundę¹¹³¹. W warunkach współczesnego środowiska międzynarodowego, zlokalizowanego wewnątrz podwójnego układu Ziemia-Księżyc, oznacza to niemal natychmiastowy przesył wiadomości, z opóźnieniem niezauważalnym dla ludzkiej percepcji. I tak, z czterech analizowanych systemów, wchodzących w skład współczesnego systemu telekomunikacyjnego, najwolniejszym, choć jednocześnie najstarszym jest system pocztowy. Jego powolności wynika ze strukturalnej słabości, którą jest zapisanie informacji na fizycznym nośniku – współcześnie okrążenie świata zajmuje sześćdziesiąt sześć godzin i trzydzieści jeden minut¹¹³². Pomimo znacznego przyspieszenia obiegu informacji w ramach systemów pocztowych, stanowią one współcześnie najwolniejszy system. Większość przesyłek pocztowych, nawet przesyłanych w systemie międzynarodowym dostarczanych jest do adresata w terminie do ośmiu tygodni¹¹³³, natomiast w ramach poszczególnych narodowych systemów pocztowych, czas oczekiwania na przesyłkę spada do trzech dni roboczych¹¹³⁴. Znacznie większą prędkość przesyłu uzyskuje sieć radiowa oraz telewizyjna, pozwalająca na uzyskanie szybkości impulsu równej prędkości światła, jednak z jednym istotnym zastrzeżeniem: wyłącznie w obrębie podsystemu podłączonego do centralnego nadajnika, który zapewniał sprawne funkcjonowanie całej sieci. Dodatkowo, w przypadku nadajników nadziemnych operującym za pośrednictwem fal radiowych, istnieją dodatkowe obostrzenia wynikające z otoczenia geograficznego oraz klimatycznego. W rezultacie stacje radiowe mają zasięg ograniczony do krzywizny planety, co oznacza konieczność retransmisji sygnału przez kolejną stację nadawczą, co oznacza spadek prędkości podróżowania impulsu. Najwyższym masztem radiowym na świecie była ten umieszczony w Konstancinie pod Warszawą, nadający sygnał Programu Pierwszego Polskiego Radia, mierzący sześćset czterdzieści sześć metrów wysokości, który uległ

1131R. Penrose, *The Road to Reality: A Complete Guide to the Laws of the Universe*, Nowy Jork 2004, s. 410 – 411.

1132A. Zawistowska, *Szybciej, dalej, wyżej! Lotnicze rekordy Guinnessa*, „Fly for free”, 2014, 10 sierpnia, URL: https://www.fly4free.pl/szybciej-dalej-wyzej-lotnicze-rekordy-guinnessa/nggallery/image/6-02_friedwater/#galeria663, [dostęp: 23.02.2017].

1133 *Paczka pocztowa*, „Poczta Polska S. A.”, 2017, URL: <http://www.poczta-polska.pl/paczki-i-listy/przesylki-zagraniczne/paczki/paczka-pocztowa/>, [dostęp: 23.02.2017].

1134 *Mail and shipping services*, „US Post Service”, 2017, URL: <https://www.usps.com/ship/mail-shipping-services.htm>, [dostęp: 23.02.2017].

zawaleniu w trakcie prac konserwacyjnych dnia 8 sierpnia 1991 roku¹¹³⁵. Ostatnim elementem sieci telekomunikacyjnej jest globalna sieć informatyczna, która w stanowi podstawę istnienia systemu rzeczywistości wirtualnej, określanego w skrócie jako Internet. W kontekście szybkości przesyłania informacji, system ten jest jednym z szybszych na świecie. Dzieje się tak z trzech podstawowych powodów. Pierwszy jest natura przesyłanych informacji, która jest jedynie w niewielkim stopniu funkcjonująca w rzeczywistości materialnej, co umożliwia im osiągnięcie prędkości światła. Drugim jest natura urządzeń dostępowych, które w przeciwieństwie do oborników telewizyjnych oraz radiowych, umożliwiają jednocześnie nadawanie, co oznacza zwiększenie szybkości przesyłania wiadomości, a także sprzężenia zwrotnego pomiędzy odbiorcą oraz nadawcą.

Trzecim jest funkcjonalne nieograniczenie globalnej sieci do względnie izolowanych subsystemów, zarządzanych przez jeden podmiot nadawczy, do których dostęp jest niemożliwy bez wykupienia dodatkowych opcji dostępu od oddzielnego podmiotu. W drastyczny sposób zwiększa to prędkość przekazywania informacji, eliminując większość tak zwanych *wąskich gardeł*, gdzie informacja nabiera cech materialnych, wymagając translacji pomiędzy subsystemami nadawczo-odbiorczymi. Jednakże w związku z naturą sieci, wykorzystującej trzy ścieżki dostępu – dedykowane fragmenty infrastruktury krytycznej, klasyczne systemy komunikacji radiowej i telewizyjnej, a także systemów łączności bezprzewodowej – ułatwiają obejście tych blokad, tym samym czyniąc je nieefektywnymi formami polityki międzynarodowej. Podsumowując, sieć Internet stanowi jedną z najbardziej zaawansowanych zaawansowanych, szybkich oraz najłatwiejszych w obsłudze sieci telekomunikacyjnych. W swej istocie wykorzystuje ona elementy sieci poprzednich generacji, w znacznym stopniu eliminując techniczne ograniczenia powodujące spowolnienie obiegu informacji. W rezultacie stanowi on współcześnie najszybszą formę przesyłania informacji, obsługującą podwójny układ Ziemia-Księżyc¹¹³⁶.

Niniejsze, skrócone porównanie czterech podstawowych sposobów przekazywania informacji, wypracowanych lub zmodyfikowanych przez rewolucję przemysłową ze szczególnych uwzględnieniem jej czwartej fazy, pod względem prędkości przesyłu informacji, wykazuje następujące trzy zmiany. Po pierwsze, jest to dematerializacja wiadomości, znosząca największą barierę fizyczną, uniemożliwiającą osiągnięcie prędkości

1135 *Runął maszt radiowy w Konstancynie*, „TVP.Info”, 2010, 8 sierpnia, URL: <http://www.tvp.info/2293738/runal-maszt-radiowy-w-konstancynie>, [dostęp: 23.02.2017].

1136 Poza jego granicami, można najbardziej efektywnym środkiem łączności jest łączność radiowa. Jednakże zarówno fizyczne ograniczenia prędkości transmisji danych, jak i niewielka liczba zautomatyzowanych nadajników oraz odbiorników powodują drastyczne ograniczenie sieci oraz jej marginalizację w dalszych analizach.

światła, najwyższej znanej wartości fizycznej znanej nauce. Po drugie, jest to zasięg koherentnej sieci, w której informacja jest transmitowana. Po trzecie, jest to również szybkość przekazywania impulsu zwrotnego w danej sieci. W tej kwestii można dodatkowo wskazać na czwartą cechę systemów telekomunikacyjnych: ich interaktywność, opisywaną przez możliwość kształtowania treści przekazywanych za pośrednictwem danego systemu. Po czwarte, co jest szczególnie interesującym zagadnieniem, jest to również kompatybilność systemów. W tym kontekście można wyróżnić trzy kategorie systemów łączności. Pierwsza, ekskluzywna, wykluczająca podwójne wykorzystanie, jest to system pocztowy. W ten sposób system ten nie może korzystać ani z innych systemów telekomunikacyjnych, ani być wykorzystywany przez nie, przez co jego funkcjonalność stanowi pochodną zasobów wyłącznie dla niego dedykowanych. Druga kategoria zawiera systemy częściowo komplementarne, a więc transmisja radiowa oraz telewizyjna, które mogą być wykorzystywane do przesyłania wzajemnie własnych komunikatów, po ekstensywnym dostosowaniu technicznym infrastruktury krytycznej. W rezultacie ich funkcjonalność jest w pewnym stopniu większa, niż wskazuje dedykowana im ilość zasobów. Trzecią kategorią, obejmującą Internet to system, który bez większych wymagań technicznych jest w stanie wykorzystywać nie tylko własną sieć, ale także inne systemy łączności. W ten sposób jego funkcjonalność ulega znacznej amplifikacji niż wskazywać by na to mogła ilość zasobów przeznaczona bezpośrednio na jej rozwój. W tym miejscu należy wskazać na dwie dodatkowe kwestie. Pierwszą jest kwestia systemu łączności telefonicznej, w tym sieci telefonii komórkowej, jako potencjalnie odrębnego systemu łączności. Drugą jest kwestia rozwoju technicznego tych sieci, w kontekście dążenia do uniformizacji istniejącej infrastruktury krytycznej. W odniesieniu do drugiego punktu, należy wskazać na kilka czynników szczególnie istotnych dla komunikacji w ogóle, a telekomunikacji w szczególności. Pierwszym jest obserwowalna tendencja do opierania globalnej sieci multimedialnej na współczesnym Internecie. Szczególnie dobrze widoczne jest w postaci zjawisk telefonii¹¹³⁷, telewizji¹¹³⁸ oraz

1137 Jest to określenie specjalnego protokołu pozwalającego na transmisję głosu przez Internet na zasadach analogicznych do klasycznych łączy telefonicznych. (ang. Voice over Internet protocol, VoIP). C. Booth, *IP Phones, Software VoIP, and Integrated and Mobile VoIP*, „Library Technology Reports”, 2010, nr 46(5), s. 11 – 19.

1138 W tym kontekście wyróżnić można cztery kategorie telewizji internetowych, powstałych po zastosowaniu kryterium uzależnienia od medium internetowego. Po pierwsze, są to klasyczne sieci telewizyjne, udostępniające wybrane treści w specjalnych serwisach internetowych, zwykle obwarowanych szeregiem wymogów, na przykład poniesienie opłat. Po drugie, są to klasyczne sieci internetowe, udostępniające na otwartych serwerach internetowych wybrane programy telewizyjne w trybie program na żądanie (ang. *video on demand*, VOD). Po trzecie są to klasyczne stacje telewizyjne prowadzące równoległe transmisje z wykorzystaniem sieci telewizyjnej oraz Internetu. Po czwarte, są to stacje telewizyjne, najczęściej niszowe, prowadzące transmisje wyłącznie przez Internet. *New European initiative merges television with the power of the Internet*, „Hybrid Broadcast Broadband TV”, 2009, 27 sierpnia, URL: http://www.hbbtv.org/wp-content/uploads/2015/07/HBBTV_PR_Final_200908271.pdf, [dostęp: 22.02.2017].

radia¹¹³⁹ internetowego, które oznacza stopniowe wchłanianie tych systemów do jednej, ogólnoswiatowej sieci telekomunikacji. Drugim jest stopniowa transformacja zasad organizujących funkcjonowanie tych systemów, oznaczająca dążenie do likwidacji ograniczeń typowych dla poszczególnych podsystemów. Trzecim jest dematerializacja urządzeń nadawczych. W tym kontekście, na szczególną uwagę zasługują profesjonalne programy do nagrywania, obróbki oraz transmisji przy pomocy internetu zarówno obrazu jak i dźwięku¹¹⁴⁰. Trzecim jest zwiększenie redundancji sieci telekomunikacyjnej poprzez wykorzystywanie różnych, alternatywnych połączeń w celu przekazywania tej samej treści. Reasumując, współczesne technologie telekomunikacyjne, poprzez dematerializację zarówno informacji, jak i systemów jej przesyłania, pozwala na osiągnięcie prędkości bliskiej prędkości światła.

Trzecim czynnikiem zmodyfikowanym przez rewolucję przemysłową oraz rozwój westfalskiego środowiska międzynarodowego, jest organizacja systemu przesyłania informacji. Wraz ze wzrostem ilościowym – liczba odbiorców zarówno osób fizycznych jak i prawnych – pojawia się konieczność zwiększenia stopnia organizacji wewnętrznej sieci mającej zidentyfikować punkt docelowy oraz umożliwić jak najszybsze dotarcie informacji do odbiorcy. Kluczem do całego systemu, niezależnie od jego konstrukcji oraz natury, czy to jest system pocztowy, telefoniczny, radiowy, telewizyjny, czy internet jest przyznanie poszczególnym odbiorcom unikalnego kodu alfanumerycznego, który pozwala na identyfikację elementów składowych sieci do których odbiorca jest przyporządkowany, począwszy od jego położenia w przestrzeni fizycznej, poprzez połączenia oraz węzły i *huby* sieci, aż do najbardziej ogólnego. Wśród analizowanych systemów wyjątkiem są systemy radiowe oraz telewizyjne. W tych przypadkach, z powodu ograniczonej funkcjonalności systemów odbiorczych, a także natury oraz specyfiki systemów nadawczych, odbiór możliwy jest na terenie objętym zasięgiem nadawczym. W celu uzyskania dostępu, konieczne staje się dokupienie modułu deszyfrującego sygnał, czyli popularnego *dekodera*¹¹⁴¹. Bardziej racjonalne wydaje się podejście telefonii, wykorzystujące w celu identyfikacji coraz mniejszych sektorów oraz podsektorów sieci kod numeryczny, obejmujący numer telefonu

1139Analogicznie do telewizji, większość stacji radiowych dysponuje własną możliwością nadawania własnych programów przez internet. O ile jednak nadawanie programu telewizyjnego wymaga wyspecjalizowanej aparatury oraz przepustowości łącza, nadawanie transmisji dźwiękowej jest znacznie łatwiejsze. Odbieranie transmisji internetowych stacji radiowych możliwe jest albo bezpośrednio na stronach internetowych danej radiostacji, albo przy wykorzystaniu wyspecjalizowanych programów, takich jak *Screamer Radio*.

1140Programy do nagrywania i obróbki plików dźwiękowych: Audacity 2.1.2, WavePad Sound Editor 7.04 czy też ACID Pro 7.0e. Programy do nagrywania i obróbki plików wideo: Windows Movie Maker 2.6, Ulead VideoStudio 11 Plus oraz Avidemux 2.6.18.

1141Przykładowe funkcje urządzeń tego typu: A. Kaźmierska, *Cyfrowy Polsat: nowy dekoderek EVOBOX PVR [akt.]*, „Sat Kurier”, 2015, 29 grudnia, URL: <http://satkurier.pl/news/123589/cyfrowy-polsat-nowy-dekoder-evobox-pvr-akt.html>, [dostęp: 24.02.2017].

oraz numery kierunkowe: regionu oraz państwa (sieć stacjonarna) czy też wyłącznie numer telefonu z identyfikatorem państwa. Podobna zasada obejmuje również sieć internet, przy czym lokalizator określany mianem adresu IP (ang. *Internet Protocol Address*)¹¹⁴² wykorzystywanym w internetowym protokole komunikacji TCP/IP (ang. *Transmission Control Protocol*)¹¹⁴³ odnosi się nie do fizycznego urządzenia, które opisywane jest unikalnym adresem MAC (ang. *Media Access Control Address*)¹¹⁴⁴, nadawanym w procesie produkcyjnym, lecz do jego wirtualnego analogu w cyberprzestrzeni. Systemy niniejszego typu wymagają włożenia przez nadawcę wysiłku w celu przekazania pożądanej informacji. Znaczny stopień automatyzacji pozwala scedować część obowiązków tego typu na rzecz systemów komputerowych, jednakże oznacza to pojawienie się pola podatności na wpływ czynników zewnętrznych. Jednym ze sposobów jest wykorzystywanie adresów witryn internetowych, a także ich szaty graficznej, przez strony specjalnie stworzone w celu wyłudzenia danych wrażliwych od osób prywatnych. Technika ta określana jest jako *phishing*. Na razie nie stwierdzono wykorzystania podobnych technik w sferze instytucjonalnej, jednak oznacza to, że pole to jest do zagospodarowania lub jest właśnie zagospodarowywane. W rezultacie można wskazać, że w obliczu rozwoju technologicznego sfery telekomunikacyjnej, przejawiającej się zarówno w kwestii jakości oraz prędkości przekazywania informacji, jak i lawinowy wzrost punktów dostępowych, a także konfiguracja westfalskiego środowiska międzynarodowego generują konieczność podjęcia działań w trzech wymiarach, których koniunkcja doprowadzi do powstania globalnej sieci telekomunikacyjnej.

Pierwszym wymiarem jest internacjonalizacja działań związanych z telekomunikacją. Odbywa się to na dwóch poziomach. Jednym jest internacjonalizacja właściwa, reprezentowana przez instytucjonalizację współpracy multilateralnej oraz bilateralnej w postaci organizacji technicznych takich jak Światowy Związek Pocztowy (ang. *Universal Postal Union*, fr. *Union postale universelle*, UPU)¹¹⁴⁵ czy też Międzynarodowy Związek

1142Więcej szczegółów na temat konstrukcji oraz wykorzystania adresów IP znaleźć można na witrynie: *IP*, „DMOZ”, 2017. 1 lutego, URL: <https://www.dmoz.org/Computers/Internet/Protocols/IP/>, [dostęp: 24.02.2017].

1143D. E. Comer, *Internetworking with TCP/IP – Principles, Protocols and Architecture*, Harlow 2014.

1144Adres MAC jest kodem heksadecymalnym, zwykle zapisywanym w formie sześć odseparowanych dwukropkami zbitek alfanumerycznych, gdzie zakodowana jest zarówno nazwa producenta, jak i indywidualny numer karty. W tym kontekście znajomość adresu MAC karty sieciowej umożliwi również dokonanie szeregu nielegalnych operacji kosztem użytkownika: M. Cunche, *I know your MAC Address: Targeted tracking of individual using Wi-Fi*, „International Symposium on Research in Grey – Hat Hacking – GreHack”, Grenoble 2013, URL: https://hal.archives-ouvertes.fr/file/index/docid/858324/filename/Wi-Fi_Stalking.pdf, [dostęp: 24.02.2017].

1145Jest to jedna z najstarszych organizacji międzynarodowych. Założona została w 1874 roku w Bernie. Do podstawowych kompetencji organizacji należy ustanowienie oraz implementacja standardów oraz regulacji działań na rynku pocztowym, a także koordynacja działań narodowych agencji pocztowych w celu podtrzymania istnienia globalnej sieci pocztowej. Od 1948 roku posiada status organizacji

Telekomunikacyjny (ang. *International Telecommunication Union*, ITU)¹¹⁴⁶. Innym sposobem jej realizacji jest transnacionalizacja, polegająca na wymknięciu się kwestii zarządzania sprawami telekomunikacyjnymi w ręce podmiotów niepaństwowych ze szczególnym uwzględnieniem korporacji wielonarodowych. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabierają zarówno producenci elementów narracji medialnej, tacy jak koncern Time Warner¹¹⁴⁷, właściciel między innymi stacji telewizyjnej CNN czy też The Walt Disney Company¹¹⁴⁸, a także firmy zajmujące się rozwojem, konserwacją oraz obsługą połączeń komunikacyjnych, takie jak Orange (dawniej France Telecom)¹¹⁴⁹, zajmująca się dostawami usług dostępu do internetu, telefonii a ostatnio także telewizji, czy China Mobile Communications¹¹⁵⁰, operująca w tej samej sferze. W rezultacie państwa narodowe otrzymują

wyspecjalizowanej systemu ONZ. Posiada stu dziewięćdziesięciu dwóch członków, posiada siedzibę w Bernie, a funkcję sekretarza generalnego sprawuje Bishar Abdirahman Hussein. Witryna internetowa organizacji: <http://www.upu.int/en.html>.

1146 Jest to jedna z najstarszych organizacji międzynarodowych. Założona została w 1856 roku w Paryżu. Do podstawowych kompetencji organizacji należy ustanowienie oraz implementacja standardów oraz regulacji działań na rynku telegraficznym, a następnie telekomunikacyjnym. Od 1947 roku posiada status organizacji wyspecjalizowanej systemu ONZ. Współcześnie Związek ma sto dziewięćdziesiąt trzech członków (w tym Watykan), posiada siedzibę w Genewie, a funkcję sekretarza generalnego sprawuje Houlin Zhao. Witryna internetowa organizacji: <http://www.itu.int/en/Pages/default.aspx>.

1147 Korporacja utworzona w 1990 roku, przez fuzję Time Incorporated oraz Warner Communications. Specjalizuje się w produkcji medialnej oraz wykorzystywaniu infrastruktury krytycznej w celu rozprowadzania własnych produkcji. Jednymi z najbardziej rozpoznawalnych marek korporacji jest *Home Box Office* (HBO) oraz *Warner Bros*. Wartość firmy oceniana jest na sześćdziesiąt trzy miliardy osiemset czterdzieści milionów USD (2015), wypracowując trzy miliardy osiemset trzydzieści trzy miliony USD (2015) zysku netto. Zatrudnia dwadzieścia cztery tysiące osiemset pracowników (2016). W 2016 korporacja AT&T, Inc. złożyła propozycję zakupu Time Warner za kwotę osiemdziesięciu pięciu miliardów czterystu milionów USD. C. Littleton, *AT&T Sets \$85.4 Billion Time Warner Deal, CEOs Talk „Unique” Potential of Combination*, „Variety”, 2016, 22 października, URL: <http://variety.com/2016/biz/news/att-time-warner-deal-1201897938/>, [dostęp: 24.02.2017]. Witryna internetowa korporacji: <http://www.timewarner.com/>.

1148 Korporacja utworzona w 1923 roku, przez Waltera Eliasa Disneya oraz Roya Olivera Disneya. Specjalizuje się w produkcji oraz dystrybucji produkcji medialnych, skierowanych do młodszego pokolenia, ze szczególnym uwzględnieniem animacji. Jednym z najbardziej rozpoznawalnych marek korporacji, w tym zakupionych jest marka *Walt Disney*, *Marvel* oraz *Star Wars*. Wartość firmy oceniana jest na osiemdziesiąt osiem miliardów USD (2015), wypracowując osiem miliardów trzysta osiemdziesiąt milionów USD (2015) zysku netto. Zatrudnia sto osiemdziesiąt tysięcy ludzi (2014). Witryna internetowa korporacji: <https://thewaltdisneycompany.com/>. Więcej szczegółów odnośnie historii oraz aktywności korporacji znaleźć można: Kai-Ingo Voigt, Oana Buliga, Kathrin Michl, *Business Model Pioneers. Volume II: How Innovators Successfully Implement New Business Models*, Cham 2017, s. 113 – 126.

1149 Korporacja utworzona w 1988 w wyniku prywatyzacji francuskiego operatora rynku telekomunikacyjnego, France Télécom S. A. Specjalizuje się w wytwarzaniu usług dostępu do globalnego rynku telekomunikacyjnego, począwszy od telefonii stacjonarnej, a skończywszy na usługach telewizji internetowej. Najbardziej rozpoznawalną marką korporacji jest marka *Orange*, z której w różnym zakresie korzysta na całym świecie ponad dwieście pięćdziesiąt sześć milionów klientów. Wartość firmy oceniana jest na osiemdziesiąt dziewięć miliardów dziewięćset osiemdziesiąt milionów EUR (2012), wypracowując dwa miliardy sześćset pięćdziesiąt dwa miliony EUR (2015) zysku netto. Zatrudnia sto pięćdziesiąt siedem tysięcy ludzi (2015). Witryna internetowa korporacji: <https://www.orange.com/en/home>.

1150 Korporacja utworzona w 1997 roku, korporacja utworzona oraz kontrolowana przez rząd Chińskiej Republiki Ludowej. Specjalizuje się w dostarczaniu usług telefonii komórkowej oraz dostępu do Internetu, głównie dla mieszkańców Chin oraz Pakistanu. Korporacja zarządza największą bazą klientów - z jej usług korzysta ponad osiemset trzydzieści pięć milionów klientów. Korporacja nie posiada rozpoznawalnych globalnie marek, jednak znana jest z tego, że dostarcza usługi telekomunikacyjne na Mount Everest oraz na terenie Wysp Spratly. Nawiązała też współpracę z Nokią. Wartość korporacji szacowana jest na dwieście trzy

gotowy produkt, z jednej strony wykreowany, opracowany oraz wypróbowany przez korporację bez konieczności konsumpcji zasobów narodowych, z drugiej kompatybilny z elementami sieci zarządzanymi przez tą korporację zlokalizowanymi na terytorium innych państw narodowych. W tym kontekście można wskazać na również w ramach tych sieci transnarodowych an procesy zmierzające w kierunku instytucjonalizacji współpracy w postaci powstawania wyspecjalizowanych organizacji branżowych¹¹⁵¹ pełniących funkcje analogiczne do międzynarodowych organizacji telekomunikacyjnych.

Drugim wymiarem jest synchronizacja poszczególnych narodowych systemów telekomunikacyjna. Stanowiło to pokłosie standaryzacji ujętej w poprzednim punkcie, nastąpił rozwój ilościowych powiązań pomiędzy poszczególnymi narodowymi sieciami powiązań telekomunikacyjnych. W rezultacie powstania powyższych systemów, można wskazać, że ciężar zarządzania globalną siecią telekomunikacyjną uległ przesunięciu z poziomu narodowego na poziom globalny. Co prawda, można stwierdzić istnienie znacznych nieciągłości pomiędzy oboma poziomami, z bardziej rozgałęzionym oraz łatwiej dostępnym systemem narodowym, na przykład w kontekście istnienie sieci nadajników naziemnej telewizji cyfrowej¹¹⁵², jednakże można wskazać, że luka ta ulega stopniowemu zamknięciu, i jeśli nie zajdą nieprzewidziane okoliczności, zakończy się scaleniem poszczególnych systemów narodowych wraz z wyeliminowaniem większości bezpieczników oraz tak zwanych *wąskich gardeł* w przeciągu najbliższego stulecia.

Trzecim jest redundancja systemu telekomunikacyjnego, rozumiana jako bezpieczeństwo przesyłu informacji, jak i jej legitymizacja. W tym kontekście redundancja odnosi się do „cechy wiadomości zawierającej więcej informacji niż to jest istotnie niezbędne”¹¹⁵³. Jednakże przymiotnik – redundacyjny, posiada definicję: „[system] w którym zastosowano więcej elementów niż to konieczne w celu zwiększenia niezawodności tego systemu”¹¹⁵⁴, odnosi się właśnie do kwestii bezpieczeństwa. W kontekście systemów

miliardy USD (2014), wypracowując siedemnaście miliardów sto milionów USD (2014) zysku netto. Zatrudnia dwieście czterdzieści jeden tysięcy pięćset pięćdziesiąt pracowników (2014). Witryna internetowa korporacji: <http://www.chinamobileltd.com/en/global/home.php>.

1151 Przykładem podmiotu tego typu może być Europejska Unia Nadawców (ang. *European Broadcasting Union*, EBU; franc. *Union européenne de radio-télévision*, UER), organizacja powstała dnia 12 lutego 1950, skupiająca europejskich niekomercyjnych nadawców sygnału radiowego oraz telewizyjnego.

1152 System uruchomiono 30 września 2010 roku. Ostatnie nadajniki analogowe wyłączono 23 lipca 2013 roku. W rezultacie system ten stanowi wyłączone źródło sygnału telewizyjnego dla jedenastu milionów pięćset tysięcy widzów (2015). Dalsze cztery miliony czterysta tysięcy korzystało z jego oferty. J. Reiser, *Rynek telewizyjny w II kwartale 2015 roku*, Warszawa 2015, URL: http://www.krit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/kontrola/program/tv/kwartalne/rynek-telewizyjny-w-ii-kwartale-2015.pdf, [dostęp: 27.02.2017]. Więcej szczegółów odnośnie całości systemu oraz zmian w nim wprowadzanych, można znaleźć na witrynie: www.telewizja-cyfroma.com.

1153 *Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985.

1154 *Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985.

telekomunikacyjnych, redundancja odnosi się do tych elementów zarówno wiadomości, jak i infrastruktury wykorzystywanej do jej przesyłania, które nie są istotne dla samego faktu przesłania wiadomości, lecz są szczególnie ważne dla bezpieczeństwa oraz wiarygodności przekazu. Pierwszym wymiarem redundancji jest wprowadzenie możliwości przesłania informacji pomiędzy dwoma podmiotami z wykorzystaniem różnych połączeń bez konieczności dokonywania translacji pomiędzy systemami. Dla przykładu, wystąpienia na przykład ważnych polityków¹¹⁵⁵, transmitowane są za pośrednictwem systemów radiowych, telewizyjnych oraz internetu, nie wspominając o gazetach. Co więcej, obecna sytuacja na rynku telekomunikacyjnym pozwala na zidentyfikowanie kilku niezależnych agencji dostarczających informacji, retransmitowanych przez stacje wykorzystujących różne połączenia do przekazywania tych samych treści¹¹⁵⁶. Ostatnim przykładem redundancji funkcjonalnej jest widoczna szczególnie w internecie, który wykorzystuje do przesyłania wiadomości olbrzymią liczbę połączeń technicznych, począwszy od wydajnego oraz stale rozbudowywanego systemu połączeń światłowodowych, w tym obejmujących połączenia transoceaniczne, system niemal niewrażliwy na zakłócenia, lecz wymagający posiadania specjalistycznych urządzeń dostępowych, które dokonają translacji skompresowanego sygnału na dostrzegalny dla odbiorcy; system radiowych przekaźników naziemnych, znacznie łatwiej dostępny, nawet z urządzeń mobilnych lecz podatny na zakłócenia atmosferyczne oraz dysponujących ograniczonym zasięgiem; a także systemy łączności satelitarnej, wymagający kosztownych urządzeń dostępowych, które dodatkowo wymagają znacznych umiejętności w kontekście ich obsługi, lecz posiadających nieograniczony zasięg, choć równocześnie niską jakość transmisji. Co ważniejsze, istnieje możliwość połączenia wykorzystaniem wszystkich wskazanych możliwości, co dodatkowo zwiększa dostępność usług internetowych, umożliwiając podtrzymanie połączenia nawet przy dysfunkcji jednego medium transmisyjnego, co obserwować można było w trakcie Arabskiej Wiosny¹¹⁵⁷. Esencją niniejszego wymiaru redundancji systemów telekomunikacyjnych jest stworzenie znacznej liczby powiązań pomiędzy węzłami oraz hubami sieci, które pozwalają na przekazywanie

1155Szczególnie dotyczy to szefów państw i rządów, szczególnie nowo wybranych takich jak Donald John Trump. W tym wymiarze należy zwrócić szczególną uwagę na konieczność odseparowania faktycznej przemowy od medialnych komentarzy i interpretacji.

1156W tym wymiarze można wskazać na istnienie tych instytucji na trzech istotnych poziomach. Po pierwsze, są to instytucje działające na poziomie globalnym, dysponujące biurami oraz przedstawicielstwami w większości państw świata. Są to: *Agence France – Presse* (AFP), *Associated Press* (AP) oraz *Reuters*. Po drugie, są to agencje ograniczone do obsługi jednego wybranego państwa narodowego, jak na przykład Polska Agencja Prasowa (PAP). Po trzecie są to również agencje specjalizujące się w prezentacji wybranego tematu, jak na przykład Katolicka Agencja Informacyjna (KAI).

1157A. Hermida, S. C. Lewis, R. Zamith, *Sourcing the Arab Spring: A case study of Andy Carvin's sources on Twitter during the Tunisian and Egyptian revolutions*, „Journal of Computer-Mediated Communication”, 2014, nr 19(3), s. 479 – 499.

komunikatów, nawet pomimo odcięcia części z nich. Drugim wymiarem redundancji jest pojawienie się oraz rozwój załączków systemu instytucji, których głównym celem jest weryfikacja wiadomości oraz oczyszczenie przekazu z niepożądanych elementów. Potrzeba istnienia tych instytucji wynika przede wszystkim z lawinowego wzrostu zarówno punktów dostępowych jak i liczby wiadomości istniejących w obiegu.

W rezultacie coraz bardziej palącą kwestią staje się zagadnienie weryfikacji autentyczności poszczególnych wiadomości, szczególnie w kontekście instytucji funkcjonujących w oparciu o wymianę poufnych informacji, jak na przykład instytucje dyplomatyczne, finansowe czy też policje narodowe. Aby nie upośledzać własnej efektywności niezbędne staje się powołanie do istnienia instytucji, które odpowiadać będą za weryfikację oraz przekazywanie sprawdzonych informacji, ograniczając, jeśli nie eliminując zupełnie wpływ czynników niepożądanych, takich jak przeciążenie informacyjne¹¹⁵⁸, istnienie informacji fałszywych, wytwarzanych przez organizacje o charakterze kryminalnym, ze szczególnym uwzględnieniem *hackerów*¹¹⁵⁹ a także interwencję czynników rządowych, ze szczególnym uwzględnieniem inwigilacji informacji niejawnych¹¹⁶⁰. Począwszy od cyklicznie powtarzających się włamań na prywatne konta bankowe oraz skrzynki e-mail poszczególnych obywateli¹¹⁶¹, poprzez specyficznym pojmowane szpiegostwo przemysłowe¹¹⁶², wykradanie olbrzymich ilości tak zwanych *danych wrażliwych* z instytucji publicznych, takich jak urzędy czy banki¹¹⁶³ oraz wykorzystywanie narzędzi telekomunikacyjnych w tradycyjnym szpiegostwie o charakterze politycznym oraz militarnym, czego ostatnim przykładem może być masowe włamanie rosyjskich agencji wywiadowczych na skrzynki mailowe zarówno Hillary Clinton, jak i całego komitetu wyborczego Partii Demokratycznej¹¹⁶⁴. W rezultacie można wskazać na trzy poziomy sieci zabezpieczających redundancję sieci

1158J. Wieczorkowski, M. Dąlek, *Problem przeciążenia informacyjnego a integracja systemów informatycznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, 2013, nr 104(1), s. 439 – 448.

1159J. L. Richet, *From Young Hackers to Crackers*, „International Journal of Technology and Human Interaction”, 2013, nr 9(3), nr 53 – 62.

1160 *Uwaga! Dane klientów Netii wykradzione i ujawnione przez włamywaczy*, „Zaufana trzecia strona”, 2016, 7 lipca, URL: <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/uwaga-dane-klientow-netii-wykradzone-i-ujawnione-przez-wlamywaczy/>, [dostęp: 28.02.2017].

1161W. Boczoń, *Coraz więcej przestępstw w bankowości. Oto dane Komendy Głównej Policji*, „Bankier.pl”, 2015, 9 listopada, URL: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Coraz-wiecej-przestepstw-w-bankowosci-Oto-dane-Komendy-Glownej-Policji-7285092.html>, [dostęp: 28.02.2017].

1162O. Thonnard, L. Bilge, G. O’Gorman, S. Kiernan, M. Lee, *Industrial Espionage and Targeted Attacks: Understanding the Characteristics of an Escalating Threat* [w:] *Research in Attacks, Intrusions, and Defenses*, red. D. Balzarotti, S. J. Stolfo, M. Cova, Berlin, Heidelberg 2012, s. 64 – 85.

1163 *Wyciek danych z systemu PESEL*, „Bankier.pl”, 2016, 26 sierpnia, URL: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Wyciek-danych-z-systemu-PESEL-7474845.html>, [dostęp: 28.02.2017].

1164S. Dinan, *Emails show hacker attempts to compromise Clinton server*, „The Washington Times”, 2016, 1 listopada, URL: <http://www.washingtontimes.com/news/2016/nov/1/hillary-clinton-server-hacking-attempts-were-frequ/>, [dostęp: 28.02.2017].

telekomunikacyjnych. Pierwszym są komórki oraz systemy organizacyjne istniejące wewnątrz poszczególnych podmiotów zaangażowanych w proces wymiany informacji z wykorzystaniem globalnej sieci powiązań telekomunikacyjnych. W przypadku Polski można wskazać na Najwyższą Izbę Kontroli¹¹⁶⁵, Urząd Komunikacji Elektronicznej¹¹⁶⁶ oraz częściowo Urząd Kontroli Konkurencji i Konsumenta¹¹⁶⁷. Drugim są instytucje wyspecjalizowane, takie jak specjalnej przedsiębiorstwa¹¹⁶⁸ czy *think tanki*¹¹⁶⁹, świadczące usługi tego typu na rzecz podmiotów wymagających wsparcia tego typu. Przykładem takich podejrzanych działań może być podejrzenie pewnej izraelskiej korporacji zbrojeniowej o sprzedaż kodów źródłowych do gruzińskich bezzałogowych zwiadowczych systemów lotniczych rządowi rosyjskiemu w trakcie wojny rosyjsko-gruzińskiej w roku 2008¹¹⁷⁰.

Niniejsza kategoria podmiotów charakteryzuje się wysokimi umiejętnościami, jednakże rozwiązania przez nie proponowane charakteryzują się ograniczoną wiarygodnością. Trzecim są transnarodowe podmioty, zapewniające wydzieloną oraz zabezpieczoną infrastrukturę techniczną mającą na celu przyspieszenie obiegu informacji. W tym kontekście można wskazać na dwa typy takich instytucji. Pierwszą są siły zbrojne, lub będąc bardziej precyzyjnym: w pierwszym rządzie amerykańskie siły zbrojne wraz z sojusznikami,

1165Urząd ten został powołany w 1919 roku i jako jedyny został umocowany w konstytucyjnej strukturze Rzeczypospolitej Polski. Jego najważniejszym celem jest kontrola nad właściwym funkcjonowaniem pozostałych organów administracji rządowej oraz samorządowej. Więcej informacji na temat historii oraz funkcjonowania Najwyższej Izby Kontroli znaleźć można na witrynie internetowej: <https://www.nik.gov.pl/>.

1166Urząd ten został powołany w 2006 roku, a jego najważniejszym celem jest regulacja oraz kontrola nad rynkiem usług elektronicznych w Polsce, począwszy od radio oraz telewizji, a skończywszy na telefonii komórkowej oraz Internecie. Więcej informacji na temat historii oraz funkcjonowania Urzędu Komunikacji Elektronicznej znaleźć można na witrynie internetowej: <https://uke.gov.pl/>.

1167Urząd ten został powołany w 1996 roku, a jego najważniejszym celem jest zapobieżenie nadmiernej koncentracji (monopolizacji) rynku w Polsce. Więcej informacji na temat historii oraz funkcjonowania Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumenta znaleźć można na witrynie internetowej: <https://www.uokik.gov.pl/>.

1168W tym wymiarze, za przedsiębiorstwa wytwarzające informacje można uznać korporacje posiadające udziały zarówno w klasycznych sieciach medialnych (radio, telewizja oraz prasa) jak i nowoczesnych platform medialnych (Internet). Wśród nich, można wskazać na następujące firmy: *Comcast Corporation*, *Walt Disney Company*, *Twenty First Century Fox Incorporated*, *Time Warner*, *Time Warner Cable*, *DirectTV*, *WPP*, *CBS*, *Viacom* oraz *DISH Network*. A. Harrer, *Największe firmy medialne świata*, „Gazeta prawna.pl. Media”, 2014, URL: <http://serwisy.gazetaprawna.pl/media/galerie/795355,duze-zdjecie,1,ranking-forbes-najwiece-firmy-medialne-swiata.html>, [dostęp: 28.02.2017].

1169*Think tanki* są to instytucje o charakterze analityczno-badawczym zajmujące się analizą rzeczywistości, w tym rzeczywistości międzynarodowej, propagowaniem określonych idei oraz wartości, a także do pewnego stopnia kreacji wydarzeń oraz procesów międzynarodowych. W tym kontekście są istotnym elementem struktury analitycznej oraz decyzyjnej głównie państw narodowych, lecz również innych podmiotów międzynarodowych, szczególnie korporacji transnarodowych. Więcej szczegółów: M. Mierzwa, *Think tanki*, „Infos. Biuro analiz sejmowych”, 2011, nr 12(104), URL: [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/AEE487CF31D5A165C12578B00047620D/\\$file/Infos_104.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/AEE487CF31D5A165C12578B00047620D/$file/Infos_104.pdf), [dostęp: 28.02.2017], s. 1 – 4.

1170*Kody do dronów w rękach Rosjan. WikiLeaks potwierdza wypowiedź Skrzypczaka*, „Gazeta.pl”, 2013, 2 grudnia, URL: http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15059285,Kody_do_dronow_w_rekach_Rosjan__WikiLeaks_potwierdza.html, [dostęp: 28.02.2017].

między którymi łączność obsługiwana jest przez wyspecjalizowane centra Sojuszu Północnoatlantyckiego¹¹⁷¹ oraz pozostałe blisko współpracujące organy międzynarodowe, powstałe na mocy stałej¹¹⁷² lub doraźnej¹¹⁷³ współpracy bilateralnej. Drugą są organizacje wyspecjalizowane powoływane w celu zapewniania efektywnej komunikacji pomiędzy organizacjami zlokalizowanymi na różnych poziomach środowiska międzynarodowego, jednak zajmującymi się działalnością w jednej, określonej branży, na przykład w obsłudze rynków finansowych. Idealnym przykładem podmiotów tego typu jest stowarzyszenie SWIFT, zwiadujące sieciami telekomunikacyjnymi łączącymi banki oraz podobne instytucje o charakterze finansowym rozsiane po całym świecie. Z tego też powodu, część z nich przemieszczono poza terytorium Stanów Zjednoczonych aby uzyskać dodatkową pewność braku ingerencji usankcjonowaniem przez odpowiednie akty prawa federalnego¹¹⁷⁴. W rezultacie sposób organizacji komunikacji staje się znacznie bardziej istotny do sposobu jego rzeczywistej implementacji. Ten fakt, w połączeniu z poszukiwaniem alternatywnych sposobów projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej powoduje bezprecedensowy rozwój sposobów działania należących do sfery *soft Power*.

Podsumowując, rozwój metod oraz kanałów komunikacji, przejawiający się głównie na trzech płaszczyznach. Pierwszym były techniczne szczegóły transmisji informacji, których efektem było zwiększenie prędkości przesyłania informacji oraz jej oderwanie od nośnika materialnego¹¹⁷⁵. Drugim było zwiększenie roli czynnika jakościowego komunikacji,

1171W przypadku Sojuszu Północnoatlantyckiego, za komunikację na szczeblu międzynarodowym odpowiada Agencja Komunikacji i Informacji (ang. *NATO Communications and Information Agency*, NCI), powstała w 2012 roku. Podlegają jej kwestie związane z zapewnieniem obsługi teleinformatycznej struktury NATO, zarządzanie zakresem dowodzenia, kontroli, komunikacji, komputerów, wywiadu, rozpoznania oraz zwiadu (ang. *Command, Control, Communications, and Computers, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance*, C4ISR), a także kwestiami cyberobrony oraz obrony przeciwrakietowej. Więcej szczegółów: <https://www.ncia.nato.int/Pages/homepage.aspx>.

1172W przypadku stałej współpracy bilateralnej, kluczową rolę odgrywa łączność z wykorzystaniem istniejących sieci dyplomatycznych, prowadzonych przez wojskowe attachaty poszczególnych ambasad.

1173W przypadku doraźnej współpracy bilateralnej, preferuje się wykorzystanie oficerów łącznikowych, ewentualnie misje wojskowe, których wysłanie generuje dłuższe łącze o mniejszej przepustowości, lecz jest również znacznie tańsze do podtrzymania oraz ewentualnej likwidacji. A także nie powoduje aż tak poważnych zadrażeń z nominalnymi sojusznikami. Realizacją tej łączności może być obecność przedstawicieli sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych na terenie syryjskiego Kurdystanu.

1174Wiąże się to z wątpliwościami podmiotów zlokalizowanych w Europie, odnośnie możliwości inwigilacyjnych rządu amerykańskiego transakcji finansowych prowadzonych w ramach wojny z terroryzmem. K. Flinders, *Swift builds underground datacentre to keep bank transactions in Europe*, „Computer Weekly”, 2012, 30 kwietnia, URL: <http://www.computerweekly.com/news/2240149275/Swift-building-underground-datacentre>, [dostęp: 1.03.2017].

1175Z chwilą pojawienia się globalnej sieci telekomunikacyjnej, nośnikiem informacji stały się fale elektromagnetyczne modulowane przez osobiste urządzenia nadawczo-odbiorcze będące w posiadaniu każdego jej użytkownika. W tym wymiarze, każda informacja zawarte w sieci, może zostać odtworzona oraz zmodyfikowana, na dowolnym nośniku, z dwoma istotnymi zastrzeżeniami: o ile dysponuje odpowiednimi parametrami technicznymi oraz o ile dysponuje odpowiednim oprogramowaniem, w tym kodami dostępu do sektorów sieci tą informację zawierającymi.

przejawiającego się wzrostem wewnętrznej organizacji systemu przekazywania informacji, wynikającego z lawinowego wzrostu liczby odbiorców oraz szybkości przekazu. Trzecim był rozwój infrastruktury komunikacyjnej stanowiącej najważniejszy element służący przesyłaniu informacji pomiędzy nadawcą a odbiorcą. W rezultacie współczesny świat dysponuje unikalną na skalę pisanej historii możliwością szybkiego oraz wiarygodnego przesyłania wiadomości na skalę globalną. Stanowi to fundamentalny jego wyróżnik i wywiera na kategorię siły w stosunkach międzynarodowych wpływ nie do oszacowania. W efekcie, wątek telekomunikacji, należy podkreślić, że będzie miała olbrzymi wpływ na dynamikę siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, kształtując podstawę do pojawienia się oraz ewolucji odrębnej sfery siły: *soft Power*. Wynika to z wspomnianych wcześniej cech ewolucji technologii telekomunikacyjnych. Po pierwsze jest to dematerializacja wiadomości, co oznacza nie tylko przyspieszenie obiegu informacji, która w sprzyjających warunkach jest w stanie osiągnąć prędkość światła, ale również możliwość eksponencjalnego zwiększenia liczby wiadomości przekazywanych w systemie. Po drugie, jest to również upowszechnienie możliwości nadawczych, poprzez obniżenie kosztów zastawów nadawczych jak i uproszczenie samego procesu.

W tym kontekście należy wspomnieć o zjawisku kreacji nieoficjalnych sieci punktów nadawczych, które pozwalają na uniknięcie interpretacji w kontekście zachowania państw na arenie międzynarodowej. W tej sferze najbardziej widoczne, co nie przekłada się na ich efektywność, prowadzi Federacja Rosyjska, która przekazuje olbrzymie ilości pieniędzy na całą konstelację stacji radiowych, telewizyjnych, portali internetowych, a także *hackerów*¹¹⁷⁶ oraz tak zwanych *trolli internetowych*¹¹⁷⁷, której flagowym projektem jest niesławna *Russia Today*¹¹⁷⁸. Po trzecie, jest to również wzrost znaczenia czynnika informacyjnego całego systemu, co implikuje również zmianę w konstrukcji oraz projekcji siły. Co więcej, wzrost

1176K. D. Mitnick, W. L. Simon, *Sztuka infiltracji, czyli jak włamywać się do sieci komputerowych*, Warszawa 2006.

1177Jest to pejoratywny termin oznaczający osobę lub bota, wyspecjalizowanego w prowadzeniu silnie emocjonalnej argumentacji, najczęściej opartej o obelgi oraz kalumnie, obliczone na sprowokowanie przeciwnika do podobnego zachowania. Najbardziej przewrotny elementem tej kategorii, jest to, że jedną ze skuteczniejszych strategii uzyskania tego efektu jest odniesienie tego terminu do przeciwnika. M. Schwartz, *The Trolls Among Us*, „The New York Magazine”, 2008, 3 sierpnia, URL: http://www.nytimes.com/2008/08/03/magazine/03trolls-t.html?_r=1&ref=magazine&pagewanted=all&oref=slogin, [dostęp: 1.03.2017].

1178W tym kontekście za szczególnie eksponowane narzędzie propagandowe uznawany jest rosyjski kanał telewizyjny oraz witryna internetowe *Russia Today*. Cieszy się on szczególną atencją Kremla, otrzymując znaczne środki na prowadzenie działalności. Jednakże coraz częściej jest on określany jako narzędzie propagandy i jako taki uznawany z za niewiarygodne źródło informacji. C. Shreck, „*Propaganda Bullhorn Or „Alternative Perspective”? U.S. Students Put Kremlin-Funded RT Under Microscope*”, „Radio Free Europe”, 2015, 25 lutego, URL: <http://www.rferl.org/a/rt-propaganda-columbia-journalism-students-blog-coverage/26869048.html>, [dostęp: 1.03.2017].

roli struktury systemu telekomunikacyjnego, indukowany głównie poprzez geometryczny wzrost liczby połączeń, przy ich jednoczesnej dywersyfikacji powoduje po raz pierwszy w historii ludzkości możliwość permanentnego podtrzymania globalnego obiegu informacji bez konieczności dostosowywania procesu komunikacji do warunków środowiskowych. Możliwości techniczne pozwalają na relatywnie sprawną rekonstrukcję połączeń telekomunikacyjnych nawet w przypadku poważnych katastrof naturalnych. Tym samym telekomunikacja osiąga niespotykany wcześniej poziom redundancji, zarówno w wymiarze swobody przekazywania informacji, jak i konieczności zapewnienia ich wiarygodności. W tym kontekście siła każdego podmiotu przejawia się głównie w dwóch sferach. Pierwszą jest techniczne możliwości wytworzenie *hubu* obejmującego olbrzymią ilość połączeń telekomunikacyjnych, co spowoduje odkształcenie się globalnej sieci telekomunikacyjnej, a co za tym idzie możliwość reglamentowania dostępu do niego przez podmiot sprawujący nad rzeczonym hubem jurysdykcję. W tej sferze można wymienić szczególnie dwa ważne węzły spełniające odpowiednie parametry: Nowy Jork¹¹⁷⁹ oraz Londyn¹¹⁸⁰. Drugą jest szybkość reakcji przejawiająca się w identyfikacji oraz reakcji na próby zakłócenia procesu wymiany informacji, co stanowi coraz powszechniejszy sposób oddziaływania międzynarodowego. Jak można stwierdzić, czynnik telekomunikacyjny jest najważniejszym z czynników dynamizujących oś efektywności kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

2.3.4. Infrastruktura krytyczna

Ten czynnik dynamizujący oś efektywności kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, opiera się na jednej z najbardziej widocznych zmian w przestrzeni geofizycznej jak i w zasadach funkcjonowania podmiotów międzynarodowych. Ekstensywny rozwój infrastruktury krytycznej, konstruowanej w pierwszych fazach rewolucji przemysłowej na potrzeby pojedynczych podmiotów międzynarodowych, doprowadził w ostatnim półwieczu do wytworzenia systemu, którego

¹¹⁷⁹Nowy Jork został uznany za najbardziej ekonomicznie wpływowe miasto na świecie, uzyskując wynik czterdziestu ośmiu punktów w ramach rankingu ekonomicznego znaczenia poszczególnych aglomeracji miejskich (ang. *Global Economic Power Index*). R. Florida, *What Is the World's Most Economically Powerful City?*, „The Atlantic”, 2012, 8 maja, URL: <https://www.theatlantic.com/business/archive/2012/05/what-is-the-worlds-most-economically-powerful-city/256841/>, [dostęp: 2.03.2017].

¹¹⁸⁰Londyn zajął drugie miejsce, uzyskując wynik czterdziestu trzech punktów w ramach rankingu ekonomicznego znaczenia poszczególnych aglomeracji miejskich (ang. *Global Economic Power Index*). R. Florida, *What Is the World's Most Economically Powerful City?*, „The Atlantic”, 2012, 8 maja, URL: <https://www.theatlantic.com/business/archive/2012/05/what-is-the-worlds-most-economically-powerful-city/256841/>, [dostęp: 2.03.2017].

można określić jako szkielet globalnej cywilizacji, prowadząc do dwóch istotnych konsekwencji. Pierwszą jest uniformizacja zachowań ludzkich, widoczna głównie w sferze zachowań konsumpcyjnych oraz niższej kultury popularnej. Drugą jest wytworzenie efektywnych ciągów komunikacyjnych umożliwiających uzyskanie dostępu do zasobów zlokalizowanych poza terytorium państwa goszczącego, zarówno materialnych: surowców oraz produktów, jak i niematerialnych: informacji oraz *know how*. W celu uporządkowania dalszych rozważań, niniejszy podrozdział zostanie podzielony na następujące części. Pierwsza będzie poświęcona prezentacji historycznego rozwoju sieci infrastruktury krytycznej, stanowiącej z jednej strony poważne ułatwienie w funkcjonowaniu społeczeństw jak i wyraz rozprzestrzeniania się antroposfery na niezagospodarowaną biosferę. Druga będzie poświęcona opisowi oraz analizie znaczenia obecnego kształtu infrastruktury krytycznej we współczesnym świecie. Trzecia będzie poświęcona analizie implikacji wynikających z efektywnego funkcjonowania rozwiniętej sieci infrastruktury krytycznej dla dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W czwartej zaprezentowane zostaną uwagi ogólne a także zostaną nakreślone podstawowe tendencje ewolucyjne rozwoju infrastruktury krytycznej w przyszłości.

Historycznie rzecz ujmując, największym wyzwaniem stojącym przed ludzką cywilizacją niejako od jej zarania jest kwestia stworzenia trwałej oraz efektywnej płaszczyzny interakcji. W tym kontekście zidentyfikować można trzy najpoważniejsze problemy, których rozwiązania domagało się zagadnienie stworzenia efektywnej sieci infrastruktury krytycznej, służącej usprawnieniu technicznej strony interakcji pomiędzy poszczególnymi cywilizacjami oraz wywodzącymi się z nich podmiotami. Problemy te to: przestrzeń geopolityczna, uniformizacja oraz kapitałochłonność.

W pierwszej kwestii – przestrzeni geopolitycznej – wskazać można na rolę przestrzeni fizycznej jako czynnika, w którego pokonaniu niniejsza infrastruktura krytyczna miała pomóc. Jak wspomniano w rozdziale pierwszym, kluczowym elementem separacyjnym, szczególnie w przedwestalskim środowisku międzynarodowym, uniemożliwiającym podjęcie regularnej komunikacji oraz interakcji na poziomie globalnym, a niekiedy także na poziomie regionalnym. W tym kontekście można wskazać na dwa podstawowe wymiary tego geopolitycznego wyzwania: odległość oraz warunki naturalne. Stosując analizę historyczną, można wskazać, że kolebkami niemal każdej cywilizacji, która rodziła się na Ziemi były doliny wielkich rzek: Nil, Amazonka, Tygrys i Eufrat, Indus, Ganges, Jancy oraz Huang-ho. Żyzne tereny, rozciągające się wzdłuż ich nurtów, stanowiły idealne miejsce do osadnictwa ludzkiego zarówno pod względem klimatycznym, zapewniając stabilność opadów oraz

temperatur, zasobów naturalnych, doliny były miejscem obfitującym w pokarm roślinny oraz zwierzęcy oraz komfortu życia, zapewniając stosunkowo łatwy dostęp do bieżącej wody oraz ułatwiając kwestie transportowe. W rezultacie pierwsze cywilizacje ludzkie powstały w tych miejscach. Aby jednak stworzyć system międzynarodowy wymagane było wejście w interakcje pomiędzy nimi, co w przypadku zastosowania niskich technologii wymagało fizycznego przemieszczenia się pomiędzy nimi, co oznacza konieczność przemierzenia olbrzymich, w większości pustych przestrzeni charakteryzujących się trzema cechami, które utrudniają wzajemną komunikację. Po pierwsze, są to obszary w dużym stopniu górzyste i wyżynne, w niektórych przypadkach również sejsmicznie aktywne. Po drugie, są to obszary o charakterze jałowym, o ciężkim klimacie oraz znikomej biosferze, co dodatkowo utrudnia ich pokonanie. Po trzecie, są to również obszary nierozpoznane oraz o zmiennej geografii, która ulega nieznacznym transformacjom w miarę upływu czasu. W przypadku oceanów, dodać można konieczność konstrukcji zaawansowanych technologicznie platform komunikacyjnych, oraz wyprodukowania i zgromadzenia wiedzy oraz informacji niezbędnych dla ich pokonania, począwszy od wiedzy odnośnie konstrukcji statków, a skończywszy na umiejętności nawigacji. Z tego też powodu wiedza ta była przedmiotem ścisłej ochrony oraz reglamentacji¹¹⁸¹.

Interakcje pomiędzy poszczególnymi podmiotami w początkowych etapów rozwoju historii cywilizacji wymagały przedsięwzięcia specjalnych oraz wyjątkowych środków mających na celu przemierzenie pustkowi rozdzielających centra cywilizacyjne, zamieszkałe przez rozproszone oraz często agresywne populacje ludzkie. Często są one w dodatku niezainteresowane ułatwieniem wymiany towarów oraz kontaktów pomiędzy poszczególnymi centrami cywilizacyjnymi i utrudniają wędrówkę ekspedycji, karawan oraz poselstw, co miało miejsce w przypadku poselstwa Chin do Rzymu¹¹⁸². W tym kontekście podejmowano szereg działań mających na celu ułatwienie przemierzania tych przestrzeni. Pierwszym oraz relatywnie najwcześniejszym było tworzenie systemów umocnionych placówek militarnologicznych, umożliwiających otrzymanie pomocy we wszystkich wskazanych zakresach. Drugim jest konstrukcja systemów ciągów komunikacyjnych mających na celu ułatwienie pokonania odległości pomiędzy określonymi miastami. W tym kontekście jedynie największe podmioty dysponowały środkami do konstrukcji ekstensywnych sieci ciągów komunikacyjnych łączących ośrodki cywilizacyjne. Na pierwsze miejsce wysuwają się

1181Więcej szczegółów odnośnie rozwoju portugalskiej techniki żeglarskiej, kartografii oraz nawigacji, a także sposobów ich strzeżenia, znaleźć można w: M. L. da Silva, *Portugal's Contribution to Navigation and Discovery of the New World*, „Allergy and Asthma Proceedings”, 1993, nr 14(3), s. 223 – 228.

1182Misja to miała miejsce w 97 roku po Chrystusie.

imperia uniwersalne: Chiny¹¹⁸³ oraz Rzym¹¹⁸⁴, a także szereg największych podmiotów takich jak Persja, Egipt czy państwo Inków. Trzecim jest opracowanie oraz upowszechnienie informacji niezbędnych do pokonania olbrzymich odległości, w tym również z uwzględnieniem przestrzeni oceanicznych. W tym kontekście można wskazać na wyróżnienie się tajemnicy, którą monarchia portugalska otaczała mapy szlaków żeglugowych wokół Afryki a także mapy osad kolonialnych w Brazylii¹¹⁸⁵. Pierwszorzędną oraz podstawową funkcją infrastruktury krytycznej jest zwiększenie efektywności oraz częstotliwości interakcji pomiędzy poszczególnymi centrami cywilizacyjnymi, umożliwiając zaistnienie obejmującego coraz większe połacie świata systemu międzynarodowego.

W drugiej kwestii – uniformizacji – można zidentyfikować jako kluczowe wyzwanie ujednoczenia formatu transmisji zarówno materii jak i informacji, co umożliwiło stworzenie globalnego systemu infrastruktury krytycznej. W tym kontekście kluczowe stało się nie tyle przemierzenie przestrzeni oddzielających poszczególne centra cywilizacyjne co zapewnienie spójnego formatu transmisji poprzez dokonanie jej w ekonomicznej formie pozwalającym na minimalizację kosztów zakodowania oraz zdekodowania transferu zarówno informacji jak i dóbr oraz surowców. Proces ten prowadzony jest w obrębie wielkich ośrodków miejskich zajmującymi się obsługą ruchu w ramach sieci infrastruktury krytycznej, zarówno w kwestii kodowania towarów oraz informacji, dekodowania informacji oraz towarów a także w kwestii zarządzania ruchem towarów oraz informacji w obrębie sieci infrastruktury krytycznej. W ramach analizy historycznego rozwoju interakcji międzynarodowych, wskazać można na dominującą tendencję ewolucyjną polegającą na systematycznym wzroście znaczenia jakościowego wymiaru transferu w ramach sieci infrastruktury krytycznej polegającej na standaryzacji polegającej na precyzyjnym określeniu parametrów transferu, ich realizacji oraz weryfikacji w punktach docelowych. W przypadku środowiska przedwestfalskiego, transfery tego typu przebiegały w sposób sporadyczny oraz ograniczony. Transport towarów, czy to wzdłuż szlaków lądowych, z których najdłuższym jest jedwabny szlak, łączący basen Morza Śródziemnego z cesarstwem chińskim, czy morskich, wokół Afryki czy też przez Atlantyk,

1183W przypadku Chin brak dokładnych danych odnośnie wielkości oraz struktury systemu drogowego imperium, jednak źródła historyczne wskazują na jego istnienie jeszcze przed dynastią Qin. Każda kolejna dynastia pieczołowicie konserwowała oraz rozbudowywała sieć dróg, które były kluczowe dla dobrobytu imperium, szczególnie, że w przeciwieństwie do Rzymu brak było wewnętrznego morza ułatwiającego transport.

1184W przypadku Imperium Rzymskiego, system był szczególnie rozbudowany, składający się z dwudziestu dziewięciu dróg wojskowych łączących stolicę z prowincjami, trzystu siedemdziesięciu dwóch wielkich dróg łączących poszczególne prowincje. W sumie system obejmował czterysta tysięcy kilometrów ciągów komunikacyjnych, z czego osiemdziesiąt tysięcy pięćset kilometrów wybrukowanych. R. A. Gabriel, *The Great Armies of Antiquity*, Westport 2002, s. 9.

1185Pośrednim świadectwem o efektywności niniejszej ochrony może być fakt efektywnego utajenia przed Hiszpanią informacji o odkryciu Brazylii aż do podpisania traktatu w Tordesillas.

opłacalny był niezależnie od sposobu pakownia oraz przechowywania surowców. Oznaczało to możliwość przesyłania towarów w formie ładunków pakowanych w sposób nisko uporządkowany, czy wręcz chaotyczny. Dodatkowo, ich rozładunek prowadzony był w sposób uwzględniający konieczność dostosowania opakowania ładunku do lokalnych wymagań oraz oszacowanie jego wielkości w celu rozdysponowania go pomiędzy ostatecznymi konsumentami.

Analogiczna procedura odnosiła się do rozprzestrzeniania się informacji, zakodowanych w sposób dostępny dla miejscowych, ale wymagający tłumaczeń oraz złożonych procedur redakcyjnych aby możliwe stało się skonsumowanie przejętych informacji. W większości przypadków transfer ten odbywał się z inicjatywy odbiorcy, który w większości przypadków prowadził te działania we własnym zakresie, przede wszystkim tłumacząc dzieła literackie, traktaty naukowe oraz pseudonaukowe we własnym zakresie. Nierzadko zdarzało się, że były one traktowane jako przedmioty luksusowe, co oznacza ograniczenie tych transmisji wyłącznie do walorów estetycznych. Sytuacja zaczęła się zmieniać wraz ze wzrostem wolumenu wymiany handlowej, a także ze spadkiem rentowności ładunków. Oznaczało to wprowadzenie daleko posuniętej standaryzacji transportowej, której finalnym etapem stał się kontener wprowadzony do powszechnego obiegu w drugiej połowie XX wieku¹¹⁸⁶. W rezultacie można wskazać, że współcześnie infrastruktura krytyczna wymaga zastosowania odpowiednich opakowań dysponujących określoną przestrzenią ładunkową. W tej sferze na szczególną uwagę zasługuje historia baryłki, standaryzowanego opakowania służącego do transportu towarów płynnych, współcześnie służących również do pomiaru wolumenu do transportu innych surowców ze szczególnym uwzględnieniem ropy naftowej, nawet w przypadku transportu przy pomocy rurociągów oraz tankowców¹¹⁸⁷.

W miarę rozwoju sieci infrastruktury koniecznym stało się wykształcenie ośrodków odpowiedzialnych za zgromadzenie oraz uporządkowanie ładunków oraz transmisję ich przy pomocy połączeń oraz szlaków handlowych. W tym kontekście zaobserwować można pojawienie się punktów przestrzeni, w postaci wielkich aglomeracji miejskich, które stanowią miejsce zlokalizowania infrastruktury wspierającej proces spakowania, transmisji, odebrania oraz rozpakowania ładunku, a także infrastruktury technicznej umożliwiającej zainicjowanie

1186Skrócona historia powstania nowoczesnego kontenera (ang. *intermodal container*): M. Levinson, *The Box: How the Shipping Container Made the World Smaller and the World Economy Bigger*, Princeton 2006.

1187Więcej szczegółów odnośnie ewolucji podstawowej jednostki miary ropy naftowej oraz produktów ropopochodnych: *History of the 42-Gallon Oil Barrel*, „American oil and gas historical society”, 2017, URL: <http://aoghs.org/transportation/history-of-the-42-gallon-oil-barrel/>, [dostęp: 2.03.2017] a także: *Remarkable Nellie Bly's Oil Drum*, „American oil and gas historical society”, 2017, URL: <http://aoghs.org/transportation/nellie-bly-oil-drum/>, [dostęp: 2.03.2017].

procesu transmisji. W tym kontekście można wskazać, że punkty te były ważne dla sprawowania geopolitycznej kontroli. Przykładem nieudanej próby narzucenia kontroli geostrategicznej może być wyprawa ateńska przeciwko Syrakuzom w latach 415 – 413 przed Chrystusem¹¹⁸⁸. Innym rodzajem zarządzania strukturą sieci infrastruktury krytycznej jest fizyczne unicestwienie krnąbrnej aglomeracji oraz jej rekonstrukcja w innym miejscu. W stosowaniu tej polityki wyspecjalizowało się imperium rzymskie, czego najlepszymi przykładami są Tarent, zniszczony w 209 roku przed Chrystusem¹¹⁸⁹ oraz Kartagina, zniszczona w 146 roku przed Chrystusem¹¹⁹⁰.

W trzeciej kwestii – kapitałochłonności – wskazać można jako kluczowe zagadnienie, kosztowność wykorzystania systemu infrastruktury krytycznej szczególnie w porównaniu do produkcji zasobów lokalnie, którą można będzie zastąpić importem. Wraz z polityczną pacyfikacją danego podsystemu następuje obniżenie kosztów transmisji towarów oraz usług, pozwalając na zwiększenie rentowności transportu również produktów uznanych za przedmioty codziennego użytku, takie jak na przykład zboże. Pozwoliło to na zwiększenie wymiany handlowej, posunięcie się specjalizacji poszczególnych obszarów oraz rozwój wielkich ośrodków miejskich, takich jak Ateny oraz Rzym, głównie poprzez możliwość zakupu produktów żywnościowych poza bezpośrednią ich okolicą. I na odwrót: wraz z zamieraniem efektywności politycznej kontroli nad poszczególnym systemem oraz wraz ze wzrostem kosztowności, a także w pewnym stopniu zawodności połączeń transportowych, co zaowocuje wzrostem stopnia utraty ładunku w trakcie transportu, spowodowało konieczność wzrostu stopnia autarkii poszczególnych podmiotów oraz obszarów.

Dla pełnej realizacji niniejszego wymiaru kluczem jest kontekst międzynarodowy, stanowiący koniunkcję trzech podstawowych czynników. Pierwszym jest podaż surowców oraz produktów rozumiana jako koszt ich wytworzenia w miejscu produkcji. Przywołać w tym miejscu można przykład Chińskiej Republiki Ludowej, która w ostatnim dwudziestoleciu XX wieku stała się źródłem tanich, niskoprzetworzonych produktów przemysłowych. Drugim jest koszt transportu, rozumiany jako ubytek potencjału ponoszony w kontekście dokonania transmisji dóbr oraz usług poprzez połączenia międzynarodowe. Idealnym przykładem mogą być ekspedycje handlowe organizowane przez przedstawicieli bogatych warstw społeczeństwa europejskiego w celu transportu szczególnie cennych towarów z odległych obszarów świata. W rezultacie powrót nawet ułamka zakupionego towaru oraz części ekspedycji oznaczało zwielokrotnienie włożonego majątku oraz zdobycie bogactwa przez

1188D. Kagan, *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, Ithaca 1981.

1189R. B. Smith, *Carthage and the Carthaginians*, Londyn, Nowy Jork, Bombaj 1897, s. 276.

1190H. H. Scullard, *A History of the Roman World, 753 to 146 BC*, Londyn, Nowy Jork 2002, s. 311 – 317.

oryginalnych inwestorów. Analogicznie, zaginięcie ekspedycji oznaczało niepowetowane straty, a niekiedy również bankructwo¹¹⁹¹. W tej sferze należy wskazać na akumulację środków, które można przeznaczyć na rozwój technologii umożliwiających przyspieszenie oraz usprawnienie obiegu towarów i informacji, szczególnie w przypadku konieczności stworzenia ekstensywnych sieci infrastrukturalnych, takich jak kolej żelazna. W rezultacie następował dalszy wzrost rentowności oraz będący jego konsekwencją, spadek jednostkowych kosztów transportu, czyniąc je dostępnym dla pojedynczych obywateli należących do średniozamożnych warstw społeczeństwa. A co ważniejsze, umożliwiając obrót towarami, których transport na masową skalę wcześniej był uznany za nieekonomiczny i jako taki niepraktykowany.

W kontekście wskazanej wcześniej kategoryzacji: surowce powszechne, strategiczne oraz luksusowe; infrastruktura krytyczna przyczyniła się do wzrostu wymiany towarowej obejmującej również pierwszą kategorię, przede wszystkim żywność. W tym kontekście wskazać można na drastyczny wzrost rozmiaru aglomeracji miejskich, których populacje liczące nierzadko dziesiątki milionów ludzi konsumują dziennie produkcję wielkich areałów obszarów rolniczych, a także dostaw innych produktów. Symbolem tego zwiększonego obrotu żywnością może być popularna panga, której źródłem są ферmy hodowlane w delcie Mekongu, choć cena w polskich dyskontach powoduje jej dostępność dla szerszych grup społecznych¹¹⁹². Trzecim jest efektywność połączeń transportowych, rozumiana jako ubytek dóbr i usług ponoszony w trakcie transportu. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić podatność połączeń należących do sieci infrastruktury krytycznej na zakłócenia zarówno o powinowactwie antropogenicznym (piractwo, rozbójnictwo, czynniki o charakterze politycznym i militarnym oraz wypadki) oraz o powinowactwie nieantropogenicznym (katastrofy naturalne, sztormy, trzęsienia ziemi). Oznacza to nie tylko nieefektywność połączenia, rozumianego jako kosztowna inwestycja w celu jego aktywacji, ale także również możliwość przerwania transmisji zakończonej utratą całości lub części ładunku. W tym kontekście można wskazać, że na skalę globalną transportowano przez całość przedwestfalskiego etapu rozwoju środowiska międzynarodowego, przede wszystkim towary o wysokiej wartości, należące do kategorii surowców luksusowych, których pozbawienie nie oznacza poważniejszych zakłóceń w funkcjonowaniu poszczególnych podmiotów międzynarodowych.

1191Więcej szczegółów odnośnie struktury oraz procedur średniowiecznego handlu przyprawami znaleźć można w: P. Freedman, *The medieval spice trade* [w:] *The Oxford Handbook of food history*, red. J. M. Pilcher, Nowy Jork 2012, s. 324 – 340.

1192Odbywa się to kosztem jakości ostatecznego produktu, ograniczonego zarówno warunkami hodowlanymi, jak i sposobem transportu. Przez co, pomimo przystępnej ceny, ryby te uznawane są za niskowartościowe.

W celu ograniczenia prawdopodobieństwa utraty ładunku w sieci infrastruktury krytycznej podejmowane są działania w trzech podstawowych sferach. W pierwszej sferze, wskazać można na działania skoncentrowane na zapewnieniu technicznych możliwości pozwalających na ograniczenie skutków niepożądanego oddziaływania środowiska. Przywołać można przede wszystkim praktyczne zastosowanie nowych technologii w szkodnictwie, natomiast w transporcie lądowym koronną zmianą może być uzyskanie dostępu do odpowiednich gatunków a niekiedy również ras zwierząt pociągowych¹¹⁹³. W tym kontekście konstruowano na przykład okręty wykazujące znacznie większą dzielność morską, pozwalającą na dostosowanie ich do warunków oceanicznych. Dla przykładu, marynarka chińska, pomimo posiadania technologii okrętowych nieporównywanie lepszych niż europejscy odpowiednicy, nigdy nie prowadziła intensywnych działań eksploracyjnych poza okresem wypraw admirała Cheng-Ho¹¹⁹⁴. W rezultacie to podmioty europejskie skonstruowały zręby współczesnego środowiska międzynarodowego, osiągając poziom rozwoju chińskich statków oceanicznych dopiero w połowie XIX wieku¹¹⁹⁵.

Drastyczny spadek zawodności niniejszych platform, choć wciąż utrzymuje się on różny od zera, o czym może świadczyć zaginięcie lotu Malaysia Airlines 370 dnia 8 marca 2014 roku, o którym wciąż niewiele wiadomo, a którego do dziś nie znaleziono¹¹⁹⁶. W drugiej sferze wskazać można na zwiększenie zakresu informacji w zakresie związanych z transmisją dóbr i usług z wykorzystaniem danego połączenia. W tej materii kluczowe wydaje się uzyskanie dostępu do informacji niezbędnych do pokonania niezagospodarowanego obszaru poprzez uzyskanie informacji na temat dostępnych szlaków oraz informacji niezbędnych do ich efektywnego pokonania. Najśłynniejszą ekspedycją uwikłaną w konflikty wynikające z braku informacji na temat lokalnych warunków społecznych oraz klimatycznych może być ekspedycja Ferdynanda Magellana, który zginął w trakcie rozstrzygnięcia konfliktu pomiędzy dwoma lokalnymi watażkami na Filipinach¹¹⁹⁷. W tej kwestii kluczowe jest też właściwe rozumienie lokalnych zwyczajów oraz tradycji, szczególnie w kontekście wartości oraz gwarancji wykonania zaciągniętych zobowiązań, zwłaszcza w relacjach z przedstawicielami

1193W tym kontekście szczególnie widoczne może być wykorzystywanie wielbłądów do przemierzania obszarów pustynnych oraz półpustynnych zlokalizowanych na wszystkich kontynentach.

1194E. L. Dreyer, *Zheng He: China and the Oceans in the Early Ming, 1405 – 1433*, Londyn 2007.

1195Zheng He's *Enormous Treasure Ships*, „Amusing Planet”, 2015, 14 lipca, URL: <http://www.amusingplanet.com/2015/07/zheng-hes-enormous-treasure-ships.html>, [dostęp: 2.03.2017].

1196Odnaleziono wprawdzie fragmenty samolotu marki Boeing, w tym klapolotka, fragment fotela, okno oraz garść innych szczątków. Nie odnaleziono jednak ani czarnych skrzynek ani pozostałej części samolotu oraz zwłok pasażerów. Rodziny pragną kontynuować poszukiwania. *MH370 relatives to search for debris in Madagascar*, „BBC News”, 2016, 21 listopada, URL: <http://www.bbc.com/news/world-asia-38047793>, [dostęp: 2.03.2017].

1197L. Bergreen, *Poza krawędź świata*, Poznań 2005, s. 258.

kultury określanej jako obcy¹¹⁹⁸. Trzecią sferą jest konieczność uwzględnienia lokalnych wartości oraz interesów związanych z lokalizacją określonych powiązań należących do infrastruktury krytycznej na określonej przestrzeni. Nierzadko bowiem w dobrze pojmowanym interesie społeczności lokalnych nie leży umożliwienia efektywnego oddziaływania pomiędzy centrami cywilizacyjnymi. Idealnym przykładem działań przewodników zmierzających do sabotowania wysiłków ekspedycji może być uniemożliwienie przez plemiona turańskie zamieszkujące Azję Centralną ustanowienia politycznie efektywnego połączenia pomiędzy cesarstwem rzymskim a cesarstwem chińskim¹¹⁹⁹.

Pierwsza generacja wymiany informacji odnośnie obsługi połączenia infrastruktury krytycznej, przy wykorzystaniu informacji dostępnych w ramach korzystania z instytucji przewodników. Następną instytucją stała się mapa. W tym kontekście skazać można na szereg zysków wynikających z oderwania informacji od osobowego nośnika. Po pierwsze, można wskazać na możliwość upowszechnienia wiedzy, niezależnie do rozprzestrzeniania się informacji przy pomocy istnienia sieci społecznych. Po drugie, wiedza ta jest ponadczasowa oraz zobiektywizowana, zatem możliwa do odczytania przy pomocy szeregu umiejętności określanych jako uniwersalna wiedza dostępna dla każdego zainteresowanego, jak na przykład umiejętność obsługi urządzeń nawigacyjnych, odczytanie mapy oraz jej orientowanie w przestrzeni. Po trzecie, po raz kolejny obniżeniu uległ koszt dostępu do rzeczonyj wiedzy, a co za tym idzie zwiększył się wolumen zasobów krążących w systemie infrastruktury krytycznej. Jednakże nawet mapy posiadały szereg wad, które czyniły je jedynie w niewielkim stopniu bardziej efektywne niż stosowanie przewodników. Po pierwsze i najważniejsze, mapa¹²⁰⁰, szczególnie w pierwszych generacjach jej stosowania stanowiła zapis wiedzy zdezaktualizowanej co najmniej częściowo. Po drugie, umiejętności związane odczytaniem mapy oznaczały konieczność wejścia w posiadanie szeregu umiejętności w dziedzinie kartografii, astronomii oraz matematyki, co wiązało się z koniecznością poświęcenia pewnej części własnego potencjału podmiotu, oraz czasu, w celu uzyskania dostępu do zasobów tego typu. Po trzecie wreszcie, informacje umieszczone na mapach zawierają również fragmentaryczne informacje na temat klimatu panującego na terenie oraz

1198 Szerzej o zjawisku obcego w konwencji społecznej: B. Neumann, *Uses of the other: „the east” in European identity formation*, Mineapolis 1999.

1199 W tym celu prowadzono na szeroką skalę akcję dezinformacji posłańców zarówno jednej jak i drugiej strony w celu niedopuszczenia do ukształtowania się połączenia infrastruktury krytycznej efektywnie łączącej obie imperialne stolice.

1200 *Monarchs, Ministers and Maps: The Emergence of Cartography as a Tool of Government in Early Modern Europe*, red. D. Buisseret, Chicago 1992.

nieprzewidywalnych zmian. Ten sposób opracowania oraz przekazywania informacji odnoszących się do pokonywania pustych przestrzeni między cywilizacyjnych stanowi znaczący postęp, wprawdzie generujący znacznie bardziej zobiektywizowany sposób przekazywania informacji, jednak wciąż pozostawia wiele niedociągnięć, począwszy od symbolicznego odzwierciedlenia rzeczywistości a skończywszy na nieuwzględnieniu najbardziej kłopotliwych zmian generowanych poprzez nieprzewidywalne zjawiska przyrodnicze, na przykład tsunami, które zniszczyło Lizbonę w 1755 roku, a które przyczyniło się również do dokonania poważnych zmian w wybrzeżu Półwyspu Iberyjskiego¹²⁰¹.

Najnowszym uzupełnieniem kartografii jest powstanie specjalnych, dedykowanych sieci globalnej infrastruktury telekomunikacyjnej, której podstawowym zadaniem było uzupełnienie współczesnej, cyfrowej kartografii o szczegółowe informacje odnoszące się do fenomenów klimatycznych, przyrodniczych a także politycznych. W tym kontekście należy wskazać na systemy zarówno w wymiarze lokalnym¹²⁰², regionalnym¹²⁰³, jak i globalnym¹²⁰⁴. Pozwala to na drastyczne zmniejszenie ilości zaginionych lub utraconych pasażerów oraz ładunków transportowanych za pośrednictwem infrastruktury krytycznej, jednak nie eliminuje

1201M. A. Viana-Baptista, P. M. Soares, J. M. Miranda, J. F. Luis, *Tsunami propagation along Tagus estuary (Lisbon, Portugal) preliminary results*, „Science of Tsunami Hazards”, 2006, nr 24(5), s. 329 – 338.

1202Wymiar lokalny infrastruktury krytycznej obejmuje jedynie najbliższe sąsiedztwo danego *hubu* jedynie do poziomu narodowego. Przykładem podsystemu tego typu może być system transportowy Rzeczypospolitej Obojga Narodów lub Republiki Federalnej Niemiec. W tym kontekście sieć ta charakteryzuje się trzema czynnikami. Po pierwsze jest ona najgęstsza, ponieważ do jej wytworzenie potrzeba niewielkich zasobów zarówno w wymiarze ilościowym, jak i jakościowym. Po drugie, połączenia te w swej masie stanowią głównie nisko technologicznie platformy, z wykorzystaniem transportu pieszego, z wykorzystaniem zwierząt pociągowych, transportu kołowego oraz trakcji kolejowych. Po trzecie jest również najtańsza w eksploatacji, a więc dostępna do najliczniejszych grup społecznych. Jednocześnie jest to również najbezpieczniejszy element infrastruktury krytycznej, to jest generuje najmniejszy stopień konsumpcji transportowanych zasobów.

1203Wymiar regionalny infrastruktury krytycznej obejmuje wyraźnie zaznaczony region geograficzny i geopolityczny, taki jak Europa Zachodnia, Europa Środkowa, ale też Stany Zjednoczone czy Chiny. W tym kontekście obejmuje on dość znaczną przestrzeń, ograniczoną wyraźną granicą w postaci gór, rzek, bądź po prostu odległością. Oznacza to, że system taki będzie wykorzystywany do transportu towarów oraz ludzi do dość odległych punktów od danego *hubu*. Co więcej, duża liczba tych regionów jest podzielona na szereg podmiotów politycznych, przez co stworzenie spójnego systemu transportowego wymaga podjęcia dialogu co najmniej bilateralnego. W ten sposób system ten charakteryzuje się trzema cechami. Po pierwsze, ilość powiązań jest ograniczona, do kilku wydłużonych połączeń wychodzących poza systemy lokalne. Po drugie, ich długość wymaga zastosowania zaawansowanych platform transportowych, począwszy od transportu kołowego, pociągów oraz samolotów i statków. Po trzecie, oznacza to ograniczenie dostępności usług na tym poziomie dla społeczeństwa. Co więcej, pojawia się również wzrost ubytków w trakcie transportu, jednak w granicach tolerancji.

1204Wymiar globalny infrastruktury krytycznej obejmuje całość globu. W tym kontekście jest to system obejmuje najszerszy zakres geograficzny obejmujący całą powierzchnię Ziemi. Jest to sieć stosunkowo najrzadsza, łącząca jedynie największe *huby* cywilizacji, zdolne do wytworzenia oraz podtrzymania najbardziej skomplikowanych urządzeń transportowych takich jak statki transoceaniczne oraz największe samoloty. Co więcej, obsługa tego poziomu sieci pochłania olbrzymią ilość zasobów, co czyni ją dostępną jedynie dla niewielkiej warstwy społecznej elity oraz klasy wędrowniej. Dodatkowo, w tej sferze występuje również znaczące prawdopodobieństwo utraty znaczącej części transportowanego ładunku oraz pasażerów.

tych strat całkowicie, przede wszystkim przez wystąpienie trzech czynników.

Pierwszy odnosi się do nadmiernego uzależnienia obsługi platform transportowych od roli dostępu do informacji, a w kontekście ich utraty, lub zawodności, niemożliwości doprowadzenia transferu samodzielnie do końca. W tym miejscu można się odwołać do szeregu anegdotycznych opowiadań na temat niedoskonałości systemów nawigacji satelitarnej, szczególnie w kontekście konieczności nieustannej aktualizacji elektronicznych map, na podstawie których dany system działa¹²⁰⁵. Oczywiście istnieją również znacznie poważniejsze przypadki, na przykład sprawa lotu koreańskiego Boeinga 747 – 200A, należącego do Koreańskich Linii Lotniczych, (KAL 007), który z wciąż nierozpoznanych przyczyn zboczył z kursu oraz naruszył przestrzeń powietrzną Związku Radzieckiego, co zakończyło się zestrzeleniem maszyny oraz śmiercią wszystkich dwustu sześćdziesięciu dziewięciu osób na pokładzie¹²⁰⁶.

Drugi, odnosi się do nadmiernej brawury oraz zbytnej ufności we własne umiejętności, lub ich brak, co w konsekwencji upośledza możliwość osób decyzyjnych w przewidzeniu potencjalnych konsekwencji danych działań. Jest to szczególnie widoczne w przypadku transportu drogowego¹²⁰⁷. Natomiast szczególnie widowiskowe wypadki zachodzą w kontekście transportu morskiego¹²⁰⁸. Jednakże najbardziej spektakularnym przykładem brawury może być przypadek liniowca pasażerskiego *Costa Concordia*, kiedy to jego kapitan Francesco Schettino zlekceważył zasady bezpieczeństwa oraz doprowadził do jednej z większych katastrof morskich we współczesnej Europie¹²⁰⁹.

Trzeci, odnosi się do potencjalnego celowego działania zmierzającego do zakłócenia funkcjonowania sieci infrastruktury krytycznej w celu osiągnięcia dowolnej korzyści osobistej. Współcześnie najczęstszym przypadkiem sabotażu połączeń infrastruktury krytycznej jest tak zwane *samobójstwo rozszerzone* (ang. *dyadic death*)¹²¹⁰. Jednym z rzekomych – choć na chwilę pisania niniejszej rozprawy wciąż nie jest to teoria ostatecznie potwierdzona, jest katastrofa Airbusa A 320 – 211, operowanego przez linię Germanwings, z dnia 24 marca 2015 roku¹²¹¹. Wskazując na operowanie systemów infrastruktury krytycznej

1205P. Perka, *GPS: pomyłki, wpadki, wypadki*, „PCWorld”, 2010, 9 kwietnia, URL: <http://www.pcworld.pl/news/GPS-pomyłki-wpadki-wypadki,357814.html>, [dostęp: 3.03.2017].

1206Więcej szczegółów odnośnie tej katastrofy znaleźć można w: A. Dallin, *Black box. KAL 007 and the superpowers*, Berkeley, Los Angeles, Londyn 1985.

1207Więcej szczegółów: E. Symon, *Wypadki drogowe w Polsce w 2014 roku*, Warszawa 2015.

1208Zatonął indyjski prom. Ponad sto osób nie żyje, „Dziennik.pl”, 2012, 1 maja, URL: <http://www.dziennik.pl/amp/389045,katastrofa-na-brahmaputrze-zatonal-prom.html>, [dostęp: 3.03.2017].

1209J.-U. Schröder-Hinrichs, E. Hollnagel, M. Baldauf, *From Titanic to Costa Concordia—a century of lessons not learned*, „WMU Journal of maritime affairs”, 2012, nr 11(2), s. 151 – 167.

1210A. Pilszyk, P. Cynkier, *Samobójstwo rozszerzone – depresja a osobowość borderline*, „Psychiatria Polska”, 2015, nr 49(3), s. 517 – 527.

1211Bureau d'Enquêtes et d'Analyses pour la sécurité de l'aviation civile, *Final Report Accident on 24 March*

jednym z najsłabszych elementów odpowiedzialnych za efektywność jego funkcjonowania staje się człowiek. Trzecim jest podjęcie doraźnych działań polityczno-militarnych mających na celu nie tyle zabezpieczenie całości połączenia, lecz transportu tego, konkretnego ładunku. W tym kontekście również można obserwować ewolucję środków stosowanych w kontekście zapewnienia tej współpracy, głównie powodowanej przez stały, choć nieregularny wzrost kosztów prowadzenia ekspedycji militarnych, przez również zmniejszającej się trwałości ich działań. W tym sensie zaobserwować można, że w okresie panowania rzymskiego, podbój terenów wchodzących w skład imperium, dokonywał się w sposób ciągły oraz jednorodny. W wieku kolonizacji, począwszy od odkrycia Ameryki przez Krzysztofa Kolumba, pojawiła się już konieczność prowadzenia regularnych kampanii mających na celu pacyfikację tubylców, wymuszenie ich kooperacji oraz na zakończenie inkorporację danych terytoriów w granice administracyjne kolonii.

Dodatkowo, w miarę ilościowego wzrostu sieci powiązań składających się na system infrastruktury krytycznej, lawinowo wzrosła liczba punktów, a co za tym idzie również grup społecznych, które wymagały intensywnego zarządzania z wykorzystaniem możliwości polityczno-militarnych. Na przykład, wraz z konstrukcją Kanału Sueskiego, wzrosła rola regionu Morza Czerwonego oraz cieśniny Bab al Mandab. Na to nałożył się wzrost strategicznej roli całego Półwyspu Arabskiego, szczególnie po odkryciu obfitych pól ropośnych, wymagało utrzymania ekstensywnej obecności militarnej w regionie, który wcześniej traktowany był jako obszar bezwartościowy (Rzym) lub jako obszar o wartości symbolicznej (jako region gdzie zlokalizowana jest kolebka islamu konfesji sunnickiej: Mekka i Medyna). W tym kontekście, dla każdego kolejnego mocarstwa, dążącego do uzyskania regionalnej hegemonii w regionie przybywało punktów, których kontrola była ich niezbędnym elementem. A to wiązało się z poważniejszymi wydatkami z ogólnego potencjału, co z kolei ograniczało zasięg oddziaływania danego mocarstwa.

W rezultacie mocarstwa rezygnowały z klasycznych możliwości ekspansji, preferując podejście bardziej pośrednie. Idealnym ucieleśnieniem niniejszego działania pacyfikującego społeczności, na których terytorium zlokalizowane są kluczowe elementy infrastruktury krytycznej, może być rzymska maksyma: dziel i rządź (łac. *divide et impera*)¹²¹².

2015 at Prads-Haute-Bléone (Alpes-de-Haute-Provence, France) of the Airbus A320-211 registered D-AIPX operated by Germanwings, Paryż 2016, URL: https://www.bea.aero/uploads/tx_elydrappports/BEA2015-0125.en-LR.pdf, [dostęp: 9.02.2017].

1212 Autorstwo tej maksymy przypisywane jest Filipowi II Macedońskiemu lub Gajuszowi Juliuszowi Cezarzowi, choć przyjmuje się, że najprawdopodobniej była ona stosowana wcześniej. Rzymskie wykorzystanie tej maksymy można zaobserwować w trakcie wojny żydowskiej opisywanej przez Józefa Flawiusza, *Dzieje wojny żydowskiej przeciwko Rzymianom* (tłum. A. Niemojewski), Sandomierz 2008, I.169 – 170.

Współcześnie szczególnie celowali w stosowaniu narzędzi tego typu brytyjscy urzędnicy kolonialni. Dla przykładu można wspomnieć, że to właśnie hinduscy żołnierze zostali wykorzystani na masową skalę w kampaniach zarówno pierwszej (Irak oraz Francja)¹²¹³ oraz drugiej (Egipt oraz Birma)¹²¹⁴, a także możliwe stało się dokonanie rabunkowej eksploatacji Bengaluru na potrzeby frontu, co przyczyniło się do masowego głodu w tym regionie¹²¹⁵. Asymetria wzajemnych stosunków pozwala na wywarcie znacznie większego wpływu przez ośrodek cywilizacyjny na przestrzeń stanowiącą otoczenie ważnego elementu infrastruktury krytycznej, niż na odwrót. W rezultacie oznacza to możliwość nieskrępowanego rozwoju instalacji kluczowych dla istnienia infrastruktury krytycznej. Szczególnie widowiskowymi przykładami może być konstrukcja Kanału Sueskiego na terenie protektoratu brytyjskiego¹²¹⁶ czy też konstrukcji Kanału Panamskiego na terenie protektoratu amerykańskiego¹²¹⁷.

Reasumując rozważania na temat dotychczasowej ewolucji globalnej infrastruktury krytycznej, należy wskazać, że w okresie przedwestfalskim, była ona ograniczona wyłącznie do rozwoju połączeń transportowych, co wiąże się z rozbudową zarówno pod względem jakościowym oraz ilościowym punktów dostępowych, począwszy od inwestycji zlokalizowanych w ramach wielkich centrów cywilizacyjnych, rozwoju sieci drugorzędnych placówek odpowiedzialnych za zapewnienia wsparcia ruchu towarowego a także płaszczyzn kursujących pomiędzy nimi: początkowo jedynie z wykorzystaniem transportu drogowego, następnie wodnego oraz pełnomorskiego. Jednakże, jak wspomniano we wstępie, wraz z rewolucją przemysłową oraz technologiczną, która miała miejsce w XIX stuleciu, opracowano technologie, które pozwoliły na usprawnienie standardów cywilizacyjnych antroposfery do obecnego poziomu. Zjawisko to można podzielić na trzy sfery, które również weszły w skład infrastruktury krytycznej w ramach westfalskiego środowiska międzynarodowego. Pierwszą jest podsystem telekomunikacyjny, opisany w poprzednim podrozdziale, którego podstawową funkcją stało się przekazywanie informacji pomiędzy odległymi od siebie centrami cywilizacyjnymi, którego szczególny rozwój można datować od momentu oderwania treści informacji od materialnego nośnika, co nastąpiło wraz z wynalazkiem radia. Drugą jest podsystem usług publicznych, rozciągający się od służby zdrowia, aż do kanalizacji i dostępu do bieżącej wody. W swej istocie podsystem ten stanowi

1213Budheswar Pati, *India and the First World War*, New Delhi 1996; Shrabani Basu, *For King and Another Country: Indian Soldiers on the Western Front 1914 – 1918*, New Delhi 2015.

1214J. Voigt, *India in The Second World War*, Amherst 1988; *The Indian Army 1939 – 1947: Experience and Development*, red. A. Jeffreys, P. Rose, Farnham 2012.

1215T. Flasiński, *Głód w Bengalu w 1943 roku – czy Amaryta Sen miał rację?*, „Przegląd Historyczny”, 2011, nr 102(4), s. 771 – 803.

1216Ch. W. Hallberg, *The Suez canal: its history and diplomatic importance*, Londyn, Nowy Jork 1931.

1217J. Greene, *The Canal Builders: Making America's Empire at the Panama Canal*, Nowy Jork 2009.

pochodną procesu urbanizacji, który doprowadził do ostatecznego oderwania się antroposfery od biosfery, co przyczyniło się do ukształtowania się przestrzeni całkowicie przekształconej przez człowieka oraz jako takie niepodatne na oddziaływanie sił przyrody. Co ciekawe, instytucje tego typu początkowo stanowiły prywatną inicjatywę różnych organizacji oraz grup społecznych, mających na celu realizację idei służby społecznej, względnie pomocy potrzebującym¹²¹⁸. Trzecim sektorem społecznych elementów infrastruktury krytycznej stały się instytucje związane z zapewnieniem możliwości samorealizacji społeczeństwa i jako takie są rzadziej zaliczane do elementów infrastruktury krytycznej. Na jego istnienie składa się sieć placówek oświatowych różnych szczebli oraz funkcjonujących w różnych systemach prawnych, zarówno jako elementy administracji państwowej¹²¹⁹, jak i podmioty funkcjonujące jako przedsiębiorstwa prywatne zajmujące się zarówno szkolnictwem ogólnym, wyspecjalizowanym, oraz sprofilowanym pod kątem określonych grup społecznych, religijnych oraz narodowościowych. Dodatkowymi elementami niniejszego systemu są również instytucje koordynujące oraz regulujące system edukacyjny na każdym możliwym szczeblu, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów odpowiedzialnych za ustanowienie oraz kontrolę struktury oraz zawartości tak zwanej *podstawy programowej*¹²²⁰ oraz instytucji odpowiedzialnych za obsługę strumieni finansowych, umożliwiających efektywne funkcjonowanie całości systemu¹²²¹. Konsekwencją niniejszej zmiany jest wzrost roli oraz znaczenia globalnego systemu infrastruktury krytycznej zarówno w wymiarze produkcyjnej, transportowej jak i sektora usług publicznych, który staje się wręcz kością systemu światowego. W efekcie, w ramach procesów *sekiurytyzacji*¹²²², dostęp oraz jakość globalnego systemu infrastruktury krytycznej staje się kwestią kluczową dla zapewnienia danemu podmiotowi bezpieczeństwa, zarówno w wymiarze klasycznym, związanym z bezpieczeństwem militarnym jak i postnowoczesnym, zlokalizowanym raczej w przestrzeni społecznej oraz kulturalnej.

Wskazując na zagadnienia definicyjne, należy podkreślić, że pojęcie infrastruktury

1218A. E. Cote, P. Bugbee, *Principles of fire protection*, Burlington 1988, s. 6.

1219W tym kontekście można wskazać na placówki finansowane w decydującym stopniu z dotacji z budżetu rządu bądź samorządu, takie jak państwowe szkoły i uniwersytety, takie jak Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej.

1220Jest to dokument zawierający podział programu nauczania w wymiarze zakładanych celów, treści oraz spodziewanych rezultatów w ujęciu temporalnym, to jest uwzględniającym podział procesu edukacji na określone jednostki czasu.

1221W tym kontekście instytucje te podzielone są na szereg warstw, rozciągających się od instytucji takich jak Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, poprzez organizacje na szczeblu regionalnym jak wojewódzkie kuratoria oświaty, a skończywszy na podmiotach branżowych, takich jak Narodowe Centrum Nauki oraz podmiotów prywatnych, takich jak Fundacja na rzecz Nauki Polskiej.

1222W ujęciu szkoły kopenhaskiej, *sekiurytyzacja* zdefiniowana zostanie jako akt mowy służący podniesienia rangi poddanemu mu zagadnieniu. W efekcie zostaje ono dołączone do katalogu bezpieczeństwa, i jako takie uzyskuje priorytet zarówno w wymiarze dostępu do zasobów, jak i uwagę decydentów politycznych.

krytycznej jest definiowane w różny sposób na poziomie narodowym, najczęściej jednak koncentruje się na enumeratywnym wymienieniu systemów uznawanych za krytyczne dla funkcjonowania społeczeństwa oraz danego podmiotu¹²²³. W efekcie definicje infrastruktury krytycznej wykazują podobną, metodologiczną niedokładność do definicje siły, wspomniane w pierwszym rozdziale. W efekcie można wskazać, że w kontekście analizy infrastruktury krytycznej, definicja ta, niezależnie od podmiotu wykazuje trzy podstawowe cechy. Po pierwsze, jest to prosty, enumeratywny katalog systemów, uznanych za krytyczne dla przetrwania oraz rozwoju danego podmiotu. Po drugie, jest to katalog łatwo modyfikowalny, łatwo podlegający procesom analogicznym do *sekiurytyzacji*, a więc nieustannie rozszerzanych aż do objęcia swym zakresem całości systemów technicznych oraz instytucji współczesnej cywilizacji. Po trzecie, w ramach tych definicji brak hierarchizacji poszczególnych systemów w kontekście ich ważności oraz wartości, traktujące je wszystkie jako równorzędne. Definicje infrastruktury krytycznej mają tendencje do rozciągania się niemal na całość działań społeczno-ekonomicznych. Jednym z lepszych przykładów tego typu może być amerykańska definicja infrastruktury krytycznej, która została zawarta w prezydenckiej dyrektywie PPD – 21 z dnia 12 lutego 2013 roku¹²²⁴. Infrastruktura krytyczna w tym ujęciu identyfikowana jest jako „źródło usług, które stanowią podporę amerykańskiego społeczeństwa”¹²²⁵. Dodatkowo, w skład amerykańskiej infrastruktury krytycznej wchodzi: „rozproszone sieci, zróżnicowane struktury organizacyjne oraz modeli operacyjnych (w tym własności multinarodowej), współzależnych funkcji i systemów, zarówno w przestrzeni fizycznej jak i cyberprzestrzeni, oraz konstruktów zarządzających, uwzględniających mechanizmy wielopoziomowej władzy, odpowiedzialności oraz regulacji”¹²²⁶. W rezultacie tak sporządzonej definicji, do infrastruktury krytycznej przyporządkować można praktycznie każdy system oraz instytucje biorące udział w społecznej aktywności człowieka. Jednakże w odróżnieniu od innych systemów, infrastruktura krytyczna musi charakteryzować się „bezpieczeństwem oraz potencjałem pozwalającym na jej sprawną rekonstrukcję wobec wszelkiego rodzaju zagrożeń”¹²²⁷. Co więcej, w definicji amerykańskiej poruszono również kwestie operatorów

1223W tym wymiarze zaobserwować można największą słabość definicji infrastruktury krytycznej, które są oparte na enumeratywnym wskazaniu systemu, uznanych arbitralnie jako krytyczne, bez podejmowania próby zdefiniowania parametrów wskazujących na witalności niniejszych systemów.

1224The White House Office of the Press Secretary, *Presidential Policy Directive/PPD-21 -- Critical Infrastructure Security and Resilience*, „The White House. President Barrack Obama”, 2013, 12 lutego, URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/02/12/presidential-policy-directive-critical-infrastructure-security-and-resil>, [dostęp: 30.03.2017].

1225Ang. *The Nation's critical infrastructure provides the essential services that underpin American society.*

1226Ang. *It includes distributed networks, varied organizational structures and operating models (including multinational ownership), interdependent functions and systems in both the physical space and cyberspace, and governance constructs that involve multi-level authorities, responsibilities, and regulations.*

1227Ang. *Critical infrastructure must be secure and able to withstand and rapidly recover from all hazards.*

systemów infrastruktury krytycznej oraz ich odpowiedzialności względem różnych szczebli instytucji władzy. Całość systemu amerykańskiej infrastruktury krytycznej została podzielona na szesnaście sektorów, w skład których wchodzi następujące elementy struktur społecznych: przemysł chemiczny, infrastruktura handlowa, komunikacja, krytyczne zakłady przemysłowe, zaopory wodne, kompleks wojenno-przemysłowy, służby ratunkowe, energetykę, sektor finansowy, przemysł spożywczy wraz z rolnictwem, instalacje rządowe, służbę medyczną, centra technologii, energetykę jądrową, system transportowy oraz wodociągi i kanalizację. Celem sporządzenia powyższego dokumentu jest wpisanie ochrony oraz regeneracji infrastruktury krytycznej w instytucjonalną strukturę rządu amerykańskiego stworzonego pod egidą Departamentu Bezpieczeństwa Krajowego Stanów Zjednoczonych (ang. *Department of Homeland Security*, DHS)¹²²⁸.

W tym kontekście wskazać należy, że powyższa, niezwykle szeroka akcja *sekiurytyzacyjna*, stanowi pokłosie zamachów terrorystycznych z 11 września 2001 roku, oraz stanowi przedmiot licznych kontrowersji odnośnie możliwości ingerencji agencji narodowych prowadzonych w imię narodowego bezpieczeństwa kosztem możliwości realizacji wolności obywatelskich, a także ogólnej efektywności całego systemu¹²²⁹. Innym przykładem może być wzrastające zainteresowanie kwestią infrastruktury krytycznej oraz jej istotnością dla bezpieczeństwa Unii Europejskiej oraz poszczególnych państw członkowskich a także pojedynczych obywateli. Podstawą podejmowanych działań jest Europejski Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej (ang. *European Programme for Critical Infrastructure Protection*), do którego wprowadzeniem jest komunikat Komisji Europejskiej z dnia 12 grudnia 2006 roku¹²³⁰. Jest to w dużej mierze podstawa programowa do podejmowania dalszych, bardziej szczegółowych działań w zaplanowanym zakresie. W tym kontekście infrastruktura krytyczna to: „infrastruktury o największym znaczeniu dla Wspólnoty, których zakłócenie lub zniszczenie miałyby negatywny wpływ na co najmniej dwa państwa członkowskie lub na jedno państwo członkowskie, gdy infrastruktura krytyczna jest zlokalizowana w innym państwie członkowskim. Chodzi między innymi o skutki transgraniczne wynikające ze współzależności między powiązаныmi ze sobą, różnymi sektorami infrastruktury”¹²³¹. W

1228Więcej szczegółów odnośnie misji oraz zasad funkcjonowania tej agencji, znaleźć można na witrynie internetowej <https://www.dhs.gov/>.

1229D. F. Kettl, *System under stress. The challenge to 21st century governance*, Londyn 2014.

1230Comission of the European Communities, *Communication from the Commision on a European Programme for Critical Infrastructure Protection*, COM(2006) 786, z dnia 12 grudnia 2006 roku, Eur-lex, 2006, URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>, [dostęp: 2.04.2017].

1231Ang. *European Critical Infrastructures constitute those designated critical infrastructures which are of the highest importance for the Community and which if disrupted or destroyed would affect two or more Member State, or a single Member State if the critical infrastructure is located in another Member State. This includes transboundary effects resulting from interdependencies between interconnected infrastructures*

rezultacie powyższa definicja stanowi niejako przeciwieństwo definicji amerykańskiej. Zamiast skupiać się na enumeratywnego wymienienia poszczególnych systemów, na rzecz wskazania pewnych elementów wspólnych dla określenia progu przynależności określanego jako występowanie określonego systemu w ramach co najmniej dwóch państw członkowskich, co oznacza poniesienia kosztów odczuwalnych aż do poziomu pojedynczych obywateli. W tym wymiarze można wskazać na koszty, wynikające zarówno z obniżenia ogólnej efektywności działań podmiotu, jak i z powodu kosztów rekonstrukcji uszkodzonych systemów, jak i odtworzenie zniszczonych możliwości. Dodatkowym elementem komplikującym kwestie definicyjne, jest również uwzględnienie poziomu narodowego infrastruktury krytycznej, pozostawionego w gestii decyzyjnej rządów narodowych, co oznacza praktyczną dywersyfikację tej definicji.

Pomimo zastosowania odmiennej logiki definicyjnej, efektem podejścia europejskiego, jest porównywalny, równie szeroki oraz niesprecyzowany katalog systemów wchodzących w skład globalnej infrastruktury krytycznej. Obejmuje on niezwykle skomplikowaną oraz zazębiającą się strukturę powiązań fizycznych oraz transnarodowych, postrzeganych przez różne optyki zarówno na poziomie europejskim oraz narodowym. W konsekwencji najprostszym sposobem na jej prezentację jest enumeratywne wymienienie poszczególnych elementów, co miało miejsce w bardziej szczegółowych dokumentach ramowych wypracowywanych w ramach niniejszego programu¹²³². Ostatnią międzynarodową definicją, lub raczej podejściem reprezentowanym przez instytucje międzynarodowe, jest podejście zaprezentowane przez instytucje wchodzące w skład Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego, zaprezentowane w raporcie *Multiple Futures Project. Navigating towards 2030. Final report*¹²³³. W tym ujęciu, zaobserwować można próbę definicji elementów infrastruktury krytycznej, nie poprzez próbę identyfikacji oraz deskrypcji poszczególnych elementów, jak miało miejsce w definicji amerykańskiej, ani poprzez próbę analizy ich znaczenia dla cywilizacji oraz społeczeństw lecz poprzez określenie wyników ich zniszczenia, dla podmiotów oraz elementów środowiska korzystających z ich możliwości. I

across various sectors. Comission of the European Communities, *Communication from the Commision on a European Programme for Critical Infrastructure Protection, COM(2006) 786*, z dnia 12 grudnia 2006 roku, Eur-lex, 2006, URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0786:FIN:EN:PDF>, [dostęp: 2.04.2017], s. 4.

¹²³²Więcej szczegółów na temat działań podjętych w ramach niniejszej inicjatywy znaleźć można w: A. M. Lewis, D. Ward, L. Cyra, Naouma Kourti, *European Reference Network for Critical Infrastructure Protection*, „International Journal of Critical Infrastructure Protection”, 2013, nr 6(1), s. 51 – 60.

¹²³³Allied Command of Transformation, *Multiple Futures Project. Navigating towards 2030. Final report*, „Allied Command of Transformation”, 2009, kwiecień, URL: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf, [dostęp: 10.12.2012].

tak, w tym kontekście¹²³⁴ wskazać można na trzy cechy powyższego działania.

Po pierwsze, węzły infrastruktury krytycznej w większości przypadków zlokalizowane są w obrębie wielkich aglomeracji miejskich, co z kolei przekłada się na ich olbrzymią zdolność do regeneracji lub substytucji zniszczonych elementów na przestrzeni relatywnie krótkiego czasu. Ich poważne uszkodzenie lub zupełne zniszczenie wymaga zatem katastrofy naturalnej lub sztucznej porównywalnej z wykorzystaniem broni masowego rażenia, ze szczególnym uwzględnieniem broni atomowej. Inne systemy uzbrojenia nie gwarantują wyłączenia wystarczającego fragmentu systemu aby zagwarantować pożądany efekt. Dodatkowo nie należy zapominać o olbrzymiej karze dla agresora wynikającej z zastosowanej obciążonej tabu broni na terenie gęsto zaludnionym, co będzie miało przełożenie na jego legitymację międzynarodową, a co za tym idzie również możliwość zdyskontowania tego sukcesu w perspektywie realizacji dalszych elementów międzynarodowej strategii.

Po drugie, doraźne efekty zniszczenia węzła infrastruktury krytycznej pociągają za sobą olbrzymie oraz niszczycielskie skutki w krótkim czasie. W pierwszym rzędzie, są to koszty ekonomiczne oraz finansowe wynikające z przerwania systemu połączeń transnarodowych stanowiących istotny element sieci obiegu towarów, usług, ludzi oraz informacji. W rezultacie odkształceniu ulegną trasy przepływu tych zasobów, z wykorzystaniem alternatywnych połączeń transnarodowych, przechodzących jednak przez inne fragmenty przestrzeni geopolitycznej, co w warunkach europejskich oznacza najczęściej jurysdykcję odrębnego państwa narodowego, co w praktyce oznacza utratę przychodów wynikających z obsługi tegoż ruchu. Dodatkowo, nie należy umniejszać kosztów związanych ze śmiercią znaczącej części populacji, wywołania ciężkich schorzeń radiologicznych, fizycznej utraty zakładów przemysłowych oraz innych instalacji a także koszty związane z dekontaminacją skażonych obszarów, oznacza olbrzymie obciążenie dla potencjału zaatakowanego państwa. Jego możliwości operowania na arenie międzynarodowej ulegną nie tyle ograniczeniu, co zupełnej likwidacji. Innymi słowy, kwestia odtworzenia węzła infrastruktury krytycznej, wymaga potencjalnie na tyle znaczących środków, co powoduje zablokowanie możliwości podejmowania aktywności międzynarodowej.

Po trzecie, wskazać można na długotrwałe efekty, z których najpoważniejszym jest zmiana regionalnej równowagi sił. Jest to konsekwencja rozproszenia zasobów na cele zaprezentowane w poprzednim punkcie, które spowoduje długoletnie obniżenie potencjału

¹²³⁴Allied Command of Transformation, *Multiple Futures Project. Navigating towards 2030. Final report*, „Allied Command of Transformation”, 2009, kwiecień, URL: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf, [dostęp: 10.12.2012], s. 25 – 27.

danego podmiotu raz jego spadek w równowadze sił, zanim nie zostaną usunięte wszelkie fizyczne skutki wykorzystania broni masowego rażenia, a także nie zostaną ponownie zmodyfikowane ścieżki obiegu towarów, usług, ludzi oraz informacji. Reasumując, definicja NATO postrzega infrastrukturę krytyczną przez pryzmat strat, które może spowodować wykonanie skutecznego ataku na poszczególne jego elementy. W tym wymiarze definicja ta nie koncentruje się ani na wymienieniu poszczególnych systemów zaliczanych do kategorii infrastruktury krytycznej, ani na próbie dokonaniu analizy parametrów poszczególnych systemów, pozostawiając to w gestii intuicyjnego zrozumienia. Jedynym wskaźnikiem pozwalającym na bliższą charakterystykę tych systemów jest powiązanie najważniejszych *hubów* z wielkimi aglomeracjami miejskimi¹²³⁵. W tym kontekście dodatkowo można wskazać, że dokonano dość szczegółowej analizy efektów ataku na te systemy oraz zasugerowano sposoby przeciwdziałaniu ich uszkodzeniom oraz ich szybkiej regeneracji przy wykorzystaniu istniejących instytucji międzynarodowych, takich jak NATO¹²³⁶. Podsumowując niniejszy wątek definicyjny, należy stwierdzić, że istnieją co najmniej trzy poważne wyzwania, które powinny zostać uwzględnione w kompleksowej definicji infrastruktury krytycznej. Po pierwsze, niezbędne jest zawężenie liczby systemów wchodzących w jej skład, aby uniknąć przeładowania informacyjnego, oznaczającego zaliczenie w poczet infrastruktury krytycznej praktycznie każdego, najmniejszego zakładu przemysłowego, jak na przykład pracowni krawieckiej. Po drugie niezbędne staje się wskazanie w miarę obiektywnych oraz powszechnie uznanych kryteriów względem których niniejsze podziały zostaną zastosowane. Po trzecie, jest to również konieczność opracowania wewnętrznych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami wchodzącymi w skład tejże definicji. W tym wymiarze, na potrzeby pełnej analizy znaczenia czynnika infrastruktury krytycznej dla osi efektywności kwantowego pola przejawiania się siły, przyjęte zostanie, że za infrastrukturę krytyczną uznane zostaną zintegrowane na globalnym poziomie systemy przesyłania zasobów materialnych oraz niematerialnych. W tym kontekście całość systemu składa się z trzech składników. Pierwszym są wielkie i mniejsze ośrodki miejskie, w ramach których zlokalizowane są systemy odpowiedzialne za kompresję zasobów materialnych oraz niematerialnych w celu przesłania ich pomiędzy analogicznymi ośrodkami demograficznymi.

1235Allied Command of Transformation, *Multiple Futures Project. Navigating towards 2030. Final report*, „Allied Command of Transformation”, 2009, kwiecień, URL: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf, [dostęp: 10.12.2012], s. 25 – 26.

1236Allied Command of Transformation, *Multiple Futures Project. Navigating towards 2030. Findings and recommendations*, „Allied Command of Transformation”, 2009, kwiecień, URL: <http://www.act.nato.int/nato-multiple-futures-project-documents>, [dostęp: 10.12.2012].

Drugim są systemy pozwalające na efektywne funkcjonowanie wielkich ośrodków miejskich począwszy od służb publicznych do spółek komunalnych. Trzecim są globalne szlaki transportowe służące zarówno do przesyłu surowców (rurociągi)¹²³⁷, informacji (internet) oraz zasobów materialnych i ludzi (szlaki komunikacyjne: morskie i powietrzne, systemy autostrad oraz infrastruktura służąca przyspieszeniu ich funkcjonowania, takie jak tunele, kanały oraz podobne inwestycje). Pomimo ich zróżnicowania, wykazują się one jedną zasadniczą wspólną cechą: są w znacznym stopniu bezalternatywne, co oznacza, że ich zniszczenie lub wyłączenie powoduje olbrzymie straty dla dotkniętego tym nieszczęściem państwa, a przywrócenie poprzedniej sprawności pociąga za sobą rozproszenie znacznej części potencjału, jednak wcześniej całość systemu musi zostać odpowiednio zrekonfigurowana, aby spełniał on podstawowe funkcje.

Dodatkowo, o ile na przykład w kontekście produkcji i transportu szczególnie cennych zasobów możliwe staje się odszukanie oraz znalezienie alternatywnych dostawców nie nastęrcza konsumentom znaczących problemów, pomimo pochłaniania zarówno czasu jak i pieniędzy, jednakże alternatywni dostawcy istnieją oraz są zainteresowani pozyskaniem niniejszego kontrahenta. W efekcie praktycznym efektem uszkodzenia infrastruktury krytycznej jest pozbawienie danego sektora populacji określonej usługi. W efekcie w skład infrastruktury krytycznej wskazać można zatem pięć podstawowych struktur występujących na skalę globalną. Po pierwsze, jest to struktura transportowa, obejmująca urządzenia przeładunkowe, platformy transportowe, szlaki morskie, sieć dróg kołowych i kolejowych oraz korytarze powietrzne, infrastrukturę ułatwiająca przemierzenie przestrzeni geograficznych, począwszy od mostów i kanałów a skończywszy na systemie nawigacji satelitarnej. Po drugie jest to struktura telekomunikacyjna, pozwalająca na przesył informacji na skalę globalną. Po trzecie, jest to struktura gazociągów oraz ropociągów pozwalających na przesyłanie płynnych i półpłynnych surowców na duże odległości. Po czwarte jest to struktura służb publicznych zapewniających minimalny poziom bezpieczeństwa wielkim ośrodkom miejskim. Po piątą, jest to również struktura zapewniająca dopływ do wielkich aglomeracji pożądaných zasobów począwszy od pitnej wody a skończywszy na energii elektrycznej¹²³⁸.

Analiza współczesnej, globalnej sieci infrastruktury krytycznej, powinna zawierać stwierdzenie, że składa się ona z dwóch podstawowych mechanizmów służących do przesyłania z jednej strony zasobów o charakterze materialnym oraz ludzi, z drugiej,

¹²³⁷*Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciszkiewicz, Warszawa 2008.

¹²³⁸W tym kontekście należy podkreślić fakt, że w związku z koniecznością systematycznego zwiększania konsumpcji tych zasobów, rozmiar oraz zasięg powyższych systemów ulega nieustannemu rozszerzaniu przestrzennemu, obejmując coraz to nowsze i bardziej oddalone źródła krytycznych zasobów.

komunikatów oraz informacji. W tym wymiarze, obejmującym sferą wewnętrznych relacji oraz interakcji pomiędzy systemami należącymi do infrastruktury krytycznej należy podkreślić jeden zasadniczy paradoks. W każdym przypadku ich efektywność stoi w sprzeczności z bezpieczeństwem¹²³⁹. Tym samym, im w efektywniejszy sposób wypełniają one powierzone im funkcje, tym są bardziej podatne na zakłócenia generowane przez środowisko, które wzmacniają oraz kierują na obszary szczególnej podatności oraz wrażliwości ich użytkownika. W tym wymiarze należy podkreślić, że pomimo tego wyzwania, uczestnictwo w jak największej ilości systemów infrastruktury krytycznej decyduje o sukcesie bądź porażce danego podmiotu międzynarodowego.

Przechodząc do charakterystyki systemu, należy ją rozpocząć od warstwy materialnej, jako że stanowi ona starszy i bardziej rozbudowany segment. W kontekście istniejących systemów, można wskazać na trzy subwarstwy istniejące w powyższym zakresie, przy zastosowaniu kryterium odległości pomiędzy dostarczycielem danego zasobu oraz jego konsumentem.

Pierwszą subwarstwą jest *klasyczna infrastruktura transportowa*, oparta o autonomiczne platformy, takie jak ciężarówki, samoloty oraz statki. Jest to chronologicznie najstarsza subwarstwa infrastruktury krytycznej powstała jako pierwotna forma przemieszczania się pomiędzy centrami cywilizacyjnymi. W tym wymiarze sieć ta jest w największym stopniu rozbudowana oraz zróżnicowana, obejmując zasięgiem oddziaływania całość globu, jednakże w praktyce wykazująca znaczące nierówności zarówno w dziedzinie czasu dostępu, jakości usług oraz częstotliwości dostępu do powyższych usług. Wśród elementów konstytuujących niniejszą podwarstwę oraz mających kluczowe znaczenie dla modelowania wartości na osi efektywności kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, najistotniejszą rolę odgrywają następujące. Po pierwsze, jest to olbrzymi poziom zróżnicowania jakości tej sieci, stanowiącej wypadkową potrzeb społeczności lokalnych, specyfiki geograficznego ukształtowania terenu oraz możliwości inwestycyjnych instytucji państwowych oraz przemysłowych. Przykładami kruchości owych powiązań może być droga lądowa do syryjskiego Kurdystanu przez przejście graniczne w Semalka¹²⁴⁰ oraz korytarz powietrzny pomiędzy Qamiszlo a

1239W tym ujęciu należy szczególnie podkreślić konieczność utworzenia podsystemów narodowych systemu infrastruktury krytycznej na interwencją z pozostałych podsystemów.

1240Co ciekawe, cykliczne zamykanie tej przeprawy jest przedmiotem politycznych negocjacji pomiędzy oboma kurdyjskimi rządami. *BREAKING: Semalka Border Gate Between Kurdistan Region and Rojava To Open*, „Kurdish Question”, 2016, 7 czerwca, URL: <http://kurdishquestion.com/article/3219-breaking-semalka-border-gate-between-kurdistan-region-and-rojava-to-open>, [dostęp: 16.04.2017].

Damaszkiem¹²⁴¹. Sporadycznie możliwe było wykorzystanie transportu poprzez infrastrukturę kontrolowaną przez ISIS oraz siły rządowe, jednak w związku z obciążeniem tych szlaków przez myto, nie były one intensywnie wykorzystywane¹²⁴². Po drugie, jest to również relatywnie niskich kosztów rozbudowy oraz naprawy połączeń należących do niniejszej subwarstwy systemu. Najbardziej narażone na niekorzystne warunki środowiskowe są przede wszystkim samoloty operujące na szczególnie wysokich pułapach, gdzie wymagane jest zastosowanie systemów podtrzymania życia¹²⁴³. W mniejszym stopniu wymóg ten dotyczy statków oraz okrętów, których podstawową funkcją jest generacja środowiska lądowego na środku oceanu, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów wody pitnej. W tym względzie większość transportu odbywa się przy zastosowaniu samochodów oraz pociągów, gdzie zapewnienie tych wymogów nie jest potrzebne. Po trzecie, jest to możliwość czasowego odcięcia od możliwości wykorzystania połączeń należących do tej kategorii. W kontekście punktu poprzedniego, wskazać można że traktując system transportowy jest niezwykle trudny do efektywnego odcięcia od określonego obszaru. Dla przykładu w trakcie wojny domowej w Syrii, pomimo prowadzenia zaciętych walk, szczególnie na linii Kurdowie – Daesh, transport towarów dla przeciwników czy to w formie przemytu, czy też oficjalnie opodatkowanych transportów wciąż był możliwy przesył towarów nawet przy wykorzystaniu transportu kołowego, choć w tym kontekście kluczowa była również etniczna przynależności kierowców – Kurdów zabijano od razu, Arabów niekoniecznie¹²⁴⁴. I to nie tylko w odniesieniu do przedstawionych powyżej stron konfliktu w Syrii, ale na przykład w odniesieniu do kontroli granic relatywnie wysoko rozwiniętych podmiotów takich jak Stany Zjednoczone, w kontekście nielegalnej migracji z Meksyku¹²⁴⁵, czy też Unii Europejskiej, w kontekście prób zablokowania oraz zarządzania ruchu migrantów oraz uchodźców z południowych oraz

1241W tym kontekście korytarz powietrzny do Damaszku jest jedynym, w kontekście nieoficjalnej blokady Rożawy, relatywnie łatwym dostępem do szerszego świata, jaki pozostał do dyspozycji Syryjskich Sił Demokratycznych. Co ważniejsze, kontrola reżimu w Damaszku nad tym portem lotniczym, nawet równie symboliczna co obecnie, jest kluczem do utrzymania jego koherencji, do której przerwania dąży Republika Turcji.

1242Wielkość tych ubytków oscyluje w okolicach 30% wartości przewożonych towarów. M. Kaldor, *New (...)*, s. 109.

1243W tym kontekście kluczowe stają się systemy służące kontroli ciśnienia powietrza oraz temperatury, szczególnie w samolotach rejsowych, podróżujących na znacznej wysokości, na której panują warunki plasujące się poniżej optymalnych warunków funkcjonowania organizmu człowieka. Co ciekawe, jedynie w szczególnie ekstremalnych przypadkach niezbędne jest zapewnienie pełnej hermetyczności kabiny pasażerskiej.

1244W. Repetowicz, *Rożawa – przemilczana część Syrii [Relacja Defence24.pl z syryjskiego Kurdystanu]*, „Defence24.pl”, 2015, 10 stycznia, URL: <http://www.defence24.pl/177963,rozawapremilczana-czesc-syrii-relacja-defence24pl-z-syryjskiego-kurdystanu>, [dostęp: 16.04.2017].

1245R. Warren, D. Kerwin, *The 2,000 Mile Wall in Search of a Purpose: Since 2007 Visa Overstays have Outnumbered Undocumented Border Crossers by a Half Million*, „Journal on Migration and Human Security”, 2017, nr 5(1), s. 124 – 136.

wschodnich wybrzeży Morza Śródziemnego¹²⁴⁶. Jednakże najlepszym przykładem wysokiej nieskuteczności blokad oraz sankcji transportowych może być kwestia podróży na Krym, który jest współcześnie okupowany przez Federację Rosyjską¹²⁴⁷. Co ciekawe, nawet takie połowiczne rozwiązania wykazują się dość wysokim stopniem dotkliwości dla mieszkańców zablokowanych regionów, co stanowi przyczynek do natężonej kampanii prowadzonej w sferze transnarodowej¹²⁴⁸. Dostęp do tej sieci nie może zostać kompletnie zablokowany i nawet w przypadku zdecydowanych działań o charakterze politycznym, absolutna izolacja jest niemożliwa do podtrzymania w dłuższym okresie.

Drugą podwarstwą jest *sieć rurociągów* do transportowania surowców na skalę regionalną oraz kontynentalną. Jest to stosunkowo nowa warstwa sieci przesyłu zasobów strategicznych, która została stworzona w XX wieku, jako globalna oraz integralna sieć infrastruktury krytycznej. Odnosi się to również do szczególnie istotnych oraz o ograniczonej dystrybucji w przestrzeni fizycznej, surowców energetycznych. W miarę postępowania rozwoju technologicznego, pojawiła się paląca konieczność opracowania bardziej wydajnych systemów produkcji oraz dystrybucji energii oraz dostępu do bardziej wydajnych paliw. Jednym z najbardziej efektywnych systemów transportowych jest system rurociągów, odgrywający we współczesnym środowisku międzynarodowym coraz większą rolę¹²⁴⁹. Niniejsza podwarstwa infrastruktury krytycznej charakteryzuje się dość specyficzną charakterystyką oraz ograniczoną funkcjonalnością. Jednakże sama infrastruktura posiada trzy cechy, które ograniczają jej powszechną użyteczność. Po pierwsze, rurociągi oraz gazociągi są przeznaczone do transportowania precyzyjnie określonych substancji o bardzo wąskiej charakterystyce. Dla przykładu gaz ziemny powinien zostać skroplony oraz poddany oddziaływaniu olbrzymiego ciśnienia, aby możliwe stało się przesłanie go w ten sposób¹²⁵⁰.

1246E. Letta, S. Carrera, S. Blockmans, J.-P. Cassarino, D. Gros, E. Guild, *The European Border and Coast Guard Addressing migration and asylum challenges in the Mediterranean? Centre for European Policy Studies Task Force Report*, Bruksela 2017, URL: http://aei.pitt.edu/83997/1/TFR_EU_Border_and_Coast_Guard_with_cover_0.pdf, [dostęp: 21.04.2017].

1247R. Szoszyn, *Korwin-Mikke i polski biskup na Krymie*, „Rp.pl”, 2016, 10 lutego, URL: <http://www.rp.pl/Swiat/302109909-Korwin-Mikke-i-polski-biskup-na-Krymie.html#ap-1>, [dostęp: 21.04.2017].

1248 *Separatyści: Zrywamy wszelkie więzi z Ukrainą. Ogromne koszty blokady Donbasu*, „Wprost.pl”, 2017, 4 marca, URL: <https://www.wprost.pl/swiat/10045130/Separatysci-Zrywamy-wszelkie-wiezi-z-Ukraina-Ogromne-koszty-blokady-Donbasu.html>, [dostęp: 21.04.2017].

1249 *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzynarodowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciszkievicz, Warszawa 2008.

1250W Polsce wyróżnia się cztery kategorie gazociągów, stosując kryterium ciśnienia przesyłanego gazu: gazociągi niskiego ciśnienia do dziesięciu kPa; gazociągi średniego ciśnienia powyżej dziesięciu kPa do 0,5 MPa; gazociągi podwyższonego średniego ciśnienia powyżej 0,5 MPa do 1,6 MPa oraz gazociągi wysokiego ciśnienia powyżej 1,6 MPa. Dla porównania, ciśnienie atmosferyczne na poziomie morza wynosi 1013,25 hPa, to jest jedną atmosferę. Tytułem porównania, przedrostek "hekto-" (h) oznacza wielkość stu danych jednostek, "kilo-" (k) tysiąca, a "mega-" (M) - miliona. Tym samym gazociągi o najwyższym ciśnieniu przesyłają surowie sprężony do ciśnienia powyżej jednego tysiąca pięciuset siedemdziesięciu dziewięciu

Po drugie, jest to również kapitałochłonność oraz pracochłonność związana ze stworzeniem oraz podtrzymaniem jego funkcjonalności. Wynika to głównie ze specyfiki zawartości: łatwopalnych oraz korozyjnych substancji poddanych oddziaływaniu wysokiego ciśnienia, co powoduje, że w przypadku uszkodzenia, nawet niewielkiego ciągów przesyłowych jest w stanie doprowadzić do poważnej katastrofy, mającej negatywne konsekwencje ekologiczne oraz przerwanie transportu w całości systemu. Konieczność nieustannej konserwacji oraz naprawy uszkodzonych fragmentów rurociągu wiąże się również z utrudnieniami w konstrukcji podwodnych kanałów przesyłowych, wielokrotnie zwiększając ich koszty, co ma miejsce w kontekście budowy gazociągów *Nord Stream I* i *Nord Stream II*¹²⁵¹. Po trzecie, jest to szczególna podatność systemów zlokalizowanych w tej podwarstwie na zakłócenia generowane w sferze geopolitycznej aktywności społeczności ludzkiej. W tym kontekście konieczne staje się wskazanie, że kluczem do efektywnego funkcjonowania podwarstwy rurociągów jest stabilność polityczna obszarów przez które przebiegają. Odnosi się to przede wszystkim do załamania się irackiego sektora naftowego¹²⁵². W wymiarze ekologicznym oraz społecznym, w ciągu ostatnich lat, jest kwestia budowy ropociągu w Dakocie (ang. *Dakota Access Pipeline*, DAP), którego głównym celem jest połączenie pól roponośnych Północnej Dakoty z terminalem Illinois¹²⁵³. Drugim przypadkiem jest kwestia negocjacji międzynarodowych w sprawie poprowadzenia gazociągu *Nord Stream* po dnie Bałtyku, co wzbudziło obawy odnośnie integralności poniemieckich zbiorników z bronią chemiczną, zatopionych na morzu po I wojnie światowej, oraz o wpływ inwestycji na ogólną, wyjątkowo kruchą równowagę ekologiczną Bałtyku¹²⁵⁴.

Trzecią podwarstwą są **systemy zaopatrzenia wielkich aglomeracji miejskich** w zasoby niezbędne do ich funkcjonowania, i jako takie funkcjonują jedynie na skalę lokalną. W

atmosfer. *Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 26 kwietnia 2013 roku w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać sieci gazowe i ich usytuowanie*, Dz. U. 2013 poz. 640, „Internetowy system aktów prawnych”, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130000640>, [dostęp: 21.04.2017].

1251W przypadku konstrukcji obu nitek gazociągu *Nord Stream* szacowane są na czternaście miliardów osiemset milionów euro: sześć miliardów na rzecz infrastruktury powierzchniowej, wraz z rurociągami dostarczającymi surowiec nad brzeg morza oraz go stamtąd odbierającymi, oraz osiem miliardów osiemset milionów euro za część podmorską. J. Dempsey, *Gazprom plans to re-route controversial European pipeline*, „The New York Times”, 2007, 23 sierpnia, URL: <http://www.nytimes.com/2007/08/23/world/europe/23iht-pipeline.4.7231553.html>, [dostęp: 21.04.2017]; Atle Staalesen, *Nord Stream more expensive*, „Barents Observer”, 2010, 17 marca, URL: <http://barentsobserver.com/en/sections/briefs/nord-stream-more-expensive>, [dostęp: 21.04.2017].

1252*Wave of sabotage hits Iraq*, „ABC News”, 2003, 18 sierpnia, URL: <http://www.abc.net.au/news/2003-08-18/wave-of-sabotage-hits-iraq/1465856>, [dostęp: 28.04.2017].

1253*Dakota Pipeline: What's behind the controversy?*, „BBC News”, 2017, 7 lutego, URL: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-37863955>, [dostęp: 24.04.2017].

1254B. Sawicki, *Bron chemiczna na dnie Bałtyku to kolejna przeszkoda dla Nord Stream 2*, „Biznes Alert”, 2017, 25 kwietnia, URL: <http://biznesalert.pl/bron-chemiczna-na-dnie-baltyku-to-kolejna-przeszkoda-dla-nord-stream-2/>, [dostęp: 28.04.2017].

tym względzie należy podkreślić dwojaką funkcję wielkich aglomeracji miejskich, które stanowią najważniejsze *huby* infrastruktury krytycznej. Z jednej strony stanowią środowisko zapewniające warunki do funkcjonowania pozostałych elementów globalnej infrastruktury krytycznej, stanowiąc miejsce gdzie zlokalizowane są instalacje stanowiące ważne centra powiązań właściwych sieci, a także instytucje zapewniające wsparcie oraz regulacje ich funkcjonowania. Z drugiej wielkie aglomeracje miejskie same wymagają dość skomplikowanych oraz coraz bardziej rozległych instalacji pozwalających na ich efektywne oraz bezproblemowe działanie. W tym wymiarze wskazać należy na trzy podstawowe cechy systemów tej podwarstwy. Po pierwsze, jest to element globalnej sieci infrastruktury krytycznej jest w największym stopniu scentralizowany. Oznacza to konieczność skonstruowania odpowiednio sprofilowanych systemów, podatnych na uszkodzenia czy zniszczenia albo w wyniku działań zbrojnych¹²⁵⁵, albo w wyniku katastrof naturalnych¹²⁵⁶. Po drugie, systemy te obsługiwane są poprzez przedsiębiorstwa funkcjonujące albo w środowisku monopolu, albo bardzo do niego zbliżonym. Wynika to właśnie ze scentralizowanej struktury tych systemów oraz natury przekazywanych zasobów, których charakter oraz sposób transmisji wyklucza możliwość skonstruowania alternatywnych systemów dystrybucji pomiędzy ostatecznymi odbiorcami, głównie z powodu dążenia do ekonomicznej optymalizacji procesu dystrybucji. Reasumując, materialna warstwa globalnej sieci infrastruktury krytycznej składa się z trzech warstw, z których dwie pierwsze są zintegrowane na poziomie globalnym, natomiast ostatnia stanowi odtworzenie koherentnego wzorca na poziomie lokalnym, bez konieczności łączenia tego systemu w spójną całość na poziomie globalnym. Szczególnie niebezpieczne dla tych systemów infrastruktury krytycznej stają się klęski żywiołowe, będące w stanie fizycznie zniszczyć olbrzymie sektory infrastruktury ze wszystkimi tego konsekwencjami, co można było w trakcie XXI wieku prześledzić na przykład w uderzeniu huraganu Katrina w Nowy Orlean¹²⁵⁷ czy też trzęsienia ziemi oraz tsunami w okolicach Fukushimy¹²⁵⁸. W tym kontekście jednak, system infrastruktury krytycznej jest wciąż uzależniony od kondycji przestrzeni fizycznej, pomimo zastosowania

1255Symbolem tego zniszczenia może być lotnisko w Doniecku, zmodernizowane przez Mistrzostwami Europy w Piłce Nożnej w 2012 roku, po niecałych dwóch latach niemal zupełnie zniszczone w szeregu bitew porównywalnych do oblężenia Stalingradu. Na obecną chwilę lotnisko jest zupełnie zniszczone oraz zupełnie nieużywane. Co więcej, teren lotniska wciąż jest kontestowany, a jego część pozostaje w rękach sił ATO.

1256Trzęsienie ziemi i lawina. *Natura daje o sobie znać we Włoszech*, „TVP Info”, 2017, 19 stycznia, URL: <http://www.tvp.info/28672668/trzesienie-ziemi-i-lawina-natura-daje-o-sobie-znac-we-wloszech>, [dostęp: 28.04.2017].

1257D. Brinkley, *The great deluge: Hurricane Katrina, New Orleans, and the Mississippi gulf coast*, Nowy Jork 2006.

1258E. Hollnagel, Yushi Fujita, *The Fukushima disaster – systemic failures as the lack of resilience*, „Nuclear Engineering and Technology”, 2013, nr 45(1), s. 13 – 20.

najnowszych zdobyczy technologicznych.

Drugą warstwą infrastruktury krytycznej są zasoby, systemy oraz połączenia wykorzystywane do transmisji wartości oraz informacji. W tym kontekście należy wskazać, że wyodrębnienie się tej warstwy infrastruktury krytycznej, jako sfery kierującej się własną logiką oraz zasadami funkcjonowania, nastąpiło to bowiem dopiero w momencie oderwania się informacji od nośników materialnych, co wymusiło konstrukcję sieci emulujących wirtualne środowisko, w którym możliwe stało się dokonywanie operacji jedynie w minimalnym stopniu uzależnionych od rzeczywistości fizycznej. W tym względzie wskazać można na dwie podstawowe cechy konstrukcji całości, które odróżniają ta warstwę od poprzedniej. Po pierwsze, jest to olbrzymia rola czynnika technologicznego, który dokonał jakościowej transformacji elementów oraz struktur istniejących we wcześniejszych generacjach środowiska międzynarodowego, nadając im nowe, wcześniej niespotykane funkcje. Po drugie, w ramach powyższej warstwy następuje odwrócenie kontekstu działania. W przypadku poprzedniej sfery, możliwe staje się jej funkcjonowanie w ramach pierwotnej oraz nieprzekształconej biosfery. Dla odmiany warstwa niematerialna infrastruktury krytycznej obecna w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym wymaga emulacji sztucznego środowiska, określanego w ramach niniejszej rozprawy jako transnarodowa przestrzeń społeczna, lub przestrzeń wirtualna. Pomimo podobnych funkcji spełnianych przez obie warstwy infrastruktury krytycznej, można wskazać, na diametralnie różne sposoby ich realizacji. W tym kontekście w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym wyróżnić można trzy podwarstwy w wym wymiarze infrastruktury krytycznej.

Po pierwsze, jest to **podwarstwa telekomunikacyjna**. Jest to podstawowa podwarstwa w tej sferze globalnego systemu infrastruktury krytycznej i została szczegółowo opisana w poprzednim podrozdziale. W tym miejscu należy wskazać, że sieć, bądź raczej sieci, składające się na przestrzeń telekomunikacyjną, z których najbardziej rozwinięta, zarówno pod względem zasięgu, jak i oferowanych funkcji, jest internet. Podstawą ich funkcjonowania jest udostępnienie możliwości interaktywnej komunikacji pomiędzy podmiotami międzynarodowymi, w tym również poszczególnymi obywatelami, poprzez stworzenie skomplikowanej sieci połączeń z licznymi, dwustronnymi punktami dostępu. W tym względzie sieć ta wykazuje szereg cech, które warunkują jej użyteczność oraz jej wpływ na rzeczywistość międzynarodową, ze szczególnym uwzględnieniem modulacji kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jednak dla porządku, należy podkreślić, że struktury odpowiedzialne za wymianę informacji są w znacznym stopniu zdecentralizowane, zawierające olbrzymią ilość węzłów oraz *hubów*,

jednak sama ilość powiązań pomiędzy poszczególnymi jej uczestnikami, oznacza niemożliwość jej efektywnego przerwania w celu uniemożliwienia wykorzystania możliwości przez nią oferowanych, przez podmioty podejmujące działania sprzeczne z najlepszym interesem państwa goszczącego. Z tego też powodu, podobne działania, podejmowane w takich państwach jak Pakistan¹²⁵⁹, Egipt¹²⁶⁰ czy też Turcja¹²⁶¹, skazane są na jedynie częściowe – oraz czasowe – działanie, ponieważ poza kontrolą każdego pojedynczego podmiotu pozostaje wystarczająca liczba połączeń, pozwalających na przełamanie rządowej blokady informacyjnej, oraz nawiązanie efektywnej komunikacji z resztą transnarodowej przestrzeni międzynarodowej, umożliwiając efektywną transmisję danych, choć o ograniczonej przepustowości. Kolejnym wyznacznikiem jest ilość punktów dostępowych, których liczba dąży do liczby równej liczebności ludzkości na Ziemi. W efekcie koszt urzędów umożliwiających dostęp do sieci teleinformatycznej pozostaje w zasięgu pojedynczych osób. Trzecim punktem wyróżniającym niniejszą podwarstwę jest jej znikomy związek z przestrzenią geopolitycznym. Związek ten jest na tyle nieistotny, że w większości przypadków analizy naukowej jest on wręcz ignorowany. W tym wymiarze można wskazać, że subwarstwa telekomunikacyjna styka się z przestrzenią fizyczną w trzech punktach. Pierwszym jest konieczność umieszczenia w przestrzeni fizycznej kluczowych elementów infrastruktury, ze szczególnym uwzględnieniem tak zwanych *farm serwerów* (ang. *cloud farm*), masowych instalacji liczących dziesiątki a nawet setki tysięcy pojedynczych serwerów, czyli komputerów dedykowanych do zapewnienia usług na rzecz innych komputerów¹²⁶². Największe farmy to: placówka Microsoft (licząca ponad jeden milion serwerów, zlokalizowana w miejscowości Quincy w stanie Waszyngton), Google (licząca ponad dziewięćset tysięcy serwerów, zlokalizowana w miejscowości Hamina, Finlandia) oraz Amazon (licząca ponad pięćset tysięcy serwerów, lokalizacja nieujawniona)¹²⁶³. W rezultacie,

1259P. Svensson, *Pakistan causes YouTube outage for two-thirds of world*, „ABC News”, 2008, 26 lutego, URL: <http://abcnews.go.com/Technology/story?id=4344105&page=1>, [dostęp: 5.05.2017].

1260Ch. Williams, *How Egypt shut down the internet*, „The Telegraph”, 2011, 28 stycznia, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/egypt/8288163/How-Egypt-shut-down-the-internet.html>, [dostęp: 5.05.2017].

1261*Turkey blocks Wikipedia without court order or explanation*, „Independent”, 2017, 29 kwietnia, URL: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-blocks-wikipedia-internet-erdogan-online-wiki-is-it-down-a7708941.html>, [dostęp: 5.05.2017].

1262Najprostszą definicją serwera głosi, że jest to program lub komputer świadczący usługi na rzecz innych programów lub komputerów, najczęściej przez łączącą je sieć teleinformatyczną, sprowadzające się zazwyczaj do udostępniania pewnych zasobów innym komputerom lub pośredniczący w przekazywaniu danych między komputerami. Serwerem nazywa się też systemy oprogramowania biorące udział w udostępnianiu zasobów, takich jak pliki, bazy danych, łącza internetowe, a także urządzeń peryferyjnych jak drukarki i skanery.

1263G. Bielawski, *Największe farmy serwerów na świecie*, „Back Up Academy”, 2016, URL: <https://www.backupacademy.pl/najwieksze-farmy-serwerow-na-swiecie/>, [dostęp: 3.05.2017].

pomimo realizacji większości funkcji tej podwarstwy w niematerialnej przestrzeni transnarodowej, jednakże aby ją emulować, niezbędne jest wygenerowanie niewielkich, lecz super zagęszczonych punktów w przestrzeni geopolitycznej. Jedną z większych *farm serwerów* – należąca do IBM – zajmuje osiem milionów stóp kwadratowych (to jest siedemset dwadzieścia tysięcy metrów kwadratowych)¹²⁶⁴. Drugim punktem styczności z przestrzenią fizyczną jest konieczność zlokalizowania systemów teleinformatycznych w przestrzeni geopolitycznej o ściśle określonych parametrach fizycznych. W tym kontekście na plan pierwszy wysuwają się dwa czynniki: zapotrzebowanie energii oraz możliwości odprowadzenia ciepła. Trzecim punktem styczności pomiędzy podwarstwą teleinformatyczną jest również konieczność zlokalizowania tych instalacji w relatywnej bliskości centrów populacji. O ile w klasycznym ujęciu, przemysł oraz usługodawcy lokują swoje zakłady w pobliżu zarówno źródeł zasobów – w tym siły ludzkiej – oraz rynków zbytu, co oznaczało ograniczenie kosztów logistyki produkcji. Kluczowe dla istnienia podwarstwy teleinformatycznej to dostęp do wąsko wyspecjalizowanych specjalistów, których zadaniem jest obsługa, konserwacja oraz rozbudowa hubów infrastruktury. W rezultacie zaobserwować można pojawianie się klastrów przedsiębiorstw zajmujących się dostarczaniem zarówno *hardware'u*¹²⁶⁵, jak i *software'u*¹²⁶⁶, a skończywszy na wysoko wykwalifikowanych specjalistów obsługujących te instalacje. W tym wymiarze należy wskazać na konieczność zapewnienia zarówno bezpośrednio¹²⁶⁷ jak i pośrednio¹²⁶⁸ odpowiednich warunków do funkcjonowania, które w większości przypadków zapewnia bliskość wielkich aglomeracji miejskich, w pobliżu których większość *farm serwerów* jest zlokalizowana.

Po drugie, jest to *podwarstwa medialna*. W tym kontekście należy podkreślić, że

1264G. Bielawski, *Największe farmy serwerów na świecie*, „Back Up Academy”, 2016, URL: <https://www.backupacademy.pl/najwieksze-farmy-serwerow-na-swiecie/>, [dostęp: 3.05.2017].

1265Sprzęt komputerowy (ang. *hardware*) jest to materialna część komputera. W jego skład wchodzi widoczne komponenty, takie jak jednostka centralna, oraz urządzenia wejścia i wyjścia. Podział ten jest nieostry, gdyż współcześnie wiele elementów sprzętu komputerowego ma *zainstalowane* na stałe oprogramowanie, stanowiące jego integralną część, bez którego elementy te nie mogłyby funkcjonować. Te programy określa się jako BIOS (ang. *Basic Input/Output System*, czyli podstawowy system wejścia-wyjścia) lub *firmware*, a ich usunięcie lub zmiana wymaga interwencji na poziomie architektury poszczególnych komponentów hardware.

1266Oprogramowanie (ang. *software*) jest to termin odnoszący się do całości informacji zapisanych na nośnikach danych systemu komputerowego. W jego skład wchodzi następujące elementy: zestaw instrukcji, zaimplementowanych interfejsów i zintegrowanych danych przeznaczonych do realizacji wyznaczonych celów. Celem oprogramowania jest przetwarzanie danych w określonym przez twórcę zakresie. Jest to również synonim programu komputerowego oraz aplikacji na urządzenie mobilne, przy czym stosuje się go zazwyczaj do określania większych programów lub ich zbiorów.

1267W tym kontekście można wskazać na zapewnienie odpowiednich warunków pracy oraz wynagrodzenia.

1268W tym względzie wskazać można na zapewnienie odpowiedniego środowiska do życia oraz pracy, w tym względzie wskazać można na odpowiednio rozbudowaną oraz ukształtowaną sieć udogodnień miejskich, począwszy od dogodnego systemu komunikacji, nieprzerwanego zaopatrzenia w niezbędne artykuły spożywcze oraz luksusowe, oraz odpowiednie warunki mieszkaniowe, rozrywkę oraz instytucje oświatowe.

technicznie bazuje ona na poprzedniej subwarstwie, jednakże logika oraz metody jej wykorzystania, a także osiągnięte rezultaty transmisji pozwalają na jej wyodrębnienie. Wskazać można na trzy podstawowe czynniki, które odpowiadają za ukształtowanie unikalności tej subwarstwy. Pierwszym jest jej sposób organizacji a w konsekwencji również kierunek oraz natężenie przepływu informacji. I choć wskazać można na podejmowanie szeregu działań zmierzających do podniesienia stopnia interaktywności z widzami / słuchaczami¹²⁶⁹, to jednak ze względów technicznych jak i czasowych, nie zakładają one możliwości dwustronnej wymiany informacji oraz równorzędnej interakcji, zapewniając wyraźną przewagę w tworzeniu oraz kształtowaniu przekazu informacyjnego centrum nadawania. Choć, o czym świadczy przypadek nieudanego zamachu stanu w Turcji w 2016 roku, samo opanowanie studia telewizyjnego jest niewystarczającą przesłanką do efektywnego przejęcia władzy¹²⁷⁰. Drugim czynnikiem, decydującym o odrębności tej podwarstwy jest jej społeczne znaczenie, polegające na kształtowaniu percepcji rzeczywistości u wielkich grup społecznych. Aby efektywnie prowadzić takie oddziaływanie, które ma na celu zmianę społecznej percepcji poszczególnych zjawisk oraz procesów, a także stworzyć wystarczająco silny bodziec wymuszający podjęcie określonej aktywności przez czynniki rządowe, czyli wykorzystanie tak zwanego *efektu CNN*¹²⁷¹ konieczne jest zaistnienie szeregu parametrów społecznych, z których kluczowym jest brak konsensusu zarówno społecznego, jak i rządowego w kwestii oceny i interpretacji danego zjawiska¹²⁷². W tym kontekście można wskazać na dodatkową polaryzację świadomości wynikającą z polaryzacji stosunku do produktów różnych sieci medialnych, posuwającą się niekiedy aż do absurdu podważania wzajemnie nie tylko wzajemnej kompetencji, lecz również kondycji umysłowej¹²⁷³. Trzecim czynnikiem wyróżniającym podwarstwę medialną jest

1269W tym względzie można podkreślić wzrost znaczenia nie tylko płaszczyzn na których konsumenci mogą generować własne opinie i komentarze po zakończeniu programu, na przykład na forach oraz portalach internetowych, lub poprzez specjalny formularz kontaktowy, lecz szczególne znaczenie mają programy, których formuła zakłada interakcję na żywo z widzami. W polskim świecie medialnym wskazać można na trzy najpopularniejsze show tego typu: *Rozmowy niedokończone*, Radio Maryja, od 1991 roku, Szkoła kontaktowe, TVN 24, od 2005 roku oraz *W tyle wizji*, TVP Info, od 2016 roku.

1270Turecka armia przejmuję TV. Ktoś nagrał ten moment z ukrycia. „Wylącz aparat!”, „Gazeta.pl”, 2016, 15 lipca, URL: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,20408915,zamach-stanu-w-turcji-zolnierze-wkroczyli-do-panstwowej-telewizji.html>, [dostęp: 12.05.2017].

1271P. Robinson, *The CNN effect: The myth of news, foreign policy and intervention*, Londyn, Nowy Jork 2005.

1272P. Robinson, *The CNN effect: The myth of news, foreign policy and intervention*, Londyn, Nowy Jork 2005, s. 25 – 45.

1273Michał Piróg o rządach PiS: Niech wariaci, którzy doszli do władzy oddadzą swoje pieniądze, „Dziennik.pl”, 2016, 11 stycznia, URL: <http://rozrywka.dziennik.pl/plotki/artykuly/510213,michal-pirog-rzad-pis-wosp-wariat-pieniadze.html>, [dostęp: 12.05.2017]; Grzegorz Braun: „Obyśmy Komorowskiego, Tuska, Kopacz i innych zdrajców stanu jak najszybciej zobaczyli w więzieniu”, „wPolityce.pl”, 2015, 27 kwietnia, URL: <http://wpolityce.pl/polityka/242385-grzegorz-braun-obysmy-komorowskiego-tuska-kopacz-i-innych-zdrajcow-stanu-jak-najszybciej-zobaczyli-w-wiezieniu>, [dostęp: 12.05.2017].

zwiększony koszt dostępu do przekazu, dokonywanego także za pomocą internetu¹²⁷⁴. Dodatkowo, w przypadku konieczności wykorzystania usług innej sieci, trzeba procedurę powtórzyć. Oznacza to, że pomiędzy użytkownikiem a centrum kształtuje się trwały związek o charakterze ekonomicznym, który dodatkowo wzmacnia oddziaływanie o charakterze świadomościowym.

Powyższa podwarstwa jest w znacznej mierze zdywersyfikowana, podzielona na scentralizowane sektory, przystosowane do transmisji określonych konstruktów narracyjnych. Składa się z czterech podstawowych kategorii elementów, których integracja pozwala na efektywne funkcjonowanie całego systemu jako całości, które zostały wyróżnione na podstawie zastosowania kryterium odległości od centrum całego systemu. Pierwszym jest centrum nadawcze, skonstruowane z trzech rodzajów instytucji oraz instalacji. W samym centrum jest biuro redaktora naczelnego odpowiedzialne za ustalenie podstaw i fundamentów linii redakcyjnej, którą dana sieć wplata we wszystkie elementy transmisji informacji¹²⁷⁵. Wokół redaktora naczelnego skupiony jest zespół redakcyjny, zajmujący się głównie analizą zebranych informacji oraz stworzeniem poszczególnych elementów przekazu. W tym miejscu następuje uproszczenie ogólnego obrazu rzeczywistości, według schematów wymuszonych przez *linię redakcyjną*. Ostatnim elementem, zewnętrznym, który dokonuje ostatecznego sformułowania przekazu oraz jego transmisji zapewniają pracownicy techniczni redakcji. W tym kontekście dodawane są elementy projekcji począwszy od korekty redakcyjnej oraz projektu szaty graficznej w przypadku gazet, nagrania programu w studiu oraz jego technicznego oczyszczenia tuż przed transmisją, a skończywszy na nagraniu programu telewizyjnego, również w specjalnie przygotowanym studiu, oraz transmisji na żywo, lub uprzedniego montażu oraz odbycia tak zwanego *etapu postprodukcji*¹²⁷⁶ poprzedzającego ostateczną emisję w eter. Pomimo znacznie mniejszego znaczenia w kształtowaniu narracji medialnej, to właśnie ten element sieci medialnej odpowiedzialny jest za nadanie przekazowi właściwej oraz atrakcyjnej formy, niezbędnej do jego prawidłowego przyswojenia. Drugim jest instrumentarium pobierania oraz ekstrakcji surowych danych ze środowiska, w celu

1274W tym kontekście można wskazać na konieczność dokonywania opłat, nawet symbolicznych, za możliwość uzyskania dostępu do bardziej wartościowych informacji oraz pogłębionych analiz, dostępną w serwisach internetowych.

1275W tym kontekście wskazać można również dążenie do zachowania czystości linii redakcyjnej poprzez usuwanie elementów – zwykle pracowników, czasem poprzez zmianę zakresu zadań, lecz również poprzez zerwanie współpracy – których twórczości stoi w zbyt wielkiej sprzeczności z linią redakcyjną. Idealnymi przykładami może być osoba Jerzego Jachowicza, zwolnionego z Gazety Wyborczej w 2005 roku, oraz wyrzucenie Krzysztofa Skiby z redakcji TVP Info w 2017 roku.

1276Etap ten obejmuje zmontowanie danego materiału, dobranie odpowiednich dubli, napisów, efektów wizualnych i dźwiękowych, nagrywane są postsynchrony. Docelowo z surowych zdjęć przygotowywany jest materiał do emisji.

konstrukcji narracji. W tym kontekście wskazać można, że jest to warstwa, która pomimo że ma najbardziej kluczowe znaczenie dla zapewnienia efektywnej realizacji funkcji informacyjnej jest w większości przypadków ignorowana, oraz powierzana najmłodszym, najmniej doświadczonym członkom zespołów redakcyjnych¹²⁷⁷. Oznacza to, że zbieranie danych do wkomponowania ich w przekaz narracyjny obciążone będzie szeregiem wad, w tym metodologicznych, na tyle istotnych, że wytworzony obraz świata będzie charakteryzował się na tyle poważnym odkształceniem, że w większości przypadków, niezależnie od podłoża ideologicznego, nie można mówić o obiektywnym odwzorowaniu rzeczywistości. Co znacznie ważniejsze, wydaje się że znacznie poważniejszym wyzwaniem stojącym przed instytucjami wchodzącymi w skład niniejszej podwarstwy jest zjawisko w większości przypadków niedostrzegana, a określane jako *klastrowanie* pracowników mediów¹²⁷⁸.

Esencją powyższego wyzwania jest staranna selekcja pracowników mediów, oraz co można kolokwialnie ująć jako *otorbienie* redakcji przez określoną warstwę grupy społecznej. W tym kontekście wskazać można, na również dwuznaczną relacje, wskazującą na wykształcenie się oddzielnej kasty dziennikarskiej, szczególnie skoncentrowanej na wzmacnianiu oraz rozwojowi własnej pozycji kosztem celów oraz efektywności realizacji pozostałych funkcji. W przypadku pracowników szeroko rozumianych mediów jest to odzwierciedlenie oraz do pewnego stopnia komentowanie rzeczywistości. Jednakże również skonstruowanie tej warstwy na zasadzie przeciwnej, a więc na niezwykle ekskluzywne oraz izolowane wysepki, o czym może świadczyć relatywna wrogość pomiędzy zespołami redakcyjnymi *Gazety Wyborczej* czy *Gazety Polskiej* czy też pomiędzy redakcją *Huffington Post* a *Fox News*. Oznacza to również zniknięcie imperatywu uniemożliwiającego utratę kontaktu z elementami społeczności zlokalizowanymi poza bezpośrednią bliskością określonego środowiska. W konsekwencji prezentowana narracja odbiega od postrzegania rzeczywistości pozostałych sektorów społeczeństwa. Jest to jeden z najważniejszych czynników generujących spadek liczby odbiorców, co w połączeniu z wzrostem kosztów produkcji informacji medialnych generuje wzrastające uzależnienie od rządowych oraz korporacyjnych źródeł finansowania. Praktyczną konsekwencją tego procesu jest uzależnienie tych sieci od transferów zasobów generowanych przez inne instytucje, które jednakże nie są

1277W tym kontekście wskazać można, że kwestie zbierania informacji wykorzystywanych w pracy redakcji, szczególnie związane z przeprowadzeniem amatorskich badań opinii publicznej, czy też sond ulicznych, powierzona jest najmłodszym stażem pracownikom, a także stażystom i praktykantom.

1278J Schafer, T. Doherty, *The Media Bubble Is Worse Than You Think*, „Politico Magazine”, 2017, maj/czerwiec, URL: <http://www.politico.com/magazine/story/2017/04/25/media-bubble-real-journalism-jobs-east-coast-215048>, [dostęp: 19.05.2017].

w tym zainteresowaniu stałe. W efekcie w przypadku zmiany władzy, niezbędne jest podjęcie działań zmierzających albo do podtrzymania istniejących powiązań, co nierzadko wiąże się z koniecznością dokonania drastycznej zmiany w linii redakcyjnej¹²⁷⁹, albo poprzez konieczność substytucji tych powiązań poprzez nawiązanie współpracy z innymi podmiotami¹²⁸⁰.

Reasumując, ta sfera działalności redakcyjnej jest najbardziej wrażliwym elementem każdej sieci oraz jego fragmentu, ponieważ jednocześnie jest najmniej docenianym elementem struktur redakcyjnych, ale również jest najmniej cenionym. W niektórych przypadkach sięga to absurdalnego poziomu¹²⁸¹. Trzecim jest materialna struktura urządzeń oraz powiązań łączących centrum z konsumentami informacji dostarczanych przez określoną sieć, począwszy od korekty oraz redakcji i druku gazet, a skończywszy na satelitach telekomunikacyjnych transmitujących sygnał radiowy i telewizyjny. W tym komponente wskazać można, że dystrybucja ta odnosi się do dwóch kategorii produktów. Pierwszym są produkty materialne, dystrybuowane za pośrednictwem sieci punktów handlowych oraz usługowych. W tym wymiarze kluczowym parametrem staje się nakład, rozumiany jako liczba wyprodukowanych egzemplarzy nośnika z daną publikacją, wprowadzonych do obiegu przez redakcję¹²⁸². Największą zaletą tego typu sieci jest wydłużenie procesu produkcyjnego co pozwala na gruntowne sprawdzenie oraz zweryfikowanie dostarczanych informacji. Z chwilą utraty tego zasobu, głównie poprzez *klastrowanie*, użyteczność a co za tym idzie również wykorzystanie tych systemów zostanie w dużym stopniu ograniczone. Drugim są produkty transmitowane głównie za pośrednictwem systemów teleinformatycznych. W tym przypadku, jak wspomniano wcześniej, więź pomiędzy informacją a jej nośnikiem ulega zupełnemu zerwaniu. W tym wymiarze należy szczególnie podkreślić jeden fakt: wbrew powszechnemu mniemaniu, w przypadku mediów elektronicznych zaobserwować można

1279 Jest to zjawisko typowe dla państw autorytarnych oraz totalitarnych. Najważniejszym przykładem tego typu działań może być przejście mediów bloku sowieckiego po śmierci Josifa Wissarionowicza Stalina w 1953 roku.

1280 Roman Imielski: *Unia Europejska powinna wspierać media takie jak „Gazeta Wyborcza”, bojkotuje nas sektor państwowy*, „Wirtualnedia.pl”, 2017, 27 stycznia, URL: <http://www.wirtualnedia.pl/artukul/gazeta-wyborcza-unia-europejska-dotacja-grant-roman-imielski>, [dostęp: 19.05.2017].

1281 M. Oppenheim, *Donald Trump gets two scoops of ice cream while everyone else gets one*, „Independent”, 2017, 12 maja, URL: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/donald-trump-two-icecream-scoops-guests-get-one-time-magazine-diet-coke-thousand-island-dressing-a7732101.html>, [dostęp: 19.05.2017].

1282 Najprostsze definicje nakładu to: „liczba egzemplarzy jednego wydania książki lub czasopisma” lub „ogłoszenie drukiem jakiegoś dzieła; wydanie”. *Słownik języka polskiego. Tom II: L – P*, Warszawa 1984. W tym ujęciu nakład jest rozumiany jako całkowita liczba wyprodukowanych egzemplarzy, niezależnie od ilości sprzedanych egzemplarzy.

szczególną amplifikację zjawiska *klastrowania*¹²⁸³, która ma szczególnie dotkliwe konsekwencje dla korporacji medialnych, zwiększając skalę zjawiska a w konsekwencji również spadek ich użyteczności informacyjnej. Dodatkowo, szybkość obiegu informacji w przestrzeni transnarodowej stanowiącej podstawowe medium operowania tych redakcji stwarza wyzwanie związane z koniecznością szybkiej weryfikacji oraz publikacji poszczególnych wiadomości, co wiąże się ze zwiększeniem częstotliwości publikacji nieprawdziwych¹²⁸⁴, zniekształconych¹²⁸⁵ czy też celowo sfalszowanych¹²⁸⁶, na co szczególnie podatne wydają się media odnosząc się do osób, zjawisk oraz instytucji krytykowanych z pozycji ideologicznych.

Coraz częstsze stają się przypadki publikowania fałszywych informacji (ang. *fake news*), które przyczyniają się szybkiej oraz niekontrolowanej atrofii wiarygodności sieci powiązań medialnych. Współczesna podwarstwa medialna w kategorii dystrybucyjnej, wykazują szczególnie istotną interferencją z treścią przekazu charakterystyczną dla późnowestfalskiej fazy środowiska międzynarodowego, co przyczynia się do znaczącego osłabienia oddziaływania oraz zwiększa możliwość wykorzystania tych sieci, jako narzędzie do projekcji siły przez różne podmioty międzynarodowe, szczególnie w kontekście wykorzystania zasobów o charakterze *soft Power*. Czwartą kategorią jest ogół konsumentów narracji, wyposażonych w systemy odbiorcze oraz dysponujące znikomymi możliwościami – oraz chęciami – wejścia w interakcję z centrum sieci. W tym kontekście konsumenci, mieszaniny informacyjno-narracyjnej, stanowią najbardziej zewnętrzną oraz najbardziej bierną część całej sieci. Stanowią jednakże również jedną z najważniejszych przesłanek całego istnienia, ponieważ generują znaczącą ilość środków służących podtrzymaniu istnienia całości sieci, w tym redakcji zlokalizowanej w jej centrum, jak i jedną z ważniejszych przesłanek istnienia, stanowiąc dla tej grupy konsumentów ważne źródło informacji,

1283J Schafer, T. Doherty, *The Media Bubble Is Worse Than You Think*, „Politico Magazine”, 2017, maj/czerwiec, URL: <http://www.politico.com/magazine/story/2017/04/25/media-bubble-real-journalism-jobs-east-coast-215048>, [dostęp: 19.05.2017].

1284W tym przypadku celują powtarzane informacje o zgonach sławnych osób, tak zwanych *celebrytów*, jak Tina Turner.

1285W tym wypadku zniekształcenie nie odnosi się do faktu zaistnienia pewnych faktów w przestrzeni empirycznej, lecz z przypisania mu znaczenia oraz interpretacji. Przykładem powyższej modyfikacji może być artykuł: E. Tamkin, *The Real Russian Threat to Central Eastern Europe*, „Foreign policy”, 2017, 30 marca, URL: <http://foreignpolicy.com/2017/03/30/the-real-russian-threat-to-central-eastern-europe-2/>, [dostęp: 26.05.2017].

1286W przypadku podawania fałszywych informacji można wskazać wręcz na wyspecjalizowaną gałąź dziennikarstwa, którego celem jest produkcja niezwykle uwiarygadnionych nieprawdziwych informacji. W tym względzie można wskazać na postać Paul Hornera, bądź profil facebookowy *AszDziennik.pl*. Więcej szczegółów: J. Rustling, *Paul Horner: Internet News Satirist, Writer, Comedian, Performance Artist and Fake News Spokesman*, „NewsExaminer”, 2017, 22 maja, URL: <http://newsexaminer.net/paul-horner-news/paul-horner-news-internet-news-satirist-writer-news-examiner/>, [dostęp: 26.05.2017].

kształtując wizję rzeczywistości, oraz do pewnego stopnia również hierarchię preferencji, poprzez szeroko pojmowane działania marketingowe¹²⁸⁷. W tym kontekście jednak, należy wskazać na trzy podstawowe cechy grupy konsumentów narracji medialnej. Pierwszą cechą konsumentów jako elementu sieci medialnej jest niski stopień interakcji pomiędzy centrum sieci a peryferiami. Drugą cechą konsumentów jest nieciągła podatność na prezentowaną narrację medialną. Wydaje się, że jest ona przyjmowana w całości do punktu przełomu, w którym zostaje ona zupełnie odrzucona, co wiąże się ze zmianą preferencji medialnych przez konsumenta. Stosunkowo najbliższej redakcji jest medialny odpowiednik *żelaznego elektoratu*¹²⁸⁸ a więc grupa konsumentów przyjmujących niemal kompletnie linię redakcyjną. Nie oznacza to jednak zupełnie bezkrytycznego podejścia do prezentowanych treści, szczególnie w przypadku zmian w linii redakcyjnej¹²⁸⁹. Najdalej od redakcji oddalony jest krąg konsumentów wykazujących jedynie pobieżne podobieństwa linii redakcyjnej, preferując adekwatne to jest w najmniejszym stopniu zniekształcone transmisje. Jest to grupa stosunkowo najliczniejsza oraz najbardziej krytyczna względem oferowanego produktu, przykładająca olbrzymią wagę zarówno do formy technicznej przekazu jak i starannej jego weryfikacji. Przykładem owych przepływów konsumentów, może być upadek węgierskiego dziennika *Népszabadság*¹²⁹⁰, należącego do sieci znacznie bardziej rozbudowanej, o wysoce rozwiniętej pamięci instytucjonalnej okazał się niezdolny do odwrócenie odpływu

1287Ph. Kotler, *Marketing. Podręcznik europejski*, Warszawa 2006.

1288W tym kontekście określenie to odnosi się do segmentu wyborców, charakteryzujących się trzema podstawowymi cechami. Po pierwsze, jest to grupa wykazująca największy stopień utożsamienia z przekazem, zarówno partii politycznej jak i redakcji naczelnej. W tym kontekście nie mówi się o częściowej zgodności hierarchii preferencji, ale wręcz o jej całkowitym utożsamieniu. A niekiedy wręcz należy podkreślić, że żelazny elektorat postrzega te instytucje jako zbyt umiarkowane. Po drugie, jest to również emocjonalny stosunek do danej partii czy redakcji, uznając że stanowi ona część grupy ideologicznej i tożsamościowej, i jako taka podlega ochronie, w przypadku konfliktu z innymi, spoza jej obrębu. Po trzecie wreszcie, jest to również olbrzymi, choć nieciągły, poziom tolerancji na odstępstwa, błędy, wypaczenia, a niekiedy wręcz na przestępstwa, popełniane przez członków danej partii lub redakcji. W tym kontekście jest to również najbardziej kapryśna część elektoratu, gdyż niezwykle trudno oszacować próg, po którego przekroczeniu, żelazny elektorat uznaje odstępstwo za niewybaczalne, oraz przestaje popierać daną instytucję.

1289W tym kontekście wskazać można na mechanizm określany niekiedy jako *syndrom oblężonej twierdzy* (ang. *siege mentality*). Ich esencją jest generowanie poczucia zagrożenia zewnętrznego, które wymusza wytłumienie sporów wewnętrznych, mających charakter zarówno personalny jak i ideologiczny oraz strategiczny. D. Bar-Tal, Daniel, Dikla Antebi, *Siege mentality in Israel*, „International Journal of Intercultural Relations”, 1992, nr 16(3), s. 251 – 275. Ciekawym zjawiskiem jest również podejście do integracji własnego środowiska w obecnej sytuacji w Polsce. S. Sierakowski, *Dylemat czystych rąk*, „Polityka”, 2016, 4 października, URL: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1677776,1,czy-gw-powinna-pisac-o-aferze-reprywatyzacyjnej-w-stolicy.read>, [dostęp: 2.06.2017], dostęp płatny.

1290Dziennik wydawany jest od 1956 roku, kiedy to był oficjalnym periodykiem Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (węg. *Magyar Dolgozók Pártja*, MDP). W roku 1989 stał się niezależną redakcją o profilu lewicowo-liberalnym, porównywaną niekiedy do polskiej redakcji *Gazety Wyborczej*. W miarę upływu czasu oraz skandali, z których największym była publikacja nieprawdziwego listu Edwarda Tellera, potępiającego węgierski rząd, gazeta została zawieszona przez właściciela: Mediaworks Hungary Zrt, wchodzącej w skład Vienna Capital Partners.

czytelników oraz powrotu na oczekiwany od wydawcy poziom czytelnictwa, a zarazem również udział w rynku¹²⁹¹. W rezultacie redakcja zawiesiła działalność w 2016 roku, a następnie została sprzedana w ręce innego koncernu¹²⁹². W tym kontekście należy wskazać, że konsumenci produkcji medialnych mają nieciągłą tolerancję na zniekształcenia wplatanie w przekaz. W tym kontekście błędy lub wypaczenia doprowadzą do nieprzewidywanego, oraz początkowo niezauważalnego odpływu konsumentów, który jest w stanie doprowadzić cały fragment podwarstwy medialnej do krachu oraz zawieszenia. Trzecią cechą konsumentów jest brak istotnych ograniczeń realnych oraz obiektywnych w zmianie przynależności do określonej sieci. Główną rolę odgrywają czynniki psychologiczne i świadomościowe. W rezultacie okazuje się, że o ile tendencje na poziomie wielkich grup społecznych poddają się modulacji, o tyle indywidualne reakcje są w znacznym stopniu nieprzewidywalne. Najświeższym, polskim przykładem niedoszacowania wpływu emocjonalnego, jest działalność Ryszarda Cyby, wymierzona w członków partii Prawo i Sprawiedliwość, której zwieńczeniem był napad na biuro poselskie europoła Janusza Wojciechowskiego i posła na Sejm Rzeczypospolitej Jarosława Jagiełły, dnia 19 października 2010 roku, zakończony zabójstwem politycznym Marka Rosiaka oraz poważnym zranieniem Pawła Kowalskiego¹²⁹³. Podsumowując, skróconą charakterystykę medialnej podwarstwy globalnej sieci infrastruktury krytycznej, można wskazać, że dysponuje ona stosunkowo dużym znaczeniem, mając wpływ na kształtowanie się hierarchii preferencji szerokich sektorów społecznych.

Po trzecie, jest to *podwarstwa oświatowa*. Jest to podwarstwa stosunkowo najpóźniej wyodrębniona oraz najslabiej rozwinięta, głównie z powodu dużego stopnia konkurencji pomiędzy węzłami oraz *hubami*, co przekłada się na relatywnie niską liczbę wzajemnych powiązań pomiędzy nimi. Jednakże, co podkreśla Anna Wojciuk¹²⁹⁴, współcześnie coraz częściej zaobserwować można wzajemne interakcje pomiędzy centrami wiedzy, co oznaczać może kształtowanie się sieci wyższego wykształcenia oraz usług naukowych. Jednakże w przeciwieństwie do pozostałych podwarstw wskazać można na trzy podstawowe różnice

1291Jako główny powód spadek nakładu o 75% oraz deficyt przekraczający siedemdziesiąt milionów PLN (pięć miliardów forintów). Oczywiście *żelazny elektorat* oraz redakcja zrzucają winę na wrogość obecnego premiera Węgier. *Węgierski dziennik opozycyjny „Nepszabadsag” zawieszony, protesty na ulicach Budapesztu*, „Wirtualnemedi.pl”, 2016, 10 października, URL: <http://www.wirtualnemedi.pl/artukul/wegierski-dziennik-opozycyjny-nepszabadsag-zawieszony-protesty-na-ulicach-budapesztu#>, [dostęp: 2.06.2017].

1292Nabywcą była Optimus Group, której właścicielem jest Lőrinc Mészáros, burmistrz Felcsút, a prywatnie przyjaciel premiera Viktora Orbána. *Hungarian media group sold after controversial newspaper closure*, „Financial Times”, 2016, 25 październik, URL: <https://www.ft.com/content/ab59ce55-e7d9-34b2-833d-fdb5a0e81436>, [dostęp: 2.06.2017].

1293*Mord w biurze PiS. 6 lat temu zginął Marek Rosiak*, „Tygodnik Lisickiego. Do Rzeczy”, 2016, 19 październik, URL: <https://dorzeczy.pl/12550/Mord-w-biurze-PiS-6-lat-temu-zginal-Marek-Rosiak.html>, [dostęp: 9.06.2017].

1294A. Wojciuk, *Imperia (...)*.

techniczne, które pozwalają na wyodrębnienie tej subwarstwy. Pierwszą jest konieczność fizycznego przemieszczenia się beneficjentów transferu wiedzy do lokacji danego węzła lub *huba*. W tym wymiarze należy podkreślić znacznie nie tylko transferu informacji, lecz również olbrzymie znaczenie socjalizacji dla procesu kształcenia, który nie może zostać zastąpiony kursami e-learningowymi¹²⁹⁵. Tym samym jest to sieć o najmniejszej przepustowości, dodatkowo, jej funkcjonowanie jest kosztowne, nie tylko w kwestii uzyskania dostępu do transferu wiedzy, lecz również w podtrzymanie całego procesu. Funkcjonowanie podwarstwy oświatowej ograniczone jest zarówno poważnymi ograniczeniami w dostępie fizycznym jak i ilościowych ograniczeniach konsumentów każdego węzła oraz *huba* sieci. Drugą różnicą jest ograniczenie czasu ekspozycji poszczególnych beneficjentów na oddziaływanie poszczególnych centrów wiedzy, ograniczone głównie czasem trwania nauki. W tym względzie transmisja jednostkowa jest znacznie dłuższa, niż na przykład produkty podwarstwy medialnej, czy telekomunikacyjnej, lecz ze swej natury charakteryzują się one czasowym ograniczeniem. Wśród wskazywanych powyżej warstw niematerialnych infrastruktury krytycznej, ta właśnie wymaga największego stopnia aktywności, co oznacza podjęcie aktywności osobistej na poziomie niespotykanym w poprzednich przypadkach. Powyższy wątek, z powodu długotrwałego procesu kształtowania elementów przekazu, wymagana jest jego nieustanna aktualizacja prowadzona zarówno przez instytucję nadawczą, czyli uniwersytet, jak i konsumentów całego przekazu. Trzecią różnicą jest również ściśle powiązanie poszczególnych placówek szkolnictwa wyższego z podmiotami narodowymi, które poprzez liczne powiązania, w tym o charakterze finansowym, zmniejszają presję ekonomiczną na ich dalsze przetrwanie. Dla przykładu, uznany za najlepszy uniwersytet na świecie w 2016 roku, Uniwersytet Harvarda, dysponuje majątkiem szacowanym na trzydzieści cztery miliardy pięćset czterdzieści jeden milionów osiemset dziewięćdziesiąt trzy tysiące USD¹²⁹⁶. Dodatkowo, nie należy nie doceniać związków

¹²⁹⁵Termin *e-learning*, odnosi się do techniki uczenia się oraz technologii kształcenia. Obejmuje oraz opisuje sposoby nauczania przy wykorzystaniu technologii informatycznych w o wiele szerszym zakresie niż w ramach tradycyjnych szkoleń komputerowych. Jest również o wiele szerszy od pojęć nauczania i edukacji online, które oznaczają nauczanie tylko przez sieć internetową. W przypadku zastosowania technologii mobilnych, częściej używane jest pojęcie *m-learningu*. Więcej szczegółów: W. Przybyła, M. Ratalewska, *Poradnik dla projektujących kursy e-learningowe*, Warszawa 2012.

¹²⁹⁶*US and Canadian Institutions Listed by Fiscal Year 2016 Endowment Market Value and Change in Endowment Market Value from Fiscal Year 2015 to Fiscal Year 2016*, „National Association of College and University Business Officers and Commonfund Institute”, 2017, luty, URL: <http://www.nacubo.org/Documents/EndowmentFiles/2016-Endowment-Market-Values.pdf>, [dostęp: 9.06.2017]. Dodatkowo, uniwersytet zatrudnia dwa tysiące czterystu naukowców oraz współpracuje z dziesięcioma tysiącami czterystoma naukowcami, naucza dwadzieścia jeden tysięcy dziewięćset pięćdziesięciu studentów na różnych szczeblach, a wykształcił do tej pory trzysta siedemdziesiąt jeden tysięcy osób, z czego pięćdziesiąt dziewięć tysięcy z zewnątrz z ponad dwustu dwóch państw. *Harvard at a Glance*, „Harvard University”, 2017, URL: <http://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>, [dostęp:

między postrzeganiem określonego państwa a stanem jego instytucji edukacyjnych, szczególnie otwartych na przyjmowanie oraz kształcenie beneficjentów spoza nominalnego zakresu przestrzennego własnej jurysdykcji. W tym kontekście najbardziej czytelnym związkiem jest ten obejmujący instytucje oświatowe a szeroko rozumianą sferę *soft Power*, choć nie należy nie doceniać również znaczenia uczestnictwa tych instytucji w obiegu zasobów o charakterze *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem uczelni wojskowych oraz technicznych, co zostało szerzej omówione w rozdziale trzecim. Podsumowując wątek analizy subwarstwy oświatowej globalnej sieci infrastruktury krytycznej, należy podkreślić, że jest to relatywnie nowy jej element, który dopiero w ostatnim pięćdziesięcioleciu osiągnął poziom ilościowy zbliżony do pozostałych podwarstw.

Reasumując, infrastruktura krytyczna podlega nieustannym zmianom oraz ewolucji, przechodząc przez fazy dekonstrukcji oraz rekonstrukcji. Można jednak wyróżnić kilka płaszczyzn oraz powtarzających się schematów w tej ewolucji. Pierwszym i najważniejszym wzorcem jest ewolucja systemów dematerializacji treści przekazu, ze szczególnym uwzględnieniem informacji. Dodatkowo przyszłość, choć wciąż niedookreślona, może przynieść również zastosowanie technologii teleportacji¹²⁹⁷, rodem z fantastyki naukowej, co oznaczać będzie oderwanie wartości dóbr od materialnego opakowania oraz przesyłanie je analogicznie do informacji, czy wręcz w postaci samej informacji. Po drugie, jest to również pojawienie się oraz rozbudowa stałych instalacji, nie tylko *hubów* oraz węzłów, lecz również połączeń, czego najlepszymi przykładami mogą być systemy drogowe, systemy kolejowe, w tym trakcje zelektryfikowane oraz system kabli transoceanicznych, począwszy od miedzianych a skończywszy na światłowodach. Po trzecie, zaobserwować można rozbudowę instalacji obsługujących systemy infrastruktury krytycznej, obejmującej poza właściwymi podsystemami, również instytucje zapewniające wsparcie logistyczne, odpowiedzialne za rozstrzyganie sporów oraz ustalanie standardów, regenerujące zużyte oraz konstruujące nowe elementy oraz platformy, a także odpowiadające za przestrzeganie prawa i porządku. Po czwarte, zaobserwować można również gwałtowne zwiększanie znaczenia infrastruktury krytycznej dla funkcjonowania czy wręcz istnienia nowoczesnej cywilizacji. W tym względzie kluczowe stanie się zwiększenie stopnia wydajności oraz niezawodności połączeń międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem platform te połączenia obsługujących.

9.06.2017].

1297J. Vincent, *Scientists achieve quantum teleportation breakthrough that could prove Einstein wrong*, „Independent”, 2014, 30 maja, URL: <http://www.independent.co.uk/news/science/scientists-achieve-quantum-teleportation-breakthrough-that-could-prove-einstein-wrong-9462053.html>, [dostęp: 16.06.2017]; więcej szczegółów odnośnie stanu badań, znaleźć można w: *Quantum [Un]Speakables II. Half a Century of Bell's Theorem*, red. R. Bertlmann, A. Zeilinger, Cham 2016.

Dla przykładu, na początku XX stulecie, za największy oraz najbardziej technologicznie zaawansowany liniowiec pasażerski uchodziły trzy statki klasy *Olympic*, o wyporności pięćdziesiąt dwa tysiące trzysta dziesięć ton, długości dwustu sześćdziesięciu dziewięciu metrów oraz przewożące trzy tysiące dwustu dziewięćdziesięciu pięciu ludzi¹²⁹⁸. Statki oddane do służby w latach 1911 – 1915, wyłącznie jeden doczekał się klasycznego zezłomowania¹²⁹⁹. Współcześnie za największe oraz najbardziej luksusowe uznano pasażerskie liniowce klasy *Oasis* o wyporności ponad stu tysięcy ton, długości trzystu sześćdziesięciu metrów, oraz przewozi sześć tysięcy dwieście dziewięćdziesiąt sześć osób¹³⁰⁰. W latach 2007 – 2010 wybudowano trzy jednostki, dalsze dwie planowane są do 2021 roku. Jak dotąd, żadna nie została utracona¹³⁰¹. Współczesne połączenia infrastruktury krytycznej stały się znacznie bardziej niezawodne oraz przepustowe, umożliwiając przesyłanie dóbr, usług oraz ludzi na znacznie większą skalę oraz ze znacznie mniejszymi stratami niż dotychczas. Oznacza to z olbrzymi wpływ na konstrukcję siły w środowisku międzynarodowym – zamiast zachowywać zasoby kojarzone z siłą do własnej dyspozycji, rosnącą rolę odgrywa zdolność do kształtowania obwodów obiegu zasobów w środowisku międzynarodowym. Po piąte, systemy infrastruktury krytycznej wciąż wykazują znaczący stopień zróżnicowania w geograficznym wymiarze globalnego środowiska międzynarodowego. W tym kontekście wskazać można na dwa wymiary nieciągłości systemu. Pierwszą warstwą jest zagęszczenie wynikające z poziomu rozwoju technologicznego podmiotów daną przestrzenią zarządzającymi. Zwykle obszar ten pokrywa się z szeroko rozumianym Zachodem, obejmującym głównie trzy regiony: Ameryka Północna, Europa Zachodnia oraz Japonia¹³⁰².

Dla odmiany, w pozostałych regionach świata, głównie z powodów ograniczonej stabilności politycznej a także znacznie skromniejszych zasobów, sieć globalnej infrastruktury krytycznej jest zdecydowanie mniej rozbudowana, tworzona na zasadzie konieczności raczej

1298Więce szczegółów odnośnie szczegółów konstrukcyjnych oraz historii eksploatacji statków tej klasy, znaleźć można w: M. Chirnside, *The Olympic-Class Ships*, Stroud 2004.

1299Był to RMS *Olympic*, który został wycofany z linii w roku 1935, natomiast kadłub został zezłomowany w 1937 roku. M. Chirnside, *The Olympic-Class Ships*, Stroud 2004, s. 140.

1300*Oasis of the Seas*, IMO number: 9383936, „DNV GL Vessel Register”, 2013, URL: <http://vesselregister.dnvgl.com/VesselRegister/vesselDetails.html?vesselid=27091>, [dostęp: 23.06.2017].

1301Współcześnie zbudowano trzy jednostki tej klasy: *Oasis of the Seas*, *Allure of the Seas* oraz *Harmony of the Seas*. Obecnie konstruowany jest *Symphony of the Seas*, którego wejście do służby zaplanowane jest na 21 kwietnia 2018 roku (*Symphony of the Seas. Fast Facts*, „Royal Caribbean International Press Center”, 2017, URL: <https://www.royalcaribbeanpresscenter.com/fact-sheet/31/symphony-of-the-seas/>, [dostęp: 23.06.2017]). Obecnie dokonano zamówienia piątej jednostki tej klasy. Planowane wejście do służby: rok 2021 (*Royal Orders Oasis Five, Two More Ships for Celebrity*, „Cruise Industry News”, 2016, 25 maja, URL: <https://www.cruiseindustrynews.com/cruise-news/15000-royal-orders-oasis-five-two-more-ships-for-celebrity.html>, [dostęp: 23.06.2017].)

1302M. Pietraś, *Procesy (...)*, s. 581.

niż planowych inwestycji. Drugą warstwą w ramach której zaobserwować można nieciągłość w rozkładzie powiązań globalnej infrastruktury krytycznej wynika z rozmieszczenia źródeł tak zwanych *surowców strategicznych*, oraz konieczności przetransportowania oraz rafinacji ich wystarczających ilości do centrów cywilizacyjnych współczesnego – jak i przyszłego – środowiska międzynarodowego. W tym względzie zaobserwować można zlokalizowanie instalacji wydobywczych, rafinacyjnych oraz transportowych w pobliżu złóż danych surowców, a także rozpięcie pomiędzy dostawcami a konsumentami połączeń transportowych, a także instytucji odpowiedzialnych za płynność przepływu. W tym wymiarze można wskazać, że konstrukcja powyższych elementów infrastruktury, z jednej strony musi być w jak największym stopniu uodporniona na zawirowania polityczne charakterystyczne dla obszarów obfitujących w pożądane zasoby, ze szczególnym uwzględnieniem Azji Centralnej¹³⁰³, z drugiej natomiast strony można zaobserwować daleko posuniętą specjalizację powyższych systemów, czego szczególnym przykładem mogą być rurociągi. Dodatkowym ograniczeniem jest również kierunek przepływu w ramach powyższych systemów: od peryferiów do centrum, co wśród niektórych kręgów analityków określane jest mianem *kolonialnej eksploatacji*¹³⁰⁴.

2.3.5. Wartości na osi efektywności

Podsumowując analizę osi efektywności kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy przybliżyć potencjalne wartości, które wykorzystanie siły w stosunkach międzynarodowych. W tym względzie podstawowym kryterium definiowania tych pozycji, będzie nasycenie środowiska w którym następuje wykorzystanie siły produktami najnowszych technologii, które umożliwiają zamknięcie treści komunikatu, we wszystkich zidentyfikowanych w rozdziale trzecim formach oraz narzędziach. Nasycenie technologią środowiska międzynarodowego, szczególnie w relacjach pomiędzy podmiotami wywodzącymi się z szeroko rozumianego Zachodu, indukuje zmianę sposobu realizacji własnych celów w polityce międzynarodowej. Zmianę zaobserwować można na trzech płaszczyznach. Pierwszą jest przeniesienie akcentów z czynników ilościowych na jakościowe. Drugą, jest zmiana nośnika oddziaływania¹³⁰⁵. W przypadku późnowestfalskim znacznie większe znaczenie posiada działanie poprzez

1303Ł. Gacek, *Strategia energetyczna Chin wobec Azji Centralnej – konsekwencje dla Europy*, „TEKA: Komisja politologii i stosunków międzynarodowych”, 2014, nr 9, s. 193 – 210.

1304Jest to szczególnie widoczne w kręgu środowisk kojarzonych z marksistowską oraz neomarksistowską szkołą stosunków międzynarodowych, na przykład teorii modernizacji oraz teorii systemu światowego.

1305Jest to istota siły w wymiarze *hard Power*; zarówno w warstwie militarnej jak i ekonomicznej. Utożsamiona jest również z pierwszym obliczem siły Kennetha Bouldinga.

pośrednie oraz najlepiej nieświadomione oddziaływanie mające na celu modyfikację zachowania podmiotu poddanego oddziaływania¹³⁰⁶. Trzecim jest wydłużenie czasu projekcji siły z punktu w długi okres. Na osi efektywności kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, wskazać można sześć podstawowych wartości, które odnoszą się do jakościowo różnego kontekstu prowadzenia działań siłowych. Na każdą wartość składają się dwie zmienne. Pierwszą jest wzajemna relacja pomiędzy podmiotami, która obejmować będzie nie ich potencjał technologiczny, lecz ich wzajemne interakcję. Drugą zmienną jest kontekst zachodzenia wzajemnych relacji.

Pierwszym jest punkt, który można nazwać *postnowoczesnością*. Zakłada on relatywną symetrię technologicznego potencjału uczestników relacji siłowej w kontekście zachodnim, zakładającym względnie wysokie nasycenie wysokimi technologiami. Jest to punkt charakterystyczny dla wysokozaawansowanych podmiotów w środowisku wyposażonym we wszystkie możliwe technologiczne udogodnienia. W tym wymiarze siła jest w znacznym stopniu przesunięta w kierunku *soft Power*, a nawet *normative Power*. Wynika to z trzech podstawowych przesłanek. Po pierwsze, jest to szeroki konsensus wymagający kolektywnego zabezpieczenia spójności systemów infrastruktury krytycznej w celu uzyskania dostępu do pożądaných zasobów. Po drugie, zaobserwować można istnienie dość szerokiego oraz powszechnie akceptowanego rdzenia wspólnych norm i wartości, co umożliwi w miarę spójne odczytywanie komunikatów w wymiarze *soft Power*. Po trzecie, państwa Zachodu wbrew oczywistej technologicznej dominacji w sferze wojskowej, nie dysponują zasobami głównie ilościowymi, lecz również wolą do stosowania tego wymiaru siły, szczególnie w relacjach między sobą. W rezultacie podstawowymi kryteriami określającymi parametry brzegowe sukcesu jako zgromadzenie oraz wykorzystanie informacji odnoszących się do identyfikacji oraz możliwości oddziaływania na środek ciężkości (ang. *center of gravity*) adwersarza. W tym wymiarze dopuszczalne staje się nawet stosowanie gróźb użycia broni – zwłaszcza atomowej – co miało miejsce w przypadku próby reaktywacji brytyjsko-hiszpańskiego sporu o Gibraltar, stanowiącego jeden z elementów wstrząsów wtórnych powstałych po *Brexicie*¹³⁰⁷. Niniejszy punkt na osi określa kontekst stosowania siły w olbrzymim stopniu uzależniony jest od dysponowania systemami funkcjonującymi w oparciu o wysokie technologie, zarówno w ich materialnym wymiarze, jak i rozumianym jako sieć globalnej infrastruktury krytycznej. W kontekście geopolitycznym, najczęściej spotykany jest

1306 Jest to istota siły w wymiarze *soft Power*, a także najbardziej efemerycznej – *normative Power*. Utożsamiona głównie z drugim oraz trzecim obliczem siły Kennetha Bouldinga.

1307 J. Watts, *Brexit: Theresa May and Donald Tusk agree to „lower tensions” over Gibraltar*, „Independent”, 2017, 6 kwietnia, URL: <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/brexit-talks-theresa-may-donald-tusk-gibraltar-lower-tensions-eu-negotiations-council-president-a7670571.html>, [dostęp: 23.06.2017].

między podmiotami wywodzącymi się z zachodniego kręgu kulturowego, choć nie ogranicza się wyłącznie do terytorium przez niego zajmowanego.

Drugim jest punkt, który można nazwać *technodominacją*. Zakłada on technologiczną przewagę użytkownika siły w kontekście zachodnim, zakładającym względnie wysokie nasycenie wysokimi technologiami. Punkt ten zasadniczo jest zbliżony do poprzedniego, głównie w zakresie ukształtowania środowiska międzynarodowego, jako równie nasyconego wysokimi technologiami, oraz relatywnie szybkim dostępem do wszystkich funkcji globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Co jest od poprzedniej sytuacji odmienne, to zróżnicowanie potencjałów uczestników relacji siłowej. Jeden z nich, a konkretnie, podmiot będący przedmiotem oddziaływania siłowego, dysponuje znacznie mniejszymi zasobami, nieomal w każdym wymiarze, ze szczególnym uwzględnieniem legitymacji oraz suwerenności. W rzeczy samej, odnosi się ona do relacji występujących w ramach klasycznych państw narodowych. Tym samym pojawia się jako autonomiczny podmiot międzynarodowy, wedle którego konieczne jest prowadzenie odrębnej polityki kojarzonej w szczególnych przypadkach z polityką międzynarodową. Powoduje to zmianę parametrów strategii relacji z danymi podmiotami, zmieniając się w sposób niemożliwy do przewidzenia, w reakcji na działania podmiotów dominujących w danym regionie. Tym samym w przypadku zaistnienia powyższej relacji można wskazać na trzy jej dość istotne cechy. Po pierwsze, państwo narodowe dominuje w oznaczonym obszarze, dysponując możliwościami nie tylko ukształtowania lecz również utrwalenia kształtu kontekstu działania społeczeństwa, a tym samym również warunków funkcjonowania podmiotów poddanych oddziaływaniu. Po drugie, podmioty tego typu, choć dysponują kolektywnie znaczącą siłą oddziaływania, to jednak w realizacji własnych celów z wykorzystaniem tylko własnych zasobów funkcjonują w warunkach rażącej dysproporcji pomiędzy nim a rządem. Po trzecie, jakkolwiek rząd nie byłby onnipotentny, próba likwidacji danego podmiotu wiąże się z koniecznością wygenerowania wstrząsów w administrowanym przez państwo sektorze globalnej infrastruktury krytycznej, co generuje znaczące koszty. W rezultacie technologia wpływa na wytworzenie się relacji obustronnie asymetrycznych: podmiot potężniejszy jest w stanie w dramatycznym stopniu ograniczyć zasięg funkcjonowania podmiotu słabszego, jednakże reakcja otoczenia, w tym otoczenia międzynarodowego może wygenerować koszty które uczynią całość przedsięwzięcia nieopłacalnym. Dobrym przykładem obrazującym dany punkt, mogą być relacje pomiędzy transnarodowymi podmiotami społeczeństwa obywatelskiego, reprezentowanymi przez *Open Society Foundation*, a lokalnymi rządami

narodowymi, począwszy od Stanów Zjednoczonych a skończywszy na Republice Węgier¹³⁰⁸. Reasumując, niniejszy punkt na osi określa kontekst stosowania siły w olbrzymim stopniu uzależniony jest od dysponowania systemami funkcjonującymi w oparciu o wysokie technologie, zarówno w ich materialnym wymiarze, jak i rozumianym jako sieć globalnej infrastruktury krytycznej.

Trzecim jest punkt, który można nazwać *terroryzmem*. Zakłada on technologiczną przewagę obiektu poddawanego oddziaływaniu siłowemu w kontekście zachodnim oraz względnie wysokie nasycenie wysokimi technologiami. Jego istota jest analogiczna do poprzedniego punktu, jednak odwróceniu ulega kierunek siłowego oddziaływania. Podmiot wykorzystujący siłę nie dysponuje przewagą technologiczną nad podmiotem, co więcej, zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym, przewaga jest po stronie podmiotu poddanego oddziaływaniu. Paradoksalnie jest to sytuacja dość częsta oraz coraz powszechniejsza. Esencją tego punktu jest wykorzystanie podstawowych słabości większych podmiotów oraz struktur wytworzonych w ramach ewolucji naukowo-technologicznej współczesnych stosunków międzynarodowych. Zgrupować je można w trzy podstawowe punktu dostępne. Po pierwsze, rozległość fizyczna podmiotu poddanego oddziaływaniu przy ograniczonym potencjale powoduje odsłonięcie niektórych elementów. Po drugie, wynika to również z degeneracji legitymacji społecznej państwa do podejmowania określonych działań w sferze politycznej, społecznej oraz bezpieczeństwa. Im narzędzia inwigilacji, będące w dyspozycji rządu stają się doskonalsze, społeczna akceptacja dla ich stosowania jest coraz niższa. Oznacza to również konieczność zabiegania o redefinicję społecznego mandatu do sprawowania władzy, zwykle ograniczającego jego prerogatywy. Po trzecie, w koniunkcji poprzednich dwóch punktów oraz z powodu występowania negatywnych konsekwencji funkcjonowania rozbudowanej struktury administracyjnej, takich jak *dryf biurokratyczny*, podmioty dysponujące olbrzymim oraz rozbudowanym potencjałem oraz zasobami o charakterze technicznym, skłonne są do realizacji działań o charakterze z jednej strony reaktywnym, z drugiej koncyliacyjnym. W tym względzie, zgodnie ze społeczną interpretację *zasady zachowania energii*¹³⁰⁹, podmioty administrujące przestrzenią geopolityczną oraz

1308D. M. Herszenhorn, *Hungary's Freudian political fight: Orbán versus Soros*, „Politico”, 2017, 27 kwietnia, URL: <http://www.politico.eu/article/hungarys-freudian-political-fight-orban-vs-soros/>, [dostęp: 30.06.2017]; G. Wearden, L. Elliott, *George Soros: Theresa May won't last and Trump is „would-be dictator”*, „The Guardian”, 2017, 20 stycznia, URL: <https://www.theguardian.com/business/2017/jan/20/george-soros-theresa-may-wont-last-and-donald-trump-is-would-be-dictator>, [dostęp: 30.06.2017].

1309Brzmi ona następująco: *W układzie izolowanym suma wszystkich rodzajów energii układu jest stała w czasie. Oznacza to, że energia w układzie izolowanym nie może być ani utworzona ani zniszczona, mogą jedynie zachodzić przemiany jednych form energii w inne*. W kontekście politologii oraz nauki o stosunkach międzynarodowych, należy podkreślić trzy punkty zbieżne. Po pierwsze, podstawowym założeniem jest to, że w perspektywie biurokracji, w systemach politycznych istnieje niezmienna ilość zasobów, które w

transnarodową, wykazując daleko posuniętą ugodowość, pragnąc uniknąć zwiększonych kosztów działania w zdestabilizowanym środowisku.

W tym wymiarze można wskazać na trzy podstawowe sposoby oddziaływania. Po pierwsze, jest to modyfikacja narracji medialnej, mająca na celu zagrożenie ośrodków decyzyjnych masowymi naciskami społecznymi, transmitowanymi głównie za pośrednictwem legalnych kanałów demokratycznych. Idealnym przykładem działań tego typu mogą być kampanie społeczne mające na celu nakłonienie danego rządu do podjęcia określonej decyzji albo w środowisku wewnętrznym, jak w przypadku kampanii organizacji proekologicznych w celu wpłynięcia na decyzję Ministerstwa Środowiska, Zasobów Naturalnych oraz Leśnictwa Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie zarządzania populacją kornika drukarza na terenie Puszczy Białowieskiej¹³¹⁰, albo w środowisku międzynarodowym, jak w przypadku kampanii promującej konwencję ottawską¹³¹¹. Po drugie, jest to również stosowanie legalnych jak i nielegalnych transferów finansowych w celu uzyskania pożądanej decyzji. W tym kontekście najczęstszymi użytkownikami tego typu działań są wielkie korporacje transnarodowe, w mniejszym stopniu podmioty społeczeństwa obywatelskiego oraz rządy narodowe. W drugim przypadku można wskazać głównie na łapówki, które są zróżnicowane zarówno w formie, odbiorcy jak i zakresie: począwszy od przekupstwa w celu uzyskania pewnego rodzaju *immunitetu*¹³¹², poprzez próbę nakłonienia przekupowanego podmiotu do określonego działania¹³¹³, a skończywszy na dążeniu do trwałego odkształcenia struktury podmiotu poddanego oddziaływaniu¹³¹⁴. Po trzecie, jest to również stosowanie różnych form przemocy

perspektywie członków administracji nie ulegają zwiększeniu, szczególnie w wymiarze niematerialnym nie ulegają zwiększeniu. Oznacza to uczestnictwo w grze o sumie zerowej. Po drugie, każde działanie, pociąga za sobą transformację zasobów głównie w wymiarze podmiotowym. Uzyskanie ich przez jedną ze stron, oznacza stratę ich przez drugą. Po trzecie, logiką funkcjonowania administracji jest nie podejmowanie efektywnych działań, lecz ograniczenie transmisji jakichkolwiek zasobów do pozostałych podmiotów w otoczeniu.

1310M. Wąsowski, *Sześć spornych faktów na temat wycinki drzew w Puszczy Białowieskiej*, „Business Insider. Polska”, 2016, 21 maja, URL: <http://businessinsider.com.pl/technologie/nauka/fakty-i-mity-o-puszczy-bialowieskiej-lasy-panstwowe-vs-greenpeace/bmt0w7e>, [dostęp: 30.06.2017].

1311Motoko Mekata, *Building partnerships toward a common goal: Experiences of the international campaign to ban landmines* [w:] *The third force: The rise of transnational civil society*, red. A. M. Florini, Tokio, Waszyngton 2000, s. 143 – 176.

1312Uniknięcie odpowiedzialności jest podstawową motywacją stosowania łapówek, charakterystyczną dla wszystkich poziomów oraz rodzajów relacji korupcyjnych, począwszy od przekupywania policjantów w celu uniknięcia mandatu.

1313Jednym z bardziej spektakularnych przykładów tego typu, może być koncern Alstom S. A., który na mocy wyroku amerykańskiego sądu na podstawie Ustawy o Zagranicznych Praktykach Korupcyjnych (ang. *Foreign Corrupt Practices Act*), został skazany na siedemset siedemdziesiąt dwóch milionów USD grzywny. Koncern kosztem siedemdziesięciu pięciu milionów USD wygrał przetargi na łączną kwotę czterech bilionów USD, głównie w Chińskiej Republice Ludowej, Indonezji oraz Indiach. S. N. Lynch, *Alstom to pay record \$772 million to settle bribery charges with U.S.*, „Reuters”, 2014, 22 grudnia, URL: <http://www.reuters.com/article/us-alstom-bribery-idUSKBN0K01DF20141222>, [dostęp: 7.07.2017].

1314W tym kontekście jest to jedna z najtrudniejszych oraz najmniej efektywnych sposobów oddziaływania, jest on jednak stosowany głównie w przypadku braku możliwości wykorzystania bardziej skutecznych środków.

oraz grózb jej użycia ze szczególnym uwzględnieniem terroryzmu właściwego.

W tym kontekście, posługując się kryterium doboru celów, można się posłużyć następującą stratyfikacją aktów terrorystycznych. Po pierwsze, są to ataki na symbole oraz mienie. W tym względzie można wskazać na szczególnie jaskrawy przykład, jak niszczenie plakatów oraz ekspozycji antyaborcyjnych przez środowiska lewicowe oraz feministyczne¹³¹⁵. Po drugie, są to ataki związane z prowadzeniem działalności strictly przestępczej, zwykle nie kończące się morderstwem. Przykrym przykładem takiego oddziaływania może być działanie tak zwanej *mafii reprzywatyzacyjnej*, głównie w Warszawie. Szczególnie widocznym działaniem tego typu może być szczególnie brutalne morderstwo Jolanty Brzeskiej, społecznej aktywistki zajmującej się pomocą wysiedlanym lokatorom¹³¹⁶. Po trzecie, są to ataki oraz zbrodnie indywidualne, kiedy to celem stają się określone osoby, sprawujące ważne funkcje publiczne. Jest to działalność charakterystyczna dla klasycznych działań terrorystycznych, wymierzonych głównie w przedstawicieli grup społecznych oraz organizacji klasycznych organizacji terrorystycznych typowych dla Zimnej Wojny, takich jak Grupa Baader-Meinhof (Fracja Czerwonej Armii [niem. *Rote Armee Fraktion*, RAF])¹³¹⁷, która wslawiła się w szeregiem dość spektakularnych porwań oraz zabójstw, zarówno wysoko postawionych biznesmenów (Hans Martin Schleyer) jak i żołnierzy (nieskuteczny zamach na sierżanta Johna Tofftona). Po czwarte, są to ataki niedyskryminujące, zmierzające do zmiany konstrukcji społecznej populacji poddane oddziaływaniu tego typu. Przykładem działań tego typu może być działalność nowej jakości ugrupowań terrorystycznych, na przykład terrorystów islamskich, operujących w Europie w drugiej dekadzie XXI wieku. Odpowiadają one za trzynaście na sto czterdzieści dwa zamachy terrorystyczne (9,16%), sto trzydzieści pięć na sto czterdzieści dwie ofiary śmiertelne (95,07%)¹³¹⁸.

Czwartym jest punkt, który można określić jako *interwencję*. Zakłada on technologiczną przewagę użytkownika siły w kontekście niezachodnim, zakładającym

Wykorzystywany jest on głównie przez Federację Rosyjską w stosunku do państw postsowieckich, z czego najbardziej spektakularnym przykładem może być postać Wiktora Janukowycza, którego wybór na prezydenta miał gwarantować zamrożenie euroatlantyckich dążeń Ukrainy.

1315 *Kolejna napaść pod Szpitalem Orłowskiego. Działacz Fundacji Pro trafił do szpitala*, „Fundacja Pro – prawo do życia”, 2017, 7 lipca, URL: <http://stopaborcji.pl/kolejna-napasc-pod-szpitalem-orlowskiego-dzialacz-fundacji-pro-trafil-do-szpitala/>, [dostęp: 7.07.2017].

1316 Jolanta Brzeska stanowiła jedną z czołowych aktywistek Warszawskiego Stowarzyszenia Lokatorów, od 2007 roku do śmierci w 2011 roku. Walkę rozpoczęła z chwilą reprzywatyzacji kamienicy w której mieszkała w 2006 roku oraz podjęciu przez nowego właściciela działań mających na celu przeprowadzenie jej eksmisji. W 2011 roku wyszła z domu po czym znaleziono jej spalone zwłoki w Lasku Kabackim. Ciało zidentyfikowano po analizie DNA. Śledztwo umorzono wskutek wyczerpania materiału dowodowego. W 2016 roku, Minister Sprawiedliwości zarządził wznowienie śledztwa.

1317 K. Maniszewska, *Pionierzy terroryzmu europejskiego: Frakcja Czerwonej Armii*, Kraków 2014.

1318 Kompilacja skonstruowana na podstawie danych zawartych w: European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2017*, Haga 2017.

relatywnie niskie nasycenie wysokimi technologiami. Podstawową różnicą pomiędzy pierwszymi trzema punktami na osi efektywności a poniższymi trzema, jest właśnie kontekst stosowania siły. Tym samym konieczne staje się poleganie na bardziej pierwotnych kanałach komunikacji. A także poleganie na autonomicznych platformach projekcji siły oraz materialnych jej nośnikach. Znacznie częstsze są militarne sposoby oddziaływania, co nie oznacza braku kanałów telekomunikacji oraz narracji medialnych, jednak w większym stopniu są one wykorzystywane jako wewnętrzny kanał obsługujący dany podmiot niż w roli międzypodmiotowej wymianie komunikatów. Pierwszym punktem tego typu, a zarazem czwartym na osi efektywności, jest punkt określony zbiorczo jako interwencja. W tym kontekście interwencja¹³¹⁹ jest rozumiana w najszerszym możliwym sensie, jako ogół działań podejmowanych w ramach wzajemnego działania, przy jest to kategoria znacznie szersza niż wyłącznie oddziaływanie militarne, jednakże jest ono punktem wyjścia do myślenia – i działania – w tej kategorii. W tym względzie interweniujący podmiot jest jednocześnie tym dysponującym przewagą technologiczną, co oznacza stosowanie znacznie bardziej efektywnych oraz zróżnicowanych środków oddziaływanie, a także znacznie bardziej skomplikowanych oraz zaawansowanych.

Jednocześnie podmiot poddany oddziaływaniu dysponuje potencjałem pozwalającym, przynajmniej czasowo oraz lokalnie, na wyartykułowanie sprzeciwu oraz oporu przeciwko intencjom interwenta. Zachodzi konieczność oddziaływania siłowego. Zaobserwować można trzy warianty interwencji, w które podstawowe rozróżnienie na temat definicji interwenta, co przekłada się na implikacje zarówno w doborze celów, środków oraz uzyskanych efektów podjętego działania. Pierwszym wariantem będzie interwencja państwa lub grupy państw. Jest to wariant najbardziej klasyczny, kiedy to jedno państwo, zwykle dysponujące bardziej rozbudowanym oraz zaawansowanym potencjałem technicznym podejmuje interwencję w państwie znacznie gorzej pod tym względem sytuowanym¹³²⁰. W tym kontekście kwestią kluczową staje się kwestia optymalnego osiągnięcia celów geostrategicznych. Przykładami powyższego działania może być amerykańska interwencja w Iraku oraz w Afganistanie. Nieco bardziej kontrowersyjnym przypadkiem może być NATO-wska interwencja w Kosowie, która wydarzyła się w obrębie oddziaływania środowiska kojarzonego z Zachodem.

1319Zgodnie z powszechną definicją interwencji, jest to „włączenie się, wtrącenie się w jakąś sprawę; wywieranie na kogoś wpływu w celu uzyskania określonego efektu (na przykład zmiany jakiejś decyzji), starania, zabiegi z tym związane” lub też w bardziej politycznym ujęciu: „mieszanie się jednego państwa w sprawy dotyczące polityki wewnętrznej i zagranicznej innego państwa”. *Słownik języka polskiego. Tom I: A – K*, Warszawa 1983.

1320Jednym z przykładów najnowszego podejścia do owego zagadnienia może być monografia: S. Recchia, *Reassuring the Reluctant Warriors: U.S. Civil-Military Relations and Multilateral Intervention*, Ithaca 2015.

Drugim wariantem będzie interwencja korporacyjna. W tym kontekście można wskazać na dwa podstawowe modele powyższego wariantu. Pierwszym będzie oddziaływanie endemicznej korporacji na określony podmiot, najczęściej rząd narodowy. Przykładem tego może być relacja oligarchów ukraińskich z rządem w Kijowie¹³²¹. W tym wymiarze można zaobserwować znacznie mniej formalne metody oddziaływania, bazujące w znacznej mierze na osobistych i nieformalnych relacjach pomiędzy decydentami funkcjonującymi w obrębie obu podmiotów.

Pozwala to na nawiązanie relacji, które służą do zsynchronizowania ich funkcji, przy czym podmiotem dominującym jest niemal zawsze korporacja, która dysponuje znacznie pewniejszym oraz bardziej zróżnicowanym dostępem do globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Nie oznacza to nagminnego wykorzystywania przemocy fizycznej, szczególnie w relacjach na linii korporacja rząd, lecz w znacznej mierze stosowanie społecznej presji – protestów, strajków oraz jedynie w ostateczności rozruchów¹³²² – w celu nie dokonania rewolucji, lecz wymuszenia podjęcia określonych działań. Jednakże preferowane środki oddziaływania, są znacznie bardziej miękkie, zaprojektowane w sposób pozwalający na ograniczenie zniszczeń w strukturze oficjalnej, szczególnie tych kontrolowanych przez daną korporację. Drugim będzie oddziaływanie egzogenicznych korporacji na rząd narodowy. Przykładem tego modelu może być na przykład funkcjonowanie transnarodowych przedsiębiorstw tego typu na Madagaskarze¹³²³. W tym ujęciu korporacja nie posiada równie rozbudowanych powiązań z rządem oraz społeczeństwem, które są dopiero stwarzane. Dodatkowo, znacznie bardziej wyeksponowany zostaje wątek kolonialnej eksploatacji, niż to miało miejsce w poprzednim punkcie. Tym samym, głównie z powodu ograniczenia poczucia odpowiedzialności zarówno za materialną jak i niematerialną kondycję państwa goszczącego, tym samym pozwalając sobie na prowadzenie niekiedy wręcz *gospodarki rabunkowej* (ang. *overexploitation, overharvesting*)¹³²⁴.

1321W. Konończuk, *Oligarchowie po Majdanie: stary system na „nowej” Ukrainie*, „Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich imienia Marka Karpia”, 2015, nr 162, URL: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_162.pdf, [dostęp: 14.07.2017].

1322W tym kontekście można podkreślić, że jedynie okazjonalnie działania tego typu wymykają się spod kontroli. Nawet jeśli generują one dość znaczny poziom zniszczeń materialnych, nie są one inicjowane z myślą o dokonaniu poważnej rekonstrukcji politycznej.

1323B. D. Neimark, *Biofuel imaginaries: The emerging politics surrounding „inclusive” private sector development in Madagascar*, „Journal of Rural Studies”, 2016, nr 45, s. 146 – 156. Oraz wpływ działań po zamachu stanu z 2009 roku: T. F. Allnutt, G. P. Asner, Ch. D. Golden, G. V. N. Powell, *Mapping recent deforestation and forest disturbance in northeastern Madagascar*, „Tropical Conservation Science”, 2013, nr 6(1), s. 1 – 15.

1324W swej pierwotnej definicji termin ten odnosi się głównie do kwestii ekologicznych, określając prowadzenie działalności ekonomicznej o takiej intensywności, która prowadzi w relatywnie krótkim okresie do zmniejszenia oczekiwanych zysków. Można to również odnieść do kwestii zarządzania zasobami nieodnawialnymi, szczególnie w kwestii interakcji technologii ich wydobycia z otaczającą biosferą, a także

W tym kontekście wskazać można na trzy podstawowe różnice pomiędzy nimi. Po pierwsze, eksploatacja danego państwa jest ograniczona pod względem czasowym. Po drugie, wskazać można na znacznie szerszy zakres przedmiotowy interwencji. Po trzecie, jest to również stopień aplikacji przemocy fizycznej. Trzecim wariantem będzie interwencja transnarodowego podmiotu społeczeństwa obywatelskiego. W tym względzie interwencja tego typu przybiera najmniej stabilną oraz wewnętrznie zdywersyfikowaną formę. Dzieje się to przede wszystkim dlatego, że oddziaływanie podmiotów należących do tej kategorii operują na sferze norm oraz zasad stanowiących podstawę funkcjonowania danej społeczności, albo poprzez zaproponowanie alternatywy dla istniejących zasad, albo poprzez ich efektywne zakwestionowanie, polegające na wykazaniu nieefektywności instytucji przeznaczonych do ich strzeżenia. W tym względzie interwencja podmiotów transnarodowych może przynieść najbardziej zróżnicowane efekty: począwszy od zupełnej nieskuteczności a skończywszy na rewolucji. W tym względzie wskazać można że istnieje olbrzymia liczba podmiotów operujących w ramach powyższego wzorca, począwszy od Kościoła Rzymskokatolickiego i *Open Society Foundation*, a skończywszy na licznych, mniej widocznych podmiotów, stowarzyszeń i fundacji, a także podmioty funkcjonujące poza oficjalnymi ramami działalności społecznej. Jako element szczególnie widoczny można wskazać kontekst konfliktu pomiędzy organizacjami transnarodowymi a rządem Federacji Rosyjskiej¹³²⁵, czy też przykład narastania coraz poważniejszego konfliktu w Meksyku¹³²⁶ oraz długotrwały konflikt niskiej intensywności w Kolumbii¹³²⁷ pomiędzy siłami rządowymi a transnarodowymi podmiotami o charakterze kryminalnym i terrorystycznym.

Piątym jest punkt, który określić można jako *partyzantkę*. Zakłada on technologiczną przewagę obiektu poddawanego oddziaływaniu siłowemu w kontekście niezachodnim, zakładającym relatywnie niskie nasycenie wysokimi technologiami. W tym kontekście punkt ten stanowi niezachodni odpowiednik *terroryzmu*, jednakże można wskazać, kontekst zakłada znaczące zmniejszenie dystansu pomiędzy oboma podmiotami, aż do poziomu pozwalającego

zasobami ludzkimi i ogólnie antroposferą. Więcej szczegółów: E. Moxnes, *Overexploitation of renewable resources: The role of misperceptions*, „Journal of Economic Behavior and Organization”, 1998, nr 37, s. 107 – 127.

1325 *Ustawa rosyjskiej Dumy o „zagranicznych agentach”*, „Europa Praw Człowieka”, 2012, 23 lipca, URL: <http://www.europapraw.org/estern-neighbourhood/eu-russia-forum/ustawa-rosyjskiej-dumy-o-zagranicznych-agentach>, [dostęp: 31.10.2014].

1326 Więcej szczegółów odnoszących się do przebiegu oraz strategicznych implikacji odnoszących się do strategicznych implikacji przebiegu owego konfliktu można znaleźć na przykład na witrynie *Small Wars Journal*. Najnowszy fragment cyklu: J. P. Sullivan, R. Bunker, *Mexican Cartel Strategic Note Number 21: Quantifying Conflict in Mexico - Armed Conflict, Hyper-Violent Criminality or Both?*, „Small Wars Journal”, 2017, 26 maja, URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/mexican-cartel-strategic-note-no-21>, [dostęp: 23.07.2017].

1327 D. G. Fisher, A. A. Meitus, *Uprooting or Sowing Violence?: Coca Eradication and Guerrilla Violence in Colombia*, „Studies in conflict and terrorism”, 2017, nr 40(9), s. 790 – 807.

na nawiązanie prawie równorzędnej realizacji. Jest to również pojęcie najbardziej zbliżone do klasycznej sytuacji wojny domowej, w ramach której uczestnicy dysponują własnymi zasobami siły na każdej, dostępnej wzajemnie płaszczyźnie stosunków międzynarodowych. Oznacza to prowadzenie wielopoziomowych operacji zarówno w wymiarze militarnym jak i cywilnym. Jednakże podmiot poddany oddziaływaniu dysponuje dwiema istotnymi przewagami. Po pierwsze, jest to przewaga legitymacyjna, polegająca na posiadaniu prawa oraz wynikających z niego prerogatyw do swobodnego operowania zarówno w środowisku wewnętrznym jak i międzynarodowym. W tym względzie na plan pierwszy wysuwa się przypadek administracji Bashara al-Assada, który prowadzi politykę biologicznych represji względem własnych obywateli¹³²⁸, przeprowadził szereg ataków z wykorzystaniem broni chemicznej¹³²⁹ oraz generalnie nie jest w stanie zapewnić własnym obywatelom pełni pożądanых usług publicznych¹³³⁰. W tym względzie zastanawiające jest wciąż wysokie poparcie dla administracji syryjskiej, utrzymujące się szczególnie na obszarach gdzie struktury te wciąż funkcjonują¹³³¹. Zwłaszcza, że społeczności lokalne, szczególnie alawickie kilkakrotnie były w stanie wymusić na strukturach politycznych działania na polu bitwy, czego przykładem mogą być demonstracje domagające się zniesienia oblężenia bazy Kweiris, gdzie załogę stanowili członkowie wielu prominentnych rodzin i klanów¹³³². Reasumując, pomimo załamania się systemu politycznego, przynajmniej na części nominalnego terytorium,

1328Ich szczególnym symbolem może być wojskowe więzienie Saydnaya, gdzie według raportu Amnesty International stracono do trzynastu tysięcy więźniów. M. Chulov, *Up to 13,000 secretly hanged in Syrian jail, says Amnesty*, „The Guardian”, 2017, 7 lutego, URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/07/up-to-13000-secretly-hanged-in-syrian-jail-says-amnesty>, [dostęp: 23.07.2017].

1329Ostatni z większych ataków tego typu został przeprowadzony dnia 4 kwietnia 2017 roku, w miejscowości Khan Shaykhun, zaowocował około siedemdziesięcioma czterema ofiarami śmiertelnymi oraz ponad sześćdziesiątka poszkodowanych. Raja Abdulrahim, *Death Toll in Suspected Syria Gas Attack Rises*, „Wall Street Journal”, 2017, 5 kwietnia, URL: <https://www.wsj.com/articles/death-toll-in-suspected-syria-gas-attack-rises-1491400000>, [dostęp: 22.07.2017]. Dostęp płatny.

1330W tym kontekście szczególnym przykładem może być dostęp do wody pitnej, który został odcięty na kilka dni dla mieszkańców Damaszku. Siły rządowe oskarżały rebeliantów z doliny Wadi Barada, gdzie zlokalizowano ujęcia wody pitnej dla syryjskiej stolicy, o zatrucie wody, podczas gdy rebelianci wskazywali na winę sił rządowych operujących w regionie, które rzekomo zbombardowały instalacje wodociągowe. Dopiero zwycięstwo ofensywy sił rządowych oraz fizyczne przejęcie kontroli nad doliną doprowadziło do przywrócenia ciągłości dostaw.

1331Badania firmy ORB International, przeprowadzone w Syrii w 2014 roku wskazują, że poparcie dla Assada osobiście czy obecnego rządu kształtuje się na poziomie 35% respondentów, przy poparciu dla większych frakcji opozycji w rejonie 31%. Oczywiście wskazać można również na stosunkowo wielkie prawdopodobieństwo zniekształcenia wyniku, jednak dostępne dane są więcej niż fragmentaryczne. Poparcie dla rządu różni się w zależności od muftahazy, jednak rząd „wygrywał” w siedmiu z czternastu prowincji, w tym w stołecznym Damaszku. S. Gowans, *Bashar Al-Assad Has More Popular Support than the Western-Backed „Opposition”*: Poll, „Global Research”, 2015, 11 grudnia, URL: <http://www.globalresearch.ca/bashar-al-assad-has-more-popular-support-than-the-western-backed-opposition-poll/5495643>, [dostęp: 23.07.2017].

1332J. Raubo, *Syria: Ofensywa wojsk rządowych. Strategiczna baza odblokowana*, „Defence24.pl”, 2015, 13 listopada, URL: <http://www.defence24.pl/272374,syria-ofensywa-wojsk-rzadowych-strategiczna-baza-odblokowana>, [dostęp: 23.07.2017].

oficjalne oraz ustanowione struktury dysponują największą społeczną legitymacją. Po drugie, jest to również usankcjonowany i pełny dostęp do globalnego systemu infrastruktury krytycznej, co oznacza stosunkowo łatwy dostęp do zasobów generowanych poprzez bardziej rozwinięte podmioty międzynarodowe. W tym wymiarze należy wskazać, że podmiot poddany oddziaływaniu stanowi rzeczywistego uczestnika wymiany dóbr i usług w stosunkach międzynarodowych, co niesie ze sobą trzy podstawowe konsekwencje. Pierwszą jest pełna kontrola nad agencjami zewnętrznymi kontaktów wytworzoną w czasie wieloletniej kontroli oraz inwestycji. Drugą jest dysponowanie infrastrukturą, co wymaga również pełnoprawnego uczestnictwa w systemie globalnej infrastruktury, co jest szczególnie widoczne w przypadku lotnictwa cywilnego. W tym kontekście najbardziej czytelnym przykładem tej cechy jest pozostawienie przez siły kurdyjskie w Syrii lotniska w Quamishlo pod kontrolą sił rządowych, właśnie w celu umożliwienia uczestnictwa tego portu lotniczego w międzynarodowej sieci lotnictwa cywilnego. Nieco inaczej sprawę rozwiązano w przypadku Iraku, gdzie zarząd nad lotniskiem w Irbilu, oficjalnie przekazano w ręce Kurdyjskiego Rządu Regionalnego (kurd. *حكومه‌تی هه‌رێمی کوردستان*, *Hikûmetî Herêmî Kurdistan*, arab: *حكومة إقليم كردستان*, *Hukûmat 'Iqlîm Kurdistân*, ang. *Kurdistan Regional Government*, KRG). Dokonało się to przy akceptacji oraz oficjalnym transferze suwerenności przez rząd w Bagdadzie¹³³³. Trzecią są możliwości utrzymania powiązań funkcjonujących w ramach globalnego systemu infrastruktury krytycznej, rozumianej poprzez fizyczną konserwację oraz rozbudowę możliwości transportowych oraz przesyłu informacji. I tak można zaobserwować, że w kontekście przypadków z różnych stron świata, że o ile podmioty te są w stanie podtrzymać funkcjonowanie szczególnie wymagających wielkich portów lotniczych¹³³⁴. Nawet w przypadku konieczności zawieszenia ich funkcjonowania z powodu zniszczeń fizycznych lub pogorszenia się warunków korzystania z usług portu lotniczego¹³³⁵. Dla odmiany, podmioty oddziałujący nie wydaje się dysponować ani możliwościami ani nawet wolą konserwacji czy też odtworzenie potencjału elementów infrastruktury krytycznej

1333 Stało się to na mocy tymczasowej konstytucji Iraku, (ang. *The Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period*, arab: *قانون إدارة الدولة للفترة الانتقالية*, TAL) podpisanej dnia 8 marca 2004 roku, która weszła w życie 28 czerwca 2004 roku.

1334 Na przykład lotnisko międzynarodowe w Damaszku, które pomimo kilkudniowego wstrzymania działalności w 2012 roku, w konsekwencji ofensywy rebeliantów, jest nieustannie otwarte, nawet pomimo kilkukrotnych nalotów samolotów, zidentyfikowanych przez czynniki rządowe jako izraelskie. I. Fisher, *Syria Blames Israel for Attack on Damascus Airport*, „The New York Times”, 2017, 27 kwietnia, URL: <https://www.nytimes.com/2017/04/27/world/middleeast/syria-damascus-airport-israel-hezbollah.html>, [dostęp: 23.07.2017].

1335 W tym kontekście można wskazać na otwarcie międzynarodowego portu lotniczego w Aleppo, dnia 22 grudnia 2016 roku. Jednakże, pomimo przeprowadzenia próbnej, cywilnej operacji lotniczej, port lotniczy jest zamknięty dla ruchu cywilnego, z polecenia władz rosyjskich, co potwierdza platforma Aleppo24, dnia 6 czerwca 2017 roku na Twitterze. URL: <https://twitter.com/24Aleppo/status/872135905712189442>, [dostęp: 23.07.2017].

zlokalizowanych w sferze ich oddziaływania. Przykładem tego typu jest pozostawienie zrujnowanego lotniska w Doniecku oraz Ługańsku, a także powtarzające się pogłoski wskazujące wręcz na grabienie pozostałej pod jego kontrolą elementów infrastruktury¹³³⁶. Dla odmiany, podmioty prowadzące oddziaływania siłowe w ramach niniejszego punktu, pomimo relatywnie niewielkiego dystansu technologicznego pomiędzy nimi dysponują mniejszym potencjałem we wszystkich poszczególnych wymiarach. Po pierwsze, legitymacja jest ograniczona wyłącznie do grupy społecznej stanowiącej bezpośrednie zaplecze. Po drugie, dysponuje również ograniczonym dostępem do globalnego systemu infrastruktury krytycznej, który jest dodatkowo bardziej tymczasowy, stanowiący wynik realizacji doraźnej potrzeby niż legalnie oraz permanentnie ukształtowanych linii powiązań transnarodowych. Najbardziej widocznym przykładem jest posiadanie terytorium, co wydaje się jednym z najważniejszych elementem teorii wojny rewolucyjnej (ang. *guerilla warfare*) sformułowanej przez Mao Zedonga¹³³⁷. Sytuacja w ramach niniejszego punktu oznacza zajście siłowego oddziaływania pomiędzy dwoma podmiotami o zbliżonej konstrukcji strukturalnej oraz posiadanych zasobach.

Szóstym jest punkt, który przyjmuje określenie *przednowoczesność*. Zakłada on relatywną symetrię technologicznego potencjału uczestników relacji siłowej w kontekście niezachodnim, zakładającym relatywnie niskie nasycenie wysokimi technologiami. W tym kontekście można wskazać na fakt, że powyższy przypadek jest najczęściej spotykany w obszarach świata wciąż funkcjonujących w ramach przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Co więcej, regiony tego typu stają się szczególnie podatne na tego typu relacje w sytuacji, gdy nie występują znaczące struktury transnarodowe, a podmiotowości westfalskie znajdują się w sytuacji daleko posuniętego rozkładu. W rezultacie w większości przypadków są to regiony pozbawione dostępu do dużej ilości wysokich technologii, relatywnie niepodłączone, choć najważniejszym powodem tego faktu jest brak środków niezbędnych na wykonanie przyłączy do całości systemu, a także ich odległość od największego zagęszczenia sieci. Nie oznacza to jednak nieobecności produktów wysokich technologii w ramach niniejszego punktu, szczególnie w dziedzinie środków telekomunikacji oraz korzystania z *transnarodowego obwodu amplifikacji hard Power*. W tym względzie powtórzeniu ulega sytuacja znana z historycznej analizy istnienia oraz funkcjonowania przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, szczególnie w fazie pierwotnej oraz

1336M. Kozak, *Kto zarobi na odbudowie Donbasu?*, „Obserwator finansowy”, 2014, 10 października, URL: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/kto-zarobi-na-odbudowie-donbasu/>, [dostęp: 23.07.2017].

1337Mao Tse-tung, *On Guerrilla Warfare*, Champaign 2000.

postimperialnej¹³³⁸. Odnosi się to nie tylko do samej siły, lecz również całego kontekstu operowania staje się powrót do historycznych wzorców jedynie marginalnie zmodyfikowanych poprzez zastosowanie produktów wysokich technologii, zmieniające te uwarunkowania. Najczęściej mają te warunki zastosowanie w państwach niskorozwiniętych: słabych, wrażliwych, a niekiedy wręcz upadłych. Jednym z bardziej znanych przykładów może być konflikt pomiędzy *Harakat Ahrar al-Sham al-Islamiyya* (arab. حركة تحرير الشام الإسلامية, *harakat ahrāru š-šām al-islāmiyah*) powszechnie określanej jako *Ahrar al-Sham a Hay'at Tahrir al-Sham* (arab. هيئة تحرير الشام, *hay'at tahrīr al-shām*) powszechnie określanej jako Tahrir al-Sham¹³³⁹, który tli się w muhafazie Idlib, lecz dopiero w lipcu 2017 roku stał się on poważnym wyzwaniem dla spistości syryjskiego ruchu rebelianckiego¹³⁴⁰. Zaobserwować można to w kontekście konfliktów pomiędzy ugrupowaniami rebelianckimi, toczonymi z zaciętością typową dla walk z siłami rządowymi, z masowymi egzekucjami włącznie¹³⁴¹. Oznacza to również podejmowanie czynnych działań mających na celu ograniczenie owej wspólnoty tożsamościowej, a co za tym idzie zawężenie możliwości wzajemnej interakcji, lub co najmniej zwiększenie odporności na te środki. Z tego też powodu, dla rebeliantów islamskich w Syrii (*Harakat Ahrar al-Sham al-Islamiyya*; *Hay'at Tahrir al-Sham*; oraz *Daesh*), własna konkurencja jest potencjalnie dużo groźniejsza niż siły rządowe, ponieważ odwołują się do tych samych grup społecznych oraz korzystających z zasobów przez nich generowanych. Powyższy punkt na osi efektywności zakłada istnienie relacji ograniczonych zarówno w wymiarze materialnych jak i legitymacji.

2.3.6. Interakcje z pozostałymi osiami

Na zakończenie analizy osi efektywności można wskazać, że wartości, które kwantowe pole przejawienia się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

¹³³⁸Przykładem historycznej analizy tego typu może być J. Larkins, *From hierarchy to anarchy. Territory and politics before Westphalia*, Nowy Jork 2010.

¹³³⁹Z powodu licznych fuzji i podziałów wśród organizacji oraz oddziałów rebelianckich, niezwykle trudno prześledzić więzy społeczne, więzy lojalności oraz ostateczną przynależność poszczególnych formacji. Jednakże komentatorzy oraz publicyści sytuacji w muhafazie Idlib wskazują, że sojusz określanej jako HTS jest blisko powiązany z zagranicznymi organizacjami o charakterze terrorystycznym, głównie al-Qaeda, choć związki te są niezwykle niejasne. *Tahrir al-Sham: Al-Qaeda's latest incarnation in Syria*, „BBC News”, 2017, 28 lutego, URL: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-38934206>, [dostęp: 23.07.2017].

¹³⁴⁰W tym względzie wskazać można na niepotwierdzoną teorię odnoszącą się do efektywności działań syryjskich agencji wywiadowczych, inwigilujących struktury dowódcze poszczególnych organizacji rebelianckich. Podejrzana jest co najmniej trzykrotna korelacja walk pomiędzy frakcjami rebelianckimi – dwukrotnie (włącznie z obecnymi napięciami) w muhafazie Idlib, a raz we Wschodniej Ghoucie.

¹³⁴¹W tym kontekście na pierwszy plan wysuwa się *Jund al-Aqsa*, organizację odpowiedzialną za egzekucję ponad stu trzydziestu wojowników z innych ugrupowań, o czym donoszą raporty międzynarodowych organizacji ochrony praw człowieka z początków roku 2017. Więcej szczegółów: *130 bodies found in Syria mass graves*, „From Press”, 2017, 23 lutego, URL: <http://us.pressfrom.com/news/world/-28121-130-bodies-found-in-syria-mass-graves/>, [dostęp: 30.07.2017].

przybiera na tejże, przekładają się na wartości przyjmowane na pozostałych osiach: władzy oraz organizacji wewnętrznej podmiotu. W tym kontekście można wskazać na pewne sprzężenie zwrotne pomiędzy technologią a władzą oraz organizacją. Jednocześnie kształtowane są strumienie zasobów które modyfikują – wzmacniając, osłabiając lub odkształcając – działalność naukową mającą na celu produkcję zarówno nowej wiedzy jak i nowych technologii.

W odniesieniu do pierwszej osi – osi władzy – należy podkreślić pewną ambiwalencję wpływu czynnika technologii. Paradoksalnie jest to zarówno egzekwowanie kontroli nad społeczeństwem przez instytucje władzy, jak i sprawowanie kontroli nad instytucjami władzy przez społeczeństwo. W rezultacie przesuwanie się od niższego poziomu technologicznego do wyższego, może przekładać się zarówno na rozwój społeczeństwa obywatelskiego jak i konstrukcję nowego autorytaryzmu czy wręcz totalitaryzmu. Wskazuje na to Donald Snow, podkreślając, że wśród najbardziej rozwiniętych państw świata znaleźć można demokracje liberalne – w tym również te podlegające degeneracji – jak i tak zwane *dyktatury ludowe* (ang. *popular dictatorship*)¹³⁴².

W pierwszym rzędzie wskazać można na kryterium organizacji, które stanowi podstawowy czynnik decydujący o wykorzystaniu dostępnej technologii przez poszczególne podmioty. O ile różnica w poziomie organizacji jest relatywnie niewielka, zastosowanie najnowszych technologii pozwala na obniżenie progu kosztów włączenia się w aktywność polityczną nawet na poziomie międzynarodowym, co umożliwia stworzenie kompleksowej sieci powiązań zlokalizowanych poza przestrzenią geopolityczną, której głównym celem istnienia jest balansowanie siły czynników rządowych oraz ewentualnej neutralizacji inicjatyw rządowych uznanych za niepożądane. Czynnik technologiczny może wpłynąć zarówno na zwiększenie zakresu władzy czynników rządowych, jak i jej rozproszenie.

Należy również podkreślić, że siła oraz znaczenie ośrodka decyzyjnego kształtują również trendy technologiczne, wpływając na rozwój poziomu technologicznego. W tym kontekście wskazać można, że ośrodki określane jako bardziej liberalne, dysponują większymi możliwościami opracowywania nowych, przełomowych rozwiązań technologicznych, o czym może świadczyć poziom rozwoju technologicznego państw należących do szeroko rozumianego Zachodu.

Natomiast w przypadku państw bardziej autorytarnych, można wskazać na dwie możliwe ścieżki rozwoju, tych związków. Pierwszym reprezentowanym przez Chińską

1342D. M. Snow, *Uncivil Wars. International Security and the New Internal Conflicts*, Boulder, Londyn 1996, s. 35 – 36.

Republikę Ludową jest to produktywny autorytaryzm, który nie dostarcza wprawdzie rozbudowanych oraz przełomowych technologii na rynek, lecz dysponuje fenomenalnymi możliwościami implementacji rozwiązań technologicznych w krótkim okresie. W rezultacie, jak wskazuje Samuel Huntington¹³⁴³, umożliwia to skrócenie procesu rozwoju, jednakże kosztem poziomu wynalazczości własnych ośrodków naukowo-technicznych. W drugim przypadku, reprezentowanym przez nieistniejący Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, nieefektywność obejmowała również przedłużenie procesu implementacji zdobytych technologii, co powodowało wypadnięcie całego podmiotu z cyklu życia określonego produktu oraz lawinowo narastające załamanie się jego potencjału technologicznego. W przypadku opracowywania oraz implementacji nowych technologii można wskazać trzy ścieżki: podmioty kreatywne, dysponujące zasobami oraz umiejętnościami opracowania nowych, zupełnie przełomowych technologii; podmioty degeneratywne, które pomimo nominalnego posiadania odpowiednich zasobów, wydają się nie dysponować umiejętnościami ich efektywnego opracowania; oraz podmioty rekonstruktorskie, których celem wydaje się być osiągnięcie poziomu rozwoju podmiotów kreatywnych, powtarzając ich historyczną ścieżkę rozwoju, pomijając okresy regresu oraz wypaczeń, a także skracając okres jej trwania¹³⁴⁴. Na obecną chwilę trudno stwierdzić czy niniejszy awans możliwy jest do osiągnięcia.

Drugą osią na którą wpływ ma oś technologii jest oś organizacji wewnętrznej podmiotu. W tym kontekście kluczowym wymiarem staje się dostęp do globalnej infrastruktury krytycznej a także jej lokalne zagęszczenie oraz funkcjonalność. W tym ujęciu techniczne możliwości reglamentacji dostępu do niej, jak również koszt wytworzenia przyłącza umożliwiającego jej efektywne wykorzystanie ma decydujący wpływ na kształt struktury podmiotów uczestniczących w siłowej relacji międzynarodowej. Generalna zasada zawiadująca interakcjami na styku tych dwóch osi wskazuje, że im dostęp do infrastruktury krytycznej obciążony jest niższym progiem ilościowym, tym struktura korzystającego podmiotu staje się bardziej *wypłaszczona* to jest obejmująca modyfikację trzech podstawowych parametrów: skrócenie dystansu pomiędzy punktem wejścia, punktem wyjścia a centrum decyzyjnym; zmniejszenie rozmiaru struktury, a tym samym również potencjału siły; a także masowe zastosowanie zasady subsydiarności w rzeczywistości politycznej i

1343S. P. Huntington, *Zderzenia cywilizacji. O nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2004, s. 162.

1344W tym kontekście, za S. P. Huntingtonem można podkreślić fakt, że podwojenie Produktu Krajowego Brutto *per capita* zabrało Wielkiej Brytanii pięćdziesiąt siedem lat, podczas gdy Indonezji – jedenaście a Chińskiej Republice Ludowej – osiem lat. S. P. Huntington, *Zderzenia cywilizacji. O nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2004, s. 162.

międzynarodowej. Drogi, lotniska, porty stacje radiowe i telewizyjne, elektrownie, instalacje dostarczające wodę pitną, a także instytucje odpowiedzialne za konstrukcję, obsługę oraz regenerację owego systemu.

Z powodu naturalnego dążenia do uzyskania jak największej swobody działania, podmioty te stają się coraz bardziej niezależne od rządu centralnego, jednakże niezmiernie rzadko decydują się na definitywne zerwanie więzi z państwem macierzystym. Poprzez ukształtowanie szeregu drugorzędnych centrów decyzyjnych, wyposażonych w ograniczone kompetencje oraz zasoby do zarządzania zamkniętym katalogiem zagadnień, zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i międzynarodowym, co powoduje poprawę jakości zarządzania określonymi zagadnieniami. O ile narzędzia osi technologicznej dostarczają rozwiązań, które ułatwiają kwestie wymiany informacji – choć jednocześnie zwiększają tak zwany *szum informacyjny*¹³⁴⁵ – o tyle wciąż nie sposób znaleźć technologicznej odpowiedzi na sferę społecznej interakcji ludzkich.

Ostatnim wymiarem interakcji technologii oraz organizacji podmiotu jest zasad subsydiarności, w tym kontekście określająca optymalną *odległość*¹³⁴⁶ pomiędzy centrum decyzyjnym a grupą społeczną, której interesem zarządza dany podmiot. Technologia, ze szczególnym uwzględnieniem technologii telekomunikacyjnych, zwłaszcza obejmujących możliwość wejścia w bezpośrednią interakcję pomiędzy decydentem – lub jego przedstawicielem – a interesariuszem. Dodatkowym elementem jest także możliwość transmisji sprzężenia zwrotnego, a więc domknięcia cyklu interakcji. Późnowestfalskie środowisko międzynarodowe po raz pierwszy stworzyło techniczne możliwości nawiązania tych relacji w sposób efektywny na tylu różnorodnych poziomach. Reasumując, wymiar ten, dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii otworzył na zewnętrzną komunikację z obywatelami, szczerze dotąd zabezpieczoną hierarchie decyzyjną. Co więcej, uwzględniając również dokonania grup *hackerskich*¹³⁴⁷, wskazać można, że podmioty te są wręcz niezwykle

1345 Najprostsza definicja szumu informacyjnego brzmi: „nadmiar informacji utrudniający wyodrębnienie informacji prawdziwych i istotnych”. *Szum informacyjny*, „Słownik Języka Polskiego PWN”, 2017, URL: <http://sjp.pwn.pl/sjp/szum-informacyjny;3067966.html>, [dostęp: 25.08.2017]. W kontekście sprawowania władzy głównym czynnikiem generującym zakłócenia procesu decyzyjnego poprzez dostarczenie nadmiernej ilości informacji, które dodatkowo są pofragmentowane oraz nieuporządkowane. Efektem jest konieczność przedłużonej obróbki oraz analizy, co wydłuża proces decyzyjny. Dodatkowo istnieje duże prawdopodobieństwo dokonania pomyłek, skutkujących podjęciem błędnej oraz spóźnionej decyzji.

1346 W tym kontekście można wskazać, że odległość nie jest reprezentowana przez fizyczny dystans pomiędzy decydentem a obywatelem, lecz jest prezentowany przez dwa wymiary. Pierwszym jest ilość ogniw pośrednich pomiędzy nimi, przy czym organy te nie dysponują znaczącymi kompetencjami pozwalającymi na podjęcie decyzji rozstrzygającej problem obywatela. Drugim jest ilość, czasochłonność oraz transparentność podejmowania decyzji administracyjnych i innych.

1347 W tym kontekście wskazać można na różne przykłady takiej aktywności, począwszy od kompleksowej afery *Wikileaks*, odnoszącej się do ujawnienia szeregu tajemnic korespondencji dyplomatycznych, a skończywszy na wykradaniu danych odnoszących się najnowszych produktów rozrywkowych, czego

uwrażliwione na oddziaływania tego typu, zwłaszcza w systemach, w których znaczącą rolę odgrywa opinia publiczna.

Podsumowując powyższe wątki, należy wskazać, że podstawowym efektem oddziaływania pomiędzy osią efektywności a osią organizacji staje się spłaszczenie podmiotu oraz skrócenie odległości pomiędzy obszarami centralnymi – czyli hierarchią władzy – a peryferiami – czyli szeregowymi członkami społeczności. Ostatnim punktem jest również sprzężenie zwrotne pomiędzy osią organizacji a osią efektywności. Wskazać można na trzy najważniejsze wymiary tejże interakcji. Pierwszym i najważniejszym jest to, że mniejsze – a także bardziej wyspecjalizowane podmioty – dysponują znacznie mniejszymi potencjałami, a także wolą skierowania ich na badania naukowe. Z jednej strony, jest to ograniczenie liczby ośrodków naukowych – w Polsce oznacza to skupienie uwagi oraz zasobów na kilku tak zwanych *ośrodków wiodących*, przy pozostawieniu pozostałych własnemu losowi¹³⁴⁸. Z drugiej, jest to również komercjalizacja nauki, a więc poprzez odcięcie od źródeł rządowych zastąpienie tych strumieni albo transferami ze strony zarówno podmiotów gospodarczych, a także beneficjentów usług szkolnictwa¹³⁴⁹. Drugim wymiarem jest również fakt znacznie lepszego dopasowania tych transferów do wymagań współczesnych badań naukowych, co pozwala na adekwatną alokację skromniejszych zasobów. Większość rankingów wyższych uczelni odzwierciedla bowiem wielkość ich budżetów, ze szczególnym uwzględnieniem uczelni amerykańskich. W tym kontekście można wskazać, na potencjalne efekty wystąpienia tego zjawiska. Wśród nich na plan pierwszy wysuwają się dwa czynniki. Po pierwsze, jest to zwiększenie poziomu konkurencji pomiędzy ośrodkami naukowymi oraz pojedynczymi naukowcami w celu opracowania bardziej efektywnych technologii. Po drugie, będzie to również przeniesienie akcentów z ekstensywnego wykorzystania strumieni finansowych na intensywne ich zagospodarowanie, co z jednej strony przyczyni się do wsparcia najbardziej wartościowych kierunków badawczych, jednakże oznaczać może przypisanie im różnych wartości. W ramach niniejszego wymiaru, zmiany w podmiotach administrujących rzeczywistością międzynarodową wymuszą rekonstrukcję procesu naukowego oraz organów nim administrujących w kierunku zwiększenia efektywności całego procesu, poprzez obserwację oraz naśladowanie tych organizacji, które uzyskują najlepsze wyniki. Trzecim

doświadczyła w sierpniu 2017 roku sieć HBO.

1348Więcej szczegółów: *Krajowe Naukowe Ośrodki Wiodące – informacje*, „Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego”, 2017, URL: <http://www.nauka.gov.pl/krajowe-naukowe-osrodki-wiodace/>, [dostęp: 26.08.2017].

1349W tym kontekście należy podkreślić wzrastającą ilość głosów odnoszących się do konieczności wprowadzenia w Polsce odpłatności za edukację, szczególnie w przypadku edukacji na poziomie wyższym. Jednakże na obecną chwilę nie są prowadzone prace legislacyjne w celu wprowadzenia takiego rozwiązania. Jest ono jednakże stosowane głównie w państwach wzorujących się anglosaskim modelu szkolnictwa.

wymiarem jest powolne, lecz stałe przenoszenie akcentów z badań podstawowych – uznanych za kontrproduktywne oraz nieefektywne, a jako takie powoli odcinane od zasobów finansowych, na rzecz komercyjnej implementacji już wytworzonych teorii oraz modeli. Jednakże potencjalnie dewastujące skutki, które ten model organizacyjny może za sobą pociągać są niemal niezauważane. W tym względzie można wskazać na koniunkcję dwóch podstawowych czynników: drenaż mózgów oraz westfalską mimikrę. Główną siłą sprawczą, jest właśnie przykład, którym jest nauka amerykańska, bazująca z jednej strony na ekstensywnym poszukiwaniu wykształconych naukowców po całym świecie oraz werbowaniu ich do pracy na rzecz różnych, amerykańskich instytucji. W rezultacie można powiedzieć, że ów *outsourcing* kosztów powoduje wzrost ekonomicznej opłacalności amerykańskiego ujęcia systemu edukacji, szczególnie na ostatnim, akademickim szczeblu.

Interakcje pomiędzy technologią a organizacją podmiotu są niezwykle bliskie oraz zawile. Dodatkowo zaobserwować można ich wielokrotne złożenie, jako że zarówno badania naukowe czerpią zasoby na mocy decyzji i możliwości podmiotów zwiadujących procesem naukowym, jak i efektywność operowania tychże w środowisku wewnętrznym jak i międzynarodowym. Pomimo różnych modyfikacji oraz istnienia wielorakich wariantów, esencją tej interakcji jest proces, który w środowisku akademickim określa się jako *komercjalizacja badań naukowych*¹³⁵⁰ a co w swej istocie stoi w sprzeczności z najważniejszą cechą badań podstawowych: rozrzutnością. Wydaje się, że pomimo jakościowych usprawnień samego procesu, kluczowym elementem warunkującym postęp badań naukowych wciąż pozostaje ilość zasobów, które podmiot jest w stanie przekazać do systemu akademickiego. W przeciwnym wypadku albo zostanie zastosowany tak zwany *drenaż mózgów* pozostałych uczestników systemu międzynarodowego, albo cały proces naukowy zostanie zredukowany do nieustannej rekonstrukcji istniejących technologii, w celu zapewnienia stałego dostępu nowych produktów opartych jednak o już istniejące technologie.

2.4. Przesunięcie od „hierarchii” w kierunku „sieci”

Przechodząc do ostatniej osi kształtującej kwantowe pole przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest przesunięcie od pozycji określanej jako *hierarchia* co odnieść można do wertykalnego układu organów wewnętrznych podmiotu międzynarodowego w kierunku określanym jako *sieć*, gdzie są one ułożone horyzontalnie. W tym kontekście należy podkreślić, że o ile pierwsza oś – oś władzy

1350B. Flisiuk, A. Gołąbek, *Możliwości komercjalizacji wyników badań naukowych w instytucjach badawczych – modele, procedury, bariery oraz dobre praktyki*, „Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej: organizacja i zarządzania”, 2015, nr 77(1927), s. 63 – 73.

– oparta jest niemal wyłącznie na megatrendzie *demograficznym*; druga oś – oś efektywności – oparta jest niemal wyłącznie na megatrendzie *technologicznym*; natomiast niniejsza oś, generowana jest poprzez przecięcie obu wspomnianych megatrendów. Tym samym unia demografii i technologii stanowi o naturze, wewnętrznej konstrukcji oraz funkcjonalności elementów struktury, ich relacji oraz funkcji podmiotów międzynarodowych. Każda faza rozwoju stosunków międzynarodowych, charakteryzowana poprzez temporalną relację względem Westfalii, posiada własny zestaw parametrów oraz właściwości organizacji podmiotowych, które kształtują ich strukturę, relacje wewnętrzne oraz dynamikę.

I tak dla środowiska przedwestfalskiego elementem kluczowym stała się podmiotowa kategoria imperium uniwersalnego, a więc podmiotu z natury obejmującego całość relacji społecznych. Wcześniej, jak i później żaden podmiot nie zbliżył się do analogicznego stanu, nawet Stany Zjednoczone, które pomimo wielokrotnego porównywania do Rzymu, wciąż pozostaje relatywnie zbyt małe¹³⁵¹ w porównaniu do wzorca, aby rościć sobie prawo do sprawowania funkcji imperium uniwersalnego dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Wynika to z trzech ważnych czynników. Po pierwsze, w rzeczywistości międzynarodowej, głównie z powodów społecznych oraz kulturalnych, przeważały tendencje dezintegracyjne. Począwszy od starożytnego Egiptu, który wprowadził sięgnął granic Mezopotamii, lecz nie był w stanie tych zdobyczy utrzymać¹³⁵², poprzez rozsypujące się monarchie hellenistyczne¹³⁵³, aż po kres kolonializmu, którego ostatnim przedstawicielem był Związek Radziecki¹³⁵⁴. Po drugie, każdy podmiot dysponuje ograniczonymi możliwościami analitycznymi, co przekłada się na konieczność selekcji zidentyfikowanych potrzeb międzynarodowych oraz interesów, a także ich hierarchizacji, którym podporządkowane będzie wykorzystanie siły zarówno wewnątrz jak i poza granicami danego podmiotu. W efekcie organizacja wewnętrzna podmiotów konstruowana jest na zasadzie próby obejścia owego wyzwania na co najmniej dwa istotne sposoby. Pierwszym jest *biurokratyzacja*, a więc wytworzenie rozbudowanego aparatu podporządkowanego ośrodkowi decyzyjnemu, którego zadaniem jest recepcja rzeczywistości społecznej oraz międzynarodowej oraz zagregowanie

1351 W tym kontekście można wskazać, że Rzym był w stanie zniszczyć lub podporządkować sobie wszystkich rywali do roli imperium uniwersalnego znanego świata, to Stany Zjednoczone, pomimo sprawowania hegemonii niemal od 1945 roku, wciąż nie wyeliminowały obszarów nadal jest kontestowane, jeśli nie zupełnie wyeliminowane, zarówno na płaszczyźnie militarnej, politycznej, ekonomicznej czy też społecznej. Jednocześnie, w przeciwieństwie do Rzymu, Stany Zjednoczone są niezwykle wrażliwe na klęski – oraz wynikłe z nich straty – w ramach kampanii militarnej.

1352 M. G. Hasel, *Domination and Resistance: Egyptian Military Activity in the Southern Levant, 1300–1185 BC*, Leiden, Boston, Köln 1998.

1353 G. M. Cohen, *The Hellenistic settlements in Europe, the Islands and Asia Minor*, Berkeley, Los Angeles, Oxford 1995.

1354 E. Annus, *The Problem of Soviet Colonialism in the Baltics*, „Journal of Baltic Studies”, 2012, nr 43(1), s. 21 – 45.

uzyskanych danych w jeden, spójny oraz uproszczony model. Drugim jest *usieciowienie*, a więc stworzenie struktury gdzie jak największa ilość kwestii wymagających podjęcia decyzji zlokalizowane są w ramach szeregu wysoce wyspecjalizowanych ośrodków decyzyjnych¹³⁵⁵. Po trzecie jest to również instrumentalne wyposażenie danego podmiotu międzynarodowego pozwalające zarówno na recepcję rzeczywistości międzynarodowej, jak i na podjęcie z nią efektywnej interakcji. W skali historycznej można wskazać na asymetryczne współistnienie obu tych czynników, które stanowią niezbędny, choć zwykle niedoceniany, element procesu podejmowania oraz implementacji decyzji politycznych¹³⁵⁶, zwłaszcza w kontekście obecności charyzmatycznych liderów, takich jak Gajusz Juliusz Cezar, Napoleon Bonaparte czy John Fitzgerald Kennedy.

Jednakże z całą mocą, należy podkreślić, że sukces bądź porażka, w realizacji siły na arenie międzynarodowej zależy w znacznej mierze od znalezienia punktu równowagi pomiędzy oboma czynnikami. Dodatkowym utrudnieniem jest dynamiczne przemieszczenia się owego punktu w coraz krótszych okresach. I tak, na przykład w negocjacjach handlowych czy dyplomatycznych, wręcz niezbędne jest spotkanie się przedstawicieli poszczególnych podmiotów wręcz twarzą w twarz jedynie z ograniczonymi elementami techniki, co ma miejsce na przykład w trakcie kolejnych rund negocjacji w ramach Światowej Organizacji Handlu¹³⁵⁷, czy też spotkaniach na szczycie organizowanych w ramach Unii Europejskiej¹³⁵⁸. Na przeciwnym krańcu spektrum umieścić można pracowników medialnych, ze szczególnym uwzględnieniem blogerów jak i prezenterów telewizyjnych. Tym samym konieczność spotkania osobistego zostaje niemal całkowicie wyeliminowana¹³⁵⁹. Pomiędzy tymi skrajnymi punktami wskazać można na sferę działań militarnych, która jest w największym stopniu zdywersyfikowana, obejmując zarówno operatorów bezzałogowych systemów bojowych, którzy mogą znajdować się na innym kontynencie względem swego celu jak i zamachowców-samobójców, stanowiących technologię¹³⁶⁰ operowania organizacji pozarządowych o charakterze terrorystycznym, a oddziałujących na cel niemal bez pośrednictwa żadnych

1355W pierwszym przypadku można wskazać na organy, głównie władzy wykonawczej, administrującymi poszczególnymi działami administracji rządowej, takimi jak ministerstwa i departamenty. W drugim przypadku można wskazać na specjalne zespoły, wyłaniane głównie z organów legislacyjnych, jak parlamenty w celu administracji na przykład kwestiami drażliwymi i trudnymi.

1356Więcej szczegółów: Z. J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 2000.

1357K. Bagwell, R. W. Staiger, Ali Yurukoglu, *Quantitative Analysis of Multi-Party Tariff Negotiations Preliminary and Incomplete*, „Stanford University”, 2017, 5 maja, URL: https://site.stanford.edu/sites/default/files/4383-gatt_quant_main.pdf, [dostęp: 30.09.2017].

1358Uwe Puetter, *Europe's deliberative intergovernmentalism: the role of the Council and European Council in EU economic governance*, „Journal of European Public Policy”, 2012, nr 19(2), s. 161 – 178.

1359Oczywiście wciąż duże znaczenia mają spotkania publiczne z pracownikami mediów i blogerami, jednak nie przekładają się one efektywności ich funkcjonowania.

1360M. C. Horowitz, *The Diffusion (...)*, s. 166 – 207.

narzędzi technicznych¹³⁶¹.

Organizacja podmiotu międzynarodowego stanowi ostatnią oś kształtującą kwantowe pole przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Generowana jest przez wzajemną interakcję obu wspomnianych megatrendów rozwojowych: demograficznego oraz technologicznego. W efekcie kształtowana jest struktura wewnętrzna podmiotu wchodzi w interakcję z kategorią siły, zarówno w wymiarze jej generacji, akumulacji, projekcji oraz oceny efektywności jej zastosowania w rzeczywistości międzynarodowej. Wielkość, konfiguracja, jakość ośrodka decyzyjnego a także rozbudowa oraz sprawność elementów systemu wejścia / wyjścia stanowi klucz nie tylko do efektywnego zastosowania siły przez tenże podmiot, lecz również decyduje o podatności na oddziaływanie, a więc tam gdzie istnieją tak zwane *punkty ciężkości* (ang. *centers of gravity*), które w rozumieniu Clausewitza pozwalają na uzyskanie pożądaných efektów, bez konieczności czasochłonnego rozmontowywania całej struktury podmiotu w celu wymuszenia pożądanego zachowania.

2.4.1. Czynniki dynamizujące oś organizacji wewnętrznej podmiotu

Organizacja wewnętrzna podmiotu, kształtująca trzecią oś kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Obejmuje on zarówno strukturę jak i funkcjonowanie tejże, a także przyspieszoną ewolucję pod wpływem czynników mutagennych obecnych w środowisku międzynarodowym. Istnieją trzy najważniejsze formy owej ewolucji, która generuje dynamikę w ramach owej osi. Pierwszą jest fragmentacja poszczególnych podmiotów, polegająca na w łagodniejszej wersji na autonomizacji poszczególnych fragmentów struktury¹³⁶². Drugą jest integracja poszczególnych podmiotów, które scalają się w jedną całość, zachowując jednakże pewne elementy własnej autonomii¹³⁶³. Trzecią jest tranzycja pomiędzy jedną formą organizacji a drugą z zachowaniem tożsamości podmiotu. W rezultacie owego osłabienia, rozproszeniu ulega część potencjału zaatakowanego podmiotu a co za tym idzie staje się on podatny na wpływy zewnętrzne. W praktyce międzynarodowej – i nie tylko – przejawia się to w dążeniu do szczegółowego zbadania struktur oraz wątków prowadzących struktury celu, aby skonstruować jego wiarygodny oraz efektywny model oraz zidentyfikować punkty nacisku.

1361 Zamachowiec-samobójca musi znaleźć się w bezpośrednim sąsiedztwie potencjalnych celów aby podjąć oddziaływanie. W tym wymiarze konieczne staje się również wykorzystanie owego bezpośredniego kontaktu w celu sformatowania oraz transmisji pożądanego przekazu medialnego.

1362 Jest to jedno z najbardziej rozpowszechnionych zjawisk w stosunkach międzynarodowych, będącym kluczem do zrozumienia instytucji ewolucji siły w stosunkach międzynarodowych.

1363 Wydaje się że jest to kierunek w jakim w ujęciu federalistów zdąża ewolucja Unii Europejskiej.

Zanim będzie można przystąpić do analizy oraz szczegółowej charakterystyce, należy wskazać na kryterium służące identyfikacji czynników uznanych za najważniejsze dla osi organizacji wewnętrznej podmiotu. W badaniach nad efektywnością oraz organizacją społeczną, należących do prakseologii¹³⁶⁴, zaobserwować można szereg podejść do analizy organizacji opierających się na różnych kryteriach. Zgrupować je można w trzy podstawowe grupy. Po pierwsze, są to kryteria opierające się na umiejscowieniu poszczególnych segmentów, organów oraz instytucji wewnętrznych w przestrzeni, zarówno w fizycznej jak i społecznej¹³⁶⁵. Do pierwszej kategorii można zaliczyć struktury oraz organy, od których zależy zachowanie ciągłości tożsamościowej podmiotu. Z tego też powodu są one zlokalizowane w centrum podmiotu oraz poddane szczególnej ochronie przed interferencją ze środowiskiem międzynarodowym, poprzez skomplikowany system filtrów oraz organów niższego rzędu. Do tej grupy można zaliczyć również organy decyzyjne, określające ogólny kierunek działalności danego podmiotu, a także podejmujące decyzje w sprawach kluczowych dla jego przyszłości. Przykładem takiego organu może być rząd oraz parlament, zarząd, walne zgromadzenia akcjonariuszy, czy też inna instytucja zarządzająca, w tym również przybierająca formę jednoosobowego przywództwa. Na przeciwnym biegunie niniejszego kryterium wskazać można na organy peryferyjne. W przeciwieństwie do organów centralnych, zlokalizowane są one w zewnętrznych warstwach podmiotów społecznych oraz są wystawione na kontakt z wysoce destruktywnymi czynnikami zewnętrznymi. Jako takie, stają się niejako spisane na straty, oraz przechodzące nieustanną transformację jakościową oraz ilościową. W tym względzie można wskazać na przykład ewolucji instytucji wywiadu wojskowego Rzeczypospolitej Polskiej. Wychodząc od odziedziczonego po Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej instytucje Wojskowej Służby Wewnętrznej (istniejącej w latach 1957 – 1990) oraz Drugiego Zarządu Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (istniejącego w latach 1951 – 1990), poprzez Wojskowe Służby Informacyjne (istniejące w latach 1991 – 2006) aż po ich podział na Służbę Wywiadu Wojskowego oraz Służbę Kontrwywiadu Wojskowego. Dodatkowo można wskazać na różnice w podejściu oraz wizji ich funkcjonowaniu w optyce rządów Prawa i Sprawiedliwości czy Platformy Obywatelskiej.

¹³⁶⁴Inaczej, jest to teoria sprawnego działania. Jest to dziedzina nauki, której celem jest abstrakcja wszelkich dostępnych form świadomego oraz zorganizowanego działania, pod kątem optymalizacji działania oraz naukowego określenia warunków sprawnego działania. Dyscyplina wyodrębniona w 1890 roku, przez Alfreda Espinasa, w ramach jego artykułu: A. Espinas, *Les orgines de la technologie*, „Revue Philosophique de la France et de l'Etranger”, 1890, nr 30, s. 113 – 135. Współcześnie kojarzona była z takimi postaciami jak Tadeusz Kotarbiński oraz Ludwig von Mises. Więcej szczegółów odnośnie zawartości merytorycznej owej dyscypliny znaleźć można w: T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 2000.

¹³⁶⁵Przestrzeń ta, w obu przypadkach zlokalizowana jest wewnątrz mechanizmów filtracyjnych określanych jako granice. Podstawowym czynnikiem różnicującym owa przestrzeń jest łatwość oraz koszt dostępu do owej przestrzeni – oraz jej poszczególnych segmentów – przez czynniki zewnętrzne.

Wynik owej konfrontacji zależy od szeregu czynników, zarówno wewnętrznych dla danego organu¹³⁶⁶, jak i charakterystycznych dla przestrzeni społecznej danego podmiotu międzynarodowego¹³⁶⁷. Wśród wad niniejszego podziału, wskazać można następujące trzy. Po pierwsze, jest to bazowanie na warunkach wyklarowanych w westfalskim środowisku międzynarodowym mechanicznie wychodzącym z założenia o możliwości niemalże idealnej separacji porządku wewnętrznego oraz międzynarodowego, co jak wykazano w poprzednim rozdziale staje się coraz bardziej wątpliwe. Po drugie, jest to synchronizacja obu porządków politycznych, oznacza również zwiększenie stopnia dezintegracji podmiotów jako kompleksowych systemów politycznych. Po trzecie, jest to częstsze zjawisko wypożyczania poszczególnych organów pomiędzy podmiotami, co ma miejsce na przykład w przypadku Komisji Weneckiej¹³⁶⁸, czy też tworzenie organów wykorzystywanych przez szereg innych podmiotów, także nieformalnie, co można zaobserwować na przykładzie organów sądowych jak Europejski Trybunał Praw Człowieka¹³⁶⁹.

Drugim podziałem, są to kryteria opierające się na konsystencji oraz funkcjonowaniu poszczególnych elementów struktury podmiotowej¹³⁷⁰. Wyróżnić można trzy poszczególne kategorie organów. Pierwszą oraz najważniejszą są kolektywne organy decyzyjne, takie jak na przykład Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych¹³⁷¹. Drugą kategorią są organy koordynacyjno-wykonawcze, takie jak rząd oraz Sekretariaty Generalne na przykład Organizacji Narodów Zjednoczonych¹³⁷². Ich możliwości działania są ograniczone na trzech poziomach. Po pierwsze całość potencjału, zasobów oraz kompetencji jest podzielona na szereg wysoce wyspecjalizowanych oraz wzajemnie przenikających się organów. Po drugie,

1366Na przykład: jakość przywództwa, ilość zasobów, kompetencje, relacje z pozostałymi organami (w tym również z tymi odpowiedzialnymi za rozstrzyganie sporów kompetencyjnych), a także ilość oraz jakość własnych pracowników, w tym *wysoko zmotywowanych jednostek* (ang. *super-empowered individuals*).

1367W tym względzie podstawowymi czynnikami warunkującymi owe relacje to: przewidywalność i powtarzalność, stosowanie przemocy fizycznej oraz ich formalizacja.

1368Właściwie Europejska Komisja na rzecz Demokracji przez Prawo. Więcej szczegółów odnoszących się do zagadnienia współdzielenia owych organów znaleźć można w: L. Bode-Kirchhoff, *Why the Road from Luxembourg to Strasbourg leads through Venice: the Venice Commission as a link between the EU and the ECtHR* [w:] *Human Rights Law in Europe. The Influence, Overlaps and Contradictions of the EU and the ECHR*, red. K. Dzehtsiarou, T. Konstandinides, T. Lock, N. O'Meara, Londyn, Nowy Jork 2014, s. 55 – 72.

1369Nieformalne wykorzystanie organ wiąże się z perspektywą jego aktywacji w precyzyjnie określonym kontekście międzynarodowym oraz wewnętrznym, poprzez organy niższego rzędu, podmioty funkcjonujące na poziomie subnarodowym czy też pojedynczych obywateli. Tym samym owe działania są uwzględniane nie tylko w bieżącej aktywności podmiotu, ale również w tworzeniu ram instytucjonalnych dla owej działalności oraz strategii długofalowych.

1370W tym kontekście jest to ujęcie partykularne, w ramach którego poszczególne organy podmiotu traktowane będą jako odrębne całości, przy czym reszta struktury danego podmiotu traktowana będzie jako tło do ich właściwej działalności.

1371C. Hecht, *Advantages and disadvantages of inclusive multilateral venues: The rise and fall of the United Nations General Assembly resolution on new or restored democracies*, „International Politics”, 2017, nr 54(6), s. 714 – 728.

1372Bardziej szczegółowa analiza pozycji tych organów na danym przykładzie: *Secretary or general? The UN Secretary-General in world politics*, red. S. Chesterman, Cambridge 2007.

jest to uzależnienie od pierwszej kategorii organów w kontekście udzielania oraz cofania pośredniej legitymacji społecznej, co oznacza, że funkcjonują one niemal w stanie opozycji względem społeczeństwa. Po trzecie, każdy z organów tego typu posiada wbudowany szereg mechanizmów ograniczających wzrost oraz kumulację zasobów oraz kompetencji. Trzecią kategorią są organy doradcze, o charakterze oficjalnym, jak i nieoficjalnym. W przeciwieństwie do poprzednich kategorii, organy te są formalnie wyłączone z procesu decyzyjnego odnoszącego się do kwestii sterowania oraz zarządzania działaniami danego podmiotu. Zaprezentowany podział wykazuje szereg zalet, z których na plan pierwszy wysuwają się następujące. Pierwszą jest możliwość porównania oraz skatalogowania elementów struktury różnych podmiotów politycznych. Drugą jest wyabstrahowanie cech konstytutywnych dla określonej kategorii, pozwalającej na wyodrębnienie ich w różnorodnych kontekstach politycznych. Trzecią jest również sformowanie szeregu wskazów w kierunku zarówno konstrukcji nowych podmiotów w środowisku międzynarodowym, jak i regeneracji dysfunkcyjnych elementów istniejących podmiotów.

Po trzecie, są to również kryteria odnoszące się do relacji pomiędzy poszczególnymi elementami struktury podmiotu jako holistycznej całości¹³⁷³. W tym ujęciu podstawowym przedmiotem analizy jest nie tyle wewnętrzna konstrukcja oraz funkcjonowanie danego organu, lecz głównie jego relacje z innymi podmiotami.

Pierwszy model, *monarchia*, należy podkreślić że ów wzór oznacza, że w ramach struktury podmiotu istnieje dominujący organ, którego określić można mianem suwerena¹³⁷⁴. W rezultacie pozostałe organy dysponują jedynie tymi zasobami oraz kompetencjami, a także zasobami przekazanymi do ich wyłącznej oraz tymczasowej dyspozycji. Dodatkowo, poszczególne organy wyłonione zostały głównie w oparciu o ich pragmatyczną użyteczność dla owego suwerena, co oznacza że w chwili jej utraty albo są rozwiązywane oraz wchłaniane przez pozostałą strukturę podmiotu¹³⁷⁵ albo przechodzą w długoletni stan nieaktywności¹³⁷⁶.

1373Podstawą do określenia konstrukcji wewnętrznej struktury podmiotów jest najważniejszy akt normatywny, którym najczęściej jest konstytucja, lub statut.

1374Słownikowa definicja suwerena: „niezależny władca nie podlegający niczyjej zwierzchności”. *Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985. W tym ujęciu, co istotne zarówno dla stosunków międzynarodowych, jak i polityki wewnętrznej, jest to instytucja charakteryzująca się dwiema cechami. Po pierwsze, dysponuje najmniejszą ilością funkcjonalnych ograniczeń. W istocie jest ona skrupowana tylko tymi zasadami oraz wartościami, którymi sam uznaje za stosowne się skrupować. Po drugie, jest to instytucja dysponująca największymi możliwościami kreacji pozostałych elementów struktury systemów stanowiących kontekst funkcjonowania społeczności ludzkich, zarówno wewnątrz podmiotów przez danego suwerena zarządzanych, jak i w relacjach z innymi podmiotami. W trakcie historii ludzkości zaobserwować można ewolucję instytucji suwerena od indywidualnych osobowości do coraz większych kolektywów oraz od realnych ludzi i rodzin do abstrakcyjnych konstrukcji, jak naród.

1375Co dzieje się z dyplomatyczną misją specjalną, która po powrocie została rozwiązywana, a nieużyte zasoby, kierowane do innych zadań.

1376Idealnym przykładem tego typu mogą być francuskie Stany Generalne, które w okresie od 1614 do 1789

Drugą konstytutywną cechą jest ekstremalna koncentracja bezpośredniej kontroli w rękach jednej, najczęściej jednoosobowej instytucji spełniającej funkcje suwerena. Trzecią konstytutywną cechą tego modelu jest jego nieciągłość, szczególnie w ramach poważniejszych kryzysów politycznych o charakterze egzystencjalnych, głównie związanych z efektywnością instytucji suwerena. Ten model relacji pomiędzy organami z obrębie danego podmiotu funkcjonuje jedynie w formie ekstremalnie efektywnej, albo na granicy transformację w anarchię.

Drugi model, *anarchia*, oznacza wykształcenie szeregu organów skonstruowanych na podobnej zasadzie, realizujących rolę suwerena względem zdominowanych przez siebie fragmentów struktury podmiotu. W tym układzie dominują głównie relacje horyzontalne. Oznacza to szereg konsekwencji, które zaobserwować można na wszystkich znaczących poziomach społecznej aktywności. Pierwszym oraz najważniejszym jest konieczność przeprowadzenia przyspieszonej ewolucji zbieżnej organów wewnętrznych mających różną proveniencję do wykształcenia analogów pozwalających na wykorzystanie tych samych zasobów siły, a co za tym idzie, również spełniania podobnych funkcji. Po drugie, zakres kompetencji poszczególnych organów danego podmiotu jest nieustannie oraz skutecznie kwestionowany przez pozostałych uczestników dialogu politycznego. Nie oznacza to nieobecności bardziej skomplikowanych czy kooperatywnych form interakcji, począwszy zarówno od handlu¹³⁷⁷, wymianie jeńców¹³⁷⁸, czy też pojednania¹³⁷⁹. Jednakże są o relacje wymagające nieustannego podtrzymywania oraz renegocjowania, podtrzymywane transferem zasobów siły – zarówno materialnych jak i niematerialnych – oraz odciągające uwagę danego organu od innych zadań. Po trzecie, całość systemu cechuje się skrajną niewydolnością z punktu widzenia subpaństwowego oraz obywatelskiego. Po czwarte, anarchia oznacza, że nie istnieje jedna ustalona oraz precyzyjnie określona płaszczyzna komunikacji pomiędzy poszczególnymi organami, szczególnie w zakresie ustalania oraz koordynacji realizacji kierunku działania podmiotu jako całości. W rezultacie podmiot międzynarodowy funkcjonujący w modelu anarchicznym nie dysponuje żadną długofalową oraz efektywnie

roku nie były zwoływane, pomimo nominalnego istnienia. Ich funkcje oraz kompetencje zostały wchłonięte przez suwerena, którym był absolutny monarcha.

1377B. McKernan, *ISIS ramping up oil sales to Bashar al-Assad's Syrian regime, say Western officials*, „Independent”, 2017, 20 stycznia, URL: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/western-officials-say-syrian-regime-assad-buying-more-oil-gas-isis-a7537851.html>, [dostęp: 10.12.2017].

1378 *Mass evacuation in Syria begins with prisoner exchange*, „DW”, 2017, 12 kwietnia, URL: <http://www.dw.com/en/mass-evacuation-in-syria-begins-with-prisoner-exchange/a-38403327>, [dostęp: 10.12.2017].

1379 Aymenn Jawad Al-Tamimi, „*Reconciliation*” in Syria: The Case of Al-Sanamayn, „Middle East Forum”, 2017, 27 kwietnia, URL: <http://www.meforum.org/6671/reconciliation-in-syria-the-case-of-al-sanamayn>, [dostęp: 10.12.2017].

implementowaną strategią działania czy też geostrategią. Po piąte, stan anarchii oraz brak komunikacji pomiędzy poszczególnymi elementami struktury podmiotowej, spowodowało wyłączenie mechanizmów selekcji bodźców zewnętrznych oraz ich wygaszania w przypadku stwierdzenia ich niepożądanego, zostają całkowicie wyłączone. Po szóste, w systemie skonstruowanym na zasadzie anarchii, praktycznie niewykonalne staje się dokonanie akumulacji siły w rękach jednego organu. Oznacza to dominację tendencji decentralizacyjnych co przekłada się na przewagę szybkości rozpraszania siły poszczególnych organów nad jej akumulacją. Organizacja wewnętrzna podmiotu politycznego oparta na anarchii charakteryzuje niskim poziomem koherencji między organami, co przekłada się na brak możliwości efektywnego działania całości systemu.

Trzeci model organizacji wewnętrznej podmiotu międzynarodowego, **trójpodział władzy**, zakłada wystąpienie mieszaniny relacji zarówno horyzontalnych jak i wertykalnych, co przyczynia do wkomponowania zarówno współpracy, jak i rywalizacji pomiędzy poszczególnymi organami należącymi do różnych kategorii. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić pewną ułomność wybranej nazwy. Trójpodział władzy zakłada bowiem istnienie stabilnego oraz niezmiennego podziału pomiędzy poszczególnymi grupami organów niezmiennymi oraz ustalonymi w określonym miejscu przeszłości, których zmiana pociąga za sobą jakościową transformację samego podmiotu. Esencją niniejszego modelu, jest ani nie sztywne określenie hierarchii wewnętrznej podmiotu, do czego dąży monarchia, ani do maksymalnej separacji poszczególnych organów, do czego dąży anarchia, lecz takie połączenie owych sprzecznych tendencji, że możliwe stanie się przedłużenie funkcjonowania danego podmiotu poprzez eliminację dysfunkcyjnych elementów poprzedników. W efekcie owego działania pojawia się system, charakteryzujący się znaczącą dynamiką stosunków wewnętrznych oraz sztywnym systemem mechanizmów służących jej zarządzaniu.

Przechodząc do bardziej szczegółowej analizy owego modelu reakcji należy wskazać na szereg cech, które stanowią kreatywne rozwinięcie idei obecnych w poprzednich analizach. Pierwszą cechą zaczerpniętą z monarchii, jest dość ściśle oraz drobiazgowo opisanie relacji pomiędzy poszczególnymi organami, które są kontrolowane oraz weryfikowane przez suwerena, którym od XIX wieku jest naród¹³⁸⁰. W tym ujęciu, kompetencje oraz dostępne narzędzia działania są szczegółowo opisane w aktach normatywnych wysokiej rangi poczynając od konstytucji¹³⁸¹. Ograniczają one możliwości stosowania działań skrajnych,

1380B. Kudra, *Suweren, czyli kto jest kim w dyskursie publicznym — z perspektywy konceptualnej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica”, 2017, nr 51(2), s. 141 – 153.

1381W przypadku Rzeczypospolitej Polski, tekst konstytucji dostępny jest na witrynie internetowej: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 roku, przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 roku*,

takich jak wykorzystywanie przemocy oraz działania na szkodę całości systemu. Drugą cechą zaczerpniętą z systemów monarchicznych jest konstrukcja oparta o suwerena, dysponującego całością zasobów oraz legitymizacji przyporządkowanych danemu podmiotowi. Po trzecie, analogicznie jak w przypadku monarchii, można wskazać również na transfer zasobów, który również prowadzony jest na zasadzie woli suwerena. Jednakże i w tej kwestii jego swoboda jest formalnie ograniczona. Ponadto, w ramach mechanizmów trójpodziału władz, można zaobserwować również szereg zjawisk charakterystycznych dla systemów skonstruowanych na zasadzie anarchii. Po pierwsze, w tym przypadku zastany ład społeczny oraz polityczny nie jest równie sztywny jak w systemach opartych o parametry monarchii, lecz znacznie bardziej podatny na zmiany, modulowany wręcz poprzez bieżący układ siły oraz znaczenia w obrębie społeczeństwa generującego dany podmiot międzynarodowy. Najbardziej typowym przykładem zastosowania owego zjawiska jest wymiana ekipy zarządzającej danego podmiotu w przypadku uznania przez elektorów za nieefektywną lub nie odpowiadającą przekonaniom społecznym¹³⁸². Po drugie, anarchicznym jest również kanały komunikacyjne, służące wymianie informacji pomiędzy poszczególnymi organami. Po trzecie, elementem anarchizującym ów układ jest immanentna rywalizacja pomiędzy poszczególnymi organami, nieomal na każdym dostępnym polu aktywności: począwszy od rywalizacji o zasoby a skończywszy na osobistym zaangażowaniu pracowników oraz decydentów zarządzających ich aktywnością. W przypadku mechanizmów trójpodziału władzy, głównym oraz najważniejszym arbitrem owej rywalizacji, określając również kodeks *fair play*¹³⁸³, jest ogół społeczeństwa. Należy szczególnie podkreślić, że trójpodział władz jest systemem obejmującym dynamiczną istotę współczesnej cywilizacji.

Na zakończenie, należy wskazać, że owa oś kształtująca kwantowe pole przejawiania

podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 roku, Dz. U. 1997, numer 78, pozycja 483, „Internetowy System Aktów Prawnych”, 2017, URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>, [dostęp: 9.12.2017].

1382W tym zakresie najlepszym miernikiem dopasowania ekipy zarządzającej danym podmiotem jest zjawisko reelekcji w doniesieniu do poszczególnych organów oraz poziomów zarządzania. Występuje ona najczęściej na poziomie lokalnym i samorządowym, gdzie na ogólną ocenę efektywności również związki personalne. Jednakże również na poziomie centralnym można zaobserwować dążenie do konserwacji konstytucji organów, których funkcjonowanie może być uznane za efektywne. Zarówno jednoosobowych (prezydentura George'a Walkera Busha juniora, Barracka Husseina Obamy, Aleksandra Kwaśniewskiego czy Władimira Putina), jak i kolektywnych (czterokrotne wyborcze zwycięstwo Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej oraz Unii Chrześcijańsko-Społecznej [niem. *Christlich Demokratische Union Deutschlands*, CDU, *Christlich-Soziale Union*, CSU, łącznie CDU/CSU]).

1383W tym kontekście określanie co jest dopuszczalnym zagraniam a co niedopuszczalnym wykroczeniem jest wynikiem subiektywnej reakcji społecznej, nawet nie stanowiącej wariacji na temat realnie istniejących zasad oraz kodeksów. Jako szczególnie widoczny przykład można wskazać na wyborczą interpretację nagrań elity rządów Platformy Obywatelskiej dokonanych potajemnie w warszawskich restauracjach, w tym we flagowym lokalu „U sowy”, których interpretacja oraz znaczenie dla procesu wyborczego nie zostały nie tylko w pełni przeanalizowane, lecz nawet całkowicie zidentyfikowane.

się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, również poddawana jest modulacjom, które w dość istotny sposób wpływają na dostępne opcje zastosowania siły. Większość z nich została wskazana, choć nie nazwana w zaprezentowanej analizie klasyfikacji organów składających się na strukturę podmiotów międzynarodowych. W kontekście dalszych rozważań można wskazać na trzy podstawowe czynniki, które nie tylko dynamizują oś organizacji kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły, lecz również stanowią kluczowe zmienne dla struktury podmiotowej. Po pierwsze jest to kwestia *przywództwa*, a więc identyfikacji oraz wyboru decydenta lub decydentów, stanowiących do pewnego stopnia reprezentację dla organów, a niekiedy również podmiotu. Po drugie, jest to kwestia *biurokracji*, w tym ujęciu rozumianej, jako zbiór technik oraz procedur zarządczych, polegających na implementacji zdobyczy technologicznych w życiu społecznym i politycznym. Po trzecie, jest to również kwestia *jednostek silnie zmotywowanych*, które wchodząc w skład organów politycznych przyczyniają się do zwiększenia możliwości oraz skuteczności oddziaływania powyżej posiadania nominalnych możliwości.

2.4.2. Przywództwo

Pierwszym oraz najbardziej widocznym czynnikiem dynamizującym oś organizacji kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest właśnie kwestia przywództwa. W tym wymiarze przywództwo obejmuje nie tylko ludzi oraz instytucjonalne parametry przypisywane do jego sprawowania, lecz również sposób wyłaniania przywódcy, jego kompetencje w odniesieniu do reszty zarówno struktury danego organu jak pozostałych organów wchodzących w skład danego podmiotu, jak i istniejących poza nim. Szczególnie ostatni wymiar przywództwa nabiera znaczenia w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, kiedy to interpenetrowalność podmiotów międzynarodowych pozwala na uzyskanie wpływów poza nominalnym zasięgiem struktury macierzystej.

Aby uporządkować dalsze rozważania, niniejszy podrozdział zostanie podzielony na trzy części. Pierwsza zostanie poświęcona zagadnieniom definicyjnym, a więc precyzyjnego określenie kształtu oraz funkcji przywództwa w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Druga odniesie się do zagadnienia ewolucji przywództwa, szczególnie do jej prognozowanego kursu w kontekście pojawienia oraz ukonstytuowania się postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. I wreszcie, trzecia część będzie skupiona na wpływie charakteru przywództwa na zjawisko dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Co ciekawe, wskazać należy, że związek pomiędzy kategorią

przywództwa a siły jest powiązana ze sobą w sposób niezwykle skomplikowany, lecz również intymnie bliski. Niektórzy praktycy sztuki strategii posuwają się wręcz do utożsamienia tych kategorii – na przykład Niccolo Macchiavelli¹³⁸⁴.

Przechodząc do definicji przywództwa w naukach politologicznych, ze szczególnym uwzględnieniem nauki o stosunkach międzynarodowych, należy wskazać że możliwe jest rozumienie tego terminu dwojako. Z jednej strony jest to wewnętrzna kompozycja jednostki lub instytucji pełniącej funkcję przywództwa niezależnie od wielkości oraz konsystencji organizmu w ramach którego owe przywództwo jest realizowane. Z drugiej strony jest to również społeczna konstrukcja odnosząca się do percepcji oraz oczekiwań związanych z uznaniem przewagi przywódcy nad pozostałymi elementami systemu. W oryginalnym, słownikowym, znaczeniu, *przywództwo* jest to „przewodzenie, dowodzenie, kierowanie”¹³⁸⁵ wywodzi się od słowa *przywódca* co z kolei znaczy „człowiek, który przewodzi innym, kieruje innymi; dowódca, wódz, naczelnik”¹³⁸⁶. W tym kontekście, pomimo względnej prostoty zaobserwować można podział ogólnej definicji na dwa elementy: z jednej strony jest to podmiot sprawujący owo przywództwo, jak i sama funkcja będąca w sposób wyraźny wyodrębniona spośród pozostałych funkcji społecznych. Jednakże z powodu ograniczeń ilościowych, nie są precyzyjnie określone ani parametry, ani elementy, ani zasady funkcjonowania.

Bardziej szczegółowe oraz rozbudowane definicje spotykane są na gruncie nauk społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem tych analizujących zjawisko asymetrii relacji społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem politologii oraz nauk społecznych. Większość definicji przywództwa można podzielić na trzy najważniejsze grupy¹³⁸⁷. Jest to analogiczne do podziału definicji siły zaproponowanego przez Johna Rothgeba, analizowanego w pierwszym rozdziale. Po pierwsze, są to definicje traktujące przywództwo jako proces, na przykład zaproponowana przez Johna Gardnera, która określa przywództwo jako „proces perswazji albo przykładu, przez który jednostka (albo zespół przywódczy) skłania grupę, by dążyła do celów przywódcy lub celów podzielanych przez przywódcę i jego zwolenników”¹³⁸⁸. Definicje tego typu podkreślają warstwę przywództwa obejmującą działania w środowisku społecznym, podkreślając znaczenie zarówno celowości ich podejmowania, uznając za najważniejszy ich element asymetryczne oddziaływanie pomiędzy wąską uprzywilejowaną

1384Więcej szczegółów: N. Machiavelli, *Księżę: Cel uświęca środki* (tłum. Z. Płoski), Gliwice 2010.

1385Słownik języka polskiego. Tom II: L – P, Warszawa 1985.

1386Tamże.

1387B. Bass, *The Bass handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications*, Nowy Jork 2008, s. 3 – 80.

1388J. Gardner, *On leadership*, Nowy Jork 1990, s. 1.

grupą społeczną a szeroką grupą społeczną tych przywilejów pozbawioną. Po drugie, są to definicje określające przywództwo jako umiejętność, na przykład zaproponowana przez Edgara Sheina, która wskazuje na „umiejętność wykraczania poza specyficzną kulturę organizacyjną i zainicjowania procesu ewolucyjnych zmian zwiększających jej możliwości adaptacyjne”¹³⁸⁹ jako podstawowy jego przejaw. W tym ujęciu, zagadnienie takie odnosi się w pierwszym rzędzie do parametrów osoby lub grupy piastującej funkcje przywódcy. Jednakże definicje tego typu nie uwzględniają ani sposobów wyłaniania przywódcy, jak i mechanizmów działania, koncentrując się nie na tym strukturach instytucjonalnych, lecz na woli oraz cechach osobowościowych przywódcy.

Po trzecie, przywództwo określane jest również jako relacja, szczególnie w definicji zaprezentowanej przez Jamesa Kouzesa i Barry'ego Poznera, jest jako „relacja między aspirującymi do przewodzenia i tymi, którzy za nimi podążają”¹³⁹⁰. Są to definicje koncentrujące się na stosunkach społecznych, a więc instytucjonalnego otoczenia oraz relacji z pozostałymi elementami wnętrza określonego podmiotu, a poprzez rosnącą sieć powiązań transnarodowych również poza ich nominalne granice. Część naukowców posuwa się wręcz do stwierdzenia, że jest to sprawowanie przywództwa poprzez model *marionetki*¹³⁹¹. Reasumując definicyjne rozważania, należy podkreślić trzy wspólne cechy, które przewijają się przez prace większości autorów zajmujących się ową tematyką. Po pierwsze, przywództwo, choć jest pojęciem pokrewnym terminowi władza, nie jest jego dokładnym odzwierciedleniem. Po drugie, przywództwo zawsze jest relacją społeczną, jak większość zjawisk wchodzących w skład nauki o stosunkach międzynarodowych. Po trzecie, przywództwo jest relacją asymetryczną pod względem każdego analizowanego parametru, począwszy od wielkości zaangażowanych stron, poprzez parametry relacji, aż na wzajemnych oczekiwaniach. Pomimo istniejącego zróżnicowania definicyjnego, można wskazać że w większości analiz oraz badań nad zjawiskiem przywództwa pokrywają się za sobą.

Przechodząc do drugiego punktu elementu analizy przywództwa jako jednego z czynników dynamizujących oś organizacji podmiotu kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, jest historia jego ewolucji, uzupełniona również elementem prognostycznym. Ewolucja przywództwa trwa

1389E. Schein, *Organizational Culture and Leadership*, San Francisco 1992, s. 2.

1390J. Kouzes, B. Posner, *Leadership Challenge*, San Francisco 2007, s. 24.

1391Jest to dość specyficzny typ przywództwa, w ramach którego osoba przywódcy lub lidera ma najmniejsze znaczenie, jest bowiem jedynie soczewką skupiającą oraz artykułującą wolę, pragnienia oraz interesy całości organizacji. Jednocześnie zaplecze takiego przywódcy ma przeświadczenie o powolności lidera, który w owej optyce wydaje się podatny na zakulisowe manipulacje. Więcej szczegółów na temat klasyfikacji oraz typów sprawowania przywództwa znaleźć można w: M. Herman, *Elementy przywództwa [w:] Władza i społeczeństwo. Tom: 2*, red. J. Szczupaczyński, Warszawa 1998, s. 297 – 313.

niemal od czasu wyłonienia się ludzkości jako odrębnego gatunku. Wywodzi się on ze statusu *samca / samicy alfa* będącego zarówno jednostką przeznaczoną do ochrony oraz przewodzenia danej grupie, jak i zapewnić jej jak najlepsze warunki rozwoju biologicznego, ze szczególnym uwzględnieniem przekazanie optymalnego kompletu genów¹³⁹². Z chwilą wykształcenia się socjalizacyjnej warstwy cywilizacji ludzkiej, motyw przywództwa nabrali cech społecznych.

Pierwszą i najważniejszą jest transfer przywództwa na zewnątrz instytucji przywódcy, to jest przeniesienie punktu ciężkości z osobistego charyzmatu przywódcy na jego społeczną recepcję. Na przykład wynik wyborczy nie jest wyłącznie, czy nawet w dużej mierze, zasługą wysiłków sztabów wyborczych, lecz raczej spontanicznej oraz nie do końca racjonalnej decyzji grup oraz instytucji podległych danemu przywódcy. W ramach powyższej ewolucji wyróżnić można trzy najważniejsze etapy rozwoju przywódcy. Po pierwsze, jest to przywódca jako zwycięzca. Jest to zjawisko typowe dla okresu przedwestfalskiego rozwoju środowiska międzynarodowego, szczególnie fazy pierwotnej, choć występuje również współcześnie, szczególnie w postaci tak zwanych *panów wojny* (ang. *warlords*)¹³⁹³. Esencją przywództwa w tym wymiarze jest efektywność działania na płaszczyźnie międzynarodowej. Głównie w sferze militarnej, choć zaobserwować można również podobne przykłady w sferze ekonomicznej oraz transnarodowej¹³⁹⁴. Najlepszym przykładem przywództwa tego typu może być postać Aleksandra Macedońskiego¹³⁹⁵.

Drugim jest kontekst wyłaniania oraz regeneracji przywództwa tego typu, dokonujący się niemal wyłącznie poprzez własne działanie na scenie historycznej. W przypadku Aleksandra Macedońskiego, były to nieustające wojny¹³⁹⁶ prowadzone w różnych częściach świata, gromadząc nie tylko zasoby niezbędne do podtrzymania istnienia danego podmiotu, jak i kształtując własny wizerunek, wyolbrzymiając niektóre jego wymiary.

Trzecim jest fakt oparcia przywództwa głównie na wewnętrznych charyzmatkach samego przywódcy. Wymagają one co prawda potwierdzenia w działaniu oraz

1392Więcej na temat zjawiska biologicznego oraz jego translacji na sferę społeczną: K. Ludeman, E. Erlandson, *Alpha male syndrome*, Boston 2006.

1393R. Marchal, *Warlordism and terrorism: how to obscure an already confusing crisis? The case of Somalia*, „International Affairs”, 2007, nr 83(6), s. 1091 – 1106.

1394W tym kontekście można wskazać na osoby magnatów finansowych oraz przedsiębiorców, nie tylko osiągających wielkie sukcesy na polu działalności ekonomicznej, lecz również prowadzących do redefinicji przestrzeni ekonomicznej oraz zasad określenia sukcesu. Inaczej kwestia przywództwa prezentuje się na płaszczyźnie transnarodowej, odnosząc się szczególnie do wyznawanych wartości a także do stopnia ich implementacji we własnej działalności.

1395R. Stoneman, *Alexander the Great: A Life in Legend*, New Heaven 2008.

1396Aleksander prowadził wojny z przerwami, w latach 336 – 323 przed Chrystusem, a więc przez trzynaście lat. Żył w latach 356 – 323 przed Chrystusem, a więc przez trzydzieści trzy lata. Do tego należy dołączyć również prowadzenie działań zbrojnych w czasie życia jego ojca, co oznacza, że Aleksander prowadził wojny niemal przez całe dorosłe życie.

zaakceptowaniu przez pozostałych uczestników społeczności, jednakże to właśnie cechy charakterologiczne, niekiedy określane jako *charyzma*¹³⁹⁷, stanowią pierwotną oraz najważniejszą przesłankę do stworzenia relacji przywództwa. Przywództwo legitymizowane charyzmatycznie stanowi pierwszą oraz pierwotną formę sprawowania przywództwa. Jest ona stosowana w relatywnie niewielkich lub prostych podmiotach międzynarodowych, w ramach których może być ono efektywnie sprawowane. W przypadku większych podmiotów, szczególnie w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego jej użyteczność jest ograniczona, głównie z powodu olbrzymiej liczby zmiennych zależnych i niezależnych, których oszacowania wymaga podjęcia wysiłku wykraczającego poza możliwości pojedynczego człowieka, co oznacza nie tylko ograniczenie możliwości analitycznych lecz również liczby problemów zarządzanych w jednostce czasu. Z tego też powodu ten model przywództwa stosowany jest jedynie w przypadku podmiotów relatywnie niewielkich, jak i zajmujących się relatywnie ograniczoną liczbą kwestii. Wyjątkiem jest tutaj przywódca Kościoła Rzymskokatolickiego, który pomimo że wybierany przez kolegium kardynalskie, powinien się charakteryzować pewnym katalogiem cech pożądaných przez ogół katolików¹³⁹⁸.

Po drugie, jest to przywódca jako członek rodu przywódców. W tym kontekście legitymacja przywódcy przekazywana jest pomiędzy członkami danej rodziny, co było typowe dla monarchii oraz królestw rozsianych po całym świecie. Jednakże szczególnie znaczący poziom rozwoju oraz wysublimowania osiągnął on w przypadku Europy, w praktyce przez okres niemal czternastu wieków, rozciągający się od upadku cesarstwa zachodniorzymskiego aż do końca pierwszej wojny światowej. W tym kontekście kluczem do osiągnięcia pozycji przywódcy była przynależność – głównie przez więzy krwi bądź małżeństwo – rzadziej poprzez adopcję, do grupy, której jedynym społecznym zadaniem było sprawowanie władzy.

Model ten posiadał szereg zalet, wśród których na pierwszy plan wysuwały się trzy. Pierwszą było kompleksowe oraz długotrwałe przygotowanie kandydatów do danych stanowisk, co oznacza zarówno przekazanie informacji niezbędnych do efektywnego zarządzania danym podmiotem, jak i wypracowanie cech charakterologicznych niezbędnych

1397Słownikowa definicja charyzmy, określanej potocznie również jako charyzmat, brzmi: „szczególne znamię, piętno, znak wyróżniający”. *Słownik języka polskiego. Tom 1: A – K*, Warszawa 1983. W kontekście niniejszych rozważań na temat natury przywództwa, należy podkreślić szczególnie dwie cechy charyzmy. Po pierwsze, jest to wewnętrzny przymiot charakteru nosiciela, wyróżniający go na tle pozostałej populacji. Po drugie, cecha ta, jest rozpoznawana przez resztę społeczeństwa, która kolektywnie uznaje ją za wystarczający powód do dania owemu nosicielowi posłuchu.

1398W tym zakresie można wskazać, że powiązanie to jest niejasne oraz nie tak bezpośrednie, jak w przypadku mechanizmów demokratycznych. Przede wszystkim z powodu braku kanałów bezpośredniej transmisji woli wyborczej na poziom owych reprezentantów, lecz również z powodu akcentowania czynników nadnaturalnych, to jest woli Boga, jako decydującego elementu procesu wyborczego.

do zastosowania owych informacji w praktyce. Drugą było wytworzenie stabilnych oraz powszechnie legitymizowanych kanałów transferu przywództwa pomiędzy liderami, które w przeciwieństwie do poprzedniego punktu oznaczało stabilizację istnienia oraz funkcjonowania podmiotu w środowisku międzynarodowym, choć nie było to pełna ochrona przed zakłóceniami, szczególnie w przypadku interpenetrowalności poszczególnych rodów, co wytwarzało szereg kandydatów o równorzędnej legitymacji do sprawowania danej funkcji¹³⁹⁹. Trzecią, jest wytworzenie rozgałęzionego systemu komunikacji oraz osobistych znajomości pomiędzy poszczególnymi przywódcami, co doprowadziło do złagodzenia tarć w środowisku, choć nie do ich ostatecznej eliminacji.

Jednakże przywództwo w tym ujęciu posiadało szereg wewnętrznych ułomności, które w konsekwencji doprowadziły do rozpadu systemu w pierwszej połowie XX wieku. W tym względzie na pierwszy plan wysuwają się dwa mechanizmy. Pierwszym jest degeneracja psychospołeczna rodów przywódców, które w miarę upływu czasu traktowały własną pozycję jako zagwarantowaną, a nie jako dobro, o które należy zabiegać. Drugą słabością, analogicznie do poprzedniego modelu było ograniczenie możliwości analitycznych do pojedynczego umysłu realizującego funkcję przywódcy. Model przywództwa realizowanego przez przywódców legitymizowanych właściwym pochodzeniem społecznym, wykazuje przesunięcie od jednostki w kierunku instytucji, co częściowo znosi słabości tego modelu w porównaniu do poprzedniego, wydłużając jego efektywne trwanie. Jednakże poprzez zniesienie obowiązku ponawiania legitymacji poprzez wymuszenie regularnego stosowania zasobów danego podmiotu, powoduje proces wystąpienia gnuśnienia całego aparatu, która prowadzi lawinowego wzrostu nieefektywności całego podmiotu. W efekcie całość zarządzanego podmiotu ulega daleko posuniętej transformacji. Wśród państw narodowych elementy tego modelu w przypadku monarchii europejskich oraz azjatyckich, szczególnie tych wśród których istnieje zorganizowana oraz wciąż posiadająca pewne przywileje warstwa społeczna, na przykład w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej¹⁴⁰⁰. Ciekawym zagadnieniem w tym kontekście są również podmioty niepaństwowe szczególnie powiązane prawami własności z rodem przywódców, szczególnie istniejące w domenie korporacji transnarodowych wywodzących się z Dalekiego Wschodu – tak zwanych *keiretsu*. Szczególnie, że sprawowanie przywództwa w ramach niniejszego modelu posiada

¹³⁹⁹Owe prawa do sukcesji, głównie po bezpotomnie zmarłym władcy, stanowiły przyczynę szeregu wojen dynastycznych, nie tylko w Europie. Jednym z najbardziej rozpoznawalnych konfliktów tego typu może być tak zwana *wojna dwóch róż*, toczona w Anglii w latach 1455 – 1485. Więcej szczegółów: D. Grummitt, *A Short History of the Wars of the Roses*, Londyn, Nowy Jork 2013.

¹⁴⁰⁰E. Wasson, *Aristocracy in the Modern World*, Londyn 2006.

historycznie negatywne konotacje¹⁴⁰¹.

Po trzecie, jest to przywódca jako instytucja. W tym względzie jest to zjawisko charakterystyczne dla podmiotów funkcjonujących w warunkach rewolucji przemysłowej, ze szczególnym uwzględnieniem demokratycznych państw Europy Zachodniej. Jednakże sposób wyboru oraz ograniczony czas realizacji zadań (kadencja) powoduje, że po raz pierwszy w historii, w mniejszym stopniu w sprawowaniu przywództwa rolę odgrywa charakterystyka sprawującej daną funkcję osoby, co społeczne oczekiwania względem niej. W tym ujęciu decydującym elementem staje się metoda wyboru rzeczony osoby do pełnienia odpowiedniej funkcji w ramach mechanizmu wyborczego, który oznacza weryfikację dopasowania danej osoby do aktualnych potrzeb społecznych, zarówno w wymiarze posiadanych umiejętności, jak i cech charakterologicznych. Oczywiście, możliwe są pomyłki oraz oszustwa, szczególnie w przypadku zafałszowania szczegółów życiorysu danej osoby.

Ów system zarządzania przywództwem posiada szereg bezsprzecznych zalet, wśród których wyróżnić można trzy. Pierwszą z nich, jest stworzenie możliwości pozwalającej na relatywnie szybką wymianę kandydata, który okazał się nieprzystający do powierzonej mu roli. Dodatkowo, w większości państw istnieje wręcz konstytucyjny zakaz przekraczania dwóch kadencji przez przywódcę na danym stanowisku¹⁴⁰². Aby jednak uniknąć sytuacji, gdy głównym powodem odwołania jest jedynie polityczna rywalizacja pomiędzy istniejącymi stronnictwami, ów mechanizm, określane jako *skrócenie kadencji parlamentu*, w odniesieniu do przywództwa kolegiального¹⁴⁰³, jak i *impeachment*, w odniesieniu do pojedynczej osoby¹⁴⁰⁴ obwarowany jest szeregiem bardzo restrykcyjnych warunków zapobiegających jego

1401 Szczególnie w kontekście bliskiego powinowactwa z systemem *zaibatsu*, uznanego za jedną z ważniejszych przyczyn włączenia się Japonii do drugiej wojny światowej, a także wskazywany jako przyczyna japońskiego kryzysu gospodarczego w czasie trwania dekady lat 90. XX wieku. B. Bremner, E. Thornton, *Mitsubishi: Fall Of A Keiretsu*, „Bloomberg”, 1999, 15 marca, URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/1999-03-14/mitsubishi-fall-of-a-keiretsu-intl-edition>, [dostęp: 6.01.2018].

1402 Przy czym jest on w różny sposób sformułowany. Dla przykładu, w Konstytucji Stanów Zjednoczonych, w ramach dwudziestej drugiej poprawki, przyjętej 27 lutego 1951 roku, zastrzeżono, że kandydat na prezydent nie może się ubiegać o trzecią kadencję w ogólne, a o drugą, w przypadku pełnienia urzędu dłużej niż dwa lata od momentu objęcia funkcji innego niż jako wynik wyborczy. B. G. Peabody, S. E. Gant, *The Twice and Future President: Constitutional Interstices and the Twenty-Second Amendment*, „Minnesota Law Review”, 1999, nr 83(3), s. 565 – 635. W przypadku innych, zapis jest wprost nakierowany na ograniczenie do dwóch kadencji. Artykuł 127 punkt 2, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Dz.U. 1997, nr 78 poz. 483, URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>, [dostęp: 8.01.2018].

1403 W tym wymiarze, przywództwo sprawowane jest przez organ złożony z szeregu osób, bez wyraźnego wyodrębnionego centrum decyzyjnego, podejmującego decyzję większością głosów. Rozwiązanie bardzo rzadko stosowane, najczęściej rozwiązanie to ewoluuje w kierunku scedowanie kompetencji w sposób formalny lub nieformalny w ręce jednego lub kilku decydentów. Szczególnie widoczne w przypadku systemu rządu parlamentarno-gabinetowych, stosowanych na przykład w Republice Federalnej Niemiec. W tym kontekście przedwczesne odwołanie z urzędu związane jest głównie z terminacją kadencji, to jest rozformowaniem owego dysfunkcyjnego organu, oraz inicjacją procesu konstrukcji nowego.

1404 C. R. Sunstein, *Impeachment. A citizen's guide*, Cambridge, Londyn 2017.

nadużyciu. Drugą jest zwiększenie stopnia stabilności wewnętrznej podmiotu poprzez powstanie usankcjonowanego oraz powszechnie akceptowanego mechanizmu wymiany kadry przywódczej. W tym kontekście wskazać można na przykład Węgier, Polski, Stanów Zjednoczonych a ostatnio również i Austrii¹⁴⁰⁵. Protesty społeczne tego typu stają się nową jakością kontestacji przywództwa, opierając się nie tylko na ideologicznym oraz politycznym zróżnicowaniu segmentów społeczeństwa, lecz wręcz na odmiennych kwestiach tożsamościowych. Trzecią jest przeniesienie ciężaru decyzyjnego na aparat biurokratyczny – w założeniu profesjonalny oraz bezstronny – którego jedynym zadaniem jest kompleksowa analiza rzeczywistości oraz przygotowanie dostępnych opcji decyzyjnych. Jednakże w kontekście wzrostu roli biurokracji, po raz pierwszy pojawił się również problem relacji decydent – ekspert¹⁴⁰⁶, szczególnie w kontekście ostatecznej odpowiedzialności za kształt podjętej decyzji.

W tym względzie można wskazać, że ów model realizacji przywództwa przyniósł również nowe wyzwania dla nauk o polityce. Pierwszym i zdecydowanie najważniejszym jest zdecydowane skrócenie perspektywy strategicznej decydenta głównie do okresu trwania kadencji. Drugim jest poważne zafiksowanie decydentów na procesie wyborczym. W tym kontekście można zaobserwować dość często powtarzającą się prawidłowość, polegającą na nadmiernej koncentracji przywódcy na confirmacji oraz reconfirmacji własnej pozycji poprzez nadmierną koncentrację na relacjach z elektoratem. W tym kontekście można wskazać na znaczny wzrost znaczenia oraz stopnia implementacji w rzeczywistość polityczną zasad oraz wskazań *marketingu politycznego*¹⁴⁰⁷. Podobne symptomy można zaobserwować również w Europie, na przykład w Holandii w 2017 roku, kiedy to premier Mark Rutte doprowadził do kryzysu dyplomatycznego w celu zdyskontowania społecznego resentymentu antymuzułmańskiego¹⁴⁰⁸. Niniejszy model sprawowania przywództwa charakteryzuje się największym stopniem stabilności oraz elastyczności, głównie z powodu zwiększonego poziomu interakcji ze społeczeństwem.

Po czwarte, jest to przywódca jako oczekiwanie społeczne. Jest to model dotychczas

1405 *Austria protest as far right Freedom Party tastes power*, „BBC News”, 2017, 18 grudnia, URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-42396078>, [dostęp: 7.01.2018].

1406 Owa relacja będzie kluczowa dla określenia roli przywództwa, oraz czynników je kształtujących. Im większa rola ekspertów, tym przywódca staje się zewnętrznie sterowany przyjmując postać figuranta. Jednakże rzeczywiste relacje na linii przywódca – ekspert jest niezwykle skomplikowana oraz trudna do interpretacji.

1407 Szczególnie staje się to widoczne poprzez wplecenie w działania sztabów wyborczych rosnącej liczby specjalistów od wizerunku politycznego. W przypadku Polski dzieje się to nie tylko na poziomie centralnym, lecz również coraz częściej na poziomie lokalnym oraz samorządowym. Co więcej, zaczęli się pojawiać również specjaliści w sprawie dekonstrukcji wizerunku oponenta politycznego.

1408 Raf Sanchez, *Sparks between Turkey and Holland as Erdogan calls the Dutch „Nazi remnants”*, „The Telegraph”, 2017, 12 marca, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/03/11/erdogan-calls-dutch-fascists-row-turkey-netherlands-escalates/>, [dostęp: 8.01.2018].

najmniej rozpowszechniony, w swej pełnej formie dostępny niemal wyłącznie na płaszczyźnie literackiej¹⁴⁰⁹. Jednakże niektóre elementy tego sposobu realizacji funkcji przywódczych można zaobserwować w szeregu podmiotów międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem Stanów Zjednoczonych. W tym kontekście, ów model zawiera w sobie znacznie większy udział instytucji podległych oraz wyspecjalizowanych, składających się na biurokrację niż samego przywódcy, dobieranego pod kątem oczekiwań oraz aspiracji społecznej. Na obecną chwilę nie stwierdzono na tyle zaawansowanych konstruktów medialnych. Jednakże osobowość przywódcy staje się w coraz większym stopniu drugorzędny elementem zarówno procesu jego generacji jak i sprawowania jego podstawowych funkcji. W tym ujęciu całkowitemu odwróceniu uległa relacja pomiędzy przywódcą a społeczeństwem. W ramach tego modelu natomiast, można zaobserwować, że w pierwszym rzędzie ocenie ulegają preferencje oraz oczekiwania społeczne elektorów, do których dopasowywana jest osoba przywódcy, lub raczej jej wizerunek medialny. Kwestią kluczową w tym wymiarze jest konieczność identyfikacji czynników sprawczych, nadających ostateczny kształt decyzjom politycznym. W tym względzie wskazać można na ich dwa źródła. Pierwszym jest biurokracja, będąca w istocie zbiorem decydentów niższego szczebla, których zadaniem jest zarządzanie zbiorem instytucji oraz procedur administracyjnych w celu zapewnienia im optymalnej efektywności¹⁴¹⁰. Drugim, są niewątpliwie najbardziej zorganizowane grupy oraz organizacje społeczne, uszeregowane pod kątem uczestnictwa oraz wsparcia dla kampanii wyborczej, a także możliwości wpływu na proces decyzyjny¹⁴¹¹.

Pomimo, co zostało wskazane na początku niniejszej sekcji, nieobecności w politycznej praktyce niniejszego modelu, za najbardziej do niego zbliżone można uznać dwa systemy. Pierwszym jest system wyborczy Stanów Zjednoczonych, w ramach którego kluczową rolę odgrywają działania mające na celu konstrukcję wizerunku kandydata¹⁴¹². Drugim może być system wyborczy Republiki Francji, którego nadrzędnym celem staje się wybór oraz promocja kandydata mającego największe szanse zwycięstwa z kandydatem Ruchu Narodowego, co najmniej od trzech elekcji¹⁴¹³.

1409R. A. Ziemkiewicz, *Walc stulecia*, Warszawa 1998.

1410Istnieją trzy słownikowe definicje biurokracji. Po pierwsze, jest to „system zarządzania, w którym decydującą rolę spełnia aparat administracyjny”. Po drugie, jest to „grupa ludzi zawodowo trudniąca się administrowaniem i organizacją pracy instytucji państwowych, gospodarczych i społecznych”. Po trzecie, jest to „przerost formalistyki w działalności urzędów, bezduszne przestrzeganie przepisów w załatwianiu spraw urzędowych i interesantów, biurokratyzm”. Pełniejsza definicja zostanie zaprezentowana w następnym podrozdziale. *Słownik języka polskiego. Tom 1: A – K*, Warszawa 1983.

1411D. Austen-Smith, *Campaign contributions and access*, „American Political Science Review”, 1995, nr 89(3), s. 566 – 581.

1412T. L. Towner, D. A. Dulio, *New Media and Political Marketing in the United States: 2012 and Beyond*, „Journal of Political Marketing”, 2012, nr 11(1-2), s. 95 – 119.

1413Po raz pierwszy kandydat Frontu Narodowego, Jean-Marie LePen zyskał realną szansę na uzyskanie

Podsumowując ten wątek ewolucji przywództwa, obejmujący tranzyt jego natury z wewnętrznej konsystencji osoby lub organu owo przywództwo sprawującego w kierunku zewnętrznego uznania za przywódcę, należy podkreślić, że ów proces doprowadził do trzech konsekwencji. Pierwszą jest stabilizacja przywództwa, poprzez oderwanie go od słabości związanych z kondycją ludzką. Drugą jest ograniczenie inicjowanych amplitudy dopuszczalnych zmian. Trzecią jest również ograniczenie czasu trwania sprawowania kadencji, do okresu rzadko przekraczającego dziesięć lat.

Drugim, jest formalizacja oraz instytucjonalizacja przywództwa. Owo przesunięcie zostało częściowo wskazane w poprzednim punkcie. Jednakże rozwijając ową myśl, należy wskazać, że z perspektywy historycznej zaobserwować można przechodzenie od doraźnych oraz indywidualnych sposobów osiągania oraz realizacji przywództwa, do silnie zrytualizowanych jego form, narzucanych przez społeczność zarządzaną osobie przywódcy. Nie oznacza to jednakże utożsamienia przywództwa z władzą, a jedynie nadanie przywództwu znamion powtarzalności oraz regularności. W wyniku działań podejmowanych zarówno przez poszczególnych uczestników stosunków wewnętrznych jak i procesów zachodzących w środowisku międzynarodowym, pojawiła się konieczność formalizacji zjawiska w postaci towarzyszącej realizacji władzy. Proces ten jednak nie został do dzisiaj zakończony, jako że nawet współcześnie większość funkcji przywództwa sprawowanych jest nieformalnie, za pośrednictwem osobistych przymiotów, jak i konstruktów medialnych. Owa formalizacja największe postępy poczyniła w wymiarze identyfikacji przywódcy oraz określania parametrów jego funkcji. Oczywiście poprzez charyzmę oraz społeczną recepcję danego przywódcy owe parametry podlegają daleko idącym modyfikacjom, jednakże formalizacja powoduje ustalenia punktu wyjścia do dalszych modyfikacji. W tym kontekście wskazać można na trzy podstawowe punkty formalizacji instytucji przywództwa.

Pierwszym jest formalizacja sposobu wyłaniania przywódcy, a także kandydatów do uczestnictwa w procedurze. W tym względzie można zaobserwować przejście od realnych

prezydentury, w 2002 roku, kiedy to dostał się do drugiej rundy, zyskując ostatecznie pięć milionów pięćset dwadzieścia pięć tysięcy trzydzieści dwa głosy (17,79%) przegrywając z Jacquesiem Chiracem. W wyborach prezydenckich w roku 2007 nie dostał się do drugiej rundy, zyskując czwarty wynik wyborczy, to jest trzy miliony osiemset trzydzieści cztery tysiące pięćset trzydzieści głosów (10,44%). W wyborach prezydenckich w roku 2012, kandydatka Frontu Narodowego Marine LePen przegrała z Nicolasem Sarkozym, nie dostając się do drugiej rundy, lecz uzyskała sześć milionów czterysta dwadzieścia jeden tysięcy czterysta dwadzieścia sześć głosów (17,90%). W wyborach prezydenckich w roku 2017, Marine LePen przegrała w drugiej turze z Emmanuelem Macronem, uzyskując dziesięć milionów sześćset trzydzieści osiem tysięcy czterysta siedemdziesiąt pięć głosów (33,9%). Wydaje się, że Front Narodowy wykazuje się rosnącą popularnością, osłabianą przejściowo przez rywalizację z kandydatami umiarkowanej prawicy. Więcej szczegółów: B. Beuzamy, *Explaining the Rise of the Front National to Electoral Prominence: Multi-Faceted or Contradictory Models?* [w:] *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*, red. R. Wodak, Majid KhosraviNik, B. Mral, Londyn, Nowy Jork 2013, s. 177 – 190.

kompetencji gromadzenia oraz aplikacji siły w stosunkach międzynarodowych oraz wewnątrznarodowych, do kompetencji formalnych, uznanych za istotne przez ustawodawcę. Szczególnym elementem owych wymagań jest poparcie społeczne, reprezentowane przez liczbę obywateli oraz grup społecznych, zastępujących liczbę zbrojnych, jaką dysponowali prądawni przywódcy. W tym ujęciu można zaobserwować można cywilizowanie oraz pacyfikację procedur wyłaniania przywódcy, poprzez usankcjonowanie procesu walki wyborczej¹⁴¹⁴. W tym względzie zaobserwować można trzy podstawowe konsekwencje dla procesu wyłaniania oraz realizacji przywódcy. Po pierwsze, jest to powszechna społeczna legitymacja oraz sankcja dla przywódcy, dotychczas w większości nie kontestowana. Konstrukcja powszechnie akceptowalnego modelu selekcji przywódcy powoduje ograniczenie możliwości nie tylko dokonania oszustw, lecz również i zakwestionowania wyników poprzez niezadowolonych członków społeczności. Nie wyklucza to możliwości wyrażenia niezadowolenia poprzez legalne oraz dopuszczalne środki ekspresji społecznej¹⁴¹⁵. Wciąż pozostaje jednak margines pozwalający na wyłamanie się z owego konsensusu, szczególnie w okresie powszechnej kontestacji demokracji liberalnej. Jednakże w perspektywie historycznej można zaobserwować potęgę w obrębie całego procesu, szczególnie mając na uwadze szczególnie trapiące XVIII wieczną Europę wojny o sukcesję w różnych monarchiach¹⁴¹⁶. Formalizacja procesu wyboru przywódców doprowadziła do zwiększenia poziomu stabilności zarówno podmiotów jak i całości systemu międzynarodowego. Jednakże, co należy szczególnie podkreślić, proces ten jest odwracalny, szczególnie w kontekście przetrwania bardziej pierwotnych procedur poza obozem szeroko pojmowanego Zachodu, jak i w ramach podmiotów transnarodowych. Po drugie, jest to pacyfikacja większości przypadków przeprowadzenia procedury wyborczej, szczególnie w warunkach demokracji liberalnej. W tym kontekście można wskazać, że z procesu wyborczego udało się niemal doszczętnie wyeliminować przemoc fizyczną oraz groźby jej użycia. Sposoby walki oraz konfrontacji pomiędzy kandydatami zostały określone w różnorodnych formach aktów prawa wewnętrznego, monitorowanych zarówno przez ośrodki krajowe jak i zagraniczne¹⁴¹⁷. Ich

1414Dla przykładu, w Rzeczypospolitej Polskiej, reguły rywalizacji politycznej określa Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 roku *Kodeks wyborczy*, Dz. U. 2011 numer 21 pozycja 112, URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20110210112>, [dostęp: 7.01.2018].

1415Jako najpopularniejsze można wskazać te wyrosłe na gruncie praw człowieka pierwszej generacji: praw obywatelskich i politycznych, ze szczególnym uwzględnieniem prawa do zgromadzeń oraz wolności słowa.

1416Wśród nich wymienić można między innymi: wojnę o sukcesję hiszpańską (1701 – 1714), wojnę o sukcesję polską (1733 – 1735), wojnę o sukcesję austriacką (1740 – 1748) oraz wojnę o sukcesję bawarską (1778 – 1779).

1417Funkcje analizy oraz ewaluacji procesu wyborczego, stanowi domenę szeregu organizacji międzynarodowych, szczególnie funkcjonujących w ramach szeroko pojętego Zachodu: Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), Unia Europejska oraz Rada Europy.

zakres tematyczny obejmuje praktycznie wszystkie począwszy od przygotowania koncepcji kampanii wyborczej, a skończywszy na ewaluacji oraz reewaluacji jej rezultatów oraz sposobów ich ogłoszenia. Stwierdzenie nieprawidłowości wyborczych, choć zwykle nie prowadzi do twardych oraz zdecydowanych akcji międzynarodowych, to jednak mają one charakter charakterystyczny dla *soft Power*, o ile ich wpływ nie zostanie zredukowany przez transakcje prowadzone na innych płaszczyznach stosunków międzynarodowych¹⁴¹⁸. Jednakże nawet potencjalna możliwość ich wykorzystania skłania podmioty wyłaniające w ten sposób przywództwo do powstrzymywania się zarówno od fałszerstw wyborczych, jak i wplecenia w procedurę administracyjnej bądź fizycznej przemocy. W tym kontekście szczególne groźne dla owego założenia stają się coraz powszechniejsze przekonania o nieefektywności tak pojmowanego procesu wyborczego, konserwującego niepożądany stan rzeczy, bądź dopuszczające do władzy przedstawicieli niepożądanych opcji politycznych bądź ideologii. Owa niezgoda na objęcie przywództwa obejmująca coraz szersze kręgi społeczne, rozszerzająca się zarówno od społecznej elity, jak i pospółstwa, szczególnie gdy nałożą się na siebie, mogą doprowadzić do ponownej brutalizacji procedury wyboru przywódcy, jak i formy jego realizacji, jako że pomimo swej ceny, jest to sfera komunikacji najprostsza, pozbawiona znaczących odniesień kulturowych, a przez to w społeczeństwie wielokulturowym – powszechnie zrozumiała. Po trzecie, jest to również kanalizacja frustracji kandydatów, którzy nie zostali wskazani jako przywódcy, przynajmniej dotychczas. Z perspektywy historycznej, jest to właśnie sfera wyboru przywódcy najbardziej destabilizująca podmiot międzynarodowy. Przegrany owej rywalizacji często wiedziony albo osobistymi ambicjami, albo obawą o własne życie, kontynuował działania na niekorzyść macierzystego podmiotu, zarówno wewnątrz jak i w środowisku międzynarodowym. Było to szczególnie niebezpieczne w postimperialnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, kiedy to potencjalni przywódcy rekrutowali się z klasy posiadającej na własny użytek dość znaczące możliwości militarne. W tym ujęciu historyczna ewolucja aktywności politycznej doprowadziła do niemal całkowitej pacyfikacji wewnętrznej przestrzeni państwa, które poprzez szereg aktów prawnych usankcjonowało status zarówno zwycięzcy jak i przegranego, otaczając tą rywalizację licznymi gwarancjami. Jednakże najważniejszą zdobyczą w tym zakresie było skrócenie okresu sprawowania funkcji do okresu pozwalającego na rozegranie drugiej, a niekiedy większej liczby kampanii wyborczej na różnych poziomach w perspektywie krótkoterminowej, co pozawala żywić nadzieję na odwrócenie kolei losu i

1418W tym kontekście najlepszym przykładem będzie Federacja Rosyjska, która pomimo licznych wątpliwości oraz jawnych dowodów, wciąż postrzegana jest jako wartościowy oraz pożądaný partner transakcji międzynarodowych, zwłaszcza dla państw Europy Zachodniej.

przechwycenie funkcji przywódcy. W tym względzie można wskazać, że nawet sprawowanie podwójnej kadencji, co w europejskich warunkach jest ewenementem¹⁴¹⁹, pozwala przeciwnikom na realne oczekiwanie na odmianę kolei losu. Sytuacja taka istnieje w szeregu podmiotów implementujących mechanizmy demokratyczne. Jeden z przykładów tego typu może być Rzeczypospolita Polska, gdzie Prawo i Sprawiedliwość przejęło przywództwo w parlamencie po ośmiu latach, natomiast przywództwo związane ze stanowiskiem prezydenta po pięciu latach, przełamując tym samym pasmo nieustannych porażek wyborczych. Instytucjonalizacja przywództwa przyczyniła się do zwiększenia stabilności podmiotu, poprzez ograniczenie zarówno skali jak i prawdopodobieństwa zemsty dokonanej przez zwycięzcy, lub też sabotowanie działań nowego przywódcy przez przegranego.

Drugim jest instytucja władzy przyporządkowana do każdego przywódcy. W tym kontekście należy podkreślić fakt niezwykle bliskiego związku pomiędzy instytucją władzy a instytucją przywództwa. Jak wspomniano wcześniej, oba terminy niezwykle trudno od siebie odróżnić, szczególnie że przyporządkowane są zwykle tym samym decydom. W zasadzie przywództwo od władzy odróżnia charakter kanału transmitującego, oraz sankcje związane z nieprzestrzeganiem transmitowanych poleceń. Częściowo zagadnienie to było poruszane w pierwszym podrozdziale niniejszego rozdziału, jednakże w niniejszym przypadku poruszone zostanie zagadnienie interakcji obu fenomenów. W tym kontekście można wskazać, że początkowo oba zjawiska były tożsame. Przywódca dysponował władzą poprzez działania prowadzone poprzez projekcję własnych zasobów oraz możliwości. W miarę formalizacji władzy zaobserwować można rozdzielenie owych zjawisk. A co za tym idzie można również wskazać rozszerzającą się przestrzeń ich wzajemnej interakcji. Przepływ znaczenie jest dwustronny. Z jednej strony władza daje każdemu przywództwu możliwość realnego kształtowania rzeczywistości społecznej, politycznej, ekonomicznej oraz międzynarodowej. Jako dzierzący władzę decydom, przywódca jest w stanie wzmocnić własny wizerunek a także urzeczywistnić plany i zamierzenia, które zadecydowały o jego wyniesieniu na dane stanowisko. W tym kontekście można wskazać nie tylko na uczestnictwo w procedurach legislacyjnych, lecz również alokację posiadanych zasobów oraz obsadzanie danych stanowisk¹⁴²⁰. Jednocześnie jednak należy wskazać, że władza również korzysta z aury

1419W tym względzie wśród podmiotów o ugruntowanej tradycji demokratycznej, nie posiadających urzędów dziedzicznych, na szczególną uwagę, ze względu na długość sprawowanej funkcji wskazać na następujących przywódców: Angela Merkel (Republika Federalna Niemiec), funkcjonująca jako kanclerz przez trzy pełne kadencje – od 2005 roku, Tony'ego Blaira (Wielka Brytania), funkcjonującego jako premier przez trzy pełne kadencje (1997 – 2007), Viktor Mihály Orbán (Węgry), funkcjonująca jako premier przez niemal trzy kadencje (z ośmioletnią przerwą pomiędzy pierwszą a drugą) oraz Donalda Tuska (Rzeczypospolita Polska), funkcjonującego jako premier przez niecałe dwie kadencje (2007 – 2014).

1420Jest to jedna z najważniejszych funkcji przywódcy, stanowiąca nagrodę dla szczególnie lojalnych oraz

przywództwa. Szczególnie w odniesieniu do kosztów jej sprawowania, oraz modulowania swobody decyzyjnej. Szczególnie w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, kiedy to klasyczne kanały związane ze sprawowaniem władzy, jak i możliwości sankcjonowania krnąbrnych elementów społeczeństwa przestają być efektywne. W rezultacie konieczne staje się wzmocnienie owej instytucji poprzez fenomen przywództwa. Pozwala on bowiem na wykroczenie poza sztywne ramy formalne, zmniejszając koszty działania aparatu władzy. Dodatkowo, wskazać można, że przywództwo pozwala na uzyskanie dostępu do zasobów oraz podmiotów, zlokalizowanych poza oficjalnymi ramami sprawowania władzy. Szczególnie w ujęciu współczesnym, występując w koniunkcji ze zwiększeniem przepuszczalności granic państwowych. Idealnym przykładem wzmocnienia władzy przez owo przywództwo są operacje Daesh prowadzone poza terenem podległym jego nominalnej zwierzchności¹⁴²¹. Można wskazać, że istnieje korelacja pomiędzy władzą oraz przywództwem, które w zależności od umiejętności decydenta mogą posłużyć jako wzajemne amplifikatory, prowadzące do jakościowego zwiększenia dostępnych zasobów. Jednakże niewłaściwe wykorzystanie owych narzędzi, z równym skutkiem może doprowadzić do atrofii, czy nawet deterioracji struktury podmiotowej. W tym względzie wskazać można na fakt, że ów związek musi być zrównoważony, gdyż przerost jednego elementu doprowadzi do niewykorzystania całego potencjału. Dla przykładu, przywódca pokroju Napoleona Bonapartego nie byłby w stanie wykorzystać pełni własnych możliwości, gdyby przyszło mu zarządzać podmiotem porównywalnym potencjałem do Republiki Genueńskiej, analogicznie, efektywność działania Tony'ego Blaira jak i Gordona Browna w zarządzaniu podobną strukturą władzy¹⁴²².

Trzecim jest kodeks postępowania każdego członka danego podmiotu, regulująca kwestie wykroczeń oraz przestępstw, regulujących nieformalne sposoby budowy sieci powiązań, szczególnie przywódców zaangażowanych w struktury władzy. W tym wymiarze

kompetentnych współpracowników oraz zachętę dla pozostałych elementów społeczeństwa. W tym wymiarze jest to korupcyjna sfera realizacji przywództwa, a także szczególnie niebezpieczna dla całości podmiotu, szczególnie gdy lojalność nie idzie w parze z kompetencją. Podejmowane są działania zmierzające do ograniczenia owej swobody, głównie poprzez stosowanie rozbudowanych mechanizmów biurokratycznych opartych na zasadzie konkursu, jednakże eliminacja tego zjawiska jest niewykonalna.

1421 W tym kontekście wskazać należy nie tylko operacje o charakterze terrorystycznym, ze spektakularnymi przykładami operacji we Francji oraz Niemczech, lecz również akcje rekrutacyjne oraz zbieranie środków finansowych.

1422 W tym względzie należy szczególnie podkreślić fakt, że w kulisach przekazywano pogłoskę o tym, że Tony Blair, co najmniej raz oszukał Gordona Browna obiecując mu przekazanie sterów rządów zarówno w Partii Pracy jak i rządzie Wielkiej Brytanii, czyniąc to dopiero w chwili, gdy kryzys owego przywództwa stał się niemożliwy do zarządzania. S. Johnson, *Gordon Brown: Tony Blair suggested he would stand down as PM after five years and will be remembered for Iraq*, „Telegraph”, 2017, 5 listopada, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/05/gordon-brown-tony-blair-suggested-would-stand-pm-five-years/>, [dostęp: 6.01.2018].

ewolucja przywództwa w celu zwiększenia poziomu stabilności podmiotu wynika z ograniczenia nieprzewidywalności przywódcy zarządzającego daną organizacją. Poprzez związanie jego możliwości działania za pomocą sztywnych przepisów prawa obowiązujących wszystkich członków danego podmiotu, uzyskać można swoistą powtarzalność, a co za tym idzie przewidywalność zachowań decydentów, co w połączeniu z zasadą transparentności¹⁴²³ powoduje, że większość decyzji przywódcy jest podejmowana niejako przy biernym uczestnictwie pozostałych elementów systemu. Dodatkowo, są one w stanie zrekonstruować w retrospekcji proces decyzyjny, ze szczególnym uwzględnieniem przesłanej oraz motywacji decydenta, co oznacza znaczną jawność postępowania. Wszelkie odstępstwa od niej traktowane są z dużą dozą podejrzliwości, które muszą być drobiazgowo oraz szczegółowo wyjaśniane. Poziom sprawowanego przywództwa może doprowadzić do modyfikacji owego zaufania, przez co zaprezentowane wyjaśnienia będą traktowane jako wiarygodne niezależnie od ich konsystencji oraz jakości. Jednakże nagromadzenie owych nieciągłości może doprowadzić do jego erozji, a niekiedy wręcz załamania, co spowoduje negatywną interpretację każdego działania przywódcy¹⁴²⁴. Co więcej, rezygnacja z dotychczasowego, na poły mitycznego statusu, realizowanego w ramach monarchii niezależnie od jej statusu oraz lokalizacji, przyczyniła się do uwiarygodnienia zarówno pozycji jak i wiarygodności przywódcy. Co prawda nawet dziś kwestia zakresu przywilejów władzy stanowi przedmiot zacieklego dyskursu publicznego, w każdym wymiarze, począwszy od materialnych benefitów¹⁴²⁵, a skończywszy na zakresie immunitetów¹⁴²⁶. Jednakże status prawny owych decydentów jest niemal tożsamy ze statutem przeciętnego obywatela, choć w ramach pełnienia obowiązków jest on wzmacniany w celu ułatwienia ich realizacji. Część przywilejów zachowuje się dożywotnio, jak na przykład uposażenie, czy ochronę, jednakże nie ma to wpływu na ogólny status przywódcy. Demitologizacja przywódcy we

1423 Jest to zasada oznaczająca, że większość procesów decyzyjnych na większości etapów postępowania musi być jawna, podlegająca nie tylko do wglądu wąskiego katalogu podmiotów uprawnionych, lecz ogółu obywateli. Dodatkowo, katalog wyjątku od niniejszej zasady wymaga konsumpcji dodatkowej porcji zasobów siły danego podmiotu.

1424 Punkt przełomu jest trudny do określenia, jak i identyfikacji, jako że zależy od indywidualnych parametrów nie tylko danego społecznego, lecz również czasowego kontekstu dla relacji społecznych. W retrospekcji można jednak wskazać na szereg potencjalnych punktów załamania się wizji społecznej danego przywództwa. W przypadku rządu Jarosława Kaczyńskiego było to zignorowanie w kampanii wyborczej czynników społeczno-ekonomicznych, w przypadku rządów Platformy Obywatelskiej, było to wycofanie się Donalda Tuska z polityki krajowej oraz zajęcie prestiżowego, choć czysto symbolicznego stanowiska w Unii Europejskiej.

1425 Ł. Rogojsz, *Drogowe przywileje polityków? Polacy są bardzo krytyczni*, „Newsweek.pl”, 2017, 6 lutego, URL: <http://www.newsweek.pl/polska/polityka/przywileje-politykow-na-drogach-i-wypadek-antoniego-macierewicza,artykuly,404758,1.html>, [dostęp: 8.01.2018].

1426 A. Łukaszewicz, *Immunitet sędziowski a wykroczenia drogowe*, „Rp.pl”, 2015, 30 lipca, URL: <http://www.rp.pl/Sedziowie-i-sady/307309963-Immunitet-sedziowski-a-wykroczenia-drogowe.html>, [dostęp: 7.01.2018].

współczesnym świecie, co wiązało się ze zniesieniem szeregu, często niedorzecznych przywilejów władzy, doprowadziło do zniesienia szczególnego statusu przywódcy, oddzielającego go od ogółu społeczeństwa. Z jednej strony przyczyniło się to do ograniczenia legitymizacji do sprawowania swej funkcji, w związku z odarciem go z otoczki wyjątkowości, ukazując jako zwykłego obywatela. Najbardziej dobitnym przykładem owego zjawiska jest właśnie poddanie go rygorom przepisów prawa. Jednakże podstawowym zyskiem generowanym przez poddanie przywódcy rygorom prawa oraz innych zasad rządzących funkcjonowaniem danej społeczności pozwala na zwiększenie elastyczności przywództwa, szczególnie poprzez stworzenie odpowiedniej narracji podkreślającej współdzielenie przez przywódcę losu zarządzanego podmiotu.

Wątek formalizacji oraz instytucjonalizacji przywództwa przyczynił się do osiągnięcia przez przywódców podmiotów międzynarodowych trzech podstawowych wartości. Po pierwsze jest to stabilizacja przywództwa, poprzez wypracowanie transparentnych procedur oraz mechanizmów pozwalających na efektywne zarządzania funkcjonowaniem poszczególnych podmiotów międzynarodowych. Po drugie, formalizacja instytucji przywództwa pozwala na zachowanie ciągłości procesu zarządzania podmiotem, szczególnie w trakcie najbardziej newralgicznego momentu, to jest zmiany przywództwa. W rezultacie ów punktu, z perspektywy historycznej generujący najwięcej oraz najpoważniejszych wyzwań dla istnienia oraz funkcjonowania podmiotów międzynarodowych. Po trzecie, jest to również kwestia zwiększenia stopnia transparentności mechanizmów przywódców, a przez to kwestie zrozumienia, a co z tego wynika również stopień wsparcia dla realizowanej przez nich wizji rzeczywistości. W rezultacie tego procesu, przywództwo ulega daleko posuniętej stabilizacji oraz staje się procesem transparentnym. Jednakże nie należy zapominać, że proces ten jest wciąż odwracalny.

Trzecim punktem analizy przywództwa jest jego odrealnienie, co wiąże się z wykorzystaniem możliwości oferowanych przez współczesną globalną sieć infrastruktury krytycznej. Jest to pochodna ewolucji konstrukcji przywództwa, jednakże w koniunkcji z rozwojem globalnej sieci infrastruktury krytycznej pozwalają na skonstruowanie zupełnie nowego modelu przywództwa, obejmującego nie tyle realną instytucje, lecz właśnie narracje przez nią projektowaną. Oznacza to, że w relatywnie krótkim okresie, na instytucji przywództwa dokonano jakościowej zmiany, przenosząc ciężar istoty przywództwa ze sfery materialnej rzeczywistości do sfery subiektywnej rzeczywistości społecznej. W rezultacie ciężar przywództwa został przeniesiony z realnej sfery oddziaływania na sferę oczekiwań oraz percepcji społecznej. Reasumując, powyższy wątek, należy stwierdzić, że przywództwo

w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym stanowi w mniejszym stopniu owoc zabiegów samego kandydata na przywódcę, lecz raczej dar przewodzonego społeczeństwa. Powoduje to bowiem podkopanie jednego z najważniejszych oraz najbardziej stałych aspiracji społecznych jest bycie szanowanym, jeśli nie docenianym¹⁴²⁷.

Czwartym elementem analitycznym późnowestfalskiego przywództwa jest wykroczenie oddziaływania przywódcy poza nominalne ramy zarządzanego podmiotu, przez co staje się ono instytucją prawdziwie transnarodową. Wiąże się to ze zjawiskiem porowatości granic, lub inaczej przeniesieniem akcentów z geopolitycznych mechanizmów filtracji określanych mianem granic narodowych a transnarodowymi mechanizmami ochrony tożsamości zarówno indywidualnej jak i grupowej. Systemy te, choć w zamyśle pokrywają się ze sobą, to jednak nie są do końca tożsame. Różnice zaobserwować można na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, jest to tworzenie kontr-tożsamości¹⁴²⁸ wywodzących się z domeny kontrkultury. W tym ujęciu są to grupy odrzucające oraz kontestujące zastane tożsamości, ze szczególnym uwzględnieniem tożsamości narodowych. Jednocześnie stanowią one ich nierozzerwalne uzupełnienie, głównie z powodu komplementarnych treści oraz sposobów ich przekazywania. Po drugie, jest to powrót złożonych tożsamości komponowanych z warstw przynależności do różnych podmiotów, organów oraz grup społecznych. W tym względzie wskazać można na fakt przynależności poszczególnych jednostek ludzkich do szeregu różnych podmiotów.

Najbardziej rozpowszechnioną koniunkcją jest łączenie tożsamości religijnej oraz narodowej, nierzadko uzupełnianej przez konotacje ideologiczne. O ile w ramach środowiska westfalskiego owe koniunkcje miały ograniczone znaczenie, zważywszy na fakt absolutnej dominacji podmiotów o charakterze państwowym, o tyle współcześnie, w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, a szczególnie w kontekście postnarodowego Zachodu, kwestia ustrukturyzowania owych przynależności decydują o dominującej lojalności danej jednostki ludzkiej. A w odniesieniu do przywództwa – o zasięgu wpływu danego przywódcy. W tym ujęciu, późnowestfalskie środowisko międzynarodowe, nie jest jednorodne w tym kontekście, rozciągając się od postnarodowego Zachodu, wciąż

1427W tym ujęciu można zaobserwować, że eksponowanie kompleksów społecznych może być efektywną strategią wyborczą jedynie w bardzo precyzyjnie określonych warunkach wymagających ograniczonych oraz reglamentowanych kontaktów ze światem zewnętrznym. W przeciwnym wypadku, bieżąca weryfikacja miejscowych oraz zewnętrznych warunków społecznych może doprowadzić elektorat do niepożądanych, z punktu widzenia autora narracji, wniosków wyborczych.

1428W tym względzie są to tożsamości budowane na zaprzeczeniu istniejących oraz ugruntowanych tożsamości. W tym kontekście najbardziej znanym podziałem owego typu podział na ateizm oraz tradycje religijne, ze szczególnym uwzględnieniem tożsamości rzymskokatolickiej. W mniejszym stopniu jest to również budowanie tożsamości europejskiej kosztem tożsamości narodowych.

narodowego Dalekiego Wschodu oraz przednarodowego Bliskiego Wschodu, Afryki i Ameryki Łacińskiej, obejmuje szereg różnych wariantów owych kompozycji, jednakże sama idea staje się coraz bardziej rozpowszechniona w podwójnym układzie Ziemia-Księżyc. Zjawisko przywództwo przestaje być ograniczone wyłącznie do przestrzeni geograficznej, stając się kwestią dobrowolnego wyboru określonej tożsamości. Oczywiście i w tym wymiarze trudno pisać o jednolitości sposobów jego realizacji, szczególnie porównując na przykład wpływ *celebrytów*¹⁴²⁹ oraz autorytetów na swoich fanów do wpływu guru zbrojnych sekt na swoich wyznawców. Co ciekawe, w miarę rozwoju środowiska międzynarodowego, można zaobserwować rozwój oraz wzmocnienie owego przywództwa, głównie wraz z pojawieniem się oraz wzrostem zjawiska tak zwanych *psychofanów*¹⁴³⁰. W ramach niniejszego wzorca, można zaobserwować wykroczenie zjawiska przywództwa poza ramy poszczególnych podmiotów. Niniejszy wzrost znaczenia można zaobserwować głównie na płaszczyźnie możliwości transmisji określonych wzorców zachowań, a jedynie w niewielkim zakresie są to twarde polecenia. Jednakże ten wpływ z znacznym stopniem przyczynia się do ewolucji roli przywódców we współczesnym świecie, jak i ich wpływu na zasoby siły, przyczyniając się do jej dynamicznej modyfikacji.

Dotychczasowe rozważania, należy wyraźnie stwierdzić, że późnowestfalskie środowisko międzynarodowe inicjuje oraz przyspiesza ewolucję form sprawowania przywództwa we współczesnym środowisku międzynarodowym. W tym wymiarze, przywództwo w rzeczywistości międzynarodowej podlega nieustannej modyfikacji w czterech przytoczonych wymiarach: treści, formy, kontekstu oraz zasięgu. Współczesne przywództwo, podobnie jak siła, utrzymało wprawdzie swoją istotę, jednak we wszystkich pozostałych wymiarach uległo daleko posuniętej przebudowie. W ramach niniejszej rozprawy, należy bliżej zaprezentować relacje pomiędzy przywództwem oraz siłą w kontekście ich wzajemnej dynamizacji w ramach obecnej iteracji środowiska międzynarodowego. Pierwszym z nich jest efektywność działania podmiotu. Drugim z nich jest kwestia przywództwa zewnętrznego, ingerującego w istniejące struktury organizacyjne, poprzez relacje transnarodowe.

1429J. Goldman, *Modernism Is the Literature of Celebrity*, Austin 2011.

1430Zgodnie z definicją potoczną, *psychofan* jest to „obsesyjny, natarczywy fanatyk, prześladowający swojego idola; pseudofan”. *Psychofan*, „Słownik języka polskiego”, 2017, URL: <https://sjp.pl/psychofan>, [dostęp: 7.01.2018]. W przywołanym kontekście można wskazać, że psychofan jest silnie zmotywowaną jednostką, podatną na narrację transmitowaną za pomocą określonego celebryty czy też autorytetu, jednakże również zniekształcający pożądane rezultaty. Dodatkowo, można w tym miejscu postawić pytanie na ile zjawisko to może przyczynić się do wytworzenia nowych struktur społecznych, szczególnie gdy zostanie ono zagospodarowane przez narrację polityczną. Szczególnie w przypadku, gdy można zaobserwować korelację pomiędzy projektowanym przekazem propagandowym a liczbą zjawisk o charakterze przemocowym.

Przechodząc do kwestii interakcji przywództwa wewnętrznego z siłą podmiotu, można wskazać, że przywództwo odpowiada za określenie priorytetów strategicznych, celów działania oraz katalogu sposobów oraz zasobów niezbędnych do ich realizacji. W tym kontekście można wskazać, że w elemencie przywódczym skupiają się najważniejsze wątki pozwalające na podjęcie oddziaływania międzynarodowego. Co więcej, natura przywództwa realizowanego w ramach danego podmiotu, została już kilkakrotnie poruszona, w różnych monografiach, zarówno publikowanych w ramach polskiej nauki o polityce¹⁴³¹ i stosunkach międzynarodowych¹⁴³², jak i w publikacjach obcojęzycznych¹⁴³³. Natomiast, w kontekście późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, należy zwrócić uwagę na rosnącą rolę czynnika generowanego przez relację pomiędzy przywódcą a przewodzionym społeczeństwem. W sposób najpełniejszy owa relacja została wyodrębniona przez Amina Maaloufa, w monografii pod tytułem *Rozregulowany świat*¹⁴³⁴. Przywołał on porównanie relacji dwóch, konserwatywnych państw Bliskiego Wschodu – Jordanii oraz Libanu – w stosunku do rewolucyjnych haseł panarabizmu¹⁴³⁵ promowanych przez prezydenta Egiptu – Gamala Abdela Nassera. Pierwsze państwo zdecydowało się na nawiązanie sojuszu, mimo ewidentnych sprzeczności w interesach narodowych pomiędzy oboma państwami, natomiast to drugie zdecydowało się na zachowanie neutralności. Co ważniejsze, w obu państwach, dominowały nastroje rewolucyjne. W konsekwencji wojny sześciodniowej w roku 1967¹⁴³⁶, siły izraelskie zadały koalicji arabskiej upokarzającą klęskę. Jordania znalazła się w gronie przegranych, a Liban zwycięzców. Jednakże wraz z upływem czasu, to Jordania¹⁴³⁷, mimo poniesienia znaczących strat terytorialnych oraz ekonomicznych utrzymała społeczną legitymację rządu, natomiast Liban¹⁴³⁸ jest do dzisiaj trapiiony poważnym konfliktem wewnętrznym. Abstrahując od innych czynników, począwszy od kompozycji społecznej, a skończywszy na kondycji ekonomicznej, należy w tym wymiarze zwrócić uwagę na

1431A. Dudek, *Transformacja a proces decyzyjny w polskiej polityce zagranicznej* [w:] *Polska i Europa Środkowa. Demokryzacja, konsolidacja, Europeizacja*, red. E. Nowak, A. Riedel, Lublin 2010; A. Dudek, *System decyzyjny w polityce zagranicznej Polski okresu tranzytu (1989-1992). Mechanizmy, procedury i instytucje, praktyka*, Wrocław 2012 oraz P. Żukiewicz, *Przywódtwo polityczne: teoria i praktyka*, Warszawa 2011.

1432K. Garczewski, *Niemcy we współczesnych stosunkach międzynarodowych-regionalne przywództwo, globalne ambicje* [w:] *Wyzwania i problemy współczesnych stosunków międzynarodowych. Bezpieczeństwo, dyplomacja, gospodarka, historia i polityka*, red. R. Bania, K. Zdulski, Łódź 2015, s. 21 – 40.

1433J. S. Nye, *Bound (...)*.

1434Amin Maalouf, *Rozregulowany świat* (tłum. W. Prażuch), Warszawa 2011.

1435Malik Mufti, *Sovereign creations: pan-Arabism and political order in Syria and Iraq*, Nowy Jork 1996.

1436J. Bowen, *Six Days: How the 1967 War Shaped the Middle East*, Londyn 2003.

1437W trakcie wojny sześciodniowej, Jordania utraciła poza Zachodnim Brzegiem Jordanu, sześciuset żołnierzy zabitych i zaginionych oraz pięciuset trzydziestu trzech jeńców, ponadto znaczące ilości sprzętu wojskowego oraz zniszczeń w sferze infrastrukturalnej. Były to odczuwalne straty, lecz nie spowodowały egzystencjalnego zagrożenia dla Królestwa Haszymidów.

1438Lebanon: *After the cedar revolution*, red. Are Knudsen, M. Kerr, Oxford 2013.

zagadnienie przywództwa, szczególnie po uwzględnieniu jego kontekstualnej relacji ze społeczeństwem. Istotą natury przywództwa jest zaspokojenie szeregu potrzeb społecznych, a także skierowania podmiotu na tory określone przez społeczeństwo. W tym względzie wola przywódcy staje się wtórną względem woli społeczeństwa. Oznacza to uznanie kompetencji przywódcy do trzech sfer działania. Pierwszą jest reprezentowanie podmiotu jako całości, bez uwzględniania podziałów społecznych oraz etnicznych. Drugą jest dostęp do wszelkich zasobów danego podmiotu. Trzecią jest możliwości automatycznej legitymacji do zarządzania bieżącą działalnością podmiotu. W rezultacie przywódca uzyskuje możliwość podejmowania działań oraz inicjatyw zyskujących automatycznie znamię legitymacji społecznej, co pozwala na efektywne oddziaływanie na rzeczywistość. Co więcej, zakwestionowanie danej decyzji wymaga poświęcenia znaczącego fragmentu potencjału przez kontestatora. Wracając do przypadku Jordanii, można wskazać, że dynastia Haszymidzka cieszy się znaczącą popularnością do dzisiaj¹⁴³⁹, pomimo wojennej klęski oraz dodatkowych perturbacji społeczno-gospodarczych, również w trakcie zamieszek wchodzących w ramy Arabskiej Wiosny 2011 roku¹⁴⁴⁰. Dla odmiany w przypadku Libanu, gdzie ośrodek decyzyjny podjął decyzją o realizacji interesów narodowych kosztem aspiracji społecznych. Ograniczenie przywództwa, głównie w wymiarze legitymacji społecznej, spowodowało jednocześnie, że decyzje podejmowane przez rząd w Bejrucie¹⁴⁴¹ wymagały konsumpcji coraz większych porcji zasobów w celu uzyskania sankcji społecznej, aż do momentu, w którym fragmenty populacji dążące do konfrontacji z Izraelem masowo wypowiedziały posłuszeństwo formują Hizbollah oraz wtrącając państwo w spiralę krwawej wojny domowej¹⁴⁴², której efekty odczuwalne są do dzisiaj¹⁴⁴³. W rezultacie przy każdej podejmowanej decyzji, rząd Libanu musi zużyć znaczący fragment potencjału, aby je usankcjonować. W trakcie realizacji owego

1439Larbi Sadiki, *Jordan's King Abdullah flying high*, „Al-Jazeera”, 2015, 9 lutego, URL: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/02/jordan-king-abdullah-flying-high-150209072248791.html>, [dostęp: 8.01.2018].

1440S. A. Tobin, *Jordan's Arab Spring: The Middle Class and Anti-Revolution*, „Middle East Policy”, 2012, nr 19(1), s. 96 – 109.

1441Objawia się to głównie za pośrednictwem długotrwałych oraz ciężkich negocjacji, których celem jest zaspokojenie roszczeń poszczególnych segmentów społeczeństwa jak i podmiotów międzynarodowych. Z tego też powodu, jego konstrukcja stanowi wynik szeregu kompromisów oraz układów. W tym kontekście jednym z najskuteczniejszych sposobów na zablokowanie jego działania staje się wymuszenie rezygnacji pojedynczego polityka, który burzy ową misterną konstrukcję, wymuszając jej kapitałochłonną rekonstrukcję. Przykładem może być zamieszanie związane z dymisją premiera Saad El-Din Rafik Al-Hariri oraz jej późniejszym zawieszeniem do czasu wyborów w 2018 roku. Joumanah El Matrah, *Lebanese PM Saad Hariri's suspended resignation is only cosmetic*, „The Guardian”, 2017, 23 listopada, URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/nov/23/lebanese-pm-saad-hariris-suspended-resignation-is-only-cosmetical>, [dostęp: 8.01.2018].

1442R. Fisk, *Pity the Nation: Lebanon at War*, Oxford, Nowy Jork 2002.

1443A. R. Norton, *The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics*, „The International Spectator”, 2007, nr 42(4), s. 475 – 491.

przywództwa wymagane jest również podejmowanie odważnych i nierzadko uznawanych za irracjonalne¹⁴⁴⁴ czy wręcz nieracjonalne decyzji, kierują się zasadą, że dla przywódcy jest lepiej przegrać wraz ze społeczeństwem, niż wygrać wbrew niemu.

Natomiast w kontekście interakcji z zewnętrznymi podmiotami międzynarodowymi potencjału danego podmiotu, wskazać można, że istnieją one głównie w kwestii modyfikacji jakościowych elementów potencjału, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości ich mobilizacji. W tym kontekście szczególnym przykładem jest pojawienie, rozbudowa oraz umocnienie powiązań transnarodowych, pozwalających na przeniknięcie oddziaływania zewnętrznych przywódców do wnętrza określonego podmiotu. Oznacza to, pojawienie się wewnątrz państwa impulsów nie pochodzących od elementów struktury danego podmiotu. Zjawisko to analizował już Ziemowit Jacek Pietraś, wprowadzając do polskiej politologii pojęcie *systemów spenetrowanych*¹⁴⁴⁵. W sferze wykorzystywania przywództwa, można wskazać, że podstawowym nośnikiem jego znaczenia jest złożona tożsamość współczesnych obywateli, w ramach której uzupełnieniem tożsamości narodowej, stanowiącej podstawowy jej wymiar, są równoważące, a czasem również przerastające ją tożsamości sub- oraz ponadnarodowe. Przykładem owego działania może być oddziaływanie europejskiego poziomu decyzyjnego na wewnętrzną konsystencję sytuacji społecznej w Polsce, zwiększając koszty działań reformatorskich prowadzonych przez narodowy ośrodek decyzyjny¹⁴⁴⁶. Innym przykładem owego oddziaływania, może być wymuszenie poprzez sojusz organizacji pozarządowych, na korporacjach transnarodowych, większej koncentracji na prospołecznych oraz proekologicznych elementach działalności gospodarczej¹⁴⁴⁷. Przywództwo zewnętrzne względem danego podmiotu międzynarodowego, uzyskuje wpływ nie tylko na potencjał, lecz również na możliwości jest mobilizacji oraz zastosowania. Zaobserwować to można na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, jest to interakcja z organem sprawującym przywództwo w obrębie danego podmiotu. Po drugie, jest to interakcja z podstawami tożsamości danego podmiotu. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera konstruowanie złożonych tożsamości, pozwalających na przynależność do podmiotów funkcjonujących na różnych poziomach rzeczywistości społecznej oraz obecnych w różnych sferach rzeczywistości

1444W tym ujęciu irracjonalność charakteryzuje działania, których irracjonalność jest pozorna, skrywająca logiką skonstruowaną na bazie odmiennych założeń strategicznych, filozoficznych, religijnych czy ideologicznych. Z. J. Pietraś, *Decydowanie (...)*, s. 190.

1445Z. J. Pietraś, *Adaptacyjność spenetrowanych systemów politycznych*, Lublin 1990.

1446KOD doceniony przez Unię Europejską, „Newsweek.pl”, 2016, 12 października, URL: <http://www.newsweek.pl/polska/kod-komitet-obrony-demokracji-nagroda-obywatelska-parlament-europejski,artykuly,397761,1.html>, [dostęp: 5.02.2018].

1447*Disciplining the Undisciplined?: Perspectives from Business, Society and Politics on Responsible Citizenship, Corporate Social Responsibility and Sustainability*, red. M. Brueckner, R. Spencer, M. Paull, Cham 2018.

międzynarodowej. Przykładem efektów funkcjonowania niniejszej tożsamości złożonej w pełni zsynchronizowanej, może być działanie organizacji dobroczynnych w społeczeństwach zachodnioeuropejskich, cieszący się szczególną estymą zarówno przywódców narodowych, przywódców podmiotów subnarodowych oraz transnarodowych¹⁴⁴⁸. Po trzecie, jest interakcja z materialnymi wyznacznikami pozycji danego podmiotu. Dodatkowym ograniczeniem staje się właśnie zmienna dostępność owych zasobów dla ośrodka przywódczego, przy nieziennej sumarycznej ich ilości zlokalizowanej w ramach jurysdykcji danego podmiotu.

Podsumowując analizę przywództwa, jako czynnika dynamizującego oś organizacji kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy podkreślić, że jest to czynnik należący do grupy podległej w największym stopniu modulacji oraz oddziaływaniu poprzez świadome działania organów sprawujących funkcje przywódcze oraz organów i podmiotów wchodzących z nimi w interakcję. Istota przywództwa, które jest w tym ujęciu traktowane jako bliźniaczą instytucją do osi władzy, analizowanego w pierwszej części niniejszego rozdziału, jest uzupełnienie sztywnych struktur transmitujących polecenia wewnątrz większych populacji ludzkich, albo zmniejszają koszt funkcjonowania całości systemu, gdy organ obdarzony jest owym charyzmatem¹⁴⁴⁹; albo prowadząc do przeciwnego efektu, gdy jest on owemu organowi odmawiany¹⁴⁵⁰. Co więcej, należy wskazać, że pomimo stopniowej ewolucji natury przywództwa, polegającej na jego formalizacji oraz depersonifikacji, to zasób ten w znacznym stopniu podlega zmianom w jednostce czasu, jednakże następują one w sposób chaotyczny oraz nieprzewidywalny. Im poziom przywództwa jest wyższy, tym istnieje większa szansa, że pozostałe podmioty stosunków międzynarodowych, w jakiś sposób powiązane z przywódcą stają się bardziej podatne na jego wpływy, co zwiększa prawdopodobieństwo realizacji celów strategicznych, przy zmniejszonym obciążeniu w

1448W tym kontekście wskazać można na przykład Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, oraz osobę jej głównego organizatora, Jerzego Owsiaaka. W ramach owego uznania, pojawiły się projekty nominowania całości przedsięwzięcia do Nagrody Nobla: *Jurek Owsiaak zgłoszony do Nobla. Sam komentuje: :Nobel dla Owsiaaka? NIE! Kłopot za kłopotem...*", „Gazeta.pl”, 2018, 18 stycznia, URL: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,21261983,jurek-owsiaak-zgloszony-do-nobla-sam-komentuje-nobel-dla-owsiaaka.html>, [dostęp: 3.02.2018]; innym przykładem może być pogrzeb papieża Jana Pawła II, który miał miejsce 8 kwietnia 2005 roku, oraz zgromadził do czterech milionów wiernych, czterech królów, pięć królowych, siedemdziesięciu szefów państw i rządów oraz czternastu przywódców religijnych, *Pope John Paul II buried in Vatican crypt*, „CNN.com”, 2005, 9 kwietnia, URL: <https://web.archive.org/web/20080316102402/http://www.cnn.com/2005/WORLD/europe/04/08/pope.funeral/index.html>, [dostęp: 3.02.2018].

1449W tym kontekście jeszcze raz należy podkreślić fakt, że przywództwo nie jest tożsame ze sprawowaniem władzy. Widać to szczególnie w przypadku polityków piastujących dane stanowisko przez szereg kadencji, jak kanclerz Angela Merkel.

1450Po szeregu wyników wyborów do parlamentów landów w roku 2018, co uprawdopodobnia tezę o wyczerpaniu się, lub ich znacznym ograniczeniu.

ramach konsumpcji zasobów.

2.4.3. *Biurokracja*

W przeciwieństwie do pozostałych czynników dynamizujących osie kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, niniejszy czynnik oraz następny, są względem siebie nie komplementarne lecz alternatywne. Ujmując rzecz precyzyjnie można wskazać, że *biurokracja* oraz *silnie zmotywowane jednostki* stanowią przeciwstawne bieguny tej samej skali. Jednakże z powodu tego, że współcześnie brak w rzeczywistości międzynarodowej czystych oraz nieskażonych bytów idealnych, wszystkie istniejące podmioty, ich wewnętrzne organy, szczególnie odpowiedzialne za kontakt ze środowiskiem zewnętrznym, obejmują elementy zarówno biurokratyczne, jak i woluntarystyczne. W przypadku *biurokracji*, podstawowy mechanizm działania zasada się na mechanistycznym funkcjonowaniu w oparciu o rozbudowane oraz precyzyjnie określone zasady. W wyniku ich implementacji należy się spodziewać maksymalizacji przewidywalności działań, kosztem kreatywności w działaniu. Dla odmiany *silnie zmotywowane jednostki* oraz organy z nich skonstruowane charakteryzują się wyjątkowo wysokim poziomem kreatywności oraz dedykacji w zajmowaniu się wyzwaniami, jednakże kosztem przewidywalności uzyskanych rezultatów.

Przechodząc do bliższej analizy owego czynnika, należy podzielić rozważanie na cztery podstawowe punkty. Po pierwsze, jest to wskazanie tendencji ewolucyjnych w rozwoju mechanizmów biurokratycznych, ze szczególnym uwzględnieniem jej immanentnego dążenia do eliminacji tak zwanego *czynnika ludzkiego* z procesu podejmowania decyzji. Po drugie, jest to próba skatalogowania oraz skróconej analizy jej wad oraz zalet. Po trzecie, jest to również analiza związków pomiędzy kategorią *biurokracja* a kategorią *dynamiki siły*. Szczególnie wzajemnie warunkowana dynamika wewnętrzna obu pojęć. Po czwarte jest to również odkształcanie obu wspomnianych powyżej sposobów analizy oraz operowania w rzeczywistości społecznej.

Pierwszym analizowanym elementem biurokracji powinna być jej ewolucja w różnych okresach historii oraz tradycjach filozoficznych, religijnych i społecznych. W najprostszym, słownikowym znaczeniu, wyróżnić można trzy podstawowe warstwy definicyjne. Po pierwsze, w biurokracja jest to „system zarządzania, w którym decydującą rolę społeczną spełnia aparat administracyjny”. Po drugie, jest to „grupa ludzi zawodowo trudniących się administrowaniem i organizacją pracy instytucji państwowych, gospodarczych i społecznych.” Po trzecie, jest „przerost formalistyki w działalności urzędów, bezduszne

przestrzeganie przepisów w załatwianiu spraw urzędowych i interesantów”¹⁴⁵¹.

W literaturze przedmiotu przytoczyć można kilka bardziej precyzyjnych definicji, między innymi autorstwa Karola Marksa¹⁴⁵², Johan Stuarta Milla¹⁴⁵³, Maxa Webera¹⁴⁵⁴, Woodrow Wilsona¹⁴⁵⁵, Ludwiga von Misesa¹⁴⁵⁶ oraz Roberta Kinga Mertona¹⁴⁵⁷. W tym kontekście wskazać można, że pomimo różnic, owe definicje wskazują szereg zbieżności, które pozwalają na wyabstrahowanie wspólnego rdzenia, wykorzystanego w niniejszej analizie.

Po pierwsze, biurokracja generowana jest oraz wzmacnia postęp naukowo-techniczny. W tym względzie można zaobserwować szczególną rolę prakseologii¹⁴⁵⁸, lecz również nauk technicznych oraz ścisłych. W swej istocie celem biurokracji jest minimalizacja roli czynnika ludzkiego w zarządzaniu relacjami społecznymi. Z tego też powodu, mechanizmy biurokratyczne w publicystyce politycznej określane są przymiotnikiem *bezduszne*. Przechodząc do skróconej analizy trendów rozwojowych biurokracji, należy wskazać, że już w epoce przedwestfalskiej konieczność jej efektywnej obsługi rozrosła się do rozmiarów wymagających konstrukcji odrębnej warstwy myśli. Było to widoczne szczególnie w przypadku imperium chińskiego. Jednakże najważniejszym elementem każdego systemu tego typu jest *literacja*, ze szczególnym uwzględnieniem nie tylko umiejętności czytania, lecz również analizy oraz obróbki abstrakcyjnych informacji. Co więcej, niekiedy otoczony był również nimbem religijności, stanowiąc domenę klas kapłańskich, na przykład zakonników oraz księży katolickich w Europie¹⁴⁵⁹, hinduistycznych braminów¹⁴⁶⁰ czy też kapłanów oraz mędrców starożytnej Babilonii oraz Egiptu¹⁴⁶¹. W rezultacie systemy tego typu

1451 *Słownik języka polskiego. Tom 1: A – K*, Warszawa 1983.

1452 *Marxist Approach to Bureaucracy: Introductory, Origin and Other Details*, „Your article library”, 2018, URL: <http://www.yourarticlelibrary.com/public-administration/bureaucracy/marxist-approach-to-bureaucracy-introductory-origin-and-other-details/63440>, [dostęp: 3.02.2018]; K. Marx, *Critique of Hegel's Philosophy of Right* (tłum. A. Jolin, J. O'Malley), Cambridge University Press 1970, URL: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1843/critique-hpr/index.htm>, [dostęp: 4.02.2018].

1453 J. S. Mill, *Of the Infirmities and Dangers to which Representative Government is Liable* [w:] J. S. Mill, *Considerations on Representative Government*, „Gutenberg”, 2004, URL: <http://www.gutenberg.org/files/5669/5669-h/5669-h.htm>, [dostęp: 5.02.2018].

1454 M. Weber, *Bureaucracy* [w:] M. Weber, *Rationalism and Modern Society: New Translations on Politics, Bureaucracy, and Social Stratification* (tłum. T. Waters, D. Waters), Londyn 2015, s. 73 – 128.

1455 W. Wilson, *The Study of Administration*, „Political Science Quarterly”, 1887, nr 2(2), s. 197 – 222.

1456 L. von Mises, *Bureaucracy*, New Haven 1944.

1457 R. K. Merton, *Social theory and social structure*, Glencoe 1957, s. 195 – 206.

1458 Jednym z lepszych podręczników w ramach prakseologii, jest monografia: T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1982.

1459 J. Hannam, *God's Philosophers: How the Medieval World Laid the Foundations of Modern Science*, Londyn 2009.

1460 Bas van Gool, Frank de Zwart, *Politics of representative bureaucracy in India* [w:] *Representative bureaucracy in action. Country profiles from the Americas, Europe, Africa and Asia*, red. P. von Maravić, B. Guy Peters, E. Schröter, Cheltenham, Northampton 2013, s. 188 – 203.

1461 A. Aaboe, *The culture of Babylonia: Babylonian mathematics, astrology, and astronomy* [w:] *The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C.*, red.

charakteryzowały się niską wydajnością oraz ekskluzywizmem, a także dużym znaczeniem wpływów jednostki nadrzędnej, któremu podlegały. Nierzadko zmiana monarchy pociągała za sobą wymianę wyższych urzędników, nawet bardzo prominentnych¹⁴⁶².

Kolejnym etapem rozwoju systemów biurokratycznych, była profesjonalizacja służby cywilnej, która pojawiła się u progu westfalskiej transformacji stosunków międzynarodowych. Wtedy to, wskutek konieczności optymalizacji działań podmiotów międzynarodowych w czasie i przestrzeni, a także rosnące dążenie do przecięcia transnarodowych grup oraz organizacji zapewniających usługi biurokratyczne. Po raz pierwszy w historii, to rządy narodowe zyskały dominujący wpływ na proces doboru oraz formatowania członków systemów biurokratycznych. Kluczowym elementem owego procesu była *nacjonalizacja* procesu szkolnictwa, której kompleksową analizę przeprowadziła Anna Wojciuk¹⁴⁶³. W rezultacie biurokracja została przekształcona w system nerwowy westfalskich państw narodowych, zarządzając całością ich potencjału. Na powyższy proces nałożyła się fascynacja społeczną naukami ścisłymi typowa dla owego okresu historycznego, skąd wywodzi się owe specyficzne, mechaniczne podejście do funkcjonowania, tak krytykowane do dziś. Co ciekawe, w okresie szczególnego nasilenia owych tendencji, w XIX wieku, utworzono w ramach monarchii Habsburgów nawet specjalną nagrodę dla urzędników, którzy pominieli literę prawa na rzecz jego ducha.

Ostatnim etapem rozwoju biurokracji jest to faza istniejąca współcześnie. Jest to okres niemal nie odróżnialny od poprzedniego, z jednym istotnym zastrzeżeniem: w tym okresie głównym celem jest nie tyle zarządzanie zasobami podmiotu, lecz artykulacja oraz transmisja zarówno aspiracji oraz interesów grup społecznych na poziom globalny, a także interesów podmiotów funkcjonujących na płaszczyźnie globalnej na poziom lokalnych grup społecznych. Nie oznacza to rezygnacji z administrowania zasobami danego podmiotu w wymiarze strategicznym, lecz zmianę priorytetów oraz ciężaru funkcji całego systemu. W tym wymiarze, wyodrębnieniu ulega funkcja pośrednictwa pomiędzy obywatelem a konstelacją abstrakcyjnych podmiotów politycznych. Jej esencją staje się właśnie właściwe sformatowanie oraz agregację owych potrzeb, choćby na przykładzie przyznawania uprawnień do prowadzenia pojazdów samochodowych różnych kategorii na terenie różnych

J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger, C. B. F. Walker, Cambridge, Nowy Jork 1991, s. 276 – 292.

1462W tym wymiarze doskonałym przykładem losu biurokraty po utracie legitymacji oraz patronatu może być zarówno dość brutalne usunięcie z funkcji palatyna Władysława Hermana – wojewody Sieciecha – jak i likwidacja stanowiska pierwszego ministra Francji po śmierci kardynała Julesa Mazarina (wł. Giulio Raimondo Mazzarini).

1463A. Wojciuk, *Imperia (...)*.

państw narodowych, zarówno geograficznie bliższych jak i dalszych. Jednakże bez owych działań niemożliwe byłoby podjęcia komunikacji z innymi narodowymi systemami biurokratycznymi, w celu uzyskania pożądaných rezultatów. W rezultacie organy tego typu stają się szczególnie predestynowane do zarządzania materialnym oraz policzalnym wymiarem aktywności społecznej. Pozbawia to je jednak możliwości skutecznego zarządzania czynnikiem jakościowym rzeczywistości, a także szczególnie wrażliwymi na działania *silnie zmotywowanych jednostek*, których działania nie są przewidywalne oraz zauważalne przez organy *biurokracji*. Jest to szczególnie widoczne na przykładzie administracji podatkowej, gdzie pozostawienie swobody uznaniowej urzędników owocuje w podejmowaniu sprzecznych ze sobą decyzji. Jest to szczególnie widoczne w przypadku polskich Urzędów Skarbowych¹⁴⁶⁴. Jednakże owa przewidywalność pociąga za sobą potencjalną możliwość przewidzenia działań oraz reakcji organów biurokratycznych na poszczególne bodźce, w celu podjęcia operacji mających na celu realizację własnych celów kosztem ogólnego potencjału podmiotu poddanego oddziaływaniu. Doskonałym przykładem działań tego typu może być stosowanie *przestępstw w białych kołnierzykach* (ang. *white-collar crime*)¹⁴⁶⁵, kiedy to działania organizacji kryminalnych, umiejscawiane są w lukach w systemie prawnym, a przez to stają się niedostrzegalne dla biurokracji. Co więcej, biurokracja stanowi mechanizm wybitnie konserwatywny, całkowicie niechętny zmianom oraz innowacjom. Posługując się terminologią stosowaną do analizy adaptacji skomplikowanych systemów politycznych¹⁴⁶⁶, system biurokratyczny preferuje adaptację reaktywną, a w drugiej kolejności adaptację retroaktywną. Czasem ów konserwatyzm biurokracji jest w stanie doprowadzić do jej znacznego zniekształcenia oraz wypaczenia, w ramach działań określanych zbiorczym mianem jako *biurokratyczny dryf*¹⁴⁶⁷.

Drugim analizowanym elementem biurokracji będą generowanie przez nią możliwości, zarówno te, które ofiaruje dla operatora, jak i te, których go pozbawia. Biurokracja, ze szczególnym uwzględnieniem organów ją tworzących stanowi sztywną strukturę podtrzymującą pozostałe organy oraz agendy danego podmiotu. Stosując metaforę biologiczną, biurokracja spełnia funkcję szkieletu. Te podmioty, które są jej pozbawione, są

1464K. Mikołajewska, *Fiskus zniszczył polską firmę komputerową? Będzie śledztwo w sprawie MGM, „Money.pl”*, 2017, 24 listopada, URL: <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/mgm-upadlosc-fiskus-podatki-vat-sad-wolomin,158,0,2391710.html>, [dostęp: 4.02.2018].

1465D. O. Friedrichs, *Trusted Criminals: White Collar Crime In Contemporary Society*, Belmont 2010.

1466Z. Czachór, *Proces rozwoju i zmian w systemie integracyjnym Unii i Wspólnot Europejskich. Podstawy do rozważań na temat polskiego przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej* [w:] *Przewodnictwo państwa w Radzie Unii Europejskiej – doświadczenia partnerów, propozycje dla Polski*, red. Z. Czachóra, M. J. Tomaszka, Poznań 2009, s. 14 – 15.

1467J. Jakóbcowski, *Dryf chińskich reform. Polityka gospodarcza pierwszej kadencji Xi Jinpinga*, Warszawa 2017.

wprawdzie znacznie bardziej elastyczne, kreatywne oraz łatwiej dostosowują się do zmiennych warunków środowiska międzynarodowego, jednakże ceną za to jest zdecydowanie mniejszy rozmiar oraz znacznie niższa stabilność wewnętrzna. Innymi słowy, im organizacja podmiotu zawiera większy udział organów biurokratycznych, tym dynamika siły generowana przez relację w których uczestniczy staje się bardziej ograniczona. Wśród najbardziej typowych przykładów, można wskazać Chiny¹⁴⁶⁸ oraz Francję¹⁴⁶⁹. W tym kontekście można wskazać na szereg podstawowych opcji, które biurokracji oferuje swoim użytkownikom. Wśród pozytywów należy wskazać na trzy: koherencję społeczno-polityczną podmiotów międzynarodowych; stabilność polityczną; oraz efektywne zarządzanie rutynową aktywnością międzynarodową oraz wewnętrzną. Wśród negatywów można wskazać na trzy: ograniczenie kreatywności; marnotrawstwo zasobów; oraz przerost formalizmu.

Po pierwsze, silne oraz rozbudowane struktury biurokratyczne zwiększające spójność wewnętrzną podmiotu międzynarodowego. W tym ujęciu, należy wskazać, że rozbudowana, silna oraz scentralizowana biurokracja, obsługująca oraz do pewnego stopnia izolująca ośrodek decyzyjny, pozwala na wypracowanie wspólnych zachowań społecznych w różnych segmentach społecznych poprzez zaoferowanie ujednoczonych schematów postępowania oraz procedur. W rezultacie, uzyskanie określonych efektów jest dostępne jedynie poprzez zastosowanie precyzyjnie opisanych działań niezależnych od subiektywnych czynników etnicznych czy innych. Co więcej, zetknięcie się społeczeństwa z obcymi biurokracjami, może spowodować pojawienie się dążenia do odtworzenia własnej biurokracji w celu uniknięcia redukcji do obywateli drugiej kategorii.

Po drugie, silne oraz rozbudowane struktury biurokratyczne pozwalają na efektywną amortyzację wstrząsów wynikających ze zmian w strukturach społecznych oraz tranzycji władzy pomiędzy przywódcami. Wynika to również z faktu swoistego *otorbienia* ośrodka decyzyjnego, którego transmisje są w znaczącym stopniu modulowane, głównie poprzez ograniczenie amplitudy oraz spowolnienie częstotliwości transmisji. W rezultacie w przypadku zmiany kompozycji organizacyjnej organu decyzyjnego, warstwa biurokracji umożliwia podtrzymanie dotychczasowej polityki poprzez samą siłę inercji, a nawet w chwili utrwalenia się jego kształtu wymaga zastosowania szeregu reguł oraz zasad w celu

1468W tym kontekście wskazać można na ciągłość istnienia Chin jako podmiotu międzynarodowego, których choć podlegał daleko idącym transformacjom jakościowym, związanym głównie ze zmianami panującej dynastii, to zachował ciągłą tożsamość społeczną oraz polityczną od początku istnienia.

1469W przypadku Francji, można wskazać na dość częste zmiany formuły bytu politycznego w XIX i XX wieku, szczególnie po Rewolucji Francuskiej z roku 1789. Szczególnie zaobserwować można przeplatanie się republiki z cesarstwem oraz form stanowiących specyficzną formułę hybrydową, łączącą cechy obu systemów.

prowadzenia efektywnego działania na arenie międzynarodowej. Jedyne szczególnie silne osoby są w stanie naznaczyć politykę macierzystego podmiotu, czego przykładem może być prezydent Donald John Trump¹⁴⁷⁰ czy też prezydent Władimir Władimirowicz Putin¹⁴⁷¹.

Po trzecie, sprawna oraz rozbudowana struktura biurokratyczna, z szeregiem drugo- oraz trzeciorzędnych organów decyzyjnych pozwalających na efektywne zarządzanie taktyczną aktywnością określonego podmiotu międzynarodowego. W rezultacie, o ile nie jest ona zarządzać ani tworzyć skomplikowanych oraz długofalowych strategii oraz wielkich strategii, o tyle poszczególne fragmenty, ścieżki decyzyjne oraz procedury są wykonywane przez organy biurokratyczne w sposób automatyczny, zwalniając cenne możliwości analityczne w celu nadzorowania oraz korekty ogólne kierunku działania całości podmiotu. Nie należy jednak przeceniać możliwości biurokratycznych, szczególnie nie poddawanych nadzorowi ze strony innych elementów struktury podmiotu.

Po czwarte, struktury biurokratyczne, koncentrując się na konserwacji oraz odtwarzaniu istniejących schematów oraz procedur, ignorując potrzebę ich ewaluacji oraz korekty. W tym względzie naczelną ułomnością, która może być w innym kontekście traktowana jako zaleta, jest właśnie kumulacja zasobów na procedurach, które przeszłość zweryfikowała jako efektywnie użyteczne¹⁴⁷². Z jednej strony wynika to z konstrukcji organów biurokratycznych celujących w powtarzaniu zastanych schematów. Z drugiej natomiast jest to również brak ich legitymacji do wprowadzania zmian w prawodawstwie, ze szczególnym uwzględnieniem determinującego jego aktywność. Efektem owej koniunkcji jest daleko posunięty konserwatyzm własnego działania, gdziekolwiek to możliwe unikając dokonywania zmian w istniejących procedurach oraz mechanizmach. Reasumując, biurokracja utrudnia dokonywanie zmian we własnym postępowaniu, co z kolei przekłada się na ograniczenie możliwości adaptacyjnych.

Po piąte, biurokracja prezentuje wysoki poziom marnotrawstwa, głównie poprzez stosowanie innych niż efektywność kluczy w dystrybucji oraz redystrybucji zasobów, w tym również zasobów siły. W tym kontekście wskazać można, że efektywność jest drugorzędnym kryterium funkcjonowania systemów biurokratycznych, ustępując pola innym, niekiedy bardziej ideologicznym, a mniej realnym. W efekcie należy szczególnie podkreślić, że ubytek

1470J. D. Wright, M. F. Tomlinson, *Personality profiles of Hillary Clinton and Donald Trump: Fooled by your own politics*, „Personality and Individual Differences”, 2018, nr 128, s. 21 – 24.

1471V. Sperling, *Putin's macho personality cult*, „Communist and Post-Communist Studies”, 2016, nr 49(1), s. 13 – 23.

1472Jest to dość prozaiczne wyjaśnienie, nieustannego powracania współczesnych decydentów międzynarodowych do modelu militarnych interwencji – współcześnie w formie międzynarodowej interwencji humanitarnej – jako efektywnego sposobu zarządzania wyzwaniami w środowisku międzynarodowym.

zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów o charakterze ilościowym, kojarzonych przede wszystkim ze sferą *hard Power*, który stanowi dodatkowe obciążenie funkcjonowania określonego podmiotu międzynarodowego, zarówno na szczeblu taktycznym oraz strategicznym. W tym punkcie należy podkreślić, że najbardziej widocznym przykładem zastosowania owego marnotrawstwa jest tak zwana *pozytywna dyskryminacja*, będąca elementem szerszego zjawiska określanej jako *polityczna poprawność*¹⁴⁷³. Jest to zjawisko dość powszechnie komentowane, głównie przez publicystów, powodując szczególnie intensywne spory o jego sensowność oraz zasięg¹⁴⁷⁴. Biurokratyczny element systemu wewnętrznego każdego podmiotu wykazuje tendencję do rozpraszania zasobów bez uwzględniania kryterium efektywności.

Po szóste, jest to skierowanie głównej uwagi aktywność nie na treść oddziaływania, lecz głównie na jego formę. W jego ramach można szczególnie zwrócić uwagę na przykład wewnętrznej polityki Unii Europejskiej, gdzie forma komunikatów oraz oddziaływania jest szczególnie istotna. To właśnie ten wymiar stanowi kluczowy element krytyki w polityce zarówno wewnętrznej jak i europejskiej, szczególnie w odniesieniu do nowych rządów Europy Środkowej, które uzyskały etykietę prawicowych, właśnie poprzez niestosowanie form usankcjonowanych oraz lubianych przez starszych członków Unii jak i europejskiej biurokracji¹⁴⁷⁵. Wszelkie transmisje oraz komunikaty dokonywane w formach innych niż przyjęte oraz wykorzystywane, nawet jeśli są konstruowane z wykorzystaniem powszechnej logiki, są traktowane jako niezrozumiałe, czy wręcz wrogie. Biurokracja stanowi balast dla podmiotu międzynarodowego, nią obciążonego.

Trzecim analizowanym elementem *biurokracji* będzie relacja pomiędzy nią a dynamiką siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W skrócie rzecz ujmując *biurokracja* odpowiada za specjalizację poszczególnych podmiotów międzynarodowych, jednak kosztem zmniejszenia znaczenia wszystkich pozostałych, które również stanowią wyzwanie egzystencjalne dla uczestników rzeczywistości międzynarodowej. W efekcie uzyskuje się szczególną efektywność angażowania siły w wąskim polu oddziaływania

1473Zgodnie z najprostszą definicją, polityczna poprawność to ogół działań i środków językowych oraz politycznych, których celem jest uniknięcie obrażania oraz stawiania w sytuacji niekorzystnej, członków określonych grup społecznych, zwykle określanymi jako mniejszości społeczne. Więcej szczegółów: J. Florence, *A Phrase in Flux: The History of Political Correctness*, „Harvard Political Review”, 2015, 30 października, URL: <http://harvardpolitics.com/united-states/phrase-flux-history-political-correctness/>, [dostęp: 20.03.2018].

1474D. E. Bernstein, *You Can't Say That! The Growing Threat to Civil Liberties from Antidiscrimination Laws*, Waszyngton 2003. W Polsce pryzmatem skupiającym owo wyzwanie jest wykorzystanie słów takich jak *Murzyn* oraz *Żyd*.

1475P. Spiegel, *The EU Soviet? Barroso takes on Orban*, „Financial Times”, 2012, 16 marca, URL: <https://www.ft.com/content/36c81bbb-4644-3288-ae2b-8c9b694011fb>, [dostęp: 20.03.2018].

międzynarodowego, jednocześnie jednak pozostałe obszary pozostawione są poza percepcją danego podmiotu międzynarodowego.

Na plan pierwszy wysuwają się trzy punkty styeczne pomiędzy organami biurokratycznymi a siłą we współczesnym systemie globalnym. Po pierwsze, będzie to wydłużenie procesu podejmowania oraz implementacji podjętej decyzji. Przykładem działań tego typu są negocjacje w ramach Unii Europejskiej, na przykład w ramach ustalania zasad podziału budżetu¹⁴⁷⁶. Po drugie, struktury biurokratyczne wykorzystywane są w celu zarządzania zasobami siły o charakterze ilościowym. Z tego też powodu największe skupienie biurokracji znaleźć można w tych gałęziach organizacji zajmujących się sprawami wojskowymi¹⁴⁷⁷. Czyni to podmiot biurokratyczny szczególnie podatny na działania z wykorzystaniem strategii jakościowych, jako że nie jest on w stanie prawidłowo ocenić ich efektywności do czasu ich realizacji, co zwykle ma miejsce w przypadku ataków terrorystycznych¹⁴⁷⁸. Po trzecie, biurokracja oraz biurokraci zwiększają poziom przewidywalności działań podmiotu w systemie międzynarodowym, zarówno w odniesieniu do warunków brzegowych jak i wybieranych mechanizmów aplikacji siły. Nie oznacza to jednakże pełnej przewidywalności strategii, co można wskazać na przykładzie błędnej analizy prawdopodobieństwa amerykańskiej inwazji na Afganistan, bez uzyskania pełnej kontroli nad lokalnym *hubem* globalnej sieci infrastruktury krytycznej, zlokalizowanego w Pakistanie¹⁴⁷⁹. Stany Zjednoczone mimo wszystko podjęły ową interwencję, co postawiło zarówno reżim talibski jak i współpracującą z nim al-Quaedę w niekorzystnej sytuacji geostrategicznej.

Związek pomiędzy biurokacją oraz dynamiką siły, jest zdecydowanie ujemny. Jednakże, obecność biurokracji przyczynia się do rozwoju dwóch czynników kluczowych dla kształtu oraz częściowej pacyfikacji współczesnego środowiska międzynarodowego. Pierwszym jest przejmowanie ciężaru zarządzania bieżącą lub rytywną działalnością danego podmiotu, co powoduje odciążenie centralnego ośrodka decyzyjnego. Drugim jest formatowanie komunikatów w sposób, który czyni je czytelnymi dla biurokratycznych

1476A. Dür, G. Mateo, *Bargaining Power and Negotiation Tactics: Negotiations on the EU's Financial Perspective, 2007 – 2013*, Dublin 2008, URL: https://www.ucd.ie/t4cms/WP_08-2_Duer_Mateo.pdf, [dostęp: 21.03.2018].

1477R. Zieliński, A. Gielewska, *Biurokracja w polskim wojsku jest bardziej potężna niż cała armia*, „Forsal.pl”, 2012, 10 marca, URL: <http://forsal.pl/artykuly/600339,biurokracja-w-polskim-wojsku-jest-bardziej-poteczna-niz-cala-armia.html>, [dostęp: 22.03.2018].

1478., *Chciał wysadzić bramę i zabić Theresę May*”. *Areszt dla 20-latka*, „TVN24.pl”, 2017, 6 grudnia, URL: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/udaremniiono-zamach-na-premier-therese-may,796251.html>, [dostęp: 21.03.2018].

1479W tym względzie inwazja na Afganistan staje się jednym z wyjątkowych przykładów amerykańskiej operacji militarnej, będącej w większości zaopatrywanej drogą powietrzną. Dopiero w późniejszych etapach, gdy okazało się, że obecność wojskowa rozszerzy się poza planowany horyzont czasowy, dowództwo amerykańskie zdecydowało się na rozbudowę infrastruktury logistycznej z wykorzystaniem szlaków nie tylko w niestabilnym politycznie Pakistanie lecz również poprzez przestrzeń postsowiecką.

organów innych podmiotów. W rezultacie zaobserwować można, że podmioty skonstruowane na bazie organów biurowatycznych dysponują premią przy stosowaniu klasycznych, czyli wykorzystywanych wcześniej z powodzeniem narzędzi oddziaływania, przejawiającej się w niższym obciążeniu ogólnego potencjału jak i jego możliwości analitycznych. Jednakże opieranie się na organach o charakterze biurowatycznym powoduje ograniczenie możliwości wypracowania nowych rozwiązań na potrzeby zarządzania wyzwaniami generowanymi dość przypadkowo przez system międzynarodowy.

Czwartym analizowanym elementem biurokracji będzie relacja pomiędzy owymi alternatywami: *biurokracją* a *silnie zmotywowanymi jednostkami*. Co zostało wskazane we wcześniejszych częściach niniejszego podrozdziału, oba elementy organizacji podmiotu międzynarodowego są względem siebie alternatywne, stanowiąc przeciwległe bieguny tej samej skali oraz asymetryczne wobec siebie względem dowolnego punktu. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że obie formy organizacji poszczególnych elementów są ze sobą elementarnie sprzeczne oraz w perspektywie strategicznie nie do pogodzenia w ramach jednej, koherentnej całości. Więcej szczegółów odnosząca się do definicji oraz zakresu organów skomponowanych z *silnie zmotywowanych jednostek* zostanie zaprezentowanych w następnym podrozdziale, jednak w tym miejscu wskazanym wydaje się podkreślenie że one oraz organy biurowatyczne są niekompatybilne na trzech najważniejszych poziomach. Pierwszym jest sposób zarządzania zasobami. Drugim jest proces rekrutacji oraz reprodukcji własnych struktur. Dla przykładu, członkiem organu w Kościele Rzymskokatolickim w największym stopniu może zostać wierzący oraz praktykujący katolik¹⁴⁸⁰. W odróżnieniu od organów biurowatycznych, w ramach których pracownicy stanowią jedynie najemników pracujących za pieniądze¹⁴⁸¹, praca w organach skonstruowanych na zasadzie *silnie zmotywowanych jednostek*, staje się również częścią życia pracownika, zastępującego brak zapłaty satysfakcją z wykonanej pracy¹⁴⁸². Uosobieniem niniejszego podejścia jest urzędnik administracji państwowej. Trzecim jest sposób aplikacji siły w kontekście politycznym zarówno wewnętrznym jak i międzynarodowym, ze szczególnym uwzględnieniem procesu

1480 Jest to szczególnie widoczne w przypadku przydzielania nominacji biskupiej, w ramach której przeprowadzane są wielokrotne ankiety wśród przedstawicieli lokalnej społeczności, jak i prominentnych członków diecezji w celu wybrania najbardziej odpowiedniego kandydata. J. Wroceński, *Nominacje biskupów w świetle prawa kanonicznego i praktyki dyplomatycznej*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny”, 1997, nr 40(1-2), s. 71 – 101. Wprawdzie w przypadku Kolegium Kardynalskiego istnieje teoretyczna możliwość nominacji osoby pozbawionej tytułu biskupa, jednakże jest to sytuacja od dawna niespotykana.

1481 Podstawą związku biurokraty z organem jest umowa określająca zarówno jego gratyfikację, jak i obowiązki, za które jest wynagradzany. Istnieje możliwość nieformalnej modyfikacji owych zasad, jednak jest to stosunkowo rzadko wykorzystywana.

1482 Większa część *osób silnie zmotywowanych* całość lub część obowiązków wykonuje w ramach wolontariatu.

podejmowania decyzji. W przypadku organów o charakterze *biurokratycznym*, proces decyzyjny charakteryzuje się trzema cechami. Po pierwsze, jest ograniczony pod względem zakresu przedmiotowego, wyłącznie do pola wskazanego w dokumentach programowych danego organu¹⁴⁸³. Po drugie, proces ten jest ograniczony w wymiarze przestrzennym, ograniczając się w znacznej mierze niemal wyłącznie do przestrzeni nominalnie podatnej ich kontroli¹⁴⁸⁴. Po trzecie proces ten jest ograniczony również w wymiarze funkcjonalnym, w tym wymiarze rozumiany jest on jako interakcje z innymi organami o charakterze *biurokratycznym*, których zadaniem jest ograniczenie oraz kontrola działań organów decydujących¹⁴⁸⁵. Procedury decydowania w ramach *biurokracji* są w znacznym stopniu ograniczone, przede wszystkim poprzez zawężenie pola działalności, przestrzeni odpowiedzialności oraz nadzór zarówno horyzontalny, jak i wertykalny.

Podsumowując, *biurokracja* jest jednym z najważniejszych czynników dynamizujących oś organizacji wewnętrznej podmiotów międzynarodowych, a przez to mających znaczący wpływ na kształt kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Choć w przeciwieństwie do pozostałych, korelacja owa jest odwrócona: przyrost tego parametru wpływa na zmniejszenie się poziomu dynamiki. *Biurokracja* sprzyja stabilizacji zarówno potencjału podmiotu jak i jego struktur, pozwalając na automatyzację codziennego zarządzania aktywnością tegoż, co w zamian odciąża centralny ośrodek decyzyjny do zarządzania całością aktywności wewnętrznej i międzynarodowej. Jednakże obecność owych struktur, przyczynia się do utrwalenia raz obranego kursu, utrudniając dokonania bardziej drastycznych zmian poprzez zarówno zwiększenie ich kosztów w wymiarze zasobów, jak i poprzez konieczność zwalczania tak zwanego *dryfu biurokratycznego*. W efekcie owa stabilność relatywnie szybko może przerodzić się w czynnik sprzyjający stagnacji a następnie degeneracji¹⁴⁸⁶.

Na zakończenie należy wskazać na perspektywy rozwojowe owego czynnika. Będą one kształtowane przez trzy zmienne. Pierwszą jest ograniczenie możliwości adaptacyjnych danego podmiotu międzynarodowego, co w kontekście późnowestfalskiego środowiska

1483I. Żbikowska, *Obywatel kontra urzędnicy. A sąd? Kara za opieszałość*, „Wyborcza.pl”, 2015, 3 października, URL: <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/1,35771,18956271,obywatel-kontra-urzednicy-a-sad-kara-za-opieszalosc.html>, [dostęp: 22.03.2018].

1484Przełom w stosunkach polsko-izraelskich, „Rp.pl”, 2018, 25 lutego, URL: <http://www.rp.pl/Konflikt-Polska-Izrael/180229577-Przełom-w-stosunkach-polsko-izraelskich.html>, [dostęp: 22.03.2018].

1485J. Wyporska-Frankiewicz, *Zasada dwuinstancyjności postępowania administracyjnego a zasada dwuinstancyjności postępowania sądowniczoadministracyjnego* [w:] *Kodyfikacja postępowania administracyjnego*, red. J. Naczyńsk, Lublin 2010, s. 925 – 938.

1486Kondrakiewicz D., *Równowaga sił jako czynnik stabilizujący stosunki międzynarodowe* [w:] *Czynniki stabilizacji i destabilizacji w stosunkach międzynarodowych*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2009, s. 103 – 119.

międzynarodowego zwiększa prawdopodobieństwo zerwania ciągłości egzystencjalnej podmiotu oraz jego masywnej transformacji. W ramach owej konserwacji wskazać można na różnorodne wymiary owego działania, począwszy od *pamięci instytucjonalnej*, wskazywanej przez Michaela Horowitza jako jeden z głównych czynników ograniczających dyfuzję militarnych innowacji we współczesnym świecie¹⁴⁸⁷ jak i *dryfu biurokratycznego*, odpowiedzialnego za ograniczanie efektywności wszelkich dokonywanych zmian w zasadach działania administracji oraz struktur określonego podmiotu międzynarodowego¹⁴⁸⁸. Drugą zmienną jest zwiększanie się zarówno ilości decyzji codziennych jak ich znaczenia dla sprawności operowania podmiotu w rzeczywistości międzynarodowej. W tym kontekście biurokracja stanowi ten element potencjału określonego podmiotu pozwalający na wytworzenie szeregu drugo- oraz trzeciorzędnych organów decyzyjnych, które stają się w znacznym stopniu wyspecjalizowane oraz dostosowane do wypełniania wskazanych zadań. I wreszcie trzecią zmienną, jest obniżenie kosztów wymiany komunikatów pomiędzy organami oraz podmiotami międzynarodowymi. Jest to pochodna koncentracji organów biurokratycznych na wskazanych dwóch cechach: formalizmie oraz transparentności. W rezultacie komunikaty wytwarzane przez poszczególne organy zawierają wystarczającą ilość metadanych, pozwalających na niezwykle precyzyjną oraz kompletną ich deszyfracji, w znacznym stopniu ograniczając podatność owych treści na subiektywną interpretację przez odbiorcę. *Biurokracja* nie eliminuje zupełnie możliwości misinterpretacji informacji, lub też wytworzenia sprzecznych informacji, w czym przodują szczególnie instytucje demokratyczne, lub zarządzane kolektywnie¹⁴⁸⁹.

1487M. C. Horowitz, *The Diffusion (...)*, s. 37 – 39.

1488Jest to zjawisko oznaczające dążenie biurokracji, jako cząstkowego przejawu wiadomości podmiotowej, do nieustannego odtwarzania dawnych wzorców zachowania, nierzadko wbrew nominalnym organom sprawującym nadzór nad ich działaniem. Dokonuje się to głównie na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, jest to ignorowanie dążeń reformatora poprzez odpowiedzialne organy biurokratyczne. Po drugie, jest wykonywanie celów reformatora przy pomocy już istniejących narzędzi oraz instrumentów przez odpowiedzialne organy biurokratyczne. Po trzecie jest to także inkorporacja dotychczasowych wzorców postępowania w nowe, narzucone przez centralny organ decyzyjny ramy działania.

1489W tym względzie szczególnie należy wskazać na organy składające się z dużej ilości członków o podobnym statusie, takich jak rządy państw demokratyczny, parlamenty narodowe, czy też Zgromadzenie Ogólne ONZ, Parlament Europejski bądź Komisja Europejska. W rezultacie, wypowiedzi poszczególnych członków, nawet przynależnych do różnych pionów organizacyjnych może wiodować zamęt organizacyjnych oraz skłonić do podjęcia pochopnej decyzji. W tym kontekście szczególnie widoczne są różnice w narracji pomiędzy ważnymi członkami Komisji Europejskiej odnośnie polityki względem Rzeczypospolitej Polskiej. Szczególnie są widoczne one w przypadku porównania opinii wygłaszanych przez Jean Claude'a Junckera oraz Franza Timmermansa. *Timmermans grozi, Juncker zaprasza na rozmowy. Premier Morawiecki pojedzie do Brukseli*, „Niezależna.pl”, 2017, 20 grudnia, URL: <http://niezalezna.pl/212045-timmermans-grozi-juncker-zaprasza-na-rozmowy-premier-morawiecki-pojedzie-do-brukseli>, [dostęp: 13.03.2018].

2.4.4. *Silnie zmotywowane jednostki*

Całkowicie przeciwnym przypadkiem względem *biurokracji* jest czynnik określony jako *silnie modyfikowane jednostki*. W nauce o stosunkach międzynarodowych stosunkowo rzadko można spotkać na tyle intensywne przeciwieństwa, jednakże w tym kontekście jest to jeden z najbardziej jaskrawych przypadków. Oba czynniki są względem siebie asymetryczne w każdym z analizowanych punktów: począwszy od podstawowych założeń teoretycznych, a skończywszy na niezbędnych narzędziach. W rezultacie zaobserwować można, że te podmioty, których struktura zasadza się na *biurokracji* są szczególnie nieprzystosowane do zarządzania niniejszym czynnikiem, a te, które zostały ukształtowane przez *silnie zmotywowane jednostki*, wykazują szczególną indolencję w zarządzaniu *biurokratycznym* wymiarem działalności międzynarodowej. Oczywiście w tym przypadku można wskazać na pojawiające się eksperymenty w hybrydowymi organizacjami, łączącymi w sobie w założeniu mocne strony systemu *biurokratycznego* jaki i systemu opartego na *silnie zmotywowanych jednostkach*, jednakże ostateczne efekty nie są ani w pełni poznane, ani nawet wstępnie zachęcające¹⁴⁹⁰. Niniejszy czynnik stanowi przeciwieństwo *biurokracji*, szczególnie w przypadku wytwarzanych przy zastosowaniu danych instrumentów. Przechodząc do bliższej analizy owego czynnika, należy podzielić rozważanie na cztery podstawowe punkty. Po pierwsze, jest to wskazanie tendencji ewolucyjnych w rozwoju mechanizmów opartych na *silnie zmodyfikowanych jednostkach*, ze szczególnym uwzględnieniem jej immanentnego dążenia do uwypuklenia tak zwanego *czynnika ludzkiego* w ramach procesu podejmowania decyzji. Po drugie, jest to próba skatalogowania oraz skróconej analizy jej wad oraz zalet. Po trzecie, jest to również analiza związków pomiędzy kategorią *silnie zmodyfikowanych jednostek* a kategorią *dynamiki siły*. Szczególnie wzajemnie warunkowana dynamika wewnętrzna obu pojęć. Po czwarte jest to również odkształcanie obu wspomnianych powyżej sposobów analizy oraz operowania w rzeczywistości społecznej.

W pierwszym punkcie pod uwagę zostaną wzięte podstawowe podejścia teoretyczne do zagadnienia *silnie zmotywowanych jednostek* (ang. *super empowered individuals*). Niniejsze zjawisko jest stosunkowo nowe, zważywszy że zostało ono dopiero w pierwszej dekadzie XXI wieku zaczerpnięte z nauki o organizacji i zarządzaniu¹⁴⁹¹. Wywodzi się ona z

1490W tym momencie można wskazać, że odtworzenie warunków *empowermentu* w warunkach systemów *biurokratycznych* na przykład w przypadku funkcjonowania sił specjalnych generuje olbrzymie koszty oraz ryzyko utraty. Dodatkowo, w przypadku konieczności rezygnacji z określonego organu, ze szczególnym uwzględnieniem określonych organów wykorzystujących przemoc, powoduje skryzalizowanie się wokół nich organu transnarodowego, najczęściej funkcjonujących w kryminalnej sferze stosunków transnarodowych.

1491I. Marzec, *Empowerment pracowniczy w dążeniu do doskonalenia organizacji*, Warszawa 2007.

koncepcji potrzeb Abrahama Maslowa, w ramach której potrzeby człowieka są uporządkowane w koherentną hierarchię na podstawie dwóch kryteriów: egzystencjalnej konieczności ich zaspokojenia oraz subiektywnego poczucia satysfakcji¹⁴⁹². W tym kontekście potrzeby biologiczne, jak odżywianie, jest ułożone relatywnie nisko, jako że są niezbędne do przedłużenia fizycznej egzystencji organizmu. Podczas gdy inne czynności oraz mechanizmy indukowane są relatywnie nieprzydatne czy wręcz szkodliwe dla przetrwania organizmu, lecz są podejmowane z uwagi na przytłaczające poczucie satysfakcji z wykonanej pracy.

Co wyróżnia silnie zmotywowane jednostki, to właśnie motywacja (ang. *empowerment*) rozumiana jako mechanizm kognitywny, który prowadzi do częściowej eliminacji bodźców ekonomicznych w relacjach pomiędzy organizacją a jednostką¹⁴⁹³. Owe zagadnienia od trzydziestu lat stanowią przedmiot badań, zwłaszcza w kontekście próby ich odtworzenia w warunkach sztucznych, wytworzonych w ramach podmiotów w których ów mechanizm nie jest endemiczny. Szczególnie wśród nich wskazać można na korporacje transgraniczne oraz państwa narodowe. Wśród ważnych analityków oraz badaczy wskazać można na Jaya Congera i Rabindra Kanungo¹⁴⁹⁴, Kennetha Thomasa i Betty Velthouse¹⁴⁹⁵ oraz Gretchen Spreitzer¹⁴⁹⁶. W Polsce wskazać można na prace Joanny Moczydłowskiej¹⁴⁹⁷, Beaty Krawczyk-Bryłka¹⁴⁹⁸ czy też Izabeli Marzec¹⁴⁹⁹. Co więcej, owa koncepcja została w sposób intuicyjny przeszczepiona na grunt nauk o polityce oraz stosunkach międzynarodowych, zarówno jako przedmiot analizy empirycznej¹⁵⁰⁰, jak i jako przedmiot analizy decyzyjnej¹⁵⁰¹. Reasumując, ów sposób organizacji podmiotu, choć funkcjonuje w rzeczywistości

1492 Bardziej szczegółowa charakterystyka owej koncepcji: A. Maslow, *Motivation and Personality*, Nowy Jork 1954.

1493 W tym względzie w mniejszym stopniu oparta jest na stosunku pracy, w ramach którego za poświęcenie określonego czasu oferowana jest stała pensja, a w większym na niesformalizowanych relacjach o charakterze wolontarystycznym.

1494 J. A. Conger, R. N. Kanungo, *The empowerment process: Integrating theory and practice*, „Academy of Management Review”, 1988, nr 13(3), s. 471 – 482.

1495 K. W. Thomas, B. A. Velthouse, *Cognitive Elements of Empowerment: An „Interpretive” Model of Intrinsic Task Motivation*, „The Academy of Management Review”, 1990, nr 15(4), s. 666 – 681.

1496 G. M. Spitzer, *Psychological empowerment in the workplace: dimensions, measurement, and validation*, „Academy of Management Journal”, 1995, nr 38(5), s. 1442 – 1465; G. M. Spitzer, *Social structural characteristics of psychological empowerment*, „Academy of Management Journal”, 1996, nr 39(2), s. 483 – 504.

1497 J. M. Moczydłowska, *Empowerment – nowe spojrzenie na aktywowanie potencjału ludzkiego organizacji*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie”, 2014, nr 1, s. 71 – 78.

1498 B. Krawczyk-Bryłka, *Empowerment – strategia zarządzania oparta na zaufaniu*, „Zarządzanie i Finanse”, 2012, nr 10(4), s. 313 – 330.

1499 I. Marzec, *Empowerment pracowniczy w dążeniu do doskonalenia organizacji*, Warszawa 2007.

1500 M. C. Howitzter, *The Diffusion of Military Power. Causes and Consequences for International Politics*, Princeton 2010, s. 166 – 207.

1501 J. Gryz, *NATO – adaptacja do uwarunkowań środowiska bezpieczeństwa XXI wieku [w:] NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa*, red. M. Pietraś, J. Olchowski, Lublin 2011, s. 37 – 58.

międzynarodowej jako relatywnie efektywny oraz pożądany sposób funkcjonowania, szczególnie wymagający, jako że jego istota, pomimo, że teoretycznie dobrze opisana, to praktycznie wymagająca splotu szeregu zmiennych, z który kluczowe są nie tylko poza kontrolą ale wręcz nie do odtworzenia bez poważnej modyfikacji strukturalnej, oznaczającej ograniczenie możliwości realizacji dotychczasowych działań oraz funkcji.

Mechanizm kognitywny, będący w swej istocie rdzeniem sposobu organizacji określonego w niniejszej rozprawie jako *silnie zmotywowane jednostki*, zasadza się na wystąpieniu koniunkcji czterech procesów o charakterze psychologicznym, które w efekcie powodują, że dana osoba jest w stanie wykroczyć poza sztywne ramy biurokratycznej relacji, łączącej pracownika z organizacją, występującą zarówno w postaci wolontariuszy, zamachowców-samobójców oraz żołnierzy mafii¹⁵⁰². Szczególnie widocznym tego przykładem, może być przygotowanie zamachów terrorystycznych we Francji w 2015 roku, kiedy to kilku przedstawicieli Daesh, było w stanie skonstruować organizację oraz zasoby do przeprowadzenia tego zamachu nie dysponując niczym więcej niż własnymi kompetencjami¹⁵⁰³. W drugim przypadku, poczuciu kompetencji, kluczem jest to, że jednostka posiada poczucie indywidualnej skuteczności, z której czerpie satysfakcję oraz radość. Jest to dość paradoksalne stwierdzenie, lecz dość adekwatnie odzwierciedla esencję funkcjonowania *silnie zmotywowanej jednostki*, pozwalając na niemal jednoczesną realizację dwóch podstawowych priorytetów zawierających się na najwyższym szczeblu piramidy Masłowa: samopotwierdzenia się oraz przynależności do wspólnoty. Potwierdzanie własnych kompetencji poprzez samodzielną pracę na rzecz organizacji stanowi jeden z kluczowych mechanizmów kreacji oraz funkcjonowania *jednostki silnie zmotywowanej*. W trzecim przypadku, poczucia znaczenia, wskazać można, że najważniejsze jest przeświadczenie jednostki o podjęciu dobrych decyzji życiowych, które pozwalają im osiągnąć w życiu wartości wykraczające poza biologiczną egzystencję. W czwartym przypadku, wpływu, odnosi się on do poczucia własnego znaczenia oraz możliwość kształtowania ostatecznego rezultatu działania całości organizacji. Ten wymiar jest bardziej widocznym, szczególnie w porównaniu do systemów biurokratycznych. *Silnie zmotywowanie jednostki* dokonuje się również poprzez zaoferowanie możliwości na poziomie którym, każde działania odciska piętno na losie organizacji jako całości.

Tym samym można wskazać, że owoce owego oddziaływania są łatwo

1502JTamże, s. 42.

1503W tym względzie wskazać można, że jedynym zasobem transmitowanym ze środowiska międzynarodowego była informacja. Wszelkie inne zasoby zarówno materialne oraz niematerialne, zostały dostarczone przez społeczność lokalną, począwszy od broni, a skończywszy na rozpoznaniu terenu.

identyfikowalne poprzez dwa podstawowe mechanizmy, wbudowane w system pozwalające na realizację owego celu. Pierwszym jest sieciowa konstrukcja, pozwalająca przyporządkować zarówno działania jak ich rezultaty do poszczególnych jednostek operujących w ramach organizacji. Drugim jest niewielki rozmiar podmiotów, których struktura bazuje na *silnie zmotywowanych jednostkach* a co za tym idzie ograniczenie ilości dostępnych rezultatów. Co więcej, w większości przypadków podjęcie zaplanowanych działań pociąga za sobą jakościową transformację komórki, wynikającą z eliminacji kluczowego personelu albo w wyniku przeprowadzenia operacji¹⁵⁰⁴, albo w wyniku represji sił porządkowych¹⁵⁰⁵. Na podobnej zasadzie operują również transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które jednakże nie są narażone na represje organów porządku publicznego. W tym miejscu należy podkreślić, że organizacje o tym charakterze, zarówno zlokalizowane w obrębie systemu prawnego, jak i poza nim, są szczególnie podatne na zaburzenia *jednostek silnie zmotywanych*, zarówno w wymiarze korupcyjnym¹⁵⁰⁶ jak i psychologicznym¹⁵⁰⁷.

Należy wskazać, że organizacja przyjmująca organizację wewnętrzną na bazie *jednostek silnie zmotywanych* charakteryzuje się trzema typowymi cechami: niewielkim rozmiarem, horyzontalnymi strukturami oraz daleko posuniętą specjalizacją. Po pierwsze, organizacje tego typu są relatywnie niewielkie, liczone raczej w tysiącach członków, niż w milionach, co ma miejsce w przypadku podmiotów, których struktura oparta jest o *biurokrację*¹⁵⁰⁸. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera porównanie aparatów biurokratycznych państw narodowych, liczonych nierzadko w milionach urzędników oraz innego personelu, ze szczególnym uwzględnieniem formacji militarnych oraz paramilitarnych, z organizacjami pozarządowymi, skomponowanymi jedynie z niewielkiego centrum oraz szerokiej lecz nieokreślonej sfery współpracowników oraz wolontariuszy.

1504 Jak na przykład atak na Nowy Jork oraz Waszyngton pochłonął większość członków odpowiedzialnej komórki al-Qaeda poza kilkoma przedstawicielami. W efekcie jej funkcjonowanie zostało definitywnie przerwane.

1505 *Wielka akcja w Brukseli. Zatrzymano 12 osób, które planowały nowy zamach!*, „Niezależna”, 2016, 18 czerwca, URL: <http://m.niezalezna.pl/82063-wielka-akcja-w-brukseli-zatrzymano-12-osob-ktore-planowaly-nowy-zamach>, [dostęp: 13.05.2018].

1506 M. Jałoszewski, *Jakub Śpiewak skazany za przywłaszczenie pieniędzy fundacji Kidprotect*, „Wyborcza.pl”, 8 listopada, URL: http://wyborcza.pl/1,76842,16935280,Jakub_Spiewak_skazany_za_przywlaszczenie_pieniedzy.html?disableRedirects=true, [dostęp: 13.05.2018].

1507 W tym kontekście wskazać można na wady osobowościowe człowieka, zarówno wrodzone jak i nabyte, które powodują podejmowanie suboptymalnych oraz irracjonalnych działań, jak na przykład chciwość.

1508 W tym przypadku największe podmioty transnarodowe liczą nie więcej niż sto tysięcy członków. E. Corkill, *Ex-Tokyo cop speaks out on a life fighting gangs - and what you can do*, „Japan Times”, 2011, 6 listopada, URL: <http://www.japantimes.co.jp/text/fl20111106x1.html>, [dostęp: 31.10.2014]; *ISIS has 100.000 fighters and growing fast - Iraqi govt adviser*, „Russia Today.com”, 2014, 27 sierpnia, URL: <http://rt.com/news/183048-isis-grow-expand-jihadist/>, [dostęp: 31.10.2014].

Zainteresowanie osiągniętym rezultatem pozwala na optymalną alokację posiadanych zasobów oraz amplifikację możliwości działania, szczególnie w sytuacji analizy oraz wykorzystania słabości wynikającej z rutyny w operacjach prowadzonych przez wielkie *biurokracje*¹⁵⁰⁹. Po drugie, struktura organizacyjna form opartych na *silnie zmotywowanych jednostkach* zakłada przewagę więzi horyzontalnych nad wertykalnymi, co oznacza przyjęcie struktury sieci¹⁵¹⁰. O ile w przypadku biurokracji owe relacje są hierarchiczne oraz ściśle kontrolowane, przez co możliwe odstępstwa oraz przypadkowe mutacje sposobów funkcjonowania są ograniczane, choć nie całkowicie eliminowane. W ekstremalnych przypadkach może dochodzić do poważnych konfliktów wewnętrznych pomiędzy fragmentami organizacji, szczególnie tymi o charakterze kryminalnym¹⁵¹¹ i terrorystycznym¹⁵¹². Najważniejszą różnicą pomiędzy strukturami *biurokratycznymi* a strukturami opartymi na *silnie zmotywowanych jednostkach* jest kwestia kontroli centrum nad pozostałymi elementami. Po trzecie, podmioty tego typu charakteryzują się olbrzymim stopniem wyspecjalizowania, przez co sfera ich działania ograniczona jest do jednej, góra dwóch sfer aktywności międzynarodowej. Wynika to z charakterystyki *silnie zmotywowanych jednostek*, które pomimo daleko posuniętej dywersyfikacji charakterologicznej oraz psychologicznej, wykazują wysoko posunięty uniformalizm w jednej kwestii: tożsamości ideologicznej, niekiedy posuwając się do jednomyślności w stosunku do konieczności implementacji określonej wartości.

Osoby tego typu mają tendencję do skupiania się wokół organizacji prezentujących wartościowy dla określonych ludzi punkt widzenia oraz pozwalający na pełną realizację mechanizmu *empowerementu* w ramach tej misji, którą uznali za właściwą. Dla przykładu, wymiana personelu pomiędzy wolontariuszami inicjatywy *Stop Aborcji* oraz aktywistami *Czarnego Marszu* wymiana personelu jest praktycznie nie jest prowadzona wymiana personelu, analogiczna do transferów personelu pomiędzy bojownikami *Hay'at Tahrir al-*

1509 Jest to koronny zasób oraz możliwość operowania podmiotów zbudowanych na bazie jednostek silnie zmotywowanych, który pozwala na osiągnięcie efektu przekraczającego skonsumowane zasoby materialne. Szczególnie w sytuacji, gdy podmiot *biurokratyczny* nie ma świadomości, że poddany jest obserwacji oraz analizie tego typu. Jest to szczególnie widoczne w przypadku podmiotów kryminalnych oraz terrorystycznych.

1510 E. M. Hafner-Burton, M. Kahler, A. H. Montgomery, *Network Analysis for International Relations*, „International Organization”, 2009, nr 63(3), s. 559 – 592.

1511 W kontekście Meksyku, można wskazać, że konflikt obejmuje nie tylko wojnę sojuszu karteli narkotykowych z siłami rządowymi, lecz również starcia pomiędzy samymi kartelami, szczególnie koalicją starszych organizacji, skupionych wokół kartelu z Sinaloa a koalicją karteli nowej generacji, których prekursorem był kartel *Zetas*.

1512 W tym kontekście, szczególnie widowiskowy staje się konflikt pomiędzy Daesh a al-Quaedą o prymat w globalnym ruchu jihadistycznym, szczególnie, że wywodzą się one ze wspólnego rdzenia. Rozdźwięk między nimi nastąpił dopiero w trakcie irackiej insurekcji.

Sham a oddziałami *Ahrar al-Sham*¹⁵¹³. Choć w tym pierwszym przypadku *jednostki silnie zmotywowane* są w stanie porzucić daną organizację poprzez rozczarowanie jej aktywnością, choć nie oznacza to automatycznego zwiększenia potencjału przeciwnika¹⁵¹⁴. Reasumując powyższe rozważania, mechanizm *jednostek silnie zmotywowanych* wymaga powstania organizacji o bardzo specyficznych cechach, pozwalających na wiarygodną realizację wszystkich elementów danego mechanizmu. W efekcie możliwe staje się zwiększenie skuteczności implementacji posiadanych zasobów, a co za tym idzie uzyskanie pożądanego wyniku nawet w przypadku oddziaływania na znacznie większy podmiot międzynarodowy, jak na przykład państwo narodowe.

W drugim punkcie zostaną zaprezentowane wady i zalety systemów administracyjnych opartych o kategorię *silnie zmotywowanych jednostek*, szczególnie w kontekście oddziaływania w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. W rezultacie stanowią one dość specyficzną kategorię użytkowników siły w stosunkach międzynarodowych: z jednej strony dysponują relatywnie niewielkim potencjałem w wymiarze ilościowym, jednakże wykazują dość znaczną aktywność na arenie globalnej, uzyskując niekiedy widowiskowe rezultaty, jednakże wyłącznie we własnej dziedzinie. W tym kontekście kluczowe okazuje się zagospodarowanie przybliżonego powyżej mechanizmu *empowerment*, co wymaga wytworzenia dość specyficznych warunków. W tym kontekście wskazać można na fakt, że wykorzystanie *jednostek silnie zmotywowanych* w znacznym stopniu przerzuca ciężar planowania, przygotowania oraz wykonania z organizacji na jednostkę. Tym samym poważnym wyzwaniem staje się zjawisko tak zwanego *wypalenia liderów* (ang. *occupational burnout*)¹⁵¹⁵, oznaczający poważne zaburzenie, czy wręcz całkowitą eliminację zjawiska *empowerment*, a w rezultacie pozbawiających dany podmiot możliwości efektywnego oddziaływania.

Wśród zalet tego typu organizacji wskazać można na następujące zjawiska. Po pierwsze, jest to znaczna szybkość reakcji na bodźce generowane przez środowisko międzynarodowe. Po drugie, organizacje tego typu wykazują olbrzymią mobilność,

1513Waleed Khaled a-Noufal, Tariq Adely, *Nour e-Din a-Zinki defects from HTS, citing unwillingness to end rebel infighting*, „Syria: Direct”, 2017, 20 lipca, URL: <http://syriadirect.org/news/nour-e-din-a-zinki-defects-from-hts-citing-unwillingness-to-end-rebel-infighting/>, [dostęp: 12.05.2018]. *Hardline Syria rebels announce merger*, „Business Recorder”, 2018, 19 lutego, URL: <https://www.brecorder.com/2018/02/19/399757/hardline-syria-rebels-announce-merger/>, [dostęp: 12.05.2018].

1514W tym kontekście znacząca liczba ludzi po prostu rezygnuje ze społecznej aktywności, poprzez redukcję mechanizmu *empowermentu*.

1515A. Lastovkova, M. Carder, H. M. Rasmussen, L. Stoberg, G. J. de Groene, R. Sauni, J. Vevoda, S. Vevodova, G. Lasfargues, M. Svartengren, M. Varga, C. Colosio, D. Pelclova, *Burnout syndrome as an occupational disease in the European Union: an exploratory study*, „Industrial Health”, 2018, nr 56, s. 160 – 165.

prowadząc ekspansję na nowe, dziewicze sektory późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Tyczy się to szczególnie organizacji o charakterze ekologicznym¹⁵¹⁶. Po trzecie, organizacje skonstruowane na bazie *jednostek silnie zmotywowanych* wytwarzają znacznie silniejszą więź pomiędzy organizacją a jednostką, co oznacza wręcz internalizację ich celów. W tym kontekście owo powiązanie członka z organizacją nabiera cech więzi emocjonalnej, swą intensywnością dorównującą więzi z macierzystym państwem narodowym, a niekiedy ja przekraczając¹⁵¹⁷. Przekłada się to na znacznie większą precyzję w oddziaływaniu zarówno w środowisku międzynarodowym jak i wewnętrznym, osiąganą głównie poprzez ograniczenie liczby jak i charakteru celów¹⁵¹⁸.

Przechodząc do prezentacji słabości owych podmiotów należy wskazać, że ich pojawienie się oraz rozwój pociągnęło za sobą dość dużą nadzieję w środowisku naukowców związanych z liberalną oraz neoliberalną szkołą stosunków międzynarodowych. Jednakże nie przyniosła ona pożądaných rezultatów, niosąc ze sobą nie tylko poważne zagrożenia, takie jak rozwój organizacji kryminalnych oraz terrorystycznych, jak i immanentne słabości wbudowane w wewnętrzną strukturę oraz zasady funkcjonowania. Wśród owych wad tychże systemów, wskazać można na trzy najważniejsze. Po pierwsze, struktury tego typu zawsze dysponują niewielkim potencjałem ilościowym, oraz pozostałymi zasobami, niezbędnymi do prowadzenia operacji w środowisku międzynarodowym. Fiasko eksperymentów zamierzonych zarówno w kierunku uzupełnienia podmiotu biurokratycznego o elementy *empowerementu*¹⁵¹⁹, jak i w dążeniu do uzupełnienia możliwości organizacji transnarodowych o elementy typowe dla *powerbase*¹⁵²⁰, wydaje się wskazywać, że zasoby tego typu są względem siebie alternatywne. Po drugie, ewolucja podmiotowa pociąga za sobą zmianę w czasie konstrukcji oraz zasad funkcjonowania podmiotów międzynarodowych pociąga za

1516Najlepiej poznanym i widowiskowym przykładem takiej organizacji jest *Greenpeace*.

1517P. Kmieciak, *Tożsamość narodowa i patriotyzm współczesnych Polaków*, „Nowa Strategia”, 2016, 21 września, URL:<http://www.nowastrategia.org.pl/tozsamosc-narodowa-i-patriotyzm-wspolczesnych-polakow/>, [dostęp: 13.05.2018].

1518Specjalizacja owa posuwa się do ograniczenia zakresu oddziaływania, nie tylko do określonej dziedziny, jak i do jej konkretnego wycinku. Idealnym przykładem może być *World Wild Fund*, czyli organizacja o charakterze ekologicznym zajmująca się wyłącznie działaniami na rzecz zachowania zagrożonych gatunków oraz ich siedlisk. Pozwala to nie tylko na jednorazowe podjęcie wysiłku, ale również na monitorowanie oraz korygowanie działań tego typu w dłuższym okresie, co w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego jest szczególnie korzystne oraz pożądane.

1519Podstawową przesłanką owych klęsk było istnienie immanentnej sprzeczności pomiędzy *biurokracją*, szczególnie podmiotów demokratycznych, wymagających spełnienia warunku transparentności, co oznacza drobiazgową kontrolę nad poszczególnymi organami. Podczas gdy *jednostki silnie zmotywowane* wymagają znacznej swobody działania, co oznacza dość często postawienie centralnych organów decyzyjnych przed koniecznością poniesienia odpowiedzialności za działania organów niższej rangi.

1520Jak dotąd żadna organizacja transnarodowa nie była w stanie w wydłużonym okresie przejąć kontroli nad terytorium geopolitycznym. Oznacza to ewidentną niemożliwość wytworzenia instrumentarium do tego przeznaczonego.

sobą przekształcenie możliwości podmiotu do operowania w określonej sferze. Po trzecie, podmioty tego typu poprzez specjalizację, są w znacznym stopniu uzależnione od kooperacji z innymi podmiotami międzynarodowymi, ze szczególnym uwzględnieniem państw narodowych. W tym miejscu należy podkreślić fakt, że pomimo kreatywności oraz optymalizacji działań, rozmiar potencjału oraz brak trwalszych narzędzi oddziaływania społecznego oraz politycznego, uniemożliwiają utrwalenie w rzeczywistości społecznej. Przykładem owego działania może być lobbowanie organizacji proekologicznych na rzecz wprowadzenia przez rządy narodowe ograniczeń w emisji gazów cieplarnianych¹⁵²¹, a także mobilizacja organizacji muzułmańskich w celu uzyskania realnego wpływu na wybory różnego szczebla, z najbardziej spektakularnym przykładem zwycięstwa Sadiq Khana w 2016 roku¹⁵²². Podsumowując niniejszy punkt, należy wskazać, że ten typ wewnętrznej organizacji podmiotu międzynarodowego, pomimo sprawiania wrażenie niezwykle efektywnego, szczególnie w zestawieniu z rozrośniętymi mechanizmami *biurokracji* narodowej oraz korporacyjnej, nie należy zapominać że wykazuje on szereg wad, które ograniczają jego użyteczność w zarządzaniu dynamiką siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

W trzecim punkcie zostanie poruszona kwestia relacji pomiędzy analizowanym czynnikiem a zjawiskiem dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym kontekście należy wskazać, że organizacja oparta na *jednostkach silnie zmotywowanych* ma całkowicie odmienny wpływ na dynamikę siły niż organizacja oparta na *biurokracji*. O ile ta druga przyczynia się do ograniczenia zakresu przedmiotowego dynamiki siły oraz zmniejszenia jej amplitudy, o tyle ta pierwsza przyczynia się do drastycznego zwiększenia stopnia dynamiki siły. W tym względzie staje się to szczególnie widoczne na trzech podstawowych płaszczyznach. Pierwszą oraz najważniejszą jest kreatywność *silnie zmotywowanych jednostek*. W tym kontekście szczególnie widocznymi przykładami tego działania jest aktywność różnych grup rebelianckich oraz terrorystycznych, których celem jest skonstruowanie nawet skomplikowanych systemów uzbrojenia na bazie konstrukcji cywilnych czy też przestarzałego wyposażenia wojskowego. Jest to widoczne na teatrze wojny w Syrii, gdzie elementy koalicji zarówno rebelianckiej jak i prorządowej, korzystają z improwizowanych systemów bojowych z rodziny *zrób to sam* (ang. *Do It Yourself, DIY*)¹⁵²³.

1521C. Marchiori, S. Dietz, A. Tavoni, *Domestic politics and the formation of international environmental agreements*, „Journal of Environmental Economics and Management”, 2017, nr 81, s. 115 – 131.

1522Homa Khaleeli, *Sadiq Khan's victory won't end Islamophobia, but it offers hope*, „The Guardian”, 2016, 7 maja, URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/may/06/sadiq-khan-victory-islamophobia-mayor-london>, [dostęp: 12.05.2018].

1523Najczęstszym przykładem są samodzielnie zbudowane systemy artyleryjskie (działa *Omar*) oraz systemy

Jednakże szczególną biegłość w tym wymiarze wykazuje Hezbollah, szczególnie w dziedzinie zdalnie kierowanych systemów raketowych¹⁵²⁴.

Następnie należy wskazać, że podmioty tego typu operują w warunkach środowiska o niskiej zawartości zasobów o charakterze ilościowym, co nakłada konieczność uzupełnienia optymalizacji własnego potencjału, szczególnie w celu podjęcia rywalizacji z podmiotami asymetrycznie względem nich potężnymi. Jest to również jeden z czynników warunkujących gwałtowny rozwój domeny *soft Power*, który jest skorelowany z rozwojem transnarodowej przestrzeni społecznej. Ostatnią płaszczyzną na jakiej podmioty zorganizowane na bazie *jednostek silnie zmotywowanych* zwiększają dynamikę siły w środowisku międzynarodowym, jest również relatywnie słaba kontrola centralnego organu decyzyjnego nad peryferyjnymi instytucjami. Owa ograniczona kontrola, przejawiająca się w dwóch wymiarach. Pierwszym z nich jest nieustanne generowanie nowych jednostek, głównie poprzez *jednostki silnie zmotywowane* niezadowolone z profilu działalności danej organizacji, szczególnie w kontekście radykalizacji dedykowanych jednostek ludzkich. Drugim jest wymiana personelu pomiędzy poszczególnymi organizacjami, które przejawiają się w przenoszeniu nie tylko ludzi, lecz również potencjału, który reprezentują, szczególnie w postaci informacji oraz sposób oddziaływania międzynarodowego. Jest to szczególnie widoczne wśród organizacji o charakterze terrorystycznym, gdzie *jednostki silnie zmotywowane* przenoszą się pomiędzy poszczególnymi organizacjami nieustannie, zarówno pojedynczo¹⁵²⁵ jak i grupowo¹⁵²⁶. Owa znikoma kontrola przyczynia się do rozszerzenia spektrum operacyjnego organizacji, nawet na sfery niepożądane przez centralny ośrodek decyzyjny.

Jako konkluzję niniejszych rozważań, zostanie przeprowadzona kompleksowa analiza interakcji pomiędzy *biurokracją* a *silnie zmotywowanymi jednostkami*. W tym względzie należy wskazać, na specyficzny związek pomiędzy obiema instytucjami. Z jednej strony *biurokracja* stanowi element rozwojowy organizmów politycznych, zwiększając ich możliwości związane z zarządzaniem codziennymi aktywnościami, przekraczając analogiczny potencjał organizacji skonstruowanych na bazie *jednostek silnie zmotywanych*.

raketowe (rakiety *Elephant*). Dodatkowo, zaobserwować można szereg udoskonaleń oraz dopancerzeń i dobrojeń cywilnych pojazdów, ze szczególnym uwzględnieniem SVBIED. Poza tym wskazać można na działania w sferze cywilnej, szczególnie w dziedzinie instalacji paneli słonecznych w obłożonych dzielnicach Damaszku w celu uzupełnienia produkcji energii elektrycznej. Większość z tych udoskonaleń wykonywana jest przez inżynierów, techników oraz studentów sympatyzujących z ruchem rebelianckim.

1524M. Hoening, *Hezbollah and the Use of Drones as a Weapon of Terrorism*, „Public Interest Report”, 2014, nr 67(2).

1525O tym może świadczyć przykład Mohammeda Haydara Zammara, który został pojmany w Syrii, pracował dla al-Quaedy a potem dla Daesh. *Afarin Mamosta*, „Twitter”, 2018, 18 kwietnia, URL: <https://twitter.com/AfarinMamosta/status/986638148284317696>, [dostęp: 13.05.20158].

1526W tym względzie można wskazać na sformowanie się Daesh, którego jednym z ważniejszych filarów była iracka gałąź al-Quaedy.

Jednocześnie, stwierdzić można, że organizacje zorganizowane na bazie *jednostek silnie zmotywowanych* są w stanie wypracować efektywny sposób na oddziaływanie na poszczególne systemy *biurokratyczne* szczególnie po ich uprzednim rozpoznaniu oraz identyfikacji podstawowych punktów *podatności* oraz *wrażliwości*. W tym kontekście można wskazać, że organizacje tego typu mają tendencję do tworzenia hybrydowych systemów określonych w literaturze jako *system wewnętrznie spenetrowany*, powstały poprzez interferencję narodowych biurokracji oraz transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego. W tym kontekście na pierwszy plan wysuwa się kwestia różnego umiejscowienia Kościoła Rzymskokatolickiego w porządku prawnym różnych państw, gdzie przy niezmiennych rytuałach, postrzegany jest albo jako wartościowy element życia społecznego¹⁵²⁷, albo jako element szkodliwy i niepożądany¹⁵²⁸. Po drugie, w przeciwieństwie do *biurokracji*, systemy tego typu w każdej chwili własnego istnienia balansują na krawędzi anihilacji. Przykładem tego procesu może być rozplątanie się Daesh w konsekwencji porażek militarnych z pierwszej połowy 2016 roku¹⁵²⁹. W wyniku zmian owej percepcji społecznej, organizacja może utracić legitymację do dalszego swobodnego działania. W przypadku Polski, można wskazać na organizację *Kids Protect*, której wizerunek został mocno nadszarpnięty w wyniku defraudacji znacznych środków na luksusową odzież i gadżety¹⁵³⁰. I wreszcie po trzecie, co stanowi logiczną konsekwencję poprzedniego punktu, charakteryzują się olbrzymim stopniem *mutagenności*. Termin ten odnosi się do sytuacji, w której operator pozbawiony jest większości mechanizmów kontrolnych oraz naprawczych, które służą do identyfikacji, korekty czy wręcz eliminacji anomalii w funkcjonowaniu organizacji. W porównaniu do podmiotów zorganizowanych w oparciu o *biurokrację* cykl życia jest znacznie przyspieszony. To co państwom zajmuje kilka wieków – co można zaobserwować na przykład w ramach teorii długich cykli, na przykład w ujęciu George'a Modelsky'ego – podmioty transnarodowe przechodzą w trakcie najwyżej kilkuletnich cykli. Dodatkowo, w ramach ich rozwoju pojawiają się unikalny etap rozwojowy, który można określić jako *biurokratyzację*, czy też translację do przestrzeni geopolitycznej. W rezultacie,

1527Prezydent Francji chce poprawy relacji z Kościołem. „Macron zrozumiał, że to nie partia polityczna”, „Aleteia”, 2018, 10 kwietnia, URL: <https://pl.aleteia.org/2018/04/10/prezydent-francji-chce-poprawy-relacji-z-kosciolem-macron-zrozumial-ze-to-nie-partia-polityczna/>, [dostęp: 13.05.2018].

1528Christian persecution in Eritrea, „Open Doors USA”, 2018, URL: <https://www.opendoorsusa.org/christian-persecution/world-watch-list/eritrea/>, [dostęp: 12.05.2018].

1529P. Cockburn, *After the recent battles in Syria and Iraq, how close is Isis to losing the war?*, „Independent”, 2016, 6 maja, URL: <https://www.independent.co.uk/voices/after-the-recent-battles-in-syria-and-iraq-how-close-is-isis-to-losing-the-war-a7016961.html>, [dostęp: 13.05.2018].

1530SzeF Kidprotect.pl podejrzany o przywłaszczenie ponad 433 tys. zł. Grozi mu do 10 lat więzienia, „TVN24.pl”, 2013, 6 września, URL: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/szeF-kidprotect-pl-podejrzany-o-przywlaszczenie-ponad-433-tys-zl-grozi-mu-do-10-lat-wiezienia,352614.html>, [dostęp: 13.05.2018].

posługując się terminologią von Clausewitza, faza tego typu podlega losowym zmianom prawdopodobieństwa zwycięstwa, co oznacza wejście w fazę egzystencjalnej niepewności, czyli wprost: wojny, której rezultat jest zgoła nieprzewidywalny, przed jej ostatecznym rozstrzygnięciem. W rezultacie wewnętrzna struktura podmiotu ulega deformacji oraz dezintegracji w stopniu uniemożliwiającym podjęcie nie tylko sprawnego działania jak i ukończenie transformacji. Taki los stał się udziałem Daesh.

2.4.5. Wartości na osi organizacji wewnętrznej podmiotu

Na zakończenie niniejszych rozważań, niezbędne staje się poruszenie dwóch kwestii stanowiących podsumowanie analizy osi konstrukcji wewnętrznej kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, jest to kwestia wartości pojawiających się na niniejszej osi, do których przyczepiona może być rzeczywista przestrzeń międzynarodowego oraz wewnętrznego oddziaływania z wykorzystaniem siły. Po drugie, będzie to również kwestia wzajemnego modyfikowania poszczególnych osi, w tym względnie zarówno relacji pomiędzy osią władzy a konstrukcją wewnętrzną podmiotu oraz osią technologii a konstrukcją wewnętrzną podmiotu. Jednakże ta analiza będzie zawarta w kolejnym podrozdziale.

Podsumowując powyższą analizę należy wskazać, że dynamika siły w tym wykresie generowana jest w trzech (dwóch) przestrzeniach. Po pierwsze, jest to kwestia *przywództwa*, ujmowanego jako nieformalna strona sprawowania władzy, modyfikująca zasady jej stosowania oraz koszty jej egzekwowania w rzeczywistości zarówno wewnętrznej oraz międzynarodowej. Po drugie (i jednocześnie trzecie), jest to kwestia wewnętrznej struktury. *Biurokracja* oraz *jednostki silnie zmotywowane*, bo to o nich mowa, odnoszą się do zestawu mechanizmów, procedur oraz parametrów, które spełnia konstrukcja wewnętrznego podmiotu. W tym przypadku *biurokracja*, zakłada biegłość w zarządzaniu znaczną liczbą codziennych oraz prostych aktywności; koncentrację na ilościowych wymiarach zarządzania; a także drobiazgową kontrolę działań organów niższej rangi. Jego przeciwieństwem jest system oparty na *jednostkach silnie zmotywowanych*, w ramach którego, nadrzędnym czynnikiem sprawczym staje się jednostka ludzka, a nie procedura. Z tego też powodu podmioty te charakteryzują się niewielką wielkością, jednakże znaczną biegłością w opracowywaniu oraz wdrażaniu skomplikowanych oraz dalekosiężnych strategii politycznych. Przechodząc do wskazania najważniejszych, jakościowo odrębnych wartości na osi organizacji wewnętrznej podmiotu, należy wskazać na istnienie dziesięciu punktów, różniących się pod względem wskazanych parametrów.

Pierwszym jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy dwoma podmiotami o tożsamym charakterze: *podmiotów biurokratycznych o przywództwie wewnętrznym*. Jest to relacja klasyczna, najbardziej charakterystyczna dla westfalskiego środowiska międzynarodowy. Jest stosunkowo najlepiej zbadana oraz przeanalizowana, stając się punktem wyjścia do dalszych, bardziej zaawansowanych analiz współczesnych relacji międzynarodowych. W fazie późnowestfalskiej, jest to relacja coraz rzadsza, zważywszy na przenoszenie ciężaru aktywności międzynarodowej do transnarodowej sfery stosunków społecznych. W tym kontekście najczęściej dotyczy państw narodowych, przy czym wykluczone są zarówno *państwa wirtualne*, jak i *hipermocarstwo*. Przykładem owych relacji, mogą być stosunki pomiędzy Rzeczypospolitą Polską a Ludową Republiką Wietnamu¹⁵³¹. Oba zaangażowane podmioty są impregnowane na oddziaływanie przy pomocy środków *soft Power*, jako że dominujący element przywództwa legitymizowanego przez społeczeństwo spoczywa w rękach organu decyzyjnego. Co więcej, z powodu odległości oraz specyfiki potencjału, również wpływ przy pomocy środków *hard Power*, co z kolei przekłada się na brak możliwości uzyskania pożądaných rezultatów w sposób nie budzący wątpliwości oraz niepodatny na interpretacje. W efekcie ta forma realizacji siły, nacechowana jest znacznym poziomem biurokratyzacji, ograniczając się do negocjacji w precyzyjnie określonych sprawach niższego rzędu. Dynamika tej relacji ustępuje jej formalizacji oraz rytualizacji, co przekłada się na jej rozdrobnienie na szereg płaszczyzn negocjacyjnych. Reasumując, oddziaływania siłowe w tym punkcie charakteryzują się wysokim stopniem formalizmu oraz proceduralności.

Drugim jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy *dwoma podmiotami biurokratycznymi, przy czym jeden wykazuje cechy przywództwa wewnętrznego a drugi – przywództwa zewnętrznego*. W tym przypadku, jego centralny ośrodek decyzyjny, charakteryzuje się ograniczoną legitymacją społeczną, co uniemożliwia w pełni wykorzystanie dostępnych elementów potencjału siły, zwłaszcza w kontekście lojalności urzędników odpowiedzialnych za ich obsługę. W ramach tego punktu wyodrębnić można zarówno przypadek w którym podmiot tego typu stanowi podmiot działający, jak i przypadek w którym stanowi on przedmiot oddziaływania. Głównym oraz najważniejszym czynnikiem opisującym niniejszy punkt jest przeniesienie kontroli nad rzeczywistością w ręce podmiotu, którego możliwości w przestrzeni geopolitycznej jest uzupełniona przez narzędzia wykreowane w transnarodowej przestrzeni społecznej. W tym kontekście wskazać można na

1531M. Pietrasiak, Hung Van Tram, *Współczesne stosunki polsko-wietnamskie: dwie perspektywy* [w:] *Polityka zagraniczna Polski. 25 lat doświadczeń*, red. M. Pietrasiak, M. Stelmacha, K. Zakowski, Łódź 2016, s. 135 – 146.

dwa przypadki w których owe działania są podejmowane. Pierwszym z nich jest funkcjonowanie państwa narodowego w ramach Unii Europejskiej, co staje się szczególnie widoczne w przypadku konfliktu interesów co ma miejsce w przypadku relacji z Polską oraz Węgrami¹⁵³². Drugim mogą być relacje ukraińsko-rosyjskie po roku 2008¹⁵³³. Owe działania pociągają za sobą szereg konsekwencji dla zaangażowanych podmiotów. Pierwszą i najważniejszą z nich jest duże prawdopodobieństwo rozpoczęcia asymetrycznego konfliktu zbrojnego, o nieprzewidywalnych konsekwencjach, analogicznego do tego, który toczy się obecnie na wschodzie Ukrainy¹⁵³⁴. Po drugie, oba zaangażowane podmioty w ramach podejmowania oddziaływania tracą zasoby, ze szczególnym uwzględnieniem legitymacji międzynarodowej oraz bardziej ogólnego prestiżu. Po trzecie wreszcie, proces wykorzystania siły w ten sposób generuje olbrzymi potencjał emocjonalny po obu stronach, co utrudnia utrzymanie osiągniętych rezultatów bez ciągłego transferu zasobów przekazanych na ten cel. W tym punkcie należy podkreślić fakt, że szczególnie uwypukla on dynamikę siły, stanowiąc produkt typowy dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Trzecim jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy *dwoma podmiotami biurokratycznymi o przywództwie zewnętrznym*. W tym wymiarze należy wskazać na fakt, że najbardziej powszechnym przykładem są relacje relatywnie niewielkich podmiotów funkcjonujących w ramach większego, wyraźnie wyodrębnionego elementu systemu międzynarodowego, albo ze względu na kryterium geograficznego – co ma miejsce w przypadku członków Unii Europejskiej czy też Europejskiego Obszaru Gospodarczego¹⁵³⁵; albo ze względu na kryterium ideologiczne, filozoficzne czy ideologiczne – co ma miejsce w przypadku wspólnoty państw islamskich¹⁵³⁶. W obu przypadkach wskazać można na trzy elementy stanowiące ich jakościową tożsamość. Pierwszym oraz najważniejszym jest funkcjonowanie w ramach systemu wyraźnie określonych zasad oraz procedur, ściśle sformalizowanych jak i nieformalnych, szczególnie w ramach precedencji oraz procesów urzeczywistniania właściwych celów podmiotowej geostrategii¹⁵³⁷. Po drugie, w ramach

1532W. Hutton, *Beware the illiberal alliance of Poland and Hungary, a grave threat to the EU*, „The Guardian”, 2018, 7 stycznia, URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jan/07/hungary-poland-had-enough-of-liberal-democracy-eu-must-act>, [dostęp: 3.05.2018].

1533M. Potocki, *Plan rozbioru Ukrainy: Rosja planowała inwazję na Krym już od dawna?*, „Forsal.pl”, 2016, 4 listopada, URL: <http://forsal.pl/artykuly/989951,plan-rozbioru-ukrainy-rosja-planowala-inwazje-na-krym-juz-od-dawna.html>, [dostęp: 13.05.2018].

1534M. Laruelle, *Why No Kazakh Novorossiya? Kazakhstan's Russian Minority in a Post-Crimea World*, *Problems of Post-Communism*, 2018, nr 65(1), s. 65 – 78.

1535K. Czech, *Unia Europejska jako uczestnik międzynarodowych przepływów kapitału na przykładzie bezpośrednich inwestycji zagranicznych – próba oceny*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, 2018, nr 6(1), s. 48 – 63.

1536N. W. Allen, S. J. Barter, *Ummah or tribe? Islamic practice, political ethnocentrism, and political attitudes in Indonesia*, „Asian Journal of Political Science”, 2017, nr 25(1), s. 45 – 67.

1537T. G. Fraser, *The Arab-Israeli conflict*, Londyn, Nowy Jork 2015.

rozstrzygnięcia sporów oraz konfliktów pomiędzy poszczególnymi podmiotami szczególną rolę odgrywają pozostali uczestnicy lokalnego podsystemu, zarówno w przypadku poszczególnych państw oraz podmiotów międzynarodowych, jak i instytucji przeznaczonych do zarządzania oraz reprezentowania danego podsystemu jako całości. I wreszcie po trzecie, w ramach niniejszego punktu niemal całkowicie udało się wyeliminować konieczność wykorzystywania narzędzi w wymiarze *hard Power* w tym prowadzenia działań wojennych. Z tego też powodu w obrębie tych systemów niemal całkowicie wyeliminowano prowadzenia działań wojennych, zarówno w klasycznej formie westfalskiej, jak i asymetrycznej oraz hybrydowej formie późnowestfalskiej.

Czwartym jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy podmiotem *biurokratycznym o przywództwie wewnętrznym a podmiotem skonstruowanym na bazie jednostek silnie zmotywowanych o przywództwie wewnętrznym*. W tym punkcie można wskazać na fakt wychodzenia, nawet z mocno zmodyfikowanych ram środowiska westfalskiego, w ramach którego najważniejszymi podmiotami działania są państwa narodowe oraz organizacje je skupiające. Jest to pierwszy oraz najbardziej klasyczny przykład relacji asymetrycznych, w ramach których podejmowane jest oddziaływanie wykazujące charakter konfliktu asymetrycznego. Najbardziej klasycznym oraz wręcz modelowym przykładem relacji tego typu mogą być relacje pomiędzy Stanami Zjednoczonymi oraz al-Quaedą. Jednakże znacznie częstszym przykładem może być relacja pomiędzy państwem a związkami zawodowymi¹⁵³⁸, które choć dysponują znacznym potencjałem oraz zasobem ludzkimi, to jednak ich struktura, w znacznym stopniu związana z branżowym środowiskiem zakładów pracy, wykazuje dominujące cechy organizmu skomponowanego z *jednostek silnie zmotywowanych*. W tym kontekście wskazać można na trzy najważniejsze cechy owego kontekstu. Pierwsza oraz najważniejszą jest fakt istnienia zjawiska, które można określić jako asymetrię informacyjną. Po drugie, należy wskazać, że oba podmioty, ciesząc się niemal pełną legitymacją własnej bazy społecznej do działania, są w dużym stopniu niepodatne na oddziaływanie perswazyjne, przynależące do sfery *soft Power*. Ze szczególnym uwzględnieniem konieczności odkrycia słabszych elementów ochronnych struktury podmiotu *biurokratycznego*¹⁵³⁹. Co więcej, miękkie środki oddziaływania mogą okazać się niezbędne do

1538K. Hamann, A. Johnston, J. Kelly, *Unions against governments: Explaining general strikes in Western Europe, 1980–2006*, „Comparative Political Studies”, 2013, nr 46(9), s. 1030 – 1057.

1539Podstawową przesłanką realizacji owej strategii jest fakt, że pomimo asymetrycznej przewagi ilościowej podmiotu biurokratycznego, nie jest on w stanie zapewnić odpowiedniego poziomu ochrony dla wszystkich punktów wrażliwych. Szczególnie w przypadku tak zwanych *celów miękkich*, drugorzędnych w stosunku do instytucji centralnych, jak na przykład kluby muzyczne czy atrakcje turystyczne. Z tego też powodu, to one są najczęściej przedmiotem ataku, który choć nie powoduje poważnych zniszczeń, to jednak stanowią one znaczący czynnik w modyfikacji opinii publicznej odnośnie efektywności wywiązywania się organu

amplifikacji własnych sukcesów lub do ograniczenia efektów porażki¹⁵⁴⁰. Po trzecie, kontekst sytuacyjny tego typu ma charakter długoterminowy, co oznacza wydłużenie oddziaływania w czasie, szczególnie w przypadku biegłego zarządzania potencjałem partnera *transnarodowego*. Ów kontekst oddziaływania charakteryzuje się jednym z bardziej intensywnych form przejawiania się, będąc w znacznym stopniu deformowany przez znaczący ładunek emocjonalny generowany przez społeczności generujące podmioty wchodzące we wzajemne oddziaływanie.

Piątym jest kontekst występowania relacji siłowych *między podmiotem biurokratycznym o przywództwie wewnętrznym a podmiotem skonstruowanym na bazie jednostek silnie zmotywanych o przywództwie zewnętrznym*. W przypadku podmiotu *biurokratycznego* będzie on dysponować niemal pełną możliwością kształtowania własnego działania, ciesząc się pełną legitymacją społeczną do kształtowania własnej polityki. W odróżnieniu, podmiot zbudowany na *jednostkach silnie zmotywanych*, charakteryzuje się uzależnieniem od zewnętrznych zasobów zarówno legitymacji, jak i zasobów niematerialnych oraz materialnych, które umożliwiają oraz uzasadniają nie tylko możliwości podejmowania różnorodnych inicjatyw społecznych, a nawet samego sensu istnienia. Idealnym przykładem tej relacji jest funkcjonowanie transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego, takich jak Fundacja Konrada Adenauera, czy *Amnesty International* w ramach porządku prawnego państw określanych jako autorytarne a więc Federacji Rosyjskiej¹⁵⁴¹ czy też Chińskiej Republiki Ludowej¹⁵⁴². Co ciekawe, w tym wymiarze wskazać można, że kluczowym elementem skali oraz napięcia owej relacji jest subiektywna percepcja relacji, głównie ze strony biurokratycznych czynników rządowych, które wbrew rzeczywistym możliwościom oddziaływania partnerów *transnarodowych* mogą postrzegać je jako rzeczywiste zagrożenie dla systemowej koherencji. W rezultacie pojawienia się owych zawłości relacja ta przybiera dość specyficzny oraz niestandardowy kształt, określany głównie w obrębie trzech podstawowych parametrów. Po pierwsze, w tym kontekście wskazać można asymetrię potencjałów, bardziej radykalną niż w poprzednim punkcie. Po drugie, strona *transnarodowa*, pomimo dysponowania lokalnymi *jednostkami silnie*

decyzyjnego z powierzonych zadań.

1540 Waszczykowski o kulisach szczytu RE: Nie dano wypowiedzieć się tym 27 krajom. Z góry założono ich poparcie dla Tuska, „wPolityce.pl”, 2017, 12 marca, URL: <https://wpolityce.pl/swiat/331111-waszczykowski-o-kulisach-szczytu-re-nie-dano-sie-wypowiedziec-panstwom-ue-z-gory-zalozono-ich-poparcie-dla-tuska>, [dostęp: 13.05.2018].

1541 Rosja: Cztery lata ustawy o „zagranicznych agentach”, „Amnesty International”, 2016, URL: <https://amnesty.org.pl/rosja-cztery-lata-ustawy-o-zagranicznych-agentach/>, [dostęp: 12.05.2018].

1542 C. Fleay, *Human rights, transnational actors and the Chinese government: Another look at the spiral model*, „Journal of Global Ethics”, 2006, nr 2(1), s. 43 – 65.

zmotywowanymi, to jednak w celu nie tylko przeprowadzenia, ale nawet umotywowania własnych działań wymaga nieustannego transferu zasobów, w tym również informacji oraz wartości, z globalnego poziomu stosunków międzynarodowych. Po trzecie, należy szczególnie podkreślić, że ów pat wzmacniany jest znaczącym kosztem podjęcia działań w kierunku powiększenia własnej sfer swobody działania zarówno ze strony podmiotu *biurokratycznego* jak i *transnarodowego* jest obarczone ryzykiem poniesienia poważnych kosztów zarówno w wymiarze materialnym jak i wizerunkowym. Reasumując, ów kontekst przejawiania się siły charakteryzuje się znaczącym potencjałem emocjonalnym, wprowadzając obie strony w stan poczucia zagrożenia przez partnera, jednakże z powodu olbrzymiej roli społeczności międzynarodowej, której podmiot *transnarodowy* jest efektywnym członkiem, w większości przypadków, ów kontekst redukowany jest do swoiście rozumianego pata.

Szóstym jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy *podmiotem biurokratycznym o przywództwie zewnętrznym a podmiotem skonstruowanym na bazie jednostek silnie zmotywowanych o przywództwie wewnętrznym*. Scharakteryzować go można przez trzy podstawowe parametry. Pierwszym jest powiązanie, dość ściśle powiązanie podmiotu o charakterze *biurokratycznym* z większymi wyodrębnionymi sektorami systemu międzynarodowego, jak Unia Europejska czy *ummah*. Drugim jest równie pozostawienie podmiotu *transnarodowego* względnie szerokiej niezależności zarówno od podmiotu geopolitycznego jak i zewnętrznego podsystemu międzynarodowego. Po trzecie, w ramach owej relacji istnieje znaczący rozłam o charakterze normatywnym, który umyka klasycznym mechanizmom biurokratycznym służącym rozwiązaniu administracyjnemu, co przekłada się na podważenie ich legitymacji na przykład do stosowania przemocy w stosunkach społecznych. Dla przykładu, zatrzymanie uczestnika manifestacji pod zarzutem zakłócenia porządku publicznego, może zaowocować poważną reakcją medialną¹⁵⁴³ czy wręcz użyciem przemocy w celu zmiany owego stanu faktycznego¹⁵⁴⁴. Charakteryzuje się ona również szeregiem parametrów, które podkreślają jej wyjątkowość. Po pierwsze, oddziaływanie skoncentrowane jest na sferze *soft Power*¹⁵⁴⁵, głównie w ramach dążenie do wytworzenia

1543W tym względzie można za przykład reakcję mediów na próbę uregulowania statusu dziennikarzy w polskim parlamencie w 2016 roku, upadek czołowego dziennika opozycyjnego *Magyar Nemzet* w roku 2018. W przypadku zaistnienia owych wydarzeń w innych kontekstach, reakcja byłaby znacznie bardziej stonowana.

1544Z. O'Brien, *Germany No-Go Zones: Police afraid to go into lawless areas after open-door immigration*, „Sunday Express”, 2016, 8 listopada, URL: <https://www.express.co.uk/news/world/729782/Germany-no-go-police-afraid-lawless-areas-migrants-rule>, [dostęp: 13.05.2018].

1545Wanning Sun, *Mission Impossible? Soft Power, Communication Capacity, and the Globalization of Chinese Media*, „International Journal of Communication”, 2010, nr 4, s. 54 – 72.

poparcia społecznego dla określonej interpretacji zarówno wartości jak i zasad rządzących współpracą społeczną. Po drugie, w kontekście stosowania siły występuje również niekiedy stosowanie przemocy fizycznej oraz szerzej – elementów *hard Power*. Po trzecie, odwracana jest również inna klasycznie westfalska relacja: w tym ujęciu to podmiot *biurokratyczny* staje się skrzepowany większą ilością ograniczeń oraz zasad niż podmiot transnarodowy. Efektem podjęcia oddziaływania jest zmiana społeczna w kierunku pożądanym przez zwycięstwę, za którą nierzadko następuje zmiana obwodów przepływu zasobu, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów materialnych, powodując rozwój oraz rozrost tej struktury.

Siódmym jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy *podmiotem biurokratycznym o przywództwie zewnętrznym a podmiotem skonstruowanym na bazie jednostek silnie zmotywowanych o przywództwie zewnętrznym*. Co czyni ten kontekst wyjątkowym jest fakt uczestnictwa obu podmiotów w większych podsystemach stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem już wspomnianych układach: Unii Europejskiej oraz *ummah*. W tym kontekście wskazać można na dwa podstawowe warianty owego zjawiska. W pierwszym z nich, podmiot *transnarodowy* oraz *biurokratyczny* ograniczone są poprzez jedno centrum zarządzające rzeczywistością międzynarodową. Jako przykład można wskazać na konflikt pomiędzy rządem polskim a częścią organizacji pozarządowych takich jak Fundacja Helsińska, toczący się z różnym nasileniem od 2015 roku¹⁵⁴⁶. W drugim, podmioty są związane przez zasady generowane przez różne zewnętrzne centra normotwórcze. Najbardziej widowiskowym przykładem są relacje pomiędzy państwami europejskimi a organizacjami muzułmańskimi¹⁵⁴⁷. W rezultacie można wskazać, że działania w tym punkcie charakteryzują się cechami w znacznej mierze analogicznymi do tak zwanej *wojny hybrydowej*, jednakże bez na tyle rozbudowanego komponentu militarnego. Oznacza to dywersyfikację na poziomie jakościowej konstrukcji obydwu wariantów, która staje się szczególnie widoczna szczególnie na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, w obu przypadkach kluczowym elementem staje się oddziaływanie za pośrednictwem środków *soft Power*, niekiedy graniczące z jego specyficzną domeną – *normative Power*. Po drugie, jest to również kwestia legitymacji wykorzystania przemocy fizycznej w stosunkach społecznych

1546Jedną z kluczowych batalii to konflikt odnośnie zasad podziału tak zwanych *Funduszy Norweskich*. M. Strzelecki, Sveinung Sleire, *Soros-Backed NGO Braces for Polish Crackdown Over Norway Aid*, „Bloomberg”, 2017, 27 kwietnia, URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-04-26/soros-backed-ngo-braced-for-polish-crackdown-over-norwegian-aid>, [dostęp płaoty: 12.05.2018].

1547W tym miejscu można wskazać na nieustanny konflikt pomiędzy europejskimi wartościami a islamskimi, szczególnie w ramach europejskiego systemu sądowego. W tym miejscu można wskazać na dwa potencjalne punkty sporne. Pierwszym jest wiek dopuszczalnego wejścia w małżeństwo, znacznie niższy niż standardy europejskie, a także kwestie związane z dziedziczeniem spadków, szczególnie w linii żeńskiej. W tym ujęciu wskazać można na wyraźną niekonsekwencję europejskiego sądownictwa, nie przygotowanego do egzekwowania własnego prawodawstwa.

oraz międzynarodowych. Z tego też powodu, zamiast jednostkowego identyfikowania potencjalnych wykroczeń przeciw prawu, działania zacierają wręcz do zakwestionowania samej legitymacji istniejącego systemu instytucjonalnego, do czego zacierza również kontrowersja odnośnie stosowania przemocy fizycznej, co przejawia się w postaci wytworzenia własnego potencjału w zakresie zasobów, na razie wyłącznie paramilitarnych, rozciągających się od spontanicznych akcji rodzinnych, tak zwanych *morderstw honorowych*¹⁵⁴⁸, poprzez istnienie tak zwanych *ochotniczych milicji islamskich*¹⁵⁴⁹ aż po działania organizacji *stricte* terrorystycznych¹⁵⁵⁰ oraz starć z policją oraz innymi służbami w trakcie wykonywania przez nich obowiązków służbowych¹⁵⁵¹. Po trzecie, różnice zaobserwować można w celach podjęcia oddziaływania. Ów kontekst stosowania siły wykazuje dość znaczącą dynamikę. Po raz pierwszy niemal w całości jest oparty na relacjach z podmiotami zewnętrznymi, które stanowią zaplecze uczestników, wspierając ich zasobami czerpanymi z innych sektorów rzeczywistości międzynarodowej, a w jednym przypadku stanowiąc arbitra wskazującego zwycięzcę owej rozgrywki.

Ósmym jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy *dwoma podmiotami skonstruowanymi na bazie jednostek silnie zmotywowanych o przywództwie wewnętrznym*. Ten fragment osi, począwszy od niniejszego punktu aż do końca wychodzi poza klasyczne wartości utożsamiane z westfalskim porządkiem międzynarodowym, eliminując z uczestnictwa podmioty o charakterze *biurokratycznym*, ze szczególnym uwzględnieniem państw narodowych. W tym kontekście należy wskazać, że relacje pomiędzy podmiotami transnarodowymi w niniejszym kontekście występują jedynie w określonych warunkach. Najważniejsze są trzy z nich. Po pierwsze, podmioty te muszą charakteryzować się olbrzymim potencjałem działań agresywnych, zwykle motywowanych poczuciem wzajemnego zagrożenia. Po drugie, podmioty te muszą być na tyle bliskie sobie w wymiarze aktywności przedmiotowej, aby nawiązanie relacji tego typu nie wymagało konstrukcji kolejnych powiązań społecznych, wymagających poświęcenia skromnych zasobów. Po trzecie, wreszcie, owe relacje wydają się istnieć jedynie w sytuacji oraz kontekstach, w których podmiot *biurokratyczny* odpowiedzialny za zaistnienie owej relacji nie podejmuje

1548M. Rębała, „Honorowe” morderstwa – plaga muzułmańskich społeczności, „Newsweek”, 2009, 30 lipca, URL: <http://www.newsweek.pl/newsweek-lajt/lajt-swiat/honorowe-morderstwa---plaga-muzulmanskich-spoleczności,41872,1,1.html>, [dostęp: 12.05.2018].

1549B. Warner, *Sharia Law in Europe*, „Center for Study of Political Islam”, 2015, URL: <https://www.cspii.org/en/blog/sharia-law-in-europe>, [dostęp: 13.05.2018].

1550B. O. Martins, M. Ziegler, *Counter-Radicalization as Counter-Terrorism: The European Union Case* [w:] *Expressions of Radicalization. Global Politics, Processes and Practices*, red. K. Steiner, A. Önnersfors, Cham 2018, s. 321 – 352.

1551W tym ujęciu można wskazać na utrudnianie pracy służb, ze szczególnym uwzględnieniem policji w ramach funkcjonowania stref no-go.

działania, albo z powodu braku motywacji, albo możliwości. W tym kontekście wskazać można na dwa przykłady relacji wyczerpujących owe znamiona. Pierwszym przykładem może być konflikt pomiędzy grupą hackerską *Anonymus* a meksykańskim kartelem narkotykowym *Zetas*¹⁵⁵². Drugim jest przeciągający się konflikt pomiędzy koalicją polskich organizacji prawicowych występujących pod nazwą Obóz Narodowo-Radykalny a koalicją polskich organizacji lewicowych skupionych pod szyldem *Antifa*¹⁵⁵³. W tym kontekście wskazać należy, że owe relacje charakteryzują się wykorzystaniem siły charakteryzującej się szeregiem parametrów, z których na plan pierwszy wysuwają się trzy cechy. Pierwszym i najważniejszym jest to, że konflikt tego typu jest silnie zideologizowany. Miało to miejsce w pierwszym przypadku¹⁵⁵⁴. Drugą ważną cechą oddziaływania siłowego, jest to, że funkcjonuje ono głównie w transnarodowej przestrzeni wirtualnej, co oznacza, że obejmuje głównie zastosowanie narzędzi *soft Power*. Wskazać należy jednakże jeden istotny wyjątek: są to relacje pomiędzy organizacjami dysponującymi potencjałem paramilitarnym czy też militarnym, takimi jak organizacje terrorystyczne¹⁵⁵⁵ czy kryminalne¹⁵⁵⁶, dla których wykorzystania owego potencjału do walki z konkurentami stanowi klucz do przeżycia oraz sukcesu. I wreszcie po trzecie, konflikty tego typu mają potencjał toczenia ich w dłuższej perspektywie czasowej. Wykorzystanie siły w tym kontekście charakteryzuje się wysokim, o ile nie najwyższym z zanotowanych, poziomem dynamiki oraz irracjonalizmu.

Dziwiącym jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy ***dwoma podmiotami skonstruowanymi na bazie jednostek silnie zmotywowanych przy czym jeden przybiera charakter przywództwa wewnętrznego, a drugi – zewnętrznego***. Ów kontekst oddziaływania jest znacznie rzadszy niż poprzedni, głównie z racji znacznej dysproporcji potencjałów, co uniemożliwia identyfikację oraz wykorzystanie połączenia umożliwiającego nawiązania relacji siłowej. W tym względzie jako przykład owego oddziaływania można wskazać relację pomiędzy organizacjami przestępczymi zarządzającymi przemysłem ludzi a organizacjami pozarządowymi powołanymi do zwalczania owego procederu, takimi jak *Fundacja La Strada*¹⁵⁵⁷. Wyróżnia się ona głównie na płaszczyźnie trzech płaszczyzn. Po

1552P. R. Kan, *Cyberwar in the Underworld: Anonymous versus Los Zetas in Mexico*, „Yale Journal of International Affairs”, 2013, nr 8, s. 40 – 51.

1553S. Wilk, *Narodowcy w Hajnówce swobodnie maszerowali, Obywateli RP zatrzymano*, „Polityka”, 2018, 26 lutego, URL: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1739582,1,narodowcy-w-hajnowce-swobodnie-maszerowali-obywateli-rp-zatrzymano.read>, [dostęp: 12.05.2018].

1554P. R. Kan, *Cyberwar (...)*, s. 40 – 51.

1555Jako przykład można wskazać na konflikty pomiędzy różnymi frakcjami rebelianckimi w muftahazie Idlib oraz na przedmieściach Damaszku.

1556Jako przykład można wskazać na rywalizację pomiędzy słabnącym kartelem *Zetas* a kartelem z Jalisco.

1557Więcej szczegółów odnośnie aktywności Fundacji: *La Strada International*, 2018, URL: <http://lastradainternational.org/>, [dostęp: 12.05.2018].

pierwsze, oddziaływanie tego typu wymaga podmiotu pośredniczącego – najczęściej goszczącego państwa narodowego – w celu wzmocnienia, ukierunkowania oraz uzupełnienia sprzymierzonego podmiotu transnarodowego o brakujące elementy. Po drugie, jest to sfera oddziaływania wyposażona głównie w narzędzia o charakterze *soft Power*, w ramach których prym wiodą środki oddziaływania medialnego, takie jak kampanie społeczne¹⁵⁵⁸ oraz łapówki. Po trzecie, oddziaływanie siłowe w tym wymiarze niemal całkowicie pomija dążenie do fizycznej eliminacji jednej ze stron sporu, szczególnie w przypadku porzucenia lub ograniczenia sankcjonowanej działalności. W rezultacie, pomimo krótkotrwałych sukcesów jednej bądź drugiej strony poddanej owej relacji, owa płaszczyzna przyczyni się do pojawienia się potrzeby kontynuacji owej relacji w innej formie w przyszłości. Owa relacja charakteryzuje się znaczącym poziomem dynamiki wewnętrznej dość kreatywnie łącząc różne zasoby oraz strategie działania.

Dziesiątym jest kontekst występowania relacji siłowych pomiędzy ***dwoma podmiotami skonstruowanymi na bazie jednostek silnie zmotywowanych o przywództwie zewnętrznym***. W tym kontekście jest to relacja niezwykle trudna do zaobserwowania, głównie z powodu szczególnej charakterystyki owej więzi oraz jej niezwyklej nieoznaczoności. W tym względzie wskazać należy, że owa relacja przybiera charakter zbliżony do tak zwanych *wojen pośredniczących* (ang. *proxy wars*). Relacją najbardziej zbliżoną do teoretycznego modelu może być rywalizacja pomiędzy narodowymi filiami korporacji transnarodowych toczonych na terenie swojego obszaru działalności¹⁵⁵⁹. Tym, co uniemożliwia pełne zaliczenie owej relacji, są sztywne oraz silne relacje prawne pomiędzy filią a centralą, co wyklucza możliwość pełnej swobody w działaniu lokalnych przedstawicielstw. Relacje tego typu są trudne do identyfikacji oraz obserwacji w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, z tego też powodu nie zostanie przywołany żaden przykład ich praktycznego zastosowania. Jednakże co należy w tym punkcie przytoczyć relacje siłowego oddziaływania tego typu powinna charakteryzować się następującymi parametrami. Po pierwsze, podmioty transnarodowe uczestniczące w relacji tego typu stają się przedstawicielami podmiotów toczących spór na skali globalnej, poprzez niemal pełną internalizację zasad oraz wartości, a także cieszą się pełną legitymizacją przez tych aktorów, jednakże bez tworzenia ścisłych oraz formalnych ram współpracy, wykazujących charakterystykę *władzy*¹⁵⁶⁰. Po drugie, podmioty

1558G. Pawlak, A. Kulpaczyńska, D. Kutryn, *Kampanie społeczne jako możliwości budowania współpracy organizacji sportowych z przedsiębiorstwami. Działania osadzone w koncepcji CSR*, „Quality in sport”, 2017, nr 3(2), s. 56 – 72.

1559Szczególnym przykładem mogą być negatywne kampanie reklamowe prowadzone przez *PepsiCo*. *Poland* oraz *Coca Cola Polska*.

1560Hamdi Alkshali, S. Almasy, *ISIS leader purportedly accepts Boko Haram's pledge of allegiance*, „CNN

transnarodowe uczestniczące w owej relacji dysponują możliwościami prowadzenia oddziaływania na wszystkich dostępnych płaszczyznach projekcji siły, zarówno w sferze *hard Power* jak i *soft Power*. Po trzecie, podmioty transnarodowe uczestniczące w owej relacji modelują własną politykę oraz prowadzą działania w celu doprowadzenia do zwiększenia społecznej akceptacji, a co za tym idzie legitymacji do własnego stanowiska, a pośrednio również dla reprezentowanego centrum *przywództwa zewnętrznego*.

2.4.6. Interakcje z pozostałymi osiami

Ostatnim punktem, który wymaga zaznaczenia w trakcie analizy przesunięcia na osi organizacji wewnętrznej podmiotu kształtującego kwantowe pole przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest interferencja pomiędzy poszczególnymi osiami, w kontekście niniejszej rozprawy są to oś władzy oraz oś efektywności. Nadrzędne założenie o konieczności sformułowania paradygmatu badawczego będącego politologicznym analogiem kwantowego przewrotu indukuje konieczność precyzyjnej konstrukcji narzędzi analitycznych. W tym miejscu należy nadmienić, że oddziaływanie to nie będzie podstawowym wyznacznikiem treści całości danej osi, gdyż będzie ona kształtowana przez jakościowo odrębny kompleks zjawisk, fenomenów oraz procesów międzynarodowych, jednakże w tym kontekście nie należy zakładać że osie te są od siebie całkowicie niezależne.

W pierwszym rzędzie należy dokonać analizy interferencji pomiędzy osią organizacji wewnętrznej a osią władzy. Jest to o tyle wymagające, że oś organizacji zawiera w sobie elementy obu megatrendów cywilizacyjnych, kluczowych zarówno dla osi władzy (megatrend *demograficzny*) oraz osi efektywności (megatrend *technologiczny*). Przechodząc do właściwej analizy, należy szczególnie podkreślić powiązanie pomiędzy *władzą* a *przywództwem*. Przypominając, *władza* stanowi formalny wymiar nie tylko transmisji poleceń pomiędzy poziomami organizacji społecznej, skierowany w dół, ale również sposób retransmisji informacji odnośnie stanu organizacji oraz otoczenia danego podmiotu. Natomiast *przywództwo* jest to nieformalna relacja towarzysząca *władzy* która modyfikuje koszty realizacji władzy, albo zmniejszając ilość zasobów niezbędnych do podjęcia owych działań, w przypadku posiadania nadmiaru zasobów tego typu, albo zwiększając konsumpcję potencjału w celu podtrzymania struktury służącej *władzy*.

Można zaobserwować, że *władza* staje się czynnikiem w znacznym stopniu

World”, 2015, 13 marca, URL: <https://edition.cnn.com/2015/03/12/middleeast/isis-boko-haram/index.html>, [dostęp: 12.05.2018].

modyfikowanym przez *przywództwem* we wzajemnej interferencji. Jest to poziom interpenetracji struktur przynależnych do różnych podmiotów międzynarodowych, co powoduje przeniknięcie się zarówno struktur w postaci systemu organów jak i kanałów transmisji *władzy* oraz *przywództwa*. Co powoduje wzrost konsumpcji zasobów w celu podtrzymania owej relacji. Natomiast kwestia *przywództwa*, będącego w większym stopniu funkcją akceptacji społecznej, w dość poważnym stopniu uszczuplając legitymację własnego organu decyzyjnego, przekierowując je na łono podmiotu zewnętrznego. O tyle w drugim punkcie, konstrukcja oparta na *jednostkach silnie zmotywowanych* jest łatwiejsza do projekcji wpływu w tym wymiarze, jako że ludzie w większym stopniu ulegają chwilowym impulsom niż kolegalne instytucje oraz procedury, lecz jest ona równie łatwa do zerwania w chwili zmiany wewnętrznej konfiguracji podmiotu poddanego oddziaływaniu czy też osobistych przemian najważniejszych decydentów. Interakcja pomiędzy owymi osiami wpływa na efektywność zarządzania danymi podmiotami, co przekłada się na konieczność zarezerwowania fragmentów potencjału w celu utrzymania spójności wewnętrznej określonego podmiotu, ograniczając tym samym ilość zasobów, jak i możliwości analityczne organu decyzyjnego w celu podjęcia oddziaływania w środowisku międzynarodowym.

W drugim rzędzie należy dokonać analizy interferencji pomiędzy osią organizacji wewnętrznej a osią efektywności. Jest to interakcja prowadzona na bazie technologii, która przekłada się na koszt podjęcia działań międzynarodowym, a to w ostatecznym rozrachunku ma wpływ na efekty oddziaływania siłowego oraz utrwalenie ich w czasie. W tym względzie kluczem jest podział na organizacje bazujące na *biurokracji* oraz organizacje oparte na *jednostkach silnie zmotywowanych*. Przed podjęciem dalszych rozważań należy wskazać na fakt, że kluczem do powiązań organizacji z technologią, jest nie tylko zastosowanie obu wariantów organizacyjnych, lecz również biegłość decydentów obsługujących gotowe konstrukty. W tym kontekście szczególnie niekompetentni decydenci są w stanie roztrwonić potencjał doskonale zaprojektowanej maszyny politycznej, jak i wybitni mężowie stanu są w stanie uzyskać pożądane rezultaty obsługując rachityczny podmiot¹⁵⁶¹.

Przechodząc do analizy owych interakcji, należy wskazać na trzy wymiary płaszczyzn owej interakcji. Po pierwsze, jest to kwestia *edukacji*, która obejmuje możliwość reprodukcji schematów społecznych, służących przedłużeniu istnienia podmiotu w czasie. Po drugie, jest

1561 Szczególnie symptomatyczne wydaje się wykorzystywanie przez żydowskie organizacje takie jak Liga przeciwko Zniesławieniom (ang. *Anti Defamation League*), argumentu antysemityzmu, jak wskazuje Norman Finkelstein, w celu wymuszenia ustępstw o charakterze ekonomicznym od strony różnych państw narodowych. N. G. Finkelstein, *Przedsiębiorstwo Holocaust* (tłum. M. Szymański), Warszawa 2001. Jednakże nadużywanie owego argumentu, może doprowadzić do utraty efektywności przez jego nadużycie, co przyczyni się do załamania potencjału na tym argumencie budujących własną siłę.

to kwestia udziału *technologii* w stosunkach międzynarodowych, przekładająca się na jakościową amplifikację możliwości działania. Po trzecie jest to również *zasobność*, a więc możliwość zaopatrzenia narzędzi służących do konserwacji oraz rozwoju narzędzi technologicznych, również z uwzględnieniem globalnej infrastruktury krytycznej. O ile jest to spektakularne, należy wskazać, że w grę wchodzi również kwestia swoistego konserwatyzmu tym większego, im podmiot dysponuje większą oraz dłuższą pamięcią organizacyjną. W rezultacie, jak mówi popularny aforyzm: „generałowie zawsze przygotowują się do poprzedniej wojny”¹⁵⁶². Oznacza to wymóg dostosowania potencjału do jego wykorzystania w nowych, zmienionych warunkach. Co pociąga za sobą konieczność dostosowania – procedur oraz narzędzi – do nowych warunków¹⁵⁶³, a dodatkowo rozproszenia dodatkowych zasobów. Konkludując niniejszy wątek, należy podkreślić, że interferencja owych płaszczyzn sterowana jest przez cztery podstawowe zasady. Po pierwsze, *biurokracja* pozwala na przekazanie na cele techniczne oraz naukowe znaczących zasobów o charakterze ilościowym, podczas gdy *jednostki silnie zmotywowane* operują w ramach zasobów o charakterze jakościowym, ze szczególnym uwzględnieniem rekonstrukcji potencjału w optymalny sposób. Po drugie, efekty działania *biurokracji*, szczególnie w rozwoju technologicznym, choć nie charakteryzują się szczególną innowacyjnością, to są trwałe w czasie, natomiast efekty działania *jednostek silnie zmotywowanych*, choć szczególnie innowacyjne oraz kreatywne, to wymagają utrwalenia poprzez wejście w interakcję z podmiotem skonstruowanym na bazie *biurokracji*. Po trzecie, technologia powoduje ograniczenie możliwości funkcjonowania *biurokracji*, poprzez wyposażenie *jednostek silnie zmotywowanych* w narzędzia oraz informacje pozwalające w sposób efektywny rozproszyć potencjał biurokracji, choćby w perspektywie czasowej. Po czwarte, technologia obniżyła próg wejścia w efektywne relacje międzynarodowe dla podmiotów skonstruowanych na bazie *jednostek silnie zmotywowanych*.

2.5. Konkluzja

Na zakończenie niniejszego rozdziału, należy podkreślić, że całość analizy owych osi – władzy, efektywności oraz organizacji wewnętrznej – tworzy całość przestrzeni, w ramach której przejawia się siła we współczesnych stosunkach międzynarodowych przejawia się siły, a także jej dynamika. Jest to zjawisko tożsame z polem kwantowym, utworzonym przez pola

1562J. A. Field, *History of United States Naval Operations: Korea*, Waszyngton 1962, s. 22.

1563W tym względzie, podmiot o charakterze *biurokratycznym*, najczęściej zmuszony jest do prowadzenia adaptacji o charakterze reaktywnym lub retroaktywnym, natomiast podmiot o charakterze *transnarodowym*, jako jednostka czynna w owej relacji, może pozwolić sobie na prowadzenie adaptacji antycypacyjnej oraz kreatywnej.

prawdopodobieństwa. Przykładem tego mogą być atomowe orbitale, w ramach którego najprawdopodobniej znajduje się określona para elektronów. Jednakże nie oznacza to niemożliwości pojawienia się poszukiwanej cząstki z zupełnie innym fragmencie przestrzeni określanej jako atom¹⁵⁶⁴. Przenosząc owe doświadczenie na stosunki międzynarodowe, należy wskazać, że określona relacja w stosunkach międzynarodowych, na której dochodzi do projekcji siły, określana jest przez punkty na każdej z tych osi, które zostały wskazane oraz opisane w końcowych akapitach wszystkich trzech podrozdziałów. W rezultacie *zahaczenie* owej relacji w określonych punktach każdej z osi, po czym po połączeniu tych punktów, pozwala na wyodrębnienie z ogólnego kwantowego pola przejawiania się siły, szczególnego pola przejawiania się siły oraz jej dynamiki w danym oraz konkretnym przypadku. Konkretnym zarówno w przypadku przedmiotowej relacji, podmiotów w niej uczestniczących, a przede wszystkim określonego punktu czasowego. Należy podkreślić szczególnie, i z całą mocą, że każda z owych relacji zmienia się w ten sposób, że przeskoczenie o chociaż jeden punkt na jednej z owych osi powoduje jakościową i ilościową zmianę szczególnego pola przejawiania się siły oraz konieczność reewaluacji oraz redefinicji strategii oraz geostrategii zastosowania siły. W przypadku nie zrealizowania owego postulatu zaobserwować można gwałtowną degenerację efektywności zastosowanych zasobów oraz sposobów ich implementacji. Jednakże, analogicznie do zasad chemii oraz mechaniki kwantowej, należy podkreślić, że pomimo istnienia owej *przestrzeni optymalizacji* istnieje prawdopodobieństwa pojawienia się siły na obszarze zlokalizowanym poza owym obszarem szczególnym dla konkretnej relacji. Jednocześnie nadmienić można, że z zasady wykorzystanie siły w punkcie lub na ścieżce zlokalizowanej poza ową przestrzeń realizowane jest w warunkach suboptymalnych, głównie z powodu znaczącego oporu środowiska międzynarodowego, osiągającego wręcz irracjonalne rozmiary. Nie oznacza to niemożliwości osiągnięcia pożądaných rezultatów, szczególnie w przypadku olbrzymiej dysproporcji potencjałów podmiotów wchodzących w niniejsze relacje. Jednakże prawdopodobieństwo to jest znacznie niższe, lub obszary optymalizacji siły są znacznie mniejsze niż na jego właściwym zakresie. W rezultacie owe wyjście poza nakreślone granice nie jest w ramach studiów strategicznych zalecane.

W tym względzie wskazać należy również na dynamikę siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, które w ramach owego kwantowego pola przejawiania się siły charakteryzuje się trzema parametrami. Są one konsekwencją interakcji pomiędzy

1564Xin Zhao, V. Geskin, R. Stadler, *Destructive quantum interference in electron transport: A reconciliation of the molecular orbital and the atomic orbital perspective*, „The Journal of Chemical Physics”, 2017, nr 146(9), s. 1 – 14.

czynnikami wskazanymi powyżej w unikalny sposób powiązane w zależności od przyjętego kontekstu, oraz szeregu indywidualnych predyspozycji uczestników owej relacji, co przekłada się na daleko posuniętą indywidualizacji wykorzystania siły w stosunkach międzynarodowych oraz ograniczenie możliwości oraz swobody powtarzania istniejących scenariuszy wykorzystania siły. W tym kontekście wskazać można na następujące parametry relacji siłowej. Po pierwsze jest to asymetria potencjałów zaangażowanych podmiotów. W jej ramach należy brać pod uwagę w mniejszym stopniu ogólnym porównaniu możliwości podmiotów, lecz ten konkretnie zasób, który niezbędny jest do obsługi wybranej relacji. Po drugie jest to również informacja odnosząca się do identyfikacji nie tylko elementów struktury obu uczestników w rzeczywistości społecznej, lecz również ich punktów ciężkości, które wskazują kierunek oddziaływania w celu najłatwiejszego oraz najszybszego uzyskania pożądanego rezultatu. Po trzecie jest to również identyfikacja oraz wypracowanie strategii zmniejszających opór występujący niemal w każdej sytuacji strategicznej. Owe zagadnienia zostaną w sposób bardziej szczegółowo omówione w następnych rozdziałach. Oznaczenie trzeci, zostanie poświęcone dywersyfikacji różnych wymiarów obwodów projekcji siły oraz dynamicznych przeskoków pomiędzy nimi, z wykorzystaniem najbardziej znanego podziału: *hard Power* oraz *soft Power*. W tym kontekście wskazane zostaną powiązania – całkiem liczne – pomiędzy poszczególnymi komponentami należącymi do różnych sfer, a warunkujących zarówno ich efektywność jak i kapitałochłonność. Natomiast rozdział czwarty będzie zawierał różne kwestie związane z dywersyfikacją struktury podmiotowej późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, w kontekście analizy zakresu podmiotowego teorii dynamiki siły. W sumie obie części złożą się na analizę całości zjawiska przy wykorzystaniu zaproponowanego instrumentarium analitycznego.

Rozdział 3:

Zakres przedmiotowy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

Dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym stanowi wyjście naprzeciw niedostosowaniu klasycznych teorii siły do wyzwań generowanych przez współczesny świat. W ramach interakcji pomiędzy właściwościami siły a kontekstem wykształciło się specyficzne pole kwantowe siły, wykreślone przez trzy zmienne: zmienną władzy, zmienną efektywności oraz zmienną wewnętrzną organizacji. Pole to charakteryzuje dodatkowo niestanna fluktuacja powodująca niestanne zmiany parametrów efektywności zastosowania siły w zależności od miejsca w transformacji otoczenia, jak i bezpośredniego kontekstu sytuacyjnego, oraz natury zaangażowanych podmiotów.

Nowo nabyta wewnętrzna dynamika siły przejawia się również w zakresie podmiotowym – zarówno w kwestii wytwarzania jak i wykorzystywania siły we współczesnym środowisku międzynarodowym – jak i w zakresie przedmiotowym – a więc treści jak i formy przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym. Niniejszy rozdział poświęcony zostanie zakresowi przedmiotowemu dynamiki siły, a więc formie jaką kwant siły może przybrać we współczesnym systemie międzynarodowym. Podstawą teoretyczną niniejszego rozdziału będzie dualistyczny podział siły na *hard Power* oraz *soft Power*, zaproponowany przez Josepha Nye'a w jego popularnej książce¹⁵⁶⁵. Podział ten, pomimo, że pozostawia wiele do życzenia, a co więcej podlega krytyce części środowiska akademickiego między innymi Mirosława Sułka¹⁵⁶⁶, a nawet jest poważnie modyfikowany przez samego autora¹⁵⁶⁷, to wszedł on do powszechnego użycia w takim stopniu, że jest on rozpoznawany nawet poza wąskim gronem specjalistów od stosunków międzynarodowych.

Niniejszy rozdział podzielony został na trzy części podrzędne. Dwie pierwsze zostały skonstruowane na podstawie dychotomicznego podziału siły zaprezentowanego przez Josepha Nye'a. Jednakże w ich ramach została dokonana korekta na potrzeby teorii dynamiki siły. W tym kontekście podział ten został uzupełniony o kontekst formalny, poprzez nałożenie zarówno treści przekazu siły określanych jako oblicza siły¹⁵⁶⁸, a także konstrukcji narzędzi wykorzystywanych w ich poszczególnych wymiarach. O ile w przypadku *hard Power* siła

1565J. S. Nye, *Soft (...)*.

1566M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 70.

1567J. S. Nye, *Przyszłość (...)*.

1568K. E. Boulding, *Three (...)*.

bazuje na narzędziach głównie zlokalizowanych w sferze fizycznej, jedynie w niewielkim stopniu pochodzących z noosfery, o tyle w przypadku *soft Power* proporcje te ulegają odwróceniu. Na tym tle specyficznie prezentuje się pojęcie *smart Power*. Tytułarnie, wydaje się ono analogiczne do pozostałych. Jednak w rzeczywistości, próba ta może być interpretowana również jako reinterpretacja tej dychotomii, poprzez umiejętne wplecenie obu sfer w spójną strategię polityki zagranicznej. Rozbicie siły na dwie sfery, pomimo że analitycznie płodne oraz merytorycznie uzasadnione, powstało jako częściowo naukowa, a w dużej mierze emocjonalna reakcja na trudny do wyjaśnienia unilateralny zwrot w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych Ameryki, zaprojektowany przez prezydenta George'a W. Busha juniora w efekcie zamachów 11 września 2001 roku. W konsekwencji, Stany Zjednoczone przyjęły znacznie bardziej asertywny kurs w środowisku międzynarodowym, ilustrowany podjęciem szeregu unilateralnych działań, o charakterze głównie militarnym, które osiągnęły apogeum w postaci inwazji na Afganistan w 2001 roku oraz inwazji na Irak w 2003 roku.

Produktem końcowym niniejszego rozdziału jest usystematyzowany katalog przedmiotowy form i wymiarów przejawiania się siły, poczynając od podstawowych i najstarszych form opartych o bezpośrednie stosowanie przemocy fizycznej, aż po znacznie subtelne sposoby oddziaływania medialnego oraz prawnego. W konsekwencji, teoria dynamiki siły uzupełniona zostanie o przedmiotową dywersyfikację form jej przejawiania się na polu kwantowym.

3.1. *Hard Power*

Istnieje wiele różnorodnych podziałów i kryteriów podziału w obrębie kategorii siły. I choć należy przychylić się do opinii Richarda Whitmana, że wysoce niewskazane jest tworzenie nadmiaru definicji poprzez dodawanie przymiotników do rzeczownika siła¹⁵⁶⁹, to jednak wydaje się konieczne wyodrębnienie dwóch odrębnych porządków wykorzystywania siły. Podział niniejszy bazuje na dychotomicznemu podziałowi zaprezentowanego przez Josepha Nye¹⁵⁷⁰, jednakże w kontekście teoretycznych podstaw naszkicowanych przez teorię dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Poniższy fragment podzielony został na trzy części. W pierwszej zaprezentowany został zakres przedmiotowy, strategii działania oraz zasoby, składające się na *hard Power*. W drugiej, zostały zaprezentowane przykłady zastosowania siły w późnowestfalskim środowisku

1569R. G. Whitman, *The neo-normative turn in theorising the EU's international presence*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 173.

1570J. S. Nye, *Soft* (...).

międzynarodowym, rozciągające się od konfliktów zbrojnych, w tym o charakterze hybrydowym, aż do różnych form gróźb użycia siły. Trzeci zawiera podsumowanie oraz konkluzje odnoszące się do interferencji z innymi obszarami kwantowego pola siły oraz kontekstem międzynarodowym.

W tym miejscu należy wspomnieć o niezwykle istotnym założeniu. Otóż podział siły w przeciwieństwie do implikowanych poprzez zastosowanie takich, a nie innych terminów, nie zawiera się wyłącznie w naturze narzędzi przez te wymiary siły preferowanych. Jest to odniesienie do sposobu ich stosowania, lecz przede wszystkim relacji i odpowiedzi na ich zastosowanie. W ramach współczesnego środowiska międzynarodowego, można wielokrotnie wskazać sytuacje, w których środki kojarzone z *hard Power*, generowały efekty *soft Power* i na odwrót. W pierwszej kwestii można wskazać na wykorzystanie sił zbrojnych w celu szybkiego dostarczenia pomocy w trakcie katastrof humanitarnych, jak na przykład w trakcie wielkiego tsunami na Oceanie Indyjskim w 2004 roku¹⁵⁷¹, a także trzęsienie ziemi na Haiti w 2010 roku¹⁵⁷². W drugiej można wskazać na negatywny odbiór amerykańskiej ekspansji po 11 września 2001 roku, zarówno w Europie oraz w pozostałych regionach świata,¹⁵⁷³ oraz pomocy humanitarnej, zwłaszcza w świecie muzułmańskim, traktowanych jako zagrożenie porównywalne do terroryzmu bądź kryzysu gospodarczego, a nierzadko nawet większe. W przypadku pomocy humanitarnej dostarczanej do Pakistanu, czynniki rządowe oficjalnie

1571W ramach operacji *Unified Assistance*, Stany Zjednoczone skierowały do Indonezji w pobliżu Sumatry, następujące jednostki wojskowe: grupa bojowa lotniskowca USS *Abraham Lincoln*, ekspedycyjna grupa uderzeniowa jednostki desantowej USS *Bonhomme Richard*, w sumie dwadzieścia cztery okręty, w tym statek szpitalny USS *Mercy* oraz jednostki zaopatrzeniowe USS *San Jose* i USS *Niagara Falls*. Jako ciekawostkę można wskazać na obecność atomowego okrętu podwodnego USS *Pasadena*. Dodatkowo, amerykańskie siły powietrzne z wykorzystaniem bazy Utapao (Tajlandia) ustanowiły mosty powietrzne w ramach którego przetransportowano sześć tysięcy sześćset osiemdziesiąt pięć pasażerów oraz pięć tysięcy czterysta czterdzieści cztery tony pomocy humanitarnej w trakcie ośmiuset czternastu lotów. Powyższe zaangażowanie zaowocowało dość znaczną poprawą wizerunku Stanów Zjednoczonych w Indonezji oraz odwróceniem niekorzystnych tendencji. 2006 *Poll: Humanitarian Relief Sustains Change in Muslim Public Opinion*, „Terror Free Tomorrow”, adres URL: <http://www.terrorfreetomorrow.org/articlenav.php?id=82>, [dostęp: 27.06.2016].

1572W ramach operacji *Unified Response*, Stany Zjednoczone skierowały do Haiti lotniskowiec USS *Carl Vinson* a także szereg jednostek morskich, lotniczych i lądowych. W rezultacie w operacji wzięły udział elementy 22 i 24 Grupy Ekspedycyjnej Korpusu Piechoty Morskiej oraz pododdziały 82. Dywizji Powietrznodesantowej z Fort Bragg. W sumie w szczytowym okresie operacji zaangażowanych było do dwadzieścia tysięcy żołnierzy. W tym miejscu operacja wywołała mieszane uczucia. Przede wszystkim wśród polityków o tradycyjnie antyamerykańskim nastawieniu, takim jak prezydenci Wenezueli, Kuby, Boliwii i Nikaragui, a także polityków europejskich. Zarzuty skupiały się na dwóch podstawowych kwestiach. Po pierwsze, taka koncentracji sił zbrojnych, a także ich funkcjonowanie w tym państwie dotkniętym katastrofą żywiołową, zwłaszcza przejście kontroli nad ruchem lotniczym, powodowało wrażenie okupacji wojskowej Haiti. Po drugie, podnoszono kwestie efektywnego rozdysponowania pomocy humanitarnej wśród najbardziej potrzebujących. W tym kontekście można wskazać, że nie wystąpiła znacząca poprawa wizerunku Stanów Zjednoczonych ani lokalnie ani w globalnie.

1573Co ciekawe, o ile w przypadku Europy zaobserwować można wzrost popularności amerykańskiej polityki po wyborze Barracka Obamy na prezydenta w 2008 roku, o tyle w przypadku innych regionów, jak Bliski Wschód, poprawa była marginalna, o ile w ogóle można ją odnotować. J. S. Nye, *Przyszłość (...)*, s. 189.

zwróciły się z prośbą o usunięcie amerykańskich symboli i oznaczeń z pakietów pomocowych¹⁵⁷⁴. Tym samym niezwykle trudno jest wykreślić jasną granicę pomiędzy obiema sferami przejawiania się siły.

Z tego też powodu w niniejszej pracy, oś podziału kształtowana jest nie przez zastosowaną strategię oraz efekty uzyskiwane przez poszczególne porządki, lecz przez cztery istotne wskaźniki. Pierwszym jest odbiór siły, nie tylko przez nadawcę, lecz także przez jej odbiorcę. W tym kontekście, kluczowe staje się uzgodnienie przekazu pomiędzy oboma podmiotami, ponieważ w przypadku przekazu nieujednoliczonego, spadnie stopień efektywności oraz zwielokrotniony zostanie poziom turbulencji otoczenia, jako że wstrząsy zostaną transmitowane na inne fragmenty sieci transnarodowej. Drugim jest sterowność siły w środowisku międzynarodowym. *Hard Power*, w swej istocie traktowana jest jako forma o charakterze obiektywnym, opisywana w dużej mierze o charakterze ilościowym, podczas gdy *soft Power* to forma wysoce subiektywna, opisywana przy pomocy parametrów o charakterze subiektywnym. Zatem w przypadku pierwszym siła może być w pełni kontrolowana, a podmiot ją wykorzystujący, może pokusić się o próbę kontroli oraz ścisłego ukierunkowania jej działania. W przypadku drugim, kontrola taka jest niemożliwa, a jej zastosowanie może zakończyć się wielkim sukcesem jak i zupełną kompromitacją, niezależnie od posiadanych zasobów oraz sprawności w ich zarządzaniu. Trzecim jest charakter zasobów niezbędnych do efektywnego zastosowania siły w środowisku międzynarodowym. W przypadku *hard Power* wymagane jest zastosowanie zasobów o charakterze materialnym, na przykład sił zbrojnych, czy realnych możliwości produkcyjnych. Natomiast zasoby niezbędne do zastosowania *soft Power*, mają w przeważającej mierze charakter niematerialny. Czwartym i ostatnim jest sfera na którą oddziałuje siła. Siła w domenie *hard Power* nakierowana jest na oddziaływanie na wolę podmiotu poprzez odkształcanie – głównie niszczenie – zasobów, potencjału oraz możliwości działania. Natomiast *soft Power* jest bezpośrednim oddziaływaniem na woli podmiotu, poprzez modyfikację wewnętrznych parametrów, w tym tożsamości.

Podsumowując, podstawowy podział pomiędzy *hard* oraz *soft Power*, zwłaszcza pomiędzy ich idealnymi wzorcami nie jest związana z kwestią zasobów przez nich wykorzystanych, lecz także ich wewnętrzną konstrukcją, strategiami wykorzystywania oraz celami oddziaływania. Podstawowy problemem wytworzonym przez zastosowanie niniejszego podziału, jest fakt, że jest on w dużej mierze sztuczny. Praktyka polityczna

1574K. Adelman, *Not-So-Smart Power. Go ahead, Congress, cut away at U.S. foreign aid*, „Foreign Policy”, 2011, 18 kwietnia, URL: http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/04/18/not_so_smart_power?page=full, [dostęp: 10.12.2012].

wskazuje, że niemożliwe jest precyzyjne oddzielenie obu porządków. Dzieje się to głównie poprzez siatkę powiązań pomiędzy nimi funkcjonująca na trzech płaszczyznach. Pierwsza płaszczyzna wynika z zasady nieprzewidzianych konsekwencji, wynikająca z nieprzewidywalności środowiska międzynarodowego, zwłaszcza w kontekście lawinowego wzrostu autonomiczności podmiotów zlokalizowanych na wszystkich poziomach współczesnego środowiska międzynarodowego. A im podmiot postrzegany jest jako potężniejszy, tym pula nieprzewidzianych skutków jest większa oraz bardziej widoczna. Szczególnie dotyczy to właśnie podejmowania aktywności wojskowej, z którą nieodwracalnie powiązane są skutki wizerunkowe, zarówno w przypadku podjęcia aktywności w tym zakresie – inwazja na Afganistan, Irak czy Ukrainę; jak i w przypadku odmowy podjęcia aktywności – jak brak zaangażowania w wojnę domową w Rwandzie oraz Syrii. Drugą płaszczyzną jest funkcjonalność obu mechanizmów. Aby uzyskać ich optymalną wydajność, niezbędne wydaje się sprzęgnięcie poszczególnych elementów zarówno *hard* jak i *soft Power*, a więc potencjału materialnego oraz prestiżowo-kulturalnego. Dobrym przykładem jest strategia wojskowa. Z jednej strony jest ona bezsprzecznie elementem wojskowości, koniecznym do podjęcia skutecznego oddziaływania militarnego. Z drugiej natomiast stanowi ona niewątpliwie efekt długotrwałej ewolucji filozofii oraz ideologii sterującej aktywnością danego społeczeństwa. Trzecią płaszczyzną są wspomniane kwestie interpretacyjne. W ogólnym rozumieniu dychotomii siły, *hard Power* kojarzone jest głównie z narzędziami prowadzenia asertywnej polityki zagranicznej oraz *soft Power* kreujący instrumentarium koncyliacyjnej polityki. Jednakże praktyka międzynarodowa wskazuje, że oba porządki mogą być jednocześnie interpretowane zarówno w wymiarze koncyliacyjnym jak i asertywnym. Jest to szczególnie widoczne w przypadku kontaktów między-cywilizacyjnych, zwłaszcza dokonywanych w rejonie Bliskiego Wschodu, czego przykładem może być całkiem odmienne interpretacje pomocy humanitarnej ze strony ofiarodawcy jak i ofiarobiorcy¹⁵⁷⁵. W mniejszym stopniu widoczne jest to także w Europie, zwłaszcza w relacjach pomiędzy członkami założycielami a państwami przyjętymi po 2004 roku, gdzie funkcjonowanie mechanizmów wspólnotowych uznaje się za korzystniejsze dla partnera, zwłaszcza w kontekście wyborów na Węgrzech w 2010 roku¹⁵⁷⁶ oraz w Polsce w 2015 roku¹⁵⁷⁷. W tym miejscu istotne będzie

1575A. Ibrahim, *US Aid to Pakistan. US Taxpayers have funded Pakistani corruption*, Cambridge 2009, s. 4.

1576Podstawowa oś sporu pomiędzy Węgrami a Komisją Europejską, prezentująca punkt widzenia instytucji europejskich: W. Chaber, *Węgry à la Viktor Orbán*, „Polityka Globalna.pl”, 2013, 14 kwietnia, URL: <http://www.politykaglobalna.pl/2013/04/wegry-a-la-viktor-orban/>, [dostęp: 28.06.2016].

1577W tym miejscu należy wskazać na to, że dialog Komisji Europejskiej z polskim rządem jest zjawiskiem bilateralnym, lecz trilateralnym, bowiem jednym z członków, choć na obecną chwilę najmniej ważnym, jest polska opozycja. Powoduje to dodatkowe komplikacje, zwłaszcza w kwestii zniekształcenia przekazu. *Komisja Europejska stawia ultimatum polskiemu rządowi*, „Onet.pl wiadomości”, 2016, 18 maja, URL:

odniesienie się do badań prowadzonych przez Johna Rothgeba, który zwrócił uwagę, że interpretacja a co za tym idzie reakcja, na oddziaływanie siłowe wynika w znacznej mierze z obszaru poddanemu rzeczonemu oddziaływaniu. Im głębiej jest on zlokalizowany, a kwestie związane z tożsamością podmiotu międzynarodowego, są zlokalizowane w pobliżu jego centrum, wywołując tym samym reakcje niewspółmierne co do zadanego bodźca¹⁵⁷⁸. Tłumaczy to gwałtowne reakcje w większości przypadków, gdy oddziaływanie *soft Power* wywołuje poczucie zagrożenie, zatem interpretowana jest jako tożsama z *hard Power*.

Podział na *hard Power* oraz *soft Power* jest niezwykle rozpowszechnionym podziałem, jednak obdarzonym dość poważnymi wyzwaniami nie tylko natury ontologicznej, lecz nade wszystko epistemologicznej. W tym kontekście konieczne staje się doprecyzowanie powyższych pojęć w kontekście dynamicznie zmieniającego się środowiska międzynarodowego. Jest to szczególnie uciążliwe, jednak możliwe do wykonania. Zostanie to dokonane poprzez abstrahowanie pewnego idealnego modelu, na podstawie szeregu empirycznych zastosowań siły we współczesnym środowisku międzynarodowym w celu skonstruowania modelu w oparciu o który funkcjonuje definicja dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W rezultacie zostanie skonstruowany pewien wzorzec lub model konstrukcji, wykorzystania oraz oceny efektywności modelu określonego jako *hard Power*. W tym celu wykorzystane zostaną dotychczasowe badania prowadzone przez specjalistów w dziedzinie jak Michael Howzitzer¹⁵⁷⁹, John Mearsheimer¹⁵⁸⁰, Roman Kuźniar¹⁵⁸¹ oraz Bolesław Balcerowicz¹⁵⁸², jak i wcześniejszych teoretyków strategii oraz myślicieli takich jak Kautilja¹⁵⁸³, Sun Tzu¹⁵⁸⁴, Niccolo Macchiavelli¹⁵⁸⁵ czy Carl von Clausewitz¹⁵⁸⁶ oraz pomniejsi twórcy. Ich dorobek zostanie oceniony i skorygowany w kontekście nowej jakości środowiska międzynarodowego.

3.1.1. *Hard Power* – teoria oraz ewolucja

Kwestia wojny i pokoju była od czasu ufundowania nauki o stosunkach międzynarodowych w 1919 roku¹⁵⁸⁷ podstawową osnową prowadzonych badań. Do dzisiaj,

<http://wiadomosci.onet.pl/kraj/komisja-europejska-stawia-ultimatum-polskiemu-rzadowi/w5trjd2>, [dostęp: 28.06.2016].

1578J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 42.

1579M. C. Horowitz, *The Diffusion (...)*.

1580J. Mearsheimer, *The Tragedy of the Great Power Politics*, Nowy Jork 2001.

1581R. Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Warszawa 2005.

1582B. Balcerowicz, *O pokoju, o wojnie: między esejem a traktatem*, Warszawa 2013.

1583Kautilya, *Arthashastra* (tłum. R. Shamasastri), Bangalore 1915. Tekst dostępny: URL: <https://en.wikisource.org/wiki/Arthashastra>, [dostęp: 05.07.2016].

1584Sun Tzu, *Sztuka wojny* (tłum. J. Zawadzki), Kraków 2009.

1585N. Machiavelli, *Księżę* (tłum. J. Malarczyk), Poznań 2008.

1586C. von Clausewitz, *O wojnie. Tom 1-5* (tłum. A. Cichowicz, L. W. Koc, F. Schoener), Lublin 1995.

1587J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 22.

skryte pod pojęciem *hard politics*, ta wiązka zagadnień wciąż stanowi podstawowe odniesienie dla aktywności politycznej większości podmiotów politycznych, przede wszystkim westfalskich państw narodowych. Podstawowym wymiarem siły – choć granica podziału nie przebiega precyzyjnie ani dokładnie – wykorzystywany w tym celu jest wymiar *hard Power*, niefortunnie tłumaczony na język polski jako „twarda siła”. Jak wspomniano we wstępie, podział siły na domenę *hard* oraz *soft* jest wysoce nieprecyzyjny w popularnie ujmowanym kontekście. W swej istocie *hard Power* identyfikowany jest na podstawie kilku podstawowych wskaźników. Pierwszym, jest niewątpliwie charakter narzędzi badawczych koniecznych do dokonania jego analizy. Podstawowe metody badawcze mają charakter ilościowy, które dopiero w drugim rzędzie modyfikowane jest o amplifikatory jakościowe, na czele z technologią oraz strategią¹⁵⁸⁸. Po drugie, w hierarchii siły Bouldinga¹⁵⁸⁹, *hard Power* obejmuje pierwsze oraz częściowo drugie oblicze. W większości przypadków oparty na groźbie czy jej urzeczywistnieniu, w zamierzeniu prowadzi do pozbawienia obiektu poddanego oddziaływaniu możliwości stosowania skutecznego oporu¹⁵⁹⁰ oraz nakłonienie do poddania się woli podmiotu stosującego siłę, lub uniemożliwienie mu skutecznego działania. Po trzecie, *hard Power* charakteryzuje się wysoką precyzją oddziaływania. Pierwszoplanową rolę odgrywa relacja pomiędzy podmiotem stosującym siłę, a poddanym jego oddziaływaniu, lub wiązka tych relacji, która służy jako droga przesyłu wzajemnych bodźców, mających na celu osiągnięcie własnych celów strategicznych. Po czwarte, wykorzystanie *hard Power* charakteryzuje się ograniczeniem puli dostępnych zasobów, co w połączeniu z nikłym udziałem efektu synergii¹⁵⁹¹, oznacza że każde starcie prowadzi do gry o sumie zerowej¹⁵⁹², w

1588Technologia oraz strategia, w tym kontekście rozumiane są jako czynniki jakościowe, wykorzystywane do organizacji dostępnych zasobów materialnych wchodzących w skład ogólnego potencjału państwa. Technologia, co zostało wyjaśnione w rozdziale drugim, odpowiada za organizację zasobów generowanych przez biosferę oraz geosferę podległą jurysdykcji danego podmiotu międzynarodowego, natomiast strategia odnosi się do efektywności wykorzystania narzędzi, wytworzonych w procesie technologicznym, a także zasoby ludzkie. Oba czynniki należą do sfery *soft Power*, jednakże wchodzą w intensywną relację z *hard Power*. W rezultacie trudno je od siebie odseparować w celu wykonania postępowania naukowego. Dodatkowo należy zaznaczyć, że pomimo tego, że czynniki te funkcjonują jako amplifikatory siły podmiotów międzynarodowych, to jednak nie decydują one o możliwości realizacji celów geostrategicznych.

1589K. Boulding, *Three Faces (...)*, s. 79 – 123.

1590J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 139 – 144.

1591Aktywności podmiotów w dziedzinie *hard Power* wykazuje bardzo niewielkie możliwości uzyskania efektu synergii szczególnie w dziedzinie wojskowej. Dla przykładu w trakcie wojny domowej w Syrii, pomimo istnienia koalicji różnych podmiotów, skupionych pod przywództwem Bashara al Assada, opozycji świeckiej oraz dżihadystów, należy wskazać, że ich wysiłki nawet na polu walki wymagają konsumpcji olbrzymiej ilości zasobów w celu zapewnienie ich prawidłowej koordynacji. W rezultacie braku możliwości lub chęci koordynacji działań pomiędzy trzema najważniejszymi elementami koalicji rządowej, to jest sił rządowych, korpusu ekspedycyjnego Rosyjskich Sił Powietrznych oraz korpusu ekspedycyjnego Korpusu Strażników Rewolucji Irańskiej, doprowadziło do przeprowadzenia przegranych bitew w południowej prowincji Aleppo i zachodniej prowincji Ar-Raqqa. T. Cooper, *Russia, Syria and Iran have made a Mess of Their Military Alliance*, „War is Boring”, 2016, 15 czerwca, URL: <https://warisboring.com/russia-syria-and-iran-have-made-a-mess-of-their-military-alliance-af5e0db30164#.g1tc8tch9>, [dostęp: 05.07.2016].

1592Inaczej dwuosobowe gry o pełnym konflikcie. Charakterystyka, Z. J. Pietraś, *Decydowanie (...)*, s. 218 –

której jedna strona przegrywa, to co druga wygrywa. Po piąte, *hard Power* jest w przeważającym stopniu musi zostać wykorzystane w przestrzeni geopolitycznej, co pociąga za sobą akceptacje wszystkich jego ograniczeń oraz słabości, przede wszystkim uzależnienie efektywności oddziaływania od odległości oraz właściwości fizycznych terytorium na jakim przychodzi wykorzystywać ten rodzaj siły. Obecnie wyróżnić można dwa rodzaje działań. Pierwszym jest podejmowanym przez podmioty państwowształtne działania określane w amerykańskiej strategii jako A2/AD (ang. *Anti-Access / Access Denial*)¹⁵⁹³. Strategia ta polega na uzyskaniu lokalnej przewagi nad siłami mocarstwa, a co za tym idzie zablokowanie dostępu do cennego terytorium znajdującego się na peryferiach jego zainteresowania, albo z powodu zasobów, wartości strategicznej lub szlaków komunikacyjnych. Drugim rodzajem jest działalność partyzancko-terrorystyczna¹⁵⁹⁴, wykorzystywana głównie przez podmioty niepaństwowe¹⁵⁹⁵, głównie w celu amplifikacji kosztów stosowania *hard Power* powyżej oczekiwanych zysków. *Hard Power* charakteryzuje się szeregiem przenikających się właściwości: ma charakter zjawiska ilościowego, jest zjawiskiem uświadomionym, precyzyjnym, jej wykorzystanie zasadza się na regułach prowadzenie politycznej gry o sumie zerowej oraz podlega ograniczeniom przestrzeni fizycznej. Aby uporządkować niniejsze rozważania, rozdział ten zostanie podzielony na trzy części. W pierwszej poruszone zostanie zagadnienie teoretycznej konstrukcji *hard Power* oraz jej ewolucji na przestrzeni dziejów i wywodzących się z różnych tradycji cywilizacyjno-kulturalnych. W drugiej zostanie dokonany przegląd, charakterystyka oraz sposoby użycia narzędzi powszechnie kojarzonych z niniejszymi rodzajami siły. W trzeciej części rozdziału wskazane zostaną interferencje z wymiarem *soft Power*, które pod pewnymi warunkami mogą wzmacniać, lecz częściej niwelują efekty zastosowania *hard Power*.

223.

1593 Polegają one na uniemożliwieniu Stanom Zjednoczonym dostępu do teatru konfliktu oraz zwiększeniu kosztów efektywnej projekcji siły. Strategie tego typu nie wymagają zastosowania sił zbrojnych, choć są one możliwe do zastosowania. N. Freier, *The Emerging Anti-Access/Area-Denial Challenge*, „Center for Strategic and International Studies”, 2012, 17 maja, URL: <https://www.csis.org/analysis/emerging-anti-accessarea-denial-challenge>, [dostęp: 05.07.2016]. Ostatnio kwestia ta jest szerzej dyskutowana również w kwestii dostępu amerykańskich sił szybkiego reagowania do Europy Środkowej i Wschodniej, zwłaszcza w kontekście rosyjskiej interwencji na Ukrainie. J. Pawłowski, *Rosja „zamknie” siłom NATO dostęp do państw bałtyckich?*, „Defence24.pl”, 2015, 24 września, URL: <http://www.defence24.pl/263400,rosja-zamknie-silom-nato-dostep-do-panstw-baltyckich>, [dostęp: 05.07.2016].

1594 Zwykle strategie walki partyzanckiej oraz terrorystycznej zakładają jakościowo odmienne cele i narzędzia. Partyzanci dążyli do przejęcia kontroli bądź uniemożliwienia sprawowania suwerenności przez ośrodek rządowy nad określonym terytorium, podczas gdy celem terrorystów jest odkształcenie procesów decyzyjnych przy pomocy strachu. Jednakże obie strategie wykazują wiele cech wspólnych oraz punktów stykowych, dodatkowo możliwe jest dokonywanie płynnego przejście pomiędzy tymi strategiami, z tego też powodu zdecydowano się na połączenie obu strategii oraz traktowanie ich jako jedną choć zróżnicowaną całość.

1595 M. Nizioł-Celewicz, *Terroryzm* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 530 – 571.

Elementy przynależne do *hard Power* pojawiły się na tyle wcześnie w historii globalnej, że ich początki giną w pomroce dziejów. Długa historia stosowania oraz wyprzedzenie pozostałych elementów środowiska międzynarodowego spowodowało dwojakie konsekwencje dla współczesnych badań nad tą płaszczyzną przejawiania się siły. Po pierwsze, duża część środowiska naukowego unika ścisłego oraz precyzyjnego definiowania siły, zwłaszcza w tym wymiarze, zadowalając się enumeratywnym wyliczeniem zasobów niezbędnych do realizacji działań siłowych oraz strategii ich zastosowania, bez próby abstrahowania z tego zbioru teoretycznej struktury oraz jej właściwości. Po drugie, z powodu natury zjawiska oraz charakteru zasobów przez nie wykorzystywanych, to właśnie ta ścieżka przejawiania się siły stanowi główny wątek utożsamiany często z całością zjawiska, zwłaszcza w tekstach popularnonaukowych oraz publicystycznych. Wynika to właśnie z długoletniej tradycji, w trakcie której to właśnie ten wymiar siły był równocześnie tym najbardziej widocznym, przyćmiewającym pozostałe. Częściowo jest to także efekt ontologicznej struktury niniejszego bytu, wykazujący najwyższy stopień podatności na badanie przy pomocy metod ilościowych charakterystycznych dla nauk przyrodniczych oraz technicznych¹⁵⁹⁶. Początki stosowania *hard Power* sięgają mitycznego Edenu. Niezwykle sugestywną sceną pierwszego wykorzystania tego elementu otwiera się film *2001: Odyseja Kosmiczna*, w reżyserii Stanleya Kubricka, który wszedł na ekrany w 1968 roku. W trakcie jej trwania stado małp napada na inne stado przy wodopoju, przeganiając je. Nazajutrz, przegrani spotykają tajemniczą rzecz, po czym jeden z małpisonów wykorzystuje kość zwierzęcą po raz pierwszy w historii jako broń. Wracając nad wodopój udaje im się przegnać intruzów oraz zabić przywódcę wrogiego stada¹⁵⁹⁷. Również w najstarszych tekstów na podstawie których

¹⁵⁹⁶Na temat przydatności badań empirycznych, prowadzonych w dużej mierze w oparciu o metody ilościowe dla analizy rzeczywistości politologicznej, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków międzynarodowych, zdanie w Polsce są podzielone. Część wskazuje ich niekompatybilność z materia badawczą, na przykład, A. Chodubski, *Prognostyka jako wyzwanie metodologiczne w badaniu stosunków międzynarodowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 2009, nr 16(2), s. 41 – 57, Z. Blok, *Teoria polityki. Studia*, Poznań 1998, K. Opałek, *Problematyka pojęciowo-terminologiczna nauk politycznych [w:] Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opałek, Warszawa 1975, podczas gdy inni wskazują na ich rosnącą użyteczność: F. Ryszka, *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984. Najbardziej trafne podsumowanie niniejszego sporu zaprezentowano w B. Krauz-Mozer, *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005, s. 48 – 51. Niniejsza rozprawa zostanie skonstruowana na zasadzie mutacji finałowej sentencji, odnoszącej się do próby galopowania na koniu we wszystkich kierunkach, przez zwolenników synkretyzmu metodologicznego. W tym ujęciu, jedyną możliwością takiego ujęcia metodologii jest jazda kłusem, lub nawet stępem po spirali.

¹⁵⁹⁷Prawdopodobnie narzędzia *hard Power*, a więc wykorzystywane w środowisku pierwotnym, nieuporządkowanym stanowią pierwszy wytwór człowieka oraz gatunków blisko spokrewnionych. Jednakże z powodu niskiej gęstości zaludnienia oraz instynktownej awersji względem agresji wobec przedstawicieli własnego gatunku. Jednakże wraz z ewolucją *homo sapiens sapiens*, a także przechodzeniem do osiadłego trybu życia pojawiły się między grupowe konflikty, nierzadko kończone zbrojnie. Przyjmuje się, że koniec względnego pacyfizmu hominidów nastąpił około 10.000 roku przed Chrystusem. Z owego okresu datuje się znaleziska znad jeziora Turkana, stanowiące pozostałości po najstarszej bitwie świata M. Mirazón Lahr, F. Rivera, R. K. Power, A. Mounier, B. Copsey, F. Crivellaro, J. E. Edung, J. M. Maillo Fernandez, C. Kiarie, J.

skonstruowano współczesne cywilizacje, podjęcie politycznej aktywności w obrębie *hard Power* było jednym z pierwszych działań podejmowanych przez człowieka po dziele jego stworzenia¹⁵⁹⁸, lub nawet jeszcze przed jego powstaniem, kiedy istnieli wyłącznie bogowie¹⁵⁹⁹. Natomiast od tamtego czasu *hard Power* była tylko i wyłącznie tym zasobem, który był niezbędny do przygotowania oraz przeprowadzenia wojny.

Jak w większości przypadków terminów oraz definicji w nauce o stosunkach międzynarodowych, również i w tym nieprecyzyjność oraz intuicyjność danego pojęcia utrudniają sformułowanie jednorodnej, powszechnie akceptowanej definicji. W kontekście badań nad siłą, należy jednakże wskazać, że wojna jest specyficzną sytuacją, w której pomiędzy dwoma podmiotami zachodzi sprzeczność interesów, a więc konieczność jest nagięcie woli partnera przy wykorzystaniu siły. Sytuacja określana mianem wojny charakteryzuje się szeregiem specyficznych przymiotów. Po pierwsze, konflikt interesów jest niezwykle wyraźny, sięgający niemal do sfery określanej jako racja stanu¹⁶⁰⁰ oraz kwestii tożsamościowych, które w każdym przypadku amplifikują wolę oporu podmiotu oraz grupy społecznej poddanemu siłowemu oddziaływaniu. Po drugie, wbrew popularnej opinii, rozpoczęcie działań wojennych nie jest kwestią wojskową, lecz polityczną. Po trzecie, wojna jest niezbędnym elementem anarchicznego (lub poliarchicznego) systemu międzynarodowego. Wynika to z faktu, że jego struktura oraz funkcjonowanie oparte są na braku jednolitego, powszechnie akceptowanego systemu komunikacyjnego, stosowanego głównie do kanalizowania, dyskutowania, w końcu także rozstrzygnięcia sporów oraz konfliktów międzynarodowych. W rezultacie tego braku konflikty rozstrzygane są na bardziej

Lawrence, A. Leakey, E. Mbua, H. Miller, A. Muigai, D. M. Mukhongo, A. Van Baelen, R. Wood, J.-L. Schwenninger, R. Grün, H. Achyuthan, A. Wilshaw, R. A. Foley, *Inter-group violence among early Holocene hunter-gatherers of West Turkana, Kenya*, „Nature”, 2016, nr 529, s. 394 – 398 oraz artefaktu australijskiego z tego samego okresu prezentującego aborygeńskich wojowników walczących pomiędzy sobą. P. Taçon, Ch. Chippindale, *Australia's Ancient Warriors: Changing Depictions of Fighting in the Rock Art of Arnhem Land, N.T.*, „Cambridge Archaeological Journal”, 1994, nr 4(2), s. 211–248. Część publicystów jest zdania, że wielka emigracja ludzkości z miejsca narodzin naszego gatunku, która objęła kilkaset osobników i nastąpiła pomiędzy 130.000 a 70.000 lat przed Chrystusem, również była spowodowana konfliktem zbrojnym, jednak pozostaje to jedynie tezą publicystyczną. Więcej szczegółów na temat tej migracji, choć wiedza ta oparta jest wyłącznie na spekulacjach oraz poszlakach: L. Vigilant, M. Stoneking, H. Harpending, K. Hawkes, A. C. Wilson, *African populations and the evolution of human mitochondrial DNA*, „Science”, 1991, nr 253(5027), s. 1503 – 1507; C. Brahic, *Our true dawn*, „New Scientist”, 2012, nr 216(2892), s. 34 – 37.

1598 *Pismo Święte. Starego i Nowego Testamentu* (tłum. Towarzystwo Świętego Pawła), Częstochowa 2009, Rdz 4,1-16.

1599 Przykładem może być *Tytanomachia*, a więc mit o przedludzkiej wojnie pomiędzy olimpijskimi bogami a Tytanami.

1600 W tym kontekście racja stanu (fr. *raison d'État*) rozumiana jest jako najwyższy i nienegocjowalny interes podmiotu międzynarodowego. W tym kontekście teoria ta została sformułowana, przez Niccolò Machiavellego (1469 – 1527), wprowadzona do dyskursu politycznego przez abpa Giovanni della Casa (1503 – 1556), natomiast do praktyki stosunków międzynarodowych przez kard. Armand-Jean du Plessis de Richelieu (1585 – 1642). Zawartość merytoryczna racji stanu oraz jej sposób implementacji, stanowią esencję realistycznej teorii stosunków międzynarodowych.

pierwotnych płaszczyznach bezpośredniej aplikacji przemocy fizycznej, poprzez wystosowywanie prostych komunikatów sformułowanych jako rozkazy – według Kennetha Bouldinga, jest to stosowanie pierwszego oblicza siły, jasnych, precyzyjnych, zrozumiałych i homogenicznych komunikatów dla nadawcy jak i dla odbiorcy¹⁶⁰¹. W tym miejscu należy wspomnieć, że w przypadku skonstruowania takiego systemu, czy to w przypadku sformowania imperium¹⁶⁰², czy też mniej sformalizowanego systemu trybutarnego¹⁶⁰³, liczba oraz natężenie konfliktów oraz wojen ulega obniżeniu oraz zlokalizowaniu na obrzeżach systemu. Po czwarte, wojna jako kategoria teoretyczna jest opisywana przez dwa parametry: *eskalację* oraz *tarcie*. Oba zostały zaczerpnięte z pracy Carla von Clausewitza *O wojnie*¹⁶⁰⁴. Pierwszy parametr odnosi się do wewnętrznych sił napędowych wojny, które powodują jej dość szybką dyfuzję, zarówno w wymiarze przestrzennym jak i przedmiotowym. Punktem docelowym ewolucji wojny jest zawsze *wojna totalna*, obejmująca nie tylko całość terytorium zaangażowanych podmiotów lecz także całość zaangażowanych społeczeństw¹⁶⁰⁵. Drugi odnosi się do cechy środowiska, które generuje swego rodzaju opór rozpraszający zasoby wykorzystywane do prowadzenia wojny na podobnej zasadzie jak fizyczna siła jest rozpraszana poprzez kontakt z innymi obiektami umieszczonymi w tym samym układzie. Podsumowując, wojna jest stanem środowiska międzynarodowego w ramach którego dwa lub więcej podmiotów międzynarodowych wykazuje konflikt interesów sięgający poziomu racji stanu, lub kwestii tożsamości. Dodatkowo, sieć powiązań komunikacyjnych pomiędzy nimi wykazuje daleko posuniętą niewydolność, przez co komunikacja zostaje ograniczona do najprostszycy przekazów. W rezultacie następuje wykorzystanie ilościowych komponentów siły – *hard Power* – w celu nagięcia przeciwnika do własnej woli. Posiłkując się klasyfikacją Clausewitza¹⁶⁰⁶, prowadzenie działań wojennych służy wygłoszeniu dwóch rodzajów komunikatów. Po pierwsze, jest to komunikat zmierzający do korekty systemu międzynarodowego, przede wszystkim w wymiarze terytorialnym, ale także służący do zmiany pozycji jego elementów, czy też relacji pomiędzy nimi. Po drugie, komunikatem może być również zniszczenie lub dogłębnej transformacji drugiego podmiotu. Niniejsza forma

1601Większość akademików zajmujących się zjawiskiem siły w środowisku międzynarodowym unika przyrównywania tej kategorii do teorii komunikacji społecznej. Najbliżej takiego postrzegania siły był Joseph Nye. J. S. Nye, *Przyszłość (...)*, s. 38 – 52.

1602S. Howe, *Empire: A Very Short Introduction*, Oxford 2002.

1603Yuen Fong Kong, *American Tributary System*, „Chinese Journal of International Politics”, 2013, nr 6(1), s. 1-47.

1604C. von Clausewitz, *O wojnie* (tłum. A. Cichowicz, L. W. Koc, F. Schoener), Lublin 1995.

1605R. Chickering, S. Förster, *The shadows of total war: Europe, East Asia, and the United States, 1919-1939*, Cambridge 2003.

1606T. G. Mahnken, *Strategic Theory [w:] Strategy in the Contemporary World. An Introduction to Strategic Studies*, red. J. Baylis, J. J. Wirtz, C. S. Gray, E. Cohen, Oxford 2007, s. 74.

komunikatu jest niezmiernie rzadko stosowana w światowej polityce w formie deklaracji, jeszcze mniej jako cel realnych działań. Ostatni efektywny przykład osiągnięcia tego celu to zwycięstwo w drugiej wojnie światowej koalicji antyhitlerowskiej oraz przekształcenie większości państw europejskich oraz Japonii po pięcioletnim wysiłku szerokiej koalicji różnych państw¹⁶⁰⁷. W związku z podziałem poszczególnych faz rozwoju stosunków międzynarodowych zaprezentowanym w drugim rozdziale wyróżnić można trzy poziomy uczestnictwa *hard Power* w sterowaniu kwestiami wojny i pokoju.

Pierwszym stopniem jest kumulacja znaczenia *hard Power* charakterystyczna na okresy w których dominującą zasadą jest zasada anarchiczności. Ta faza cyklu ewolucyjnego stosunków międzynarodowych widoczna jest w okresie związanym z kolapsem Imperium Rzymskiego w Europie¹⁶⁰⁸ oraz cyklicznym załamywaniem się państwowości chińskiej¹⁶⁰⁹; paradoksalnie także okresowi westfalskiemu można przypisać funkcjonowanie w oparciu o te komponenty siły. W tym przypadku, udział *hard Power* jest dominujący, ponieważ daleko posuniętej atrofii ulegają kanały wyrażania oraz akceptowania szacunku, niezbędne do prawidłowego wykorzystywania *soft Power*.

Drugim stopniem jest ograniczenie funkcjonalności *hard Power*, występujące w przypadku występowania unikalnej formy klasycznego imperium, szerzej zdefiniowanej w następnym rozdziale. W niniejszym kontekście należy wskazać, że w przypadku powstania struktury o charakterze imperialnej, *hard Power* zostaje zmarginalizowana oraz zlokalizowana na obrzeżach systemu określanego jako imperialny. Dzieje się to z dwóch powodów. Po pierwsze, występuje olbrzymia dysproporcja pomiędzy centrum systemu a peryferiami oraz semiperyferiami¹⁶¹⁰, która powoduje zastosowanie niniejszego wpływu wysoce nieskutecznym. W rezultacie, racjonalny rachunek kosztów, premiujący uznanie supremacji centrum zostaje przyćmiony emocjonalną oraz irracjonalną reakcją, której

1607Alianci, bo tak popularnie określano niniejszą koalicję, a od 1 stycznia 1942 roku określani jako Narody Zjednoczone, w szczytowym punkcie wojny obejmowały niemal wszystkie narody świata poza państwami neutralnymi, takimi jak Irlandia, Portugalia (jednak z powodu długiego sojuszu z Wielką Brytanią, państwo to prezentowało przyjazny stosunek do aliantów, między innymi poprzez udostępnienie baz na Azorach) wraz z koloniami, Hiszpania (jednak z powodu współpracy z Niemcami, oddziały z tego państwa walczyły na froncie wschodnim) wraz z koloniami, Szwecja, Szwajcaria, Andora, Liechtenstein, Watykan i San Marino (to 21 września 1944 roku), Afganistan, Tybet (państwo nieuznawane), Jemen i Zakon Maltański.

1608Ostateczne załamanie się Imperium Rzymskiego nastąpiło w 476 roku po Chrystusie. Wprawdzie przetrwało w postaci imperium bizantyjskiego, które szczególnie w czasach panowania Justyniana I Wielkiego, jednak zostało ono zredukowane do statusu szeregowego podmiotu funkcjonującego w Europie. Jego ostateczna likwidacja nastąpiła w 1453 roku.

1609Układając chronologicznie: Okres Wiosen i Jesieni, Epoka Walczących Królestw, Epoka Trzech Królestw, Pięć Dynastii Dziesięć Królestw i Chińska Rewolucja.

1610Model powstały po zastosowaniu paradygmatu Immanuela Wallersteina. Krótka jego charakterystyka oraz krytyka, J. Czuputowicz, *Teorie (...)*, s. 157 – 163. W tym kontekście za centrum systemu można uznać Italię wraz z Rzymem, za semiperyferie, Egipt oraz Helladę, wraz z najpotężniejszymi koloniami, jak Syrakuzy, natomiast za peryferie, inne prowincje, takie jak Palestyna, Germania czy Brytania.

mechanizm został wskazany przez Johna Rothgeba¹⁶¹¹. Po drugie, systemu imperialny zakład istnienie drożnego, usankcjonowanego oraz rozbudowanego systemu artykulacji własnych interesów, rozstrzygania sporów oraz wyrażania szacunku wobec centrum oraz legitymizowania drugorzędnych centrów władzy. System ten, zidentyfikowany oraz opisany przez chińskich naukowców, na podstawie historycznych doświadczeń chińskiej państwowości¹⁶¹², określa się jako system trybutarny. W rezultacie punkt ciężkości ulega przeniesieniu w sferę *soft Power*.

Trzecim stopniem wykorzystania elementów *hard Power* jest stopień pośredni pomiędzy anarchia a imperium. Stopień niniejszy, który może być określony jako *global governance*¹⁶¹³, jest popularnym tematem badawczym współczesnych naukowców¹⁶¹⁴. W kontekście postrzegania oraz wykorzystywania *hard Power*, istotne jest podkreślenie równoległego współistnienia dwóch sposobów komunikacji: anarchicznie, poprzez rywalizację, zdominowaną przez *hard Power* oraz system komunikacji, nie tak rozwinięty jak w przypadku systemu trybutarnego towarzyszącego imperium, a więc domeny *soft Power*.

Powyższe trzy fazy realizacji *hard Power* przejawiały się na przestrzeni historii ludzkości. Najważniejsze wydarzenia historyczne – charakterystyczne dla westfalskiej linii rozwojowej, należy wskazać, że dominującym stopniem była forma pośrednia, którą można utożsamiać z hybrydową formą zakładającą wzajemne przenikanie się oraz warunkowanie obu systemów. Mechanizmy te przyjmowały różne formy oraz zakresy, jednakże wspólny trzon ideowy występował w każdej epoce z dwoma istotnymi wyjątkami. Ówczesne działania w każdym przypadku wymagały wręcz podjęcia równoległego działania zarówno w obrębie *hard Power* jak i *soft Power*. Na tym tle wyróżnić można jednakże dwa okresy, które odbiegały od głównego wzorca. Po pierwsze, był to okres rzymski, w ramach którego prze

1611J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 43.

1612Yuen Foong Khong, *American Tributary System*, „The Chinese Journal of International Politics”, 2013, nr 6, s. 9 – 15.

1613*Global governance*, czyli zarząd globalny, jest pojęciem oznaczającym teoretyczny model przejęcia ciężaru zarządzania wyzwaniem oraz zagrożeniami generowanymi w systemie międzynarodowym z silnie zunifikowanego systemu państw narodowych, na silnie zdywersyfikowany system instytucji transnarodowych. Istnieją trzy cechy szczególne tego modelu. Pierwszym jest instytucjonalizacja poprzez wykształcenie szeregu instytucji bez wyraźnych konotacji narodowych, takich jak Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (ang. *International Court of Justice*) oraz reżimów międzynarodowych. Drugim jest normatywność, poprzez wprowadzenie obligatoryjnych zasad prowadzenia aktywności międzynarodowej. Trzecim jest decentralizacja polegająca na istnieniu szeregu przenikających się jurysdykcji wielu współzależnych porządków międzynarodowych. Jest to najbardziej kontrowersyjny element całej koncepcji, szczególnie w przypadku płaszczyzny praw człowieka. P. Jones, N. Sogut, *Global Political and Legal Governance: A Critical Overview* [w:] *Globalization and Politics, Vol. 1: Global Political and Legal Governance*, red. P. Jones, N. Sogut, Londyn 2014, s. xxvi.

1614*Approaches to Global Governance Theory*, red. M. Hewson, T. J. Sinclair, Albany 1999, D. Held, *Global Covenant*, Cambridge 2004, *Power in Global Governance*, red. M. Barnett, R. Duvall, Cambridge 2005, D. Stone, *Knowledge actors and transnational governance: The private-public policy nexus in the global agora*, Nowy Jork 2013.

niemal pięć wieków¹⁶¹⁵ świat śródziemnomorski, zintegrowany był w jeden wszechogarniający system imperialny, w ramach którego dominujące militarnie oraz ekonomicznie centrum formatowało przeważającą część konfliktów oraz oddziaływania politycznego na płaszczyznę *soft Power*, gdzie zlokalizowany był imperialny system trybutarny. Drugim wyjątkiem był okres westfalski, trwający niemal trzy wieki¹⁶¹⁶, w ramach którego dominujące znaczenie zyskał wymiar *hard Power*, przy daleko idącej atrofii system międzynarodowej komunikacji politycznej i społecznej, a za dominujący sposób rozwiązywania konfliktów i sporów międzynarodowych uznano konfrontacyjny model gry o sumie zerowej¹⁶¹⁷.

Na tym tle należy wspomnieć o dwóch pozaeuropejskich ścieżkach rozwojowych: Chin oraz Indii. W tym pierwszym przypadku, dominującym modelem był model imperialny, w ramach którego *hard Power* pozostawał do wyłącznej dyspozycji ośrodka cesarskiego, przy rozbudowanym systemie trybutarnym. Funkcjonowanie imperium przerywane było kilkunastuletnimi okresami anarchii związanymi ze zmianą dynastii panującej, jednakże porównując je do analogicznego okresu w Europie, należy wskazać, że wykazywały one charakter typowy dla stopnia hybrydowego, gdyż istniał rozbudowany system komunikacyjny pomiędzy podmiotami następczymi, choćby w postaci wspólnej idei cesarskiej jedności. W porównaniu, wydaje się, że cywilizacja indyjska, skomponowana z szeregu równorzędnych podmiotów, z których żaden nie był w stanie zdobyć zdecydowanej przewagi nad pozostałymi, a dynastie władające większą częścią Indii rzadko przekraczały trzy pokolenia¹⁶¹⁸.

Kwestią dyskusyjną jest obecnie rozpoczynający się etap funkcjonowania środowiska międzynarodowego, w szczególności miejsca oraz funkcjonowania siły w sferze *hard Power*.

1615 Okres rzymski w niniejszej rozprawie będzie liczony od 30 roku przed Chrystusem, kiedy to wcielono do Republiki Egipt Ptolomeusza aż do 476 roku po Chrystusie, kiedy to ostrogocki wódz Odoaker ostatecznie zlikwidował Imperium Zachodniorzymskie. W sumie Rzym panował w basenie Morza Śródziemnego przez pięćset sześć lat.

1616 Okres westfalski w niniejszej rozprawie będzie liczony od 1648 roku, kiedy to zawarto westfalskie traktaty pokojowe kończące okres wojny trzydziestoletniej. Oficjalnie nigdy nie został zakończony, choć przyjmuje się, że od roku 1989 (zakończenie Zimnej Wojny) lub roku 1991 (rozpad Związku Radzieckiego) system uległ znaczącej metamorfozie. W sumie system westfalski istnieje już 368 lat. W ramach niniejszej rozprawy zostnie przyjęte założenie, że ostatnie 27 lat (od 1989 roku) stanowi późnowestfalski okres środowiska międzynarodowego, będący elementem przejściowym oraz tymczasowym.

1617 Z. J. Pietraś, *Decydowanie (...)*, s. 218 – 223.

1618 Z dynastii, królestw oraz organizmów politycznych istniejących na subkontynencie do największego znaczenia doszły jedynie trzy państwa. Pierwsze było państwo Maurjów istniejące pomiędzy 322 a 185 rokiem przed Chrystusem, obejmujące większość terytoriów Indii poza Cejlonem i południowym skrawkiem półwyspu. J. A. Hall, *Power and Liberties, The Causes and Consequences of the Rise of the West*, Berkeley 1986, s. 58 – 83. Drugim było państwo Mogołów istniejące pomiędzy 1526 a 1857 rokiem, swoje apogeum osiągając jednakże dopiero w XVIII wieku, kiedy to pokryło się z obszarem państwa Maurjów. S. F. Dale, *The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids and Mughals*, Cambridge 2009. Ostatnim imperium indyjskim było imperium brytyjskie, istniejące w latach 1876 – 1948.

Część środowiska akademickiego wskazuje, że po okresie funkcjonowania *hard Power* w fazie anarchicznej następuje przesunięcie spektrum albo w kierunku imperialnym¹⁶¹⁹ albo w kierunku *global governance*¹⁶²⁰. W mniejszym stopniu wskazywane jest prawdopodobieństwo utrzymania fazy anarchicznej, jednakże zawsze ten scenariusz realizowany jest zawsze z zastrzeżeniem przesuwania się punktu ciężkości z państw narodowych w kierunku podmiotów transnarodowych: korporacji międzynarodowych oraz organizacji pozarządowych, zarówno funkcjonujących w granicach prawa jak i poza nimi¹⁶²¹. Szerzej, przedmiotowa jak i podmiotowa ewolucja siły zostanie omówiona w rozdziale piątym.

Ewolucja *hard Power* przebiegała równolegle wobec ewolucji środowiska międzynarodowego, w której była wykorzystywana. Choć zmiany jakościowe generowane poprzez wzajemne interakcje pomiędzy kontekstem wykorzystania siły, a samą siłą, przebiegają w perspektywie długookresowej, to jednak można wyodrębnić poszczególne fazy jej użycia, jak i jakościowy rozwój *hard Power*. Uzupełnieniem liniowości oraz cykliczności rozwoju *hard Power* są również zmiany generowane losowe, które w sposób nieprzewidywalny zmieniały kierunek jej ewolucji lub przyspieszały albo spowalniały zmianę. Najnowszym przykładem takich gwałtownych przemian jest gwałtowny wzrost podmiotów transnarodowych wykorzystujących *hard Power* w unikalny sposób łącząc pierwotną *politykę tożsamości* z wykorzystaniem zaawansowanych technologii obróbki informacji oraz produktów podwójnego zastosowania, jak na przykład półciężarówek marki Toyota¹⁶²², cywilnych materiałów wybuchowych w celu produkcji improwizowanych ładunków wybuchowych (IED)¹⁶²³ lecz także militarne doświadczenia byłych wojskowych

1619Oznacza to przewagę tendencji integracyjnych aż do poziomu rekombinacji jednej, centralnej instytucji międzynarodowej. Proces ten obserwować można w przypadku rozwoju oraz wzrostu uniwersalnych imperiów Chin oraz Rzymu. Część naukowców porównuje współczesny rozwój hegemonii amerykańskiej właśnie do rzymskiego modelu rozwoju. P. Bender, *Ameryka – nowy Rzym* (tłum. A. Krzemińska, A. Krzemiński), Warszawa 2006.

1620Oznacza to równowagę tendencji dezintegracyjnych oraz integracyjnych, nie pozwalających wprawdzie na pełną integrację polityczną systemu międzynarodowego w ramach jednego podmiotu, lecz wymuszającego jego synchronizację poprzez wytworzenie instytucji usprawniających komunikację pomiędzy podmiotami w wyspecjalizowanych sferach. N. Woods, *Global Governance after the Financial Crisis: A New Multilateralism or the Last Gasp of the Great Powers?*, „Global Policy”, 2010, nr 1(1), s. 51 – 63.

1621Interesującym zagadnieniem badawczym jest analiza interakcji pomiędzy transnarodowymi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego a jurysdykcją państw narodowych. Wiele wskazuje, że obie warstwy aktywności społecznej są w stanie nie tylko istnieć ale i funkcjonować autonomicznie. W przypadku próby ograniczenia czy też sankcjonowania aktywności TOSO przez rządy narodowe, możliwe jest ich funkcjonowanie niezależnie od zgody państwa goszczącego. Więcej szczegółów w rozdziale czwartym.

1622M. Mosk B. Ross A. Hosenbal, *US Officials Ask How ISIS Got So Many Toyota Trucks*, „ABC News”, 2015, 6 października, URL: <http://abcnews.go.com/International/us-officials-isis-toyota-trucks/story?id=34266539>, [dostęp: 12.08.2016].

1623J. Glaser, *Like Afghan Counterparts, Syrian Rebels Now Using IEDs*, „Anti War.com”, 2012, 24 lipca, URL: <http://news.antiwar.com/2012/07/24/syrian-rebels-now-using-ieds-like-in-afghan-quagmire/>, [dostęp: 12.08.2016].

irackiej armii Saddama Husajna¹⁶²⁴. Na przestrzeni pierwszych osiemnastu lat XXI wieku obserwować można tendencje do coraz sprawniejszego posługiwania się *hard Power* przez organizacje transnarodowe.

Jeżeli chodzi o naukową refleksję na temat siły to *hard Power* od początku stanowił przedmiot namysłu. Wynikało to ze specyficznej natury *hard Power*, która pozwalała na analityczne wyodrębnienie fenomenu ze struktury rzeczywistości międzynarodowej, dokonanie metodologicznej dekonstrukcji na poszczególne elementy składowe oraz rekonstrukcji abstrakcyjnego modelu zjawiska, przy pomocy metod o charakterze ilościowym. Dodatkowo, *hard Power* ze swej natury pozwalała na zastosowanie najwyższej jakości pomiarów – pomiaru ilorazowego¹⁶²⁵, pozwalającego na dokonanie kompleksowej analizy oraz porównania sił poszczególnych podmiotów międzynarodowych, poprzez zastosowanie metod statystycznych i ekonometrycznych¹⁶²⁶.

Podsumowując, w dotychczasowym rozwoju nauki o środowisku międzynarodowym, w podejściu do *hard Power* przeważało podejście ilościowo-materialistyczne skupiające się głównie płaszczyźnie militarnej. Z tego też powodu pierwszoplanowymi podejściami analizującymi zjawisko siły były szkoła realistyczna/neorealistyczna oraz teorie systemu światowego¹⁶²⁷. W rezultacie *hard Power* jest najlepiej opisanym matematycznie, jednakże mimo to wciąż formuły te charakteryzują się wysokim stopniem nieadekwatności, uniemożliwiając nie tylko bieżącą analizę, lecz przede wszystkim wiarygodne prognozowanie zjawisk międzynarodowych. Częściową odpowiedzią jest nieuwzględnienie wymiaru jakościowego *hard Power*, jak i jego kontekstualności, a więc uzależnienia od kontekstu sytuacyjnego i aktualnego stanu relacji w danym obszarze środowiska międzynarodowego, na którym jest aktualnie stosowana. Co ważniejsze, *hard Power* od 1945 roku, w coraz mniejszym stopniu oparta jest na płaszczyźnie militarnej stosowania siły. W koniunkcji powyższych czynników, można wskazać trzy etapy rozwoju *hard Power* oraz korespondującymi z nimi refleksjami teoretycznej, w tym również najwyższego poziomu – o charakterze naukowym. Pierwsza faza, trwająca od początku cywilizacji aż do 1789 roku, to

1624Jednym z najwyżej postawionych znanych członków Państwa Islamskiego, który wcześniej doszedł do wysokiej rangi w irackich siłach zbrojnych był Samir Abd Muhammad al-Khlifawi, pułkownik wywiadu Iraku za czasów Saddama Hussajna. Ch. Reuter, *The Terror Strategist: Secret Files Reveal the Structure of Islamic State*, „Spiegel Online International”, 2015, 18 kwietnia, URL: <http://www.spiegel.de/international/world/islamic-state-files-show-structure-of-islamist-terror-group-a-1029274.html>, [dostęp: 12.08.2016].

1625P. Dobrodziej, *Pomiar ilorazowy (ang. ratio measure)*, „Dobre badania.pl”, URL: <https://dobrebadiania.pl/skala-ilorazowa-ang-ratio-scale/>, [dostęp: 12.08.2016].

1626Z tego też powodu, najczęściej badanym elementem siły jest właśnie wymiar *hard Power*. Z powodu łatwości badania oraz analizy materiału a także uzyskiwanie efektów łatwo poddających się obróbce przy pomocy zweryfikowanych metod badawczych.

1627J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 57 – 102, 175 – 212.

faza bitwy. Druga faza, trwająca od 1789 do 1945 roku, to faza totalna. Trzecia faza, trwa od 1945 roku praktycznie do dzisiaj, to faza pośrednia.

W pierwszej fazie, kulminacją *hard Power* była *bitwa*, w ramach której następowało pełne rozwinięcie pełnego potencjału poszczególnych podmiotów. W jej rezultacie następowała masowe wyładowanie potencjału w niezwykle krótkim odcinku czasu. Zwycięzcą *bitwy* zostaje ten podmiot, któremu uda się zachować jak największy fragment potencjału w celu zachowania możliwości dalszego oddziaływania na środowisko międzynarodowe, czyli zrealizowanie własnych celów. Toczenie bitew jednakże jest obarczone szeregiem wad, które powodują nieadekwatność prostych modeli matematycznej analizy zaangażowanych potencjałów. Po pierwsze, każda bitwa toczona jest na określonym terenie, charakteryzującym się pewnymi właściwościami modyfikującymi potencjał zaangażowanych sił zbrojnych. Pierwszym teoretykiem wojskowości oraz strategii katalogującym typologie terenu oraz sposoby niwelowania jego wpływu był Sun Tzu w VI wieku przed Chrystusem¹⁶²⁸. Dla przykładu, kwestią kluczową jest dostosowanie struktury oraz taktyki walki formacji zbrojnych do ukształtowania terenu. Grecka falanga, stworzona idealnie do walki na płaskowyżach i równinach starożytnej Grecji, była szczególnie podatna na działania w terenie górskim, gdzie ograniczona przestrzeń nie pozwalała rozwinąć klasycznej falangi, a wysokie granie i wąwozy pozwalały na oskrzydlenie formacji ciężkozbrojnych hoplitów przez lekkozbrojnych peltastów, uzbrojonych w broń miotającą¹⁶²⁹. Innym przykładem może być stosowanie konnicy ciężkozbrojnej w terenie silnie zabudowanym lub zalesionym, co odnosi się również do sił pancernych¹⁶³⁰. Następnym

¹⁶²⁸Konkretne cezury życia są nieznanne, zważywszy na odległość czasową pomiędzy okresem kiedy Sun Tzu żył i działał, a także w związku z nietrwałością materiałów służących prowadzeniu zapisków. Posiłkując się badaniem chińskiego historyka Sima Qian, przyjmuje się następujące cezury życia: 544 – 496 rok przed Chrystusem. Jednakże analiza porównawcza tekstu *Sztuki Wojny* zarówno pod względem kompozycji jak i opisywanych wydarzeń wskazuje na pochodzenie jej ostatecznego tekstu z późniejszego okresu. R. D. Sawyer, *The Seven Military Classics of Ancient China*, New York 2007, s. 421–422.

¹⁶²⁹Głównym uzbrojeniem peltastów było kilkanaście oszczepów miotanych w kierunku nacierającego wroga. Dysponując znacznie lżejszym wyposażeniem od ciężkozbrojnych piechurów, mogli dość łatwo uciec lub wymanewrować przeciwnika, lub zawczasu zająć bardziej dogodną pozycję. Cała formacja zyskiwała dodatkowe atuty, gdy w jej skład wchodziły jednostki łucznicze lub procarskie. Przykładem efektywnego zastosowania lekkich sił peltastów może być bitwa pod Sfakterią, stoczona w 425 roku przed Chrystusem pomiędzy spartańskimi hoplitami a ateńskimi peltastami. Thucydides, *Wojna Peloponeska* (tłum. R. Turasiewicz), Warszawa 2004, 4.33. B. T. Carey, *Wojny starożytnego świata. Techniki walki* (tłum. M. Łakomy), Warszawa 2008, s. 83 – 86. Szerzej na temat wpływu peltastów na grecką sztukę wojenną J. G. P. Best, *Thracian Peltast and Their Influence on Greek Warfare*, Groningen 1969.

¹⁶³⁰Klasycznym przykładem wykorzystania słabości ciężkiej kawalerii mogą być operacje tatarskie w Europie w XIII i XIV wieku, kiedy to lekkozbrojna kawaleria mongolska była w stanie zwyciężyć ciężkozbrojne europejskie rycerstwo poprzez wykorzystanie ukształtowania terenu przeciwko niemu. Szczególnie groźnym dla europejskiego rycerstwa były pozorowane ucieczki hordy, które zgodnie z europejską sztuką wojenną oznaczało zakończenie zorganizowanej bitwy, pościg oraz branie łupów. W rezultacie następowało zazwyczaj rozerwanie szyków, indywidualny pościg oraz łupienie rzekomo pokonanych przeciwników, co oznaczało że w przypadku powrotu uciekinierów jako zorganizowanego oddziału, stawiało to siły europejskie w gorszej pozycji jako odizolowane i niezdiscyplinowane bandy maruderów, łatwo ulegające

przykładem może być wykorzystywanie rozbudowanego systemu śluz i kanałów przez Republikę Holandii w trakcie wojen z Francją Ludwika XIV w XVII wieku¹⁶³¹, które uniemożliwiły efektywne działanie znacznie większej i lepiej uzbrojonej armii francuskiej¹⁶³². Po drugie, w toczeniu *bitew* kwestią kluczową jest długość oraz podatność na zakłócenia linii zaopatrzeniowych zapewniających zasoby niezbędne do funkcjonowania całej armii. Zauważyć można wzrost znaczenia logistyki w prowadzeniu wojny. Przez większość historii logistyka posiadała znaczenie dość marginalne, zwłaszcza w historii wojen europejskich, gdzie obowiązywała zasada „wojna żywi wojnę”, której formalizację przypisuje się Albrechtowi von Wallensteinowi¹⁶³³. W celu efektywnego prowadzenia działań wojennych konieczne było dokonanie ekonomicznego drenażu ziem, na których toczone były działania wojenne, co powodowało automatyczną wrogość miejscowej populacji, co miało negatywny wpływ na *soft Power* zaangażowanych stron. Jednakże wraz z rozwojem oraz specjalizacją systemów uzbrojenia, armia zaczęła wymagać dostarczenia specjalistycznego ekwipunku, którego nie można było wytworzyć na miejscu, a jedynie w wysoko wyspecjalizowanych zakładach zlokalizowanych w obrębie terytoriów zaangażowanych podmiotów. Po trzecie, *bitwa* to również starcie woli, umiejętności oraz kompetencji, określanych mianem morale, na każdym poziomie zaangażowanych sił: szeregowych żołnierzy, oficerów średniego szczebla a także najwyższych dowódców, a nierzadko też politycznych przywódców. Nierzadko to właśnie ten czynnik decyduje o zwycięstwie bądź w klęsce, co zobaczyć można w każdej bitwie a zwłaszcza w bitwach określanych jako decydujące o historii świata według Edwarda Shepharda Creasy'ego¹⁶³⁴, Edgara Vincenta d'Abernona¹⁶³⁵ oraz Josepha Mitchella¹⁶³⁶.

wrogowi. O strategicznej rywalizacji pomiędzy siłami mongolskimi oraz europejskimi, zwłaszcza w Europie Środkowej i Wschodniej, można przeczytać w L. Podhorecki, *Tatarzy*, Warszawa 2010.

1631Linia ta, określana jako Holenderska Linia Wodna (ang. *Duth Water Line*), stanowiła decydujący czynnik, który ocalił Holandię w roku 1672, określanym jako rok katastrofy. J. A. Lynn, *The Wars of Louis XIV: 1667–1714*, Londyn, Nowy Jork 1999, s. 117.

1632Francja w XVII wieku była pierwszoplanowym mocarstwem militarnym, stanowiącym, pomimo cyklicznie powracających kłopotów ekonomicznych, graniczących wręcz z potencjalnym bankructwem państwa. Dla porównania, w 1690 roku Francja mogła wystawić oraz wyposażać armię liczącą czterysta tysięcy żołnierzy, podczas gdy Zjednoczone Prowincje (Holandia), jedynie siedemdziesiąt trzy tysiące żołnierzy. Więcej o konfiguracji mocarstwowości Francji w XVII i XVIII wieku. P. M. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny – rozkwit – upadek* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995, s. 109 – 146.

1633W. Weir, *Fatal Victories: History's Most Tragic Military Triumphs and the High Cost of Victory*, Hamden 2014, s. 67 – 90.

1634Piętnaście bitew zidentyfikowanych jako przełomowe dla historii świata to: Maraton (490 rok przed Chrystusem), Syrakuzy (413 rok przed Chrystusem), Gaugamela (331 rok przed Chrystusem), Metaurus (207 rok przed Chrystusem), Las Teutoburski (9 rok po Chrystusie), Pola Katalunijskie (451 rok po Chrystusie), Tours (732 rok po Chrystusie), Hastings (1066), Orlean (1429), Hiszpańska Armada (1588), Blenheim (1704), Połtawa (1709), Saratoga (1777), Valmy (1792) i Waterloo (1815). E. S. Creasy, *The Fifteen Decisive Battles of the World: From Marathon to Waterloo*, 2013, URL: <http://www.gutenberg.org/ebooks/4061>, [dostęp: 16.08.2016].

1635Do listy poprzednika dodał następujące: Sedan (1870), Marna (1914), Warszawa (1920). E. V. D'Abernon, *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata – pod Warszawą 1920 r.*, Warszawa 1990.

1636Do listy Creasy'ego dołączył pięć bitew: Mississippi (1862 – 1863), Sadowa (1866), Marna (1914), Midway

Osobowość dowódców, kondycja psychofizyczna żołnierzy, czy rywalizacja między silnymi przywódcami doprowadziła do porażki w bitwie, w której porównanie ilościowe stron dawało zdecydowaną przewagę. Przykładem może być osobista charyzma generała Napoleon Bonapartego, który osobistym przykładem oraz inicjatywą był w stanie wymanewrować oraz zmusić do kapitulacji większe armie swych przeciwników, jako miało to miejsce pod Arcole (1796), Rivoli (1797) czy Austerlitz (1805), nawet przy olbrzymich stratach własnych, przekraczających nierzadko straty pokonanych¹⁶³⁷. Po czwarte, wskazać można również na sposób aplikacji siły, określony jako strategia. To właśnie strategia, nowatorskie zastosowanie zasobów, czy kreatywne wykorzystanie elementów niezależnych od zaangażowanych podmiotów może zapewnić niezbędną do zwycięstwa przewagę, niewynikającą z ilościowego wymiaru zaangażowanego potencjału. Dodatkowo, wskazać można również na myśl techniczną, mającą kluczowe znaczenie dla uporządkowania zaangażowanych zasobów w sposób pozwalający na bardziej efektywne osiągnięcia zakładanych celów. Innowacyjność w prowadzeniu bitew można zaobserwować na dwóch poziomach. Po pierwsze jest to kwestia związana z bezpośrednią aplikacją środków uzbrojenia na polu bitwy. Wiązało się to również z dość powolną dyfuzją technologii o charakterze militarnym¹⁶³⁸, z jednym wyjątkiem: przedwestfalskiego podsystemu europejskiego systemu międzynarodowego, który charakteryzował się dużym stopniem rywalizacji pomiędzy zaangażowanymi podmiotami. Po drugie, kolejnym ważnym schematem był rozwój mobilności sił zbrojnych przejawiający się wzrostem prędkości przemieszczania się oddziałów wojskowych. Europa pod tym względem była szczególnie uprzywilejowana, dysponując najwyższą nadwyżką energii w stosunku do siły własnych mięśni niż pozostałe kręgi cywilizacyjne. Przyjmuje się, że już w XV wieku, średniowieczne rycerstwo osiągnęło mobilność porównywalną z piechotą biorącą udział w pierwszej wojnie światowej¹⁶³⁹. W rezultacie wiarygodność wyników bitwy jako narzędzia stosunków międzynarodowych uległa dalszemu ograniczeniu. Po piąte, istotne znaczenia dla toczenia oraz wyników bitwy odgrywa również czynnik losowy: nieprzewidziane wydarzenie lub fenomen, który oddziałując na zaangażowany potencjał. W rezultacie, jak to ujął Carl von Clausewitz, najważniejszym zadaniem stojącym przed siłami zbrojnymi jest oszacowanie szans na osiągnięcie zakładanych celów politycznych¹⁶⁴⁰. Wydarzenia takie jak katastrofa

(1942) i Stalingrad (1942 – 1943). J. B. Mitchell, *Twenty Decisive Battles of the World*, Old Saybrook 2004.

1637Przykładem może być bitwa pod Arcole, gdzie strona francuska straciła trzy tysiące pięćset zabitych i rannych w porównaniu do dwóch tysięcy dwustu zabitych i rannych Austriaków. G. E. Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, Bloomington 1980, s. 248.

1638M. C. Horowitz, *The Diffusion* (...).

1639A. Nadolski, *Grunwald 1410*, Łódź 1993, s. 65.

1640Pełny cytat Clausewitza brzmi: „wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz i prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, przeprowadzeniem ich innymi środkami.” C. von

naturalna, zaćmienie słońca, czy wręcz czysty przypadek związany z przysłowiowym łutem szczęści, którego w historii najjaskrawszym przykładem może być śmierć admirała Horatio Nelsona w czasie bitwy pod Trafalgarem (1806), kiedy to nieznanymi strzałami w kierunku brytyjskiego flagowca¹⁶⁴¹. Choć tamten przypadek nie miał wpływu na toczącą się bitwę, to jednak niezwykle często utrata uzdolnionego, charyzmatycznego, czy po prostu powszechnie uznanego dowódcy prowadzi do dezorganizacji walczącej strony niezależnie od posiadanych zasobów, zajmowanych pozycji czy ilościowej komparatystyki zaangażowanych armii. Najlepiej poznanym przypadkiem może być dezercja perskiego króla królów Dariusza III z dynastii Achamenidów w czasie bitwy pod Issos w roku 333 przed Chrystusem. W rezultacie nastąpił całkowity rozpad perskiej armii oraz całkowite zwycięstwo Aleksandra III Macedońskiego¹⁶⁴².

W przeciwieństwie do wygodnych produktów analizy jakościowej analizy prowadzonej na różnych poziomach agregacji danych, należy wskazać, że esencją wykorzystania potencjału jest bitwa. Sytuację bitewną można definiować jako poddanie ilościowo rozbudowanego potencjału skupionego wokół sił zbrojnych, wyzwaniom w sytuacji wykazującej cechy jakościowego wyzwania, uzupełnionego przez elementy losowości i niepewności do poziomu, kiedy zostały uznane jako trzeci element generujący siłę w *dziwnej trójcy* Clausewitza¹⁶⁴³. Oznacza to, że pomimo długotrwałego i kosztownego rozwoju potencjału, bitwa wprowadza znaczące choć wciąż niedookreślone ryzyko poniesienia porażki, pomimo dysponowania ilościową przewagą nad przeciwnikiem zarówno na poziomie strategicznym, operacyjnym jak i taktycznym. W rezultacie udział w bitwie, zwłaszcza określanej jako walna lub decydująca bitwa, oznacza poddanie się ocenie według częściowo nieznanymi oraz zmiennymi reguł. Efektem powyższej niepewności jest wykształcenie się dwóch podejść teoretycznych na łonie refleksji teoretycznej: podejścia europejskiego, próbującego znaleźć odpowiedź na temat maksymalizacji szans oraz okazji na wygranie walnej bitwy; oraz podejścia dalekowschodniego, zalecającego unikanie bitwy jako rzeczywistości uzależnionej od losu. Najbardziej znanymi przedstawicielami podejścia europejskiego to generał Carl von Clausewitz, traktujący prowadzenie bitwy jako dziedzinę

Clausewitz, *O wojnie. Księgi I-VIII*, (tłum. A. Cichowicz, L. W. Koc, F. Schoener), Lublin 1995, s. 23. Implikuje on wręcz równorzędność wojny względem pozostałych narzędzi prowadzenia polityki zagranicznej.

1641C. Hibbert, *Nelson. A personal history*, Cambridge 1994, s. 370.

1642J. Prevas, *Envy of the Gods: Alexander the Great's Ill-Fated Journey across Asia*, Cambridge 2004, s. 48 – 71.

1643C. von Clausewitz, *O wojnie. Księgi I-VIII*, (tłum. A. Cichowicz, L. W. Koc, F. Schoener), Lublin 1995, s. 25 – 26.

sztuki¹⁶⁴⁴ oraz hrabia Antoine-Henri de Jomini, odnoszący się do bitwy jako nauki¹⁶⁴⁵. Na ironię zakrawa fakt, że obaj zawierali w tytułach własnych publikacji frazę *sztuka wojny*. W porównaniu, podejście dalekowschodnie dąży do wyeliminowania elementu bitwy ze strategii, jako najmniej wiarygodnej, drogi do realizacji celów strategicznych danego podmiotu międzynarodowego.

Oba traktaty skonstruowane są jako przestrogi przed wojną jako niepożądanym zjawiskiem międzynarodowym, które powinno być stosowane wyłącznie jako ostateczność. Również i w tym nurcie można zaobserwować różne rozłożenie akcentów, zwłaszcza odnoszących się do możliwego zastosowania *hard Power*. Pierwszym z nurtów wywodzi się z hinduskiej szkoły stosunków międzynarodowych, której protoplastą jest Ćanakja Kautilja, autor *Arthaśastry*. Nadrzędnym założeniem jego teorii jest uznanie wojny, oraz towarzyszącej im bitwy, za konieczność, na którą dobry władca poważyć może się jedynie w celu przywrócenia harmonii wszechświata i społeczeństwa zakłóconej poprzez niedozwoloną aktywność innych podmiotów politycznych nakierowaną na osiągnięcie celów wykraczających poza nakazy moralne religii hinduistycznej¹⁶⁴⁶. Nieco inny punkt widzenia przedstawia chińska szkoła stosunków międzynarodowych, której najważniejszym przedstawicielem jest Sun Zi, autor *Sztuki Wojny*. On również wychodzi z założenia, że bitwa, ze względu na swój nieprzewidywalny charakter, nie stanowi atrakcyjnego narzędzia realizacji polityki zagranicznej. W przeciwieństwie do poprzednika, wojna toczona przez państwo nie musi mieć usprawiedliwienia moralnego, poza interesem samego państwa. Jednakże, zamiast prowadzenia wojny, Sun Zi zaleca asertywne a niekiedy nawet agresywne operowanie potencjałem *hard Power* poniżej poziomu wojny¹⁶⁴⁷. W rezultacie rozwija całą gamę działań pośrednich w celu osiągnięcia założonych celów przy użyciu potencjału militarnego, jednak bez narażania go na jego nieefektywną konsumpcję w trakcie nieprzewidywalnej bitwy walnej.

Drugą fazą rozwoju refleksji teoretycznej na temat *hard Power* rozpoczęła się w 1789 roku, wraz z Rewolucją Francuską. Wydarzenie to, początkowo traktowane przez współczesnych jako jedno z wielu zaburzeń funkcjonowania ówczesnych państw, które niezwykle szybko przekształciło się w wydarzenie, które przyspieszyło transformację ówczesnej Europy praktycznie na każdej płaszczyźnie. W kwestii rozwoju *hard Power* można wskazać na trzy istotne zmiany. Po pierwsze, nastąpiła zmiana percepcji wojny. Dotychczas

1644C. von Clausewitz, *O wojnie*. (...), s. 113 – 116.

1645J. Shy, *Jomini [w:] Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age*, red. P. Paret, G. A. Craig, F. Gilbert, Oxford 1986, s. 164.

1646J. Zajączkowski, *Indie* (...), s. 53.

1647Sun Tzu, *Sztuka wojny* (tłum. J. Zawadzki), Warszawa 2009.

wojna była domeną ograniczonej kasty *żołnierzy* i *wojowników*, którzy w razie potrzeby mobilizowali się do walki w imię monarchy.

Istotnym uzupełnieniem dla tych profesjonalnych armii byli najemnicy, wynajmujący swoje usługi tym państwom, które były w stanie zapewnić sowitą zapłatę za uczestnictwo w wojnie; oraz ochotnicy, którzy dołączali się do wojsk z innych powodów. Jednakże z powodu znacznych strat osobowych w pierwszej fazie konfliktu, konieczne było zmobilizowanie grup społecznych dotychczas mających marginalny kontakt z wojną i działalnością wojskową. Pozwoliło to na zastosowanie nowych, kapitałochłonnych taktyk, w których przodował Napoleon Bonaparte.

Jedną z jego koncepcji było zastosowanie nowatorskiego, kolumnowego szyku szturmowego, zamiast klasycznego szyku tyralierowego¹⁶⁴⁸. Była to zmiana ilościowa, ponieważ od tego punktu obserwować można gwałtowny wzrost liczebności armii od trzystu sześćdziesięciu tysięcy żołnierzy walczącej w najliczniejszej armii europejskiej (Francja, XVIII wiek)¹⁶⁴⁹, aż do dziesiątek milionów uczestniczących w armiach drugiej wojny światowej¹⁶⁵⁰. Po drugie, znacznie większą rolę zaczęła odgrywać kwestia mobilizacja zasobów do prowadzenia działań wojennych. O ile wcześniej opieranie kwestii prowadzenia wojny na klasach społecznych dla których wojna była zarówno rytuałem jak i sposobem życia, co pozwalało na dość dużą swobodę decydentów w podejmowaniu decyzji odnoszących się do rozpoczęcia oraz zakończenia stanu wojny pomiędzy zaangażowanymi podmiotami.

Z chwilą gdy konieczne stało się zaangażowanie szerszych kręgów społeczeństwa, niezwiązanych z rytuałem wojny oraz bitwy, niezbędne stało się podjęcie dodatkowych działań zlokalizowanych w obrębie *soft Power*. Pierwszym z nich, było wskazanie legitymacji do prowadzenia działań wojennych, a więc moralne uzasadnienie słuszności podejmowanych działań wojskowych. Drugim, było emocjonalne pobudzenie szerszych kręgów społeczeństwa, w celu zmotywowania do aktywności społecznej w pożądanym kierunku.

¹⁶⁴⁸Tyraliera była specyficznym szykiem stosowanym głównie przez niedoświadczone formacje piechoty. W swej istocie polegała na nacieraniu w luźnej linii w odstępach pomiędzy sześć a osiem metrów pomiędzy pojedynczymi żołnierzami. Szyk upowszechnił się w XVIII wieku w konsekwencji wzrostu liczebności oraz spadku wyszkolenia poszczególnych formacji, wskutek ponoszenia coraz większych strat spowodowanych nasyceniem pola bitwy coraz bardziej efektywną bronią palną oraz podatnością na rozerwanie szyku poprzez przeszkody terenowe. Zastosowanie tyraliery współcześnie ogranicza się do zastosowań rozpoznawczych.

¹⁶⁴⁹*Największe armie w historii świata*, „Polityka”, 2016, 16 lipca, URL: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1600775,1,najwiksze-armie-w-historii-swiata.read>, [dostęp: 28.09.2016].

¹⁶⁵⁰W okresie drugiej wojny światowej, największymi siłami zbrojnymi dysponowały Stany Zjednoczone (sierpień 1945) mając dwanaście milionów dwieście dziewięć tysięcy żołnierzy pod bronią oraz Związek Radziecki (czerwiec 1943) mając około jedenastu milionów żołnierzy. *Największe armie w historii świata*, „Polityka”, 2016, 16 lipca, URL: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1600775,1,najwiksze-armie-w-historii-swiata.read>, [dostęp: 28.09.2016].

Przełomu w tej sferze dokonała Rewolucja Francuska, w trakcie której zrewoltowane władze połączyły cele polityczne ze społecznymi aspiracjami biedoty paryskiej (tak zwanych *sankiulotów*)¹⁶⁵¹ oraz swoiście pojmowanej polityki tożsamości, z której wyewoluował współczesny patriotyzm. Trzecim było skrócenie czasu prowadzenia konfliktu. Dla przykładu, w okresie przedwestfalskim, państwa narodowe były w stanie prowadzić wojnę przez ponad sto szesnaście lat z niewielkimi przerwami¹⁶⁵². Z kolei w omawianym okresie, pierwsza wojna światowa trwała przez cztery lata i zakończyła się powszechną zapaścią społeczno-ekonomiczną wszystkich zaangażowanych podmiotów oraz rewolucją w najślabszym elemencie – Cesarstwie Rosyjskim. Po trzecie, zmianą w stosowaniu *hard Power*, jakie pociągnęło za sobą przejście do fazy totalnej jest stopniowa brutalizacja działań wojennych, przejawiająca się w konsekwentnym łamaniu zasad i praw prowadzenia wojny – *ius in bello*. Historia prowadzenia wojny pomiędzy XVIII a XX wiekiem wypełniona jest coraz poważniejszymi wykroczeniami przeciwko konwencjom wojennym oraz rozszerzaniem się katalogu określanego jako „zbrodnie wojenne”, lub nawet „zbrodnie przeciw ludzkości”. Istnieje szereg przyczyn powodujących ten stan rzeczy. Pierwszym czynnikiem jest zaangażowanie większej liczby ludzi, którzy nie przeszli rygorystycznego szkolenia, nierzadko wieloletniego, którego istotnym elementem jest wyuczenie zasad, reguł oraz rytuałów prowadzenia wojny. Oznacza to, że pierwotne agresji strachu oraz agresji, nierzadko wzmacniane oddziaływaniem propagandowym, wynikającym z komponentów składowych polityki tożsamości, najskuteczniej wpływającym właśnie na te emocje. Dodatkowym elementem jest stale obecna w propagandzie dehumanizacja przeciwnika¹⁶⁵³, która dodatkowo

1651 Sankiuloci (fr. *sans-culotte*), jest to określenie radykalnej grupy wyrosłej na gruncie paryskiej biedoty w trakcie Rewolucji Francuskiej. Nazwa wywodzi się od pogardliwego określenia nadanego im od braku drogich oraz modnych wśród wyższych sfer francuskiego społeczeństwa spodni. Co więcej, w pierwszej fazie Rewolucji Francuskiej, to spośród tej grupy rekrutowali się ochotnicy do walki z Pierwszą Koalicją po osłabieniu armii masowymi dezercjami. Stanowili również zaplecze polityczne dla najbardziej radykalnych ruchów społecznych głosząc hasła społecznej oraz ekonomicznej sprawiedliwości, powszechnej równości oraz wiecznego czuwania w celu walki z wrogami wewnętrznymi oraz zewnętrznymi. Zniszczenie pozycji i znaczenia sankiulotów nastąpiło w trakcie przewrotu tremidoriańskiego oraz brutalnego stłumienia paryskiej rewolty z roku 1795 przez siły wierne Francuskiemu Dyrektoriatowi. Więcej szczegółów: R. M. Andrews, *Social Structures, Political Elites and Ideology in Revolutionary Paris, 1792–94: A Critical Evaluation of Albert Soboul's 'Les sans-culottes parisiens en l'an II'*, „Journal of Social History”, 1985, nr 19(1), s. 71–112.

1652 Wojna stuletnia, pomiędzy Anglią oraz koalicją sojuszników oraz Francją oraz koalicją sojuszników trwała od 1337 – 1453. Czyli sto szesnaście, z licznymi przerwami wprawdzie, ale obie populacje przez niemal cztery pokolenia żyła w jego cieniu, dodatkowo będąc obciążonymi kosztami prowadzenia działań wojennych, ale także politycznych i propagandowych zmierzającymi do uchwycenia moralnej przewagi nad przeciwnikiem, a co za tym idzie legitymizacji do sprawowania politycznej kontroli nad spornym terytorium.

1653 Dehumanizacja przeciwnika jest nieodłącznym elementem propagandy, szczególnie wojennej, mający na celu osłabienie, a w konsekwencji również wyłączenie mechanizmu psychologicznego oraz społecznego wstrzymującego jednostkę przed zabójstwem przedstawiciela własnego gatunku. Niezwykle poważnym wyzwaniem współczesnego świata jest fakt przeniknięcia metod dehumanizacyjnych do wewnętrznego dialogu politycznego, przejawiającej się wzrostem jego anarchizacji oraz zwiększenia stosowania przemocy dla osób szczególnie podatnych na ten przekaz, czego przykładem może być atak terrorystyczny Ryszarda Cyby na biuro poselskie Prawa i Sprawiedliwości z dnia 19 października 2010 roku. *Zabójca Rosiaka dzień*

wchodzi w sprzężenie z emocjami wyładowywanymi na polu bitwy, owocując aktami bestialstwa popełnianymi wręcz na masową skalę.

Drugim czynnikiem, było coraz bardziej masowe stosowanie coraz bardziej efektywnych systemów uzbrojenia, ze szczególnym uwzględnieniem broni maszynowej oraz artylerii. Co więcej, hekatomba na polu bitwy, w szybkim tempie doprowadziła do wykształcenia się różnych sposobów na opiekę nad rannymi – których liczba zawsze wielokrotnie przekraczała liczbę zabitych, a którzy byli pozbawieni opieki rządowej, jako niezdolni do prowadzenia działań bojowych. Wskazać można na dwie inicjatywy, charakterystyczne dla niniejszego etapu rozwojowego *hard Power*. Pierwszym było powstanie pozarządowych organizacji skupionych w Międzynarodowym Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycu¹⁶⁵⁴, założonego przez Henri'ego Dunanta, pod wrażeniem jednej z bardziej krwawych bitew ówczesnej Europy – bitwy pod Solferino (1859)¹⁶⁵⁵. Organizacja ta zajmowała się organizacją pomocy dla rannych oraz jeńców, w tym pośrednictwem w wymianie informacji pomiędzy zaangażowanymi stronami. Drugim, był rozwój medycyny pola bitwy, jako jednej z ważniejszych służb logistycznych stanowiących również o efektywnym wykorzystaniu potencjału oraz zabezpieczeniu go przed niepożądanym rozproszeniem¹⁶⁵⁶. Elementem towarzyszącym jest postępująca od połowy XIX wieku stopniowa kodyfikacja prawa wojny (*ius in bello*) w postaci szeregu konwencji

przed zbrodnią był w biurze PiS, „Wyborcza.pl Łódź”, 2010, 9 listopada, URL: http://lodz.wyborcza.pl/lodz/1,35136,8639355,Zabojca_Rosiaka_dzien_przed_zbrodnia_byl_w_biurze.html#ixzz1BhsnNj00, [dostęp (płatny): 5.10.2016].

1654Więcej szczegółów na temat misji, ewolucji oraz działań podejmowanych przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycu, znaleźć można w następującej serii wydawniczej realizowanej przez MKCK. P. Boissier, *History of the International Committee of the Red Cross. Volume I: From Solferino to Tsushima*, Genewa 1985; A. Durand, *History of the International Committee of the Red Cross. Volume II: From Sarajevo to Hiroshima*, Genewa 1984; *History of the International Committee of the Red Cross. Volume III: from Yalta to Dien Bien Phu, 1945-1955*, Genewa 2007; F. Bounignon, *History of the International Committee of the Red Cross. Volume IV: from Budapest to Saigon, 1956-1965*, Genewa 2009.

1655Bitwa pomiędzy siłami francuskimi oraz włoskimi a armią austriacką. Bitwa wygrana przez Francję i Sycylię. Synonim szczególnej brutalności na polu bitwy. Francja straciła jeden tysiąc sześciuset dwudziestu dwóch zabitych, osiem tysięcy pięciuset trzydziestu rannych oraz jeden tysiąc pięciuset osiemnastu jeńców i rannych. Piemont stracił sześciuset dziewięciuset jeden zabitych, trzy tysiące pięciuset siedemdziesięciu dwóch rannych oraz jeden tysiąc dwustu pięćdziesięciu ośmiu jeńców i zaginionych. Austria straciła dwa tysiące trzystu osiemdziesięciu sześciu zabitych, dziesięć tysięcy sześciuset trzydziestu czterech rannych oraz dziewięć tysięcy dwustu dziewięćdziesięciu jeńców i zaginionych. W sumie w toku dziewięciogodzinnego starcia wyeliminowano trzydzieści dziewięć tysięcy pięciuset jeden żołnierzy i oficerów, co stanowiło 14,79% zaangażowanych sił (dwustu sześćdziesięciu siedmiu żołnierzy i oficerów). Dodatkowo, wskutek warunków atmosferycznych (silnej burzy, która nastąpiła po bitwie) oraz oporu społecznego, owoce tej bitwy zostały w znacznej mierze zaprzepaszczone. F. von Hellwald, *Der feldzug des jahres 1809 in Süddeutschland*, Wiedeń 1864.

1656W tym kontekście, zważywszy że na ówczesnym poziomie rozwoju środowiska międzynarodowego kwestią kluczową dla oceny efektywności jej praktycznego zastosowania jest utrata potencjału występująca po zetknięciu się wygenerowanej siły militarnej ze strukturami środowiska międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem czynników geograficznych, takich jak klimat czy ukształtowanie terenu, które w dużym stopniu powodują ubytek zasobów oraz wykorzystywanego potencjału, tym samym rozproszenie siły w środowisku międzynarodowym.

międzynarodowych: dwunastu konwencji genewskich (od 1864 do 1968), genewskiego protokołu z 1926 roku oraz trzech protokołów dodatkowych (1977 – 2005) odnoszących się głównie do obowiązków państw-stron w odniesieniu do jeńców, rannych oraz rozbitków¹⁶⁵⁷; a także dwudziestu konwencji haskich oraz czterech deklaracji, podpisanych oraz ratyfikowanych od 1899 do 1970, regulujących zasady prowadzenia konfliktów zbrojnych¹⁶⁵⁸. W rezultacie obserwować można zastępowanie etyki prowadzenia konfliktów zbrojnych przez kodyfikację zasad prowadzenia wojny.

1657W skład tak zwanych konwencji genewskich wchodzi następujące dokumenty: *I konwencja genewska z 22 sierpnia 1864 roku w sprawie polepszenia losu rannych wojskowych w armiach w polu będących*, L. Gelberg, *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów. Tom 1*, Warszawa 1954, s. 105 – 106; *II konwencja genewska z 6 lipca 1906 roku o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych*, URL: http://www.pck.org.pl/pliki/mph/1906_Genewa_-_KG.pdf, [dostęp: 26.10.2016]; *III konwencja genewska z 25 września 1926 roku w sprawie niewolnictwa*, URL: <http://wetten.overheid.nl/BWBV0006262/1955-07-07>, [dostęp: 26.10.2016]; *Protokół genewski z 17 czerwca 1925 roku dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19290280278>, [dostęp: 26.10.2016]; *IV konwencja genewska z 27 lipca 1929 roku o polepszeniu losu chorych i rannych w armiach czynnych*, URL: http://www.pck.org.pl/pliki/mph/1929_27_VII_Konwencja_Genewska_o_polepszeniu_losu_chorych_i_rannych_w_armiach_czynnych.%20Genewa.pdf, [dostęp: 26.10.2016]; *V konwencja genewska z 27 lipca 1929 roku dotycząca traktowania jeńców wojennych*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19321030866>, [dostęp: 26.10.2016]; *VI (I) konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 roku dotycząca polepszenia losu rannych i chorych w armiach czynnych na lądzie*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19560380171>, [dostęp: 26.10.2016]; *VII (II) konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 roku dotycząca polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu*, URL: https://mswia.gov.pl/ftp/OCK/dokumenty_Prawo_MPH/1949_12_VIII_Konwencja_o_polepszeniu_losu_rannych.pdf, [dostęp: 26.10.2016]; *VIII (III) konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 roku dotycząca traktowania jeńców*, URL: http://www.mswia.gov.pl/ftp/OCK/dokumenty_Prawo_MPH/1949_12_VIII_III%20konwencja_genewska.pdf, [dostęp: 26.10.2016]; *IX (IV) konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 roku dotycząca ochrony osób cywilnych podczas wojny*, URL: https://mswia.gov.pl/ftp/OCK/dokumenty_Prawo_MPH/1949_12_VIII_IV%20konwencja_genewska.pdf, [dostęp: 26.10.2016]; *I protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku z 8 czerwca 1977 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19920410175>, [dostęp: 26.10.2016]; *II protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku z 8 czerwca 1977 roku dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19920410175>, [dostęp: 26.10.2016]; *III protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku z 2005 roku dotyczący przyjęcia dodatkowego znaku rozpoznawczego*, URL: <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2010.070.0000447,protokol-dodatkowy-do-konwencji-genewskich-z-dnia-12-sierpnia-1949-roku-dotyczacy-przyjecia-dodatkowego-znaku-rozpoznawczego.html>, [dostęp: 26.10.2016]; *X konwencja genewska z 28 lipca 1951 dotycząca statusu uchodźców*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911190515>, [dostęp: 26.10.2016]; *XI konwencja genewska z 7 września 1956 w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa*, URL: <http://www.informacjaprawnicza.pl/Wyszukiwanie/DocIdByCms,7302,0,0,paramSearchString,False,False/>, [dostęp: 26.10.2016]; *XII konwencja genewska z 26 listopada 1968 roku o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości*, URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/DU/1970/s/26/208>, [dostęp: 26.10.2016].

1658W skład tak zwanych konwencji haskich wchodzi następujące dokumenty: *I konwencja haska z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie pokojowego rozstrzygnięcia sporów międzynarodowych i utworzenia Stałego Trybunału Rozjemczego*, URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *II konwencja haska z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie regulowania zwyczajów i prawa podczas wojny lądowej*, URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *III konwencja*

Totalna faza rozwoju *hard Power* w swej istocie prowadziła nie tylko do ilościowego rozwoju zaangażowanych stron, ale przede wszystkim do konieczności redefinicji jego istoty poprzez zastosowanie nowych technologii, głównie w dwóch wymiarach. Pierwszym był rozwój dalekonośnych systemów uzbrojenia, reprezentowanych przede wszystkim przez artylerię. Pomimo wydawać się mogło zmierzchu tej formacji, jej zastosowanie na polach bitwy Ukrainy¹⁶⁵⁹ oraz Syrii, prawdopodobnie zainicjuje jej renesans. Kolejnym stopniem rozwoju były formacje raketowe, ze szczególnym uwzględnieniem międzykontynentalnych

haska z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie zastosowania konwencji genewskiej z 22 sierpnia 1864 roku do wojny na morzu, URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague993.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *Deklaracja z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie zakazu stosowania pocisków i materiałów wybuchowych z balonów i analogicznych statków powietrznych*, URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/dec99-01.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *Deklaracja z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie zakazu stosowania pocisków z duszącym środkiem trującym*, URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/dec99-02.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *Deklaracja z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie zakazu stosowania pocisków, które mogą rozprzestrzeniać się w ciele człowieka lub silnie się odkształcać, takich jak posiadające twarde płaszczyzny nie skrywający całkowicie rdzenia lub posiadające nacięcia*, URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/dec99-03.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *IV konwencja haska z dnia 21 grudnia 1904 roku dotycząca ochrony okrętów szpitalnych*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19360600439>, [dostęp: 26.10.2016]; *V konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19300090064> [dostęp: 19.10.2016]; *VI konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie ograniczenia użyciu siły w celu ściągnięcia długów zagwarantowanych umową*, URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague072.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *VII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie sposobu rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich*, URL: http://www.pck.org.pl/pliki/mp/1907_haga_-_iii_kh_wypowiedzenie_wojny.pdf [dostęp: 19.10.2016]; *VIII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie sposobu prowadzenia wojny na lądzie*, URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *IX konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie sposobu zachowania się mocarstw neutralnych*, URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague05.asp, [dostęp: 26.10.2016]; *X konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie traktowania statków neutralnych należących do nieprzyjaciela*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19360600064> [dostęp: 19.10.2016]; *XI konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie przemiany statków handlowych na okręty wojenne*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19360600065> [dostęp: 19.10.2016]; *XII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie zakładania min podwodnych wybuchających automatycznie za dotknięciem*, L. Gelberg, *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów. Tom I*, Warszawa 1954, s. 267-268; *XIII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie bombardowania przez morskie siły zbrojne w czasie wojny*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19360600066> [dostęp: 19.10.2016]; *XIV konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie zastosowania do wojny morskiej zasad konwencji genewskiej z 1906 roku*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19360600067> [dostęp: 19.10.2016]; *XV konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie ograniczenia w wykonywaniu prawa zaboru w wojnie morskiej*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19360600068> [dostęp: 19.10.2016]; *XVI konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie utworzenia Międzynarodowego Trybunału Łupów [nieratyfikowana]*, URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/235?OpenDocument> [dostęp: 19.10.2016]; *XVII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie praw i obowiązków mocarstw neutralnych w razie wojny morskiej*, L. Gelberg, *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów. Tom I*, Warszawa 1954, s. 287 – 291; *Deklaracja zakazu wystrzeliwania pocisków z balonów*, URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/245?OpenDocument> [dostęp: 19.10.2016]; *XVIII konwencja haska z 14 maja 1954 roku w sprawie postępowania wobec dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego*, URL: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Haga.pdf [19.10.2016]; *XIX konwencja haska z 5 października 1961 roku znosząca wymóg legalizacji zagranicznych dokumentów urzędowych przez placówki dyplomatyczne lub urzędy konsularne*, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20051120938> [dostęp: 19.10.2016]; *XX konwencja haska z 16 grudnia 1970 roku w sprawie zwalczania bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi*, URL:

pocisków balistycznych (ang. *Inter-Continental Ballistic Missiles* – ICBM).

Konsekwencje tego stanu rzeczy są dwojakie. Po pierwsze następuje przestrzenne rozlanie się bitwy, która z wydarzenia punktowego, przekształciła się w ogromną i kompleksową całość. Dla przykładu, bitwa na łuku kurskim, określona jako jedna z kluczowych bitew na froncie wschodnim, trwała od 5 lipca do 23 sierpnia 1943 roku, oraz obejmowała operacje zaczepno-odporne na froncie o długości dwóch tysięcy kilometrów¹⁶⁶⁰. Po drugie, następuje również wzrost liczby ofiar postronnych zastosowania dalekonośnych broni, ponieważ nawet przy obecnym stanie rozwoju technologii, nie udało się całkowicie wyeliminować strat wśród ludności cywilnej¹⁶⁶¹. Konsekwencja ta częściowo zazębia się z omawianą wcześniej brutalizacją działań zbrojnych, jednakże jest pokłosiem postępującej technicyzacji pola wojny. W rezultacie pojawia się konieczność zastosowania podejścia pośredniego do działań strategicznych, którego rzecznikiem jest Basil Henry Lidell Hart¹⁶⁶². Drugim jest implementacja wysoce wydajnych jednostek napędowych, pozwalających na efektywne poruszanie się w przestrzeniach zagospodarowanych dotychczas w sposób marginalny, lub wręcz niedostępnych dla człowieka.

W rezultacie następuje konieczność wykształcenia strategicznych zasad użycia tych narzędzi w sposób dotychczas niewykorzystany. Strategia działań sił morskich oraz powietrznych opiera się na swoistym dualizmie. Z jednej strony bowiem plasują się zwolennicy strategicznego wykorzystania tych przestrzeni, jako autonomicznej płaszczyzny działań wojskowych. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje Alfred Mahan, zwolennik rozbudowy marynarki pełnomorskiej¹⁶⁶³ oraz Giulio Douhet, zwolennik rozbudowy lotnictwa strategicznego¹⁶⁶⁴. Niejako w opozycji do nich funkcjonują teoretycy oraz oficerowie podkreślający znaczenie interakcji pomiędzy tradycyjną płaszczyzną strategiczną, czyli środowiskiem lądowym a nowo otwartymi przestrzeniami. Wśród nich, partnerem Mahana jest Julien Stafford Corbett¹⁶⁶⁵, a dla Douheta – John Boyd. Powyżsi strategowie odnoszą się do strategicznych możliwości wykorzystania przestrzeni morskiej oraz

<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19720250181> [dostęp: 19.10.2016].

1659 Niektóre szacunki wskazują, że bojowe straty formacji ATO spowodowane były niemal w 80% przez ogień artyleryjski, w tym prowadzony z artylerii ciągnionej, uznanej za przestarzałą oraz likwidowaną, na przykład przez Wojsko Polskie.

1660A. J. P. Taylor, V.M. Kulish, *A History Of World War Two*, Londyn 1974, s. 171.

1661 Naukowcy zajmujący się tą tematyką, oceniają, że proporcje pomiędzy ofiarami cywilnymi a wojskowymi działań wojennych uległy niemal dokładnemu odwróceniu. Mary Kaldor podaje, że na początku XX wieku, 80% do 95% zabitych to byli żołnierze. W czasie II Wojny Światowej proporcja spadła do 50%, a obecnie oscyluje wokół 20%. M. Kaldor, *New (...)*, s. 107; H. Münkler *The New (...)*, s. 12

1662B. H. Lidell Hart, *Strategia. Działania pośrednie*, Warszawa 1959.

1663A. T. Mahan, *Wpływ potęgi morskiej na historię. 1660 – 1783*, Oświęcim 2013.

1664G. Douhet, *The Command of the Air*, Washington DC 1998.

1665J. S. Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy*, Londyn 1911.

powietrznej jako teatru projekcji *hard Power*.

Naukowcy ci, jako przedstawiciele fazy pośredniej w rozwoju *hard Power*, pomimo pewnych różnic wynikających ze specyfiki teatru działań oraz natury zastosowanych technologii, wykazują szereg zbieżności swoich przemyśleń. Po pierwsze, bitwa, rozumiana jako bezpośrednie starcie dwóch organizacji militarnych zostaje zepchnięta na drugi plan. Zamiast niej zaproponowana jest metoda oddziaływania pośredniego (Mahan) bądź bezpośredniego (Douhet) na całość zaangażowanego w wojnę państwa oraz jego społeczeństwa. W przypadku doktryny Alfreda Mahana oddziaływanie ma charakter pośredni, dokonywane jest poprzez pełnomorską blokadę szlaków komunikacyjnych, powodujących odcięcie przeciwnika od dostępu do gospodarki światowej.

W dotychczasowej historii wskazać można trzy przypadki zastosowania działań z wykorzystaniem strategii Alfreda Mahana. Pierwszym podmiotem jest Wielka Brytania, która zarówno w trakcie pierwszej wojny światowej, jak i drugiej wojnie światowej, wprowadziła kontynentalną blokadę Niemiec z wykorzystaniem floty nawodnej¹⁶⁶⁶. Blokada ta była jedynie częściowo efektywna, ponieważ pomimo odcięcia Cesarstwa oraz Rzeszy od zamorskich rynków oraz źródeł surowcowych, możliwe było zaspokojenie najpotrzebniejszych surowców poprzez dostęp do kontynentalnych zasobów, w dużej mierze zlokalizowanych w Rosji.

¹⁶⁶⁶Historycznie próbę dokonania blokady kontynentu europejskiego w czasach nowożytnych próbowano dokonać trzykrotnie. Pierwszą próbę podjęto w latach 1789 – 1812, w trakcie wojen napoleońskich. Obie strony, zarówno kolejne koalicje finansowane przez Brytyjczyków, jak i podporządkowane Francuzom zamierzały odciąć przeciwnika od dostępu do surowców strategicznych niedostępnych w wystarczających ilościach na terenach przez nich kontrolowanych. Doprowadziło to do konfliktów z pozaeuropejskimi podmiotami niezaangażowanymi w konflikt, ze szczególnym uwzględnieniem Stanów Zjednoczonych Ameryki. Więcej szczegółów: F. Crouzet, *Wars, Blockade, and Economic Change in Europe, 1792-1815*, „The Journal of Economic History”, 1964, nr 24(4), s. 567 – 588. Drugą próbę podjęto w latach 1914 – 1919, zarówno przez Wielką Brytanię: poprzez zablokowanie strategicznych punktów łączących Morze Północne z otwartym Atlantykiem, między innymi blokując przejście północne, pomiędzy Grenlandią, Islandią oraz Wielką Brytanią, Kanał Angielski, Gibraltar oraz Suez, ograniczając napływ zarówno surowców przemysłowych jak i żywności. W rewanżu Niemcy, wykorzystując głównie siły podwodne, próbowały zakłócić handel transatlantyki, co w związku ze skromnymi środkami, niewystarczającym poziomem technologicznym oraz kontrakcją strony przeciwnej nie przyniosło pożądanych efektów. Co więcej, doprowadziło do rozszerzenia konfliktu na Stany Zjednoczone. Więcej szczegółów: E. W. Osborne, *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914-1919*, Londyn, Nowy Jork 2004. Dodatkowo, szacuje się, że w efekcie blokady portów niemieckich, wskutek niedożywienia oraz chorób zmarło pomiędzy siedemset sześćdziesiąt trzy tysiące ludzi (C. P. Vincent, *The politics of hunger: the allied blockade of Germany, 1915-1919*, Athens 1985, s. 141.) a czterysta dwadzieścia cztery tysięcy ludzi (L. Grebler, *The Cost of the World War to Germany and Austria-Hungary*, New Haven 1940, s. 78). Trzecia próba stała się tak zwana bitwa o Atlantyk toczona pomiędzy brytyjską oraz sojuszniczymi marynarkami wojennymi próbującymi zablokować handel przeciwnika oraz osłonić własną flotę handlową. Co ciekawe, o ile we wcześniejszych przypadkach można mówić o pewnej symetrii zaangażowanych potencjałów, o tyle w tym przypadku walka była szczególnie jednostronna. Subiektywnie odczuwalne wyrównanie szans czy wręcz przewaga strony niemieckiej wynikała przede wszystkim z poczucia zagrożenia angielskiego rządu i społeczeństwa, w związku ze zlokalizowaniem na samym końcu długich oraz kruchych linii zaopatrzenia. Obiektywnie rzecz ujmując, cały okres bitwy o Atlantyk był okresem dominacji Narodów Zjednoczonych, jednakże podlegającej narracyjnej oraz propagandowej interpretacji. C. Blair jr, *Hitler's U-Boat War: The Hunted 1942-1945. Volume II*, Nowy Jork 1996, s. 12.

Drugim podmiotem są Niemcy, które również w czasie pierwszej jak i drugiej wojny światowej, próbowały odciąć Wielką Brytanię od systemu kolonialnego, z którego czerpała zasoby niezbędne do prowadzenia działań wojennych. W latach 1914 – 1918, Cesarstwo wykorzystywało flotę pełnomorską złożoną z wielkich okrętów liniowych oraz rosnącą flotę podwodną¹⁶⁶⁷. Prawdziwą katastrofę spowodowało jednak nieograniczone zastosowanie broni podwodnej, co było jednym z ważniejszych czynników skłaniających Stany Zjednoczone Ameryki do wzięcia udziału w wojnie po stronie Wielkiej Brytanii¹⁶⁶⁸. Podobna sytuacja zaistniała w latach 1939 – 1945, kiedy to *Kriegsmarine*, w wyniku ograniczeń w liczbie oraz klasie dużych okrętów nawodnych, zdecydowało się na zastosowanie dwojakiej strategii. W odniesieniu do klasycznej floty pełnomorskiej zastosowano koncepcję którą określić można jako „flota w istnieniu” (ang. *fleet in being*)¹⁶⁶⁹. Było to jedno z pierwszych oraz bardziej efektywnych zastosowań doktryny określanej dzisiaj jako odmowa dostępu (ang. *Anti-Access/Area Denial, A2/AD*).

Lepsze efekty przyniosło masowe wykorzystanie sił podwodnych, jednakże z powodu przewagi ilościowej, a także elastyczności taktycznej przeciwnika, taktyka *wilczych stad* okazała się w perspektywie strategicznej nieskuteczna¹⁶⁷⁰. W rezultacie, pomimo operowania

1667Największa bitwa okrętów liniowych była to bitwa jutlandzka, zwana przez Niemców bitwą na Skagerraku, trwająca w dniach 31 maja – 1 czerwca 1916 roku. Była to operacja mająca na celu przerwanie brytyjskiej blokady przez niemiecką flotę pełnomorską. Jednakże pomimo tego, że Niemcy zadali Anglikom większe straty (trzy krążowniki liniowe, jedenaście mniejszych okrętów [masa sto trzynaście tysięcy trzysta ton] wobec jednego krążownika liniowego, jednego przedrednota oraz dziewięciu mniejszych okrętów [masa sześćdziesiąt dwa tysiące trzysta ton]). W rezultacie obie floty powróciły do baz, co przy taktycznym remisie oznacza strategiczne zwycięstwo Royal Navy, która zrealizowała główny cel strategiczny, dodatkowo zachowując pełną zdolność operacyjną. Więcej szczegółów znaleźć można w: Z. Flisowski, *Bitwa jutlandzka 1916*, Warszawa 1994.

1668Jako czynnik decydujący o przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej, w historiografii podaje się zatopienie statku pasażerskiego RMS *Lusitania* dnia 7 maja 1915 roku, w wyniku ataku torpedowego niemieckiego okrętu podwodnego U-20. Zginęło jeden tysiąc sto dziewięćdziesiąt osiem pasażerów i członków załogi z jednego tysiąca dziewięćdziesięciu pięćdziesięciu dziewięciu ludzi na pokładzie. W rezultacie spowodowało to przesunięcie sympatii opinii publicznej na rzecz Wielkiej Brytanii oraz ostateczne dołączenie do aliantów w roku 1917. Więcej szczegółów odnośnie tej tragedii, znaleźć można w T. A. Bailey, *The Sinking of the Lusitania*, „The American Historical Review”, 1935, nr 41(1), s. 54–73. Analogiczne wydarzenie miało miejsce na początku II wojny światowej, kiedy to okręt podwodny U-30 storpedował oraz zatopił SS *Athenia*, dnia 3 września 1939 roku, z jednym tysiącem sto trzema pasażerami i trzystoma piętnastoma członkami załogi na pokładzie. Dzięki szybkiej oraz skutecznej akcji ratunkowej oraz stosunkowo długiemu utrzymaniu się na powierzchni zginęło dziewięćdziesięciu ośmiu pasażerów i dziewiętnastu członków załogi. Co więcej, sprawa nie odegrała roli porównywalnej do *Lusitanii*, głównie z powodu całkowicie odmiennego kontekstu społecznego. J. Petrek, *Morze w ogniu*, Warszawa 1995, s. 7 – 20.

1669Po raz pierwszy termin wykorzystany przez lorda Torringtona, dowodzącego angielską flotą w Kanale La Manche w roku 1690. W. S. Maltby, *The Origins of a Global Strategy: England from 1558 to 1713* [w:] *The Making of Strategy: Rulers, States and War*, red. W. Murray, M. Knox, A. Berstein, Cambridge 1994, s. 160.

1670Niemiecka porażka w Bitwie o Atlantyk stała się faktem w okresie marzec-maj 1943 roku. Choć w marcu straty konwojowe stały się na tyle poważne, że w rządzie brytyjskim pojawiły się wątpliwości względem technicznych możliwości kontynuowania wysiłku wojennego, szczególnie w przypadku braku możliwości pozyskania materiałów pędnych. Jednakże w trakcie dwóch następnych miesięcy pojawił się geopolityczny splot kilku czynników, umożliwiający zmianę sytuacji an Atlantyku. Po pierwsze, po sukcesie operacji w Afryce Północnej (listopad-grudzień 1942 roku), do służby konwojowej powróciło szereg cennych jednostek eskortowych z doświadczonymi załogami. Dodatkowo, eskorta wzmocniona została nowymi jednostkami –

na Atlantyku dużej liczby niemieckich okrętów podwodnych, już w 1943 roku szlaki pełnomorskie były zabezpieczone przed bezpośrednim oddziaływaniem niemieckiej floty pełnomorskiej.

Jedyną podwodną kampanią porównywalną z działaniami Trzeciej Rzeszy była amerykańska kampania na Pacyfiku przeciwko Japonii prowadzona w latach 1942 – 1945. Jest to jeden z mniej poznanych epizodów drugiej wojny światowej, jednak z kilku pośrednich dowodów można wskazać, że operacja ta była przeprowadzona na ogromną skalę oraz w sposób mistrzowski¹⁶⁷¹. W źródłach brak jednolitych szacunków, lecz szacuje się, że wliczając wyłącznie straty marynarki handlowej, w chwili zakończenia wojny dysponowała zaledwie 23% tonażu początkowego (oznacza to spadek z sześciu milionów trzystu osiemdziesięciu czterech tysięcy ton do poziomu jednego miliona czterystu sześćdziesięciu sześciu tysięcy dziewięciuset ton, włącznie z jednostkami zarekwirowanymi w trakcie działań wojennych)¹⁶⁷². Nie licząc szeregu jednostek wojskowych utraconych na rzecz amerykańskich okrętów podwodnych.

Oznacza to, że to co Niemcom nie udało się dokonać na Atlantyku, Amerykanie dokonali na Pacyfiku: doszczętnie zablokowali wyspowe mocarstwo, przecinając wszystkie kanały komunikacyjne z zewnętrznym światem. Innym dowodem na efektywność operacji amerykańskiej może być fakt, że ewakuacja oddziałów okupacyjnych z Chin dokonano przy pomocy ocalałych okrętów Marynarki Cesarskiej¹⁶⁷³.

W przypadku teorii Douheta, oddziaływanie to, choć bardziej bezpośrednie to wciąż

niszczycielami eskortowymi – masowo produkowanymi przez stocznie amerykańskie. Po drugie, udało się w praktyce zlikwidować lukę na Oceanie Atlantyckim, głównie poprzez uzyskanie baz na Azorach, wprowadzenie do linii długodystansowych samolotów Consolidated B-24 *Liberator*, przystosowanych do wykrywania oraz niszczenia okrętów podwodnych. Po trzecie, wprowadzono do użytku dużą liczbę *handlowych lotniskowców* (ang. *merchant aircraft carriers*, MAC), które zwiększyły szybkość reakcji na ataki podwodne. Po czwarte, poprzez zastosowanie nowym, przenośnych stacji radiolokacyjnych operujących na falach centymetrowych, umożliwiło podjęcie siłom lotniczym regularnych oraz coraz skuteczniejszych atakach na okręty ładujące akumulatory na powierzchni oraz wyruszające na ocean czy powracające z misji szczególnie w rejonie Zatoki Biskajskiej. Spowodowało to odwrócenie trendu panującego w trakcie Bitwy od Atlantyk, uniemożliwiając siłom niemieckim zadawanie strat aliantom przeważających nad własnymi. Dla porównania, w marcu 1943 roku aliancka marynarka handlowa straciła sto dwadzieścia statków, z czego osiemdziesiąt dwa na Atlantyku, wobec zatopienia dwunastu niemieckich okrętów podwodnych. W kwietniu 1943 roku, zatopiono na Atlantyku trzydzieści dziewięć statków, kosztem piętnastu okrętów podwodnych. W maju natomiast utracono pięćdziesiąt osiem statków, z czego trzydzieści cztery na Atlantyku, przy stratach niemieckich sięgających czterdziestu trzech okrętów (trzydzieści cztery na Atlantyku). Poziom strat, odnosząc się do potencjału produkcyjnego obu walczących koalicji, a także dostępności surowców niezbędnych do produkcji nowych oraz utrzymania istniejących okrętów, unaocznia rozmiar porażki III Rzeszy w bitwie o Atlantyk.

1671E. Graham, *Japan's sea lane security, 1940–2004: a matter of life and death?* Nowy Jork 2006, s. 80 – 88.

1672M. P. Parillo, *The Japanese Merchant Marine in World War II*, Annapolis 1993, s. 242.

1673Jednym z okrętów ewakuujących japońskich kolonistów z Archipelagu Malajskiego (Rabaul) był lotniskowiec klasy *Unryū*: *Katsuragi*. W trakcie niesprecyzowanej liczby rejsów, ewakuował dwanaście tysięcy żołnierzy oraz cywilów. A. Tully, *IJN Katsuragi: Tabular Record of Movement*, „Kido Butai”, 2004, URL: <http://www.combinedfleet.com/Katsuragi.htm>, [dostęp: 28.09.2016].

pomija bitwę jako istotny element strategii. Kluczem jest zmasowany atak bombowców strategicznych na centra polityczne, militarne, demograficzne oraz ekonomiczne w celu sparaliżowania jego możliwości działania poprzez realną eliminację potencjału, jak i pozbawienie przeciwnika politycznej woli jego użycia. W historii tego okresu można wskazać na kilka przypadków zastosowania lub próby zastosowania powyższej strategii. Pierwszym jest włoski podbój Abisynii w 1935 roku, kiedy to wobec ogromu państwa-celu oraz szczupłości armii okupacyjnej, Włosi próbowali wykorzystać siły powietrzne – sam fakt ich posiadania – w celu wymuszenia kapitulacji etiopskiego władcy. Jednakże, z powodu niedostatecznego rozwoju własnego lotnictwa, zarówno pod względem liczbowym, jak i parametrów posiadanych maszyn, wojna powietrzna nie spełniła pokładanych w niej nadziei¹⁶⁷⁴.

Drugim przykładem jest wykorzystanie sił lotniczych przez Brytyjczyków w Iraku w 1920 roku. W rezultacie sporu personalnego pomiędzy brytyjską administracją kolonialną a lokalnym plemieniem, w Mezopotamii wybuchło olbrzymie powstanie, które zakończyło się niezwykle trudną ekspedycją karną. Istotnym elementem tej ekspedycji było uczestnictwo sześćdziesięciu trzech samolotów, które stanowiły główną siłę uderzeniową sił brytyjsko-hinduskich. W sumie wylatały one cztery tysiące osiem godzin, zrzuciły dziewięćdziesiąt siedem ton bomb, w tym wykorzystując broń chemiczną, wystrzeliły sto osiemdziesiąt trzy tysiące osiemset sześćdziesiąt jeden pocisków, tracąc w warunkach bojowych jedenaste samolotów oraz dziewięciu pilotów¹⁶⁷⁵. Procedura ta została uznana za na tyle efektywną, że zastosowano ją ponownie w przypadku krótkiej wojny iracko-brytyjskiej z roku 1941, kiedy to interwencja angielska przyczyniła się do obalenia proniemieckiego rządu w celu zabezpieczenia kontroli nad rejonem Zatoki Perskiej¹⁶⁷⁶.

1674W kontekście porównania zaangażowanych sił zbrojnych, ze strony Włochów było to siedemset dwadzieścia samolotów oraz sześć tysięcy personelu, przeciwko trzynastu etiopskim samolotom, zastanawiać może dość znaczny poziom strat własnych, sięgające osiemdziesięciu sześciu samolotów oraz dwustu zabitych. Większość misji, wobec supremacji w powietrzu skupiała się na bombardowaniach pozycji wojsko etiopskich oraz populacji cywilnej, także przy użyciu broni chemicznej. Co więcej, w czasie okupacji włoskie siły powietrzne były wykorzystywane do walk z partyzantką etiopską, w tym do przeprowadzania widowiskowych egzekucji przez wypchnięcie z samolotu. H. W. Neulen, *In the Skies of Europe*, Ramsbury, Marlborough 2000, s. 22 – 25.

1675J. Glancey, *Our Last Occupation. Gas, chemicals, bombs: Britain has used them all before in Iraq*, „The Guardian” 2003, 19 kwietnia, URL: <http://www.theguardian.com/world/2003/apr/19/iraq.arts>, [dostęp: 20.02.2016].

1676Irackie powstanie trwało od 18 kwietnia do 30 maja 1941 roku, inspirowane przez wpływy niemiecko-włoskie na rząd iracki. W rezultacie dokonano zamachu stanu, ustanawiając proniemiecki rząd. Brytyjczycy, zaangażowani w wojnę w Afryce Północnej, nie dysponowali siłami przeważającymi nad rebeliantami, nawiązując do doświadczeń wojny z lat 20. XX wieku, wykorzystując przewagę powietrzną rozbito irackie siły lądowe, otwierając brytyjskim posiłkom z Malajów oraz Indii drogę na Bagdad. Siły proniemieckie zostały rozbite w trakcie bitwy o Faludży. W rezultacie przywrócono do władzy probrytyjskiego regenta oraz poddano Irak bardziej ścisłej kontroli Londynu, którego narzędziem był między innymi II Korpus generała Władysława Andersa, ewakuowany ze Związku Radzieckiego. B. G. James, *Hitler's Gulf War, The Fight for*

Trzecim są olbrzymie kampanie bombowe prowadzone przez Niemcy, Wielką Brytanię oraz Stany Zjednoczone w czasie drugiej wojny światowej. Jednak nawet w tym przypadku, pewnym ograniczeniem okazały się techniczne możliwości konstrukcyjne, dla przykładu, *Luftwaffe* nie miała na stanie strategicznych bombowców dalekiego zasięgu¹⁶⁷⁷. Oznaczało to niemożliwość zastosowania pełni paradygmatu Douheta, jako że w każdej konfiguracji pozostawał fragment społeczeństwa nie objęty siłowym oddziaływaniem.

Z wymienionych schematów, najbliższe do ideału zbliżyły się Stany Zjednoczone. Działo się to głównie z trzech podstawowych powodów. Po pierwsze, bombardowania strategiczne miały na celu wywarcie efektu psychologicznego na całość japońskiego społeczeństwa, nawet poprzez ograniczone rezultaty fizyczne. Już pierwszy nalot, dokonany w sposób wysoce improwizowany w 1942 roku przez podpułkownika Jamesa Doolittle'a, przeprowadzony przez samoloty B-25 *Mitchell*, należące do sił powietrznych, został przeprowadzony z pokładów lotniskowców, a więc systemów uzbrojenia wzajemnie niekompatybilnych, pomimo relatywnie niewielkiej skali zniszczeń¹⁶⁷⁸, wybiły rząd w Tokio z rytmu realizacji własnej strategii, popychając decydentów do nieprzemyślanych działań oraz inicjując w społeczeństwie psychozę strachu. Po drugie, na potrzeby kampanii powietrznej opracowany najlepszy bombowiec strategiczny drugiej wojny światowej: B-29 *Superfortress*, dysponujący zasięgiem do dziewięciu tysięcy sześciuset kilometrów oraz udźwigiem do dziewięciu ton bomb¹⁶⁷⁹. Po trzecie, pomimo tych trudności, podjęto trud wybudowania olbrzymich baz lotniczych – na początku w Indiach oraz Chinach, później na większych wyspach zdobywanych przez siły inwazyjne na Pacyfiku: na Marianach, Guam, Saipan, czy Okinawa oraz Iwo-Jima, stopniowo zwiększając częstotliwość ataków oraz stopień pokrycia

Iraq 1941, Barnsley 2009.

1677Jedyną konstrukcją niemiecką w trakcie II wojny światowej, wykazującą się osiągnięciami porównywalnymi do konstrukcji zarówno alianckich jak i sowieckich był Heinkel He-177, dysponujący zasięgiem do pięciu tysięcy sześciuset kilometrów oraz udźwigiem do sześciu tysięcy kilogramów bomb w komorze wewnętrznej oraz jednego tysiąca dwustu kilogramów bomb podwieszonych pod skrzydłami. Jednakże osiągnięcie takiego wyniku poważnie upośledza osiągi oraz wymaga raketowej asysty przy starcie bombowca. M. Griehl, J. Dressel, *Heinkel He 177 - 277 - 274*, Shrewsbury 1998, s. 223, 229. Pozostałe modele: Dornier Do-19, Dornier Do-317 i Heinkel He-274, nie zostały wprowadzone do masowej produkcji: powstało tylko kilka prototypów każdego typu ciężkiego bombowca.

1678W rezultacie nalotu na Tokio, amerykańskie bombowce dokonały nalotu na wszystkie wyznaczone cele – osiem głównych oraz pięć drugorzędnych – zostało zbombardowanych, choć żaden nie został zniszczony ani trwale uszkodzony. Wśród obiektów znaleźć można fabrykę czołgów, stalownię oraz elektrownie. Zbombardowano także kilka szkół oraz szpital wojskowy. Dodatkowo w porcie Yokosuka co najmniej jedna bomba uderzyła w lotniskowiec *Ryūhō*, opóźniając jego wejście do służby aż do listopada. W. F. Craven, J. L. Cate, *Army Air Forces in World War II, Vol. I: Plans and Early Operations, January 1939 to August 1942*, Chicago 1948, s. 442.

1679L. K. Loft, *Design Refinement, 1939-45: Examples of World War II Aircraft* [w:] L. K. Loft, *Quest for Performance. The Evolution of Modern Aircraft*, Waszyngton 1985, URL: <http://www.hq.nasa.gov/pao/History/SP-468/ch5-3.htm>, [dostęp: 26.10.2016], *B-29 Superfortress* [w:] *Academic American Encyclopedia. Volume 10*, red. P. M. H. Lewis, Chicago 1994, s. 4.

japońskiego terytorium, ze szczególnym uwzględnieniem ówczesnych megamiast oraz centrów przemysłowych.

Wysiłek podjęty na rzecz przygotowania, zaopatrzenia oraz przeprowadzenia powyższej kampanii, zważywszy na fakt, że wszystko, począwszy od samych samolotów i załóg, a skończywszy na uzbrojeniu, paliwie i częściach zamiennych zostało dostarczone do baz wypadowych z Ameryki Północnej. Najpierw przy pomocy statków handlowych, a potem przy pomocy transportu lotniczego. Szczególnie trudne było dostarczanie zaopatrzenia z Indii do Chin, gdyż wymagało pokonania nie tylko wielkich odległości ale także wysokich gór¹⁶⁸⁰. Wymagał nie tylko olbrzymich umiejętności od przedstawicieli sił zbrojnych, lecz przede wszystkim mobilizacji olbrzymich zasobów przemysłowych oraz społecznych po obu stronach konfliktu, obejmujących olbrzymie segmenty zaangażowanego społeczeństwa, albo jako celów nalotów dywanowych, albo jako generator zasobów niezbędnych do wytworzenia oraz zaopatrzenia strategicznych sił powietrznych.

Dla porównania, na Pacyfiku siły piechoty morskiej nie przekraczały liczby czterech dywizji¹⁶⁸¹, a wielkie bitwy morskie, jak bitwę o Midway, rozgrywano niemal wyłącznie za pośrednictwem lotnictwa pokładowego. W rezultacie kampania ta prowadzona była niemal wyłącznie w powietrzu. Po piąte, to właśnie na pacyficznym teatrze działań wojennych po raz pierwszy – i jak dotąd jedyny zastosowano broń jądrową, przez niektórych strategów uważaną za ucieleśnienie ideału wojny Giulio Douheta¹⁶⁸². Pełne skutki zastosowania broni jądrowej zostaną opisane w następnej części niniejszego podrozdziału.

Dla odmiany, Corbett oraz Boyd koncentrowali się na kwestii interakcji nowych przestrzeni projekcji *hard Power* z priorytetową przestrzenią zamieszkania człowieka: lądem.

1680J. T. Correll, *Over the hump to China*, „Air Force Magazine”, 2009, nr 10, s. 68 – 71.

1681W tym kontekście należy zwrócić uwagę na tak zwaną strategię „żabich skoków”, zastosowaną podczas operacji na Pacyfiku przez armię amerykańską. W tym kontekście, pomimo zaangażowania dużych formacji wojskowych na obrzeżach Dalekowschodniej Strefy Dobrobytu, jak na przykład formacji brytyjskich i australijskich na archipelagu malajskim, brytyjskich oraz hinduskich w Birmie, chińskich oraz radzieckich, główne uderzenia amerykańskie było prowadzone przy pomocy olbrzymich sił marynarki i lotnictwa, ale niewielkich sił liniowych, głównie piechoty morskiej (*US Marine Corps*). Z założeń strategicznych – planów operacyjnych naszkicowanych jeszcze w latach 20. XX wieku, przyznania priorytetu kwestii odniesienia zwycięstwa nad III Rzeszą a także specyfiki teatru wojny – olbrzymie przestrzenie oceaniczne oraz niewielkie terytorialnie, ale ważne strategicznie wysepki wymagały wprowadzić silne floty – w tym okrętów podwodnych – w celu ich izolacji od rdzennego terytorium wroga, osłabienia obrony przez bombardowanie przez okręty oraz samoloty oraz ostateczny szturm piechoty morskiej w celu likwidacji gniazd oporu. Paradoxem jest, że podobny plan zrealizowało również przez Cesarstwo Japońskie w latach 1941 – 1942, lecz które nie było w stanie opracować efektywnej obrony przeciwko działaniom amerykańskim. Więcej szczegółów: Sadao Asada, *From Mahan to Pearl Harbor: The Imperial Japanese Navy and the United States*, Annapolis 2006.

1682Podstawową zasadą prowadzenia wojny powietrznej według tego generała było to, że „bombowiec zawsze się przedrze”, powodując zniszczenia w infrastrukturze zaatakowanego obszaru oraz potęgujący je efekt psychologiczny obniżający społeczne zdecydowanie dla kontynuacji działań wojennych. D. MacIsaac, *Voices from the Central Blue: the air power theorists [w:] Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age*, red. P. Paret, G. A. Craig, F. Gilbert, Oxford 1986, s.629 – 630.

Esencją koncepcji obu teoretyków – i praktyków strategii – jest przekonanie, że oddziaływanie na odległość jest w swej istocie wysoce nieskuteczne, jako że najbardziej efektywną formą sprawowania kontroli pozostaje okupacja terytorium bezpośrednio zajętego przez państwo stanowiące cel operacji. Innymi słowy, w przypadku morza, będą to operacje amfibijne, natomiast w przypadku powietrza, operacje desantowe. W rezultacie, to nie operacje strategiczne na pełnym morzu, czy rajdy bombowców na dalekie zaplecze wroga będą kluczowe dla sukcesu, lecz zdobycie przewagi na lądzie przy wykorzystaniu bezpośrednio przylegających do lądu akwenów mórz i warstw atmosfery. Z tego też powodu autorzy ci preferują rozwój sił określanych jako *marynarka wojenna wód zielonych* (ang. *green-water navy*) a także lotnictwa myśliwskiego oraz szturmowego¹⁶⁸³. W tym kontekście preferowane są narzędzia i strategie związane z operowaniem na granicy dwóch przestrzeni: wody/lądu oraz powietrza/lądu. Najlepszym przykładem zastosowania tej taktyki jest operacja *Overlord*, czyli lądowanie sił alianckich w Normandii, przeprowadzona w czerwcu 1944 roku, która odwróciła sytuację wojenną na pierwszym froncie drugiej wojny światowej¹⁶⁸⁴. W rezultacie przez Kanał Angielski przerzucone zostały olbrzymie siły amerykańsko-brytyjskie, które prowadziły operacje przeciwko niemieckim oddziałom okupującym Francję. Sama operacja była olbrzymim przedsięwzięciem zlokalizowanym na obszarze litoralnym, z wykorzystaniem sił marynarki wojennej oraz lotnictwa do przeprowadzenia desantu oraz bezpośredniego wsparcia jednostek bojowych. Aby operacja ta była możliwa do przeprowadzenia niezbędne było wytworzenie możliwości oraz narzędzi pozwalających na wyekwipowanie oraz zaopatrzenie formacji bojowych przerzuconych na kontynent. Jednym z licznych przykładów takich inwestycji może być sztuczny port, który został przerzucony do Normandii z Anglii gdy już zostały zabezpieczone wybrzeża obszaru operacyjnego. W sumie projektowano ustawienie dwóch portów określanych jako *Mulberry A* i *B*, jednakże jedna z konstrukcji została doszczętnie zniszczona w trakcie sztormu¹⁶⁸⁵. Druga, zlokalizowana w

1683Teoria oraz praktyka *marynarek wód zielonych*, oznacza skupienie się głównie na akwenach przybrzeżnych z zamiarem ich opanowania w kontekście przygotowania się do lub zapobieżenia projekcji *hard Power* na własnym terytorium. Głównym teoretykiem funkcjonowania tych marynarek był Julian Stafford Corbett. J. S. Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy*, Londyn 1911, URL: <http://www.gutenberg.org/files/15076/15076.txt>, [dostęp: 26.10.2016]; J. S. Corbett, *Naval Operations. Volume I i II*, Londyn 1920. Współcześnie jest to typ marynarki rozbudowywany szczególnie w Azji Południowo-Wschodniej oraz w państwach takich jak Chile, Turcja bądź Włochy, nie roszczących sobie pretensji do władania oceanem. Współczesne ujęcie siły morskiej oraz poszczególnych jej wymiarów: G. Till, *Introduction: sea Power and the rise and fall of the empires* [w:] *Sea Power and the Asia-Pacific: triumph of Neptune?*, red. G. Till, P. C. Bratton, Londyn, Nowy Jork 2012, s. 1 – 15.

1684Kompletny opis oraz analiza operacji: R. Neillands, *The Battle of Normandy, 1944*, Londyn 2002.

1685W trakcie sztormu w dniach 19 – 22 czerwca 1944 roku poważnie uszkodzony został port *Mulberry A*, zlokalizowany na plaży Omaha. Został on niewłaściwie zakotwiczony, a przez to odsłonięty na działanie niekorzystnych warunków atmosferycznych. *Omaha Beach Mulberry Harbor*, „Center for Coastal and Ocean Mapping. Joint Hydrographif Center”, 2016, URL: <http://ccom.unh.edu/project/d-day-1944/results->

Arromanches, funkcjonowała przez dziesięć miesięcy do czasu opanowania portu w Antwerpii. Całość obejmowała czterysta elementów ważących w sumie jeden milion pięćset tysięcy ton¹⁶⁸⁶. Poprzez jedną taką konstrukcję dostarczono na front dwa i pół miliona ludzi, pięćset tysięcy pojazdów oraz ponad sześć milionów ton innego zaopatrzenia. Jednym z jego elementów był rurociąg dostarczający niezbędne do zapewnienia ciągłego funkcjonowania współczesnych sił zmechanizowanych¹⁶⁸⁷. Dodatkowo, olbrzymie znaczenie dla sprawnego rozwinięcia oraz ofensywy alianckiej, niezbędne było intensywne oraz precyzyjne wsparcie lotnictwa szturmowego operującego w bezpośrednim sąsiedztwie strefy frontowej.

Jednakże kluczem do zrozumienia fazy totalnej rozwoju *hard Power* jest powstanie oraz pierwsze bojowe zastosowanie broni jądrowej. W pewnym sensie można wskazać, że rzucenie prymitywnych urządzeń wybuchowych na Hiroszimę oraz Nagasaki, stanowiło apogeum fazy totalnej rozwoju *hard Power*, jednocześnie będąc punktem zwrotnym, w którym załamaniu uległa użyteczność militarnego wymiaru tej sfery siły. Wydarzenie to rozpoczęło proces demilitaryzacji *hard Power*, oraz przyspieszyło tranzycję w kierunku fazy *pośredniej*. Wydarzenie to można uznać wręcz za unikat na skalę historyczną. Jest to możliwe głównie z powodu szeregu wyjątkowych właściwości, które wywarły niezatarty wpływ na rozwój globalnej historii. Po pierwsze, broń atomowa wraz z systemem jej przenoszenia¹⁶⁸⁸, stanowi najbardziej efektywny, dotychczas wymyślony sposób obejścia zjawiska clausewitzeńskiego tarcia, w olbrzymim stopniu ograniczając interakcję z fizycznym oraz geopolitycznym kontekstem stosowania broni.

Dzieje się to w dwóch wymiarach. Na pierwszym z nich wyeliminowana zostaje skomplikowana struktura wewnętrzna, wymagająca nie tylko technologicznego zaawansowania, ale przede wszystkim społecznego zaangażowania oraz integracja dość znacznych oddziałów dysponujących pokazną siłą ognia. Konwencjonalne ekwiwalenty broni

discussion/omaha-beach-mulberry-harbor, [dostęp: 26.10.2016].

1686Więcej szczegółów odnoszących się do wymiarów, konstrukcji oraz charakterystyki projektu Mulberry znaleźć można w artykule *Mulberry Harbours*, „Combined Operations Command”, 2016, URL: <http://www.combinedops.com/Mulberry%20Harbours.htm>, [dostęp: 26.10.2016].

1687Operacja PLUTO (ang. *pipeline under the sea*) był projektem pozwalającym na dostawy ropy naftowej do Normandii bez udziału nieporęcznych i podatnych na zniszczenie tankowców. W sumie położono siedemnaście linii pod kanałem La Manche, których efektywność systematycznie wzrastała aż do końca wojny. Z początkowych dwudziestu jeden ton materiałów pędnych dziennie w czerwcu 1944, rurociąg osiągnął poziom trzystu pięciu ton dziennie w styczniu 1945 roku, trzech tysięcy czterdziestu ośmiu ton dziennie w marcu 1945 i ostatecznie czterech tysięcy ton dziennie. D. Yergin, *The Prize: The epic quest for oil, money and power*, Nowy Jork, Londyn, Tokio, Sydney 2008, s. 364. Więcej szczegółów operacji: *Pluto. Pipeline under the ocean*, „Combined Operations Command”, 2016, URL: <http://www.combinedops.com/pluto.htm>, [dostęp: 26.10.2016].

1688Zagadnienie zostanie przybliżone w dalszej części niniejszego rozdziału. W tym miejscu można podkreślić, że niektóre z tych systemów obejmują swym działaniem cały obszar globu oraz posiadają wręcz niewyobrażalne możliwości niszczenia. Szczególnie tyczy się to międzykontynentalnych rakiet balistycznych.

atomowej, jak choćby alianckie bombardowania strategiczne miast niemieckich czy masowe użycie wojsk artylerii przez Armię Czerwoną¹⁶⁸⁹, wymagało jednoczesnego zastosowania nie tylko tysięcy skomplikowanych mechanizmów, obsługiwanych przez dziesiątki tysięcy ludzi, lecz przede wszystkim konsumujących miliony tony zaopatrzenia, począwszy od środków rażenia, części zamiennych, materiałów użytkowych, a skończywszy na zaopatrzeniu dla obsługi. Dodatkowo, ta masa ludzi oraz sprzętu, musi być prawidłowo zorganizowana, zarządzana oraz rozmieszczona w przestrzeni w celu uzyskania optymalnej efektywności.

Na drugim wymiarze zwrócić uwagę należy na osadzenie *hard Power* w pewnym specyficznym kontekście geopolitycznym, a więc pewnej przestrzeni fizycznej. Dodatkowo, jak wspomniano we wcześniejszych częściach niniejszego rozdziału, efektywność wykorzystania tych formacji zależy również od odległości od baz zaopatrzenia oraz ukształtowania terenu, w którym przyszło im operować. Dla przykładu, głównym ograniczeniem dla amerykańskich bombowców bombardujących Japonię w pierwszej fazie kampanii powietrznej była konieczność przerzucenia efektywnych szlaków transportowych pomiędzy bazami zaopatrzeniowymi zlokalizowanymi w Indiach, a bazami operacyjnymi w Chinach. Wiązało się to z koniecznością pokonania najwyższej położonej wyżyny świata: Tybetu¹⁶⁹⁰. Dopiero uzyskanie baz operacyjnych na wysepkach Wschodniego Pacyfiku umożliwiło obejście tych trudności oraz skrócenie szlaków zaopatrzeniowych. Problem z wewnętrzną strukturą broni – a także armii – oraz kwestia odległości, składało się na geopolityczne zjawisko *tarcia*. W rezultacie niemożliwe stało się pełne wykorzystanie posiadanego potencjału *hard Power*, jako że jego część była tracona jeszcze przed wejściem z kontakt bojowy z wrogiem.

Broń atomowa wyeliminowała większość z powyższych ograniczeń. Po drugie, broń atomowa zbliża się również do ideału tak zwanej *wojny totalnej*, obejmującej całość terytorium oraz społeczeństwo zaangażowanych uczestników. Jest to szczególnie widoczne w przypadku zimnowojennej rywalizacji, w ramach której oba supermocarstwa zgromadziły arsenały pozwalające na wzajemne zniszczenie ważniejszych centrów decyzyjnych,

¹⁶⁸⁹Dla przykładu w szturmie na Berlina uczestniczyły siły artyleryjskie oraz raketowe w liczbie czterdziestu jeden tysięcy sześciuset sztuk, które w relatywnie krótkim czasie zużywały setki tysiące sztuk amunicji, wyposażonej w tysiące ton materiałów wybuchowych. Oznacza to operowanie ekwiwalentem materiału wybuchowego z ery atomowej. Oczywiście należy podkreślić, że w przeciwieństwie do broni atomowej, wykorzystanie artylerii jest rozciągnięte w czasie oraz rozłożone w przestrzeni, jednakże wartościowo są to porównywalne zjawiska W. Murray, A. R. Millett, *A War to be Won*, Cambridge 2000, s. 482.

¹⁶⁹⁰Tybet, wraz ze stanowiącymi jego południową granicę Himalajami rozciąga się niemal wzdłuż całej granicy chińsko-indyjskiej, stanowi silnie pofałdowaną wyżynę wznoszącą się na poziom czterech – pięciu tysięcy metrów nad poziom morza, a wliczając w to masywy górskie, sięgając nawet do siedmiu tysięcy metrów. W rezultacie przelot nad tym terenem był szczególnie wymagający, zwłaszcza w przypadku niezbyt efektywnych systemów latających. K. Pletcher, *The geography of China: sacred and historic places*, Nowy Jork 2011, s. 133.

przemysłowych oraz populacji w czasie krótszym niż trzydzieści minut. Doktryna ta, określona jako *Doktryna Wzajemnego Zniszczenia* (ang. *Mutually Assured Destruction, MAD*), stanowiła podstawowy paradygmat działania społeczności międzynarodowej. Jednakże podstawowy problem związany z jej obowiązywaniem jest pytanie o rozmiar arsenału niezbędnego do ponownego wprowadzenia jej do międzynarodowej praktyki. Część środowiska akademickiego jest przeświadczona, że wzrost liczby państw posiadających kilka głowic nuklearnych może wręcz przyczynić się do wzrostu prawdopodobieństwa wykorzystanie tej broni w lokalnych konfliktach, bez zainicjowania masowej odpowiedzi supermocarstw¹⁶⁹¹. Świadczyć o tym może obawa społeczności międzynarodowej względem programów nuklearnych mocarstw drugiego rzędu, jak Iran¹⁶⁹², czy też zdobycie broni tego typu przez Indie i Pakistan – a więc państwa zaangażowane w dość poważny konflikt lokalny. Po trzecie, jest to również kwestia kosztów związanych z uzyskaniem dostępu do broni atomowej, które można za Michaelem Howitzerem można podzielić na dwie grupy. Pierwsza obejmuje koszty opracowania technologii oraz jej praktycznej implementacji w postaci schematów konstrukcyjnych, prototypów oraz linii produkcyjnych. Druga jest to jednostkowy koszt produkcji uzbrojenia opartego na tej technologii¹⁶⁹³. W przypadku broni atomowej kwoty rozkładają się następująco. W pierwsze grupie, która zawiera w sobie gros kosztów, należy wskazać na podstawową trudność, którą jest przeprowadzenie badań podstawowych. Z jednej strony można bazować na dotychczasowym dorobku naukowym upublicznianym przez liczne instytucje naukowe, jednakże samo wypracowanie technicznych rozwiązań oraz uzyskanie odpowiedniego surowca, pochłania czas oraz wystawia całość programu na zagrożenie sabotażem, co miało miejsce w Iranie. Zasoby niezbędne do wytworzenie informacji użytkowych w celu fizycznej konstrukcji jednostek broni atomowej oraz środków jej przenoszenia jest w zasadzie niezmienna od czasu przeprowadzenia *Projektu Manhattan*. Pomimo postępu technologicznego, który powoduje obniżenie nakładów na realne prowadzenie badań, występuje wciąż rosnąca presja środowiska międzynarodowego, zwłaszcza ze strony globalnego hegemonu oraz najważniejszych mocarstw, zwykle

1691Jednym z wariantów pozwalający na zaistnienie takiego kontekstu jest wariant systemu multipolarnego określanego jako system jednostronnego veta. Obejmuje on rozprzestrzenienie wśród poszczególnych elementów broni atomowej, powodującej drastyczne zwiększenie kosztów stosowania *hard Power*, a przez to zwiększając zasięg samodzielności względem najpotężniejszych jego elementów. Co więcej, nawet wykorzystanie w rzeczywistości broni nuklearnej w pojedynczych egzemplarzach, charakteryzuje się ograniczoną możliwością zarządzania całością systemu międzynarodowego.

1692Przegląd odpowiedzi środowiska międzynarodowego, szczególnie zlokalizowanych na niższych poziomach hierarchii międzynarodowej znaleźć można w T. Ogilvie-White, *International Responses to Iranian Nuclear Defiance: The Non-Aligned Movement and the Issue of Non-Compliance*, „The European Journal of International Law”, 2007, nr 18(3), s. 453 – 476.

1693M. C. Horowitz, *The Diffusion (...)*, s. 30 – 39.

dysponujących już dostępem do broni jądrowej. W skład drugiej grupy wchodzi koszt konstrukcji egzemplarzy uzbrojenia atomowego wraz z platformami niezbędnymi do jego przenoszenia, infrastruktury niezbędnej do składowania uzbrojenia tego typu oraz zakładów niezbędnych do regeneracji broni tego typu oraz jej utylizacji. Pomimo, że konsumpcja zasobów jest dość znacząca, to jego dzięki postępowi technologicznemu oraz automatyzacji procesu produkcji pozwala na obniżenie kosztów utrzymania arsenału, jednak kształtują się na dość wysokim poziomie¹⁶⁹⁴. Resumując, koszt broni atomowej stanowi jeden z czynników, które ograniczają użyteczność *hard Power* w wymiarze militarnym jedynie do kilku podmiotów zdolnych do wytworzenia oraz podtrzymania tych elementów potencjału wojskowego. Po czwarte, jest to również dość specyficzne powiązanie broni atomowej ze sferą *soft Power* zwłaszcza z efektem psychologicznym związanym z jej użyciem, a nawet posiadaniem. Efekt ten bazuje na doktrynie *fleet in being*, gdzie samo istnienie związku taktycznego determinuje reakcję adwersarza, z tym że dokonuje się transmisja efektu z poszczególnych elementów wojskowej oraz politycznej hierarchii na ogół społeczeństwa. W swej istocie trudno dociec do początków otoczki psychologicznej związanej z istnieniem broni atomowej. W praktyce broń atomowa przedstawia sobą znacznie większy efekt psychologiczny, aniżeli faktycznie użyteczną broń na polu bitwy. Państwa takie jak Iran czy Korea Północna, w mniejszym stopniu polegają na efektywności operacyjnej potencjalnej broni atomowej. Daleko ważniejszym celem jest uzyskanie możliwości odstraszenia nawet silniejszych państw oraz globalnego hegemonu¹⁶⁹⁵. W rezultacie staje się ona narzędziem *soft Power*, polegając na percepcji oraz interpretacji samego faktu posiadania niniejszej broni przez partnerów w rozgrywce politycznej. Reasumując, broń atomowa stanowi jakościowy skok w kwestii rozwoju *hard Power*, stanowiąc z jednej strony wyabstrahowaną kwintesencję *hard Power* przy absurdalnie wysokim koszcie jej wytworzenia oraz stosowania.

Od 1945 roku, kiedy to po raz pierwszy i po raz ostatni zastosowano broń atomową w warunkach bojowych, w ówczesnym środowisku międzynarodowym, wytworzyło się kolejne podejście do *hard Power*, którą określić można jako *fazę pośrednią*. W tym kontekście obserwować można rozszczepienie się tej kategorii siły na dwa fragmenty. Po pierwsze, było to upośredniczenie klasycznego zastosowania siły militarnej poprzez zastosowanie pośredników w jej projekcji, nie tylko o charakterze podmiotowym w środowisku

1694Tamże, s. 104 – 105.

1695Podstawową przyczyną, wskazywaną przez rząd Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej jest percepcja amerykańskiej polityki zagranicznej, jako zagrożenia wymierzonego w jej rację stanu. *To React to Nuclear Weapons in Kind Is DPRK's Mode of Counteraction: Rodong Sinmun*, „OANA - The organization of Asia-Pacific news agencies”, 2016, 11 stycznia, URL: <http://www.oananews.org/content/news/politics/react-nuclear-weapons-kind-dprks-mode-counteraction-rodong-sinmun>, [dostęp: 2.11.2016].

międzynarodowym. Po drugie, jest to również dążenie do ucywilizowania *hard Power* poprzez przesunięcie ich na pozycje znacznie mniej agresywne oraz inwazyjne, jak w dziedzinę ekonomii¹⁶⁹⁶. W rezultacie *hard Power* spadł poniżej politycznego horyzontu postrzegania globalnej opinii publicznej. Paradoksalnie jednak przemoc polityczna wciąż stanowi istotny element obecnego pejzażu globalnego, choć w obecnym rozproszeniu jest niemal niewidoczna.

Hard Power w fazie pośredniej charakteryzuje się szeregiem cech. Zamiast wielkich armii prowadzących kampanie zmierzające do zniszczenia przeciwnika w walnej bitwie, prowadzi się różnorodne działania typowe dla drugiego oblicza siły. Nastąpiło dalsze oddalenie się walczących stron od siebie. Bitwa już nie tylko obejmowała setki i tysiące kilometrów kwadratowych. Obecnie charakteryzuje się ona na tyle rozwiniętym systemem zbierania oraz przetwarzania danych, który pozwala na tworzenie kompleksowych modeli oraz prognoz rozwoju sytuacji. W rezultacie, zwłaszcza w kontekście wykorzystywania broni atomowej, międzykontynentalnych pocisków balistycznych¹⁶⁹⁷, bezzałogowych pojazdów powietrznych, morskich oraz lądowych¹⁶⁹⁸, a także wyposażenia klasycznych systemów powietrznych i morskich w globalne możliwości działania, co szczególnie jest widoczne na przykładzie armii Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz w mniejszym stopniu Związku Radzieckiego, obecnej Federacji Rosyjskiej¹⁶⁹⁹. W efekcie pole pojedynczej bitwy obejmowało nierzadko całe państwo, a czasem także region lub nawet kontynent.

Niesie to z sobą dwojakie konsekwencje. Po pierwsze, prowadzenie działań tego typu jest niezwykle kapitałochłonne, wymagające nie tylko olbrzymich nakładów na opracowanie oraz wyprodukowanie niezbędnych narzędzi oraz strategii ich wykorzystania, a także

1696P. Bachrach, P. M. Baratz, *Two Faces of Power*, „The American Political Science Review”, 1962, nr 56(4), s. 947 – 952.

1697Międzykontynentalne pociski balistyczne (ang. *Intercontinental Ballistic Missiles*, ICBM), zgodnie z amerykańskim systemem kategoryzacji to systemy rakietyowe zdolne do przetransportowania ładunku bojowego na odległość pięciu tysięcy pięciuset kilometrów, licząc odległość pomiędzy punktem startu a punktem docelowym po powierzchni Ziemi. W przypadku kategoryzacji rosyjskiej, są to rakiety strategiczne (o zasięgu powyżej jednego tysiąca kilometrów). *Ballistic Missile Basics*, „GlobalSecurity.org”, 2016, URL: <http://www.globalsecurity.org/wmd/intro/bm-basics.htm>, [dostęp: 9.11.2016].

1698Bezzałogowe pojazdy powietrzne (ang. *Unmanned Aerial Vehicles*, UAV) są to wszelkie statki powietrzne niewymagające fizycznej obecności operatora w kokpicie w celu prowadzenia efektywnych operacji. Kolokwialnie określane jako *drony*, choć termin ten jest powoli rozszerzony również na inne bezzałogowe mechanizmy, takie jak bezzałogowe pojazdy lądowe (ang. *Unmanned Ground Vehicles*, UGV) obejmujące zdalnie sterowane pojazdy lądowe, ze szczególnym uwzględnieniem wykonywanych metodą chałupniczą pojazdów-samobójców, czasem również zdalnie sterowanych (ang. *Suicide Vehicle Borne Improvised Explosive Devices*, SVBIED), oraz bezzałogowe pojazdy morskie (ang. *Unmanned Surface Vehicle*, USV) oraz bezzałogowe pojazdy podwodne (ang. *Unmanned Undersea Vehicles*, UUV) oraz bezzałogowe pojazdy kosmiczne (ang. *Unmanned Spacecraft*, US).

1699Sztandarowym projektem amerykańskich sił zbrojnych jest rodzina wywodząca się od modelu RQ-1 *Predator*, a więc systemy mające zarówno zastosowanie rozpoznawcze oraz bojowe. Sztandarowym projektem rosyjskim jest rodzina skupiona wokół modelu *Orlan-10*. Na obecną chwilę nie odnotowano egzemplarzy przenoszących uzbrojenie.

wypracowanie politycznych relacji pomiędzy państwami niezbędnymi dla realizacji globalnych działań militarnych. Pewnym rozwiązaniem może być stosowanie strategii redukcyjnej, która pozwala na wykorzystanie równie efektywnych środków rażenia przy ograniczeniu wymagań dotyczących warunków wykorzystania. Przykładem może być zastosowanie w ramach interwencji w Syrii pocisków manewrujących o zasięgu powyżej dwóch i pół tysiąca kilometrów z okrętów o wyporności poniżej jeden tysiąc ton, co niektórzy komentatorzy uznają za olbrzymi postęp w dziedzinie technologii wojskowej¹⁷⁰⁰, a inni jako improwizację spowodowaną dotkliwymi sankcjami ze strony ukraińskiej zbrojeniówki, które upośledziły wiele projektów zbrojeniowych, w tym rozwój fregat raketowych¹⁷⁰¹. Drugą warstwą kapitałochłonności widocznej w tej fazie rozwoju *hard Power* jest wyzwanie analityczne wynikające z jednej strony z ekspansji przestrzennej pola walki, z drugiej z bifurkacji podmiotowej struktury stosunków międzynarodowych. W rezultacie każdorazowe podjęcia działań militarnych wymaga współpracy – a także rywalizacji a nawet konfliktu – z rosnącą liczbą podmiotów o charakterze zarówno ponadnarodowym oraz transnarodowym, o różnych i dynamicznych koncepcjach działania i preferencjach.

Najlepiej widocznym przykładem jest kwestia wojny domowej w Syrii, w której udział bierze cała paleta podmiotów, obecnych we wszystkich walczących *koalicjach chętnych* zarówno rządowej, antyrządowej oraz dżihadystycznej. Przykładem może być wsparcie amerykańskiej społeczności wywiadowczej dla opozycji antyrządowej skonstruowanej z całego mrowia różnorodnych podmiotów jedynie w sposób marginalny powiązanych ze sobą i koordynujących wspólne działania. Dodatkowym wyzwaniem jest dość płynne przepływy ludzi oddziałów a nawet całych formacji pomiędzy poszczególnymi koalicjami, czego przykładem może być Armia Rewolucjonistów (arab. *Jaish al-Thuwar*), organizacja stworzona jako sojusz pomniejszych formacji rebelianckich, który w maju 2015 roku wszedł w ścisłą koalicję z Ludowymi Jednostkami Obrony (kurd. *Yekîneyên Parastina Gel*) w ramach Syryjskich Sił Demokratycznych (kurd. *Hêzên Sûriya Demokratîk*, arab. *Quwwât Sûriyâ al-Dîmuqrâtîya*), oficjalnie powołanymi do życia 11 października 2015 roku, współpracujących z siłami rządowymi, co było szczególnie widoczne w przypadku operacji bojowych w północnej prowincji Aleppo oraz w prowincji Hasaka¹⁷⁰².

1700M. Dura, *Rosja atakuje islamistów z morza. „Zaskakujące” zdolności systemów raketowych*, „Defence24.pl”, 2015, 7 października, URL: <http://www.defence24.pl/266800,rosja-atakuje-islamistow-z-morza-zaskakujace-zdolnosc-systemow-raketowych-wideo>, [dostęp: 9.11.2016].

1701M. Dura, *Rosja: Sankcje działają. Opóźnienia w programach okrętowych*, „Defence24.pl”, 2015, 30 grudnia, URL: <http://www.defence24.pl/288002,rosja-sankcje-dzialaja-opoznienia-w-programach-okretowych>, [dostęp: 9.11.2016].

1702Od chwili powstania, Syryjskie Siły Demokratyczne przeprowadziły szereg uwieńczonych sukcesem operacji, między innymi: operacja zniesienie oblężenia miasta Kobanê oraz odbicie całego kantonu (13

Do tego dochodzą wyzwania związane z lojalnością pracowników, wynikających z ewolucji struktury demograficznej większości państw świata. Uosobieniem tego wyzwania, są problemy z lojalnością amerykańskich analityków zarówno ze sfery cywilnej, czego przykładem może być Edward Snowden¹⁷⁰³ i wojskowej – Bradley (Chelsea) Manning¹⁷⁰⁴. W rezultacie ograniczeniu ulegają możliwości analityczne, a co za tym idzie również konstrukcji rozbudowanych strategii. Konsekwencją jest brak kontroli efektywności własnych działań co może owocować na przykład wspieraniem własnych przeciwników, co stanowi główny zarzut względem amerykańskiej polityki wobec koalicji rebelianckiej w Syrii¹⁷⁰⁵.

Po drugie, bezpośrednie zastosowanie siły militarnej charakteryzuje się zmniejszoną efektywnością działań o charakterze militarnym. Wynika to z dwóch fenomenów. Po pierwsze, wraz z wynalezieniem broni atomowej drastycznie wzrosła siła oraz powiązane z zastosowaniem broni zniszczenia nie tylko dla antroposfery, lecz w coraz większym stopniu mające negatywne konsekwencje dla biosfery. Po drugie, co było wcześniej wspomniane, działania wojenne stanowią coraz większe obciążenie dla uczestników, nie tylko w sferze kosztów ekonomicznych, lecz także politycznych, społecznych oraz medialnych. Poprzez koniunkcję trzech czynników wymienionych wcześniej – broni atomowej, ewolucji podmiotowej struktury środowiska międzynarodowego, a także technicznych wyzwań związanych z konstrukcją broni – *hard Power* wchodzi z fazę pośrednią. Jej esencją jest drastyczne ograniczenie bezpośredniego oddziaływania pomiędzy największymi elementami systemu poprzez wstawienie dwóch mechanizmów. Pierwszym jest substytucja, drugim jest pośrednictwo.

W pierwszym przypadku można wskazać na swoisty *spill over*¹⁷⁰⁶ *hard Power* na sfery

września 2014 roku – 15 marca 2015 roku), operacja połączenia kantonu Kobanê i Jazira, zakończona zdobyciem Tell Abyad (31 maja 10 lipca 2015 roku), ofensywa w kierunku al Hawl (31 października – 30 listopada 2015) i al Shaddadi (16 – 24 stycznia 2016 roku), zdobycie Tall Rifaat, Sheykh Isa oraz bazę lotniczą Menagh (1-16 luty 2016 roku) oraz zdobycie Manbij (31 maja – 27 sierpnia 2016 roku). Wydaje się, że Syryjskie Siły Demokratyczne, pomimo dość późnego startu oraz najsłabszej bazy materialnej, stanowią jedną z najskuteczniejszych organizacji paramilitarnych w czasie wojny w Syrii.

1703 Edward Snowden zatrudniony był przy Agencji Bezpieczeństwa Narodowego jako pracownik firmy Dell, zajmujący się serwisowaniem oraz konserwacji serwerów na których zainstalowane były komponenty programu PRISM. Choć wcześniej współpracował z CIA oraz przeszedł stosowane przeszkolenia, wydaje się, że jego zatrudnienie podyktowane było głównie posiadaniem pożądaných umiejętności, bez wnikliwej analizy zarówno jego profilu psychologicznej, jak i potencjalnych powiązań z innymi podmiotami międzynarodowymi.

1704 Bradley (Chelsea) Manning, oficer skazany w 2013 roku pod zarzutem szpiegostwa, wykazywał silne zaburzenia psychiczne związane z jego identyfikacją płciową. W porównaniu do poprzedniego przypadku, w tym amerykańskie służby sięgnęły po umiejętności człowieka, którego kondycja psychiczna generowała znaczny poziom jego niestabilności.

1705 M. El Ghamari, *Amerykanie dozbrajają Al-Kaidę?*, „Defence24.pl”, 2015, 5 grudnia, URL: <http://www.defence24.pl/277985,amerykanie-dozbrajaja-al-kaide>, [dostęp: 9.11.2016].

1706 *Spill over*; jest terminem zaczerpniętych z funkcjonalnej teorii integracji europejskiej, stworzonej przez Andrew Morawcsika. W swej esencji oznacza rozprzestrzenienie się pewnego modelu interakcji społecznych na sfery aktywności społecznej, dla których nie był on oryginalnie przeznaczony. W tym kontekście oznacza

dotychczas traktowane jako pomocnicze względem wytworzenia oraz podtrzymania sił zbrojnych¹⁷⁰⁷. W rezultacie zmniejszonej możliwości stosowania bezpośredniej siły militarnej, rywalizacja zastępcza wydaje się stanowić główną oś rywalizacji. Dokonuje się ona w dwóch sferach. Pierwsza, obejmująca sferę kulturalną oraz normatywną stanowi domenę *soft Power* i jako taka będzie stanowić przedmiot analizy zawartej w drugim podrozdziale. Druga z kolei to rywalizacja ekonomiczna, która stanowi element zbliżony do bezpośredniego wykorzystania siły wojskowej, jednak przy drastycznie zmniejszonym prawdopodobieństwie wystąpienia dewastujących elementów wojennych. W rezultacie siłę ekonomiczną można zaliczyć do typowych narzędzi *hard Power*. Podobieństwa te obejmują następujące sfery. Po pierwsze, powyższy wymiar obejmuje sferę doskonale opisaną przez czynniki ilościowe, a więc charakteryzuje się wysoką precyzją oraz szczegółowością opisu porównywalną do płaszczyzny militarnej, z przynależnymi temu faktowi wadami oraz zaletami. Po drugie, zarówno w przypadku sfery militarnej jak i ekonomicznej można stwierdzić istnienie systemów, które funkcjonują efektywnie w nieprzetworzonej biosferze, a nie w wysoce uporządkowanej *antroposferze*, czego wymagają niezwykle wysublimowane elementy *soft Power*¹⁷⁰⁸. Po trzecie, gospodarka – w mniejszym stopniu – to także sfera dominacji instytucji państwowych, nawet pomimo wzrastającej roli przedsiębiorstw, korporacji transnarodowych oraz instytucji wspierających, takich jak agencje ratingowe oraz organizacje zrzeszające powyższe podmioty, to wciąż rząd narodowy oraz instytucje państwowe stanowią ostateczny oraz najważniejszy regulator narodowej przestrzeni ekonomicznej. Na razie instytucje polityczne oraz społeczne skutecznie blokują wszelkie próby autonomizacji korporacji w ramach narodowych systemów prawem, czego przejawem może być zablokowanie Wielostronnej Umowy Inwestycyjnej (ang. *Multinational Agreement on Investments*, MAI), której jednym z ważniejszych punktów jest wypłacanie rekompensat za niekorzystne zmiany podatkowe¹⁷⁰⁹. Jednakże konsekwentne odwoływanie się do jej zapisów, zwłaszcza w

przeniesienie logiki oraz strategii związanych z zarządzaniem sferami oryginalnie nie traktowanymi z dziedziny *hard Power*.

1707Przykładem takiej sfery jest gospodarka narodowa, która dotychczas była wykorzystywana jako zaplecze dla aktywności wojskowej, a która stała się obecnie polem co najmniej częściowej konfrontacji analogicznej do konfrontacji zbrojnej.

1708Inaczej odprzemysłowienie, jest to proces polegający na przeniesieniu aktywności produkcyjnej i wydobywczej poza terytorium danego państwa. Tym samym zakłada prymat powiązań transnarodowych and sprawowaniem kontroli geopolitycznej. Więcej szczegółów oraz analiza: R. Rowthorn, R. Ramaswamy, *Deindustrialization – it causes and consequences*, Waszyngton 1997, URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues10/issue10.pdf>, [dostęp: 23.11.2016].

1709Organisation for Economic Co-operation and Development, Negotiating Group on the Multilateral Agreement on Investment (MAI), Drafting Group Number 2 on Selected Topics Concerning Treatment of Investors and Investment, *Mechanisms for standstill, rollback, and listing of countries specific reservations*, DAF/MAI/DG2(95)3/REV1, 1996, 15 lutego, URL: <http://www1.oecd.org/daf/mai/pdf/dg2/dg2953r1e.pdf>, [dostęp: 23.11.2016].

kontekście postępowań przed międzynarodowemu trybunałom arbitrażowym, wskazuje, że sytuacja niniejsza wciąż podlega dynamicznym zmianom¹⁷¹⁰. Po czwarte, w ramach rywalizacji ekonomicznej, siła przyjmuje najbardziej asertywny, a nawet agresywny charakter. Rywalizacja na tym polu nierzadko obejmuje bezpośredni atak fizyczny mający na celu ograniczenie możliwości, a nawet eliminację przeciwnika. Po piąte wreszcie, oba wymiary siły łączy również podobne ograniczenia w wykorzystywaniu zasobów. Ich natura oparta głównie o wymiar ilościowy, zakłada z jednej strony konieczność ich ciągłej regeneracji, z drugiej natomiast ograniczenie ich dostępności w każdym możliwym momencie czasu. Tym samym kluczem do uzyskania sukcesu, jest skonstruowanie optymalnej strategii. Jest to szczególnie widoczne w przypadku giełdy papierów wartościowych, które w krótkim okresie wykazują olbrzymią zmienność w wartości alokowanych środków, co w rezultacie może owocować w spadku lub wzroście wartości papierów, bez rekonfiguracji odpowiadających im zasobów fizycznych. Zjawisko to jest jedną z ważniejszych przyczyn wielkich kryzysów ekonomicznych, zarówno Wielkiego Kryzysu z lat 30. XX wieku¹⁷¹¹, jak ostatniego kryzysu finansowego z roku 2008¹⁷¹². Substytucja rywalizacji w dziedzinie *hard Power* przejawia się ograniczeniu fizycznego brzemienia dla potencjału zaangażowanych stron przy jednoczesnym zachowaniu metodologii jej prowadzenia, a więc esencję gry o sumie zerowej¹⁷¹³ oraz asertywne zasady jej implementacji, zmierzające do ograniczenia fizycznych możliwości oddziaływania rywalizującego podmiotu. Esencja wciąż oscyluje w granicach pierwszego oraz drugiego oblicza siły, lecz fizyczne zagrożenie istnienia, zastępowane jest ograniczeniem możliwości funkcjonowania w ramach poszczególnych segmentów krytycznej infrastruktury współczesnego świata.

Drugim przykładem, w jaki sposób *hard Power* jest wykorzystywana w środowisku międzynarodowym *pośrednictwo*. W tym przypadku kluczowe jest przybliżenie teorii *wojny pośredniej* (ang. *proxy war*), której najnowsze wcielenie stosowane jest od czasu wojny w Afganistanie toczonyj w latach 80. XX wieku. Sama teoria, choć wciąż wymaga naukowego opracowania oraz merytorycznej analizy, stanowi logiczne rozwinięcie oraz kontynuację teorii działań pośrednich Basila Lidella Harta, mówiącej o tym, że współczesna strategia

1710Szczególnie w perspektywie negocjowania umów handlowych pomiędzy Unią Europejską a Kanadą oraz Stanami Zjednoczonymi. A także możliwości ich redefinicji oraz ponownego wniesienia na agendę negocjacyjną za kilka lat.

1711B. Bernanke, *The Macroeconomics of the Great Depression: A Comparative Approach*, „Journal of Money, Credit, and Banking”, 1995, nr 27(1), s. 1–28.

1712Sharad Awasthi, *The Global Financial Crisis is NOT Financial: Quality of Information in Question*, Charleston 2012.

1713Gra o sumie zerowej jest to gra, w której poprzez ograniczoną ilość zasobów stanowiących nagrodę w grze, a także wewnętrznej mechanice gry, oznacza, że przy relatywnym zysku jednego gracza, drugi odnosi relatywną stratę. Z. J. Pietraś, *Decydowanie (...)*, s. 218 – 223.

wojenna nie tylko nie wymaga, ale wręcz premiuje tą stroną, która nie wchodzi w bezpośredni kontakt bojowy ze stroną przeciwną. W czasach po drugiej wojnie światowej, w sytuacji gdy jakakolwiek konfrontacja między państwami mogła przyjąć formę wojny nuklearnej, konieczne stało się przeformatowanie również podmiotowego zakresu teorii konfliktu zbrojnego. Dodatkowym impulsem do powyższej zmiany stała się również stopniowa pacyfikacja westfalskich państw narodowych indukowana przez rosnące obciążenie działaniami militarnymi, oraz rozbudową i zwiększeniem efektywności instytucji prawa międzynarodowego, szczególnie tych, których intencją jest ograniczenie oraz ostateczne zniesienie *ius ad bello*.

Z powodu tych dwóch tendencji: prawno-społecznego oraz materialnego uwarunkowania, wojna stała się niepraktycznym elementem polityki zagranicznej państw. Jednakże ta konfiguracja polityczna nie pokryła się z ewolucją moralną ludzkości, co warunkuje podtrzymywanie istnienia również konfliktów zbrojnych, prowadzonych jednakże nie przez głównych uczestników systemu, lecz właśnie przez pośredników. Podmioty owe stanowią nową jakość środowiska międzynarodowego, jednak konstruowane są z wykorzystaniem zupełnie odmiennych informacji, zarówno w kontekście struktury wewnętrznej jak i funkcjonowania w środowisku międzynarodowym.

W przypadku pierwszym można wskazać przede wszystkim na skrócenie łańcuchów decyzyjnych za cenę transparentności procedur decyzyjnych. Dodatkowo, dzięki ich mniejszym rozmiarom oraz silniejszej więzi pomiędzy tworzącymi je podmiotami, umożliwiają sprawną oraz szybką implementację przyjętej strategii. Ważnym czynnikiem jest także wysoka koncentracja wysoce zmotywowanych osobowości (ang. *super empowered individuals*), którzy są w stanie amplifikować posiadany potencjał, pozwalając na podjęcie równorzędnej rywalizacji z klasycznymi podmiotami stosunków międzynarodowych¹⁷¹⁴. Podsumowując: brak transparentności, wewnętrzna koherencja oraz wysoka motywacja, czyni te podmioty efektywnymi, choć wysoce wyspecjalizowanymi oraz ograniczonymi pośrednikami w rywalizacji w domenie *hard Power*.

W przypadku drugim należy wskazać na dwa czynniki. Po pierwsze, jest to *deterytorializacja*, a więc pozbawienie konkretnie przypisanej przestrzeni fizycznej podległej ich jurysdykcji. Stanowiło to jedną z większych wyzwań stojących przed amerykańskimi władzami okupacyjnymi w Iraku oraz Afganistanie¹⁷¹⁵. Po drugie, podmioty te wykazują się

1714J. Gryz, *NATO (...)*, s. 42.

1715Wyzwanie związane z identyfikacją uczestników sił wroga generuje dwa podstawowe wyzwania. Po pierwsze, jest szczególnie utrudnione szacowanie ich liczebności, ponieważ potencjalnie każdy człowiek na ulicy może okazać się przeciwnikiem, co utrudnia określenie stopnia potencjału niezbędnego do podjęcia decyzji na temat kontynuacji kampanii, a w przypadku decyzji pozytywnej – środków przeznaczonych do

dość znaczną, choć nie kompletną autonomią względem oficjalnie uznanego systemu międzynarodowego. Największą biegłością w wykorzystywaniu podmiotów tego typu wykazuje Federacja Rosyjska, co jest szczególnie widoczne w kontekście wydarzeń: w Gruzji, na Krymie oraz na Ukrainie¹⁷¹⁶. Państwa stosują najczęściej trzy metody dyscyplinowania podmiotów tego typu. Pierwszą metodą jest podjęcie działań prawnych, z sankcjami kryminalnymi włącznie. Przykładem może być proces dowódcy oraz jego zastępcy, a także pozostałych oficerów i niektórych żołnierzy batalionu „Tornado”¹⁷¹⁷. Drugą metodą jest odcięcie krąbrnych organizacji od źródeł finansowania oraz dostaw. Jest to niezwykle drażliwa oraz stojący pod znakiem zapytania nie tylko efektywność takiego sposobu zaopatrywania pośredników stosujących *hard Power* od systemu państw patronackich. Trzecią metodą dyscyplinowania pośredników w działaniach w oparciu o *hard Power* jest fizyczna eliminacja elementów kierowniczych krąbrnych podmiotów. Jej istotą jest bowiem zastosowanie środków przymusu bezpośredniego celem pozbawienia życia lub wymuszenia opuszczenia terenu operacji dowódców oraz koordynatorów działań poszczególnych podmiotów w celu adaptacji linii funkcjonowania zgodnej z życzeniem rządu patronackiego. Pierwszym przypadkiem *pośrednictwa* w stosowaniu *hard Power* we współczesnym środowisku międzynarodowym jest niewątpliwie próba rekonkwisty Kuby, określona w historiografii jako inwazja w Zatoce Świń, przeprowadzona została 17 – 19 kwietnia 1961 roku, kiedy to kubańscy emigranci, przy amerykańskim wsparciu militarnym i wywiadowczym dokonali nieudanej próby obalenia dopiero co ustawionego komunistycznego rządu Kuby¹⁷¹⁸. Celem podjęcia tej zakończonej całkowitą klęską inicjatywy, była próba

prowadzenia działań wojennych. Po drugie, z niemożliwości identyfikacji sił wroga wynikają także liczne pomyłki, szczególnie przy wykorzystaniu półautonomicznych systemów bojowych, co pogłębia chaos oraz zwiększa pulę zasobów dostępnych przeciwnikom.

1716Ch. K. Bartles, *Russia's Indirect and Asymmetric Methods as a Response to the New Western Way of War*, „Special Operations Journal”, 2016, nr 2(1), s. 1 – 11.

1717A. Pawłowska, *Żołnierze ukraińskiego batalionu „Tornado” przed sądem. Odpowiadają za tortury, gwałty i porwania dla okupu*, „Wyborcza.pl”, 2016, 19 października, URL: <http://wyborcza.pl/7,75399,20856009,trwa-proces-zolnierzy-z-batalionu-tornado-80-tomow-akt-zarzuty.html>, [dostęp: 30.11.2016].

1718Inwazja w Zatoce Świń, przeprowadzona przez Brygadę 2506, sformowaną z kubańskich emigrantów, w tym dawnych popleczników obalonego generała Batisty. Co więcej, dysponowali oni wsparciem logistycznym oraz technicznym CIA, a także deklaratywnym wsparciem amerykańskiego lotnictwa oraz marynarki. W chwili dokonania inwazji, na jaw wyszły dwie rzeczy. Po pierwsze, środowisko kubańskich emigrantów zostało w znacznym stopniu przez kubańskie agencje wywiadowcze, co spowodowało przeciek kompletnych planów działań do komunistycznych agencji wywiadowczych oraz odpowiednie przygotowanie się w miejscu lądowania. Po drugie, CIA pozbawione instytucjonalnego doświadczenia armii, floty oraz lotnictwa amerykańskiego, nie było w stanie opracować odpowiedniego poziomu operacyjnego oraz wykształcić elastycznych mechanizmów zarządzania i koordynacji ani też rozpoznać nastrojów społecznych na Kubie. W rezultacie nowowybrany prezydent John Fitzgerald Kennedy odmówił wsparcie sił lądowych regularnymi formacjami amerykańskimi, zwłaszcza, że nie dysponował pełnymi informacjami na temat operacji CIA. Więcej szczegółów: P. Gleijeses, *Ships in the Night: The CIA, the White House and the Bay of Pigs*, „Journal of Latin American Studies”, 1995, nr 27(1), s. 1 – 42.

restauracji sojuszniczego rządu republikańskiego oraz uniknięcie poważniejszych reperkusji ze strony Związku Sowieckiego, który utrzymywał na tej karaibskiej wyspie stałą obecność wojskowej, w tym z elementami taktycznej oraz strategicznej broni atomowej¹⁷¹⁹. W rezultacie porażki, rząd amerykański musiał poradzić sobie z licznymi niejednoznacznymi reakcjami społeczności międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem państw Ameryki Łacińskiej¹⁷²⁰. Od tego czasu można obserwować stopniowy wzrost wojen toczonych przez *pośredników*. Z ich usług korzystały nie tylko największe mocarstwa, jak Związek Radziecki czy Stany Zjednoczone, ale też mocarstwa pierwszego i drugiego rządu, jak Francja, Wielka Brytania czy Chińska Republika Ludowa. W rezultacie wojna nie została wyeliminowana z systemu międzynarodowego, tylko została jakościowo przekształcona. Widać to wyraźnie na podstawie badań *Uppsala Conflict Data Program* (UCDP) wykazujących przeniesienie się konfliktów ze sfery międzypaństwowej do sfery umiędzynarodowionego konfliktu wewnętrznego¹⁷²¹.

1719Plan operacji *Anadyr* zaakceptowano na zamkniętym posiedzeniu Rady Obrony ZSRR w dniu 21 maja 1962 roku, autorstwa generała Anatolija Gribkowa, przewidywał dyslokację trzech pułków raketowych uzbrojonych w rakiety średniego zasięgu R-12 (8K63, kod NATO: SS-4 *Sandal*, zasięg do dwóch tysięcy osiemdziesięciu kilometrów) oraz dwóch pułków raketowych uzbrojonych w rakiety średniego zasięgu R-14 (8K65, kod NATO: SS-5 *Skean*, zasięg do trzech tysięcy siedemset kilometrów). Każdy pułk posiadał osiem wyrzutni oraz dwanaście rakiet. Docelowo zatem na Kubie stacjonować miało czterdzieści stanowisk startowych oraz sześćdziesiąt pocisków balistycznych. Dodatkowo, jako element wsparcia, do rozmieszczenia na Karaibach skierowano następujące jednostki: dwa pułki raketowe wyposażone w pociski KS-1 *Komet* (kod NATO: *Kennel*, zasięg do stu kilometrów), wyposażonych w taktyczne głowice atomowe; dwie dywizje obrony przeciwlotniczej; pułk lotnictwa taktycznego wyposażonego w myśliwce przechwytyjące MIG-21s, cztery pułki piechoty zmotoryzowanej wzmocnione batalionem czołgów; oraz brygada dwunastu kutrów raketowych. W sumie systemy te obsługiwane były przez pięćdziesiąt tysięcy osiemset siedemdziesięciu żołnierzy. Przetransportowanie wyznaczonych do tego jednostek wymagało wykorzystania osiemdziesięciu pięciu jednostek pływających. Decyzję ostateczną podjęto 7 czerwca 1962 roku, jednakże rozwinięcie bojowe zostało przerwane nałożeniem kwarantanny 22 października 1962 roku, rozpoczynając kubański kryzys raketowy. J. Barlow, *Cuban Missile Crisis* [w:] *Naval Blockades and Seapower: Strategies and Counter-Strategies, 1805–2005*, red. B. A. Elleman; S. C. M. Paine, Nowy Jork 2007, s. 157 – 159.

1720W tym kontekście można wskazać na szczególną rolę Organizacji Państw Amerykańskich, która pomimo deklaratywnego poparcia żądań amerykańskich, między innymi poprzez wykluczenie Kuby z organizacji, nie miała wpływu ani na retorykę poszczególnych rządów narodowych, ani na ich bilateralne relacje, szczególnie w odniesieniu do rządów Wenezueli, Boliwii, w mniejszym stopniu Brazylii oraz Chile do roku 1973.

1721Zaobserwować można również zmianę metodologii prowadzenia badań, z podziału konfliktów na cztery kategorie: pozasystemowe, międzypaństwowe, umiędzynarodowione wewnątrzpaństwowe oraz wewnątrzpaństwowe, na trzy kategorie: konflikt pozarządowy (ang. *non-state conflict*, czyli wykorzystanie sił zbrojnych przez co najmniej dwie zorganizowane grupy, z których żadna nie jest rządem narodowym, owocująca co najmniej dwudziestoma pięcioma zgonami z traktów działań wojennych rocznie, stan na rok 2015 – siedemdziesiąt dwa konflikty), konflikt jednostronny (ang. *one-side conflict*, czyli użycie sił zbrojnych przez rząd narodowy lub też formalnie uznaną organizację pozarządową wobec cywilów, co w rezultacie prowadzi do dwudziestu pięciu zgonów wskutek działań wojennych rocznie, stan na 2015 rok – dwadzieścia sześć konfliktów) oraz konflikt międzypaństwowy (ang. *state-based conflict*, czyli konflikt, w ramach którego rząd państwa wykorzystuje siły zbrojne przeciw albo formalnie uznanej organizacji pozarządowej albo innemu rządowi, co powoduje co najmniej dwudziestoma pięcioma wskutek działań wojennych, stan na rok 2015 – pięćdziesiąt jeden konfliktów zbrojnych). Więcej szczegółów oraz materiałów poglądowych: Department of Peace and Conflict Research, *Uppsala Conflict Data Program*, 2016, URL: <http://ucdp.uu.se/>, [dostęp: 21.12.2016].

Pośredników w wykorzystywaniu *hard Power* na arenie międzynarodowej można podzielić na trzy podstawowe kategorie. Po pierwsze, jest to wykorzystywanie mniejszych państw narodowych albo powiązanych więzami sojuszy międzynarodowych, albo interesem narodowym. Zaletą niniejszego rozwiązania jest uzyskanie współpracy podmiotu mającego silną legitymację społeczną oraz będącego uniwersalnym generatorem siły, w tym w wymiarze militarnym. Jednakże rozwiązanie to obarczone jest szeregiem wad. Przede wszystkim podmioty te obdarzone są szerokim zakresem niezależności zewnętrznej, co powoduje trudności w ich kontrolowaniu przez rząd patronacki. Co więcej, w związku z dominującą pozycją polityczną oraz militarną Stanów Zjednoczonych, tylko garść państw narodowych, utrzymuje na tyle rozbudowany potencjał militarny, że możliwe jest jego wykorzystanie w ramach zewnętrznego konfliktu zbrojnego. Ze szczególnych przypadków wskazać można interwencję Wietnamu w Kambodży¹⁷²² w latach 1977 – 1991, obejmująca zarówno wojnę konwencjonalną jak i działania partyzanckie; interwencję Arabii Saudyjskiej w Jemenie w roku 2015¹⁷²³ a także cyklicznie odnawiany od 1989 roku konflikt Armenii z Azerbejdżanem¹⁷²⁴. Do pewnego stopnia do tej kategorii można zaliczyć zaangażowanie Turcji w konflikt wewnętrzny w Syrii¹⁷²⁵, choć samodzielność tego państwa wydaje się poddawać w wątpliwość patronat nad jego działaniami zarówno Stanów Zjednoczonych jak i instytucji europejskich. Do tej kategorii można zaliczyć również specyficzną formę multinarodowego komponentu interwencji humanitarnej mającej na celu zamaskowanie sprawstwa określonego mocarstwa. W tym przypadku można wskazać na interwencję w Kosowie w 1999 roku, przeprowadzonej przez NATO z inicjatywy Stanów Zjednoczonych¹⁷²⁶, oraz interwencję międzynarodowej koalicji w Iraku oraz jego późniejszą okupację, zarówno w 1991 roku¹⁷²⁷ jak i w 2003 roku¹⁷²⁸. Jednakże pomimo dość spektakularnego przebiegu oraz masywnej skali, niniejsza forma pośrednictwa wydaje się

1722S. J. Morris, *Why Vietnam invaded Cambodia: political culture and causes of war*, Chicago 1999.

1723J. M. Sharp, *Yemen: civil war and regional intervention*, „Congressional Research Service”, 2015, 2 października, URL: <http://goodtimesweb.org/diplomacy/2015/R43960-Oct2015.pdf>, [dostęp: 21.12.2016]; K. Czornik, *Hard power a soft power w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. Casus Bahrajnu i Jemenu*, „Stosunki międzynarodowe”, 2016, nr 52, s. 189 – 210.

1724Nagorno-Karabakh: *New Opening, or More Peril?*, „Europe Report”, 2016, 4 lipca, nr 239, URL: <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/239-nagorno-karabakh-new-opening-or-more-peril.pdf>, [dostęp: 21.12.2016].

1725J. Jager, *Turkey's Operation Euphrates Shield: An Exemplar of Joint Combined Arms Maneuver*, „Small Wars Journal”, 2016, 17 października, URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/turkey%E2%80%99s-operation-euphrates-shield-an-exemplar-of-joint-combined-arms-maneuver>, [dostęp: 21.12.2016].

1726A. J. Bacevich, E. A. Cohen, *War Over Kosovo: Politics and Strategy in a Global Age*, Nowy Jork 2001; K. Pawłowski, *Kosowo: konflikt i interwencja*, Lublin 2008.

1727S. Tanner, *Wojny Bushów. Ojciec i syn jako zwierzchnicy sił zbrojnych* (tłum. J. Lang), Wrocław 2007, s. 81 – 106.

1728Tamże, s. 242 – 266; M. Kaldor, *New (...)*, s. 150 – 176.

kwestią przemijającą. Po drugie, jest to również wykorzystywanie lokalnych organizacji o charakterze obywatelskim, które z różnych względów dążą do transformacji stosunków politycznych w państwie goszczącym. Organizacje te, w odróżnieniu od poprzedniej kategorii charakteryzują się wysokim stopniem legitymacji w społeczeństwie poddanego siłowemu oddziaływaniu.

Państwo patronackie jest w stanie zyskać podmiot pozwalający w dużej mierze obejść wyzwanie generowane przez czwarty wymiar siły według Johna Rothgeba. Większym wyzwaniem jest wykorzystywanie podmiotów tego typu w państwach wielonarodowych, gdy wykorzystanie podmiotów o charakterze obywatelskim powoduje aktywizację podziałów o charakterze etnicznym i religijnym. Współcześnie sytuacja taka najwidoczniej rysuje się w Syrii, w przypadku transnarodowych powiązań pomiędzy Turcją a rebelianckimi formacjami sformowanymi z Turkmenów¹⁷²⁹, analogicznego, choć znacznie słabszego patronatu Arabii Saudyjskiej nad organizacjami wytworzonymi przez arabskich sunnitów, a także nie do końca skrupulatnie przeanalizowane związki z Państwem Islamskim, choć te ostatnie są w przeważającej części zlokalizowane w sferze transnarodowej, z pominięciem pośrednictwa rządu¹⁷³⁰. Ostatnim przykładem jest rosyjski patronat nad rebelianckimi organizacjami mniejszości rosyjskiej zlokalizowane we wschodnich okręgach Ukrainy¹⁷³¹. W rezultacie wykorzystania podmiotów tego typu uzyskuje się obejście najważniejszych mechanizmów obronnych. Jednak cena jest dość znaczna. Pierwszą sferą jest poleganie podmiotów tego typu na *soft Power*. Są one pozbawione szczególnej możliwości funkcjonowania w sferze stosowania bezpośrednich środków przymusu. Idealnym przykładem może być kwestia opozycji syryjskiej, która po olbrzymich protestach w największych miastach, takich jak Hama i Daraa w 2011 roku, uległa represjom sił rządowych. Dopiero masowe dezercje oraz wsparcie państw patronackich pozwoliło na podtrzymanie istnienia opozycji oraz przejście do ograniczonej ofensywy. Drugą sferą kosztów wynikająca z faktu, że podmioty te charakteryzują się dość znaczną niestabilnością wewnętrzną, głównie z powodu niestabilizowanej struktury

1729W kontekście operacji *Tarcza Eufratu*, za pośredników Turcji można uznać te frakcje należące do Wolnej Armii Syrii, które zdecydowały się na operowanie pod bezpośrednim zwierzchnictwem dowództwa tureckiego. Co więcej, wygląda na to, że operację tę poprzedziła ewakuacja oddziałów rozsianych po całym pograniczu tureckim, między innymi operujących w muftahazach Idlib oraz Latakia, oraz koncentracja tych sił w okolicach miasta Kilis i Jarabulus w przededniu rozpoczęcia operacji.

1730Zlokalizowanie Państwa Islamskiego w przestrzeni transnarodowej jest podstawową trudnością zarówno w identyfikacji jak i zniszczeniu niniejszego podmiotu międzynarodowego. Specyfika niniejszego powiązania, zostanie przedstawiona w rozdziale czwartym, a jego potencjalny rozwój – w rozdziale piątym.

1731A. Fournier, *Mapping Identities: Russian Resistance to Linguistic Ukrainisation in Central and Eastern Ukraine*, „Europe-Asia Studies”, 2002, nr 54(3), s. 415 – 433; J. Dziuba, *Gra mniejszością rosyjską*, „Portal spraw zagranicznych”, 2008, 4 maja, URL: <http://psz.pl/117-polityka/joanna-dziuba-gra-mniejszoscia-rosyjska>, [dostęp: 21.12.2016]. Od roku 2008 można obserwować przesunięcie się ciężaru z mechanizmów kulturowych oraz dyplomatycznych (*soft Power*) w kierunku zdecydowanego zaangażowania mechanizmów *hard Power*.

wewnętrznej. Widać to szczególnie wyraźnie w kwestii sprawowania przywództwa, oraz konfliktów personalnych, bardzo często zakładających wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego. Jak na przykład wydarzenia wśród donbaskich separatystów¹⁷³², czy też walki pomiędzy syryjskimi rebeliantami¹⁷³³. Trzecią sferą kosztów jest fakt, że wykorzystanie podmiotów o charakterze transnarodowym powoduje antagonizowanie pozostałych segmentów społeczeństwa, które pozostają z nimi w określonych, często skomplikowanych relacjach. W tym kontekście można wskazać na badania, Stasisa Kalyvasa¹⁷³⁴, który analizując relacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami stwierdził istnienie związku z antagonizowaniem pozostałych sektorów. W rezultacie objęcie patronatem poszczególnym podmiotów o charakterze obywatelskich, jako pośredników w prowadzeniu działań wojennych, powoduje reakcję pozostałych segmentów społeczeństwa. Widać to szczególnie na przykładzie pojawienia się Gwardii Narodowej w reakcji na działania organizacji rosyjskich mniejszości, oraz pojawianie się lokalnych – alawickich, chrześcijańskich, druzyjskich oraz sunnickich milicji w ramach Narodowych Sił Obronnych. W rezultacie przeniesienia konfliktu do przestrzeni transnarodowej zatarciu ulegają potencjalną przewagę, jednak konflikt taki toczony jest pomiędzy pośrednikami dysponującymi równorzędnym statusem oraz możliwościami. Wykorzystanie w konflikcie jako pośredników organizacji o charakterze obywatelskim pociąga za sobą szereg konsekwencji, generujących szereg zysków oraz strat dla patronującego rządu. Po trzecie, jest to również korzystanie z usług korporacji transnarodowych obracających usługami o charakterze militarnym – PMC (ang. *Private Military Corporations*)¹⁷³⁵. Podmioty tego typu wydają się niemal dokładną odwrotnością podmiotów obywatelskich. Dysponują znacznym potencjałem wojskowym – w latach 80. XX wieku, w Afryce powszechna była plotka, że jeden operator firmy Executive Outcomes wart jest więcej niż setka lokalnych żołnierzy¹⁷³⁶. Dodatkowo, podmioty te są wewnętrznie niezwykle koherentne oraz efektywne, pozwalając na optymalne zastosowanie posiadanych

1732 *Separatyści walczą między sobą. 23 zabitych*, „PolskieRadio.pl”, 2015, 4 stycznia, URL: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1343118,Separatysci-walczą-między-soba-23-zabitych>, [dostęp: 21.12.2016].

1733 J. Wilkinson, *Al-Qaeda seizes weapons and bases from US-backed Free Syrian Army, reportedly kicks them out of town of Maarat Al-Numan*, „Mail online”, 2016, 13 marca, URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3490077/Al-Qaida-seizes-weapons-bases-US-backed-Syrian-rebels.html>, [dostęp: 21.12.2016].

1734 S. N. Kalyvas, „*New*” and „*old*” civil wars. *A valid distinction?*, „World Politics”, 2001, nr 54(1), s. 99 – 118.

1735 W tej kategorii zawierają się nie tylko firmy handlujące usługami dostępu do sposobów projekcji środków przymusu bezpośredniego, lecz również usług o charakterze technicznego wsparcia, planowania, a także usług logistycznych, aż do ochrony obiektów wojskowych oraz prania.

1736 Jest to dość często powtarzana opinia na temat formacji o charakterze najemniczym, głównie wobec lokalnych sił zbrojnych. W opinii autora, jest to w mniejszym stopniu odbicie rzeczywistej efektywności, co slogan reklamowy, wykorzystywany w ramach marketingu szeptanego.

zasobów. Jednakże podmioty tego typu generują straty w sferze legitymacji społecznej związanej z podejmowaniem działań. Nawet w społecznościach państw rozwiniętych, wykorzystywanie tak zwanych *najemników* generuje dość poważne straty wizerunkowe wiążące się z rozproszeniem potencjału *soft Power*. Co znacznie bardziej niebezpieczne, podmioty tego typu generują masywny opór społeczny związany z dość brutalnymi działaniami względem lokalnej populacji. Czego przykładem może być zachowanie firmy *Blackwater* w Iraku, co doprowadziło do usunięcia jej pracowników z tego państwa w 2007 roku¹⁷³⁷. Nie należy zapominać, że firmy te stanowią również w odbiorze społeczeństwa, w którym przychodzi im operować. Zwłaszcza jest to widoczne w kontekście Iraku, gdzie na obcość ze względu na różnice narodowe, nakłada się także kontekst konfliktu kulturowego oraz cywilizacyjnego.

Reasumując krótką charakterystykę historii oraz ewolucji domeny *hard Power*, należy podsumować szeregiem stwierdzeń. Po pierwsze, domena ta stanowi pierwotną sferę przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym. Jest ona zlokalizowana na granicy pomiędzy funkcjonowaniem antroposfery – oraz stanowiącej jej podstawę strukturę infrastruktury krytycznej. W rezultacie narzędzia te są w stanie funkcjonować bez wsparcia masywnych systemów teleinformatycznych podtrzymujących istnienie oraz funkcjonowanie współczesnej cywilizacji. Po drugie, narzędzia *hard Power* wymagają poniesienia olbrzymich kosztów w ubytku ogólnym potencjale podmiotów wykorzystujących je w prowadzeniu polityki. W rezultacie, w miarę jak następował rozwój cywilizacji, przejawiający się w zwiększeniu stopnia komplikacji wewnętrznej tych systemów oraz ich możliwości. Oznacza to, że powoli acz nieubłagani ograniczeniu ulegała ilość podmiotów mogących pozwolić sobie na stosowanie pełnego zakresu narzędzi *hard Power*. Po trzecie, kluczem do zrozumienia współczesnego kształtu tej domeny siły jest pojawienie się broni masowego rażenia, ze szczególnym uwzględnieniem broni atomowej, która przyspieszyła postępującą degenerację *hard Power* prowadzącą do praktycznego zniesienia efektywności tej sfery siły w praktyce międzynarodowej. Po czwarte, pomimo tej nieefektywności klasycznej sfery *hard Power*, twierdzenia o niemal całkowitym wyeliminowaniu tej sfery działalności politycznej

¹⁷³⁷W tym kontekście należy wspomnieć o szeregu incydentów z udziałem pracowników firmy *Blackwater*, w tym: liczne wykorzystanie broni przeciwko irackim cywilom jak i wojskowym, szczególnie w Bagdadzie, opóźnianie śledztwa w sprawie napaści na pracowników firmy w Faludży, co doprowadziło do pacyfikacji miasta przez wojska amerykańskie, przemyt broni (nieudowodnione) oraz groźby karalne pod adresem śledczych z Departamentu Stanu, co w końcu doprowadziło do odebrania licencji przez rząd iracki dnia 17 września 2007 roku oraz szeregu postępowań, przed sądami irackimi, federalnymi oraz Kongresem. W rezultacie firma została zmuszona do rekonstrukcji oraz zmiany marki. Więcej szczegółów na temat tego okresu rozwoju firmy znaleźć można w: S. Simons, *Master of War: Blackwater USA's Erik Prince and the Business of War*, Nowy Jork 2009.

okazały się przedwczesne zwłaszcza w kontekście uaktywnienia się *euroazjatyckiego pierścienia ognia*¹⁷³⁸ w co najmniej trzech punktach: na Morzu Południowochińskim, w Syrii oraz na Ukrainie. Widać to również w kilku decyzjach państw narodowych, odwracających dotychczasową politykę postępującej dekonstrukcji własnych sił zbrojnych. Po piąte, w rezultacie konieczności redefinicji *hard Power* stanowiącą efekt koniunkcji dotychczasowej utraty użyteczności siły militarnej¹⁷³⁹ oraz konieczności ich stosowania w określonym międzynarodowym kontekście, obserwować można dwa podstawowe sposoby na jej efektywną rekonfigurację. Pierwszym, jest przeniesienie reguł i mechanizmów konfrontacji na płaszczyzny niemilitarnej konfrontacji, z których największym podobieństwem do siły militarnej wykazuje rywalizacja w sferze ekonomicznej. Drugim z kolei jest delegacja prerogatyw oraz możliwości stosowania środków przymusu bezpośredniego do systemu powiązań transnarodowych oraz podmiotów operujących w jego ramach.

3.1.2. *Hard Power – narzędzia, strategia i ograniczenia*

Współcześnie *hard Power* pomimo swej pozornej koherencji, jest sferą wybitnie zróżnicowaną. Część narzędzi wykazuje się swoistymi ograniczeniami, co oznacza że należy je wplatać w spójną strategię. Inne z kolei mogą być wykorzystywane wyłącznie przez określone podmioty, które z tego powodu muszą stanowić istotne elementy konstrukcyjne międzynarodowych koalicji. Wszystkie z kolei zawierają w sobie różnorodne elementy, pozwalające je sklasyfikować jako narzędzie należące do niniejszej sfery rzeczywistości międzynarodowej. Aby uporządkować następujące rozważania, zostanie wprowadzony następujący schemat analityczny. Po pierwsze, zostaną scharakteryzowane kryteria według którego zostaną wyodrębnione poszczególne narzędzia należące do sfery *hard Power*. Po drugie, zostanie zaprezentowana krótka charakterystyka wyodrębnionych narzędzi, wraz z jej potencjałem oraz ograniczeniami. Po trzecie, zostaną wskazane podstawowe strategie zastosowania tych narzędzi w rzeczywistości międzynarodowej.

Hard Power jest niezwykle wymagającym zestawem narzędzi. Wbrew rozpowszechnionym stereotypem, nawet w środowisku naukowym, nie jest to po prostu kwestia prostego wymuszenia pożądanego zachowania. Zmiana kontekstu międzynarodowego w kierunku sieciocentrycznego, powestfalskiego środowiska międzynarodowego, generuje otoczenie na tyle niestabilne, że proste przeprowadzenie

1738A. Szumowski, *Architektura transferów siły pomiędzy punktami zapalnymi w Azji w 2015 roku* [w:] *Polityka bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku*, red. J. Marszałek – Kawa, T. Bodio, Toruń 2016, s. 68 – 111.

1739J. S. Nye, *Soft (...)*.

działania z wykorzystaniem jednego, określonego narzędzia generuje koszty, które w rezultacie drastycznie zwiększają wydatkowanie potencjału i energii. Jedynym rozwiązaniem rokującym nadzieję na realizację własnych celów jest żonglowanie pomiędzy różnymi narzędziami oraz strategiami w celu wykorzystania najbardziej optymalnych powiązań pomiędzy podmiotami.

Hard Power jest wciąż efektywną sferą realizacji celów polityki zagranicznej¹⁷⁴⁰. Jej zmierzchem jest wciąż twierdzeniem przedwczesnym i w dużej mierze niepotwierdzonym. Ostatnie wydarzenia, zwłaszcza zastosowanie sił wojskowych w zapalnych *hubach* euroazjatyckiego pierścienia ognia, wykazuje że nie jest niemożliwa skuteczna aplikacja środków militarnych oraz ekonomicznych o charakterze asertywnym. Jednakże należy w tym miejscu zaznaczyć, że nawet współcześnie wykorzystanie *hard Power* jest przedsięwzięciem niezwykle kapitałochłonnym oraz wymagającym znacznych umiejętności decydentów zwiadujących jej aplikacją. W przeciwnym razie niekształtność oraz dynamika środowiska międzynarodowego generują poważne obciążenie dla istniejących systemów politycznych. W rezultacie konieczna jest redefinicja zarówno narzędzi jak i strategii ich koherentnego zastosowania w środowisku międzynarodowym.

3.1.3. *Hard Power* – kryteria wyłonienia narzędzi

Hard Power stanowi niezwykle skomplikowaną oraz niejasną sieć powiązań pomiędzy podmiotami, zasobami oraz strategiami ich zastosowania w środowisku międzynarodowym. Nastręcza to kilka wyzwań w perspektywie dokonania analizy naukowej sfery zasobów oraz narzędzi wykorzystywanych w ramach oddziaływania w tym charakterze. W nauce o stosunkach międzynarodowych wyróżnia się szereg możliwych kryteriów podziału powyższej sfery na koherentne sposoby wpływania na środowisku. Co więcej, w większości przypadków tego typu można wskazać, że teoretyczna obróbka empirycznego materiału musi zostać dopiero wykonana, głównie z powodu rozłożenia poszczególnych analiz szczegółowych pomiędzy wieloma różnorodnymi pracami naukowymi.

Aby dokonać wyróżnienia poszczególnych wyspecjalizowanych najpierw należy zidentyfikować odpowiednie kryterium według którego podział ten ma zostać dokonany. Istnieje szereg potencjalnych ścieżek, które pozwalają na efektywny podział środków w tej dziedzinie. Pierwszym, najbardziej oczywistym, lecz jednakże niezwykle nieprecyzyjnym, jest podział na sferę środków militarnych oraz ekonomicznych zaproponowany przez Josepha

¹⁷⁴⁰Azar Gat, *The Return of Authoritarian Great Powers*, „Foreign Affairs”, 2007, nr 86, s. 59 – 69.

Nye'a¹⁷⁴¹. Kryterium to, o charakterze przedmiotowym, pozwala na wyodrębnienie dwóch modeli zastosowania *hard Power* różniących się w kilku istotnych punktach. Pierwszą, najbardziej istotną różnicą jest zakres przedmiotowy poszczególnych narzędzi. W przypadku domeny militarnej w jej skład wchodzi środki oraz metody oddziaływania przy pomocy środków przemocy bezpośredniej, czyli z użyciem broni oraz sił zbrojnych. W przypadku domeny ekonomicznej z kolei można mówić o środkach znacznie mniej inwazyjnych, opierających się głównie o kwestie związane z możliwym rozwojem potencjału danego podmiotu zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym. Dodatkowo, jako pomocnicze kryterium wskazywane jest również kryterium taktyczne, polegające na sposobie aplikacji zasobów. W przypadku sfery militarnej jest to podejście wybitnie agresywne, zmierzające do wywarcia na obiekcie zastosowania siły w rzeczywistości międzynarodowej strat w wymiarze fizycznym zmierzających do zadania strat w postaci poważnego ubytku w populacji, sferze gospodarczej, czy poprzez zajęcie danego terytorium. Tymczasem *hard Power* w domenie ekonomicznej zakłada zastosowanie środków wywierających wpływ w sposób pośredni. Zamiast bezpośredniego oddziaływania na potencjał, w tym wypadku kształtowane zostaną ścieżki rozwoju możliwości ekonomicznych oraz pozostałych możliwości rozbudowy potencjału podmiotu będącego celem oddziaływania siłowego. Oddziaływanie w tej sferze polega na kształtowaniu możliwości pożądanym przez użytkownika siły lub też zamykaniu innych, które prowadzą w mniej pożądanym kierunkach. Kolejnym punktem rozróżnienia jest autonomiczność zasobów niezbędnych do zastosowania narzędzi w środowisku międzynarodowym. Niniejsze kryterium oznacza również możliwość uzależnienia od sieci infrastruktury krytycznej stanowiącej kościec późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. W tym kontekście należy wskazać, że narzędzia należące do sfery militarnej charakteryzują się znacznie większą autonomią, pozwalającą stosować je niemal w pierwotnym środowisku, nietkniętym ręką człowieka. W rezultacie, nawet pomimo zastosowania najnowszych zdobyczy techniki z dziedziny przesyłu oraz obróbki informacji, wciąż pozostają względnie niezależne. Co więcej, w sferze wojskowej istotna jest koncepcja konstrukcji niezbędnych segmentów infrastruktury krytycznej koniecznej do zapewnienia optymalnej efektywności środków. Idealnym przykładem jest możliwość sił amerykańskich do błyskawicznego rozmieszczenia sieci łączności, dowodzenia oraz baz logistycznych w

1741Po raz pierwszy podział na sfery *hard Power* oraz *soft Power* zaznaczony oraz opisany po raz pierwszy w książce J. S. Nye, *Bound (...)*. Został on odświeżony oraz rozwinięty w 2004 roku w książce J. S. Nye, *Soft (...)*, jako próba dokonania analizy oraz oceny pierwszych lat wojny z terrorem i jako taki doprowadził do przejrzenia szeregu czynników, oraz w ocenie autora, przeszacowania efektywności środków do niniejszej sfery przynależących. Korekta nastąpiła w książce J. S. Nye, *Przyszłość (...)*.

każdym, możliwym teatrze działań wojennych, co można obserwować w Afganistanie¹⁷⁴² oraz Iraku¹⁷⁴³. Środki ekonomiczne z kolei są bardziej uzależnione od sieci infrastruktury krytycznej i to rozumianej w szerszym sensie: uzupełnionej również o system prawny, regulujący zasady funkcjonowania sfery produkcji, transferu oraz wymiany zasobów tego typu. W przypadku ich braku, poprawne zastosowanie środków ekonomicznych wręcz wymaga zastosowania narzędzi *hard Power* z dziedziny militarnej, co można zaobserwować na przykładzie działalności gospodarczej w Somalii¹⁷⁴⁴. Kategoryzacja ta posiada szereg zalet. Przede wszystkim jest niezwykle elastyczna, zgrabnie dopasowując się do potrzeb oraz możliwości analitycznych niezbędnych do przeprowadzenia analizy poszczególnych elementów oraz procesów obecnych w stosunkach międzynarodowych. Jednakże ta amorficzność wykazuje szereg wad obniżających wiarygodność analityczną niniejszego modelu. Pierwszą, najpoważniejszą jest brak odniesienia do wewnętrznej kategorii analitycznych z domeny *hard Power*, pozostawiając ich zasięg uznaniowym decyzjom naukowców opierających się na powyższym modelu analitycznych. Z tego też kategoria czerpie swą naukową oraz publicystyczną popularność, co stanowi również przedmiot krytyki części środowiska, między innymi Mirosława Sułka¹⁷⁴⁵. Kolejną wadą niniejszego ujęcia jest też brak precyzji, zarówno w identyfikacji zasobów jak i sposobów ich zastosowania w środowisku międzynarodowym. W rezultacie, niektóre działania, takie jak na przykład operacje pokojowe, pomoc humanitarna, czy transfer informacji o charakterze wojskowym, czy *offset*¹⁷⁴⁶ będący rutynowo ważnym elementem współczesnych przetargów w kwestii

1742W przypadku inwazji na Afganistanu, należy stwierdzić, że w ramach operacji Trwała Wolność (ang. *Enduring Freedom*), czyli podboju Afganistanu udział wziął korpus liczący siedemdziesiąt pięć tysięcy żołnierzy, z czego sześćdziesiąt tysięcy to wojska amerykańskie, wcześniej nie prezentujące znaczącej obecności w regionie, oraz piętnaście tysięcy *wojowników* Sojuszu Północnego (*Who are the Northern Alliance?*, „BBC News”, 2001, 13 listopada, URL: http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1652187.stm, [dostęp: 29.12.2016].).

1743W przypadku inwazji na Irak, rozbudowa ta trwała w marcu 2003 roku, kiedy to kontyngent prowadzący operację Południowa Warta (ang. *Operation Southern Watch*), liczący pięć tysięcy żołnierzy wojsk amerykańskich oraz sojusznicych został rozbudowany do korpusu liczącego trzysta osiemdziesiąt tysięcy żołnierzy, z czego sto dziewięćdziesiąt dwa tysiące należały do sił amerykańskich, siedemdziesiąt tysięcy do Peshmergów (Kurdowie), czterdzieści pięć tysięcy do armii brytyjskiej, dwa tysiące do australijskiej, sześćset dwudziestu żołnierzy do Irackiego Kongresu Narodowego a stu dziewięćdziesięciu czterech to wojskowi z Polski. K. Katzman, *Iraq: post – Saddam governance and security*, „Congressional Research Service”, 2009, 28 października, URL: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL31339.pdf>, [dostęp: 29.12.2016], s. 8.

1744Dla przykładu, komentatorzy publicystyczni wskazują, że do stabilnego funkcjonowania punktu usług bankowych jest niezbędne zatrudnienie ochroniarzy stanowiących do jednej trzeciej obsługi placówki. Innym przykładem jest też zatrudnianie ochroniarzy, czy też uzbrajanie marynarzy stanowiących załogę statków kursujących wokół Rogu Afryki.

1745M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 70.

1746W swym podstawowym znaczeniu, *offset* jest określeniem umowy handlowej zawierającą częściową rekompensatę za wydatki poniesione na rzecz zakupów, między innymi sprzętu wojskowego za granicą. W zamian za olbrzymie wydatki na zakup sprzętu, którego wytworzenie niemożliwe jest poza ściśle ograniczoną liczbą wysoko wyspecjalizowanych korporacji transnarodowych, państwu zakupującemu

zakupów sprzętu wojskowego, nie mieszczą się w logice żadnego z powyżej wymienionych sfer narzędzi *hard Power*. W końcu ostatnią wadą niniejszego podziału jest niedostateczne uwzględnienie dynamiki współczesnych stosunków międzynarodowych. Nowe narzędzia, obejmujące zasoby i logiki przynależące do różnych porządków, w tym łączące w sobie elementy należące zarówno do *hard Power* jak i *soft Power* czego przykładem może być tak zwana *wojna hybrydowa*, której wirtuozem staje się Federacja Rosyjska.

Drugim podziałem narzędzi nie tylko *hard Power*, ale też całej domeny siłowego, jest podział zaprezentowany przez Mirosława Sułka¹⁷⁴⁷. Esencją niniejszego podziału, jest wyróżnienie dwóch odrębnych kryteriów. Z jednej strony są to zasoby materialne istniejące w przestrzeni fizycznej, stanowiące zbiór fizycznych elementów, takich jak czołgi, maszyny, czy książki. Z drugiej jest to informacja, zlokalizowana głównie w sferze noosferze, a więc istniejącej abstrakcyjnie w postaci sfery wartości oraz idei, a więc rzeczywistości niepoznawalnej empirycznie. W rezultacie, każdorazowo oddziaływanie siłowe zasadza się na funkcjonowaniu w obu porządkach. W konsekwencji wyróżnić można trzy podstawowe grupy narzędzi. Pierwszą są te narzędzia oddziaływania siłowego, które zawierają w sobie przede wszystkim elementy materialne, z jedynie śladowymi elementami informacji¹⁷⁴⁸. W ich ramach wskazać można przede wszystkim na narzędzia należące do domeny *hard Power*, gdzie środki przymusu bezpośredniego skonstruowane na bazie broni oraz platform do jej przenoszenia. Po drugie są to środki złożone mniej więcej w równym stopniu z elementów materialnych jak i informacji¹⁷⁴⁹. W tym kontekście szczególnie wyróżnia się sprzęt komputerowy, który wykorzystuje pełnię możliwości nie tylko z powodu elementów fizycznych, tak zwanego *hardware'u*, jak i oprogramowania – *software'u*. Sprzęt komputerowy pozbawiony narzędzi w którejkolwiek z tych sfer jest całkowicie pozbawiony użyteczności. Po trzecie, są to narzędzia również skonstruowane głównie z zasobów

oferowane są korzyści mające uzupełnić ubytki w potencjału, albo w sposób bezpośredni, jak na przykład współprodukcja czy podwykonawstwo w produkcji ostatecznych elementów zakupionego uzbrojenia; pośredni, jak na przykład wsparcie eksportu, zakupy produktów z państwa kupującego, czy też wzajemnie korzystna wymiana handlowa; a także bezpośrednio/pośredni, czyli transfer technologii, szkolenia, produkcja na licencji, bezpośrednie inwestycje zagraniczne czy też ich kredytowanie. Innymi słowy, za transfer finansowy w zamian za gotowe produkty oraz informacje niezbędne do wytworzenia produktów o porównywalnej jakości oraz ich prawidłowego zastosowania w rzeczywistości międzynarodowej. Więcej szczegółów: V. Kaushal, L. Behera, *Defence Acquisition: International Best Practices*, Waszyngton 2013.

1747Krótki przegląd oraz charakterystyka dostępnych modeli opartych głównie o czynniki kwantyfikowalne znaleźć można w: M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 109 – 270.

1748Przykładem tego typu narzędzi może być bezpośrednie wykorzystanie systemów uzbrojenia an polu bitwy. Wyróżniają się one zdolnością do samodzielnego funkcjonowania w geopolitycznej przestrzeni międzynarodowej.

1749Przykładem tego typu narzędzi może być bezpośrednie wykorzystanie transferu dóbr przemysłowych oraz usług. Narzędzie tego typu charakteryzuje się uwypukleniem znaczenia informacji zawartej w materialnej formie przekazywanej pomiędzy podmiotami, z wykorzystaniem infrastruktury krytycznej.

informacyjnych, jedynie z marginalnym wykorzystaniem komponentów materialnych¹⁷⁵⁰. Przykładami niniejszej sfery może być strategia wojskowa, rozumiana jako koncepcja zastosowania potencjału, która okazała się zwycięska w określonym czasie, jak również przekaz medialny rozumiany głównie jako narracja, a nie narzędzia do jej transmisji. W rezultacie zastosowanie niniejszego kryterium powoduje szereg trudności dla dalszej analizy kategorii *hard Power*. Największą z nich jest brak precyzyjnego rozróżnienie pomiędzy obiema sferami, pozwalającymi na określenie stosunku pomiędzy materiałem a ideą, oraz przyporządkowania ich do poszczególnej kategorii. W rezultacie powstaje kompleksowy oraz niezwykle rozbudowany model nieprzystosowany do prowadzenia precyzyjnej analizy narzędzie *hard Power* z powodu konieczności stosowania dodatkowych, abstrakcyjnych kategorii służących wyodrębnienia fragmentów w celu dokonania bardziej szczegółowych analiz.

Trzecim sposobem podziału narzędzi przynależnych do sfery *hard Power*, który wykracza poza schemat zaprezentowany przez Josepha Nye'a jest podział zaprezentowany przez Kennetha Bouldinga¹⁷⁵¹. Co więcej, jest to kryterium niezwykle kontrowersyjne, będące przedmiotem krytyki ze strony naukowców zajmujących się tematyką¹⁷⁵². Z tego też powodu podział ten zostanie zaprezentowany w niniejszej rozprawie, jako wartościowy element naukowej debaty w obrębie siły. Podział ten opiera się na kryterium oddziaływania poszczególnych narzędzi siłowych na odbiorców oddziaływania. Kenneth Boulding dodatkowo posługuje się nieco poetyckim terminem *oblicze (face)*¹⁷⁵³ siły odnoszącym się generalnie do odbioru zarówno użytkownika siły jak i sposobu osiągnięcia celów w rzeczywistości międzynarodowej. Na podstawie niniejszego kryterium wyróżniono trzy podstawowe grupy narzędzi siły, uszeregowanych na podstawie świadomości podmiotu będącego celem oddziaływania.

Pierwsza grupa, zawiera się na najprostszycy oraz nie wyszukanych narzędziach siły, opierających się na stosowaniu groźby użycia przemocy, lub jej bezpośredniej aplikacji. W skład tej grupy wchodzi narzędzia takie jak bezpośrednia interwencja zbrojna czy presja gospodarcza, której esencją jest stosowanie prostego komunikatu: albo nastąpi pożądana

1750Przykładem tego typu narzędzi może być transmisja informacji medialnych służących odkształceniu międzynarodowych. W tym kontekście narzędzia te stają się całkowicie uzależnione od istnienia ekstensywnej sieci infrastruktury krytycznej emulującej zarówno zasoby niezbędne do ich sformowania jak i środowisko do ich wykorzystania.

1751Głównymi twórcami trójdziałnego podziału siły są K. E. Boulding, *Three (...)*; oraz S. Lukes, *Power (...)*. Z tego też powodu będzie owo kryterium niekiedy określane jako podział Bouldinga – Lukesa.

1752C. R. Hayward, *De-facing Power*, Cambridge 2000.

1753Ponowiona krytyka owego podejścia została zaprezentowana w: B. J. Steele, *Defacing power: The aesthetics of insecurity in global politics*, Ann Arbor 2010.

zmiana zachowania, albo nastąpi gwałtowna kontrakcja. W rezultacie wystosowania niniejszego komunikatu, konieczne jest spełnienie szeregu warunków, koniecznych do osiągnięcia optymalnych rezultatów. Po pierwsze, odbiorca siłowego komunikatu musi być świadom, że stanowi obiekt siłowego oddziaływania. Jest warunek niezbędny do zaistnienia relacji w tym kontekście, w przypadku bowiem tej nieświadomości, komunikat traci nie tylko na czytelności, lecz przede wszystkim na sile oddziaływania. Po drugie, kluczem do poprawnego przekazania komunikatu o tym obliczu siły jest asymetria potencjałów zaangażowanych podmiotów, ze szczególnym uwzględnieniem liczby i charakteru połączeń pomiędzy nimi. W tym ujęciu, narzędzia przyporządkowane pierwszemu obliczu siły, w celu uzyskania pełnego efektu, wymagają istnienia dość znacznych i jednocześnie jednostronnych relacji między zaangażowanymi podmiotami. Po trzecie, narzędzia te charakteryzują się dość dużym stopniem bezpośredniej niszczycielskości. Innymi słowy groźba czy też obietnica zawarta w komunikacie odnosi się do bezpośrednich, empirycznie odczuwalne nagrody lub kary. W przypadku nagród, jest to zwiększenie potencjału, a co za tym idzie możliwości działania w sferze siły, oraz realizacji innych celów oraz interesów. W przypadku kary, jest to poniesienie dość poważnego ubytku na własnym potencjale, co przyczyni się do ograniczenia potencjału poprzez bądź permanentną – fizyczną – bądź czasową – polityczną – dezaktywację potencjału przeciwnika. Po czwarte, groźba czy też nagroda w tym ujęciu musi być adekwatna oraz wiarygodna dla podmiotu poddanego potencjału. W związku z powyższym, piątą cechą niniejszego oblicza jest również subiektywne przekonanie wszystkich uczestników oraz otoczenia międzynarodowego, co do zdecydowania użytkownika siły w realizacji pełni komunikatu politycznego. Reasumując, pierwsze oblicze siły stanowi najprostszą oraz najpopularniejszą formę zastosowania siły w środowisku międzynarodowym.

Drugim obliczem siły, są narzędzia wykorzystywane do modyfikowania agendy podmiotu poddanego oddziaływaniu. W rezultacie z dopuszczalnych możliwości działania oraz prawdopodobnych scenariuszy, podmiot podejmujący siłowe oddziaływanie ma możliwości wybrania najbardziej pożądanego, oraz wywarcie wpływu na otoczenie, poprzez ukształtowanie rzeczywistości w sposób, który umożliwia realizację tych najbardziej korzystnych. Narzędzie przynależne do niniejszej sfery wykazują trzy istotne różnice od pierwszego oblicza siły. Po pierwsze, jest to złagodzenie komunikatu towarzyszącego zastosowaniu siły. Prosty oraz ostry komunikat charakteryzujący pierwsze oblicze staje się bardziej zniuansowany, jako że oddziaływanie siłowe skoncentrowane jest przede wszystkim na kształtowaniu zasad współpracy oraz rywalizacji międzynarodowej w celu pośredniego ukształtowania możliwości działania oraz hierarchii preferencji – określanymi łącznie jako

agenda. Najlepszym przykładem formowania komunikatów tego typu w wymiarze *hard Power* mogą być różne formy organizacji oraz reżimów międzynarodowych, które stanowią zbiór zasad oraz mechanizmów regulujących funkcje podmiotów w nich uczestniczących¹⁷⁵⁴. Po drugie, stosowanie narzędzi tego typu, jest jedynie częściowo uświadomione przez podmiot poddany oddziaływaniu. Kształtowanie zasad oraz mechanizmów w ramach środowiska międzynarodowego jest jedynie częściowe uświadomione przez uczestników, zwłaszcza poprzez podmioty przyłączające się do organizacji lub reżimów międzynarodowych. Przykładem może być europejski mechanizm budowy środków zaufania w ramach Organizacji Bezpieczeństwa w Europie (OBWE). Środki tego typu rozumiane są poprzez akceptację zasad ograniczenia politycznego nadzoru nad sferami tradycyjnie kojarzonymi z *hard Power* głównie poprzez stosowanie ich w oderwaniu od relacji politycznych między poszczególnymi państwami. W tym kontekście jedynie decyzja o przystąpieniu / wystąpieniu z danego mechanizmu podejmowana jest świadomie oraz osadzona jest w kontekście politycznym i jako taka wymaga świadomej decyzji podmiotu¹⁷⁵⁵. Jednakże ich codzienne stosowanie jest kwestią automatyczną, w większości przypadków, stosowany jest swego rodzaju bezrefleksyjnie¹⁷⁵⁶. W przypadku próby zmiany tych mechanizmów, każdy podmiot poniósłby dotkliwe koszty tej aktywności nie tylko w wymiarze *hard Power*, ale także wizerunku i międzynarodowego prestiżu. Po trzecie, nie jest możliwe precyzyjne sterowanie wykorzystaniem narzędzi przynależących drugiemu obliczu siły, które stają się znacznie bardziej podatne na interpretacje poszczególnych podmiotów uczestniczących jak i stanowiących kontekst zastosowania siły w późnowestfalskim

1754W tym kontekście najbardziej znamienne są reżimy odnoszące się do ograniczenia zbrojeń oraz aktywności militarnej.

1755Jest to zasadniczy element konstytuujący reżimy międzynarodowe. Przyjęcie zobowiązań wynikających z przynależności do określonego reżimu oznacza poddanie się nadzorowi oraz kontroli nie tylko za strony elementów centralnych danego reżimu, lecz również ze strony jego pozostałych uczestników, co w znacznym stopniu ogranicza możliwość efektywnego zastosowania wybiórczej implementacji poszczególnych postanowień, acz odbywa się kosztem przedłużonych negocjacji mających na celu przygotowanie decyzji. Więcej szczegółów: R. B. Mitchell, *Sources of Transparency: Information Systems in International Regimes*, „International Studies Quarterly”, 1998, nr 42, s. 109 – 130.

1756W tym kontekście można wskazać na sukces związany z implementacją tak zwanego *Dokumentu Wiedeńskiego* przyjętego 17 listopada 1990 roku. Jego aktualna wersja została zredagowana oraz przyjęta w 2011 roku. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje wprowadzenie automatyzmu ich stosowania, poprzez przydzielenie określonych kwot danego działania, z obowiązkiem notyfikacji oraz jej przyjęcia, przez państwo poddawane temu środkowi. W rezultacie mechanizm eliminował możliwość odmowy realizacji danych prerogatyw bez praktycznego porzucenia tego reżimu. Więcej szczegółów: *Vienna Document 2011. On confidence- and security-building measures*, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, 2011, 30 września, URL: <http://www.osce.org/fsc/86597?download=true>, [dostęp: 4.01.2017]; B. Balcerowicz, *O pokoju. O wojnie. Między esejem a traktatem*, Warszawa 2013, s. 229 – 231. Praktyczna realizacja niniejszych zasad można prześledzić na przykładzie rosyjskiej inspekcji ćwiczeń *Joint Warrior*, odbywających się u wybrzeży Szkocji w 2015 roku: B. Farmer, T. Parfitt, *Russian inspectors arrive at British war games off Scotland*, „The Telegraph”, 2015, 13 kwietnia, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/11533792/Russian-inspectors-arrive-at-British-war-games-off-Scotland.html>, [dostęp: 4.01.2017].

środowisku międzynarodowym. Tym samym zmniejszana jest precyzja zastosowanych środków. W rezultacie konieczne jest podejmowanie działań mających na celu korektę rozbieżności interpretacyjnych nawarstwiających się w miarę upływu czasu. W przypadku środków budowy zaufania OBWE, można wskazać na konieczność odbywania cyklicznych konferencji w celu wyjaśnienia wyzwań oraz problemów generowanych przez stosowanie tych mechanizmów w Europie, a w niewielkim stopniu także w celu wprowadzenia lepszych oraz sprawniejszych ich form¹⁷⁵⁷.

Trzecim, najbardziej subtelnym i wymagającym w użyciu jest oblicze siły polegające na kształtowaniu preferencji podmiotu poddanego siłowemu oddziaływaniu. Najbliższym odpowiednikiem w rzeczywistości społecznej trzeciego oblicza siły jest *moda*, lub uściślając *reklama*. W rezultacie zastosowania technik reklamowych w podmiocie poddanym oddziaływaniu zachodzi rozwój zwykle marginalnych elementów hierarchii preferencji lub wręcz wytworzenie sztucznych potrzeb, które są uznane za niepotrzebne. Odpowiednikiem takiej aktywności w sferze stosunków międzynarodowych jest *normative Power*. W związku z wewnętrzną konstrukcją oraz atrybutami, sfera ta została przyporządkowana sferze *soft Power* oraz zostanie poddana drobiazgowej analizie w kolejnej części niniejszego rozdziału. Z powodu zastosowania odmiennego kryterium przez Kennetha Bouldinga, pokrótce można wskazać na trzy najpoważniejsze cechy trzeciego oblicza siły. Po pierwsze, jest to wzmocnienie roli komunikatu, który w tym kontekście przekracza znaczenie środków stosowanych do jego realizacji. Esencja narzędzi tego typu polega na promocji wartości oraz zachowań, które podmiot uznaje za korzystne dla siebie w kontekście rozpropagowania w środowisku międzynarodowym. W tym kontekście można wskazać na europejski model integracji, który dość powszechnie jest uznany nie tyle za najlepszy z istniejących modeli, lecz jako jedyny efektywny sposób integracji¹⁷⁵⁸. Szczególne znaczenie osiąga w kontekście trzeciego oblicza siły kanał przekazywania komunikatu, obejmujący zarówno działania bezpośrednie takie jak aktywność szkoleniowa, także z wykorzystaniem transgranicznych sieci epistemicznych¹⁷⁵⁹, jak i pośrednie, obejmujące szeroko rozumianą atrakcyjność sukcesu,

1757Ostatnie posiedzenie OBWE na szczeblu głów państw odbyło się w Astanie w dniach 1 – 2 grudnia 2010 roku. Ostatnie posiedzenie Rady Ministerialnej odbyło się w dniach 8 – 9 grudnia 2016 roku w Hamburgu, dotyczyło przede wszystkim zagadnienia stosowania propagandy jako narzędzia agresji oraz ewaluacji procesu demokratycznej transformacji w Nadniestrzu.

1758Jedynie Unia Europejska osiągnęła dotychczas poziom integracji pozwalający na wykroczenie poza ramy klasycznej organizacji międzyrządowej. Pozostałe organizacje oraz organy mające ambicje integrować poszczególne regiony począwszy od Północnoamerykańskiej Strefy Wolnego Handlu (ang. *North American Free Trade Agreement*, NAFTA) a skończywszy na Unii Afrykańskiej (ang. *African Union*, AU) realizują na obecną chwilę przede wszystkim wątki międzyrządowe.

1759Więcej szczegółów na temat roli wspólnot epistemicznych w konstrukcji oraz projekcji siły znaleźć można w J. Czaputowicz, *Wielopoziomowe zarządzanie a deficyt demokracji w Unii Europejskiej* [w:] *Multi-level governance w Unii Europejskiej*, red. J. Ruskowski, L. Wojnicz, Warszawa, Szczecin 2013, s. 121 – 131.

także w dziedzinie efektywności militarnej, rozumianej jako przeprowadzenie szeregu zwycięskich wojen. Po drugie, jest to oblicze najbardziej bierne ze wszystkich dostępnych. W swej istocie nie wymaga praktycznie żadnych form aktywności podmiotu stosującego siłę, ponieważ działania podejmowane w ramach niniejszego oblicza są głównie po stronie odbiorcy, który dokonuje analizy, wyboru oraz implementacji prezentowanych modeli oraz wzorców zachowań w środowisku międzynarodowym. Wyróżniającym się na tym tle narzędziem, jest stosowanie sankcji wywodzących się z dziedziny nauk społecznych jest sankcja określana jako *wskazywanie i ośmieszanie* (ang. *naming and shaming*) polegające na wskazywaniu podmiotów, które albo zarzuciły stosowanie poszczególnych modeli, albo implementują je nieskutecznie¹⁷⁶⁰. Po trzecie, niniejsze oblicze siły w znacznie większym stopniu niż poprzednicy opiera się na interpretacji oraz dobrowolnych działań podmiotów poddanych temu oddziaływaniu. W tym kontekście, co wynika z poprzednich punktów, trzecie oblicze siły zostaje przesunięte głównie w sferę interpretacji podmiotu poddanego oddziaływaniu siły. Narzędzia oraz techniki, zidentyfikowane przez Iana Mannersa¹⁷⁶¹, funkcjonują na zasadzie nakłonienia ośrodków decyzyjnych do podjęcia pożądanых działań, jednakże nie przez wpływ zewnętrzny, lecz przez dobrowolną modyfikację hierarchii preferencji. W ujęciu Ziemowita Jacka Pietrasia, poprzez wytworzenie *bodźca wewnątrz systemu* poddanego oddziaływaniu. Z jednej strony oznacza to niski poziom konsumpcji zasobów, oznacza, że narzędzia tego typu stają się dostępne dla podmiotów dysponujących coraz skromniejszym potencjałem. Z drugiej strony deponowanie klucza do efektywnego oddziaływania międzynarodowego w rękach podmiotów poddawanych oddziaływaniu, może prowadzić do zniekształceniu komunikatu politycznego, a w konsekwencji niewypełnienia stawianych sobie celów politycznych. Idealnym przykładem powyższych niedoskonałości jest próba rekonstrukcji Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w ramach innych ugrupowań integracyjnych¹⁷⁶².

1760W tym wymiarze na szczególną uwagę można zauważyć w publikacji różnego rodzaju rankingów analizujących różne wymiary funkcjonowania państw oraz innych podmiotów międzynarodowych. W tym kontekście umieszczenie ich nazw w niższych partiach rankingów w założeniu przynosi efekt zawstydzenia oraz dążenie do poprawy. Przynajmniej w intencji twórców tych rankingów. Innym przykładem, dysponujących coraz większą siłą wpływu na rzeczywistość międzynarodową, głównie poprzez stosowanie narzędzi typu *naming and shaming* mają tak zwane agencje ratingowe, publikujące subiektywne, to jest zgodne w przekonaniach pracujących w nich dziennikarzy oraz właścicieli.

1761Pierwsze wywołanie tego tematu można znaleźć w: I. Manners, *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?*, „Journal of Common Market Studies”, 2002, nr 40(2), s. 235 – 258.

1762Na rok 2012 stwierdzono istnienie jedenastu organów analogicznych do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, acz dysponujących ograniczonymi możliwościami oraz kompetencjami. Więcej szczegółów: K. J. Alter, *The global spread of European style international courts*, „West European Politics”, 2012, nr 35(1), s. 135 – 154; K. J. Alter, L. R. Helfer, *Nature or nurture? Judicial lawmaking in the European court of justice and the Andean tribunal of justice*, „International Organization”, 2010, nr 64(4), s. 563 – 592.

Jak wspomniano, podział zaproponowany przez Kennetha Bouldinga jest przedmiotem wielu kontrowersji. Jednakże ze względu na jego użyteczność jako punkt odniesienia dla dalszych analiz został on wykorzystany w szeregu dodatkowych opracowań zagadnienia siły w środowisku międzynarodowym¹⁷⁶³. Jednym z ważniejszych wyzwań jest próba korelacji podziału Bouldinga z podziałem Nye'a stosowanym jako podstawowy model w obecnej rozprawie. Sam Joseph Nye, wskazuje, że *hard Power* obejmuje wyłącznie narzędzia stosowane w pierwszym oraz częściowo drugim obliczu siły, pozostałe obszary pozostawiając w domenie *soft Power*. Jednakże głębsza analiza pozwala zauważyć na istnienie elementów należących do domeny *hard Power* rozciągających się aż do trzeciego oblicza siły. W ramach funkcjonowania współczesnego środowiska międzynarodowego, wskazać można na modyfikowanie transferu wiedzy oraz informacji, w tym informacji wojskowej pozwalających na modyfikacje agendy podmiotu będącego beneficjentem takowej wymiany. Dla przykładu, transfer broni oraz technologii z Rosji do Syrii od 2011 roku, pozwolił nie tylko na przetrwanie najtrudniejszego okresu rebelii, ale też przejście do ograniczonej ofensywy, szczególnie w prowincji Aleppo¹⁷⁶⁴ oraz wzmocnienie dyplomatycznej pozycji reprezentantów prezydenta Bashara al-Assada w trakcie rozmów w Genewie¹⁷⁶⁵. Kolejnym przykładem może być stosowanie amerykańskiego szkolnictwa wojskowego, jako narzędzia promocji amerykańskich, liberalnych wartości w świecie w latach 60. i 70. XX wieku. W tamtym czasie jedna z wyższych szkół wojskowych w Stanach Zjednoczonych – Wyższa Szkoła Dowództwa i Sztabu Armii Stanów Zjednoczonych (ang. *United States Army Command and General Staff College*) – określana była jak *szkoła zamachowa* (ang. *coup college*)¹⁷⁶⁶, z powodu faktu uczestnictwa wyższych oficerów, jej absolwentów, w zamachach mających na celu ustanowienie wojskowej dyktatury, mającej na celu urzeczywistnienie modelu amerykańskiej demokracji w ramach ich ojczyzn, jak na przykład premier Wietnamu Południowego – generał Trần Thiên Khiêm oraz prezydent Rwandy – Paula Kagame.

Reasumując, sama kategoryzacja narzędzi przynależnych do sfery *hard Power*

1763M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 73 – 78.

1764W efekcie wsparcia koalicji rządowej w Aleppo poprzez transfer broni oraz informacji, a także bezpośrednie wsparcie lotnictwa taktycznego rosyjskiego korpusu ekspedycyjnego, spowodowało zamknięcie części miasta kontrolowanej przez rebeliantów w dwóch pierścieniach okrążenia oraz przejęcie kontroli nad miastem w dniu 22 grudnia 2016 roku, oraz ewakuacją do muftahazy Idlib pozostałych członków formacji koalicji rebelianckich oraz ludności cywilnej.

1765Seria konferencji prowadzonych od 2012 w celu wprowadzenia elementów zarządzania międzynarodowego w konflikt domowy w Syrii. Dotychczas nie przyniósł on spodziewanych rezultatów, poza szeregiem tymczasowych rozejmów oraz zawiesznień broni, łamanych przez wszystkie zaangażowane strony.

1766D. M. Snow, *Uncivil Wars. International Security and the New Internal Conflicts*, Boulder, Londyn 1996, s. 33.

następcza pewnych trudności. Po pierwsze, część środowiska naukowego nie akceptuje podziału zaproponowanego przez Josepha Nye'a, wprowadzając własne kategoryzacje, nie pokrywające się z zaproponowanym podziałem. Co więcej, nawet sam autor wskazuje, że dychotomia ta została w niektórych późniejszych ujęciach wręcz przerysowana¹⁷⁶⁷. Po drugie, jak wspomniano w rozdziale pierwszym, teoria dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym zakłada przede wszystkim przesunięcie punktu ciężkości z istoty poszczególnych narzędzi na kontekst ich wykorzystania, przesuwając ciężar interpretacji z wewnętrznych przymiotów poszczególnych narzędzi na kontekst ich stosowania. Po trzecie, wraz ze zwiększeniem roli kontekstu sytuacyjnego zastosowania siły w środowisku międzynarodowym zmniejsza się znaczenie obiektywnej klasyfikacji narzędzi siły, a zwiększa się znaczenie ich subiektywnej identyfikacji dokonywanej przez użytkownika, podmiot poddany oddziaływaniu, a także międzynarodowe otoczenie. Dodatkowo, w interpretacji siły różnią się również poszczególne segmenty społeczeństwa. Szczególnie widoczne jest to w roku 2016 w Polsce, gdzie poszczególne grupy społeczne interpretują wykorzystanie narzędzi *normative Power* przez Unię Europejską w jej dialogu w rządem Rzeczypospolitej Polskiej, albo jako niedopuszczalne naruszenie suwerenności albo jako wskazaną procedurę współpracy w europejskim systemie regionalnym¹⁷⁶⁸. Podsumowując, zgodnie z teorią dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, każda kategoryzacja narzędzi *hard Power* pozostanie w sferze uznaniowości oraz jest kwestią interpretacji.

3.1.4. *Hard Power* – charakterystyka narzędzi

Przechodząc do charakterystyki poszczególnych narzędzi, należy jeszcze raz podkreślić fakt, że narzędzia *hard Power*, pomimo relatywnie głębokiego zanurzenia w obiektywnej i fizycznej rzeczywistości, niepodatnej na czynniki świadomościowej interpretacji, są coraz lepiej modulowane przez elementy antroposfery, niekiedy określanej jako noosfera¹⁷⁶⁹. W rezultacie obserwować można coraz większą elastyczność

¹⁷⁶⁷Szczególnie można to zaobserwować w konsekwencji inwazji Stanów Zjednoczonych na Irak w 2003 roku, kiedy to unilateralna polityka zagraniczna administracji prezydenta Stanów Zjednoczonych George'a Walkera Busha juniora. W tym kontekście zaobserwować można przeceniania oraz dowartościowywanie tych elementów stosunków międzynarodowych niedocenionych lub pomijanych przez rząd amerykański. Pewną korektę tego zjawiska dokonano w trakcie podwójnej prezydentury Baracka Hussaina Obamy, szczególnie w kontekście wybuchu konfliktów w Syrii, na Ukrainie oraz na Morzu Południowochińskim.

¹⁷⁶⁸O podstawowych zasadach, mechanizmach oraz podstawach do zastosowania procedury kontroli praworządności (ang. *The Rule of Law Framework*), a także kontrowersjach oraz wątpliwościach: B. Grabowska-Moroz, M. Szuleka, *Unijna procedura kontroli praworządności – panaceum czy placebo?*, Warszawa 2016, URL: http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/05/HFPC_unijna_procedura_kontroli_praworzadnosci.pdf, [dostęp: 11.01.2017].

¹⁷⁶⁹Noosfera jest jedną ze sfer wchodzących w skład podwójnego układu planetarnego Ziemia-Księżyc, oprócz

poszczególnych narzędzi przynależnych do tej sfery. Podsumowując rozważania w poprzedniego podrozdziału, narzędzia *hard Power* można wskazać na kilka cech szczególnych, łączących je w jedną kategorię. Po pierwsze, są to niezwykle proste narzędzia, towarzyszące cywilizacji ludzkiej niemal od początku jej historii. Po drugie, narzędzia tego typu analizowane są przede wszystkim za pomocą metod ilościowych oraz statystycznych. Po trzecie, charakteryzują się one znacznym stopniem autonomii względem globalnej sieci infrastruktury krytycznej generującej bardziej wysublimowane formy aktywności międzynarodowej. Po czwarte, narzędzia tego typu konstruowane są przede wszystkim z myślą oddziaływania w pierwotnym środowisku zbliżonym charakterystyką do pierwotnej biosfery. Po piąte, ewolucja narzędzi tego typu opiera się przede wszystkim ewolucji megatrendu *demograficznego*. Po szóste, wymagają one olbrzymich nakładów zasobów oraz informacji, celem produkcji oraz ich wykorzystania w środowisku międzynarodowym. W rezultacie, głównym podmiotem korzystającym z narzędzi tego typu jest państwo narodowe, mimo jego stopniowej erozji.

Jak wspomniano w poprzednim podrozdziale istnieją dwie sfery *hard Power* sferę militarną oraz sferę ekonomiczną. W niniejszym fragmencie rozprawy, rozróżnienie na poniższe cele nie zostanie zachowane. Stanie się to z powodu kilku istotnych powodów. Po pierwsze, uprości to strukturę dalszej pracy, zachowując wewnętrzną spójność poszczególnych części składowych niniejszej rozprawy. Po drugie, uwypukleniu zostaną również wspólne cechy poszczególnych narzędzi funkcjonujących w ramach *hard Power*. Po trzecie, pozwoli to na odzwierciedlenie chaotyczności późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, przejawiającego się w chimeryczności poszczególnych zastosowań siły. Ceną za ową elastyczność będzie z kolei zmniejszenie dotychczasowej precyzji oraz konkretności języka stosowanego w naukowym dyskursie. W rezultacie, analizie w ramach niniejszego podrozdziału poddane zostaną następujące wzorce oddziaływania w ramach *hard Power*. Są to odpowiednio: formacje militarne i paramilitarne, broń masowego rażenia, gwarancje bezpieczeństwa, transfer broni i informacji, modelowanie transferu dóbr i usług, modelowanie rynkami finansowymi oraz modelowanie zasadami współpracy ekonomicznej. Ich analiza zostanie przeprowadzona zgodnie z trójczłonowym modelem.

Pierwszą grupą narzędzi *hard Power* obejmujących pierwotne oraz potoczne

geosfery, biosfery oraz atmosfery. W tym kontekście najczęściej utożsamia się ją ze sferą ludzkiego umysłu oraz idei. Pojęcie wprowadził do powszechnego użytku ks. Pierre Teilhard de Chardin w eseju z 1922 roku. Ph. T. de Chardin, *Vision of the past* (tłum. J. M. Cohen), Nowy Jork 1967, s. 66. Pojęcia opracowywane oraz rozwijane przez szereg filozofów oraz myślicieli, ze szczególnym uwzględnieniem przedstawicieli filozofii rosyjskiej. Szersze opracowanie pojęcia oraz poszczególnych jego elementów znaleźć można w czasopiśmie *The World Futures*, rocznik 1997 numer 49(3-4) oraz rocznik 1997 numer 50(1-2).

rozumienie siły w stosunkach międzynarodowych oraz wewnętrznych to *formacje militarne i paramilitarne*. W większości przypadków w nauce o stosunkach międzynarodowych siła utożsamiana jest właśnie ze swym militarnym wymiarem, co można zauważyć w monografii Philipa Cerny'ego¹⁷⁷⁰. Pomimo relatywnego spadku znaczenia militarnej warstwy siły, pozostaje ona wciąż istotnym elementem ogólnego potencjału uczestników stosunków międzynarodowych, w tym w coraz większym stopniu o charakterze niepaństwowym. Co ważniejsze, narzędzia tego typu na przestrzeni lat, pomimo dość znacznych zmian w wyglądzie, formie oraz zasadach funkcjonowania, utrzymały pierwotną istotę. Od symbolicznego momentu, gdy pierwszy przaczłowiek wznosił kawałek kości aby zadać śmiertelny cios, jak ukazał to Stanley Kubrick, lub od momentu gdy Kain zabił Abła, jak pokazuje Biblia¹⁷⁷¹, militarny zakres siły zawsze opierał się na morderstwie. Lub, jak to można wyrazić językiem nauki, na fizycznej eliminacji istotnych elementów potencjału podmiotu określonego jako wrogi. Jak wspomniano w poprzednich podrozdziałach, zmieniało się podejście oraz stosunek do sposobu jego realizacji. Wraz ze zniechęceniem się najważniejszych podmiotów międzynarodowych do tak zwanej *walnej bitwy*, a przekonaniem do pośrednich środków wykorzystania siły zmieniają się parametry jej stosowania. Dodatkowo, jak wskazano w rozdziale drugim, wraz z rozwojem technologicznym świata, można zauważyć spadek znaczenia siły militarnej w postaci prostej, nieukierunkowanej przemocy, na rzecz zwiększenia roli selektywnego niszczenia istotnych elementów potencjału, takich jak centra dowodzenia, szlaki zaopatrzeniowe oraz inne obiekty o szczególnie cennym znaczeniu strategicznym. Tym samym zwiększa się znaczenie czynników niemilitarnych, takich jak wywiad oraz rozpoznanie, w tym szczególnie widoczny podział na wywiad osobowy oraz technologiczny¹⁷⁷². Wracając do esencji *formacji militarnych oraz paramilitarnych*, w jej centrum zawsze stoi człowiek o specjalnych przymiotach. Co prawda ostatnio, w miarę upowszechniania się bezzałogowych pojazdów: lądowych¹⁷⁷³, morskich¹⁷⁷⁴

1770Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 64 – 84.

1771*Pismo Święte. Starego i Nowego Testamentu* (tłum. Towarzystwo Świętego Pawła), Częstochowa 2009, Rdz 4.

1772Wywiad korzystający ze źródeł osobowych (ang. *Human Intelligence*, lub HUMINT) stanowi esencje klasycznego działania wywiadowczego, gdzie operator musi wejść w bezpośrednią interakcję z osobowym źródłem informacji. Dla odmiany w ciągu ostatniego wieku rozwinął się również tak zwany wywiad elektroniczny (ang. *Signal Intelligence*, lub SIGINT), operujący na analizie łączności długodystansowej opartej o rozpowszechnianie się sygnałów elektromagnetycznych. Od lat 90. XX wieku w środowisku akademickim oraz analityków wywiadowczych toczy się debata na temat relacji pomiędzy obiema sferami działalności wywiadowczej. Zapis tej debaty znaleźć można w publikacji: *Transforming US Intelligence*, red. J. E. Sims, B. Gerber, Waszyngton 2005.

1773Przykładowy bezzałogowy pojazd lądowy: Tajfun-9, wykorzystywany przez Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej, czy też Foster-Miller TALON, stosowany zarówno przez policje i siły zbrojne między innymi Stanów Zjednoczonych oraz Wielkiej Brytanii.

1774Przykładowy bezzałogowy pojazd morski: *Echo Ranger*, testowany przez Marynarkę Wojenną Stanów

oraz powietrznych¹⁷⁷⁵, zwanych potocznie *dronami*, powraca temat rewolucji w dziedzinie wojskowości autorstwa admirała Cembrowskiego¹⁷⁷⁶. Jednakże na obecnym etapie rozwoju środowiska międzynarodowego, działalność militarna wciąż skoncentrowana jest na człowieku. A właściwie na dwóch ludziach: *żołnierzu* oraz *wojowniku*. Posługując się paralełą do teorii dziwnej trójcy von Clausewitza, formacje militarne i paramilitarne opierają się na trzech jednostkach: *wojowniku*, *żołnierzu* oraz *dronie*.

Pierwszy przypadek, *wojownik* jest typowym zjawiskiem dla przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Charakteryzuje się następującymi cechami. Po pierwsze, wojna jest dla niego stylem życia. Jest to sposób na życie, w pewien sposób również przeżycie w formie duchowej. Prowadzenie wojny jest zbiorem tradycji, przekazywanych z pokolenia na pokolenie, wraz z przyległymi rytuałami inicjacji, które powodują separację wojowników od reszty społeczeństwa. Po drugie, wojna jest pierwszym i jedynym źródłem utrzymania. Łupieżcza funkcja wojen była szczególnie dobrze widoczna we wczesnym średniowieczu, czego przykładem mogą być takie kultury jak skandynawscy Wikingowie¹⁷⁷⁷. W innych kulturach, jak na przykład wśród Słowian zachodnich rozpowszechnił się zwyczaj dzielenia łupów pomiędzy księcia, a drużyną wojów, charakterystyczny zwłaszcza we wczesnym średniowieczu. Po trzecie, w przypadku *wojownika* broń i uzbrojenie stanowi jego osobistą własność, często przekazywaną z pokolenia na pokolenia, nierzadko pochodzącą z łupów. W rezultacie to na *wojowniku* spoczywa ciężar zapewnienia sobie właściwych narzędzi do walki. Po czwarte, *wojownik* stanowi autonomiczną instytucję w społeczeństwie, dysponując dość znaczną autonomią. Oznacza to, że występuje w tym względzie dość znaczna tolerancja na niesubordynację. Jednak po przekroczeniu pewnego progu, kary za zdradę mają tendencję do zawierania olbrzymiej dawki okrucieństwa. W tym przypadku niezbędne jest skonstruowanie przez podmiot chcący skorzystać z usług wojownika – a nie musi być to podmiot pochodzenia, jako że część rycerzy europejskich, jak na przykład Zawisza Czarny z Grabowa¹⁷⁷⁸ służyła w armiach różnych monarchów – systemu motywacyjnego, opartego najczęściej na koniunkcji czterech rodzajów bodźców: więzi z państwem pochodzenia (protopatriotyzmu), motywacji ekonomicznej, motywacji społecznej

Zjednoczonych od 2011 roku.

1775Przykładowy bezzałogowy pojazd powietrzny: General Atomics Avenger (dawniej Predator – C).

1776A. K. Cebrowski, J. J. Garstka, *Network-centric warfare: Its origin and future*, „Proceedings” 1998, nr 124(1), s. 28 – 35.

1777Wiek dominacji Wikingów w historii europejskiej określa się okres pomiędzy VIII a XI wiekiem. Więcej szczegółów odnośnie przyczyn, przebiegu oraz charakterystyki aktywności Wikingów w europejskiej historii znaleźć można w publikacji: *The Viking World*, red. S. Brink, N. Price, Londyn, Nowy Jork 2008.

1778Więcej szczegółów odnośnie biografii tego rycerza znaleźć można w: B. Możejko, S. Szybkowski, B. Śliwiński, *Zawisza Czarny z Garbowa herbu Sulima*, Gdańsk 2003.

(nawiązanie do ideału rycerza bez skazy i zmayı) oraz motywacji religijnej (krucjaty). Hierarchizacja oraz stratyfikacja społeczna, która wykształciła się w postimperialnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, oznaczała przyporządkowanie zarówno rycerstwa, jak i szlachty do piastowania funkcji militarnych¹⁷⁷⁹. Wojna wymaga specyficznej konstrukcji sił zbrojnych, tworzonych według kilku specyficznych zasad. Po pierwsze, formacje *wojowników* tworzone są na zasadzie sieciocentrycznej. W ich centrum umieszczony jest wódz, książę, przywódca lub watażka, a więc instytucja dysponująca wystarczającą charyzmą, częściej osobistą niż sformalizowaną, którego podstawowym zadaniem było zmotywowanie odpowiedniej ilości *wojowników* do przyłączenia się do własnego oddziału oraz efektywne zarządzanie nim aż do osiągnięcia zakładanych celów wojennych, lub ustania możliwości działań wojskowych. Przykładem działań tego typu może być funkcjonowanie wojsk najemniczych w średniowiecznej Europie, które rozpoczynało się od zwerbowania kapitana, który na podstawie zlecenia od monarchy dokonywał zaciągu poszczególnych *wojowników* mających wejść w skład rzeczzonej formacji¹⁷⁸⁰. Po drugie, armie uczestniczące w konfliktach zbrojnych, charakteryzują się relatywnie niewielką liczebnością, zwłaszcza w stosunku do wojen XX wieku. Dla przykładu, w przedwestfalskim środowisku międzynarodowym, jako wielkie na poły legendarne bitwy można uznać oblężenie oblężenie Bagdadu w 1258 roku, w którym udział wzięło około sto siedemdziesiąt tysięcy *wojowników* po obu stronach¹⁷⁸¹ czy oblężenie Konstantynopola w latach 717 – 718, w którym wzięło udział około sto pięćdziesiąt tysięcy *wojowników* po obu stronach¹⁷⁸². Część historyków chińskich podaje wręcz liczebność zaangażowanych armii w milionach ludzi¹⁷⁸³, jednak współczesna nauka uznaje je za przeszacowane. Dodatkowo, w tym kontekście dochodzi również możliwości efektywnego zarządzania wielkimi formacjami na polu bitwy. Po trzecie,

1779Szczególnie jest to widoczne w przypadku Francji, gdzie w trakcie rewolucji w 1789 roku, kiedy to dezercja większej części korpusu oficerskiego pochodzenia arystokratycznego poważnie ograniczyło możliwości nowo narodzonej Republiki zostało poważnie ograniczone. W. Doyle, *Aristocracy and its Enemies in the Age of Revolution*, Oxford 2009, s. 334 – 336. Innym przykładem może być monarchia pruska, która wprowadziła obowiązek służby wojskowej na stanowiskach oficerskich dla warstwy szlacheckiej – junkrów – który mimo że nie skodyfikowany, to stanowił od czasów Fryderyka Wielkiego jeden z fundamentów autopercepcji niemieckiej arystokracji. Analizę oraz opis reform militarnych oraz interakcji pomiędzy wojskiem a społeczeństwem w Prusach, znaleźć można w: R. M. Citino, *The German way of war. From the Thirty Years' War to the Third Reich*, Lawrence 2005.

1780K. J. Holsti, *The state, war and the state of war*, Cambridge 1996, s. 28 – 29.

1781Szacunki na podstawie: L. Venegoni *Hülägü's Campaign in the West (1256-1260)* [w:] *Eran ud Aneran. Studies presented to Boris Il'ic Marsak on the occasion of his 70/th birthday*, red. M. Compareti, P. Raffetta, G. Scarcia, Wenecja 2006, URL: <http://www.transoxiana.org/Eran/Articles/venegoni.html>, [dostęp an dzień: 26.05.2016].

1782W. Tredgold, *A History of the Byzantine State and the Society*, Stanford 1997, s. 346.

1783Na przykład Sima Qian, *Zapiski Historyka*. Dostępne fragmenty w języku polskim: Sy-ma Ts'ien, *Syn Smoka. Fragmenty zapisków historyka* (tłum. M. J. Künstler), Warszawa 2000. Dostępne jest również kompletne tłumaczenie w języku angielskim autorstwa B. Watsona.

liczebność oraz wewnętrzna koherencja poszczególnych formacji pozostawała kwestią płynną. Pochodną kontekstu wykorzystania formacji tego typu była lojalność względem centralnego *hubu* poszczególnych armii *wojowników*, która warunkowała nie tylko przywiązanie *wojowników* do najwyższego przywódcy, ale również efektywność tych formacji zarówno na polu bitwy jak i w przypadku aktywności pozamilitarnych. Po czwarte, formacje tego typu charakteryzują się również przewagą elementu bojowego (*zębów*) nad elementami logistyki i zarządzania (*ogonem*). Wynika to z profilu *wojowników*, dla których broń jest przedmiotem osobistym. W rezultacie choć znika konieczność wyekwipowania całej armii, która często cedowana jest na średni personel dowódczy, a w niektórych przypadkach także na pojedynczych *wojowników* to formacje tego typu charakteryzują się różnym stopniem sprawności bojowej. Poza formacjami elitarnymi, dowodzonymi oraz wyekwipowanymi przez znaczniejszych *wojowników*, wyróżnić można formacje zaciężne i najemnicze, o różnym stopniu motywacji, uzbrojenia oraz wartości, dostarczane przez pomniejsze grody oraz prowincje, a także formacje o charakterze pospolitego ruszenia, złożone z przedstawicieli niewojowniczych klas społeczeństwa, niedostatecznie uzbrojone oraz dowodzone. Dodatkowo, w przypadku oręża wskazać można na konserwatyzm w wykorzystywanym sprzęcie, wynikającego z trzech podstawowych przesłanek. Pierwszą jest osobisty stosunek do broni, nierzadko przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Drugą jest wysoki koszt wytworzenia bardziej skomplikowanych narzędzi wojennych, takich jak artyleria czy broń palna¹⁷⁸⁴. Trzecią przesłanką jest również niska efektywność systemów uzbrojenia co pozwalało na zbilansowanie armii nowoczesnej przez formacje bardziej konserwatywne. Jednym z przejawów była panująca w późnym średniowieczu opinia, że artyleria jest nieskuteczna wobec umocnień o charakterze drewniano-ziemnym typowych dla wczesnośredniowiecznej sztuki fortyfikacyjnej Słowian¹⁷⁸⁵. Po piąte, formacje tego typu osiągały wysoką mobilność tylko kosztem aprowizacji, a więc atrofii systemu logistycznego. W tym kontekście podstawową zasadą organizacji formacji przedwestfalskich jest proste „wojna żywi wojnę”, przypisywana albo Albrechtowi Wallensteinowi, albo Karolowi X Gustawowi. Idealnym ucieleśnieniem niniejszego problemu jest kampania rosyjska Napoleona I Bonaparte w Rosji w 1812 roku, zwaną także Drugą Wojną Polską¹⁷⁸⁶. Jednym z kluczy do klęski były właśnie problemy aprowizacyjne spowodowane niedostatecznie

1784C. J. Rogers, *The Military Revolutions of the Hundred Years' War*, „The Journal of Military History”, 1993, nr 57(2), s. 241 – 278.

1785W. Szymański, *Pierwociny słowiańskiej sztuki fortyfikacyjnej według źródeł bizantyjskich z VI – VII wieku*, „Archeologia Polski”, 2008, nr 53(1), s. 89 – 96.

1786A. Mikaberidze, *The Battle of Borodini, Napoleon Against Kutuzov*, Barnsley 2007, s. 9.

wykształconym systemem logistycznym¹⁷⁸⁷. Podsumowując, armie przedwestfalskie są amorficznymi narzędziami, o niskiej koherencji wewnętrznej, różnej wartości bojowej, oraz silnie uzależnionej od terytorium na którym przychodzi im operować zarówno w kontekście terytorium, klimatu, jak i pory roku¹⁷⁸⁸.

Drugi przypadek, *żołnierz*, jest charakterystyczny dla westfalskiego okresu w rozwoju środowiska międzynarodowego. W przeciwieństwie do *wojownika*, dla *żołnierza* wojna nie jest stylem życia, a obowiązkiem – obywatelskim lub państwowym. Transformacja *wojownika* w *żołnierza* nastąpiła w kontekście pojawienia się instytucji państwa narodowego oraz powiększanie przez jego pojawienie się przestrzeni i spacyfikowanej. W miarę rozwoju technologii oraz mechanizmów zarządzania logistyką pojawiły się możliwości utrzymania oraz wyekwipowania znacznie większych formacji wojskowych, a co za tym idzie zaangażowanie również obywateli spoza ograniczonej ilościowo kasty *wojowników*. *Żołnierz*, jako archetyp osoby zaangażowanej w prowadzenie wojny jest wyposażony w szereg charakterystycznych przymiotów. Po pierwsze, nie uczestniczy w działaniach wojennych w ramach usankcjonowanych społecznie rytuałów, lecz uczestniczy w nich w ramach realizacji obowiązków wynikających z tak zwanej umowy społecznej. Po drugie, w przypadku *żołnierza* następuje sformalizowanie relacji pomiędzy nim a instytucją rządową, w rezultacie czego staje się on wręcz elementem jego systemu instytucjonalnego. *Żołnierz* staje się wręcz reprezentantem państwa, co z kolei generuje kilka istotnych efektów. Pierwszym jest konieczność wyróżnienia się na tle pozostałych segmentów społeczeństwa, co oznacza pojawienie się szczególnego kroju ubioru określanego mianem munduru¹⁷⁸⁹. Co ciekawe, wraz ze zdjęciem munduru, przyjmuje się, że *żołnierz* staje się na powrót zwykłym obywatelem i nie może korzystać ze swoich prerogatyw. Podobne obostrzenia dotyczą także funkcjonariuszy formacji paramilitarnych, takich jak policja. Tutaj jednak należy wskazać, że z powodu konieczności prowadzenia działań operacyjnych względem podsystemów społecznych, mundur jest zastępowany przez legitymację służbową¹⁷⁹⁰. Drugim jest broń boczna. *Żołnierz*, zarówno służący w formacjach *stricte* militarnych, jak i policyjnych,

1787Więcej szczegółów odnośnie przebiegu oraz przyczyn ostatecznej klęski znaleźć można w: M. Kukiel, *Wojna 1812*, Poznań 1996.

1788Operacje bojowe prowadzono najczęściej w okresie letnim i jesiennym – z powodu pory żniw zapewniających obfitość żywności. Zmiany stały się możliwe głównie z powodu zwiększenia efektywności rolnictwa oraz środków jej konserwacji oraz przechowywania.

1789Krótka historia mundurów wojskowych: T. Pfanner, *Military uniforms and the law of war*, „International Review of the Red Cross”, 2004, nr 86(853), s. 93 – 124. Obserwować można stopniowe ujednoczenie formatu munduru w ramach określonych formacji oraz sił zbrojnych, a także wzrastającą ochronę prawa międzynarodowego przez niewłaściwym wykorzystaniem munduru przez osoby nieuprawnione.

1790W tym kontekście, poza dokumentami potwierdzającymi przynależność do określonej formacji oraz danych sił zbrojnych, często stosuje się wytłaczane blaszki, określane jako *nieśmiertelniki* mające posłużyć do identyfikacji ciał żołnierzy w stanie daleko posuniętego zniszczenia.

upoważniony jest do noszenia broni palnej, i to w widocznym miejscu¹⁷⁹¹. W wyniku tego, oraz intensywnego procesu pacyfikacji wewnętrznej, funkcjonariusze państwowi, a także ludzie wskazani przez tych funkcjonariuszy. Jednakże ta swoboda osiągnana jest za pewną cenę: jest to skrajna formalizacja zasad użycia środków przymusu bezpośredniego przede wszystkim w kontekście regulaminów wewnętrznych. Po trzecie, w związku z tymczasowością zajmowania się wojną zmienia się również status *żołnierzy* jako grupy społecznej. Powszechność służby wojskowej, wraz z wprowadzeniem obowiązkowego poboru, praktykowanego od czasu Rewolucji Francuskiej, tytuł ten utracił szczególny status społeczny. W swej istocie element wojowniczości został wkomponowany w szersze pojęcie obywatelstwa, jako jeden z jego filarów. Po czwarte, z powodu rozpowszechnienia się obowiązku wojskowego zaobserwować można obniżenie się szeroko rozumianego *esprit de corps*. W rezultacie, zamiast komponować formacje bojowe z gotowych – wyszkolonych oraz wyekwipowanych *wojowników*, podmiot stosujący te narzędzia musi poświęcić część zasobów na wyszkolenie oddziałów. Po piąte, co wynika z powyższego punktu, *żołnierze* są znacznie bardziej zależni od podmiotu jako całości również w kwestii wyposażenia w uzbrojenie oraz zaopatrzenie. Powszechność obowiązku służby wojskowej oznacza, że *żołnierze* przystępując do walki muszą zostać uzbrojeni, a także przyuczeni do posługiwania się poszczególnymi systemami broni. Generuje to trojaki efekty. Pierwszym jest konieczność wyprodukowania sprzętu oraz uzbrojenia, co pomnaża koszty przygotowania oraz wysłania do boju poszczególnych *żołnierzy*. Drugim jest możliwość standardyzacji produkcji uzbrojenia, co umożliwia zwiększenie uniwersalności ekwipunku *żołnierskiego*. Trzecim jest rozerwanie ekonomicznej relacji *żołnierza* z wojną. W niniejszym przypadku ekonomiczne preferencje osób fizycznych zaspokaja świadczenie pieniężne ze strony rządu, określane mianem *żołdu*¹⁷⁹². Tym samym poważnemu ograniczeniu ulega system motywacji ekonomicznych, choć nie ulega on zupełnemu wyeliminowaniu, zwłaszcza w formie rabunku unikalnego dziedzictwa kulturalnego¹⁷⁹³, prowadzenia nielegalnej działalności o charakterze przestępczym, na przykład handel narkotykami¹⁷⁹⁴ czy też nieuprawniony obrót mieniem

1791W odróżnieniu od cywilów, którzy w zależności od państwa przebywania, o ile dysponują zgodą na posiadanie broni mogą ją nosić wyłącznie w ukryciu, lub w ogóle nie dysponują taką możliwością.

1792Żołd jest zgodnie z definicją słownikową jest to „uposażenie wypłacane żołnierzom odbywającym obowiązkową służbę wojskową. Dawniej – żołnierzom najemnym”. *Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985. W ujęciu niniejszej rozprawy przesunięcie punktu ciężkości finansowego utrzymania z własnej działalności o charakterze militarnym, na rzecz podmiotu międzynarodowego, który tą aktywność inicjuje oraz podtrzymuje.

1793Szczególne rozmiary niniejszy rabunek osiągnął w trakcie II wojny światowej.

1794Produkcja oraz handel narkotykami w ramach działań wojennych, ze szczególnym uwzględnieniem wojny niskiej intensywności zaobserwować można w różnych państwach świata po 1945 roku, między innymi w Indochinach, Afganistanie, Kolumbii oraz Meksyku.

rządowym, w tym powierzonej członkom formacji militarnych broni¹⁷⁹⁵. Jednakże działania tego typu są postrzegane jako niepożądane oraz z różnym skutkiem zwalczane przez powołane specjalnie w tym celu powołane wojskowe służby policyjne – żandarmerię. Po szóste, upowszechnienie się *żołnierzy* oraz pozbawienie ich szczególnego statusu społecznego, z przynależnymi rytuałami celebrującymi prowadzenie działań powoduje dość duży stopień brutalizacji prowadzenia działań wojennych. *Wojownik* przygotowywał się do uczestnictwa w działaniach zbrojnych przez całe życie, poprzez rygorystyczny trening, przeplatany rytuałami inicjacji oznaczającymi pełniejsze uczestnictwo w życiu i funkcjonowaniu własnej klasy. Dodatkowo, samo uczestnictwo w wojnie poddawane było rygorystycznie przestrzeganym kodeksom, zasadom oraz rytuałom. Najbardziej znany kodeksem tego typu był katalog życia japońskiego samuraja – *bushido*¹⁷⁹⁶. Szczególnie ważne w tym kontekście były również zasady rządzące opieką nad osobami okaleczonymi w trakcie działań wojennych oraz zasady i rytuały pozwalające na rozładowanie stresu związanego z funkcjonowaniem w środowisku zagrażającym utracie życia. *Żołnierze* są tego komfortu pozbawieni. Służba wojskowa, traktowana jako czasowa powinność, a więc ludzie poddawani są opiece jedynie w okresie jej wypełniania, natomiast po zakończeniu wypadali poza sferę zainteresowania podmiotów korzystających z ich usług. Dodatkowo, do walki rzucono ludzi psychologicznie i fizycznie do tego nie przygotowanych, przede wszystkim bez mechanizmów zarządzania oraz rozładowywania stresu. W rezultacie owocuje to trzema efektami, z którymi przychodzi się borykać społeczeństwu. Pierwszym, jest szeroko rozumiana brutalizacja działań *żołnierzy*, przejawiająca się głównie w przeniesieniu akcentów z łupienia terenu operacji w kierunku jego niszczenia, często połączonego z represjami względem ludności cywilnej. Drugim jest wzrost skali patologii w wojsku, począwszy od nałogowemu przyjmowaniu używek, a skończywszy na funkcjonowaniu czarnego rynku w postaci produkcji i handlu produktami zakazanymi, korupcją, nielegalnym obrotem mieniem wojskowym oraz innymi podobnymi aktywnościami. Trzecim jest wytworzenie olbrzymiej rzeszy ludzi okaleczonych w trakcie działań wojennych zarówno pod względem fizycznym jak i psychicznym. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują niedawno zdefiniowane: zespół stresu pourazowego (ang. *posttraumatic stress disorder*, PTSD)¹⁷⁹⁷ oraz wtórny zespół

1795J. Broder, S. Yousafzai, *Strzał w plecy. Afgańscy żołnierze i policjanci sprzedają amerykańską broń talibom*, „Newsweek Polska. Plus”, 2015, nr 22, URL: <http://www.newsweek.pl/plus/newsweek-international/wybor-redakcji/afganska-policja-sprzedaje-bron-talibom,artykuly,363736,1,z.html>, [dostęp: 5.09.2018].

1796O. Benesch, *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushido in Modern Japan*, Oxford 2014.

1797 *Effective treatments for PTSD: practice guidelines from the International Society for Traumatic Stress Studies*, red. E. B. Foa, T. M. Keane, M. J. Friedman, J. A. Cohen, Nowy Jork, Londyn 2009.

stresu pourazowego (ang. *secondary posttraumatic stress disorder*, PTSD)¹⁷⁹⁸. Transformacja *wojownika* w *żołnierza* ma olbrzymi wpływ na konstrukcję sił zbrojnych, prowadząc do wykształcenia się nowoczesnych armii. Różnice można pogrupować w cztery podstawowe wzorce.

Pierwszym jest rozwój ilościowy formacji militarnych. W tym kontekście można zaobserwować zmiany w dwóch kierunkach. Z jednej strony jest to wzrost ilościowy formacji militarnych obserwowany poprzez rozwój armii zarówno w czasach pokoju, jak i w czasach wojny. Szczytowym przykładem wielkości formacji militarnych oraz paramilitarnych jest Armia Czerwona, która w szczytowym okresie II wojny światowej (lipiec 1943) osiągnęła maksymalny stan dziesięciu milionów trzysta tysięcy ludzi, z czego sześciu milionów siedmiuset dwudziestu czterech tysięcy żołnierzy na froncie¹⁷⁹⁹. W rezultacie rodziło to szereg implikacji dla podmiotów posiadających armie tego rozmiaru. Po pierwsze, mobilizacja takiej masy ludzi, zwłaszcza jeśli nie jest ona ograniczona wyłącznie do wyodrębnionej klasy społecznej. Po drugie, funkcjonowanie tych formacji stanowiło również olbrzymie obciążenie dla gospodarki, ponieważ samo wyżywienie niepracującej rzeszy żołnierzy konsumowało olbrzymie ilości żywności oraz innych artykułów przemysłowych co wymagało zwiększenia obciążenia dla narodowej gospodarki. Po trzecie, ilościowe zapotrzebowanie na rekruta, w połączeniu z przymusową służbą wojskową generuje również problemy z dyscypliną w armii tego typu, co negatywnie odbija się na morale, lecz także na koherencji współpracy pomiędzy poszczególnymi jednostkami, co wymaga większej sprawności strategicznej centralnego dowództwa.

Drugim jest centralizacja dowodzenia oraz logistyki. Z powodu zmiany statusu społecznego *wojownika* na status *żołnierza*, zmienia się również stosunek do uzbrojenia oraz zaopatrzenia. Zanika rytualny stosunek do broni jako symbolu własnego statusu oraz dziedzictwa własnej kasty. Przejawia się to przede wszystkim w zaniku ornamentacji uzbrojenia, co można zaobserwować na przykładzie ewolucji broni białej – od mieczy do współczesnych bagnietów – a także broni palnej – od najwcześniejszych arkebuzów oraz pistoletów skałkowych aż do współczesnych pistoletów oraz karabinów. Reasumując, w przypadku *żołnierza* broń przestaje być przedmiotem osobistym, wręcz prywatnym, a staje się prostym narzędziem podkreślającym uzależnienie się obywatela od państwa. Broń staje się przedmiotem podarowanym, a nie trofeum zdobywanym osobistym staraniem. Rodzi to szereg implikacji dla możliwości formacji typu *żołnierskiego*. Pierwszą i najważniejszą jest

1798A. Cash, *Psychologia* (tłum. C. Matkowski), Gliwice 2007, s. 373.

1799D. M. Glantz, J. M. Harper, *When Titans Clashed. How the Red Army Stopped Hitler*, Kansas 2015, s. 301 – 302.

przesunięcie obowiązku wyekwipowania armii z poszczególnych jej członków na centralny szczebel podmiotu inicjującego zebranie oraz wykorzystanie formacji militarnych. W rezultacie oznacza to wystąpienie czterech najważniejszych czynników. Po pierwsze, pozwala to na wprowadzenie niespotykanej wcześniej standaryzacji oraz unifikacji uzbrojenia, co pozwala na wykorzystanie efektu skali¹⁸⁰⁰ przy produkcji, konserwacji oraz składowaniu systemów uzbrojenia. Dla przykładu, szacuje się, że czołowe manufaktury XVIII wieku, zarówno we Francji jak i w Rosji, produkowały do dwudziestu tysięcy muszkietów rocznie¹⁸⁰¹. W XX wieku, pod koniec istnienia Związku Radzieckiego, jego zakłady przemysłowe były w stanie dostarczać na potrzeby wojska do siedmiu tysięcy siedmiuset pojazdów opancerzonych rocznie¹⁸⁰². Po drugie, było to pojawienie się oraz rozwój programów naukowo-badawczych, których celem było uzyskanie przewagi jakościowej nad przeciwnikiem. Wraz z pojawieniem się scentralizowanego państwa narodowego, pojawił się podmiot dysponujący środkami oraz imperatywem pozwalającym na poczynienie inwestycji w celu usprawnienia oraz rozwoju systemów uzbrojenia. Dodatkowo, otworzyło to również pole do rozwoju systemów uzbrojenia wymagających obsługi przez wieloosobowe zespoły, szczególnie w przypadku wysoce zmechanizowanych gałęziach sił zbrojnych: artylerii, siłach powietrznych oraz marynarki. W rezultacie zaobserwować można wzrost rozmiaru oraz stopnia komplikacji wewnętrznej poszczególnych systemów oraz rodzajów broni, czego szczególnym przypadkiem może być pojawienie się atomowych lotniskowców klasy *Nimitz* olbrzymich pływających lotnisk łączących wymagania odnoszące się do jednostek pływających oraz lotnisk¹⁸⁰³. Co ważniejsze jednak, w przypadku państw narodowych możliwe jest swoista rozrzutność w prowadzeniu działań badawczych, która pomimo że owocuje wieloma nieudanymi prototypami oraz uznanymi za bezużyteczne drogi rozwoju, jednakże pozwala skupić uwagę na technologiach uznanych za najbardziej efektywne. Nie wyklucza to jednak kosztownych błędów oraz pomyłek, takich jak niedocenienie przez Niemców angielskiej technologii radarowej w przededniu II wojny światowej, co przyczyniło się do porażki w bitwie o Anglię¹⁸⁰⁴. Po trzecie, jest to również wzrost wielkości oraz stopnia

1800Przy zastosowaniu jednolitego oraz scentralizowanego systemu produkcji oraz konserwacji broni, uzyskiwano możliwość znaczącego obniżenia kosztów. W rezultacie bardziej opłacalna stała się produkcja oraz składowanie broni przez państwo niż pojedynczych przedstawicieli kasty wojowników.

1801Dokładnie rzecz ujmując, główny rosyjski arsenał państwowy w Tule produkował w latach 1737 – 1778 około czternastu tysięcy muszkietów rocznie. Zaś Francja, w manufakturach Charleville oraz Saint – Etienne, w latach 60. XVIII wieku wytwarzała dwadzieścia trzy tysiące muszkietów rocznie. J. Black, *Narzędzia wojny* (tłum. A. Kowalska, K. Kuraszkiewicz), Warszawa 2008, s. 150.

1802R. Bonds, *Ilustrowany przewodnik po uzbrojeniu radzieckich wojsk lądowych. Główne rodzaje uzbrojenia byłej Armii Radzieckiej* (tłum. J. Kozłowski), Warszawa 1999, s. 9.

1803B. Lambeth, *American Carrier Air Power at the Dawn of a New Century*, Santa Monica 2005.

1804L. Brown, *A radar history of World War II: technical and military imperatives*, Nowy Jork, Oxon 1999.

skomplikowania systemów uzbrojenia, które są w stanie zostać wytworzone przez scentralizowany kompleks militarno-przemysłowy. W koniunkcji z rozwojem ilościowym formacji militarnych, zaobserwować można rozwój wewnętrzny polegający na produkcji coraz bardziej wyspecjalizowanych sprzętów wojskowych, wykazujących się ograniczoną użytecznością na polu bitwy. O ile *wojownik* jest uniwersalnym uczestnikiem działań militarnych, i rycerz może funkcjonować jako ciężka kawaleria, piechota, łucznik, czy marynarz, o tyle *żołnierz* zwłaszcza w kontekście rozwoju formacji zbrojnych tego typu, wykazuje się dość znacznym stopniem specjalizacji. Na pewnym etapie specjalizacja posuwa się do stopnia, że nawet *żołnierze* służący w poszczególnych rodzajach sił zbrojnych uzyskują umiejętności czyniący je wąskimi specjalistami w jednej dziedzinie, równocześnie bezużytecznymi w pozostałych. Na przykład wojska powietrznodesantowe zostały skierowane do walki w rejonie Kaukazu jako liniowa piechota¹⁸⁰⁵, a w państwach nadbałtyckich, w tej samej roli użyto piechoty morskiej¹⁸⁰⁶. Podsumowując, państwo przejmując produkcję oraz rozwój systemów uzbrojenia, dysponuje możliwościami oraz imperatywem motywującym do rozwoju tychże zarówno w wymiarze wielkości jak i wewnętrznej komplikacji. Po czwarte wreszcie, wraz z rozwojem licznych oraz kompleksowych systemów uzbrojenia, pojawiła się konieczność wykształcenia systemu logistycznego o wysokiej przepustowości. Wraz ze wzrostem ilościowym formacji militarnych i paramilitarnych, wraz z nasyceniem ich wyspecjalizowanym sprzętem oraz systemami uzbrojenia, a także wraz ze wzrostem stopnia specjalizacji, pojawia się konieczność skonstruowania sprawnego przesyłu materiałów, broni oraz *żołnierzy* pomiędzy rejonami centralnymi a strefą przyfrontową, a także pomiędzy teatrami działań wojennych¹⁸⁰⁷. Liczna, wyposażona w zaawansowane technologicznie, złożona z wysoko wyspecjalizowanych oddziałów armia wymaga rozbudowanego systemu logistycznego, dostarczającego zaopatrzenie, odtransportowanie ludzi oraz sprzętu na tyły, a także w razie konieczności ułatwiającego przemieszczanie sił pomiędzy regionami dyslokacji. Wynika to z dwóch czynników. Po pierwsze, liczebnie rosnąca armia wymaga olbrzymiej liczby zasobów, której nie są w stanie dostarczyć tereny podbite, szczególnie takie, które ucierpiały w wyniku prowadzenia działań wojennych. Jest to szczególnie ważne także z powodu kontekstu wzrostu znaczenia walki psychologicznej, określanej jako zdobywanie serc i umysłów, co jest utrudnia brutalnie stosowana polityka rekwizycyjna, o czym mógł się przekonać Napoleon w trakcie

1805D. Glantz, *The Soviet Airborne Experience*, „Research Survey”, 1984, nr 4, s. 28 – 31.

1806E. P. Takle, *Soviet Naval Infantry*, „The RUSI Journal”, 1972, nr 120(2), s. 29 – 31.

1807W tym kontekście jest to rozwój systemów logistycznych, które zapewniają efektywne funkcjonowanie nowoczesnych sił zbrojnych. W rezultacie wojna przestaje żywić wojnę.

kampanii rosyjskiej¹⁸⁰⁸. Po drugie, techniczny rozwój współczesnych armii wymaga dostarczenia niezwykle skomplikowanych wyrobów przemysłowych, dostępnych wyłącznie w ograniczonej liczby źródeł. Dodatkowo, w tym kontekście należy wskazać również na konieczność uzupełnienia sił ponoszących straty, nie tylko w wymiarze ilościowym, ale także jakościowym, z uwzględnieniem odpowiedniego poziomu oraz kierunku wykształcenia. Zakwestionowaniu oraz unieważnieniu ulega zasada, że *wojna żywi wojnę* z tego powodu, że ujmując rzecz poetycko: ma ona znacznie większy i bardziej zróżnicowany apetyt.

Trzecim jest obniżenie sprawności indywidualnej przy amplifikacji tych możliwości dzięki nowoczesnym systemom broni. Jest to niezwykle paradoksalne, lecz kilkakrotnie został on wspomniany przez teoretyków strategii¹⁸⁰⁹, a także w kontekście zmian cywilizacyjnych, jest pogorszenie się kondycji *żołnierzy* jako pojedynczych elementów maszyny wojennej. W rezultacie zaobserwować można, że w miarę wzrostu liczebności formacji bojowych, konieczne jest obniżenie psychofizycznych kryteriów rekrutacji. Po raz pierwszy na masową skalę problem ten dał się we znaki w trakcie wojen burskich, kiedy to do walki w dość trudnych warunkach terenowych skierowano rekrutów z wielkich aglomeracji przemysłowych. W rezultacie zaobserwowano gorszą efektywność *żołnierzy*, szczególnie w trudniejszych warunkach geograficznych oraz ostrzejszym klimacie. Dodatkowym elementem, na który można wskazać w wymiarze kondycji psychofizycznej poszczególnych członków sił zbrojnych, jest gęsta sieć powiązań o charakterze osobistym, socjalnym oraz towarzyskim z resztą społeczeństwa. W rezultacie czynnik ten, zwłaszcza w koniunkcji z koniecznością rozszerzenia bazy rekrutacyjnej na niewojownicze klasy społeczeństwa powoduje pojawienie się nowej społecznej emocji: frustracji generowanej przez rozłąkę z najbliższymi oraz ustawiczną obawę o ich zdrowie i życie. W rezultacie *żołnierzowi* nieustannie towarzyszy zjawisko współcześnie określane jako efekt *worka na ciało* (ang. *body-bag effect*)¹⁸¹⁰. Z tego też powodu, w przypadku armii typu *żołnierskiego* stosują szereg procedur mających na celu efektywne zarządzanie tym społecznymi emocjami. Najczęściej stosowanymi z nich są przepustki żołnierskie w celu umożliwienia rozładowania napięcia stanowiącego efekt długotrwałej służby oraz rotacje personelu mające na celu przeniesienie *żołnierzy* z frontu do spokojniejszej służby, na przykład garnizonowej, albo pojedynczo albo całymi, macierzystymi podjednostkami.

1808R. K. Riehn, *1812: Napoleon's Russian Campaign*, Nowy Jork 1991, s. 138 – 140.

1809Szczególnie w kontekście sprzężenia pomiędzy rozwojem społecznym a rozwojem strategii wojennej, szczególnie w przypadku myśli Jana Blochnickiego, zaobserwować można obniżenie fizycznych możliwości pojedynczych żołnierzy na rzecz amplifikacji ich przez sprzęt dostarczany tym żołnierzom.

1810Babak Bahador, S. Walker, *Did the Iraq War Have a Body Bag Effect?*, „The American Review of Politics”, 2012, nr 33, s. 247 – 270.

Czwartym z kolei jest zastąpienie moralnych oraz społecznych nakazów, sztywnymi oraz rygorystycznymi zapisami prawnymi wraz z instytucjami do ich egzekucji. Jak wspomniano wcześniej, wraz z obrabowaniem *żołnierzy* z ich statusu *wojowników*, pojawiła się etyczna przepaść pomiędzy nimi, z której znikają poszczególne rytuały oraz etyczne zasady i presja środowiska społecznego, konieczne jest zastąpienie ich poprzez akt *normative Power* wysokiej rangi. W rezultacie obserwować można wzrastającą, od XIX wieku liczbę regulacji międzynarodowych oraz restrykcji zarówno w kwestiach należących do prawa wojny (łac. *ius in bello*)¹⁸¹¹ jak ograniczających samo prawo do wojny (łac. *ius ad bellum*), aż do jego ostatecznego zniesienie w 1945 roku¹⁸¹². W przypadku szczególnie rozbudowanych systemów wojskowych, jak armii amerykańskiej¹⁸¹³, czy Ludowego Wojska Polskiego istniały odrębne pionowy wymiaru sprawiedliwości zajmujące się ściganiem przestępstw popełnionych z udziałem żołnierzy służby czynnej. W przypadku Polski wskazać można na istnienie wyłącznie pionu śledczego prokuratury zajmującego się przestępstwami z udziałem żołnierzy, czyli Prokuratury Wojskowej¹⁸¹⁴. Formacje militarne skonstruowane na bazie *żołnierzy* są formacjami olbrzymimi, nasyconymi wyspecjalizowanymi systemami i platformami uzbrojenia. Wykazują one znacznie wyższą sprawność bojową jako formacje większe oraz lepiej uzbrojone, niż formacje konstruowane na bazie *wojowników*, jednak pociąga to za sobą kilka istotnych konsekwencji. Po pierwsze, wzrost liczebności, specjalizacja żołnierzy a także standaryzacja uzbrojenia wymagają stworzenia efektywnego systemu logistycznego. Po drugie, rozszerzenie bazy rekrutacyjnej na całość społeczeństwa powoduje pozbawienie członków sił zbrojnych długoletniego przygotowania do pełnienia niezwykle stresującej funkcji. Po trzecie, rozszerzenie poboru do wojska na niewojownicze klasy społeczne powoduje atrofię reguł oraz rytuałów wojennych, a w rezultacie brutalizację działań wojennych, głównie poprzez konieczność emocjonalnej motywacji rekrutów. Po czwarte, rozszerzenie bazy rekrutacyjnej powoduje też bliższe związanie wojska ze społeczeństwem, przez co poszczególne podmioty dysponujące tymi możliwościami stają się coraz bardziej

1811 Termin ten odnosi się do zasad regulujących zachowanie się względem poszczególnych grup społecznych zaangażowanych w prowadzenie działań wojennych. Układy te obowiązują aż do obecnej chwili.

1812 Zakaz stosowania wojny jako narzędzia polityki zagranicznej wprowadziły zapisy Karty Narodów Zjednoczonych, przyjętej w San Francisco w dniu 26 czerwca 1945 roku.

1813 W Stanach Zjednoczonych istnieje wręcz oddzielna formacja – korpus prawników (ang. *Judge Advocate General's Corps*, JAG), którego podstawowym elementem jest zapewnienie opieki prawnej członkom amerykańskich sił zbrojnych. Więcej szczegółów odnośnie zakresu obowiązków oraz działalności niniejszej formacji znaleźć można w czasopiśmie *The Army Lawyer*.

1814 Wraz z dniem 4 kwietnia 2016 roku Naczelna Prokuratura Wojskowa została zlikwidowana, a jej zasoby zostały przekazane w gestię prokuratury krajowej. Decyzja ta była wynikiem niezadowolającej efektywności tej instytucji, związania z sowieckim aparatem bezpieczeństwa w czasach PRL, a także spadkiem liczby żołnierzy w społeczeństwie, co w sposób znaczny przyczyniło się do spadku liczby spraw wymagających jej interwencji.

podatne na starty bojowe, które transmitowane do wewnątrz podmiotu zwiększając poziom jego wewnętrznej niestabilności, ograniczając czasowo możliwość efektywnego wykorzystania sił zbrojnych na pełną skalę. Po piąte, rytualizacja prowadzenia działań wojennych prowadzona w oparciu o moralność klasową zastępowana jest poprzez kodyfikację oraz formalizację zasad i procedur regulujących statut *żołnierza*, jego obowiązki oraz przywileje, a także regulujących sposób prowadzenia wojny na poziomie środowiska międzynarodowego. W rezultacie, w przeciwieństwie do formacji o charakterze *wojownika*, armie tego rodzaju stają się większe, lepiej uzbrojone, ale znacznie kosztowniejsze w utrzymaniu oraz sztywniejsze w zarządzaniu.

Trzeci przypadek, *dron*, jest charakterystyczny dla powestfalskiego okresu w rozwoju środowiska międzynarodowego. W rzeczy samej jest to zasada konstrukcyjna sił zbrojnych dopiero wdrażana we współczesnym środowisku międzynarodowym, a przez to nie jest do końca przeanalizowana ani przez środowisko naukowe, ani przez praktyków środowiska międzynarodowego. Oczywiście po fali optymizmu w latach 90. XX wieku¹⁸¹⁵, ostatnie lata przyniosły pewne otrzeźwienie wskazując na negatywne tendencje generowane przez wprowadzenie *dronów* do powszechnego użytku. Kluczową kategorią dla realizacji tej formacji jest pojęcie *drona*. Jest to produkt rewolucji w dziedzinie wojskowości (ang. *Revolution in Military Affairs*, RMA)¹⁸¹⁶, mającej na celu zwiększenie efektywności klasycznych armii poprzez wyeliminowanie słabości charakteryzujących dane formacje. W swej istocie jest to niezwykle zaawansowany, acz wąsko wyspecjalizowana platforma dla broni, nie wymagająca bezpośredniej obecności człowieka. Współczesna technologia nie pozwala na całkowite wyeliminowanie czynnika ludzkiego z procedury ich użycia, jednak możliwe stało się wycofanie *żołnierzy*, czy w ramach współczesnej nomenklatury *operatorów* (ang. *operatives*), poza sferę bezpośredniego zagrożenia życia. Wyróżnić można cztery kategorie *dronów*. Pierwszą oraz najbardziej rozwiniętą grupą są bezzałogowe pojazdy powietrzne (ang. *Unmanned Aerial Vehicles*, UAV), występujące w odmianie rozpoznawczej, występujących na stanie wielu armii współczesnego świata, takich jak Stany Zjednoczone, Federacja Rosyjska, armie Unii Europejskiej, a także są opracowywane systemy na użytek wojsk Ukrainy oraz Chińskiej Republiki Ludowej¹⁸¹⁷, ale także w wersji bojowej, dotychczas

1815Ze szczególnym uwzględnieniem fascynacji amerykańskim zwycięstwem w wojnie bez faktycznie odniesionego zwycięstwa, a także fascynacją środkami technologicznymi zastosowanymi w amerykańskiej machinie wojennej. Niniejsza fascynacja została dość efektywnie rozproszona, szczególnie w konsekwencji niedostosowania wysoko nasyconych technologiami sił zbrojnych do prowadzenia operacji innych niż wojna, takich jak wymuszanie pokoju pod egidą ONZ (ang. *peace enforcement*).

1816M. J. Thompson, *Military Revolutions and Revolutions in Military Affairs: Accurate Descriptions of Change or Intellectual Constructs?*, „Strata”, 2011, nr 3, s. 82 – 108.

1817E. Kania, K. W. Allen, *Inside the Secret World of Chinese Drones*, „National Interest”, 2016, 26 maja, URL:

wykorzystywanej przez wyłącznie przez siły zbrojne Stanów Zjednoczonych¹⁸¹⁸. Inna kategorią, pod względem technicznych możliwości porównywalne do *dronów* są samosterujące pociski rakietowe, wykorzystywane przez szereg armii na świecie, na czele ze sztandarowym systemem marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych RGM/UGM – 109E Block IV *Tomahawk*¹⁸¹⁹. Jednakże z powodu ograniczonej funkcjonalności przede wszystkim poprzez ich jednorazowość – efektywne wykorzystanie systemów tego typu zakłada ich fizyczne zniszczenie przez co nie są one klasycznymi *dronami*. Drugą kategorią są bezzałogowe pojazdy naziemne (ang. *Unmanned Ground Vehicles*, UGV). Przeważająca większość systemów tego typu jest wykorzystywana w cywilnych sferach aktywności społeczeństwa, czego szczególnym przykładem mogą być roboty policyjne, wykorzystywane do zabezpieczania bomb¹⁸²⁰ oraz precyzyjne roboty medyczne wykorzystywane podczas operacji chirurgicznych¹⁸²¹. Ostatnio coraz częściej jednak pojawiają się informacje o coraz bardziej zaawansowanych oraz zróżnicowanych systemach autonomicznych wykorzystywanych do celów wojskowych w różnych armiach: europejskich¹⁸²², amerykańskiej¹⁸²³ oraz coraz powszechniej w armii rosyjskiej¹⁸²⁴. Trzecią kategorią są *drony* stosowane na potrzeby marynarki wojennej, zarówno stosowane jako jednostki nawodne (ang.

<http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/inside-the-secret-world-chinese-drones-16360>, [dostęp: 30.01.2017].

1818W tym kontekście można podkreślić, że najbardziej zaawansowane technologie pojazdów bezzałogowych stosowanych bezpośrednio jako środki przymusu fizycznego stosowane są przez amerykańskie siły wojskowe oraz policyjne. M. Maj, *Policja użyła robota by zabić sprawcę strzelaniny w Dallas. Pierwszy taki przypadek*, „Dziennik Internautów. Biznes i Prawo”, 2016, 11 lipca, URL: <http://di.com.pl/policja-uzyla-robota-by-zabic-sprawce-strzelaniny-w-dallas-pierwszy-taki-przypadek-55172>, [dostęp: 30.01.2017]. Co prawda w innych siłach zbrojnych, w tym w Polsce, prowadzone są prace badawcze mające na celu dostarczenie funkcjonalnych egzemplarzy *dronów*, jednakże, co zakrawa na paradoks, największe doświadczenie w konstrukcji oraz wykorzystaniu bezzałogowych systemów powietrznych ma Hezbollah. *Hezbollah's new cheap and dangerous drone*, „Y-net news.com”, 2016, 18 sierpnia, URL: <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4843200,00.html>, [dostęp: 30.01.2017].

1819Swim, *rocket fly and hunt: Navy's morphing missile new abilities*, „Raytheon”, 2014, 10 stycznia, URL: http://www.raytheon.com/news/feature/ms14_tomahawk.html?sf2104381=1, [dostęp: 30.01.2017].

1820J. Sabak, *Przenośne roboty saperskie dla Wojska Polskiego już za rok?*, „Defence24.pl”, 2015, 27 lipca, URL: <http://www.defence24.pl/240517,przenosne-roboty-saperskie-dla-wojska-polskiego-juz-za-rok>, [dostęp: 30.01.2017].

1821*Będziemy mieli w Polsce kolejne chirurgiczne roboty da Vinci?*, „Rynekzdrowia.pl”, 2016.15 lutego, URL: <http://www.rynekzdrowia.pl/Uslugi-medyczne/Bedziemy-mieli-w-Polsce-kolejne-chirurgiczne-roboty-da-Vinci,159283,8.html>, [dostęp: 1.02.2017].

1822Na przykład maszyny z rodziny EMT Luna X – 2000, stosowane są jako podstawowe narzędzia rozpoznania Bundeswehry. W przypadku UGV prowadzone są prace koncepcyjne w oparciu o rodzinę ELROB. *ELROB 2006 – An European Challenge for Robots and UGVs*, „Defense Update”, 2006, 28 czerwca, URL: http://defense-update.com/20060728_elrob06.html, [dostęp: 1.02.2017].

1823W kontekście armii amerykańskiej, wydaje się, że z powodów społecznych, robotyzacja prowadzona jest na konsekwentnie, z wykorzystaniem olbrzymich zasobów w gestii *hipermocartwa* oraz osiąga najbardziej spektakularne rezultaty: *Tak ma wyglądać przyszłość. Rój dronów ze wspólnym „umysłem” wypuszczony z myśliwców*, „TVN24.pl”, 2017, 11 stycznia, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/roj-dronow-wypuszczonych-z-myśliwcow-usa-pracuja-nad-nowa-bronia,705896.html>, [dostęp: 1.02.2017]. W przypadku UGV, można wskazać na konstrukcje Foster-Miller z rodziny TALON oraz SWORDS.

1824*Rusza rosyjski program budowy dronów*, „Defence24.pl”, 2015, 20 maja, URL: <http://www.defence24.pl/228062,rusza-rosyjski-program-budowy-dronow>, [dostęp: 1.02.2017]. W przypadku UGV, najnowszym nabytkiem jest model Uran-9.

Unmanned Surface Vehicles, USV) oraz podwodne (ang. *Unmanned Undersea Vehicles*, UUV), stosowane głównie przez marynarkę amerykańską¹⁸²⁵. Czwartą i ostatnią kategorią są bezzałogowe pojazdy kosmiczne (ang. *Unmanned Spacecraft*, US). Podzielić je można na trzy kategorie. Po pierwsze, są to *pseudo-drony* analogiczne do pocisków samosterujących, zwłaszcza międzykontynentalne pociski, w tym niezależnie naprowadzone pojazdy powrotne (ang. *Multiple Independently Targetable Reentry Vehicles*, MIRV)¹⁸²⁶, manewrujące pojazdy powrotne (ang. *Maneuvering Reentry Vehicles*, MaRV)¹⁸²⁷, a także pociski defensywne: antybalistyczne i antysatelitarne. Po drugie, są to autonomiczne satelity zlokalizowane zarówno na geostacjonarnych jak i niższych orbitach, odpowiedzialne za realizację różnych funkcji, ze szczególnym uwzględnieniem rozpoznania oraz komunikacji, w tym komunikacji wojskowej. Po trzecie, są to również autonomiczne próbniki badawcze, takie jak na przykład sondy kosmiczne zlokalizowane na orbitach pozostałych planet Układu Słonecznego¹⁸²⁸, na orbicie okołosłonecznej¹⁸²⁹ a także próbniki z serii *Pioneer* oraz *Voyager*, które aktualnie opuszczają Układ Słoneczny¹⁸³⁰. Na razie obiekty te mają ograniczone zastosowanie militarne, co może się zmienić, szczególnie w przypadku wybuch wojny hegemonicznej na skalę porównywalną do II wojny światowej, lecz nie jest to przesądzone¹⁸³¹. *Drony* są platformą

1825Chiny zwrócą Amerykanom przejęty dron, „TVN24.pl”, 2016, 17 grudnia, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/chiny-przejely-podwodnego-drona-usa-protest-waszyngtonu,700437.html>, [dostęp: 1.02.2017].

1826H. M. Kristensen, *Pentagon report: China deploys MIRV missile*, „Federation of American Scientists”, 2015, 11 maja, <https://fas.org/blogs/security/2015/05/china-mirv/>, [dostęp: 1.02.2017].

1827M. Prigg, *Russia fires its radical hypersonic „super nuke” warhead: Prototype of mysterious „object 4202” blasted off on top of a ballistic missile*, „Mail Online”, 2016, 27 października, URL: <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3876596/Russia-fires-radical-hypersonic-super-nuke-warhead-Prototype-mysterious-object-4202-blasted-ballistic-missile.html>, [dostęp: 1.02.2017].

1828Przykładem dronów umieszczonych na orbitach innych ciał niebieskich, może być na orbicie wokół Księżyca – LRO (ang. *Lunar Reconnaissance Orbiter*), funkcjonujący od 2009 roku; na orbicie Marsa – Mangalyaan (ang. *Mars Orbiter Mission*), funkcjonujący od 2014 roku oraz nad Jowiszem – misja *Juno*, funkcjonująca od 2016 roku.

1829Przykładem takiego drona może być satelita SOHO (ang. *Solar and Heliospheric Observatory*), umieszczony na orbicie okołosłonecznej w 1995 roku; oraz satelita SDO (ang. *Solar Dynamics Observatory*), umieszczony na orbicie w 2010 roku.

1830Aktualny status próbników: *Pioneer 10*, znajduje się w odległości 117,769 jednostki astronomicznej od Słońca, zwiększając odległość o 11,971 kilometra na sekundę, to jest 2,525 jednostki astronomicznej rocznie. Próbnik zmierza w kierunku gwiazdy Aldebaran w gwiazdozbiorze Byka, odległej o sześćdziesiąt osiem lat świetlnych, którą minie najprawdopodobniej z dwa miliony lat. *Pioneer 11*, znajduje się w odległości 96,77 jednostki astronomicznej od Słońca, zwiększając odległość o 11,279 kilometra na sekundę, to jest 2,379 jednostki astronomicznej rocznie. Próbnik zmierza w kierunku konstelacji Tarcza Sobieskiego. *Voyager 1*, znajduje się w odległości 137,519 jednostki astronomicznej od Słońca, zwiększając odległość o 16,994 kilometra na sekundę, to jest 3,585 jednostki astronomicznej rocznie. Próbnik zmierza w kierunku gwiazdozbioru Wężownika. *Voyager 2*, znajduje się w odległości 113,412 jednostki astronomicznej od Słońca, zwiększając odległość o 15,365 kilometra na sekundę, to jest 3,241 jednostki astronomicznej rocznie. Próbnik zmierza w kierunku konstelacji Pawia. *New Horizons*, znajduje się w odległości 37,588 jednostki astronomicznej od Słońca, zwiększając odległość o 14,291 kilometra na sekundę, to jest o 3,015 jednostki astronomicznej rocznie. Próbnik zmierza w kierunku konstelacji Strzelca. Ch. Peat, *Spacecraft escaping the Solar System*, „Heavens-Above”, 2017, URL: <http://www.heavens-above.com/SolarEscape.aspx>, [dostęp: 1.02.2017].

1831Szczególnie scenariusze nakreślane przez George'a Friedmana, zawierają w sobie elementy infrastruktury

uzbrojenia, dysponująca samodzielnością oraz możliwościami jedynie o szczebel niższymi od człowieka zaangażowanego w działania bojowe. W rezultacie pole bitwy staje się niemal pozbawione obecności ludzi, choć są oni wciąż obecni jako element sterujący w maszynie wojennej. Jednakże, dzięki postępującej sprawności programów eksperckich¹⁸³² zwiadujących wykorzystaniem systemów tego typu. Współcześnie wskazać można, że istnieją cztery podstawowe różnice pomiędzy wykorzystaniem na polu walki *dronów* a sił żywych: *wojowników* oraz *żołnierzy*. Pierwszą jest wykorzystanie maszyn niemal do zera eliminuje moralność oraz etykę z pola walki. Wynika to z trzech czynników. Pierwszym jest fizyczne oddalenie pomiędzy kombatantami, co powoduje zerwanie społecznej relacji pomiędzy kombatantami. Drugą jest kwestia wirtualizacji społeczności, szczególnie dotycząca specjalistów zajmujących się obsługą komputerów. Oznacza to częściowe odrealnienie tych osób, przez co uczestnictwo nawet pośrednie w działaniach wojennych identyfikowane jest jako interakcje z wirtualną rzeczywistością, przez co niwelowane są ograniczenia społeczne oraz moralne dla aplikacji środków przemocy. Trzecią jest również przeceniany stopień kontroli nad tymi platformami uzbrojenia. Kontrola ta stanowi koniunkcję dwóch czynników. Po pierwsze, jest to przepływ informacji pomiędzy operatorem a pozostałymi instytucjami militarnymi, a także pomiędzy operatorem a *dronem*. Dodatkowym elementem w tej sferze może być kwestia utrzymania kontroli nad *dronem* oddalonym od centrum dowodzenia. Transmisja dodatkowo jest zakodowana unikalnym szyfrem producenta, dostępnym rzekomo wyłącznie użytkownikowi. W ocenie decydentów stanowi to wystarczające zabezpieczenie, jednakże wciąż powtarzają się wydarzenia, w ramach których centrum dowodzenia, na przykład amerykańskich w czasie operacji afgańskiej, że *dron* musiał być zestrzelony po tym jak zszedł z kursu oraz nie reagował na rozkazy¹⁸³³. Cyklicznie powtarzonym wyjaśnieniem jest dokonanie włamania do systemu przez wrogich, acz nieznaną *hackerów*. Kolejnym przypadkiem może być sprzedaż tak zwanych *kodów źródłowych*¹⁸³⁴, co jest szczególnie

wojskowej zlokalizowane w przestrzeni okołozemskiej w postaci elementów struktury kontroli i dowodzenia (tak zwane *Gwiazdy Bojowe*) oraz konstelacje satelitarne, zawierające w sobie elementy rozpoznania, środków walki elektronicznej oraz bojowych. G. Friedman, *Następne (...)*, s. 199 – 240.

1832M. B. Reilly, *Beyond video games: New artificial intelligence beats tactical experts in combat simulation*, „Phys.org”, 2016, 27 czerwca, URL: <https://phys.org/news/2016-06-video-games-artificial-intelligence-tactical.html>, [dostęp: 1.02.2017].

1833J. Hsu, *Air Force shoots down runaway drone over Afghanistan*, „Popular Science”, 2009, 14 września, URL: <http://www.popsci.com/military-aviation-amp-space/article/2009-09/when-drones-go-wild-air-force-shoots-them-down>, [dostęp: 3.02.2017].

1834W najszerszej definicji, jest to kod wpisywany na nośnik danych rzeczonoego komputera, bezpośrednio przez człowieka, zawierający instrukcję wykonywania działań na dostępnych danych. W rezultacie można wskazać, że kod źródłowy jest pierwotnym oraz fabrycznym oprogramowaniem zaawansowanych systemów uzbrojenia, stanowiący niezwykle istotny element decydujący o efektywności wykorzystania określonej platformy uzbrojenia. I jako taki stanowi przedmiot ścisłej ochrony prawnej oraz niezwykle gorących negocjacji offsetowych. J. Palowski, „Strategiczne znaczenie” kodów źródłowych uzbrojenia. *Polska*

istotne w państwach nie dysponujących endemicznym potencjałem samodzielnego wytworzenia platform tego typu, a zakupuje gotowy produkt za granicą. Podejrzewa się, że taka sytuacja nastąpiła w trakcie wojny gruzińsko-rosyjskiej w roku 2008¹⁸³⁵. Po drugie, jest to wykorzystanie maszyn pozwala zwiększyć dystans pomiędzy walczącymi stronami niemal do skali międzykontynentalnej. Zasięg współczesnych systemów bezzałogowych pozwala na odseparowanie walczących stron oraz izolację operatorów od wrogich *żołnierzy i wojowników*. Dla przykładu operacje amerykańskiej floty bezzałogowców kontrolowane są z trzech centrów, z których dwa zlokalizowane są na terenie kontynentalnych Stanów Zjednoczonych, a trzecie zlokalizowane jest na terytorium sojuszniczego Kataru¹⁸³⁶. Mniejsze odległości charakterystyczne są dla systemów innych mocarstw, jednak nawet one pozwalają na zwiększenie dystansu pomiędzy walczącymi stronami, pozwalając na przykład na zwiększenie efektywnego zasięgu artylerii, na przykład w Donbasie¹⁸³⁷. Natomiast co ciekawe na obecną chwilę wykorzystanie bezzałogowców orbitalnych, o zrobotyzowanych sondach wewnątrzsystemowych nie wspominając, z natury wymaga drastycznego zwiększenia dystansu pomiędzy kombatantami. Jednakże z powodów natury geostrategicznej oraz prawnomiędzynarodowej¹⁸³⁸ rozwiązania tego typu nie są na obecną chwilę stosowane. Czwartą różnicą jest fakt, że wykorzystanie maszyn wymaga ekstensywnie rozbudowanej logistyki, szczególnie, że wymagają one ciągłego dopływu energii oraz ekstensywnego serwisu celem zapewnienia optymalnego funkcjonowania. W tym kontekście można stwierdzić, że nawet rozbudowane oraz nasycone sprzętem armie doby westfalskiej nie są tak podatne na zakłócenie procesów logistycznych jak siły skonstruowane z *dronów*. Oznacza to, że o ile w przypadku konstruowania sił zbrojnych z wcześniejszych generacji, istnieje pewien margines tolerancji dla braków lub niedostatków zaopatrzenia, co z kolei pozwala na efektywne stosowanie siły zbrojnej bez szczególnych uszczerbków dla operacyjnej sprawności, o tyle w przypadku *dronów* jakiegokolwiek zakłócenia w dopływie paliwa oraz

doktryna cyberbezpieczeństwa, „Defence24.pl”, 2015, 26 stycznia, URL: http://www.defence24.pl/news_strategiczne-znaczenie-kodow-zrodlowych-uzbrojenia-polska-doktryna-cyberbezpieczenstwa, [dostęp: 3.02.2017].

1835 *Kody do izraelskich dronów w rękach Rosjan? Jest wytłumaczenie dla zaskakującego listu gen. Skrzypczaka?*, „wPolityce.pl”, 2013, 2 grudnia, URL: <http://wpolityce.pl/polityka/172495-kody-do-izraelskich-dronow-w-rekach-rosjan-jest-wytlumaczenie-dla-zaskakujacego-listu-gen-skrzypczaka>, [dostęp: 3.02.2017].

1836 S. Lendman, *America's Drone Command Centers: Remote Warriors Operate Computer Keyboards and Joysticks*, „Global research”, 2012, 29 kwietnia, URL: <http://www.globalresearch.ca/america-s-drone-command-centers-remote-warriors-operate-computer-keyboards-and-joysticks/30590>, [dostęp: 3.02.2017]; M. Zenko, *Reforming US drone strike policies*, Council Special Report nr 65, Waszyngton 2013.

1837 M. Gawęda, *Bezzałogowce w konflikcie na Ukrainie*, „Defence24.pl”, 2016, 11 grudnia, URL: <http://www.defence24.pl/507103,bezzalogowce-w-konflikcie-na-ukrainie-analiza>, [dostęp: 3.02.2017].

1838 R. J. Vogel, *Drone warfare and the law of armed conflict*, „Denver journal of international law and policy”, 2011, nr 39(1), s. 101 – 138.

części zamiennych prowadzi do natychmiastowego ograniczenia ich bojowej użyteczności oraz kanibalizacji systemów uzbrojenia w celu przedłużenia sprawności reszty sił. Piąta różnica oznacza, że wykorzystanie maszyn pozwala na ograniczenie niekorzystnego efektu indukowanego w społeczeństwie poprzez ponoszenie strat własnych. Jest to tak zwany *body-bag effect*¹⁸³⁹. Podsumowując, w odróżnieniu od poprzednich formacji, wojsko skomponowane głównie z aparatów bezzałogowych wykazuje najwyższy stopień efektywności, jednocześnie są w specyficznym stopniu związane ze społeczeństwem generującym państwo wykorzystujące siły zbrojne tego typu. Po pierwsze, pozwalają one na ograniczenie społecznego obciążania w związku z ograniczeniem zapotrzebowania na ludzi generowanym głównie w sferze bezpośrednich działań bojowych. Po drugie, generuje poważne obciążenie dla gospodarki, jako że wymaga produkcji oraz zaopatrzenia dużej liczby wysoce kapitałochłonnych platform uzbrojenia. Po trzecie, zaobserwować można sprzężenie zwrotne pomiędzy działaniami *dronów* a opinią publiczną zarówno w ramach podmiotu stosującego te formacje, jak i tak zwaną globalną opinią publiczną, szczególnie w kontekście błędów oraz ataków na cywilną populację zlokalizowaną w pobliżu strefy działań wojennych. Ponadto, pomimo efektywności stosowanych systemów, formacje *dronów* wykazują podatność na szereg wyzwań, które poważnie ograniczają ich efektywność. Pierwszym jest ekstremalne uzależnienie od logistyki. Drugim jest poleganie na infrastrukturze krytycznej zarówno w wymiarze klasycznych ułatwień przesyłu towarów – portów, lotnisk oraz dróg – lecz także nowoczesnych, jak sieci telekomunikacyjne oraz przesyłu i obróbki informacji. Oznacza to, że *hard Power* zakładające wykorzystanie *dronów* wykazuje zbieżność merytoryczną z *soft Power*. Trzecim są moralne dylematy związane z wykorzystaniem maszyn na polu walki, szczególnie sprzężenie zwrotne pomiędzy polem bitwy a opinią publiczną, szczególnie w kontekście występowania tak zwanych *strat niebojowych* (ang. *collateral damage*). Czwartym wyzwaniem jest, co jest ściśle powiązane z poprzednim kwestia sprawowania kontroli nad bezzałogowcami, szczególnie w kontekście zdobywania przez nie coraz większej samodzielności¹⁸⁴⁰, a także wyzwaniami wynikającymi z zagadnienia ich kontroli na odległość w czasie rzeczywistym.

1839Babak Bahador, S. Walker, *Did the Iraq War Have a Body Bag Effect?*, „The American Review of Politics”, 2012, nr 33, s. 247 – 270.

1840Obecnie najsprawniejszym programem eksperckim do obsługi bezzałogowców jest system ALPHA, który podczas treningu przewyższył możliwościami biologicznego pilota. M. Reilly, *Beyond video games: New artificial intelligence beats tactical experts in combat simulation*, „Phys.org”, 2016, 27 czerwca, URL: <http://phys.org/print386244590.html>, [dostęp: 05.07.2016]. Bliższe przybliżenie wyzwań związanych z powierzeniem obsługi bezzałogowców programom eksperckim: N. Ernest, K. Cohen, *Fuzzy Logic Based Intelligent Agents for Unmanned Combat Aerial Vehicle Control*, „Journal of Defense Management”, 2015, nr 6(1).

Ostatnią kwestią poruszaną w przypadku omawiania sił zbrojnych są ich ograniczenia. W kontekście ich rozwarstwienia na trzy wzorce rozwojowe, należy wskazać, że każdy z nich charakteryzuje się własnymi, specyficznymi ograniczeniami. Jednakże dodatkowym wyzwaniem analitycznym jest fakt, że w przypadku późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, wszystkie trzy wzorce występują wewnątrz jednej organizacji. Do tego dochodzą różne konfiguracje pomiędzy zaangażowanymi siłami na polu walki, a problemy analityczne narosną do poziomu nie dającego się efektywnie zarządzać. Przykładowym wyzwaniem może być interwencja Stanów Zjednoczonych Ameryki w Afganistanie, w trakcie której formacje zbrojne skonstruowane na bazie *wojowników* zaangażowały się w konflikt z formacjami skomponowanymi z *dronów*. W rezultacie w środowisku akademickim wciąż toczy się dyskusja, która z zaangażowanych stron wyszła z tego starcia zwycięsko¹⁸⁴¹. Realną odpowiedzią wydaje się jednak wskazanie raczej na komplementarność aniżeli alternatywność wszystkich zaprezentowanych logik konstrukcyjnych konwencjonalnych sił zbrojnych. Wszystkie trzy bowiem wykazują użyteczność bojową w zróżnicowanych sytuacjach na polu bitwy.

I tak formacje skonstruowane z *wojowników*, wykazują się szczególną efektywnością w sytuacji toczenia konfliktu asymetrycznego w obrębie przestrzeni zlokalizowanej wewnątrz określonego podmiotu międzynarodowego. Partyzanci, terroryści, różne formy obrony terytorialnej oraz milicje obywatelskie stanowią niezwykle ciężkie wyzwanie dla sprawowania efektywnej kontroli nad danym terytorium. Rozproszone siły, złożone z silnie zmotywowanych jednostek ludzkich, niekoniecznie dobrze uzbrojonych, ale dysponujących atutami w postaci znajomości terytorium, poparcia pozostałych segmentów populacji oraz możliwością szybkiego oraz bezśladowego rozproszenia wśród niewalczących warstw społeczeństwa, stanowią groźny oraz trudny do zidentyfikowania cel. Działania tych formacji, w połączeniu z retorsjami sił okupacyjnych, które z konieczności trafiają również, a czasem przede wszystkim w ludność cywilną, powodują wystąpienie medialnego efektu, analogicznego do *efektu CNN*¹⁸⁴². Oczywiście formacje *wojowników* nie są pozbawione wad. Pierwszą, jest niski stopień koherencji oraz dyscypliny wśród *wojowników* powodująca dość znaczną labilność oraz podatność na wewnętrzne tarcia poszczególnych formacji. Najbardziej widocznym przykładem wydarzenia tego typu może być *anbarskie przebudzenie* (ang. *Anbar Awakening*), w trakcie którego część sunnickich plemion zdecydowała się porzucić rebelię

1841B. Avni, *War in Afghanistan: what was won, what was lost*, „Newsweek”, 2014, 2 czerwca, URL: <http://europe.newsweek.com/war-afghanistan-what-was-won-what-was-lost-252947?rm=eu>, [dostęp: 3.02.2017].

1842Więcej szczegółów: P. Robinson, *The CNN Effect. Myth of news, foreign policy and intervention*, Londyn, Nowy Jork 2002.

oraz uznać zwierzchność proamerykańskiego rządu Republiki Iraku¹⁸⁴³. Drugą wadą, jest spadek efektywności powyższych sił występujący w koniunkcji do odległości od macierzystego terytorium. Trzecią, jest kosztowność sytuacji pozwalającej na zastosowanie bojowe formacji tego typu. W tym kontekście można stwierdzić dwa wymiary tej kosztowności. Po pierwsze, są koszty ekonomiczne wynikające z toczenia działań bojowych na terytorium poddanym jurysdykcji podmiotu międzynarodowego. Po drugie, są koszty moralne oraz społeczne.

Natomiast zastosowania armii skonstruowanej w oparciu o *żołnierzy*, niesie za sobą nieco odmienną funkcjonalność. W tym kontekście siły te stosowane są zwykle w sytuacjach jakościowej symetrii, zmodyfikowanej najczęściej ilościową asymetrią. Formacje pancerne, zmotoryzowane, zmasowane oddziały artylerii oraz piechoty, wykorzystywane są głównie w dwóch celach. Pierwszym jest przeprowadzenie zwycięskiego konfliktu z podobnie skonstruowaną wrogą armią. Drugim jest zabezpieczenie oraz kontrola terytorium niezależnie czy jest ono własne, czy zdobyte. Jednakże, armia typu westfalskiego, oparta na *żołnierzu*, jest podatna na w trzech sferach, szczególnie widocznych w przypadku starć z armiami *wojowników* oraz *dronami*. Po pierwsze, armie tego typu wymagają ekstensywnych systemów logistycznych, zapewniających siłom frontowym niezbędne zaopatrzenie oraz uzupełnienia oraz ewakuacje i opiekę nad rannymi. Po drugie, szczególnie istotne dla *żołnierzy* jest kwestia przywództwa na każdym szczeblu hierarchii dowodzenia. Po trzecie, szczególną wrażliwością armii opartej na *żołnierzach* jest jej bliskie i liczne związki ze społeczeństwem. Siły zbrojne konstruowane w oparciu o *żołnierza* wykazują się głównie jako wojska obrony terytorialnej, funkcjonujące albo w granicach macierzystego terytorium, albo w jego bezpośredniej bliskości. Jedynie największe mocarstwa – wspólnie wyłącznie Stany Zjednoczone – są w stanie wytworzyć logistyczne możliwości pozwalające na projekcję siły obejmujące setki tysięcy *żołnierzy* w obrębie całego świata.

Ostatnim oraz stosunkowo mało zbadanym, ponieważ brak sił zbrojnych skonstruowanych na bazie *dronów*. W swej istocie, jedynym państwem, które efektywnie rozwija bezzałogowe systemy w wymiarze zarówno rozpoznawczym jak i bojowym to Stany Zjednoczone. Jak dotąd pozostałe mocarstwa, ze szczególnym uwzględnieniem Federacji Rosyjskiej oraz Chińskiej Republiki Ludowej, skupiają się przede wszystkim na systemach zwiadowczych¹⁸⁴⁴. W rezultacie materiał empiryczny stanowi jedynie skromny wycinek

1843A. Long, *The Anbar Awakening*, „Survival”, 2008, nr 50(2), s. 67 – 94.

1844W tym kontekście można wskazać na najpopularniejsze systemy. W przypadku Federacji Rosyjskiej jest to system *Orlan – 10* szczególnie intensywnie wykorzystywany w trakcie działań w Donbasie jako głównie w roli rozpoznawczej. A. Rawnsley, *Ukraine Scrambles for UAVs, But Russian Drones Own the Skies Moscow-backed rebels have the advantage*, „War is boring”, 2015, 20 lutego, URL: <https://warisboring.com/ukraine->

rzeczywistości, a większa część analiz wykorzystania *dronów* na współczesnym polu bitwy jest przedmiotem spekulacji. Obie formacje zdają się funkcjonować w podobnej przestrzeni, efektywnie niwelując własne przewagi. W tym kontekście można wskazać na nieskuteczność kampanii amerykańskich w Afganistanie po 2001 roku¹⁸⁴⁵ oraz w Iraku po 2003 roku¹⁸⁴⁶. Jednakże działania *dronów* nie pozostają bez społecznej reakcji. W tym kontekście szczególnie istotne są trzy inne zagadnienia. Pierwszym jest obciążenie finansowe budżetu podmiotu, przekładającego się z jednej strony na wzrost opodatkowania, z drugiej natomiast na ukształtowanie sieci strumieni finansowych ukierunkowanych na zaspokojenie zobowiązań oraz potrzeb. Dodatkowo, należy wskazać, że w praktyce w żadnym z wspomnianych przypadków, *drony* nie spełniły pokładanych w nich oczekiwań, a cała operacja wymagała zaangażowania sił opartych o *żołnierzy* (Kosowo, Afganistan), *wojowników* (Libia) oraz mieszanych (Irak, Syria). Drugim, jest coraz wyraźniej zaznaczające się zainteresowanie członków społeczeństwa kwestią efektywności zastosowania *dronów* na polu bitwy, ze szczególnym uwzględnieniem cywilnych ofiar na teatrze działań wojennych. Trzecim, jest możliwość utrzymania kontroli nad bezzałogowymi platformami uzbrojenia. Możliwość jej utraty, lub nawet odebrania przez stronę przeciwną jest w dużej mierze zlokalizowana w sferze czysto teoretycznej.

Reasumując dotychczasowe rozważania, konwencjonalne siły zbrojne występują w trzech wariantach: konstrukcja w oparciu o *wojowników*, *żołnierzy* i *dronów*. Każda z tych formacji posiada szereg zalet oraz słabości, co ważniejsze, każda z nich wymaga odmiennego podejścia w wymiarze strategicznym. Co więcej, większość państw, w szczególności mocarstw, posiada formacje wykazujące charakterystykę typową dla poszczególnych

scrambles-for-uavs-but-russian-drones-own-the-skies-74f5007183a2#.3mcs0qcg, [dostęp: 9.02.2017]. Dodatkowo w tej chwili trwają zaawansowane prace nad konstrukcją *dronów* bojowych (ang. *Unmanned Combat Air Vehicles*, UCAV), które mają się zakończyć się wprowadzeniem do linii pierwszych egzemplarzy w roku 2020. D. Litovkin, *Russia to bring first unmanned combat aircraft into service by 2020*, „Russian beyond the headlines”, 2014, 22 czerwca, URL: http://rbth.com/defence/2014/06/22/russia_to_bring_first_unmanned_combat_aircraft_into_service_by_2020_37609.html, [dostęp: 9.02.2017]. W przypadku chińskich sił zbrojnych, plany są znacznie bardziej zaawansowane, bowiem na rok 2015 najprawdopodobniej planowane jest włączenie czterdziestu jeden tysięcy osmiuset *dronów*, głównie należących do klas: *Xianglong*, *Yilong*, *Sky Saber*, oraz *Lijian*, z których trzy ostatnie dysponują dość znacznymi możliwościami ofensywnymi. Jednakże na obecną chwilę, modele te nie zostały przetestowane w warunkach bojowych. Office of the Secretary of Defense, *Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2015*, D-117FA69, „Department of Defense”, 2015, 7 kwietnia, URL: https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2015_China_Military_Power_Report.pdf, [dostęp: 9.02.2017], s. 36.

1845A. Shaver, J. Madrigal, *Losing in Afghanistan*, „Foreign Affairs”, 2016, 22 września, URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2016-09-22/losing-afghanistan>, [dostęp: 14.02.2017, dostęp płatny].

1846S. S. Coerr, *How The United States Lost The Second Iraq War*, „The Federalist”, 2015, 8 czerwca, URL: <http://thefederalist.com/2015/06/08/how-the-united-states-lost-the-second-iraq-war/>, [dostęp: 14.02.2017].

wzorców. Interesującym zagadnieniem są również relacje pomiędzy poszczególnymi formacjami osadzonymi w poszczególnych kontekstach operacyjnych. Dotychczasowe rozważania wskazywały na zapętlenie relacji: *wojownicy* ulegają *żołnierzom*, a ci nie są w stanie stawić efektywnego oporu *dronom*. Elementem niepewnym jest wynik starcia *dronów* z *wojownikami* jako, że interwencja zbrojna Stanów Zjednoczonych w Iraku oraz Afganistanie nie przyniosła ostatecznego rozstrzygnięcia w tej kwestii. Z perspektywy roku 2019 można wskazać, że wzajemne relacje pomiędzy tymi trzema wzorcami zależą od sytuacji oraz kontekstu konfliktu. I tak w sytuacji wojny domowej z ograniczonym zaangażowaniem międzynarodowym największą efektywność wykazują formacje konstruowane wokół *wojowników*. W przypadku wojny międzypaństwowej najbardziej przydatne są armie *żołnierzy*, uzupełnione *dronami*. Natomiast w przypadku umiędzynarodowionej interwencji humanitarnej można wskazać, że najefektywniejszym narzędziem mogą zostać w pełni wykształcone formacje *dronów* szczególnie w koniunkcji albo z formacją *żołnierzy* albo *wojowników*. Na zakończenie należy podkreślić, że pomimo relatywnego spadku użyteczności, siły zbrojne wciąż pozostają głównym nośnikiem w wymiarze *hard Power*.

Drugą grupą narzędzi *hard Power* w stosunkach międzynarodowych oraz wewnętrznych to *broń masowego rażenia*. W tym kontekście można wskazać, że broń ta, zwana niekiedy bronią ABC, obejmuje trzy kategorie środków rażenia: atomowe, biologiczne oraz chemiczne. W niniejszej rozprawie kategoria ta zostanie ograniczona wyłącznie do broni nuklearnej, z trzech podstawowych powodów. Po pierwsze, współcześnie niemal zupełnie wyeliminowano pozostałe dwie kategorie, przede wszystkim w wymiarze normatywnym. W tym kontekście należy wskazać, że o ile w przypadku broni atomowej istnieją reżimy albo ograniczające jej rozprzestrzenianie – układ o nierozprzestrzenianiu broni atomowej (ang. *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, NPT) z 1968 roku¹⁸⁴⁷ oraz ograniczające jej liczebność – traktat o redukcji zbrojeń strategicznych (ang. *Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms*, nowy układ START) z 2010 roku¹⁸⁴⁸ czy też nakładając ograniczenia na możliwość produkcji oraz testowania – traktat o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową (ang. *Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty*, CTBT) z 1996 roku (nie wszedł w życie)¹⁸⁴⁹. Jednakże wciąż brak kompleksowego układu delegitymującego broń atomową jako integralną część potencjału militarnego, w

1847Z. Lachowski, *Nuklearne rozbrojenie i nieprolifracja: geneza, stan i perspektywy*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2012, nr 22(2), s. 65 – 89.

1848A. F. Woolf, *The new START treaty: central limits and key provisions*, „Congressional Research Service”, 2017, 1 lutego, URL: <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R41219.pdf>, [dostęp: 16.02.2017].

1849M. Kaczmarek, *Problematyka zbrojeń i rozbrojenia* [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008, s. 535.

podobny sposób jak to miało miejsce w przypadku broni chemicznej – konwencja o zakazie broni chemicznej (ang. *Chemical Weapons Convention*, CWC) przyjęta w 1993 roku, weszła w życie w 1997 roku¹⁸⁵⁰, czy też w przypadku broni biologicznej – konwencja o broni biologicznej (ang. *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction*, *Biological Weapons Convention*, BWC) przyjęta w 1972 roku, osiągnęła pełną moc prawną w 1975 roku. Pomimo nieszczelności wszystkich systemów¹⁸⁵¹, widać wyraźnie, że broń biologiczna oraz chemiczna są prawnie zakazane, natomiast broń atomowa, choć dość poważnie ograniczona zarówno w wymiarze jakościowym jak i ilościowym, wciąż stanowi dopuszczalny element potencjału militarnego. Po drugie, pozostałe dwie kategorie, są szczególnie nieefektywne jako, że nie poddają się pełnej kontroli w środowisku bojowym. W przeciwieństwie do broni atomowej, broń chemiczna oraz biologiczna jest nie możliwa do precyzyjnej aplikacji w warunkach wojennych. Dzieje się to dlatego, że o efektywności jej wykorzystaniu w pierwszym rzędzie decydują warunki atmosferyczne, począwszy od wilgotności środowiska, a skończywszy na kierunku oraz prędkości wiatru. Po trzecie, broń atomowa może funkcjonować jako samodzielny nośnik siły, stanowiąc nową jakość na polu bitwy. W tym kontekście można wskazać, że o ile broń atomowa, ze środkami przenoszenia, stanowi odrębną gałąź sił zbrojnych, określanych w nomenklaturze jak strategiczne siły raketowe¹⁸⁵².

Zgodnie z teorią *dyfuzji siły militarnej* Michaela Horowitz¹⁸⁵³, koszt wytworzenia nowej technologii wojskowej można podzielić na dwie zasadnicze części. Pierwszą jest koszt przeprowadzenia projektu badawczego mającego na celu opracowanie systemu uzbrojenia oraz środków jego dostarczenia, jeśli jest to niezbędne. Drugim, jest to koszt jednostkowej produkcji poszczególnych systemów broni. W obu przypadkach, koszty w wymiarze finansowym są dość znaczne, na tyle wysokie, że podjęcie tego projektu, a także wytworzenie oraz utrzymanie sprawności systemów atomowych, upośledzanych przez samą

1850M. Kaczmarek, *Problematyka zbrojeń i rozbrojenia* [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008, s. 535.

1851O której szczególnie dobrze świadczy wykorzystanie broni chemicznej przez uczestników wojny domowej w Syrii toczony od 2011 roku R. Pita, J. Domingo, *The Use of Chemical Weapons in the Syrian Conflict*, „Toxics”, 2014, nr 2(3), s. 391 – 402.

1852W przypadku Chińskiej Republiki Ludowej jest to Drugi Korpus Artylerii: K. Allen, M. Kivlehan-Wise, *Implementing People Liberation Army Second Artillery Doctrinal Reforms* [w:] *China's Revolution in Doctrinal Affairs: Emerging Trends in the Operational Art of the People's Liberation Army*, red. J. Mulvenon, D. Finkelstein, Alexandria 2005, s. 332 – 357. W przypadku Federacji Rosyjskiej jest to Dowództwo Wojsk Raketowych Przeznaczenia Strategicznego: *Russian strategic nuclear forces*, red. P. Podvig, Cambridge, Londyn 2004, s. 33 – 66. Pozostałe mocarstwa nuklearne zbliżają się do jednego z powyższych schematów.

1853M. C. Horowitz, *The Diffusion (...)*, s. 18 – 64.

charakterystykę substancji czynnej¹⁸⁵⁴, jest niezwykle kapitałochłonny. Dla odmiany, natura oraz zasady wykorzystania broni atomowej wydaje się promować tradycyjne podejście geopolityczne oraz klasyczne podmioty, takie jak państwa narodowe¹⁸⁵⁵. Co ważniejsze, koszt inicjacji programu atomowego, pozwalającego na wyprodukowanie efektywnego atomowego urządzenia wybuchowego jest amplifikowany poprzez koszty sankcji nakładanych przez instytucje środowiska międzynarodowego. Jest to koszt, który został wyegzekwowany na Iranie, Indiach oraz Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej. W rezultacie opracowanie, produkcja oraz konserwacja arsenału atomowego wraz z infrastrukturą przesyłającą ta broń do punktu przeznaczenia wymaga niewyobrażalnej konsumpcji zasobów materialnych oraz finansowych.

Współcześnie broń atomową można podzielić na dwie grupy systemów. Pierwszą grupą są same urządzenia wybuchowe, określane zbiorczo mianem *głowic atomowych*. W tym zakresie zaszły praktycznie minimalne zmiany, ponieważ zasada funkcjonowania tej broni nie zostało w znaczącym stopniu unowocześniona, bazując na manipulacji silnymi oddziaływaniami atomowymi¹⁸⁵⁶. Najpoważniejszą zmianą było wprowadzenie do projektu elementu określonego jako reflektor neutronowy, którego zadaniem jest odbicie do wnętrza substancji aktywnej jak największej części promieniowania, w celu ograniczenia ilości materiału rozszczepialnego niezbędnego do zainicjowania samopodtrzymującej się reakcji łańcuchowej. Wyróżnić można dwa podstawowe typy głowic atomowych. Pierwszym typem są głowice atomowe pracujące na zasadzie rozszczepienia jąder izotopów ciężkich pierwiastków promieniotwórczych, takich jak uran 235, pluton 239, uran 233. Obecnie toczy się debata w środowisku nad militarnym zastosowaniem izotopu neptun 237 oraz niektórych izotopów ameryku¹⁸⁵⁷. Przyjmuje się, że górną granicą efektywności tej kategorii broni atomowej jest pięćset kiloton trotylu¹⁸⁵⁸. Drugim są głowice działające na zasadzie fuzji lekkich pierwiastków, analogicznie do procesów występujących wewnątrz Słońca. Są to

1854W tym kontekście należy zwrócić uwagę na zjawisko rozpadu połowicznego pierwiastków promieniotwórczych oraz negatywną interferencję jego produktów z pożądanym kształtem kaskadowej reakcji łańcuchowej.

1855Tylko te podmioty dysponują odpowiednią bazą naukowo-przemysłową dla wytworzenia oraz zastosowania broni atomowej. Co więcej, wydaje się, że w związku z dość sztywnym reżimem nieprolifracji oznacza podjęcie aktywnego zwalczania dążeń podmiotów niepaństwowych dążących do przejęcia kontroli nad atomowymi urządzeniami wybuchowymi.

1856W tym zakresie można wskazać, że o ile technologia wykonania oraz stopień wewnętrznego skomplikowania atomowego urządzenia wybuchowego, to poza kreacją termonuklearnego urządzenia wybuchowego, zasady konstrukcyjne broni atomowej pozostają niezmiennie.

1857D. Albright, K. Kramer, *Neptunium 237 and Americium: World Inventories and Proliferation Concerns*, „Institute for Science and International Security”, 2005. 22 sierpnia, URL: http://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/np_237_and_americium.pdf, [dostęp: 12.08.2016].

1858Charakterystyka cech konstrukcyjnych oraz zasad działania broni atomowej jest Ch. Hansen, *Swords of Armageddon: US nuclear weapons development since 1945*, Sunnyvale 2007.

konstrukcje dwu- a nawet trójstopniowe, gdzie broń rozszczepialna stanowi zapalnik do inicjacji dalszego procesu. W kolejnych fazach działania broni wodorowej jest przede wszystkim mieszanka radioaktywnych izotopów deuteru oraz trytu. Współcześnie debacie podlega użyteczność izotopu hel 3, którego zastosowanie może ograniczyć warunki brzegowe. Jednakże z powodu niewielkich ilości tego izotopu na Ziemi, jest to debata wyłącznie akademicka¹⁸⁵⁹. Największą zanotowaną eksplozją termonuklearną jest wybuch radzieckiej konstrukcji RDS 220, przezwany *Car Bombą* dnia 30 października 1961 roku¹⁸⁶⁰. Siłę wybuchu oszacowano na pięćdziesiąt milionów ton TNT, choć producenci stwierdzili, że możliwe jest nawet podwojenie siły eksplozji¹⁸⁶¹. Dodatkowo, wyróżnić można szereg podtypów tej broni, których konstrukcja uwypukla poszczególne efekty wybuchu atomowego. Przykładem może być broń radiologiczna (ang. *radiological dispersion device*, RDD), skonstruowana w celu wprowadzenia długotrwałego skażenia promieniotwórczego zaatakowanego terytorium¹⁸⁶²; broń neutronowa (ang. *enhanced radiation weapon*, ERW), gdzie największa część energii wybuchu zostaje wypromieniowana w postaci promieniowania radioaktywnego¹⁸⁶³ oraz wzmacniana bomba rozszczepialna (ang. *boosted fission weapons*), zawierająca śladowe elementy komponentu fuzyjnego¹⁸⁶⁴. Dodatkowo, nie należy zapominać o bardziej egotycznych projektach bomby atomowej, których nigdy nie przetestowano w praktyce. W tym miejscu na szczególną uwagę zasługuje nazistowski projekt budowy bomby

1859D. M. Smith, T. W. Goodwin, J. A. Schillinger, *Challenges to the worldwide supply of helium in the next decade*, „AIP Conference Proceedings”, 2004, nr 710(119), s. 119 – 138. W związku z tym, że największe znane zasoby izotopu hel-3 najprawdopodobniej zlokalizowane są na Księżycu, dążenie do uzyskania do nich dostępu, częściowo wyjaśnia restart wyścigu kosmicznego, który można obserwować od dziesięciu lat. A. Kublik, *Rosja i Chiny walczą o energię z Księżyca*, „Gazeta.pl Next”, 2006, 13 kwietnia, URL: <http://next.gazeta.pl/Gospodarka/1,117384,3278653.html>, [dostęp: 21.02.2017].

1860V. Adamsky, Y. Smirnov, *Moscow's Biggest Bomb: the 50-Megaton Test of October 1961*, „Cold War International History Project Bulletin”, 1994, nr 4(3), s. 19 – 21.

1861*Big Ivan, The Tsar Bomba (King of Bombs). The World's Largest Nuclear Weapon*, „The Nuclear Weapon Archive. A Guide to Nuclear Weapons”, 2007, 3 września, URL: <http://nuclearweaponarchive.org/Russia/TsarBomba.html#Feoktistov99>, [dostęp: 21.02.2017].

1862Co ciekawe, broń tego typu nie należy do klasycznych broni atomowych, jako że nie zakłada wymuszenia masowej, kaskadowej reakcji łańcuchowej, lecz na rozpowszechnieniu materiału na dużym obszarze, uniemożliwiając jego społeczne oraz gospodarcze wykorzystanie. D. von Winterfeldt, H. Rosoff, *A Risk and Economic Analysis of Dirty Bomb Attacks on the Ports of Los Angeles and Long Beach*, „Risk Analysis”, 2007, nr 27(3), s. 533 – 546.

1863S. Cohen, *Shame: confessions of the father of the neutron bomb*, 2015, URL: http://www.athenalab.com/Shame_Confessions_of_the_Father_of_the_Neutron_Bomb_Sam_Cohen_2015_Fourth_Edition.pdf, [dostęp: 21.02.2017].

1864W tym kontekście należy wskazać, że bomba taka zawiera śladowe komponenty pierwiastków fuzyjnych: izotopy wodoru: deuter i tryt oraz izotop hel-3. Generują one nie więcej niż 2% sumarycznej energii wyzwolonej w trakcie wybuchu, jednak w znaczącym stopniu przyspieszają oraz zwiększają efektywność podstawowej reakcji rozszczepienia jąder atomowych, pozwalając na zmniejszenie głowicy, przy utrzymaniu efektywności oraz siły ładunku niewzmacnianego. C. Sublette, *Fission-Fusion Hybrid Weapons*, „Nuclear Weapons Frequently Asked Questions”, 2001, 9 sierpnia, URL: <http://nuclearweaponarchive.org/Nwfaq/Nfaq4-3.html>, [dostęp: 21.02.2017].

atomowej o bardziej kompaktowym charakterze, określane mianem *Uranverein*¹⁸⁶⁵. Część historyków lokalizuje poligony doświadczalne tego typu broni w Turyngii oraz na wyspie Rugia¹⁸⁶⁶. Oficjalne szacunki wskazują że w rękach państw – stałych członków Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych pozostaje piętnaście tysięcy dwadzieścia zarówno aktywnych jak i rezerwowych głowic atomowych¹⁸⁶⁷. Dodatkowo dwieście pięćdziesiąt egzemplarzy jest w rękach Indii i Pakistanu¹⁸⁶⁸. Ponadto wciąż pozostaje kwestia państw o wciąż niepotwierdzonym statusie nuklearnym, takich jak Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna i Izrael, które mogą posiadać do czterystu szesnastu sztuk broni atomowej¹⁸⁶⁹.

Drugą są systemy ich przenoszenia. O ile w poprzednim zakresie zaobserwować można relatywną porównywalność końcowego produktu, ponieważ większość systemów tego typu korzysta z relatywnie niezmiennego projektu, o tyle w przypadku środków przenoszenia broni atomowej obserwować można znaczne zróżnicowanie technologiczne, ze względu na co najmniej trzy istotne kryteria. Pierwszym jest zasięg, a więc odległość na jaką atomowe urządzenie atomowe może zostać dostarczone. Drugim jest czas dostawy, a więc okres pomiędzy w którym atomowe urządzenia wybuchowe może zostać dostarczone do wyznaczonego celu. Trzecim jest możliwość uniknięcia przechwycenia atomowego urządzenia wybuchowego przez istniejące systemy obrony zaatakowanego państwa. Jest to zagadnienie szczególnie istotne od momentu restartu wyścigu zbrojeń spowodowanego przez wypowiedzenie przez Stany Zjednoczone układu o nieograniczonym czasowo ograniczeniu

1865 Jest to nazwa niemieckiego projektu, lub raczej szeregu projektów naukowych mających na celu opracowanie oraz wdrożenie do produkcji atomowych urządzeń wybuchowych. Właściwe polskie tłumaczenie brzmi *społeczność uranowa* lub *klub uranowy*, obejmujący szereg autonomicznych oraz konkurencyjnych względem siebie grup roboczych. W projekt zaangażowani byli: Kurt Diebner, Abraham Esau, Walter Gerlach, Erich Schumann, Walter Bothe, Klaus Clusius, Otto Hahn, Paul Harteck i Werner Heisenberg. Projekt trwał nominalnie od 1939 do 1945. Początkowo wydawać się mogło, że projektu niemieckie mają największe szanse na powodzenie, głównie z powodu przejęcia pełnej kontroli nad naukową infrastrukturą Europy, jednak z powodu rywalizacji grup naukowców, braku niezbędnych surowców oraz niefortunnego lecz bardzo ścisłego nadzoru politycznego nie odniósł spodziewanych rezultatów. Co prawda wciąż nie można jednoznacznie stwierdzić, czy w jego ramach wytworzono funkcjonalny prototyp. Więcej szczegółów o historii projektu: A. A. Lucas, *Revisiting Farm Hall*, „Europhysics News”, 2007, nr 38(4), s. 25 – 29.

1866 R. Karlsch, *Atomowa bomba Hitlera. Historia tajnych niemieckich prób z bronią jądrową* (tłum. J. Pasięka), Wrocław 2006, s. 159 – 164; 189 – 222.

1867 H. M. Kristensen, R. S. Norris, *Status of World Nuclear Forces*, „Federation of American Scientists”, 2016, 26 maja, URL: <http://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>, [dostęp: 12.08.2016].

1868 H. M. Kristensen, R. S. Norris, *Status of World Nuclear Forces*, „Federation of American Scientists”, 2016, 26 maja, URL: <http://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>, [dostęp: 12.08.2016].

1869 Szacunki odnoszące się do izraelskiego arsenału atomowego: A. Cohen, *The Worst-Kept Secret: Israel's bargain with the Bomb*, Nowy Jork 2010, s. xxvii, 82. Szacunki odnoszące się do koreańskiego programu nuklearnego: D. Albright, *North Korean Plutonium and Weapon-Grade Uranium Inventories*, „Institute for Science and International Security”, 2015, 8 stycznia, URL: http://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/North_Korean_Fissile_Material_Stocks_Jan_30_2015_revised_Oct_5_2015-Final.pdf, [dostęp: 12.08.2016], s. 3.

rozwoju, testowania i rozmieszczania systemów antybalistycznych (ang. *Anti-Ballistic Missile Treaty*, ABM), co nastąpiło 13 grudnia 2001 roku¹⁸⁷⁰. W rezultacie można wskazać na pięć podstawowych kategorii systemów dostarczenia broni atomowej do strefy przeznaczenia.

Pierwszym, najbardziej prymitywnym jest wykorzystanie ekstensywnej sieci infrastruktury krytycznej, aby dostarczyć obiekty do strefy rażenia. Do tych środków dostosowano zarówno najmniejsze (bomby walizkowe)¹⁸⁷¹ jak i największe urządzenia nuklearne (*Tsar Bomba*). W teorii oznacza to dla broni atomowej niemal nieograniczony zasięg, bowiem współcześnie lotnictwo cywilne, statki pasażerskie oraz pociągi docierają niemal w każdy zakątek świata. Jednakże czynią to niezwykle powoli, a co dodatkowo komplikuje sprawę jest także konieczność zmiany środków transportu, w przypadku konieczności dostarczenia do bardziej odizolowanych celów. Oznacza to niezwykle długi czas dostawy począwszy od podjęcia decyzji aż do wejście w strefę bezpośredniego rażenia, liczony w dniach i tygodniach raczej niż w godzinach. Dodatkowo, istnieje olbrzymie ryzyko przechwycenia tej broni przed dotarciem do celu, również przez stosunkowo nisko zaawansowane systemy techniczne, jak na przykład rutynowe kontrole celne. Z tego też powodu, pomimo teoretycznie istniejącego olbrzymiego potencjału dostawczego, sposób ten generuje zbyt wielkie prawdopodobieństwo bezproduktywnej utraty niezwykle kosztownego systemu, a także międzynarodową kompromitację. Choć jego potencjalne wykorzystanie stanowi nośny motyw współczesnej literatury sensacyjnej oraz programów telewizyjnych.

Drugim, jest zastosowanie broni konwencjonalnej do dostarczenia atomowych urządzeń atomowych do celu. W tym kontekście należy poczynić dodatkowe zastrzeżenie: za takie środki można uznać te systemy, które określa się przymiotnikiem taktyczny, a więc zapewniające bezpośrednie wsparcie siłom zbrojnym na polu walki. W tym kontekście wyróżnić można trzy potencjalnie istniejące sposoby dostarczenia atomowych urządzeń wybuchowych w miejsce przeznaczenia. Po pierwsze, jest to lotnictwo taktyczne, wyróżniające się tym, że operuje w bezpośrednim sąsiedztwie działań bojowych. Obejmuje ono wyspecjalizowane samoloty szturmowe – jak pojazdy z rodziny Suchoj, począwszy od Su

1870U. S. *Withdrawal From the ABM Treaty: President Bush's Remarks and U.S. Diplomatic Notes*, „Arms Control Association”, 2002, 1 stycznia, URL: https://www.armscontrol.org/act/2002_01-02/docjanfeb02, [dostęp: 15.08.2016].

1871R. Grzesiczak, *Bomby walizkowe – charakterystyka i zasady budowy*, „Metody Fizyki Jądrowej w Środowisku Przemysłu i Medycynie”, 2004, URL: <http://www.if.pw.edu.pl/~pluta/pl/dyd/mfj/zal03/grzesiczak/walizki.htm>, [dostęp: 21.02.2017]. *Gdzie są radzieckie walizkowe bomby atomowe?*, „Bankier.pl”, 2004, 28 marca, URL: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Gdzie-sa-radzieckie-walizkowe-bomby-atomowe-1078696.html>, [dostęp: 21.02.2017]. Choć w praktyce przejście urządzeń tego typu przez organizacje pozarządowe nie wydaje się zbyt prawdopodobnym scenariuszem.

– 22¹⁸⁷², czy też samoloty z rodziny F – 16 *Fighting Falcon*¹⁸⁷³, czy też Panavia Tornado¹⁸⁷⁴ – których celem jest operowanie jako bezpośrednie wsparcie sił lądowych. Po drugie, jest to artyleria, zarówno raketowa jak i lufowa, wykorzystująca atomowe urządzenia wybuchowe jako zamiennie środki burzące: amerykańskie działo samobieżne M109 *Paladin* kalibru sto pięćdziesiąt pięć milimetrów¹⁸⁷⁵, czy też sowiecka konstrukcja 2S7 *Pion* kalibru dwieście trzy milimetry¹⁸⁷⁶. Jednakże większość tych systemów została zdenuklearyzowana w połowie lat 90. XX wieku¹⁸⁷⁷. Do tej sfery zalicza się także taktyczne pociski balistyczne, takie jak MGM-31 B *Pershing II* o zasięgu do jednego tysiąca siedmuset kilometrów¹⁸⁷⁸ czy też OTR-23 *Oka* (w kodzie NATO: SS-23 *Spider*) o zasięgu do pięciuset kilometrów¹⁸⁷⁹. Po trzecie, są to również urządzenia spełniające funkcję atomowych min, określanych zbiorczo mianem średnia atomowa amunicja burząca, (ang. *Medium Atomic Demolition Munition*, MADM). Urządzenia tego typu znajdowały się głównie na wyposażeniu armii amerykańskiej, ważyły niecałe dwieście kilogramów oraz miały moc od jednej do piętnastu kiloton TNT¹⁸⁸⁰. Zbiorczo ujmując powyższe narzędzia, charakteryzowały się one dość szybkim dostarczeniem ładunku z punktu wyjścia na pole bitwy, liczone raczej w minutach niż godzinach. Co więcej, wyposażono je w możliwości efektywnego przebicia się przez systemy ochrony pola walki, czy wręcz je ignorując. Jednakże zasięg tych systemów był ograniczony jedynie do bezpośredniej strefy działań bojowych. Wyjście poza tą sferę, o ile było technicznie wykonalne, generowało atrofie ich użyteczności, drastycznie zwiększając prawdopodobieństwo przechwycenia oraz zmniejszając celność uderzenia. W rezultacie zastosowanie atomowej broni taktycznej jest wysoce niepraktyczne: pociąga za sobą zbyt wielkie koszty zarówno w sprzęcie jak i ubytki w międzynarodowym prestiżu, przy

1872H. M. Krinstensen, R. S. Norris, *Nonstrategic nuclear weapons*, 2012, „Bulletin of the atomic scientists”, 2012, nr 68(5), s. 99.

1873Table: *U. S. and Soviet nuclear-capable aircraft*, „Bulletin of the atomic scientists”, 1987, nr 43(9), s. 56.

1874N. von Otfried, *Germany's Tornado Nuclear Weapons Carrier*, „Berlin information-center for transatlantic security”, 2013, URL: http://bits.de/public/unv_a/orginal-tornado_eng.htm, [dostęp: 23.02.2017].

1875W tym wymiarze można wskazać, że siły zbrojne Stanów Zjednoczonych dysponowały specjalnie zaprojektowaną głowicę W-48 o wymiarach pocisku artyleryjskiego o kalibrze sto pięćdziesiąt pięć milimetrów. *Complete List of All U.S. Nuclear Weapons*, „Nuclear weapon's archive”, 2006, 14 października, URL: <http://nuclearweaponarchive.org/Usa/Weapons/Allbombs.html>, [dostęp: 23.02.2017].

18762S7 *Pion*. *203-mm self-propelled gun*, „Military today”, 2017, URL: http://www.military-today.com/artillery/2s7_pion.htm, [dostęp: 23.02.2017].

1877A. DeVolpi, V. E. Minkov, G. S. Stanford, V. A. Simonenko, G. Stanford, *Nuclear Shadowboxing: Legacies and Challenges*, Kalamazoo 2005, s. VA-13; J. Goldblat, *Arms control: the new guide to negotiations and agreements*, Thousand Oaks 2002, s. 100.

1878*Pershing 2 at a glance*, „Missile threat: CSIS missile defense project”, 2017, 15 lutego, URL: <https://missilethreat.csis.org/missile/mgm-31b-pershing-2/>, [dostęp: 23.02.2017].

1879*Oka (SS-23 Spider) Short-range ballistic missile*, „Military today”, 2017, URL: http://www.military-today.com/missiles/ss23_spider.htm, [dostęp: 23.02.2017].

1880*Atomic Demoliton Munitions*, „The Brookings Institution”, 1998, URL: <http://web.archive.org/web/20060318020109/http://www.brook.edu/FP/projects/nucwcost/madm.htm>, [dostęp: 23.02.2017].

znikomych zyskach w postaci wywarcia co najmniej efektu psychologicznego na przeciwniku. W tym kontekście szczególną rolę odgrywają programy udostępniania broni atomowej sojusznikom, szczególnie w ramach Paktu Północnoatlantyckiego¹⁸⁸¹ oraz pomiędzy Pakistanem a Arabią Saudyjską¹⁸⁸².

Trzecim jest zastosowanie systemów specjalnie zaprojektowanych oraz wykorzystywanych nieomal wyłącznie w tym celu są systemy wchodzące w skład tak zwanej atomowej triady¹⁸⁸³, złożonej ze strategicznego lotnictwa, strategicznych okrętów podwodnych oraz międzykontynentalnych pocisków balistycznych. Z całego arsenału nuklearnego, systemy te są najbardziej kapitałochłonne, wymagające nie tylko ekstensywnych programów badawczych, rozbudowanej infrastruktury zapewniającej nieustanne serwisowanie, ochronę oraz konserwację tych platform, ale także nieustanny proces zastępowania starszych generacji platform, nowszymi, bardziej efektywnymi systemami. W tym kontekście można wskazać, że podstawową formą nosicieli atomowych urządzeń wybuchowych są rakiety. Różnią się one jednakże dwoma cechami. Pierwszą jest zasięg, drugą jest punkt startu. Uszeregowując je od najbardziej efektywnych wskazać można w na międzykontynentalne rakiety balistyczne (ang. *Intercontinental Ballistic Missiles*, ICBM). Ich zasięg liczony jest w tysiącach kilometrów. Dla przykładu, amerykański system, LGM-30G *Minuteman-III* dysponuje zasięgiem szacowanym na trzynastu tysięcy kilometrów¹⁸⁸⁴. Obecnie najbardziej zaawansowany rosyjski system to RS-26 *Rubezh* (ros. *РС-26 Рубеж*, NATO: SS-X-31) powinien osiągać zasięg do dwanaście tysięcy sześćset kilometrów¹⁸⁸⁵. Najbardziej zaawansowany chiński pocisk należący do tej kategorii to Dongfeng-41 (DF-41, chin. 东风-41, NATO: CSS-X-10) którego zasięg szacuje się na piętnaście tysięcy kilometrów¹⁸⁸⁶. System indyjski – Agni V – ma szacowany zasięg do ośmiu tysięcy

1881K. H. Kamp, R. C. N. Remkes, *Options for NATO nuclear sharing arrangements* [w:] *Reducing Nuclear Risks in Europe: A Framework for Action*, red. S. Andreasen, I. Williams, Waszyngton 2011, s. 76 – 95.

1882M. Urban, *Saudi nuclear weapons „on order” from Pakistan*, „BBC News”, 2013, 6 listopada, URL: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24823846>, [dostęp: 23.02.2017].

1883Jest to pojęcia opisujące trzy najsukuteczniejsze sposoby dostarczania atomowych urządzeń wybuchowych do celu. Składa się z następujących elementów. Po pierwsze, są to międzykontynentalne rakiety balistyczne odpalane z wyrzutni lądowych stacjonarnych oraz mobilnych. Po drugie są to międzykontynentalne rakiety balistyczne odpalane z wyrzutni umieszczonych na przystosowanych do tego celu okrętów podwodnych z napędem atomowym. Po trzecie są to rakiety manewrujące i bomby grawitacyjne dostarczane na miejsce przeznaczenia przez bombowce strategiczne. J. B. Wolfsthal, J. Lewis, M. Quint, *The trillion dollar nuclear triad. US strategic nuclear modernization over the next thirty years*, Monterey 2014.

1884*Minuteman III*, „Missile threat. CSIS missile threat defense project”, 2016, 19 września, URL: <https://missilethreat.csis.org/missile/minuteman-iii/>, [dostęp: 25.02.2017].

1885Jakkolwiek jego praktyczny zasięg pozostaje wciąż w sferze spekulacji, jako że nie został on wprowadzony do służby.

1886*Dong Feng 41 (DF-41 / CSS-X-20)*, „Missile threat. CSIS missile threat defense project”, 2016, 8 grudnia, URL: <https://missilethreat.csis.org/missile/df-41/>, [dostęp: 24.02.2017].

kilometrów¹⁸⁸⁷. Natomiast wśród mniejszych państw za najlepszy system uchodzi platforma *Jerycho III* którego zasięg szacowany jest na jedenaście tysięcy pięćset kilometrów¹⁸⁸⁸.

Jako ciekawostkę można wskazać, że wśród państw które w ciągu ostatniej dekady przeprowadziły własne programy nuklearne wbrew woli środowiska międzynarodowego – czyli Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej oraz Islamskiej Republiki Iranu – można wskazać, że potencjalnie najbardziej zaawansowanym systemem jest rakietą *Taepodong-2*, której zasięg szacuje się na pomiędzy cztery a piętnaście tysięcy kilometrów¹⁸⁸⁹, zakładając że faktycznie zadziała¹⁸⁹⁰. W kontekście punktu startu, systemy te podzielić można na dwie kategorie. Pierwsza obejmuje systemy startujące ze stałych, uprzednio przygotowanych stanowisk startowych, w języku potocznym określanych mianem silosów¹⁸⁹¹. System taki posiada szereg zalet jak i dwie poważne wady. Wśród plusów wskazać można ustalone geograficznie punkt startowy, umożliwiający zastosowanie skomplikowanych oraz bardziej precyzyjnych systemów nawigacyjnych, które pozwalają na uzyskanie większej dokładności w procesie celowania. Najpoważniejszą wadą jest niemożność zmiany lokalizacji, szczególnie w kontekście sytuacji, w której możliwe staje się zlokalizowanie kluczowych elementów infrastruktury wraz z obliczeniem liczby oraz siły głowic do pokonania aktywnych oraz pasywnych systemów obronnych. Dodatkowym wyzwaniem może być również uzależnienie funkcjonowania systemów tego typu od infrastruktury krytycznej państwa goszczącego. Dla odmiany, druga kategoria obejmuje systemy mobilne, odpalone z przenośnych wyrzutni: kołowych lub kolejowych. Oznacza to możliwość utajnienia zarówno lokalizacji tego systemu, jak i jego uruchomienia oraz użycia. Jednakże wykazuje on szereg wad oraz niedomagań. Najważniejszą z nich jest wydłużenie czasu pomiędzy podjęciem decyzji o wykorzystaniu danej broni, a osiągnięciem gotowości do jej użycia. Dodatkowo,

1887Y. Ujnhawala, *Agni V missile: What is the true range?*, „DFI. Indian Defence and Security Analysis”, 2013, 17 września, URL: <http://defenceforumindia.com/agni-v-missile-what-is-the-true-range-2010>, [dostęp: 20.08.2016].

1888A. Feickert, *Missile Survey: Ballistic and Cruise Missiles of Foreign Countries*, 2004. 5 marca, URL: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl30427.pdf>, [dostęp: 20.08.2016].

1889 *Taepodong-2 (Unha-3)*, „Missile threat. CSIS missile threat defense project”, 2016, 8 sierpnia, URL: <https://missilethreat.csis.org/missile/taepodong-2/>, [dostęp: 25.02.2017].

1890 Prasa oraz doniesienia wywiadowcze wskazują, że na cztery próbne starty rakiety o identycznej lub podobnej konstrukcji, jedynie dwa zakończyły się sukcesem, wynosząc na orbitę satelity szpiegowskie *Kwangmyongsong-3* oraz *Kwangmyongsong-4*.

1891 Silos raketowy – jest to specjalna oraz wzmocniona konstrukcja umieszczona pod powierzchnią Ziemi, stanowiąca wyrzutnię pocisków raketowych – najczęściej raketowych pocisków balistycznych oraz antybalistycznych. W niektórych przypadkach, konstrukcje te są w stanie przetrwać wybuch atomowy w bezpośredniej bliskości. Są one dodatkowo wyposażone w osprzęt oraz infrastrukturę przeznaczoną do konserwacji, napraw oraz szybkiego odpalenia umieszczonej w nich rakiety. Wyrzutnie tego rodzaju najczęściej grupuje się po kilka kompleksów, zdalnie zarządzanych ze znajdującego się w pewnym oddaleniu centrum bojowego. Ze względów bezpieczeństwa, centrum to zdolne jest do zarządzania zarówno bezpośrednio sobie podległym zgrupowaniem wyrzutni, jak też kilkoma innymi – na wypadek zniszczenia ich własnych centrów bojowych.

niezbędne jest również precyzyjne określenie własnej pozycji wraz z kluczowymi względem celu oraz planu lotu w jego kierunku. W przypadku międzykontynentalnych pocisków balistycznych, kluczem do określenia ich efektywności jest również platforma, której zadaniem jest przeniesienia atomowego ładunku wybuchowe w trakcie ostatniej fazy lotu, bezpośrednio do celu samego ataku.

W tym kontekście pociski można podzielić według trzech podstawowych kryteriów. Pierwszym jest liczba głowic, które mogą przenosić. W tym kontekście można wyróżnić systemy zdolne do przenoszenia pojedynczych głowic, wraz z osprzętem towarzyszącym, które stanowią większość urządzeń tego typu. Systemy wielogłowicowe są rzadsze, głównie z powodu konieczności ograniczenia osiągnięć, poprzez konieczność wzmocnienia konstrukcji wymaganej do przenoszenia zwielokrotnionego ciężaru. Przypuszczalnie najbardziej efektywnymi systemami tego typu są systemy rosyjskie: R-36MUTTKh (wycofany w 2005 roku)¹⁸⁹², R-36M2, stanowiące wersje rozwojowe systemu określanego w kodzie NATO jako SS-18 *Satan*, oraz chińskie: DF-41¹⁸⁹³, będąca dopiero w trakcie testów, które są w stanie przenosić do dziesięciu głowic termonuklearnych. Drugim jest ilość oraz jakość systemów walki elektronicznej, które powodują oszukania systemów obronnych, pozwalając na przetrwanie większej liczby cennych ładunków. W tym kontekście wskazać można, że w ramach Zimnej Wojny opracowano szereg systemów oraz udogodnień, które zwiększają możliwości penetracyjne broni atomowej, szczególnie w przypadku pierwszego uderzenia na cele wyposażone w pełni rozwinięte środki obrony przeciwrakietowej (ang. *Anti Ballistic Missiles Defence*, ABM)¹⁸⁹⁴. W tym celu w ramach ładunku użytkowego, rakieta balistyczna przenosi także systemy takie jak stacje zagłuszające, balony imitujące na radarze echa głowic bojowych, paski folii aluminiowej oraz specjalnie ukształtowane fragmenty ostatniego członu nośnego, przynajmniej do momentu, dopóki powyższe elementy nie spłoną w atmosferze, pozostawiając jedynie właściwe atomowe urządzenia wybuchowe¹⁸⁹⁵. Jednakże pociągało to za sobą pewne koszty: zarówno w ładunku użytkowym rakiety, wymagało bowiem redukcji

1892R. S. Norris, H. M. Kristensen, *Nuclear notebook: U. S. and Soviet/Russian intercontinental ballistic missiles, 1959 – 2008*, „Bulletin of the atomic scientists”, 2009, nr 65(1), s. 67.

1893B. Gertz, *China Flight Tests New Multiple-Warhead Missile*, „The Washington Free Beacon”, 2016, 19 kwietnia, URL: <http://freebeacon.com/national-security/china-flight-tests-multiple-warhead-missile/>, [dostęp: 24.02.2017].

1894 *Regional Missile Defense from a Global Perspective*, red. C. McArdle Kelleher, P. Dombrowski, Palo Alto 2015; J. C. Kilian, T. M. Schuck, *Architecture and system-of-systems design for integrated missile defense*, „System of Systems Engineering Conference (SoSE)”, 2016, URL: https://www.researchgate.net/profile/Tod_Schuck/publication/303288571_Architecture_and_System-of-Systems_Design_for_Integrated_Missile_Defense/links/573b2f9808ae298602e44da3.pdf, [dostęp: 24.02.2017]. Witryna internetowa *U. S. Missile Defence Agency*: <https://www.mda.mil/>.

1895H. Bethe, *Countermeasures to ABM systems [w:] ABM: An Evaluation of the Decision to Deploy an Anti-Ballistic Missile System*, red. A. Chayes, J. Weisner, Londyn 1969.

liczby głowic na rzecz instalacji dodatkowe osprzętu, a czasem także upośledzenia zasięgu, co miało miejsce w przypadku brytyjskiego projektu *Chevaline*¹⁸⁹⁶. Trzecim jest rodzaj pojazdów, których zadaniem jest dostarczenie głowic na miejsce przeznaczenia. W tym kontekście można wskazać na trzy rodziny pojazdów powrotnych, stosując kryterium ich samodzielności. Pierwszą grupą są najprostsze pojazdy powrotne (ang. *Multiple Reentry Vehicles*, MRV), które są w stanie trafić w jeden, umocniony cel wyznaczony torem lotu pocisku. Są to najprostsze systemy, których jedynym zadaniem jest bezpieczne dostarczenie głowicy do miejsca przeznaczenia, nie posiadające zdolności do znaczących korekt kursu. Drugą grupą są bardziej zaawansowane niezależnie wycelowane pojazdy powrotne (ang. *Multiple Independently Targeted Reentry Vehicle*, MIRV)¹⁸⁹⁷. Pojazdy te są w stanie dokonywać korekt kursów po wejściu powrotnym w atmosferę, co z kolei generuje możliwość dokonania uderzenia przez jedną raketę na szereg celów, skracając czas na podjęcie przeciwdziałania oraz rozszerza zasięg przestrzenny ataku. Trzecią, najbardziej zaawansowaną grupą są pojazdy manewrujące (ang. *Manuverable Reentry Vehicle*, MaRV)¹⁸⁹⁸. W tym kontekście głowica atomowa wyposażona jest w jednostkę napędową funkcjonującą na bazie rakiety samosterującej w ostatniej fazie lotu, po ponownym wejściu w ziemską atmosferę. Jednakże są to technologie obecnie niezwykle intensywnie rozwijane, szczególnie przez Rosję¹⁸⁹⁹ i Chiny¹⁹⁰⁰.

Międzykontynentalne rakiety balistyczne są na obecną chwilę są najbardziej skutecznym elementem arsenału nuklearnego, dysponującymi największym zasięgiem, najszybszym czasem dolotu do celu oraz największymi możliwościami penetracji systemów obronnych. Jednakże, posiadanie broni takiego rodzaju wymaga ekstensywnej bazy przemysłowej, nie tylko zdolnej do produkcji platform tego typu, lecz także konieczność nieustannej konserwacji, między innymi z powodu zastosowania silnie korozyjnych środków jako substancji napędowych¹⁹⁰¹. Kolejnym elementem triady nuklearnej są rakiety balistyczne

1896Modyfikacja dotyczyła systemów UGM-27 *Polaris* na wyposażeniu Royal Navy. W rezultacie zmian konstrukcyjnych, ograniczono ładunek do dwóch głowic termonuklearnych, a zasięg rakiety o niecały jeden tysiąc kilometrów. Z czterech tysięcy sześciuset do trzech tysięcy sześciuset dziesięciu.

1897R. W. Langley, D. Billings, *Multiple, Independently Targeted Reentry Vehicle (MIRV) Targeting Models. Final report, SRL-TR-80-0017*, 1980, sierpień, URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a090151.pdf>, [dostęp: 25.02.2017].

1898F. J. Regan, S. M. Anadkrishnan, *Dynamics of Atmospheric Re-Entry*, Nowy Jork 1993.

1899*Hypersonic warhead for future ICBM successfully tested in Russia – report*, „RT.com”, 2016, 22 kwietnia, URL: <https://www.rt.com/news/340588-hypersonic-warhead-sarmat-tested/>, [dostęp: 25.08.2016].

1900J. Holcomb, *China Successfully Tests New Hypersonic Warhead*, „Townhall”, 2016, 1 maja, URL: <http://townhall.com/tipsheet/justinholcomb/2016/05/01/china-successfully-tests-new-hypersonic-warhead-n2156498>, [dostęp: 25.08.2016].

1901W tym kontekście, należy wskazać na podstawową wadę sowieckich sił rakietowych, związanych z niemożnością długotrwałego przechowywania paliwa w zbiornikach rakiety, co znacznie wydłużało czas przygotowania jej do odpalenia, wystawiając ją na pierwsze uderzenie przeciwnika. Dopiero wprowadzenie

wystrzelwane z okrętów podwodnych (ang. *submarine-launched ballistic missiles*, SLBM). W odróżnieniu od poprzedniej rodziny, są one przenoszone oraz wykorzystywane przez okręty podwodne, co generuje kilka skutków ubocznych. Po pierwsze, są to rakiety typowego pierwszego uderzenia, które są w stanie zostać przetransportowane potencjalnie niedaleko celów, oraz dość szybko odpalone. Po drugie, są one częścią rodziny systemów korzystających z wyrzutni lądowych, co powoduje, że wykazują się podobnymi osiąganiami. Po trzecie, jednakże, z powodu niedookreślonego punktu startu, pociski te charakteryzują się niższą celnością. W pierwszej kolejności jest to amerykańska rakietka UGM-133 *Trident II* (D5), która jest w stanie dostarczyć osiem do dwunastu głowic na odległość dwunastu tysięcy kilometrów¹⁹⁰². W rosyjskich siłach podwodnych na obecną chwilę stosuje się trzy systemy: R-29 RMU *Sineva* (w kodzie NATO: SS-N-23A *Skiff*), która przenosi od czterech do ośmiu głowic na odległość ośmiu tysięcy trzystu kilometrów¹⁹⁰³; R-29 RMU *Liner*, która przenosi dwanaście głowic na odległość pomiędzy osiem tysięcy trzystu a dwunastu tysięcy kilometrów¹⁹⁰⁴ oraz RSM-56 *Bulawa*, (w kodzie NATO: SS-N-32) przenosząca od sześciu do dziesięciu głowic na odległość od czterech tysięcy do ośmiu tysięcy kilometrów¹⁹⁰⁵. W marynarce francuskiej służą dwa podstawowe typy pocisków: M45, przenoszące sześć głowic na odległość sześciu tysięcy kilometrów¹⁹⁰⁶ oraz M51, przenosząca sześć do dziesięciu głowic na odległość do dziesięciu tysięcy kilometrów¹⁹⁰⁷. W indyjskiej marynarce stosowane są systemy K-15 *Sagarika*, przenoszące głowicę bojową o masie jednego tysiąca kilogramów na odległość siedmiuset pięćdziesięciu kilometrów¹⁹⁰⁸, jednakże opracowywane są systemy mające dorównać współczesnym konstrukcjom zachodnim oraz rosyjskim. Chiny opracowały system *Ju Lang 2* (kod NATO: CSS-NX-14) JL-2, przenoszący do czterech głowic

stałych paliw – i utleniaczy – pozwoliło na znaczące ograniczenie zużycia rakiety przez paliwo oraz przyspieszenie cyklu odpalenia.

1902 *Trident D-5*, „Missile threat. CSIS missile defense project”, 2016, 19 września, URL: <https://missilethreat.csis.org/missile/trident/>, [dostęp: 28.02.2017].

1903 *Russian submarines armed with new lethal ballistic missile*, „Russia and India report”, 2014, 7 kwietnia, URL: http://in.rbth.com/economics/2014/04/07/russian_submarines_armed_with_new_lethal_ballistic_missile_34321, [dostęp: 28.02.2017].

1904 *R-29RMU2 Layner*, „Wikipedia. The free encyclopedia”, 2016, 10 listopada, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/R-29RMU2_Layner, [dostęp: 28.02.2017].

1905 A. Zak, *Bulava*, „Russian space web”, 2016, 28 września, URL: <http://www.russianspaceweb.com/bulava.html>, [dostęp: 28.02.2017].

1906 *M45*, „Missile threat. CSIS missile defense project”, 2016, 30 listopada, URL: <https://missilethreat.csis.org/missile/m45/>, [dostęp: 28.02.2017].

1907 G. de Briganti, *M51 Missile Nears First Test Launch; Will Equip Final SSBN in 2010*, „Defense-aerospace.com”, 2006, 25 września, URL: <http://www.defense-aerospace.com/article-view/feature/73442/m51-missile,-new-ssbn-mark-renewal-of-french-naval-deterrent%3C%3C%82%82%A7strong%3E.html>, [dostęp: 28.02.2017].

1908 *India tests new underwater nuclear missile*, „The Times of India”, 2014, 26 marca, URL: <http://timesofindia.indiatimes.com/india/India-tests-new-underwater-nuclear-missile/articleshow/32694060.cms>, [dostęp: 28.02.2017].

atomowych na odległość do ośmiu / dziewięciu tysięcy kilometrów¹⁹⁰⁹. Jako ciekawostkę można podać, że własny system SLBM opracowała również Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, KN-11, tworzony w oparciu o konstrukcje sowieckie¹⁹¹⁰. W zależności od ośrodków analitycznych¹⁹¹¹, pociski te mogą przenosić do czterech głowic na odległość pomiędzy pięćset a dwa tysiące kilometrów. Zaobserwować można także dwie podstawowe różnice pomiędzy systemami morskimi a lądowymi. Po pierwsze, systemy morskie są mniejsze niż analogi lądowe, dodatkowo wykazują się ograniczonymi osiąganiami, szczególnie w sferze parametrów lotu. Co prawda nowsze generacje pocisków morskich są w stanie osiągnąć podobny zasięg, jednakże nie jest to wciąż zjawisko ani powszechne, ani niezbędne ze strategicznego punktu widzenia, ponieważ systemy te są przenoszone w pobliże punktów startowych przy pomocy wyspecjalizowanych środków podwodnych, tak zwanych *boomerow*¹⁹¹². Klasy tych okrętów to: Stany Zjednoczone – okręty klasy *Ohio*¹⁹¹³; Rosja –

1909JL-2 (CSS-NX-14), „GlobalSecurity.org”, 2017, URL: <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/china/jl-2.htm>, [dostęp: 28.02.2017].

1910Raporty wskazują na wykorzystanie technologii oraz projektów radzieckiego SLBM: R-27 Zyb/SS-N-6 Serb. M. Schiller, R. H. Schumaker, J. J. Kim, *Not Much Below the Surface? North Korea's Nuclear Program and the New SLBM*, „Federation of American Scientists”, 2015, 14 października, URL: <https://fas.org/pir-pubs/not-much-below-the-surface/>, [dostęp: 27.02.2017].

1911Najwyższe szacunki podawane są przez agencje wywiadowcze Republiki Korei. Park Bo-ram, *South Korea building up anti-submarine defense amid North's SLBM advances*, „Yonhap News Agency”, 2016, 26 kwietnia, URL: <http://english.yonhapnews.co.kr/national/2016/04/26/17/0301000000AEN20160426010900315F.html>, [dostęp: 27.02.2017].

1912Jest to slangowe określenie podwodnego okrętu atomowego wyposażonego w rakiety nuklearne. Specyficzną cechą niniejszych okrętów jest niezwykle cichy system napędowy, jako że ich podstawowym zadaniem jest dotarcie na wysunięte pozycje odpalenia, zlokalizowane w pobliżu baz oraz instalacji wojskowych przeciwnika. Obecnie na wyposażeniu marynarek wojennych Stanów Zjednoczonych, Federacji Rosyjskiej, Chińskiej Republiki Ludowej, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Republiki Francuskiej oraz Republiki Indii.

1913Klasa *Ohio*, jedyna klasa okrętów przenosząca pociski *Trident D-5* w amerykańskiej marynarce wojennej. Wyporność pełna: szesnaście tysięcy sześćset siedemdziesiąt cztery tony; w zanurzeniu: osiemnaście tysięcy siedemset pięćdziesiąt ton. Załoga: stu pięćdziesięciu pięciu ludzi. Uzbrojenie: dwadzieścia cztery pociski *Trident D-5*. Cztery jednostki zostały przezbrojone w sto pięćdziesiąt cztery pociski samosterujące *Tomahawk* (SSGN). W sumie wyprodukowano osiemnaście jednostek. Obecnie trwają prace projektowe nad klasą *Columbia*, mającą zastąpić *Ohio*, jako podstawowe nosiciele SLBM. Więcej szczegółów: *SSBN / SSGN Ohio Class Submarine, United States of America*, „Naval-technology.com”, 2017, URL: <http://www.naval-technology.com/projects/ohio/>, [dostęp: 28.02.2017].

okręty klasy *Borei*¹⁹¹⁴, *Typhoon*¹⁹¹⁵, *Delta III*¹⁹¹⁶ i *Delta IV*¹⁹¹⁷; Wielka Brytania – okręty klasy *Vanguard*¹⁹¹⁸; Francja – okręty klasy *Triomphant*¹⁹¹⁹; Chiny – okręty klasy *Type 092*¹⁹²⁰ i *Type 094*¹⁹²¹ oraz Indie – okręty klasy *Arihant*¹⁹²². Po drugie, z powodu konieczności określenia własnego położenia w punkcie startu, które nie jest równie precyzyjne jak w przypadku wyrzutni lądowych, szczególnie w przypadku oddawania strzału spod wody, rakiety te charakteryzują się obniżoną celnością, co obniża ich efektywność przeciwko umocnionym czy też silnie bronionym celom. Dodatkowym wyzwaniem związanym z zastosowaniem

-
- 1914Klasa *Borei* stanowi najnowszą klasę przenoszącą pociski RSM-56 *Bulawa* w rosyjskiej marynarce wojennej. Wyporność pełna: czternaście tysięcy siedemset dwadzieścia ton; w zanurzeniu: dwadzieścia cztery tysiące ton. Załoga: stu siedmiu ludzi. Uzbrojenie: szesnaście do dwudziestu pocisków RSM-56 *Bulawa*. Wyprodukowano trzy jednostki, docelowo klasa ma liczyć osiem jednostek. Więcej szczegółów: *Project 935*, „Globalsecurity.org”, 2017, URL: <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/935.htm>, [dostęp: 28.02.2017].
- 1915Klasa *Typhoon* stanowi największą klasę okrętów podwodnych kiedykolwiek zbudowano. Na obecną chwilę w służbie pozostał jeden okręt tego typu, jako jednostka testowa, choć planowane jest przywrócenie do służby dwóch okrętów pozostających w rezerwie. Wyporność pełna: dwadzieścia cztery tysiące pięćset ton; w zanurzeniu: czterdzieści osiem tysięcy ton. Załoga: sto sześćdziesiąt ludzi. Uzbrojenie: dwadzieścia pocisków R-39 *Rif* (kod NATO: SS-NX-20 *Sturgeon*). Wyprodukowano sześć jednostek tej klasy z planowanych ośmiu, z czego na obecną chwilę jedna służy jako okręt doświadczalny, dwa przeniesiono do rezerwy a trzy zełomowano. J. Pike, *941 Typhoon*, „Federation of American Scientists”, 2000, 25 sierpnia, URL: <https://fas.org/nuke/guide/russia/slbn/941.htm>, [dostęp: 28.02.2017].
- 1916Klasa *Delta III* stanowi wersję rozwojową rodziny *Delta*, najbardziej rozpowszechnianej kasy radzieckich nosicieli pocisków balistycznych. Wyporność pełna: trzynaście tysięcy pięćset ton; w zanurzeniu: osiemnaście tysięcy dwieście ton. Załoga: sto trzydzieści pięć osób. Uzbrojenie: szesnaście pocisków R-29R (kod NATO: SS-N-18 *Stingray*). Wyprodukowano czternaście jednostek tej klasy, z czego na obecną chwilę w służbie pozostały cztery, z czego jeden przebudowany na bazę miniaturowych okrętów podwodnych. Więcej szczegółów: *667BDR Delta III*, „Globalsecurity.org”, 2017, URL: <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/667BDR.htm>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1917Klasa *Delta IV* stanowi najnowszą wersję rozwojową *Delt*. Wyporność pełna: jedenaście tysięcy siedemset czterdzieści ton; wyporność w zanurzeniu: osiemnaście tysięcy dwieście ton. Załoga: sto trzydzieści osób. Uzbrojenie: szesnaście pocisków RSM-54 *Makeyev* (kod NATO: SS-N-23 *Skiff*), choć od 2009 roku planowana jest modyfikacja okrętów do możliwości przenoszenia pocisków *Liner*. Klasa planowana na siedem jednostek. W służbie pozostaje siedem jednostek. Więcej szczegółów: *SSBN Delta Class IV (Project 667.BDRM)*, *Russia*, „Naval-technology.com”, 2017, URL: <http://www.naval-technology.com/projects/delta-class-submarine/>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1918Klasa *Vanguard* stanowi obecnie jedyną klasę brytyjskich nosicieli rakiet balistycznych. Wyporność w zanurzeniu piętnaście tysięcy dziewięćset ton. Załoga: sto trzydzieści pięć osób. Uzbrojenie: szesnaście pocisków *Trident-D5*. Klasa zaplanowana na cztery jednostki. Plan został w pełni zrealizowany. Obecnie opracowywana jest klasa *Dreadnought*, w celu zastąpienia klasy *Vanguard*. Więcej szczegółów: J. Pike, *Vanguard Class Ballistic Missile Submarine*, „Federation of American scientists”, 1999, 5 listopada, URL: <https://fas.org/nuke/guide/uk/slbn/vanguard.htm>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1919Klasa *Triomphant* stanowi obecnie jedyną klasę francuskich nosicieli rakietowych. Wyporność pełna: dwanaście tysięcy sześćset czterdzieści ton; w zanurzeniu: czternaście tysięcy trzysta trzydzieści pięć ton. Załoga: sto jedenaście osób. Uzbrojenie: szesnaście pocisków M45 lub M51. Palniano zbudowanie czterech jednostek, co udało się wykonać. Więcej szczegółów: *SSBN Triomphant Class, France*, „Naval-technology.com”, 2017, URL: <http://www.naval-technology.com/projects/triomphant/>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1920Klasa *Type 092* (kod NATO: *Xia*) stanowi prototypową klasę chińskich nosicieli rakiet balistycznych. Wyporność w zanurzeniu: osiem tysięcy ton. Załoga: sto osób. Uzbrojenie: dwanaście pocisków JL-1A (kod NATO: CSS-N-3). Planowano budowę oraz zbudowano jedną jednostkę tej klasy, choć chodzą pogłoski, że druga została utracona w wypadku w roku 1985. Więcej szczegółów: J. Pike, *Type 92 Xia*, „Federation of American scientists”, 1998, 10 czerwca, URL: https://fas.org/nuke/guide/china/slbn/type_92.htm, [dostęp: 1.03.2017].
- 1921Klasa *Type 094* (kod NATO: *Jin*) stanowi najnowszą klasę chińskich nosicieli rakiet balistycznych. Wyporność w zanurzeniu: jedenaście tysięcy ton. Załoga: brak danych. Uzbrojenie: dwanaście pocisków JL-

bojowym SLBM jest konieczność zapewnienia wiarygodnej i niezawodnej łączności, która pozwoli na efektywne przekazania rozkazu o ewentualnym ataku. W tym kontekście korzysta się głównie system impulsów bardzo niskiej częstotliwości¹⁹²³, charakteryzujący się olbrzymim zasięgiem oraz stosunkowo niską podatnością na zakłócenia, jednak wykazujący niską szybkość transmisji, która wydłuża czas przesłania nawet najprostszych komunikatów. W rezultacie, pomimo niewątpliwych zalet wykorzystania okrętów tego typu, są one w najmniejszym stopniu kontrolowane przez ośrodki polityczne. Ostatnim elementem nuklearnej triady są pociski rakietowe wystrzeliwane z pokładów samolotów, w tym ujęciu – z pokładu bombowców strategicznych. W ujęciu historycznym, jest to niewątpliwie najstarszy element – warto przy tym wspomnieć, że jedyne wykorzystanie broni atomowej, nastąpiło po użycie właśnie tej gałęzi triady atomowej – i współcześnie wykorzystywany w najmniejszym stopniu. Przede wszystkim z konieczności dostarczenia platform (bombowców) niemal w bezpośrednie sąsiedztwo celu, co zajmuje czas oraz naraża rzucone platformy na oddziaływanie systemów obronnych przeciwnika. Jednakże z powodu stosunkowo niskiego kosztu produkcji oraz utrzymania, lotnictwo strategiczne wciąż pozostaje ważnym elementem potencjału nuklearnego każdego mocarstwa atomowego. Współcześnie wszystkie państwa dysponujące bronią atomową dysponują choćby symbolicznymi siłami powietrznymi wykazującymi charakterystykę zbliżoną do zimnowojennego lotnictwa strategicznego. W tym gronie szczególnie wyróżniają się siły powietrzne Stanów Zjednoczonych oraz Federacji Rosyjskiej, które z powodu swych rozmiarów a także instytucjonalnego doświadczenia¹⁹²⁴. Dodatkowo, o ile w przypadku rakiet balistycznych oraz atomowych okrętów podwodnych¹⁹²⁵, przebrojenie w broń konwencjonalną jest ekonomicznie oraz strategicznie

2 (kod NATO: CSS-NX-4). Dokładne parametry okrętów tej klasy nie są znane. Dotychczas zbudowano cztery z ośmiu planowanych okrętów. Więcej szczegółów: *Does China have an effective sea-based nuclear deterrent?*, „CSIS: China Power. Unpacking the complexity of China's rise”, 2017, URL: <http://chinapower.csis.org/ssbn/>, [dostęp: 1.03.2017].

1922Klasa *Arihant* stanowi pierwszą klasę atomowych nosicieli rakiet balistycznych. Wyporność pełna: sześć tysięcy ton. Załoga: dziewięćdziesiąt pięć osób. Uzbrojenie: dwanaście pocisków K-15 *Sagarika*; docelowo: cztery pociski K-4. Wyprodukowano jedną jednostkę tej klasy. Docelowo w linii ma być trzy jednostki. Więcej szczegółów: *India to achieve N-arm triad in February*, „The Times of India”, 2012, 2 stycznia, URL: <http://timesofindia.indiatimes.com/india/India-to-achieve-N-arm-triad-in-February/articleshow/11332636.cms?referral=PM>, [dostęp: 1.03.2017].

1923T. Jacobsen, *Zevs, the Russian 82 Hz ELF transmitter*, „Radio waves below 22 kHz. Nature radio signals and strange emissions at very low frequency”, 2017, URL: <http://www.vlf.it/zevs/zevs.htm>, [dostęp: 28.02.2017].

1924Wspomnieć można, że bombardowania strategiczne zostały wprowadzone jeszcze przed powstaniem międzykontynentalnych rakiet balistycznych. Dodatkowo, pierwsze wykorzystanie broni atomowej, nastąpiło za pośrednictwem bombowca strategicznego. Nawet współczesne bombowce strategiczne są wykorzystywane do prowadzenia bombardowań Państwa Islamskiego w Syrii, zarówno przez lotnictwo Federacji Rosyjskiej jak i Stanów Zjednoczonych.

1925Eksperyment ten objął dotychczas cztery okręty klasy *Ohio* oraz wymagał ekstensywnych zmian konstrukcyjnych, związanych z nadaniem możliwości odpalenia oraz kontroli nad pociskami samosterującymi. Co ważniejsze, pozostałe marynarki nie prowadzą podobnych konwersji, po pierwsze z

nieopłacalne, o tyle bombowce wydają się platformami uniwersalnymi. W konsekwencji samoloty są najczęściej współcześnie wykorzystywanym elementem triady atomowej, a lotnictwo strategicznie operuje czynnie w trakcie kampanii amerykańskiej w Iraku oraz Afganistanie, a także kampanii rosyjskiej w Syrii¹⁹²⁶. W rezultacie, maszyny takie jak amerykańskie Boeing B-52 *Stratofortress*¹⁹²⁷, Rockwell B-1B *Lancer*¹⁹²⁸ czy Northrop Grumman B-2 *Spirit*¹⁹²⁹ czy rosyjskie Tu-22M *Backfire*¹⁹³⁰, Tu-95MS *Bear*¹⁹³¹ czy Tu-160 *Blackjack*¹⁹³² stanowią ważny element każdej strategicznej operacji prowadzonej przez rzeźone mocarstwa. Zaletami wykorzystania pojazdów tego typu jest olbrzymi zasięg, zwłaszcza z wykorzystaniem wcześniej rozmieszczonych cystern latających oraz

powodu niższych możliwości własnych *boomerów*, a także – w przypadku Federacji Rosyjskiej – z powodu dysponowanie własną, dedykowanymi klasami SSGN: Projekt 949 (*Granit*, kod NATO: *Oscar-I*) oraz Projekt 949A (*Antiej*, kod NATO: *Oscar-II*) oraz Projekt 885 (*Jasień*, kod NATO: *Severodvinsk*).

- 1926 Bombowce strategiczne wszystkich typów zostały wykorzystane w ataku na cele w Deir-uz-Zaur, Palmyrze a także muftahazach Aleppo oraz Idlib w trakcie rajdów w dniach 17 – 20 listopada 2015 roku. Więcej szczegółów: *Russia involves strategic missile carriers in operation against Islamic State in Syria*, „TASS”, 2015, 17 listopada, URL: <http://tass.com/defense/837226>, [dostęp: 1.03.2017]; A. Hładij, *Bombowce Tu-95 i Tu-160 po raz pierwszy w boju. Odwet za zamach na Airbusa*, „Defence24.pl”, 2015, 17 listopada, URL: <http://www.defence24.pl/273115,bombowce-tu-95-i-tu-160-po-raz-pierwszy-w-boju-odwet-za-zamach-na-airbusa>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1927 Boeing B-52 *Stratofortress*, jest jednym z największych samolotów do dyspozycji amerykańskiego lotnictwa. Wprowadzony do służby w 1955 roku. Obecnie eksploatowane jest siedemdziesiąt osiem egzemplarzy tej maszyny. Zasięg: siedem tysięcy dwieście dziesięć kilometrów. Uzbrojenie: do dwudziestu pocisków AGM-69 SRAM. Więcej szczegółów: *B-52 Stratofortress*, „U. S. Air Force”, 2015, 16 grudnia, URL: <http://www.af.mil/AboutUs/FactSheets/Display/tabid/224/Article/104465/b-52-stratofortress.aspx>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1928 Rockwell B-1 *Lancer*, jest jednym z kluczowych samolotów amerykańskiego lotnictwa strategicznego. Wprowadzony do służby w 1986 roku. Obecnie eksploatuje się dziewięćdziesiąt trzy egzemplarze tego samolotu. Zasięg bojowy: pięć tysięcy pięćset czterdzieści trzy kilometry. Uzbrojenie: dwadzieścia cztery grawitacyjne bomby atomowe B61 lub B83. Zgodnie z deklaracjami amerykańskimi, możliwość ta została zdezaktywowana w połowie lat 90. XX wieku. D. R. Jenkins, *B-1 Lancer: The Most Complicated Warplane Ever Developed*, Nowy Jork 1999, s. 141 – 142.
- 1929 Northrop Grumman B-2 *Spirit* jest bombowcem strategicznym o obniżonej wykrywalności, skonstruowanym w układzie skrzydła. Wprowadzony do służby w 1997 roku. Obecnie eksploatowane jest dwadzieścia egzemplarzy tej maszyny. Zasięg bojowy: jedenaście tysięcy kilometrów. Uzbrojenie: szesnaście bomb B83. Więcej szczegółów: *B-2 Spirit*, „Globalsecurity.org”, 2017, URL: <http://www.globalsecurity.org/wmd/systems/b-2.htm>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1930 Tu-22M (kod NATO: *Backfire*) jest najbardziej rozpowszechnionym rosyjskim bombowcem strategicznym. Wprowadzony do służby w 1972 roku. Obecnie eksploatowanych jest sto pięćdziesiąt jeden egzemplarzy tego samolotu. Zasięg bojowy: dwa tysiące czterysta dziesięć kilometrów. Uzbrojenie: trzy rakiety Kh-22 (kod NATO: AS-4 *Kitchen*) lub dziesięć rakiet Kh-15 (kod NATO: AS-16 *Kickback*). Więcej szczegółów: *Tu-22M Backfire (Tupolev)*, „Globalsecurity.org”, 2017, URL: <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/tu-22m.htm>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1931 Tu-95MS (kod NATO: *Bear*) jest najstarszym radzieckim bombowcem strategicznym, wyposażonym w napęd turbośmigłowy. Wprowadzony do służby w 1956 roku. Obecnie eksploatowane jest sześćdziesiąt trzy egzemplarze. Zasięg bojowy: sześć tysięcy czterysta kilometrów. Zabiera do piętnastu ton bomb i rakiet do łuków bombowych, lub osiem pocisków Kh-101/102 (kod NATO: AS-15 *Kent*). Więcej szczegółów: *Tu-95 Bear Strategic Intercontinental Bomber*, „Russia, Airforce-technology.com”, 2017, URL: <http://www.airforce-technology.com/projects/tu95bear>, [dostęp: 1.03.2017].
- 1932 Tu-160 *Biały Łabędź* (kod NATO: *Blackjack*), jest bombowcem strategicznym wprowadzonym do służby w roku 1987. Obecnie eksploatowane jest szesnaście sztuk. Zasięg bojowy: do siedmiu tysięcy trzystu kilometrów. Zabiera dwanaście pocisków *Raduga Kh-15* (kod NATO: AS-16 *Kickback*). Więcej szczegółów: P. Butowski, *Wznowienie produkcji bombowca strategicznego Tu-160*, „Lotnictwo Aviation International”, 2016, nr 4, s. 10.

inteligentnych pocisków samosterujących, wypierających niesterowane bomby lotnicze pozwalają na pokrycie zasięgiem operacyjnym niemal całej powierzchni globu. Jednakże wykorzystanie lotnictwa wiąże się z wydłużeniem czasu dolotu w sferę rażenia, pozwalając zaatakowanemu na podjęcie różnych działań zaradczych, ze szczególnym uwzględnieniem relokacji czy też próby zniszczenia atakujących, zwłaszcza jeśli adwersarzami są mocarstwa o zbliżonych możliwościach technicznych. Po drugie, działanie lotnictwa strategicznego, pomimo wydłużonego zasięgu, uzależnione jest od szeregu instalacji, baz oraz systemów zaopatrzeniowych, umożliwiających działanie w skali globu. Atak na którykolwiek z elementów, na przykład zestrzelenie tankowca powietrznego, może przyczynić się do fiaska całości misji. Po trzecie, systemy tego typu są w najwyższym stopniu podatne na działanie systemów obrony przeciwnika, wchodząc nie tylko w obszar działania ograniczonych systemów przeciwrakietowych, zarówno taktycznych, operacyjnych jak i strategicznych, lecz także wykazując szczególną podatność na systemy przeciwlotnicze, którymi nasycone jest współczesne pole walki, jak i na działanie lotnictwa myśliwskiego przeciwnika. W rezultacie, lotnictwo strategiczne wykazuje ograniczoną użyteczność jako nośnik broni atomowej, lecz stanowi uniwersalną płaszczyznę do dokonywania uderzeń zarówno jądrowych jak i konwencjonalnych. Z powyższych względów duża część mocarstw atomowych rezygnuje z lotnictwa strategicznego na rzecz bardziej wyspecjalizowanych systemów rakietowych, czego przykładem mogą być Francja oraz Wielka Brytania, posiadające niemal wyłącznie rakiety balistyczne odpalane z okrętów podwodnych, przy jedynie symbolicznych zasobach przeznaczonych na inne metody dostarczania.

Ostatnią i najmniej poznaną metodą dostarczania broni atomowej jest umieszczenie odpowiednich instalacji w przestrzeni kosmicznej. Co prawda, w sferze normatywnej jest to zakazane, szczególnie w myśl Układu o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, (ang. *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*) podpisanym dnia 27 stycznia 1967 roku przez przedstawicieli Stanów Zjednoczonych, Związku Sowieckiego oraz Wielkiej Brytanii. Jednym z ważniejszych postanowień był zakaz umieszczania w przestrzeni wewnętrznej podwójnego układu Ziemia-Księżyc systemów broni atomowej oraz systemów jej przenoszenia¹⁹³³. Co ciekawe, zakaz ten nie obejmował broni konwencjonalnej, co mogło

1933Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, sporządzony w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie dnia 27 stycznia 1967 roku, Dz. U. 1968 nr 14 pozycja 82, „Internetowy system aktów prawnych”, 2015, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19680140082>, [dostęp: 1.03.2017].

rodzić potencjalnie równie dewastujące skutki, szczególnie w przypadku wykorzystania tak zwanej *broni kinetycznej*¹⁹³⁴. Jednakże ówczesne wysokie koszty prowadzenia działań tego typu, połączone ze słabością systemów walki radioelektronicznych, a także konieczności stałego zapewniania paliwa do utrzymania pozycji danego systemu – poza ograniczoną strefą określaną jako punktu LaGrange. W rezultacie tych wymagań oraz w koniunkcji z technicznymi wyzwaniami generowanymi przez zapewnienie optymalnej efektywności powierzchniowych systemów przenoszenia broni atomowej, a także z ekonomicznymi obciążeniami związanymi z produkcją oraz utrzymaniem olbrzymich arsenałów nuklearnych wskazuje, że żadne z mocarstw nie było w stanie, a także nie zidentyfikowało takiej preferencji strategicznej. Sytuacje jednakże uległa zmianie po zakończeniu Zimnej Wojny. Po pierwsze, w miarę redukcji arsenałów atomowych oddala się widmo wielkiej wojny atomowej, która doprowadzi do anihilacji ludzkiej cywilizacji. Po drugie, usprawnieniu oraz udoskonaleniu ulegają technologie niegdyś uznane za przełomowe i niepraktyczne, w tym również umożliwiające loty w kosmos. Po trzecie, co jest szczególnie niebezpieczne, pojawiła się grupa państw, która z powodów ekonomicznych nie jest w stanie wytworzyć znaczącego arsenału atomowego w klasycznym ujęciu tego terminu. W rezultacie może zostać wyartykułowana strategiczna potrzeba wykorzystania jakiejś okołoziemskiej formy dostarczania broni atomowej, zgodnie z prawidłami raczkującej dyscypliny określanej jako astropolityka¹⁹³⁵. Podstawowym hamulcem dla powyższego procesu są koszty przeprowadzenia projektu badawczego oraz wdrożenie do produkcji niniejszej technologii, jednak w kontekście urzeczywistnienia się długo wieszczzonego wzrostu potencjału niezachodnich podmiotów międzynarodowych, który ma miejsce współcześnie, możliwość ta staje się coraz bardziej realna. Po pierwsze, umieszczenie broni atomowej na platformie orbitalnej umożliwi drastyczne skrócenie czasu dolotu do celu na tyle, że nie możliwe będzie podjęcie działań obronnych czy ewakuacyjnych. Po drugie, odpalenie orbitalne pozwoli na obejście największego ograniczenia w systemach rakiet międzykontynentalnych, a więc konieczność wydostania się systemu z ziemskiej studni grawitacyjnej, co konsumuje olbrzymie ilości paliwa, co ogranicza zarówno zasięg jak i ładowność rakiety. Po trzecie,

1934 Podstawą istnienia broni kinetycznej jest zamiana energii kinetycznej niezwykle szybko poruszającego się obiektu na energię uderzenia oraz zniszczenie celu. Kluczem jest nie tylko rozpędzenie pocisku do pożądanej prędkości oraz odpowiednie jej wycelowanie. Najbardziej skutecznym przykładem zastosowania bronikinetycznej, jest bombardowanie asteroidami. W przypadku wytworów ludzkiej technologii, najbardziej zaawansowanym przykładem broni kinetycznej jest działo elektromagnetyczne (ang. *railgun*). S. Fletcher, *Navy Tests 32-Megajoule Railgun*, „Popular science”, 2008, 1 lutego, URL: <http://www.popsci.com/military-aviation-space/article/2008-02/navy-tests-32-megajoule-railgun>, [dostęp: 1.03.2017].

1935 W tym kontekście, jest to rozszerzenie modeli analitycznych wytworzonych w trakcie rozwoju geopolityki, również na przestrzeń okołoziemską a docelowo również na pozostałą przestrzeń kosmiczną.

wykorzystanie platform orbitalnych pozwoli na zwiększenie ilości czynników bojowych w rakiecie, a także na wyposażenie jej w znacznie bardziej rozbudowane systemy walki elektronicznej. Co ważniejsze, nawet teoretyczna możliwość zainstalowania tych systemów w przestrzeni okołoziemskiej doprowadziło do powstania nowej dyscypliny w ramach geopolityki – astropolityki, której rozwój koncentruje się wokół czasopisma *Astropolitics. The International Journal of Space Politics & Policy*¹⁹³⁶. Dodatkowo, tematyka ta poruszana jest przez szereg autorów specjalizujących się w geostrategii, technologii oraz prognozach międzynarodowych¹⁹³⁷.

Broń atomowa stała się niezwykle ważnym systemem, stanowiącym najbardziej niszczącą formę projekcji siły militarnej na świecie. Jednakże, co odróżnia broń atomową od klasycznego uzbrojenia jest to, że jej cień obejmuje niemal w równie wielkim stopniu co sferę *hard Power* również *soft Power*. Co więcej, można pokusić się o stwierdzenie, że wobec dość długiej bezczynności bojowej tych systemów wszystkie mocarstwa atomowe zadowolają się niemal wyłącznie efektem normatywnym samego faktu posiadania broni atomowej. W rezultacie, przystępując do analizy zasobów broni atomowej należy wskazać na trzy podstawowe funkcje oraz sposoby ich wykorzystania. Pierwszym, najbardziej pierwotnym jest amplifikacja możliwości militarnych. Drugim jest efekt odstrasżający, powodujący zmianę percepcji państwa dysponującego bronią atomową. Trzecim jest efekt prestiżowy, potwierdzający siłę, możliwości, a także status międzynarodowy państwa.

Pierwszą funkcją broni atomowej jest amplifikacja możliwości militarnych. Wydawać by się mogło, że ta funkcja będzie w najlepszym stopniu zbadana, jako że stanowi najbardziej pierwotną oraz ilościowo najbardziej znaczącą jest wzrost możliwości militarnych państwa posiadacza broni nuklearnej. Jednakże w praktyce, funkcja ta nie wydaje się ani nadmiernie eksponowana, ani tym bardziej eksploatowana przez globalne mocarstwa atomowe. Szczególnie widoczne stało się to w przypadku czteroletniego okresu absolutnej dominacji Stanów Zjednoczonych, trwającego do 1949 roku. W praktyce zaprzeczyło to podstawowym zasadom strategicznym sugerującym szybkie polityczne zdyskontowanie przewagi militarnej, przede wszystkim w perspektywie rychłej dyfuzji przełomowych technologii. Amerykańska zwłoka wygenerowana została głównie poprzez koniunkcje dwóch czynników. Z jednej strony było to oszołomienie – a także przecenienie – siły oddziaływania pierwszego, niszczycielskiego wykorzystania tych systemów w końcowym akcie II wojny światowej. Co

1936Czasopismo ukazuje się od 2003 roku. Przegląd artykułów oraz tematyki publikacji: URL: <http://www.tandfonline.com/toc/fast20>, [dostęp: 23.09.2016].

1937W tym kontekście wskazać można na twórczość Nayefa al-Rodhana, Alvina Toefflera, Collina S. Grey'a, a także George'a Friedmana.

ważniejsze, wśród amerykańskich decydentów panowało przekonanie, że powtórzenie sukcesu *projektu Manhattan* nie będzie możliwe bez ekstensywnych oraz długotrwałych badań podstawowych¹⁹³⁸. W tym miejscu należy wspomnieć o tak zwanej doktrynie wzajemnego gwarantowanego zniszczenia (ang. *Mutually Assured Destruction*, MAD)¹⁹³⁹, która stanowiła dominujący mechanizm zarządzający potencjałem nuklearnym w czasie Zimnej Wojny. W jej ramach podstawową prerogatywą do działania było wygenerowanie możliwości tak zwanego drugiego uderzenia. Idea polega na rozbudowie oraz dywersyfikacji arsenału atomowego w stopniu pozwalającym na zachowanie możliwości dokonania atomowego uderzenia po pierwszym uderzeniu dokonanym przez przeciwnika. W historii przyjmuje się, że jedynie Stany Zjednoczone oraz Związek Radziecki osiągnęły możliwość dokonania uderzenia odwetowego¹⁹⁴⁰. Dodatkowo, część naukowców wskazuje na Chińską Republikę Ludową, jako na trzecie państwo, które osiągnęło podobny poziom, jednakże z powodu hermetyczności struktur wojskowych i politycznych Chin, niemożliwe jest oszacowanie ani ilościowego, ani jakościowego poziomu rozwoju potencjału będącego w dyspozycji Bejżingu¹⁹⁴¹. W tym kontekście wskazać można na fakt, że jako amplifikator siły militarnej, broń atomowa nie stanowi użytecznego narzędzia. W rezultacie można w tym miejscu stwierdzić, że zamiast pełnowymiarowej wojny atomowej typowej dla Zimnej Wojny, zwiększył się prawdopodobieństwo wybuch atomowego ekwiwalentu konfliktu niskiej intensywności, w trakcie którego wykorzystywane będą raczej pojedyncze ładunki w przedłużonym okresie, zamiast wielkich salw raketowych, które obrócą w perzynę wszystkie zaangażowane strony. Jest to sytuacja w literaturze określana mianem *atomowego weta*¹⁹⁴², kiedy to zwiększenie liczby graczy atomowych zwiększa prawdopodobieństwo użycia tej broni, jednak przy zmniejszeniu natężenia salw atomowych. Pomimo niewątpliwych zalet,

1938W tym kontekście niezbędne stało się nie tylko opracowanie konstrukcji atomowego urządzenia wybuchowego, ale wręcz teoretycznego modelu, na podstawie którego mogło ono zafunkcjonować. Poza dostępnością określonych surowców (deuter), to właśnie kwestia jego konstrukcji przyczyniła się do największych trudności w ukończeniu prac nad konstrukcją własnego atomowego urządzenia wybuchowego.

1939Bliższa analiza niniejszej strategii: *Getting MAD: nuclear mutual assured destruction, its origins and practice*, red. H. D. Sokolski, Carlisle 2004.

1940Tylko te państwa dysponują na tyle rozbudowany oraz zdywersyfikowany potencjałem atomowym, że są w stanie przetrwać pierwsze uderzenie atomowe bez utraty możliwości przeprowadzenia działań odwetowych. Kluczowym pytaniem w tej dziedzinie jest oszacowanie, czy taki stopień rozwoju sił atomowych osiągnęła Chińska Republika Ludowa: J.-P. Cabestan, *The Chinese nuclear arsenal and its second-strike capability*, „CESIM. Centre d'etudes de sécurité internationale et de maîtrise des armements”, 2013, URL: <http://www.cesim.fr/observatoire/eng/77/chronique/>, [dostęp: 2.03.2017].

1941Z powodu dużego stopnia hermetyczności zarówno Chińskiej Republiki Ludowej jako państwa jak i Ludowej Armii Wyzwolenia jako organizacji. W tym kontekście wszelkie oceny liczebności oraz jakości chińskiego potencjału atomowego pozostają w sferze spekulacji, z możliwością zarówno jego niedoszacowania jak i przeszacowania. H. M. Kristensen, R. S. Norris, *Chinese nuclear forces*, 2016, „Bulletin of the Atomic Scientists”, 2016, nr 72(4), s. 205 – 211.

1942Więcej szczegółów: M. A. Kaplan, *Systems and process in international politics*, Nowy Jork 1964, s. 57 – 58.

szczególnie w wymiarze koncentracji oraz projekcji siły z pominięciem oporu fizycznego medium stanowiącego ośrodek działania siły militarnej, a poprzez interakcję z rzeczywistą siłą prowadząc do osłabienia jej efektywności, prowadząc do utraty zasobów proporcjonalnie do wzrostu odległości pomiędzy podmiotem a miejscem docelowym. Broń atomowa, wyposażona w szczególnie efektywne systemy dostarczające oraz penetrujące, dodatkowo od lat 70. XX wieku¹⁹⁴³, wprowadzono normatywne ograniczenia w projektowaniu oraz konstrukcji systemów antyrakietowych, czyniąc ten sposób projekcji siły militarnej szczególnie efektywnym. W ten sposób, pierwsza funkcja broni atomowej – amplifikacja możliwości militarnych – staje się funkcją pociągającą za sobą poważny ubytek w pozostałych sektorach zasobów podmiotu.

Drugą funkcją broni atomowej jest odstraszenie. W tym kontekście, co wynika z analizy Johna Rothgeba, kluczowe wydają się trzy czynniki. Pierwszym jest potencjał niezbędny do uzyskania pożądanego efektu, w tym kontekście ilość oraz jakość atomowych urządzeń wybuchowych wraz z osprzętem towarzyszącym. Drugim jest wiarygodność danego podmiotu przejawiająca się w konsekwencji realizacji własnych deklaracji na arenie międzynarodowej. Trzecim jest zakres poświadczonych zmian w zachowaniu podmiotu, który jest celem prowadzenia komunikacji międzynarodowej¹⁹⁴⁴. W tym miejscu należy poczynić dwa zastrzeżenia wstępne. Po pierwsze, w kontekście analizy Johna Rothgeba zostały wyróżnione dwa wymiary oddziaływania komunikacyjnego: odstraszenie oraz wymuszenie¹⁹⁴⁵. Jednakże z powodu niszczycielskiego charakteru platform atomowych, w połączeniu z wysokimi kosztami ich użycia, wymuszanie staje się niepraktyczne. Po drugie, kwestią kluczową do pełnej realizacji tej funkcji w środowisku międzynarodowym staje się możliwość weryfikacji tegoż działania. Jednakże z powodu wysokiego stopnia utajenia wielkich strategii poszczególnych państw, ze szczególnym uwzględnieniem wielkich mocarstw oraz wariantowości poszczególnych operacji międzynarodowych, należy podkreślić, że autorytatywne stwierdzenie odnoszące się do faktycznego odstraszenia jednego państwa od podjęcia określonych działań jest wysoce niewiarygodne. Idealnym przykładem może być sytuacja na Półwyspie Koreańskim oraz rozważenie kwestii czy program atomowy Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej rzeczywiście odstraszył rząd amerykański od interwencji militarnej¹⁹⁴⁶? Ewolucja środowiska międzynarodowego w kierunku

1943 *Anti-Ballistic Missile Treaty*, podpisany został przez Stany Zjednoczone oraz Związek Radziecki w 1972 roku.

1944 Odnosi się to do zakresu zachowań, które podmiot wykorzystujący broń atomową, może zmodyfikować. W tym wymiarze, należy podkreślić, że zakres ten jest szczególnie ograniczony.

1945 J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 144 – 152.

1946 W tym punkcie kluczowym pytaniem, na które zarazem najtrudniej znaleźć odpowiedź, brzmi, czy podmiot

późnowestfalskim paradoksalnie przyczyniło się do zwiększenia wrażliwości systemu światowego na zakłócenia spowodowane wykorzystaniem nawet mniejszej liczby egzemplarzy broni atomowej, aż do poziomu pojedynczych egzemplarzy.

Trzecią funkcją broni atomowej jest promocja. W tym kontekście należy podkreślić, że jest to funkcja w całości zlokalizowana w sferze przynależnej raczej *soft Power*. Pojęciem kluczowym dla ewaluacji niniejszej funkcji jest właśnie stworzenie odpowiedniego wizerunku odbieranego przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. Oznacza to, że realizacja tej funkcji pociąga za sobą wszystkie konsekwencje związane z uzależnieniem od percepcji odbiorcy. Jednakże można pokusić się o próbę rekonstrukcji preferencji oraz celów, których realizacji oczekują podmioty realizujące programy atomowe. W tym kontekście wskazać można na realizację trzech podstawowych oczekiwań: przejścia na wyższy poziom w systemie globalnym, uznania dorobku materialnego oraz niematerialnego innego niż w trakcie wojny oraz zwiększenie własnej legitymacji do podejmowania ambitnych inicjatyw międzynarodowych. W pierwszym przypadku, odnoszącym się do awansu w hierarchii podmiotów międzynarodowych, należy wspomnieć, że klub atomowy, obejmujący pięciu stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ jest obecnie jednym z najbardziej prestiżowych oraz ekskluzywnych zgrupowań państw na Ziemi. W drugim przypadku, osiągnięciu międzynarodowego uznania dla posiadanego potencjału ekonomicznego oraz naukowo-technicznego. W trzecim przypadku, jest to zwiększenie legitymacji międzynarodowej. W tym kontekście legitymacja jest rozumiana jako swoboda podejmowania inicjatyw na arenie międzynarodowej, nie narażając się na sankcje oraz szykany pozostałych elementów systemu. W tym miejscu należy poczynić jedno, istotne zastrzeżenie. Powyższy wymiar użyteczności broni atomowej jest ściśle powiązany z nie wykorzystywaniem jej w rzeczywistości. Wynika to z dwóch czynników. Po pierwsze, wykorzystanie skromnego potencjału w trakcie prowadzenia wojny lokalnej czy regionalnej, w większości przypadków oznacza jej efektywną utratę, jako że do zastosowanie atomowego weta wymaga konsumpcji większej części potencjału, szacowanego raczej na pojedyncze egzemplarze a nie na setki bądź tysiące głowic. Po drugie, ta funkcja broni atomowej realizowane jest głównie w sferze psychologicznej, zawierając się w obawie przed wystąpieniem zidentyfikowanego zjawiska negatywnego. W przypadku jego rzeczywistego wystąpienia, większa część napięcia psychologicznego znika, a tym samym użyteczność broni nuklearnej maleje, jeśli nie znika w ogóle. Szczególnie w koniunkcji z poprzednim czynnikiem.

poddany oddziaływaniu planował podjęcie działań które zostały mu przypisane. J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 106 – 109.

Kończąc analizę broni jądrowej oraz systemów jej przenoszenia, jako narzędzia zastosowania *hard Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy podkreślić, że jest to narzędzie skonstruowane na zasadzie samych paradoksów. Pierwszym jest maksymalne natężenie mocy militarnej, jednak nigdy nie zastosowanym na polu bitwy. Drugim paradoksem broni atomowej jest to, że pomimo zlokalizowania jej w sferze narzędzi *hard Power*, jej główna użyteczność zlokalizowana jest w domenie *soft Power* jako że zakłada ona wzrost znaczenia oraz prestiżu użytkownika na arenie międzynarodowej poprzez umiejętne wplecenie zarówno pozytywnego wartościowania własnego potencjału, zdolnego do wytworzenia tak technologicznie zaawansowanych systemów broni, jako i negatywnego, a więc amplifikacji zniszczeń w przypadku wejścia w konflikt z innym podmiotem międzynarodowym, w tym również stojącym wyżej w hierarchii. Trzecim paradoksem jest to, że wytworzenie tej broni pociąga za sobą wysoki koszt w zasobach, zarówno materialnych jak i niematerialnych, lecz jej wykorzystanie jeszcze wyższy. Czwartym paradoksem jest fakt, że przy takim koszcie wytworzenia, dysponowanie bronią atomową, nawet na własnym terytorium stanowi przedmiot bacznej uwagi, często dyskusji, a czasem nawet przeciwdziałania międzynarodowego.

Trzecią grupą narzędzi *hard Power* w stosunkach międzynarodowych oraz wewnętrznych to tak zwane *gwarancje bezpieczeństwa*. W tym miejscu należy poczynić dwa ważne zastrzeżenia. Po pierwsze, w kontekście zaprezentowanej we wstępnym podrozdziale odnoszącego się do ewolucji *hard Power*, następuje przejście od ilościowego do jakościowego rozumienia tej sfery siły we współczesnym środowisku międzynarodowym, ta grupa narzędzi stanowi specyficzne połączenie obu sfer, przy czym znacznie mniejszą rolę odgrywają w tym miejscu realnie istniejące zasoby wojskowe – zarówno konwencjonalne jak i niekonwencjonalne – a większą rolę jakościowe elementy, rozumiane jako wola ich konsekwentnego wykorzystania. Po drugie, można zaobserwować mechanizm występujący w przypadku broni atomowej. W tym miejscu należy odnieść się do teoretycznego wymiaru gwarancji bezpieczeństwa. W tym kontekście, w odróżnieniu od poprzednich grup narzędzi, gwarancje bezpieczeństwa są w swej istocie komunikatem, który przekazuje informację zarówno do konkretnych podmiotów międzynarodowych, lecz w większości przypadków nie są one jasno wyszczególnione oraz skierowane generalnie do całości środowiska międzynarodowego. Niniejszy komunikat, pomimo dość ogólnego adresata, zawiera jeden najważniejszy element: zdanie warunkowe określające konsekwencje podjęcia wyszczególnionych działań wobec podmiotów międzynarodowych, będących przedmiotem gwarancji bezpieczeństwa. Esencją tych narzędzi jest groźba użycia siły, szczególnie narzędzi

w dwóch poprzednich grup, choć coraz częściej stosowane są również poniższe kategorie, w przypadku złamania wyraźnego warunku. W tym kontekście można wskazać, że w praktyce międzynarodowej, o efektywności zastosowania gwarancji bezpieczeństwa decydują cztery podstawowe czynniki.

Pierwszym i zdecydowanie najważniejszym jest jakość komunikacji pomiędzy podmiotami będącymi stronami dialogu międzynarodowego. W tym wymiarze należy zwrócić szczególną uwagę na kod, w którym zapisany jest komunikat. A także możliwości jego odczytania przez pozostałych uczestników systemu międzynarodowego. Wielokrotnie, co zdarzyło się w historii nieomal od jej początku komunikaty były dość często niezrozumiane, źle interpretowane, lub uznawane za komunikaty niższej rangi, niż były zamierzone¹⁹⁴⁷. Dodatkowo, należy wskazać, że istnieją cztery najważniejsze konteksty komunikacyjne, które warunkują prawidłowość zrozumienia, a także implementacji poszczególnych gwarancji bezpieczeństwa. Pierwszym kontekstem jest komunikat sygnowany przez więcej niż jedno mocarstwo, które nie tylko wyrażają dają rzeczoną gwarancję, ale także potencjalnych antagonistów. Idealnym przykładem tego typu może być neutralizacja Szwajcarii¹⁹⁴⁸ oraz Austrii¹⁹⁴⁹. Umowy tego typu były zawierane pomiędzy najważniejszymi elementami systemu, dodatkowo są one potwierdzane w kontekście kolejnych multilateralnych oraz bilateralnych układów pomiędzy poszczególnymi mocarstwami. Na przykład Szwajcaria w XVI wieku prowadziła szereg wojen narodowowyzwoleńczych najpierw z Habsburgami, a potem praktycznie z każdym większym sąsiadem¹⁹⁵⁰. Analogicznym statusem cieszy się w Europie Austria od 1955 roku¹⁹⁵¹, kiedy to na mocy porozumienia czterech mocarstw okupacyjnych, dokonano zjednoczenia tego państwa bez istotnych obostrzeń ani kontrybucji, właśnie za cenę wieczystej jego neutralności. Status Austrii jednakże nie został on dotychczas przetestowany w praktyce. Z państw pozaeuropejskim państwem o najbardziej zbliżonym

1947W tym sensie za szczególnie doniosłe uznać należy wypowiedzi amerykańskich dyplomatów odnoszące się do kwestii bezpieczeństwa Republiki Korei w latach 50. XX wieku oraz Emiratu Kuwejt w latach 90. XX wieku, które zinterpretowane były jako przyzwolenie na dokonanie zmiany *status quo*.

1948Szwajcaria była traktowana jako państwo neutralne od czasu uzyskania niepodległości w 1648 roku, jednak to była deklaracja dorozumiała. W ramach Aktu Końcowego Kongresu Wiedeńskiego, podpisanego dnia 9 czerwca 1815 roku, neutralność Szwajcarii została ostatecznie wpisana w normatywną sferę międzynarodowego prawa publicznego.

1949W przypadku Austrii jest statut państwa wieczyście neutralnego jest kwestionowany od 1995 roku.

1950Seria wojen pomiędzy Szwajcarią a Habsburgami ciągnęła się od XIII do XVII wieku. Ostatecznie zatryumfowała Szwajcaria. Szczególnie symbolicznym dla młodego narodu było zwycięstwo w bitwie pod Semach (1386), kiedy to narodziła się legenda Arnolda Winkelrieda.

1951W przypadku Austrii, neutralność została przyznana dopiero w 1955 roku, na podstawie deklaracji parlamentu. Deklaracja ta została przyjęta do wiadomości przez cztery mocarstwa okupacyjne, co było niezbędne do zjednoczenia państwa oraz zakończenia okupacji. K. Ginther, *Neutralität und Neutralitätspolitik Die österreichische Neutralität zwischen Schweizer Muster und sowjetischer Koexistenzdoktrin*, Wiedeń 1975. Co ciekawe deklaracja ta jest kwestionowana na gruncie prawa międzynarodowego w kontekście przystąpienia Austrii do Unii europejskiej w 1995 roku.

statusie wydaje się Bhutan¹⁹⁵².

Drugim kontekstem jest komunikat wystosowywany wprawdzie przez jedno mocarstwo, ale na charakteryzujące się znaczną asymetrią siły w stosunku do pozostałych podmiotów międzynarodowych albo w wymiarze absolutnej wielkości potencjału, albo w wymiarze relatywnym, w tym modyfikowanym przez czynniki służące rozproszeniu siły w środowisku międzynarodowym takim jak na przykład odległość między potencjalnym agresorem a podmiotem międzynarodowym będącym przedmiotem gwarancji. W tym kontekście idealnym przykładem działań tego typu może być doktryna Monroe, zaprezentowana w 1823 roku, która w najogólniejszych zarysach gwarantowała państwom zlokalizowanym na kontynencie amerykańskim bezpieczeństwo, wolność oraz integralność terytorialną w stosunku do europejskich mocarstw kolonizatorskich¹⁹⁵³. W tym przypadku decydującym czynnikiem jest odległość pomiędzy podmiotami, którym udziela się gwarancji a potencjalnym czynnikiem mogącym stanowić zagrożenie. W ten sposób, nawet rzucenie wyzwania niniejszym gwarancjom nie pozostawi trwałych śladów, przede wszystkim z powodu funkcjonowania clausewitzeńskiego *tarcia*, wykluczającego możliwość długotrwałego podtrzymania znaczącej obecności militarnej w oddaleniu od terytoriów stanowiących główne źródło siły poszczególnych podmiotów, czego przykładem może być interwencja francuska w Meksyku w latach 1861 – 1867. Trzecią sytuacją jest deklaracja podmiotu słabszego niż pozostali uczestnicy systemu. W tym kontekście można wskazać na dwa sposoby realizacji tej gwarancji. Po pierwsze, jest to wariant Beneluxu, stosowany przez Belgię oraz Holandię, w przededniu I oraz II wojny światowej¹⁹⁵⁴. Realizacji tych gwarancji bezpieczeństwa jest określana jako iluzoryczna. W tym kontekście można wskazać, że przy pierwszej, nadarzającej się okazji, gwarancje te zostały zakwestionowane aby uzyskać lepszą pozycję strategiczną względem rywala. I tak Niemcy pogwałciły dwukrotnie neutralność Belgii¹⁹⁵⁵ a jednokrotnie w przypadku Holandii¹⁹⁵⁶. Po drugie, jest to wariant skandynawski, reprezentowany przez Szwecję oraz Finlandię. W przypadku tej pierwszej neutralność była przestrzegana przez cały XX wiek, w przypadku tej drugiej, można wskazać, że w trakcie II

1952Na podstawie traktatów z Sinchula (1865) oraz Pankha (1910), kwestie zarządzania Bhutańską polityką zagraniczną przejęła Wielka Brytania. Jednakże Bhutan pozostał niepodległym państwem. W ten sposób, zarówno w trakcie I oraz drugiej wojny światowej, nie był on stroną wojującą. Współcześnie, po wycofaniu się Brytyjczyków z Indii, Bhutan kontynuuje tradycję niezaangażowania. Reasumując, pomimo braku norm odnoszących się do wieczystej neutralności Bhutanu, z powodu tradycyjnego niezaangażowania oraz względnej izolacji, Bhutan traktowany jest jako państwo *de facto* neutralne.

1953G. Murphy, *Hemispheric imaginings. The Monroe doctrine and narratives of US empire*, Durham, Londyn 2005.

1954Z. Mazur, *Niemcy – początki sporu o winę za I wojnę światową* [w:] *Polityki pamięci i dyskursy pamięci w 100-lecie wybuchu I wojny światowej*, red. J. Dobrowolskiej-Polak, Poznań 2014, s. 9 – 30.

1955W latach 1914 oraz 1940.

1956W roku 1940.

wojny światowej, Związek Sowiecki usiłował pogwałcić status Finlandii, jednakże poprzez umiejętnie prowadzone działania militarne oraz dyplomatyczne, udało się podtrzymać deklaracje neutralności, choć nie obyło się bez koncesji terytorialnych oraz politycznych, czyli tak zwanej *finlandyzacji*. Gwarancje bezpieczeństwa wystosowywane w niniejszym przypadku są wysoce nieskuteczne, stwarzając okoliczność sprzyjającą do wykorzystania własnej przewagi, a przez to zignorowania komunikatu. Podsumowując, rdzeniem każdej gwarancji bezpieczeństwa jest komunikat transmitowany przez gwaranta względem innego podmiotu międzynarodowego.

W części tych komunikatów gwarantem oraz podmiotem objętym gwarancją jest ten sam podmiot. W tym kontekście szczególnie istotne wydają się dwa wymiary komunikatu. Pierwszym jest klarowność przekazu. Największą wykazują komunikaty wysoce sformalizowane oraz jawne. Znacznie mniejszą moc oddziaływania wykazują unilateralne deklaracje poszczególnych podmiotów, w tym również stanowiących zarówno gwaranta jak i obiekt gwarancji. Co więcej, niewystarczająco doprecyzowane deklaracje, mogą być podważone również przez przedstawicieli innych agencji gwaranta, co miało miejsce w przypadku Stanów Zjednoczonych co najmniej dwukrotnie. Po raz w przypadku wojny na Półwyspie Koreańskim, kiedy to dwuznaczne deklaracje rządu amerykańskiego¹⁹⁵⁷ skłoniły rząd Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej do ataku na Republikę Korei. Po raz drugi sytuacja wystąpiła w przededniu wojny w Zatoce Perskiej, kiedy to dwuznaczna deklaracja amerykańskiego ambasadora w Iraku¹⁹⁵⁸ przyczyniła się do przekonania Saddama Hussejna o niezainteresowaniu Waszyngtonu losem Kuwejtu, co zostało odebrane jako pozostawienie wolnej ręki w odniesieniu do jego przyszłego trwania. Drugim jest jego internalizacja przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. W tym kontekście szczególnie istotne staje się dokonanie prawidłowej interpretacji oraz przyswojenia komunikatu, co nie oznacza nieobecności prób kontestacji tychże przez pozostałe podmioty, zwłaszcza w sferze deklaratywnej oraz normatywnej. Aby zostały one zachowane, czego weryfikacja jest z punktu widzenia nauki oraz myśli strategicznej jest praktycznie niewykonalne, z powodu przybliżonych przez Johna Rothgeba¹⁹⁵⁹. W tym kontekście widać wyraźnie, że narzędzie to jest zlokalizowane głównie w sferze *soft Power*

1957W tym kontekście można wskazać na szereg deklaracji wystosowywanych na różnych szczeblach przedstawicieli dyplomatycznych, wskazujących, że interesy narodowe Stanów Zjednoczonych ograniczają się wyłącznie do azjatyckich wysp, ze szczególnym uwzględnieniem Cesarstwa Japonii oraz Republiki Chińskiej na Tajwanie. W konsekwencji kwestia półwyspu koreańskiego uznana została przez decydentów komunistycznych za pozostawioną wyłącznie w ich gestii.

1958M. Farouk-Sluglett, P. Sluglett, *Iraq Since 1958. From Revolution to Dictatorship*, Londyn, Nowy Jork 2003, s. 287 – 288.

1959J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 103 – 109.

ponieważ kluczem do poprawnego działania gwarancji bezpieczeństwa jest reakcja podmiotu poddanego jego oddziaływaniu. Jednakże natura komunikatu, zasadzającego się na groźbie użycia przemocy, a także konieczność zastosowania, choćby w formie biernej zasobów kojarzonych z *hard Power* wymaga umieszczenia tego narzędzia w tej sferze. W tym miejscu należy przytoczyć, że ta cecha gwarancji bezpieczeństwa wywodzi się w całości ze sfery *soft Power* opiera się ona na interpretacji oraz reakcji podmiotu poddanego oddziaływaniu, a więc inkorporacji sugestii zawartej w gwarancji. Czego przykładem mogą być stosunki pomiędzy Związkiem Radzieckim a Sojuszem Północnoatlantyckim. Z jednej strony NATO było traktowane jako wyzwanie dla bezpieczeństwa ZSRR, szczególnie w wymiarze egzystencjalnym, który uzależniony był od pozytywnego nastawienia pozostałych segmentów środowiska międzynarodowego, w tym podatności na dalszą ekspansję, prowadzoną nie tylko w wymiarze geopolitycznym. W związku z tym, obecność NATO, a szczególnie przyjęcie w poczet sojuszników Republiki Federalnej Niemiec, wywoływała różne formy kontestacji, począwszy od narracji medialnej, poprzez działanie dyplomatyczne oraz polityczne, mające na celu zrównoważenia systemu gwarancyjnego poprzez własne gwarancje, a także działania militarne w formie obecności wojskowej w różnym punktach świata, uznanych za ważne dla członków sojuszu, wielkie manewry wojskowe serii *Zapad* symulujące atak na Sojusz Północnoatlantycki, a kończąc na działaniach jawnie prowokacyjnych, zwiększających prawdopodobieństwo podgrzania Zimnej Wojny, takich jak blokada Berlina¹⁹⁶⁰. Jednakże nawet w przypadku kontestacji, gwarancje te stanowią nie tylko przedmiot ataku, lecz również stanowią ważny czynnik analiz strategicznych, przez co wchodzi na stałe nie tyle jako wskazówka wyboru postępowania, lecz raczej jako czynnik wpływająca na analizę oraz namysł najważniejszych decydentów politycznych Związku Radzieckiego. Reasumując, esencję gwarancji bezpieczeństwa jest komunikat polityczny, różniący się stopniem precyzji oraz kontekstu wystosowania. Jego największym znaczeniem jest zlokalizowany w sferze, której nie sposób przeanalizować za pomocą metod politologicznych dostępnych dzisiaj naukowcom zajmujących się naukami politycznymi.

Drugim jest potencjał, rozumiany przez ilość zasobów, które po pierwsze, podmiot wystosowujący gwarancje bezpieczeństwa posiada w ogóle; po drugie, które gotów jest podmiot ten przeznaczyć do urzeczywistnienia określonych w komunikacie groźb. W tym kontekście, potencjał wykorzystywany jest głównie w sposób bierny. W rezultacie potencjał, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów wojskowych: materialnych oraz niematerialnych, jest podstawą do oceny wiarygodności danej gwarancji bezpieczeństwa stają się dwie grupy

1960D. F. Harrington, *Berlin on the Brink: The Blockade, the Airlift, and the Early Cold War*, Lexington 2012.

wyznaczników. Pierwszą jest grupa wskaźników zarówno ilościowych jak i jakościowych odnoszących się do potencjału podmiotu formułującego daną gwarancję bezpieczeństwa. W tej sferze kluczowe są siły wojskowe, szczególnie w wymiarze konwencjonalnym. Jednocześnie w tym kontekście należy wspomnieć o tak zwanych *gwarancjach nuklearnych*¹⁹⁶¹. Wystosowywane są one głównie przez mocarstwa atomowe, szczególnie wchodzące w skład Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, które zapewniają bezpieczeństwo państwom które tej broni nie posiadają, lub zostały je w pewnej mierze pozbawione. W tym kontekście niezbędne jest posiadanie odpowiednio rozbudowanego arsenału atomowego. W historii stosunków międzynarodowych można wskazać na trzy przypadki zastosowania *gwarancji atomowych*. Pierwszym jest gwarancja bezpieczeństwa atomowego wystosowana przez Stany Zjednoczone oraz w mniejszym stopniu również przez Francję oraz Wielką Brytanię innym, nienuklearnym członkom sojuszu. Co więcej, należy wspomnieć w tym miejscu, że gwarancje te należą do jednych z najbardziej rozbudowanych, do tego stopnia, że jej istotnym elementem jest program *Nuclear Sharing*¹⁹⁶² obejmujący udostępnienie części potencjału atomowego sojusznikom z Europy. Drugim są gwarancje bezpieczeństwa atomowego udzielone przez Stany Zjednoczone Japonii, oraz w mniejszym stopniu pozostałym sojusznikom z Azji Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem państw ANZUS. Dodatkowo, w związku z przystąpieniem Nowej Zelandii do strefy bezatomowej na podstawie traktatu z Rarotonga¹⁹⁶³, zaowocowało niezadowolaniem Waszyngtonu, okazywanym do dzisiaj¹⁹⁶⁴. Trzecim są gwarancje udzielone przez mocarstwa zachodnie – Wielką Brytanię oraz Stany Zjednoczone – oraz Federację Rosyjską, państwom postsowieckim – Białorusi, Kazachstanowi oraz Ukrainie – odnoszące się do zagwarantowania bezpieczeństwa oraz integralności terytorialnej w zamian za przekazanie zasobów atomowych urządzeń wybuchowych oraz środków ich przenoszenia. W rezultacie można wskazać, że były one znacznie mniej rzeczywiste, jednak ich efektywność jest poddawana w wątpliwość, szczególnie w kwestii działań Federacji Rosyjskiej od 2014 roku. Jednakże obserwując wysiłek, jaki oficjalne czynniki Rosji wkładają w zamaskowanie

1961E. Solingen, *Nuclear logics: contrasting paths in East Asia and the Middle East*, Princeton 2009.

1962A. Hładij, *NATO Nuclear Sharing – sposób na wzmocnienie polskiego potencjału obronnego*, „Defence24.pl”, 2014, 19 maja, URL: http://www.defence24.pl/analiza_nato-nuclear-sharing-sposob-na-wzmocnienie-polskiego-potencjalu-obronnego, [dostęp: 7.03.2017].

1963Bureau of International Security and Nonproliferation, *South Pacific Nuclear Free Zone Treaty and Protocols*, „U. S. Department of State”, 2017, URL: <https://www.state.gov/t/isn/5189.htm>, [dostęp: 7.03.2017].

1964W tym kontekście można wskazać na wciąż trwające zawieszenie sojuszniczych zobowiązań w ramach ANZUS, które jest stopniowo niwelowane przez bilateralne deklaracje, jednak do pełnego przywrócenia zobowiązań sojuszniczych wiele brakuje. R. Ayson, D. Capie, *Part of the Pivot? The Washington Declaration and US-NZ Relation*, „Asia Pacific Bulletin”, 2012, nr 172, 17 lipca, URL: http://www.eastwestcenter.org/sites/default/files/private/apb172_1.pdf, [dostęp: 7.03.2017].

własnej aktywności, głównie w wymiarze normatywnym oraz medialnym, wydaje się wskazywać, że gwarancje te wciąż uznawane są obowiązujące. Zatem pomimo formalnej nieefektywności wydaje się być jednym z czynników ograniczających rozwój konfliktu zbrojnego. Kolejnym ważnym elementem potencjału, niezbędnego dla prawidłowego funkcjonowania gwarancji bezpieczeństwa, jest *gotowość* gwaranta do wykorzystania własnego potencjału do realizacji jej postanowień. W tym kontekście odnosi się to głównie do dwóch wymiarów. Pierwszym jest zainteresowanie geostrategiczne czynników decyzyjnych w realizacji gwarancji bezpieczeństwa. Najlepszym przykładem takiej internalizacji mogą być gwarancje bezpieczeństwa wystosowane w stosunku do państw Europy Zachodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Wielkiej Brytanii zarówno przed pierwszą jak i drugą wojną światową¹⁹⁶⁵. Były one wprawdzie realizowane z opóźnieniem: w pierwszym przypadku sięgającego trzech lat¹⁹⁶⁶, w drugim między jednym rokiem a dwoma laty¹⁹⁶⁷. Jednakże, wydaje się, że czynnikiem decydującym o przystąpieniu do działań zbrojnych była wspólna perspektywa ideologiczno-strategiczna mocarstw sprzymierzonych. Drugim wymiarem jest historyczne doświadczenie reagowania gwaranta na potencjalne próby przełamania określonych gwarancji. W tym kontekście wskazać można na dwa podwymiary tego czynnika. Po pierwsze, jest to historia gwaranta związana z realizacją gwarancji bezpieczeństwa wystosowanych w trakcie jego zaangażowania w system międzynarodowy. Po drugie, jest to wizerunek gwaranta jako podmiotu wiarygodnego, stanowiącego w znaczącej części wynik interakcji pomiędzy działaniami z dziedziny *public relations*, zarówno stosowanymi przez czynniki oficjalne gwaranta, jak i przez inne podmioty międzynarodowe. W rezultacie nie sposób efektywnie, zarówno dla celów strategicznego namysłu jak i naukowej analizy odseparować obu wątków. Przykładem może być kreacja Związku Radzieckiego na wyzwoliciela Europy Środkowej spod jarzma niemieckiej okupacji w 1945 roku, ignorując fakt, że przed 1939 rokiem był on uważany za niemal równie agresywne państwo¹⁹⁶⁸. W celu realizacji komunikatu zawartego w gwarancji bezpieczeństwa, gwarant musi wykazać się potencjałem niezbędnym do jej wymuszenia, w przypadku okazania sprzeciwu przez nich przejawów kontestacji decyzji.

Trzecim jest *wiarygodność* podmiotu wystosowującego rzeczoną gwarancję

1965G. Arnold, *America and Britain: Was There Ever a Special Relationship?*, Londyn 2014.

1966W tym kontekście przystąpienie Stanów Zjednoczonych do pierwszej wojny światowej nastąpiło dnia 6 kwietnia 1917 roku.

1967W tym kontekście przystąpienie Stanów Zjednoczonych do drugiej wojny światowej nastąpiło dnia 11 grudnia 1941 roku.

1968Szczególnie w kontekście wojny zimowej z Finlandią, prowadzonej w latach 1939 – 1940, która nawet doprowadziła do usunięcia Związku Radzieckiego z Ligi Narodów. Więcej szczegółów: W. Trotter, *Mroźne piekło. Radziecko-fińska wojna zimowa 1939 – 1940* (tłum. J. Włodarczyk), Wrocław 2007.

bezpieczeństwa, konstruowana na zasadzie charakterystyki poprzednich zachowań danego podmiotu w analogicznych okolicznościach. W tym kontekście można wskazać na pewną analogię do subiektywnego wymiaru potencjału, wskazanego w poprzednim punkcie. Wiarygodność, tak jak rozumiana jest w dyskursie publicystycznym¹⁹⁶⁹. Co więcej, zaufanie to rozszerzone jest również na sferę efektywności działania w systemie, co oznacza również przełożenie tegoż zaufania na sferę przyszłej aktywności. Wiarygodność w tym zakresie, połączona z potencjałem oznaczającym realną możliwość podjęcia działań, stanowi podstawową przesłankę powstrzymującą nie tyle kontestację samej gwarancji, lecz przede wszystkim dążenie do jej realnego podważenia lub złamania. Ten wymiar jest w pełni zlokalizowana w sferze *soft Power* wraz z przynależnymi tej sferze cechami, a więc konieczność internalizacji niniejszego wizerunku przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych oraz możliwość mispercepcji, czyli przekłamania w interpretacji kontekstu danej sytuacji międzynarodowej. W rezultacie efektywność działań gwarancyjnych uzależniona jest od potencjalnych przeciwników. Szczególnie dobrze widoczne to było w przededniu II wojny światowej, kiedy to gwarancje bezpieczeństwa wystosowane przez Wielką Brytanię oraz Francję względem Polski, zostały zignorowane jako nierealizowalne, przez decydentów niemieckich¹⁹⁷⁰. Dużą rolę mogła w tym kontekście, choć jest to z perspektywy czasu trudne do weryfikacji, opinia o Wielkiej Brytanii, jako graczu cynicznym, wykorzystującym mniejsze podmioty w celu nieustannego równoważenia Europy, z Anglią jako lokalnym hegemonem. W rezultacie w dniu 1 września 1939 roku rząd niemiecki dokonał inwazji na Rzeczpospolitą. Inną optykę przyjął rząd radziecki kontrolowany przez Józefa Stalina. W chwili rozpoczęcia agresji niemieckiej, dysponował on znacznie mniejszym doświadczeniem instytucjonalnym niż niemiecki odpowiednik. Z tego też powodu, zamiast antycypować działania mocarstw zachodnich, zdecydował się zaczekać do czasu upłynięcia traktatowego okresu przeznaczanego do podjęcia działań wojennych przewidzianych na mocy gwarancji bezpieczeństwa – dwa tygodnie. Tłumaczy to również opóźnienie realizacji zobowiązań traktatowych, szczególnie tajnego protokołu¹⁹⁷¹, które nastąpiło 17 września 1939 roku... równo dwa tygodnie po wypowiedzeniu wojny Niemcom przez Wielką Brytanię i Francję (3 września 1939 roku). W rezultacie wiarygodność obu mocarstw kolonialnych

1969 Wiarygodność, ewentualnie wiarogodność, jest to „bycie wiarogodnym, właściwość tego co jest wiarogodne, to jest godne wiary, zasługujące na zaufanie, pewne, rzetelne”. *Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985. w tym kontekście wiarygodność polityczna oraz międzynarodowa odnosi się głównie do przewidywalności działań podmiotów międzynarodowych, a więc mechaniczną powtarzalność aktywności międzynarodowej, która powtarza stałe schematy w podobnych kontekstach międzynarodowych.

1970A. Prażmowska, *Britain, Poland and the eastern front, 1939*, Cambridge, Londyn 1987.

1971 Niniejszy protokół precyzował, że agresja będąca przedmiotem gwarancji dotyczy wyłącznie Niemiec.

została rzeczywiście przetestowana oraz zakwestionowana. Wiarygodność rozumiana w niniejszym kontekście jest powtarzalnością pewnych określonych działań, w określonych okolicznościach w celu uzyskania określonych rezultatów. W swej istocie najbardziej pożądanym mechanizmem wykorzystywanym w tym zakresie jest tak zwany *biurokratyczny dryf*¹⁹⁷², sprowadzający tor rządowej polityki w ustalone oraz powszechnie przyjęte normy i procedury. Tym samym powoduje wzrost kosztów implementacji zmiany w środowisku międzynarodowym, o ile dana gwarancja bezpieczeństwa stanowi element ukształtowanych procedur oraz mechanizmów rządowej biurokracji.

Czwartym jest asymetria potencjałów pomiędzy podmiotem wystosowującym gwarancję bezpieczeństwa, a potencjalnym ją kontestującym. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na konieczność porównania dostępnych zasobów zarówno dla gwaranta jak i dla kontestatora. Stosunek ten jest również modyfikowany przez czynniki obiektywne, jak na przykład odległość pomiędzy nimi, a także subiektywne, jak determinacja w jej podtrzymaniu jak i kontestowaniu. W rezultacie otrzymuje się skomplikowaną konstrukcję, która albo wygasza, albo determinuje eskalację konfliktu. Szczególnie w przypadku stwierdzenia istnienia uchybień w poprzednich wymiarach konstruujących gwarancje bezpieczeństwa. Podstawową zasadą zarządzania gwarancjami bezpieczeństwa jest relacja pomiędzy podmiotem gwarantującym a kontestatorami, głównie w kontekście występowania oraz zarządzania kierunkiem współzależności. Im potencjalny kontestator jest bardziej jednostronnie uzależniony od podmiotu gwarantującego tym gwarancja jest bardziej efektywna, szczególnie z powodu obawy przed potencjalnymi sankcjami będącymi wynikiem naruszenia gwarancji bezpieczeństwa. Dla odmiany im asymetria jest mniejsza, tym potencjalne naruszenia gwarancji bezpieczeństwa przestają nieść ze sobą zagrożenia natury egzystencjalnej. Idealnym przykładem obu sytuacji jest Federacja Rosyjska oraz jej relacja z Ukrainą, w kontekście gwarancji bezpieczeństwa zawartych w memorandum budapesztańskim. W latach 90. XX wieku, Rosja była w znacznym stopniu uzależniona od Zachodu, zarówno w wymiarze obiektywnym, jak i dostrzeganym przez moskiewskich decydentów. W rezultacie, pomimo zawoalowanej formy, gwarancje bezpieczeństwa dla Ukrainy były przestrzegane. Dla odmiany w drugiej dekadzie XXI wieku, w kontekście polepszenia sytuacji ekonomicznej, a w konsekwencji pozostałych wymiarów siły,

1972Dryf biurokratyczny, przez większość komentatorów oraz publicystów uznawana jest za wadę biurokracji, poprzez ograniczanie zakresu zmian oraz ich spowalnianie, jednak dryf biurokratyczny, szczególnie skierowany na osiągnięcie maksymalnego poziomu przewidywalności oraz powtarzalności, a więc dwóch najbardziej pożądanых cechach systemów biurokratycznych. Oczywiście, możliwe jest również reprodukcowanie jego negatywnych cech. Więcej szczegółów: B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003, s. 212 – 214.

uzależnienie to uległo zmniejszeniu do poziomu, gdy owa asymetria przestała mieć znaczący wpływ na strategię międzynarodową Federacji Rosyjskiej. Zaowocowało to podjęciem działań sprzecznych z duchem jeśli nie literą memorandum budapesztańskiego. Wprawdzie złamanie niniejszej gwarancji wiązało się z podjęciem działań korygujących ze strony Zachodu, jednak podstawowym zagadnieniem jest podatność rządu rosyjskiego, a nie społeczeństwa na oddziaływanie sankcji międzynarodowych. Wydaje się, że dla prawidłowego funkcjonowania gwarancji bezpieczeństwa niezbędne jest funkcjonowanie asymetrii zarówno w wymiarze obiektywnym, jako realne ukształtowanie transferu dóbr i usług w sposób powodujący wręcz fizyczne uzależnienie jednego podmiotu, lecz również subiektywna interpretacja rzeczywistości w tym duchu. Jest to zjawisko dobrze opisane oraz przeanalizowane szczególnie w kontekście teorii długich cykli, gdzie funkcjonują jako tak zwane *punkty przełomu* (ang. *turning point*)¹⁹⁷³. Istnienie asymetrycznej współzależności między gwarantem a kontestatorem decyduje o efektywności gwarancji bezpieczeństwa. Jednakże w tej sferze należy wskazać, że gwarancja bezpieczeństwa stanowi niezbędne uzupełnienie relacji bilateralnych pomiędzy tymi podmiotami.

Współczesne gwarancje bezpieczeństwa stają się jedną ze ścieżek politycznych realizujących ideę, której autorstwo przypisuje się mistrzowi Zi, a więc zwyciężanie bez walki¹⁹⁷⁴. W tym kontekście stanowią one działanie przynależne raczej sferze *soft Power*, jednak którego istotnym elementem jest potencjał *hard Power* stojący za deklaracją. Co więcej, pomimo funkcjonowania instytucji gwarancji bezpieczeństwa w środowisku międzynarodowym relatywnie przez długi czas – jedną z pierwszych gwarancji tego typu były te udzielone państwom-miastom greckim zlokalizowanym w Azji Mniejszej, najpierw przez Spartę a następnie przez Ateny po wojnach perskich w V wieku przed Chrystusem¹⁹⁷⁵. Jednakże dopiero w środowisku późnowestfalskim, wraz z jakościowym oraz ilościowym rozwojem technologii telekomunikacyjnych opisanym w rozdziale drugim, możliwe stało się ich pełne wykorzystanie. Nie oznacza to ich prymatu wśród pozostałych narzędzi związanych z *hard Power*, wykazują one bowiem szereg mankamentów ograniczających ich użyteczność

1973W tym kontekście kluczowym elementem jest subiektywna interpretacja potencjału hegemonu, zarówno przez własny rząd i społeczeństwo, jak i dokonywana przez pozostałych uczestników systemu. Punkty przełomu to zwykle wydarzenia punktowe pozwalające na ujednoczenie fazy cyklu zarówno w wymiarze obiektywnym jak i subiektywnym. W każdym cyklu wskazać można na dwa takie punkty: w pierwszym następuje dopasowanie percepcji roli danego podmiotu w kontekście wzrostu jego potencjału, w drugim w kontekście jego degeneracji. Więcej szczegółów: G. Modelski, *Long cycles in world politics*, Seattle 1987, s. 64 – 98.

1974Sun Tzu, *Sztuka wojny* (tłum. J. Zawadzki), Warszawa 2009, s. 34.

1975Początkowo gwarancje te miały naturę nieformalną, bazując na biologicznym pokrewieństwie raczej niż na wspólnym interesie politycznym, szczególnie w przypadku Ateńczyków. T. Holland, *Persian Fire. The first world empire and the battle for the West*, Nowy Jork 2006, s. 362.

dla decydentów politycznych.

Pierwszą wadą tej grupy narzędzi *hard Power* jest zaczerpnięcie z domeny *soft Power* uzależnienie od percepcji podmiotu będącego receptorem danych. Przy czy odbiorcą danej gwarancji bezpieczeństwa nie jest wyłącznie podmiot będący jej przedmiotem, lecz przede wszystkim poprzez jej potencjalnych kontestatorów. Implikuje to przerzucenie na stronę odbiorcy ciężaru odkodowania gwarancji oraz jej prawidłowej implementacji. Pociąga to za sobą konieczność zapewnienia maksymalnej możliwej klarowności komunikatu oraz motywacji do przestrzegania parametrów pożądanego stanu środowiska międzynarodowego. W rezultacie, w przypadku podmiotu krnąbrnego, zdolnego ponieść konsekwencje złamania gwarancji bezpieczeństwa oraz nie związanego ograniczeniami charakterystycznymi dla podmiotu wystosowującego gwarancję, mogą one zostać złamane, co wywołuje konieczność odwołania się do narzędzi grupy pierwszej, a nawet drugiej, lub ryzykować utratę wiarygodności na arenie międzynarodowej. Innymi słowy, czy w ramach gwarancji bezpieczeństwa nie nakazuje się podjęcia działań, które i tak zostaną podjęte bez względu na działania gwaranta¹⁹⁷⁶. Przykładem jest próba przeniknięcia do rzeczywistej geostrategii Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, szczególnie w odniesieniu do efektywności amerykańskich gwarancji bezpieczeństwa wystosowanych względem państw Europy Zachodniej. Część komentatorów, szczególnie naukowców ze środowiska akademickiego zajmującego się politologią oraz stosunkami międzynarodowymi¹⁹⁷⁷ wskazują, że z oficjalnych dokumentów radzieckich a także stenogramów posiedzeń organów decyzyjnych odtajnionych po rozpadzie Związku Sowieckiego wyłania się obraz podmiotu zagrożonego przez działania Stanów Zjednoczonych. Tymczasem historycy, rosyjscy dysydenci, ze szczególnym uwzględnieniem dezertów z radzieckiego wywiadu wojskowego (właściwa nazwa agencji: Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Związku Radzieckiego, ros. *Главное Разведывательное Управление, Гłównoje Razwiedywatielnoje Uprawlenie, GRU*)¹⁹⁷⁸, czy służb bezpieczeństwa (właściwa nazwa agencji: Komitet Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR – KGB ZSRR, ros. *Комитет государственной безопасности – КГБ СССР, Komitet gosudarstwiennoj biezopasnosti pri Sowietie Ministrow SSSR*)¹⁹⁷⁹, wskazują że ekspansja zewnętrzna była dominującym

1976J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 195 – 196.

1977R. Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne - zarys problematyki*, Warszawa 2006, s. 89 – 115.

1978W przypadku GRU wskazać można na osobę Wiktora Bogdanowicza Rezuna (Suworowa), który zdezerterował w 1978 roku.

1979W tym kontekście wskazać można na osoby takie jak Jurij Aleksandrowicz Bezmenow (dezercja w 1970 roku) Oleg Antonowicz Gordiejewski (praca dla obcego wywiadu od 1974 roku, dezercja 1985 roku) oraz Wasilij Mitrochin (dezercja w 1992 roku).

imperatywem polityki radzieckiej zarówno w dwudziestoleciu międzywojennym jak i w epoce powojennej, jednakże motywacje te były celowo przeinaczane oraz pomijane przez czynniki oficjalne. Zwłaszcza w związku z przyjęciem założenia, że siłą nie jest i nigdy nie było nakłonienie śpiącego psa do leżenia.

Drugą wadą tej grupy narzędzi *hard Power* jest ich kapitałochłonność. Wbrew pozorom, jest to narzędzie wymagające poniesienia olbrzymich nakładów zarówno potencjału jak i czasu, w celu konstrukcji zarówno potencjału militarnego oraz wizerunku międzynarodowego gwaranta. W przeciwnym razie, rzeczona gwarancja bezpieczeństwa zostanie poddana praktycznej weryfikacji oraz zostanie obalona, szczególnie gdy będzie ona pozbawiona narzędzi niezbędnych do jej urzeczywistnienia. Praktycznie wymaga to konstrukcji maszyny wojennej oraz regularne jej uaktywnianie, co oznacza konieczność obciążania ogólnego potencjału danego podmiotu kosztami jedynie nieco niższymi niż regularna wojna¹⁹⁸⁰. W tym przypadku można wskazać, że XX wiek przyniósł drastyczne obniżenie ilości potencjalnych gwarantów, nieomal do jednego podmiotu: Stanów Zjednoczonych. Jest to jeden z niewielu podmiotów zdolnych do wytworzenia oraz gotowy do realnego wykorzystania, wystarczająco sprawny kompleks militarno-przemysłowy, zdolny nie tylko do projekcji siły militarnej na skalę globalną, lecz również skłonny do realizacji niniejszych gwarancji w rzeczywistości, do czego w trakcie XX wieku kilkakrotnie dochodziło, przy czym niekoniecznie działania te kończyły się sukcesem: w Korei, Wietnamie oraz Kuwejcie, gdzie siły zbrojne Stanów Zjednoczonych podjęły działania zmierzające do realizacji gwarancji udzielonych sojusznikom. W tym kontekście można wskazać przykład Republiki Wietnamu, który pomimo olbrzymiego wsparcia amerykańskiego oraz podjęcia działań zbrojnych na szeroką skalę¹⁹⁸¹, uległ ostatecznie agresji Ludowej Republiki Wietnamu.

Trzecią wadą tej grupy narzędzi *hard Power* jest ich nieczytelność. Wada ta wiąże się z pierwszą, jednak odnosi się głównie do kanałów transmisji komunikatów będących

1980 Jest to czynnik, który wraz z przerostem biurokracji doprowadził do nietrwałości wewnętrznej Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich raz jego transformacji tożsamościowej w ciągu pierwszego wieku istnienia.

1981 W tym kontekście ocenia się, że przez Wietnam przewinęło się około dwa miliony pięćset dziewięćdziesiąt cztery tysiące amerykańskich żołnierzy, z czego pięćdziesiąt osiem tysięcy dwustu dwudziestu zginęło, sto pięćdziesiąt trzy tysiące trzystu trzech zostało rannych a jeden tysiąc sześćset czterdziestu trzech zaginęło. Dodatkowo, na wojnę w Wietnamie przeznaczono nawet do dziewięćset miliardów USD, z czego na bezpośrednie wydatki objęły sto sześćdziesiąt osiem miliardów USD, z czego sto jedenaście miliardów pochłonęły koszty operacji bezpośrednich, dwadzieścia osiem miliardów pięćset milionów, pakiet pomocy wojskowej oraz ekonomicznej. Pozostała kwota wiązana była w kosztem pośrednim, ze szczególnym uwzględnieniem opieki nad weteranami. Co więcej, obciążenie gospodarki przyczyniło się do pogłębienia kryzysu z lat 70. XX wieku. Do tego dochodzą koszty społeczne, polityczne oraz prestiżowe wynikające z przegranej oraz dość brutalnej wojny. A. Rohn, *How Much Did The Vietnam War Cost?*, „The Vietnam War”, 2016, 5 kwietnia, URL: <http://thevietnamwar.info/how-much-vietnam-war-cost/>, [dostęp: 8.03.2017].

fundamentem gwarancji bezpieczeństwa, bowiem komunikat ten ulega zakłóceniom generowanym przez szum informacyjny generowany w ramach sieci telekomunikacyjnej. W tym miejscu można wskazać na przypadki wspomniane powyżej, które podzielić można na dwie kategorie. Po pierwsze, jest to przypadkowe, bądź celowe – działanie, polegające na niewłaściwym odczytaniu intencji gwaranta. Jednym z poważniejszych błędów tego typu w polityce międzynarodowej było wykorzystanie terminu *hegemon* w negocjacjach pomiędzy rządami Stanów Zjednoczonych a Chińskiej Republiki Ludowej w latach 70. XX wieku¹⁹⁸². Po drugie, jest to rozbieżności narracji prezentowanych przez różne organy oraz agencje podmiotu wystosowujące gwarancje międzynarodowe. Klasyczne podziały wewnątrz rządowe można podzielić na trzy grupy. Pierwszą są to podziały pomiędzy rządem centralnym a organami administracji terytorialnej. Drugą są to podziały pomiędzy organami rządu centralnego, odnoszące się głównie do opracowania oraz realizacji ogólnej strategii państwa. Trzecią są również spory, najczęściej kompetencyjne, pomiędzy organami terytorialnymi administracji rządowej. Dobrym przykładem może być istnienie Dowództwa Centralnego (ang. *Central Command*, CENTCOM)¹⁹⁸³, powołane w celu zarządzania działaniami Stanów Zjednoczonych na Bliskim Wschodzie, a przez to generujące biurokratyczny opór przy strategicznej rekonfiguracji amerykańskiej geostrategii wynikającej na przykład z reorientacji w kierunku basenu Pacyfiku¹⁹⁸⁴. Ponadto istnieją również konflikty kompetencyjne w dziedzinie aktywności wojskowej, szczególnie można wskazać na liczne przykłady historyczne, począwszy od inwazji w Zatoce Świń, przeprowadzonej w dniach 17 – 19 kwietnia 1961 roku¹⁹⁸⁵, a skończywszy na popieraniu innych, często zwaśnionych ugrupowań rebelianckich w Syrii¹⁹⁸⁶. Tarcia pomiędzy poszczególnymi elementami struktury instytucjonalnej prowadzą do ograniczenia efektywności gwarancji, do poziomu w którym jej zakwestionowanie staje się realny wariantem działania. Tym samym, wraz z ewolucją późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, przekazującą coraz większą niezależność w ręce poszczególnych fragmentów administracji, szczególnie dawnych państw narodowych, wyzwania w tej sferze będą narastać.

1982S. W. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 21.

1983M. DeLong, *Inside CENTCOM. The unvarnished truth about the wars in Afghanistan and Iraq*, Waszyngton D. C. 2012.

1984K. Lieberthal, *The American pivot to Asia*, „Foreign Policy”, 2011, nr 21, s. 20 – 35.

1985 *Politics of illusion: the Bay of Pigs invasion reexamined*, red. J. G. Blight, P. Kornbluh, Boulder 1998.

1986W tym kontekście wskazać można na niedokładne rozpoznanie sytuacji na terenie Syrii, a w szczególności uleganiu złudzeniom o możliwości nawiązania permanentnej współpracy z odłamami syryjskiej opozycji, zarówno świeckiej jak i islamistycznej. Co więcej, szczególnie w pierwszej fazie konfliktu dość częste były przypadki, gdy grupa wspierana przez Stany Zjednoczone zmieniała front. A. Crooke, *How the US Armed-up Syrian Jihadists*, „Consortiumnews.com”, 2016, 29 września, URL: <https://consortiumnews.com/2016/09/29/how-the-us-armed-up-syrian-jihadists/>, [dostęp: 8.03.2017].

Grupa niniejszych narzędzi stanowi niezwykle wymagające instrumenty realizacji celów polityki międzynarodowej, przy pomocy *hard Power*. W swej istocie stanowi projekcję analogiczną do projekcji bojowej, jednak pozbawionej kosztów pełnego zaangażowania militarnego, to znaczy narażenia systemu międzynarodowego na fizyczne uszkodzenia w związku z wprowadzeniem stanu wojny na części obszaru. Zastosowanie gwarancji bezpieczeństwa jest zatem niezwykle podobne do sławetnej zasady Sun Zi: *zwycięstwa w wojnie bez walki*¹⁹⁸⁷. Jednakże należy wskazać, że możliwości jego zastosowania są ograniczone, w dwóch wymiarach. Pierwszym jest wymiar absolutnego potencjału militarnego podmiotu będącego gwarantem. W kontekście należy wskazać na trzy wymiary potencjału militarnego. Po pierwsze jest to rozmiar, struktura, a także efektywność sił zbrojnych analizowana w ujęciu historycznym, ze szczególnym uwzględnieniem przeszłego zaangażowania w kwestie militarne. Po drugie, są to jakościowe elementy potencjału, oznaczające zarówno wiarygodność komunikatu, a także skłonność do wykorzystywania sił zbrojnych do implementacji deklarowanych sankcji. Po trzecie, jest to również zdolność do mobilizacji, rozumianej jako efektywność mechanizmu transformacji pozostałych elementów potencjału ogólnego w siły zbrojne w celu regeneracji oraz rozbudowy możliwości działania militarnego. W tym wymiarze, największą rolę odgrywają przede wszystkim państwa narodowe zlokalizowane w trzech kategoriach określanych w rozdziale czwartym jako mocarstwa. Nawet bez wykorzystania potencjału militarnego na polu bitwy, jest on ważnym elementem w stosowaniu gwarancji bezpieczeństwa i jako taka należy do domeny *hard Power*. Jednakże sposób ich implementacji, a także weryfikacja ich implementacji zbliżona jest do domeny *soft Power*. Drugim jest kontekst sytuacji międzynarodowej, a więc relacja pomiędzy gwarantem, podmiotem objętym gwarancją oraz kontestatorem, osadzone w konkretnej sytuacji decyzyjnej. W jej zakres wchodzi różne parametry, często nawet nie do końca uświadamiane sobie przez właściwych decydentów, ani przez nich doceniane. W rezultacie dość powszechnym zjawiskiem jest albo przełamanie rzeczony gwarancji, przez kontestatora, albo jej wypełnienie przez gwaranta. W tym wymiarze szczególną rolę odgrywają dwa czynniki. Pierwszym jest interpretacja sytuacyjna wystosowanego komunikatu, zarówno w wymiarze możliwości jego urzeczywistnienia, jak i woli gwaranta do wymuszenia praktycznej implementacji gwarancji. Drugim jest asymetria, lub szerzej pojmowana relacja potencjałów w danej sytuacji decyzyjnej. W rezultacie można wskazać, że

1987 Jest to forma zwycięstwa najtrudniejsza do osiągnięcia, wymagająca prawdziwego mistrzostwa w planowaniu oraz realizacji polityki od władcy, zakłada bowiem odniesienie zwycięstwa bez ryzykowania utraty znacznej części potencjału, równocześnie przechwytyjąc nietknięty potencjał przeciwnika. W tym wymiarze kluczem jest pojedynek na poziomie normatywnym oraz komunikacyjnym, jedynie z marginalnym zaangażowaniem elementów potencjału materialnego.

kwestia możliwości oraz woli urzeczywistnienia danej gwarancji bezpieczeństwa zmienia się w czasie, w zależności od stanu stosunków międzynarodowych oraz dynamicznych przepływów pomiędzy zaangażowanymi stronami.

Czwartą grupą narzędzi *hard Power* w stosunkach międzynarodowych oraz wewnętrznych to tak zwany *transfer broni oraz informacji*. Jest to narzędzie wymagające obecności rozbudowanego potencjału *hard Power* jednakże w odróżnieniu od pozostałych, nie jest to grupa pozwalająca na bezpośrednie oddziaływanie na rzeczywistość międzynarodową. Służy ona raczej amplifikacji możliwości pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych w dwojakim celu. Po pierwsze, aby zrealizować wspólne cele strategiczne. Po drugie, aby wykreować dodatkowe powiązania międzynarodowe. Reasumując, esencją niniejszej grupy jest wykorzystanie elementów własnego potencjału udostępnianego innym podmiotom aby za ich pośrednictwem uzyskać korzystne wyniki w rozgrywce międzynarodowej. Zastanawiającym przykładem przynależącym do tej sfery jest wykorzystanie podatności Islamskiej Republiki Iranu, która odziedziczyła po rządzie szacha znaczne zasoby amerykańskich systemów uzbrojenia. W połączeniu z przerwaniem współpracy wojskowej oraz politycznej, wraz z rewolucją islamską z roku 1979¹⁹⁸⁸, wygenerowało interesujące zagadnienie na ile wyposażenie armii irańskiej w sprzęt pochodzący ze Stanów Zjednoczonych wpłynie na jakość współpracy wzajemnej. Okazało się, że w toku rozwoju historii, szczególnie w kontekście wojny irańsko—irackiej, oraz powtarzających się kryzysów w stosunkach wzajemnych, pole tej współpracy pozostaje otwarte, jednak w miarę upływu czasu oraz starzenia się platform uzbrojenia, pole wspólnych interesów, już dość wąskie ulga stopniowemu zamknięciu. Aby uporządkować dalsze rozważania, niniejszy podrozdział zostanie podzielony na trzy części składowe. W pierwszej zostanie dokonana charakterystyka oraz przybliżenie mechanizmów zarządzania niniejszy transferem, szczególnie w kontekście późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Druga zawierać będzie katalog zarówno metod przeprowadzania transferu wiedzy oraz informacji wraz z przykładami ich zastosowania we współczesnym środowisku międzynarodowym. Trzecia zawierać będzie analizę strategicznej użyteczności powyższych mechanizmów wraz z prognozowanymi kierunkami ich dalszej ewolucji.

W pierwszej części niniejszej analizy należy podkreślić, że sam mechanizm transferu

1988W tym kontekście przez długi czas kluczowym problemem dla Iranu była konserwacja amerykańskich platform bojowych po rewolucji w 1979 roku. Wskazać można na wymuszenie części zapasowych do tych systemów, na przykład w trakcie negocjacji obejmujących zwolnienie zakładników z ambasady amerykańskiej w Teheranie. Systemy te w długiej perspektywie są zastępowane przez własną produkcję, lub też import z innych państw – głównie Federacji Rosyjskiej oraz Chińskiej Republiki Ludowej. Efekty tych programów widać dopiero w XXI wieku. Szczególnie na polach bitwy Syrii.

zasobów natury *hard Power* jest wykorzystywany w rzeczywistości międzynarodowej, nieomal od początku istnienia historii. Przekazywanie broni oraz informacji na temat rozmieszczenia wojsk czy planów wojennych oraz innych cennych informacji strategicznych o wspólnym przeciwniku obecne było w działaniach wojennych od zarania dziejów. Jednakże początkowo było to ograniczone wyłącznie do taktycznej sfery odpowiedzialności, kiedy to tymi informacjami operowali sojusznicy w czasie wspólnie realizowanych kampanii wojennych, takich jak kampania przeciwko Kartaginie, prowadzona przez Imperium rzymskie wspólnie w lokalnymi plemionami Iberów oraz Numidyjczyków¹⁹⁸⁹ czy też wspólna kampania polsko-litewsko-rusko-tatarska, przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu¹⁹⁹⁰.

Sfera ta zaczęła ulegać zróżnicowaniu dopiero przy ewolucji porządku międzynarodowego w kierunku modelu westfalskiego. Szczególnie stało się to widoczne w XVI wiecznej Europie. W tym okresie można wskazać na istnienie trzech poziomów transferu broni oraz informacji, mających znaczący wpływ jedynie na podmiot będący beneficjentem. Pierwszym wymiarem transferów siły, jest towarzysząca armiom opartym na *wojownikach* wysoka mobilność poszczególnych członków, którzy w poszukiwaniu chwały, korzyści finansowych czy też wykonując zadania zlecone przez ich suwerenów podróżowali w obrębie całego systemu regionalnego, świadcząc usługi niezbędne w danym jego fragmencie. Wraz z nimi dyfuzji ulegały trzy podstawowe czynniki. Po pierwsze, ich sława oraz zamożność wynikająca z osobistych umiejętności, przymiotów charakteru czy też z realizacji uniwersalnego ideału *wojownika*, która dominowała w Europie. Dobrym przykładem tego postać Zawiszy z Garbowa, zwany też Czarnym, uczestniczący w turniejach oraz walkach w całej ówczesnej Europie¹⁹⁹¹. Po drugie, było to również próba kreacji oraz kształtowania wizerunku podmiotu wysyłającego danego podmiotu, czy po prostu monarchy. W tym kontekście, biegłość w rzemiośle wojennym, a także przymioty kultury osobistej czy też majątność traktowane były przez monarchów podejmujących jako odbicie kondycji politycznej oraz cywilizacyjnej monarchy wysyłającego. Po trzecie, realizowana jest również funkcja informacyjna, która stanowiła uzupełnienie oraz rozwinięcie systemów komunikacyjnych typowych dla ówczesnego świata. W tym kontekście wskazać można, że owi przedstawiciele podmiotu wysyłającego stanowili uzupełnienie ówczesnego systemu komunikacyjnego, świadcząc usługi o charakterze kurierskim, wywiadowczym oraz

1989Przy zmieniającej się sytuacji geopolitycznej, większość lokalnych sojuszników Kartaginy przechodziło na stronę wygrywającą. Dotyczyło to plemion iberyjskich w Hiszpanii, jak i Numidyjczyków w Afryce Północnej.

1990S. M. Kuczyński, *Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim*, Warszawa 1960.

1991B. Możejko, S. Szybkowski, B. Śliwiński, *Zawisza Czarny z Garbowa herbu Sulima*, Gdańsk 2003.

edukacyjnym¹⁹⁹². Co więcej, samo przybycie *wojowników* stanowiło komunikat do opinii publicznej odnoszący się do zażyłości relacji pomiędzy określonymi grupami etnicznymi czy też monarchiami. W tym kontekście można interpretować obecność czeskich oddziałów zaciężnych¹⁹⁹³ w polskim zastępstwie w trakcie XV-wiecznych wojen z Zakonem Krzyżackim, czy też obecność *wojowników*, a później również *żołnierzy* brytyjskich¹⁹⁹⁴ w Portugalii, szczególnie w kontekście prowadzenia walki z hiszpańską dominacją, a także *lisowczyków* w szeregach wojsk cesarskich¹⁹⁹⁵. W tym kontekście można zauważyć dwutorową wymianę informacji. W pierwszym kanale, osoba przyjmowana na służbę podmiotu goszczącego, przekazuje na jego rzecz własne umiejętności oraz doświadczenie w prowadzeniu działań wojennych zgromadzone w ramach dotychczasowej kariery żołnierskiej. W drugim kanale, osoba goszcząca w podmiocie będącym beneficjentem transferu *hard Power* posiada możliwość zwiększenia własnych umiejętności poprzez uczestnictwo w działaniach wojennych, w trakcie których weryfikacji oraz rozbudowaniu uzyskują rzeczywiste możliwości zarządzania oraz projekcji *hard Power*. Transfer *hard Power* w środowisku przedwestfalskim dokonywał się głównie za pośrednictwem jednostek ludzkich, w mniejszym stopniu przesyłu gotowego uzbrojenia oraz informacji, głównie z powodu nieistnienia ekstensywnej infrastruktury krytycznej pozwalającej na efektywne przekazywanie dóbr oraz usług pomiędzy odległymi obszarami poszczególnych regionów międzynarodowych.

Sytuacja zmieniła się w westfalskim środowisku międzynarodowym. Wynikało to z koniunkcji trzech podstawowych czynników. Pierwszym jest przecięcie transnarodowych powiązań społecznych poprzez geopolitycznych państwa narodowych. Drugim jest zwiększenie roli produkcji przemysłowej, wynikającej z rewolucji przemysłowej, która wygenerowała nadwyżkę sprzętu wojskowego nad rzeczywistymi potrzebami – oraz możliwościami konsumpcyjnymi danych rządów narodowych. Trzecim jest rewolucja technologiczna, która wprowadziła olbrzymią dynamikę w produkcji technicznie zaawansowanych systemów uzbrojenia zwiększając rolę parametrów jakościowych do

1992R. Skowrońska-Kamińska, *Posłowie wielkich miast pruskich w latach 1411–1454. Przyczynek do funkcjonowania mieszczańskich elit politycznych w średniowieczu*, Malbork 2007.

1993T. W. Grabarczyk, *Wojska zaciężne w Historii Polski Jana Długosza*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica”, 1996, nr 58, s. 5 – 19.

1994Sojusz angielsko-portugalski jest jednym z najstarszych układów wojskowych na świecie. Początkiem więzi była współpraca angielskich krzyżowców w czasie rekonkwisty w 1147 roku. Następnie w 1373 roku został on sformalizowany w postaci oficjalnego traktatu politycznego. Następnie przez wieki Anglia wspierała Portugalie, w tym zbrojnie w wojnie z kolejnymi najeźdźcami, początkowo Hiszpanią a następnie Francją. Wzajemna współpraca w tym wymiarze trwa do dzisiaj. V. Shillinton, *The Beginnings of the Anglo-Portuguese Alliance*, „Transactions of the Royal Historical Society”, 1906, nr 20, s. 109 – 132.

1995Po rozwiązaniu formacji, część żołnierzy wstąpiła na służbę do armii elektora bawarskiego, Maksymiliana Bawarskiego, po wypłaceniu zaległego żołdu przez cesarza Ferdynanda II, 7 maja 1621 roku.

poziomu decydującego o sukcesie na polu bitwy. Zrodziło to olbrzymie implikacje dla stosowania siły w środowisku międzynarodowym, jako że do transfery tej wiedzy dołączyć można pakiety informacji o charakterze kulturalno-cywilizacyjnym, co szczególnie dobrze można prześledzić na absolwentach uczelni dla wyższych oficerów zarówno amerykańskich – Wyższa Szkoła Dowodzenia oraz Sztabu Generalnego Armii Stanów Zjednoczonych (ang. *United States Army Command and General Staff College, CGSC*)¹⁹⁹⁶ - jak i rosyjskich – Wojskowa Akademia Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (ros. *Военная академия Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации*) dawniej znana pod nazwą Wojskowa Akademia Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR imienia Klimenta Jefimowicza Woroszyłowa (ros. *Военная академия Генерального штаба Вооружённых Сил СССР имени К. Е. Ворошилова*)¹⁹⁹⁷, przyczyniały się nie tylko do reprodukcji odpowiedniej myśli wojennej, lecz również szerszego kontekstu społecznego oraz politycznego. Poprzez wpływ na oficerów oraz strategów państw wysyłających słuchaczy można dokonać szczególnie efektywnych zmian w ramach tych państw głównie poprzez wyposażenie ich w podstawowe kategorie światopoglądu danego mocarstwa. W rzeczywistości większości przypadków pierwsza i w największym stopniu zreformowana instytucja to były właśnie siły zbrojne. W rezultacie wśród wojskowych rodziło to przekonanie, że to właśnie armia stoi na straży okcydentalnego kierunku rozwoju państwa, tworząc z żołnierzy oraz oficerów jedne z bardziej liberalnych oraz proamerykańskich stronnictw, nierzadko ulegające pokusie przejęcia władzy siłą, aby zwiększyć tempo oraz dyscyplinę tych przemian. Analogiczny proces występował przy udziale podmiotów sowieckich, czego przykładem może być generał Wojciech Jaruzelski (1923 – 2014)¹⁹⁹⁸, który przeszedł przez szereg sowieckich oraz polskich szkół wojskowych, przesiąkając wartościami kluczowymi dla utrzymania reżimu komunistycznego, co zaowocowało decyzją o wprowadzeniu stanu wojennego dnia 13 grudnia 1981 roku¹⁹⁹⁹. W westfalskim środowisku międzynarodowym, proces przekazywania broni oraz informacji stał się dostępny niemal wyłącznie dla państw, będących albo zarówno nadawcami oraz odbiorcami, albo wyłącznie

1996Akademia istniała od 1882 roku. Funkcjonuje do dziś. Więcej szczegółów: B. L. Dastrup, *The US Army command and general staff college: A centennial history*, Manhattan 1982.

1997Akademia istniała w latach 1918 – 1992, kiedy to została przekształcona w Wojskową Akademię Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. W kontekście programu nauczania można wskazać na: G. H. Turbiville, *The Voroshilov Lectures: Materials from the Soviet General Staff Academy, Volume 1*, Waszyngton D. C. 1989; G. D. Wardak, G. H. Turbiville, *The Voroshilov Lectures: Materials from the Soviet General Staff Academy, Volume 2: Issues of Soviet Military Strategy*, Waszyngton D. C. 1990.

1998Więcej szczegółów odnoszących się do biografii generała Wojciecha Jaruzelskiego, znaleźć można w: L. Kowalski, *Jaruzelski – generał ze skazą: Biografia wojskowa generała armii Wojciecha Jaruzelskiego*, Poznań 2012.

1999Więcej szczegółów odnośnie przyczyn, przebiegu oraz skutków stanu wojennego znaleźć można w: A. Dudek, *Stan wojenny w Polsce 1981 – 1983*, Warszawa 2003.

nadawcami, z odbiorcami będącymi zlokalizowanymi w sferze podmiotów niepaństwowych, takich jak na przykład mudżahedini w Afganistanie²⁰⁰⁰ czy też Rewolucyjne Siły Zbrojne Kolumbii – Armia Ludowa (hiszp. *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo*, FARC – EP)²⁰⁰¹, jednakże w ograniczonym zakresie oraz jedynie czasowo. Co więcej, coraz większą rolę odgrywała część informacyjna, nie będąca bezpośrednio związana z platformami uzbrojenia, lecz stanowiąca samodzielny przekaz. W tym kontekście zaobserwować można skoncentrowanie zakresu przedmiotowego na kwestiach związanych z wojskowością, przede wszystkim zasobów materialnych o ściśle ograniczonej użyteczności. Dodatkowo, transakcje te plasowały się zasadniczo w obrębie pierwszego oblicza siły, stanowiąc bezpośredni impuls do podjęcia działania w interesie podmiotu generującego zasoby niezbędne do transferu. Przy czym w grę wchodziły naprawdę poważne kwoty oraz wysublimowane mechanizmy. Dla przykładu, w czasie pierwszej wojny światowej, Cesarstwo Niemieckie przekazało na rzecz Porty Ottomańskiej dwóch okrętów: krążownika liniowego *Yavuz Sultan Selim* (dawniej *Goeben*) klasy *Moltke*²⁰⁰² oraz lekkiego krążownika *Midilli* (dawniej *Breslau*), klasy *Magdeburg*²⁰⁰³, w celu wzmocnienia ofensywnych możliwości sojusznika. Drugim przykładem, wyróżniającym się na podstawie skali transferu były ten prowadzony na podstawie Ustawy Kongresu Stanów Zjednoczonych *O pożyczce i dzierżawie* (ang. *Lend-Lease Act*) przyjętej dnia 11 marca 1941 roku, w ramach którego przekazano na rzecz sojuszników sprzęt o wartości czterdziestu ośmiu miliardów trzystu dziewięćdziesięciu pięciu milionów czterystu tysięcy USD (najwięksi beneficjenci: Wielka Brytania – trzydzieści jeden miliardów trzysta osiemdziesiąt siedem milionów sto tysięcy USD; Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich – dziesięć miliardów dziewięćset osiemdziesiąt dwa miliony sto tysięcy USD; Francja – trzy miliardy dwieście dwadzieścia trzy miliony dziewięćset tysięcy USD; oraz Chiny – jeden miliard sześćset dwadzieścia siedem milionów

2000J. Saint Clair, A. Cockburn, *How Jimmy Carter and I Started the Mujahideen. Interview with Zbigniew Brzeziński*, „Counterpunch”, 1998, 15 stycznia, URL: <http://www.counterpunch.org/1998/01/15/how-jimmy-carter-and-i-started-the-mujahideen/>, [dostęp: 9.03.2017].

2001J. J. Brittain, *Revolutionary social change in Colombia: The origin and direction of the FARC – EP*, Londyn, Nowy Jork 2010.

2002Dane taktyczno-techniczne: wyporność pełna – dwadzieścia pięć tysięcy czterysta ton; szybkość: dwadzieścia osiem węzłów; załoga: jeden tysiąc pięćdziesiąt trzy osoby; główne uzbrojenie – dziesięć dział kalibru dwieście osiemdziesiąt milimetrów. Wszedł do służby w 1912 roku, przekazany Turcji w 1914 roku, wycofany z linii w 1950 roku, zełomowany w 1973 roku. Szlak bojowy i uszczegółowiona historia: M. H. Brice, *S.M.S. Goeben/T.N.S. Yavuz: The Oldest Dreadnought in Existence—Her History and Technical Details*, „Warship International”, 1969, nr 6(4), s. 272 – 279.

2003Dane taktyczno-techniczne: wyporność pełna – cztery tysiące pięćset siedemdziesiąt ton; prędkość – dwadzieścia osiem węzłów; załoga – trzysta pięćdziesiąt cztery osoby; główne uzbrojenie – dwanaście dział kalibru sto pięć milimetrów. Wszedł do służby w 1912 roku, przekazany Turcji w 1914 roku, zatopiony w bitwie pod Imbros (rok 1918) – mina. Szlak bojowy i uszczegółowiona historia: R. S. S. Hownam-Meek, U. Jantzen; H. Johnson; R. D. Layman; K. McBride; H. Visser, *The Loss of the German Light Cruiser Breslau*, „Warship International”, 2000, nr 37(1), s. 92 – 95.

USD. Dla porównania: Polska otrzymała pomoc w wysokości dwanaście milionów pięćset tysięcy USD)²⁰⁰⁴, wartość na rok 1941.

W drugiej części można wskazać na fakt, że w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, że ta sfera uległa znacznej dywersyfikacji, przede wszystkim z powodu przenikania się trzech odmiennych porządków międzynarodowych: przedwestfalskiego, westfalskiego oraz powestfalskiego. W rezultacie do klasycznych, westfalskich instytucji, dochodzą również metody transferu stanowiące w skład poprzednich generacji środowiska międzynarodowego. Z tego też powodu w tej samej przestrzeni czasowej spotkać można sposoby transferu elementów *hard Power* typowe dla poszczególnych okresów historycznych, a także formy hybrydowe łączące w sobie zróżnicowane cechy bytów z różnych generacji środowiska międzynarodowego. W tym kontekście można wskazać na sześć kategorii obwodów zarządzających obiegiem tych zasobów na skalę globalną: działalność przestępcza, transnarodowy transfer zasobów z diaspory, handel usługami militarnymi przez PMC, zakup uzbrojenia oraz usług wojskowych w ramach klasycznych zakupów rządów, zakup uzbrojenia oraz usług wojskowych w ramach pomocy klasycznych sojuszy międzynarodowych oraz współdzielone zakupy uzbrojenia przez szereg podmiotów międzynarodowych.

Pierwsza kategoria, *działalność przestępcza* prowadzona w celu zdobycia środków, począwszy od finansowych, poprzez materialne, a nierzadko kończąc na zasobach ludzkich w celu stosowania projekcji siły w wymiarze *hard Power*. W tym kontekście można wskazać, że proceder jest analogiczny do przedwestfalskich działań łupieżczych oraz pirackich, mających na celu wzmocnienie własnego potencjału, nierzadko kosztem potencjału przeciwnika. W okresach przedwestfalskich oraz w trakcie trwania środowiska westfalskiego można wskazać nierzadko całe organizacje a nawet grupy społeczne, które parały się tym procederem, począwszy od piratów japońskich²⁰⁰⁵ oraz berberyjskich²⁰⁰⁶, poprzez koczowników ze stepów Azji Centralnej²⁰⁰⁷, Arabii²⁰⁰⁸, Numidii²⁰⁰⁹ oraz Tuaregowie²⁰¹⁰, rycerzy-rozbójników, (niem.

2004O. Groehler, W. Schumann, *Deutschland im Zweiten Weltkrieg. Band 3*, Berlin 1982, s. 468.

2005Guang Ma, *Wokou raiding activities and the coastal defence system of Shandong in the early Ming dynasty*, „National maritime research”, 2015, nr 11, s. 73 – 108.

2006A. Tinniswood, *Pirates of Barbary. Corsairs, conquests and captivity in the 17th Century Mediterranean*, Londyn, Nowy Jork 2010.

2007P. Janik, *Rola koczowników Wielkiego Stepu w transferze idei pomiędzy Europą a Dalekim Wschodem*, „Studia Azjatystyczne”, 2015, nr 1(1), s. 18 – 34.

2008Mohammed Maraqtan, *Dangerous trade routes: on the plundering of caravans in the pre-Islamic Near East*, „Aram Periodicals”, 1996, nr 8(1), s. 213 – 236.

2009D. Hoyos, *The Carthaginians*, Londyn, Nowy Jork 2010, s. 142 – 148; 211 – 213.

2010D. Christopoulos, O. Walther, *Islamic Terrorism and the Malian Rebellion*, „Terrorism and Political Violence”, 2015, nr 27(3), s. 497 – 519.

Raubritter)²⁰¹¹ o także narodów bałtyjskich²⁰¹² a skończywszy na specjalnych jednostkach wojskowych mających na celu prowadzenie takiej działalności²⁰¹³. Ówczesnie była ona stosowana głównie z wykorzystaniem posiadanego potencjału militarnego, nie odbiegającego technicznym poziomem od regularnych formacji militarnej, lecz znacznie bardziej rozproszonego. W rezultacie, pomimo potencjalnej atrakcyjności, działalność ta charakteryzowała się niższą efektywnością, jednakże przy znacznie niższej konsumpcji potencjału, pozwalała na wygenerowanie potencjału pozwalającego na podjęcie efektywnej rywalizacji z mniej agresywnymi podmiotami międzynarodowymi. W tym okresie należy wskazać, że transnarodowe podmioty czerpiące zasoby z działalności łupieżczej, zostały albo wyeliminowane, albo podporządkowane woli państw-sponsorów. Szczególną biegłość osiągnął rząd Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, prowadząc przy użyciu wyspecjalizowanych agencji rządowych: Kominternu oraz Kominformu²⁰¹⁴. Współcześnie jest ona znacznie bardziej wysublimowana oraz finezyjna, zasadniczo, wskazać można na funkcjonowanie tego transferu na dwóch istotnych poziomach. Pierwszy, bardziej pierwotny, przypominające klasyczne łupiestwo, jest transfer zasobów prowadzony w ramach terytorium, na którym zlokalizowany jest podmiot. Najczęściej spotykaną w tym kontekście formą łupiestwa jest transfer broni oraz członków sił zbrojnych z formacji podległych rządowi w kierunku niepaństwowych podmiotów międzynarodowych. W tej sferze można wyróżnić dezercje, które stanowią strumień *hard Power*, jedynie częściowo służący poprawie własnego potencjału, takich jak w przypadku wojny domowej w Syrii²⁰¹⁵ jak i na Ukrainie²⁰¹⁶. W tym kontekście można wskazać na trzy cechy powyższego transferu. Po pierwsze, jest to transfer który zainicjować można przy pomocy narzędzi stosunkowo niskokosztownych, nawet należących do domeny *soft Power*, takich jak przekaz medialny, plotki oraz ulotki, jednak

2011Jednym z bardziej znaczących przykładów śląskich Raubritterów może być Bolesław II Rogatka (żył w latach 1220/1225 – 1278). J. Mularczyk, *Książę legnicki Bolesław II Rogatka na tle sytuacji polityczno-społecznej Śląska* [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej, tom 9*, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 2001, s. 89 – 142.

2012W szczególności odnosi się do do najazdów Jaćwingów oraz Litwinów na tereny Polski oraz Republiki Wielkiego Nowogrodu, które były szczególnie dotkliwe dla ekonomiki tych podmiotów, gdyż celem było łupiestwo, w tym uprowadzanie jeńców. T. Nowak, *W sprawie najazdu litewskiego na ziemię łęczycką w 1350 roku*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica”, 1983, nr 14, s. 83 – 96.

2013Przede wszystkim byli to lisowczycy oraz czambuły tatarskie, a w bardziej nowożytnych czasach wskazać można na formacje paramilitarne operujące na terenie Donbasu, zarówno pozostające nominalnie pod kontrolą rządu w Kijowie, jak i operujące na terenie Ługańskiej oraz Donieckiej republiki Ludowej.

2014Najbardziej znaną organizacją o charakterze powstańczym, kontrolowaną oraz wspieraną przez blok państw sowieckich był Vietcong. I. V. Gaiduk, *Confronting Vietnam. Soviet policy toward the Indochina conflict, 1954 – 1963*, Waszyngton D. C., Stanford 2003.

2015S. Westall, *Assad's army stretched but still seen strong*, „Daily Star”, 2014, 19 września, URL: <http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2014/Sep-19/271153-assads-army-stretched-but-still-seen-strong.ashx#axzz3E5YPzKaf>, [dostęp: 10.03.2017].

2016S. Secrieru, *Turmoil in Ukraine: A Sign of the Coming Disorder in the Post-Soviet World?*, „The Polish quarterly of international affairs”, 2014, nr 23(4), s. 75 – 98.

nisko sterowalny. Po drugie, dezercje obejmują w dużej mierze jedynie personel sił zbrojnych oraz formacji policyjnych. Ogranicza to efektywność tak zdobytych środków w wymiarze czasowym, przy czym należy wskazać, że kompozycja sił przejętych w ten sposób zasadza się na wypadkowej technicznej możliwości oraz strategicznego oraz operacyjnego zapotrzebowania, oznaczając rekonstrukcje zniszczonego oraz zużytego sprzętu przy wykorzystaniu chałupniczych środków technicznych, co staje się szczególnie widoczne w przypadku konstrukcji oraz wykorzystania korpusu samochodów samobójczych Daesh²⁰¹⁷. Po trzecie, dezercje oznaczają również dostęp do informacji oraz sposobów osiągnięcia celów operacyjnych stosowanych przez formacje państwa na którego terenie działa podmiot będący beneficjentem transferu zasobów *hard Power*. Tym samym formacje stworzone na bazie dezertów charakteryzują się również reprodukcją sposobów walki, przy czym olbrzymią rolę odgrywają w tym zakresie relacje cywilno-militarne, szczególnie że niniejsze transfery występują w ramach państw gdzie stanowią one drażliwy temat oraz przedmiot troski międzynarodowej. Sytuację niniejszą pogarsza również fakt, że dezercerzy stanowią najbardziej zdemoralizowany element każdej armii. Innym mechanizmem transferu zasobów militarnych w trakcie wojen domowych jest przejmowanie poszczególnych elementów infrastruktury, gdzie zlokalizowane są zasoby militarne oraz ekonomiczne, ze szczególnym uwzględnieniem baz wojskowych, banków oraz zakładów produkcyjnych. Z jednej strony elementy te powodują uzyskanie dostępu do szczególnie cennych zasobów w postaci platform zaawansowanego uzbrojenia, czy też pieniędzy. Z drugiej, cele te są szczególnie dobrze bronione, często przez zdeterminowane oddziały zdolne do stawiania długotrwałego oporu, co miało miejsce w Syrii w przypadku bazy sił lotniczych Kuwayris²⁰¹⁸, która przetrzymała oblężenie prowadzone zarówno przez koalicję antyrządową²⁰¹⁹ jak i Państwo Islamskie²⁰²⁰.

2017W tym miejscu należy wskazać, że wykorzystanie pojazdów samobójczych przez Państwo Islamskie, nie stanowi, jak to miało miejsce dotychczas ostatniej – i desperackiej – deski ratunku przegrywającej strony konfliktu zbrojnego lecz stanowi istotny element strategii oraz taktyki, mający na celu realizację celów operacyjnych poprzez efektywne zastosowanie dostępnych zasobów. W tym wymiarze, najbardziej całościową analizę szerszego zjawiska terrorystów-samobójców, choć nie obejmującej doświadczeń syryjskich zaprezentował Michael Horowitz: M. C. Horowitz, *The Diffusion (...)*, s. 166 – 207.

2018Baza lotnicza Kuwayris jest ważną instalacją Syryjskich Arabskich Sił Powietrznych, zlokalizowaną około trzydziestu kilometrów na wschód od Aleppo. Składa się głównie z szeregu hangarów – bunkrów oraz instalacji technicznych, zaopatrujących stacjonującą w niej eskadrę. Dodatkowo, przy bazie zlokalizowano akademię sił powietrznych. Baza została wybudowana w latach 60. XX wieku, przy pomocy inżynierów z Polski. W trakcie oblężenia jej załoga liczyła jeden tysiąc stu ludzi, z których wyzwolenia doczekało jedynie trzystu. Obecnie stanowi ona podstawową bazę operacyjną dla działań sił rządowych we wschodniej części muhafazy Aleppo. W bazie stacjonuje eskadra samolotów Aero L-39 *Albatros*, oraz bateria rakiet przeciwlotniczych 9K37 *Buk* (kod NATO: SA-11 *Gadfly* lub SA-17 *Grizzly*). T. Cooper, *Turkey Won, and Lost, the Race to Al Bab*, „War in boring”, 2017, 6 marca, URL: <https://warisboring.com/turkey-won-and-lost-the-race-to-al-bab-f6d3172c095a#.o77qot5ry>, [dostęp: 12.03.2017].

2019Baza lotnicza Kuwayris była oblegana przez siły opozycji do listopada 2013 roku.

2020Baza lotnicza Kuwayris była oblegana przez Państwo Islamskie do 10 listopada 2015 roku, kiedy to została wyzwolona przez oddziały armii rządowej. R. Fisk, *Inside the air base that held out against Isis for three*

Można wskazać dodatkowo na upadek Mosulu, który nastąpił w dniach 4 – 10 czerwca 2014 roku, kiedy to Państwo Islamskie przejęło środki pieniężne, jak i magazyny uzbrojenia irackiej armii pozwalające na sfinansowanie wysiłku wojennego przez kolejne lata. Dodatkowo, przejście centrów przemysłowych miasta pozwoliło na bieżąco modyfikować oraz konserwować ten potencjał w celu utrzymania go w dobrej kondycji²⁰²¹. W rezultacie stanowi to najlepszy i najbardziej pewny sposób na uzyskanie dostępu do elementów *hard Power* na terenie objętym działaniami operacyjnymi. Reasumując, działania obejmujące transfer siły na pierwszym poziomie obejmującym sferę geopolityczną, charakteryzują się dwiema istotnymi cechami, które kształtują ich użyteczność oraz dostępność. Drugim, zdecydowanie bardziej uwspółcześionym jest transfer zasobów prowadzony w obrębie przestrzeni transnarodowej, obejmujący szeroką gamę przestępstw, począwszy od klasycznego rabunku, szantażu oraz wymuszeń, a skończywszy na znacznie finezyjnej przestępczości internetowej. W rezultacie tworzony jest nowy model gospodarki zewnętrznej, analogiczny do postrzegania państw rozwiniętego Zachodu przez blok komunistyczny w pierwszej połowie XX wieku²⁰²², kiedy to produkty wysokich technologii oraz szczególnie zaawansowanych produktów przemysłowych. W kontekście historycznym dostęp do technologii tego typu był efektem zarówno oficjalnie usankcjonowanych kontaktów międzyrządowych²⁰²³, jak i działalności niejawnej na płaszczyźnie wywiadowczej oraz ekonomicznej²⁰²⁴. W przypadku platformy transnarodowej różnica jest jedna: w prowadzeniu działań tego typu będzie przeniesienie ciężaru transferów tego typu jest przeniesie punktu ciężkości na płaszczyznę aktywności podmiotów niepaństwowych, a jako takich uznawanych domyślnie za nielegalne i przez państwa narodowe zwalczane z mniejszym lub większym zaangażowaniem zwalczane. W rezultacie w podstawowym zakresie niniejszej płaszczyzny działania te charakteryzują się dość dużym stopniem uciążliwości dla społeczeństwa, takimi

years – and the death and destruction that was left behind, „Independent”, 2016, 3 lipca, URL: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-syria-inside-the-air-base-that-held-out-against-islamic-state-for-two-years-and-the-death-a7117431.html>, [dostęp: 10.03.2017].

2021 *IS making „military grade” weapons in Mosul factories*, „Middle East Eye”, 2016, 14 grudnia, URL: <http://www.middleeasteye.net/news/islamic-state-manufactures-weapons-standards-national-military-forces-iraq-2050054862>, [dostęp: 10.03.2017].

2022 W okresie trwania Zimnej Wojny należy podkreślić rosnące uzależnienie ZSRR od transferu technologii z Zachodu, którego symbolem jest określenie państw zachodnich jako *zewnętrzny sektor gospodarki sowieckiej*.

2023 W tym kontekście kluczową płaszczyzną jest współpraca na poziomie polityczno-militarnym, połączona z transferem nowoczesnej technologii od strony bardziej rozwiniętej, zarówno w przypadku jedynie formalnych dysproporcji, na przykład transfer broni ze Związku Sowieckiego do państw satelickich, jak i wymagających kulturowego dostosowania, co miało miejsce w przypadku współpracy władców brytyjskich z hinduskimi władcami.

2024 Zdobywaniu planów oraz opisów technologicznych nowego uzbrojenia oraz jego komponentów poświęcona jest lwią część klasycznej działalności wywiadowczej, czego przykładem może być działalność w Stanach Zjednoczonych na przykład generała brygady Mariana Włodzimierza Zacharskiego.

jak handel narkotykami, żywym towarem, bronią, zbieranie haraczy, wymuszenia, przestępstwa kryminalne oraz coraz bardziej popularne: przestępstwa internetowe. Do niniejszego katalogu można dołączyć również całkiem legalne transakcje z przedsiębiorstwami miejscowymi, w których uczestniczą podmioty-słupy reprezentujące interesy podmiotów zlokalizowanych w strefach działań wojennych. W tym kontekście przywołać można dwa przykłady. Pierwszym, dość szeroko komentowanym zarówno w literaturze naukowej²⁰²⁵ jak i kulturze powszechnej²⁰²⁶, jest zjawisko tak zwanych *krwawych diamentów*, wykorzystywanych do zakupu wyposażenie wojskowego oraz innych produktów oraz usług niezbędnych do przedłużenia trwania aktywności zbrojnej. Współcześnie analogiczną rolę spełnia coraz częściej ropa naftowa, a w mniejszym zakresie również inne surowce energetyczne, szczególnie wydobywane na terenach kontrolowanych przez Państwo Islamskie²⁰²⁷, o kupowanie której oskarżają się różni uczestnicy konfliktu w Syrii, począwszy od rządu Bashara al-Assada a skończywszy na Republice Turcji, Federacji Rosyjskiej oraz Stanów Zjednoczonych²⁰²⁸. Drugim jest zjawisko jeszcze do końca niedookreślone, ani nawet zauważone w publikacjach naukowych, które można określić jako szczególne preferencje transnarodowych podmiotów w kierunku zakupu określonych produktów oraz usług poszczególnych, publicznie znanych producentów. Najnowszym przejawem tego fenomenu jest nadreprezentacja samochodów marki Toyota pośród floty pojazdów służących tak zwanemu Państwu Islamskiemu²⁰²⁹. W rezultacie można wskazać na realizację ideału tak zwanego *overpopulation warrior*²⁰³⁰, dla którego dostęp oraz korzystanie z marek globalnych przyczynia się do polepszenia statusu społecznego oraz pozycji w grupie. Pomimo oficjalnych sankcji rządowych oraz instytucji międzyrządowych, podmioty transnarodowe uczestniczące w wojnie domowej stają się pełnoprawnymi członkami sieci zarządzających globalnym systemem obiegu oraz wymiany zasobów *hard Power*. W tym kontekście można wskazać szczególnie na działalność o charakterze terrorystycznym, zmierzające do uzyskania relatywnej przewagi na terenie własnej działalności poprzez wprowadzenie do wnętrza

2025F. Bieri, *Kimberley process. How NGOs cleaned up the global diamond industry*, Londyn, Nowy Jork 2016.

2026Film *Krawawy diament* (ang. *Blood diamond*), reż. Edward Zwick, rok produkcji 2006, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 8,0/10. *Krwawy diament*, „Internet Movie Database”, URL: <http://www.imdb.com/title/tt0450259/>, [dostęp: 12.03.2017].

2027E. Solomon, R. Kwong, S. Bernard, *Inside Isis Inc: The journey of a barrel of oil*, „Financial Times”, 2016, 29 lutego, URL: <http://ig.ft.com/sites/2015/isis-oil/>, [dostęp: 10.03.2017].

2028C. Nakhle, *ISIL sells its oil, but who is buying it?*, „Aljazeera”, 2015, 6 grudnia, URL: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/12/isis-sells-oil-buying-151206055403374.html>, [dostęp: 10.03.2017].

2029P. Engel, *These Toyota trucks are popular with terrorists — here's why*, „Business Insider”, 2015, 7 października, URL: <http://www.businessinsider.com/why-isis-uses-toyota-trucks-2015-10?IR=T>, [dostęp: 10.03.2017].

2030B. S. Turner, *Borders, boundaries and bodies: The rise of overpopulation warriors*, „Studies in Culture, Polity and Identities”, 2006, nr 6(2), s. 5 – 20.

określonego podmiotu impulsu zmierzającego do odkształcenia obiegu zasobów na rzecz realizacji własnych celów strategicznych. W tym celu następuje niejako odwrócenie logiki zaprezentowanej w poprzednim punkcie. Zamiast odkształcać ścieżki transferu zasobów *hard Power* w celu zwiększenia możliwości działania na teatrze miejscowym, a przez to relatywną poprawę własnej sytuacji, podmioty wykonują działania, głównie z wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego (głównie zamachy terrorystyczne) a także kształtowania narracji medialnej oraz działania o charakterze propagandowym, w celu wymuszenia działania przez rządy poddane oddziaływaniu polegające na odkształceniu przepływów zasobów *hard Power* oraz poprawę własnej sytuacji na operacyjnym polu macierzystym. W tym kontekście można wskazać na szczególną rolę zamachów terrorystycznych w Madrycie oraz Londynie, których deklarowanym celem było zmuszenie rzeczonych rządów do wycofania kontyngentów z operacji irackiej poprzez wywarcie presji społecznej. W przypadku nowego rządu hiszpańskiego, działania te okazały się szczególnie efektywne. W tym kontekście analogiczne działania podejmowane przez tak zwane Państwo Islamskie we Francji w 2015 roku, ze szczególnym uwzględnieniem tragicznego w skutkach ataku na Paryż oraz centrum Bataclan, wydawały się przynieść wręcz odwrotny skutek, jako że francuski prezydent Francois Hollande aktywnie przyłączył się do kampanii amerykańskiej koalicji międzynarodowej przeciwko celom Daesh. Jednakże niektóre wskazówki wydają się kierować przypuszczenie, że realnym celem Daesh było oddziaływanie na społeczeństwo, które uległo dalszym podziałom, co w konsekwencji zwiększyło transfery potencjału z diaspory muzułmańskiej, coraz bardziej niezadowolonej z własnego statusu w ramach Republiki Francuskiej²⁰³¹. Na zakończenie niniejszego wątku można wskazać na szereg przypadków transferów zasobów siły o charakterze kryminalnym, które jednakże nie przynależą do żadnej z kategorii, głównie z powodu własnej unikalności. Przykładem może być fałszowanie obligacji skarbowych innych państw przez rząd Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej²⁰³². W tym wymiarze, rząd koreański prowadzi zakrojoną na szeroką skalę działalność fałszerska w odniesieniu do obligacji oraz papierów wartościowych innych rządów, często państw rozwijających się, które sprzedawane są na giełdzie w Makau. W rezultacie coraz powszechniejszego stosowania cyfrowych certyfikatów, instytucji weryfikujących dokumenty tego typu oraz daleko posuniętą digitalizację handlu obligacjami możliwości te są w

2031O tym celu świadczyć może reakcja francuskiej opinii publicznej, która skupia się wokół zaatakowanej reakcji, utwierdzając bardziej umiarkowane segmenty populacji francuskich muzułmanów o niechęci względem islamu. Oznacza to potencjalnie przerażającą efektywność strategii działań pośrednich Państwa Islamskiego w Europie.

2032*Fake U.S. Bonds „Manufactured in North Korea”*, „The Chosunilbo”, 2009, 24 czerwca, URL: http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2009/06/24/2009062400686.html, [dostęp: 11.03.2017].

znacznym stopniu ograniczone oraz coraz bardziej ograniczane²⁰³³.

Drugą kategorią jest transnarodowy transfer zasobów z diaspory. W tym kontekście, w odróżnieniu od innych transferów siły, niniejszy obwód charakteryzuje się ograniczoną użytecznością. Co ciekawe jest to jeden z lepiej opisanych kanałów transmisyjnych, stanowiących źródło zasobów podtrzymujących istnienie tak zwanych *nowych wojen*, szczególnie w ramach modelu stworzonego przez Mary Kaldor²⁰³⁴. Podstawowym elementem niniejszego transferu jest wykorzystanie elementów wspólnej tożsamości, co powoduje udostępnienie pożądaných zasobów bez konieczności konsumpcji znaczących elementów *hard Power* własnego potencjału. Jednym z jego najważniejszym elementem jest istnienie ciągłości tożsamości albo w wymiarze narodowościowym²⁰³⁵, co było szczególnie widoczne w kontekście wojen na terenie dawnej Jugosławii, albo w wymiarze religijnym²⁰³⁶, co było widoczne w kontekście konfliktu w Irlandii Północnej bądź też w przypadku Arabskiej Wiosny oraz konfliktowi w Syrii, albo narodowościowo-religijnym. Zgodnie z analizą demograficzną, diaspora zawsze tworzona jest w ramach procesów migracyjnych, a co za tym idzie nigdy nie jest endemiczną grupą społeczną: zawsze generowana jest poprzez przemieszczenia ludności o charakterze politycznym czy też ekonomicznym. Co więcej, grupa ta aby stanowić rezerwar zasobów z domeny *hard Power* musi charakteryzować się trzema cechami. Po pierwsze, musi dysponować relatywnie lepszą sytuacją materialną niż reszta grupy, zamieszkującą oryginalną przestrzeń dla danej społeczności. Po drugie, musi dysponować sprawną organizacją zdolną nie tylko do zainicjowania, ale przede wszystkim obsługi transferów *hard Power*, albo przynajmniej do zapewnienia pewnego zasobu wiedzy oraz informacji koniecznych do operowania w środowisku społecznym państwa goszczącego. Po trzecie, musi dysponować związkiem z przestrzenią dla grupy endemiczną oraz wolą do jej kształtowania, choćby w stopniu marginalnym. W tym zakresie można wskazać na trzy wymiary związku pomiędzy diasporą a oryginalną przestrzenią społeczną. Pierwszą, jest mitologizacja rodzimej krainy. Drugą, jest istnienie efektywnych kanałów komunikacyjnych pomiędzy diasporą a rodzimą krainą, pozwalającą na zaistnienie efektywnego sprzężenia zwrotnego oraz interferencję pomiędzy obiema przestrzeniami. W tym kontekście na

2033Z tego też powodu, systemy informatyczne przeznaczone do obsługi handlu papierami wartościowymi są szczególnie dobrze zabezpieczone przed nieupoważnioną ingerencją. W przeciwieństwie do handlu rzeczywistymi dokumentami, ich autentyczność jest monitorowana na bieżąco, co utrudnia prace fałszerzom dokumentów.

2034Komentarz autorki do kierunków rozwoju debaty na temat zaproponowanej koncepcji, znaleźć można w: M. Kaldor, *In defence of new wars*, „Stability”, 2013, nr 2(1), s. 1 – 16.

2035B. Pantelić, *Designing Identities – Reshaping the Balkans in the First Two Centuries: The Case of Serbia*, „Journal of Design History”, 2007, nr 20(2), s. 131 – 144.

2036Ph. Droz-Vincent, „*State of Barbary*” (*Take Two*): *From the Arab Spring to the Return of Violence in Syria*, „The Middle East Journal”, 2014, nr 68(1), s. 33 – 58.

szczególną uwagę zasługują transfery osób, w tym osób dysponujących szczególnie pożądanymi w ramach strategii działań tak zwanego Państwa Islamskiego, w tym szczególnie oficerów sił zbrojnych oraz wywiadu, na przykład Francji²⁰³⁷ oraz Niemiec²⁰³⁸. Trzecią jest podatność diaspory na środki oraz techniki stosowane w ramach tak zwanej *polityki tożsamości*²⁰³⁹ przeanalizowanej w ramach analizy *nowych wojen* zaproponowanej przez Mary Kaldor²⁰⁴⁰. Szczególnie nośne w tym ujęciu są materiały odnoszące się do cierpienia dzieci, w mniejszym stopniu kobiet²⁰⁴¹. Zainicjowanie transferów *hard Power* w celu uzyskania dostępu do zasobów diaspory wymaga zaistnienia bardzo specyficznego kontekstu społecznego oraz medialnego. Pytaniem kluczowym, wydaje się to odnoszące do jakości zasobów uzyskanych w ten sposób, a więc do ich wartości oraz wsparcia głównego wysiłku danego podmiotu, korzystającego z niniejszej pomocy. W tym kontekście należy wskazać, że zasoby uzyskane w ten sposób są w dużym stopniu nieuporządkowane, wymagające organizacji w celu osiągnięcia optymalnej efektywności, a także potencjalnie generujące szereg wyzwań dla rzeczoności podmiotu, szczególnie wynikających z zachowania ochotników na polu bitwy. W tym kontekście, można podzielić uzyskane zasoby na cztery potencjalne kategorie. Pierwszą są *ochotnicy*, czyli ludzie dobrowolnie przyjeżdżający na terytorium operowania podmiotu korzystającego ze wsparcia diaspory, w celu wsparcia sprawy w sposób bezpośredni, poprzez udostępnienie własnych umiejętności oraz doświadczenia innym kombatantom. W tym kontekście niezbędne jest przeprowadzenie wstępnej selekcji kandydatów oraz poddanie ich drobiazgowej kontroli, szczególnie w przypadku konfrontacji narracji propagandowej z rzeczywistością, w tym z niezadowalającymi warunkami życia, koniecznością spełniania nieszlachetnych funkcji oraz braku dostępu do internetu²⁰⁴². Znacznie bardziej opłacalne, jest

2037H. Samuel, *Up to ten former French soldiers „have defected to Islamic State”*, „The Telegraph”, 2015, 21 stycznia, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11361338/Up-to-ten-former-French-soldiers-have-defected-to-Islamic-State.html>, [dostęp: 12.03.2017].

2038T. O'Connor, *ISIS In Germany: Intelligence Officer Plotted Terror Attack „For Allah”*, „International Business Times”, 2016, 30 listopada, URL: <http://www.ibtimes.com/isis-germany-intelligence-officer-plotted-terror-attack-allah-2452784>, [dostęp: 10.03.2017].

2039W tym wymiarze, populacja stanowiąca diasporę jeszcze szczególnie podatna na uproszczoną oraz zwulgaryzowany przekaz medialny oraz narracyjny. Wynika to z potrzeby odnalezienia tożsamości oryginalnej, która została zatracona w poprzednich pokoleniach, jednak nie została zastąpiona tożsamością państwa i społeczeństwa przyjmującego. W ten sposób najbardziej aktywne fragmenty diaspory znajdują się w *szarej strefie tożsamości* co w połączeniu z ograniczeniem jeśli nie zamknięciem dróg awansu społecznego, a w konsekwencji odrzucenie wartości społeczności lokalnej oraz dążenie do powrotu do korzeni.

2040M. Kaldor, *New (...)*, s.72 – 149; 178 – 194.

2041D. Kowalska, *Wielka awantura o sieroty z Aleppo, czyli każdy czyta, jak mu wygodnie*, „Polska Times. Magazyn Polski”, 2016, 7 lutego, URL: <http://www.polskatimes.pl/magazyny/magazyn-polski/a/wielka-awantura-o-sieroty-z-aleppo-czyli-kazdy-czyta-jak-mu-wygodnie,11764062/>, [dostęp: 10.03.2017].

2042Dżihadysty mordują zagranicznych ochotników. Śmierć za próbę ucieczki, „Dziennik.pl”, 2014, 20 grudnia, URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/478450,financial-times-o-egzekucjach-zagranicznych-ochotnikow-w-syrii.html>, [dostęp: 10.03.2017]; Ahmed Rasheed, *Exclusive: Islamic State crushes rebellion plot in Mosul as army closes in*, „Reuters”, 2016, 14 października, URL: <http://www.reuters.com/article/us>

werbowanie, w tym przy wydatnej pomocy środków ekonomicznych oraz materialnych wysokiej klasy specjalistów, ze szczególnym uwzględnieniem wykształconych przez zachodnie służby wywiadowcze oraz agencje wojskowe żołnierzy oraz operatorów, dysponujących szczególnie pożądanymi informacjami, na przykład w zakresie konstrukcji oraz wykorzystania improwizowanych środków wybuchowych (ang. *Improvised Explosive Devices*, IED)²⁰⁴³, lecz także specjalistów, w tym rosyjskich, zajmujących się programowaniem oraz zapewniających znaczną obecność ISIS w cyberprzestrzeni²⁰⁴⁴. W większości przypadków najbardziej spektakularnych zamachów terrorystycznych we Francji, Brukseli oraz Niemiec, za ich zaplanowanie, przygotowanie oraz przeprowadzenie odpowiadają mieszane grupy inicjatywne złożone z przedstawicieli lokalnych społeczności muzułmańskich oraz oryginalnych członków ISIS ukrytych w masie migrantów ekonomicznych napływających do Europy²⁰⁴⁵. W rezultacie uzyskiwane jest specyficzne połączenie oryginalnej dynamiki działania, umieszczonej w lokalnym kontekście społecznym, co wygląda na faktyczną realizację zasady: *myśl globalnie, działaj lokalnie*. Jest to połączenie szczególnie niebezpieczne, zważywszy na sondaże, że działalność taka jest jeśli nie akceptowana przez lokalne społeczności, to co najmniej tolerowana i jako taka nie podlega zgłaszaniu czynnikom oficjalnym²⁰⁴⁶. Drugim są *transfery pieniężne* wykonywane przez indywidualnych członków diaspory, lub przez organizacje nią zarządzającą, często przyjmujące postać pewnej formy opodatkowania członków diaspory. Po drugie, kanały transferów finansowych są wyraźnie widoczne w transnarodowej sferze stosunków społecznych i jako takie podlegają zasadom śledzenia oraz niszczenia przez wyspecjalizowane agencje państwowe oraz niepaństwowe. Po trzecie, strumienie finansowe stanowią pożywkę dla zjawisk przestępczych oraz korupcyjnych, których tym razem ofiarą pada podmiot transnarodowy. W ten sposób następuje symbioza pomiędzy obiema kategoriami nielegalnych podmiotów transnarodowych, określanym w literaturze jako *nexus terrorystyczno-kryminalny* (ang. *Terrorist – Criminal Nexus*)²⁰⁴⁷. Dobrym przykładem

mid-east-crisis-iraq-mosul-exclusive-idUSKBN12E0Z0, [dostęp: 10.03.2017].

2043J. Grove, *An Insurgency of Things: Foray into the World of Improvised Explosive Devices*, „International Political Sociology”, 2016, nr 10(4), s. 332 – 351.

2044A. B. Atwan, *Islamic State: the digital caliphate*, Oakland 2015.

2045W tym kontekście pojawiły się już doniesienia, że po utracie geopolitycznej kotwicy, ISIS zamierza dokonać retlanslacji w przestrzeni transnarodowej oraz stamtąd prowadzić kampanię terroru, jako klasyczna organizacja terrorystyczna. A. Speckhard, A. Shajkovci, A. S. Yayla, *Following a Military Defeat of ISIS in Syria and Iraq: What Happens Next after the Military Victory and the Return of Foreign Fighters?*, „Journal of Terrorism Research”, 2017, nr 8(1), s. 81 – 89.

2046Niepokojący sondaż z Francji. Prawie 30 procent muzułmanów odrzuca świeckie prawa republiki, „wPolityce”, 2016, 19 września, URL: <http://wpolityce.pl/swiat/308880-niepokojacy-sondaz-z-francji-prawie-30-proc-muzulmanow-odrzuca-swieckie-prawa-republiki>, [dostęp: 12.03.2017].

2047J. L. Hesterman, *The Terrorist-Criminal Nexus: An Alliance of International Drug Cartels, Organized Crime, and Terror Groups*, Boca Raton 2013.

powyższych związków, choć nie do końca odpowiadających sugerowanemu kierunkowi przepływów, jest uczestnictwo grup przestępczych, ze szczególnym uwzględnieniem włoskiej mafii²⁰⁴⁸ oraz polskich grup pseudokibiców²⁰⁴⁹ w transporcie migrantów z państw afrykańskich oraz bliskowschodnich do Europy, wraz z grupami szturmowymi należącymi do formacji tak zwanego Państwa Islamskiego²⁰⁵⁰. Tym samym, grupy te pasożytują na potencjale Daesh, konsumując zasoby niezbędne w eksporcie działalności do Europy. Trzecim stosunkowo najtrudniejszym do zorganizowania oraz przeprowadzenia są *transfery wsparcia rzeczowego* ze szczególnym uwzględnieniem uzbrojenia oraz innych materiałów wojennych. W tym wymiarze największą trudnością wynikającą z charakteru niniejszych zasobów. Są one bowiem zlokalizowane w przestrzeni fizycznej, a co za tym idzie, ich transfer musi wykorzystywać infrastrukturę krytyczną współczesnego świata oraz przeniknąć przez system filtracyjny granic narodowych, co wiąże się z koniecznością jego usankcjonowania, lub przekazania części zasobów na rzecz przekupienia odpowiednich czynników rządowych. W tym ujęciu kluczowym elementem staje się konieczność przetransportowania zasobów pomiędzy miejscem zakupu oraz miejscem wykorzystania. Czwartym, jest wsparcie pośrednie na miejscu, często praktykowane, podejmowanie działań o charakterze *lobbystycznym* na rzecz danego podmiotu, w celu wypracowania oraz implementacji alternatywnych obwodów obiegu zasobów *hard Power* we współczesnym środowisku międzynarodowym, z korzyścią dla wybranego podmiotu. W tym wymiarze naturą zaangażowania diaspory jest dążenie do ukształtowania struktury społecznej aparatu decyzyjnego państwa goszczącego w celu zapewnienia korzystnego stosunku względem podmiotu operującego w mitycznej krainie pochodzenia diaspory. Wskazać można na trzy podstawowe ścieżki zaangażowania diaspory w ramach prowadzenia działalności tego typu. Pierwszym jest działalność polityczna, rozumiana jako wejście przedstawicieli diaspory w interakcję z lokalnymi decydentami. Jest to szczególnie widoczne w ramach amerykańskiego systemu politycznego, w którym zamiast hierarchicznych organizacji politycznych, występują komitety poparcia dla danego kandydata

2048W tym kontekście należy wskazać, że napływ uchodźców do Włoch wygenerował nową generację organizacji przestępczych, które weszły w konflikt z klasyczną mafią, jak na przykład *Cosa Nostra*. Co więcej, wskazać można na narastające konflikty pomiędzy poszczególnymi organizacjami, dążącymi nie tylko do utrzymania prymatu regionalnego, lecz również ekspansji na tereny kontrolowane przez inne podmioty. W rezultacie mimo deklaracji części przywódców przestępczego podziemia we Włoszech, na temat zwalczania nielegalnej imigracji, należy wskazać na olbrzymią rywalizację, której mechanizmy nakazują ekspansję karteli przestępczych w sektory zwolnione przez konkurentów.

2049Kibole z Krakowa zaangażowani w przemyt uchodźców? „Biorą kilka tysięcy euro za osobę”, „TVP.Info”, 2015, 17 listopada, URL: <http://www.tvp.info/22674812/kibole-z-krakowa-zaangazowani-w-przemyt-uchodzcow-biora-kilka-tysiecy-euro-za-osobe>, [dostęp: 10.03.2017].

2050R. Scarborough, *Islamic State finds success infiltrating its terrorists into refugee flows to West*, „The Washington Times”, 2017, 29 stycznia, URL: <http://www.washingtontimes.com/news/2017/jan/29/isis-finds-success-infiltrating-terrorists-into-re/>, [dostęp: 10.03.2017].

złożone z wolontariuszy poświęcających własny czas na jego promocję, często również prowadząc czasochłonną kampanię bezpośrednią²⁰⁵¹. Szczególnie dobrze zorganizowana diaspora jest w stanie na stałe wpleść się w system polityczny wręcz dominując dany kierunek strategiczny, nawet kosztem interesów państwa goszczącego, czego szczególnym przykładem może być wpływ diasporę żydowskiej na amerykańską politykę zagraniczną względem Bliskiego Wschodu oraz Izraela²⁰⁵². Drugim jest działalność społeczna, której celem jest wywarcie wpływu na społeczeństwo państwa goszczącego. Celem jest stworzenie społecznego klimatu sprzyjającego podjęciu decyzji politycznej o transmisji wsparcia danego podmiotu transnarodowego. W tym wymiarze wskazać można na działalność kulturalną, medialną oraz popularyzatorską, której celem była prezentacja sytuacji w mitycznej krainie pochodzenia, w także wygenerowanie transferów zasobów o charakterze *hard Power*. W przeciwieństwie do innych sfer oddziaływania diasporę, te transfery posiadają wybitnie cywilny charakter, koncentrując się na transferze szeroko pojętej pomocy humanitarnej. Zasadniczym środkiem oddziaływania jest formatowanie przekazu medialnego pod kątem stworzenia pozytywnego wizerunku mitycznej krainy pochodzenia, innymi słowy stworzenie *białej legendy*²⁰⁵³, oraz przeciwdziałanie przeciwnym działaniom podmiotów z którymi prowadzony jest konflikt oraz korygowanie przekłamań wynikających z niezrozumienia lokalnych uwarunkowań przez społeczeństwo oraz czynniki oficjalne podmiotów dotychczas tą sytuacją niezainteresowanych. W tym ujęciu szczególnie dobrym przykładem może być działalność polskiej diasporę w przededniu I wojny światowej, szczególnie skupiająca się na postaci Ignacego Jana Paderewskiego (1860 – 1941)²⁰⁵⁴. Jednakże należy wskazać, że w tym wymiarze istnieje również pokusa wzmacniania *czarnej legendy*²⁰⁵⁵, szczególnie jeśli jej elementem są cechy, które pomimo ich negatywnego wydźwięku pociągają za sobą pewien

2051 *Głosy Polonii przesadziły o zwycięstwie Trumpa - „to elektorat, który decyduje kto wygrywa wybory”*, „Niezależna.pl”, 2016, 17 listopada, URL: <http://niezalezna.pl/89279-glosy-polonii-przesadzily-o-zwyciestwie-trumpa-elektorat-ktory-decyduje-kto-wygrywa-wybory>, [dostęp: 10.03.2017].

2052 J. J. Mearsheimer, S. M. Walt, *The Israel lobby and US foreign policy*, Nowy Jork 2007.

2053 W tym kontekście białą legendą można określić narrację uwypuklającą cechy, czyny lub słowa, którym przyporządkowano pozytywną ocenę zarówno w rozumieniu współczesnych jak i następnych pokoleń, względem ocenianej postaci, wydarzenia czy też instytucji. Narracja ta jest tworzona oraz wykorzystywana w celu pomnożenia zasobów *soft Power* podmiotu poddanego oddziaływaniu. J. Banaszkiewicz, *Czarna i biała legenda Bolesława Śmiałego*, „Kwartalnik Historyczny”, 1981, nr 88(2), s. 369 – 390.

2054 Więcej szczegółów odnośnie działalności Ignacego Jana Paderewskiego oraz akcji pomocy Polonii dla Polski w czasie I wojny światowej, prowadzonej w ramach Szwajcarskiego Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce (Komitet Veveyski), znaleźć można w: D. Płygawko, *Polonia devastata. Polonia i Amerykanie z pomocą dla Polski (1914–1918)*, Poznań 2003.

2055 W tym kontekście czarną legendą można określić narrację uwypuklającą cechy, czyny lub słowa, którym przyporządkowano negatywną ocenę zarówno w rozumieniu współczesnych jak i następnych pokoleń, względem ocenianej postaci, wydarzenia czy też instytucji. Narracja ta jest tworzona oraz wykorzystywana w celu rozproszenia zasobów *soft Power* podmiotu poddanego oddziaływaniu. J. Banaszkiewicz, *Czarna i biała legenda Bolesława Śmiałego*, „Kwartalnik Historyczny”, 1981, nr 88(2), s. 353 – 369.

walor utylitarny, jednakże zwiera w sobie element niebezpieczny w postaci zakonserwowania negatywnych stereotypów, co pociągnie za sobą izolację danej społeczności, o ile nie inicjacje przeciw niej fizycznej przemocy. Do pewnego stopnia stanowi to istotny wymiar działania Ligi Przeciwno Zniesławieniu (ang. *Anti-Defamation League*)²⁰⁵⁶, a także wzrastającej krytyki tej organizacji nawet w środowisku społeczności oraz diaspory żydowskiej, między innymi poprzez Normana Finkelsteina²⁰⁵⁷, a także zarzuty innych diaspor o relatywizację moralną ich katastrof, szczególnie w przypadku ludobójstwa Ormian²⁰⁵⁸. Trzecim wymiarem na którym generowane są zyski związane z wykorzystaniem zasobów *hard Power* generowanych przez diasporę jest eliminacja alternatyw wewnątrz określonej grupy. W tym kontekście należy podkreślić złożoność wewnętrzną wielkich grup społecznych polegającą na istnieniu wielu podejść oraz orientacji o charakterze społecznym, politycznym oraz ekonomicznym. Przy czym dynamika relacji wewnętrznych prowadzi do scentralizowania oraz ograniczenia ich liczby, szczególnie w kontekście antagonizacji społeczności lokalnych, co wywołuje w członkach diaspory poczucie zagrożenia oraz gromadzenie się wokół organizacji uznanej za najlepszego kandydata do obrony praw oraz statusu członków diaspory. Wykorzystane zasobów *hard Power* już zgromadzonych, zostanie wykorzystane do osiągnięcia dwóch celów. Pierwszym jest wywołanie wśród sfer diaspory niepodatnych na oddziaływanie normatywne rzeczoności podmiotu stanu poczucia zagrożenia oraz niepewności, poprzez antagonizację dotychczasowych partnerów dialogu społecznego ze strony społeczności lokalnej. Drugim jest eliminacja, często przy wykorzystaniu polityki organów społeczności lokalnych alternatywnych podmiotów oraz organizacji reprezentujących odmienne podejście do kwestii zabezpieczenia interesów diaspory. W rezultacie taka podwójna presja przyczyni się do konsolidacji całej społeczności oraz przyjęcie danej optyki konfliktu. Pośrednio przyczyni się to do eksponencjalnego wzrostu ilości zasobów przekazywanych danemu podmiotowi, zarówno do wykorzystania w mitycznej krainie początku jak i na terenie zamieszkanym przez diasporę. Jest to jeden z bardziej nowatorskich obwodów obiegu zasobów *hard Power* we współczesnym świecie, stwarzając dodatkowe elementy późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Trzecią kategorią obiegu zasobów *hard Power* we współczesnym środowisku międzynarodowym jest handel usługami militarnymi generowany przez wojskowe korporacje transnarodowe (ang. *private military corporations*, PMC). Jest to zjawisko stosunkowo nowe

2056Więcej szczegółów odnośnie aktywności Ligi Przeciwno Zniesławieniu znaleźć można na witrynie internetowej organizacji: <https://www.adl.org/>.

2057N. Finkelstein, *Beyond Chutzpah: On the Misuse of Anti-Semitism and the Abuse of History*, Berkeley 2005.

2058R. Fisk, *The Great War For Civilisation. The conquest of the Middle East*, Londyn, Nowy Jork 2007, s. 316

w rzeczywistości międzynarodowej, jako że dotychczas obieg zasobów *hard Power*, szczególnie w wymiarze militarnym, była kontrolowana wyłącznie przez rządy oraz agendy państw narodowych. Sytuacja zmieniła się w czasie Zimnej Wojny, kiedy to konieczne było przekazanie sfery wymagającej udzielania wsparcia militarnego frakcji bądź rządów w tym wymiarze, w celu uniknięcia eskalacji militarnej na płaszczyźnie międzynarodowej. W tym kierunku ewoluowała między innymi amerykańska opinia na temat interwencji w Afganistanie oraz Iraku, szczególnie w przypadku popularyzacji interpretacji bazującej na założeniu o nieefektywności oraz nadmiernej brutalności sił okupacyjnych²⁰⁵⁹. Dodatkowym elementem wzrastającej nieefektywności rządów narodowych w kwestii projekcji siły militarnej jest również wzrastająca rozbieżność pomiędzy ambitnymi celami strategicznymi, a wzrastającą podatnością na straty ponoszone w trakcie ich realizacji. Szczególnie dobrze widać to na przykładzie Srebrenicy, gdzie żołnierze holenderscy usiłując pogodzić sprzeczne polecenia polityczne, co w praktyce doprowadziło do rzeczywistego zaniechania działań²⁰⁶⁰. Z tego też powodu, pojawiło się dążenie do wykorzystania pośredników, którzy pozwoliliby na częściowe rozmycie odpowiedzialności oraz możliwość odcięcia się od szczególnie niepożądanych działań. Jednym z najbardziej efektywnych form takiego eksperymentu jest wytworzenie firm o charakterze wojskowym, założonych przez byłych wojskowych oraz komandosów, którzy po odejściu ze służby sprzedawali swoje zdolności oraz wiedzę zdobytą w czasie służby na rzecz państwa dla różnych zlecniodawców. W czasie Zimnej Wojny były to głównie rządy państw narodowych, często państw macierzystych. Pierwszą prywatną firmą wojskową była WatchGuard International, założona przez sir Davida Stirlinga oraz Johna Woodhouse'a w roku 1965²⁰⁶¹. W tym kontekście powstanie tych firm pozwoliło na skanalizowanie zasobów *hard Power* bez konieczności ponoszenia pełnych kosztów w wymiarze *soft Power*. Efektem było pojawienie się kategorii pośredników, pozwalających realizować narodowe interesy cudzymi rękoma. Prawdziwy renesans firmy tego typu przeżyły po zakończeniu Zimnej Wojny, kiedy to z jednej strony spadło zapotrzebowanie na usługi podmiotów tego typu ze strony klasycznej zimnowojennej klienteli, z drugiej natomiast zyskały one znacznie większą pulę zasobów, wynikająca z demobilizacji armii zachodnich²⁰⁶².

2059W tym kontekście symbolem opresji okupacyjnej mogą być dwa więzienia: Abu Ghraib oraz Guantanamo, które funkcjonują w globalnej przestrzeni medialnej jako symbole amerykańskiego terroru.

2060F. Grünfeld, W. Vermeulen, *Failures to Prevent Genocide in Rwanda (1994), Srebrenica (1995), and Darfur (since 2003)*, „Genocide Studies and Prevention: An International Journal”, 2009, nr 4(2), s. 221 – 237.

2061A. Kemp, *The SAS: Savage Wars of Peace: 1947 to the Present*, Londyn 1994, s. 88 – 89.

2062W ramach demobilizacji armii państw Sojuszu Północnoatlantyckiego po zakończeniu Zimnej Wojny liczebność sił zbrojnych spadła z poziomu dwóch milionów sześciuset sześćdziesięciu siedmiu tysięcy siedmiuset siedemdziesięciu dwóch żołnierzy (listopad 1990) do dwóch milionów dziewięciu tysięcy dwustu czterdziestu dwóch żołnierzy (listopad 2000). Oznacza to redukcję o sześćset pięćdziesiąt osiem tysięcy pięćset trzydzieści osób. W ramach demobilizacji armii państw Układu Warszawskiego po zakończeniu

Dodatkowo zaobserwować można zaangażowanie podmiotów tego typu w tak zwane *nowe wojny* szczególnie w kontekście szybkiego wytworzenia znaczącego potencjału militarnego. Najślynniejszym podmiotem należącym do tej kategorii jest południowoafrykańska *Executive Outcomes*, o której panuje nieco przesadna opinia, że jeden pracownik jest wart więcej niż kompania poborowych²⁰⁶³. *Sandline International*, specjalizuje się w dostarczaniu pożądanego zaopatrzenia wojskowego, zarówno droga legalnych transferów jak i aktywności kryminalnej, na przykład z aferą polegającą na przemyśle broni do Sierra Leone. *Military Professional Resources, Incorporated* (MIPRI) z kolei zajmuje się szkoleniem i prowadzeniem doradztwa na poziomie sztabowym w planowaniu, zwłaszcza w Chorwacji, ale obecnie działa w innych częściach świata, jak Bośnia i Hercegowina, Angola i Sierra Leone. *DymCorps* zajmuje się aktywnością głównie policyjną²⁰⁶⁴. Oprócz wyżej wymienionych, można wspomnieć o innych firmach jak *Gurkha Security Guards*, *Defence Systems Limited*, *Control Risks Group*, czy *Saladin Security*²⁰⁶⁵. Jak można zaobserwować, wraz z ustaniem międzyblokowej rywalizacji na poziomie globalnym, prywatne firmy wojskowe stały się jednym z ważniejszych beneficjentów odmrożenia szeregu konfliktów lokalnych o charakterze etnicznym, począwszy od wojny azersko-ormiańskiej, a skończywszy na wojnach domowych w Zairze. Ich rola była szczególnie doniosła w sytuacji, gdy strony walczące nie dysponowały ani zasobami *hard Power* w wymiarze militarnym, ani doświadczeniami w ich organizacji, co miało miejsce w przypadku konfliktu w Bośni, z czego korzystała głównie Republika Chorwacji, zmuszona do siłowego eliminowania serbskich oddziałów dawnej armii jugosłowiańskiej, stacjonujących na terytorium do którego Zagrzeb rościł pretensje. Dodatkowo, w pierwszej połowie lat 90. XX wieku pojawiły się pierwsze przypadki współpracy pomiędzy PMC (w tym konkretnym przypadku, można wskazać jako głównego sprawcę firmę *KAS International Enterprises*) a subnarodowymi organizacjami transnarodowymi, takimi jak *World Wild Fund*, czego przykładem może być operacja wymierzona w kłusowników nielegalnie pozyskujących rogi nosorożców w Afryce Środkowej oraz Południowej, co wykazało postępowanie przed komisją parlamentarną w Pretorii²⁰⁶⁶. Jednakże współpraca tego typu jest niezwykle trudna do

Zimnej Wojny liczebność sił zbrojnych spadła z poziomu dwóch milionów ośmiuset dwóch tysięcy dziewięciuset dwudziestu trzech żołnierzy (listopad 1990) do poziomu jednego miliona siedmiuset trzydziestu siedmiu stu czterdziestu czterech żołnierzy (listopad 2000). Oznacza to redukcję o jeden milion sześćdziesiąt pięć tysięcy siedemset siedemdziesięciu dziewięciu żołnierzy. W sumie PMC uzyskały dostęp do rynku byłych wojskowych liczącego jeden milion siedemset dwadzieścia cztery tysiące trzystu dziewięciu potencjalnych pracowników. Z. Lachowski, *Kontrola zbrojeń konwencjonalnych w Europie [w:] Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, red. A. D. Rotfeld, Warszawa 2002, s. 35.

2063H. Münkler, *The New (...)*, s. 21.

2064M. Kaldor, *New (...)*, s. 100.

2065H. Münkler, *The New (...)*, s. 21.

2066Pretoria inquiry confirms secret battle for the rhino, „The Independent”, 1996, 18 stycznia, URL: <http://www.independent.co.uk/news/world/pretoria-inquiry-confirms-secret-battle-for-the-rhino->

wysledzenia, głównie z powodu braku transparentności w aktywności podmiotów tego typu. Reasumując, w tym okresie PMC wybiły się na znaczną niepalność od państw narodowych, których ciężar działalności został przerzucony z działalności militarnej na inne sfery aktywności społecznej. Współczesny etap ich rozwoju rozpoczął się z chwilą zakończenia operacji wojskowych w Iraku w 2003 roku. W ramach prowadzenia działań wojskowych oraz antyterrorystycznych, szczególnie w okresie po oficjalnym zakończeniu operacji wojskowych prowadzonych na terenie Iraku, szczególnie ofiar ponoszonych w trakcie licznych ataków o charakterze terrorystycznym, pojawiło się dążenie administracji prezydenta George'a Walkera Busha do uniknięcia kosztów zarówno ludzkich, ekonomicznych, jak i prestiżowych, podjęła decyzję o wykorzystaniu PMC jako bezpośredniego wsparcia nowego irackiego rządu oraz podstawowego narzędzia do projekcji siły w środowisku międzynarodowym. Zmiana ta była podyktowana dążeniem do przeniesienia części odpowiedzialności za destruktywne konsekwencje działań wojennych na podmioty niepaństwowe, z definicji znacznie mniej podatne na presję społeczną. Jednakże zmiana ta dokonała się nie tylko w Iraku i Afganistanie²⁰⁶⁷, choć niewątpliwie tam było to najbardziej widoczne, ponieważ dotknęła również innych regionów świata, ze szczególnym uwzględnieniem państw rozwiniętego Zachodu. Dla porównania, można wskazać, że na początku XXI wieku, w armiach państw zachodnich, obecność pracowników firm wojskowych wzrosła z poziomu 50:1 do poziomu 10:1, co wraz z rozprzestrzenieniem się geograficznym zjawiska powoduje jakościowy przełom w stosunkach międzynarodowych²⁰⁶⁸. Uzupełnieniem zjawiska jest zwiększenie prywatnych operatorów wykorzystywanych w stosunkach wewnętrznych, których liczba w Stanach Zjednoczonych przekroczyła dwukrotnie liczbę policjantów²⁰⁶⁹. Obwód ten stanowi nową jakość w stosunkach międzynarodowych, lub raczej stanowi wartość zregenerowaną z przedwestfalskiej generacji stosunków międzynarodowych. Więcej szczegółów odnośnie charakterystyki oraz parametrów korporacji należących do tej kategorii zostanie zaprezentowanych w rozdziale czwartym. W tym miejscu niniejszej rozprawy zostanie scharakteryzowana jakość zasobów przesyłanych przy pomocy niniejszego obwodu do przekazywania zasobów *hard Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Transfer zasobów *hard Power* przy wykorzystaniu obwodu korporacyjnego, złożonego głównie z PMC wykazuje szereg cech które czynią tą formę niezwykle pożądaną. Po

1324553.html, [dostęp: 18.03.2017].

2067L. Cameron, *Private military companies: their status under international humanitarian law and its impact on their regulation*, „International Review of the Red Cross”, 2006, nr 88(863), s. 573 – 598.

2068Więcej szczegółowych danych odnośnie pojawienia się tych podmiotów na arenie międzynarodowej: P. W. Singer, *Corporate warriors. The rise of the privatized military industry*, Ithaca, Londyn 2003.

2069M. Kaldor, *New (...)*, s. 12.

pierwsze, wsparcie tego typu zakłada wykorzystanie najnowszej, dostępnej na rynku technologii, ze szczególnym uwzględnieniem broni oraz techniki wojskowej, a także sposób ich wykorzystania na stopniu taktycznym, jako że w większości przypadków firmy tego typu zatrudniają jako pracowników byłych żołnierzy oraz oficerów nawet elitarnych jednostek sił specjalnych. Po drugie, skorzystanie z usług PMC pozwala na uzyskanie dostępu do doświadczeń pracowników firmy zebranych w trakcie kariery poszczególnych pracowników danego przedsiębiorstwa zarówno podczas służby wojskowej oraz pracy w rzeczonyj korporacji. Dla przykładu, pojedynczy pracownicy południowoafrykańskiej firmy Executive Outcomes, postrzegani są jako bardziej wartościowi niż kompania lokalnych rekrutów²⁰⁷⁰. Po trzecie, formacje wojskowe udostępniane przez PMC są w znacznym stopniu niezależne od lokalnych uwarunkowań, co czyni je znacznie bardziej lojalnymi od miejscowych żołnierzy, przynajmniej w kontekście uwikłania w lokalne uwarunkowania o charakterze etnicznym, religijnym oraz kulturalnym. Po czwarte, w tym kontekście występuje najmniejsze, zauważalne rozproszenie zasobów w środowisku międzynarodowym w trakcie transferu, zwykle jednak zlokalizowane w sferze *soft Power*²⁰⁷¹. Najpoważniejszym wyzwaniem w tym wymiarze jest konieczność uniknięcia sankcji społeczności międzynarodowej, szczególnie o charakterze A2/AD, jednakże z powodu istniejącej od czasów Zimnej Wojny symbiozy pomiędzy PMC a rządami państw pochodzenia, stosowane są różnego rodzaju ułatwienia w wymiarze dokonywania transmisji niniejszych zasobów w określonym kierunku, bez konieczności przebijania się przez rozbudowane systemy instytucji międzynarodowych, a w przypadku zastosowania sankcji, zastosowane zostaną mechanizmy pozwalające na ich obejście, bądź zignorowanie. Ich przykładem może być zaangażowanie rosyjskich PMC w Syrii pomimo międzynarodowego embarga na dostawy uzbrojenia dla rządu w Damaszku²⁰⁷². Jednakże obciążone są one szeregiem wad, które sprawiają, że transfery te nie są traktowane jako uniwersalne remedium na projekcję siły w wymiarze *hard Power*. Pierwszym oraz najbardziej znaczącym ograniczeniem jest wyraźnie negatywny stosunek do zjawiska PMC, szczególnie że na gruncie publicznego prawa międzynarodowego stają się one kolejnym

2070P. Scholl-Latour, *Afrikanische Totenklage: Der Ausverkauf des Schwarzen Kontinents*, Monachium 2001, s. 430.

2071W tym wymiarze, co zostanie przybliżone w dalszej części rozdziału, wskazać można z jednej strony na potwierdzanie słabości własnego potencjału w dziedzinie *hard Power*; z drugiej strony formacje te charakteryzują się dość znacznym stopniem alienacji społecznej oraz znaczną uciążliwość względem społeczności lokalnej. W ten sposób olbrzymim obciążeniem dla Stanów Zjednoczonych oraz dla rządu irackiego była aktywność PMC Blackwater.

2072P. Sautreuil, *Believe It or Not, Russia Dislikes Relying on Military Contractors*, „War is Boring”, 2016, 8 marca, URL: <https://warisboring.com/believe-it-or-not-russia-dislikes-relying-on-military-contractors-8bad373f4793#.ojgsxxmke>, [dostęp: 25.03.2017].

wcieleniem najemnictwa, które jest zjawiskiem napiętnowanym oraz praktycznie zakazanym²⁰⁷³. Drugą wadą niniejszego obwodu transmisji zasobów *hard Power* w środowisku międzynarodowym jest jego amoralność, która stanowi negatywny wymiar oderwania od społecznego kontekstu przestrzeni ich projekcji. Trzecią słabością zasobów dostarczanych przez PMC staje się również ilość zasobów generowanych przez poszczególne korporacje²⁰⁷⁴. Jednakże wykorzystanie tego obwodu odbija się negatywnie na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, efekty pozyskane w operacjach tego typu są niezwykle krótkotrwałe i jako takie mogą być w perspektywie kilku miesięcy odwrócone przez przeciwnika. Po drugie, powyższe wykorzystanie zasobów *hard Power* charakteryzuje się niskim stopniem optymalizacji ekonomicznej, zakładając wystawienie niezwykle cennych oraz z olbrzymim wysiłkiem gromadzonych zasobów na olbrzymie ryzyko ich utraty, bez osiągnięcia zakładanych rezultatów. Korporacje PMC, będące nową jakością w obiegu zasobów *hard Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym pozwalając na relatywne szybkie zwiększenie zasobów siły w wymiarze militarnym, zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym. Wykorzystanie usług oferowanych przez wyspecjalizowane korporacje takie jak *Constelli Holding, Incorporated*²⁰⁷⁵, dysponują zarówno materialnymi możliwościami projekcji zasobów siły militarnej jak i niematerialnymi, pozwalającymi na optymalizację posiadanych zasobów, a tym samym nawiązanie rywalizacji z pozostałymi uczestnikami danego konfliktu. W ostatecznym rozrachunku, powolne rozprzestrzenianie się zjawiska korzystania z usług PMC, wydaje się wskazywać, że pomimo powyższych wad, sfera ta stała się ważną oraz *de facto* akceptowalnym mechanizmem krążenia zasobów *hard Power* w środowisku międzynarodowym i jako takie niewątpliwie zostanie w krótkiej perspektywie uregulowana przez prawo międzynarodowe.

Czwarta kategoria, jest to zakup uzbrojenia oraz usług wojskowych w ramach klasycznych metod czerpania zasobów ze środowiska międzynarodowego. O ile jednak w historycznych proporcjach proceder ten stanowił raczej wynik politycznego przetargu oraz

2073W tym kontekście wskazać można na szereg dokumentów o różnej randze, które w znacznym stopniu ograniczają, jeśli nie całkowicie penalizują wykorzystanie wojsk najemnych w konfliktach zbrojnych. Wskazać można zarówno na akty międzynarodowe, mające zasięg globalny, jak *I Protokół Dodatkowy do Konwencji Genewskiej z dnia 12 sierpnia 1949 roku, podpisany w dniu 8 czerwca 1977 roku* czy też *Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 4 grudnia 1989 roku*; mając zasięg regionalny, jak *Konwencja Organizacji Jedności Afrykańskiej o eliminacji najemników w Afryce z 3 lipca 1977 roku*; czy jak ustawodawstwo wewnętrzne poszczególnych państw, jak Rzeczypospolita Polska.

2074M. Duffield, *Post-modern conflict: warlords, post-adjustment state and private protection*, „Civil Wars”, 1998, nr 1(1), s. 92.

2075Industry Talk: *ACADEMI And Triple Canopy Merge Under Constellis Holdings!*, „Feral Jundi”, 2014, 6 czerwca, URL: <http://feraljundi.com/6135/industry-talk-academi-and-triple-canopy-merge-under-constellis-holdings/>, [dostęp: 30.09.2018].

decyzji rządowej, niż swobodnego korzystania z kwestii wolności gospodarczej przez korporacje zajmujące się produkcją uzbrojenia oraz informacji o charakterze wojskowym, o tyle współcześnie, relacje tego typu, choć wciąż kontrolowane przez czynniki rządowe, to jednak dysponują one znacznie większą możliwością działania, w tym również na wspólnym opracowaniu szeru systemów uzbrojenia, jak na przykład w samobieżnej armatohaubicy systemu *Krab*, w ramach którego wykorzystano podwozie produkowane przez południowokoreańską korporację²⁰⁷⁶. W tym względzie handel bronią, pomimo że dysponuje długą tradycją, to jednak jest niezwykle kłopotliwym oraz wymagającym obiegiem zasobów *hard Power* wymagającego znacznego potencjału zarówno od dostawcy jak i beneficjenta. Co więcej, potencjalnie w miarę ograniczenia możliwości kontroli państwa macierzystego nad korporacją oraz zmniejszeniem się rynku odbiorców w związku z ograniczeniem państwowego zapotrzebowania na systemy uzbrojenia, rynek ten ewoluuje w trzech kierunkach. Pierwszym jest na razie jedynie potencjalnie istniejąca możliwość udostępnienia pełnego asortymentu, w tym uwzględniającego nowoczesne egzemplarze ciężkiego uzbrojenia²⁰⁷⁷ niepaństwowym odbiorcom, takim jak podmioty quasi-państwowe, terrorystyczne, powstańcze, przestępcze czy PMC. Drugim, jest zwiększenie transferów uzbrojenia stanowiących element sojuszków międzynarodowych oraz gwarancji bezpieczeństwa, w ramach których koszt zakupów finansowany jest w ramach zaciągniętej pożyczki lub refundowany przez podmiot gwarantujący. Po trzecie, jest to również pojawiające się w ciągu ostatnich lat zakupy współdzielone pomiędzy szeregiem podmiotów, połączonych więzami geostrategicznymi lub geoeconomicznymi, czego najbardziej spektakularnym przykładem może być program *Joint Strike Fighter*, zakończony wyprodukowaniem myśliwca wielozadaniowego piątej generacji Lockheed Martin F – 35 *Lightning II*. W efekcie to na tym polu można zaobserwować największą dynamikę ewolucji, co może wskazywać, że pomimo relatywnego osłabienia pozycji państwa w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, pozostaje ono decydującym podmiotem w kwestii obrotu zasobami należącymi do sfery *hard Power*. Jest to jeden z ważniejszych składników teorii *dyfuzji siły militarnej* autorstwa Michaela Horowitza. Pierwszym odnotowanym przypadkiem tego typu może być handel wyrobami z miedzi i brązu u schyłku

2076J. Palowski, *Podwozia dla Kraba z Korei. Decyzja PGZ kończy kryzys pancernego programu*, „Defence24.pl”, 2014, 17 grudnia, URL: http://www.defence24.pl/analiza_podwozia-dla-kraba-z-korei-decyzja-pgz-konczy-kryzys-pancernego-programu, [dostęp: 17.04.2017].

2077Zgodnie z traktatem o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (ang. *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, CFE), jako uzbrojenie ciężkie wskazywane jest pięć głównych kategorii uzbrojenia: czołgi, bojowe wozy piechoty, samoloty bojowe, śmigłowe uderzeniowe oraz artyleria o kalibrze powyżej stu milimetrów. W tym wymiarze, PMC nie dysponują pełnym oraz nieograniczonym dostępem do systemów tego typu, pozwalającym na wywarcie istotnego wpływu na sytuację na polu bitwy.

epoki kamienia łupanego²⁰⁷⁸. W ramach środowiska westfalskiego w obrocie międzynarodowym platformami uzbrojenia stosowano dwie grupy ograniczeń. Pierwszą grupę były zabezpieczenia o charakterze technicznym, które w skrócie można przedstawić jako przekazywanie odbiorcom egzemplarzy uzbrojenia o obniżonych parametrach oraz wykorzystując starsze technologie. Przykładem stosowania powyższego modelu zabezpieczeń jest produkcja serii uzbrojenia o specjalnych parametrach²⁰⁷⁹. Drugą grupą były zabezpieczenia personalne, polegające na przekazaniu do dyspozycji odbiorcy platform uzbrojenia wraz z obsługą, w tym obsługą techniczną. W przypadku tranzytacji do późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, można zaobserwować transfigurację obiegu zasobów *hard Power* na trzech istotnych płaszczyznach. Pierwszą jest wzrost znaczenia – w tym samodzielności w stosunku do państwa goszczącego – zarówno od strony sprzedających jak i kupujących²⁰⁸⁰. Koronnym przykładem może być zerwanie kontraktu na zakup okrętów desantowych klasy *Mistral*, które zostało wymuszone na firmie DCNS poprzez długotrwałą presję międzynarodową oraz presję francuskiego rządu²⁰⁸¹. Drugą jest pojawienie się oraz rozwój kooperacyjnej płaszczyzny handlu uzbrojeniem, co oznacza konieczność głębszego współdzielenia się informacjami, szczególnie w przypadku podziału procesu produkcyjnego pomiędzy poszczególnych partnerów projektu. W tym względzie wskazać można na znaczny większy dostęp do informacji, zarówno w dziedzinie badań podstawowych, jak i technicznych informacji odnoszących się do konstrukcji poszczególnych typów uzbrojenia, szczególnie w dziedzinie tak zwanych przełomowych technologii (ang. *cutting-edge technology*)²⁰⁸². Trzecią cechą późnowestfalskiej ewolucji niniejszego obwodu

2078W przypadku powyższej wymiany dokonuje się przeskok cywilizacyjny mający dalekosiężne skutki nie tylko dla politycznej oraz międzynarodowej sprawności danego podmiotu, lecz również dla jego ekonomicznej oraz społecznej konstrukcji, niekiedy wymagającej wręcz kompleksowej transformacji danego podmiotu. Więcej szczegółów odnoszących się do zakresu tegoż wpływu znaleźć można w: C. F. W. Higham, *The Bronze Age of Southeast Asia: New insight on social change from Ban Non Wat*, „Cambridge Archaeological Journal”, 2011, nr 21(3), s. 365 – 389.

2079Dla przykładu, rodzina rosyjskiego czołgu T-90 o obniżonych parametrach eksportowych posiada w kodzie alfanumerycznym literę S. Na przykład: T-90S (podstawowy model eksportowy), T-90SK (eksportowy model dowodzenia), T-90S *Bhishma* (model eksportowy zaprojektowany dla Indii) oraz T-90MS (eksportowa wersja zmodernizowana).

2080Lub wystąpienie obu tych zjawisk w rzeczywistości międzynarodowej jednocześnie. W tym względzie można wskazać na historyczne przypadki, na przykład w historyczne przejście wzajemnych relacji pomiędzy Wielką Brytanią a Francją od wzajemnej wrogości (w XIX wieku) do polityczno-wojskowego sojuszu (w XX wieku). Element powszechnej pacyfikacji, połączonej najczęściej z rozbrojeniem strony zwycięskiej, powtarza się głównie w XX wieku, jako konsekwencję zarówno I jak i II wojny światowej. Częściowo jest to również konsekwencją końca Zimnej Wojny, szczególnie w odniesieniu do narodowych armii, przynależnych zarówno do zwycięskiego obozu zachodniego, jak i pokonanego obozu sowieckiego.

2081Koniec odysei „rosyjskich” *Mistrali we wrześniu 2016 roku*, „Defence24.pl”, 2016, 6 lutego, URL: <http://www.defence24.pl/302950,koniec-odysei-rosyjskich-mistrali-we-wrzesniu-2016-roku>, [dostęp: 29.04.2017].

2082W tym kontekście, za najprostszą definicję tych technologii, można wskazać te procedury oraz możliwości, które są na obecną chwilę wytwarzaniu najbardziej zaawansowanych produktów. W tym kontekście wykazują się trzema podstawowymi cechami. Pierwszą jest olbrzymia definicja zakresu przedmiotowego. Z

transferu zasobów *hard Power* jest ograniczenie wpływu czynników geopolitycznych, na rzecz racjonalnego rachunku zysków i strat. W tym wymiarze tranzyt zasobów *hard Power*, nawet motywowany czysto ekonomicznym bilansem, pociąga za sobą poważne konsekwencje nie tylko w dziedzinie gospodarczej, ale przede wszystkim prestiżowej oraz normatywnej, pociągając za sobą nie tylko zwiększenie kosztów aktywności w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, ale przede wszystkim również stworzenie alternatywnych rozwiązań politycznych, ekonomicznych oraz społecznych, które przyczyniają się do dalszej erozji efektywności międzynarodowej. Reasumując powyższe rozważania na temat transnarodowego *transferu broni oraz informacji* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy podkreślić, że obejmuje on najbardziej zróżnicowaną oraz wewnętrznie skomplikowaną kategorię, obejmującą transfer zasobów niezbędnych do rozbudowy oraz zarządzania potencjałem *hard Power* będących w posiadaniu nie tylko państw narodowych, ale także podmiotów niepaństwowych. Jednakże wskazać można trzy podstawowe zalety jak i wady odnoszące się do charakterystyki przesyłanych zasobów. Pierwszą zaletą transnarodowego *transferu broni oraz informacji* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest jego relatywna szybkość. Drugą zaletą transnarodowego *transferu broni oraz informacji* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest wysoka jakość otrzymywanego produktu. Z tego też powodu, część twórców, jak Edward Luttwak²⁰⁸³, wyrażają opinię, że najlepszym sposobem na zarządzanie oraz wygaszenie wpływu na konflikt niektórych instytucji, może być odcięcie większości powiązań tego typu, przez co wszyscy ich uczestnicy zostaną zdani wyłącznie na zasoby będące w ich bezpośredniej dyspozycji. Trzecią zaletą transnarodowego *transferu broni oraz informacji* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest relatywnie niewielkie obciążenie ekonomiczne podmiotu będącego jego beneficjentem. Nie oznacza to jednak, że obwód ten nie jest pozbawiony wad, które ograniczają jego użyteczność dla realizacji własnych celów geopolitycznych. Pierwszą wadą transnarodowego *transferu broni oraz informacji* w

jednej strony granica napędzana jest nieustannym postępem naukowo-technicznym, dostarczającym wciąż nowych, bardziej zaawansowanych technologii, przynajmniej na razie. Z drugiej strony następuje nieustanny przepływ technologii do pozostałych, mniej zaawansowanych. Drugą są oferowane możliwości, które tworzą lukę pomiędzy państwami je stosującymi a ich pozbawionymi, przynajmniej dopóki nie ulegnie ona daleko idącej dyfuzji. W tym kontekście dysponują one również asymetryczną, choć czasową przewagą nad pozostałymi uczestnikami stosunków międzynarodową. Po trzecie, jest to również wysoka niepewność inwestycyjna, głównie z powodu faktu, że upowszechnianie się technologii jest zjawiskiem wybiórczym, jednakże selektywny. Innymi słowy nie każdy wynalazek zostaje wdrożony do masowej produkcji. Reasumując, w zakres przedmiotowy kategorii nowe technologie, podlega nieustannym fluktuacjom, lecz oferuje uzyskanie czasowej przewagi nad pozostałymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Choć przewaga ta ma wyłącznie charakter czasowy.

2083E. N. Luttwak, *Give war a chance*, „Foreign Affairs”, 1999, 1 lipca, URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1999-07-01/give-war-chance>, [dostęp: 23.06.2017].

późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest ograniczenie czasowej użyteczności otrzymanych zasobów²⁰⁸⁴. Drugą wadą transnarodowego transferu broni oraz informacji w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest wysoki koszt transferu, rozumiany jako ubytek zasobów w trakcie transferu przez połączenia transnarodowej sieci powiązań społecznych oraz globalny system infrastruktury krytycznej. Trzecią wadą transnarodowego transferu broni oraz informacji w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest obciążenie wizerunkowe funkcjonujące w domenie *soft Power*, zarówno dla podmiotu będącego beneficjentem jak i podmiotu będącego donatorem. Konkludując powyższe rozważania, należy podkreślić, że transfer zasobów *hard Power* zarówno w sferze materialnej jak i informacji, stanowi dość kapryśny oraz nieprzewidywalny, jednakże relatywnie szybki oraz powszechnie dostępne narzędzie gwałtownego zwiększenia własnego potencjału militarnego. Można stwierdzić, że to właśnie ten obwód odpowiada za destabilizację późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Szczególnie z powodu łatwości dostępu do sieci, a także niskiego poziomu umiejętności wymaganych do jego obsługi.

Piątą grupą narzędzi *hard Power* w stosunkach międzynarodowych oraz wewnętrznych to tak zwane *modelowanie przestrzeni ekonomicznej*. W jego skład wchodzi trzy poziomy aktywności. Po pierwsze, jest to transfer dóbr i usług, porównywalny do poprzedniej kategorii narzędzi. Po drugie, jest to również modelowanie rynkami finansowymi. Po trzecie, jest to również kształtowanie zasadami współpracy ekonomicznej. Interpretacja tego obwodu obiegu siły w środowisku międzynarodowym nastrocza szeregu trudności, z których największą, jest konieczność przyporządkowania szeroko pojętej grupy narzędzi ekonomicznych czy to do sfery *hard Power* czy też *soft Power*. Z jednej strony, jest to zespół środków istniejących w większej części w materialnym segmencie stosunków międzynarodowych, niemal porównywalnym ze sferą środków militarnych, analizowanych w czterech poprzednich punktach. Z drugiej natomiast, logika ich stosowania wydaje się zupełnie odrębna od logiki zniszczenia stosowanej przez wojsko, przynajmniej na pierwszy rzut oka. Jednakże w kontekście niniejszego opracowania decydującym kryterium staje się kwestia uzależnienia istnienia powyższych narzędzi od istnienia globalnej sieci infrastruktury

2084W tym kontekście należy wskazać, że pozyskanie niezwykle zaawansowanych platform bojowych wymaga albo natychmiastowego ich wykorzystania, przed ich utratą z powodu braku części zapasowych oraz możliwości naprawczych. Przykładem może być wykorzystanie pojazdów pancernych zdobytych przez Daesh jako zasobów jednorazowego użytku, kiedy to podczas rajdów na miasto Khansser, zlokalizowane przy kluczowej drodze zaopatrzeniowej prowadzącej do Aleppo, czołgi dysponowały jedynie symbolicznymi zapasami amunicji, albo poprzez przerabianie transporterów opancerzonych na SVBIED. Aby możliwe było dłuższe podtrzymanie funkcjonalności tych systemów, niezbędny staje się uzupełniający transfer wysokich technologii, zarówno w postaci wiedzy jak i części zamiennych od producenta, co pogłębia istniejące uzależnienie do podmiotu-donatora.

krytycznej, a nie po prostu do zwiększenia sprawności danego obwodu. Z tego też powodu, przy wszystkich zastrzeżeniach, system ekonomicznych narzędzi oddziaływania siłowego zostanie zaliczony do sfery *hard Power*, jako jej drugi filar, poza znacznie bardziej rozbudowaną sferą działań militarnych.

W tym kontekście, aby przeprowadzić prawidłową analizę tego obwodu *hard Power*, należy dalsze rozważania podzielić na trzy części. Pierwsza zostanie poświęcona historycznej ewolucji *modelowania przestrzeni ekonomicznej* jako pewnej strategii oddziaływania międzynarodowego. Druga część zostanie poświęcona analizie współczesnych środków i narzędzi oddziaływania w sferze ekonomicznej, które można podzielić na trzy obwody. Po pierwsze, jest to rzeczywista wymiana handlowa polegająca na sterowaniu handlem międzynarodowym, przy pomocy pozytywnej pomocy gospodarczej oraz negatywnych sankcji. Po drugie, jest to zarządzanie współczesnym systemem finansowym powołanym do obsługi wymiany handlowej, czy raczej transakcji pieniężnych jej towarzyszących. Po trzecie, jest to również modelowanie zasadami oraz instytucjami administrującymi współczesnym globalnym systemem ekonomiczno-finansowym. Przy czym wbrew pozorom jest to coraz bardziej dynamiczna sfera co wynika z kontestacji porządku wytworzonego w ramach konferencji w Bretton Woods, którego emanacją stała się Światowa Organizacja Handlu (ang. *World Trade Organization*)²⁰⁸⁵. Trzecim elementem niniejszego opracowania jest analiza implikacji strategicznych jakie wynikają z rozwoju oraz stosowania powyższych narzędzi a także próba dokonania ograniczonej prognozy ich dalszego rozwoju. W tym kontekście, przechodząc do dalszej części rozważań odnoszących się do tej wiązki narzędzi należy poczynić jeszcze dwa, istotne zastrzeżenia. Pierwsze odnosi się do dużo bardziej istotnej roli czynnika percepcji zarówno podmiotu będącego celem oddziaływania powyższego sposobu oddziaływania jak i otoczenia międzynarodowego. Co w przypadku darczyńcy postrzegane jest jako bezinteresowny dar na rzecz beneficjenta, może być przez tegoż postrzegane jako sposób na własne wykorzystanie przez beneficjenta, co można zaobserwować na przykładzie szeroko pojmowanych funduszy europejskich²⁰⁸⁶. Drugim jest znacznie mniej zorganizowany materiał empiryczny. Z jednej strony, dopiero od półwiecza nauka o stosunkach międzynarodowych rozpoznaje siłę w wymiarze ekonomicznym za odrębny oraz samodzielny

2085Więcej szczegółów: B. M. Hoekman, M. M. Kostecki, *The political economy of the world trading system. The WTO and beyond*, Oxford 2009.

2086Szczególnie widać to od 2008 roku, kiedy to wsparcie europejskie w przypadku Grecji, czynniki europejskie powiązały wsparcie od daleko idących reform wewnętrznych. Podobny proces próbuje się zastosować w przypadku szerzej pojmowanych europejskich wartości, szczególnie w kontekście kryzysu migracyjnego trwającego od 2014 roku. Jednak na obecną chwilę nie są one uwieńczone sukcesem, co zostanie bliżej przeanalizowane w rozdziale czwartym.

sposób oddziaływania, z drugiej, podlega on często mispercepcji w środowisku, głównie z powodu nieumiejętnej interpretacji kluczowych wskaźników ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem produktu krajowego brutto (PKB). Dla przykładu, wartość PKB, podawana jest w kilku różnych ujęciach, oraz konieczne jest jej uzupełnienie poprzez szereg dodatkowych współczynników, również w wymiarze jego dynamiki rozwoju, komponentów składowych, intensywności czy też ekstensywności potencjału rozwojowego, zaawansowania technologicznego, czy też stopnia kontroli nad strumieniem finansowym przez niego produkowanym, oraz szeregu innych procesów za nim stojących²⁰⁸⁷.

Zaczynając rozważania od historii ewolucji powyższego systemu, należy po raz kolejny podkreślić fakt, że do ewolucji tego narzędzia konieczne jest pojawienie się stosunków międzynarodowych, a więc relacji pomiędzy co najmniej dwoma autonomicznymi podmiotami. W tym kontekście stosunki gospodarcze towarzyszą stosunkom międzynarodowym niejako od początku ich działania. Jednakże, poprzez koniunkcję trzech czynników: autarkiczność gospodarek pierwotnych podmiotów międzynarodowych, niedorozwoju globalnego systemu infrastruktury krytycznej oraz skupieniu uwagi decydentów na sferze interakcji militarnych, jak stanowiących największe zagrożenie dla egzystencjalnego istnienia podmiotu; były one jedynie marginalnie przedmiotem zainteresowania rządzących. Jednym z pierwszych typów sankcji ekonomicznych, zastosowanych w historii człowieka, a więc blokada handlowa miast i twierdz w celu wymuszenia ich kapitulacji, czego przykładem może być blokada Aten, były konsekwencją klęski na polu bitwy, w tym przypadku, była to klęska kampanii sycylijskiej, umożliwiającej projekcję siły militarnej zwycięzcy na większość terytorium przeciwnika, poza szczególnie istotnymi *hubami* infrastruktury krytycznej²⁰⁸⁸. W tym kontekście wskazać można, że w ramach narzędzi siły ekonomicznej, występowały również środki o konotacji pozytywnej dla przedmiotu oddziaływania. Jednakże subwencje oraz dotacje wojenne, bo o nich mowa, występowały jedynie w charakterze transnarodowego transferu zasobów *hard Power* ściśle

2087W tym kontekście wskazać szereg różnorodnych procesów kształtujących wielkość oraz dynamikę wzrostu produktu krajowego brutto, począwszy od kompozycji źródeł jego generowania – inwestycje rządowe, inwestycje zagraniczne i popyt krajowy; – sektorów produkcji – rolnictwo, przemysł, usługi; – kwestii wykorzystywanych technologii; miejsca konsumpcji produkcji i wielu innych. Reasumując, sama analiza PKB wymaga wprowadzenia szeregu uzupełniających, które komplikują obraz sytuacji. Dodatkowo, należy podkreślić, że brak jednej, powszechnie uznanej metody zliczania wartości PKB, co powoduje ograniczenie komparatywności w obrębie tego parametru. Więcej szczegółów odnośnie historii oraz analizie tego parametru znaleźć można w: D. Coyle, *GDP: A Brief but Affectionate History*, Princeton 2014.

2088Wprawdzie punkt wypadowy na terytorium Attyki – fortecę w Dekelei – Spartanie zdobyli relatywnie szybko, jednak była to obecność tymczasowa, bowiem na zimę powracali na Peloponez. Dopiero w 413 roku przed Chrystusem, miejscowość została ufortyfikowana w punkt stałego oporu. Dopiero jednak w koniunkcji z załamaniem się morskiej potęgi Aten w kontekście przegranej na Sycylii doprowadziło do zwiększenia stopnia wrażliwości na lądową dominację Sparty.

powiązanej z wymiarem militarnym, a nie jako samodzielna strategia oddziaływania międzynarodowego, co oznacza, że logika oraz zakres przedmiotowy tego obwodu należy do poprzedniej kategorii. Przykładem powyższych działań może być subwencjonowanie poszczególnych miast państw, z Atenami oraz Spartą na czele, przez perskich satrapów pomiędzy wojnami perskimi a okresem rządów Aleksandra II Macedońskiego²⁰⁸⁹. Sytuacja zmieniła się w dość znaczący sposób w czasie fazy imperialnej przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. W tym kontekście po raz pierwszy pojawiła się tak zwana gospodarka-świat, a więc ekonomiczna jedność całego środowiska międzynarodowego. Dopiero europejskie średniowiecze, łącząc polityczną dezintegrację z ekonomiczną integracją po raz pierwszy stworzyło kontekst umożliwiający realne zastosowanie metod odkształcania struktury przekazywania zasobów gospodarczych, w zauważalne, choć jeszcze nie samodzielne, ani szczególnie efektywny sposób działania siły w relacjach międzynarodowych. Analogicznie do sytuacji wzmiankowanych powyżej, w większości przypadków wskazać można na konieczność kooperacji z narzędziami o charakterze militarnym, zwykle przy prowadzeniu blokady czy też niszczenia potencjału produkcyjnego. Jednakże zaobserwować można trzy podstawowe tendencje ewolucyjne. Po pierwsze, pojawiła się możliwość efektywnego, pośredniego oddziaływania o charakterze militarnym, poprzez zablokowanie jak i umożliwienie potencjalnych szlaków przesyłu dóbr i usług. Jednym z przykładów tego typu działań mogło być na przykład zniesienie cła na sprzęt wojskowy dla Rzeczypospolitej w kontekście jej rywalizacji z Moskwą i Sztokholmem w pierwszej połowie XVII wieku, co uzyskała dyplomacja Władysława IV Wazy²⁰⁹⁰. Drugim przykładem może być Imperium Osmańskie, kontrolujące nie tylko cieśninę Bosfor, lecz również miasto Aleppo, będące śródziemnomorskim portem Jedwabnego Szlaku²⁰⁹¹, co pozwalało również na uzyskiwanie znacznego wpływu na mocarstwa zainteresowane wykorzystaniem powyższych szlaków handlowych. Po drugie, znacznie większą rolę zaczęła odgrywać sfera normatywna, jako płaszczyzna kooperacji oraz wytyczania dalszego kierunku działania w rzeczywistości międzynarodowej. Jednym z aktów normatywnych o najdonioślejszej randze była seria Aktów Nawigacyjnych, wydana przez Królestwo Anglii w

2089W tym kontekście można wskazać na kilka przykładów finansowego wsparcia dla walczących polis, na przykład w trakcie wojny peloponeskiej, jednym z największych odbiorców subsydiów była Sparta, wykorzystująca tę płatność do zwiększenia stawki dla wioślarzy na triemach. B. S. Strauss, *Athens after the Peloponnesian War. Class, faction, and policy 403 – 386 B. C.*, Nowy Jork 1986, s. 71.

2090W. Czapliński, *Władysław IV i jego czasy*, Warszawa 1976, s. 128, 156.

2091Aleppo, *the disappearing memory of the Silk Roads*, „Silk Road. Dialogue, diversity and development”, 2017, URL: <http://en.unesco.org/silkroad/content/aleppo-disappearing-memory-silk-roads>, [dostęp: 14.07.2017].

XVII wieku²⁰⁹², których zadaniem było wyeliminowania pośredników w handlu międzynarodowym, takich jak Holandia, jako angielskich partnerów handlowych. Po trzecie, zaobserwować można zwiększenie dotkliwości działań tego typu, szczególnie w kontekście wzrostu interpenetrowalności²⁰⁹³ poszczególnych podmiotów międzynarodowych, co ograniczyło ich samowystarczalność, jednak nie w stopniu aby ukształtował się samodzielna – ekonomiczna – płaszczyzna *hard Power*. Natomiast co można wskazać za jakościową zmianę kontekstu funkcjonowania części podmiotów międzynarodowych, które zostały wyspecjalizowane w obsłudze wymiany handlowej, czego przykładem jest Republika Holandii, Genui, Wenecji czy też Związek Hanzeatycki. Przedwestfalskie środowisko międzynarodowe w fazie postimperialnej po raz pierwszy wytworzyło warunki niezbędne do wykorzystania jako środka nacisku w relacjach politycznych. Tranzycja w kierunku westfalskiego środowiska międzynarodowego wprowadziło w ewolucję ekonomicznego wymiaru *hard Power* dwie, sprzeczne ze sobą tendencje. Z jednej strony, wraz z lokalizacją podmiotów w przestrzeni geopolitycznej, nadrzędnym dążeniem poszczególnych państw było uzyskanie jak największego poziomu samowystarczalności, co oznaczało wyłączność na wykorzystanie zasobów generowanych przez terytorium. Z drugiej strony, pojawienie się rewolucji naukowo-technicznej, opisanej w poprzednim rozdziale, spowodowało drastyczne zwiększenie popytu na znaczne ilości zasobów o charakterze strategicznym, których dystrybucja w przestrzeni geopolitycznej charakteryzuje się skupieniem w określonych regionach, a pominięciem innych. Przy czym były to kwestie zasobów – oraz coraz częściej informacji – które nie były tylko przydatne, jak zasoby luksusowe charakterystyczne dla średniowiecznej Europy, lecz przede wszystkim wspomniane surowce energetyczne, rudy rzadkich metali, wiedza naukowo-techniczna oraz coraz częściej żywność. W rezultacie środowisko międzynarodowe w tym okresie wskazuje na dalszy rozwój tego obwodu działania siły, choć wciąż było ono podporządkowane celom polityki oraz nierozzerwalnie powiązane ze środkami militarnymi. Szczególnym przykładem owego powiązania było prowadzenie działań militarnych w celu uzyskania korzyści ekonomicznych, jest prowadzenie działań wojennych w celu odzyskania wierzitelności²⁰⁹⁴. W pozostałych wypadkach,

2092J. E. Farnell, *The Navigation Act of 1651, the First Dutch War, and the London Merchant Community*, „The economic history review”, 1964, nr 16(3), s. 439 – 454.

2093W tym wymiarze, interpenetrowalność jest to zjawisko wzajemnego przenikania się struktur podmiotów międzynarodowych. W tym kontekście można wskazać, że przerwanie owego powiązania jest kosztowne dla obu stron w nim uczestniczących. Więcej szczegółów oraz pełniejsza charakterystyka zjawiska: Z. J. Pietraś, *Adaptacyjność spenetrowanych systemów politycznych*, Lublin 1990.

2094Jest to działanie typowe dla dyplomacji Stanów Zjednoczonych i w mniejszym stopniu pozostałych mocarstw europejskich względem państw Ameryki Łacińskiej. Przyczyniło się do podejmowania przez nie akcji, firmowanych na przykład przez argentyńskiego ministra spraw zagranicznych Luis María Drago w 1902 roku, w celu delegalizacji militarnej działalności wielkich mocarstw. Więcej szczegółów: L. Schoultz,

zaobserwować można również dość duże znaczenie ekonomicznej warstwy traktatów pokojowych, obejmujących nie tylko kontrybucje oraz reparacje wojenne, lecz również działania w rodzaju preferencji handlowych, przyznawanie przywilejów handlowych, a także udostępnienie przestrzeni dla prowadzenia działalności handlowej, szczególnie w państwach, które preferują izolacjonizm. W tym wymiarze szczególnie przodowała Wielka Brytania, czego przykładem może być traktat nankiński (1842)²⁰⁹⁵. Co ważniejsze, w ramach owego etapu rozwoju systemu międzynarodowego nastąpiło rozłączenie obu elementów potencjału *hard Power*, stwierdzonego przez badania przeprowadzone przez Petera Bachracha oraz Mortona Barata²⁰⁹⁶, którzy stwierdzili wyodrębnienie się drugiego, ekonomicznego, oblicza siły. Głównym motorem tych zmian było uzyskanie przez elementy militarne fizycznie maksymalnego dopuszczalnego poziomu niszczycielskości w postaci broni jądrowej. Narzędzia ekonomiczne stały się dodatkowo nie tylko autonomiczne, lecz również niemal równoznaczne do środków oddziaływania militarnego. W tym wymiarze należy podkreślić na dwa kluczowe czynniki, które przyczyniły się do wzrostu znaczenia środków ekonomicznych. Po pierwsze, jest to dalszy rozwój sfery normatywnej, która przestała być prostą emanacją kolektywnej woli podmiotów, ale również wytworzyło sprzężenie zwrotne, które stanowi czynnik kształtujący relacje społeczne zarówno w wymiarze wewnętrznym oraz międzynarodowym. W tym wymiarze należy podkreślić rozwój sfery międzynarodowego prawa, regulującego coraz więcej sfer rzeczywistości. Co ciekawe, wymuszanie przystąpienia do określonych struktur oraz systemów, w tym również do normatywnej przestrzeni integracji z wykorzystaniem siły militarnej głównie albo poprzez zwycięstwo na polu bitwy²⁰⁹⁷, albo poprzez groźbę jej użycia²⁰⁹⁸. Koronnym przykładem zastosowania tej formy może być powołanie do życia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, a następnie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Unii Europejskiej. Pomimo wyraźnego stopienia zainteresowania kwestiami gospodarczymi²⁰⁹⁹, stanowią one przykłady najbardziej kompleksowych systemów normatywnych oraz regulacyjnych europejskiego regionu międzynarodowego. Po drugie, jest

Beneath the United States: a history of U.S. policy toward Latin America, Cambridge 1998, s. 179 – 180.

2095J. K. Fairbank, *Chinese Diplomacy and the Treaty of Nanking, 1842*, „The journal of modern history”, 1940, nr 12(1), s. 1 – 30.

2096P. Bachrach, M. S. Baratz, *Two Faces of Power*, „The American Political Science Review”, 1962, nr 56(4), s. 947 – 952.

2097W tym kontekście wskazać można na przyjęcie do systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, w tym również warstwy gospodarczej oraz finansowych, pokonanych w trakcie drugiej wojny światowej: Niemiec oraz Japonii.

2098W tym względzie można przytoczyć utrzymywanie spistości organizacji – w tym Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej – typowych dla bloku państw komunistycznych.

2099D. Tusk, *Mocne oświadczenie Tuska: Unia Europejska to nie tylko pieniądze i procedury*, „Polityka.pl”, 2017, 20 lipca, URL: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1713250,1,mocne-oswiadczenie-tuska-unia-europejska-to-nie-tylko-pieniadze-i-procedury.read>, [dostęp: 24.07.2017].

to również pojawienie się autonomicznych podmiotów o charakterze niesuwerennym, które współcześnie uformowały korporacje transnarodowe. Uzasadnioną wydaje się teza, że owa harmonizacja jest naturalną konsekwencją, rozwoju stosunków międzynarodowych, którego immanentną tendencją staje się konieczność prowadzenia symbiotycznej współpracy pomiędzy podmiotami zlokalizowanymi na różnych płaszczyznach stosunków międzynarodowych. Prowadzona przez agencje polityczne, jednakże motywacja była jedynie częściowo polityczna, gdyż w większości przykładów, czego dowodzi brytyjska ekspansja w Indiach oraz Chinach, prowadzona przez Brytyjską Kompanię Wschodnioindyjską²¹⁰⁰. Westfalskie środowisko międzynarodowe przyczyniło się do znacznego zwiększenia znaczenia ekonomicznej sfery stosunków międzynarodowych. W tym względzie pojawiły się wielkie kartele, które odróżniały się od współczesnych korporacji dwiema cechami. Pierwszą jest bardzo ściśle powiązanie tychże z strukturami narodowymi przejawiające się silną lokalizacją centrów produkcyjnych oraz synchronizację własnych działań z polityką rządową²¹⁰¹. Po drugie, kartele te były znacznie bardziej uniwersalne, obejmujące znacznie bliższe związki pomiędzy poszczególnymi przedsiębiorstwami, niekiedy analogiczne do więzów spajających japońskie *zaibatsu* pierwszej generacji²¹⁰². W rezultacie olbrzymiego rozmiaru tych molochów, a także udziału w wytwarzaniu zarówno materialnych komponentów, jak i dostarczania środków finansowych do zakupu zasobów niewytwarzanych na miejscu. Dodatkowo, w ujęciu geostrategicznym były one zlokalizowane wartościowo poniżej środków oddziaływania militarnego, choć jak wcześniej wskazano, pojawienie się kategorii *wyścigu zbrojeń* (ang. *arms race*), którego podstawowym przejawem była produkcja platform uzbrojenia o zwiększonych możliwościach, wymagających rozbudowanego zaplecza przemysłowego oraz naukowo-technicznego, co było określane jako kompleks wojskowo-przemysłowy²¹⁰³. W tym względzie wskazać można również na stopniowe przesuwanie się punktu ciężkości we wzajemnych relacjach w kierunku utwardzenia oraz zwiększenia stopnia inwazyjności wzajemnych relacji. Wskazać można liczne przykłady relacji tego typu, począwszy od realizacji usług finansowych na rzecz nowowyzwolonych państw Ameryki

2100Więcej na temat połączonej ekspansji państwowo – korporacyjnej znaleźć można w: P. J. Stern, *The Company-State: Corporate Sovereignty and the Early Modern Foundations of the British Empire in India*, Oxford 2011.

2101W tym wymiarze można wskazać na wymuszenie na czynnikach politycznych aktywności mającej na celu wzmocnienie własnego kompleksu militarno-przemysłowego, czego przykładem może być ekspansja kolonialna Niemiec w Afryce, firmowana przez takie korporacje jak Friedrich Krupp AG. Choć związki te były pośrednie, głównie spowodowane koncentracją korporacji na produkcji uzbrojenia oraz amunicji, wykorzystywanego głównie w ekspansji kolonialnej.

2102W tym gronie wskazać można na korporacje typowe dla przedwojennej Japonii, kiedy na pierwszy plan wysuwała się tak zwana *wielka czwórka*: Mitsubishi, Mitsui, Sumitomo oraz Yasuda.

2103I. Topolski, *Siła militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004, s. 28 – 30; 51 – 88.

Łacińskiej²¹⁰⁴ przez korporacje i rząd brytyjski, analogiczne usługi świadczone przez korporacje oraz rząd francuski i brytyjski na rzecz przedkolonialnych państw Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, a także państwa Dalekiego Wschodu. Z wyjątkiem Japonii, która okazała się administracyjnie oraz politycznie zdolna do przewyciężenia asymetrycznego uzależnienia oraz przejęcia kontroli nad zewnętrznymi wpływami. Rola czynnika ekonomicznego w westfalskim środowisku międzynarodowym, sprowadzała się do trzech najważniejszych narzędzi: rywalizacji w dziedzinie środków produkcji nowoczesnych elementów uzbrojenia, prowadzenia ekspansji przy pomocy eksportu wysoko zaawansowanych technicznie produktów i usług oraz sprawowania geopolitycznej kontroli nad określonymi punktami oraz przedmiotami w przestrzeni geopolitycznej. Jednakże każdorazowo można wskazać, że działania te były traktowane jako subsydiarne względem uznawanych za pierwotną formę stosowania siły – środków militarnych. Proste wykorzystanie sił militarnej stawało się bowiem coraz bardziej ryzykowane, szczególnie w kontekście wzrostu liczby zadań oraz aspiracji społecznych, o czym wspominało szereg teoretyków strategii w XX wieku, z Jean de Blochem na czele²¹⁰⁵. Sytuacja zmieniła się po drugiej wojnie światowej, wraz z załamaniem się użyteczności siły wojskowej jako narzędzia realizacji polityki zagranicznej. W tym kontekście zaobserwować można koniunkcję trzech najważniejszych czynników w rzeczywistości międzynarodowej, co przekłada się na tą rewolucję w sferze *hard Power* oraz wzrost znaczenia i autonomii instytucji o charakterze gospodarczym. Pierwszym i najważniejszym jest rozwój zarówno ilościowy jak i jakościowy rozwój globalnej sieci infrastruktury krytycznej²¹⁰⁶. Co więcej wskazać można na rozwój nie tylko przepływu towarów i osób, lecz również informacji i usług²¹⁰⁷, spowodowało zwiększenie wartości wolumenu handlu międzynarodowego do poziomu, na którym ilościowa wartość staje się jakością samą w sobie. Drugim jest zmiana struktury oraz zasad funkcjonowania pieniądza w środowisku międzynarodowym. W tym kontekście należy podkreślić ograniczenie wartości materialnej posiadanej przez pieniądz na rzecz wartości przypisanej przez jego posiadaczy. Efektem tego staje się niepewność odnosząca się do długoterminowej perspektywy oszacowania obiektywnej wartości posiadanych możliwości

2104Historycznie model tych relacji określa się mianem *neokolonializmu* (ang. *neocolonialism*). Więcej szczegółów: J. Kent, *The Neo-colonialism of Decolonisation: Katangan Secession and the Bringing of the Cold War to the Congo*, „The Journal of Imperial and Commonwealth History”, 2017, nr 45(1), s. 93 – 130.

2105J. Bloch, *Przyszła wojna pod względem technicznym, ekonomicznym i politycznym*, Warszawa 2005.

2106H. Petroski, *On the Road*, „American Scientist”, 2006, nr 94(5), s. 396 – 399.

2107W tym kontekście wskazać można za szczególnie widowiskowe korzystanie w usług internetowych, gdzie serwery wynajmujące określoną usługę przez podmioty zlokalizowane na przykład w pastwach rozwiniętych są zlokalizowane na terenie państw zlokalizowanych na przykład na antypodach. Do tego dodać można usługi wykorzystujące za medium globalną sieć informatyczną jak na przykład usługi bankowe, które są świadczone przez podmioty zlokalizowane w znaczącym oddaleniu geograficznym.

oraz potencjału. Sytuacja pogłębiła się z chwilą wprowadzenia do obiegu kart płatniczych oraz bankowości internetowej. W efekcie od lat 90. XX wieku pieniądze zostały w praktyce zredukowane do poziomu zapisów księgowych na serwerach bankowych. Jednakże, co zakrawa na paradoks, zostały one w rzeczywistości pozbawione ich podstawowej funkcji. Zamiast tego, pieniądź stanowi ekwiwalent systemów uzbrojenia w ramach procesów zbiorczo określanych jako *wojny walutowe* (ang. *currency wars*)²¹⁰⁸.

W tym miejscu, można wskazać na trzy podstawowe czynniki zmieniające kontekst oraz naturę wykorzystania siły ekonomicznej w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, jest to zwiększenie dywersyfikacji oraz zmniejszenie kosztów inicjalizacji i eksploatacji międzynarodowego systemu infrastruktury krytycznej. Po drugie, jest to ograniczenie możliwości zarządzania produkcją poszczególnych systemów, co prowadzi zwykle do dążenia do uzyskania biegłości jedynie w kilku, specyficznych sferach działalności ekonomicznej. Owa specjalizacja w największym stopniu dotyka kategorię korporacji transnarodowych, lecz w coraz częściej przenosi się na poszczególne państwa narodowe, których role²¹⁰⁹ coraz częściej odzwierciedlają ekonomiczną funkcję w globalnym systemie międzynarodowym. Najbardziej znanym przykładem może być Chińska Republika Ludowa, stanowiąca od początku dekady lat 90. XX wieku *fabrykę świata*²¹¹⁰. Jednakże, w przeciwieństwie do pozostałych wymiarów *hard Power* skonstruowanych na podstawie siły militarnej, oddziaływanie na tej płaszczyźnie pociąga za sobą negatywny wpływ na własny potencjał użytkownika, na co wskazuje głównie John Rothgeb²¹¹¹. Po trzecie, jest to graniczenie kosztów transportu, a co za tym idzie również zwiększenie zachęt o charakterze ekonomicznym do substytucji lokalnej produkcji poprzez intensywny wzrost importu.

Przechodząc do analizy poszczególnych elementów powyższej grupy narzędzi, należy podkreślić, że w miarę ich rozwoju technologicznego współczesnego świata, można zaobserwować stopniową dematerializację poszczególnych narzędzi w miarę rozwoju oraz dywersyfikacji ludzkiej cywilizacji. W tym względzie, posługując się kryterium dematerializacji poszczególnych sfer ekonomicznej warstwy *hard Power*, wyróżnić można

2108 Pełne opracowanie teorii oraz analiza materiału empirycznego dostępne w monografii: J. Rickards, *Wojny walutowe. Nadejście kolejnego globalnego kryzysu* (tłum. M. Lipa), Gliwice 2012.

2109 Więcej szczegółów na temat teorii ról międzynarodowych: Z. J. Pietraś, *Międzynarodowa rola Chin*, Lublin 1990.

2110 W tym kontekście należy podkreślić, że implikacje z przyjęcia takiej roli ciągną się za Chińską Republiką Ludową do dziś. Więcej szczegółów odnośnie implementacji tej roli: *China as the World Factory*, red. Kevin Honglin Zhang, Londyn, Nowy Jork 2006. Jednakże, czego wydają się nie dostrzegać zwolennicy powyższej tezy, nie jest ona pozbawiona wad, a także równie użyteczna w czasie. Wydaje się również, że dla samych Chińczyków, bycie zapleczem przemysłowym świata nie stanowi kresu politycznych, ekonomicznych i międzynarodowych ambicji.

2111 J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 182.

trzy wzory stosowania siły z wykorzystaniem gospodarki. Pierwszą warstwą – warstwą bezpośrednią – jest zarządzanie materialnymi strumieniami przepływu dóbr i usług w środowisku międzynarodowym, takie jak na przykład stosowanie sankcji gospodarczych w formie embarga czy te pomocy humanitarnej. Drugą warstwą - warstwą pośrednią – jest zarządzanie strumieniami przepływów pieniężnych, wśród których na pierwszy plan wysuwa się modyfikowaniem dostępności do różnych form pożyczek i kredytów. Trzecią warstwą – warstwą normatywną – jest z jednej strony możliwość kształtowania dostępu do infrastruktury służącej do obsługi wymiany towarowej, natomiast z drugiej, są to również narzędzia służące do kształtowania wizerunku, ze szczególnym uwzględnieniem technik określanych jako *naming and shaming*.

W przypadku pierwszej warstwy powyższego obwodu transmisji siły w środowisku międzynarodowym, należy wskazać, że jest to najbardziej klasyczny oraz powszechnie stosowany sposób wykorzystywania asymetrycznych relacji gospodarczych w celu osiągnięcia założonych celów geopolitycznych. Jego esencją jest wywieranie wpływu na adwersarza poprzez dopuszczeniem lub odcięciem jego powiązań z pozostałymi uczestnikami stosunków międzynarodowych w celu nakłonienia go do pożądanego zachowania. W swej istocie jest to najbardziej pierwotny środek oddziaływania, najczęściej stosowany w koniunkcji z siłą militarną, szczególnie w jego negatywnym wymiarze. W tym kontekście wskazać można głównie na ograniczanie dopływu żywności do obszarów wysoce zurbanizowanych w celu albo wymuszenia uległości czynników politycznych, albo wymuszenie ich wymiany na bardziej koncyliacyjnych. Pierwszym powszechnie znanym przykładem takiego zastosowania środków ekonomicznej oddziaływania była wielokrotnie przywoływany epizod z wojny peloponeskiej obejmujący Lacedemońskie działania mające na celu zablokowanie miasta Ateny²¹¹². Kolejnym elementem, który został dodany do katalogu, jednakże dopiero w okresie nowożytnym była kwestia regulowania dostępu do rynku wewnętrznego przejawiająca się głównie w regulowaniu dostępu towarów wytworzonych na terytorium partnera oraz dostarczanych rzeczonemu podmiotowi. W tych kwestiach na pierwszy plan wysuwa się rywalizacja pomiędzy Anglią i Holandią, która to dysponując olbrzymią flotą handlową, całkowicie zmonopolizowała dostawy na wyspy. Dopiero szereg wojen oraz akty nawigacyjne przyczyniły się do podważenia potencjału Republiki²¹¹³. W efekcie Niderlandy uległy marginalizacji oraz zostały zredukowane do roli państwo średniego. Oczywiście w tym kontekście można zaobserwować pewną ewolucję tej sfery

2112Thucydides, *Wojna Peloponeska* (tłum. K. F. Kumaniecki, R. Turasiewicz), Warszawa 2004, 7.19; 7.23.

2113J. I. Israel, *Conflicts of Empires. Spain, the Low Countries and the struggle for world supremacy 1585–1713*, Londyn, Rio Grande 1997, s. 317 – 318.

narzędzi rywalizacji ekonomicznej. Po pierwsze, nie była ona prowadzona z bezpośrednim wykorzystaniem sił zbrojnych, jako dominującego narzędzia w polityce międzynarodowej. Niezwykle rzadko obejmowała ta sfera świadome oraz celowe dopuszczenie do własnego terytorium, głównie w wymiarze średniowiecznych przywilejów handlowych, przyznawanych albo indywidualnie²¹¹⁴ albo kolektywnie²¹¹⁵. Kolejnym elementem wzbogacającym niniejszą płaszczyznę staje się wprowadzenie wątku normatywnego do stosowania powyższych środków. Zaobserwować można dwa podstawowe przykłady owej normatywnej współpracy międzynarodowej. Po pierwsze, była to *blokada kontynentalna*, której pierwszym przypadkiem była blokada zastosowana przez Napoleona Bonapartego. Po drugie, było to w konsekwencji powstania *bokserów*, rozszerzenie brytyjskich przywilejów handlowych na pozostałych uczestników zwycięskiej koalicji²¹¹⁶. W obu przykładach, pomimo że wciąż dominującym elementem były siły zbrojne, na których barkach spoczywało wytworzenie warunków umożliwiających implementację wypracowanych decyzji oraz przyjętych norm. W tym celu, nałożenie sankcji na Wielką Brytanię stanowiło istotny element traktatów pokojowych zawieranych z pokonanymi mocarstwami europejskimi, z traktatem w Tylży na czele²¹¹⁷. Co więcej, można zaobserwować, że operacje o charakterze militarnym były prowadzone w celu wymuszenia implementacji owych norm w rzeczywistość geopolityczną. Była to jedna z przyczyn przeprowadzenia operacji militarnej w Hiszpanii, która stanowiła jeden z punktów zwrotnych w całym cyklu wojen napoleońskich²¹¹⁸. Dla odmiany, przypadek Chin stanowi przeciwieństwo europejskiego, głównie w zakresie celu podjęcia określonego oddziaływania. Drugorzędnym celem było jednakże wyrównanie szans dostępu do rynku chińskiego pomiędzy szeregiem największych mocarstw europejskich i Stanami

2114W tym kontekście można wskazać zwykle na indywidualne przekazywanie praw na przykład do czerpania dochodów z eksploatacji złóż szczególnie cennych surowców, jak żupy solne, czy też prawo do czerpania dochodów z wielkich latyfundiów, preferowanych zwłaszcza w Europie.

2115W tym kontekście wskazać można na szereg przypadków historycznych, odnoszących się na przykład do Ormian oraz Żydów w Królestwie Polskim, Wenecjan i Genuńczyków, a potem Francuzów w Imperium Otomańskim, czy Holendrów i Portugalczyków w Japonii.

2116W ramach protokołu pekińskiego (podpisany w 1901 roku, oficjalnie kończącego interwencję Zachodu w Chinach, uczestniczyło osiem wielkich mocarstw: Anglia, Francja, Cesarstwo Niemieckie, Cesarstwo Austro-Węgier, Imperium Rosyjskie, Królestwo Włoch, Cesarstwo Japonii i Stanu Zjednoczone. Symboliczne podpisy złożyli też przedstawiciele Holandii, Hiszpanii i Belgii.

2117K. H. O'Rourke, *The worldwide economic impact of the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1793–1815*, „Journal of Global History”, 2006, nr 1, s. 125.

2118Uwikłanie się armii cesarstwa w interwencję najpierw w Portugalii (1807, przy współpracy Hiszpanii), a następnie w samej Hiszpanii, oznaczało konieczność rozproszenia dużej części wojsk francuskich oraz sojusznicznych. Dodatkowo, brutalność walk na Półwyspie – po raz pierwszy zastosowano tutaj techniki znane jako wojna narodowo-wyzwoleńcza oraz partyzancka, pozwoliły na stworzenie na tyle nieprzyjaznego klasycznej armii francuskiej, że jej efektywne operowanie w sytuacji innej niż bitwa było praktycznie niemożliwe. Dokonał tego stosunkowo niewielkie oddziały Wielkiej Brytanii przy współpracy lokalnej ludności oraz partyzantów. Więcej szczegółów: I. Fletcher, *Peninsula War: Aspects of the Struggle for the Iberian Peninsula*, Staplehurst 2002.

Zjednoczonymi, pod koniec XIX i na początku XX wieku doprowadziła do siłowego otwarcia tego państwa oraz wprowadzenia do jego wnętrza obcych elementów bez nadzoru ze strony lokalnych instytucji nadzorujących system filtracyjny²¹¹⁹. W efekcie zdecydowano się na skonstruowanie hybrydowej sieci kontroli, zachowując wprawdzie terytorialną integralność Chin, jednakże różnicując stopień cesarskiej kontroli poprzez wprowadzenie stref wpływów oraz stałych baz na zasadzie wieczystej dzierżawy strategicznych punktów oraz obszarów²¹²⁰. Kolejna klasa narzędzi w ramach ekonomicznej warstwy *hard Power* stanowi kreatywne rozwinięcie poprzedniej. Jednakże w toku rozwoju historycznego oraz geoeconomicznego, znacznemu obniżeniu uległa rola czynników militarnych oraz politycznych na rzecz czynników normatywnych. Choć należy przyznać, że zachowano w jej ramach nomenklaturę militarną, stosując takie nazwy jak *wojna handlowa*, *wojna celna* czy *wrogie przejęcie*. Wyodrębnienie się tej kategorii *per se* było możliwe dopiero w XX wieku, kiedy to rozwój społeczeństwa globalnego pozwolił odseparować oraz zminimalizować rolę czynnika militarnego jedynie do wewnętrznego zaangażowania formacji paramilitarnych o charakterze administracyjnym jak policja czy straż graniczna. W tym punkcie, siła ekonomiczna została przesunięta w kierunku sfery *soft Power*. Pierwszą, najwcześniejszą oraz najbardziej prymitywną formą jest *wojna celna* oraz *wojna handlowa*. Esencją tego działania jest podjęcie nieograniczonych operacji, których celem staje się wyrządzenie maksymalnej szkody podmiotowi, który staje się celem działania poprzez pozbawienie go dostępu do rynku zbytu, przy wykorzystaniu jedynie własnych organów oraz agencji. Podstawą działania jest decyzja uprawnionych organów legislacji akceptująca konieczność podjęcia działań oraz ustanawiająca mechanizmy służących zablokowaniu relacji handlowych oraz ekonomicznych. W tym wymiarze, prawidłowe wykorzystanie wymaga zaistnienia określonego kontekstu wzajemnych relacji, w przeciwnym wypadku, własne straty w połączeniu z możliwością szybkiej i efektywnej regeneracji przeciwnika powoduje nieefektywność tego środka. Można wskazać na dwie cechy owego kontekstu. Po pierwsze, potencjały zaangażowanych podmiotów muszą być zróżnicowane zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowymi. Po drugie, podmiot podejmujący oddziaływanie, jak i temu oddziaływaniu poddany są

2119Zwolennikami tej opcji były dwa państwa, choć z zupełnie innych powodów. Zjednoczone Królestwo, mające unikalny wpływ na Cesarstwo w konsekwencji wygranych wojen opiumowych, nie chciało dopuścić do uczestnictwa w zyskach konkurentów na innych płaszczyznach stosunków międzynarodowych, szczególnie Francji, uznanej wówczas za czołowego konkurenta. Z kolei Stan Zjednoczone, w celu odróżnienia się od klasycznych mocarstw kolonialnych, promowały polityką liberalizmu, wolnego rynku oraz nieinterwencji, zbiorczo określonych jako „polityka otwartych drzwi”.

2120W tym kontekście można wskazać na dzierżawę następujących punktów: Hong kong (Wielka Brytania), Macau (Portugalia), Kwantung (Niemcy), Dalian (Rosja), a także wielu innych, znacznie mniejszych punktów, w rodzaju przedstawicielstw dyplomatycznych, handlowych oraz misji ewangelizacyjnych, dysponujących różnym statusem terytorialnym.

związane niezwykle bliskimi oraz długotrwałymi związkami. W tym kontekście można wskazać na takie działania, jak *wojna handlowa*, pomiędzy Anglią a Związkiem Hanzeatyckim²¹²¹, czy też pomiędzy Anglią a Francją²¹²², pomiędzy Polską a miastami, jak Gdańsk²¹²³, Wrocław²¹²⁴ oraz z *Zakonom Krzyżackim*²¹²⁵. Szczególne upodobanie w prowadzeniu konfliktów tego typu, posiadała Francja, będąca z natury nastawiona merkantylnie do kwestii gospodarczych²¹²⁶, oraz Niemcy po zjednoczeniu w 1871 roku²¹²⁷. Z najnowszej historii Polski, szczególnie ciężkim doświadczeniem była wojna celna z Niemcami, prowadzona w latach 1925 – 1934²¹²⁸. W najnowszej historii powszechnej, można wskazać na ten sposób prowadzenia rywalizacji polityczno-gospodarczej nawet pomiędzy szczególnie rozwiniętymi ekonomiami światowymi, Cesarstwem Japonii, Europejską Wspólnotą Gospodarczą oraz Stanami Zjednoczonymi. Przykładami tych konfliktów może być *wojna kurza*²¹²⁹ czy też *wojna stalowa*²¹³⁰. Co więcej, współcześnie istnieje dość poważne prawdopodobieństwo wybuchu wojny handlowej pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chińską Republiką Ludową²¹³¹. W tym kontekście wskazać można, na dwie cechy deskryptywne oraz definicyjne, które stanowią zniuansowanie tej kategorii w literaturze zarówno historycznej²¹³² jak i międzynarodowej²¹³³. Po pierwsze jest to jakościowe wyróżnienie kategorii *wojny celnej* oraz *wojny handlowej* jako odrębnych kategorii

2121J. D. Fudge, *Cargoes, Embargoes, and Emissaries: The Commercial and Political Interaction of England and the German Hanse 1450 – 1510*, Buffalo 1995.

2122J. V. C. Nye, *War, Wine, and Taxes: The Political Economy of Anglo-French Trade 1689-1900*, Princeton 2007.

2123Wojna handlowa towarzyszyła regularnym działaniom wojennym mającym na celu zmuszenie gdańszczan do ukorzenia się przed nowym królem – Stefanem I Batorym. Gdańsk poparł arcyksięcia Maksymiliana.

2124Analogicznie do wojny z Gdańskiem, wskazać można, że wojna handlowa, której podmiotem i antypolskim ośrodkiem był Wrocław, prowadzone było w ramach rywalizacji pomiędzy Rzeczypospolitą Obojga Narodów, a sojuszem Habsbursko-moskiewskim. Koniec rywalizacji nastąpił w 1516 roku, zawarciem paktów o wzajemnym dziedziczeniu pomiędzy Polską a Habsburgami.

2125W tym względzie rywalizacja ta trwała niemal przez cały okres wzajemnych relacji, przybierając niekiedy ostrzejsze formy, jak na przykład w roku 1414. J. Goździelewski, *Wojna polsko-krzyżacka 1414 roku, tak zwana „wojna głodowa”*, „Studia i materiały do historii wojskowości”, 1970, nr 16(2), s. 19 – 61. Wojna handlowa w tym względzie polegała na niszczeniu zasobów państwa krzyżackiego, głównie poprzez palenie pól, wobec niemożności zdobycia ufortyfikowanych zamków i miast, między innymi Brodnicy.

2126J. Beuve, E. Brousseau, J. Sgard, *Mercantilism and bureaucratic modernization in early eighteenth-century France*, „The Economic History Review”, 2017, nr 70(2), s. 529 – 558.

2127Różnic w rozwoju politycznym, gospodarczym i społecznym nie udało się usunąć do dzisiaj, choć zostały one w znacznym stopniu zniwelowane.

2128B. Ratyńska, *Stosunki polsko-niemieckie w okresie wojny gospodarczej 1919–1930*, Warszawa 1968.

2129R. B. Talbot, *The Chicken War: An International Trade Conflict Between the United States and the European Economic Community, 1961 – 1964*, Iowa City 1978.

2130J. Francois, L. M. Baughman, *The Unintended Consequences of U.S. Steel Import Tariffs: A Quantification of the Impact During 2002*, Waszyngton 2003, URL: http://www.tradepartnership.com/pdf_files/2002jobstudy.pdf, [dostęp: 11.09.2017].

2131N. C. Hughes, *A trade war with China?*, „Foreign Affairs”, 2005, nr 84(4), s. 94 – 106.

2132M. Maciejewski, M. Sadowski, *Powszechna historia gospodarcza: od XV do XX wieku*, Wrocław 2007.

2133J. A. C. Conybeare, *Trade wars: The theory and practice of international commercial rivalry*, Nowy Jork 1987.

naukowych, wykazujących się specyficznymi parametrami oraz istotą. W pierwszym przypadku termin odnosi się do konfliktu prowadzonego za pomocą irracjonalnych, to jest sprzecznych z ekonomicznym rachunkiem, modyfikacji wysokości opłat dostępowych do runku wewnętrznego. W drugim, konflikt prowadzony jest przy użyciu form aktywnego zwalczania interesów oraz obecności gospodarczej celu. Po pierwsze, ich prawidłowe zastosowanie wymaga istnienia efektywnego oraz szczelnego systemu granic, na przykład granic geopolitycznych. Po drugie, celem obu form oddziaływania jest osłabienie potencjału ogólnego adwersarza poprzez pozbawienie go jego istotnych oraz produktywnych elementów zlokalizowanych jednakże wyłącznie w ramach jurysdykcji podmiotu oddziałującego. Idealnym przykładem tego faktu może być fakt, że efekty amerykańsko-japońskiej wojny handlowej zostały przekazane w dół konstrukcji geoeconomicznej pieczołowicie konstruowanej przez rząd w Tokio w regionie Azji Wschodniej określonej jako *klucz gęsi*²¹³⁴. Wojna handlowa czy też celna, im dłużej trwa, tym pociąga za sobą poważniejsze konsekwencje, analogicznie do rozchodzących się kręgów na wodzie²¹³⁵. Drugą transnarodową konsekwencją prowadzenia *wojny handlowej* jest również wystąpienie sprzężenia zwrotnego pomiędzy podmiotami pośrednio dotkniętymi efektami *wojny handlowej* czy *celnej*, a jej pierwszoplanowymi uczestnikami. Jednakże, ekstrapolując dotychczasowe doświadczenia w analogicznych kontekstach międzynarodowych, można wskazać na dwie potencjalne strategie owych relacji. Po pierwsze, jest to strategia akceptacji, polegająca na stopniowej reorientacji na zwycięzcę owej konfrontacji, którą realizował Wietnam²¹³⁶. Po drugie, jest to strategia aktywnej niwelacji wpływów podmiotu generującego wyzwanie w rzeczywistości międzynarodowej, którą zaczynają realizować Filipiny²¹³⁷. Z drugiej strony, w przypadku Republiki Kuby do 2014 roku nie udało się odnaleźć patrona gotowego zapewnić jej wsparcie na poziomie porównywalnym do Związku Radzieckiego²¹³⁸. W tym kontekście odcięcie od gospodarki globalnej, decyzją zwycięskiej strony gospodarczego wymiaru Zimnej Wojny²¹³⁹, doprowadziło do niemal całkowitego załamania się kubańskiej gospodarki²¹⁴⁰. Niektóre wskaźniki wskazują, że dekady trwającego kryzysu

2134W. F. Hatch, *Asia's flying geese: how regionalization shapes Japan*, Ithaca and London 2010.

2135J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 105 – 106; 168 – 170; 172.

2136F. Z. Brown, *Rapprochement Between Vietnam and the United States*, „Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs”, 2010, nr 32(3), s. 317 – 342.

2137R. C. De Castro, *The Duterte Administration's Foreign Policy: Unravelling the Aquino Administration's Balancing Agenda on an Emergent China*, „Journal of Current Southeast Asian Affairs”, 2016, nr 35(3), s. 139 – 159.

2138N. Miller, *Soviet relations with Latin America 1959-1987*, Cambridge 1989, s. 91 – 126.

2139P. Spadoni, *Failed sanctions: why the U.S. embargo against Cuba could never work*, Gainesville 2010, s. xvi.

2140Więcej szczegółów odnośnie kondycji kubańskiej gospodarki, znaleźć można w: *The Cuban Economy at the Start of the Twenty-First Century*, red. J. I. Domínguez, O. E. P. Villanueva, L. Barberia, Cambridge 2004.

gospodarczego mogły przełożyć się również na załamanie się demograficzne oraz społeczne Kuby²¹⁴¹. Tym samym, o ile sam koszt prowadzenia działań w ramach wojny ekonomicznej staje się dużo niższy niż w przypadku działań militarnych, to jednak niedomagania strony komunikacyjnej, czynią tę formę oddziaływania mniej wiarygodną. Drugą, późniejszą formą jest wybiórcza eliminacja przepływu towarów oraz usług na które uwrażliwiony jest podmiot poddawany siłowemu oddziaływaniu. W większości przypadków są to *sankcje międzynarodowe*. Jest to sfera oddziaływania najczęściej kojarzona ze sferą oddziaływania ekonomicznego, szczególnie w konsekwencji próby oddziaływania międzynarodowego na państwa identyfikowane jako źródło poważnych wyzwań zarówno w skali lokalnej jak i globalnej. W tym wymiarze wskazać można na dwa rodzaje sankcji, wyróżniane na podstawie kryterium podmiotu inicjującego oraz stosującego. Pierwszym rodzajem są sankcje unilateralne, stosowane poprzez indywidualne podmioty międzynarodowe, najczęściej względem innych podmiotów lub grup podmiotów międzynarodowych. Najnowszym przykładem zastosowania tych środków może być nałożenie sankcji gospodarczych na Unię Europejską oraz Stany Zjednoczone przez Federację Rosyjską jako retorsja na sankcje nałożone jako konsekwencja jej zaangażowania w konflikt na wschodniej Ukrainie oraz siłowe zajęcie Krymu w 2014 roku²¹⁴². Drugim rodzajem są sankcje multilateralne, stosowane poprzez grupy oraz związki podmiotów, albo stałe, jak na przykład Unia Europejska, albo poprzez formowane doraźnie *koalicje chętnych*. Przykładem takiego działania mogą być sankcje społeczności międzynarodowej nakładane na Islamską Republikę Iranu z powodu prowadzenia zaawansowanego programu atomowego²¹⁴³. Dodatkowo stosowanym kryterium jest również kryterium przedmiotowe, przejrzejące się głównie w zakresie sfer oraz płaszczyzn interakcji dotkniętych decyzją wprowadzającą sankcje. W tym względzie można

2141R. Garfield, S. Santana, *The Impact of the Economic Crisis and the US Embargo on Health in Cuba*, „American Journal of Public Health”, 1997, nr 87(1), s. 15 – 20.

2142W ramach sankcji nałożonych na Federację Rosyjską zastosowano następujące działania: odwołano szczyt Unia Europejska – Rosja, zawieszono; wykluczono Rosję z grona państw G-8; zawieszono negocjacje w sprawie członkostwa Rosji w Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju oraz Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej; zamrożono aktywa oraz objęto zakazem wjazdu na terytorium Unii Europejskiej sto czterdzieści dziewięć osób oraz trzydziestu pięciu podmiotów politycznych i gospodarczych; zamrożono aktywa osób odpowiedzialnych za sprzeniewierzenie ukraińskich środków publicznych; zakaz importu towarów z Krymu; ograniczenie handlowo-inwestycyjne, ze szczególnym uwzględnieniem projektów infrastrukturalnych; zakaz świadczenia usług turystycznych na rzecz mieszkańców Krymu i Sewastopola; zakaz eksportu niektórych produktów i technologii; ograniczenie dostępu niektórych podmiotów do pierwotnych i wtórnych rynków kapitałowych Unii Europejskich; zakaz eksportu i importu broni; zakaz eksportu technologii podwójnego zastosowania; ograniczenie dostępu Federacji Rosyjskiej do niektórych strategicznie cennych produktów oraz usług, szczególnie dla sektora naftowego oraz gazowego; zweryfikowano oraz zawieszono niektóre operacje finansowe z udziałem Federacji Rosyjskiej. *Unijne sankcje w odpowiedzi na kryzys na Ukrainie*, „Rada Europejska Rada Unii Europejskiej”, 2017, 15 września, URL: <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/ukraine-crisis/>, [dostęp: 2.10.2017].

2143Jamal Ibrahim Haidar, *Sanctions and export deflection: evidence from Iran*, „Economic Policy”, 2017, nr 32(90), s. 319 – 355.

wskazać na trzy najważniejsze kategorie. Po pierwsze, są to *sankcje niedyskryminujące*, obejmujące jak najszerszy zakres stosunków gospodarczych. W tym wymiarze pierwotnym oraz najważniejszym celem podjętych działań jest dokonanie fizycznego spustoszenia wewnątrz podmiotu poddanego sankcjom, przejawiającego się jak największym rozproszeniem zasobów. Wśród najbardziej istotnych przykładów zastosowania owych sankcji niedyskryminacyjnych w XX wieku, na przykład w stosunku do Republiki Kuby²¹⁴⁴, Iraku²¹⁴⁵, czy też Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej²¹⁴⁶. Po drugie, są to *sankcje selektywne*, obejmujące nie tyle całe płaszczyzny relacji, lecz wręcz pojedyncze relacje. W wymiarze doktrynalnym, sankcje te konstruowane są w oparciu o teoretyczną możliwość identyfikacji oraz wykorzystaniu powiązań transnarodowych w celu wywarcia wpływu bezpośrednio na centrum decyzyjne, a raczej na wchodzących w jego skład decydentów. W tym względzie najbardziej typowym przykładem może być Królestwo Arabii Saudyjskiej, które nie tylko uzależnione jest od importu wiedzy oraz wysoko przetworzonych produktów przemysłowych, takich jak broń i współpraca militarna²¹⁴⁷, lecz również zewnętrznego wsparcia technicznego dla wydobywania oraz rafinacji ropy naftowej i gazu ziemnego²¹⁴⁸. Jednakże najbardziej spektakularnym zastosowaniem sankcji selektywnych jest zastosowanie ich względem Federacji Rosyjskiej w kontekście aneksji Krymu oraz zaangażowania w rebelię w Donbasie, szczególnie w wymiarze dostępu do systemu finansowego (co zostanie przybliżone w następnej części niniejszego podrozdziału) oraz inwestycji kapitałowych w rosyjski sektor naftowy oraz gazowy²¹⁴⁹. Po trzecie, są to również *sankcje symboliczne*, w ramach których podstawowym nośnikiem oddziaływania jest sama decyzja o ich wprowadzeniu. W tym wymiarze większość z działań tego typu może być przypisana do dziedziny *soft Power* jednakże w związku z tym, że dotyczą one aktywności o charakterze gospodarczym, wydaje się wskazane umieszczenie ich w tym właśnie podrozdziale. Głównym wyznacznikiem owych sankcji jest fakt, że nie niosą one ze sobą dotkliwych konsekwencji dla podmiotu objętego oddziaływaniem, a niekiedy, poza wartością dla opinii

2144Ngozi Caleb Kamalu, *From Revolution and Isolation to Cooperation: U.S.-Cuba Relations in the Context of the 1996 Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act*, „Journal of Global Initiatives”, 2017, nr 11(2), s. 105 – 129.

2145G. A. Lopez, D. Cortright, *Containing Iraq: Sanctions Worked*, „Foreign Affairs”, 2004, nr 83(4), s. 90 – 103.

2146*Economic Sanctions Against a Nuclear North Korea: An Analysis of United States and United Nations Actions Since 1950*, red. Suk Hi Kim, Semoon Chang, Jefferson, Londyn 2007.

2147Kamran Bokhari, *The US-Saudi Alliance*, „Geopolitical Futures”, 2017, 21 kwietnia, URL: <https://geopoliticalfutures.com/us-saudi-alliance/>, [dostęp: 2.10.2017].

2148W. H. Bowen, *The History of Saudi Arabia*, Londyn, Westport 2008, s. 6.

2149Szczególnie istotne oraz problematyczne, staje się dążenie amerykańskiej administracji do objęcia sankcjami również europejskich korporacji zaangażowanych w różnorodne projekty inwestycyjne w owe sektory, począwszy od rozbudowy krymskiej infrastruktury energetycznej a skończywszy na *Nord Stream II*.

publicznej. Dla przykładu wskazać tutaj można zawieszenie w prawach członka określonej organizacji²¹⁵⁰ albo w pracach nad określoną decyzją polityczną²¹⁵¹. Przy czym sankcje te mogą mieć różny charakter – począwszy od zabiegów o charakterze *wskazywania i zawstydzania*, w których specjalizuje się Unia Europejska, ze szczególnym uwzględnieniem groźby zastosowania procedury monitorowania praworządności zawartej w artykule 7 Traktatu o Unii Europejskiej²¹⁵²; a skończywszy na dość specyficznych operacjach militarnych, takich jak amerykański atak raketowy na lotniczą bazę Shayrat²¹⁵³ czy też cykliczne naloty izraelskiego na pozycje wokół Damaszku, które wydają się nie czynić poważniejszych zniszczeń oraz atak na fabrykę broni chemicznej w Maysaf²¹⁵⁴. Reasumując, sankcje w wymiarze ekonomicznym, niezależnie od ich zasięgu, natury oraz intensywności, są instrumentem wysoce nieprecyzyjnym oraz podatnym na dystorsje wynikające z możliwości oraz nastawienia podmiotu poddawanego ich działaniu w sposób decydujący wręcz o ich skuteczności. Tym samym sankcje tego typu muszą być stosowane z tandemem z innymi środkami oraz narzędziami, zarówno w sferze komunikacji międzynarodowej w celu wzmocnienia komunikatu, a także instrumentów z dziedziny militarnej, w celu wzmocnienia elementu groźby zawierającej się w zastosowaniu sankcji z dziedziny ekonomicznej.

Trzecią jest stosunkowo nowa kategoria, która po raz pierwszy na masową skalę zastosowana została dopiero w latach 70. XX wieku przez państwa OPEC²¹⁵⁵. Obejmuje ona szereg działań, których celem jest wpłynięcie na podmiot poddany oddziaływaniu poprzez modulację własnego potencjału. Jest to, dość paradoksalnie, uderzenie w przeciwnika poprzez upośledzenie możliwości będących w dyspozycji podmiotu oddziałującego, na podstawie przewidywań że zaszkodzi to celowi oddziaływania w sposób bardziej dotkliwy. W przypadku państw OPEC podstawowym nośnikiem było uzależnienie rozwiniętych państw

2150 Najbardziej widocznym przykładem działań tego typu może być wykluczenie Federacji Rosyjskiej z Grupy G-8, oraz ponowne przekształcenie jej w Grupę G-7.

2151 W tym względzie typowym, choć na razie nigdy nie zastosowanym, jest wykluczenie państwa członkowskiego Unii Europejskiej z głosowania w ramach procedury monitorowania praworządności, w ramach artykułu 7 Traktatu o Unii Europejskiej.

2152 B. Grabowska-Moroz, M. Szuleka, *Unijna procedura kontroli praworządności – panaceum czy placebo?*, Warszawa 2016.

2153 M. R. Gordon, H. Cooper, M. D. Shear, *Dozens of U.S. Missiles Hit Air Base in Syria*, „The New York Times”, 2017, 6 kwietnia, URL: <https://www.nytimes.com/2017/04/06/world/middleeast/us-said-to-weight-military-responses-to-syrian-chemical-attack.html>, [dostęp: 2.10.2017].

2154 P. Beaumont, *Israel reported to have bombed Syrian chemical weapons facility*, „The Guardian”, 2017, 7 września, URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/07/israel-airstrike-syria-chemical-weapons-facility>, [dostęp: 2.10.2017].

2155 Organizacja Państw Eksporterów Ropy Naftowej (ang. *Organization of the Petroleum Exporting Countries*, OPEC), organizacja powołana do życia w 1960 roku w Bagdadzie. W 2016 roku skupia czternaście państw posiadających 73% światowych rezerw ropy naftowej (znanych) oraz produkujących 44% ropy i produktów ropopochodnych. Sekretarz Generalny: Mohammed Barkindo (Nigeria). Więcej szczegółów na temat funkcjonowania organizacji znaleźć można w następnym rozdziale.

zachodnich od taniej oraz powszechnie dostępnej ropy naftowej wykorzystanej jako podstawowe źródło energii. Celem tego działania było wymuszenie przez potencjalnie słabsze oraz mniej rozwinięte państwa realizacji działań uznanych za szczególnie cenne przez największe światowe mocarstwa. Jednakże z powodu szeregu czynników, możliwości efektywnego oddziaływania przy pomocy bardziej konwencjonalnych środków wydają się nieefektywne, lub wręcz nie istniejące. W rezultacie czynniki decydujące wybierają wykorzystanie owej, jednorazowej możliwości, po części licząc na korzystne ukształtowanie zmiennych niezależnych, takich jak niezadowolenie społeczne z zaistniałych utrudnień, czy też spodziewając się pełnej i trwałej realizacji własnych postulatów, zanim optymalne okno oddziaływania, mogące trwać od kilku miesięcy do kilku lat ulegnie bezpowrotnemu zamknięciu. Powyższa strategia jest ekonomicznym ekwiwalentem użycia broni masowego rażenia. Jednakże, jak wspomniano powyżej, wykorzystanie owych sankcji powoduje wystąpienie ostrej kontrreakcji podmiotów poddanym oddziaływaniu, co prowadzi do zmniejszenia możliwości jej efektywnego działania, tym samym pozbawiając podmiot działający możliwości wykorzystania podobnego obwodu w przyszłości. Kompleksowej oraz pełnej analizy owego zjawiska, a także sposobów przeciwdziałania dokonał John Rothgeb²¹⁵⁶. W tym miejscu należy wskazać na trzy strategie. Pierwszą jest substytucja utraconego importu. W tym względzie należy szczególnie podkreślić, że we współczesnym świecie większość zasobów, zarówno powszechnych, strategicznych czy też luksusowych jest zdywersyfikowana pod względem trzech kryteriów: dywersyfikacji w przestrzeni geograficznej, kosztów uzyskania dostępu – zarówno w wymiarze materialnym jak i wizerunkowym (ochrona środowiska) oraz stabilności politycznej obszaru dostępu. Dla przykładu, kryzys związany z OPEC, doprowadził do poważnych inwestycji w Kanadzie, gdzie od tamtego czasu wydobywa się piaski bitumiczne²¹⁵⁷, czy też rozwoju amerykańskiego sektora naftowego²¹⁵⁸. Odcięcie rynków zbytu od pierwotnych dostawców stanowi impuls do poszukiwania oraz inwestowania w innych suboptymalnych lokalizacjach. Wadą owej strategii jest długotrwałość owych inwestycji, które przynoszą pierwsze efekty dopiero po kilku latach. Zaletą – niewątpliwie trwałe odkształcenie obiegu towarów oraz kapitału w

2156J. M. Rothgeb, *Defining Power. Influence and Force in the Contemporary International System*, Nowy Jork 1993, s. 161 – 181.

2157Piaski bitumiczne, jest to warstwa skał złożona z mieszaniny ropy naftowej oraz bituminów: piasków oraz mułów. Występują głównie w Wenezueli oraz Kanadzie. Służą jako źródło ropy naftowej, lecz technologia wykorzystywana do ekstrakcji ropy naftowej, jest znacznie droższa niż w przypadku klasycznych odwiertów. M. Humphries, *North American oil sands: history of development, prospects for the future*, „Congressional Research Service”, Waszyngton 2008.

2158*United States oil and gas industry – Statistics and Facts*, „Statista. The Statistics Portal”, 2017, URL: <https://www.statista.com/topics/1706/oil-and-gas/>, [dostęp: 9.11.2017].

ramach gospodarki-świata. Drugą jest zmniejszenie uzależnienia o utraconego dobra, głównie poprzez zmianę nawyków społecznych oraz implementowanych technologii. W tym ujęcie mona wspomnieć o dwóch podstawowych warstwach, w ramach których zarówno oddolnie jak i odgórnie podejmowane są działania mające na celu zmianę nawyków oraz zwyczajów społecznych w celu zmniejszeniu zużycie nagle deficytowego surowca. W pierwszym przypadku, można zauważyć implementację środków oraz technologii, eliminujących znaczącą część zapotrzebowania na deficytowy surowiec. Sztandarowym projektem tego typu jest wprowadzenie na amerykański rynek japońskich samochodów, które w porównaniu do amerykańskich odpowiedników były znacznie mniejsze, bardziej wydajne i paliwooszczędne²¹⁵⁹. W drugim przypadku, oddziaływanie dotyczy próby odkształcenia zwyczajów oraz nawyków społecznych, poprzez promocję zachowań obliczonych na ograniczenie zużycia deficytowego surowca. Działalność w tym wymiarze jest niezwykle skomplikowana oraz efemeryczna. Oddziaływanie na tożsamość społeczeństwa wciąż jest sztuką a nie nauką, co oznacza brak sztywnych oraz przewidywalnych reguł mogących przynieść pożądane efekty. W tym kontekście ta strategia jest wysoce niestabilna, jednakże w niektórych określonych przypadkach konieczna. Trzecią jest wykorzystanie innych obszarów asymetrii w celu wywarcia wpływu na podmiot działający, głównie poprzez rozproszenie jego potencjału. Pod pewnymi względami stanowią one odpowiednik ekonomicznej bomby atomowej niszczącej całość globalnej sieci powiązań ekonomicznych. W tym kontekście wskazać można, że przeciwdziałanie ich efektywnemu oraz przedłużonemu zastosowaniu przybiera formy, które z perspektywy czasu można uznać za ekstremalne. Mocarstwa bowiem, dysponując wszelką przewagą potencjałów nad użytkownikami tego obwodu siły, podejmują zorganizowane oraz nierzadko brutalne operacje mające na celu nawet wymuszenie całkowitego upadku państwa lub państw je stosujących. W przypadku działań względem państw OPEC, nie posunięto się do drastycznych metod międzynarodowych, wychodząc z założenia, że zmiecenie kłopotliwych monarchii przyczyni się raczej do dalszej destabilizacji regionu, a przez to do dalszego ograniczenia podaży ropy naftowej i pogłębienia kryzysu. Można to było zaobserwować na przykładzie Islamskiej Republiki Iranu, której destabilizacja oraz głęboka transformacja w kontekście islamskiej rewolucji w 1979 roku spowodowało niemal całkowite zerwanie więzów ekonomicznych z Zachodem²¹⁶⁰, nieodtworzonych w praktyce aż do dziś. Szczególnie skuteczne były działania w sferze

2159J. Mantle, *Fifty years of greed, treachery and skulduggery in the global marketplace*, Nowy Jork 1995, s. 109 – 150.

2160Sasan Fayazmanesh, *The United States and Iran: sanctions, wars and the policy of dual containment*, Londyn, Nowy Jork 2008, s. 12 – 69.

finansowej, zmierzające do zmiany konfiguracji wewnętrznej zarówno wewnątrz OPEC, jak i wewnątrz poszczególnych jej członków, czego przykładem może być rozgrywka wokół własności przedsiębiorstwa ARAMCO, zarządzającego polami roponośnymi Królestwa Arabii Saudyjskiej²¹⁶¹. W wyniku splotu owych czynników, mocarstwom zachodnim udało się w znacznym stopniu ograniczyć zarówno rolę oraz znaczenie państw OPEC w rzeczywistości międzynarodowej, jak i w znacznym stopniu ograniczyć asymetryczną więź pomiędzy Zachodem a państwami arabskimi, wytwarzając szereg alternatywnych, choć wciąż drugorzędnych względem Zatoki Perskiej, zlokalizowanych nie tylko na terenie innych kontynentów lecz również na terenie państw Zachodu, ze szczególnym uwzględnieniem eksploatacji zasobów z terenu Stanów Zjednoczonych²¹⁶² oraz Kanady²¹⁶³. W konsekwencji tego zjawiska, w polityce zewnętrznej Stanów Zjednoczonych zaczęły dominować działania koncyliacyjne oraz izolacjonistyczne, zarówno w stosunku do wielkiej gry mocarstw, kiedy to w latach 70. XX wieku panował okres *detente*²¹⁶⁴, jak również zmniejszenie poparcia dla sojuszników, uznanych przez państwa OPEC za przeciwników, ze szczególnym uwzględnieniem Państwa Izrael²¹⁶⁵. W średniej, kilkunastoletniej perspektywie historycznej, można zauważyć, że podjęte inicjatywy zmierzające do uzyskania równowagi strategicznej przyniosą na tyle zauważalne rezultaty, że możliwa stanie się na tyle znacząca poprawa wewnętrznej stabilności pozwalająca na stopniowy powrót na arenę międzynarodową jako aktywnego gracza międzynarodowego. W tym względzie, wskazać można że dekada lat 80. XX wieku, szczególnie w wymiarze narastającego konfliktu pomiędzy szyickim oraz zrewoltowanym Iranem a arabskimi państwami Zatoki Perskiej, reprezentowanymi zwłaszcza przez Republikę Iraku²¹⁶⁶. Natomiast w perspektywie długoterminowej, co najmniej

2161Korporacja ta jest współcześnie własnością Królestwa Arabii Saudyjskiej, jednakże większość wykwalifikowanego personelu pochodzi z państw Zachodu, co stanowi żywotne zabezpieczenie zachodnich interesów ekonomicznych w Rijadzie.

2162W przypadku Stanów Zjednoczonych szacuje się, że na ich terytorium zlokalizowanych jest 36,52 miliarda baryłek ropy naftowej, zarówno złóż konwencjonalnych, jak i łupkowych oraz bitumicznych oraz 10,44 miliarda metrów sześciennych gazu ziemnego, zarówno klasycznych złóż, jak i złóż łupkowych. Co daje im 11. miejsce oraz 4. miejsce na świecie. *United States*, „CIA: The World Factbook”, 2017, 27 października, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/us.html>, [dostęp: 7.11.2017].

2163W przypadku Kanady, szacuje się, że na jej terytorium zlokalizowanych jest sto siedemdziesiąt jeden miliardów baryłek ropy naftowej, głównie w postaci piasków bitumicznych oraz 1,966 biliona metrów sześciennych gazu ziemnego. Daje to jej 3. oraz 17 miejsce na świecie. *Canada*, „CIA: The World Factbook”, 2017, 27 października, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ca.html>, [dostęp: 8.11.2017].

2164C. Daigle, *The Limits of Detente: The United States, the Soviet Union, and the Arab-Israeli Conflict, 1969–1973*, New Haven 2012.

2165Co ciekawe, w miarę upływu czasu, coraz głośniejsze stają się głosy, również wśród naukowców, że relacje z Państwem Izrael stają się przyczyną ograniczenia efektywności polityki państw Zachodu ze światem islamu.

2166Oba państwa zaangażowane były w wojnę trwającą w latach 1980 – 1988. W. Murray, K. Woods, *The Iran-Iraq War: A Military and Strategic History*, Nowy Jork 2014.

dwudziestoletniej, zaobserwować można nie tyle powrót do punktu wyjścia, a więc relacji asymetrycznej będącej podstawą stosowanej sankcji, lecz do jej znaczącego osłabienia jeśli wręcz nie do zniesienia. Działania mające na celu zdywersyfikowanie źródeł dostaw, szlaków przesyłowych a także poprzez pojawienie się technologii pozwalających na zmniejszenie ich zużycia. W wyniku operacji Pustynna Burza, cyklicznych nalotów na irackie instalacje naftowe, sankcji ekonomicznych nałożonych na to państwo, a także znaczącej obecności militarnej Stanów Zjednoczonych na terenie państw arabskich, region utracił znaczną część własnego potencjału oraz samodzielności²¹⁶⁷. W tym kontekście zastanawiającym może być reorientacja amerykańskiej polityki zagranicznej zakładająca przeniesienie zainteresowania na region Azji i Pacyfiku²¹⁶⁸. Reasumując, sankcje należące do tej kategorii stanowią gospodarczy ekwiwalent eksplozji nuklearnej – niszcząc zarówno własny potencjał jak i potencjał podmiotów będących celem oddziaływania. Esencją zastosowania tej sankcji jest obniżenie parametrów ekonomicznych własnego systemu w celu wywołania, poprzez asymetryczne relacje w obrębie gospodarki-świata wywołać katastroficzny kryzys w ramach podmiotu lub podmiotów będących celem oddziaływania. Zastosowanie powyższej sankcji związane jest z brakiem możliwości podjęcia oddziaływania w inny, mniej konfrontacyjny sposób. Dla przykładu, gdy niezbędne staje się wpłynięcie na hegemonia przez państwo lub grupę państw dysponujących znacznie mniejszym potencjałem. W zasadzie na płaszczyźnie globalnej można w tym wymiarze wskazać na tak zwane *mojarstwa sektorowe*, będące znaczącymi producentami zasobów siły w jednej, ściśle określonej kategorii. W tym ujęciu jako główne medium projekcji sankcji tego typu wskazać można trzy kategorie zasobów: energia, ze szczególnym uwzględnieniem paliw kopalnych, kapitał oraz informacja. O ile w pierwszym przypadku można zaobserwować historycznie zweryfikowaną możliwość efektywnego zastosowania owej sankcji, na przykładzie kryzysu energetycznego, wywołanego w latach 70. XX wieku poprzez ograniczenie podaży ropy naftowej na rynki międzynarodowe, co odbiło się szczególnie na kondycji państw Zachodu: Europy oraz Stanów Zjednoczonych²¹⁶⁹. W drugim przypadku, teoretycznie rozważana jest możliwość wykorzystania rezerw kapitałowych Chińskiej Republiki Ludowej, w większości denominowanych w amerykańskich dolarach do destabilizacji amerykańskiego rynku

2167Wprawdzie amerykańska obecność wojskowa nie niosła za sobą ścisłej oraz bezpośredniej politycznej kontroli, to z jednej strony, uniemożliwia dostęp do regionu pozostałych podmiotów, a także generuje dodatkowe płaszczyzny współzależności, głównie w wymiarze dostaw sprzętu wojskowego. Tym samym najpoważniejszym partnerem dla państw Zatoki Perskiej pozostaje hegemon.

2168K. Campbell, B. Andrews, *Explaining the US „Pivot” to Asia*, „Americas”, 2013, nr 1, s. 2 – 9.

2169R. B. Barsky, L. Kilian, *Oil and the Macroeconomy since the 1970s*, „Journal of Economic Perspectives”, 2004, nr 18 (4), s. 115 – 134.

finansowego. Jednak w kontekście analiz chińskich decydentów wskazujących na znacznie większą szkodliwość działań tego typu dla chińskiej gospodarki, prawdopodobieństwo realizacji tego scenariusza jest niewielkie²¹⁷⁰. W trzecim przypadku – informacji – należy stwierdzić, że nie odnotowano przypadku ich efektywnego zastosowania w politykę międzynarodową. Ostatnim zagadnieniem poruszonym przy tej grupie sankcji międzynarodowych, jest kwestia ich upowszechnienia w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Wydaje się, że odpowiedź na powyższe pytanie może wskazywać na relatywnie niewielką częstotliwość ich występowania zarówno w późnowestfalskim jak i postwestfalskim środowisku międzynarodowym. Natomiast najpoważniejszą wadą powyższego mechanizmu jest olbrzymia, wręcz przytłaczająca cena w postaci redukcji potencjału do poziomu poniżej przeciętnej dla systemu międzynarodowego.

Czwartą jest również narzędzia przynależące do tej kategorii *pomoc humanitarna* polegająca na transferze towarów i usług w rejony wymagające rzeczowego wsparcia. W odróżnieniu od poprzednich trzech grup, intencje przypisywane dawcom plasują się w sferze uznawanej za moralną oraz pozytywną, jednak mogą okazać się równie szkodliwe dla beneficjentów. Głównym i najważniejszym elementem owego narzędzia jest skierowanie w kierunku obszarów tego potrzebujących, z pominięciem racjonalnych mechanizmów ekonomicznych. Oznacza to, że zastosowanie tego narzędzia, choć zakłada sięgnięcie do instrumentarium typowego dla ekonomicznej sfery oddziaływania międzynarodowego, zakłada motywację stricte nieekonomiczną. W tym względzie należy podkreślić, że wykorzystanie tych narzędzi z domeny *hard Power* przynosi rezultaty niemal wyłącznie w domenie *soft Power* i to w dłuższym okresie, dodatkowo, charakteryzujących się wysokim prawdopodobieństwem dystorsji²¹⁷¹ jako taki jest zatem wysoce nieefektywny, przyczyniając się do rozproszenia potencjału podmiotu z nich korzystających. Esencją podjęcia działań w tym zakresie staje się immanentne dla ludzkiej natury dążenie do solidarności z innymi członkami gatunku, dotkniętymi bardziej nieszczęściem, lub w mniej korzystnym położeniu. Jednakże, co kluczowe dla powyższego sposobu oddziaływania, jest jego percepcja na dwóch poziomach: przez obdarowanych beneficjentów oraz przez kontekst międzynarodowy, w tym również społeczeństwa generującego podmiot podejmujący działanie tego typu. Wbrew

2170J. S. Nye, *Przyszłość (...)*, s. 115 – 116.

2171Dla przykładu, można wskazać, że w kontekście *przypadkowego* ataku na fregatę USS *Stark*, szczególnie zachowania sojuszników z Arabią Saudyjską na czele. Strona amerykańska uznała zachowanie strony arabskiej za niewdzięczność, uważając, że stanowiła ona rewanż za nieustanne zapewnianie ochrony oraz stabilności politycznej przez toczącą się wojną iracko-irańską. Strona arabska z kolei, wychodziła z założenia, że to życzliwy stosunek względem amerykańskich życzeń, szczególnie w kontekście polityki paliwowej prowadzonej względem Związku Radzieckiego, stawia ich na uprzywilejowanej pozycji, czyniąc ze Stanów Zjednoczonych dłużnika państw Zatoki Perskiej. J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 111 – 112.

pozorom, jest to sytuacja dość trudna do osiągnięcia, szczególnie w perspektywie gdy relacje pomiędzy podmiotami zaangażowanymi są nabrzmiałe tarciami oraz konfliktami. W ekstremalnych przypadkach może to doprowadzić do sytuacji, gdy sam fakt pochodzenia pomocy humanitarnej może doprowadzić do jej odrzucenia przez beneficjentów, nawet kosztem deterioracji sytuacji społecznej²¹⁷². Innym zagadnieniem istotnym dla efektywności niniejszego obwodu jest kwestia utrwalenia rezultatów jego oddziaływania we współczesnym świecie. Idealnym przykładem może być kwestia pomocy humanitarnej, której udzieliły Stany Zjednoczone państwu Azji Południowo-Wschodniej w kontekście tsunami w 2005 roku²¹⁷³. Pomimo znacznej poprawy wizerunku, nadszarpniętego działaniami podjętymi w ramach wojny z terroryzmem, okazało się, że efekt nie jest zbyt trwały, wymagający podjęcia dodatkowych działań, oznaczających nieustanne obciążenie potencjału ogólnego. W tym wymiarze kluczowe staje się utrzymanie danego trendu, poprzez dalsze wykonywanie gestów oraz implementowania poszczególnych inicjatyw, mających na celu poprawę własnego wizerunku wśród ściśle określonego segmentu globalnej populacji. Nie należy również zapominać, że w skomplikowanym systemie relacji społecznych na skalę globalną powoduje wystąpienie kontreakcji, ze szczególnym uwzględnieniem społeczeństw izraelskiego oraz arabskich, ze szczególnym uwzględnieniem palestyńskiego²¹⁷⁴. W efekcie wsparcia jednej ze stron owego konfliktu, powoduje automatyczną kontrakcję drugiej, nierzadko rozproszenie przekazanych zasobów, a w większości przypadków dodatkową erozję wizerunku donatora, zarówno w percepcji jednej jak i drugiej strony²¹⁷⁵. W jednym przypadku sytuacja jest typowa: podmiot obdarowujący oficjalnie staje się postrzegany, jako ten, który wspiera przeciwnika, ze wszystkimi tego konsekwencjami, w drugim, jako podmiot nieskuteczny podejmujący wręcz działania kontrproduktywne, owocujące pogorszeniem się ogólnej sytuacji²¹⁷⁶. Powyższy obwód *hard Power* w wymiarze ekonomicznym w swej istocie jest obwodem w najmniejszym stopniu inicjowanym na podstawie racjonalnej analizy ekonomicznej, bazując na naturalnym odruchu współczucia oraz litości. W tym względzie ów obwód siły najczęściej jest stosowany głównie przez wyspecjalizowane podmioty transnarodowe, podczas gdy

2172K. Adelman, *Not-So-Smart Power*, „Foreign Policy”, 2011, 18 kwietnia, URL: <http://foreignpolicy.com/2011/04/18/not-so-smart-power/>, [dostęp: 8.11.2017].

2173J. Alvarado, P. Mendis, *New Multilateralism in Action for Peace: A Case Study of the US-led Operation Unified Assistance in the Asian Tsunami Disaster*, „Global Economic Review”, 2007, nr 36(2), s. 183 – 192.

2174M. Tessler, *A history of the Israeli-Palestinian conflict*, Bloomington 2009.

2175W tym przypadku można zaobserwować stopniową degenerację wizerunku Stanów Zjednoczonych w percepcji nie tylko Palestyńczyków, a w szerszym ujęciu całej społeczności muzułmanów, lecz ostatnio również w oczach społeczności Państwa Izrael.

2176W tym kontekście wskazać można na próby dostarczenia pomocy humanitarnej, szczególnie w postaci usług (na przykład konstrukcja studni na terenach Autonomii Palestyńskiej), które stanowią jeden z ważniejszych celów izraelskich represji. W efekcie, zasoby przekazywane na cele dobroczynne, nie tylko nie powstrzymują narastającej katastrofy humanitarnej ale wręcz pogłębiają jej przebieg.

pozostali uczestnicy stosunków międzynarodowych zmuszeni są czerpać korzyści poprzez asocjacje: przekazując część własnych zasobów do dyspozycji, na przykład Caritas²¹⁷⁷ czy UNICEF²¹⁷⁸, uczestniczą w *koalicji chętnych*, której bezinteresowność, nie jest kwestionowana równie często, jak innych układów organizowanych wokół mocarstw czy korporacji transnarodowych. Jednakże podmioty tego typu muszą charakteryzować się szeregiem parametrów, aby zwiększyć prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu w środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, podmioty te muszą być całkowicie zależne od pozostałych uczestników rozszerzonej społeczności międzynarodowej²¹⁷⁹. Po drugie, podmioty są w dużym stopniu zideologizowane. Oznacza to, że w przypadku motywów kierujących zarówno bieżącą działalnością, jak i formułowaniem długoterminowej geostrategii odgrywa nie tyle reagowanie na zmiany w otoczeniu międzynarodowym, lecz właśnie dążenie do ukształtowania jej zgodnie z wyznawanymi wartościami. Po trzecie, mechanizmy stojące za zarządzaniem tymi strumieniami muszą uniemożliwiać akumulację tych zasobów, a przez to konstrukcję oraz wzmacnianie własnej pozycji międzynarodowej kosztem donatorów pomocy humanitarnej. Przekłada się to na niemożliwość wzmocnienia własnej pozycji, zarówno poprzez akumulację zasobów jak i rozbudowę oraz specjalizację dodatkowych elementów istniejącej struktury. Po czwarte, niezwykle pożądanym elementem jest brak innych niż empatyczne, ze szczególnym uwzględnieniem ekonomicznych oraz geopolitycznych, zainteresowań sytuacją obdarowanego. Preferowane są oczywiście podmioty transnarodowe, jako priorytetowo niezainteresowane osiągnięciem korzyści geostrategicznych, lecz niekiedy również państw średnich lub wirtualnych zlokalizowanych poza bezpośrednim sąsiedztwem biorcy. Po piąte, dostawca pomocy humanitarnej nie powinien być obciążony historycznymi doświadczeniami wzajemnych relacji. Choć można wskazać na przykłady, gdy pomoc humanitarna przyjmowana była z rąk podmiotów uznawanych za nieprzyjazne, jak w przypadku greckiej pomocy dla ofiar trzęsienia ziemi w Turcji, które miało miejsce w rejonie Morza Marmara, 17 sierpnia 1999 roku²¹⁸⁰ oraz amerykańskiej pomocy dla ofiar tsunami w rejonie Oceanu Indyjskiego, 26 grudnia 2004

2177W tym ujęciu podmiot ten specjalizuje się w przedsięwzięciach mających na celu niesienie pomocy ofiarom katastrof humanitarnych, począwszy od ofiar katastrof naturalnych aż do ofiar konfliktów zbrojnych, w tym uchodźców.

2178W tym ujęciu podmiot ten specjalizuje się w projektach, których celem jest niesienie pomocy dzieciom w trudnej sytuacji, zarówno w państwach rozwijających się, jak i państwach rozwiniętych.

2179W tym ujęciu społeczność międzynarodowa obejmuje nie tylko państwa, lecz również podmioty niepaństwowe funkcjonujące zarówno powyżej jak i poniżej poziomu narodowego, aż do poziomu pojedynczych jednostek ludzkich. Jest to jedno z założeń nurtu solidarystycznego angielskiej szkoły stosunków międzynarodowych, reprezentowanego przez Martina Wighta. J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 277 – 279.

2180E. Ganapati, I. Kelman, T. Koukis, *Analyzing Greek-Turkish Disaster-Related Cooperation: A Disaster Diplomacy Perspective*, „Cooperation and Conflict”, 2010, nr 45(2), s. 162 – 185.

roku²¹⁸¹. W tym kontekście należy podkreślić, że pomoc humanitarna, aby spełniła swe znaczenie w sposób optymalny wymaga nośnika o szczególnym kompleksie parametrów. Przechodząc do analizy zakresu przedmiotowego owego obwodu projekcji *hard Power* w wymiarze ekonomicznym, należy wskazać, że na *pomoc humanitarną* składają się dwa obwody przekazywania owych zasobów, które są do siebie zbliżone, lecz nie jednakowe. Pierwszym obwodem jest właściwa *pomoc humanitarna*, przekazywana w sytuacjach kryzysowych, takich jak dotkliwe klęski żywiołowe. W tym ujęciu, jest ona wręcz esencją miłosierdzia oraz dobroczynności, bowiem beneficjenci stanowią kwintesencję tak zwanego cierpienia niezawinionego, a więc bliźniego, który z nie swojej winy znalazł się w sytuacji katastrofalnej, spowodowanej głównie poprzez zmienne niezależne całkowicie od ludzkiej cywilizacji (zlokalizowane w obrębie biosfery) albo niezależne częściowo od segmentu objętego pomocą humanitarną (na przykład działania wojenne). W tym ujęciu, pomoc ta jest skonstruowana z wyspecjalizowanych zasobów. Po pierwsze, są to materiały oraz zasoby codziennego użytku niezbędne do podtrzymania fizycznego istnienia dotkniętych trudną sytuacją grupy społeczne, takie jak żywność, lekarstwa, ubrania oraz paliwo. Po drugie, są to materiały oraz zasoby pozwalające na efektywną symulację zniszczonych elementów globalnej infrastruktury krytycznej, takie jak generatory energii, systemy służące oczyszczaniu wody oraz pomoc techniczna niezbędna do podtrzymywania ich funkcjonowania. Po trzecie, są to również zasoby oraz materiały, a także specjaliści niezbędni do usuwania bezpośrednich skutków owych kataklizmów oraz niesienia pomocy dotkniętych nimi ludzi, jak na przykład ekipy ratownicze wraz z wyposażeniem, które służą do wydobywania spod gruzów uszkodzonych oraz usuwanie zniszczeń²¹⁸². W tym ujęciu, zasoby tego typu charakteryzują się trzema podstawowymi parametrami. Po pierwsze, są one nietrwałe przeznaczone do natychmiastowej konsumpcji, w celu podtrzymania istnienia dotkniętych katastrofą grupy społecznej, będącej beneficjentem obwodu tego typu. Po drugie, kontrola nad przepływem zasobów w obrębie tych kanałów, zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym spoczywa wyłącznie w gestii podmiotów będących jej donatorami. Po trzecie, zasoby przekazywane w ramach owych obwodów transferu siły generowane są wyłącznie jednokrotnie. W tym względzie są one nieprzewidywalne zarówno

2181 *Indian Ocean Earthquake and Tsunami: Humanitarian Assistance and Relief Operations*, red. Rhoda Margesson, „Congressional Research Service: Report for Congress”, 2005, 10 lutego, URL: <http://www.dtic.mil/docs/citations/ADA461370>, [dostęp: 10.12.2017].

2182 W tym kontekście wspomnieć można o tym, że również pomoc tego typu może być traktowana jako czynnik powodujący degenerację wzajemnych stosunków. Na przykład zastosowanie specjalnych psów ratowniczych powszechnie stosowanych w Europie, może powodować zgorzenie w państwach muzułmańskich.

dla donatorów jak i beneficjentów, przez co z obu stron kojarzone są głównie z rozproszeniem nagromadzonych zasobów. Przy czym należy podkreślić, że pojawienie się strumienia określanego związane jest z punktowymi uszkodzeniami systemu globalnego, najczęściej wynikającego z procesów przenoszonych z obrębu biosfery. Podsumowując powyższy wątek, należy wskazać że ów transfer nie przyczynia się do zwiększenia zasobów siły ani donatora ani beneficjenta. Jedynym zyskiem, na który można wskazać to poprawa wizerunku w zakresie *soft Power*. Jednakże ów wzrost nie jest wyraźnie związany bezpośrednio z zaangażowaniem w udzielanie pomocy humanitarnej, a w niektórych przypadkach, jest on niżej oceniane niż na przykład zaangażowanie we wsparcie militarne²¹⁸³. W tym względzie można wskazać na szereg zróżnicowanych form zastosowania owych obwodów, począwszy od wysyłania zespołów ratowniczych do miejsc dotkniętych katastrofami naturalnymi²¹⁸⁴, dostarczanie żywności i lekarstw potrzebującym zarówno wewnątrz podmiotu donatora²¹⁸⁵, jak i w środowisku międzynarodowym²¹⁸⁶. Należy również wspomnieć o tym, że w ramach stosowania niniejszego obwodu istniejącego w ramach pomocy międzynarodowej należy podkreślić, że w kontekście nieprzewidywalności sytuacji wymagających zastosowania pomocy humanitarnej można wskazać, że improwizacja, która jest wymagana przy relatywnie szybkim dostarczaniu pomocy do potrzebujących, możliwe jest wplecenie zasobów z innych obwodów, ze szczególnym uwzględnieniem sił zbrojnych: nie tylko jednostek inżynierskich²¹⁸⁷ lecz również jednostek liniowych, ze szczególnym uwzględnieniem jednostek ekspedycyjnych²¹⁸⁸.

Drugim obwodem jest *pomoc rozwojowa* w tym wymiarze zakładająca transfer zasobów oraz informacji pozwalających wzmocnić sektor produkcyjny w założeniu prowadząc do pojawienia się gospodarki opartej na tak zwanym *samopodtrzymującym się*

2183W tym przypadku należy przywołać przykład Cesarstwa Japonii, którego wkład – humanitarny oraz finansowy – w usuwanie efektów Pierwszej Wojny w Zatoce Perskiej, został pominięty na rzecz innych państw, które wysłały kontyngenty wojskowe.

2184N. Kadritzke, *Greece's earthquake diplomacy*, „Le Monde diplomatique”, 2000, czerwiec, URL: <https://mondediplo.com/2000/06/06greece>, [dostęp: 10.12.2017].

2185Najbardziej medialnie widocznym przykładem aktywności tego typu może być Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, zajmująca się dostarczaniem zasobów niezbędnych do podtrzymania aktywności służby zdrowia w Polsce.

2186Bulgaria to Send Water Pumps, *Rescue Workers to Flood-Hit Serbia*, „Novinite.com”, 2014, 16 maja, URL: <http://www.novinite.com/articles/160584/Bulgaria+to+Send+Water+Pumps+%2C+Rescue+Workers+to+Flood-Hit+Serbia>, [dostęp: 10.12.2017].

2187T. Ciszewski, *Udział sił zbrojnych Rzeczypospolitej w zapobieganiu oraz usuwaniu skutków zagrożeń niemilitarnych*, „Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych”, 2011, nr 2(160), s. 363 – 383.

2188Przykładem może być zastosowanie superlotniskowca USS *Carl Vinson* oraz grupy ekspedycyjnej *Marines*, w celu zapewnienia szybkiego oraz efektywnego transportu pomocy humanitarnej dla dotkniętego trzęsieniem ziemi Haiti w 2010 roku. Yochi Dreazen, *U.S. Carrier Carl Vinson Joins Relief Efforts*, „The Wall Street Journal”, 2010, 15 stycznia, URL: <https://blogs.wsj.com/dispatch/2010/01/15/us-carrier-carl-vinson-joins-relief-efforts/>, [dostęp: 11.12.2017].

rozwoju (ang. *self-sustaining development, economy*), pozwalając na relatywnie szybką eliminację potrzeby kierowania owej pomocy do danego odbiorcy. Przechodząc do analizy właściwej, ten obwód transmisji *hard Power* w wymiarze ekonomicznym, pomimo oczywistych zbieżności z poprzednim, wykazuje szereg na tyle istotnych różnic jakościowych, że wskazane jest wyróżnienie go jako odrębnego narzędzia projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Pierwszą i najbardziej oczywistą różnicą, jest to, że o ile *pomoc humanitarna* ma charakter wyłącznie doraźny, a jej przekucie na elementy własnego potencjału beneficjenta jest praktycznie niewykonalne, o tyle *pomoc rozwojowa* ma charakter długofalowej rozbudowy możliwości działania obdarowanego, zarówno w środowisku wewnętrznym jak i międzynarodowym. Po drugie, w przeciwieństwie do *pomocy humanitarnej*, *pomoc rozwojowa* nacechowana jest w znacznie mniejszym stopniu czynnikami emocjonalnymi, a w większym racjonalnym namysłem nad alokacją zasobów oraz wymiarze i jakościowej kompozycji samego transferu. Głównie przekłada się to na czerpanie korzyści, głównie w wymiarze finansowym z zapewniania obsługi technicznej oraz modernizacji przekazanego sprzętu²¹⁸⁹. Klasycznym przykładem stosowania *pomocy rozwojowej* jest Cesarstwo Japonii, które stworzyło w Azji Południowo-wschodniej tak zwany *klucz gęsi*. Po trzecie, co wynika z poprzedniego punktu, pomoc tego typu jest w znacznie mniejszym stopniu bezinteresowna. W tym kontekście w grę wchodzi nie tylko względy emocjonalnego oraz społecznego przywiązania do darczyńcy, lecz również konieczność dokonania namysłu geostrategicznego jak i emocjonalnej reakcji na potencjalną interwencję w kwestie tożsamości oraz dumy narodowej²¹⁹⁰. Po czwarte, w przeciwieństwie do poprzedniej formy pomocy ekonomicznej, możliwe czy wręcz prawdopodobne staje się dostarczenie zasobów, które są albo wprost nieprzydatne dla obdarowanego²¹⁹¹, albo nie są

2189W tym kontekście wskazać można, że fakt olbrzymiej komplikacji wewnętrznej szczególnie maszynierii stanowiącej serce każdego węzła globalnej sieci infrastruktury krytycznej, niewystarczające jest przekazanie jej w ręce beneficjenta. Niezbędna jest jeszcze zapewnienie stałego transferu zasobów oraz informacji w postaci części zamiennych oraz informacji niezbędnych do jej utrzymania w pełnej sprawności. Jako szczególnie istotny przykład można wskazać na instalacje hydroenergetyczne zainstalowane przy zaporze wodnej w Asuanie. W tym kontekście zapewnienie odpowiedniego poziomu efektywności tym instalacjom stanowiło jeden z ważniejszych czynników determinujących zarówno blokową przynależność Egiptu jak i jego aktywność międzynarodową. J. E. Dougherty, *The Aswan Decision in Perspective*, „Political Science Quarterly”, 1959, nr 74(1), s. 21 – 45.

2190Duma narodowa, jest to uczucie satysfakcji wynikające z przynależności do określonego narodu, a także sukcesów i zwycięstw jego pozostałych członków oraz elementów, zarówno teraźniejszych jak i przeszłych. Niezależnie od jej precyzyjnej definicji, jej występowanie stanowi przedmiot sprzecznych oraz mocnych emocji, zarówno uwielbienia, jak i potępienia. Stanowi bowiem nieodłączny element ideologii o charakterze nacjonalistycznej. M. Migalski, *Duma narodowa jest teraz w cenie*, „Rzeczpospolita”, 2017, 11 października, URL: <http://www.rp.pl/Rzecz-o-polityce/310109917-Migalski-Duma-narodowa-jest-teraz-w-cenie.html>, [dostęp: 11.12.2017].

2191W tym kontekście najbardziej czytelnym oraz abstrakcyjnym zagadnieniem może być wysyłka pługów śnieżnych do Afryki Subsaharyjskiej w ramach pomocy rozwojowej.

kompatybilne z pozostałymi elementami potencjału ekonomicznego biorcy²¹⁹². Po piąte, czynnik który pojawia się tutaj po raz pierwszy to również społeczna oraz polityczna reakcja beneficjenta *pomocy rozwojowej*. W tym kontekście można wskazać na negatywną ocenę pomocy rozwojowej świadczonej przez Stany Zjednoczone w świecie muzułmańskim, szczególnie w przypadku Pakistanu²¹⁹³. Reasumując, niniejszy obwód projekcji siły w wymiarze ekonomicznym, w przeciwieństwie do pozostałych obwodów skatalogowanych w niniejszej grupie charakteryzuje się najniższym stopniem inwazyjności, w stosunku do podmiotu poddanego oddziaływaniu. Jednakże w przypadku realizacji tych działań z motywacji pragmatycznej oraz utylitarnej, możliwe jest uzyskanie również pewnych wpływów politycznych oraz gospodarczych. Paradoksalnie jednak, straty wizerunkowe ponoszone w rezultacie wprowadzania owej ewentualnej motywacji egoistycznej związane jest z rozproszeniem efektywności oddziaływania zarówno w sferze zysków wizerunkowych, jak i przyszłego mechanizmu efektywnego egzekwowania kontroli politycznej oraz ekonomicznej nad beneficjentem. W tym ujęciu można wskazać na traktowanie zarówno amerykańskiej pomocy rozwojowej²¹⁹⁴, jak i do pewnego stopnia europejskiej – zarówno oferowanej z poziomu europejskiego²¹⁹⁵ jak i z poziomu europejskich państw narodowych, ze szczególnym uwzględnieniem dawnych mocarstw kolonialnych²¹⁹⁶ - traktowana jest z dużą dozą nieufności, co powoduje dodatkowe rozproszenie uzyskanych rezultatów, przy znaczących nakładach zasobów własnych.

Podsumowując refleksję na temat tej grupy narzędzi ekonomicznej warstwy *hard Power*, należy wskazać na szereg łącznych cech. Po pierwsze, jest to grupa prostych narzędzi, a więc zawierająca największy komponent militarny, głównie widoczny w sferze myślenia oraz planowania. Po drugie, zaobserwować można znaczącą utratę zasobów w ramach konwersji podejmowanych operacji na końcowe rezultaty. W swej ekstremalnej postaci, stanowią one gospodarczy odpowiednik broni masowego rażenia, powodując nie tylko

2192W tym kontekście można wskazać na przykład, że w przypadku polskiej infrastruktury petrochemicznej, dostarczenie ropy naftowej nie charakteryzującej się parametrami typowymi dla produktów rosyjskich, może zakończyć się obniżeniem efektywności całego systemu.

2193C. C. Fair, C. Ramsay, S. Kull, *Pakistani Public Opinion on Democracy, Islamist Militancy, and Relations with the U.S.*, „United States Institute of Peace. Working Paper”, Waszyngton 2007, URL: https://www.researchgate.net/profile/Carol_Fair/publication/47663859_Pakistani_Public_Opinion_on_Democracy_Islamist_Militancy_and_Relations_with_the_US/links/53e27d270cf275a5fdd8ccc8/Pakistani-Public-Opinion-on-Democracy-Islamist-Militancy-and-Relations-with-the-US.pdf, [dostęp: 11.12.2017].

2194R. Hurst, T. Tidwell, D. Hawkins, *Down the Rathole? Public Support for US Foreign Aid*, „International Studies Quarterly”, 2017, nr 61(2), s. 442 – 454.

2195*European Union development cooperation from model to symbol*, red. K. Arts, A. K. Dickson, Manchester, Nowy Jork 2004.

2196Większość tych państw zdecydowała się wręcz sformalizować owe związki w sposób bardziej lub mniej zinstytucjonalizowany. Najbardziej rozpoznawanym oraz znanym przykładem tego typu może być przekształcenie imperium kolonialnego Wielkiej Brytanii w Brytyjską Wspólnotę Narodów.

poważne zniszczenia celów, lecz również odcięcie zasobów niezbędnych do własnego funkcjonowania. Po trzecie, co wynika z poprzedniego punktu, głównym czynnikiem ograniczającym efektywność oddziaływania narzędzi należących do tej kategorii są słabości płaszczyzny komunikacyjnej, przejawiających się na dwóch podstawowych polach. Pierwszym jest nieczytelność motywacji podmiotu działającego, co jest efektem trudności w identyfikacji oraz interpretacji nie tylko samych działań z całości narodowych oraz międzynarodowych działań składających się na ekonomiczną płaszczyznę stosunków międzynarodowych. Drugim jest ograniczona możliwość rozpoznania przez podmiot będący celem działania. Można wskazać, że paradoksalnie, działania w tym zakresie charakteryzują się obniżoną rozpoznawalnością, nawet w przypadku obiektu poddanego owemu działaniu²¹⁹⁷. Jednakże zaobserwować można wciąż rosnącą popularność stosowania środków tego typu, zarówno w wymiarze ilościowej ich aplikacji²¹⁹⁸, jak i jakościowej ich interpretacji²¹⁹⁹. Najbardziej przekonującym wyjaśnieniem tego stanu rzeczy, jest zachowawczość sfer decydujących zarządzających większością podmiotów międzynarodowych, która odnosi się zarówno do ograniczenia możliwości dokonania niezamierzonych zniszczeń w rozwijającej się sieci globalnej infrastruktury krytycznej, co może zaowocować załamaniem się całości systemu międzynarodowego. Z drugiej jednak strony, można wskazać, że pamięć instytucjonalna, wygenerowana zarówno w ramach pojedynczych podmiotów jak i kolektywnie, przez całość społeczności międzynarodowej, powoduje dążenie do powrotu do sprawdzonych wzorów zachowań oraz strategii działania, w tym kontekście wyrastających z refleksji na temat działań militarnych.

Druga grupa narzędzi *hard Power* na płaszczyźnie ekonomicznej, obejmuje mechanizmy sterowania obiegiem finansowym w gospodarce świecie. W tym kontekście wskazać można na trzy podstawowe różnice z poprzednią grupą ekonomicznych środków przynależnych do płaszczyzny *hard Power*. Po pierwsze jest to dalsza dematerializacja zasobów dostępnych w ramach niniejszego sposobu oddziaływania. Po drugie, wykorzystanie zasobów tego typu ma zawsze formę pośrednią: służą uzyskaniu dostępu do innych, materialnych zasobów, co sprowadza się do konieczności wykorzystania specyficznych instytucji w celu przetworzenia tej siły na inne sposoby oddziaływania. Po trzecie, jest to

2197Można wskazać, że z powodu olbrzymiej komplikacji płaszczyzny ekonomicznej, bez precyzyjnego komunikatu wskazującego zarówno na powód jak i na środki zastosowane w ramach sankcji, bez tego, związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy celem oddziaływania podmiotu działającego, a zmianą parametrów gospodarki podmiotu poddanego oddziaływaniu, jest praktycznie nie do odczytania.

2198G. C. Hufbauer, J. J. Schott, K. A. Elliott, B. Oegg, *Economic Sanctions Reconsidered*, Waszyngton 2007.

2199Golnoosh Hakimdavar, *A strategic understanding of UN economic sanctions. International relations, law and development*, Nowy Jork 2014.

grupa narzędzi, której esencją, zarówno w wymiarze pozytywnym jak i negatywnym jest, zarządzanie dostępem do poszczególnych segmentów sieci infrastruktury krytycznej. W tym ujęciu, można stwierdzić, że szczególnie cenne dla podmiotów operujących na tej płaszczyźnie podmiotów międzynarodowych, jest korzystanie z usług semiautonomicznych²²⁰⁰ centrów przetwórstwa jednych zasobów na inne, wśród których na plan pierwszy wysuwają się banki²²⁰¹ oraz giełdy²²⁰². Uzyskanie dostępu do oferowanych przez nie usług staje się kluczowe dla optymalnej realizacji owych transakcji. W efekcie kluczowym elementem niniejszej płaszczyzny jest zarządzanie dostępem do owych instytucji: w razie akceptacji, co najmniej deklaratywnej zasad oraz działań podmiotu zarządzającego, dostęp ten jest zapewniany na wręcz preferencyjnych warunkach. Ta grupa narzędzi jest niemal całkowicie oddzielona od materialnej sfery stosunków międzynarodowych, choć jej głównym celem jest uzyskanie dostępu do innych zasobów siły, w postaci surowców, produktów oraz usług, lub pozbawienie takiego dostępu podmiotów uznanych za przeciwników. Przechodząc do analizy owej wiązki obwodów transmisji oraz projekcji siły w stosunkach międzynarodowych, należy szczególnie podkreślić, że jako efektywne narzędzie geostrategiczne wyłoniło się ono stosunkowo późno, dopiero w chwili, gdy nastąpiło westfalskie rozdzielenie tego co wewnętrzne od tego co międzynarodowe, uzupełnione przez powstanie załączków globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Powyższa koniunkcja pozwoliła na pierwsze jej zastosowanie, dopiero w drugiej połowie XX wieku. Jednakże pierwsze znaczące próby zastosowania niniejszego obwodu transmisji siły wskazać można w pierwszej fazie rozwoju westfalskiego środowiska międzynarodowego, w wiekach XVII – XIX. W przypadku prowadzenia działań wojennych, różne mocarstwa wykazywały skłonność do przekazywania znacznych sum pieniędzy dla doraźnych przeciwników strategicznych rywali w celu ich osłabienia. I tak, zaobserwować można wzajemne relacje o charakterze

2200W tym względzie należy szczególnie podkreślić szerzej analizowaną w rozdziale czwartym dynamiczną równowagę pomiędzy tymi instytucjami, takimi jak giełdy, rynki finansowe, banki czy też podmioty obsługujące sieć wymiany bezgotówkowej, a państwami goszczącymi, zarządzającymi przestrzenią otaczającą te instytucje, dysponującymi możliwością częściowego uszczelnienia granicy, co oznacza względną separację tych instytucji od reszty stosunków międzynarodowych. Owa dynamiczna równowaga, stanowi o swobodzie operowania obu partnerów dialogu politycznego, pomiędzy rządem, dążącym do realizacji celów politycznych oraz zabezpieczenia środków na realizację tych celów, a instytucjami finansowymi, dążącymi do realizacji celów ekonomicznych, stanowi wynik wzajemnych przetargów oraz układów. Co jednak się nie zmienia, to fakt, że owe podmioty dysponują stałą, choć relatywnie niewielką przestrzenią operowania niezależną od władzy państwa goszczącego.

2201H. Pehlivan, C. Kirkpatrick, *The impact of transnational banks on developing countries' banking sector: an analysis of the Turkish experience, 1980–89*, „British Journal of Middle Eastern Studies”, 1992, nr 19(2), s. 186 – 201.

2202Martua Eliakim Tambunan, Hermanto Siregar, Adler Haymans Manurung, Dominicus Savio Priyarsono, *Related Party Transactions and Firm Value in the Business Groups in the Indonesia Stock Exchange*, „Journal of Applied Finance and Banking”, 2017, nr 7(3), s. 1 – 20.

finansowym pomiędzy Francją a Turcją i Szwecją w celu osłabienia dynastii Habsburgów²²⁰³, transfery finansowe pomiędzy Hiszpanią a Austrią wymierzone we Francję pod rządami Burbonów²²⁰⁴ oraz subsydia brytyjskie do uczestników kolejnych koalicji wymierzonych w zrewoltowaną Francję²²⁰⁵. Jednakże wskazać można na trzy podstawowe różnice. Pierwszą jest to, że pieniądze są przekazywane fizycznie pomiędzy podmiotami zaangażowanymi w oddziaływanie, głównie w postaci postrzeganej przez nie jako cenna, na przykład wartościowych kruszców. Drugą było to, że zasoby te były sprzężone z rozbudową militarnego potencjału obdarowanego, tym samym ich użyteczność została w znaczący sposób wyłączona. Trzecią było znaczące zlokalizowanie w przestrzeni narodowej centrów odpowiedzialnych za generację, przyjęcia oraz translacje przekazów. Oznacza to, że głównymi podmiotami uczestniczącymi w niniejszej wymianie są państwa narodowe. Tym samym w znacznie większym stopniu obwód ten stanowi element transnarodowego przekazu *hard Power* w wymiarze militarnym i jako taki jest traktowany w poprzednim podrozdziale. Elementem pośrednim, pomiędzy narzędziami zlokalizowanymi w sferze militarnej stosunków międzynarodowych, a właściwym dla sfery ekonomicznej, są działania podejmowane na mocy Ustawy o pożyczce i dzierżawie (ang. *Lend-Lease Act*)²²⁰⁶. Co stanowi o większym podobieństwie niż wojennych subwencji, to przede wszystkim kredytowa forma przyznawania pomocy. W rezultacie uzyskiwali oni dostęp do zasobów, do których w żadnym innym wypadku nie uzyskali by dostępu. Tym samym punkt jego ciężkości przesunięty jest w kierunku transnarodowej płaszczyzny oddziaływania. Jednakże, znowu wskazać można na trzy cechy, które wciąż mocno kotwiczą ten obwód w westfalskim środowisku międzynarodowym. Pierwszym, jest zdecydowanie przywiązanie owego obwodu do militarnej sfery aktywność podmiotów międzynarodowych. Drugim, jest ograniczenie przestrzenne do praktycznie jednego centrum translacji kredytowanych pieniędzy na pożądane zasoby, którym była wyłącznie gospodarka amerykańska. Trzecim jest wysoki stopień upaństwowienia całości niniejszego obwodu, w ramach którego zarówno nadawcą

2203Przykładem był traktat w Bärwalde, zawarty pomiędzy Szwecją a Francją, podpisany w 1631 roku. Jego konkluzją było to, że w zamian za wystawienie do walk w Cesarstwie armii liczącej trzydzieści tysięcy piechoty oraz sześć tysięcy kawalerii przez Szwecję, Francja zapłaci rocznie czterysta tysięcy Reichstalerów czyli równowartość jednego miliona liwrów. Nadmienić należy, że dla Paryża był to na tyle znaczący wydatek, że pojawiła się konieczność głębokiej reformy systemu fiskalnego, a także bunty chłopskie wynikające z ucisku podatkowego. *The Thirty Years' War*, red. G. Parker, S. Adams, Nowy Jork 1997, s. 121.

2204C. Marichal, *The Spanish-American silver peso: export commodity and global money of the Ancien Regime, 1550 – 1800* [w:] *From silver to cocaine. Latin American commodity chains and the building of the world economy, 1500 – 2000*, red. S. Topik, C. Marichal, Z. Frank, Durham, Londyn 2006, s. 25 – 52.

2205J. M. Sherwig, *Guineas and gunpowder: British foreign aid in the wars with France, 1793-1815*, Cambridge 1969.

2206R. G. D. Allen, *Mutual Aid between the US and the British Empire, 1941–5*, „Journal of the Royal Statistical Society”, 1946, nr 109(3), s. 243 – 277.

zasobów jak i ich odbiorcą był rząd narodowy. Co ważniejsze, transfer odbywał się poprzez system powiązań międzyrządowych, osiągając parametry określone wspólnie na podstawie umów międzynarodowych. Tym samym, motywowany był głównie refleksją o charakterze ideologicznym oraz geopolitycznym, co oznacza, że racjonalność ekonomiczna jest w dużym stopniu wyłączona. Do pewnego stopnia tłumaczy to również udzielenie wsparcia państwom pozbawionym własnego terytorium, takim jak Polska; przeżywającym poważny kryzys gospodarczy, związany z zakłóceniami w handlu międzynarodowym, takie jak Wielka Brytania, a także państwom ideologicznie zbliżonym bardziej do wrogiego obozu, jak Związek Radziecki. Reasumując, działania podejmowane w ramach Ustawy o pożyczce i dzierżawie są stadium pośrednim pomiędzy pierwszą oraz drugą grupą narzędzi siłowego oddziaływanie na płaszczyźnie ekonomicznej. Jednakże pierwszym wypadkiem, kiedy owe narzędzia weszły do instrumentarium prowadzenia polityki międzynarodowej, był rok 1956, kiedy to Stany Zjednoczone, poprzez agresywne oddziaływanie na gospodarkę Wielkiej Brytanii oraz Francji wymusiły zawarcie rozejmu z Egiptem. W praktyce oznaczało to zatrzymanie działań wojennych, w ramach których przełamano egipskie rubieże obronne oraz całkowicie wyeliminowano możliwości prowadzenia efektywnych operacji ofensywnych jak i defensywnych²²⁰⁷. Jednakże owo rozstrzygnięcie tego konfliktu pociągało za sobą poważne wyzwanie dla amerykańskiej polityki zagranicznej²²⁰⁸. Co ważniejsze, istotną rolę odegrała specyficzna pozycja dolara amerykańskiego w globalnym systemie finansowym²²⁰⁹. W rezultacie działania amerykańskie w tym zakresie stały się analogiczne pod względem

2207W tym kontekście rząd egipski, z powodu efektywnej anihilacji lotnictwa oraz większości sił pancernych, posunął się do ogłoszenia konfliktu „wojnę ludową” co oznacza mobilizację cywilnych elementów społeczeństwa do podejmowania działań o charakterze terrorystycznym oraz partyzanckim. D. Varble, *The Suez Crisis 1956*, Londyn 2003, s. 87 – 90.

2208W tym ujęciu, oznacza to konieczność zbilansowania wpływów amerykańskich zarówno w Europie Zachodniej, gdzie w drugiej połowie lat 40. XX wieku duże znaczenie osiągnął ruch komunistyczny, pomimo strat wizerunkowych spowodowanych rewolucją w Pradze w 1948 roku, jak i na Bliskim Wschodzie, gdzie głównym czynnikiem antagonizującym był stosunek do Państwa Izrael. Tym samym wsparcie Egiptu przeciwko mocarstwom europejskim mogło zaowocować osłabieniem pozycji Waszyngtonu w Europie, a wsparcie Francji i Wielkiej Brytanii, zdobyciem dominującej pozycji wśród państw dekolonizowanych przez Moskwę.

2209W nauce o stosunkach międzynarodowych przyjmuje się, że po drugiej wojnie światowej dolar amerykański zajął niezwykle istotną pozycję jako głównej światowej waluty rezerwowej oraz rozliczeniowej. Początkowo jej znaczenie wynikało z przytłaczającego zwycięstwa ekonomicznego Stanów Zjednoczonych nad pozostałymi podmiotami międzynarodowymi, co przeniosło się na możliwość utrzymania przez kilka dekad wymienialność amerykańskiej waluty na złoto, podczas gdy pozostałe waluty wiązały swój kurs właśnie z dolarem. Współczesny sukces dolara wynika ze zdyskontowania masywnego, dobrze rozbudowanego oraz stosunkowo wiarygodnego ośrodka zarządzania globalnym systemem finansowym. Pozwala to na wsparcie gospodarki amerykańskiej tak zwaną *rentą hegemoniczną*, której elementem jest również możliwość odmowy dostępu do niego. W tym kontekście wskazać można również na historyczną rywalizację największych mocarstw o uzyskanie owego statusu dla własnej waluty. Więcej szczegółów: B. Eichengreen, *Sterling's past, dollar's future: historical perspectives on reserve currency competition*, „National Bureau of Economic Research”. Working Paper 11336, Cambridge 2005, URL: <http://www.nber.org/papers/w11336>, [dostęp: 10.12.2017].

dotkliwości do efektów działań wojennych, jednakże bez fizycznych zniszczeń. W ramach stosowania sankcji przez Stany Zjednoczone Ameryki, zaobserwować można działania na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, poprzez manipulacje polityką monetarną Banku Rezerw Federalnych, dokonano zabiegu polegającego na sztucznym obniżeniu wartości funta szterlingów (GBP)²²¹⁰, co doprowadziło do dramatycznego wzrostu zadłużenia rządu w Londynie, szczególnie wobec wierzycieli amerykańskich. Innymi słowy, wojna była finansowana z pożyczek, które stały się coraz droższe, dzięki zmianom w polityce monetarnej Waszyngtonu. Po drugie, agencje rządowe Stanów Zjednoczonych, administrujące przepływami finansowymi na skalę globalną, ze szczególnym uwzględnieniem rządu, wstrzymały wypłatę wszystkich dotychczasowych pożyczek dla państw zaangażowanych, co ograniczyło dostępność środków finansowych do prowadzenia działań finansowych. Tym samym w chwili pojawienia się realnej groźby bankructwa, rząd w Londynie poprosił o przygotowanie pakietu pomocowego, określonego w literaturze jako *bailout*²²¹¹. Jednakże w tym przypadku, dostęp do pakietu pomocowego był obwarowany warunkami, uznanymi przez Londyn za upokarzające, między innymi odnoszące się do powrotu do *status quo* w kwestii Kanału Sueskiego oraz sytuacji w Egipcie²²¹². Dopiero po uzyskaniu pożądanych rezultatów politycznych oraz geopolitycznych, rząd amerykański podjął działania mające na celu zapobieżeniu bankructwu Wielkiej Brytanii²²¹³. Po trzecie, w ramach stosowania niniejszych sankcji, amerykański rząd podjął szereg działań w wymiarze komunikacyjnym, w celu przekonania pozostałych podmiotów operujących na płaszczyźnie finansowej, przed przekazywaniem pożądanych przez Londyn zasobów kapitałowych oraz innych – jak ropa

2210J. M. Boughton, *Was Suez in 1956 the First Financial Crisis of the Twenty-First Century?*, „Finance Development”, 2001, nr 38(3), URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/09/boughton.htm>, [dostęp: 11.12.2017].

2211Paradoksalnie, słowo to wywodzi się z języka marynarzy, a oznacza wypompowywanie wody ze statku przy pomocy wiader. Współcześnie zostało ono przeniesione do języka międzynarodowej finansjery, odnosi się do dwóch, zbliżonych, zjawisk. Pierwszym jest stosowanie pomocy przedsiębiorstwom lub państwom cierpiącym poważne problemy finansowe lub stojące u progu bankructwa, czego przykładem może być na przykład pakiet pomocowy dla przedsiębiorstwa General Dynamics. Drugim jest stosowanie wsparcia dla upadającego elementu większej całości, głównie w celu utrzymania koherencji, a wręcz istnienia całego systemu, czego przykładem może być pakiet stabilizacyjny dla Grecji. Choć w tym miejscu przyznać można, że w przypadku rosnącego stopnia ekonomicznej interpenetrowalności obie definicje stają się wymienne. Więcej szczegółów znaleźć można w: M. Schneider, A. Tornell, *Balance sheet effects, bailout guarantees and financial crises*, „The Review of Economic Studies”, 2004, nr 71(3), s. 883 – 913.

2212Takie rozstrzygnięcie kryzysu sueskiego doprowadziło między innymi do upadku rządu Anthony'ego Edena.

2213W tym kontekście wskazać można, że nowy premier Wielkiej Brytanii, Harold Macmillan, wieloletni wojenny przyjaciel amerykańskiego prezydenta Dwighta Davida Eisenhowera, zdecydował się na przyspieszenie procesu dekolonizacji oraz daleko idące zsynchronizowanie polityk zagranicznych obu mocarstw anglosaskich. Spowodowało to zawieszenie amerykańskiej agresji finansowej oraz powolną rekonstrukcję brytyjskiej gospodarki, co zostało w znacznym stopniu usprawnione poprzez uczestnictwo Zjednoczonego Królestwa w procesie integracji europejskiej.

naftowa, pozwalających podtrzymać kampanię egipską²²¹⁴. Dotychczasowi sojusznicy oraz podmioty zależne otrzymały, zarówno przy pomocy pozytywnych zachęt oraz negatywnego przymusu możliwość relatywnie niskokosztowej odmowy współpracy z Wielką Brytanią. W przypadku Francji, dodatkowym czynnikiem ograniczającym było pełne członkostwo w Europejskiej Wspólnocie Węgla i Stali, jednakże nie stanowiło to pełnej ochrony przed działaniami amerykańskimi w przestrzeni międzynarodowej, szczególnie w przypadku odmowy prowadzenia dostaw paliw płynnych przez Królestwo Arabii Saudyjskiej. W konsekwencji akcji podjętych przez rząd Stanów Zjednoczonych, koalicja prowadząca działania wojenne w Egipcie została pozbawiona kluczowych zasobów do jej podtrzymania, pieniędzy do ich zakupienia oraz z galopującym zadłużeniem zewnętrznym. Zastosowanie owych narzędzi stanowiło kamień milowy w ewolucji narzędzi *hard Power* w wymiarze ekonomicznym, co najmniej w trzech podstawowych wymiarach. Pierwszym jest efektywna substytucja środków oddziaływania militarnego poprzez środki oddziaływania gospodarczego oraz finansowego. Drugim jest przeniesienie większości narzędzi oraz mechanizmów do transnarodowej sfery oddziaływań społecznych. W tym kontekście można zaobserwować, że zastosowanie owych sankcji zostało przeprowadzone w sferze wirtualnej, bez realnych oraz istotnych odnośników do przestrzeni geopolitycznej. Trzecim było wykorzystanie przez rządy narodowe – w tym wypadku rząd Stanów Zjednoczonych Ameryki – pośredników w prowadzeniu oddziaływania, tak zwanych *proxies*²²¹⁵, w stopniu przekraczającym bezpośrednio zaangażowanie samego rządu. W większości przypadków Waszyngton stanowił inspirację lub też zachętę dla aktywności pozostałych podmiotów międzynarodowych, nominalnie niezależnych od woli Stanów Zjednoczonych, jak Bank Rezerw Federalnych, zajmujący się zarządzaniem amerykańską polityką monetarną, jak i faktycznie niezależnych, takich jak Królestwo Arabii Saudyjskiej, a także w różnej formie ze Stanami Zjednoczonymi stowarzyszonych – takich jak Sojusz Północnoatlantycki. Kolejną grupą podmiotów uczestniczących w działaniach tego typu są instytucje niepaństwowe, których aktywność oraz działania są do pewnego stopnia oparte na działaniach rządu oraz jego agencji. W rezultacie ich operacje, pomimo faktycznej niezależności są powiązane z oddziaływaniem rządu, głównie na trzech płaszczyznach. Pierwszą jest ogólna konstrukcja wiążąca oraz synchronizująca działania obu tych podmiotów. Przykładem aktywności tego typu mogą być wskazania perspektyw inwestycyjnych, ostrzeżenia oraz gwarancje dla prowadzonych działań, które zachęcają lub zniechęcają do inicjowania oraz uczestnictwa w przepływach

2214K. Love, *Suez: The Twice-Fought War*, Nowy Jork 1969, s. 651.

2215Praveen Swami, *Failed threats and flawed fences: India's military responses to Pakistan's proxy war*, „India Review”, 2004, nr 3(2), s. 147 – 170.

finansowych do oraz z danego podmiotu funkcjonującego w systemie międzynarodowym²²¹⁶. Drugą jest płaszczyzna nieformalnych kontaktów pomiędzy owymi podmiotami a decydentami rządowymi, które mogą acz nie muszą być wzięte pod uwagę, szczególnie w przypadku gdy strona rządowa dysponuje znacznym potencjałem nacisku, począwszy od społecznej legitymacji, poprzez przyjaźnie oraz osobiste znajomości, a skończywszy na powszechnej opinii o decyzjach podejmujących daną decyzję²²¹⁷. Trzecią płaszczyzną jest również narracja medialna kształtująca percepcję podmiotu poddanego działaniu. W analizowanym przypadku, kluczowym elementem narracji był zarządzanie w społeczeństwie amerykańskim oraz poza nim resentymentem antykolonialnym²²¹⁸. Reasumując, w ramach stosowania pierwszej generacji sankcji transnarodowych, po raz pierwszy w historii zrzucono ciężar działania głównie na podmioty albo związane z działalnością rządu inicjującego oddziaływanie, albo zupełnie od niego niezależne.

Jednakże wskazać można również, że owe zaangażowanie obarczone było cechami westfalskimi, wśród których na pierwszy plan wysuwały się dwie. Po pierwsze, pomimo zróżnicowanego instrumentarium, zarówno inicjatorem jak i głównym odbiorcą jest państwo narodowe. Po drugie, co wynika z pierwszego punktu, główna logika sterująca działaniami tego typu, była osadzona w realiach prowadzenia rozgrywki geopolitycznej, gdzie podstawowym czynnikiem było sprawowanie realnej kontroli nad przestrzenią. W tym względzie wskazać można, że tło aktywności międzynarodowej w tym wymiarze jest sprawowanie kontroli nad przestrzenią geopolityczną w dwóch wymiarach, wysuwających się na pierwszy plan. Pierwszym wymiarem, stało się manifestowanie własnej roli zarówno na płaszczyźnie globalnej, jak i regionalnej. W tym względzie można wskazać ma działania podejmowane wobec Islamskiej Republiki Iranu, wobec prowadzonego przez nią programu atomowego²²¹⁹, Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, wobec stosowania

2216M. Żuławiński, *NBP i KNF ostrzegają przed wirtualnymi walutami*, „Bankier.pl”, 2017, 7 lipca, URL: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/NBP-i-KNF-ostrzegaja-przed-wirtualnymi-walutami-7531653.html>, [dostęp: 9.01.2018].

2217W tym kontekście, wybór następcy Anthony'ego Edena podyktowany był jego długoletnią przyjaźnią z amerykańskim prezydentem, Dwightem Davidem Eisenhowerem, pomimo niewłaściwego przewidzenia reakcji tego drugiego na interwencję brytyjską w Suezie.

2218Z tego też powodu, Stany Zjednoczone, pomimo XIX-wiecznego flirtu z imperializmem oraz kolonializmem, nigdy nie zdecydowały się na konstrukcję własnego imperium kolonialnego, pomimo posiadania możliwości ku temu. Dodatkowo, w ramach ruchu dekolonizacyjnego, który przybrał na sile po drugiej wojnie światowej, stanęły na stanowisko samostanowienia oraz suwerenności narodowej, pomimo utraty części kontroli międzynarodowej na rzecz Związku Sowieckiego, zadowolając się pośrednimi możliwościami sprawowania przywództwa międzynarodowego raczej niż władzy.

2219Hisae Nakanishi, *The construction of the sanctions regime against Iran: political dimension of unilateralism* [w:] *Economic sanctions under international law. Unilateralism, multilateralism, legitimacy and consequences*, red. A. Z. Marossi, M. R. Bassett, Haga 2015, s. 23 – 41.

agresywnej polityki międzynarodowej w regionie²²²⁰, czy też Federacji Rosyjskiej, wobec podejmowanych przez nią agresywnych działań na terenie Ukrainy od 2014 roku²²²¹. Jednakże w tym wymiarze wskazać można na działania podejmowane również wobec podmiotów niepaństwowych, począwszy od wielkich organizacji, takich jak korporacje transnarodowe, takie jak Volkswagen Aktiengesellschaft, w kontekście fałszowania testów emisji zanieczyszczeń²²²², czy też Microsoft, w kontekście prowadzenia działań monopolistycznych; organizacje o charakterze kryminalnym, na przykład walka z meksykańskimi kartelami narkotykowymi²²²³ a także organizacjami terrorystycznymi, co można wskazać na przykładzie finansowego elementu wojny z terrorem, prowadzonej po 2001 roku²²²⁴ czy też na sankcje względem Daesh i podmiotów z nim współpracujących²²²⁵. Można również wskazać, że owe sankcje są nierzadko wymierzone również w pojedynczych ludzi, nie tylko prominentnych urzędników oraz bogatych finansistów²²²⁶ lecz również szeregowych obywateli wykorzystujących możliwości oferowane przez transnarodową przestrzeń społeczną na przykład do tak zwanej *optymalizacji podatkowej*²²²⁷. W tym kontekście wskazać, że ów obwód oznacza uruchomienie oraz podtrzymanie trzech sfer narzędzi, w celu wywarcia pożądanego wpływu na podmiot poddany oddziaływaniu. Po pierwsze, jest to zamrożenie zasobów zlokalizowanych w przestrzeni transnarodowej, poddanej bezpośredniej kontroli koalicji podejmującej działania. W rezultacie, owe zasoby, głównie w postaci zasobów pieniężnych wymaganych do dalszego funkcjonowania oraz działania podmiotu usankcjonowanego, są przekazywane do odpowiednio izolowanych segmentów w celu ich przetrzymania do momentu zniesienia sankcji, lub uzyskania innego rozwiązania danego zagadnienie²²²⁸. Sankcja owa staje się szczególnie dotkliwa, właśnie poprzez odcięcia

2220 *Economic Sanctions Against a Nuclear North Korea: An Analysis of United States and United Nations Actions Since 1950*, red. Suk Hi Kim, Semoon Chang, Jefferson, Londyn 2007.

2221 *Sanctions and Russia*, red. J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secieru, Warszawa 2015.

2222A. Adamska, *Problem ryzyka rozszerepionego w kontekście ładu korporacyjnego – przypadek Volkswagen AG*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku”, 2016, nr 48, s. 405 – 420.

2223J. McDermott, *Militarisation of the Drug War in Latin America: A Policy Cycle Set to Continue?* [w:] *Militarised Responses to Transnational Organised Crime*, red. Tuesday Reitano, Sasha Jespersen, Lucia Bird Ruiz-Benitez de Lugo, Cham 2018, s. 259 – 277.

2224Ibrahim Warde, *The price of fear. The truth behind the financial war on terror*, Berkeley, Los Angeles 2007.

2225M. Nichols, J. Irish, *U.N. Security Council puts sanctions focus on Islamic State*, „Reuters”, 2015, 17 grudnia, URL: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-islamic-state-un/u-n-security-council-puts-sanctions-focus-on-islamic-state-idUSKBN0U030P20151217>, [dostęp: 9.01.2018].

2226C. Eckers, *EU counter-terrorist sanctions against individuals: problems and perils*, „European Foreign Affairs Review”, 2012, nr 17(1), s. 113 – 132.

2227Optymalizacja podatkowa, w swej najprostszej oraz najłagodniejszej formie, jest to poszukiwanie sposobów na obniżenie wysokości obciążeń podatkowych w ramach istniejących przepisów prawa. Pociąga to za sobą dwa poważne wyzwania. Pierwszym jest interpretacja przepisów ordynacji podatkowej, oferowanej przez Urzędy Skarbowe, doradców podatkowych jak i decydentów w ramach przedsiębiorstwa, co może przyczynić się do różnej interpretacji ograniczeń prawnych. Drugim jest nieustanna ewolucja przepisów prawa, powodująca, że to co jednego roku jest dopuszczalne, drugiego staje się działalnością przestępczą.

2228 *Bank Centralny Iranu: aktywa kraju zamrożone za granicą wynoszą 29 miliardów dolarów*, „Money.pl”,

określonego podmiotu od istotnych, bo wykorzystywanych na bieżąco do kształtowania przepływów siły i zasobów w przestrzeni transnarodowej w pożądanym kierunku, narzędzi gospodarczych oraz finansowych²²²⁹. Jednakże prawidłowe wykonanie owej sankcji nastrocza pewnych trudności, w dwóch, istotnych wymiarach. Pierwszym jest konieczność prawidłowej identyfikacji owych zasobów, nierzadko kontrolowanej za pośrednictwem szeregu podmiotów formalnie niezależnych, jednakże w istocie pozostających pod kontrolą podmiotu podlegającego sankcjom. Drugim, jest zjawisko tak zwanej *tajemnicy bankowej*, odnoszącej się do obligatoryjnego zastrzegania informacji wrażliwych, ze szczególnym uwzględnieniem danych osobowych. Powyższa grupa narzędzi posiada charakter doraźny, koncentrując się na sparaliżowaniu podmiotowi poddanemu sankcjom dostępu do zasobów zlokalizowanych w nadzorowanych przez nie fragmentach przestrzeni transnarodowej. Po drugie, jest to ograniczenie dostępu podmiotów poddanych oddziaływaniu do usług oferowanych przez poszczególne centra finansowe, podlegające kontroli koalicji podejmującej działania. Przy czym, należy szczególnie podkreślić, że w ramach niniejszego obwodu preferowane są działania mające na celu modyfikację parametrów dostępu, co przekłada się na ograniczenie możliwości prowadzenia transformacji zarówno w wymiarze jakościowym jak i ilościowym. Szczególnie widocznym oraz dobrze zbadanym przypadkiem były sankcje nałożone na Republikę Iraku w latach 90. XX wieku, w ramach których Organizacja Narodów Zjednoczonych przejęła kontrolę nad transformacją dochodów ze sprzedaży ropy naftowej wyłącznie w zasoby o charakterze humanitarnym, jak żywność oraz lekarstwa²²³⁰. Docelowo miało to uniemożliwić rekonstrukcję agresywnego potencjału państwa, aby nie powtórzyła się sytuacja wymagająca interwencji międzynarodowej na skalę porównywalną z bliźniaczymi operacjami *Pustynna Tarcza* oraz *Pustynna Burza*. Jednakże owe mechanizmy są niezwykle korupcjogenne²²³¹. Owa warstwa sankcji ekonomicznych polega na znacznym oraz

2015, 26 lipca, URL: <https://www.money.pl/banki/wiadomosci/artukul/bank-centralny-iranu-aktywa-kraju-zamrozone,242,0,1866994.html>, [dostęp: 9.01.2018].

2229W tym kontekście sankcje w sferze finansowej wykorzystywane są nie tyle do pozbawienia sankcjonowanego podmiotu nie tyle samych zasobów czy narzędzi, co ograniczenie ich wartości oraz przydatności do kształtowania siły ekonomicznej.

2230*Lessons Learned from Oil for Food Program Indicate the Need to Strengthen UN Internal Controls and Oversight Activities*, United States Government Accountability Office Report to Congressional Committees, GAO-06-330, 2006, URL: <https://www.gao.gov/new.items/d06330.pdf>, [dostęp: 10.01.2018].

2231Pełny raport dotyczący nadużyć: P. A. Volckert, R. J. Goldstone, M. Pieth, *Manipulation of the oil for food programme by the Iraqi regime. Oil transactions and illicit payments, humanitarian goods transactions and illicit payments, the Escrow Bank and the inspection companies, other UN-related issues*, „Independent Inquiry Committee into The United Nations Oil for Food Programme”, 2005, 27 października, URL: http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/un_iic_final_report_27Oct2005.pdf, [dostęp: 9.01.2018]. Komentarz: S. Otterman, *Iraq: Oil for Food Scandal*, „Council of Foreign Relations”, 2005, 28 października, URL: <https://www.cfr.org/background/iraq-oil-food-scandal>, [dostęp: 9.01.2018].

narzuconym modyfikacji relacji pomiędzy podmiotem objętym sankcjami a transnarodowym centrum translacji zasobów siły. Wydaje się, że w tym kontekście są one w największym stopniu odzwierciedleniem możliwości oferowanych przez inne obwody o charakterze ekonomicznym: otwierając nowe możliwości oddziaływanie, rozciągające się pomiędzy pierwotnymi możliwościami militarnej *hard Power* a ulotnymi możliwościami *soft Power* jednakże wymagającymi podjęcia ekstensywnych działań o charakterze uzupełniającym, wyjaśniającym oraz korekcyjnym. Po trzecie, jest to również fizyczne odcięcie sankcjonowanego podmiotu od globalnej sieci transakcji finansowych. Ta warstwa jest najbardziej kontrowersyjna oraz stosowana jedynie w najbardziej dramatycznych okolicznościach, gdy inne, mniej konfrontacyjne środki oddziaływanie zawodzą. Jednakże nawet wtedy, ich zastosowanie jest kontestowane. Szczególnie istotny opór w tym ujęciu generują właśnie instytucje odpowiedzialne za techniczną obsługę transnarodowej sieci przepływów finansowych. Ów opór stał się szczególnie widoczny na dwóch przykładach. Pierwszym było dążenie do ograniczenia amerykańskiej kontroli nad międzynarodowym systemem transferów finansowych, prowadzonej w ramach wojny z terrorem, czego przejawem było dublowanie systemów informatycznych, aby udostępnić dla potencjalnych klientów łącza zlokalizowane poza nominalnym terytorium amerykańskim²²³². Drugim, był stanowczy sprzeciw wymierzony w potencjalne zaostrezenie sankcji nałożonych na Federację Rosyjską za aneksję Krymu, ze szczególnym uwzględnieniem wykluczenia rosyjskich banków z międzynarodowego systemu komunikacji międzybankowej²²³³. W tym względzie należy podkreślić, że istnieją trzy podstawowe przyczyny owego sprzeciwu. Po pierwsze, odcięcie sankcjonowanego podmiotu od owej sieci powoduje załamanie się efektywności innych, niemilitarnych form siłowego oddziaływania. Idealnym przykładem owych trudności jest Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, która pomimo względnej izolacji stała się impregnowana na koszty z tego wynikające²²³⁴. Po drugie, powoduje to wymierne straty dla pozostałych uczestników danego systemu, głównie poprzez wzrost kosztów obsłużenia istniejących relacji z podmiotem objętym sankcjami. Dobrym przykładem owego oporu, może być dążenie niemieckich środowisk przemysłowych oraz finansowych do ograniczenia a nawet wręcz zawieszenia sankcji nakładanych na Federację Rosyjską po roku 2014²²³⁵. Po

2232NSA *Spies on International Payments*, „Spiegel Online”, 2013, 15 września, URL: <http://www.spiegel.de/international/world/spiegel-exclusive-nsa-spies-on-international-bank-transactions-a-922276.html>, [dostęp: 9.01.2018].

2233SWIFT *Sanctions Statement*, „SWIFT”, 2014, 6 października, URL: <https://www.swift.com/news-events/press-releases/swift-sanctions-statement>, [dostęp: 9.01.2017].

2234Oczywiście, jak wspomniano w rozdziale czwartym, owa impregnacja może być wynikiem niedostatków materiałów empirycznych wynikającego głównie z restrykcyjnej polityki informacyjnej reżimu.

2235M. Schepp, C. Schmergal, *Sanctions on Russia Hit German Economy Hard*, „Spiegel Online”, 2014, 21

trzecie, wymuszenie na administratorach owych systemów tych sankcji stanowi głęboką interwencję w obręb ich autonomii. Współcześnie za klasyczną interpretację owych działań można uznać oficjalne stanowisko instytucji odpowiedzialnych za administrację transnarodowej sieci informacji bankowej odnośnie propozycji zamknięcia dostępu do niej banków rosyjskich²²³⁶. Powyższa warstwa sankcji stanowi najnowszy oraz najbardziej wyszukany sposób prowadzenia działań z wykorzystaniem siły w wymiarze ekonomicznym. W porównaniu do poprzedniej generacji, wskazać można na fakt, że były one z jednej strony w znacznie większym stopniu ograniczone, ponieważ użytkownicy obsługujący ową sferę działania wydają się niechętni kreowaniu poczucia zagrożeń egzystencjalnych, szczególnie gdy istnieje znaczące prawdopodobieństwo wytworzenia poważnych turbulencji w przestrzeni międzynarodowej, których wygaszenie pochłonie znaczną liczbę środków oraz czasu.

Należy podkreślić że obwód ten stanowi do pewnego stopnia stanowi użyteczny zasób dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Należy wskazać na trzy podstawowe atuty wykorzystania owego obwodu. Po pierwsze, należy wskazać, że obwód ten, w największym stopniu minimalizuje prawdopodobieństwo wybuchu poważnego konfliktu zbrojnego, mogącego stanowić zagrożenie dla dalszej egzystencji jednego lub większej liczby zaangażowanych podmiotów międzynarodowych. Po drugie, podjęcie oddziaływania na płaszczyźnie finansowej stanowi najszybszy sposób na czasowe, lecz kompletne sparaliżowanie funkcjonowania sankcjonowanego podmiotu. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że w kontekście współczesnego świata, zasoby o charakterze finansowym postrzegane są jako uniwersalne, pozwalające na uzyskanie dostępu do wszystkich pozostałych, zarówno ilościowych jak i jakościowych²²³⁷. Można wskazać również, że już w westfalskim środowisku międzynarodowym, pojawiło się zjawisko bankructwa państwa²²³⁸, które w sytuacji utraty możliwości zaspokajania zobowiązań wobec wierzycieli prywatnych oraz publicznych przestaje je regulować oraz w dość drastyczny sposób ogranicza własną aktywność. Po trzecie, globalny system finansowy skonstruowany

lipca, URL: <http://www.spiegel.de/international/business/german-economy-hit-by-us-eu-sanctions-on-russia-a-982075.html>, [dostęp: 10.01.2018].

2236 *SWIFT Sanctions Statement*, „SWIFT”, 2014, 6 października, URL: <https://www.swift.com/news-events/press-releases/swift-sanctions-statement>, [dostęp: 9.01.2018].

2237 Popularny aforyzm wydaje się wskazywać, że za pieniądze kupić można wszystko, jednak w stosunkach międzynarodowych część zasobów wydaje się poza zasięgiem możliwości finansowych, ze szczególnym uwzględnieniem czasu. W przypadku innych, prosta konwersja pieniędzy na rzeczne zasoby odbywa się w sposób wyjątkowo nieekonomiczny: konsumpcja zasobów finansowych nie dostarcza ani pożądanego ani trwałych rezultatów. Jest to zjawisko typowe dla uzyskiwania zasobów o charakterze jakościowym. Reasumując, jedynie ograniczony katalog zasobów siły może być uzyskany przez prostą transformację zasobów finansowych.

2238 H. Kozieł, *Historia bankructw państw*, „Rp.pl”, 2012, 16 marca, URL: <http://www.rp.pl/arttykul/839277-Historia-bankructw-panstw.html>, [dostęp: 10.01.2018].

jest na zasadzie pozwalającej relatywnie szybko oraz relatywnie niskim kosztem powrót do równowagi nawet po poważnych zakłóceniach oraz kryzysach. W tym względzie można wskazać, że pomimo dość poważnych zaburzeń ekonomicznych w funkcjonowaniu podmiotu, rekonstrukcja sankcjonowanego podmiotu, jego możliwości działania oraz funkcjonowania nie wymaga nakładów porównywalnych do odbudowy zniszczeń wojennych²²³⁹. W tym względzie można wskazać na fakt, że przywrócenie efektywności Wielkiej Brytanii wymagało jedynie kilku lat oraz kilku transz pomocy ze strony Stanów Zjednoczonych oraz Międzynarodowego Funduszu Walutowego²²⁴⁰. W tym wymiarze należy wskazać również na fakt, że zastosowanie owego mechanizmu pociąga za sobą szereg ograniczeń zarówno dla jego częstotliwości zastosowania jak i efektywności. Pierwszym jest niechęć podmiotów zarządzających ruchem finansowym do uczestnictwa w owych zdecydowanych działaniach oraz ich możliwości efektywnego ich zablokowania. W tym względzie należy wskazać, że stanowi to pochodną z jednej strony degeneracji struktur państwowych, co najlepiej można prześledzić właśnie na przykładzie sektora finansowego²²⁴¹. Przykładem takich działań może być duplikacja systemów łączności międzybankowej w celu umożliwienia dokonywania operacji bankowych poza jurysdykcją Stanów Zjednoczonych²²⁴². Innym przykładem działań tego typu może być wsparcie Chińskiej Republiki Ludowej dla Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, obejmujące nie tylko transfer surowców strategicznych²²⁴³, lecz również kapitału finansowego²²⁴⁴. Drugim staje się możliwość wystąpienia tak zwanego

2239W tym kontekście rekonstrukcja infrastruktury publicznej do stan wyjściowego wymaga poniesienia kosztów rządu co najmniej dwustu pięćdziesięciu miliardów USD, nie licząc konieczności przywrócenie samopodtrzymującego się rozwoju gospodarki. Somini Sengupta, *Help Assad or Leave Cities in Ruins? The Politics of Rebuilding Syria*, „The New York Times”, 2017, 3 grudnia, URL: <http://archive.is/ddasB#selection-211.0-214.0>, [dostęp: 9.01.2018].

2240J. M. Boughton, *Was Suez in 1956 the First Financial Crisis of the Twenty-First Century?*, „Finance Development”, 2001, nr 38(3), URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/09/boughton.htm>, [dostęp: 11.12.2017].

2241W tym kontekście, co stanowi truizm i przyjęty pewnik w nauce o stosunkach międzynarodowych, podmioty o charakterze gospodarczym oraz finansowym jako pierwsze podjęły starania o pełną emancypację w ramach westfalskiego porządku międzynarodowego, a ich starania przyniosły najbardziej widoczne skutki. W rezultacie podmioty tego typu cieszą się największą autonomią w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, o czym szerzej w rozdziale czwartym.

2242W tym celu SWIFT skonstruował drugie centrum operacyjne w Szwajcarii oraz zrezygnował z pełnej duplikacji danych przechowywanych w obu.

2243W kontekście sankcji ekonomicznych nakładanych na Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną można wskazać na działania podejmowane na podstawie *Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 1874 podjętej dnia 12 czerwca 2009 roku, druk numer S/RES/1874*, URL: [https://undocs.org/S/RES/1874\(2009\)](https://undocs.org/S/RES/1874(2009)), [dostęp: 10.01.2018]; *Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 2087 podjętej dnia 22 stycznia 2013 roku, druk numer S/RES/2087*, URL: [https://undocs.org/S/RES/2087\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2087(2013)), [dostęp: 10.01.2018] oraz *Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 2375 podjętej dnia 11 września 2017 roku, druk numer S/RES/2375*, URL: [https://undocs.org/S/RES/2375\(2017\)](https://undocs.org/S/RES/2375(2017)), [dostęp: 10.01.2018].

2244W kontekście sankcji finansowych nakładanych na Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną wskazać można działania podejmowane na podstawie *Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 1718 przyjętej dnia 14 października 2006 roku, druk numer S/RES/1718*, URL: [https://undocs.org/S/RES/1718\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1718(2006)), [dostęp: 10.01.2018]; *Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 2094 przyjętej dnia 7 marca 2013 roku, druk numer*

efektu kaskadowego, który doprowadzi do załamania się całości systemu. Jednakże wyłączenie z użycia zbyt wielu węzłów oraz hubów, może doprowadzić do przekroczenia wytrzymałości pozostałych elementów systemu oraz ich masowego wyłączenia, na zasadzie obserwowanej w ramach *blackoutu* sieci energetycznej w Stanach Zjednoczonych²²⁴⁵. Trzecim jest również konieczność wypracowania konsensusu w środowisku międzynarodowym odnośnie konieczności ich zastosowania oraz sposobu ich implementacji. W efekcie transfer zasobów finansowych, choć niewątpliwie przybiera formę ograniczoną oraz eratyczną, jest on kontynuowany. Niniejsza warstwa projekcji siły w wymiarze finansowym stanowi, pomimo swych ograniczeń, jedną z najczęściej stosowanych form, zarówno w wymiarze realnych działań, jak i w wymiarze gróźb oraz ostrzeżeń. W tym kontekście należy podkreślić, że działania pozytywne są znacznie mniej rozwinięte. Głównie z powodu faktu, że najpełniejszą formą czerpania korzyści z transnarodowego systemu finansowego staje się pełne oraz nieskrępowane uczestnictwo.

Trzecią i najnowszą grupą siłowego oddziaływania na płaszczyźnie ekonomiczne są to nowoczesne środki oddziaływania na architekturę gospodarki świata. Choć pewne podstawy tych modeli oraz form oddziaływania można zaobserwować już w XVII wieku, kiedy to podmioty kształtujące zręby systemu handlowego oraz finansowego kształtowały go w sposób korzystny dla siebie oraz najbliższych sojuszników, albo stawiając w gorszej pozycji podmioty identyfikowane jako rywalizujące lub wrogie. Jednakże działania tego typu były podejmowane w sposób niewyszukany, koncentrując się na wykluczeniu podmiotów należących do określonego katalogu. W tym kontekście można wskazać sankcje wskazywane przy wcześniejszych formach, takie jak Akty Nawigacyjne, czy też blokadę kontynentalną, zarówno w wykonaniu Wielkiej Brytanii oraz koalicji anty-napoleońskiej, jak i systemu stworzonego przez zrewoltowaną Francję. Zaobserwować można, że niniejsze formy oddziaływania choć skoncentrowane były głównie na doraźnej formie oddziaływania międzynarodowego, przyczyniały się do długotrwałego kształtowania się globalnego porządku gospodarczego, handlowego oraz finansowego. W tym kontekście można wskazać, że owe działania charakteryzowały się głównie trzema cechami. Po pierwsze, były one wynikiem chwilowej równowagi geopolitycznej, będąc uzależnionymi od realnej możliwości kontroli przestrzeni społecznej. Po drugie, podmioty zaangażowane w kreację owych sytuacji

S/RES/2094, URL: [https://undocs.org/S/RES/2094\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2094(2013)), [dostęp: 10.01.2018] oraz *Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 2371 przyjętej dnia 5 sierpnia roku, druk numer S/RES/2371*, URL: [https://undocs.org/S/RES/2371\(2017\)](https://undocs.org/S/RES/2371(2017)), [dostęp: 10.01.2017].

²²⁴⁵Kwan Joo, Jang-Chul Kim, Chen-Ching Liu, *Empirical analysis of the impact of 2003 blackout on security values of US utilities and electrical equipment manufacturing firms*, „Institute of Electrical and Electronics Engineering Transactions on Power Systems”, 2007, nr 22(3), s. 1012 – 1018.

nie dysponowały możliwościami analitycznym pozwalającymi na zarządzanie strukturą gospodarki-świata, nawet na szczeblu lokalnym, co owocowało dość częstymi oraz poważnymi zakłóceniami, transformującymi całość, co przekłada się na niwelowanie dokonanych zmian. W rezultacie z chwilą ustania kontekstu sytuacyjnego, na przykład pokonania przeciwnika, ważność danego aktu normatywnego wygasa, a rzeczywistość wymiany handlowej oraz finansowej wraca do przeszłych schematów. Oczywiście pozostają niektóre zmiany, na przykład nowe szlaki handlowe²²⁴⁶, produkty²²⁴⁷, czy też preferencje konsumenckie²²⁴⁸, jednakże stanowią one raczej element naturalnej ewolucji gospodarki-świata, niż celowej pracy koncepcyjnej podmiotów międzynarodowych. Po trzecie, podtrzymanie owych rozwiązań systemowych wymagało nieustannej konsumpcji zasobów podmiotów będących architektami owych rozwiązań. Dla przykładu, Francja napoleońska oraz system państw sojuszniczych przez nią stworzonych, próbował wygenerować siłę militarną niezbędną do przerwania blokady kontynentalnej, co zakończyło się niepowodzeniem poprzez brak umiejętności projekcji owych możliwości ukazanej w trakcie bitwy pod Trafalgarem²²⁴⁹. Próby projekcji siły ekonomicznej w wymiarze *hard Power* w sferze kształtowania oraz formatowania zasad współpracy ekonomicznej było pochodną znacznie bardziej lokalnych oraz ograniczonych działań, nie zaplanowanych w celu oddziaływania na taką skalę. Sytuacja uległa zmianie dopiero po roku 1989, który przez część naukowców zajmujących się stosunkami międzynarodowymi określony został jako początek ery globalizacji. Jednakże stosując podstawowe zasady wyodrębniania siły z innych działań stosunków międzynarodowych, przytoczone w pierwszym rozdziale niniejszej rozprawy, zwłaszcza konieczność zaistnienia przynajmniej częściowej sprzeczności interesów zaangażowanych podmiotów, owe działania stanowią esencję siły, choć niewątpliwie przybierają najbardziej odległą od sfery wojskowej formie. Częściowo wynika to ze

2246Przykładem nowych szlaków handlowych może być rozbudowa infrastruktury przesyłowej ropy naftowej i gazu ziemnego ze Związku Radzieckiego oraz Wenezueli w kontekście kryzysu paliwowego z lata 70. XX wieku.

2247Przykładem nowych produktów, może być upowszechnienie produkcji cukru z buraków cukrowych, aby substytuować jego braki spowodowane blokadą kontynentu przez brytyjską flotę podczas pierwszej wojny światowej.

2248W tym względzie można wskazać na zastąpienie francuskich win na rynku brytyjskim przez produkty portugalskie z rejonu Porto, w kontekście nieustających wojen francusko-brytyjskich, które doprowadziły do ograniczenia wymiany handlowej pomiędzy oboma państwami.

2249W tym kontekście, główną przyczyną porażki pod Trafalgarem, nie była jakość ani stan techniczny floty hiszpańsko-francuskiej, która przewyższała flotę brytyjską, lecz właśnie morale oraz pewność siebie zarówno marynarzy jak i dowódców, co spowodowało, niezwykle wrażliwość floty na przeciwności losu oraz działania nieprzyjaciela. Ów brak zdecydowania doprowadził do przerwania walki oraz wycofania się okrętów sprzymierzonych do bazy. Co więcej spowodowało to znaczące straty oraz utratę dwudziestu dwóch okrętów, z których tylko jeden zatonął, a reszta poddała się Anglikom. Więcej szczegółów: R. Gardiner, *The campaign of Trafalgar, 1803–1805*, Londyn 2006.

zwiększenia ilości oraz szybkości przeprowadzanych transakcji, jednakże główną przyczyną owej integracji stało się dążenie do sprawowania kontroli nad całością systemu w sposób nie bezpośredni, kojarzony przede wszystkim z trzecim obliczem siły w rozumieniu Kennetha Bouldinga, jednakże szczególnie efektywny. W rezultacie można wskazać na fakt, że esencją siły w ramach tej formy oddziaływania, jest narzucenie proponowanych rozwiązań na trzech najważniejszych płaszczyznach. Po pierwsze, jest to narzucenie wartości sterujących przepływami finansowymi w przestrzeni transnarodowej. Z jednej strony jest to ekonomiczny liberalizm, w współczesnym wydaniu postrzegany jako neoliberalizm²²⁵⁰, z drugiej natomiast jest to solidaryzm, nierzadko określany mianem socjalizmu²²⁵¹. W tym ujęciu można wskazać, że wśród podmiotów, uczestniczących w różnym stopniu w kształtowaniu systemu ekonomicznego oraz finansowego świata, wskazać można że w kierunku liberalizmu przesunięte jest spektrum aktywności państw bogatej Północy²²⁵² oraz korporacji transnarodowych²²⁵³, a w kierunku solidaryzmu – państwa biednego Południa²²⁵⁴ oraz transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego²²⁵⁵. Po drugie, jest to narzucenie technicznych parametrów transmisji przepływów finansowych, począwszy od ustalenia języka transakcji, a skończywszy na jednostce monetarnej oraz sposobie kalkulacji wartości przekazu. Nie należy ukrywać, że w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego są to Stany Zjednoczone, dzięki którym dominacji finansowej i przemysłowej po drugiej wojnie światowej, większość globalnej elity finansowej posługuje się językiem angielskim jako *lingua franca*, najważniejszą globalną walutą obrachunkową jest dolar amerykański (USD), a większość instytucji administrujących owym systemem zlokalizowana jest na terenie Ameryki Północnej, zarówno międzyrządowych jak i transnarodowych. W tym kontekście można wskazać na specyficzne relacje w wymiarze finansowo-ekonomicznym łączące zarówno hegemonia jak i najpoważniejszego kontestatora: Chińską Republikę Ludową. Związek ten jest jednym z podstawowych filarów kolektywu określanego jako *Chimerica*²²⁵⁶. Współczesne środowisko międzynarodowe w warstwie

2250L. Duggan, *The twilight of equality?: Neoliberalism, cultural politics, and the attack on democracy*, Boston 2003.

2251G. Droba, *Krytyka neoliberalizmu w kontekście rozwoju zrównoważonego*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy”, 2014, nr 39(3), s. 80 – 95.

2252D. Wellisch, Uwe Walz, *Why do rich countries prefer free trade over free migration? The role of the modern welfare state*, „European Economic Review”, 1998, nr 42(8), s. 1595 – 1612.

2253D. L. Levy, Aseem Prakash, *Bargains old and new: Multinational corporations in global governance*, „Business and Politics”, 2003, nr 5(2), s. 131 – 150.

2254R. Dornbusch, *The Case for Trade Liberalization in Developing Countries*, „The Journal of Economic Perspectives”, 1992, nr 6(1), s. 69 – 85.

2255M. von Bülow, *Civil Society and Trade Negotiations: Constructing a New Field of Action in the Americas* (tłum. S. Caldwell), „Revista Critica de Ciências Sociais”, 2010, nr 2(2), s. 117 – 142.

2256A. Szumowski, *Chimerica as an example of power governance in late-Westphalian international environment*, „LEAM Discussion Paper”, 2014, nr 5, URL: <http://leamplus.uni.lodz.pl/leam-discussion->

systemów finansowych w technicznym wymiarze kształtowane jest przez *hipermocarstwo* – Stany Zjednoczone. W rezultacie są one w stanie pobierać od pozostałych uczestników systemu pobierać w wielu płaszczyznach rentę hegemoniczną, co powoduje swoistą asymetrię relacji finansowych na rzecz Waszyngtonu, również w sytuacji, gdy dane empiryczne wskazują na istnienie sytuacji wręcz przeciwstawnej²²⁵⁷. Dodatkowo, dążenie do zmiany owej sytuacji pociąga za sobą konieczność konsumpcji niewyobrażalnych wręcz ilości zasobów ekonomicznych przez dłuższy czas. Po trzecie, jest to również narzucenie określonej interpretacji zakresu wykorzystywanych terminów. Szczególnie powszechne oraz kontrowersyjne są przepisy prawa międzynarodowego regulujące zakres poszczególnych pojęć. Dzieje się tak z powodu rosnącego stopnia skomplikowania współczesnego środowiska politycznego, które wymaga operowania szeregiem pojęć różnie interpretowanych w odrębnych systemach prawnych. Szczególnie na linii *państwa narodowe* a migrujące *korporacje transnarodowe*, pomiędzy samymi *państwami narodowymi*, a w mniejszym stopniu również z uczestnictwem *podmiotów transnarodowych*. Działania podejmowane na tym polu mają na celu synchronizację oraz optymalizację warunków prawnych, co ma na celu ograniczenie różnic oraz synchronizację wartości oraz idei, co z jednej strony w zamierzeniu ma doprowadzić do osiągnięcia optymalnych dla działalności gospodarczej. W kontekście najnowszych wydarzeń w środowisku międzynarodowym, w analizowanej przestrzeni finansowej, do szczególnego znaczenia dochodzą dwa zagadnienia prawne, wzbudzając jednocześnie największe kontrowersje oraz stanowiąc jedną z najsilniej oddziałujących płaszczyzn projekcji siły w niniejszym wymiarze są dwie kwestie prawne. Pierwszą jest kwestia praw autorskich oraz własności intelektualnej²²⁵⁸. Drugą są kwestią pozostają kwestie związane z ekologią, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony środowiska²²⁵⁹. Pomimo olbrzymich różnic jakościowych oraz treściowych wskazanych pojęć, należy szczególnie podkreślić, że istnieją pomiędzy nimi trzy podstawowe podobieństwa, kształtujące schemat oddziaływania *hard Power* w wymiarze ekonomicznym w zakresie finansowym. Pierwszym podobieństwem, oba zagadnienia stanowią kluczowe dla optymalnej projekcji zasobów o

paper-5-adrian-szumowski-about-chimerica/, [dostęp: 23.05.2014].

2257W tym kontekście należy szczególnie przywołać amerykański deficyt w handlu zagranicznym, ze szczególnym uwzględnieniem handlu z Chińską Republiką Ludową. R. E. Scott, *Growth in US-China trade deficit between 2001 and 2015 cost 3.4 million jobs*, „Economic Policy Institute”, 2017, 31 stycznia, URL: <http://www.epi.org/files/pdf/114752.pdf>, [dostęp: 6.02.2018].

2258M. Halliburton, *India and the patent wars. Phamauceticals in the new intellectual property regime*, Ithaca, Londyn 2017.

2259Heloísa Pereira, *How the WTO Can Help Tackle Climate Change through Fossil Fuel Subsidy Reform: Lessons from the Fisheries Negotiations*, „International Centre for Trade and Sustainable Development”, 2017, URL: http://www.zbw.eu/econis-archiv/bitstream/handle/11159/1646/how_the_wto_can_help_tackle_climate_change_through_fossil_fuel_subsidy_reform_0.pdf?sequence=1, [dostęp: 6.02.2018].

charakterze *stricte* ekonomicznym. Drugim podobieństwem pomiędzy zagadnieniem własności intelektualnej oraz ekologii, jest zróżnicowanie podejścia poszczególnych podmiotów międzynarodowych do zagadnień prawnych. Trzecim podobieństwem, jest konieczność prowadzenia kompleksowych działań mających na celu nie tylko ukształtowania odpowiedniej percepcji owych wartości, lecz również utrwalenie tych rezultatów. W tym kontekście można wskazać na przykład istnienia *rajów podatkowych*, czyli państw wykazujących znacznie większą tolerancję dla działań szczególnie niepożądanych poprzez pozostałych uczestników systemu²²⁶⁰. Podsumowując, kształtowanie architektury globalnych przepływów finansowych jest procesem złożonym oraz podatnym na permutacje działań, szczególnie w sferze korelacji pomiędzy celami a rezultatami. W przypadku zasady praw własności można wskazać na podejmowanie działań prawnych mających na celu fizyczną eliminację podmiotów podejmujących owe działania, w tym również działań o charakterze sądowym oraz policyjnym²²⁶¹. Natomiast w przypadku działań ekologicznych, działania karne mają charakter ograniczony głównie do sankcji o charakterze społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem *wskazywania oraz zawstydzania* (ang. *naming and shaming*)²²⁶². Przy czym ów rezultat możliwy jest do osiągnięcia jedynie w trakcie długich, skomplikowanych oraz praco- i czasochłonnych działań o charakterze dyplomatycznym oraz ekonomicznym w celu uzyskania, potwierdzenia i utrwalenia pożądaných rezultatów. W tym kontekście jest to obwód działań w sferze *hard Power* w największym stopniu podatny na oddziaływania zjawiska dynamiki siły.

Podsumowując powyższą analizę, należy stwierdzić, że najważniejszym czynnikiem determinującym dalszą ewolucję powyższej grupy narzędzi jest jej społeczna percepcja. W tym ujęciu, działania podejmowane za pomocą pozostałych elementów potencjału są nieistotne poza recepcją zarówno przez społeczeństwo jak i poprzez decydentów. W tym ujęciu, jakiegokolwiek działania podejmowane w tym zakresie, modulowane są przez czynniki psychospołeczne, zarówno odbiorcy jak i pozostałych uczestników systemu. Owe czynniki przyczyniają się do konieczności łączenia owego mechanizmu z innymi narzędziami oddziaływania, szczególnie zlokalizowanymi w domenie *soft Power*. I tak pierwszą

2260J. Garside, *From paradise to blacklist: EU's net starts to close on tax havens*, „The Guardian”, 2017, 2 grudnia, URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/02/paradise-to-blacklist-eu-tax-havens>, [dostęp:7.02.2018].

2261R. Falvey, N. Foster-McGregor, *North-South foreign direct investment and bilateral investment treaties*, „The World Economy”, 2018, nr 41(1), s. 2 – 28.

2262M. Krain, *J'accusse! Does naming and shaming perpetrators reduce the severity of genocides or politicides?*, „International Studies Quarterly”, 2012, nr 56(3), s. 574 – 589.

płaszczyzną zniekształcającą ów porządek są ograniczone lub praktycznie wyeliminowane zniszczenie fizyczne. Po drugie, wykorzystanie ekonomicznej sfery *hard Power* wymaga rozbudowanej oraz efektywnej sieci infrastruktury krytycznej. Po trzecie, wreszcie, w przypadku mechanizmów ekonomicznych niezbędne staje się doprecyzowanie komunikatu, przy wykorzystaniu innych mechanizmów projekcji siły. W pracy Johna Rothgeba wyraźnie zaznaczono, że ten sposób oddziaływania może być albo niezauważony poprzez zarówno podmiot poddany oddziaływaniu²²⁶³, jako ukryty w gąszczu pozostałych bodźców ekonomicznych o charakterze endemicznym oraz egzogenicznym, albo poprzez celową jego ignorancję, okupioną kosztem ubytku potencjału w sferze gospodarki. Z tego też powodu, w przeciwieństwie do pozostałych form stosowania *hard Power*, w tym wymiarze niezbędne staje się stosowanie komunikatów uzupełniających, pozwalających na pełne oraz właściwe odczytanie intencji podmiotu działającego. Tym samym konieczne staje się stosowanie tych środków w tandemie z innymi środkami wykorzystywania siły, zwykle ze sfery *soft Power*. Pomimo widocznych oraz wyraźnych rozbieżności pomiędzy obwodami, przyporządkowanymi do sfery *hard Power*, szczególnie na linii wojsko – ekonomia, wykazują one na tyle wysoką zbieżność parametrów, aby podkreślić ich tożsamość.

3.1.5. *Hard Power* – implikacje strategiczne

W tym miejscu, tytułem podsumowania, należy zwrócić uwagę na dwa podstawowe czynniki, których istnienie staje się kluczowe dla przedmiotowego zakresu *hard Power* w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Pierwszym będą konsekwencje wynikające z praktycznej aplikacji teorii dynamiki siły. Drugim będą interferencje pomiędzy obiema sferami generacji oraz projekcji siły, które są znacznie powszechniejsze oraz silniejsze, niż dopuszczają zwolennicy separatyzmu owych płaszczyzn²²⁶⁴.

Przechodząc do pierwszego punktu, należy szczególnie podkreślić, że choć ewolucja siły nie zmieniła podstawowych zagadnień oraz instytucji, przyczyniła się do ich reinterpretacji w kontekście późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Praktyczną konsekwencją owego procesu amalgamacji był renesans studiów strategicznych, ze szczególnym uwzględnieniem przedwestfalskich myśli i koncepcji, jednakże w zupełnie

2263W tym względzie można wskazać, że ekonomiczne elementy *hard Power* zlokalizowane są poniżej poziomu dotkliwości przymuszającego podmiot poddany oddziaływaniu na reakcję, choćby na poziomie przyjęcia komunikatu do wiadomości. Więcej szczegółów: J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 161 – 183.

2264W tym kontekście należy wskazać, że podstawowym wnioskiem wynikającym z teorii dynamiki siły jest złamanie założenia o możliwej separacji obu sfer siłowego oddziaływania, jak i sukcesywnym zastąpieniu sfery narzędzi *hard Power* poprzez *soft Power*, co wydaje się być jednym z najważniejszych tez, propagowanych przez zwolenników owego podziału we współczesnej nauce o stosunkach międzynarodowych.

zmienionych kontekstach społecznych. W rezultacie owe zmiany można podzielić na trzy podstawowe wzorce. Po pierwsze, jest to wzrost kosztów projekcji siły w tym zakresie. Po drugie, jest to spadek samodzielności podmiotów międzynarodowych, szczególnie widoczny na przykładzie państw narodowych w stosowaniu środków tego typu. Po trzecie, jest to swoisty *paradoks konwersji*, polegający na konieczności wykorzystywaniu wyspecjalizowanych zasobów w celach, do których nie zostały one przeznaczone, jednakże za cenę znacznej utraty ich wartości.

Pierwszym wzorcem jest stały, lecz nieodwracalny relatywny koszt projekcji siły w wymiarze *hard Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jest on widoczny szczególnie w militarnych wymiarach *hard Power*, w ramach których pojawiają się nie tylko bardziej zaawansowane oraz niszczycielskie systemy uzbrojenia, jak i platformy ich przenoszenia, lecz przede wszystkim są one bardziej kosztowne, zarówno w procesie produkcji, przechowywania oraz wykorzystywania. Przede wszystkim jest to spadek ilości wygenerowanych zasobów tego typu²²⁶⁵. W tym kontekście najlepszym sposobem na podjęcie działania na płaszczyźnie międzynarodowej jest akumulacja owych zasobów za pośrednictwem transnarodowej sieci powiązań społecznych oraz infrastruktury krytycznej raczej, niż ich wytworzenie we własnym zakresie. Oznacza to przede wszystkim ograniczenie możliwości ich akumulacji, a co za tym idzie ich natychmiastowej konsumpcji w celu uniknięcia ich rozproszenia, lub utraty wartości. Reasumując, koszty tych zasobów przyczyniają się do przyłożenia większej wagi do kształtowania dynamicznych przepływów zasobów, w tym również do czasowego uzyskania do nich dostępu, niż do ich produkcji przy pomocy własnych zasobów.

Drugim wzorcem jest stały, relatywny spadek samodzielności poszczególnych podmiotów użytkujących *hard Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym²²⁶⁶. W tym kontekście wskazać można na element jakościowy jak i ilościowy owego braku samodzielności podmiotów stosujących *hard Power* w rzeczywistości społecznej. W odniesieniu do tego pierwszego, można wskazać, że podmioty sprawcze potrzebują sojuszników zdolnych do zapewnienia sobie dostępu do tych zasobów, których nie są w stanie ani wytworzyć samodzielnie, ani uzyskać w inny sposób. W rezultacie sojusznicy, przekazując na ich rzecz owe brakujące fragmenty potencjału, przyczyniają się do zwiększenia prawdopodobieństwa uzyskania ostatecznego sukcesu. W przypadku

2265W tym kontekście można zaobserwować nieustanny wzrost ceny złota, od poziomu 0,89 GBP za uncję trojańską, to jest 1,2350 USD w roku 1257, do poziomu jednego tysiąca trzystu USD za uncję trojańską w 2017 roku. Obliczenia na podstawie danych zawartych na witrynie *MeasuringWorth.com*, URL: <https://www.measuringworth.com/datasets/gold/result.php>, [dostęp: 7.02.2018].

2266Nye J. S., *Przyszłość (...)*.

występowania jakościowego uzależnienia od pozostałych podmiotów międzynarodowych, należy szczególnie podkreślić rolę informacji oraz doświadczenia podmiotów określanych jako sojusznice, w tym tych zlokalizowanych w interesujących z punktu widzenia podmiotu działającego. Doświadczenie oraz informacje posiadane przez partnerów w owych koalicjach pozwalają na zwiększenie efektywności działania na trzech płaszczyznach. Pierwszą jest lepsze poznanie kontekstu strategicznego oraz politycznego będącego tłem dla oddziaływania siłowego, co zaowocuje identyfikacją niezauważonych z perspektywy podmiotu działającego ścieżek implementacji elementów potencjału oraz ułatwieniem ich wykorzystania. Drugą jest lepsze rozpoznanie struktury potencjalnego przeciwnika, ze szczególnym uwzględnieniem clausewitzejskich *punktów ciężkości* (ang. *centers of gravity*)²²⁶⁷. Trzecią płaszczyzną jest legitymacja podejmowanych działań w społecznościach lokalnych, co przekłada się na obniżenie kosztów aktywności w danym regionie, głównie poprzez skłonienie opinii publicznej, że jest ona pożądana oraz służy jej interesom. Degeneracja potencjału *hard Power* poszczególnych podmiotów międzynarodowych, skazuje je na kooperację z innymi przedstawicielami własnych, jak i pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych w celu optymalizacji własnego potencjału oraz jego najbardziej efektywnego zastosowania²²⁶⁸.

Trzecim wzorcem jest paradoks konwersji zasobów *hard Power*, podejmowany w celu kompensacji wzrastających kosztów aktywności międzynarodowej, jednakże odpowiadający za dodatkowe oraz nieoznaczone rozproszenie zasobów działającego podmiotu. W tym względzie można wskazać na przykład stosowania sił zbrojnych, ze szczególnym uwzględnieniem jednostek operacyjnych, do prowadzenia operacji humanitarnych; a także na wykorzystywanie systemów wymiany gospodarczej do wywierania wpływu politycznego. Jednakże dzieje się to kosztem sprawności ich zastosowania. Ów wzorzec zakłada, że współcześnie narzędzie przyporządkowane do kategorii *hard Power* z powodu ich kosztowności oraz ograniczonej użyteczności, wręcz wymusza na podmiotach międzynarodowych, częściową lub całkowitą konwersję na płaszczyzny do których obsługi nie zostały ani stworzone, ani zaadaptowane. Jest to jeden z najważniejszych przykładów oraz pól przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

Podsumowując owe wzorce strategicznego wykorzystania zasobów przyporządkowanych sferze *hard Power*, należy wskazać, że zasoby tego typu stają się dużo bardziej kruche niż miało to miejsce we wcześniejszych iteracjach środowiska

2267W tym kontekście można wskazać, że owe obszary podatności, niezależnie od ich natury, począwszy od geografii a skończywszy na wizerunku oraz opinii publicznej, są w różnym stopniu maskowane oraz ukrywane, niekiedy również niedostrzegalne. Poznanie ich sieci oraz jej wykorzystanie pozwala na ograniczenie konsumpcji zasobów siły, przy utrzymaniu pożądanego rezultatu.

2268D. L. Phillips, *Losing Iraq: Inside the postwar reconstruction fiasco*, Nowy Jork 2009.

międzynarodowego. Co więcej, ich regeneracja – w związku z szeregiem zmian demograficznych oraz technologicznych – nie tylko wydłużą się w czasie, lecz również stanowi znaczne obciążenie dla pojedynczych podmiotów międzynarodowych. W efekcie po raz pierwszy w historii, unilateralne korzystanie z tego sposobu siłowego oddziaływania wydaje się być poza zasięgiem, większości uczestników rzeczywistości międzynarodowej, w tym również największych – państw narodowych. Dodatkowo, konieczne jest wplecenie w działania zasobów jakościowo odmiennych – głównie z domeny *soft Power*.

3.1.6. *Hard Power – interferencja z soft Power*

Ostatnim elementem, który należy poddać analizie w kontekście *hard Power* jest kwestia wzajemnych interferencji pomiędzy obiema sferami siły: *hard Power* oraz *soft Power*. W tym względzie należy wskazać, że związek ten istniał również we wcześniejszych formach rzeczywistości międzynarodowej, lecz nigdy nie był kluczowy dla szans na powodzenie w globalnej geostrategii. W tym kontekście późnowestfalskie środowisko międzynarodowe wymusza wręcz interakcję pomiędzy owymi sferami. Bez wnikania zarówno w naturę *soft Power*, co zostanie dokonane w następnym podrozdziale, jak i w klucz do efektywnego połączenia obu sfer, co będzie przedmiotem analizy w trzecim podrozdziale, należy wskazać na trzy podstawowe sprzężenia pomiędzy *hard*, jak i *soft Power*. Pierwszym jest fakt, że każdorazowe wykorzystanie *hard Power* w rzeczywistości międzynarodowej wywołuje efekty w sferze *soft Power*. Drugim jest fakt, że już posiadany potencjał *soft Power*, zarówno w kontekście rozmiaru, kompozycji oraz percepcji poprzez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych, zwiększając, lub zmniejszając bazową wartość efektywność czystych narzędzi *hard Power*. Trzecim, coraz bardziej znaczącym sprzężeniem, że potencjał *soft Power* posiadany przez dany podmiot kształtuje wachlarz dostępnych do zastosowania środków *hard Power*, dosłownie uniemożliwiając zastosowanie niektórych z tych narzędzi pomimo faktu ich posiadania. W efekcie można wskazać, że interferencja pomiędzy *hard* oraz *soft Power* w istotnym stopniu modyfikuje zarówno możliwość wykorzystania tego pierwszego, jak jego finalną efektywność.

Pierwszą z płaszczyzn interakcji jest interakcja genetyczna, która oznacza, że jakiegokolwiek działanie w sferze *hard Power* pociąga za sobą wytworzenie efektu w sferze *soft Power* generującego zasoby, które w znacznym stopniu modyfikują ostateczny efekt jego działania. W tym kontekście jest to konsekwentne rozwinięcie zjawiska obecnego od zarania dziejów, a sprowadzającego się do kwestii, czy użycie przemocy jest usprawiedliwione. Jednakże dopiero współczesne środowisko międzynarodowe, wraz z rozwojem globalne sieci

infrastruktury krytycznej, umożliwiło rozbudowanie go do tego stopnia, że musi być on brany pod uwagę również w trakcie strategicznego namysłu, jako jeden z czynników warunkujących osiągnięcie sukcesu w rzeczywistości międzynarodowej. Zasoby *soft Power* uzyskiwane w ten sposób nie są wyłącznie pozytywne, co znajduje wyraz w założeniach większości akademików poświęcających się analizie niniejszego tematu²²⁶⁹. W rezultacie jakiegokolwiek działania z wykorzystaniem zasobów *hard Power*, generuje zasadniczo trzy podstawowe skutki. Po pierwsze, jest to pożądane ukształtowanie rzeczywistości społecznej, zależne od efektywności przeprowadzonej projekcji. Po drugie, jest to uszczerbek w potencjale *hard Power*, których zasoby zostają wykorzystane do przeprowadzonej operacji. Po trzecie, efektem każdego wykorzystania siły jest pakiet *soft Power*. Aktywacja zasobów *hard Power* zawsze powoduje wytworzenie zasobów *soft Power*, które mają wpływ na każde następne podjęcie działania, nawet w dziedzinach odległych od analizowanej. Dla przykładu, Stany Zjednoczone wciąż korzystają z pakietu *soft Power* wytworzonego podczas drugiej wojny światowej.

Drugą z płaszczyzn interakcji jest interakcja percepcyjna, która oznacza, że posiadany potencjał *soft Power* warunkuje postrzeganie wykorzystanych narzędzi *hard Power*, szczególnie w kontekście legitymacji ich użycia, co przekłada się na koszt oraz trwałość osiągniętych rezultatów. W tym kontekście należy podkreślić, że posiadane zasoby *soft Power* kształtują percepcję aktów zawierających *hard Power*, nierzadko nadając tym samym obwodom diametralnie odmienne interpretacje²²⁷⁰. W tym ujęciu owe zasoby kształtują trzy punkty, których wpływ na osiągnięcie pożądanych rezultatów. Pierwszym jest zdolność koalicyjna poszczególnych podmiotów pozwalająca na konstruowanie formalnych i nieformalnych koalicji międzynarodowych. Drugim jest podatność pozostałych uczestników relacji międzynarodowych na propagowaną interpretację zachowań oraz działań międzynarodowych. Co prawda większa część zarówno naukowców, jak i publicystów, dokonujących analizy polityki międzynarodowej, *hipokryzja*²²⁷¹, a więc niezgodność pomiędzy aktem a propagandą, to kluczem do tego punktu jest właśnie sprawne oraz

2269Na przykład: J. McCormick, *The European Superpower*, Londyn 2006

2270W tym kontekście wskazać można na różne interpretacje amerykańskich interwencji w Zatoce Perskiej. W przypadku interwencji z 1991 roku, reakcje społeczności międzynarodowej były mieszane z przewagą pozytywnych, bowiem percepcja międzynarodowa dostrzegła w tym zjawisku nową jakość przyporządkowaną do pozimnowojennej iteracji środowiska międzynarodowego. Dla odmiany, interwencja z 2003 roku postrzegana jest jednoznacznie negatywnie, jako niezrozumiały przykład geopolitycznego awanturnictwa, stanowiącego raczej przejaw reliktu dawnej, kolonialnej przeszłości, dodatkowo mającego negatywny wpływ na globalną społeczność. Niemniej obie operacje stanowiły realizację tego samego scenariusza oraz wykorzystywały podobne narzędzia.

2271Zgodnie ze słownikową definicją, jest to: „obłuda, dwulicowość, nieszczerłość, udawanie”. *Słownik Języka Polskiego. Tom I: A – K*, Warszawa 1983.

efektywne zarządzanie ową luką aby nie stanowił poważnej przeszkody w dalszej realizacji celów strategicznych. Przykładem takiej relacji może być specjalna relacja amerykańsko-brytyjska (ang. *anglo-american special relationship*), funkcjonująca w XX wieku²²⁷². Większość parametrów owej relacji posiadają interakcje pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a al-Quaedą²²⁷³. Trzecim jest również dynamiczna zmiana relacji pomiędzy komponentami ceny osiągnięcia pożądanego stanu rzeczywistości międzynarodowej. Z tego też powodu, w większości analizowanych przykładów, można zaobserwować tendencję do podejmowania owego działania, począwszy od zabiegów o usankcjonowanie określonej działalności przez kolektywy międzynarodowe, ze szczególnym uwzględnieniem Organizacji Narodów Zjednoczonych²²⁷⁴ a skończywszy na tworzeniu *koalicji chętnych*²²⁷⁵.

Trzecią z płaszczyzn interakcji jest interakcja mobilizacyjna, gdzie operowanie narzędziami *soft Power* umożliwi uzyskanie dostępu do pożądanego zasobów *hard Power* oraz obwodów do ich projekcji w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym względzie płaszczyzna owa jest ściśle powiązana z poprzednim punktem, jednakże jej zastosowanie ma charakter stricte wewnętrzny. Odnosi się bowiem do uzyskiwania dostępu do zasobów *hard Power*, fizycznie zlokalizowanych w ramach określonego podmiotu, jednakże które poprzez specyfikę późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego nie są dla niego bezpośrednio dostępne. W efekcie, to co pięćdziesiąt lat temu było pochodną mechanicznego działania ośrodków władzy, dziś urasta do konieczności implementacji skomplikowanych strategii oddziaływania w sferze *soft Power*. Po raz pierwszy na masową skalę zastosowano to działanie w trakcie rewolucji francuskiej, kiedy to po dezercji większości korpusu oficerskiego, Republika zmuszona została do relatywnie szybkiego oraz masowego zwiększenia rozmiarów sił zbrojnych²²⁷⁶. Wskazać można, że na najbardziej powszechnym działaniem w tym zakresie, jest stosowanie kampanii społecznych w celu uwrażliwienia poszczególnych sektorów społeczeństwa na potrzeby podmiotu działającego. W tej sferze należy wskazać na występowanie dwóch rodzajów kampanii społecznej. Z jednej strony jest dążenie do ściągnięcia na potrzeby rządu zasobów od strony społeczeństwa, co

2272S. Marsh, J. Baylis, *The Anglo-American „Special Relationship”: The Lazarus of International Relations*, „Diplomacy and Statecraft”, 2006, nr 17(1), s. 173 – 211.

2273B. Hoffman, *The changing face of Al Qaeda and the global war on terrorism*, „Studies in Conflict and Terrorism”, 2004, nr 27(6), s. 549 – 560.

2274A. Thompson, *Channels of Power. The UN Security Council and US Statecraft in Iraq*, Ithaca, Londyn 2009, s. 133 – 214.

2275A. Ryan, *The strong lead-nation model in an ad-hoc coalition of the willing: Operation Stabilize in East Timor*, „International Peacekeeping”, 2002, nr 9(1), s. 23 – 44.

2276M. Perry, J. R. Peden, T. H. Von Laue, *The Jacobin Regime [w:] M. Perry, Sources of the Western Tradition: From the Renaissance to the Present. Volume 2: From Renaissance to Present Day*, Boston 1999, s. 119 – 130.

miało miejsce w II Rzeczypospolitej Polskiej²²⁷⁷, z drugiej natomiast można wskazać na kampanie mające na celu zwiększenie odporności społecznej na niedobory zasobów użytkowanych na cele cywilnej, co można wskazać na przykładzie Wielkiej Brytanii w trakcie drugiej wojny światowej²²⁷⁸. W wykorzystaniu środków oddziaływania tego typu kluczowe stają się dwa narzędzia: edukacja oraz propaganda. Ta pierwsza, służyła głównie jako mechanizm indoktrynowania populacji w celu wytworzenia mechanizmów nakłaniających szerszą populację do podejmowania pożądanych decyzji. Ta druga służyła do bezpośredniej ich aktywacji w celu sięgnięcia po zasoby *hard Power*, które stanowiły rezerwę narodową, lub były wykorzystywane do innych, najczęściej cywilnych celów. Reasumując, środowisko westfalskie wymagało w określonych warunkach sięgnięcia po środki zlokalizowane w innych sektorach podmiotu. Jest to sfera analogiczna do opisanego wcześniej transnarodowego obwodu wymiany zasobów *hard Power*, gdzie również kluczem staje się odpowiednie ukształtowanie narracji medialnej, aby możliwe stało się uzyskanie dostępu do zasobów poddanych jurysdykcji danego podmiotu jedynie nominalnie lub symbolicznie. Tym samym kluczowym komponentem oddziaływania staje się pośrednie kształtowanie narracji medialnej za pośrednictwem niezależnych oraz pozornie niezależnych organizmów, począwszy od korporacji medialnych²²⁷⁹ a skończywszy na poszczególnych jednostkach, takich jak *watchdogs* oraz *whistleblowers*²²⁸⁰, czy też anonimowi blogerzy²²⁸¹. Jednostki te stanowią sieć, z której usunięciu ulegają powiązania z bardziej klasycznymi podmiotami ze szczególnym uwzględnieniem państw narodowych, zwiększając siłę oddziaływania na publiczną narrację, co z kolei przekłada się na implementację do społecznej percepcji danej inicjatywy, skłaniając daną społeczność do jej poparcia, lub odrzucenia. W odróżnieniu od poprzednich metod działania, charakteryzuje się trzema cechami. Pierwszą jest niski poziom kontroli rezultatów. Trzecią jest znaczna dynamika transformacji rezultatów, co oznacza ograniczenie trwałości w czasie. Co więcej, ten obwód pozyskiwania *hard Power* staje się dostępny nie tylko dla westfalskich państw narodowych, jako że konieczność rozbudowy

2277M. Gieleciński, *Wojenne i powojenne losy Funduszu Obrony Narodowej*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej”, 2000, 24 maja, URL: https://caw.wp.mil.pl/plik/file/biuletyn/b23/b23_12.pdf, [dostęp: 22.03.2018].

2278Szczerólnie widocznym przykładem może być przetapianie metalowe elementy ozdobnych, takich jak ogrodzenia budynków publicznych w celu wsparcia wysiłku wojennego cennymi metalami.

2279R. A. Gershon, *The transnational media corporation. Global messages and free market competition*, Londyn, Nowy Jork 2012,

2280Obie kategorie odnoszą się do silnie zmotywowanych jednostek zajmujących się analizą działań organów państw narodowych oraz innych podmiotów subnarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem korporacji transnarodowych, w celu identyfikacji oraz ujawnienia nieprawidłowości, zarówno celowych, jak i nieintencjonalnych. *Watchdogs and whistleblowers. A reference guide to consumer activism*, red. S. Brobeck, R. N. Mayer, Santa Barbara, Denver 2015.

2281K. Nahon, J. Hemsley, S. Walker, Muzammil Hussain, *Fifteen Minutes of Fame: The Power of Blogs in the Lifecycle of Viral Political Information*, „Policy and Internet”, 2011, nr 3(1), s. 1 – 28.

instrumentarium niezbędnego do jego właściwego wykorzystania zostaje przesunięta poza możliwości oferowane przez posiadane zasoby, w kierunku działań podejmowanych poprzez innych uczestników stosunków międzynarodowych, czego najbardziej jaskrawym przykładem może być wykorzystanie Internetu zarówno przez al-Quaedę²²⁸² jak i Daesh²²⁸³ do zwiększania własnych możliwości operacyjnych, nawet pomimo faktu, że większość nakładów na jego stworzenie zostało wyłożonych przez podmioty kojarzone głównie z Zachodem. Konkludując, na tej płaszczyźnie, potencjał *soft Power*, zarówno w ujęciu negatywnym jak i pozytywnym stanowi czynnik w znacznym stopniu modyfikujący możliwości projekcji narzędzi oraz zasobów *hard Power*.

W tym miejscu należy podkreślić jeden, podstawowy wniosek. Dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym doprowadziła do sytuacji, w której obie, dotychczas autonomiczne sfery oddziaływania – *hard Power* oraz *soft Power* – stają się ze sobą na tyle mocno związane, że podejmowanie działania w systemie globalnym, wymaga poruszenia wątków przynależnych do obu sfer. Co więcej, podjęcie działania w jakiegokolwiek sferze wytwarza rezultaty nieomal w każdej z dostępnych sfer, które są w stanie zarówno wzmocnić oraz utrwalić pożądane rezultaty, jak i je osłabić czy też zupełnie znieść. Uzupełnienie działań narzędzi *hard Power* przy zastosowaniu narzędzi *soft Power* pociąga za sobą trojaki efekty. Pierwszym jest dywersyfikacja kosztów pomiędzy większą liczbę podmiotów, nakłonionych do uczestnictwa w określonej inicjatywie raczej, niż zmuszonych groźbami. Drugim jest nakłonienie pozostałych uczestników systemu globalnego do ograniczonej współpracy, co przełoży się na zmniejszenie oporu środowiska, a co za tym idzie oszczędności w najcenniejszych zasobach *hard Power*. Trzecim jest uzyskanie dostępu do tych warstw oraz segmentów własnego potencjału, które nie są bezpośrednio kontrolowane poprzez centrum decyzyjne.

3.2. *Soft Power*

Przechodząc do zagadnienia *soft Power* należy wskazać na trzy podstawowe założenia, niezbędne do prawidłowego rozpoznania niniejszego zjawiska. Po pierwsze, należy szczególnie zwrócić uwagę na fakt, że pomimo obecności niemal przez cały okres historii elementów kojarzonych z *soft Power*, dopiero rozkwit późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego umożliwił jej emancypację oraz samodzielne występowanie, niezależnie od potencjału *hard Power*. Po drugie, pomimo owej względnej emancypacji, inaczej niż

2282T. L. Thomas, *Al Qaeda and the Internet: The Danger of „Cyberplanning”*, „Parameters”, 2003, nr 23(1), s. 112 – 123.

2283A. B. Atwan, *Islamic State: the digital caliphate*, Oakland 2015.

zakładano jeszcze na początku XXI wieku, *soft Power* jest nierozzerwalnie związane z *hard Power*; nie tylko za pomocą konieczności konsumpcji środków finansowych w celu wytworzenia poszczególnych narzędzi niezbędnych do projekcji *soft Power*, lecz również poprzez fakt immanentnego wbudowanie jego elementów w narzędzia oraz sposoby projekcji *hard Power*, co wykazano w poprzednim podrozdziale. Po trzecie, należy szczególnie podkreślić, że pomimo owych bliskich oraz nierozzerwalnych związków, obie sfery siłowego oddziaływania stanowią odrębną jakość stosunków międzynarodowych, która jest szczególnie widoczna w najbardziej podstawowych dychotomiach pomiędzy nimi. W pierwszym względzie, *hard Power* odnosi się do ilościowych sposobów oddziaływania oraz ewaluacji, a *soft Power* – do jakościowych. W drugim, *hard Power* wymaga konsumpcji zasobów o charakterze materialnym, podczas gdy *soft Power* bazuje na zasobach o charakterze niematerialnym. W trzecim przypadku, narzędzia *hard Power* nie wymagają zewnętrznych systemów w celu umożliwienia ich efektywnego funkcjonowania, podczas gdy narzędzia *soft Power* nie są w stanie funkcjonować bez ekstensywnego systemu instytucji oraz fizycznych elementów infrastruktury krytycznej. Anegdotycznie rzecz ujmując, rzucenie książką w przeciwnika należy niewątpliwie do sfery *hard Power*, podczas gdy przeczytana przez niego książka będzie przejawem *soft Power*, jednakże wymaga to nie tylko kanałów dystrybucji produktu oraz znajomości języka oraz kodów kulturowych niezbędnych do pełnego przyswojenia przekazu. *Soft Power* stanowi stosunkowo nowy oraz relatywnie niezbadany, bo wciąż rozwijający się we współczesnym środowisku międzynarodowym.

Aby uporządkować dalsze rozważania, należy oprzeć się na modelu zastosowanym do analizy *hard Power*, w poprzednim podrozdziale. W jego ramach rozważania odnoszące się do zagadnienia *soft Power* zostaną podzielone na cztery części. Pierwsza część zostanie poświęcona teoretycznym elementom oraz ogólnej charakterystyce ewolucji danego zjawiska. W ramach drugiej, zostanie przeprowadzona analiza strategiczna współczesnej formy *soft Power*. Trzecia część zostanie poświęcona wskazaniu oraz analizie narzędzi zakwalifikowanych w ramach *soft Power*. W czwartej i ostatniej części zostanie zaprezentowana interakcja pomiędzy obiema sferami projekcji siły w środowisku międzynarodowym, jak i strategiczne implikacje związane ze stosowaniem tych narzędzi w środowisku międzynarodowym. Sfera *soft Power* czy raczej jej gwałtowny rozwój na przełomie milleniów, stanowi próbę ominięcia dylematów związanych z czynnym zastosowaniem *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem koniunkcji eskalacji jej efektywności oraz kosztowności jej projekcji. Jednocześnie, zaobserwować można, że sfera ta nie spełnia pokładanych w niej oczekiwań, szczególnie wyrażanych przez hiperoptymistów,

dążących do całkowitego zastąpienia *hard Power*, w jej militarnym wymiarze.

3.2.1. *Soft Power* – teoria oraz ewolucja

Przechodząc do teoretycznej analizy *soft Power*, należy rozpocząć od stwierdzenia, że istota niniejszej sfery oddziaływania zlokalizowana jest w obrębie drugiego oraz trzeciego oblicza siły wskazanego przez Kennetha Bouldinga²²⁸⁴, zgodnie z zaprezentowaną przez niego charakterystyką oraz parametrami. Tym samym kluczem do zrozumienia zjawisk oraz narzędzi przyporządkowanych do niniejszej sfery kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim²²⁸⁵ środowisku międzynarodowym, stają się trzy podstawowe cechy wspólne. Pierwszą oraz najważniejszą, jest to, że intensywność oraz efektywność oddziaływania w sferze *soft Power* jest w znacznie mniejszym stopniu zależna od potencjału oraz możliwości podmiotu działającego, lecz przede wszystkim od subiektywnego postrzegania podmiotu poddanego oddziaływaniu. W swej istocie, co zakrawa na paradoks, *soft Power* największe efekty przynosi w sytuacji, gdy jego działanie nie jest w pełni uświadamiane przez podmioty będące celem działania. Po drugie, w przeciwieństwie do *hard Power*, koncentruje się głównie wokół oddziaływania na jakościową konstrukcję podmiotu międzynarodowego, choć w tym zakresie linie podziału nie jest przesadnie wyraźna. W efekcie, wyodrębnić można dwa równoległe systemy komunikacji. Pierwszy, obejmuje ogół połączeń pomiędzy ośrodkiem decyzyjnym podmiotu działającego a ośrodkiem decyzyjnym oraz ogółem jego struktury. Drugi, obejmujący ogół połączeń pomiędzy pozostałym, niedecyzyjnymi elementami struktury podmiotu działającego a ogółem struktury podmiotu poddanego oddziaływaniu, zarówno ośrodka decyzyjnego jak i pozostałych, niedecyzyjnych elementów systemu. Jednak co szczególnie mylące, istnieje znaczne prawdopodobieństwo zamaskowania wśród owych elementów agencji rządowych²²⁸⁶. Po trzecie, narzędzia przynależące do sfery *soft Power* charakteryzują się wysokim stopniem interaktywności, co oznacza, że są podatne na zakłócenia powodowane zarówno poprzez kontrdziałanie podmiotu poddanego oddziaływaniu, jak i pozostałych elementów kontekstu sytuacyjnego. Reasumując, *soft Power* jest sposobem oddziaływania międzynarodowego uzupełniającym oraz wzmacniającym obwody *hard Power*, lecz które nie są w stanie ich

2284K. E. Boulding, *Three (...)*.

2285H. Kissinger, *Porządek (...)*.

2286W tym względzie wskazać można na dwie kategorie owych podmiotów. Pierwszą są prywatne firmy wojskowe (ang. *Private Military Companies*, PMC), blisko związane z rządami państw goszczących, zajmujące się projekcją siły militarnej, w tym również jako pośrednicy dla danego rządu. Drugą są rządowe organizacje pozarządowe (ang. *Government Non-Governmental Organizations*, GONGO) oraz biznesowe organizacje pozarządowe (ang. *Business Non-Governmental Organizations*, BONGO), podszywające się pod organizacje pozarządowe, jednak w rzeczywistości stanowiące przedłużenie woli podmiotów patronackich.

zastąpić.

Przechodząc do kwestii ewolucji *soft Power* na przestrzeni dziejów, należy wskazać, że pomimo że splot oraz rozwój elementów wchodzących w jego zakres nastąpił relatywnie w ciągu ostatniego półwiecza, to ich obecność w historii politycznej człowieka sięga niemal początków jej egzystencji. W historycznej perspektywie analitycznej należy wskazać, że w ramach *soft Power* wskazać należy trzy warstwy oddziaływania składające się na niniejszą sferę oddziaływania. Po pierwsze, jest to *legitymacja*, rozumiana jako uprawnienie do podejmowania poszczególnych działań zarówno w środowisku międzynarodowym jak i wewnętrznym. Po drugie, jest to *narracja*, którą w skrócie ująć można jako przekaz mający na celu ukształtowanie percepcji rzeczywistości pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. Po trzecie, jest to również *percepcja*, a więc postrzeganie pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych.

Przechodząc do analizy konstrukcji elementów *soft Power* w pierwszym okresie rozwoju stosunków międzynarodowych, określonym jako przedswestfalskie środowisko międzynarodowe w fazie pierwotnej, należy przypomnieć, że środowisko to charakteryzowało się relatywną izolacją zarówno poszczególnych podmiotów międzynarodowych oraz ich rodzin, co w znacznym stopniu ograniczało zastosowanie siły w wymiarze *soft Power*, tak jak w przypadku *hard Power*. O ile jednak w przypadku *hard Power*, oddziaływania o charakterze militarnym, jak i ekonomicznym były stosunkowo łatwo identyfikowalne oraz rozpoznawalne, o tyle cyrkulacja oraz wykorzystanie *soft Power* napotykało na dodatkowe przeszkody w postaci dywersyfikacji kulturowej, językowej, filozoficznej oraz społecznej, co z kolei powoduje jego efektywną bezużyteczność. W tym kontekście *soft Power*, we wszystkich trzech wymiarach – *legitymacji*, *narracji* oraz *percepcji* – koncentrowała się na relacjach wewnętrznych ewentualnie w podmiotach relatywnie bliskich, albo geograficznie, co miało miejsce w przypadku Bliskiego Wschodu²²⁸⁷ albo kulturowo, co miało miejsce w przypadku greckich *polis*²²⁸⁸ albo państw skupionych wokół cesarstwa chińskiego²²⁸⁹. W rezultacie największe znaczenie w tej fazie rozwoju systemu międzynarodowego uzyskały zabiegi skupione w ramach *legitymacji*. Jest to szczególnie istotne w przypadku kruchości struktur władzy ówczesnych podmiotów międzynarodowych. Jednakże najbardziej istotnym czynnikiem owych zabiegów było przypisywanie osobie władcy niemal boskiego pochodzenia, co obecne jest niemal w każdej kulturze z tamtego okresu. Co ciekawe, w

2287E. Anderson, *Middle east: Geography and geopolitics*, Nowy Jork 2013.

2288J. M. Hall, *Polis, Community and Ethnic Identity* [w:] *The Cambridge Companion to Archaic Greece*. red. H. A. Shapiro, Cambridge 2007, s. 40 – 60.

2289W tym kontekście wskazać można, na dość często powtarzany aforyzm, że Chiny to w mniejszym stopniu państwo, a w większym – cywilizacja.

warunkach pierwotnej fazy systemu owa *legitymacja* była w znacznym stopniu modyfikowana była przez zarówno osobiste przymioty monarchy, jak i społeczny kontekst osiągania oraz realizacji owej władzy. Jest to szczególnie widoczne porównując silnych, niemal despotycznych monarchów, ze słabymi powolnymi woli możnych i podległych grup społecznych, szczególnie realizowanych w obrębie tej samej dynastii. W przypadku tego okresu szczególnie ostro wypada zestawienie monarchów izraelskich, choć odległość w czasie oraz mitologizacja postaci Dawida, założyciela dynastii władców starożytnego Izraela oraz Judy, oraz jego wnuka Roboama, którego panowanie naznaczył masowy bunt oraz rozpad państwa²²⁹⁰. Pomimo zatem pełnienia podobnej funkcji, legitymacja była w znacznym stopniu zmodyfikowana nie tylko przez charyzmę władcy, lecz również poprzez kontekst społeczny – zmęczenie narodu daninami publicznymi; oparcie się na niewłaściwych doradcach – wspomnianym starszym pokoleniu; a także niedookreśloną interwencję Boga²²⁹¹ w konsekwencji doprowadziło do niewydolności system dość sprawnie funkcjonujący za jego poprzedników, oraz konieczność transformacji całości. Zabiegi zmierzające w kierunku utrzymania stałego poziomu legitymacji było niezwykle trudno, głównie z trzech powodów. Pierwszym powodem tego stanu rzeczy była ograniczona wiedza pragmatyczna odnosząca się do umiejętności zarządzania stosunkami społecznymi w sposób efektywny. Drugim powodem było ograniczenie technicznych możliwości oddziaływania nawet w ramach jednego podmiotu międzynarodowego. Trzecim czynnikiem ograniczającym efektywność niniejszych zabiegów był ich koszt. Nierzadko owe koszty prowadziły do buntów oraz transformacji poszczególnych podmiotów począwszy od Chin²²⁹², poprzez Izrael²²⁹³ a skończywszy na Egipcie²²⁹⁴. W rezultacie jednak był to jeden z najważniejszych czynników ograniczających

2290 Zakrawa to na paradoks, ale mityczny najmdirzy biblijny król, Salomon, poprzez intensywne prace publiczne oraz związane z tym daniny oraz podatki doprowadził państwo na skraj załamania. Zgodnie z biblijnym przekazem, jego następcą, zamiast do ugody, przed własną koronacją, dodatkowo zaognił sytuację, obiecując zwiększenie obciążeń podatkowych. Co ciekawe podejmował decyzję kierując się radą młodszego pokolenia doradców, natomiast ignorując kolegium służące radą poprzedniemu władcy. Doprowadziło to do wybuchu społecznego niezadowolenia oraz doprowadziło do wypowiedzenia posłuszeństwa przez dziesięć z dwunastu plemion Izraela, oraz rzeczywistego podziału państwa. Więcej szczegółów: *Pismo Święte. Starego i Nowego Testamentu* (tłum. Towarzystwo Świętego Pawła), Częstochowa 2009, *Pierwsza Księga Królewska*, rozdział 12.

2291 Ów czynnik w żadnym wypadku nie da się przeanalizować przy pomocy metod naukowych, dlatego niemal zawsze jest pomijany w analizie zjawisk oraz procesów politycznych. Jednakże powoływanie się na formę kontaktów z rzeczywistością ponadnaturalną stanowi jedną z bardziej nośnych płaszczyzn *soft Power*. A. M. Solarz, W. Lizak, *Rola czynnika religijnego i świeckiego w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w Izraelu [w:] Re-Wizje i Re-Orientacje. Myśl pozaeuropejska w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. M. F. Gawrycki, J. Zajączkowski, A. Bógdał-Brzezińska, Warszawa 2012, s. 126 – 148.

2292 W przypadku Chin zaobserwować można dość brutalny reset struktur politycznych, związany ze zmianą panującej dynastii. Ostatnia taka zmiana nastąpiła w XX wieku, pomiędzy rokiem 1911 a 1949.

2293 Szczególnie w kontekście dualizmu istnienia państwa żydowskiego w okresie Królestwa Izraela (Samarii) i Judy, pomiędzy 930 a 720 rokiem przed Chrystusem.

2294 W przypadku Egiptu, przykładem szczególnie intensywnych zaburzeń społecznych oraz wojen domowych jest Pierwszy Okres Przejściowy, spowodowany przez długi okres rządów faraona Pepiego II, transfer

możliwość stosowania narzędzi *soft Power*, szczególnie tych niezbędnych do kształtowania wewnętrznego dyskursu odnoszącego się do form oraz mechanizmów realizacji władzy oraz przywództwa. Przechodząc do wymiaru *narracji*, jego zastosowanie miało jedynie marginalne znaczenie. Jak już wspomniano, trudności techniczne związane z istnieniem olbrzymich oraz niegościnnych przestrzeni geograficznych, a także niesynchronizowanych systemów komunikacyjnych, prowadziło do zawężenia możliwości efektywnego działania jedynie do najbliższego sąsiedztwa oraz podmiotów wywodzących się z jednego pnia kulturowego. Wskazać można, że pomimo zróżnicowania kształtu oraz funkcjonowania owych instrumentów, wyodrębnić można trzy podstawowe cechy narzędzi służących kształtowaniu *narracji* oraz trzy parametry odnoszące się do mechanizmów służących kształtowaniu *percepcji*. Po pierwsze, jest to zróżnicowanie segmentów oraz organów poszczególnych podmiotów międzynarodowych, które stosują owe narzędzia oraz instrumenty. Dość często również niższe warstwy struktur władzy dysponują znaczną swobodą prowadzenia własnej polityki, w tym również z wykorzystaniem elementów *soft Power*, ze szczególnym uwzględnieniem polityki dynastycznej²²⁹⁵. Po drugie, jest to kapitałochłonność owych relacji, wymagających stałych nakładów zasobów w celu podtrzymania relacji oraz wywarcia stałego wpływu na rzeczywistość wewnętrzną podmiotu będącego celem oddziaływania *soft Power*. Dodatkowo, wskazać można, że w kontekście długotrwałości realizacji poszczególnych zadań, część z tych zasobów była praktycznie nie do odzyskania²²⁹⁶. Po trzecie, zastosowaniu narzędzi kształtujących *narrację*²²⁹⁷ międzynarodową nie przyświeca żaden długodystansowy cel. W rezultacie implementacja obwodów transmisji siły, nie jest przyporządkowane do żadnej większej strategii lecz jest wynikiem strategicznej oraz taktycznej konieczności, szczególnie w dwóch wymiarach. Pierwszym jest konieczność stabilizacji szczególnie interesującego rejonu geopolitycznego, w sytuacji, gdy konflikt zbrojny jest niepraktyczny dla podmiotu działającego. Drugim jest konieczność uzyskania dostępu do szczególnie potrzebnych zasobów *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem militarnych zasobów *hard Power*. Zastosowanie siły w wymiarze *soft Power* w pierwotnej fazie przedwestfalskiego, szczególnie w elementach kojarzonych z kształtowaniem *narracji* międzynarodowej, stanowiło system szczególnie niewydolny oraz o relatywnie niewielkim

legitymacji oraz kompetencji pomiędzy faraonem a nomarchami, a także wielka susza w wymiarze globalnym, doprowadziła do erozji legitymacji centralnego ośrodka decyzyjnego oraz ograniczenia możliwości realizacji kompleksowych strategii w środowisku zewnętrznym niemal do zera.

2295P. S. Fichtner, *The Habsburgs: dynasty, culture and politics*, Londyn 2014.

2296Szczególnie w przypadku jej zaginięcia lub utraty w wyniku wrogich działań innych uczestników stosunków międzynarodowych.

2297J. Slaughter, *Human rights, Inc.: The world novel, narrative form, and international law*, Fordham 2009, s. 140 – 204.

zasięgu, stosowany jedynie w przypadku konieczności uzyskania wzmocnienia własnego potencjału militarnego. Przechodząc do kwestii *percepcji*, należy wskazać na jej trzy podstawowe parametry w fazie pierwotnej przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Po pierwsze, jest ona zupełnie poza kontrolą podmiotu działającego. Szczególnie w tym zakresie wskazać można na fakt dość znaczącej roli konfliktów interpersonalnych pomiędzy decydentami wchodzącymi w skład struktur podmiotu. W tym względzie należy szczególnie podkreślić znaczenie kategorii *zdrajców*²²⁹⁸, odnoszących się do tych elementów, które z różnych powodów jawnie bądź w sposób utajony działają na szkodę realizacji najważniejszych ośrodków decyzyjnych. Po drugie, *soft Power* w pierwotnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego podlega na tyle znaczącym zakłóceniom, że jej finalny efekt był niemal zupełnie nie związany z oryginalną intencją. Jednakże w tym miejscu należy wskazać, że kluczowe zakłócenia pojawiają się na dwóch polach. Pierwszym z nich jest geograficzne przeszkody w rozchodzeniu się informacji w przestrzeni geopolitycznej, związane z ograniczeniami ich podstawowych nośników, to jest ludzi. Drugim z nich jest bariera kulturalno-filozoficzna, związana z internalizacją odbieranego przekazu, a także z jego celową interpretacją, to jest przypisaniem znakom wchodzącym w jego skład odpowiednich wartości, zamyślonych przez twórców. Szczególnym przykładem tego typu modyfikacji, może być relacja pomiędzy Królestwem Judy oraz Babilonią, za czasów biblijnego króla Ezechiasza, w ramach których pokaz siły oraz bogactwa świątyni w Jerozolimie, zamiast sojuszu i współpracy, sprowokował najazd łupieżczy²²⁹⁹. Po trzecie, *percepcja* całego podmiotu międzynarodowego kształtowana jest jedynie przez kilka kluczowych osobistości, ze szczególnym uwzględnieniem członków sił zbrojnych oraz służb wywiadowczych. W tym kontekście można przytoczyć różne przykłady z późniejszego okresu wojny peloponeskiej, gdzie polityka międzynarodowa Aten kształtowana była poprzez rywalizację pomiędzy stronnictwami politycznymi, które wykorzystywały relacje z Syrakuzami²³⁰⁰, w myśl logiki rywalizacji wewnętrznej, a nie intencji polityków z Sycylii, chcących pozostać poza zasięgiem wojny. W rezultacie doprowadziło to do podjęcia fatalnej w skutkach wyprawy ateńskiej, widząc w tym *polis* relatywnie łatwy łup²³⁰¹. Ograniczenie

2298M. Åkerström, *Betrayal and betrayers: The sociology of treachery*, Nowy Jork 2017.

2299Jest to szczególnie imputowane przez zapisy biblijne rozsiiane po Starym Testamencie.

2300W tym kontekście wskazać można na spór pomiędzy stronnictwem Nikiasza (ateńska arystokracja) a Alkibiadesem (partia demokratyczna) w kontekście sensowności podjęcia interwencji na Sycylii. Paradoksalnie, pomimo że Nikiasz był niechętny prowadzeniu owej wyprawy. To jednak przyjęta strategia polityczna na Zgromadzeniu Ludowym, przyczyniła się do zwiększenia rozmiarów wyprawy. Jak stwierdził Donald Kagan: „Bez interwencji Nikiasza, wyprawa sycylijska nastąpiła by wcześniej, jednak nie przybrałaby katastrofalnego rozmiaru”. D. Kagan, *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, Nowy Jork 1981, s. 191.

2301Owa mispercepcja wynikała zarówno z klasycznego dążenia do zrównoważenia wewnętrznych oraz

kręgu odbiorców oddziaływania *soft Power* do szeregu jednostek ludzkich reprezentujących kolektywną wolę całej społeczności z jednej strony przyczyniło się do ułatwienia oraz uproszczenia wywierania wpływu przy pomocy narzędzi ze sfery *soft Power*, do szeregu ludzi – decydentów oraz doradców, głównie ze sfery politycznej oraz militarnej, lecz przyczyniło się do poddania owych wpływów wewnętrznym przetargom politycznym, co w efekcie doprowadziło do zniekształcenia zarówno strategii, jak i ostatecznych rezultatów. Podsumowując, owe środowisko międzynarodowe, było szczególnie niesprzyjające do stosowania środków należących do sfery *soft Power*. W większości analizowanych przypadków, należy wskazać, że nie były one wystarczające nawet do zarządzania stosunkami wewnętrznymi.

Drugim okresem rozwoju stosunków międzynarodowych określono w ramach niniejszej rozprawy jako środowisko przedwestfalskie w fazie imperialnej. Podstawową różnicą pomiędzy oboma fazami, było istnienie poziomu zarządzania globalnego, kontrolującego cały znany system międzynarodowy. Co wyróżnia owe centrum jest niemal całkowity monopol na wykorzystanie narzędzi *hard Power* ze szczególnym uwzględnieniem płaszczyzny militarnej. W tym względzie konflikt z owym centrum – niezależnie czy były to imperialne Chiny czy cesarski Rzym – prowadził do poważnych uszczerbków w potencjale podmiotu niższego rzędu aż do jego całkowitej eliminacji. Koronną cechą owej relacji, jest to, że dramatycznemu ograniczeniu ulegają międzynarodowe relacje horyzontalne na rzecz międzynarodowych relacji wertykalnych. Z tego też powodu to właśnie na dworze cesarskim skupiają się wszystkie trzy warstwy sfery *soft Power*: *legitymacja*, polegająca na przekazywaniu szacunku wzwyż oraz kompetencji poniżej; *narracja*, w ramach której zarówno centrum promuje swoją wersję rzeczywistości w pomniejszych podmiotach, jak i one starają się nakłonić centrum do własnego zdania, szczególnie w kontekście egzekwowania przez dwór cesarski kompetencji mediacyjnych oraz arbitrażowych²³⁰² i wreszcie kluczowym parametrem jest *percepcja* pozostałych uczestników systemu imperialnego przez imperialny dwór. Co prawda jego *percepcja* przez owe pomniejsze podmioty miała w zwykłym trybie funkcjonowania imperium drugorzędny charakter, modyfikując jedynie koszty utrzymania całej struktury. W tym kontekście należy wskazać, że system imperialny ma pozytywny wpływ na dwa czynniki niezbędne do zaistnienia realnego oddziaływania w wymiarze *soft Power*. Po pierwsze jest to pojawienie się uniwersalnego

zewewnętrznych problemów państwa poprzez odniesienie szybkiego oraz łatwego zwycięstwa, namowom oraz łapówkom z pomniejszych miast sycylijskich rywalizującym z Syrakuzami, a także przedziwnej mieszaninie pychy i chciwości, pozwalającej na zignorowanie lokalnych przeciwników na rzecz podążeniu za uludą bogactw w odległych krainach.

2302W. G. Grewe, *The Epochs of International Law* (tłum. M. Byers), Berlin, Nowy Jork 2000, s. 93 – 104.

systemu komunikacyjnego, począwszy od języka uniwersalnego, a także powszechnie znanych oraz uznawanych norm kulturalnych oraz organizacji społecznej, które zaczynają stanowić załączek płaszczyzny stosunków międzynarodowych, określanych wspólnie jako transnarodowa przestrzeń stosunków społecznych. Po drugie, wskazać można na ustabilizowanie przestrzeni międzynarodowej na tyle, że możliwe staje się skonstruowanie załączków globalnej infrastruktury krytycznej, nie tylko w postaci połączeń długodystansowych – dróg lądowych oraz szlaków morskich – ale również węzłów oraz *hubów* w postaci gęstniejącej sieci miast, miasteczek oraz kolonii wojskowych. W rezultacie podmioty międzynarodowe wydają się polegać w większym stopniu na *soft Power*, jako nośniku oddziaływanie międzynarodowego wyniku koniunkcji dwóch czynników: wymuszeniu zaniechania innych form oddziaływania poprzez absolutną dominację imperialnego centrum w domenie *hard Power*; oraz pojawieniu się technicznych możliwości nawiązanie nie tyle równie efektywnych kontaktów, lecz stosunków międzynarodowych w tym wymiarze w ogóle.

Trzecim okresem rozwoju stosunków międzynarodowych jest etap środowiska przedwestfalskiego w fazie postimperialnej. Z jednej strony przez całość jego trwania żywe było wspomnienie o utraconym imperium, szczególnie w przypadku istnienia transnarodowych jego pozostałości oraz nieustannym dążeniu do jego rekonstrukcji. Jednocześnie wszystkie istniejące podmioty-spadkobiercy są niezdolne do akumulacji na tyle znaczącego potencjału, aby zrealizować owe dążenia. W ten sposób pojawia się dość skomplikowany system łączący w sobie szerokie spektrum tego co globalne z tym co lokalne. Istniał on w tym kształcie tylko w przypadku średniowiecznej Europy. W tym kontekście zaobserwować można w ramach tego etapu rozwoju stosunków międzynarodowych nieustanny konflikt oraz przesuwanie punktu równowagi pomiędzy komponentami transnarodowymi a komponentami narodowymi, co z grubsza odpowiada dynamicznemu przesuwaniu akcentów pomiędzy *hard Power* a *soft Power*. Wskazać można, że powyższy porządek wykazywał szereg podobieństw do współczesności. Jednakże, co szczególnie interesujące, jego ewolucja doprowadziła do wykształcenia się westfalskiego porządku międzynarodowego, biegunowego odmiennego od teoretycznych założeń postwestfalskiego porządku międzynarodowego²³⁰³. Na tym etapie rozwoju środowiska międzynarodowego można zaobserwować poziom komplikacji oraz funkcjonalność narzędzi *soft Power*,

2303O ile ekstrapolacja liniowa parametrów późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, zaprezentowanych na przykład w monografii *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2009, wydaje się słuszną, ów porządek będzie uwypuklał parametry postimperialnego etapu przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. W efekcie pojawienie się państwocentrycznego ładu westfalskiego stanowi wyraźną anomalię w ewolucji stosunków międzynarodowych.

porównywalnych do współczesności, przynajmniej na poziomie modelu teoretycznej analizy zjawiska. Jego ewolucję w kierunku Westfalii generowała koniunkcja dwóch czynników. Pierwszym jest nietrwałość uzyskanych rezultatów, która wymaga wykorzystania narzędzi przynależnych do sfery *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem sił wojskowych nawet w przypadku największych oraz najpotężniejszych podmiotów międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem konieczności toczenia *wojen hegemonicznych*. Drugim jest niestabilność globalnej sieci infrastruktury krytycznej, która jest ustawicznie zaburzana oraz niszczone poprzez zaburzenia w systemie generowane przez zaburzenia polityczne oraz kryzysy gospodarcze. Oczywiście już wtedy pojawiały się obszary stabilizowane, które pokrywały się z obszarami kontroli czynników narodowych. W tym kontekście po raz pierwszy pojawił się oraz w miarę upływu wzmocnił, podział na przestrzeń wewnątrznarodową gdzie narzędzia *soft Power* były stosowane w sposób efektywny, choć dość często zakłócany oraz kontestowany, oraz przestrzeń międzynarodową, gdzie rezultaty działania niosą ze sobą konieczność utrwalania rezultatów poprzez zastosowanie elementów kojarzonych z *hard Power*. W rezultacie należy podkreślić, że punkt równowagi pomiędzy obiema sferami przesunął się w kierunku *hard Power*, stopniowo acz nieubłaganie zwiększając użyteczność *hard Power*, powodując degenerację potencjału *soft Power* do funkcji pomocniczej. Stało się to szczególnie widoczne w XVI i XVII wieku²³⁰⁴, wraz z efektywnym obumieraniem transnarodowych pozostałości systemu imperialnego w postaci dualizmu najwyższych władz w Europie. W tym kontekście wskazać można na pewną płynność oraz olbrzymi poziom dynamiki międzynarodowych relacji w Europie w tamtym okresie. Ów dynamizm został w znacznej mierze odtworzony we współczesnym środowisku międzynarodowym. W tym kontekście, przechodząc do analizy natury *soft Power* w owym okresie, należy wskazać, że stanowiła ona kluczowy element sukcesu danego podmiotu w środowisku międzynarodowym. Wynikało to z koniunkcji dwóch najważniejszych czynników. Po pierwsze, faza postimperialna przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego odziedziczyła po imperium rzymskim efektywny system komunikacyjny, skupiony wokół instytucji języka uniwersalnego oraz organizacji na tym gruncie wyrosłych – jak klasztory oraz uniwersytety – które stały się odpowiednikiem niematerialnej warstwy globalnej infrastruktury krytycznej, zapewniając funkcjonalne środowisko w którym narzędzia *soft Power* są w stanie w sposób wiarygodny oraz przewidywalny spełnić własne cele. Po drugie, co wskazywane jest przez szereg autorów z Paulem Kennedym²³⁰⁵, ów system był

2304K. J. Holsti, *The State*, (...), s. 41 – 60.

2305Szczegółowy opis postępowania badawczego znaleźć można w P. M. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny – rozkwit – upadek* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995.

skonstruowany w sposób uniemożliwiający zdobycie przewagi nad pozostałymi elementami w rzeczonym systemie. W rezultacie owego niewielkiego zasięgu oddziaływania oraz przy olbrzymim oporze środowiska, konieczne stało się stosowanie owych narzędzi w celu przyspieszenia regeneracji zasobów *hard Power*²³⁰⁶. W ramach realizacji *legitymacji* należy wskazać, że w ich ramach zaobserwować można dychotomię, zamykającą się w dynamicznych zmianach wartości pomiędzy poziomem transnarodowym oraz narodowym. W pierwszym przypadku wskazać należy szczególnie istotną rolę rywalizacji pomiędzy samym uprawnieniem do realizacji określonych funkcji a ich realnym wykonywaniem, co przekłada się na powstawanie szczególnie skomplikowanych węzłów prawnomiędzynarodowych. W drugim punkcie, wskazać należy, że kształtowanie *narracji*, pozwala nie tylko na zwiększenie własnego stanu posiadania poprzez nakłonienie pozostałych centrów siły zarówno w postaci podmiotów międzynarodowych, lecz również znacznych oraz strategicznie ważnych grup społecznych, takich jak rycerstwo, kupcy czy duchowieństwo, które funkcjonują na zasadzie analogicznej do *gazu elektronowego* w ramach krystalicznej struktury metalu²³⁰⁷. Jednakże można wskazać, że w tych ramach zaobserwować można narodziny oraz rozwój więzi kulturalno-biologicznej, która w następnej iteracji środowiska międzynarodowego, zostanie wykrystalizowany w więź patriotyczną. W trzecim przypadku, *percepcji*, wskazać można, że niezależnie od potencjału siły określonego podmiotu, istnieje szereg miejsc podatności, zlokalizowanych nierzadko poza kontrolą najwyższych organów decyzyjnych. W tym kontekście należy szczególnie zwrócić uwagę, na fakt, że jego działania są poddane nieustannej kontroli oraz kontrakcji ze strony pozostałych podmiotów, również z wykorzystaniem owych miejsc podatności. Podmioty funkcjonujące w owej rzeczywistości mogą przybrać dwie potencjalne strategie działania. Po pierwsze, jest to dążenie do uwypuklenie punktów styczności w ramach danej relacji w celu uzyskania maksymalnych korzyści oraz uniknięcia zbędnego rozpraszania zasobów ponoszonych w wyniku podjęcia owej kontrakcji²³⁰⁸. Po drugie, jest to również polityka brutalnych czystek mająca na celu

2306W tym procesie szczególnym przykładem była propaganda Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, ściągającego rycerstwo europejskie pod hasłem prowadzenia krucjat przeciwko pogańskim domenom Europy Wschodniej, takich jak Prusy, Litwa, Ruś, a nawet katolicka Polska. Podobną, choć na znacznie mniejszą skalę przyniosły zabiegi w celu ściągnięcia rycerstwa pod hasłem antytureckiej krucjat organizowanych przez Zygmunta Luksemburskiego.

2307W ramach teorii elektromagnetyzmu, przewodnictwo metali zasada się na swobodnym przepływie elektronów walencyjnych, dysponujących największym poziomem energetycznym. W rezultacie poddania owego metalu działaniu pola elektromagnetycznego, elektron otrzymuje kwant energii niezbędny do zerwania więzi. Ruch owych cząstek elementarnych, uporządkowany oraz zsynchronizowany odpowiada za zjawisko prądu elektrycznego.

2308W tym kontekście wskazać można na rolę dwóch szczególnie żywotnych pozostałości cesarstwa rzymskiego: cesarza Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego oraz papieża Kościoła Rzymskokatolickiego. Uzyskanie wsparcia jednej z tych instytucji w kontekście wykonywania relacji siłowej powoduje ukierunkowanie oraz synchronizację większości podmiotów międzynarodowych w określonym

wyeliminowanie lub ograniczenie owych punktów podatności, poprzez eliminację tych segmentów populacji, wśród których lojalności transnarodowe przeważają nad lojalnościami narodowymi. W tym względzie wyraźnie zaobserwować można wyraźny punkt przełomu, w przypadku nocy świętego Bartłomieja we Francji²³⁰⁹, co zakończyło okres zamętu oraz rozpoczęło wzrost Francji do poziomu europejskiego hegemonu. Ów okres rozwoju stosunków międzynarodowych charakteryzował się znacznymi przepływami pomiędzy sprzecznymi biegunami, co stało się szczególnie widoczne w przypadku narzędzi *soft Power*.

Czwartym okresem rozwoju stosunków międzynarodowych jest to westfalskie środowisko międzynarodowe. Stanowi on punkt wyjścia do analizy dalszych kontekstów oraz środowisk międzynarodowych, do pewnego stopnia zaburzając ich prawdziwe znaczenie. W wyniku procesów opisanych w pierwszym rozdziale, chaos fazy postimperialnej przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego zdecydowanie bardziej efektywnie wykorzystwały podmioty o charakterze narodowym. Oznacza to praktyczną eliminację transnarodowych konstruktów oraz podporządkowanie aktywności społecznej organizacji narodowej²³¹⁰. W rezultacie efektywność narzędzi *soft Power* kształtowana jest przez dwa podstawowe czynniki. Pierwszym jest instytucjonalna dezintegracja systemu transmisji oraz odbioru przekazów tego typu, ze szczególnym uwzględnieniem likwidacji tak zwanego *lingua franca*. W tym ujęciu, transnarodowa przestrzeń społeczna stanie się podzielona na ściśle podzielone oraz zlokalizowane segmenty geopolityczne, podzielne przez mało porowate granice narodowe. Drugim był nieustanny choć nieliniowy postęp naukowo-techniczny, który powodował zwiększenie zarówno zasięgu, jak i przepustowości kanałów komunikacji, powodując stopniowe zwiększanie możliwości narzędzi *soft Power*. W tym miejscu należy zwrócić szczególną uwagę na proces dematerializacji informacji oraz w konsekwencji znaczne przyspieszenie jej obiegu w systemie, niemal do prędkości światła. Reasumując, w środowisku westfalskim pojawił się wyraźny rozdział na to co wewnętrzne oraz to co międzynarodowe. W konsekwencji na wszystkich trzech płaszczyznach – *legitymacji*, *narracji* oraz *percepcji* – zaobserwować można istnienie dwóch sfer, charakteryzujących się odrębnymi parametrami, logiką działania oraz efektywnością. W przypadku poważnych zaburzeń, szczególnie na linii rząd społeczeństwo, oddziaływanie za pomocą środków *soft Power* mogło okazać się szczególnie efektywne. Jednak była to

kierunku. Przykładem koniunkcji owego oddziaływania mogą być krucjaty, prowadzone w XI – XV wieku, w różnych konfiguracjach przez Europejczyków oraz różne podmioty europejskie w celu odzyskania oraz utrzymania Ziemi Świętej z Jerozolimą.

2309A. Jouanna, *The Saint Bartholomew's Day massacre: The mysteries of a crime of state* (tłum. J. Bergin), Nowy Jork 2007.

2310K. J. Holsti, *The State, (...)*, s. 41 – 60.

okoliczność pojawiająca się stosunkowo rzadko, na przykład w przypadku rewolucji francuskiej²³¹¹ oraz rosyjskiej²³¹². Przechodząc do meritum, kluczem do wykorzystania owych narzędzi w okolicznościach westfalskich była płaszczyzna *legitymacji*. W tym względzie wskazać należy, że kluczowa rozgrywka w tym wymiarze rozgrywała się wewnątrz podmiotu, którego nadrzędnym zadaniem było przekonanie lub zastraszenie społeczeństwa w celu uzyskania z jego strony przyzwolenia nie tylko na sprawowanie władzy w ogólności, lecz również podejmowanie określonych działań w danej sferze. Oczywiście, rozłam pomiędzy owymi czynnikami nie był ani równie znaczący ani rozległy, jak ma to miejsce obecnie. Natomiast jeśli chodzi o przestrzeń międzynarodową, narzędzia *soft Power* jedynie w niewielkim stopniu wpływają na racjonalną kalkulację wynikającą z oszacowania ogólnych potencjałów zaangażowanych podmiotów, zarówno w przypadku formowania oraz hierarchizowania międzynarodowych koalicji, jak i również nawiązywania konfliktów oraz rywalizacji. Analogiczny proces zaobserwować można w przypadku *narracji*, zasadzonej na określonym systemie komunikacyjnym oraz wartości kulturalnych charakterystycznych dla określonego państwa narodowego. W rezultacie nawiązanie porozumienia oraz transmisja informacji ulega ograniczeniu oraz spowolnieniu. Wciąż możliwe jest wytworzenie instrumentarium niezbędnego do transmisji własnej *narracji* w kierunku środowiska międzynarodowego, lecz jest to proces wysoce nieefektywny, obciążony znacznym kosztem materialnym, możliwy do wykorzystania tylko w kierunku jednego podmiotu oraz łatwo identyfikowalny jako wpływ zewnętrzny. W miarę rozwoju oraz gęstnienia sieci powiązań komunikacyjnych, owa identyfikacja jest utrudniona, jednak to dokonywało się niemal wyłącznie w ramach ewolucji w kierunku postwestfalskiego w ostatnim półwieczu XX wieku. I na zakończenie, wskazując na *percepcję* należy wskazać, że kluczową płaszczyzną do jej

2311R. Forster, *The survival of the nobility during the French Revolution*, „Past and Present”, 1967, nr 37, s. 71 – 86.

2312W tym przypadku wskazać można nie tylko na załamanie się legitymacji cara do sprawowania władzy nad całością wielonarodowego imperium, lecz również na podział potencjału na cztery grupy protopodmiotów sukcesyjnych. Pierwszym, były podmioty złożone przez zwycięskich rewolucjonistów. W tym ujęciu można wskazać nie tylko na rząd Kiereńskiego, lecz także na obszary kontrolowane przez bolszewików, początkowo skoncentrowane w centralnej części imperium. Drugim, były oddziały *panów wojny*, analogiczne do chińskich, somalijskich czy afgańskich odpowiedników, takich jak generał Anton Deniken czy admirał Aleksandr Korczak. Był to jedyna grupa nawiązująca, choć luźno do carskiej legitymizacji, jednakże z powodu wymordowania carskiej rodziny, był to związek czysto symboliczny. Trzecim były podmioty o charakterze narodowościowym, wyrastające na bazie tożsamości narodowych z czasów przed wcieleniem do Caratu. Największe skupisko podmiotów tego typu występowało na terenie dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (Ukraińcy, Białorusini, Litwini, Łotysze oraz Estończycy a także Polacy). Interesującym przykładem podmiotu tego typu był Legion Czeskosłowacki, który nie posiadał terytorium na obszarze carskiej Rosji. Czwartym przykładem były oddziały interwencyjne zewnętrznych mocarstw, zarówno Trójpzymierza jak i Trójporozumienia. Każda z owych grup dysponowała własną, choć ograniczoną legitymacją, nie będąc w stanie zagospodarować większej części aspiracji rosyjskiego społeczeństwa, bez aktywnej oraz militarnej konfrontacji z pozostałymi protopodmiotami.

przejawiania się jest płaszczyzna wewnętrzna, szczególnie w kwestii wrażliwości zarówno rządu jak i społeczeństwa na określone komunikaty społeczne, które są w stanie w diametralny sposób zmienić interpretację konstrukcji wewnętrznej danego podmiotu. W ich ramach wskazać można również komunikaty amplifikujące możliwość działania organu centralnego, szczególnie jeśli wykaże się kompetencją oraz pożądanymi przez społeczeństwo umiejętnościami²³¹³, jak i komunikaty obniżające owe możliwości, obnażając oraz uwypuklając niedoskonałości rządu²³¹⁴. System westfalski stał się porządkiem, który obejmował najdalej posuniętą dychotomię strukturalną rozłamując dotychczasową jedność środowiska międzynarodowego, na relacje wewnętrzne oraz międzynarodowe. W tym kontekście wskazać można, że w przypadku siły *hard Power* była stosowana głównie na zewnątrz, a *soft Power*, przede wszystkim wewnątrz podmiotu działającego. I choć instytucjonalne oraz kulturowe ramy projekcji siły w rzeczywistości społecznej, a także relatywnie szczelnej sieci granic narodowych. W efekcie porządek westfalski, pomimo że koncentrował się głównie na aplikacji *hard Power*, przy ograniczonym poleganiu na zasobach *soft Power*, wytworzył narzędzia oraz środki, które wciąż jeszcze nie są w pełni wykorzystane.

Ostatni w analizowanych jest on różnie określany, jednak na potrzeby niniejszej rozprawy przyjęto termin *późnowestfalski*²³¹⁵. Okres ten został już scharakteryzowany w pierwszym rozdziale. W tym miejscu należy wskazać na trzy podstawowe jego cechy. Pierwszą jest fakt jego dynamicznej przejściowości. Wydaje się bowiem, że dynamika owego okresu wynika oraz generuje nietrwałość jego funkcji oraz struktur, z których dopiero powinny się wyłonić struktury następcze postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Drugą jest wielki powrót do uniformalnej przestrzeni transnarodowej, wygenerowanej przez wlewanie się przestrzeni międzynarodowej do wnętrza państwa. Owa interferencja, początkowo wąska oraz relatywnie nieznacząca stale rozszerza się, wpływając również na centralne organy państwa. Trzecią jest relatywnie wielka rola informacji, ze szczególnym uwzględnieniem technologii. Ów okres charakteryzuje się relatywnie największym rozwojem technologicznym. Choć można wskazać na wątpliwości, czy westfalski impuls rozwojowy wciąż się utrzymuje, czy został roztrwoniony, jako że współcześnie dotyczy udoskonalania istniejących technologii oraz kreatywne ich łączenie w celu stworzenia nowego produktu oraz

2313Syrian election shows depth of popular support for Assad, even among Sunni majority, „FOX News World”, 2014, 4 czerwca, URL: <http://www.foxnews.com/world/2014/06/04/syrian-election-shows-depth-popular-support-for-assad-even-among-sunni-majority.html>, [dostęp: 20.05.2018].

2314T. Bielecki, *Tusk wygrał 27:1. Jak wyglądał ten dzień?*, „Wyborcza.pl”, 2017, 9 marca, URL: <http://wyborcza.pl/7,75399,21478942,tusk-wygral-27-1-jak-wygladal-ten-dzien.html>, [dostęp: 20.05.2018].

2315H. Kissinger, *Porządek* (...).

odnosi się jedynie do produktów komercyjnych. Owo środowisko międzynarodowe, jest w znacznie większym stopniu nasycone produktami wysokich technologii, które przyczyniają się do zwiększenia możliwości działania mniejszych podmiotów międzynarodowych, z uwzględnieniem pojedynczych osób włącznie, kosztem westfalskich podmiotów międzynarodowych. Ma to również bezpośrednie przełożenie na kondycję oraz zasięg oddziaływania *soft Power*. W skrócie rzecz ujmując, społeczności podtrzymujące istnienie danego podmiotu międzynarodowego, dysponują znacznie większymi możliwościami zakwestionowania potencjału klasycznych podmiotów oraz kreacji własnego potencjału *legitymacji, narracji* oraz *percepcji* zarówno w środowisku zewnętrznym oraz wewnętrznym. Co ważniejsze, samemu zatarciu ulega podział pomiędzy obiema sferami, szczególnie poprzez transfer coraz większej części aktywności społecznej w transnarodową przestrzeń stosunków społecznych, co wymaga nie tylko odmiennego sposobu działania oraz zasobów, a także uwzględnienie innych mechanizmów filtracyjnych, opisanych z rozdziale drugim. Podsumowując, ów okres w rozwoju stosunków międzynarodowych charakteryzuje się olbrzymim poziomem dynamiki wewnętrznej, objawiającej się rozdarciem pomiędzy przyjmowaniem struktury oraz funkcji charakterystycznych dla środowiska przedwestfalskiego, ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia skomplikowanych konglomeratów zlepionych poprzez sieć nie tylko wertykalny i horyzontalnych jak i skośnych, a także gwałtowny rozwój technologii, przejawiający się zarówno w ilościowym nasyceniu produktami wysokich technologii, a także w wymiarze jakościowym, co wiąże się z udostępnieniem możliwości działania dostępnych dotychczas dla jedynie największych aktorów międzynarodowych.

3.2.2. *Soft Power* – narzędzia, strategia i ograniczenia

Przechodząc do kwestii wyłonienia określonych narzędzi oraz opisu ich efektywnego zastosowania, należy wskazać na jeden zasadniczy czynnik, który stanowi klucz do zrozumienia oraz analizy możliwości *soft Power*, jest szczególne podkreślenie faktu, że są one w znacznym stopniu ograniczone, nie tylko w wymiarze technicznym, ale przede wszystkim strategicznym. W tym względzie można przekreślić nadzieje optymistów wskazujących na perspektywiczną możliwość zastąpienia agresywnego oraz niszczycielskiego potencjału *hard Power*, poprzez znacznie bardziej pacyfistyczny oraz koncyliacyjny potencjał *soft Power*²³¹⁶.

Po pierwsze, dotychczasowe doświadczenia, wydają się wskazywać, że efekty, które

²³¹⁶Jest to podstawowy dogmat rozróżnienia obu sfer. Jest on, co wykazane zostanie w niniejszym rozdziale jednym z bardziej błędnych dogmatów stosunków międzynarodowych.

przynosi oddziaływanie z wykorzystaniem *soft Power*, nie są w stanie zastąpić efektów oddziaływania uzyskanych za pośrednictwem *hard Power*. Było to wyraźnie wskazane w poprzednim rozdziale, że *soft Power*, przyczynia się do zmiany nastawienia przedmiotu oddziaływania siłowego oraz otoczenia międzynarodowego, w kierunku zarówno działającego podmiotu, jak i samej inicjatywy. Jednakże w przypadku bardzo konkretnego celu, niezbędne jest zastosowanie projekcji zasobów o charakterze *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem tych zawierających jasny oraz zrozumiały komunikat, charakterystyczny dla pierwszego oblicza siły Kennetha Bouldinga. Pomimo znacznego rozwoju technicznego oraz strategicznego podejścia oraz kolektywnego doświadczenia w stosowaniu owych środków w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy podkreślić że wciąż jest to tak zwana *broń niekierowana*, uzależniona w mniejszym stopniu od intencji użytkownika, a w większym od stanu kontekstu wykorzystania owych narzędzi, jak i nastawienia przedmiotu oddziaływania. W rezultacie opieranie swej strategii międzynarodowej wyłącznie na środkach *soft Power* oznacza oddanie inicjatywy w ręce pozostałych uczestników relacji siłowej oraz wystawia inicjatywę na wpływ mutagenów generowanych przez późnowestfalskie środowisko międzynarodowego.

Po drugie, oddziaływanie za pomocą *soft Power* jest w stanie wygenerować nie tylko pozytywny odbiór, poprzez promocję współpracy oraz koncyliacji międzynarodowej, lecz również negatywne efekty: niechęć oraz strach, czego szczególnym przykładem mogą być różne kampanie terrorystyczne. W tym względzie wskazać należy, że środki oddziaływania *soft Power*, nie istnieją jako obiekty materialne, niosące ze sobą wiadomość, którym nadaje się znaczenie z chwilą projekcji, lecz jako sam komunikat oraz jego wartość. Dodatkowo, należy wskazać, że owa wartość oraz znaczenie nie jest jednorodne. Dość częste są przypadki, kiedy to podmiot wykorzystując określone narzędzie *soft Power* z dobroczynną intencją, był odbierany jako zagrożenie dla podmiotu poddanego działaniom. W tym kontekście najbardziej czytelnym przykładem mogą być relacje pomiędzy rządem węgierskim a *Open Society Foundations*²³¹⁷. Staje się to szczególnie widoczne w przypadku podmiotów transnarodowych zlokalizowanych poza ramami prawa państw goszczących, takich jak organizacje kryminalne oraz terrorystyczne. Reasumując negatywne profilowanie własnego wizerunku zarówno w celu uzyskania pożądaných celów politycznych, jak i odwrócenie uwagi czynników rządowych oraz społecznych od jego działalności²³¹⁸.

2317Darko Janjevic, *George Soros' Open Society Foundations may move Budapest office to Berlin*, „DW.com”, 2018, 20 kwietnia, URL: <http://www.dw.com/en/george-soros-open-society-foundations-may-move-budapest-office-to-berlin/a-43462475>, [dostęp: 20.05.2018].

2318A. Szumowski, *The Civic Projection of Power in the Late-Westphalian International Environment* [w:] *The Process of Politicization: How Much Politics Does a Society Needs?*, red. W. Waclawczyk, A. Jarosz,

W rezultacie zastosowanie owego obwodu projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej ograniczone jest przez szereg czynników, wśród których prym wiodą czynniki natury subiektywnej oraz emocjonalnej. W tym kontekście zastosowanie strategii opartej wyłącznie na *soft Power* generuje olbrzymią liczbę wyzwań dla osiągnięcia pożądanego rezultatu, pomimo niskiego kosztu jej implementacji oraz pozornego niskiego poziomu konfrontacyjności. A co może zwiększyć prawdopodobieństwo poniesienia klęski w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

3.2.3. *Soft Power* – kryteria wyłonienia narzędzi

Przed przejściem do szczegółowej analizy narzędzi oraz obwodów projekcji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy szczególnie podkreślić, że w myśl Josepha Nye'a, analiza owych narzędzi w większości opracowań przyjmuje charakter w większym stopniu deskryptywny niż normatywny²³¹⁹. Oznacza to, że najczęściej prezentowanym podejściem jest opis rzeczywistości bez próby jej analizy. Wynika to z koniunkcji trzech czynników. Pierwszym jest sam charakter zjawiska, przejawiający się głównie w wysokim stopniu indywidualizacji owych zastosowań, co oznacza znaczące zawężenie wzorca wspólnego oraz jego zamaskowanie poprzez rolę kontekstu międzynarodowego. Drugim, jest stosunkowo niewielki zakres materiału empirycznego oraz jego natura. W tym kontekście należy wskazać, że jest on niewielki zarówno ze względu na stosunkowo małą ciągłość pomiędzy westfalskim środowiskiem międzynarodowym, a współczesnym, które istnieje mniej niż trzy dekady; jak i ze względu na podatność narzędzi na subiektywną interpretację badaczy. Trzecim jest ich charakter, który w przeciwieństwie do zasobów *hard Power* przyjmuje charakter głównie jakościowy. W rezultacie koniunkcji owych parametrów wskazać można, że znacznie trudniej wskazać wzorzec organizacyjny projekcji, który jest równocześnie znacznie mniej rozbudowany niż w przypadku poprzedniej kategorii oddziaływania siłowego.

Zaobserwować to zjawisko można na przykładzie analizy różnych indeksów oraz analiz zjawiska *soft Power* w stosunkach międzynarodowych, wskazujących na różne zjawiska wchodzące w skład zasobów *soft Power* oraz sposobów ich projekcji. W rezultacie pojawia się siatka nakładających się kategorii oraz pojęć, zwiększająca chaos terminologiczny oraz konieczność indywidualnego oraz subiektywnego wycięcia z owej sieci poszczególnych warstw, użytecznych dla dokonania pożądanego rezultatu. W tym ujęciu, wskazując na

Cambridge 2017, s. 201 – 219.
2319J. S. Nye, *Przyszłość (...)*, s. 81.

różnorodne badania oraz dyskusje naukowe pomiędzy zwolennikami różnych kierunków badawczych danego zjawiska, takich jak Gulio Gallarotti²³²⁰, Joseph Joffe²³²¹, Joseph Nye²³²², Jacques Hymans²³²³, Anna Wojciuk²³²⁴, Ewelina Panas²³²⁵, czy też wielu innych wskazać można na przenikanie się różnych koncepcji oraz ich interpretacji. W tym kontekście można wskazać na przykład na uznanie przez Gulio Gallarottiego²³²⁶ kultury oraz instytucji politycznych, jako wewnętrznych źródeł *soft Power* oraz szacunku dla międzynarodowych instytucji, multilateralizmu, szacunku dla własnych zobowiązań międzynarodowych, zdolności dla poświęceń dla wspólnego dobra oraz liberalnej polityki ekonomicznej. Dla odmiany Joseph Nye²³²⁷, za główne źródła *soft Power* w rzeczywistości międzynarodowej uznaje kulturę, wartości polityczne oraz politykę zagraniczną; Ewelina Panas²³²⁸, wskazuje na zdolność kształtowania woli rządu przy pomocy mediów, ze szczególnych uwzględnieniem nowych mediów²³²⁹, natomiast Anna Wojciuk²³³⁰ wskazuje na nadrzędną rolę kształtu oraz funkcjonowania systemu edukacyjnego. Na powyższym, dość pobieżnym przykładzie zaobserwować można definicyjny chaos wynikający z wzajemnego przenikania się poszczególnych kategorii, jak i ich komplementarności. Poszczególni badacze wycinają z wymiaru *soft Power* kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły, jednakże pomijają najważniejszy element: ścieżkę stanowiącą wzorzec powtarzany w każdym zastosowaniu danego narzędzia niezależnie od kontekstu zastosowania, stanowiący o jego jakościowym wyodrębnieniu wśród innych instrumentów tego typu.

Przechodząc do kryteriów wyodrębnienia poszczególnych narzędzi w celu wskazania właściwej im dynamiki, charakterystycznej dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, należy podkreślić, że natura owego zjawiska wymaga wyodrębnienia określonych ścieżek zastosowania *soft Power* w stosunkach międzynarodowych. W tym

2320G. M. Gallarotti, *A pragmatic paradox: The BRICS as vehicles for soft power diplomacy*, „Hermès. La Revue”, 2017, nr 79(3), s. 183 – 191.

2321J. Joffe, *The default power: the false prophecy of America's decline*, „Foreign Affairs”, 2009, nr 54, s. 21 – 35.

2322J. S. Nye, *Soft (...)*; J. S. Nye, *Przyszłość (...)*.

2323J. E. C. Hymans, Ronan Tse-minFu, *The diffusion of international norms of banknote iconography: A case study of the New Taiwan Dollar*, „Political Geography”, 2017, nr 57, s. 49 – 59.

2324A. Wojciuk, *Dylemat (...)*.

2325E. Panas, *Soft power transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego*, rozprawa doktorska obroniona na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej dnia 28 czerwca 2013 roku.

2326G. M. Gallarotti, *Soft power: what it is, why it's important, and the conditions for its effective use*, „Journal of Political Power”, 2011, nr 4(1), s. 25 – 47.

2327J. S. Nye, *Przyszłość (...)*, s. 84.

2328E. Panas, *Power of transnational organizations of civil society as a post-westphalian type of power*, „TEKA Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, 2014, nr IXa, s. 51 – 68.

2329Szczególnie wykorzystujących najnowszą oraz najbardziej efemeryczną warstwę globalnej sieci infrastruktury krytycznej – Internecie.

2330A. Wojciuk, *Imperia (...)*.

wymiarze kluczowe wydaje się wskazanie, że każde z narzędzi zawiera w sobie dwa podstawowe pierwiastki, a ich kompozycja określa ich znaczenie w systemie międzynarodowym. Pierwszym z owych czynników jest *świadomość* podmiotu poddanego oddziaływaniu, faktem jego zaistnienia. Należy wskazać, że w przeciwieństwie do wymiaru *hard Power*, oddziaływanie w tym wymiarze najczęściej dokonywane jest przy częściowej nieświadomości podmiotu będącego celem oddziaływania. W tym względzie należy wskazać, że im podmiot działający wykazuje większą aktywność na polu projekcji środków *soft Power*, tym owo oddziaływanie generuje opór zarówno kontekstu międzynarodowego, jak i podmiotu będącego przedmiotem oddziaływania. Na bardziej aktywnym skraju skali funkcjonuje *dyplomacja* oraz *kampania propagandowa*, natomiast na pasywnym, a przez to nieuświadomionym krańcu skali istnieje *normative Power*. Drugim jest poleganie owego narzędzia na sprawności *globalnej sieci infrastruktury krytycznej* oraz generowanej przez nią transnarodowej przestrzeni społecznej jako głównego medium oddziaływania. W tym kontekście należy wskazać, że poszczególne narzędzia funkcjonują głównie w transnarodowej przestrzeni społecznej. Jednakże, należy podkreślić, że poszczególne instrumenty funkcjonują w jej różnych miejscach oraz na różnej głębokości. Oznacza to, że jednym skraju widma istnieją narzędzia relatywnie sprawnie operujące stosunkowo nie rozwiniętymi funkcjami infrastruktury krytycznej, a podmiot je stosujący wykorzystuje również zasoby własne jako podmiotu podejmującego działania w środowisku międzynarodowym. W tym wymiarze na szczególną uwagę zasługuje *kultura*, jako nośnik atrakcyjności danego podmiotu wytwarzanej przy pomocy własnego wysiłku. Na przeciwnym krańcu skali wskazać można narzędzia których pojawienie się oraz funkcjonowanie możliwe było wyłącznie poprzez pojawienie się technologii oraz infrastruktury niezbędnej do ich wykorzystania w rzeczywistości międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem *narracji medialnej* funkcjonującej wyłącznie dzięki globalnej sieci infrastruktury krytycznej.

Po uwzględnieniu obu powyższych kryteriów można wskazać następujące narzędzia projekcji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Pierwszym jest niewątpliwie *dyplomacja*. Jest to obwód w największym stopniu uświadomiony przez uczestników oraz w najmniejszym stopniu polegający na globalnej sieci infrastruktury krytycznej. W jego skład wchodzi również *publiczna dyplomacja*. Drugim jest *aktywność kulturalna*, polegająca na promocji kultury oraz pozostałych dóbr generowanych przez podmiot międzynarodowy. Jest to obwód nieco mniej uświadomiony przez odbiorcę oddziaływania, lecz w większym stopniu polegający na dobrej kondycji globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Trzecim jest *prawo międzynarodowe*. W tym względzie główny

inicjator oraz beneficjent często jest przemilczany, jednakże do sprawnego funkcjonowania owego obwodu, niezbędny staje się dostęp do wyższych funkcji globalnej infrastruktury krytycznej. Czwartym są *reżimy międzynarodowe*, które pomimo upodobniania się do struktur organizacji międzynarodowych, nawet w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, pozostają w większym stopniu biernymi narzędziami projekcji siły niż czynnymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Piątym jest *kształtowanie narracji medialnej*, a w jego skład wchodzi zarówno działania propagandowe jak i kampanie społeczne, jak i medialne elementy wojen hybrydowych. Świadomość stosowania owych działań jest relatywnie niska, a zależność od sprawności połączeń komunikacyjnych szczególnie wysoka. Ostatnim, szóstym, obwodem projekcji siły w tym wymiarze jest *normative Power*, które nie jest niemal w ogóle uświadomione, jednak bez swobodnego dostępu do globalnej sieci infrastruktury krytycznej jest wręcz niemożliwy do zastosowania.

3.2.4. Soft Power – charakterystyka narzędzi

Przechodząc do właściwej analizy instrumentarium wykorzystywanego podczas projekcji siły na niniejszej płaszczyźnie, należy ze szczególną mocą podkreślić fakt, że o ile *hard Power* musi, zawierać wyraźnie sformułowany, zaadresowany oraz czytelny dla wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych, w przeciwnym razie podmiot działający ryzykuje nie tylko błędne odczytanie intencji, lecz również mispercepcję na tyle poważną, że spowoduje olbrzymie zakłócenie nie tylko dla zaangażowanych podmiotów, lecz również dla całego systemu międzynarodowego; o tyle oddziaływanie w sferze *soft Power* jest znacznie mniej kosztowną formą aktywności, jednakże również znacznie mniej precyzyjną. Esencją działania w tym zakresie jest przede wszystkim zmiana percepcji podmiotu międzynarodowego, poprzez wykorzystanie jego mechanizmów adaptacyjnych, w celu internalizacji komunikatu do wnętrza jego systemu. Powoduje to zmianę sposobu postrzegania rzeczywistości, a w konsekwencji takie ukształtowanie hierarchii preferencji, że podjęcie aktywności pożądaney przez podmioty podejmujący działania na arenie międzynarodowej, będzie postrzegane nie tylko jako pożądane działanie, a w szczególnie skrajnym przypadku – *normative Power* – owo działanie będzie postrzegane jako bezalternatywne.

Owe zastosowania wymagają skonstruowania odrębnego sposobu działania niż w przypadku *hard Power*, różniącego się w dwóch kluczowych elementach. Pierwszym obejmuje oderwanie komunikatu od materialnego nośnika. Komunikat, którego wytworzenie jest proporcjonalnie znacznie mniej kosztowne niż w przypadku aktywizacji narzędzi *hard*

Power, jest zamknięty jednakże w ekstensywnej, skomplikowanej oraz wzajemnie przenikającej się globalnej sieci infrastruktury krytycznej. W tym kontekście wzmocnieniu ulega zdolność informacji do rozprzestrzeniania się, osiągając niemal prędkość światła. Jednakże należy podkreślić, że owa prędkość osiągana jest głównie w ramach najbardziej rozwiniętych obszarów świata: Ameryce Północnej, Europie Zachodniej oraz Japonii. W pozostałych rejonach świata zaobserwować można pojawienie się opóźnień oraz zakłóceń, tym większych im bliżej rejonów peryferyjnych. Drugim jest konieczność wykorzystania w celu podjęcia oddziaływania ekstensywnego systemu komunikacyjnego określanego w niniejszej rozprawie jako globalna sieć infrastruktury krytycznej. Jej bliższa charakterystyka została zaprezentowana w drugim rozdziale niniejszej rozprawy. W tym miejscu należy jednak wskazać, że poza technicznym wymiarem ograniczenia w rozchodzeniu się komunikatu, istnieje również transnarodowy system filtracyjny, stanowiący analog geopolitycznego systemu granic, który jest wykorzystywany w celu przesiewania oraz eliminacji treści przez odbiorców niepożądanych. Mechanizmy te są znacznie bardziej rozbudowane niż systemy geopolityczne, obejmujące niejako całe łącze pomiędzy nadawcą a odbiorcą, w tym punkty pośrednie, które charakteryzują się własnymi systemami filtracyjnymi. W wyniku tego, komunikat jest w znacznym stopniu modyfikowany, a przez co intencje podmiotu sprawczego są rozpraszone, a osiągnięte rezultaty są odmienne od oczekiwanych. Istnieją cztery wzajemnie przenikające się warstwy owego systemu. Pierwszą, jest warstwa społeczna, której zadaniem jest moderowanie komunikacji skierowanej do danej grupy społecznej, narodowej czy religijnej. Jej funkcjonowanie przejawia się w modulowaniu komunikatów skierowanych do określonego segmentu populacji, na przykład Polonii w Stanach Zjednoczonych²³³¹. Drugą jest warstwa kodu, uniemożliwiająca odbiór komunikatu niezakodowanego w odpowiedni sposób. Najczęstszym tego typu filtrem jest bariera kulturalno-językowa, zwykle odnosząca się do dzieł kultury wytworzonych w ramach podmiotu sprawczego²³³². Trzecią jest warstwa ideologiczna, funkcjonująca odmiennie niż pozostałe. W tym względzie ów system filtracyjny zajmuje się przyporządkowaniem wartości do poszczególnych elementów komunikatu. Innymi słowy, jego zadaniem jest dokooptowanie

2331 *Pomnik Katyński w Jersey City stanie „w lepszym miejscu”*, „TVN24.pl”, 2018, 13 maja, URL: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/pomnik-katynski-w-jersey-city-stanie-w-lepszym-miejscu-niz-dotad,836672.html>, [dostęp: 3.06.2018].

2332 Jest to szczególnie widoczne w przypadku systemów pozbawionych języka uniwersalnego, internalizowanego w niedookreślonej mierze systemu komunikacyjnego. W tym względzie można wskazać, że podjęcie działania w kontekście wymaga nie tylko przyswojenia przez uczestników systemu języka partnera, lecz również wartości oraz ich interpretacji wpisanych w głębokie struktury neurolingwistyczne, zgodnie z teorią Noama Chomsky'ego. N. Chomsky, *Aspects of the theory of syntax*, Cambridge 1965.

komponentów wskazujących na interpretację oraz wartościowanie komunikatu przez odbiorcę²³³³. Czwartą jest warstwa osobowościowa, zasadzająca się na indywidualnym zestawie stereotypów przyporządkowanym do odbiorcy na poziomie jednostkowym. Stanowi ona ostatnią błonę ochronną przed pełną internalizacją komunikatu stanowiącego sedno wykorzystania *soft Power*. Reasumując, pomimo tego, że sama projekcja *soft Power* generuje znacznie niższe obciążenie dla podmiotu działającego, to jednakże przeszkody, napotymane w czasie projekcji siły stanowią poważne wyzwanie dla decydentów, których zadaniem jest takie sprofilowanie komunikatu, aby nie tylko nie został zatrzymany przez powyższe mechanizmy, ale wręcz wykorzystując ich oddziaływanie na tyle wzmocniony oraz skierowany w odpowiednie punkty docelowe oraz wytworzył pożądane rezultaty.

W tym względzie konieczne staje się podkreślenie, że oddziaływanie przy pomocy *soft Power* zarówno na arenie międzynarodowej oraz w relacjach wewnętrznych zwykle w mniejszym stopniu uwzględnia poziom podmiotu jako całości, a w większym skupia się na jednostkach ludzkich lub podmiotach subnarodowych, dążąc do wytworzenia społecznej presji, czyli tak zwanego *kapitału społecznego* na organy podmiotu poddanego oddziaływaniu, co ma w zamierzeniu powinno skłonić decydentów nim zarządzających do podjęcia pożądanego działania. Jednakże, pomimo że koszt oddziaływania na jednostkę ludzką jest zdecydowanie niższy, niż koszt zorganizowanego wysiłku mającego na celu podjęcie działań mających na celu odkształcenie struktury poddanego oddziaływaniu bezpośrednio, jest ono obarczone olbrzymią dynamiką, jako że choć działania zbiorowości przewidzieć łatwiej niż samotnika, to i w tym wymiarze wykazuje ona olbrzymią dynamikę, nieporównywalną z obwodami charakterystycznymi dla *hard Power*.

Pierwszym obwodem projekcji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *dyplomacja*. W porównaniu do pozostałych obwodów, ten charakteryzuje się znacznym wiekiem oraz materiałem empirycznym, a co za tym idzie licznymi oraz dogłębnymi analizami naukowymi, zarówno teoretyków myśli strategicznej²³³⁴, jak i praktyków politycznych²³³⁵. W rezultacie można wskazać na fakt, że *dyplomacja*, jako forma usankcjonowanej komunikacji międzynarodowej²³³⁶, stanowi immanentną formę

2333Najprostszym oraz najbardziej powszechnie stosowanym jest stosowanie oznaczeń programów telewizyjnych oraz komputerowych oznaczających dopuszczenie do ich konsumpcje przez obywateli od określonego wieku.

2334B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji, Aktorzy, struktury, funkcje*, Lublin 2015.

2335H. Kissinger, *Dyplomacja* (tłumaczenie zbiorowe), Warszawa 2016.

2336W tym względzie można wskazać na fakt, że sieć dyplomatyczna stanowiła wysoce sformalizowany system komunikacji, charakteryzujący się wysokim stopniem rytualizacji. Były one powszechnie legitymizowane oraz uznane przez wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych. W rezultacie uruchomienie określonego mechanizmu dyplomatycznego jest interpretowane w sposób jednoznaczny nie tylko przez uczestników owej relacji, lecz również przez całą społeczność międzynarodową.

realizacji stosunków międzynarodowych. Jednakże, należy szczególnie podkreślić, że wraz z transformacją środowiska międzynarodowego w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, *dyplomacja* przechodzi szczególnie intensywne przemiany, które prowadzą do oderwania jej od relacji wchodzących w skład *hard Power*. Aby uporządkować dalszą analizę, niniejszy podrozdział zostanie podzielona na cztery podstawowe części. W ramach pierwszej zostanie zaprezentowana skrócona historia analizy ewolucji *dyplomacji* w historii stosunków międzynarodowych. Druga zostanie poświęcona redefinicji *dyplomacji*, ze szczególnym uwzględnieniem pojawienia się nowych form dyplomatycznych, takich jak *dyplomacja publiczna*. Trzecia zostanie poświęcona analizie projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, w tym opisowi zakresu dynamiki generowanemu przez jej praktyczne wykorzystanie. Czwarta zostanie poświęcona analizie potencjalnych kierunków ewolucji *dyplomacji* jako formie projekcji *soft Power* w postwestfalskiej rzeczywistości międzynarodowej.

Przechodząc do ewolucji *dyplomacji* jako formy projekcji *soft Power* w rzeczywistości międzynarodowej, należy wskazać, że jego funkcjonowanie od początku było związane z konfliktem, wykazującym określone parametry. Po pierwsze, konflikt musi uwzględniać relacje pomiędzy podmiotami nie połączonymi realnie istniejącą strukturą polityczną, nadrzędną nad podmiotami zaangażowanymi w rzeczoną relację. Po drugie, starcie prowadzone w oparciu wyłącznie o narzędzia *hard Power* w wymiarze militarnym nie jest w stanie wytworzyć pożądanego stanu rzeczywistości międzynarodowej. Po trzecie, poziom wzajemnych stosunków pozwala na nawiązanie efektywnej, dwustronnej komunikacji. W rezultacie wskazać można, że *dyplomacja*, stanowiła mniej obciążającą dla potencjału ogólnego podmiotu formę realizacji polityki zagranicznej podmiotów międzynarodowych. Pierwszym, historycznym przypadkiem nawiązania stosunków dyplomatycznych, jest traktat pokojowy, regulujący relację pomiędzy egipskim faraonem Ramzesem II a królem hetyckim, Hattusillisem III, zawartym w konsekwencji nierozstrzygniętej bitwy pod Kadesz, w roku 1270 przed Chrystusem, będącym pisanym świadectwem stosunków dyplomatycznych. Od tamtej pory *dyplomacja* stała się znaczącym elementem relacji międzynarodowych w każdej iteracji środowiska międzynarodowego. Przemiany form stosowania *dyplomacji* można zaobserwować na trzech polach. Pierwszym jest ich czas projekcji, a więc okres przez który podmioty zainteresowane stosunkami dyplomatycznymi były zainteresowane oraz zdolne do podtrzymania istnienia owych relacji. Drugim jest zakres podmiotowy stosunków dyplomatycznych, przejawiający się w ilości uczestników procesu negocjacji dyplomatycznych. Trzecim jest zakres przedmiotowy stosunków dyplomatycznych,

obejmujący sprawy, przekazywane dyplomatom do negocjacji. W tym ujęciu wskazać można dodatkowo na ewolucję zakresu swobody decyzyjnej dyptomatów. Czwartym polem jest technologia wykorzystywana dla podtrzymania owych relacji. Stosując wykorzystywany wcześniej chronologiczny podział stosunków międzynarodowych, należy wskazać, że w poszczególnych etapach, *dyplomacja* charakteryzowała się niniejszymi parametrami.

W ramach fazy pierwotnej przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, wskazać można, że owe formy były relatywnie słabo rozwinięte. Obejmowały głównie formy doraźne, generowane przez podmioty stosujące w obliczu poważnych wyzwań międzynarodowych, takich jak groźba wybuchu konfliktu hegemonicznego. W rezultacie preferowane są *dyplomatyczne misje specjalne*, choć w ramach owego środowiska pojawiły się stałe instytucje dyplomatyczne, takie jak Grecy *prokseni*²³³⁷ czy też Rzymscy *praetor peregrinus*²³³⁸. Jednakże brak było rzeczywistego związku z macierzystym podmiotem oraz posiadają w znacznej mierze charakter amatorski²³³⁹. W przypadku drugiego wymiaru, brak było podmiotowych ograniczeń dotyczących możliwości realizacji owej prerogatywy. Przypadała ona w udziale zarówno podmiotom o charakterze rolniczo-przemysłowym, wysoko zorganizowanym oraz zurbanizowanym²³⁴⁰, jak i koczownikom nomadom, praktykującym gospodarkę łowiecko-zbieracką²³⁴¹. Natomiast głównym zagadnieniem poruszonym w obrębie ich mandatów były kwestie związane z bezpieczeństwem o charakterze militarnym, albo poprzez nawiązanie współpracy wymierzonej we wspólnego przeciwnika²³⁴², albo poprzez stosowanie gróźb użycia przemocy wobec rzeczonoego przeciwnika²³⁴³. W ostatnim wymiarze należy szczególnie podkreślić wątkość połączenia komunikacyjnego, pomiędzy podmiotem macierzystym a misją dyplomatyczną. Szczególnie dotkliwe były opóźnienia w dwustronnej łączności uniemożliwiające sprawowanie efektywnej kontroli nad działaniami wysłanników. Powodowało to sytuację, w której to wola

2337A. Gerolymatos, *Espionage and Treason: A Study of the Proxeny in Political and Military Intelligence Gathering in Classical Greece*, Amsterdam 1986.

2338J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2006, s. 417.

2339W tym kontekście wskazać należy, że instytucja poselstwa obsługiwana była przez obieralnych urzędników, którzy rządziej dysponowali niezbędną wiedzą oraz umiejętnościami, a głównie talentem oratorskim lub majątkiem, niezbędnym do przekonania elektorów.

2340P. Temin, *A market economy in the early Roman Empire*, „The Journal of Roman Studies”, 2001, nr 91, s. 169 – 181.

2341N. Di Cosmo, *Ancient Inner Asian nomads: their economic basis and its significance in Chinese history*, „The Journal of Asian Studies”, 1994, nr 53(4), s. 1092 – 1126.

2342Szczególnie wskazać można na zabiegi dyplomatyczne posłów koryneckich, nakłaniających decydentów Lacedemonu oraz pozostałych polis Związku Peloponeskiego do podjęcie interwencji wymierzonej w Ateny, postrzegane jako przeciwnik dla interesów Koryntu.

2343Można wskazać na przykład licznych agresywnych mocarstw, które przed podbojem domagały się uznania własnej zwierzchności, przed podjęciem operacji militarnej. Na pierwszy plan wysuwa się Asyria.

i zachowanie dyplomaty kształtowało politykę międzynarodową danego podmiotu²³⁴⁴. *Dyplomacja* w pierwotnej fazie przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego nie była użytecznym obwodem projekcji siły. Trudności komunikacyjne, zarówno w wymiarze wykorzystywanego kodowania komunikatów dyplomatycznych, jak i technicznych możliwości długodystansowej komunikacji, czyni te zabiegi w znacznym stopniu niewygodnymi oraz kłopotliwymi. Z tego też powodu jest ona redukowana jedynie do wymiaru wspierającego rzeczywistych stosunków międzynarodowych, służąc przesyłaniu jedynie prostych oraz jednoznacznych komunikatów, tożsamy z pierwszym obliczem siły Lukesa.

W ramach imperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, *dyplomacja* stała się znacznie ważniejszym obwodem projekcji *soft Power*. Z powodu wyodrębnienia się imperialnego centrum monopolizującego wykorzystanie obwodów *hard Power*, staje się on ważnym instrumentem interakcji zarówno w stosunkach horyzontalnych – pomiędzy drugorzędnymi uczestnikami stosunków międzynarodowych – jak i wertykalnych – pomiędzy uczestnikiem a imperialnym centrum. Ze szczególnym uwzględnieniem tego drugiego wymiaru, zarówno w przypadku chińskiej jak i rzymskiej iteracji owego środowiska międzynarodowego. Zmiany w relacjach dyplomatycznych można zaobserwować na wszystkich czterech płaszczyznach. Pierwsza dotyczyła przedłużenia czasu trwania misji dyplomatycznych. Nie nabrały one współczesnego charakteru, ani profesjonalizacji, ale ich czas trwania, szczególnie w cesarskiej stolicy uległ drastycznemu wydłużeniu. W tym przypadku wskazać można na system formalnych oraz nieformalnych powiązań łączących aparat urzędniczy imperium z przywódcami społeczności lokalnych wchodzących w skład rzeczzonego imperium²³⁴⁵. Po raz pierwszy w historii pojawia się podmiotowe ograniczenie liczby uczestników systemu międzynarodowego, co jest reprezentowane przez imperialny system trybutarny, sankcjonujący możliwość uczestnictwa oraz czerpania korzyści z faktu uczestnictwa, poprzez decyzję centralnego organu danego imperium. Przy czym należy wskazać, że wciąż nie jest pewne czy możliwe było dokonanie wykluczenia krnąbrnego podmiotu z uczestnictwa w systemie, jednakże do samego czerpania korzyści z uczestnictwa w systemie, niezbędne staje się przyznanie legitymacji przez imperialne centrum, zwykle na

2344W tym przypadku wskazać można na przebywanie w Rzymie przedstawicieli dyplomatycznych, zarówno akredytowanych, jak i nie, różnych monarchii hellenistycznych, na przykład Seleucydów. Ich obecność, a często również samodzielne działania prowadziły do wymuszania adaptacji tegoż podmiotu, a w konsekwencji również rozproszenie zasobów do niego należących.

2345Szczególnie dobrze oraz powszechnie znanym przykładem relacji tego typu mogą być relacje pomiędzy urzędnikami imperialnymi, zarządcami lokalnej społeczności oraz przywódcami duchowymi funkcjonującymi w ramach prowincji Judei oraz Galilei w I wieku po Chrystusie. P. Schäfer, *The History of the Jews in the Greco-Roman World*, Londyn, Nowy Jork 2003, s. 101 – 120.

podstawie dwustronnego porozumienia obejmującego wzajemny transfer kompetencji pomiędzy uczestniczącymi podmiotami²³⁴⁶. Zakres przedmiotowy wygenerował największe zmiany w rzeczywistości międzynarodowej, głównie z powodu przejęcia zarządzania obwodami *hard Power* przez imperialne centrum. Przedmiotem zabiegów dyplomatycznych stają się dwie podstawowe kwestie. Pierwszą, jest dążenia do synchronizacji działań zmierzających do zapewnienia bezpieczeństwa imperium, zarówno w wymiarze wzmocnienia potencjału imperialnego poprzez zapewnienie brakujących zasobów do obrony przed agresją zewnętrzną²³⁴⁷, jak w przypadku konieczności pacyfikacji rebelianckich nastrojów w obrębie jego granic²³⁴⁸. Drugą, jest próba wywarcia wpływu na imperialne centrum w celu realizacji własnych celów geostrategicznych. W przypadku technicznej strony realizacji *dyplomacji*, należy wskazać, że pomimo braku realnego postępu technologicznego, zaobserwować można poprawę w zasięgu oraz przepustowości systemu globalnej infrastruktury krytycznej. Wynika to głównie z imperialnej pacyfikacji przestrzeni podległej imperialnemu centrum oraz otworzeniu możliwości ekstensywnych inwestycji infrastrukturalnych. Pozwoliło to nie tylko usprawnić mechanizmy komunikacji, ale również zwiększyć jego redundację. Dodatkowym, równie ważnym elementem owego wymiaru jest ukształtowanie się języka uniwersalnego – łaciny oraz chińskiego dialektu mandaryńskiego – którego znajomość stanowiła podstawę do uczestnictwa w funkcjonowaniu imperium. Faza imperialna przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego wprowadziła trzy usprawnienia, przyczyniające się do wydatnego zwiększenia użyteczności tego obwodu projekcji *soft Power*. Pierwszym jest monopolizacja większości obwodów projekcji *hard Power* przez imperialne centrum. Drugim jest zwiększenie przepustowości oraz wiarygodności systemu komunikacyjnego. Trzecim jest również zwiększenie stopnia synchronizacji systemów filozoficzno-komunikacyjnych poprzez pojawienie się powszechnie legitymizowanej języka uniwersalnego²³⁴⁹. W rezultacie dyplomacja, choć niewiele sprawniejsza niż w poprzedniej iteracji danego systemu, stała się jedynym dostępnym sposobem komunikacji politycznej.

W ramach postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego *dyplomacja* wykazuje się dwiema istotnymi cechami. Po pierwsze, jest to system w znacznym stopniu zlokalizowany, niezdolny do uniwersalizacji własnych zasad poza mgławicowo

2346Yuen Foong Khong, *The American Tributary System*, „The Chinese Journal of International Politics”, 2013, nr 6(1), s. 1 – 47.

2347W tym kontekście można wskazać na werbowanie do współpracy zarówno przez Rzym jak i Chiny barbarzyńców, zarówno w celu prowadzenia zewnętrznej ekspansji jak i zabezpieczania granic oraz terenów pogranicza.

2348P. Holder, *Studies in the Auxilia of the Roman Army*, Oxford 1980.

2349B. Seidhofer, *Lingua franca English: The European Context* [w:] *The Routledge Handbook of World Englishes*, red. A. Kirkpatrick, Londyn, Nowy Jork 2010, s. 355 – 371.

określonymi granicami. Po drugie, atrofii ulega imperialne centrum, przede wszystkim rozpraszając własne kompetencje oraz zasoby siły w wymiarze *hard Power*. Pozostałością po jego istnieniu jest z jednej strony jest idea restytucji pewnej formy uniwersalnego imperium, z drugiej są to transnarodowe sieci powiązań skupione wokół tytułu cesarza oraz papieża. W rezultacie w ramach niniejszej fazy rozwoju stosunków międzynarodowych, zaobserwować można bujny rozwój sztuki *dyplomacji*, głównie z powodu wysokiej atrofii pozostałych środków siłowego oddziaływania, ze szczególnym uwzględnieniem militarnego wymiaru *hard Power*. Na wskazanych płaszczyznach zaobserwować można następujące zmiany. W ramach pierwszej można zaobserwować upowszechnienie się wielostronnych spotkań o znamionach charakterystycznych dla współczesnych konferencji międzynarodowych. Zwykle towarzyszyły one wielkim uroczystościom o charakterze religijnym²³⁵⁰ jak i świeckim²³⁵¹, jednakże zwykle były one nie przygotowane wcześniej, wykazując raczej charakter amatorski niż profesjonalny. W tym kontekście istotne było również rozproszenie zasobów *hard Power* pomiędzy szereg jakościowo zróżnicowanych podmiotów, co uniemożliwia osiągnięcie ilościowej przewagi jednego nad dowolnie skomponowaną koalicją pozostałych, oraz dominację całego podsystemu. Przechodząc do zakresu podmiotowego stosunków dyplomatycznych, można wskazać, że po raz pierwszy pojawiła się instytucja przypominająca współczesne *uznanie* podmiotu, co pociąga za sobą pełną swobodę nawiązania stosunków dyplomatycznych. W ówczesnej iteracji systemu międzynarodowego, kluczowe była wyznawania religia, czyli przynależność do wspólnoty chrześcijańskiej. We wczesnej fazie istnienia owego porządku istniały dwie sytuacje kontrowersyjne, powodujące wątpliwości co do posiadania efektywnej legitymacji uczestnictwa w relacjach dyplomatycznych. Pierwszym są podmioty hołdujące niekatolickim odłamom chrześcijaństwa, ze szczególnym uwzględnieniem prawosławia, zakorzenionego w Konstantynopolu oraz Kijowie²³⁵². Drugim jest zagadnieniem istnienia oraz funkcjonowania państw pogańskich, szczególnie bezpośrednio sąsiadujących z członkami systemu. W tym kontekście, szczególnie w odniesieniu do ludów słowiańskich oraz bałtyjskich, można zauważyć celowe ograniczanie efektywności narzędzi dyplomatycznych. Na przykład traktaty oraz układy z pogańskimi książętami miały charakter tymczasowy oraz były zawierane

2350Na przykład sobory oraz synody.

2351Na przykład turnieje rycerskie.

2352W tym kontekście jako szczególnie aktywnego adwokata podmiotów wyrosłych na gruncie niekatolickim wskazać można Pawła Włodkowica. E. A. Wesołowska, *Paweł Włodkowic – współczesne znaczenie poglądów i dokonań*, Toruń 1997.

najczęściej w *złej wierze*²³⁵³ oraz zrywane w sprzyjającej sytuacji geopolitycznej²³⁵⁴. Sytuacja w obu przypadkach została ustabilizowana w XVI wieku, z chwilą likwidacji ostatnich pogańskich podmiotów tego typu oraz pełnej integracji podmiotów europejskich w jeden system. W tym kontekście można wskazać, że wraz z ewolucją postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego zaobserwować można sekularyzację owego warunku oraz przejście od kategorii *chrześcijaństwa* w kierunku *państw cywilizowanych*²³⁵⁵. W trzecim wymiarze, należy szczególnie podkreślić, że w ramach działań dyplomatycznych były wszystkie dostępne dziedziny. Jednakże główną osią owych relacji jest przedłużenie aktywności w sferze militarnej, głównie w wymiarze zarządzania konfliktem oraz tworzeniem potencjału niezbędnego do realizacji wspólnych celów. Natomiast w czwartym wymiarze szczególną rolę odgrywał fakt, że Europa jest najmniejszym kontynentem, najbardziej przyjaznym ludzkiej cywilizacji. Oznacza to, że bez znaczących inwestycji infrastrukturalnych pozwala na osiągnięcie przepustowości oraz wiarygodności nieosiągalnej w innych regionach świata. Zmniejszenie rozmiaru systemu spowodowało usprawnienie całości systemu. Dodatkowo, pomimo znaczącego stopnia niestabilności środowiska, istnienie rozbudowanej warstwy transnarodowej przyczyniało się do zakonserwowania oraz stopniowej rozbudowy globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Reasumując, w tej iteracji środowiska międzynarodowego *dyplomacja* uległa daleko idącym przemianom. Uzyskała ona niemal równorzędny status względem *hard Power*, w ujęciu militarnym. W połączeniu ze stopniową rekonstrukcją globalnej sieci infrastruktury krytycznej, pozwoliło na osiągnięcie znaczącego stopnia rozwoju oraz efektywności mechanizmów dyplomatycznych.

2353 Należy szczególnie podkreślić, że owo stanowisko odnosi się do zachowania pozorów formalnych jednocześnie przy dążeniu do uzyskaniu korzyści często wykorzystując zaufanie drugiej strony. Mechanizm ten przyczynia się do transformacji zasobów *soft Power* (wizerunek międzynarodowy) w zasoby o charakterze *hard Power* (uzyskanie korzystnego kontekstu geopolitycznego). Jednocześnie mechanizm ten jest wysoce nieefektywny, owocując w znacznym rozproszeniu zasobów w środowisku międzynarodowym bez widocznych rezultatów.

2354 W tym kontekście wskazać można przytoczyć przykład margrabiego Gerona, który otrął trzydziestu naczelników plemion słowiańskich, na przyjacielskiej uczcie w 939 roku po Chrystusie, otwierając nowy rozdział konfliktu militarnego, który nastąpił po efektywnej relokacji zasobów militarnych po początkowych klęskach poniesionych w poprzedniej fazie konfliktu. H. H. Howorth, *The Spread of the Slaves. Part III. The Northern Serbs or Sorabians and the Obodriti*, „The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland”, 1880, nr 9, s. 181 – 232.

2355 Jest to pojęcie znacznie mniej precyzyjne oraz klarowne niż w przypadku zastosowania wyróżnika religijne. W najbardziej ogólnym znaczeniu tego słowa odnosi się do przestrzegania szereg zasad relacji międzynarodowych oraz wewnętrznych zarówno formalnych jak i nieformalnych. Przy czym interpretacja owego przestrzegania pozostawała w gestii społeczności państw już uznanych za cywilizowane. Doświadczenie historyczne wskazuje, że państwa cywilizowane nie były zobligowane do stosowania owych zasad w relacjach z podmiotami niecywilizowanymi, lecz wyjątkowe ekscesy mogły doprowadzić do zmian wizerunku państwa je popełniającego wśród innych państw cywilizowanych, o czym świadczą przykłady reakcji na zachowania Wielkiej Brytanii, Niemiec i Belgii w Afryce.

W ramach westfalskiego środowiska międzynarodowego należy wskazać, że *relacje dyplomatyczne* stanowiły pochodną *splaszczenia* stosunków międzynarodowych, szczególnie przez wyróżnienie się państwa narodowego jako szczególnie efektywne formy organizacji aktywności politycznej wielkich grup ludzkich. W miarę rozwoju technicznych możliwości realizacji stosunków dyplomatycznych, jak i w konsekwencji wzrostu ilości oraz poziomu jakości relacji między państwami pojawiła się konieczność zwiększenia intensywności relacji dyplomatycznych na poziom utrzymywania stałych instytucji. Dodatkowo, pojawiła się konieczność nie tylko podtrzymywania relacji bilateralnych, lecz również relacji multilateralnych, nie tylko w okresach szczególnej doniosłości – jak na przykład konferencje międzynarodowe²³⁵⁶; lecz również w celu zarządzania codziennymi działaniami niezbędnymi do podtrzymania westfalskiego kontekstu międzynarodowego. Czynniki te zyskiwały na znaczeniu w miarę rozwoju oraz dojrzewania westfalskiego porządku międzynarodowego²³⁵⁷. W drugim wymiarze, zakresie podmiotowym, można zaobserwować niemal kompletną uniformizację kategorii uczestników stosunków międzynarodowych wyłącznie do *państwa narodowego*. Żaden inny podmiot nie został wyposażony w prawo do utrzymywania *stosunków dyplomatycznych* a także do wyposażania podmiotów niższej rangi w pewne komponenty, na przykład w *prawo legacji*, co szczególnie widać w przypadku organizacji międzynarodowych²³⁵⁸. W przypadku zakresu przedmiotowego, zaobserwować można analogiczny proces. Redukcja występowała wzdłuż linii bezpośredniego zainteresowania państw narodowych – ich fizycznego przetrwania. W tym kontekście nadrzędną płaszczyzną interakcji stają się działania mające na celu uzupełnienia oraz przedłużenia konfrontacji militarnej na mniej niszczycielskiej płaszczyźnie. Dodatkowo, co można zaobserwować dopiero w dojrzałej fazie westfalskiego porządku międzynarodowego, pojawiła się konieczność wykorzystania *dyplomacji* w celu koordynacji podejmowanych w celu stworzenia oraz rozwoju globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Jest to kluczowy czynnik transformacji owego porządku w ład późnowestfalski oraz dalej. Natomiast największy postęp zaobserwować można na płaszczyźnie technicznego rozwoju środków usprawniających kontrolę oraz nadzór nad działalnością przedstawicielstw dyplomatycznych. W tym wymiarze

2356Zwykle owe konferencje zwoływane były albo po zakończeniu wielkich turbulencji w środowisku międzynarodowym, jak na przykład wojnę, co miało miejsce w przypadku kongresu wiedeńskiego (odbywający się w latach 1814 – 1815), konferencji wersalskiej (odbywająca się w latach 1919 – 1920) czy konferencji poczdamskiej (odbywająca się w roku 1945); albo też w celu rozstrzygnięcia nawarstwiających się kryzysów oraz nieporozumień pomiędzy uczestnikami stosunków międzynarodowych: co było zadaniem kongresu berlińskiego (1878 rok).

2357J. A. Caporaso, *Changes in the Westphalian order: Territory, public authority, and sovereignty*, „International Studies Review”, 2000, nr 2(2), s. 1 – 28.

2358L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2003, s. 90 – 94.

można się pokusić o stwierdzenie, że postęp technologiczny występujący w ramach westfalskiego porządku międzynarodowego doprowadził do ograniczenia, jeśli nie zupełnego wyeliminowania pierwotnej funkcji *dplomacji*, a więc pośredniej komunikacji pomiędzy decydentami politycznymi, na rzecz linii opartych na technologii transmisji danych za pomocą fal radiowych, umożliwia bezpośrednią oraz nieopóźnioną komunikację pomiędzy zaangażowanymi stronami. Prekursorem owej płaszczyzny wzajemnych kontaktów była tak zwana *gorąca linia telefoniczna* łącząca przywódców Stanów Zjednoczonych oraz Związku Radzieckiego od 1962 roku²³⁵⁹. Umożliwiło to bieżące rozwiązywanie sytuacji konfliktowych, grożących wykorzystaniem broni atomowej przez zaangażowane strony. Jednakże co ważniejsze, rozwój globalnej infrastruktury krytycznej, szczególnie w warstwie telekomunikacyjnej, doprowadził do drastycznego załamania się samodzielności reprezentantów dyplomatycznych. W swej istocie okres ten dopuszczał po raz pierwszy możliwość bezpośredniego sterowania działalnością dyplomatów, niezależnie od odległości pomiędzy misją dyplomatyczną a organami decyzyjnymi. Podsumowując, pomimo posiadania najszerszego instrumentarium w porównaniu do poprzednich okresów dysponuje z jednej strony największymi możliwościami działania, jak i największym stopniem inwigilacji oraz kontroli nadrzędnego organu decyzyjnego. W rezultacie w westfalskim porządku międzynarodowym, dyplomacja odgrywa rolę drugorzędą, pomocniczą względem militarnej oraz politycznej płaszczyzny stosunków międzynarodowych, korygując oraz uszczegóławiając komunikaty przekazywane za jej pośrednictwem.

W ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, *dyplomacja* przechodzi redefinicję poprzez pojawienie się nowych form jej realizacji, jak i konieczność przekształceń w ramach istoty oraz specyfiki tego obwodu projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej. Podobnie jak pozostałe terminy jest on niejednoznaczny oraz różnorodnie definiowany. W powszechnym użyciu wskazać można na trojakię znaczenie tego słowa. Po pierwsze, jest to „działalność organów państwowych i ich przedstawicielstw za granicą w zakresie realizowania polityki zewnętrznej na drodze pokojowej oraz reprezentowania i ochrony interesów państwa na arenie międzynarodowej.”²³⁶⁰ Po drugie, są to „instytucje, urzędy oraz ich pracownicy zajmujący się realizacją zadań dyplomatycznych.”²³⁶¹ Po trzecie, jest to również „zręczność w postępowaniu, spryt, układność, przebiegłość.”²³⁶² W tym kontekście wskazać można, że definicje owe odnoszą się do powszechnego rozumienia

2359E. Cziomer, *Przesłanki i istota kształtowania się konfliktu Wschód-Zachód* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. E. Cziomer, Kraków 2008, s. 132.

2360Słownik Języka Polskiego. Tom I: A – K, Warszawa 1983.

2361Tamże.

2362Tamże.

owych terminów, a co za tym idzie są pozbawione rygoru naukowości, jednakże intuicyjnie wskazują na istotę zjawiska, którym jest działanie państwa na arenie międzynarodowej, które jest jednakże inne czy wręcz przeciwne względem działań wojskowych. W tym względzie w trzecim ujęciu można zaobserwować echa dwóch sposobów działania księcia według recepty Niccolò Machiavellego, kiedy to działa jak *lew* (przemoc fizyczna) oraz jak *lis* (podstęp oraz spryt). Jednakże definicje te nie są również pozbawione wad. Pierwszą oraz najbardziej znaczącą jest brak wyraźnie zaznaczonego przedmiotu oddziaływania dyplomatycznego. Drugą wadą jest nieprecyzyjne określenie sposobów osiągania celów narodowych, w sposób inny niż operacje inne niż wojna²³⁶³. Nieco inaczej definicję dyplomacji prezentuje Beata Surmacz. W ramach jej definicji, dyplomacja staje się „oficjalną działalnością państwa skierowaną na zewnątrz, realizowaną przez organy państwowe i mającą na celu osiągnięcie założeń jego polityki zagranicznej na drodze prowadzenia rokowań oraz zawierania umów międzynarodowych.”²³⁶⁴ Definicja ta jest bliska definicji pojęcia zaproponowanej przez Ziemowita Jacka Pietrasia²³⁶⁵. Użyteczność tych konstrukcji naukowych jest nieporównywalnie większą niż definicji społecznych głównie z powodu konstruowania ich z pełnym poszanowaniem rygorów naukowości. Jednakże posiada ono również szereg wad, z których na pierwszy plan wysuwają się dwie. Pierwszą jest fakt, że owe przemyślenia oraz definicje osadzone są w znacznym stopniu w westfalskim środowisku międzynarodowym, co oznacza ich postępującą dezaktualizację, szczególnie widoczną w miarę postępowania transformacji w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, a także nieuwzględnienia stopnia natężenia modyfikacji technologicznego megatrendu cywilizacyjnego. Drugą słabością, jest poleganie na enumeratywnym wyliczeniu komponentów oraz parametrów instrumentarium dyplomatycznego, bez prezentacji teoretycznego modelu jego oddziaływania. Owa definicja, pomimo spełniania wymogów naukowości oraz wysokiego stopnia precyzji, charakteryzuje się zmniejszającym się poziomem użyteczności, generowanym przez transformację rzeczywistości międzynarodowej. I wreszcie trzecia definicja *dyplomacji*, została zaprezentowana przez Julian Sutora. W jej ramach, określa się ją jako dwuelementowe zjawisko, które do pełnego zaistnienia wymaga

2363W tym względzie, operacje inne niż wojna (ang. *military operations other than war*, MOOTW), zakładają wykorzystanie siły militarnej w sposób analogiczny do działań zbrojnych, jednak bez osiągnięcia parametrów, w tym formalnych, charakterystycznych dla wojny. K. E. Bonn, A. E. Baker, *Guide to Military Operations Other than War: Tactics, Techniques, and Procedures for Stability and Support operations, Domestic and International*, Mechanicsburg 2000.

2364B. Surmacz, *Służba dyplomatyczna i konsularna* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 170.

2365Z. J. Pietraś, *Polityka zagraniczna państwa* [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 1993, s. 52 – 54.

współwystępowania obu. Pierwszym elementem konstytuującym dyplomację jest „oficjalna działalność organów państwowych o kompetencjach w sferze stosunków międzynarodowych realizujących cele i zadanie polityki zagranicznej państwa”. Drugim elementem konstytuującym jest „opierający się na założeniach naukowych zespół metod i środków oraz sztuka osiągnięcia celów polityki zagranicznej państwa, prowadzenia i utrzymywania stosunków między państwami, a szczególnie prowadzenia rokowań i zawierania traktatów.”²³⁶⁶ W tym kontekście po raz pierwszy wskazać można na zdefiniowanie *dyplomacji* nie tylko jako pewnej praktyki międzynarodowej, lecz również jako teoretycznego konstrukt wyodrębnionego w celu pełnej analizy zjawiska, abstrahowania jego parametrów, a także przewidywania przyszłych zachowań. Pozwala to również na próbę zastosowania się tego modelu w innych, odmiennych kontekstach nietypowych dla oryginalnego zastosowania dyplomacji. Owe założenie jest kluczowe do definicji terminu w wysoce mutagenym późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jednakże posiada również szereg wad, z których na pierwszy plan wysuwają się dwie. Pierwszą jest sztywne powiązanie definicji z państwem narodowym oraz jego aktywnością międzynarodową. Drugim jest enumeratywne wyliczenie docelowych efektów oddziaływania, szczególnie w trakcie jego ewolucji w kierunku procesualnego ujęcia zjawisk międzynarodowych. Pomimo owych niedociągnięć, powyższa definicja dyplomacji wykazuje się najwyższą użytecznością. Na potrzeby niniejszej rozprawy, dyplomacja zostanie określona jako wiązka obwodów projekcji siły w sferze *soft Power*, charakteryzująca się trzema dominującymi parametrami. Po pierwsze, jest to najbardziej sformalizowany oraz zinstytucjonalizowany obwód *soft Power*. Dodatkowo, do zaistnienia efektywnego oddziaływania dyplomatycznego niezbędne staje się istnienie stałego dostępu do globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Po drugie, w zakresie przedmiotowym ów obwód zawiera komunikaty dość precyzyjnie określone oraz wyraźnie zdefiniowane, nie pozostawiającego znacznego miejsca na swobodę w interpretacji oraz dorozumiałość tekstu. W rezultacie przekaz komunikatów dyplomatycznych, pomimo że sąsiadujący ze sposobem transmisji informacji w ramach *hard Power*, wykazuje przesunięcie pomiędzy pierwszym a drugim obliczem siły Bouldinga – Lukesa²³⁶⁷. Po trzecie, dyplomacja pomimo że wykazuje silną korelację z innymi zasobami siły w stosunkach międzynarodowych, jednakże nie wymaga ich aktywacji w czasie prowadzenia działań dyplomatycznych. Dla przykładu, w ramach *dyplomacji kanonierek*, niezbędne staje się posiadanie aktywnych zasobów militarnych w pobliżu podmiotu poddanego oddziaływaniu, jednakże prowadzenie działań

2366J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2006, s. 29 – 30.

2367K. E. Boulding, *Three Faces (...)*, s. 95 – 108.

przy ich wykorzystaniu, choć pomocne, nie jest niezbędne dla realizacji oddziaływania dyplomatycznego. *Dyplomacja* w późnowestfalskim środowisku stanowi formę komunikacji, wykazującej się szeregiem wysoko sformalizowanych instytucji oraz kanałów.

Współcześnie niniejszy obwód projekcji *soft Power* charakteryzuje się szeregiem parametrów generującym jej nową jakość w stosunkach międzynarodowych. W tym względzie wskazać należy, że w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, następuje rozwarstwienie rzeczzonego kanału projekcji siły na szereg wyspecjalizowanych warstw oraz podsystemów. Pierwszym, mającym najsilniejsze powiązania z klasycznym, westfalskim wymiarem *dyplomacji*, jest to warstwa *dyplomacji kanonierek*. Odnosi się to do sprzęgnięcia działań dyplomatycznych z aktywizacją zasobów militarnych w celu wytworzenia asymetrycznie korzystnego kontekstu wzajemnych relacji. Przykładami podmiotów stosujących *dyplomację kanonierek* są wielkie mocarstwa, takie jak Stany Zjednoczone oraz Federacja Rosyjska. Drugim jest *dyplomacja publiczna*, w ramach której co najmniej jeden z uczestników nie ma charakteru państwa narodowego²³⁶⁸. Oznacza to osadzenie mechanizmu dyplomatycznego w nowym kontekście, zakładającym zakwestionowanie państwowocentryczności relacji *dyplomatycznych*²³⁶⁹. Trzecim jest *dyplomacja twitterowa* oznaczająca przeniesienie komunikatów dyplomatycznych w sferę wirtualnej rzeczywistości transnarodowej sfery stosunków społecznych. W tym kontekście można wskazać analogiczne zastrzeżenia odnoszące się do poprawności zastosowania owego terminu²³⁷⁰. Należy szczególnie podkreślić, że środowisko późnowestfalskie, doprowadziło do rozwarstwienia się kategorii *dyplomacji* na szereg wątków, różniących się co do zakresu oraz sposobów jej implementacji w rzeczywistości międzynarodowej. W tym kontekście ograniczeniu ulega liczba opisujących je parametrów, wspólnych dla wszystkich subkategorii. Wśród kluczowych cech, na szczególne wyróżnienie zasługuje sześć. Po pierwsze, dyplomacja charakteryzuje się wysokim stopniem *instytucjonalności* oraz *formalizacji*. Od początku stosowania owego obwodu, sięgającego zamierzchłej historii, kluczowym wyróżnikiem jest *rytuał*, ukształtowany zarówno przez suwerenne decyzje podmiotów międzynarodowych, jak i poprzez swobodny rozwój tradycji określonych działań. W tym wymiarze należy szczególnie podkreślić czynnik, który można określić jako merytoryczne

2368J. Hart, *Empire of Ideas: The Origins of Public Diplomacy and the Transformation of US Foreign Policy*, Nowy Jork 2013.

2369Więcej szczegółów na temat dyplomacji publicznej oraz zagadnień związanych z jej definicją oraz analizą znaleźć można w: B. Surmacz, „Dyplomacja” organizacji pozarządowych, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, 2014, nr 1(49), s. 51 – 70.

2370C. Duncombe, *Twitter and transformative diplomacy: social media and Iran-US relations*, „International Affairs”, 2017, nr 93(3), s. 545 – 562.

znaczenie formalności, związanych z prowadzeniem relacji dyplomatycznych, co szczególnie widać na przykładzie *precedencji*²³⁷¹, w ramach której liczne modyfikacje oryginalnego porządku stanowią istotny komunikat, modyfikujący relacje międzynarodowe. Owe rytuały są obecne w każdej warstwie relacji dyplomatycznych, począwszy od *dyplomacji kanonierek*, a kończąc na *twitterowej dyplomacji*. Przy czym o ile w pierwszym przypadku, można wskazać kilka dziesięcioleci doświadczenia, w ramach których zaobserwować można zabiegi odnoszące się do usankcjonowania szczególnej roli zabiegów o uregulowanie własnej obecności polityczno-militarnej poprzez zawarcie traktatu międzynarodowego²³⁷². Dla odmiany, w przypadku *twitterowej dyplomacji*, zaobserwować można dopiero formatowanie się instytucji, począwszy od osób odpowiedzialnych za transmisję oraz analizę *tweetów*²³⁷³, jak i instytucji odpowiedzialnych za ich późniejszą moderację oraz implementację decyzji, w zależności od reakcji społeczności międzynarodowej. Innym elementem wyraźnie zaznaczonym w tym ujęciu jest to, że dyplomacja w ujęciu westfalskim obejmuje jedynie ściśle oraz wyraźnie określony krąg podmiotów dysponujących *prawem legacji*, odnoszącym się do przyjmowania oraz wysyłania przedstawicieli dyplomatycznych. Warunek ten nie jest spełniony w przypadku dyplomacji publicznej, w ramach której co najmniej z jeden podmiotów uczestniczących w owej relacji jest tego prawa pozbawiony. W efekcie działania noszące znamiona *dyplomacji* realizowane są w ramach znacznie bardziej kruchych oraz mniej formalnych²³⁷⁴, niż klasyczna dyplomacja. Jednakże do ich częściowego utrwalenia przyczynia się uczestnictwo w procesie klasycznych podmiotów stosunków międzynarodowych. Po drugie, w projekcji siły za pośrednictwem obwodu dyplomatycznego wykorzystywane są pozostałe elementy potencjału państwa, ze szczególnym uwzględnieniem potencjału *hard Power*, zarówno w sferze militarnej jak i ekonomicznej. W tym względzie wskazać można, że kartą przetargową w relacjach dyplomatycznych może być dosłownie każdy element potencjału: począwszy od najtwardszych, militarnych walorów *hard Power*, a skończywszy na powiązaniach z innymi podmiotami międzynarodowymi. Owe zasoby mogą

2371T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta*, Warszawa 2010.

2372R. Ch. Mason, *Prepared for Members and Committees of Congress Status of Forces Agreement (SOFA): What Is It, and How Has It Been Utilized?*, „Congressional Research Service: Report for Congress”, 2012, 15 marca, URL: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/RL34531.pdf>, [dostęp: 16.06.2018].

2373J. Ryall, *Twitter diplomacy: South Korea appoints officer to monitor Donald Trump's tweets for foreign policy insights*, „The Telegraph”, 2017, 5 stycznia, URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/05/twitter-diplomacy-south-korea-appoints-officer-monitor-donald/>, [dostęp: 16.06.2018].

2374W tym kontekście wskazać można na negocjacje pomiędzy różnymi organizacjami pozarządowymi, brak układu instytucji służących przefiltrowaniu oraz utwardzania rezultatów negocjacji, czyli *rytuałów*. Owo zjawisko w największym stopniu zaobserwować można w rebelianckich enklawach w Syrii, głównie w muhafazie Idlib oraz Ghoucie, gdzie występują intensywne lecz efemeryczne kontakty pomiędzy grupami powstańców, jak i rebeliantami oraz rządem i jego pozarządowymi sojusznikami.

być wykorzystane na trzy podstawowe sposoby. Pierwszym modelem projekcji owych zasobów jest wykorzystanie ich jako *groźba*, co oznacza przede wszystkim konieczność ich aktywowania oraz wykorzystania w sposób czynny owych zasobów. Przykładem owych gróźb mogą być dyplomatyczne reakcje Chińskiej Republiki Ludowej na inicjatywy ogłoszenia niepodległości przez Republikę Chińską na Tajwanie²³⁷⁵. Model ten obejmuje stosowanie zwykłych, wyraźnych lub dorozumiałych gróźb, których celem jest modyfikacja zachowania podmiotu poddanego oddziaływaniu, w ramach pierwszego oblicza siły Bouldinga-Lukesa. Drugim modelem aplikacji tych zasobów jest *blokowanie* możliwości operowania danych podmiotów poprzez wykorzystanie własnych zasobów, w celu zapobieżenia podjęciu określonych działań w środowisku międzynarodowym przez podmiot poddany oddziaływaniu. Szczególnie widocznym przykładem działań tego typu są zabiegi dyplomatyczne wokół ukształtowania sieci podmorskich gazociągów na Bałtyku²³⁷⁶. Trzecim modelem jest *zachęcanie*, stanowiące odwrotność poprzedniego. Należy jednakże zaznaczyć, że podjęcie się realizacji określonych opcji nie musi zakończyć się pozytywnym rezultatem dla podmiotu poddanego oddziaływaniu, o czym może świadczyć traktat sojuszniczy zawarty w 1939 roku pomiędzy Francją, Wielką Brytanią oraz Rzeczypospolitą Polską²³⁷⁷. Oba modele zlokalizowane są w ramach drugiego oblicza siły w ujęciu Lukesa-Bouldinga. Jednakże w tym punkcie należy szczególnie podkreślić, że dla dyplomacji kluczowym staje się zasób o charakterze jakościowym w postaci *wiarygodności*. W tym kontekście wychodząc od powszechnej definicji owego zasobu²³⁷⁸, należy szczególnie podkreślić że w rozumieniu politologicznym, jest to historycznie potwierdzona korelacja pozytywna pomiędzy wypracowanymi dyplomatycznymi porozumieniami, a ich praktyczną implementacją. Innymi słowy, na ile podmioty podejmujące oddziaływanie o charakterze dyplomatycznym są przekuć owe deklaracje na rzeczywistość, zarówno w wymiarze technicznym, czyli pod względem posiadanych zasobów²³⁷⁹ jak i pod względem woli ich wykorzystania w

2375 *China threatens triggering Anti-Secession Law, war over pending US-Taiwan bill*, „ABC News”, 2018, 2 marca, URL: <http://www.abc.net.au/news/2018-03-02/china-threatens-regional-war-over-us-taiwan-bill/9503126>, [dostęp: 16.06.2018].

2376 A. Vatansever, *Is Russia building too many pipelines? Explaining Russia's oil and gas export strategy*, „Energy Policy”, 2017, nr 108, s. 1 – 11.

2377 W. W. Kulski, *The Anglo-Polish Agreement of August 25, 1939: Highlight of My Diplomatic Career*, „The Polish Review”, 1976, nr 21(1/2), s. 23 – 40.

2378 „godny wiary, zasługujący na zaufanie, pewny, rzetelny”. *Słownik Języka Polskiego. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985. W tym kontekście wiarygodność jest zasobem subiektywnym, polegającym na ograniczonym odkształcaniu rzeczywistości na rzecz własnych interesów, przez podmiot będący sprawcą oddziaływania. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że ocena dokonywana jest nie w odniesieniu do obiektywnie istniejącej rzeczywistości, lecz w odniesieniu do jej percepcji przez podmiot lub grupę poddaną oddziaływaniu.

2379 Na przykład w wymiarze militarnym. Zawarcie sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi jest znacznie bardziej pożądane niż ze Słowenią.

deklarowanym celu²³⁸⁰. Jak wspominał Joseph Nye, w przypadku *soft Power* wiarygodność jest najrzadszym z zasobów²³⁸¹, a obwód dyplomatyczny jest tym, w ramach którego widać ową zależność najostrzej. Po trzecie, pomimo zastosowania najnowszych technologii, jest to obwód, w ramach którego informacje rozchodzą się najwolniej ze wszystkich obwodów projekcji *soft Power*. Wynika to głównie ze znacznego stopnia *formalizacji* relacji dyplomatycznych. Procedury oraz rytuały niezbędne do nawiązania relacji dyplomatycznych, a także przekazanie za ich pośrednictwem komunikatów oraz oddziaływania siłowego pochłania cenny czas. W tym względzie najlepszym przykładem może być nowa umowa na dostawę czołgów do Iraku²³⁸². *Dyplomacja* wśród narzędzi wchodzących w zakres *soft Power*, jest obwodem w największym stopniu konsumującym czas. Względem niniejszego parametru, jest to instrument zbliżony do *hard Power*. Po czwarte, *dyplomacja* jest w sposób genetyczny powiązana z trzecim obwodem projekcji *soft Power*, czyli z *prawem międzynarodowym*. W zasadzie wykorzystanie *dyplomacji*, prowadzi najczęściej do wytworzenia aktu prawa międzynarodowego, albo w sposób bezpośredni, czego przykładem może być przyjęcie *Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej* przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, dnia 15 listopada 2000 roku²³⁸³, albo w sposób pośredni, czego przykładem może być kampania Greenpeace zorganizowana w sąsiedztwie negocjacji politycznych prowadzonych w ramach Konferencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu, która miała miejsce w Kopenhadze w dniach 7 – 18 grudnia 2009 roku²³⁸⁴. W drugim przypadku, co odnosi się zwłaszcza do nowych obwodów działania, kluczowe jest zaburzenie racjonalnych procesów decyzyjnych, poprzez zniszczenie owej separacji. Wprowadzenie do negocjacji dyplomatycznych elementów społecznych, wzbudzanych poprzez instrumenty wchodzące w skład *dyplomacji publicznej* oraz *dyplomacji twitterowej*, prowadzi do pojawienia się oddziaływania emocjonalnego, co zaburza procesy decyzyjne oraz odkształca proces decyzyjny. Głównym produktem relacji *dyplomatycznych* pozostaje akt prawa międzynarodowego. Odpowiada to drugiemu obliczu siły w ujęciu Bouldinga-Lukesa. Po piąte, relacje dyplomatyczne odnoszą się w dalszym

2380Na przykład historia Polski wydaje się wskazywać na brak woli mocarstw zachodnich, ze szczególnym uwzględnieniem Francji, w zakresie wypełnienia powziętych zobowiązań.

2381J. S. Nye, *China's Soft Power Deficit*, „The Wall Street Journal”, 2012, 8 maja, URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304451104577389923098678842>, [dostęp: 16.06.2018].

2382Irak: *T-90 zastąpiły Abramsy*, „Defence24.pl”, 2018, 12 czerwca, URL: <http://www.defence24.pl/analizy/irak-t-90-zamiast-abramsow>, [dostęp: 16.06.2018].

2383*Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 roku*, Dz U. 2005, numer 18, pozycja 158, „Internetowy System Aktów Prawnych”, 2018, URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050180158>, [dostęp: 23.06.2018].

2384*Starszy Tusk przeprasza z plakatu*, „TVP.Info”, 2009, 3 grudnia, URL: https://www.tvp.info/1141847/starszy-tusk-przeprasza-z-plakatu?captcha_key=#!, [dostęp: 23.06.2018].

ciągu do określenia *legitymacji* podmiotów zaangażowanych w niniejszą formę oddziaływania. W tym kontekście należy wskazać na fakt, że uzyskanie lub potwierdzenie kompetencji podmiotu międzynarodowego do podjęcia określonej inicjatywy międzynarodowej jest niezmiennym celem oddziaływania dyplomatycznego. W tym ujęciu można zaobserwować przesunięcie się akcentów z uzyskania na potwierdzenie określonych kompetencji w środowisku międzynarodowym, w kierunku uzyskania oraz sformalizowania przyzwolenia pozostałych członków społeczności międzynarodowej, na realizację określonych działań, zarówno unilateralnie, jak i multilateralnie. O ile w pierwszym przypadku możliwe jest zawieranie porozumień niesformalizowanych, jak i krótkotrwałych, jak i do pewnego stopnia oraz czasowo utajonych przed globalną opinią publiczną, o tyle w drugim przypadku owe przyzwolenia muszą przejść formalną drogę dyplomatycznego *rytuału*²³⁸⁵. W tym kontekście wskazać można na fakt, że coraz częściej zabiegi noszące charakter dyplomatyczne stosowane są wewnątrz jurysdykcji państw narodowych. Tym samym owe obwody są stosunkami dyplomatycznymi we wszystkim poza nazwą. Reasumując, ten element relacji dyplomatycznych staje się coraz ważniejszym elementem dynamiki siły we współczesnym świecie. Jego wykorzystanie przyczynia się do ograniczenia kosztów aktywizacji pozostałych obwodów projekcji siły, zarówno w wymiarze *hard Power* jak i *soft Power*, oraz ich dywersyfikacji pomiędzy pozostałymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Po szóste, w stosunku do pozostałych form realizacji *soft Power*, jest to forma najbardziej kosztowna, szczególnie w wymiarze zasobów materialnych. W tym kontekście należy podkreślić, że o ile na tle pozostałych obwodów *soft Power*, koszty utrzymania rozbudowanych instytucji dyplomatycznych wraz z systemem organów technicznych oraz analitycznych obsługujących ich działania, jest niezwykle kosztowny, szczególnie w sytuacji, gdy docelowym stanem staje się objęcie siecią placówek dyplomatycznych całości globu. Jednakże nawet w tej sytuacji, koszty te stanowią ułamek kosztów wytworzenia zasobów wykorzystywanych w ramach oddziaływania *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem płaszczyzny militarnej²³⁸⁶. Tym samym relacje dyplomatyczne

2385A. Szteliga, *Etykieta zawodowa i protokół dyplomatyczny*, Katowice 2018.

2386Dla porównania: roczny budżet Departamentu Stanu Stanów Zjednoczonych obejmuje 39,4 miliarda USD, z czego 13,4 miliarda przeznaczona jest na pomoc zagraniczną (2019), zatrudnia również sześćdziesiąt dziewięć tysięcy pracowników, z czego czterdzieści pięć tysięcy to miejscowi. Office of management and budget, *Efficient, effective, accountable. An American budget*, Waszyngton 2018, URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/02/budget-fy2019.pdf>, [dostęp: 23.06.2018], s. 79. Natomiast roczny budżet Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych obejmuje 686,0 miliardów USD, z czego 89,0 miliardów na operacje zagraniczne (2019). Dodatkowo, zatrudnia dwa miliony osiemset sześćdziesiąt osiem tysięcy pracowników, z czego jeden milion trzysta tysięcy zawodowych wojskowych, osiemset dwadzieścia sześć tysięcy personelu formacji paramilitarnych oraz siedemset czterdzieści dwa tysiące pracowników cywilnych. Office of management and budget, *Efficient, effective, accountable. An American budget*, Waszyngton 2018, URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/02/budget-fy2019.pdf>

najczęściej towarzyszą wykorzystywaniu siły w sferze *hard Power* zwykle poprzedzając oraz następując po projekcji zasobów tego typu, szczególnie w ramach westfalskiego środowiska międzynarodowego. Jednocześnie, w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, zaobserwować można coraz częstsze zastępowanie realnych interakcji o charakterze siłowym, stanowiąc alternatywę dla tych sposobów oddziaływania, pozwalając na oszczędność zasobów, częściową eliminację wpływów zmiennych niezależnych oraz ograniczenie obciążeń społecznej legitymacji towarzyszącym wykorzystywaniu środków przemocy zarówno w środowisku międzynarodowym jak i wewnętrznym. I choć wykorzystanie *dplomacji* podlega znaczącym modyfikacjom, ze względu na możliwość zastosowania dezinformacji oraz środków oddziaływania emocjonalnego, traktowana jest jako relatywnie wiarygodne odwzorowanie układu potencjałów oraz relacji międzynarodowych, na zasadzie symulacji zastępującej podjęcie rzeczywistego oddziaływania. Konkludując, niniejszy obwód projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, charakteryzuje się najmniejszą dynamiką ze wszystkich obwodów projekcji *soft Power*. Wynika to z trzech przesłanek. Pierwszą jest relatywnie długa historia oraz bogactwo dyplomatycznych doświadczeń, co wyraźnie wyznacza kierunek oraz sekcjonuje formy oddziaływania. Kluczową rolę w kształtowaniu owych relacji odgrywa *pamięć instytucjonalna*, generująca znaczący konserwatyzm, a więc statyczność owych struktur oraz mechanizmów. Drugą przesłanką jest formalizacja oraz rytualizacja relacji dyplomatycznych, które muszą być prowadzone nie tylko przez odpowiednie fragmenty struktury podmiotów międzynarodowych, lecz również w określonym trybie oraz formie. W tym względzie należy wskazać, że mechanizm inkorporacji owych zmian jest również wyjątkowo długotrwały proces ich inkorporacji do zakresu przedmiotowego oddziaływania dyplomatycznego, co odnosi się również do technologicznych permutacji dyplomatycznych, w postaci *dplomacji publicznej* oraz *twitterowej*²³⁸⁷, których proces formalizacji wciąż jest w toku. Trzecim jest bezpośrednie sąsiedztwo tego obwodu ze sferą *hard Power*, co zaobserwować można w postaci nasilonej dyfuzji idei pomiędzy sferami. Zaobserwować można to również na przykładzie genetycznego pokrewieństwa pomiędzy *wojną* a *dplomacją*, które przez większość historii stanowiły zjawiska komplementarne: tam gdzie toczyła się *wojna*, *dplomacja* miała ograniczone zastosowanie, a tam, gdzie w grę wchodziłi dyplomaci, *wojna* wygasła. W tym względzie owe powiązania, wzajemne czerpanie wzorców oraz idei,

content/uploads/2018/02/budget-fy2019.pdf, [dostęp: 23.06.2018], s. 33.

2387A. Burns, B. Eltham, *Twitter free Iran: An evaluation of Twitter's role in public diplomacy and information operations in Iran's 2009 election crisis* [w:] *Record of the Communications Policy and Research Forum 2009*, red. F. Papandrea, M. Armstrong, Sydney 2009, s. 298 – 310.

szczególnie widoczne w postaci zapożyczeń terminologicznych²³⁸⁸ wskazują na synchronizację obu obwodów. Należy szczególnie podkreślić fakt, że dyplomacja stanowi najstarszy, najbardziej konserwatywny oraz najmniej dynamiczny obwód projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

Dynamika siły jest widoczna również w tym obwodzie, będąc generowaną głównie poprzez erozję suwerenności westfalskiej kategorii państw narodowych, co obejmuje również scedowanie fragmentów prawa *legacji* zarówno na poziom globalny, jak i subnarodowy; jak również poprzez wprowadzenie szeregu nowych, rewolucyjnych technologii telekomunikacyjnych, co powoduje, pojawienie się zarówno nowych narzędzi dyplomatycznych jak i nowego wykorzystania klasycznych. Tym samym znacznie wolnej niż w pozostałych obwodach, ale również w dyplomacji można zaobserwować ewolucję której najważniejszym elementem jest wprowadzenie dynamiki w mechanizmach generujących zasoby wykorzystywane w projekcji siły poprzez powyższy obwód, jak i w instrumentach bezpośrednio wykorzystywanych do tej projekcji.

Na zakończenie należy wskazać na potencjalne kierunki jej ewolucji w ramach przyszłego środowiska międzynarodowego. Na wstępie należy poczynić dwa założenia. Po pierwsze, obwód ten jest najbardziej konserwatywnym elementem instrumentem *soft Power*, co oznacza niezwykle powolną ewolucję zasobów, instytucji oraz sposobów projekcji siły za pośrednictwem *dyplomacji*. Po drugie, ewolucja dyplomacji sprzężona jest z ewolucji środowiska międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem zakresu podmiotowego oraz przedmiotowego postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. W rezultacie zaobserwować można znaczącą dywersyfikację wewnętrzną rzeczoności obwodu pozostającego jedynym rozbudowanym oraz usankcjonowanym systemem komunikacji międzynarodowej. Scenariusze zostaną skonstruowane na podstawie wyodrębnienia kryterium odległości pomiędzy punktem równowagi współczesnego układu międzynarodowego a punktem równowagi przyszłego. W rezultacie wskazać można na trzy podstawowe ścieżki ewolucji owych relacji. Pierwszą zasadza się na niewielkich, czysto kosmetycznych zmian w rzeczywistości międzynarodowej. W tym względzie *dyplomacja* nie zostanie nieomal w żadnym stopniu nie ulegnie znaczącej przemianie, a w postwestfalskie środowisko międzynarodowe wejdzie praktycznie bez znaczących różnic. Druga zasadza się na jakościowe modyfikacji jednego z wymiarów środowiska międzynarodowego. W tym

2388W tym kontekście można wskazać na zapożyczenie słownictwa militarnego w słownik dyplomatyczny, co można zaobserwować na przykładzie użycia słów jak zwycięstwo, porażka czy kampania; jak i w przeciwnym kierunku: ze słownika dyplomatycznego do słownika wojskowego, takich jak poseł czy negocjacje.

ujęciu ewolucja tego obwodu stosowania form dyplomatycznych doprowadzi do rozwarstwienia owego obwodu projekcji siły w wymiarze *soft Power*, oraz ontologicznego wyodrębnienia się nowych obwodów projekcji siły, na bazie *klasycznej dyplomacji*, *dyplomacji twitterowej* oraz *dyplomacji publicznej*. Z tego też powodu, najbardziej prawdopodobnym efektem będzie specjalizacji podmiotów międzynarodowych, zważywszy na postępujący proces koncentracji uwagi na określonych segmentach środowiska międzynarodowego. Trzecia ścieżka zasadza się na poważnej oraz gruntownej jakościowej transformacji rzeczywistości międzynarodowej. W tym ujęciu dyplomacja nie tylko ulegnie wewnętrznemu rozwarstwieniu zakończonego podziałem na ontologicznie odrębne obwody projekcji siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym, lecz starsze obwody – jako mniej efektywne – oraz niedostosowane do technicznych wymogów współczesności ulegną likwidacji.

Dyplomacja wśród narzędzi *soft Power* wykazuje cechy najbardziej zbliżone do *hard Power*, szczególnie w wymiarze niskiego poziomu wewnętrznej dynamiki, długiego czasu obiegu oraz znacznego stopnia *formalizacji* niniejszego obwodu. Co więcej, można ją zakwalifikować jako pierwsze, niekiedy drugie oblicze siły w ujęciu Bouldinga-Lukesa. Jednakże owa ewolucja zbieżna z kategorią *hard Power* generuje pewne wyzwania, szczególnie w wymiarze dywersyfikacji zakresu przedmiotowego oraz rozwoju technologii, co powoduje wyodrębnienie się szeregu warstw w ramach danego obwodu projekcji siły.

Drugim obwodem projekcji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *prawo międzynarodowe*. O ile w ramach *prawa międzynarodowego*, można wskazać tradycję oraz historię sięgających okresów wcześniejszych, jednakże realny sposób projekcji przyniósł instytucjonalny oraz techniczny rozwój globalnej sieci infrastruktury krytycznej, charakterystyczny dla ostatnich trzech dziesięcioleci. W tym ujęciu uzyskało ono status niezależnego obwodu projekcji siły w momencie, gdy możliwe stało się podjęcie efektywnego oddziaływania na zachowanie podmiotów międzynarodowych, bez konieczności wzmacniania tego obwodu innymi środkami oddziaływania, ze szczególnym uwzględnieniem obwodów *hard Power*. W celu uporządkowania dalszej analizy, niniejszy podrozdział zostanie podzielony na cztery części. Pierwsza obejmować będzie skróconą analizę historycznego rozwoju owego obwodu. Druga będzie koncentrowała się na kwestiach definicyjnych *prawa międzynarodowego*. Trzecia będzie podejmowała temat określenie parametrów późnowestfalskiego użycia *prawa międzynarodowego* jako samodzielnego obwodu projekcji siły. Natomiast czwarta będzie podejmowała próbę naszkicowania parametrów zastosowania *prawa międzynarodowego* w środowisku postwestfalskim.

Przechodząc do kwestii historycznych, należy wskazać na trzy cechy, które wykazywało *prawo międzynarodowe* przed 1989 rokiem. Po pierwsze, *prawo międzynarodowe* występowało zawsze w koniunkcji z innym obwodem projekcji siły, najczęściej wchodzącym w zakres *hard Power*. W tym kontekście, co przekładało się na immanentną cechę wszystkich obwodów *soft Power*, szczególnie w ramach przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, *prawo międzynarodowe* w celu uzyskania optymalnej efektywności wymagały aktywizacji co najmniej jednego z obwodów *hard Power* w celu uzyskania pożądanego odkształcenia rzeczywistości międzynarodowej. Co więcej, decyzja co do zaangażowania owych zasobów stanowi odrębną decyzję, nie powiązaną automatycznie ze stwierdzeniem naruszenia zasad *prawa międzynarodowego*. Stanowi to podstawową słabość oraz odróżnienie prawa międzynarodowego od prawa wewnętrznego: stosowanie sankcji nie jest automatyczne, lecz stanowi pokłosie racjonalnej analizy kontekstu sytuacyjnego oraz asymetrii potencjału zaangażowanych stron. W tym względzie można wskazać na fakt, że najpotężniejsze podmioty międzynarodowe nie musiały czuć się skrupowane zasadami *prawa międzynarodowego*. Po drugie, stosowanie się podmiotów międzynarodowych do zasad *prawa międzynarodowego* jest czysto woluntarystycznym aktem, a jego implementacja czy też przestrzeganie pozostaje w gestii suwerennej decyzji podmiotu międzynarodowego. W tym względzie można wskazać, że podporządkowanie się podmiotu określonym zasadom prawa międzynarodowego wymaga zastosowania dodatkowych środków zachęcających, w postaci korzyści ekonomicznych, politycznych czy też wizerunkowych, co przekładało się na wytworzenie się woli podmiotu na związanie się określonymi zasadami *prawa międzynarodowego*. W perspektywie historycznej największą zachętą tego typu stanowiła perspektywa przynależności do społeczności *państw chrześcijańskich*, która w XIX wieku przekształciła się w społeczność *państw cywilizowanych*. Lecz nawet w tym przypadku, związanie się przez podmioty międzynarodowe zasadami nominalnie przestrzeganymi przez całość zbiorowości, pomimo, że wiązało się z szeregiem korzyści, nie pociągało za sobą automatyzmu w sankcjonowaniu podmiotów, które decydowały się na wystąpienie przeciwko tymże. W tym kontekście najbardziej czytelnym przykładem może być reakcja państw europejskich na działania kolonialnych władz niemieckich w Namibii w latach 1904 – 1907, które współcześnie określa się mianem *ludobójstwa*²³⁸⁹, które choć nie omieszkaly publicznie skrytykować Cesarstwa, nie

2389J. Zimmerer, *Annihilation in Africa: The 'race war' in German Southwest Africa (1904–1908) and its significance for a global history of genocide*, „Bulletin of the German Historical Institute in Washington”, 2005, nr 37, s. 51 – 57.

podjęły żadnych działań noszących znamiona sankcji międzynarodowych²³⁹⁰. Po trzecie, brak było wiarygodnego oraz efektywnego kanału transmisji komunikatów pozwalających na celowe oraz skuteczne nagięcie woli podmiotu nie przestrzegającego zasad *prawa międzynarodowego*. W tym kontekście wskazać należy, że obwód ten jest genetycznie uzależniony od relacji *dyplomatycznych* w ramach których określano zasady stanowiące rdzeń *prawa międzynarodowego*. Choć obwód ten, jak wspomniano w poprzedniej części, cieszył się powszechną *legitymacją* oraz powszechnie uznanym kanałem przekazywania komunikatów politycznych, to jednakże parametry te, choć użyteczne w prowadzeniu komunikacji politycznej, są dalece niewystarczające, jeśli chodzi o prowadzenie komunikacji prawniczej. Tym samym zaobserwować można podatność owego obwodu na interpretację prowadzącą do różnych wykładni, opierających się na unikalnym tle filozoficzno-kulturowym. Szczególnie wyraźnie widać to na przykładzie rodzących się w pierwszej połowie XX wieku katalogu praw człowieka, którego interpretacja różni się w zależności od cywilizacji macierzystej państwa narodowego. Podsumowując, *prawo międzynarodowe* początkowo nie stanowiło obwodu projekcji siły, nawet w domenie *soft Power*, będąc po prostu katalogiem zasad, których nominalne przestrzeganie stanowiło wyróżnik poszczególnych segmentów systemu globalnego. Dodatkowo, jego przejawom zawsze towarzyszyła aktywacja pozostałych obwodów siły, zwykle należących do zakresu *hard Power*. Jednakże w miarę rozwoju – ekspansji oraz ewolucji środowiska międzynarodowego w kierunku westfalskiego środowiska międzynarodowego poszczególne segmenty *prawa międzynarodowego* zostały eliminowane, ustępując miejsca systemowi powołanego w Europie. W skrócie rzecz ujmując, jak wskazał Hugo Grocjusz, przed 1989 rokiem, *prawo międzynarodowe* sięga tylko tak daleko, jak działa państwa je głoszące²³⁹¹. Sytuacja zmieniła się właśnie wtedy, wraz z nastaniem późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, w ramach którego nastąpił szereg zmian, który nadał *prawu międzynarodowego* znamiona samodzielnego oraz efektywnego obwodu służącego projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej. Wśród nich na pierwszy plan wysuwają się trzy. Po pierwsze, jest to pojawienie się globalnej sieci infrastruktury krytycznej, która pozwoliła na efektywną oraz natychmiastową projekcję jego postanowień w każdy fragment środowiska

2390D. Grimshaw, *A Realist Perspective on Britain's Assistance to Germany During the Genocide in German South-West Africa*, Master thesis in Holocaust and Genocide Studies, Supervisor: Dr. Tomislav Dulić, Uppsala 2014, URL: https://www.academia.edu/10150686/Britains_Response_to_the_Herero_and_Nama_Genocide_1904-07_A_Realist_Perspective_on_Britains_Assistance_to_Germany_During_the_Genocide_in_German_South-West_Africa?auto=download, [dostęp: 23.06.2018].

2391Innymi słowy, zasady prawa międzynarodowego były wymuszane przy pomocy zastosowania siły militarnej, w postaci na przykład ekspedycji karnych.

międzynarodowego. Szczególnie intensywnym przypadkiem staje się *acquis communitare*, które pozwala na zainicjowanie owej presji przed zastosowaniem sankcji właściwych²³⁹². Po drugie, jest to zwiększenie przepuszczalność granic państwowych, co wytworzyło możliwości wejścia w bezpośrednią interakcję pomiędzy społeczeństwem a normami *prawa międzynarodowego*, a co za tym idzie pojawienie się bezpośredniego zapoznania się obywateli ze standardami międzynarodowymi. Szczególnym przypadkiem był Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO)²³⁹³, założony w 1977 roku ruch społeczny generujący bezpośrednio postanowienia *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych*, podpisanego w 1966 roku, a ratyfikowany przez Polskę w 1976 roku²³⁹⁴. Po trzecie wreszcie, państwa narodowe stały się podatne na zakłócenia spowodowane poprzez odrzucenie przyjętych zobowiązań prawno-międzynarodowych. Nie obejmuje to wyłącznie stosowania sankcji, w tym również o charakterze militarnym, co miało miejsce w przypadku inwazji na Irak, podejrzewany o złamanie postanowień Traktatu o Nierozprzestrzenianiu Broni Atomowej (ang. *Non-Proliferation Treaty, NPT*)²³⁹⁵, lecz przede wszystkim w zwiększeniu kosztów operowania w środowisku międzynarodowym, poprzez uruchomienie szeregu obostrzeń oraz mechanizmów ograniczających możliwość udziału w systemie globalnym, na przykład poprzez stosowanie pozataryfowych barier handlowych. W rezultacie obwód ten, pomimo że pojawił się stosunkowo niedawno, zapewnia większą stabilność oraz powtarzalność decyzji, a także ich obiektywizm. Z tego też powodu coraz częściej stosowany jest w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, nawet do rozstrzygnięcia szczególnie wymagających sporów międzynarodowych, na przykład spór o podział stref wpływów na Morzu Południowochińskim²³⁹⁶.

W ramach definicji prawa międzynarodowego, należy wskazać, że jak w większości w przypadków, również i to pojęcie nie jest jednoznacznie definiowane. Pierwsza definicja, przytoczona przez Williama Slomansona, wskazuje, że *prawo międzynarodowe* to: „zestaw zasad postrzeganych oraz uznawanych jako wiążące w relacjach między państwami oraz

2392W tym kontekście wskazać można na pojawienie się znaczących segmentów społeczeństwa, dla których możliwość negatywnego sprzężenia zwrotnego z instytucjami prawa międzynarodowego wydaje się przedmiotem dyskomfortu oraz inicjuje dążenie do uniknięcia owego stanu rzeczy za cenę znacznych ustępstw na arenie międzynarodowej. Widać to szczególnie wyraźnie na przykładzie Rzeczypospolitej Polskiej po 2015 roku.

2393G. Waligóra, *ROPCiO. Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela 1977–1981*, Warszawa 2006.

2394*Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku*, Dz. U. 1977, numer 38, pozycja 167, „Internetowy System Aktów Prawnych”, 2018, URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19770380167>, [dostęp: 23.06.2018].

2395G. J. Tenet, *Iraq and weapons of mass destruction. The truth about the Iraqi intelligence*, „Vital Speeches of the day”, 2004, nr 70(9), 15 lutego, s. 258 – 264.

2396Suisheng Zhao, *China and the South China Sea Arbitration: Geopolitics Versus International Law*, „Journal of Contemporary China”, 2018, nr 27(109), s. 1 – 15.

narodami. Służy jako rama stabilizująca oraz organizująca stosunki międzynarodowe²³⁹⁷. W tym ujęciu, prawo międzynarodowe ukazywane jest jako kodeks zasad oraz przepisów, które zostały kolektywnie przez członków społeczności międzynarodowej uznane za elementy składowe *prawa międzynarodowego*. Jednakże owa definicja posiada pewne mankamenty. Pierwszym z nich, jest brak wskazanych mechanizmów, które z mnóstwa zasad oraz wartości zostały wyłonięte jako elementy *prawa międzynarodowego* a także nie wskazuje mechanizmu wyrażania uznania tychże za składniki analizowanego pojęcia. Drugim jest wyłączenie z definicji tych elementów, które służą nie tylko rozstrzygnięciu, zachowania których podmiotów są w większym stopniu zgodne z zasadami *prawa międzynarodowego*. Nieco odmienną definicję proponuje Lech Antonowicz, który nie tylko wskazuje, że prawo międzynarodowe jest to „prawo, które reguluje stosunki wzajemne państw tworzących społeczność międzynarodową”. Dodatkowym elementem w definicji jest wyodrębnienie zarówno międzynarodowego prawa publicznego, regulującego stosunki między rządami jak i międzynarodowego prawa prywatnego, regulującego sferę relacji osobistych oraz majątkowych wykraczających poza granice narodowych jurysdykcji. I choć sam autor odrzuca ów podział, wskazując na regulacje owych kwestii przez ustawodawstwo wewnętrzne, to jednakże samo wskazanie zagadnienia powoduje częściowe zerwanie z państwowocentrycznością *prawa międzynarodowego*²³⁹⁸. Dodatkowo, wadą jest nieuwzględnienie instytucjonalnej struktury służącej zarówno legitymizacji zasad jako elementów *prawa międzynarodowego*, implementując je w systemie a także sankcjonując wszelkie odstępstwa oraz wykroczenia. Nieco inaczej do zagadnienia podchodzi Hedley Bull, dla którego prawo międzynarodowe to „zasady, które rządzą zachowaniem państw w ich relacjach z innymi państwami, określając ich prawa i obowiązki i które posiadają status prawa”²³⁹⁹. Dodatkowym elementem jest uwypuklenie kontekstu społecznego *prawa międzynarodowego*, jako ważnego elementu większego niż państwo systemu międzynarodowego. Jednakże, jak wspomniano wyżej, wciąż zatarciu ulega element instytucjonalny, którego najważniejszym zadaniem jest zarządzanie transferem treści prawnych w stosunkach międzynarodowych, zarówno w ujęciu bieżącym jak i strategicznym. Na potrzeby niniejszej rozprawy, *prawo międzynarodowe* będzie określone jako międzynarodowa instytucja, której podstawowym zadaniem jest rozstrzygnięcie sporów kompetencyjnych odnoszących się do legitymacji poszczególnych podmiotów międzynarodowych. Współcześnie obejmuje nie tylko same zasady, lecz również organy oraz

2397W. Slomanson, *Fundamental Perspectives on International Law*. Boston 2011, s. 4 – 5.

2398L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2003, s. 17 – 18.

2399H. Bull, *Anarchical society. A study in order in world politics*, Londyn-Basingstoke 1977, s. 172.

organizacje, których głównym zadaniem jest wskazywanie na podmiot dysponujący legitymacją do podejmowania określonych działań. Projekcja siły za pośrednictwem *prawa międzynarodowego*, polega na uzyskaniu legitymacji do realizacji określonych inicjatyw, co umożliwi albo ułatwienie podjęcia własnego działania, albo ograniczenie możliwości działania przeciwnika.

W późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, *prawo międzynarodowe* wykazuje szereg specyficznych parametrów, wśród których na pierwszy plan wysuwają się następujące trzy. Po pierwsze, została ograniczona jego podatność na unilateralne działania państw narodowych, szczególnie tych dysponujących większym potencjałem zasobów *hard Power*. W tym kontekście można zaobserwować pojawienie się oraz stopniową emancypację organów odpowiedzialnych nie za generację, lecz za implementację oraz monitoring prawa międzynarodowego. Należy szczególnie podkreślić rolę oraz samodzielność takich organów jak Międzynarodowy Trybunał Karny (ang. *International Criminal Court*, ICC) z siedzibą w Hadze²⁴⁰⁰, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (ang. *International Court of Justice*, ICJ; franc. *Cour Internationale de Justice*, CIJ) z siedzibą w Hadze²⁴⁰¹, Stały Trybunał Arbitrażowy (ang. *Permanent Court of Arbitration*, fr. *Cour Permanente d'Arbitrage*) z siedzibą w Hadze²⁴⁰² czy też Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (ang. *Court of Justice of the European Union*, franc. *Cour de justice de l'Union européenne*) z siedzibą w Luksemburgu²⁴⁰³, oraz inne podobne im organy rozsiane po całym świecie rozpoczęły powolny proces emancypacji spod ścisłej kontroli państw narodowych. I o ile ten proces jest w różnym stopniu zaawansowany, powyższe organy dysponują realnymi choć zróżnicowanymi możliwościami nakładania sankcji na państwa poddane jego jurysdykcji, nawet pomimo sformowania koalicji zmierzającej do ograniczenia ich wpływu²⁴⁰⁴. Nową jakością w tym wymiarze jest Międzynarodowy Trybunał Karny, w założeniu stanowiący system równoległy do jurysdykcji państwowej, przynajmniej jeśli chodzi o najcięższe zbrodnie – wojenne oraz przeciw ludzkości²⁴⁰⁵. W ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, rozwój *prawa międzynarodowego*, doprowadził do wykształcenia się

2400W. A. Schabas, *The International Criminal Court: a commentary on the Rome statute*, Oxford 2017.

2401A. Connerty, *A Manual of International Dispute Resolution*, Londyn 2006, s. 105 – 114.

2402Tamże, s. 115 – 134.

2403R. Dehousse, *The European Court of Justice: the politics of judicial integration*, Basingstoke 1998.

2404M. Taborowski, *Przełomowy wyrok: Trybunał Sprawiedliwości UE uznaje, że ma prawo oceniać stan wymiaru sprawiedliwości w państwach UE*, „OKO Press”, 2018, 18 marca, URL: <https://oko.press/portugalski-bicz-reformy-pis-trybunal-sprawiedliwosci-ue-uznaje-ze-prawo-oceniac-stan-wymiaru-sprawiedliwosci-panstwach-ue/>, [dostęp: 30.07.2018].

2405Więcej szczegółów: *Rome Statute of the International Criminal Court*, Rzym, 17 lipca 1998 roku, „United Nations Treaty Collection”, 2018, URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en, [dostęp: 30.07.2018].

systemu organów, których zasadniczą funkcją jest zastąpienie w roli arbitrów państw narodowych, nawet w przypadku skomponowania ich z przedstawicieli państw narodowych²⁴⁰⁶. Po drugie, istotnemu wzmocnieniu uległ element powyższego obwodu odpowiedzialny za kształtowanie preferencji podmiotów poddanych oddziaływaniu za jego pośrednictwem. W tym ujęciu należy szczególnie podkreślić znaczenie edukacyjne *prawa międzynarodowego* jako medium transmitujące oddziaływanie normatywne, wskazując co jest dobre, a co jest złe w rzeczywistości międzynarodowej, wpływając na interpretację danych z systemów percepcyjnych na wszystkich poziomach społeczności międzynarodowej, w ujęciu nurtu solidarystycznego szkoły angielskiej²⁴⁰⁷. Przed 1989 rokiem, klasyczne podmioty międzynarodowe dysponowały możliwościami oraz zasobami pozwalającymi na zablokowanie tego obwodu, lub zniesienie owego oddziaływania bez konieczności poważnego modyfikowania własnego zachowania zgodnie z normatywnymi wytycznymi. Wynikało to zarówno z dysponowania relatywnie większym potencjałem niż ich współczesne odpowiedniki, nieporównywalnie większą koherencją społeczną, a także olbrzymią kontrolą nad wymianą informacji pomiędzy płaszczyzną międzynarodową a narodową. Współczesne analogi, nie dysponujące tymi zasobami w stopniu pozwalającym na zniesienie owego wpływu stają się znacznie bardziej podatne na kształtowanie percepcji społeczeństwa oraz rządu. Konieczność przyjęcia percepcji prezentowanej przez przepisy *prawa międzynarodowego*, albo narażenie się na ostracyzm pozostałych podmiotów prowadzi do ograniczenia *legitymacji* krąbrnego elementu do realizacji pożądaných inicjatyw, zarówno w ujęciu międzynarodowym jak i wewnętrznym. Pozostawia to tylko opcję zastosowania się do przepisów *prawa międzynarodowego*, w celu uniknięcia uszczerbku na możliwościach operowania w otoczeniu międzynarodowym. Pozostawia to wciąż otwartą możliwość przestrzegania jedynie deklaratywnie, jednak w związku z rozwojem elementów odpowiedzialnych za monitoring aktywności międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem *reżimów międzynarodowych*. Po trzecie, treść aktów stanowiących fundament *prawa międzynarodowego* stała się przedmiotem powszechnej świadomości globalnej opinii publicznej. W tym kontekście ów element stanowi realizację wilsonowskiego postulatu *jawnej dyplomacji*²⁴⁰⁸, jako środka zapobiegającego pojawieniu się wojen w środowisku międzynarodowym. Od chwili jej ogłoszenia, była raczej piękną ideą niż rzeczywistą cechą systemu międzynarodowego. Jednakże postęp technologiczny, szczególnie

2406K. Alter, *The global spread of European style international courts*, „West European Politics”, 2012, nr 35(1), s. 135 – 154.

2407J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 277 – 279.

2408J. L. Snell, *Wilson on Germany and the Fourteen Points*, „Journal of Modern History”, 1954, nr 26(4), s. 364 – 369.

w dziedzinie technologii telekomunikacyjnych wskazany w rozdziale drugim, umożliwił bezpośredni oraz nieskrępowany dostęp pojedynczych jednostek ludzkich do właściwych tekstów aktów prawnych. W późnowestfalskim środowisku międzynarodowym owa kontrola jest w znacznym stopniu ograniczona, co przekłada się na umożliwieniu *prawa międzynarodowemu* bezpośredniego kształtowania ich preferencji oraz percepcji, często w sposób niezgodny z wolą oraz interesami decydentów na poziomie narodowym. Amplifikuje to presję na stosowanie owych przepisów, wymagając choćby deklaratywnego ich zastosowania. Co ciekawe, jego efektywność może być zmodyfikowana poprzez odwoływanie się do zasad oraz wartości, które społeczeństwo ceni znacznie wyżej niż zasady oraz wartości *prawa międzynarodowego*, co ma miejsce w Republice Turcji²⁴⁰⁹. Najbardziej widocznym przykładem takiego zastosowania prawa międzynarodowego może być *acquis communautaire*²⁴¹⁰. W ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego można zaobserwować wzrost znaczenia prawa międzynarodowego, jako ważnego obwodu projekcji siły w wymiarze *soft Power*. W tym kontekście należy szczególnie wskazać, że oddziaływanie *prawa międzynarodowego* na stosunki międzynarodowe tożsame jest przede wszystkim z drugim obliczem siły, w ujęciu Bouldinga-Lukesa. oznacza daleko idące modyfikacje preferencji podmiotu poddanego oddziaływaniu, zarówno poprzez działanie na organy decyzyjne, jak i na społeczeństwo je generujące.

W przypadku translacji *prawa międzynarodowego* do postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, należy zwrócić szczególną uwagę na następujące parametry. Pierwszym jest dalsza emancypacja instytucji *prawa międzynarodowego* spod kontroli czynników narodowych. W tym kontekście można zaobserwować nie tyle eliminację wpływu czynników narodowych na podejmowanie decyzji w kierunku rozwoju oraz implementacji prawa międzynarodowego, poprzez coraz częstsze oraz wielowymiarowe włączanie w ten proces czynników niepaństwowych²⁴¹¹. Można pokusić się o stwierdzenie, że proces stanowienia prawa międzynarodowego będzie w coraz większym stopniu uwzględniał czynniki społeczne, choć wprowadzenie mechanizmów legislacyjnych porównywalnych z wewnątrznarodowymi, to kwestia dekad, o ile nie stuleci. Drugim jest dążenie do zdublowania narodowych jurysdykcji oraz zaproponowanie społeczeństwu usług w dziedzinie prawa oraz

2409Turks Divided on Erdogan and the Country's Direction, „Pew Research Center”, 2014, 30 lipca, URL: <http://www.pewglobal.org/2014/07/30/turks-divided-on-erdogan-and-the-countrys-direction/>, [dostęp: 30.07.2018].

2410P. Peter, Ch. Knill, „It's the Bureaucracy, Stupid” *The Implementation of the Acquis Communautaire in EU Candidate Countries, 1999-2003*, „European Union Politics”, 2006, nr 7(4), s. 531 – 552.

2411D. Thürer, *The Emergence of Non-Governmental Organizations and Transnational Enterprises in International Law and the Changing Role of the State* [w:] *Non-State Actors as New Subjects of International Law*, red. R. Hofmann, Berlin 1999, s. 37 – 58.

sądownictwa w jak najszerszym zakresie – porównywalnym do prawa wspólnotowego Unii Europejskiej. W tym ujęciu należy wskazać nadążenie do wytworzenia alternatywy dla narodowych systemów prawnych oraz sądowych, co docelowo ma doprowadzić do ukształtowania się *prawa międzynarodowego* jako przedłużenia oraz poziomu wzorcowego oraz kontrolnego dla systemów prawa narodowego. Jednakże jak wskazano wcześniej, czynniki dezintegracyjne obecne w środowisku międzynarodowym, czynią ten proces najtrudniejszym oraz poważnie redukują prawdopodobieństwo na tym polu. Trzecim jest zwiększenie zakresu oddziaływania prawa międzynarodowego na sferę wspólnie określaną jako *międzynarodowe prawo prywatne*. W tym kontekście, co wydaje się tożsame z punktem drugim, przeniesienie na poziom międzynarodowy szeregu kwestii związanych z rozbudową transnarodowej przestrzeni społecznej oraz przenoszenia na nią kolejnych sfer aktywności społecznej, wymagać będzie umiędzynarodowienia szeregu elementów prawa wewnętrznego oraz ich synchronizację przy pomocy aktów *prawa międzynarodowego*, ze szczególnym uwzględnieniem umów bi- oraz multilateralnych.

Prawo międzynarodowe stanowi klasyczny przykład projekcji siły w domenę *soft Power*. Posiada również typową dla tej sfery dynamikę, zarówno w kontekście kształtowania przez poszczególne podmioty międzynarodowe, jak i kwestii ograniczania oraz możliwości ich działania. W tym ujęciu należy szczególnie wskazać, że westfalski model kreacji oraz implementacji *prawa międzynarodowego* jest modyfikowany oraz przekształcany poprzez ewolucję kontekstu międzynarodowego ewoluującego w kierunku postwestfalskim. Pomimo posiadania zasobów niezbędnych do kształtowania oraz aktywizacji tego obwodu, klasyczne podmioty działania międzynarodowego w coraz mniejszym stopniu dysponują możliwościami opierania się wpływowi *prawa międzynarodowego* nawet pomimo braku możliwości stosowania zasobów *hard Power*. Oznacza to, że każde działania w środowisku międzynarodowym wymaga kompleksowego zarządzania, oraz poświęceniu znacznej ilości zasobów w celu uniknięcia powyższych wyzwań i komplikacji

Trzecim obwodem projekcji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *reżim międzyrządowy*. Jego forma jest specyficzna, głównie z powodu podobieństwa do embrionalnej formy *klasycznej organizacji międzyrządowej*. Jednakże z powodu braku znaczących transferów kompetencji oraz suwerenności z poziomu narodowego, co ma miejsce w przypadku organizacji międzynarodowych, wciąż nie osiągnęły one poziomu samodzielności pozwalającego na określenie ich mianem podmiotów międzynarodowych. *Międzyrządowe reżimy* są ponadto stosunkowo nowymi jakościowo instytucjami, które wyodrębniły się dopiero na późnowestfalskim etapie rozwoju środowiska

międzynarodowego. Dodatkowo jest to obwód projekcji *soft Power* najtrudniejszy do uchwycenia oraz analizy, gdyż ze wszystkich zlokalizowane są najgłębiej w niematerialnym oraz abstrakcyjnym świecie wartości oraz zasad, wchodzącego w skład transnarodowej przestrzeni społecznej. Jako takie stają się niezwykle trudne do identyfikacji oraz pogłębionej analizy na tyle, że wciąż brakuje spójnej oraz powszechnie uznanej teorii wyjaśniającej ich naturę oraz pochodzenie²⁴¹². W tym kontekście ich działanie staje się elementem trzeciego oblicza siły w ujęciu Bouldinga-Lukesa, obejmującego najbardziej ulotne oraz efemeryczne sposoby oddziaływania, niemal nieuświadomianego zarówno przez podmiot sprawczy, jak i poddanego oddziaływaniu – *normative Power*. Dodatkowo, można sformułować tezę, że ich obecność będzie coraz bardziej znaczącym elementem postwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Wydaje się, że najwcześniejszym poprzednikiem współczesnych *reżimów międzynarodowych* była wspólnota religijna, z jej najbardziej rozwiniętą formą jaką była wspólnota chrześcijańska. W tym miejscu, należy zaznaczyć, że nie odnosi się to do kościoła postrzeganego jako system organizacji oraz biurokracji, lecz raczej jako zestaw norm oraz pewną wspólnotę interesów wszystkich podmiotów, zarówno politycznych, społecznych, ekonomicznych oraz osób fizycznych. Przykładowym przejawem funkcjonowania wspólnoty chrześcijańskiej był kodeks regulujący kwestie gościnności, a także stosunku do pielgrzymów udających się do miejsc świętych²⁴¹³. Natomiast jako fizyczną emanację *reżimu międzyrządowego* regulujący jego funkcjonowanie można wskazać nieregularne konferencje międzynarodowe o zróżnicowanym zasięgu oraz charakterze – duchownym (synody i sobory)²⁴¹⁴ oraz świeckim (zjazdy monarsze)²⁴¹⁵. Z kart historii można wywnioskować, że funkcjonowanie *reżimu* chrześcijańskiej wspólnoty miało charakter wypadkowy dwóch tendencji. Po pierwsze, była raczej przypadkową kreacją, której powstanie nie było wynikiem świadomej aktywności poszczególnych podmiotów funkcjonujących w jego ramach²⁴¹⁶. Po drugie, funkcjonowanie oraz efektywność *reżimu* stanowiła pochodną ówczesnego układu sił. Podstawową zasadą było decydowanie przy pomocy *wysokiego poziomu kwalifikowalnej*

2412M. Pietraś, *Międzynarodowy (...)*, s. 20.

2413From *medieval pilgrimage to religious tourism: The social and cultural economics of piety*, red. W. H. Swatos, L. Tomasi, Santa Barbara 2002.

2414K. Schatz, *Sobory powszechne – punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2001.

2415T. Wasilewski, *Zjazd gnieźnieński w roku 1000 i jego znaczenie polityczne i kościelne* [w:] *Osadnictwo i architektura w Polsce doby zjazdu gnieźnieńskiego*, red. A. Buko, Z. Świechowski, Warszawa 2000, s. 23 – 34.

2416W tym kontekście wskazać można na fakt, że pierwsze wspólnoty tego typu były kształtowane przez przedstawicieli niższych warstw społecznych, którzy nie dysponowali umiejętnościami niezbędnymi do konstrukcji skomplikowanych sieci transnarodowych. Przynajmniej w trakcie pierwszych trzech wieków istnienia.

większości głosów, różniącego się od systemu *veta* tym, że o ile w tym drugim przypadku jeden podmiot międzynarodowy dysponuje możliwością zablokowania działania, o tyle w pierwszym – wymaga to uczestnictwa większej liczby podmiotów, działających na niekorzyść proponowanych rozwiązań. Przykładem takiego działania może być duża swoboda w kształtowaniu zasad *reżimu* chrześcijańskiego przez Zakon Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, zwłaszcza w stosunku do pogańskich państw Europy oraz pogrążonej w rozbiciu dzielnicowym Polski²⁴¹⁷. Pierwsza iteracja *reżimu międzynarodowego*, dysponowała ograniczoną możliwością kształtowania rzeczywistości międzynarodowej jednakże bez stosowania bezpośredniego przymusu.

Atrofia *reżimu międzynarodowego* wspólnoty chrześcijańskiej rozpoczęła się wraz ze wzrostem znaczenia *państw narodowych*, monopolizujących w swym ręku większość kompetencji dotychczas rozproszonych pomiędzy różne podmioty funkcjonujące w Europie. Poprzez przecięcie powiązań transnarodowych prymat w europejskiej polityce uzyskała *racja stanu*, w swym pierwotnym egocentrycznym wyrazie. Dodatkowo wskazać można, że wspólnota ta uzupełniona była przez więzy krwi, dodatkowo wiążące rządzące dynastie. Podstawowe normy stanowiące o charakterze *reżimu państw cywilizowanych* odnosiły się do dwóch kwestii: formalnego wymiaru kontaktów²⁴¹⁸; oraz regulacji ekonomicznych odnoszących się do kwestii własności²⁴¹⁹. W tym kontekście należy wspomnieć, że ograniczenie sfery zainteresowania uczestników *reżimu* przyczyniło się do wykształcenia określonych mechanizmów implementacji decyzji, a także sankcjonowania działań kwestionujących ich wykonywanie²⁴²⁰. Natomiast dezintegracja środowiska westfalskiego doprowadziła do wykształcenia się szeregu podsystemów noszących znamiona *reżimów międzynarodowych*, wykorzystywanych przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych jako efektywne amplifikatory własnych możliwości działania.

Natura późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego uniemożliwia sprawowanie *hegemonii* w sposób tradycyjny, poprzez sztywną hierarchizację uczestników stosunków międzynarodowych oraz transmisję poleceń z wykorzystaniem sztywnych i najczęściej jednokierunkowych kanałów komunikacyjnych. Z tego też powodu, późnowestfalska *hegemonia* sprawowana przez *hipermocarstwo*, w celu optymalizacji efektywności wymaga wytworzenia sieci instytucji wspierających, takich jak systemy

2417M. Biskup, *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim*, Oświęcim 2014, s. 15 – 46.

2418Kanishka Jayasuriya, *Breaking the Westphalian Frame: Regulatory State, Fragmentation and Diplomacy*, „Discussion Papers in Diplomacy”, 2004, nr 90, s. 1 – 23.

2419World Economic Outlook, May 1997: *Globalization: Opportunities and Challenges*, „International Monetary Fund Research Department”, Waszynton 1997, s. 113.

2420M. Pietraś, *Międzynarodowy (...)*, s. 50.

regionalne, za które odpowiedzialne są mocarstwa drugiego rzędu, systemy koordynujące, za które odpowiedzialne są organizacje międzynarodowe, a także systemy kooperacji, skupione wokół zjawiska *reżimów międzynarodowych*²⁴²¹. W tym kontekście stanowią one sferę obowiązywania określonych zasad, oraz są wyposażone w skromną aparaturę monitorującą lub decyzyjną. A więc stanowią odwrócenie logiki funkcjonowania *organizacji międzynarodowych*, wymagających zarządzania techniczną stroną środowiska międzynarodowego. Tym samym można wskazać na obecność *reżimów* w formie *luźnej*, rozumianej jako grupa organizująca współpracę klasycznych podmiotów międzynarodowych takich jak *państwa* czy *podmioty transnarodowe*, poprzez decyzje podejmowane w ramach procedur nieformalnych oraz monitorowanych przez zwoływane konferencje międzynarodowe lub nawet w postaci uregulowanych relacji bilateralnych. Przykładem takich luźniejszych *reżimów* mogą być ugrupowania utworzone na łonie ONZ takie jak G-2²⁴²², G-7 (8)²⁴²³, G-20²⁴²⁴, czy G-77²⁴²⁵. Drugą kategorią są reżimy międzynarodowe posiadającą wyraźnie określoną instytucję albo w formie traktatu wyrażającego wartości, którym jest on poświęcony, albo organu stanowiącego urzeczywistnienie podstawowych wartości. W pierwszym przypadku można wskazać na traktaty w postaci Układu o Nierozprzestrzaniu Broni Jądrowej (NPT, ang. *Nuclear Non-Proliferation Treaty*)²⁴²⁶, Traktat o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych w Europie (CFE, ang. *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*)²⁴²⁷ czy Konwencja w Sprawie Transgranicznego Zanieczyszczenia Powietrza na Dalekie Odległości (LRTAP, ang. *Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution*)²⁴²⁸. Podsumowując, *reżimy międzynarodowe* charakteryzują się możliwością projekcji siły niemal analogicznej względem możliwości *klasycznych organizacji międzynarodowych* z trzema istotnymi różnicami.

Po pierwsze, siła *reżimów międzynarodowych* wykazuje przesunięcie w kierunku

2421H. Breitmeier, *The Legitimacy of International Regimes*, Londyn 2008.

2422A. Szumowski, *Chimerica* (...).

2423A. Bailin, *From Traditional to Group Hegemony. The G7, the Liberal Economic Order and the Core-Periphery Gap*, Londyn 2005.

2424N. J. Firzli, *G20 Nations Shifting the Trillions: Impact Investing, Green Infrastructure and Inclusive Growth*, „Revue Analyse Financière” 2017, nr 64(3), s. 15 – 18.

2425Sjur Kasa, A. T. Gullberg, G. Heggelund, *The Group of 77 in the international climate negotiations: recent developments and future directions*, „International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics”, 2008 nr 8(2), s. 113 – 127.

2426J. Ruzicka, *Behind the veil of good intentions: Power analysis of the nuclear non-proliferation regime*, „International Politics”, 2018, nr 55(3-4), s. 369 – 385.

2427M. R. Wilcox, *Russia and the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE Treaty)—A Paradigm Change?*, „The Journal of Slavic Military Studies”, 2011, nr 24(4), s. 567 – 581.

2428*Convention on Long-range Transboundary Air Pollution. Concluded at Geneva on 13 November 1979*, „Treaty Series. Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations”, 1983, nr 1302, s. 217 – 247.

normatywnego spektrum oddziaływania międzynarodowego. Oznacza to, że najbardziej efektywnym sposobem sankcjonowania krnąbrnych elementów reżimu są sankcje analogiczne o *wskazywania oraz zawstydzania*. Widać to szczególnie na przykładzie zachowania się państw wobec decyzji Federacji Rosyjskiej do porzucenia reżimu CFE²⁴²⁹. A nawet na przykładzie *hegemonia* – Stanów Zjednoczonych – co nastąpiło w związku z podpisaniem a następnie wycofaniem podpisu pod traktatem ustanawiającym MTK przez dwóch kolejnych prezydentów – Billa Clintona oraz George'a Walkera Busha juniora²⁴³⁰. Do dzisiaj Kongres nie ratyfikował tego dokumentu²⁴³¹, tym samym *normative Power* hegemonia nie może osiągnąć pełni swego potencjału. Ponadto, *reżimy międzynarodowe* są jednym z bardziej pasywnych obwodów projekcji siły stając się ucieleśnieniem procedur zawartych w umowach i konwencjach. Widać to wyraźnie na przykładzie konfliktu w Donbasie, w ramach którego, zwłaszcza w kręgach rządowych Ukrainy toczyła się debata odnośnie przystąpienia tego państwa do Statutów Rzymskich w celu wniesienia do MTK aktu oskarżenia przeciwko dowódcom separatystów donbaskich²⁴³². Z powodu tego, że w ramach wojen domowych, zbrodni dopuszczają się wszystkie zaangażowane strony, zgodnie z teorią *nowych wojen* Mary Kaldor, celem prowadzenia działań zbrojnych jest wywarcie wpływu na cywilną populację spornego terenu, albo przy pomocy bodźców pozytywnych, albo negatywnych – zastraszania²⁴³³. Tym samym poddanie się procedurom MTK może obrócić się przeciwko Kijowowi. Więcej, co stanowi logiczną konkluzję, *reżimy międzynarodowe* stanowią na poziomie międzynarodowym element związany z modyfikacją posiadanej siły niż z jej generacją. Dodatkowo, siła przez nie dostarczana jest wykorzystywana przez uczestników społeczności międzynarodowej do trzech istotnych celów. Pierwszym jest stabilizacja chaotycznego środowiska międzynarodowego poprzez harmonizację często sprzecznych działań *państw narodowych* oraz innych podmiotów w jeden w miarę spójny oraz zgodny system służący uporządkowaniu owej siatki obwodów przepływu siły w środowisku

2429Mika Hayashi, *Suspension of Certain Obligations of the CFE Treaty by NATO Allies: Examination of the Response to the 2007 Unilateral Treaty Suspension by Russia*, „Journal of Conflict and Security Law”, 2013, nr 18(1), s. 131 – 150.

2430Informację o tym fakcie przekazano do Sekretarza Generalnego ONZ 6 maja 2002 roku.

2431Rome Statute of the International Criminal Court, „United Nations Treaty Collection”, 2018, URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en, [dostęp: 24.08.2018].

2432P. R. Gregory, *International Criminal Court: Russia's Invasion Of Ukraine Is A „Crime”, Not A Civil War*, „Forbes”, 2016, 20 listopada, URL: <https://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2016/11/20/international-criminal-court-russias-invasion-of-ukraine-is-a-crime-not-a-civil-war/#639294727ddb>, [dostęp: 22.08.2018].

2433W tym kontekście najbardziej ekstremalną formą zastraszania są czystki etniczne definiowane jako działania zmierzające do oczyszczenia określonego terytorium z niepożądanych elementów populacji, zarówno poprzez wymuszenie migracji, jak i ich fizyczną eliminację. G. C. Anderson, *Ethnic Cleansing and the Indians: The Crime that Should Haunt America*, Norman 2014.

późnowestfalskim. Drugim jest promocja oraz wzmacnianie współpracy pomiędzy elementami *reżimu międzynarodowego*. Trzecim jest budowa struktur służących przewyciężeniu dwóch, immanentnie wbudowanych w westfalski porządek międzynarodowy *dylematu kurczaków*²⁴³⁴ oraz *dylematów więźniów*²⁴³⁵.

Po drugie, *reżimy międzynarodowe* stanowią kanał przez który dokonuje się rytualna reafirmacja określonego katalogu wartości. Poprzez przystąpienie do danego *reżimu*, każdy podmiot międzynarodowy deklaruje akceptację wartości stanowiących jego istotę, a także współpracę na rzecz ich urzeczywistnienia, tym samym uznając wypełnienie danego katalogu za własną rację stanu. Największym pytaniem odnoszącym się do siły *reżimów międzynarodowych* jest to odnoszące się do stopnia internalizacji wartości przez nie głoszonych. Sceptycy wskazują w tym kontekście na stosunkowo wysoką liczbę deklaracji bez pokrycia w rzeczywistych działaniach poszczególnych rządów. Jednym z bardziej jaskrawych przypadków jest stosunek państw bloku socjalistycznego do wartości będących podstawą *reżimu* Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE), przed jej formalizacją w organizację międzynarodową, wyrażonych w traktatach, między innymi w Międzynarodowym Pakcie Praw Politycznych i Obywatelskich²⁴³⁶. Pomimo zadeklarowania pełnego poparcia dla katalogu praw człowieka, w większości przypadków internalizacja kończyła się na wprowadzeniu odpowiednio brzmiących formułek do konstytucji i ustaw zasadniczych, jednakże bez przepisów wykonawczych, uniemożliwiających zaistnienie procedur oraz instytucji dostępnych dla przeciętnego obywatela, co miało miejsce w przypadku Polskiej Republiki Ludowej²⁴³⁷. Jednakże, na co zwracają uwagę proponenci *reżimów międzynarodowych*, sam fakt wprowadzenia wzmiankowanych rytuałów do porządku prawnego poszczególnych państw umożliwił podmiotom subnarodowym, takim jak czechosłowacka Karta 77²⁴³⁸, czy polski Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCIO) a także Komitet Obrony Robotników (KOR), na wytworzenie wystarczającej presji społecznej, aby wymusić na rządach albo ewolucję własnego zachowania albo jego rewolucyjną zmianę. Jak można zatem wskazać, na tej płaszczyźnie siła *reżimów międzynarodowych* charakteryzuje się dwiema istotnymi cechami. Pierwszą jest

2434Z. J. Pietraś, *Decydowanie (...)*, s. 224 – 229.

2435Tamże, s. 229 – 247.

2436Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz, red. R. Wieruszewski, Warszawa 2012.

2437Maryjane Osa, *Networks in Opposition: Linking Organizations Through Activists in the Polish People Republic* [w:] *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*, red. M. Diani, D. McAdam, Oxford 2003, s. 77 – 104.

2438J. Bolton, *Worlds of Dissent. Charter 77, The Plastic People of the Universe, and Czech Culture under Communism*, Cambridge, Londyn 2012, s. 152 – 200.

ekstensywność oddziaływania. Rytualne sankcjonowanie danego katalogu wartości oraz ich re-afirmacja w sferze deklaratywnej nie pociągają za sobą konsekwencji w postaci konieczności podjęcia bezpośrednich działań czy też poświęcenia na rzecz ich realizacji siłą poszczególnych uczestników *reżimu*²⁴³⁹. Drugą cechą jest działalność promocyjna, przez którą *reżimy międzynarodowe* przyczyniają się do wytworzenia transnarodowych kanałów komunikacyjnych umożliwiających wymianę informacji nie tyle pomiędzy rządami, co podmiotami zlokalizowanymi w ramach społeczeństw państw członkowskich danego *reżimu*. Tym samym kwestia weryfikacji implementacji wartości *reżimowych* staje się elementem dyskursu politycznego wewnątrz poszczególnych podmiotów a zatem jednym z elementów pozytywnej weryfikacji rządów. Kanały te charakteryzują się dwustronnym przesyłem informacji. Od środowiska międzynarodowego do środowiska wewnętrznego płyną informacje oraz wiedza odnosząca się do praktycznej oraz rzeczywistej implementacji dokonywanej w pozostałych państwach członkowskich i innych komponentach, dająca organizacjom lokalnym obraz środków i procedur koniecznych do prawidłowej implementacji danych wartości. Od środowiska wewnętrznego w kierunku środowiska międzynarodowego przekazywane są informacje odnoszące się do postępów w implementacji deklarowanych wartości, a w przypadku wystąpienia trudności, zasygnalizowanie ich istnienia pozostałym elementom *reżimu* oraz podjęcie działań naprawczych. Powyższa pętla komunikacyjna stanowi istotny element zarządzania *reżimami międzynarodowymi*. Tym samym rytualna reafirmacja wartości powoduje włączenie narodowego rządu w obwód, który aktywizuje wewnętrzne i zorganizowane grupy społeczne, umożliwiając im z jednej strony podporządkowanie działania spójnemu oraz dobrze widocznemu celowi, którymi są wartości promowane przez dany *reżim*. Jej mechanizm pozwala na zastosowanie najprostszych elementów sankcjonowania, które zwiększają koszt podjęcia działań noszących znamiona hipokryzji. Na obecną chwilę nie są one wykluczone, o czym wielokrotnie można się przekonać obserwując niezwykle ostrożne podejście Stanów Zjednoczonych do kwestii uczestnictwa w reżimach MTK oraz w kwestii podpisania protokołu z Kioto²⁴⁴⁰.

Po trzecie, *reżimy międzynarodowe* zawierają w sobie element nazywany w literaturze naukowej jako *środki budowy zaufania*²⁴⁴¹. Bolesław Balcerowicz określa je nawet mianem

2439K. Oye, *Explaining Cooperation under Anarchy: Hypotheses and Strategies*, „World Politics”, 1985, nr 38(1), s. 5 – 6.

2440J. Pickering, J. S. McGee, T. Stephens, S. I. Karlsson-Vinkhuyzen, *The impact of the US retreat from the Paris Agreement: Kyoto revisited?*, „Climate Policy”, 2018, 18(7), s. 818 – 827.

2441R. Śmigielski, M. Terlikowski, *Wojskowe środki zaufania i bezpieczeństwa w Europie – stan obecny i perspektywy*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, 2009, nr 70(602), 7 grudnia, URL: https://www.pism.pl/files/?id_plik=777, [dostęp: 24.08.2018].

infrastruktury pokoju, wskazując, że niniejsze instytucje stanowią ważny element ograniczający możliwość wybuchu poważnego konfliktu zbrojnego²⁴⁴². Ostatnie wydarzenia, związane z wybuchem *konfliktu hybrydowego* w Donbasie, oraz późniejsze wycofanie się Rosji z reżimu CFE wskazują na dość poważne ograniczenia w ich stosowaniu. Środki budowy zaufania stanowią pozamacierzowe rozwiązanie klasycznych dylematów z teorii gier, poprzez rozszerzenie kontekstu prowadzenia debaty o bezpieczeństwie międzynarodowym o upodmiotowienie zagrożeń. Ich użycie buduje podstawę zaufania, bazując na fundamentalnej dla psychiki ludzkiej zasadzie wzajemności²⁴⁴³. Konsekwencją jest wytworzenie płaszczyzny, którą określić można *płaszczyzną wymiany przysług*. W jej ramach poszczególne podmioty, rezygnując ze strategicznej nieufności oraz preferencji tworzenia sytuacji zagrożenia dla partnerów na płaszczyźnie globalnej, wystawiają się na atak w celu ograniczenia prawdopodobieństwa przekształcenia się nieufność w otwartą wrogość. Z tego też powodu, kluczowym wyzwaniem dla niniejszego obwodu projekcji siły jest hipokryzja oraz cynizm decydentów, które automatycznie sprowadzają funkcjonowanie *reżimu międzynarodowego* do gry *polowanie na jelenia*²⁴⁴⁴, niwecząc tym samym transfer zasobów soft Power, szczególnie gdy gra zostanie odkryta. Przykładem takiego podejścia do tych instytucji jest wykorzystywanie misji OBWE funkcjonującej w Donbasie a mającej na celu nadzorowanie wykonywania porozumienia pokojowego zawartego w Mińsku w lutym 2015 roku²⁴⁴⁵, do celów wywiadowczych – zbieranie informacji o umocnieniach, miejscach stacjonowania oraz planach wojsk operacji antyterrorystycznej (ATO)²⁴⁴⁶ – a także do sankcjonowania własnych działań – między innymi udostępniania obserwatorom wszystkich miejsc na własnym terenie, a zwłaszcza tych, gdzie łamano postanowienia porozumień mińskich²⁴⁴⁷. Oznacza to, że siła *reżimów* jako środków budowy zaufania, zasada się na internalizacji przez uczestniczące w nich podmioty, empatii wobec pozostałych, co pozwoli na eliminację wrogości oraz ułatwi współpracę w przyszłości.

2442B. Balcerowicz, *O pokoju. O wojnie. Między esejem a traktatem*, Warszawa 2013, s. 227 – 234.

2443M. A. Whatley, A. Rhodes, R. H. Smith, J. M. Webster, *The Effect of a Favor on Public and Private Compliance: How Internalized is the Norm of Reciprocity?*, „Basic and Applied Social Psychology” 1999, nr 21(3), s. 251 – 259.

2444Z. J. Pietraś, *Decydowanie (...)*, s. 213 – 214.

2445T. Stępniewski, *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie”, 2016, nr 79(3), s. 43 – 59.

2446Ukraińskie instytucje wielokrotnie wskazywały na obecność wręcz etatowych oficerów rosyjskiego wywiadu w ramach misji OBWE obecnych w Donbasie. M. Kokot, *Afera szpiegowska w OBWE. Tajne informacje o pracownikach ukraińskiej misji mogły się dostać w ręce Rosjan*, „Wyborcza.pl”, 2018, 18 lipca, URL: <http://wyborcza.pl/7,75399,23687754,afera-szpiegowska-w-obwe-tajne-informacje-o-pracownikach.html>, [dostęp: 21.08.2018].

2447„Ukraina wbiła gwóźdź do trumny mińskich porozumień”, „Sputnik Polska”, 2018, 21 lutego, URL: <https://pl.sputniknews.com/swiat/201802217405384-sputnik-ukraina-ustawa-reintegracja-donbas/>, [dostęp: 22.08.2018].

Reżimy międzynarodowe są obwodem transferu oraz kształtowania siły charakteryzującej się normatywnością, biernością oraz inkluzywnością. Poprzez jej wewnętrzną strukturę, zakładającą brak segmentów wykonawczych oraz sankcjonujących odstępstwa względem propagowanego systemu wartości, obwód ten wydaje się niepraktyczny do efektywnego zastosowania sankcji względem podmiotów nieuczciwie stosujących tenże katalog. Jednak ich istnienie jest niezbędnym elementem funkcjonowania współczesnego środowiska międzynarodowego, wymagającego do sprawnego funkcjonowania nie tylko bezpieczeństwa ale przede wszystkim wspólnego rozwoju oraz działań kooperacyjnych. Konsekwencją złamania zaufania, będzie ograniczenie zaufania pozostałych elementów *reżimu*, co przysporzy nie tylko złej opinii, lecz przede wszystkim zwiększy koszty funkcjonowania takiego podmiotu w innych sferach wymagających takiego zaufania. Wobec tego, siła oddziaływania *reżimów międzynarodowych* jest proporcjonalnie mniejsza, a koszty związane z działaniami o charakterze hipokryzji są akceptowalne. Oznacza to, że siła *reżimów międzynarodowych* jest odpowiednio mniejsza, co w konsekwencji prowadzi do cynicznego wykorzystywania funkcjonowania tych podmiotów w ramach poszczególnych *reżimów*, czego przykładem może być Rosja.

Czwartym obwodem projekcji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *aktywność kulturowa*. W tym ujęciu należy wskazać, że ów obwód *soft Power* jest obwodem szczególnym. Z jednej strony w porównaniu do pozostałych obwodów, nawet należących do tej domeny, jest obwodem wyjątkowo biernym. Jego efektywne wykorzystanie, stało się realną możliwością dopiero w drugiej połowie XX wieku, wraz w pojawieniem się rozbudowanych technologii telekomunikacyjnych. W tym względnie owe oddziaływanie jest immanentnie powiązane z następnym obwodem *soft Power: modyfikowaniem informacji*. Jednakże można wskazać na trzy podstawowe różnice pomiędzy nimi. Pierwszą jest to, że *aktywność kulturalna* wymaga rozbudowanej oraz dedykowanej specjalnie temu celowi segmentu infrastruktury krytycznej. W tym ujęciu należy szczególnie wskazać, że o ile *modyfikacje informacji*, może być kształtowana za pomocą sieci multimedialnych oraz telekomunikacyjnych, wykorzystywanych do innym celów, czego przykładem może być na przykład *reklama kontekstowa* (ang. *contextual advertising*)²⁴⁴⁸, o tyle *aktywność kulturowa* wymaga istnienia szeregu instytucji poświęconych wyłącznie na dostarczanie dóbr kultury na rynki zewnętrzne, zarówno w przypadku *kultury wysokiej*²⁴⁴⁹ jak

2448Seung-Chul Yoo, M. S. Eastin, *Contextual advertising in games: Impacts of game context on a player's memory and evaluation of brands in video games*, „Journal of Marketing Communications”, 2017, nr 23(6), s. 614 – 631.

2449W tym ujęciu można wskazać na instytucje kulturalne finansowane przez rządy narodowe takie jak *British Council, Alliance Française, Goethe-Institut*, czy też *Instytuty Konfucjusza* (chin. 孔子学院).

i *popkultury*²⁴⁵⁰. O ile w drugim przypadku można zaobserwować częściową kompatybilność prezentowanych treści z technologią transmisji, o tyle w przypadku pierwszym translacja treści pomiędzy sieciami powoduje utratę części komunikatu oraz ograniczenie siły oddziaływania. Przestrzeń medialna, choć dość często wykazywana jako nośnik treści *kultury* wymaga dodatkowych instytucji, uzupełniających przekaz oraz go generujących, a niekiedy zastępując działania mediów w celu utrzymania klarowności komunikatu. Drugą różnicą jest konieczność świadomego zaangażowania się podmiotu poddanego oddziaływaniu za pomocą niniejszego obwodu, głównie z powodu konieczności przyswojenie kodu komunikacyjnego nadawcy. W tym ujęciu niezbędne staje się przyswojenie parametrów przekazu, jak i zrozumienie kontekstu, który doprowadził do jego generacji. Jest to wymiar szczególnie istotny w przypadku *kultury wysokiej*, gdyż o ile w przypadku *popkultury*, skoncentrowanej na zachowaniach konsumpcyjnych, można wskazać na możliwość internalizacji osobniczej treści bez dekodacji pełnej treści komunikatu²⁴⁵¹, o tyle w przypadku *kultury wysokiej* jest to całkowicie wykluczone. *Aktywność kulturalna* zakłada aktywność intelektualną podmiotu poddanego oddziaływaniu, zwykle prowadzoną na poziomie społecznym, jeśli nie wręcz jednostkowym. Trzecią różnicą jest jego dywersyfikacja na dwie wzajemnie przenikające się sfery: *kulturę wysoką* oraz *popkulturę*. W tym kontekście wskazać należy na fakt, że *przekaz medialny* skierowany jest do szerokiego grona odbiorców, przy czym jedynym kryterium różnicującym jest cenzus majątkowy – im odbiorca dysponuje większymi zasobami finansowymi, tym otrzymuje produkt bardziej rozbudowany, kompleksowy oraz nieopracowany²⁴⁵². Dla odmiany, w ramach *aktywności kulturalnej* można wskazać na istnienie dwóch powiązanych obwodów, wyróżnionych na podstawie *rozcieńczenia* treści komunikatu. W tym kontekście można wskazać na dwa skraje wizji transmisji kultury. Z jednej strony jest to *popkultura*, która skierowana jest do masowego odbiorcy, dysponująca najbardziej rozcieńczonymi wartościami kulturowymi, których internalizacja wymaga jedynie niewielkiego wysiłku. Uzupełnieniem owego komunikatu jest warstwa oddziałująca na emocje oraz instynkty, generująca wartość *popkultury* niezależnie od kontekstu kulturowego odbiorcy²⁴⁵³. Z drugiej strony jest to *kultura wysoka*, które skierowana jest do odbiorcy

2450W tym ujęciu można wskazać na istnienie sieci *korporacji transnarodowych* generujących zasoby niezbędne do kreacji dzieł *popkultury*, takich jak *The Walt Disney Company*.

2451Szczególnie widoczne jest to przy próbach translacji dzieł *kultury wysokiej* na *popkulturalny* sposób projekcji. Niezależnie od społecznego odbioru można zaobserwować utratę znaczącej treści komunikatu, głównie poprzez uzupełnienie przekazu o treści audiowizualne.

2452Należy szczególnie wskazać na przykładzie rynku serwisów prasowych, gdzie publicznie dostępne są materiały krótkie oraz skompilowane, natomiast najbardziej wartościowe informacje wymagają poniesienia dodatkowych kosztów. Dotyczy to nie tylko wysoce specjalistycznych artykułów branżowych, lecz coraz częściej również pracy codziennej.

2453W tym kontekście można wskazać na obecność tak zwanych *marek globalnych* (ang. *global brands*) jako

zdolnego do pełnej internalizacji skondensowanego komunikatu kulturowego stanowiącego sedno jej oddziaływania. W tym względzie niewielka część przekazu jest poświęcona na środki wzmacniające atrakcyjność poprzez oddziaływanie emocjonalne oraz instynktowne, ponieważ odbiorca dostrzega wartość w pełnym uczestnictwie w prezentowanym komunikacie, niezależnie od różnic kulturowych. O ile w przypadku *mediów* kluczowym kryterium jest kryterium finansowe, o tyle w przypadku *kultury* decydująca jest kondycja odbiorcy. W tym względzie zaobserwować można rozcieńczanie wartości kulturowych przez dodatkowe elementy wzmacniające atrakcyjność przekazu.

W tym kontekście należy wskazać, że dopiero późnowestfalskie środowisko międzynarodowe przyniosło pełną możliwość zastosowania owego obwodu jako efektywnego sposobu projekcji *soft Power* w stosunkach międzynarodowych. W tym kontekście można wskazać, że we wcześniejszych fazach rozwoju stosunków międzynarodowych istniały elementy, które dopiero współcześnie zlały się w obwód *atrakcyjności kulturowej*. Wcześniej było to praktycznie niewykonalne, co wynikało z koniunkcji trzech czynników. Pierwszym jest brak możliwości oraz umiejętności ówczesnych decydentów oraz podmiotów międzynarodowych do świadomego wykorzystania *aktywności kulturowej* jako narzędzia realizacji polityki międzynarodowej. W tym ujęciu wskazać można, że zarządzanie własnymi zasobami we wcześniejszych iteracjach środowiska międzynarodowego nie uznawały kultury oraz jej wytworów jako efektywnego obwodu realizacji własnych celów geostrategicznych. Wynikało to głównie z dwóch faktów. Po pierwsze, *aktywność kulturowa* nie była postrzegana jako cenny obwód projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej. *Kulturę* oraz jej wytwory wykorzystywano jedynie do przekazywania jedynie najprostszych komunikatów, głównie podkreślających własną zasobność oraz sukcesy, głównie o charakterze wojskowym. Stosowano ją również głównie do wewnętrznych celów, w stosunku do populacji rzeczonoego podmiotu. Pozwalało to uniknąć wyzwań związanych z pokonywaniem transnarodowych systemów filtracyjnych. Po drugie, najważniejszą prerogatywą podmiotów międzynarodowych zarówno w międzynarodowym środowisku przedwestfalskim jak i westfalskim, było utrzymanie własnej koherencji wewnętrznej oraz niezależności od zewnętrznych źródeł władzy oraz potęgi. Można wskazać, że dopiero w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, zaistniała możliwość wyzyskania *aktywności kulturowej* do osiągnięcia celów w polityce zagranicznej oraz weszła w przestrzeń zainteresowania najważniejszych podmiotów międzynarodowych. Drugim jest niedostatecznie wykształcona

motywacji do uczestnictwa w konflikcie, H. Diessenbacher, *Kriege de Zukunft: Die Bevölkerungsexeplosion gefährdet den Frieden*, Monachium 1998, s. 185.

sięć globalnej infrastruktury krytycznej. W tym kontekście ograniczenie zakresu oraz ilości powiązań pomiędzy podmiotami, a także istnienie rozbudowanych mechanizmów filtracyjnych w wymiarze transnarodowym, które ograniczały efektywność aktów komunikacji stanowiących podstawę *kultury*. Tym samym zasoby poświęcane na kreację oraz transmisję siły za pomocą niniejszego obwodu były stosunkowo szybko rozpraszane, co powodowało ograniczenie zarówno zasięgu jak i mocy oddziaływania, czyniąc oddziaływanie *kulturalne* nieefektywnym. Oczywiście parametry te mogły zostać zmodyfikowane przez różne czynniki, na przykład wspólne *dziedzictwo kulturowe*²⁴⁵⁴. Trzecim czynnikiem ograniczającym zastosowanie *atrakcyjności kulturowej* w środowisku międzynarodowym jest powiązanie *atrakcyjności kulturalnej* z efektywnością oraz sprawnością struktury własnego podmiotu, w tym również sprawności militarnej. Odnosząc się do siły oddziaływania w rzeczywistości międzynarodowej z perspektywy podmiotu poddanego działaniu, podstawowym nośnikiem siły kultury jest efektywność realizacji własnych celów oraz interesów w rzeczywistości międzynarodowej. Tym samym emulacja kultury podmiotu działającego następuje jako rezultat sprawności w projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej głównie siły na płaszczyźnie militarnej, w mniejszym stopniu ekonomicznej. Najbardziej spektakularnym przykładem działania tego typu jest ekspansja kultury europejskiej w XIX i XX wieku. Jednym z bardziej widocznych przykładów oddziaływań tego typu jest ekspansja idei europejskiego państwa narodowego, a także *westernizacja* oraz *modernizacja*, które były szczególnym pokłosiem siły oraz witalności systemu europejskich mocarstw kolonialnych²⁴⁵⁵. Mroczną stroną działania tego typu było również podejmowanie działań mających na celu eliminację warstwy kulturowej społeczeństwa podbitego przez podmiot działający, albo poprzez eliminację grup społecznych przeznaczonych do podtrzymania oraz reprodukcji macierzystej kultury²⁴⁵⁶, albo poprzez przeszczepienie ich na grunt własnego kontekstu kulturowego, poprzez system zakładników oraz adopcje²⁴⁵⁷. Efektem jest zastąpienie *kultury* podbitego przez *kulturę* zwycięzcy, co oznacza inkorporację społeczną populacji do nowego systemu. Aktywność kulturowa, w celu

2454W tym kontekście można wskazać na możliwość wymiany znacznie dłuższych oraz skomplikowanych komunikatów pomiędzy podmiotami wyrastającymi na gruncie wspólnej kultury oraz cywilizacji. Szczególnym przypadkiem tego typu jest wspólnota atlantycka, obejmująca Stany Zjednoczone oraz Europę.

2455Truizmem jest stwierdzenie, że w tym ujęciu rzeczywistość międzynarodowa oraz biologiczna cechuje się tą samą logiką. Kopiowane są te wzorce, cechy oraz mechanizmy, które zwiększają prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu.

2456Określa się to wspólnie mianem czystek etnicznych i są one stygmatyzowane jako zbrodnia. Jednak we wcześniejszych iteracjach środowiska międzynarodowego praktyki tego typu były uznawane jako użyteczne narzędzia zarządzania przestrzenią społeczną.

2457System ten był szczególnie dobrze rozwinięty poprzez uniwersalne imperia: chińskie oraz rzymskie.

wzmocnienia własnej skuteczności wymagała sprzężenia z innymi obwodami siły, najczęściej przynależnymi do sfery *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem siły militarnej. Koniunkcja wszystkich trzech czynników doprowadziła do ograniczenia efektywności *aktywności kulturowej* jako obwodu projekcji siły przed 1989 rokiem. Jeżeli był wykorzystywany, na przykład w celu rozwoju określonego podmiotu, poprzez działalność misjonarską, jak Kościół Rzymskokatolicki²⁴⁵⁸, owa działalność generowała trzy podstawowe wyzwania. Po pierwsze, zwiększała stopień komplikacji oraz turbulencji wewnętrznej, grożąc zarówno osłabieniem koherencji podmiotu, jak i jego rozpadem. Po drugie, owa ekspansja generowała olbrzymi potencjał konfliktowości z innymi elementami systemu, wzbudzając zainteresowanie ową przestrzenią. Szczególnym przypadkiem może być konflikt pomiędzy misjami oraz redukcjami zakładanymi przez Towarzystwo Jezusowe, a prywatnymi *konkwistadorami*, operującymi z terenu Wicekrólestwa Peru, który w XVIII wieku doprowadził do likwidacji tego segmentu Kościoła²⁴⁵⁹. Po trzecie, organizacja owej przestrzeni oraz konieczność wytworzenia zasobów niezbędnych do ich obrony oraz uporządkowania, co pociągało za sobą konieczność uzupełnienia o inne, znacznie bardziej kosztowne obwody siły.

W tym kontekście można wskazać na fakt, że *kultura*, stanowiąca przedmiot funkcjonowania obwodu projekcji siły w wymiarze *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, jest pojęciem niejednoznacznym oraz definiowanym na różne sposoby²⁴⁶⁰. Począwszy od definiowania *kultury* jako sposobu organizacji rzeczywistości fizycznej, od uprawy roli, aż po obróbkę metali, a skończywszy do nowoczesnych teoriach definiujących *kulturę* jako system norm, wartości oraz symboli. W tym kontekście można wskazać, że *kultura* jest zjawiskiem obejmującym trzy poziomy, uszeregowane za pomocą kryterium abstrakcyjności instytucji w nich zawartymi. Pierwszy, najbardziej abstrakcyjny zawiera system wartości oraz idei. Ich najważniejszym zadaniem jest kreacja kolektywnej wizji idealnego świata oraz wizji przyszłego kształtu zarówno relacji wewnętrznych społecznych, jak stosunków międzynarodowych. Drugim są mechanizmy regulacji oraz organizacji życia społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości sprawowania władzy w tym władzy politycznej. Trzecim, najmniej abstrakcyjnym jest poziom odnoszący się do sposobów organizacji produkcji oraz technologii niezbędnej do przekształcenia materii niezorganizowanej w produkty o różnym stopniu przetworzenia oraz usług. *Kultura* stanowi

2458E. Furniss, *Resistance, coercion, and revitalization: The Shuswap encounter with Roman Catholic missionaries, 1860-1900*, „Ethnohistory”, 1995, nr 42(2), s. 231 – 263.

2459B. M. Roehner, *Jesuits and the State: A Comparative Study of their Expulsions (1590-1990)*, „Religion”, 1997, nr 27(2), s. 165 – 182.

2460M. Gruchola, *Kultura w ujęciu socjologicznym*, „Roczniki kulturoznawcze”, 2010, nr 1, s. 97 – 114.

instruktaż oraz plan konstrukcji rzeczywistego społeczeństwa ludzkiego, począwszy od wielkich idei a skończywszy na sposobach wytwarzania łyżeczek do herbaty. W kontekście niniejszej pracy, szczególnie cenne stają się te zasoby, które w oczach innych podmiotów międzynarodowych, niezależnie czy jest to seria militarnych zwycięstw, wielkie dzieło sztuki, czy też szczególnie wyznawane wartości i ideały codziennych operacji wewnątrz jak i na zewnątrz określonego podmiotu międzynarodowego.

Przechodząc do właściwej projekcji *aktywności kulturalnej* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym można wskazać również na niejednoznaczność definiowania owego zjawiska w rzeczywistości międzynarodowej. Przykłady owych definicji podaje zarówno Anna Wojciuk²⁴⁶¹, jak i Agata Ziętek²⁴⁶², co wskazuje, że zjawisko również uległo rozwarstwieniu oraz desynchronizacji, tak jak miało to miejsce w przypadku socjologicznego znaczenia tego terminu. Należy jednak podkreślić, że wśród elementów zjawiska kluczowych dla analizy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, na szczególną uwagę zasługują następujące parametry tego obwodu. Po pierwsze jest to obwód, którego ostatecznym celem oddziaływania jest jednostka ludzka w większym stopniu niż grupy społeczne oraz podmioty międzynarodowe. Szczególnym przykładem jest sportretowanie wojny w Wietnamie w wielkich dziełach amerykańskiej *popkultury*²⁴⁶³, co przyczyniło się do utrwalenia wyjątkowo niekorzystnego obrazu amerykańskiej interwencji. Po drugie, obwód ten jest w znacznym stopniu uzależniony od globalnej sieci infrastruktury krytycznej, co przekłada się na atrofię materialnych nośników oddziaływania kulturalnego. W tym względzie szczególną rolę w rozprzestrzeleniu się produktów kultury, ze szczególnym uwzględnieniem globalnej sieci multimedialnej – Internetu. Choć wykorzystanie jej niekiedy przynosi efekty nieoczekiwane przez twórców jak o dystrybutorów, to jednak przyczynia się do zwiększenia zasięgu oddziaływania stosunkowo niewielkim kosztem. W tym miejscu wskazać należy, że w przypadku szczególnie kontrowersyjnych dzieł, podmiot poddany oddziaływaniu może doprowadzić do zmniejszenia porowatości granic dla właśnie tej produkcji²⁴⁶⁴. Po trzecie, obwód tego typu jest szczególnie kapryśny jeśli chodzi zarówno o cele realizowane przy jego pomocy, jak i sposób ochrony własnej przestrzeni przed jego oddziaływaniem. W tym ujęciu należy szczególnie podatny na jedną z największych słabości

2461A. Wojciuk, *Kultura w teoriach stosunków międzynarodowych* [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych. Tom 1: Zwrot kulturowy*, red. H. Schreiber, G. Michałowska, Warszawa 2013, s. 25 – 42.

2462A. Ziętek, *Wymiar kulturowy bezpieczeństwa Polski* [w:] *Polska w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, red. M. Pietraś, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2016, s. 175 – 203.

2463D. Kidd, *Pop culture freaks. Identity, mass media and society*, Nowy Jork 2018.

2464Hija Kamran, *A Year Without the Internet*, „Slate”, 2017, 27 sierpnia, URL: http://www.slate.com/articles/technology/future_tense/2017/08/the_internet_has_been_shut_down_in_pakistan_s_fata_for_more_than_a_year.html?via=gdpr-consent, [dostęp: 30.07.2018].

soft Power w rzeczywistości międzynarodowej, która polega na nieprzewidywalności efektów zastosowanych środków. W efekcie wystąpienie tego zjawiska można zaobserwować, że niektóre sektory kulturalnej aktywności prowadzą do osiągnięcia nadspodziewanych rezultatów, nawet przy relatywnie niewielkim nakładzie sił i środków, natomiast inicjatywy cieszące się pełnym poparciem czynników oficjalnych mogą okazać się fiaskiem²⁴⁶⁵.

Aktywność kulturowa, jest obwodem specyficznym, niejednoznacznym oraz nieprzewidywalnym. Pomimo owych wątpliwości, ów obwód jest niezbędny do podjęcia skutecznego działania w rzeczywistości międzynarodowej. Oddziaływanie w tym kontekście pozwala na osiągnięcie trzech podstawowych efektów. Po pierwsze, jest to stworzenie odpowiedniego nastawienia do podmiotu podejmującego oddziaływanie w rzeczywistości międzynarodowej. Wykorzystywanie tego obwodu, zaobserwować można również w przypadku *podmiotów niepaństwowych*, takich jak Unia Europejska. Natomiast w dziedzinie *popkultury* niekwestionowanym potentatem są Stany Zjednoczone, choć trudno wskazać, że głównym beneficjentem jest rząd w Waszyngtonie, choć można wskazać na szereg korzyści z tego wyciąganych, lecz całość społeczeństwa amerykańskiego rozumianego jako konglomerat niepaństwowych podmiotów międzynarodowych, oraz grup społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem *korporacji transnarodowych*²⁴⁶⁶. Po drugie, jest to modyfikacja prawdopodobieństwa podjęcia przez podmiot poddany oddziaływaniu prawdopodobieństwa podjęcia określonych działań. Można wskazać również na fakt, że owe działania wykorzystywane są głównie w dwóch celach. Pierwszym oraz znacznie ważniejszym staje się kształtowanie postaw społecznych odnoszących się do wzmocnienia oraz uwypuklenia znaczenia preferowanych zachowań. W tym przypadku można wskazać na poszczególne normy zachowań, szczególnie w postaci kampanii społecznych, mających na celu internalizację w społeczeństwie pożądanых postaw społecznych²⁴⁶⁷. Drugim jest wzmacnianie zachowań konsumpcyjnych, obecnych na łonie społecznym, lecz w niedostatecznej ilości²⁴⁶⁸. Reasumując, *aktywność kulturowa* w tym wymiarze polega na

2465 *Koniec kampanii „Sprawiedliwe Sądy”*. Polska Fundacja Narodowa zamknęła ją, bo „odniosła sukces”, „Polsat News”, 2017, 11 października, URL: <http://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2017-10-11/koniec-kampanii-sprawiedliwe-sady-polska-fundacja-narodowa-zamknela-ja-bo-odniosla-sukces/>, [dostęp: 30.07.2018].

2466 Symbolem owego konglomeratu jest *Hollywood*, dzielnica Los Angeles, uznawana za symbol amerykańskiej *popkultury*, choć można zaobserwować, że nierzadko produkcje tego typu wyrażają niechęć środowiska do oficjalnej amerykańskiej administracji, szczególnie na tle wojny w Wietnamie oraz prezydentury George'a Walkera Busha.

2467 W tym kontekście można szczególnie zwrócić uwagę na powtarzane kampanie społeczne szczególnie odnoszące się do zachowań podczas jazdy samochodem, ze szczególnym uwzględnieniem zachowania trzeźwości.

2468 W tym kontekście można szczególnie zwrócić uwagę na wszelką formę reklamy, która stanowi nie tylko odpowiedź na realne potrzeby społeczne, lecz również próbę ich sztucznego wykreowania.

odkształceniu mechanizmów społecznych poprzez projekcję wartości kulturowych w przestrzeń transnarodową. W efekcie pożądane zachowanie stają się wyodrębnione oraz utwierdzone preferowanych czy też stygmatyzowanie oraz eliminowanie niepożądanych zachowań niezależnie od endemicznych procesów ewolucji społecznej. Po trzecie, jest to również modyfikacja świadomości społeczeństwa poprzez kreację potrzeb społecznych. Jest to mechanizm zbliżony do *normative Power*, jednakże podstawową różnicą pomiędzy nimi zakłada fakt aktywnej promocji własnej kultury, zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, na przykład poprzez produkcje medialne: filmy czy artykuły sponsorowane, które można relatywnie łatwo zidentyfikować. Z tego też powodu pomimo funkcjonalnego podobieństwa, obwód ten jest odrębny od właściwej *normative Power*. W tym kontekście obejmuje wszelkie akty, teksty oraz produkcje, które wskazując na idealizacje własnego systemu społecznego, politycznego oraz normatywnego, oraz dokonując projekcji owej idealizacji w ramach społeczeństwa podmiotu działającego. W efekcie zaobserwować można, że wskutek długotrwałej ekspozycji, podmiot ulega drastycznej transformacji wewnętrznej. Przy czym można wskazać na dwa mechanizmy. Pierwszym jest mechanizm materialny, polegający na indukcji zmian społecznych poprzez wprowadzenie w relacje społeczne przedmiotu materialnego, wraz z towarzyszącym mu systemem zachowań. Współcześnie można to zaobserwować na przykładzie *smartfonów*, zdobywających szturmem niemal wszystkie segmenty społeczeństwa²⁴⁶⁹. Drugim jest mechanizm niematerialny, polegające na dążeniu do mimikry rozwiązań instytucjonalnych obecnych w podmiocie działającym. Współcześnie zaobserwować to można na przykładzie ekspansji praw człowieka uwzględniających prawną ochronę różnorodnych mniejszości, ze szczególnym uwzględnieniem mniejszości seksualnych²⁴⁷⁰. W tym wymiarze stanowiącym bliskie sąsiedztwo *normative Power* podmioty poddawane są procesowi indukcji mimikry kulturowej poprzez sam fakt wprowadzenia określonego dobra do ich systemu na tyle trakcyjne, że wszystkie procesy tego typu zostaną zainicjowane wyłącznie przez poszczególne segmenty społeczeństwa.

Na zakończenie należy wskazać również możliwe ścieżki ewolucyjne owego obwodu. W tym kontekście wskazać można, że jego podstawowa rola w zwiększaniu dynamiki siły w

2469W tym kontekście można zaobserwować wzrost udziałów w rynku posiadanych telefonów komórkowych w latach 2015 - 2018 w Stanach Zjednoczonych niemal w każdej grupie wiekowej: 18-29 lat, z 86% do 94%; 30-49 lat, z 83% do 89%; 50-64 lata, z 58% do 73% oraz ponad 65 lat, z 30% do 46%. *Share of adults in the United States who owned a smartphone from 2015 to 2018, by age group*, „Statista”, 2018, URL: <https://www.statista.com/statistics/489255/percentage-of-us-smartphone-owners-by-age-group/>, [dostęp: 30.07.2018].

2470D. A. J. Richards, *Sexual Autonomy and the Constitutional Right to Privacy: A Case Study in Human Rights and the Unwritten Constitution* [w:] *Sexual Orientation and Rights*, red. N. Bamforth, Londyn 2014.

późnowestfalskim środowisku międzynarodowym polega na podejmowaniu dwóch działań. Po pierwsze jest to ograniczenie koherencji społecznej podmiotu poddanego działaniom, co przekłada się na konieczność poświęcania znacznych ilości zasobów na podtrzymanie własnych instytucji, co oznacza ograniczenie działalności na arenie międzynarodowej. Po drugie, powoduje częściowo upodobnienie podmiotu poddanego oddziaływaniu na oddziałującego, głównie w wymiarze konstrukcji relacji w ramach mechanizmów transnarodowych administrowanych przez instytucje poddane oddziaływaniu. W efekcie wewnątrz tego podmiotu pojawiają się elementy percepcji podmiotu działającego, co powoduje jego szczególną podatność na narrację oraz komunikaty generowane przez podmiot administrujący oddziaływaniem. Jednakże i ten obwód dysponuje własnymi słabościami. Pomimo konieczności poświęcania relatywnie niewielkiej części zasobów, wymaga on szczególnych zdolności analitycznych oraz prognostycznych, nieustannego nadzorowania efektywności prowadzonych działań, a także jest obciążona znaczącą niepewnością decyzyjną. W efekcie, działania tego typu mogą zakończyć się zarówno oszałamiającym sukcesem, jak i przynębiającą porażką. W zależności od możliwych ścieżek rozwojowych w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego można wskazać zarówno na scenariusz pozytywny, jak i negatywny. W pierwszym przypadku, pacyfikacja poziomu międzynarodowego, przyczyni się do wzrostu zarówno ilości jak liczby oraz przepustowości połączeń międzynarodowych jak i przewidywalności osiągniętych za ich pośrednictwem efektów. Oznacza to wzrost użyteczności oraz efektywności tej formy stosowania siły, co będzie przejawiać się głównie w możliwości stosowania bardziej skomplikowanych oraz precyzyjnych komunikatów. Szczególnie będzie to możliwe w warunkach realizacji scenariusza *technopolis*, zaprezentowanego w rozdziale piątym. W drugim przypadku, fragmentacja środowiska międzynarodowego doprowadzi do destrukcji znacznych segmentów globalnej sieci infrastruktury krytycznej, co zwiększy niepewność oraz zawodność tego kanału projekcji siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym. Na obecną chwilę wprawdzie trudno oszacować prawdopodobieństwo wystąpienia poszczególnych scenariuszy, jednakże późnowestfalskie środowisko międzynarodowe uczyniło ten obwód szczególnie użytecznym. Zwłaszcza w tandemie z innym obwodem projekcji siły, który pozwala na transmisję bardziej wyraźniejszych komunikatów siłowych.

Piątym obwodem projekcji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *manipulacja informacją*. W pracach niektórych naukowców, ów obwód *soft Power* określany jest jako *cyberpower*²⁴⁷¹, niekiedy rozciągając się również na

2471J. S. Nye, *Cyber Power*, Cambridge 2010.

sferę określaną jako *biopolitics power*²⁴⁷². Jednakże na potrzeby niniejszego, owe określenia uległy scaleniu w jeden obwód, głównie z powodu identyczności rdzenia oddziaływania, którego esencją staje się możliwość gromadzenia, obróbki oraz transmisji *informacji*. Jak wskazano w powyższej analizie, obwód ten jest niezwykle blisko spokrewniony w *aktywnością kulturową*, lecz na tyle jakościowo odróżnialny, że niezbędne staje się wyróżnienie go jako odrębnego elementu tej sfery generacji oraz projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej. Aby wprowadzić porządek w dalsze rozważania na ten temat, należy podzielić je na następujące elementy. Pierwszy będzie poświęcony zagadnieniom definicyjnym, szczególnie w odniesieniu do wskazania elementów wchodzących w skład niniejszego obwodu. Drugi będzie zawierał opis oraz analizę mechanizmów chodzących w skład niniejszego obwodu projekcji *soft Power*. Trzeci będzie odnosił się do aplikacji teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym w jego zakresie. Czwarty będzie analizował jego potencjalną ewolucję w trakcie tranzycji w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Przechodząc do kwestii definicyjnych, należy wskazać, że podstawowym mechanizmem stanowiącym o zasadzie działania owego obwodu projekcji siły w domenie *soft Power* jest kreacja oraz modyfikacja lecz przede wszystkim przekazywanie *informacji* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. *Informacja* w społecznym rozumieniu tego słowa zawiera się w trzech podstawowych definicjach. Pierwszą jest definicja wskazująca, że *informacja* jest to „powiadomienie o czymś, zakomunikowanie czegoś, wiadomość wskazówka pouczenie.”²⁴⁷³. Druga określa *informację* jako: „placówka zajmująca się zbieraniem oraz udzielaniem informacji w określonej dziedzinie.”²⁴⁷⁴ Trzecią jest również ujęcie cybernetyczne *informacji*, wskazujące, że jest to „każdy czynnik, dzięki któremu ludzie lub urządzenia automatycznie mogą bardziej sprawnie, celowo działać.”²⁴⁷⁵ W tym ujęciu można wskazać, że *informacja* definiowana jest, w zależności od kontekstu użycia danego słowa, przejawiającego się odpowiednio: jako wiadomość, jako środek oraz jako rzecz. Przechodząc na grunt analizy strategicznej, należy wskazać na jej definicję przytoczone przez Mirosława Sułka. W pierwszym ujęciu, jest to definicja informacji jako wiadomość, czyli niematerialną, acz znaczącą dla odbiorcy treść. Przykładem takiej informacji może być instrukcja obsługi artykułów gospodarstwa domowego, serwis informacyjny Polskiej Agencji Prasowej czy też pojedynczy *tweet* dziennikarza²⁴⁷⁶. Jest to najprostsza definicja informacji

2472A. Wojciuk, *Dylemat (...)*, s. 187 – 193.

2473 *Słownik języka polskiego. Tom I: A – K*, Warszawa 1983.

2474 Tamże.

2475 Tamże.

2476 M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 61.

podlegająca subiektywnej interpretacji jedynie w marginalnym wymiarze. Drugi wymiar definiowania *informacji* odnosi się do informacji jako przedmiotu transmisji, odnosząc się głównie do parametrów systemu ją przekazującego. W tym ujęciu kluczowe stają się parametry systemu ją przekazującego, zapobiegające jej zniekształcaniu²⁴⁷⁷. Przy czym należy poczynić jedno istotne zastrzeżenie: w ramach tego systemu, siłą staje się zdolność do kształtowania *informacji* w sposób akceptowalny dla odbiorcy, także poprzez zlokalizowanie jej modyfikacji poniżej progu jego spostrzegawczości. Po trzecie, jest to również rozumienie *informacji* jako immanentnej cechy rzeczywistości fizycznej, obok energii i materii. W tym ujęciu występuje jako wartość fizyczna interferująca z obiektywnie istniejącą rzeczywistością²⁴⁷⁸. Przykładem tego faktu może być zarówno kwas deoksyrybonukleinowy (ang. *deoxyribonucleic acid*, DNA), będący nośnikiem *informacji* odnoszących się do konstrukcji oraz zasad funkcjonowania organizmów żywych, jak i tak zwana *wartości dodana* (ang. *added value*), mierzona jako wzrost stopnia komplikacji gotowego produktu, polegająca na spleceniu zasobów naturalnych, energii oraz właśnie *informacji*²⁴⁷⁹. Na potrzeby niniejszej rozprawy, *informacja* będzie definiowana jako niematerialna właściwość rzeczywistości – zarówno fizycznej jak i społecznej – podlegająca ekstrakcji spośród elementów materialnych oraz energii, zakodowaniu, przesłaniu do odbiorcy poprzez dedykowane segmenty globalnej infrastruktury krytycznej oraz internalizacji przez odbiorcę. Jednakże jest to fenomen niezwykle łatwo poddający się zarówno modyfikacjom ze strony nadawcy, jak i interpretacjom ze strony odbiorcy. W tym ujęciu, siła polega na narzuceniu dominującego tonu zarówno w zakresie transmisji informacji, jak i wymuszeniu na masowym odbiorcy pożądanej interpretacji przekazywanej informacji.

W kontekście mechanizmów wchodzących w skład niniejszego obwodu projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy wskazać na konieczność wydzielenie trzech zakresów transmisji informacji do masowego odbiorcy. Po pierwsze, jest to kwestia nadawcy, charakteryzującej się głównie przyporządkowaniem im zmiennej, choć niemierzalnej wartości w zakresie *wiarygodności*. W tym wymiarze należy szczególnie podkreślić podział na dwie kategorie nadawców *informacji*. Pierwszą kategorią są agencje rządowe oraz powiązane z rządem organizacje. W tym ujęciu wskazać można na nadawców, którzy głównie za pośrednictwem powiązań własnościowych oraz kompetencyjnych, są powiązane z ośrodkami decyzyjnymi podmiotów narodowych. W rezultacie odpowiadają one

2477 Tamże, s. 61 – 62.

2478 T. Stornier, *Information and the internal structure of the universe: an exploration of information physics*, Londyn 1990, s. 107.

2479 W tym ujęciu można wskazać na fakt, że owa wartość w wymiarze ekonomicznym jest na tyle wyraźna, że podlega opodatkowaniu w każdym zakątku świata.

za prowadzenie oraz realizację celów narodowych: głównie w sferze podtrzymania własnego istnienia. Drugą kategorią są organizacje oraz agencje pozarządowe, których funkcjonowanie polega nie tylko na kolekcji oraz analizie *informacji* za pomocą środków legalnych oraz nielegalnych, lecz coraz częściej jest to również retransmisja zmodyfikowanych informacji w celu zmiany percepcji infiltrowanego społeczeństwa. Do tej kategorii można zaliczyć również niejawnie agencje rządowe specjalizujące się w prowadzeniu tak zwanej *wojny informacyjnej*²⁴⁸⁰. Działania tego typu mają na celu przede wszystkim ograniczenie dostępnych możliwości, poprzez czasowe uniemożliwienie działań w niepożądanym kierunku. Jednakże w przeciwieństwie do działań strictly informacyjnych, wymagają one fizycznego wytworzenia połączeń w ramach globalnej infrastruktury krytycznej, co oznacza konieczność sięgnięcia po obwody przynależące do sfery *hard Power*. Drugą są samodzielne agencje oraz korporacje medialne, nie mające prostych oraz bezpośrednich powiązań z elementami narodowymi. W tym względzie należy szczególnie podkreślić, że o ile dysponują one zarówno możliwością gromadzenia oraz przetwarzania olbrzymiej ilości danych, ze szczególnym uwzględnieniem wrażliwych danych użytkowników różnorodnych usług informatycznych²⁴⁸¹ co pozwala podjęcie skomplikowanych oraz efektywnych kampanii marketingowych, wyborczych oraz informacyjnych, zmierzających do odkształcenia preferencji społeczeństwa poddanego oddziaływaniu. Dodatkowo, podmioty te stają się szczególnie wyspecjalizowane w tworzeniu oraz transmitowaniu informacji, ze szczególnym uwzględnieniem zniekształconych, zmodyfikowanych, zdezagregowanych informacji a niekiedy również fałszywe informacje (*fake news*)²⁴⁸². W odróżnieniu od podmiotów o charakterze narodowym, w tym wymiarze kluczowe wydają się dwie motywacje: ekonomiczna²⁴⁸³ oraz ideologiczna²⁴⁸⁴. W tym ujęciu przyporządkowuje się im znacznie wyższy poziom *wiarygodności*²⁴⁸⁵, jako że nie są postrzegane jako narzędzia propagandowe

2480J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014.

2481M. Rosenberg, N. Confessore, C. Cadwalladr, *How Trump Consultants Exploited the Facebook Data of Millions*, „The New York Times”, 2018, 17 marca, URL: <https://www.nytimes.com/2018/03/17/us/politics/cambridge-analytica-trump-campaign.html>, [dostęp: 29.07.2018].

2482J. Hott, *UN Report Blames Trump for „Poverty in US”... Using Data From the Obama Years*, „Gateway Pundit”, 2018, 3 lipca, URL: <https://www.thegatewaypundit.com/2018/07/un-report-blames-trump-for-poverty-in-us-using-data-from-barack-obama-years/>, [dostęp: 4.07.2018].

2483Motywacja ekonomiczna jest pierwszym oraz najważniejszym mechanizmem generującym pojawienie się oraz wzrost *korporacji transnarodowych* (legalnych) oraz *organizacji o charakterze kryminalnym* (nielegalnych)

2484Motywacja ideologiczna jest pierwszym oraz najważniejszym mechanizmem generującym pojawienie się oraz wzrost *transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego* (legalnych) oraz *organizacji o charakterze terrorystycznym* (nielegalnych).

2485Wiarygodność, dawniej wiarogodność, jest to termin, który oznacza „zasługującego na zaufanie, pewnego, rzetelnego”. *Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985. W tym kontekście można

państwa, lecz jako samodzielni aktorzy, poświęceni dotarciu do prawdy. Co nie jest zgodne z rzeczywistością, jako że podmioty tego typu dysponują własnymi poglądami oraz ideologiami, dla których są gotowe do nagięcia oraz zakłamania rzeczywistości w sposób znacznie bardziej złowrogi oraz skuteczny niż organy rządowe²⁴⁸⁶. Właśnie z powodu obdarzenia ich przez społeczność większym kapitałem społecznym.

Po drugie, jest to również kwestia kanału transmisji *informacji*, charakteryzującego się nie tylko indywidualnymi parametrami, lecz również preferencjami odbiorców. W tym wymiarze obwód ten współdzieli część z tych kanałów z *aktywnością kulturową*, choć wymiar wspólny jest zmienny oraz wbrew pozorom, nieznaczący. W tym kontekście najczęściej stosowany jest podział na siedem sukcesywnie generowanych kanałów masowej komunikacji. Podstawowym parametrem jest operowanie na zasadzie sieci, z wyraźnie wyodrębnionym centrum nadawczym oraz komuną odbiorców, którzy korzystają z jednego, wielokrotnie powtarzanego komunikatu, a także z kontekstu. Ich zróżnicowanie wynika z trzech parametrów. Pierwszym jest wyodrębnienie centrum nadawczego oraz jego sposób na interakcję z odbiorcą. Drugim jest poziom rozwoju technologicznego sieci, skorelowany z wolą odbiorcy oraz technicznymi możliwościami odbierania. Trzecim jest sposób interakcji z odbiorcą, a więc efektywność oddziaływania za pośrednictwem danego kanału *mass mediów*, a także przyporządkowanej im wartości *wiarygodności*. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że wbrew powszechnemu mniemaniu, uczestnictwo w sieci wymaga również ujawnienia szeregu informacji o odbiorcy: im sieć bardziej zaawansowana technologicznie, tym zakres owych informacji znacznie większy, aż do poziomu wskazania własnej lokalizacji w przestrzeni fizycznej.

W tym względzie można wskazać na siedem podstawowych kanałów transmisji informacji. Pierwszym są *materiały drukowane*. W ramach tego kanału, informacje są związane z fizycznym nośnikiem: książką, gazetę czy innym periodykiem. Nie jest to obwód ani masowego ani szybkiego obiegu informacji. Co więcej, odbiorca musi nie tylko ponieść koszt uzyskania dostępu do informacji, poprzez zakup nośnika, lecz również dysponować znajomością odpowiedniego kodu komunikacyjnego, jak i jego kontekstu, na odpowiednim poziomie. W tym kontekście odbiorca jest w znacznym stopniu izolowany od centrum

zaobserwować wysoki stopień subiektywizmu oraz uznaniowości w przypisywaniu owej cechy do różnorodnych podmiotów międzynarodowych.

2486 Jest to szczególnie widoczne w przypadku różnych podmiotów funkcjonujących w przestrzeni wirtualnej, szczególnie mediów społecznościowych, pozujących na niezależne instytucje informacyjne, jednak w rzeczywistości powiązane – zarówno finansowo jak i osobowo – z podmiotami bezpośrednio uczestniczącymi w rywalizacji politycznej. W tym kontekście znaczącą rolę odgrywa również zastosowanie programów komputerowych określanych jako *boty*.

nadawczego sieci, którym jest kompleks autorsko-wydawczy, co pozwala na gruntowne oraz pełne izolowanie się od treści uznanych za niepożądane. Ten kanał *mass mediów* jest wręcz zdominowany przez treści kojarzone głównie z *aktywnością kulturalną*, jako że technologicznie jest niedostosowany do integracji z współczesnymi mechanizmami *modulacji informacji*. Jednakże można zaobserwować, że współczesne gazety przeżywają kryzys czy wręcz zmierzch²⁴⁸⁷.

Drugim są *nagrania*, powstałe z wykorzystaniem fizycznych nośników. W tym ujęciu zaobserwować można wzrost poziomu technicznego, niezbędnego do odbierania oraz dekodacji *informacji*. W tym ujęciu można zauważyć również zmniejszenie odległości pomiędzy nadawcą oraz odbiorcą, poprzez udostępnienie do publicznego użytku technologii nadawczych, choć wymagały one znacznych środków finansowych oraz umiejętności. Ta sfera obniżyła również poziom internalizacji przekazywanych informacji głównie poprzez zwiększenie zakresu oddziaływania na ludzkie organy sensoryczne. Choć nie dysponują znaczącą siłą oddziaływania, stanowią przedmiot oddziaływania głównie w ramach *aktywności kulturalnej*, czego przykładem może być olbrzymi transfer nagrań zawierających kazania imamów, szczególnie w trakcie islamskiej rewolucji w Iranie²⁴⁸⁸. Jednakże, analogicznie do pierwszego obwodu, zostaje on sukcesywnie zastąpiony przez te bardziej zaawansowane.

Trzecim są *materiały kinowe*. W tym ujęciu dalej można obserwować zwiększenie roli czynników technicznych. Jednakże sprzęt wykorzystywany do produkcji owych aktów kultury dostępny jest również dla szeregowych odbiorców. Podstawową różnicą z centrum nadawczym jest różnica ilościowa, obejmująca zarówno lepsze parametry produkty, jak i większy zasięg oddziaływania. W tym ujęciu jest to pierwszy kanał komunikacji, który obniża kryteria internalizacji własnych treści do absolutnie niezbędnego minimum, nie wykraczającego poza znajomość kodu kulturowego produktu. Dodatkowo, był to również kanał zdominowany przez modelowanie *informacji* poprzez skrajne uproszczenie treści oraz wartości, a także proste asocjacje z elementami uznawanymi za atrakcyjne na poziomie instynktownym. Co więcej, o ile wykorzystanie z tego kanału komunikacji masowej wiązało się z ujawnieniem *informacji* zwrotnych na temat odbiorcy. Jest to również ostatni kanał, który pozwalał odizolować własne miejsce zamieszkania od ekspozycji wobec nadawcą. Pozostałe kanały *mass mediów* zakładają bezpośrednie przeniknięcie przez tą barierę prywatności.

2487 Adithya Pattabhiramaiah, S. Sriram, Shrihari Sridhar, *Rising prices under declining preferences: the case of the US print newspaper industry*, „Marketing Science”, 2017, nr 37(1), s. 97 – 122.

2488 S. A. Reed, *Assimilate: A Critical History of Industrial Music*, Oxford 2013, s. 113.

Czwartym są *materiały radiowe*. W tym ujęciu jest to pierwszy kanał komunikacji *mass mediów*, który zakłada obecność odbiornika bezpośrednio w przestrzeni osobistej odbiorcy. Charakteryzuje się relatywnie krótkim czasem transmisji oraz znaczącą przepustowością. Apogeum znaczenia oraz efektywności środków transmisji radiowych przypada na pierwszą połowę XX wieku. Wynika to z dwóch czynników. Po pierwsze, jest to ograniczenie transmisji wyłącznie do dźwięku, co wymaga wysiłku intelektualnego w celu zrozumienia przekazu oraz jego internalizacji. W tym ujęciu część treści nie tylko pozostaje utracona w trakcie transmisji, lecz również odbiorcy niejednokrotnie przyswajają różne fragmenty transmisji co przyczynia się do obniżenia spójności tworzącej się wspólnoty odbiorców w odbiorze *narracji*. Choć nie przeszkodziło to w wykorzystaniu środków transmisji radiowej do utworzenia oraz utrzymania totalitarnych reżimów z pierwszej połowy XX wieku²⁴⁸⁹. Po drugie, jest to również ograniczenie zasięgu oddziaływania narodowych sieci radiowych. Dodatkowo, wskazać można również na fakt odgrywania znaczącej roli przez mechanizmy kontroli przestrzeni transnarodowej bazujące na różnicach językowych oraz kulturowych. W tym wymiarze należy szczególnie podkreślić fakt, że wykorzystywanie powyższego obwodu masowej komunikacji pociągało za sobą wytworzenie unikalnej sygnatury elektromagnetycznej pozwalającej na uzyskanie informacji na temat odbiorcy, jednakże jest ona trudna do zdobycia oraz bardzo ogólna, dysponująca o ograniczonej użyteczności. Dopiero w kolejnych kanałach można za pomocą śledzenia tych śladów uzyskać bardzo szczegółowe dane na temat odbiorców. Radio stanowiło pierwszy kanał *mass mediów* pozwalających na nieomal bezpośredni kontakt pomiędzy nadawcą oraz odbiorcą. Co więcej, konstrukcja oraz dostępność systemów nadawczych, pozwalała na znaczące zredukowanie różnic pomiędzy nadawcą a odbiorcą. W efekcie popularyzacji tego sposobu przekazywania informacji, transmisje były odbierane w bezpośredniej bliskości odbiorcy, co nie tylko ograniczało liczbę oraz efektywność mechanizmów filtrujących, lecz również prowadziło do zwiększenia zakresu internalizacji poprzez przypisanie komunikatom znacznie większego stopnia *wiarygodności*. Po raz pierwszy w historii, podmioty nadające uzyskały możliwość odbioru informacji zwrotnych w postaci sygnatury elektromagnetycznej generowanej przez funkcjonujący odbiornik.

Piątym kanałem transmisji *mass mediów* jest *telewizja*. W tym ujęciu można wskazać, że jest to kanał, którego apogeum znaczenia wskazać można na drugą połowę XX wieku. W swej naturze jest to kanał analogiczny do poprzedniego, przy czym transmisja obejmowała

2489C. Sparks, *Communism, capitalism and the mass media*, Londyn, Thousand Oaks, New Delhi 1998, s. 21 – 38.

również obraz. Dodatkowo, poprawiono jakość infrastruktury służącej przekazywaniu informacji, co oznaczało większą przepustowość oraz determinowało dostępność. Po raz pierwszy pojawiły się również transgraniczne powiązania pomiędzy narodowymi sieciami transmisyjnymi, co oznaczało początek integracji oraz uniformizacji globalnych sieci telekomunikacyjnych. Telewizja przyniosła możliwość oddziaływania siłowego w dziedzinie *soft Power* na globalny poziom agregacji stosunków międzynarodowych. Oznaczało to uzyskanie możliwości do kształtowania percepcji obcych społeczeństw, za pośrednictwem zarówno serwisów informacyjnych, programów popularnonaukowych oraz filmów rozrywkowych. W ramach niniejszego kanału pojawiła się możliwość fizycznego pokonania geopolitycznych mechanizmów filtrujących jak i osłabienia oddziaływania transnarodowych mechanizmów filtracyjnych. Dzieje się to głównie za pośrednictwem translacji komunikatów na język podmiotu poddanego oddziaływaniu, a także poprzez uzupełnienie informacji przez element wizualny ułatwiający zrozumienie przekazu a także wzmacniający niektóre elementy przekazu na poziomie podświadomym²⁴⁹⁰. Dodatkowo, można wskazać, że podmioty nadające komunikaty za pośrednictwem telewizji dysponują środkami analizy informacji uzyskiwanej od odbiorcy, zarówno poprzez analizę widma elektromagnetycznego, jak i przeprowadzanie społecznej oraz naukowej analizy odbiorców. W efekcie możliwe jest sprofilowanie oraz modyfikacja komunikatów w celu uzyskania optymalnego efektu. Telewizja stanowi jeden z najbardziej efektywnych sposobów transmisji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Dysponuje uniformalnym przekazem, pozostawiając niewielką przestrzeń na indywidualną transmisję odbiorcy, otaczając rzeczywisty komunikat. Dodatkowo, relatywnie efektywny sposób modyfikacji oraz weryfikacji efektywności kanału komunikacji, pozwala na nieustanne modyfikacje treści. W efekcie pojawia się relatywnie spójna wspólnota odbiorców, pozwalająca na odkształcenie rzeczywistości społecznej zgodnie z intencją nadawcy. W skrajnych przypadkach ów skondensowany przekaz może doprowadzić do aktów przemocy społecznej, zarówno w odniesieniu do osób określonych jako polityczni przeciwnicy²⁴⁹¹, jak i do autoagresji²⁴⁹². W tym względzie można wskazać, że kluczem do

2490W tym kontekście można zaobserwować szczególnie skojarzenie propagowanych wartości z elementami atrakcyjnymi wizualnie elementami, oraz karykaturalne przedstawienie wartości zwalczanych. Choć możliwość wykorzystania *przekazu podprogowego* pozostaje w gestii nierealizowanych możliwości, jednakże dostępne oraz efektywne środki pozwalają na uzyskanie pożądanego efektu.

2491W tym przypadku jednym z najbardziej czytelnych aktów przemocy politycznej jest przypadek Ryszarda Cyby.

2492W tym przypadku można wskazać na przypadek Piotra Szczęsnego, który dokonał aktu samospalenia w Warszawie. M. Wójcik, „*Usłyszcie mój krzyk*”. *O Piotrze S., który podpalił się pod Pałacem Kultury*, „Wyborcza.pl”. 2017, 30 października, URL: <http://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,22571979,samospalenie-w-warszawie-uslyszcie-moj-krzyk-o-piotrze-s.html>, [dostęp: 30.07.2018].

osiągnięcia rzeczzonego efektu niezbędne jest wygłuszenie efektywności innych komunikatów transmitowanych za pośrednictwem telewizji, a także innych kanałów *mass mediów*. W przeciwnym wypadku, pomimo optymalnej konstrukcji komunikatu, jego efektywność ulegnie ograniczeniu. Z tego też powodu szczególnego znaczenia nabierają instytucje przeznaczone do kontroli oraz weryfikacji tak zwanych *fake newsów*. W związku z tym nadawcy dążą do ograniczenia dostępu *swoich* odbiorców do innych mediów, głównie poprzez rozproszenie zasobów ich wiarygodności.

Szóstym kanałem transmisji komunikatów kojarzonych z domeną *soft Power*, jest *internet*. W tym względzie owo medium pojawiło się w rzeczywistości społecznej dopiero w latach 90. XX wieku. Oznaczało to olbrzymią oraz jakościową zmianę w relacjach pomiędzy nadawcą oraz odbiorcą zrównując ich statusem ze sobą. W tym ujęciu każda osoba posiadając komputer dysponuje zarówno możliwością nieskrępowanego odbioru, jak i transmisji treści. Generuje to dwie znaczące konsekwencje. Po pierwsze, dla standardowego użytkownika, nawet wyspecjalizowanego w obróbce oraz analizie informacji może wprowadzić w błąd, czego przykładem może być błąd popełniony przez redaktora Bartosza Węglarczyka, powielony przez innych dziennikarzy, który udostępnił informację podaną przez profil facebookowy *Premier Mateusz Morawiecki*, który jednakże nie jest związany z Kancelarią Prezesa Rady Ministrów²⁴⁹³. Po drugie, co dla większości użytkowników nie jest świadoma, wykorzystanie ze struktury internetu wiąże się w pozostawieniem indywidualnych śladów na węzłach oraz połączeniach, pozwalających na identyfikację aktywności danej osoby oraz sprofilowanie komunikatu w sposób szczególnie skuteczny. Jednym z prostszych sposobów wykorzystania owej wiedzy jest *reklama kontekstowa*. Lecz istnieją również inne, bardziej wyspecjalizowane sposoby na zwiększenie efektywności transmisji komunikatów, a przez to osiągnięcie oddziaływania porównywalnego z *normative Power*, jednakże wymagającego bardziej świadomej decyzji od odbiorcy komunikatu. Powyższy kanał *mass mediów*, nie tylko zamknął lukę pomiędzy nadawcą oraz odbiorcą, lecz spowodował scalenie się ich w jeden podmiot działający w rzeczywistości wirtualnej. Co więcej, obwód ten pomija również większość mechanizmów filtracyjnych powodując również zniknięcie rozróżnienia pomiędzy podmiotem działającym oraz poddanemu oddziaływaniu. Tym samym zwiększeniu ulega również skala amplitudy zaangażowania emocjonalnego w spory, które dotychczas były toczony na podstawie jedynie namysłu racjonalnego. W efekcie oddziaływanie za pośrednictwem internetu prowadzi w ostatecznym rozrachunku do sprowadzenia debaty na

2493Profil *Żelazna Logika*, „Twitter”, 2018, 4 lipca, URL: https://twitter.com/zelazna_logika/status/1014596826727636992, [dostęp: 6.07.2018].

ważne społecznie tematy do zwykłej *awantury*. Co ciekawe jest to kanał, któremu globalna opinia publiczna przypisuje największy poziom *wiarygodności*, co przejawia się wielkimi protestami przeciwko działaniom zmierzającym do jego uregulowania²⁴⁹⁴. Jednakże, ostatnie działania wielkich *hubów* internetowych, ze szczególnym uwzględnieniem zarówno stosowania mechanizmów cenzorskich, jak i arbitralnego utrudniania korzystania z owych platform opcjom filozoficznym oraz politycznym nie cieszących się sympatią administratorów²⁴⁹⁵, co powoduje powolną korektę społecznej świadomości oraz rozproszenie efektywności niniejszego kanału.

Siódmym kanałem wykorzystywanym poprzez *mass media* są **telefony komórkowe**. Owe urządzenia, szczególnie ich najnowsza generacja wyposażona w dodatkowe komponenty umożliwiające nie tylko sprawną obsługę sieci telefonii komórkowej, lecz również szeroki dostęp do pozostałych warstw globalnej sieci infrastruktury krytycznej²⁴⁹⁶ charakteryzowane są głównie przez jedną cechę: przenoszą element dostępowy z przestrzeni mieszkalnej do przestrzeni osobistej. W tym ujęciu stał on się wręcz elementem ubioru bądź biżuterią, stanowiąc nieodłączną część życia współczesnego człowieka. Jego pojawienie się w ostatnim dziesięcioleciu spowodowało dalszą integrację płaszczyzn komunikacji nieomal do granicy pojedynczej osobliwości. Podstawowym zadaniem owych urządzeń jest nie tworzenie nowego kanału transmisji informacji lecz umożliwienie konwergencji oraz scalenie pozostałych, poprzez wyposażenie pojedynczego obywatela w relatywnie niedrogie urządzenie nadawczo-odbiorcze umożliwiające nieskrępowany dostęp do wszystkich analizowanych płaszczyzn. W tym kontekście wykorzystanie owych urządzeń powoduje trzy podstawowe konsekwencje. Po pierwsze jest to zmniejszenie skuteczności również psychologicznych barier izolujących umysł człowieka od zewnętrznego wpływu generowanego przez transfer informacji. W tym ujęciu coraz częściej telefon traktowany jest nie jako narzędzie pracy, lecz jako przedłużenie własnej woli oraz własnego ciała. Tym samym powoduje to przesunięcie się punktu kontaktu z *soft Power* z przestrzeni osobistej nieomal na granicę własnej osoby. Jak na razie jedynie skrajnym przypadkiem następuje zaburzenie percepcji, przekładające się na postrzeganie wpływów zewnętrznych jako wyniku własnej analizy otaczającej rzeczywistości, jednakże wraz z wrastaniem owych urządzeń w rzeczywistość społeczną, owa koniunkcja stanie się coraz bardziej palącym wyzwaniem

2494 „ACTA 2.0” zatrzymane! Parlament Europejski odłożył procedowanie projektu na wrzesień, „wPolityce”, 2018, 5 lipca, URL: <https://wpolityce.pl/polityka/402616-acta-20-zatrzymane>, [dostęp: 30.07.2018].

2495 E. C. Otto, *Evidence for the „Slippery Slope” to Censorship: The Story from Florida and Collier County*, „Journal of Intellectual Freedom and Privacy”, 2018, nr 2(3-4), s. 20 – 30.

2496 Mika Raento, Antti Oulasvirta, N. Eagle, *Smartphones: An emerging tool for social scientists*, „Sociological methods and research”, 2009, nr 37(3), s. 426 – 454.

społecznym²⁴⁹⁷. Po drugie jest to również rozszerzenie czasu dostępu do transmisji informacji. W tym ujęciu należy szczególnie podkreślić fakt, że mobilność owego urządzenia powoduje przedłużenie ekspozycji wynikające z przemieszczania się podmiotu poddanego oddziaływania. Tym samym można zaobserwować zarówno trwalszy jak i głębszy efekt wykorzystania owego mechanizmu projekcji *soft Power*, co oznacza przesunięcie poziomu jego efektywności niemal do granicy efektywności *hard Power*. Po trzecie jest to również zwiększenie zakresu informacji zwrotnych przekazywanych o odbiorcy – nadawcy. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że z powodu specyfiki konstrukcji niniejszego kanału *mass mediów*, zakres przekazywanych danych jest najszerszy. Obejmuje nie tylko transmisję danych w plikach *cookies* oraz pokrewnych, lecz również dokładnej lokalizacji w przestrzeni fizycznej niezbędnej do nawiązania połączenia z siecią przekaźników²⁴⁹⁸. W efekcie należy wskazać, że ów obwód pozwala na najpełniejszą kontrolę odbiorcy przez nadawcę, a także przekazanie ich do agencji rządowych. Można wskazać, że powyższy kanał *mass mediów* umożliwia bezprecedensową skalę gromadzenia oraz transmisję informacji, w tym również *informacji* wrażliwych, a także ich modyfikację.

Po trzecie, jest to również kwestia internalizacji przekazu, a więc postrzeganie obwodu z perspektywy odbiorcy. Obserwując ewolucję poszczególnych kanałów *mass mediów*, można wskazać na koniunkcję dwóch tendencji. Pierwszą jest stopniowa internalizacja przekazu, przejawiająca się w przenoszeniu miejsca styku z odbiorcą z przestrzeni publicznej, aż do przestrzeni osobistej. Drugim jest przyznawanie informacjom przekazywanym za ich pośrednictwem różnych zakresów *wiarygodności*. Pomędzy obiema tendencjami można zaobserwować pozytywną korelację, polegającą na przyznawaniu zwiększonej *wiarygodności* dla kanałów komunikacji zlokalizowanych tym bliżej odbiorcy. W tym kontekście można zaobserwować również ilościowy oraz jakościowy rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego przeznaczonych przede wszystkim do weryfikacji oraz korekty *informacji* transmitowanych przez wszystkie kanały *mass mediów*. Rozciągają się one od pojedynczych osób określanych jako *whistleblower* oraz *watchdog*²⁴⁹⁹ a skończywszy na bardziej zorganizowanych agencji oraz urzędów, takich jak Komisja Nadzoru Finansowego²⁵⁰⁰

2497Co ciekawe, argument uzależnienia od zewnętrznych centrów analizy informacji, powtarzany jest przez zwolenników obu stron konfliktu politycznego, niezależnie od jego lokalizacji w przestrzeni geopolitycznej.

2498W tym kontekście można wskazać na możliwości triangulacyjne współczesnych systemów, szczególnie w wysoko rozwiniętych społecznościach miejskich pozwala na namierzenie pojedynczego aparatu komórkowego z dokładności do kilku metrów.

2499C. Cooper, *Extraordinary circumstances. The Journey of a Corporate Whistleblower*, Hoboken 2008.

2500A. Nadolska, *Komisja nadzoru finansowego w nowej instytucjonalnej architekturze europejskiego nadzoru finansowego*, Warszawa 2014.

a skończywszy na międzynarodowych zreszczeniach ekspertów, takich jak agencja *Moody's*²⁵⁰¹. Jednakże należy wskazać, że instytucje tego typu również podatne są na zakłócenia, a także na pokusę modyfikacji tych *informacji* z własnych powodów. Tym samym niezbędne staje się osobista weryfikacja przekazywanych informacji niezależnie od źródła oraz kanału transmisji.

Obwód ten stanowi szczególny przejaw dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jego zakres obejmuje głównie drugie oblicze siły Bouldinga-Lukesa, sięgając niekiedy również trzeciego, jednakże pozwala na odkształcenie percepcji rzeczywistości powodując zmian percepcji, zakłócając jej związek z rzeczywistością, której zadaniem jest właśnie opis rzeczywistości. Tym samym siła jest reprezentowana jest zarówno przez możliwość odkształcenia percepcji społecznej, jak i możliwość oparcia się owemu działaniu. Jednakże wciąż brak precyzyjnie określonych zasad pozwalających na oszacowanie z pewnością rezultatów owego oddziaływania. Impuls generowany w ramach niniejszego obwodu może zostać wykreowanych niemal w każdym sektorze kwantowego pola przejawiania się siły. Dodatkowo sprawę komplikuje nakładanie się nie tylko działań, ale również interakcji pomiędzy poszczególnymi podmiotami międzynarodowymi powoduje skomplikowanie płaszczyzny wykraczającą poza możliwości zarządzania współczesnych centrów analitycznych.

Szóstym obwodem projekcji *soft Power* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest *normative Power*. Jest to najbardziej enigmatyczny element sfery *soft Power*, wyodrębniony oraz poddany analizie przez Iana Mannersa²⁵⁰², jako ostatni. Co ciekawe, jego istnienie jest kwestionowane przez szereg naukowców, szczególnie związanych z rodziną realistycznych oraz neorealistycznych szkół teorii międzynarodowych²⁵⁰³. Istnieją dwa podstawowe czynniki warunkujące owe zakwestionowanie istnienia niniejszego obwodu *soft Power*. Pierwszym jest fakt, że obwód ten jest w największym stopniu bierny, co oznacza, że brak jest wyraźnie wyodrębnionych kanałów transmisji treści, a także parametrów komunikatów pozwalających na ich wyodrębnienie z pozostałych elementów *soft Power*. Po drugie, kluczowym jej elementem jest nieświadomienie oddziaływania za pomocą tego obwodu przez podmiot poddany oddziaływaniu, a nierzadko również przez podmiot działający. Tym samym jego wyodrębnienie możliwe jest wyłącznie poprzez zastosowanie elementów konstruktywistycznych szkół stosunków międzynarodowych.

2501L. J. White, *The Credit Rating Agencies*, „Journal of Economic Perspectives”, 2010, nr 24(2), s. 211 – 226.

2502I. Manners, *Normative power Europe: a contradiction in terms?*, „Journal of Common Market Studies”, 2002, nr 40(2), s. 235 – 258.

2503A. Hyde-Price, „Normative” power Europe: a realist critique, „Journal of European Public Policy”, 2006, nr 13(2), s. 217 – 234.

Z tego powodu identyfikacja oraz analiza elementów składowych niniejszego obwodu projekcji *soft Power* w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego jest szczególnie kontrowersyjna oraz nastrocza wielu trudności. W efekcie materiał empiryczny jest niezwykle skąpy, ograniczający się niemal wyłącznie na jednym przypadku: Unii Europejskiej oraz podstawowym wymiarze jej interakcji z otoczeniem międzynarodowym²⁵⁰⁴. Na niniejszym przykładzie można wskazać na cztery cechy projekcji siły za pomocą tego obwodu. Pierwszą jest niemal całkowite przekazanie inicjatywy na rzecz podmiotu będącego przedmiotem oddziaływania. W tym wymiarze należy szczególnie podkreślić znaczenie szczególnej nieaktywności podmiotu wykorzystującego niniejszy obwód siły. To podmiot poddany oddziaływaniu, dokonuje wyboru internalizowanej narracji, za pośrednictwem uczestnictwa na przykład w *sieciach epistemicznych* tworzonych przez podmiot działający²⁵⁰⁵. Co ciekawe, podmiot poddany oddziaływaniu dokonuje samodzielnego wyboru przyswajanych treści, co przyczynia się do modyfikacji ostatecznych rezultatów. Drugą jest wysoka mutagenność ostatecznych rezultatów powodowana poprzez odmienne konteksty kulturowe oraz geopolityczne nadawcy jak i odbiorcy komunikatu. Jest to podkreślane przez autora pojęcia²⁵⁰⁶, jednakże dla niniejszego obwodu kluczowe stają się również jak największy stopień zbieżności oraz pokrewieństwa stanowi koniunkcja trzech czynników. Po pierwsze jest to zbieżność ideologicznego oraz kulturalnego tła generującego zarówno podmiot działający oraz poddany oddziaływaniu. Po drugie, jest wspólnota interesów geopolitycznych reprezentowanych przez instytucje regionalne oraz podejmowane działania. Po trzecie jest to również wspólnota historycznych doświadczeń. Dla przykładu, Unia Europejska wykazuje najwyższy poziom *normative Power* w stosunkach z Białorusią, Ukrainą oraz dawnymi, europejskimi koloniami²⁵⁰⁷. W przypadku braku jednego z niniejszych czynników siła oddziaływania owego obwodu ulega załamaniu. Trzecią jest subiektywna trwałość rezultatów, opartych na przekonaniu podmiotu poddanego oddziaływaniu o bezalternatywności zaproponowanych rozwiązań. Ten element jest kluczowy dla osiągnięcia pełnego zakresu efektywności niezbędne jest wygłuszenie oraz wyeliminowanie *narracji* sprzecznych z własną. W przypadku konieczności konkurowania z alternatywnymi *narracjami* konieczne stają się sprzężenie owego obwodu z innymi mechanizmami siły, w

2504I. Manners, *Normative (...)*, s. 235 – 258.

2505J. Howorth, *Discourse, ideas, and epistemic communities in European security and defence policy*, „West European Politics”, 2004, nr 27(2), s. 211 – 234.

2506J. S. Nye, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej* (tłum. J. Zaborowski) Warszawa 2007, s. 45 – 48.

2507A. Szumowski, *Siła Unii Europejskiej w XXI wieku – perspektywy* [w:] *Zmieniająca się Unia Europejska. Wybrane aspekty polityczne i społeczno-gospodarcze*, red. E. Lesiewicz, Poznań 2015, s. 84 – 85.

tym również z domeny *hard Power*. Z tego też powodu, najważniejszym elementem jest eliminacja, *per fais et ne fais* wszelkich alternatywnych *narracji* przejmowanych przez podmiot poddany oddziaływaniu²⁵⁰⁸. Czwartą jest subiektywność sankcji stosowanych w przypadku stwierdzenia niezgodności zachowania z komunikatem, wśród których najbardziej efektywną jest sankcja określana mianem wskazywanie i zawstydzanie (ang. *naming and shaming*). W zakresie stosowanych sankcji można wskazać, że jest to obwód wykorzystujący specyficzne sankcje, bazujące nie na realnych ograniczenia wzrostu oraz wykorzystania potencjału, lecz na modyfikacji szczególnie w kwestii *legitymacji* możliwości jego zastosowania. Przykładem zastosowania tych ograniczeń mogą być ponawiane medialne komunikaty instytucji europejskich odnoszących się do kwestii przyjęcia uchodźców przez Polskę²⁵⁰⁹. W tym kontekście nie są one w stanie wyrządzić poważnych zniszczeń w ogólnym potencjale podmiotu, jednakże poprzez modulację *narracji* odnoszącej się do interpretacji jego działań przyczynia się do zwiększenia lub zmniejszenia *legitymacji* pozwalającej na wykorzystanie jego fragmentów zarówno w rzeczywistości międzynarodowej jak i wewnętrznej.

Konkludując, niniejsze rozważania, obwód *normative Power* jest obwodem wysoce specyficznym oraz wyjątkowym na tle zarówno *soft Power*, jak i *hard Power*. Jego esencją nie jest podjęcie oddziaływania na elementy potencjału, ani nawet na świadomość decydentów podmiotu poddanego oddziaływaniu, lecz na znacznie głębszym oraz efemerycznym poziomie. Tym poziomem jest percepcja rzeczywistości, lecz nie mająca na celu odkształcenie jej postrzegania w krótszej perspektywie, dopóki empiryczne narzędzia poznawcze nie dostarczą zweryfikowanych informacji, lecz ukierunkowanie potrzeb indywidualnych oraz społecznych na realizację pożądanego przez podmiot oddziałujący kształtu rzeczywistości, a w szczególnych przypadkach również na generację owych potrzeb bez obiektywnie istniejących przesłanek wytworzenia tych potrzeb. Oddziaływanie to piastuje się w obrębie trzeciego oblicza siły Bouldinga-Lukesa. Szczególną formą zastosowania owego obwodu jest reklama²⁵¹⁰. Każdy podmiot międzynarodowy dysponuje pewną formą oddziaływania w zakresie *normative Power*. Jednakże współczesna iteracja rzeczywistości międzynarodowej, różnicująca podmioty międzynarodowe względem każdego parametry, pozwala na wyodrębnienie podmiotów szczególnie polegających na wykorzystaniu *normative Power*, przy czym paradoksalnie zlokalizowane są na przeciwległych biegunach. Z jednej

2508 Tamże, s. 86.

2509 Komisja Europejska pozwie Polskę za odmowę przyjęcia uchodźców, „Newsweek.pl”, 2017, 6 grudnia, URL: <http://www.newsweek.pl/polska/polityka/ke-wszczyna-procedure-wobec-polski-za-odmowe-przyjecia-uchodzcow,artykuly,411703,1.html>, [dostęp: 30.07.2018].

2510 J. S. Nye, *The Future of Power*, Nowy Jork 2011, s. 13.

strony jest to *hipermocarstwo*²⁵¹¹, dysponujące olbrzymim potencjałem *hard Power*, oraz transnarodowym systemem trybutarnym, z drugiej jest to unikalna na skalę globalną regionalna organizacja integracyjna – Unia Europejska – wyznaczająca kierunek prowadzenia analogicznych inicjatyw tego typu, czerpiąc siłę z własnego pierwszeństwa oraz przykładu, który daje²⁵¹².

Najbardziej kontrowersyjną kwestią jest rozwój *normative Power* w kontekście dalszej ewolucji środowiska międzynarodowego w kierunku postwestfalskim. Największym wyzwaniem dla tego obwodu jest brak możliwości sterowania oddziaływaniem tego typu przez podmiot oddziałujący. W efekcie, pomimo najniższego kosztu oraz możliwości aktywizacji najmniejszej liczby mechanizmów ochronnych, zarówno na poziomie jednostki, grupy społecznej jak i podmiotu międzynarodowego, wyniki uzyskane za jego pomocą charakteryzują się najmniejszą trwałością oraz największym stopniem mutagenności. Są one wręcz uzależnione od koniunkcji percepcji podmiotu poddanego oddziaływaniu a także kontekstu międzynarodowego. Co więcej, podjęcie próby korekty efektów działania, powoduje przeniesienie inicjatywy w ramy innego obwodu projekcji siły. Wydaje się, że w tym przypadku, nawet w pełnym rozkwicie postwestfalskie środowiska międzynarodowego, obwód ten będzie na tyle dynamiczny, że wymagane będzie jego zastosowanie w koniunkcji z innym, bardziej stabilnym obwodem siły.

3.2.5. *Soft Power* – implikacje strategiczne

Soft Power w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym należy szczególnie podkreślić fakt, że granica pomiędzy obiema sferami staje się coraz węższa oraz bardziej przepuszczalna. Co wskazano w pierwszej części niniejszego rozdziału, wykorzystanie narzędzi przyporządkowanych do obwodu przynależnej do jednej sfery pociąga za sobą efekty odczuwalne na każdej pozostałej płaszczyźnie relacji siłowych. Jednakże należy szczególnie podkreślić, że we wszystkich przypadkach można wskazać że każda sfera wciąż zachowuje typowe dla siebie wzorce oraz parametry. W przypadku *soft Power* zaobserwować można cztery powtarzające się schematy.

Pierwszym jest fakt, że *soft Power* jedynie w niewielkim stopniu poddaje się modyfikacjom przez użytkownika. Jest to sfera daleko bardziej podatna na subiektywną percepcję przez podmiot poddany oddziaływaniu niż *hard Power*. W swej istocie obwód ten w każdym swym obwodzie ma do czynienia z kształtowaniem świadomości oraz percepcji

2511W tym kontekście jedynym podmiotem zasługującym na to miano są Stany Zjednoczone Ameryki.

2512W tym kontekście naśladowcy wydają się nie zauważać innych możliwości przeprowadzenia procesu kompleksowej integracji regionalnej. A. Szumowski, *Sila (...)*, s. 86.

podmiotu poddanego oddziaływaniu, a także na internalizacji przez niego dostarczanych *informacji* oraz *norm*. Oznacza to, że podmiot poddany oddziaływaniu posiada ostateczną, choć nierzadko nieuświadomioną, moc decyzyjną odnoszącą się do przyswojenia owych konstrukcji narracyjnych. Stopień uświadomienia owych możliwości jest zróżnicowany w ramach poszczególnych obwodów, jednak w ostateczności to właśnie wola podmiotu poddanego oddziaływaniu za pomocą *soft Power* staje się kluczem do jego efektywności.

Drugim jest fakt, że *soft Power* jest stosunkowo tani zarówno w przypadku inicjacji jak i podtrzymania. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić znaczenie faktu, że nawet w przypadku konieczności wytworzenia najbardziej kosztownych obwodów tego typu, ilość zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem czasu oraz pieniędzy, niezbędnych do podtrzymania ich istnienia stanowi jedynie ułamek ilości niezbędnych do aktywacji oraz wykorzystania obwodów *hard Power*. Wynika to z koniunkcji dwóch czynników. Pierwszym jest natura owej sfery, bazująca w mniejszym stopniu na zasobach ilościowych, a koncentrująca się głównie na narzędziach jakościowych. Drugim jest możliwość wykorzystania globalnej infrastruktury krytycznej, generowanej przez szereg różnych podmiotów nie związanych z dotychczasowym wykorzystaniem²⁵¹³. W efekcie jest to sfera nie wymagająca ponoszenia ofiar na poziomie wykorzystania zasobów w sferze *hard Power*.

Trzecim jest fakt, że *soft Power* nie oddziałuje z realnymi elementami potencjału *hard Power*, lecz z jego postrzeganiem w trzech zasadniczych wymiarach: *legitymacji*, *narracji* oraz *percepcji*. W tym ujęciu, należy szczególnie podkreślić, że wykorzystanie obwodów przyporządkowanych do sfery *soft Power* nie przekłada się bezpośrednio na dostęp do zasobów materialnych, lecz na sposób ich postrzegania przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. W przypadkach schyłkowej fazy Westfalii, wzrasta również konieczność zastosowania owych mechanizmów do konstrukcji wewnętrznego przyzwolenia na podjęcie działania zarówno w środowisku międzynarodowym a także wewnętrznym.

Czwartym jest fakt, że *soft Power* stosowana jest zarówno w ujęciu negatywnym jak i pozytywnym, zarówno amplifikując jak i rozpraszając możliwości działania we współczesnym środowisku międzynarodowym. Wbrew nadziejom zwolenników tej sfery interakcji siłowych, nie stanowi ona jedynie źródła pozytywnych zjawisk międzynarodowych. Obwody projekcji siły mogą być wykorzystane zarówno do promocji wartości kooperacji oraz pokoju, jak i do promocji kłamstwa oraz rasowej nienawiści²⁵¹⁴. Co szczególnie niepokojące,

2513Najbardziej spektakularnym przykładem może być wykorzystanie opracowanego przez rząd Stanów Zjednoczonych oraz administrowanego przez zachodnie korporacje Internetu przez terrorystyczne podmioty subnarodowe o charakterze islamskim, ze szczególnym uwzględnieniem Daesh.

2514Ch. Mironko, *The Effect of RTLM's Rhetoric of Ethnic Hatred in Rural Rwanda* [w:] *The media and the Rwandan genocide*, red. A. Thompson, Londyn, Ann Arbor 2007, s. 125 – 135.

soft Power może być wykorzystana, szczególnie w przypadku mechanizmów do obróbki oraz projekcji *informacji* w rzeczywistości społecznej, do kreacji oraz amplifikacji podziałów oraz wyzwań międzynarodowych aż do poziomu na którym zarządzanie nimi przestaje być możliwe.

3.2.6. *Soft Power – interferencja z hard Power*

Przeprowadzając analizę *soft Power* należy poruszyć również kwestię jej interferencji z *hard Power*, a także wytwarzanej na styku obu sfer dynamiki siły. W efekcie trudno odróżnić elementy mechanizmów projekcji siły wchodzące w skład obu sfer. Co wykazano w podrozdziale odnoszącym się do sfery *hard Power*, separacja obu porządków jest szczególnie trudna, zwłaszcza w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W rezultacie całość owego podziału staje się arbitralna oraz sztuczna, jednakże popularność oraz rozpoznawalność zarówno w środowisku akademickim jak i w szerszych grupach społecznych powoduje przedłużenie jego użyteczności w czasie. Można wskazać na trzy punkty styczności obu porządków, które są kluczowe dla uzyskania optymalnej efektywności obwodów *soft Power*.

Pierwszym i niewątpliwie najważniejszym jest niezakłócony dostęp do globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Transnarodowa przestrzeń społeczna, stanowi podstawową płaszczyznę operowania obwodów oraz mechanizmów *soft Power*, nie tylko zwiększając ich efektywność, lecz wręcz w celu podjęcia działania. W tym przypadku *hard Power* jest niezbędna w celu stabilizacji przestrzeni geopolitycznej w której zakotwiczone są elementy: linie przesyłowe, węzły oraz huby, pozwalające na emulację wszystkich dostępnych jej poziomów, ze szczególnym uwzględnieniem tych uznawanych za najbardziej wysublimowane. Z tego też powodu w celu czerpania korzyści z wykorzystania w rozstrzyganiu sporów oraz konfliktów międzynarodowych, mniej inwazyjnych oraz niszczycielskich mechanizmów projekcji siły niezbędne jest istnienie podmiotów posiadających niezbędne zasoby, informacje oraz wole w celu projekcji *hard Power* na skalę pozwalającą na zmniejszenie amplitudy tendencji dezintegracyjnych współczesnego systemu międzynarodowego. Z tego też powodu hegemonia militarna współczesnego *hipermocarstwa* najsilniej odczuwana w Europie, Amerykach oraz Azji Północno-wschodniej, choć niechętnie, to jest powszechnie akceptowana przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych²⁵¹⁵.

Drugim, równie ważnym, jest przeszłe doświadczenie w wykorzystywaniu narzędzi

2515G. Friedman, *Następne (...)*, s. 83 – 87.

hard Power poprzez podmiot działający na płaszczyźnie *soft Power*. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić znaczenie historycznego dorobku podmiotu sięgającego w różnym wymiarze w przeszłość. W efekcie można zaobserwować, że wizerunek, a także ewaluacja szeroko rozumianej potęgi, staje się pochodną przeszłych zachowań rzeczonych podmiotów, zarówno w relacjach na poziomie globalnym, regionalnym oraz bilateralnym. Dla przykładu, relacje polsko-rosyjskie są współcześnie naznaczone przeszłością obejmującą wielokrotną i nierzadko brutalną okupację obszarów zamieszkałych przez Polaków²⁵¹⁶. W innym przypadku, realizacja globalnego mandatu Stanów Zjednoczonych, zapoczątkowanego poprzez arogancki *Manifest Destiny* rzutuje na percepcję inicjatyw Waszyngtonu, nawet w przypadku temperowania ich zamiarów poprzez podmioty będące przedmiotem zabiegów amerykańskiej *soft Power* ze szczególnym uwzględnieniem społeczności muzułmańskiej²⁵¹⁷. Z tego też powodu można wskazać na fakt, że przeszłe wykorzystanie narzędzi *hard Power*, zarówno pod kątem intencji, przeprowadzonych działań, osiągniętych rezultatów, jak i interpretacji powyższych zarówno poprzez podmioty poddanej oddziaływaniu, a także obserwatorów z systemu międzynarodowego. Reasumując, przeszłe wykorzystanie narzędzi *hard Power* w rzeczywistości międzynarodowej kształtuje punkt wyjścia do wykorzystania narzędzi *soft Power*, a percepcja oraz ocena ich wykorzystania wpływa na efektywność teraźniejszego ich wykorzystania.

Trzecim jest kwestia sporów odnoszących się do *legitymacji* przeszłego wykorzystania środków *hard Power* w rzeczywistości międzynarodowej. W tym wymiarze należy szczególnie podkreślić, że stanowi on sprzężenie zwrotne pomiędzy *soft Power* a *hard Power*, kształtując przyzwolenie przyznawane na rzecz danego podmiotu, zarówno ze strony grup społecznych oraz semiautonimicznych podmiotów subnarodowych, równorzędnych podmiotów międzynarodowych, jak i nadrzędnych podmiotów ponadnarodowych, a także społeczności międzynarodowej jako całości. W rezultacie koniunkcja prowadzonych działań w sferze *soft Power* wpływa na możliwość zastosowanie oraz efektywność narzędzi *hard Power*, przede wszystkim w dwóch wymiarach. Pierwszym jest bierny opór środowiska międzynarodowego, w odniesieniu do podejmowanej inicjatywy. Przejawia się on głównie w zwiększonej konsumpcji zasobów, w celu wymuszenia lub przekupienia pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych, dysponujących kluczowymi zasobami, niezbędnymi dla podmiotu działającego do uzyskania celu geostrategicznego. Dobrym przykładem może być wojna z terroryzmem, toczona przez Stany Zjednoczone od 2001 roku,

2516 *Oblawa Augustowska — lipiec 1945 r. Wybór źródeł*, red. J. J. Milewski, A. Pyżewska, Białystok 2010.

2517 Saher Selod, *Forever suspect. Racialized surveillance of Muslim Americans in the War on Terror*, New Brunswick 2018, s. 99 – 124.

kiedy to Waszyngton został zmuszony do prowadzenia analogicznej polityki w celu zabezpieczenia współpracy z innymi podmiotami, nierzadko niezainteresowanymi ową współpracą, jak Pakistan²⁵¹⁸. Drugim jest czynny opór środowiska międzynarodowego. Przejawia się to w podejmowaniu aktywnego przeciwdziałania wymierzonego w podmiot międzynarodowy realizujący własne cele geostrategiczne. Szczególnie spektakularnym przykładem jest zewnętrzne zaangażowanie w wojnę w Syrii, którego nadrzędnym celem jest obniżenie pozycji oponentów²⁵¹⁹.

Podsumowując owe rozważania, należy podkreślić jeden, podstawowy wniosek. Dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym doprowadziła do sytuacji, w której obie, dotychczas autonomiczne sfery oddziaływania – *hard Power* oraz *soft Power* – stają się ze sobą na tyle mocno związane, że podejmowanie działania w systemie globalnym, wymaga poruszenia wątków przynależnych do obu sfer. Co więcej, podjęcie działania w jakiegokolwiek sferze wytwarza rezultaty nieomal w każdej z dostępnych sfer, które są w stanie zarówno wzmocnić oraz utrwalić pożądane rezultaty, jak i je osłabić czy też zupełnie znieść. Uzupełnienie działań narzędzi *soft Power* przy zastosowaniu narzędzi *hard Power* pociąga za sobą trojaki efekty. Pierwszym jest zwiększenie trwałości oraz stabilności osiągniętych rezultatów. Drugim jest uzupełnienie możliwości działania poprzez narzędzia o charakterze sankcji. Trzecim jest wytworzenie potencjału niezbędnego do sformułowania treści komunikatu będącego sednem obwodu *soft Power*.

3.3. *Smart Power*

Podsumowaniem niniejszego rozdziału jest wskazanie oraz analiza zjawiska określanego jako *smart Power*. Jest to koncepcja jedynie do pewnego stopnia stworzona przez dwójkę współczesnych uczonych: Josepha Nye'a²⁵²⁰ oraz Suzanne Nossel²⁵²¹, a rozwinięta głównie w ramach działań amerykańskiego *think tanku* Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych (ang. *Center for Strategic and International Studies*)²⁵²². Stanowi w rzeczywistości odwołanie do przedwestfalskiego modelu myślenia strategicznego,

2518A. J. Tellis, *Pakistan and the war on terror: conflicted goals, compromised performance*, Waszyngton 2008.

2519W tym kontekście można zaobserwować, że Stany Zjednoczone prowadzą rzeczoną politykę dwutorowo. Z jednej strony przerzucają ciężar zarządzania owym centrum niestabilność w znacznej mierze na Islamską Republikę Iranu oraz Federację Rosyjską, z drugiej, poprzez zastosowanie sankcji międzynarodowych, nakładanych za popełniane zbrodnie, przyczyniają nie tylko do zwiększenia kosztów działalności, ale również rozproszenia ich zasobów *soft Power*.

2520J. S. Nye, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej* (tłum. J. Zaborowski) Warszawa 2007, s. 28.

2521S. Nossel, *Smart Power*, „Foreign Affairs”, 2004, URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2004-03-01/smart-power>, [dostęp: 29.07.2018].

2522Więcej informacji na temat aktywności *think tanku* można znaleźć na witrynie internetowej: *Center for Strategic and International Studies*, 2018, URL: <https://www.csis.org/>, [dostęp: 30.07.2018].

zakładającego *holizm* wszystkich elementów potencjału oddziaływania siłowego, tym samym odwracając westfalską dychotomię pomiędzy sferą *hard* oraz *soft Power*, łącząc poszczególne narzędzia oraz obwody generacji oraz projekcji siły w jedną spójną strategię osiągnięcia celów geostrategicznych w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jak stwierdził Joseph Nye, *smart Power* nie jest ani *hard* ani *soft*, ale zakłada przeniknięcie oraz złączenie obu sfer w jedną kompleksową strategię międzynarodową²⁵²³.

Początki współczesnej refleksji nad ową koncepcją sięgają schyłku pierwszej dekady XXI wieku, kiedy to olbrzymia oraz emocjonalna reakcja środowiska naukowego na wydarzenia związane z wykorzystaniem unilateralnego momentu Stanów Zjednoczonych przez administrację George'a Walkera Busha juniora w sposób wybitnie konfrontacyjny doprowadził do przyjęcia optyki opartej na odmiennym zestawie środków działania²⁵²⁴. Jednakże doświadczenia związane z odejściem od niniejszych narzędzi oraz założeń, dokonane w trakcie prezydentury Barracka Husseina Obamy, wskazały na szereg istotnych słabości polityki bazującej wyłącznie na *soft Power*, czego przykładem może być blamaż administracji amerykańskiej w Syrii w przypadku zastosowania broni chemicznej w Ghocie²⁵²⁵. Okazało się, że o ile dychotomia ta stała się ważnym instrumentem naukowej analizy oraz publicystyki międzynarodowej, o tyle praktyczna konstrukcja polityki międzynarodowej podmiotu oparta na jednej bądź drugiej sferze, przyczynia się do wzrostu jej nieefektywności przejawiającej się we wzroście rozproszenia zasobów potencjału, przy braku pożądanych rezultatów. Tym samym niezbędne stało się kreatywne oraz efektywne połączenie owych instrumentów, w celu wzajemnego wzmacniania ich skuteczności przy jednoczesnym ograniczaniu działania ich wad.

Zagadnienie owego połączenia było oraz wciąż jest kluczowym pytaniem badawczym wszystkich adeptów studiów strategicznych, praktyków, począwszy od chińskich generałów²⁵²⁶, poprzez przedstawicieli środowisk naukowych²⁵²⁷, a skończywszy na publicystach²⁵²⁸. Co łączy wszystkie powyższe rozważania to dwie kłopotliwe cechy. Po pierwsze, jest to szczególnie niejasny język, posługujący się wysokim poziomem abstrakcji,

2523J. S. Nye, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej* (tłum. J. Zaborowski) Warszawa 2007, s. 28.

2524W tym ujęciu, polityka *hipermocarstwa* opierała się na sferze *hard Power*, w wymiarze militarnym, głównie za pośrednictwem projekcji własnej siły militarnej, a także transmisji zasobów i informacji w kierunku pośredników.

2525Special Report on Use of Chemical Weapons in Damascus Suburbs in Eastern Gotas, „Violation Documentation Center in Syria”, 2013, 22 sierpnia, URL: <https://www.vdc-sy.info/pdf/reports/chemicaldamascussuburbs-English.pdf>, [dostęp: 30.07.2018].

2526Sun Pin, *Metody wojskowe* (tłum. D. Bakalarz), Gliwice 2004.

2527J. S. Nye, *Przyszłość siły* (tłum. B. Działoszyński), Warszawa 2012.

2528Ch. Whiton, *Smart Power. Between Diplomacy and War*, Dulles 2013.

której celem jest objęcie refleksją każdą możliwą sytuację, niezależnie od lokalnych uwarunkowań. Tym środkiem stylistycznych posługują się głównie myśliciele starożytni, operujący niezrozumiałymi aforyzmami, pozwalając na wiele, zróżnicowanych interpretacji. Po drugie, jest to koncentracja na szczegółowym oraz precyzyjnym opisie przeszłych przypadków wykorzystania siły w rzeczywistości międzynarodowej, zakładając możliwość powtórzenia dokładnie takiego kontekstu międzynarodowego w przyszłości, co pozwoli na zastosowanie ich recepty. Zwolennikami tego sposobu myślenia są zwolennicy naukowego pozytywizmu, typowego dla XIX i pierwszego połowy XX stulecia. Owe traktaty wykazują ograniczoną użyteczność, głównie poprzez pozostawianiu ciężaru prawidłowej interpretacji treści w gestii czytelnika, jednocześnie oferując złudne rozwiązanie dla wyzwań strategicznych typowych dla późnowestfalskiego, a następnie postwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Nieco inne podejście zostanie zaprezentowane w ramach teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym ujęciu, posługując się kwantowym polem przejawiania się dynamiki siły, należy zaobserwować, że w zależności od parametrów kontekstu decyzyjnego, opisanego przez parametry na wszystkich trzech jego osiach, wykreślić można obszar optymalnej projekcji siły, przecinający przestrzeń zawierającą powyższe mechanizmy jej generacji oraz projekcji. Innymi słowy, wyodrębniona zostaje wiązka ścieżek – analogiczna do orbitali elektronowych, zawierająca w sobie te elementy całościowego oraz potencjalnego instrumentarium projekcji siły, których wykorzystanie posiada największe prawdopodobieństwo osiągnięcia finalnego sukcesu. Oczywiście wciąż wskazać można na istnienie prawdopodobieństwa uzyskania sukcesu²⁵²⁹ przy zastosowaniu narzędzi oraz obwodów spoza owych obszarów wyznaczonych przez trójosiowy kontekst międzynarodowy, jednakże jego prawdopodobieństwo jest znacząco niższe. W rezultacie początkiem każdorazowej refleksji strategicznej decydentów powinna poprzedzić analiza kontekstowa oparta na wyodrębnieniu owego optymalnego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, oraz podjęcia indywidualnych starań mających na celu ukierunkowania owej dynamiki na amplifikację własnych możliwości oraz ograniczenie ponoszonych kosztów. Przy czym należy poczynić jedno istotne zastrzeżenie: wybór oraz wykorzystanie danego mechanizmu projekcji siły warunkuje oraz kształtuje przyszłe pola optymalnego przejawiania się dynamiki siły, co oznacza, że ową pracę koncepcyjną należy każdorazowo powtarzać. Dodatkowo, postulowane obniżenie poziomu dokładności instrumentów analitycznych, a co za tym idzie również przewidywań

2529J. S. Nye, *The Future of Power*, Nowy Jork 2011, s. 207 – 234.

naukowych przyczyni się przyczyni się do przedłużenia obowiązywania poza obecną iterację rzeczywistości międzynarodowej w kierunku przyszłości, jak i przeszłości.

Kolejnym krokiem strategicznego postępowania decyzyjnego w przypadku konieczności przeprowadzenia efektywnej projekcji siły w kontekście dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest przeprowadzenie uporządkowania oraz właściwego skompilowania narzędzi siłowych, zarówno przyporządkowanych do sfery *hard Power* jak i *soft Power*. Z tego też powodu niezbędne staje się określenie pięciu parametrów, stanowiących według Josepha Nye'a²⁵³⁰ esencją *smart Power*. Układa je w następującej kolejności: cele geostrategiczne, dostępność zasobów w czasie, hierarchia preferencji celu oddziaływania, identyfikacji optymalnych narzędzi oraz ewaluacja i reewaluacja własnego działania.

Pierwszym parametrem jest określenie oraz hierarchizacji własnych **celów geostrategicznych**. W tym kontekście niezbędne staje się nie tylko precyzyjne określenie celów własnej działalności na arenie społecznej oraz międzynarodowej, lecz również uszeregowanie ich pod względem ważności. Należy szczególnie podkreślić, że niezależnie od przynależności kategoryjnej działającego podmiotu, istnienie warstwa interesów nie podlegających negocjacji ani poświęcaniu w ramach prowadzenia międzynarodowych negocjacji, bez tożsamościowej transformacji podmiotu działającego. Innymi słowy, owa warstwa celów geostragicznych, co można określić jako *rację stanu*, stanowi punkt docelowy wszystkich działań podmiotu międzynarodowego. W przypadku konfliktu pomiędzy interesem będącym *racją stanu*, a interesem drugiej rangi, ten interes drugiej rangi jest poświęcany na rzecz interesu wyższej rangi. Jest to truizm, jednak często pomijany, szczególnie przez mniejsze podmioty, wykazują tendencję przypisywania równej wartości wszystkim posiadanym celom, co prowadzi do drastycznego rozproszenia zasobów oraz podejmowanie działań ze sobą sprzecznych. Tym samym, jak stwierdza zarówno John Rothgeb oraz Joseph Nye, każdemu wykorzystaniu siły musi przyświecać jeden, główny, odpowiednio sformułowany cel projekcji siły²⁵³¹, aby zwiększyć prawdopodobieństwo jego osiągnięcia.

Drugim parametrem jest określenie **dostępności posiadanych zasobów w czasie**. Jest to jedna z największych słabości analiz strategicznych wykonywanych, szczególnie w warunkach westfalskiego oraz późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Należy szczególnie podkreślić, że potencjał danego podmiotu jest zmienny w czasie. Co więcej,

2530 Tamże, s. 207 – 234.

2531 J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 40.

nawet posiadane zasoby, bez zmian ilościowych, wykazują zmienną wartość oraz użyteczność w czasie, szczególnie w trakcie realizowania przyjętego kierunku działań. Szczególnie w kontekście osiągnięcia sukcesów jak i porażek. Co ciekawe, korelacja pomiędzy wartością posiadanych zasobów a sukcesem nie jest prosta. Zarówno porażka jak i sukces, przyczyniają się zarówno do amplifikacji jak i rozproszenia zasobów. Dla przykładu, sukces w projekcji siły przy projekcji konwencjonalnej siły militarnej, przyczynia się jednocześnie do polepszenia wizerunku – domena *soft Power*, jako do efektywnego podmiotu międzynarodowego, a więc zwycięzcy; jak i do pogorszenia wizerunku, jako do podmiotu niebezpiecznego, gwałtownego oraz zagrażającego ich dobrobytowi jak i fizycznemu przetrwaniu. Należy wskazać, że podmiot wykorzystujący siłę na arenie międzynarodowej narażony jest na modyfikację posiadanych zasobów, zarówno poprzez ich rzeczywistą utratę, jak i poprzez modyfikację ich jakościowej wartości. Konieczne jest nie tylko nieustanne monitorowanie jak i korygowanie braków w ramach własnego potencjału.

Trzecim parametrem jest rekonstrukcja *hierarchii preferencji celu oddziaływania*. Wbrew pozorom, jest to niezwykle skomplikowany proces, wymagając określenia – oraz nieustannej ewaluacji – na co najmniej trzech płaszczyznach. Po pierwsze, jest identyfikacja podmiotu poddanego oddziaływaniu za pomocą siły. Jest to szczególnie skomplikowane, zwłaszcza w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, gdzie coraz większą rolę transnarodowa przestrzeń społeczna, pozwalająca nie tylko poszczególnym podmiotom ukrycie się za plecami *pośredników*, lecz również ich delokalizację, a więc możliwość zmiany umiejscowienia w przestrzeni geopolitycznej. Co więcej, identyfikacja podmiotu poddanego oddziaływaniu jest również istotna dla prawidłowego nakreślenia trójosiowego kontekstu decyzyjnego. Po drugie, jest to również konieczność rekonstrukcji hierarchii preferencji podmiotu poddanego oddziaływaniu, również w wymiarze identyfikacji jego *racji stanu*, w celu nawiązania efektywnej siłowej interakcji bez translacji sporu w kierunku irracjonalnej eskalacji. Po trzecie, jest to również konieczność porównania obu hierarchii preferencji, w celu identyfikacji zarówno dogodnych punktów nacisku (ang. *centers of gravity*)²⁵³² partnera, a także potencjalnych miejsc przeprowadzenia przez niego kontrakcji. W tym ujęciu szczególnej trudności następuje fakt zarówno utajnienia części owych hierarchii przez większe i bardziej rozbudowane podmioty, co stało się domeną Federacji Rosyjskiej, a także brak wyraźnie wyodrębnionej hierarchii, co ma miejsce w przypadku mniejszych, transnarodowych podmiotów subnarodowych. Reasumując, przeprowadzenie prawidłowej

2532J. L. Strange, R. Iron, *Center of gravity. What Clausewitz really meant*, „Joint Forces Quarterly”, 2004, nr 32, s. 20 – 27.

analizie niniejszego parametru stanowi podstawę relacji siłowej.

Czwartym parametrem jest **identyfikacja optymalnych sposobów implementacji** posiadanych zasobów w rzeczywistości społecznej oraz międzynarodowej. W tym kontekście kluczem jest wybór odpowiedniego obwodu projekcji siły zarówno spośród mechanizmów *hard Power*, jak i *soft Power*. Należy szczególnie podkreślić fakt, że ów obwód łączy podmiot działający oraz poddany oddziaływaniu, na czas realizacji określonego celu. Z tego też powodu niezbędne jest wybranie odpowiedniego narzędzia, dostosowanego zarówno do celu, jak i podmiotu poddanego oddziaływaniu. W przypadku dokonania niewłaściwego wyboru, konieczne jest poniesienie dodatkowych kosztów, albo wręcz do dokonania kompleksowej korekty przyjętej strategii.

Piątym parametrem jest konieczność **ewaluacji oraz reewaluacji** własnego działania. Jest to ukoronowaniem właściwej aplikacji siły w myśl teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym ujęciu, odrzucana jest pozytywistyczne przekonanie o stałości oraz niezmienności zastosowanych przepisów. Jego zmianę indukuje nie tylko zmienność kontekstu międzynarodowego, lecz również wzajemne interakcje pomiędzy podmiotami zaangażowanymi w relację, jak i ewolucja wewnętrzna poszczególnych uczestników relacji²⁵³³. W rezultacie projekcja siły, przedłużona w czasie w kontekście dyfuzji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, wymaga nieustannego poszukiwania możliwości poprawy efektywności własnego działania.

Konkludując niniejszy rozdział, zakres przedmiotowy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, wykazuje olbrzymi poziom wewnętrznej dynamiki, zarówno w obrębie poszczególnych mechanizmów oraz obwodów, jak i w aktywnym oraz dynamicznym przechodzeniu pomiędzy obwodami. Wynika to ze zmian w rzeczywistości międzynarodowej, generowanej przez koniunkcję czynników przeanalizowanych w poprzednim rozdziale. Całość rozważań można podsumować następującym wnioskiem. Proces projekcji siły stał się znacznie bardziej skomplikowaną procedurą, w ramach której brak gwarancji końcowego sukcesu. Z tego też powodu niezbędne staje się stosowanie owych obwodów w sposób kompleksowy, pozwalający na zwiększenie ich efektywności przy ograniczeniu ich kosztów. Ale wymaga to również jakościowej transformacji podmiotów międzynarodowych, przeanalizowanej w następnym rozdziale.

²⁵³³Szczególnie widocznym przykładem może być ewolucja amerykańskiej polityki względem wojny domowej w Syrii w kontekście zmiany przywództwa politycznego w Waszyngtonie, kiedy to Baracka Husseina Obamę, zastąpił Donald John Trump.

3.4. Konkluzja

Podsumowując niniejszy rozdział należy wskazać na trzy elementy, które wyraźnie zostały zaznaczone w trakcie analizy zakresu przedmiotowego dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, pod względem ontologicznym, jest to podział, który choć popularny oraz powszechnie uznany jest sztuczny, nieuwzględniający empirycznej rzeczywistości międzynarodowej. Wydaje się, że jego powstanie było efektem chwilowej koniunktury, wynikającej z nieumiejętności osiągnięcia postawionych celów przez Stany Zjednoczone Ameryki w trakcie wojny z terroryzmem, a jego sukces oraz powszechne przyjęcie stanowiło zaskoczenie dla znawców tematyki. Jednakże wpisał się on na stałe w analizę strategiczną oraz będzie stanowił punkt odniesienia dla przyszłych analiz, niezależnie od własnej użyteczności w ocenie środowiska naukowego. Nawet autor owego rozróżnienia wskazuje na jego niedociągnięcia oraz tymczasowość, uznając za docelową ramę teoretyczną teorię *smart Power*. Jako taki podział ten pomimo że doniosły w popularyzowaniu nauk strategicznych, nie wydaje się perspektywiczny.

Po drugie, kluczowym elementem dychotomii *hard – soft Power* wydaje się przede wszystkim uzależnienie poszczególnych obwodów od dostępu do globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Im ów stopień wyższy, tym obwód przesunięty jest bliżej w kierunku bieguna *soft Power*. Jednakże stopień informatyzacji współczesnego społeczeństwa – w największym stopniu zachodniego, acz nie tylko – pozwala skonstruować połączenia pomiędzy dotychczas odseparowanymi obwodami transmisji oraz projekcji siły w owych sferach. Tym samym podjęcie działań z wykorzystaniem jednego obwodu doprowadzi do poruszenia oraz zmian w pozostałych, często niezależnie od intencji podmiotu działającego, a niekiedy wręcz wbrew nim. Tym samym, posługując się pojęciem kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy podkreślić, że kwant wzbudzenia owego pola jest w stanie pojawić się niemal na całym jego obszarze. Wskazane jest oraz podejmowane są działania w celu jego zawężenia, jednakże stworzenie prognozy graniczącej z pewnością jest niemożliwe. Decydenci oraz stratedzy ograniczeni są wyłącznie do szacunków prawdopodobieństwa.

Po trzecie, w kontekście owych powiązań oraz niestabilności zaobserwować można również dotychczas niespotykaną bifurkację percepcji oraz interpretacji poszczególnych działań siłowych, nie tylko na linii podmiot działający – podmiot poddany oddziaływaniu, lecz również w pozostałych sferach działalności międzynarodowej. Innymi słowy, koncyliacyjny *soft Power* dla jednych, będzie agresywnym *hard Power* dla innych. Otwiera to nowe, szerokie pola do interpretacji oraz działania, których klasyczne podmioty o

ograniczonych możliwościach analitycznych, nie są w stanie nie tylko kontrolować, ale wręcz przeanalizować. Dodatkowo komplikuje to wymiar strategiczny późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. A w ramach jego ewolucji w kierunku środowiska postwestfalskiego, kontekst ten będzie ulegał dodatkowym komplikacjom. Spowolnienie owego narastania trudności międzynarodowych może przynieść spowolnienie rozwoju naukowo-technicznego, jednak jest to wciąż scenariusz odległy oraz mało prawdopodobny. Jednym wyjściem będzie przeniesienie ciężaru analizy w kierunku smart Power oraz teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

Rozdział 4:

Zakres podmiotowy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

Interferencje podmiotów międzynarodowych z polem kwantowym przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym przebiegają na dwóch płaszczyznach. Pierwsza obejmuje oddziaływanie pasywne, które kształtuje samo pole kwantowe, zwiększając ilość energii niezbędnej do zainicjowania określonych form siły w przestrzeni. Druga obejmuje oddziaływanie aktywne, a więc inicjowanie oddziaływania za pośrednictwem siły, jak i reakcja na to oddziaływanie. Celem niniejszego rozdziału jest stworzenie rozbudowanego katalogu podmiotów, których pojawienie się wygenerowało późnowestfalskie środowisko międzynarodowe. Współczesne środowisko międzynarodowe wytworzyło warunki przełamujące monopolistyczną pozycję państwa. Powoduje to powrót do średniowiecznej konfiguracji strukturalnej środowiska międzynarodowego, często określanej mianem *neomediewializmu*²⁵³⁴. Konsekwencją dla analizy zjawiska siły w takim układzie są dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, różne kategorie podmiotów politycznych wykazują różny zakres wpływu, ale też wielkość potencjału, przez co ich wpływ na kwantowe pole przejawiania się dynamiki siły przyjmuje różny zakres. Po drugie, wzajemne powiązania między poszczególnymi podmiotami, lub grupami podmiotów, powodują efekt podobny do fizycznego nakładania się fal. W pewnych okolicznościach następuje efekt synergii²⁵³⁵, zwiększając wspólne możliwości oddziaływania. Przykładem uzyskanie takiego efektu jest *hipermocarstwo*²⁵³⁶. W innych okolicznościach oddziaływanie takie powoduje wzajemne

2534Termin ukuty w ramach angielskiej szkoły stosunków międzynarodowych. Po raz pierwszy pojawił się w pracy H. Bull, *The Anarchical Society*, Nowy Jork 1977, później poświęcony mu również sporo uwagi w monografii A. C. Arend, *Legal Rules and International Society*, Nowy Jork 1999, a także w podręcznikach akademickich z dziedziny nauki o stosunkach międzynarodowych: P. Such, J. Elias, *International Relations: the Basics*, Nowy Jork 2007.

2535Zgodnie z definicją słownikową, synergia to „współdziałania kilku grup mięśniowych przy wykonywaniu czynności złożonej”, *Słownik Języka Polskiego PWN*, red. W. Doroszewski, „Słownik Języka Polskiego PWN”, URL: <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/synergia;5502887.html>, [dostęp: 29.06.2016].

2536Termin wprowadzony do nauki o stosunkach międzynarodowych przez francuskiego ministra Huberta Védrine'a do dyskursu politycznego w 1999 w artykule: *To Paris, U.S. Looks Like a 'Hyperpower'*, „The New Yorker”, 5.02.1999, URL: http://www.nytimes.com/1999/02/05/news/05iht-france.t_0.html, [dostęp: 30.09.2015]. Określono wartość terminu na państwo, które dominuje we wszystkich dziedzinach stosunków międzynarodowych, poprzez dynamiczny rozwój własnego potencjału, albo poprzez wyeliminowanie znaczących konkurentów. Zjawisko hipermocarstwa w większości prac naukowych przyjmowana jest dorozumiale, doczekała się jednak kilku prac analitycznych, między innymi: K. Nossal, *Lonely Superpower or Unapologetic Hyperpower? Analyzing American Power in the Post-Cold War Era*, Hamilton 1999, URL: <http://post.queensu.ca/~nossalk/papers/hyperpower.htm>, [dostęp: 30.09.2015], E. Cohen, *History and Hyperpower*, „Foreign Affairs”, 2004, lipiec-sierpień, URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united->

zniesienie się potencjałów, zwiększając koszty zaangażowania oraz rozpraszając zasoby siły po środowisku międzynarodowym. Przykładem interferencji podmiotu tego typu jest *państwo upadłe*²⁵³⁷.

Aby uporządkować niniejsze rozważania, rozdział podzielony zostanie na trzy podrozdziały. Wyodrębnione zostaną one na podstawie koniunkcji dwóch kryteriów. Pierwszym jest kryterium chronologiczne, uzależnione od czasu uzyskania, lub raczej odzyskania autonomii oddziaływania w środowisku międzynarodowym. Drugim jest zakres rozwoju potencjału siły, lub raczej możliwości swobodnego oddziaływania w środowisku międzynarodowym. W rezultacie można wyróżnić trzy kategorie podmiotów. Pierwszą, niewątpliwie najważniejszą jest kategoria *państwa narodowego*. Drugą, będą *podmioty ponadpaństwowe*, funkcjonujące powyżej poziomu *państw narodowych*. Trzecią, będą *podmioty subnarodowe*, funkcjonujące poniżej poziomu *państwa narodowego*. Każdy z niniejszych podrozdziałów zostanie podzielony na cztery części. Pierwsza obejmie rys historyczny ewolucji poszczególnych kategorii. Druga zostanie poświęcona na naszkicowanie ich wewnętrznej stratyfikacji. Trzecia zostanie poświęcona na konstrukcję profilu siły poszczególnych kategorii podmiotów międzynarodowych. W czwartej zidentyfikowane zostaną najważniejsze ograniczenia w stosowaniu siły tychże.

Produktem niniejszego rozdziału będzie stworzenie siatki pojęciowej niezbędnej do prawidłowego skonstruowania teorii dynamiki siły w jej podmiotowym zakresie. Definicje obejmować będą nie tylko charakterystykę podmiotów istniejących współcześnie, ale także interakcji oraz związków pomiędzy nimi, a także sposób w jaki one – jak i koniunkcje pomiędzy nimi, oddziałują na kwantowe pole przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

4.1. Klasyfikacja podmiotów w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

Kwestia podmiotowości w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest sprawa nadzwyczaj skomplikowaną. Tendencje ewolucyjne współczesnej cywilizacji wykazują zwrot przeciwny do tych charakteryzujących poprzednią generację.

states/2004-07-01/history-and-hyperpower, [dostęp: 30.09.2015], A. Chua, *Day of Empire: How Hyperpowers Rise to Global Dominance - and Why They Fall*, Nowy Jork 2007.

2537Przegląd oraz definicje państwa upadłego zaprezentowane szczegółowo w J. Zajadło, *Prawo międzynarodowe wobec problemu „państwa upadłego”*, „Państwo i Prawo”, 2005 nr 2, s. 4 – 18. Think-tank *Fund for Peace*, corocznie od 2005 roku monitoruje sytuacje poszczególnych państw na świecie wskazując te potencjalnie narażone na upadek, lub tenże upadek realizujące. Więcej szczegółów na portalu <http://fsi.fundforpeace.org/>.

Środowisko westfalskie charakteryzowało się spłaszczeniem struktury podmiotowej oraz sformatowaniem zakresu przedmiotowego pod kątem kwestii bezpieczeństwa militarnego, którego esencją była dychotomia wojna-pokój. Wiek XX przyniósł apogeum westfalskości, poprzez likwidację Cesarstwa Rosyjskiego oraz Cesarstwo Austro-Węgierskiego²⁵³⁸. Tym samym osiągnięty został monizm podmiotowy stosunków międzynarodowych. Współcześnie, *megatrendy rozwojowe* opisane w drugim rozdziale powodują dysocjację siły zarówno w wymiarze przedmiotowym – opisanym w poprzednim rozdziale – jak i podmiotowym. Co więcej dysocjacja ta we współczesnym środowisku międzynarodowym doprowadziła do powstania nieciągłości ontologicznej, a co za tym idzie ukształtowania się szeregu jakościowo odrębnych podmiotów międzynarodowych. Choć naukowcy przychylają się do opinii, że *państwo narodowe* wciąż pozostaje ostateczną instancją podejmowania decyzji oraz ich implementacji²⁵³⁹, to jednak jego działania muszą być uzupełnione przez współpracę z nimi.

Wśród różnorodnych klas oraz podtypów podmiotów, wyróżnić można trzy podstawowe wzorce konstrukcyjne. Stosując koniunkcję dwóch kryteriów: *chronologicznego* – względem czasu (od)zyskiwania samodzielności działania, jak i *uniwersalności dostępnego potencjału* – od najbardziej wszechstronnych do najbardziej wyspecjalizowanych; wyodrębnić można *państwa narodowe*, *podmioty ponadpaństwowe* oraz *podmioty subnarodowe*. Dodatkowo, tendencje obecne we współczesnej rzeczywistości międzynarodowej prowadzą do bifurkacji podmiotowej w obrębie poszczególnych kategorii. Istnieje znaczące prawdopodobieństwo wyodrębnienia się kolejnych kategorii zarówno użytkowników oraz generatorów siły w miarę dojrzewania późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego.

4.2. Państwa narodowe

Pierwszą, najważniejszą kategorią podmiotów międzynarodowych wykorzystujących siłę w stosunkach międzynarodowych są *państwa narodowe*. Fenomen jego powstania i rozwoju, wart jest pogłębionej analizy politologicznej, jednak w ramach niniejszej rozprawy, będzie temu poświęcony jedynie skrótowy opis. Truizmem jest stwierdzenie, że okres westfalski był apogeum siły i znaczenia *państw narodowych*. Podobnie jak twierdzenie, że 1989 rok rozpoczął okres korekty ich znaczenia jako podmiotu generującego oraz wykorzystującego siłę w stosunkach międzynarodowych oraz wewnętrznych. Kwestią

2538W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815-1945*, Warszawa 1996, s. 194 – 198.

2539E. Panas, *Potęga transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego* [w:] *Potęgotmetria. Tom 1*, red. M Sułek, Warszawa 2013, s. 91 – 92.

zasadnicza poruszona w niniejszym rozdziale będzie odpowiedź na pytanie o zakres siły państwa narodowego w późnowestfalskim oraz o jego przyszłość. Na obecną chwilę, pomimo osłabienia, pozostaje centralnym *hubem* środowiska międzynarodowego²⁵⁴⁰.

Współczesne państwo narodowe w znacznym stopniu różni się od swych protoplastów z pierwszej połowy XX wieku. Zmiany te przebiegły w wielu płaszczyznach, jednak zbiorczą identyfikacją głównych procesów, dokonana przez Richarda Rosencrance'a jako *wirtualizacja*²⁵⁴¹ państwa. Specyfika tego procesu polegała na przeciągnięciu instytucji państwowych z przestrzeni geopolitycznej do przestrzeni transnarodowej. Jednakże negatywnym efektem tego procesu było zwiększenie kapitałochłonności podejmowania działań w środowisku zarówno wewnętrznym jak i zewnętrznym. Tym samym w ich przypadku występuje paradoks siły, odzwierciedlany w zawężeniu kwantowego pola projekcji siły, oraz zwielokrotnieniu ilości energii niezbędnej do jego wzbudzenia oraz podtrzymania jego wzbudzenia. Dodatkowo, rozproszenie siły w wymiarze przedmiotowym zaprezentowane w poprzednim rozdziale, drastycznie wzmacnia oddziaływanie prawa nieprzewidywanych konsekwencji, które w efekcie w dalszym stopniu upośledza oddziaływanie państwa. Tym samym, w celu uzupełnienia brakujących zasobów tworzone są tak zwane *koalicje chętnych* mające na celu uzupełnienie brakujących możliwości – oraz legitymacji w celu osiągnięcia wspólnego dla grupy celu.

4.2.1. Ewolucja państwa narodowego

Istnieją trzy podstawowe podobieństwa pomiędzy wszystkimi wyszczególnionymi kategoriami podmiotów międzynarodowych. Po pierwsze, wszystkie formy aktywności międzynarodowej stanowią efekt bliskiej kooperacji jednostek, grup oraz wielkich grup społecznych. Po drugie, jako podmioty powołane do realizacji niniejszych zadań, wyposażone są w zasoby do ich realizacji, zarówno w formie obiektywnych środków, jak i społecznego przyzwolenia (legitymacji). Po trzecie, każdy z podmiotów charakteryzują się pewnym stopniem wewnętrznego uporządkowania, którego komplikacja oraz specjalizacja zależna jest od wielkości oraz zakresu powierzonych zadań. Pomimo tych podobieństw wskazać można również na szereg istotnych różnic, które podkreślają specyfikę danej kategorii. Wykształciły się one w toku długotrwałej ewolucji. W niniejszym podrozdziale zostanie zaprezentowana

2540J. Nakonieczna, *Państwo w procesach globalizacji* [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, red. E. Haliżaka, R. Kuźniara, G. Michałowskiej, S. Parzymiesa, S. Symonidesa, R. Zięby, Warszawa 2006, s. 132.

2541R. Rosencrance, *The Rise of the Virtual State. Wealth and Power in the Domic Century*, Nowy Jork 1999, s. 4 – 6.

ewolucja państwa narodowego jako specyficznej kategorii podmiotu międzynarodowego.

Pierwszym wcieleniem współczesnego państwa narodowego, była forma *protopaństwowości* przypisywana przedwestfalskiej generacji stosunków międzynarodowych. Część środowiska naukowego, za pierwsze istniejące państwa narodowe uważa greckie *polis* wykształcone już w VIII wieku przed Chrystusem²⁵⁴². Organizacje te obdarzone były lojalnością wykraczającą poza związki krwi pomiędzy tworzącymi je rodzinami. Jednakże w przeciwieństwie do współczesnych odpowiedników, nie były tworzone na zasadzie wyodrębnienia się więzi narodowej oraz etnicznej, jako że istniała ona poza *polis* w postaci Hellady, a więc obszaru wspólnej kultury greckiej, a także w obrębie poszczególnych plemion, takich jak Jonowie, Dorowie, Eolowie czy Achajowie²⁵⁴³. Warunkowało to również wzajemne przenikanie się *polis*, a co za tym idzie ich wchłanianie na zasadzie absorpcji etnicznie tożsamyh elementów, w czym przodowały Ateny²⁵⁴⁴. W tym miejscu należy również wskazać na wątpliwości odnośnie dwóch kwestii.

Po pierwsze jest konieczność wyróżnienia *polis* greckich na tle innych form organizacji politycznej, począwszy od plemiennych struktur ówczesnych barbarzyńskich plemion, jak na przykład plemiona trackie, illyryjskie czy izraelskie²⁵⁴⁵, poprzez wykazujące podobne właściwości państwa-miasta zakładane na przykład przez Fenicjan²⁵⁴⁶, a

2542M. Jaczynowska, D. Musiał, M. Stępień, *Historia Starożytna*, Warszawa 2008, s. 251 – 253.

2543Apollodorus, *The Library. Book 1* (tłum. J. G. Frazer), Cambridge, Londyn 1921, I 7.3.

2544Thucydides, *Wojna Peloponeska* (tłum. K. F. Kumaniecki, R. Turasiewicz), Warszawa 2004, I 96.

2545Stosunki z Izraelem greckich polis były czysto symboliczne z dwóch powodów. Po pierwsze, starożytne plemiona izraelskie nie były zainteresowane ekspansją zamorską, głównie z powodów religijnych (morze uważano za siedzibę demonów) oraz geopolitycznych (równinę nadbrzeżną w większości kontrolowali narody fenickie, nieszczerólnie przyjazne względem Izraela). Po drugie, systemy religijne zarówno Greków jak i Żydów były względem siebie niezwykle niekompatybilne. Ze strony Greków, judaizm postrzegany był raczej jako skomplikowany i abstrakcyjny system filozoficzny, szczególnie w kontekście monoteizmu, natomiast z perspektywy Żydów politeistyczny panteon helleński był szczególnie odrażający z trzech powodów. Po pierwsze, w powodu przedstawiania wizerunków bóstw w postaci obrazów i rzeźb. Po drugie, z powodu spożywania nieczystych pokarmów (wieprzowina). Po trzecie, z powodu publicznego prezentowania nagości, zwłaszcza podczas szczególnie otoczonych czcią zawodów sportowych (gimnazjon). W tym kontekście podbój Persji, w tym Judei, przez Aleksandra Wielkiego w 332 roku przed Chrystusem, oraz przypadnięcie tego państwa w dziedzictwo hellenistycznego państwa Seleucydów w 198 roku przed Chrystusem, doprowadziło do agresywnie promowanej hellenizacji Żydów oraz równie agresywnego oporu, który doprowadził do powstania Machabeuszy (167-160 rok przed Chrystusem), oraz uzyskania szerokiej autonomii dla państwa judejskiego aż do rzymskiego podboju w 37 roku przed Chrystusem. Wydarzenia towarzyszące temu powstaniu były komentowane zarówno w środowisku żydowskim – wtórnokanoniczne księgi Starego Testament – *Pierwsza Księga Machabejska* i *Druga Księga Machabejska* – oraz apokryficzne Księgi o numerach od Trzeciego do Ósmego, z których *Trzecia* i *Czwarta* umieszczona została w kilku wersjach *Septuaginty*. Ze źródeł rzymskich, najbardziej znanym jest traktat Józefa Flawiusza, *Wojna żydowska*.

2546Fenicja – jest to kraina zlokalizowana na terenie współczesnego Libanu oraz Izraela. Kultura pojawiła się w 1600 roku przed Chrystusem, swój rozkwit osiągnęła w latach 1200-800 roku przed Chrystusem. Charakteryzowała się perfekcyjnym opanowaniem żeglugi pełnomorskiej, zmonopolizowania handlu we wschodnim basenie Morza Śródziemnego oraz politeistycznym panteonem, w ramach którego panuje powszechne przekonanie o składaniu ofiar z ludzi, w tym dzieci (Moloch). Fenicja odpowiada też za wielką akcję kolonizacyjną, zakładając miasta oraz osady w Północnej Afryce, na Morzu Egejskim, na Sycylii oraz Sardynii, w Hiszpanii, a także na wybrzeżu Atlantyku (Gadir, Tingis, Lixus, Thymiaterium). Najślawniejszą

skończywszy na skomplikowanych organizmach politycznych skonstruowanych na bazie dominującej struktury etnicznej – imperium egipskie²⁵⁴⁷ czy chińskie²⁵⁴⁸, lub też struktury multietniczne w rodzaju perskiego imperium Achamenidów²⁵⁴⁹. To co czyniło system *polis* unikalnym, to koniunkcja dwóch czynników. Pierwszym czynnikiem było wyodrębnienie idei konstruktu politycznego, od kwestii powiązanych z jego codziennym funkcjonowaniem. Jednym z przejawów niniejszej procedury był bunt ateńskiej floty wysłanej stacjonującej na wyspie Samos w trakcie wojny peloponeskiej, mający miejsce w 411 roku przed Chrystusem²⁵⁵⁰, opisywanej przez Thucydidesa. Drugim czynnikiem był osobisty stosunek wszystkich obywateli *polis* do instytucji ich reprezentujących. Zawód powodował odtrącenie przez współobywateli oraz resentyment skłaniający do zmiany lojalności. Wydarzenia tej rangi najczęściej były skorelowane z instytucją *ostracyzmu*²⁵⁵¹.

Druga kwestia została zaznaczona przez Mary Kaldor²⁵⁵², która zwraca uwagę, że wszystkie podmioty polityczne – z jednym istotnym wyjątkiem – skonstruowane zostały w oparciu o lojalność etniczno-plemienną a nie polityczną. Wnioski te opiera o obecność pewnych detali struktury politycznej oraz autopercepcji mieszkańców greckich miast-państw. Przykładowo, Thucydides w swym dziele, opisuje podmioty zaangażowane w wojnę peloponeską w kategoriach wspólnot etnicznych, nazywając je „Ateńczykami”, „Lacedemończykami”²⁵⁵³. Jako jedyny wyjątek w pracy Mary Kaldor występuje Imperium Rzymskie, gdzie można zaobserwować rozdzielenie kwestii związanych z etnicznym

kolonią Fenicji jest Kartagina. W zachodniej kulturze Fenicja występuje jako poważny adwersarz Izraela, począwszy od sędziów (ze szczególnym uwzględnieniem Samsona) aż do pierwszych monarchów izraelskich: Saula oraz Dawida. Najnowsze analizy wykopalisk archeologicznych na temat Fenicji i Fenicjan: A. Gilboa, I. Sharon, *An Archaeological Contribution to the Early Iron Age Chronological Debate: Alternative Chronologies for Phoenicia and Their Effects on the Levant, Cyprus, and Greece*, „Bulletin of the American Schools of Oriental Research”, 2003, nr 332, s. 7 – 80. Analiza próbek genetycznych Fenicjan: P. A. Zallua i inni, *Identifying Genetic Traces of Historical Expansions: Phoenician Footprints in the Mediterranean*, „American Journal of Human Genetics”, 2008, nr 83(5), s. 633 – 642.

2547B. Kemp, *Starożytny Egipt: anatomia cywilizacji*, Warszawa 2009.

2548M. H. Fried, *Tribe to State or State to Tribe in Ancient China* [w:] *The Origins of Chinese Civilization*, red. D. N. Keightley, Berkeley, Los Angeles, Londyn 1983, s. 467 – 493.

2549A. R. Meadows, *Administration of the Achaemenid Empire* [w:] *Forgotten Empire. World of Ancient Persia*, red. J. Curtis, N. Tallis, Berkeley, Los Angeles 2005, s. 181 – 209.

2550D. Kagan, *The Fall of the Athenian Empire*, Londyn 1987, s. 131 – 210.

2551Ostracyzm – niekiedy określany błędnie jako sąd skorupkowy. Procedura demokratyczna polegająca na usunięciu poza obręb *polis* na okres lat dziesięciu osoby uznanej za zagrożenie dla wewnętrznych instytucji, takich jak demokracja. Procedura polegała na wyskrobaniu na skorupkach po naczyniach glinianych nazwiska osoby podejrzewanej o uczestnictwo w spisku. System wysoce nieefektywny oraz podatny na korupcję. Niejasne są również szczegóły całego procesu, dla przykładu liczba obywateli niezbędnych dla uzyskania quorum czy też rodzaj głosowania – większość konieczna do uzyskania tej niesławnej nominacji. Szczególnie popularny w Atenach, choć zdarzały się przypadki jego stosowania w Megarze, Argos, Efezie, Milecie i Syrakuzach (petalizm). Ofiarami ostracyzmu padli między innymi Temistokles, Tukidydes i Alcybiades.

2552M. Kaldor, *New (...)*, s. 17.

2553Thucydides, *Wojna Peloponeska* (tłum. K. F. Kumaniecki, R. Turasiewicz), Warszawa 2004; M. Kaldor, *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*, Cambridge, Malden 2006, s. 17.

pochodzeniem, zwłaszcza przy rozbudowanej aparaturze asymilacyjnej nie-romańskich elit w okresie cesarskim²⁵⁵⁴. Innym wyraźnym przykładem protopaństwowości może być inne imperium – cesarskie Chiny²⁵⁵⁵.

Pomimo tych wątpliwości, greckie państwa-miasta stanowią na tyle liczną – oraz jednorodną - kategorię podmiotów politycznych, że można je określić jako formę embrionalną *państwa narodowego* w rozumieniu westfalskim. Wśród przyczyn ich atrofii można wskazać. Po pierwsze wyniszczający konflikt systemowy, określany współcześnie jako *wojna peloponeska*. Po drugie zamknięcie się systemu w obrębie niewielkiego obszaru zlokalizowanego w basenie Morza Egejskiego. Choć największe polis utrzymywały rozbudowaną sieć placówek handlowych oraz kolonii, to jednak uzależnienie od kaprysów morza oraz stanu środowiska międzynarodowego, pozostawiało cały system wrażliwym na zakłócenia. Po trzecie problemy związane z tożsamością całego systemu jak i poszczególnych jego elementów, głównie poprzez oddziaływanie podmiotów pozasystemowych, ze szczególnym uwzględnieniem Persji.

Część naukowców, jak Mary Kaldor, wskazuje na Cesarstwo Rzymskie jako na kolejną iterację *państwa narodowego* w środowisku międzynarodowym. Podstawową przesłanką jest oderwanie instytucji rzymskiej od sieci powiązań etnicznych, ustanawiając po raz pierwszy wspólnotę polityczną jako podstawową więź publiczną. W rezultacie Rzym, zaczynający jako jedno ze skromnych lantyńskich osad²⁵⁵⁶, stał się centrum antycznego świata skupionego wokół Morza Śródziemnego. W świetle tej koncepcji, Rzym stanowił jedno z najbardziej efektywnych z istniejących państw narodowych, sprawując suwerenność nad terenami kontrolowanymi współcześnie przez siedemnaście *państw narodowych*. Podstawowym kontrargumentem do niniejszej tezy jest historycznie dowiedziony fakt, że Rzym w pewnym punkcie istnienia przekroczył ograniczenia charakterystyczne dla tej

2554W tym kontekście najcenniejszym narzędziem było przyznawanie rzymskiego obywatelstwa. Więcej szczegółów na temat rozwoju przestrzennego obywatelstwa rzymskiego znaleźć można: C. E. Goodfellow, *Roman citizenship: a study of its territorial and numerical expansion from the earliest time to the death of Augustus*, Lancaster 1935.

2555W przypadku chińskiego cesarza efektywność w sprawowaniu rządów miała również szczególne znaczenie rytualne oraz formalne w postaci mandatu Niebios, rozumianego jako umiejętność zarządzania państwem w sposób nie powodujący uciążliwości dla poddanych. W tym przypadku wierzone, że każdy cesarz uzyskuje pozwolenie na sprawowanie rządów ze świata duchowego, w postaci szczególnej przychylności dla państwa i poddanych natury. Widocznym znakiem utraty tejsze przychylności były katastrofy naturalne oraz klęski polityczne, których doświadczało cesarstwo, co stanowiło sygnał dla poddanych o konieczności wymiany cesarza. Jednakże w praktyce można było złagodzić skutki tych wydarzeń poprzez prowadzenie efektywnej polityki, zarówno w wymiarze planowania oraz efektywnego zarządzania kryzysowego, jak i sprawnego stosowania retorsji politycznych i społecznych wobec niezadowolonych. K. Szczepanski, *What is Mandate of Heaven*, „About Education”, 2015, 14 stycznia, URL: <http://asianhistory.about.com/od/ancientchina/f/What-Is-The-Mandate-Of-Heaven.htm>, [dostęp: 06.07.2016].

2556Ph. Baldi, *The Foundations of Latin*, Berlin, Nowy Jork 2002, s. 109.

kategorii i stał się *uniwersalnym imperium*. W tym miejscu należy wskazać, że państwo i imperium nie są synonimami: to terminy zawierające różne treści i konotacje, co więcej, wymagają zupełnie innego podejścia naukowego. Różnice pomiędzy klasami obu podmiotów można wskazać na przykładzie sześciu czynników. Po pierwsze, imperium swym zasięgiem obejmuje całość poznanego świata, nie pozostawiając miejsca na polityczną aktywność poza obszarem jego jurysdykcji. Granice imperium pokrywają się z granicami cywilizacji. Po drugie, imperium ze swej natury jest bytem ekspansywnym. Jego rozszerzanie się w przypadkach jednomyślnie potwierdzonych w gronie naukowców – rzymskim i chińskim – przebiegało głównie przy użyciu środków politycznych lub prawnych²⁵⁵⁷. Po trzecie, istnienie oraz funkcjonowanie imperium zasadza się na paradoksie. Fundamentem dobrobytu oraz przetrwania każdego z istniejących imperiów jest jego potencjał ekspansywny. Jednakże, w przypadku rozszerzania się sfery odpowiedzialności, coraz większa porcja siły musi być skonsumowana w celu podtrzymania kontroli zdobytego już terytorium. Tym samym mniejsza część siły może być na dalszą ekspansję, a co za tym idzie ograniczeniu ulega ekstensywny przyrost siły państwa. Aż w końcu, imperium dochodzi do punktu równowagi pomiędzy kosztami utrzymania dotychczasowych zdobyczy a zyskami generowanymi przez nowe, po przekroczeniu którego dalsza ekspansja stanowi obciążenie dla istniejącego potencjału. Punkt ten, nazwany przez Paula Kennedy'ego *imperialnym nadrozdzięciem* (*imperial overstretch*)²⁵⁵⁸, jest punktem dynamicznym, który ulega przesunięciom w zależności od potencjału oraz wewnętrznej koherencji imperium, zwykle osłabionym kryzysami związanymi z sukcesją władzy, przesuwają się w kierunku centralnych rejonów imperium powodując jego kolaps. Wyróżnić można dwa podstawowe typy *imperiów*. Po czwarte imperium istnieje głównie jako idea, a więc stanowiącą integralną część *soft Power*. Po piąte, jest to absolutna dominacja na polu militarnym zarówno w wymiarze ilościowym – Rzymianie w szczytowym okresie utrzymywali ponad trzysta tysięcy legionistów²⁵⁵⁹ podczas

2557O schedę po Aleksandrze walczyli jego dowódcy i urzędnicy, określane jako *diadochowie* (gr. Πόλεμοι των Διαδόχων, *Polemoi ton Diadochon*). Okres wojen *diadochów* trwał od 322 do 275 roku przed Chrystusem, i obejmował szereg konfliktów ogólnohellenistycznych – cztery właściwe wojny *diadochów* – oraz szereg zlokalizowanych konfliktów o charakterze sukcesyjnym oraz narodowowyzwoleńczym. W konsekwencji ukształtował się system trzech największych mocarstw – Egipt Ptolomeuszy, Macedonia Antygonidów oraz Syria Seleucydów – oraz szeregu półautonomicznych jednostek, takich jak Królestwo Pergamonu. Więcej szczegółów odnośnie gwałtownej natury tamtego okresu w: R. Waterfield, *Dividing the Spoils – The War for Alexander the Great's Empire*, Nowy Jork 2010; G. Lach, *Wojny diadochów, 323-281*, Zabrze 2012.

2558Termin ukuty na podstawie analizy historii rozwoju poszczególnych mocarstw na przestrzeni dziejów. Opisuje podstawowy mechanizm upadku mocarstw poprzez przerost zobowiązań nad możliwościami ich wypełnienia, szczególnie w dziedzinie militarnej oraz ekonomicznej. W rezultacie, tak nadrozdzięte mocarstwo, zmuszone jest do redukcji zobowiązań, co zwykle wiąże się z utratą statusu mocarstwa. P. Kennedy, *Mocarstwa świata: narodziny, rozkwit, upadek. Przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500-2000* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995, s. 428 – 436.

2559Za rządów cesarza Tyberiusza (24 rok po Chrystusie) szacuje się rozmiar armii rzymskiej na dwieście

gdy Chińczycy dysponowali jednym milionem żołnierzy za czasów dynastii Han²⁵⁶⁰ - jak i jakościowym, oba podmioty dysponowały doskonałą organizacją oraz taktyką wojskową dominującą nad wszystkimi potencjalnymi rywalami czy sojusznikami. Po szóste, każde imperium stanowi specyficzne połączenie centralnego rdzenia o charakterze państwa narodowego, oraz różnych terytoriów o charakterze półsuwerennych jednostek, efektywnie tworząc integralny system wyrażania oraz uznawania określany jako system trybutarny²⁵⁶¹.

Następna wersja *państwa narodowego* pojawiła się na zgliszczach imperium rzymskiego. Można ją określić jako *protopaństwowość*. W rezultacie rozkładu systemu imperialnego, nastąpiła kolonizacja terytorium do niego należącego przez stojące na niższym poziomie rozwoju kulturalnego, lecz wykazujących silne tożsamości o charakterze etnicznym oraz niezwykle ekspansywne ludy barbarzyńskie²⁵⁶². Owocem wczesnośredniowiecznej wędrówki ludów była likwidacja pozostałości rzymskiego imperium w Europie Zachodniej oraz Afryce Północnej oraz zastąpienie go przez sieć plemiennych podmiotów wykazujących pewne wspólne cechy.

Pierwszą z nich jest niezwykle silnie zaznaczona wspólnota plemienna oparta na lojalności o charakterze klanowej, rzadziej przybierając charakter obywatelski²⁵⁶³. Istniały

pięćdziesiąt pięć tysięcy żołnierzy (legionistów [łac. *legionnes*], sojuszników [łac. *auxilia*] i pretorian). Na podstawie Tacyty, *Roczniki. Za rządów cesarza Hadriana* (113 rok po Chrystusie), rozmiar armii wzrósł do trzysta osiemdziesiąt tysięcy żołnierzy. M. Hassall, *Chapter 9: The Army* [w:] *Cambridge Ancient History: Vol XI. The High Empire (70-192)*, red. A. K. Bowman, P. Garnsey, D. Rathbone, Cambridge 2000, s. 320. Za rządów cesarza Septymiusza Sewera (211 rok po Chrystusie) szacuje się rozmiar armii na czterysta trzydzieści osiem tysięcy żołnierzy. R. MacMullen, *How Big was the Roman Army?*, „Klio”, 1980, nr 62, s. 454. Za rządów Dioklecjana (pomiędzy 284 a 305 rokiem po Chrystusie) szacuje się rozmiar armii rzymskiej na trzysta dziewięćdziesiąt tysięcy żołnierzy. Jan Lydos, *De Mensibus* I.47.

2560S. M. Mosher, *Hegemon: Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 57 – 58.

2561W przypadku Rzymu był to prosty system jednostkowej zależności politycznej oraz ekonomicznej od centrum imperialnego, co ustawało relację jako hierarchiczną oraz w rzadkich przypadkach multilateralną. W przypadku Chin system był znacznie bardziej skomplikowany oraz wysublimowany, łączący wiele różnych jednostek o płynnych granicach. Yue Foong Khong, *The American Tributary System*, „The Chinese Journal of International Politics”, 2013, nr 6, s. 9 – 15.

2562Istnieją trzy istotne przesłanki ekspansywności wczesnośredniowiecznych podmiotów. Pierwszą są osobiste ambicje poszczególnych władców, chcących zwiększyć własne znaczenia na tle pozostałych decydentów w systemach międzynarodowych. Drugą są względy ekonomiczne, a więc ekspansja w celu uzyskania dostępu do zasobów spoza dotychczasowego zakresu przestrzennego. Trzecim są kwestie etniczno-narodowe, a więc dążenie do unifikacji wszystkich rozproszonych elementów własnej grupy etnicznej. Pozostałe motywacje stanowią mutację lub jednej, lub koniunkcję kilku z nich. W rezultacie cały system wczesnego średniowiecza staje się niezwykle niestabilnym oraz dynamicznym konglomeratem zmieniających się układów oraz relacji politycznych. Przykładowe kompendia historii średniowiecznej: T. Manteuffel, *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 1990, B. Zientara, *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 2006 czy też R. Michałowski, *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 2009.

2563W tym okresie historycznym wskazać można na dominującą koncepcję państwa jako osobistej własności jego władcy oraz jego rodziny. Była to szczególnie kłopotliwa sytuacja, zważywszy na wyzwania generowane przez sukcesję. W tej sferze przyjmowano zwykle dwie strategie. Pierwszą było wyznaczanie dziedzica, zwykle pierworodnego syna, który miał zastępować ojca na tronie. Oznaczało to w wielu przypadkach konflikt pomiędzy nimi a młodszym, często ambitniejszym rodzeństwem, który destabilizował państwo. Było to szczególnie skomplikowaną materią, szczególnie wtedy, gdy władca wchodził kilkakrotnie w związki małżeńskie, osiągając albo nadmiar potencjalnych następców, albo ich deficyt. Pierwszy przypadek w historii Polski to kwestii objęcia tronu księcia Polan przez Bolesława I Chrobrego, które

dwie negatywne efekty zastosowania niniejszej właściwości *protopaństw*. Po pierwsze, w znaczący sposób ograniczało to rozmiar poszczególnych podmiotów, powodując wystąpienie znaczącej liczby podmiotów w ograniczonej przestrzeni Europy i regionów przyległych²⁵⁶⁴. Po drugie, oznaczało to również dodatnie wcześniej zmarginalizowanego czynnika psychologicznego, a więc relacji na zasadzie swój-obcy²⁵⁶⁵, zakładającej przyjęcie emocjonalnego oraz stereotypowego podejścia do innych podmiotów polityki. Ten czynnik stanowił genezę tak zwanej *polityki tożsamości*²⁵⁶⁶ stanowiącej według Mary Kaldor jedną z głównych sił napędowych *nowych wojen*²⁵⁶⁷ typowych dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Drugą cechą charakteryzującą *protopaństwa* był ich patrymonialny charakter wyrażający się w traktowaniu tych instytucji jako prywatnej własności poszczególnych władców. Jest to zjawisko typowe dla wczesnego średniowiecza, które przyjęło szczególne rozmiary w X i XI wieku, w postaci rozbicia dzielnicowego, obecnego na terenie prekursorów współczesnych Francji, Polski czy Ukrainy²⁵⁶⁸. Była ona wprawdzie ograniczona tradycją, namiastką praw i obowiązków, a także wolą władców niższego szczebla – a także w

nastąpiło 992 roku po Chrystusie i do dziś owiane jest tajemnicą. Faktem jest, że książę Bolesław nie jest uwzględniony w dokumencie *Dagome iudex*, uznawanym za testament Mieszka I, oraz krótko po jego śmierci doprowadził do wygnania macochy (drugie małżeństwo ojca – Oda) oraz przyrodnich braci – Mieszka i Lamberta. Innym rozwiązaniem, był podział majątku związany z uregulowaniem spadku dla poszczególnych potomków poprzez wydzielenie terytorium, nad którym miał on sprawować władzę jako samodzielny władca. Znane przypadki takich zapisów to testament Karola Wielkiego, ostatecznie sformalizowany w ramach traktatu z Verdun – 840 rok po Chrystusie; testament Jarosława I Mądrego, który wszedł w życie w roku 1054 oraz testament (określany jako ustawa sukcesyjna) Bolesława III Krzywoustego, która weszła w życie w 1138 roku. W przypadku braku spadkobierców typowym działaniem było zapisywanie państwa jako całości dla innego władcy, albo spokrewnionego albo zaprzyjaźnionego. Szczególnym przypadkiem były tak zwane układy o przeżycie, gdzie dwóch władców zgadzało się na objęcie sukcesji po sobie w przypadku bezpotomnej śmierci jednego z nich. Przykładem takiego układu mogą być ustalenia pomiędzy Władysławem Laskonogim (Wielkopolska) o Leszkiem Białym (Małopolska) w 1217 roku. Jak widać, ten wymiar monarchii patrymonialnej sprzyjał wewnętrznej niestabilności poszczególnych podmiotów oraz nie służył w akumulacji siły albo rozpraszając ją pomiędzy spadkobierców, albo transferując zasoby do podmiotu zewnętrznego. W związku z powyższym, monarchie patrymonialne zostały przekształcone w monarchie stanowe w pierwszej połowie XIV wieku, głównie pod naciskiem niższych warstw społecznych: rycerstwa oraz mieszczan.

2564Zgodnie z współczesnymi szacunkami, Europa na początku XIII wieku, liczba podmiotów politycznych funkcjonujących w europejskiej przestrzeni geopolitycznej oscylowała pomiędzy osiemdziesiąt a pięćset, zajmującymi średnio szesnaście tysięcy km². Ch. Tilly, *Coercion, Capital and European States, A.D. 990-1990*, Cambridge 1990, s. 45.

2565Niektórzy naukowcy akademicy są zdania, że relacje swój obcy stanowią podstawę do ukształtowania oraz właściwej interpretacji stosunków międzynarodowych. I. B. Neumann, *Uses of the Other. „The East” in European Identity Formation*, Minneapolis 1999 s. 20 – 35.

2566S. Chatuverdi, *Representing Post-Colonial India* [w:] *Geopolitical Traditions*, red. K. Dodds, D. Atkinson, Londyn, Nowy Jork 2000, s. 213.

2567Polityka tożsamości stanowi jedną z trzech sił napędzających *nowe wojny* obok globalizacji oraz reakcją pomiędzy wartościami uniwersalnymi oraz partykularnymi. M. Kaldor, *New (...)*, s. 72 – 73.

2568Ówczesnie określanej mianem Rusi Kijowskiej. Dopiero w XV wieku, w konsekwencji najazdu mongolskiego oraz zniszczenia państwowości ruskiej wykształciły się dwa centra kultury ruskiej: Ruś Czerwona z ośrodkiem we Lwowie, która dała początek współczesnej tradycji państwa ukraińskiego oraz Ruś Zaleska z centrum w Moskwie, która dała początek tradycji państwa rosyjskiego.

niewielkim stopniu również poszczególnych obywateli²⁵⁶⁹.

Trzecią cechą charakteryzującą *protopaństwa* była daleko posunięta niestabilność polityczna związana z efemerycznym charakterem głównych centrów decyzyjnych oraz rachitycznymi metodami ich kontroli ze strony społeczeństwa. Oznacza to, że kluczem do rozwiązywania sporów konstytucyjnych i kompetencyjnych, lub kwestii związanych z sukcesją, wymagało zaangażowania się w konflikt z wykorzystaniem przemocy bezpośredniej. Wskazać można na jej aplikację punktowo, wobec poszczególnych osób, jak pretendenci do tronu czy obaleni władcy – jak palatyn Sieciech, pokonany, oślepiiony oraz wygnany z Polski przez spadkobierców Władysława Hermana²⁵⁷⁰; wobec większych grupy społecznych, na przykład Szkoci w monarchii brytyjskiej²⁵⁷¹, hugenoci we Francji²⁵⁷² czy Kozacy w Rzeczypospolitej Obojga Narodów²⁵⁷³, aż po fizyczną eliminację przegranej strony, jak to miało miejsce w przypadku Prusów i Jaćwingów²⁵⁷⁴. Duża część zmian w polityce tych podmiotów zwykle owocowała w mniejszym lub większym ubytkiem potencjału ponoszonym wskutek konieczności harmonizacji aktywności wszystkich jego elementów.

Przedwestfalska państwowość obejmowała podmioty mniejsze, politycznie niestabilne, jednak charakteryzujące się silnym poczuciem tożsamości. Dodatkowo należy wskazać, że miały one zróżnicowaną kompozycję wewnętrzną, oraz efemeryczne granice,

2569Wczesnośredniowieczna monarchia feudalna – monarchia patrymonialna, praktycznie ograniczała wpływ pojedynczych obywateli, szczególnie z niższych warstw społecznych, na centralne instytucje władzy, eliminując system demokracji pierwotnej w postaci systemu wiecowego. Dopiero ewolucja w kierunku monarchii stanowej przyniosła ograniczenie władzy monarszej na rzecz niższych stanów, w tym chłopów. Jednakże nawet w ówczesnej konstrukcji nie była to relacja symetryczna, oraz całkowicie sformalizowana, polegająca na osobistych przymiotach poszczególnych osób, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji społecznej oraz statusu materialnego. Szczególnym przykładem może być Mikołaj Wierzynek (młodszy), gospodarz sławnej uczyty wydanej dla monarchów Europy Środkowej i Wschodniej z roku 1364, który był jednym z bliższych współpracowników Kazimierza III Wielkiego. Więcej szczegółów: *Rocznik Krakowski. Tom II*, red. S. Krzyżanowski, Kraków 1899, URL: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/doccontent?id=12450>, [dostęp: 25.07.2016], s. 29 – 88.

2570Ł. Piekarniczak, *Palatyn Sieciech*, „PolskieDzieje.pl”, 2010, 17 listopada, URL: <http://polskiedzieje.pl/slawni-polacy/palatyn-sieciech.html>, [dostęp: 25.07.2016].

2571Więcej szczegółów odnośnie relacji pomiędzy ludami zamieszkującymi Szkocję a Anglię można znaleźć w: T. Ch. Smout, *A history of the Scottish people, 1560-1830*, Fontana 1972.

2572Hugenoci – francuska mniejszość religijna, powstała na bazie nauk Jana Kalwina, nader liczna oraz wpływowa we Francji w XVI wieku. W punkcie największej liczebności liczyła dwa miliony wyznawców. Strona w trakcie wojen religijnych w latach 1562 – 1598, z kulminacją w trakcie rzezi św. Bartłomieja dokonanej przez zwolenników katolicyzmu w Paryżu w 1572 roku. Zakończenie wojen przyniósł dopiero Edykt Nantejski z roku 1598, który nadał im dość znaczną autonomię polityczną, religijną oraz militarną (w tym szereg fortec w południowej oraz centralną Francją, z największą nadatlantycką twierdzą La Rochelle). W XVII wieku, Ludwik XIII, lub raczej jego pierwszy minister, kard. Richelieu wprowadził ostrzejszą politykę względem hugenotów (dragonady), co doprowadziło do wznowienia walk w postaci trzech rebelii hugenockich – w roku 1620 – 1622, w roku 1625 oraz w roku 1627 – 1628. efektem było polityczne oraz militarne złamanie hugenotów we Francji, oraz wprowadzenie Edyktu w Fontainbleu (1685), który wprowadził przywrócił swobodę wyznania, ale bez politycznych i militarnych gwarancji jej zachowania.

2573P. Żurawski vel Grajewski, *Duch pyszny poprzedza upadek. Rozważania o naturze procesu rozpadu unii*, Kraków 2012, s. 40 – 55.

2574M. Kosman, *Zmierzch Perkuna, czyli ostatni poganie nad Bałtykiem*, Warszawa 1981.

stanowiące raczej sfery nieokreślonej jurysdykcji niż ściśle wytyczone linie na mapie. W rezultacie niniejsza kategoria, stanowiła zróżnicowany konglomerat różnych na półniezależnych tworów politycznych będących istotnym elementem *wspólnoty chrześcijańskiej*²⁵⁷⁵. Największy rozwój tej formy państwowości nastąpił w Europie pomiędzy V a XVI wiekiem, kiedy to stanowiła dynamicznie zmienną mozaikę różnorodnych, zlokalizowanych *protopaństw*. Ich liczebność jest trudna do ustalenia, jednak można z dużą dozą pewności stwierdzić, że przekraczała liczbę ich dzisiejszych odpowiedników. Działo się to przede wszystkim z dwóch powodów. Po pierwsze z powodu dużej wewnętrznej niestabilności oraz długiego okresu funkcjonowania niniejszego porządku, dość często zachodziły procesy podziału/fuzji poszczególnych podmiotów, co w rezultacie powodowało fluktuację ich aktualnej oraz nieprzerwany wzrost sumarycznej liczby²⁵⁷⁶. Po drugie, kwestią trudną do zidentyfikowania jest jurysdykcja poszczególnych podmiotów, zwłaszcza w kontekście średniowiecznego oraz renesansowego przenikania się wzajemnego, wynikających z faktu równoległego istnienia dwóch hierarchii – o charakterze świeckim i duchownym – a także skomplikowanych więzów lojalności oraz samodzielności, które przeważały nad relatywnie słabymi władzami centralnymi.

W rezultacie, przykładając do ówczesnej sytuacji współczesne miary, można zwrócić uwagę na olbrzymią samodzielność poszczególnych podmiotów oraz ich segmentów a także dyskusyjną kwestię kategorii suwerennej zwierzchności. Wyróżnić można trzy przykłady, owej dystorsji podmiotowej. Po pierwsze, jest to struktura feudalna wytworzona w trakcie średniowieczna, której ostateczną śmierć przyniosła dopiero rewolucja francuska oraz następujące po niej wojny napoleońskie. Podstawowa zasada brzmiała „wasal mojego wasala nie jest moim wasalem”²⁵⁷⁷. Kluczem do pełnej mobilizacji poszczególnych podmiotów były

2575 Wspólnota chrześcijańska, określana niekiedy jako republika chrześcijańska, była konstruktem społecznym oraz religijnym istniejącym w basenie Morza Śródziemnego aż do wielkiej schizmy z roku 1054 kiedy wyodrębnił się Kościół Prawosławny oraz Kościół Rzymskokatolicki, a w Europie Środkowej oraz Zachodniej aż do Reformacji w 1517 roku. Był to projekt wielowymiarowy oraz wielopoziomowy, mający na celu realizację jedności chrześcijańskiego świata w jednym, koherentnym bycie politycznym. Jednakże w czasie jego trwania, w środowisku międzynarodowym dominowały tendencje decentralizacyjne, który doprowadziły do wykształcenia się niezależnych państw narodowych, które osiągnęły pełny kształt w westfalskim środowisku międzynarodowym. B. E. Whalen, *Dominion of God: Christendom and Apocalypse in the Middle Ages*, Cambridge 2009.

2576 N. Davies, *Zaginione królestwa* (tłum. B. Pietrzyk, J. Rumińska-Pietrzyk, E. Tabakowska), Kraków 2010.

2577 Jest to jedna z zasad rządzących europejskim feudalizmem. Oznaczała ona po prostu ograniczenie interwencji seniora wyższej rangi w sprawy lenników danego pana feudalnego. Przykładem mógł być proces zwoływania pospolitego ruszenia, a więc rozsyłania wici. W rezultacie suweren rozsyłał posłańców do własnych lenników, a ci do swoich, aż do szeregowego rycerza. Historia średniowiecza pełna jest przypadków, gdy mechanizm, głównie z powodów konfliktów interesów może doprowadzić do zablokowania akumulacji, gdy na przykład senior bogatej i ludnej stawał się do służby wyłącznie z osobistą chorągwią zbrojnych. Wyłącznie w Anglii zasada ta nie obowiązywała przede wszystkim z powodu normńskiego podboju tego państwa w 1066 roku. Spowodowało to, że nowy władca i jego drużyna funkcjonowały we wrogim, anglo-saskim otoczeniu, przez co konieczne było osiągnięcie jak największej siły

więzy osobiste łączące poszczególnych władców: suzerenów oraz lenników, lecz także ich charyzma, zdolności przywódcze czy osobiste sympatie i antypatie²⁵⁷⁸. Po drugie, ówczesny system międzynarodowy wytworzył unikalne sposoby zarządzania relacjami wzajemnym poprzez podkreślenie roli *pogranicza*, jak na przykład Lotaryngia, zlokalizowana na pograniczu Francji i Niemiec²⁵⁷⁹. Prosta inkorporacja przez aneksję generuje olbrzymie koszty w wymiarze zarówno ekonomicznym jak i społecznym, z tego też powodu preferowana była powolna fuzja obu podmiotów, jak w przypadku Francji i Lotaryngii²⁵⁸⁰, Polski i Mazowsza²⁵⁸¹ czy Polski i Litwy²⁵⁸². Po trzecie wreszcie, skomplikowana oraz niejednorodna struktura podmiotowa funkcjonująca na gruzach cesarstwa rzymskiego, złożona z wielu nakładających się oraz przenikających jurysdykcji, pozwalało na funkcjonowanie różnych podmiotów na różnych płaszczyznach. Dodatkowo, ta funkcjonalność zmieniała się z czasem. Najlepszym przykładem tej zmiennej geometrii podmiotowej mogą być zakony rycerskie występujące we wczesnym średniowieczu w Europie oraz na Bliskim Wschodzie. Fragmenty zlokalizowane na terenie współczesnej Rumunii, potem na pograniczu Polski i Rosji (Zakon Krzyżacki) oraz na wyspach Rodos, później Malta (Zakon Joannitów), funkcjonowały na zasadach *protopaństwa*, podczas gdy cała reszta – jako *podmiot subnarodowy*. Nieco inną ścieżką rozwojową podążył Zakon Templariuszy, przenosząc własną działalność w sferę ekonomiczną, formując sieć eksterytorialnych placówek świadczących usługi utożsamiane z współczesnym sektorem bankowym. Na mniejszą skalę podobną praktykę stosowały republiki kupieckie takie jak Wenecja, Genua oraz związek miast Europy Północnej, znany jako Hanza. Współczesnym przykładem zmiennej geometrii podmiotowej może być Kościół Rzymskokatolicki oraz do pewnego stopnia Islamskie Państwo w Iraku i Lewancie (ISIS).

Powstanie oraz ewolucja westfalskiego porządku międzynarodowego nierozzerwalnie

oraz szybkości reakcji.

2578Przykładem mogą być relacje pomiędzy Koroną Królestwa Polskiego a piastami mazowieckimi w trakcie jednoczenia Polski po rozbięciu dzielnicowym. Szczególnym cieniem na relacjach z Mazowszem położył się okres pomiędzy rokiem 1321 a 1351, kiedy to księżęta mazowieccy zawarli sojusz z antypolską koalicją animowaną przez Zakon Krzyżacki.

2579A. Uchańska, *Alzacja i Lotaryngia – historia, współczesność i perspektywy*, „Portal Spraw Zagranicznych”, 2006, 19 listopada, URL: <http://www.psz.pl/127-unia-europejska/anita-uchanska-alzacja-i-lotaryngia-historia-wspolczesnosc-i-perspektywy>, [dostęp: 1.08.2016].

2580Istotną rolę w procesie integracji Lotaryngii z państwem francuskim odegrał były polski monarcha, Stanisław Leszczyński wygnany z państwa w 1737 roku, oraz teść francuskiego monarchy – Ludwika XV. Po jego śmierci w 1766 Lotaryngia została ostatecznie wcielona do Francji jako odrębna prowincja.

2581Proces reintegracji Mazowsza z Polską trwał dość długo, głównie z powodu silnej odrębności dzielnicowej. Ostatecznie formalna inkorporacja dokonała się w 1529 roku, kiedy to po bezpotomnej śmierci księcia Janusza II sejm mazowiecki złożył przysięgę wierności Rzeczypospolitej. Pozostały dość silne instytucje lokalne, które w miarę upływu czasu były uniformizowane z instytucjami koronnymi. W 1540 roku sejm Mazowsza został przekształcony w sejmik, a do 1577 roku obowiązywało prawo mazowieckie (tak zwany *Zwód Goryńskiego*). Dużą, choć dwuznaczną rolę w inkorporacji Mazowsza odegrała polska królowa, Bona Sforza.

2582*Unia Lubelska 1569 roku w dziejach Polski i Europy*, red. A. Witusik, Lublin 2004.

związane jest z traktatami międzynarodowymi kończącymi wojnę trzydziestoletnią. Zawarte zostały one w miejscowościach Münster i Osnabrück, Westfalia w 1648 roku²⁵⁸³. Od tego momentu *państwa narodowe* kolektywnie uzyskały prymat w środowisku międzynarodowym. I choć sam proces rozpoczął się kilka wieków wcześniej a konkluzji doczekał się dopiero w XIX wieku, to jednak można wskazać, że właśnie na mocy tych dwóch dokumentów realna siła instytucji cesarstwa została definitywnie definitywnie zlikwidowana. W przypadku westfalskich państw narodowych, kluczem było wytworzenie się dychotomicznej rywalizacji równorzędnych podmiotów o skąpe zasoby. Szczególne znaczenie miał określony rodzaj zasobów: terytorium. Rywalizacja ta indukowała dwie składowe ewolucji. Po pierwsze, było to upodobnienie konstrukcji wewnętrznej podmiotów zaangażowanych w rozgrywkę o charakterze geopolitycznym. Obejmuje on strukturę wewnętrzną, rozmieszczenie organów, mechanizmy sprawowania władzy oraz zarządzania konfliktami wewnętrznymi, a także logiką funkcjonowania systemu jako całości, percepcji otaczającego świata. Po drugie, obserwować można również redukcję funkcjonalną w sposobie maksymalizacji własnego potencjału, w skrócie w posługiwaniu się siłą. Westfalskie środowisko międzynarodowe to okres absolutnej dominacji militarnego wymiaru siły, która została wręcz *splaszczona* do niniejszej sfery. W tym kontekście szczególną wagę uzyskują dwa terminy: *hegemonia*²⁵⁸⁴ oraz *równowaga sił*²⁵⁸⁵, które zawierają w sobie zarówno wyzwanie jak i odpowiedź na nie ze strony pozostałych elementów systemu.

Westfalski porządek międzynarodowy, poprzez uwypuklenie siły oraz agresywności państwa narodowego, doprowadził do gwałtownej jego ekspansji w dwóch wymiarach. Po pierwsze, w wymiarze fizycznym, zrealizowanym poprzez podporządkowanie sobie pozostałych kategorii podmiotowych funkcjonujących w systemie przedwestfalskim. Po drugie, w wymiarze funkcjonalnym poprzez intensywne naśladownictwo oraz kopiowanie rozwiązań reprezentowanych przez państwa europejskie. Odbywało się to na dwa sposoby.

2583 Treść oryginalnych dokumentów: traktat w Osnabrück: *Osnabrücker Friedensvertrag (Instrumentum Pacis Osnabrugensis, IPO)*, „Westfälische-geschichte”, 2004, 11 stycznia, URL: http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=740&url_tabelle=tab_quelle, [dostęp: 1.08.2016]; traktat w Münster: *Münsterscher Friedensvertrag (Instrumentum Pacis Monasteriensis, IPM)*, „Westfälische-geschichte”, 2004, 11 stycznia, URL: http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/finde/langDatensatz.php?urlID=741&url_tabelle=tab_quelle, [dostęp: 1.08.2016].

2584 Hegemonia (gr. *ηγεμονία*), zgodnie z definicją słownikową: „przywództwo, kierownictwo, panowanie, przewaga, głównie przewodnictwo polityczne jednego państwa nad innymi?”. *Słownik Języka Polskiego. Tom I: A – K*, Warszawa 1983. O politycznej naturze zjawiska szerzej: S. E. Lobell, *The Challenge of Hegemony: Grand Strategy, Trade, and Domestic Politics*, Ann Arbor 2009. Koncept pokrótce omówiony w dalszej części niniejszego rozdziału.

2585 Równowaga sił (ang. *balance of Power*), jest to inny mechanizm regulujący stosunki międzynarodowe, oznaczający niemożliwość zdominowania całego systemu przez jedno państwo. Więcej szczegółów odnośnie równowagi sił znaleźć można w D. Kondrakiewicz, *Systemy równowagi sił w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 1999. Skrócona charakterystyka zjawiska, dostępna w pierwszym rozdziale niniejszej rozprawy.

Pierwszym była **westernizacja**, zakładająca pełną transplantację europejskich wzorców oraz wyrugowanie produktów lokalnej kultury²⁵⁸⁶. Drugim była **modernizacja**, zakładająca przeniesienie wyłącznie warstwy technologicznej, która zwiększy efektywność tradycyjnych instytucji oraz form aktywności politycznej²⁵⁸⁷. Historycznie obserwować można dość szybką mimikrę innych podmiotów politycznych w celu upodobnienia do poziomu funkcjonalności europejskiej. Nieco gorzej przedstawiała się sytuacja z kwestią dyfuzji wartości europejskich. Do dzisiaj dwa efektywne przypadki westernizacji może uchodzić Republika Turcji²⁵⁸⁸ oraz Cesarstwo Japonii. Jednakże próba cofnięcia reform Mustafy Kemala Atatürka przez Recep Tayyipa Erdoğan, przewodniczącego uważanej za partię islamską, Partii Sprawiedliwości i Rozwoju, który sprawował urząd premiera w latach 2003 – 2014, a od 2014 roku sprawuje urząd prezydenta²⁵⁸⁹, wyraźnie sugeruje nietrwałość **westernizacji** jednostek geopolitycznych spoza Europy.

Westfalski okres stosunków międzynarodowych to również okres kolonialnej ekspansji państw europejskich, które w konsekwencji rozciągnęły swe władztwo nad całym globem, pozostawiając jedynie całkowicie spenetrowane jednostki w rodzaju Cesarstwa

2586Westernizacja (uniwersalizm) jest procesem polegającym na przeniesieniu modernizacji w sferę kultury, religii i tożsamości. Celem westernizacji jest ukształtowanie wspólnej, światowej cywilizacji uniwersalnej, bazującej na dorobku Zachodu. Zjawiska te są postrzegane różnie przez przedstawicieli Zachodu i innych cywilizacji: od afirmacji do całkowitego odrzucenia. Współcześnie toczy się debata, czy pojęcia westernizacji oraz modernizacji są możliwe do rozdzielenia. Więcej: S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2005, s. 77 – 115.

2587Modernizacja jest to termin zawierający w sobie procesy zmierzające do przekształcenia społeczeństwa pierwotnego w formy bardziej skomplikowane. Jest to jeden z elementów twórczych tzw. „cywilizacji uniwersalnej”. Jego elementy składowe to: industrializacja, urbanizacja, piśmiennictwo, wykształcenie a także mobilność społeczeństwa. Odnosi się on przede wszystkim do płaszczyzny technologicznej i materialnej. Więcej: S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2005, s. 77 – 115.

2588S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2005, s. 106 – 108.

2589Odwrót Turcji od ideałów kemalizmu nabrał tempa po rzekomej próbie zamachu stanu dokonanej przez wojsko z nocy 15 na 16 lipca 2016 roku, udaremnionej przez siły wierne rządowi. Rezultatem nieudanego puczu jest masowa czystka, nie tylko żołnierzy i oficerów, ale także sędziów, prokuratorów, pracowników nauki, dziennikarzy oraz policjantów (???). W sumie po udaremnionej próbie aresztowano osiem tysięcy sto trzydzieści trzy osoby (*Military says 8,651 soldiers participated in Turkey's coup attempt*, „Hurriyet Daily Times”, 2016, 27 lipca, URL: <http://www.hurriyetdailynews.com/military-says-8651-soldiers-participated-in-turkeys-coup-attempt.aspx?pageID=238&nID=102137&NewsCatID=341>, [dostęp: 6.08.2016]), zatrzymano piętnaście tysięcy osiemset czterdzieści sześć osób (*Military says 8,651 soldiers participated in Turkey's coup attempt*, „Hurriyet Daily Times”, 2016, 27 lipca, URL: <http://www.hurriyetdailynews.com/military-says-8651-soldiers-participated-in-turkeys-coup-attempt.aspx?pageID=238&nID=102137&NewsCatID=341>, [dostęp: 6.08.2016]) a zwolniono ponad pięćdziesiąt tysięcy urzędników różnych szczebli (*Wojsko, szkoły, urzędy. Takiej czystki jeszcze nie było. Liczby*, „TVN24.pl”, 2016, 19 lipca, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/zamach-stanu-w-turcji-czystki-w-liczbach,662065.html>, [dostęp: 6.08.2016]). W tym kontekście pojawia się pytanie, czy oznacza to jedynie przejściowe spowolnienie modernizacji oraz westernizacji Turcji, czy też całkowite odwrócenie kierunku wytyczonego w latach 20. XX wieku.

Abisyńskiego²⁵⁹⁰, Cesarstwa Chińskiego²⁵⁹¹ czy Indii²⁵⁹² poza systemem pełnych kolonii. Kolonializm miał dwojaki skutek dla obecnego systemu międzynarodowego. Po pierwsze, doprowadziło to do fizycznej eliminacji pozostałych systemów politycznych, militarnych oraz ekonomicznych a także do obniżenia rangi refleksji prowadzonej poza Europą, także nad polityką, strategią oraz stosunkami międzynarodowymi, poprzez odmówienie im znamion naukowości. Po drugie, kolonizacja przyczyniła się do częściowej **westernizacji** społeczeństw i grup ludzkich zamieszkujących cały skolonizowany świat, powodując wytworzenie się cienkiej warstwy uniwersalnego kodu kulturalnego tożsamego dla całej ludzkości. O systemie westfalskim można mówić w liczbie pojedynczej właśnie dlatego, że w jego ramach dokonało się osłabienie pozostałych systemów regionalnych oraz wtłoczenie ich w ramy funkcjonowania systemu wytworzenia na gruncie cywilizacji oraz religii europejskiej. W rezultacie, w apogeum rozwoju westfalskiego środowiska międzynarodowego można było wskazać ograniczenie konstelacji politycznej do liczby dziewiętnastu państw zlokalizowanych głównie w Europie na początku XX wieku²⁵⁹³. Od tego czasu ilość podmiotów w tej kategorii zwiększyła się dziesięciokrotnie²⁵⁹⁴.

Istnieje szereg powodów tego stanu rzeczy, jednak w kontekście analizy środowiska międzynarodowego należy wskazać na trzy, związane właśnie z aktywnością państwa narodowego. Po pierwsze jest to paradoks siły militarnej, ściśle powiązany z pierwszym bojowym wykorzystaniem broni atomowej przeciwko japońskim miastom – Hiroszynie i Nagasaki – w sierpniu 1945 roku²⁵⁹⁵. Po raz pierwszy w historii społeczność ludzka uzyskała

2590Datą graniczną w historii Etiopii jest rok 1868, kiedy to Imperium Brytyjskie dokonało spektakularnej interwencji w sprawy wewnętrzne Abisynii, co zakończyło się samobójstwem cesarza Teodora II. S. Rubenson, *King of Kings: Tewodros of Ethiopia*, Addis Ababa 1966.

2591Datą graniczną w historii Chin jest rok 1860, kiedy zakończyła się II wojna opiumowa, w trakcie której Imperium Brytyjskie uzyskało znaczące przywileje wewnątrz Chin, ograniczając samodzielność dworu cesarskiego. W. Travis Hanes III, F. Sanello, *Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another*, Naperville 2004.

2592Datą graniczną w historii Indii była koronacja Królowej Wiktorii na Cesarzową Indii w 1868 roku, przejmując ciężar zarządzania posiadłościami brytyjskimi z rąk skompromitowanych podmiotów prywatnych, takich jak Kompania Wschodnioindyjska. L. A. Knight, *The Royal Titles Act and India*, „The Historical Journal”, 1968, nr 11(3), s. 488 – 507.

2593K. J. Holsti, *The State, War and the State of War*, Cambridge 1996, s. 42.

2594Obecnie lista podmiotów wykazujących zarówno wewnętrzne cechy kompozycyjne jak i legitymację międzynarodową do sprawowania tej funkcji w systemie międzynarodowym liczy 193 państwa – są to pełni członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Ostatnim dodatkiem do niniejszej listy jest Republika Południowego Sudanu, przyjęta w poczet członków ONZ 14 lipca 2011 roku. *Member States*, „United Nations”, 2016, URL: <http://www.un.org/en/member-states/index.html>, [dostęp: 17.08.2016].

2595Pierwsze i jak dotąd jedyne bojowe wykorzystanie atomowych urządzeń wybuchowych. Pierwsza bomba, urządzenie uranowe o mocy 16 kiloton TNT, o nazwie kodowej *Little Boy* została zrzucona 6 sierpnia 1945 roku o godzinie 8:09 czasu lokalnego. W rezultacie wybuchu oraz następczej burzy ogniowej zginęło siedemdziesiąt-osiemdziesiąt tysięcy ludzi, czyli 30% populacji miasta. Dalsze siedemdziesiąt tysięcy zostało rannych. *U. S. Strategic Bombing Survey: The Effects of the Atomic Bombings of Hiroshima and Nagasaki, June 19, 1946. Truman Papers, President's Secretary's File. Atomic Bomb-Hiroshima*, „Harry S. Truman. Library and Museum”, 2016, URL:

broń pozwalającą na wyeliminowanie niemal do końca tarcia, co z kolei otworzyło drzwi do praktycznego zrealizowania clausewitzeńskiego ideału wojny totalnej. Oznacza to, że westfalska swoboda aktywności politycznej państwa, zawierającego się również w swobodzie *ius ad bellum*²⁵⁹⁶. W tej roli mogą zaczęły występować *podmioty subnarodowe*: Republika Serbska w czasie wojny w Bośni i Hercegowinie (1992 – 1995), czy Doniecka Republika Ludowa oraz Ługańska Republika Ludowa w czasie wojny w Donbasie (2014); struktury o charakterze plemiennym, jak na przykład Houthi w Jemenie (2016) czy milicje plemienne w czasie Przebudzenia w Anbarze (ang. *Anbar Awakening*) (2006); struktury o charakterze transnarodowych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego takich jak partyzantka kurdyjska aktywna w Iraku, Syrii oraz Turcji (1984) czy laicka opozycja syryjska (2011).

Po drugie, jest to konsekwencja profilu strategicznego *państwa narodowego*, które skupiało główną uwagę na kwestiach określanych mianem wysokiej polityki, powiązanych z bezpieczeństwem. Pozwoliło to na wyslizgnięcie się spod kontroli rządowej sfer aktywności społecznej, ze szczególny m uwzględnieniem produkcji przemysłowej oraz transferu kapitału. Ponowne przywrócenie kontroli administracyjnej nad niniejszymi sektorami wymaga olbrzymich nakładów finansowych oraz utraty prestiżu, co widać na przykładzie międzynarodowej oraz wewnętrznej reakcji na politykę etatystycznych działań premiera

http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/bomb/large/documents/index.php?pagenumber=11&documentid=65&documentdate=1946-06-19, [dostęp: 17.08.2016]. Co ciekawe, sam projekt, zgodnie z późniejszymi szacunkami uznany został za wyjątkowo nieefektywny: ocenia się, że w reakcji łańcuchowej uczestniczyło 1,38% masy substancji czynnej. *Little Boy and Fat Man*, „Atomic Heritage Foundation”, 2016, URL: <http://www.mphpa.org/history/little-boy-and-fat-man>, [dostęp: 17.08.2016]. Druga bomba, urządzenie plutonowe o mocy 20 kiloton TNT, o nazwie kodowej *Fat Man*, została zrzucona 9 sierpnia 1945 roku o godzinie 11:01 czasu lokalnego. W rezultacie wybuchu oraz następczej burzy ogniowej zginęło pomiędzy trzydzieści pięć a czterdzieści tysięcy, czyli 25% populacji miasta. Dalsze sześćdziesiąt tysięcy zostało rannych. *Hiroshima, Nagasaki, and Subsequent Weapons Testing*, „World Nuclear Association”, 2016, URL: <http://www.world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/radiation-and-health/hiroshima,-nagasaki,-and-subsequent-weapons-testin.aspx>, [dostęp: 17.08.2016]. Był to projekt znacznie bardziej efektywny, gdyż w reakcji łańcuchowej uczestniczyło niemal 20% substancji czynnej. *Little Boy and Fat Man*, „Atomic Heritage Foundation”, 2016, URL: <http://www.mphpa.org/history/little-boy-and-fat-man>, [dostęp: 17.08.2016].

²⁵⁹⁶*ius ad bellum*, a więc prawo do wojny, obejmowało swobodę do wykorzystywania działań wojennych w prowadzeniu własnej polityki zagranicznej. W miarę rozwoju normatywnej sfery siły oddziaływania na środowisko międzynarodowe, prawo to było stopniowo ograniczane aż do jego kompletnej likwidacji w Deklaracji Narodów Zjednoczonych w 1945 roku. Z tym zastrzeżeniem, że o ile wojna agresywna została zastrzeżona tylko dla państw narodowych. Wydarzenia z początku XXI wieku wykazują, że o ile działania zbrojne dla państw wciąż są dość efektywnie zakazane, o tyle dla podmiotów transnarodowych i zlokalizowanych poza obrębem systemu prawa międzynarodowego.

Węgier Viktora Orbána²⁵⁹⁷ oraz Polski – Beaty Szydło²⁵⁹⁸.

Konsekwencje powyższych działań kształtują się trojako. Pierwszą jest reakcja zewnętrznych podmiotów – zarówno o charakterze rządowym jak i pozarządowym – jak agencje ratingowe²⁵⁹⁹. Drugą są sankcje ze strony pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. Specyficznym podmiotem tego typu są korporacje operujące na rynku medialnym, skupiające różne płaszczyzny kreacji oraz transmisji informacji, zwłaszcza w kontekście formułowania społecznego konstruktów, określanego w literaturze jako *narracja*²⁶⁰⁰. Pojęcie to funkcjonuje jako społeczny paradygmat w ujęciu Thomasa Kuhna²⁶⁰¹, stanowiący filtr dla faktów, analiz oraz interpretacji odbiegających od przyjętej percepcji poza dopuszczalną wariację²⁶⁰². Trzecią, są sankcje ze strony wewnętrznych *podmiotów subnarodowych*. Modele interpretacyjne powyższego zjawiska zostały opracowane już w

2597Spory i wojna podjazdowa pomiędzy Komisją Europejską, a węgierskim rządem narodowym Viktora Orbána, praktycznie trwa z różnym natężeniem od początku jego istnienia. Podstawowa oś sporu to węgierskie reformy prawne oraz gospodarcze, które w mniemaniu części technokratów godzą w podstawowe wartości promowane przez Unię Europejską. P. Lendvai, *Hungary: between democracy and authoritarianism*. Nowy Jork 2012. Ostatnio dodanym polem sporu jest kwestia zarządzania ruchem oraz relokacja migrantów w Europie. *Viktor Orban: propozycja KE ws. kwot uchodźców jest oburzająca*, „PolskieRadio.pl”, 2016, 6 maja, URL: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1616351,Viktor-Orban-propozycja-KE-ws-kwot-uchodzcow-jest-oburzajaca>, [dostęp: 17.08.2016].

2598Kulminacją sporu pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Komisją Europejską było wystąpienie premier Beaty Szydło w Parlamencie Europejskim dnia 19 stycznia 2016 roku. W swej istocie spór ten toczy się głównie wokół kwestii ustrojowych: pozycji Trybunału Konstytucyjnego oraz wizji funkcjonowania oraz finansowania mediów publicznych. „*Dla Polaków konstytucja to świętość*”. *Zobacz całe wystąpienie Beaty Szydło w PE*, „TVP.Info”, 2016, 19 stycznia, URL: <http://www.tvp.info/23654376/dla-polakow-konstytucja-to-swietosc-zobacz-cale-wystapienie-beaty-szydlo-w-pe>, [dostęp: 17.08.2016].

2599Polityka, zakres wpływu oraz wiarygodność agencji ratingowych wciąż pozostaje przedmiotem wielu kontrowersji. Wciąż jednak oceny te pozostają ważnym elementem kształtowania się polityki finansowej, szczególnie mniejszych podmiotów operujących na globalnych rynkach finansowych. W kontekście Polski wskazać można na decydującą ich rolę w kształtowaniu narracji w przypadku rozbieżności pomiędzy ewolucją polityczno-instytucjonalną oraz stabilnością ekonomiczną. W rezultacie pojawiła się konieczność interpretacji tego rozdzwieńka, podjęta przez największe podmioty tego typu: Standard and Poors: *Agencja S&P utrzymała rating Polski na poziomie BBB+ z perspektywą negatywną*, „PolskieRadio.pl”, 2016, 1 lipca, URL: <http://www.polskieradio.pl/42/273/Artykul/1638325,Agencja-SandP-utrzymala-rating-Polski-na-pozymie-BBB-z-perspektywa-negatywna>, [dostęp: 17.08.2016]; Moody's: D. Słomski, *Rating Polski. Agencja Moody's utrzymuje ocenę, ale perspektywa negatywna*, „Money.pl”, 2016, 14 maja, URL: <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/rating-polski-moodys,199,0,2081479.html>, [dostęp: 17.08.2016] oraz Filch: D. Słomski, *Rating Polski. Agencja Fitch utrzymuje swoją ocenę*, „Money.pl”, 2016, 15 lipca, URL: <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/rating-polski-fitch,178,0,2123442.html>, [dostęp: 17.08.2016].

2600Narracja rozumiana jako „wypowiedź mająca na celu przedstawienie zdarzeń w określonym porządku czasowym i przyczynowo-skutkowym, informująca zwykle o faktach minionych; opowiadanie, sposób opowiadania”. *Słownik Języka Polskiego. Tom II: L – P*, Warszawa 1984.

2601T. S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych* (tłum. H. Ostromecka, J. Nowotniak), Warszawa 2009.

2602Zgodnie z definicją encyklopedyczną, wariancja jest miarą zmienności przynależącą do rachunku prawdopodobieństwa. W swej istocie jest ona średnią wartością kwadratu odchyłeń poszczególnych wartości cechy od wartości oczekiwanej. Oznaczana najczęściej jako $\text{Var}[X]$ lub $D^2(X)$, i jest opisywana następującymi wzorami: $\text{Var}[X] = E[(X - \mu)^2]$, gdzie X jest wartością oczekiwaną cechy, a μ wartością odchylenia od wartości oczekiwanej. Innym wzorem opisującym wariancję jest $D^2(X) = E(X^2) - |E(X)|^2$. Więcej szczegółów: W. Kryszicki, J. Bartos, W. Dyczka, K. Królikowska, M. Wasilewski, *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna w zadaniach, część 2. Statystyka matematyczna*, Warszawa 2006; J. Jakubowski, R. Sztencel, *Wstęp do teorii prawdopodobieństwa*, Warszawa 2004.

latach 70. XX wieku²⁶⁰³, jednak dopiero w pierwszej dekadzie wieku XXI osiągnęły poziom pozwalający na realne osłabienie roli rządu z absolutnego hegemonia politycznej aktywności do jednego z wielu podmiotów, choć bezsprzecznie obdarzonego największymi możliwościami działania.

Po trzecie, jest to dramatyczny wzrost kosztów podtrzymywania działalności *państwa narodowego* w środowisku międzynarodowym. Widać to praktycznie w każdym wymiarze jego działalności, także w sferze militarnej. Wynika to przede wszystkim z osłabienia legitymacji rządów narodowych. Szczególnie w przypadkach stosowania siły w środowisku międzynarodowym, nawet w odniesieniu do Stanów Zjednoczonych²⁶⁰⁴. Oznacza to postępującą atrofię możliwości działania westfalskiego *państwa narodowego*, przede wszystkim w sferze swej pierwotnej aktywności – prowadzeniu działań militarnych – ulega drastycznemu zmniejszeniu. Na obecną chwilę jedynym państwem posiadającym takie możliwości potwierdzone praktycznym przykładem posiadają wyłącznie Stany Zjednoczone²⁶⁰⁵. Prawdopodobieństwo osiągnięcia zakładanych rezultatów jest równa prawdopodobieństwu wystąpienia strategicznej porażki. W konsekwencji podtrzymanie własnej aktywności pociąga za sobą konsumpcję coraz bardziej znaczącego fragmentu własnego potencjału.

W późnowestfalskim porządku międzynarodowym, westfalskie *państwo narodowe* napotkało sytuację strategiczną w ramach której wypełnianie jego pierwotnej funkcji społecznej zostało poważnie ograniczone. W rezultacie obserwować można ewolucję pojęcia państwa w dwóch podstawowych zakresach. Pierwszym, jest ewolucja w zakresie kompozycyjnym *państwa narodowego*. W tym wymiarze redefinicji ulegają podstawowe

2603Transnarodowe postrzeganie stosunków międzynarodowych jako wzajemnie spenetrowanych podmiotów politycznych jest jednym z bardziej znaczących elementów angielskiej szkoły stosunków międzynarodowych. Więcej szczegółów: H. Bull, *The Anarchical Society: A study of order in international relations*, Londyn 1977.

2604Dobrze widoczne stało się to w przypadku inwazji Stanów Zjednoczonych na Irak w 2003 roku, kiedy to brak wiarygodnych przesłanek do podjęcia takich kroków spowodował coraz głośniejsze kwestionowanie nie tylko sensowności ale i amerykańskiej legitymacji do przeprowadzenia operacji o tym charakterze. W rezultacie pomimo dość znacznego poparcia mniejszych sojuszników oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych, opór pozostałych elementów środowiska doprowadził do erozji tego poparcia i wymusił na rządzie amerykańskim zmianę polityki, w kierunku ograniczenia własnej obecności wojskowej na terenie Iraku oraz *irakizację* polityki amerykańskiej w tamtym państwie. Punktem zwrotnym dla amerykańskiej legitymizacji operacji irackiej było załamanie się misji ONZ w Iraku, w konsekwencji udanego zamachu bombowego, w którym zginął Sérgio Vieira de Mello, w dniu 19 sierpnia 2003 roku.

2605Wydaje się, że jest to jedyne mocarstwo zdolne do projekcji siły na olbrzymie odległości. W rzeczy samej wszystkie pozostałe, albo czynią to w ograniczonym zakresie (Rosja), albo nie prowadzą działań tego typu (Chiny) albo wręcz są zmuszone do wykorzystywania infrastruktury oraz możliwości technologicznych użyczonych przez Stany Zjednoczone (państwa europejskie). Co więcej, w literaturze panuje konsensus: o ile pozostałe elementy potencjału ogólnego państwa, takie jak gospodarka, kultura czy dyplomacja podlegają fluktuacjom, o tyle militarna dominacja Stanów Zjednoczonych na skalę globalną na razie nie podlega zakwestionowaniu.

elementy składające się na państwo: począwszy od wymiaru prawnego, a więc zakresu suwerenności przysługującej każdemu podmiotowi przynależącemu do tej kategorii, przez wymiar materialny, a więc przymioty geopolityczne oraz geoeconomiczne, a skończywszy na wymiarze pragmatycznym, a więc efektywności sprawowania funkcji pośrednika pomiędzy systemem wewnętrznym a międzynarodowym.

Późnowestfalskie przekształcenia państwa narodowego uwzględniają jego ewolucję w trzech kierunkach. Po pierwsze, reewaluacji ulega zakres suwerenności poszczególnych państw w zależności od posiadanej swobody aktywności międzynarodowej. Klasyczne teorie stosunków międzynarodowych stoją na straży założenia o „suwerennej równości wszystkich państw”²⁶⁰⁶ co najmniej na teoretycznej płaszczyźnie zjawiska. W rezultacie wyróżnić można cztery stopnie suwerenności, przy zastosowaniu kryterium swobody realizacji poszczególnych prerogatyw wchodzących w skład suwerenności: państwa silnie suwerenne²⁶⁰⁷, państwa o suwerenności atroficznej, rozplątanie się suwerenności²⁶⁰⁸ jak również rozbitcie suwerenności. Suwerenność *państwa narodowego* ulega ograniczeniu zarówno w wymiarze ***jednowładności*** – ponieważ wykształcają się konkurencyjne, cieszące się również znaczącą legitymacją społeczną oraz możliwości działania, oraz ***całowładności*** – ponieważ istnienie tych ośrodków uniemożliwia sprawowania efektywnej kontroli nad całością terytorium.

Po drugie, reewaluacji ulega *legitymacja* rządu *państwa narodowego* do sprawowania władzy, rozumiana w poniższym kontekście jako społeczne przyzwolenie na podejmowanie działań zarówno w środowisku wewnętrznym jak i międzynarodowym. Stosując powyższe kryterium można wskazać na trzy subkategorie *państw narodowych*. Pierwszą stanowią *państwa narodowe o legitymacji* domniemanej. Charakteryzują się tym, że ich działania zawierają w sobie założenie prawomocności, o ile nie zostaną zakwestionowane przez pozostałe podmioty uczestniczące w kontekście podjęcia działania. Co więcej, koszt zakwestionowania legitymacji spoczywa na podmiocie kwestionującym. Przykładami państw tego typu są zwykle największe mocarstwa, stanowiące rdzeń cywilizacyjnego Zachodu. Drugą stanowią *państwa narodowe o legitymacji* zakwestionowanej. Zakwestionowanie

2606J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 29 – 30.

2607We wszystkich wspomnianych przypadkach, rząd centralny cieszy się znacznym poparciem społecznym, co zapewnia dość znaczną swobodę działania oraz egzekwowania narodowej suwerenności. Jednakże, o ile w przypadku Stanów Zjednoczonych istnieją kanały ekspresji społecznego niezadowolenia, o tyle w przypadku reżimów autorytarnych, takich jak Rosja czy Chiny, drogi te są w sposób trwały zamknięte, powodując akumulację społecznych napięć oraz usypiając czujność agencji odpowiedzialnych za monitorowanie tych napięć oraz ich rozpraszenie. W rezultacie państwa tego typu wydają się niewrażliwe na społeczną krytykę, jednakże tylko do pewnego progu, po którym następuje rewolucja, oznaczająca całkowity reset instytucji politycznych połączony z niemal całkowitym ustaniem podstawowych funkcji państwa. Historia zarówno Chin jak i Rosji dostarcza szeregu przykładów tego typu wydarzeń, sugerując możliwość ich powtórzenia w przyszłości.

2608A. Yannis, *The UN as Government in Kosovo*, „Global Governance”, 2004, nr 10(1), s. 67 – 91.

następuje w wyniku międzynarodowej reakcji na ich przeszłe destrukcyjne działania. W rezultacie każdorazowe podjęcie międzynarodowej inicjatywy przez nie, pociąga konieczność poniesienia kosztów związanych z zabezpieczeniem odpowiedniego poziomu *legitymacji*. Posługując się językiem potocznym, aktywności międzynarodowa przypomina „pływanie w kisielu”. Paradoksalnie w tej kategorii plasują się mocarstwa albo rosnące w siłę – takie jak Chińska Republika Ludowa; albo tracące poszczególne elementy własnego potencjału – takie jak Federacja Rosyjska. Trzecią stanowią *państwa narodowe o legitymacji dynamicznej*. Jej podstawowy koncept zakłada ewolucję kompleksowego kontekstu sytuacji międzynarodowej poszczególnych państw albo w kierunku uzyskania domniemanej *legitymacji* albo jej zaprzeczenia. Kwestia dynamicznej *legitymacji* jest powiązana z międzynarodową percepcją *państwa narodowego*. W przypadku państw narodowych można wskazać trzy przypadki przejścia państw przez strefę *legitymacji* dynamicznej. Pierwszy przypadek, jest to warunkowe uznanie legitymacji Chińskiej Republiki Ludowej, kosztem Republiki Chińskiej (Tajwanu), zwłaszcza w odniesieniu do prestiżowego stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych²⁶⁰⁹. Drugim przykładem może być zdjęcie sankcji dyplomatyczno-ekonomicznych z Islamskiej Republiki Iranu, która nastąpiła w 2015 roku w konsekwencji umowy pomiędzy Teheranem a grupą określaną jako P5+1 (stali członkowie Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz Niemcy i Unia Europejska)²⁶¹⁰. Trzecim przykładem może być Syria, która pogrążyła się w chaosie wojny domowej po wydarzeniach stanowiących istotny element tak zwanej Arabskiej Wiosny z roku 2011²⁶¹¹. W rezultacie nieudanej próby siłowego stłumienia zamieszek oraz rozpadzie się całości państwa wzdłuż geograficznych, religijnych i narodowościowych linii uskokowych oraz prawdopodobnego

2609 Okres ten określany jest nawet jako najszcześniejszy z czterech pomyślnych okresów dla chińskiego państwa J. Rowiński, *Chiny i zmieniający się układ sił w Azji u progu XXI wieku. Strategia regionalna ChRL w warunkach globalizacji* [w:] *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – gospodarka – cywilizacja*, red. J. Nakonieczna, J. Zajączkowski, Warszawa 2011, s. 538.

2610 Więcej szczegółów odnośnie skomplikowanych relacji pomiędzy oboma mocarstwami w Zatoce Perskiej znaleźć można w monografii S. Mabon, *Saudi Arabia and Iran. Power and rivalry in the Middle East*, Londyn, Nowy Jork 2016. Jednakże ostatnie wydarzenia, zaangażowanie we wsparcie różnych lokalnych milicji w Iraku, interwencja zbrojna Arabii Saudyjskiej w Bahrajnie oraz Jemenie, a także interwencja zbrojna Iranu w Syrii, zdają się wskazywać, że rywalizacja ta przybiera charakter wojny *proxy*, a ewolucja niebezpiecznie zbliża się do progu bezpośredniej konfrontacji militarnej.

2611 W tym kontekście największą enigmą jest próba określenia relacji siłowych oraz napięć wewnątrz społeczeństwa syryjskiego, które doprowadziło do przetrwania przez syryjski rząd ciężkich, pierwszych lat wojny oraz osiągnięć względnej równowagi obecnej. Część naukowców przychyliła się do twierdzenia, że decydująca stała się pomoc zewnętrzna, szczególnie dostarczana przez Rosję oraz Iran. Inni wskazują na brak zaangażowania społeczności międzynarodowej, niechętniej podejmowania kolejnej interwencji z powodu negatywnych doświadczeń wynikających z podobnych inicjatyw z Libii, Iraku oraz Afganistanu. Jeszcze inni wskazują na nikły stopień koordynacji pomiędzy poszczególnymi formacjami rebelianckimi oraz skrajne rozczłonkowanie opanowanych przez opozycje terenów. W najmniejszym stopniu poddawana jest analizie adaptacyjność reżimu do zmieniających się warunków oraz jego legitymizacja w społeczeństwie. Faktem jest, że w odróżnieniu od pozostałych arabskich rewolucji, syryjski epizod przybrał najbardziej krwawą oraz najdłuższą formę.

wykorzystania broni masowego rażenia, zwłaszcza w przypadku ataku chemicznego na zrewoltowane przedmieście Damaszku, al Ghouta w 2012 roku²⁶¹², rząd Bashara al-Assada stał się pariasem na arenie międzynarodowej, dysponujący jedynie kilkoma wątpliwymi sojusznikami oferującymi jedynie symboliczne wsparcie. Kwestia *legitymizacji* aktywności międzynarodowej poszczególnych państw ulega odejściu od westfalskiego modelu bezwzględnej legitymacji wszelkich działań, każdy rząd musi zgromadzić zasoby niezbędne do uzyskania optymalnego rezultatu własnej aktywności.

Po trzecie, reewaluacji ulega charakter *państwa narodowego* jako jednostki geopolitycznej. Niemal w każdej pogłębionej analizie politologicznej, *państwo narodowe* prezentowane jest jako podmiot uzurpujący sobie rolę jako wyłącznego dysponenta bezpośredniej kontroli nad terytorium geograficznym²⁶¹³. Ewolucja późnowestfalskiej rzeczywistości międzynarodowej, zwłaszcza powstanie oraz gwałtowny rozwój transnarodowej przestrzeni społecznej, otworzył przed *państwem narodowym* nowe pole realizowania swych funkcji oraz pole generujące wyzwania nowej jakości dla jego istnienia oraz funkcjonowania²⁶¹⁴. Zaobserwować można wyodrębnienie się czterech jego subkategorii. Pierwszą są *państwa narodowe* aktywne w sferze transnarodowej, tak zwane *państwa wirtualne*²⁶¹⁵, na przykład Singapur, czy Hongkong²⁶¹⁶. Drugą są *państwa narodowe*, których aktywność w sferze transnarodowej jest równoważona przez aktywność w sferze geopolitycznej. Najlepszym przykładem państwa ulokowanego w niniejszej kategorii są Stany Zjednoczone. Trzecią są *państwa narodowe* zachowawcze, koncentrujące się głównie na tradycyjnej aktywności geopolitycznej. Przykładem państwa tego typu może być Federacja Rosyjska. Czwartą kategorią są *państwa narodowe* ograniczone, których aktywność nawet w obrębie terytorium poddanego własnej jurysdykcji, jest w dużym stopniu ograniczona przez podmioty funkcjonujące w transnarodowej przestrzeni społecznej: korporacje, organizacje przestępcze i terrorystyczne, czy też ruchy społeczne. Typowymi przykładami państw ograniczonych może być Demokratyczna Republika Konga, czy Syryjska Republika Arabska.

2612 French Defence Ministry, *Syria/Syrian chemical programme – National executive summary of declassified intelligence*, Paryż 2013, URL: http://www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/Syrian_Chemical_Programme.pdf, [dostęp: 8.09.2016].

2613 Najpełniejsza definicja państwa: G. Jellinek, *Nauka o państwie*, Warszawa 1921, s. 312.

2614 D. Kondrakiewicz, *Państwo [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne* red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 88 – 90.

2615 R. Rosencrance, *The rise of the virtual state. Wealth and power in the coming century*, Nowy Jork 1999, s. 4 – 6.

2616 Zgodnie z koncepcją państwa w stosunkach międzynarodowych, Hong-kong nie jest państwem, jednak z powodu jego unikalnych doświadczeń historycznych – kolonializm brytyjski oraz tradycje chińskie – doprowadziły do stworzenia unikalnego konglomeratu, który pomimo wchłonięcia przez Chińską Republikę Ludową w 1997 roku, uzyskał unikalny status oraz możliwości podmiotowego działania, w ramach specyficznego systemu „jedno państwo dwa systemy”.

Późnowestfalskie środowisko międzynarodowe wytwarza kontekst empiryczny, w ramach którego dokonuje się rozwarstwienie dotychczas jednolitej kategorii westfalskiego państwa narodowego. W rezultacie, stosując koniunkcję kryteriów legitymacji oraz konfiguracji potencjału, wskazać można na pięć podstawowych kategorii późnowestfalskich państw narodowych: *hipermocarstwo*, *ocarstwa pierwszego rzędu*, *ocarstwa drugiego rzędu* i *państwa średnie*, *państwa wirtualne* oraz *państwa dysfunkcyjne*.

4.2.2. *Hipermocarstwo*

Pierwsza kategoria podmiotów państwowych obecnych w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest unikalnym przypadkiem. Z tego też powodu materiał empiryczny jest wyjątkowo skąpy, a sama kategoria jako taka, została zidentyfikowana oraz opisana dopiero w ostatniej dekadzie XX wieku. Kategorią tą jest *hipermocarstwo*²⁶¹⁷. Pojęcie to wprowadzono do nauki o stosunkach międzynarodowych stosunkowo niedawno. Początkowo pojawiało się w publicystycznych wypowiedziach polityków oraz komentatorów stosunków międzynarodowych, jednak z czasem została przeniesiona także do literatury akademickiej²⁶¹⁸. Stanowi ona odpowiedź na pytanie o współczesny status Stanów Zjednoczonych, jako najpotężniejszej oraz najbardziej wpływowej jednostki geopolitycznej na świecie. Co więcej, duża część środowiska daje zróżnicowaną odpowiedź dotyczącą charakteru oraz zakresu amerykańskiej supremacji.

Po pierwsze, określano ją jako typowy przykład imperialnej dominacji²⁶¹⁹. Jednakże w odróżnieniu od historycznych przypadków kolonializmu – o charakterze

2617Termin wprowadzony do nauki o stosunkach międzynarodowych przez francuskiego ministra Huberta Védrine'a do dyskursu politycznego w 1999 w artykule: *To Paris, U.S. Looks Like a 'Hyperpower'*, „The New Yorker”, 5.02.1999, URL: http://www.nytimes.com/1999/02/05/news/05iht-france.t_0.html, [dostęp: 30.09.2015]. Określono wartość terminu na państwo, które dominuje we wszystkich dziedzinach stosunków międzynarodowych, poprzez dynamiczny rozwój własnego potencjału, albo poprzez wyeliminowanie znaczących konkurentów. Zjawisko hipermocarstwa w większości prac naukowych przyjmowana jest dorozumiale, doczekała się jednak kilku prac analitycznych, między innymi: K. Nossal, *Lonely Superpower or Unapologetic Hyperpower? Analyzing American Power in the Post-Cold War Era*, Hamilton 1999, URL: <http://post.queensu.ca/~nossalk/papers/hyperpower.htm>, [dostęp: 30.09.2015], E. Cohen, *History and Hyperpower*, „Foreign Affairs”, 2004, lipiec-sierpień, URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2004-07-01/history-and-hyperpower>, [dostęp: 30.09.2015], A. Chua, *Day of Empire: How Hyperpowers Rise to Global Dominance - and Why They Fall*, Nowy Jork 2007.

2618Termin wykorzystywany w różnych analizach rzeczywistości międzynarodowej, zarówno dosłownie, na przykład: R. P. Das, *Europe in Euroasian strategic considerations: introductory remarks* [w:] *The impact of Asian powers on global developments*, red. E. Reiter, P. Hazdra, Nowy Jork 2004; E. A. Cohen, *History and the hyperpower*, „Foreign Affairs”, 2004, nr 83(4), s. 49 – 63; jak i dorozumiale, na przykład G. Friedman, *Następne sto lat: prognoza na XXI wiek* (tłum. M. Antosiewicz), Warszawa 2009.

2619P. Bender, *Ameryka – nowy Rzym* (tłum. A. Krzemińska, A. Krzemiński), Warszawa 2004.

psychospołecznym²⁶²⁰, marksistowskim²⁶²¹ oraz liberalnym²⁶²² - można wskazać, że supremacja amerykańska wykazuje trzy cechy charakterystyczne wyłącznie dla niej. Pierwszą jest podłoże ideologiczne. Amerykanie, jako naród oraz będący jego emanacją byt geopolityczny odrzucają ideologiczne podwaliny sprawowania władzy przez metropolię nad gorzej sytuowanymi państwami podległymi²⁶²³. Ideologia liberalna, przyświecając polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych niemal od początku funkcjonowania oparta jest na zaprzeczeniu doświadczeń funkcjonowania tak zwanego Starego Świata, czyli Europy. Nawet kluczowy element wszelkiej amerykańskiej perspektywy historycznej – *Manifest Destiny*²⁶²⁴ - zakłada nie dominację dla korzyści politycznych oraz gospodarczych, lecz pozycję wyzwoliciela oraz przewodnika. Z tego też powodu większość wojen prowadzonych przez Stany Zjednoczone nie miała na celu zmiany stanu posiadania, lecz wyzwolenie narodów podbitych przez inne mocarstwa, jeśli nie w wymiarze faktyczny to choćby deklaratywnym. W ten sposób motywowano uczestnictwo Ameryki w kolejnych konfliktach zbrojnych:

2620 Głównym przedstawicielem imperializmu psychospołecznego jest Joseph A. Schumpeter (1883 – 1950). Zgodnie z jego koncepcją, imperializm bazuje na atawistycznych zachowaniach, które zostały wkomponowane w strukturę nowoczesnego państwa w procesie politycznym polegającym na włączeniu elementów klasy „wojowników”, wykształconych na potrzeby prowadzenia działań wojennych, a nieustannie wymagających uzasadnienia własnego istnienia. W tym kontekście, jej reprezentanci manipulują kryzysami sterując ekspansją zewnętrzną podmiotu. W ten sposób imperializm staje się antytezą kapitalizmu oraz demokracji. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 149 – 150.

2621 Głównym przedstawicielem imperializmu marksistowskiego jest Władimir I. Lenin (właściwie Uljanow) (1870-1924). Zgodnie z jego koncepcją, imperializm jest najwyższą formą istnienia kapitalizmu. W jego ramach następuje zrośnięcie instytucji państwa z najwyższą klasą posiadaczy. W tym kontekście jedynym sposobem na ilościowy rozwój gospodarki to ekspansja zewnętrzna i podbój. Konsekwencją jest podział świata pomiędzy najsilniejsze państwa a w konsekwencji zwiększenia stopnia rywalizacji międzynarodowej oraz wojen. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 146 – 149.

2622 Głównym przedstawicielem imperializmu liberalnego jest John A. Hobson (1858 – 1940). Zgodnie z jego koncepcją, postępująca koncentracja bogactwa w państwach bogatych skutkuje niskim poziomem konsumpcji. Z powodu spadającej wymiany handlowej elity inicjują ekspansję zamorską. Nie jest ona jednak jedyną możliwością, ponieważ analoiczne rezultaty powoduje wzrost oraz redystrybucja dochodów w ramach państwa. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 145 – 146.

2623 Widać to szczególnie wyraźnie w dokumentach rządu amerykańskiego z pierwszej połowy XX wieku. Szczególnie w orędziu prezydenta Woodrowa Wilsona, wygłoszonego przed obiema izbami Kongresu dnia 8 stycznia 1918 roku, kiedy to sformułowane zostały słynne czternaście punktów mających stanowić podstawę nowego ładu międzynarodowego. Pełny tekst przemówienia w języku angielskim: W. Wilson, *President Wilson's Fourteen Points*, „The World War I Document Archive”, 2008, 28 lutego, URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson's_Fourteen_Points, [dostęp: 15.09.2016].

2624 *Manifest Destiny*, lub inaczej *Boskie Przeznaczenie*, jest ideologią przyświecającą ekspansji zewnętrznej Stanów Zjednoczonych prowadzonej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Opierała się na trzech podstawowych założeniach. Po pierwsze, na szczególnej wyjątkowości społeczeństwa amerykańskiego jako szczytowego produktu ewolucji społeczno-politycznej gatunku ludzkiego. Po drugie, na supremacji instytucji politycznych Stanów Zjednoczonych nad pozostałymi podmiotami międzynarodowymi. Po trzecie, jest to przekonanie o nieuchronności międzynarodowej transformacji według amerykańskiego projektu. Więcej szczegółów odnośnie samego projektu, jego realizację oraz krytykę: K. Fresonke, *West of Emerson: The Design of Manifest Destiny*, Oakland 2003.

wojnie amerykańsko-hispańskiej w 1898 roku²⁶²⁵, udział w obu wojnach światowych²⁶²⁶, a ostatnio także w wojnie w Iraku w 2003²⁶²⁷.

Po drugie, od XIX wiecznego imperializmu europejskiego odróżnia się niewielką rolą czynnika ekonomicznego. Ekspansja ekonomiczna rozumiana jako poszukiwanie nowych źródeł surowców oraz rynków zbytu, była jednym z podstawowych priorytetów mocarstw kolonialnych. O ile europejski imperializm był generowany przez geoeconomiczną konieczność²⁶²⁸, o tyle amerykański miał podbudowę niemal wyłącznie ideologiczną, ponieważ nawet współcześnie państwo to charakteryzuje się jednym z niższych wskaźników gęstości zaludnienia²⁶²⁹. Pomimo tego rynek amerykański jest na tyle rozbudowany, że jest w stanie konsumować lwią część produkcji globalnej²⁶³⁰.

2625Wojna toczona pomiędzy kwietniem a sierpniem 1898 roku. W rezultacie słabości militarnej będącej w głębokim kryzysie Hiszpanii, wojska amerykańskie w połączeniu z partyzantką kubańską oraz filipińską przejęły kontrolę nad Filipinami, Kubą, Guam oraz Portoryko. W rezultacie Hiszpania utraciła ostatnie posiadłości na zachodniej półkuli, a Stany Zjednoczone zerwały w politykę nieinterwencji oraz antykolonializmu, przejmując kontrolę nad dodatkowymi obszarami, choć nie przyznano im statusu kolonii, przede wszystkim z powodu oporu części amerykańskich elit oraz obywateli. Podstawową motywacją amerykańskiego społeczeństwa do poparcia zaangażowania się w konflikt było krwawe stłumienie powstania antyhispańskiego w przededniu rozpoczęcia wojny.

2626W tym przypadku uczestnictwo w obu wojnach światowych motywowane było sprzeciwem wobec negatywnych sił istniejących we współczesnym świecie, uniemożliwiających globalną realizację *Manifest Destiny*. O ile w przypadku pierwszej wojny światowej społeczeństwo zmobilizowało się głównie przeciwko siłom *ancien regimu*, reprezentowane przez wszystkie mocarstwa europejskie, natomiast naznaczenie Trójprzymierza z powodu prowadzenia działań wojennych niezgodnych z zasadami liberalnego handlu międzynarodowego, przede wszystkim w ramach nieograniczonej wojny podwodnej. Symbolem może być w tym miejscu zatopienie statku *Lusitania*. W przypadku drugiej wojny światowej, amerykańska opinia publiczna była początkowo niechętna podeszła do zagadnienia uczestnictwa w wojnie. Jednakże tłem do wzrostu nastrojów prowojennych, były przede wszystkim przeszkody generowane przez nowe siły na kontynencie europejskim, ze szczególnym uwzględnieniem nazistowskich Niemiec oraz ich dążenia do odtworzenia imperium europejskiego, a więc powrotu zasad utożsamianych ze społecznym regresem. Nie bez znaczenia było rozpoczęcie przez *Kriegsmarine* kolejnej kampanii nieograniczonej wojny podwodnej.

2627W przypadku wojny w Iraku, kluczowym elementem narracji propagandowej zmierzającej do nakłonienia społeczeństwa amerykańskiego do poparcia interwencji opierała się na trzech filarach. Pierwszym, była troska o prawa narodu irackiego, rządzonego przez Saddama Husajna odbieranego jako bezwzględny oraz krwawego dyktatora. Drugim, było przeświadczenie o posiadaniu przez rząd irackiej posiadania broni masowego rażenia. Trzecim, było przekonanie o bliskich związkach pomiędzy rządem irackim a al-Quaedą, postrzeganą wówczas jako główną siłę zmierzającą do przekreślenia liberalnego porządku świata. Tym samym Irak obrazowany był jako jedna z ważniejszych sił zmierzających do zniszczenia świata zbudowanego przez Stany Zjednoczone.

2628W przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych, zlokalizowanych na niemal dziewiczym terenie, wielkie mocarstwa europejskie zlokalizowane były na niewielkich, wyeksploatowanych przestrzeniach. Tym samym ekonomia stanowiła główny napęd kolonializmu, wraz z towarzyszącym jej wymiarom politycznym oraz strategicznym. Z tego też powodu jego wystąpienie pociągnęło za sobą poważne implikacje dla struktury oraz funkcjonowania współczesnego świata, włącznie z nierównomiernym rozwojem społeczno-ekonomicznym. W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz, *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2004, s. 289 – 290.

2629Na podstawie danych zawartych na stronie CIA, gęstość zaludnienia Stanów Zjednoczonych w 2015 roku wynosiła 32,68 osoby na kilometr². Co daje im 181. miejsce na świecie, pomiędzy Zimbabwé a Wenezuelą. Dla porównania, średnia gęstość zaludnienia dla świata wynosi 14,23 osoby na kilometr² (włącznie z powierzchnią mórz i oceanów), 48,72 osoby na kilometr² (tylko powierzchnia lądowa) oraz 53,78 osoby na kilometr² (bez obszaru Antarktydy). Dane na podstawie *World*, „CIA World Factbook”, 2015, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/xx.html> [dostęp: 22.09.2016].

2630W tym miejscu szczególnego znaczenia nabiera koncepcja *Chimeryki*, a więc dość specyficznego połączenia obu państw w wymiarze ekonomicznym, które przekładało się jednakże również na kwestie

Po trzecie, na obecną chwilę wciąż niejasny jest status pozostałych elementów systemu międzynarodowego, szczególnie tych, które stanowią najważniejsze wyzwanie dla *hipermocarstwa*. W przypadku utrzymania przez nie suwerenności w ramach postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, nie spełniony zostanie warunek *imperializmu uniwersalnego*, rozumianego jako asymilacja całego poznanego świata w ramach jednego organizmu politycznego²⁶³¹.

Po czwarte, w *hipermocarstwie* brak imperatora, rozumianego jako ambitna jednostka, która skierowała państwo w kierunku imperialnym, bądź grupa ludzi lub grupa społeczna, która przy pomocy ekspansji imperialnej realizuje własne ambicje, w mniejszym stopniu interesy społeczne. W swej istocie, z pocztu prezydentów amerykańskich można wskazać dwa przypadki, które najbardziej zbliżyły się do imperialnego modelu Aleksandra Macedońskiego czy Czyngis-Chana. Pierwszym jest prezydent Franklin Delano Roosevelt, który sprawował swój urząd w latach 1933 – 1945, a więc na trzykrotną kadencję²⁶³². To na mocy jego decyzji, Stany Zjednoczone przystąpiły do drugiej wojny światowej, która wyniosła je do szczytu globalnej potęgi²⁶³³. Drugim takim momentem jest podwójna prezydentura George'a Walkera Busha juniora, która przypadła na pierwszą dekadę XXI wieku, następującego po wydarzeniu uznanym za formatującym dla polityki światowej: zamachu na World Trade Center²⁶³⁴. Zgodnie z analizą Salvatore'a Babonesa, na okres prezydentury Busha przypada urzeczywistnienie imperialnego potencjału w realnym działaniu międzynarodowym²⁶³⁵.

Stany Zjednoczone, zwłaszcza od zakończenia Zimnej Wojny, umykają klasycznym koncepcjom naukowym. Szczególnie obiecująco wydają się dwie koncepcje. Pierwsza, jest to zaczerpnięta z chińskiej szkoły stosunków międzynarodowych koncepcja *hegemonii*²⁶³⁶. Drugą jest wprowadzona przez francuską gałąź zachodniej teorii stosunków

polityki. A. Szumowski, *Chimerica (...)*.

2631Scenariusz postwestfalskiego środowiska międzynarodowego zorganizowanego wokół uniwersalnego imperium zaprezentowano w rozdziale piątym.

2632Ograniczenie czasu sprawowania prezydentury do dziesięciu lat (dwóch pełnych kadencji oraz dwóch lat w przypadku niespodziewanego zastąpienia urzędującego prezydenta), została wprowadzona w 1951 roku na mocy 22. poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych.

2633W 1945 roku Stany Zjednoczone były jedynym rozwiniętym państwem z terytorium nie dotkniętym skutkami II wojny światowej, produkującym około 50% światowej produkcji przemysłowej, największymi siłami zbrojnymi oraz jedynym mocarstwem posiadającym broń atomową. P. M. Kennedy, *Mocarstwa świata: narodziny, rozkwit, upadek: przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500-2000* (tłum. M. Kuźniak), Warszawa 1995, s. 351 – 352.

2634Jest to cezurą często stosowana w nauce o stosunkach międzynarodowych jako początek kolejnego etapu rozwoju systemu globalnego. Jednakże czasem podnoszone są głosy, że jego znaczenie jest wyolbrzymiane. Próbę racjonalnego przeglądu argumentów, znaleźć można w artykule R. K. Krebs, J. K. Lobasz, *Fixing the Meaning of 9/11: Hegemony, Coercion, and the Road to War in Iraq*, „Security Studies”, 2007, nr 16(3), s. 409 – 451.

2635Była to główna teza wykładu wygłoszonego dnia 28 września 2015 roku na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

2636S. W. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 21-22.

międzynarodowych koncepcja *hipermocarstwa*²⁶³⁷. Pojęcie *hegemonii* trafiło do zachodniego dyskursu na temat stosunków międzynarodowych w trakcie tajnych negocjacji pomiędzy przedstawicielami rządu chińskiego pod kierownictwem Mao Zedonga, oraz doradcy do spraw bezpieczeństwa Prezydenta Richarda Nixona – Henry'ego Kissingera, prowadzonych za pośrednictwem między innymi rządów polskiego oraz pakistańskiego, co doprowadziła do pierwszej oficjalnej wizyty amerykańskiego prezydenta w Pekinie w dniach 21 – 28 lutego 1972 roku²⁶³⁸.

W tym miejscu należy wskazać na przymioty chińskiego *hegemonia*. Po pierwsze, hegemon w kontekście chińskiej historii oraz politologicznej refleksji dysponuje możliwością siłowego wymuszenia dostępu do pożądaných zasobów, będących w gestii jednostek niższego szczebla. Stanowi to echo postaci legendarnego cesarza Qin Shi Huang, który bezlitośnie eksploatował podległe sobie tereny aż do krawędzi buntu, który zmiotł dynastię z tronu po śmierci założyciela²⁶³⁹. Po drugie, jest to również kwestia moderowania publicznego dyskursu w stosunkach międzynarodowych, w oparciu o zasady moralne oraz filozoficzne bazujące na przekonaniach oraz zasadach filozoficznych, religijnych oraz ideologicznych, wywodzących się z odmiennego kontekstu kulturowego²⁶⁴⁰. Po trzecie, jest to uzależnienie pozostałych elementów systemu od realizacji partykularnych interesów *hegemonia*. Widać to wyraźnie na przykładzie prowadzenia przez Stany Zjednoczone wojny z terroryzmem w pierwszej dekadzie XXI wieku, co doprowadziło do destabilizacji sytuacji globalnej, odczuwalnej do dzisiaj²⁶⁴¹. Jest to szczególnie widoczne na przykładzie obszaru Azji Centralnej²⁶⁴². W negocjacjach z rządem amerykańskim, strona chińska sygnalizowała pewne zastrzeżenia, odnośnie nawiązania stosunków dyplomatycznych, które w optyce Pekinu postrzegane było

2637H. Védrine, *To Paris, U.S. Looks Like a 'Hyperpower'*, „The New Yorker”, 1999, 5 lutego, URL: http://www.nytimes.com/1999/02/05/news/05iht-france.t_0.html, [dostęp: 29.09.2016].

2638Ch. Tudda, *A Cold War Turning Point: Nixon and China, 1969-1972*, Baton Rouge 2012.

2639S. W. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 50.

2640Próba redefinicji chińskiego podejścia do wielu wymiarów działalności społecznej, w tym także do kształtowania własnej szkoły stosunków międzynarodowych. Historia rozwoju chińskiej analizy, przechodzącej dotychczas trzy fazy rozwojowe: absorpcję zachodniej myśli politycznej, włączenie się chińskich naukowców w szkoły głównego nurtu oraz kreatywną krytykę dokonań zachodnich naukowców, w którą chińska szkoła stosunków weszła na początku XXI wieku. Zarys podstawowego kierunku rozwojowego chińskiej teorii stosunków międzynarodowych został naszkicowany na podstawie wniosków z panelu *Chinese International Relations Theory: Re-Configuration and Internationalization of International Relations in the Shadow of Global Crises* pod przewodnictwem prof. Nele Noesselt, przeprowadzonym w ramach 8th Pan – European Conference on International Relations. *One International Relations or Many? Multiple Worlds, Multiple Crises*, zorganizowanej w Warszawie w dniach 17 – 21 września 2013 roku.

2641Wojna z terroryzmem, oficjalnie rozpoczęta oraz prowadzona przez Stany Zjednoczone, staje się coraz częściej usprawiedliwieniem działań pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych, takich jak Francja, Wielka Brytania, Rosja, Ukraina, Turcja oraz Syria, powodując dodatkowe turbulencje obejmujące kolejne regiony świata.

2642D. Kondrakiewicz, *Działania Stanów Zjednoczonych Ameryki w regionie [w:] Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych*, red. B. Bojarczyk, A. Ziętek, Lublin 2008, s. 131 – 152.

jako pewną formę akceptacji amerykańskiej hegemonii.

Nieco łagodniejszą formą *hegemonii* jest koncepcja systemu trybutarnego, zaprezentowanego przez Yuen Foong Khonga²⁶⁴³. W swym artykule, należącym do trzeciej generacji chińskich badań nad stosunkami międzynarodowymi, dokonuje próby adaptacji starożytnego modelu chińskiego systemu trybutarnego do współczesnego systemu skonstruowanego wokół amerykańskiej mocarstwowości. Koncentruje się na kształtowaniu wzajemnych relacji oraz wyrażaniu szacunku/legitymacji w obie strony systemu. System jako całość charakteryzowany jest przez pięć wyznaczników. Po pierwsze, jest to przekonanie o własnej wyjątkowości wynikającej z cywilizacyjnej wyższości. Po drugie, system skonstruowany jest na zasadzie koncentrycznych kręgów. W rezultacie trybutariusze posegregowani są na grupy i warstwy względem relacji z centrum systemu. Po trzecie, jest to zestaw rytuałów dyplomatycznych przeznaczonych do obsługi systemu, głównie w sferze komunikowania się pomiędzy hegemonem a trybutariuszem. Po czwarte, całość relacji charakteryzuje się dość znacznym stopniem pobłażliwości państwa centralnego względem trybutariuszy nie kwestionujących suwerenności hegemonu. Po piąte, jest to również redefinicja suwerenności, rozumianej jako ograniczenie interpenetrowalności podmiotów, niezależnie od ich faktycznej kondycji²⁶⁴⁴.

Oczywiście, różne epoki historyczne generują dość znaczne różnice pomiędzy obiema iteracjami systemu trybutarnego – przede wszystkim w ekonomicznym wymiarze systemu, który w przypadku chińskim cechował się ukierunkowaniem do zewnątrz, natomiast w przypadku amerykańskim, skierowany jest przede wszystkim do centrum²⁶⁴⁵ oraz w roli i znaczeniu militarnej supremacji centrum nad trybutariuszami²⁶⁴⁶ - jednakże autor jest przekonany, że mechanizmy wykazują szereg podobnych jakościowo cech, aby można mówić o tożsamości tych systemów. Europejskim odpowiednikiem *hegemonii* jest *hipermocarstwo*. Zakłada ono koniunkcję dwóch wymiarów. Po pierwsze, jest to ilościowy charakter zjawiska, akcentowany przez większość naukowców, począwszy od George'a Friedmanna i Salvatore'a Babonesa a skończywszy na Andrew Bacevichu oraz Huberta Védrine'a. W tym kontekście o ile militarna dominacja nie jest kwestionowana, o tyle ekonomiczna pozycja Waszyngtonu podlega rewizji, zwłaszcza w kontekście wielkiego kryzysu finansowego roku 2008, który rozpoczął się od tąpnięcia na amerykańskich rynkach finansowych²⁶⁴⁷. Dodatkowo, George

2643 Yuen Foong Khong, *American Tributary System*, „The Chinese Journal of International Politics”, 2013, nr 6, s. 1 – 47.

2644 Tamże, s. 9 – 33.

2645 Tamże, s. 34.

2646 Tamże, s. 35.

2647 Symbolicznym początkiem rzeczzonego kryzysu był upadek banku inwestycyjnego Lehman Brothers, który

Friedman zwraca dodatkową uwagę na systemową słabość gospodarki amerykańskiej, szczególnie w przypadku starzejącej się infrastruktury – lotnisk, autostrad, sieci energetycznej oraz kanalizacji²⁶⁴⁸. Po drugie, jest to również relacja do roli Stanów Zjednoczonych, która zawarta jest pomiędzy dwiema przeciwstawnymi opiniami, co widać na przykładzie twórców amerykańskich. Z jednej strony jest to Andrew Bacevich²⁶⁴⁹, który w *hipermocarstwowości* amerykańskiej widzi zagrożenie nie tylko dla stabilności oraz światowego pokoju. Na drugim biegunie wskazać można koncepcje Salvatore'a Babonesa oraz George'a Friedmanna, którzy zwracają uwagę na konieczność sprawowania roli globalnego mocarstwa w celu efektywnego zabezpieczenia interesów narodowych. W przypadku zarzucenia niniejszej odpowiedzialności, rząd amerykański doprowadzi nie tylko do destabilizacji szeregu regionów świata oraz utratę renty hegemonicznej, która pozwala amerykańską gospodarkę w celu podtrzymania tak zwanego amerykańskiego stylu życia.

Większość naukowców zachodnich wydaje się zgadzać, że *hipermocarstwowość* zasadza się na koniunkcji trzech sfer aktywności podmiotu w środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, są to możliwości militarne. Szczególnie jest to widoczne w sferze militarnej, gdzie dla przykładu armia iracka, określana jako trzecia armia na świecie w 1991 roku zostaje rozbita w absurdalnie krótkim czasie przez siły koalicyjne²⁶⁵⁰. Paradoksalnie tym, co wyróżnia militarne możliwości *hipermocarstwa* jest na tyle rozbudowany potencjał, że nawet porażka na polu bitwy może przysłużyć się do osiągnięcia celów politycznych założonych w strategii rządowej. Po drugie, jest to również pozycja ekonomiczna. W większości przypadków wymiar ten jest rozumiany jako sprawowanie politycznej kontroli nad znaczącym segmentem gospodarki globalnej, wyrażonej najczęściej jako procentowy udział w globalnej produkcji brutto²⁶⁵¹. Jednakże, podobnie jak w poprzednim punkcie, ekonomiczny wymiar

ogłaszając upadłość dnia 15 września 2008 roku spowodował olbrzymią panikę na giełdzie, która zainicjowała reakcję łańcuchową osłabiając i niszcząc pozostałe większe grupy kapitałowe, a w konsekwencji inicjując kryzys finansowy, z którego efektami państwa rozwinięte borykają się do dzisiaj.

2648G. Friedman, *Następna (...)*, s. 274 – 293.

2649A. J. Bacevich, *Granice potęgi. Kres amerykańskiej wyjątkowości*, Warszawa 2011.

2650Całość operacji została przeprowadzona pomiędzy 17 stycznia a 28 lutego 1991 roku. W rezultacie iracka armia straciła zdolność do prowadzenia operacji ofensywnych oraz w dużej mierze defensywnych. Ocalenie irackiego reżimu nastąpiło jedynie w wyniku decyzji amerykańskiego rządu stawiającego sobie ograniczone cele polityczne. Oficjalne zakończenie operacji *Pustynna Burza* nastąpiło dnia 30 listopada 1995 roku.

2651Podstawowym wyzwaniem dla globalnej historii jest próba określenia poziomu rozwoju, a także produkcji, oraz gospodarki na poziomie globalnym. Jest to trudne nawet w czasach współczesnych, głównie z powodu różnych metodologii pomiaru stosowanych w różnych państwach – nie wspominając o celowym fałszowaniu danych na różnych poziomach ich zbierania oraz agregacja. Jednakże w celu opisu dawniejszych epok, zapiski te stają się mniej kompletne i mniej wiarygodne. Dodatkowo, w związku z jakościowym postępowaniem technologicznym, na przykład w ramach sposobów pozyskiwania energii, szacunki te obciążone są znaczącym marginesem błędów. W rezultacie w celu oszacowania potencjału produkcyjnego świata w różnych okresach historycznych, a także rozdysponowania powyższych możliwości pomiędzy poszczególnymi regionami oraz podmiotami świata. Jedną z powyższych szacunkowych wartości jest Produkt Globalny Brutto czy też Produkcja Przemysłowa Brutto.

hipermocarstwowości widoczny jest przede wszystkim nie tylko w ilościowym wymiarze ekonomii hipermocarstwa, lecz przede wszystkim w jakościowym uczestnictwie w gospodarce światowej. A także czerpanie tak zwanej *renty hegemonicznej*²⁶⁵², czyli dodatkowych wpływów generowanych z faktu zarządzania światową gospodarką. Po trzecie, jest to sfera kultury. Cała kwestia opiera się na wyzwaniu związanym z *legitymizacją* pozycji *hipermocarstwa* dokonywaną na płaszczyźnie *normative Power*. W swej esencji opiera się on na akceptacji roli oraz znaczenia *hipermocarstwa* jako dominującej instancji kształtującej normatywną sferę rzeczywistości międzynarodowej. Dodatkowym zagadnieniem jest mimikra kulturalna stylu życia prowadzonego przez społeczeństwo *hipermocarstwa*. Największy sukces na skalę globalną odniosły Stany Zjednoczone. Kategoria ta wciąż jest niezwykle trudna do zidentyfikowania oraz analizy.

Paradoksalnie, ze względu na specyfikę późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, można stwierdzić, że *hipermocarstwo* to kategoria która zlokalizowana jest pomiędzy *państwem narodowym* a *imperium uniwersalnym*. *Hipermocarstwo* jest kompleksowym systemem, w którego centrum zlokalizowane jest *supermocarstwo*, jednak sięgający poza jego nominalne granice, obejmując niemal całość podwójnego układu Ziemia – Księżyc. W odróżnieniu od *imperium*, które operuje aktywnie w środowisku międzynarodowym, *hipermocarstwo* jest podmiotem pasywnym, którego aktywizacja pochłania olbrzymie ilości zasobów. W przypadku *hipermocarstwowości* Stanów Zjednoczonych, udało się to dwukrotnie. Po raz pierwszy, w przypadku interwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych w czasie wojny w Korei w latach 1950 – 1953, możliwe to było głównie przez samo wyłączenie się Związku Radzieckiego oraz państw satelitarnych z procesu decydowania, co pozwoliło na zmobilizowanie zasobów *hipermocarstwa* oraz podjęcie interwencji²⁶⁵³. Po raz drugi, w czasie pierwszej wojny w Zatoce Perskiej w latach 1990 – 1991, kiedy to międzynarodowa koalicja przeprowadziła operację najpierw zabezpieczenia suwerenności Arabii Saudyjskiej, w ramach operacji *Pustynna Tarcza* (ang.

2652 Pojęcie dość mgliste oraz różnie definiowane. W większości przypadków w literaturze naukowej renta hegemoniczna oznacza dodatkowe zyski czerpane z racji sprawowania funkcji hegemonu. Choć w środowisku naukowym spotkać można różne wymiary powyższej renty, począwszy od politycznej dominacji systemu, oznaczającego możliwości inicjacji oraz realizacji skomplikowanych projektów politycznych. Część autorów skłania się do uzyskiwania finansowych korzyści wynikających z możliwości uzyskania większej części zysku generowanego w ramach międzynarodowych stosunków pracy. Inni wskazują na zyski czerpane z kontroli centralnych hubów na przykład globalnych rynków finansowych, oraz pobierania opłat za ich obsługę. Jeszcze inni wskazują na wymierne lub niewymierne korzyści wynikającej z militarnej dominacji nad przestrzenią geopolityczną, na przykład przy pomocy potęgi morskiej i powietrznej. W niniejszej pracy, renta hegemoniczna będzie określana jako międzynarodowa legitymacja, a więc przyzwolenie na realizację ambitnych projektów międzynarodowych niższym kosztem zarówno w wymiarze *hard Power* jak i *soft Power*; dla projektów należących do wymienionych wcześniej sfer aktywności międzynarodowej.

2653 W. W. Stueck, *Rethinking the Korean War: A New Diplomatic and Strategic History*, Princeton 2002.

Desert Shield)²⁶⁵⁴, a następnie zniszczenie sił okupujących Kuwejt, w ramach operacji *Pustynna Burza* (ang. *Desert Storm*)²⁶⁵⁵. Pomimo tego, w większości pozostałych przypadków, Stany Zjednoczone nie podejmowały wysiłków na rzecz mobilizacji większości połączeń niniejszego systemu. W pozostałych przypadkach, wysiłków takich nie podejmowano (interwencja w Panamie²⁶⁵⁶), albo ich wysiłki kończyły się niepowodzeniem (II wojna w Zatoce Perskiej w 2003 roku²⁶⁵⁷), albo nie zagospodarowywały zgromadzonego potencjału (wojna w Wietnamie w latach 1955 – 1975²⁶⁵⁸).

System *hipermocarstwa* jest zlokalizowany pomiędzy dwoma poziomami istniejącymi historycznie funkcjonowania podmiotów międzynarodowych. Pierwszym, jest *uniwersalne imperium*, stanowiącym model sztywnego zarządzania, opartego o bezwzględną supremację militarną i polityczną centrum systemu. Kluczem do rozróżnienia modeli *uniwersalnych imperiów* jest ich społeczna legitymizacja. Imperium rzymskie oparte było o asymilację elit, czego symbolem może być szeroko znana postać świętego Pawła z Tarsu, narodowości żydowskiej, który uzyskał obywatelstwo rzymskie, jako szczególnie użyteczny dla interesów Rzymian²⁶⁵⁹. Przeciwnieństwem tego modelu był model chiński, w ramach którego centralna

2654 Operacja ta stanowiła odpowiedź na zajęcie Kuwejtu przez wojska irackie (2 – 4 sierpnia 1991 roku).

Rozpoczęła się ona niemal równocześnie z inwazją iracką oraz obejmowała dwie, równoległe aplikowane strategie. W ramach pierwszej, militarnej, amerykańskie dowództwo rozmieściło na terenie Arabii Saudyjskiej ogromne siły wojskowe, złożone z elementów wojsk pancernych, przeciwrakietowych, lotniczych oraz morskich, których zadaniem było zabezpieczenie saudyjskich pól naftowych oraz infrastruktury wydobywczo-przesyłowej. W ramach drugiej, dyplomatycznej, rząd amerykański budował koalicję chętnych, której celem było zabezpieczenie suwerenności oraz integralności terytorialnej Królestwa Saudyjskiego, a w dalszej perspektywie – przywrócenie *status quo* w Zatoce Perskiej.

2655 S. Tanner, *Wojny Bushów. Ojciec i syn jako zwierzchnicy sił zbrojnych* (tłum. J. Lang), Wrocław 2007, s. 81 – 106.

2656 Tamże, s. 41 – 60.

2657 Pomimo określania międzynarodowych sił w Iraku po 2003 roku jako koalicji, była ona niewspółmiernie mniejsza, a przez to bardziej asymetryczna niż analogiczna koalicja sformowana w 1990 roku. Największe państwa, poza Stanami Zjednoczonymi to Wielka Brytania (mocarstwo drugiego rzędu) oraz Polska i Hiszpania (państwa średnie). Dodatkowo, państwa te z powodu zarówno nacisków własnych społeczeństw jak i globalne, dość szybko rezygnowały z uczestnictwa w siłach koalicji, zwiększając stopień asymetrii oraz obciążenie dla Stanów Zjednoczonych, czego przykładem może być spektakularne opuszczenie koalicji przez Hiszpanię w kontekście zamachów terrorystycznych w Madrycie, 11 marca 2004 roku oraz następującej po niej wyborczej klęski Partii Ludowej premiera José María Alfredo Aznara Lópeza w wyborach w grudniu tego samego roku. W konsekwencji koalicję opuściły wszystkie hiszpańskojęzyczne państwa.

2658 Wyzwanie krytycznej analizy wojny w Wietnamie stanowi jeden z ważniejszych punktów odniesienia dla amerykańskiej myśli politologicznej oraz strategicznej, zarówno nawiązującej bezpośrednio do tematu, jak H. G. Summers, *On strategy: A critical analysis of the Vietnam War*, Nowy Jork 1995, jak i odnoszących się do kontekstu oraz rzeczywistości międzynarodowej, J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, Nowy Jork 1993.

2659 O młodości Szawła z Tarsu/świętego Piotra świadczy wyjątkowo niewiele niezależnych świadectw, poza Dziejami Apostolskimi oraz jego listami apostołskimi, zawartymi w pismach Nowego Testamentu. W związku z powyższym, można wskazać jedynie na fragmentaryczną oraz w niewielkim stopniu wiarygodną wiedzę, jednakże z powodu braku alternatywnych źródeł informacji, można przyjąć tą wersję za dopuszczalną. I tak, można przyjąć, że jest to Żyd wywodzący się z plemienia Benjamina, bliskich tradycji oraz szkoły faryzejskiej, obywatel rzymski od urodzenia, co oznacza naturalizację w dalszych pokoleniach, najprawdopodobniej ojca. Możliwe drogi do uzyskania obywatelstwa to albo wyzwolenie niewolnika – lub wykupienie się z niewoli – albo wykonywanie użytecznej z punktu widzenia interesów imperialnych, co wzajemnie się nie wyklucza. Najprawdopodobniej bowiem rodzina Szawła specjalizowała się w wytwarzaniu

władza opierała się przede wszystkim na asymilacji niższych warstw społeczeństwa, po podboju oraz eksterminacji warstw przywódczych²⁶⁶⁰. Oba modele charakteryzowały się wadami oraz zaletami, jednakże stosując kryterium przetrwania, znacznie efektywniejszy wydaje się model chiński, który funkcjonuje również współcześnie. Drugim jest *hegemonia*, która w ujęciu George'a Modelskiego²⁶⁶¹ jest podobna do koncepcji globalnego przywództwa formułowana przez współczesnych naukowców²⁶⁶². W tym ujęciu, dominacja polityczno-militarna nie jest bezpośrednio przekładana na kształt systemu, jako, że dodatkowe niezbędne jest uzyskanie legitymizacji ze strony pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych.

Hipermocarstwo jest zlokalizowane pomiędzy tymi dwoma biegunami, a opisać je można poprzez trzy cechy: *sankcja*, *koordynacja* oraz *indoktrynacja*. Pierwsza cecha jest dość typowa dla obu historycznych systemów. Zakłada możliwość oceny aktywności innych podmiotów oraz podjęcie działań w przypadku stwierdzenia jej niedopuszczalności. Jednakże w odróżnieniu od poprzednich, stosowanie *sankcji* wymaga odmiennych strategii oraz narzędzi. Współczesne *hipermocarstwo* – Stany Zjednoczone – wykazuje szereg parametrów, które odróżniają je od klasycznych form sprawowania roli systemowego homeostatu²⁶⁶³. W kontekście stosowania *sankcji* kluczowa dla wyodrębnienia *hipermocarstwa* może być jego uzależnienie od sprawnego funkcjonowania sieci powiązań transnarodowych, będących podstawą jego efektywności oraz istnienia. W rezultacie, jak wcześniej wspomniano, Stany Zjednoczone wykazują podatność na koszty stosowania sankcji. Oznacza to, że współczesne środowisko ogranicza samodzielność rządu *hipermocarstwa* na osi władzy, uprawomocniając podległe organizacje pozarządowe, grupy społeczne oraz pojedynczych obywateli do

namiotów na potrzeby wojska.

2660S. W. Mosher, *Hegemon: Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 61.

2661Pierwszą pracą traktującą zjawisko hegemonii jako kompleksowego zjawiska cyklicznie powtarzanego w środowisku międzynarodowym znaleźć można w G. Modelski, *Long Cycles in World Politics*, Seattle 1987. Teoria doczekała się również krytyki oraz licznych modyfikacji, to na stałe weszła do współczesnej myśli strategicznej.

2662Podsumowanie teorii światowego przywództwa można znaleźć w monografii J. S. Nye, *The Powers to Lead*, Nowy Jork 2008. Nawet późniejsze publikacje, takie jak G. Friedman, *Następna dekada: gdzie byliśmy i dokąd zmierzamy* (tłum. M. Wyrwas-Wiśniewska), Kraków 2012, konstruowane są na zasadzie osobistego przywództwa poszczególnych światowych decydentów, szczególnie amerykańskiego prezydenta.

2663Zgodnie ze słownikową definicją, homeostat to: „maszyna cybernetyczna stanowiąca układ łożony z szeregu regulatorów odzwzorowujących homeostazę”. Natomiast homeostaza to: „zdolność żywego organizmu do zachowania względnie stałego stanu równowagi, na przykład składu krwi czy temperatury poprzez odpowiednią koordynację i regulację procesów życiowych”. *Słownik Języka Polskiego PWN. Tom 1: A – K*, Warszawa 1983. W kontekście nauki o stosunkach międzynarodowych, homeostat jest instytucją centralną dla każdego systemu, zarówno na poziomie subnarodowym, narodowym oraz globalnym, której nadrzędnym zadaniem jest zapewnienie ciągłości funkcjonowania systemu poprzez ograniczenie tendencji odśrodkowych oraz stabilizacji amplitudy wewnętrznych zmian. Wymiana homeostatu, a więc poważne zmiany w wewnętrznym funkcjonowaniu systemu kojarzone z jego degeneracją oraz zastąpieniem starej generacji systemu jego nowszą iteracją, charakteryzującą się odmiennymi parametrami.

zakwestionowania kursu rządowego. W tym kontekście kluczowy wydaje się rozbudowany *efekt CNN* pozwalający nie tylko, zgodnie z zamysłem autora na odkształcenie woli niezdecydowanej elity politycznej²⁶⁶⁴, lecz również na wywarcie nacisku pozwalającego na zmianę ustalonej polityki, lub dokonanie zmian ekipy rządzącej, w przypadku uporczywego popierania kwestionowanej polityki. W przypadku realizacji *sankcji przez hipermocarstwo*, należy wskazać, że posiada ono szeroki wachlarz możliwości. Kluczową jest możliwość dopuszczenia lub ograniczenia funkcjonowania innych podmiotów w ramach istniejącego porządku międzynarodowego. Idealnym przykładem może być kryzys ukraiński, którego głównym hamulcem dla aktywności polityczno-wojskowej Federacji Rosyjskiej wydaje się nie tyle militarna interwencja Stanów Zjednoczonych, lecz perspektywa odcięcia sektora bankowego od systemu Stowarzyszenia na rzecz Światowej Międzybankowej Telekomunikacji Finansowej (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*, SWIFT)²⁶⁶⁵. Dodatkowo, sankcje te niemiernie rzadko wprowadzane są w sposób unilateralny. W większości przypadków stanowią one wypadkową interesów podmiotów zlokalizowanych na różnych szczeblach *hipermocarstwa*, nie tylko o charakterze narodowym, lecz także

2664P. Robinson, *The CNN effect. The myth of news, foreign policy and intervention*, Londyn, Nowy Jork 2006, s. 30 – 32.

2665Stowarzyszenie to powstało w 1973 roku w Brukseli jako związek instytucji finansowych mających na celu stworzenie wspólnej sieci komunikacji, aby osiągnąć trzy wspólne cele. Po pierwsze, ułatwić wymianę komunikatów między bankami w celu przyspieszenia wymiany informacji, a tym samym skrócenia cyklu finansowego. Po drugie, w celu wypracowania jednolitych wzorców komunikatów, a więc kodu komunikacji poprawnie odczytywanego przez wszystkich uczestników sieci. Po trzecie, w celu zapewnienia bezpieczeństwa, a przez to wiarygodności komunikacji o charakterze finansowym. Obecnie SWIFT skupia ponad dziewięć tysięcy instytucji finansowych z dwustu dziewięciu państw i przesyła ponad piętnaście milionów komunikatów dziennie. Więcej szczegółów na witrynie internetowej Stowarzyszenia: www.swift.com. W tym kontekście można wskazać na trzy podstawowe zagadnienia związane z działaniem Stowarzyszenia. Po pierwsze, jest to coraz bardziej zróżnicowane podejście obu transatlantyckich partnerów do zagadnienia ochrony informacji wrażliwych. W kontekście wydarzeń z 11 września 2001 roku, Amerykanie dążą do zwiększenia poziomu inwigilacji, w tym informacji bankowych w celu wytropienia oraz zablokowania transakcji finansujących podmioty o charakterze terrorystycznym. Europejczycy z kolei uznają poziom inwigilacji za niedopuszczalny, co więcej, żądania dostępu są mgliste i niezrozumiałe. Z tego powodu SWIFT podzielił obszar działalności w 2009 roku na dwa podobszary, które nie stanowią swoich lustrzanych odbić, pod względem treści obsługiwanych komunikatów: transatlantycki oraz europejski. Po drugie, dostęp do sieci SWIFT jest coraz bardziej istotnym elementem sankcji, jednakże wymaga to konsensusu czynników rządowych Stanów Zjednoczonych oraz Europy, co miało miejsce w przypadku Iranu. W przypadku Rosji, konsensus ten nie miał na razie miejsca, co pozawala SWIFT dystansować się od sporów politycznych. Niewykluczone jednak, że zaistnieje w perspektywie zachowania się Rosji w Syrii, jednak w tej sferze na razie nic nie jest przesądzone. Po trzecie, coraz częściej pojawiają się również kwestie spenetrowania zabezpieczeń sieci, w ramach których zostają dostarczone nieautoryzowane komunikaty. Najpoważniejsza sprawa tego typu miała miejsce w lutym 2016 roku, kiedy to hackerzy umieścili w systemie SWIFT polecenia przelewu z Banku Bangladeszu na łączną sumę dziewięćset siedemdziesięciu jeden milionów USD. Z tego wykonano transfery na sumę stu jeden milionów USD, z czego udało się odzyskać trzydzieści osiem milionów USD. R. K. Byron, *Hackers' bid to steal \$870m more from Bangladesh central bank foiled*, „The Daily Star”, 2016, 10 marca, URL: <http://www.thedailystar.net/frontpage/hackers-bid-steal-870m-more-foiled-788974>, [dostęp: 20.10.2016]. Co więcej, występowało również wiele mniejszych przestępstw w różnych bankach na świecie: M. Metzger, *SWIFT robbers swoop on Ukrainian bank*, „SC Magazine UK”, 2016, 28 czerwca, URL: <http://www.scmagazineuk.com/swift-robbers-swoop-on-ukrainian-bank/article/506140/>, [dostęp: 20.10.2016].

niepaństwowym. Przykładem mogą być sankcje nałożone na Iran w celu wymuszenie rezygnacji w wojskowych elementach programu nuklearnego²⁶⁶⁶, sankcje nałożone na Rosję w celu skłonienia jej do rozwiązania konfliktu na Krymie i Wschodniej Ukrainie²⁶⁶⁷ oraz sankcje nałożone na Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną jako konsekwencja prób atomowych²⁶⁶⁸. W każdym z tych przypadków można wskazać pewne cechy zbieżności. Po pierwsze, *sankcje* te stosowane są jako działania kolektywne. Co więcej, niemałą rolę w tych decyzjach, odgrywają również nieformalne grupy *państw narodowych*, jak na przykład uczestnicy rozmów sześciostronnych w przypadku Korei²⁶⁶⁹ oraz spotkań w formacie normandzkim w przypadku Ukrainy²⁶⁷⁰, a także współpraca czynników rządowych w podmiotami o charakterze transnarodowym. Niezwykle kuriozalnym przykładem takich sankcji może być odcięcie mieszkańców Krymu od dostępu do platformy udostępniania gier komputerowych STEAM²⁶⁷¹, jako konsekwencję aneksji półwyspu. Jednakże istnieje szereg niewygód związanych z kolektywnym podejmowaniem decyzji. Najważniejsze z nich to

2666W ramach porozumienia nuklearnego z Iranem (ang. *Joint Comprehensive Plan of Action*, JCOPA, perski برنامه جامع اقدام مشترک , برجام BARJAM) zawartego 14 lipca 2015 roku w Wiedniu, za poważne ograniczenia atomowego programu atomowego, szczególnie jego segmentu badawczo-rozwojowego oraz zasobów wysoko wzbogaconego uranu, w zamian za zniesienie sankcji ekonomicznych, w tym odblokowanie środków zablokowanych na kontach w zagranicznych bankach, szacowanych na sto miliardów USD. Pełny tekst porozumienia: http://ec.europa.eu/statement-ec/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf, [dostęp: 20.10.2016].

2667W tym kontekście można wskazać, że sankcje nałożone przez instytucje transatlantyckie i europejskie na Federację Rosyjską stanowią nową generację sankcji, ukierunkowanych na poszczególne segmenty społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem decydentów podejmujących oraz do pewnego stopnia wykonujących niepożądane przez społeczność międzynarodową decyzje. Podstawowym wyzwaniem w stosunku do nakładania sankcji na Rosję jest jej *szywność* generującą niezrozumiałą z zachodniego punktu widzenia społeczną odporność na sankcje ale tylko do punktu, w których wszystkie struktury społeczne oraz polityczne doznają kolektywnej zapaści. Więcej o sankcjach: *Sankcje i Rosja*, red. J. Cwiek-Karpowicz, S. Secieru, Warszawa 2015. Dodatkowo, sankcje te nakładane są na określony czas, i systematycznie przedłużane, jeśli nie odnotowano zmiany prowadzonej polityki w pożądanym kierunku. Ostatnio decyzja o przedłużeniu sankcji zapadła 15 września 2016 roku. *UE przedłuża sankcje wobec Rosji za agresję na Ukrainie*, „Polskie Radio.pl”, 2016, 15 września, URL: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1668567,UE-predluzza-sankcje-wobec-Rosji-za-agresje-na-Ukrainie>, [dostęp: 20.10.2016].

2668USA nakładają kolejne sankcje na Koreę Północną. *To odpowiedź na cyberatak*, „Polskie Radio.pl”, 2015, 2 stycznia, URL: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1342328,USA-nakladaja-kolejne-sankcje-na-Koree-Polnocna-To-odpowiedz-na-cyberatak>, [dostęp: 20.10.2016].

2669W rozmowach sześciostronnych biorą udział przedstawiciele następujących państw: Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, Republiki Korei, Japonii, Chińskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, Federacji Rosyjskiej i Stanów Zjednoczonych. Rozmowy zawieszono po szczególnie agresywnych działaniach Korei Północnej, przede wszystkim w konsekwencji przeprowadzenia testów systemów atomowych oraz bitwy morskiej pod Daechong w 2009 roku. Pomimo wzajemnego sondowania stron w 2012 i 2014 roku, nie zdecydowano się na reaktywowanie niniejszego formatu. T. Munroe, B. Blanchard, *North Korea's neighbors push to resume six-party talks*, „Reuters”, 2015, 26 marca, URL: <http://www.reuters.com/article/us-northkorea-southkorea-talks-idUSKBN0MM13420150326>, [dostęp: 20.10.2016].

2670W rozmowach w formacie normandzkim biorą udział przedstawiciele następujących państw: Francji, Niemiec, Ukrainy oraz Rosji. Ostatnie spotkanie niniejszej grupy nastąpiło 19 października 2016 roku w Berlinie. Nazwa pochodzi od pierwszego spotkania, które miało miejsce na Zamku Château de Bénouville, dnia 6 czerwca 2014 roku, w ramach obchodzenia rocznicy lądowania aliantów w Normandii.

2671D. Kłosiński, *Życie graczy i deweloperów w cieniu sankcji na Krymie*, „Eurogamer.pl”, 2015, 29 kwietnia, URL: <http://www.eurogamer.pl/articles/2015-04-29-zycie-graczy-i-deweloperow-w-cieniu-sankcji-na-krymie>, [dostęp: 20.10.2016].

czasochłonność podejmowania decyzji, a także rozbieżności interesów podmiotów w nich uczestniczących. Szczególnie widać o w przypadku sankcji względem Rosji, co jest widoczne w napięciach pomiędzy rządem niemieckim a niemieckimi korporacjami²⁶⁷², a także pomiędzy Niemcami, a państwami europejskimi i Stanami Zjednoczonymi, będącymi zwolennikami dalszego utrzymania ostrego kursu wobec Federacji Rosyjskiej²⁶⁷³. Po drugie, *sankcje* te są znacznie mniej twarde niż miało to miejsce w poprzednich etapach rozwoju środowiska międzynarodowego. Innymi słowy obserwować można przesunięcie punktu ciężkości z ekspedycji militarnych na inne pola aktywności, jak sankcje ekonomiczne czy też zastosowanie elementów *normative Power*. Jednakże ogólnym kierunkiem jest ich postępujące *ucywilizowanie* oraz ograniczenie niszczytelności jedynie do niezbędnego poziomu. W konsekwencji *hipermocarstwo* w tym kontekście przyjmuje rys imperializmu chińskiego, głównie w wymiarze jego rytualizmu²⁶⁷⁴. Po trzecie wreszcie, *sankcje* stosowane przez hipermocarstwo stają się bronią obosieczną. Koszty implikowane przez podjęcie *sankcji* stają się również obciążeniem dla podmiotów je nakładających, choć ta utrata jest niesymetrycznie rozłożona pomiędzy podmiot je inicjujący a podmiot będący celem sankcji. Oznacza to, że każdorazowe wprowadzenie sankcji pociąga za sobą opór elementów systemu nimi nie objętymi, na przykład rolników w Polsce²⁶⁷⁵, przedsiębiorców w Niemczech²⁶⁷⁶ czy też rządu Chińskiej Republiki Ludowej²⁶⁷⁷. Z tego też powodu, *sankcje* przyjmują raczej rolę

2672B. Cöllen, *Niemiecki biznes i sankcje wobec Rosji [BILANS]*, „Deutsche Welle.pl”, 2015, 5 sierpnia, URL: <http://www.dw.com/pl/niemiecki-biznes-i-sankcje-wobec-rosji-bilans/a-18625001>, [dostęp: 20.10.2016].

2673 *Bezpieczna Europa "tylko z Rosją". Szef MSZ Niemiec za zniesieniem sankcji*, „TVN24.pl”, 2016, 30 sierpnia, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/szef-msz-niemiec-chce-zniesienia-sankcji-nalozonych-na-rosje,672124.html>, [dostęp: 20.10.2016].

2674 Szczególnie dobrze widać to na przykładzie Niemiec, gdzie redukcje w personelu oraz zaniedbania w zakupach sprzętu, poważnie nadwyrężyły możliwości operacyjne Bundeswehry. J. Sabak, *Raport: Bundeswehra do naprawy*, „Defence24.pl”, 2014, 30 stycznia, URL: <http://www.defence24.pl/52340,raport-bundeswehra-do-naprawy>, [dostęp: 20.10.2016]. W kontekście na szczególną uwagę zasługuje unieruchomienie trzeciej części niemieckich smolotów szturmowych poprzez niedokręconą śrubę w samolocie. *Duża awaria samolotów Tornado niemieckich sił powietrznych. Blisko połowa maszyn została uziemiona*, „RMF24.pl”, 2016, 7 października, URL: <http://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-duza-awaria-samolotow-tornado-niemieckich-sil-powietrznych-b,nId,2287654>, [dostęp: 20.10.2016]. Sytuacja ta ni ogranicza się wyłącznie do Niemiec, jako że na przykład w Wielkiej Brytanii, Richard Barrons w liście do Ministra Obrony podkreśla niezdolność Brytyjskich Sił Zbrojnych do obronienia własnego terytorium przed inwazją, czy nawet atakiem powietrznym. S. Jones, *Britain's 'withered' forces not fit to repel all-out attack*, „Financial Times.com”, 2016, 16 września, URL: <https://www.ft.com/content/36f47240-7c0e-11e6-ae24-f193b105145e>, [dostęp: 20.10.2016].

2675 *Sawicki: Polska pierwszą ofiarą sankcji wobec Rosji. Wystąpimy o rekompensaty od UE*, „Polskie Radio.pl”, 2014, 31 lipca, URL: <http://www.polskieradio.pl/42/3166/Artykul/1190380,Sawicki-Polska-pierwsza-ofiara-sankcji-wobec-Rosji-Wystapimy-o-rekompensaty-od-UE>, [dostęp: 27.10.2016].

2676M. Chambers, *Germany's Economy Minister aims to get Russia sanctions lifted*, „Reuters”, 2016, 17 marca, URL: <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-sanctions-germany-idUSKCN0WJ2VY>, [dostęp: 27.10.2016].

2677A. Gabuev, *Did Western sanctions affect Sino-Russian economic ties?*, „Carnegie. Moscow Center”, 2016, 26 kwietnia, URL: <http://carnegie.ru/2016/04/26/did-western-sanctions-affect-sino-russian-economic-ties-pub-63461>, [dostęp: 27.10.2016].

komunikatów politycznych, pozwalających uniknąć otwartego zaangażowania w konflikt.

Druga cecha stanowi pochodną zmiany na osi władzy wyznaczającej kwantowe pole przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym. Wykorzystując zmiany w systemie międzynarodowym, powodujące z jednej strony konieczność konfirmacji oraz rekonfirmacji *legitymacji* podczas realizacji inicjatyw międzynarodowych, z drugiej natomiast ograniczenie możliwości stosowania środków przymusu bezpośredniego wobec podmiotów nie stosujących się do ustanowionych zasad systemu międzynarodowego. Ewolucji ulega rola centralnego podmiotu *hipermocarstwa*. Z centrum wydającego polecenia staje się centrum *harmonizacji* działań oraz inicjatyw międzynarodowych. Regularnie powtarzającą się okolicznością, jest przegrywanie przez rząd Stanów Zjednoczonych sporów i konfliktów międzynarodowych, co generuje przekonanie o zmierzchu amerykańskiej potęgi, obecne w nauce o stosunkach międzynarodowych zarówno wśród naukowców amerykańskich²⁶⁷⁸ jak i europejskich²⁶⁷⁹. Jednakże wydaje się, że oznaki słabnięcia przywództwa amerykańskiego w świecie to w istocie oznaki przemiany jedyne ocalałego *supermocarstwa* w *hipermocarstwo*.

Najważniejszym jej elementem jest właśnie zmiana formy przywództwa: z wydawania dyspozycji w kierunku synchronizacji oraz koordynacji inicjatyw innych podmiotów. Takie usytuowanie oraz rozumienie centrum *hipermocarstwa* niesie ze sobą dwojakie konsekwencje. Po pierwsze, *koordynacja* nie wymaga inicjowania działań międzynarodowych, choć pojawiają się sytuacje, w których niezbędne jest podjęcie inicjatywy²⁶⁸⁰. W przypadku braku inicjatywy – lub co gorsza braku konsekwencji²⁶⁸¹ – inicjatywy społeczności międzynarodowej stają się nieskuteczne. Dla przykładu, Federacja Rosyjska oraz Islamska Republika Iranu preferują poparcie dla koalicji rządowej, nawet pod przewodnictwem niesławnego prezydenta Bashara al-Assada²⁶⁸². Królestwo Arabii

2678E. H. Fry, *Lament for America. Decline of superpower, plan for renewal*, Toronto 2010.

2679Synkretyczny przegląd poglądów o zmierzchu Stanów Zjednoczonych oraz kontrargumentacja względem najważniejszych tez została zawarta w J. Joffe, *The myth of America's decline. Politics, economics and half century of false prophecies*, Nowy Jork, Londyn 2014.

2680B. M. Jenkins, *Dynamics of Syria's civil war*, „RAND corporation”, 2016, 21 października, URL: <http://www.rand.org/pubs/perspectives/PE115.html>, [dostęp: 27.10.2016].

2681Obama obrywa za Syrię. Rosja i Iran nie boją się USA, „Forsal.pl”, 2016, 7 października, URL: <http://forsal.pl/artykuly/982308,obama-obrywa-za-syrie-rosja-i-i-iran-nie-boja-sie-usa-analiza.html>, [dostęp: 27.10.2016]. W tym kontekście szczególnie niefortunnie prezentuje się amerykańskie ostrzeżenie przed zastosowaniem przeciwko rebeliantom broni chemicznej, przy całkowitej bezczynności po ataku chemicznym na pozycje rebeliantów w Ghocie, dnia 21 sierpnia 2013 roku, który pochłonął pomiędzy dwieście osiemdziesiąt jeden a jeden tysiąc siedemset dwadzieścia dziewięć ofiar śmiertelnych oraz trzy tysiące sześćset poszkodowanych. Brak zdecydowanej reakcji po zdecydowanym ostrzeżeniu wystosowanym w przestrzeni publicznej, pozbawił rząd wiarygodności w aktywnościach międzynarodowych. J. Ball, *Obama issues Syria a 'red line' warning on chemical weapons*, „Washington Post”, 2012, 20 sierpnia, URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/obama-issues-syria-red-line-warning-on-chemical-weapons/2012/08/20/ba5d26ec-eaf7-11e1-b811-09036bcb182b_story.html, [dostęp: 27.10.2016].

2682Więcej szczegółów zarówno na temat Bashara all-Assada, jak i systemu władzy stworzonego oraz obsługiwanego przez jego rodzinę, a także w porównaniu do sojuszniczego rządu irańskiego znaleźć można

Saudyjskiej oraz Emirat Kataru preferują usunięcia urzędującego prezydenta i oddanie steru nawy państwowej w ręce szeroko pojmowanych sił opozycyjnych²⁶⁸³, gdy tymczasem Unia Europejska wciąż stara się animować inicjatywy dyplomatyczne w postaci rozmów pomiędzy zaangażowanymi stronami w Genewie²⁶⁸⁴. Po drugie, *koordynacja* aktywności międzynarodowych powoduje obniżenie kosztów zarządzania środowiskiem międzynarodowym poprzez rozdysponowanie zadań wśród innych podmiotów zaangażowanych w podejmowanie oraz implementację decyzji międzynarodowych. Z tego też powodu, *koordynacja* systemu *hipermocarstwa* przejawia się najczęściej w postaci formowania tak zwanych *koalicji chętnych* (*coalition of willing*), złożonych z różnych jakościowo podmiotów. Zarówno w kwestii opracowywania strategii, jak i jej implementacji w rzeczywistości pozwala to na dramatyczne ograniczenia kosztów aktywności międzynarodowej, na zwiększenie prawdopodobieństwa uzyskania pożądaných rezultatów, a także ich utrwalenie wyników w rzeczywistości międzynarodowej. Niesie to za sobą pewne konsekwencje natury strategicznej oraz operacyjnej. Najważniejszym wyzwaniem jest właśnie wymuszenia na *hipermocarstwie* wpisania do ogólnej strategii partykularnych celów mniejszych członków koalicji. W tym kontekście szczególnie dobrze widoczne relacje amerykańsko-tureckie po wybuchu wojny domowej w Syrii. Turcja, w myśleniu geopolitycznym nierzadko jako geopolityczny sworzeń²⁶⁸⁵, stanowiący reprezentanta państw zachodnich na Bliskim Wschodzie. Całość polityki tureckiej w stosunku do Syrii doczekała

w: *Middle East Authoritarianisms: Governance, Contestation, and Regime Resilience in Syria and Iran*, red. S. Heydemann, R. Leenders, Stanford 2013

2683Zasadniczo na łonie opozycji syryjskiej ukształtowały się dwa główne filary, nie licząc Kalifatu. Pierwsze, bardziej umiarkowane, stanowi luźno powiązana Wolna Armia Syrii (ang. *Free Syrian Army*, arab. الجيش السوري الحر, *al-Jaysh as-Sūrī al-Hurr*, FSA), współpracując z syryjskim rządem tymczasowym zlokalizowanym w tureckim mieście Gaziantep. Ten fragment koalicji rebelianckiej przeżywa obecnie dość poważny kryzys, spowodowany zbytnim rozproszeniem organizacji, dość znaczną cyrkulacją oddziałów oraz formacji lokalnych, a także nadużywaniem loga oraz heraldyki przez milicje lokalne. Drugi człon koalicji, którą określić można jako przesuniętą ku fundamentalistycznemu końcu widma, jest skonstruowana na bazie grup powiązanych z al-Quaedą Armia Podboju, która pomimo że kojarzona z podmiotem odpowiedzialnym za światową kampanie terrorystyczną, to jednak nie naszkicował na tyle radykalnego programu jak Kallifat. Organizacja stworzona na podstawie Jabhat Fateh al-Sham (arab: جبهة فتح الشام; JFS), charakteryzuje się znacznie mniejszym rozmiarem jednak porównywalną efektywność, głównie z uwagi na centralizację grupy oraz skrócony proces decyzyjny.

2684W kontekście prowadzenia rozmów pokojowych w kontekście wojny w Syrii, czy to w Genewie, czy w Wiedniu, zarówno animowanych przez Unię Europejską, Organizację Narodów Zjednoczonych jak i Ligę Państw Arabskich, jako najważniejsze przeszkody w zawarciu trwałego kompromisu są: niemożliwość identyfikacji ugrupowań zbrojnych oraz formacji paramilitarnych, które określić można mianem umiarkowanej opozycji, a także zbiegiem czasowym każdej tury rozmów z dominacją na polu bitwy jednej ze stron, żadna inicjatywa nie była w stanie wydać z siebie niczego więcej niż tymczasowe rozejmy ograniczone zarówno do pewnego terytorium jak i czasu, co więcej, poprzez niezwykle luźne związki w ramach walczących koalicji, nie jest on przestrzegany przez wszystkie walczące podmioty.

2685Z. Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej* (tłum. T. Wyrzyński), Warszawa 1998, s. 48 – 49.

się już szeregu opracowań analitycznych²⁶⁸⁶, jednakże w kontekście jej funkcjonowania w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym należy podkreślić jej znaczenie jako jednego z ważniejszych elementów dostępowych do tak zwanych euroazjatyckich Bałkanów. Taka sytuacja wydarzyła się w przypadku Turcji, w listopadzie 2015 roku, zestrzeliwując rosyjski samolot uczestniczący w działaniach bojowych na terytorium Syrii²⁶⁸⁷. Innym czynnikiem destabilizacji może być aktywność Stanów Zjednoczonych w rejonie Azji Centralnej²⁶⁸⁸. W rezultacie koalicja koordynowana przez Stany Zjednoczona niebezpiecznie zbliżyła się do sytuacji konfliktowej z koalicją promowaną przez Federację Rosyjską. Podsumowując, *koordynacyjna* funkcja *hipermocarstwa* pozwala na ograniczenie kosztów aktywności międzynarodowej komponentu centralnego całego systemu, przy zachowaniu a nawet wzmocnieniu efektywności podejmowanych działań.

Trzecią cechą systemu *hipermocarstwa* jest *indoktrynacja* pozostałych elementów systemu. Zgodnie z teorią George'a Modelski'ego²⁶⁸⁹, każdorazowo hegemon uzyskuje możliwość odkształcenia wartości całości systemu w kierunku własnej ideologii. Z chwilą ewolucji systemu hegemonistycznego w *hipermocarstwo*, pozycja ta zyskuje na znaczeniu. Wszystko to związane jest z ewolucją środowiska oraz gruntowną rekonfiguracją oraz rozbudową sieci infrastruktury krytycznej, która stanowi główny kanał transferowy *soft Power* a szczególnie niemal wyłącznie odpowiedzialnej za stosowanie sankcji oraz kształtowanie preferencji dziedziny *normative Power*. W obecnej konfiguracji, to właśnie *normative Power* ze swymi rozbudowanymi kanałami wyrażania szacunku oraz legitymacji, a także wyposażona w dość specyficzny system sankcji przede wszystkim w wymiarze społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem najskuteczniejszej z całego wachlarza, czyli wymianiania²⁶⁹⁰ stanowi jeden z najważniejszych wyróżników *hipermocarstwa* od *hegemonii* czy *imperium*. Codzienne zarządzanie systemem odbywa się głównie na zasadzie stosowania

2686M. M. Gunter, *Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the US and Turkey*, „Middle East Policy”, 2015, nr 22(1), s. 102 – 111; R. Hinnebusch, *Back to enmity: Turkey-Syria relations since the Syrian Uprising*, „Orient, Journal of German Orient Institute”, 2015, nr 1, s. 14 – 22 czy też N. E. G. Aras, Z. S. Mencutek, *The international migration and foreign policy nexus: the case of Syrian refugee crisis and Turkey*, „Migration Letters”, 2015, nr 12(3), s. 193 – 208.

2687Rosyjski bombowiec Su-24 zestrzelony przez Turcję. „Naruszył przestrzeń powietrzną”, „Polskie Radio.pl”, 2015, 24 listopada, URL: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1548385,Rosyjski-bombowiec-Su24-zestrzelony-przez-Turcje-Naruszyl-przestrlen-powietrzna>, [dostęp: 3.11.2016].

2688D. Kondrakiewicz, *Działania Stanów Zjednoczonych Ameryki w regionie* [w:] *Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych*, red. B. Bojarczyk, A. Ziętek, Lublin 2008, s. 131 – 152.

2689Teoria ta stanowi jeden z ważniejszych punktów odniesienia w badaniach oraz analizie rzeczywistości międzynarodowej. Stanowi także przedmiot krytyki oraz przemyśleń. Najnowsze odniesienie do jej kształtu znaleźć można w G. Modelski, G. W. Thompson, *Leading sectors and world powers. The coevolution of global economics and politics*, Columbia 1996.

2690T. Lenz, *EU normative power and regionalism: Ideational diffusion and its limits*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 214 – 215.

siły głównie w ujęciu tak zwanego trzeciego oblicza siły, według Kenneth Bouldinga, a więc bazującego na podświadomej projekcji wzorców oraz wartości w środowisko międzynarodowe. Co ważniejsze, również system *sankcji* jest dostosowany do wymagań powyższej implementacji. Zamiast poważnych *sankcji* obiektywnych, wprowadzany jest mechanizm określanym mianem *wskazywania oraz ośmieszania (naming and shaming)*²⁶⁹¹.

Dodatkowo, mechanizmy przynależne do tej sfery aktywności międzynarodowej są niezwykle efektywne, jednak bardzo kapryśne. Wynika to przede wszystkim z konieczności doprowadzenia do koniunktury trzech czynników. Po pierwsze są to wspólnie wyznawane wartości, które służą wytworzeniu podobnego kontekstu kulturalnego służącego jednorodnej interpretacji poszczególnych działań oraz inicjatyw. Po drugie, jest to bliskość geopolityczna rozumiana jako silne, transnarodowe powiązania pomiędzy podmiotami uczestniczącymi. Po trzecie, jest to również wspólne dziedzictwo społeczno-kulturalne, poczynając od tożsamyh instytucji, a skończywszy na mniejszym lub większym fragmencie wspólnej historii²⁶⁹². Na skalę globalną jest to niezwykle trudne do osiągnięcia, jednak *hipermocarstwo* ma ku temu szczególne predyspozycje. Wynika to z koniunktury dwóch czynników. Pierwszym jest proporcjonalnie duża obecność treści należących do sfery *kultury popularnej*. Drugim, jest pewien prymitywizm kultury amerykańskiej, uzyskany albo przypadkiem, albo jako celowo²⁶⁹³.

W ramach dotychczasowych rozważań o naturze *hipermocarstwa* należy podkreślić trzy jego trzy podstawowe cechy. Po pierwsze, jest to system łączący cechy *hegemonii* oraz *uniwersalnego imperium*. Stanowi on nową jakość środowiska międzynarodowego. Po drugie, całość systemu *hipermocarstwa* opisać można przez zestawienie trzech paradoksów: *bierność, wrażliwość oraz kapitałochłonność*. Pierwszy paradoks wskazuje, że system, choć

2691J. Braithwaite, P. Drahos, *Zero tolerance, naming and shaming: is there a case for it with crimes of the powerful*, The „Australian and New Zealand journal of criminology”, 2002, nr 35(3), s. 269 – 288.

2692Szczególnie widocznym przykładem może być historia Stanów Zjednoczonych Ameryki, która wprawdzie wyrosła na gruncie tradycji anglosaskich, ale od dwustu lat rozwija te tradycje we własnym kierunku. Tym samym można wskazać, że pomimo że Stany Zjednoczone oraz współczesna Europa, lecz także Ameryka Łacińska oraz Australia i Nowa Zelandia, posiadają wspólne korzenie cywilizacyjne w dziedzinie tradycji, wspólnej historii, kultury, ideologii a także instytucji bazowych, które stanowią jedynie punkt wyjścia dla oryginalnej ukształtowania ich współczesnego kształtu. W tym kontekście można postawić pytanie o możliwość ostatecznego odcięcia się tych podmiotów od głównego nurtu cywilizacji Zachodu, co można obserwować w przypadku odrywania się od Zachodu cywilizacji latynoamerykańskiej. Jednakże jest to proces wykraczający poza zakresy czasowe przyjęte w niniejszej pracy.

2693Jest to niezwykle dyskusyjna koncepcja, w ramach której, komiks w kształcie takim, jaki jest znany dzisiaj, zarówno jako krótkie paski w gazetach, jak i albumy oraz książki stanowią nową formę komunikacji jedynie z marginalnej zakładającej wykorzystanie pisanego kodu komunikacyjnego. Współcześnie są one wykorzystywane w prowadzeniu komunikacji z osobami wykazującymi poważne zaburzenia osobowości, jak schizofrenia. Y. Sarfati, M.-Ch. Hardy-Baylé, Ch. Besche, D. Widlöcher, *Attribution of intentions to others in people with schizophrenia: a non-verbal exploration with comic strips*, „Schizophrenia research”, 1997, nr 25(3), s. 199 – 209. Coraz częściej jednak można obserwować wykorzystanie komiksów do przekazywania bardziej skomplikowanych treści oraz wartości, również w przypadku dzieci oraz młodzieży.

ekstensywny i niezwykle rozbudowany w swej istocie jest systemem biernym. Od chwili jego ustanowienia, tylko dwukrotnie możliwa stała się mobilizacja większej części systemu w rezultacie inicjatywy jego centrum decyzyjnego. Drugi paradoks, wskazuje, że *hipermocarstwo* jest znacznie bardziej wrażliwe na straty niż miało to miejsce w poprzednich iteracjach środowiska międzynarodowego. Trzecim paradoksem jest *kapitałochłonność* systemu, szczególnie widoczna w przypadku jego aktywacji. Wynika ona z dwóch czynników: zróżnicowanie społeczno-polityczne współczesnego świata oraz relatywny spadek amerykańskiej przewagi nad pozostałymi podmiotami międzynarodowymi.

Stany Zjednoczone Ameryki nauczyły się konstruować z fragmentów *hipermocarstwa* tak zwane *koalicje chętnych* oraz przy ich pomocy zarządzać całością systemu międzynarodowego. Środowisko naukowe wciąż jest podzielone co do przyszłości modelu *hipermocarstwa*. Część przyczynia się do opinii Zbigniewa Brzezińskiego, że współczesne środowisko międzynarodowe nie preferuje takiego centralnego zarządzania i Stany Zjednoczone są ostatnim centrum tego typu²⁶⁹⁴. Inni jak Andrew Bacevich dodają, że współcześnie jesteśmy świadkami zmierzchu roli Stanów Zjednoczonych jako światowego hegemonu²⁶⁹⁵. Z kolei George Friedman, wskazuje, że zmierzch amerykańskiej potęgi nie jest ani taki szybki ani taki pewny, jak pesymiści wydają się zakładać²⁶⁹⁶. Co więcej, z kompleksowych badań stosunków międzynarodowych prowadzonych przez Paula Kennedy'ego²⁶⁹⁷ oraz George'a Modelsky'ego²⁶⁹⁸ wynika, że tendencja do cyklicznej kumulacji siły w stosunkach międzynarodowych jest niezwykle głęboko zakorzeniona w naturze politycznej aktywności wielkich grup społecznych. Nawet pomimo cyklicznych oraz trwających przez okresy różnej długość faz upadku oraz dezintegracji, dotychczas zawsze następował powrót do centralizacji siły na poziomie globalnym w każdorazowej iteracji systemu międzynarodowego.

Dodatkowo, na co zwraca uwagę Salvatore Babones, centrum środowiska międzynarodowego, może pojawić się w różnym, nieprzewidywalnym współcześnie miejscu świata. Co ważniejsze, kolejne centrum *hipermocarstwa* może nawet wykazywać legitymizacyjne związki z współczesnymi Stanami Zjednoczonymi²⁶⁹⁹, w sposób

2694Z. Brzeziński, *Wielka szachownica* (tłum. T. Wyżyński), Warszawa 1999, s. 213 – 219. Z. Brzeziński, *Strategiczna wizja. Ameryka a kryzys globalnej potęgi* (tłum. K. Skonieczny), Kraków 2013, s. 67 – 79.

2695A. J. Bacevich, *Granice potęgi. Kres amerykańskiej wyjątkowości*, Warszawa 2011, s. 224 – 226.

2696G. Friedman, *Następne (...)*, s. 281 – 285.

2697P. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny – rozkwit – upadek* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995, s. 495 – 515.

2698G. Modelski, W. R. Thompson, *Seapower in Global Politics, 1494–1993*, Londyn 1988, s. 97 – 132.

2699S. Babones, *American Hegemony Is Here to Stay*, „National Interest”, 2015, 11 czerwca, URL: <http://nationalinterest.org/feature/american-hegemony-here-stay-13089>, [dostęp: 11.11.2016].

porównywalny, jak Bizancjum legitymizowało się związkami genetycznymi z Rzymem.

4.2.3. *Mocarstwa pierwszego rzędu*

Zgodnie z neorealistycznymi założeniami odnoszącymi się do struktury środowiska międzynarodowego, zorganizowane jest ono na zasadzie piramidy bytów. Poniżej centralnego systemu, określonego w niniejszej rozprawie jako wyłącznie w połowie *państwo narodowe*, w połowie *instytucją transnarodową*, zlokalizowana jest grupa podmiotów mających możliwość podjęcia rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi. Co ciekawe, naukowcy oraz specjaliści analizujący współczesną strukturę systemu międzynarodowego wciąż nie są zgodni nawet co do liczby, a także określenia miejsca w tej kategorii poszczególnych państw. Aby uporządkować dalsze rozważania, niniejszy podrozdział zostanie podzielony na trzy sekcje. Po pierwsze, będzie to próba określenia wspólnego katalogu kryteriów pozwalających na zaliczenie państwa do kategorii mocarstwa pierwszego rzędu. Po drugie, będzie to próba charakterystyki kategorii mocarstwa pierwszego rzędu. Po trzecie, będzie to próba identyfikacji oraz analizy przypadków mogących należeć do poniższej kategorii. Jest to szczególnie ważne, że podstawowym wyznacznikiem podmiotów tej kategorii jest właśnie dążenie do sprowokowania – oraz odniesienia zwycięstwa – w hipotetycznej wojnie hegemonicznej²⁷⁰⁰.

Różni naukowcy, podają różne katalogi podmiotów należących do tej kategorii. *Supermocarstwa, wielkie mocarstwa, mocarstwa globalne, mocarstwa światowe czy challengers* są jednymi częściej stosowanych określeń. Dodatkowo niejasny jest zakres podmiotowy tego pojęcia. Zasadniczo w większości przypadków przewija się klasyczna triada: Rosja, Chiny i Indie. Jednakże w przypadku prognozy George'a Friedmana dwa pierwsze przypadki mają dość duże prawdopodobieństwo, aby utracić koherencję wewnętrzną pozwalającą na efektywne oddziaływanie w środowisku międzynarodowym, już w pierwszej połowie bieżącego stulecia²⁷⁰¹. Dodatkowo, w przypadku Indii, niezwykle trudno mówić o znaczącej aktywności międzynarodowej, z powodu obowiązującej filozofii politycznej oraz poważnych wyzwań wewnętrznych²⁷⁰². W rezultacie wszystkie podmioty posiadają przed sobą

2700Historycznie, katalog wojen hegemonicznych różni się w zależności od autora: począwszy od Roberta Gilpina, poprzez Arnolda Toynbee'ego oraz Raimo Väyrynen, a skończywszy na George Modelskim kształtują różne listy. W ramach niniejszej rozprawy, posiłkując się konstrukcjami zaprezentowanymi zarówno w rozdziale pierwszym jak i piątym, za wojnę hegemoniczną uznaje się następujące konflikty zbrojne: wojna portugalsko-mamelucko-osmańska (1505 – 1517), wojna trzydziestoletnia (1618 – 1648/1660), wojny napoleońskie (1789 – 1815) oraz wielka wojna światowa (1914 – 1918 oraz 1939 – 1945).

2701G. Friedman, *Następne (...)*, s. 106 – 140.

2702A. Szumowski, *Hard, Soft czy Smart? Dylematy mocarstw w rejonie Azji i Pacyfiku* [w:] *Azjatyckie strategie polityki międzynarodowej i regionalnej*, red. J. Marszałek-Kawa, S. Gardocki, Toruń 2013, s. 88 –

poważne wyzwania egzystencjalne. Kolejnymi państwami, które część środowiska naukowego dołączają do listy supermocarstw to Niemcy, Francja oraz Japonia. Niektórzy naukowcy wśród europejskich państw wymieniają także Wielką Brytanię, jednakże reszta środowiska²⁷⁰³ określa to państwo na tak zwanego *gracza na emeryturze*. Trzecia grupa państw, co do których istnieją poważne kontrowersje odnośnie ich realnego potencjału oraz możliwości działania, a niekiedy nawet co do ich przyszłego losu. Większość państw z tej kategorii należy do grupy identyfikowanej raczej jako potencjalne supermocarstwa raczej niż rzeczywiste. Wśród nich wyróżnić można przede wszystkim: Brazylię, Meksyk, Turcję, Polskę, Południową Afrykę, Etiopię, Nigerię i niekiedy Pakistan. Państwa te, zlokalizowane w obszarach określonych wspólną nazwą państw rozwijających się, zatem ich pozycja jest pewną możliwością do zrealizowania raczej niż rzeczywistością.

Ten krótki i niekompletny przegląd pozwala na wskazanie na olbrzymiego zróżnicowania analiz strategicznych, pod względem kryteriów, których spełnienie pozwoli na osiągnięcie statusu *supermocarstwa* określanego na potrzeby niniejszej rozprawy jako *mocarstwo pierwszego rzędu*. Pierwszym i najważniejszym jest kontekst świadomościowy, stanowiący skomplikowaną więź pomiędzy badanym podmiotem, *hipermocarstwem* oraz resztą środowiska międzynarodowego. Ten kontekst można określić jednym słowem: *wzywaniem*. Przykładem takiego państwa może być Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna²⁷⁰⁴, która jednakże z powodu niedostatków w pozostałych kryteriach nie może zostać określona *mocarstwem pierwszego rzędu*. Drugim kryterium jest rola regionalnego lidera, która jest spełniana przez poszczególnych kandydatów. Co więcej, w większości przypadków, ta regionalna supremacja ulegała instytucjonalizacji w postaci albo formalnych instytucji o charakterze regionalnym²⁷⁰⁵, albo w postaci nieformalnych powiązań kształtujących się na podstawie relacji szacunku oraz starszeństwa. Przykładem działalności

97.

2703Z. Brzeziński, *Wielka szachownica* (tłum. T. Wyżyński), Warszawa 1998, s. 42 – 43.

2704W. J. Perry, *Review of United States Policy Toward North Korea: Findings and Recommendations*, Waszyngton 1999, URL: <http://live.belfercenter.org/files/1997%20NKPR.pdf>, [dostęp: 17.11.2016].

2705Czego przykładem może być Organizacja Paktu Azji Południowo-Wshodniej (ang. *South East Asia Treaty Organization*, SEATO), funkcjonująca w latach 1954 – 1977; Organizacja Paktu Centralnego (ang. *Central Treaty Organization*, CENTO), funkcjonująca w latach 1955 – 1979; Pakt Bezpieczeństwa Pacyfiku (ang. *Pacific Security Treaty*, ANZUS), funkcjonująca od 1951 roku, przy czym jej status pozostaje niepewny, gdyż Stany Zjednoczone uznały że Nowa Zelandia wycofała się z Paktu w 1987 roku, uznając się za strefą bezatomową, natomiast Australia wciąż uznaje Nową Zelandię za członka sojuszu; Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (ang. *North Atlantic Treaty Organization*, NATO) funkcjonująca od 1949 roku; a także dwustronny układ o bezpieczeństwie ze Stanami Zjednoczonymi (ang. *Treaty of Mutual Cooperation and Security between the United States and Japan*, jap. 日本国とアメリカ合衆国との間の相互協力及び安全保障条約 *Nippon-koku to Amerika-gasshūkoku to no Aida no Sōgo Kyōryoku oyobi Anzen Hoshō Jōyaku*), podpisany w roku 1951 z poprawkami z roku 1960, a także szereg analogicznych, choć słabszych porozumień z państwami zlokalizowanymi w innych regionach świata.

tego typu może być polityka Chińskiej Republiki Ludowej względem państw Afryki²⁷⁰⁶. Po trzecie, jest to również kwestia własnego potencjału, z którego czerpana jest siła do działania w środowisku międzynarodowym. Wbrew pozorom jest to jedno z bardziej kontrowersyjnych kryteriów. Główne kontrowersje odnoszą się do szczegółowego określenia jego wymiaru oraz charakterystyki.

Kryterium potencjału, a więc jedyne w niniejszej dziedzinie opierające się na analizie danym empirycznych, obejmuje istnienie szeregu modeli owocujących różnymi wynikami²⁷⁰⁷. Jednym z wyróżniających się pracującym na tym polu naukowcom jest Witold Orłowski. Jako podstawowe kryterium, wskazuje on na udział ekonomicznego potencjału poszczególnego podmiotu w ogólnym potencjale całego świata na mocarstwa, które dysponują znaczną częścią potencjału gospodarczego świata²⁷⁰⁸: mocarstwa globalne, powyżej 20% globalnego potencjału, mocarstwa światowe, posiadające pomiędzy 15% a 20% globalnego potencjału, wielkie mocarstwa, posiadające pomiędzy 10% a 15% globalnego potencjału oraz mocarstwa lokalne, posiadające pomiędzy 5% a 10% globalnego potencjału. Nieco bardziej skomplikowane modele zaprezentowali: Saul Cohen²⁷⁰⁹, Samuel Huntington²⁷¹⁰ czy też Zbigniew Brzeziński²⁷¹¹. Jednym z podstawowych problemów, które wiążą się z badaniem *mocarstw* pytanie w którym momencie *państwo narodowe* uzyskuje status *mocarstwa*. Paul Kennedy²⁷¹², w swym monumentalnym dzieła pośrednio udziela odpowiedzi: początkiem istnienia mocarstwa zawsze jest wojna. Podobnie czyni to John Mearsheimer określając ją jako *tragedię polityki wielkich mocarstw*²⁷¹³, które rodzą się, istnieją a następnie upadają poprzez próby powiększenia własnego potencjału kosztem słabszych elementów systemu. Jednak obecnie w nauce o stosunkach międzynarodowych preferowana jest teoria deklaratywna – za mocarstwa uznaje się te *państwa narodowe*, które zostały uznane za *mocarstwa* albo wyraźnie przez przywódców dotychczasowych *mocarstw*, albo dorozumiane,

2706Więcej szczegółów odnośnie chińskiej polityki wobec państw afrykańskich w: K. King, *China's Aid and Soft Power in Africa. The case of education and training*, Woodbridge 2013 czy też: J. Y.J. Hsu, T. Hildebrandt, R. Hasmath, „Going Out” or Staying In? *The Expansion of Chinese NGOs in Africa*, „Development Policy Review”, 2016, nr 34(3), s. 423 – 439.

2707Composite Index of National Capability (CINC) został opracowany przez J. Davida Singera w 1963 roku; *Comprehensive National Power (CNP)*, opracowany przez naukowców z ChRL, czy *National Power Index (NPI)*, opracowany na potrzeby projektu *International Futures*.

2708Rozbudowany model analityczny posłużył do zbadania potencjalnych scenariuszy rozwojowych XX wieku w monografii, W. Orłowski, *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*, Warszawa 2006.

2709S. B. Cohen, *Geopolitics of the world system*, Lanham 2009, s. 48.

2710S. P. Huntington, *Duże, większe, największe*, „Polityka”, 1999 nr 49, URL: <http://archiwum.polityka.pl/art/duze-wieksze-najwieksze,392106.html>, [dostęp: 30.06.2012] (dostęp płatny).

2711Rozwinięcie całej koncepcji zawarte zostało w Z. Brzeziński, *Wielka szachownica* (tłum. T. Wyżyński), Warszawa 1999.

2712P. M. Kennedy, *Mocarstwa świata: narodziny, rozkwit, upadek: przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500-2000* (tłum. M. Kuźniak), Warszawa 1995, s. 7.

2713Jak głosi tytuł jego monografii J. J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Nowy Jork 2003.

poprzez traktowanie ich jak *moocarstwo*²⁷¹⁴. Inna typologia, opierająca się o kryterium zasięgu *moocarstwowości*, a więc dziedzin, w których dane państwo dominuje oraz ich zasięgu geograficznego, wskazuje dwa typy moocarstw: *moocarstwo uniwersalne*, którego przewaga jest wyraźnie zarysowana we wszystkich możliwych dziedzinach; oraz *moocarstwa selektywne*. Ten typ podzielić można na *moocarstwa sektorowe*, silne wyłącznie w kilku, a najczęściej jednej dziedzinie oraz *moocarstwa regionalne*, które dominują we wszystkich dziedzinach ale wyłącznie w granicach własnego regionu²⁷¹⁵.

Dotychczasowe badania zjawiska moocarstwowości, w ramach kryterium potencjału wyróżniają dwa dodatkowe subkryteria. Po pierwsze, *moocarstwo pierwszego rzędu* powinno wykazywać na tyle znaczący potencjał militarny, aby *hipermocarstwo* nie zdecydowało się na podjęcie otwartej konfrontacji²⁷¹⁶. Owo kryterium można podzielić na szereg zmiennych. Pierwszą jest możliwość oddziaływania *hipermocarstwa* w regionie stanowiącym priorytet w polityce badanego podmiotu. Drugą jest technologiczna struktura potencjału *moocarstwa pierwszego rzędu*. Kluczowym terminem jest dyfuzję technologii²⁷¹⁷ stanowiącej podstawę militarnej *hipermocarstwa*, a jednocześnie próbę jej neutralizacji. Trzecią jest posiadanie oraz

możliwości broni atomowej. W tym miejscu wskazać można głównie na tak zwane *cywilne*

2714Od 1998 roku można uznać za typowy przykład Republiki Indii. Po przeprowadzeniu testów broni atomowej, administracja USA deklarowała potępienie dla indyjskich działań lecz nie zdecydowała się na zastosowanie sankcji zgodnie z traktatem o nierozprzestrzenianiu broni atomowej (*Non-Proliferation Treaty*, NPT). Od połowy pierwszej dekady XXI wieku natomiast w literaturze przedmiotu określa się Indie jako „emerged economic power”, natomiast politycznie znacząca była deklaracja Prezydenta Baracka Husseina Obamy, określająca Indie jako „odpowiedzialne moocarstwo”. J. Zajączkowski, *Czynnik amerykański w indyjskiej strategii międzynarodowej u progu XXI wieku – w kierunku strategicznego partnerstwa?* [w:] *Azja Południowa i Azja Wschodnia w stosunkach międzynarodowych. Społeczeństwo, gospodarka, polityka*, red. J. Zajączkowski, J. Nakonieczna, Warszawa 2011, s. 508.

2715M. Dobroczyński, J. Stefanowicz, *Polityka zagraniczna*, Warszawa 1984, s. 98 – 100.

2716Zgodnie z danymi International Institute for Strategic Studies, z piętnastu największych wojskowych budżetów (w sumie 1.268,10 mld USD) z roku 2014, pierwsze miejsce zajmują Stany Zjednoczone (581,00 mld USD). Dodatkowo na liście znajdują się dwa państwa anglosaskie: Wielka Brytania oraz Australia (razem 84,30 mld USD) oraz trzy państwa NATO – Francja, Niemcy i Włochy – (razem 121,30 mld USD). Dodatkowo o systemie hipermocarstwa można zaliczyć państwa klienckie oraz sojuszników z Dalekiego Wschodu, do których zaliczyć można Arabia Saudyjska, Irak, Izrael, Japonia oraz Korea Południowa (razem: 205,00 mld USD). W sumie do systemu amerykańskiego, kontrolowanego bezpośrednio przez Waszyngton, lub pośrednio – przez sojusznicze rządy i protektoraty, z piętnastu największych budżetów wojskowych, mają wpływ na jedenaście budżetów. Ilościowo, bezpośrednio kontrolowane jest 45,82 % największych militarnych budżetów, poprzez sprawowanie dodatkowej kontroli pośredniej odsetek ten wzrasta do 78,2%. Oznacza to, że potencjalna koalicja antyhegemoniczna musi czerpać z puli 21,8 % czyli 276,5 mld USD. Lub spróbować wyrwać fragment potencjału koalicji hegemonicznej, co generuje dodatkowe koszty. *The Military Balance 2015*, Londyn 2015. Natomiast zgodnie z danymi Stockholm International Peace Research Institute, na piętnaście największych budżetów (1.426,50 mld USD), budżet amerykański to 610,00 mld, anglosaski (85,90 mld USD), NATO (162,30 mld USD), pozostali klienci i sojusznicy (163,30 mld USD). Razem na 15 największych budżetów kontrolowanych jest 10, odpowiednio objętych kontrolą bezpośrednią – 42,76 %, a doliczając kontrolę pośrednią – 71,61 %. Potencjalna koalicja antyhegemoniczna musi czerpać z 28,39 %, czyli 405,00 mld USD. S. Perlo-Freeman, A. Fleurant, P. Wezeman, S. Wezeman, *SIPRI Factsheets. Trends in World Military Expenditure, 2014*, Sztokholm 2015, URL: <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1504.pdf>, [dostęp: 30.09.2015].

2717Więcej szczegółów: M. C. Horowitz, *The Diffusion of Military Power: Causes and Consequences for International Politics*, Princeton 2010, s. 18 – 64.

moocarstwa (civil powers) takie jak Japonia czy Niemcy, lecz także Republikę Korei czy w mniejszym Ukrainę. Po drugie, zgodnie z analizą oraz opracowaniem zagadnienia siły Chińskiej Republiki Ludowej, dokonanej przez Davida Shambaugh²⁷¹⁸, wskazać można na widoczną specjalizację siły, jej sektorowość oraz wybiórczość. W większości przypadków można powiedzieć, że *moocarstwa pierwszego rzędu* są moocarstwami w wymiarze częściowym, są to *częściowe moocarstwa (partial power)*. Sam termin, wprowadzony do nauki o stosunkach międzynarodowych w kontekście badań nad pozycją oraz potencjałem Chińskiej Republiki Ludowej. W rezultacie niniejszej analizy autor ukuł termin *częściowego moocarstwa* określające zarówno zasady funkcjonowania oraz ograniczenia potencjału *moocarstw pierwszego rzędu*. Dla przykładu, o ile Chiny przodują w wolumenie produkcji przemysłowej oraz pochodnych od tego czynnika wskaźników takich jak eksport, udział w handlu międzynarodowym czy też produkcji krajowym brutto (PKB), jednakże wskaźniki w innych dziedzinach, takich jak koherencja społeczna i polityczna, poziom życia, stopień rozwoju technologicznego, a także sprawność wojskowa prezentują się znacznie gorzej.

Owocem powyższej nieciągłości, kondycja moocarstw pierwszego rzędu może być opisana przy pomocy szeregu wyznaczników. Po pierwsze, ich siła i potencjał są ograniczone poprzez przenikliwą pozycję *hipermocarstwa*, którego sama obecność odkształca ścieżki rozwojowe pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych²⁷¹⁹. Po drugie, absolutna dominacja militarna Stanów Zjednoczonych powoduje również, co zostało opisane w poprzednim rozdziale, konieczność przeniesienia rywalizacji międzymocarstwowej na pozostałe płaszczyzny państwowej aktywności. Po trzecie, większość państw aspirujących do roli *moocarstwa pierwszego rzędu*, znajduje się w punkcie, lub raczej w okresie własnego rozwoju, który określić można mianem *punktu przełomu (turning point)*²⁷²⁰. Po czwarte, w każdym analizowanym poniżej przypadku, *moocarstwo pierwszego rzędu* wykazują się dość dużymi nieciągłościami wewnętrznymi. Generuje to olbrzymie napięcia społeczne, których zniwelowanie czy efektywne nimi zarządzanie konsumuje lwią część potencjału. Po piąte, w opozycji do *hipermocarstwa*, które własny status osiągnęło „bo tego chciało”, *moocarstwa pierwszego rzędu* wydają się prowadzić politykę ekspansji własnego potencjału, „bo

2718D. Shambaugh, *China goes global. The partial power*, Nowy Jork 2013.

2719Zgodnie z analizą Paul Kennedy'ego, pozycja moocarstwa osiągnana jest na podstawie dwóch czynników. Pierwszym jest odpowiedni zakres potencjału, rozumianego jako katalog posiadanych zasobów zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym. Drugim jest weryfikacja tegoż potencjału, a także mechanizmów służących jego wytworzenia oraz regeneracji w sytuacji ostrego konfliktu zbrojnego, często wręcz graniczącego z wojną hegemoniczną. Więcej szczegółów: P. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek* (tłum. M. Kluźniak), Kraków 1995, s. 84 – 195.

2720Ch. F. Doran, *Confronting the Principles of the Power Cycle. Changing Systems Structure, Expectations, and Way* [w:] *Handbook of war studies II*, red. M. I. Midlarsky, Ann Arbor 2000, s. 332 – 368.

muszą²⁷²¹.

W historii najczęściej występujący mechanizm jest mechanizm przymusowej ekspansji, generowanej przez próbę zarządzania poważnym wyzwaniem wewnętrznym. W przeciwieństwie do mocarstw z przymusu, mocarstwa z wyboru inicjują własny wzrost wyłącznie na podstawie decyzji politycznej oraz społecznej. Współcześnie wskazać można również na analogiczne wyzwania stojące przed Chińską Republiką Ludową, która w obliczu przeludnienia rozwiniętej, wschodniej części państwa, oraz stojąc przed rosnącymi problemami z kurczącymi się zasobami oraz narastającą katastrofą ekologiczną zdają się naśladować drogę Aten²⁷²².

Mocarstwa pierwszego rzędu są państwami obejmującymi szereg paradoksów: wyzwanie dla *hipermocarstwa*, przy jednoczesnej słabości wewnętrznej; ograniczony oraz wyspecjalizowany potencjał, jednak znaczący, ze stają się ważnymi elementami rzeczywistości międzynarodowej. Wskazać można, że kategoria ta stanowi zmniejszającą się grupę w środowisku międzynarodowym. Jest to paradoksalny efekt obserwowalny w ramach teorii długich cykli George'a Modelsky'ego. Każda kolejna generacja *hegemonów* zdobywała coraz większą przewagę nad pozostałymi uczestnikami systemu, a co za tym idzie warstwa mocarstw poślednich stawała się coraz mniejsza, jako że osiągnięcie tego statusu wymagało od nich coraz większego stopnia akumulacji zasobów oraz optymalnego ich zastosowania w środowisku strategicznym. O ile w przypadku pierwszych *hegemonów*: Portugalii oraz Holandii, możliwe było zrównoważenie ich siły przez pojedynczych uczestników systemu międzynarodowego, takich jak Hiszpania, Francja czy Wielka Brytania, kolejne iteracje cyklu wymagały tworzenia coraz potężniejszych koalicji wśród *mocarstw pierwszego rzędu*. W przypadku cyklu brytyjskiego po raz pierwszy wola oraz interesy *hegemon*a przeważały nad możliwościami koalicji skupionej wokół pretendenta: Francji. Z kolei cykl amerykański,

2721 Jest to szczególnie widoczne w przypadku Chińskiej Republiki Ludowej, której skromne zasoby naturalne wymagają stałych dostaw surowców, w tym surowców energetycznych, spoza regionu. W rezultacie tak wysokiego stopnia uzależnienia od kondycji gospodarki światowej, powoduje zmniejszenie marginesu błędu w prowadzeniu polityki międzynarodowej, zmniejszając granicę, której przekroczenie powoduje wystąpienie zagrożeń egzystencjalnych. Aby im przeciwdziałać, centra decyzyjne mocarstw pierwszego rzędu muszą prowadzić asertywną politykę międzynarodową. W przeciwieństwie do nich, Stany Zjednoczone dysponują na własnym terytorium pełnym spektrum zasobów naturalnych, z tego też powodu ich ekspansja jest niemal całkowicie dobrowolną opcją polityczną, a potencjalne zagrożenia wynikające z jej realizacji jedynie w kilku przypadkach stanowią zagrożenie dla dalszej egzystencji Stanów Zjednoczonych Ameryki.

2722 Z jednym istotnym wyjątkiem. O ile w przypadku Aten wskazuje się głównie na morski wymiar potęgi, rozumiany jako posiadanie silnej floty sprawującej kontrolę nad szlakami handlowymi, a także uzależnienie państwa od transportu morskiego, o tyle w przypadku Chin sytuacja jest nieco bardziej skomplikowana. W ich przypadku wciąż nie dokonano ostatecznej orientacji w kierunku morza (ambitny program rozbudowy floty oceanicznej) czy w kierunku lądu (seria równie ambitnych przedsięwzięć, pod nawą nowy, jedwabny szlak). W rezultacie wciąż otwarte pozostają obie możliwości, co amplifikuje konflikt ze Stanami Zjednoczonymi. J. Bartosiak, *Pacyfik i Eurazja. O wojnie*, Warszawa 2016.

można na dwie fazy. W fazie pierwszej istniało pojedyncze *supermocarstwo*, postrzegane przez rząd amerykański, jak i własny rząd jako zdolne do zakwestionowania globalnej hegemonii: był to Związek Radziecki. Status ZSRR można określić jako status *supermocarstwa*, a więc *państwa narodowego*, różniącego się od *hipermocarstwa* jedynie brakiem ekstensywnej sieci powiązań transnarodowych. Współcześnie jednakże, brak państwa spełniającego rolę *supermocarstwa*. Na znaczeniu natomiast zyskują mocarstwa pośrednie: pomiędzy *supermocarstwem* a klasycznym *mocarstwem*, które określa się w niniejszej rozprawie mianem *mocarstw pierwszego rzędu*. W rezultacie zastosowania kryteriów wskazanych powyżej, w ramach kategorii mocarstw pierwszego rzędu można wyróżnić następujące podmioty: Chińską Republikę Ludową, Republikę Indii oraz Federację Rosyjską. Daje się zauważyć brak państw zwykle wymienianych wśród tej kategorii, takich jak Francja, Niemcy, Wielka Brytania Japonia, rządziej Iran, Brazylia czy Egipt. Wynika to z trzech podstawowych przesłanek. Po pierwsze, państwa te pomimo rozwiniętych komponentów potęgi, nie prowadzą polityki zagranicznej obliczonej na zdobycie autonomii od wpływów *hipermocarstwa*. Po drugie, państwa te posiadają poważne ubytki w sferze własnej siły, głównie w sferze ilościowej – oraz jakościowej – kompozycji własnych sił zbrojnych. Po trzecie, zgodnie w analizą komparatystyczną historii poszczególnych państw, przeszły one – za wyjątkiem Brazylii – drugi punkt przełomu, polegający na zniszczeniu autopercepcji – a co za tym idzie percepcji międzynarodowej – siebie jako wielkich mocarstw, w ślad za atrofią własnych potencjałów.

Grupa *mocarstw pierwszego rzędu* zostanie ograniczona do trzech podmiotów wskazanych wcześniej: Chińskiej Republiki Ludowej, Federacji Rosyjskiej oraz Republiki Indii. Analiza poszczególnych przypadków, jako że w skład niniejszej kategorii wchodzi podmioty o różnych cechach jakościowych, będzie przeprowadzone według następującego schematu. Po pierwsze, posługując się katalogiem przymiotów mocarstw pierwszego rzędu, zostanie dokonana skrótowa charakterystyka potencjału poszczególnych podmiotów. Po drugie, zaprezentowane zostaną najważniejsze wyzwania stojące przed siłą poszczególnych mocarstw. Po trzecie, zostaną określone najważniejsze scenariusze rozwoju poszczególnych podmiotów: optymistyczny, pesymistyczny oraz realistyczny.

Chińska Republika Ludowa

Charakterystykę siły Chińskiej Republiki Ludowej, należy rozpocząć od wojskowej domeny. W ramach płaszczyzny wojskowej siły wskazać można na cztery podstawowe komponenty: obrony terytorialnej, ekspedycyjny, nuklearny oraz asymetryczny. W tym

podziale zaobserwować można pewne rozwarstwienie pomimo znacznych nakładów zmierzających do równomiernej rozbudowy poszczególnych rodzajów broni, przez co obserwować można zaobserwować inwestycje mające na celu rozbudowę możliwości we wszystkich czterech zakresach. Wydaje się jednak, co można zaobserwować na podstawie deklaracji rządu chińskiego²⁷²³, a także rzeczywistych działań, że hierarchia preferencji w tym kontekście wygląda tak: obrona terytorialna, broń atomowa, zakres asymetryczny oraz potencjał ekspedycyjny.

W kontekście analizy potencjału militarnego Chińskiej Armii Ludowej, zwłaszcza w świetle analizy szeregu naukowców²⁷²⁴, wydaje się że zabezpieczenie terytorium jest wciąż nadrzędnym zadaniem, którego realizacji podporządkowana jest struktura, rozmieszczenie oraz wyposażenie jednostek wojskowych. Jednym z głównych acz często pomijanych wniosków może być stwierdzenie, że armia ta przybiera charakter zdecydowanie defensywny. Większość jej instalacji oraz formacji rozmieszczone jest w głębi terytorium Chin, przez co wydaje się niezdatna do skoncentrowania sił oraz wykorzystania ich w działaniach typowo zaczepnych. Dodatkowym elementem jest również ukształtowanie terenu, pozwalające na traktowanie najważniejszych obszarów państwa, zlokalizowanych we wschodnich regionach państwa, gdzie zlokalizowane jest ponad 90% populacji oraz większość zakładów przemysłowych oraz centrów politycznych. Pozostałe regiony, takie jak góry oraz wyżyny Tybetu, pustynie Mongolii Wewnętrznej czy dżungle Indochin pozwalają na potraktowanie Chin w kategorii wyspy²⁷²⁵. I to szczególnie niedostępnej w kategoriach militarnych. Czego dowodem mogą być problemy z zaopatrzeniem korpusu ekspedycyjnego, który wdarł się na terytorium Indii po zwycięskiej bitwie granicznej w roku 1962²⁷²⁶, a także niewielkie zaangażowanie wojskowe w utarczki graniczne ze Związkiem Radzieckim w 1969 roku²⁷²⁷. W rezultacie konwencjonalna armia Chin jest przywiązana do własnego terytorium oraz nie

2723Biuro Informacji Rady Państwa Chińskiej Republiki Ludowej, *China's Military Strategy*, Beijing 2015, URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2015-05/26/content_20820628.htm, [dostęp: 1.12.2016].

2724Na przykład: D. M. Finkelstein, *China's national military strategy: an overview of „military strategic outlines”*, URL: http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/48439/ichaptersection_singledocument/7FFE6ABF-6E3C-4BC1-AFCB-CF43FFDA5E21/en/Chapter%25252B3.pdf, [dostęp: 1.12.2016], B. Cole, *The great wall at sea: China's navy in the twenty-first century*, Annapolis 2012 czy też M. S. Chase, J. Engstrom, Tai Ming Cheung, K. A. Gunness, S. W. Harold, S. Puska, S. K. Berkowitz, *China's incomplete military transformation. Assessing the weakness of the People's Liberation Army*, Santa Monica 2015, URL: <http://www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA615374>, [dostęp: 1.12.2016].

2725Stratfor, *The Island of China*, Austin 2013, raporty wymagają płatnej subskrypcji.

2726Więcej szczegółów odnośnie przebiegu konfliktu: Cheng Feng, L. M. Wortzel, *PLA operational principles and limited war: the Sino-Indian War of 1962* [w:] *Chinese warfighting. The PLA experience since 1949*, red. M. A. Ryan, D. M. Finkelstein, M. A. McDevitt, Londyn, Nowy Jork 2003, s. 173 – 197.

2727Więcej szczegółów odnośnie przebiegu konfliktu: T. Robinson, *The Sino-Soviet border conflicts of 1969: new evidence three decades later* [w:] *Chinese warfighting. The PLA experience since 1949*, red. M. A. Ryan, D. M. Finkelstein, M. A. McDevitt, Londyn, Nowy Jork 2003, s. 198 – 216.

posiada infrastruktury niezbędnej do prowadzenia działań wojennych na zewnątrz własnego terytorium. Sytuacja ta zmienia się stopniowo, w miarę wprowadzenia nowych rodzajów uzbrojenia oraz reform Przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej Xi Jinpinga²⁷²⁸. Wydaje się jednak, że Chińska Armia Ludowa jest stanie zabezpieczyć własne terytorium przez bezpośrednią interwencją militarną *hipermocarstwa*.

W przypadku potencjału atomowego, kluczowe jest nie tylko spełnienie funkcji zabezpieczenia terytorium, lecz także odstraszenie potencjalnych agresorów. W rezultacie chiński arsenał atomowy, pomimo że relatywnie niewielki, oraz niezbyt zaawansowany technologicznie, charakteryzuje się powolnym lecz ciągłym wzrostem możliwości. Jednakże analizę oraz szacunki co do liczebności oraz potencjału chińskiej broni jądrowej są ograniczone olbrzymim stopniem utajenia. Po pierwsze, ulega on procesom modernizacji i rozbudowy. Po drugie, istotnie uzyskiwane są nowe możliwości działania. Drugi Korpus Artylerii, podstawowa jednostka wojskowa sprawująca pieczę nad arsenałem jądrowym Chin uzyskuje nowe możliwości zwłaszcza w sferze odstraszania, głównie poprzez opracowanie własnych modeli pocisków wyposażony w niezależnie naprowadzone pociski powrotne (*Multiple independently targetable reentry vehicle, MIRV*)²⁷²⁹, które stanowią o zwielokrotnieniu siły oraz możliwości uderzeń odwetowych. Po trzecie wreszcie, samodzielne uzyskanie dostępu do broni atomowej stanowi poważny czynnik amplifikujący wszystkie pozostałe elementy celu.

W przypadku potencjału asymetrycznego, wskazać można na z jednej strony na skromny zakres działań inwestycyjnych, z drugiej natomiast na relatywnie największy przyrost możliwości. W tym kontekście wskazać można przede wszystkim na ekstensywny rozwój możliwości wywiadowczych, począwszy od możliwości wywiadu elektronicznego, ze szczególnym uwzględnieniem *Jednostki 61398*²⁷³⁰. Co więcej, można wskazać na relatywnie

2728Więcej szczegółów odnośnie polityki oraz planów reform Xi Jinpinga, znaleźć można w: Willy Wo-Lap Lam, *Chinese politics in the era of Xi Jinping: renaissance, reform or retrogression?*, Londyn, Nowy Jork 2015.

2729W przypadku chińskich sił zbrojnych, wskazuje się, że do przenoszenia pojazdów MIRV dostosowane są następujące klasy rakiet balistycznych odpalanych z wyrzutni lądowych: Dong Feng 5 (chiń. 東風-5, dosłowne znaczenie: *wschodni wiatr*, kod NATO: CSS-4) w służbie od 1981 roku, zasięg do piętnastu tysięcy kilometrów, przenosi do ośmiu pojazdów MIRV; Dong Feng 31 (chiń. 東風-31, kod NATO: CSS-9), w służbie od 2006 roku, zasięg do ośmiu tysięcy kilometrów, przenosi do pięciu pojazdów MIRV, Dong Feng 41 (chiń. 東風-41, kod NATO: CSS-X-10), testowe odpalenia od 2012 roku, niejasne jest czy ostatecznie wprowadzona do służby, zasięg do piętnastu tysięcy kilometrów, przenosi do dziesięciu pojazdów MIRV; oraz z okrętów podwodnych: JL-2 (chiń. 巨浪-2, dosłowne znaczenie: *wielka fala*, kod NATO: CSS-NX-14), w służbie od 2015 roku, zasięg do ośmiu tysięcy kilometrów, przenosi do czterech pojazdów MIRV.

2730Jednostka owa uzyskała sławę w 2013 roku, za sprawą oskarżeń Johna Carlina, asystenta prokuratora generalnego Stanów Zjednoczonych do spraw bezpieczeństwa narodowego: M. S. Schmidt, D. E. Sanger, 5 *in China Army Face U.S. Charges of Cyberattacks*, „The New York Times”, 2014, 19 maja, URL: <http://www.cpsk12.org/cms/lib8/MO01909752/Centricity/Domain/5012/5%20in%20China%20Army%20Face%20U.S.%20Charges%20of%20Cyberattacks%20-%20NYTimes.pdf>, [dostęp: 8.12.2016]. Każde to

niski poziom zaangażowania w prowadzenie działań pośrednich, poprzez promowanie strategicznego partnerstwa z podmiotami transnarodowymi, w rodzaju ugrupowań terrorystycznych czy powstańczych.

Najmniej docenianym elementem potencjału militarnego Chińskiej Republiki Ludowej jest potencjał ekspedycyjny. Wynika to ze swoistej logiki rekonstrukcji militarnego znaczenia Chińskiej Republiki Ludowej, nakierowanego przede wszystkim na rekonstrukcji potencjału obronnego (wielka armia z poboru) oraz potencjału odstrasżającego (broni atomowej). A także z olbrzymiej konsumpcji potencjału niezbędnego dla kreacji oraz podtrzymania istnienia sił ekspedycyjnych. W rezultacie ekspedycyjne możliwości Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej rozpoczęto tworzyć dopiero w latach 80. XX wieku. Szczególnym narzędziem w sferze tego typu jest dążenie do uzyskaniu dostępu do technologii prowadzenia tak zwanych operacji powietrzno-morskich, które wymagają sprawnego wykorzystania największych i najbardziej skomplikowanych okrętów świata: lotniskowców²⁷³¹. I choć Państwo Środka przymierzało się do posiadania własnego okrętu tego typu od wielu dekad²⁷³², to dopiero w 2012 roku, kiedy to do służby wszedł okręt postradziecki, projektu *Admiral Kuzniecowa*, dysponujący jednak jedynie połową potencjału okrętu klasy *Ford*²⁷³³, największej konstrukcji tego typu wchodzącej w skład Marynarki Wojennej Stanów Zjednoczonych Ameryki, cel ten został zrealizowany. Konsekwencja rządu Chińskiej Republiki Ludowej może być widoczna w kontynuowaniu kosztownego programu w postaci konstrukcji co najmniej jednego okrętu własnej konstrukcji²⁷³⁴. Dodatkowym elementem potencjału ekspedycyjnego, lub raczej potwierdzenia jest obecna chińska operacja na Morzu Południowochińskim, gdzie zaangażowane są pododdziały powietrznodesantowe oraz inżynieryjne²⁷³⁵. Jednakże ostateczny sukces zostanie osiągnięty prawdopodobnie w

jednak przypuszczać, że jej zadania mogły zostać przekazane mniej znanym jednostkom siostrzanym.

2731M. C. Horowitz, *The diffusion of military power. Causes and consequences for international politics*, Princeton, Oxford 2010, s. 95 – 97.

2732Od czasu wygrania w 1985 roku przetargu na złomowanie ex-australijskiego okrętu HMAS *Melbourne*, jednostki o napędzie konwencjonalnym.

2733Dla porównania: *Liaoning*, okręt klasy *Admiral Kuzniecowa*, zwodowany dwukrotnie: w 1988 oraz 2012 roku, posiada wyporność sześćdziesiąt siedem tysięcy pięciuset ton, zabiera na pokład trzydzieści sześć pojazdów lotniczych, osiąga prędkość trzydziestu dwóch węzłów oraz posiada zasięg siedmiu tysięcy stu trzydziestu kilometrów. USS *George H. W. Bush*, okręt klasy *Nimitz*, przyjęty do służby w 2009 roku, wyporność sto dwa tysiące ton, zabiera na pokład dziewięćdziesiąt pojazdów latających, osiąga prędkość ponad trzydziestu węzłów oraz posiada nieograniczony zasięg przez dwadzieścia pięć lat eksploatacji.

2734Chiny straszą zdjęciami lotniskowca. Eksperci wytykają słabości, „TVN24.pl”, 2016, 23 sierpnia, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/drugi-chinski-lotniskowiec-do-sieci-wyciekly-zdjecia,670645.html>, [dostęp: 8.12.2016].

2735Brahma Chellaney, *Nieobliczalne Chiny. Postępuje budowa sztucznych wysp i militaryzacja Morza Południowochińskiego*, „WP Wiadomości”, 2015, 22 grudnia, URL: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Nieobliczalne-Chiny-Postepuje-budowa-sztucznych-wysp-i-militaryzacja-Morza-Poludniowochińskiego,wid,18059103,wiadomosc.html>, [dostęp: 8.12.2016].

sferze *soft Power*, gdy społeczność międzynarodowa uzna legitymację Chin do sprawowania jurysdykcji nad Wyspami Spratly i Paracelskimi²⁷³⁶.

Kolejnym wymiarem potencjału Chińskiej Republiki Ludowej jako *mocarstwa pierwszego rzędu* jest też jego sektorowość. Jak wspomniano wcześniej, nawet bierna obecność *hipermocarstwa* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, powoduje dramatyczne dyslokacje w obrębie potencjałów innych podmiotów międzynarodowych. W rezultacie, dominacja na skalę globalną możliwa jest jedynie w jednym, najdalej dwóch sektorach aktywności ludzkiej. Tych sektorach, których *hipermocarstwo* nie uznaje za kluczowe elementu globalnego zarządzania. W przypadku Chińskiej Republiki Ludowej płaszczyzną na której nastąpił rozwój potencjału była przede wszystkim płaszczyzna ekonomiczna, ze szczególnym uwzględnieniem produkcji przemysłowej. Dzięki reformom gospodarczym z lat 80. i 90. XX wieku, umożliwiającym dostęp do chińskiego rynku zagranicznym inwestorom, a także w związku z niskimi kosztami pracy spowodowały gwałtowny napływ inwestycji, zwłaszcza wymagających masowej produkcji nisko przetworzonych artykułów przemysłowych²⁷³⁷. Pociągnęło to za sobą szereg konsekwencji zarówno dla kondycji Chińskiej Republiki Ludowej w środowisku międzynarodowym, jak i ich relacjom z resztą świata, oraz wygenerowało szereg wyzwań dla ich przyszłości. Pierwszym i najważniejszym wyzwaniem jest tak zwana *pułapka średniego wzrostu*²⁷³⁸. Wbrew pozorom absolutnego wzrostu potencjału ekonomicznego, wynoszącego Chińską

2736W kontekście wyroku Międzynarodowego Sądu Arbitrażowego, jest to element chińskiej strategii, który jest realizowany z największym trudem i jak na razie przynosi najskromniejsze efekty.

2737W 2011 roku, Chińska Republika Ludowa wyprzedziła Stany Zjednoczone jako największy producent na świecie. W porównaniu do sektora amerykańskiego zatrudniającego jedenaście milionów pięćset tysięcy pracowników, wytworzyła dobra o wartości jednego biliarda dziewięćset pięćdziesięciu dwóch bilionów USD, to jest 19,4% produkcji światowej, natomiast sektor chiński, zatrudniający wówczas około stu milionów pracowników wytworzył dobra o wartości jednego biliarda dziewięćset dziewięćdziesięciu bilionów USD, to jest 19,8% produkcji światowej. *USA to już nie największa potęga przemysłowa świata*, „TVN24.bis”, 2011, 14 marca, URL: <http://tvn24bis.pl/wiadomosci-gospodarcze,71/usa-to-juz-nie-najwieksza-potega-przemyslowa-swiata,164606.html>, [dostęp: 8.12.2016]. Dodatkowo, coroczny wzrost produkcji przemysłowej w Chinach wzrasta o 6% w porównaniu do Stanów Zjednoczonych – 1,9% świadczyć może o powiększaniu się tej luki. Dane za *Industrial production growth rate compares the annual percentage increase in industrial production (includes manufacturing, mining, and construction)*, „CIA World Factbook”, 2016, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/rankorder/2089rank.html#ch>, [dostęp: 8.12.2016].

2738Istotą *pułapki średniego wzrostu*, czy też *pułapki średniego rozwoju* jest kapitalizowanie odtwarzanie technologii funkcjonujących w ramach państw wysoko rozwiniętych, co wraz z przedłużoną rentownością wynikającą z niższych kosztów pracy, pozwala na osiągnięcie gwałtownego wzrostu dochodów. Jednakże model ten nie jest niewyczerpany i po osiągnięciu pewnego pułapu dochodów per capita, oscylujących mniej więc w połowie wysokości dochodów per capita państw rozwiniętych powoduje zwielokrotnienie negatywnych tendencji, w tym ekonomicznych, powodujących atrofie sfery gospodarczej. Więcej szczegółów, odnośnie identyfikacji parametrów charakterystycznych dla *pułapki średniego dochodu*, znaleźć można na przykład w: M. J. Radło, D. Ciesielska, *Polska w pułapce średniego dochodu? Perspektywy konkurencyjności polskiej gospodarki i regionów*, Warszawa 2013.

Republikę Ludową na pozycję pierwszej gospodarki świata²⁷³⁹, relatywnie rzecz ujmując, to wciąż dość ubogie społeczeństwo. Dodatkowo, wraz ze wzrostem jego zamożności mierzonej w wartościach ekonomicznych *per capita*²⁷⁴⁰, w połączeniu ze stałymi cenami energii na terenie Chińskiej Republiki Ludowej²⁷⁴¹, szczególnie w kontekście obniżania się cen energii w rozwiniętym świecie, powoduje gwałtowny spadek atrakcyjności Chińskiej Republiki Ludowej jako centrum przemysłowego świata. Na obecną chwilę, pozycja Chińskiej Republiki Ludowej w systemie międzynarodowym, jako światowego producenta, generuje trzy konsekwencje. Po pierwsze, olbrzymie możliwości produkcyjne w połączeniu z rygorystycznie oszczędną polityką społeczną oraz ekonomiczną doprowadziły do wygenerowania olbrzymich nadwyżek finansowych, zwłaszcza w kontekście handlu międzynarodowego w relacji z największym partnerem handlowym – Stanami Zjednoczonymi Ameryki²⁷⁴². W rezultacie, Chińska Republika Ludowa dysponuje możliwością oddziaływania na światowe rynki finansowe, jednak za cenę zwiększenia

2739B. Carter, *Is China's economy really the largest in the world?*, BBC News, 2014, 16 grudnia, URL: <http://www.bbc.com/news/magazine-30483762>, [dostęp: 15.12.2016].

2740Chiński wskaźnik PKB *per capita* liczony według parytetu siły nabywczej wzrósł z poziomu 6.359,95 USD do poziomu 13.400,27 USD w latach 2006 – 2015. Osiągając wzrost na poziomie 210,70% w skali dziewięciu lat. Dane za: *Chiny – PKB per capita PPP*, „Trading Economics”, 2016, URL: <http://pl.tradingeconomics.com/china/gdp-per-capita-ppp>, [dostęp: 15.12.2016]. Towarzyszył temu wzrost przeciętnych wynagrodzeń z poziomu dwudziestu jeden tysięcy jednego CNY rocznie, co oznacza jeden tysiąc siedemset pięćdziesiąt CNY miesięcznie (dwanaście tysięcy osiemset dwadzieścia dziewięć złotych i pięćdziesiąt jeden groszy rocznie, co daje miesięczną pensję w wysokości jednego tysiąca sześćdziesięciu dziewięciu złotych i trzynastu groszy miesięcznie) w roku 2006 do sześćdziesięciu dwóch tysięcy dwudziestu dziewięciu CNY co oznacza pięć tysięcy sto sześćdziesiąt dziewięć CNY miesięcznie (trzydzieści siedem tysięcy osiemset dziewięćdziesiąt trzy złote i pięćdziesiąt dwa grosze, co oznacza trzy tysiące sto pięćdziesiąt siedem złotych i siedemdziesiąt dziewięć groszy pensji miesięcznej) w roku 2015. Dane za: *Chiny – Przeciętne Wynagrodzenia*, „Trading Economics”, 2016, URL: <http://pl.tradingeconomics.com/china/wages>, [dostęp: 15.12.2016]. Średni kurs juana (CNY) względem złotówki: 0,6109, z dnia 15 grudnia 2016 roku. *1 CNY - Chiny (juan)*, „Bankier.pl”, 2016, 15 grudnia, URL: <http://www.bankier.pl/waluty/kursy-walut/nbp/CNY>, [dostęp: 15.12.2016].

2741Ceny elektryczności w Chinach kształtują się na poziomie ośmiu centów za kilowatogodzinę. *Average electricity prices around the world: \$/kWh*, „OVO Energy”, 2016, URL: <https://www.ovoenergy.com/guides/energy-guides/average-electricity-prices-kwh.html>, [dostęp: 15.12.2016]. Ceny benzyny w Chinach kształtują się na poziomie dziewięćdziesięciu centów za litr. *China Gasoline prices, liter*, „Global Petrol Prices”, 2016, URL: http://www.globalpetrolprices.com/China/gasoline_prices/, [dostęp: 15.12.2016]. Dodatkowo, można wskazać na rosące uzależnienie się gospodarki chińskiej od zewnętrznych źródeł surowców. Na przykład: narodowa produkcja energii elektrycznej to pięć tryliardów trzysta osiemdziesiąt osiem trylionów kilowatogodzin (szacunki za rok 2014) przy konsumpcji pięciu tryliardów pięciuset dwudziestu trzech trylionów kilowatogodzin (szacunki za rok 2014); narodowa produkcja paliw wynosi dziesięć milionów trzysta pięćdziesiąt tysięcy baryłek dziennie (szacunki za rok 2013), narodowa konsumpcja paliw wynosi jedenaście milionów sto dwadzieścia tysięcy baryłek dziennie (szacunki za rok 2014); a narodowa produkcja gazu ziemnego to około stu dwudziestu trzech miliardów pięćset milionów metrów sześciennych (szacunki na rok 2014), przy narodowej konsumpcji gazu ziemnego na poziomie stu osiemdziesięciu jeden miliardów stu milionów metrów sześciennych (szacunki na rok 2014). *China*, „The World Factbook”, 2016, 10 listopada, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ch.html>, [dostęp: 15.12.2016].

2742Więcej szczegółów odnośnie polityki otwartości, a także miejsca w globalnym handlu na tle innych mocarstw pierwszego rzędu, znaleźć można w Tomoo Matukawa, Yugo Konno, *A comparison of trade policy reform in China, India and Russia* [w:] *Euroasia's regional powers compared – China, India, Russia*, red. Shinichiro Tabata, Londyn, Nowy Jork 2015, s. 28 – 46.

podatności na zakłócenia generowane przez niezwykle niestabilny transnarodowy system finansowy, czego przykładem może być załamanie na giełdzie w Szanghaju w 2015 roku²⁷⁴³. Po drugie, olbrzymie możliwości produkcyjne wymagają skonsumowania albo przez popyt wewnętrzny, albo przez eksport, aby zostały przetworzone na walutę siły ekonomicznej – pieniądze. Jednakże współcześnie obserwować można częściowe przestawienie społeczeństwa chińskiego na konsumpcję wewnętrzną w celu zdyskontowania olbrzymiego skoku ekonomicznego w ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat²⁷⁴⁴. Po trzecie, pełne uczestnictwo w gospodarczym obiegu planety wymaga zabezpieczenia infrastruktury dostępowej. W tym kontekście należy wspomnieć na geograficzne uwarunkowanie Chińskiej Republiki Ludowej, do których najwygodniejsze połączenia przebiegają przez Morza Południowochińskie, Wschodniocchińskie oraz Żółte. W tym kontekście na jaw wychodzą dwa uzależnienia. Pierwszym jest uzależnienie od drożności oraz stabilności morskich szlaków komunikacyjnych, których gwarantem jest Marynarka Wojenna Stanów Zjednoczonych Ameryki. Drugim jest szczególna podatność chińskiej gospodarki na zakłócenia w przepływie towarów pomiędzy różnymi regionami świata. Po czwarte, gwałtowna ekspansja ekonomiczna Chińskiej Republiki Ludowej ma też wpływ na jego wizerunek w środowisku międzynarodowym. Dzieje się to głównie z uwagi na dwa podstawowe czynniki. Pierwszym, jest korelacja działań Chińskiej Republiki Ludowej z teoretycznym oraz politycznym dążeniem do rozszerzenia katalogu bezpieczeństwa na kwestie ekonomiczne oraz społeczne. Drugim jest rosnąca obawa opinii publicznej przed niską jakością chińskich produktów, dostrzeganych nie tylko na poziomie opinii konsumenckich²⁷⁴⁵, głosów publicystycznych²⁷⁴⁶ oraz stanowisk politycznych²⁷⁴⁷. Dodatkowo, opinie te poparte są również profesjonalnymi analizami potwierdzającymi niższą jakość produktów chińskich²⁷⁴⁸.

2743Rok 2015 był szczególnie niestabilny na giełdzie papierów wartościowych w Szangaju. J. Duggan, *Chinese stock markets continue to nosedive as regulator warns of panic*, „The Guardian”, 2015, 8 lipca, URL: <https://www.theguardian.com/business/2015/jul/08/china-stock-markets-continue-nosedive-as-regulator-warns-of-panic>, [dostęp: 15.12.2016].

2744*China's Economy Relies on Domestic Consumption*, „Stratfor”, 2016, 12 stycznia, URL: <https://www.stratfor.com/image/chinas-economy-relies-domestic-consumption>, [dostęp: 15.12.2016].

2745Wątek: *10 powodów dlaczego nie kupować chińskich produktów!*, na internetowym forum dyskusyjnym: *MuratorDom.pl*, założony dnia 7 września 2009 roku, URL: <http://forum.muratorDom.pl/showthread.php?207171-10-powod%C3%B3w-dlaczego-nie-kupowa%C4%87-chi%C5%84skich-produkt%C3%B3w!>, [dostęp: 15.12.2016].

2746A. Włodarski, *Chińska elektronika: tragiczna czy fantastyczna?*, „Logo24”, 2013, 23 sierpnia, URL: http://www.logo24.pl/Logo24/1,85826,14471448,Chinska_elektronika__tragiczna_czy_fantastyczna_.html, [dostęp: 15.12.2016].

2747J. Duch Guillot, *Tekstylika: odpowiedź Parlamentu Europejskiego na chińskie wyzwanie*, „Parlament Europejski”, 2005, 19 sierpnia, URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20050819STO00986+0+DOC+PDF+V0//PL&language=PL>, [dostęp: 15.12.2016].

2748O kontroli Państwowej Inspekcji Handlowej oraz jej wynikach można przeczytać: M. Gocłowska, T. Ł. Rożek, *Chińskie zabawki zawierają substancje trujące dzieci*, „Polska The Times”, 2008, 27 września, URL:

Kolejnym wymiarem mocarstwowości charakterystycznym dla Chińskiej Republiki Ludowej lokalizującym to państwo w sferze mocarstw pierwszego rzędu jest zlokalizowanie go w fazie mocarstwowego cyklu rozwojowego, określonego w teorii Modelsky'ego jako punkt przełomu. W sytuacji Chińskiej Republiki Ludowej oznacza to, że Beijing stoi przed wyzwaniem związanym z dalszym rozwojem własnego potencjału, ponieważ w sytuacji obniżenia, niezwykle prawdopodobna jest deterioracja tego potencjału zarówno w wymiarze ekologicznym, materialnym oraz społecznym. W rezultacie Chińska Republika Ludowa zostałyby zdegradowane do roli niewiele znaczącego państwa, lub wręcz do jej dezintegracji, zgodnie ze scenariuszem naszkicowanym przez George'a Friedmana²⁷⁴⁹. Oznacza to, że w przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych Ameryki, które mogą sobie pozwolić na swego rodzaju geopolityczną oraz geoeconomiczną rozrzutność, o tyle Chińska Republika Ludowa muszą kontynuować dość szybką ścieżkę wzrostu. Jednym z bardziej istotnych czynników jest wzrastający poziom degradacji naturalnej obszaru Chińskiej Republiki Ludowej, zagrażający wręcz fizycznej egzystencji części większych ośrodków miejskich, oraz gwałtownego obniżenie standardu życia na obszarach wiejskich zlokalizowanych w Chinach Centralnych²⁷⁵⁰. Z tego też powodu, imperatyw dalszego rozwoju potencjału Chińskiej Republiki Ludowej, rozumianego także poprzez uczestnictwo w globalnej wymianie dóbr i usług. Efektem jest również konieczność wygenerowania olbrzymiego oraz wysublimowanego instrumentarium do operowania w stosunkach międzynarodowych, w tym również na płaszczyźnie zlokalizowanej poza legalną i transparentną siecią powiązań międzynarodowych. Przykładem tych instrumentów może być działalność wywiadowcza, ze szczególnym uwzględnieniem szpiegostwa przemysłowego. Jednym z elementów tej ekstensywnej sieci wywiadowczej jest rzekomo Mateusz Piskorski, lider partii Zmiana, który został w maju 2016 roku zatrzymany pod zarzutem szpiegostwa właśnie na rzecz wywiadu Chińskiej Republiki Ludowej oraz Federacji Rosyjskiej²⁷⁵¹.

W konsekwencji, materialne elementy siły oddziałują na percepcję Chińskiej Republiki Ludowej w środowisku międzynarodowym. Rezultatem jest oscylacja wizerunku

<http://www.polskatimes.pl/artukul/49261,chinskie-zabawki-zawieraja-substancje-trujace-dzieci,id,t.html>, [dostęp: 15.12.2016].

2749G. Friedman, *Następne (...)*, s. 106 – 120.

2750Bo-Jie Fu, Xu-Liang Zhuang, Gui-Bin Jiang, Jian-Bo Shi, Yi-He Lu, *Environmental Problems and Challenges in China*, „Environmental Science and Technology”, 2007, 15 listopada, s. 7597 – 7602. Szczególnie poważnym wyzwaniem dla chińskiej populacji jest wzrost skali oraz częstotliwości występowania burz piaskowych: Shi Pei-jun, Yan Ping, Gao Shang-yu, Wang Yi-mou, Ha Si, Yu Yun-jiang, *The duststorm disaster in China and its research progress*, „Journal of natural disasters”, 2000, nr 9(3), s. 71 – 77.

2751M. Wąsowski, *ABW zatrzymała byłego posła Samoobrony Mateusza Piskorskiego. Podejrzania o szpiegostwo*, „Business Insider Polska”, 2016, 19 maja, URL: <http://businessinsider.com.pl/polityka/lider-partii-zmiana-mateusz-piskorski-zatrzymany-przez-abw/rzre5t4>, [dostęp: 22.12.2016].

Chińskiej Republiki Ludowej pomiędzy dwiema skrajnymi wartościami: *wyzwaniem a partnerem*. Z jednej strony pod względem politycznym, Chińska Republika Ludowa w wielu strategiach narodowych, począwszy od strategii *hipermocarstwa*, określane są jako *wyzwanie*. Po pierwsze, z powodu zaszczości historycznych, wspomniane przede wszystkim przez mniejszych sąsiadów²⁷⁵². W rezultacie duża część mniejszych państw zlokalizowanych w rejonie Azji Południowo-wschodniej, ale także Indie, Stany Zjednoczone Ameryki oraz w mniejszym stopniu Federacja Rosyjska²⁷⁵³ postrzegają Chińską Republikę Ludową jako ekspansywną siłę w środowisku międzynarodowym. Po drugie, są to również wzmiankowane wcześniej zastrzeżenia odnośnie ekspansji ekonomicznej na skalę globalną. W efekcie można je podzielić na dwa schematy. Pierwszym są zastrzeżenia wynikająca z coraz ostrzejszej rywalizacji geoeconomicznej głównie w stosunkach ze Stanami Zjednoczonymi. Ameryki Drugim, jest wpływ tej ekspansji na wewnętrzną oraz społeczną strukturę poddanych jej podmiotów, szczególnie widoczne w strategicznych analizach państw europejskich. Z drugiej strony wiele podmiotów międzynarodowych traktuje Chińską Republikę Ludową jako *partnera* w stosunkach międzynarodowych przede wszystkim z trzech podstawowych powodów. Po pierwsze, Chiny niemal od początku istnienia Republiki Ludowej inwestują w ekstensywną i półoficjalną sieć powiązań międzynarodowych, głównie o charakterze ideologicznym, w mniejszym stopniu kulturalnym. Po drugie, Chiny stanowią najstarszą, funkcjonującą cywilizację stanowiącą jeden z ważniejszych zasobów niniejszego państwa. Po trzecie, jest to realizacja efektywnego modelu rozwoju, różny od *konsensusu waszyngtońskiego (Washington consensus)*²⁷⁵⁴. W rezultacie międzynarodowa aktywność Chińskiej Republiki Ludowej promuje nieliberalny model rozwoju oraz stworzone na jego potrzeby modele polityczne oraz społeczne, akcentujące przede wszystkim pragmatyczny wymiar współpracy międzynarodowej, pozbawiony typowego dla Zachodu moralizatorstwa²⁷⁵⁵.

2752M. B. Yahuda, *Towards the End of Isolationism: China's Foreign Policy under Mao*, Londyn, Basingstoke 1983; O. A. Westad, *Restless Empire: China and the World Since 1750*, Nowy Jork 2012, s. 333 – 364.

2753Paradoksalnie, jest to trend w wymiarze strategicznym często przykrywany przed analizą strategiczną przez bogactwo bilateralnych deklaracji, krótkoterminowej współpracy dyplomatycznej oraz ekonomicznej. Wydaje się, że potencjalny sojusz obu państw jest możliwością o niewielkim prawdopodobieństwie zaistnienia. R. Cheda, *Chiny - sojusznik groźny dla Rosji*, „WP wiadomości”, 2015, 29 czerwca, URL: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Chiny-sojusznik-grozny-dla-Rosji,wid,17669427,wiadomosc.html?ticaid=1184ee>, [dostęp: 22.12.2016].

2754Jest to termin ukuty przez angielskiego ekonomistę Johna Williamsona w 1989 roku, na określenie dziesięciu postulatów będących fundamentem polityki Międzynarodowego Funduszu Walutowego względem każdego kryzysu ekonomicznego pojawiającego się na świecie. Jednakże w miarę rozwoju środowiska międzynarodowego, termin ten utracił oryginalne znaczenie, stając się słowem-wytrychem tak jak na przykład *globalizacja*. Więcej szczegółów:

2755*Washington Consensus*, „Global Trade Negotiations Home Page”, 2003, URL: <http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/issues/washington.html>, [dostęp: 22.12.2016].

Jak wspomniano we wcześniejszym podrozdziale, jedną z najważniejszych elementów charakterystyki podmiotowej *mocarstw pierwszego rzędu* jest niepewność przyszłości. Z jednej strony generują *wyzwania* dla innych podmiotów międzynarodowych ze szczególnym uwzględnieniem *hipermocarstwa*, wzmacnia ich przeciwdziałania, z drugiej natomiast generuje to oraz wzmacnia obciążenia własnego potencjału. Powyższa niepewność generuje szereg dylematów dla Chińskiej Republiki Ludowej, szczególnie wynikających z ich potencjalnego międzynarodowego awansu.

Pierwszym dylematem jest przemiana z konsumenta w producenta, wynikająca z konieczności poszerzania zakresu chińskiej aktywności międzynarodowej. W miarę zwiększania się możliwości oraz stopnia skomplikowania wewnętrznego chińskiej gospodarki, która dostarcza coraz bardziej zaawansowanych produktów. Pełne ustnie transferów technologicznych nie nastąpi w przewidywalnej przyszłości, można zauważyć pierwsze symptomy, przede wszystkim w krytycznej analizie najnowszego produktu rosyjskiego przemysłu wojskowego – czołgu T-14 *Armata* – przez przedstawicieli chińskiego koncernu Norinco²⁷⁵⁶. Co więcej, wraz ze wzrostem skomplikowania produktów, wymagających większych umiejętności od pracowników, pojawia się konieczność zwiększenia uposażenia robotników²⁷⁵⁷. W tym ujęciu, kwestią kluczową staje się pewien istotny element umowy społecznej pomiędzy komunistyczną biurokracją a społeczeństwem, donoszącą się do legitymowania nawet represyjnego reżimu. Jednakże ta legitymacja posiada cenę, w postaci stopniowego wzrostu poziomu życia społeczeństwa. Dotychczas realizowany on był kosztem towarzyszącym ekstensywnemu rozwojowi możliwości produkcyjnych, jednak jak wskazuje rosnąca część środowiska naukowego ten model jest nie do utrzymania²⁷⁵⁸. Z tego też powodu dylematem jest wybór nowej ścieżki rozwojowej, pozwalającej na utrzymanie wysokiego poziomu wzrostu gospodarczego, pozwalającego na zaspokojenie rosnących potrzeb społecznych, jednocześnie nie generując dodatkowych obciążeń dla nadwyrężonego ekosystemu²⁷⁵⁹.

Drugim jest konieczność militaryzacji chińskiej polityki międzynarodowej, głównie w

2756M. Dura, *Chińczycy po raz pierwszy oficjalnie skrytykowali rosyjski czołg podstawowy T-14 zbudowany w ramach programu „Armata”*, „Defence24.pl”, 2015, 11 czerwca, URL: <http://www.defence24.pl/232829,chiny-krytykuja-rosyjski-program-armata-gorszy-od-rodzimych-rozwiazan>, [dostęp: 22.12.2016].

2757Chun Han Wong, *China May Rein in Wage Increases to Boost Economy*, „The Wall Street Journal”, 2016, 10 marca, URL: <http://www.wsj.com/articles/china-may-rein-in-wage-rises-to-boost-economy-1457616686>, [dostęp: 22.12.2016].

2758Sue-Lin Wong, *IMF says China's credit growth is unsustainable*, „Reuters”, 2016, 12 sierpnia, URL: <http://www.reuters.com/article/us-china-economy-imf-credit-idUSKCN10N1G4>, [dostęp: 22.12.2016].

2759Kun-min Zhanga, *Zong-guo Wenb, Review and challenges of policies of environmental protection and sustainable development in China*, „Journal of Environmental Management”, 2008, nr 88(4), s. 1249 – 1261.

kwestii stabilizacji geostrategicznie istotnych regionów świata. Podstawowym dylematem geopolitycznym jest uzależnienie chińskiej geostrategii od pozycji marynarki amerykańskiej jako gwaranta stabilności oraz wolności żeglugi. Jednakże generuje to poważne obciążenie dla gospodarki, szczególnie niebezpieczne dla państwa mimo że większego, to wciąż jednak znacznie uboższego od społeczeństwa amerykańskiego.

Trzecim dylematem jest konieczność zwiększenia zakresu międzynarodowej odpowiedzialności Chińskiej Republiki Ludowej co wiąże się z koniecznością ponoszenia większych kosztów bez bezpośrednio odczuwalnych zysków. W tym miejscu należy wskazać na rozbudowę potencjału niemilitarnego, rozumianego jako przekształcenie znaczących segmentów systemu *hipermocarstwa* zgodnie z pomysłem centrum decyzyjnego zlokalizowanego w Bejingu. Przykładem takiego działania może być z jednej strony transformacja systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, zwłaszcza w dziedzinie ochrony praw człowieka w celu lepszej artykulacji, ale także promocji chińskiej wizji praw człowieka, odmiennych od wizji zachodniej. W tej działalności Chińczycy mogą liczyć na wsparcie – choć warunkowe oraz efemeryczne – wyrażane są w ramach podstawowej zasady dla chińskiej *normative Power* brzmiącej „rób jak ja robię, nie jak ja mówię”²⁷⁶⁰. Tym samym pozytywny wizerunek Chin, jako tolerancyjnego partnera odnoszącego sukcesy ponosi uszczerbek z powodu nagminnego łamania praw człowieka, zarówno u siebie jak i w innych państwach²⁷⁶¹.

Na zakończenie należy wskazać na to, że pomimo osiągnięcie istotnego punktu w historii – punktu przełomu, nie oznacza to automatycznej promocji do wyższej kategorii *państw narodowych*. W swej istocie bowiem mocarstwa należące do tej kategorii są formą przejściową, skazaną albo na awans albo na degenerację, ponieważ podtrzymanie tego stanu wymaga konsumpcji zasobów na bezprecedensową skalę. Posiłkując się jakościowymi oraz ilościowymi czynnikami dynamiki siły Chińskiej Republiki Ludowej w środowisku międzynarodowym, wskazać można na trzy podstawowe scenariusze rozwoju pozycji Chińskiej Republiki Ludowej: wzrostu, spadku oraz utrzymania. W pierwszym przypadku scenariusz zakłada pozytywne rozwiązanie wymienionych dylematów, przez co transformacja Chin zostanie zakończona uzyskaniem przez nie statusu porównywalnego do Stanów

2760E. Kavalski, *The struggle for recognition of normative powers: Normative power Europe and normative power China in context*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 254.

2761 Powyższe sprzężenie zwrotne jest ulotne oraz często trudne do uchwycenia. Często też sprzężenie zwrotne z podmiotami stanowiącymi przedmiot kontrowersji w odbiorze środowiska międzynarodowego stanowi wyzwanie związane z zarządzaniem własnym wizerunkiem. W tej sferze na plan pierwszych wysuwa się postać filipińskiego prezydenta Rodrigo Roa Duerte. Więcej szczegółów odnośnie celów oraz sposobów zarządzania wizerunkiem znaleźć można w: *Soft Power in China. Public diplomacy through communication*, red. Jian Wang, Nowy Jork 2011.

Zjednoczonych. W konsekwencji utracą one status *hipermocarstwa* co oznaczać będzie przywrócenie bipolarnego układu znanego z czasów zimnej wojny²⁷⁶². Pomimo rozpowszechnionej w środowisku naukowym opinii o wysokim prawdopodobieństwie wystąpienia niniejszego scenariusza w rzeczywistości jest to kwestia znacznie bardziej problematyczna. Prawdopodobieństwo wystąpienia niniejszego scenariusza należy oszacować jako niskie. Drugi scenariusz, stanowi rezultat strategicznej analizy George'a Friedmana, obejmuje porażkę rządu chińskiego w zarządzaniu strategicznymi dylematami. W rezultacie zaobserwować będzie można erozję potencjału aż do poziomu *mocarstwa drugiego rzędu*, lub nawet *państwa upadłego*²⁷⁶³. Podstawową koncepcją niniejszego scenariusza jest założenie, że w trakcie rozbudowy własnego potencjału oraz międzynarodowych możliwości, rząd chiński popełni strategiczny błąd, którego rezultatem będzie degeneracji możliwości projekcji siły zarówno w środowisku wewnętrznym jak i międzynarodowym. Ostatnim historycznym przypadkiem aktywizacji tego mechanizmu była obserwowana na początku XX wieku, kiedy to w efekcie rewolucji Sun Yat-Sena w 1911 roku, Chiny weszły w okres rozczłonkowania wewnętrznego, szczególnie widocznego po śmierci charyzmatycznego przywódcy w 1925 roku²⁷⁶⁴. Prawdopodobieństwo realizacji niniejszego scenariusza można określić jako średnie. Trzeci scenariusz, scenariusz *utrzymania*, wydaje się być scenariuszem realizowanym, choć prawdopodobieństwo jego realizacji jest dynamicznie zmienne. W ramach tego scenariusza zaobserwować można powolną rozbudowę ilościowych wskaźników potęgi bez zwiększania jej jakościowych elementów, co warunkuje utrzymanie się Chin w kategorii prominentnych mocarstw pierwszego rzędu, bez awansu do wyższej kategorii. Nadrzędnym imperatywem rządu chińskiego skłaniającym do niniejszego wyboru jest dążenie do dalszej rozbudowy gospodarki, bez ponoszenia kosztów z tym związanych, ze szczególnym uwzględnieniem aktywności militarnej. Realizacja niniejszego scenariusza wymaga wręcz *outsourcingu* tych kosztów do pozostałych podmiotów międzynarodowych.

2762W którym jednym biegunem pozostaną – prawdopodobnie – osłabione Stany Zjednoczone, a drugi rekrutować się będzie albo z mocarstw pierwszego rzędu, albo z organizacji o charakterze niepaństwowym. Scenariusz taki przybliżono w rozdziale piątym.

2763Możliwość upadku Chińskiej Republiki Ludowej, analogicznej do upadku Somalii czy Iraku, jest współcześnie możliwością szeroko dyskutowaną w literaturze publicystycznej oraz akademickiej, jak na przykład: G. Friedman, *Następne (...)*, s. 158 – 176. Jednak najczęściej poruszonym zagadnieniem jest chińskie spowolnienie ekonomiczne generowane przez zderzenie dynamicznie rozwijającej się gospodarki ze skostniałymi strukturami politycznymi, pomijając jednak wątek dramatycznej atrofii władz centralnych, co może dziwić w perspektywie ubiegłowiecznego okresu zamieszek i chronicznej niewydolności chińskich instytucji politycznych. Szczególnie w kontekście znacznej dynamizacji środowiska międzynarodowego oraz przyspieszenia procesów historycznych.

2764Wojna domowa w Chinach toczyła się w latach 1927 – 1950. W latach 1937 – 1945 obejmowała także walkę z interweniującą armią japońską. W rezultacie zwycięstwo w tym konflikcie przypadło siłom komunistycznym po kierownictwem przewodniczącego Mao Zedonga. Więcej szczegółów: J. Fenby, *Chiang Kai-shek China's Generalissimo and the Nation He Lost*, Nowy Jork 2004.

Federacja Rosyjska

Drugim mocarstwem należącym do *mocarstw pierwszego rzędu* jest niewątpliwie Federacja Rosyjska. Jest to największe oraz najpotężniejsze państwo-sпадkobierca Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, oraz dawniejszego cesarstwa rosyjskiego. Państwo to, przez niemal pięćdziesiąt lat, stanowiło przeciwwagę dla Stanów Zjednoczonych, jako drugie światowe *supermocarstwo*, choć z perspektywy czasu można stwierdzić, że potencjał oraz możliwości tego państwa, mimo że znaczące to jednak nie dorównywały możliwościom konkurenta²⁷⁶⁵. Charakteryzuje się najlepszą pozycją wyjściową, jednakże na tyle negatywnymi tendencjami rozwojowymi, że jej utrzymanie się jest kwestią dyskusyjną. Przechodząc do analizy struktury oraz zakresu potencjału oraz możliwości międzynarodowego oddziaływania należy wskazać, że od chwili likwidacji Związku Sowieckiego potencjał siły ulega nieustannemu rozproszeniu, a umiejętności elity w zarządzaniu potencjałem na szczeblu strategicznym ulegają nieubłaganej degeneracji. W czasie rządów – na stanowisku zarówno prezydenta jak i premiera – przez Władimira Władimirowicza Putina, proces ten uległ spowolnieniu, jednak nie zatrzymaniu²⁷⁶⁶. Sfera aktywności militarnej wraz z potencjałem surowcowym, ze szczególnym uwzględnieniem surowców energetycznych, jest na współcześnie niekwestionowaną sferą przejawiania się rosyjskiej mocarstwowości. Jednakże nawet w tej kwestii, pojawiają się czynniki generujące erozję rosyjskiej pozycji na arenie międzynarodowej.

Pierwszą kwestią poruszaną w kwestiach militarnych, jest możliwość obrony własnego terytorium. W tej sferze można wskazać na trzy podstawowe sfery tejże obrony. Po pierwsze, jest to kwestia zabezpieczenia Federacji Rosyjskiej przed militarnymi zagrożeniami o charakterze konwencjonalnym. Na obecną chwilę wydaje się, że w tej materii terytorium Rosji jest w sposób niemal doskonały zabezpieczone przed konwencjonalnym atakiem, głównie poprzez rozmieszczenie wzdłuż granic oddziałów pancernych i zmotoryzowanych, instalacji obronnych oraz systemów obrony przeciwlotniczej, przeciwrakietowej oraz przeciwokrętowej. Olbrzymie przestrzenie w połączeniu z dość surowym klimatem wymagają

²⁷⁶⁵W tym kontekście wskazać można na wielokrotnie powtarzaną tezę o znaczących możliwościach rywalizacji sowiecko-amerykańskiej w sferze militarnej oraz politycznej, natomiast o unilateralnej supremacji Stanów Zjednoczonych w sferze ekonomicznej. Natomiast w kwestii normatywnej oraz społecznej, sytuacja jest niezwykle niejasna. O ile jednak kapitał społeczny oraz wizerunkowy obu mocarstw zmieniał się w czasie w związku z ich aktywnością międzynarodową, o tyle wydaje się, co podkreślono w poprzedniej części niniejszego rozdziału, że Amerykanie efektywnie ukształtowali międzynarodowy system dystrybucji legitymacji oraz szacunku na promujący własne inicjatywy.

²⁷⁶⁶Więcej szczegółów odnośnie transformacji Federacji Rosyjskiej, znaleźć można w: *Rosja między imperium a mocarstwem nowoczesnym*, red. A. Dudek, R. Mazur, Toruń 2010.

olbrzymich nakładów sił i środków nie tyle w celu przełamania obrony – co jest stosunkowo łatwe do wykonania przy odpowiednim stopniu determinacji – ale w celu zapewnienia politycznej kontroli oraz jej utrzymania w dłuższym czasie. Po drugie, jest to również pytanie o zabezpieczenie terytorium Federacji przed zagrożeniami o charakterze terrorystycznym, zlokalizowanymi nie tylko poza jej granicami, na nie w pełni kontrolowanych pograniczach oraz w głębi własnego terytorium. Istnieją obszary w ramach jurysdykcji Federacji Rosyjskiej, które generują poważne wyzwania dla bezpieczeństwa. Generowane są one głównie poprzez istnienie zorganizowanych grup fundamentalistów islamskich, głównie na Północnym Kaukazie²⁷⁶⁷, będącego typowym pograniczem lecz także w regionach centralnych, dotychczas zamieszkiwanym przez zwarte populacje Rosjan²⁷⁶⁸. Niedocenianym, lecz również poważnym zagrożeniem staje się coraz poważniejsza obecność diaspory chińskiej w rosyjskich regionach przyległych do Pacyfiku²⁷⁶⁹. W roku 2016 pojawił się ostre protesty rosyjskich środowisk nacjonalistycznych przeciwko wydzierżawieniu dla chińskiego przedsiębiorstwa olbrzymiego areału ziemi na Zabajkalu²⁷⁷⁰. Po trzecie, poważnym wyzwaniem dla obrony terytorialnej może też być zakwestionowanie legitymacji rządu centralnego na części terytorium przez podmioty o charakterze patologicznym, czy wręcz otwarcie kryminalnym. Jest to proces niezwykle trudny do analizy, zważywszy na fakt stopienia się oficjalnej struktury władzy z organizacjami przestępczymi, jednak symptomy, przede wszystkim wysoki stopień personifikacji relacji, można zaobserwować w różnych

2767 Analiza sytuacji na Północnym Kaukazie, choć wymagającej uzupełnienia oraz rozwinięcia, znaleźć można w R. W. Schaefer, *The insurgency in Chechnya and the North Caucasus. From gazavath to jihad*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2010.

2768 W samej Moskwie według różnych szacunków może zamieszkiwać od dwóch do pięciu milionów muzułmanów na szesnaście milionów mieszkańców, czyli od 12,50% do 31,25% ogółu populacji (źródło: stan na 1 stycznia 2016 roku, cytat za: *Major agglomerations of the world*, „City Populations”, 2016, 1 stycznia, URL: <https://www.citypopulation.de/world/Agglomerations.html>, [dostęp: 5.01.2017]). W. Rodziwinowicz, *Moskwa, największe muzułmańskie miasto Europy, ma nowy meczet*, „Wyborcza.pl”, 2015, 23 września, URL: <http://wyborcza.pl/1,75399,18897637,moskwa-najwieksze-muzulmanskie-miasto-europy-ma-nowy-meczet.html>, [dostęp: 5.01.2017]

2769 Szacunki są w znacznym stopniu rozbieżne, rozciągające się od trzydziestu czterech tysięcy pięciuset siedemdziesięciu siedmiu osób (według oficjalnych rosyjskich statystyk z 2002 roku) aż do dziewięciuset dziewięćdziesięciu ośmiu tysięcy (według danych Rady do spraw Zamorskich Wspólnot [ang. *Overseas Community Affairs Council*] Republiki Chińskiej z lat 2004 i 2005). Przyjmuje się, że chińska diaspora na Dalekim Wschodzie liczy od dwustu tysięcy do czterystu tysięcy. A. Larin, Сколько в России китайских мигрантов?, *Demoscope Weekly*, 2008, nr 347 – 348, URL: <http://demoscope.ru/weekly/2008/0347/tema01.php>, [dostęp: 5.01.2017]. Oznacza to, że przy sześciu milionach dwustu dziewięćdziesięciu trzech tysiącach stu dwudziestu dziewięciu osobach (dane oficjalne z 2010 roku), oznacza udział od 0,55% do 15,86% ogółu populacji, najprawdopodobniej oscylującej pomiędzy 3,18% a 6,36% ogółu populacji. Jednak w związku z dynamiką sytuacji demograficznej, proporcje te oraz wartości liczbowe pozostają dynamicznie zmienne.

2770 Działania te wywołują znaczne niepokoje społeczne, szczególnie wśród bardziej nacjonalistycznie nastawionych sektorów społeczeństwa. „W Rosji powstanie państwo chińskie”. *Ludzie Żyrinowskiego alarmują, Kreml nie reaguje*, „TVN24.pl”, 2015, 22 czerwca, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/chinczyzy-dzierzawia-ziemie-w-rosji,553654.html>, [dostęp: 5.01.2017].

partiach państwa, szczególnie w przypadku Czeczenii²⁷⁷¹.

W przypadku arsenału atomowego wskazać można na podwójną rolę, którą on zajmuje w przypadku konstruowania statusu Federacji Rosyjskiej jako *moocarstwa pierwszego rzędu*. Z jednej strony wyodrębnić można realne możliwości wykonania pierwszego uderzenia, a także uderzenia odwetowego. Z drugiej, jest to społeczna oraz psychologiczna konstrukcja tego potencjału dokonywana przez podmioty wobec których siła będzie wykorzystywana. W rezultacie ograniczonych możliwości finansowych, Federacja Rosyjska, musiała dokonać poważnych redukcji potencjału oraz prac badawczo-rozwojowych w tym wymiarze, głównie z powodu braku środków budżetowych²⁷⁷². Wraz z objęciem władzy przez Władimira Władimirowicza Putina, zwłaszcza w kontekście dobrej koniunktury na surowce energetyczne w pierwszej dekadzie XXI wieku, Federacja Rosyjska uzyskała środki finansowe na rozwój i wprowadzenie do służby nowocześniejszych egzemplarzy zarówno uzbrojenia jak i środków przenoszenia, takich jak SSBN klasy *Borei*²⁷⁷³, pociski balistyczne krótkiego zasięgu 9K720 *Iskander* (kod NATO: SS-26 *Stone*, o zasięgu do pięciuset kilometrów)²⁷⁷⁴ oraz pociski balistyczne dalekiego zasięgu RT-2PM2 *Topol-M* (kod NATO:

2771W ramach tych relacji, podstawą jest osobista relacja pomiędzy Władimirem Władimirowiczem Putinem a Ramzanem Kadyrowem, która nie jest przełożona na instytucjonalne umocowanie tego drugiego w strukturze politycznej Federacji Rosyjskiej. W rezultacie w wyniku utraty przez obecnego prezydenta, pozycji, funkcji, zdrowia lub nawet życia, najprawdopodobniej może dojść do korekty pozycji Kadyrowa, a co może za sobą pociągnąć dalszą degenerację obecności Federacji Rosyjskiej na Północnym Kaukazie. „*Otwierać do nich ogień!*”. *Prezydent Czeczenii każe strzelać do Rosjan*, „TVP Info”, 2015, 23 kwietnia, <http://www.tvp.info/19780048/otwierac-do-nich-ogien-prezydent-czeczenii-kaze-strzelac-do-rosjan>, [dostęp: 5.01.2017]. Analiza skomplikowanej obecności rosyjskiej oraz potencjalnych czynników pozwalających na uzyskanie zwycięstwa: Ch. King, R. Menon, *Prisoners of Caucasus. Russia's invisible civil war*, „Foreign Affairs”, 2010, nr 89(4), s. 20 – 34.

2772Próba dorównania pod względem możliwości technologicznych oferowanych przez pełną realizację inicjatywy obrony strategicznej (ang. *Strategic Defence Initiative*, SDI), zainicjowanych przez prezydenta Ronalda Wilsona Reagana w 1983 roku, przez sowieckich decydentów, przy deklarowanym niezainteresowaniu spowodował przyspieszenie prac nad analogicznym systemem. Pomimo, że już wcześniej dość zaawansowane – wystarczy wspomnieć że od 1971 roku Moskwa chroniona była przez aktywny system obrony raketowej – wymagały zwiększenia wydatków na modernizację olbrzymiej maszyny wojennej, a także wojna ekonomiczna toczona z amerykańskim pośrednikiem – Arabią Saudyjską – doprowadziło do załamania się chronicznie niewydolnej gospodarki centralnie planowanej, co stanowiło jedną z ważniejszych przyczyn zakończenia Zimnej Wojny oraz likwidację Związku Radzieckiego. Więcej szczegółów: Y. Gaidar, *Collapse of an empire. Lessons for modern Russia* (tłum. A. W. Bouis), Waszyngton 2007, s. 190 – 205.

2773Okręt podwodny projektu 955 i 955A, oznaczenie NATO: klasa *Jurij Dołgorukij* jest okrętem podwodnym nosicielem pocisków balistycznych z głowicami atomowymi, przeznaczonym do zastąpienia starszych generacji okrętów tej kategorii. Wyporność pełna na powierzchni: czternaście tysięcy siedemset dwadzieścia ton; wyporność pełna w zanurzeniu: dwadzieścia cztery tysiące ton; nieograniczony zasięg – autonomiczność jeden rok. Prędkość maksymalna do trzydziestu węzłów. Uzbrojenie: do dwudziestu raket RSM-56 *Bulawa* o zasięgu do ośmiu tysięcy trzystu kilometrów, przenoszących do dziesięciu pojazdów MIRV. Dodatkowo, oprócz torped jest w stanie wystrzelić torpedy oraz pociski samosterujące RPK-2 *Ijuga* (kod NATO: SS-N-15 *Starfish*) o zasięgu do czterdziestu pięciu kilometrów. Obecnie w służbie są trzy okręty tej klasy: *Jurij Dołgorukij* (Flota Północna), *Aleksander Newski* (Flota Pacyfiku) i *Władimir Monomach* (Flota Pacyfiku). Dalsze pięć jest w różnych fazach konstrukcyjnych a docelowo klasa ta ma liczyć dwadzieścia dwie jednostki. Koszt jednostkowy: osiemset dziewięćdziesiąt milionów USD sztuka.

2774W przypadku rakiet tego typu pojawiają się wątpliwości natury prawnomiędzynarodowej, szczególnie w kontekście zakazu rozmieszczania systemów raketowych o zasięgu od pięciuset do pięciu tysięcy pięciuset

SS-27 *Sicle-B* o zasięgu jedenastu tysięcy kilometrów). Jednakże wciąż pojawia się pytanie o to, czy systemy te stanowią istotne odświeżenie rosyjskiego arsenału atomowego. A także czy weszły do służby w wystarczającej ilości aby stanowić zauważalną różnicę w potencjale atomowym Federacji Rosyjskiej. W odniesieniu do drugiego elementu, można wskazać, że atomowy potencjał w koniunkcji z ostatnio odnotowanym wzrostem asertywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej wskazuje na dość duży potencjał *soft Power* odnoszący się do jej negatywnego wykorzystania. Szczególnie widoczne jest żonglowanie przez rosyjskie źródła oficjalne oraz nieoficjalne informacjami na temat rozmieszczenia różnych elementów nuklearnej triady w punktach zapalnych współczesnego środowiska międzynarodowego, przede wszystkim w Obwodzie Kaliningradzkim²⁷⁷⁵, Syrii²⁷⁷⁶ oraz na Krymie²⁷⁷⁷, umiejętnie zarządzając strachem wśród otaczających podmiotów, które nie dysponują analogicznymi możliwościami. Jednakże aż do obecnej chwili nie potwierdzano rzeczywistych możliwości Federacji Rosyjskiej w tym zakresie.

Największe postępy jednakże można odnotować na płaszczyźnie rozbudowy potencjału asymetrycznego, widocznego przede wszystkim w dziedzinie rozbudowy możliwości wywiadowczych a także wprowadzenie do rzeczywistości zjawiska tak zwanej *wojny hybrydowej*²⁷⁷⁸. Kluczowym jego elementem staje się efektywne oraz kreatywne połączenie elementów strictly militarnych oraz paramilitarnych z elementami z dziedziny *soft*

kilometrów, umieszczonego w Układzie o całkowitej likwidacji pocisków raketowych pośredniego zasięgu (ang. *Treaty on Intermediate-range Nuclear Forces*, INF), który wszedł w życie 1 czerwca 1988 roku. Niektórzy eksperci podnoszą kwestię legalności tego systemu, szczególnie w kontekście rozmieszczenia go w Europie, jednakże w związku z wypowiedzeniem Traktatu o nieograniczonym czasowo ograniczeniu rozwoju, testowania i rozmieszczania systemów antybalistycznych (ang. *Anti-Ballistic Missile Treaty*, ABM) w 2001 roku, sytuacja jest niejasna oraz dynamiczna.

2775Więcej szczegółów: R. Krickus, *The Kaliningrad Question*, Lanham 2002. *Kaliningrad Oblast 2016: the society, economy and army*, red. A. Eberhardt, M. Menkiszak, Warszawa 2016. Znaczenie Obwodu, szczególnie w kwestiach militarnych znacznie wzrosło szczególnie w kontekście wzrostu napięcia militarnego w regionie w związku z wojną na Ukrainie, toczoną od 2014 roku oraz bliskości strategicznie ważnego oraz odsłoniętego na atak przesmyku suwalskiego.

2776J. Binnie, *Iskander missile launcher spotted in Syria*, „IHS Jane's 360”, 2016, 31 marca, URL: <http://www.janes.com/article/59182/iskander-missile-launcher-spotted-in-syria>. [dostęp: 12.01.2017].

2777Doniesienia wykorzystania dawnej, sowieckiej infrastruktury w tym zakresie zostały upublicznione przez ukraińską rodzinę wywiadowczą. *Russia's Plans for Nuclear Weapons in Crimea: Works are Underway to Reactivate the Restricted Access Facility Feodosia-13*, „Inform Napalm”, 2016, 26 września, URL: <https://informnapalm.org/en/russia-s-plans-nuclear-weapons-crimea/>, [dostęp: 12.01.2017].

2778Więcej szczegółów: A. Korybko, *Hybrid wars: the indirect adaptive approach to regime change*, Moskwa 2015, URL: <http://orientalreview.org/wp-content/uploads/2015/08/AK-Hybrid-Wars-updated.pdf>, [dostęp: 12.01.2017]. Dodatkowe aktualizacje w związku z dynamiczną zmianą środowiska międzynarodowego: A. Korybko, *Hybrid Wars 1. The Law Of Hybrid Warfare*, „Oriental Review”, 2016, 4 marca, URL: <http://orientalreview.org/2016/03/04/hybrid-wars-1-the-law-of-hybrid-warfare/>, [dostęp: 12.01.2017]; A. Korybko, *Hybrid Wars 2. Testing the Theory – Syria & Ukraine*, „Oriental Review”, 2016, 11 marca, URL: <http://orientalreview.org/2016/03/11/hybrid-wars-2-testing-the-theory-syria-and-ukraine/>, [dostęp: 12.01.2017] oraz A. Korybko, *Hybrid Wars 3. Predicting Next Hybrid Wars*, „Oriental Review”, 2016, 18 marca, URL: <http://orientalreview.org/2016/03/18/hybrid-wars-3-predicting-the-next-hybrid-wars/>, [dostęp: 12.01.2017].

Power obejmującymi działania dyplomatyczne oraz modulowanie informacji zmierzającej do zniekształcenia społecznego oraz międzynarodowego odbioru tych działań. Zjawisko, ostatnio określane tym mianem istniało od połowy ubiegłego wieku²⁷⁷⁹, jednak dopiero Federacja Rosyjska uczyniła realizację tej strategii za wartościowy element własnej polityki. Pytaniem otwartym pozostaje kwestia efektywności tej polityki w kontekście realizacji celów własnej polityki zagranicznej. Działania względem Ukrainy wskazują, że pomimo dość dużej efektywności wojny hybrydowej nie eliminuje ona połączeń formacji paramilitarnych z rządem sponsorskim. W rezultacie rząd w Moskwie, obarczony odpowiedzialnością za wydarzenia w Donbasie został poddany ostrym sankcjom międzynarodowym, które przyczyniły się do ograniczenia możliwości jego działania²⁷⁸⁰. Jej prawdziwy rozmiar oraz efektywność jest wciąż trudna do oszacowania, jednakże analizując szereg przesłanek, które pojawiły się w ostatnich latach, między innymi poprzez dekonspirację części siatek szpiegowskich w Niemczech²⁷⁸¹ oraz Hiszpanii²⁷⁸², a także Stanach Zjednoczonych²⁷⁸³, a także coraz bardziej natarczywe plotki, odnoszące się do prawdziwej lojalności Edwarda Snowdena²⁷⁸⁴, każą przypuszczać, że w obu sferach, pomimo chronicznego kryzysu państwa oraz instytucjonalnej rywalizacji, zwłaszcza pomiędzy służbami wojskowymi oraz cywilnymi²⁷⁸⁵, służby te posiadają duże możliwości działania na co najmniej dwóch polach.

2779W tym kontekście można wskazać na teorię wojny rewolucyjnej, prowadzonej szczególnie pomiędzy 1917 a 1922 rokiem na terenie dawnego rosyjskiego imperium, rozwijanej w maoistowskiej myśli strategicznej.

2780Choć efektywność sankcji jest poddawana w dyskusję, niektórzy komentatorzy podkreślają dość dramatyczne oraz obcesowe działania Federacji Rosyjskiej w kontekście poszukiwania elementów pozwalających na podtrzymanie aktywności w uznanych za priorytetowe sferach strategicznej aktywności, kosztem sfer uznanych za mniej ważne. W tym kontekście podkreślane jest akumulacja potencjału w sferze działań politycznych oraz militarnych, kosztem aktywności społecznej oraz kulturalnej.

2781E. Stasik, *Niemcy: „Rosyjscy szpiedzy biorą wszystko, co mogą”*, „Deutsche Welle”, 2015, 9 marca, URL: <http://www.dw.com/pl/niemcy-rosyjscy-szpiedzy-bior%C4%85-wszystko-co-mog%C4%85/a-18304411>, [dostęp: 12.01.2017].

2782*Spain-Russia spy row leads to diplomats' expulsion*, „BBC News”, 2012, 6 marca, URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-12086186>, [dostęp: 12.01.2017]. W tym kontekście krótkie podsumowanie analogicznych wydarzeń dyplomatycznych podaje rosyjska witryna internetowa Sputnik: *How Russian Diplomats Were Expelled From Countries in 2007-2016*, Sputnik, 2016, 30 grudnia, URL: <https://sputniknews.com/politics/201612301049141573-russia-diplomats-expelled/>, [dostęp: 12.01.2017].

278310 *alleged Russian secret agents arrested in US*, „Associated Press”, 2010, 28 czerwca, URL: https://web.archive.org/web/20100702034104/https://www.google.com/hostednews/ap/article/ALeqM5j_Fmz_pKb-YmXtA5fSYdbz6ptRAD9GKG7LG1, [dostęp: 12.01.2017]; M. Kiselyova, *Expelled Russian diplomats leave United States*, „Reuters”, 2017, 1 stycznia, URL: <http://www.reuters.com/article/us-usa-russia-cyber-diplomats-idUSKBN14L17E>, [dostęp: 12.01.2017].

2784Coraz częściej wskazywane są powiązania Edwarda Snowdena z rosyjskimi agencjami wywiadowczymi, jednak o nieokreślonym charakterze oraz zakresie relacji. R. Jalabi, *House report claims Edward Snowden „has contact” with Russia spy agencies*, „The Guardian”, 2016, 22 grudnia, URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/22/edward-snowden-russia-spy-agency-contact-us-house-report>, [dostęp: 12.01.2017].

2785W tym kontekście wskazać można na rosnącą rywalizację pomiędzy największymi agencjami wywiadowczymi Federacji Rosyjskiej, czyli: Służbą Wywiadu Zagranicznego (ros. Служба Внешней Разведки Российской Федерации, SWR), Federalną Służbą Bezpieczeństwa (ros. Федеральная служба безопасности Российской Федерации, FSB) oraz Główny Zarząd Wywiadowczy (ros. Главное Разведывательное Управление, GRU). Relacje pomiędzy wszystkimi służbami są skomplikowane i

Pierwszym jest klasyczna rola wywiadu, a więc zbieranie informacji, jawnym oraz niejawnym w celu jak najpełniejszej rekonstrukcji struktury wewnętrznej oraz hierarchii preferencji podmiotu poddanego inwigilacji. Drugim jest kształtowanie percepcji oraz preferencji zarówno społecznych jak i rządowych w celu ułatwienia osiągnięcia strategicznych celów poprzez uniemożliwienie skutecznego przeciwdziałania, a także zaburzenie percepcji do tego stopnia, że działania Federacji Rosyjskiej nie zostaną odebrane jako działania wrogie. Dla przykładu w Polsce szerokim echem odbiło się wprowadzenie przez Gazprom programu stypendialnego dla doktorantów Uniwersytetu Warszawskiego²⁷⁸⁶. W tym kontekście można stwierdzić, że o współczesnej sile państwa rosyjskiego przesądza właśnie ten element jego militarnego potencjału. Część naukowców wskazuje jednakże, że determinacja w implementacji, nawet obnażonych jako wadliwe narracje w celu zmęczenia opozycji co będzie skutkowało akceptacją uznanej za fałszywą narrację²⁷⁸⁷.

Ostatnim elementem potencjału militarnego Federacji Rosyjskiej jest potencjał ekspedycyjny. W tym kontekście należy wskazać, że jest on jednym z bardziej zaniedbanych elementów narzędzi wojskowych Federacji Rosyjskiej. Nawet na przykładzie prowadzonych operacji zagranicznych można wskazać, że rosyjskie możliwości szybkiego przetrzutu oraz bojowego rozwinięcia sił szybkiego reagowania w skali regionalnej, a nawet kontynentalnej są dość ograniczone, zarówno pod względem posiadania potencjału do ekspedycyjnego wykorzystania jak i możliwości logistycznych. Punktem porównawczym może być łatwość Stanów Zjednoczonych Ameryki do mobilizowania oraz przetrzucania na terytorium Iraku ponad stu tysięcznej armii dwukrotnie w ciągu okresu po zimnej wojnie, celem przeprowadzenia skomplikowanej operacji militarnej. Dodatkowo, nawet w przypadku projekcji siły w środowisku międzynarodowym, Federacja Rosyjska wydaje się być pozbawiona klasycznych środków, jak na przykład grup lotniskowców, czy licznych raketowych okrętów podwodnych oraz bombowców strategicznych. W zamian za to, w ciągu drugiej dekady XXI wieku, Federacja Rosyjska, wysokim kosztem wytworzyła niewielki załączek sił szybkiego reagowania²⁷⁸⁸, których podstawowym zadaniem ma być projekcja siły w skali całego globu. Dodatkowo, nie należy zapominać, że w przypadku Federacji

otoczone nimbem tajności, jednak komentatorzy oraz publicyści wskazują na rosnącą przewagę FSB, macierzystej służby Prezydenta Władimira Władimirowicza Putina. Jednakże oceny te mogą bazować na przestarzałych danych, szczególnie w dynamicznej sytuacji wewnętrznej oraz międzynarodowej.

2786 *Stypendia dla UW od Gazpromu i Rosji*, „Rp.pl”, 2011, 16 marca, URL: <http://www.rp.pl/artykul/627307-Stypendia-dla-UW-od-Gazpromu-i-Rosji.html#ap-1>, [dostęp: 19.01.2017].

2787D. Pudło, *Ukraińsko-rosyjska wojna propagandowa: od wydarzeń na Euromajdanie po konflikt w Donbasie*, „Ante Portas – Studia nad Bepieczestwem”, 2016, nr 1(6), s. 145 – 160.

2788R. McDermott, *Moscow Announces the Creation of Rapid Reaction Forces—Again*, „The Jamestown Foundation”, 2015, 9 czerwca, URL: <https://jamestown.org/program/moscow-announces-the-creation-of-rapid-reaction-forces-again/>, [dostęp: 19.01.2017].

Rosyjskiej, kluczowym elementem konstrukcji potencjału jest umiejętne kształtowanie narracji na temat własnych możliwości, czyli zarządzanie wizerunkiem. Idealnym przykładem może być program rozbudowy rosyjskich lotniskowców²⁷⁸⁹. Jednakże należy wskazać na fakt rozwoju mniejszych i tańszych platformach (w tym okrętów podwodnych o napędzie dieslowsko-elektrycznym²⁷⁹⁰), których zadaniem jest niwelacja zasobów militarnych *hipermocarstwa*.

Kolejnym wymiarem potencjału *mocarstw pierwszego rzędu* jest ich sektorowość, co w przypadku Federacji Rosyjskiej widoczne jest na dwóch polach: produkcji oraz eksporcie uzbrojenia oraz eksporcie surowców energetycznych. Należy przywołać kilka zastrzeżeń odnośnie możliwości militarnych współczesnej Federacji Rosyjskiej.

Po pierwsze, wciąż nie dokonano konkluzywnego rozstrzygnięcia pomiędzy ambicjami utrzymania globalnych możliwości oddziaływania militarne a możliwościami ekonomicznymi jego wytworzenia oraz podtrzymania. Przykładem tego podejścia może być zaangażowanie na Ukrainie oraz w Syrii, które generuje olbrzymie i wciąż jeszcze nie do końca rozpoznane obciążenia dla budżetu oraz ogólnej kondycji gospodarki.

Po drugie, wciąż nie dokonano strategicznego wyboru pomiędzy strategią względem *hipermocarstwa*, przede wszystkim w kwestii wyboru podejścia *bandwagon* czy *balance*²⁷⁹¹. Współcześnie, zwłaszcza w kontekście sprawowania władzy przez Władimira Władimirowicza Putina, koncepcja ta pojawia się ponownie, jednakże na mniejszą skalę niż wcześniej.

Po trzecie, w ostatnich czasach powtarza się historyczny schemat aktywności militarnej Rosji, przede wszystkim w przeważającym stopniu defensywny²⁷⁹², oraz stanowiący

2789J. Płaza, *Rosja planuje zbudować superlotniskowiec*, „Interia Tech”, 2013, 10 lipca, URL: <http://nt.interia.pl/raporty/raport-wojna-przyszlosci/bron/news-rosja-planuje-zbudowac-superlotniskowiec,nId,993686>, [dostęp: 19.01.2017].

2790 *Russian Navy to procure 100 ships by 2020*, „www.rusnavy.com”, 2011, 25 lutego, URL: http://rusnavy.com/news/navy/index.php?ELEMENT_ID=11583, [dostęp: 19.01.2017]; T. Smura, R. Lipka, *Program modernizacji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, „Fundacja imienia Kazimierza Pułaskiego”, 2015, 30 stycznia, URL: http://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/Komentarz_Miedzynarodowy_Pulaskiego_nr_02_15_PL.pdf, [dostęp: 19.01.2017].

2791W skrócie rzecz ujmując, strategię określoną jako *bandwagon* zakładają przyjęcie postawy kooperacyjnej względem *hipermocarstwa* w założeniu nakierowanej na uzyskanie dostępu do technologii oraz zasobów wytwarzanych przez *hipermocarstwo*, albo poprzez wykształcenie oficjalnych związków o charakterze politycznym i militarnym, albo poprzez próbę powtórzenia ścieżki rozwojowej danych systemów uzbrojenia z uwzględnieniem zbierania dostępnych danych oraz analizy wywiadowczej. Natomiast strategię określaną jako *balance* zakładają przyjęcie znacznie bardziej konfrontacyjnej pozycji względem *hipermocarstwa* oraz jego zamierzeń. W rezultacie odcięcia dostępu do tych zasobów, nadrzędnym sposobem realizacji własnej strategii będzie próba opracowania alternatywnych narzędzi oraz technologii mających na celu ograniczenie czy nawet pozbawienie *hipermocarstwa* jego przewagi. W tym kontekście niezbędne jest opracowanie oraz wdrożenie alternatywnych technologii. Podział na obie strategię widoczny jest szczególnie dobrze na płaszczyźnie militarnej stosunków międzynarodowych. Więcej szczegółów: M. C. Horowitz, *The Diffusion of Military Power: Causes and Consequences for International Politics*, Princeton 2010.

2792W tym zakresie, poza wojną z Gruzją oraz wojnie na Ukrainie, które nie spełniają kryterium uznania za

finalny etap realizacji długofalowej strategii mającej na celu upośledzenie podmiotu poddanego oddziaływaniu od środka²⁷⁹³. Potencjał militarny Federacji Rosyjskiej jest w dużej mierze nieprzetestowany na pełną skalę, zwłaszcza w kontekście niedawnej rekonstrukcji po dość głębokim kryzysie w latach 90. XX wieku, czego symbolem może być pierwsza wojna czeczeńska (1994 – 1996) przez Federację Rosyjską przegrana w sposób upokarzający. Jednakże, jak mówi popularny aforyzm, „Rosja nigdy nie jest tak silna ani tak słaba jak się wydaje”, co oznacza, że realny potencjał militarny skrywany jest pod grubą warstwą ukształtowanej narracji *soft Power*. Z kolei mocarstwowa pozycja Federacji Rosyjskiej na polu produkcji oraz eksportu surowców energetycznych, wydaje się na poły błogosławieństwem, a na poły przekleństwem. Z jednej strony jest to łatwy i dość nisko kapitałochłonny sposób na wygenerowanie wpływów budżetowych, z drugiej natomiast powoduje wyjałowienie możliwości ekonomicznych, poprzez atrofie kapitałochłonnych procesów produkcyjnych.

Pierwszym wyzwaniem, jest niski poziom wartości dodanej generowanej przez tenże sektor. W istocie bowiem istotą przemysłu wydobywczego jest dostarczenie na rynek relatywnie nisko przetworzonych nawet nie półproduktów ale wręcz podstawowych surowców. Nawet jak na warunki rosyjskie, obejmujące szczególnie nieprzyjazny klimat²⁷⁹⁴, przemysł ten nie wymaga inwestycji o wysokim stopniu technologicznym. Drugim wyzwaniem jest uzależnienie gospodarki wyłącznie od jednego sektora, szczególnie który wydaje się być gwarantem stabilnych i wysokich dochodów powoduje atrofie pozostałych sektorów, głównie z powodu możliwości zakupu niezbędnego sprzętu oraz technologii za granicą. Jest to szczególnie widoczne w przypadku sfery wojskowej, gdzie na przykład, aby zwiększyć efektywność czołgów podstawowych niezbędne staje się ściągnięcie systemów termowizyjnych zza granicy²⁷⁹⁵. Trzecim wyzwaniem jest stopień zaawansowania

wojnę, między innymi z powodu faktycznego braku potwierdzenia uczestnictwa w sferze normatywnej; większość wojen toczonych przez Rosję nosiło charakter defensywy. Więcej szczegółów: C. B. Stevens, *Rosyjskie wojny 1460 - 1730. a* (tłum. K. Jackiewicz), Warszawa 2010.

2793 Więcej szczegółów na temat sposobów ekspansji oraz realizacji celów geostrategicznych można znaleźć w wykładzie Thomasa Davida Schumana vel Jurija Bezmienowa pod tytułem *Jak zniszczyć państwo* opublikowanego na portalu YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jL4G9vQjVOA>, [dostęp: 19.01.2017]. Jednakże jego tezy należy poddać ekstensywnej krytyce w celu weryfikacji.

2794 W tym kontekście można wskazać, że większość złóż ropy naftowej oraz gazu ziemnego zlokalizowana jest na terenie Syberii oraz Azji Środkowej, stanowiącej część *Heartlandu* w ujęciu MacKindera. Z punktu widzenia klimatycznego, są to obszary objęte kontynentalną odmianą klimatu umiarkowanego, charakteryzującego się wysoką amplitudą temperatur: gorącymi latami oraz ostrymi zimami, a także klimatem podbiegunowym.

2795 M. Cielma, *Mistrale nie powinny nas obchodzić, inaczej francuskie termowizory w rosyjskich czołgach*, „Dziennik zbrojny”, 2014, 14 grudnia, URL: <http://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,10,51,8464,komentarze,1,mistrale-nie-powinny-nas-obchodzic-inaczej-francuskie-termowizory-w-rosyjskich-czolgach>, [dostęp: 23.01.2017].

*holenderskiej choroby*²⁷⁹⁶, w którą wpadła gospodarka narodowa, dość szczegółowo opisanej w literaturze przedmiotu. W kontekście mocarstwowości, szczególnie na płaszczyźnie ekonomicznej, jest uzależnienie się gospodarki od środowiska międzynarodowego głównie w kwestii uzależnienia od międzynarodowej koniunktury w wąsko wyspecjalizowanym sektorze ekonomii.

Kolejnym elementem mocarstwowości Federacji Rosyjskiej jest zlokalizowanie na krzywej potencjału Modelsky'ego w okolicy tak zwanego punktu przełomu. W przeciwieństwie do pozostałych podmiotów, wskazać można że jest wysoce prawdopodobne, że Federacja Rosyjska znajduje się w trendzie spadkowym. W tym kontekście, punkt przełomu przyniesie korektę polityki, która zostanie dostosowana do kategorii niższej, co postuluje George Friedman, twierdzący, że o ile druga dekada XXI wieku upłynie pod znakiem próby restytucji jakiejś formy zimnowojennej rywalizacji, zakończonej klęską oraz polityczną dezintegracją Rosji²⁷⁹⁷. Pytanie o realność tego scenariusza wiąże się z koniecznością dokonania wszechstronnej analizy dynamiki oraz skali procesu dezintegracji Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, a także naturze przeciwdziałania podejmowanego zarówno przez czynniki rządowe, jak i pozostałe elementy środowiska międzynarodowego charakterystycznego dla okresu Zimnej Wojny. W tym miejscu należy wskazać na trzy podstawowe czynniki, które mają wpływ na kondycję współczesnej Rosji. Po pierwsze, jest to kontekst historyczny. W jego zakresie wskazać można na dwie sfery. Pierwszą są straty materialne oraz przede wszystkim ludzkie poniesione w XX wieku. Ich szczegółowy zakres wciąż jest nie poznany, jednak w koniunkcji ze szczególnie brutalną wojną domową, toczoną w latach 1917 – 1923, która pochłonęła nawet do szesnastu milionów ludzi²⁷⁹⁸, polityką władz komunistycznych, która w okresie międzywojennym pochłonęła pomiędzy osiem a sześćdziesiąt jeden milionów ofiar²⁷⁹⁹, jednak ostatnie szacunki wskazują na liczbę pomiędzy piętnaście²⁸⁰⁰ a dwadzieścia²⁸⁰¹ milionów ludzi. Do tego dochodzą straty związane z uczestnictwem w drugiej wojnie światowej. Drugą jest także ideologia komunizmu, która stawiała sobie za cel mentalnego oraz społecznego przekształcenia

2796K. Gierczyńska, *Bogactwa naturalne jako czynnik destabilizujący wzrost gospodarczy. Próba identyfikacji zjawiska choroby holenderskiej w gospodarce Federacji Rosyjskiej*, „Oeconomia Copernicana”, 2010, nr 1(1), s. 43 – 64.

2797W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje fakt, że scenariusz ten nie zakłada zmiany granic, a odnosi się do wewnętrznej kompozycji organów wewnętrznych. Współcześnie dominującą tezą jest supremacja organów centralnych skoncentrowanych w Moskwie, podczas gdy George Friedman określa, że kompetencje zostaną scedowane na organy lokalne (Petersburg, Tatarstan czy też Obwód Dalekowschodni) oraz branżowe (Gazprom, KGB).

2798E. Mawdsley, *The Russian Civil War*, Nowy Jork 2007, s. 287.

2799R. J. Rummel, *Death by Government*, Nowy Brunzwik, Londyn 1997, s. 10, 15, 25.

2800R. Conquest, *The Great Terror: A Reassessment. 40th Anniversary Edition*, Oxford 2009, s. XVI.

2801S. Rosefielde, *Red Holocaust*, Londyn, Nowy Jork 2009, s. 17.

jednostki ludzkiej. W tym miejscu można wskazać, że eksperyment ten zakończył się spektakularną klęską. Po drugie, jest to utrzymująca się przez dłuższy okres dychotomia pomiędzy celami geostrategicznymi a możliwościami ich realizacji. Oznacza to, że nawet spektakularne zwycięstwa, jak na przykład rewolucja na Kubie²⁸⁰², czy w Etiopii²⁸⁰³ pociągały za sobą dość znaczne wydatki w zasobach oraz potencjale, co w istocie przyczyniało się do relatywnego osłabienia Związku Radzieckiego w relacji do innych znaczących mocarstw. Po trzecie, w tym kontekście można wskazać na dość znaczną rolę wsparcia tak zwanego *zewnętrznego sektora ekonomii*²⁸⁰⁴, rozumianego jako formalne i nieformalne związki jedynie nominalnie autarkicznej gospodarki radzieckiej z pozostałymi elementami środowiska międzynarodowego, także należącymi do przeciwnego obozu. W tym kontekście można wskazać zarówno działania bilateralne, jak i multilateralne, czego idealnym przykładem może być objęcie Związku Radzieckiego obowiązaniem Ustawie o Pożyczce i Dzierżawie (ang. *Lend Lease Act*)²⁸⁰⁵, na mocy której skierowano tam wręcz absurdalne ilości sprzętu wojskowego, maszyn oraz surowców strategicznych. Jednakże pomoc tego typu była obecna również przed drugą wojną światową, a także w latach późniejszych, co było przedmiotem tarć pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a europejskimi sojusznikami w czasie prezydentury Ronalda Reagana²⁸⁰⁶. Nawet współcześnie transfery zewnętrzne stanowią istotne źródło zasilenia budżetu Federacji Rosyjskiej, co miało miejsce na przykład w przypadku amerykańskich programach mających na celu utylizację części poradzieckiego arsenału

2802M. F. Gawrycki, *Kuba i rewolucja w Ameryce Łacińskiej*, Toruń 2004.

2803J. Young, *Peasant Revolution in Ethiopia*, Cambridge 1997.

2804Zewnętrzny sektor ekonomii, stanowi określenie stosowane zarówno w publicystyce jak i literaturze historycznej. Stanowi odzwierciedlenie dość znacznego stopnia uzależnienia danej gospodarki od produkcji zewnętrznych podmiotów gospodarczych, szczególnie w kwestii dostaw produktów wysokich technologii. Dla odróżnienia od klasycznej zależności, podmiot będący odbiorcą tych produktów jest w stanie odwrócić przepływ kapitału politycznego, zachowując znaczący stopień politycznej samodzielności.

2805Niniejszy akt prawny, podjęty przez Kongres Stanów Zjednoczonych przyjęta dnia 11 marca 1941 roku, zezwalająca na podjęcie przez rząd amerykański sprzedaży oraz innych form udostępniania materiałów wojennych sojusznikom. W tym kontekście do Związku Radzieckiego napłynęła pomoc obejmująca wszystkie możliwe zasoby, począwszy od sprawnego okrętu liniowego, poprzez mniejsze jednostki broni, komponenty niezbędne do ich wytworzenia, surowce, w tym metale oraz inne materiały niezbędne do sprawnego funkcjonowanie przemysłu militarnego a skończywszy na materiałach pędnych oraz żywności.

2806W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują bliskie związki w dziedzinie handlu surowcami energetycznymi takimi jak ropa naftowa oraz gaz ziemny, a także rozbudowa infrastruktury krytycznej temu celowi służącej, takich jak gazociąg Przyjaźń łączący Użhorod z polem Urengoj, a w konsekwencji łącząc system gazociągów Europy Zachodniej z sowieckim systemem przesyłu gazu. W tym kontekście wspomnieć należy o zaangażowaniu szeregu wielkich korporacji transnarodowych, takich jak Deutsche Bank, AKA Ausfuhrkredit GmbH, Japan Export-Import Bank (JEXIM), Creusot-Loire, John Brown Engineering, Nuovo Pignone, AEG-Telefunken, Mannesmann, Dresser Industries, Japan Steel Works, Caterpillar Inc. oraz Komatsu. W rezultacie spotkało się to z szeregiem działań podejmowanych przez administrację amerykańską zarówno w stosunku do podmiotów państwowych jak i niepaństwowych. P. Lewis, *U. S. asks its allies to deny to soviet parts for pipeline*, „The New York Times”, 1982, 11 stycznia, URL: <http://www.nytimes.com/1982/01/11/world/us-asks-its-allies-to-deny-to-soviet-parts-for-pipeline.html>, [dostęp: 23.01.2017].

atomowego²⁸⁰⁷. Flagowym przedsięwzięciem w tej sferze może być infiltracja amerykańskiego programu atomowego²⁸⁰⁸, co w konsekwencji skróciło prace radzieckie do czterech lat. Ekstrapolując powyższe trendy rozwojowe można wskazać, że w kontekście cykliw Modelsky'ego, należy oszacować prawdopodobieństwo realizacji scenariusze stałego wzrostu dla mocarstwa pierwszego rządu jako wyjątkowo niskie.

Ostatnią płaszczyzną realizacji pozycji *mocarstwa pierwszego rządu* jest płaszczyzna międzynarodowego wizerunku. W tym kontekście należy stwierdzić, że jest to jedyne z mocarstw należące do tej kategorii, które skupia się na konstrukcji oraz rozbudowie negatywnych elementów tego wizerunku. Oznacza to, że pomimo klasycznych deklaracji na temat dążenia do pokoju i stabilności międzynarodowej, w rzeczywistości, od 2008 roku obserwować można wzrost asertywności polityki Federacji Rosyjskiej względem mniejszych państw ościennych, a także wzrost liczby incydentów, takich jak uprowadzenie estońskiego oficera kontrwywiadu²⁸⁰⁹ kulminujących w podjęciu *hybrydowej wojny* przeciw Ukrainie w roku 2014. W rezultacie obserwować można powstanie dwoistości wizerunku Federacji Rosyjskiej, szczególnie z chwilą wymiany ekipy Borysa Nikołajewicza Jelcyna na zespół Władimira Władimirowicza Putina. Z drugiej strony, Federacja Rosyjska na arenie międzynarodowej pozuje na państwo zapewniające stabilność międzynarodową oraz promujące współpracę międzynarodową. Dodatkowo, wydaje się że szczególnie podatne na powyższe wpływy staje się środowisko biznesowe. Co ważniejsze zaobserwować można normatywne oddziaływanie na oficjalne czynniki polityczne, bez względu na afiliację polityczną, ponieważ w sferze docelowej plasują się zarówno przedstawiciele socjaldemokracji, jak Gerhard Schröder²⁸¹⁰, jak i przedstawiciele partii nacjonalistycznych, jak Marine Le Pen²⁸¹¹.

Podsumowaniem skróconej analizy potencjału siły Federacji Rosyjskiej może być

2807W tym kontekście zerwanie współpracy w tym zakresie może wskazywać na stopniowe uniezależnienie się Moskwy od zewnętrznego wsparcia Stanów Zjednoczonych, a także o znoszeniu wzajemnych ograniczeń zbrojnych, szczególnie przy potencjalnej konfrontacji. *Rosja przestaje utylizować pluton. Putin zawiesza porozumienie z USA*, „TVP.Info”, 2016, 3 października, URL: <http://www.tvp.info/27188570/rosja-przestaje-utylizowac-pluton-putin-zawiesza-porozumienie-z-usa>, [dostęp: 25.01.2017].

2808Wśród wielu sowieckich szpiegów funkcjonujących w ramach amerykańskiego programu nuklearnego, wskazać można na dwa nazwiska: Juliusa oraz Ethel Rosenberg (szerzej: A. Feklisov, S. Kostin, *The Man Behind the Rosenbergs*, Nowy Jork 2003) oraz Klaus Fuchsa (szerzej: Ch. Brinson, R. Dove, *A Matter of Intelligence. MI5 and the Surveillance of Anti-Nazi Refugees 1933–50*, Manchester 2014).

2809Estoński oficer porwany przez FSB uwolniony. Element „resetu” z Zachodem?, „Defence24.pl”, 2015, 26 września, URL: <http://www.defence24.pl/264256,estonski-oficer-porwany-przez-fsb-uwolniony-element-resetu-z-zachodem>, [dostęp: 25.01.2017].

2810R. Omachel, *Gerhard Schroeder – adwokat Putina*, „Newsweek.pl”, 2014, 24 maja, URL: <http://www.newsweek.pl/biznes/gerhard-schroeder-wladimir-putin-rosja-kreml-polityka-biznes-newsweek-pl,artykuly,285777,1.html>, [dostęp: 25.01.2017].

2811M. Połoński, *Marine Le Pen - tajna broń Putina*, „Defence24.pl”, 2015, 11 grudnia, URL: <http://www.defence24.pl/281781,marine-le-pen-tajna-bron-putina>, [dostęp: 25.01.2017].

przytoczenie scenariuszy jej dalszego rozwoju. Pierwszym jest scenariusz pozytywny, zakładający wzrost możliwości oddziaływania Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej, oraz ewentualny awans do kategorii wyższej. W tym kontekście można wskazać na działania nowej jakości oparte na zasadach realizacji doktryny *wojny hybrydowej* prowadzonej nie tylko na terenach postsowieckich, lecz również na innych kontynentach, ze szczególnym uwzględnieniem Europy. Jednakże w celu realizacji powyższego scenariusza konieczne będzie przeprowadzenie niezwykle kosztownej oraz długotrwałej rozbudowy fizycznej infrastruktury. Drugim scenariuszem, jest utrzymanie dotychczasowej pozycji Federacji Rosyjskiej. Realizacja niniejszego scenariusza wymaga zachowania podstaw mocarstwowości bez narażania ich na zbyt poważne wyzwania oraz stresy. Polityka Federacji Rosyjskiej zostanie skoncentrowana na podtrzymaniu oraz odnawianiu możliwości swobodnego operowania w środowisku międzynarodowym, jednakże bez zaciągania zbyt obciążających zobowiązań na skalę lokalną, regionalną a także globalną. W tym przypadku wydaje się, że Federacja Rosyjska zdecyduje się na skopiowanie polityki Chińskiej Republiki Ludowej. Jednakże prawdopodobieństwo realizacji niniejszego scenariusza wydaje się marginalne. Trzecim oraz niezwykle prawdopodobnym scenariuszem jest zaistnienie pewnej formy dalszej *dekonstrukcji* Federacji Rosyjskiej. Podstawowym założeniem będzie twierdzenie o niedokończonym rozpadzie Związku Radzieckiego, którego punktem docelowym będzie zamknięcie centrum rosyjskiej państwowości w granicach z XV wieku. Oznacza to utratę szczególnie cennych obszarów państwa, nie zamieszkałych przez etnicznie zwarte rosyjsko-etniczne populacje. W rezultacie powyższego rozpadu, Federacja Rosyjska zostanie zredukowana do kategorii *mocarstwa drugiego rzędu* lub nawet *państwa średniego*. Jeszcze dalej posuwa się George Friedman, określając przyszłość Federacji Rosyjskiej jako *państwo upadające*, jeśli nie *upadłe*²⁸¹². Kulminacją tego scenariusza jest reaktywacją pewnej formy konfliktu pomiędzy Federacją Rosyjską a Stanami Zjednoczonymi i sojusznikami. Jeszcze gorsze wydaje się sprowokowanie Federacji Rosyjskiej do zaangażowania się w sytuację konfliktową tego typu. Wydaje się, że podobna mispercepcja miała miejsce w przypadku wojny w Donbasie²⁸¹³.

2812W tym kontekście upadek Federacji Rosyjskiej może nastąpić w wyniku sprzężenia zwrotnego pomiędzy gwałtownym wyładowaniem akumulowanego potencjału w wyniku wejścia w jakąś formę blokowej rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi a koniecznością zmiany przywództwa. W rezultacie po raz drugi zostanie zainicjowany proces analogiczny do rozpadu Związku Sowieckiego.

2813Jest to teza wysnuta na podstawie szeregu poszlak, jednak oferująca pewną wartość ekplanacyjną. Tłumaczy pozorny zdawać by się mogło brak zainteresowania strony rosyjskiej w dyskutowaniu sukcesu ofensywy z 2014 roku oraz przewagi militarnej nad armią ukraińską, która topnieje wraz z upływem czasu.

Republika Indii

Ze wszystkich wskazanych *moocarstw pierwszego poziomu*, największych kontrowersji dostarcza właśnie Republika Indii. Po wieloma względami jest to mocarstwo dysponujące najmniejszym potencjałem z analizowanej trójki. Dodatkowo, dołączyło do tego grona stosunkowo późno, ponieważ dopiero pod koniec lat 90. XX wieku, z chwilą przetestowania pierwszego (drugiego) bojowego urządzenia atomowego²⁸¹⁴. Ważniejsze są jeszcze dwie kwestie, które poddają w wątpliwość status Republiki Indii. Po pierwsze jest to strategiczne partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi²⁸¹⁵, podczas gdy z definicji mocarstwa pierwszego szeregu charakteryzują się asertywnym stosunkiem do *hipermocarstwa*. Po drugie, Republika Indii dysponuje najmniejszym potencjałem ogólnym, który dodatkowo jest wysoce zdywersyfikowany. Obok siebie występują rejony zamożne oraz wysoko rozwinięte, a także obszary skrajnego ubóstwa. Co przesądza o umieszczeniu Indii w tej kategorii to koniunkcja trzech czynników. Pierwszym i najważniejszym są indyjskie perspektywy rozwojowe, głównie widoczne w sferze demograficznej oraz ekonomicznej. W tym kontekście można wskazać, że Indie dysponują jedną z bardziej stabilnych stóp wzrostu ludności²⁸¹⁶. Drugim czynnikiem jest brak poważniejszego rywala w bezpośrednim sąsiedztwie Republiki Indii. Na najpoważniejszego konkurenta wyrasta Pakistan, jednak z powodu braku głębi strategicznej²⁸¹⁷, nie może być on traktowany jako rywal. Trzecim czynnikiem decydującym o zaliczeniu Indii do *moocarstw pierwszego rzędu* jest ich odrębność kulturowa, zaznaczona w rozdziale pierwszym. Republika Indii dysponuje olbrzymim polem do odseparowania się nie tylko fizycznego, ale przede wszystkim kulturalnego oraz filozoficznego, od pozostałych segmentów środowiska międzynarodowego.

Przechodząc do analizy poszczególnych elementów potencjału militarnego Republiki Indii, należy rozpocząć od analizy możliwości zabezpieczenia własnego terytorium. W tym kontekście należy wskazać, że jest to jedyne *moocarstwo pierwszego rzędu*, które nie posiada

2814W 1998 roku w dniach 11 – 13 maja, w ramach operacji *Shakti* hinduski rząd dokonał próbnej detonacji pięciu atomowych urządzeń wybuchowych. Z jakiegoś powodu w pośpiechu pominięto konsultacje nie tylko z zewnętrznymi sojusznikami, ale także z rządowymi zespołami eksperckimi, powodując szereg negatywnych konsekwencji dla wizerunku Indii na arenie międzynarodowej. *Official Press Statements Issued by Ministry of External Affairs, New Delhi May 11th, 1998*, „Nuclear Weapon Archive”, URL: <http://nuclearweaponarchive.org/India/Indianofficial.txt>, [dostęp: 30.01.2017].

2815Podstawą partnerstwa było zawarcie porozumienia pomiędzy Waszyngtonem a New Delhi, w sprawie współpracy nuklearnej dnia 10 października 2008 roku, tak zwanego Porozumienia 123. Więcej szczegółów: P. Kugiel, *Stany Zjednoczone – Indie: partnerstwo demokracji na XXI wiek*, „Materiały studialne PISM”, 2010, nr 14, URL: http://www.pism.pl/files/?id_plik=3084, [dostęp: 30.01.2017].

2816India, „CIA.gov”, 2016, 17 czerwca, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/in.html>, [dostęp: 06.07.2016].

2817W tym kontekście wskazac można, że Pakistan posiada szerokość pomiędzy pięćset a tysiąc kilometrów, przy czym największe miasta położone są w pasie dwustu pięćdziesięciu kilometrów od indyjskiej granicy. Powoduje to, że państwo to jest niezwykle wrażliwe na prowadzenie długotrwałego konfliktu zbrojnego.

w pełni zabezpieczonego terytorium. Choć jedynym poważnym wyzwaniem dla integralności terytorialnej, nie licząc szeregu wojen granicznych z Pakistanem, była wojna z Chińską Republiką Ludową w 1962 roku, była to próba bez wątpienia przegrana²⁸¹⁸. Chińska Republika Ludowa zadowolili się niewielkimi skrawkami indyjskiego terytorium, choć jej armia zajmowała pozycje wyjściowe do dalszego ataku. Trauma związana z tą porażką wciąż kształtuje indyjską kulturę geostrategiczną, której nadrzędną cechą jest zachowawczość oraz skrajny konserwatyzm²⁸¹⁹.

Nadrzędnym priorytetem Republiki Indii staje się zabezpieczenie integralności terytorialnej przy użyciu wszystkich elementów własnego potencjału. Dodatkowym wyzwaniem dla obrony terytorialnej jest również kwestia zagrożeń asymetrycznych, na które Republika Indii jest szczególnie podatna, przede wszystkim z powodu posiadania największego, zróżnicowanego społeczeństwa na świecie²⁸²⁰. Szczególnego znaczenia nabiera istnienie olbrzymiej mniejszości muzułmańskiej²⁸²¹. Integralność terytorialna Republiki Indii stanowi wrażliwość zarówno w wymiarze obiektywnym jak i świadomościowym, co zaobserwować można nieomal w każdym nurcie hinduskiej szkoły stosunków międzynarodowych. Najpoważniejszym testem dla potencjału militarnego Republiki Indii jest konflikt z drugim spadkobiercą brytyjskiego dominium: Pakistanem. Jak dotąd, z czterech najpoważniejszych konfliktów zbrojnych pomiędzy tymi dwoma mocarstwami, wskazać można na cztery najpoważniejsze konflikty to konflikt z roku 1947²⁸²², 1965²⁸²³, wojna o niepodległość Bangladeszu z 1971 roku²⁸²⁴ oraz wojna o Kargil z 1999 roku²⁸²⁵. Dodatkowo, jednym z ważniejszych doświadczeń militarnych było przejęcie portugalskich kolonii w Goa, Damanie i Diu w ramach operacji *Vijay*²⁸²⁶, przeprowadzonej przez armię Republiki Indii w

2818Anand Giridharadas, *63 Tapes Reveal Kennedy and Aides Discussed Using Nuclear Arms in a China-India Clash*, „The New York Times”, 2005, 26 sierpnia, URL: <http://www.nytimes.com/2005/08/26/world/asia/63-tapes-reveal-kennedy-and-aides-discussed-using-nuclear-arms.html>, [dostęp: 30.01.2017].

2819Runa Das, *Postcolonial (in)securities, the bjp and the politics of Hindutva: Broadening the security paradigm between the realist and anti-nuclear/peace groups in India*, „Third World Quarterly”, 2010, nr 24(1), s. 77 – 96; C. Uday Bhaskar, *Postcolonial security*, „Strategic Analysis”, 1997, listopad, s. 1149.

2820A. M. Solarz, *Chrześcijaństwo w Indiach w XXI wieku [w:] Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – gospodarka – cywilizacja*, red. J. Nakonieczna, J. Zajączkowski, Warszawa 2011, s. 94 – 98.

2821Randeep Ramesh, D. Campbell, P. Lewis, *They were in no hurry. Cool and composed, they killed and killed*, „The Guardian”, 2008, 28 listopada, URL: <https://www.theguardian.com/world/2008/nov/28/mumbai-terror-attacks-india>, [dostęp: 30.01.2017].

2822Shuja Nawaz, *The First Kashmir War Revisited*, „India Review”, 2008, nr 7(2), s. 115 – 154.

2823T. V. Paul, *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*, Cambridge 1994, s. 107 – 126.

2824G. J. Bass, *The Blood Telegram: The Blood Telegram: Nixon, Kissinger, and a Forgotten Genocide*, Nowy Jork 2013.

2825D. T. Hagerty, *The Kargil War. An optimistic assessment [w:] Nuclear Proliferation in South Asia Crisis Behaviour and the Bomb*, red. Sumit Ganguly, S. P. Kapur, Londyn, Nowy Jork 2008, s. 100 – 116.

2826M. Balicki, *Aneksja Goa przez Indie – operacja Vijay i jej konsekwencje*, „Nowa Strategia”, 2015, 1 marca, URL: <http://www.nowastrategia.org.pl/aneksja-go-a-przez-indie-operacja-vijay-jej-konsekwencje/>, [dostęp: 1.02.2017].

1961 roku. Było to o tyle znaczące wydarzenie, przede wszystkim z powodów symbolicznych. Po raz pierwszy armia Republiki Indii zatryumfowała na polu bitwy nad armią europejską²⁸²⁷. Ostatnią oraz najważniejszą kwestią dla integralności terytorialnej Republiki Indii były tendencje dezintegracyjne, wywoływane przede wszystkim wzdłuż uskoków narodowościowych oraz religijnych.

Drugim elementem jest komponent nuklearny. I w tym kontekście Indie odbiegają od *mocarstw pierwszego rzędu*, zarówno w sferze liczby posiadanych głowic, jak i liczby oraz efektywność środków ich przenoszenia. Indie dołączyły do grona państw atomowych w 1974 roku, wraz z detonacją pierwszego, samodzielnie skonstruowanego urządzenia nazwanego *Uśmiechnięty Budda*, które to było określane jako *pokojowy* sposób wykorzystania energii atomowej²⁸²⁸. Od tego czasu szacuje się, że Indie są w posiadaniu stu dziesięciu głowic atomowych, oraz materiałów do skonstruowania kolejnych²⁸²⁹. Dodatkowo, Indie rozwinęły dość rozbudowany program budowy pocisków balistycznych, uznanych za najskuteczniejszy sposób dostawy: wojsk raketowych. Na obecną chwilę, Indie dysponują raketami z rodziny *Prithvi*, o zasięgu do trzystu pięćdziesięciu kilometrów²⁸³⁰, *Agni* o zasięgu do ośmiu tysięcy kilometrów²⁸³¹, oraz opracowywane są rakiety pokładowe dla indyjskich *boomerów*: *Surya* do szesnastu tysięcy kilometrów²⁸³². W tym kontekście należy wskazać, że w przeciwieństwie do pozostałych mocarstw, atomowy arsenał indyjski wykazuje co najmniej trzy cechy, które czynią go wyjątkowym. Po pierwsze, jest to najnowszy, legalnie usankcjonowany przez instytucje międzynarodowe arsenał atomowy. Pozwoliło to na wzmocnienie indyjskiego prestiżu oraz autorytetu w środowisku międzynarodowym. Po drugie, jest to arsenał z geopolitycznych oraz technologicznych względów użyteczny jako argument w rywalizacji mocarstwami regionalnymi, głównie z Pakistanem. Z tego też powodu analogiczny program atomowy Pakistanu prowadzony był w latach 1971 – 1998, zakończony detonacją urządzenia

2827P. W. Prabhakar, *Wars, proxy-wars and terrorism: post independent India*, New Delhi 2003, s. 39.

2828*Smiling Buddha: 1974*, „India's Nuclear Weapons Program”, 2001, URL: <http://nuclearweaponarchive.org/India/IndiaSmiling.html>, [dostęp: 1.02.2017].

2829H. M. Kristensen, R. S. Norris, *Status of World Nuclear Forces*, „Federation of American Scientists”, 2017, 31 stycznia, URL: <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>. [dostęp: 1.02.2017]; D. Albright, *India's and Pakistan's Fissile Material and Nuclear Weapons Inventories, end of 1999*, „Institute for Science and International Security (ISIS)”, 2000, 11 października, URL: <http://www.isis-online.org/publications/southasia/stocks1000.html>, [dostęp: 1.02.2017].

2830*Prithvi-I/II/III*, „Missile Threat. CSIS Missile Defense Project”, 2016, 8 listopada, URL: <https://missilethreat.csis.org/missile/prithvi/>, [dostęp: 1.02.2017].

2831*Agni-5*, „Missile Threat. CSIS Missile Defense Project”, 2016, 8 listopada, URL: <https://missilethreat.csis.org/missile/agni-5/>, [dostęp: 3.02.2017].

2832W tym kontekście należy wskazać na całkiem znaczące rozbieżności odnośnie możliwości oraz nazewnictwa indyjskiego programu raketowego. Część komentatorów wskazuje, że produkt ten należy do kategorii ICBM. Rakesh Krishnan Simha, *Missile impossible: why the Agni-V falls short*, „Russia and India Report”, 2012, 26 kwietnia, URL: http://in.rbth.com/articles/2012/04/26/missile_impossible_why_the_agni-v_falls_short_15594, [dostęp: 3.02.2017].

atomowego²⁸³³. Po trzecie, arsenał ten powstał w dużej mierze jedynie przy marginalnym technologicznym wsparciu istniejących już mocarstw atomowych, co stanowiło znaczące osiągnięcie Indii jako wschodzącego mocarstwa pierwszego rzędu. Dopiero w 2005 roku w ramach nawiązania strategicznego partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi, podpisano szereg umów związanych z komercyjnym wykorzystaniem energii jądrowej.

Kolejnym elementem militarnej płaszczyzny siły Republiki Indii to potencjał ekspedycyjny, a więc interakcja pomiędzy tym państwem a otaczającym je środowiskiem międzynarodowym. Można wskazać, że z powodów geostrategicznych oraz ideologicznych, jest to fragment potencjału w największym stopniu zaniedbany. Z jednej strony bowiem region subkontynentu indyjskiego, ogranicza możliwości wojskowego oddziaływania poprzez skrajnie nieprzyjazne warunki geograficzne albo polityczne, które zwiększają erozję potencjału skierowanego do wywierania wpływu. Z drugiej natomiast, czynniki ideologiczne obecne w hinduskiej szkole stosunków międzynarodowych, a więc hinduistyczna duchowość, kolonialna historia, brytyjskie wpływy w postaci teorii stref buforowych, a także olbrzymie nierówności społeczne.

Łącząc te dwa czynniki, zarówno możliwości, wola jak i sytuacje wymagające takiego zaangażowania są mocno ograniczone. Analogicznie do komponentu nuklearnego, Republika Indii dopiero w ostatnim dwudziestoleciu rozwijają możliwości prowadzenia działań ekspedycyjnych. W tym kontekście można wskazać na trzy najbardziej istotne komponenty: lotniskowce uderzeniowe, strategiczne siły lotnicze oraz siły specjalne. Po pierwsze, istotnym czynnikiem staje się perspektywa poprawy własnego statutu w systemie międzynarodowym, lecz także stania się przedmiotem ekspansji innych mocarstw, szczególnie w coraz wyraźniej rysującej się perspektywie ekspansji chińskiej oraz sojuszu tego państwa z Pakistanem²⁸³⁴. Po drugie, Republika Indii przez większość czasu od odzyskania niepodległości pozostawały państwem relatywnie biednym, nie dysponującym zasobami niezbędnymi do wytworzenia niniejszego potencjału. Sytuacja zmieniła się na początku lat 90. XX wieku, wraz z wprowadzeniem liberalnych reform mających na celu usprawnienie perspektywicznej ekonomii krępowanej przez gorset ideologii socjalistycznej, akcentującej potrzebę sprawiedliwego rozwoju wszystkich obszarów państwa²⁸³⁵. Jedną z najbardziej

2833Pierwszy, pakistański test urządzenia atomowego, tak zwana operacja *Changai – I* przeprowadzona w dniach 28 – 30 maja 1998 roku, jako konsekwencja testu indyjskiej broni. Więcej szczegółów: O. B. Jones, *Pakistan: Eye of the Storm*, New Haven 2003.

2834L. Curtis, D. Scissors, *The limits of the Pakistan-China alliance*, „Backgrounder”, 2012, nr 2641, 19 stycznia, s. 1 – 12.

2835R. Datt, K. P. M. Sundharam, *Indian Economy*, New Delhi 2009, s. 179.

widowiskowych operacji ekspedycyjnych była przeprowadzona na Malediwach w 1988 roku²⁸³⁶. Nawet te kilka operacji poza granicami państwa było poddane szerokiej. Po trzecie, jest uczestnictwo armii indyjskiej w operacjach pokojowych, szczególnie prowadzonych pod egidą Organizacji Narodów Zjednoczonych. Jest to dość szczególny sposób prowadzenia polityki ekspedycyjnej, pozbawionej imperialistycznego charakteru. Zaangażowanie Republiki Indii w prowadzenie misji pokojowych jest jednym z poważniejszych zarówno w wymiarze ilościowym, jak i jakościowym. W kontekście ilościowym wskazać można na uczestnictwo stu osiemdziesięciu tysięcy żołnierzy, w czterdziestu czterech misji poczynawszy od roku 1950, z czego na życie straciło stu pięćdziesięciu sześciu żołnierzy²⁸³⁷. Stanowi to największy kontyngent dostarczony przez pojedyncze państwo na przestrzeni lat. Obecnie (stan na 2014 rok) Republika Indii utrzymują kontyngent siedem tysięcy stu trzydziestu dwóch żołnierzy i dziewięćset dziewięćdziesięciu pięciu policjantów (w tym kobieca jednostka policyjna) zgrupowanych w dwanaście kontyngentów rozmieszczonych w następujących państwach: Liban, Kongo, Sudan, Syria (Wzgórza Golan), Wybrzeże Kości Słoniowej, Haiti oraz w Liberii²⁸³⁸.

Wymiar jakościowy indyjskiego zaangażowania w prowadzenie operacji pokojowych przejawia się głównie w zaangażowaniu Republiki Indii delegacji w centralne instytucje odpowiedzialne za przygotowanie strategii prowadzenia operacji pokojowych oraz rozjemczych. Jedną z najważniejszych jest powołana przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2005 roku Komisja do spraw Operacji Pokojowych (ang. *Peacebuilding Commission*, PBC)²⁸³⁹, oraz utworzony w 2003 roku Panel Wysokiego Szczebla do spraw Zagrożeń, Wyzwań oraz Zmian (ang. *High-level Panel on Threats, Challenges and Change*), którego podstawowym zadaniem jest zapewnienie teoretycznej koncepcji prowadzenia operacji pokojowych oraz szerszego kontekstu obejmującego analizę wyzwań oraz zagrożeń obecnych w systemie międzynarodowym²⁸⁴⁰. Przedstawiciele

2836Więcej szczegółów na temat operacji *Cactus*, K. Kubiak, *Operacja „Cactus”*. *Indyjska interwencja na Malediwach w 1988 roku*, „Kwartalnik Bellona”, 2013, nr 672(1), s. 128 – 140.

2837India and United Nations. *Peacekeeping and Peacebuilding*, „Permanent Mission of India to United Nations”, 2015, URL: <https://www.pminewyork.org/pages.php?id=1985>, [dostęp: 27.07.2016].

2838India and United Nations. *Peacekeeping and Peacebuilding*, „Permanent Mission of India to United Nations”, 2015, URL: <https://www.pminewyork.org/pages.php?id=1985>, [dostęp: 27.07.2016].

2839Dokumenty ustanawiające niniejszą Komisję zostały podjęte równoległe przez Zgromadzenie Ogólne ONZ: *Resolution adopted by the General Assembly on 20 December 2005 60/180. The Peacebuilding Commission*, A/RES/60/180, z dnia 30 grudnia 2005 roku, URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/180, [dostęp: 7.02.2017] oraz Radę Bezpieczeństwa ONZ: *Resolution 1645 (2005) Adopted by the Security Council at its 5335th meeting, on 20 December 2005*, S/RES/1645 (2005) z dnia 20 grudnia 2005 roku, URL: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1645\(2005\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1645(2005)), [dostęp: 7.02.2017].

2840Więcej szczegółów odnośnie dokumentów wytworzonych przez rzeczony organ: *High Level Panel on Threats, Challenges and Change*, „Global Policy Forum”, 2017, URL:

Republiki Indii są obecni oraz aktywni w obu tych ciałach²⁸⁴¹. W konsekwencji aktywność Indii polega na efektywnej transformacji elementów *hard Power* w *soft Power* wzmacniając postrzeganie Indii nie tylko jako nowego mocarstwa na arenie międzynarodowej, lecz także czyniąc ten wzrost bardziej pożądanym.

Ostatnim elementem potencjału militarnego rosnącego mocarstwa, jakim od kilku lat są Indie jest potencjał do działań asymetrycznych. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują dwa wymiary: działania terrorystyczne oraz cyberbezpieczeństwo. W obu tych kwestiach działania Republiki Indii wydają się pozostawiać wiele do życzenia, co wskazuje, że jest to jeden z gorzej rozwiniętych sektorów tego państwa. Jeśli chodzi o pierwszy wymiar, zagrożenia generowane w jego ramach wchodzą w interakcję z integralnością terytorialną, jednak jako specyficzne wyzwanie zasługuje na odrębną analizę. I tak punktem zwrotnym dla indyjskiej polityki antyterrorystycznej był rok 2008, kiedy to dokonano olbrzymiej operacji w trakcie której dziesięciu członków organizacji Lashkar-e-Taiba²⁸⁴², zaatakowało dwanaście celów zlokalizowanych w ekskluzywnych dzielnicach, między innymi hotele, restauracje, kasyna, szpital oraz kino²⁸⁴³. W trakcie ataku zginęło sto sześćdziesiąt cztery osoby a rannych zostało trzysta osiem osób²⁸⁴⁴. Wydaje się, że z powodu społecznej oraz religijnej²⁸⁴⁵ dywersyfikacji, zasoby niezbędne do zarządzania przekraczają możliwości Republiki Indii.

Istotnym czynnikiem modyfikującym jest istnienie poza granicami Indii państw oraz grup społecznych stanowiących patronów poszczególnych mniejszości mających własne aspiracje społeczne oraz polityczne. W tym kontekście szczególnie widoczne jest zaangażowanie Pakistanu. Kolejną sferą zagrożeń asymetrycznych jest *cyberbezpieczeństwo*. W tym kontekście wskazać można, że w przeciwieństwie do Chińskiej Republiki Ludowej, których gospodarka oparta jest na produkcji, czy Federacji Rosyjskiej, która lokalizuje własną siłę w sferze wydobywczej, Republiki Indii to kraj generujący usługi, wymaga ekstensywnego

<https://www.globalpolicy.org/empire/32369-high-level-panel-on-threats-challenges-and-change.html>, [dostęp: 7.02.2017]. Panel funkcjonował w latach 2003 – 2004.

2841 Indie posiadały przedstawicieli w każdym z tych organów, który dodatkowo stanowił jeden z aktywnych członków każdego z wskazanych gremiów.

2842 S. T. Webb, *Lashkar-e-Taiba: regional insurgent group or emerging international threat?* [w:] *Insurgency and counterinsurgency in modern war*, red. S. N. Romaniuk, S. T. Webb, Londyn, Nowy Jork 2016, s. 163 – 173.

2843 Więcej szczegółów odnośnie przebiegu oraz efektów ataków znaleźć można w artykule K. Kubiak, *Atak terrorystyczny na Bombaj w listopadzie 2008 roku jako przykład ewolucji metod walki współczesnych islamskich organizacji ekstremistycznych*, *Rocznik bezpieczeństwa międzynarodowego*, 2010, nr 4, s. 73 – 86.

2844 I. Black, *Attacks draw worldwide condemnation*, „The Guardian”, 2008, 5 grudnia, URL: <https://www.theguardian.com/world/2008/nov/28/mumbai-terror-attacks-international-response>, [dostęp: 7.02.2017].

2845 *India's religions by numbers*, „The Hindu”, 2015, 26 sierpnia, URL: <http://www.thehindu.com/news/national/religious-communities-census-2011-what-the-numbers-say/article7582284.ece>, [dostęp: 30.07.2016].

dostępu do globalnej sieci infrastruktury krytycznej, szczególnie w wymiarze telekomunikacyjnym. W tej sferze powtarzają się dość poważne incydenty, począwszy od podejrzania kradzieży informacji wrażliwych z dowództwa Marynarki Wojennej Republiki Indii²⁸⁴⁶, czy wręcz masowe zaangażowanie wywiadowcze agencji amerykańskich na terenie Republiki Indii o czym świadczą informacje ujawnione przez Julię Assange'a oraz przez Edwarda Snowdena²⁸⁴⁷. Co prawda prowadzone są działania mające na celu zabezpieczenia tej sfery aktywności państwa indyjskiego, jednak wciąż wydaje się, że są one nie do końca prowadzone efektywnie. Ze wszystkich płaszczyzn militarnego komponentu potencjału mocarstwowości Republiki Indii, płaszczyzna działań asymetrycznych wydaje się w największym stopniu odstawać od poziomu mocarstwa pierwszego rzędu.

Kolejnym komponentem potencjału są kwestie ekonomiczne. Ogólna charakterystyka hinduskiej gospodarki zaprezentowana została w szeregu monografii²⁸⁴⁸ oraz prac zbiorowych²⁸⁴⁹. Natomiast w kontekście rozwijania się indyjskiej mocarstwowości, należy wskazać na cztery podstawowe jej cechy.

Pierwszą, jest olbrzymie zróżnicowanie gospodarcze poszczególnych rejonów, lokalizując w bezpośrednim sąsiedztwie obszary funkcjonujące w oparciu o przetwarzanie wysokich technologii oraz bazujące na skrajnie prymitywnym, wręcz pierwotnym rolnictwie. Generuje to znaczące tendencje odśrodkowe, które są dodatkowo wzmacniane poprzez zróżnicowanie społeczne, kulturalne, narodowościowe oraz religijne. Co więcej, w przypadku Republiki Indii, brakuje społecznego zdyscyplinowania oraz rządowych możliwości inwigilacji i sankcjonowania niepożądanych zjawisk społecznych. Z drugiej strony, współczesny system polityczny, pomimo że wykazujący wiele ułomności oraz wad typowych zarówno dla świata państw rozwiniętych jak i państw rozwijających się, będący największą w świecie liberalną demokracją parlamentarną²⁸⁵⁰. Pewnym wyzwaniem może być również

2846 Amit R. Saxena, *India Scrambles on Cyber Security*, „The Diplomat”, 2014, 18 czerwca, URL: <http://thediplomat.com/2014/06/india-scrambles-on-cyber-security/>, [dostęp: 9.02.2017]. *New Delhi admits spy served in Indian Navy*, „The Express Tribune”, 2016, 26 marca, URL: <https://tribune.com.pk/story/1073072/caught-in-balochistan-new-delhi-admits-spy-served-in-indian-navy/>, [dostęp: 9.02.2017]. Co ciekawe, przecieki odnośnie wrażliwych informacji Indii wyciekają również od podmiotów trzecich: *Secret data on India's Scorpene submarine leaked: Report*, „The Indian Express”, 2016, 26 sierpnia, URL: <http://indianexpress.com/article/india/india-news-india/scorpene-submarine-leak-sensitive-data-indian-navy-france-dcns/>, [dostęp: 9.02.2017].

2847 G. Greenwald, S. Saxena, *India among top targets of spying by NSA*, „The Hindu”, 2013, 23 września, URL: <http://www.thehindu.com/news/national/india-among-top-targets-of-spying-by-nsa/article5157526.ece>, [dostęp: 10.02.2017].

2848 Ruddar Datt, K. P. M. Sundharam, *Indian Economy*, New Delhi 2009.

2849 *Eurasia's regional powers compared: China, India, Russia*, red. Shinichiro Tabata, Nowy Jork 2015.

2850 W. Jakóbiak, *Największa demokracja świata czyli jaka? Rozmowa o polityce indyjskiej, wywiad z dr Renatą Czekałką*, „Ośrodek Myśli Politycznej”, 2011, 8 marca, URL: <http://www.omp.org.pl/blog/?p=429>, [dostęp: 10.02.2017].

narodowe przebudzenie Hindusów, które można obserwować w XXI wieku. Jego nadrzędnym celem jest przekształcenie zastanego systemu społeczno-politycznego w kierunku promocji oraz podkreślenia znaczenia hinduskich zasad funkcjonowania społeczeństwa.

Drugą, jest dokonująca się od lat 90. XX wieku tranzycja od socjalistycznej gospodarki planowej do liberalnej gospodarki rynkowej. W praktyce punktem wyjścia dla indyjskiej gospodarki była to nałożenie na bagaż kolonialnego doświadczenia gorsetu wad socjalistycznej biurokracji oraz marnotrawstwa. Przez cały okres trwania zimnej wojny gospodarka Republiki Indii była olbrzymia, lecz zacofana oraz nieefektywna, nie stanowiąca ważnego *hubu* gospodarki światowej. Sytuacja zaczęła zmieniać się dopiero w latach 90. XX wieku, kiedy to wraz z bankructwem bloku komunistycznego oraz samego Związku Radzieckiego, a także w związku z głębokim kryzysem gospodarki Republiki Indii zdecydowano się porzucić chronicznie nieefektywny model. Jednymi z głównych architektów reform gospodarczych był premier Pamulaparti Venkata Narasimha Rao (1991 – 1996)²⁸⁵¹ oraz minister finansów Manmohan Singh (1991 – 1996)²⁸⁵². W rezultacie podjętych działań, udało się częściowo uprościć przepisy, zderegulować część branż, ze szczególnym uwzględnieniem branży komputerowej oraz obniżyć cła, co pozwoliło na przystąpienie Indii do Światowej Organizacji Handlu w 1995 roku²⁸⁵³.

Oczywiście, reformy te pociągnęły za sobą znaczne koszty społeczne. O ile dotychczas rząd dbał o równomierne rozłożenie dochodów pomiędzy poszczególne regiony oraz grupy społeczne, to w latach 90. XX wieku wskazać można na wyodrębnienia się regionów biednych oraz bogatych, co zostało omówione w poprzednim punkcie. W tym kontekście można wskazać, że o ile w modelu socjalistycznym stosunkowo powolny lecz równomiernie dystrybuowany wzrost gospodarczy pozwala na konserwację oraz stabilizację struktury społecznej oraz politycznej, to w przypadku gospodarki liberalnej, relatywnie wyższy lecz nierównomierny wzrost gospodarczy przyczynia się do wprowadzenia do wnętrza mocarstwa dużej dozy niestabilności. Co więcej, wydaje się, że reformy te wciąż nie zostały ukończone, co powoduje dyskurs polityczny nad konieczności ich kontynuacji lub modyfikacji²⁸⁵⁴.

2851V. Venkatesan, *Obituary: A scholar and a politician*, „Frontline”, 2005, nr 22(1), URL: <https://web.archive.org/web/20100130013320/http://www.hinduonnet.com/fline/fl2201/stories/20050114008013000.htm>, [dostęp: 7.08.2016].

2852Manmohan Singh: *Father of Indian reform*, „Rediff India Abroad”, 2005, 26 września, URL: <http://www.rediff.com/money/2005/sep/26pm.htm>, [dostęp: 7.08.2016].

2853Charakterystyka relacji pomiędzy Światową Organizacją Handlu a Indiami: *India and the WTO*, „World Trade Organization”, 2017, 9 lutego, URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/india_e.htm, [dostęp: 9.02.2017].

2854Kalim Siddiqui, *Globalisation and Neo-liberal Economic Reforms in India: A Critical Review* [w:] *Globalization in India: new frontiers and emerging challenges*, red. Swam Kumar Pramanick, Ramanuj

Trzecią jest konieczność zsynchronizowania rozbieżnych dążeń obejmujących utrzymanie tradycyjnej struktury społecznej opartej o system *warn*, z nowoczesną gospodarką – innowacyjną oraz zdolną do dostarczenia rządowi narzędzi do realizacji polityki zagranicznej. Jest to szczególnie ważne, zwłaszcza w kontekście dwóch czynników, charakterystycznym dla współczesnych Indii. Po pierwsze, jest to niewątpliwie restauracja odrębności narodowej Republiki Indii, zarzuconej przez okres kolonialny oraz czas trwania Zimnej Wojny. W tym kontekście można wskazać nie tylko na polityczne sukcesy partii podkreślającej korzenie hinduskiej cywilizacji, Indyjskiej Partii Ludowej (dewangiri भारतीय जनता पार्टी, *Bharatiya Janata Party*, BJP), zdobywając większość bezwzględna w indyjskim parlamencie wskutek wyborów w 2014 roku²⁸⁵⁵. Po drugie, jest to konieczność odpowiedzi na pytanie, czy wartości oraz ideologia, stanowiące fundamenty hinduizmu, mogą stanowić podstawę do podtrzymania wysokiego wzrostu gospodarczego w przypadku drastycznej redefinicji tożsamości. W tym miejscu należy wskazać, że wartości religijne zawierają w sobie zarówno model dynamizujący rozwój gospodarczy jak i wartości go tamujące. Przy czym aktywacja poszczególnych modeli zależy od szeregu czynników, między innymi zapotrzebowania społecznego oraz zdecydowania czynników rządowych²⁸⁵⁶. Potencjał gospodarczy Republiki Indii wydaje się dość znaczny w wymiarze ilościowym, aby zapewnić niniejszemu państwu pozycję *moocarstwa pierwszego rzędu*. Jednakże w wymiarze jakościowym potencjał ten wykazuje znacznie bardziej kruche fundamenty niż pozostałych

Ganguly, New Delhi 2010, s. 219 – 243.

2855 Wyniki wyborów do parlamentu (Lok Sabha: pięćset czterdzieści trzy mandaty), przeprowadzonych w dniach 7 kwietnia – 12 maja 2014 roku. Wyniki: BJP pod przywództwem Narendra Modi (sojusz NDA), wynik wyborczy: sto siedemdziesiąt jeden milionów sześćset sześćdziesiąt tysięcy dwieście trzydzieści głosów, 31,34% głosujących, dwieście osiemdziesiąt dwa mandaty; INC pod przywództwem Rahul Gandhi (sojusz UPA), wynik wyborczy: sto sześć milionów dziewięćset trzydzieści pięć tysięcy dziewięćset czterdzieści dwa głosy, 19,52% głosujących, czterdzieści cztery mandaty; AIADMK pod przywództwem Jayaram Jayalalithaa (niezależna), wynik wyborczy: osiemnaście milionów sto jednaście pięćset siedemdziesiąt dziewięć głosów, 3,27% głosujących, trzydzieści siedem mandatów; Trinamool Congress pod przywództwem Mamata Banerjee (niezależna), wynik wyborczy: dwadzieścia milionów trzysta siedemdziesiąt osiem tysięcy pięćdziesiąt dwa głosy, 3,84% głosujących, trzydzieści cztery mandaty; BJD pod przywództwem Naveen Patnaik (niezależna), wynik wyborczy: dziewięć milionów czterysta osiemdziesiąt dziewięć tysięcy dziewięćset czterdziestu sześciu głosów, 1,71% głosujących, dwadzieścia mandatów; Shiv Sena pod przywództwem Uddhav Thackeray (sojusz NDA), wynik wyborczy: dziesięć milionów pięćdziesiąt tysięcy sześćset pięćdziesiąt dwa głosy, 1,85% głosujących, osiemnaście mandatów; TDP pod przywództwem Nara Chandrababu Naidu (sojusz NDA), wynik wyborczy: cternaście milionów dziewięćdziesiąt dziewięć tysięcy dwieście trzydzieści głosów, 2,55% głosujących, szesnaście mandatów; TRS pod przywództwem Kalvakuntla Chandrashekar Rao (niezależna), wynik wyborczy: sześć milionów siedemset trzydzieści sześć tysięcy dwieście siedemdziesiąt głosów, 1,60% głosujących, jednaście mandatów; CPI(M) pod przywództwem Prakash Karat (niezależna), wynik wyborczy: siedemnaście milionów dziewięćset osiemdziesiąt sześć tysięcy siedemset siedemdziesiąt trzy głosy, 3,25% głosujących, dziewięć mandatów. Frekwencja wyniosła: 66,3% uprawnionych. Analiza wyborów oraz ich wyników jest dostępna na przykład w: P. K. Chhibber, S. L. Ostermann, *The BJP's Fragile Mandate: Modi and Vote Mobilizers in the 2014 General Elections*, „Studies in Indian Politics”, 2014, nr 2(2), s. 137 – 151.

2856 S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2005, s. 161 – 172.

podmiotów w tej kategorii. Pomimo dość spektakularnego tempa rozwoju oraz wzrastającego stopnia unowocześnienia państwa, wydaje się, że w perspektywie obecnego wieku prawdopodobieństwo zabezpieczenia ekonomicznej pozycji jest niezwykle mało prawdopodobne.

Ostatnim elementem potencjału Republiki Indii jest jej międzynarodowa percepcja. W tym kontekście niezbędne staje się wskazanie na koniunkcję trzech podstawowych czynnikach które łącznie składają się na wizerunek Indii w środowisku międzynarodowym. Pierwszym, jest efektywności ekonomiczna oraz w mniejszym stopniu społeczna całego systemu Republiki Indii. Drugim jest sposób zarządzania relacjami z Pakistanem, który nierzadko wykorzystywany jest w celu rozproszenia uwagi rządu w Republice Indii. Trzecim jest atrakcyjność kulturalna Republika Indii jako odrębnej oraz egzotycznej cywilizacji. W tym kontekście można wskazać, że dodatkowym czynnikiem jest również stosunek do obecnego *hipermocarstwa*²⁸⁵⁷. Percepcja Republiki Indii w środowisku międzynarodowym, jest kształtowana poprzez trzy podstawowe wyzwania, które powodują, że poziom percepcji międzynarodowej Republiki Indii jest niewątpliwie jednym ze słabszych elementów ogólnego potencjału Republiki Indii.

Pierwszym i najważniejszym wyzwaniem jest relatywne oddalenie Indii od centrów współczesnego świata. Z drugiej oznacza to spłylenie oraz wyjałowienie narracji kulturalnej prowadzonej przez centra kultury hinduskiej niemal do poziomu kultury popularnej zawartej w hinduskim odpowiedniku Hollywood – Bollywood²⁸⁵⁸. Przekaz kulturalny, który dociera do zachodniej opinii publicznej charakteryzuje się dość znacznymi przekłamaniami, a w konsekwencji odbiega i to w dość dużym stopniu od kodu kulturalnego tej cywilizacji.

Drugim wyzwaniem oraz kluczem do politycznej oraz społecznej oceny jest również sposób zarządzania własną ścieżką rozwoju społecznego oraz ekonomicznego. W przeciwieństwie do Chińskiej Republiki Ludowej, która ściśle blokuje reformy z sferze politycznej, Republika Indii stały się pełnosprawną demokracją liberalną, dołączając w tym wymiarze do rozwiniętych państw Zachodu. Nie oznacza to, że implementacja zachodniej kultury przebiega bez zakłóceń oraz oporów. W tym kontekście można wskazać na postępujący proces *przebudzenia narodowego* występujący jako odkształcenie oraz zmiana

2857W tym wymiarze należy podkreślić dwutorowość indyjskiej polityki międzynarodowej. Z jednej strony jest to bowiem wykorzystanie współpracy z innymi mocarstwami pierwszego rzędu skupionymi w bloku BRIC. Aparajita Biswas, *Foreign Relations of India: BRICS and India, BRICS in Africa*, „International Affairs”, 2011, 26 maja, URL: <http://en.interaffairs.ru/events/92-foreign-relations-of-india-brics-and-india-brics-in-africa.html>, [dostęp: 14.02.2017]. Z drugiej, jest to nawiązanie strategicznego partnerstwa z *hipermocarstwem*. *Engaging India. US strategic relations with the world's largest democracy*, red. G. K. Bertsch, Seema Gahlut, Anupam Srivastava, Londyn, Nowy Jork 2011.

2858Tejaswini Ganti, *Producing Bollywood: Inside the Contemporary Hindi Film Industry*, Durham 2012.

podstaw normatywnych funkcjonowania systemu politycznego Republiki Indii, aby w większym stopniu odzwierciedlał podstawy ideologiczne oraz filozoficzne hinduizmu.

I wreszcie trzecim wyzwaniem jest kwestia Pakistanu oraz szerzej pojętej obecności muzułmanów na subkontynencie indyjskim. Należy wskazać na przedłużającą się sytuację którą określić mianem *uwewnętrzonego konfliktu międzynarodowego*²⁸⁵⁹ toczonego pomiędzy oboma państwami praktycznie od początku ich istnienia. Dylemat Pakistanu ma nie tyle charakter zagrożenia jako wiarogodnego oraz poważnego wyzwania militarnego, lecz przede wszystkim jako rozsądek niestabilności, który stanowi zmienną niezależną od woli rządu indyjskiego nie tylko w wymiarze wewnętrznym, poprzez wykorzystanie transnarodowych powiązań do wspierania w różnym wymiarze grup zmierzających do wymuszenia transformacji systemu polityczno-społecznego Indii w określonym kierunku.

Kompilacja poszczególnych elementów potencjału oraz ich zmienności w czasie, Indie stanowią najciekawszy przypadek prognostyczny w porównaniu do poprzedników. W pierwszym rzędzie, Indie są *mocarstwem pierwszego rzędu*, niejako z przypadku. Do połowy lat 90. XX wieku, postrzegane były jako wielkie państwo, choć na tyle słabe, że nie mogące się porównywać z mocarstwami Zachodu, Związkiem Sowieckim czy Chińską Republiką Ludową²⁸⁶⁰. Co więcej, Indie pod tym względem wciąż stanowią enigmę. O ile bowiem pozostałe państwa wykazywały ambicje oraz konsekwentną rozbudowę własnego potencjału przez co najmniej ostatnie półwiecze, o tyle Indie wykazując nierozplanowany oraz w znacznej mierze przypadkowy wzrost. Republika Indii, w związku z chaotycznością oraz przypadkowością własnego wzrostu nie posiada żadnych stałych czy też wyraźnie widocznych wzorców zachowań decydentów w budowie własnej pozycji międzynarodowej. W tym kontekście można wskazać na trzy podstawowe prognozy.

Pierwszym jest scenariusz wzrostu mocarstwowości, który może zostać zrealizowany wyłącznie w koniunkcji z pozytywnym rozstrzygnięciem wszystkich ważniejszych wyzwań stojących przed decydentami zarządzającymi aktywnością Republiki Indii, w szczególności z pakistańską pułapką. Jest to scenariusz najbardziej korzystny dla Republiki Indii, zakłada bowiem w miarę spokojne oraz powszechnie zaakceptowane przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych, uznających zarówno rozrośnięty potencjał jak i legitymizację jego wykorzystanie w środowisku międzynarodowym. Wysiłki współczesnego rządu hinduskiej przyniosły częściowe powodzenie w postaci ustalenia pewnych podstawowych

2859 Jest to pojęcie odwracające znaczenie oraz treść pojęcia umiędzynarodowiony konflikt wewnętrzny. W tym wymiarze, konflikt wewnętrzny istniejący w państwie jest indukowany przez napięcia funkcjonujące na poziomie międzynarodowym. W przypadku konfliktu indyjsko-pakistańskiego, konflikt ten ma wpływ na oba państwa.

2860 K.P.M Sundharam, Gaurav Datt, Ashwani Mahajan, *Indian economy*, New Delhi 2013.

instytucji regionalnych pozwalających na częściową projekcję siły w rzeczywistości międzynarodowej²⁸⁶¹. Aby zrealizować scenariusz optymistyczny, niezbędne jest nie tyle osiągnięcie politycznej neutralizacji Pakistanu jako kluczowego atomowego rywala Indii w regionie, lecz wypracowanie formy współpracy pozwalającej na efektywne włączenie tego państwa w strukturę decyzyjną regionalnego układu. Realizacja tego scenariusza obarczona jest wieloma ryzykami oraz wyzwaniem.

Drugim scenariuszem jest scenariusz stagnacji, który zakłada wprawdzie wzrost potencjału Republiki Indii, jednak dzięki efektywnemu rozgrywaniu wyzwań dla mocarstwowości Republiki Indii, ze szczególnym uwzględnieniem pakistańskiej pułapki przyczyni się do związania lub rozproszenia tegoż potencjału w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W rezultacie niekorzystnego splotu międzynarodowych okoliczności, absolutny rozwój potencjału Republiki Indii zostanie roztrwoniony w sposób uniemożliwiający efektywny awans tego państwa w środowisku międzynarodowym na pozycję wyższą niż zajmowaną obecnie. Jednakże scenariusz stagnacji zakłada również na tyle wysoką sprawność decydentów, którzy będą w stanie powstrzymać degenerację pozycji Republiki Indii. Jednakże sama strategia tego typu charakteryzuje się wyjątkowo niskim prawdopodobieństwem sukcesu. Scenariusz ten zakłada ograniczenie efektywności agencji oraz centrów decyzyjnych w kontekście oceny koniunktury międzynarodowej oraz rekonstrukcji hierarchii preferencji lokalnych konkurentów. O ile prawdopodobieństwo wystąpienia scenariusza jest porównywalne do poprzednich, o tyle prawdopodobieństwo permutacji tego scenariusza, szczególnie w trzeci scenariusz, gwałtownie wzrasta.

Trzecim scenariuszem jest rozwarstwienie oraz bifurkacja kompradorska państwa indyjskiego, przede wszystkim w wymiarze społecznym oraz politycznym co wynika z przekroczenia możliwości adaptacyjnych państwowości hinduskiej głównie poprzez efektywną dystrybucję niestabilności za pośrednictwem Pakistanu. W ramach tego scenariusza zaobserwować będzie można załamanie się hinduskiej państwowości spowodowanej zużyciem potencjału w stopniu szybszym niż możliwe będzie jego odtworzenie. W rezultacie przekreślone zostaną szanse na międzynarodowy awans Republiki Indii, jednakże nie jest to związane z faktycznym oraz nieodwracalnym rozpadem państwa.

2861W tym wymiarze można wskazać na istnienie Południowoazjatyckiego Stowarzyszenia Współpracy Regionalnej (ang. *South Asian Association for Regional Cooperation*, SAARC), powołanego do życia w dniu 8 grudnia 1985 roku. Pełnoprawnymi członkami organizacji są: Indie, Pakistan, Bangladesz, Sri Lanka, Nepal, Malediwy, Bhutan i Afganistan (od 2007 roku). Obserwatorzy: Australia, Chińska Republika Ludowa, Unia Europejska, Islamska Republika Iranu, Japonia, Mauritius, Republika Związku Mjanmy, Republika Korei oraz Stany Zjednoczone. Manoj Srivastava, *An evaluation of SAARC in the regional development of South Asia*, „Scholedge International Journal of Multidisciplinary and Allied Studies”, 2015, nr 2(9), s. 6 – 10.

Będzie to raczej realizacja scenariusza naszkicowanego przez George'a Friedmana w odniesieniu do prognozy przyszłości Federacji Rosji i Chińskiej Republiki Ludowej w XXI wieku. Najbardziej prawdopodobną realizacją niniejszego scenariusza będzie wykształcenie w ich obrębie stref państwowości szczególnie upadłej, stanowiącej kreatywnie rozwinięty odpowiednik europejskich *no-go zones*²⁸⁶². Załamanie się państwowości indyjskiej, które nastąpić może w sytuacji gdy suma wyzwań dla New Delhi przekroczy możliwości przywódcze oraz organizacyjne rządu. Dodatkowo, uzależniona będzie od wartości geostrategicznej regionu Zatoki Perskiej, szczególnie dla olbrzymich gospodarek Dalekiego Wschodu, co w związku ze spadkiem cen ropy wraz ze zwiększeniem wydobycia ze złóż łupkowych, zlokalizowanych na terenie Stanów Zjednoczonych²⁸⁶³.

Reasumując, na poziomie zlokalizowanym poniżej poziomu *hipermocarstwa* znaleźć można *moocarstwa pierwszego rzędu*. Przy zastosowaniu różnych perspektyw badawczych oraz metodologii uzyskiwano różną liczbę podmiotów mogących zostać zakwalifikowanymi do niniejszej kategorii. W kontekście niniejszej rozprawy doktorskiej, wyodrębniono trzy podmioty spełniające warunki niezbędne dla spełnienia kryteriów przyporządkowanych do powyższej kategorii. Z powodu ich istotności dla ukształtowania zarówno regionalnych podsystemów międzynarodowych, jak i systemu globalnego, poszczególnym państwom poświęcono osobne podrozdziały. Państwa te to: Chińska Republika Ludowa, Federacja Rosyjska oraz Republika Indii. Pomimo oczywistych różnic w strukturze oraz tendencjach rozwojowych poszczególnych mocarstw, wskazać można na szereg podobieństw zwłaszcza w perspektywie sprofilowania siły pozostającej do dyspozycji poszczególnych mocarstw. W swej istocie bowiem państwa te spełniają w systemie rolę dawnych, westfalskich wielkich mocarstw. Dysponują zatem podobnymi do siebie potencjałem, możliwościami działania a także hierarchią preferencji, które to pomimo oczywistych różnic, pozwalają traktować je jako jedną kategorię. Pierwotnym założeniem o istnieniu *moocarstw pierwszego rzędu*, jest operowanie w opozycji względem *hipermocarstwa*, jakim współcześnie są Stany

2862W tym kontekście wskazać można, że jest to temat niezwykle kontrowersyjny. Jego istotą jest wyjęcie obszaru zamieszkania zwartej populacji imigrantów spod realnej jurysdykcji państwa goszczącego. Zwykle stanowią część wielkich aglomeracji miejskich, jak Sztokholm, Berlin czy Bruksela. L. Mowat, *Europe's no-go zones: List of 900 EU areas where police have „lost control” to migrants*, „Express”, 2016, 2 kwietnia, URL: <http://www.express.co.uk/news/world/657520/Europe-no-go-900-EU-areas-police-lost-control>, [dostęp: 14.02.2017]. Cześć publicystów, polityków oraz komentatorów wskazuje, że problem ten jest wyolbrzymiany w celu uzyskania korzyści politycznych, lub stanowi całkowicie fałszywy obraz rzeczywistości. A. Leszczyński, *Jak politycy mówią nieprawdę*, „Wyborcza.pl”, 2016, 16 września, URL: <http://wyborcza.pl/1,75968,20699007,jak-politycy-mowia-nieprawde.html>, [dostęp: 14.02.2017].

2863Qiang Wang, Xi Chen, Awadhesh N. Jha, H. Rogers, *Natural gas from shale formation – The evolution, evidences and challenges of shale gas revolution in United States*, „Renewable and Sustainable Energy Reviews”, 2014, nr 30, s. 1 – 28.

Zjednoczone Ameryki. W dwóch pierwszych przypadkach jest to szczególnie widoczne, jako że asertywność względem życzeń Stanów Zjednoczonych Ameryki jest artykułowana zarówno w przypadku oficjalnych dokumentów, jak i rzeczywistych inicjatyw międzynarodowych. W trzecim przypadku, z powodu kontekstu geostrategicznego, jest to zauważalne w mniejszym stopniu, głównie z powodu konieczności balansowania lokalnej równowagi sił, jednak w głównych zarysach strategicznych można zaobserwować rozdźwięki, nawet w kwitnącej współpracy w ramach partnerstwa strategicznego. Drugą dającą się zauważyć cechą, jest olbrzymia supremacja militarna nie tylko na własnym terytorium, pozwalająca na – co jest rzadkością we współczesnym świecie – nie tylko na niemal pełne zabezpieczenie własnego terytorium przed interwencją *hipermocarstwa*, lecz również na wytworzenie sfery w którym amerykańska supremacja militarna jest kontestowana. Trzecią wspólną cechą poszczególnych *mocarstw pierwszego szeregu*, jest to kwestia ekonomiczna, a więc potencjału produkcyjnego, wytwarzające nie tylko narzędzia dla pozostałych dziedzin siły, lecz stanowiąc siłę samą w sobie, co zaprezentowano w poprzednim rozdziale. W tym wymiarze znajduje odzwierciedlenie fragmentaryczność potencjału poszczególnych mocarstw, które są wręcz odkształcane poprzez samą obecność *hipermocarstwa*, które formatuje globalne relacje ekonomiczne zgodnie z własnymi przekonaniem, nawet często nie uświadamiając sobie procesów które są inicjowane w transnarodowej przestrzeni społecznej, a które odgrywają decydującą rolę w ukształtowaniu oraz funkcjonowaniu. Czwarta sfera potęgi tych *państw narodowych* są to kompleksowe próby rozbudowania własnego, alternatywnego względem *hipermocarstwa* systemu powiązań transnarodowych.

Można stwierdzić, że siła *mocarstw pierwszego rzędu* jest porównywalna do siły elementu centralnego *hipermocarstwa*, lub koalicji dowolnych *mocarstw drugiego rzędu*. Jednakże ich umiejscowienie w systemie międzynarodowym powoduje wystąpienie dwóch poważnych ograniczeń w stosowaniu siły, które uniemożliwiają podjęcie efektywnej, równorzędnej rywalizacji na poziomie globalnym z systemem zarządzanym przez *hipermocarstwo*. Pierwszym jest transnarodowy system połączeń, który odpowiada pokrótce za internalizację woli *hipermocarstwa* wewnątrz systemów poszczególnych podmiotów, co powoduje obniżenie kosztów projekcji siły. Drugim jest dystorsja podstaw siły, prezentująca się w nadrozwinęciu niektórych sektorów potęgi, przy atrofii pozostałych, co powoduje powstania tak zwanych *częściowych mocarstw* w ujęciu Davida Shambauga. Najbardziej efektywnym członkiem niniejszej kategorii jest Chińska Republika Ludowa, która wskazywana jest jako jedno z najpoważniejszych wyzwań dla obecnego *hipermocarstwa* w XXI wieku.

4.2.4. *Mocarstwa drugiego rzędu i państwa średnie*

Poniżej *hipermocarstwa* oraz *mocarstw pierwszego rzędu*, zlokalizowane są państwa mniejsze. Co więcej, jest to olbrzymia kategoria i do tego wewnątrz zróznicowana do tego stopnia, że można wskazać jedynie kilka wspólnych cech oraz wartości konstytucyjnych. Jednakże w odniesieniu do siły, państwa te wykazują na tyle istotne podobieństwa, że można przyporządkować je do wspólnej kategorii, nawet jeśli oznacza to, że obejmować ona będzie większość państw na świecie. Niniejszy podrozdział zostanie podzielony na trzy części. I tak, w pierwszej kolejności zaprezentowane zostaną *mocarstwa drugiego rzędu*, zarówno dysponujące bronią nuklearną, jak i jej zupełnie pozbawione. Specyficzną podgrupą niniejszej kategorii zostaną *państwa hybrydowe*, będące w połowie transformacji pomiędzy *państwem średnim* a *mocarstwem drugiego poziomu*, czego najlepszym przykładem może być Islamska Republika Iranu, jak również w mniejszym stopniu takie państwa jak Republika Korei czy Argentyna. Drugą kategorią są *rozwinęte państwa średnie*, takie jak Kanada czy Hiszpania. Trzecią kategorią są *rozwijające się państwa średnie*, takie jak Ukraina, Tajlandia oraz Rwanda. W tym kontekście można wskazać, że w większości przypadków umiejscowienie poszczególnych podmiotów zależy od kontekstu systemowego, to jest od miejsca w przestrzeni geopolitycznej a także relacji z sąsiadami²⁸⁶⁴. Analiza poszczególnych kategorii uzupełniona zostanie o dwa dodatkowe wymiary. Pierwszym będzie charakterystyka posiadanej pewnych wspólnych wzorców siły dla większości ich uczestników. Analiza będzie zaprezentowana w oparciu o schemat wykorzystany w poprzednich podrozdziałach. Drugim będzie próba naszkicowania dostępnych scenariuszy rozwojowych dla podmiotów przyporządkowanych w dla każdej kategorii w celu naszkicowania zarysu możliwych ścieżek rozwojowych, będących wyrazem zarówno ich wewnętrznej dynamiki jak i dynamiki interpodmiotowych relacji międzynarodowych. W rezultacie zostaną scharakteryzowane dynamika siły prezentowana przez interakcję w których uczestniczą państwa należące do niniejszej kategorii.

W pierwszej kolejności, analizie zostaną poddane zostaną *mocarstwa drugiego rzędu*. Państwa tego typu definiowane są jako państwa wykazujące potencjał pozwalający na głębokie oddziaływanie na skalę regionalną, a niekiedy także pozaregionalną, dysponując możliwościami wyróżniającymi je wśród pozostałych *państw narodowych*. Wydawać by się mogło, że państwa te są niezwykle podobne do *mocarstw pierwszego rzędu*, jednak odróżniają się one głównie na dwóch płaszczyznach. Pierwszą płaszczyzną jest ograniczenie

2864B. Balcerowicz, *Obronność państwa średniego*, Warszawa 1996.

wzrostu potencjału, przede wszystkim z powodu ograniczonego dostępu do ważnych strategicznych surowców, których poszukiwanie i sprowadzenie w obręb własnego terytorium pochłania dość znaczną część możliwości oraz siły. Drugą płaszczyzną jest stosunek do *hipermocarstwa*, który można określić jako generalnie pozytywny. Oczywiście są one również plamione konfliktami, szczególnie w dziedzinie ekonomicznej²⁸⁶⁵, jak i wzajemną krytyką nakierowaną na ograniczenie niepożądanego zachowania obu stron²⁸⁶⁶. Jednakże w wymiarze strategiczny nie sposób wskazać ani potencjału konfliktogenności, ani możliwości nawiązania choćby sektorowej rywalizacji z *hipermocarstwem*. Co więcej, w przeważającej części rachub strategicznych, *mocarstwa drugiego rzędu* ulokowane są w większości przypadków nie tylko jako potencjalni sojusznicy Stanów Zjednoczonych w równoważeniu potęgi oraz ambicji *mocarstw pierwszego rzędu*, ale wręcz są niekiedy uznawane za drugorzędne elementy systemu *hipermocarstwa*²⁸⁶⁷.

Niniejsza kategoria składa się z szeregu dość różnorodnych państw. Ich powstanie było rezultatem trzech różnych ścieżek rozwojowych: poprzez degenerację wielkich mocarstw – albo w wyniku wojny, albo w wyniku długofalowych cykli międzynarodowych, na przykład cykli Kondratieffa²⁸⁶⁸; poprzez konieczności geopolityczną zlokalizowaną w bezpośrednim sąsiedztwie oraz poprzez stabilny rozwój własnego potencjału.

Pierwsza ścieżka rozwojowa obejmuje głównie państwa europejskie takie jak Francja, Wielka Brytania, w mniejszym stopniu Włochy, Hiszpania czy Portugalia. XIX wiek przyniósł tym państwom niesamowity rozwój, przede wszystkim poprzez gwałtowny rozwój możliwości ekonomicznych oraz uczestnictwo w *rewolucji przemysłowej*. Osiągnęły one znaczną przewagę nad pozostałymi elementami systemu międzynarodowego. Dążenie do osiągnięcia jak największych zdobyczy terytorialnych wyjaśniane jest przede wszystkim poprzez teorie imperializmu²⁸⁶⁹. I tą pozycję bezsprzecznie utraciły, głównie z powodu trzech

2865W tym kontekście można wskazać na napięcia handlowe pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Japonią, których apogeum przypadło na dekadę lat 80. i 90. XX wieku. R. Gilpin, *Sources of American-Japanese economic conflict* [w:] *International relations theory and the Asia-Pacific*, red. G. J. Ikenberry, M. Mastanduno, Nowy Jork 2003, s. 299 – 322; analizę przebiegu konfliktu handlowego w dziedzinie przemysłu samochodowego: Masao Satake, *Trade conflicts between Japan and the United States over market access: the case of automobiles and automotive parts*, „Pacific Economic Papers”, 2000, nr 310.

2866O naturze różnic pomiędzy mieszkańcami obu kontynentów oraz charakterze i zakresie sporów ideologicznych: R. Kagan, *Potęga i raj: Ameryka i Europa w nowym porządku świata* (tłum. W. Turopolski), Warszawa 2003.

2867Jest to jedno z podstawowych założeń neorealistycznej szkoły myślenia o stosunkach międzynarodowych: realizmu strukturalnego, stworzonego na podstawie pracy oraz analiz Kennetha Neala Waltza. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 175 – 212.

2868L. Nefiodow, S. Nefiodow, *The sixth Kondratieff. The new long wave in the global economy* (tłum. E. O'Meara), Sankt Austin 2014.

2869J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 141 – 173.

czynników, które zostały wprowadzone w system globalny w pierwszej połowie XX wieku. Pierwszym było pojawienie się intensywnie promowanej przez *państwo narodowe* wyrastające na największe z mocarstw, czyli Stanów Zjednoczonych ideologii liberalnej. Drugim była dwuczęściowa wielka wojna, która przeorała centralny dla westfalskiego środowiska międzynarodowego podsystem europejski, konsumując bezpowrotnie większość zasobów przeznaczonych do jego podtrzymania oraz animacji. Trzecim czynnikiem generującym degenerację dawnych, wielkich imperiów kolonialnych jest transformacja środowiska międzynarodowego, w ramach którego gwałtownie wzrosły koszty utrzymania imperium przy ograniczeniu zysków czerpanych ze sprawowania politycznej kontroli nad określonym terytorium. Punktem przełomu rywalizacji pomiędzy oboma porządkami był kryzys sueski z roku 1956, kiedy to koalicja izraelsko-brytyjsko-francuska dokonała zbrojnej napaści na Egipt. Jednakże wspólna interwencja sowiecko-amerykańska, stosując uzupełniające się środki nacisku ekonomicznego oraz groźbę użycia siły militarnej, w tym rakiet z głowicami atomowymi, wymusiła na degenerujących się mocarstwach wycofanie się z przedsięwzięcia, pomimo odniesienia szeregu sukcesów militarnych²⁸⁷⁰. Rezultatem było nie tylko ostateczne potwierdzenie podrzędności dawnych potęg, lecz także anihilacja ich statusu jako dominujących graczy na skalę globalną. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują dwa przypadki: Niemcy oraz Japonia, których międzynarodowy status został zredukowany w wyniku globalnego konfliktu z tak zwanymi Narodami Zjednoczonymi, toczonemu w latach 1939 – 1945²⁸⁷¹. Są to podmioty specyficzne, będące prekursorami tak zwanych *mocarstw cywilnych*²⁸⁷², mającymi stanowić kolejny etap rozwoju państwa, pozbawionego „westfalskiej drapieźności”.

Druga ścieżka rozwojowa to wzrost własnej potęgi w kontekście wyzwań generowanych przez środowisko międzynarodowe. W tej sferze wyróżniają się szczególnie dwa państwa: Republika Korei oraz Pakistan. Państwa realizujące tą ścieżkę charakteryzują się wyjątkowo wysokim stopniem niestabilności wewnętrznej, generowanej poprzez wykształcenie niezbilansowanego potencjału. W rezultacie pojawienia się niniejszego wyzwania, konieczne jest wytworzenie siły w celu zniwelowania wpływu tego czynnika. Co ważniejsze, jest on na tyle wysoko w hierarchii preferencji, że niezbędne staje się poświęcenie

2870Wojna z roku 1956 skończyła się osiągnięciem wszystkich założonych celów wojskowych, po czym pod wpływem nacisku obu supermocarstw, wojska koalicji zostały w ciągu kilku miesięcy wycofane na pozycje wyjściowe.

2871W przypadku Republiki Federalnej Niemiec oraz Cesarstwa Japonii, awersja ta jest na tyle posunięta, że została na stałe wpisana w konstytucje tych państw narodowych.

2872B. Hettne, F. Söderbaum, *Civilian Power or Soft Imperialism? The EU as a Global Actor and The Role of Interregionalism*, „European Foreign Affairs Review”, 2005, nr 10(4), s. 535 – 552.

większej części potencjału na rzecz wygenerowania siły w zakresie niezbędnym do osiągnięcia powyższego celu, nawet za cenę pozostałych wymiarów siły. Oba przykłady mocarstw należących do niniejszej kategorii wpasowują się do niniejszego schematu. W przypadku Pakistanu, można wskazać na olbrzymie rozbudowę potencjału militarnego, w tym rozwój sił atomowych, przy jednoczesnej atrofii możliwości sprawowanej praktycznej jurysdykcji nad dość znacznymi obszarami państwa na pograniczu z Afganistanem oraz doliny Swat²⁸⁷³. Również Republika Korei, co jakiś czas doświadcza zamieszek na dużą skalę. W tym kontekście nie należy również zapominać, że przez większy czas własnego istnienia, była to wręcz dyktatura, powołana do życia dla zapewnienia państwu jak największej siły militarnej w celu zapobieżenia kolejnej tragedii analogicznej do wojny koreańskiej z lat 50. XX wieku²⁸⁷⁴. Dopiero od lat 80. XX wieku pojawiła się tranzycja w kierunku demokracji, jednakże w dalszym stopniu utrzymują się dość znaczne prerogatywy władzy wykonawczej, której nadrzędnym zadaniem stają się relacje z niestabilnym, acz militarnie potężnym sąsiadem z północy. Jednakże w odróżnieniu od poprzednika, Republika Korei wykorzystuje ostatnie dziesięciolecia na wykształcenie pozostałych elementów potencjału, w celu ustabilizowania własnej pozycji międzynarodowej oraz struktury i funkcjonowania politycznego.

Trzecia ścieżka rozwojowa *mocarstw drugiego rzędu* oraz *państw średnich* to ścieżka rozwoju własnego potencjału poprzez proces wzrostu ilościowego oraz jakościowego potencjału, będącego wynikiem procesów liniowych, cyklicznych oraz wydarzeń losowych. W tym miejscu można przywołać przykład dwóch *państw średnich*: Polski oraz Meksyku; które w swojej najnowszej historii doświadczyły zarówno braku własnego istnienia, jak i poważnej nieciągłości związanej z zagraniczną interwencją, rewolucją oraz zjawiskami towarzyszącymi istnieniu potężnych podmiotów transnarodowych o charakterze kryminalnym²⁸⁷⁵.

Kategoria *mocarstw drugiego rzędu* jest niezwykle płynna oraz w dużym stopniu podlegająca dynamicznym zmianom, generowanym zarówno przez interakcje z pozostałymi podmiotami środowiska międzynarodowego jak i poprzez wewnętrzne przekształcenia

2873Saira Bano Orakzai, *Conflict in the Swat Valley of Pakistan: Pakhtun culture and peacebuilding theory-practice application*, „Journal of Peacebuilding and Development”, 2011, nr 6(1), s. 35 – 48.

2874Powojenna modernizacja oraz rozwój Republiki Korei opisano w E. S. Mason, Mahn Je Kim, D. H. Perkins, Kwang Suk Kim, D. C. Cole, L. Jones, Il Sakong, D. R. Snodgrass, N. F. McGinn, *Studies in the modernization of the Republic of Korea: 1945 - 1975. The economic and social modernization of the Republic of Korea*, Cambridge, Londyn 1980.

2875W przypadku Polski można wskazać stu dwudziestotrzyletni letni okres rozbiorów, sześćioletnią okupację nazistowską oraz czterdziestopięcioletni letni okres ograniczonej suwerenności. W przypadku Meksyku wskazać można na sześćioletnią okupację francuską, trzydziestoczworoletni okres Porfiriatu, dziesięcioletnią rewolucję, nie licząc nieustannego wrzenia na obrzeżach tego wielkiego państwa.

struktury oraz efektywności jej funkcjonowania. Dodatkowo, nie istnieje w środowisku naukowym konsensus odnoszący się do katalogu podmiotów do niej należących. Na ten chaos definicyjny nakłada się także wykształcenie innych, częściowo nakładających się kategorii, na przykład mocarstw lokalnych lub sektorowych. Posiłkując się listą zaprezentowaną przez Yuen Foong Khonga²⁸⁷⁶, za mocarstwa drugiego rzędu można wskazać na następujące państwa. W Europie będą to: Niemcy, Francja i Wielka Brytania. W Afryce są to: Egipt, Nigeria, Etiopia oraz Południowa Afryka. W Azji, wskazać można na: Turcję, Arabię Saudyjską, Pakistan i Japonię. W Ameryce Łacińskiej to Meksyk oraz Brazylia. W Oceanii wskazać można Australię. W rezultacie lista zawiera czternaście nazw państw, które wykazują się dużym stopniem zróżnicowania zarówno pod względem siły jak i miejsca w systemie.

Kategoria *mocarstw drugiego rzędu* wykazuje cztery cechy zbieżne, szczególnie w kontekście zasad konstrukcji oraz projekcji siły w środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, państwa te niezwykle rzadko operują na arenie międzynarodowej samodzielnie. Najlepsze wyniki uzyskiwane są w wyniku współpracy międzynarodowej, szczególnie obejmującej współpracę z *hipermocarstwem*. Jednakże stopień komplikacji późnowestfalskiego systemu międzynarodowego a także funkcjonowanie w jego ramach podmiotów zdolnych do efektywnego zablokowania inicjatyw państw tej kategorii, nie tylko dysponujących większym indeksem potęgi, ale nierzadko należących do tej kategorii. Przykładem takiego właśnie *interkategorialnego* konfliktu może być konflikt pomiędzy Argentyną a Wielką Brytanią o Falklandy/Malwiny, włącznie z jego militarny etapem: wojną o Falklandy z 1982 roku²⁸⁷⁷. W tym kontekście kluczem do uzyskania pożądanego rezultatu jest wytworzenie *koalicji chętnych* zainteresowanych uzyskaniem celu, albo w zakresie przestrzennym, na przykład w celu uporządkowania środowiska międzynarodowego w określonym regionie świata²⁸⁷⁸, albo w zakresie przedmiotowym, kiedy działania koalicji nakierowane są na zarządzanie środowiskiem globalnie, jednak wyłącznie w precyzyjnie wyznaczonym zakresie, na przykład w odniesieniu do mechanizmów zarządzania ruchem lotniczym²⁸⁷⁹. Szczególną rolę odgrywają wyspecjalizowane *mocarstwa drugiego rzędu*, takie

2876 Yuen Foong Khong, *The American tributary system*, „The Chinese Journal of International Relations”, 2013, nr 6, s. 22. Lista stworzona na podstawie badań zawartych w D. Sylvan, S. Majeski, *U.S. Foreign Policy in Perspective: Clients, Enemies, and Empire*, Nowy Jork 2009, s. 34 – 36.

2877 H. Biacheno, *Razor's Edge: The Unofficial History of the Falklands War*, Londyn 2006.

2878 W tym kontekście najbardziej jaskrawymi przypadkami może być koalicja amerykańska mająca na celu dwukrotną interwencję w Iraku, koalicję powołaną do ustabilizowania sytuacji w Somalii, a także współpraca mocarstw w celu zapewnienia bezpieczeństwa szlakom żegludowym przechodzącym przez Cieśninę Al-Bab. Nieco mniej widoczne są również koalicje w wymiarze ekonomicznym, formowane szczególnie w ramach Unii Europejskiej, podejmując takie tematy jak negocjacje budżetowe, czy też mechanizmy wzmocnienia oraz ustanowienia kierunków przyszłej integracji europejskiej.

2879 *Kontrola nad częścią polskiej przestrzeni powietrznej dla Niemiec. „Odpowiedzialność za bezpieczeństwo ponosi Polska”*, „Defence24.pl”, 2014, 30 września, URL: <http://www.defence24.pl/131641,kontrola-nad->

jak Wielka Brytania (rynków finansowy)²⁸⁸⁰ czy Arabia Saudyjska (wydobycie oraz handel ropą naftową), dysponujące wyspecjalizowanym potencjałem. W rzeczywistości nie realizują one polityki typowej dla mocarstw drugiego rzędu, wiążąc się raczej z mocarstwami pierwszego rzędu, co obserwować można w formowaniu się tak zwanej *szyckiej koalicji* pod patronatem Rosji²⁸⁸¹. Jednakże, jak to wskazuje George Friedman²⁸⁸² sojusz taki jest dość nietrwały. W kontekście późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego pojawia się w tym wymiarze możliwość odmowy lub celowego zignorowania woli *hipermocarstwa*, bez narażania się na poważniejsze konsekwencje, szczególnie, jeśli była ona wyrażona w sposób dorozumiały. Widać to na przykładzie odmowy udzielenia pomocy amerykańskiej fregacie USS *Stark*, rzekomo przypadkowo ostrzelanej przez iracki samolot w trakcie trwania wojny irańsko-irackiej, 17 maja 1987 roku. Wynikało to z różnej interpretacji zaangażowania Stanów Zjednoczonych w rejon Zatoki Perskiej²⁸⁸³. Co ciekawe, nie spotkało się to z reperkusjami ze strony Stanów Zjednoczonych, co dodatkowo wskazuje na bardziej elastyczny sposób zarządzania środowiskiem globalnym przez *hipermocarstwo*, niż miało to miejsce w przypadku klasycznych imperiów.

Po drugie, państwa te dysponują znaczącym potencjałem militarnym, często obejmującym również działalność poza własnym terytorium. Ta sfera stanowi najbardziej kontrowersyjny element siły *mocarstw drugiego rzędu*. Dokonując komplementarnej analizy komponentu militarnego we wszystkich dostępnych przypadkach można wyciągnąć dwa wnioski. Pierwszym jest wniosek o ambiwalentnym podejściu do zagadnienia potęgi militarnej, prezentowanym przez poszczególne podmioty, co odpowiada za nieurzeczywistnienie faktycznego potencjału w tym zakresie. Czasem aż do poziomu, w którym w miarę dynamicznego rozwoju sytuacji geopolitycznej, niemożliwe staje się zapewnienie bezpieczeństwa własnemu terytorium, co ma współcześnie miejsce w dużych państwach Europy: w Niemczech²⁸⁸⁴ oraz Wielkiej Brytanii²⁸⁸⁵. Jednakże w tym miejscu

czescia-polskiej-przestrzeni-powietrznej-dla-niemiec-odpowiedzialnosc-za-bezpieczenstwo-ponosi-polska, [dostęp: 21.02.2017].

2880Ł. Gołota, B. Regulska, *The United Kingdom – still an economic superpower?*, referat wygłoszony na 8th Pan – European Conference on International Relations, zorganizowanego w Warszawie w dniach 18 – 21 września 2013 roku.

2881W. Repetowicz, *Bliskowschodnia „oś” zagrożeniem dla Zachodu. Sojusz Rosji, Turcji i Iranu*, „Defence24.pl”, 2016, 20 sierpnia, URL: <http://www.defence24.pl/432705,bliskowschodnia-os-zagrozeniem-dla-zachodu-sojusz-rosji-turcji-i-iranu>, [dostęp: 21.02.2017].

2882G. Friedman, *Następna (...)*, s. 134 – 151.

2883J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 111 – 112.

2884„Der Spiegel”: *Niemiecka armia w oplakany stanie, nie obroni wschodu Europy*, „Dziennik.pl”, 2014, 28 września, URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/470942,der-spiegel-niemiecka-armia-w-oplakany-stanie-nie-obroni-wschodu-europy.html>, [dostęp: 21.02.2017].

2885Były szef dowództwa sił zbrojnych Wielkiej Brytanii: *Armia nie jest w stanie obronić państwa*, „Defence24.pl”, 2016, 17 września, URL: <http://www.defence24.pl/450865,byly-szef-dowodztwa-sil>

należy wskazać, że wszystkie *moocarstwa drugiego rzędu* posiadają zasoby oraz możliwości techniczne aby w krótkim czasie odtworzyć możliwości militarne. Wszystko zależy od woli ośrodków decyzyjnych, czy powyższe kosztowne inwestycje są konieczne, szczególnie w obliczu dynamicznego rozwoju geopolitycznej sytuacji w regionie²⁸⁸⁶. W tym kontekście otwartym pozostaje pytanie, czy w niestabilnej sytuacji Cesarstwo Japonii zdecyduje się na zachowanie statusu zdemilitaryzowanego, szczególnie w przypadku efektywnego wykreślenia artykułu dziewiątego Konstytucji Japonii z 3 listopada 1946 roku²⁸⁸⁷.

Po trzecie, państwa te wykazują się daleko posuniętą specjalizacją potencjału, często posuniętą aż do dość poważnej atrofii pozostałych jego sektorów. Wskazać tutaj można na szczególną kategorię wśród *moocarstw drugiego rzędu*: jest to *moocarstwo sektorowe*. Podsumowując dyskusję w środowisku naukowym na temat powyższego zagadnienia²⁸⁸⁸, można wskazać, że większość państw niniejszej kategorii zlokalizowana jest w zbiorze wspólnym z analizowaną kategorią. Nawet największe państwa stają się wyspecjalizowanym dostawcami bardzo wąskiego zakresu dóbr i usług. Dla przykładu Japonia oraz Niemcy, określane są jako *moocarstwa cywilne*, dysponują olbrzymimi możliwościami produkcji wysoko przetworzonych produktów przemysłowych. Wielka Brytania z kolei stała się moocarstwem przede wszystkim w dziedzinie usług finansowych²⁸⁸⁹. Brazylia dysponuje olbrzymim politycznym potencjałem czerpanym z własnego rozmiaru. Argentyna specjalizuje się w eksporcie żywności. Arabia Saudyjska oraz Iran specjalizują się w produkcji ropy naftowej, Indonezja jest najbardziej ludnym państwem we własnym regionie. Pakistan to niekwestionowane moocarstwo nuklearne, mające dodatkowo mocnym powiązaniem z transnarodową siecią organizacji o charakterze fundamentalistycznym. Republika Korei specjalizuje się w wytwarzaniu średnio przetworzonych produktów przemysłowych,

zbrojnych-wielkiej-brytanii-armia-nie-jest-w-stanie-obronic-panstwa, [dostęp: 21.02.2017].

2886Przykładem może być podjęcie prac w celu odtworzenia ofensywnego potencjału niemieckich sił pancernych: J. Palowski, *Niemcy: Prace nad Leopardem 3 już w tym roku*, „Defence24.pl”, 2015, 22 maja, URL: http://www.defence24.pl/news_niemcy-prace-nad-leopardem-3-juz-w-tym-roku, [dostęp: 16.02.2017].

2887Naród japoński, dążąc szczerze do międzynarodowego pokoju opartego na sprawiedliwości i porządku, wyrzeka się na zawsze wojny jako suwerennego prawa narodu, jak również użycia lub groźby użycia siły jako środka rozwiązywania sporów międzynarodowych. Dla osiągnięcia celu określonego w poprzednim ustępie nie będą nigdy utrzymywane siły zbrojne lądowe, morskie i powietrzne ani inne środki mogące służyć wojnie. Nie uznaje się prawa państwa do prowadzenia wojny. Cytat za *Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946* (tłum. Teruji Suzuki), „Ambasada Japonii w Polsce”, 2012, URL: <http://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm>, [dostęp: 28.09.2016].

2888D. Kondrakiewicz, *Państwo [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 83 – 84. W tym kontekście najważniejszą osią sporu jest zagadnienie efektywności wpływu moocarstwa sektorowego na zachowanie innych podmiotów międzynarodowych.

2889W tym kontekście można wskazać, że w Wielkiej Brytanii zlokalizowana jest największa giełda Europy, oraz trzecia największa giełda świata – *London Stock Exchange. How NYSE fits among world stock exchanges*, „USA Today”, 2012, 20 grudnia, URL: <http://www.usatoday.com/story/money/markets/2012/12/20/world-stock-exchanges/1782267/>, [dostęp: 23.02.2017].

dotatkowo dysponując dość znacznymi zasobami militarnymi. Pewnym wyzwaniem jest wskazanie specjalizacji mocarstw afrykańskich decydujące znaczenie ma w trzech przypadkach pozycja demograficzna uzupełniona wymiarem militarnym (Egipt oraz Etiopia) oraz surowcowym (Nigeria). W tym kontekście Południowa Afryka wyrasta na lokalną potęgę militarno-ekonomiczną. Australia z kolei jest mocarstwem uniwersalnym, jednak tylko w regionie Oceanii oraz w mniejszym stopniu w rejonie Azji Południowo-Wschodniej. Jak zatem można zwrócić uwagę *mocarstwa drugiego rzędu* stanowią w swej większości jednostki geopolityczne wyposażone poza uniwersalnymi atrybutami, dość znacznymi w porównaniu do mniejszych podmiotów międzynarodowych, jednakże niewystarczającymi do samodzielnego operowania na większą skalę w środowisku międzynarodowym szczególnie w przypadku podjęcia przeciwdziałania przez *mocarstwo pierwszego rzędu*, a także *hipermocarstwo*. Natomiast rola tych mocarstw osiąga pełnię w podejmowaniu aktywności w koniunkcji właśnie z *hipermocarstwem*. Pierwszym jest możliwość scedowania części zadań na podmioty niższej rangi, pozwalającej na uzyskaniu wartości dodanej w zakresie legitymacji, częściowo maskując zarówno własne zaangażowanie jak i cele mu towarzyszące poprzez wysunięcie na plan pierwszy partnera. Drugim, jest wykorzystanie doświadczenia oraz umiejętności efektywnego działania w określonej sferze rzeczywistości międzynarodowej, której może brakować instytucjom bezpośrednio kontrolowanym przez *hipermocarstwo*. Wyjątkiem tym są państwa dysponujące znaczną siłą militarną, które w przypadku *hipermocarstwa* postrzegana jest jako konkurencja do pozycji oraz globalnej roli armii amerykańskiej, chyba że są to formacje niezwykle blisko związane z wojskiem hegemonia, przy pomocy długoletniego sojuszu, co ma miejsce w przypadku Niemiec i Japonii.

Po czwarte, jest to także dynamicznie wzrastający stopień politycznej niestabilności wewnętrznej. Jest to o tyle niepokojące zjawisko, że jeszcze przed trzema dekadami, podmioty należące do powyższej kategorii wykazywały się w większości wysokim stopniem wewnętrznej koherencji oraz stabilności. W tym kontekście można przytoczyć liczne przykłady historyczne, gdzie mocarstwa przechodziły kryzysy spowodowane albo przez przegrane wojny (Rzym w III wieku przed Chrystusem, Wielka Brytania w dobie wojen napoleońskich, kiedy to stanowiła ona skarbiec wszystkich siedmiu koalicji, doprowadzając się niemal do bankructwa), załamanie się ekonomiczne (Francja w XVIII wieku zbankrutowała osiem razy, mimo to pozostała największym mocarstwem kontynentalnym²⁸⁹⁰),

²⁸⁹⁰Zdetronizowana została dopiero w trakcie wojny z roku 1870, kiedy to armia pruska zadała Francji upokarzającą klęskę. Ranking największych bankructw w historii stosunków międzynarodowych: N. Dżikija, *Bankructwo południa Europy to norma. Zobacz ile razy bankrutowali w swojej historii*, „Gazeta prawna”,

albo przez niepokoje wewnętrzne (Rzeczypospolita przechodziła szereg rokoszy zarówno na początku XVI wieku – rokosz Zebrzydowskiego²⁸⁹¹ oraz w połowie XVII wieku, po powstaniu Chmielnickiego²⁸⁹², które wprawdzie złamało potencjał wielkomocarstwowy Rzeczypospolitej, jednak nie przerwało ciągłości funkcjonowania państwa). Współcześnie jednak, można wskazać, że większość państw należących do niniejszej grupy wydanej się cierpieć na wewnętrzne problemy, które można podzielić na trzy podstawowe wzorce.

Pierwszym są kryzysy wynikające z koherencji centralnego ośrodka politycznego. Idealnym przykładem tych kryzysów może być Pakistan, którego rząd trapiiony jest nie tylko widmem zamachów stanu, lecz także chroniczną niezdolnością do egzekwowania własnej suwerenności na obszarze całego terytorium²⁸⁹³. W tym kontekście wskazać można na kilka cech tego kryzysu. Pierwszą cechą jest to, że *państwo narodowe* wykazuje olbrzymią elastyczność w odniesieniu do nacisków zewnętrznych, pozwalając na prowadzenie skomplikowanych operacji międzynarodowych przy znoszeniu wpływów większych mocarstw. Druga cecha obejmuje stworzenie wizerunku państwa słabego, niosąc ze sobą obniżenie kosztów uzyskania dostępu do zasobów generowanych przez pozostałe elementy środowiska międzynarodowego. Trzecią cechą jest niższa koherencja ośrodka politycznego, co pozwala na dokonanie szybszych oraz bardziej gwałtownych zmian nieefektywnej polityki międzynarodowej, głównie poprzez konstytucyjne oraz pozakonstytucyjne sposoby wymiany elity rządzącej. Czwartą cechą jest to, że niestabilność polityczna uniemożliwia efektywne zarządzanie tendencjami odśrodkowymi występującymi zwykle w państwach realizujących

2012, 10 lipca, URL: <http://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/637010,bankructwo-poludnia-europy-to-norma-zobacz-ile-razy-bankrutowali-w-swojej-historii.html>, [dostęp: 23.02.2017].

2891Rokosz, jest ostateczną formą sprzeciwu elektoratu przeciwko działaniom monarchy uznanym za sprzeczne z tradycją polityczną Rzeczypospolitej. W jego trakcie część szlachty wypowiada posłuszeństwo władcy, posuwając się nawet do zbrojnego wystąpienia przeciwko władcy. Rokosz Zebrzydowskiego został zainicjowany jako sprzeciw przeciwko planom Zygmunta III Waza, skupiającym się na trzech polach. Po pierwsze, były to plany wprowadzenia dziedziczości tronu oraz zniesienia wolnych elekcji. Po drugie, były to plany likwidacji przywilejów stanu szlacheckiego, których symbolem było ograniczenie roli Izby Poselskiej wyłącznie do funkcji doradczej. Po trzecie, były to również napięcia na tle religijnym związane z ultrakatolicką polityką monarchy, zaostrażającą napięcia religijne w państwie. W efekcie doprowadziło to do buntu szlachty, określonego mianem Mikołaja Zebrzydowskiego (1553 – 1620), marszałka wielkiego koronnego oraz wojewody krakowskiego, który trwał w latach 1606 – 1607 i został krwawo stłumiony w efekcie bitwy pod Guzowem (1607): R. F. Grabowski, *Guzów 5 VII 1607*, Zabrze 2005. Główną konsekwencją rokoszu Zebrzydowskiego było osłabienie społecznej legitymacji centralnej władzy królewskiej.

2892Zaangażowanie sił polskich w konflikt na Ukrainie odsłonił granice Rzeczypospolitej Obojga Narodów, które były zakwestionowane zarówno na wschodzie jak i na zachodzie oraz północy przez drugą połowę XVII i pierwszą połowę XVIII wieku. W rezultacie mocarstwowa szansa Rzeczypospolitej przeminęła na ponad dwieście lat.

2893J. Fleischer, *Governance and militancy in Pakistan's Swat Valley*, „Center for strategic and international studies: Program on crisis, conflict and cooperation”, 2011, URL: http://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/111014_Fleischer_SwatValley_0.pdf, [dostęp: 24.02.2017]; Saira Bano Orakzai, *Conflict in the Swat Valley of Pakistan: Pakhtun culture and peacebuilding theory-practice application*, „Journal of peacebuilding and development”, 2011, nr 6(1), s. 35 – 48.

niniejszy schemat kryzysu, co w ostateczności może doprowadzić zarówno do faktycznego jak i nominalnej dezintegracji państwa. W przypadku Pakistanu widać to wyraźnie na przykładzie dezintegracji władzy rządu centralnego nad obszarami pogranicza: Kaszmirem²⁸⁹⁴, pograniczem z Afganistanem²⁸⁹⁵ oraz Beludżystanem²⁸⁹⁶. *Mocarstwa drugiego rzędu* realizujące kryzys związany ze spadkiem koherencji ośrodka rządowego wykazują dynamikę rozwojową w kierunku dezintegracji, obniżenia potencjału do kreacji zasobów siły oraz izolacji od pozostałych elementów środowiska międzynarodowego.

Drugim scenariuszem kryzysu *mocarstw drugiego rzędu* jest kryzys społecznej koherencji, który dla odmiany odnosi się do społecznego potencjału urzeczywistnianego przez dany rząd narodowy. Scenariusz ten realizowany jest przez najbardziej rozwinięte mocarstwa drugiego rzędu, takie jak Niemcy i związany jest w pierwszym rzędzie ze zjawiskiem kryzysu tożsamości, dość powszechnym w najbardziej rozwiniętych państwach świata, choć nie jest to wyłącznie ich domena²⁸⁹⁷. Wynika on z koniunkcji trzech najważniejszych czynników. Po pierwsze jest to coraz powszechniejsze odrzucenie tradycyjnego systemu wartości, który indukował oraz warunkował wzrost mocarstwowej pozycji danego państwa. Po drugie, jest to w dość znacznym stopniu posunięta atomizacja społeczna, przejawiająca się pozornym spłaszczeniem struktury społecznej, związanej z próbą urzeczywistnienia ideałów egalitaryzmu liberalnej demokracji²⁸⁹⁸. Dla przykładu, w *Bundeswehrze*, braki kadrowe uzupełniane są przez imigrantów, co rodzi spore komplikacje, począwszy od wspólnego języka komend²⁸⁹⁹. Po trzecie skumulowanie powyższych czynników wymusza na centralnych instytucjach rządowych konsumpcję znacznych ilości dostępnego potencjału w celu wytworzenia efektywnego działania czyli przekształcenia dostępnych zasobów w zmianę w środowisku międzynarodowym. Im kryzys głębszy, tym spójność społeczna staje się

2894Pratek Joshi, *Is Pakistan's Army Losing Control over Kashmir?*, „The National Interest”, 2016, 12 października, URL: <http://nationalinterest.org/feature/pakistans-army-losing-control-over-kashmir-18024>, [dostęp: 26.02.2017].

2895Shuja Nawaz, *FATA – a Most Dangerous Place: Meeting the Challenge of Militancy and Terror in the Federally Administered Tribal Areas of Pakistan*, Waszyngton 2009.

2896Sekretna wojna Iranu i Pakistanu w Beludżystanie, „WP. Wiadomości”, 2015, 2 stycznia, URL: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Sekretna-wojna-Iranu-i-Pakistanu-w-Beludzystanie,wid,17142759,wiadomosc.html?ticaid=118b11>, [dostęp: 26.02.2017].

2897Więcej szczegółów o naturze oraz mechanizmach niniejszego kryzysu znaleźć można w: S. P. Huntington, *Kim jesteśmy?: wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej* (tłum. B. Pietrzyk), Kraków 2007.

2898W swej istocie współczesne społeczeństwa dotknięte tym zjawiskiem, dysponują niewielką społeczną przestrzenią wspólnej aktywności, przedkładając indywidualne doświadczenia nad wspólnotowe przeżywanie własnego życia. W efekcie pomimo deklarowanej samodzielności oraz nonkonformizmu, staje się podatne na wzory płynące od celebrytów oraz ekspertów. B. Stanisławczyk, *Kto się boi prawdy? Walka z cywilizacją chrześcijańską w Polsce*, Warszawa 2015, s. 467 – 485.

2899Co czwarty żołnierz Bundeswehry ma pochodzenie imigranckie, „Forsal.pl”, 2016, 3 lipca, URL: <http://forsal.pl/wydarzenia/artykuly/957084,co-czwarty-zolnierz-bundeswehry-ma-pochodzenie-imigranckie.html>, [dostęp: 26.02.2017].

ograniczona. W przypadku Niemiec podziały sięgają nawet w najwyższe warstwy klasy politycznej, czego przykładem jest kariera Gerharda Fritza Kurta Schrödera, który po zakończeniu kadencji jako kanclerz Federalnej Republiki Niemiec, rozpoczął karierę jako wiceprezes Gazpromu, a następnie został prezesem Nord Stream 2 AG²⁹⁰⁰. Co więcej bliskie związki z instytucjami politycznymi oraz gospodarczymi Rosji zaleźć można w biografii wielu równych polityków niemieckich²⁹⁰¹. Drugi model kryzysu *mocarstwa drugiego rzędu* odnosi się do jakości społeczeństwa je generującego.

Trzecim typem kryzysu dotyczącego *mocarstwa drugiego rzędu* jest kryzys kontekstu międzynarodowego. W przeciwieństwie do dwóch pozostałych, ten typ deformuje wnętrze danego mocarstwa przede wszystkim poprzez oddziaływanie czynników zewnętrznych. Wynika on ze zmiany kontekstu środowiska międzynarodowego, który paradoksalnie przyczynił się do jego pierwotnego wzrostu oraz rozkwitu. Dwa najbardziej jaskrawe przypadki tego typu kryzysu to Japonia oraz Republika Korei. W przypadku Japonii szczególne znaczenie odgrywa brak szacunku wyrażany był w sposób dość upokarzający. Na przykład po zakończeniu I wojny w Zatoce Perskiej, Japonia, która wprawdzie nie wystawiła kontyngentu wojskowego ani do operacji *Pustynna Tarcza* ani do operacji *Pustynna Burza*, jednakże wyłożyła olbrzymią sumę pieniędzy na powojenną rekonstrukcję Kuwejtu. Jednakże emir Kuwejtu, dziękując poszczególnym państwom za wkład w ostateczne zwycięstwo podziękował jedynie tym, które przysłały własne kontyngenty, ignorując między innymi Japonię²⁹⁰². Drugi przypadek jest nieco odmienny. Kluczowym elementem dla kształtu państwa było i jest niebezpieczne sąsiedztwo w północnej części półwyspu, a także zamrożony konflikt z Japonią. Innym konfliktem, nie tak niszczącym, ale potencjalnie bardziej niszczycielskim w perspektywie strategicznej jest konflikt pomiędzy Republiką Korei a Japonią, toczący się w dwóch płaszczyznach. Pierwszą jest rywalizacja geopolityczna, odnosząca się do wysepek zlokalizowanych na Morzu Japońskim oraz Wschodniochińskim oraz przylegającym do nich akwenów wodnych, dotychczas przybierających nieco kuriozalny wymiar jak na przykład wojna *na flagi*²⁹⁰³ jednakże

2900 Były kanclerz Niemiec Gerhard Schroeder został szefem Nord Stream 2 AG, „Dziennik.pl”, 2016, 5 października, URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/532503,byly-kanclerz-niemiec-gerhard-schroeder-zostal-szefem-nord-stream-2-ag.html>, [dostęp: 26.02.2017].

2901 W tym wymiarze można wskazać na niezwykle mglistą oraz niejasną historię powiązań pomiędzy społecznościami niemieckimi zarówno w Niemieckiej Republice Demokratycznej oraz Republice Federalnej Niemiec kontrolowanymi przez Moskwę za pośrednictwem wschodniemieckiej agencji wywiadowczej czy też bezpośrednio poprzez rosyjskie agencje wywiadowcze. O związki tego typu posądzana jest również obecna kanclerz Republiki Federalnej Niemiec – Angela Merkel.

2902 P. Szafraniec, *Japonia a misje pokojowe ONZ w świetle postzimnowojennych wyzwań japońskiej polityki bezpieczeństwa* [w:] *Meandry japońskiej polityki*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2008, s. 126 – 131.

2903 Pod tym pojęciem skrywa się szereg działań o charakterze normatywnym oraz symbolicznym, prowadzonych głównie na potrzeby własnych społeczności, począwszy od przemówień i deklaracji, poprzez

ewoluującym w niebezpiecznym kierunku konfrontacji o charakterze militarnym. Druga jest rywalizacja normatywna, odnosząca się do czasów japońskiej okupacji półwyspu koreańskiego z lat 1910 – 1945, ze szczególnym uwzględnieniem okresu drugiej wojny światowej oraz zbrodni japońskich popełnionych na narodzie koreańskim. Szczególnym elementem tej rywalizacji stają się wizyty japońskich premierów w świątyni Yasukuni, gdzie uczono dusze poległych żołnierzy cesarskich sił zbrojnych od czasów rewolucji Meiji, w sumie dwóch milionów czterystu sześćdziesięciu sześciu tysięcy pięciuset osiemdziesięciu czterech dusz, z czego jeden tysiąc sześćdziesięciu ośmiu uznano za zbrodniarzy wojennych, w tym czternastu klasy A²⁹⁰⁴, w myśl postanowień Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu²⁹⁰⁵. Republika Korei jest zlokalizowana w niezwykle groźnym kontekście geopolitycznym, będąc zamkniętą pomiędzy militarnie potężnym a niestabilnym podmiotem, a podmiotem znacznie od Korei silniejszym, z którym konflikt będzie miał znacznie bardziej niszczycielskie skutki.

Innymi słowy *mocarstwa drugiego rzędu* stanowią znaczące państwa dysponujące znacznym potencjałem, jednak jego przekształcenie w rzeczywistą siłę w środowisku międzynarodowym nie przynosi takich rezultatów jak w przypadku dwóch wyższych warstw. Dzieje się to w wyniku koniunkcji trzech czynników. Po pierwsze jest to zarówno jakościowe jak i ilościowe ograniczenie dostępnych zasobów, ponieważ do kategorii niniejszej należą państwa mniejsze, które charakteryzowane są znacznie skromniejszymi wskaźnikami zarówno kontrolowanego terytorium jak i zamieszkującej go populacji. Po drugie, siła tych państw, pomimo że znacząca, podlega korekcie szczególnie w wyniku interakcji z wyższymi warstwami hierarchii państw, a także państwami z niniejszej kategorii, a w niektórych przypadkach również z koalicją mniejszych podmiotów²⁹⁰⁶. Po trzecie, coraz bardziej

masowe protesty społeczne, a skończywszy na ustawianiu flagi na spornych wyspach oraz propozycji poddania sprawę pod rozagę Międzynarodowego Trybunału Karnego, odrzuconej w 2012 roku. W rezultacie spór ten jest jednym z licznych konfliktów zamrożonych, głównie poprzez naciski strony amerykańskiej (w 2008 roku dokonano oficjalnego przemianowania archipelagu na neutralne względem obu stron Skały Liancourt oraz określono je jako o niejasnej przynależności narodowej), co przyczyniło się do ostudzenia temperatury sporu, choć nie jego zaangażowania. W dużym stopniu spór ten jest niepodatny na racjonalne rozwiązanie, szczególnie w kontekście bazowania istoty sporu na poczuciu sprawiedliwości. D. A. Welch, *The Justice Motive in East Asia's Territorial Disputes*, „Group Decision and Negotiation”, 2017, nr 26(1), s. 71 – 92.

2904 *Yasukuni Shrine*, „Japan-guide.com”, 2016, 19 sierpnia, URL: <http://www.japan-guide.com/e/e2321.html>, [dostęp: 28.02.2017].

2905 Zhang Wanhong, *From Nuremberg to Tokyo: Some Reflections on the Tokyo Trial (on the sixtieth anniversary of the Nuremberg trials)*, „Cardozo law review”, 2005, nr 27(4), s. 1673 – 1682.

2906 W tym kontekście można wskazać na negocjacje polityczne prowadzone w ramach Unii Europejskiej, gdzie każda kwestia podlega procedurom negocjacyjnym, gdzie polityka większych mocarstw może być kontestowana przez koalicję mniejszych podmiotów, a także instytucji europejskich oraz podmiotów niepaństwowych. Co więcej, w przypadku zablokowania tych kanałów, istnieje poważne niebezpieczeństwo unicestwienia całej konstrukcji, co przedkłada się na ograniczenie siły mocarstw drugiego rzędu.

dominującym rysem charakterystycznym *mocarstw drugiego rzędu* staje się kryzys wewnętrzny, który stanowi poważne wyzwanie zarówno dla ich potencjału jak i dla efektywności zaangażowania międzynarodowego, zwiększając dramatycznie koszty prowadzenia polityki międzynarodowej²⁹⁰⁷. Spełnienie się negatywnych scenariuszy rozwoju tych państw oznacza duże prawdopodobieństwo ich atrofii w kierunku *państwa średniego* lub niżej. Jednakże pozytywne jego rozwiązanie, które przyczyni się do wzrostu sprawności ośrodków decyzyjnych, może przesądzić o awansie poszczególnych przedstawicieli tej kategorii do grupy *mocarstw pierwszego rzędu*, zdolnych do rzucenia wyzwania *hipermocarstwu*. Zgodnie z prognozą George'a Friedmana, na koniec XXI wieku, prawdopodobny skład nowej kategorii *mocarstw pierwszego rzędu* może zawierać cztery państwa: Meksyk, Turcję i Japonię (przedstawiciele *mocarstw drugiego rzędu*) oraz Polskę (przedstawiciela *państw średnich*).

Kolejną grupą państw to *państwa średnie*. Określenie to zostanie zastosowane w niniejszej rozprawie do państw, które wprawdzie nie dysponują samodzielnie znaczącymi możliwościami do realizacji inicjatyw międzynarodowych, jednak są w stanie zarządzać kwestiami podlegającymi ich jurysdykcji na własnym terytorium. W tym kontekście *państwa narodowe* zakwalifikowane jako *państwa średnie* stanowią niejako grupę bazową zarówno do podmiotów wyrastających poza tą średnią, które zostały opisane w poprzednich częściach niniejszego rozdziału jak i również tych, które zapadły się w sobie, które zostaną opisane w jego ostatnim podrozdziale. W tym kontekście można stwierdzić, że jest to również kategoria, której granice są najtrudniejsze do określenia, przede wszystkim z powodu nieustannej cyrkulacji, związanej z dekonstrukcją oraz rekonstrukcją poszczególnych *państw narodowych*. Wśród przykładów państw, które można wskazać jako balansujące na granicy kategorii *państw średnich* i *dysfunkcyjnych* są takie państwa jak Syria, Irak, Somalia, Afganistan, Zair czy też Belgia, które w zależności od wewnętrznej konfiguracji wykazują parametry typowe dla jednej lub drugiej kategorii. W tym kontakcie wskazać można na pewną ambiwalencję wskaźników stosowanych do określenia stopnia *upadku* danej państwowości, które wprawdzie wydają się sensowne w kontekście zasad konstrukcji państw europejskich, ale dla przykładu w Afryce czy Azji, gdzie państwowość westfalska jest jedynie mimikrowana przez niepaństwowe struktury o charakterze lokalnym, cała kwestia staje się nieco mniej praktyczna oraz znacznie bardziej ambiwalentna. Szczególnie, kiedy na podstawie analizy

2907A. Dudek, *System decyzyjny w polityce zagranicznej Polski okresu tranżycji (1989-1992). Mechanizmy, procedury i instytucje, praktyka*, Wrocław 2012.

historycznej, takie państwa jak Indonezja czy Pakistan wciąż trwają, pomimo otrzymywania rokrocznie wysokich not²⁹⁰⁸, jeżeli chodzi o współczynniki degradacji władzy państwowej, wciąż trwają jako efektywne oraz zorganizowane podmioty międzynarodowe, wbrew prognozom wielu ekspertów euroatlantyckich, wciąż odgrywają olbrzymia rolę jako mocarstwa regionalne. W tym kontekście można również wskazać na restytucję przy pomocy instytucji międzynarodowych oraz państw ościennych Somalii jako zorganizowanego oraz funkcjonującego państwa, pomimo jego faktycznego braku na arenie międzynarodowej przez niemal dwadzieścia pięć lat²⁹⁰⁹. Z tego też powodu, indeks przygotowywany przez portal *Foreign Policy* w 2015 roku zmienił określenie *Failed State* (państwo upadłe) na *Fragile State* (państwo kruche) osłabiając pejoratywną ocenę, którą warunkowało umieszczenie na tej liście w latach wcześniejszych²⁹¹⁰.

W tym miejscu należy skoncentrować się na rozwinięciu definicji *państwa średniego*, jako istotnej subkategorii podmiotów międzynarodowych. Należy również podkreślić jedno zastrzeżenie. W związku z tym, że kategoria ta jest ilościowo rozbudowana obejmując również zdywersyfikowane *państwa narodowe*, począwszy od dość dobrze rozwiniętych, takich jak Kanada czy Portugalia, poprzez rozwijające się państwa europejskie, jak Polska²⁹¹¹, Ukraina czy Grecja, reżimy autorytarne w Azji i Afryce, takie jak Uzbekistan, Azerbejdżan, Uganda, Rwanda, aż po państwa należące do ASEAN (jak Wietnam, Kambodża czy Malezja) a także państwa Ameryki Łacińskiej jak Kolumbia, Wenezuela czy Chile. W tym kontekście zauważyć można, że państwa te reprezentują różne charakterystyki, potencjały, kultury oraz wzorce rozwojowe. Większość *państw narodowych* należących do niniejszej kategorii stanowi w istocie podmioty które jedynie mimikują strukturę oraz funkcję państwa narodowego. Podmioty wyrastające z tradycji afrykańskiej, islamskiej, dalekowschodniej czy latynoamerykańskiej zostają wtłoczone w sztywne ramy oraz zasady funkcjonowania

2908Nota Pakistanu: 101,7 pkt (2016); 102,9 pkt (2015); 103,0 pkt (2014); 102,9 pkt (2013); 101,6 pkt (2012); 102,3 pkt (2011); 102,5 pkt (2010); 104,1 pkt (2009); 103,8 pkt (2008); 100,1 pkt (2007); 103,1 pkt (2006); 89,4 pkt (2005). Nota Indonezji: 74,9 pkt (2016); 75,0 pkt (2015); 76,8 pkt (2014); 78,2 pkt (2013); 80,6 pkt (2012); 81,6 pkt (2011); 83,1 pkt (2010); 84,1 pkt (2009); 83,3 pkt (2008); 84,4 pkt (2007); 89,2 pkt (2006); 87,0 pkt (2005). *Fragile states index 2016*, „Fund for peace”, 2016, URL: <http://fsi.fundforpeace.org/>, [dostęp: 1.03.2017].

2909Stabilizacja Somalii następuje w kontekście koniunkcji trzech czynników. Pierwszym jest utrata wewnętrznej integralności głównego podmiotu powstańczego – Unii Trybunałów Islamskich. Drugim jest reforma konstytucyjna rządu somalijskiego, ewoluującego w kierunku federacji. Trzecim jest wzrastająca międzynarodowa interwencja humanitarna, prowadzona głównie za pośrednictwem organów Unii Afrykańskiej. Muddassar Ahmed, *Somalia rising after two decades of civil war and unrest*, „Al Arabiya news”, 2012, 8 sierpnia, URL: <http://english.alarabiya.net/views/2012/08/08/231008.html>, [dostęp: 1.03.2017].

2910O. Nay, *Fragile and Failed States: Critical Perspectives on Conceptual Hybrids*, „International Political Science Review”, 2013, nr 34(3), s. 326 – 341.

2911A. Dudek, *Transformacja a proces decyzyjny w polskiej polityce zagranicznej* [w:] *Polska i Europa Środkowa. Demokratyzacja, konsolidacja, Europeizacja*, red. E. Nowak, A. Riedel, Lublin 2010.

westfalskiego środowiska międzynarodowego. Różnice te, stają się widoczne dopiero obecnie, kiedy to poprzez atrofię wpływów Zachodu, można wskazać na wyodrębnianie się lokalnych struktur politycznych, które przez niektórych naukowców określane są mianem *upadku państwowości*²⁹¹². Jednakże, mimo wszystko należy wskazać kilka elementów wspólnych dla wszystkich podmiotów sklasyfikowanych jako *państwa średnie*, szczególnie w wymiarze ich siły.

Pierwszym i najważniejszym z nich jest efektywne sprawowanie jurysdykcji terytorialnej. W tym kontekście należy poczynić jednak dwa istotne zastrzeżenia. Po pierwsze, sprawowanie efektywnej jurysdykcji nad terytorium nie wykracza poza uznane granice danego podmiotu. Oznacza to szczególnie ograniczone możliwości samodzielnej projekcji siły nie tylko na skalę globalną, lecz również na skalę regionalną, a w szeregu przypadków także na skalę lokalną. W rezultacie obserwować można brak samodzielnej aktywności państw tego typu na płaszczyźnie międzynarodowej, chyba że czynią to jako element *koalicji chętnych* skupionej wokół większego mocarstwa. Najbardziej preferowanym rozwiązaniem jest dołączenie się, choćby symboliczne do inicjatyw aranżowanych przez *hipermocarstwo*, jako że oferują one najmniejsze ryzyko dotkliwej porażki, przy największej możliwości realizacji własnych celów międzynarodowych, szczególnie jeśli są to precyzyjnie zidentyfikowane cele o charakterze materialistycznym. Jednakże, na powyższym poziomie, militarny potencjał *państwa średniego* nie pozwala na wyłamanie się z własnego terytorium, przynajmniej w wymiarze określanym jako *hard Power*. W tym kontekście można zaobserwować także obniżanie relatywnego znaczenia siły danego państwa w stosunku do absolutnego rozmiaru potencjału. Idealnym przykładem takiego relatywnego ograniczenia jest Rzeczypospolita Polska. W rankingu *Global Firepower*, Rzeczypospolita Polska umieszczona jest na osiemnastym miejscu (z wynikiem 0,3909 punktu²⁹¹³), co stawia ją w roli jednego z najsilniejszych państw świata. Jednakże zlokalizowanie Polski pomiędzy *mocarstwem drugiego rzędu*, jakim jest Republika Federalna Niemiec (miejsce dziewiąte, z wynikiem 0,2646 punktu) oraz w pośredniej bliskości Federacji Rosyjskiej, *mocarstwa pierwszego rzędu* (miejsce drugie, 0,0964 punktu)²⁹¹⁴, wskazuje na konieczność konsumpcji niniejszych zasobów w celu prawidłowego zabezpieczenia własnego terytorium. Co więcej, zabezpieczenie takie jest i tak nieefektywne, w szczególności wobec koalicji rosyjsko-niemieckiej, której nie sposób sprostać bez wsparcia spoza regionu.

2912Najbardziej widowiskowymi przypadkami takich państw to państwa Afryki Subsaharyjskiej, takie jak Zimbabwe, Somalia oraz Demokratyczna Republika Kongo.

2913Im niższa wartość punktowa, tym pozycja państwa w rankingu wyższa.

2914*Countries Ranked by Military Strength (2016)*, „Global Firepower”, 2016, URL: <http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, [dostęp: 1.11.2016].

Drugim zastrzeżeniem jest fakt mniejszej niż w przypadku większych mocarstw możliwości sprawowania suwerenności oznaczającej fizyczne eliminowanie wpływów zewnętrznych, nawet kosztem obniżonej sprawności zarówno wewnętrznej jak i międzynarodowej. W ten sposób *państwa średnie* zyskują dostęp do bogatszego zestawu znacznie bardziej wyspecjalizowanych narzędzi, w tym do tych amplifikujących własną siłę, bez konieczności poświęcania znacznej porcji skromnych zasobów. W ten sposób państwa te realizują własną suwerenność w postaci mocno rozproszonej, pozwalając na dość swobodne funkcjonowanie na własnym terytorium podmiotów transnarodowych. W przeciwieństwie do mocarstw zlokalizowanych na różnych szczeblach systemu międzynarodowego, oznacza to znacznie wyższy poziom interpenetrowalności pomiędzy *państwami średnimi* a resztą środowiska międzynarodowego²⁹¹⁵, co rodzi trojakie skutki. Po pierwsze, jak wspomniano, pozwala na zwielokrotnienie własnych możliwości bez konieczności poświęcania olbrzymich porcji własnych zasobów w celu konstrukcji odpowiednich narzędzi operowania w środowisku międzynarodowym²⁹¹⁶. Interesującym zagadnieniem badawczym są w tym wymiarze również *organizacje międzynarodowe*, ze szczególnym uwzględnieniem ugrupowań integracyjnych w tym flagowego projektu tego rodzaju, czyli Unii Europejskiej. W tym kontekście, traktując podmioty te instrumentalnie, służą one nie tylko dostarczaniu wzorców zachowań oraz rozwiązań systemowych, lecz również wspólnemu opracowywaniu nowych konstruktów teoretycznych oraz ich implementacji, zarówno w polityce wewnętrznej (tak zwane *acquis communautaire*²⁹¹⁷) jak i w stosunkach międzynarodowych (jak negocjowanie grupowych umów międzynarodowych, jak niesławna Kompleksowa Umowa Handlowo-Gospodarcza, [*Comprehensive Economic and Trade Agreement*, CETA] mająca stanowić nowe ramy dla handlu pomiędzy państwami Unii Europejskiej oraz Kanady)²⁹¹⁸.

I w końcu, coraz częściej można zaobserwować pojawienie się kooperacji w kwestiach militarnych, począwszy od tworzenia wspólnych wielonarodowych formacji wojskowych, takich jak na przykład wspólna polsko-ukraińsko-litewska brygada²⁹¹⁹ a skończywszy na

2915A. Dudek, *Partnerstwo wschodnie i polski interes narodowy* [w:] *Prezydencja Polski w Unii Europejskiej*, red. J. Nadolska, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2010.

2916M. Cross, K. Davis, *Rethinking epistemic communities twenty years later*, „Review of International Studies”, 2013, nr 39(1), s. 137 – 160.

2917W skrócie rzecz ujmując jest to prawny dorobek Wspólnot Europejskich, począwszy od traktatów założycielskich, a skończywszy na orzeczeniach Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Więcej szczegółów: Z. J. Pietraś, *Prawo (...)*.

2918P. M. Johnson, *Guest Editorial: The Comprehensive Economic and Trade Agreement between Canada and the European Union*, „European Foreign Affairs Review”, 2014, nr 19(4), s. 479 – 482.

2919Więcej szczegółów odnośnie aktywności brygady znaleźć można na witrynie internetowej: <http://litpolukrbrig.wp.mil.pl/pl/index.html>. R. Ondrejcsák, *Partnership for Stability: How to Connect the Strategic Futures of Central Europe and the EaP*, „The Polish Quarterly of International Affairs”, 2014, nr 4, s. 121 – 140.

planach prowadzenia wspólnych zakupów nowoczesnego uzbrojenia, szczególnie nowej generacji, takie jak nowoczesna artyleria, co planowane jest wspólnie przez rząd Finlandii oraz Estonii²⁹²⁰. Po drugie, korzystanie z dostępu do niniejszych sieci prowadzi do osłabienia wewnętrznej koherencji *państwa średniego*, co w konsekwencji może prowadzić do jego degeneracji w kierunku *państw dysfunkcyjnych*. Wydaje się, że *państwa średnie* stanowią w tym kontekście podmiot szczególnie narażony na negatywne efekty tej interakcji. Przykładem jest zagadnienie tak zwanej *optymalizacji podatkowej*²⁹²¹, polegającej na konstrukcji wewnętrznej sieci transferu zasobów finansowych w ten sposób aby ominąć możliwie największą liczbę podatków nakładanych przez państwa goszczące²⁹²². Pomimo różnorodnych ograniczeń, *państwa średnie* stanowią odpowiednik *koni pociągowych*²⁹²³ stosunków międzynarodowych, wykonując gros obowiązków związanych z codziennym zarządzaniem stosunkami międzynarodowymi. Odnosi się to zarówno do działalności usługowo-normatywnej względem społeczeństwa je generującego, jak i implementacji decyzji międzynarodowych.

Drugim wymiarem siły *państw średnich*, jest dysponowanie *legitymacją* generowaną przez grupy społeczne je generujące. Więż ta, jak zatem można stwierdzić wykracza poza racjonalną kalkulację zysków oraz strat, dodając do niego wymiar emocjonalnego przywiązania. W rezultacie *państwa średnie* istnieją w dużej mierze jako wyraz marzeń oraz nadziei społeczeństw je wytwarzających. Rodzi to ze sobą trojaki skutki.

Po pierwsze, podtrzymanie istnienia *państwa średniego* lub jego ukształtowanie stanowi element zlokalizowany blisko rdzenia tożsamości danej grupy społecznej, a przez to jest wartością szczególnie chronioną. Wydaje się, że pomimo dość silnie formułowanych tez naukowych oraz publicystycznych na temat zmięchu tej formy organizacji podmiotowości międzynarodowej²⁹²⁴, są one nie tylko przesadzone, ale wręcz zaprzeczane przez empiryczny materiał zawarty w rzeczywistości międzynarodowej.

Po drugie, *legitymacja państw średnich* pozwala na obniżenie kosztów zarządzania systemem jako całością, poprzez wykorzystanie szacunku jakim dana grupa społeczna o

2920Finlandia proponuje Estonii wspólny zakup artylerii, „Defence24.pl”, 2016, 8 grudnia, URL: <http://www.defence24.pl/506418,finlandia-proponuje-estonii-wspolny-zakup-artylarii>, [dostęp: 1.03.2017].

2921J. Wyciśłok, *Optymalizacja podatkowa: legalne zmniejszanie obciążeń podatkowych*, Warszawa 2013.

2922K. Popławski, *Walka Niemiec z podatkową szarą strefą*, „Ośrodek studiów wschodnich imienia Marka Karpią”, 2016, 19 lipca, URL: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2016-07-19/walka-niemiec-z-podatkowa-szara-strefa>, [dostęp: 1.03.2017].

2923M. Krukowska, *Szwajcaria ujawnia nieuczciwych podatników*, „Forbes”, 2015, 26 maja, URL: <http://csr.forbes.pl/szwajcaria-ujawnia-nieuczciwych-podatnikow,artykuly,195042,1,1.html>, [dostęp: 1.03.2017].

2924S. P. Sałajczyk, *Zmięch Lewiatana? Spór o pozycję państwa w stosunkach międzynarodowych* [w:] *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, I. Popiuk-Rysińska, Warszawa 1995, s. 160 – 174.

obdarzyła. Z tego też powodu pozostałe kategorie pomiotów międzynarodowych, sprofilowane są głównie w celu wywarcia wpływu na *państwo średnie*²⁹²⁵. Zbliżonym zagadnieniem jest również próby pociągnięcia do odpowiedzialności koordynatora licznych afer określanych zbiorczo mianem *wikileaks*²⁹²⁶ – Julienu Assange'a²⁹²⁷. w tej sprawie na pierwszy plan wysuwają się działania Stanów Zjednoczonych, które są najbardziej dotknięte rezultatami jego działalności. W rezultacie, co można zaobserwować przy okazji podpisywania oraz implementacji porozumień rozbrojeniowych, takich jak Konwencja o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu (*Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction*) uchwalona 18 września 1997 roku oraz Konwencja o zakazie użycia amunicji kasetowej (*Convention on Cluster Munitions*) uchwalona 30 maja 2008 roku; oraz ekologicznych takich jak protokół z Kioto oraz Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, podpisana 22 kwietnia 2016 roku²⁹²⁸.

Po trzecie, *państwa średnie* czerpią własną *legitymację* także ze służebnej funkcji realizowanej względem społeczeństwa, jak i środowiska międzynarodowego. Stanowią rodzaj pośredników pomiędzy tymi dwiema płaszczyznami, artykułując interesy narodu oraz społeczeństwa w sposób zrozumiały dla pozostałych podmiotów międzynarodowych. Konstrukcja ta jest na tyle efektywna, że jest ona obiektem pożądania również społeczeństw oraz narodów historycznie państw pozbawionych, wśród których największym narodem są Kurdowie²⁹²⁹. Ich użyteczność zlokalizowana jest głównie w sferze zapewniania społeczności bezpieczeństwa, zarówno w rozumieniu negatywnym, jak wolność od wszelkich, zidentyfikowanych oraz potencjalnych zagrożeń²⁹³⁰, jak i w rozumieniu pozytywnym, odnoszącym się do zabezpieczenia możliwości rozwoju danej społeczności²⁹³¹. Wskazać w tej

2925E. Panas, *Potęga (...)*, s. 78 – 94.

2926Jest to odniesienie do olbrzymiego wycieku dokumentów oficjalnych, ze szczególnym uwzględnieniem korespondencji dyplomatycznej, korespondencji mailowej oraz innych danych uznawanych za wrażliwe i trudno weryfikowalnych. Zebrane dokumenty dostępne są na witrynie <https://wikileaks.org/>, od 2006 roku.

2927Ch. Christensen, *The links that bind: WikiLeaks, Twitter, and the Julian Assange case*, „Popular Communication”, 2016, nr 14(4), s. 224 – 237.

2928Porozumienie paryskie – Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, „Eur-lex”, 2017, URL: <http://eur-lex.europa.eu/content/paris-agreement/paris-agreement.html?locale=pl>, [dostęp: 2.03.2017].

2929M. Eppel, *A people without a state: the Kurds from the rise of islam to the dawn of nationalism*, Austin 2016.

2930Więcej szczegółów odnośnie definicji oraz analizy zakresu bezpieczeństwa międzynarodowego, zarówno w ujęciu negatywnym jak i pozytywnym: M. Pietraś, *Bezpieczeństwo międzynarodowe* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 323 – 349; R. Zięba, *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008.

2931Jest nowe ujęcie kwestii bezpieczeństwa międzynarodowego oraz narodowego, wprowadzone do debaty przede wszystkim w ramach szkoły kopenhaskiej. B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New*

sferze można zaobserwować zawężenie tradycyjnego operacyjnego modelu państwa²⁹³², do trzech podstawowych priorytetów. Pierwszym jest zapewnienie fizycznej egzystencji narodu, przede wszystkim wewnątrz sfery egzystencji. Drugim, jest zapewnienie poziomu egzystencji społecznej rozumianej zarówno jako podstawowe minimum usług publicznych odpowiadające podstawie piramidy Maslowa²⁹³³. Trzecim jest reprezentowanie interesów danego narodu w transnarodowej przestrzeni społecznej, przede wszystkim poprzez wypracowanie powiązań oraz połączeń umożliwiających ich funkcjonowanie poza granicami państwa.

Drugim wymiarem siły *państwa średniego* jest *legitymacja*, przyznawana na trzech płaszczyznach: emocjonalnym zaangażowaniu dominującej grupy etnicznej, ułatwieniu implementacji oraz kontroli implementacji decyzji międzynarodowych a także zapewnieniu politycznej interkomunikowalności dla aspiracji narodowych. *Legitymacja* ta podkreśla znaczenie *państwa średniego*, jako pośrednika obsługującego dwustronny ruch pomiędzy tym co globalne a tym co lokalne, skutecznie zarządzając czynnikami różnicującymi ludzkie populacje.

Trzecim wymiarem siły *państw średnich* jest jej *uniwersalność*. O ile w przypadku *moocarstw*, zarówno *pierwszego* jak i *drugiego rzędu*, można zaobserwować asymetrię wewnętrzną potencjału zarówno w wymiarze przedmiotowym jak i geograficznym. W kontekście *państw średnich* można wskazać na dość podobną strukturę potencjału, stanowiącą powtórzenie uniwersalnego wzoru zaczerpniętego z historycznego *państwa narodowego*, bez naleciałości wynikających z interakcji pomiędzy uniwersalnym politycznym wzorcem a lokalną specyfiką kulturalną oraz religijną. W rezultacie określone wzorce polityczne są rekonstruowane na każdym kontynencie. Wzorzec ten obejmuje wskazówki dotyczące organizacji wewnętrznej, sposobu na zbilansowanie relacji pomiędzy poszczególnymi organami oraz agencjami państwa a także sposobów na realizację jego siły. Na plan pierwszy wysuwają się następujące cechy siły *państwa średniego*: militaryzacja, formalizacja, alternatywność oraz terytorialność. Pierwszą cechą uniwersalnego wzorca siły *państwa średniego* jest jego *militaryzacja*. W tym kontekście można wskazać, że szczególną rolą *państwa średniego* jest wytworzenie, utrzymanie a w razie konieczności również projekcja

Framework for Analysis, Boulder 1998.

2932W tym kontekście, państwo narodowe przestaje być wszechogarniającym Lewiatanem, przekształcając się w konstrukcję poddaną szeregu ograniczeń, a co za tym idzie o ograniczonej użyteczności zarówno dla obywateli jak i dla decydentów.

2933J. E. Gawel, *Herzberg's theory of motivation and Maslow's hierarchy of needs*, „Practical assessment, research and evaluation”, 1997, nr 5(11), URL: <http://pareonline.net/getvn.asp?v=5&n=11>, [dostęp: 3.03.2017].

środków przymusu bezpośredniego, szczególnie na terytorium podległym jego jurysdykcji. Środki te obejmują zarówno siły przeznaczone do zwalczania fizycznych zagrożeń dla państwa i jego mieszkańców – sił zbrojnych, do wymuszania przestrzegania porządku publicznego – sił policyjnych oraz przeznaczonych do wspierania pierwszych dwóch typów formacji w wykonywaniu ich funkcji – formacji paramilitarnych. W rezultacie wojsko oraz policja stanowią istotny element struktury większej części *państw średnich* oraz pierwszoplanowych konsumentów zasobów pozostających do ich dyspozycji. W rezultacie w drugiej połowie XX wieku, częstym zjawiskiem było przejmowanie władzy przez wojskowych w drodze wojskowych zamachów stanu, szczególnie kształconych na wyższych uczelniach wojskowych, zarówno w świecie zachodnim – jak generał Paul Kagame²⁹³⁴ - jak i w świecie wschodnim – jak generał Wojciech Jaruzelski²⁹³⁵.

Dodatkowo, posługując się schematem analitycznym wykorzystanym do analizy siły mocarstw, a więc podziałem możliwości wojskowych na cztery sektory: obronę terytorialną, siły atomowe, możliwości ekspedycyjne oraz asymetryczne środki bojowe, należy podkreślić, że w przypadku *państw średnich* nie istnieją w ogóle możliwości atomowe. Co więcej, również komponenty ekspedycyjne stanowią jedynie raczej prestiżowe wzmocnienie ogólnego potencjału niż realne środki projekcji siły na skalę globalną czy też regionalną. Idealnym przykładem mogą być lotniskowce, które wchodziły w skład marynarek wojennych takich państw jak Tajlandia, Włochy czy też Hiszpania²⁹³⁶. W rezultacie jedynie pozostałe dwa komponenty: obrona terytorium oraz siły asymetryczne stanowi najbardziej wartościowy składnik sił zbrojnych *państw średnich*. W swej istocie, w większości przypadków, armie państw średnich stanowią konglomerat obu płaszczyzn, których nadrzędnym celem jest

2934Paul Kagame studiował w Leavenworth na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. *Paul Kagame*, „Encyklopedia Britannica”, 2013, 10 września, URL: <https://www.britannica.com/biography/Paul-Kagame>, [dostęp: 3.03.2017].

2935Wojciech Jaruzelski studiował w Szkole Oficerskiej 1 Korpusu Sił Zbrojnych w Riazaniu w latach 40. XX wieku. *Wojciech Witold Jaruzelski*, „Biuletyn informacji publicznej, Instytutu Pamięi Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu”, 2017, 13 stycznia, URL: <http://katalog.bip.ipn.gov.pl/showDetails.do?lastName=jaruzelski&idx=&katalogId=1&subpageKatalogId=1&pageNo=1&osobaId=7907&>, [dostęp: 3.03.2017].

2936Nie prezentują one jednak wielkiej wartości bojowej. Tajlandia: HTMS *Chakri Naruebet*, klasa zbliżona do hiszpańskiego *Príncipe de Asturias*, wyporność: jedenaście tysięcy czterysta osiemdziesiąt sześć ton, obecnie nie posiada grupy lotniczej i wykorzystywany jest do prowadzenia operacji ratunkowych lub w roli królewskiego jachtu, w służbie od 1998 roku. Włochy: *Giuseppe Garibaldi*, wyporność: czternaście tysięcy sto pięćdziesiąt ton, grupa lotnicza: do osiemnastu samolotów AV-8B *Harrier II* lub śmigłowców Augusta SH-3D oraz AgustaWestland AW101, w służbie od 1985 roku; *Cavour*, wyporność: trzydzieści tysięcy sto ton, grupa lotnicza: osiem myśliwców AV-8B *Harrier II* wymiennie z dwunastoma śmigłowcami AgustaWestland AW101, w służbie od 2004 roku. Hiszpania: *Juan Carlos I* właściwie to okręt desantowy, choć wykorzystywany również w roli lekkiego lotniskowca, wyporność: dwadzieścia sześć tysięcy ton, grupa lotnicza składa się z do dwudziestu pięciu samolotów AV-8B *Harrier II* / Lockheed Martin F-35 *Lightning II*, oraz do dwudziestu pięciu śmigłowców NH90, w różnych konfiguracjach, w służbie od 2010 roku.

obrona terytorium oraz odstraszenie przeciwnika²⁹³⁷. W efekcie państwa takie jak Litwa, Łotwa oraz Estonia, a ostatnio również Rzeczypospolita Polska²⁹³⁸ wprowadzają elementy paramilitarne do strategii obronnej, generujące amplifikację oporu społecznego względem sił potencjalnego okupanta. Strategia ta stanowi fundament doktryny bezpieczeństwa Estonii²⁹³⁹.

W tym kontekście, posługując się triadą zaprezentowaną przez Johna Rothgeba²⁹⁴⁰, można wskazać, że państwa średnie w standardowych okolicznościach nie dysponują znacznymi możliwościami podjęcia zbrojnej ekspansji oraz zastraszenia pozostałych podmiotów międzynarodowych. Militarny komponent państwa średniego skomponowany jest wokół paradoksu. Z jednej strony, zabezpieczenie własnego terytorium stanowi jeden z podstawowych imperatywów funkcjonowania tego państwa, z drugiej, w konstrukcji sił zbrojnych widać wyraźnie brak zarówno możliwości, jak i chęci rozszerzenia własnego stanu posiadania kosztem sąsiadów, co było typowym zachowaniem dla klasycznego westfalskiego środowiska międzynarodowego.

Drugą cechą uniwersalnego wzorca siły państwa średniego jest jego formalizacja. W tym kontekście może być ona rozumiana jako wprowadzenie szeregu procedur oraz reguł, które zarządzają zastosowaniem siły przede wszystkim w środowisku wewnętrznym, lecz także międzynarodowym. Co więcej, te reguły oraz procedury powodują znaczny stopień transparentności sytuacji, w której rządy państw średnich zdecydują się na wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego. Doskonałym przykładem tej sytuacji są zasady użycia przemocy przez policjantów²⁹⁴¹, precyzowane oraz regulowane przez akty normatywne²⁹⁴² oraz skonstruowane na ich podstawie akty wykonawcze²⁹⁴³. Dla przykładu, w szeregu państw

2937W tym wymiarze kluczowym elementem odstraszenia są nie tyle militarne możliwości czynnego zwalczania agresji, lecz poprzez wygenerowanie kosztów zarządzania podporządkowanym terytorium, które przekroczyć możliwości potencjału agresora, nie tylko w wymiarze ekonomicznym, lecz przede wszystkim w wymiarze społecznym oraz moralnym.

2938Rusza służba Wojsk Obrony Terytorialnej. Ochotnicy będą mogli się zgłaszać od jesieni, „wPolityce.pl”, 2016, 1 maja, URL: <http://wpolityce.pl/polityka/291339-rusza-sluzba-wojsk-obrony-terytorialnej-ochotnicy-beda-mogli-sie-zglaszac-od-jesieni>, [dostęp: 3.03.2017].

2939J. Palowski, Estonia rozbudowuje obronę terytorialną. „Konieczne dodatkowe fundusze”, „Defence24.pl”, 2015, 19 października, URL: <http://www.defence24.pl/app.php/268598,estonia-rozbudowuje-obrone-terytorialna-konieczne-dodatkowe-fundusze>, [dostęp: 3.03.2017].

2940Triada składa się z trzech działań: wymuszenie (ang. *compellence*), odstraszenie (ang. *deterrence*) oraz obrona (ang. *defence*). W tym kontekście, obrona polega na czynnym zwalczaniu wpływów innych podmiotów we własnej strukturze, odstraszenie polega na biernym zniechęcaniu do wpływania na własną strukturę lub wywieranie wpływu na inne podmioty, natomiast wymuszenie zakłada czynne oddziaływanie na strukturę innych podmiotów międzynarodowych. Więcej szczegółów: J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 92 – 183.

2941Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 69.

2942Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji, Dz. U. 2017 poz. 60, „Internetowy System Aktów Prawnych”, 2015, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19900300179>, [dostęp: 4.03.2017].

2943Zarządzenie 11/98 Komendanta Głównego Policji z dnia 20 maja 1998 roku w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego w Policji „Regulaminu ogólnego i musztry w Policji”, URL: katowice.szkolapolicji.gov.pl/publikacje/akty-prawne/?aid=10974&sa=1, [dostęp: 4.03.2017].

obowiązuje zakaz wykorzystywania wojska do pilnowania porządku wewnętrznego, poza ściśle określonymi procedurami, określanymi mianem stanów nadzwyczajnych²⁹⁴⁴. *Formalizacja* wykorzystania siły w środowisku wewnętrznym jak i międzynarodowym wprowadza element stabilności oraz transparentności w coraz bardziej dynamiczny system transnarodowy, nie tylko w obrębie wykorzystania najbardziej erodujących porządek międzynarodowy elementów *hard Power* lecz również w znacznie bardziej ambiwalentne elementy *soft Power*. Wbrew pozorom jest to niezwykle istotny stabilizator porządku międzynarodowego, cywilizujący sposób wykorzystania olbrzymiej części puli zasobów materialnych oraz niematerialnych. W tym kontekście można wskazać, że w tych miejscach systemu światowego, gdzie struktury właśnie państw średnich ulegają atrofii, takich jak Afryka Wschodnia, Bliski Wschód, czy Ameryka Łacińska, następuje zdynamizowanie sytuacji międzynarodowej. Co więcej, nie wydaje się, żeby współcześnie istniały podmioty zdolne do przejęcia globalnej roli podstawowego budulca, regulatora oraz egzekutora środowiska międzynarodowego. Z tego też powodu, gros wysiłków społeczności międzynarodowej koncentruje się na odtworzeniu oraz wzmocnieniu struktur państw średnich w celu przywrócenia stabilności lokalnej oraz regionalnej²⁹⁴⁵.

Trzecią cechą uniwersalnego wzorca siły państwa średniego jest jej *alternatywność*. W tym kontekście, należy wskazać, że rozumiana jest ona jako niewspółdzielność źródeł siły z innymi podmiotami międzynarodowymi. Podział nie generuje wartości dodanej, szczególnie w przypadku koniunkcji z wykorzystaniem danych zasobów przez inne podmioty, ze szczególnym uwzględnieniem innych państw narodowych, w tym państw średnich. W rezultacie jakakolwiek forma współpracy w obrębie terytorium danego państwa średniego jest poddawana pod kontrolę rządu lokalnego, który może w każdej chwili ją przerwać, jeśli tylko będzie gotowe ponieść koszty związane z destabilizacją wewnętrzną oraz oddziaływaniem międzynarodowym. Przykładem takiego działania, oraz potencjalnej skali reakcji oraz jej intensywności, może być reakcja na nacjonalizację majątku przedsiębiorstw francuskich oraz brytyjskich, a także kanału sueskiego, przez władze Egiptu w 1956 roku, co wywołało militarny atak koalicji angielsko-francusko-izraelskiej²⁹⁴⁶. Co prawda, cała interwencja zakończyła się klęską, jednakże zawarty w jej następstwie układ doprowadził do odtworzenia *status quo* w pożądanym kształcie²⁹⁴⁷. W rezultacie funkcjonowanie państwa i innych

2944Polska konstytucja wprowadziła trzy stany nadzwyczajne: stan wojny, stan wyjątkowy oraz stan klęski żywiołowej. *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2005, s. 320 – 321.

2945J. Milliken, K. Krause, *State Failure, State Collapse, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies*, „Development and Change”, 2002, nr 33(5), s. 753 – 774.

2946A. Beaufre, *The Suez Expedition 1956* (tłum. R. Barry), Nowy Jork 1969.

2947G. C. Peden, *Suez and Britain's Decline as a World Power*, „The Historical Journal”, 2012, nr 55(4), s. 1073

podmiotów w obrębie jego własnego terytorium przebiega na zasadzie alternatywności: albo funkcjonowanie to przebiega na zasadach określonych przez państwo goszczące, które premiuje je jako potencjalnego partnera oraz beneficjenta, albo *państwo średnie* ulega degradacji do kategorii *państwa upadłego*.

W tym miejscu należy wskazać, że relacje te mogą być modyfikowane w sposób efektywny na dwa sposoby. Pierwszym jest korupcja. Jest to zjawisko przynależne do kategorii przestępczości zorganizowanej, szczególnie do tej podkategorii określanej jako przestępczość w białych rękawiczkach, lub błękitnych koszulach²⁹⁴⁸. Podstawową definicją korupcji, głosi, że jest to: „przyjmowanie lub żądanie przez pracownika instytucji państwowej lub społecznej korzyści majątkowej lub osobistej w zamian za wykonanie czynności urzędowej lub za naruszenie prawa”²⁹⁴⁹. Stanowi ona sposób na uzyskanie dostępu przez podmiot funkcjonujący na zewnątrz danego *państwa średniego* do terytorium oraz zasobów na nim zlokalizowanych wbrew zarówno normom prawnym regulującym funkcjonowania *państwa średniego*. Działanie to dotyczy głównie sfery ekonomicznej, szczególnie w wymiarze realizacji redystrybucyjnej funkcji państwa, jednakże wskazać można również na przypadki uzyskiwania dostępu do zasobów o charakterze politycznym²⁹⁵⁰ oraz militarnym²⁹⁵¹.

Drugim jest *integracja regionalna*, w najpełniejszy sposób realizowana w modelu Unii Europejskiej. Sam proces był wielokrotnie analizowany zarówno na płaszczyźnie politologicznej²⁹⁵², jak i na poziomie nauki o stosunkach międzynarodowych²⁹⁵³. W ramach Unii Europejskiej, poszczególne *państwa średnie* wchodzą w interakcję z transnarodowym poziomem zarządzania kontynentem, których konsekwencją, jest wyjęcie poza ramy ich jurysdykcji nie tylko szeregu kompetencji, lecz również udostępnienie do wyłącznej dyspozycji szeregu zasobów, począwszy od zasobów finansowych, a skończywszy na

– 1096.

2948P. Chrobot, *Przestępczość białych kołnierzyków w świetle amerykańskich teorii kryminologicznych. Analogie do polskich realiów*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 2009, nr 6, s. 268 – 281.

2949Słownik Języka Polskiego. Tom I: A – K, Warszawa 1983.

2950Oguzhan Dincer, M. Johnston, *Political Culture and Corruption Issues in State Politics: A New Measure of Corruption Issues and a Test of Relationships to Political Culture*, „Publius: The Journal of Federalism”, 2017, nr 47(1), s. 131 – 148.

2951W tym również można wskazać na wykorzystanie zasobów o charakterze policyjnym do rozstrzygnięcia rywalizacji ekonomicznej. Jednym z klarownych przypadków może być wykorzystanie instytucji policji oraz straży miejskiej do likwidacji Kupieckich Domów Towarowych w Warszawie. M. Margraf, M. Tocki, B. Dreśliński, B. Grygiel, *KDT: hala zajęta, ponad 30 osób w szpitalu [NA ŻYWO]*, Gazeta.pl, 2009, 21 lipca, URL:

http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,6842420,KDT_hala_zajeta_ponad_30_osob_w_szpitalu__NA_ZYWO_.html, [dostęp: 6.03.2017].

2952J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 345 – 358.

2953J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 329 – 341.

użyczeniu własnej *legitymizacji* społecznej. W przeciwieństwie do poprzedniego przypadku, można wskazać, że współdzielenie zasobów przebiega w sposób akceptowalny dla obu stron. Sam mechanizm negocjacyjny jest niezwykle skomplikowany oraz wydłużony w czasie²⁹⁵⁴, a jego efekty są szeroko komentowane oraz kontestowane, jednak na ogół przestrzegany do czasu podjęcia nowej rozgrywki. *Państwa średnie* zazdrośnie strzegą własnych prerogatyw, szczególnie odnoszących się do zasobów generujących ich siłę, postrzegając szczególnie transnarodowe organizacje niepaństwowe jako niebezpieczną alternatywę dla ich egzystencji, które są w stanie odkształcić ich funkcjonowanie do poziomu na którym dalsza egzystencja państwa średniego stanie się niemożliwa.

Czwartą cechą uniwersalnego wzorca siły *państwa średniego* jest jej *terytorialność*. Jest to cecha siły oraz samego charakteru *państwa średniego*. Jej usunięcie powoduje pojawienia się załączka nowej subkategorii państwa – *państwa wirtualnego* – opisanej w następnym podrozdziale. W kontekście klasycznych *państw średnich*, terytorium stanowi podstawową, pierwotną wręcz przesłankę do jego istnienia. W tym kontekście, za terytorium można uznać nie tylko samą powierzchnię Ziemi leżącą w obrębie granic narodowych, jednakże w rzeczywistości obejmuje wycinek objętości planety pod powierzchnią jak i nad nią²⁹⁵⁵. W rzeczywistości, jeżeli przychodzi do terytorium konieczne wskazanie jest trzech jego wymiarów, istotnych do prawidłowego wytworzenia siły państwa średniego. Pierwszym jest sam wymiar terytorium, rozumianego zarówno jak i przestrzeń podległa jurysdykcji *państwa średniego*, jak i jej bogactwo naturalne, w nim zawarte. W tym zakresie należy wręcz wskazać, że kategoria ta jest pod tym względem w dużym stopniu zróżnicowana. Zawiera bowiem nie tylko podmioty niewielkie, takie jak Węgry (powierzchnia: dziewięćdziesiąt trzy tysiące dwadzieścia osiem km²)²⁹⁵⁶ podmioty średniej wielkości – jak Ukraina (powierzchnia: sześćset trzy tysiące pięćset pięćdziesiąt km²)²⁹⁵⁷, lecz również prawdziwe olbrzymy, takie jak Algieria (powierzchnia: dwa miliony trzysta osiemdziesiąt jeden tysięcy siedemset czterdzieści jeden km²)²⁹⁵⁸.

2954 Spowolnienie europejskich procesów decyzyjnych można zaobserwować szczególnie wyraźnie w trakcie opracowywania nowego statutu Unii Europejskiej, to jest traktatu ustanawiającego konstytucję dla Europy, w tym kontekście był on opracowywany w latach 2001 – 2004, został podpisany w Rzymie dnia 29 października 2004 roku, a procedura ratyfikacji została przerwana po klęsce referendum we Francji oraz Holandii. Sam traktat przekształcił się następnie w Traktat Lizboński. Więcej szczegółów: E. Kuźlewska, *Proces ratyfikacji Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy i jego następstwa*, Warszawa 2011.

2955 L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 1998, s. 95 – 109.

2956 Hungary, „CIA: World Factbook”, 2016, 18 listopada, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/hu.html>, [dostęp: 19.12.2016].

2957 Ukraine, „CIA: World Factbook”, 2016, 10 listopada, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/up.html>, [dostęp: 19.12.2016].

2958 Algeria, „CIA: World Factbook”, 2016, 21 listopada, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ag.html>, [dostęp: 19.12.2016].

W tym względzie zaobserwować można dwie paradoksalne kwestie. Po pierwsze, rozmieszczenie źródeł surowców w przestrzeni fizycznej jest nierównomierne. Idealnym przykładem może być złoż srebro w Attyce, określane mianem kopalni Laurion²⁹⁵⁹, czy też rudy żelaza zlokalizowane w Zagłębiu Staropolskim²⁹⁶⁰. Dodatkowo, jako istotny element eksploatacji surowców odnawialnych, a który został zauważony w myśleniu geostrategicznym dopiero w połowie ubiegłego wieku, można wskazać na atrofię możliwości produkcyjnych rozumianych zarówno jako erozję parametrów środowiska niezbędnych do produkcji określonych materiałów roślinnych i zwierzęcych²⁹⁶¹, jak i wymieranie tychże gatunków w toku naturalnej oraz antropogenicznej ewolucji biologicznej²⁹⁶². W tym kontekście pojawia się dodatkowy czynnik, wcześniej jedynie w marginalnym stopniu rozważany na gruncie strategicznej refleksji: zmienność tych surowców w czasie, przejawiająca się nie tylko we wspomnianej powyżej zmianie konfiguracji oraz dostępności surowców odnawialnych, lecz również w nieodnawialnych, w tym ze szczególnym uwzględnieniem terytoriów dotychczas niedostępnych, albo z powodów technicznych – obszary podmorskie²⁹⁶³; albo politycznych – zasoby ziem rzadkich w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej²⁹⁶⁴.

Po drugie, jest to również kwestia tak zwanej *holenderskiej choroby*²⁹⁶⁵, oznaczającą szkodliwość nadmiernej koncentracji zasobów naturalnych na terenie jednego państwa narodowego. W większości przypadków, co można wskazać na przykładzie Holandii, skoncentrowanie energii na sektorze albo stricte wydobywczym, albo opartym wyłącznie o przetwórstwo jednego surowca, powoduje atrofię ogólnego potencjału zarówno poprzez ograniczenie rzeczywistych możliwości działania poprzez zwiększenie stopnia podatności

2959R. J. Hopper, *The Laurion Mines: A Reconsideration*, „Annual of the British School at Athens”, 1968, nr 63, s. 293 – 326.

2960W. Caban, *Górnictwo i hutnictwo w Stropolskim Okręgu Przemysłowym w XIX wieku. Rozwój i upadek*, „Fundacja Świętokrzyska Góry Historii”, 2017, URL: <http://goryhistorii.pl/gornictwo-i-hutnictwo-w-staropolskim-okregu-przemyslowym-w-xix-wieku-rozwoj-i-upadek/>, [dostęp: 6.03.2017]; J. Muszyńska, *Rola biskupów krakowskich w rozwoju górnictwa i hutnictwa* [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, red. A. Kaźmierczyka, A. K. Link-Lenczewski, M. MArkiewicz, K. Matwijowski, Kraków 2004, s. 330 – 340.

2961Szczególnie jest to widoczne w kwestii erozji ziemi ornej. Przykładowa analiza: D. R. Montgomery, M. Y.-F. Huang, A. Y.-L. Huang, *Regional soil erosion in response to land use and increased typhoon frequency and intensity, Taiwan*, „Quaternary Research”, 2014, nr 81(1), s. 15 – 20.

2962M. L. McCallum, *Vertebrate biodiversity losses point to sixth mass extinction*, „Biodiversity and Conservation”, 2015, nr 24(10), s. 2497 – 2519.

2963I. Trusewicz, *Japonia bierze metale ziem rzadkich*, „Parkiet.com”, 2013, 20 lipca, URL: <http://www.parkiet.com/artyku/1331713.html?print=tak>, [dostęp: 6.03.2017].

2964Z. Keck, *North Korea May Have Two-Thirds of World's Rare Earths*, „The Diplomat”, 2014, 22 stycznia, URL: <http://thediplomat.com/2014/01/north-korea-may-have-two-thirds-of-worlds-rare-earths/>, [dostęp: 6.03.2017].

2965W. H. Buiters, D. D. Purvis, *Oil, Disinflation, and Export Competitiveness: A Model of the „Dutch Disease”* [w:] *Economic Interdependence and Flexible Exchange Rates*, red. J. S. Bhandari, B. H. Putnam, Cambridge 1983, s. 221 – 247.

państwa na zakłócenia generowane na poziomie środowiska międzynarodowego, albo atrofię koherencji społecznej, poprzez skrócenie procesu produkcyjnego towarów eksportowych, co umożliwia uzyskanie znaczących dochodów bez konieczności prowadzenia ekstensywnych inwestycji. W przypadku *państwa średniego* terytorium pozostaje ważnym elementem składowym siły. Drugim wymiarem są technologiczne możliwości uzyskania dostępu do tych zasobów, nie tylko samodzielnie, ale także przy współpracy z innymi podmiotami międzynarodowymi – zarówno państwami jak i podmiotami niepaństwowymi. Jest to coraz ważniejszy element uzupełniający terytorium, pozwalający na amplifikacje jego wartości. Szczególnie istotne jest posiadanie prawa własności do wykorzystywania produktów wysokich technologii niezbędnych do uzyskania dostępu do zasobów zlokalizowanych na danym terytorium.

W rezultacie wskazać można na dwa, skrajne przypadki, które pozwalają na zwiększenie lub zmniejszenie potencjału generowanego przez terytorium. Jednym z nich jest Kanada, gdzie zlokalizowane są olbrzymie złoża ropy naftowej, które w przeciwieństwie do klasycznych złóż, ograniczonych od gór lita skałą, pokryte są żwirem²⁹⁶⁶. Zamiast tradycyjnych odwiertów, niezbędne staje się opracowanie nowego procesu wydobywczego na polegającego na wydobyciu materiału oraz zmniejszenie jego lepkości w celu przesłania materiału do dalszej obróbki²⁹⁶⁷. Niezbędna staje się konsumpcja zasobów w celu opracowania, realizacji oraz konserwacji nowych urządzeń służących pozyskaniu niniejszego²⁹⁶⁸ surowca. Odmienna koncepcja jest realizowana w kontekście państw słabszych, zlokalizowanych głównie w regionie AKP²⁹⁶⁹, prezentowanych głównie w kontekście transformacji społeczno-ekonomicznej, której nadrzędnym celem jest uzyskanie pełnego uczestnictwa w międzynarodowej wymianie handlowej.

Jednakże, jak wspomina Witold Kieżun²⁹⁷⁰, w kontekście interakcji z podmiotami niepaństwowymi dysponującymi technologiami pożądanymi przez państwo podlegające

2966D. Woynillowicz, Ch. Severson-Baker, M. Reynolds, *Oil sands fever: The environmental implications of Canada's oil sands rush*, Drayton Valley 2005.

2967Nowa technologia pozyskiwania ropy z piasków bitumicznych, „Nauka w Polsce”, 2011, 5 sierpnia, URL: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,383807,nowa-technologia-pozyskiwania-ropy-z-piaskow-bitumicznych.html>, [dostęp: 6.03.2017].

2968W tym wymiarze szczególne znaczenie ma system rurociągów wykorzystywanych do transportu surowca z miejsc wydobycia do zakładów przetwórczych.

2969Grupa ta łączy państwa będące byłymi koloniami mocarstw wchodzących w skład Unii Europejskiej. Obejmuje najbiedniejsze państwa Subsaharyjskiej Afryki, Karaibów oraz wyspy na Pacyfiku. J. Ravenhill, *Back to the nest? Europe's relations with the African, Caribbean and Pacific group of countries*, „Working Paper PEIF-9”, 2002, 1 grudnia, URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.72.5363&rep=rep1&type=pdf>, [dostęp: 6.03.2017].

2970R. Woś, *Kieżun: Polska Afryką Europy. Transformacja była klasyczną neokolonizacją, rozmowa z profesorem Witoldem Kieżunem*, „Forsal.pl”, 2013, 8 listopada, URL: <http://forsal.pl/artykuly/744722,kiezun-polska-afryka-europy-transformacja-byla-klasyczna-neokolonizacja.html>, [dostęp: 6.03.2017].

transformacji, relacje te kształtowane są na korzyść korporacji, która jest w stanie ograniczyć sprawowanie jurysdykcji nad instalacjami prowadzącymi transformację złóż surowców naturalnych w formę konsumowalną przez współczesną cywilizację. Najbardziej widowiskowym przykładem jest dominowanie zachodnich korporacji naftowych w konstrukcji oraz zarządzaniu produkcją ropy naftowej w *państwach średnich* i nie tylko²⁹⁷¹, lecz również w sektorach niestrategicznych, na przykład w kontekście prywatyzacji plantacji kawy w Burundi²⁹⁷². Stwierdzić należy że w obecnym kontekście środowiska międzynarodowego terytorium jako źródło siły państwa średniego, jest silnie modyfikowana przez technologię, do której dostęp, zapewniany głównie poprzez korporacje transnarodowe, staje się współcześnie kluczem do produkcji siły. Trzecim wymiarem jest stopień organizacji wewnętrznej przestrzeni *państwa średniego*, rozumiana jako udział w niej chaotycznej *biosfery* jak i uporządkowanej *antroposfery*. W tym kontekście można wskazać na znaczną dywersyfikację wartości poszczególnych obszarów warunkowaną poprzez ich przetworzenie w ramach procesów implementacji dokonań rewolucji przemysłowej, szczególnie na płaszczyznach takich jak robotyzacja sektora produkcyjnego, rozwój sieci telekomunikacyjnej oraz infrastruktury krytycznej, a także stopień urbanizacji.

Należy wskazać, że współczesny świat dzieli się na trzy kategorie przestrzeni. Pierwszą jest przestrzeń wysoko przetworzona, gdzie *antroposfera* całkowicie zdominowała, a wręcz spowodowała atrofie *biosfery*. Co jest szczególnie paradoksalne w tej sferze na szczególną uwagę zasługują olbrzymie aglomeracje miejskie, tak zwane *megamiasta* (ang. *megacities*)²⁹⁷³, w skład których wchodzi zarówno luksusowe dzielnice usługowe generujące przestrzeń dla funkcjonowania transnarodowych zjawisk globalnych, takich jak rynki finansowe²⁹⁷⁴, lecz również dzielnice skrajnego ubóstwa określane jako *slumsy*²⁹⁷⁵ lub *fawele*²⁹⁷⁶. Nawet wystąpienie poważnych katastrof naturalnych nie powoduje trwalszego niż

2971Ch. Helman, *Największe koncerny naftowe świata 2013*, „Forbes”, 2013, 19 listopada, URL: <http://www.forbes.pl/ranking-forbesa-najwieksze-koncerny-naftowe-swiata-2013,artykuly,166677,1,1.html>, [dostęp: 6.03.2017].

2972W. M. Ndayitwayeko, M.O. Odhiambo, M. Korir, P. M. Nyangweso, W. Chepng'eno, *Comparative advantage of the Eastern and Central Africa in the coffee export sector: the case of Burundi*, „African Crop Science Journal”, 2014, nr 22(4), s. 987 – 995; J. S. Oketch, T. Polzer, *Conflict and Coffee in Burundi* [w:] *Scarcity and Surfeit: Scarcity and Surfeit: The Ecology of Africa's Conflicts*, red. J. Lind, K. Sturman, Ann Arbor 2002, s. 86 – 156.

2973A. G. Aguilara, P. M. Wardb, C. B. Smith, *Globalization, regional development, and mega-city expansion in Latin America: Analyzing Mexico City's peri-urban hinterland*, „Cities”, 2003, nr 20(1), s. 3 – 21; Hasi Bagan, Yoshiki Yamagata, *Landsat analysis of urban growth: How Tokyo became the world's largest megacity during the last 40 years*, „Remote Sensing of Environment”, 2012, nr 127, s. 210 – 222.

2974W tym kontekście symboliczną rolę odgrywa w tej sferze takie dzielnice jak londyńskie City, francuskie Île-de-France, czy też nowojorska Wall Street.

2975B. Marx, T. Stoker, T. Suri, *The Economics of Slums in the Developing World*, „Journal of Economic Perspectives”, 2013, nr 27(4), s. 187 – 210.

2976Jest to termin odnoszący się do dzielnic nędzy w Brazylii. Szacuje się, że niemal 6% populacji Brazylii

przejściowe, najdłużej kilkuletnie ograniczenie efektywności funkcjonowania miasta nie tylko aglomeracji zlokalizowanych w przestrzeni świata rozwiniętego, takich jak Tokio²⁹⁷⁷ czy Nowy Orlean²⁹⁷⁸, lecz również w przestrzeni państw rozwijających się jak Dżakarta²⁹⁷⁹ czy Dhaka²⁹⁸⁰, a nawet w warunkach toczącego się asymetrycznego konfliktu niskiej intensywności, co ma miejsce w Gazie²⁹⁸¹. W rezultacie miast tego typu praktycznie nigdy nie zaprzestają funkcjonowania, dostarczając olbrzymich środków finansowych²⁹⁸², jak szczególnie pożądaných oraz unikalnych usług oraz produktów wysokich technologii.

Drugą jest przestrzeń średnio przetworzona, gdzie *antroposfera* funkcjonuje we względnej równowadze z *biosferą*, jednakże ta druga jest przez tą pierwszą kontrolowana oraz w razie potrzeby istnieje możliwość dokonania głębokiej ingerencji. W jego skład wchodzi przede wszystkim tak zwane obszary podmiejskie rozciągające się pomiędzy mniejszymi ośrodkami miejskimi. Jest to paradoksalne, ale to właśnie ta sfera w pierwszym rzędzie ulega degeneracji w kontekście postępującej implozji demograficznej społeczeństw rozwiniętych,

żywie właśnie w tych dzielnicach. E. D. Arias, C. D. Rodrigues, *The myth of personal security: Criminal gangs, dispute resolution, and identity in Rio de Janeiro's favelas*, „Latin American politics and society”, 2006, nr 48(4), s. 53 – 81.

2977Tokio zostało dotknięte kilkoma potężnymi trzęsieniami ziemi, które dokonały szeregu zniszczeń. Ostatnie trzęsieniem ziemi miało miejsce w Tōhoku, które miało miejsce dnia 7 kwietnia 2011 roku. Największe straty w infrastrukturze oraz ludności miały miejsce dnia 1 września 1923 roku, określano mianem wielkiego trzęsienia ziemi w Kantō, które zniszczyło 2/3 miasta. Więcej szczegółów: J. Hammer, *Yokohama burning: the deadly 1923 earthquake and fire that helped forge the path to World War II*, Nowy Jork 2006.

2978Symbolem zniszczenia w Nowym Orleanie jest huragan Katrina, który uderzył w miasto dnia 29 sierpnia 2005 roku. Więcej szczegółów o skali strat i zniszczeń, a także rekonstrukcji znaleźć można: M. L. Dolfman, S. F. Wasser, B. Bergman, *The effects of Hurricane Katrina on the New Orleans economy*, „Monthly Labor Review”, 2007, nr 6, s. 3 – 18.

2979W przypadku Indonezji, a w szczególności najgęściej zaludnionej wyspy – Jawy, na której zlokalizowana jest Dżakarta, wskazać można na dwa zagrożenia katastrofami naturalnymi, zresztą blisko ze sobą związane. Pierwszym, są trzęsienia ziemi oraz związane z nimi fale tsunami, powodujące dodatkowe zniszczenia. Ostatnie trzęsienia ziemi miały miejsce w 2006 roku. J. Mori, W. D. Mooney, Afnimar; S. Kurniawan, A. I. Anaya, S. Widiyantoro, *The 17 July 2006 Tsunami Earthquake in West Java, Indonesia*, „Seismological Research Letters”, 2007, nr 78(2), s. 201 – 207. Drugim jest aktywność wulkaniczna: Indonezja jest elementem tak zwanego *pacyficznego pierścienia ognia*, których największe elementy zdolne są do erupcji przybierających rozmiary VEI 6 (Krakatau), VEI 7 (Tambora) oraz VEI 8 (Toba).

2980W przypadku stolicy Bangladeszu, wskazać można na nieco inne zagrożenia naturalne, które wiążą się ze szczególnie obfitymi opadami deszczów monsunowych, powodujących lokalne podtopienia oraz większe powodzie. W konsekwencji zniszczenia infrastruktury krytycznej są znacznie mniej gwałtowne, lecz równocześnie bardziej regularne. M. Hough, *Cities and natural process*. Londyn, Nowy Jork 2004, s. 64 – 65.

2981P. H. Liotta, J. F. Miskel, *The real population bomb: megacities, global security and the map of the future*, Waszyngton D. C. 2012, s. 47 – 61.

2982Dla przykładu, Tokio, uznane za najbogatsze miasto na świecie, przy populacji metropolii obejmującej trzydzieści sześć milionów dziewięćset dwadzieścia trzy tysiące mieszkańców co stanowi 28,8% ogólnej populacji Japonii (2010) (Statistic Bureau, Ministry of Internal Affairs and Communications, *Statistical handbook of Japan 2016*, Tokio 2016, URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2016all.pdf#page=23>, [dostęp: 7.03.2017], s. 21), wytwarza jeden bilion dziewięćset dziewięćdziesiąt siedem miliardów pięćset milionów USD (2009) (R. Florida, Ch. Mellander, T. Gulden, *Global Metropolis: The Role of Cities and Metropolitan Areas in the Global Economy*, 2009, URL: <http://www.creativeclass.com/rfgdb/articles/Global%20metropolis.pdf>, [dostęp: 7.03.2017], s. 5), co stanowi 42,23% PKB Japonii. Wartość ta jest relatywnie większa, ponieważ w Tokio wytwarza się szczególnie zaawansowane technologicznie produkty oraz usługi.

przekształcając się w biosferę wszędzie tam, gdzie jest ona porzucana przez ludzi, zarówno w Europie²⁹⁸³, w Chinach²⁹⁸⁴ jak i w Stanach Zjednoczonych²⁹⁸⁵. Można wskazać, że przestrzeń ta jest skoncentrowana głównie w sferze kontroli *państw średnich*.

Trzecią jest przestrzeń bezpośredniej dominacji *biosfery*. Jest to przestrzeń w najmniejszym stopniu przetworzona przez działalność człowieka, obejmujące obszary określane jako dzikie, czy też jako nieucywilizowane. Zlokalizowane są one zarówno na terenie łądów (Amazonia, Sahara, dorzecze Kongo czy też Mongolia) jak i na terenie oceanów (na przykład wysepki na Południowym Pacyfiku).

Cechą łączącą wszystkie te obszary jest relatywnie niski stopień przetworzenia przez cywilizację ludzką, choć nie oznacza to nieobecności grup ludzkich, albo współcześnie, albo w perspektywie historycznej – Amazonia oraz Sahara²⁹⁸⁶. W rezultacie obszary te dysponują znaczną wartością, głównie w dwóch wymiarach. Pierwszym jest potencjał do przetworzenia w tereny należące do poprzednich dwóch kategorii. Drugim są właśnie zlokalizowane w ich granicach, źródła surowców naturalnych. Należy podkreślić, że terytorium pozostaje jednym z podstawowych generatorów siły *państwa średniego*. Jednakże aby poprawnie przekształcić zasoby te w realną siłę oddziaływania międzynarodowego niezbędne jest prowadzenie realnej strategii rozwoju.

Piątą cechą uniwersalnego wzorca siły *państwa średniego* jest jej *kooperatywność*. W

2983W Europie można wskazać na opuszczanie trudniej dostępnych osiedli oraz terenów uboższych oraz biednych oraz migrację do większych miast. W konsekwencji obserwować można zanikanie drugiej warstwy terytorium, na rzecz megamiast oraz prymitywnej biosfery. Jest to proces powolny oraz trudno zauważalny, jednak jego pierwsze symptomy stają się powoli widoczne na przykład w Hiszpanii. *Masz kilkadziesiąt tysięcy euro? Kup sobie wioskę w Hiszpanii*, „Wyborcza.pl”, 2013, 5 maja, URL: http://wyborcza.pl/1,76842,13852722,Masz_kilkadziesiat_tysiecy_euro_Kup_sobie_wioske.html, [dostęp: 7.03.2017].

2984Choć w tym przypadku można wskazać na perspektywiczną inwestycję rządu w Pekinie, którego celem jest wchłonięcie migracji ze wsi do miasta, która może nastąpić w ciągu najbliższej dekady bądź dwóch. *Chińskie miasta widma*, „Adam Machaj i Albert Mierzejewski – Raport z Państwa Środka”, 2013, 18 lutego, URL: <http://raportzpanstwasrodka.blog.onet.pl/2013/02/18/chińskie-miasta-widma/>, [dostęp: 7.03.2017].

2985W Stanach Zjednoczonych przykładem obszaru powoli opuszczanego przez człowieka i przejmowanego ponownie przez biosferę może tak zwany *pas rdzy* (ang. *Rust Belt*), rozciągający się od regionu Wielkich Jezior aż do wybrzeża Atlantyku, obejmującego obszar środkowozachodnich stanów. Symbolem upadku oraz atrofii tego regionu jest miast Detroit, które przeżywa w drugiej dekadzie XXI wieku gwałtowne załamanie ekonomiczne oraz połączoną z tym kwestię depopulacyjną. D. Apel, *Beautiful terrible ruins: Detroit and anxiety of decline*, New Brunswick 2015; A. R. Highsmith, *Demolition means progress: Flint, Michigan and the fate of the American Metropolis*, Chicago 2015.

2986W przypadku Amazonii, najnowsze badania historyczne wskazują, że był to region znacznie lepiej zagospodarowany oraz zaludniony, co wiązało się również z intensywnie rozwijającym rolnictwem oraz rzemiosłem. Wyludnienie nastąpiło głównie wskutek fali chorób sprowadzonych z Europy. *Water storage made prehistoric settlement expansion possible in Amazonia*, „Phys.org”, 2016, 28 sierpnia, URL: <https://phys.org/news/2016-04-storage-prehistoric-settlement-expansion-amazonia.html>, [dostęp: 7.03.2017]. W przypadku Sahary, można wskazać, że również i tutaj jej obszar był obszarem bogatej roślinności, który został przekształcony we współczesną pustynię. Niektórzy naukowcy wskazują, że pustynnienie nastąpiło już po wykształceniu się *homo sapiens sapiens* jako oddzielnego gatunku. Zhongshi Zhang, G. Ramstein, M. Schuster, C. Li, C. Contoux, Qing Yan, *Aridification of the Sahara desert caused by Tethys Sea shrinkage during the Late Miocene*, „Nature”, 2014, nr 513, s. 401 – 404.

tym kontekście wskazać można, że będąc skoncentrowanym głównie na przestrzeni wewnątrznarodowej, *państwa średnie* wydają się jedynie w minimalnym stopniu zainteresowane prowadzeniem ekspansji zewnętrznej – w mniej turbulentnych stanach środowiska lokalnego – w przeciwieństwie do mocarstw, zainteresowanych zwiększaniem własnej sfery wpływów. W tym kontekście można wskazać immanentne dążenie do konstrukcji różnego rodzaju koalicji międzynarodowych w celu realizacji wspólnych inicjatyw, które wymagają podjęcia aktywności poza granicami własnego terytorium. Koalicje te charakteryzują się różnym stopniem formalizacji oraz instytucjonalizacji, począwszy od powołanych czasowo i nisko sformalizowanych *koalicji chętnych (coalition of willing)*²⁹⁸⁷. Co ciekawe, w ramach tych organizacji funkcjonują zarówno większe jak i mniejsze państwa, jednak dla *państw średnich* jest to główna sfera aktywności międzynarodowej.

Wynika to przede wszystkim z trzech czynników. Pierwszym jest uniwersalność potencjału *państwa średniego* w porównaniu do innych podmiotów międzynarodowych. Drugim jest nieciągłość potencjału przy ciągłości interesów narodowych, wymagających aktywności międzynarodowej przy ograniczonych środkach do jej realizacji. Trzecim jest koszt podejmowania aktywności w oparciu o siłę, co powoduje dodatkowe ograniczenie aktywności podejmowanej na zewnątrz. Wydarzeniem dobrze obrazującym powyższe ograniczenia, może być kryzys polityczny w związku z okupacją sali posiedzeń sejmowych przez posłów opozycji pomiędzy trzydziestym trzecim a trzydziestym czwartym posiedzeniem Sejmu siódmej kadencji, kiedy to elementy potencjału państwa, szczególnie w wymiarze *hard Power* w odniesieniu do siłowego rozwiązania konfliktu, a także narracji medialnej obecnej z globalnych środków masowego przekazu²⁹⁸⁸.

W rezultacie utworzony system zasada się na istnieniu nierozwiązywalnego paradoksu: jego efektywność powoduje dążenia do objęcia jego funkcjonowaniem kolejnych sfer społecznej aktywności, w ramach procesu tak zwanej *sekiurytyzacji*²⁹⁸⁹. *Państwo średnie*, przy relatywnie mniejszym potencjale rozumianym jako katalog posiadanych zasobów, posiada otwartych więcej pól generujących wyzwania międzynarodowe oraz wymagających specyficznych zasad zarządzania. I o ile *państwa średnie* dysponują zasobami pozwalającymi

2987T. Hale, *A climate coalition of the willing*, „The Washington Quarterly”, 2011, nr 34(1), s. 89 – 101.

2988M. Day, *Polish leader evacuated from parliament in „coup” crisis*, „Telegraph”, 2016, 17 grudnia, URL: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/12/17/mass-protests-poland-against-new-media-laws/>, [dostęp: 8.03.2017].

2989Sekiurytyzacja lub raczej teoria sekiurytyzacji (ang. *securitization, theory of securitization*) jest pojęciem oraz procesem polegającym na objęciu mechanizmami zarządzania bezpieczeństwem kolejnych sfer aktywności społecznej poprzez akt mowy, dokonywany przez czynniki rządowe. Wprowadzony do użytku poprzez Ole Wævera w roku 1995. Więcej szczegółów: T. Balzacq, *A theory of securitization: origins, core assumptions and variants* [w:] *Securitization theory. How security problems emerge and dissolve*, red. T. Balzacq, Londyn, Nowy Jork 2011, s. 1 – 30.

na dość sprawne przejście do niższego stopnia wykorzystania zasobów bez konieczności ponoszenia znacznych kosztów zmniejszenia aktywności, sam proces stanowi wielkie wyzwanie dla ich wewnętrznej kondycji. W rezultacie pomimo relatywnej autarkii, państwa średnie pod względem efektywności ekonomicznej oraz będącej jej szczególnym wymiarem siły finansowej²⁹⁹⁰, niezwykle rzadko decydują się na testowanie własnej odporności, szczególnie w przypadku zmasowanego nacisku pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych.

Państwa średnie stanowią rdzeń współczesnej kategorii *państwa narodowego*, funkcjonującej w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, często niedostrzegalny, jednak w swej masie decydujący o jego kształcie oraz funkcjonowaniu. W tym kontekście stanowią one rzeczywiste potwierdzenie tezy o *państwie narodowym* jako podstawowym fundamencie stosunków międzynarodowych. Co ciekawe, można zaobserwować, że państwa średnie są wskazywane jako nosiciele oraz zarządcy tych funkcji społecznych, które są postrzegane jako podmioty międzynarodowe jako niepełnowartościowe. Na przykład *korporacje transnarodowe*, przejmując od rządów *państw średnich* najbardziej produktywnie sektory gospodarcze mają tendencję do pozostawiania w ich gestii kwestii generującej olbrzymie koszty przy znikomych zyskach, jak na przykład kwestię zarządzania polityką socjalną czy administrację służbą zdrowia²⁹⁹¹. Funkcje te, przejmowane są przez koalicje podmiotów transnarodowych oraz subnarodowych wyłącznie w sytuacji przedłużonego oraz chronicznego stanu niewydolności administracji rządowej, co nastąpiło na przykład na terenie strefy Gazy²⁹⁹² oraz w Libanie²⁹⁹³. W rezultacie uprawniona wydaje się teza, że narodowe państwa średnie stanowią *woły robocze* współczesnych stosunków międzynarodowych, zapewniając ich efektywne funkcjonowanie całego systemu, bez spektakularnych, widowiskowych oraz drobiazgowo analizowanych fenomenów.

W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje kwestia przyszłości *państwa średniego* jako kategorii w nauce o stosunkach międzynarodowych. Zaobserwować można na tym polu dwie dominujące tendencje, które wskazują na potencjalny scenariusz rozwojowy

2990Idealnym przykładem może być udostępnienie przez Szwajcarię danych finansowych obywateli państw europejskich stosujących niedozwolone praktyki w celu uniknięcia opodatkowania w państwach macierzystych.

2991W tym kontekście te kwestie w większości przypadków albo pozostają w rękach państwa średniego, jako pierwszorzędna strefa jego odpowiedzialności, poprzez dedykowane agendy rządowe, takie jak Zakład Ubezpieczeń Społecznych, albo poprzez wytworzenia oraz implementację norm oraz standardów dla niezależnych wykonawców, co miało miejsce w przypadku Otwartych Funduszy Emerytalnych.

2992Jalil Roshandel, *Regional politics and proxy groups: Iran, Hamas and Hezbollah* [w:] *Security issues in the Greater Middle East*, red. K. Yambet, Santa Barbara, Denver 2016, s. 129 – 140.

2993D. S. Sorenson, *Hezbollah in Lebanon* [w:] *Security issues in the Greater Middle East*, red. K. Yambet, Santa Barbara, Denver 2016, s. 141 – 149.

niniejszej kategorii. Pierwszą dominującą tendencją jest postrzeganie wartości tej kategorii, jak użytecznej, choć nie w sposób spektakularny. Drugą, coraz wyraźniej rysującą się w analizie kondycji *państwa średniego* jest jego relatywna niemożliwość dokonania awansu międzynarodowego do kategorii *mocarstw*: zarówno *pierwszego* jak i *drugiego rzędu*. Najwięcej wyzwań dostarczać będzie nie konieczność uzyskania supremacji nad przeciwnikiem, lecz zagadnienie jej utrwalenia w dłuższym okresie. W tym kontekście, jedyną oraz najpopularniejszą ścieżką rozwoju wydaje się degeneracja *państwa średniego* do poziomu *państwa upadłego* czy też dysfunkcyjnego. Oznacza to ruch w kierunku mniej zorganizowanej formy państwowości.

4.2.5. Państwa wirtualne

Pierwszą ze zmodyfikowanych kategorii *państwa średniego* jest tak zwane *państwo wirtualne* (ang. *virtual state*). Esencją oraz najprostsza definicją jest translacja większości instytucji państwa, w tym jego siły, z płaszczyzny geopolitycznej na płaszczyznę transnarodową. Translacja ta zostaje zakończona sukcesem, przez co rzeczony państwo uzyskuje relatywnie wyższą pozycję w stosunkach międzynarodowych niż wskazują na to klasyczne atrybuty potęgi państwa, a także wyznaczniki ilościowe, osadzone w klasycznej przestrzeni geopolitycznej. W tym kontekście słusznym wydaje się skojarzenie państwa wirtualnego z *hipermocarstwem*, głównie na płaszczyźnie efektywnego polegania na powiązaniach transnarodowych pomiędzy poszczególnymi agencjami rozrzuconymi po znacznym obszarze geograficznym. Istnieją dwie, podstawowe różnice. Pierwszą jest ograniczenie zakresu powiązań transnarodowych niemal wyłącznie do kwestii ekonomicznych, w przeciwieństwie do *hipermocarstwa*. Po drugie, jest to również zakres przestrzenny powiązań wytworzonych w ramach obu podmiotów. *Hipermocarstwo* obejmuje zasięgiem oddziaływania cały świat, podczas gdy *państwa wirtualne* koncentrują się na oddziaływaniu na określonym rejonie, choć znaleźć można węzły i huby wchodzące w skład państwa wirtualnego poza obszarem jego pierwszoplanowej działalności. W rezultacie można pokusić się o stwierdzenie, że *państwo wirtualne* stanowi mniejszą, bardziej wyspecjalizowaną wersję *hipermocarstwa*. Aby uporządkować dalsze rozważania, niniejszy podrozdział zostanie podzielony na trzy części. W pierwszej zostaną poruszone kwestie związane z definicją oraz zostanie zaprezentowany katalog podmiotów, które można przyporządkować do niniejszej kategorii. W drugiej zostanie zaprezentowana szczegółowa charakterystyka niniejszej kategorii podmiotów międzynarodowych, wraz z historią ich wykształcenia się oraz aktywności w systemie międzynarodowym. W trzeciej części zostaną

zaprezentowane podstawowe wymiary siły. Jako konkluzja, zostanie zaprezentowana potencjalna przyszłość państwa wirtualnego w powestfalskim środowisku międzynarodowym.

W kontekście definicyjnym, można wskazać, że praktycznie od połowy ubiegłego wieku można zaobserwować ewolucję porządku międzynarodowego. W kontekście adaptacji podmiotów państwowych, wskazać można cztery podstawowe koncepcje adaptacji w ramach rzeczonyj ewolucji. Po pierwsze jest to koncepcja *mocarstwa cywilnego (civilian power)* autorstwa Francois Duchêne²⁹⁹⁴, zakładająca wyeliminowanie elementu zarówno potencjału jak i myślenia strategicznego w wymiarze wojskowym. Po drugie, jest koncepcja *mocarstwa normatywnego (normative power)* autorstwa Iana Mannersa²⁹⁹⁵, odnosząca się do transformacji struktur państwowych pod kątem projekcji wpływu międzynarodowego o charakterze symbolicznym oraz społecznym. Po trzecie jest to koncepcja *mocarstwa handlowego (trade power)*²⁹⁹⁶, określenie stosowane w odniesieniu do Niemiec i Japonii, oznaczające państwo skoncentrowane na udziale w globalnej wymianie handlowej. Po czwarte, jest to również *państwo wirtualne (virtual state)* autorstwa Richarda Rosecrance'a²⁹⁹⁷, odnoszące się do translacji instytucji państwowych do przestrzeni transnarodowej, a więc osłabienie więzi z terytorium geopolitycznym.

Najbardziej adekwatną do warunków późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego jest koncepcja *państwa wirtualnego*. W oryginalnym brzmieniu, kategoria *państwa wirtualnego* obejmowała przede wszystkim przerzucenie w sferę transnarodową głównie działalności produkcyjnej, poprzez sprawowanie za pośrednictwem niniejszego medium kontroli nad fabrykami oraz przedsiębiorstwami, rozszanymi po całym regionie międzynarodowym, a niekiedy także po całym globie. Można na trzy poważne modyfikacje oryginalnej kategorii *państwa średniego*. Po pierwsze, następuje atrofia znaczenia terytorium dla konstrukcji potencjału oddziaływania międzynarodowego danego podmiotu. Tym samym państwa należące do niniejszej kategorii dysponują ekstensywną siecią powiązań transnarodowych rozwijającą się we współczesnym środowisku międzynarodowym. Po drugie, następuje bardzo ścisła symbioza pomiędzy *państwem narodowym* a wytworzonymi pod jego jurysdykcją *korporacjami transnarodowymi*. Związki te, wzorowane na przedwojennym kształcie Cesarstwa Japonii, opartej o niezwykle ścisłą, choć nigdy nie

2994F. Duchêne, *The European Community and the Uncertainties of Interdependence [w:] A Nation Writ Large? Foreign-Policy Problems before the European Community*, red. M. Kohnstamm, W. Hager, Londyn 1973, s. 1 – 21.

2995I. Manners, *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?*, „Common Market Studies” 2002, nr 40(2), s. 235 – 258.

2996D. A. Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton 1985.

2997R. Rosecrance, *The Rise of the Virtual State: Wealth and Power in the Coming Century*, Nowy Jork 1999.

sformalizowaną współpracę pomiędzy rządem narodowym a wielkimi sojuszami korporacji *zaibatsu*²⁹⁹⁸ oraz ich następców – *keiretsu*²⁹⁹⁹. Po trzecie, *państwo wirtualne* w znacznej mierze rekonstruuje – na znacznie mniejszą skalę – zasady działania *hipermocarstwa*, wraz z pasywnością większości struktury powiązań transnarodowych. Przykładem może być wzrastająca obecność marynarki amerykańskiej w Singapurze³⁰⁰⁰. Pomimo dysponowania dość wysokim poziomem zaawansowania technologicznego ich armii, słabość w kontekście geopolitycznym powoduje nieadekwatność zastosowania tych sił zbrojnych w rzeczywistym, późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

W przypadku terytorium *państwa wirtualnego*, największym jego przedstawicielem jest Szwajcaria, obejmująca czterdzieści jeden tysięcy dwieście siedemdziesiąt siedem kilometrów²³⁰⁰¹. Jednak większość państw tego typu jest znacznie mniejsza. Ich wielkość oscyluje w okolicach terytoriów Singapuru (sześćset dziewięćdziesiąt siedem kilometrów²)³⁰⁰², Hong kongu (jeden tysiąc sto osiem kilometrów²)³⁰⁰³, czy też Luksemburga (dwa tysiące pięćset osiemdziesiąt sześć kilometrów²)³⁰⁰⁴. Co ciekawe, państwo wirtualne nie

2998 *Zaibatsu* (jap. 財閥), jest to termin oznaczający dosłownie *finansową klikę*, a jego znaczenie jedynie w niewielkim stopniu odbiega od rzeczywistości. Stanowiły produkt japońskiej restauracji Meiji, oraz próbą transplantacji feudalnej organizacji społecznej na nowoczesną gospodarkę przemysłową. W skrócie rzecz ujmując, stanowiły nieformalny konglomerat zakładów produkcyjnych oraz instytucji finansowych dysponujących realnymi wpływami na sferę polityki oraz wojska, kontrolowanymi przy pomocy nieformalnych mechanizmów przez pojedyncze rody lub klany. Uważa się, że to właśnie *zaibatsu* stanowiły motor japońskiej ekspansji z lata 30. XX wieku, zarówno w wymiarze produkcji narzędzi niezbędnych do jej prowadzenia, jak i stanowiąc źródło politycznej inspiracji. Przykłady *zaibatsu*: *Sumitomo*, *Mitsui*, *Mitsubishi* oraz *Yasuda*. Zostały one nominalnie zlikwidowane w latach 1946 – 1947, jednak w kontekście zbliżającej się konfrontacji amerykańsko-sowieckiej, amerykańskie władze okupacyjne zadowolili się ich reformą oraz ograniczeniem znaczenia politycznego. J. Schenkein, *Japan, The Great Power: Industrialization Through The Lens Of Zaibatsu*, Seattle 2014.

2999 *Keiretsu* (jap. 系列), jest to termin oznaczający dosłownie *serię* lub *system spółek zależnych* jest mutacją systemu *zaibatsu*, który pojawił się po II wojnie światowej. Podstawowa różnica pomiędzy oboma systemami zlokalizowane są na trzech poziomach. Po pierwsze, są to systemy znacznie bardziej zinstytucjonalizowane oraz sformalizowane. Powiązania pomiędzy poszczególnymi przedsiębiorstwami są poświadczane stosowanymi dokumentami oraz gotowe do prześledzenia. Po drugie, centrum każdego *keiretsu* jest bank, generujący finansowy parasol nad pozostałymi podmiotami, uodparniając je na zawirowania rynkowe. Po trzecie, dysponują znacznie ograniczonymi powiązaniem politycznymi, szczególnie w sferach wojskowych. Zasadniczo wyróżnić można trzy podtypy *keiretsu*. Pierwszym jest *kigyō shūdan* (jap. 企業集団, horyzontalnie zdywersyfikowane grupy biznesowe), tak zwane *megabanki*. Drugim jest *seisan keiretsu* (jap. 生産系列, wertykalnie zorganizowana sieć producentów). Trzecim jest *ryūtsū keiretsu* (jap. 流通系列, wertykalnie zorganizowana sieć dystrybutorów). Przykładowe *keiretsu*: *Mitsubishi UFJ Financial Group*, *Sumitomo Mitsui Financial Group* i *Mizuho Financial Group*. Więcej szczegółów: Kenichi Miyashita, D. Russell, *Keiretsu: Inside the hidden Japanese conglomerates*, Nowy Jork 1996.

3000 W. Goodman, *U.S. Says Littoral Combat Ship Now in Singapore Is Combat Ready*, „Bloomberg”, 2016, 16 października, URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-16/u-s-says-littoral-combat-ship-now-in-singapore-is-combat-ready>, [dostęp: 9.03.2017].

3001 *Switzerland*, „CIA: World Factbook”, 2017, 12 stycznia, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sz.html>, [dostęp: 12.02.2017].

3002 *Singapore*, „CIA: World Factbook”, 2017, 12 stycznia, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/sn.html>, [dostęp: 12.02.2017].

3003 *Hong kong*, „CIA: World Factbook”, 2017, 12 stycznia, URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/hk.html>, [dostęp: 12.02.2017].

3004 *Luxembourg*, „CIA: World Factbook”, 2017, 12 stycznia, URL:

musi sprawować jednoznacznie oraz w nieograniczony sposób sprawować suwerenności nad własnym terytorium, co ma miejsce w przypadku Hong Kongu, który stanowi dość specyficzną strukturę w ramach Chińskiej Republiki Ludowej, która choć nominalnie wchodzi w skład państwa, to jednak cieszy się niespotykaną autonomią oraz przywilejami. Co więcej, mieszkańcy są w stanie tej ograniczonej, lub współdzielonej suwerenności bronić³⁰⁰⁵. Wydaje się, że pomimo relatywnie mniejszego znaczenia, jakie terytorium posiada dla państwa wirtualnego, jest ono wciąż dość istotnym elementem potencjału, głównie z trzech elementów. Pierwszym, jest kwestia normatywna, wiążąca podmiot tego typu z kategorią *państw narodowych*, wprowadzając je na alegoryczne salony dyplomacji. Drugim, jest konieczność fizycznego zlokalizowania szeregu najważniejszych instytucji władzy istniejących w ramach określonego podmiotu. Trzecim, jest konieczność dysponowania choćby symboliczną ilością zasobów generowanych przez kontrolowanie przestrzeni geopolitycznej w celu realizacji prerogatyw związanych z realizacją własnej pozycji jako państwa narodowego. W przypadku *państwa wirtualnego*, znaczenie terytorium jako podstawowego źródła siły oraz znaczenia międzynarodowego spada, ustępując miejsca sieciom powiązań transnarodowych, jednak ze względów w mniejszym stopniu utylitarnych, w większym – prestiżowych, terytorium nawet w szczątkowym wymiarze, mniejszym niż rozmiar województwa lubelskiego pozostaje dość istotną częścią składową danego podmiotu.

Po drugie, jest profil sieci transnarodowych powiązań przesądzających o istocie oraz strukturze potencjału danego *państwa wirtualnego*. W swej istocie bowiem stanowi on decydujący element przesądzający o jego sile oraz możliwościach działania. W oryginalnym ujęciu, reprezentowanym przez Richarda Rosecrance'a³⁰⁰⁶, *państwa wirtualne* bazowały oraz wyrastały z sieci powiązań wynikających z tytułu własności określonych przedsiębiorstw, instytucji czy innych inwestycji. W rezultacie były one tworzone przez skomplikowaną pajęczynę korporacji oraz spółek-krzaków i spółek-córek, które łączyły określone punkty globu z centrum zlokalizowanym w państwie wirtualnym. W tym kontekście istniejące powiązania o charakterze transnarodowym, pozwalają na transmisję zasobów z innych zakątków świata do obszaru rdzeniowego państwa wirtualnego, zwiększając jego potencjał oraz możliwości działania w stopniu wykraczającym poza możliwości terytorium na którym rezyduje. Mechanizm ten odpowiada transnarodowej sferze *hipermocarstwa*, jednak są dwa istotne ograniczenia. Pierwszym jest zakres przedmiotowy sieci powiązań transnarodowych,

<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/lu.html>, [dostęp: 12.02.2017].

3005J. Kaiman, *Hong Kong's umbrella revolution – the Guardian briefing*, „The Guardian”, 2014, 30 września, URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/30/-sp-hong-kong-umbrella-revolution-pro-democracy-protests>, [dostęp: 9.03.2017].

3006R. Rosecrance, *The rise of the virtual state. Wealth and power in the coming century*, Nowy Jork 1999.

w większości przypadków. W tym kontekście istnieją dwie najbardziej rozpowszechnione typy sieci na których powstają *państwa wirtualne*: pierwszy typ bazuje na prawach własności; drugi typ bazuje na ekonomicznej komplementarności elementów. Dodatkowo wskazać można na wciąż istniejącą głównie jako kategoria czysto teoretyczna, operująca w sferze normatywnej, jako dysponenci szacunku międzynarodowego. Jedynym państwem, które w ostatnich lata stara się implementować zasady konstrukcyjne tej wersji państwa wirtualnego zakładającego dystrybucję szacunku w środowisku międzynarodowym, jest Belgia, jednak coraz bardziej realna perspektywa jej upadku przyczynia się do obniżenia prawdopodobieństwa osiągnięcia ostatecznego sukcesu³⁰⁰⁷.

Po trzecie, jest to również zasięg oraz siła rzeczywistego oddziaływania danego państwa wirtualnego na dany system międzynarodowy. W tym ujęciu, *państwo wirtualne* wykazuje szereg ograniczeń typowych dla *hipermocarstwa*, nie skompensowanych jednak przez rozmiar oraz możliwości operowania jego centralnego elementu. Można wyróżnić trzy płaszczyzny ograniczeń krępujące swobodę działania państw wirtualnych.

Pierwszą płaszczyzną są struktury tego typu są niezwykle pasywne, ich aktywizacja pociąga za sobą konieczność poniesienia olbrzymich kosztów z ogólnego potencjału państwa wirtualnego. W rezultacie pomimo relatywnie dość znacznych zasobów, podmioty te nie są szczególnie aktywne w środowisku międzynarodowym, skupiając się raczej na podtrzymaniu istnienia oraz rozwoju własnej sieci powiązań transnarodowych, niż na aktywnym formatowaniu rzeczywistości. Przykładem tego ograniczenia może być Singapur³⁰⁰⁸.

Drugą płaszczyzną jest funkcjonowanie struktur tego typu wymaga stabilizacji środowiska międzynarodowego w celu zapewnienia bezproblemowego oraz nieprzerwanego funkcjonowania sieci infrastruktury krytycznej, stanowiącej podstawę dla państwa wirtualnego. To ograniczone jest szczególnie widoczne na dwóch subpłaszczyznach. Pierwszą jest uzależnienie od aktywności większych mocarstw w środowisku międzynarodowym, szczególnie z uwzględnieniem mocarstw pierwszego rzędu oraz *hipermocarstwa*, czyli grupy najbardziej zainteresowanej zmianą / utrzymaniem *status quo*, co oznacza podejmowanie działań mających skutkujących intencjonalnie lub nie destabilizacją systemu, co z kolei

3007 Główną zaletę Belgii jest zlokalizowanie na jej terytorium, głównie w stołecznej Brukseli siedzib głównych instytucji społeczności transatlantyckiej, ze szczególnym uwzględnieniem NATO oraz Unii Europejskiej. Jednakże słabością państwa belgijskiego jest jego skomplikowany system polityczny oraz wzrastające tendencje odśrodkowe powodujące wzrastającą degenerację wewnętrzną oraz paraliżującą możliwość efektywnego oddziaływania międzynarodowego. P. Belien, *Crisis in Belgium: If Flanders Secedes Wallonia Disintegrates*, „The Brussels journal”, 2007, 9 września, URL: <https://www.brusselsjournal.com/node/2433>, [dostęp: 9.03.2017].

3008 Więcej szczegółów: B. Desker, M. N. M. Osman, S. Rajaratnam *on Singapore: from ideas to reality*, Singapur 2006.

uniemożliwia czerpanie zasobów z przestrzeni transnarodowej. Jest to szczególnie widoczne w sferze międzynarodowych przepływów finansowych, gdzie natychmiastową oraz gwałtowną reakcją wywołują różne działania polityczne oraz militarne³⁰⁰⁹.

Drugą subpłaszczyzną jest uzależnienie od pomiotów dysponujących zasobami oraz wolą ich wykorzystania do stabilizacji międzynarodowego systemu w celu zapewnienia optymalnej efektywności transnarodowego przepływu zasobów. W tym kontekście negatywnie na samodzielności oraz aktywności *państw wirtualnych* odbija się daleko posunięta specjalizacja, która pozbawia je zasobów niezbędnych do samodzielnej realizacji zadania pacyfikacji newralgicznej dla ich racji stanu przestrzeni międzynarodowej. Natomiast w przypadku *państw wirtualnych* o charakterze normatywnym, konieczne jest zapewnienie z jednej strony nieskrępowanego dostępu do globalnej infrastruktury teleinformatycznej, z drugiej natomiast kluczem do ich szczególnej efektywności jest percepcja międzynarodowa, opierająca się w dużej mierze na wiarygodność oraz nieposzlakowanej opinii. Pozycja oraz potencjał *państw wirtualnych* jest w dużej mierze wtórny, kształtowany przez aktywność pozostałych podmiotów międzynarodowych. Związek ten jest niezwykle skomplikowany oraz podatny na modyfikacje wynikające z określonego kontekstu, jednak generalnie sprowadza się do tego, że możliwości oddziaływania *państw wirtualnych* osiągają optymalne wartości jedynie w sytuacji istnienia powszechnie usankcjonowanego *status quo*. Państwa tego typu są uzależnione od współpracy z innymi podmiotami międzynarodowymi, w tym również dla realizacji własnych, egoistycznych interesów narodowych. Wynika to z kontekstu istnienia oraz funkcjonowania *państwa wirtualnego*, dysponująca znaczącymi zasobami w sferze ekonomicznej, czy normatywnej, lecz w innych sferach, w szczególności politycznej oraz militarnej dysponują jedynie marginalnymi środkami.

W tych wymiarach polegają one na współpracy z innymi podmiotami międzynarodowymi, szczególnie z większymi mocarstwami. Co ciekawe większość z *państw wirtualnych* nawiązało jakąś formę współpracy z *hipermocarstwem* – Stanami Zjednoczonymi, poza Hong kongiem, który polega na Chińskiej Republice Ludowej; oraz Szwajcarią, która polega na międzynarodowym konsensusie sankcjonującym jej wieczystą neutralność. Oznacza to, że w kontekście współpracy militarnej, państwa wirtualne nie tylko nie dysponują możliwościami do prowadzenia samodzielnej aktywności w tym zakresie, lecz wręcz zmuszone są do współdzielenia własnej suwerenności z partnerami oraz sojusznikami.

3009Idealnym przykładem tego sprzężenia zwrotnego może być kryzys na Morzu Południowochińskim oraz jego wpływ na notowania giełdowe. Możliwość ta jest coraz częściej rozważana na gruncie analiz rynków finansowych. M. Spasic, *South China Sea Dispute: The Flashpoint for a Market Meltdown*, „The Daily Reckoning. Australia”, 2016, 21 lipca, URL: <https://www.dailyreckoning.com.au/south-china-sea-dispute-flashpoint-market-meltdown-cw/2016/07/21/>, [dostęp: 9.03.2017].

Państwa wirtualne w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, stanowi adaptację konstrukcji *państwa narodowego* do zmian konstrukcyjnych struktur oraz mechanizmów systemu międzynarodowego. Zaobserwować można tę adaptację na trzech poziomach. Pierwszym, jest translacja do przestrzeni transnarodowej, co przejawia się w przeniesieniu znaczącej części społecznej aktywności do przestrzeni wykazującą nową jakość. Drugim jest ograniczenie możliwości działania, poprzez sprofilowanie potencjału ogólnego pod kątem obsługi jednej, wyspecjalizowanej płaszczyzny w stosunkach międzynarodowych, wykazując zadziwiająco słabość we wszystkich pozostałych, ze szczególnym uwzględnieniem sił zbrojnych. W tym kontekście wskazać można na dwa podstawowe schematy organizacyjne: pierwszym jest schemat korporacyjno-usługowy, realizowany przez mniejsze podmioty dalekowschodnie, oraz jedynie teoretycznie istniejący schemat normatywny, który konstruowany jest w Europie. Po trzecie, subkategoria ta jest pasywna i nakierowana na kooperację, co owocuje poważnym oraz znaczącym sprzężeniem pomiędzy ich suwerennością a suwerennością innych, bardziej klasycznych podmiotów międzynarodowych, dysponujących pożądanymi zasobami siły oraz klasycznej potęgi.

W tym kontekście należy podkreślić, że kategoria *państwa wirtualnego*, jest stosunkowo nową kategorią, która na stałe wpisała się w rzeczywistość późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Obecny kształt przyjęła w latach 90. XX wieku, choć odległe korzenie podmiotów tego typu odnaleźć można w średniowiecznych republikach kupieckich, takich jak Wenecja³⁰¹⁰ oraz Genua³⁰¹¹, oraz kilka miast zlokalizowanych w obrębie Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, jak Lubeka³⁰¹². Podmioty te funkcjonowały na niemal analogicznych zasadach do współczesnych państw wirtualnych, z jednym istotnym zastrzeżeniem: w przeciwieństwie do swych współczesnych analogów, mogły relatywnie szybko przetworzyć zasoby finansowe na niezbędne zasoby, w tym szczególnie potrzebne zasoby militarne w razie potrzeby, korzystając z rozbudowanych więzi transnarodowych, obejmujących również rynek najemników, a także w pewnym okresie efektywnie zarządzając obiegiem zasobów *hard Power*, na przykład w formie krucjat, które przy pomocy dyplomacji oraz łapówek, była w stanie skierować w odpowiednie miejsce, na przykład na terytorium konkurenta handlowego³⁰¹³.

3010 *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797*, red. J. J. Martin, D. Romano, Baltimore 2002.

3011 T. A. Kirk, *Genoa and the Sea: Policy and Power in an Early Modern Maritime Republic, 1559–1684*, Baltimore, Londyn 2005.

3012 E. Raiser, *Städtische Territorialpolitik im Mittelalter: eine vergleichende Untersuchung ihrer verschiedenen Formen am Beispiel Lübecks und Zürichs*, Lubeka, Hamburg 1969.

3013 Więcej szczegółów na temat mechanizmów oraz narzędzi weneckiej polityki międzynarodowej z tego okresu: J. Phillips, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, Nowy Jork 2004.

Przez okres trwania przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego podmioty tego typu funkcjonowały w sposób efektywny, odnosząc nawet szereg tryumfów nad pozostałymi podmiotami międzynarodowymi. Jednakże z chwilą przejścia porządku międzynarodowego do westfalskiej fazy, podmioty te straciły dawny blask, będąc raczej przedmiotem rywalizacji rosnących w siłę państw narodowych niż jej podmiotami. Wynikało to ze zmiany wartości oraz organizacji geopolitycznej Europy. Wraz z pojawieniem się granic narodowych w ujęciu współczesnym, czyli charakteryzujących się separującą funkcją, przecinającą powiązania transnarodowe, stanowiące o ich sile oraz możliwościach. Wraz ze wzrostem oraz wzmocnieniem rządowej kontroli nad terytorium podmioty te zostały zredukowane jedynie do głównej siedziby oraz kilku faktorii handlowych, z których miały one możliwość czerpania środków do podtrzymania własnego istnienia, szczególnie w przypadku wzrostu poziomu rywalizacji z podmiotami o charakterze narodowym.

W efekcie podmioty tego typu zostały ostatecznie włączone w skład *państw narodowych*, w których wciąż odgrywały znaczącą rolę jako centra handlu, przemysłu oraz usług finansowych – na tyle ważnymi, że wartymi podjęcia rywalizacji pomiędzy konkurentami. Pojawienie się formacji *państwa wirtualnego* wymaga istnienia w rozbudowanej i co więcej nie kontrolowanej przez państwa narodowe przestrzeni transnarodowej. Warunki do ich rozwoju pojawiły się dopiero w latach 90. XX wieku, choć państwa obecnie wchodzące w skład tej kategorii pojawiły się już wcześniej. Najważniejszym i najbardziej prominentnym państwem tego typu była Szwajcaria, która istniała jako niezależna oraz samodzielna jednostka geopolityczna, nieprzerwanie od 1291 roku³⁰¹⁴. W XIX wieku na arenie pojawiła się Belgia (rok 1830)³⁰¹⁵ Hongkong (rok 1842)³⁰¹⁶. Co ciekawe Hongkong istniał w owym czasie jako autonomiczna kolonia brytyjska, będąca podstawą dla brytyjskiej ekspansji handlowej na teren południowych Chin. W XX wieku na arenę międzynarodową, jako podmioty niezależne wkroczył Tajwan (faktycznie od 1949 roku jest to państwo samodzielne we wszystkim oprócz oficjalnego rozpoznania) oraz Singapur (rok 1965). W tym kontekście można wskazać na proces wirtualizacji państwa, jednak nie kończący się jego całkowitym *zwirtualizowaniem*.

Wracając do zagadnienia ewolucji kategorii *państwa wirtualnego* należy podkreślić, że

3014Istnienie Szwajcarii datuje się na roku 1291, kiedy to trzy kantony – Uri, Schwyz i Unterwalden – podpisały umowę stowarzyszeniową. Choć wcześniej istniały analogiczne dokumenty, to jednak właśnie ten jest traktowany jako akt założycielski współczesnej Konfederacji Szwajcarskiej.

3015Belgia stała się niepodległą jednostką geopolityczną faktycznie w 1830 roku, kiedy to wybuchło na jej terytorium powstanie przeciwko zwierzchnictwu Holandii. Jednak jej uznanie przez pozostałe podmioty stosunków międzynarodowych na mocy traktatu londyńskiego (1839).

3016Hong kong stał się oficjalnie angielską kolonią na mocy traktatu nankińskiego.

jak w przypadku większości zjawisk typowych dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, cezurą kluczową jest data przełomu lat 80. i 90. XX wieku. W tym właśnie okresie nastąpiło wygaszenie systemowe dynamiki zimnowojennej a także reintegracja oraz stabilizacja globalnej sieci infrastruktury krytycznej na poziomie globalnym. Lwia część *państw wirtualnych* stała się nimi właśnie w latach 90. XX wieku. Co więcej, zlokalizowane są one w regionie Azji Wschodniej, co powoduje bliższe związki ekonomiczne oraz kulturalne z danymi rynkami, co postawiło je w uprzywilejowanej pozycji w odniesieniu do ekonomicznego *boomu* w regionie. W tym kontekście zerwanie więzi z przestrzenią geopolityczną w przypadku *państw wirtualnych* nigdy nie będzie kompletne, jako że przyporządkowanie do kategorii państwowej, pociąga za sobą posiadanie znaczącej obecności geopolitycznej. Jednakże niewykluczone, że ewolucja środowiska międzynarodowego w kierunku powestfalskim, będzie zakładała poważną modyfikację zakresu przedmiotowego definicji państwa, zakładającą eliminację obecności w przestrzeni geopolitycznej.

W kontekście teoretycznej analizy podkategorii *państwa wirtualnego*³⁰¹⁷ można wskazać na trzy, jakościowo odmienne ścieżki realizacji niniejszej wirtualności: *produkcyjnej*, realizowanej na przykład przez Singapur, *usługowej*, realizowanej przez Szwajcarię oraz *normatywnej* realizowanej przez Belgię. Z powyższych, najpowszechniejszym wydaje się wariant *produkcyjny*, natomiast w przypadku Belgii, pojawia się szereg wątpliwości odnośnie do jej zaliczenia w poczet *państw wirtualnych*, jednakże skupienie liczby instytucji regionalnych w Brukseli tworzy kontekst polityczny, którego wykorzystanie coraz bardziej określa politykę rządu narodowego. Jednakże wymaga to dużo większego stopnia zastosowania prognostyki niż empirycznej analizy, co wynika głównie z krótkiego okresu istnienia tej możliwości.

W pierwszym przypadku, modelu *produkcyjnym*, *państwo wirtualne* koncentruje się na tworzeniu oraz podtrzymywaniu więzi transnarodowych o charakterze biznesowym, łączącym przedsiębiorstwa zlokalizowane w różnych państwach świata. Jest to najpopularniejszy model *państwa wirtualnego* realizowany w praktyce międzynarodowej przez większość podmiotów wskazywanych jako typowych dla niniejszej subkategorii. Esencją tego typu podmiotów jest skoncentrowanie się na zarządzaniu sieciami łączącymi przedsiębiorstwa zlokalizowane w różnych regionach świata więzami o charakterze własnościowym, finansowym oraz funkcjonalnym.

Podstawowym polem działania podmiotów realizujących ten model jest stworzenie

3017D. F. Norris, *Building the virtual state... or not? A critical appraisal*, „Social Science Computer Review”, 2003, nr 21(4), s. 417 – 424.

optymalnych warunków do funkcjonowania oraz wzrostu firm funkcjonujących na skalę globalną lub regionalną, począwszy od warunków podatkowych, poprzez odpowiednio gęstą sieć infrastruktury krytycznej, zarówno wewnątrz terytorium państwa, jak i uwzględniając jego wyjścia na zewnątrz, a także warunki socjalne i bytowe. Oznacza to, że państwa te wytwarzają warunki, w których określone przedsiębiorstwa mogą rozwijać się w sposób nieskrępowany. Najbardziej widocznym przejawem działań tego typu jest współpraca Singapuru ze Stanami Zjednoczonymi w kontekście zapewnienia wolności nawigacji, szczególnie w trakcie trwania obecnego kryzysu na Morzu Południowochińskim³⁰¹⁸.

Nie oznacza to jednak jednostronności wymiany zasobów pomiędzy rządem a korporacjami. Państwa takie jak Singapur czy Tajwan, posiadają również wpływ na zachowanie korporacji, głównie na trzech podstawowych poziomach. Pierwszym jest poziom bezpośredniej kontroli wewnętrznej, realizowany głównie przy pomocy obciążeń podatkowych oraz innych regulacji polegających na wygenerowaniu dla państwa goszczącego pożądaných zasobów³⁰¹⁹. Drugim jest poziom pośredniej kontroli wewnętrznej, wyrażający się głównie poprzez zaangażowanie zasobów korporacji w konserwację oraz rozbudowę infrastruktury wewnętrznej *państwa wirtualnego*. Trzecim jest poziom pośredniej kontroli zewnętrznej, polegający na współpracy z korporacjami szczególnie w zbieraniu informacji. Jest to dość nowatorska współpraca z *korporacjami międzynarodowymi*, przebiegająca na zapewnieniu dwustronnej łączności pomiędzy instytucjami narodowymi odpowiedzialnymi za zbieranie informacji.

Od początku XXI wieku można obserwować, szczególnie w przypadku Stanów Zjednoczonych, dążenie do uzupełnienia luki w systemie osobowych źródeł informacji za pośrednictwem współpracy z korporacjami międzynarodowymi operującymi w szczególnie newralgicznym regionie międzynarodowym³⁰²⁰. W efekcie korporacje służą jako przedłużenie oraz amplifikator możliwości *państw wirtualnego*, zarówno w kontekście kanałów dostępu do pożądaných informacji, jak i możliwości analitycznych, szczególnie zlokalizowanych w ramach ekonomicznej sfery stosunków międzynarodowych oraz jej wpływu na pozostałe wymiary aktywności międzynarodowej. Ten związek dodatkowo komplikuje kwestię

3018Lim Kheng Swe, Ju Hailong, Li Mingjiang, *China's Revisionist Aspirations in Southeast Asia and the Curse of the South China Sea Disputes*, „China: na international journal”, 2017, nr 15(1), s. 187 – 213.

3019B. Robertson, *Hong Kong remains world's freest economy, report says*, „South China Morning Post”, 2013, 18 października, URL: <http://www.scmp.com/business/economy/article/1334060/hong-kong-remains-worlds-freest-economy-report-says>, [dostęp: 25.03.2017].

3020Umożliwia to uniknięcie poważnych konfliktów oraz kryzysów międzynarodowych, szczególnie w kontekście napięć pomiędzy państwem podejmującym operacje wywiadowcze a państwem poddanym działaniom tego typu. Podstawowym ich mankamentem jest niekompatybilność optyki korporacji i geostrategicznych potrzeb państwa. Jednakże, współpraca z korporacjami pozwala na efektywne zbieranie oraz zarządzanie olbrzymiej ilości surowych, oraz niekoniecznie tajnych danych.

wskazania granicy pomiędzy państwem a korporacjami, co dodatkowo wzmacnia efekt nowej jakości *państwa wirtualnego* we współczesnych stosunkach międzynarodowych. W przypadku realizacji niniejszego wzoru realizacji *państwa wirtualnego* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym niezbędne jest nawiązanie bliskiej oraz wielopoziomowej współpracy z korporacjami międzynarodowymi, ze szczególnym uwzględnieniem korporacji endemicznych dla danego państwa. Najważniejsi przedstawiciele niniejszej subkategorii są podmioty zlokalizowane w regionie Azji oraz Pacyfiku, takie jak Singapur oraz Hong kong. Podstawową kontrowersją jest również przynależność Tajwanu³⁰²¹, którego państwowość, choć w rzeczywistości nie jest kontestowana, jest przedmiotem gwałtownego sporu normatywnego prowadzonego w oparciu o dość skomplikowane relacje pomiędzy Chińską Republiką Ludową oraz Republiką Chińską, pozbawiony jest uznania własnej państwowości przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych.

W drugim przypadku, modelu *usługowym*, *państwo wirtualne* konstruowane jest przede wszystkim w oparciu o sektor usługowy, co odwraca relację z pozostałymi podmiotami funkcjonującymi w środowisku międzynarodowym, wymuszając poszukiwanie określonych usług w danym segmencie rzeczywistości transnarodowej. W porównaniu do poprzedniej subkategorii, czerpiącej siłę z procesów internacjonalizacji, siła tego wzorca *państwa wirtualnego* czerpana jest z internalizacji, polegającej na przyciąganiu zainteresowanych skorzystaniem z oferowanych usług. W kontekście najbardziej eksponowanego państwa realizującego powyższy wzorzec, czyli Szwajcarii jest to sektor bankowy. Efektem takiej konstrukcji jest ograniczenie obecności na arenie międzynarodowej, reprezentowanej przez członkostwo w organizacjach międzynarodowych takich jak Organizacja Narodów Zjednoczonych³⁰²² oraz Unia Europejska³⁰²³, przy zachowaniu dość znacznej wartości międzynarodowej. W efekcie *państwa wirtualne* realizujące ten model wirtualizacji są znacznie bardziej pasywne niż poprzedni wzór. Wynika to przede wszystkim ze znacznego stopnia pożądanego międzynarodowego – a co za tym idzie ich niezastępowalność przez inne segmenty środowiska międzynarodowego, generuje na tyle istotny popyt na rzeczony usługi, że to ich konsumenci są zainteresowani wytworzeniem oraz podtrzymaniem transnarodowych więzi stanowiących podstawę wirtualności. Przy czym, w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, kontrola ta przejawia się nie w sprawowaniu ścisłego oraz wszechstronnego nadzoru nad procesem internalizacji wpływu

3021P. Łukasiewicz, *Republika Chińska na Tajwanie – pytanie o status prawnomiędzynarodowy*, „Gdańskie studia Azji Wschodniej”, 2016, nr 10, s. 168 – 177.

3022Szwajcaria jest członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 10 września 2002 roku.

3023Szwajcaria nie jest członkiem Unii Europejskiej, co więcej idea pełnego członkostwa w Unii została kilkakrotnie odrzucona w referendum.

wewnętrznego, lecz w blokowaniu a także modyfikowaniu wpływów mogących mieć negatywny wpływ na kondycję przedsiębiorstw odpowiedzialnych za generację przesunięcia aktywności państwa w stronę przestrzeni wirtualnej. Z tego też powodu, aktywność Szwajcarii koncentruje się na ograniczeniu oraz modulacji dążenia pozostałych podmiotów międzynarodowych – w tym kontekście zarówno instytucji europejskich oraz rządu amerykańskiego – do uzyskania nie tyle wpływu na aktywność szwajcarskich banków oraz instytucji finansowych, co na dostęp do danych prowadzonych przez nie operacji³⁰²⁴. Dodatkowo, każdorazowe ustępstwo poprzedzone jest daleko idącymi ustępsstwami oraz gwarancjami partnera negocjacyjnego. A w szczególnych przypadkach możliwe jest wręcz rozgrywanie partnerów w celu zrównoważenia ich wpływów, co miało miejsce w przypadku dążenia Stanów Zjednoczonych do uzyskania nieoficjalnego dostępu do danych transakcji finansowych prowadzonych przez SWIFT³⁰²⁵. Podsumowując, model *państwa wirtualnego*, opartego o dostarczane określonej usługi, charakteryzuje się trzema cechami. Pierwsza jest relatywna izolacja międzynarodowa, oznaczająca bezprecedensowe możliwości selekcji bodźców generowanych przez środowisko międzynarodowe. Najbardziej widocznym przykładem realizacji powyższych możliwości mogą być relacje pomiędzy Konfederacją Szwajcarską a Unia Europejską, szczególnie w przypadku regulacji rynku bankowego³⁰²⁶. Drugą jest relatywna pasywność podmiotów wzorowanych na niniejszym modelu *państwa wirtualnego* na arenie międzynarodowej. Z tego też powodu obecność tych państw poza własnymi granicami będzie relatywnie niewielka, oparta raczej na opinii oraz postrzeganiu tych podmiotów w środowisku międzynarodowym, bazując dość często na plotkach³⁰²⁷. Trzecią cechą *państwa wirtualnego* jest wykształcenie aparatury separacyjno-filtracyjnej, pozwalającej na zniechęcenie innych, bardziej ekspansywnych elementów środowiska międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem mocarstw pierwszego rzędu, dążącego do przekształcenia środowiska międzynarodowego.

W trzecim przypadku, modelu normatywnym, *państwo wirtualne* koncentruje się na tworzeniu oraz podtrzymywaniu więzi służących wyrażaniu oraz uznawaniu szacunku oraz legitymacji, pomiędzy różnymi podmiotami międzynarodowymi, zarówno o charakterze

3024Koniec z tajemnicą bankową w Szwajcarii. To szansa na nowe wątki w aferze „Swiss Leaks”? „wPolityce”, 2017, 5 stycznia, URL: <http://wpolityce.pl/gospodarka/322249-koniec-z-tajemnica-bankowa-w-szwajcarii-to-szansa-na-nowe-watki-w-aferze-swiss-leaks?strona=1>, [dostęp: 31.03.2017].

3025C. Brand, *Belgian PM: Data Transfer Broke Rules*, „Washington Post”, 2006, 28 września, URL: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/09/28/AR2006092800585.html>, [dostęp: 31.03.2017].

3026K. Bachmann, *Kiedy związane ręce zapewniają przewagę? Siła przetargowa Unii Europejskiej w negocjacjach międzynarodowych*, Warszawa 2013, s. 132 – 180.

3027W tym względzie idealnym przykładem może być opinia o efektywności funkcjonowania szwajcarskich banków ze szczególnym uwzględnieniem zachowania do zachowania tajemnicy bankowej.

państwowym, jak i niepaństwowym. Nie zakłada on operowania na modelu wykorzystującym mechanizmy ekonomiczne, które pozwalają na uzyskanie dodatkowych środków niezależnie od potencjału zlokalizowanego w ramach terytorium *państwa wirtualnego* poddanego jego jurysdykcji. W tym kontekście jest to szczególnie ekonomicznie nieefektywne oddziaływanie, jako że pociąga za sobą konieczności konsumpcji szerokiego spektrum zasobów w celu konstrukcji oraz podtrzymania struktur transnarodowych odpowiedzialnych za rozdysponowywanie szacunku w środowisku międzynarodowym. Co więcej, jak wspomniano powyżej, format ten jest dopiero w kształcie kształtowania, z tego też powodu jego pełen zakres oraz funkcjonalność pozostaje w sferze spekulacji oraz prognoz.

Dotychczasowe doświadczenia w rozwoju środowiska międzynarodowego, wskazują, że o ile w sferze ekonomicznej państwa celowo, choć jedynie w określonym zakresie, zezwoliły na integrację tej sfery z powodu konieczności wzrostu jej efektywności w dostarczaniu pożądanej ilości dóbr i usług, o tyle w domenie legitymacji, wpływy te były zazdrośnie strzeżone, w stopniu większym, niż zwracano uwagę na kontrolę nad środkami przymusu bezpośredniego³⁰²⁸. W rezultacie, model normatywnego *państwa wirtualnego* charakteryzuje się czterema dominującymi cechami. Pierwszą jest konieczność posiadania znacznie większego potencjału zasobów siły, generowanych w sposób klasyczny, a więc z wykorzystaniem terytorium do prowadzenia procesów politycznych oraz gospodarczych w wyniku których następuje akumulacja określonych zasobów niezbędnych do zapewnienia efektywnego funkcjonowania państwa oraz zwirtualizowanej sieci dystrybucji szacunku. Jak wcześniej wspomniano, niniejszy model w przeciwieństwie do pozostałych, zakłada konstrukcje transnarodowej sieci powiązań, które nie przyczyniają się do akumulacji zasobów siły w ramach danego państwa, lecz raczej do kształtowania otoczenia międzynarodowego poprzez transmisję w jego obręb pożądanych norm oraz wartości, co przyczyni się do reprodukcji w jego ramach podmiotów oraz instytucji podobnie myślących (*like-minded*)³⁰²⁹. Drugą cechą niniejszego modelu *państwa wirtualnego* jest uzależnienie od stanu oraz nastawienia pozostałej części środowiska międzynarodowego, w tym względnie nie tyle do samego państwa wirtualnego, co raczej do narracji przez niego transmitowanej oraz

3028 Wynika to przede wszystkim z logiki westfalskiego środowiska międzynarodowego, wymagającego fizyczną eliminację pozostałych form organizacji politycznej, nie tylko jako elementu rzeczywistości międzynarodowej, lecz również podważenie społecznego pozwolenia na funkcjonowanie w środowisku międzynarodowym. Z tego też powodu, istniało o wiele większy margines tolerancji względem podmiotów posiadających pewien zakres środków przymusu bezpośredniego, niż dążącego do stworzenia alternatywnych form podmiotowości międzynarodowej. Z tego też powodu II wojna światowa zakładała możliwość jedynie bezwarunkowej kapitulacji jednej ze stron.

3029 Amrita Narlikar, J. Odell, *The strict distributive strategy for a bargaining coalition: the Like Minded Group in the World Trade Organization, 1998 – 2001* [w:] *Negotiating Trade: Developing Countries in the WTO and NAFTA*, red. J. Odell, Cambridge 2006, s. 115 – 144.

promowanej. Trzecią cechą, jest olbrzymia wrażliwość niniejszego modelu *państwa wirtualnego* na zakłócenia generowane przez porażki czy wręcz klęski generowane w trakcie aktywności rzeczoności podmiotu zarówno w polityce międzynarodowej jak i również w dużej mierze, w polityce wewnętrznej. W tym wymiarze, co typowe dla *soft* oraz *normative Power* możliwe jest zrealizowanie powyższych celów w przestrzeni transnarodowej niezbędne staje się przyjęcie dwóch sprzecznych linii postępowania: albo naleganie na bezwzględna realizację danych wartości, aby uzyskać efekt analogiczny do kształtu oraz funkcjonowania geopolitycznego rdzenia *państwa wirtualnego*; albo jedynie deklaratywne uznanie supremacji danego *państwa wirtualnego* jako głównego dostawcy standardów, które są w dowolny sposób stosowane w lokalnym kontekście każdego partnera³⁰³⁰. Czwartą cechą niniejszego modelu *państwa wirtualnego* jest jego ograniczenie efektywności transnarodowych powiązań do określonego, a przez to w swym występowaniu ograniczonego, kontekstu kulturalnego, który pozwala na odczytanie oraz ułatwia prawidłowe zrozumienie przekazu normatywnego oraz zawartych w jego ramach wartości oraz standardów. Sytuację komplikuje fakt wspomnianej w rozdziale pierwszym konstrukcji późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego złożonego odrywającego kontekst kulturowy od kwestii granic narodowych, co oznacza nie tylko występowanie na terenie państw pozaeuropejskich grup społecznych będących w stanie odczytać oraz prawidłowo zinterpretować normatywny przekaz europejski... oraz obecność na terenie państw europejskich grup społecznych nie będących w stanie tego uczynić³⁰³¹.

Państwo wirtualne stanowi pierwszą z prób adaptacji kategorii *państwa narodowego* do pełnego oraz efektywnego wykorzystania możliwości oferowanych poprzez pojawienie się transnarodowej przestrzeni społecznej. W rezultacie tej próby powstaje dość specyficzna hybryda łącząca w sobie elementy zarówno *państwa narodowego*, jak i *organizacji transnarodowej*, jednak z definicji niepodobna do żadnego. Niewiele więcej można o tym wspomnieć, zważywszy na to, że kategoria ta jest wciąż w trakcie kształtowania się w środowisku międzynarodowym. A to oznacza, że ostateczny efekt tegoż eksperymentu wciąż nie został do końca przesądzony. *Państwo wirtualne* może okazać się kanwą do konstrukcji przyszłego zakresu podmiotowego środowiska międzynarodowego, może być również zredukowane do elementu składowego innych, dzisiaj nie istniejących struktur politycznych. Jednak na obecną chwilę wydaje się słuszne podkreślenie, że eksperyment ten stanowi dość

3030T. Lenz, *EU normative power and regionalism: Ideational diffusion and its limits*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 218 – 220.

3031W tym kontekście należy podkreślić nie tylko gwałtowny rozwój ilościowy społeczności o pochodzeniu muzułmańskim w państwach europejskich, lecz również wzrost jej jakościowej odrębności, co staje się szczególnie widoczne w młodszym pokoleniu.

istotną oraz rozwijającą się kategorię podmiotów międzynarodowych. Dodatkowo, kategoria ta, mimo że relatywnie nieliczna, realizuje się w postaci trzech, wprawdzie nielicznych, ale rozwijających się modeli. Pierwszym modelem jest wzorowane na Singapurze, *wirtualne państwo* korporacyjne oparte jest na ścisłej współpracy z korporacjami produkcyjnymi prowadzącymi ekspansję na skalę globalną. Drugim modelem jest *wirtualne państwo* usługowe, wzorowane na Szwajcarii, szczególnie bierne w środowisku międzynarodowym, jednak dysponująca systemem instytucji dostarczających pożądane usługi dla pozostałych podmiotów międzynarodowych. Trzecim modelem jest *wirtualne państwo normatywne*, które wprawdzie nie pojawiło się jako oddzielna kategoria w stosunkach międzynarodowych, jednak pewne jego cechy oraz parametry zaobserwować można w przypadku Belgii. O ich przyszłości przesądzi kwestia ewolucji tegoż w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, a w praktyce kwestia jego stabilności. Czynnikiem ten jest kluczowym elementem funkcjonowania oraz dalszego rozwoju, głównie z powodu przeniesienia większej oraz ważniejszej części działalności *państw wirtualnych* do przestrzeni transnarodowej, gdzie najważniejszą kwestią jest nie tyle wytworzenie powiązań, co ich podtrzymanie. W tym kontekście, abstrahując o bardziej rozbudowanych oraz szczegółowych scenariuszy zaprezentowanych w następnym rozdziale, w przypadku istnienia państw wirtualnych, możliwe staną się dwie ścieżki rozwojowe. W przypadku dominacji tendencji stabilizacyjnych, możliwy stanie się bujny rozwój tej formy organizacji, szczególnie w przypadku mniejszych oraz nowopowstałych podmiotów międzynarodowych. Dodatkowym elementem sprzyjającym rozwojowi *państw wirtualnych* będzie również swoboda dostępu do rozbudowanej oraz funkcjonalnej globalnej sieci infrastruktury krytycznej, konserwowanej oraz chronionej przez konsensus największych potęg postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, co umożliwi nieskrępowany rozwój istniejących oraz nowych *państw wirtualnych*. Efektem realizacji niniejszego scenariusza będzie *spillover* nowej subkategorii na resztę państw narodowych, szczególnie zlokalizowanych w niższych warstwach tej kategorii. W najgorszym, w obliczu międzynarodowych turbulencji oraz wyzwań, podmioty te scedują część własnych kompetencji na większe i bardziej asertywne mocarstwa. Początek tego procesu można zaobserwować na przykładzie Hong kongu, który stał się elementem, choć w dużym stopniu autonomicznym elementem chińskiej gospodarki³⁰³².

3032Relacje pomiędzy rządem w Beijingu a dwoma dawnymi koloniami europejskimi – Hong kongiem oraz Makau – kształtowane są na zasadzie daleko posuniętej samodzielności ekonomicznej, której towarzyszy uznanie politycznego zwierzchnictwa Chińskiej Republiki Ludowej. W rezultacie stworzony model stanowi daleko idące ustępstwo państwowej suwerenności na rzecz lokalnej i regionalnej autonomii, przy nominalnym zachowaniu koherencji całości konglomeratu.

4.2.6. Państwa dysfunkcyjne

Niniejsza kategoria *państwa narodowego* odnosi się do kolejnej modyfikacji *państwa średniego*, w ramach adaptacji tej instytucji do warunków funkcjonowania w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jednakże w przeciwieństwie do poprzedniej, kategoria ta obejmuje podmioty, które nie zdołały przeprowadzić efektywnej transformacji i jako takie utraciło większość potencjału oraz *legitymacji* społecznej, stając się pustą przestrzenią operowania niepaństwowych podmiotów międzynarodowych³⁰³³, począwszy od organizacji pozarządowych, aż do organizacji przestępczych oraz transnarodowych. W rezultacie wystąpienia procesów pojawia się zjawisko państwowości istniejącej niemal wyłącznie w sferze deklaratywnej oraz normatywnej, jednak nie będącej w stanie realizować jej w sferze funkcjonalnej. Utworzona w ten sposób fikcja prawna, skrywająca niespacyfikowaną przestrzeń geopolityczną, która stanowi źródło niestabilności, nie tylko dla bezpośrednich sąsiadów, lecz również podmiotów zlokalizowanych większej odległości. W efekcie, większość środowiska międzynarodowego dąży do wyeliminowania powyższego zjawiska. W tym miejscu należy podkreślić, że popularna definicja *państw upadłego*³⁰³⁴, choć naukowo wartościowa, nie oddaje całości tematyki, wymagając dołączenia do niej szeregu wcześniej nie spotykanych kategorii. Aby uporządkować dalsze rozważania, niniejszy podrozdział będzie podzielony na trzy części. W ramach pierwszej z nich zaprezentowany zostanie dotychczasowy dorobek nauki o stosunkach międzynarodowych w dziedzinie identyfikacji oraz analizy przykładów występowania tych podmiotów. W drugiej części zostaną zaprezentowane trzy podstawowe wzory realizacji tytułowej dysfunkcji. W trzeciej części zostaną przybliżone potencjalne schematy dalszej ewolucji zjawiska.

Rozpoczynając dywagacje na temat *państw dysfunkcyjnych*³⁰³⁵, należy odwołać się do najpopularniejszej teorii *państwa upadłego*. Jak wspomniano wcześniej, przywołanie niniejszej teorii ma jedynie charakter wywołania tematu, jako że materiał empiryczny wynikający z analizy zachowań podmiotów zakwalifikowanych do tej kategorii w drugiej

3033Ashraf Ghani, C. Lockhart, *Fixing failed states: A framework for rebuilding a fractured world*, Oxford 2008, s. 17 – 32.

3034Termin ten, odnoszący się do państwa nie będącego w stanie zapewnić efektywnej realizacji własnej suwerenności, pomimo utrzymywania pełnej legitymacji do posiadania konstrukcji prawnej, był dość powszechnie stosowany w latach 90. XX wieku, jednakże krytyka która pojawiła się w kontekście zwiększonej obecności zachodnich mocarstw w rejonie Azji Południowej i Zachodniej, przyczyniła się do wzrastającej nieadekwatności pojęcia do rzeczywistości późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Przykłady niniejszej krytyki: A. Maroya, *Rethinking the Nation-State from the Frontier*, „Millennium: Journal of International Studies”, 2003, nr 32(2), s. 267 – 292; Ch. T. Call, *The Fallacy of the „Failed State”*, „Third World Quarterly”, 2008, nr 29(8), s. 1491 – 1507 oraz N. Olivier, *Fragile and Failed States: Critical Perspectives on Conceptual Hybrids*, „International Political Science Review”, 2013, nr 33(1), s. 326 – 341.

3035G. Gil, *Dysfunkcyjność państwa jako kategoria analityczna: próba kwantyfikacji i krytyka* [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, M. Pietraś, Warszawa 2013, s. 185 – 204.

dekadzie XXI wieku. Ze szczególnym uwzględnieniem coraz bardziej efektywnych działań, prowadzonych zarówno w wymiarze dyplomatycznym jak i militarnym na poziomie narodowym – poprzez lokalny rząd w Baidoa³⁰³⁶; jak i na poziomie międzynarodowym – poprzez misję stabilizacyjną prowadzoną pod egidą Unii Afrykańskiej³⁰³⁷, wspieraną przez Stany Zjednoczone, zarówno w dziedzinie wsparcia politycznego, jak i wykorzystania transferów zasobów *hard Power*³⁰³⁸.

Wskazawszy na podstawowe ułomności definicyjne *państwa upadłego*, należy wskazać, że podstawowa ich definicja brzmi następująco: „suwerenne organizmy państwowe, które na skutek długotrwałych konfliktów wewnętrznych, katastrofalnej sytuacji gospodarczej, zaniku struktur rządowych są pogrążone w chaosie i nie są w stanie wykonywać podstawowych wewnętrznych funkcji państwa w zakresie zapewnienia swoim obywatelom minimalnych warunków egzystencji i bezpieczeństwa oraz poszanowania prawa.”³⁰³⁹ W kontekście ilościowego określenia wielkość tego zjawiska, szacuje się, że na rok 2004 około sześćdziesiąt państw z ogólnej liczby stu dziewięćdziesięciu jeden spełniało w różnym stopniu kryteria pozwalające na określenie ich jako podmiotów w różnej fazie upadku³⁰⁴⁰. Z powodu znaczenia dla kształtu oraz funkcjonowania współczesnego środowiska międzynarodowego, zjawisko to posiada dużą znaczenia zarówno dla praktyków jak i teoretyków stosunków międzynarodowych³⁰⁴¹.

W kontekście charakterystyki tego fenomenu, niezbędne wydaje się wskazanie czterech jego cech konstytutywnych. Pierwszą jest atrofia wewnętrznych atrybutów suwerenności przy zachowaniu jej zewnętrznych przejawów, przynajmniej w formie nominalnej³⁰⁴². W tym wymiarze większość środowiska analityków specjalizujących się w badaniu tegoż zjawiska wskazuje na powstanie w tym wymiarze pewnej fikcji prawnej,

3036W tym kontekście można wskazać na pojawienie się Tymczasowego Rządu Federalnego, który w 2012 roku przekształcił się w Federalny Rząd Somalii, wypierając siły Unii Trybunałów Islamskich, między innymi z Mogadyszu oraz stając się jednym z najważniejszych podmiotów rywalizujących o społeczną legitymację do pełnienia roli państwa narodowego w populacji somalijskiej.

3037Opiyo Oloya, *Black Hawks Rising: The Story of AMISOM's Successful War against Somali Insurgents, 2007-2014*, Solihull 2016.

3038J. Gettleman, *Somali Forces, Backed by U.S., Kill Shabab Militants in Raid*, „The New York Times”, 2016, 16 sierpnia, URL: <https://www.nytimes.com/2016/08/17/world/africa/somalia-shabab.html>, [dostęp: 21.04.2017].

3039D. Kondrakiewicz, *Państwo [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 87.

3040A. D. Rotfeld, *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian*, Warszawa 2004, s. 20.

3041Przykładem pogłębionej analizy tegoż zjawiska może być publikacja: G. Gil, *Upadanie państwa w stosunkach międzynarodowych po zimnej wojnie*, Lublin 2015.

3042Polega ona na stwierdzeniu, że powstanie nowego państwa narodowego zachodzi wyłącznie w przypadku koniunkcji dwóch czynników: wewnętrznych możliwości sprawowania efektywnej jurysdykcji nad określonym terytorium oraz zewnętrznego uznania określonego podmiotu za państwa przez państwa już istniejące. Więcej szczegółów: L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2003, s. 69 – 72.

polegającej na przyznaniu uprawnień, których podmiot nie jest w stanie wykorzystać w rzeczywisty sposób³⁰⁴³. Drugą cechą jest kontestacja – efektywna – legitymacja rządu międzynarodowego do realizowania funkcji państwowych, szczególnie tych wymagających zastosowania siły, ze szczególnym uwzględnieniem środków przymusu bezpośredniego. Trzecią jest permanentny stan wewnętrznego chaosu, wywołany rywalizacją podmiotów o charakterze subnarodowym w celu przechwycenia całości legitymacji oraz kontroli wszystkich wymiarów państwowości, ze szczególnym uwzględnieniem jej nominalnych oraz zewnętrznych atrybutów. Czwartą cechą jest transmisja niestabilności na zewnątrz nominalnego terytorium, co powoduje generowanie poważnych wyzwań dla pozostałych uczestników systemu międzynarodowego, szczególnie zlokalizowanych w ich bezpośredniej bliskości. *Państwa upadłe* w nauce o stosunkach międzynarodowych wykazują trojaki stopień interakcji z globalną społecznością międzynarodową. Po pierwsze, najbardziej dewastujący wpływ ma bezpośrednia bliskość *państwa upadłego*, co prowadzi do *spill-overu* upadłości na terytorium sąsiada. Po drugie, mniej szkodliwa jest bliskość pośrednia, albo poprzez oddalenie geograficzne albo poprzez oddalenie w kontekście społeczno-kulturowym. Po trzecie, jest to globalny cień państw upadłych, który powoduje zwiększenie kosztów aktywności państwa i poszczególnych agencji rządowych, szczególnie w kontekście podejmowania próby zarządzania lub ograniczenia aktywności przestępczego podziemia.

W tym wymiarze należy wskazać, że pomimo olbrzymiej popularności teorii *państwa upadłego*, jest ona obarczona szeregiem wad, które powodują jej nieadekwatność do warunków późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Z tego też powodu, zamiast tego terminu zaproponowane zostanie pojęcie *państwa dysfunkcyjnego*, będącego w istocie terminem szerszym, oraz implikującym nie tyle ułomności istniejących struktur politycznych oraz społecznych, lecz raczej ich nieodpowiadanie usankcjonowanemu wzorcowi europejskiemu. W rezultacie w ramach tej kategorii można wyróżnić cztery subkategorie, które w ramach współczesnego środowiska międzynarodowego dysponują nieco odmiennym profilem siły, generując różne interakcje z pozostałymi podmiotami międzynarodowymi. Stosując kryterium dynamizacji przez nie otoczenie międzynarodowe, można wskazać na następujące subkategorie. Pierwszą są *mikropaństwa*, czyli podmioty nominalnie rozpoznane jako państwa, jednak ze względu na niewielkie rozmiary oraz niski poziom dostępnych zasobów, nie będące w stanie efektywnie zarządzać własnym terytorium, zdając się na przykład w kwestii prowadzenia polityki zagranicznej na większych sąsiadów. Drugą są

3043J. Zajadło, *Prawo międzynarodowe wobec problemu „państwa upadłego”*, „Państwo i prawo”, 2005, nr 2, s. 3 – 20.

państwa częściowo okupowane, dysponujące w pełni sprawną strukturą administracyjną oraz odpowiednim potencjałem, do zarządzania całością terytorium, jednakże nie są w stanie prowadzić tejże działalności z powodu militarnej interwencji silniejszego sąsiada, który przejął kontrolę nad częścią terytorium. Trzecią subkategorią jest *państwo deeuropizujące się*, które jest w trakcie ewolucji w kierunku konstrukcji nie uwzględniającej ani wartości zachodnich, ani parametrów oceny efektywności ich funkcjonowania. Czwartą subkategorią są *państwa właściwie upadłe*, stanowiące kwintesencje definicji właściwej. I jako takie stanowią idealną realizację niekontrolowanej dyfuzji niestabilności w środowisku międzynarodowym.

Pierwsza subkategoria, to *mikropaństwa*³⁰⁴⁴. Składa się ona z państw należących do dwóch typów. Pierwszym są państwa będące relikdami poprzednich epok w stosunkach międzynarodowych. Większość przykładów podmiotów tego typu zlokalizowana jest w Europie, na przykład Monako, San Marino czy Liechtenstein. Drugim typem są państwa stosunkowo nowe, powstałe w wyniku dekolonizacji w latach 60. i 70. XX wieku, które albo utraciły pożądane zasoby, ze szczególnym uwzględnieniem położenia geopolitycznego, albo nigdy go nie posiadały. W efekcie kwestie zarządzania tymi podmiotami, szczególnie w kontekście ich olbrzymiego oddalenia od większości centrów siły w stosunkach międzynarodowych, pozostawione są albo najbliższemu zainteresowanemu *państwu narodowemu*, albo instytucjom międzynarodowym, takim jak Organizacja Narodów Zjednoczonych (tak zwany *system powierniczy*, obecnie niepraktykowany), czy też pozostawienie ich w gestii dawnych (Wielka Brytania, Francja) czy też nowych (Stany Zjednoczone) mocarstw kolonialnych. W tym kontekście, państwa należące do powyższej kategorii, najczęściej rozsiane są po przestworzach oceanu, na relatywnie niewielkich wysepkach Karaibów, Malediwów, Melanezji, Mikronezji oraz Polinezji, a do powyższego typu zaliczyć można również Lesotho oraz Suazi. Państwa należące do tej kategorii międzynarodowej, stanowią najmniejsze możliwe podmioty, które można zaliczyć tej westfalskiej kategorii, co więcej nie dysponują zasobami odpowiednimi, zarówno w wymiarze ilościowym, jak i jakościowym, aby realizować wszystkie przyporządkowane państwu narodowemu funkcje. W tym wymiarze należy podkreślić, że w celu podtrzymania własnego istnienia podmioty tego typu sięgają nierzadko po wysoce egzotyczne zasoby, takiej jak na przykład sprzedaż domeny internetowej .tv (Tuvalu)³⁰⁴⁵, czy też oficjalny handel

3044K. Klecha-Tylec, *Wyzwania rozwojowe mikropaństw Południowego Pacyfiku na przykładzie Tuvalu*, „Prace Naukowe / Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach”, 2015, s. 48 – 60.

3045S. Beech, *The island nation of Tuvalu is being kept afloat by its domain name*, „News.com.au”, 2016, 7 marca, URL: <http://www.news.com.au/technology/the-island-nation-of-tuvalu-is-being-kept-afloat-by-its-domain-name/news-story/9af6c78e14c071013ddd7fa9ac64aa7f>, [dostęp: 6.05.2017].

aktywnością międzynarodową w kontekście wykorzystywania kompetencji państwa w sferze dyplomatycznej, jak na przykład nawiązywanie relacji dyplomatycznych, czy też uznawanie innych państw, co jest praktykowane przez Nauru³⁰⁴⁶.

Co ciekawe, sytuacja taka nie powoduje ich gwałtownego załamania się, lecz wydaje się amplifikować ich wewnętrzną stabilność oraz trwałość³⁰⁴⁷. Dodatkowo, w przeciwieństwie do pozostałych *państw upadłych*, podmioty tego typu nie stanowią źródła znaczącej niestabilności międzynarodowej, głównie z powodu objęcia ich mechanizmami stabilizacyjnymi oraz regulacyjnymi przez większe państwa, które biorą na siebie ciężar realizacji tych funkcji na mocy porozumień bilateralnych. *Państwa dysfunkcyjne* należące do tej subkategorii są zbyt małymi podmiotami, aby samodzielnie odgrywać znaczącą rolę na arenie międzynarodowej. W wyniku kompleksowej analizy, można wskazać, że jest to konstrukcja zbliżona do modelu *państwa wirtualnego*, jednak z trzema istotnymi zastrzeżeniami. Pierwsze, odnosi się do faktu, że *mikropaństwo* nie dysponuje możliwościami, ani realnymi, ani analitycznymi do świadomej konstrukcji transnarodowych powiązań stanowiących podstawową formę interakcji międzynarodowych. Drugim zastrzeżeniem jest sposób projekcji siły, gdyż *mikropaństwa* nie są ani czynnymi projektorami siły, ani biernymi, lecz stają się pryzmatami, przez które następuje wzmocnienie siły wykorzystywanej przez inne podmioty międzynarodowe, takie jak *mocarstwa – pierwszego i drugiego rzędu* – oraz *hipermocarstwo*. Trzecim zastrzeżeniem jest również fakt najdalszego, w przypadku *państw narodowych* w kierunku transnarodowego spektrum przestrzeni aktywności społecznej. Podsumowując, *mikropaństwa* dysponują potencjałem w znacznym stopniu ograniczonym, jednak o możliwościach wysoce użytecznych dla większych graczy międzynarodowych. W tym kontekście, należy podkreślić trzy sposoby realizacji potencjału *mikropaństw* w rzeczywistości międzynarodowej, które sprawiają, że są one użyteczne dla pozostałych graczy międzynarodowych. Pierwszym jest obniżenie kosztów aktywności międzynarodowej, poprzez udostępnienie terytorium do wykorzystywaniu w kontekście realizacji militarnych oraz geopolitycznych wątków strategii. Drugim jest udostępnienie własnych zdolności do czynności prawnomiędzynarodowych, pozwalających stworzyć wrażenie multilateralizmu oraz koalicyjności w aktywności motywowanej głównie

3046Choć plotki tego rodzaju zostały zdemonstrowane przez obie strony, wciąż utrzymują się w środowisku międzynarodowym. L. Harding, *Tiny Nauru struts world stage by recognising breakaway republics*, „The Guardian”, 2009, 14 grudnia, URL: <https://www.theguardian.com/world/2009/dec/14/nauro-recognises-abkhazia-south-ossetia>, [dostęp: 6.05.2017].

3047Za datę powstania Republiki San Marino, przyjmuje się rok 301 po Chrystusie. *Europe's Micro-States: (04) San Marino*, „Deutsche Welle”, 2014, 24 lipca, URL: <http://www.dw.com/en/europes-micro-states-04-san-marino/av-17804426>, [dostęp: 5.05.2017].

egoistycznie oraz unilateralnie pojmowanym interesem narodowym. Trzecim jest to również klasyczna możliwość oferowana przez państwa upadłe a więc oferowanie *schronienia* dla transnarodowych operacji nietolerowanych w innych obszarach globu.

Mikropaństwa, jest to subkategoria *państw dysfunkcyjnych* zakładająca istnienie państw, których terytorium nie dysponuje możliwością wytworzenia zasobów pozwalających na efektywne zarządzanie własnym terytorium. Jednakże nie sposób wskazać, że dysponują one niedziałającym rządem. Co więcej, pomimo że nie dysponują środkami pozwalającymi na funkcjonowanie nie tyle jako użytkownik własnej siły, lecz głównie jako wzmacniacz siły innych podmiotów, takich jak państwa narodowe oraz podmioty transnarodowe.

Druga subkategoria to *państwa częściowo okupowane*³⁰⁴⁸. W tym wymiarze można wskazać na fakt, że w odróżnieniu od poprzedniej subkategorii, reprezentanci do niej należący dysponują potencjałem pozwalającym na efektywne operowanie w rzeczywistości międzynarodowej, gdyby nie jedno określone wyzwanie: część terytorium, nad którym sprawują suwerenność znajduje się efektywnie pod geopolityczną kontrolą podmiotu wyższego rzędu lub równorzędnego, co powoduje niemożność realizacji własnych, zewnętrznych funkcji. W tym wymiarze esencją tej subkategorii, jest pozbawienie danego podmiotu zasobów nie poprzez ich rozproszenie, lecz akumulację w określonym zakresie, w określonej przestrzeni. Za przykład niniejszych państw można wskazać, Republikę Ukrainy, w ramach której okupowane obszary to Autonomiczna Republika Krymu, oraz fragmenty obwodu donieckiego i ługańskiego, Republikę Cypryjską, w ramach której okupowane są obszary Tureckiej Republiki Północnego Cypru, Gruzja, gdzie za okupowane można wskazać tereny Abchazji oraz Osetii Południowej. Na szczególną uwagę zasługują również państwa, które wprawdzie są okupowane, przynajmniej do pewnego stopnia, lecz fakt ten wydaje się nie mieć aż tak poważnych konsekwencji dla ich konstrukcji oraz funkcjonowania. W tym zakresie wyróżnić można *pakistańską pułapkę*, gdzie fragment terytorium jest kontestowany przez dwa państwa, lecz nie stanowi to zbyt istotnego obciążenia dla ich ogólnego potencjału, choć może się to szybko zmienić, głównie z powodu olbrzymiego potencjału eskalacyjnego. Pierwowzorem tej sytuacji jest konflikt pomiędzy Indiami a Pakistanem o Kaszmir, toczący się od początku istnienia obu państw – 1947 roku; oraz *okupację lustrzaną*, czyli sytuację gdy pierwotne państwo podzielone jest na dwie części, z których każda uważa drugą za siłą narzuconą formę zewnętrznej obecności. Niniejsza subkategoria składa się z podmiotów, dla których fakt okupacji jest wciąż istotnym zagadnieniem dla bezpieczeństwa oraz interesów

3048Nurit Klot, Yoel Mansfield, *The political landscape of partition: The case of Cyprus*, „Political geography”, 1997, nr 16(6), s. 495 – 521.

narodowych okupowanego państwa, utracone zasoby nie zostały odtworzone, lecz fakt okupacji do pewnego stopnia jest wciąż kontestowany, choć jedynie w sferze normatywnej. W rezultacie powyższej eliminacji, wzorzec państwa dysfunkcyjnego w wyniku częściowej okupacji terytorium można wskazać na trzy sztandarowe przypadki: Republika Ukrainy, Republika Gruzji, Republika Mołdawii, Republika Azerbejdżanu, Republika Armenii oraz Republika Cypru.

W tym wymiarze główną esencją tego państwa jest fakt, że większość potencjału skoncentrowana jest na jednym zadaniu: odzyskaniu pełni suwerenności, co wymaga zaniedbania do pewnego stopnia pozostałych sfer aktywności rządowej, począwszy od społecznej a skończywszy na międzynarodowej. W tym kontekście również należy wskazać na dość specyficzny kontekst prowadzonej okupacji, znacznie odbiegający od klasycznych wzorców, szczególnie na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, pomimo olbrzymiej asymetrii pomiędzy *państwem częściowo okupowanym* a okupującym, wydaje się że wykorzystanie pełni tej różnicy nie jest możliwe, głównie z powodu natury międzynarodowego otoczenia, ze szczególnym ujęciem potencjału *tarcia* w rzeczywistości międzynarodowej. W tym względzie na szczególną uwagę zasługuje ograniczenie możliwości wykorzystania turystycznego potencjału północnego Cypru³⁰⁴⁹, a także degenerację potencjału przemysłowego Donbasu³⁰⁵⁰, określanego często jako ukraiński odpowiednik *pasa rdzy*. Jednakże, co podkreślają nawet upublicznione analizy ośrodków wywiadowczych takich jak Stratfor³⁰⁵¹, potencjał okupacyjny agresywnego mocarstwa wydaje się pozwalać na dokonanie znacznie większych zdobyczy, szczególnie że powyższe państwa w chwili rozpoczęcia agresji nie dysponowały ani zasobami, ani społeczną koherencją pozwalającą na powstrzymanie postępów agresora. Tyczy się to szczególnie przypadku Gruzji w 2008 roku, kiedy to siły gruzińskie nie były w stanie efektywnie przeciwdziałać operacjom mieszanych rosyjskich grup szturmowych operujących na terenie tej republiki³⁰⁵² oraz Ukrainy, kiedy to potencjał operacyjny Federacji Rosyjskiej szacowany jest jako pozwalający na zajęcie obszarów sięgających do linii Dniepru, szczególnie w pierwszej fazie konfliktu w 2014 roku³⁰⁵³. Po drugie, spór ma w mniejszym

3049Najbardziej spektakularnym przykładem ograniczenia w rozwoju turystycznego potencjału Republiki Północnego Cypru są ograniczenia w dostępie turystów do resortów. Dla przykładu, w obu lotniskach – Ercan i Geçitkale – jako konsekwencja braku uznania międzynarodowego, przyjmowane są loty jedynie z terytorium Republiki Turcji.

3050M. Bird, L. Vdovii, Y. Tkachenko, *The great looting of Donbass*, „EU Observer”, 2015, 10 grudnia, URL: <https://euobserver.com/investigations/131428>, [dostęp: 26.05.2017].

3051*Wargaming Russia's Military Options in Ukraine*, „Stratfor Worldview”, 2015, 9 marca, URL: <https://www.stratfor.com/video/wargaming-russias-military-options-ukraine>, [dostęp: 26.05.2017].

3052R. Grodzki, *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008. Przyczyny – przebieg – skutki*, Zakrzewa 2009, s. 93 – 131.

3053Jest to najdalszy uznawany za optymalny zasięg zdobyczy rosyjskich na Ukrainie, obejmujący obszar historycznie jedynie marginalnie powiązany z regionami ukraińskimi o historycznie ukształtowanej tożsamości oraz nie przetrzebionej stalinowskimi represjami z lat 30. XX wieku. Dodatkowo, zlokalizowane

stopniu charakter geologicznym, dysponując znacznym potencjałem emocjonalnym, wyrastającym na bazie różnic społecznych, narodowych bądź religijnych. Kluczową konsekwencją staje się obniżenie potencjału koherencji obywatelskiej państwa częściowo okupowanego, nie tylko względem relacji wobec okupanta lecz również przenosząc ciężar na napięcia społeczne na tle etnicznym, narodowościowym oraz religijnym, nie tylko zlokalizowanej do linii rozgraniczenia jurysdykcji państwa oraz władz okupacyjnych, lecz rozciągających się na teren całego państwa, a niekiedy – co ma miejsce w przypadku Cypru, Grecji i Turcji – rozciągając się również na inne państwa. W tym względzie należy zwrócić uwagę, że poza geopolitycznym systemem filtrów w postaci geopolitycznych istnieje również system filtrów transnarodowych oddzielających elementy różnych cywilizacji oraz łącząc ugrupowania należące do tych samych konglomeratów. Po trzecie, fakt częściowej okupacji wydaje się być raczej nośnikiem pozwalającym na projekcję siły na innych płaszczyznach stosunków międzynarodowych, przede wszystkim dla okupanta, lecz również, choć w mniejszym stopniu, dla państwa okupowanego. Oznacza to, że kontrola nad określonym terytorium prowadzona przez mocarstwo okupacyjne nie jest celem samym w sobie. W trakcie dwóch dekad XXI wieku wskazać można na jeden przypadek podjęcia działań, w ramach którego owa motywacja mogła odgrywać decydującą rolę. Reasumując, fakt stosowania częściowej okupacji w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest nową jakością w realizacji własnych celów w rzeczywistości. W tym kontekście można wskazać trzy możliwe konfiguracje siły, wskazując na różne strategie radzenia sobie z faktem częściowej okupacji.

Pierwszym jest orientacja militarna, której esencją staje się rekonfiguracji potencjału w kierunku podjęcia asertywnego działania względem agresora, oraz ewentualnego odparcia kolejnej zbrojnej agresji. Przykładem realizacji tego scenariusza jest Ukraina. W tym wymiarze wskazać można na trzy podstawowe wyznaczniki konstrukcji oraz wykorzystania dostępnych zasobów, które zbliżają powyższą grupę państw do definicji upadłości. Po pierwsze, jest to transformacja dostępnych zasobów w siłę militarną, począwszy od zasobów finansowych oraz normatywnych a skończywszy na zasobach ludzkich³⁰⁵⁴. Po drugie, jest to również położenie nacisku na koherencję społeczną, nawet kosztem praw człowieka oraz

są tutaj największe populacje rosyjskojęzyczne. W rezultacie okupacja tych terenów nie powinna następczo zbyt wygórowanych kosztów dla potencjału Federacji Rosyjskiej.

3054W kontekście Ukrainy widać to wyraźnie poprzez opóźnienie reform mających na celu dostosowanie struktur społecznych, politycznych oraz gospodarczych do standardów europejskich. A. Kublik, *Ukraina dostała od Międzynarodowego Funduszu Walutowego kolejny jeden miliard dolarów kredytu i ponaglenie do reform*, „Wyborcza.pl”, 2017, 4 kwietnia, URL: <http://wyborcza.pl/7,155287,21587720,ukraina-dostala-od-mfw-kolejny-1-mlrd-dol-kredytu-i-ponaglenie.html>, [dostęp: 9.06.2017]. Dostęp płatny.

poważnego oddźwięku międzynarodowego, w tym ze strony najbliższych sojuszników³⁰⁵⁵, albo z archetypem bohaterstwa oraz walki o wolność bądź wielkość danego podmiotu³⁰⁵⁶. Po trzecie, jest to również dążenie do konstrukcji sieci międzynarodowej, transmitującej gwarancje bezpieczeństwa oraz różnej jakości zasoby militarne. Orientacja militarna w przypadku *państw częściowo okupowanych* oznacza rozbudowę militarnego komponentu siły, nawet kosztem pozostałych wymiarów, ze szczególnym uwzględnieniem wizerunku międzynarodowego. Dodatkowo należy podkreślić dwa wnioski. Po pierwsze, powyższa orientacja nie gwarantuje sukcesu, jako że okupant zwykle dysponuje zasobami pozwalającymi na zrównoważyć, a niekiedy wręcz przeważać wszelkie zasoby, które państwo okupowane jest w stanie zmobilizować. Po drugie, mobilizacja militarna upośledza funkcjonowanie pozostałych elementów państwa, co przekłada się na negatywne postrzeganie danego rządu nie tylko na płaszczyźnie międzynarodowej lecz również wewnętrznej, także z powodu licznych kompromisów zawieranych z organizacjami, których istnienie w przypadku klasycznych państw średnich jest albo zwalczane, albo ignorowane. W rezultacie państwo takie staje się potencjalnie ogniskiem geopolitycznej niestabilności, jednakże dysponuje potencjałem oraz wolą zarządzania tą niestabilnością razem w międzynarodowymi instytucjami.

Drugim jest orientacja specjalistyczna, której esencją jest sprofilowanie potencjału pod kątem uzyskania wzrostu znaczenia międzynarodowego poprzez uzyskanie amplifikacji własnego znaczenia co spowoduje ograniczenie prawdopodobieństwa podjęcia działań zaczepnych przez agresora. Przykładem realizacji tej strategii jest Cypr. W tym kontekście można wskazać, że powyższy potencjał nie generuje nawet potencjalnych możliwości odzyskania utraconych terytoriów, jednakże wytwarza na tyle znaczącą siłę przyciągania, że integracja podzielonego społeczeństwa może nastąpić w sposób pokojowy³⁰⁵⁷. Jednakże przekłada się to paradoksalnie na niechęć populacji pozostałej pod kontrolą właściwego rządu do dzielenia się własnymi zasobami³⁰⁵⁸, co oznacza społeczne usankcjonowanie tego podziału. Głównym sposobem radzenia sobie z okupacją, jest znalezienie niszy w środowisku

3055W przypadku Ukrainy najczęściej wskazywany jest an okres istnienia Rusi Kijowskiej, a więc pomiędzy 860 a 1240 rokiem. Jest to jednak zbyt odległy okres, aby był użyteczny do współczesnego kształtowania świadomości społecznej.

3056W tym miejscu przytaczane są postaci z współczesnej historii, ze szczególnym uwzględnieniem obu podjętych w XX wieku prób konstrukcji państwowości ukraińskiej. Są to postaci wciąż kolektywnie znane, lecz budzące kontrowersje na łonie zarówno ukraińskiego jak i ościennych społeczeństw. Najbardziej znana z tych postaci to Stiepan Aleksandrowicz Bandera.

3057C. Webster, *Division or unification in Cyprus? The role of demographics, attitudes and party inclination on Greek Cypriot preferences for a solution to the Cyprus problem*, „Ethnopolitics”, 2005, nr 4(3), s. 299 – 309.

3058G. Wright, *Greek Cypriot leaders reject Annan plan*, „The Guardian”, 2004, 22 kwietnia, URL: <https://www.theguardian.com/world/2004/apr/22/eu.cyprus>, [dostęp: 16.06.2017].

międzynarodowym, która pozwala na zagospodarowanie pozostałej przy danym rządzie elementów potencjału, które nie zostały okupowane.

Można wskazać na dwie podstawowe cechy. Po pierwsze, najczęściej usługa ta zlokalizowana jest w sferze globalnej sieci infrastruktury krytycznej. W przypadku Republiki Cypru jest to sektor bankowy³⁰⁵⁹. Po drugie, jest to również usługa, która może być zlokalizowana w tak zwanej *szarej sferze bezpieczeństwa*, co wiąże się z ambiwalentnym stosunkiem pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. Przechodząc do kompozycji siły w przypadku podmiotów preferujących taką orientację względem częściowej okupacji własnego terytorium, jej najważniejszymi cechami są: bezużyteczność komponentów militarnych, poleganie na niemilitarnych środkach biernego oddziaływania oraz jedynie częściową transmisję niestabilności do przestrzeni międzynarodowej. W przypadku pierwszym, uznaniu za bezużyteczne militarnych komponentów siły wynika z dysproporcji pomiędzy armią danego państwa a mocarstwa agresywnego, co wprawdzie ma miejsce w każdym analizowanym przypadku, lecz w tym przypadku dysproporcja ta jest nie tyle rażąca w kwestiach militarnych *sensu stricte*, lecz również w sferze możliwości produkcyjnych oraz generacji zasobów militarnych *sensu largo*³⁰⁶⁰. W przypadku drugiej cechy, charakteryzującej się głównie biernością na arenie międzynarodowej, jest pokłosiem uzależnienia od kondycji, dostępności oraz przepustowości utrzymywanego przez dane państwo *hubu* globalnego systemu infrastruktury krytycznej, w tym przypadku, węzła międzynarodowego systemu bankowego. W przypadku trzeciej cechy, jest to również zjawisko towarzyszące, choć w znacznie mniejszym stopniu niż zwykle przypisuje się to w analizie przedmiotu upadku państwowości. W przeciwieństwie do orientacji militarnej, gdzie niestabilność generowana jest poprzez napięcie militarne, oraz zjawiska towarzyszące, takie jak gwałtowny rozwój czarnego rynku, w tym handlu bronią³⁰⁶¹ a także rozwój przestępczości zorganizowanej, w przypadku implementacji niniejszej orientacji, niestabilność ta stanowi pokłosie podstawowej funkcji *hubów* infrastruktury krytycznej, a więc synchronizacja poszczególnych podsystemów systemu międzynarodowego, szczególnie w zakresie realizowanych funkcji oraz oferowanych usług.

3059Constantinos Stephanou, *The Banking System in Cyprus: Time to Rethink the Business Model?*, „Cyprus Economic Policy Review”, 2011, nr 5(2), s. 123 – 130.

3060Dla przypadku, siły zbrojne Republiki Turcji liczą sześćset czterdzieści tysięcy ludzi, a Gwardia Narodowa Republiki Cypru – jedynie niecałe trzysta tysięcy ludzi. Dodatkowo Turcja jest w stanie wyprodukować wiele skomplikowanych platform uzbrojenia, począwszy od pojazdów opancerzonych oraz helikopterów bojowych, a skończywszy na myśliwcach piątej generacji, takich jak Lockheed F-35 *Lightning II*.

3061A. Prentice, A. Zverev, *Ukraine, after war, becomes a trove for black market arms trade*, „Reuters”, 2016, 25 lipca, URL: <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-arms-insight-idUSKCN1050ZE>, [dostęp: 23.06.2017].

Należy podkreślić, że niniejszy sposób zarządzania wyzwaniem związanym z *częściową okupacją* wymagającą z jednej strony poważnych inwestycji zmierzających do konstrukcji odpowiednich elementów infrastruktury, funkcjonowania poniżej poziomu zainteresowania większych mocarstw, przy czym najbardziej znaczącym utrudnieniem w tym zakresie jest transmitowanie niestabilności w przestrzeń transnarodową, w której zlokalizowana jest większość systemów obsługujących współczesne systemy finansowe, co wiąże się z podejmowaniem działań przez pozostałe podmioty międzynarodowe, zmierzające do ograniczenia tych działań do określonego minimum lub ich całkowitego wyeliminowania.

Trzecim jest orientacja kolektywna, w ramach której siła podmiotu staje się nakierowana na wytworzenie olbrzymiej ilości powiązań ze społecznością międzynarodową, co ma na celu ograniczenie podatności państwa na działania agresora. Przykładem realizacji tej strategii jest Gruzja³⁰⁶². W tym kontekście można wskazać, że orientacja tego typu łączy ze sobą elementy powyższych strategii. Analogicznie, genezą sytuacji *częściowej okupacji* stanowi wroga interwencja ościennego państwa w warunkach skrajnej asymetrii militarnej. Oznacza to, że państwo stanęło w obliczu egzystencjalnego zagrożenia, nie dysponując endemicznymi zasobami zdolnymi do jego odwrócenia lub minimalizacji. Co więcej, znaczący poziom niestabilności, szczególnie w perspektywie historycznej, wskazuje na wysokie koszty wytworzenia szczególnie cennego węzła infrastruktury krytycznej, w celu zwiększenia kosztów celowego załamania stabilności oraz zagwarantowania własnego istnienia. W przypadku Gruzji, można to szczególnie zaobserwować na przykładzie konstrukcji rurociągu Baku – Tbilisi – Ceyhan, który często wskazany jest jako jeden z podstawowych celów aktywności rosyjskiej w rejonie Kaukazu Południowego³⁰⁶³. W tym wymiarze nie chodzi o realne i pełnoprawne członkostwo w tych organizacjach, lecz przede wszystkim o nawiązanie bliższej współpracy, co przełoży się na poprawę sytuacji Republiki Gruzji na co najmniej dwóch płaszczyznach. Pierwszą z nich jest wytworzenie normatywnego poczucia przynależności danego państwa do większej całości, dysponującej nie tylko zasobami pozwalającymi na odparcie potencjalnej agresji, lecz również na wyrządzenie poważnych szkód agresorowi. Drugą jest faktyczna integracja systemów politycznych, gospodarczych oraz normatywnych pozwalająca na dostęp do zasobów pozyskiwanych w ramach transnarodowej wymiany zasobów *hard Power*, również opisanego w rozdziale trzecim. Jest to główny element *normative Power* Unii Europejskiej, a także pozostałych

3062S. Mayer, *The EU and NATO in Georgia: complementary and overlapping security strategies in a precarious environment*, „European security”, 2017, nr 26(3), s. 435 – 453.

3063J. Robertson, M. Riley, *Mysterious '08 Turkey Pipeline Blast Opened New Cyberwar Era*, „Bloomberg”, 2014, 10 grudnia, URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-12-10/mysterious-08-turkey-pipeline-blast-opened-new-cyberwar>, [dostęp: 23.06.2017]. Dostęp płatny.

podmiotów należących do tej kategorii: jest to obietnica powtórzenia sukcesu, poprzez praktyczną aplikację wzorców oraz schematów organizacyjnych promowanych przez instytucje europejskie.

Co więcej, w wielu przypadkach kluczowe elementy informacji zostają zarezerwowane wyłącznie dla silniejszego partnera, z wszystkimi wynikającymi z tego implikacjami³⁰⁶⁴. Orientacja kolektywna zakłada konstrukcję potencjału siły otwartego na wpływ podmiotu lub konglomeratu podmiotów, uznanych za dysponujących możliwościami, które z jednej strony pozwolą na powstrzymanie realizacji strategii dezintegracyjnej poprzez podmiot okupujący. Celem długofalowym jest jednakże wygenerowanie potencjału na tyle rozbudowanego oraz zdywersyfikowanego, że możliwe stanie się zabezpieczenie dalszego istnienia za pomocą własnych środków oraz zasobów. Orientacja ta zakłada konieczność głębokiej reformy własnych instytucji oraz systemów niezbędnych do ich implementacji, oraz jak w przypadku poprzedniej, generuje jedynie niewielkie prawdopodobieństwo odzyskania utraconego terytorium. W jej ramach generowany jest potencjał najbardziej zrównoważony, wyróżniający się trzema cechami. Pierwszą jest wzrost w każdym wymiarze, jednakże bez przykładania szczególnego znaczenia dla indywidualnych sektorów. Drugą, jest świadome oraz celowe dążenie do zsynchronizowania własnej polityki zarówno w wymiarze wewnętrznym oraz międzynarodowym z działaniami zewnętrznymi centrum, na które dany podmiot będzie się orientował³⁰⁶⁵. Trzecią, jest specyficzna konstrukcja niestabilności transmitowanej do przestrzeni międzynarodowej.

Kluczem do analizy niniejszej subkategorii jest jej jest jej nietrwałość, zarówno z perspektywy podmiotu okupującego jak i okupanta. W tym wymiarze, zaistniała sytuacja staje się źródłem znaczącego ubytku potencjału, który nie może być wykorzystany w innych celach, mających daleko bardziej doniosłe znaczenie dla zaangażowanych podmiotów. W tym względzie wskazać można na trzy sposoby radzenia sobie z faktem okupacji fragmentu danego terytorium: strategię budowania siły w oparciu o komponent militarny, strategię budowania siły w oparciu o hub infrastruktury krytycznej oraz strategię budowania siły w oparciu o powiązania transnarodowe. Każda z nich zawiera w sobie zarówno potencjalne możliwości rekonstrukcji kontroli nad całością terytorium, lub co najmniej przetrwania na

3064Na przykład w kwestii dostępu do kodów źródłowych, które mogą zostać udostępnione mocarstwu okupacyjnemu za odpowiednią opłatą. W przypadku Republiki Gruzji pojawiły się plotki o sprzedaży Rosji kodów źródłowych do gruzińskich bezzałogowych aparatów latających, co ograniczyło możliwości operacyjne sił zbrojnych podległych Tbilisi.

3065W kontekście Gruzji, była to konieczność zaakceptowania terytorialnych cesji na rzecz prorosyjskich separatystów, co wiązało się z rozproszeniem dużej części społecznego kapitału administracji Mikheila Saakashviliego, co przyczyniło się do ograniczenia możliwości realizacji celów geostrategicznych.

równi z potencjalnymi wyzwaniami, które są w stanie poważnie zagrozić realizacji racji stanu. Państwa tego typu, mimo że relatywnie nie liczne, stanowią coraz bardziej realne oraz poważniejsze wyzwanie dla instytucji *global governance*.

Trzecia subkategoria to *państwa deeuropizujące się*. Jest to subkategoria empirycznie zupełnie niepasująca do kategorii *państw dysfunkcyjnych*, ponieważ dysponują zarówno znaczącym potencjałem, jak i możliwościami jego regeneracji w przedłużonym okresie. Dodatkowo kryzys wewnętrzny towarzyszący ich powstaniu jest jedynie powierzchowny, szczególnie w perspektywie historycznej. O umieszczeniu tej subkategorii w niniejszym zestawieniu zadecydowały czynniki o charakterze metapolitycznym, a więc odwrócenie mimikry charakterystycznej dla westfalskiego środowiska międzynarodowego. W celu dodatkowego doprecyzowania parametrów tej subkategorii, należy podkreślić czynnik subiektywny, zwykle wytwarzany przez zachodnich sympatyków tej dziedziny nauki o stosunkach międzynarodowych. Jest to chroniczny kryzys, który w optyce zachodniej nauki o stosunkach międzynarodowych, powinien prowadzić do załamania się pozostałych elementów struktury, co oznacza przesunięcie się danego podmiotu do poniższej subkategorii *państw dysfunkcyjnych*. Państwa przyporządkowane do powyższej kategorii, funkcjonując na odmiennych zasadach. Przykładami podmiotów tego typu mogą być, dotychczas istniejące Pakistan oraz Afganistan, a także Indonezja. A od roku 2016 wydaje się, że dołączyła do nich Islamska Republika Turcji. Wydaje się jednak, że w miarę przechodzenia systemu międzynarodowego w kierunku post-Westfalii, występowanie podmiotów tego typu zostanie zwiększone. Przechodząc do punktu pierwszego, genezy powyższej kategorii, należy wskazać na spadek znaczenia Zachodu jako dostawcy wiarygodnych informacji oraz wzór efektywności międzynarodowej. Co więcej, państwa oraz podmioty funkcjonujące w ramach Zachodu, wydają się nie tylko tracić dystans względem pozostałych podmiotów międzynarodowych, lecz również w znacznym stopniu kompromituje wartości, które determinują aktywność tych podmiotów na arenie międzynarodowej. Szczególnie stało się to widoczne w kontekście utraty zainteresowania Republiki Turcji w kontynuacji uczestnictwa w procesie integracji europejskiej³⁰⁶⁶.

Deeuropizacja jest generowana poprzez postępującą dewaluację europejskich modeli zarządzania kwestiami społecznym, co prowadzi do niwelacji znaczenia mimikry, która doprowadziła do ukształtowania się globalnego zasięgu westfalskiego środowiska międzynarodowego. Przechodząc do punktu drugiego, a więc struktury poszczególnych

3066Proces ten trwa od wielu lat, jednakże dopiero ostatnie lata przyniosły przyspieszenie całego procesu. K. Hughes, *Losing interest in the EU?*, „Politico”, 2008, 16 stycznia, URL: <http://www.politico.eu/article/losing-interest-in-the-eu/>, [dostęp: 7.07.2017].

podmiotów przynależących do powyższej kategorii, można wskazać, że typowymi przykładami, należącymi do tej subkategorii są: Republika Turcji, Pakistan oraz Indonezja. W tym kontekście należy wskazać na fakt, że poważny kryzys generujący upadek państwowości objęty jest mispercepcją. W przypadku Turcji wskazać można odejście od ideałów Zachodu, ze szczególnym uwzględnieniem demokracji oraz laickości, na rzecz autorytaryzmu oraz islamizmu³⁰⁶⁷. W przypadku Pakistanu wskazać można na znaczny poziom decentralizacji oraz korupcji, jako typowy sposób zarządzania w znacznym stopniu zdywersyfikowanym społeczeństwie³⁰⁶⁸. Natomiast w przypadku Indonezji można wskazać na szczególnie turbulentny tryb tranzycji władzy pomiędzy poszczególnymi decydentami³⁰⁶⁹. W rezultacie można wskazać, że esencją powyższej subkategorii staje się wprowadzenie w strukturę stanowiącą odwzorowanie modelu westfalskiego elementów kulturalnie oraz cywilizacyjnie obcych, które w społecznej percepcji odpowiadają za upadek tych państw, jednakże w przekonaniu elit oraz decydentów nimi zarządzających, wydają się nie tylko upraszczać zarządzanie sytuacjami kryzysowymi, lecz przede wszystkim pozwala przekroczyć ograniczenia, które narzuciło im westfalskie środowisko międzynarodowe, w tym również stwarza potencjalne możliwości awansu w strukturze społeczności międzynarodowej, która była wcześniej niedostępna. Rodzi to jednak szereg poważnych konsekwencji zarówno dla danych podmiotów, jak i środowiska międzynarodowego. Po pierwsze, jest to kwestia kompatybilności łączonych elementów, która może doprowadzić do inicjacji faktycznego kryzysu oraz upadku państwowości bez oczekiwanych pozytywnych rezultatów działalności³⁰⁷⁰. Po drugie, jest to kwestia rekonfiguracji regionalnych relacji międzynarodowych. W tym punkcie należy zwrócić szczególną uwagę na dążenie nie tylko na modyfikację funkcji realizowanej w lokalnym podsystemie międzynarodowym. Po trzecie, jest to również kwestia utrwalenia oraz impregnacji nowej struktury społecznej oraz politycznej w rzeczywistości międzynarodowej. Zdolność do trwania wyróżnia tą ścieżkę upadku państwowości na tle innych subkategorii w środowisku międzynarodowym.

Przechodząc do punktu trzeciego, potencjału podmiotów realizujących ten wzorzec

3067J. Brownlee, *Why Turkey's authoritarian descent shakes up democratic theory*, „The Washington Post”, 2016, 23 marca, URL: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/03/23/why-turkeys-authoritarian-descent-shakes-up-democratic-theory/?utm_term=.780a17956288, [dostęp: 8.07.2017].

3068Stwierdzenie to szczególnie odnosi się do obszarów pogranicza afgańskiego, gdzie szczególnie zaznaczony jest podział społeczny, nie tylko na grupy etniczne czy religijne, lecz także klanowe oraz rodzinne. W rezultacie multilateralne instytucje złożone z członków starszyzny rodowej często stają się bardziej szanowane oraz dysponują większą legitymacją niż oficjalne instytucje państwa.

3069Najbardziej kontrowersyjną zmianą władzy było obalenie prezydenta Muhammada Suharto w roku 1998. T. B. Pepinsky, *Economic Crises and the Breakdown of Authoritarian Regimes: Indonesia and Malaysia in Comparative Perspective*, Cambridge 2009.

3070Tytuł kalifa przysługiwał tureckim sułtanom w latach 1512 – 1924. Został on zniesiony w trakcie rewolucji Mustafy Kemala Atatürka.

upadku państwowości. Stanowi to kluczowy element konstytuujący potencjał podmiotów należących do kategorii *państw upadłych*. W tym kontekście, co wskazano wcześniej w przypadku Pakistanu, a ostatnio zaobserwować można empirycznie również w przypadku Turcji, w mniejszym stopniu – Indonezji, jest transmisja niestabilności generowanej przez kontekst wewnętrzny w kierunku przestrzeni międzynarodowej. Tym samym destabilizacja regionalnego sektora przestrzeni geopolitycznej dokonuje się przy wykorzystaniu trzech podstawowych mechanizmów. Po pierwsze jest to generacja znaczącej presji demograficznej, głównie poprzez albo wytworzenie, albo dalszą transmisję migrantów z obszarów będących źródłem podaży siły ludzkiej w środowisku międzynarodowym³⁰⁷¹. Po drugie, jest to również transmisja niestabilności politycznej, gospodarczej oraz społecznej, generowanej przez nieprzewidywalne działania rządu oraz agencji rządowych wchodzących w skład struktury tych podmiotów. Po trzecie, jest to również dysponowanie znaczącym klasycznym potencjałem państwa, którego same istnienie stanowi poważne wyzwanie dla otoczenia międzynarodowego, szczególnie, w przypadku Turcji, która dysponuje obfitymi zasobami siły, również w wymiarze militarnym. Państwa tego typu traktowane są jako *upadłe*, głównie z powodu odwrotu od wartości europejskich, stanowiących podstawę konstrukcji klasycznej podmiotowości międzynarodowej.

Czwarta subkategoria to *państwa właściwie upadłe*. W tym kontekście stanowią one odzwierciedlenie właściwej teorii upadku państwowego, wspomnianej w pierwszej części niniejszego podrozdziału. W tym względzie wskazać można na dwa podstawowe wymiary: jakościowy oraz ilościowy. W ramach tego pierwszego, wskazać można na pojawianie się symptomów poważnego kryzysu wewnętrznego, szczególnie pojawiające się w ciągu ostatniego roku. Większość z tych przypadków jest zlokalizowana w regionie o nieustabilizowanych westfalskich instytucjach porządku globalnego, takich jak Afryka oraz bliskowschodnie Bałkany, lecz również w pozostałych regionach subkategoria ta jest reprezentowana, na przykład coraz widoczniejsze cechy zjawiska zaobserwować można na

3071 W tym kontekście wskazać można, że pomimo globalnych szacunków rozwoju populacji, nie jest on dystrybuowany jednolicie w przestrzeni geopolitycznej. Dla przykładu, część szacunków wskazuje, że w ciągu dwóch dekad, w latach 1990 – 2012, populacja Afryki przyrosła o 73,3%, populacja Bliskiego Wschodu o 68,2%, populacja Azji, z wyłączeniem Chińskiej Republiki Ludowej – 42,8%, Chińskiej Republiki Ludowej – 19,0%, Ameryki (OECD) – 27,9%, Ameryki (poza OECD) – 36,3%, Europy (OECD) – 11,5%, Azji i Oceanii (OECD) – 11,1% a pozostałych państw świata, spadła o 0,8%. W tym względzie należy podkreślić, że przyrost ten stanowi wypadkową przyrostu naturalnego i migracji, co oznacza, że część ludności mogła zostać policzona dwukrotnie. Dodatkowe zastrzeżenie stanowi źródło danych: *Population growth*, „Wikipedia. The free encyclopedia”, 2017, 8 lipca, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Population_growth, [dostęp: 14.07.2017].

przykładzie Wenezueli³⁰⁷², natomiast Kolumbia³⁰⁷³ wydaje się powracać do kategorii bazowej państwa średniego. Na Dalekim Wschodzie jest to przede wszystkim Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna³⁰⁷⁴, Myanmar³⁰⁷⁵ oraz Filipiny³⁰⁷⁶. Drugim kryterium jest kryterium ilościowe, polegające na kompilacji szeregu parametrów, które opisują wewnętrzną sytuację w poszczególnych państwach. Najbardziej uznanym z zestawień tego typu może być publikowany co roku raport *Fund for Peace*³⁰⁷⁷, który analizuje upadek państwowości w następujących wymiarach: wskaźniki społeczne (presja demograficzna, obecność szeroko pojmowanych uchodźców, napięcia społeczne oraz drenaż mózgów), wskaźniki ekonomiczne (nierówność w podziale dóbr oraz ogólny poziom ubóstwa) oraz wskaźniki polityczne (legitymacja państwa, poziom usług publicznych, prawa człowieka i rządy prawa, aparat bezpieczeństwa, podziały wśród elit oraz interwencja zewnętrzna). Każdemu z wskaźników przyznaje się wartość od zera do dziesięciu, co łącznie daje możliwość uzyskania stu dwudziestu punktów³⁰⁷⁸. W edycji 2017 roku, w czołówce (ponad sto dziesięć punktów),

3072W tym przypadku głównym motorem erozji jest wystąpienie koniunkcji dwóch czynników. Pierwszym jest kryzys przywództwa wynikający z jednej strony z przyjętego modelu organizacji politycznej państwa, bazującego na latynoskiej odmianie realnego socjalizmu, z drugiej, na obecności charyzmatycznego lidera – prezydenta Hugo Rafaela Cháveza Frías. W efekcie z chwilą jego śmierci, a po wyeliminowaniu wszystkich konkurentów, system został pozbawiony ośrodka decyzyjnego. Drugim jest narastający kryzys ekonomiczno-społeczny, czego szczególnie dotkliwym przejawem są deficyty żywności i paliwa.

3073W przypadku Kolumbii decydującym wydaje się proces rekoncylacji oraz rozbrajania bojówek uznawanych zarówno za prawicowe jak i lewicowe. Proces ten, pomimo opóźnień związanych ze społecznym oporem wobec amnestii rozbrajanych organizacji, czego wyrazem było odrzucenie planu pokojowego w referendum. *Colombia referendum: Voters reject FARC peace deal*, „BBC News”, 2016, 3 października, URL: <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-37537252>, [dostęp: 25.07.2017].

3074Analogicznie do Wenezueli, w tym przypadku skupiają się dwa tendencje: sztywne przywództwo oraz narastający kryzys gospodarczo-społeczny. Jednakże istnieją dwie istotne różnice. Pierwszą jest znacznie większa amplituda kryzysu, przeradzającego się w poważną i chroniczną katastrofę humanitarną. Drugą różnicą jest obecność kontynuatora tradycji dynastii, pozwalającego na utrzymanie zwornika reżimu. W tym kontekście należy podkreślić niestabilność sytuacji prognostycznej, co może zaowocować zarówno przedłużonym trwaniem reżimu jak i jego gwałtownym i krwawym kolapsem.

3075W kontekście Myaanmar wskazać można na koniunkcję dwóch czynników. Pierwszym jest wysoki stopień fragmentacji etnicznej, przy czym dominująca grupa etniczna nie przekracza 68% całości populacji. Drugim jest długotrwałe sprawowanie władzy przez juntę wojskową, co przyczyniło się do usztywnienia struktury politycznej całości. Jednakże trwające od 2011 roku reformy demokratyczne wydają się uelastyczniać zastane struktury oraz prowadzić do zrównoważenia systemu sprawowania władzy.

3076W tym przypadku wskazać można na trzy czynniki, modyfikujące prawdopodobieństwo upadku państwa. Pierwszym, jest struktura geograficzna państwa, położonego na rozległym archipelagu. Utrudnia to integrację państwa w jedną całość oraz ułatwia tworzenie odizolowanych *sanktuariów* dla ruchów dezintegracyjnych. Po drugie, jest to również kontrowersyjna prezydentura Rodrigo Roa Duterte, wybrany na urząd w 2016 roku. Po trzecie, jest to również tłąca się rebelia islamska na wyspie Palawan oraz Mindanao, która w związku z nawiązaniem współpracy przez lokalnych rebeliantów z Daesh, zyskała nowy impuls rozwojowy, co zaobserwować można w 2017 roku, między innymi intensywne starcia wokół miasta Marawi. W efekcie istnienia również innych wyzwań, Filipiny są państwem balansującym na krawędzi załamania.

3077Raport ten powstaje przy współpracy z czasopismem *Foreign Policy* od roku 2005. W początkowym okresie raport ten nazywany był jako *Failed States Index*, jednakże w związku z wskazanymi wcześniej kontrowersjami został on przemianowany na *Fragile States Index* w roku 2014.

3078*What are twelve indicators of state fragility?*, „Fragile States Index: Frequently Asked Questions”, 2017, URL: <http://fundforpeace.org/fsi/frequently-asked-questions/what-are-our-twelve-indicators-of-state-fragility/>, [dostęp: 25.07.2017].

plasują się: Republika Południowego Sudanu (113,9 punktu), Somalia (113,4 punktu), Republika Środkowoafrykańska (112,6 punktu), Jemen (111,1 punktu), Sudan (110,6 punktu), Syria (110,6 punktu) oraz Demokratyczna Republika Kongo (110,0 punktów). Powyżej stu punktów uzyskały następujące państwa: Czad (109,4 punktu), Afganistan (107,3 punktu), Irak (105,4 punktu), Haiti (105,3 punktu), Gwinea (102,4 punktu), Nigeria (101,6 punktu), Zimbabwe (101,6 punktu) oraz Etiopia (101,1 punktu). Poniżej tego pułapu, wskazać można na takie państwa jak Pakistan (98,9 punktu), Liban (88,2 punktu), Filipiny (84,4 punktu), Wenezuela (82,9 punktu), Turcja (80,8 punktu) oraz Rosja (79,2 punktu)³⁰⁷⁹. Jednakże ranking ten, podobnie jak każdy zestawienie ilościowych parametrów, wymaga dodatkowej obróbki w kontekście jakościowym, głównie z powodu błędów popełnianych przez twórców, często wynikających z niedostatecznego zrozumienia lokalnych uwarunkowań, albo celowej niechęci względem analizowanego podmiotu, albo zbytnim przywiązaniem do dogmatów określonej teorii politycznej.

Wskazawszy na podstawowe wyzwania, można wskazać na cztery przykłady podmiotów wchodzących w skład niniejszej podkategorii: Arabska Republika Syrii, Demokratyczna Republika Kongo, Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna oraz Republika Wenezueli. Te państwa wydają się diametralnie od siebie odrębne, jednakże posiadają szereg wspólnych cech, które uzasadniają przyporządkowanie ich do niniejszej kategorii. Pierwszą z nich jest masowe od wewnętrzne zakwestionowanie *legitymacji* oficjalnych instytucji władzy. Drugą cechą *państwa właściwie upadłego* jest niewydolność instytucji sprawowania władzy. Trzecią cechą *upadku państwowości* jest utrata możliwości egzekwowania suwerenności nad całością nominalnie kontrolowanego terytorium. W tym wymiarze wskazać można również na liczne przypadki *gettoizacji*³⁰⁸⁰, czy też obecność *no-go zones* w różnych rozwiniętych państwach. Jednakże liczne związki o charakterze społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem pomocy socjalnej, a także ograniczenie aktywności na zewnątrz nie kwalifikują się do spełnienia parametrów przynależnych do kategorii *sanktuarium*. Czwartą z nich jest olbrzymi poziom militarystyki stosunków wewnętrznych. Wskazuje na to już Donald Snow, podkreślając, że często jedyną instytucją w pełni zmodernizowaną oraz dysponującą nieograniczonym strumieniem finansowania są właśnie siły zbrojne³⁰⁸¹. Piątą cechą jest masywny kryzys wewnętrzny rozciągający się od sfery

3079Fragile States Index 2017, „Fragile States Index”, 2017, URL: <http://fundforpeace.org/fsi/data/>, [dostęp: 25.07.2017].

3080D. Harvey, *Revolutionary and Counter Revolutionary Theory in Geography and the Problem of Ghetto Formation* [w:] *Theory and Methods Critical Essays in Human Geography*, red. Ch. Philo, Londyn 2008, s. 78 – 88.

3081D. M. Snow, *Uncivil wars. International security and the new internal conflicts*, Boulder, Londyn 1996, s.

politycznej, poprzez ekonomiczną oraz społeczną aż po kulturalną i wizerunkową.

W tym miejscu należy podkreślić, że kryzys ten charakteryzuje się trzema podstawowymi cechami. Po pierwsze, zakwestionowaniu ulega legitymacja rządu narodowego do sprawowania władzy w *upadłym państwie*. Po drugie, rząd nie posiada w ogóle lub mocno okrojone zasoby służące do wymuszenia owej implementacji choćby tymczasowo. Po trzecie, kryzys ten jest stanem wykazującym znamiona permanencji, to jest nie ogranicza się do czasowych zawirowań politycznych, ekonomicznych oraz społecznych typowych dla systemów sprawowania władzy, lecz stanowi stały stan rzeczywistości wewnętrznej co najmniej w perspektywie krótkoterminowej, to jest co najmniej pięcioletniej. W tym względzie można wskazać, że jest to cecha ustanowionego w latach 50. XX wieku reżimu komunistycznego, jednakże w XXI wieku przybiera ona rozmiary wyczerpujące znamiona *katastrofy humanitarnej*³⁰⁸². Szóstym elementem konstytucyjnym *państwa upadłego* jest transmisja niestabilności wewnętrznej do środowiska międzynarodowego w pełnej jego rozciągłości, bez istotnych mechanizmów ograniczających czy odpowiedzialnych za selekcję ich wpływu na środowisko międzynarodowe, które to mechanizmy podlegają osłabieniu poprzez chroniczny kryzys związany z upadkiem. W tym wymiarze konieczne jest poczynienie dodatkowego zastrzeżenia: ten czynnik jest również zależny od kondycji bezpośrednio przyległego do *państwa upadłego* fragmentu środowiska międzynarodowego.

Siła *państw dysfunkcyjnych*, zarówno w przypadku państw jedynie nominalnie lub przez pomyłkę zaliczanych do tej kategorii, pomimo relatywnego zróżnicowania, zarówno na poziomie przynależności subkategorialnej, jak i poszczególnych przypadków empirycznych, wykazuje szereg cech zbieżnych. Pierwszą i decydującą o przyporządkowaniu do tego bieguna kategorii państw jako podmiotów międzynarodowych jest fakt, że w każdym przypadku dysponują one potencjałem niewystarczającym do sprawowania efektywnej kontroli nad własnym terytorium. Po drugie, siła wszystkich podmiotów przyporządkowanych do kategorii *państw dysfunkcyjnych* koncentruje się na specyficznych lukach w systemie kontroli oraz przestrzegania prawa międzynarodowego, umożliwiając pozostałym użytkownikom oddziaływanie poza ramami zasad współpracy międzynarodowej, czy to jedynie w działaniach sektorowych, ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływania na rynki finansowe, jak w przypadku Republiki Cypru, czy też również w pełnym spektrum aktywności transnarodowej, zarówno legalnej, jak i nielegalnej, jak w przypadku Demokratycznej Republiki Kongo. To właśnie dla nich stanowią one swoiście pojmowane

33

3082J. Donnelly, *Human Rights, Humanitarian Crisis, and Humanitarian Intervention*, „Canada’s Journal of Global Policy Analysis”, 1993, nr 48(4), s. 579 – 606.

*sanktuarium*³⁰⁸³ powoduje z jednej strony osłonięcie ich działań przed retorsjami pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych, z drugiej natomiast, umożliwia podjęcie symbiotycznej współpracy z funkcjonującymi elementami struktury narodowej, co w najdłuższej perspektywie miało miejsce w przypadku talibańskiego Afganistanu oraz al-Quaedy³⁰⁸⁴. Po trzecie, siła *państw upadłych*, skupia się na świadomie organizowanej, lub nieświadomej będącej wynikiem braku możliwości jej efektywnej eliminacji z politycznego krajobrazu. Kwestią różnicującą jest w tym kontekście stopień owego rozproszenia, jak i możliwość oparcia się pokusie i zignorowanie wyzwania.

Na zakończenie niniejszych rozważań, należy odnieść się do prognozy dalszego rozwoju niniejszej kategorii państw jako podmiotów międzynarodowych. W kontekście analizy tendencji późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, należy wskazać, że jest to kategoria, która będzie odgrywać coraz większą rolę, zarówno poprzez przyrost ilościowy podmiotów nie radzących sobie z wyzwaniami współczesnego świata, jak i głębsze wprowadzenie tej dysfunkcji jako immanentnego zjawiska ładu globalnego. W rezultacie utrata kontroli nad terytorium nominalnie poddanemu suwerennej jurysdykcji *państwa narodowego* będzie zjawiskiem coraz powszechniejszym, następującym albo spontanicznie, jak w przypadku *państw upadłych* albo w wyniku celowo ukierunkowanego procesu integracji politycznej, co zachodzi w przypadku państw członkowskich Unii Europejskiej jednakże należy szczególnie podkreślić, że aby kategoria ta została ilościowo wzmocniona, jurysdykcja transferowana na zewnątrz *państw narodowych* nie może zostać w całości przejęta przez instytucje innego typu, lecz powinna zostać rozproszona w przestrzeni międzynarodowej. To właśnie efektywność mechanizmów *global governance* będzie odpowiadać za kształt oraz funkcjonowanie rzeczywistości międzynarodowej, a także za wybór potencjalnego scenariusza, jednego z przybliżonych w rozdziale piątym.

Kończąc analizę siły *państw narodowych*, należy szczególnie podkreślić, że dla

3083W tym kontekście wskazać należy, że jest to pojęcie zaczerpnięte z teorii *wojny partyzanckiej* opracowanej przez Mao Zedonga, na podstawie doświadczeń z wojny zarówno z Japonią oraz Kuomintangiem. Obszary te, określane jako sanktuaria lub bazy partyzanckie. Są stosunkowo odległe od obszarów witalnych przeciwnika, odseparowane naturalnymi przeszkodami, a dodatkowo, zamieszkane przez grupy społeczne mające relatywnie negatywny stosunek do tegoż przeciwnika. W rezultacie ruch partyzancki dysponuje stosunkowo bezpiecznym zapleczem, gdzie możliwe staje się odtworzenie nadszarpniętego potencjału oraz jego konsekwentna rozbudowa. Więcej szczegółów: Mao Tse-tung, *Zagadnienia strategii wojny partyzanckiej przeciwko najeźdźcom japońskim*, „Maoistowski projekt dokumentacyjny”, 2012, URL: <https://maopd.files.wordpress.com/2012/02/zagadnienia-strategii-wojny-partyzanckiej-przeciwko-najezdzcjom-japonskim-1938.pdf>, [dostęp: 12.12.2017].

3084Związek ten wywodzi się jeszcze z czasów sowieckiej okupacji Afganistanu, kiedy obie organizacje funkcjonowały wyłącznie w formie embrionalnej. Jednakże sojusz współczesny można datować od 1996 roku, kiedy to Sudan zdecydował się zerwać współpracę z Osamą bin Ladenem, z powodu militarnej presji Stanów Zjednoczonych. Sojusz ten został prawdopodobnie zerwany w 2008 roku.

kategorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, jest to kategoria kluczowa. Prawdopodobnie w postwestfalskim środowisku międzynarodowym będzie istnieć kilka odrębnych wzorców organizacyjnych na nim opartych, szczególnie zlokalizowanych na przeciwległych biegunach spektrum dotychczasowej kategorii, ze szczególnym uwzględnieniem *hipermocarstwa* oraz *państwa dysfunkcyjnego*. Kluczem do owej tranzycji był paradoksalnie sukces *państwa narodowego* w historii, przejawiający się szczególnie w rozumieniu siły w stosunkach międzynarodowych. W tym miejscu należy podkreślić, że państwo, zarówno jako użytkownik, jak i pierwszoplanowy generator siły w stosunkach międzynarodowych, przyczyniło się do redukcji rozumienia siły niemal wyłącznie do płaszczyzny militarnej, redukując pozostałe płaszczyzny jedynie do roli pomocniczej oraz wspierającej.

Jak można zaobserwować w powyższej analizie, państwo w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym charakteryzuje się relatywnie niskim poziomem wewnętrznej dynamiki siły, szczególnie w porównaniu do podmiotów operujących na płaszczyźnie subpaństwowej. Jednakże nawet ów poziom prowadzi do osłabienia wewnętrznej koherencji kategorii, a co za tym idzie zarysowaniem się potencjalnych nowych klas państwowości. Paradoksalnie, zjawisko to osiąga szczególne nasilenie na obu stronach skali potęgi kategorii państwa, zarówno tych dysponujących największym potencjałem, jak i najmniejszym. Esencją owej ewolucji jest przeniesienie części, w tym również kluczowych dla pozycji międzynarodowej elementów potencjału z przestrzeni geopolitycznej do przestrzeni transnarodowej, czyniąc je znacznie mniej agresywnymi w społecznym odbiorze, a przez to nie obciążającymi ogólnego potencjału państwa zbędnymi kosztami. Procesy tego zróżnicowane są jedynie ze względu na ich skierowanie. W przypadku unikalnej kategorii *hipermocarstwa*, potęga państwa wykracza poza granice nominalnie mu przypisane, odkształcając dynamikę oraz strukturę przestrzeni transnarodowej, pośrednio oddziałując na percepcję oraz możliwości pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. Natomiast w przypadku *państw upadłych*, czy raczej *dysfunkcyjnych*, niewystarczający potencjał ogólny do realizacji pełnej kontroli nad nominalnie należącą do nich przestrzenią. Oznacza to wlewanie się procesów i struktur transnarodowych w sposób niekontrolowany oraz poważne mutację w narodowej strukturze społecznej, politycznej i gospodarczej, wręcz wykoślawiające oryginalny wzorzec państwowości, aż do poziomu na którym podtrzymanie aktywności podmiotu jest niemożliwe. Jednakże największe zmiany, wręcz o rewolucyjnym charakterze jest zjawisko *państwa wirtualnego*, reprezentowane przez relatywnie nieliczną grupę podmiotów. Wykazuje ona dwa wyjątkowe parametry, niespotykane wcześniej w

historii. Po pierwsze, pomimo kontroli nad niewielkim, choć relatywnie dobrze zagospodarowanym terytorium, pełnią ważniejsze funkcje w systemie międzynarodowym. Co więcej, nie jest możliwe, przy pomocy zasobów generowanych przez to terytorium zrealizować wypełniane przez te podmioty funkcje w systemie międzynarodowym. Po drugie, aktywność tych podmiotów skoncentrowana jest głównie na sferze transnarodowej, na przykład w zarządzaniu siecią handlu międzynarodowego, wyspecjalizowanych usług, jak usługi bankowe oraz sieci dystrybucji szacunku w systemie; zamiast na klasycznej domenie funkcjonowania państwa – przestrzeni geopolitycznej. Reasumując, należy szczególnie podkreślić, że *państwa wirtualne* stanowią nową jakość w ramach kategorii państw narodowych, stanowiąc eksperyment mający na celu przepisanie podmiotu o charakterze geopolitycznym w sferę transnarodową. Wynik owego eksperymentu wciąż się waży. W tym ujęciu dziwić może renesans podmiotów ze środkowych subkategorii takich jak mocarstwa pierwszego i drugiego rzędu jak i państwa średnie, szczególnie po okresie optymistycznym zachłyśnięciem się możliwościami oferowanymi przez instytucje transnarodowe³⁰⁸⁵. Pozwala to na oddzielenie działań moralnie nagannych, acz charakteryzujących się pewnym stopniem konieczności od grup społecznych oraz w razie przekroczenia wyznaczonego mandatu, pociągnięcie narodowych decydentów do odpowiedzialności³⁰⁸⁶.

Na zakończenie, należy pochylić się nad zagadnieniem przyszłości państwa w postwestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym ujęciu należy szczególnie zwrócić uwagę na fakt, że pomimo różnego stosunku do instytucji państwa narodowego reprezentowanego zarówno na łonie nauki o stosunkach międzynarodowych³⁰⁸⁷ jak i publicystyce politycznej³⁰⁸⁸, wydaje się, że wciąż stanowi ona oraz z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że wciąż będzie stanowić podstawową instytucją zarządzającą procesem generowanie oraz projekcji siły. Użyteczność instytucji państwa przejawia się na dwóch podstawowych płaszczyznach, które pozostaną istotne dla jego

3085Bezsprzecznie za okres globalnego zachłyśnięcia się możliwościami instytucji transnarodowych jest dekada lat 90. XX wieku. Zaczęła się od zakończenia Zimnej Wojny w roku 1989, a zakończyła się wraz z zamachem na Waszyngton i Nowy Jork w 2001 roku. Dekada ta charakteryzuje się optymistycznym nastawieniem względem możliwości przestrzeni oraz instytucji transnarodowych, szczególnie jako tych nie dysponujących możliwościami militarnymi, ze szczególnym uwzględnieniem broni masowego rażenia. W tym względzie atak na Stany Zjednoczone, przeprowadzony przez podmiot transnarodowy przekreślił jeden z największych dogmatów globalizmu: o pacyfizmie tych instytucji.

3086W tym kontekście można wskazać, że dla społeczeństwa rząd narodowy pełni funkcję zarówno separatora, oddzielającego je od niepożądanych zjawisk w środowisku międzynarodowym jak i stanowi *alter ego* służące do podejmowania koniecznych acz niepopularnych decyzji oraz ponoszenia za nie konsekwencji, ze szczególnym uwzględnieniem utraty popularności.

3087S. Sałajczyk, *Zmierzch Lewiatana? Spór o pozycję państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych* [w:] *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, I. Popiuk – Rysińska, Warszawa 1995, s. 160 – 174.

3088F. Fukuyama, *Koniec historii* (tłum. T. Bieroń, M. Wichrowski) Poznań 2000.

stabilizacji. Pierwszym jest rozbudowana legitymacja społeczna, towarzysząca prawidłowo funkcjonującym państwom narodowym, w znacznym stopniu obniża koszt zarządzania zwartymi populacjami o charakterze narodowym. Drugim jest posiadanie efektywnego mechanizmu transformacji zasobów generowanych w ramach przestrzeni geopolitycznej w siłę w środowisku międzynarodowym. Niezależnie od ostatecznego losu *państwa narodowego*, wydaje się że instytucja państwa narodowego będzie istotnym elementem przyszłego systemu międzynarodowego.

4.2.7. Forma stosowania siły przez państwa narodowe

Tytułem podsumowania oraz uporządkowania powyższych rozważań, należy przeprowadzić syntetyczną analizę zarówno możliwości oraz ograniczeń stosowania siły przez *państwa narodowe* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jednakże przed przystąpieniem do owego podsumowania, należy wskazać, że każdy podmiot międzynarodowy występuje w dwojakiej roli jako podmiot korzystający z siły. Pierwszą jest rola generatora siły, w ramach którego kluczową rolą jest wytwarzanie zasobów niezbędnych do podejmowania działań charakteryzujących się wskazanymi w pierwszym rozdziale parametrami, oraz zarządzanie ich wykorzystaniem w środowisku międzynarodowym oraz wewnętrznym. Drugą rolą jest rola amplifikatora siły, w ramach której działający podmiot zmuszony jest korzystać z relacji z innymi podmiotami w celu osiągnięcia pożądaných efektów bez posiadania wystarczających zasobów. Idealnym przykładem powyższej funkcji mogą być arabskie plemiona zamieszkujące pustynię pomiędzy Irakiem a Syrią, których lojalność względem poszczególnych stron walczących jest w stanie przesądzić o ich zwycięstwie, lub porażce³⁰⁸⁹. Każdy podmiot, podejmujący działania w środowisku międzynarodowym odnajduje się w obu rolach. Co ciekawe, zaobserwować można skuteczną adaptację do zmienionych warunków środowiskowych, przez co degeneracja możliwości działania państw nie przybiera rozmiarów wynikających z implementacji owej teorii.

Po pierwsze, *państwa narodowe* stanowią największego dostarczyciela zasobów wykorzystywanych³⁰⁹⁰ w projekcji siły zarówno w stosunkach międzynarodowych jak i w stosunkach wewnętrznych. Jednakże koniunkcja zarówno militarnej kontroli nad przestrzenią

3089W tym kontekście szczególnie można wskazać na przykład sunnickich plemion arabskich, zamieszkujących na terenie muhafazy Deir Ez-zor oraz prowincji Anbar, takich jak plemię Shaitat. Ich poparcie wydaje się kluczowe dla uzyskania efektywnej kontroli nad rzeczonymi obszarami.

3090Uściślając, same mechanizmy wchodzące w skład państwa nie prowadzą działalności bezpośredniej, lecz poprzez stabilizację oraz wprowadzanie elementów powtarzalności w aktywność społeczną populacji ludzkich, umożliwia prowadzenie efektywnej oraz masowej działalności gospodarczej, począwszy od dostarczania żywności oraz surowców, a skończywszy na produktach wysokich technologii oraz usługach.

geofizyczną jak i popyt na owe zasoby generowany przez instytucje rządowe, będące w istocie najważniejszymi odbiorcami dóbr i usług wykorzystywanych w projekcji siły, począwszy od systemów uzbrojenia, poprzez pieniądze, a skończywszy na legitymizacji oraz prestiżu. Kluczem do owego działania jest nie tyle egzekwowanie owej kontroli, lecz w pierwszym rzędzie od identyfikacji zasobu niezbędnego do optymalnej konstrukcji potencjału zarówno własnego, jak i pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. Reasumując, to państwa narodowe stanowią źródło zasobów dostarczanych zarówno do pozostałych państw narodowych, jak i pozostałych podmiotów transnarodowych, które przejmując je – zarówno w sposób legalny jak i poza prawny – zyskują możliwość operowania w systemie globalnym.

Po drugie, *państwa narodowe* stanowią czynnik utrwalający decyzje pozostałych, niepaństwowych podmiotów międzynarodowych. W tym wymiarze, należy szczególnie podkreślić, że pomimo olbrzymiego wzrostu kolektywnej siły podmiotów transnarodowych, szczególnie w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, nie są one zdolne do samodzielnego kształtowania rzeczywistości w perspektywie długoterminowej. W rzeczy samej, wydaje się, że większość ich aktywności sprowadza się albo do wpływania na aktywność rządów państw narodowych, co wynika z analizy przeprowadzonej przez Ewelinę Panas³⁰⁹¹, albo do unikania tej aktywności w każdej sytuacji, na co wskazuje Adrian Szumowski³⁰⁹². Można pokusić się o stwierdzenie, że większość, jeśli nie wszystkie podmioty niepaństwowe podejmują działania, których celem staje się nakłonienie *państwa narodowego* do podejmowania pożądaných działań. W tym względzie kluczową rolę odgrywa masywna obecność państwa w systemie międzynarodowym, a także unikalna kontrola nad przestrzenią geopolityczną. W tym miejscu, należy podkreślić szczególną rolę mechanizmów narodowych, które wchodzi w szczególną, dwustronną relację z podmiotami transnarodowymi szczególnie aktywnymi w kształtowaniu narracji medialnej. Rząd, szczególnie generowany poprzez zastosowanie mechanizmów demokracji liberalnej, jest do pewnego stopnia podatny na oddziaływanie prowadzone przy pomocy modyfikowanie narracji medialnej³⁰⁹³, jednakże przy pomocy zastosowania szeregu mechanizmów, jest w stanie ów wpływ zniwelować oraz znieść. W tym ujęciu, wskazać można na trzy najważniejsze mechanizmy wskazane w ramach poprzedniego rozdziału. Pierwszym jest umiejętne zarządzanie podziałami społecznymi, pozwalające wykreować transnarodowe przeciwstawne sobie siły, które angażują się we

3091E. Panas, *Potęga (...)*, s. 78 – 94.

3092A. Szumowski, *The Civic (...)*, s. 201 – 219.

3093W publicystyce owe relacje określane są jako *miękkie brzuch republiki*. R. A. Ziemkiewicz, *Miękki brzuch republiki*, „Interia.pl”, 2015, 23 października, URL: <http://fakty.interia.pl/opinie/news-miekkie-brzuch-republiki,nId,1909039>, [dostęp: 10.01.2018].

wzajemny konflikt, zmniejszając nacisk społeczny na instytucje narodowe³⁰⁹⁴. Drugim, jest zmiana pola dyskusji, polegająca na wskazaniu takiej płaszczyzny, na której poparcie społeczne jest rozłożone bardziej symetrycznie, a której, z powodów ideologicznych nie sposób zignorować przez adwersarzy³⁰⁹⁵. Trzecim jest zastosowanie względem podmiotów transnarodowych mechanizmów opartych o użycie przemocy bezpośredniej lub o groźbę jej użycia. Było to zachowanie w pewnym okresie charakterystyczne dla państw autorytarnych zlokalizowanych na geopolitycznym wschodzie współczesnego świata³⁰⁹⁶, lecz obecnie również rozprzestrzenia się w państwach szeroko pojmowanego Zachodu³⁰⁹⁷. Jest to jednak technika wykorzystywana jako ostateczna forma rozrachunku, pociągająca za sobą relatywnie niską efektywność kosztem znacznych ubytków wizerunkowych, szczególnie na arenie międzynarodowej³⁰⁹⁸.

Po trzecie, *państwa narodowe* stanowią jednocześnie podstawowego konsumenta wytwarzanych przez siebie zasobów, przekuwając je w działania na arenie międzynarodowej. Punkt ten jest zbliżony do pierwszego, jednakże o ile w uprzedni zawiera analizę możliwości państwa w wytwarzaniu zasobów kojarzonych z siłą, o tyle w niniejszym analizowany jest mechanizm transformacji owych zasobów w realne działania na płaszczyźnie międzynarodowej. W tym kontekście właśnie zaobserwować można największe zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi przedstawicielami owej kategorii, od *hipermocarstwa* w ramach którego ów mechanizm pozwala na wytworzenie siły pozwalającej na podjęcie działania w każdej sferze aktywności społecznej niemal w całym podwójnym układzie planetarnym Ziemia – Księżyc, a skończywszy na *państwach dysfunkcyjnych*, gdzie mechanizm ten nie jest adekwatny do zapewnienia pierwotnej kontroli nad własnym terytorium. W tym kontekście ciekawym eksperymentem jest pojawienie się *państw wirtualnych*, w ramach których mechanizm napędzający jest skonstruowany praktycznie z wykorzystaniem zupełnie innych zasad oraz elementów, pozwalających na oddziaływanie w znacznie większym stopniu na płaszczyźnie transnarodowej, stanowiącej przestrzeń

3094W tym kontekście najskuteczniejszą strategią staje się prezentacja osi konfliktu o charakterze ideologicznym, gdzie dyskusja toczy się głównie w sferze wartości, pozwalając na odsunięcie kwestii rzeczywistej odpowiedzialności za decyzję będącą przedmiotem dyskusji oraz kontrowersji społecznych.

3095Najbardziej widocznym przejawem działań tego typu, jest przenoszenie ciężaru dyskusji pomiędzy organizacjami broniącymi praw człowieka a Chińską Republiką Ludową z praw o charakterze obywatelskim i politycznym na prawa o charakterze społecznym i ekonomicznym.

3096*Why communism did not collapse. Understandin authoritarian regime resilience in Asia and Europe*, red. M. K. Dimitrov, Nowy Jork 2013.

3097A. Micu, *Democracy is failing in the West, scientists warn*, „ZME Science”, 2017, 18 września, URL: <https://www.zmescience.com/science/news-science/democracy-failing-west-18092017/>, [dostęp: 10.01.2018], R. S. Foa, Yascha Mounk, *The danger of deconsolidation. The democratic disconnect*, „Journal of Democracy”, 2016, nr 27(3), s. 5 – 17.

3098*United States*, „The Soft Power 30”, 2017, URL: <https://softpower30.com/country/united-states/>, [dostęp: 11.01.2018].

dotychczas ignorowaną przez czynniki rządowe. Podstawową formą stosowania siły przez państwa narodowe w systemie globalnym jest przekształcenie ogólnego potencjału w rzeczywiste oddziaływanie.

Po czwarte, *państwa narodowe* dysponują możliwością, choć jest ona pod wieloma względami ograniczona, sterowania dostępem do własnego terytorium. Kontrola nad terytorium, sprawowana nawet w sposób ograniczony oraz o niepełnej efektywności, jest podstawowym przejawem działania *państwa narodowego* w środowisku międzynarodowym. Jednakże jego ewolucja powoduje zmianę parametrów samego oddziaływania. Współcześnie nie sposób całkowicie zablokować wpływu czynników zewnętrznych na własnym terytorium, natomiast rządy dysponują możliwościami, by zwiększyć koszt zastosowania owych narzędzi, aż do poziomu, na którym przekroczy on potencjalne oraz spodziewane zyski. W tym wymiarze można wskazać, że największym wyzwaniem będą nie racjonalnie kalkulowane konflikty odnoszące się do dotychczasowej rywalizacji geopolitycznej, a nawet geoeconomicznej³⁰⁹⁹, lecz właśnie konflikty o znacznym nasyceniu emocjonalnym, często nierozzerwalnie powiązane z emocjami, na które działania wchodzące w zakres szeroko pojmowanej strategii antydostępowej³¹⁰⁰ mają znikomy wpływ.

4.2.8. Ograniczenia stosowania siły przez państwa

Wraz z ewolucją westfalskiego porządku międzynarodowego, w coraz większym stopniu zaobserwować można pojawienie się oraz dotkliwość ograniczeń dla wykorzystania siły w środowisku międzynarodowym. Nawet *państwa narodowe* nie są w stanie przeprowadzić operacji analogicznych do znanych z przeszłości. Współcześnie projekcja siły militarnej, analogiczna do możliwości europejskich mocarstw kolonialnych, w postaci tłumienia powstań lokalnych populacji³¹⁰¹, czy zdobywanie nowych posiadłości³¹⁰². W efekcie zaobserwować można, co zostało wskazane w poszczególnych segmentach oraz podrozdziałach powyżej *państwo narodowe* dotyka zmniejszenie jego samodzielności międzynarodowych, zarówno tych najbardziej kosztownych i skomplikowanych³¹⁰³, jak i znacznie prostszych oraz stosunkowo niskokosztowych³¹⁰⁴. Podsumowując rozważania na

3099 Gyula Csurgai, *The increasing importance of geoeconomics in power rivalries in the twenty-first century*, „Geopolitics”, 2018, nr 23(1), s. 38 – 46.

3100 A. Krepinevich, B. Watts, R. Work, *Meeting the Anti-Access and Area-Denial Challenge*, Waszyngton 2003.

3101 Z czego najbardziej widowiskowym przykładem było powstanie *sipajów* w Indiach, w latach 1857 – 1858.

3102 Z czego najbardziej widowiskowym przykładem był podbój Ameryk przez państwa iberyjskie prowadzony niemal do XIX wieku/

3103 Ze szczególnym uwzględnieniem operacji militarnych prowadzonych na skalę globalną, porównywalnych do inwazji na Irak w 2003 roku.

3104 W tym kontekście wskazać można nie tylko na realizację jakiegokolwiek formy reprezentacji zewnętrznej, lecz również zapewnienia pacyfikacji przestrzeni wewnętrznej, co cechuje nie tylko subkategorię państw

temat siły poszczególnych subkategorii państw narodowych, można wskazać trzy podstawowe zjawiska drastycznie ograniczających możliwości operowania tych podmiotów w stosunkach międzynarodowych.

Pierwszym elementem ograniczającym efektywność zastosowania siły *państwa narodowego* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest stały poziom możliwości analitycznych przy gwałtownie rosnącym poziomie kompleksowości rzeczywistości międzynarodowej. Stanowi to pokłosie immanentnego niedostosowania instytucji *państwa narodowego*, jako głównego beneficjenta kształtu westfalskiej fazy rozwoju stosunków międzynarodowych, do rodzącego się kształtu rzeczywistości postwestfalskiej, coraz wyraźniej zaznaczonej w ramach struktur oraz zasad funkcjonowania późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Głównym elementem tego ograniczenia jest oparcie procesów decyzyjnych na jednostce ludzkiej, której możliwości są relatywnie stałe przez cały okres historii. Stopień komplikacji środowiska międzynarodowego sprawia, że coraz częściej istotę siłowego oddziaływania, to jest właściwa identyfikacja powiązań oferujących optymalny sposób uzyskania pożądanych rezultatów. W kontekście sposobów ominięcia, lub złagodzenia owego ograniczenia, wskazać można na działania podejmowane na dwóch płaszczyznach. Pierwszą i zdecydowanie bardziej powszechną jest ograniczenie aktywności zarówno w zakresie przedmiotowym, jak i przestrzennym. Dla przykładu, dawne mocarstwa w XIX wieku były w stanie nie tylko dokonywać projekcji siły militarnej na skalę globalną, czy też zarządzać kwestiami ekonomicznymi jak również stanowić jedyne źródło niekwestionowanej legitymacji³¹⁰⁵. Drugim, jest przerzucenie ciężaru implementacji określonych decyzji na inne podmioty, współpracujące w ramach *koalicji chętnych*, określanym mianem *pośredników* (ang. *proxies*). W tym względzie można szczególnie wskazać na współpracę pomiędzy Stanami Zjednoczonymi oraz organizacjami Kurdów walczącymi z północnej Syrii oraz północnym Iraku z Daesh, które przyczynia się do narastającej niechęci zarówno rządów w Damaszku oraz Bagdadzie jak i pozostałych podmiotów o charakterze etnicznym, począwszy od arabskich plemion z Syrii oraz Iraku, jak i organizacji szyickich z Ludową Mobilizacją na czele³¹⁰⁶. Późnowestfalskie środowisko

dysfunkcyjnych, lecz coraz częściej również i większe państwa.

3105 Jest to pochodna pierwotnej suwerenności państwa charakterystycznej w westfalskim środowisku międzynarodowym. W tym względzie, wszelkie formy aktywności w środowisku międzynarodowym, jak i wewnętrznym istnieją, ponieważ państwa narodowe zdecydowały się je usankcjonować, przekazując w ich ręce część własnej suwerenności – co oznacza uformowanie się wtórnej suwerenności politycznej. Jest ona z jednej strony ograniczona względem każdego parametru, z drugiej natomiast, zawsze może zostać odebrana na rzecz podmiotu donatora.

3106 Ayman El-Dessouki, *The internal and external roles of Iraqi popular mobilization forces*, „African Journal of Political Science and International Relations”, 2017, nr 11(10), s. 274 – 283.

międzynarodowe, wraz z setkami różnorodnych podmiotów oraz tysiącami różnorodnych powiązań pomiędzy nimi, stanowi kompleksowy, dynamiczny oraz interaktywny system, którego struktury oraz funkcjonowanie ulega możliwościom intelektualnym zarówno praktyków jak i teoretyków nauki o stosunkach międzynarodowych.

Drugim elementem ograniczającym efektywność zastosowania siły państwa narodowego w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest to wzrost obciążenia ogólnego potencjału poprzez podejmowanie aktywności międzynarodowej. Podmioty prowadząc własną politykę, obliczoną nie tylko na kontrolowanie owych zmiennych, czyli wykorzystania siły przez podmiot działający, lecz również na wykorzystywanie pojawiających się okoliczności umożliwiających osiągnięcie pożądaných efektów, również poza bezpośrednią relacją wykorzystującą siłę. Stanowi to nową jakość stosunków międzynarodowych. Dla przykładu, decyzja o geostrategicznej reorientacji Stanów Zjednoczonych na rejon Azji i Pacyfiku, doprowadziła do reakcji większości ważniejszych graczy międzynarodowych, co doprowadziło do podważenia ich obecności w rejonach dotychczas priorytetowych, takich jak Bliski Wschód oraz Europa Wschodnia³¹⁰⁷, a także na innych płaszczyznach stosunków międzynarodowych³¹⁰⁸. W rezultacie większość mniejszych państw rezygnuje z posiadania własnych sił zbrojnych, tak jak Islandia³¹⁰⁹, lub posiada te siły w ograniczonym lub symbolicznym wymiarze, jak Luksemburg³¹¹⁰. Szczególna forma instytucjonalizacji współpracy tego typu zaobserwować można w ramach NATO, kiedy to odpowiedzialność za bezpieczeństwo, między innymi przestrzeni powietrznej państw bałtyckich przejęli więksi członkowie Sojuszu³¹¹¹. Reasumując, ograniczeniem możliwości projekcji siły w środowisku międzynarodowym są koszty obciążające ogólny potencjał państw w środowisku międzynarodowym są koszty realizacji inicjatyw, które z zasady

3107W tym kontekście wskazać można na dwie warstwy działań. Pierwszą jest gwałtowna dezorganizacja Bliskiego Wschodu, szczególnie w warstwie społecznej, poprzez *odmrożenie* szeregu reżimów autorytarnych takich jak Syria, Egipt oraz Tunezja. Drugą jest reaktywacja Federacji Rosyjskiej jako aktywnego czynnika nie tylko w regionie Europy Wschodniej, lecz również w rejonie Bliskiego Wschodu.

3108W tym kontekście wskazać można również na działania Chińskiej Republiki Ludowej, która intensywnie rozbudowuje instytucje alternatywne względem zastanego układu instytucji finansowych, skupionych wokół nowego Jedwabnego Szlaku.

3109W przypadku Islandii, siły niezbędne do zapewnienia bezpieczeństwa pochodziły do 2006 roku wyłącznie ze Stanów Zjednoczonych, które głównie z powodu strategicznej wartości wyspy utrzymywały na niej siły lotnicze oraz instalacje detekcyjne – powietrzne i morskie. Jednakże od 2006 roku, bezpieczeństwo Islandii zapewnia misja NATO – *Icelandic Air Policing*.

3110Armia tego państwa liczy niecały jeden tysiąc żołnierzy i pracowników cywilnych. Pozbawiona jest ciężkiego sprzętu, marynarki oraz lotnictwa. Choć flota samolotów wczesnego ostrzegania (ang. *Airborne Warning and Control System*, AWACS) należąca do NATO jest zarejestrowana jako luksemburskie pojazdy powietrzne.

3111W tym kontekście wskazać można na misję NATO *Baltic Air Policing*, która polega na zabezpieczeniu przestrzeni powietrznej Litwy, Łotwy oraz Estonii przez tych członków Sojuszu, którzy dysponują własnym lotnictwem. Operacja realizowana od 30 marca 2004 roku. W. Lorenz, *Baltic Air Policing: A Mission in the Interest of the Whole Alliance*, „Bulletin PISM”, 2012, nr 88(421).

przekraczają dostępne w ramach ich potencjału zasoby siły.

Trzecim elementem ograniczającym efektywność zastosowania siły państwa narodowego w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest spadek organizacyjnej spoiwości, poprzez usamodzielnienie się elementów konstrukcyjnych jak i podporządkowanych oraz spacyfikowanych. Jest to podstawowa cecha oraz zmienna charakterystyczna dla współczesnego wcielenia systemu międzynarodowego. W ramach owej cechy, podmioty wykazujące cechy państwa narodowego, tracą spoiwość wewnętrzną przejawiającą się w możliwości kontroli oraz sankcjonowania działań mniejszych oraz podporządkowanych podmiotów funkcjonujących w ramach danego państwa. W tym ujęciu, niezależnie od wielkości oraz potencjału podmiotów przyporządkowanych do poszczególnych subkategorii, można wskazać na trzy podstawowe przyczyny niniejszego stanu rzeczy. Pierwszą jest jedna z niezamierzonych konsekwencji postępu technicznego, którą jest rozbudowa oraz popularyzacja wiedzy: informacji oraz umiejętności; pozwalających grupom społecznym oraz pojedynczym obywatelom na sformowanie efektywnego przeciwdziałania operacjom rządowym. Przykładem owej ścieżki może być Arabska Wiosna, która doprowadziła do dysfunkcji szeregu państw arabskich, ze szczególnym uwzględnieniem Tunezji³¹¹² oraz Egiptu³¹¹³. Drugą jest degeneracja legitymacji oficjalnych instytucji rządowych. Dotychczas owa wątpliwość ograniczona była do aktywności o charakterze militarnej, jako stanowiącej największe wyzwanie zarówno dla posiadanego potencjału, jak i dalszej egzystencji podmiotu³¹¹⁴. Szczególnie bogatym polem analitycznym są przypadki Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgier, których reformy wewnętrzne, zmierzające do rekonstrukcji podstawowych segmentów aktywności społecznej stają się przedmiotem kontestacji, zarówno wewnętrznej jak i międzynarodowej³¹¹⁵. Trzecią jest przeniesienie punktu ciężkości aktywności społecznej z przestrzeni geopolitycznej do przestrzeni transnarodowej. Owo przeniesienie się aktywności społecznej pociąga za sobą wessanie w ową przestrzeń transnarodową struktur oraz uwagi czynników rządowych. System

3112V. M. Moghadam, *The Semi-Periphery, World Revolution, and the Arab Spring: Reflections on Tunisia*, „Journal of World-Systems Research”, 2017, nr 23(2), s. 620 – 636.

3113Daron Acemoglu, Tarek A. Hassan, Ahmed Tahoun, *The power of the street: evidence from Egypt's arab spring*, „The Review of Financial Studies”, 2017, nr 31(1), s. 1 – 42.

3114W warunkach westfalskiego środowiska międzynarodowego, jedynym zagrożeniem decydującym dla egzystencji państwa była groźba agresji militarnej silniejszego podmiotu. W tym kontekście nieefektywność oraz ułomności na innych płaszczyznach, począwszy od bankructwa finansowego, niedorozwoju gospodarczego, a skończywszy na zamieszkach wewnętrznych oraz kryzysach legitymacyjnych. Owe sytuacje mogą pociągać za sobą zaproszenie do zewnętrznej interwencji, jednakże jeśli ona nie dojdzie do skutku, to państwo ulega rekonstrukcji.

3115W tym kontekście pierwszoplanową osią oporu stają się instytucje Unii Europejskiej, jednakże poszczególne elementy narracji potępiającej oraz zawstydzającej owe państwa znaleźć można również w mediach innych obszarów podwójnego układu Ziemia-Księżyc, ze szczególnym uwzględnieniem mediów lewicowo-liberalnych, takich jak *Washington Post*.

geopolityczny nakierowany jest na ochronę przestrzeni, co oznacza nieciągłe przejście pomiędzy przestrzenią nie objętą ochroną, a chronioną; natomiast system transnarodowy jest znacznie rozbudowanym obszarem składającym się z poszczególnych warstw filtrów usuwających z czynników zewnętrznych elementy niepożądane.

Reasumując wątek rozważań na temat *państwa narodowego* w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym oraz dynamice siły przez niego prezentowanej, należy wskazać, że jest to kategoria podmiotu charakteryzująca się trzema najważniejszymi cechami. Po pierwsze, jest ona głęboko osadzona w rzeczywistości westfalskiej, kiedy to narodziła się jego esencja oraz podstawowe mechanizmy. Po drugie, siła państw wykazuje najmniejszą podatność na dynamiczną reinterpretację siły, choć nie oznacza to zupełnej impregnacji. Po trzecie, aplikacja siły w środowisku międzynarodowym, jak i w coraz częstszym stopniu w środowisku wewnętrznym jest obłożona coraz większymi kosztami ponoszonymi zarówno w zasobach materialnych jak i niematerialnych. *Państwo narodowe* pełni funkcję amplifikatora projekcji siły, jednakże jego rola w tym zakresie jest ograniczona względem poprzedniego punktu, głównie z powodu immanentnego dążenia do poszerzenia własnego zakresu swobody. Nie wydaje się jednak, że ów proces doprowadzi do eliminacji *państwa narodowego* z rzeczywistości społecznej. Większość scenariuszy, zaprezentowanych w ramach rozdziału piątego zakłada istnienie tej formy podmiotowości w mniejszym lub większym zakresie.

4.3. Podmioty ponadpaństwowe

Drugą, ważną grupą podmiotów międzynarodowych są *podmioty ponadpaństwowe*. Ich wyodrębnienie się jako ważnej kategorii podmiotowości w stosunkach międzynarodowych w ich późnowestfalskiej iteracji nastąpiło jednakże relatywnie późno – dopiero po drugiej wojnie światowej. Charakterystycznym rysem ich funkcjonowania jest fakt, że powstały jako podmioty wtórne w stosunku do *państw narodowych*. Pomimo relatywnie krótkiego okresu renesansu – trwającego od 1945 roku, należy szczególnie podkreślić fakt, że wspólnoty skupiające pierwotne podmioty geopolityczne w mniejszym lub większym stopniu ze sobą zintegrowane, istnieją niemal od początku istnienia systemów międzynarodowych. Już w najwcześniejszych fazach przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, istniały przykłady podmiotów należących do owej kategorii. Historia powyższych organizacji sięga korzeniami okresu starożytności, kiedy to podmioty terytorialne organizowały się w większe koalicje w celu usprawnienia koordynacji działań wzajemnych w związku z międzynarodową aktywnością o charakterze wyznaniowym

(*amfiktionie*)³¹¹⁶ czy polityczno-militarnym (*symmachie*)³¹¹⁷. W tym kontekście ciekawym zagadnieniem może być problem *dobrowolności* uczestnictwa w powyższych organizacjach, szczególnie widoczny w przypadku *symmachii*, Związku Delijskiego, przekształconego następnie w Związek Morski, a następnie Związek Ateński³¹¹⁸. Konsekwencją jednak zbyt gwałtownego procesu pogłębiania się integracji stał się rozpad organizacji z powodu koniunkcji konfrontacji zbrojnej z konkurencyjną *Symmachią Spartańską* jak i wewnętrznego oporu członków³¹¹⁹. W tym kontekście można wskazać, że organizacje międzynarodowe są szczególnie wrażliwe na działania zmierzające do przełamania swobody działania poszczególnych członków, co w konsekwencji prowadzić może do jej rozpadu.

W następnych wiekach można wskazać na pojawienie się dychotomii w rozwoju i funkcjonowaniu organizacji międzynarodowych. Podstawową przyczyną zmniejszenia ich znaczenia była struktura środowiska międzynarodowego oparta na dwoistej naturze występujących w ich ramach podmiotów. Była ona oparta na odmiennej niż geopolityczna podstawie istnienia. Tym samym *hermetyczność* wewnętrznego środowiska była niezwykle niska. Co ważniejsze, dużą część współczesnych obowiązków organizacji zrzeszających *państwa narodowe* przeszło na podmioty o odmiennym charakterze. Dobrym przykładem mogą być sankcje na stosowanie przemocy bezpośredniej, w tym wojny, jak i regulacje dotyczące zbrojeń, stanowiły domenę aktywności Kościoła Rzymskokatolickiego³¹²⁰. W tamtym kształcie środowiska międzynarodowego wskazać można trzy instytucje analogiczne do współczesnych organizacji międzynarodowych. Po pierwsze, były to związki miast tworzone w celu regulacji warunków handlu oraz wzajemnej obrony. Typowym przykładem takiego stowarzyszenia jest związek państw bałtyckich – Hanza³¹²¹. Występowały one jednak

3116Pierwsze dni istnienia *organizacji międzynarodowych* opisane są w: K. Banek, *Amfiktionie starożytne*, Kraków 1993.

3117A. Wolicki, *Symmachia spartańska w VI–V w. p.n.e.*, Warszawa 2012.

3118Integracja narzucana przy pomocy wykorzystania środków przemocy, przejawiała się głównie w dążeniu do stopniowego ograniczenia samodzielności pozostałych członków sojuszu jedynie do roli dostawcy kapitału metropolii oraz konsumentów produktów wytwarzanych w metropolii. Paradoksalnie była to jedna z pierwszych organizacji o charakterze integracyjnym. W trakcie wojny peloponeskiej, jedynie najwięksi z sojuszników dysponowali możliwością prowadzenia samodzielnej polityki. Jednakże wyczerpanie metropolii długotrwałymi działaniami wojennymi w połączeniu z pojawieniem się realnej alternatywy politycznej – Lacedemonu – doprowadziło do dezintegracji całości.

3119D. Kagan, *The Fall of the Athenian Empire*, Ithaca, Londyn 1987.

3120Decyzję taką podjęto podczas Soboru Laterańskiego Drugiego, zwołanego przez papieża Innocentego II w 1139 roku. Uważa się to z jedną z pierwszych prób ograniczenia zbrojeń, jednakże nie weszła ona do ówczesnej praktyki międzynarodowej.

3121Związek miast, a właściwie związki miast, powstawały w Europie Zachodniej w XII wieku. Pierwsza powstała hanza niderlandzka, następna, tzw. londyńska, organizująca eksport wełny z Flandrii do Anglii. W literaturze Hanza zwykle utożsamiana jest ze związkiem niemieckim z siedzibą w Lubece. Związek ufundowany został w 1358 roku, w apogeum zrzeszał sto sześćdziesiąt miast podzielonych na cztery strefy: wendyjską (z siedzibą w Lubece), saksońską (z siedzibą w Magdeburgu), wschodnio-bałtycką (z siedzibą w Gdańsku) oraz westfalską (z siedzibą w Kolonii). Poza tym istniały liczne placówki handlowe (kantory) rozsiane na przestrzeni od Nowogrodu i Kowna do Bergen i Londynu. Pierwszoplanowym obszarem

również w innych częściach Europy jak Związek Sześciu Miast na terenie Łużyc³¹²². Po drugie, były to *unie personalne* pomiędzy różnymi podmiotami, najczęściej tymi, które współcześnie określane są mianem państw, ale uwzględniano także inne podmioty. Charakterystycznym rysem tych organizmów była instytucja je łącząca – najczęściej osoba władcy lub nawet rodu³¹²³ – który sprawował władzę w wielu różnych państwach. Przykładem takich układów może być układ określany w literaturze historycznej jako *układ na przeżycie*³¹²⁴, polegający na uregulowaniu kwestii dziedziczenia umawiających się monarchów w sytuacji bezdzietnej śmierci jednego z nich. Fenomenem na skalę europejską stanowi seria unii pomiędzy Królestwem Polskim a Wielkim Księstwem Litewskim zawieranych od 1385 do 1569 roku³¹²⁵. Po trzecie, w przedwestfalskim środowisku międzynarodowym funkcjonowały też instytucje funkcjonujące przede wszystkim w sferze symbolicznej oraz kulturalnej, jedynie z niewielkim przełożeniem na aktywność ekonomiczną i polityczną. Typowym przykładem takiej organizacji była Korona Królestwa Polskiego, zrzeszająca księstwa powstałe w wyniku *rozbitcia dzielnicowego* Królestwa, włączając w to również ziemie pozostające pod zwierzchnością obcych monarchów z chwilą ponownego zjednoczenia państwa za panowania Władysława I Łokietka oraz Kazimierza III Wielkiego³¹²⁶. Pewien stopień analogii można odnaleźć również w politycznym rozkładzie Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, który nastąpił od czasu Wielkiego Bezkrólewia w latach 1250 (1254) – 1273³¹²⁷.

Przedwestfalskie środowisko międzynarodowe nie dostarcza przykładów typowych dla współczesnej kategorii organizacji międzynarodowych. Wynika to przede wszystkim z

aktywności Hanzy była Rzeczypospolita zwłaszcza po wojnie trzynastoletniej (1454 – 1466). Związek formalnie istniał do 1862 roku, jednak ostatni zjazd miast członkowskich zwołany został w 1669 roku.

3122Związek Sześciu Miast powołany przez Budziszyn, Gorzelec, Kamenz, Lubań, Lubiniec, Żytawa, miejscowości leżące na trasie Królewskiej Drogi Łużyckiej (łac. *Via Regia Lusatica*). Związek utworzono 21 sierpnia 1346 roku w porozumieniu z ówczesnym suzerenem tych ziem – Królestwem Czech. Podstawowymi celami związku było: świadczenie wzajemnej pomocy prawnej, prowadzenie korespondencji handlowej i politycznej oraz wspólna obrona szlaków handlowych (przede wszystkim przed rycerzami rabusiami – niem. *Raubrittern*). Związek został rozwiązany w 1815 roku.

3123W polityce małżeńskiej celowała zwłaszcza dynastia Habsburgów, której protoplastą był Guntram Bogaty, hrabia Bryzgowii we współczesnej Szwajcarii. Pierwsze wzmianki o tej działalności pochodzą z około 1020 roku po Chrystusie.

3124Zjawisko dość popularne w postimperialnej Europie, jednakże układem na najwyższym poziomie był ten zawarty pomiędzy Habsburgami a Jagiellonami w 1522 roku, odnosząc się do sukcesji na Węgrzech. Początkowo wydawało się, że Jagiellon, Ludwik II, jako młodszy jest w lepszym położeniu, jednakże w związku z jego śmiercią w trakcie bitwy pod Mohaczem (w roku 1526), to Habsburgowie przejęli roszczenia do dziedzictwa bałkańskich potęg.

3125Historycy wskazują siedem unii pomiędzy Polską a Litwą: unię krewską (1385), unię wileńsko-radomską (1401), unię horodelską (1413), unię grodzieńską (1432), unię krakowsko-wileńską (1499), unię mielnicką (1501) oraz unię lubelską (1569), która przekształciła unię personalną w unię realną.

3126J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII – XIV wieku*, Warszawa 1954.

3127M. Kaufhold, *Interregnum. Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, Darmstadt 2003.

czterech czynników. Po pierwsze, w świecie przenikających się jurysdykcji oraz kompetencji, niezwykle trudno wyizolować powiązania generujące istotę i specyfikę danego podmiotu, utrudniającego identyfikację oraz klasyfikację poszczególnych aktorów. Po drugie szczególnie widoczne staje się ograniczenie geopolitycznego zasięgu oddziaływania podmiotów tego typu. Wynika to z obowiązywania w pełnym wymiarze determinizmu geograficznego³¹²⁸, który nie został ówczasie przewyżniony rozwojem technologicznym. Po trzecie, niezwykle istotna była też kompatybilność kulturowa oraz społeczna podmiotów wchodzących w skład organizacji międzynarodowej. Po czwarte, widoczna z perspektywy historycznej występuje dość znaczna dynamika przekształceń wewnętrznych powodujących przesunięcie w klasyfikacji z jednej pozycji na inną. Dobrym przykładem może być Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego, które ewoluowało od silnego królestwa patrymonialnego, poprzez związek coraz bardziej niezależnych podmiotów, aż do jego likwidacji w 1806 roku³¹²⁹. Istniały także przypadki, które nie znajdują analogii we współczesnym świecie, a raczej przyporządkowywane są do różnych kategorii. Przykładem takim jest Rzeczpospolita Obojga Narodów, która w większości podręczników do historii traktowana jest jako ekwiwalent *państwa narodowego*. Z kolei w twórczości publicystycznej podkreślane są podobieństwa do kształtu i zasad funkcjonowania Unii Europejskiej. Z kolei jeszcze dalej posuwa się Paweł Jasienica, określając Rzeczpospolitą jako wręcz *rzeszę polską*³¹³⁰ zwłaszcza w odniesieniu do dekompozycji państwa jako efektu wojen z drugiej połowy XVII wieku i pierwszej połowy wieku XVIII oraz postępującej demoralizacji warstwy szlacheckiej. W tej koncepcji przypomina ona w największym stopniu współczesne *organizacje międzynarodowe* będąc zbiorem niemal suwerennych włości rządzonych przez rody magnackie. W przypadku *podmiotów ponadnarodowych* trudno wskazać konstytuujące je cechy i właściwości. Jedyną rzeczą, która może je połączyć jest właśnie siła, którą generują. Rodzaj siły jaki wytwarzają zlokalizowany jest w sferze niematerialnej, przynależnej do *soft power*, posiłkując się podziałem Kennetha Bouldinga – drugim oraz trzecim obliczem siły. W przypadku międzynarodowego środowiska przedwestfalskiego, siła ta była skażona interakcją z innymi formami. Przykładem mogą być greckie *symmachie*, a więc sojusze polityczno-obronne. Podobna ścieżka ewolucyjna dotyczyła pozostałych

3128Szczerólnie ciekawym przykłądem determinizmu geograficznego zaprezentowano w kontekście archeologicznych badań nad czynnikami umożliwiających D. Gade, *Urubamba Verticality: Reflections on Crops and Diseases* [w:] D. Gade, *Spell of the Urubamba: Anthropogeographical Essays on an Andean Valley in Space and Time*, Nowy Jork 2016, s. 83 – 129.

3129P. H. Wilson, *Bolstering the Prestige of the Habsburgs: The End of the Holy Roman Empire in 1806*, „The International History Review, 2012”, nr 28(4), s. 709 – 736.

3130Jest to pojęcie wprowadzone do użytku przez Pawła Jasienicę w monografii, P. Jasienica, *Rzeczypospolita Obojga Narodów. Tom III: Dzieje Agonii*, Warszawa 1996.

przypadków pojawienia się organizacji ponadnarodowych. Ich istotą było w każdym przypadku tworzenie ram odniesienia i oceny rzeczywistości politycznej, militarnej oraz społecznej. Siła ta stanowiła mniej wysublimowaną wersję analizowanego przez Iana Mannersa zjawiska *normative power*³¹³¹.

Kolejnym etapem ewolucji podmiotów ponadpaństwowych było wykształcenie się i rozwój westfalskiego środowiska międzynarodowego. W swej istocie stanowiło ono uproszczenie skomplikowanych i wzajemnie przenikających się stosunków społecznych poprzednich okresów historycznych, przede wszystkim dzięki wtłoczeniu ich w ramy utworzone przez geopolityczną sieć zbudowaną na podstawie państw narodowych. Ubocznym skutkiem tego awansu była degradacja znaczenia pozostałych form organizacji aktywności politycznej – w tym na poziomie ponadnarodowym. Nawet jednak tą ograniczoną formę działania zachowano ze względu na szereg przesłanek wskazujących na jej użyteczność nawet w owych, jałowych czasach. Po pierwsze, ponadpaństwowa organizacja stanowiła wygodną w użyciu płaszczyznę komunikacji pomiędzy państwami, zwłaszcza w odniesieniu do kwestii określanych jako techniczne, logistyczne lub lokalne³¹³², które ze swej istoty nie należą do głównego nurtu *high politics* skupionego wokół kwestii związanych z zapewnieniem fizycznego bezpieczeństwa oraz rozstrzygania kwestii pokoju i wojny. Po drugie, w miarę rozwoju praktyki funkcjonowania westfalskiego środowiska międzynarodowego konieczne stało się powołanie *intersubiektywnie usankcjonowanego*³¹³³ podmiotu, który funkcjonowałby jako platforma komunikacji pomiędzy poszczególnymi państwami narodowymi, zaangażowanymi nie tylko we wzajemną współpracę ale także konflikt. W miarę ewolucji pojawiła się jednak kategoria pracowników których lojalności wobec organizacji międzynarodowych stała się równorzędna, jeśli nie przeważała lojalności narodowej.

Konsekwencją wyżej opisanej ewolucji było wykształcenie się trzech typów podmiotów ponadnarodowych, obecnych w ówczesnym świecie. Wykorzystując kategorię krystalizacji ich struktur oraz kategorię ich względnej samodzielności wobec państw je tworzących. Po pierwsze, są to *organizacje międzyrządowe* pozbawione stałych organów, lecz bazujące na udostępnionych na ich rzecz elementach konstrukcyjnych państw członkowskich. Typowymi przykładami takich *protoorganizacji* może być Święte Przymierze lub sojusze z

3131I. Manners, *Normative power Europe reconsidered: beyond the crossroads*, „Journal of European Public Policy”, 2006, nr 13(2), s. 182 – 199.

3132Nieprzypadkowo za pierwszą, współczesną organizację międzynarodową uznaje się Komisję do spraw Żeglugi na Renie.

3133W tym kontekście oznacza to, że legitymacja danego podmiotu jest nie tylko niepodważona przez znaczące państwa, lecz także podmiotowi temu przypisywane jest podobne znaczenia, funkcja oraz ranga, niezależnie od podmiotu definiującego.

przedednia pierwszej wojny światowej – Trójprzymierze i Trójporozumienie. W ogólnym zarysie, są to stowarzyszenia polityczno-militarne, mające na celu skoordynowanie działań militarnych w celu osiągnięcia uzgodnionych zysków politycznych. Podstawowymi organami tych podmiotów, są organy nie tyle międzypaństwowe, lecz wręcz organy stanowiące element administracji państw członkowskich³¹³⁴. Z jednej strony w przypadku Świętego Przymierza funkcjonowały konferencje międzynarodowe³¹³⁵, w ramach których ustalano kierunki działania oraz procedury dotyczące zajęcia się najważniejszymi kwestiami. Z drugiej strony, sojusze utworzone w przededniu pierwszej wojny światowej, funkcjonowały na innym poziomie, sieciowo łącząc łańcuchy dowodzenia sojuszniczych armii. Brak było dwóch podstawowych elementów kształtujących współczesne organizacje międzynarodowe. Po pierwsze, nie były one samodzielne nawet w ograniczonym zakresie, przekazywanym organizacji przez państwa członkowskie na mocy umowy międzynarodowej³¹³⁶. Po drugie, personel stanowiący obsługę techniczną powyższych organizacji, był oddelegowany przez państwa członkowskie, co oznaczało, że jego lojalność była zdominowana przez macierzysty rząd.

Po drugie, są to organizacje międzyrządowe dysponujące stałymi organami, jednak z dominującym elementem międzyrządowym. Był to typ najbardziej rozpowszechniony, którego najważniejszymi przedstawicielami były Liga Narodów i Organizacja Narodów Zjednoczonych. W przeciwieństwie do poprzedniego typu, w tym przypadku wypracowany został pewien model suwerenności określanej, jako wtórna wobec państw narodowych je tworzących. Tym samym organizacje te uzyskały swobodę w podejmowaniu decyzji w środowisku międzynarodowym. Wyodrębnić można trzy podstawowe powody takiego usamodzielnienia się rzeczonych podmiotów. Pierwszym jest doświadczenie historyczne funkcjonowania podmiotów poprzedniej generacji, a także wnioski wyciągnięte z ich niedostatków oraz zalet. W tym kontekście doceniono znaczenie tych podmiotów jako

3134W tym kontekście wskazać można na fakt, że w ramach sojuszy polityczno-militarnych tworzone są wspólne, czy też mieszane organy zarówno o charakterze militarnym, jak i politycznym, przy czym preferowane są formy współpracy o ograniczonej trwałości, jak na przykład konferencje. Jednakże konieczność zarządzania skomplikowaną materią relacji międzynarodowych doprowadziła do wytworzenia się szeregu komisji, wspólnych dowództw oraz komitetów, wykazujących trzy wspólne cechy. Po pierwsze, członkowie owych organów zachowują lojalność względem państw macierzystych. Po drugie, mają ograniczoną autonomią oraz swobodę decyzyjną. Po trzecie, ich istnienie ograniczone jest jedynie do spełnienia ściśle określonych parametrów środowiska międzynarodowego. Istotnym wyjątkiem w tym względzie jest Sojusz Północnoatlantycki, który istnieje pomimo wygaśnięcia historycznych przyczyn jego powstania.

3135Począwszy od Kongresu Wiedeńskiego (1815) aż do ostatniego, Kongresu w Weronie (1822).

3136W tym kontekście, przywołać można przykład Świętego Przymierza, którego nadrzędnym celem była restauracja oraz zachowanie dawnego porządku to jest całość społecznych struktur go podtrzymującym, po chaotycznym okresie wojen napoleońskich, ze szczególnym uwzględnieniem rewolucyjnych niepokojów wewnętrznych.

generatorów a także nośników siły określonej jako *normative power*. Drugim powodem był postępujący rozwój techniki, ze szczególnym uwzględnieniem technologii przesyłania informacji, związanej z przyspieszeniem transmisji oraz pogłębieniem przepustowości łączy. Tym samym obniżone zostały koszty wykształcenia się procedur wspólnych dla szerszej grupy państw narodowych, a co za tym idzie, organizacje tego typu obejmowały szerszą grupę niż poprzedniczki³¹³⁷. Trzecim powodem była konieczność zarządzania napięciami pomiędzy państwami, jakie generował ówczesny system międzynarodowy. Problemem była niemożliwość rozładowania tych napięć w sposób inny niż militarny, co wiązało się z ograniczeniem płaszczyzny interakcji do przestrzeni militarnej, w mniejszym stopniu politycznej³¹³⁸. Rozwiązaniem, szczególnie dla amerykańskiego prezydenta Woodrowa Wilsona, było utworzenie organizacji *parasolowej* stanowiącej instytucję nadrzędną wobec podmiotów narodowych, która stanowiła by punkt odniesienia i oceny relacji pomiędzy nimi, a także stanowiła ostateczną instancję rozstrzygania sporów oraz egzekwowania, także przy pomocy środków przymusu bezpośredniego³¹³⁹. Jednakże ten ambitny projekt napotkał zdecydowany opór nie tylko mocarstw europejskich, lecz także administracji amerykańskiej, kiedy to Kongres nie ratyfikował tego dokumentu³¹⁴⁰. W rezultacie powstał projekt w znacznej mierze płaszczyzny negocjacji międzyrządowych, wprowadzie dysponujący osobowością prawną i pewnymi atrybutami suwerenności, jak prawo legacji, jednak elementy mogące godzić w suwerenność państw członkowskich zostały mocno ograniczone. Od uprzedniej kategorii odróżnia się trzema cechami organizacyjnymi. Pierwszą cechą jest struktura ta do sieci organów międzyrządowych dodaje stałe organy o charakterze autonomicznym, jak na przykład Sekretarz Generalny ONZ³¹⁴¹, Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej, działający pod auspicjami Ligi Narodów³¹⁴². Drugą cechą organizacji tego typu jest to, że w ramach tych organizacji po raz pierwszy pojawiają się funkcjonariusze związani wymogami lojalności nie z macierzystym państwem narodowym,

3137 Organizacja Narodów Zjednoczonych, największa z organizacji tego typu ostatecznie objęła wszystkie państwa narodowe istniejące na świecie, jednak jej skuteczność jest mocno kontrowersyjna.

3138 W tym kontekście, polityka rozumiana w ujęciu *clausewitzeańskim*, jako nierozłącznie związana z dialogiem militarnym, pozwalała na zarządzanie oraz wytworzenie rozwiązań na mniejszą liczbę zagadnień międzynarodowych. W efekcie, niezbędne stało się wyjście poza ramy niniejszej aktywności sięgając po nowe struktury społeczne w celu wypracowania strategii zajmowania się wyzwaniami międzynarodowym nowej jakości.

3139 M. P. Doxey, *International Sanctions in Contemporary Perspective*, Nowy Jork 1987, s. 24 – 31.

3140 A. Glass, *Senate rejects League of Nations, Nov. 19, 1919*, „Politico”, 2014, 29 listopada, URL: <https://www.politico.com/story/2014/11/senate-rejects-league-of-nations-nov-19-1919-113006>, [dostęp: 10.02.2018].

3141 M. Frolich, *The UN Secretary-general and the Security Council: A Dynamic Relationship*, Oxford 2018.

3142 M. O. Hudson, *The Succession of the International Court of Justice to the Permanent Court of International Justice*, „The American Journal of International Law. American Society of International Law”, 1957, nr 51(3), s. 569 – 573.

ale organizacją rozumianą jako autonomiczny podmiot. Trzecią cechą jest to, że organizacje tego typu wyposażone były w symboliczne środki oddziaływania na państwa narodowe. Organizacje tego typu stanowią próbę transkrypcji struktury i prerogatyw na poziom ponadnarodowy. Pomimo fiaska tego ambitnego projektu, przede wszystkim z powodu działalności państw narodowych, ale także przez niedocenienie stopnia turbulentności środowiska międzynarodowego, jak i różnic kulturalnych pomiędzy różnymi regionami świata. W efekcie powstały podmioty łączące w sobie elementy suwerenności, jednak podporządkowane woli i swobodzie działania państw narodowych.

Po trzecie, są to także organizacje wyspecjalizowane, dysponujące najbardziej rozbudowanym elementem ponadnarodowym, jednak ograniczone zarówno pod względem przedmiotowym, jak i terytorialnym w swej aktywności. Charakteryzują się one najwyższym stopniem swobody działania w porównaniu do poprzednich, jednak swoboda ta ograniczona jest do wybranych sektorów aktywności międzynarodowej. Przykładami takich organizacji może być Międzynarodowa Unia Telegraficzna³¹⁴³, Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny³¹⁴⁴, Powszechny Związek Pocztowy³¹⁴⁵ czy Międzynarodowe Biuro Miar i Wagi³¹⁴⁶. Organizacje te przewidziano przede wszystkim do wprowadzenia, nadawania, a także do egzekwowania i regulowania szeroko rozumianego technicznego wymiaru stosunków międzynarodowych³¹⁴⁷. Specyfika tych organizacji nie przejawiała się w strukturze, składającej się z elementów obecnych w organizacjach poprzednich rodzajów. Nawet pod

3143 Jest to poprzedniczka Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego. Istniała w latach 1865 – 1932, kiedy to po połączeniu z Międzynarodową Radiotelegrafią, tworząc Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny. M. Kuzioła, *Międzynarodowa Unia Telekomunikacyjna*, „Portal spraw zagranicznych”, 2008, 13 lipca, URL: <http://www.psz.pl/168-archiwum/mateusz-kuzioła-międzynarodowa-unia-telekomunikacyjna>, [dostęp: 8.02.2018].

3144 Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny (ang. *International Telecommunication Union*, ITU), organizacja międzynarodowa założona w 1865 roku w Paryżu, która skupia obecnie sto dziewięćdziesiąt trzy państwa. Jej najważniejszą funkcją jest regulacja oraz standaryzacja rynku telekomunikacyjnego oraz radiokomunikacyjnego. Siedziba zlokalizowana jest w Genewie. Jej sekretarzem generalnym jest Houlin Zhao. Organizacja posiada status organizacji wyspecjalizowanej systemu ONZ.

3145 Światowy (Powszechny) Związek Pocztowy (ang. *Universal Postal Union*, UPU), organizacja międzynarodowa założona w 1874 roku w Bernie. Jej podstawowym zadaniem było synchronizacja narodowych systemów pocztowych oraz uporządkowanie systemów umów bilateralnych pomiędzy poszczególnymi państwami narodowymi. Jest to jedyna organizacja systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych, której podstawowym językiem roboczym był język francuski. Język angielski został dodany dopiero w 1994 roku. Współcześnie członkami organizacji jest sto dziewięćdziesiąt dwa państwa. Jej sekretarzem generalnym jest Bishar Abdirahman Hussein. Organizacja posiada status organizacji wyspecjalizowanej systemu ONZ.

3146 Międzynarodowe Biuro Miar i Wagi (ang. *International Bureau of Weight and Measures*; fr. *Bureau international des poids et mesures*) jest to organizacja powołana do istnienia w 1875 roku. Jest jedną z trzech instytucji powołanych do zarządzania Międzynarodowym Układem Jednostek Miar, SI. Współcześnie zrzesza pięćdziesiąt jeden państw. Jej dyrektorem jest Martin J. T. Milton. Siedziba zlokalizowana jest w Sèvres.

3147 W tym kontekście wskazać można na ich zarządzanie coraz bardziej rozbudowaną oraz zdywersyfikowaną globalną siecią infrastruktury krytycznej.

względem relacji pomiędzy nimi, kopiowane było rozwiązanie dające funkcję kontrolną oraz nadzorczą organom złożonym z przedstawicieli państw, pozostawiając administrowanie oraz wypełnianie dyrektyw dotyczących wdrażania ogólnych politycznych wytycznych. Zakres odpowiedzialności i kompetencji ograniczony jest do jednej, wysoce specjalistycznej kwestii technicznej, zwykle dotyczącej standaryzacji współpracy międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii związanych z szeroko pojętą komunikacją i telekomunikacją. Powodowało to dwa istotne efekty. Po pierwsze, organizacje techniczne pozostawały poniżej poziomu, który można określić mianem *wrażliwości* państw narodowych. Po drugie, dostęp do usług i wartości generowanych przez nie stanowi element niezbędny do pełnego wykorzystania możliwości westfalskiego środowiska międzynarodowego, zwłaszcza poprzez umożliwienie nieskrępowanego dostępu do globalnej sieci infrastruktury krytycznej, której zadaniem jest przesył dóbr i usług na skalę globalną. W przypadku odmowy współpracy z międzynarodowymi organizacjami technicznymi, pozbawienie dostępu do najnowszego zestawu standardów oraz do koordynatora danej sieci grozi ograniczeniem jej wykorzystania, a w najgorszym przypadku zupełnym odcięciem.

Ukształtowanie się fundamentów późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego oraz przyspieszona jego ewolucja w dalszym kierunku, spowodowało rekonfigurację struktur i funkcjonowania podmiotów ponadpaństwowych poprzez specyficzne oraz unikatowe połączenie elementów charakterystycznych dla obu porządków. W konsekwencji kategoria ta zaczęła się charakteryzować dużym zróżnicowaniem kategoriałnym, łącząc podmioty o tak odmiennych charakterach jak Unia Europejska, Sojusz Północnoatlantycki czy Organizacja Narodów Zjednoczonych. Podmioty te charakteryzują się jednak pewnymi wspólnymi wyznacznikami. Po pierwsze, funkcjonują w najbardziej turbulentnym spektrum przestrzeni transnarodowej, którą tradycyjnie określa się mianem środowiska międzynarodowego. Po drugie, podmioty te posiadają struktury administracyjne będące wynikiem kompromisu pomiędzy wolą suwerennych państw narodowych oraz koniecznością efektywnego funkcjonowania w przestrzeni transnarodowej. W tym kontekście należy wskazać na fakt istnienia dość specyficznych podmiotów, określanych w literaturze jako reżimy międzynarodowe³¹⁴⁸. Po trzecie, podmioty te łączy także specyficzna potencjał generowania siły. przede wszystkim należy je traktować jako w pierwszym rzędzie generatory siły w specyficznym wymiarze związanym z ułatwianiem uzyskiwania legitymizacji społeczności międzynarodowej dla podejmowanych przez różnorodne podmioty – zarówno państwa jak i podmioty o innym charakterze, działań w przestrzeni transnarodowej. Dalsza część rozdziału

3148M. Pietraś, *Międzynarodowy (...)*.

zostanie podzielona na trzy części. Pierwsza poświęcona będzie analizie kategorii podmioty ponadnarodowe oraz wprowadzeniu typologii mającej na celu klaryfikację pojęcia, jak i usystematyzowanie przynależących do niej specyficznych podmiotów. Druga zawierać będzie analizę siły powyższych podmiotów, ze szczególnym uwzględnieniem jej specyfiki przejawiającej się w formach oddziaływania w środowisku międzynarodowym. Ostatnia część zawierać będzie analizę ograniczeń stosowania siły, zwłaszcza w kontekście sporów kompetencyjnych pomiędzy podmiotami funkcjonującymi na poziomie narodowym jak i ponadnarodowym. W tej części zaprezentowane zostaną też potencjalne scenariusze dalszego rozwoju siły tych aktorów oraz rozkład interakcji pomiędzy nimi a innymi kategoriami.

4.3.1. Typologia podmiotów ponadpaństwowych

Aby przejść do analizy możliwości oddziaływania podmiotów ponadpaństwowych, należy wskazać, że analogicznie do *państw narodowych*, jest to kategoria w ramach której wyodrębnić można szereg subkategorii, różniących się między sobą zarówno zakresem przestrzennym, przedmiotowym, jak i funkcjami spełnianymi w ramach społeczności międzynarodowej. W literaturze przedmiotu już funkcjonują różnorodne klasyfikacje podmiotów funkcjonujących na poziomie ponadnarodowym. Najbardziej rozpowszechnione są wszakże trzy podstawowe kryteria klasyfikacji.

Pierwszym jest kryterium jest status członka. Odnosi się ono do charakteru uczestników, wyróżniając na tej podstawie szereg innych podrzędnych kategorii organizacji międzynarodowych. W wyniku zastosowania niniejszego kryterium uzyskuje się dwie główne kategorie: międzynarodowe organizacje pozarządowe (*international non-governmental organizations*, INGO) oraz organizacje międzyrządowe (*international governmental organizations*, IGO)³¹⁴⁹. Natura poszczególnych kategorii podmiotów pozwala na wyróżnienie trzech podstawowych wzorców organizacyjnych. Po pierwsze, są to organizacje społeczne funkcjonujące na zasadach non-profit. Przykładem takiej organizacji może być Międzynarodowy Czerwony Krzyż. Po drugie, są to transnarodowe korporacje skupiające szereg firm operujących pod jurysdykcją różnych państw narodowych. Przykładem może być Penguin Group z siedzibą w Londynie. Po trzecie, niektórzy naukowcy wskazują na istnienie kategorii zakamuflowanej, określanej jako organizacja pozarządowa zorganizowana przez rząd (*government organized non-governmental organizations*, GONGO)³¹⁵⁰, jednak niezwykle

3149G. Evans, J. Newnham, R. Newnham, *The Penguin dictionary of international relations*, Londyn 1998, s. 270.

3150N. Steinberg, *Background Paper on GONGOs and QUANGOs and Wild NGOs*, World Federalist Movement, Institute of Global Policy, 2001, URL: <http://www.wfm->

trudno wskazać na konkretny przykład takiej organizacji. Jednak w tym przypadku zamysł zdaje się wskazywać na celowy projekt kontrolowany przez rząd narodowy lub podległe mu organy, jak na przykład służby specjalne. Dodatkowym elementem utrudniającym analizę oraz określenie zasięgu zjawiska jest celowe ukrywanie charakteru organizacji poprzez świadome wprowadzanie w błąd badaczy zjawiska.

Drugim kryterium jest kryterium zasięgu geograficznego³¹⁵¹. Podział ten prowadzi do wyróżnieniu dwóch podstawowych kategorii podmiotów ponadnarodowych. Pierwszą są organizacje o charakterze globalnym, nieograniczające członkostwa ze względów geograficznych, czego przykładem jest Organizacja Narodów Zjednoczonych, w której uczestniczą wszystkie państwa narodowe istniejące na świecie³¹⁵². Jedynym kryterium, które kandydat powinien spełnić jest bycie *państwem miłującym pokój*³¹⁵³. Drugą kategorią są organizacje, których członkostwo jest powiązane z faktem zlokalizowania w specyficznym, określonym regionie świata. Warunek ten, zaznaczony w statusie organizacji wyraźnie lub jedynie dorozumiały, może opierać się o dwie możliwości. Pierwsza, wynika z określenia regionu geograficznego, w którym umiejscowienie jest warunkiem niezbędnym do uzyskania członkostwa w organizacji. Przykładem organizacji regionalnej mogą być Rada Europy (RE)³¹⁵⁴, Unia Afrykańska (UA)³¹⁵⁵ czy Stowarzyszenie Państw Azji Południowo –

igp.org/site/files/SteinbergGONGOs2001.pdf, [dostęp: 27.02.2014].

3151W tym kontekście odnosi się ono do zmiennych niezależnych, które regulują potencjalną przynależność do danego podmiotu ponadnarodowego pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. W większości przypadków, podmiot ten wskazuje na ową zmienną w postaci nazwy. Jednakże niekiedy, jest ona powtarzana w aktach normatywnych przez nią wytwarzanych, co miało miejsce w przypadku rozważania kwestii członkostwa Maroko w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej w 1987 roku. Później, kryterium to weszło w skład kryteriów kopenhaskich.

3152Współcześnie liczba pełnoprawnych członków ONZ sięgnęła poziomu stu dziewięćdziesięciu trzech państw narodowych. Pełna lista: *Member States*, „United Nations”, 2018, URL: <http://www.un.org/en/member-states/>, [dostęp: 9.02.2018].

3153Artykuł 4 ustęp 1 *Karta Narodów Zjednoczonych*, „Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie”, 2018, URL: http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php, [dostęp: 8.02.2018].

3154W tym kontekście wyszczególnione kryteria są w artykule 4 Statutu Rady Europy. Pierwszą oraz najważniejszą, jest kryterium geograficzne, wyraźnie wskazujące, że organizacja otwarta jest na państwa europejskie. Przy czym zasada ta jest interpretowana rozszerzająco, aby objąć państwa transkontynentalne, takie jak Federacja Rosyjska, Turcja, Kazachstan oraz Azerbejdżan, Gruzja oraz Armenia. Drugą, uzupełniającą, jest kryterium praw człowieka ich implementacji oraz przestrzegania. O ile państwo nie spełniające pierwszego kryterium nie może zostać członkiem Rady Europy, o tyle nie spełniającego drugiego, poddawane jest działaniom naprawczym do zawieszenia w prawach członka włącznie. Article 4, *Statute of the Council of Europe, 1949, 5th May*, „Council of Europe”, 2018, URL: <https://rm.coe.int/1680306052>, [dostęp: 11.02.2018].

3155Choć w dokumentach programowych oraz traktatach założycielskich brak bezpośrednich odwołań do kwestii członkostwa. W tym kontekście wskazać można na trzy obostrzenia. Po pierwsze, państwo członkowskie musi być członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych. Po drugie, musi być zlokalizowane na terenie Afryki albo na terenie przyległych akwenów wodnych. Po trzecie, musi posiadać niekwestionowaną legitymację do podejmowania operacji w środowisku międzynarodowym. W tym kontekście największym wyzwaniem dla nowej organizacji była kwestia członkostwa Maroka oraz Sahary Zachodniej.

Wschodniej (ASEAN)³¹⁵⁶. Druga sytuacja związana jest z istnieniem specyficznego fenomenu geograficznego, istniejącego na terenie kilku państw narodowych. Najczęściej organizacje te związane są z akwenami wodnymi, nierzadko obejmującymi akweny oceaniczne – przykładem może być Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego³¹⁵⁷ czy Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku (APEC)³¹⁵⁸. Najczęściej są one powiązane z mniejszymi zbiornikami wodnymi, jak morza (na przykład Rada Państw Morza Bałtyckiego³¹⁵⁹) czy zatoki (Rada Współpracy Zatoki Perskiej, GCC³¹⁶⁰).

Trzecim kryterium jest zakres kompetencji organizacji. W tym kontekście wyróżnić można dwie subkategorie podmiotów ponadpaństwowych. Pierwsza zawiera organizacje o kompetencjach uniwersalnych. Podmioty międzynarodowe tego typu wyposażone są w możliwości zajmowania się oraz oddziaływania praktycznie we wszystkich sferach stosunków międzynarodowych, począwszy od kwestii politycznych i militarnych, a skończywszy na kulturowych i prawnych. W praktyce działalność tego typu ograniczona jest percepcyjnymi możliwościami zarówno organizacji jako całości, a także poszczególnych decydentów. Druga kategoria obejmuje wyspecjalizowane podmioty ponadnarodowe, których zakres przedmiotowy obejmuje wąski katalog przedmiotowy. W tym kontekście podmiotom tym

3156W tym przypadku, pomimo wyraźnie zaznaczonego w nazwie regionu operacyjnego, kryterium geograficzne ma ograniczone oraz drugorzędne zastosowanie. Znacznie ważniejszym wydaje się kryterium ideologiczne, czyli stosunek do postanowień Deklaracji z Bangkoku. Tym samym, wykazuje ona największe zaawansowanie na drodze w kierunku zastosowaniu postanowień konstrukttywizmu w rzeczywistości międzynarodowej, co można zaobserwować na przykładzie dyskusji wokół członkostwa Wietnamu. Nguyen Vu Tung, *Vietnam's Membership of ASEAN: A Constructivist Interpretation*, „Contemporary Southeast Asia”, 2007, nr 29(3), s. 483 – 505.

3157W tym kontekście, pomimo wyraźnego wskazania w nazwie obszaru aktywności, zwykle stosowana jest w sposób dość liberalny, obejmując również zbiorniki wodne wprawdzie połączone z Północnym Atlantykiem, jednak stanowiące geograficznie odrębne regiony, ze szczególnym uwzględnieniem Mórz Śródziemnego, Czarnego oraz Bałtyckiego.

3158Organizacja ta jest w znacznym stopniu niesformalizowana. Co wyróżnia ją na tle innych, jest fakt, że obejmuje ona nie państwa narodowe, lecz niezależne gospodarki. Pozwala to na pominięcie politycznych dysput odnoszących się do politycznego statusu członków. Choć jednakże nie wyodrębniono ich geograficznego położenia, lecz praktyka wymaga również zlokalizowania danej gospodarki w basenie Pacyfiku. Więcej szczegółów: *APEC Members*, „Asia-Pacific Economic Cooperation”, 2018, URL: <https://www.apec.org/about-us/about-apec/member-economies.aspx>, [dostęp: 11.02.2018].

3159W przypadku tej organizacji, brak jasno określonych kryteriów członkostwa, jednakże wybiórcze zainteresowanie tematyką międzynarodową, uwzględniającą kwestię skoncentrowaną na basenie Morza Bałtyckiego oraz dążenie do integracji postkomunistycznych państw na powrót do głównego nurtu społeczności europejskiej, pozwala założyć na istnienie dorozumiałego, geograficznego ograniczenia w potencjalnym członkostwie. D. Szacawa, *Międzynarodowe organizacje rządowe o charakterze regionalnym w ujęciu realistycznym: analiza na przykładzie Rady Państw Morza Bałtyckiego (RPMB)* [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. E. Halizak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 249 – 264.

3160W tym wymiarze należy wskazać, że Karta stanowiąca statut organizacji jest szczególnie ekskluzywna, wskazując wyłącznie na państwa, które brały udział w konferencji ministrów spraw zagranicznych w Rijadzie w 1981 roku. Jednakże pojawiające się głosy odnoszące się do potencjalnego członkostwa Jordanii, Jemenu oraz Maroka, wydają się podkreślać tendencję do zmiany tego stanu rzeczy. Article Five, *Charter of the Gulf Cooperation Council (GCC)*, 1981, 25th May, URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125347/1426_GCC.pdf, [dostęp: 9.02.2018].

przysługuje nieco większy poziom samodzielności od czynników międzyrządowych. Większą rolę odgrywają organy supranarodowe, których zadaniem jest nie tylko podejmowanie określonych w statucie decyzji politycznych, lecz również ich merytoryczne przygotowanie oraz nadzorowanie ich implementacji, a także dążenie do wykonania korekty w przypadku stwierdzenia odchyleń od przyjętego kursu. Jednakże państwa członkowskie zwracają szczególną uwagę, aby nie dokonać *spill overu* owych kompetencji również na inne sfery aktywności międzynarodowej.

Powyższe podziały niezwykle rzadko występują w stanie idealnym. Większość naukowców przy opracowywaniu klasyfikacji podmiotów ponadnarodowych stosuje kombinację co najmniej dwóch kryteriów. Jedną z bardziej rozbudowanych klasyfikacji została opublikowana przez *Yearbook of International Relations*, wydany w 2000 roku³¹⁶¹. Obejmuje ona dwie kategorie podzielone na cztery grupy i szereg specyficznych podgrup. Prezentuje się ona następująco. Pierwsza kategoria – konwencjonalne organizacje międzynarodowe, obejmuje dwie podrzędne subkategorie: konwencjonalne organizacje rządowe oraz konwencjonalne organizacje pozarządowe. Autorzy raportu zidentyfikowali następujące typy organizacji. Po pierwsze, jest to federacja organizacji międzynarodowych. Po drugie, są to organizacje o członkostwie uniwersalnym. Po trzecie, są to organizacje międzykontynentalne. Po czwarte, są to organizacje regionalne o ograniczonym członkostwie. Druga kategoria skomponowana była w podobny sposób, zawierając w sobie grupy poświęcone analogicznie: organizacjom międzynarodowym oraz organizacjom pozarządowym. Analogicznie ich struktura podzielona jest na następujące subkategorie. Po pierwsze, są to organizacje wydzielające się lub półautonomiczne. Po drugie, są to organizacje specjalistyczne. Po trzecie, są to organizacje narodowe zorientowane na działalność międzynarodową. Po czwarte, są to organizacje nieaktywne lub rozwiązywane. Jak można zauważyć, powyższa klasyfikacja opiera się na zastosowaniu kombinacji trzech wymienionych wcześniej kryteriów, oraz dodatkowego – kryterium aktywności.

Na potrzeby niniejszej rozprawy wprowadzona zostanie odmienna klasyfikacja *podmiotów ponadpaństwowych*. Jego podstawowym założeniem będzie rozdzielenie *podmiotów ponadnarodowych* od *podmiotów subnarodowych*. Wynika to z założenia wskazującego na odmienną strategii stosowania siły w środowisku międzynarodowym, przede wszystkim w kontekście ich samodzielności a także zasobów które są w stanie

3161 *Yearbook of International Relations 2001. Statistics on International Meetings, Problems, Strategies. Volume 5 of International Associations. Statistic, Visualization and Patterns*, Nowy Jork 2001. Cytat za T. Łoś-Nowak, *Organizacje międzynarodowe – geneza – istota – ewolucja* [w:] *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota – mechanizmy działania – zasięg*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2009, s. 30 – 32.

zmobilizować. Organizacje ponadnarodowe charakteryzują się zależnością od państw narodowych, która stanowi cenę za rozszerzenie przestrzennego spektrum oddziaływania. W przeciwieństwie do nich, organizacje subnarodowe dążą do zachowania swej odrębności, czego kosztem jest ograniczenie zasięgu oddziaływania międzynarodowego. Przyjęta w ramach niniejszego manuskryptu klasyfikacja będzie dwupoziomowa. Pierwszy poziom oparty będzie o kryterium geograficzne, bazujące nie tylko na otwartym lub zamkniętym charakterze członkostwa, ale także na zasięgu ich oddziaływania. Drugi poziom opierać się będzie na zastosowaniu kryterium samodzielności decyzyjnej, która warunkuje z jednej strony niezależność procesu decyzyjnego od podmiotów zewnętrznych, z drugiej natomiast poważnie wpływa na dostępność zasobów ze szczególnym uwzględnieniem szczególnie niezbędnych do wygenerowania siły. W dalszych rozważaniach, wątek funkcjonalny, związany z etapem życia danej organizacji stanowić będzie komponent analizy niezależności decyzyjnej danej organizacji. W rezultacie jako wyodrębnione subkategorie użytkowników oraz generatorów siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, zostaną przeanalizowane następujące wzorce: *uniwersalne organizacje globalne, wyspecjalizowane organizacje globalne, organizacje międzyrządowe o charakterze integracyjnym, klasyczne organizacje międzyrządowe, sojusze międzyrządowe oraz reżimy międzyrządowe.*

4.3.2. *Uniwersalne organizacje globalne*

Pierwszą kategorią podmiotów ponadpaństwowych poddawanych analizie w ramach niniejszego podrozdziału, są *uniwersalne organizacje globalne*. Posługując się zaprezentowanym wcześniej schematem, jest to kategoria dysponująca największym dostępnym zasięgiem przedmiotowym oraz geograficznym. W tym wymiarze jest analogiczna do kategorii *hipermocarstwa*, zarówno w wymiarze zawartości, jak i liczebności. Jedyną organizacją ponadpaństwową należącą do niniejszej subkategorii jest Organizacja Narodów Zjednoczonych (*United Nations*, UN/ONZ). Organizacja Narodów Zjednoczonych jest podmiotem wyjątkowym w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, zarówno jako podmiot generujący, jak i stosujący (choć w mniejszym stopniu) siłę w stosunkach międzynarodowych. Jednakże linia analogicznych podmiotów rozciąga się dość głęboko w historię, sięgając etapu postimperialnego, przedwestfalskiej generacji stosunków międzynarodowych. W tym czasie funkcjonował szereg podmiotów roszcujących sobie prawa do reprezentacji oraz zarządzania rzeczywistością społeczną, jednak ONZ, najbardziej przypomina zarówno w kontekście struktury jak i funkcjonowania, Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego. Podobieństwa owe zaobserwować można na trzech

płaszczyznach. Po pierwsze, obie organizacje charakteryzują się dość rozbudowaną strukturą wewnętrzną obejmującą Monteskiuszowe trzy gałęzie władzy: ustawodawczą, wykonawczą oraz sądowniczą. Po drugie, w strukturze organizacji szczególną rolę przyznano kilku państwom uznanym za wyjątkowe. W przypadku Cesarstwa byli to książęta – elektorzy, których prerogatywą był wybór cesarza, a także do pewnego stopnia wpływ na kształtowanie polityki całości³¹⁶². Natomiast w przypadku ONZ są to państwa stali członkowie Rady Bezpieczeństwa. Po trzecie, w wymiarze funkcjonalnym, obie organizacje specjalizowały się w zapewnianiu płaszczyzny porozumienia i koordynacji w podejmowaniu działań, także działań zbrojnych. Przykładem powyższych usług może być administrowanie zasobami finansowymi i oddziałami zbrojnymi wystawionymi przez podmioty członkowskie na rzecz kolektywnej obrony zarówno cesarstwa³¹⁶³ jak i stosowaniu sankcji ONZ³¹⁶⁴. Pomiędzy tymi podmiotami istnieje również cztery różnice. Po pierwsze, Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego funkcjonowało jako samodzielny podmiot ponad tysiąc lat, przechodząc w międzyczasie dość spektakularne przemiany zarówno w sferze jakościowej, funkcjonalnej jak i przestrzennej. Po drugie, w przeciwieństwie do Cesarstwa, ONZ nie dysponuje geograficznymi, ani kulturalnymi wymogami członkostwa, obejmując swym zasięgiem cały glob. Po trzecie, w przeciwieństwie do Cesarstwa, w obrębie ONZ funkcjonuje wiele różnych kodów kulturowych, językowych oraz religijnych. Po czwarte, ONZ dysponuje znacznie większymi możliwościami przetwarzania informacji, przede wszystkim dzięki zastosowaniu najnowszych technologii, co pozwala zwiększyć jej efektywność. Na zakończenie, należy szczególnie podkreślić łączność genetyczną pomiędzy Cesarstwem a Organizacją, szczególnie w okresie, gdy to pierwsze utraciło na tyle wewnętrzną spójność, aby dalsza ewolucja w kierunku państwa narodowego stała się niewykonalna.

Po likwidacji Cesarstwa w 1806 roku, wskazać można na cykliczne próby rekonstrukcji uniwersalnego analogu. Pierwszą, która zakończyła się relatywnym sukcesem było utworzenie Ligi Narodów w 1919 roku. Do pewnego stopnia stanowi ona formalizację oraz uszczegółowienie propozycji, która pojawiła się w trakcie Kongresu Wiedeńskiego³¹⁶⁵.

3162W 1257 roku istniało siedem stanowisk elektorskich, przypisanych następującym władcom: duchownym: arcybiskupom Moguncji, Trewiru oraz Kolonii, oraz świeckim: król Czech, palatyn Nadrenii, książę Saksonii oraz margrabia Brandenburgii. W 1777 roku istniało osiem stanowisk elektorskich: katolickich: arcybiskupi Moguncji, Kolonii i Trieru, król Czech oraz elektor Bawarii, oraz protestanckich: elektor Saksonii, Brandenburgii i Hanoweru.

3163Przykładem tego może być oddanie pod dowództwo królowi Janowi III Sobieskiemu, armii cesarskiej zaciągniętej na terenie innych państw niemieckich, a także cesarskich sił broniących twierdzy Wiedeń.

3164Przykładem takiego działania może być przeprowadzenie operacji wyzwolenia Kuwejtu, określanej mianem pierwszej wojny w Zatoce Perskiej.

3165Było to Święte Przymierze powołane przez zwycięskie w wojnach napoleońskich mocarstwa w celu eliminacji ruchów rewolucyjnych oraz stabilizację *ancien regime'u*. Był to po prostu wielostronny sojusz militarny, zarządzany za pośrednictwem konferencji międzynarodowych. W skutek wewnętrznych tarć o

Jednakże kluczowym elementem procesu jej tworzenia były europejskie doświadczenia okrucieństw pierwszej wojny światowej. Z tego też powodu jej nadrzędnym celem było stworzenie instytucji sprawującej suwerenną kontrolę nad *państwami narodowymi*. Jednak z powodu przeciwdziałania państw członkowskich Ligi, którego symbolem była odmowa ratyfikacji traktatu założycielskiego przez Kongres Stanów Zjednoczonych, ów cel nie został nigdy zrealizowany. Poza systemem znalazło się wystarczająco wiele państw aby wygenerować znaczącą liczbę bodźców, ze szczególnym uwzględnieniem w dziedzinie bezpieczeństwa, że dążenia rozbrojeniowe okazały się nie tylko nieskuteczne, lecz również nieatrakcyjne dla członków³¹⁶⁶. W konsekwencji organizacja ta stała się zależna do woli wielkich mocarstw, których przedstawiciele stanowili stałych członków Rady Ligi Narodów.

Liga, jako podmiot ponadnarodowy, w swej istocie stała się wyłącznie platformą dialogu pomiędzy mocarstwami, niedolna do podjęcia, ani efektywnego wyegzekwowania własnych decyzji. Punktem przełamania dla znaczenia Ligi była włoska inwazja Etiopii w latach 1935 – 1936³¹⁶⁷. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy była polityczna kalkulacja pozostałych mocarstw³¹⁶⁸. W tej sytuacji ostatecznie unaoczniona została słabość oryginalnego pomysłu na Ligę Narodów. Jej niepraktyczność przejawiała się przede wszystkim na czterech podstawowych płaszczyznach. Po pierwsze, poczęcie Ligi Narodów wiązało się z pewnym paradoksem. Uprzywilejowaną pozycję uzyskały zwycięskie mocarstwa, jednak porażka ich przeciwników w ramach pierwszej wojny światowej nie była dostatecznie dotkliwa, aby usprawiedliwić ich upośledzoną pozycję jako pariasów systemów międzynarodowego. Po drugie, Liga Narodów nie odzwierciedlała struktury międzynarodowej świata. Nie było to ówczesnie tak zauważalne, zwłaszcza, że prorokowane przez Zbigniewa Brzezińskiego polityczne przebudzenie pozostałych cywilizacji dopiero stawało się faktem³¹⁶⁹. Po trzecie, słabością Ligi był brak funkcjonalnych mechanizmów mających na celu realizację zasady bezpieczeństwa zbiorowego. Czwartą słabością Ligi Narodów była promocja pacyfizmu i rozbrojenia, zwłaszcza w kontekście paradoksu

charakterze geopolitycznym, sojusz rozpadł się w połowie XIX stulecia. Więcej szczegółów: Danilo Zolo, *The lords of peace: from the Holy Alliance to the new international criminal tribunals* [w:] *Global democracy. Key debates*, red. B. Holden, Londyn 2000, s. 81 – 94.

3166A. Webster, *From Versailles to Geneva: The many forms of interwar disarmament*, „The Journal of Strategic Studies”, 2006, nr 29(2), s. 225 – 246.

3167G. W. Baer, *Test Case: Italy, Ethiopia, and the League of Nations*, Stanford 1976.

3168*Events leading up to World War II.: Chronological history of certain major international events leading up to and during World War II with the ostensible reasons advanced for their occurrence, 1931-1944*. Stanford 1944, s. 97; G. W. Baer, *Test Case: Italy, Ethiopia, and the League of Nations*. Stanford 1976.

3169Pierwszym wskaźnikiem owego przebudzenia w drugiej połowie XIX wieku było dążenie do politycznej, społecznej oraz ekonomicznej emancypacji dalekowschodnich mocarstw. Relatywnym sukcesem zakończyły się działania Japonii określane jako restauracja *Meiji*, w mniejszym stopniu powiodło się różnorakim rewolucjonistom chińskim.

zrodzonego z połączenia z poprzednim punktem. Posługując się nomenklaturą Bolesława Balcerowicza, na początku XX wieku rozbudowana była *infrastruktura wojny*³¹⁷⁰, podczas gdy *infrastruktura pokoju*³¹⁷¹ istniała jedynie w sferze szeroko dyskutowanego projektu. Na ten element projektu Ligi Narodów zwracano uwagę jeszcze przed jej formalnym utworzeniem³¹⁷², jednakże nie zdołano się z tym zagadnieniem uporać, aż do rozwiązania Ligi Narodów. Podsumowując, Liga Narodów w konsekwencji okazała się organizacją ambitną, „mającą położyć kres wszelkim wojnom”, jednak na tyle niedojrzała, że nie zapewniała dostatecznie efektywnych mechanizmów mogących doprowadzić do realizacji pożądanego rezultatu.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, reprezentującą drugą generację organizacji globalnej powstała w okolicznościach, które na pierwszy rzut oka powstała w analogicznych okolicznościach. W ramach podpisanej w 1941 roku Karty Atlantyckiej, stworzenie uniwersalnej organizacji globalnej stanowiło jeden z postulatów ogólnego zarysu celów prowadzenia wojny oraz przyszłego ładu międzynarodowego³¹⁷³. Sama organizacja oficjalnie została utworzona w 1945 roku podczas międzynarodowej konferencji w San Francisco, kiedy to podpisano Deklarację Narodów Zjednoczonych. Początkowo ONZ liczyła pięćdziesięciu jeden członków³¹⁷⁴, jednak docelowo objąć miała wszystkie państwa na świecie. Ostatnim elementem tego procesu było przyjęcie w poczet członków Czarnogóry w roku 2006³¹⁷⁵. Można przypuszczać, że w miarę pojawiania się nowych podmiotów o statusie państwa narodowego – jak Kosowo – lub wyjaśniania kwestii podmiotów o kontrowersyjnym charakterze – jak Tajwan – proces ten będzie kontynuowany. Dodatkowo, różne formy członkostwa przyznawane są niepaństwowym podmiotom międzynarodowym, jak Stolica Apostolska, podmioty geopolityczne o spornym charakterze, organizacje subnarodowe, korporacje transnarodowe. Organizacja Narodów Zjednoczonych spełnia globalną funkcję Ligi Narodów. Większość środowiska naukowego, zakłada, że jej struktura administracyjna poprawiła wymienione powyżej największe niedociągnięcia poprzedniczki. Jednak rzeczywistość wydaje się wskazywać, że nastąpiło coś wręcz przeciwnego. W swej istocie, Organizacja Narodów Zjednoczonych wręcz je pogłębiła, szczególnie przy próbie

3170B. Balcerowicz, *O pokoju, o wojnie. Między esejem a traktatem*, Warszawa 2013, s. 227 – 235.

3171Tamże, s. 235 – 242.

3172C. Barnett, *The Collapse of British Power*, York 1972, s. 245.

3173*The Atlantic Charter*, red. D. G. Brinkley, D. Facey-Crowther, Basingstoke 1994.

3174Status Polski został wyjaśniony dopiero po uzyskaniu międzynarodowej legitymacji przez reżim zainstalowany dzięki militarnemu poparciu Związku Sowieckiego.

3175*General Assembly approves admission of Montenegro to United Nations, increasing number of member states to 192*, GA/10479, „UN Meeting coverage and press releases”, 2006, 28 czerwca, URL: <https://www.un.org/press/en/2006/ga10479.doc.htm>, [dostęp: 25.03.2018].

konsekwentnego dążenia do uzyskania statusu uniwersalności. Kluczem do zrozumienia jej sukcesu, jest stwierdzenie, że Organizacja dokonała efektywnej inkorporacji wszystkich słabości wykazywanych przez Ligę Narodów. Pierwszym jest wspomniana wcześniej uniwersalność, która przejawiała się w dążeniu do objęcia członkostwem ogółu podmiotów międzynarodowych, niezależnie od ich konsystencji, pochodzenia oraz intencji w rzeczywistości. Drugim jest zastosowanie innego modelu zarządzania anarchią i turbulentnością środowiska międzynarodowego. Najlepszym przykładem esencji funkcjonowania ONZ była kwestia przegłosowania sankcji przeciwko Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej w 1950 roku³¹⁷⁶. Reasumując, w perspektywie kilkuletniej, Organizacja objęła własnym zasięgiem w praktyce cały znany świat, jednakże nie wiązało się to z konstrukcją dodatkowego poziomu zarządzania globalnym systemem, lecz stworzenie udogodnień dla istniejących mechanizmów.

Na powyższą konstrukcję oraz paradoksalny sukces Organizacji, złożyło się kilka istotnych czynników. Wśród nich na plan pierwszy wysunęły się trzy. Po pierwsze, Organizacja Narodów Zjednoczonych nie popełniła grzechu pierworodnego Ligi Narodów, pozostawiając poza własną kontrolą podmiotów dysponujących znaczącym potencjałem w wymiarze *hard* jak i *soft Power*. Jednak większość analityków wydaje się potwierdzać tezę, że decyzja ta była świadomą próbą uniknięcia tworzenia patologicznej sytuacji geopolitycznej³¹⁷⁷. Po drugie, jak wspomniano wcześniej, ONZ szczególnie eksponuje wątek negocjacji międzyrządowych jako podstawowej płaszczyzny funkcjonowania. Organizacja ta nie podejmowała działań bez zgody państw stanowiących stałych członków Rady Bezpieczeństwa³¹⁷⁸. Istnieje możliwość ścierpienia określonych sankcji, jednak wymaga to poniesienia ogromnych kosztów, co ma miejsce w przypadku Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej; lub posiadania potężnego protektora, gotowego do zablokowania lub stępienia decyzji wymierzonych w ich interesy narodowe, jak w przypadku Izraela³¹⁷⁹. Po trzecie, sama struktura administracyjna organów organizacji stanowi hybrydowe połączenie zasady suwerennej równości państw z zasadą ważenia głosów, uzależnionych od ich potencjału oraz znaczenia międzynarodowego. W Organizacji Narodów Zjednoczonych

3176S. Meisler, *United Nations: The First Fifty Years*, Nowy Jork 1995, s. 58 – 59.

3177W ramach, której poza obrębem Organizacji pozostałyby znaczące państwa dysponujące potencjałem oraz wolą jego użycia w celu odwrócenia owego porządku, którego symbolem stała się dana Organizacja, co wydarzyło się w trakcie trwania Ligi Narodów.

3178W tym kontekście wskazać można na działania podejmowane przez Państwo Izrael w celu zwiększenia zakresu uznania dla decyzji o przeniesieniu stolicy do Jerozolimy – miasta o nieustalonym statusie politycznym i terytorialnym.

3179Zazwyczaj w tym przypadku wskazuje się na nieformalny sojusz pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Izraelem. J. J. Mearsheimer, S. M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, Nowy Jork 2007.

istnieją bowiem trzy *nieoficjalne* kategorie państw członkowskich: szeregowi członkowie organizacji, stali członkowie Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz państwa wybrane na niestałych członków organów decyzyjnych takich jak Rada Bezpieczeństwa. Tak skonstruowana struktura administracyjna pozwala na połączenie dwóch przeciwstawnych tendencji. Z jednej strony umożliwia sprawniejsze i szybsze podejmowanie decyzji, poprzez znaczące ograniczenie liczby decydentów – na przykład ze stu dziewięćdziesięciu dwóch do dwudziestu, w przypadku kwestii związanych z bezpieczeństwem międzynarodowym. Z drugiej natomiast strony czyni zadość wymogom standardów demokratycznych, poprzez dopuszczenie do uczestnictwa w procesie decyzyjnym również państw spoza ścisłego łańcucha decyzyjnego, rozdzielając odpowiedzialność, oraz trud implementacji podjętych decyzji pomiędzy większą liczbę podmiotów międzynarodowych.

Funkcjonowanie Organizacji Narodów Zjednoczonych podlega nieustannej ewolucji, odzwierciedlającej tendencje rozwojowe środowiska międzynarodowego. Cały proces uległ przyspieszeniu po roku 1989, wraz ze wzrostem turbulencji środowiska międzynarodowego związanego z jednej strony z degeneracją westfalskiej struktury systemu globalnego, z drugiej natomiast z przyspieszeniem procesów historycznych, związanych z rozkwitem globalizacji. Widać to szczególnie w najbardziej spektakularnej części funkcjonowania ONZ – prowadzeniu operacji pokojowych³¹⁸⁰. Punktem wyjścia były operacje pokojowe pierwszej generacji, charakteryzujące się czterema cechami. Po pierwsze, decyzja o wysłaniu *błękitnych hełmów* podejmowana była na zasadzie konsensusu, czyli zgody wszystkich stałych członków Rady Bezpieczeństwa. Po drugie, po podjęciu decyzji, misja charakteryzowała się szeregiem obligatoryjnych przymiotów, z czego najważniejszym była bezstronność i neutralność, względem stron zaangażowanych³¹⁸¹. Po trzecie, sama misja skomponowana była przede wszystkim w oparciu o specyficznie skomponowany komponent militarny. Po czwarte, misje takie najczęściej wysyłane są w regiony objęte konfliktem, ale po wygaśnięciu walk, zwykle właśnie w celu nadzorowania wypracowanego porozumienia pokojowego. Z tego też powodu zarówno kompozycja sił pokojowych, jak i instrukcje dotyczące zasad postępowania, między innymi użycia środków przemocy³¹⁸² stanowią ważny punkt każdego mandatu kontyngentu.

W obecnej chwili schemat ten w istocie jest powoli porzucany. Tradycyjne operacje

3180T. Finlay, *The use of force in UN peace operations*, Nowy Jork 2002.

3181A niekiedy także ich politycznych sojuszników, w tym również formacji nie powiązanych z państwami narodowymi czy też innymi podmiotami międzynarodowymi.

3182R. Ch. Mason, *Status of Forces Agreement (SOFA): What Is It, and How Has It Been Utilized?*, „Congressional Research Service”, 2012, 15 marca. URL: <https://fas.org/sgp/crs/natsec/RL34531.pdf>, [dostęp: 29.03.2018].

pokoju stały się nieefektywne przede wszystkim z powodu ewolucji środowiska międzynarodowego. Po pierwsze, większość konfliktów po zakończeniu Zimnej Wojny wypadła ze sfery zainteresowań większych mocarstw. Po drugie, rosnącą rolę w środowisku międzynarodowym zaczęły odgrywać podmioty niepaństwowe, które istnieją poza oryginalnym zasięgiem ONZ, a oficjalnie angażują się w tego rodzaju konflikty. Po trzecie, skomplikowały się także kwestie związane z zarządzaniem konfliktami. Po czwarte, wraz z uniezależnieniem się podmiotów analizowanych w dalszej części niniejszego rozdziału, pojawiła się alternatywne źródła podtrzymywania trwania konfliktów, zwłaszcza określanych jako konflikty niskiej intensywności³¹⁸³ czy *nowe wojny*³¹⁸⁴. W tym względzie klasyczne środki zarządzania eskalacją konfliktu stały się nieefektywne, jako że nie zostały skonstruowane z myślą o nadzorze transnarodowej sieci relacji społecznych.

Konsekwencją transformacji tych parametrów jest nieadekwatność klasycznych operacji pokojowych, wymagających redefinicji. Od czasu raportu Butrosa Butrosa Ghaliego³¹⁸⁵, ewolucja wykazuje tendencje do podążania w kierunku interwencji humanitarnych³¹⁸⁶ - bardziej jednostronnych, asertywnych i kontrowersyjnych form międzynarodowego zaangażowania. Powoduje to do pewnego stopnia marginalizację *normative Power* ONZ, jednak praktyka międzynarodowa wskazuje, że Organizacja ta wciąż pozostaje istotnym elementem prowadzenia działań tego typu. Widać to szczególnie na przykładzie interwencji w Kosowie w 1999, która podjęta przez NATO bez sankcji Rady Bezpieczeństwa, uzyskała ją *post factum*³¹⁸⁷. Dla odmiany, interwencja USA w Iraku w 2003 roku, przeprowadzona na podstawie kwestionowanej legalności opartej na Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 1441 z dnia 8 listopada 2002 roku³¹⁸⁸, nie uzyskała podobnego poparcia, między innymi w obliczu zmasowanej kampanii terrorystycznej, której ofiarą padł Sérgio Vieira de Mello w dniu 19 sierpnia 2003 roku³¹⁸⁹. Nie należy zapominać również o interwencjach Rosji w Gruzji w roku 2008 i na Ukrainie w roku 2014, które zostały przeprowadzone nie tylko bez zgody, lecz nawet przy zdecydowanym sprzeciwie ONZ. W

3183 *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006.

3184 M. Kaldor, *New (...)*.

3185 *An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992*, A/47/277, „UN Documents”, 1992, 17 czerwca, URL: <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>, [dostęp: 29.03.2018].

3186 Tamże.

3187 L. Henkin, *Kosovo and the Law of „Humanitarian Intervention”*, „The American Journal of International Law. The American Journal of International Law”, 1999, nr 10(1), s. 824 – 828.

3188 United Nations Security Council, *Resolution 1441, S/RES/1441 (2002)*, 2002, 8 listopada, URL: <http://www.un.org/Depts/unmovic/documents/1441.pdf>, [dostęp: 26.03.2018].

3189 R. Stewart, *The Prince of the Marshes and Other Occupational Hazards of a Year in Iraq*, Harcourt 2006, s. 101 – 103.

tym miejscu należy wskazać, że brak sankcji prawnych ze strony Organizacji spowodował drastyczne zwiększenie kosztów tych operacji.

Drugą kwestią wynikającą z konieczności adaptacji do wyzwań współczesności jest problem reformy struktury i funkcjonowania Organizacji, podnoszony od początku lat 90. XX wieku. Próby generalnej reformy ONZ na razie nie wychodzą poza stadium projektu politycznego, znacznie opóźnionego oraz często kontestowanego. Pełny pakiet reform obejmuje szereg działań podejmowanych pod czterema hasłami. Pierwszym jest zwiększenie efektywności oraz transparentności działań ONZ, spowodowanych podejrzeniami o korupcję urzędników, między innymi w związku z zarządzaniem programem *Ropa za żywność*³¹⁹⁰, czy także powracające skandale związane z prowadzeniem misji humanitarnych pod egidą ONZ, obejmujące także zarzuty o przestępstwa seksualne³¹⁹¹. Najnowszą odsłoną owego skandalu jest nabrzmiewająca afera odnosząca się do pomocy ludności Syrii³¹⁹². Co ciekawe, istnieją nawet inicjatywy firmowane przez mniejsze państwa członkowskie, takie jak *Four Nations Initiative* (4NI) zawiązana przez Chile, Afrykę Południową, Szwecję oraz Tajlandię³¹⁹³. Drugim elementem postulowanej reformy jest zwiększenie reprezentatywności organów ONZ zarówno w wymiarze przestrzennym jak i podmiotowym. Newralgicznym zagadnieniem debaty jest ustalenie składu odnowionej Rady Bezpieczeństwa ONZ, poprzez dokooptowanie członków ze szczególnym uwzględnieniem stałych członków. Najbardziej wykrystalizowaną koncepcją reformy Rady Bezpieczeństwa jest propozycja Koffiego Annana zaprezentowana w 2005 roku. Istnieją jednakże różne warianty tej reformy³¹⁹⁴. Za najpoważniejszych kandydatów uznaje się następujące państwa: Niemcy, Japonię, Indie oraz Brazylię³¹⁹⁵. Do tego grona dołącza się zwykle przedstawiciela świata islamskiego oraz państwo afrykańskie, jednak z powodu znacznie gorszych uwarunkowań geostrategicznych, a także znacznie mniejszej stabilności politycznych, wskazania konkretnych kandydatów różnią się pomiędzy

3190 *Ropa za żywność – gigantyczne nadużycia*, „Gazeta.pl”, 2005, 27 października, URL: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,2989579.html>, [dostęp: 29.03.2018].

3191 Sanam Naraghi Anderlini, *UN Peacekeepers' Sexual Assault Problem*, „Foreign Affairs”, 2017, 9 czerwca, URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2017-06-09/un-peacekeepers-sexual-assault-problem>, [dostęp: 25.03.2018].

3192 J. Landale, V. O'Dowd, *Syria conflict: Women 'sexually exploited in return for aid'*, „BBC News”, 2018, 27 lutego, URL: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-43206297>, [dostęp: 25.03.2018].

3193 *Towards a compact. Proposals for improved governance and management of the United Nations Secretariat. Report of final proposals by the Four Nations Initiative*, Sztokholm 2007, URL: http://www.centerforunreform.org/sites/default/files/towards%20a%20compact%20-%20final%20report%20by%20the%204ni_0.pdf, [dostęp: 27.03.2018].

3194 K. A. Mingst, M. P. Karns, *The United Nations in the 21st Century*, Boulder 2012, s. 51.

3195 Kontrowersje wokół kandydatury Brazylii, znaleźć można w raporcie Council of Foreign Relations: S. W. Bodman, J. D. Wolfensohn, J. E. Sweig, *Global Brazil and US-Brazil relations. Independent Task Force Report No. 66*, „Council of Foreign Relations”, 2011, URL: https://cfrr8-files.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/Brazil_TFR_66.pdf, [dostęp: 29.03.2018].

poszczególnymi naukowcami³¹⁹⁶.

Dodatkowym elementem reformy jest rekonstrukcja prawa *veta* stałych członków Rady, aby nie prowadziło ono do paraliżu decyzyjnego całości podmiotu³¹⁹⁷. Z drugiej natomiast należy wskazać na dążenie do rekonstrukcji ONZ jako nie tylko podmiotu skupiającego *państwa narodowe*, lecz również pozostałe kategorie podmiotów charakterystycznych dla współczesnego środowiska międzynarodowego. Tak dramatyczne rozszerzenie zakresu członkostwa wiąże się z ostateczną rezygnacją z modelu westfalskiego, a także z upodobnieniem się struktury i funkcjonowania Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego z okresu jego świetności. Istnieją dwa podstawowe problemy, wokół których zdaje się skupiać uwaga reformatorów. Pierwsza jest to kwestia działalności ekologicznej, związanej przede wszystkim z problemem zarządzania globalnymi zmianami klimatu, które uważane są za owoc działalności człowieka³¹⁹⁸. Chociaż inicjatywa ta zyskała szerokie poparcie, to jednak wciąż nie udało się sfinalizować całego procesu³¹⁹⁹.

Dodatkowym problemem są również rozdziewiki w dotychczasowym bloku wsparcia niniejszej inicjatywy, których przejawem jest wypowiedzenie protokołu z Kioto przez rząd Kanady w 2013 roku³²⁰⁰. Druga kwestia jest wzmocnienie systemu ochrony praw człowieka. Pierwszym krokiem do konsolidacji całego systemu było powołanie Rady Praw Człowieka ONZ (ang. *United Nations Human Rights Council*), której głównym celem jest koordynacja i zarządzanie systemem ochrony i promocji praw człowieka. Jednak już w chwili powstania pojawiły się zastrzeżenia odnośnie jej efektywności, formułowane głównie przez Amerykanów³²⁰¹ wskazujących na problemem wyłonienia odpowiednich członków powyższego organu, zwłaszcza w przypadku znalezienia się w ich gronie państw nie stosujących standardów praw człowieka. Trzecim problemem jest kwestia finansowania działalności Organizacji poprzez usztywnienie systemu pobierania składek członkowskich.

3196Szczególnie dyskusyjne propozycje, to również Indie oraz kandydatura z terytorium Afryki.

3197Sahar Okhovat, *The United Nations Security Council: Its Veto Power and Its Reform*, „CPACS Working Paper”, 2011, nr 15(1), URL: http://sydney.edu.au/arts/peace_conflict/docs/working_papers/UNSC_paper.pdf, [dostęp: 27.03.2018].

3198N. Meyer-Ohlendorf, M. Knigge, *A United Nations Environment Organization [w:] Global Environmental Governance: Perspectives on the Current Debate*, red. L. Swart, E. Perry, Nowy Jork 2007, s. 124 – 141.

3199O. Milman, D. Smith, D. Carrington, *Donald Trump confirms US will quit Paris climate agreement*, „The Guardian”, 2017, 1 czerwca, URL: <https://www.theguardian.com/environment/2017/jun/01/donald-trump-confirms-us-will-quit-paris-climate-deal>, [dostęp: 25.03.2018].

3200A. Vaughan, *What does Canada's withdrawal from Kyoto protocol mean?*, „The Guardian”, 2011, 13 grudnia, URL: <https://www.theguardian.com/environment/2011/dec/13/canada-withdrawal-kyoto-protocol>, [dostęp: 29.03.2018].

3201S. Nebehay, *US poised to withdraw from UN Human Rights Council unless „anti-Israel bias” is removed*, „Independent”, 2017, 5 lutego, URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-un-human-rights-council-anti-israel-bias-remove-nikki-haley-reforms-donald-trump-united-nations-a7773256.html>, [dostęp: 25.03.2018].

Na obecną chwilę finansowanie działalności polega przede wszystkim na dobrowolnych wkładach zainteresowanych podmiotów, gdyż obowiązkowe składki członkowskie, obliczane na podstawie wielkości PKB poszczególnych państw członkowskich, wystarczają wyłącznie na pokrycie bieżącej działalności ONZ³²⁰². Jedną z propozycji zakłada nałożenie specjalnego, globalnego podatku od uzbrojenia³²⁰³.

Adaptacja Organizacji Narodów Zjednoczonych jest wypadkową olbrzymiej liczby tendencji, które pogrupować można na trzy podstawowe grupy, zawierające zarówno elementy dezintegracyjne jak i reintegracyjne. Po pierwsze, są to sprzeczne dążenia różnych państw i ich grup zmierzające do realizacji własnej wizji Organizacji. Po drugie, są to podmioty niepaństwowe prezentujące zróżnicowane stanowiska odnośnie przyszłego kształtu oraz funkcjonowania Organizacji. Po trzecie, jest to ocena przez ogół społeczności międzynarodowej działań podjętych bądź niepodjętych przez ONZ.

Siła organizacji tej klasy co Organizacja Narodów Zjednoczonych zlokalizowana jest przede wszystkim w sferze stosunków normatywnych i prawnych poprzez kształtowanie punktów odniesienia do dokonywania oceny rzeczywistości międzynarodowej przez pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. Tym samym nie jest ona tożsama wyłącznie z osiągnięciem sukcesów w polityce globalnej, lecz raczej w akceptowaniu wyznaczanych przez ONZ standardów oceny, nawet w przypadku ich odrzucenia, jak to się dzieje w przypadku państw nie przestrzegających standardów w dziedzinie przestrzegania praw człowieka i obywatela. Kluczem do aktywizacji jej potencjału jest międzynarodowe uznanie Organizacji za podmiot uprawniony do ustalania standardów zachowania międzynarodowego, a także punktów odniesienia do jego oceny. Niestosowanie standardów oznacza dorozumiane zaakceptowanie funkcjonowania podmiotu jako użytkownika *normative Power*. Jednak konstruowanie alternatywnego modelu oceny i analizy zaowocuje ograniczeniem lub nawet eliminacją siły podmiotu oraz uczynieniem go bezużytecznym dla pozostałych uczestników systemu globalnego. Istotną dla siły Organizacji Narodów Zjednoczonych jest efektywność podejmowanych działań, szczególnie w subiektywnej ocenie globalnej społeczności obywatelskiej. Może ona w perspektywie długoterminowej oddziaływać na wiarygodność i możliwość stosowania siły w innych wymiarach, szczególnie tych w największym stopniu uzależnionych od zasobów przekazywanych przez państwa członkowskie oraz inne podmioty. Jeżeli bowiem system standardów oraz odniesień na

3202Dla porównania Rzeczypospolita Polska wpłaca do budżetu ONZ 0,921% jego budżetu, na podstawie rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ *Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2012 [on the report of the Fifth Committee (A/67/502/Add.1)] 67/238. Scale of assessments for the apportionment of the expenses of the United Nations*. Nowy Jork 2013, s. 5.

3203P. Hawken, *The Ecology of Commerce*, Nowy Jork 1993.

podstawie konstruowane są rozwiązania problemów oraz system zarządzania kryzysami międzynarodowym okazuje się generować rozwiązania błędne lub nieskuteczne. W konsekwencji powoduje to podkopanie wiarygodności podmiotu generującego takie punkty odniesienia. Najjaskrawszym tego przykładem jest nieefektywne wymuszanie standardów poszanowania praw człowieka w przypadku ludobójstwa w Rwandzie w roku 1994³²⁰⁴. Powodem tej niemożności była przede wszystkim niechęć do powtórzenia świeżej w pamięci globalnej opinii publicznej katastrofy w Mogadiszu z 1992 roku³²⁰⁵, które na całą dekadę zniechęciły rozwinięte państwa do uczestnictwa w operacjach pokojowych, szczególnie w regionach zlokalizowanych na peryferiach współczesnego świata.

Niechęć ta przejawiała się na dwa sposoby. Z jednej strony oddziały oraz kontyngenty uczestniczące w misjach pokojowych charakteryzują się przyjmowaniem asekuranckiej postawy zwłaszcza w obliczu zdeterminowanych przeciwników, co miało miejsce w przypadku masakry w Srebrenicy w 1995³²⁰⁶. Z drugiej strony, odpowiedzią stało się zaangażowanie zaawansowanej technologii militarnej, wytworzonej w ramach rewolucji w sferze wojskowości, w czym specjalizują się zwłaszcza Stany Zjednoczone, co widoczne było w Kosowie w 1999³²⁰⁷, jak i we współcześnie rozwijanej technologii UFV, określanych w języku publicystycznym jako *drony*³²⁰⁸. Tym samym wskazać można na specyficzne zapętlenie się siły *globalnej organizacji ponadnarodowej*. Po pierwsze, ich związek z państwami członkowskimi charakteryzuje się sprzężeniem pomiędzy standardami promowanymi przez organizację a wolą państw członkowskich. Tym samym kluczowe jest zachowanie równowagi pomiędzy normotwórczą funkcją organizacji a egoistyczną postawą państw członkowskich. W przypadku pojawienia się rozdźwięku pomiędzy tymi tendencjami, siła organizacji zaczyna się degenerować. Dodatkowym elementem istotnym dla określenia dynamiki siły jest jej zmienność w czasie. W tym miejscu niezbędne staje się określenie kontekstu: podmiotów stanowiących punkt odniesienia dla dystrybucji siły w środowisku międzynarodowym oraz kanałów komunikacji, przez które dokonywana jest dystrybucja siły

3204S. R. Feil, *Preventing genocide: how the early use of force might have succeeded in Rwanda*, New York 1998.

3205C. Dauber, *Image as argument: The impact of Mogadishu on US military intervention*, „Armed Forces and Society”, 2001, nr 27(2), s. 205 – 229.

3206Liora Sion, „*Too sweet and innocent for war*”? *Dutch peacekeepers and the use of violence*, „Armed Forces and Society”, 2006, 32(3), s. 454 – 474.

3207J. R. Dixon, *UAV employment in Kosovo: Lessons for the operational commander*, Defense Technical Information Center, 2000, 8 lutego, URL:<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a378573.pdf>, [dostęp: 25.03.2018].

3208T. Gibbons-Neff, *ISIS drones are attacking U.S. troops and disrupting airstrikes in Raqqa, officials say*, „The Washington Post”, 2017, 14 czerwca, URL:https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2017/06/14/isis-drones-are-attacking-u-s-troops-and-disrupting-airstrikes-in-raqqa-officials-say/?utm_term=.757dae9b916c, [dostęp: 29.03.2018].

w środowisku międzynarodowym. Ten drugi element jest szczególnie istotny, zwłaszcza dla Organizacji Narodów Zjednoczonych, ponieważ Organizacja ta w stopniu szczególnym polega na najbardziej miękkim wymiarze siły – *normative Power*. W tym kontekście istotne jest wykształcenie takiego systemu komunikacji, który akcentowałby specyfikę propagowanych norm. Oraz zapobieżenie wykształceniu się alternatywnego systemu dystrybucji wartości, promującego odrębną hierarchię wartości.

W przypadku Organizacji Narodów Zjednoczonych szczególnie dobrze widoczne jest to w cyklicznie powracających oraz sprawiających wrażenie nasilających się napięć pomiędzy ONZ a Kościołem Rzymskokatolickim, szczególnie w odniesieniu do kwestii poszanowania praw człowieka³²⁰⁹. Współczesne środowisko międzynarodowe wzmacnia jednak na tyle tendencje odśrodkowe, że w praktyce niemożliwe jest uzyskanie absolutnej, ani nawet relatywnej supremacji. Jediną możliwą opcją jest to tymczasowe przesunięcie punktu ciężkości w pobliże własnego stanowiska. Przesunięcie to nigdy nie będzie trwałe, nie tyle z powodu możliwości oponenta jak z powodu własnej słabości, przede wszystkim w ograniczonej możliwości kontroli sprawowanej nad społeczną rzeczywistością w obliczu stopnia jej komplikacji. Brak zatem podstaw do rozstrzygnięcia tego sporu jakkolwiek istotną konkluzją, o ile poważnej transformacji nie ulegnie środowisko międzynarodowe. Dodatkowym elementem komplikującym układ jest dominacja elementu chaotycznego, charakteryzującego współczesne środowisko międzynarodowe. W wyniku powyższych uwarunkowań, siła Organizacji Narodów Zjednoczonych zwiększana dodatkowo przez naturę jej potencjału, która skupia się przede wszystkim w sferze *normative Power*, ze wszystkimi tego faktu konsekwencjami. Najważniejszą z nich jest wykluczenie możliwości zarówno skutecznego jak i długoterminowego zarządzania własnym potencjałem, jak również utrwalenia osiągniętych celów w międzynarodowej rzeczywistości. Ulotność osiągniętych efektów oraz niemożność wypracowania spójnej strategii radzenia sobie z wyzwaniem współczesnego świata powoduje wrażenie słabości zarówno Organizacji jako samodzielnego podmiotu międzynarodowego, jak i centralnego *hubu* całego systemu powiązanych organizacji oraz agencji.

Siła Organizacji Narodów Zjednoczonych zlokalizowana jest na trzech podstawowych

3209Ostatnia odsłona tego konfliktu rozgorzała wokół wypowiedzi Felice Gaer, dyrektor Jacob Blaustein Institute for the Advancement of Human Rights, która określiła nauczanie Kościoła odnośnie aborcji jako sprzeczne z literą konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz niehumanitarnego traktowania albo karania. Szersze rozwinięcie oraz krytyka napięć pomiędzy oboma podmiotami można znaleźć R. Dorosiński, *Działania Komitetu przeciwko Torturom ONZ (CAT) w świetle raportu Solidarity Centre for Law and Justice*, „Ordo Iuris”, 2014, URL: <http://www.ordoiuris.pl/wolnosc-sumienia/dzialania-komitetu-przeciwko-torturom-onz-cat-w-swietle-raportu-solidarity-centre>, [dostęp: 8.05.2014].

plaszczynach. Po pierwsze, wspomniany wyżej paradoks strukturalny, łączący w sobie ponadnarodowy sposób podejmowania decyzji oraz promocji wartości, ze zlokalizowanymi na poziomie narodowym instrumentami ich wykonywania³²¹⁰. Po drugie, zlokalizowanie siły Organizacji Narodów Zjednoczonych sferze *normative Power* powoduje, że sama Organizacja rzadko postrzegana jest jako zagrożenie dla państw lub innych uczestników stosunków międzynarodowych. Temu celowi służą w pierwszej mierze umowy międzynarodowe oraz konwencje, podpisywane pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych zawierające powszechnie uznawane kryteria cywilizowanego zachowania, jak na przykład Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur z dnia 10 grudnia 1984 roku³²¹¹, czy Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów związanych z międzynarodowym lotnictwem cywilnym z dnia 10 września 2010 roku³²¹². Najbardziej spektakularnym sukcesem na tym polu może być delegalizacja wojny jako pełnowartościowego narzędzia realizacji polityki zagranicznej państwa³²¹³. Po trzecie, siła organizacji odzwierciedla również aktualnie aktywne transfery siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, szczególnie pomiędzy najważniejszymi państwami członkowskimi nie tylko w wymiarze narzędzi *hard Power* ale także możliwości kształtowania dyskursu międzynarodowego także w dziedzinie kształtowania prawa międzynarodowego oraz moralności. Częściowym objawem niniejszego procesu jest konsekwentna zmiana układu sił w jednym z ważniejszych organów ONZ – utworzonej w 2006 roku Radę Praw Człowieka ONZ, powstałej z przekształcenia Komisji Praw Człowieka ONZ³²¹⁴. W ramach nowego organu, znacznie bardziej asertywna rolę zaczęła odgrywać Chińska Republika Ludowa³²¹⁵. Część środowiska akademickiego, z Romanem Kuźniarem na czele³²¹⁶, podkreśla, że wzrost aktywności dyplomatycznej z Chin,

3210W tym kontekście adekwatność zasobów może przejawiać się na trzech, podstawowych poziomach. Po pierwsze, jest to niedostateczna ich ilość, co szczególnie widać w przypadku transferów finansowych niewystarczających do realizacji sztandarowych projektów ONZ. Po drugie, jest to ich niedostateczna jakość, co można zaobserwować w przypadku niedostatecznego poparcia określonych projektów. Po trzecie, jest to opóźnienie w przekazaniu zasobów, co przejawia się przede wszystkim w zaleganiu z wpłatami członkowskimi.

3211*Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 roku*, Dz. U. 1989, numer 63 pozycja 378, UR: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19890630378>, [dostęp: 27.03.2018].

3212J. Walulik, *Pekińska reforma lotniczego prawa karnego – geneza, istota, rekomendacje*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”, 2013, nr 3, s. 35 – 47.

3213Ostateczna delegalizacja wojny nastąpiła dopiero w ramach Karty Narodów Zjednoczonych, która weszła w życie w 1945 roku.

3214A. Worden, *China Pushes „Human Rights With Chinese Characteristics” at the UN*, „China Change”, 2017, 9 października, URL: <https://chinachange.org/2017/10/09/china-pushes-human-rights-with-chinese-characteristics-at-the-un/>, [dostęp: 29.03.2018].

3215*The Costs of International Advocacy*, „Human Rights Watch”, 2017, 5 września, URL: <https://www.hrw.org/report/2017/09/05/costs-international-advocacy/chinas-interference-united-nations-human-rights>, [dostęp: 27.03.2018].

3216R. Kuźniar, *Czy Chiny biorą Eurazję*, „Wyborcza.pl”, 2017, 2 czerwca, URL:

powiązany z odrzuceniem, nawet deklaratywnego, zachodniej interpretacji praw człowieka i obywatela, wynika właśnie z rekonfiguracji struktury i funkcjonowania organizacji, w które uczestniczyły jako aktywny podmiot.

Jedynie częściowym rozwiązaniem niniejszych problemów staje się ukształtowanie sieci globalnych organizacji wyspecjalizowanych wchodzących w skład tak zwanego *systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych (United Nations specialized agencies)*³²¹⁷, głównie z powodu pominięcia w ramach ich działań kluczowej dla globalnej stabilności kwestii bezpieczeństwa międzynarodowego. W rezultacie wskazać można, że ogólny potencjał tej Organizacji kształtowany jest przez trzy najważniejsze czynniki. Po pierwsze, od początku własnego istnienia, Organizacja Narodów Zjednoczonych stanowi jeden z najważniejszych elementów transmitujących przywództwo Stanów Zjednoczonych Ameryki na pozostałe elementy struktury międzynarodowej. Zgodnie z tezami Salvatore'a Babonesa, nawet w przypadku nominalnej porażki propozycji amerykańskiej, sam fakt usankcjonowania pozycji Stanów Zjednoczonych służy realizacji ich narodowych interesów³²¹⁸. Analogiczną opinię prezentuje Yuen Foong Khong, wskazując, że analogicznie do klasycznego systemu chińskiego, istotną cechą *hipermocarstwa* jest również istnienie kanałów wyrażania szacunku oraz legitymacji międzynarodowej³²¹⁹.

Jednakże owa korelacja nie jest ani prosta, ani bezpośrednia, co można zaobserwować na przykładzie relacji ONZ z Państwem Izrael³²²⁰. Po drugie, koszty porzucenia uczestnictwa w Organizacji Narodów Zjednoczonych przekraczają koszty uczestnictwa w niej nawet w porównaniu do fundamentalnej oraz gwałtownej sprzeczności interesów pomiędzy danym państwem a resztą Organizacji. Było to szczególnie widoczne w okresie Zimnej Wojny, kiedy to pomimo fundamentalnych niezgodności pomiędzy mocarstwami pogrupowanymi w dwa bloki: kapitalistyczny oraz komunistyczny; nie dochodziło do opuszczenia organizacji przez wiodących uczestników stosunków międzynarodowych³²²¹. W rezultacie przy późniejszych kryzysach oraz napięciach, a nawet zastosowaniem mechanizmów sankcji przeciwko

<http://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,21904875,czy-chiny-biora-eurazje.html>, [dostęp: 26.03.2018].

3217J. Whitman, *The UN specialized agencies, peacekeeping and the enactment of values*, „International Peacekeeping”, 1998, nr 5(4), s. 120 – 137.

3218Była to jedna z głównych tez wykładu Salvatore'a Babonesa, który odbył się dnia 28 września 2015 roku na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

3219Yuen Foong Khong, *The American Tributary System*, „The Chinese Journal of International Politics”, 2013, nr 6(1), s. 1 – 47.

3220Ostatnia odłona konfliktu arabsko-izraelskiego, ogniskującego się na kwestii statutu Jerozolimy: P. Beaumont, *UN votes resoundingly to reject Trump's recognition of Jerusalem as capital*, „The Guardian”, 2017, 21 grudnia, URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/21/united-nations-un-vote-donald-trump-jerusalem-israel>, [dostęp: 27.03.2018].

3221Poza jednym, czasowym, epizodem było opuszczenie posiedzenia Rady Bezpieczeństwa w przededniu wojny koreańskiej. Po tym fakcie, unikano podobnych gestów, nawet symbolicznie.

poszczególnym państwom, żadne nie zdecydowało się permanentnie porzucić struktur organizacji. Po trzecie, pomimo rozbudowania instrumentarium, poszczególnym państwom oraz ich koalicjom niezwykle łatwo zablokować działania Organizacji Narodów Zjednoczonych poprzez odmowę przekazania zasobów, nie tylko wyraźnie zaznaczonych, lecz również poprzez ignorowanie żądań decydentów należących do Organizacji. Jest to największy paradoks siły tego podmiotu, tworząc dość specyficzny splot funkcji oraz organów. Z tego powodu, najskuteczniejszym narzędziem, które paraliżuje działania ONZ nie poprzez wydłużenie dyskusji nad szczególnie ważnymi decyzjami, lecz po jej podjęciu, modyfikacja własnego wkładu w sposób, który uniemożliwi jej realizację, albo w postaci pozbawienia Organizacji zasobów w skali globalnej³²²², albo zignorowanie wysiłków zmierzających do narzucenia decyzji niechętnemu podmiotowi³²²³. Pomimo nadrzędnego statusu w środowisku międzynarodowym, gdzie stanowi fizyczną emanację kolektywnej woli społeczności międzynarodowej, statutowa działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych w całości zależy od woli państw członkowskich, w tym również tych, które poddawane są sankcjom.

W tym kontekście należy również dokonać skróconej analizy potencjalnych scenariuszy rozwoju organizacji tego typu w kontekście ewolucji struktur międzynarodowych w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Przywołane zostaną jedynie dwa skrajne realne do implementacji scenariusze. W pierwszym przypadku, reformy Organizacji przyczynią się do ukształtowania jej mechanizmów w pełni samodzielny oraz suwerenny podmiot międzynarodowy, który dysponuje zarówno własnymi oraz niezależnymi od innych uczestników źródłami dochodów, jak i pozostałymi atrybutami siły, ze szczególnym uwzględnieniem sił zbrojnych uzyska najszerszy dostępny wachlarz możliwości działania. W drugim przypadku, nastąpi powrót do sytuacji znanej z historycznej iteracji Westfalskiego środowiska międzynarodowego, co oznacza ponowne przejście kontroli nad rzeczywistością międzynarodową, co oznacza ponowną redukcję do roli międzyrządowej płaszczyzny komunikacyjnej.

3222W tym kontekście należy szczególnie zwrócić uwagę na dwa zagadnienia. Pierwszym jest zakłócenie funkcjonowania organizacji jako całości poprzez opóźnienia, czy też ograniczanie transferu zasób materialnych niezbędnych do sprawnego funkcjonowania jej struktury wewnętrznej. Drugim, jest oddziaływanie negatywne na legitymację Organizacji do podejmowania określonych działań. Głównie poprzez wskazanie potencjalnych związków z przeciwną ugrupowaniem geopolitycznym, na przykład w trakcie Zimnej Wojny, dość często padały ze strony socjalistycznej, oskarżenia o promocję *amerykańskiego imperializmu*.

3223Ch. Faraud, *Israel has ignored resolution to stop settlements in Palestinian territories, UN says*, „Independent”, 2017, 25 marzec, URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/israel-un-resolution-security-council-settlements-palestinian-territories-a7649571.html>, [dostęp: 26.03.2018].

4.3.3. Wyspecjalizowane organizacje globalne

System Organizacji Narodów Zjednoczonych powstał jako system organizacji międzynarodowych o zasięgu globalnym mający na celu uzupełnienie funkcji samego ONZ. Jak zatem można zauważyć, poszczególne elementy systemu służą projekcji siły w obszarach stosunków międzynarodowych, będących uzupełnieniem podstawowego pola aktywności Organizacji. Lista organizacji wchodzących w skład tej rodziny zamieszczona jest na witrynie internetowej ONZ³²²⁴. Zgodnie z zamieszczoną tamże klasyfikacją wyróżnione zostały następujące podmioty należące do systemu. Po pierwsze jest to dziewiętnaście agend wyspecjalizowanych ONZ, takich jak Światowa Organizacja Zdrowia (*World Health Organization*, WHO) czy Powszechny Związek Poczty. Po drugie, są to cztery organizacje powiązane, jak Światowa Organizacja Handlu (*World Trade Organization*, WTO). Po trzecie, jest to trzynaście programów podobnych do Programu ONZ do spraw Rozwoju (*United Nations Development Programme*, UNDP). Po czwarte, jest to sześć jednostek sklasyfikowanych jako inne, do których zaliczyć można Jednostkę Narodów Zjednoczonych ds. Równości Płci i Uwłaszczenia Kobiet (*United Nations Women*). Jako kryterium wyróżnienia powyższego kategorii podmiotów zastosowano kryterium podmiotowe, koncentrujące się na zasadach organizacyjnych oraz stosunku do samej Organizacji Narodów Zjednoczonych. Szczególnie, że część powstały na długo przed samą ONZ. W kwestii stosowania siły wyróżnić można dwa podstawowe typy organizacji funkcjonujących w ramach systemu ONZ. Z jednej strony są to organizacje i podmioty funkcjonujące w sferze prawnej i moralnej, charakteryzujące się podejmowaniem ambitnych projektów mających na celu przekształcenie środowiska międzynarodowego w celu implementacji pożądanego stanu normatywnego. Druga kategoria skupia się głównie wokół ustanowienia, implementacji oraz podtrzymania technicznych elementów funkcjonowania środowiska międzynarodowego.

Geneza organizacji systemu Narodów Zjednoczonych pierwszego rzędu sięga okresu przedwestfalskiego, kiedy to w ramach Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego funkcjonowały organy zapewniające płaszczyznę wzajemnej komunikacji oraz konsultacji decyzji politycznych dotyczących całości terytorium bezpośrednio podległego władzy Cesarza. Operowały one najskuteczniej w sytuacji konfuzji jurysdykcyjnej, spowodowanej poprzez funkcjonowanie wielu konkurencyjnych względem siebie centrów legitymizacji międzynarodowej. W takiej konfiguracji konieczne stało się wykształcenie struktury stanowiącej płaszczyznę komunikacji, rozstrzygnięcia sporów, a także w znacznie

3224Poznaj Organizację Narodów Zjednoczonych, „Ośrodek Informacji ONZ”, 2013, URL: http://www.unic.un.org.pl/poznaj_onz/unsystem.php, [dostęp: 7.06.2014].

mniej w zakresie koordynacji, wspólnych działań dotyczących zarządzania wyzwaniami dla większej liczby podmiotów³²²⁵. Dla systemu międzynarodowego jako całości wystarczającymi inicjatywami były doraźne konferencje zainteresowanych stron, w postaci większych lub mniejszych konferencji międzynarodowych organizowanych przy różnych okazjach. Przykładami taki inicjatyw może być Zjazd Gnieźnieński odbyty w 1000 roku³²²⁶, czy też liczne uroczystości koligacyjne pomiędzy dworami europejskimi, jak na przykład ślub wnuczki Kazimierza III Wielkiego, Elżbiety z rzymskim cesarzem i królem czeskim, Karolem IV, zorganizowany w roku 1363³²²⁷. Innym przykładem może być instytucja soboru, na przykład sobór w Konstancji³²²⁸, który odbywał się w latach 1414 – 1418.

Ewolucja tego systemu przebiegała w trzech etapach. Pierwszy etap przypadał na okres pomiędzy 1555 a 1648 rokiem, kiedy to przedstawiciele Habsburgów piastowali dominującą pozycję pod względem możliwości projekcji siły zarówno w wymiarze realnych możliwości oddziaływania na inne podmioty międzynarodowe jak i kształtowania dyskursu politycznego³²²⁹. Drugim etapem ewolucji był okres pomiędzy 1648 a 1806, kiedy to aktywność Napoleona na jego terenie, co oficjalnie zakończyło istnienie Cesarstwa oraz formalnej władzy dynastii Habsburgów na jego terytorium³²³⁰. W czasie trwania tego etapu historycznego, obserwować można stopniowe rozpyływanie się kompetencji i wewnętrznych struktur organów na rzecz wyznaczników klasycznego, westfalskiego środowiska międzynarodowego, z których najistotniejszym było funkcjonowanie państwa narodowego jako podstawowego ogniwa. Trzeci etap powyższego procesu, który określić można mianem epilogu, jest ostateczne usunięcie pozostałości dawnej pozycji dworu habsburskiego, nie tylko z terenu Rzeszy, lecz również likwidacja domeny dynastii, która nastąpiła w 1918 roku, z chwilą abdykacji ostatniego z Habsburgów – Karola I³²³¹.

Po utracie swego ponadnarodowego statusu w 1806 roku, dynastia ta przeszła ciekawą ewolucję, zmierzając ostatecznie do ukształtowania jednolitego *państwa narodowego* z

3225W tym okresie najczęstszym takim przypadkiem było zagrożenie zewnętrzną inwazją.

3226Uta-Renate Blumenthal, *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, Filadelfia 1991, s. 38.

3227E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin 2005, s. 319.

3228Ph. Stump, *The Reforms of the Council of Constance (1414–1418)*, Leiden, Nowy Jork 1994.

3229Rodzinne powiązania, oraz blok państw rozciągających się wzdłuż całej Europy, powodowały, że to właśnie narracja Habsburgów stanowiła punkt wyjścia oraz odniesienie dla innych uczestników systemu europejskiego. Dopiero reformacja oraz podziały na łonie rodziny, między linie austriacką a hiszpańską, oraz stopniowa degeneracja potencjału obu linii doprowadziła do emancypacji innych podmiotów międzynarodowych, niezwiązanych z niniejszą dynastią.

3230P. H. Wilson, *Bolstering the Prestige of the Habsburgs: The End of the Holy Roman Empire in 1806*, „The International History Review”, 2006, nr 28(4), s. 709 – 736.

3231Co ciekawe, w obu deklaracjach, wydanych 11 oraz 13 listopada 1918 roku, nie padło słowo abdykacja, choć pozostali uczestnicy dialogu, zdecydowali się traktować je w ten sposób, ustanawiając na gruzach cesarstwa szereg republik.

domen kontrolowanych bezpośrednio przez ich przedstawicieli. Naukowcy badający stosunki międzynarodowe określają Cesarstwo Austro-Węgierskie, jako podmiot odmienny od *państwa narodowego*, choć skutecznie imitujący jego funkcjonowanie. W tym okresie imperialne organizacje zostały całkowicie pozbawione możliwości oddziaływania międzynarodowego oraz wewnętrznego, także z powodu procesu wchłaniania licznych podmiotów niemieckich przez rosnące w siły Prusy oraz państwa ościenne. W swej istocie, z chwilą zjednoczenia Niemiec w spójne państwo narodowe, na bazie państwa pruskiego, co dokonało się w roku 1871³²³², Cesarstwo jako skomplikowany podsystem międzynarodowego systemu europejskiego straciło rację bytu.

Analogiem do systemu Narodów Zjednoczonych mogą być dwie specyficzne instytucje. Pierwszą jest Imperialny Sejm (*Reichstag*)³²³³, organ stanowiący podstawę funkcjonowania systemu Rzeszy. Drugą, był rozbudowany system sądowniczy, złożony z Imperialnej Rady Sądowej (*Reichshofrat*)³²³⁴ oraz Sąd Kameralny Rzeszy (*Reichskammergericht*) ustanowiony w ramach pakietu reform w 1495 roku³²³⁵. Istnieją jednak pomiędzy nimi trzy istotne różnice. Po pierwsze, współczesny system Narodów Zjednoczonych jest strukturą daleko bardziej zróżnicowaną i skomplikowaną niż cesarski odpowiednik. Po drugie, współczesny system zawiera dodatkowo grupę organizacji, których zadaniem jest standaryzacja technicznych wymiarów stosunków międzynarodowych. Po trzecie, podmioty ówczesne charakteryzowały się znacznie większym stopniem aktywności międzynarodowej, zwłaszcza w obrębie odrębnego podsystemu jakim było Cesarstwo. W tym kontekście, organy cesarskie operowały w wymiarze pozytywnym, podejmując określone decyzje, oraz nadzorując – nierzadko nieskutecznie – ich implementację, podczas gdy współczesne organizacje nierzadko nie podejmują określonych decyzji, właśnie z powodu niezgody państw członkowskich, szczególnie jeśli jej treść wykracza poza czysto techniczne kwestie.

W miarę wzrostu znaczenie poszczególnych państw niemieckich, siła i prestiż cesarza zmniejszał się. Oficjalnie Cesarstwo zostało zlikwidowane w roku 1806, jednak już wcześniej zaczęło pełnić rolę raczej prestiżowego bytu niż realnego podmiotu politycznego. Wiek XIX to tryumf państwa narodowego jako najbardziej efektywnej formy generowania oraz projekcji

3232On the Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861-1871, red. Stig Förster, Jorg Nagler, Waszyngton 2002.

3233K. Lichy, *How to do politics with words: oratory, ceremonial and procedure in the Sejm and the Reichstag (c. 1500–1570)*, „Parliaments, Estates and Representation”, 2009, nr 29(1), s. 67 – 84.

3234T. Dorfner, *Mittler zwischen Haupt und Gliedern. Die Reichshofratsagenten und ihre Rolle im Verfahren (1658–1740)*, Aschendorff, Münster 2015.

3235M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2003, s. 261–262.

siły w środowisku międzynarodowym oraz wewnętrznym. Tym samym inne formy poddane zostały daleko posuniętej atrofii. Jednak wkrótce okazało się, że postęp technologiczny związany z drugą rewolucją przemysłową³²³⁶ powoduje konieczność zacieśnienia współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami w dziedzinach, które dotychczas nie wymagały szczególnej uwagi czynników rządowych.

Pierwszy system organizacji mający aspiracje stać się systemem globalnym został utworzony dopiero w 1919 roku wokół Ligi Narodów. Niniejszy system obejmował szereg organizacji, agend i komisji. Stanowił on bezpośredniego poprzednika obecnego systemu Narodów Zjednoczonych. W jego skład wchodziły podmioty o różnych strukturach i zakresach kompetencji. Jednak cechą wspólną było skupienie się na jednej konkretnej kwestii, zwykle wyraźnie wskazanej w statucie Ligi Narodów jako będącej w domenie jej zainteresowań. Wśród nich szczególne miejsce zajmowały następujące organizacje: Organizacja Zdrowia, Międzynarodowa Organizacja Pracy, Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej oraz szereg wyspecjalizowanych komisji, takich jak: Komisja do spraw Rozbrojenia, Komisję Mandatową, Międzynarodową Komisję do spraw Współpracy Intelktualnej, Komisja do spraw Uchodźców, Komisja do spraw Niewolnictwa oraz Stała Centralna Rada do spraw Opium³²³⁷. Część z wyżej wymienionych podmiotów funkcjonowały jako autonomiczne podmioty międzynarodowe, związane z istnieniem i działaniem Ligi. Jednak ich odrębność była na tyle wyraźnie zaznaczona, jak w przypadku Międzynarodowa Organizacja Pracy, przetrwało kolaps Ligi i przetrwało aż do dzisiaj, jako części systemu ONZ. Kwestie, które podlegały kontroli Ligi obejmowały szeroką gamę zagadnień, począwszy od uniwersalnych (rozbrojenie), poprzez tematykę historyczną (niewolnictwo) a skończywszy, na problemach, które nabrzmiały dopiero współcześnie (narkotyki). Jednak sztywne powiązania pomiędzy elementami całego systemu spowodowały przeniesienie ciężaru decyzji, a także ich implementacji, na organizację podstawową, czyli Ligę Narodów. Przykładem takiego działania może być podpisanie w dniu 25 września 1926 roku, Konwencji w sprawie Niewolnictwa³²³⁸, której projekt opracowała odpowiednia Komisja, lecz dokument promowany był jako projekt Ligi. Z tego też powodu, wewnętrzna dysharmonia przyczyniła się do stopniowej degeneracji systemu Ligi Narodów, pomimo osiągnięcia przez różne

3236A. Atkeson, P. J. Kehoe, *Modeling the Transition to a New Economy: Lessons from Two Technological Revolutions*, „American Economic Review”, 2007, nr 97(1), s. 64 – 88.

3237W. B. McAllister, *Drug Diplomacy in the Twentieth Century: An International History*, Londyn, Nowy Jork 2000, s. 76 – 77.

3238Konwencja w sprawie niewolnictwa, podpisana w Genewie dnia 25 września 1926 roku, „Internetowy System Aktów Prawnych”, 2018, URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19310040021>, [dostęp: 31.05.2018].

podmioty znaczących sukcesów. Jednym z najbardziej doniosłych było wprowadzenie ośmiogodzinnego dnia pracy, staraniem Międzynarodowej Organizacji Pracy³²³⁹, interwencje medyczne prowadzone pod auspicjami Organizacji Zdrowia³²⁴⁰, między innymi w celu zapobieżenia epidemii tyfusu w ZSRR³²⁴¹, a także rozliczne inicjatywy, podejmowane szczególnie na polu uporządkowywania spraw po I wojnie światowej, w tym repatriowaniu w ciągu dwóch lat czterystu dwudziestu pięciu tysięcy spośród dwóch do trzech milionów jeńców wojennych rozsianych po ZSRR, które to działania koordynował Komisja do spraw Uchodźców, Frijdjofa Nansena³²⁴².

Kluczem do uzyskanie odpowiedzi na pytanie o przyczynę niepowodzenia eksperymentu Ligi Narodów jest koniunkcja zbyt wysokich oczekiwań jakie wobec tego systemu mieli autorzy traktatów kończących pierwszą wojnę światową z nieuwzględnieniem aktualnego rozkładu siły w środowisku międzynarodowym na trzech podstawowych polach. Po pierwsze, poza Ligą Narodów pozostawiono kilka istotnych elementów środowiska międzynarodowego, przede wszystkim Niemiec i ZSRR. Po drugie, system Ligi Narodów w perspektywie globu postrzegany był jako sieć europocentryczna, skupiona na rozwiązywaniu problemów europejskich i kontynuowaniu misji cywilizacyjnej, powierzonej przede wszystkim mocarstwom europejskim kolektywnie zarządzającym Ligą Narodów. Po trzecie, system Ligi Narodów nie był przystosowany do sytuacji bezwzględnej dominacji *państwa narodowego* oraz logiki kierującej jego działaniami. W dwudziestoleciu międzywojennym, będącego apogeum rozwoju westfalskiego środowiska międzynarodowego, naprężenia wywołane konfliktem pomiędzy obiema aspiracjami w ciągu kilku lat doprowadziły do przesilenia zakończonego uzyskaniem supremacji logiki równowagi siły pomiędzy mocarstwami. W konsekwencji działania Ligi Narodów skupione poddane były dominującemu oddziaływaniu opisanemu w poprzednim podrozdziale. Połączenie powyższych czynników spowodowało dysfunkcję całości systemu, oraz jego degenerację zakończoną formalnym rozwiązaniem w roku 1946.

Pomysły poprawy niedociągnięć systemu Ligi Narodów stanowiły przedmiot przetargu politycznego przez całą dekadę lat 40. XX wieku. Efektem powyższych negocjacji i

3239Konwencja Ograniczająca Godziny Pracy w Przemysle do Ośmiu dziennie oraz Czerdziestu Ośmiu tygodniowo (ang. *Convention Limiting the Hours of Work in Industrial Undertakings to Eight in the Day and Forty-eight in the Week*), podpisana 28 listopada 1919 roku, weszła w życie 13 czerwca 1921 roku, pełny tekst: „Międzynarodowa Organizacja Pracy”, URL: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312146, [dostęp: 27.05.2018].

3240I. Borowy, *Coming to Terms with World Health. The League of Nations Health Organization, 1921 – 1946*, Frankfurt nad Menem, Berlin, Berno, Bruksela, Nowy Jork, Oxford, Wiedeń 2009.

3241N. Baumslag, *Murderous Medicine: Nazi Doctors, Human Experimentation, and Typhus*. Westport 2005, s. 8.

3242G. Scott, *The Rise and Fall of the League of Nations*. Londyn 1973, s. 59.

przetargów politycznych było utworzenie Organizacji Narodów Zjednoczonych, jako bezpośredniej sukcesorki Ligi Narodów. Istnieją dwie podstawowe różnice pomiędzy tymi organizacjami. Po pierwsze, ONZ uwzględnia we własnej działalności szczególnie poziom międzynarodowy, ze szczególnym uwzględnieniem rozkładu sił w środowisku międzynarodowym. Po drugie, ONZ zmierza do uzyskania maksymalnego zasięgu oddziaływania poprzez obniżenie kryteriów członkostwa do poziomu umożliwiającego wstąpienie do organizacji wszystkich istniejących państw na świecie. I nie tylko państw³²⁴³. W porównaniu z systemem Ligi Narodów, rodzina organizacji współpracujących z ONZ jest znacznie bardziej skomplikowana oraz rozbudowana. Istnieje szereg kryteriów pozwalających wyróżnić kilka podtypów tych organizacji. Jednak z punktu widzenia niniejszej pracy najistotniejszym podziałem jest podział pod względem strategii projekcji siły w stosunkach międzynarodowych. Pierwsza, są to organizacje stosujące aktywną siłę w dziedzinie kształtowania dialogu normatywnego, czyli wykorzystując *normative Power* przede wszystkim w celu kształtowania percepcji pozostałych podmiotów stosunków międzynarodowych, głównie w domenie określanej mianem *low politics*, a więc kwestii politycznych, ekonomicznych i moralnych, z wyłączeniem zagadnień związanych w bezpieczeństwem międzynarodowym. Druga kategoria to podmioty, których siła stanowi miękkie odbicie militarnej strategii A2/AD.

System Narodów Zjednoczonych jest wciąż w trakcie formowania. Jego podstawy zostały ukształtowane w latach 40. XX wieku, jednak proces ten nie został zakończony do dzisiaj. Najnowszy podmiot, *United Nations Women* została powołana przez Zgromadzenie Ogólne w 2010 roku. Jednak najważniejsze organizacje zostały utworzone – bądź przysposobione do nowej roli przy boku ONZ – w latach 1944 – 1977³²⁴⁴. W tym okresie ukształtowane zostało najważniejsze siedemnaście podmiotów stanowiących kręgosłup całego systemu. Stosując wymienione wcześniej kryterium w pierwszej kategorii mieści się dziesięć z tych organizacji. Przechodząc do pogłębionej analizy polityczno-normatywnej warstwy systemu Narodów Zjednoczonych, należy wskazać, że można owe podmioty uszeregować w trzy subkategorie. Wyróżnione zostały one na podstawie kryterium związków z samą Organizacją Narodów Zjednoczonych.

3243Stan na rok 2014 prezentuje się następująco: w ONZ jest sto dziewięćdziesiąt trzy państwa członkowskie – ostatnim przyjętym państwem był Sudan Południowy (14 lipca 2011 roku). Dodatkowo siedemdziesiąt cztery to podmioty niepaństwowe (organizacje międzyrządowe, Unia Europejska, Stolica Apostolska oraz Palestyna). Poza ONZ pozostają podmioty o niesprecyzowanym charakterze, takimi jak Ludowa Republika Doniecka i Ługańska.

3244W tym kontekście można wskazać, że cezury te zamykają proces kształtowania się całości systemu w jego obecnym kształcie.

Do pierwszego kręgu zaliczyć można te podmioty, które stanowią integralną część organizacji, powołanej na mocy decyzji jej organów, ze szczególnym uwzględnieniem Zgromadzenia Ogólnego oraz Rady Społecznej i Gospodarczej. Podmioty te stanowią integralne elementy Organizacji, których przeznaczeniem jest zarządzanie poszczególnymi wymiarami działalności statutowej ONZ, wyraźniej wymienionej w dokumentach założycielskich czy przekazanych w jej gestię na podstawie precedensowej decyzji państw członkowskich. Wśród dziewiętnastu podmiotów tej kategorii funkcjonujących w ramach ONZ, do kategorii określanej jako polityczno-moralną zaliczyć można piętnaście podmiotów, na przykład: Jednostka Narodów Zjednoczonych ds. Równości Płci i Wzmocnienia Kobiet (*UN Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women*), powołana przez Zgromadzenie Ogólne w lipcu 2010 roku³²⁴⁵; Wspólny Program Narodów Zjednoczonych do Spraw HIV/AIDS (*Joint United Nations Programme on HIV/AIDS – UNAIDS*) powstał na mocy rezolucji Rady Gospodarczej i Społecznej w 1994 roku³²⁴⁶; Światowy Program Żywnościowy (*World Food Programme – WFP*)³²⁴⁷; Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców (*United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR*)³²⁴⁸ czy też Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (*United Nations Development Programme – UNDP*)³²⁴⁹.

Do drugiego kręgu podmiotów zaliczyć można organizacje powołane albo na mocy decyzji Zgromadzenia Ogólnego lub innego organu upoważnionego, albo powołane oddzielnie, jak Grupa Banku Światowego jednak, które zostały funkcjonalnie powiązane z Organizacją Narodów Zjednoczonych. W kwestiach formalnych, organizacje te posiadają odrębną osobowość prawną, a także strukturę organizacyjną zapewniającą im swobodę w prowadzeniu własnej działalności. Dość specyficznym przykładem takiego działania mogą być organizacje skupione w Grupie Banku Światowego, utworzonej na konferencji w Bretton Woods w 1944 roku³²⁵⁰. W skład grupy wchodzi pięć organizacji: Międzynarodowy Bank

3245 *Resolution adopted by the General Assembly on 2 July 2010, Sixty-fourth session, agenda item 114, A/RES/64/289, 2010, 21 lipca, URL: <http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/executive%20board/ga-res-64-289-en-adopted%20by%20the%20general%20assembly%20on%202%20july%202010%20pdf.pdf?la=en>, [dostęp: 27.05.2018].*

3246 Agenda ta zrzesza jedenaście jednostek systemu ONZ: UNHCR, UNICEF, WFP, UNDP, UNFPA, UNODC, UN Women, ILO, UNESCO, WHO, Bank Światowy oraz przedstawicieli dwudziestu dwóch państw i pięciu organizacji pozarządowych reprezentujących dany region świata.

3247A. Cozzolino, Silvia Rossi, Alessio Conforti, *Agile and lean principles in the humanitarian supply chain: The case of the United Nations World Food Programme*, „Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management”, 2012, nr 2(1), s. 16 – 33.

3248G. Loescher, A. Betts, J. Milner, *UNHCR: The Politics and Practice of Refugee Protection into the Twenty-First Century*, Londyn, Nowy Jork 2008.

3249C. N. Murphy, *The United Nations Development Programme. A better way?*, Cambridge 2006.

3250G. Schild, *Bretton Woods and Dumbarton Oaks: American economic and political postwar planning in the*

Odbudowy i Rozwoju (*International Bank for Reconstruction and Development – IBRD*), Międzynarodowa Korporacja Finansowa (*International Finance Corporation – IFC*), Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju (*International Development Association – IDA*), Agencja Wielostronnych Gwarancji Inwestycji (*Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA*) oraz Międzynarodowe Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych (*International Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID*). Na konferencji założycielskiej powołano wyłącznie Bank Odbudowy i Rozwoju, którego głównym celem stało się koordynowanie i finansowanie powojennej rekonstrukcji świata³²⁵¹. W 1956 roku pojawił się drugi podmiot, IFC, powołany w celu zarządzania systemem udzielania kredytów podmiotom nie dysponującym gwarancjami państwowymi, które obsługiwał Bank Światowy³²⁵². Następnym elementem systemu była utworzona w 1960 roku IDA³²⁵³. W 1965 roku powołano do życia ICSID, czyli organizację zajmującą się oceną oraz ograniczeniem ryzyka inwestycyjnego w różnych zakątkach świata³²⁵⁴.

Trzecim kręgiem są instytucje oraz podmioty, które powiązane są znacznie słabszymi więzami z Organizacją Narodów Zjednoczonych, albo faktycznymi, wynikającymi z kompetencji organizacji ustanowionej jako organ nadzoru i kontroli przestrzegania postanowień konwencji zawartych pod patronatem ONZ, jak na przykład Organizacja Traktatu o Całkowitym Zakazie Prób Jądrowych (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization – CTBTO*), czy też podmioty które deklarują przywiązanie do wartości zawartych w Karty Narodów Zjednoczonych, czego przykładem mogą być regionalne organizacje bezpieczeństwa takie jak Unia Europejska, czy Unia Afrykańska, a także sojusze polityczno-militarne takie jak Sojusz Północnoatlantycki, który w lisbońskim pakiecie dokumentów, zadeklarował podporządkowanie się decyzjom Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych³²⁵⁵. Ten krąg stanowi bezpośredni przykład na siłę

summer of 1944, Londyn 1995.

3251 Rabia Malik, R. W. Stone, *Corporate Influence in World Bank Lending*, „The Journal of Politics”, 2018, nr 80(1), s. 109 – 118.

3252 S. Park, *How transnational environmental advocacy networks socialize international financial institutions: A case study of the International Finance Corporation*, „Global Environmental Politics”, 2005, nr 5(4), s. 95 – 119.

3253 T. Moss, B. Leo, *IDA at 65: Heading Toward Retirement or a Fragile Lease on Life?*, „Center for Global Government. Working Paper”, 2011, nr 246, URL: https://www.cgdev.org/sites/default/files/1424903_file_Moss_Leo_IDA_Retirement_FINAL.pdf, [dostęp: 27.05.2018].

3254 T. J. Christopher, Harpreet Kaur Dhillon, *The Foundations of Investment Treaty Arbitration: The ICSID Convention, Investment Treaties and the Review of Arbitration Awards*, „ICSID Review-Foreign Investment Law Journal”, 2017, nr 32(3), s. 459 – 502.

3255 *Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation Adopted by Heads of State and Government in Lisbon Active Engagement, Modern Defence*, „North Atlantic Treaty Organization”, 2010, 20 listopada, URL: <https://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>, [dostęp: 27.05.2018].

oddziaływania ONZ na światowe stosunki międzynarodowe. Jest to przede wszystkim sfera buforowa pomiędzy rdzeniem systemu Narodów Zjednoczonych a resztą systemu międzynarodowego. Oznacza to, że w tym przypadku, każdy z podmiotów uzależniony jest od uzyskania korzystnego ukształtowania się czynników, na które wpływ tegoż podmiotu jest niezwykle ograniczony. Jak wspomniano wcześniej, siła organizacji należących do systemu Narodów Zjednoczonych jest pochodną liczby, zasięgu oraz adekwatności replikowanych wzorców właśnie przez podmioty należące do trzeciego kręgu.

Siła organizacji należących do systemu Narodów Zjednoczonych w wymiarze polityczno-moralnym wynika z trzech podstawowych składników. Po pierwsze, jest ona pochodną siły ONZ ulokowanej przede wszystkim w sferze *normative Power*. Organizacje te, w przeciwieństwie do podmiotu centralnego, charakteryzują się ograniczonym zakresem zainteresowań, do wąsko określonej specyfiki, zwykle korespondującej z nazwą organizacji. Tym samym unikają one konieczności angażowania się praktycznie na każdym polu stosunków międzynarodowych. Po drugie, jest ona warunkowana uznaniem przez zainteresowane podmioty spraw leżących w kompetencjach tych podmiotów za na tyle istotne aby wytworzyć takie zinstytucjonalizowane więzi. W rezultacie decyzje podejmowane w ich ramach są istotne z punktu widzenia racji stanów poszczególnych państw członkowskich, a jako takie stanowią przedmiot szczególnej troski zarówno w trakcie ich przygotowania jak i implementacji. Po trzecie, w najważniejszych sprawach istniał konsensus pomiędzy uczestnikami co do sposobu ich rozwiązania oraz pożądanego stanu rzeczywistości międzynarodowej. Wprawdzie konsensus ten jest ograniczony, jednakże jego istnienia pozwala na zwiększenie zakresu swobody decyzyjnej organizacji w porównaniu do nadrzędnego podmiotu systemu.

Siła organizacji wchodzących w skład rodziny ONZ zasadza się głównie na ich użyteczności dla państw członkowskich, szczególnie w przypadku istotnych kwestii powodujących sformowanie się *koalicji chętnych*, zdolnych do ich przeforsowania. Pełnią one zatem funkcję amplifikatora woli poszczególnych członków, a także zwornika całości systemu, powodującego jego synchronizację w celu zwiększenia efektywności działania. Dynamika siły wykorzystywanej przez system Narodów Zjednoczonych wykazuje się specyfiką wynikającą z bliskiego pokrewieństwa z *globalną organizacją uniwersalną*. Przejmuje również jego wady, ze szczególnym uwzględnieniem wątpliwości odnoszących się do reprezentatywności systemu. Szczególnie odnosi się to do podmiotów wchodzących w skład warstwy polityczno-normatywnej. Dotychczas postulaty te przyjmowały postać wyłącznie deklaracji, których wspólnym mianownikiem było domaganie się zmiany

konsensusu waszyngtońskiego na model bardziej dostosowany do potrzeb państw rozwijających się, *jak konsensus pekiński*³²⁵⁶, lub nawet *konsensus południowoamerykański*, oparty o surowce naturalne³²⁵⁷. Powyższe postulaty, choć nierzadko padały na podatny grunt, wykazywały dwie główne słabości. Pierwszą był fakt, że państwa i inne podmioty je popierające nie dysponowały ani niezbędnym potencjałem niezbędnym do zainicjowania transformacji systemu. Drugą był fakt, że model propagowany przez system Narodów Zjednoczonych był uznany za najskuteczniejszy.

Pozostałe podmioty w środowisku międzynarodowym nieomal uznały model zachodni za jedyny obowiązujący, posuwając go aż na czwarty poziom *normative Power* – ekstermalizacji wartości³²⁵⁸. Jednakże ostatecznie wydarzenia międzynarodowe spowodowały rozmycie się relatywnej przewagi instytucji określanych mianem zachodnich na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, wraz z kryzysem ekonomicznym świata zachodniego z roku 2008, szczególnie w obliczu częściowej kompromitacji metodologii stosowanej jako podstawę do zalecania działań sanacyjnych, co stało się widoczne na przykładzie działań IMF w Grecji³²⁵⁹. Po drugie, znacznie ważniejsze, w obecnym środowisku międzynarodowym następuje swoista hybrydyzacja form i instytucji międzynarodowych, skonstruowanych na bazie myśli Zachodniej z treściami wyprowadzonymi z innych centrów cywilizacyjno-kulturalnych. Przykładem takich działań, może być nowo powołany Nowy Bank Rozwoju BRIC (*BRIC's New Development Bank*³²⁶⁰) powstały na podstawie deklaracji z Fortalezy³²⁶¹. Na tej płaszczyźnie podmioty dążące do zmiany kształtu i funkcjonowania systemu Narodów Zjednoczonych dążą raczej do zrównoważenia wpływów państw zachodnich w istniejących już organach i organizacjach systemu Narodów Zjednoczonych. Najbardziej aktywnym państwem w tym procesie są Chiny³²⁶².

W tym kontekście siła organizacji oraz całego systemu, zwłaszcza w warstwie polityczno-moralnej podlega nieustannym fluktuacjom. Jednak w przeciwieństwie do samej ONZ, są one w dużej mierze pochodną procesów długofalowych oraz trendów rozwojowych

3256J. Stojek, *W kierunku konsensusu pekińskiego?*, „Kultura i polityka”, 2011, nr 9, s. 109 – 129.

3257M. F. Gawrycki, *Latynoamerykańska ekonomia polityczna stosunków międzynarodowych: studium endemicznej myśli*, „Stosunki Międzynarodowe”, 2015, nr 51(2), s. 71 – 91.

3258T. Lenz, *EU normative power and regionalism: ideational diffusion and its limits*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 216 – 217.

3259L. Elliott, P. Inman, H. Smith, *IMF admits: we failed to realise the damage austerity would do to Greece*, „The Guardian”, 2013, 5 czerwca, URL: <https://www.theguardian.com/business/2013/jun/05/imf-underestimated-damage-austerity-would-do-to-greece>, [dostęp: 27.05.2018].

3260I. Coleman, *Ten Questions for the New BRICS Bank*, „Foreign Policy”, 2013. 9 kwietnia, URL: <http://foreignpolicy.com/2013/04/09/ten-questions-for-the-new-brics-bank/>, [dostęp: 27.05.2018].

3261*Sixth BRICS Summit – Fortaleza Declaration*, „Ministry of External Affairs. Government of India”, 2014, 14 lipca, URL: <http://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/23635/Sixth+BRICS+Summit++Fortaleza+Declaration>, [dostęp: 26.05.2018].

3262S. Sceats, S. Breslin, *China and the International Human Rights System*, Londyn 2012.

obecnych w środowisku międzynarodowym. Natomiast w dużo mniejszym podlegają chaotycznym wydarzeniom generowanym przez niestabilne otoczenie. Ciężar zarządzania kryzysowego spoczywa bowiem na samej ONZ, skonstruowanej właśnie w tym celu. Tymczasem system Narodów Zjednoczonych, zwłaszcza te organizacje odpowiadają za inicjowanie, generowanie, promowanie oraz monitoring standardów działalności międzynarodowej pozostałych podmiotów oraz w mniejszym zakresie wprowadzanie projektów mających na celu realną implementację niektórych standardów. W swej istocie, siła tych podmiotów ograniczona jest wyłącznie do płaszczyzny *soft Power*, ze szczególnym uwzględnieniem *normative Power*. Oznacza to, że standardy przez nie generowane uznane zostały za powszechnie obowiązujące i jedyne właściwe standardy globalne. Ceną było jednak znaczne ograniczenie możliwości oddziaływania z wykorzystaniem elementów *hard Power* w tym możliwości finansowych. Dla przykładu, organizacja UNESCO w latach 2012 – 2013 dysponowała budżetem w wysokości sześciuset pięćdziesięciu trzech milionów USD, oraz środkami pozabudżetowymi na realizację celów statutowych w wysokości 540,8441 miliona USD³²⁶³. Natomiast organizacja o charakterze ekonomicznym, IMF, dysponowała budżetem w wysokości 493,8 mln USD³²⁶⁴. Większość z tych środków przeznaczona jest z podtrzymaniem własnego istnienia, to jest wydatkami na cele administracyjne, pensje dla pracowników oraz wydatkami związanymi z podróżowaniem personelu. Wpłaty te stanowią jednakże pochodną możliwości przekonania pozostałych podmiotów międzynarodowych co do celowości wsparcia tych działań, albo z powodów moralnych, albo politycznych, albo prestiżowych.

W przypadku organizacji międzynarodowych należących do systemu Narodów Zjednoczonych, o charakterze polityczno-moralnym ich siła zlokalizowana jest przede wszystkim w wymiarze *soft Power*, ze szczególnym uwzględnieniem działalności normotwórczej oraz projektów zmierzających do promowania oraz implementacji opracowywanych standardów. Działalność międzynarodowa tych elementów systemu opiera się przede wszystkim na założeniu o uznaniu przez pozostałych uczestników kierunku proponowanych zmian za ważny i wartościowy. Dodatkowo uznanie te zawierało również dorozumiałe przekonanie o braku alternatywy dla prezentowanej oferty zwłaszcza w dziedzinie ekonomii i praw człowieka. Takie sprofilowanie siły powyższych organizacji niosło za sobą szereg wyzwań, zwłaszcza w sytuacji, gdy środowisko międzynarodowe weszło w okres zwiększonej niestabilności.

3263UNESCO, *36 C/5 Approved Programme and Budget, 2012-2013*, Paryż 2012, s. XV.

3264IMF, *IMF Policy Papers: FY 2015 – FY 2017 Medium Term Budget*, Waszyngton DC 2014, s. 29.

Technologiczna warstwa systemu Narodów Zjednoczonych charakteryzuje się odmienną specyfiką w porównaniu do warstwy polityczno-moralnej. Po pierwsze, niezwykle trudno zidentyfikować analogiczne formy w poprzednich generacjach środowiska międzynarodowego. Po drugie, ich siła charakteryzuje się dwiema cechami: jest to potencjał bierny, uniemożliwiający podjęcie aktywnych działań zmierzających do bezpośredniego zmuszenia poszczególnych podmiotów do podjęcia pożądanых działań; stanowi element kluczowy do pełnego wykorzystania potencjału poprzez podmioty międzynarodowe w nich uczestniczące. Najbliższą analogią do tak ukształtowanego potencjału jest wojenna strategia A2/AD, polegająca na zwiększeniu kosztów dostępu do określonego terytorium, co owocuje odstraszeniem potencjalnego przeciwnika. W tym kontekście, przedmiot zainteresowania organizacji technicznych, gwarantuje nieuczestniczącym w nich podmiotom utrudnienie oraz opóźnienie w dostępie do globalnych sieci przesyłu informacji.

Jak wspomniano, organizacje systemu Narodów Zjednoczonych o charakterze technicznym są stosunkowo nowym elementem środowiska międzynarodowego. W swej istocie dopiero w połowie XIX wieku pojawiły się warunki, w których konieczne stało się powołanie organizmów, których polem działalności była koordynacja technicznej strony stosunków międzynarodowych. Wynikało to z trzech przesłanek. Po pierwsze, we wcześniejszych generacjach środowiska międzynarodowego, relacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami były rachityczne i niezorganizowane. Podstawowym czynnikiem generującym poniższy stan rzeczy był niedoskonały stan rozwoju naukowo-technicznej ludzkiej cywilizacji. Po drugie, niemożliwość precyzyjnego ustalenia standardów, zwłaszcza w dziedzinie przesyłu informacji, umożliwiała zastosowanie *kreatywnej interpretacji* w kwestii ich stosowania. Po trzecie, we wszystkich wcześniejszych generacjach systemu międzynarodowego granice nie odgrywały roli separatorów. Widać to zwłaszcza na przykładzie subsystemu europejskiego, stanowiącego model dla współczesnego środowiska międzynarodowego. Podsumowując, brak podmiotów stanowiących odpowiednik organizacji systemu Narodów Zjednoczonych o charakterze technicznym warunkowany był przez brak treści merytorycznej, brak technicznych możliwości oraz istnienie rozbudowanych systemów przekazu informacji.

Ukonstytuowanie się oraz okrzepnięcie środowiska westfalskiego zbiegło się w czasie z kumulacją procesów społecznych i politycznych, ze szczególnym uwzględnieniem liniowego postępu o charakterze technologicznym. Doprowadziło to do przekreślenia wyżej wymienionych uwarunkowań, tworząc środowisko międzynarodowego, którego nadrzędną zasadą była szczególna rola granicy, jako nie tylko prawnego, ale też praktycznego separatora

suwerennych jurysdykcji poszczególnych podmiotów międzynarodowych. W praktyce rozbudowany system transferu informacji został wtłoczony w terytorialnie i przestrzennie zorganizowane jednostki geopolityczne. Spowodowało to rozerwanie intuicyjnie i spontanicznie wykreowanych połączeń, co z kolei spowodowało konieczność stworzenia podmiotów, które będą umożliwiały skuteczne koordynację przepływu komunikatów pomiędzy narodowymi subsystemami komunikacyjnymi. Dodatkowym czynnikiem zwiększającym konieczność wprowadzenia instytucji funkcjonujących jako centra zarządzania techniczną stroną stosunków międzynarodowych był postęp technologiczny. Jego wpływ można opisać na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, na płaszczyźnie ilościowej, na której nastąpił drastyczny wzrost możliwości komunikacyjnych poprzez przyrost uczestników systemu zdolnych do samodzielnego transmisji wiadomości. Po drugie, na płaszczyźnie jakościowej, pojawiło się wyzwanie uregulowania kwestii *synchronizacji* narodowych systemów komunikacyjnych. Przykładem takich działań może być regulacja reguł adresowania przesyłek pocztowych, standaryzacja systemów telekomunikacyjnych, rozdzielanie częstotliwości radiowych czy określenie korytarzy lotniczych oraz regulowanie czasów połączeń samolotowych oraz pociągowych³²⁶⁵.

Pierwszym w pełni wykształconym organem międzynarodowym o charakterze technicznym, była powołana na mocy Aktu Końcowego Kongresu Wiedeńskiego uchwalonego 9 czerwca 1815 roku³²⁶⁶, Centralna Komisja Żeglugi na Renie. Do jej statutowych działań należało zapewnienie wolności żeglugi po Renie, likwidację ceł i opłat lokalnych, ale także koordynację prac mających na celu zagospodarowanie oraz utrzymanie żeglowności tej rzeki³²⁶⁷. Sama problematyka sięga aż do traktatu westfalskiego, które zobowiązały do zapewnienia tej swobody władców państw i miast leżących nad rzeką. Jednakże rodzące się *państwa narodowe* nie respektowały tych postanowień³²⁶⁸. Z tego powodu tematyka ta cyklicznie powracała przy negocjacjach pokojowych prowadzonych po różnych wojnach europejskich. Dopiero jednak po dwóch wiekach, możliwe było powołanie instytucji odpowiedzialnej za koordynację współpracy oraz zarządzanie kwestiami związanymi z wykorzystaniem rzeki. Podstawowym zadaniem komisji stała się implementacja i egzekwowanie regulaminu żeglugi na Renie, który w zmienionym kształcie

3265M. Beim, A. Soczówka, *Rozwój kolejowych, regionalnych połączeń transgranicznych w Polsce*, „Transport miejski i regionalny”, 2016, nr 10, s. 19 – 24.

3266 *Acte du Congrès de Vienne du 9 juin 1815*, art. 108-117, adres URL: http://www.histoire-empire.org/articles/congres_de_vienne/acte_du_congres_de_vienne_01.htm, [dostęp: 11.08.2014].

3267 *Current missions of the CCNR*, „CCNR Central Commission for the Navigation of the Rhine”, 2018, URL: <http://www.ccr-zkr.org/11010400-en.html>, [dostęp: 27.05.2018].

3268D. S. Collinson, *The Rhine Regime in Transition – Relations between the European Communities and the Central Commission for Rhine Navigation*, „Columbia Law Review”, 1972, nr 72(3), s. 487 – 488.

funkcjonuje do dzisiaj³²⁶⁹. Na przestrzeni lat organizacja ta wykształciła również skomplikowaną oraz wielofunkcyjną infrastrukturę organizacyjną, wyposażoną w organy sesyjne, eksperckie, sekretariat oraz organ sądowy³²⁷⁰.

Druga połowa XIX wieku przyniosła dramatyczny wzrost zapotrzebowania na organizację o charakterze technicznym. Większość tego popytu wygenerowana została przede wszystkim poprzez tak zwaną *drugą rewolucję techniczną*, w ramach której do powszechnego użytku weszło wiele wynalazków, dostępnych dla szerokiego grona odbiorców, między innymi poprzez zastosowanie masowej produkcji³²⁷¹. Dodatkowym elementem, który wymagał podjęcia multilateralnych działań był gwałtowny rozwój klasy najemnych niewykwalifikowanych robotników, charakterystycznych dla ówczesnych państw uprzemysłowionych. Przekształcenia społeczne tamtej epoki przyczyniły się do synchronizacji wewnętrznych wyzwań *państw narodowych*³²⁷². Niniejsze procesy spowodowały paradoksalny efekt: w miarę rozwoju suwerennych państw narodowych wzrastał zakres i zasięg interakcji transgranicznych, zwłaszcza w dziedzinie komunikacji. Przez pierwsze sto pięćdziesiąt lat, funkcje kontrolne *państwa narodowego* dysponowały możliwościami kontroli przepływu w węzłach łączących poszczególne sieci narodowe, co może tłumaczyć uczynienie z państwa fundamentu westfalskiej iteracji środowiska międzynarodowego.

Pierwszą poważniejszą próbą stworzenia zintegrowanego systemu organizacji technicznych podjęto w 1919 roku, wraz z utworzeniem Ligi Narodów oraz rodziny organizacji towarzyszących. Uzupełniając analizę przeprowadzoną we wcześniejszych częściach niniejszej rozprawy, organizacje rodziny Ligi Narodów operujące w sferze technicznej okazały się największym sukcesem tego projektu. Nie tylko nie stały się ich udziałem dylematy Ligi, ale kilka projektów, przetrwało załamanie się całego systemu pod koniec lat 30. XX wieku. Jednym z tych przykładów może być Międzynarodowa Organizacja Pracy (*International Labour Organization, ILO*). Powołana została ona na mocy Traktatu Wersalskiego³²⁷³, miała za zadanie uregulować nabrzmiałe problemy pracowników

3269Pierwszym dokumentem tego typu jest konwencja w sprawie przyjęcia regulaminu żeglugi na Renie, podpisana w Moguncji, 31 marca 1931 roku. Współcześnie organizacja ta opiera swe działanie na podstawie zmodyfikowanej konwencji z Mannheim, podpisanej 17 października 1868 roku. Następne traktaty wnoszące poprawki do regulaminu wprowadzono w latach 1945, 1950 i 1963.

3270Więcej informacji na temat struktury wewnętrznej, a także na temat funkcjonowania samej organizacji można znaleźć na oficjalnej witrynie internetowej organizacji, pod adresem URL: <http://www.ccr-zkr.org/>.

3271W tym kontekście ów wynalazek doprowadził do zaburzenia relacji pomiędzy czynnikami ilościowymi a jakościowymi w ramach społecznej aktywności ludzkości na rzecz czynników ilościowych.

3272W tym względzie należy podkreślić eksponencjalny wzrost ilościowy komunikatów przynależnych do tak zwanej miękkiej polityki, obejmującej głównie kwestie ekonomiczne, finansowe, kulturalne a także społeczne, w tym również przekazy odnoszące się do prywatnych spraw obywateli.

3273F. S. Northedge, *The League of Nations: Its Life and Times, 1920–1946*, Nowy Jork 1986, s. 179 – 180.

przemysłowych i nie tylko. Największymi sukcesami ILO było między innymi ustanowienie ośmiogodzinnego dnia pracy, ograniczenie szkodliwych praktyk stosowanych dotychczas przez pracodawców, na przykład dodawania ołowiu do farb a także wprowadzenie odpowiedzialności armatorów za wypadki wśród marynarzy. Dodatkowym polem działalności było prowadzenie kampanii na rzecz praw dzieci i kobiet w miejscu pracy³²⁷⁴. Projekt okazał się na tyle efektowny, że w roku 1946 włączony został w struktury systemu narodów Zjednoczonych. W większości przypadków organizacje te operowały czynnie, choć w ograniczonym zakresie, część z kolei, zwłaszcza te operujące na terenie objętym działaniami wojennymi, jak Centralna Komisja Żegluga na Renie zawiesiła swoją działalność³²⁷⁵.

Świat powojenny oparty był już w takim stopniu na technologii obróbki i przekazywania informacji, że niemożliwym stało się pominięcie międzynarodowych organizacji technicznych przy rekonstrukcji globalnego systemu instytucjonalnego. Najważniejsze z nich włączone zostały do systemu Narodów Zjednoczonych, albo po jego sformowaniu, albo w ramach ich sukcesywnego powstawania. Z powodu zróżnicowania jakościowego systemu, analogicznie do organizacji polityczno-moralnych wyróżnić można trzy kręgi organizacji. Pierwszym, są programy oraz niesamodzielne agendy ONZ, takie jak Międzynarodowe Centrum Handlu (*International Trade Center, ITC*) czy Program Narodów Zjednoczonych do spraw Osiedli Ludzkich (*United Nations Human Settlements Programme, UN-Habitat*). Drugim, są organizacje samodzielne, ściśle współpracujące z ONZ. Istnieje siedem organizacji tego typu, na przykład Międzynarodowa Organizacja Lotnictwa Cywilnego (*International Civil Aviation Organization, ICAO*), Powszechny Związek Pocztowy (*Universal Postal Union, UPU*) czy Światowa Organizacja Meteorologiczna (*World Meteorological Organization, WMO*). Dotychczas nie odnotowano obecności organizacji odpowiadających kryteriom dla trzeciego kręgu. Jednakże wskazać można istnienie specyficznej grupy agend odpowiadających za dostarczenie na rzecz ONZ oraz agend towarzyszących usług niezbędnych do ich dalszego funkcjonowania. Wśród nich wymienić można Międzynarodowe Centrum Informatyczne (*International Communication Center, ICC*), które odpowiada za zapewnienie bieżącego dostępu do globalnych sieci telekomunikacyjnej dla personelu organizacji; Biuro Narodów Zjednoczonych do Spraw Obsługi Projektów (*United Nations Office for Project Services, UNOPS*), odpowiedzialne za zabezpieczenie formalnej i technicznej strony realizacji projektów rozwojowych prowadzonych pod egidą ONZ; Szkoła dla Personelu Systemu Narodów Zjednoczonych

3274J. A. Frowein, W. Rüdiger, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. Leiden, Boston 2000, s. 167.

3275Jedna z dłuższych przerw tego typu nastąpiła w trakcie drugiej wojny światowej, w latach 1940 – 1945.

(*United Nations System Staff College*, UNSSC), która odpowiada za systematyczne kształcenie personelu pracującego na rzecz ONZ i innych organizacji systemu w celu zapewnienia optymalnej efektywności ich pracy oraz Uniwersytet Organizacji Narodów Zjednoczonych (*United Nations University*, UNU), w którego kompetencjach jest prowadzenie badań naukowych nad rolą systemu Narodów Zjednoczonych we współczesnym świecie.

Jak zatem można zauważyć, dopiero druga połowa XX wieku przyniosła rozkwit tego typu organizacji. Wiąże się to przede wszystkim z lawinowym rozwojem systemów globalnych nie tylko w zakresie ilościowym oraz jakościowym. W celu poprawy zarządzania tymi sieciami, które wymaga konsultacji oraz koordynacji działań, organizacje tego typu stały się rozwiązaniem nie tylko użytecznym, lecz wręcz niezbędnym. Z tego też wynika ich podstawowa siła tych organizacja wykazuje dwie specyficzne cechy. Po pierwsze, jest to siła leżąca a w sferze *normative Power*, a więc potencjał zasadniczo bierny, bazujący w dużej mierze na percepcji w środowisku międzynarodowym. Po drugie, siła podmiotów należących do tej kategorii jest dość specyficznie skonstruowana. Z jednej strony jest ona regulowana przez mechanizm analogiczny do mechanizmu sterującym stosowaniem siły przez pozostałych członków systemu Narodów Zjednoczonych. Z drugiej strony, występują dwie istotne różnice pomiędzy nimi. Pierwszą z nich jest fakt, że siła organizacji technicznych zlokalizowana jest w sferze nie wywołujących kontrowersji, zarówno w zakresie moralnym jak i politycznym. Drugą z nich jest fakt, że ich wewnętrzna konstrukcja sprofilowana jest w sposób umożliwiający skuteczne oraz efektywne kontrolowanie elementu narodowego przez organizację jako podmiot. Reasumując, podmioty tego typu dysponują znaczącym, choć biernym potencjałem oddziaływania, choć decydującym czynnikiem jest nie tyle możliwość zaskodzenia krnąbrnym uczestnikom stosunków międzynarodowych, poprzez działanie, lecz właśnie *samowykluczenie się* podmiotów chcących porzucić owe systemy z podejmowania decyzji o ich kształcie oraz funkcji.

Asymetria transferów siły pomiędzy podmiotami należącymi do niniejszej kategorii a resztą środowiska międzynarodowego przejawia się w generowaniu wartości dodanej w postaci mnożnika dostępnego potencjału poprzez wytworzenie stabilnych połączeń transnarodowych oraz umożliwienie efektywnego ich wykorzystania. Natomiast działania prowadzone w drugą stronę nie są powszechnie stosowane. Niezwykle rzadko stosuje się sankcje związane ze zmianami architektury sieci transnarodowych. Ostatnia tego typu próba była debata związana z zawieszeniem lotów przez terytorium Ukrainy w związku z zestrzeleniem samolotu pasażerskiego Boeing 777 – 200 ER Malezyjski Linii Lotniczych lot

numer MH17 (MAS17), przez pocisk wystrzelony z raketowego zestawu przeciwlotniczego 9K37 *Buk*, obsługiwanego prawdopodobnie przez siły prorosyjskich separatystów operujących na terenie obwodu ługańskiego oraz donieckiego³²⁷⁶. Pomimo prób wywarcia nacisku na ICAO przez oba zaangażowane państwa – Rosję oraz Ukrainę – na zamknięcie przestrzeni powietrznej przeciwnika w obliczu tego niewątpliwie wrogiego działania ICAO nie zdecydowało się jednak na podjęcie aż tak stanowczych kroków, wydając wyłącznie ostrzeżenie przed korzystaniem z okolicznych korytarzy powietrznych. Najostrzejszą formą protestu ze strony rządu w Kijowie było zablokowanie bezpośrednich połączeń między Rosją a Ukrainą obsługiwanych przez rosyjskich przewoźników karami finansowymi za obsługiwane połączeń z Krymem, którego status jest przedmiotem kontrowersji pomiędzy oboma państwami³²⁷⁷. Z kolei rząd w Moskwie zagroził zamknięciem przestrzeni powietrznej dla samolotów z Europy kierujących się do państw azjatyckich jako retorsje na pierwsze zastosowanie sankcji mających na celu wymuszenie na Rosji zaniechania czynnego wspierania sił separatystycznych³²⁷⁸.

Wnioski dla siły organizacji o charakterze technicznym działających w ramach systemu ONZ są dwojakie. Po pierwsze, sieci przez nich tworzone są zlokalizowane poniżej horyzontu zainteresowania rządów zaangażowanych w realizację własnych celów leżących w dziedzinie *wysokiej polityki*, obejmujących przede wszystkim kwestie związane z bezpieczeństwem oraz prowadzeniem asertywnych działań w warunkach co najmniej częściowej sprzeczności hierarchii preferencji zaangażowanych stron. Po drugie, zakłócenie funkcjonowania tychże połączeń generuje koszty, które odbijają się na efektywności systemu jako całości. Z tego też powodu niezmiernie rzadko podejmuje się jakiegokolwiek próby przerywania tych połączeń, zwłaszcza komunikacyjnych oraz informatycznych, poza sferą deklaracji³²⁷⁹, ponieważ obciążenie dla całego systemu jest na tyle znaczące, że uniemożliwia jego sprawne funkcjonowanie oraz generuje koszty nie tylko dla podmiotu objętego sankcjami ale także dla podmiotów sankcjonujących oraz pozostałych uczestników systemu

3276Wstępny raport sporządzony w związku z wypadkiem: Dutch Safety Board, *Preliminary report. Crash involving Malaysian Airlines Boeing 777-200 Flight MH 17. Hrabove, Ukraine*, Haga 2014, adres URL: <http://www.onderzoekraad.nl/uploads/phase-docs/701/b3923acad0ceprem-rapport-mh-17-en-interactief.pdf>, [dostęp: 24.11.2014]

3277S. Rainsford, *Ban due on direct flights between Russia and Ukraine*, „BBC News”, 2015, 24 października, URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34622665>, [dostęp: 31.05.2018].

3278Rosja reaguje na sankcje. Zamknie niebo nad Syberią?, „Money.pl”, 2014, 5 sierpnia, URL: <https://www.money.pl/gospodarka/unia-europejska/wiadomosci/artukul/rosja;reaguje;na;sankcje;zamknie;niebo;nad;syberia,198,0,1594054.html>, [dostęp: 27.05.2018].

3279A. Roth, *Ukraine bans Russian airlines, strengthening tensions with Moscow*, „The Washington Post”, 2015, 25 września, URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/ukraine-bans-russian-airlines-in-new-twist-to-showdown-with-moscow/2015/09/25/3f0fd3cb-1519-4038-bcb0-5adc5ec662a7_story.html?noredirect=on&utm_term=.6445c9442d1f, [dostęp: 26.05.2018].

międzynarodowego. Jednakże pełna aktywacja ich potencjału, szczególnie w funkcji niszczącej nigdy nie została przeprowadzona. Wynika to po części z silnego oporu pozostałych elementów wchodzących w skład ich struktury, jak i faktu, że aktywne wykorzystanie sankcji tego typu doprowadzi do upadku potencjału w oczach innych podmiotów międzynarodowych.

W związku z powyższym, należy dokonać analizy potencjalnych scenariuszy rozwojowych siły powyższej kategorii międzynarodowych podmiotów. Należy podkreślić, że lawinowy rozwój transnarodowych sieci powiązań, społecznych, przejawiający się objęciem kolejnych sfer aktywności obywatelskiej, przez dostawców usług dostępu do przestrzeni wirtualnej oznacza w praktyce wyjęcie tychże sfer z zasięgu działania mechanizmów kontrolowanych przez rządy narodowe i pozostałe instytucje międzynarodowe. Nie oznacza to jednak jednostkowego wzrostu potęgi tych organizacji lub nawet ich ewolucji w nową jakość podmiotów międzynarodowych. Bardziej prawdopodobne będzie przekierowanie dotychczasowych sprzeczności w interesach międzynarodowych do podmiotów w mniejszym stopniu uzależnionych od tych systemów, opisanych głównie w trzeciej części niniejszego rozdziału. Podsumowując, organizacje techniczne systemu ONZ uosabiają tendencję obecną w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym do rozpraszania siły poprzez ograniczanie możliwości działania jej podstawowych dysponentów w westfalskiej fazie jej ewolucji – państwom narodowym oraz instytucjom pochodnym.

Konkludując, należy szczególnie podkreślić fakt, że rodzina Organizacji Narodów Zjednoczonych zawierająca dwie warstwy podmiotów międzynarodowych: o charakterze polityczno-normatywnym oraz technicznym; stanowi swoisty oraz zwykle niedoceniany element systemu międzynarodowego, przyporządkowany do *hipermocarstwa*, stanowiąc relatywnie nową jakość stosunków międzynarodowych. Choć ich elementy obecne były również we wcześniejszych iteracjach porządku międzynarodowego, dopiero XXI wiek przyniósł ich pełny rozkwit oraz możliwość przeprowadzenia kompleksowej analizy w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych.

W tym względzie podmioty tego typu, lub raczej sieć z nich skomponowana, stanowi dysponenta dość znaczącego potencjału międzynarodowego. Jednakże jest to potencjał niezwykle bierny, a przez to charakteryzujący się niewielką, samoistną dynamiką. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że system ten stanowi amplifikator dla siły pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych, szczególnie tych, którzy są zdolni do poświęcenia wystarczającej ilości zasobów, aby skłonić centra decyzyjne do transmisji komunikatów koherentnych z ich racją stanu. W tym względzie najbardziej efektywnym

sposobem ich oddziaływaniem jest operowanie w sferze *soft Power*, ze szczególnym uwzględnieniem *normative Power*, zarówno w kontekście ustalania oraz propagowania określonych wzorców zachowań, jak i technicznych standardów relacji międzynarodowych.

Na zakończenie niniejszego podrozdziału należy poświęcić kilka słów na naszkicowanie potencjalnych scenariuszy rozwojowych dla systemu ONZ, reprezentowanego zarówno przez organizacje normatywne jak i techniczne. Jednakże, co szczególnie znaczące, nawet najbardziej optymistyczne prognozy nie przewidują zmian w ramach ich funkcjonowania. Oznacza to że nawet w przypadku konieczności zwiększenia zakresu ich kompetencji, nie pójdzie za tym wzrost samodzielności. Podstawowym mechanizmem ograniczającym ich wzrost będzie dążenie podmiotów niższego rzędu do podziału zbyt ścisłego oraz niezależnego systemu na mniejsze, łatwiejsze do kontroli oraz wpływu fragmenty. Reasumując, niezależnie od zakresu potencjału oraz natury siły tych podmiotów, najbardziej prawdopodobnym scenariuszem będzie kontynuowanie ich biernej obecności w środowisku międzynarodowym, używając możliwości *normative Power*, każdemu podmiotowi aspirującego do pełnienia funkcji hegemonu, czy też transformującego się w *hipermocarstwo*.

4.3.4. Organizacje międzyrządowe o charakterze integracyjnym

Kolejną formą *podmiotów ponadpaństwowych* aktywnie funkcjonujących w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym są *organizacje międzyrządowe o charakterze integracyjnym*. Posługując się kryteriami identyfikacyjnymi dla poszczególnych subkategorii międzynarodowych podmiotów o zasięgu ponadnarodowym, należy wskazać, że są one pod względem zakresu przedmiotowego uniwersalne, to jest odnoszące się do wszelkich dostępnych warstw stosunków międzynarodowych, natomiast pod względem geograficznym, charakteryzują się ograniczonym zasięgiem: poniżej globalnego – o zasięgu regionalnym. W tym ujęciu wskazać należy, że organizacja tego typu jest w pewnym stopniu zmniejszoną Organizacją Narodów Zjednoczonych, a przez to uzyskuje możliwość podejmowania intensywniejszego oddziaływania, ze szczególnym uwzględnieniem sankcjonowania krąbrnych elementów sankcjonowania. Aby uporządkować dalsze rozważania, całość podrozdziału zostanie podzielona na trzy części. W ramach pierwszej z nich zostanie scharakteryzowana niniejsza subkategoria, jako unikalna forma organizacji politycznej. W drugiej części zostanie poruszony sposób w jaki dokonują one projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej. W trzeciej części zostaną poruszone kwestie przyszłości tej formy organizacji politycznej oraz społecznej.

Przechodząc do pierwszej części, należy wskazać, że stanowi ona niezwykle specyficzną subkategorię podmiotów międzynarodowych, zawierając w sobie jeden przypadek całkowicie wyczerpujący znamiona podmiotu tego typu oraz niewielką liczbę różnych podmiotów w mniejszym lub większym stopniu implementujących rozwiązania charakterystyczne dla niej. W literaturze naukowej toczy się obecnie debata, czy samo deklarowanie naśladownictwa podmiotu wiodącego uzasadnia przyporządkowanie ich do niniejszej kategorii³²⁸⁰. Dominującą opinią stwierdza, że pomimo naśladownictwa oraz deklaracji, wciąż nie wyczerpują one wystarczającej ilości znamion usprawiedliwiających ich zaliczenie w poczet niniejszej kategorii. W rezultacie, pomimo że istnieje szereg organizacji międzynarodowych aspirujących do przynależności, wciąż nie zdołały osiągnąć warunków brzegowych przynależności do niniejszej kategorii. Paradoksalnie, istnieją dwa podstawowe ograniczenia dla ilościowej rozwoju niniejszej kategorii. Pierwszym jest fundamentalna sprzeczność pomiędzy interesem członkowskich *państw narodowych* odnośnie zwiększenia własnych kompetencji, najczęściej kosztem partnera³²⁸¹. Drugim, jest konieczność zaistnienia określonego kontekstu geostrategicznego, z których najważniejszym czynnikiem jest wspólne dziedzictwo kulturowe³²⁸². Wbrew pozorom jest niewiele regionalnych oraz subregionalnych układów międzynarodowych, zdolnych do wytworzenia analogicznych podmiotów.

Przechodząc do analizy struktury oraz funkcjonowania owego podmiotu, wykorzystując jako przykład oraz wzorzec Unię Europejską, należy wskazać, że podmiot ten staje się nie tyle klasycznym przykładem podmiotowości międzynarodowej, lecz raczej kompleksową siecią transnarodowych powiązań pomiędzy klasycznymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, społecznościami je generującymi a także drugo- oraz trzeciorzędnyimi, semiautonomicznymi centrami decyzyjnymi³²⁸³. W tym względzie należy szczególnie podkreślić, że fenomen Unii Europejskiej, szczególnie z powodu roli jaką odgrywa w relacjach na kontynencie, szczególnie dla takich państw jak Rzeczypospolita Polska, stanowi zarówno szczególnie istotny przedmiot analizy politologicznej³²⁸⁴ jak i

3280T. Lenz, *EU normative power and regionalism: ideational diffusion and its limits*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 211 – 228.

3281Z tego też powodu, pomimo inspiracji europejski przykładem, tak wiele instytucji wykazuje cechy odbiegające od wzorca. C. F. Dri, *Limits of the Institutional Mimesis of the European Union: The Case of the Mercosur Parliament*, „Latin American Policy”, 2009, nr 1(1), s. 52 – 74.

3282Czytelnym przypadkiem jest europejski podsystem stosunków międzynarodowych, połączony więziami kulturalnymi skoncentrowanymi na chrześcijańskiej moralności, rzymskim prawie oraz greckiej filozofii. Dodatkowo, płynność granic europejskich spowodowała istnienie wielu konfiguracji geopolitycznych, co dodatkowo ułatwia zarządzania sprawami kontynentu, a także jego ewentualną integrację.

3283A. Dudek, *Partnerstwo wschodnie i polski interes narodowy* [w:] *Prezydencja Polski w Unii Europejskiej*, red. J. Nadolska, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2010.

3284A. Grześkowiak, *Cele i polityki Unii Europejskiej w opinii jej obywateli-ujęcie wielowymiarowe*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, 2018, nr 6(1), s. 7 – 27; A. Dudek, *Partnerstwo wschodnie i polski interes narodowy* [w:] *Prezydencja Polski w Unii Europejskiej*, red. J. Nadolska, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa

czynnik wpływający na inne zagadnienia badawcze³²⁸⁵. W tym miejscu należy podkreślić trzy cechy struktury oraz zasad funkcjonowania Unii Europejskiej, które stanowią wyraźnie nową jakość w stosunkach międzynarodowych.

Pierwszą z nich jest skoncentrowanie aktywności międzynarodowej na procedurze. W tym kontekście wskazać należy na dwie podstawowe odnośniki owej wyjątkowości. Po pierwsze, w ramach Unii Europejskiej kluczowym elementem jest płaszczyzna komunikacji oraz negocjacji, w rozumieniu teorii cybernetycznych³²⁸⁶. Po drugie, rozbudowana instrukcja regulująca postępowanie w przypadku prowadzenia regulacji pomiędzy dwojgiem lub większą ilością podmiotów stanowi na tyle skomplikowaną oraz rozłożystą sieć powiązań, że powoduje ona odkształcenie komunikatu w kierunku pożądanym przez administratorów systemu. Dotyczy to zarówno podmiotów jedynie marginalnie współpracujących z UE, jak państwa AKP³²⁸⁷, jak i pełnych członków organizacji³²⁸⁸. Podmiot ten stanowi pasywną formę oddziaływania poprzez oferowanie dostępu do sieci oraz procedur komunikacyjnych, co pozwala na maksymalizację osiąganych rezultatów jednakże kosztem ograniczenia samodzielności przez co najmniej nominalne zaakceptowanie wartości europejskich³²⁸⁹.

Drugą jest dobrowolne przyznanie *legitymacji* na dwóch przenikających się polach: międzyrządowym oraz transnarodowym. Klasyczna definicja legitymacji wydaje się wskazywać na jej dwa podstawowe wymiary: wywodzący się z relacji prawnych, *legitymacja de iure*, oznaczający formalne przyznanie kompetencji oznaczającej przyzwolenie na podjęcie określonego działania³²⁹⁰; oraz wymiar wywodzący się z realnej możliwości podjęcia określonych działania, *legitymacja de facto*³²⁹¹. Natomiast *organizacje międzynarodowe*, ze

2010.

3285K. Tomaszewski, *Zarządzanie wielopoziomowe w polityce energetycznej Unii Europejskiej*, „Polityka Energetyczna”, 2018, nr 21(1), s. 21 – 36.

3286Oczywiście jedynie w zakresie formalnym, na przykład oddając każdemu państwu członkowskiemu prawo *veta*. Projekty zmiany przyczyniają się jednak do zakłócenia owego obiegu, wskazując na wyodrębnienie się wyraźnego centrum organizacji integracyjnej.

3287S. Delputte, Y. Williams, *Equal partnership between unequal regions? Assessing deliberative parliamentary debate in ACP-EU relations*, „Third World Thematics: A TWQ Journal”, 2016, nr 1(4), s. 490 – 507.

3288A. Dudek, *Partnerstwo wschodnie i polski interes narodowy* [w:] *Prezydencja Polski w Unii Europejskiej*, red. J. Nadolska, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2010.

3289Wartości europejskie wskazane są w ramach tak zwanych kryteriów kopenhaskich, które zostały ukształtowane w 1993 roku, a których deklaratywne zaakceptowanie wymagane są: stabilne instytucje gwarantujące demokrację, rządy prawa, prawa człowieka oraz ochronę mniejszości; funkcjonalna gospodarka rynkowa oraz konkurencyjność w ramach rynków unijnych; zdolność do efektywnej implementacji obligacji wynikających z członkostwa, w tym realizację celów unii politycznej, ekonomicznej i monetarnej. *Conditions for membership*, „European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations”, 2016, 6 grudnia, URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership_en, [dostęp: 31.05.2018].

3290Oznacza on przyzwolenie społeczności międzynarodowej na wykorzystanie specyficznego zestawu narzędzi w środowisku międzynarodowej. Charakteryzuje się wysokim poziomem rytualizmu oraz formalności, odnoszącym się nie tylko do jego przyznania, lecz również cofnięcia.

3291Oznacza on dysponowanie narzędziami politycznymi pozwalającymi na podjęcia działań w określonych

szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej, wykazują asymetrię legitymacji operacyjnej, w ramach której, *legitymacja de iure* jest pochodną *legitymacji de facto*, a więc przyzwolenie elementów integrowanych na wykonywanie kompetencji, a nawet ich rozszerzanie, nawet bez wyraźnie określonej podstawy traktatowej³²⁹².

Trzecią jest olbrzymi potencjał do stosowania *autosankcji* za wykroczenie przeciwko zasadom rządzącym stosowaniem owej procedury. W tym względzie należy szczególnie podkreślić, że organizacja integracyjna operuje głównie zasobami charakterystycznymi dla *normative Power*. W tym względzie oznacza to, że część populacji państwa członkowskiego, w przypadku sporu lub konfliktu na linii rząd a organy wspólnotowe, wykaże większą lojalność względem tego drugiego, uznając że korzyści wynikające z uczestnictwa, nawet w ograniczonej formie w zintegrowanym systemie regionalnym jest bardziej korzystne niż fakt uczestnictwa w koherentnym systemie narodowym. O ile owa korelacja występuje szczególnie silnie w stosunkowo nowych oraz nieskonsolidowanych systemów demokratycznych Europy Środkowej i Wschodniej³²⁹³, to jednak należy wskazać, że ich pewne oznaki występują również w bardziej zintegrowanych państwach³²⁹⁴, jednakże stopień zrośnięcia pomiędzy poziomem narodowym oraz ponadnarodowym, a także biegłość w formalnej konstrukcji komunikatów pomiędzy oboma powoduje w znacznym stopniu owe konflikty wygasza oraz rozprasza. Przykładem owych działań mogą być interakcje pomiędzy koalicją polskiej opozycji funkcjonującej w Polsce od czasu podwójnego wyborczego zwycięstwa Prawa i Sprawiedliwość w 2015 roku.

W tym wymiarze sztandarowym przykładem jest gra wokół potencjalnej możliwości uruchomienia procedury monitorowania praworządności³²⁹⁵, będącej w większej mierze

sferach. W tym kontekście jest to czysty pragmatyzm, oznaczający brak możliwości wymuszenia posłuszeństwa od analizowanego podmiotu. W przypadku uzyskania owej możliwości działania, jest on natychmiast cofany praktycznie bez żadnych formalności.

3292Odnosi się to przede wszystkim do procedury ewaluacji praworządności, wywodzącej się z artykułu 7 Traktatu o Unii Europejskiej, szczególnie w ramach głosowania, które będzie pochodną *soft Power* Komisji Europejskiej.

3293Przy czym należy szczególnie podkreślić, że owo stanowiska posuwa się nie tylko do zaakceptowania roli Unii Europejskiej w życiu społecznym oraz politycznych danej populacji, lecz aż do przyznania prymatu poziomowi wspólnotowemu nad narodowym. Wykazuje tym samym znaczącą zbieżność z afrykańską szkołą stosunków międzynarodowych.

3294W tym kontekście można zaobserwować szczególnie zjawisko określane jako *zmęczenie rozszerzeniem* (ang. *enlargement fatigue*), odnoszące się do społecznego kosztu integracji do organizacji nowych podmiotów. Więcej szczegółów: J. O'Brennan, „On the Slow Train to Nowhere?” *The European Union*, „Enlargement Fatigue” and the Western Balkans, *European Foreign Affairs Review*, 2014, nr 19(2), s. 221 – 242. Jak do tej pory nie zwrócono uwagi na społeczny koszt zmęczenia rozszerzaniem się integracji na inne płaszczyzny społecznej aktywności, którą można określić mianem *integration fatigue*, czy też *spill-over fatigue*.

3295„Polska nie zostawiła nam wyboru”. *Komisja Europejska uruchamia artykuł 7*, „TVN24.pl”, 2017, 20 grudnia, URL: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-zc-swiata,2/komisja-europejska-uruchomila-artykul-7-wobec-polski,799899.html>, [dostęp: 3.06.2018].

stymulacją działań określanych właśnie jako *autosankcje*. Unia Europejska, jest podmiotem specyficznym, nawet w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego³²⁹⁶. Jej głównym zasobem jest ekstensywny oraz skomplikowany system procedur komunikacyjnych, cieszący się powszechną legitymacją podmiotów o charakterze narodowym, transnarodowym oraz subnarodowym, endemicznych dla danego regionu, w rzeczonym przypadku – subkontynentu europejskiego. W rezultacie powoduje on wykształcenie się w obrębie terytorium – zarówno w rozumieniu geopolitycznym jak i transnarodowym – procedur oraz formalności wykorzystywanych w celu usprawnienia wymiany informacji oraz dokonywania transakcji³²⁹⁷. Oczywiście owa użyteczność, pozwala na wygospodarowanie, nieustannie modyfikowanego zarówno pozytywnie jak i negatywnie, zakresu *legitymacji*, co przekłada się na swobodę działania: w środowisku wewnętrznym państw członkowskich, w regionalnym środowisku międzynarodowym a także, do pewnego stopnia, również w przestrzeni globalnej. Co ciekawe, owa *legitymacja* nie jest w znacznym stopniu sformalizowana, będąca wynikiem chwilowego kontekstu relacji w systemie międzynarodowym. Jednakże kosztem jest powierzenie kształtowania własnego rozwoju w ręce pólamatorskich ugrupowań, skupionych w dużej mierze wokół *jednostek silnie zmotywowanych*, co oznacza również nieprzewidywalność ich postępowania.

W drugiej części niniejszego podrozdziału zostanie przeprowadzone bardziej szczegółowa analiza potencjału Unii Europejskiej, możliwości jego projekcji oraz dynamiki związanej z jego modyfikacją. W tym ujęciu, co wydaje się najczęściej popełnianym błędem analitycznym jest założenie, że Unia Europejska, jako samodzielny podmiot międzynarodowy jest w stanie samodzielnie kontrolować wszelkie zasoby zlokalizowane w obrębie granic zewnętrznych, poczynając od legitymacji społecznej a skończywszy na broni atomowej³²⁹⁸. Nie jest to właściwe stwierdzenie³²⁹⁹. Owe zasoby można podzielić na trzy kategorie. Pierwszą są zasoby przekazane bezpośrednio do dyspozycji instytucji europejskich. W ich

3296R. Zięba, *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2003.

3297G. Garrett, G. Tsebelis, *An institutional critique of intergovernmentalism*, „International Organization”, 1996, nr 50(2), s. 269 – 299.

3298W tym względzie należy szczególnie podkreślić, że państwa członkowskie wciąż posiadają bezpośrednią oraz nieskrępowaną kontrolę nad zasobami o charakterze militarnym. Tak zwane *oddziały europejskie* skonstruowane są na podstawie zasobów przekazywanych poprzez państwa członkowskie, jednak najbardziej wysublimowane oraz kapitałochłonne systemy są pozostawione w rękach rządów narodowych.

3299A. Szumowski, *Sila (...)*, s. 77 – 90.

skład wchodzi ludzie³³⁰⁰, środki finansowe³³⁰¹ oraz *legitymacja* do działania³³⁰². Są one bezpośrednio zarządzane przez wolę Unii Europejską, a fakt przekazania ich do jej dyspozycji oznacza całkowitą swobodę w ich wykorzystywaniu. Drugą kategorią są zasoby, które wprawdzie nie są przekazane w gestie instytucji europejskich, jednakże decyzje przez nie podejmowane mają kluczową rolę w kształtowaniu ich parametrów zarówno jakościowych oraz ilościowych. W tym względzie szczególną rolę odgrywa gospodarka, oraz rynki finansowe³³⁰³. Trzecią kategorią są zasoby, które są wyłącznie w dyspozycji podmiotów które je wytworzyły. Są one zazdrośnie strzeżone przez podmioty-generatory głównie z powodu kosztów ich wytworzenia. W tym ujęciu na pierwszy plan wysuwają się zasoby militarne ze szczególnym uwzględnieniem broni atomowej³³⁰⁴. W efekcie można wskazać na fakt, że Unia Europejska nie dysponuje pełną kontrolą nad przypisywanym jej zasobami. Dla przykładu, pomimo sumarycznej wielkości gospodarek narodowych UE dającej jej przewagę nad Stanami Zjednoczonymi, stopień jej fiskalizacji, a więc generacja zasobów finansowych na poziomie wspólnotowym jest znacznie niższy³³⁰⁵. Pomimo regularnie podejmowanych prób zmiany owego stanu rzeczy, instytucje europejskie nie dysponują swobodnym dostępem do potencjałów, z których mogą czerpać zasoby niezbędne do aktywizacji obwodów projekcji *hard Power*. Zamiast tego, główna siła oddziaływania międzynarodowego Unii Europejskiej jest zlokalizowana głównie na dwóch płaszczyznach, obie tożsame ze sferą *soft Power*. Po pierwsze, jest to kwestia wyeksponowania mechanizmów *normative Power* ze szczególnym

3300Są to przede wszystkim pracownicy merytoryczni oraz administracyjni obsługujący instytucje Unii Europejskiej na wszystkich dostępnych szczeblach: począwszy od stażystów a skończywszy na Przewodniczącym Komisji Europejskiej. W skład kasty *eurokracji* wchodziło w 2015 roku czterdzieści sześć tysięcy trzysta pięćdziesiąt sześć osób. Ch. Huggins, *How many people work for the EU?*, „The Conversation”, 2016, 3 czerwca, URL: <http://theconversation.com/how-many-people-work-for-the-eu-59702>, [dostęp: 31.05.2018]. Pełniejsza charakterystyka owej grupy społecznej: Karin Geuijen, Paul't Hart, Sebastiaan Princen, Kutsal Yesilkagit, *The New Eurocrats. National civil servants in EU policy-making*, Amsterdam 2008.

3301Zsolt Darvas, Guntram B. Wolff, *What budget for the EU? – Principles, spending priorities and the impact of Brexit*, „Bruegel Policy Contribution”, 2018, 9 marca, URL: www.minfin.bg/upload/36845/Wolf+Bruegel+What+budget+for+the+EU-20180306+-+senttoBG.pdf, [dostęp: 27.05.2018].

3302Ów zasób wyrażony jest głównie w badaniach opinii społecznej odnośnie do akceptacji działań oraz inicjatyw europejskich.

3303W tym kontekście wskazać można na dynamicznie rozwijanie wraz z pogłębianiem integracji, mechanizmów oraz instrumentów zarządzania rynkami finansowymi, wśród których sztandarowym projektem jest wspólna waluta – *euro*.

3304Pomimo podejmowania licznych prób w ramach Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (ang. *Common Security and Defense Policy*, CSDP), zarządzanie zasobami militarnymi pozostaje w gestii państw członkowskich, a także Paktu Północnoatlantyckiego, które mogą je udostępniać organom wspólnotowym na mocy każdorazowej suwerennej decyzji politycznej. A. Cottey, *The EU's common security and defence policy. Institutions without strategy* [w:] *EU Security Strategies Extending the EU System of Security Governance*, red. Spyros Economides, J. Sperling, Londyn 2017, s. 125 – 142.

3305W tym kontekście, porównując Unię Europejską do Stanów Zjednoczonych, zaobserwować można, że w roku 2013 budżet unijny jest ponad siedemnaście razy mniejszy niż budżet rządu federalnego. A. Szumowski, *Sila (...)* s. 84.

uwzględnieniem mechanizmów *naming and shaming*, stanowiącego swoisty system dystrybucji szacunku w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Po drugie, jest to również dość specyficzny argument bezczynności, głównie w przypadku nie podejmowania decyzji požądanej przez danego partnera. W tym wypadku sama groźba nie podjęcia decyzji, jak w przypadku członkostwa Republiki Turcji³³⁰⁶, pociąga za sobą skłonienie rzeczzonego podmiotu do ustępstw. Choć należy w tym miejscu podkreślić, że potencjał ów jest najbardziej znaczący, także w porównaniu do ONZ.

Potencjał siły Unii Europejskiej charakteryzuje się olbrzymim poziomem dynamiki, zarówno w stosunkach wewnętrznych jak i zewnętrznych. Potencjał ten wykazuje się szeregiem cech, które stanowią wyzwanie dla elit ją obsługujących. Pierwszą cechą jest chaotyczne przyporządkowywanie wartości do poszczególnych narzędzi. W zależności od kontekstu – nawet w stosunkowo krótkich okresach – są w stanie ulec zupełnemu przewartościowaniu. Można to wskazać na przykładzie zmian relacji z partnerami politycznymi: zarówno z podmiotami funkcjonującymi w wewnętrznej przestrzeni unijnej³³⁰⁷, z podmiotami sąsiadującymi z przestrzenią unijną³³⁰⁸, jak i ze strategicznymi partnerami globalnymi³³⁰⁹. W tym kontekście najbardziej charakterystyczną kwestią jest kwestia pełnego uczestnictwa w systemie europejskim. W przypadku dawnych państw bloku socjalistycznego, wcielonych do UE w 2004 roku, członkostwo owo było szczególnie požadaną wartością, także w szerszych masach społecznych, jednakże w miarę upływu czasu, zaobserwować można stonowanie owego entuzjazmu, szczególnie w wymiarze ewaluacji ideologicznej ewolucji instytucji europejskich. Co ciekawe, owe różnice nie przekładają się na pozytywne nastawienie do idei integracji europejskiej, jednakże przekładają się głównie na dążenie do radykalnej redefinicji aksjologicznej całego procesu³³¹⁰. Przykładem może być stosunek do

3306W tym kontekście można wskazać na fakt długotrwałego, czasem wręcz siłowego (przy pomocy wojskowych zamachów stanu) utrzymywania instytucjonalnego układu wewnętrznego państwa, którego celem było spełnienie kryteriów członkostwa, nawet wbrew woli różnych grup społecznych.

3307W tym kontekście można zaobserwować zmianę nastawienia niektórych partii politycznych, szczególnie w przypadku tych określanых przez media liberalno-lewicowe jako eurosceptyczne. W przypadku Rzeczypospolitej Polskiej jest to Prawo i Sprawiedliwość, oraz jej wcześniejsze iteracje.

3308W tym kontekście można zaobserwować zmianę nastawienia odnośnie członkostwa zarówno w kierunku zniechęcenia, co można zaobserwować na przykładzie Republiki Turcji, jak i entuzjazmu, co można zaobserwować w przypadku Republiki Ukrainy oraz Mołdawii.

3309W tym kontekście można wskazać na relacje Unii Europejskiej z innymi graczami globalnymi, takimi jak Stany Zjednoczone, Federacja Rosyjska oraz Chińska Republika Ludowa. Co ciekawe, podmioty te dysponują albo potencjałem albo wolą, albo oboma tymi czynnikami, pozwalającymi na unieważnienie większej części potencjału *normative Power* Unii Europejskiej.

3310W tym ujęciu, rządzące partie polityczne w Polsce i na Węgrzech, postrzegane są jako forpocza tak zwanej *konserwatywnej rewolucji* w Europie a nawet na świecie. Ph. Oltermann, *Can Europe's new xenophobes reshape the continent?*, „The Guardian”, 2018, 3 lutego, URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/03/europe-xenophobes-continent-poland-hungary-austria-nationalism-migrants>, [dostęp: 31.05.2018].

przyjmowania nielegalnych imigrantów, napływających z terytorium państw Bliskiego Wschodu³³¹¹. Niemal równolegle część państw, szczególnie powstałych na terenie Bałkanów Zachodnich wykazywało znacznie bardziej negatywne nastawienie do integracji z instytucjami zachodnimi, jak na przykład Republika Serbska³³¹². Jednakże największy poziom dynamiki zaobserwować można w przypadku Republiki Turcji, która z pozycji państwa aplikującego dobrowolnie o członkostwo w latach 50. XX wieku, przeszła współcześnie na pozycje eurosceptyczne oraz islamistyczne³³¹³.

Przy praktycznie niezmiennym poziomie oraz sposobie oddziaływania w rzeczywistości społecznej oraz międzynarodowej. Drugą cechą działania siłowego Unii Europejskiej, jest to, że jej potencjał jako międzyrządowej organizacji integracyjnym w znacznym stopniu zależy od nastawienia podmiotu poddanego oddziaływaniu, czy bardziej precyzyjnie rzecz ujmując społeczeństwu, które ów podmiot generuje oraz podtrzymuje. W tym względzie wskazać należy, że stosunek ów jest w znacznym stopniu zniuansowany oraz zróżnicowany. W każdym z badań opinii publicznych zaobserwować można trzy podstawowe opinie względem instytucji: zwolenników, przeciwników oraz grupy społeczne neutralne³³¹⁴. O ile w przypadku dwóch pierwszych stanowisk, ich zmiana jest niezwykle trudna, wymagająca poświęcenia dużej liczby zasobów oraz czasu, o tyle kluczowe jest zagospodarowanie stanowisk pośrednich, zarówno za pomocą pozytywnej jak i negatywnej narracji do okazywania życzliwego stosunku względem idei integracji danego regionu. Największym wyzwaniem jest połączenie rozczarowania owymi instytucjami z biernością wynikającą z poczucia braku alternatywy dla istniejącego systemu, a co wydaje się wskazywać szereg zagregowanych badań opinii publicznej, szczególnie w sercu Unii Europejskiej³³¹⁵. Ów brak entuzjazmu może wskazywać na istnienie olbrzymiego potencjału rozczarowania względem istniejących oraz proponowanych rozwiązań, nie odrzucanych jedynie z powodu braku odpowiedniego zamiennika. Trzecią jest to, że swoboda działania instytucji unijnych jest uzależniona od efektywności ich uprzedniego oddziaływania. Innymi słowy od stopnia realizacji oryginalnego celu. Każdorazowo na rzecz *organizacji*

3311W tym kontekście można wskazać na dążenie do powrotu do idealizowanych wartości ojców założycieli Unii, z których Robert Schuman zostanie w roku 2018 wyniesiony na ołtarze.

3312S. Lecheler, C. H. De Vreese, *Framing Serbia: the effects of news framing on public support for EU enlargement*, „European Political Science Review”, 2010, nr 2(1), s. 73 – 93.

3313Nilüfer Göle, *Turkey Is Undergoing A Radical Shift, From Pluralism To Islamic Populism*, „New Perspectives Quarterly”, 2017, nr 34(4), s. 45 – 49.

3314W tym względzie należy podkreślić dwie cechy. Po pierwsze, są to najliczniejsze segmenty społeczeństwa. Po drugie, ich poparcie dla jest warunkowe, uzależnione od relacji potencjalnie osiągniętych korzyści do przewidywanych kosztów. W rezultacie choć kluczowe, owo poparcie jest dynamicznie zmienne w czasie i jest przedmiotem nieustannych zabiegów aktywistów reprezentujących oba skraje spektrum społecznego.

3315Widać to wyraźnie na przykładzie wyników referendum w państwach starej Unii, kategorycznie odrzucających jakiegokolwiek zmiany w traktatach unijnych, poza kosmetycznymi.

integracyjnej przekazywane są zasoby, zarówno w wymiarze materialnym, jak i niematerialnym, jednakże ich zakres ilościowy oraz jakościowy uzależniony jest zarówno od stopnia realizacji celów, jak i od społecznej interpretacji realizacji owych celów. W tym ujęciu należy szczególnie wskazać, że związek ten nie jest jednorodny ani liniowy, zważywszy na kompleksową oraz dynamiczną strukturę zarządzania Unią.

Potrzeba wielu lat, aby dokonała się owa zmiana społeczna, co dodatkowo zaburza ów związek przyczynowo-skutkowy, ukrywając go wśród czynników kształtujących działania prowadzone przez poszczególne instytucje. Jednym z przejawów owego działania jest zmiana zasad przekazywania zasobów na rzecz instytucji europejskich, związanych z negocjacjami budżetowymi, prowadzonymi regularnie w pięcioletnich okresach³³¹⁶. Jednakże ów mechanizm można zaobserwować na wszystkich polach aktywności społecznej również w przypadku transferu legitymacji oraz kompetencji na poziom wspólnotowy. Od roku 2015, w ramach nasilającego się kryzysu migracyjnego, można zaobserwować przyspieszenie się owego procesu, zarówno w przypadku instytucji europejskich, które próbują narzucić wypracowany przez siebie plan rozwiązania owego kryzysu poprzez obligatoryjne rozlokowanie kolejnych grup migrantów we wszystkich państwach członkowskich³³¹⁷, jak i w przypadku ruchów eurosceptycznych, szczególnie w państwach Europy Zachodniej³³¹⁸.

W przeciwieństwie do podmiotów funkcjonujących na poziomie narodowym, *międzyrządowe organizacje o charakterze integracyjnym*, nie dysponują ustabilizowanym potencjałem oraz legitymacją do jego użycia. Ich dostęp do zasobów ograniczony jest ewaluacją ich efektywności w przeszłych działaniach, lub raczej ich interpretacji przez podmioty międzynarodowe, subnarodowe, grupy społeczne czy indywidualne osoby. W rezultacie ograniczenie społecznie pożądaney sprawności, na przykład w dziedzinie gospodarczej, może doprowadzić do jego degeneracji oraz rozpadu³³¹⁹. Związanie się

3316W tym kontekście wskazać należy na specyficzny sposób regulacji funkcji redystrybucyjnej Unii Europejskiej, gdzie poszczególne budżety grupowane są w perspektywy. W rezultacie najgorętsze dyskusje odnośnie podziału środków finansowych toczą się co pięć lat.

3317J. Raubo, *Migracyjny plan Komisji Europejskiej przepisem na polityczną katastrofę*, „Defence24.pl”, 2016, 7 maja, URL: <http://www.defence24.pl/migracyjny-plan-komisji-europejskiej-przepisem-na-polityczna-katastrofe-opinia>, [dostęp: 2.06.2018].

3318W tym kontekście wskazać można na niewątpliwy oraz utrzymujący się sukces wyborczy ugrupowań określanych jako eurosceptyczne, takie jak Front Narodowy we Francji (fr. *Front National*), Partia Wolności w Holandii (niderl. *Partij voor de Vrijheid*), Ruch Pięciu Gwiazd (wł. *Movimento 5 Stelle*, M5S) a także Alternatywa dla Niemiec (niem. *Alternative für Deutschland*, AfD). Dodatkowym argumentem może być również klęska europejskiego referendum konstytucyjnego we Francji (29 maja 2005 roku) i Holandii (1 czerwca 2005 roku).

3319W tym kontekście można wskazać na subtelny podział pomiędzy oceną efektywności instrumentów zarządzania sferą ekonomiczną i na przykład sferą aktywności kulturalnej. W rezultacie wciąż odnawiają się wątpliwości odnoszące się do możliwości uzyskania efektywności analogicznej do efektywności Wspólnot Europejskich (EWG i Euroatom), na sfery przyporządkowane do sfery odpowiedzialności Unii Europejskiej, bez znaczącego rozwoju dostępnego instrumentarium, a także

wyrokami globalnego społeczeństwa obywatelskiego, ze szczególnym uwzględnieniem tych jego segmentów zlokalizowanych w ramach jego jurysdykcji, powoduje konieczność ciągłego nadzoru nad społecznym wizerunkiem owej organizacji. Co ciekawe, większość zmiennych kształtujących ów wizerunek znajduje się poza kontrolą europejskiego czynnika decyzyjnego. Potencjał Unii Europejskiej przypomina potencjał energetyczny promieniotwórczego izotopu: olbrzymi lecz niestabilny – mogący po potraktowaniu odpowiednim zestawem bodźców wytworzyć olbrzymie zdolności do działania, albo w postaci eksplozji, albo w sposób kontrolowany. Albo wskazać do jego dezaktywizacji w pewnym, określonym okresie.

Na zakończenie należy poruszyć również kwestię związaną z potencjalną ewolucją oraz stabilizacją niniejszej formy podmiotowości, szczególnie w kontekście współczesnych wyzwań wynikających zarówno z dotychczasowej działalności wspólnotowych instytucji sprawczych, jak i zmiany geopolitycznego kontekstu istnienia Unii Europejskiej. Zaobserwować można znaczący rozrzut potencjalnych scenariuszy, często niedostrzegany zarówno przez komentatorów stosunków międzynarodowych. W tym kontekście elementem mającym kluczowe znaczenie dla ich realizacji posiada kondycja wspólnotowych organów decyzyjnych, a także percepcja zarówno własnych możliwości operacyjnych, otoczenia międzynarodowego oraz wewnętrznych partnerów. Największym wyzwaniem jest europejska *pycha*, której pojawienie się obniża dostępny poziom możliwości analitycznych, poprzez stworzenie fałszywego poczucia bezpieczeństwa³³²⁰.

Owa mispercepcja staje się widoczna na trzech polach. Pierwszym jest przecenianie własnych możliwości wpływu oraz posiadanych zasobów. Przykładem tego typu jest perspektywa budżetowa Unii Europejskiej, która ogranicza dostępność środków finansowych w krótkiej – pięcioletniej – perspektywie³³²¹. Drugim, jest ignorowanie zastrzeżeń tych segmentów społeczeństwa, które wytwarzają komunikaty krytyczne w stosunku do idei integracji lub jej poszczególnych elementów. W tym względzie zaobserwować można

mechanizmów działania. W efekcie prowadzi to próby zarządzania sferami niedostosowanymi do tego instrumentami, przy ograniczeniu możliwości analitycznych przeznaczonych do zarządzania sferami odpowiedzialności. W tym względzie, Europa Zachodnia, oraz organizacja regionalna ją integrująca, kojarzona jest w ramach globalnego społeczeństwa obywatelskiego, przede wszystkim z dobrobytem. Jednakże obecne kryzysy ekonomiczne, a także próba przedmiotowej ekspansji na inne sfery społecznej aktywności, na przykład promocji praw człowieka, może zaowocować zarówno obniżeniem efektywności w pierwotnej sferze aktywności, jak i niskim stopniem efektywności w nowej sferze aktywności. A w końcu społeczne wrażenie bezowocności owej organizacji.

3320W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje oficjalne wsparcie w ramach wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w roku 2016 kandydata komitetu Partii Demokratycznej – Hillary Rodham Clinton, w sposób w poważny sposób ograniczający nawiązanie współpracy ze Stanami Zjednoczonymi w przypadku zwycięstwa jej oponenta.

3321L. Oręziak, *Perspektywa Finansowa 2007 – 2013 – kierunki ewolucji systemu finansowania Unii Europejskiej*, „Bank i Kredyt”, 2004, nr 7, s. 4 – 14.

nadużywanie strategii *naming and shaming*, zmierzonej głównie do upokorzenia oponentów³³²². Trzecim jest skoncentrowanie się instytucji europejskich na kreacji rzeczywistości wirtualnej obejmującej swym zasięgiem reinterpretację licznych elementów społecznych, począwszy od *praw człowieka* a skończywszy na *życiu*, bez zwracania uwagi na potencjalne rzeczywiste konsekwencje owych reinterpretacji dla kondycji gospodarczej oraz społecznej³³²³.

Przyszłość współczesnej Unii Europejskiej nie jest utwierdzona na trwałych fundamentach. Natomiast, co stanowi prawdziwe zagrożenie dla dalszej egzystencji Unii Europejskiej w rzeczywistości międzynarodowej, jest przedziwna niezdolność jej technokratycznych elit do identyfikacji oraz analizy wyzwania, ulegając mispercepcji odnoszącej się nie tylko do zakresu, lecz nawet do jego źródła. Przykładem owej indolencji jest podejście do coraz wyraźniej zaznaczającymi się rozwarstwienie pomiędzy europejskim a narodowym. Jest to kryzys skupiając dwie, negatywne tendencje ewolucji Unii Europejskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. Pierwszym jest dążenie wspólnoty do wymuszenia transferu legitymacji oraz kompetencji z poziomu narodowego na ponadnarodowy, przy jednoczesnym braku wzrostu skuteczności realizacji dotychczasowych funkcji, przynajmniej w odbiorze społecznym. Przejawem owego zjawiska są trzy zjawiska. Pierwszym i szczególnie złowieszczym, jest wystąpienie ze struktur unijnych Wielkiej Brytanii, czyli *Brexit*³³²⁴. Po drugie, jest to narastająca hipokryzja instytucji europejskich, szczególnie w odniesieniu do mechanizmów demokratycznych oraz praw człowieka. Jest to coraz częstsze, nie tylko w przypadku nowych członków Unii Europejskiej, takich jak Rzeczypospolita Polska³³²⁵ czy Republika Węgierska³³²⁶, lecz również w przypadku starych członków Unii, jak Republika Francji³³²⁷, jak i w znacznie większym stopniu Republika Włoch³³²⁸. Oznacza to również, że

3322M. Wilgocki, *Frans Timmermans: Jeżeli polskie władze zmuszą sędziów SN do odejścia, Komisja Europejska jest gotowa uruchomić art. 7*, „Wyborcza.pl”, 2017, 26 lipca, URL: <http://wyborcza.pl/7,75399,22151715,frans-timmermans-jezeli-wladze-zmusza-sedziow-sn-do-odejscia.html>, [dostęp: 31.05.2018].

3323W tym kontekście, choć teza ta wymaga dalszych analiz, owe czynniki mogą mieć wpływ na kształt megatrendu demograficznego na obszarze Unii Europejskiej, przejawiając się w rosnącym kryzysie społecznym.

3324Italo Colantone, Piero Stanig, *Global competition and Brexit*, „American Political Science Review”, 2018, nr 112(2), s. 201 – 218.

3325*European Commission triggers Article 7 against Poland*, „DW.com”, 2017, 20 grudnia, URL: <http://www.dw.com/en/european-commission-triggers-article-7-against-poland/a-41873962>, [dostęp: 31.05.2018].

3326C. Schmitt, *Hungary ready to fight European Commission*, „DW.com”, 2017, 4 października, URL: <http://www.dw.com/en/hungary-ready-to-fight-european-commission/a-40805133>, [dostęp: 2.06.2018].

3327Kraje „starej Unii” z problemami? KE kwestionuje projekty budżetów Francji, Włoch, Portugalii i Belgii, „wPolityce”, 2017, 27 października, URL: <https://wpolityce.pl/polityka/364416-krajestarej-unii-z-problemami-ke-kwestionuje-projekty-budzetow-francji-wloch-portugalii-i-belgii>, [dostęp: 3.06.2018].

3328J. Horowitz, *Italian President's Loyalty to the Euro Creates Chaos*, „The New York Times”, 2018, 28 maja, URL: <https://www.nytimes.com/2018/05/28/world/europe/italy-sergio-mattarella-carlo-cottarelli.html>,

narracja Unii Europejskiej staje się zakwestionowana poprzez jej aktywność względem tych zwycięzców wyborów, własnej narracji, a więc największe dostępne w polityce Brukseli zasoby siły – *normative Power*. Po trzecie, zaobserwować można również niepokojące zawężenie się społecznej bazy poparcia dla kontynuacji oraz rozwoju idei integracji regionalnej, nie poprzez naturalne procesy społeczne, lecz również poprzez celowe ograniczenie bazy społecznej poprzez odcinanie się od grup społecznych, a nawet pojedynczych jednostek ludzkich określanych jako niewystarczające dedykowane idei integracji europejskiej³³²⁹.

Ów proces zwiększania stopnia koherencji, poprzez odrzucanie elementów uznawanych za niepożądane czy też niegodne zaufania, czego przejawem na szczeblu międzyrządowym może być promocja idei *Europy dwóch prędkości* określanej niekiedy jako *wzmocniona współpraca* (ang. *enhanced cooperation*)³³³⁰ może przekładać się na postępującą implozję projektu, szczególnie jeśli nieustanne podwyższania poziomu analizowanych parametrów postępuje w stopniu geometrycznym. Szczególnie widocznym przykładem może być spór o migrantów, pomiędzy państwami Europy Środkowo-Wschodniej oraz Południowej, a także Republiką Federalną Niemiec³³³¹. Wydaje się że kasta *eurokratów* odpowiedzialna za zarządzania instytucjami europejskimi wykazuje coraz poważniejsze tendencje wskazujące na malejącą zdolność do prowadzenia efektywnej analizy otoczenia a także prowadzenie kompleksowej projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej. Innymi słowy, w przeciągu dziesięciu lat Komisja Europejska może zostać zredukowana do organu administrującego budynkiem Berlaymont.

Szczególnie podkreślić należy, że owa kategoria wykazuje największą dynamikę zmiany potencjału oraz siły na tle pozostałych kategorii podmiotów ponadnarodowych. Wynika to po części z konstrukcji owego podmiotu, a po części również ze sposobu interakcji z pozostałymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Najczęściej popełnianym błędem jest utożsamianie Unii z państwem narodowym, w tym również z państwem *in statu nascendi*³³³². Jednakże, w przeciwieństwie do pozytywnej roli *państwa narodowego* w stosunkach międzynarodowych, najczęściej spotykanym sposobem operowania Unii

[dostęp: 3.06.2018].

3329W przypadku reprezentantów Rzeczypospolitej Polskiej, proces ten można zaobserwować na przykładzie Jacka Saryusza-Wolskiego oraz Ryszarda Czarneckiego.

3330T. Kubin, *Wzmocniona współpraca w Unii Europejskiej po raz trzeci. Postępujące zróżnicowanie integracji oraz rozwój wzmocnionej współpracy i jej znaczenie dla funkcjonowania UE*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, 2015, nr 9, s. 57 – 75.

3331*W UE odżywa spór w sprawie migracji. Powód? List Donalda Tuska*, „Forsal.pl”, 2017, 14 grudnia, URL: <http://forsal.pl/artykuly/1092136,szczyt-ue-odzywa-spor-ws-migracji-powod-list-donald-tuska.html>, [dostęp: 31.05.2018].

3332L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2001, s. 88 – 90.

Europejskiej w rzeczywistości globalnej jest zablokowanie możliwości operowania partnerów w rzeczonyj kwestii³³³³. Prowadzi to do sytuacji, gdzie, co może zakrawać na paradoks, ale największym sukcesem wykorzystania siły względem Unii Europejskiej jest nakłonienie jej do działania. Wynika to z podstawowego mechanizmu projekcji siły wykorzystywanego przez instytucje wspólnotowe – jest to *normative Power*. W jej ramach zaobserwować można zwiększoną eksploatację transnarodowych powiązań społecznych wykraczających poza geopolityczne mechanizmy kontroli oraz filtrowania, a w konsekwencji bezpośrednie wprowadzenie pożądaných norm oraz wartości do obiegu poszczególnych państw narodowych.

Skutkiem ubocznym rozwoju owych transnarodowych sieci jest wytworzenie segmentów społeczeństw państw członkowskich, dla których benefity wynikające z przynależności do Unii przeważają nad benefitami generowanymi przez uczestnictwo w systemie narodowym. W przypadku prowadzenia polityki zewnętrznej również zaobserwować można ten efekt, jednak jest on ograniczony głównie poprzez czynniki geopolityczny, kulturalny oraz percepcję efektywności działań Unii³³³⁴. W tym względzie należy szczególnie podkreślić trzy cechy potencjału Unii, często niedostrzegane w jej strategicznych analizach. Po pierwsze, zasoby Unii są relatywnie niewielkie w stosunku do jej potencjału, szczególnie w wymiarze *hard Power*, oraz są one dawkowane przez państwa członkowskie, które mogą podjąć decyzję o ich gwałtownym wycofaniu³³³⁵. Po drugie, głównym polem wykorzystywania potencjału Unii jest blokowanie, negowanie oraz korygowanie niekorzystnych działań podmiotów oraz zjawisk występujących w środowisku międzynarodowym. Po trzecie, przyszła możliwość działania Unii kształtowana jest poprzez ocenę jej przeszłej efektywności. Czyni to ją szczególnie podatną na utratę zasobów – zwłaszcza legitymacji – w konsekwencji poniesionych klęsk i niepowodzeń. Poważny kryzys instytucji unijnych, który zakończyć się może ich faktyczną likwidacją, jest znacznie bliżej niż wydaje się euroentuzjastom, lecz wciąż dalej niż zdają się sądzić eurosceptycy.

4.3.5. Klasyczne organizacje międzyrządowe

Czwartą kategorią podmiotów międzynarodowych operujących na poziomie ponadnarodowym są *klasyczne organizacje międzyrządowe*. Charakteryzują się średnim

3333K. Bachmann, *Kiedy związane ręce zapewniają przewagę. Siła przetargowa Unii Europejskiej w negocjacjach międzynarodowych*, Warszawa 2013.

3334T. Lenz, *EU normative power and regionalism: Ideational diffusion and its limits*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 211 – 228.

3335Szczerbowski, *Szczególnie w zakresie zasobów militarnych przekazywanych na rzecz instytucji wspólnotowych*. R. Zięba, *Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony*, Warszawa 2007.

zakresem oddziaływania geopolitycznego, oraz średnim zakresem integracji uczestniczących w nim podmiotów, w znacznej mierze państw narodowych. Co ciekawe, występują one jako podstawowy wzorzec organizacji tego typu podmiotów, co oznacza, że elementy tej konstrukcji zaobserwować można we wszystkich pozostałych kategoriach. I choć *sojusze międzynarodowe* technicznie są starszymi organizacjami, to właśnie ta kategoria została ustanowiona jako podstawowy punkt wyjścia dla tych form aktywności społecznej, które można zaobserwować w ramach niniejszej kategorii. Aby uporządkować niniejsze rozważania, zostaną one podzielone na cztery podstawowe części. Pierwsza zostanie poświęcona na określenie genezy oraz dotychczasowej ewolucji owej formy podmiotowości międzynarodowej na przestrzeni dziejów. Druga zostanie poświęcona na analizę istoty jej konstrukcji w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Trzecia odnosić się będzie do konstrukcji siły *klasycznej organizacji międzynarodowej* oraz jej dynamicznej zmiany w jednostce czasu. Czwarta odnosić się będzie do potencjalnych możliwości rozwojowych owej formy podmiotowości w postwestfalskim środowisku międzynarodowym.

Przechodząc do zagadnienia ewolucji *klasycznej organizacji międzynarodowej*, należy wskazać na istnienie szeregu trudności związanych z ich identyfikacją oraz wyodrębnieniem z rzeczywistości międzynarodowej istniejącej w ramach różnych etapów rozwoju środowiska międzynarodowego. Truizmem jest fakt, stwierdzony wielokrotnie w opracowaniach naukowych wskazuje się na greckie *symmachie* oraz *amfiktonie*, jako protoplastów³³³⁶ współczesnych *klasycznych organizacji międzynarodowych*. Jednakże owe organizacje powstały w bardzo specyficznej oraz unikatowej sytuacji międzynarodowej.

Charakteryzowała się trzema czynnikami wyróżniającymi ów kontekst międzynarodowy na tle pozostałych kontekstów międzynarodowych typowych dla pierwotnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Po pierwsze, *polis*, pomimo różnic geopolitycznych oraz kulturalnych dysponowały wyraźnie zaznaczoną wspólnotą tożsamość oraz zarysowanym poczuciem wspólnych interesów bezpieczeństwa³³³⁷. Po drugie, Hellada właściwa zajmowała relatywnie niewielką przestrzeń skupioną wokół Morza Egejskiego. Po trzecie, intensywność kontaktów pomiędzy *polis* nie tylko militarnych oraz politycznych, lecz również gospodarczych, kulturalnych oraz społecznych, w ramach których występował znacząca wymiana dóbr, usług, kapitału, ludzi oraz informacji. W efekcie możliwe stało nie tylko nawiązanie współpracy o charakterze multilateralnym, lecz również przedłużenie jej trwania w czasie, do stopnia, w którym zaobserwować można ich wyraźne wyodrębnienie się

3336M. Pietraś, *Organizacje (...)*, s. 95.

3337Ph. de Souza, *The Greek and Persian Wars, 499–386 BC*, Wellingborough, Osceola 2003.

od podmiotów członkowskich.

W pozostałych przypadkach, jeśli co najmniej jeden z powyższych warunków nawiązanie oraz podtrzymanie relacji owocujących wygenerowaniem modelu analogicznego do *klasycznej organizacji międzynarodowej*. Albo relacja ta była zbyt krucha, aby doprowadzić do jej pojawienia się, co miało miejsce na przykład pomiędzy podmiotami zlokalizowanymi na terenie Bliskiego Wschodu, albo zbyt silna, co powodowało zlanie się podmiotów w niej uczestniczących w uniwersalne imperium, co miało miejsce w przypadku reintegracji Chin po zmianie dynastii panującej. Nigdy nie pojawiły się analogiczne podmioty, a owa współpraca przybierała znacznie bardziej ograniczone rozmiary, analogiczne do form podmiotowości przeanalizowanych w dwóch poniższych form podmiotowości – *reżimów transnarodowych* oraz *sojuszów międzynarodowych*.

Faza imperialna nie dopuszczała istnienia *klasycznych organizacji międzynarodowych*, głównie poprzez aktywność wszechogarniającego imperium asymetrycznie dominującego w każdej relacji występującej w rzeczonym kontekście międzynarodowym zarówno w przypadku Rzymu jak i Chin. Z tego też powodu jakakolwiek próba synchronizacji wysiłków mniejszych podmiotów międzynarodowych powodowała wkomponowanie owej inicjatywy w istniejące mechanizmy imperialne. Określić to można jako *drapieżną internalizację*. Następna faza rozwoju rzeczywistości międzynarodowej – postimperialna faza przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, spowodowała interesującą choć niejednoznaczną rekonstrukcję idei *klasycznej organizacji międzynarodowej*.

W tym względzie zaobserwować można na przykładzie dwóch zjawisk. Pierwszym jest Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego, szczególnie po okresie Wielkiego Bezkrólewia (w latach 1250 – 1274), kiedy to rekonstrukcja doprowadziła do transferu kompetencji do podmiotów niższej rangi – księstw, elektoratów, marchii i tym podobnych. Drugim jest efekt powstający w konsekwencji tak zwanego *rozbicia dzielnicowego*, występującego w mniej zdywersyfikowanych podmiotach – Francji, w latach 987 – 1204³³³⁸, Rusi Kijowskiej, w latach 1054 – 1240³³³⁹, oraz Polski, w latach 1138 – 1320³³⁴⁰, oraz nieoficjalnie, również w latach 1655 – 1791³³⁴¹. W rezultacie zaobserwować można

3338G. Duby, *France in the Middle Ages 987–1460: From Hugh Capet to Joan of Arc*, Malden, Oxford 1993.

3339N. Kollmann, *Collateral Succession in Kievan Rus*, „Harvard Ukrainian Studies”, 1990, nr 14(3/4), s. 377 – 387.

3340A. Teterycz-Puzio, *Kilka uwag o działalności politycznej księżnych krakowskich w okresie rozbicia dzielnicowego*, „Res Historica”, 2008, nr 26, s. 9 – 29.

3341Jest to teza Pawła Jasienicy, który wskazuje, że od czasów panowania Augusta II Mocnego (w latach 1697 – 1706 oraz 1709 – 1733), Rzeczypospolita Obojga Narodów przekształciła się z organizacją zrzeszającą nieomal samodzielne podmioty, zarówno w ujęciu geopolitycznym (magnackie latyfundia) jak i transnarodowym (urzędy centralne, ze szczególnym uwzględnieniem kwartetu hetmańskiego), we wszystkim prócz nazwy. Okres ten zakończył się wraz z uchwaleniem Konstytucji 3 Maja, czyniącego z

pojawienie się struktur, które pomimo nominalnie spełniania kryteriów podmiotowości międzynarodowej, w rzeczywistości stają się głównie procedurami, przypominają *klasyczne organizacje międzyrządowe*, w trzech najważniejszych wymiarach funkcjonalności. Pierwszym i najważniejszym jest ograniczenie możliwości operowania centralnych organów decyzyjnych poprzez pozbawienie ich bezpośredniego dostępu do zasobów generowanych przez nominalnie kontrolowane przez nie terytorium³³⁴². Drugim, jest realizacja funkcji normatywnej oraz technicznej, ustalającej oraz synchronizującej funkcjonowanie podmiotów niższego rzędu w ramach terytorium objętego oddziaływaniem³³⁴³. Trzecim, jest wyższy niż w przypadku pozostałych uczestników danej „organizacji” prestiż przejawiający się w stosowanej nomenklaturze, przywilejach oraz legitymacji społecznej.

Jednakże owe formy podmiotowości wykazywały również jedną cechę, która odróżnia je od klasycznych organizacji międzynarodowych. Jest dynamiczne dążenie do rekonstrukcji własnej podmiotowości w kształcie utraconą konsystencją polityczną. W efekcie organy centralny podejmują niejednorodne, lecz ciągłe działania mające na celu odbudowę utraconych instrumentów oddziaływania politycznego. Ponadto zaobserwować można duże znaczenie czynników osobowościowych, związanych z przywództwem zarówno w obrębie samego podmiotu, jak i podmiotów wyodrębnionych z jego pierwotnych struktur. W efekcie podmioty tego typu w perspektywie historycznej dążą do zwiększenia poziomu koherencji oraz integracji z członkami danej organizacji. Podsumowując, powyższe podmioty, pomimo że wykazują pewne analogie względem *klasycznych organizacji międzynarodowych*, charakteryzują się odmienną genezą oraz zasadami funkcjonowania. Pierwszą różnicą jest to, że powstają one nie jako amalgamaty mniejszych podmiotów, lecz niejako przez rozdrobnienie większych jednostek. Drugą różnicą, jest nieustanna konkurencja o zasoby, zarówno materialne, jak i niematerialne, będące w posiadaniu owej protoorganizacji

Rzeczypospolitej Obojga Narodów państwo unitarne. Więcej szczegółów: P. Jasienica, *Rzeczypospolita Obojga Narodów. Tom 3: Dzieje Agonii*, Warszawa 2007.

3342Istnieją przypadki gdy stanowisko owego centralnego reprezentanta jest puste. Miało to miejsce zarówno w Polsce jak i na Rusi Kijowskiej, gdzie władza pierwszego księcia została złamana przez koalicję młodszych książąt. W przypadku monarchii piastowskiej likwidacji uległ tytuł, natomiast w przypadku Rurykowiczów został on obejmowany przez pozostałych członków dynastii w zależności od ich realnych możliwości działania.

3343W tym kontekście można wskazać na ustawodawstwo wewnętrzne owych podmiotów, wskazujących na optymalne parametry wymiany dóbr oraz usług, a także rozstrzyganie sporów między uczestnikami stosunków społecznych oraz gospodarczych. Określano nie tylko wymiar daniny, przejmowany przez organizację, w zamian za umożliwienia wejścia na rynek, lecz również określa parametry towarów oraz usług wprowadzanych do obiegu. Choć kontrola jakości nie była wówczas istotnym elementem kontrolnym, to jednak naczelny władca oraz jego dwór prowadził działania w tym zakresie, choć na ograniczoną skalę. Dodatkowo można wskazać na inny wymiar sprawowania funkcji kontrolnej, jest to produkcja oraz gwarantowanie jakości, środka stanowiącego miarę wartości wymiany handlowej. Pozwala to również czerpać dodatkowe zasoby z racji administrowania owym systemem.

międzynarodowej, jak i semiautonomicznych elementów składowych. Trzecią różnicą są niewystarczające możliwości techniczne do realizacji własnego mandatu nawet w obrębie danego terytorium. W rezultacie kategoria ta jest niezwykle niestabilna.

W ramach westfalskiego porządku międzynarodowego zaobserwować można odwrócenie tej tendencji oraz powrót do oryginalnego zamysłu, polegającego na łączeniu jednostek niższej rangi, które na mocy decyzji przekazującej część własnej suwerenności oraz zasobów na poziom ponadnarodowy w celu administrowania kwestiami, które albo nie stanowiły istotnego przedmiotu zainteresowania państw narodowych, albo wymagały podjęcia zorganizowanego wysiłku przez kilka podmiotów międzynarodowych. Jednakże z powodu zarówno wymiarów poszczególnych jednostek, grupujących terytoria oraz populacje wykraczające poza możliwości współczesnych państw³³⁴⁴. W efekcie niezwykle trudno wyodrębnić te podmioty od kategorii *wyspecjalizowanych organizacji globalnych*, wskazanych w drugiej części niniejszego podrozdziału. Sztandarowym przykładem organizacji tego typu może być Centralna Komisja Żeglugi na Renie, powołana w 1815 roku oraz wielokrotnie przywoływana w rozprawie. W rezultacie można wskazać, że jeśli dochodziło do powołania *klasycznej organizacji międzynarodowej*, jej mandat był ściśle ograniczony, zwykle do zarządzania techniczną stroną stosunków międzynarodowych, a także poprzez uczestnictwo rządów narodowych w jej pracach, praktycznie na każdej płaszczyźnie prowadzenia prac. Metafizycznie rzecz ujmując, *klasyczne organizacje międzynarodowe* w owym okresie rozwoju rzeczywistości międzynarodowej stanowiły personifikację kolektywnej woli *państw narodowych*. Sytuacja zaczęła ewoluować wraz z nastaniem dekady dekolonizacji, kiedy to zmniejszyły się rozmiary *państw narodowych* jak i zasoby do dyspozycji poszczególnych rządów, a co więcej, wzrosła ilość interakcji do zarządzania. Z tego też powodu, największa liczba *klasycznych organizacji międzynarodowych* została powołana do życia w drugiej połowie XX wieku. W tym względzie większość współcześnie istniejących klasycznych organizacji międzyrządowych, począwszy od Rady Europy³³⁴⁵, a skończywszy na MERCOSUR³³⁴⁶.

3344W tym kontekście wskazać można na wielkie imperia kolonialne obejmujące obszary rozsięte po całym globie. Największym z podmiotów tego typu było Imperium Brytyjskie, które w szczycie własnej świetności w latach 1815 – 1914 obejmowało dwadzieścia sześć milionów km² oraz zamieszkałe było przez czterysta milionów ludzi. T. H. Parsons, *The British Imperial Century, 1815–1914: A World History Perspective*, Oxford 1999, s. 3.

3345Rada Europy (ang. *Council of Europe*, fr. *Conseil de l'Europe*) międzynarodowa organizacja międzyrządowa skupiająca państwa Europy oraz Armenii, Azerbejdżanu, Gruzji, Turcji oraz Rosji. Została utworzona w 1949 roku, a jej najważniejszym celem jest ustalanie katalogu wartości oraz praw człowieka, a także monitoring ich implementacji oraz przestrzegania przez państwa członkowskie. Obecnie funkcję Sekretarza Generalnego sprawuje Thorbjørn Jagland. Więcej szczegółów na temat organizacji: *Rada Europy – 60 lat na rzecz jedności europejskiej*, red. I. Głuszyńska, K. Lankosz, Bielsko-Biała 2008.

3346MERCOSUR, jest to międzynarodowa organizacja międzyrządowa o charakterze ekonomicznym, której

W ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego istnieje znacząca liczba *klasycznych organizacji międzynarodowych*, wahająca się jednakże od liczby dwieście czterdzieści pięć³³⁴⁷ do kilku tysięcy³³⁴⁸. Różnice w podawanej liczbie wynikają z szeregu przesłanej z których na pierwszy plan wysuwają się dwie. Pierwszą są różnice metodologiczne wynikające z prowadzenia badań. Część naukowców zaangażowanych w analizę zjawiska zalicza do tej kategorii również międzynarodowe organizacje pozarządowe, co zwiększa liczbę podmiotów poddanych analizie eksponencjalnie. Drugą jest sama natura *klasycznych organizacji międzyrządowych*, która wykazuje znaczne fluktuacje zarówno w liczbie podmiotów, poprzez pojawianie się oraz likwidacje wybranych, jak i w zakresie ich aktywności, co można rozumieć przez nieoznaczoną liczbę podmiotów, które przechodzą w stan nieaktywności, a które często nie ulegają formalnej likwidacji. Przykładem tej drugiej organizacji może być Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (ang. *Central European Free Trade Agreement, CEFTA*)³³⁴⁹.

Odnosząc się do zasad konstrukcji modelu klasycznej organizacji międzynarodowej należy wskazać, że nadrzędna zasadą nieomal w każdym przypadku jest *międzyrządowość*. Oznacza to, że całość struktury stanowi pochodną kolektywnej woli rządów narodowych, uczestniczących w procesie decyzyjnym. W tym kontekście jedyne pole do uzyskania samodzielności przez organy reprezentujące organizację a złożone z *funkcjonariuszy międzynarodowych* jest balansowanie w obszarze konfliktów między państwami członkowskimi, w ramach których odgrywają one rolę arbitrów oraz negocjatorów wzajemnych kompromisów. Nawet negocjacyjna porażka, może przyczynić się do zwiększenia świadomości pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych istnienia wiarygodnego oraz powszechnie uznanego mechanizmu negocjacji decyzji międzynarodowych oraz ich implementacji w rzeczywistość społeczną³³⁵⁰. Po drugie,

celem jest powołanie do życia oraz zarządzanie blokiem handlowym złożonym z państw Ameryki Południowej, o różnym stopniu uczestnictwa. Organizacja została powołana do życia w 1991 roku. Obecnie funkcję przewodniczącego MERCOSUR sprawuje Michel Turner. Więcej szczegółów: L. Gómez-Mera, *Power and regionalism in Latin America: The politics of Mercosur*, Notre Dame 2013.

3347M. Pietraś, *Organizacje (...)*, s. 97.

3348A. McGrew, D. Held, *Governing globalization: Power, authority and global governance*, Oxford, Cambridge, Malden 2002, s. 1 – 21.

3349Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (ang. *Central European Free Trade Agreement*) jest międzynarodową organizacją o charakterze handlowym, powołaną do życia w 1992 roku. Jej nadrzędnym celem było przygotowanie państw członkowskich do uczestnictwa w Unii Europejskiej. Jest to również unikalny przykład całkowitej wymiany państw członkowskich, bez jej transformacji instytucjonalnej. W wymiarze przestrzennym można zaobserwować przesunięcie się organizacji z Europy Środkowej na przestrzeń Zachodnich Bałkanów. Funkcję Sekretarza Generalnego sprawuje Renata Vitez. Więcej szczegółów: Dragana Kragulj, Miloš Parežanin, Sandra Jednak, *Effects of Trade Liberalisation in the SEE Countries: CEFTA 2006 Agreement* [w:] *Globalization and Trade Integration in Developing Countries*, red. Ahu Coşkun Özer, Hershey 2018, s. 1 – 26.

3350W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje zaangażowanie organizacji takich jak Organizacja

klasyczne organizacje międzynarodowe dysponują problemem charakterystycznym dla niniejszej kategorii podmiotów międzynarodowych: brakiem bezpośredniego dostępu do zasobów generowanych przez terytorium geopolityczne oraz populacje ludzkie je zamieszkujące. Odnosi się to głównie do zasobów o charakterze materialnym, jednakże wskazać można również że dla organizacja znacznie ważniejsze jest zagadnienie związane z przekazywaniem legitymacji oraz szacunku w środowisku międzynarodowym głównie z podstawową formą oddziaływania siłowego: tworzenia prawa międzynarodowego, charakteryzującego się cechami typowymi dla drugiego oblicza siły w układzie Bouldinga-Lukesa, oraz kształtowania percepcji uczestników danego podsystemu międzynarodowego, co wymaga narzędzi typowych dla trzeciego oblicza siły. Po trzecie, działania *klasycznej organizacji międzynarodowej* są całkowicie pozbawione elementów tożsamyh z powyższymi subkategoriami: nie dysponują one ani globalnym zasięgiem, pozwalającym na akumulację obwodów oddziaływania, co poprzez samą ich ilość generuje wąski wymiar samodzielności dla organizacji globalnych, ani mechanizmami transnarodowego obejścia granic państw członkowskich oraz wykreowania sektorów społeczeństwa preferujących *regionalną organizację integracyjną* ponad państwo macierzyste.

Kluczowym czynnikiem odnoszącym się do definicji dynamiki niniejszej kategorii podmiotowości międzynarodowej jest określenie punktu równowagi pomiędzy efektywnością w zarządzaniu multilateralnymi stosunkami międzynarodowymi a zachowaniem suwerenności państw członkowskich³³⁵¹. W tym względzie można zaobserwować ich ewolucję: zarówno w kierunku bardziej rozbudowanych kategorii podmiotów międzynarodowych, co można zaobserwować na przykładzie transformacji z Organizacji Jedności Afrykańskiej do Unii Afrykańskiej³³⁵², czy też w dodawaniu nowych elementów do struktury Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej³³⁵³, jak również w kierunku *rozpuszczania* szczególnie nieefektywnych struktur w chaosie późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, co można zaobserwować na przykładzie Unii Zachodnioeuropejskiej³³⁵⁴ oraz Wspólnoty Niepodległych Państw³³⁵⁵. Zmiany te są jednak

Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, które pomimo wielokrotnie powtarzających się niedoskonałości mechanizmów kontroli oraz nadzoru, na przykład w trakcie misji obserwacyjnej w Donbasie, pozostaje punktem wyjścia do podejmowania regionalnych inicjatyw w dziedzinie bezpieczeństwa.

3351D. Kondrakiewicz, *Między porządkiem a chaosem. Fazy nierównowagi systemu międzynarodowego*, Lublin 2015, s. 161 – 163.

3352T. Murithi, *The African Union: Pan-Africanism, Peacebuilding and Development*, Londyn 2017.

3353Mardi Dungey, Faisal Khan, Mala Raghavan, *International trade and the transmission of shocks: The case of ASEAN-4 and NIE-4 economies*, „Economic Modelling”, 2018, nr 72, s. 109 – 121.

3354A. Ciupiński, *Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej. Geneza, rozwój, funkcjonowanie*, Warszawa 2013.

3355E. A. Miller, *To Balance or Not to Balance: Alignment Theory and the Commonwealth of Independent States*, Londyn 2017.

mniej dynamiczne niż w przypadku pozostałych kategorii *organizacji międzyrządowych*.

Esencją oddziaływania we współczesnej rzeczywistości międzynarodowej jest konstrukcja siły *klasycznej organizacji międzynarodowej* oraz jej dynamiczna zmiana w jednostce czasu. W tym względzie można wskazać, że pomimo dość zróżnicowanego zakresu skali, zarówno w wymiarze przedmiotowym, jak i w wymiarze prestiżu oraz pozycji międzynarodowej. Do tej kategorii zaliczyć można również Organizację Paktu Północnoatlantyckiego (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO). Wbrew oczywistym konotacjom z kategorią *sojuszy międzyrządowych*, co było genetyczną przyczyną jego powstania, ewolucja sojuszu doprowadziła do przeniesienia ciężaru aktywności z płaszczyzny projekcji siły militarnej, co było jego oryginalną przesłanką³³⁵⁶, na płaszczyznę polityczną, co stanowi jej pierwszoplanową funkcję³³⁵⁷. I choć użyteczność tej organizacji jest kwestionowana³³⁵⁸, to jednak efektywność tego narzędzia jest na tyle istotna dla państw członkowskich, że podejmowane są próby jej wykorzystania pomimo ustania oryginalnych przesłanek jej istnienia³³⁵⁹. W tym kontekście wskazać można, że pomimo zróżnicowania owej kategorii, *klasyczne organizacje międzyrządowe* w swej istocie opierają się na replikacji jednego zasadniczego wzorca oddziaływania siłowego. Z tego też powodu, oraz z powodu ograniczonej struktury oraz zasobów, owa kategoria podmiotów międzynarodowych oddziałuje na rzeczywistość międzynarodową na trzy podstawowe sposoby.

Pierwszym jest generowanie płaszczyzny komunikacyjnej w celu prowadzenia nieustannych oraz skomplikowanych *negocjacji międzyrządowych*. Siła *klasycznych organizacji międzynarodowych* w tym wymiarze przekłada się na usprawnienie procesu podejmowania decyzji międzynarodowych poprzez grupy państw należących do określonej organizacji³³⁶⁰. Jest to pośrednia forma oddziaływania siłowego *klasycznych organizacji międzyrządowych*³³⁶¹. Ta druga staje się płaszczyzną podejmowania wspólnej percepcji

3356S. Zarychta, *Rola NATO w kształtowaniu bezpieczeństwa transatlantyckiego w latach 1949 – 2012* [w:] *NATO wobec wyzwań współczesnego świata*, red. R. Czulda, R. Łoś, J. Regina-Zacharski, Warszawa, Łódź 2013, s. 65 – 78.

3357Stanowi to ucieleśnienie podstawowej zasady zachodnich państw narodowych: cywilnej kontroli nad armią. W rezultacie NATO staje się organem służącym do podejmowania oraz implementacji decyzji o charakterze politycznym.

3358S. E. Meyer, *Carcass dead policies: the irrelevance of NATO*, „Parameters”, 2003, nr 33(4), s. 83 – 97.

3359R. Czulda, *Wyzwanie dla NATO: następujący rozłam potencjałów* [w:] *NATO wobec wyzwań współczesnego świata*, red. R. Czulda, R. Łoś, J. Regina-Zacharski, Warszawa, Łódź 2013, s. 345 – 352.

3360Rada Europy przyjęła rezolucję ws. praworządności w Polsce. Jest reakcja polskiego rządu, „Dziennik.pl”, 2017, 12 października, URL:<http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/560173,rada-europy-przyjla-rezolucje-ws-praworzadnosci-w-polska.html>, [dostęp: 16.06.2018].

3361PO i Nowoczesna za rezolucją o praworządności w Polsce, „Tygodnik Lisickiego. Do Rzeczy”, 2017, 12 października, URL: <https://dorzeczy.pl/kraj/43997/PO-i-Nowoczesna-za-rezolucja-o-praworzadnosci-w-Polsce.html>, [dostęp: 16.06.2018].

poszczególnych wydarzeń, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktów zbrojnych³³⁶² oraz działań stron trzecich³³⁶³. W tym kontekście jest to znacznie bardziej bezpośrednia forma oddziaływania, nie tyle skłaniająca, ale wręcz stanowiąca wstęp do podjęcia bardziej zdecydowanych działań, głównie przez członków danego organizacji, lecz również pozwalająca na *wciągnięcie* w prowadzoną politykę również stron trzecich.

Drugim obwodem projekcji siły przez *klasyczne organizacje międzyrządowe* jest synchronizacja polityki zaangażowanych państw członkowskich, w celu uzyskania *wartości dodanej*. Obwód ten pozwala nie tylko na uzyskaniu dostępu do zasobów niekiedy niedostępnych dla poszczególnych państw członkowskich, które w swej dominującej części należą do kategorii *państw średniego rzędu*, zdolnych do oddziaływania poza własnymi granicami wyłącznie symbolicznie, lecz również możliwość wykorzystania tych elementów potencjału w spójną oraz efektywną strategię operowania na zasadzie *smart Power*. Najbardziej doniosłym przykładem działań tego typu staje się stworzenie efektywnej strategii wspólnej obrony w wydaniu NATO, zawierającego w sobie elementy militarne, w tym planowanie ewentualnościowe³³⁶⁴ oraz odstraszenie nuklearne³³⁶⁵, a także komponent polityczny. Otwartym pytaniem jest zagadnienie, czy dotychczasowe działania pozwolą na odtworzenie owego potencjału w celu odstraszenie od prowadzenie asertywnej polityki Federacji Rosyjskiej³³⁶⁶.

Trzecim sposobem projekcji siły w przestrzeni międzynarodowej jest reprezentowanie wspólnych interesów państw członkowskich na zewnątrz. W tym względzie niezbędne staje wskazanie na dwa podstawowe wymiary owego sposobu. Po pierwsze, reprezentowanie kolektywnych interesów państw członkowskich organizacji wobec podmiotów trzecich, pozawala na zmniejszenie asymetrii pomiędzy podmiotami podejmującymi oddziaływanie, szczególnie jeśli partnerem staje się jedno z większych mocarstw. W tym kontekście można wskazać na przykład takich organizacji jak MERCOSUR oraz Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu³³⁶⁷. Dodatkowo, co jest kontrowersyjnym stwierdzeniem, uczestnictwo w

3362W tym kontekście wskazać można na niemożliwość ustalenia jednoznacznej percepcji kontekstu wojny w Donbasie, szczególnie w przypadku organizacji

3363W tym kontekście wskazać można na interpretację działań Stanów Zjednoczonych na terenie Europy przez regionalne organizacje międzyrządowe. Szczególnie w kontekście podejmowania kontrowersyjnych oraz unilateralnych działań, czego przykładem może być polityka handlowa prezydenta Donalda Johna Trumpa.

3364NATO ma nowe plany obrony Polski. *Klich potwierdza*, „Newsweek.pl”, 2010, 5 listopada, URL: <http://www.newsweek.pl/polska/nato-ma-nowe-plany-obrony-polski--klich-potwierdza,67543,1,1.html>, [dostęp: 16.06.2018].

3365M. Fuhrmann, T. S. Secheser, *Signaling Alliance Commitments: Hand-Tying and Sunk Costs in Extended Nuclear Deterrence*, „American Journal of Political Science”, 2014, nr 58(4), s. 919 – 935.

3366J. Rathke, *Can NATO Deter Russia in View of the Conventional Military Imbalance in the East?*, „Center for Strategic and International Studies”, 2015, 30 listopada, URL: <https://www.csis.org/analysis/can-nato-deter-russia-view-conventional-military-imbalance-east>, [dostęp: 16.06.2018].

3367Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (ang. *European Free Trade Association*, EFTA), jest to

owych bloku handlowym pozwala na przyspieszenie wzrostu dobrobytu oraz własnego poziomu rozwoju w stopniu większym niż pozostanie samodzielnymi uczestnikami gospodarki światowej³³⁶⁸. Po drugie sposobem są *klasyczne organizacje międzynarodowe* skupiające państwa specjalizujące się w produkcji, lub konsumpcji określonego zasobu ekonomicznego. Szczególnie widocznym przykładem jest Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową³³⁶⁹. W tym ujęciu organizacje te są w stanie nie tylko efektywnie zarządzać transakcjami kupna-sprzedaży owego zasobów, lecz również starować jego produkcją, a w skrajnym przypadku również wykorzystywać ów monopol w celu uzyskania korzyści politycznych, w ramach *modelowania przestrzeni ekonomicznej*, co zostało szerzej opisane w poprzednim rozdziale.

Reasumując, *klasyczne organizacje międzyrządowe*, synchronizując polityki własnych członków przyczyniają się głównie do zniwelowania różnicy w potencjałach pomiędzy własnymi członkami a pozostałymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem wielkich mocarstw. Owa kolektywizacja pozwala na częściową anonimizację państw członkowskich, co oznacza ograniczenie negatywnych efektów związanych z podjęciem współpracy, głównie utożsamianych z kontekstem relacji wewnętrznych obi partnerów. W tym względzie zaobserwować można, że przeniesienie mandatu negocjacyjnego na poziom *klasycznej organizacji międzynarodowej*, co powoduje, że funkcjonuje jako pośrednik co zwiększa przepustowość jak i obniża koszt podtrzymania określonego powiązania w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Istotą oraz esencją tego mechanizmu projekcji siły jest umieszczenie instytucji *klasycznych organizacji międzynarodowych* jako pośredników pomiędzy państwami członkowskimi a zewnętrznym otoczeniem międzynarodowym.

W tym względzie można wskazać na współuczestnictwo Stanów Zjednoczonych oraz

międzyrządowa organizacja powstała w 1960 roku jako przeciwwaga dla Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Jej najważniejszym celem była ekonomiczna integracja państw nie wchodzących w skład EWG, bez wymiaru politycznego oraz ponadnarodowego. Początkowo w jej skład wchodziły następujące państwa Austria, Dania, Finlandia (w latach 1986 - 1994), Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja i Wielka Brytania. Współcześnie pozostało w niej czterech członków: Islandia, Liechtenstein, Norwegia oraz Szwajcaria. Jednakże z powodu pełnej integracji w Europejski Obszar Gospodarczy, wydaje się że EFTA straciła rację bytu. Funkcję sekretarza generalnego sprawuje Kristinn F. Arnason. Więcej szczegółów: T. Sporek, *Ugrupowania międzynarodowe kształtujące architekturę jednoczącej się Europy u progu XXI wieku*, Katowice 2004, s. 169 – 266.

3368W tym kontekście docelowym modelem relacji wewnątrz organizacji jest japoński model *klucza leżącego gęsi*, w ramach którego zaobserwować można podział pracy pomiędzy uczestnikami, co oznacza specjalizację gospodarki oraz wzrost poziomu dobrobytu i rozwoju uczestników. Jednakże owe warunki powtarzane są niezwykle rzadkie.

3369R. K. Kaufmann, S. Dees, Pavlos Karadeloglou, M. Sánchez, *Does OPEC matter? An econometric analysis of oil prices*, „The Energy Journal”, 2004, nr 25(4), s. 67 – 90.

Ligii Państw Arabskich w operacjach przeciwko Daesh w Syrii oraz Iraku³³⁷⁰. Wskazać można na starcia tego typu również na łonie Ligii Państw Arabskich, związanych z różnicą w podejściu oraz pożądanym rezultatom oddziaływania, na przykład pomiędzy Egiptem oraz Katar³³⁷¹. Obie strony, wykorzystując pośrednictwo *klasycznej organizacji międzyrządowej* cedują na nią część kompetencji w zarządzaniu kwestiami związanymi z prowadzoną operacją. Podsumowując niniejszy wątek, należy szczególnie podkreślić, że siła *klasycznych organizacji międzynarodowych*, stanowi pochodną niematerialnych wyznaczników potęgi, lecz zlokalizowana jest właśnie w wymiarze efektywnego administrowania relacjami pomiędzy państwami członkowskimi jak i pomiędzy nimi a czynnikami zewnętrznymi. Jednakże nie stanowi to egzystencjalnego zagrożenia dla powyższej kategorii, gdyż w miarę postępowania komplikacji środowiska międzynarodowego oraz wzrostu liczby powiązania, niezbędne wydaje się dla rządów narodowych tworzenie drugorzędnych centrów administracyjnych powoływanych w celu wsparcia administrowaniem poszczególnymi relacjami. *Klasyczne organizacje międzynarodowe* stają się usankcjonowanym mechanizmem konsultacji międzyrządowych, pozwalającym nie tylko na prowadzenie kompleksowych oraz długotrwałych negocjacji oraz ujednoczenia stanowisk, lecz także mechanizm stanowiący pośrednika w relacjach zewnętrznych, jak i sposób na uzyskanie wartości dodanej modyfikującej (w domyśle amplifikującej) posiadane zasoby, pozwalające uzyskać efekty niedostępne dla pojedynczych państw członkowskich.

Na zakończenie należy się odnieść do potencjalnych scenariuszy rozwojowych *klasycznej organizacji międzynarodowej* jako efektywnej, choć pośredniej formy podmiotowości międzynarodowej w potencjalnym postwestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym względzie należy przeanalizować czynniki, które mają wpływ na zakres suwerenności *klasycznych organizacji międzynarodowych*. Na szczególne wyodrębnienie zasługują dwa czynniki. Pierwszym jest stopień kontroli podmiotów należących do kategorii państw międzynarodowych nad przestrzenią geopolityczną oraz zasobami przez nią generowanymi. Drugim jest stopień komplikacji przyszłego kształtu środowiska międzynarodowego. Kluczem do ich przyszłości jest z jednej strony możliwość samodzielnego zapewnienia sobie dostępu do określonych zasobów, co pozwoli nie tylko na podtrzymanie lecz również rozbudowanie własnych możliwości oraz zasięgu oddziaływania,

3370G. McClain, *Arab League countries to provide airstrike against ISIS*, „Digital Journal”, 2014, 15 września, URL: <http://www.digitaljournal.com/news/world/arab-league-countries-to-provide-airstrike-against-isis/article/403162>, [dostęp: 23.06.2018].

3371Walaa Hussein, *Qatar rejects Egypt's request to airstrikes against Islamic State* (tłum. T. Huffman), „The Muslim Issue”, 2015, 4 marca, URL: <https://themuslimissue.wordpress.com/2015/03/04/qatar-rejects-egypts-request-to-airstrikes-against-islamic-state/>, [dostęp: 24.06.2018].

z drugiej natomiast ich użyteczność w zarządzaniu skomplikowaną siecią powiązań postwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Można wyróżnić trzy potencjalne wiązki scenariuszy. Pierwszą wiązką można określić jako scenariusze *szluzebne*. W tym kontekście kluczowym czynnikiem jest koncentracja na państwach narodowych jako podstawowych *hubach* systemu międzynarodowego. *Państwa narodowe* zachowują relatywnie największy stopień kontroli nad rzeczywistością międzynarodową, poprzez utrzymanie monopolu na kontrolę przestrzeni geopolitycznej oraz utrzymanie relatywnej pozycji w przestrzeni transnarodowej. Tymczasem *klasyczne organizacje międzyrządowe* pozostaną zarządzającym kwestiami scedowanej na ich barki przez owych uczestników, pełniąc rolę przeznaczoną im przez rządy narodowe jak ich koalicje. Drugą wiązkę można określić jako scenariusze *agregacji*. Owa wiązka opiera się na modyfikacji czynnika komplikacji środowiska międzynarodowego, zarówno w kierunku zwiększenia ilości oraz kompleksowości powiązań, a co za tym idzie ekspansji przestrzeni transnarodowej kosztem klasycznej rzeczywistości geopolitycznej, jak i w kierunku przeciwnym: powrotu do rzeczywistości westfalskiej, choć w poważnym stopniu zmodyfikowanej. W tym ujęciu kluczową osią zmiany pozycji *klasycznych organizacji międzyrządowych* jest ich użyteczność jako drugorzędnych oraz wspierających centrów decyzyjnych, których podstawowym zadaniem jest zarządzanie powiązaniem międzynarodowymi oraz transnarodowymi w celu odciążania narodowego centrum decyzyjnego. Trzecią wiązkę scenariuszy można określić jako scenariusze *fragmentacji*. Dla nich, kluczowym czynnikiem będzie stopień *turbulentności* postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Obserwując historyczne relacje międzynarodowe można zaobserwować korelację polegającą na spadku stabilności połączeń w środowisku stanowiących środowisko operowania klasycznych organizacji międzyrządowych, w przypadku wzrostu skali oraz trwania zaburzeń w środowisku międzynarodowym, o zróżnicowanym charakterze. Wynika to z racjonalnego przekonania podmiotów międzynarodowych o konieczność ochrony oraz stabilizacji wewnętrznej przestrzeni w celu ograniczenia kosztów przetrwania i rozwoju.

Kończąc powyższą analizę, należy wskazać, że *klasyczne organizacje międzynarodowe* stanowią bazową wersję oraz wzorzec dla całej kategorii podmiotów ponadnarodowych. W tym wymiarze, dysponują one najdłuższą historią, sięgając korzeniami dalekiej starożytności, przewijając się na kartach historii w różnych kształtach oraz zasięgach. Jednakże ich pojawienie się wymagało koniunkcji trzech podstawowych czynników: wspólnoty kulturowej, wspólnoty interesów oraz wspólnoty komunikacyjnej. Owa amplifikacja przyczynia się do dynamicznego zwiększenia możliwości oddziaływania

podmiotu lub podmiotów podejmujących się podjęcia działania międzynarodowego w koniunkcji z przedstawicielem *klasycznych organizacji międzyrządowych*, jednakże jest to zjawisko warunkowe oraz ograniczone w czasie. W tym ujęciu owo wzmocnienie przejawia się na trzech polach. Pierwszym jest możliwość uzyskania dostępu do zasobów pozostałych podmiotów uczestniczących w organizacji, na warunkach określonych w statucie oraz pozostałych aktach określających funkcjonowanie mechanizmów danej organizacji. Drugim jest wytworzenie wartości dodanej poprzez odpowiednie skomponowanie zasobów poszczególnych podmiotów członkowskich, pozwalając na zwielokrotnienie efektu oddziaływania. Trzecim jest możliwość pośrednictwa organizacji we współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami międzynarodowymi, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów – w tym również mocarstw zewnętrznych – z którymi współpraca wiąże się z obciążeniem wizerunkowym. Owa kategoria podmiotów międzynarodowych, choć jako samodzielny użytkownik siły nie dysponuje znaczącymi możliwościami samodzielnego operowania w rzeczywistości międzynarodowej.

4.3.6. Sojusze międzyrządowe

Na tle pozostałych organizacji tego typu, owa subkategoria wyróżnia się trzema cechami. Po pierwsze, wydaje się, że owa subkategoria przeżywa własny zmierzch, jako że funkcje przynależne sojuszom przekazywane są w ręce pozostałych subkategorii *organizacji międzyrządowych*. W tym kontekście można wskazać, że ich funkcje przejmują pozostałe elementy, ze szczególnym uwzględnieniem *globalnej organizacji uniwersalnej*³³⁷² oraz *klasycznych organizacji międzyrządowych*³³⁷³. Po drugie, jest to kategoria nie dysponująca w praktyce żadną samodzielnością na arenie międzynarodowej, będąc obsługiwana przez urzędników oraz funkcjonariuszy państw członkowskich. Po trzecie, są to instytucje dysponujące wąskim zakresem działania przedmiotowego, w większości przypadków ograniczonego do płaszczyzny militarnej³³⁷⁴. Co prawda sam termin funkcjonuje również w innym politycznym rozumieniu, co można zaobserwować zwłaszcza w przypadku negocjacji na łonie Unii Europejskiej, gdzie państwa o zbieżnych interesach narodowych określane są

3372W tym przypadku szczególną rolę przyznano instytucji Rady Bezpieczeństwa ONZ, dysponującej mandatem do stosowania sankcji międzynarodowych, w tym również misji pokojowych oraz interwencji humanitarnych.

3373W tym przypadku można wskazać na szczególną rolę Unii Afrykańskiej oraz NATO, które we własnych statutach mają zapisane kolektywną obronę, lecz również przewidują współpracę z ONZ w tym wymiarze.

3374Współczesna publicystyka polityczna, mianem *sojuszu* określa formacje na potrzeby niniejszej rozprawy *koalicje chętnych*, szczególnie formowane na łonie Unii Europejskiej, szczególnie w przypadku prowadzenia negocjacji budżetowych.

jako *sojusze*³³⁷⁵, jednakże jest to najczęściej zabieg publicystyczny. Powyższa subkategoria *organizacji ponadnarodowej* jest zjawiskiem zamierającym w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, jednakże wciąż odgrywa pewną rolę, szczególnie w sferze dynamiki siły, będąc jej najprostszym oraz najmniej efektywnym amplifikatorem.

W tym kontekście historia *sojuszów międzynarodowych* skoncentrowana jest wokół wojny oraz spraw wojskowych. Począwszy od *symmachii*, skupiających greckie *polis*, poprzez analogiczne sytuacje, występujące jego fazy pierwotnej, imperialnej (sojusz rzymsko-żydowski wymierzony przeciwko Seleucydom)³³⁷⁶, jak i postimperialnej (sojusz polsko-litewski wymierzony przeciwko Zakonowi Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie). W każdym przypadku można wskazać na trzy parametry wspólne dla każdej z powyższych form podmiotowości międzynarodowej³³⁷⁷. Pierwszym jest fakt koncentracji na zasobach militarnych, w tym również na ich transferu od podmiotu będącego silniejszym partnerem do słabszego. Dobrym przykładem może być sojusz polsko-litewski, w ramach którego, a przed sformowaniem unii, strona litewska uzyskała dostęp nie tylko do zasobów o charakterze militarnym na poziomie porównywalnym do państwa zakonnego³³⁷⁸, lecz również do zasobów pozwalających na wzmocnienie pozycji geopolitycznej względem zarówno Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, jak i pozostałych podmiotów należących do europejskiego podsystemu regionalnego. Drugim jest tymczasowość owych struktur aktywowanych czy wręcz powoływanych w celu osiągnięcia szczegółowego, oczekiwanego przez wszystkich sojuszników, stanu rzeczywistości międzynarodowej. W tym kontekście wskazać można na sojusz pomiędzy Rzymem a Machabeuszami, którego celem było zrównoważenie potencjału królestwa Seleucydów³³⁷⁹ postrzeganego przez pierwszego sojusznika jako konkurent na Bliskim Wschodzie, a w drugim jako zagrożenie egzystencjalne. Trzecim jest atrofia struktur oraz organów wewnętrznych, najczęściej konstruowanych na bazie fragmentów struktury silniejszego partnera. Wiązało się to z szeregiem konsekwencji, zarówno pozytywnych oraz

3375 Prezydent Duda jedzie na Węgry. „Sojusz polsko-węgierski jest naturalny”, „Niezależna.pl”, 2018, 22 marca, URL: <http://niezalezna.pl/220483-prezydent-duda-jedzie-na-wegry-quotsojusz-polsko-wegierski-jest-naturalnyquot>, [dostęp: 24.06.2018].

3376 L. Zollschan, *Rome and Judaea: International Law Relations, 162-100 BCE*, Londyn, Nowy Jork 2017.

3377 W tym ujęciu, należy szczególnie podkreślić, że sojusze międzyrządowe były uzależnione od politycznych oraz gospodarczych interesów partnera, który mógł wyłączyć w danym przypadku niektóre mechanizmy współpracy.

3378 W tym kontekście wskazać można nie tylko na uzyskania dostępu do oddziałów ciężkozbrojnego rycerstwa, najbardziej efektywnej formacji ówczesnego świata, lecz przede wszystkim do sieci kontaktów oraz legitymacji czerpanej z transnarodowych instytucji postimperialnej fazy przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

3379 P. J. Kosmin, *The Land of the Elephant Kings: Space, Territory, and Ideology in the Seleucid Empire*, Cambridge 2014.

negatywnych. Po pierwsze jest zwiększenie koherencji oddziałów, związanych ze wspólnym dowództwem oraz zuniformizowaną strategią oraz taktyką. Po drugie jest jednakże ograniczenie legitymacji całego sojuszu poprzez dominację owego najsilniejszego elementu, szczególnie w sytuacji braku kontrakcji dyplomatycznej mającej na celu rozproszenie obaw drugorzędnych sojuszników. Po trzecie, jest to również ograniczenie możliwości analitycznych głównie z powodu zdominowania sojuszu poprzez największego partnera. Przedwestfalskie środowisko międzynarodowe wygenerowało *sojusze międzyrządowe* jako podmioty o ograniczonej użyteczności, czasie trwania, a także wymagające ciągłego zarządzania dylematami generowanymi poprzez najważniejszych sojuszników.

Westfalskie środowisko międzynarodowe przyniosło przykłady największych sojuszków międzyrządowych, obejmujących swym zasięgiem większość podmiotów operujących w skali globu. Pierwszym z nich było Trój(-Czwór?)porozumienie (fr. *Entente cordiale*) zawarty w roku 1907 roku, obejmująca trzech głównych partnerów oraz dwudziestu pięciu drugorzędnych, zarządzających przestrzenią 79,2 milionów km², zamieszkaną przez 928,7 milionów ludzi oraz produkujących produkt krajowy brutto rządu 1.703,3 miliardów USD (1913)³³⁸⁰, a jego celem było ograniczenie możliwości przeciwników: mocarstw centralnych. Drugim były Narody Zjednoczone, utworzone w 1939 roku, skomponowane praktycznie ze wszystkich podmiotów systemu globalnego, poza najważniejszymi przeciwnikami. W tym względzie można wskazać na cztery najważniejsze mocarstwa globalne: Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Związek Radziecki oraz Republikę Chińską, trzynaście państw drugiego rzędu, dziewięć rządów narodowych na wygnaniu oraz czterech przedstawicieli obozu przeciwnika³³⁸¹. Jego nadrzędnymi celami było nie tylko pokonanie państw osi, lecz również ukształtowanie kształtu stosunków międzynarodowych w sposób wykluczający wybuch podobnego konfliktu w przyszłości. W odróżnieniu od poprzedniej generacji, niniejsza charakteryzuje się dwiema dodatkowymi cechami. Pierwszą jest dynamizm struktur, otwartych na byłych członków ugrupowania przeciwnego. W pierwszym przypadku było Włochy, które weszły w skład Trójprzymierza w roku 1915³³⁸², w drugim przypadku były to zarówno mniejsze podmioty, jak Rumunia, Bułgaria oraz Finlandia, jak i

3380Dla porównania, Trójprzymierze obejmowało 6,0 milionów km², 156,1 milionów ludzi oraz produkt krajowy brutto rządu 383,9 miliardów USD. S. N. Broadberry, M. Harrison, *The Economics of World War I*, Cambridge 2005, s. 7 – 10.

3381Ostatnim państwem, które przystąpiło do Narodów Zjednoczonych była Mongolia w sierpniu 1945 roku. Oznaczało to, że poza sojuszem, oprócz państw Osi były: Afganistan, Hiszpania i jej kolonie, Irlandia, Portugalia i jej kolonie, Szwecja oraz Tybet

3382Tajny traktat z Francją podpisano już w 1902 roku. H. Gardner, *The Failure to Prevent World War I: The Unexpected Armageddon*, Farnham, Burlington 2015, s. 120.

większe podmioty, jak Włochy oraz Związek Radziecki³³⁸³. Drugą jest daleko posunięty formalizm *sojuszów międzynarodowych*, w ramach których pojawiły się zarówno konferencje międzyrządowe, prowadzone w celu określenia zarówno celów strategicznych oraz taktycznych istnienia sojuszów, jak i rozstrzygania nieporozumień sojuszniczych, jak i stałe organy konstruowane głównie na bazie sztabów generalnych oraz najwyższych dowództw, których zadaniem jest przekształcenie owych ustaleń w rzeczywistość międzynarodową. Oczywiście w skład tych organów wchodzi przedstawiciele wyłącznie rządów narodowych i to tym ściślej powiązane z władzą polityczną, że zwykle stanowili oni reprezentantami sił zbrojnych³³⁸⁴. Reasumując, kluczowym elementem westfalskich sojuszy międzynarodowych jest dylemat między dynamiką w przepływie środków, ze szczególnym uwzględnieniem przesunięć podmiotów członkowskich, głównie w kierunku strony zwyciężającej, a formalizmem rytuału związanego z powołaniem stałych organów, których celem jest bieżące zarządzanie działalnością *sojuszu*.

Jak wskazano, w przypadku późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, *sojusze międzyrządowe* są kategorią zamierającą. Jest niezwykle rzadkim przypadkiem, gdy dwa lub więcej podmiotów podpisuje układ wymierzony w trzecią stronę *explicite*. Szczególnie, jeśli jest to układ wyłącznie o charakterze militarnym. W ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, wskazać należy że *sojusz* jest zazwyczaj wiązką połączeń międzynarodowych, łączących dwa *państwa narodowe* w sposób trwały oraz przedłużony w czasie. I choć najważniejszym elementem jest komponent militarny, powiązany z zabezpieczeniem ważnych interesów obu stron, to występuje on również w towarzystwie szeregu innych elementów, istotnych dla jakości oraz głębokości więzi. W tym ujęciu wskazać należy na cztery podstawowe *sojusze międzyrządowe* stanowiące modelowy przykład owych relacji. Pierwszym jest specjalna relacja łącząca Wielką Brytanię ze Stanami Zjednoczonymi, istniejący od XIX wieku³³⁸⁵. Drugim jest sojusz japońsko-amerykański, powstały jako konsekwencja rozstrzygnięcia drugiej wojny światowej³³⁸⁶. Trzecim jest sojusz pomiędzy Federacją Rosyjską a Republiką Białorusi, który pojawił się po rozpadzie Związku

3383W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że atak 22 czerwca 1941 roku stanowił złamanie sojuszu z państwami Osi, zawartego w 1939 roku. Nominalnie rzecz ujmując, było to otwarcie drugiego frontu przez Niemcy, przy czym pierwszy pozostawał nieaktywny przebiegając wzdłuż kanału La Manche.

3384Oznacza to szczególnie silne związki podporządkowania z rządem narodowym, poprzez westfalską tradycję określania wojskowych jako *ludzi króla*. Dodatkowo, nawet współcześnie sankcje wobec wojskowych za zdradę są szczególnie dotkliwe oraz skrupulatnie egzekwowane.

3385J. Dumbrell, *The US–UK special relationship: Taking the 21st-century temperature*, „The British Journal of Politics and International Relations”, 2009, nr 11(1), s. 64 – 78.

3386E. Chanlett-Avery, *The US-Japan Alliance*, „Congressioanl Research Service”, 2011, 18 stycznia, URL: https://books.google.pl/books?hl=pl&lr=&id=TMGAuWtpCVcC&oi=fnd&pg=PA1&dq=us+japan+alliance&ots=06Tuilx9Cd&sig=c7c7E915xdF9urPefXdR-ZSu3-k&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, [dostęp: 24.06.2018].

Radzieckiego³³⁸⁷. Czwartym może być formułująca się relacja pomiędzy Arabską Republiką Syrii a Federacją Rosyjską, w kontekście syryjskiej wojny domowej, jednak którego los nie jest jeszcze przesądzony³³⁸⁸.

Na przykładzie powyższych częściowo upodmiotowionych powiązań międzynarodowych, można wskazać na szereg specyficznych dla nich parametrów, które mają wpływ na dynamikę zarówno ich potencjału jak i możliwości jego aktywizacji w zmiennych warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Pierwszym oraz determinującym parametrem jest przymusowość wytworzonego połączenia. Drugim jest ograniczenie owej relacji wyłącznie do jednego wymiaru rzeczywistości międzynarodowej, w tym kontekście niemal wyłącznie do płaszczyzny militarnej. Natomiast ostatnie lata, przyniosły dwie poważne modyfikacje w ramach obiegu zasobów. Po pierwsze, jest to umiejscowienie pośredników w transmisji zasobów militarnych, których sztandarowym przykładem stają się *prywatne firmy wojskowe (Private Military Corporations, PMC)* takich jak *Academi* (dawniej *Blackwater Worldwide*), czy *Grupa Wagnera*³³⁸⁹. Po drugie, modyfikacją transferu zasobów jest dość poważne ograniczenie suwerenności zarówno w kontekście podmiotu słabszego jak i silniejszego. Trzecim jest możliwość zaistnienia konfliktów oraz antypatii na innych polach wzajemnych kontaktów, ze szczególnym uwzględnieniem kontaktów ekonomicznych.

W tym kontekście *sojusze międzynarodowe* są na tyle specyficzne, że nie obejmują całości spektrum relacji pomiędzy zaangażowanymi sojusznikami. Po pierwsze, była to sfera rywalizacji gospodarczej, która doprowadziła do szeregu asertywnych działań obu stron szczególnie w latach 80. i 90. XX wieku³³⁹⁰. Po drugie, można zaobserwować niepokoje oraz niechęć społeczną względem personelu strony silniejszej³³⁹¹. Po trzecie, w przypadku Białorusi, generatorem niestabilności więzi w innych zakresach są osobiste ambicje prezydenta Alaksandra Ryhorawicza Łukaszenki (biał. Аляксандр Рыгоравіч Лукашэнка, ros. Александр Григорьевич Лукашенко, Aleksandr Grigorjewicz Łukaszenko)³³⁹².

3387R. Deyermund, *The state of the union: military success, economic and political failure in the Russia–Belarus union*, „Europe-Asia Studies”, 2004, nr 56(8), s. 1191 – 1205.

3388How Russia Angered Iran in Syria and Had to Pull Its Troops From the Lebanese Border, „Haaretz”, 2018, 7 czerwca, URL: <https://www.haaretz.com/israel-news/how-russia-angered-iran-in-syria-and-israel-may-be-behind-it-1.6155086>, [dostęp: 23.06.2018].

3389M. Gawęda, „Muzykanci” Grupy Wagnera. Rosyjscy najemnicy w Syrii, „Defence24.pl”, 2018, 18 lutego, URL: <https://www.defence24.pl/muzykanci-grupy-wagnera-rosyjscy-najemnicy-w-syrii-analiza>, [dostęp: 21.08.2018].

3390J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 168 – 170.

3391J. Soble, *At Okinawa Protest, Thousands Call for Removal of U.S. Bases*, „The New York Times”, 2016, 19 czerwca, URL: <https://www.nytimes.com/2016/06/20/world/asia/japan-okinawa-protest-united-states-military.html>, [dostęp: 22.08.2018].

3392J. Becker, *Divergent political-economic trajectories: Russia, Ukraine, Belarus* [w:] *Crises in the Post-Soviet Space*, red. F. Jaitner, T. Olteanu, T. Spóri, Londyn 2018, s. 81 – 100.

Sojusze międzynarodowe są niezwykle wyspecjalizowaną formą podmiotowości międzynarodowej, praktycznie ograniczoną wyłącznie do jednego wymiaru. Czwartym jest konieczność formalizacji owej relacji przez zawarcie odpowiednich umów międzynarodowych, zwykle odnoszących się głównie do regulacji statusu sił wojskowych silniejszego partnera na terytorium słabszego. Wymaga ona z jednej strony istnienia umowy międzynarodowej pomiędzy zaangażowanymi podmiotami, regulującej parametry *sojuszu*, w tym również status sił wzmacniających sojusznika, a także określającej parametry inicjacji postanowień sojuszników. O ile przy młodszych *państwach narodowych*, utworzonych w okresie dekolonizacji, owe związki są odwrócone, co powoduje częste konflikty pomiędzy rządem cywilnym a sztabem wojskowym³³⁹³, o tyle w przypadku instytucji o rozbudowanej pamięci organizacyjnej, a te właśnie generują *sojusze międzynarodowe* wypracowały relacje pomiędzy owymi reprezentantami w sposób ograniczający prawdopodobieństwo wystąpienia gwałtownych zmian.

Co więcej organy funkcjonujące w ramach sojuszków międzynarodowych rzadko mają charakter stały. Znacznie częściej ich zarządzanie realizowane jest na zasadzie cyklicznie organizowanych konferencji międzyrządowych przedstawicieli państw współpracujących w ramach sojuszu, jak i pozostałych uczestników regionalnych systemów międzynarodowych³³⁹⁴. Po trzecie, owe organy wyposażone są głównie w kompetencje wykonawcze, co oznacza, że nie dysponują realną możliwością ani kształtowania ani korygowania państw członkowskich, a wyłącznie synchronizację oraz koordynację inicjatyw formułowanych oraz implementowanych na szczeblu rządowym. Piątym jest społeczna krytyka owego powiązania, przy czym można się o niej przekonać jedynie w społeczeństwach, które tą krytykę dopuszczają. W tym względzie należy wskazać, że owe sojusze powstały w wyjątkowych, ściśle określonych okolicznościach. Z chwilą ich wygaśnięcia poparcie dla idei podtrzymania *sojuszu* zmniejsza się, szczególnie w społeczeństwie generującym słabszego partnera w relacji, zwłaszcza w kontekście konieczności poświęcania cennych zasobów jak i rezygnacji z kuszących możliwości, zarówno w wymiarze rozbudowy własnego potencjału, jak i wykorzystania potencjalnie zyskownych powiązań międzynarodowych. Owe więzi podlegają nieustannej erozji, szczególnie poprzez działania czynników społecznych³³⁹⁵.

3393K. Connor, D. Hebditch, *How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution*, Nowy Jork 2009.

3394Pan Guang, *The Astana summit. A new stage in the development of the Shanghai Cooperation Organization*, „Asia Europe Journal”, 2005, nr 3(4), s. 501 – 506.

3395B. Knight, *Germans protest US military movements outside Berlin*, „DW.com”, 2018, 30 maja, URL: <https://www.dw.com/en/germans-protest-us-military-movements-outside-berlin/a-43990723>, [dostęp: 26.08.2018].

Efektym końcowym jest osłabianie więzi sojuszniczej, aż do poziomu jej całkowitego zerwania. Szóstym jest nietrwałość owej relacji, co generuje konieczność nieustannego jej potwierdzania oraz odnawiania. W tym wymiarze można wskazać na dwa typy działań. Po pierwsze, są to deklaracje oraz zabiegi dyplomatyczne, w ramach których poprzez odpowiednio usankcjonowane oraz w pełni legitymizowane kanały komunikacyjne wyrażana jest wola utrzymania owych relacji międzynarodowych, a także realizacji postanowień traktatowych. Po drugie, są to działania w sferze wojskowej, polegające zarówno na podejmowaniu wspólnych operacji oraz manewrów formacji wojskowych³³⁹⁶, a także na transferze technologii wojskowych³³⁹⁷. Wśród *organizacji międzyrządowych*, wymagają zdecydowanie największych nakładów zasobów.

Konkludując powyższe rozważania, pomimo że *sojusze międzynarodowe* stają się zanikającą formą *organizacji międzyrządowych*, to jednak fakt, że uczestniczą w nich podmioty dysponujące olbrzymim potencjałem siły, zarówno w wymiarze *hard Power* jak i *soft Power*, czy też generujące znaczące turbulencje międzynarodowe, takie jak Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, wciąż stanowią istotną formę projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej, amplifikując zarówno posiadane zasoby przez słabszych sojuszników, jak i rozbudowując regionalną legitymację do realizowania skomplikowanych operacji przez silniejszych. W tym wymiarze najbardziej prawdopodobnym rezultatem ewolucji będzie wygaszenie tej formy projekcji siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym. Wynika to z koniunkcji trzech czynników. Pierwszym jest dramatyczny wzrost stopnia komplikacji oraz turbulentności przestrzeni międzynarodowej. Drugim jest spadek potencjału państw będących podstawowymi uczestnikami relacji sojuszniczych. Trzecim jest relatywne ograniczenie znaczenia siły *hard Power* w wymiarze militarnym, co wymaga odnalezienia innych bardziej efektywnych oraz ekonomicznych form współpracy oraz amplifikacji własnych możliwości operacyjnych. *Sojusze międzynarodowe* stają się formą reliktu dawnych instytucji międzynarodowych.

4.3.7. Formy stosowania siły przez podmioty ponadpaństwowe

Tytułem podsumowania rozważań odnoszących się do tematu dynamiki siły w

3396NATO zapowiada potężne manewry. 40 tysięcy żołnierzy na północy, „TVN24.pl”, 2018, 17 maja, URL: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/wielkie-manewry-nato-trident-juncture,837762.html>, [dostęp: 25.08.2018].

3397J. P. Bialos, S. L. Koehl, *The NATO Response Force. Facilitating Coalition Warfare through Technology Transfer and Information Sharing*, „Center for Technology and National Security Policy National Defence University”, Waszyngton 2005, URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a450219.pdf>, [dostęp: 24.08.2018].

półnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy wskazać na fakt, że owa kategoria podmiotowości międzynarodowej, wykazuje specyfikę odmienną od kategorii *państwa narodowego*, w co najmniej trzech punktach. Po pierwsze, jej przedstawiciele nie są uniwersalnymi generatorami oraz użytkownikami siły. Funkcjonują głównie jako wysoce sprofilowane amplifikatory, dysponujące wyspecjalizowanym profile potencjału. Stosują głównie środki należące do sfery *soft Power*. Po drugie, dysponują znacznie mniejszą swobodą operowania na arenie międzynarodowej, głównie poprzez działania państwa narodowego. W tym kontekście, operowanie państw członkowskich stanowi ramy do podejmowania działalności przez organy podmiotów ponadnarodowych. Po trzecie, posiadającymi również olbrzymie możliwości dystrybucji *legitymacji* i szacunku. Szczególnie odnosi się to do rozstrzygania o prawomocności podejmowanych działań na arenie międzynarodowej, począwszy od nawiązania kontaktów dyplomatycznych, a skończywszy na interwencjach humanitarnych. Przechodząc do właściwej analizy roli oraz funkcji środowiska międzynarodowego, należy wskazać na trzy podstawowe mechanizmy służące generacji oraz projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej.

Pierwszym oraz najważniejszym mechanizmem generowania siły jest modyfikacja, implementacja oraz monitoring *prawa międzynarodowego*. W tym ujęciu należy szczególnie wskazać, że obsługa owego przedmiotowego obwodu projekcji siły jest jedną z najważniejszych przesłanek pojawienia się całej kategorii podmiotów międzynarodowych. Tworzenie zasad zachowania podmiotów międzynarodowych nie tylko *państw narodowych* ale również pozostałych, niepaństwowych elementów środowiska międzynarodowego. Począwszy od konwencji o zasięgu ogólnosiwiatowym, jak *Porozumienie Paryskie*, podpisane 22 kwietnia 2016 roku, jak i umowy bilateralne, jak na przykład *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polski a Rządem Rumunii o grobach wojennych* podpisana dnia 25 maja 2018 roku³³⁹⁸. Głównie poprzez dwa sposoby oddziaływania *organizacji* na państwa będące stroną owych umów, a nie przestrzegając jej zapisów. Po pierwsze, jest to, co jest funkcją przede wszystkim *reżimów międzynarodowych*, których głównym zadaniem jest analiza stanu *prawa międzynarodowego*, identyfikacja najważniejszych wyzwań oraz przeszkód w jego implementacji, a także podmiotów nie stosujących do ich postanowień, ze szczególnym uwzględnieniem *reżimu międzynarodowego* zmian klimatycznych³³⁹⁹. Po drugie, jest to bezpośrednia inicjacja sankcji wynikających ze stwierdzenia niestosowania się do

3398 *Podpisanie umowy o grobach wojennych między Polską a Rumunią*, „Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego”, 2018, 25 maja, URL: <http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/podpisanie-umowy-o-grobach-wojennych-miedzy-polska-a-rumunia-8387.php>, [dostęp: 24.08.2018].

3399 M. Pietraś, *Międzynarodowy (...)*.

określonych postanowień *prawa międzynarodowego*. Przy czym należy poczynić dwa istotne spostrzeżenia. Z jednej strony owa możliwość pozostaje w rękach *organizacji regionalnych o charakterze integracyjnym* dysponujących szczególnie rozbudowanym instrumentarium oddziaływania międzynarodowego oraz najszerszym zakresem samodzielności. Z drugiej, inicjacja niniejszego obwodu działania otwiera obszar w stosunkach międzynarodowych charakteryzujący się olbrzymim poziomem niepewności oraz subiektywnych interpretacji działań w rzeczywistości międzynarodowej. Współcześnie można wskazać na owo zjawisko rozwijające się w przypadku Unii Europejskiej, uwikłanej w spór kompetencyjny z Rzeczpospolitą Polski oraz Republiką Węgier, zarówno w stosunku do zmian w polityce wewnętrznej, jak i kwestiami międzynarodowymi, szczególnie kryzysem migracyjnym. Reasumując, siła *podmiotów ponadpaństwowych* jest skupiona na administrowaniu *prawem międzynarodowym*.

Drugim jest ustalenie protokołów komunikacji pomiędzy państwami członkowskimi jak i kolektywem członkowskim a podmiotami z środowiska zewnętrznego. W tym ujęciu można wskazać na fakt, że są one powoływane głównie w celu współdzielenia zasobów poszczególnych uczestników danego podmiotu ponadpaństwowego. Istotą owego działania jest efektywne splecenie zróżnicowanych zasobów poszczególnych uczestników organizacji w jedną spójną strategię, której podstawowe cele ustalane są na podstawie negocjacji wszystkich zainteresowanych. W tym ujęciu można wskazać na fakt, że *organizacje* te służą głównie do określania owych celów, których realizacja jest postrzegana jako istotna dla szeregu różnych podmiotów uczestniczących w danej organizacji. Ów obwód projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej skomponowany jest z trzech elementów. Po pierwsze, jest to obwód negocjacyjny, którego najważniejszym celem staje się ustalenie hierarchii preferencji oraz celów wspólnych działań oraz inicjatyw. Po drugie, jest to warunkowe oraz czasowe oddanie do dyspozycji organizacji części własnego potencjału w celu osiągnięcia kolektywnie pożądanego stanu rzeczywistości międzynarodowej. Po trzecie, jest to również realizacja inicjatyw globalnego zarządzania środowiskiem międzynarodowym prowadzonych pod egidą danego *podmiotu ponadpaństwowego*. W środowisku postwestfalskich, będą one miały wartość egzystencjalną, zarówno dla całości systemu, jak i jego pojedynczych uczestników. *Podmioty ponadnarodowe* dysponują szczególną rolą w komunikacji międzynarodowej w wymiarze zarówno negocjowania wspólnych celów aktywności międzynarodowej, uzyskiwania *efektu synergii* poprzez współdzielenie zasobów siły, zarówno materialnych jak i niematerialnych, a także koordynując inicjatywy kluczowe dla kształtu oraz funkcjonowania współczesnego środowiska międzynarodowego.

Trzecim jest oddziaływanie na pozostałe podmioty międzynarodowe za pomocą *normative Power*. W tym kontekście przejęcie ciężaru administrowania owymi inicjatywami, oznacza uzyskanie dla organizacji szeregu korzyści. Po pierwsze, jest to swobodny dostęp do zasobów o zróżnicowanym charakterze. Efektem tego było czasowe wzmocnienie potencjału organizacji przez rzeczony zasoby, choćby tylko czasowo oraz warunkowo oddelegowane pod jej kontrolę. Co ważniejsze, powoduje to wytworzenie połączenia w rzeczywistości międzynarodowej, które powoduje zwiększenie prawdopodobieństwa zastosowania owego mechanizmu w przyszłości, nie tylko w celu realizacji analogicznej funkcji, lecz również jej *spill over* na inne zagadnienia międzynarodowe, co spowoduje rozbudowę podmiotu działającego oraz jego międzynarodowy awans. Po drugie, jest to wzrost autonomii. Funkcjonowanie jako pośrednik pomiędzy podmiotami niezdolnymi do efektywnej obsługi określonego połączenia w systemie międzynarodowym. W rezultacie *państwa narodowe*, dotychczas ściśle kontrolujące działania *podmiotów ponadpaństwowych*, stają się zajęte równoważeniem własnych potęg, głównie poprzez wygaszanie własnych działań oraz ograniczenia w funkcjonowaniu sieci połączeń własnych przeciwników. Pozwala to na zdjęcie części blokad nakładanych na owe podmioty przez państwa członkowskie oraz umożliwienie znacznie bardziej swobodnego operowania w rzeczywistości międzynarodowej. Po trzecie, jest to poprawa wizerunku publicznego jako wiarygodnej oraz istotnej organizacji w środowisku międzynarodowym. W tym kontekście funkcjonowanie organizacji jako pośrednika, czy wręcz *języczka u wagi* decydującego o kierunku rozwoju sytuacji międzynarodowej. Pozwala to na wzrost roli organizacji oraz odkształcenie międzynarodowego systemu przesyłania zasobów siły, zarówno *hard Power* jak i *soft Power*, z uwzględnieniem *podmiotu ponadpaństwowego*, najczęściej *klasycznej organizacji międzyrządowej*.

Reasumując, podstawowe formy projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, zakładały przede wszystkim modyfikowanie możliwości projekcji siły przez inne podmioty międzynarodowe, głównie państwa członkowskie choć wśród najbardziej zaawansowanych, zaobserwować można koniunkcję pomiędzy nimi, a *transnarodowymi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego*³⁴⁰⁰. W tym względzie można zaobserwować szczególną aktywność podmiotów ponadpaństwowych na trzech polach: kształtowania oraz monitoringu prawa międzynarodowego, synchronizację działań państw członkowskich oraz pośrednictwo pomiędzy podmiotami niezdolnymi do podjęcia efektywnej

3400A. Wiktorska-Święcka, *Transnarodowe społeczeństwo obywatelskie na poziomie obywatelskim* [w:] *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie*, red. A. Pacześniak, M. Klimowicz, Warszawa 2014, s. 97 – 123.

oraz bezpośredniej współpracy między sobą. W efekcie można zaobserwować, że podmioty tego typu stanowią głównie modyfikatora rzeczywistości międzynarodowej.

4.3.8. Ograniczenia stosowania siły przez podmioty ponadpaństwowe

Podmioty tego typu są również narażone na szereg ograniczeń, które ograniczają ich efektywność na arenie międzynarodowej, jak i możliwości projekcji siły. Jednym z najwyższych przejawów owej słabości oraz jej ukierunkowaniem jest skrajne wręcz uzależnienie tych podmiotów od *państw narodowych*. Kluczem do zrozumienia owego stanu rzeczy jest koncepcja *wtórnej podmiotowości międzynarodowej*³⁴⁰¹. W tym ujęciu, to *państwa narodowe* określają wszystkie parametry określające ową organizację międzynarodową, począwszy od struktury oraz funkcjonowania, a skończywszy na dozowaniu zasobów siły, zarówno z domeny *hard Power* jak i *soft Power*. Co więcej, nieomal automatycznie państwa członkowskie, umieszczają w strukturach organizacji elementów służących do zablokowania niepożądanych przez nich działań³⁴⁰².

Pierwszym ograniczeniem jest to, że *podmioty ponadpaństwowe* nie dysponują możliwościami bezpośredniego czerpania zasobów z przestrzeni geopolitycznej. Powoduje to drastyczne ograniczenie możliwości realizowania własnych celów na dwa najważniejsze sposoby. Po pierwsze, jest to konieczność znaczących modyfikacji własnej hierarchii celów geostrategicznych, głównie z powodu konieczności nawiązania współpracy z podmiotami przejmującymi owe zasoby, głównie finansowe, jak i materialne, lecz również niematerialne, ze szczególnym uwzględnieniem legitymacji społecznej do podejmowania działań w środowisku międzynarodowym. Po drugie, jest to permanentna możliwość terminacji lub zawieszenia funkcjonowania owej organizacji w przypadku długotrwałego oraz przedłużającego się konfliktu z państwami członkowskimi. W tym kontekście stanowi to również pokłosie bazowania organizacji tego typu na *wtórnej suwerenności*, a więc warunkowo przekazanych w ręce organizacji międzynarodowej legitymacji, zasobów oraz kompetencji.

W drugim przypadku można wskazać na fakt, że *podmioty ponadpaństwowe* nie dysponują możliwością bezpośredniego przełamania suwerenności *państwa narodowego*, ze szczególnym uwzględnieniem państw członkowskich. Z jednej strony stanowią efekt oraz

3401M. Pietraś, *Organizacje (...)*, s. 94.

3402Najpopularniejszymi są dwa. Pierwszym jest przyznawanie poszczególnym państwom członkowskim prawa *veta*, lub jego łagodniejszej wersji – *opt-out*. Drugim jest ustanowienie organów o charakterze międzyrządowym, podejmujących decyzje na zasadzie konsensusu. W efekcie poszczególne państwa członkowskie mogą w każdej chwili zablokować podjęcie z własnej perspektywy niekorzystnych działań.

przyczyną modyfikacji funkcji przepuszczalności geopolitycznego systemu filtracyjnego, którym są narodowe granice państw. Z drugiej natomiast strony, jednym z ważniejszych ograniczników dla jej możliwości jest *suwerenność narodowa*, która w tym wymiarze stanowi o możliwości podjęcia oraz podtrzymania działań mających na celu zablokowanie oraz zniesienie skutków ich decyzji, zarówno pożądaných, jak i niepożądanych na poziomie *podmiotu ponadpaństwowego*. Odnosi się to zarówno do państw członkowskich³⁴⁰³ jak i pozostałych podmiotów spoza jej jurysdykcji³⁴⁰⁴. W rezultacie wydaje się niezbędne, występowanie podmiotów tego typu w koniunkcji – w ramach *koalicji chętnych* – z przedstawicielami innych kategorii innych podmiotów międzynarodowych.

Konkludując powyższy podrozdział, należy szczególnie wskazać, że kategoria *podmiotów ponadpaństwowych* stanowi przedziwne połączenie siły i słabości w stosunkach międzynarodowych, stanowiąc niemal wzorowy model przepływów siły składających się oraz opisywanych przez teorię dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Podstawowym czynnikiem generującym ich renesans w ramach współczesnego kontekstu relacji międzynarodowych, jest ilościowy rozwój powiązań pomiędzy poszczególnymi ich uczestnikami, co przekłada się na nową jakość, niespotykaną we wcześniejszych iteracjach środowiska międzynarodowego. W kontekście dynamicznych przepływów siły pomiędzy *podmiotami ponadnarodowymi* należy wskazać na asymetrię relacji komponentów siły tych podmiotów. Kolektywnie prezentują one przerost komponentów *soft Power*, ze szczególnym uwzględnieniem płaszczyzny komunikacyjnej, dysponującej szczególną legitymacją wszystkich uczestników danej organizacji, połączony z szczególnie widoczną słabością w dziedzinie posiadania oraz dysponowania środkami *hard Power* przeznaczonymi głównie do utrwalania efektów podejmowanych decyzji w rzeczywistości międzynarodowej. Niewątpliwie wraz z ewolucją w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, szczególnie uwzględniającej wzrost stopnia komplikacji relacji oraz spadek poziomu turbulentności, ma pozytywne przełożenie na wzrost popytu na powyższe podmioty, przeznaczone do ich uporządkowania oraz koordynacji działań na poziomach narodowym oraz subnarodowym. Jednakże najbardziej prawdopodobnym efektem będzie utrzymanie ich w roli drugorzędnych centrów zarządzania stosunkami międzynarodowymi, szczególnie w dziedzinie modyfikacji parametrów jakościowych. Na szczególną uwagę zasługuje w tym dziedzinie przypadek Unii Europejskiej, jako szczególny oraz jednostkowy reprezentant

3403Polski rząd odpowiada Komisji Europejskiej w sprawie sądów, „Niezależna.pl”, 2017, 13 października, URL: <http://niezalezna.pl/205828-polski-rzad-odpowiada-ke-ws-sadow>, [dostęp: 21.08.2018].

3404A. Macdonald, *Turkey taking 'huge strides' away from European Union: top EU official*, „Reuters”, 2018, 17 kwietnia, URL: <https://www.reuters.com/article/us-eu-turkey/turkey-taking-huge-strides-away-from-european-union-top-eu-official-idUSKBN1HO22G>, [dostęp: 21.08.2018].

jednej z kategorii – *regionalnej organizacji integracyjnej*. Wydaje się, że jest to przykład próby wykonania transformacji *organizacji międzyrządowej w państwo narodowe*, analogicznie do próby transformacji *podmiotu transnarodowego w państwo międzynarodowe*, co wydaje się że było celem Daesh. O ile w drugim przypadku, już w 2018 roku można mówić o klęsce, oraz wymuszonej ewakuacji resztek podmiotowości ISIS do transnarodowej przestrzeni społecznej, o tyle w pierwszym przypadku sytuacja wciąż jest nierozstrzygnięta. Wydaje się że ewolucja *podmiotów ponadpaństwowych* utrzyma ich pozycję jako centrów koordynacji działań międzynarodowych, bez istotnych zmian ich parametrów jakościowych, przynajmniej w średniej perspektywie strategicznej.

4.4. Podmioty subnarodowe

Trzecią grupą podmiotów międzynarodowych, obdarzonych w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym możliwością realizacji własnych interesów przy pomocy siły, są *podmioty subnarodowe*. Jest to niewątpliwie grupa największa i najbardziej zróżnicowana pod względem schematów organizacyjnych. O ile w przypadku poprzednich grup można zidentyfikować spójne schematy oraz mechanizmy, które służą ich identyfikacji oraz wyodrębnieniu spójnej kategorii, o tyle w tym przypadku wielość podmiotów oraz ich nietrwały charakter utrudnia ich wyodrębnienie.

W tym ujęciu należy szczególnie podkreślić fakt, że podmioty te stanowią luźne konglomeraty, które choć zlokalizowane na poziomie subnarodowym rzeczywistości międzynarodowej, to jest głównie wewnątrz *państw narodowych*, wyrastając z potrzeb różnych grup społecznych. Nierzadko działają one wyłącznie w ramach macierzystego *państwa narodowego*. Pomimo owych trudności, wyróżnienia tej kategorii na potrzeby niniejszej pracy dokonano na podstawie trzech kryteriów.

Po pierwsze, podmioty te zlokalizowane na poziomie ulokowanym pomiędzy poziomem rządowym a pojedynczymi obywatelami. W swej istocie są to podmioty *zlokalizowane*, choć lwią część z nich, wykorzystując możliwości oferowane przez transnarodową przestrzeń społeczną łączą się w większe całości, synchronizując własną aktywność w celu uzyskania optymalnego efektu działania. Idealnym przykładem podmiotów tego typu są *związki zawodowe*³⁴⁰⁵, które co ciekawe, nie prowadzą znaczącej aktywności poza granicami macierzystego państwa narodowego.

Po drugie, *podmioty subnarodowe* łączy również związanie z wolą obywateli. Ich struktura jest spontanicznym wyrazem dążeń grup obywateli oraz pojedynczych ludzi. Więzi

3405Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 78.

te są w mniejszym stopniu sformalizowane oraz zinstytucjonalizowane, nawet w przypadku *korporacji transnarodowych*, z natury operujących w środowisku prawa wewnętrznego państw narodowych. Wskazać można na dwa podstawowe poziomy funkcjonowania organizacji subnarodowych. Pierwszym i najpopularniejszym są sieci złożone z ludzi i organizacji zbudowane na podstawie wspólnych pasji i zainteresowań. Dzięki niemu możliwe stało się zawiązanie społeczności fanów poszczególnych gier, filmów czy książek³⁴⁰⁶, które obejmują swym zasięgiem cały świat, choć większość ich członków zlokalizowana jest w państwach rozwiniętego Zachodu. Drugim są sieci tworzone na podstawie wspólnych celów, których osiągnięcie określone jest jako ważne dla grup ludzi rozsianych po większej liczbie państw.

Po trzecie są to sieci funkcjonalne, tworzone jako spójne podmioty na poziomie globalnym i międzynarodowym. W tej grupie zlokalizowana jest większość podmiotów, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów transnarodowych: *korporacji* oraz *organizacji pozarządowych*. Charakteryzują się dwiema cechami. Pierwszą jest wysoki poziom instytucjonalizacji i formalizacji wewnętrznej. Drugą cechą jest nastawienie na efektywność, nierzadko z założeniem nagięcia, jeśli nie złamania zasad prawnych podmiotu goszczącego. W tym ujęciu, szczególnie z perspektywy członków danej organizacji, jej wola przeważa nad prawem stanowionym, szczególnie z powodu postrzegania go jako wynik zbyt wielu kompromisów³⁴⁰⁷.

W tym miejscu należy poczynić jeszcze jedno zastrzeżenie odnośnie do niniejszej kategorii *podmiotów subnarodowych*. W wyniku dogłębnej analizy podmiotów należących do kategorii wynika, że wbrew pozornej dychotomii pomiędzy *organizacjami pozarządowymi* a *organizacjami przestępczymi*, obie kategorie podmiotów wykazują na tyle znaczącą liczbę wspólnych parametrów, że wydaje się dopuszczalne sformułowanie założenia, że wskazane jest skonstruowanie wspólnej kategorii obejmującej obie strony społeczeństwa obywatelskiego. Jedyne istotne rozróżnienie to stosunek do istniejących ram prawnych: *organizacje pozarządowe*, zwykle funkcjonują na podstawie zasad prawnych zapisanych w konstytucjach, ustawach i rozporządzeniach; oraz podmioty nieskrępowane tymi zasadami, stosujące środki stanowiące pochodną wyłącznie ich suwerennych decyzji. Do tego dochodzi liczna grupa podmiotów funkcjonujących jednocześnie po obu stronach prawa. Z jednej strony wskazać można na podmioty takie jak liczne *korporacje* posługujące się lobbystami

3406Jedną z najbardziej rozbudowanych sieci transnarodowych powiązań tego typu jest społeczność fanów produktów franczyzy *Gwiezdnych Wojen*.

3407Szczególnie zaobserwować można to na przykładzie tak zwanego *kompromisu aborcyjnego* w Polsce, kwestionowanego z obu stron: zarówno *prolife* jak i *prochoice*.

oraz powiązaniem korupcyjnymi³⁴⁰⁸ czy Greenpeace, który w swoich akcjach wielokrotnie balansował na granicy porządku prawnego³⁴⁰⁹. Z drugiej strony, *organizacje o charakterze przestępczym czy terrorystycznym* nierzadko stanowią odpowiedź obywateli nie tylko na upokorzenie lecz na sytuację braku podstawowych usług publicznych, oraz perspektywę poprawy realnej sytuacji. Przykładami mogą być Hamas i Hezbollah, które dysponują rozbudowaną siecią szkół, sierocińców, banków oraz instytucji charytatywnych, zadaniem których jest nie tylko zapewnienie płynnego funkcjonowania zbrojnego oraz politycznego ramienia organizacji lecz także zaspokojenie potrzeb społecznych społeczności palestyńskiej i libańskiej³⁴¹⁰.

Dodatkowo, przynajmniej w jednym przypadku – mafii włoskiej – geneza *organizacji kryminalnych* wydaje się powiązana z historią danego regionu³⁴¹¹. W tej kwestii istotną sprawą jest jeszcze kwestia międzynarodowej recepcji poszczególnych podmiotów, a także jej dynamiczna zmiana w czasie, czego przykładem może być rozgrywka pomiędzy Turcją a Stanami Zjednoczonymi, odnoszącą się do wpisania organizacji kurdyjskich, głównie operujących na terenie Syrii oraz Iraku na listę podmiotów terrorystycznych³⁴¹². Podsumowując, *podmioty subnarodowe* stanowią największą i najbardziej zróżnicowaną grupę podmiotów międzynarodowych. Co ważniejsze jednak jest to kategoria, która stanowiła pierwotną formę aktywności politycznej, która jednak została wytlumiona przez powstanie i rozkwit *państwa narodowego*. Obecnie, w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, podmioty te odzyskują pierwotną swobodę działania.

Jednakże swoboda ta ograniczona jest przez trzy istotne czynniki. Pierwszym i najważniejszym jest utrzymanie dominującej roli *państwa narodowego* we współczesnej generacji środowiska międzynarodowego. Posługując się odległą metaforą systemu słonecznego, rząd pozostaje gwiazdą centralną, która wiąże pozostałe ciała niebieskie, od

3408M. Pertschuk, *When the Senate Worked for Us: The Invisible Role of Staffers in Countering Corporate Lobbies*, Nashville 2017.

3409Przykładem może być ostatnia aktywność w odniesieniu do umieszczenia napisu na zastrzeżonej płaskowyzu pokrytego rysunkami w Nazca. Pomimo niewątpliwie szczytnych intencji wpłynięcia na przywódców zebranych w Limie na szczycie klimatycznym, jednak uszkodzając obiekt określony jako dziedzictwo kulturalne nie tylko Peru, lecz też świata, przekroczył granice prawa. K. Hetter, *Peru claims Greenpeace damaged ancient Nazca Lines*, „CNN Travel”, 2014, 12 grudnia, URL: <https://edition.cnn.com/travel/article/greenpeace-nazca-lines-damage/index.html>, [dostęp: 21.08.2018].

3410M. Koss, *Resistance, Power and Conceptions of Political Order in Islamist Organizations: Comparing Hezbollah and Hamas*, Londyn 2018.

3411Wydaje się, że pomimo akcentowania znaczenia *transnarodowości* w ich funkcjonowaniu, podstawowa forma lojalności ma charakter etniczny oraz rodzinny. Z tego też powodu, nawet nazewnictwo tych organizacji podkreśla związki genetyczne z określonym regionem świata.

3412S. Cagaptay, A. J. Tabler, *The U.S.-PYD-Turkey Puzzle*, „The Washington Institute”, 2015, 23 października, URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-u.s.-pyd-turkey-puzzle>, [dostęp: 22.08.2018].

asteroid i komet aż do największych planet, zarówno pod względem ograniczenia możliwych trajektorii poruszania się, których zbiór określany jako *orbital*³⁴¹³, jak też pod względem regulacji środowiska wewnętrznego poszczególnych światów przede wszystkim pod względem dostarczania odpowiedniej ilości energii w postaci promieniowania oraz naładowanych cząstek³⁴¹⁴. Sterowanie ruchem oraz regulowanie funkcji wewnętrznych przez centralny element układu odbywa się również w stosunkach międzynarodowych. Drugim czynnikiem ograniczającym siłę *podmiotów subnarodowych* jest ich nakierowanie na oddziaływanie na rząd narodowy, marginalnie traktując kwestię stosunków wewnątrzkatégorialnych. Idealnym przykładem może być kampania na rzecz wprowadzenia zakazu produkcji, stosowania oraz składowania min przeciwpiechotnych³⁴¹⁵, która co prawda doprowadziła do przyjęcia *konwencji ottawskiej*, obligującej państwa do zaprzestania wykorzystania tego typu uzbrojenia, jednak pozostałe podmioty, zwłaszcza zaangażowane w działania asymetryczne, głównie w Iraku, Syrii oraz Afganistanie, stosują improwizowane ładunki wybuchowe (*Improvised Explosive Devices, IED*), które funkcjonalnością oraz efektywnością, zwłaszcza w niszczeniu celów cywilnych co najmniej dorównują swym przemysłowo produkowanym odpowiednikom³⁴¹⁶. Trzecim czynnikiem ograniczającym funkcjonowanie *podmiotów subnarodowych* jest konieczność uzyskania dostępu do społecznych mechanizmów akumulacji zasobów *hard Power* w środowisku międzynarodowym, szczególnie w warunkach rywalizacji z *państwem narodowym*. Choć wydawać się może, że *podmioty subnarodowe* stoją na przegranej pozycji w owej rywalizacji, szczególnie zważywszy na westfalską efektywność czynników narodowych w tym zakresie, jednakże nawarstwiająca się ich nieefektywność zarówno w wymiarze jakościowym jak i ilościowym, pozwala na zgromadzenie wystarczającej ilości zasobów *hard Power* o wystarczającej jakości, co pozwala na nawiązanie efektywnej rywalizacji z ośrodkami narodowymi, choćby w krótkiej perspektywie strategicznej. Przy czym zaobserwować można specjalizację poszczególnych podmiotów, ze szczególnym uwzględnieniem ekonomicznej warstwy *hard Power* przez *korporacje transnarodowe*, oraz militarnej warstwy *hard Power* przez podmioty subnarodowe zlokalizowane poza oficjalną jurysdykcją narodową.

3413I. Cohen, T. Bustard, *Atomic Orbitals: Limitations and Variations*, „Journal of Chemical Education”, 1966, nr 43(4), s. 187.

3414V. S. Airapetian, A. Glocer, G. V. Khazanov, R. O. P. Loyd, K. France, J. Sojka, W. C. Danchi, M. W. Liemohn, *How Hospitable Are Space Weather Affected Habitable Zones? The Role of Ion Escape*, „The Astrophysical Journal Letters” 2017, nr 836(1), s. 1 – 8.

3415L. Wexler, *The International Deployment of Shame, Second-Best Responses, and Norm Entrepreneurship: The Campaign to Ban Landmines and the Landmine Ban Treaty*, „Arizona Journal of International and Comparative Law”, 2003, nr 20(3), s. 561 – 606.

3416G. Rhodes, *Improvised Explosive Devices and the International Mine Action Standards*, „Journal of Conventional Weapons Destruction”, 2017, nr 21(3), s. 4 – 8.

Kuriozalnym eksperymentem podejmowanym w ostatnich latach jest rewigoracja korporacji transnarodowych określanych jako *prywatne korporacje wojskowe (Private Military Corporation, PMC)*, które gromadzą zasoby *hard Power* zarówno z warstwy ekonomicznej jak i militarnej³⁴¹⁷. Jednakże owe konstrukcje poddane są ścisłej kontroli oraz reglamentacji przez czynniki rządowe. Pomimo wewnętrznej różnorodności powyższej kategorii, wyróżnić można trzy podstawowe schematy organizujące ich funkcjonowanie i transnarodową aktywność.

Pierwszym i pierwotnym była wspólnota bazująca na wspólnocie krwi. Jest to podstawowa forma konstytuująca koherentne organizacje skupiające więcej niż jedną osobę. Ich pierwowzorem była grupa myśliwsko-łowiecka, występująca w prehistorycznym okresie ewolucji człowieka. Do dzisiaj stanowi to najsilniejsze spoiwo aktywności społecznej³⁴¹⁸, jednak wykazuje szereg poważnych mankamentów. Po pierwsze, jest to wysoce ekskluzywny charakter przejawiający się w zamknięciu takich grup na kompetentne jednostki ludzkie pochodzące z innych rodów lub klanów. Po drugie, jest to, że lojalność bazująca na bezpośrednim pokrewieństwie oraz powinowactwie nie jest w stanie stworzyć rozbudowanych organizmów politycznych będących w stanie wygenerować odpowiedni potencjał siły, szczególnie w zakresie *hard Power*. Widać to wyraźnie na przykładzie feudalnej struktury wczesnośredniowiecznej Europy oraz Japonii, gdzie potęgę wielkich rodów budowano w oparciu o system prawnych i honorowych zobowiązań, wiążący mniejsze rody rycerskie w mniej lub bardziej spójne całości³⁴¹⁹. Czyniło go to podatnym na nagłe wstrząsy związane z przeniesieniem lojalności pomiędzy poszczególnymi podmiotami³⁴²⁰. Po trzecie, logika funkcjonowania niniejszych podmiotów obarczona jest olbrzymią dozą irracjonalności. Dominującą prerogatywą do formułowania strategii oraz podejmowania działań jest nie oddziaływanie na kształt obiektywnej rzeczywistości, lecz przede wszystkim na zmianę prestiżu, czyli postrzegania własnego podmiotu – rodziny. W tym kontekście kluczową kategorią efektywności działań politycznych stanowi *honor*³⁴²¹. Elementem

3417W tym kontekście należy szczególnie pokreślić, że *korporacje transnarodowe* tego typu gromadzą zarówno elementy *hard Power* w wymiarze wojskowym w postaci formacji oraz pododdziałów, udostępnianych zainteresowanym kontrahentom, jak i zasobów środków finansowych stanowiących gratyfikację za udostępnienie owych zasobów kontrahentom.

3418Widać to szczególnie w przypadku rodziny, określanej mianem podstawowej komórki organizacji społecznej.

3419A. R. Lewis, *Knights and samurai: Feudalism in northern France and Japan*, Londyn 1974.

3420W tym kontekście można wskazać na katastrofę Rzeczypospolitej Obojga Narodów, spowodowaną poprzez zdradę Hieronima Radziejewskiego, po jego konflikcie z królem Janem II Kazimierzem Wazą, a także Janusza Radziwiłła, wielkiego hetmana litewskiego.

3421W tym ujęciu, można wskazać na pięć podstawowych sposobów. Po pierwsze, jest to „poczucie godności osobistej, dobre imię, cześć”. Po drugie, są to: „dostojeństwa, godności, odznaczenia”, Po trzecie, są to również: „oznaki czci, poważania, szacunku”. Po czwarte, jest to „figura albo as w niektórych grach karcianych”. Po piąte, honor stosuje się zamiennie ze słowem „zaszczyt”. *Słownik języka polskiego. Tom 1: A*

rozwojowym podmiotów opartych o lojalność pokrewieństwa, są podmioty bazujące na zdefiniowanej przez Mary Kaldor *polityce tożsamości*³⁴²². Opierają się one na realnie istniejących powiązaniach etnicznych, plemiennych, narodowych, rzadziej religijnych. Zasadniczo ideologie takie są wykorzystywane jako zastępstwo zwiędłej ideologii, najczęściej marksistowsko-leninowskiej. Większość podmiotów bazujących na tożsamości narodowej dąży do osiągnięcia statusu państwa, przez to w tradycyjnej siatce pojęciowej nauki o stosunkach międzynarodowych lokują się w kategorii państw *in statu nascendi*³⁴²³.

Drugi schemat organizacyjny, według którego konstruowane są podmioty subnarodowe są to podmioty oparte na organizacji procesu produkcji oraz dystrybucji dóbr. W przeciwieństwie do poprzedniej kategorii, te podmioty charakteryzują się dwiema cechami. Po pierwsze, są one skoncentrowane nie na konstruowaniu wzajemnych relacji oraz własnego wizerunku, ale na organizacji i optymalizacji własnej działalności produkcyjnej. Po drugie, podmioty tego typu charakteryzują się średnim stopniem inkluzywności, nie ograniczając się do powiązań rodzinnych, jak poprzednia kategoria, jednakże nie tworząc olbrzymich wspólnot porównywalnych do wspólnot narodowych. Dodatkowo, zwiększały one prestiż organizacji, rozciągając aurę tajemniczości i elitarności³⁴²⁴. Odległe echa tej tajemniczości pobrzmiewają do dzisiaj w postaci mitów związanych z lożami masońskimi oraz wolnomularstwem. Niniejsza, wydawać by się mogło wewnętrznie sprzeczna cecha stanowi o wewnętrznej sile i dynamice rozwoju *subnarodowych podmiotów* o charakterze gospodarczym. Z jednej strony schemat zakłada rekrutację najbardziej odpowiednich osób wykazujących predyspozycje do wykonywania określonych obowiązków i czynności, z drugiej natomiast umiejętnie budujący wśród zrekrutowanych członków poczucie elitarności poprzez przynależność do tajemniczej organizacji, a także wykorzystując psychologiczne mechanizmy związane z przejściem skomplikowanych oraz nierzadko upokarzających rytuałów inicjacyjnych³⁴²⁵. Nadwyżka ekonomiczna stanowi o możliwościach oddziaływania na środowisko poprzez skierowanie wytworzonych środków w świadomie wybranym kierunku, zarówno z wykorzystaniem legalnych kanałów – dotacje, darowizny czy inwestycje

– K, Warszawa 1983. W tym ujęciu można wskazać, że pojęcie honoru składa się z trzech elementów bazowych. Po pierwsze, jest to ideał stanowiący kolektywne społeczne wyobrażenie doskonałych relacji społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem doskonałych przedstawicieli poszczególnych grup społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem cech i sposobów działania. Po drugie, jest to mechanizm oceny przystawiania rzeczywistych działań ocenianych podmiotów do owych ideałów. Po trzecie, jest to również mechanizm wyrażania owego szacunku, przez pozostałe elementy rzeczywistości społecznej.

3422M. Kaldor, *New (...)*, s. 69 – 89.

3423L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 1998, s. 88 – 90.

3424Wynika to z faktu, że przynależność do danej organizacji nie jest powszechnie dostępna, jak na przykład przynależności do wspólnoty narodowej, ale również z powodu konieczności dokonania poświęcenia zasobów na rzecz zdobycia członkostwa, zarówno w wymiarze finansowym, jak i pozostałych.

3425B. Bettelheim, *Symbolic Wounds: Puberty Rites and the Envious Male* (tłum. C. Monod), Glencoe 1962.

– na równi z nielegalnymi – przekupstwo. Tym samym ogranicza to swobodę ich działania do przestrzeni pomiędzy dwiema zmiennymi. Z jednej strony jest to dążenie do maksymalizacji zysków albo poprzez zwiększanie produkcji, albo poprzez redukcję kosztów, poprzez stosowanie egoistycznych działań mających na celu przekształcenie dostępnych zasobów w zysk w sposób jak najbardziej optymalny. Z drugiej strony powyższe działania mają tendencję do destabilizowania środowiska międzynarodowego, zwłaszcza w układzie przed- oraz późnowestfalskim, poprzez wprowadzanie elementów społecznego fermentu. Podobny proces następuje współcześnie w Somalii, gdzie funkcjonowanie nawet najmniejszych oddziałów podmiotów transnarodowych wymaga wytworzenia siły militarnej oraz wpłynięcia na nastroje społeczne, czyli odwołanie się do narzędzi *soft Power*. Przykładowo, funkcjonowanie najmniejszej filii banku wymaga zatrudnienia ochroniarzy, którzy stanowią do jednej trzeciej personelu placówki³⁴²⁶. Z tego też powodu, najbardziej efektywna realizacja niniejszego scenariusza zakłada utrzymanie równowagi między tendencją do maksymalizacji zysku oraz podtrzymaniem stabilności środowiska działania. W pewnym sensie współczesne wcielenie organizacji tego typu stosuje na najbardziej lukratywnych rynkach *outsourcing* usług związanych ze stabilizacją środowiska jako głównego partnera wskazując państwo narodowe, wykorzystując w tym celu różne kanały transferu zasobów, od podatków bezpośrednich i pośrednich aż do inwestycji rozwojowych.

Trzeci schemat organizacyjny, najbardziej typowy dla podmiotów subnarodowych opiera się na wspólnocie zainteresowań oraz przekonań. Schemat ten zakłada tworzenie się organizacji osób podobnie myślących, niezależnie zarówno od powiązań klanowych jak wspólnych interesów ekonomicznych. W swej istocie przez większą część ewolucji środowiska międzynarodowego, podmioty te charakteryzowały się ograniczonym zasięgiem oddziaływania oraz czasem trwania, przede wszystkim z powodu ograniczonymi możliwościami kontaktowania się zlokalizowanych grup a także wysokimi kosztami podtrzymania tych kontaktów. Imponującym wyjątkiem od niniejszej zasady był Kościół, szczególnie Rzymskokatolicki, który nie tylko osiągnął zdumiewające rozmiary, ale także olbrzymią elastyczność i trwałość, które uczyniły go jedną z najdłużej trwających instytucji świata zachodniego. W swej publicystyce, Amin Maalouf jako unikalny element konstytuujący siłę Kościoła, wskazuje instytucję *papieża*, który stanowi unikalny w skali światowej zwornik związku różnorodnych podmiotów, organizacji i ugrupowań, wyznaczający kurs tej

3426M. Keating, Sagal Abshir, *The Politics of Security in Somalia*, „Center of International Cooperation”, 2018, URL: https://cic.nyu.edu/sites/default/files/politics_of_security_in_somalia_2018_final_0.pdf, [dostęp: 26.08.2018].

olbrzymiej instytucji³⁴²⁷. Podsumowując, wszystkie organizacje powołane według powyższego schematu, w mniejszym lub większym stopniu dążą do odtworzenia struktury naśladowanej strukturę Kościoła Rzymskokatolickiego. Wzorzec ów skonstruowany jest z dwóch elementów. Pierwszym jest obiektywnie istniejący dokument czy to w postaci spisanej, czy w przypadku fanclubów lub podmiotów powstałych wspólnie, także w innej formie rejestracji cyfrowej lub audiowizualnej. Dokument ten stanowi element wspólny, konstytuujący istnienie specyficznego podmiotu, zarówno w perspektywie teleologicznej, jak i regulujący formalno-prawne kwestie związane z operacyjnym funkcjonowaniem organizacji³⁴²⁸. Drugim jest tradycja zawierająca dominującą nurt interpretacji dokumentu programowego. Jego treścią jest praktyka obejmująca także techniczny wymiar funkcjonowania organizacji: strukturę, prawa i obowiązki członków a także procedury podejmowania decyzji. Ta sfera skomponowana jest przede wszystkim z pisanych i niepisanych aktów wewnętrznych, różniących się zakresem oraz obszarem jurysdykcji.

4.4.1. Ewolucja podmiotów subnarodowych

Historycznie, pomimo, że podmioty subnarodowe pojawiły się najwcześniej, jednak z powodu charakterystyki przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, zwłaszcza prymitywnych oraz niezwykle kosztownych środków komunikacji, ich aktywność ograniczona była jedynie do środowiska lokalnego. Niezwykle rzadko rozciągały one swe wpływy na regiony międzynarodowe, a nawet jeśli to następowało, kontrola ośrodków decyzyjnych była relatywnie nieefektywna. Ewenementem zarówno na skalę międzynarodowym jak i historyczną, było sformowanie w tamtym czasie jednej z najbardziej efektywnych *podmiotów subnarodowych* – Kościoła Rzymskokatolickiego, funkcjonującego jako wyjątkowo spójna całość na poziomie transnarodowym. I choć w jego ramach pojawiały się zarówno konflikty oraz rozłamy³⁴²⁹ niewystępujące we współczesnym świecie, to jednak przez dwa tysiące lat zachował jednak niespotykaną, szczególnie w ramach postimperialnej fazy przedwestfalskiej iteracji środowiska międzynarodowego.

Wraz z rozwojem środowiska międzynarodowego w kierunku jego westfalskiej generacji, nastąpiło *ufizycznienie* stosunków międzynarodowych poprzez zmonopolizowanie

3427Amin Maalouf, *Rozregulowany świat. O kryzysie naszych cywilizacji* (tłum. W. Prażuch), Warszawa 2011, s. 160 – 167.

3428Najczęściej dokument ten określany jest jako statut. Żeby jednak wejść w życie najczęściej jest on rejestrowany przez dedykowaną temu celu agencję państwa goszczącego. W przeciwieństwie, dokument powołujący organizacje nielegalne najczęściej jest utajniony, o ile w ogóle spisany.

3429Jest to paradoksalne, ale w historii kościoła istniał okres w którym aż trzech mężczyzn rościło sobie prawo do tytułu papieża.

ich przez *państwa narodowe*. Pociągnęło to za sobą konsekwencje w postaci rozerwania sieci powiązań transnarodowych głównie za pośrednictwem stworzenia szczelnego systemu filtracyjnego w wymiarze geopolitycznym, w postaci granic narodowych, które w sposób drastyczny ograniczyły możliwości oddziaływania podmiotów tego typu. Apogeum rozwoju środowiska westfalskiego przypadło na pierwszą połowę XX wieku. W tym okresie funkcjonowanie *podmiotów subnarodowych* podporządkowane było realizacji interesów narodowych definiowanych przez rządy narodowe.

Organizacje pozarządowe, kościoły oraz korporacje stanowiły nierzadko istotny element tychże interesów, zwłaszcza w perspektywie zwiększenia własnej siły lub poprzez uniemożliwienie zwiększenia siły potencjalnym przeciwnikom. Dlatego też niezwykle często rządy narodowe podejmowały interwencję w koloniach na rzecz wielkich rodzimych przedsiębiorstw, zwłaszcza w przypadku ściągania zaległych należności, co było widoczne w Egipcie³⁴³⁰ oraz w postaci neokolonializmu w stosunku do państw Ameryki Łacińskiej w XIX wieku³⁴³¹. W tym kontekście można zaobserwować szczególnie ściśle związki pomiędzy pierwszą globalną *korporacją transnarodową*, Brytyjską Kompanią Wschodnioindyjską a koroną brytyjską³⁴³².

Nieco mniejszą rolę przykładano do funkcjonowania *organizacji pozarządowych*, które w funkcjonowały jako nieformalne stowarzyszenia odpowiedzialne przede wszystkim za propagowanie wpływów europejskich poprzez rozpowszechnianie wzorców kulturowych, jedynie częściowo opartych na wartościach chrześcijańskich³⁴³³. Podmioty te stanowiły odpowiednik *jedwabnej rękawiczki*³⁴³⁴ z starochińskich traktatów politycznych, osłaniających brutalną realizację krótko- oraz średnioterminowych interesów narodowych. Zakrawa na paradoks, że to właśnie dokonania podmiotów tej kategorii stały się fundamentem, który ma największą szansę przetrwać zmierzch ery westfalskiej, poprzez rozpowszechnienie wzorców i norm kulturowych na terenach objętych oddziaływaniem innych cywilizacji. Część z tych

3430A. G. Hopkins, *The Victorians and Africa: A Reconsideration of the Occupation of Egypt, 1882*, „The Journal of African History”, 1986, nr 27(2), s. 379 – 380.

3431. „Neokolonializm polega na formalnym uznaniu przez byłe mocarstwa kolonialne niepodległości i suwerenności ich dawnych kolonii przy jednoczesnym utrzymaniu z nimi bliskich stosunków gospodarczych, politycznych i kulturalnych. Stosunki te często sprowadzają się do utrzymywania byłych kolonii w faktycznej zależności od ich dawnych metropolii. Aktywną politykę neokolonialną w stosunku do Ameryki Południowej w XIX wieku prowadziły Stany Zjednoczone. Współcześnie określenie neokolonializm odnosi się często do polityki państw wysoko rozwiniętych w stosunku do krajów rozwijających się”. W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2009, s. 121.

3432W tym kontekście można wskazać, że działania kampanii oraz konieczność ich ochrony stanowiła główny powód zaangażowania się monarchii w konflikt, przy czym najbardziej widowiskowy był udział wojsk brytyjskich w wojnach opiumowych oraz w trakcie tłumienia powstania sipajów.

3433M. Wight, *Western values in international relations [w:] Diplomatic investigations: Essays in the theory of international politics*, red. H. Butterfield, M. Wight, Londyn 1966, s. 89 – 131.

3434R. Terrill, *The New Chinese Empire: And What It Means For The United States*, Nowy Jork 2003, s. 72.

wzorców została lub zostanie odrzucona, część zostanie podana *kreatywnej adaptacji*³⁴³⁵ zgodnie z potrzebami nowych użytkowników, jednak to właśnie kulturalna ekspansja nie straciła impetu po załamaniu się westfalskiego schematu organizacji aktywności międzynarodowej. Owa częściowa *uniwersalizacja* globalnej płaszczyzny relacji kulturowych doprowadziła do wytworzenia się warunków umożliwiających rozwój *podmiotów subnarodowych*, który obserwować można współcześnie.

Przechodząc do charakterystyki funkcjonowania podmiotów tego typu w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, należy szczególnie podkreślić, że ich siła jest pochodną umiejscowienia w tworzącej się strukturze środowiska międzynarodowego. Jednakże, pomimo uzyskania samodzielności rozumianej jako odporność na wpływ rządu goszczącego, nie oznacza automatycznie uzyskania możliwości oddziaływania na pozostałe elementy środowiska międzynarodowego. Z tego też powodu, wewnętrzna konfiguracja siły nakierowana jest przede wszystkim na oddziaływanie na rządy narodowe, albo poprzez nakłonienie ich do podjęcia działań zmierzających do realizacji własnych postulatów³⁴³⁶ lub w celu odstąpienia od podjętych działań³⁴³⁷. Istnieją dwa podstawowe sposoby funkcjonowania siły tych organizacji. Pierwszym jest próba wpłynięcia bezpośrednio na przedstawicieli rządu. Drugim jest transnarodowe oddziaływanie na poszczególne segmenty społeczeństwa obywatelskiego. Szczególną efektywność działania tego typu osiągają w stosunku do wysoko rozwiniętych społeczeństw zachodnich.

Co ważniejsze, podmioty należące do niniejszej kategorii wykazują niezwykle zróżnicowany zakres przedmiotowy siły w środowisku międzynarodowym, obsługując kolektywnie dosłownie każdy z dostępnych oraz przeanalizowanych w rozdziale trzecim obwodów generacji oraz projekcji *soft Power*. Wynika to z charakteru powstania poszczególnych podmiotów przyjmujących fragmenty potencjału siły *państwa narodowego*, z których państwo albo zrezygnowało albo nie jest w stanie efektywnie kontrolować. Poprzez charakteryzujące późnowestfalskie środowisko międzynarodowe sieci transnarodowe, odbywa się proces zlewania się podmiotów zbliżonych w swym charakterze w całości powodując powstanie szeregu olbrzymich *podmiotów subnarodowych*, dysponujących możliwością działania w sferze transnarodowych stosunków społecznej w każdej z subkategorii wyróżnionych poniżej. Jednak przeważająca większość niniejszych podmiotów wciąż funkcjonuje przede wszystkim w sferze jurysdykcji narodowej, będącymi raczej

3435Więcej szczegółów: Z. J. Pietraś, *Adaptacyjność (...)*.

3436W działalności tego typu specjalizują się organizacje pozarządowe, szczególnie zajmujące się ochroną środowiska i praw człowieka, oraz korporacje transnarodowe.

3437W czym specjalizują się podmioty funkcjonujące poza oficjalnymi ramami prawnymi, jak organizacje terrorystyczne oraz przestępcze.

emanacjami woli społeczeństw lokalnych niż autonomicznymi podmiotami funkcjonującymi w środowisku międzynarodowym. Generacja poprzez rozszczepienie, spowodowała sprofilowanie potencjału poszczególnych organizacji na szczególne wymiary siły: kulturalny, prawny, ekonomiczny, społeczny, polityczny oraz militarny. Coraz wyraźniejsze jest przekazywanie części potencjału w ręce podmiotów prywatnych, zarówno w przepływach kontrolowanych przez aparat rządowy – prywatne firmy świadczące usługi na rzecz wojska, jak i coraz powszechniejsze prywatne firmy wojskowe i ochroniarskie³⁴³⁸, czy podmioty pozarządowe wspierane przez państwo poza jego granicami, czego przykładem może być reżim talibów; jak i poza jego kontrolę – a więc wzrost znaczenia oraz możliwości siłowego oddziaływania podmiotów zlokalizowanych poza jurysdykcją państwa, niekiedy wręcz emulujących jego funkcjonowanie na obszarach gdzie atrofia jego instytucji jest wysoce zaawansowana, jak w przypadku Hamasu w Strefie Gazy³⁴³⁹, Hezbollahu w Południowym Libanie³⁴⁴⁰, Państwa Islamskiego w Iraku i Syrii³⁴⁴¹ czy Donieckiej oraz Ługańskiej Republiki Ludowej na Ukrainie³⁴⁴².

Późnowestfalskie środowisko międzynarodowe charakteryzuje się dramatycznym przyrostem podmiotów należących do tej kategorii, które przerastają pod względem ilościowym oraz zróżnicowaniem pozostałe kategorie aktorów międzynarodowych³⁴⁴³. Jednakże pod względem możliwości wykorzystania siły w środowisku międzynarodowym pomiędzy poszczególnymi kategoriami panuje względna równowaga, modyfikowana poprzez dynamiczne przepływy pomiędzy nimi. W kontekście *podmiotów subnarodowych* widoczna jest symbioza pomiędzy ich siłą a siłą *państw narodowych*. Dodatkowym elementem dynamizującym cały układ jest efemeryczność *podmiotów subnarodowych*, przejawiająca się w nietrwałości ich struktur, co może być doskonale widoczne na przykładzie szybkiego wzrostu znaczenia jak i schyłku Państwa Islamskiego, w latach 2014 – 2017³⁴⁴⁴. Reasumując,

3438Przykładowo w 2003 roku w USA liczba ochroniarzy przekroczyła liczbę policjantów dwukrotnie. M. Kaldor, *New (...)*, s. 12.

3439B. Milton-Edwards, *The ascendance of political Islam: Hamas and consolidation in the Gaza Strip*, „Third World Quarterly”, 2008, nr 29(8), s. 1585 – 1599.

3440C. Sultan, *Tragedy in South Lebanon: The Israeli-Hezbollah War of 2006*, Minneapolis 2008, s. 19 – 28.

3441L. Sly, *Islam's Dysfunctional State: In Isis-controlled Syria and Iraq everyday life is falling apart*, „Independent”, 2014, 26 grudnia, URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/islams-dysfunctional-state-in-isis-controlled-syria-and-iraq-everyday-life-is-falling-apart-9945774.html>, [dostęp: 21.08.2018].

3442I. Lyubashenko, *Samozwańcze republiki w ukraińskim Donbasie: udawane quasi-państwa*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2017, nr 44(1), s. 51 – 68.

3443D. Kondrakiewicz, *Ewolucja funkcji organizacji pozarządowych w stosunkach międzynarodowych* [w:] *Niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych*, red. A. Pawłowska, Lublin 2010, s. 173 – 196.

3444W tym ujęciu wskazać można, że w roku 2018, można ostatecznie stwierdzić fakt klęski geopolitycznej ekspansji Daesh oraz jego retranslacji do transnarodowej przestrzeni społecznej, szczególnie z powodu odbicia przez siły rządowe oraz kurdyjskie doliny Eufratu, stanowiącego rdzeń terenów opanowanych przez Daesh w Syrii.

późnowestfalskie środowisko międzynarodowe, przechodzące konsekwentną ewolucję w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, stworzyło kontekst pozwalający na dramatyczny rozwój tej formy organizacji społeczno-politycznej, a także użytkownika siły.

4.4.2. Typologia podmiotów subnarodowych

W tym kontekście elementy łączące całą sferę w jedną koherentną całość są na tyle słabo wyodrębnione oraz nieliczne, że niezwykle rzadko łączone są w jedną subkategorię *podmiotów subnarodowych*. Większa część środowiska naukowego zajmującego się prowadzeniem badań w dziedzinie nauki o stosunkach międzynarodowych, traktuje każdą z subkategorii jako odrębną całość, czego przykładem mogą być badania Eweliny Panas, specjalizującej się w analizie wyłącznie *transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego*³⁴⁴⁵, czy Bartosza Bolechowa, poddającego gruntownej analizie *podmioty o charakterze terrorystycznym*³⁴⁴⁶. Jednakże, co zostało wskazane w ramach niniejszej rozprawy, wskazane kategorie podmiotowe wykazują szereg powtarzających się wzorców oraz schematów zachowań, szczególnie w przypadku zastosowania siły w otoczeniu zarówno narodowym oraz międzynarodowym. W tym ujęciu można wskazać na cztery podstawowe zbieżności w poszczególnych elementach struktury oraz mechanizmów funkcjonowania.

Pierwszym jest znacznie bliższy związek pomiędzy strukturą organizacyjną a populacją generującą danego *podmiotu subnarodowego*. Ów parametr jest charakterystyczny dla każdej wskazanej poniżej subkategorii, choć w znacznie zróżnicowanym stopniu oraz skomplikowanym kształcie były uzależnione w sposób znacznie bliższy niż pozostałe kategorie podmiotów międzynarodowych. W tym kontekście wskazać można zarówno na brak pośredników zdolnych do wytworzenia niezbędnych zasobów, co pozwala zaoszczędzić czas oraz środki niezbędne do podtrzymania własnego istnienia, co ma miejsce w przypadku *podmiotów ponadnarodowych*, jak i nie dysponuje środkami przymusu bezpośredniego w celu uzyskania dostępu do niezbędnych zasobów, co ma miejsce w przypadku *państw narodowych*. W tym względzie można wskazać na dwa skrajne przypadki. Po pierwsze, związek ten jest najluźniejszy w przypadku *korporacji transnarodowych*, które poprzez uniezależnienie się od populacji, które dały im początek dokonując translacji znaczącej części własnej organizacji w przestrzeń transnarodową, oraz wytwarzając powiązania z innymi obszarami przestrzeni geopolitycznej – oraz populacjami tam zlokalizowanymi. Po drugie, związek ten jest najściślejszy w przypadku *podmiotów o charakterze kryminalnym*, dla których poprawna

3445E. Panas, *Potęga (...)*, s. 91 – 92.

3446B. Bolechów, *Terroryzm w świecie podwubiegunowym: przewartościowania i kontynuacje*, Toruń 2002.

współpraca z lokalną populacją decyduje nie tylko o poziomie dostępu do zasobów, jak i niekiedy wręcz o ich istnieniu³⁴⁴⁷. Wśród trzech kategorii podmiotów międzynarodowych, *podmioty subnarodowe* są egzystencjalnie powiązane w grupami społecznymi, które je podtrzymują. W rezultacie w przypadku stwierdzenia, przez opinię publiczną, że dany *podmiot subnarodowy* po prostu przestanie istnieć.

Drugim podobieństwem *podmiotów subnarodowych* jest skoncentrowanie własnego działania, ze szczególnym uwzględnieniem siły na próbie odkształcenia mechanizmów decyzyjnych *państw narodowych*. W tym kontekście wszystkie podmioty przyporządkowane do niniejszej kategorii koncentrują swoje wysiłki na nakłonieniu rządów narodowych albo do podjęcia działań w pożądanym zakresie, albo do zaniechania realizacji niepożądanych inicjatyw³⁴⁴⁸. Ich działania pogrupować można na dwie sfery. Po pierwsze, są to bezpośrednie relacje z czynnikami oficjalnymi, ze szczególnym uwzględnieniem korupcji, szczególnie w przypadku podmiotów koncentrujących się na uzyskaniu zasobów finansowych³⁴⁴⁹, wykorzystują je jako inwestycje we własną przyszłość, w celu zwiększenia własnych możliwości w przyszłości. Po drugie, jest to również zastosowanie środków masowego oddziaływania społecznego którego zadaniem staje się z jednej strony wykreowanie wśród społeczeństwa pożądanego nastrojów społecznych, z drugiej natomiast zamierzają pośrednio wpłynąć na zachowaniu rządów, poprzez wykreowania nacisków społecznych na przyjęcie lub zaniechanie określonych działań³⁴⁵⁰. Konkludując, pomimo pojawienia się oraz dynamicznej rozwoju interakcji w obrębie kategorii, podstawową osią ich oddziaływania staje się próba wywarcia wpływu na rządy narodowe, zarówno poprzez *podmioty subnarodowe* funkcjonujące zarówno w obrębie porządku prawnego, jak i poza jego ramami.

Trzecim podobieństwem *podmiotów subnarodowych* jest przyspieszona ewolucja zarówno w wymiarze ontologicznym oraz funkcjonalnym. W tym ujęciu można zaobserwować podstawowe wyzwanie dla analizy oraz właściwej identyfikacji rzeczonych podmiotów wchodzących w skład danej kategorii. W rezultacie niezwykle trudno określić ich liczbę oraz właściwe parametry, gdyż powstają one, rozwijają oraz są niszczone z przerażającą prędkością. To, co *państwu narodowemu* dekady a nawet stulecia, w tym

3447W miarę przesuwania ciężaru własnej aktywności w kierunku transnarodowej sfery stosunków społecznych, można zaobserwować osłabienia tego związku, lecz wciąż związki etniczne oraz rodzinne wydają się decydujące dla ich kształtu oraz funkcjonowania.

3448US Navy banned from using sonar that harms dolphins and walruses, „The Guardian”, 2016, 16 lipca, URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/jul/16/us-navy-banned-from-using-sonar-that-harms-dolphins-and-walruses>, [dostęp: 25.08.2018].

3449W tym ujęciu należy szczególnie podkreślić zbieżność instrumentariów wykorzystywanych zarówno przez korporacje transnarodowe jak i podmioty subnarodowe o charakterze kryminalnym.

3450D. Mercea, A. Funk, *The social media overture of the pan-European Stop-ACTA protest: An empirical examination of participatory coordination in connective action*, „Convergence”, 2016, nr 22(3), s. 287 – 312.

przypadku nie trwa dłużej niż dekadę, w tym przypadku trwa najwyżej rok lub dwa. Oznacza to olbrzymią dynamikę wewnętrznych relacji utrudniających zastosowanie precyzyjnych narzędzi badawczych. W tym ujęciu można wskazać na szybki wzrost oraz równie szybki upadek Daesh³⁴⁵¹.

Czwartym jest skoncentrowanie struktury organizacyjnej *podmiotów subnarodowych* na *silnie zmotywowanych jednostkach*. Pełna charakterystyka zjawiska została zaprezentowana w rozdziale drugim. Jednakże w niniejszym miejscu, należy szczególnie podkreślić nieograniczone możliwości rozwoju własnych zasobów, przy jednoczesnym wypracowywaniu kreatywnych sposobów projekcji siły, zarówno w sferze *hard* jak i *soft Power* pozwalających na nawiązanie równorzędnej rywalizacji z podmiotami należącymi do uprzednich kategorii, co najmniej w krótkiej perspektywie strategicznej. Kosztem przyjęcia owej struktury jest jej znaczna niestabilność oraz podatność na zakłócenia generowane przez psychofizyczne słabości jednostek ludzkich³⁴⁵². Wyjątkiem na tym tle prezentują się *korporacje transnarodowe*, które są w znacznej mierze zbudowane na zasadzie mechanizmów *biurokratycznych*, jednakże dążące do wytworzenia warunków umożliwiających funkcjonowanie *jednostek silnie zmotywowanych* we własnych ramach³⁴⁵³.

Podsumowując, wśród wielu oraz różnorodnych podmiotów, wszystkie z nich można definiować w odniesieniu do czterech podstawowych elementów konstrukcyjnych: relacji z grupą społeczną podtrzymującą jej działanie, koncentracji na oddziaływaniu na agendy rządu narodowego, przyspieszoną ewolucją a także konstrukcją opartą na *jednostkach silnie zmotywowanych*. W efekcie niezależnie od rozmiaru, zasady konstrukcyjnej oraz zajmowanej niszy, przedmioty te reprezentują wariację na temat wspólnego wzorca organizacyjnego. W ramach niniejszej rozprawy zostanie wykorzystana klasyfikacja oparta na koniunkcji dwóch czynników: legalności analizowanych podmiotów, rozumianego jako samodzielne związanie się postanowieniami miejscowego prawa stanowionego; oraz celach działania – wśród nich można wskazać podmioty zajmujące się propagowaniem własnej wizji świata, jak i podmioty, których celem jest zwiększanie poziomu zamożności własnych członków. W tym kontekście wyodrębnić można cztery podstawowe wzorce *podmiotów subnarodowych*: *transnarodowe organizacje społeczeństwa*, *korporacje transnarodowe*, *subnarodowe podmioty o charakterze*

3451W. T. Oosterveld, W. Bloem, N. Farnham, B. Kayaoğlu, T. Sweijs, *The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability*, Haga 2017.

3452Rozmowa Mazurka. *Draginja Nadażdin: Za PO też protestowaliśmy*, „Rzeczpospolita”, 2016, 13 lutego, URL: <https://www.rp.pl/Plus-Minus/302129991-Rozmowa-Mazurka-Draginja-Nadażdin-Za-PO-tez-protestowalismy.html>, [dostęp: 21.08.2018].

3453A. Psoinos, S. Smithson, *Employee empowerment in manufacturing: a study of organisations in the UK*, „New Technology, Work and Employment”, 2002, nr 17(2), s. 132 – 148.

kryminalnym oraz subnarodowe podmioty o charakterze terrorystycznym. Jednakże należy zaznaczyć, że przyporządkowanie subkategorialne poszczególnych przykładów jest w znaczącej mierze pochodną percepcji naukowca prowadzącego rzeczne badania.

4.4.3. *Transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego*

Pierwszą subkategorią *podmiotów subnarodowych* jest niewątpliwie kategoria określana jako *transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego*. Subkategoria ta stanowi w swej istocie najbardziej liczną oraz zróżnicowaną grupę podmiotów międzynarodowych funkcjonujących w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Posługując się wskaźnikami zaprezentowanymi powyżej, to co łączy wszystkie podmioty tego typu, to zlokalizowanie własnej aktywności w ramach istniejącego porządku prawnego, oraz skupienie działań na promocji określonego zestawu wartości. Choć w niektórych przypadkach oba te parametry stają się kwestionowane³⁴⁵⁴, jednakże jest to raczej wyjątek od istniejącej zasady, którą jest promocja własnego postrzegania rzeczywistości przy wykorzystaniu metod dopuszczalnych w ramach państwa goszczącego.

W ramach niniejszej subkategorii zaobserwować można szereg podmiotów o zróżnicowanym zakresie działalności zarówno w wymiarze przedmiotowym, jak i geograficznym. Wśród nich wskazać można zarówno podmioty takie jak Kościół Rzymskokatolicki, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża i Półksiężycy, Amnesty International oraz Transparency International, a także szereg mniej znanych podmiotów zaliczanych do niniejszej subkategorii. W tym ujęciu należy zwrócić uwagę, że do niniejszej kategorii należą również jednostki samorządu terytorialnego oraz transnarodowe organizacje z nich utworzone³⁴⁵⁵. Należy jednak poczynić jedno istotne zastrzeżenie. Transnarodowość w przypadku *transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego*, była w przypadku szeregu podmiotów tego typu jedynie nieureczywistnioną możliwością. Szczególnie wskazać można w tym wymiarze dwóch klas podmiotów tego typu. Pierwszym są związki zawodowe, takie jak Niezależny Samodzielny Związek Zawodowy *Solidarność*³⁴⁵⁶, które w ramach badań Phillipa Cerny'ego zostały przyporządkowane do tej kategorii w kontekście zasad konstrukcyjnych oraz sposobów działania, jednakże które są w stanie czerpać zasoby niezbędne do działania oraz podtrzymania własnego istnienia z wnętrza macierzystego

3454Szczególnie wyraźnie widać to na przypadku zjawiska określanego mianem *ekoterroryzm*. M. Loadenthal, „Eco-Terrorism”: An Incident-Driven History of Attack (1973–2010), „Journal for the Study of Radicalism”, 2017, nr 11(2), s. 1 – 34.

3455H. Dumala, *Transnarodowe sieci terytorialne w Europie*, Lublin 2012.

3456S. Jankiewicz, J. Lange, *Dialog społeczny jako istotny element społecznej odpowiedzialności biznesu na przykładzie Volkswagen Poznań Sp. z o.o.*, „Marketing i Rynek”, 2017, nr 11, s. 148 – 157.

państwa narodowego³⁴⁵⁷. Drugim typem są podmioty stanowiące emanacje wspólnot lokalnych, nastawione na zaspokojenie potrzeb relatywnie niewielkich grup społecznych. Przykładem może być Koło Gospodyń Wiejskich w Lubyczy Królewskiej³⁴⁵⁸, jak i Lubelskie Stowarzyszenie Fantastyki *Cytadela Syriusza*³⁴⁵⁹. W tym przypadku profil działalności nie wymaga do czerpania zasobów z przestrzeni transnarodowej, a tym bardziej przerzucanie ciężaru działalności do owej przestrzeni aktywacji społecznej. Jednakże, podmioty tego typu wyposażone są w możliwości nawiązania współpracy z analogicznymi podmiotami zlokalizowanymi w innych regionach świata³⁴⁶⁰.

Pomimo owego zróżnicowania strukturalnego oraz funkcjonalnego, można wskazać na szereg powtarzających się parametrów głównego wzorca, niezależnie od podmiotu go realizującego. Przy czym należy w tym miejscu zastrzec jedną rzecz: wariacje w obrębie tej określonej subkategorii przekraczają wariację zaobserwowane w ramach pozostałych dwóch kategorii podmiotów międzynarodowych. Dla przykładu, różnice, choćby w rozmiarze organizacji, widoczne pomiędzy Kościołem Rzymskokatolickim a Kołem Gospodyń Wiejskich w Lubyczy Królewskiej wykraczają poza zasięg rozstrzału potencjału pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Andorą. Posługując się zaprezentowanym wcześniej wyznacznikami, można wskazać na następujące cechy.

Pierwszą oraz najważniejszą jest relatywnie niewielki rozmiar, obejmujący do stu pracowników kontraktowych zatrudnionych w centrali każdej *transnarodowej organizacji społeczeństwa obywatelskiego* oraz kilkutyśieczną rzeszę wolontariuszy oraz ochotników rozsianych po całym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów będących pierwszoplanowym obszarem zainteresowania³⁴⁶¹. Na tym tle szczególnie widoczny staje się rozmiar Kościoła Rzymskokatolickiego, obejmujący czterysta sześćdziesiąt sześć tysięcy dwustu piętnastu duchownych oraz jeden miliard dwieście dziewięćdziesiąt dziewięć milionów wiernych³⁴⁶². W większości przypadków, rozmiar nie przekracza kilkuset do kilku

3457Ph. G. Cerny, *Rethinking (...)*, s. 78.

3458Koło Gospodyń Wiejskich w Gminie Lubycza Królewska, „Gminna Biblioteka Publiczna”, 2018, URL: http://www.gbplubycza.cal24.pl/index.php?p=1_32_kgw-w-gminie-lubycza-krolewska, [dostęp: 24.08.2018].

3459„Lubelskie Stowarzyszenie Fantastyki Cytadela Syriusza”, 2018, URL: <http://cytadelasyriusza.org/>, [dostęp: 24.08.2018].

3460Widać to wyraźnie na przykładzie ogólnopolskich oraz światowych konwentów fantastyki, takich jako *Falkon* w Lublinie, czy też *GameCon* w San Diego, przygotowywane w ramach współpracy różnych podmiotów zajmujących się tą tematyką.

3461G. Frandsen, *Guide to Nongovernmental Organizations for the Military*, Waszyngton 2009, s. 116.

3462W tym względzie duchowni stanowią odpowiednik pracowników etatowych, natomiast wierni – wolontariuszy. Choć należy wskazać, że aktywizacja do działań na rzecz tejże organizacji nie jest ani pełna, ani jednorodna. Dane statystyczne zawarte w *Presentazione dell'Annuario Pontificio 2018 e dell' "Annuario Statisticum Ecclesiae" 2016*, „Bollettino: Sala Stampa della Santa Sede”, 2018, 13 czerwca, URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2018/06/13/0440/00957.html>, [dostęp: 8.08.2018].

tysięcy osób.

Drugim parametrem jest dążenie do identyfikacji, agregacji oraz artykulacji potrzeb grup społecznych, które je wytwarzają. W tym kontekście należy poczynić dwa najważniejsze zastrzeżenia. Po pierwsze aktywność każdego z podmiotów należących do niniejszej kategorii jest w dużym stopniu ograniczona do jednej płaszczyzny relacji społecznych oraz międzynarodowych, a niekiedy nawet do jej określonego segmentu. Z tego też powodu sfera ich działań jest wysoce zawężona, na przykład do działalności ekologicznej, przy czym również w tym wymiarze można zaobserwować zniuansowane działania, jak w przypadku *World Wildlife Fund*, skoncentrowany na zachowaniu siedlisk zagrożonych gatunków³⁴⁶³. Po drugie, można zaobserwować, że uczestnictwo w jednej *transnarodowej organizacji społeczeństwa obywatelskiego* nie oznacza braku możliwości współpracy, a nawet pełnego uczestnictwa w działaniach innej organizacji tego typu. W tym kontekście, jedynymi ograniczeniami tego typu były możliwości jednostki do współpracy z różnorodnymi podmiotami tego typu, zarówno w wymiarze obciążeń fizycznych – ze szczególnym uwzględnieniem czasu poświęcanego dla każdego podmiotu; jak i w wymiarze koherencji wewnętrznych przekonań.

Trzecim parametrem jest nadrzędny paradygmat działania jest dążenie do projekcji oraz rozpowszechniania własnej ideologii na arenie społecznej, począwszy od rekrutacji nowych członków, aż po odkształceniu narodowego procesu podejmowania decyzji. Jest to szczególnie widoczne na przykładzie tej subkategorii *podmiotów subnarodowych*, dysponujących potencjałem jedynie w dziedzinie *soft Power*. W rezultacie, pomimo posiadania relatywnie olbrzymich możliwości kształtowania społecznej percepcji, niezbędne jest uzyskanie wpływu na instytucjonalną percepcję *państw narodowych*, dysponujących zasobami, również w wymiarze *hard Power* utrwalenia działań zwycięskiej organizacji w rzeczywistości społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości stosowania przymusu fizycznego w celu sankcjonowania wykroczeń sprzecznych z postulatami zwycięskiej *transnarodowej organizacji społeczeństwa obywatelskiego*³⁴⁶⁴.

Czwartym parametrem jest ścisły związek z elementami *państw narodowych*, w celu utrwalenia produktów własnych działań. Oznacza to, że największym wyzwaniem jest uzyskanie wpływu na procedury legislacyjne, w celu wpisania do postanowień prawa stanowionego wyznawanych przez siebie wartości, odkształcenia przepływów zasobów *hard*

3463Informacja na temat aktywności organizacji zawarta na portalu internetowym: „World Wildlife Fund”, 2018, URL: <https://www.worldwildlife.org/>, [dostęp: 21.08.2018].

3464Ostatecznym elementem realizacji owej strategii jest wprowadzenie do narodowego systemu prawnego aktu zawierającego pożądaną normę zachowania. Jego zmiana wciąż jest prawdopodobna, jednakże wymagająca zaangażowanie znaczących zasobów.

Power, ze szczególnym uwzględnieniem pieniędzy w kierunku realizacji pożądaných celów, a także sankcjonowania działań sprzecznych z wizją organizacji. W tym kontekście można wskazać na dwa sposoby wywierania presji na czynniki rządowe. Pierwszym jest mobilizacja społeczności generującej *państwo narodowe* w celu rekonstrukcji realizowanej strategii. Drugim jest zaangażowanie pozostałych *państw narodowych* poprzez wykorzystanie transnarodowych powiązań z podmiotami podobnej klasy a pośrednio aktywacji bardziej tradycyjnych form stosowania siły, na przykład *dyplomacji*.

Przechodząc do zasad konstrukcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, szczególnie w kontekście teorii dynamiki siły, należy wskazać, że transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego dysponują relatywnie niewielkimi możliwościami oddziaływania za pomocą narzędzi kojarzonych z siłą. Są to narzędzia głównie zlokalizowane w obrębie domeny *soft Power*, ze szczególnym uwzględnieniem obwodów *dyplomacji*, ze szczególnym uwzględnieniem *dyplomacji publicznej*, *modulacji informacji* oraz *normative Power*. Oznacza to, że powyższa kategoria bazowała na narzędziach dostarczających nieprecyzyjnych oraz nietrwałych rezultatów. Z tego też powodu szczególną rolę specyficzną oraz ekstensywną symbiozy pomiędzy *państwem narodowym* a *transnarodowymi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego*. W tym ujęciu, ze względu zarówno na słabości, jak i zalety, owa subkategoria *podmiotów subnarodowych* funkcjonuje głównie jako *amplifikator* możliwości partnerów. Osiągnięcie własnych celów w tej relacji byłoby wyłącznie w gestii uzyskania możliwości wpływu na partnera, co byłoby udziałem jedynie szeregu największych reprezentantów niniejszej grupy, albo w największym stopniu utransnarodowanego. Wykorzystanie siły przez transnarodowe podmioty społeczeństwa obywatelskiego dynamizowane jest przez trzy czynniki.

Pierwszym jest nieciągłość ich *legitymizacji*. Jest to szczególnie widoczne w kontraście z *państwem narodowym*, które dysponuje nieomal uniwersalną legitymacją, która dopiero musi zostać podważona przez kontestatora w wyniku jego działania siłowego. Z kolei *transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego* wykazują legitymacją ograniczoną na trzy najważniejsze sposoby. Po pierwsze, jest to ograniczenie przedmiotowe, co oznacza, że społeczne przyzwolenie na działanie ograniczone jest wyłącznie do sfery działalności danej organizacji. Każdorazowe podjęcie inicjatywy zlokalizowanej poza owym wąskim oraz precyzyjnie zdefiniowanym profilem działalności wymaga konsumpcji znacznej ilości zasobów w celu uzyskania ograniczonej *legitymizacji* społecznej. Przykładem tego działania może być próba formułowania ocen w dziedzinie polityki przez agencję Moody'ego³⁴⁶⁵. Po

3465Moody's: *reforma sądownictwa może wpłynąć na ocenę Polski*, „TVN24BiS”, 2018, 5 lipca, URL:

drugie, jest to ograniczenie fizyczne, szczególnie widoczne w przypadku podmiotów reprezentujących społeczność lokalną. W rezultacie próba sięgnięcia działaniem poza obszar macierzysty, wymaga dodatkowej konsumpcji zasobów lub kooperacji z analogicznymi podmiotami z innego regionu³⁴⁶⁶. Po trzecie, jest to ograniczenie funkcjonalne, przejawiające się z celowej modulacji legitymacji, zarówno przez grupy społeczne je podtrzymujące, jak i czynniki narodowe sankcjonujące ich działania. W tym wymiarze kluczową rolę odgrywa subiektywna ocena działania *transnarodowego podmiotu społeczeństwa obywatelskiego*, które może przyczynić się zarówno do rozszerzenia *legitymacji*, jak i do jej ograniczenia, aż do odebrania, szczególnie w przypadku stwierdzenia rażącego naruszenia przepisów prawa, ze szczególnym uwzględnieniem wykroczeń podatkowych³⁴⁶⁷. *Legitymacja* stanowi szczególnie cenną cechę użytkownika siły, wykorzystywaną do obniżenia kosztów oraz zwiększenia efektywności działania, aż do poziomu decydującego o sukcesie *transnarodowej organizacji społeczeństwa obywatelskiego* czy wręcz jej przetrwaniu w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jak i wewnętrznym.

Drugim jest podatność na wyzwania związane z własnym wizerunkiem. W tym ujęciu należy szczególnie podkreślić, że owa podatność, choć obecna również w innych kategoriach podmiotów międzynarodowych, w przypadku *podmiotów subnarodowych*, ze szczególnym uwzględnieniem *transnarodowych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego* wykazuje szczególną podatność na działania tego typu, szczególnie w zakresie jakościowej modyfikacji posiadanych zasobów, zarówno w ujęciu pozytywnym, jak i negatywnym. Szczególnie widoczne są jednakże straty wizerunkowe indukowane przez albo działania poszczególnych *jednostek silnie zmotywowanych*, zarówno powodowanych przez szczególnie rażącą hipokryzję³⁴⁶⁸, jak i działania noszące charakter kryminalny³⁴⁶⁹. W tym ujęciu, zmiana społecznej percepcji *transnarodowego podmiotu społeczeństwa obywatelskiego*, będzie miała szczególny wpływ na jego potencjał, poprzez modulowanie *transnarodowych obwodów transmisji zasobów*, przekazujących zasoby tożsame z *hard Power*, ze szczególnym

<https://tvn24bis.pl/z-kraju,74/moody-s-reforma-sadownictwa-moze-wplynac-na-ocene-polski,851424.html>, [dostęp: 24.08.2018].

3466Eyüp Özveren, *Transnational Social Spaces. Agents, Networks and Institutions*, Londyn 2017.

3467P. Cierkoński, *Wykreślenie z KRS za niezłożenie sprawozdań finansowych*, „Gazeta Podatkowa”, 2017, nr 64(1418), URL: <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/kraj/wykrezenie-z-krs-za-niezlozenie-sprawozdan-finansowych/r18c2r>, [dostęp: 26.08.2018].

3468Rozmowa Mazurka. *Draginja Nadażdin: Za PO też protestowaliśmy*, „Rp.pl”, 2016, 13 lutego, URL: <https://www.rp.pl/Plus-Minus/302129991-Rozmowa-Mazurka-Draginja-Nadazdin-Za-PO-tez-protestowalismy.html>, [dostęp: 26.08.2018].

3469M. Jałoszewski, *Jakub Śpiewak skazany za przywłaszczenie pieniędzy fundacji Kidprotect*, „Wyborcza.pl”, 2014, 8 listopada, URL: http://wyborcza.pl/1,76842,16935280,Jakub_Spiewak_skazany_za_przywlaszczenie_pieniedzy.html, [dostęp: 24.08.2018].

uwzględnieniem pieniędzy. Modyfikacjom ulega również podatność pozostałych elementów społeczeństwa na *narrację* wytwarzaną przez określony podmiot. W efekcie szczególnie niefortunne działania czy wypowiedzi mogą przyczynić się do znaczącego ograniczenia zasobów dostępnych oraz przekazywanych dotkniętej organizacji.

Trzecim jest posiadanie szczątkowych zasobów, poprzez poszczególnych przedstawicieli *transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego*. Należy szczególnie podkreślić, że podmioty te charakteryzują się szczególnie niewielkim potencjałem zasobów siły, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów *hard Power*. Co więcej, zmienna dostępność oraz efektywność owych zasobów w czasie, której ewaluacja stanowi jeden z filarów teorii *smart Power*³⁴⁷⁰. Owa subkategoria staje się szczególnie podatna na zakłócenia w tym zakresie, co oznacza, że jakiegokolwiek zakłócenia przekładają się na gwałtowne ograniczenie możliwości funkcjonowania w rzeczywistości społecznej, a niekiedy wręcz do załamania się jego działalności, szczególnie w kontekście błędów wskazanych w poprzednim punkcie można wskazać na poważny kryzys północnoamerykańskich gałęzi Kościoła Rzymskokatolickiego w kontekście skandali pedofilskich od lat 50. XX wieku, został zubożony o ponad trzy miliardy USD³⁴⁷¹. Doprowadziło to do dramatycznego ograniczenia aktywności, a niekiedy do wyprzedaży nieruchomości³⁴⁷². O ile w przypadku pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych, utrata zasobów będąca konsekwencją praktycznego zastosowania teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, staje się nie tylko kwestią efektywności lecz zagadnieniem egzystencjalnym.

Konkludując niniejsze rozważania, należy podjąć temat dalszej ewolucji owej subkategorii oraz jej perspektywicznej ewolucji w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Aby poprawnie określić zarówno kierunek jak i szybkość ewolucji tej subkategorii, konieczne jest uwzględnieniem trzech czynników. Po pierwsze, należy wskazać na skrócony czas trwania niniejszych podmiotów, szczególnie w porównaniu do przedstawicieli pozostałych kategorii. I choć wskazać można na poszczególne wyjątki, to jednak częste występowanie gwałtownych oraz kompleksowych transformacji jakościowych

3470W tym kontekście można wskazać, że akumulacja owych zasobów jest uzależniona w szczególnym stopniu od obiektywnej realizacji celów statutowych w przeszłości, ze szczególnym uwzględnieniem efektywności wydatkowania zgromadzonych środków, jak i subiektywnemu postrzeganiu społecznemu, będącego pochodną zarówno działań *podmiotu subnarodowego*, jak i działań pozostałych uczestników stosunków społecznych.

3471T. Gjelten, *The Clergy Abuse Crisis Has Cost The Catholic Church \$3 Billion*, „National Public Radio”, 2018, 18 sierpnia, URL: <https://www.npr.org/2018/08/18/639698062/the-clergy-abuse-crisis-has-cost-the-catholic-church-3-billion?t=1534943092162>, [dostęp: 22.08.2018].

3472A. Slavsky, *Buffalo Diocese Selling Bishop's Property*, „ChurchMilitant.com”, 2018, 18 kwietnia, URL: <https://www.churchmilitant.com/news/article/buffalo-diocese-selling-bishops-property>, [dostęp: 21.08.2018].

przekłada się na przyspieszenie przemian oraz lepsze dostosowanie jej przedstawicieli do zmiennych warunków rzeczywistości społecznej oraz międzynarodowej. W rezultacie na tle pozostałych konstrukcji, *transnarodowe podmioty społeczeństwa obywatelskiego* skonstruowane będą w sposób najbardziej adekwatny do zmiennych warunków środowiska międzynarodowego, głównie poprzez eksterminację tych najmniej dostosowanych. Po drugie, należy szczególnie podkreślić szczególnie bliski związek pomiędzy podmiotem a generującą go grupą społeczną, reprezentowany przez oparcie konstrukcji na *jednostkach silnie zmotywowanych*. Oznacza to, że ich istnienie oraz funkcjonowanie jest ściśle uzależnione od potrzeb oraz subiektywnej oceny jego funkcjonowania. W rezultacie owej symbiozy, wydaje się, że istnienie jej przedstawicieli jest zagwarantowane w postwestfalskim środowisku międzynarodowym. Jednakże konieczność odpowiedzi na zróżnicowane oraz często zmieniające się potrzeby społeczne, ale także gwałtownie ewoluującą ich percepcję doprowadzi do dalszego rozwarstwienia tej subkategorii w warunkach postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Po trzecie, można wskazać, że owe podmioty zostaną wpisane w pogłębiający się konflikt o charakterze ideologiczno-filozoficznym, który stanie się dominującą charakterystyką postwestfalskich społeczności międzynarodowych. W tym wymiarze można pokusić się o stwierdzenie, że w tym wymiarze będzie można zaobserwować częściowe scalenie się *transnarodowych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego z podmiotami subnarodowymi* generującymi zasoby siły w wymiarze *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem środków przemocy bezpośredniej, co zostało szerzej opisane w następnym rozdziale.

Należy wskazać, że ewolucja *transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego* najprawdopodobniej nie doprowadzi do zastąpienia państwa narodowego jako podstawowego *hubu* generacji oraz projekcji siły w środowisku międzynarodowym. Niewątpliwie jednak sukces ewolucyjny tej subkategorii *podmiotów subnarodowych* doprowadzi do jej rozwoju do poziomu, na którym będą stanowić kolektywnie zarówno poważne wyzwanie jak i niezbędnego partnera przedstawicieli pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem rządów narodowych. W efekcie będą stanowiły istotny element zarówno mechanizmów *global governance* jak i wartościowego partnera jakiegokolwiek *koalicji chętnych*.

4.4.4. Korporacje transnarodowe

Niniejsza kategoria *podmiotów subnarodowych* wyróżnia się na tle pozostałych *podmiotów subnarodowych*. Po pierwsze, wśród obecnej, późnowestfalskiej generacji

stosunków międzynarodowych, uzyskały najwcześniej autonomię od czynników narodowych, co można zaobserwować w pierwszej w połowie XX wieku. Po drugie, jest to subkategoria w największym stopniu powiązana z rządem narodowym. Przez niektórych publicystów związek ten określany jest mianem *patologicznego styku polityki i biznesu*³⁴⁷³. Po trzecie, w przeciwieństwie do pozostałych *podmiotów subnarodowych*, pierwszoplanową domeną ich aktywności jest siła z domeny *hard Power*, głównie w sferze ekonomicznej. Jednak ostatnie doświadczenia, głównie proliferacja *prywatnych firm wojskowych*, zajmujących się obsługą wojska, oznaczają wzrost możliwości handlowania narzędziami projekcji *hard Power* w domenie militarnej³⁴⁷⁴. Po czwarte, w przypadku tej kategorii podmiotów międzynarodowych transnarodowość nie jest użyteczną opcją rozwoju, jednakże cechą konstytutywną. O ile podmioty przynależne do pozostałych subkategorii mogą swobodnie funkcjonować w ramach pojedynczego podmiotu narodowego, o tyle w tym przypadku, konieczne jest rozproszenie własnej podmiotowości pomiędzy dwoma jakościowo różnymi porządkami narodowymi³⁴⁷⁵. Po piąte, w odróżnieniu od pozostałych subkategorii, struktura *korporacji transnarodowych* w największym stopniu zasadza się na strukturach oraz mechanizmach przynależących do sfery *biurokracji*. I choć podejmowane są działania na rzecz zmiany niniejszych relacji, jednak nie wykazują się one znaczących postępów pozwalających na redefinicję niniejszej subkategorii³⁴⁷⁶.

Wskazując na rys historyczny rozwoju niniejszej subkategorii *podmiotów międzynarodowych* niezbędne jest zaistnienie koniunkcji szeregu parametrów otoczenia międzynarodowego. W przeciwnym razie techniczne jak i polityczne podziały przyczyniają się do zlokalizowania działalności produkcyjnej oraz dystrybucyjnej na poziomie regionalnym, jeśli nie wręcz lokalnej. Nawet współcześnie, istnieją znaczne sfery działalności gospodarczej, szczególnie w zakresie produkcji oraz dystrybucji artykułów o krótkim terminie przydatności, ze szczególnym uwzględnieniem artykułów spożywczych³⁴⁷⁷, produktów o

3473 Kamiński: *CBA ma przeciąć patologiczny styk biznes-polityka*, „Puls Biznesu”, 2006, 10 stycznia, URL: <https://www.pb.pl/kaminski-cba-ma-przeciac-patologiczny-styk-biznes-polityka-294670>, [dostęp: 21.08.2018].

3474 Co ciekawe, ich wykorzystania nie jest związane z realizacją politycznych celów korporacji transnarodowej, lecz jest motywowane wyłącznie żądzą zysku.

3475 M. Pietraś, K. Piórko, *Podmioty transnarodowe* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 145.

3476 W tym ujęciu można wskazać na fakt, że dążenie do kreacji nowych produktów, w tym również jakościowo lepszych od poprzednich generacji jest jednym z ważniejszych dążeń każdej *korporacji transnarodowej*. Jednakże kluczowym elementem do jego potencjału jest powtarzalność efektów w ilościowym wymiarze produkcji.

3477 Staje się to szczególnie ważne w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, kiedy urbanizacja oraz rozbudowa antroposfery wymaga transportu żywności na coraz większe odległości, w celu zaopatrzenia wielkich aglomeracji. Pociąga to za sobą dwa konsekwencje. Po pierwsze, jest to gwałtowny wzrost uzależnienia od transportu żywności, nie tylko w postaci towarów luksusowych, jak owoce morza czy też

wysokiej specjalizacji kulturalnej³⁴⁷⁸, a także dóbr publicznych, szczególnie niezbędnych do podtrzymania istnienia *antroposfery*³⁴⁷⁹, których produkcja oraz dystrybucja musi być dokonana na poziomie lokalnym. W tym ujęciu, pomimo że *subnarodowe podmioty* specjalizujące się w produkcji oraz dystrybucji dóbr, istniejące niemal od początku historii ludzkości albo w postaci poszczególnych, wyspecjalizowanych jednostek, czego przykładem może być instytucja kowala³⁴⁸⁰, albo zorganizowanych grup społecznych, takich jak gildie rzemieślnicze oraz handlowe³⁴⁸¹. W tym kontekście należy jednakże szczególnie podkreślić, że owe instytucje były od siebie ściśle odseparowane, zarówno pod względem geograficznym, szczególnie z powodu niewielkiej przepustowości oraz wiarygodności *globalnej sieci infrastruktury krytycznej*, jak i społecznej, co obejmuje wysoki poziom ekskluzywizmu organizacji tego, opartych na systemie mistrzowskim³⁴⁸². Na tym tle jako wyjątek przytoczyć można przykład zakonu templariuszy, którego ewolucja przekształciła organizację w ówczesny analog korporacji finansowych³⁴⁸³. Co ciekawe, brak protekcji *państwa narodowego*, a niekiedy wręcz narastający konflikt z nim, doprowadził ową pierwszą *korporację transnarodową* do upadku oraz fizycznej eliminacji jej członków, a w konsekwencji do nacjonalizacji jej majątku³⁴⁸⁴.

przyprawy, ale również podstawowych artykułów żywnościowych, takich jak zboże, mięso oraz owoce. Po drugie, w związku z wydłużeniem szlaków transportowych, oraz eksponencyjnym zwiększeniem zapotrzebowania, stosowane są różne mechanizmy modyfikacji pokarmu, począwszy od wstępnej obróbki termicznej i mechanicznej, poprzez zamrażanie oraz dodawanie konserwantów, a skończywszy na genetycznej modyfikacji organizmów bazowych. Owe działania spotykają się z mieszanymi reakcjami społecznymi.

3478W tym kontekście można wskazać na szereg specyficznych produktów, takich jak książki, filmy oraz dzieła sztuki.

3479W tym kontekście nadrzędnym wydaje się stabilizacja, zapewnienie pełnej przepustowości oraz powszechnego dostępu do jak największej liczby warstw *globalnej infrastruktury krytycznej*.

3480W tym kontekście można wskazać, że w miarę postępowania tranzycji od grupy łowiecko-zbierackiej w kierunku społeczeństwa osiadłego, co wiązało się z pojawieniem się stałej oraz znaczącej nadwyżki żywnościowej, która pozwoliła na pojawienie się grupy ludzi nie związanych bezpośrednio z produkcją żywności. W tym ujęciu pojawiła się zarówno grupa odpowiedzialna za rozwój produkcji przemysłowej (właśnie kowale) oraz usługi (uzdrowiciele). Wskazać należy również na pojawianie się również grupy specjalizujące się w stosowaniu środków przymusu bezpośredniego, jak i tworzeniu oraz zarządzaniu skomplikowanymi strukturami społecznymi.

3481S. A. Epstein, *Wage Labor and Guilds in Medieval Europe*, Londyn 1991.

3482W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że system ów był oparty na osobistej więzi pomiędzy uczniem a mistrzem. Ten pierwszy zajmował się wykonywaniem prostych oraz uciążliwych usług na rzecz mistrza w trakcie własnego szkolenia, ten drugi, przekazywał uczniowi niezbędne informacje oraz umiejętności, w celu przedłużenia trwania organizacji w czasie. System ten był o tyle efektywny, że pozwalał na zachowanie informacji w czasie oraz podtrzymanie produkcji, jednakże konieczność wejścia w przedłużoną relację oraz ograniczenie liczby dostępnych uczniów powodowało niemal całkowity brak dyfuzji informacji. Ponadto, uzależnienie cywilizacji od stanu biosfery powodowało dość częste przerwy w funkcjonowaniu systemu, głównie spowodowane śmiercią znacznej liczby mistrzów oraz koniecznością odtworzenia utraconej wiedzy.

3483E. Ferris, *The Financial Relations of the Knights Templars to the English Crown*, „The American Historical Review”, 1902, nr 8(1), s. 1 – 17.

3484J. Théry, *A Heresy of State: Philip the Fair, the Trial of the „Perfidious Templars”, and the Pontificalization of the French Monarchy*, „Journal of Medieval Religious Cultures”, 2013, nr 39(2), s. 117 – 148.

Dopiero zaranie westfalskiego środowiska międzynarodowego doprowadziło do zaistnienia koniunkcji niezbędnej do wytworzenia warunków do pojawienia się oraz rozwoju *korporacji transnarodowych*. Niektórzy naukowcy wskazują niekiedy na rok 1500 jako na symboliczną cezurę pojawienia się zjawiska *gospodarki-świat*, a co za tym idzie również warunków do efektywnego funkcjonowania *korporacji transnarodowych*³⁴⁸⁵. Wskazać można na cztery kluczowe elementy owego układu. Po pierwsze, jest to rozwój globalnej sieci infrastruktury krytycznej, która po raz pierwszy w historii połączyła regionalne systemy międzynarodowe w jedną, zsynchronizowaną całość. Po drugie, był to rozwój technologiczny oraz przemysłowy, co pozwala na produkcję bardziej zaawansowanych produktów przemysłowych, jednak pociąga za sobą specjalizację poszczególnych zakładów przemysłowych oraz konieczność koordynacji ich produkcji w celu wytworzenia ostatecznego produktu. Po trzecie, zwiększyła się ilość powiązań pomiędzy regionami, co przyczyniło się do zwiększenia wymiany handlowej. Przyczyniło się to do zwiększenia stopnia wewnętrznej komplikacji systemu wymiany handlowej, co zaowocowało koniecznością scedowania zarządzania poszczególnymi powiązaniem w ręce drugorzędnych wyspecjalizowanych podmiotów, takich jak ówczesne iteracje *korporacji transnarodowych*. Po czwarte, intensywnej rozbudowie uległa warstwa instytucji niezbędnymi do translacji systemów miar i wag, a także translacja jednych systemów monetarnych na inne.

W efekcie możliwe stało się ustanowienie trwałych połączeń w ramach poszczególnych podmiotów międzynarodowych, zakotwiczonych w różnych, lokalnych uwarunkowaniach jurysdykcyjnych. Pojawienie się efektywnych centrów zarządzania sferą handlu oraz międzynarodowymi rynkami finansowymi, doprowadziła do pojawienia się nowej generacji *korporacji transnarodowych*. Określane były mianem domów kupieckich, maklerskich, a także kompanii, szczególnie odnoszących się do handlu z egzotycznymi regionami świata, miały za zadanie stanowić efektywnych pośredników pomiędzy społecznościami je generującymi a płaszczyzną relacji handlowych i gospodarczych, pozwalając na uzyskanie dwóch korzyści. Pierwszą jest zapewnienie ciągłego oraz relatywnie niedrogo dostępu do szczególnie do pożądanego towarów luksusowych, takich jak przyprawy. Jednakże w miarę rozwoju środowiska międzynarodowego asortyment ten uległ poszerzeniu oraz dywersyfikacji. Drugą jest również amplifikacja poziomu osobistego bogactwa przedstawicieli społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem tych, związanych z daną korporacją transnarodową więzami własności. W tym ujęciu oznacza to dwojakie skutki. Z jednej strony jest to rozszerzenie beneficjentów działalności gospodarczej, poprzez

3485J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 158.

włączenie również obywateli gorzej sytuowanych, z drugiej natomiast nie należy niedoceniać zagrożenia wynikającego z nieprzewidywalnych fluktuacji rynku, które mogą doprowadzić do masowego bankructwa nie tylko *transnarodowej korporacji*, lecz również jej indywidualnych udziałowców³⁴⁸⁶.

Dodatkowym elementem jest fakt, że w tym okresie narodziła się również symbioza pomiędzy *korporacjami transnarodowymi* a *państwem narodowym*, kultywowana do dzisiaj. Z jednej strony, *korporacje transnarodowe* oferują unikatowe możliwości akumulacji zasobów *hard Power*, w wymiarze ekonomicznym, niezależnie od efektywności klasycznych, narodowych mechanizmów ich akumulacji, takich jak system podatkowych. Pozwala to na zwiększenie puli dostępnych zasobów w celu ich konwersji na zasoby militarne, czy też zwiększenie stopnia *legitymacji* międzynarodowej. Dodatkowo, współpraca z podmiotami tego typu pozwala na obniżenie kosztów politycznej ekspansji, ze szczególnym uwzględnieniem pozostałych regionów świata, włączanych sukcesywnie do westfalskiego środowiska międzynarodowego³⁴⁸⁷. Jednakże istniały sytuacje w których owa symbioza pociągała za sobą wysokie niedogodności geostrategiczne. Z jednej strony wskazać można na indolencję *korporacji transnarodowych* przejawiającą się na płaszczyźnie interakcji z podmiotami politycznymi, a czasem wręcz kulturalno-religijnymi³⁴⁸⁸. Wydaje się, że bez głębszego zaangażowania czynników narodowych, relacje te wykazują olbrzymi potencjał degeneracyjny, w dłuższej perspektywie strategicznej owocując znaczących rozmiarów konfliktem amplifikowanym do absurdalnych rozmiarów poprzez różnice światopoglądowe. Z drugiej natomiast, co dotyczy szczególnie większych podmiotów tego typu, błędy w prowadzeniu działań gospodarczych, skutkujące bankructwem mogą doprowadzić do poważnego kryzysów zarówno poprzez obniżenie ogólnego potencjału dotkniętego *państwa narodowego*, lecz również poprzez konieczność wyasygnowania stosowanych zasobów w celu zarządzania niepokojami społecznymi spowodowanymi w ramach dotkniętych przez załamanie się *korporacji transnarodowej*³⁴⁸⁹. Powyższa symbioza obejmuje dwustronny, efektywny związek pomiędzy *państwem narodowym* a *korporacją transnarodową*, w ramach którego korporacja oferuje możliwość amplifikacji posiadanych zasobów pieniężnych, natomiast rząd – stabilizację działań korporacji. Wzorcowym przykładem korporacji

3486Udziałowcy w tym kontekście zajmują analogiczną pozycję do obywateli w ramach *państwa narodowego*.

3487K. M. Panikkar, *Asia and Western dominance, 1498 – 1945*, Londyn 1953.

3488Thibault Daudigeos, T. Roulet, B. Valiorgue, *How Scandals Act as Catalysts of Fringe Stakeholders' Contentious Actions Against Multinational Corporations*, „Business and Society”, 2018, DOI: 10.1177/0007650318756982, [dostęp: 26.08.2018].

3489Chen Zhou, *Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance oraz Financial Institutions*, „International Journal of Central Banking”, 2010, nr 6(4), s. 205 – 250.

transnarodowej może być Brytyjska Kompania Wschodnioindyjska, określana jako największa *korporacja transnarodowa* w historii³⁴⁹⁰.

W ramach późnowestflaskiego środowiska międzynarodowego, *korporacje transnarodowe* stały się, analogicznie do pozostałych *podmiotów subnarodowych*, uniezależnione od możliwości kontroli rządu narodowego³⁴⁹¹. Punktem przełomu był konflikt pomiędzy administracją amerykańską a korporacją Dressera odnośnie technologicznego wsparcia radzieckiej inicjatywy gazociągu jamalskiego. Pomimo nacisków supermocarstwa, *korporacja transnarodowa*, wykorzystując elementy własnej struktury zlokalizowane w ramach innego systemu narodowego, zaangażowała się w rzeczony projekt³⁴⁹². Tym samym zaobserwować można dynamiczne przesunięcie się punktu równowagi w kontekście wykorzystania siły przez poniższą subkategorię *podmiotów subnarodowych* a rządem narodowym. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić dynamiczną zmianę owego punktu równowagi w czasie w zależności zarówno od kondycji korporacji, jak i przynależności subkategorialnej *państwa narodowego*. Jednakże ów punkt równowagi, jak i możliwości wykorzystania siły przez *korporację transnarodową*, charakteryzują się trzema parametrami, których wartość musi być w każdym przypadku określona.

Po pierwsze, należy wskazać, że *legitymacja korporacji transnarodowych* do podejmowania działań jest największa wśród wszystkich pozostałych *podmiotów subnarodowych*. W tym ujęciu można wskazać, że jest ona ograniczona niemal wyłącznie do sfery ekonomicznej. Z jednej strony, owe podmioty uprawnione są do prowadzenia działalności gospodarczej. Istnieją jednakże pewne ograniczenia owej działalności. Szczególną rolę odgrywają dwa ograniczenia. Pierwszym są przepisy prawa regulujące zarówno relacje wewnątrz *korporacji transnarodowej* jak i możliwości funkcjonowania w przestrzeni społecznej jak i międzynarodowej. W tym kontekście można wskazać również na regulacje stanowiące element prawa międzynarodowego, a tworzonego przy udziale reprezentantów samych *korporacji transnarodowych*³⁴⁹³. Drugim jest subiektywna warstwa wartości wchodzących w skład tak zwanej *społecznej odpowiedzialności biznesu* stanowiącej podstawę do subiektywnej oceny aktywności tych podmiotów. Dopuszczalne działania korporacji transnarodowych są ograniczone zarówno ramami przepisów prawnych jak i

3490N. Robins, *The world's first multinational*, „New Statesman”, 2004, 13 grudnia, URL: <https://www.newstatesman.com/politics/politics/2014/04/worlds-first-multinational>, [dostęp: 24.08.2018].

3491D. Kondrakiewicz, *Między porządkiem a chaosem. Fazy nierównowagi systemu międzynarodowego*, Lublin 2015, s. 172 – 179.

3492J. M. Rothgeb, *Defining (...)*, s. 27.

3493A. Walter, *NGOs, Business and International Investment: The Multilateral Agreement on Investment, Seattle and Beyond*, „Global Governance”, 2001, nr 7(1), s. 51 – 73.

koniecznością społecznej ich weryfikacji. Z tego też powodu, najczęściej wykorzystania siły następuje albo za pomocą *pośredników*, tak zwanych *proxies*, albo w ramach *koalicji chętnych*. Niezwykle rzadko podejmują one działania bezpośredni.

Po drugie, w kontekście zwiększenia stopnia rozproszenia zasobów w środowisku międzynarodowym, obecność *korporacji transnarodowej* jest pożądana oraz staje się przedmiotem zabiegów *rządów narodowych*. Oznacza to, że podmioty tego typu stają się przedmiotem szczególnych zabiegów agencji *państw narodowych*, dążących do uzyskania dostępu do nowych źródeł wyspecjalizowanych zasobów. Jednakże należy szczególnie podkreślić, że stanowią one nie tylko przedmiot pozytywnych zabiegów, takich jak ulgi podatkowe oraz inne preferencje, lecz również negatywnych sankcji w przypadku wyrażenia dążenia do zmiany lokalizacji poszczególnych elementów własnej struktury³⁴⁹⁴. Można zaobserwować, że mniejsze *państwa narodowe*, lub te będące w trudniejszej sytuacji, wykazują inklinację do stosowania mechanizmów pozytywnych *soft Power*, zwłaszcza jeśli zamierzają ściągnąć dodatkowych inwestorów³⁴⁹⁵, podczas gdy negatywne mechanizmy, w tym również implementacja narzędzi *hard Power*, stosowane są przez większe i bardziej stabilne *państwa narodowe*, jak i również te dążące do zatrzymania odpływu inwestorów spod własnej jurysdykcji³⁴⁹⁶.

Po trzecie, *korporacje transnarodowe* dysponują najbardziej wyspecjalizowanym potencjałem siły, jednakże są to zasoby najłatwiej poddające się konwersji na pozostałe sfery przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym ujęciu wyróżnić można dwie warstwy potencjału *korporacji transnarodowych*. Pierwszą jest warstwa specyficzna odnosząca się do oferowanego asortymentu: produktów, usług lub innych towarów. W tym kontekście podmioty tego typu służą jako źródło produktów albo usług, nie tylko stanowiących zaopatrzenie społeczeństwa, lecz również dostarczając narzędzi projekcji siły dla *państw narodowych*, nie tylko poprzez dostarczanie platform *hard Power*, w tym wyspecjalizowanych narzędzi wojennych³⁴⁹⁷ lecz również *soft Power*, ze szczególnym uwzględnieniem korporacji multimedialnych³⁴⁹⁸, specjalizujących się w modyfikowaniu oraz

3494S. D. Cohen, *Multinational Corporations and Foreign Direct Investment: Avoiding Simplicity, Embracing Complexity*, Oxford, Nowy Jork 2007, s. 233 – 251.

3495A. Kublik, *Już oficjalnie: Słowacja wygrała z Polską. To tam powstanie fabryka aut Jaguar Land Rover*, „Wyborcza.biz”, 2015, 11 sierpnia, URL: <http://wyborcza.biz/biznes/1,147582,18533313,ft-jaguar-wybrala-slowacje-polska-przegrala.html?disableRedirects=true>, [dostęp: 23.08.2018].

3496W tym wymiarze jednym z najbardziej efektywnych mechanizmów jest formalne stosowanie sankcji ekonomicznych, a także w przypadkach nieformalnych również stosowanie negatywnego *public relations*.

3497Przykładem może być *Uralska Fabryka Wagonów* (ros. Научно-производственная корпорация „УралВагонЗавод”), największy producent sprzętu pancernego na świecie.

3498Przykładem może być *The Walt Disney Company*, jeden z czołowych wytwórców produktów popkulturowych.

transmisji informacji.

Kontrola a zarazem preferencyjny dostęp do asortymentu poszczególnych korporacji transnarodowych zwiększa zakres przedmiotowy instrumentarium służącego projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej oraz społecznej. Drugą jest uniwersalna warstwa zasobów *korporacji transnarodowych*, którą są jej zasoby finansowe. Kontrola oraz wpływ na te zasoby są jednak w znacznym stopniu kwestią dyskusyjną, szczególnie z powodu istnienia ekstensywnej późnowestfalskiej sieci powiązań transnarodowych pozwalających w szybki sposób dokonywać transferów zasobów finansowych. W tym kontekście podejmowane są działania mające na celu ograniczenie owych możliwości, jednakże dotychczas największe znaczenia posiada kreowane własnego wizerunku ponad administracyjnym przymusem.

Dodatkowo, należy szczególnie podkreślić jeszcze jeden wymiar ewolucji *korporacji transnarodowych*, jest to pojawienie się oraz rozwój prywatnych firm wojskowych (*Private Military Corporations, PMC*)³⁴⁹⁹. Są to *korporacje transnarodowe*, których działalność przeznaczona jest głównie na potrzeby wojska, nie tylko na wyraźne zamówienie *państw narodowych*, lecz również dostarczając tych komponentów potencjału militarnego, w postaci zarówno usług szkoleniowych, koordynacyjnych oraz logistycznych³⁵⁰⁰, lecz również udostępniając w pełni wyposażone oddziały wojskowe oraz paramilitarne, zarówno w funkcji policyjnej³⁵⁰¹ jak i militarnej³⁵⁰². Temat ten został częściowo poruszony w poprzednim rozdziale, jednakże w kontekście analizy struktury oraz mechanizmów funkcjonowania *korporacji transnarodowych* należy wskazać, że ten typ modyfikacji ich siły wykazuje się trzema odstępstwami od wzorca.

Pierwszą jest znacznie ściślejszy związek z *państwem narodowym*, niż ma to miejsce w pozostałych przypadkach. I choć pierwotna motywacja działania pozostaje zachowana, to rządy goszczące starają się ograniczać inne pola działalności owych przedsiębiorstw, choć ograniczenia takie zależne są od stopnia istotności ofiarowanych usług. W przypadku dostaw usług powszechnych, jak catering czy pranie, jest to niemal wyłącznie nadzór administracyjny, jednak w przypadku bezpośredniej styczności z mechanizmami projekcji siły militarnej, są one również natury politycznej: nieformalnej oraz niejawnej. W tym względzie

3499P. W. Singer, *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*, Ithaca, Londyn 2008.

3500Przykładem tego typu usługodawców może być firma *Brown and Root*. P. W. Singer, *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*, Ithaca, Londyn 2003, s. 136 – 150.

3501W tym kontekście wskazać można na zaangażowanie firmy *Blackwater* w Iraku, która zajmowała się ochroną obiektów o znaczeniu strategicznym do czasu jej przekształcenia w związku z niedopełnieniem funkcji.

3502W tym kontekście wskazać można na zaangażowanie firmy *Executive Outcomes* w Afryce, która zajmowała się dostarczaniem w pełni wyposażonych sił zbrojnych na potrzeb wojny domowej w Angoli oraz Sierra Leone.

szczególnie podkreślić należy, że korporacje takie jak Grupa Wagnera (ros. *Группа Вагнера*)³⁵⁰³ wykazują większy poziom lojalności względem państwa macierzystego niż wobec oficjalnych kontrahentów³⁵⁰⁴.

Drugą modyfikacją jest ograniczenie *legitymacji* działania *korporacji transnarodowych* poprzez jedynie warunkowe pozwolenie na realizację ich pierwotnego motywu, czyli osiąganie zysku poprzez projekcję środków przymusu bezpośredniego. W tym względzie, szczególnie w percepcji globalnej opinii publicznej, aktywność podmiotów tego typu jest oceniana na podstawie subiektywnej oceny moralnej, co przyczynia się do obniżenia poziomu *legitymacji* działań, szczególnie w kontekście popełniania zbrodni wojennych. W tym kontekście można stwierdzić, że *korporacje transnarodowe* funkcjonujące w dziedzinie wojskowości jako pośrednicy, ograniczają straty wizerunkowe macierzystych *państw narodowych*³⁵⁰⁵.

Trzecią modyfikacją jest skrócenie pętli zasobów. W tym kontekście, o ile korporacje transnarodowe bazują na odłamach potencjału *państwa narodowego*, które jednakże przechodzą szereg jakościowych przekształceń oraz ewolucji, o tyle PMC bazują na elementach, zarówno pracowników oraz sprzętu, wytworzonego oraz zdemobilizowanego przez macierzyste *państwa narodowe*. W niektórych przypadkach, można pokusić się o stwierdzenie, że całe pododdziały z wyposażeniem są wypożyczane na potrzeby korporacji, tworząc ją prawnym parawanem narodowej projekcji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym³⁵⁰⁶. Można wskazać, że korporacje transnarodowe tego typu, niezależnie od ich genezy oraz powinowactwa³⁵⁰⁷, stanowią uzupełnienie militarnych możliwości *państwa narodowego*, stanowiąc odpowiedź jak i przyczynę ograniczenia jego możliwości w

3503M. Gawęda, *Rosyjscy kontraktorzy w Syrii. Krótka historia „Słowińskiego Korpusu”*, „Defence24.pl”, 2016, 1 maja, URL: <https://www.defence24.pl/rosyjscy-kontraktorzy-w-syrii-krotka-historia-slowianskiego-korpusu>, [dostęp: 21.08.2018].

3504W tym kontekście wskazać można na przesłanki, szczególnie w taktycznej oraz strategicznej dyslokacji sił syryjskiej koalicji prorządowej. Wskazać można na trzy przesłanki. Pierwszą jest rozlokowanie pododdziałów w ramach większych jednostek syryjskich lub innych. Oznacza to z jednej strony zwiększenie funkcjonalności oddziałów wojskowych, jednakże w przypadku znaczniejszych zatargów pomiędzy Damaszkiem a Moskwą, prawdopodobne staje się wykorzystanie *Wagnerowców* jako zakładników politycznych. Drugą, na poziomie narodowym, jest coraz większe poleganie na formacjach nie utożsamianych z Federacją Rosyjską, głównie Kurdów, Hezbollah, oraz proirańskie milicje irackie oraz afgańskie. Trzecią na poziomie międzynarodowym, jest dążenie do rozszerzenia składu koalicji głównie o Islamską Republikę Iranu oraz Chińską Republikę Ludową, zdolnych do zrównoważenia oraz przeważenia wpływów Rosji w Syrii. Szczególnym paradoksem może być fakt nawiązania szczególnie trudnej oraz nieformalnej współpracy z Waszyngtonem, którego celem jest maksymalne rozszerzenie kosztów interwencji rosyjskiej oraz rozproszenie potencjału.

3505M. L. Phelps, *Doppelgangers of the State: Private Security and Transferable Legitimacy*, „Politics and Policy”, 2014, nr 42(6), s. 824 – 849.

3506W tym kontekście najbardziej widowiskowym przykładem tego typu może być *Grupa Wagnera*, stanowiąca parawan dla interwencji syryjskiej Federacji Rosyjskiej.

3507S. McFate, *The modern mercenary. Private armies and what they mean for world order*, Nowy Jork, Oxford 2014.

tym zakresie³⁵⁰⁸. Jednakże z powodu skromności posiadanych zasobów – nawet największe nie są w stanie wytworzyć formacji większych niż kompania wraz ze sprzętem wsparcia, oraz wątpliwości odnośnie ich lojalności, najprawdopodobniej nie staną się realną konkurencją dla formacji militarnych i paramilitarnych.

Podsumowując, dalsza ewolucja korporacji transnarodowych, szczególnie ich tranzycja w postwestfalskie środowisko międzynarodowe najprawdopodobniej nie zmieni ich pozycji w rzeczywistości społecznej oraz międzynarodowej. Wynika to z dwóch cech *korporacji transnarodowych*. Pierwszą jest immanentna cecha podmiotów należących do tej subkategorii jest koncentracja na generacja zysku w wymiarze ekonomicznym, poprzez eliminację pozostałych form aktywności. Oznacza to, że obowiązki zarządzania stosunkami międzynarodowymi, związane z trwonieniem zasobów, zostaną przez *korporacje transnarodowe* scedowane na pozostałe elementy systemu, co pozostawi ich jako ważne elementy systemu, jednakże pierwszorzędne decyzje będą podejmowane przez inne centra decyzyjne. Drugą jest ograniczona *legitymacja korporacji transnarodowych* co oznacza, że pozostali uczestnicy stosunków międzynarodowych, paradoksalnie głównie reprezentanci pozostałych subkategorii *podmiotów subnarodowych*, traktują owe podmioty z mieszaniną lekceważenia oraz nieufności. W rezultacie możliwość samodzielnego działania jest ograniczana w stosunku do pozostałych. Z tego też powodu, *korporacje transnarodowe* zazwyczaj funkcjonują wyłącznie w tandemie z reprezentantami pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych – najczęściej *państw narodowych*. Choć tranzycja w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego może zmienić wewnętrzną dynamikę relacji, sama relacja przetrwa.

4.4.5. Subnarodowe podmioty o charakterze kryminalnym

Poniższe dwie subkategorie *podmiotów subnarodowych*, w nauce o stosunkach międzynarodowych są zazwyczaj traktowane wspólnie, określane jako *zespół kryminalno-terrorystyczny (Criminal – Terrorist Nexus)*³⁵⁰⁹. Jednakże w kontekście umiejscowienia powyższych podmiotów w relacjach określanych w ramach teorii dynamiki siły, zaobserwować można pewne subtelne różnice pomiędzy nimi, które wskazują za celowe ich rozdzielenie. W związku z tym, ów podział zostanie ujęty w ramach niniejszej rozprawy.

3508S. Maninger, *Soldiers of Misfortune – Is the Demise of National Armies a Core Contributing Factor in the Rise of Private Security Companies?* [w:] *Private Security and Military Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects*, red. G. Kümmel, T. Jäger, Wiesbaden 2007, s. 69 – 86.

3509Rajan Basra, P. R. Neumann, *Criminal pasts, terrorist futures: European jihadists and the new crime-terror nexus*, „Perspectives on Terrorism”, 2016, nr 10(6), s. 25 – 40.

Pomimo obiema subkategoriami zachodzi szereg zbieżności, wśród których na plan pierwszy wysuwają się trzy. Pierwszą jest zlokalizowanie poza jurysdykcją goszczącego *państwa narodowego*. Oznacza to aktywne przeciwdziałanie czynników rządowych w przypadku identyfikacji działania podmiotów należących do niniejszych subkategorii. W konsekwencji prowadzą one intensywne działania mające na celu zamaskowanie własnej aktywności³⁵¹⁰. Drugą jest skoncentrowanie działań na transnarodowej przestrzeni społecznej, co przejawia się w wytwarzaniu jedynie tymczasowych oraz łatwych do porzucenia powiązań z przestrzenią geopolityczną. Pozwala to na osiągnięcie dwojakiego celu. Z jednej strony możliwe staje się ograniczenie kosztów własnej działalności poprzez porzucenie konieczności rozbudowy oraz konserwacji drogiej oraz wymagającej infrastruktury fizycznej, z drugiej natomiast owa mobilność stanowi najważniejszą osłonę przed działaniami rządów. Trzecią zbieżnością jest skomplikowana kwestia *legitymacji* działania. W ramach oficjalnej warstwy stosunków społecznych owa działalność jest jednoznacznie potępiana oraz kontestowana, szczególnie w sferze deklaratywnej. Jednakże rzeczywiste działania w tej sferze wykazują znaczące odchylenia. Z jednej strony *państwa narodowe* wykazują pewien stopień tolerancji dla działań tego typu, wynikający z niesprawności *biurokratycznej*. Dopiero po osiągnięciu poziom krytycznego – co w przypadku każdej z poniższych subkategorii oznacza podjęcie innych działań – indukuje kontrakcję agencji rządowych. Z drugiej natomiast, należy wskazać, że działania poszczególnych podmiotów, zarówno *kryminalnych* jak i *terrorystycznych*, zdobywają sympatię pewnych, określonych sektorów społeczeństwa, co powoduje wytworzenie zjawiska *sanktuarium*, choć nie w geopolitycznym ujęciu.

Jednakże, podmioty *kryminalne* odróżniają się od podmiotów *terrorystycznych*, choć w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym rzadko występują w formie czystej, mieszając zwykle elementy przyporządkowane do poszczególnych wzorców idealnych. W tym kontekście można wskazać, że obie subkategorie zostały wytworzone w kontekście procesów wchodzących w skład tak zwanej *ciemnej strefy globalizacji* (ang. *shadow globalization*)³⁵¹¹. Oba wzorce stanowią również odpowiedź na westfalską supremację *państwa narodowego*. W przypadku podmiotów *kryminalnych*, jest to reakcja na asymetryczną dystrybucję dóbr oraz szacunku społecznego, natomiast w przypadku podmiotów *terrorystycznych* jest to reakcja na dominację militarną oraz polityczną. Aby uprościć dalszą analizę, rozważania zostaną podzielone na cztery elementy. Pierwszym będzie skrócona analiza genetyczna ewolucja subkategorii. Drugim będzie charakterystyka

3510A. Szumowski, *The Civic (...)*, s. 212 – 213.

3511 *Shadow globalization, ethnic conflicts and new wars: a political economy of intra-state war*, red. D. Jung, Londyn, Nowy Jork 2003.

późnowestfalskiego kształtu subkategorii. Trzecim będzie określenie zakresu dynamiki siły przez nie generowanej. Czwartym będzie naszkicowanie możliwości dalszej ewolucji w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Przechodząc do przebiegu dotychczasowej ewolucji podmiotów o charakterze kryminalnym, należy szczególnie podkreślić, że jest to stosunkowo nowa subkategoria podmiotów międzynarodowych. Jej pojawienie się wygenerowane zostało przez westfalską pacyfikację przestrzeni narodowej, szczególnie widocznej na przykładzie zjednoczenia Włoch, oraz pojawienia się pierwszej generacji sieci podmiotów *kryminalnych* określanych jako *mafia sycylijska*³⁵¹². Z jednej strony był to wynika jakościowej transformacji przedwestfalskich stosunków społecznych, o charakterze feudalnym w ramach nowoczesnego *państwa narodowego*. Z drugiej natomiast, była to reakcja na asymetrię w podziale bogactwa, pomiędzy bogatą północą a biednym południem, społecznie postrzeganym jako wyzysk. W efekcie pierwszą generację podmiotów kryminalnych można określić jako społeczną reakcję na asymetrię pomiędzy społecznościami będącymi beneficjentami westfalskiej transformacji a tymi przez nią upośledzonymi w ramach jednego *państwa narodowego*. Owa transformacja przyczyniła się do przekształcenia szeregu płynnych oraz efemerycznych struktur o charakterze ekonomicznym, w znany dzisiaj system przestępczego podziemia. W okresie przedwestfalskim sam fakt popełnienia przestępstwa był kwestią odnoszącą się do subiektywnej interpretacji przez urzędnika upoważnionego do oceny owego stanu rzeczy. Jest to szczególnie widoczne w przypadku cesarstwa rzymskiego, charakteryzującego się najbardziej rozwiniętym kodeksem prawnym, postępowanie sądowe poddawane było presji opinii społecznej, a co za tym idzie, modyfikacjom w stosunku do założonego wzorca³⁵¹³. W rezultacie aktywność, współcześnie określana jako kryminalna była tolerowanym wymiarem działalności społecznej, szczególnie po uwzględnieniu społecznej pozycji oraz możliwości oddziaływania sprawcy. Z tego też powodu, najczęściej o kryminalizacji odpowiednich działań decydowała społeczna interakcja pomiędzy sprawcą a sędzią, co przyczyniało się do uznaniowości owych ocen. W rezultacie działalność sądowa pozostawała na marginesie aktywności podmiotów społecznych oraz politycznych.

Westfalskie środowisko międzynarodowe, mimo że w znacznym stopniu przerywało większość transnarodowych powiązań społecznych przyczyniło się do nadania współczesnego kształtu zjawisku przestępczości, które znamy obecnie. Jednakże, pozbawienie dostępu do transnarodowej przestrzeni społecznej, doprowadziło do znaczącej lokalizacji działalności

3512D. Gambetta, *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*, Cambridge, Londyn 1993.

3513R. A. Bauman, *Crime and Punishment in ancient Rome*, Londyn, Nowy Jork 1996, s. 7 – 15.

tego typu. Ponadto należy szczególnie podkreślić trzy wymiary zjawiska, obecne w jego westfalskiej fazie rozwoju. Po pierwsze, stanowiło ono społeczną reakcję nie tylko na rozwój *państwa narodowego* jako naczelnego *hubu* systemu globalnego, lecz również na technologiczne przekształcenia cywilizacji oraz towarzyszące im przemiany społeczne. W tym ujęciu należy szczególnie wskazać na przykład związków zawodowych, których ewolucja rozpoczęła się właśnie jako przestępcze oraz zwalczane organizacje powołane jako reakcja na wyzysk pracowników, charakterystyczny dla XIX-wiecznych aglomeracji. Dopiero instytucjonalizacja niektórych rozwiązań społecznych, w kierunku uregulowania prawa pracy przez *państwa narodowe*, doprowadziła do ich legitymizacji. Po drugie, podmioty tego typu są w znacznym stopniu zlokalizowane, głównie w wymiarze geograficznym, co przekłada się nie tylko na ograniczenie zasięgu ich występowania, lecz również *legitymacji* oraz związku ze społecznością lokalną. Jest to niezwykle paradoksalne, jednakże w okresie westfalskim podmioty tego typu charakteryzowały się niezwykle bliskim, wręcz intymnym związkiem ze społecznościami je generującymi, zarówno w warunkach lokalnych³⁵¹⁴, jak i w przypadku wytwarzania znaczących społeczności złożonych z emigrantów³⁵¹⁵. W efekcie ich oddziaływanie przestrzenne, choć widoczne oraz dotkliwe, było ograniczone w przestrzeni do poziomu, na którym państwa narodowe były w stanie sprawować kontrolę za pomocą dostępnych instrumentów, zarówno o charakterze administracyjnym, policyjnym jak i wojskowym. Po trzecie, *subnarodowe podmioty o charakterze kryminalnym* bazowały w znacznej mierze na środkach przymusu bezpośredniego, wykorzystywanych nie tylko jako wymuszenie własnej woli na pozostałych uczestnikach stosunków społecznych, lecz przede wszystkim jako nadrzędna instytucja służąca wzajemnej komunikacji, tworzenia koherentnych struktur hierarchicznych pomiędzy nimi a także rozstrzygania sporów pomiędzy nimi. Co ważniejsze, w warunkach rywalizacji z narodowymi ośrodkami władzy, oraz ich impregnacji na inne formy interakcji, szczególnie z powodu nieadekwatnych środków perswazji, był to kluczowy element zapewniający przetrwanie organizacji, a co za tym idzie również był regenerowany w pierwszej kolejności.

Jednakże ostateczny kształt niniejsza subkategoria *podmiotów subnarodowych* uzyskała dopiero w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Dopiero po 1989 roku zostały również poddane kompleksowej analizie na gruncie nauki o stosunkach

3514R. Crocker, S. Webb, S. Garner, M. Skidmore, M. Gill, J. Graham, *The impact of organised crime on local communities*, „The police foundation”, 2016, URL: http://www.police-foundation.org.uk/uploads/holding/projects/impact_of_oc_on_local_communities.pdf, [dostęp: 21.08.2018].

3515Lorenzo Tondo, *Mafia at a crossroads as Nigerian gangsters hit Sicily's shores*, „The Guardian”, 2016, 11 czerwca, URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2016/jun/11/mafia-palermo-nigerian-gangsters-hit-sicily-shores>, [dostęp: 23.08.2018].

międzynarodowych. W tym względzie można wskazać, że również precyzja poszczególnych naukowych definicji wciąż podlega procesowi uzgadniania oraz synchronizacji. W tym ujęciu można wskazać na następujące próby opisanego zjawiska. W ramach oficjalnych aktów prawnych, owe podmioty funkcjonowały jako *organizacje przestępczości zorganizowanej* (ang. *organized crime*) rozumiane jako: „wysocze zorganizowany oraz zdyscyplinowany związek ludzi (ang. *association*) zajmujący się bezprawną działalnością”³⁵¹⁶. W ujęciu Diego Gambetty, który posługiwał się oraz spopularyzował pojęcie *mafii*, owe podmioty definiowane były jako „zorganizowane grupy zajmujące się dostawami usług takich jak nieoficjalne narzędzia ochrony fizycznej oraz przestrzegania porządku”³⁵¹⁷. W tym kontekście wskazać należy w szczególności sposób, że w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym pojawia się debata na temat użyteczności podmiotów tego typu jako emulatorów agencji państwowych, szczególnie w przypadku przyporządkowania danego przypadku do subkategorii państwa dysfunkcyjnego, a także do wspólnej genezy obu kategorii podmiotów międzynarodowych³⁵¹⁸. Jedną z najbardziej skomplikowanych oraz dopracowanych teorii została zaprezentowana w ramach *Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych przeciwko Transnarodowej Przestępczości Zorganizowanej* przyjętej 15 listopada 2000 roku³⁵¹⁹, wraz z protokołami dodatkowymi. Owa definicja obejmuje zarówno wymiar strukturalny, rozumiany jako *zorganizowana grupa przestępcza*, definiowana jako „grupa składająca się z trzech lub więcej osób, istniejąca przez określony czas oraz działająca wspólnie, której celem jest popełnienie jednego lub wielu poważnych przestępstw w rozumieniu Konwencji i przez to osiągnięcie pośredni lub bezpośredni korzyści finansowych lub innych”; jak i wymiar funkcjonalny, rozumiany jako *przestępczość transnarodowa*, definiowana jako przestępczość wykraczającego poza granice jednego państwa narodowego.

Należy wskazać, że w porównaniu do westfalskich początków owej subkategorii *podmiotów subnarodowych*, transycja w środowisku późnowestfalskim obejmowała przesunięcie na trzech podstawowych polach. Pierwszym jest deterytorializacja *subnarodowych podmiotów o charakterze kryminalnym*. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że podmioty tego typu w największym stopniu uległy translacji z przestrzeni

3516 *An Act. Relating to the control of organized crime in the United States, Public Law 91-452*, 1970, 15 października, „Government Publishing Office (US)”, 2018, URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-84/pdf/STATUTE-84-Pg922-3.pdf>, [dostęp: 12.08.2018].

3517 D. Gambetta, *The Sicilian Mafia. The Business of Private Protection*, Cambridge, Londyn 1993, s. 1 – 15.

3518 Ch. Tilly, *War Making and State Making as Organized Crime* [w:] *Bringing the State Back In*, red. P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol, Cambridge 1985, s. 170 – 191.

3519 *Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych przeciwko Transnarodowej Przestępczości Zorganizowanej*, 15 listopada 2000 roku, „Internetowy System Aktów Prawnych”, 2018, URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050180158/O/D20050158.pdf>, [dostęp: 12.08.2018].

geopolitycznej do transnarodowej przestrzeni społecznej. Spowodowało to gwałtowne rozszerzenie zakresu działalności niemal na całość środowiska międzynarodowego. Spowodowało to zmianę relacji z administracją państwa macierzystego, nie tylko poprzez dynamiczne jego przekształcenie oraz wyrównanie szans w ramach potencjalnej konfrontacji, lecz również wciągając w ów kontekst inne podmioty, dotknięte zjawiskiem transnarodowej przestępczości zorganizowanej. W tym ujęciu można wskazać narastające zainteresowanie Stanów Zjednoczonych konfliktem wewnętrznym w Meksyku³⁵²⁰. Drugim jest osłabienie związku z grupą społeczną, która zainicjowała jego powstanie. W tym ujęciu zmniejszeniu ulega rola określonego terytorium macierzystego, jako *sanktuarium* pozwalającego na regenerację utraconych zasobów, a także uniknięcie aktywności policyjnych oraz administracyjnych organów *państwa narodowego*. I choć terytorium, czy to odnoszące się do części aglomeracji oraz regionu, wciąż odgrywa znaczącą rolę, szczególnie w przypadku mniejszych oraz młodszych podmiotów tego typu, dla przykładu młodzieżowych *gangów*³⁵²¹, jednakże wraz z rozwojem oraz instytucjonalizacją, traci ono na znaczeniu. Co więcej, możliwe staje się również ograniczenie uzależnienia od macierzystej grupy społecznej, co przejawia się we wzroście brutalności *subnarodowych podmiotów o charakterze kryminalnym* w stosunku do niej, czego przykładem mogą być działania meksykańskich karteli narkotykowych³⁵²². Trzecim, jest uzyskanie dostępu do innych zasobów niż proste środki przymusu bezpośredniego, co prowadzi do zmian w profilu działalności. W tym ujęciu należy szczególnie należy podkreślić, że pomimo że środki przymusu pozostały ważną dziedziną działalności, to jednak zmiana charakteru działalności z *stricte społecznej*, na *ekonomiczną*, a więc motywowaną zyskiem ekonomicznym powoduje również znaczące przesunięcie w ramach posiadanych instrumentów. Działania *subnarodowych podmiotów o charakterze kryminalnym* wykazują znaczącą zbieżność z działalnością *korporacji transnarodowych* na trzech polach. Po pierwsze, kluczową kwestią staje się akumulacja zasobów *hard Power*, głównie w postaci zasobów finansowych, które poprzez samą obecność są w stanie odkształcić rzeczywistość międzynarodową oraz społeczną. Po drugie jest to modyfikacja funkcji goszczącego *państwa narodowego* oraz innych podmiotów za pośrednictwem przede wszystkim korupcji, ze szczególnym uwzględnieniem wymuszania ich nieaktywności³⁵²³. Po

3520T. Payan, *The Three US – Mexico Border Wars. Drugs, Immigration and Homeland Security*, Santa Barbara, Denver 2016.

3521A. Radziwinowiczówna, *Subkultura gangsterska w meksykańskiej społeczności transnarodowej jako przykład transferu społecznego*, „Lud: Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych Polskiej Akademii Nauk”, 2014, nr 98, s. 229 – 252.

3522R. Brown, *The Mexican Drug War and Early-Life Health: The Impact of Violent Crime on Birth Outcomes*, „Demography”, 2018, nr 55(1), s. 319 – 340.

3523A. Szumowski, *The Civic (...)*, s. 213.

trzecie jest to również posługiwanie się *pośrednikami* oraz *stupami*, co wiąże się ze zniekształceniem percepcji ich działań zarówno przez pozostałych uczestników relacji międzynarodowych jak i naukowców specjalizujących się w badaniu tematyki. Z tego też powodu niezwykle trudności trudno oszacować ich rzeczywisty rozmiar oraz zakres działania organizacji tego typu. Dla przykładu w Wielkiej Brytanii szacuje się, że kategoria ta obejmuje sześć tysięcy organizacji oraz trzydzieści osiem tysięcy osób³⁵²⁴. Inne szacunki wskazują, że największym podmiotem tego typu jest japońska *Yakuza* (jap. ヤクザ), obejmuje do stu dwóch tysięcy członków³⁵²⁵. Pozostałe elementy potencjału szacowane są w sposób obarczony jeszcze większym marginesem błędu.

Podmioty należące do tej subkategorii *podmiotów subnarodowych* wykazują olbrzymi udział w dynamizacji siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Stanowią one nielegalny odpowiednik *korporacji transnarodowych*, dostarczając produktów oraz usług na które istnieje społeczne zapotrzebowanie, lecz których obrót z różnych powodów staje się reglamentowany, lub zakazany przez *państwa narodowe*. W tym kontekście należy podkreślić, że *podmioty subnarodowe* należące do powyższej kategorii należą do szczególnie destruktywnych w stosunku do pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych, zarówno w stosunku do *państw narodowych*, jak i pośrednio również *podmiotów ponadnarodowych*. A także coraz częściej wchodząc w relacje z przedstawicielami pozostałych kategorii *podmiotów subnarodowych*. Co ciekawe, jedynie z tą kategorią podmiotów międzynarodowych, *podmioty subnarodowe o charakterze kryminalnym* są w stanie wchodzić w relacje zarówno destrukcyjne³⁵²⁶, jak i formułować własne *koalicje chętnych* w celu realizacji wspólnych celów w rzeczywistości międzynarodowej. Jednym ze szczególnie złowrogich przykładów może być pojawienie się *zespołu kryminalno-terrorystycznego*, obejmującego nie tylko wspólne oddziaływanie, lecz wręcz scalanie się *subnarodowych podmiotów o charakterze kryminalnym* i *subnarodowych podmiotów o charakterze terrorystycznym*³⁵²⁷. Co więcej, wśród *transnarodowych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego* można zaobserwować podmioty powołane szczególnie do niwelowania skutków działań *podmiotów kryminalnych*³⁵²⁸. Jednakże efektywność tych

3524 *Organised crime strategy promises „tougher approach”*, „BBC News”, 2011, 28 lipca, URL: <https://www.bbc.co.uk/news/uk-14318162>, [dostęp: 12.08.2018].

3525 E. Corkill, *Ex-Tokyo Cop Speaks out on a Life Fighting Gangs—and What You Can Do*, „Japan Times”, 2011, 6 listopada, URL: <http://www.japantimes.co.jp/text/fl20111106x1.html>, [dostęp: 31.10.2014].

3526 P. R. Kan, *Cyberwar in the Underworld: Anonymous versus Los Zetas in Mexico*, „Yale Journal of International Affairs”, 2013, nr 8(1), s. 40 – 51.

3527 Widać to szczególnie na przykładzie współczesnej al Qaeda w Afganistanie, szczególnie zainteresowanej kontrolą nad produkcją narkotyków. Ch. Dishman, *The Leaderless Nexus: When Crime and Terror Converge*, „Studies in Conflict and Terrorism”, 2005, nr 38(3), s. 237 – 252.

3528 W tym kontekście wskazać można na przykład Fundacji *La Strada*, której podstawowym celem staje się

działań jest ograniczona.

Dynamikę siły generowanej przez *podmioty subnarodowe o charakterze kryminalnym* można zaobserwować na trzech podstawowych płaszczyznach. Po pierwsze, powodują konieczność dywersyfikacji zasobów *państw narodowych* w celu administrowania oraz ograniczania swobody działania grup przestępczych, zarówno poprzez przekazanie zasobów ilościowych do agencji przeznaczonych do utrzymania porządku wewnątrz sfery jurysdykcji, a także zasobów jakościowych, na rzecz identyfikacji oraz zarządzania warunkami społecznymi, które doprowadziły do wykształcenia się podmiotów tego typu, ze szczególnym uwzględnieniem asymetrii społecznych³⁵²⁹. Po drugie, zaburzają wewnętrzną relację w obrębie *państwa narodowego* poprzez zastosowanie dwóch strategii. Pierwszym jest dostarczenie do spacyfikowanej przestrzeni społecznej dóbr oraz usług zaburzających westfalski układ społeczny. Szczególnym elementem jest transfer artykułów zabronionych, w pierwszym rzędzie broni oraz systemów uzbrojenia, ograniczający zakres westfalskiej pacyfikacji oraz wzmacniając możliwość zastosowania społecznego oporu względem niepopularnych decyzji rządowych³⁵³⁰. Tym samym kwestie polityki wewnętrznej stają się bardziej palące niż zagadnienia międzynarodowe, szczególnie w odniesieniu do *państw średnich* oraz *państw dysfunkcyjnych*. Drugim jest stworzenie alternatywnego względem państwa goszczącego systemu ochrony oraz reprezentacji poszczególnych segmentów społecznych, szczególnie w ramach państw mniejszych oraz nie realizujących funkcji względem całości społeczeństwa bądź jego segmentów. Po trzecie, bezpośrednie działania podmiotów tego typu, szczególnie obejmujące dążenie do ukrycia własnego działania³⁵³¹, odkształcają zarówno strukturę jak i funkcjonowanie państw goszczących, w celu zapobieżenia podjęcie przeciwdziałania mogącego ograniczyć efektywność własnych działań. Podstawową funkcją siły jest desynchronizacja narodowej struktury społecznej w celu maksymalizacji własnych dochodów o charakterze ekonomicznym. W tym ujęciu należy szczególnie wskazać na paralele z formą *korporacji transnarodowych*. Co ciekawe, dla przedstawicieli obu subkategorii *podmiotów subnarodowych* granica prawa wewnętrznego jak i międzynarodowego jest szczególnie porowata.

Konkludując niniejsze rozważania, należy odnieść się do potencjalnej ewolucji tej

zniwelowania procederu przemytu oraz handlu ludźmi.

3529 Najpowszechniejszymi asymetrami tego typu są asymetrie o charakterze ekonomicznym, szczególnie te postrzegane przez stronę słabszą w kategoriach *wyżysku*.

3530 J. Winiecki, *Zaczyna się kolejna runda sporu o Puszcę Białowieską?*, „Polityka.pl”, 2018, 7 marca, URL: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1740708,1,zaczyna-sie-kolejna-runda-sporu-o-puszcze-bialowieska.read>, [dostęp: 24.08.2018].

3531 A. Szumowski, *The Civic (...)*, s. 212 – 213.

formy podmiotowości w ramach postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Należy w tym ujęciu, szczególnie na podstawie podobieństwa do *korporacji transnarodowych*, stwierdzić, że pomimo relatywnego wzmocnienia własnej pozycji w rzeczywistości międzynarodowej, nie staną się one centralnym elementem systemu. Pierwszym jest wyjątkowo nietrwałość owych podmiotów, wykazujących przewagę cech degeneracyjnych, przekładających się na rozwarstwienie ich struktur oraz przyspieszenie ich transformacji jakościowej. Z jednej strony jest to stałe, choć o zmiennej efektywności, zarówno w wymiarze temporalnym jak i w odniesieniu do poszczególnych *państw narodowych* te działania podejmujące, z drugiej strony można zaobserwować dominujące znaczenie elementu rywalizacji zarówno wewnątrz ich struktur³⁵³², jak i pomiędzy podmiotami należącymi do tej samej kategorii³⁵³³. W efekcie *podmioty subnarodowe o charakterze kryminalnym* nie będą w stanie ustabilizować własnego otoczenia, co w znacznym stopniu rozproszy ich możliwości działania, jako centralnych *hubów* rzeczywistości międzynarodowej. Drugim jest ograniczenie *legitymacji* do realizacji skomplikowanych inicjatyw w rzeczywistości międzynarodowej, zarówno poprzez ekskluzywny charakter uczestnictwa, obwarowany szeregiem wymagających rytuałów inicjacyjnych³⁵³⁴, a także negatywną percepcją pozostałych elementów systemu. W tym ujęciu każde działanie inicjowane przez przedstawicieli niniejszej kategorii, spotyka się nie tylko z kontestacją przez pozostałych uczestników relacji międzynarodowych, lecz również z ich aktywnym przeciwdziałaniem. Trzecim jest też ograniczenie funkcjonowania wyłącznie do uczestnictwa w szeroko pojmowanym *czarnym rynku* (ang. *black market*)³⁵³⁵, ogranicza produktywność danej formy aktywności społecznej ogranicza dostępność zasobów na cele inne niż podtrzymanie własnego istnienia, ze szczególnym uwzględnieniem osłony struktur rzeczoności podmiotu przed działaniami pozostałych elementów systemu, ze szczególnym uwzględnieniem tych nakierowanych na jego zniszczenie. Podsumowując, do ograniczeń w projekcji siły w środowisku międzynarodowym typowych dla *korporacji transnarodowych* należy dodać dodatkowo przewagę własnych cech dezintegracyjnych, jak i rywalizacji z

3532 *Internal struggle in the Gulf Cartel could weaken the organization*, „The Monitor”, 2011, 29 października, URL: <https://www.webcitation.org/69nYd4lvi?url=http://www.themonitor.com/articles/struggle-56156-internal-cartel.html>, [dostęp: 22.08.2018].

3533 S. Logan, J. P. Sullivan, *The Gulf-Zeta Split and the Praetorian Revolt*, „International Security Network: Security Watch”, 2010, 7 kwietnia, URL: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/35483328/ISN_114551_.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1534804902&Signature=ciyPlwFwDej66OCKuVyFU0jhyrM%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DThe_Gulf-Zeta_Split_and_the_Praetorian_R.pdf, [dostęp: 20.08.2018].

3534 Mircea Eliade, *Rites and Symbols of Initiation*, Nowy Jork 1958.

3535 E. L. Feige, *Reflections on the Meaning and Measurement of Unobserved Economies: What do we really know about the “Shadow Economy”?*, „Journal of Tax Administration”, 2016, nr 2(1), s. 5 – 41.

innymi siostrzanymi organizacjami. W efekcie najprawdopodobniej podmioty tego nie uzyskają statusu podstawowego elementu przyszłego systemu międzynarodowego.

4.4.6. Subnarodowe podmioty o charakterze terrorystycznym

Ostatnią formą *podmiotów subnarodowych* są *organizacje o charakterze terrorystycznym*. W tym miejscu należy szczególnie podkreślić, że w kontekście wydarzeń XXI wieku, analizy podmiotów należących do poniższej subkategorii stały się szczególnie powszechne zarówno na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych³⁵³⁶, politologii³⁵³⁷ oraz w politycznej publicystyce³⁵³⁸. W rezultacie analizy odnoszące się zarówno do ich stworzenia, funkcjonowania oraz interakcji z pozostałymi podmiotami międzynarodowymi jest szczególnie bogata oraz zróżnicowana. W kontekście tematu niniejszej rozprawy, tematyka zostanie ograniczona do czterech wybranych zagadnień. Pierwszym będzie strukturalne oraz funkcjonalne odróżnienie subkategorii kryminalnej od terrorystycznej. Drugim będzie ewolucja form stosowania siły przez podmioty tego typu w stosunkach społecznych w przeszłych iteracjach środowiska międzynarodowego. Trzecim będzie charakterystyka wykorzystania dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Czwartym będzie naszkicowanie przyszłych ścieżek ewolucji *subnarodowych podmiotów o charakterze terrorystycznym*.

W kontekście pokrewieństwa z *podmiotami subnarodowymi o charakterze kryminalnym*, należy szczególnie podkreślić, że obie subkategorie wywodzą się ze społecznej reakcji na pojawienie się westfalskiego środowiska międzynarodowego, a bezpośrednio na asymetrii społeczne generowane oraz sankcjonowane poprzez wprowadzenie kompleksu instytucji określanych mianem *państwa narodowego*. Co ważniejsze, obie kategorie funkcjonują poza oficjalnymi ramami prawa stanowionego państwa goszczącego, co czyni je głównym celem działań organów, których celem jest utrzymanie porządku wewnętrznego. W efekcie można wskazać, że zostały one wykreowane przez monopol *państwa narodowego* na kształtowanie relacji społecznych, upośledzających znaczące segmenty społeczeństwa. Jest to szczególnie widoczne poza centrum systemu, którym była Europa Zachodnia, a później także Ameryka Północna. Podstawowe podobieństwa pomiędzy obiema subkategoriami *podmiotów subnarodowych*, to przede wszystkim: ograniczona legitymacja społeczna, konstrukcja oparta

3536B. Bolechów, *Terroryzm: aktorzy, statyści, widownie*, Warszawa 2010.

3537R. Antonów, *Polskie ustawodawstwo antyterrorystyczne. Wybrane zagadnienia*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, 2017, nr 39(2), s. 81 – 94.

3538M. Komar, *Terroryzm: Radość zarządzania strachem*, „Rp.pl”, 2017, 29 czerwca, URL: <https://www.rp.pl/Publicystyka/306299851-Terroryzm-Radosc-zarzadzania-strachem.html>, [dostęp: 24.08.2018].

na strukturze *sieci*, a także niewielki jednostkowy potencjał zasobów, szczególnie w wymiarze *hard Power*.

Jednakże należy wskazać na szereg różnic, z których na pierwszy plan wysuwają się cztery podstawowe kategorie. Po pierwsze, jest to fakt, że o ile *podmioty subnarodowe o charakterze kryminalnej* replikują zmodyfikowany wzorzec *korporacji transnarodowej*, o tyle *podmioty subnarodowe o charakterze terrorystycznym* replikują zmodyfikowany wzorzec *transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego*. W tym ujęciu należy szczególnie odnieść się zarówno do roli jak i motywacji poszczególnych wzorców organizacyjnych. Oba wzorce odnoszą się do wzorców nielegalnych, co oznacza konieczność stosowania ekstensywnych rozwiązań mających na celu uniknięcie uwagi organów o charakterze wywiadowczym oraz policyjnym. Jednakże w przypadku *organizacji kryminalnym* kluczową rolę odgrywa motywacja ekonomiczna w mniejszym stopniu społeczna, co indukuje również konieczność do przedłużenia własnego istnienia w czasie w celu optymalizacja czerpanych zysków. Dla odmiany, *podmioty terrorystyczne* koncentrują się na promocji określonych wzorców zachowań oraz postaw, w stosunku do społeczeństw będących ich celami. W rezultacie ich działania podporządkowane są temu celowi, co oznacza nawet gotowość do poświęcenia znaczących fragmentów własnej struktury. Owa motywacja nosi charakter głównie ideologiczny, w mniejszym stopniu społeczna. Po drugie, o ile *subnarodowe podmioty o charakterze kryminalnym* zarządzają narodowymi asymetrami o charakterze społeczno-ekonomicznymi, o tyle *subnarodowe podmioty o charakterze terrorystycznym* zarządzają asymetrami o charakterze polityczno-cywilizacyjnym. W tym kontekście należy wskazać na fakt, że kanwą rozwoju obu owych wzorców *podmiotów subnarodowych* jest artykulacja oporu społecznego względem szeroko rozumianej *globalizacji*.

Co ciekawe jednym z najbardziej istotnych celów ich działań, choć rzadko jest on oficjalnie artykułowany, jest dążenie do częściowej oraz wybiórczej ich niwelacji. Przy czym *organizacje kryminalne* zagospodarowują dążenie do niwelacji asymetrii o charakterze ekonomicznym, omijając bariery o charakterze geopolitycznym, w mniejszym stopniu o charakterze transnarodowym, zapewniając owym społeczeństwom dostęp do globalnych marek. W zamian za to społeczeństwom zachodnim zapewniany jest stały dostęp do produktów zakazanych, ze szczególnym uwzględnieniem narkotyków. W przypadku *podmiotów terrorystycznych* asymetria obejmuje różnice polityczno-ideologiczne. W tym ujęciu transfer jest znacznie bardziej jednostronny, gdyż ich działania zmierzają do artykulacji oraz wzmocnienia komunikatów generowanych przez grupy społeczne zlokalizowane na obrzeżach systemu w sposób odczuwalny w jego centrum, w celu modyfikacji zachowania

centrum. Po trzecie, obie subkategorie wykazują zróżnicowane rozprzestrzenienie w wymiarze geograficznym, z *subnarodowymi podmiotami o charakterze kryminalnym* obecnymi głównie na terenie szeroko rozumianego Zachodu, podczas gdy *subnarodowe podmioty o charakterze kryminalnym* generowane są poza nim.

Przy czym należy wskazać, że współcześnie pojawienie się transnarodowej przestrzeni społecznej zaburza tę relację. Współcześnie, głównie za sprawą migracji, nastąpiło stopniowe wyrównanie obecności w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jednakże owo rozdzielenie można zaobserwować na przykładzie pierwotnych obszarów działalności, tak zwanych *sanktuariów* oraz grup społecznych je generujących. Po czwarte, jest to również stosunek do społecznej aplikacji środków przemocy bezpośredniej. O ile *subnarodowe podmioty o charakterze kryminalnym* wykorzystują przemoc w celu zamaskowania własnej działalności, o tyle *podmioty subnarodowe o charakterze terrorystycznym* wykorzystują przemoc fizyczną jako nośnik komunikatów o charakterze politycznym. W rezultacie pomimo pozornych podobieństw, stosowanie przemocy wykazuje pewne zniuansowanie, ze szczególnym uwzględnieniem jej umiejscowienia w ogólnej strategii podmiotu. I choć zdarzają się wyjątki od zasady, czego przykładem mogą być morderstwa dokonywane przez kartele meksykańskie³⁵³⁹, jednakże pierwotnym dążeniem podmiotów kryminalnych jest ukrycie sprawstwa, przynajmniej w sferze stosunków społecznych objętych nadzorem agencji rządowych. Dla odmiany, w przypadku podmiotów terrorystycznych, przemoc jest wpisana w komunikat z wyraźnie zaznaczonym nadawcą, co umożliwi jego prawidłową dekodację oraz osadzenie we właściwym kontekście społecznym oraz ideologicznym. Pomimo znaczącej zbieżności pomiędzy owymi subkategoriami podmiotowymi, można zaobserwować zniuansowanie zarówno ich struktury oraz funkcjonowania, szczególnie w wymiarze stosowania siły w środowisku międzynarodowym.

Kluczowym elementem niezbędnym do definicji *subnarodowych podmiotów o charakterze terrorystycznym*, jest pojęcie *terroru*. W powszechnym ujęciu jest on definiowany jako: „stosowanie przemocy, gwałtu, okrucieństwa w celu zastraszenia, zniszczenia przeciwnika”³⁵⁴⁰. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić fakt, że terror nie jest stosowany jako bezrozumna przemoc, mająca na celu sianie zniszczenia oraz śmierci, lecz jako integralne narzędzie koherentnej strategii podporządkowanej osiągnięciu geostrategicznego celu. Można wskazać na cztery fazy rozwoju podmiotów tego typu. Przez

3539S. Roletta, S. Hubler, *Tijuana Police Chief, Guard Assassinated in Ambush : Mexico: Official is killed by gunmen in a passing vehicle. It is unclear whether the attack is linked to last month's slaying of a presidential candidate*, „Los Angeles Times”, 1994, 29 kwietnia, URL: http://articles.latimes.com/1994-04-29/news/mn-51935_1_tijuana-police-chief, [dostęp: 24.08.2018].

3540Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z, Warszawa 1985.

okres przedwestfalskich stosunków międzynarodowych, w każdej z ich faz, *terror*, który oznacza wykorzystanie przemoc, nieraz ekstremalnej wręcz brutalności, jako narzędzia zarządzania społeczeństwem, a niekiedy również do jego rekonstrukcji uwzględniającej ideologię czynników rządzących. Liczne przykłady działań tego typu można zaobserwować przez cały okres trwania owej iteracji przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, przy czym odnosiło się to zarówno do podmiotów nieomal pierwotnych, jak Imperium Mongołów stworzonego przez Czyngis chana³⁵⁴¹, jak i wysoce zorganizowanych jak imperium chińskie Qin Shi Huanga (chin. 秦始皇)³⁵⁴². Szczególnym wyjątkiem na tym tle może być sekta skrytobójców założona przez Hassan-e Sabbāh na Bliskim Wschodzie³⁵⁴³. Jednakże trudno wskazać na jej praktyczną aktywność, jako że funkcjonuje ona jako głównie jako legenda oraz element walki psychologicznej.

Tranzycja w kierunku westfalskim środowiska międzynarodowego przyczyniła się do bifurkacji podmiotów stosujących terror w kierunku dwóch kategorii. Pierwszą, dominującą jest *państwo narodowe*, stosujące owe środki w celu ekstrakcji zasobów z terytoriów, najczęściej podbitych lub skolonizowanych, czego najbardziej jaskrawym przykładem może być okrucieństwo przedstawicieli belgijskich w Kongo³⁵⁴⁴, jak i w celu reorganizacji społecznej, poprzez fizyczne wyeliminowanie elementów społeczeństwa, czego najbardziej ambitnym przykładem może być inżynieria społeczna stosowana przez nazistowskie Niemcy³⁵⁴⁵. Co ciekawe, owe techniki były stosowane, szczególnie wobec społeczeństw określonych jako niższe względem państw stosującego *terror*, niezależnie od jego systemów sprawowania władzy: demokracji (wielki głód w Indiach w latach 40. XX wieku)³⁵⁴⁶ czy totalitaryzmu (wielki głód na Ukrainie w latach 30. XX wieku)³⁵⁴⁷.

Drugim wzorcem jest reakcje na owe ekscesy poprzez formatowanie podmiotów niższej rangi, formowane przez społeczeństwa poddane działaniu terroru. Często są to organizacje wyjątkowo nisko zorganizowane, charakteryzujące się znaczącym poziomem emocjonalności w działaniu. Przykładem może być Państwo Mahdiego, operująca na terenie

3541F. McLynn, *Genghis Khan: His Conquests, His Empire, His Legacy*, Boston 2015, s. 290 – 318.

3542S. W. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 39 – 50.

3543F. Daftary, *The Isma'ilis: Their History and Doctrines*, Cambridge 2007.

3544M. Evans, *European Atrocity, African Catastrophe Leopold II, the Congo Free State and its Aftermath*, Londyn 2002.

3545G. Bock, *Racism and sexism in Nazi Germany: Motherhood, compulsory sterilization, and the state*, „Signs: journal of Women in Culture and Society”, 1983, nr 8(3), s. 400 – 421.

3546T. Flasiński, *Głód w Bengalu w 1943 roku – czy Amaryta Sen miał rację?*, „Przegląd Historyczny”, 2011, nr 102(4), s. 771 – 803.

3547J. J. Bruski, *Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu*, Warszawa 2008.

Sudanu³⁵⁴⁸, czy też *sipajowie* w Indiach³⁵⁴⁹. Podmioty tego typu charakteryzowały się trzema cechami. Po pierwsze, były one zlokalizowane, co oznacza brak działań poza regionem określanym jako *sanktuarium*. Po drugie, były one nisko zorganizowane, bazujące raczej na lokalnych, przedwestfalskich więzach społecznych, motywującymi zarówno współpracę jak i rywalizację pomiędzy elementami całości. Po trzecie, jest to również stosowanie *terroru* w sposób nieskoordynowany, w rezultacie emocjonalnej reakcji na przewagę strony europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem szczególnej ekspansywności wzorców europejskich, zarówno w wymiarze *westernizacji* oraz *modernizacji*.

Trzecią generacją podmiotów określanych mianem *terrorystycznych* są podmioty charakterystyczne dla okresu po drugiej wojnie światowej. W tym względzie można zaobserwować stopniowe wygaszanie stosowania *terroru* przez państwa narodowe, głównie poprzez zwiększenie roli mechanizmów transparenacji oraz kontroli społecznej. Jedynie szereg państw narodowych pozostały otwarte na stosowanie tych technik, jednakże poprzez rozwój transnarodowej przestrzeni społecznej możliwe stało się sztuczne wzmocnienie owych podmiotów, poprzez koniunkcję lokalnych oraz międzynarodowych zasobów oddziaływania, co prowadziło do wzmocnienia efektywności działania. Jednakże państwa stosujące owe narzędzia były określane jako *państwa wspierające terrorizm*, oraz były poddawane ostracyzmowi na arenie międzynarodowej. W tym względzie można wskazać na podmioty takie jak Grupa Baader-Meinhof³⁵⁵⁰, Partię Czarnych Partner³⁵⁵¹, czy też Organizację Wyzwolenia Palestyny³⁵⁵².

W tym ujęciu można zaobserwować trzy elementy wspólne dla charakterystyki poszczególnych organizacji reprezentujących trzecie pokolenie *podmiotów subnarodowych o charakterze terrorystycznym*. Pierwszą cechą jest częściowe wykorzystanie połączeń istniejących w ramach globalnej infrastruktury krytycznej. Połączeniu ulegają zewnętrzne, narodowe centra siły oraz wewnętrzne *subnarodowe organizacje terrorystyczne*. Centrum owej sieci zlokalizowane było w ramach bloku komunistycznego. Drugą cechą jest przesunięcie akcentów z reakcji na globalizację w kierunku sformułowania alternatywnego porządku społecznego względem państwa goszczącego, głównie poprzez wyodrębnienie sanktuarium ze struktur dotychczasowego suwerena, czy też poprzez zmianę ustroju

3548P. M. Holt, *The Mahdist State in the Sudan 1881 – 1898: A Study of Its Origin, Development, and Overthrow*, Clarendon 1958.

3549P. J. O. Taylor, *What really happened during the mutiny: a day-by-day account of the major events of 1857–1859 in India*, Delhi 1997.

3550S. Aust, *Baader-Meinhof. The inside story of the R. A. F.* (tłum. A. Bell), Londyn 2008.

3551R. R. Ludwikowski, *Murzyński radykalizm w USA: Czarni Muzułmani Czarna Władza, Czarne Pantery*, Warszawa 1976, s. 193 – 200.

3552J. Becker, *The PLO: the rise and fall of the Palestine Liberation Organization*, Bloomington 2014.

społeczno-politycznego. Trzecią cechą jest stopniowa eliminacja przypadkowości oraz emocjonalności zastosowania narzędzi *terroru*. W tym ujęciu działania tego typu stają się elementem kompleksowej strategii, mającej na celu rozproszenie zasobów siły, ze szczególnym uwzględnieniem *legitymacji* społecznej, za pośrednictwem ataków na specyficzne lub symboliczne cele, niż przeciwko fizycznemu niszczeniu segmentów populacji określanych jako wrogie.

Ostatnim elementem ewolucji podmiotów tego typu, jest współczesna generacja określana mianem właściwych *subnarodowych podmiotów o charakterze terrorystycznym*. W tym ujęciu można zaobserwować, że po 1989 roku, owa *infrastruktura wojny*, pozostawiona przez kolapsujący obóz socjalistyczny, oraz w mniejszym stopniu państwa zachodnie, nie zniknęła wraz z utratą *państw narodowych* patronujących jej konstrukcji. Co więcej, wycofanie się mocarstw z patronatu nie doprowadziło do uwiądnięcia *podmiotów terrorystycznych* trzeciej generacji, lecz doprowadziło do ich rekonstrukcji z uwzględnieniem oryginalnych, przedwestfalskich wzorców ideologicznych. W tym ujęciu szczególnym przykładem może być renesans podmiotów o islamskiej optyce międzynarodowej. Co ciekawe nie oznacza to braku współpracy z *państwami narodowymi*, jednakże wycofanie owego patronatu doprowadzi do likwidacji danego podmiotu.

Przyjęcie formuły organizacyjnej bazującej na modyfikacji wzorca *transnarodowej organizacji społeczeństwa obywatelskiego* prowadzi różnie do *restauracji* intymnego związku z grupą społeczną ją generującą, która w szczególnie widowiskowych przypadkach może być rozproszona po znacznym wolumenie przestrzeni geopolitycznej, czego przykładem może być diaspora muzułmańska, rozsiana na terenie Europy oraz Ameryki³⁵⁵³. Wciąż możliwa staje się współpraca z podmiotami narodowymi, lecz nie jest ona kluczowa do uzyskania sukcesu. W tym ujęciu można wskazać, że po 1989 roku istnieje olbrzymi katalog podmiotów międzynarodowych przyporządkowanych do niniejszej subkategorii.

Jednakże na plan pierwszy wysuwają się dwa. Pierwszym jest al Ouaeda, drugim jest Daesh. W pierwszym przypadku należy wskazać an fakt, że był to pierwszy podmiot zorganizowany według wzorców czwartej generacji. Co więcej, odpowiadał za najbardziej spektakularny przykład aktywności terrorystycznej XXI wieku, którym był zamach na Nowy Jork oraz Waszyngton przeprowadzony w 2001 roku³⁵⁵⁴, a także różne inne, mniej spektakularne choć znacznie liczniejsze akty terrorystyczne, rozsiane po świecie od Madrytu

3553P. Mandaville, *Transnational Muslim Politics. Remaining the umma*, Londyn, Nowy Jork 2002, s. 108 – 151.

35549/11 *Commission Report*, „National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States”, 2004, URL: https://www.9-11commission.gov/report/911Report_Ch1.pdf, [dostęp: 22.08.2018].

po Bali. Z kolei Daesh jest jak na razie pierwszym *subnarodowym podmiotem o charakterze terrorystycznym*, która przeprowadziła zakrojony na szeroką skalę projekt własnej translacji z przestrzeni transnarodowej do przestrzeni geopolitycznej. I o ile z chwilą rozpoczęcia analizy wydawał się on być skazany na sukces, o tyle z chwilą jej konkluzji, Daesh jest w trakcie ewakuacji własnej struktury z powrotem do przestrzeni transnarodowej.

Obecne wzory organizacyjne tych podmiotów wskazują na szereg cech wspólnych, szczególnie w odniesieniu do zakresu ich uczestnictwa w dynamice siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, jest to kwestia ekskluzywnej *legitymacji społecznej*, odnoszącej się wyłącznie do jednej, wyraźnie wskazanej grupy społecznej. W tym kontekście ów podmiot zakłada ustanowienie prymatu dla perspektywy światopoglądowej, która dotychczas identyfikowana jest jako słabsza oraz upośledzona względem innych stanowisk. Najczęściej jednakże w tym celu owe organizacje odwołują się do pierwotnej, niezmodyfikowanej wersji danego światopoglądu, w powszechnym rozumieniu określanej jako *fundamentalistyczna*. Na obecną chwilę wydaje się, że ideologią najlepiej poddającą się modulacjom jest ideologia *politycznego islamu*³⁵⁵⁵. Nie jest też jasne, czy w tym celu można wykorzystać inne ideologie, zarówno polityczne, jak *nacjonalizm*, jak i religijne, jak *chrześcijaństwo*.

Po drugie, jest to znaczące zasoby zarówno materialne oraz niematerialne, które są stosowane w rzeczywistości społecznej. W tym kontekście wskazać należy, że na tle pozostałych *podmiotów subnarodowych*, te o charakterze terrorystycznym dysponują znaczącym potencjałem, szczególnie w kontekście czwartej generacji. Stanowi to pokłosie koniunkcji dwóch czynników. Pierwszym jest wykorzystanie oraz rozbudowa transnarodowej sieci powiązań społecznych skonstruowanych w celu wsparcia podmiotów tego typu trzeciej generacji, która po 1989 roku nie tylko nie zniknęła ale wręcz uległa znaczącej rozbudowie³⁵⁵⁶. Drugim jest erozja możliwości kontrolnych państw goszczących, co przekłada się na dodatkowe możliwości uzyskania dostępu do elementów jego potencjału, jak i ograniczenie jakościowych oraz ilościowych obostrzeń odnoszących się do ekonomicznej ekspansji podmiotów tego typu, w niektórych wymiarach funkcjonujących analogicznie do *subnarodowych podmiotów o charakterze kryminalnym*. Co ciekawe, powyższe rozwiązania

3555 *Political Islam: A Critical Reader*, red. F. Volpi, Londyn 2010.

3556 W tym kontekście wskazać można na trzy filary owej rozbudowy. Pierwszym jest ograniczenie rozmiaru armii narodowych, co oznacza zwolnienie znaczącej liczby zawodowych wojskowych oraz sprzętu militarnego. Po drugie, jest to upowszechnienie się technologii podwójnego zastosowania, zarówno do celów cywilnych, jak i militarnych. Po trzecie jest to również przeniesienie ciężaru aktywności produkcyjnej do transnarodowej sfery stosunków społecznych. W efekcie w znaczący sposób uzależnienie *subnarodowych podmiotów o charakterze terrorystycznym* od państw narodowych zostało w znacznym stopniu ograniczone.

stosowane są zarówno w sytuacji współpracy³⁵⁵⁷ jak i konfliktu z państwem goszczącym³⁵⁵⁸. W rezultacie plasują się one w grupie większych oraz zamożniejszych *podmiotów subnarodowych*.

Po trzecie, jest to stosowanie *terroru* w funkcji inżynierii społecznej, mającej na celu ideologiczne przekształcenie nie tylko państwa goszczącego, lecz znaczącego elementu świata. W tym kontekście zaobserwować można ewolucję postrzegania rzeczywistości społecznej, szczególnie w porównaniu do poprzedniej generacji. Podmioty te wykazują tendencje do samodzielnego wytyczania własnej ścieżki rozwoju oraz dokonują autoidentyfikacji samodzielnie, bez formacyjnej roli czynników zewnętrznych, szczególnie porównywalnej do roli Związku Sowieckiego w bloku oraz ruchu komunistycznym. Należy szczególnie podkreślić, że w tym ujęciu, *terror* stosowany jest przede wszystkim w celu indukcji zmian społecznych, zarówno poprzez eliminację elementów społeczeństwa zidentyfikowanych jako niepożądane, zarówno poprzez fizyczną eksterminację, jak i politykę czystek etnicznych, w rejonie określonym jako *sanktuarium*³⁵⁵⁹; jak i odkształcenie rzeczywistości społecznej poza nim. Odnosi się to zarówno do pozytywnej promocji owej ideologii, najczęściej jednak do podejmowania działań mających na celu wygaszenie narracji alternatywnej³⁵⁶⁰, jak i działań negatywnych, mających na celu sparaliżowanie działań wymierzonych w ową ideologię, a także podmiot ją propagujący.

Po czwarte, podmioty te wykazywały dążenie do przejęcia roli oraz *państwa narodowego* jako centralnego podmiotu środowiska międzynarodowego. W tym ujęciu, co widoczne szczególnie na przykładzie Daesh, jest próba wskrzeszenia instytucji kalifatu, dysponującego realną władzą oraz siłą w rzeczywistości międzynarodowej, bez konieczności wykorzystania pośrednictwa rządu narodowego.

Po piąte, można zaobserwować, że pojawienie się podmiotów tego typu wywołuje silną reakcję pozostałych elementów systemu międzynarodowego, szczególnie nacechowaną niechęcią, która narasta proporcjonalnie do fizycznej oraz transnarodowej odległości w środowisku międzynarodowym. Szczególnie widocznym przykładem owych działań może być indukowanie międzynarodowej kontrakcji przeciwko owym podmiotom poprzez *hipermocarstwo*, Stany Zjednoczone pomimo że jest ono zlokalizowane na przeciwnym

3557L. Wright, *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11*, Nowy Jork 2006, s. 246 – 289.

3558B. O'Brien, *The long war: the IRA and Sinn Féin*, Nowy Jork 1999.

3559J. Arraf, *Islamic State seeking to 'delete' entire cultures, UNESCO chief warns in Iraq*, „The Christian Science Monitor”, 2014, 8 listopada, URL: <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2014/1108/Islamic-State-seeking-to-delete-entire-cultures-UNESCO-chief-warns-in-Iraq>, [dostęp: 25.08.2018].

3560Jednym z przykładów owego dążenia do wygaszenia konkurencyjnej narracji jest spór o sposób konserwacji Puszczy Białowieskiej.

biegunie spektrum podmiotów międzynarodowych.

Dodatkowo można zaobserwować, że najskuteczniejszymi konstrukcjami przeznaczonymi do ograniczenia oraz neutralizacji tych organizacji stają się *koalicje chętnych*, łączące podmioty różnej jakości. Dla odmiany, w tym ujęciu można zaobserwować zróżnicowanie stosunku do lokalnych elementów populacji zlokalizowanych na terenie *sanktuarium*, co można zaobserwować w skomplikowanych relacjach pomiędzy Daesh a arabskimi plemionami zamieszkującymi Pustynię Syryjską oraz Iracką³⁵⁶¹. W efekcie część z nich w różnym stopniu współpracuje z owymi organizacjami, wplatając w ogólną strategię swoje partykularne cele. Na przykład, za sukcesy Daesh odpowiada sojusz byłych członków al Quaedy, członków sił zbrojnych Iraku sprzed 2003 roku oraz członków plemion arabskich z prowincji Anbar, co stanowi mieszankę kompleksowej ideologii, doświadczenia – ze szczególnym uwzględnieniem stosowania *terroru* – oraz fanatyzmu, co zdecydowało o amplifikacji możliwości oddziaływania, aż do poziomu na którym stanowią wyzwanie dla *koalicji chętnych* obejmujących szereg największych mocarstw systemu.

Po szóste, struktura owych podmiotów jest w znacznym stopniu niestabilna, a co za tym idzie, ich funkcjonowanie wymaga sukcesów w celu wzmocnienia oraz rozbudowy *legitymacji* oraz możliwości działania. Stanowi to pokłosie przesunięcia ciężaru organizacyjnego w kierunku struktury *sieci*, opartej na *jednostkach silnie zmotywowanych* oraz semiautonomicznych grupach z nich stworzonych. W efekcie brak wyraźnie określonego centrum dysponującego powszechną oraz niekwestionowaną legitymacją do określania przyszłej ścieżki jej działalności. Dodatkowo, nie należy zapominać, że w tym ujęciu każdorazowa projekcja siły pociąga za sobą konieczność rekonstrukcji wewnętrznych powiązań, szczególnie z powodu polegania na taktyce stosowania zamachów samobójczych, które każdorazowo zakładają fizyczną likwidację własnych członków³⁵⁶².

Zaobserwować można wysoki poziom efektywności na taktycznym szczeblu aktywności, głównie poprzez wykorzystanie kreatywnej adaptacji poszczególnych członków oraz dowódców polowych. Jednakże w przypadku organów centralnych, możliwości tworzenia skomplikowanych strategii była ograniczona. Co więcej, legitymacja do zarządzania organizacją, zarówno w ramach samej organizacji, jak i poza nią, uzależniona jest od odnoszonych sukcesów w implementacji własnych celów geostrategicznych. W

3561 Haian Dukhan, Sinan Hawat, *The Islamic State and the Arab Tribes in Eastern Syria* [w:] *Caliphates and Islamic Global Politics*, red. T. Poirson, R. Oprisko, Bristol 2015, s. 49 – 56.

3562 W tym kontekście wskazać można na coraz powszechniejsze zastosowanie techniki zamachów samobójczych, których dyfuzję opisał Michael Horowitz. M. C. Horowitz, *The Diffusion of Military Power. Causes and Consequences for International Politics*, Princeton 2010, s. 166 – 207. Współcześnie Daesh przekształcił tę formę działania w oficjalną gałąź sił militarnych oraz paramilitarnych.

przeciwnym wypadku, wewnętrzna koherencja organizacji zostanie osłabiona aż do poziomu na którym powszechnym zjawiskiem będzie zarówno utrata potencjału poprzez demoralizację, dezercję oraz przechodzenie zarówno jednostek jak i całych oddziałów na stronę przeciwników³⁵⁶³.

Konkludując powyższe rozważania, należy wskazać, że podmioty tego typu należą do najbardziej dynamizujących siłę w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Dynamika ta przejawia się na trzech podstawowych poziomach. Pierwszy obejmuje dynamiczne pulsowanie potęgi owych podmiotów, co przejawia się poprzez zmiany w *legitymacji* organizacji, efektywności działań mających na celu jej eliminację oraz zasięgu i efektywności własnego działania. W rezultacie potencjał *subnarodowych podmiotów o charakterze terrorystycznych* choć ilościowo również podlega zmianom, to jego wykorzystania charakteryzuje się daleko bardziej zmiennym przyzwoleniem społecznym. W efekcie podejmowanie działania pociąga za sobą zróżnicowane koszty podjęcia interwencji, sprowadzające się do konieczności neutralizacji woli przeciwdziałania elementów społeczeństwa, zarówno w ramach *sanktuarium* jak i poza nim.

W tym kontekście staje się to szczególnie widoczne w działaniach Daesh w Europie, gdzie przeprowadzane operacją mają na celu wywołanie polaryzacji społecznej oraz zneutralizowanie głosów alternatywnych zarówno w obrębie elementów społecznych sympatyzujących z organizacją jak i zidentyfikowanych jako elementy wrogie³⁵⁶⁴. Drugi obejmuje transnarodową interakcję *subnarodowych podmiotów o charakterze terrorystycznych* z pozostałymi elementami systemu, zarówno w wymiarze czerpania zasobów na własne potrzeby, jak i transmisję niestabilności na zewnątrz. Można wskazać na fakt, że dążenie do dość radykalnego przekształcenia przestrzeni społecznej powodują znaczącą reakcję pozostałych elementów środowiska międzynarodowego, zmierzające do rekonstrukcji stanu oryginalnego. Destabilizacja, powodowana poprzez owe operacje reprezentowana jest na dwóch płaszczyznach.

Po pierwsze, ekspansja podmiotów tego typu, z wykorzystaniem transnarodowej przestrzeni stosunków społecznych, powoduje akumulację zasobów w ramach określonego podmiotu, pozbawiając ich pozostałych uczestników stosunków społecznych. W efekcie *podmioty subnarodowe o charakterze terrorystycznym* przejmują kontrolę nad odłamkami potencjału utraconymi przez państwo narodowe, rekonstruuje je w elementy własnej

3563S. Westall, *Syrian Qaeda wing pledges loyalty to ISIL in border town*, Reuters, 2014, 25 czerwca, URL: <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-border/syrian-qaeda-wing-pledges-loyalty-to-isil-in-border-town-idUSKBN0F014M20140625>, [dostęp: 20.08.2018].

3564A. Rabasa, Ch. Benard, *Eurojihad: patterns of Islamist radicalization and terrorism in Europe*, Nowy Jork 2015.

struktury, zwiększając własny stan posiadania, na zasadzie maszyny von Neumanna. Z jednej strony oznacza to zamknięcie luki siłowej pomiędzy rządem narodowym a podmiotem terrorystycznym, z drugiej również wzmocnienie się kosztem pozostałych *podmiotów subnarodowych*.

Po drugie, pojawienie się równie znaczących uczestników stosunków społecznych powoduje konieczność konsumpcji elementów potencjału, przesuwanych w tym kierunku z mechanizmów realizujących pozostałe funkcje narodowe. W tym ujęciu przekłada się to na zmianę percepcji oraz *legitymacji* podmiotu narodowego poddanego oddziaływaniu, kiedy to poprzez ograniczenie realizacji pozostałych funkcji społecznych, państwo narodowe postrzegane jest jako słabe i niewydolne, które zostało przerośnięte przez wyzwanie.

Trzeci obejmuje ambicje geopolityczne, co oznacza dążenie do przekształcenie w podmiot państwowształt. W tym wymiarze, charakterystycznym dla porządku późnowestfalskiego, *subnarodowe podmioty o charakterze terrorystycznym* podmioty tego kształtu, poprzez wyrównanie potencjałów pomiędzy państwem narodowym a sobą dążą do wyodrębnienia *sanktuarium* jako suwerennej jednostki geopolitycznej, powodując zaburzenia polityczne związane z koniecznością redefinicji dotychczasowego porządku geopolitycznego środowiska międzynarodowego, jak i powodując zaistnienie mechanizmu do wykorzystania poprzez inne *podmioty subnarodowe*, ze szczególnym uwzględnieniem analogów Daesh. Na drugą połowę 2018 roku, należy stwierdzić, że ta próba okazała się fiaskiem.

W kontekście analizy przyczyn owego fiaska na plan pierwszy wysuwają się dwie. Pierwsza, zewnętrzna, oznacza, że działania destabilizacyjne w środowisku międzynarodowym oraz transnarodowym nie przyniosły spodziewanych efektów, to znaczy pomimo osiągnięcia pewnego wzrostu turbulentności nie przyczyniły się do rozbicia powstających dwóch *koalicji chętnych* mających za cel likwidację Daesh. W tym wymiarze nie udało się wykreować przeciwwagi zdolnej do skontrowania działań wymierzonych w zniszczenie organizacji. Pomimo prób stworzenia stronnictwa sunnickiego, większe mocarstwa dość skutecznie zniweczyły jego działania. Druga, wewnętrzna, wynikała z immanentnej słabości organizacji skazanej na konieczność nieustannego odnoszenia sukcesów w celu reafirmacji własnej legitymacji do działania, a także w celu uzyskania dostępu do zasobów niezbędnych do efektywnego uczestnictwa w stosunkach międzynarodowych. Seria klęsk w drugiej połowie 2017 roku doprowadziła nie tylko do załamania się dotychczasowej strategii działania oraz zwiększonego rozpraszania własnych zasobów, co przełożyło się na uwiędnięcie organizacji. Prawdopodobnie podzieli ona los al Quaedy i zostanie zredukowana do roli transnarodowej organizacji parasolowej, dla innych

mniejszych oraz zlokalizowanych podmiotów o charakterze terrorystycznym.

Na zakończenie należy wskazać, że analogicznie do pozostałych *podmiotów subnarodowych*, scenariusz przejścia w kierunku postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, najprawdopodobniej nie obejmuje podmioty głównego *hubu* rzeczywistości międzynarodowej. Wydaje się, że można w tym kontekście wskazać, że analogicznie do pozostałych subkategorii, podstawową przesłanką do określenia przyszłości jest jego nadmierna specjalizacja oraz ekskluzywizm. W rezultacie, pomimo zauważalnego oraz nieustannego rozwoju kolektywnego potencjału owych podmiotów, wydaje się że owa subkategoria jest na tyle zróżnicowana, szczególnie w perspektywie zróżnicowanych, a niekiedy przeciwstawnych celów, które spowodują wzajemną konsumpcję zasobów niezbędnych do działania w przestrzeni społecznej. Zwiększenie ich efektywności działania będzie możliwe głównie poprzez koniunkcję z pozostałymi elementami niniejszej kategorii podmiotów międzynarodowych. Tylko owa współpraca, a niekiedy wręcz fuzja w kierunku sformowania nowych form podmiotowości międzynarodowej, niespotykanej współcześnie.

4.4.7. *Formy stosowania siły przez podmioty subnarodowe*

Na zakończenie niniejszych rozważań należy podsumować możliwości stosowania siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Wydaje się, że pomimo olbrzymiej wręcz liczebności owej kategorii, jednostkowo możliwości generacji oraz projekcji siły wydają się ograniczone. Jednakże podmioty tego typu są szczególnie użyteczne jako elementy *koalicji chętnych* wykorzystywane w celu zwiększenia efektywności stosowania siły poprzez podmioty należące do pozostałych kategorii. Dodatkowo, ich funkcjonowanie polega na transmisji w międzynarodowy system koherentnych komunikatów artykułujących interesy subnarodowych jednostek etnicznych, społecznych, religijnych, kulturalnych oraz religijnych. W efekcie owej projekcji interesów mniejszych oraz liczniejszych grup społecznych, skomplikowaniu oraz zagęszczeniu ulega nie tylko *interes narodowy*, zawierając w sobie poza rdzeniem racji stanu również warstwy interesów społecznych. Im podmiot postrzegany jako ważniejszy dla oficjalnych organów rządowych, tym jego komunikat jest lokalizowany bliżej tegoż rdzenia. W tym kontekście wskazać można na ścisłą symbiozę pomiędzy *państwem narodowym* a *korporacjami transnarodowymi*³⁵⁶⁵. W efekcie rozszerzeniu ulega zakres przedmiotowy stosunków międzynarodowych. Dodatkowo zaobserwować można, że oba

³⁵⁶⁵W tym względzie można wskazać na szczególną rolę korporacji transnarodowych w polityce Stanów Zjednoczonych. Można pokusić się o stwierdzenie, że stanowią one ważny element sieci składającej się na *hipermocarstwo*. L. A. Mabry, *Multinational corporations and US technology policy: Rethinking the concept of corporate nationality*, „Georgetown Law Journal”, 1999, nr 87(3), s. 563 – 673.

wzorce organizacyjne: obywatelski oraz ekonomiczny rozciągają się po obu stronach granicy stanowionego prawa narodowego. W tym względzie można wskazać na trzy podstawowe formy stosowania siły, pomimo wysokiego zróżnicowania owej kategorii.

Pierwszą oraz zdecydowanie najważniejszą jest modyfikowanie przepływu informacji pomiędzy pozostałymi podmiotami międzynarodowymi a grupą społeczną reprezentowaną przez dany *podmiot subnarodowy*. Zaobserwować można, że kluczowym elementem ich roli w środowisku jest modulowanie komunikacji pomiędzy generującą je grupy społecznej a pozostałymi elementami rzeczywistości społeczne, zarówno w ramach niniejszej kategorii jak i do pozostałych, jakościowo odrębnych elementów stosunków międzynarodowych. Przy czym w zależności od przynależności subkategorialnej, ich funkcjonowanie obejmuje inny zakres przedmiotowy oraz inny sposób ich artykulacji. Co więcej, owe podmioty zapewniają również modulację, translację oraz do pewnego stopnia również modyfikację komunikatów z zewnątrz, indukując ich działania w określonym kierunku, zarówno skłaniając do inkorporacji postulowanych kierunków działań³⁵⁶⁶, jak i do inicjacji gwałtownego oporu³⁵⁶⁷, szczególnie jeśli dana organizacja identyfikuje niezbędną zmianę jako kwestię tożsamości. Co ciekawe poszczególne mechanizmy inkorporowane w ramach poszczególnych subkategorii, odnoszą się do innych zakresów przedmiotowych. Co więcej, w ramach pojedynczej jednostki ludzkiej, zbiegać się może oddziaływanie więcej niż jednego podmiotu tego typu, co oznacza poddawanie ich oddziaływania interferencjom niezależnym od intencji podmiotu działającego. Reasumując, w tym kontekście zaobserwować można, że podstawową funkcją projekcji siły jest uzupełnienie roli *państwa narodowego* szczególnie *państwa średniego* w tym kontekście niuansując przekaz kierowany do wewnątrz jak i na zewnątrz. Coraz częściej można zaobserwować konflikty pomiędzy dwoma kategoriami podmiotów. Zwycięstwo państwa narodowego jest w coraz większym stopniu mniej prawdopodobne oraz kwestionowane.

Drugą jest odkształcanie transnarodowych obwodów transferu zasobów *hard Power* poprzez oddziaływanie za pomocą zróżnicowanych narzędzi zarówno *hard* jak i *soft Power*. W tym ujęciu szczególnie interesującą kategorią staje się stosowanie *terroru*. W tym kontekście celem *podmiotów subnarodowych* staje się uzyskanie dostępu do dodatkowych zasobów siły, zarówno w wymiarze zasobów *hard Power*, jak i *soft Power*. Co ciekawe ów dynamiczny obieg zasobów, narastający w czasie, jako że zaobserwować można zmniejszanie

3566W tym ujęciu, współpraca z SDF przyczyniła się do zwiększenia legitymacji amerykańskiego zaangażowania militarnego w Północnej Syrii oraz do obniżenia napięć ze społecznościami lokalnymi.

3567Intifada. *The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation*, red. Z. Lockman, J. Beinin, Waszynton 1989.

się zdolność pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych do akumulacji zasobów, wydaje się stawać immanentną cechą późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Jest to szczególnie widoczne w przypadku *podmiotów subnarodowych*, których istnienie jest wręcz uzależnione od czerpania zasobów z przestrzeni transnarodowej.

W tym ujęciu można zaobserwować, że owe podmioty stosują symultanicznie dwie strategie wymagające odrębnego instrumentarium. Jedna odnosi się do eksploatawania zasobów generowanych przez grupę społeczną, która dany podmiot wytwarza³⁵⁶⁸. Druga odnosi się do konieczności uzyskania dostępu do zasobów wytwarzanych przez pozostałe elementy systemu międzynarodowego służące jako modyfikator ich podstawowego potencjału, co generuje ich rzeczywistą efektywność³⁵⁶⁹. Co ciekawe, ich obecność w przestrzeni transnarodowej stanowi klucz do ich sukcesu, jako, że w większości przypadków funkcjonują one w warunkach braku znaczących zasobów na realizację własnych celów. Ostatnio dodatkowo zaobserwować można również dążenie, szczególnie w ramach drugiej strategii, również dążenie tych podmiotów do podkopania możliwości akumulacji zasobów na rzecz inicjatyw wymierzonych w rzeczne organizacje. Widać to szczególnie na przykładzie organizacji terrorystycznych, które poprzez zastosowanie *terroru* dążą nie tylko wchłonięcie obwodów transferu pożądaných zasobów, lecz również do rozproszenia *legitymacji* pozostałych organizacji, w tym również państw narodowych. Przykładem działań tego typu może być zamach w Madrycie w 2004 roku, którego celem było pozbawienie koalicji operującej w Iraku Hiszpanii oraz sojuszników hiszpańskojęzycznych.

Trzecim jest modyfikowanie wizerunku uczestników *koalicji chętnych*. Jest to najmniej znaczący element potencjału, mający największe znaczenie dla pozostałych uczestników koalicji. W swej istocie oznacza on zmniejszenie kosztów działania w rzeczywistości międzynarodowych, na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, jest to wykorzystanie sytuacji rzeczonych *podmiotów subnarodowych* jako usprawiedliwienia podjęcia działań w celu poprawy położenia danej organizacji. W tym ujęciu można szczególnie podkreślić fakt, że działania takich podmiotów jak Komitet Obrony Demokracji, czy Fundacja Otwarty Dialog w dużej mierze mają na celu usprawiedliwienie stosowania bardziej asertywnej strategii w stosunku do Rzeczypospolitej Polski. Jednakże wskazać można, że owe inicjatywy są wykorzystywane przez rząd Rzeczypospolitej Polski w stosunku do pozostałych *podmiotów subnarodowych* zlokalizowanych w ramach jego jurysdykcji do

3568W tym kontekście wskazać można, że *podmioty subnarodowe* tego typu znajdują się w relatywnej izolacji od reszty systemu międzynarodowego, jedynie w marginalnym stopniu oraz w sposób pośredni czerpiąc z zewnętrznych źródeł zasobów.

3569W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje uzależnienie *podmiotów subnarodowych* od *globalnej sieci infrastruktury krytycznej*, wytwarzanej oraz stabilizowanej przez państwa narodowe.

obniżenia ich społecznej legitymacji. Po drugie, jest to obniżenie kosztów realizacji inicjatyw, poprzez scalenie inicjatywy zewnętrznej w *legitymację* wewnętrznego *podmiotu subnarodowego*. W efekcie inicjatywa, wymagająca konsumpcji znaczącej części zasobów aby osiągnąć zamierzone cele poprzez przymus bezpośredni, albo poprzez przekupstwo. W rezultacie nawiązania współpracy, ciężar wytworzenia społecznego przyzwolenia zostaje scedowany na *podmiot subnarodowy*. Przykładem owej relacji może być nawiązanie współpracy pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Syryjskimi Siłami Demokratycznymi (arab. قوات سوريا الديمقراطية, kurd. *Hêzên Sûriya Demokratîk*), co przejawia się zarówno w obniżeniu kosztów interwencji, na przykład poprzez zmniejszenie kontyngentu niezbędnego do realizacji celów geostrategicznych³⁵⁷⁰, jak i ograniczenie napięć ze społecznością lokalną³⁵⁷¹.

Konkludując powyższe rozważania należy szczególnie podkreślić, że *podmioty subnarodowe*, dysponują najmniejszymi jednostkowymi możliwościami działania, wykazując najwyższy poziom specjalizacji, zaobserwowany we współczesnym środowisku międzynarodowym. Szczególnie w porównaniu do uniwersalizmu *państwa narodowego*. Z tego powodu również możliwości działania składają się głównie na odkształcenie działań oraz wewnętrznej konstrukcji pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. W tym względzie należy szczególnie podkreślić konieczność wystąpienia sprzężenia zwrotnego pomiędzy różnej jakości podmiotami międzynarodowymi. Strona subnarodowa zaoferuje narzędzia niezbędne do obniżenia kosztów projektowanej zmiany, natomiast partner – najczęściej rząd narodowy – umożliwi utrwalenie pożądanego zmiany w czasie. Wydaje się, że nawet w zmiennych i dynamicznych warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, jednostkowo podmioty należące do powyższej kategorii nie dysponują możliwościami samodzielnego odkształcenia rzeczywistości społecznej. Choć należy szczególnie podkreślić, że dysponują potencjałem zdolnym do podrożenia zmiany, o ile nie do jej zatrzymania.

3570W tym kontekście należy szczególnie podkreślić, że w Syrii stacjonuje około dwóch tysięcy żołnierzy amerykańskich (D. Lamothe, *There are four times as many U.S. troops in Syria as previously acknowledged by the Pentagon*, „The Washington Post”, 2017, 6 grudnia, URL: https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2017/12/06/there-are-four-times-as-many-u-s-troops-in-syria-as-previously-acknowledged-by-the-pentagon/?noredirect=on&utm_term=.a2a0e8bc79c7, [dostęp: 24.08.2018]) w porównaniu do stu dziewięćdziesięciu dwóch tysięcy w Iraku (*A Timeline of Iraq War, Troop Levels*, „Huffington Post”, 2011, 25 maja, URL: https://web.archive.org/web/20141023033147/http://www.huffingtonpost.com/2008/04/07/a-timeline-of-iraq-war-tr_n_95534.html, [dostęp: 24.08.2018]).

3571T. J. Tritten, *Military investigation cannot confirm reports of February insider attack in Syria*, „Washington Examiner”, 2018, 24 sierpnia, URL: <https://www.washingtonexaminer.com/policy/defense-national-security/military-investigation-cannot-confirm-reports-of-february-insider-attack-in-syria>, [dostęp: 24.08.2018].

4.4.8. Ograniczenia stosowania siły przez podmioty subnarodowe

Na zakończenie należy zwrócić uwagę na ograniczenia w stosowaniu siły przez podmioty tego typu. Na plan pierwszy, szczególnie w kontekście późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, a także potencjalnej translacji w kierunku środowiska postwestfalskiego, wysuwają się trzy ograniczenia: specjalizacja, rozmiar oraz kontrakcja. W efekcie skuteczność ich działania jednostkowego jest relatywnie niewielka. Niezależnie od wielkości oraz rozmiaru całej kategorii, wydaje się ona skoncentrowana głównie na wewnętrznych interakcjach, relatywnie rzadko nawiązując rywalizację oraz współpracę z pozostałymi uczestnikami stosunków międzynarodowych.

Pierwszym ograniczeniem siły *podmiotów subnarodowych* jest ich **specjalizacja**. W tym kontekście można wskazać nie tylko na specjalizację poszczególnych subkategorii do działań o charakterze ideologicznym oraz ekonomicznym, posuwając się wręcz do specjalizacji jednostkowej. W efekcie płaszczyzna współpracy wzajemnej pomiędzy przedstawicielami poszczególnych subkategorii. Pomimo znaczącej liczebności owej kategorii podmiotów międzynarodowych, jedynie kilka jest w stanie nawiązać efektywną współpracę lub rywalizację. Owo ograniczenie stanowi koniunkcję trzech czynników niższego rzędu. Po pierwsze, jest to punktowa *legitymacja* społeczna, ograniczona do szeregu, a niekiedy nawet jednej kwestii zakresu przedmiotowego stosunków międzynarodowych. Po drugie, stanowią one odpowiedź na określone potrzeby grupy społecznej, a wykroczenie poza ów mandat powoduje korektę ich aktywności. Po trzecie, jest to oparcie konstrukcji na jednostkach silnie zmotywowanych, których aktywność sprzężona oraz motywowana jest poprzez realizację określonego celu. W efekcie, aktywność społeczna tych podmiotów ograniczona jest do jednego lub dwóch kwestii międzynarodowych.

Drugim ograniczeniem siły *podmiotów subnarodowych* jest ich **rozmiar**. Oznacza to, że potencjał ściągany z transnarodowej przestrzeni działań społecznych. W porównaniu do przedstawicieli pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych, dysponują one skromnym potencjałem, ledwie pozwalającym na utrzymanie własnego istnienia. Z tego też powodu efektywność w stosunkach międzynarodowych musi zostać zmodyfikowana poprzez zastosowanie czynników jakościowych. Pozwala to na osiągnięcie równowagi taktycznej z *państwem narodowym* jednakże strategicznie wymagana jest współpraca z bardziej zasobnymi podmiotami, w celu utrwalenia osiągniętego kształtu rzeczywistości społecznej.

Trzecim ograniczeniem siły *podmiotów subnarodowych* jest **kontrakcja** pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych. Szczególnie w ramach tego ograniczenia, we znaki daje się zróżnicowanie pod względem stanowionych celów, czego szczególnie

widocznym przykładem mogą być *transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego*, popierające albo liberalizację albo zaostrzenia prawa aborcyjnego³⁵⁷². W wyniku owych działań należy szczególnie podkreślić fakt, że w większości analizowanych przypadków, działania *podmiotów subnarodowych* równoważą się wzajemnie, nie prowadząc do wystąpienia jakichkolwiek znaczących zmian w środowisku międzynarodowym, a niekiedy również społecznym. W rzeczywistości proces ten jest znacznie bardziej dynamiczny, powodując wychylenie się społecznego poparcia w biegunowo odmienne położenie w coraz krótszych jednostkach czasu. Jednakże z perspektywy poszczególnych *podmiotów subnarodowych* prowadzi to zwiększenia stopnia tymczasowości osiągniętych rezultatów, oraz konieczności prowadzenia nieustannego nadzoru nad osiągniętymi rezultatami. Czego przykładem może być unicestwienie efektywnej kampanii społecznej antyaborcyjnych *podmiotów subnarodowych* skupionych wokół Instytutu na rzecz Kultury Prawnej *Ordo Iuris*, w 2016 roku³⁵⁷³.

Na zakończenie, należy wskazać że *podmioty subnarodowe* stanowią najliczniejszą oraz najbardziej zdywersyfikowaną kategorię podmiotów międzynarodowych. O ile kolektywnie stanowią one znaczący potencjał na tyle by odkształcić strukturę środowiska międzynarodowego w sposób porównywalny do największych oraz najpotężniejszych przedstawicieli pozostałych podmiotów międzynarodowych. Jednakże jednostkowo dysponują one zbyt nikłym potencjałem, zarówno w wymiarze zasobów *hard Power*, jak i *soft Power*, ze szczególnym uwzględnieniem *legitymacji społecznej*, aby uzyskać pożądane efekty poprzez samodzielne działanie. W tym ujęciu należy szczególnie podkreślić fakt, że podmioty tego typu stanowią główny element pajęczyny powiązań transnarodowych, spowalniających oraz synchronizujących działania większych podmiotów, szczególnie w ujęciu realistycznej metafory państw jako kul bilardowych. Logicznym wnioskiem jest stwierdzenie, że w miarę przesuwania się konstrukcji rzeczywistości międzynarodowej w kierunku postwestfalskiej formacji wydaje się promować te podmioty, które poświęcają znaczącą część własnej uwagi na zarządzanie relacjami z *podmiotami subnarodowymi* w celu optymalizacji własnej działalności.

3572W tym przypadku można wskazać na przykład Federacji na Rzecz Kobiet i Planowania Rodziny (organizacja proaborcyjna) oraz Instytutu na Rzecz Kultury Prawnej *Ordo Iuris* (organizacja prolife), których głównym celem jest neutralizacja działań tej drugiej.

3573„Czarny protest”. *Oficjalnie statystyki policji*, „Radio Zet”, 2016, 4 października, URL: <http://archiwum.radiozet.pl/Wiadomosci/Kraj/Czarny-protest.-Oficjalnie-statystyki-policji-00029413>, [dostęp: 20.08.2018].

4.5. *Konkluzja*

Podsumowując powyższe rozważania na temat zakresu podmiotowego dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, należy wskazać na fakt, że poszczególne kategorie podmiotowe optymalnie funkcjonując jedynie w określonych warstwach kwantowego pola przejawiania się siły, specjalizując się w obsłudze jedyni kilku mechanizmów wskazanych w poprzednim rozdziale. Z tego też powodu, oraz z powodu nieustannego dobudowywania kolejnych warstw zakresu przedmiotowego stosunków międzynarodowych, co umożliwiło wykształcenie się nowych oraz rozbudowę starych mechanizmów projekcji siły w rzeczywistości międzynarodowej. W rezultacie uniwersalność w obsłudze oraz projekcji siły staje się coraz mniej powszechna oraz wymaga konsumpcji coraz większej części potencjału, nie tylko w wymiarze zasobów materialnych, lecz przede wszystkim w społecznym przyzwoleniu do ich użycia, jak i jakościowych parametrów ośrodka decyzyjnego.

W ramach podmiotowego zakresu dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, zaobserwować można trzy podstawowe kierunki przepływu siły w ramach kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Co więcej, będą one miały wpływ na kształt oraz funkcjonowanie podmiotów w postwestfalskiej rzeczywistości międzynarodowej. Pierwszym jest transfer siły od *państwa narodowego* w kierunku pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych. Erozja oraz rozpadanie się państwa jako podstawowego *hubu* westfalskiego środowiska międzynarodowego jest jednym z najważniejszych przejawów transmisji siły w kierunku postwestfalskiego ładu międzynarodowego. Zaobserwować można separowanie się poszczególnych elementów struktury państwowej oraz podejmowanie samodzielnej egzystencji jako reprezentanci pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych. Owo zjawisko można zaobserwować na trzech płaszczyznach. Po pierwsze jest to zmniejszenie się rozmiaru *państwa narodowego* wraz ze wzrostem ich liczby. Po drugie, jest to ograniczenie legitymacji społecznej państwa, szczególnie w kontekście aplikacji siły w rzeczywistości społecznej oraz międzynarodowej. Po trzecie, jest to fakt, że erozja państwa następuje stopniowo w odniesieniu do poszczególnych warstw aktywności społecznej, rozpoczynając od tych elementów, których państwa nie chciały, lub nie były w stanie kontrolować, ze szczególnym uwzględnieniem tak zwanej *low politics*. Wyjątkiem w tym ujęciu stanowią *korporacje transnarodowe*, które wyodrębniły się ze struktur narodowych stosunkowo wcześnie, pomimo że zajmują się kluczowym dla istnienia *państwa narodowego* czyli transformacją zasobów czerpanych z *biosfery* w narzędzia przeznaczone do kształtowania

antroposfery, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów identyfikowanych oraz wykorzystywanych w ramach projekcji siły.

Drugim jest zwiększenie roli transnarodowych elementów struktury podmiotów międzynarodowych, kosztem geopolitycznych elementów struktury podmiotów międzynarodowych. Widać to szczególnie w przypadku analizy strukturalnej kolejnych generacji podmiotów międzynarodowych, w coraz większym stopniu konstruowanych do działań w przestrzeni transnarodowej. Można to zaobserwować nawet na przykładzie państw narodowych, których najnowsze iteracje, zarówno w postaci *hipermocarstwa* jak i *państwa wirtualne* jak i *dysfunkcyjne*. Owa transformacja pociąga za sobą konieczność wykształcenia nowych, wcześniej niespotykanych agencji oraz organów. Trzecim jest zwiększenie znaczenia zewnętrznych źródeł siły w stosunku do źródeł wewnętrznych. Ów kierunek stanowił koniunkcję dwóch pozostałych przepływów. Jego esencją było odwrócenie westfalskiej logiki akumulacji siły, od powolnego akumulowania własnej produkcji, w celu masowego wyładowania zasobów w krótkim okresie, w kierunku zarządzania aktywnością pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych w celu uzyskania dostępu do masowego wzmocnienia własnego potencjału w chwili spodziewanej potrzeby działania. Z tego też powodu, pomimo że wewnętrzne źródła zasobów siły wciąż odgrywają znaczącą rolę, projekcja siły w coraz większym stopniu wymaga administrowaniem dynamiką działań pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych.

W tym kontekście zaobserwować można również zmianę w konstrukcji oraz funkcjonowaniu podmiotów międzynarodowych. Podmioty międzynarodowe stają się mniejsze, w ujęciu konstrukcji bezpośrednio kontrolowanych przez centralny ośrodek decyzyjny. Co więcej, szczególnym obiektem ich zabiegów, jest konieczność konserwacji oraz rozbudowy społecznego przyzwolenia na podjęcie poszczególnych działań – *legitymacji*. A w końcu ich potencjał, niezlokalizowany na ich macierzystym terytorium, wymaga zarządzania zmiennymi o charakterze jakościowym, zarówno w kontekście analitycznym, szczególnie w wymiarze szacowania prawdopodobieństwa osiągnięcia sukcesu, jak i relacjami z innymi podmiotami posiadającymi pożądany zasób we własnym arsenale. Najbardziej powszechną formą przejawiania się dynamiki siły w środowisku międzynarodowym staje się konieczność formowania *koalicji chętnych*, aby uzyskać jak największe pokrycie kwantowego pola przejawiania się siły.

Rozdział 5:

Perspektywy dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym

Celem niniejszego rozdziału jest zaprezentowanie i systematyzacja prognoz zgrupowanych w poszczególne scenariusze, odnoszące się do ewolucji dynamiki siły w jej zakresie przedmiotowym oraz podmiotowym. Tym samym zaprezentowana teoria poddana zostanie empirycznej weryfikacji. Ze względu na wielość dostępnych scenariuszy oraz ich wariantów, rozdział prognostyczny zostanie podzielony na dwie odrębne całości. Pierwsza zawierać będzie scenariusze dalszego rozwoju dynamiki siły w zakresie przedmiotowym. Druga część z kolei skoncentruje się na zakresie podmiotowym, a co za tym idzie prawdopodobnym ścieżkom ich dalszej ewolucji. Zastosowana zostanie metoda scenariuszy w prognozowaniu rozwoju sytuacji. Jest to konieczne, ponieważ współczesne środowisko międzynarodowe cechuje się drastycznie wysokim poziomem nieoznaczoności oraz niepewności co wręcz uniemożliwia wytyczenia ścieżki charakteryzującej się wyższym prawdopodobieństwem wystąpienia niż pozostałe. Ostatecznym produktem niniejszego rozdziału będzie szereg prognoz rozwoju środowiska międzynarodowego, wraz z wstępnie określonymi warunkami ich zaistnienia. Będzie to stanowić cenny element rozprawy, pozwalający na ocenę jej zasadności z perspektywy czasu.

5.1. Metodologia konstrukcji prognozy

Najtrudniejszym wyzwaniem w trakcie konstruowania prognozy odnoszącej się do ewolucji przedmiotowego zakresu dynamiki siły jest poprawne uchwycenie czterech podstawowych wymiarów. Po pierwsze, wyzwaniem jest poprawne określenie tempa oraz zakresu rozwoju technologicznego, który powoduje nie tylko rozszerzenie zakresu oddziaływania, ale także zmianę relacji pomiędzy jej wewnętrznymi komponentami. Po drugie, poprawność oraz wiarygodność prognozy zakłada prawidłową identyfikację dominującego czynnika oraz przyporządkowanie mu precyzyjnie określonej wartości. Po trzecie, niezbędne jest kompleksowe określenie parametrów środowiska międzynarodowego modyfikowanego przez implementację produktów danej technologii. Po czwarte, w celu uwzględnienia wpływu licznych generatorów zmiennych losowych oraz generatorów niepewności coraz bardziej rozpowszechnionych oraz efektywniejszych, niezbędne jest

określenie przestrzeni nieprzewidzianych modyfikacji scenariusza spowodowanych wystąpieniem zdarzeń losowych. Aby ograniczyć negatywny wpływ powyższych wymiarów na zaprezentowaną prognozę, zastosowany zostanie model w oparciu o *metodę scenariuszy*³⁵⁷⁴. Konstrukcja każdej w poniższych wiązek scenariuszy będzie opierać się na dychotomii rozwoju siły, wykorzystując za punkt wyjścia stan rozwoju siły przypadający na rok 2018. Powyższa dychotomia, zakłada prezentacje scenariuszy zakładających z jednej strony pełny rozkwit tendencji dynamizujących siłę w środowisku międzynarodowym, z drugiej natomiast możliwość ich wyhamowania oraz powrót do stanu zbliżonego do stanu westfalskiego. Koniunkcja powyższych modeli doprowadzi do nakreślenia zbilansowanego modelu rozwoju danego zakresu. Uzupełnieniem każdego scenariusza będzie próba określenie prawdopodobieństwa jego wystąpienia. Dodatkowo, scenariusze będą prezentowane w perspektywie 100-letniej, zakładając możliwość ograniczenia chaotyczności zdarzeń losowych, oraz możliwość częściowej identyfikacji wzorców sterujących dalszą ewolucją siły z ograniczeniem marginesu błędu do rozsądnych rozmiarów.

5.2. Prognozowany zakres przedmiotowy dynamiki siły

Ewolucja siły we współczesnym środowisku międzynarodowym przebiega dwutorowo. Po pierwsze następuje rozwój w ramach zakresu przedmiotowego, poprzez dalsze modyfikacje kwantowego pola projekcji siły. Po drugie następuje rozwój w ramach zakresu podmiotowego, który odnosi się do zmian w strukturze podmiotowej zarówno generatorów jak i użytkowników siły w stosunkach międzynarodowych. Obie modyfikacje generowane są przez czynniki zaprezentowane w drugim rozdziale. W celu optymalizacji, za najbardziej efektywną metodę przyjęta zostanie metoda scenariuszy. W ramach zastosowania powyższej metody, istotnym elementem jest określenie nie tylko komplementarnych ścieżek rozwojowych, lecz także prawdopodobieństwa ich wystąpienia. Zgodnie z klasyfikacją pomiarów zaprezentowana przez Mirosława Sułkę³⁵⁷⁵, prawdopodobieństwo będzie określone w sposób uniemożliwiający dokonanie bardziej skomplikowanych działań matematycznych, lecz wyłącznie proste jego porównanie. Punktem wyjścia do określenia scenariuszy rozwojowych odnoszących się do przedmiotowego zakresu dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, będzie współczesna kompozycja elementów *hard* oraz *soft Power*, jak również sposób ich efektywnego komponowania oparty o wskazania koncepcji strategicznej opartej o projekt *smart Power*. Natomiast kluczem do

3574M. Sułek, *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Warszawa 2010, s. 186 – 209.

3575M. Sułek, *Potęga (...)*, s. 92 – 93.

sformułowania prognostycznych scenariuszy zakresu przedmiotowego będzie oparcie ich na zmiennej niezależnej w postaci *technologicznego* megatrendu cywilizacyjnego.

Wyróżnić można dwa podstawowe kierunki zmiany technologicznej, dokonującej się we współczesnym środowisku międzynarodowym. Pierwszym jest gwałtowny rozwój technologiczny, generujący nowe płaszczyzny wykorzystania siły w środowisku międzynarodowym poprzez wytworzenie nowych oraz rozszerzenie użyteczności obecnie dostępnych niefizycznych płaszczyzn podobnych do transnarodowej, opartej na rozwoju technologii cyfrowych. Rozwój globalnej cywilizacji technologicznej może zaowocować dwojakim efektem. Po pierwsze, czynnik technologiczny może doprowadzić do ukształtowania się niezwykle rozwiniętej cywilizacji technologicznej, zdolnej do bezprecedensowego oddziaływania na przestrzeń fizyczną, nawet wykraczając poza ograniczenia rodzinnej planety. Po drugie, czynnik technologiczny może również przyjąć wartość ujemną, co zaowocuje stopniową lub gwałtowną utratą zdobytej wiedzy. Podstawowym założeniem oraz motorem niniejszej wiązki scenariuszy będzie przetransferowanie energii i zasobów z badań podstawowych na kierunek efektywnej – oraz ekonomicznie opłacalnej – aplikacji dotychczasowej puli wynalazków w nowych konfiguracjach³⁵⁷⁶. W konsekwencji zaniedbania ulegnie kierunek innowacyjny, na rzecz kreatywnego zagospodarowywania i maksymalnej eksploatacji osiągnięć dotychczasowej myśli technicznej. Jego zapowiedzią może być publicystyczne porównanie mocy obliczeniowej komputera pokładowego statku Apollo 11 do programatora współczesnej pralki.

W tym miejscu można zwrócić uwagę na podobieństwo negatywnych scenariuszy w przypadku pozytywnej jak i negatywnej zmiany czynnika technologicznego. Podstawową różnicą jest jednak charakter postępującego upadku oraz degeneracji możliwości technicznych. W przypadku pierwszego, przyczyna załamania jest niewłaściwie wykorzystana technologia, która powoduje wystąpienie nieciągłości wewnątrz kategorii siły oraz w ramach funkcjonowania środowiska międzynarodowego, a w konsekwencji wyłączenie możliwości działania w pewnych jego sferach, także siłowego oddziaływania. W drugim przypadku, hipotetyczny kataklizm ma charakter zmiennej zewnętrznej, niezależnej od kolektywnej woli

³⁵⁷⁶Generalnie założenie, że współczesny postęp technologiczny wytraca swój impet, przede wszystkim poprzez przesunięcie części akcentów z badań podstawowych na implementację w rzeczywistość, przede wszystkim w gospodarce. Widać to szczególnie wyraźnie na podstawie założeń programu wsparcia nauki implementowanego przez Komisję Europejską, *Horyzont 2020*. W rezultacie obserwować można pozorny wzrost innowacyjności, reprezentowanej poprzez wzrost funkcjonalności przedmiotów komercyjnych kosztem jakościowego rozwoju nauki rozumianego jako transformację naukowego paradygmatu w paradygmat nowej jakości, w ujęciu Thomasa Kuhna. T. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych* (tłum. H. Ostrołęcka), Warszawa 2011.

społeczności ludzkiej. W rezultacie wytworzony zostanie nawet podobny system, w którym stan przeszły, stanie się istotnym elementem *soft Power*, głównie poprzez nawiązanie do przeszłości oraz obietnice jej restytucji.

Do niniejszego zestawienia można dodać jeszcze jeden scenariusz polegający na zbilansowaniu dodatnich oraz ujemnych modyfikacji czynnika technologicznego. W trakcie jego realizacji czynnik technologiczny będzie przyjmował wartość zerową: w niektórych sferach odnotowany zostanie postęp, lecz w innych obecny będzie zastój. W rezultacie siła zostanie w jeszcze większym stopniu upłynniona, gdyż jej punkt ciężkości będzie się przesuwiał z segmentów społecznej aktywności, w których występuje regres do tych podlegających rozwojowi, które otwierają przed podmiotami międzynarodowymi nowe możliwości oddziaływania oraz realizacji celów. Jednocześnie ten scenariusz nie zakłada wystąpienia wydarzeń losowych, wykraczających poza możliwości *global governance* współczesnego systemu międzynarodowego.

Czynnik technologiczny	wzrost		stały	spadek	
Nazwa scenariusza	Technokatastrofa	Technopolis	Fin de siecle	Stagnacja	Załamanie się cywilizacji
Wartość czynnika technologicznego	++	+	+/-	-	--
System międzynarodowy	Anarchia	Imperium	Global governance	Multilateralna współpraca	Anarchia
Siła w stosunkach międzynarodowych (zakres przedmiotowy)	Wymiar militarny, <i>soft Power</i> bazujący na ideach z przeszłości	Nowe pola oddziaływania, rozbudowa komponentu <i>soft Power</i>	Płynne przepływanie pomiędzy sferami regresu a postępu	Zawężenie się zakresu przedmiotowego siły poprzez ograniczenie dostępu do sfer wymagających największych umiejętności	Wymiar militarny, <i>soft Power</i> bazująca na ideach z przeszłości

5.2.1. Technokatastrofa

Jako pierwszy zaprezentowany zostanie scenariusz opierający się o założenie *technokatastrofy*. Tematyka tego typu wielokrotnie była przedmiotem refleksji w dziedzinie sztuki oraz *popkultury*. W tym miejscu można wspomnieć na przykład filmy takie jak *2012*³⁵⁷⁷, trylogia *Matrix*³⁵⁷⁸, czy cykl *Terminator*³⁵⁷⁹. O ile jednak sztuka może posługiwać się

3577Film *2012*, reż. Roland Emmerich, rok produkcji 2009, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 5,8/10. *2012*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt1190080/?ref_=nv_sr_1, [dostęp: 30.06.2016].

3578Film *Matrix*, reż. Wachowscy/kie, rok produkcji 1999, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 8,7/10. *Matrix*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt0133093/?ref_=fn_al_tt_1, [dostęp: 30.06.2016]. Film *Matrix: Reaktywacja*, reż. Wachowscy/kie, rok produkcji 2003, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 8,2/10. *Matrix Reloaded*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt0234215/?ref_=nv_sr_2, [dostęp: 30.06.2016]. Film *Matrix: Rewolucje*, reż. Wachowscy/kie, rok produkcji 2003, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 6,7/10. *Matrix Revolutions*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt0242653/?ref_=fn_al_tt_4, [dostęp: 30.06.2016].

3579Film *Terminator*, reż. James Cameron, rok produkcji 1984, ocena według czytelników portalu Internet

przerysowaniem, w niniejszym scenariuszu zastosowane zostaną rygory badania naukowego, w celu ekstrapolowania możliwego kursu rozwoju środowiska międzynarodowego. Zbudowanie niniejszego scenariusza będzie niezbędne do oszacowania zakresu przedmiotowego siły w przypadku jego realizacji. Konstrukcja scenariusza będzie opierać się na trzech podstawowych częściach. Po pierwsze, zaprezentowany zostanie linia rozwojowa megatrendu technologicznego, która potraktowana zostanie jako zmienna niezależna kształtująca kształt oraz funkcjonowanie środowiska międzynarodowego, przede wszystkim w wymiarze przedmiotowym. Po drugie, bazując na rozwoju megatrendu skonstruowane zostanie środowisko międzynarodowe, ze szczególnym uwzględnieniem charakterystycznych czynników generujących jego specyfikę oraz unikalne zasady funkcjonowania. Po trzecie, będzie to także wyabstrahowanie potencjalnego kształtu zakresu przedmiotowego siły oraz relacji pomiędzy jego poszczególnymi sferami. Dodatkowym elementem będzie próba oszacowania prawdopodobieństwa wystąpienia niniejszej wiązki scenariuszy.

Scenariusz *technokatastrofy* zakłada wystąpienie antropologicznej katastrofy bazującej na utracie kontroli społecznej oraz politycznej nad efektami zastosowania technologii dostarczanych przez rozwój jakościowy oraz ilościowy megatrendu. Postęp ten jednak będzie generował negatywne konsekwencje, z którymi mechanizmy globalnego zarządzania nie będą w stanie się uporać. W konsekwencji, megatrend rozwojowy generować będzie wiele pól podatności na zakłócenia współczesnej cywilizacji, przez co drastycznie zwiększy się prawdopodobieństwo wystąpienie *efektu kaskadowego*³⁵⁸⁰, który w efekcie doprowadzi do przeciążenia sieci tworzących współczesną cywilizację oraz jej resetu na znacznie niższym poziomie. W rezultacie technologia będzie w stanie wytworzyć produkty, których zastosowania albo świadomie, albo przypadkowe spowoduje kolaps współczesnej cywilizacji.

Movie Database: 8,1/10. *Terminator*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt0088247/?ref_=fn_al_tt_1, [dostęp: 30.06.2016]. Film *Terminator 2: Dzień Sądu*, reż. James Cameron, rok produkcji 1991, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 8,5/10. *Terminator 2: Judgement Day*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt0103064/?ref_=nv_sr_3, [dostęp: 30.06.2016]. Film *Terminator 3: Bunt Maszyn*, reż. Jonathan Mostov, rok produkcji 2003, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 6,4/10. *Terminator 3: Rise of the Machines*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt0181852/?ref_=nv_sr_6, [dostęp: 30.06.2016]. *Terminator: Ocalenie*, reż. McG, rok produkcji 2009, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 6,6/10. *Terminator Salvation*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt0438488/?ref_=nv_sr_2, [dostęp: 30.06.2016]. Film *Terminator: Genisys*, reż. Alan Taylor, rok produkcji 2015, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 6,6/10. *Terminator Genisys*, „Internet Movie Database”, URL: http://www.imdb.com/title/tt1340138/?ref_=nv_sr_1, [dostęp: 30.06.2016].

3580Efekt załamania się całości sieci w rezultacie wyłączenia jednego węzła sieci, co powoduje wzrost obciążenia pozostałych węzłów, co z kolei powoduje wyłączenie kolejnego elementu, i tak dalej, aż do momentu załamania się całości sieci, lub regeneracji wyłączonych węzłów. Zjawisko szeroko rozpowszechnione w świecie, począwszy od ekologii, a skończywszy na programowaniu. Przykładowy opis: A. Bashan, Y. Berezzi, S. V. Buldyrev, S. Havlin, *The extreme vulnerability of interdependent spatially embedded networks*, „Nature Physics”, 2013 nr 9, s. 667 – 672.

W konsekwencji rozwój środowiska międzynarodowego, zwłaszcza pod względem przedmiotowym będzie do pewnego momentu naśladować jego współczesne tendencje rozwojowe. Megatrend *technologiczny* spowoduje ściślejszą integrację porządku międzynarodowego oraz narodowego, rozszerzając oraz wzmacniając transnarodową przestrzeń zlokalizowaną obok oraz poza słabnącą jurysdykcją *państwa narodowego*. Jednakże rozwój ten będzie niósł ze sobą pewne konsekwencje. Po pierwsze, konstrukcja środowiska, oparta na modelu sieci, lub raczej wielu różnych sieci połączonych za pomocą wielu węzłów oraz *hubów* o różnej przepustowości. W rezultacie wysoce prawdopodobne będzie wystąpienie zapaści kaskadowej³⁵⁸¹, która spowoduje uszkodzenia systemu powyżej możliwości naprawczych. Po drugie, zróżnicowanie przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym wymaga skonstruowania elastycznych i legitymizowanych form zarządzania nimi. Zgodnie z tezami niektórych teoretyków stosunków międzynarodowych³⁵⁸², kwestia umiejętności oraz przymiotów osobistych jest najsłabszym elementem współczesnych systemów politycznych, a zwłaszcza demokratycznych. Po trzecie, postępująca komplikacja wewnętrzna oraz rozbudowa istniejącej konstrukcji, umożliwiającej działania na szeregu wzajemnie połączonych płaszczyzn powoduje możliwość wystąpienia tak zwanych niezamierzonych konsekwencji. Oznacza to zwiększenie zakresu przedmiotowego poddanego mechanizmom zarządczym, które w konsekwencji mogą okazać się zawodne.

W kontekście scenariusza *technokatastrofy*, turbulencje wytwarzane przez oddziaływanie określonego podmiotu międzynarodowego lub ich koalicji, doprowadzi do masowej zapaści systemu międzynarodowego. W rezultacie nastąpi katastrofa jakościowo porównywalna do upadku imperium rzymskiego lub chińskiego, jednak na skalę nieporównywalnie większą, gdyż obejmującą cały glob. W rezultacie newralgiczne elementy infrastruktury zostaną wyłączone z użytku, odcinając dostęp do generowanych oraz wykorzystywanych przez nie obwodów generacji oraz projekcji siły. W konsekwencji nastąpi ponowne spłaszczenie siły do najłatwiej dostępnych zasobów oraz strategii, ze szczególnym uwzględnieniem siły militarnej. Wydarzenie kluczowe dla niniejszego scenariusza może być scharakteryzowane przez dwa podstawowe czynniki. Po pierwsze, jest ono pochodzenia *antropogenicznego*, ponieważ jego inicjatorem oraz głównym wykonawcą jest konstrukt

3581 Najbardziej spektakularnym przykładem zapaści kaskadowej jest tak zwany Blackout stulecia, który w roku 2003 dotknął Stany Zjednoczone oraz Kanadę. Załamanie się sieci energetycznej objęło stany: Ohio, Nowy Jork, Massachusetts, Connecticut, Michigan, Ontario, Pennsylvania, i części New Jersey, a także Quebec i Nową Anglię w Kanadzie. W sumie pięćdziesiąt milionów ludzi zostało pozbawionych dostaw energii elektrycznej. Z sieci wyłączono zostało sto elektrowni, z czego dwadzieścia dwa atomowe. Prawdopodobna przyczyna – błąd pracownika elektrowni. *Największe blackoutu w historii*, „TVN24”, 2008, 8 kwietnia, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/najwieksze-blackouty-w-historii,54496.html>, [dostęp: 30.06.2016]

3582 J. S. Nye, *Presidential Leadership and the Creation of the American Era*, Princeton 2013.

kolektywnej woli społeczności ludzkiej. Po drugie, wydarzenie to jest *nieprzewidzianą* konsekwencją realizacji przyjętej strategii działania. Oznacza to, że kluczowym do osiągnięcia masy krytycznej jest nie bezpośrednia oraz intencjonalna działalność człowieka, lecz przypadkowy produkt uboczny realizowanej strategii.

Wskazać można pięć kluczowych wydarzeń, które mają potencjał do zainicjowania *technokatastrofy*. Są to, szeregując w kolejności od najwyższego prawdopodobieństwa wystąpienia, odpowiednio: sabotaż, globalna wojna, globalna zmiana klimatyczna, globalna epidemia oraz bunt maszyn. Każde z tych wydarzeń charakteryzuje się marginalnym prawdopodobieństwem wystąpienia we współczesnym świecie, jednakże w związku z dalszym rozwojem przedmiotowym stosunków międzynarodowych, prawdopodobieństwo to będzie sukcesywnie wzrastać. Istotnym czynnikiem łączącym powyższe scenariusze będzie wykorzystanie sieci tworzonych przy wykorzystaniu wysokiej technologii do tworzenia i rozprzestrzeniania niestabilności na skalę wcześniej niespotykaną. Rezultatem będzie zwinięcie najbardziej wymagających sieci, przez co utracony zostanie dostęp do przestrzeni emulowanych przez nie, a co za tym idzie również bardziej wysublimowane metody oddziaływania zostaną zablokowane poprzez wyłączenie płaszczyzny na których są stosowane.

Pierwszym sposobem na wyłączenie niniejszych płaszczyzn jest *sabotaż*. Ze swej definicji³⁵⁸³, sabotaż zakłada intencjonalne działanie w celu ograniczenia możliwości działania potencjalnie wrogiego podmiotu. Jednakże jego efekty są krótkotrwałe, co wynika z supremacji terytorialnej *państwa narodowego*. W konsekwencji środowisko westfalskie zakłada prymat możliwości dokonania regeneracji utraconego potencjału. Jednakże nawet w ramach westfalskiego porządku międzynarodowego wskazać można na dwa przypadki, w którym sabotaż zaowocował trwałą zmianą. Pierwszym jest przecięcie transatlantyckiego podmorskiego kabla telegraficznego łączącego Niemcy z Amerykami, przez załogę HMS *Alert* w pobliżu miasta Emden w dniu 5 sierpnia 1914 roku³⁵⁸⁴. W rezultacie rząd cesarski zmuszony był do korzystania z połączeń państw neutralnych, których centralny *hub* zlokalizowany był w Londynie oznaczało to bezpośrednią możliwość monitorowania a w razie potrzeby blokowania niemieckiej korespondencji z zachodnią półkulą³⁵⁸⁵. Najbardziej spektakularnym przejawem tego faktu była sprawa telegramu Zimmermana, który był

3583, „Zamierzone dezorganizowanie pracy przez uchylanie się od niej lub wadliwe jej wykonanie, a także niszczenie, uszkodzenie środków produkcji; ukryte, zamaskowane działanie mające na celu przeszkodzenie w realizacji jakiegoś planu.” *Słownik Języka Polskiego PWN. Tom III: R – Z*, Warszawa 1985.

3584R. Joffrey-Jones, *In Spies We Trust: The Story of Western Intelligence*, Oxford 2013, s. 43.

3585P. M. Kennedy, *Imperial Cable Communication and Strategy, 1870-1914*, „The English Historical Review”, 1971, nr 86(341), s. 728 – 752.

bodźcem skłaniającym dotychczas neutralny rząd amerykański do poparcia Ententy³⁵⁸⁶ w 1917 roku. Drugim przykładem sabotażu może być misja niszczyciela HMS *Campbeltown*, mająca na celu wyeliminowanie jedyne go portu na atlantyckim wybrzeżu Francji zdolnym do serwisowania największych niemieckich superdreadnoughtów klasy *Bismarck*³⁵⁸⁷, poprzez wyłączenie z użytku doku *Normandie*³⁵⁸⁸. Operację przeprowadzono dnia 28 marca 1941 roku. Została ona zakończona sukcesem lecz przy dużych stratach własnych. Sam obiekt odzyskał pełną sprawność w 1948 roku.

W przypadku realizacji podobnego scenariusza, przy znacznie bardziej rozwiniętej sieci infrastruktury krytycznej, oznacza skrzyżowanie dwóch powyższych strategii. Z jednej strony, sabotaż najprawdopodobniej przeprowadzony zostanie w strefie transnarodowej, a więc poza jurysdykcją klasycznych podmiotów międzynarodowych, z drugiej jego celem będzie istotny *hub* stanowiący newralgiczny element globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Wyróżnić można trzy sposoby przeprowadzenia niniejszego scenariusza w przeciągu najbliższego wieku. Po pierwsze, jest to możliwość dokonania *cyberataku* a kluczowy element cyberprzestrzeni. Krytyczna infrastruktura – zarówno w wymiarze fizycznym – jak serwerownie oraz kanały transmisyjne w rodzaju podmorskich kabli transoceanicznych³⁵⁸⁹, jak i w środowisku wirtualnym – przy użyciu różnych form złośliwego oprogramowania oraz metod nastawionych na przeciążenie tak zwanych *wąskich gardel* Internetu³⁵⁹⁰. Jednakże, z

3586Proces decyzyjne prowadzący do oficjalnego przystąpienia Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej opisano w K. A. Clements, *Woodrow Wilson and World War I*, „Presidential Studies Quarterly”, 2004, nr 34(1), s. 62 – 82.

3587T. P. Mulligan, *Ship-of-the-Line or Atlantic Raider? Battleship „Bismarck” between Design Limitations and Naval Strategy*, „The Journal of Military History”, 2005, nr 69(4), s. 1013 – 1044.

3588Konstrukcja zlokalizowana w mieście Saint Nazaire, powstała pomiędzy estuarium Loary a Atlantykiem poprzez wybudowanie dwóch śluz pozwalających na zamknięcie przestrzeni oraz na wypompowanie z niej wody. W rezultacie powstaje suchy dok, przeznaczony do konstrukcji i serwisu największych jednostek pływających. Wymiary doku: trzysta pięćdziesiąt metrów długości, pięćdziesiąt metrów szerokości oraz 15,25 metra wysokości. W sumie pojemność doku to dwieście sześćdziesiąt sześć tysięcy osiemset siedemdziesiąt pięć metrów sześciennych. Dok zamykany przy pomocy dwóch śluz skonstruowanych z pustych w środku stalowych konstrukcji o wymiarach pięćdziesiąt jeden metrów długości oraz jedenaście metrów grubości.

3589Będących obiektem rzekomo podejrzanego zachowania rosyjskich sił podwodnych w drugiej połowie 2015 roku. D. E. Sanger, E. Schmitt, *Russian Ships Near Data Cables Are Too Close for U.S. Comfort*, „New York Times”, 2015, 25 października, URL: <http://www.nytimes.com/2015/10/26/world/europe/russian-presence-near-undersea-cables-concerns-us.html>, [dostęp: 07.07.2016].

3590Profesjonalnie określenie to kongestia, zgodnie z definicją Ministerstwa Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, zjawisko to występuje w przypadku lawinowego wzrostu ruchu, czy to fizycznego, czy też teleinformatycznego, przy niezmienniej przepustowości dostępnej sieci, opisywanej przez najmniej przepustowe węzły lub połączenia. W rezultacie, w tych miejscach występują zatory, przejawiające się w spadku prędkości przemieszczania oraz we wzroście czasu niezbędnego na wykonanie zadania. W przypadku zablokowania tych elementów wrażliwych, ruch w sieci może zostać kompletnie sparaliżowany. Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki, *Załącznik nr 1 do Strategii Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku) Słownik pojęć strategii rozwoju transportu*, Warszawa 2012, URL: http://bip.transport.gov.pl/pl/bip/projekty_aktow_prawnych/projekty_inne/proj_strat_rozw_trans_do_roku_2020_w_persp_do_2030/px_14082012_1_12_04_26_zalacznik_nr_1_sloownik_kor_rk.pdf, [dostęp: 07.07.2016], s. 14

powodu samej natury cyberprzestrzeni, niniejsze zniszczenia w dużej mierze opierać się mogą – zwłaszcza jeśli sabotaż zostanie dokonany przy pomocy środków cyfrowych – nie tyle na trwałej eliminacji elementów infrastruktury krytycznej, lecz na czasowym obniżeniu efektywności ich funkcjonowania³⁵⁹¹. Po drugie, sabotaż mógłby zostać dokonany przy pomocy fizycznej eliminacji kluczowych elementów infrastruktury krytycznej. Jednakże, obiekty te choć trudne do odbudowy, ze względu na swe rozmiary, stopień skomplikowania oraz wbudowane bezpieczniki i systemy ochronne, wymagają zastosowania olbrzymich sił i dopracowanych planów ich zniszczenia. Dla przykładu, analitycy NATO wskazują, że aby dokonać dotkliwych uszkodzeń infrastruktury krytycznej niezbędne jest wykorzystanie broni masowego rażenia³⁵⁹². Po trzecie, możliwe jest także dokonanie sabotażu instytucji społecznych powiązanych sieciowo z resztą świata. Jest to scenariusz najtrudniejszy do wykonania, gdyż sieci społeczne są dużo bardziej elastyczne oraz dysponują nieporównywalnie większym potencjałem regeneracyjnym niż cyberprzestrzeń. Od początku istnienia polityki, społeczności ludzkie dysponowały różnymi formami kontroli, ewaluacji oraz korekcji funkcji wytworzonego systemu, zwłaszcza w kontekście celowego upośledzania całości. Począwszy od buntu ateńskiej floty na Samos³⁵⁹³, a skończywszy na mechanizmach kontroli demokratycznej istniejących we współczesnej demokracji, mechanizmy społeczne podatne były na złą wolę osób obdarzonych legitymacją do sprawowania władzy. Z tego też powodu prawdopodobieństwo realizacji niniejszego scenariusza *technokatastrofy* jest niezwykle mało prawdopodobne. Jednak wciąż jest ono większe od zera. Dzieje się tak, z powodu dużego stopnia niepewności w której osadzone są niniejsze przewidywania.

Drugą grupą scenariuszy zakładające wystąpienie *technokatastrofy* zakładają wystąpienie jej w wyniku prowadzenia działań wojennych, ze szczególnym uwzględnieniem wymknięcia się ich spod kontroli uczestników, poprzez wystąpienie nieprzewidzianych konsekwencji poszczególnych działań lub systemów uzbrojenia. W odróżnieniu od scenariusza sabotażu, który zakłada wykorzystanie punktowej słabości krytycznej infrastruktury współczesnej cywilizacji, w tym kontekście technologia zostanie zastosowana powierzchniowo, w sposób otwarty oraz na znacznie bardziej masową skalę, technologie te zastosowane zostaną w sposób otwarty, przewidywalny oraz noszący pozory sankcji prawnej.

3591Większość wydarzeń w cyberprzestrzeni charakteryzuje się upośledzeniem efektywności działania w krótkiej perspektywie czasowej. Najpoważniejsze przykłady, jak zmasowany atak na serwery estońskie czy gruzińskie, nigdy nie powodowały poważniejszych strat poza kilkudniową przerwą w działalności.

3592Multiple Futures Project. *Navigating towards 2030. Final report*, kwiecień 2009, URL: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf, [dostęp: 07.07.2016], s. 25 – 27.

3593D. Kagan, *The Fall of the Athenian Empire*, Ithaca, Londyn 1987, s. 131 – 210.

W związku z brakiem wiarygodnych scenariuszy skutków zastosowania nowych systemów uzbrojenia, wynikających z postępu technologicznego, można wskazać, że główną przesłanką realizacji tego scenariusza będzie ich nieprzewidywalność. Technologie powyższe łączą trzy wspólne cechy. Po pierwsze, praktycznie żadna z powyższych technologii nie została przetestowana w warunkach bojowych. Poza cyklicznymi dotychczasowymi zastosowaniami elementów cyberwojny, jak na przykład w ramach konfliktu hybrydowego na Ukrainie³⁵⁹⁴ czy też incydenty o charakterze szpiegowskim i dywersyjnym w Indiach³⁵⁹⁵ czy Iranie³⁵⁹⁶, żadna z nich nie została w pełni zastosowana. Co więcej, żadna w tych technologiach nie została w pełni opracowana nawet w warunkach laboratoryjnych, ze szczególnym uwzględnieniem nanotechnologii, która istnieje wyłącznie w sferze refleksji teoretycznej³⁵⁹⁷. Oznacza to, że potencjalne efekty zastosowania tych technologii są wciąż niedopracowane i większej części nieodkryte. Po drugie, wszystkie wymienione technologie funkcjonują na poziomie niedostrzegalnym dla ludzkiego oka. O ile nanotechnologia i biotechnologia działają na poziomie mikroskopijnym świata realnego, o tyle cyberwojna działa w świecie wirtualnym. Jest to szczególnie niebezpieczne dla środowiska międzynarodowego, ponieważ drastycznie

3594Koncept wojny hybrydowej, której gros działań prowadzonych jest na płaszczyźnie niewojskowej, ze szczególnym uwzględnieniem kształtowania narracji interpretującej toczone działania wojenne, pojawiła się w globalnej myśli strategicznej w pierwszej dekadzie XXI wieku. Przykładami podmiotów stosujących takie strategię militarne był Hezbollah, w kontekście wojny z 2006 roku. F. G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Arlington 2007, URL: http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf, [dostęp: 20.0.2016]. Renesans myślenia w tych kategoriach nastąpił po zajęciu Krymu przez armię Federacji Rosyjskiej, szczególnie w przypadku Paktu Północnoatlantyckiego oraz instytucji bezpieczeństwa europejskiego. Munich Security Conference, *Munich Security Report 2015. Collapsing Order, Reluctant Guardians*, Monachium 2015, URL: <http://www.eventanizer.com/MSC2015/MunichSecurityReport2015.pdf>, [dostęp: 20.07.2016], s. 26 – 27, s. 34 – 35; M. A. Piotrowski, *Konflikt nigdy nie jest prosty: amerykańska teoria i doktryna wojen oraz przeciwników hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2, s. 7 – 38; K. Wąsowski, *Istota i uniwersalność rosyjskiego modelu wojny hybrydowej wykorzystanego na Ukrainie*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2, s. 39 – 56; K. Rękawek, P. Tanchak, „Nie tylko dla orłów”. Czy terroryści sięgają po hybrydowość?, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2, s. 57 – 72; Ł. Morawski, *Działania w cyberprzestrzeni jako komponent współczesnej wojny*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2, s. 73 – 92; A. Kleczkowska, *Wojna hybrydowa – uwagi z perspektywy prawa międzynarodowego publicznego*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2, s. 93 – 110. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence: Social Media as a Tool of Hybrid Warfare*, red. A. Reynolds, Ryga 2016, URL: <http://www.stratcomcoe.org/social-media-tool-hybrid-warfare>, [dostęp: 20.07.2016].

3595W związku ze zdiagnozowaną podatnością indyjskiej infrastruktury informatycznej, a także kilkoma prawdopodobnymi wyciekami danych wrażliwych z dowództwa indyjskiej marynarki wojennej, rząd Indii znalazł się pod silną presją społeczną, żeby wytworzyć infrastrukturę zarządzającą wyzwaniem w tej sferze. Arun Mohan Sukumar, *Upgrading India's cyber security architecture*, „The Hindu”, 2016, 9 marca, URL: <http://www.thehindu.com/opinion/columns/upgradingindiascybersecurityarchitecture/article8327987.ece?css=print>, [dostęp: 20.07.2016].

3596Yossi Melman, *Computer Virus in Iran Actually Targeted Larger Nuclear Facility*, „Haaretz”, 2010, 28 września, URL: <http://www.haaretz.com/computer-virus-in-iran-actually-targeted-larger-nuclear-facility-1.316052>, [dostęp: 20.07.2016].

3597Dziedzina nauki rojująca wielkie nadzieje, zwłaszcza w sferze rekonstrukcji oraz recyklingu materii. W ogólnych zarysach, określa zasady oraz narzędzia operujące na poziomie atomowym lub subatomowym. Przykładem zastosowania nanotechnologii są drukarki 3D. E. Regis, *Nanotechnologia. Narodziny nowej nauki, czyli świat cząsteczka po cząsteczce* (tłum. M. Prywata), Warszawa 2001.

wzrasta prawdopodobieństwo przeoczenia pierwszych oznak występowania niepożądanych konsekwencji, a co za tym idzie najlepszego momentu podjęcia efektywnych przeciwdziałań. Po trzecie, w technologii niniejszego poziomu wpisane jest wewnętrzne wyzwanie. Paradoksem jest, że wszystkie produkty wytworzone na podstawie niniejszych technologii budowane są na zasadzie funkcjonowania maszyny von Neumanna³⁵⁹⁸, a więc nieograniczonej replikacji. Jednakże aby możliwe było uzyskanie nad nimi kontroli strategicznej oraz politycznej niezbędne jest wbudowanie procedury samozagłady lub automatycznego wyłączenia. Istnieją dwa realne wyzwania dla sprawowania tej kontroli. Po pierwsze, jest to wyzwanie związane z monitoringiem stosowania tych systemów. Po drugie, jest to wyzwanie związane z podatnością niniejszych produktów na zmiany, ewolucję lub po prostu mutacje spowodowane poprzez chaotyczną interakcją z czynnikami środowiskowymi. Oznacza to, że efektywne zastosowanie mechanizmów z powyższych rodzin może doprowadzić do poważnych, nieprzewidzianych konsekwencji, które mogą przyczynić się do zainicjowania *technokatastrofy*.

Trzecia grupa scenariuszy skoncentrowana jest wokół globalnych zmian klimatycznych jako elementu inicjującego *technokatastrofę*. Podstawowym założeniem niniejszej grupy jest występowanie pozytywnej korelacji pomiędzy rozwojem megatrendu *technologicznego* a zmianami klimatycznymi. Antropogeneza współczesnych fluktuacji klimatycznych wydaje się przyjmowana za pewnik przez większość środowiska naukowego specjalizującego się w analizie ziemskiego klimatu³⁵⁹⁹. Jednakże wciąż pozostają pewne wątpliwości odnoszące się do naturalnych cykli klimatycznych, związanych z niedostatecznym poznaniem mechanizmów atmosferycznych oraz cykli słonecznych³⁶⁰⁰. Podtrzymanie sprawnego funkcjonowania cywilizacji, oraz rozszerzonego spektrum funkcjonowania siły w stosunkach międzynarodowych wymagać będzie geometrycznego zwiększenia poziomu produkcji energii, a co za tym idzie coraz poważniejszego problemu związanego z produktami ubocznymi. W rezultacie ziemski klimat ulegnie transformacji w

3598Maszyna (lub sonda) von Neumanna, jest to hipotetyczna konstrukcja wyposażona w zdolność do skonstruowania oraz zainicjowania aktywności własnej kopii z materiałów dostępnych w otaczającej rzeczywistości. R. A. Freitas, *A Self-Reproducing Interstellar Probe*, „Journal of the British Interplanetary Society”, 1980, nr 33, s. 251 – 264.

3599M. Pietraś, *Międzynarodowy (...)*, s. 79 – 85.

3600Współczesne środowisko naukowe przychyliła się do stwierdzenia, że aktywność słoneczna jest niewystarczającym wyjaśnieniem obserwowalnego ocieplenia ziemskiego klimatu, choć konieczne jest przeprowadzenie dalszej obserwacji. J. D. Haigh, *The Sun and the Earth's Climate*, „Living Reviews in Solar Physics”, 2007, nr 4(2), s. 59. Choć część naukowców, wskazuje na interesujące korelacje związane z natężeniem słonecznego promieniowania UV: w chwili osiągnięcia minimalnego poziomu aktywność słonecznej, zaobserwować można ciepłe zimy w Kanadzie i Europie Północnej oraz chłodne w Stanach Zjednoczonych i Europie Południowej. S. Ineson, A. A. Scaife, J. R. Knight, J. C. Manners, N. J. Dunstone, L. J. Gray, J. D. Haigh, *Solar forcing of winter climate variability in the Northern Hemisphere*, „Nature Geoscience”, 2011, nr 4, s. 753 – 757.

kierunku niekorzystnym dla podtrzymania funkcjonowania rozbudowanej struktury ludzkiej cywilizacji. Niezwykle trudne jest oszacowanie prawdopodobieństwa wystąpienia niniejszego scenariusza. Wynika to przede wszystkim ze stanu niepewności generowanego przez wciąż niewystarczającą znajomość ziemskich cykli klimatycznych oraz parametrów *biosfery*.

Czwarta grupa scenariuszy zakłada wystąpienie globalnej epidemii, która będzie miała na tyle dewastujący wpływ na rozmiar oraz strukturę społeczności ludzkiej, że niemożliwym stanie się podtrzymanie funkcjonowania globalnej sieci infrastruktury krytycznej na współczesnym poziomie. Epidemie, zwłaszcza najbardziej zjadliwych form patogenów, zapisały się w zbiorowej świadomości gatunku ludzkiego, począwszy od dziecięcej zabawy w *kółko graniaste*. Skala, zjadliwość oraz zasięg większości z nich to wciąż domena spekulacji, jako że występowały one w czasach gdy sztuka przechowywania informacji nie była rozwinięta.

Z najbardziej znanych światowych epidemii wyróżnić można pięć. Stosując kryterium chronologiczne, pierwszą jest epidemia ateńska, która wybuchła w 430 roku przed Chrystusem, w momencie apogeum nasilenia wojny peloponeskiej. Epidemia trwała do roku 427 przed Chrystusem i zakończyła się śmiercią trzeciej części mieszkańców miasta oraz czwartej części armii, w tym naczelnego wodza – Peryklesa³⁶⁰¹. Czynniki patogenny wciąż nie jest do końca poznany, prawdopodobnie uległ daleko idącym mutacjom.

Następnym epizodem epidemiologicznym była dżuma Justyniana, której najbardziej śmiertelna manifestacja miała miejsce w latach 541 – 542, kiedy to szacuje się, że zmarło około dwadzieścia pięć milionów ludzi w cesarstwie bizantyjskim. Wraz z kolejnymi falami (ostatecznie wygasła dopiero w 750 roku), epidemia ta spowodowała śmierć stu milionów ludzi, obniżając populację Europy do 50% wartości bazowej³⁶⁰². Istnieją świadectwa, że poza Europą oraz dawnym Imperium Rzymskim, epidemia ta objęła również Persję Sasanidów³⁶⁰³. Za epidemię odpowiedzialny jest niespotykany obecnie szczep bakterii *Yersinia pestis* czyli nieprzetrwalniająca bakteria Gram ujemna, pałeczka dżumy³⁶⁰⁴.

Trzecią wielką epidemią była Czarna Śmierć, która nawiedziła Europę w latach 1346 – 1353, zabijając od siedemdziesięciu do dwustu mln w całej Eurazji³⁶⁰⁵, w tym w samych Chinach dwadzieścia pięć milionów już na piętnaście lat przed oficjalnym rozpoczęciem³⁶⁰⁶.

3601W. H. McNeill, *Plagues and People*, Nowy Jork 1976, s. 94 – 161.

3602S. A. Alchon, *A Pest in the Land. New World Epidemics in a Global Perspective*, Albuquerque 2003, s. 21.

3603N. Wade, *Europe's Plagues Came From China, Study Finds*, „The New York Times”, 2010, 31 października, URL: <http://www.nytimes.com/2010/11/01/health/01plague.html>, [dostęp: 20.07.2016].

3604Podstawy mikrobiologii lekarskiej, red. L. Jabłoński, Warszawa 1979, s. 302 – 305.

3605K. Philipkoski, *Black Death Code Cracked*, „Wired. Science”, 2001, 10 marca, URL: <http://www.wired.com/2001/10/black-deaths-gene-code-cracked/>, [dostęp: 26.07.2016].

3606G. D. Sussman, *Was the Black Death in India and China?*, „Bulletin of the History of Medicine”, 2011, nr

Epidemia sięgnęła nie tylko Europy oraz świata śródziemnomorskiego, ale jej epicentra odnotowano również w Mekce, Mosulu oraz Jemenie. Generalnie śmiertelność oscylowała na poziomie 35% populacji. Największy efekt odnotowano w Europie, gdzie generalnie umarło 40 – 45% populacji, ze szczególnie dotkniętymi populacjami Francji i Hiszpanii, gdzie współczynnik ten sięgnął 75 – 80%. Dla porównania, w Niemczech i Anglii na dżumę zmarło 20% populacji, choć w przypadku dużych miast można mówić o śmiertelności rzędu 60% (Hamburg, Brema)³⁶⁰⁷. Za epidemię odpowiada szczep bakterii *Yersinia pestis*³⁶⁰⁸.

Czwartą wielką epidemią w historii świata była wielka epidemia, lub raczej szereg wielkich epidemii, które rozprzestrzeniały się po Nowym Świecie przez ponad wiek po podboju Azteckiego Trójprzymierza przez Hernána Cortésa w roku 1520³⁶⁰⁹. W rezultacie tych plag, przyniesionych do Ameryk przez konkwistadorów oraz kolonistów z Europy, rozbite zostały największe organizmy polityczne, począwszy od systemu azteckich polis oraz imperium Inków. Dodatkowym elementem było także znaczne wyludnienie obu Ameryk niemal do poziomu ziemi dziewiczej. Na obecną chwilę przyjmuje się, że epidemie w Nowym Świecie pochłonęły od 75 do 95% populacji³⁶¹⁰. Ocenia się, że nie można mówić o jednym szczególnym patogenie, choć w środowisku naukowym panuje konsensus, że patogenem wiodącym był wirus *Variola Vera* wywołujący chorobę zwaną czarną ospą. Współcześni demografowie oceniają, że populacja latynoamerykańska odtworzyła się do poziomu prekolumbijskiego dopiero w połowie XIX wieku.

Piątą i ostatnią wielką epidemią była tak zwana epidemia grypy hiszpanki, która wystąpiła po pierwszej wojnie światowej, infekując ponad pięćset milionów ludzi na świecie, i zabijając pomiędzy czterdziestoma³⁶¹¹ a stoma³⁶¹² milionami zainfekowanych. Niektórzy wskazują śmiertelność nawet wyższą niż w przypadku Czarnej Śmierci, określając ją jako

85(3), s. 319 – 355. Niektórzy jednak polemizują z tymi ustaleniami, wskazując na przesadzone relacje Europejczyków. *Did India and China Escape the Black Death?*, „Contagions”, 2011, 26 listopada, URL: <https://contagions.wordpress.com/2011/11/26/did-india-and-china-escape-the-black-death/>, [dostęp: 26.07.2016].

3607M. Snell, *The Great Mortality*, „About education”, 2006, listopad, URL: <http://historymedren.about.com/od/theblackdeath/a/greatmortality.htm>, [dostęp: 26.07.2016].

3608S. Haensch, R. Bianucci, M. Signoli, M. Rajerison, M. Schultz, S. Kacki, M. Vermunt, D. A. Weston, D. Hurst, M. Achtman, E. Carniel, B. Bramanti, *Distinct Clones of Yersinia pestis Caused the Black Death*, „Public Library of Science. Pathogens”, 2010, nr 6(10), URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2951374/>, [dostęp: 26.07.2016].

3609Więcej szczegółów odnośnie europejskiego podboju doliny Meksyku w B. Levy, *Konkwistador – Hernan Cortes, Montezuma i ostatnie dni Azteków*, Poznań 2010.

3610N. D. Cook, *Born to Die. Disease and New World Conquest, 1492–1650*, Cambridge 1998, s. 1 – 14.

3611K. D. Patterson, G. F. Pyle, *The geography and mortality of the 1918 influenza pandemic*, „Bulletin of the History of Medicine”, 1991, nr 65(1), s. 4–21.

3612N. P. Johnson, J. Mueller, *Updating the accounts: Global mortality of the 1918–1920 “Spanish” influenza pandemic*, „Bulletin of the History of Medicine”, 2002, nr 76(1), s. 105 – 115.

matkę wszystkich pandemii³⁶¹³. Śmiertelność na poziomie globalnym oscylowała pomiędzy 3 a 6% populacji³⁶¹⁴. Co ciekawe, w przypadku tej epidemii podali głównie młodzi i silni ludzie³⁶¹⁵. Za czynnik patogenny przyjmuje się szczególnie zjadliwy szczep ortomyksowirusa typu A podtypu H1N1³⁶¹⁶. Pandemia trwała od stycznia 1918 roku do grudnia 1920 roku, po czym wygasła równie nagle jak się pojawiła.

Podsumowując powyższe globalne epidemie, należy wskazać wyjątkowo małe prawdopodobieństwo wystąpienia na skalę globalną podobnego wydarzenia, choć niezwykle trudno wykluczyć podobną ewentualność. Wyodrębnić można trzy czynniki zwiększające skalę oraz zasięg epidemii, zwłaszcza w kontekście dokładniejszej analizy wyżej wymienionych globalnych pandemii. Po pierwsze, epidemie te zazwyczaj wywoływane były przez patogen obcy dla miejsca rozpoczęcia się epidemii. Po drugie, jest to kwestia osobniczej odporności na patogeny oraz jej modyfikacja przez dokonania nauk medycznych. Współczesna cywilizacja wychodzi z okresu, który niektórzy naukowcy określają mianem *wieku antyseptycznego*. Jego początek przypada na odkrycie penicyliny (1928)³⁶¹⁷, która zainicjowała gałąź środków chemicznych niszczących florę bakteryjną niemal doszczętnie. Po trzecie, epidemie tego typu charakteryzują się dość znacznymi stratami ludzkimi oscylującymi aż do 95% zaatakowanej populacji, zwłaszcza w kontekście potężnych ataków nieznanymi wcześniej czynników chorobotwórczych.

Jednak straty w społeczeństwie, nie były rozłożone równomiernie. Szczególnie narażeni były te grupy tradycyjnie odpowiedzialne za kontakt z chorymi, a więc lekarze i personel opiekujący się zainfekowanymi³⁶¹⁸. Podstawowym wyzwaniem związanym z powyższym jest rozprzestrzenianie się pandemii wzdłuż łączy sieci epistemicznych łączących w transnarodowe jednostki pewne grupy społeczne istotne z punktu widzenia obsługi oraz regeneracji infrastruktury krytycznej. W rezultacie nawet globalna pandemia o niskiej śmiertelności w stosunku do całości populacji, lecz dotykająca szczególnie istotne grupy społeczne, ze swej natury nieliczne i wyspecjalizowane, może przynieść znaczne obniżenie efektywności współczesnej cywilizacji.

3613J. K. Taubenberger, D. M. Morens, *1918 influenza: the mother of all pandemics*, „Emerging Infectious Disease”, 2006, nr 12(1), s. 15 – 22.

3614Tamże, s. 19.

3615L. Simonsen, M. Clarke, L. Schonberger, N. Arden, N. Cox, K. Fukuda, *Pandemic versus Epidemic Influenza Mortality: A Pattern of Changing Age Distribution*, „The Journal of Infectious Diseases”, 1998, nr 178(1), s. 53 – 60.

3616L. Boon, *Influenza A H1N1 2009 (Swine Flu) and Pregnancy*, „The Journal of Obstetrics and Gynecology”, 2011, nr 61(4), s. 386 – 393.

3617*The discovery and development of penicilin. 1928 – 1945*, Londyn 1999, s. 1.

3618*Liberia: wirus ebola zabił całą wspólnotę bonifratrów*, „Polonia Christiana 24.pl”, 2014, 27 sierpnia, URL: <http://www.pch24.pl/liberia--wirus-ebola-zabil-cala-wspolnote-bonifratrow,25051,i.html>, [dostęp: 26.07.2016].

Piąta grupa scenariuszy skoncentrowana jest wokół futurystycznej możliwości, która malowniczo określić można jako *bunt maszyn*. Wydaje się niemożliwe osiągnięcie warunków brzegowych do wystąpienia tego scenariusza w naszkicowanej perspektywie czasowej. Jednakże nie można wykluczyć, że współczesna cywilizacja stoi u progu doniosłych przełomów technologicznych przyspieszających ich wystąpienie, albo poprzez wprowadzenie nowych technologii komputerowych, albo poprzez kreatywne połączenie już istniejących. Ostateczny kształt, który powinny przyjąć powyższe produkty rozciąga się od materialnej formy humanoidalnej, określanej jako robot, android czy cyborg, aż po czysty byt wirtualny, przynależący do sfery *software'u* konstrukt określany w literaturze jako sztuczna inteligencja. W tym scenariuszu, kluczowe jest kreatywne połączenie ludzkiej asertywności z maszynową precyzją oraz nieustępliwością. W rezultacie najbardziej logicznym miejscem włączenia tych konstruktów w ramy przyszłej cywilizacji będzie struktura podtrzymująca oraz zarządzająca funkcjonowaniem infrastruktury krytycznej, zwłaszcza tej jej segmentów odpowiedzialnych za przesył oraz przetwarzanie informacji. Zgodnie z opinią większości twórców filmowych czy pisarzy fantastyki naukowej analizujących ten temat, konflikt tego typu, nie przy pomocy nowoczesnych narzędzi, lecz z tymi narzędziami, najprawdopodobniej doprowadzi do poważnego ograniczenia w funkcjonowaniu współczesnej cywilizacji.

Elementem kluczowym dla wszystkich powyżej wymienionych scenariuszy, jest wydarzenie zbiorczo określone jako *technokatastrofa*. Wydarzenie tego typu wykazuje szereg cech charakterystycznych, które wyróżniają je na płaszczyźnie jakościowej stosunków międzynarodowych. Po pierwsze, wydarzenie tego typu oddziałuje na skalę globalną, nie ograniczając się do jednego regionu świata. Dobrym przykładem może być epidemia wirusa SARS (*Severe Acute Respiratory Syndrome* – Zespół ostrej ciężkiej niewydolności oddechowej)³⁶¹⁹, czy wirusa grypy H5N1, określanej jako „świńska grypa”³⁶²⁰, które w krótkim czasie rozprzestrzeniły się na cały glob.

Po drugie, wydarzenie tego typu generowane jest przez nieciągły rozwój megatrendu *technologicznego*. Coraz większa część środowiska przychyła się do poglądu Thomasa Kuhna, mówiącego, że postęp technologiczny i naukowy przybiera charakter rewolucji

3619A. D. L. Sihoe, R. H. L. Wong, A. T. H. Lee; Lee Sung Lau, N. Y. Y. Leung, Kin Ip Law, A. P. C. Yim, *Severe acute respiratory syndrome complicated by spontaneous pneumothorax*, „Chest Journal”, 2004, nr 125(6), s. 2345–51, URL: <http://journal.publications.chestnet.org/article.aspx?articleid=1082582>, [dostęp: 2.08.2016]. R. D. Smith, *Responding to global infectious disease outbreaks, Lessons from SARS on the role of risk perception, communication and management*, „Social Science and Medicine”, 2006, nr 63(12), s. 3113 – 3123.

3620V. Trifonov, H. Khiabanian, P. Rabadan, *Geographic Dependence, Surveillance, and Origins of the 2009 Influenza A (H1N1) Virus*, „New England Journal of Medicine”, 2009 nr 361(2), s. 115–119, URL: <http://www.nejm.org/doi/pdf/10.1056/NEJMp0904572>, [dostęp: 2.08.2016].

paradygmatycznej³⁶²¹. Istotnym dla scenariusza *technokatastrofy* elementem jest wystąpienie okna technologicznej wrażliwości kiedy stary paradygmat naukowy zastępowany jest nowym, jeszcze nie do końca zbadanym. Jednym z najbardziej spektakularnych przypadków takiej luki paradygmatycznej może być rozwój cywilnej energetyki jądrowej, zapoczątkowany oddaniem do użytku pierwszej elektrowni atomowej w Obnińsku, 26 czerwca 1954 roku³⁶²².

Po trzecie, wydarzenie to wyrasta z niezrozumienia technologii oddanych do użytku ogółowi społeczeństwa oraz konsekwencji wynikających z ich praktycznego zastosowania. Czynniki te są kluczowe dla realizacji scenariusza *technokatastrofy*, ponieważ jego wystąpienie wynika z realizacji katastrofalnej nieprzewidzianej konsekwencji implementowanej technologii. Oznacza to, że każda technologia określana jako nowa lub przełomowa (*cutting-edge technology*)³⁶²³ w ramach implementacji posiada szereg zalet oraz niedomagań. Jest to odzwierciedlane przez społeczny stosunek do poszczególnych wynalazków: społeczny hiperoptymizm, społeczny pesymizm oraz stosunek zbilansowany³⁶²⁴.

Po czwarte, *technokatastrofa* działa na zasadzie pętli technologicznej: z jednej strony generowana jest przez ludzką myśl techniczną, z drugiej natomiast prowadzi do uniemożliwienia wykorzystania dość znacznej części jej zakresu. Jakiegokolwiek przerwy w funkcjonowaniu tych systemów już dziś mogą mieć katastrofalne następstwa. W konsekwencji brak wystarczającej liczby specjalistów, nie tyle rozwijających co obsługujących oraz podtrzymujących ich sprawność może doprowadzić do sytuacji gorszej niż po dekolonizacji w Afryce: stopniowej atrofii tych układów.

Wystąpienie *technokatastrofy* będzie miało poważne efekty na zakres przedmiotowy stosowania siły w środowisku międzynarodowym. Po pierwsze, zostanie zakłócony liniowy komponent rozwoju społeczności międzynarodowej, w oparciu o megatrend *technologiczny*. Po drugie, odwrócenie megatrendu *technologicznego* jest efektem przedwczesnego lub

3621T. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych* (tłum. H. Ostromęcka), Warszawa 2001.

3622From *Obninsk Beyond: Nuclear Power Conference Looks to Future*, „International Atomic Energy Agency”, 2004, 24 czerwca, URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/obninsk-beyond-nuclear-power-conference-looks-future>, [dostęp: 2.08.2016].

3623Zastosowanie takiej technologii w przemyśle czy też w wojskowości umożliwia uzyskanie przewagi nad pozostałymi podmiotami, nie tyle poprzez ilościowy wzrost potencjału, lecz przede wszystkim poprzez uporządkowanie oraz optymalizację kompozycji posiadanego potencjału.

3624W przypadku społecznego optymizmu, można wskazać wręcz na rozwój ideologii ekstropii lub transhumanizmu, propagujące nieskrępowany rozwój nowoczesnych technologii bez względu na potencjalne negatywne efekty. Więcej szczegółów: M. Moore, *Principles of extropy*, „Extropy Institute”, 2003, URL: <https://web.archive.org/web/20131015142449/http://extropy.org/principles.htm>, [dostęp: 2.08.2016]. w przypadku społecznego pesymizmu wskazuje się na negatywne efekty rozwoju technologicznego, przede wszystkim w odniesieniu do kondycji oraz miejsca człowieka w społeczeństwie. Więcej szczegółów: N. Kompridis, *Technology's challenge to democracy: what of the human?*, „Parrhesia”, 2009, nr 8, s. 20-33, URL: http://www.parrhesiajournal.org/parrhesia08/parrhesia08_kompridis.pdf, [dostęp: 2.08.2016]. Ekstremalnym przykładem tych postaw może być luddyzm.

niepoprawnego zastosowania dopiero co opracowanych technologii. Intensywność występowania tego zjawiska pomimo że będzie zróżnicowana w odniesieniu do poszczególnych państw i regionów, wydaje się że będzie wystarczająca do przeciążenia możliwości adaptacyjnych większości podmiotów międzynarodowych powodując ich lawinowo rosnącą dysfunkcyjność. W konsekwencji zlokalizowanie skutków danego wydarzenia będzie niemożliwe. Po trzecie, podstawowym efektem wystąpienia *technokatastrofy* dla kompozycji siły będzie jej rekonfiguracja przebiegająca wzdłuż dwóch osi. Pierwsza polegać będzie na realnym spłaszczeniu możliwości jej wykorzystania do płaszczyzn w największym stopniu niezależnych od warstwy świata konstruowanej na bazie technologii – transnarodowej przestrzeni społecznej. Ten wymiar *technokatastrofy* polega na degeneracji infrastruktury krytycznej, stanowiącej element niezbędny do wykorzystania *soft Power*, lecz wręcz emulujący przestrzeń, w którym to wykorzystanie może mieć miejsce. Druga odnosi się do resztek sfer transnarodowych, które zostaną zrekonstruowane wokół *legitymacji* czerpanych z ideową bliskością do okresu sprzed *technokatastrofy*, określanego jako złoty wiek w historii ludzkości. Sfera ta będzie najprawdopodobniej podobna schematu konstrukcyjnego idei trzeciego Rzymu, przewijającej się w historii Eurazji niemal do czasów współczesnych.

Reasumując, *technokatastrofa* jest wiązką scenariuszy opartych na odwróceniu kierunku rozwoju megatrendu *technologicznego*, poprzez wystąpienie katastrofalnych i nieprzewidywanych konsekwencji zastosowania nowo opracowanej technologii. Okoliczności wykorzystania technologii są zróżnicowane, począwszy od sabotażu, a skończywszy na zmianach klimatu, jednak efektem jest upośledzenie funkcjonowania cywilizacji poniżej poziomu współczesnego. Zamiast spójnej choć wewnętrznie zróżnicowanej kategorii, mamy do czynienia z ograniczeniem oraz rozwarstwieniem przedmiotowym siły. Z jednej strony realne oddziaływanie ograniczone zostanie niemal wyłącznie do sfer niewymagających wirtualnej przestrzeni, emulowanej przez wysoce zaawansowaną oraz rozbudowaną sieć infrastruktury krytycznej. W praktyce oznacza to dominującą rolę elementów *hard Power*, ze szczególnym uwzględnieniem sfery militarnej oraz ekonomicznej. Z drugiej strony, szczególne znaczenie dla kształtowania pozostałości po rozbudowanej sferze *soft Power* głównie jako uzasadnienie podejmowanych inicjatyw, przede wszystkim w celu uzyskania legitymacji oraz obniżenia kosztów podejmowania aktywności.

Prawdopodobieństwo wystąpienia któregośkolwiek z powyższej wiązki scenariuszy należy ocenić jako niewielkie, graniczące z marginalnym. Wynika to z faktu niezwyklej złożoności współczesnego systemu infrastruktury krytycznej, złożonej z wielu wzajemnie

przenikających się systemów, nierzadko zdublowanych, oraz wyposażonych w szereg systemów zabezpieczeń oraz alternatywnych ścieżek przesyłu ludzi, towarów, kapitału oraz informacji. Ponadto, wszelkie newralgiczne punkty systemu obudowane są infrastrukturą techniczną zdolną do relatywnie szybkiego odtworzenia oraz rozbudowy. Prawidłowe zrealizowanie niniejszego scenariusza wymaga koniunkcji dwóch tendencji. Po pierwsze, proces implementacji decyzji obarczonej takimi konsekwencjami musi być niezwykle precyzyjny oraz skompresowany w czasie do stopnia uniemożliwiającego podjęcie efektywnego przeciwdziałania. Po drugie, niemożliwe będzie efektywne podjęcie działań naprawczych z powodu albo pominięcia lawinowo narastającego procesu, albo z powodu zaangażowania sił i środków w zarządzanie innym problemem w środowisku międzynarodowym.

5.2.2. Technopolis

W przypadku niniejszej wiązki scenariuszy, przyszły zakres przedmiotowy siły w środowisku międzynarodowym będzie oparty o nieprzerwany oraz jednokierunkowy rozwój megatrendu *technologicznego*. Co więcej, powyższa wiązka scenariuszy nie zakłada nieobecności większych oraz mniejszych, a nawet globalnych zawirowań o charakterze politycznym, gospodarczym czy społecznym, lecz wydarzenia te nie będą miały jakościowego wpływu na rozwój świata, jedynie proces ten przyspieszać lub spowalniać. W rezultacie impet rozwoju technologicznego utrzyma się na wystarczająco wysokim poziomie pozwalającym na stopniowe zwiększenie możliwości technologicznych ludzkiej populacji poprzez cykliczne udostępnienie nowych, bardziej efektywnych technologii szerszej populacji. Kluczowe będzie oddziaływanie na trzech podstawowych polach.

Po pierwsze, gwałtownemu rozwojowi ulegnie sieć globalnej infrastruktury krytycznej, ze szczególnym uwzględnieniem segmentów odpowiedzialnych za generowanie przestrzeni transnarodowej oraz utrwalenie jej struktury oraz funkcjonowania. W rezultacie po raz pierwszy w historii ludzkości osiągnięty zostanie punkt, w którym świat wytworzony zbiorowym wysiłkiem umysłowym ludzkości uzyska przewagę nad obiektywnie istniejącą rzeczywistością. Już dzisiaj wojna jest w wysokim stopniu uzależniona od systemów pozyskiwania, przetwarzania oraz przesyłu informacji, zwłaszcza w systemach rozpoznania oraz dowodzenia³⁶²⁵.

3625Globalny System Kontroli i Dowodzenia (ang. *Global Control and Command System – Joint, GCCS-J*), stanowi jeden z ważniejszych programów rozwojowych amerykańskich sił zbrojnych. O postępach programu szerzej: *Fiscal Year 2014 Department of Defence Programs. Global Control and Command System - Joint*, „The Office of Director, Operational Test and Evaluation”, 2015, URL:

Po drugie, coraz większemu ograniczeniu ulegnie znaczenie granic narodowych, jako systemu filtrującego środowisko międzynarodowe od środowiska wewnętrznego, prowadząc do uniformizacji zarówno podmiotów jak i zasad funkcjonowania w obrębie obu rzeczywistości. Proces ten rozpoczął się współcześnie, poprzez wytworzenie się systemu tak zwanego *zarządzania globalnego (global governance)*³⁶²⁶, jednakże jego współczesna efektywność jest w dużym stopniu ograniczona nieciągłością pomiędzy dwiema sferami. Pojawienie się transnarodowej przestrzeni społecznej nie eliminuje problemu nieciągłości typowej dla istnienia systemu granic, po prostu zmieniając ich naturę z geopolitycznej na kulturalno-ideologiczną równie skutecznie separujących poszczególne segmenty ludzkiej populacji³⁶²⁷. Z tego też powodu znaczenie uzyska nowożytny pojęcie pogranicza, rozumianego jako przestrzeń wzajemnie przenikających się systemów kulturalnych, językowych oraz religijnych³⁶²⁸.

Po trzecie, kluczowym elementem niniejszej wiązki scenariuszy jest proces *spill-over*, którego definicję stworzono na potrzeby konstrukcji funkcjonalnej teorii integracji europejskiej³⁶²⁹. Jego esencja obejmuje mechanizm transmisji kolejnych sfer aktywności społecznej na inny poziom zarządzania niż obecny poziom. Jednakże w kontekście realizacji scenariusza *technopolis*, zwłaszcza w odniesieniu do ewolucji przedmiotowego zakresu dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, można wskazać na cykl składający się z dwóch wzajemnie przenikających się faz. Pierwszą jest faza internacjonalizacji, polegająca na umiędzynarodowieniu spraw wewnętrznych danego państwa narodowego poprzez z jednej strony osłabienie separacyjnej funkcji granic, pozwalający na ingerencję podmiotów zewnętrznych w funkcjonowanie danego społeczeństwa oraz rządu. Druga faza zakłada internalizację międzynarodowej dynamiki rozwoju stosunków międzynarodowych poprzez transmisję na poziom narodowy z poziomu międzynarodowego elementów chaotyczności oraz turbulencji.

Scenariusz *technopolis* zakłada wykroczenie zjawiska interpenetracji poza ten poziom. W rezultacie sposób sprawowania kontroli nad danym podmiotem, a więc zakres

<http://www.dote.osd.mil/pub/reports/FY2014/pdf/dod/2014gccsj.pdf>, [dostęp: 8.08.2016], s. 73 – 76.

3626K. Marzęda, *Zarządzanie wielopoziomowe jako mechanizm funkcjonowania późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego* [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. K. Marzęda, M. Pietraś, Lublin 2008.

3627W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje zjawisko gettoizacji, a więc zwartego zamieszkiwania określonego terytorium przez wyznawców jednej religii lub przedstawicieli określonej grupy narodowej. Samo zjawisko oraz jego wpływ na strukturę społeczną państwa przyjmującego poddano analizie w rozdziale drugim niniejszej rozprawy.

3628Przykładem współczesnych terenów przygranicznych są zwykle dzielnice emigranckie zlokalizowane na przedmieściach największych miast europejskich. Przykładem tego typu pogranicza może być dzielnica Molenbeek w Brukseli.

3629J. Czaputowicz, *Teorie (...)*, s. 338 – 341.

przedmiotowy stosowania siły w środowisku międzynarodowym zostanie rozszerzony na katalog kwestii oraz problemów, nie tylko wykraczający poza możliwości dostępu większości podmiotów w nim operujących, lecz również poza ich możliwości analityczne. Takie niestandardowe połączenie: wyspecjalizowanych oraz licznych narzędzi oddziaływania oraz braku możliwości ich efektywnego wykorzystania, a nawet pełnego zrozumienia, zaowocuje paradoksem *stabilnego chaosu*. Z jednej strony będzie to świat wyjątkowo skomplikowany, nierzadko nacechowany ekscesami przekraczającymi wyobrażenie decydentów oraz analityków, zwłaszcza poprzez aktywność podmiotów dążących do zmiany zastanego stanu rzeczy, poprzez kreatywne stosowanie wytworzonych już narzędzi oraz strategii. Jednakże sama inercja owego skomplikowanego oraz niepojmowalnego systemu spowoduje efemeryczność oraz unikalność powyższych działań, jako że sama masa pozostałych elementów oraz powiązań pomiędzy nimi będzie owocować w niesłychanej stabilności takiego układu.

Dodatkowym elementem realizacji tej wiązki scenariuszy będzie kwestia globalnego systemu infrastruktury krytycznej, reprezentowanej głównie przez systemy emulujące przestrzeń transnarodową, a więc serwery, elektrownie, firmy specjalizujące się w produkcji sprzętu i oprogramowania. Całość osiągnie również niespotykany dotychczas stopień komplikacji oraz efektywność, wchłaniając w siebie większość płaszczyzn stosowania siły we współczesnym środowisku międzynarodowym. Uzależnienie od infrastruktury jest punktem zbieżnym ze scenariuszami *technokatastrofy*. Jednakże w niniejszym przypadku, poczyniono założenie, że załamanie takie nie wystąpi z trzech istotnych powodów.

Po pierwsze, system będzie się rozrastać, szybciej, niż będzie niszczone przez katastrofy naturalne oraz ludzkie działania. Może on często przybierać formy hybrydyzacji tradycyjnych, nawet przedwestfalskich tradycji i form aktywności politycznej oraz nowoczesnych technologii, czego symbolem może być wojownik tak zwanego *Państwa Islamskiego* operujący w globalnej sieci multimedialnej³⁶³⁰, czy wykorzystywanie nowoczesnych marek globalnych w charakterze systemu motywacyjnego dziecięcych żołnierzy walczących w różnych konfliktach afrykańskich³⁶³¹. W rezultacie nowoczesna technologia stanie się rzeczywistością również dla tych grup społecznych, które nie dysponują wiedzą oraz umiejętnościami niezbędnymi do ich wytworzenia.

Po drugie, zostaną zachowane olbrzymie możliwości regeneracji systemu, pozwalające na podtrzymanie jego bieżącego funkcjonowania. W tym kontekście kluczowe są

3630 Analiza i opracowanie zaangażowania tak zwanego Państwa Islamskiego w globalnej sieci telekomunikacyjnej znaleźć można w Abdel Bari Atwan, *Islamic state. The digital caliphate*, Londyn 2015.

3631 H. Münkler, *The New (...)*, s. 78.

dwa elementy. Z jednej strony, zostanie zwielokrotniona wersja serwisowa składająca się z wzajemnie przenikających się producentów, operatorów a także przedsiębiorstw odpowiedzialnych za integrację *hardware'u* oraz *software'u* w spójnie funkcjonującą całość. Umieszczenie głównych elementów konstrukcji oraz integracji systemów oraz podsystemów infrastruktury krytycznej pozwoli na obrót towarami, który dotychczas był zastrzeżony wyłącznie dla instytucji o charakterze rządowym oraz międzyrządowym (jak na przykład Komitet Koordynacyjny Wielostronnej Kontroli Eksportu, *Coordinating Committee for Multilateral Export Controls*, COCOM³⁶³²) powołanych do kontroli oraz ograniczenia dostępności do informacji tego typu na rynku.

W rezultacie ograniczenia te będą stopniowo niwelowane na rzecz swobodnego dostępu do informacji. Jednakże kolejnym kryterium, które zostanie wprowadzone na miejsce kryterium politycznego będzie kryterium ekonomiczne, czego przejawem może być dążenie do komercjalizacji nie tylko nowoczesnych technologii jako całości, lecz wręcz poszczególnych ich elementów, takich jak poszczególne linijki i komendy kodu programowania, co stanowiło podstawę społecznych protestów przeciwko podpisaniu przez państwa Unii Europejskiej Umowy handlowej dotyczącej zwalczania obrotu towarami podrabianymi (*Anti-Counterfeiting Trade Agreement*, ACTA)³⁶³³. Oznacza to niezwykle prawdopodobną możliwość pojawienia się w ramach *technopolis* silnych napięć pomiędzy

3632Komitet Koordynacyjny Wielostronnej Kontroli Eksportu powołany został do życia na mocy decyzji amerykańskich agencji rządowych w drugiej połowie lat 40. XX wieku. W szczytowym okresie w ramach COCOM współpracowało siedemnaście państw: Australia, Belgia, Kanada, Dania, Francja, RFN, Grecja, Włochy, Japonia, Luksemburg, Holandia, Norwegia, Portugalia, Hiszpania, Turcja, Wielka Brytania oraz Stany Zjednoczone. Celem powyższego reżimu było ograniczenie eksportu do państw bloku sowieckiego, ze szczególnym uwzględnieniem technologii podwójnego zastosowania, takich jak elementy komputerowe, nawet w przypadku produkcji ich odpowiedników w państwach komunistycznych. Oficjalnym końcem funkcjonowania COCOM jest 31 marca 1994. Układ został zastąpiony przez Porozumienie Wassenaar w sprawie Kontroli Eksportu Broni Konwencjonalnej oraz Dóbr i Technologii Podwójnego Zastosowania (ang. *The Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies*) obejmującego czterdzieści jeden państw. Więcej o naturze COCOM: Yoko Yasahura, *The Myth of Free Trade: The Origins of COCOM 1945-1950*, „The Japanese Journal of American Studies”, 1991, nr 4, s. 127 – 148. Na temat efektywności zastosowanych środków: E. H. Noehrenberg, *Multilateral export controls and international regime theory: the effectiveness of COCOM*, Berlin 1995.

3633Wielostronny układ podpisany 1 października 2010 roku przez trzydzieści jeden państw oraz Unię Europejską. Jednakże nie wszedł w życie z powodu niewypełnienia warunku wstępnego, a więc ratyfikacji przez co najmniej sześciu sygnatariuszy. Jak dotąd układ został ratyfikowany wyłącznie przez Japonię (stan na 18 sierpnia 2016 roku). Podstawowym zadaniem niniejszego traktatu objęcie szczególną ochroną prawną szeroko pojmowaną wartością intelektualną a także ustanowienie międzynarodowych instytucji egzekwowania tej ochrony, szczególnie w kontekście wymiany informacji w sieci. Umowa spotkała się z dość szeroką krytyką podmiotów transnarodowych oraz subnarodowych, na przykład transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego podkreślając negatywny wpływ na prawa konsumenckie oraz zachowanie prywatności, a także organizacje humanitarne podkreślając negatywny wpływ na dostępność leków i pomocy humanitarnej w państwach dotkniętych kryzysem humanitarnym. Więcej szczegółów na temat procesu adaptacji ACTA i oporu, który wywołuje: D. Matthews, P. Žikovská, P., *The Rise and Fall of the Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA): Lessons for the European Union*, „International Review of Intellectual Property and Competition Law”, 2013, nr 44(6), s. 626 – 655.

drugim a trzecim sektorem na płaszczyźnie dostępu do nowoczesnych technologii oraz infrastruktury krytycznej wytworzonej na jej podstawie. Z drugiej natomiast należy wskazać na wbudowanie w system zabezpieczeń, bezpieczników oraz podsystemów zapasowych, których głównym zadaniem jest ograniczenie skutków defektu poszczególnych sektorów infrastruktury krytycznej. Najbardziej zaawansowane prace prowadzone są głównie w sferze medialnej oraz teleinformatycznej, poprzez formułowanie instytucji oraz kanałów przekazu pozwalających indywidualnym użytkownikom na dywersyfikację dostępu do informacji.

Sam proces jest niezwykle prosty jednakże niezwykle kapitałochłonny, a przez to rozciągnięty w czasie. Mniej zaawansowana jest na przykład sieć dystrybucji energii elektrycznej, głównie z powodu fizycznych ograniczeń w przepustowości, związanych z wytrzymałością zastosowanych materiałów oraz takimi czynnikami jak na przykład utrata energii w trakcie przesyłu wymaga centralizacji całości systemu. W rezultacie zjawiska pochodzenia naturalnego czy też wytwory ludzkiej natury mają ograniczony wpływ na funkcjonowanie infrastruktury krytycznej. Nawet burze słoneczne, rzekomo odpowiedzialne za masowe *blackouty* w Stanach Zjednoczonych³⁶³⁴ nie są w stanie spowodować większych strat ponad kilkudniowe sparaliżowanie ograniczonego sektora, a nawet te uszkodzenia są szybko rekonstruowane przez odpowiednie służby oraz instytucje³⁶³⁵.

Po trzecie, kolektywna wola uczestników systemu będzie zlokalizowana blisko percepcji konserwatywnej, pozbawionej dążenia do radykalnego jego przekształcenia. Konserwatyzm społeczności ludzkich rozsianych po świecie stanowi przedmiot badań nauk politycznych, zwłaszcza w kontekście analiz konstruowanych na podstawie teorii gier³⁶³⁶. Oba zaangażowane podmioty są w pełni świadome oraz znają w sposób doskonały zasady kształtowania hierarchii preferencji, pozwalając na w miarę wiarygodną jej rekonstrukcję przez partnerów w grze³⁶³⁷. Oczywiście praktyka polityczna oraz doświadczenie politologiczne wskazują, że niezwykle rzadko udaje się uzyskać podobną precyzję. Większość przypadków skażona jest jednakże nieczytelnością wzajemnych motywów oraz preferencji,

3634O wpływie aktywności słonecznej na funkcjonowanie cywilizacji ludzkiej: National Research Council of the National Academies, *Severe Space Weather Events - Understanding Societal and Economic Impacts – Workshop Report*, Washington, D. C., 2008.

3635W największym dotychczasowym przypadku tego typu, wielkim *blackoutie* w roku 2003, część sieci została reaktywowana już siedem godzin po wydarzeniu. W większości przypadków, naprawa sieci potrwała dwa dni, natomiast w bardziej odległych okolicach pełną sprawność sieci przywrócono dopiero po tygodniu. *Major power outage hits New York, other large cities*, „CNN.com/US”, 2003, 15 sierpnia, URL: <http://edition.cnn.com/2003/US/08/14/power.outage/>, [dostęp: 18.08.2016].

3636Zagadnieniu teorii gier oraz jej praktycznym zastosowaniom poświęcono szereg publikacji zarówno w sferze politologii jak i szerszej dziedziny nauk społecznych oraz matematycznych. Przykładem publikacji poświęconej analizie teorii gier jest podręcznik A. Brandenburger, *The Language of Game Theory: Putting Epistemics into the Mathematics of Games*, Hackensack 2014.

3637Z. J. Pietraś, *Decydowanie (...)*, s. 188.

które można podzielić na dwa przypadki: irracjonalność oraz aracionalność. W pierwszym przypadku można wskazać na konstrukcję oraz implementację hierarchii preferencji z pogwałceniem podstawowych zasad logicznych, co powoduje powstanie wadliwego oraz nieczytelnego konstruktów, który powoduje podjęcie działań nieprzewidywalnych dla pozostałych uczestników gry. Drugi przypadek, z zewnątrz nieodróżnialne od poprzedniego, to aracionalność. Wewnętrznie niniejsza hierarchia preferencji konstruowana jest z pomocą klasycznych zasad logiki, jednakże na podstawie odmiennych wartości, wywodzących się z różnych tradycji cywilizacyjnych, religijnych oraz kulturalnych. W rezultacie nieczytelność strategii i działań nie wynika z błędów w konstruowaniu hierarchii preferencji, lecz przyjęcia odmiennych założeń w ich konstrukcji. Pociąga to za sobą poważne konsekwencje. Jedną z nich jest stosowanie się większości podmiotów do zasady określanej jako MINIMAX³⁶³⁸. W kontekście rozgrywek strategicznych, w obliczu wzrastającej nieprzewidywalności sytuacji geopolitycznej, większość podmiotów uznaje za nadrzędną prerogatywę, tą głoszącą dążenie do uniknięcia strat, to jest zachowania własnego potencjału, co oznacza unikanie pełnej konfrontacji przy niemal każdej możliwej okazji.

Realizacja niniejszej wiązki scenariuszy przynosi również wymierne efekty dla dynamiki przedmiotowego zakresu siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jest to jedyny ze scenariuszów, zakładający nieustanną ekspansję tego wymiaru siły. W rezultacie, społeczność ludzka w swej masie utrzyma dostęp do współczesnych oraz przyszłych możliwości medialnych oraz narracyjnych. Oznacza to przewagę w dynamicznym bilansie pomiędzy *hard* a *soft Power*, na korzyść tego ostatniego. Co z kolei spowoduje wykształcenie się oraz rozwój nowych oraz egzotycznych form implementacji siły w stosunkach międzynarodowych, takich jak *bioPower*³⁶³⁹, *cyberPower*³⁶⁴⁰. Dodatkowo, zwiększenie możliwości oddziaływania poprzez globalną sieć telekomunikacyjną, będzie również miało olbrzymi wpływ na rozwój tradycyjnych obszarów stosowania siły na przykład w wersji militarnej. Jak będzie można zobaczyć, w tej perspektywie nastąpi gwałtowny rozwój siły w dwojakim kierunku. Po pierwsze, stosujący klasyfikację Lukesa – Bouldinga, siła będzie przechodziła ewolucję w kierunku wyższych obliczy, a więc w znacznie

3638Skrót ten rozwija się jako minimalizacja strat, maksymalizacja zysków i odnosi się do celów uczestników rozgrywki. Zasada ta polega na preferowaniu w pierwszym rzędzie ograniczenia strat własnego potencjału, a dopiero w drugiej kolejności poszukiwanie okazji do jego zwiększenia. Strategia ta odzwierciedla konserwatyzm elit politycznych i ogólnie społeczeństwa.

3639Anna Wojciuk określa ten rodzaj siły jako „potęgę biopolityczną”, odnosząc ją głównie do możliwości interwencji czynników rządowych w funkcjonowanie biologicznych organizmów obywateli. A. Wojciuk, *Dylemat (...)*, s. 187 – 193.

3640J. S. Nye, *Cyber Power*, Cambridge 2010, A. Klimburg, *Mobilising cyber Power*, „Survival”, 2011, nr 53(1), s. 41 – 60.

mniejszym stopniu będzie wyrażana poprzez proste komendy. Po drugie, rozwarstwienie siły przyczyni się do powstania kolejnych, bardziej egzotycznych form jej stosowania, takich jak wspomniane wcześniej *bioPower* czy *cyber Power*. Reasumując, zakres przedmiotowy siły w tej wiązce scenariuszy ulegnie rozszerzeniu, poprzez wykształcenie nowych, bardziej wysublimowanych oraz efektywnych płaszczyzn polegających przede wszystkim na ekstensywnej i coraz bardziej rozbudowywanej sieci infrastruktury krytycznej, głównie w wymiarze przetwarzania oraz przesyłu informacji.

Kwestią kluczową dla niniejszej wiązki scenariuszy jest oszacowanie prawdopodobieństwa jej realizacji. W konsekwencji analizy całości zagadnienia, prawdopodobieństwo ich realizacji można określić na średnim poziomie. Poziom ten wynika z kilku istotnych czynników. Pierwszy i najważniejszy czynnik to kondycja psychologiczna pojedynczych decydentów jak i większych grup społecznych. Konserwatywne podejście do realizacji własnej strategii politycznej przyczyni się do stabilizacji ewolucji środowiska międzynarodowego poprzez samoograniczenie w realizacji własnych strategii oraz podjęcia grupowej działań w celu korekty ekscesów bardziej radykalnych uczestników stosunków międzynarodowych.

Drugim jest rozbudowana zdolność do konserwacji oraz regeneracji systemu infrastruktury krytycznej, który w coraz większym stopniu przypomina model sieci, z licznymi hubami oraz pomniejszymi węzłami, pozwalając na wykształcenie nadwyżki mocy przesyłowych oraz wystarczającą ilość alternatywnych szlaków, aby ograniczyć możliwość wystąpienia kaskadowego efektu³⁶⁴¹ przeciążenia całego systemu i jego zniszczenia. Kluczem do podjęcia decyzji pozostaną wciąż czynniki polityczne, które mogą z różnych pobudek, albo zablokować podjęcie działań infrastrukturalnych – jak w przypadku porzucenia rekonstrukcji elektrowni atomowej w Fukushima w rezultacie trzęsienia ziemi oraz tsunami w 2011 roku³⁶⁴² lub przeforsować nieekonomiczny i wywołujący sprzeciw społeczny projekt

3641Jednym z najbardziej efektywnych sposobów na zabezpieczenie sieci przed efektem kaskadowym jest stworzenie olbrzymiej ilości powiązań, węzłów oraz hubów, które łącznie generują przepustowość oraz możliwości przekraczające codzienne obciążenie sieci. Jednakże jest to rozwiązanie wysoce kosztowne oraz niepraktyczne. Po pierwsze, utrzymanie tak wielkiej przewagi możliwości nad rzeczywistym wykorzystaniem wymaga olbrzymich inwestycji infrastrukturalnych, które nie przynoszą żadnych potencjalnych zasad. Po drugie, możliwości konsumpcyjne współczesnej cywilizacji wydają się nieskończone, szczególnie w obrębie wykorzystywania istniejących możliwości infrastruktury krytycznej, nasycając ich potencjał w sposób szybszy niż w zamierzeniach budowniczych. Reasumując, pomimo niezaprzeczalnych walorów, rozwiązanie tego typu jest możliwe do zastosowania w środowisku zamkniętym, w pełni kontrolowanym, oraz nastawionym na pewną dozę marnotrawstwa. Praktyczne zastosowanie niniejszej strategii możliwe jest jedynie w militarnej sferze aktywności społecznej.

3642Hiroko Tabuchi, *Japan Premier Wants Shift Away From Nuclear Power*, „The New York Times”, 2011, 13 lipca, URL: http://www.nytimes.com/2011/07/14/world/asia/14japan.html?_r=0, [dostęp: 30.08.2016]. Najbardziej paradoksalnym skutkiem tej decyzji jest wzrost zużycia paliw kopalnych, a w konsekwencji wzrost emisji CO₂ o 10,8%, co w praktyce wyzerowało redukcję wynikającą z realizacji protokołu z Kioto.

jak *Nordstream II*, w latach 2015 – 2016³⁶⁴³.

Trzecim czynnikiem zwiększającym prawdopodobieństwo wystąpienia scenariuszy *technopolis*, jest rozproszenie możliwości oddziaływania pomiędzy wiele podmiotów nie tylko w wymiarze ilościowym lecz także jakościowym. Oznacza to, że rozszerzenie zakresu przedmiotowego siły, wymagać będzie porzucenia założenia o konieczności asertywnej aktywności międzynarodowej, na rzecz szerszej kooperacji pomiędzy zaangażowanymi podmiotami. Każde działanie spotka się z kontrakcją pozostałych elementów systemu. Idealnym przykładem jest lobbging na różnych poziomach Unii Europejskiej, które w większości przypadków niwelują się wzajemnie³⁶⁴⁴. Jednakże w kontekście niniejszego scenariusza, również należy wspomnieć o czynnikach, które te prawdopodobieństwo obniżają.

Po pierwsze, jest to nieprzewidywalność zjawisk i procesów, których wystąpienie nie jest przedmiotem refleksji politologicznej, a także w kontekście nauk pokrewnych. Wydarzenia należące do tej kategorii, takie jak wybuch wulkanu, trzęsienie ziemi czy tsunami, a nawet hipotetyczna możliwość ich wystąpienia w skali niespotykanej w pisanej historii ludzkości³⁶⁴⁵ może mieć decydujący wpływ na rzeczywistość, poprzez oddziaływanie spoza kontekstu społecznego rzeczywistości międzynarodowej, które nie zostanie skompensowane przez możliwości regeneracyjne oraz bezwładność systemu międzynarodowego. To co w opinii geologów może nastąpić lada chwila, w perspektywie politologicznej wykracza poza długoterminowy, strategiczny horyzont czasowy³⁶⁴⁶. W rozważaniach politologicznych kontekst ten niezwykle rzadko jest brany pod uwagę.

Po drugie, kwestią dyskusyjną jest racjonalność decydentów zaangażowanych w gry polityczne obecne praktycznie na każdym poziomie środowiska międzynarodowego.

Po trzecie, wciąż pozostaje kwestia zastosowanych środków w konstrukcji

Economic cost of Japan's nuclear shutdown, „World Nuclear News”, 2015, 14 kwietnia, URL: <http://www.world-nuclear-news.org/NP-Economic-cost-of-Japans-nuclear-shutdown-1404151.html>, [dostęp: 30.08.2016].

3643 *Decyzja UOKiK hamuje budowę Nord Stream 2. Co robi Gazprom i zachodnie spółki?*, „Money.pl”, 2016, 29 sierpnia, URL: <http://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/decyzja-uokik-ws-nord-stream-2,129,0,2145153.html>, [dostęp: 30.08.2016].

3644 Jest to szczególnie widoczne w przypadku lobbies funkcjonujących w Brukseli przy Komisji Europejskiej. Dochodzi w tym przypadku do szeregu kuriozalnych decyzji, które pomimo osiągnięcia pożądanych efektów w jednej dziedzinie, pociągają za sobą szereg negatywnych rezultatów w innych sferach. Po części, należy zwrócić również uwagę na lobbging na poziomie narodowym, najczęściej związany z odpowiednim tłumaczeniem przepisów unijnych w celu ich implementacji.

3645 Wystąpienie wydarzeń tego typu będzie szerzej opisana w scenariuszu pod tytułem „załamanie się cywilizacji”.

3646 Analogicznym, choć oddalonym przypadkiem powyższego jest zagadnienie rozpuszczalności tlenu w wodzie. Z punktu widzenia chemii, jest to pierwiastek wyjątkowo słabo rozpuszczalny w wodzie. Natomiast z punktu widzenia nauk biologicznych, istnienie całych ekosystemów oceanicznych, począwszy od wód przybrzeżnych jak i rowów oceanicznych.

infrastruktury krytycznej ze szczególnym uwzględnieniem zawodności czynnika ludzkiego. W ciągu ostatniego półwiecza nastąpił szereg wydarzeń dotyczących zarówno okrętów podwodnych, których koronnym przykładem może być najśłynniejsza katastrofa okrętu klasy *Tango – K – 19*, rozświetlonego przez hollywoodzki film³⁶⁴⁷, oraz elektrowni atomowych, gdzie szczególnie złowrogą sławę uzyskały incydenty w elektrowni Three Mile Island³⁶⁴⁸, Czernobylu³⁶⁴⁹ oraz w Fukushima³⁶⁵⁰. Dodatkowo, coraz większą rolę odgrywa czynnik polityczny. Szczególnie ponuro brzmi to w zestawieniu z przesłankami o zainteresowaniu komórek Państwa Islamskiego instalacjami nuklearnymi. Jedną z nich pojawiła się po marcowych zamachach na Brukselę, mówiąc o zabójstwie ochroniarza jednego z belgijskich obiektów nuklearnych oraz kradzieży jego identyfikatora. Pomimo, że informacje te zostały zdementowane³⁶⁵¹, problem związany z zabezpieczeniem tych instalacji staje się coraz bardziej istotną kwestią.

3647Film *K-19: The Widowmaker*, reż. Kathryn Bigelow, rok produkcji 2002, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 6,7/10. *K-19: The Widowmaker*, „Internet Movie Database” URL: http://www.imdb.com/title/tt0267626/?ref_=fn_al_tt_1, [dostęp: 30.08.2016].

3648Wydarzenie określane jako awaria elektrowni Three Mile Island nastąpiło dnia 28 marca 1979 roku. W jego rezultacie z powodu awarii wymiennika ciepła pomiędzy pierwszym a drugim obiegiem wody w jednostce numer dwa nastąpiło przegrzanie się systemu. W rezultacie podjęto decyzje o rozszczelnieniu systemu chłodzenia reaktora, co zakończyło się uwolnieniem radioaktywnej pary wodnej oraz znaczącego wzrostu promieniowania tła w regionach przylegających do instalacji zamieszkanymi przez blisko dwa miliony ludzi. Więcej szczegółów znaleźć można w oficjalnych raportach ze śledztwa prowadzonego przez komisję śledczą Komisji Regulacji Energii Atomowej (*Nuclear Regulatory Commission*): M. Rogovin, *Three Mile Island: A Report to the Commissioners and to the Public, volume 1*, Waszyngton 1980, NUREG/CR-1250, Vol. I, URL: <http://www.threemileisland.org/downloads/354.pdf>, [dostęp: 30.08.2016]; oraz prezydencką komisją: J. G. Kemeny, *Report of The President's Commission on the Accident at Three Mile Island: The Need for Change: The Legacy of TMI*, Waszyngton 1979, URL: <http://www.threemileisland.org/downloads/188.pdf>, [dostęp: 30.08.2016].

3649Wydarzenie określane jako awaria elektrowni atomowej w Czernobylu nastąpiło dnia 26 kwietnia 1986 roku. W rezultacie szeregu niefortunnych zdarzeń, eksperyment mający na celu przetestowanie zabezpieczeń reaktora numer cztery wymknął się spod kontroli doprowadzając do dwóch eksplozji, które całkowicie rozszczelniły systemy ochronne oraz doprowadziły do wystawienia rdzenia bezpośrednio działanie atmosfery, co doprowadziło do rozprzestrzenienia materiału radioaktywnego na olbrzymią skalę po terenie Europy Wschodniej. Ze strefy objętej bezpośrednim skażeniem ewakuowano ponad trzysta pięćdziesiąt tysięcy osób. Z. A. Medvedev, *The Legacy of Chernobyl*, Nowy Jork 1990.

3650Wydarzenie określane jako awaria elektrowni atomowej w Fukushima nastąpiło dnia 11 marca 2011 roku. W rezultacie błędu popełnionego przy projektowaniu muru oporowego od strony morza, mającego uniemożliwić zalanie generatorów zasilających systemy wspomaganie reaktorów, a także ekstremalnie silnego trzęsienia ziemi połączonego z wystąpieniem fali tsunami, która przelała się przez mur. Zniszczenie generatorów spowodowało wyłączenie systemów chłodzenia we wszystkich reaktorów, co spowodowało nie dający się rozładować wzrost temperatury oraz w konsekwencji stopienie się rdzeni oraz kontakt radioaktywnych substancji z wodą oraz atmosferą, a co za tym idzie rozprzestrzenienie się skażenia nie tylko w Japonii, ale po całym basenie Pacyfiku. Ewakuacją objęto sto pięćdziesiąt cztery tysiące ludzi. Więcej szczegółów: *Crisis Without End: The Medical and Ecological Consequences of the Fukushima Nuclear Catastrophe*, red. H. Caldicott, Nowy Jork 2014.

3651Zamachy w Brukseli Belgia w strachu przed atakiem na elektrownię atomową. *Zabójstwo bez związku*, „TVN24.pl”, 26 marca 2016 roku, URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/belgia-nie-zyje-ochroniarz-elektrowni-atomowej,630449.html>, [dostęp: 29.03.2016].

5.2.3. *Fin de siècle*

Scenariusz nazwany zbiorczo jako *fin de siècle* (fr. koniec stulecia) jest francuskim określeniem charakterystycznej epoki, cyklicznie powracającej w historii ludzkiej cywilizacji. Ostatni raz o pojawieniu się koniunkcji czynników charakteryzujących ten fragment historii wystąpiło na zakończenie XIX stulecia, bezpośrednio poprzedzając wybuch pierwszej wojny światowej. W tym kontekście należy wspomnieć, że niniejsza wiązka scenariuszy wykazuje pewną charakterystyczną cechę konstrukcyjną, widoczną szczególnie w zakresie przedmiotowym siły. Jest to swego rodzaju sprzeczność pomiędzy rozwojem a recesją, powodując immanentne tendencje odśrodkowe, które w rezultacie prowadzą do rozerwania systemu i jego transformacji w nową formę. W rezultacie tej wewnętrznej sprzeczności, scenariusze tego typu nie stanowią stałej w stosunkach międzynarodowych, stanowiąc raczej interludium lub inaczej fazę przejściową. Jednakże w perspektywie współczesnego świata, jego komplikacji, rozmiaru, a w konsekwencji również swego rodzaju bezwładności, istnieje znaczące prawdopodobieństwo, nie tylko ich wystąpienia, lecz również przedłużonego trwania. Konieczne zdaje się zatem dokonanie rekonstrukcji dynamiki zakresu przedmiotowego siły w ramach niniejszej wiązki scenariuszy. Aby jednak tego dokonać, należy przybliżyć charakter tej historycznej epoki, a następnie dokonać ekstrapolacji jego elementów konstrukcyjnych, rzutując je na przyszłość późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. W swych historycznych iteracjach, okres *fin de siècle* jest formą pośrednią pomiędzy okresami stabilizacji oraz zamętu, jak na przykład w schyłkowym okresie istnienia imperium rzymskiego³⁶⁵² czy też w okresie schyłkowym burbońskiej monarchii francuskiej w XVIII wieku³⁶⁵³. Jednakże modelowym okresem, od którego ta faza rozwoju cywilizacji została nazwana to okres trzech – czterech dekad poprzedzających wybuch pierwszej wojny światowej. W trakcie tego okresu, szczególnie widoczne, bo wykraczając poza ramy instytucjonalne oraz kody kulturalne typowe dla pojedynczych narodów. W rezultacie można mówić o fazie porządku globalnego, która charakteryzowała się wystąpieniem kilku ponadnarodowych tendencji. W ich gronie na szczególną uwagę zasługują trzy cechy: degeneracja, pesymizm i dekadencja.

Pierwsza tendencja, degeneracja jest teorią z pogranicza psychologii oraz biologii,

3652Charakterystyka epoki dostępna w publikacji P. Heather, *Upadek imperium rzymskiego*, Poznań 2007 oraz J. Vogt, *Upadek Rzymu*, Warszawa 1993.

3653Nastroje społeczeństwa francuskiego w przededniu Rewolucji kształtowały się analogicznie do uprzednich kryzysów państwowości, takich jak kryzys drugiej połowy XVI stulecia. J. H. M. Salmon, *Society in Crisis: France in the Sixteenth Century*, Londyn 1979. Podstawową różnicą była gorsza jakość ośrodka decyzyjnego, który nie był w stanie ani zidentyfikować narastającego kryzysu, ani wdrożyć efektywnego postępowania zapobiegawczego.

bazując na teorii ewolucji Jean-Baptiste Lamarcka (1744-1829)³⁶⁵⁴, odrzuconej po konfrontacji z teorią ewolucji Charlesa Darwina, jednak przyjętej na gruncie nauk społecznych oraz politycznych oraz stanowiąca główną optykę postrzegania czynników generujących rozwój oraz upadek społeczeństw ludzkich. Ostateczny kształt teorii oparto na dokonaniach w trzech dziedzinach. Po pierwsze, było to historyczne opracowanie Edwarda Gibbonsa *The History of the Decline and Fall of The Roman Empire* (1776-1789), które dokonało analizy okresu wczesnego średniowiecza szczególnie w kontekście przyczyn upadku imperium rzymskiego³⁶⁵⁵. Po drugie, była to praca Bénédicta Morela *Treatise on Degeneration* (1857)³⁶⁵⁶ komentującego kondycję psychologiczną człowieka na podstawie badań przeprowadzonych na pacjentach normandzkiego szpitala psychiatrycznego. Po trzecie, była to również praca Maxa Nordau'a *Degeneration* (1892)³⁶⁵⁷, przenosząc przemyślenia na grunt nauk politycznych oraz politycznej praktyki.

W swej istocie, teoria degeneracji stworzona była w szczególnym środowisku, jako interdyscyplinarne łączenie spostrzeżeń oraz refleksji teoretycznych powstałych na gruncie biologii, nauk społecznych i psychologii. Rdzeniem tej teorii jest zakwestionowanie liniowości postępu, a nawet wręcz rozwarstwienie liniowego rozwoju cywilizacji poprzez wystąpienie tendencji rozwojowych wraz z degeneracją społeczeństwa. Zgodnie z tym założeniem, na pewnym etapie rozwoju cywilizacji, następuje rozdzielanie technicznego postępu cywilizacyjnego, rozumianego jako biegłość w wytwarzaniu wiedzy odnoszącej się do struktury oraz funkcjonowania obiektywnej rzeczywistości, a rozwoju społecznego, zwłaszcza w kontekście rozumienia funkcjonowania oraz obsługi tych narzędzi w społeczeństwie. W rezultacie następuje sytuacja analogiczna do scenariusza sabotażu: zastosowanie zaawansowanych technologicznie narzędzi przez społeczeństwa nieświadome ich realnego potencjału oraz możliwości.

Jednakże w odróżnieniu od tamtej sytuacji, scenariusze z grupy *fin de siècle*, zgodnie z

3654 Esencją teorii Lamarcka, było założenie o dominacji czynników zewnętrznych na funkcjonowanie oraz strukturę wewnętrzną poszczególnych organizmów żywych. W ramach teorii wyodrębnione zostały dwa prawa rządzące ewolucją. Pierwsze głosi, że każdy organizm, który nie osiągnął własnej granicy rozwojowej, powoduje rozwój ilościowy oraz jakościowy najczęściej wykorzystywanych organów wewnętrznych. Drugie głosi, że reprodukcja tych cech możliwa jest wyłącznie w przypadku rozmnażania się osobników podobnie wyposażonych. Co ciekawe, poglądy te nie stanowiły oryginalnego pomysłu Lamarcka, który przeprowadził dla nich dowody pod rygorem naukowości. Więcej szczegółów odnośnie badań Lamarcka: J. B. Lamarck, *Zoological Philosophy*, Londyn 1914, P. J. Bowler, *Evolution. The history of an idea*, Berkeley, Los Angeles, Londyn 2003, s. 236 – 246. Teoria wielokrotnie poddawana krytyce, między innymi w: E. Mayr, *Evolution and the Diversity of Life: Selected Essays*, Cambridge 1997.

3655 Najnowsze wydanie: E. Gibbons, *The History of the Decline and Fall of The Roman Empire*, Harrington 2013.

3656 B. Morel, *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine*, Londyn, Nowy Jork 1857.

3657 M. Nordau, *Entartung*, Budapeszt 1892.

teorią degeneracji, charakteryzują się dwiema cechami, odnoszącymi się do psychospołecznej kondycji społeczeństw nimi objętych.

Po pierwsze, jest to skoncentrowanie na sobie: na jednostce oraz społeczeństwie jako całości. W praktyce jest to tożsame z zamknięciem się w sobie oraz izolacjonizmem. Jedną z cech warunkujących jest swoisty marazm oraz apatia społeczna, ponieważ aktywność na zewnątrz lokuje się nisko w hierarchii preferencji, ustępując miejsca pojęciom takim jako samorealizacja oraz samozadowolenia. Żartobliwym przejawem niniejszego trendu może być porównanie możliwości współczesnych komputerów z tymi z poprzedniej generacji, które mimo skromniejszych możliwości zostały wykorzystane do dużo bardziej ambitnych zadań, niż wyświetlanie ślicznych animacji w grach komputerowych oraz programach operacyjnych³⁶⁵⁸.

Po drugie, szczególnym elementem teorii degeneracji jest również mistycyzm, a więc zastępowania racjonalnej analizy rzeczywistości poprzez stosowanie wysoce upraszczającej symboliki. W swej istocie, źródłostwó mistycyzm znaleźć można w starożytnej grece, gdzie oznacza on po prostu *w ukryciu*³⁶⁵⁹. W większości definicji tego terminu można zauważyć, że traktowany jest on jako sposób bezpośredniego doświadczenia istoty rzeczy, sedna oraz prawdy i rzeczywistości. Owo poznanie dokonuje się poprzez osobiste doświadczenie, z pominięciem typowej aparatury badawczej, niezbędnej do przekucia tych doświadczeń w zobiektywizowany oraz interkomunikowalny przekaz, typowy dla analizy rzeczywistości. Co ważniejsze poleganie na mistycznej symbolice w *antroposferze*, powoduje jej roztrzaskanie na szereg mniejszych oraz większych perspektyw społecznych, dopuszczalnych z powodu braku uniwersalnie akceptowalnego systemu odniesień oraz legitymowalnych kodów kulturowych.

Degeneracja w wymiarze typowej dla scenariuszy *fin de siècle* opiera się na koniunkcji dwóch czynników. Z jednej strony jest to przewaga czynników egoistycznych, z drugiej strony poleganiu na elementach mistycyzmu. W rezultacie odkształceniu ulega megatrend *technologiczny*, rekonstruowany na potrzeby społeczne wygaszający impulsy

3658Co ciekawe, szczególnie w przypadku najnowszych systemów operacyjnych ze stajni Microsoftu. Większość ulepszeń programowych koncentruje się właśnie w sferze poprawy szaty graficznej oraz wprowadzenie animowanych elementów pulpitu, które są efektowne, jednak odpowiadają za wzrost konsumpcji zasobów systemów komputerowych, jednocześnie nie oferując znaczącego wzrostu funkcjonalności systemu, szczególnie w odniesieniu do najnowszego systemu – Windows 10.

3659Mistycyzm oznacza „prąd filozoficzno-religijny uznający możliwość bezpośredniego łączenia się duszy ludzkiej z absolutem (bóstwem), zwłaszcza za pomocą intuicji i objawienia jako najwyższych form poznania”. *Słownik Języka Polskiego. Tom II: L-P*, Warszawa 1984. Samo słowo wywodzi się z greckiego rzeczownika $\mu\omega\omega$ oznaczającego *ukrywać*, *tajemnica* lub *ukryty*. J. Gellman, *Mysticism*, „Stanford Encyclopedia of Philosophy”, 2014, 3 marca, URL: <http://plato.stanford.edu/entries/mysticism/>, [dostęp: 9.09.2016].

rozwojowe na jednych polach postępu, głównie w sferach opracowujących narzędzie niezbędne do wytworzenia, organizacji oraz ekspansji *antroposfery*. Stworzona zostanie wyjątkowa, sprofilowana struktura infrastruktury krytycznej, skupiona głównie na zapewnieniu usług w dziedzinie tak zwanej *infotainment*³⁶⁶⁰.

Drugą cechą konstytuującą scenariusze z grupy *fin de siècle* jest pesymizm, widoczny na poziomie jednostki jak i grup społecznych. W swym najprostszym, popularnym kontekście, pesymizm oznacza negatywne podejście do rzeczywistości, uwypuklające nieszczęścia, wady oraz katastrofy, które w sumie przeważają nad jaśniejszą stroną świata, a także odpowiednią interpretację pozostałych jej elementów. W swym pierwotnym kontekście pesymizm jest po prostu sądem wartościującym³⁶⁶¹. Jednakże w miarę rozwoju oraz wewnętrznej komplikacji filozofii, pojęcie pesymizmu ulegało ewolucji na przestrzeni wieków, obejmując różne wymiary społecznej aktywności, w tym wymiar polityczny. Klasycznym przedstawicielem tego nurtu może być Oswald Spengler³⁶⁶², który w swym dziele zwracał uwagę na stopniową degenerację zachodniej cywilizacji, która wkracza w fazę zmierzchu. W rezultacie pesymizm w polityce sprowadza się do dwóch wymiarów. Pierwszym jest założenie, że nie istnieje długotrwały postęp społeczny. Po drugie, politycznemu pesymizmowi niezwykle często towarzyszą wizje dystopii. Przyszłość w tym kontekście jest mroczna oraz pełna bólu i przemocy, jak można zaobserwować na przykładzie pozycji literackich³⁶⁶³, filmowych³⁶⁶⁴ czy też gier fabularnych³⁶⁶⁵. W rezultacie wizja przyszłości zakłada obranie autodestrukcyjnego kierunku cywilizacji, a co za tym idzie wytworzenie środowiska dalece mniej przyjaznego jednostce ludzkiej niż ma to miejsce obecnie. Podsumowując, pesymizm okresu *fin de siècle* charakteryzuje się trzema

3660 Jest to termin powstały z połączenia dwóch terminów: *information* (informacja) oraz *entertainment* (rozrywka), realizując w praktyce teoretyczną koncepcję aby bawiąc uczyć czytelnika użytecznych informacji oraz umiejętności. W praktyce jednakże najczęściej połączenie odbywa się kosztem cennych informacji, wzmacniając warstwę rozrywkową tekstu lub przekazu. Często utożsamiane ze zjawiskiem *tabloidyzacji* mediów, lecz jest to podjęci kontestowane. C. Reinemann, J. Stanyer, S. Scherr, G. Legnante, *Hard and soft news: A review of concepts, operationalizations and key findings*, „Journalism”, 2011, nr 13(2), s. 221 – 239.

3661 Zgodnie z definicją słownikową pesymizm to „postawa wyrażająca się w skłonności do dostrzegania tylko ujemnych stron życia, niewiary w skuteczność poczynań, realizację zamierzonych celów i tym podobne, negatywnej oceny przyszłych wydarzeń; także pogląd filozoficzny, który charakteryzuje brak wiary w przyszłość, w postęp społeczny, w celowość życia i jego wartości.” *Słownik Języka Polskiego. Tom II: L-P*, Warszawa 1984.

3662 O. Spengler, *Zmierzch Zachodu. Zarys morfologii historii uniwersalnej* (tłum. J. Marzęcki), Warszawa 2001.

3663 G. Orwell, *Rok 1984* (tłum. T. Mirkowicz), Warszawa 2001.

3664 Film *Blade Runner: Łowca androidów*, reż. Ridley Scott, rok produkcji 1982, ocena według czytelników portalu Internet Movie Database: 8,2/10. *Blade Runner*, „Internet Movie Database” URL: <http://www.imdb.com/title/tt0083658/>, [dostęp: 16.09.2016].

3665 W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują produkcje stworzone przez firmę Games Workshop zarówno pod marką *Warhammer Fantasy* jak również *Warhammer 40.000*.

wyznacznikami. Po pierwsze, jest to eksponowanie roli cykliczności w relacjach społecznych raz historii ludzkości. Po drugie, pesymizm koncentruje się na konstrukcjach dystopii, a więc świata stanowiącego przeciwieństwo idealnego świata utopii. Po trzecie, pesymizm w swej istocie jest substytutem lub wręcz iluzją kontroli nad otaczającym światem. Kontrola ta sprawowana jest głównie w ramach pokrywania się pesymistycznych prognoz z rezultatami wyodrębnionych procesów międzynarodowych. Dodatkowo, pesymizm, a zwłaszcza jego dążenie do wmuszenia przewidywalnych wzorców zachowań oraz zwiększenie sprawdzalności tworzonych prognoz, w świetle badań socjologicznych jest typowe dla społeczeństw przechodzących okres burzliwych zmian oraz transformacji własnej tożsamości³⁶⁶⁶.

Trzecią cechą konstytuującą scenariusze z grupy *fin de siècle* jest dekadencja, widziana na poziomie jednostki, jak i grup społecznych. Źródłosłów dekadencji wydaje się łacińskie słowo *decadence* oznaczające odpadnięcie, odstąpienie i zmarnienie³⁶⁶⁷. W swej istocie termin ten odnosi się do nurtu w sztuce oraz literaturze francuskiej na przełomie XIX i XX wieku. Jak w większości przypadków w sztuce, wyznaczniki tego nurtu były niesamowicie wieloznaczne oraz nieokreślone. Porównywalnie do poprzednich, termin ten został rozszerzony na pozostałe elementy społecznej aktywności, w tym w polityce, filozofii oraz innych naukach społecznych. W tak zrekombinowanym pojęciu istotne stają się następujące czynniki.

Po pierwsze, jest to przesunięcie akcentów społecznej aktywności z kreacji na rozrywkę. Efektywność zostaje zastąpiona estetyką.

Po drugie, jest to przesunięcie akcentów ze wspólnoty na jednostkę. Rezultatem tego procesu jest zjawisko znane jako atomizacja społeczna, czyli zanik więzi społecznych, których stworzenie oraz utrzymanie wymaga dużego wysiłku, poświęcenia czasu oraz dość specyficznych umiejętności. Dodatkowo, ograniczenie współpracy społecznej powoduje ograniczenie efektywności mechanizmów społecznej kontroli instytucji władzy niweczając warunki brzegowe niezbędne do sformułowania oraz podtrzymanie funkcjonowania systemu opartego na ideologii demokracji liberalnej. W rezultacie zdecydowana przewagę uzyskują

3666W tym kontekście, większość naukowców oraz filozofów analizujących zjawisko pesymizmu zwraca uwagę na korelację jego występowania z okresami silnych nierówności, szczególnie ekonomicznych. O. Bennett, *Cultural pessimism*, Edynburg 2001. W tym kontekście pesymizm stosowany jest jako strategia ochronna w trakcie podejmowania działań w środowisku z dużym stopniem niepewności oraz nieprzewidywalności. J. K. Norem, *Defensive pessimism, optimism, and pessimism* [w:] *Optimism & pessimism: Implication for theory, research, and practice*, red. E. Chang, Waszyngton 2001.

3667Źródłosłów słowa „dekadencja” wywodzi się od francuskiego rzeczownika *decadence*, a ten z kolei z łacińskiego słowa *decadentia*. W swym podstawowym znaczeniu, oba słowa oznaczają „odpadnięcie, odstąpienie, zmarnienie”. *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1980.

instytucje władzy, których aktywność w zakresie łamania praw człowieka i obywatelskich, ale też ekonomicznych, społecznych i kulturalnych. Co więcej, działania instytucji władzy nie jest przedmiotem uwagi społecznej, której zmniejszające się i ubożające sieci epistemiczne oraz kognitywne nie są w stanie nie tyle wytworzyć skomplikowanych strategii mających na celu zneutralizowanie niepożądanych działań ośrodków władzy, lecz nawet ich rozpoznanie oraz zidentyfikowanie.

Po trzecie, jest to przesunięcie akcentów z rozwoju na kryzys. W rezultacie następuje wykorzystanie narzędzi siły albo w sposób przez ich twórców nieprzewidziany, albo poprzez zignorowanie ich ograniczeń lub słabości. Część ekonomistów jest zdania, że kryzys finansowy z 2008 roku był spowodowany usunięciem zabezpieczeń w liberalnej gospodarce amerykańskiej, ograniczającej wprawdzie wzrost gospodarki, jednak zapewniającej jej dodatkową stabilność. Co więcej, część prognoz wskazuje na realną możliwość wystąpienia głębszego kryzysu ekonomicznego, mającego znacznie donośniejsze skutki³⁶⁶⁸. Część komentatorów wskazuje wręcz, że jednym z głównych generatorów współczesnego kryzysu była chciwość oraz nieformalne powiązania osobiste pomiędzy przedstawicielami sektora finansowego a administracją rządową, czego najlepszym przykładem może być transfer osób zajmujących eksponowane stanowiska w obu dziedzinach aktywności społecznej³⁶⁶⁹.

Po czwarte, jest to również przesunięcie akcentów z ekspansji na kolaps. Jest to widoczne na trzech płaszczyznach aktywności społecznej. Pierwszą i zdecydowanie najważniejszą jest kwestia związana ze świadomością, zarówno indywidualną jak i społeczną, której dominującym elementem jest bierność, widoczna na wszelkich poziomach aktywności społecznej, począwszy od pojedynczych obywateli a skończywszy na wielkich grupach społecznych o charakterze narodowym. Następuje poważne ograniczenie nie tylko aktywności skierowanej na zewnątrz ale wręcz zainteresowania relacjami z podmiotami określanymi jako *inni* (ang. *the Other*). Drugą płaszczyzną jest kwestia aktywności politycznej, która stanowi pochodną świadomości społecznej. Oznacza to przede wszystkim

³⁶⁶⁸Część komentatorów, jak Ravi Batra, wskazują, że ówczesny kryzys rozwinął się wzdłuż linii uskokowych globalnej gospodarki, które wciąż są aktywne, ponieważ zasklepienie ich nie stanowiło priorytetu ani dla czynników rządowych, ani dla podmiotów gospodarczych. W rezultacie systemowe przyczyny ówczesnego kryzysu nie zostały zniwelowane oraz mogą doprowadzić do jeszcze większego kryzysu w najbliższej przyszłości. R. Batra, *Weapons of Mass Exploitation*, „Truthout. News Analysis”, 2011, 8 maja, URL: <http://www.truth-out.org/news/item/952:weapons-of-mass-exploitation>, [dostęp: 16.09.2016].

³⁶⁶⁹Idealnym przykładem wymiany elit pomiędzy może być postać Henry'ego Paulsona, który w latach 1972 – 1974 pracował w Pentagonie, następnie w latach 1974 – 2006 pracował w firmie Goldman Sachs, w latach 2006 – 2009 piastował stanowisko Sekretarza Skarbu, a od 2009 roku pracuje naukowo oraz społecznie. W kontekście jego kariery pojawiają się podejrzenia o konflikt interesów, szczególnie w odniesieniu do wielkiego pakietu stymulacyjnego, który rząd amerykański wpompował w gospodarkę w dwóch pierwszych latach kryzysu, a którego jednym z większych beneficjentów była firma Goldman Sachs. Własną perspektywę na powyższe wydarzenia Henry Paulson zaprezentował w swych pamiętnikach: H. Paulson, *On the Brink: Inside the Race to Stop the Collapse of the Global Financial System*, Nowy Jork 2010.

odpowiednią konfigurację podmiotów politycznych stanowiących emanację społeczności. W tym kontekście wskazać można na rozwój podmiotów o charakterze obywatelskim oraz społecznym, których spektrum działalności obejmuje zarówno działalność ugrupowań o charakterze religijnym³⁶⁷⁰, kulturowym³⁶⁷¹, społeczno-ekonomicznym³⁶⁷² oraz postnowoczesnym³⁶⁷³. Trzecią płaszczyzną jest płaszczyzna aktywności ekonomicznej, skoncentrowanej wokół wyzwania zaopatrzenia obsługiwanej społeczności w dobra oraz usługi niezbędne dla jej sprawnego – oraz komfortowego – funkcjonowania. Widać to szczególnie widoczne w sferze przesunięcia wzdłuż trzech osi. Po pierwsze, jest oś przesunięcia ze sfery badań podstawowych na rzecz kreatywnej implementacji rozwiązań technologicznych już opracowanych. Mechanizm ten został opisany w pracy Anny Wojciuk³⁶⁷⁴. Po drugie, jest to oś przesunięcia od działań inwestycyjnych oraz ekspansji w kierunku działalności nakierowanej na konsumpcję. W tym kontekście można wskazać na zmianę profilu oraz horyzontu czasowego zakładanego przez przedsiębiorstwa produkcyjne oraz usługowe. Niesie to ze sobą różne nieprzewidziane konsekwencje, na przykład w kwestii zwiększenia konsumpcji energii elektrycznej. W Kalifornii szacuje się, że jedynie 18,3% energii konsumowanej jest na zaspokojenie potrzeb bytowych, pozostałe to potrzeby przemysłowe, transportowe oraz konsumpcyjne, związane na przykład z klimatyzacją budynków³⁶⁷⁵. Po trzecie, jest to również oś jakości produktów, obejmujących właściwości oraz trwałość produktów działalności wytwórczej cywilizacji.

W rezultacie powyższych procesów następuje obniżenie staranności wykonania oraz ich kontrola jakości, co przyczynia się do obniżenia ceny, jednakże kosztem wzrostu

3670 W tym kontekście wskazać można na rozwój organizacji reprezentujących wiarę z gatunku tak zwanego *New Age* takich jak Instytut Naropa w Boulder. Więcej szczegółów odnośnie przekonań oraz instytucji powiązanych z tym ruchem znaleźć można w M. York, *The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements*, Londyn 1995.

3671 W tym kontekście można wskazać na pojawienie się oraz rozwój instytucji zlokalizowanych w sferze tak zwanej kultury alternatywnej, kontrkultury a także subkultur. W przypadku Polski można wskazać na Teatr Laboratorium Jerzego Grotowskiego we Wrocławiu, czy też Pomarańczowa Alternatywa. Więcej szczegółów odnośnie niniejszego ruchu znaleźć można w K. Gelder, *Subcultures: Cultural Histories and Social Practice*, Londyn 2007.

3672 W tym kontekście można wskazać na pojawienie się oraz rozwój sektora ekonomii społecznej, którego najlepszym reprezentantem może być społeczne spółdzielnie prowadzące działalność produkcyjną lub usługową na niewielką skalę. Więcej szczegółów odnośnie struktury oraz funkcjonowania sektora ekonomii społecznej w Polsce: *Od trzeciego sektora do przedsiębiorczości społecznej – wyniki badań sektora ekonomii społecznej w Polsce*, red. J. Dąbrowska, Warszawa 2008, URL: <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/files/ekonomiaspoleczna.pl/public/Biblioteka/2008.26.pdf>, [dostęp: 23.09.2016].

3673 W tym kontekście wskazać można na pojawienie się organizacji oraz stowarzyszeń skonstruowanych wokół wątków społecznych, wcześniej nie będących elementem nawet miękkiej polityki społecznej. Szczególnie w odniesieniu do specyficznego kultu symboli oraz produktów kultury masowej, takich jak filmy, książki, czy gry komputerowe.

3674A. Wojciuk, *Imperia (...)*.

3675 *California. State Profile and Energy Estimates*, „US Energy Administration and Statistics. Independent Statistics and Analysis”, 2015, 17 września, URL: <http://www.eia.gov/state/?sid=CA>, [dostęp: 23.09.2016].

zawodności samego produktu.

Scenariusze rozwoju przedmiotowego zakresu siły, realizowane w oparciu o kontekst określony mianem *fin de siècle*, w odróżnieniu od poprzednich scenariuszów zakłada nieciągłość w rozwoju całej sfery. Część płaszczyzn narażona będzie na stagnację lub nawet regres, w związku z brakiem społecznego zainteresowania ich rozwojem. Dodatkowo, należy wskazać, że rozwarstwienie to będzie obejmowało różne zasięgi w różnych *państwach narodowych* oraz regionach, a także podmiotów o charakterze pozanarodowym. Tym samym całość przedmiotowego zakresu siły będzie charakteryzować się dynamicznym pulsowaniem oraz postępującą chaotycznością, jako że procesy wzrostu i uwiędnięcia występować będą symultanicznie. Jednakże w związku z zaprezentowaną charakterystyką scenariuszy *fin de siècle*, można pokusić się o wskazanie szeregu cech, które powinny się zarysować w konsekwentnej ich realizacji. Po pierwsze, dominującą tendencją będzie konsekwentna utrata znaczenia przez sferę *hard Power* na rzecz środków wchodzących w skład domeny *soft* a wręcz *normative Power*. Wynika to głównie z trzech podstawowych powodów. Pierwszy to brak przekonania o relewantności środków tego typu, głównie z powodu przeniesienia punktu ciężkości z aktywności nakierowanej na zewnątrz na aktywność nakierowaną do wnętrza podmiotu. Drugim jest utrata zaufania do efektów osiągniętych przy wykorzystaniu narzędzi tego typu. Trzecim jest to narastająca niechęć do ponoszenia strat: w wizerunku, w pieniądzu, w środkach materialnych, a przede wszystkim ludzi. W rezultacie *hard Power* zejdzie na dalszy plan aktywności społecznej. Po drugie, zakres przedmiotowy siły w przypadku realizacji niniejszej wiązki scenariuszy zostanie przemodelowany również pod względem obszaru zainteresowania. Zgodnie z podstawowymi założeniami dekadencji, siła nakierowana jest do wewnątrz, do sektorów przestrzennych obejmujących głównie rekonstrukcję wewnętrznej struktury danego podmiotu. W rezultacie w środowisku międzynarodowym można zaobserwować wzrost znaczenia oraz swobody działania mechanizmów określanych zbiorczo jako *multinational governance*³⁶⁷⁶. Po trzecie, zakres przedmiotowy siły w ramach wiązki niniejszych scenariuszy, stanie się niezwykle wrażliwy na straty ponoszone w trakcie realizacji celów strategicznych. Jest to dobrze widoczne już współcześnie, kiedy to większość państw rozwiniętych, w związku z następującą rekonfiguracją demograficzną wykazuje wręcz przerażającą podatność na straty, w tym straty ludzkie, w ramach wykorzystywania elementów *hard Power*, co motywuje polityczną niechęć do sięgania po narzędzie z tej domeny.

3676A. Natowska-Michrowska, *Koncepcja procesów globalnego zarządzania* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, s. 274 – 293.

Siła w tym kontekście stanie się znacznie bardziej miękka niż dotychczas, co wymaga odkształcenia globalnej sieci infrastruktury krytycznej, głównie poprzez atrofię tych podsystemów odpowiedzialnych za bardziej efektywny przesył ludzi i towarów, a rozbudowę systemów przetwarzania oraz transmisji informacji, głównie w sferze artykulacji oraz projekcji własnej wizji rozwoju cywilizacji. Dodatkowo nie należy zapominać, że siła nawet w tym wymiarze będzie podlegać chaotycznym zmianom oraz ewolucji, niezależnie od aktualnych tendencji we współczesnym środowisku międzynarodowym. We współczesnym środowisku międzynarodowym oraz transnarodowym, przykładem może być reakcja społeczna na odmowę wykonania tortu na weselę pary osób homoseksualnych w Stanach Zjednoczonych, co skończyło się ukaraniem cukierników oraz poważnymi reperkusjami społecznymi³⁶⁷⁷. Dla odmiany państwa nieeuropejskie są skoncentrowane na ograniczeniu wolności obywatelskiej, także poprzez represję i cenzurę internatu. Przykładem rosnących ambicji chińskiej władzy, może być decyzja politbiura odnosząca się do zwiększenia nadzoru oraz kontroli nad dynamicznie rozwijającymi się kościołami chrześcijańskimi na terenie Chińskiej Republiki Ludowej³⁶⁷⁸. Siła w zakresie przedmiotowym zostanie rozszczepiona na części składowe, które zostaną zaadaptowane na potrzeby poszczególnych ognisk środowiska międzynarodowego.

W tym miejscu należy odnieść się jeszcze do prawdopodobieństwa wystąpienia niniejszej wiązki scenariuszy. Wbrew pozorom jest ono dość wysokie. Wynika to z immanentnych cech współczesnego środowiska międzynarodowego, które wykazuje współcześnie tendencje zarówno wzrostu jak i degeneracji. Jednakże jak wskazuje społeczne doświadczenie, dekonstrukcja pochłania znacznie mniej energii niż rozbudowa istniejących podsystemów. W rezultacie pod względem prawdopodobieństwa preferowana jest niniejsza wiązka scenariuszy. Dodatkowo, społeczne, polityczne oraz ekonomiczne efekty realizacji scenariusza *fin de siècle*, takie jak atomizacja społeczeństwa, zerwanie ciągłości pomiędzy wiedzą a jej zrozumieniem przez szersze segmenty populacji, a także rekonfiguracja

3677Cukiernicy przytłoczeni karą, bo odmówili zrobienia tortu dla lesbijek. Internauci uzbierali dla nich 370 tys. dolarów, „TVP.info”, 2015, 19 lipca, URL: <http://www.tvp.info/20892871/cukiernicy-przytloczeni-karabo-odmowili-zrobienia-tortu-dla-lesbijek-internauci-uzbierali-dla-nich-370-tys-dolarow>, [dostęp: 30.09.2016].

3678Szacuje się, że z powodu stopniowego pogarszania się sytuacji politycznej, szacuje się, że ponad połowa Kościoła Rzymskokatolickiego funkcjonuje w podziemiu. I tak rzeczywista liczba katolików w Chinach to pomiędzy dwanaście a piętnaście milionów katolików, przy oficjalnych danych szacujących liczbę katolików na sześć milionów. Analizując dane liczbowe odnoszące się do obu części, można wskazać, że około 2/3 struktury Kościoła zlokalizowana jest w sferze uznanej przez państwo, to już 2/3 wiernych jest zlokalizowane w strukturach podziemnych. Co ciekawe, szykanom, szczególnie w ostatnim okresie, obserwować można narastające scalenie się obu wspólnot. A także natężenie szykan względem Kościoła, także tego uznanego przez państwo. K. Tomasik, *Kościół w Chinach*, „eKAI.pl” 2009, 23 maja, URL: <https://ekai.pl/wydarzenia/raport/x20304/kosciol-w-chinach/>, [dostęp: 30.09.2016].

możliwości produkcyjne w kierunku zaspokojenia potrzeb związanych z zaspokajaniem wyszukanych potrzeb oraz ograniczeniem procedur związanych z transformacją dziewiczej biosfery w zorganizowaną oraz uporządkowaną antroposferę, rozpraszają energię społeczną generalnie po obszarach określanych mianem konsumpcyjnych, warunkujących dalszą ewolucję megatrendu technologicznego w kierunku umacniania tendencji degeneracyjnych. Ze wszystkich dotychczas zaprezentowanych scenariuszy dysponuje on zdecydowanie najkrótszą perspektywą czasową, właśnie z powodu wewnętrznego napięcia pomiędzy obiema tendencjami wewnętrznymi.

5.2.4. Stagnacja

Przedostatnią wiązką scenariuszy są scenariusze zbiorczo określane mianem *stagnacji*. W ich ramach, w przeciwieństwie do poprzedniego, następuje zastopowanie całego postępu technologicznego, niezależne od sfery działalności człowieka lub sposobu jego przejawiania się. Na wstępie należy zauważyć, że mechanizm realizacji niniejszych scenariuszy jest najbardziej abstrakcyjny oraz najmniej prawdopodobny, ponieważ niezwykle trudno jest wyobrazić sobie oraz opisać przypadek wygaszenia badań naukowych na skalę globalną. Jej rezultatem będzie zatrzymanie cywilizacji ludzkiej na współczesnym poziomie rozwoju, przy jednoczesnej utracie impulsów oraz wiedzy służącej podtrzymaniu istnienia oraz funkcjonowania globalnego systemu infrastruktury krytycznej, co w dłuższej perspektywie przyczyni się do jej erozji, a co za tym idzie, ograniczenia przedmiotowego zakresu siły. W rezultacie pojawi się sytuacja podobna do tej występującej w pierwszej analizowanej grupie scenariuszy. A więc realne ograniczanie faktycznych możliwości działania, spowodowanej powolnie rosnącą niewydolnością systemu, połączone z istnieniem idealnego modelu oraz wizji relacji społecznych, określanego domyślnie jako *złoty wiek w historii ludzkości*. Podstawową różnicą między obiema wiązkami, będzie fakt, że w tym przypadku, ogół populacji przyjmie założenie, że ten złoty wiek wciąż trwa. Założenie takie będzie konstytuować zarówno konstrukcję oraz funkcjonowanie sfery *soft Power* w dwóch przypadkach. W pierwszym, jak wspomniano wcześniej, legitymacja działań w środowisku międzynarodowym będzie czerpana głównie z dążenia podmiotów oraz społeczności do restauracji złotego wieku, a więc promowane oraz wspierane będą działania mające na zmianę zastanego stanu rzeczy, a więc akcentowane będą elementy opierające się na kreacji nowych struktur w środowisku międzynarodowym. Przykładem działań tego typu w historii, jest cykliczne powracanie do idei cesarstwa w Europie od upadku Rymu w V wieku po Chrystusie praktycznie do 1914 roku. W drugim przypadku, legitymacja skupiałaby się na czynnościach

zmierzających do konserwacji zastanego porządku, a więc na działaniach reaktywnych.

Stagnacja jest terminem w sensie językowym posiada dwa znaczenia. Pierwsze, znaczenie potoczne, odnosi się do „braku wszelkiego ruchu, działania; zastój, zatrzymanie się”. Drugim, bardziej szczegółowym, znaczeniem w ujęciu ekonomicznym, stagnacja to: „zastój w produkcji przemysłowej i handlu, charakteryzujący się niskimi cenami towarów i nadmiarem wolnego kapitału pieniężnego”³⁶⁷⁹. Jak zatem widać, esencją stagnacji w środowisku międzynarodowym jest powstrzymanie jakościowego oraz ilościowego rozwoju całości systemu międzynarodowego. Aby uporządkować charakterystykę tej wiązki scenariuszy, dalsze rozważania zostaną podzielone na cztery części. Pierwsza zostanie poświęcona charakterystyce prawdopodobnych parametrów wejściowych przyszłego kształtu i funkcjonowania środowiska międzynarodowego. Druga, zostanie poświęcona szczegółowej charakterystyce parametrów wspólnych dla wiązki scenariuszy określanych mianem stagnacji. Trzecia zostanie poświęcona wymodelowaniu przyszłego kształtu zakresu przedmiotowego dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Czwarta zostanie poświęcona na określenie prawdopodobieństwa wystąpienia scenariuszy należącego do wiązki określanej mianem stagnacji.

Stagnacja jest zjawiskiem, którego immanentną cechą jest brak ruchu, ograniczenie aktywności, reagowanie na wyzwanie raczej niż kreowanie rzeczywistości międzynarodowej zgodnej z własną wizją. W swej istocie zjawisko to jest niezwykle trudne do wygenerowania gdyż wymaga bardzo delikatnej oraz precyzyjnej koniunkcji szeregu czynników oraz tendencji w środowisku międzynarodowym. W swej esencji były one niezwykle podobne do poprzedniego scenariusza, jednakże z trzema istotnymi różnicami. Widoczne są one głównie w następujących kwestiach: wygaszenia postępu technologicznej, atomizację społeczeństwa oraz utrzymanie sieci infrastruktury krytycznej, bez jej rozbudowy.

Po pierwsze, całkowite wygaszenie postępu technologicznego, rozumianego jako ustanie ruchu w kierunku zdobycia nowej wiedzy oraz jej praktycznego zastosowania jest to wbrew pozorom sytuacja niezwykle rzadka oraz wymagająca szeregu bardzo poważnych interwencji na głębokich poziomach struktur społecznych. Parametr określony jako wygaszenie postępu technologicznego, jest możliwy do osiągnięcia jedynie w trzech specyficznych przypadkach. Pierwszym, możliwe jest zadanie obezwładniających strat krytycznej infrastruktury stanowiącej kościec współczesnej struktury wspierającej prowadzenie oraz implementacji badań naukowych. Jest to swego rodzaju układ wymiany usług pomiędzy środowiskiem naukowym a pozostałymi elementami rzeczywistości

³⁶⁷⁹Słownik Języka Polskiego. Tom 3: R – Z, Warszawa 1985.

społecznej, takimi jak środowiska ekonomiczne, polityczne oraz pozostałe³⁶⁸⁰. W kontekście współczesnego świata katalizatorem niniejszego procesu może być drastyczna redefinicja strategii analizy oraz walki ze skutkami zmian klimatycznych³⁶⁸¹. Sytuacja tego typu może być tożsama z sytuacją wyższego szkolnictwa w Polsce³⁶⁸², w perspektywie potęgującego się kryzysu demograficznego, co powoduje poważne zakłócenia w jego strukturze oraz funkcjonowaniu mechanizmów akademickich. Efektem będzie stopniowa zmiana perspektywy z długoterminowej analizy otaczającej rzeczywistości, identyfikacji najważniejszych mechanizmów oraz prac naukowych³⁶⁸³ na krótkoterminową nacechowaną maksymalizacją ekonomicznych rezultatów zgodnie z myśleniem gospodarczym, dążącym do uzyskania jak najwyższych wyników ponosząc jak najniższe koszty. Jest to odwrócenie myślenia naukowego zasadzającego się na dużym stopniu rozrzutności, czego przykładem może być rządowy program budowy bomby atomowej – projekt *Manhattan*³⁶⁸⁴ a także projekty konkurencyjnych mocarstw, wszystkie zakończone niepowodzeniem, nawet za cenę

3680Zjawisko interakcji pomiędzy wspólnotami wiedzy a wspólnotami politycznymi, jest wciąż jedną z najmniej zanalizowanych wymiarów współczesnych stosunków międzynarodowych. Z jednej strony koherentna wizja naukowa przyczynia się do indukowania koherentnego stanowiska różnych, często swarliwych czynników politycznych, jednakże z drugiej strony, możliwe jest wystąpienie sprzężenie zwrotnego pomiędzy środowiskiem politycznym a naukowym, które spowoduje wyjałowienie badań naukowych oraz nakierowanie ich na uzyskanie jednego, pożądanego efektu. Więcej szczegółów odnośnie interakcji pomiędzy obiema sferami aktywności społecznej, znaleźć można w A. Karpińska, *Between knowledge and policy making. Innovation studies in the perspective of constructivist model of epistemology*, „Rocznik Nauk Społecznych”, 2014, nr 6(4), s. 53 – 80; E. Adler, P. M. Haas, *Conclusion: Epistemic Communities, World Order, and the Creation of a Reflective Research Program*, „International Organization”. 1992, nr 46(1), s. 367 – 390.

3681Jedną ze ścieżek prowadzenia walki ze skutkami zmian klimatycznych jest wprowadzanie mechanizmów określanych jako reżimy międzynarodowe. M. Pietraś, *Międzynarodowy (...)*.

3682Szczegółową analizę sytuacji szkolnictwa wyższego w Polsce znaleźć można w raporcie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego za rok 2013. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, *Szkolnictwo wyższe w Polsce 2013*, URL: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_07/0695136d37bd577c8ab03acc5c59a1f6.pdf, [dostęp: 30.09.2016].

3683Szczególnie dobrze widać to na przykładzie studiów strategicznych, które z planowania oraz analizy, przekształcają się w formację mającą na celu dostarczenie wiarygodnych oraz przekonujących usprawiedliwień bieżącej polityki.

3684Projekt *Manhattan*, realizowany przez Stany Zjednoczone pod kierownictwem generała Leslie Grovesa, trwał od 1942 roku do 1947 roku, kiedy został oficjalnie zakończony. Przymiarki do konstrukcji atomowego urzędu wybuchowego, trwały od 1939 roku, jednak właściwy rozmach dopiero w roku 1942. W szczytowym momencie (1944) zatrudnionych było sto dwadzieścia dziewięć tysięcy pracowników różnej rangi i specjalizacji (osiemdziesiąt cztery tysiące pięciuset robotników budowlanych, czterdzieści tysięcy pięciuset techników i naukowców oraz). Siedziba główna projektu lokalizowana była w kompleksie Oak Ridge (Tennessee). Projekt posiadał dodatkowo kompleksy badawcze i produkcyjne zlokalizowane w Los Alamos (instytucja do testów produktów końcowych), Argonne, Hanford i inne. Na dzień 1 stycznia 1947 roku, koszt projektu oszacowano na dwa miliardy sto dziewięćdziesiąt jeden milionów USD, a wraz z alokacją zasobów wzrastały do dwóch miliardów czterystu milionów USD. Około 90% środków zostało spożytkowane na konstrukcję oraz utrzymanie instalacji, a jedynie 10% na rzeczywiste prace badawczo-rozwojowe. Dla porównania, koszt projektu *Manhattan* oscyluje na poziomie 90% kosztów wyprodukowania broni lekkiej przez przemysł amerykański w czasie wojny (bez kosztów produkcji amunicji) i 34% wydatków na produkcję czołgów na amerykańskiej ziemi. R. G. Hewlett, O. E. Anderson, *The New World 1939–1946*, University Park 1962, s. 723 – 724; K. D. Nichols, *The Road to Trinity: A Personal Account of How America's Nuclear Policies Were Made*, Nowy Jork 1987, s. 34 – 35.

zasobów skonsumowanych na ich inicjację oraz podtrzymanie³⁶⁸⁵. Reasumując, esencja tego przypadku jest pewien paradoks. Postęp naukowy generowany jest przez rozrzutność na którą stać tylko i wyłącznie *państwo narodowe*, będące w stanie w sposób ciągły przekazywać środki na badania i rozwój, pomijając rachunek ekonomiczny.

Po drugie, poważnym zagrożeniem dla delikatnych sieci stanowiących esencję systemu placówek oraz instytucji badawczych, jest bifurkacja struktury podmiotowej dostawców zasobów. Jest to konsekwencja scenariuszy zaprezentowanych w drugiej części niniejszego rozdziału. Zmiana konsystencji, liczby oraz możliwości poszczególnych podmiotów dostarczających zasoby na rzecz sieci naukowych, można stwierdzić trzy czynniki, które korelują z możliwością zastopowania postępu technologicznego. Pierwszym jest dalsze rozbitcie struktury państw, na podmioty, które będą dysponowały znacznie mniejszym potencjałem. Proces ten, niekiedy określanych jako *nowe średniowiecze* (ang. *new medievalism*)³⁶⁸⁶. Drugim, jest na tyle poważne ograniczenie potencjałów podmiotów, że ich ilość możliwa do przeznaczenia na rzecz sieci naukowych staje się niebezpiecznie mała. Scenariusz ten realizowany jest przede wszystkim w ramach bifurkacji podmiotowej struktury stosunków międzynarodowych przejawiającej się z rozdrobnieniem potencjału państwa narodowego na szereg podmiotów o charakterze trans- oraz subnarodowym. Trzecim, jest z kolei zmiana percepcji decydentów wynikających z ewolucji kontekstu społecznego, który spowoduje obniżenie priorytetu dla badań naukowych. Jest to element zaczerpnięty z wiązki scenariuszy *fin de siècle* – dekadencję.

Po trzecie, jest to atomizacja społeczeństwa będąca sprzężona z atomizacją struktury podmiotowej stosunków międzynarodowej. Przypadek ten wykazuje również silną korelację z kondycją struktur sieci uniwersyteckich oraz badawczych. Tendencje rozwoju ilościowego oraz jakościowego, będą miały decydujący wpływ na konstrukcję oraz odtworzenie ich struktury oraz możliwości będące koniecznością z powodu procesu zastępowalności pokoleń. Proces selekcji jest niezwykle rygorystyczny oraz nakierowany jest na rekrutację osób o

3685Wszystkie mocarstwa prowadziły prace nad atomowymi urządzeniami wybuchowymi, także przed wybuchem wojny. Paradoksalnie najbardziej zaawansowanym projektem dysponowała Francja. Po kapitulacji Francji w 1940 roku, całość sprzętu oraz dorobku naukowego zostało przejęte przez rząd niemiecki. W rezultacie można stwierdzić, że program niemiecki był jedynym, który prowadzony był bez znaczącego uczestnictwa transferu wiedzy oraz technologii ze Stanów Zjednoczonych. Co prawda z powodu braku dostępu do szczególnie cennych surowców, takich jak tlenek deuteru czy uran. W rezultacie prawdopodobnie finalnym jego efektem jest tak zwany kumulacyjny wybuchowy ładunek jądrowy o mocy do pół kilotony TNT, przetestowanych na poligonie w Turyngii i/lub na Rugii. Nie ma wiarygodnych danych na temat zastosowania tej broni na polu bitwy. Więcej szczegółów oraz spekulacji odnośnie projektu, znaleźć można w R. Karlsch, *Atomowa bomba Hitlera. Historia tajnych niemieckich prób z bronią jądrową* (tłum. J. Pasięka), Wrocław 2006.

3686Autorem tego terminu oraz jego definicji jest Hedley Bull. H. Bull, *The Anarchical Society*, Nowy Jork 1977.

odpowiedniej konsystencji intelektualnej, jednakże podstawowym wyzwaniem może być kondycja oraz dostępność chętnych będących zainteresowanymi rozpoczęciem funkcjonowania w ich strukturach. Wyjąłowieniu ulega również sfera aktywności pozwalającej na efektywne funkcjonowanie w większych grupach społecznych³⁶⁸⁷. Widać wyraźnie obserwowalny spadek możliwości indywidualnych oraz zdolności do funkcjonowania w większej grupie społecznej. Aby podtrzymać efektywność społeczności akademickiej, konieczne stanie się podjęcie działań naprawczych w celu uzupełnienia, nawet powierzchniowego, potencjału nowych członków społeczności akademickiej. W rezultacie naukowcy, zajmujący się prowadzeniem działalności naukowej, stają się często zakładnikami bieżących działań politycznych, albo udzielającym im bezwarunkowego poparcia, albo bezwarunkowo je kontestując³⁶⁸⁸.

Po czwarte jest to również kwestia wynikająca z konieczności podtrzymania istnienia oraz funkcjonowania sieci infrastruktury krytycznej stanowiącej podstawowe medium emulujące środowisko do nawiązywania oraz rozwoju transnarodowej sieci powiązań. Infrastruktura tego typu stanowi kościec transformacji środowiska międzynarodowego, odgrywając coraz większą rolę w kwestii nie tylko funkcjonowania stosunków międzynarodowych, lecz także w kwestii kształtowania i wykorzystywania siły w środowisku międzynarodowym. W kontekście interakcji z naukowymi sieciami epistemicznymi, należy wskazać, że ich istnienie oraz funkcjonowanie zależy od sprawności oraz przepustowości przede wszystkim sieci przesyłu oraz obróbki danych. W rezultacie niniejszego zapętlenia, jakiegokolwiek zakłócenia w cyrkulacji wewnętrznej będą miały dewastujący wpływ na sprawne funkcjonowanie i środowiska naukowego i infrastruktury krytycznej. Dodatkowo, wraz z obniżaniem się poziomu pojedynczych jednostek wchodzących w jego skład, oraz obniżeniem przepływów pomiędzy jednostkami, spada zainteresowanie infrastrukturą służącą przenoszeniu oraz obróbce danych. W rezultacie sfera odpowiedzialności za jej utrzymanie, konserwację oraz ewentualny rozwój przechodzi w ręce przedsiębiorstw komercyjnych, które zgodnie z logiką zaprezentowaną w poprzednim rozdziale koncertowało się na maksymalizacji własnych zysków, nawet kosztem dalszego rozwoju.

Reasumując, scenariusz *stagnacji*, generowany oraz inicjowany przez kryzys

3687Przykładowa analiza upośledzenia funkcjonowania większych grup społecznych: M. Mularska-Kucharek, *Kultura zaufania czy nieufności? O społecznym zaufaniu mieszkańców lokalnych społeczności*, „Więś i rolnictwo”, 2010, nr 2(147), s. 65 – 81.

3688Jednym z ostatnich przejawów takiej bezrefleksyjnej kontestacji może być zwołany Nadzwyczajny Kongres Historyków Dziejów Najnowszych, odbyty w dniu 5 listopada 2016 roku. W. Wybranowski, „Podziemny” kongres historyków, „Tygodnik Lisickiego. Do Rzeczy”, 2016, 19 września, URL: <http://dorzeczy.pl/id,10728/Podziemny-kongres-historykow.html>, [dostęp: 7.10.2016].

naukowych sieci epistemicznych, które poprzez desynchronizację wysiłku poszczególnych ośrodków badawczych, doprowadzi do niemal całkowitego wygaszenia impulsów rozwojowych w obrębie *technologicznego* megatrendu. Scenariusz ten będzie miał dość poważne konsekwencje dla zakresu przedmiotowego dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Wpływ ten będzie pokłosiem dwóch konsekwencji dla rzeczywistości politycznej. Pierwszym jest ograniczenie dopływu nowych idei oraz pomysłów do czynników politycznych związanych także z pojawieniem się nowych narzędzi w celu rozwoju nowych płaszczyzn siły w międzynarodowej rzeczywistości politycznej. Kwestia relacji pomiędzy politykami a środowiskiem naukowym stanowiła od dawna przedmiot analiz zarówno politologicznych jak i publicystycznych³⁶⁸⁹. W tym kontekście naukowcy są traktowani jako propagatorzy, którzy na podstawie często erystycznego zabiegu transferu autorytetu z jednej dziedziny, w której się specjalizują do innej, pożądaney przez decydentów³⁶⁹⁰ lub bardziej klasycznej odmiany *argumentu od nieśmiałości* (łac. *argumentum ad verecundiam*)³⁶⁹¹. W efekcie autorytet sieci epistemicznych oraz ich pojedynczych uczestników jest eksploatowany przez decydentów politycznych często wbrew ich naukowemu doświadczeniu. Po drugie, jak wskazano w trzecim rozdziale, wyższe, bardziej wysublimowane oraz skomplikowane mechanizmy generacji oraz projekcji siły wymagają istnienia ekstensywnej sieci infrastruktury krytycznej emulujących kontekst transnarodowej sieci powiązań społecznych. Im wyższe oblicze siły Lukesa – Bouldinga, tym bardziej niezbędne jest w celu efektywnego jego zastosowania istnienie ekstensywnej sieci infrastruktury krytycznej służącej jego zastosowaniu. W rzeczywistości można obserwować wzrost społecznego oraz politycznego zainteresowania *soft Power* jako konsekwencję jakościowego oraz ilościowego rozwoju globalnej sieci multimedialnej amplifikującej możliwości kanałów oddziaływania dotychczas ograniczonych poprzez bariery geograficzne oraz kulturowe. W rezultacie najbardziej wymagające elementy infrastruktury krytycznej generujące środowisko istnienia oraz funkcjonowanie najbardziej subtelnych oraz efektywnych środków oddziaływania siłowego. Oznacza to zniesienie możliwości ich wykorzystanie a w długoterminowym efekcie prowadzi do powrotu bardziej prymitywnych rozwiązań strategicznych.

Zakres przedmiotowy siły, zaprezentowany w trzecim rozdziale ulega zatem

3689Jedną z prób analizy oraz charakterystyki powiązań pomiędzy ośrodkami eksperckimi (*think tankami*) a ośrodkami decyzyjnymi, w tym kontekście w sferze bezpieczeństwa znaleźć można na przykład w publikacji A. Nitzke, M. Ślufińska, *Wpływ ośrodków eksperckich na kształtowanie polityki bezpieczeństwa w Polsce*, „Przegląd politologiczny”, 2015, nr 2, s. 59 – 73.

3690M. Sulczewski, *Propaganda polityczna. Zarys problematyki teoretycznej*, Warszawa 1972, s. 14 – 15.

3691T. Hołówa, *Kultura logiczna w przykładach*, Warszawa 2005, s. 112 – 114.

stopniowemu regresowi, zarówno w sferze możliwości oddziaływania międzynarodowego, jak i jego jakościowej konstrukcji. Jednym z najważniejszych elementów dynamizujących jego rozwój to aktywność naukowa rozumiana w tym kontekście jako podaż nowych narzędzi do siłowego wykorzystania a także koncepcji strategicznych pozwalających na optymalizację posiadanych zasobów. Dodatkowo, zgodnie z współcześnie obserwowanymi trendami w konstrukcji bardziej skomplikowanych systemów i narzędzi, współczesne najbardziej wysublimowane sposoby realizacji siły wymagają istnienia rozbudowanej sieci infrastruktury krytycznej pozwalającej na wytworzenie poszczególnych narzędzi oraz ich projekcję w noosferze, która sama wymaga istnienia infrastruktury w celu podtrzymania jej istnienia oraz funkcjonalności. Dodatkowo, niezbędnym elementem jest ekstensywna infrastruktura techniczna umożliwiająca ich istnienie w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. W ramach realizacji scenariusza *stagnacji*, zawarte zostanie założenie podstawowe o odcięciu naukowego wsparcia zarówno na poziomie samego narzędzia, jak i na poziomie obsługi środowiska koniecznego do jego wykorzystania. W rezultacie podstawowym skutkiem będzie utrata możliwości jego aplikacji w rzeczywistości międzynarodowej, a w konsekwencji stopniowy regres do bardziej pierwotnych form stosowania siły. Atrofia przedmiotowego zakresu siły będzie przebiegać niemal porównywalnie do poprzedniego scenariusza, poza trzema istotnymi szczegółami. Po pierwsze, obejmować będzie ona wszystkie sfery rzeczywistości naukowej, począwszy od podtrzymywania ekspansji *antroposfery*, a skończywszy na zaspokojeniu potrzeb jednostek oraz grup ludzkich. Po drugie, regres ten będzie niedostrzegalny z perspektywy obywateli, a nawet niektórych skupisk decydentów. Efektem będzie akceptowanie powolnego regresu cywilizacyjnego, ukrytego w gąszczu niewyszukanych rozrywek. Po trzecie, regres ten przejawiać się będzie również w redukcji mechanizmów zarządzania międzynarodowego, do XIX wiecznej koncepcji *koncertu mocarstw*. Na atrofii siły oraz naukowych sieci epistemicznych, opierać się będzie także atrofia mechanizmów *zarządzania międzynarodowego*. Wraz z wygaszeniem impulsów rozwojowych zostanie przeprowadzony polityczny powrót do sprawdzonych, oraz mniej kosztownych mechanizmów takich jak właśnie *koncert mocarstw*. W tym miejscu, należy zaznaczyć, że zmiana taka nie spotka się z oporem dużej liczby mocarstw pierwszego i drugiego rzędu, które już współcześnie wskazują na sprzeczność zaawansowanych, stałych i multilateralnych instytucji zarządzania systemem międzynarodowym z ich interesami narodowymi³⁶⁹². Przykładem działań tego typu mogą być relacje pomiędzy Unią Europejską a

³⁶⁹²W tym kontekście na pierwszy plan wysuwa się rosnący sprzeciw zwłaszcza mocarstw pierwszego rzędu, ze szczególnym Chin, Rosji oraz w mniejszym stopniu Indii, które postrzegają instytucje transnarodowe jako wręcz zagrożenie dla własnej suwerenności a także fizycznego istnienia. M. Ayoob, *Third World*

Federacją Rosyjską, które od pierwszej kadencji Władimira Władimirowicza Putina nakierowane są na zastąpienie relacji z Unią Europejską, relacjami z największymi jej członkami, traktując instytucje wspólnotowe jako uciążliwego oraz nieistotnego partnera³⁶⁹³. W ramach niniejszego scenariusza zakres przedmiotowy siły zostanie stopniowo zredukowany poprzez eliminację możliwości korzystania z bardziej zaawansowanych narzędzi zlokalizowanych w sferze *soft Power*. Najciekawszym elementem niniejszego scenariusza będzie fakt zamaskowania tej degeneracji poprzez masową, a także kreatywną implementację dotychczasowego dorobku naukowego ludzkiej cywilizacji. W rezultacie pod pozorem nieustannego rozwoju, środowisko międzynarodowe wejdzie w fazę stagnacji. W rezultacie można oczekiwać przenikania stagnacji do coraz bardziej pierwotnych wymiarów siły, powodując wypłaszczenie form oraz katalogu narzędzi stosowanych w jej ramach.

Wskazać można że prawdopodobieństwo realizacji stagnacji zakresu przedmiotowego siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym można oszacować na niezwykle niskie. Wynika to z trzech czynników. Po pierwsze, jest to konieczność uzyskania koniunktury niezwykle mało prawdopodobnych czynników określonych w pierwszej części niniejszego podrozdziału. W rezultacie sprzężenia pomiędzy postępowaniem, strukturą społeczeństwa a stanem infrastruktury krytycznej oraz niezbędnych do jego wywołania czynników wstępnych. Po drugie, niniejszy scenariusz zakłada rozszerzenie procesów stagnacji na całość transnarodowych sieci epistemicznych w dziedzinie prowadzenia badań naukowych oraz sieci wspierających. Efektem wejścia w rywalizację pomiędzy poszczególnymi podmiotami, która spowoduje reaktywację sieci dotkniętych stagnacją, lub nawet usunięcie dysfunkcyjnych elementów w trakcie klasycznych procesów, na przykład wojny. Po trzecie, realizacja niniejszego scenariusza opiera się na założeniu, że procesy tego typu umkną uwagi centrów decyzyjnych, które nie podejmą zawczasu działań naprawczych zmierzających do odwrócenia niekorzystnego rozwoju środowiska międzynarodowego. Sytuacja taka jest niezwykle mało

Perspectives on Humanitarian Interventions and International Administration, „Global Governance”, 2004, nr 10(1), s. 108.

3693 Jest to dość intrygująca teza, jednakże obserwując reakcje zarówno Wspólnot Europejskich jak i Sojuszu Północnoatlantyckiego na sprzeciw Federacji Rosyjskiej w kontekście przyjęcia nowych członków, ze szczególnym uwzględnieniem państw środkowoeuropejskich, w tym Polski, można zauważyć, że o ile podmiot o charakterze polityczno-militarnym zdobył się na uznanie przynajmniej częściowe wyjątkowego statusu Rosji, poprzez stworzenie niezwykle ścisłej więzi, ustępującej jedynie pełnemu członkostwu, o tyle regionalna instytucja integracyjna nie zdecydowała się wyjść z analogiczną propozycją. Z tego też powodu, pomimo energicznego kontestowania aktywności NATO na arenie międzynarodowej, dość często między stronami dochodzi do zawarcia kompromisu, czy to formalnego, czy też doraźnego, w przypadku relacji z Unią Europejską, pomimo nominalnej poprawności, można zaobserwować dążenie do eliminacji zaangażowania instytucji wspólnotowych w bilateralne relacje Rosji z państwami członkowskimi, począwszy od konstrukcji rurociągu Nord Stream I i II, a skończywszy na fitosanitarnych sporach, co miało miejsce w przypadku Polski w latach 2007 – 2008, które ustały po tym, jak spór został przeniesiony z powrotem na płaszczyznę bilateralną.

prawdopodobna w związku ze zwiększeniem liczby oraz poziomów zarządzania środowiskiem międzynarodowym, co kształtuje niesamowicie skomplikowany mechanizm stanowiący ekstrapolację systemu równowagi władzy (ang. *check and balance*) w ujęciu Monteskiusza³⁶⁹⁴. Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że stagnacja jest najmniej prawdopodobną wiązką naszkicowanych scenariuszy.

5.2.5. Załamanie się cywilizacji

Ostatnią wiązką scenariuszy kształtującą zakres przedmiotowy dynamiki siły w późnowestfalskim scenariuszu siły jest scenariusz niezwykle podobny do pierwszego – *technokatastrofy*. W przeciwieństwie do niego, różny będzie mechanizm inicjujący realizację powyższego scenariusza, określanego jako *załamanie się cywilizacji*. Zamiast bowiem wynikać z błędu oraz braku zdolności prognostycznych, zarówno pojedynczych ludzi jak i większych grup społecznych, stanowi efekt zdarzenia losowego, nieprzewidywalnego oraz przeprowadzonego na skalę, która spowoduje globalne oraz ciężkie skutki jego wystąpienia. W rezultacie zostaną dokonane na tyle poważne zniszczenia sieci transnarodowej infrastruktury krytycznej, że wszystkie wyższe wymiary siły zostaną niemal symultanicznie wyłączone, pozostawiając do dyspozycji społeczności międzynarodowej jedynie pierwotne narzędzia, takie jak środki przymusu bezpośredniego. Zmiany będą jednakże gwałtowne i na tyle drastyczne, że pozostawią żywym wspomnienie złotego wieku w historii ludzkości, odebranego przez wielki kataklizm. W rezultacie pamięć o utraconej cywilizacji, a także pragnienie odzyskania dawnej świetności, będzie stanowił istotny element oraz narzędzie w walce o jej przywrócenie. Poniższy podrozdział będzie podzielony na trzy podstawowe części. Pierwsza skupi się na możliwych wydarzeniach inicjujących realizację niniejszej wiązki scenariuszy. Druga będzie odnosił się od podobieństw oraz różnic wynikających z porównania zakresu przedmiotowego siły do wiązki scenariusza *technokatastrofy*. Trzecia odpowie na pytanie o prawdopodobieństwo jego realizacji.

Przechodząc do szczegółowej analizy parametrów niniejszego scenariusza, należy zwrócić uwagę na wydarzenie, które nada ton realizacji niniejszej wiązki – a więc przyczynę

3694W tym kontekście na poziomie międzynarodowym będą reprodukowane instytucje narodowe, które z grubsza podzielić można na trzy najważniejsze kategorie instytucji: ustawodawcze, zarządzające procesem legislacji; wykonawcze, zarządzające implementacją ustawodawstwa oraz sędziowskie, prowadzące nadzór nad implementacją prawa oraz korygującą zachowania społeczne zgodnie z jego literą oraz duchem. Pomiędzy tymi instytucjami istnieje szereg mechanizmów, dzięki którym możliwe jest wzajemne wpływania na siebie, rozstrzyganie sporów kompetencyjnych oraz synchronizacja stanowiska bez konieczności scalania instytucji należących do różnych władz, czy też ustanawiania hegemonii jednej grupy nad innymi. Część naukowców wkomponowuje w powyższy mechanizm także czwartej władzy, jak określa się system medialny, zarządzający społeczną interpretację wszystkich elementów procesu stanowienia prawa.

załamania się cywilizacji. Co więcej, identyfikacji tych wydarzeń stanowić dość poważne wyzwanie, ponieważ muszą one spełnić szereg wyśrubowanych parametrów. Po pierwsze, muszą to być wydarzenia na wielką skalę, zdolną oddziaływać na cały glob. Oznacza to, że nawet jeśli zmiana będzie niewielka, musi ona pociągnąć za sobą poważną ewolucję całości systemu. Po drugie, nie może być to wydarzenie antropogenicznego pochodzenia. Musi ono posiadać wyłącznie naturalne przyczyny oraz jedynie w marginalnym stopniu może być poddawana ludzkiemu oddziaływaniu. Z tego też powodu, pomimo wielu podobieństwa ze scenariuszem *technokatastrofy*. Rozłączność zachodzi głównie z powodu genezy wydarzenia inicjującego. Wskazać można na trzy podstawowe grupy, na które podzielić można powyższe wydarzenia. Pierwszą są katastrofy o charakterze astronomicznym³⁶⁹⁵. Drugą, są tak zwane megakataklizmy³⁶⁹⁶. Trzecią jest szóste wielkie wymieranie³⁶⁹⁷. Po trzecie, wydarzenia tego typu powinny posiadać niszczący potencjał, powodujący rozległe, niemal nienaprawialne zniszczenia w globalnej infrastrukturze, a także niweczając wysiłki na rzecz jej rekonstrukcji, ze szczególnym uwzględnieniem jej krytycznych elementów.

Podstawowym wyzwaniem związanym z nimi jest fakt niedostatecznego poznania mechanizmów rządzących *biosferą*, aby w pełni skutecznie przewidzieć wydarzenia tego typu. Wynika to z czterech podstawowych kwestii. Po pierwsze, nie istnieje płaszczyzna komunikatywna pomiędzy dziedzinami nauki odpowiedzialnymi z jednej strony za

3695W tym kontekście katastrofy tego typu wykazują egzogenezę w odniesieniu do podwójnego układu Ziemia-Księżyc, a także znacznie większy poziom energetyczny niż pozostałe możliwe katastrofy.

3696W tym kontekście katastrofy tego typu wykazują endogenezę w odniesieniu do podwójnego układu Ziemia-Księżyc, co oznacza, że są ograniczone jedynie do poziomu energetycznego oraz zasobów zlokalizowanych w przestrzeni lokalnej. Co więcej, megakatastrofy stanowią jedynie niewielki wycinek wszystkich dostępnych katastrof, odnosząc się jedynie do tych o największym poziomie energetycznym oraz niszczycielskości, występujących niezwykle rzadko w historii naszej planety.

3697Teorie wielkiego wymierania stanowią odpowiedź na wyzwanie związane z poważnym ubytkiem bioróżnorodności w stosunkowo krótkim czasie. Naukowcy wciąż nie są zgodni co do natury, przyczyn, ale też ich faktycznego wystąpienia. Na obecną chwilę można stwierdzić, że wydarzenia tego typu jak wymieranie jednego lub kilku gatunków albo na skalę lokalną, regionalną lub globalną są dość częstym zjawiskiem. Jednakże w historii naszej planety można wskazać na obecność jedynie pięciu wydarzeń, które przyjmują olbrzymią amplitudę, zauważalną zarówno w skamienielinach, jak i na przyszłym kierunku ewolucji organizmów żywych. W kolejności chronologicznej, są to: wymieranie ordowicko-sylurskie (czteryście pięćdziesiąt – czteryście czterdzieści milionów lat temu, pochłonęło 27% rodzin, 57% rodzajów oraz 60% - 70% gatunków organizmów żywych), wymieranie późnodewońskie (trzysta siedemdziesięciu pięć – trzysta sześćdziesiąt milionów lat temu, pochłonęło 19% rodzin, 50% rodzajów oraz 70% gatunków organizmów żywych), wymieranie permsko-triasowe (dwieście pięćdziesiąt dwa miliony lat temu, pochłonęło 57% rodzin, 83% rodzajów, 90% - 96% gatunków organizmów żywych), wymieranie triasowo-jurajskie (dwieście jeden milionów trzysta tysięcy lat temu, pochłonęło 23% rodzin, 48% rodzajów oraz 70% - 75% gatunków organizmów żywych), wymieranie kredowo-paleogeńskie (sześćdziesiąt sześć milionów lat temu, pochłonęło 17% rodzin, 50% rodzajów oraz 75% gatunków organizmów żywych). Część naukowców, związanych z ruchem ekologicznym wskazuje, że współcześnie można znaleźć ślady świadczące o występowaniu analogicznego procesu, określonego wręcz jako szóste wielkie wymieranie – wymieranie holocenijskie. G. Ceballos, P. R. Ehrlich, A. D. Barnosky, A. García, R. M. Pringle, T. M. Palmer, *Accelerated modern human-induced species losses: Entering the sixth mass extinction*, „Science Advances”, 2015, nr 1(5), URL: <http://advances.sciencemag.org/content/1/5/e1400253.full.pdf+html>, [dostęp: 14.10.2016].

skonstruowanie wiarygodnej prognozy, a z drugiej za sporządzenie planu skutecznego przeciwdziałania oraz łagodzenie skutków wydarzenia tego typu. Jest to szczególnie widoczne w przypadku wulkanów. Geologia, analizująca wydarzenia tego typu posługuje się perspektywą czasową liczoną w setkach tysięcy lub nawet milionach lat³⁶⁹⁸, w przewidywaniu kolejnych wydarzeń, podczas gdy zarządzanie kryzysowe potrzebuje niezwykle precyzyjnych prognoz, niekiedy podawanych co do dnia, aby nie zaburzać codziennej aktywności społeczności lokalnej. Oznacza to, że wydarzenia tego typu nie są brane pod uwagę przy planowaniu strategii działań politycznych, zwłaszcza na poziomie narodowym. Natomiast uzupełnieniem tego braku jest szereg organizacji oraz pojedynczych ludzi tworzących tak zwany *ruch survivalistyczny (survivalists)*³⁶⁹⁹, zajmującego się przygotowaniem na ewentualne sytuacje mogących wystąpić w ramach załamania się cywilizacji.

Po drugie, wydarzenia spełniające warunki niezbędne do zainicjowania scenariusza *załamania się cywilizacji* występują niezwykle rzadko. Co więcej, żadne z nich nie zaistniało w trakcie trwania historii ludzkości, choć wystąpiły co najmniej trzy, które zbliżyły się do punktu krytycznego. Pierwszym i zdecydowanie najpoważniejszym była erupcja superwulkanu Toba na Sumatrze około siedemdziesięciu pięciu tysięcy lat przed Chrystusem, doprowadzając do ochłodzenia klimatu na co najmniej jeden tysiąc osiemset lat oraz niemal powodując zagładę gatunku *homo sapiens sapiens* w myśl tak zwanej teorii ewolucyjnego wąskiego gardła (*population/genetic bottleneck theory*)³⁷⁰⁰. Kolejnym wydarzeniem był wybuch wulkanu na wyspie Santoryn pomiędzy 1642 – 1540 roku przed Chrystusem, która

3698Dla przykładu, niektóre szacunki wskazują, że wymieranie dinozaurów, przebiegając relatywnie szybko trwało około dziesięciu tysięcy lat. S. Mukhopadhyay, K. A. Farley, A. Montanari, *A Short Duration of the Cretaceous-Tertiary Boundary Event: Evidence from Extraterrestrial Helium-3*, „Science”, 2001, nr 291(5510), s. 1952 – 1955. Na tym tle perspektywa politologa, oceniającego do siedmioletniej kadencji poszczególnych polityków wydaje się szczególnie niedostosowana do uchwycenia oraz identyfikacji tak rozciągniętych w czasie procesów.

3699Jednakże z powodu niewielkiego zakresu oraz liczebności tego ruchu, pojawiają się pytania odnośnie efektywności tego ruchu w zapewnieniu bezpieczeństwa wystarczającej części populacji, aby zapewnić ciągłość istnienia gatunku. Pewnym uzupełnieniem mogą być jednostki tak zwanej obrony terytorialnej oraz obrony cywilnej, które w kontekście eskalacji asertywnych działań Federacji Rosyjskiej w środowisku międzynarodowym, stają się popularne oraz rekonstruowane w państwach środkowoeuropejskich. W niektórych państwach, formacje tego typu są szczególnie liczne oraz efektywne. *Ćwiczenia rosyjskiej obrony cywilnej. Próby reagowania na uderzenia bronią masowego rażenia*, „Defence24.pl”, 2016, 8 października, URL: <http://www.defence24.pl/465481,cwiczenia-rosyjskiej-obrony-cywilnej-proby-reagowania-na-uderzenia-bronia-masowego-razenia>, [dostęp: 14.10.2016].

3700W tym kontekście teoria ta odnosi się do wydarzeń zewnętrznych powodujących drastyczny spadek liczebności populacji danego gatunku, a co za tym idzie jego genetycznego zróżnicowania, aż do poziomu zagrażającego dalszej egzystencji jako oddzielnego gatunku. W przypadku ludzkości prawdopodobnym kandydatem na wydarzenie inicjujące był właśnie wybuch superwulkanu Toba, pozostawiając populację obejmującą pomiędzy tysiącem a dziesięcioma tysiącami par rozplodowych. S. H. Ambrose, *Late Pleistocene human population bottlenecks, volcanic winter, and differentiation of modern humans*, „Journal of Human Evolution”, 1998, nr 34(6), s. 623–651.

prawdopodobnie doprowadziła do załamania się cywilizacji minojskiej na Krecie i w Grecji³⁷⁰¹. Trzecie tak poważne wydarzenie nastąpiło w 1815 roku w przypadku erupcji wulkanu Tambora na Sumatrze, co doprowadziło do obniżenie globalnych temperatur co najmniej na rok, a prawdopodobnie na tysiąc lat³⁷⁰².

Po trzecie, wydarzenia tego typu posiadają różne natury oraz genezy, przez co niezwykle trudno zaproponować jeden, spójny mechanizm zarządzania kryzysowego. Szczególnie, że ich oddziaływanie ma wręcz globalny charakter, a świadomość ludzi, zwłaszcza na stanowiskach decyzyjnych, nie jest jednolita.

Po czwarte, jest to również wzrastająca podatność współczesnej cywilizacji na wyzwania związane z naturą tych wydarzeń. Efekty, zwłaszcza te najpoważniejsze, związane z zanieczyszczeniem atmosfery, spowodują konsekwencje na które współczesna cywilizacja jest szczególnie podatna, zwłaszcza w dwóch sferach. Pierwszą jest to zakłócenie łączności zarówno samolotowej jak i radiowej, na skalę globalną co spowoduje ograniczenie w przepływie informacji. Na mniejszą skalę widoczne to było w 2010 roku, na przykładzie lokalnej erupcji islandzkiego wulkanu Eyjafjallajökull, co na kilka dni wręcz sparaliżowało ruch lotniczy w Europie oraz ograniczyło przeloty przez Atlantyk³⁷⁰³. Drugą jest niezwykła wrażliwość nasza cywilizacja wykazuje na wszelkie zakłócenia w produkcji oraz dystrybucji żywności.

Kontekst międzynarodowy jest wręcz uwarunkowany na realizację niniejszego scenariusza. Głównym wyzwaniem dla jego realizacji jest niskie prawdopodobieństwo wystąpienia wydarzeń tego typu w założonym okresie. Wydarzenia inicjujące realizację scenariusza *załamania cywilizacji* można podzielić na dwie kategorie. Pierwszą są wydarzenia o charakterze eksternistycznym względem Ziemi, wykorzystujące zasoby oraz możliwości pochodzące spoza podwójnego układu Ziemia-Księżyc. W jego ramach wyróżnić można trzy grupy wydarzeń: wydarzenia poza Układu Słonecznego, burze słoneczne oraz uderzenia asteroid. Drugą są wydarzenia o charakterze endemicznym dla podwójnego układu Ziemia-Księżyc, ze szczególnym uwzględnieniem superwulkanów (potencjalna siła erupcji – VEI 8³⁷⁰⁴), tsunami oraz trzęsień ziemi. Elementem łączącym powyższą kategorię, jest fakt, że ich

3701B. Molloy, F. McCoy, R. Megarry, D. Govantes-Edwards, M. Pavlacky, *Tephra, tsunamis and chronology at Priniatikos Pyrgos* [w:] *A Cretan Landscape through Time: Priniatikos Pyrgos and Environs*, red. B. Molloy, C. Duckworth, Oxford 2014, s. 43 – 53.

3702S. Self, S. Blake, *Consequences of Explosive Supereruptions*, „Elements”, 2008, nr 4 (1), s. 41.

3703M. T. Gudmundsson, T. Thordarson, Á. Höskuldsson, G. Larsen, H. Björnsson, F. J. Prata, B. Oddsson, E. Magnússon, T. Högnadóttir, G. N. Petersen, Ch. L. Hayward, J. A. Stevenson, I. Jónsdóttir, *Ash generation and distribution from the April-May 2010 eruption of Eyjafjallajökull, Iceland*, „Scientific Reports”, 2012 nr 2(572), URL: http://www.nature.com/articles/srep00572?WT.ec_id=SREP-20120821, [dostęp: 21.10.2016].

3704Indeks eksplozywności wulkaniczne, VEI po raz pierwszy opracowali Christopher Newfall i Stephena Selfa w 1982 roku. Poprzez porównanie historycznych erupcji, analizie powstałych po nich śladów oraz świadectw

główną przyczyną są miany wewnątrz planety, powodujące konieczność głębokiej rekonfiguracji jej struktury wewnętrznej oraz zniszczenia dużych połaci powierzchni. Jednakże nie należy zapominać o umowności niniejszego podziału. Z powodu badań geologicznych, część naukowców wydaje się łączyć dużą część powyższych fenomenów w kompleksową oraz niszczycielską formę określaną jako masowe wymieranie (*mass extinction event*)³⁷⁰⁵. We współczesnym świecie wystarczy również jego znacznie mniejsze wersje, aby uszkodzić infrastrukturę krytyczną w stopniu wystarczającym do przeformatowania zakresu przedmiotowego siły.

Pierwsza grupa wydarzeń, wykazująca charakter zewnętrzny w stosunku do podwójnego układu Ziemia-Księżyc, opiera się na jego interakcji ze zjawiskami generowanymi przez inne ciała niebieskie, takie jak gwiazdy, planety i planetoidy. Zdarzenia tego typu, choć wahają się od rozbłysków gamma³⁷⁰⁶ aż po bombardowanie meteorami, różniąc się pomiędzy sobą w zależności od własnej natury oraz skali, wykazują szereg wspólnych cech.

Po pierwsze, w ramach tych wydarzeń dochodzi do uwolnienia olbrzymiej energii, rzadko spotykanej w warunkach naturalnych na Ziemi. Dla przykładu, jednym z wydarzeń tego typu było zderzenie Ziemi z planetoidą o średnicy dziesięciu kilometrów, średniej gęstości rzędu 3,3 tony na metr sześcienny oraz poruszającą się przez Układ Słoneczny z prędkością rzędu dwadzieścia dwa kilometry na sekundę. W rezultacie zderzenia, została wyzwolona energia rzędu 10^8 Mt TNT³⁷⁰⁷, przekraczając skalą nie tylko wytwory rąk ludzkich, lecz także najbardziej spektakularne wydarzenia o charakterze endemicznym dla

historycznych oszacowali oni ich wymiary oraz siłę. Stworzyli katalog powstałych erupcji uszeregowując je od najmniejszej do największej, stosując następujące kryteria: historyczny opis, wyrzut materiałów piroklastycznych, wysokość pióropusza dymu, opis jakościowy, typ erupcji, czas trwania, eksplozywność, wyrzut materiałów do troposfery oraz wyrzut materiału do stratosfery. W rezultacie historycznie odnotowane erupcje podzielono na dziewięć kategorii: osiem obserwowalnych w perspektywie historycznej (w latach 1500 – 1970), dziewięta istniejąca tylko teoretycznie. I tak, w przypadku VEI 0, erupcja nie produkuje żadnej eksplozji, wyrzuca 10^4 m³ materiałów piroklastycznych, produkuje pióropusz o wysokości poniżej stu metrów nad kraterem, opisywana jest głównie jako łagodna, typu hawajskiego, w ramach której występuje jedynie wypływ lawy lub błota. Dodatkowo, wyrzut pyłów i gazów do troposfery jest minimalny, a do stratosfery w ogóle nie występuje. W przypadku VEI 8, erupcja jest silnie eksplozywna, opisywana jako bardzo duża, powodująca wyrzut 10^{12} m³ materiałów piroklastycznych, produkuje pióropusz sięgający powyżej dwudziestu pięciu kilometrów nad poziom morza, opisywana jest jako poważny kataklizm, typu ultra-pliniańskiego, trwająca ponad dwanaście godzin, oraz wyrzucająca olbrzymią masę pyłu i gazu do troposfery oraz stratosfery. W historii na dzień napisania cytowanego artykułu, stwierdzono wystąpienie wśród znanych człowiekowi erupcji: siedemset pięćdziesiąt pięć erupcji typu VEI 0, dziewięćset sześćdziesiąt trzy erupcje typu VEI 1, trzy tysiące sześćset trzydzieści jeden erupcji typu VEI 2, dziewięćset dwadzieścia cztery erupcje typu VEI 3, trzysta siedem erupcji typu VEI 4, sto sześć erupcji typu VEI 5, czterdzieści sześć erupcji typu VEI 6, cztery erupcje typu VEI 7 i zero erupcji typu VEI 8. Ch. G. Newhall, S. Self, *The Volcanic Explosivity Index (VEI): An Estimate of Explosive Magnitude for Historical Volcanism*, „Journal of geophysical research”, 1982, nr 87(C2), s. 1231 – 1238.

3705Kombinacja przyczyn począwszy od masywnych eksplozji wulkanicznych, aż po niedotlenienie oceanów oraz zmiany klimatyczne, mogła spowodować największe masowe wymieranie w dziejach.

3706Gamma-ray bursts, red. Ch. Kouveliotou; S. E. Woosley; R. A. M. J. Wijers, Cambridge 2012.

planety. Efektem samego wydarzenia jest na tyle poważna transformacja mechanizmów regulujących ziemski ekosystem co spowodowało eliminację wszystkich gatunków o masie ciała przekraczającej dwadzieścia kilogramów. Co więcej, samo wydarzenia na skalę kosmiczną jest relatywnie niewielkie. Do największych wydarzeń tego typu zaliczyć można tak zwane rozbłyski gamma (*gamma-ray burst*, GRB), czyli nagłe wyrzuty wysokoenergetycznego oraz wysokoprzenikliwego promieniowania, towarzyszące największym wybuchom we wszechświecie – supernowym. Mają one dewastujący wpływ nie tylko na określony system ale wręcz na cały region Galaktyki. Dla przykładu, część naukowców jest przekonana, że masowe wymierania sprzed czterysta pięćdziesiąt pięć – czterysta trzydzieści milionów lat, tak zwane ordowicko-sylurskie, zostało spowodowane właśnie wydarzeniem tego typu. W ich przekonaniu, źródłem była supernowa zlokalizowana około sześć tysięcy lat świetlnych od Ziemi, której wybuch wygenerował impuls promieniowania gamma długi na dziesięć sekund³⁷⁰⁸, który doprowadził do zmian w ziemskiej atmosferze i spowodował wymarcia 49-60% rodzin oraz 85% wszystkich ówczesnych gatunków, w tym owadów³⁷⁰⁹.

Po drugie, zasięg tych wydarzeń jest całkowicie globalny. Ich efekty dodatkowo są rozprawdane równomiernie po powierzchni świata także przez naturalne mechanizmy cyrkulacji atmosferycznej oraz oceaniczne. Oznacza to, że nie jest możliwe zlokalizowanie oraz odseparowanie rejonów dotkniętych katastrofą tego typu, a ich efekty obejmują cały glob w mniej więcej jednakowym stopniu.

Po trzecie, mechanizmy generujące wydarzenia tego typu są całkowicie poza kontrolą człowieka, nawet pod kątem zarządzania skutkami ich wystąpienia. W rezultacie instrumentarium oraz możliwości infrastruktury krytycznej współczesnej cywilizacji okazały się niewystarczające aby podjąć efektywne przeciwdziałanie wystąpienia tych wydarzeń. Co jest jednak pewne, to że wystąpienie wydarzenia zewnętrznego wobec układu Ziemia-Księżyc spowoduje drastyczny spadek funkcjonalności kategorii siły w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych.

Po czwarte, mechanizmy generujące wydarzenia tego rodzaju są dramatycznie rozciągnięte w czasie i przestrzeni. Dla przykładu: jedna z teorii naukowych głosi, że planetoida, która doprowadziła do wyginięcia dinozaurów, pochodziła z obłoku Oorta, a na

3707C. Covey, S. L. Thompson, P. R. Weissman, M. C. MacCracken, *Global climatic effects of atmospheric dust from an asteroid or comet impact on Earth*, „Global and Planetary Change”, 1994, nr 9, s 263.

3708A.L. Melott, B.C. Thomas, *Late Ordovician geographic patterns of extinction compared with simulations of astrophysical ionizing radiation damage*, „Paleobiology”, 2009, nr 35, s. 311–320.

3709C. C. Labandeira; J. J. Sepkoski, *Insect Diversity in the Fossil Records*, „Science. New Series”, 1993, nr 261(5119), s. 311.

orbitę kolizyjną z Ziemią została skierowana przez grawitację gwiazdy przechodzącej w bliskiej odległości od Układu Słonecznego, przypuszczalnie kilka milionów lat przed właściwym wydarzeniem³⁷¹⁰. Oznaczać to może, że najprawdopodobniej mechanizmy te już zostały uruchomione bez świadomości współczesnych podmiotów międzynarodowych.

Po piąte, pomimo krótkiego czasu trwania, wydarzenia tego typu powodują dość długofalowe konsekwencje liczone w tysiącach, jeśli nie milionach lat. Oznacza to, że prawdziwym wyzwaniem jest odkształcenie mechanizmów funkcjonowania naszej planety, często w zakres zmian niekorzystnych dla ludzkiej egzystencji: począwszy od nuklearnej zimy trwającej setki lat a skończywszy na wzroście poziomu promieniowania tła. W rezultacie siła będzie wykorzystywana z powrotem głównie do interakcji ze zmienioną biosferą raczej niż do zarządzania resztkami antroposfery.

W ramach tej grupy na szczególne wyróżnienie zasługuje scenariusz zakładający konfrontację z obcą cywilizacją techniczną, mającą potencjalnie realną możliwość opuszczenia planety macierzystej oraz wejście w interakcję z ziemskim systemem stosunków międzynarodowych. Scenariusz ten jest najmniej prawdopodobny, balansujący na granicy percepcji analitycznej, a został przywołany za sprawą opinii Stephen Hawkinga, który optuje za opinią, że kontakt z kosmitami jest kwestią najbliższej przyszłości oraz że nie muszą być oni przyjaźnie nastawieni do ludzi. Z tego też powodu niezbędne jest powołanie odpowiedniej instytucji afiliowanej przy ONZ³⁷¹¹. Jednakże ze względu na obecny stan wiedzy, ani prawdopodobieństwa, ani rozmach, ani nawet scenariusz rozwoju tych wydarzeń wciąż pozostają poza możliwościami określenia na podstawie dotychczasowych doświadczeń człowieka.

Drugą kategorią zdarzeń mogących zainicjować scenariusz *załamania cywilizacji* są wydarzenia endemiczne dla podwójnego układu planetarnego Ziemia-Księżyc. Esencją wydarzeń tego typu jest zmiana wewnętrznej konfiguracji układów oraz mechanizmów funkcjonowania planety. Największym bowiem błędem w powszechnym rozumieniu świata, jest przyjęcie założenia że jest on w zasadzie niezmienny bez ingerencji ze strony człowieka.

3710 Hipoteza odnosząca się właśnie do istnienia albo stałego (hipoteza Nemesis lub Tyche) albo przejściowego (L. A. Molnar, R. L. Mutel, *Close Approaches of Stars to the Oort Cloud: Algol and Gliese 710*, „Bulletin of the American Astronomical Society”, 1997, nr 29, s. 1315) towarzysza Układu Słonecznego, powodujące regularne zakłócenia w orbitach obiektów zlokalizowanych w tak zwanym Obłoku Oorta, co skutkuje *bombardowaniem* układu wewnętrznego kometami i asteroidami. W tym kontekście można przywołać również teorię Shiwy – M. R. Rampino, B. M. Haggerty, *The "Shiva hypothesis": impacts, mass extinctions and the galaxy*, „Earth, Moon and Planets”, 1996, nr 72, s. 441 – 460. Jednakże w związku z brakiem przekonujących argumentów potwierdzających, rozważania te pozostają w sferze teoretycznej.

3711 J. Leake, *Stephen Hawking: Kosmici istnieją*, „Polska The Times”, 2010, 25 kwietnia, URL: <http://www.polskatimes.pl/artukul/248568,stephen-hawking-kosmici-istnieja,2,id,t,sa.html>, [dostęp: 21.10.2016]; J. Leake, *Komisarz ONZ ds. kontaktu z UFO*, „Polska The Times”, 2010, 28 września, URL: <http://www.polskatimes.pl/artukul/313174,komisarz-onz-ds-kontaktu-z-ufo,id,t.html>, [dostęp: 21.10.2016].

W rzeczywistości można wskazać na co najmniej trzy zakresy zmian. Pierwszym jest zmienność ciągła oraz liniowa, choć nieodczuwalna w perspektywie ludzkiego życia ani nawet w perspektywie długoletniej obserwacji świata, jak na przykład ruch kontynentów³⁷¹². Drugim są zmiany o charakterze cyklicznym. Widoczne w perspektywie średnioterminowej zmiany o relatywnie niskim poziomie natężenia, jednak odczuwalne zarówno przez jednostki jak i całe społeczności. Przykładem tych zmian jest cyrkulacja atmosferyczna³⁷¹³ oraz oceaniczna³⁷¹⁴. Trzecim, analizowanym w niniejszym scenariuszu są spektakularne oraz niezwykle gwałtowne wydarzenia o olbrzymim znaczeniu zarówno dla życia jednostek oraz całych społeczności.

Wydarzenia tego typu charakteryzują się czterema cechami, które będą miały znaczący wpływ na środowisko międzynarodowe. Po pierwsze, są to wydarzenia ograniczone do powierzchni Ziemi. W rezultacie, w porównaniu do poprzedniej kategorii, energia tych wydarzeń jest olbrzymia, choć ograniczona do wykorzystanie potencjału istniejącego w obrębie układu podwójnego Ziemia-Księżyc. Po drugie, wydarzenia tego typu podzielić można na trzy podstawowe kategorie genetyczne. Pierwszą jest zmiana dynamiki wnętrza planety, która wizualizuje się na jej powierzchni w postaci wybuchów wulkanów oraz trzęsień ziemi. Drugą jest zmiana dynamiki wnętrza planety, która realizowana jest za pośrednictwem hydrosfery. Trzecią jest zmiana wewnętrznej dynamiki cyrkulacji atmosferycznej. W rezultacie do tej grupy należą szczególnie spektakularne przypadki z każdej kategorii: erupcje superwulkanów (VEI 8)³⁷¹⁵, super trzęsienia ziemi (dziesięć stopni w skali Richtera)³⁷¹⁶,

3712 Absolutna prędkość wędrówki kontynentów waha się pomiędzy 0,95 centymetra rocznie (płyta euroazjatycka) a 8,55 centymetra rocznie (płyta kokosowa). Relatywna prędkość (względem płyty pacyficznej) wędrówki kontynentów waha się pomiędzy 0 centymetra rocznie (indyjska, arabska, afrykańska i karaibska) do 1,33 centymetra rocznie (płyta nazca). W porównaniu do długości równika czterdziestu tysięcy siedemdziesięciu pięciu kilometrów, prędkość ta jest dosłownie niezauważalna. Zhen Shao Huang, *Speed of the Continental Plates*, „The Physics Factbook”, 1997, URL: <http://hypertextbook.com/facts/ZhenHuang.shtml>, [dostęp: 21.10.2016].

3713 O interakcji długich cykli klimatycznych z obserwowalnymi zmianami klimatu, związanych z dłuższymi, wieloletnimi cyklami klimatycznymi, których obserwację podjęto dopiero ostatnio pisał na przykład w: B. Łykowski, *O naturalnych i antropogenicznych zmianach klimatu*, „Przegląd Naukowy”, 2007, nr 1(35), s. 85 – 92.

3714 O interakcji długich cykli oceanicznych z obserwowalnymi zmianami klimatu, związanych z rozkładem oraz natężeniem prądów oceanicznych, których obserwację podjęto dopiero w ostatnich latach stanowi dość popularny temat zarówno w kulturze popularnej jak i literaturze naukowej: B. Hansen, S. Østerhus, D. Quadfasel, W. Turrell, *Already the Day After Tomorrow?*, „Science”, 2004, nr 305(5686), s. 953 – 954.

3715 Na podstawie badań naukowych oraz komparatystyki danych, ocenia się, że w ciągu ostatnich trzydziestu sześciu milionów lat odbyło się czterdzieści dwie erupcje spełniające kryteria dla kategorii VEI 8. B. G. Mason, D. M. Pyle, C. Oppenheimer, *The size and frequency of the largest explosive eruptions on Earth*, „Bull Vulcanol”, 2004, nr 66, s. 745.

3716 Skala Richtera, jest logarytmiczną skalą stosowaną do oceny wielkości trzęsienia ziemi, na podstawie amplitudy fal sejsmicznych je generujących. W tym kontekście przejście o szczebel wzwyż tej skali oznacza zwiększenie amplitudy fal dziesięciokrotnie. Skala opracowana przez Charlesa Francisa Richtera oraz Beno Gutenberga. Współcześnie korzysta się z modyfikacji niniejszej skali w oparciu o badania Hiroo Kanamori z 1978 roku. Przyjmuje się, że maksymalny poziom dostępny skali to dziesięć stopni. Jednakże istnieją

megatsunami czy megahuragany (przekraczające kategorię piątą w skali Saffira-Simpsona)³⁷¹⁷. Jak zatem można zauważyć, zjawiska tego typu są atypowymi przedstawicielami szerszych kategorii wydarzeń typowych dla podwójnego układu Ziemia-Księżyc, szczególnie potężne, że wymagające określenia przez dodanie wartościujących przedrostków. Po trzecie, pomimo skali oraz zasięgu, wydarzenia tego typu niezwykle rzadko obejmują równomiernym oddziaływaniem zasięg całego globu. Dla przykładu, w trakcie wybuchu wspomnianego superwulkanu Toba, wyróżnić można koncentryczne kręgi zniszczeń. Oznacza to, że w przypadku wystąpienia nawet silnych wydarzeń tego typu istnieją rejony globu, relatywnie dotknięte jego skutkami jedynie w niewielkim stopniu. Po czwarte, ich efekty mogą zostać ograniczone oraz efektywnie zarządzane przez zastosowanie ludzkiej technologii. Widać zatem, że nawet współczesna nauka jest w stanie w znaczącym stopniu ograniczyć skutki katastrof naturalnych oraz klęsk żywiołowych. Wydarzenia niniejszego typu są generalnie o stopień mniej niebezpieczne niż te należące do poprzedniej kategorii. Jednak nawet w tak ograniczonej formie, ich wpływ na środowisko międzynarodowe, szczególnie na realizację kategorii siły w międzynarodowy środowisku.

W kontekście wystąpienia oraz realizacji scenariusza *załamania się cywilizacji* można wskazać na trzy istotne czynniki zmieniające diametralnie parametry oraz kontekst międzynarodowy generujący dynamikę zakresu przedmiotowego siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Pierwszym są ekstensywne zniszczenia w infrastrukturze krytycznej, stanowiącej nie tylko ramę dla stosunków międzynarodowych, lecz przede wszystkim emulatorami przestrzeni transnarodowej, pozwalający na wykorzystywanie coraz bardziej skomplikowanych narzędzi, służących do operowania środowisku najbardziej w sposób maksymalnie intensywny. Wynikać będzie to przede wszystkim z likwidacji dużej części *hubów* tej sieci, a także ograniczenia przepustowości systemu, aż o punktu w którym całość dezintegruje się na szereg mających więcej niż autonomię ośrodków. W rezultacie pojawienie się powyższej nieciągłości następuje gwałtowne załamanie się systemu, co w

prehistoryczne przypadki wykraczające poza niniejszą skalę. I tak szacuje się, że uderzenie asteroidy Chicxulub wywołała trzęsienie ziemi szacowane na trzynasty stopień w skali Richtera. M. J. Simms, *Uniquely extensive seismite from the latest Triassic of the United Kingdom: Evidence for bolide impact?*, „Geology”, 2003, nr 31(6), s. 557 – 560.

3717 Zweryfikowanie siły historycznych huraganów oraz cyklonów jest niezwykle trudne, zwłaszcza w kontekście znacznych, choć nietrwałych skutków. Współcześnie za najsilniejsze uznaje się huragany, cyklony i burze tropikalne kategorii piątej, czego przykładem może być cyklon *Patricia*, który w dniach 22 – 23 października 2015 roku, przez dwadzieścia cztery godziny utrzymywał parametry kategorii piątej, w tym wiatr o prędkości dochodzącej do trzystu czterdziestu pięciu kilometrów na godzinę czy huragan *Allen*, który w dniach 5 – 9 sierpnia 1988 roku, przez siedemdziesiąt dwie godziny utrzymywał parametry kategorii piątej, w tym wiatr w porywach osiągający trzysta pięć kilometrów na godzinę. Jednakże w historii pojawiać się mogą bardziej spektakularne zjawiska pogodowe, na przykład towarzyszące ekstremalnym wydarzeniom tektonicznym czy astronomicznym.

konsekwencji uniemożliwia nie tylko użycie, ale wręcz wytworzenia najbardziej pośrednich zasobów kojarzonych z wysublimowaną *soft Power*. Drugim jest gwałtowny i nieodwracalny regres *antroposfery* oraz przekształcenie *biosfery* w sposób szczególnie niebezpieczny dla człowieka. Wydarzenia tego typu są w stanie w sposób poważny oraz długotrwały przekształcić warunki atmosferyczne, klimatyczne czy wręcz biofizyczne³⁷¹⁸. Pojawi się konieczność nie tylko rozwoju ocalałych fragmentów ludzkiej cywilizacji, lecz przede wszystkim powróci prehistoryczna konieczność walki z siłami przyrody, zdynamizowanymi przez dostarczenie do ekosystemu olbrzymiej dawki energii. Trzecim czynnikiem w ramach rozwoju niniejszego scenariusza, kształtującym zakres przedmiotowy siły w środowisku międzynarodowym jest ograniczenie zakresu międzynarodowej współpracy oraz rywalizacji na rzecz koncentracji na własnej, egoistycznej *racji stanu*. Dodatkowo, międzynarodowa sieć powiązań, znacznie przetrzebiona kataklizmami oraz znacznie bardziej nieprzyjaznym środowiskiem naturalnym, stanowi coraz poważniejsze wyzwanie dla podmiotów, dla których istotne staje się jej pokonanie. Przyczyni się to do drastycznego ograniczenia zakresu przedmiotowego siły w środowisku międzynarodowym poprzez desynchronizację regionalnych systemów oraz częściowy powrót do przedwestfalskiego kształtu środowiska międzynarodowego.

Efektom koniunkcji powyższych czynników będzie przeformatowanie zakresu przedmiotowego siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym w dwóch kierunkach, analogicznie do scenariusza *technokatastrofy*, jednakże na nieporównywalnie większą skalę. Przypominając jego kształt z pierwszej wiązki, zakres przedmiotowy charakteryzuje się olbrzymim poziomem bifurkacji, pomiędzy główną sferą wykorzystywania siły, zlokalizowaną głównie w sferze najprostszych narzędzi przyporządkowanych do dziedziny *hard Power* a znacznie mniej skomplikowaną stanowiącą relację względem przeszłości, funkcjonującej jako idealizowany okres *złotego wieku* ludzkości, co stanowi podstawę dla szeregu narzędzi kształtowania narracji międzynarodowej poprzez obietnicę przywrócenia niniejszego stanu choćby częściowo. Jednakże scenariusz *załamania się cywilizacji* różni się od *technokatastrofy* w czterech istotnych punktach. Pierwszym, jest to dodatkowa redukcja głównego zakresu przedmiotowego do znacznie niższego poziomu niż w przypadku *technokatastrofy*. Podstawowe założenie niniejszej różnicy dotyczy skali możliwych zmian w podwójnym układzie planetarnym Ziemia-Księżyc. Drugim jest kwestia

³⁷¹⁸Szczególnie w kontekście wytworzenia warunków do zaistnienia masowego wymierania, kiedy to zmienia się skład biosfery, szczególnie w przypadku powietrza i wody, które to stają się niezdadne do podtrzymania egzystencji skomplikowanych oraz wyspecjalizowanych organizmów żywych z powodu albo występowania substancji szkodliwych i trujących, albo z powodu ograniczenia ich wartości dla podtrzymania życia, przede wszystkim z powodu spadku zawartości tlenu.

równomierne rozłożenie oddziaływania na całą powierzchnię planety, co w rezultacie spowoduje, że fizycznie nie istnieje możliwość przeniesienia się w miejsce niedotknięte oddziaływaniem tego wydarzenia. Na obecną chwilę, ludzka cywilizacja nie posiada technicznej możliwości przeprowadzenia procesu zdolnego zainicjować powyższy scenariusz. Trzecim jest ograniczenie aktywności siły na poziomie międzynarodowym na rzecz aktywności na poziomie wewnątrznarodowym. W rezultacie ograniczenia wiarygodności oraz przepustowości infrastruktury krytycznej a także poważne wyzwania stojące przed terytorialnymi podmiotami, związane z ponownym jego uporządkowaniem oraz zagospodarowaniem. Czwartym jest generalnie pozytywny stosunek do *złotego wieku* w historii ludzkości, w przeciwieństwie do *technokatastrofy*, gdzie był on ambiwalentny głównie za sprawą ludzkiej odpowiedzialności za *technokatastrofę*. W przypadku jednak naturalnych przyczyn globalnego załamania, społeczności uczestniczące w katastrofie w swej masie nie skojarzą obecnych kłopotów z rozwojem technologicznego megatrendu nie doprowadzą do kompleksowego obniżenia prestiżu technologii, oraz ludzi się nią zajmujących. Piątym jest również zmiana celu stosowania siły w tym co zostanie ze środowiska międzynarodowego: z osiągnięcia wysublimowanych rezultatów na zapewnienie kwestii pierwotnej – biologicznego przetrwania, nie tyle kultury, co wręcz populacji. W tym kontekście należy wskazać, że wystąpienie niniejszego scenariusza spowoduje globalną i długoterminową zmianę warunków organizacji oraz funkcjonowania biosfery na znacznie mniej przyjazne dla podtrzymania ludzkiej egzystencji. Rezultatem niniejszego załamania się ziemskiego klimatu będą poważne ubytki w infrastrukturze krytycznej, a także w ogóle populacji. W rezultacie zakres przedmiotowy siły zostanie skonfigurowany zgodnie z standardami przedwestfalskimi, traktując jako największe wyzwanie dla ludzkiej aktywności właśnie zagrożenia generowane przez *biosferę*, inne podmioty ludzkie, o ile będą w ogóle istniały traktując je jako drugorzędne pole zainteresowania.

Reasumując, zakres przedmiotowy dynamiki siły siły w przypadku realizacji scenariusza *załamania się cywilizacji* będzie podlegał bifurkacji analogicznej do zakresu przedmiotowego dynamiki siły w przypadku realizacji scenariusza *technokatastrofy*. Esencją tego procesu będzie podział na sferę realnej siły, która generalnie podlegać będzie redukcji do najprostszych form oddziaływania tożsamy z *hard Power*, co będzie rezultatem ekstensywnego systemu infrastruktury krytycznej, czego ostatecznym rezultatem będzie utrata koherencji całości oraz podział na mniejsze lub większe samodzielne fragmenty; oraz sferę *normative Power*, której esencją stanie się relacja do przeszłości uznanej za złoty wiek w historii ludzkości. Relacja ta będzie podstawą do uzyskania *legitymacji* poszczególnych

podmiotów do podejmowania inicjatyw w środowisku zarówno wewnętrznym jak i międzynarodowym. W konsekwencji jednak olbrzymich zmian w środowisku międzynarodowym, związanych z rozerwaniem dotychczasowej sieci powiązań pomiędzy poszczególnymi elementami oraz podmiotami stosunków międzynarodowych, siła stanie się kategorią nakierowaną niemal wyłącznie do wnętrza państw i innych organizacji, co będzie miało poważne konsekwencje dla jej konfiguracji oraz zakresu.

Na zakończenie należy odnieść się do pytania o prawdopodobieństwo realizacji niniejszego scenariusza. W tym kontekście należy wskazać na niemożliwość precyzyjnego opisu prawdopodobieństw, poza jednym stwierdzeniem: w wystarczająco długim okresie, prawdopodobieństwo wystąpienia wydarzenia inicjującego ten scenariusz osiąga wartość jeden. Jednakże, na potrzeby realizacji niniejszej rozprawy, a więc w perspektywie stu najbliższych lat jest ono nie do oszacowania, przede wszystkim ze względu na trzy podstawowe czynniki. Po pierwsze, gałęzie nauki analizujące procesy oraz mechanizmy generujące zjawiska przyrodnicze operują w odmiennej perspektywie czasowej niż politologia i nauka o stosunkach międzynarodowych. Po drugie, mechanizmy generujące wydarzenia tego rodzaju wydają się wciąż zlokalizowane poza kontrolą człowieka. Choć nauka dokonuje dość sporego postępu w dziedzinie przewidywania trzęsień ziemi³⁷¹⁹, wybuchów wulkanów³⁷²⁰, przewidywania pogody³⁷²¹ a także obserwacji astronomicznej³⁷²², to wciąż mechanizmy te są namiastką niezdolną do zaspokojenia podstawowych wymagań związanych z egzystencjalnym bezpieczeństwem systemu międzynarodowego. Po trzecie, należy wskazać także na poczucie swego rodzaju fatalizmu, jeśli chodzi o wydarzenia tego typu, zwłaszcza w perspektywie niedysponowania przez współczesną cywilizację narzędziami i mechanizmami

3719J. Satora, *Ekspert: Japonia ma system ostrzegania i zabezpieczeń*, „Rp.pl”, 2011, 11 marca, URL: <http://www.rp.pl/artukul/625135-Ekspert—Japonia-ma-system-ostrzegania-i-zabezpieczen.html#ap-1>, [dostęp: 28.10.2016].

3720N. Houliéa, J.C. Komorowski, M. de Michele, M. Kaserekad, H. Cirabad, *Early detection of eruptive dykes revealed by normalized difference vegetation index (NDVI) on Mount Etna and Mount Nyiragongo*, „Earth and Planetary Science Letters”, 2006, nr 246(3-4), s. 231 – 240.

3721W kontekście przewidywania oraz ostrzegania przed negatywnymi zjawiskami pogodowymi można wskazać na istniejący na Pojezierzu Warmińsko-Mazurskim System Sygnalizacji Ostrzegawczej na Wielkich Jeziorach Mazurskich, funkcjonujący od 2011 roku jako konsekwencja szczególnie tragicznego tak zwanego *białego szkwału*. Więcej szczegółów odnośnie całego systemu: *System Sygnalizacji Ostrzegawczej na Wielkich Jeziorach Mazurskich*, „Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej Warszawa”, 2016, URL: <http://warszawa.rzgw.gov.pl/nasza-dzialalnosc/szlaki-zeglowne/system-sygnalizacji-ostrzegawczej-na-wjm>, [dostęp: 28.10.2016].

3722Ciekawym wymiarem obserwacji astronomicznych jest zastosowanie sieci komputerowych do analizy zebranych danych. Podobna metodę stosowano do poszukiwania nowych gwiazd, planet oraz sygnałów radiowych wytworzonych przez obce cywilizacje. Pozwala to na wykorzystanie zasobów komputerów domowych do przeszukiwania szerszego wycinka nieba oraz analizy ruchu poszczególnych obiektów zarówno w przestrzeni okołozemskiej jak w innych sektorach Układu Słonecznego. Więcej szczegółów odnośnie projektów, a także aplikacja umożliwiająca uczestnictwo w projekcie znaleźć można na witrynie: Asteroid Data Hunter, URL: <http://asteroids.topcoder.com/asteroiddatahunter/>.

pozwalających na efektywne zapobieżenie lub poważne ograniczenie skutków ich oddziaływania na powierzchnię planety. W konsekwencji koniunkcji powyższych czynników, oszacowanie prawdopodobieństwa niniejszego scenariusza jest niemożliwe. Jedyne co można stwierdzić z pewną dozą pewności, jest fakt zbliżania się tego prawdopodobieństwa do jedności, jednak odległość pomiędzy jednością a rzeczywistym poziomem prawdopodobieństwa jest niemożliwa do określenia.

5.2.6. Konkluzja

Reasumując powyższe rozważania, należy podkreślić fakt, że istnieje szereg czynników, które kształtują zakres przedmiotowy dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym. Dominującym czynnikiem kształtującym ten wymiar jest megatrend *technologiczny*, rozumiany z jednej strony jako ulepszenie konstrukcji oraz funkcjonalności narzędzi wykorzystywanych w stosunkach międzynarodowych, z drugiej strony jako stopień rozbudowy tak zwanej sieci infrastruktury krytycznej. Sama siła stanowi wartość niezwykle sprofilowaną, jednakże dokonując analizy szeregu jej przejawów, wyodrębnić można szereg cech wspólnych przyszłego kształtu kwantowego pola przejawiania się siły w zakresie przedmiotowym. Pierwszym parametrem, są mechanizmy modulujące rozwój megatrendu *technologicznego*. Z jednej strony są to obiektywne czynniki, pozwalające lub nie na realizację pomysłów badawczych oraz ich efektywne wdrożenie w rzeczywistość codziennej aktywności społeczeństwa. Drugim parametrem jest obiektywnie istniejące środowisko naturalne, w ramach którego osadzony jest system międzynarodowy. Środowisko to zapewnia stały dopływ surowców do wnętrza środowiska międzynarodowego, lecz także odpowiada za optymalne warunki funkcjonowania *biosfery* oraz *antroposfery*. Trzecim parametrem jest kondycja cywilizacji ludzkiej, odpowiadającej nie tylko za podtrzymanie rozwoju technologicznego lecz także skierowanie go w społecznie pożądanym kierunku. W rezultacie można zarysować sześć najbardziej prawdopodobnych scenariuszy, wymienionych w powyższym podrozdziale. Oczywiście, jak w każdym przypadku prognozy, należy podkreślić rolę czynników chaotycznych, które dynamizują przebieg poszczególnych scenariuszy oraz zaburzają relacje pomiędzy nimi.

W przypadku zakresu przedmiotowego dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym można zauważyć cztery podstawowe mechanizmy, które w różnych kontekstach oraz relacjach sterują kształtem oraz rozmiarem kwantowego pola przejawiania się siły. Pierwszym jest relacje pomiędzy *biosferą* oraz *antroposferą*. Do dnia dzisiejszego najważniejszą tendencją rozwojową środowiska międzynarodowego była postępująca

transformacja pierwotnej, chaotycznej oraz nieuporządkowanej *biosfery* w uporządkowaną na wzór oraz zgodnie z zamierzeniem człowieka *antroposferę*. Drugim jest wzrost roli globalnej sieci infrastruktury krytycznej. Jak wspomniano w powyższym punkcie, oraz drobiazgowo opisano w rozdziale trzecim, im bardziej *miękką* jest siła tym w większym stopniu polega na infrastrukturze krytycznej. W skrajnych przypadkach, narzędzia *soft Power* wręcz istnieją w wirtualnym środowisku generowanym poprzez masowe systemy telekomunikacyjne oraz informatycznych. Trzecim mechanizmem jest dematerializacja zakresu przedmiotowego siły. Odnosząc się do poprzedniego mechanizmu, innym ujęciem tego procederu, jest stopniowe odrealnienie narzędzi siły, a więc uczynienie ich bardziej elastycznymi, wewnętrznie dynamicznymi oraz podatnymi na interpretację. Ta efemeryzacja powoduje jednakże szereg negatywnych konsekwencji, takich jak relatywizacja oddziaływania międzynarodowego. Czwartym jest wewnętrzna dywersyfikacja zakresu przedmiotowego siły. W tym kontekście wskazać można na zróżnicowanie w sferze dostępnych narzędzi oraz strategii.

Dokonując analizy wszystkich zaprezentowanych scenariuszy rozwoju zakresu przedmiotowego dynamiki siły w późnowestfalskim środowiskiem międzynarodowym, można wskazać na pewną korelację jego rozwoju ze stanem wzbudzenia środowiska międzynarodowego. Im bardziej środowisko wydaje się wzburzone, tym zakres przedmiotowy siły staje się węższy, zredukowany do narzędzi w dużym stopniu autonomicznych od transnarodowej sieci powiązań, zaburzanej poprzez turbulencję otoczenia. W konsekwencji, można wskazać, że korelacja pomiędzy stopniem wzbudzenia środowiska, rozumianego zarówno jako ogół środowiska wewnątrz podwójnego układu Ziemia-Księżyc, określonego w ramach niniejszej pracy jako *biosfera*; jak i środowisko przetworzone przez cywilizacyjną aktywność człowieka, określaną jako *antroposfera*, której elementem jest nieustannie ewoluujące środowisko międzynarodowe, a kategorią siły, szczególnie w zakresie przedmiotowym jest odwrotnie proporcjonalna.

W kontekście niniejszej rozprawy przeprowadzono modyfikację parametrów środowiska międzynarodowego, w tym również *antroposfery* oraz do pewnego stopnia *biosfery*, aby wymodelować zakres przedmiotowy dynamiki siły w przyszłości, zawężonej do stuletniego horyzontu czasowego. Jako element kluczowy dla tegoż wyodrębniono natężenie oraz kierunek rozwoju megatrendu *technologicznego*, odpowiedzialnego za zróżnicowanie narzędzi dostarczanych przez ludzką cywilizację.

W rezultacie wyodrębniono sześć scenariuszy: *technokatastrofa* oraz *technopolis*, zakładające, że czynnik technologiczny przyjmie wartość dodatnią, *fin de siècle*, zakładający zerową wartość megatrendu oraz *stagnację* i *załamanie się cywilizacji*, w trakcie których

technologia ulegnie regresowi. W rezultacie realizacji każdego z powyższych scenariuszy, zakres przedmiotowy dynamiki siły będzie przybierał różne kształty oraz wartości. Najszerszy oraz najbardziej wewnętrznie zdywersyfikowany zakres przedmiotowy wystąpi w ramach realizacji scenariusza *technopolis*, który obejmować będzie nieskrępowany rozwój ludzkiej cywilizacji, pozbawiony większych globalnych wstrząsów, co w konsekwencji przyczyni się do wzrostu efektywności wysublimowanych narzędzi z domeny *soft Power*. W przypadku *stagnacji* oraz *fin de siècle* wartość megatrendu *technologicznego* przyjmuje wartość albo ujemną, albo zerową, w rezultacie prawdopodobne staje się zahamowanie rozwoju zakresu przedmiotowego dynamiki siły, a w konsekwencji powolne choć nieuniknione degenerację tego zakresu głównie w wymiarze najbardziej kapitałochłonnych oraz wyspecjalizowanych grupach narzędzi *soft Power*, które zostają odcinane od głównego zakresu przedmiotowego siły dostępnego najważniejszym podmiotom istniejącym w środowisku międzynarodowym.

Oba scenariusze różnią się jedynie w kwestii wymiaru oraz zakresu odcinanych funkcjonalności zakresu siły. W pierwszym przypadku kluczowym kryterium będzie koszt wytworzenia, podtrzymania oraz aktywacji poszczególnych narzędzi siły. W drugim przypadku, kluczowe będzie postrzeganie społeczne poszczególnych narzędzi. Najpoważniejsza degeneracja zakresu dynamiki siły jest widoczna w scenariuszach *technokatastrofy* oraz *załamania się cywilizacji*. Podstawowa różnica polega na odmiennym źródle tej degeneracji. W pierwszym przypadku jest to aktywność człowieka, a więc generowana jest ona w obrębie *antroposfery*, natomiast w drugim jest to przyczyna naturalna, a więc źródłem zmian jest katastrofa wygenerowana w ramach *biosfery*. W rezultacie realizacji obu scenariuszy powstanie specyficzna dwuczłonowa struktura kwantowego pola przejawiania się siły, złożona z niewielkiego zakresu materialnych możliwości działania, opartych w dużej mierze na najprostszych narzędziach z domeny *hard Power*. Uzupełnieniem całego kompleksu będzie odseparowana sfera *soft Power*, która skonstruowana będzie na zasadzie ambiwalentnego odniesienia do przeszłości, podobnej w konstrukcji do wielowiekowej tęsknoty Europy do idei uniwersalnego cesarstwa rzymskiego.

Powyższe scenariusze różnią się również pod względem prawdopodobieństwa wystąpienia, rozciągającego się od wysokiego, przypisanego scenariuszom *fin de siècle*, poprzez średnie prawdopodobieństwo realizacji *technopolis*, niewielkie prawdopodobieństwo wystąpienia scenariuszy *technokatastrofy* oraz marginalne prawdopodobieństwo realizacji scenariuszy *stagnacji*. Największym wyzwaniem jest scenariusz *załamania się cywilizacji*, którego prawdopodobieństwo w odpowiednio długiej perspektywie dąży do jedności, jednakże w naznaczonej perspektywie jest praktycznie nie do oszacowania. Dodatkowo, nie

należy zapominać, że powyższa lista nie wyczerpuje całości zagadnienia. Zakres przedmiotowy dynamiki siły może przybrać kształt nieprzewidywany w niniejszej rozprawie, a także różne wersje pośrednie, obejmujące koniunkcję dwóch lub więcej scharakteryzowanych scenariuszy.

5.3. Prognozowany zakres podmiotowy dynamiki siły

Drugą sferą która generuje ewolucję dynamiki siły, jest jej zakres podmiotowy, składający się na strukturę podmiotów korzystających z siły oraz relacji pomiędzy nimi. Punktem wyjścia do nakreślenia scenariuszy rozwoju będzie współczesna struktura podmiotów ją wykorzystujących na arenie międzynarodowej, opisana w rozdziale czwartym, która może zostać podzielona na trzy elementy: *państwa narodowe*, *podmioty ponadnarodowe* oraz *podmioty subnarodowe*. Natomiast kluczem do sformułowania prognostycznych scenariuszy będzie oparcie się na zmiennej niezależnej, którym będzie megatrend *demograficzny*, opisujący kształt, rozmiar oraz strukturę podmiotów, które z jednej strony generują siłę w środowisku międzynarodowym, z drugiej natomiast są jej jedynymi użytkownikami.

W tym kontekście wskazać należy, że analogicznie do megatrendu *technologicznego*, megatrend *demograficzny*, również jest w stanie przyjąć całkiem odmienne wartości. W tym kontekście czynników przywołanych w drugim rozdziale, można podzielić ten megatrend na dwa oddzielne sposoby realizacji. Pierwszy będzie odnosił się do ilościowej, w odniesieniu nie tylko do rozmiaru ale też struktury populacji. Drugi obejmuje jakościowe możliwości oddziaływania populacji ludzkiej na centra władzy.

I tak, analogicznie do poprzedniej części można wskazać na trzy wartości które przyjąć może każda z tych płaszczyzn. Po pierwsze, może wystąpić *wzrost*. Po drugie może wystąpić *stagnacja*. Po trzecie może wystąpić *spadek*. W przypadku pierwszej ścieżki realizacji megatrendu *demograficznego*, a więc ilościowego rozwoju globalnej populacji, można wskazać, że w przypadku wykazania *wzrostu* w zakresie ilościowym, zaobserwować będzie można rozwój liczebności populacji zgodnie z przytoczonymi prognozami ONZ. Oznacza to, że do końca zakładanego okresu prognozy, ludzkość będzie w stanie osiągnąć liczebność do kilkunastu miliardów jednostek. Z jednej strony bowiem stały oraz nieprzerwany dopływ nowych obywateli pozwoli na relatywnie tanie oraz szybkie odtwarzanie utraconego w trakcie działań w środowisku międzynarodowym potencjału oraz generowanie jego nowych elementów, z drugiej natomiast, obciążeniem i to dość przytłaczającym może być konieczność ciągłego zarządzania relacjami, często

konfliktogennymi.

W rezultacie niekoherencja społeczna oraz polityczna będzie generować wewnętrzną niestabilność, a w konsekwencji zwiększoną podatność na turbulencje pochodzące ze środowiska międzynarodowego. W przypadku *stagnacji*, wymiar ilościowy będzie stanowił znacznie bardziej skomplikowaną oraz wariantową całość. W odniesieniu do rozmiaru populacji sytuacja jest stała, realizowany będzie scenariusz zerowego wzrostu populacji z prognoz ONZ, w związku z czym, świat będzie zamieszkały przez mniej więcej siedem do ośmiu miliardów ludzi³⁷²³. Oznacza to zahamowanie rozwoju populacji spowoduje konieczność zachowania dostępnych środków, a co za tym idzie niechęć do podejmowania samodzielnych i ryzykownych inicjatyw. W tym kontekście inaczej może zachować się kontekst jakościowy a więc struktura populacji. W pierwszym przypadku można stwierdzić, że populacja będzie podlegać jednolitym oraz zsynchronizowanym zmianom w obrębie danego społeczeństwa w rezultacie pomimo ogólnych zmian społecznych, nie ulegnie zmianie dynamika wewnętrznych relacji społecznych, przez co ulegną ograniczeniu koszty zarządzania społeczeństwem. W drugim przypadku, czynnik jakościowy będzie zasadał się na utrzymaniu w miarę stałego poziomu populacji, lecz w jej ramach nastąpią poważne przesunięcia punktów ciężkości pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi wyróżnionymi na podstawie kryteriów etnicznych, gospodarczych czy religijnych. W rezultacie zaburzenia tych relacji, dramatycznemu zwielokrotnieniu ulegnie wewnętrzna dynamika populacji przez co niezbędna będzie korekta mechanizmów zarządzania, a w konsekwencji siłą podmiotu dotkniętego tymi zmianami ulegnie dalszej erozji. W przypadku spadku, wskazać można na realizację negatywnego scenariusza prognozy ONZ, a więc stopniowej redukcji populacji człowieka z dotychczasowego poziomu siedmiu miliardów do

3723Prognoza ONZ, która skonstruowana jest w oparciu o zróżnicowany poziom diety oraz wskaźników mu towarzyszących, wskazuje na istnienie możliwości rozwoju ilościowego populacji ludzkiej do poziomu pomiędzy 3,2 a 24,8 miliarda do 2150 roku. United Nations Department of Economic and Social Affairs, *Key Findings [w:] Long-Range Population Projections. Proceedings of the United Nations Technical Working Group on Long-Range Population Projections*, Nowy Jork 2003, URL: <http://www.un.org/esa/population/publications/longrange/longrangeKeyFind.pdf>, [dostęp: 4.11.2016]. Jednakże różni statystycy wskazują na różne prawdopodobieństwa realizacji poszczególnych wariantów. I tak, zespół prof. Adriana Raferty'ego (*University of Washington*) wskazuje że istnieje 70% prawdopodobieństwo, że po osiągnięciu poziomu jedenastu miliardów w 2100 roku, będzie nieustannie rosła, D. Carrington, *World population to hit 11bn in 2100 – with 70% chance of continuous rise*, „The Guardian”, 2014, 18 września, URL: <https://www.theguardian.com/environment/2014/sep/18/world-population-new-study-11bn-2100>, [dostęp: 4.11.2016]. Natomiast zespół prof. Félix F. Muñoz (*Autonomous University of Madrid*) wskazuje, że posilując się konieczną korektą prognoz z 1992 w stosunku do 2010, gdzie z prognozowanych 7,17 miliarda ludzi osiągnięto jedynie 6,8 miliarda. W rezultacie, wobec spadku współczynnika dzietności od lat 50. XX wieku niemal o 40% wskazuje na preferencję niższych wariantów prognozy. Plataforma SINC, *A model predicts that the world's populations will stop growing in 2050*, „ScienceDaily”, 2013, 4 kwietnia, URL: www.sciencedaily.com/releases/2013/04/130404072923.htm, [dostęp: 4.11.2016].

około pięciu miliardów w założonym horyzoncie prognozy czasowej.

Owoce tego ograniczenia, można wskazać, że poszczególne podmioty traktować będą własne zasoby ludzkie jako szczególnie cenne nie odtwarzające się zasoby, a w konsekwencji zaobserwować można przesunięcie punktu ciężkości siły w kierunku mniej materialnych wymiarów. Dodatkowo, w tym kontekście można wskazać na zamieranie wewnętrznej dynamiki relacji społecznych, głównie poprzez wystąpienie tendencji degeneracyjnych w obrębie całego układu populacji, głównie poprzez transmisje konfliktów w sferę bardziej wirtualnej niż realnej konfrontacji.

W przypadku drugiej ścieżki realizacji megatrendu *demograficznego*, a więc relacji władzy pomiędzy instytucjami oraz obywatelami, a także pośrednio – w koniunkcji z megatrendem *technologicznym* również kształtującym strukturę wewnętrzną podmiotów międzynarodowych, można wskazać na następującą charakterystykę poszczególnych punktów. Pierwszym punktem będzie podmiotowa struktura hegemoniczna. Stosując nomenklaturę zaprezentowaną w pierwszym podrozdziale drugiego rozdziału niniejszej rozprawy należy wskazać, że system hegemoniczny zakłada wzrost odległości pomiędzy rządem a rządzącymi, koncentrację legitymizacji oraz wzrost możliwości oraz dotkliwości stosowania sankcji względem podległych jednostek. Drugim punktem będzie podmiotowa struktura westfalska. Zrekonstruowana zostanie rywalizacja analogiczna do rywalizacji poprzedzającej pierwszą wojnę światową (Trójprzymierze i Trójporozumienie), drugą wojnę światową (zwolennicy traktatu wersalskiego i rewizjoniści) a także która zdominowała okres powojenny. Trzecim punktem będzie podmiotowa struktura zdegenerowana. W tym kontekście zaobserwować można dalszą deteriorację wskaźników władzy, co zaowocuje pojawieniem się większej liczby podmiotów operujących samodzielnie w środowisku międzynarodowym. Czwartym punktem będzie podmiotowa struktura transnarodowa. W tym przypadku, który jest jednym z bardziej skomplikowanych z dotychczas przytoczonych przypadków.

W rezultacie koniunkcji obu wymiarów megatrendu demograficznego, uzupełnione przez elementy megatrendu technologicznego, wyróżnić można szereg scenariuszy, odnoszących się do przyszłego zakresu podmiotowego dynamiki siły w przyszłych stanach środowiska międzynarodowego.

MEGATREND DEMOGRAFICZNY + TECHNOLOGICZNY: organizacja podmiotu						
MEG ATRE ND			Hegemonia	Westfalia	Degeneracja	Transnarodowa
	Wzrost	stabilny				

		dynamiczny				
	Stagnacja	stabilny				
		dynamiczny				
	Degeneracja	stabilny				
		dynamiczny				

Ze względu na dość duży zakres przedmiotowy scenariuszy struktury podmiotowej przyszłych stanów środowiska międzynarodowego, niezbędne stanie się zawężenie ich liczby do poziomu pozwalającego na pokrycie całości zagadnienia, jednocześnie bez deformującego ograniczenia w treści poszczególnych scenariuszy, z którego powodu niezbędne będzie przeprowadzenie subiektywnego wyboru analizowanej treści, także w odniesieniu do prawdopodobieństwa ich realizacji. W tym kontekście szczegółowej analizie poddane zostanie pięć, uznanych za najbardziej prawdopodobne scenariusze, zawarte w tabelce poniżej.

Nazwa scenariusza	Rzymskie Chiny	Powrót do Westfalii	Imperium niestabilności	Zimna Wojna 2.0	Nowe średniowiecze
Populacja	Stagnacja stabilna	Wzrost stabilny	Wzrost dynamiczny	Degeneracja stabilna	Degeneracja dynamiczna
Organizacja podmiotu	Hegemonia	Westfalia	Degeneracja	Degeneracja	Transnarodowy
System międzynarodowy	Światowe Imperium	System poliarchiczny	Niestabilny system blokowy	Stabilny system blokowy	System neośredniowieczny
Siła w środowisku międzynarodowym (zakres podmiotowy)	Jeden nadrzędny podmiot, określający możliwości działania pozostałych podmiotów	Utrzymanie systemu geopolitycznie określonych podmiotów państwowych	Utrzymanie systemu geopolitycznie i transnarodowo określonych podmiotów o zróżnicowanym charakterze	Odrębne podmioty uszeregowane w spójne systemy międzynarodowe. Podmioty o zróżnicowanym charakterze	Wzajemnie przenikające się fasetkowe podmioty o zróżnicowanym charakterze

Przechodząc do analizy oraz przybliżenia poszczególnych scenariuszy zakresu podmiotowego dynamiki siły w środowisku międzynarodowym, należy wskazać na kilka założeń wstępnych. Po pierwsze, struktura podmiotowa będzie charakteryzować się dość dużym stopniem dynamicznych przepływów w jego ramach. Z tego też powodu, poszczególne scenariusze ograniczą się do wskazania podstawowego kształtu oraz mechanizmów funkcjonowania podmiotów w środowisku międzynarodowym, a po części także jego kształtu. Po drugie, zostaną zaprezentowane skrócone katalogi podmiotów zarówno generujących jak i wykorzystujących siłę w środowisku międzynarodowym. Katalogi będą oparte o model zaprezentowany w rozdziale czwartym. Po trzecie, zostaną zaprezentowane wymagania, generowane względem podmiotu, które każdy podmiot będzie musiał spełnić aby w pełnym lub ograniczonym zakresie funkcjonował w powestfalskim środowisku międzynarodowym. Scenariusze zostaną skonstruowane względem

następującego, trójelementowego schematu analitycznego. Po pierwsze, zostaną określone oraz przeanalizowane czynniki, które stają się niezbędne do realizacji danego scenariusza. Po drugie, zostanie scharakteryzowana mechanizmy wewnętrzne podmiotu oraz mechanizm relacji pomiędzy nimi, które kształtować będą środowisku międzynarodowe. Po trzecie, zostanie oszacowane prawdopodobieństwo realizacji danego scenariusza.

5.3.1. Rzymskie Chiny

Podstawowym założeniem niniejszego scenariusza jest rekonstrukcja imperium uniwersalnego, charakterystycznego dla fazy imperialnej przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Jednakże tym razem, imperium, w niektórych prognozach określane również jako *nowa hegemonia*³⁷²⁴, zostanie sformowane na prawdziwie globalną skalę, obejmując swym zasięgiem w praktyce całość podwójnego układu Ziemia-Księżyc. W tym kontekście najpotężniejszym generatorem a także użytkownikiem siły, będącym w praktyce *językiem u wagi* każdego większego konfliktu pomiędzy podrzędnymi członami systemu. Owa podmiotowość, jest w najpełniejszym stopniu realizowane przez dwa przypadki: imperium chińskie oraz imperium rzymskie. Wykazują one pięć najważniejszych cechy wspólnych. Po pierwsze, obejmuje swym zakresem wszystkie ważniejsze centra siły w środowisku międzynarodowym. Po drugie, jego granice zlokalizowane są w punkcie optymalnej efektywności siłowego oddziaływania. Po trzecie, podmiot który w ostateczności przekształci się w imperium dysponuje przytłaczającą przewagą militarną w wymiarze instytucjonalnym pozwalającą na jej reprodukcję w dłuższym okresie. Po czwarte, podmiot ten dysponuje *legitymacją* do kształtowania środowiska międzynarodowego, która w najwyższym stopniu przypominałaby realizację westfalskiej władzy wewnątrz *państwa narodowego*. Po piąte, imperium cechuje olbrzymia zdolność do regeneracji nie tylko w rezultacie poważnej klęski militarnej, ale także w przypadku poważnego kryzysu instytucjonalnego, graniczącego nawet jego załamaniem się.

W tym kontekście należy przeanalizować splot czynników, który mógłby doprowadzić do wytworzenia imperium uniwersalnego w ramach nakreślonego horyzontu czasowego. Należy wspomnieć, że samo zaistnienie powyższego splotu okoliczności jest niezwykle mało prawdopodobne, głównie z powodu potencjalnej przewagi tendencji decentralizacyjnych we współczesnym oraz co wskazuje większość prognoz³⁷²⁵ także w najbliższej przyszłości stosunków międzynarodowych. Aby możliwe stało zaistnienie imperium światowego,

3724D. Kondrakiewicz, *Między porządkiem a chaosem. Fazy nierównowagi systemu międzynarodowego*, Lublin 2015, s. 219 – 240.

3725Na przykład, M. Pietraś, *Istota (...)*, s. 36 – 38.

niezbędna będzie koniunkcja trzech tendencji międzynarodowych.

Pierwszym i najważniejszym jest ustabilizowanie przyrostu populacji w sposób pozwalający na efektywne zarządzanie konfliktami w jej obrębie oraz dynamiką społeczną. W rezultacie obie te osie ewolucji demograficznej nie będą kreowały wyzwań dla ośrodków politycznych, a wręcz udostępniały kolejne pola ekspansji politycznej. W tym kontekście zostanie powtórzona sytuacja pozwalająca na wytworzenie obu historycznych imperiów zarówno w przypadku Rzymu oraz Chin, powstałych w dość stabilnych demograficznie społecznościach, charakteryzujących się dość wysoką stopą przyrostu naturalnego oraz równie wysoką stopą śmiertelności we wszystkich segmentach populacji³⁷²⁶. W rezultacie legitymizacja niezbędna do sprawowania władzy w rzeczywistości politycznej będzie mniej kosztowna do uzyskania na szczeblu lokalnym oraz narodowym. Tym samym stanie się prawdopodobne uzyskanie przez imperium kontroli nad częścią świata, a tym samym zrealizowanie marzenia geopolityków, jak Halford Mackinder³⁷²⁷.

Drugim czynnikiem jest uzyskanie technologicznych możliwości sprawowania efektywnej kontroli nad rzeczywistością społeczną, co w konsekwencji amplifikuje możliwości kontroli relatywnie skromnych i mało rozbudowanych sieci powiązań transnarodowych. W tym kontekście zostanie rozstrzygnięta rywalizacja pomiędzy dążeniem czynników sprawujących władzę do kontrolowania społeczeństwa, a dążeniem tegoż do zachowania maksymalnego zakresu niezależności. W tym wypadku kluczowym elementem jest nie tyle sam fakt zbierania informacji, ponieważ na obecną chwilę największe rządy, ze szczególnym uwzględnieniem Stanów Zjednoczonych są w stanie zebrać niewyobrażalne ilości danych z globalnej sieci telekomunikacyjnej, lecz w możliwości ich efektywnej analizy oraz identyfikacji najcenniejszych wątków. Jest to główne wyzwanie, które unaocznili ostatnia afera związana z Agencją Bezpieczeństwa Narodowego, związana z dezercją oraz upublicznieniem tajnych informacji przez Edwarda Snowdena³⁷²⁸, które wskazały, że to właśnie analiza oraz kompilacja zebranych danych są piętą achillesową teleinformatycznych systemów wywiadowczych. W rezultacie powstały system, stanowiący kolejny szczebel

3726Jednym z najważniejszych skutków rewolucji przemysłowej był drastyczny wzrost przeżywalności niemowląt i dzieci, dla przykładu statystyki w Londynie: M. C. Buer, *Health, Wealth and Population in the Early Days of the Industrial Revolution*, Londyn 1926, s. 30.

3727Esencją teorii stanowią trzy warunki, brzmiące w języku angielskim następująco: *Who rules East Europe commands the Heartland; who rules the Heartland commands the World-Island; who rules the World-Island commands the world*. H. J. Mackinder, *Democratic ideals and reality. A study in the politics of reconstruction*, Waszyngton 1996, s. 150.

3728Sprawa dezercji Edwarda Snowdena, analityka Agencji Bezpieczeństwa Narodowego, była przedmiotem wielu opracowań, o charakterze naukowym oraz publicystycznym. Na przykład: M. Gurnow, *The Edward Snowden Affair: Exposing the Media and Politics Behind the NSA Scandal*, Indianapolis 2014.

rozwoju programów *PRISM*³⁷²⁹, *ECHELON*³⁷³⁰ i *CARNIVORE*³⁷³¹ uzyska realną możliwość nie tylko zgromadzenia, ale też zarządzania danymi, oraz ekstrapolowania wyników, niezależnie od stopnia zaszyfrowania oraz podjęcia dotychczas opracowanych technik dezinformacji. W tej sferze kluczem może być kwestia rozbudowania programu analitycznego do poziomu hipotetycznej Sztucznej Inteligencji, SI (ang. *Artificial Intelligence*, AI). W skrócie rzecz ujmując, program tego typu powinien być w stanie emulować heurystykę ludzkiego umysłu w połączeniu z algorytmami informatyki³⁷³².

Trzecim jest specyficzne ukształtowanie środowiska międzynarodowego, które charakteryzuje się dość dużym stopniem stabilności, oraz relatywnie niewielką dynamiką zmian. W tym kontekście należy wskazać, że imperia, choć zawsze tworzyły się w trakcie konfliktów międzynarodowych, wymagały pewnego stopnia stabilności międzynarodowej. Wskazać można na trzy podstawowe jej wymiary. Po pierwsze, jest to obiektywnie równomierne rozłożenie potencjału oraz możliwości działania podmiotów stanowiących

3729PRISM, jest nazwą kodową wyspecjalizowanego programu analitycznego desygnowanego oficjalnie jako US-984XN przeznaczonego do analizy wiadomości wysyłanych za pośrednictwem internetu. Oficjalnie rozpoczął działalność od 2007 roku. Program kontroluje nie tylko e-maile, ale także czaty, wideokonferencje, pliki zlokalizowane w chmurze, rozmowy przez VoIP, przesył plików, logowania oraz aktywność celów do sieci a także zbieranie danych na specjalne życzenie analityków. Wszelkie dane na temat programu pochodzą od Edwarda Snowdena, co więcej są w znacznym stopniu niekompletne. Szczególnie w zakresie przepustowości oraz możliwości analitycznych. Jednakże to co zostało ujawnione, spowodowało presję społeczną między innymi generowaną przez podmioty europejskie w celu konstrukcji alternatywnych linii przesyłu danych, omijających serwery amerykańskie, infiltrowane przez PRISM. Więcej szczegółów o samym programie, szczególnie kompilacja doniesień prasowych: T. C. Sottek, J. Kopstein, *Everything you need to know about PRISM*, „The Verge”, 2013, URL: <http://www.theverge.com/2013/7/17/4517480/nsa-spying-prism-surveillance-cheat-sheet>, [dostęp: 4.11.2016].

3730ECHELON, jest nazwą kodową wyspecjalizowanego systemu nasłuchowego, przeznaczonego do przechwytywania transmisji bezprzewodowych bloku wschodniego. System składa się z szeregu wyspecjalizowanych oraz czułych stacji nasłuchowych rozsianych po całym świecie. System funkcjonuje od 1971 roku, i zarządzany jest przez tak zwane *pięć oczu* (ang. *Five Eyes*) czyli Stany Zjednoczone, Australię, Kanadę, Nową Zelandię oraz Zjednoczone Królestwo. Program stał się przedmiotem postępowania przed Parlamentem Europejskim. G. Schmid, *Report on the existence of a global system for the interception of private and commercial communications (ECHELON interception system) (2001/2098(INI)) A5-0264/2001*, Bruksela, 2001, 11 lipca, URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A5-2001-0264+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>, [dostęp: 4.11.2016].

3731CARNIVORE, później przemianowany na DCS1000, jest jednym z pierwszych programów stworzonych w celu kontroli oraz inwigilacji ruchu internetowego. Wykorzystywany był w latach 1997 – 2005, między innymi przez FBI. Jego następcą jest program NarusInsight. Podstawową zasadą jego funkcjonowania było nie tyle wyszukiwanie wiadomości, lecz wyszukiwanie całej aktywności internetowej, zgodnie ze specyfikacją zawartą w dokumencie stanowiącym podstawę normatywną przeszukiwania, jak na przykład nakazie sądowym. Więcej szczegółów: D. M. Kerr (Laboratory Division Assistant Director), *Internet and Data Interception Capabilities Developed by the FBI, Statement for the Record, U.S. House of Representatives, the Committee on the Judiciary, Subcommittee on the Constitution*, 2000, 24 lipca, URL: <https://www.cdt.org/files/security/000724fbi.shtml>, [dostęp: 11.11.2016]. Artykuł oryginalnie umieszczony pod adresem: <http://www.fbi.gov/programs/carnivore/carnivore.htm>.

3732Funkcjonowanie wirtualnego konstruktów określanego jako sztuczna inteligencja, przez wiele lat stanowił przedmiot namysłu oraz refleksji zarówno naukowców jak i twórców literackich, ze szczególnym uwzględnieniem pisarzy science fiction. Jeden z bardziej kompleksowych podręczników akademickich takich jak S. Russell, P. Norvig, *Artificial Intelligence. A modern approach*, Harlow 2014.

potencjalnych rywali w środowisku międzynarodowym. Po drugie, jest to obiektywne uporządkowanie procesów międzynarodowych, łatwych do kontrolowania, skierowanych w większości przypadków do rodzącego się imperium, zarówno w przypadku transferu dóbr, jak i autorytetu. Można pokusić się o stwierdzenie, że imperium staje się jedynym podmiotem dysponującym legitymacją do zarządzania ruchem na obu płaszczyznach. Jednakże w odróżnieniu od rzymskiej dyplomacji, gdzie można wskazać na granice pomiędzy podmiotami, na przykład poprzez przedstawicieli dyplomatycznych dysponujących oddzielną legitymacją, o tyle w przypadku chińskim, legitymacja wywodzi się z jednego, wspólnego źródła, a kwestia podlegająca negocjacom jest komplementarność promowanej inicjatywy, z konsystencją źródłowej legitymacji³⁷³³. Po trzecie, jest to subiektywne przekonanie nie tylko elit, ale też dużej części społeczeństwa o pozytywnej roli jako rodzące się imperium będzie odgrywało w stosunkach międzynarodowych. Na przykład w Chinach, owo przekonanie było wynikiem procesu *sinizacji*, któremu poddawano głównie niższe grupy społeczne³⁷³⁴. W przeciwieństwie do romanizacji elit, model ten był znacznie bardziej efektywny, ponieważ regulował nie tylko chwilowe oraz krótkotrwałe stany elity narodowej, która podlega nieustannie procesom degeneracji oraz wymiany, lecz odkształcał sam proces odtwarzania elity w ten sposób, że reprodukowana elita była wyposażona w elementy chińskiej kultury oraz sposobu postrzegania świata³⁷³⁵.

W tym kontekście, należy pochylić się nad zagadnieniem na ile wzór imperialny będzie reprodukcją klasycznych, przedwestfalskich wzorców, a na ile będzie stanowił kreatywną reinterpretację tego wzoru. Aby uporządkować dalsze rozważania, należy skupić się na trzech wymiarach przyszłego imperium. Po pierwsze, na jego rdzeniu, a więc na identyfikacji elementu współczesnego środowiska międzynarodowego, który będzie dysponował wolą oraz możliwościami konstrukcji odpowiednika antycznych imperiów uniwersalnych. Po drugie, konieczne będzie przypuszczalne nakreślenie zasięgu przestrzennego imperium. Będzie to szczególnie wymagające zważywszy na wyodrębnienie się dwóch porządków: klasycznej przestrzeni geopolitycznej oraz transnarodowej przestrzeni społecznej. Po trzecie, będzie to próba uchwycenia natury fundamentu nowego porządku. O ile w przypadku Rzymu była to brutalna siła fizyczna, w przypadku Chin była to absolutna dominacja kulturalna, to czym może być ona w przypadku realizacji niniejszego scenariusza.

Pierwszy wymiar przyszłego imperium to jego element centralny lub inicjujący. W kontekście współczesnego środowiska międzynarodowego oczywistym kandydatem,

3733Yuen Foong Khong, *The American (...)*, s. 10 – 12.

3734S. W. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007, s. 60.

3735Tamże, s. 60 – 61.

wskazywanym zarówno przez entuzjastów pomysłu jak Robert Kagan³⁷³⁶, jak i naukowców nastawionych do niego sceptycznie Andrew Bacevicha³⁷³⁷ są oczywiście Stany Zjednoczone. Jak wskazano w poprzednim rozdziale sprawują we współczesnym świecie funkcję *hipermocarstwa*, a więc podmiotu zlokalizowanego pomiędzy uniwersalnym imperium a wielkim mocarstwem. Oczywiście nie jest to jedyna kandydatura. Co więcej, wydaje się, że powestfalskie środowisko międzynarodowe może ukształtować imperium z innego podmiotu, nie koniecznie będącego *państwem narodowym*. Lecz nawet i w tym przypadku, w przyjętym horyzoncie czasowym jest to niezwykle mało prawdopodobne. Z tego też powodu, oprócz tej oczywistej kandydatury, można pokusić się o skonstruowanie co najmniej czterech innych potencjalnych podmiotów: zwycięskiego *mocarstwa pierwszego szeregu*, wzmocnionej *organizacji ponadnarodowej*, politycznej *korporacji transnarodowej* oraz geopolitycznego *podmiotu subnarodowego*.

Pierwszym potencjalnym kandydatem do pozycji imperium uniwersalnego jest obecne *hipermocarstwo* – Stany Zjednoczone. Bezsprzecznie jest to w chwili obecnej najpotężniejsze *państwo narodowe* dysponujące nie tylko potencjałem uznawanym za przodujący w niemal wszystkich dziedzinach, lecz również szeregiem transnarodowych instytucji stanowiących przedłużenie ich możliwości działania. Jednakże kandydatura ta posiada szereg wad. Pierwszą jest wskazywana przez szereg opracowań³⁷³⁸ słabość infrastruktury krytycznej wynikająca z niedostatecznych inwestycji oraz starzejących się budowli. Drugim jest zmiana społeczna polegająca na przekształceniu *obywatela w konsumenta*³⁷³⁹, która w ogólnym ujęciu powoduje spłylenie oraz zawężenie horyzontów pojedynczych ludzi, a w konsekwencji wymaga znacznie niższych umiejętności od przywódców, a w konsekwencji eksponencjalnie wzrastająca niezdolność do zarządzania środowiskiem międzynarodowym. Zamiast zorganizowanego systemu społecznego powstanie chaotyczny *rój* (ang. *swarm*)³⁷⁴⁰, złożony z

3736R. Kagan, *Potęga i raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata* (tłum. W. Turopolski), Warszawa 2003.

3737A. J. Bacevich, *Granice Potęgi. Kres Amerykańskiej Wyjątkowości*, Warszawa 2011.

3738Na przykład: S. McElwee, *Six Ways America Is Like a Third-World Country*, „Rolling Stone”, 2014, 5 marca, URL: <http://www.rollingstone.com/politics/news/six-ways-america-is-like-a-third-world-country-20140305>, [dostęp: 18.11.2016]; T. Deptuła, *Ameryka się sypie*, „Newsweek.pl”, 2012, 28 maja, URL: <http://www.newsweek.pl/swiat/ameryka-sie-sypie,92528,1,1.html>, [dostęp: 18.11.2016]; L. Graves, *U.S. Infrastructure Down In World Rankings Since 2008*, „The Huffington Post”, 2013, 24 maja, URL: http://www.huffingtonpost.com/2013/05/24/us-infrastructure-down-in_n_3332732.html, [dostęp: 18.11.2016] oraz źródło podstawowe: *2013 Report card for America's infrastructure*, „ASCE. American society of civil engineers”, 2013, URL: <http://www.infrastructurereportcard.org/>, [dostęp: 18.11.2016].

3739Zagadnienie rozróżnienia pomiędzy konsumentem a obywatelem stanowi jedno z ważniejszych pól badawczych współczesnej politologii. Przykładowa publikacja: *Konsument czy obywatel? Konsumpcjonizm i jego zaprzeczenia*, red. A. Jawłowska, Warszawa 2005.

3740J. Arquilla, D. Ronfeldt, *Swarming and the future of conflict*, Santa Monica 2000; H. Van Dyke Parunak, *Making swarming happen*, „Proceedings of Swarming and Network-Enabled C4ISR”, 2003, URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.116.1990&rep=rep1&type=pdf>, [dostęp:

pojedynczych pozornie autonomicznych osobników, podatnych na techniki manipulacyjne, gdyż pozbawionych stałych, przewidywalnych oraz społecznie usankcjonowanych relacji³⁷⁴¹. Trzecim jest pasywność *hipermocarstwa*, co w konsekwencji powoduje brak pragmatycznej jego użyteczności.

Drugim potencjalnym kandydatem do pozycji imperium uniwersalnego jest zwycięskie *mocarstwo pierwszego rzędu*. Z trójki mocarstw należących do tej kategorii jest to mocarstwo uznane w środowisku międzynarodowym za najlepiej rokujące³⁷⁴². Jednakże należy w tym miejscu zaznaczyć, że państwo to posiada kilka cech, obniżających prawdopodobieństwo realizacji niniejszego scenariusza. Wskazać można trzy wyzwania dla chińskiej siły, które mogą skierować tor ewolucji tego państwa na wyższy, lub niższy poziom. Pierwszym i niewątpliwie kluczowym, jest międzynarodowa *legitymizacja* dla aktywności Chin, prowadzonej w myśl scenariusza rekonstrukcji cesarskiego systemu trybutarnego, z dodatkowymi systemami amortyzującymi dynamikę powestfalskiego środowiska międzynarodowego. Po drugie, jest to próba kreacji autonomicznych instytucji oraz struktur międzynarodowych, mogących stanowić podstawy do awansu politycznego Chińskiej Republiki Ludowej w środowisku międzynarodowym. W tym kontekście idealnym przykładem wydaje się Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych (ang. *Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB)³⁷⁴³. Po trzecie, jest to względna izolacja geopolityczna Chińskiej Republiki Ludowej od pozostałych, newralgicznych regionów świata. Amerykańska firma konsultingowa, nazywana cywilnym cieniem CIA, Stratfor, w swym raporcie posuwa się do użycia określenia *wyspa Chiny*³⁷⁴⁴. Po czwarte, jest to ograniczona legitymacja Chin do sprawowania funkcji hegemonia nie tylko w regionie ale na skalę globalną. Dotychczasowa chińska geostrategia zakładała nie tyle konstrukcję własnego przywództwa globalnego czy regionalnego, co na przyspieszenie oraz wzmocnienie erozji przywództwa Zachodu w środowisku międzynarodowym. Szczególnie dobrze widać to w sferze *normative Power* gdzie

18.11.2016].

3741B. Stanisławczyk, *Kto się boi prawdy? Walka z cywilizacją chrześcijańską w Polsce*, Warszawa 2015, s. 467 – 473.

3742Na przykład G. J. Ikenberry, *The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?*, „Foreign Affairs”, 2008, nr 87(1), s. 23 – 37.

3743W skład systemu Bretton Woods, powstałego w 1944 roku, wchodzi następujące organizacje: Międzynarodowy Fundusz Walutowy (ang. *International Monetary Fund*, IMF) oraz Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju (ang. *International Bank for Reconstruction and Development*, IBRD). Późniejsze powstałe agencje, uzupełniające oraz rozwijające funkcjonowanie systemu z Bretton Woods to: Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju (ang. *International Development Association*, IDA), Międzynarodowa Korporacja Finansowa (ang. *International Financial Cooperation*, IFC), Międzynarodowe Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych (ang. *International Centre for Settlement of Investments Disputes*, ICSID) oraz Agencja Wielostronnych Gwarancji Inwestycji (ang. *Multilateral Investment Guarantee Agency*, MIGA).

3744Stratfor, *The Island of China*, Austin 2013, raporty wymagają płatnej subskrypcji.

wartości promowane przez instytucje Zachodu zastępowane są ich zupełnym brakiem³⁷⁴⁵. Reasumując, Chiny jako potencjalne imperium uniwersalne posiada zbyt wysublimowany, a co za tym idzie nieczytelny charakter, aby zapewnić stabilność oraz przewidywalność systemu na poziomie globalnym. Dodatkowo, wydaje się że Chiny są zbyt odizolowane od reszty środowiska międzynarodowego, aby były w stanie w sposób ekonomiczny oddziaływać na resztę podmiotów międzynarodowych. Jak stwierdził Paul Kennedy³⁷⁴⁶, pozycja mocarstwowa każdego państwa zostaje potwierdzona przede wszystkim poprzez zwycięstwo nad poprzednim mocarstwem sprawującym pożądaną funkcję, lub uniemożliwiającym osiągnięcie założonych celów. Z tego też powodu, coraz bardziej popularną teorią jest przekonanie o zbliżającym się konflikcie pomiędzy Waszyngtonem oraz Pekinem³⁷⁴⁷.

Trzecim potencjalnym kandydatem do pozycji imperium uniwersalnego jest wzmocniona *organizacja ponadnarodowa*, zbudowana na bazie organizacji powszechnej, najprawdopodobniej o zasięgu Organizacji Narodów Zjednoczonych, wyposażonej w kompetencje współczesnej Unii Europejskiej. Powyższe postawienie sprawy zakrawać może na niedorzeczność, szczególnie z perspektywy roku 2018, kiedy to obie organizacje wydają się przeżywać dość poważne kryzysy. Nie należy jednakże zapominać, że ONZ wraz z całą rodziną ze szczególnym uwzględnieniem systemu z Bretton Woods jest postrzegana jako istotne elementy systemu współczesnego *hipermocarstwa*. Scenariusz ów wymaga koniunkcji trzech podstawowych czynników. Po pierwsze, zwiększenia suwerenności Organizacji względem pozostałych podmiotów międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem największych mocarstw skupionych w Radzie Bezpieczeństwa, a wśród nich wyróżniają się Stany Zjednoczone, postrzegane jako największy sponsor oraz animator Organizacji. Po drugie, zwiększenia wachlarza dostępnych zasobów oraz kompetencji ingerowania w środowisku międzynarodowym, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów niezbędnych do oddziaływania na państwa narodowe oraz podmioty innej rangi. Po trzecie, konieczne jest również stworzenie oraz przyjęcie przez Organizację uniwersalnej legitymacji uznawanej przez szeroki zakres podmiotów międzynarodowych, wywodzących się z różnych tradycji kulturalnych oraz cywilizacyjnych. W tym kontekście jest to najtrudniejszy warunek do spełnienia. Wystarczy wspomnieć na fakt generowania olbrzymiego oporu przeciwko różnorodnym projektom normatywnym, szczególnie w zakresie praw człowieka – ze

3745E. Kavalski, *The struggle for recognition of normative powers: Normative power Europe and normative power China in context*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2), s. 247 – 267.

3746P. M. Kennedy, *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995, s. 9.

3747B. Lee, *Is a Sino-US War Inevitable?*, „The Diplomat”, 2015, 23 czerwca, URL: <http://thediplomat.com/2015/06/is-a-sino-us-war-inevitable/>, [dostęp: 2.12.2016].

szczególnym uwzględnieniem praw osób homoseksualnych³⁷⁴⁸, praw reprodukcyjnych³⁷⁴⁹ oraz praw w zakresie ekologii³⁷⁵⁰. Koronnym przykładem jest reforma Komisji Praw Człowieka, zakończona utworzeniem Rady Praw Człowieka, do której wybrany został reprezentant Arabii Saudyjskiej³⁷⁵¹, państwa znanego z lekceważącego stosunku do praw człowieka w ujęciu zachodnim³⁷⁵². Organizacja uniwersalna, nawet o charakterze hybrydowym, analogicznym do charakteru obecnie istniejącej Unii Europejskiej, jest niezwykle mało praktycznym instrumentem inicjującym powstanie uniwersalnego imperium. Wynika to przede wszystkim ze zbytniego uzależnienia od podmiotów niższej rangi, ze szczególnym uwzględnieniem państw narodowych, choć nie tylko, zarówno w sferze legitymacji do dalszego działania, jak i w kwestii zasobów, pozwalających na obiektywnie istniejącą aktywność tego podmiotu w

3748 Stosunek urzędów centralnych ONZ do kwestii oraz postulatów środowiska LGBT, można zauważyć w następujących dokumentach i raportach: Rada Praw Człowieka, *Rezolucja przyjęta przez Radę Praw Człowieka, dnia 30 czerwca 2016 roku, w sprawie ochrony przed przemocą oraz dyskryminacją na podstawie orientacji seksualnej i identyfikacji płciowej*, A/HRC/RES/32/2, URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/32/2, [dostęp: 9.12.2016]; Rada Praw Człowieka, *Rezolucja przyjęta przez Radę Praw Człowieka, dnia 26 września 2014 roku, w sprawie praw człowieka, orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej*, A/HRC/RES/27/32, URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/177/32/PDF/G1417732.pdf?OpenElement>, [dostęp: 9.12.2016]; Rada Praw Człowieka, *Rezolucja przyjęta przez Radę Praw Człowieka, dnia 17 czerwca 2011 roku, w sprawie praw człowieka, orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej*, A/HRC/RES/17/19, URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/148/76/PDF/G1114876.pdf?OpenElement>, [dostęp: 9.12.2016]; Rada Praw Człowieka, *Raport Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka o prawach i praktykach dyskryminacyjnych oraz o aktach przemocy skierowanych przeciwko indywidualnym obywatelom na podstawie ich orientacji seksualnej i tożsamości płciowej, dnia 17 listopada 2011 roku*, A/HRC/19/41, URL: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/A.HRC.19.41_English.pdf, [dostęp: 9.12.2016]; Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Born Free and Equal. Sexual orientation and gender identity in international human rights law*, Nowy Jork 2012.

3749 Stosunek urzędów centralnych ONZ do kwestii praw reprodukcyjnych, można zauważyć w następujących dokumentach i raportach: The Commission on Population and Development, *Rezolucja 2002/1 w sprawie praw reprodukcyjnych i zdrowia reprodukcyjnego włącznie z ludzkim wirusem niedoboru odporności/zespołu nabytego niedoboru odporności (HIV/AIDS)*, z dnia 5 kwietnia 2002 roku, E/2002/25, E/CN.9/2002/6, URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/commission/pdf/35/CPD36_Res2002-1.pdf, [dostęp: 9.12.2016]; United Nations Population Fund, The Danish Institute for Human Rights, United Nations High Commissioner of Human Rights, *Reproductive rights are human rights. A handbook of human rights institutions*, Nowy Jork 2014.

3750 Kwestie ekologiczne stały się na tyle istotnym elementem narracji międzynarodowej ONZ, że ich zarządzaniu poświęcono jedną z wyspecjalizowanych agencji: Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ang. *United Nations Environment Programme*, UNEP).

3751 Arabia Saudyjska piastowała funkcję na łonie Rady Praw Człowieka od roku 2006 praktycznie do roku 2019.

3752 Kontrowersje w kwestii Arabii Saudyjskiej skupiały się na dwóch polach. Pierwszym był sposób wyboru, rzekomo związany z umową na temat poparcia Wielkiej Brytanii w innym głosowaniu, który to głos przeważał szalę, na rzecz Królestwa Saudów. S. Osborne, *UK helped Saudi Arabia get UN human rights role through 'secret deal' to exchange votes, leaked documents suggest*, „Independent”, 2015, 30 września, URL: <http://www.independent.co.uk/news/uk/uk-and-saudi-arabia-made-secret-deal-to-exchange-votes-for-human-rights-council-seats-leaked-a6673491.html>, [dostęp: 9.12.2016]. Drugim jest kwestia stosowania samego stosowania praw człowieka w Arabii Saudyjskiej, szczególnie w kwestii dyskryminacji kobiet, wolności słowa oraz stosowania kary śmierci. J. Golberg, *When beheading won't do the job, the Saudis resort to crucifixion*, „The Atlantic”, 2015, 24 września, URL: <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/saudi-arabia-beheading-crucifixion-nimr/407221/>, [dostęp: 9.12.2016].

środowisku międzynarodowym.

Czwartym potencjalnym kandydatem do pozycji imperium uniwersalnego jest polityczna *korporacja międzynarodowa*. W tym kontekście należy wskazać, że jest to kategoria podmiotu w najmniejszym stopniu przygotowana do podjęcia globalnej odpowiedzialności w tym zakresie. Wynika to przede wszystkim z celu istnienia przedsiębiorstw transnarodowych oraz wynikającej z niego struktury oraz funkcji. Podstawową przesłanką funkcjonowania korporacji jest maksymalizacja zysków finansowych przy minimalizacji ryzyka oraz kosztów temu towarzyszących. Z jednej strony, korporacja, jako podmiot produktywny dostarcza na potrzeby nie tylko państwa, ale także społeczeństwa nie tylko określonych dóbr, ale także zasobów finansowych, co nie tylko usprawnia ale również i wzbogaca aktywność społeczną w określonym regionie. Z drugiej strony, rząd oraz agencje rządowe, dostarczają pewien specyficzny oraz ekskluzywny zestaw usług, który kolejno niezbędny jest korporacji do efektywnie funkcjonowania. Poza przywołanymi wcześniej ramami prawnymi funkcjonowania państwa oraz społeczeństwa, wskazać należy na dysponowanie środkami przymusu fizycznego niezbędnymi do wymuszenia posłuszeństwa na innych podmiotach subnarodowych, w tym na konkurencyjnych korporacjach transnarodowych.

Można powiedzieć, że korporacja *outsourcinguje* odpowiedzialność społeczną za własne działania na aparat rządowy, w zamian dostarczając środków na ich realizację. W tym kontekście należy wspomnieć o jeszcze jednej możliwości, generowanej przez powoli posuwające się negocjacje w sprawie Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*, TTIP). Jest to dość enigmatyczny dokument, który doczekał się wydawać się mogło wręcz absurdalnego oporu społeczeństwa obywatelskiego oraz organizacji pozarządowych. Podnoszą one szczególnie dwie kwestie stanowiące oś narracji przeciwników tego układu. Po pierwsze, jest to pogorszenie się standardów ochrony konsumenta, szczególnie w kwestii dopuszczenia do obrotu żywności produkowanej przy wykorzystaniu organizmów modyfikowanych genetycznie (*genetically modified organisms*, GMO)³⁷⁵³. Po drugie, jest to również wprowadzenie do porządków prawnych zarówno Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz państw europejskich zapisów w sposób znaczący wzmacniających status *korporacji transnarodowych*. W niepotwierdzonych informacjach pojawiają się zapisy o ustanowieniu specjalnego trybunału arbitrażowego, w którego kompetencjach będzie rozstrzyganie sporów

3753 Więcej szczegółów na temat dylematów wynikających z M. Szkarłat, *Żywność genetycznie zmodyfikowana w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2011.

między rządami narodowymi a korporacjami, w tym, co kuriozalne, odnoszących się do roszczeń wynikających ze strat powstałych poprzez zmiany w narodowym ustawodawstwie, na przykład w prawie podatkowym³⁷⁵⁴.

Dodatkowo kwestię komplikuje wyjątkowo tajność odnosząca się do dokumentów wytworzonych w ramach prac nad traktatem, a także treść samego traktatu, który w całości znany jest jedynie negocjatorom zaangażowanym w proces jego przygotowania³⁷⁵⁵. Jest to szczególnie niepokojące dla opinii publicznej, a w połączeniu z informacjami, które wyciekły³⁷⁵⁶ w agencji prowadzących negocjacje, powoduje wręcz wybuch społecznej wściekłości. Zastosowanie tego mechanizmu do przyjęcia tak ważnego dokumentu spowoduje efektywny zmierzch mechanizmów demokratycznych oraz zaspokojenie ich przez mechanizmy oligarchiczne, czy wręcz arystokratyczne. Działania sojuszu *korporacji transnarodowych*, prowadzone przez lobbystów zarówno w Waszyngtonie³⁷⁵⁷ jak i w Brukseli³⁷⁵⁸, wydają się wskazywać na polityczne aspiracje w zarządzaniu środowiskiem międzynarodowym przekraczającym dotychczas prezentowane nadrzędne zainteresowanie w generowaniu zysków. *Korporacja transnarodowa*, czy nawet sojusz takich korporacji, jest niezwykle mało prawdopodobnych podmiotem inicjującym powstanie globalnego imperium uniwersalnego. Wynika to z trzech ważnych przesłanek. Pierwszą jest wewnętrzna konstrukcja korporacji, nastawionej na podtrzymanie oraz rozwój tych sektorów własnej aktywności odpowiedzialnej za generowanie zysków, przede wszystkim w wymiarze ekonomicznych oraz finansowym. Po drugie, immanentną cechą systemu korporacyjnego jest

3754Zjawisko sporów pomiędzy korporacjami oraz państwami narodowymi stanowi coraz bardziej rozbudowaną oraz kontrowersyjną sferę międzynarodowego prawa publicznego. W tym kontekście wskazać można na szereg postępowań pomiędzy państwami a korporacjami, głównie w kwestii zerwania umów czy też sankcji za niedostosowanie się do normatywnych standardów istniejących w ramach narodowego porządku prawnego. Przy czym rozwiązania zaproponowane w ramach CETA oraz TTIP wykraczają poza dotychczasowe rozwiązania w tej dziedzinie, internalizując w ramach wewnętrznego porządku prawnego państwa przyjmującego prawnych standardów z innych systemów prawnych.

3755Kwestia obsesyjnej tajności procesu negocjacyjnego stanowi jedną z głównych przesłanek społecznego kwestionowania intencji twórców traktatu jak i spodziewanych rezultatów jego implementacji. A. Neslen, *Leaked TTIP documents cast doubt on EU-US trade deal*, „The Guardian”, 2016, 1 maja, URL: <https://www.theguardian.com/business/2016/may/01/leaked-ttip-documents-cast-doubt-on-eu-us-trade-deal>, [dostęp: 16.12.2016].

3756Dostępne przecieki udostępniane są do publicznej wiadomości są na przykład przez Greenpeace na witrynie internetowej *TTIP Leaks*, URL: <https://ttip-leaks.org/ttip/>.

3757J. Blanes i Vidal, M. Draca, Ch. Fons-Rosen, *Revolving Door Lobbyists*, „American Economic Review”, 2012, nr 102(7), s. 3731 – 3748; Lee Fang, *With These Hires, Congress Becomes Even More Like a Corporation*, „The Nation”, 2015, 11 lutego, URL: <https://www.thenation.com/article/these-hires-congress-becomes-even-more-corporation/>, [dostęp: 16.12.2016].

3758I. Traynor, B. Kuraś, Ph. Ricard, I. F. Somolinos, J. Cáceres, M. Zetterin, *30,000 lobbyists and counting: is Brussels under corporate sway?*, „The Guardian”, 2014, 8 maja, URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/may/08/lobbyists-european-parliament-brussels-corporate>, [dostęp: 16.12.2016]; A. Dür, G. Mateo, *Who lobbies the European Union? National interest groups in a multilevel polity*, „Journal of European public policy”, 2012, nr 19(7), 969 – 987; oraz J. Greenwood, *Interest representation in the European Union*, Londyn, Nowy Jork 2011.

jego wewnątrzna rywalizacja oraz konfliktowość, które w większości przypadków przeważają nad kooperacją pomiędzy ich przedstawicielami. Po trzecie, wydaje się że potencjał *korporacji transnarodowych*, szczególnie zasoby gospodarcze oraz finansowe, pomimo że przydatne w konstrukcji oraz aktywacji siły, są jednocześnie zbyt wyspecjalizowane oraz ograniczone, przez co ich działania stają się ograniczone niemal wyłącznie do kilku powiązanych ze sobą strategii, umożliwiając dość szybkie oraz efektywne podjęcie przeciwdziałania.

Co ciekawe, nawet państwa goszczące korporacje wydają się prowadzić w mniejszym lub większym stopniu działania zmierzające do uniemożliwienia prowadzenia szerszej oraz dłuższej współpracy międzykorporacyjnej, przede wszystkim w różnych zakazach oraz obostrzeniach, na przykład w polityce antymonopolowej³⁷⁵⁹ oraz antytrustowej³⁷⁶⁰, jednakże skutek tej polityki jest różny, w zależności od wewnętrznej koherencji podmiotów ich stosujących. *Korporacje transnarodowe* dysponują obfitymi zasobami niezbędnym dla zainicjowania istnienia uniwersalnego, jednak zbyt kruchymi oraz monotonnymi aby podtrzymać jego istnienie.

Piątym potencjalnym kandydatem do pozycji imperium uniwersalnego jest geopolityczny *podmiot subnarodowy*, wzorowany na mechanizmach, które ukształtowały Państwo Islamskie, obejmujący swym zasięgiem część terytorium Syrii, Iraku oraz enklawy rozsiane po całym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem Synaju, Libii oraz Nigerii. Ta hipotetyczna organizacja, paradoksalnie powstała wśród kilkudziesięciu tysięcy analogicznych podmiotów rozsianych po współczesnym środowisku międzynarodowym, aby skonstruować własne imperium uniwersalne, musi spełnić szereg warunków. Pierwszym i najważniejszym jest osiągnięcie globalnego zasięgu działania. Drugim jest uniwersalna tożsamość, oddziałująca na większość populacji globalnej. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują tożsamości religijne, które charakteryzują się najwyższym stopniem inkluzywności, głównie z powodu misyjnego charakteru największych religii

3759Za monopol określa się rynek, na którym istnieje jedno przedsiębiorstwo, które zapewnia produkcję poszukiwanych dóbr oraz usług, dysponując możliwością swobodnego dyktowania ceny produktu końcowego. Jest to sytuacja niezwykle kłopotliwa zarówno z punktu widzenia konsumentów, jak i rządu przyjmującego, którzy podejmują działania mające na celu likwidację tej sytuacji. Najbardziej znanym monopolistą jest dostawca oprogramowania do komputerów domowego użytku – Microsoft. W Polsce za prowadzenie polityki antymonopolowej oraz monitorowania stanu rynku odpowiedzialny jest Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumenta – UOKiK.

3760Trust jest współcześnie zakazaną polityką korporacyjną, zmierzającą do integracji przedsiębiorstw funkcjonujących w określonej branży na przykład przetwarzania ropy naftowej. Działania te zmierzają do wytworzenia monopolu i jako takie są przedmiotem bacznej uwagi czynników rządowych. Historycznym przykładem trustu może być Standard Oil Trust, Johna Davisona Rockefellera oraz Samuela Calvina Tate'a Dodda. B. Orbach, G. C. Rebling, *The antitrust curse of bigness*, „Southern California Law Review”, 2012, nr 85(605), s. 605 – 655.

monoteistycznych świata oraz dość poważnych epizodów misyjnych w pozostałych, w tym również szczególnie hermetycznych, jak judaizm³⁷⁶¹, a także największej religii politeistycznej – hinduizm³⁷⁶². Trzecim jest obecność owego podmiotu na wszystkich ważniejszych płaszczyznach aktywności danych organizacji, społecznej, albo w postaci samej organizacji, albo w postaci lokalnych oddziałów i delegatur, albo w postaci członków lub sympatyków. Czwartym warunkiem jest odniesienie sukcesu na arenie międzynarodowej. Największe sukcesy w tej sferze odnosiło Państwo Islamskie w Iraku oraz Syrii³⁷⁶³. Piątym parametrem jest konieczność dokonania choćby częściowej translacji do przestrzeni geopolitycznej. Aż do roku 2017 wydawało się, że powyższy warunek spełnia tak zwane Państwo Islamskie, będące jedną z najbardziej ekspansywnych oraz odnoszącą spektakularne sukcesy organizacją transnarodową, aspirującą do reprezentowania interesów więcej niż jednego narodu, dodatkowo sprawując geopolityczną kontrolę nad rozszerzającym się terytorium.

Subnarodowe podmioty pozarządowe wykazują się, pomimo swej relatywnej ilości, szeregiem wewnętrznych słabości, które upośledzają ich ogólny potencjał oraz możliwości ustanowienia uniwersalnego imperium. Dzieje się to głównie z czterech podstawowych przesłanek. Pierwszą jest ograniczenie legitymacji zarówno w zakresie uzurpowania sobie selektywnej kompetencji, na przykład w odniesieniu do kwestii ochrony praw człowieka lub ekologii, jak i w ograniczaniu grupy docelowej do danego narodu lub grupy społecznej bądź zawodowej. Drugą jest dostęp do zasobów generowanych przez transnarodową przestrzeń społeczną, który pomimo że pozornie umożliwia dostęp do zróżnicowanych zasobów w dowolnej ilości. Trzecią jest efektywność realizacji własnych celów oraz określenie ich użyteczności dla szerokich grup społecznych w wymiarze artykulacji oraz realizacji ich własnych interesów. Czwartą jest zaistnienie danej organizacji pozarządowej jako efektywnie

3761P. B. Golden, *The Conversion of the Khazars to Judaism* [w:] *The World of the Khazars: New Perspectives. Handbook of Oriental Studies*, red. P. B. Golden, H. Ben-Shammai, A. Róna-Tas, Leiden 2007, s. 123–161.

W tym kontekście wspomina się również konwersję następujących grup etnicznych w wyniku ekspansji kulturalnej oraz politycznej, zarówno przed Chrystusem: Edom, Iturea, Królestwa Adiabene oraz Himjarytów, a po Chrystusie – Chazarów.

3762W tym kontekście można wskazać na fakt, że ekspansja wpływów hinduizmu w największym stopniu polegała na ekspansji demograficznej niż misyjnej. W tym kontekście wpływy hinduizmu towarzyszą istnieniu zwartego osadnictwa populacji wywodzących się z terytorium Indii.

3763W tym kontekście, co łączy wymienione państwa to trzy czynniki. Pierwszym jest struktura społeczno-religijna charakteryzująca się olbrzymimi napięciami pomiędzy poszczególnymi segmentami populacji. Drugim jest istnienie silnych powiązań pomiędzy wnętrzem państwa a środowiskiem międzynarodowym, ponieważ istnieją olbrzymie grupy charakteryzujące się zbieżną tożsamością etniczną oraz religijną zlokalizowane na terenie innych państw narodowych. Trzecim jest masyczna dysfunkcja systemu politycznego, społecznego oraz ekonomicznego. W rezultacie wykorzystując istniejącą infrastrukturę zarówno w wymiarze materialnym jak i instytucjonalnym, podmioty transnarodowe takie jak Daesh są w stanie dokonywać efektywnej projekcji własnej siły, w tym sprawować kontrolę nad przestrzenią geopolityczną.

funkcjonującego podmiotu geopolitycznemu.

W kontekście możliwości zaistnienia imperium uniwersalnego postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, należy wskazać że w ramach analizy dotychczasowej historii, a także badań cykli rozwojowych środowiska międzynarodowego, prowadzonych przez George'a Modelsky'ego³⁷⁶⁴ oraz Paula Kennedy'ego³⁷⁶⁵ niezbędnym elementem narodzin każdego z nich, szczególnie tego o charakterze uniwersalnym jest wojna nosząca znamiona wojny hegemonicznej. Kwestia wojny jest jednym z najważniejszych zagadnień analitycznych nauki o stosunkach międzynarodowych, stanowiąca główną oś badań i analiz od czasów Tukidydesa³⁷⁶⁶. Paradoksalnie, zjawisko to jest niezwykle rzadko przedmiotem dociekania naukowego³⁷⁶⁷. Wynika to z jednej strony z pejoratywnego stosunku środowiska akademickiego do zjawiska, z drugiej natomiast z powodu skąpego materiału empirycznego. Wyróżnić można trzy podstawowe wyznaczniki odróżniające wojnę hegemoniczną od klasycznego konfliktu zbrojnego: zasięg podmiotowy³⁷⁶⁸, zasięg przestrzenny³⁷⁶⁹ oraz zasięg przedmiotowy³⁷⁷⁰.

Otwartym pozostaje pytanie czy wojna hegemoniczna wciąż pozostała istotną instytucją współczesnego środowiska międzynarodowego. Jednakże w związku z nieciągłością współczesności, która wykazuje przedziwną syntezę elementów pochodzących w różnych historycznie istniejących porządków oraz tych będących nowymi jakościowo cząstkami globalnego systemu, można założyć, że kategoria ta pozostaje w sferze potencjalnej możliwości, gotowej go zrealizowania w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego.

W tym kontekście wojna hegemoniczna, aby spełniła swą funkcję powinna wykazywać się następującymi cechami. Po pierwsze, zgodnie z teorią dynamiki siły, powinna ona obejmować obie najważniejsze sfery aktywności społeczeństwa: sferę geopolityczną oraz

3764 *Globalization as evolutionary process. Modelling global change*, red. G. Modelski, T. Devezas, W. R. Thompson, Londyn, Nowy Jork 2008. Analiza ta jest szczególnie dobrze widoczna w części II, pod tytułem *Models of long-term change* oraz części III, pod tytułem *Global change and the information age*.

3765 P. M. Kennedy, *Mocarstwa świata: narodziny, rozkwit, upadek. Przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500-2000* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995.

3766 Thucydides, *Wojna Peloponeska*, Wrocław 2004.

3767 Przykładowe publikacje rozpatrujące kwestię wojny hegemonicznej: R. Gilpin, *Hegemonic war and international change* [w:] *The realism reader*, red. C. Elman, M. Jensen, Londyn 2014, V. Jabri, *War and the transformation of global politics*, Londyn 2007, A. C. Beyer, *Hegemony and Power in the global war on terror* [w:] *Power in the 21st century. International security and international political economy in a changing world*, red. E. Fels, J. Kremer, K. Kronenberg, Berlin, Heidelberg 2012.

3768 W wojnę hegemoniczną zaangażowana jest większość systemu międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem ważniejszych centrów siły.

3769 Działania wojenne obejmują zwykle jeden z regionów świata, najczęściej Europę, jednakże z ważnymi kampaniami toczonymi w innych regionach świata. Zwykle w Afryce oraz Azji Południowo-Wschodniej.

3770 Przedmiotem wojny hegemonicznej jest transformacja porządku światowego poprzez wymianę hegemonów a co za tym idzie, przekształcenie całości logiki funkcjonowania.

sferę transnarodową, łącząc klasyczny konflikt zbrojny, z konfliktem hybrydowym, toczonym w wymiarze narracji raczej, niż obiektywnej rzeczywistości. W rezultacie niektórzy publicyści postulują tezę, że trzecia wojna światowa trwa od lat³⁷⁷¹. Po drugie, wojna hegemoniczna z definicji obejmuje najważniejsze centra polityczne zlokalizowane w środowisku międzynarodowym. Po trzecie, powstaje wyzwanie związane z dążeniem do przekształcenia rzeczywistości międzynarodowej w stopniu poważnym, obejmując zarówno i fundamentalne zasady rzeczywistości międzynarodowej, instytucje odpowiedzialne za kształt i funkcjonowanie systemu międzynarodowego, jak i podmiotu odpowiedzialnego za jego projekt oraz wykończenie. Po czwarte, wojnie hegemonicznej z definicji towarzyszy olbrzymia liczba zniszczeń w przestrzeni geopolitycznej, obejmujące zarówno masywne uszkodzenie infrastruktury krytycznej, jak i znaczący ubytek populacji. Dla przykładu w trakcie wojny trzydziestoletniej, w niektórych obszarach Niemiec, ubytek populacji przekroczył 60%³⁷⁷², natomiast w pierwszej wojnie światowej, przy populacji stron zaangażowanych rzędu dziewięciuset sześćdziesięciu milionów siedemset tysięcy ludzi, w wyniku działań wojennych odnotowano zgon między osiem milionów pięćset siedemdziesiąt trzy tysiące pięćdziesięciu czterech a dziesięć milionów osiemset dwadzieścia cztery tysiące dwieście trzydziestu sześciu żołnierzy³⁷⁷³.

Dodatkowo, w wyniku działań wojennych śmierć poniosło dwa miliony dwieście pięćdziesiąt tysięcy dziewięćdziesięciu dziewięciu³⁷⁷⁴ cywili, a pomiędzy pięcioma milionami czterysta jednaście tysięcy a sześcioma milionami stoma tysiącami cywili zmarło z przyczyn stanowiących pośrednio efekt działań militarnych³⁷⁷⁵. Oznacza to śmierć pomiędzy szesnastoma milionami dwustoma trzydziestoma czterema tysiącami stu pięćdziesięcioma trzema a dziewiętnastoma milionami stu siedemdziesięcioma czterema tysiącami trzystu

3771K. Rękas, *III wojna światowa zasadniczo już trwa – rozmowa z profesorem Andriejem Fursowem*, „Mysł Polska”, 2016, URL: <http://www.mysl-polska.pl/node/127>, [dostęp: 16.12.2016].

3772U. Hammer, *Kurfürstin Luise Henriette. Eine Oranierin als Mittlerin zwischen den Niederlanden und Brandenburg-Preußen. Studien zur Geschichte und Kultur Nordwesteuropas*, Monachium 2001, s. 20; W. Buchholz, *Das schweidische Pommern vom Westfälischen Frieden bis zum Wiener Kongreß [w:] Pommern. Deutsche Geschichte im Osten Europas*, red. W. Buchholz, Berlin 1999, s. 263 oraz G. Schmidt, *Der Dreissigjährige Krieg*, Monachium 2006, s. 5.

3773Liczby zaczerpnięte z zagregowanych danych statystycznych dostępnych w narodowych cenzusach demograficznych. Agregacja dostępna na stronie: *World War I casualties*, „Wikipedia. The Free Encyclopedia”, 2016, 9 grudnia, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_I_casualties, [dostęp: 16.12.2016].

3774Liczby zaczerpnięte z zagregowanych danych statystycznych dostępnych w narodowych cenzusach demograficznych. Agregacja dostępna na stronie: *World War I casualties*, „Wikipedia. The Free Encyclopedia”, 2016, 9 grudnia, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_I_casualties, [dostęp: 16.12.2016].

3775Liczby zaczerpnięte z zagregowanych danych statystycznych dostępnych w narodowych cenzusach demograficznych. Agregacja dostępna na stronie: *World War I casualties*, „Wikipedia. The Free Encyclopedia”, 2016, 9 grudnia, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_I_casualties, [dostęp: 16.12.2016].

trzydziestoma pięcioma osobami, co oznacza śmierć 1,67% a 2,00%. Przy czym współczynnik ten wzrastał do znaczniejszego poziomu w następujących przypadkach: Serbia – między 16,67% do 27,78%, Imperium Osmańskie – między 13,26% a 15,36%, Rumunia – między 7,73% a 8,88%, Francja – między 4,29% a 4,39%, Austro-Węgry – między 3,48% a 4,05%, Bułgaria – około 3,41% i Niemcy – między 3,39% a 4,32%³⁷⁷⁶. W przypadku drugiej wojny światowej z kolei przy populacji rzędu dwa miliardy pięćset siedemdziesiąt siedem milionów pięćset dziewięćdziesiąt tysięcy ludzi zaangażowanych stron, odnotowano między trzydzieści sześć milionów czterdzieści tysięcy ludzi a czterdzieści jeden milionów czterysta osiemnaście tysięcy zgonów żołnierzy, trzydzieści dziewięć milionów trzysta pięćdziesiąt sześć tysięcy a czterdzieści milionów dziewięćset trzydzieści cztery tysięcy zgonów cywili w rezultacie działań militarnych oraz między dwudziestoma sześcioma milionami a trzydziestoma sześcioma milionami zgonów cywili, będącymi pośrednim efektem działań militarnych³⁷⁷⁷. Podsumowując, w wyniku działań wojennych śmierć poniosło pomiędzy sto jeden milionów trzysta dziewięćdziesiąt sześć tysięcy ludzi a sto dziewięćnaście milionów sześćdziesiąt trzy tysiące ludzi, relatywnie rzecz ujmując pomiędzy 3,93% a 4,62% populacji zaangażowanych stron. W następujących przypadkach, współczynnik ten przekroczył średnią: Polska – między 16,93% a 17,22%, Litwa – około 14,36%, Związek Radziecki – około 13,7%, Łotwa – około 12,5%, Niemcy – około 8,23%, Estonia – około 7,3%, Grecja – między 7,02% a 11,17%, Jugosławia – między 6,63% a 10,97%, Węgry – około 6,18%, Austria – około 5,56%. Dodatkowo, dość znaczne ubytki w populacji odnotowana również w niesamodzielnych jednostkach geopolitycznych, takich jak: Nauru (Australia), Timor Wschodni (Portugalia), Ruanda-Urundi (Belgia), Terytoria Południowego Pacyfiku (Japonia) czy Guam (Stany Zjednoczone)³⁷⁷⁸. Jak zatem widać, w miarę upływu czasu zmniejszeniu ulegał czas oraz procentowe straty ludności w ramach wojny hegemonicznych. Jednakże wzrastał ich wpływ na strukturę oraz funkcjonowanie podmiotów międzynarodowych. O ile wojna trzydziestoletnia pozwoliła na wygenerowanie w następnym wieku dwóch wielkich mocarstw na terenie spustoszonego cesarstwa, o tyle pierwszej i drugiej wojna światowa,

3776Liczby zaczerpnięte z zagregowanych danych statystycznych dostępnych w narodowych cenzusach demograficznych. Agregacja dostępna na stronie: *World War I casualties*, „Wikipedia. The Free Encyclopedia”, 2016, 9 grudnia, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_I_casualties, [dostęp: 16.12.2016].

3777Liczby zaczerpnięte z zagregowanych danych statystycznych dostępnych w narodowych cenzusach demograficznych. Agregacja dostępna na stronie: *World War II casualties*, „Wikipedia. The Free Encyclopedia”, 2016, 16 grudnia, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_II_casualties, [dostęp: 16.12.2016].

3778Liczby zaczerpnięte z zagregowanych danych statystycznych dostępnych w narodowych cenzusach demograficznych. Agregacja dostępna na stronie: *World War II casualties*, „Wikipedia. The Free Encyclopedia”, 2016, 16 grudnia, URL: https://en.wikipedia.org/wiki/World_War_II_casualties, [dostęp: 16.12.2016].

które pod pewnymi względami stanowią jeden wielki konflikt hegemoniczny, doprowadziły jedynie do degradacji bezpośrednio zaangażowanych mocarstw, z której po dziś dzień się nie podniosły. W czasie pierwszej wojny światowej, zmiany te objęły zarówno Niemcy, które nawet w 1918 roku kontrolowały dość znaczne terytoria zarówno na zachodzie jak i wschodzie³⁷⁷⁹, jak i Rosję, która ponosiła militarną klęskę za klęską, tracąc kolejne, z trudem gromadzone przez wieki zachodnie terytoria³⁷⁸⁰. Dla odmiany, druga wojna światowa zakończyła się wprawdzie utrzymaniem koherencji wewnętrznej zdruzgotanych militarnymi porażkami państw europejskich, począwszy od Anglii, a skończywszy na Francji oraz Niemczech, jednak pierwsza powojenna dekada przyniosła dość poważny kryzys polityczny oraz ekonomiczny towarzyszący wzrostowi znaczenia ruchów komunistycznych³⁷⁸¹.

Drugi wymiar przyszłego imperium to jego zasięg przestrzenny. Jest to szczególnie ciekawe zagadnienie, ponieważ o ile klasyczne imperia uniwersalne – Chiny i Rzym – funkcjonowały jedynie w przestrzeni geopolitycznej, o tyle potencjalne uniwersalne imperium powestfalskie będzie postawione przed wyzwaniem zlokalizowania oraz zarządzania aż dwiema przestrzeniami społecznymi: geopolityczną oraz transnarodową. W pierwszej przestrzeni wskazać można na konieczność sprawowania bezpośredniej kontroli nad terytorium. W transnarodowej przestrzeni społecznej kluczem jest ograniczenie, lub wprowadzenie mechanizmów efektywnego zarządzania transnarodową przestrzenią społeczną, co oznacza ograniczenie możliwości jej dalszej generacji, a także usztywnienie jej wewnętrznej struktury oraz uformowanie kanałów przekazywania szacunku i legitymacji ze struktury sieciowe na system skupiony wokół jednego, określonego centrum masy – rdzenia imperialnego. Na obecnym etapie rozwoju środowiska międzynarodowego, nie sposób stwierdzić czy jest to technicznie wykonalne, jako że natura środowiska wirtualnego wydaje się niepodatna na podobne manipulacje. Niemniej, założenie o realizacji niniejszego scenariusza wymaga przyjęcia, że w przeciągu najbliższego wieku, takie ukształtowanie transnarodowej przestrzeni społecznej stanie się możliwe, a wręcz prawdopodobne. Tym samym sam obieg idei oraz informacji stanie się fundamentem przyszłego imperium.

Trzeci wymiar przyszłego imperium to jego natura. Jest to wymiar, który może

3779Do czasu zawieszenia broni w dniu 11 listopada 1918 roku, siły niemieckie kontrolowały Luksemburg oraz większą część Belgii wraz z Brukselą.

3780Licząc zarówno tereny utracone do chwili podpisania traktatu w Brześciu Litewskim (3 marca 1918 roku) oraz w działaniach po jego podpisaniu, Rosja utraciła następujące obszary: Królestwo Polskie, Litwę, Łotwę, Estonię, zachodnią część Białorusi, Ukrainę, Finlandię, Wyspy Alandzkie, okręgi: Kars, Ardahan i Batumi (Zakaukazie).

3781W rezultacie działań wojennych w trakcie I wojny światowej, interwencji brytyjskich, francuskich oraz japońskich oraz powszechnych buntów, które potem przerodziły się w wojnę domową, Rosja bolszewicka obejmowała tereny z grubsza pokrywające się z terenami obejmowanymi przez Wielkie Księstwo Moskiewskie w XVI wieku.

wydawać się najmniej kłopotliwy, jednakże stanowi on wbrew pozorom najwyższe wyzwanie dla potencjalnego imperium uniwersalnego. W perspektywie historycznej wyróżnić można dwa wzorce istnienia uniwersalnego imperium: wzorzec rzymski, wyrastający z potencjału militarno-politycznego oraz chiński, wyrastający z potencjału społeczno-kulturowego. Pierwszy wariant oznacza przede wszystkim narodzić się imperium z wojny hegemonicznej oraz konieczność dokonywania korekty kształtu imperium poprzez umiejętne, jednak dość częste stosowanie wojsk w różnych jego obszarach albo w celu jego rozszerzenia, albo w celu naprawy elementów stanowiących potencjalne źródło niestabilności. Drugi wariant, realizowany przez cesarskie Chiny, zasadza się na realizacji imperializmu przez wymuszenie lub promowanie reprodukcji własnego wzorca społeczno-kulturalnego na terytoriach przeznaczonych do dalszej ekspansji. Realizacja tego kursu nie zakłada nieobecności elementu wojskowego, jako że kwestia podboju, czy też ochrony podbitych terytoriów staje się kluczem do rozszerzania zakresu własnej suwerenności, jednakże nie jest to czynnik decydujący o przetrwaniu i rozszerzaniu się imperium. Szczególnie dobrze widać to na przykładzie Korei i Japonii, które to pomimo przyjęcia wzorców cesarskich nie zostały na stałe włączone w zakres imperium. Co więcej, w przypadku Japonii nie udało się nigdy przeprowadzić efektywnej inwazji centralnych prowincji³⁷⁸².

Konkludując niniejsze rozważania, należy odnieść się do próby określenia prawdopodobieństwa realizacji niniejszego scenariusza, należy podkreślić, że jest ono szczególnie małe. Wynika to przede wszystkim z wydającej się immanentną cechą rodzącego się środowiska jego niestałości, efemeryczności oraz skomplikowania zarówno podmiotowego jak i przedmiotowego, widocznego w wysokim stopniu dynamiki zarówno na poziomie systemu, jego poszczególnych elementów oraz ich funkcjonowania, a także kategorii naukowych go opisujących. W tym kontekście pojawienie się podmiotu, dysponującego możliwościami zarządzania systemem jako całością staje się nie tyle kłopotliwe ze względu na nieustanną grę geostrategiczną pomiędzy poszczególnymi podmiotami, ale wręcz fizycznie niemożliwe ze względu na immanentne cechy środowiska międzynarodowego.

3782Historia odnotowała jedynie dwa przypadki skutecznej inwazji na Wyspy Japońskie. Były to próby podjęte przez mongolską dynastię Yuan, w roku 1274 oraz 1281. Obie, pomimo początkowych sukcesów, takich jak zdobycie oraz zabezpieczenie miejsca lądowania zostały odparte. Obie, w wyniku uszkodzenia floty przez tajfun oraz zdobycia abordażem tych okrętów, które przetrwały w trakcie abordażów sił japońskich. Więcej szczegółów: J. Neumann, *Great historical events that were significantly affected by the weather: the Mongol invasions of Japan*, „Bulletin American Meteorological Society”, 1975, nr 56(11), s. 1167 – 1171. Trzecią wielką inwazją wysp japońskich miała być Operacja Upadek (ang. *Operation Downfall*), została zastąpiona bombardowaniem atomowym. Więcej szczegółów: D. M. Giangreco, *Hell to Pay: Operation Downfall and the Invasion of Japan, 1945–1947*, Annapolis 2009.

5.3.2. Zimna Wojna 2.0

Niniejszy scenariusz zakłada z kolei powrót do międzyblokowej rywalizacji charakterystycznej dla drugiej połowy XX wieku. W tym miejscu należy wskazać na trzy podstawowe wymiary niniejszej wiązki scenariuszy, głównie w kontekście konfiguracji siły poszczególnych podmiotów, szczególnie w kontekście powestfalskiego środowiska międzynarodowego. Po pierwsze, podstawowymi podmiotami dla tej sytuacji są dwa przeciwstawne sobie mocarstwa, które z powodów rywalizacji o charakterze ideologicznym weszły na kurs kolizyjny. Można wskazać na trzy podstawowe schematy realizacji bilateralnej konfrontacji: państwo-państwo, państwo-niepaństwo oraz niepaństwo-niepaństwo. Po drugie, jest to warunkowana przez naturę podmiotów rywalizujących konfiguracja siły wymagana do efektywnego przeprowadzenia rywalizacji. W tym kontekście kluczowym terminem będzie *asymetria*³⁷⁸³, pomiędzy uczestnikami konfrontacji. Po trzecie, jest to również czynnik hamujący ekspansję konfliktu w kierunku otwartego konfliktu zbrojnego.

W kontekście pierwszego wymiaru rywalizacji międzyblokowej, należy wskazać, że istnieją trzy potencjalne jakościowo odmienne pary. Pierwszą jest klasyczny system rywalizacji pomiędzy blokami formowanymi przez państwa. Drugą jest system nowej jakości gdzie głównymi ośrodkami animującymi rywalizację międzynarodową są podmioty niepaństwowe. Trzecim jest system mieszany, gdzie jeden biegun zostanie skonstruowany wokół wielkiego mocarstwa a drugi wokół potężnego podmiotu transnarodowego. W tym kontekście można wskazać na jeden, niezbędny wymóg, aby możliwe było zrealizowanie niniejszej wiązki scenariuszy. Jest to utrata przez Stany Zjednoczone statusu *hipermocarstwa*, albo poprzez wzrost potencjalnych rywali, albo poprzez degenerację własnego potencjału, albo poprzez porażkę w wojnie hegemonicznej. W celu przybliżenia natury podmiotów zastosowane zostaną trzy kryteria wokół których poszczególne przypadki oraz scenariusze. Pierwszym jest kryterium przestrzeni. Drugim jest kryterium asymetrii. Trzecim jest kryterium konfiguracji wewnątrzblokowej.

Odnosząc się do drugiego wymiaru, konfiguracji siły niezbędnego do efektywnego prowadzenia rywalizacji w kształcie przypominającym rywalizację międzyblokową z lat 1945 – 1989, należy podkreślić istotność wewnętrznych ograniczeń kluczowych do kształtowania dynamiki zakresu podmiotowego dynamiki siły w powestfalskim środowisku międzynarodowym. W tym kontekście konieczne jest wskazanie, że dominującą cechą

³⁷⁸³Rozumiana w sensie potoczny na dwa sposoby, Po pierwsze, jako „brak lub naruszenie symetrii”. Po drugie, jako „cecha relacji polegająca na tym, że jeżeli ta relacja zachodzi między x i y, to nie zachodzi między y a x”. *Słownik języka polskiego. Tom 1: A – K*, Warszawa 1983.

potencjału oraz realnych możliwości oddziaływania siłowego, jest degeneracja. Oznacza ona nie tylko relatywne zmniejszenie dystansu pomiędzy podmiotami obecnymi w środowisku międzynarodowym, ale też atrofię potencjału w absolutnym rozumieniu tego słowa. Nie tylko poprzez degenerację technicznej możliwości stosowania siły w środowisku międzynarodowym, ale przede wszystkim poprzez wzrost kosztów jej zastosowania. Efektem niniejszych procesów będzie realizacja w ramach scenariusza Zimnej Wojny 2.0 w sposób znacznie bardziej złożony oraz nieefektywny, niż miało to miejsce w kontekście historycznego pierwowzoru.

Wyróżnić można trzy podstawowe cechy konstrukcji oraz wykorzystania potencjału w tym szczególnym wariantcie powestfalskiego środowiska międzynarodowego. Pierwszą cechą jest uwzględnienie specyficznie pojmowanego paradygmatu *slaby – silny*³⁷⁸⁴, współcześnie charakterystycznego dla państw rozwijających się, szczególnie Indii, jednak w przeciągu następnego wieku najprawdopodobniej obejmie również pozostałe kategorie podmiotów międzynarodowych. Jak zatem należy stwierdzić, w ramach rozwiniętego paradygmatu *silny-slaby* który ulegnie nasileniu w trakcie realizacji scenariusza Zimnej Wojny 2.0, relatywne możliwości, ze szczególnym uwzględnieniem mocnych stron danego podmiotu będą równoważone przez subiektywnie wyolbrzymiane sfery podatności oraz wrażliwości na impulsy pochodzące z zewnątrz. Drugą cechą jest konserwatyzm, przejawiający się w zwiększeniu kosztowności wytworzenia narzędzi wykorzystywanych w projekcjach siły w środowisku międzynarodowym, co implikuje zastosowanie nadrzędnego imperatywu zmierzającego do zachowania potencjału, szczególnie w kontekście zwiększenia stopnia trudności jego odtworzenia. W kontekście wysokiego prawdopodobieństwa utraty wykorzystywanych zasobów, szczególnie przy podejmowaniu błędnych decyzji w środowisku międzynarodowym, podstawowym paradygmatem będzie próba ochrony szczególnie cennych oraz trudnych do regeneracji zasobów poprzez ich substytucję zasobami uznanymi za tańsze lub łatwiejsze do odtworzenia. Mechanizmy te współcześnie widać szczególnie dobrze na przykładzie broni atomowej, która wraz z platformami przeznaczonymi do jej przenoszenia stanowi efekt niezwykle kapitałochłonnego procesu produkcyjnego. Reasumując, Zimna Wojna 2.0 nie będzie toczyła się w cieniu potencjalnego i bardzo prawdopodobnego wybuchu trzeciej wojny światowej o apokaliptycznych proporcjach. Trzecią cechą jest dematerializacja siły, w kontekście ograniczania jej wykorzystania w oparciu o sferę *hard Power* w kierunku *soft Power* z powodów wspomnianych wcześniej, a także dodatkowo przesunięcia

3784Więcej na temat indyjskiej myśli strategicznej: S. Gordon, *India's Rise to Power in Twentieth Century and Beyond*, Nowy Jork 1995.

parametrów zwycięstwa w wojnie od sprawowania kontroli nad terytorium w kierunku sprawowania kontroli nad populacją. Jest to do pewnego stopnia efekt konserwatyzmu, a także tendencji ewolucyjnych, które pojawiły się w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, powodującymi dematerializację narzędzi wpływu oraz stopniowe przenoszenie ich w sferę *soft Power* a wręcz *normative Power*. Proces ten ulegnie drastycznej amplifikacji, gdy w strukturę przeciwstawnych bloków zostaną włączone organizacje transnarodowe. W rezultacie narzędzia wymagające niskiego zużycia potencjału, jednakże również potrzebują zaistnienia specyficznych warunków, opisanych w rozdziale trzecim, stają się podstawową formą działania, a co więcej, również prowadzenia konfliktu politycznego. Aby aktywnie prowadzić działania w ramach Zimnej Wojny 2.0, siła powinna opierać się na trzech czynnikach: koordynacji, dematerializacji oraz nieustannej ewaluacji.

Odnosząc się do trzeciego wymiaru, czynników rozpraszających obecnych w środowisku międzynarodowym, odpowiedzialnych za ostudzenie rywalizacji międzynarodowej, jak i uniemożliwiającej przekształcenie jednej ze stron w uniwersalne imperium. W tym kontekście można wskazać, że struktura podmiotowa kształtowana będzie poprzez skierowanie w dół dwóch kluczowych tendencji rozwojowych: rozwoju populacji globalnej oraz struktury podmiotów międzynarodowych. Oba te czynniki będą wykazywać stabilizację, z lekkim, ledwo zauważalnym odchyleniem w dół. W rzeczywistości, obie te tendencje będą pokłosiem modyfikacji megatrendu *demograficznego*, jedynie w drugim przypadku modyfikowanego przez integrację z megatrendem *technologicznym*. Ich ukierunkowanie, emulujące oraz kształtujące kwantowe pole przejawiania się siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym, będzie szczególnie trudne do uchwycenia oraz analizy, przede wszystkim z dwóch podstawowych powodów. Pierwszym będzie zróżnicowanie wartości przyjmowanej przez megatrend *demograficzny* nie tylko w zależności od poszczególnych regionów, państw, ale w najbliższej przyszłości zróżnicowanie to osiągnie poziom, na którym identyfikacja tendencji dominujących stanie się praktycznie niewykonalne. Drugim będzie konserwatyzm środowisk naukowych parających się politologiczną, międzynarodową, społeczną oraz strategiczną analizą rzeczywistości międzynarodową, a co za tym idzie również decydentów podejmujących działania mające na celu ukształtowanie tej rzeczywistości. W tym kontekście należy wskazać na istnienie silnie zakorzonego przekonania o istnieniu od połowy ubiegłego wieku tak zwanej *pułapki maltuzjańskiej*³⁷⁸⁵, będącej czynnikiem destabilizującym porządek międzynarodowy, ale także

3785Przykład praktycznej aplikacji teorii Malthusa do współczesnych stosunków międzynarodowych: M. Verpoorten, *Leave none to claim the land A Malthusian catastrophe in Rwanda?*, „Journal of Peace Research”, 2012, nr 49(4), s. 547 – 563.

prowadzący do postawienia pod znakiem zapytania fizycznej egzystencji gatunku ludzkiego³⁷⁸⁶. W rezultacie każda analiza naukowa podlegać będzie zjawisku określanemu jako *zapośredniczenie teorii*³⁷⁸⁷, które doprowadzi do zniekształcenia ostatecznych wyników oraz rekomendacji. W ramach realizacji wiązki scenariuszy określonych jako Zimna Wojna 2.0, przyjęte zostanie założenie, że pomimo zróżnicowania regionalnego oraz narodowościowego współczynników demograficznych, megatrend *demograficzny* będzie na skalę globalną przyjmował tendencje negatywne, analogiczne do współczesnych państw rozwiniętych – za wyjątkiem Stanów Zjednoczonych – znajdując się w różnym stopniu tak zwanej *implozji demograficznej*³⁷⁸⁸.

Jednocześnie dysponują na tyle nośną *normative Power*, że styl życia ich obywateli stanowi wyznacznik dla powiązanych z nimi więzami postkolonialnymi oraz wspólnym uczestnictwem w przestrzeni transnarodowej spowoduje przejęcie przez te pozostałe społeczeństwa wzorców demograficznych, w tym również negatywnych. Będzie to miało kluczowe znaczenie dla struktury podmiotowej zakresu dynamiki siły w powestfalskim środowisku międzynarodowym, powodując trzy znaczące, wspomniane wcześniej konsekwencje. Po pierwsze, nie możliwe będzie osiągnięcie potencjału umożliwiającego przejęcie unilateralnej kontroli nad całością systemu międzynarodowego. Po drugie, nie będzie możliwe przeprowadzanie aktywnego działania międzynarodowego samodzielnie, nawet dla najpotężniejszych podmiotów – supermocarstw. Po trzecie, podmioty stosujące siłę będą odchodzić od działań wymagających konsumpcji posiadanych zasobów na rzecz tych sfer oraz narzędzi, które nie generują potrzeby utraty coraz cenniejszych zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem zasobów demograficznych. Megatrend *demograficzny*, skierowany lekko ku dołowi przyczyni się do konieczności zachowania posiadanego potencjału ponieważ jego odtworzenie stanie się znacznie trudniejsze, szczególnie w wymiarze najcenniejszego zasobu, czyli populacji. Różnice te skupią się na dwóch podstawowych płaszczyznach. Na pierwszej z nich wskazać można, że o ile w przypadku

3786J. O'Callaghan, *Will YOUR child witness the end of humanity? Mankind will be extinct in 100 years because of climate change, warns expert*, „Mail Online”, 2015, 19 czerwca, URL: <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-3131160/Will-child-witness-end-humanity-Mankind-extinct-100-years-climate-change-warns-expert.html>, [dostęp: 13.01.2017]. W tym kontekście należy wskazać, że wątek klimatycznych przyczyn potencjalnej apokalipsy pojawia się w miarę regularnie w publicystyce.

3787Zapośredniczenie teorii jest terminem metodologicznym odnoszącym się do metod indukcyjnych analizy rzeczywistości społecznej. W założeniu, teoria, będąca ostatecznym rezultatem postępowania indukcyjnego ma stanowić rezultat jakościowej oraz ilościowej analizy danych empirycznych odnoszących się do całości rzeczywistości. Jednakże z powodu ograniczeń intelektualnych naukowców, jest to praktycznie niewykonalne: we wstępnym etapie badań stawiane są bowiem pytania badawcze oraz hipotezy sformułowane na podstawie badań wcześniejszych generacji. Powoduje to z jednej strony uproszczenie oraz ograniczenie zakresu analizowanych zmiennych, lecz oznacza również możliwość replikacji błędów oraz przeoczeń popełnionych przez naukowców poprzedniej generacji.

3788Barren *States: the Population „Implosion” in Europe*, red. C. B. Douglass, Londyn 2005.

demografii, degeneracja będzie jedynie lekko zaznaczona, skryta w przestrzeni globalnej, na której istnieć będzie szereg współzależnych płaszczyzn, o tyle trend technologiczny będzie wykazywać wyraźnie cechy stagnacji, szczególnie w sferach kluczowych dla rozwoju cywilizacji. Jednakże na dłuższą metę, sytuacja ta będzie podlegać coraz szybszej degeneracji, aż do poziomu na którym odtwarzanie wiedzy spadnie poniżej stopnia jej utraty, powodując niemożliwość utrzymania w ówczesnym kształcie istniejącej sieci infrastruktury krytycznej. Drugą płaszczyzną przejawiania się degeneracji czynnika technologicznego będzie ilościowy rozwój sieci infrastruktury krytycznej powodując wyrównanie poziomu rozwoju obszarów wysokorozwiniętych, rozwijających się oraz ewidentnie niedorozwiniętych. Oznacza to pokrycie całej powierzchni planety przez sieć infrastruktury krytycznej, umożliwiającą efektywną projekcję siły w wymiarach *soft Power*. Reasumując, środowisko międzynarodowe w przypadku realizacji scenariusza Zimna Wona 2.0, premiować będzie działania w sferze *soft Power* ponieważ działania mające na celu realizację innych wymiarów siły stanie się niepraktyczne, głównie z powodu rozmiaru oraz zakresu przedmiotowego obciążeń dla potencjału ogólnego podmiotu międzynarodowego. Z tego też powodu, scenariusz ten będzie stanowił do pewnego stopnia odwrotność historycznej Zimnej Wojny: będzie się charakteryzowała znacznie niższym poziomem globalnego napięcia między przeciwstawnymi koalicjami – biegunami systemu środowiska międzynarodowego, jednakże w przekazie medialnym będzie dominować poczucie nieustannego zagrożenia oraz stanowiącego główne pole konfliktu.

Na zakończenie realizacji niniejszego wątku należy dokonać oszacowania prawdopodobieństwa jego realizacji w rzeczywistości. W kontekście dynamiki zakresu podmiotowego powestfalskiego środowiska międzynarodowego należy podkreślić, że realizacja tej wiązki scenariuszy jest niezwykle prawdopodobna. Opinia taka wyrasta z koniunkcji dwóch podstawowych czynników. Pierwszym jest fakt, że w przypadku degeneracji zarówno ilościowego jak i jakościowego potencjału podmiotów międzynarodowych, naturalną konsekwencją stanie się zacieśnianie współpracy międzynarodowej, konstruowanej najczęściej na podstawie zbliżonych tożsamości społeczno-kulturalnych. W przypadku realizacji scenariusza Zimnej Wojny 2.0 ubytki w potencjale poszczególnych podmiotów międzynarodowych, przejawiające się zarówno w ograniczeniu możliwości do samodzielnego działania w wyniku struktury środowiska międzynarodowego, jak i wzrostu samodzielności podmiotów subnarodowych, generowanych przez poszczególne sektory społeczeństwa obywatelskiego, wzmocnią tendencję do tworzenia oraz podtrzymywania koalicji międzynarodowych powoływanych do realizacji określonych celów

(tak zwane *coalitions of willings*). Drugim jest immanentna cecha społeczności ludzkiej polegająca na odwoływaniu się w chwilach kryzysu oraz niepewności do historycznych doświadczeń oraz instytucji. W tym kontekście każda społeczność oraz społeczność odwołuje się do wzorców realizowanych na wcześniejszych etapach historii, a które okazały się skuteczne w realizacji założonych celów, którym podporządkowana była siła. Jak mówi dość znany aforyzm, *generalowie zawsze przygotowują się do poprzedniej wojny*, wskazujący że kluczem do rozwiązania przyszłych kryzysów jest dogłębne poznanie natury przebiegu przeszłych wydarzeń tego typu. Pomimo powyższych zastrzeżeń, prawdopodobieństwo realizacji wiązki scenariuszy pod nazwą Zimna Wojna 2.0 jest wysokie.

5.3.3. Powrót do Westfalii

Kolejną analizowaną wiązką scenariuszy, wyróżnioną jako prawdopodobna ścieżka realizacji zakresu podmiotowego dynamiki siły w powestfalskim środowisku międzynarodowym jest opisana wspólną nazwą Powrót do Westfalii. W tym kontekście motywem przewodnim będzie nie tyle rekonstrukcja pozycji państwa jako podstawowego podmiotu dysponującego siłą w stosunkach międzynarodowych, lecz jego uniformizacja, analogicznie do pierwotnego porządku westfalskiego, gdzie dominowała jedna kategoria podmiotowa oraz jedno pole realizacji własnych interesów. W tym kontekście podstawowym czynnikiem różnicującym pojedyncze scenariusze to charakter oraz kompozycja wewnętrzna kategorii podmiotów dominujących w jego ramach. W celu uporządkowania dalszych rozważań, analizę niniejszej wiązki scenariuszy, należy podzielić na trzy podstawowe części. Pierwsza zostanie poświęcona analizie warunków wstępnych dla inicjacji niniejszej wiązki scenariuszy. Druga zawierać będzie skróconą charakterystykę kategorii podmiotowych oraz implikacji dla systemu globalnego w przypadku uzyskania przez nie westfalskiej hegemonii w powestfalskim środowisku międzynarodowym. W trzeciej części, podsumowującej, zostanie oszacowane prawdopodobieństwo realizacji danego scenariusza.

W przypadku oszacowania warunków wstępnych koniecznych do realizacji niniejszej wiązki scenariuszy, należy wskazać, że będzie on generowany przez koniunkcję dwóch faz trendów międzynarodowych: stabilnym rozwojem demograficznym, połączonym ze stagnacją w dziedzinie megatrendu *technologicznego*. Przyrost demograficzny, w połączeniu ze stagnacją technologiczną, szczególnie w kontekście odwrócenia trendu ciągłego obniżania kosztu dostępu do najbardziej zaawansowanych technologii doprowadzi do stabilizacji struktury podmiotowej oraz wykształcenia się w jego ramach kategorii będącej podstawowym fundamentem oraz podstawową siłą sprawczą dla jego dalszego funkcjonowania.

Sam proces przeprowadzony będzie na trzech płaszczyznach. Pierwszą będzie konserwatywna kontrrewolucja, odwracająca niektóre zdobyte rewolucji obyczajowej z 1968 roku oraz cofając szczególnie daleko posunięte postulaty obyczajowe oraz w zakresie moralności. Pewne przesłanki realizacji zmiany na tej płaszczyźnie obserwować można współcześnie, głównie przez zwycięstwa wyborcze kandydatów uznanych za konserwatywne w drugiej dekadzie XXI wieku, w Stanach Zjednoczonych³⁷⁸⁹, Polsce³⁷⁹⁰ oraz na Węgrzech³⁷⁹¹, ewolucji politycznej dominującej siły politycznej w Niemczech w tym samym kierunku³⁷⁹², a także potencjalnych zmianach w polityce wewnętrznej Wielkiej Brytanii³⁷⁹³, określonych jako podmioty o charakterze prawicowym oraz populistycznym, a często również z wykorzystaniem znacznie mocniejszych, pejoratywnych określeń³⁷⁹⁴. Po konserwatywnej

3789W wyniku wyborów z roku 2010, Kongres 112. kadencji, charakteryzował się większością republikańską w Izbie Reprezentantów (początek kadencji: stu dziewięćdziesięciu trzech Demokratów i dwustu czterdziestu dwóch Republikanów; koniec kadencji: stu dziewięćdziesięciu Demokratów i dwustu czterdziestu Republikanów, przy czterech mandatach nieobsadzonych) z dominacją Demokratów w Senacie (pięćdziesięciu sześciu Demokratów, czterdziestu siedmiu Republikanów oraz dwóch Niezależnych). Absolutna dominacja Republikanów wyodrębniła się dopiero w wyniku wyborów z roku 2014, kiedy to Kongres 114. kadencji, oddał również władzę nad Senatem (czterdziestu czterech Demokratów, pięćdziesięciu czterech Republikanów oraz dwóch Niezależnych). Wybory do Kongresu 115. kadencji potwierdziły dominację Republikanów, choć ich przewaga uległa zmniejszeniu. Jednocześnie zwycięstw wyborcze Donalda Johna Trumpa, który został czterdziestym piątym prezydentem Stanów Zjednoczonych, a także przewaga sędziów o nastawieniu konserwatywnym w Sądzie Najwyższym (czterech nominowanych przez Ronalda Reagana, George'a Herberta Walkera Busha i George'a Walkera Busha juniora, czterech nominowanych przez Billa Clintona oraz Barracka Husseina Obamę, oraz jeden wakat, który zostanie nominowany przez Donalda Johna Trumpa) oznacza olbrzymią swobodę polityczną szeroko pojmowanego obozu konserwatywnego przy konstrukcji amerykańskiego systemu politycznego.

3790Zwycięstwo wyborcze Andrzeja Dudy, kandydata Prawa i Sprawiedliwości, w wyborach prezydenckich w 2015 roku; zwycięstwo wyborcze Komitetu Wyborczego Prawa i Sprawiedliwości w wyborach parlamentarnych w 2015 oraz uzyskanie bezwzględnej większości parlamentarnej (większość nominalna dwustu trzydziestu pięciu posłów na czterysta sześćdziesiąt mandatów oraz sześćdziesięciu jeden senatorów na sto mandatów), a także koniec kadencji prezesa Trybunału Konstytucyjnego, Andrzeja Rzeplińskiego, oznacza olbrzymią swobodę polityczną szeroko pojmowanego obozu konserwatywnego. W tym kontekście do całkowitej dominacji polskiego systemu władzy niezbędne staje się uzyskanie zwycięstwa w wyborach samorządowych (2018 rok) oraz wyborach do Parlamentu Europejskiego (2018 rok).

3791W kontekście Węgier kluczowe wydaje się uzyskanie bezwzględnej większości w Zgromadzeniu Narodowym w wyborach w 2010 oraz 2014 roku przez partię Związek Młodych Demokratów – Węgierska Unia Obywatelska (węg. *Fiatal Demokraták Szövetsége – Magyar Polgári Szövetség*, stosowany skrótowiec FIDESZ), zdołała zdominować węgierską scenę polityczną, co oznacza olbrzymią swobodę polityczną szeroko pojmowanego obozu konserwatywnego.

3792W tym kontekście część komentatorów sytuacji politycznej w Republice Federalnej Niemiec wskazuje, że wobec niżki sondażowej odnotowanej w 2016 roku, urzeczywistnionej przez wyniki wyborów do Landtagów (Mekleburgia – Pomorze Przednie oraz Nadrenia Północna – Westfalia), Angela Merkel i CDU/CSU przejmując retorykę Alternatywy dla Niemiec (niem. *Alternative für Deutschland*, AfD), szczególnie w odniesieniu do kwestii imigrantów. P. Jendroszczyk, *Rosną szanse Angeli Merkel na czwartą kadencję*, „Rp.pl”, 2016, 24 kwietnia, URL: <http://www.rp.pl/Polityka/304249940-Rosna-szanse-Angeli-Merkel-na-czwarta-kadencje.html#ap-1>, [dostęp: 23.01.2017]; *Angela Merkel: Sytuacja z imigrantami z 2015 roku nie może się powtórzyć*, „Rp.pl”, 2016, 6 grudnia, URL: <http://www.rp.pl/Uchodzcy/161209418-Angela-Merkel-Sytuacja-z-imigrantami-z-2015-roku-nie-moze-sie-powtorzyc.html#ap-1>, [dostęp: 23.01.2017].

3793Zmiany te zainicjowane są przez referendum przeprowadzone w Wielkiej Brytanii w dniu 23 czerwca 2016 roku, w wyniku którego rząd brytyjski podjął decyzję o opuszczeniu struktur Unii Europejskiej oraz Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

3794W tym kontekście najczęściej powtarzаныmi określeniami są: „faszyści”, „rasiści”, „ksenofobii” oraz

stronie sceny politycznej podnoszą się regularnie głosy wskazujące na nieadekwatność podejmowanych działań w stosunku do polityki realizowanej w sytuacji sprawowania rządów, co wskazuje przykład Hiszpanii³⁷⁹⁵ oraz Niemiec³⁷⁹⁶. W tym kontekście, w ramach rządów tworzonych przez partie oraz koalicje uznane za konserwatywne nie tyle rewolucyjne zmiany społeczne nie zostają cofnięte, lecz niekiedy wręcz przyspieszone³⁷⁹⁷.

Drugą będzie intoksykacja kultury zachodniej elementami zaczerpniętymi z innych, bardziej żywotnych oraz ekspansywnych kultur i cywilizacji, takich jak cywilizacja islamska, która dodatkowo przeniknęła głęboko do wnętrza europejskich centrów cywilizacyjnych obecnych na kontynencie europejskim, w mniejszym stopniu amerykańskim. W tym kontekście, zostanie zakończona sukcesem polityka integracji społecznej społeczności migrantów, w ramach spójnego społeczeństwa nie tyle multikulturalnego, ale homogenicznego, opartego na nowej, hybrydowej kulturze łączącej europejskie wartości oraz biegłość techniczną z islamskim dynamizmem oraz energią. W ogólnym ujęciu, cywilizacja Zachodu podkreśla autonomiczność jednostki w odniesieniu do grupy, podczas gdy cywilizacja islamu uwypukla znaczenie grupy w odniesieniu do jednostki³⁷⁹⁸. W rezultacie oba konstrukty cywilizacyjno-kulturalne wykazują się dość dużym stopniem rozbieżności oraz immanentną niezdolnością do egzystencji, bez wyraźnej dominacji jednego elementu prowadzonej z wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego, co miało miejsce w państwach Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej, w których przypadku westernizacja przeprowadzana była w warunkach mniej lub bardziej despotycznej dyktatury, czego przykładem może być okres rządów Hafiza al Assada w latach 1970 – 2000, wraz z kulminacją przypadającą na krwawe stłumienie powstania Bractwa Muzułmańskiego w Hamie w roku 1982, zakończone śmiercią nawet do czterdziestu tysięcy ludzi oraz wykorzystaniem broni chemicznej³⁷⁹⁹.

„szowiniści”, przy czym ich związek z rzeczywistością jest czysto subiektywny.

3795 W tym kontekście najczęściej w dyskursie publicystycznym wskazuje się na utrzymanie dość liberalnego ustawodawstwa w stosunku do sankcjonowania związków jedнопłciowych oraz liberalizacji dostępu do aborcji, nawet przez konserwatywny gabinet José Marii Aznara.

3796 W tym kontekście wskazać można na szczególną biegłość kanclerz Angeli Merkel w przejmowaniu retoryki oraz elektoratów konkurencyjnych partii zarówno zlokalizowanych na lewo, jak i na prawo od jej ugrupowania macierzystego. Oznacza to możliwość niskokosztowego utrzymania zwartości elektoratu, jednakże za cenę utraty koherencji własnego systemu ideologicznego.

3797 W tym kontekście można wskazać na przypadek Republiki Federalnej Niemiec, szczególnie w kontekście przesunięcia punktu ciężkości w kierunku lewicowego spektrum politycznej. W rezultacie postulaty, szczególnie w kwestii moralności oraz ideologii zostały przejęte oraz realizowane przez rząd stworzony przez partię etykietowaną jako chrześcijańsko-demokratyczny. M. Nowicki, *Angela Merkel skręca w lewo*, „Newsweek.pl”, 2013, 10 grudnia, URL: <http://www.newsweek.pl/swiat/angela-merkel-i-jej-koalicja-z-socjaldemokratami-newsweek-pl,artykuly,276002,1.html>, [dostęp: 23.01.2017].

3798 S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1996, s. 160 – 190.

3799 *Special Dispatch nr 332. Bashar Assad Teaches Visiting Members of U.S. Congress How to Fight*

Trzecią będzie zastąpienie cywilizacji Zachodu przez inną konstrukcję cywilizacyjno-kulturalną, jako podstawowe *centrum grawitacji* względem którego ciąży reszta systemu międzynarodowego. Przyczyny tego stanu rzeczy są niezwykle skomplikowane, oraz stanowią przedmiot analizy szeregu naukowców³⁸⁰⁰. W tym miejscu można wskazać na dwie. Po pierwsze jest to sukces nieoliberalnych oraz niedemokratycznych podmiotów międzynarodowych. W rezultacie po raz kolejny pojawia się nurt akademicki oraz publicystyczny wieszczący koniec supremacji cywilizacji Zachodu³⁸⁰¹. Po drugie, jest to chroniczny kryzys Zachodu, przejawiający się nie tyle utratą prymatu, co zmniejszeniem dystansu. Ten czynnik jest relatywnie obecny niemal od początku globalnej hegemonii cywilizacji łacińskiej. Można przywołać w tym kontekście Oswalda Spenglera³⁸⁰². Wydaje się że znaczny stopień niestabilności wewnętrznej stanowi jedną z immanentnych cech cywilizacji łacińskiej, generująca pewien potencjał degeneracji lecz również i jej ekspansji. Ponadto wskazać można na ponowny wzrost znaczenie czynników ilościowych, odnoszących się do materialnych oraz potencjalnych możliwości poszczególnych podmiotów. W efekcie decydującą rolę w systemie przejmie ta kategoria, która wykaże się największą sprawnością w gromadzeniu oraz projekcji zasobów tego typu.

Ostatnim elementem, który należy rozważyć w niniejszym fragmencie jest próba oszacowania warunków brzegowych niezbędnych do wygaszenia impulsów rozwoju megatrendu technologicznego. W tym kontekście można wyodrębnić trzy potencjalne czynniki, które samodzielnie są w stanie w znacznej mierze ograniczyć rozwój megatrendu technologicznego. Pierwszym czynnikiem jest relatywny oraz absolutny spadek nakładów globalnych na prace badawczo-rozwojowe. Drugim czynnikiem jest relatywny oraz absolutny spadek efektywności sieci badawczych, dokonywanych głównie poprzez przeniesieniu punktu ciężkości prowadzonych badań naukowych w poznanie oraz wyśnieniu rzeczywistość, na potwierdzeniu ideologicznych założeń stanowiących podstawę dominującej ideologii społecznej. Jest to szczególnie niebezpieczne podejście, wynikające głównie z siły współczesnych sieci epistemicznych, które zwiększają skalę oddziaływania poszczególnych jednostek naukowych, wpisujących się nie tyle w prowadzone badania naukowe, zmierzające

Terrorism, „The Middle East Media Research Institute”, 2002, 16 stycznia, URL: <https://www.memri.org/reports/bashar-assad-teaches-visiting-members-us-congress-how-fight-terrorism>, [dostęp: 23.01.2017].

3800R. Kagan, *The return of history and the end of dreams*, Nowy Jork 2008.

3801R. Skidelsky, *Is western civilisation in terminal decline?*, „The Guardian”, 2015, 17 listopada, URL: <https://www.theguardian.com/business/2015/nov/17/is-western-civilisation-in-terminal-decline>, [dostęp: 31.01.2017].

3802O. Spengler, *Zmierzch Zachodu. Zarys morfologii historii uniwersalnej* (tłum. J. Marzęcki), Warszawa 2001.

w kierunku popperowskiej falsyfikacji hipotez badawczych³⁸⁰³, na rzecz propagowanie wewnętrznie spójnego, choć naukowego niezweryfikowanego systemu poglądów oraz przekonań. Trzecim czynnikiem jest autokompromitacja środowisk naukowych, albo poprzez zbyt głębokie związki z jedną stroną dyskursu politycznego, albo poprzez rozminięcie się produktów postępowań naukowych ze społecznymi oczekiwaniami. Jest to konsekwencja nieustępliwego stosowania *argumentum ad verecundum*, w trakcie którego wizerunek środowiska w ogólności, jak i danych naukowców w szczególności, zostanie poddawany nieustannym działaniom dekonstrukcyjnym. Aby realizacji wiązki scenariuszy była prawdopodobna, niezbędne jest wystąpienie koniunkcji megatrendów *demograficznego* oraz *technologicznego* skierowanych w kierunku stabilnej atrofii niniejszych wymiarów środowiska międzynarodowego.

Przechodząc do charakterystyki poszczególnych kandydatów do sprawowania hegemonii podmiotowej w ramach Powrotu do Westfalii, należy podkreślić, że wstępny katalog został wywołany w ramach analizy potencjalnych kandydatów do konstrukcji globalnego imperium uniwersalnego. Kluczem do realizacji niniejszej wiązki scenariuszy będzie spłaszczenie zakresu podmiotowego dynamiki siły w powestfalskim środowisku międzynarodowym do jednej, określonej kategorii podmiotowej, specjalizującej się w realizacji jednej, określonej dziedziny stosunków międzynarodowych. W rezultacie struktura podmiotowa nowej iteracji środowiska międzynarodowego będzie odtwarzać klasyczny model analogiczny do porządku westfalskiego, z uwzględnieniem różnic politycznych, ekonomicznych oraz technologicznych, spowoduje to odstępstwa od historycznego wzorca, jednak szkielet oraz podstawowe mechanizmy będą zauważalnie powtarzały w ramach przynajmniej pierwszego wieku istnienia potencjalnego środowiska międzynarodowego. Aby uporządkować dalsze rozważania, należy wskazać trzy potencjalne kategorie podmiotowe, stanowiące kandydaty do objęcia kolektywnej hegemonii międzynarodowej. I tak, posiłkując się kryterium amplitudy modyfikacji podmiotowych, można wskazać następujące kategorie podmiotowe: państwo narodowe, korporacje międzynarodowe oraz organizacje transnarodowe. Odpowiadający im zakres przedmiotowy stosunków międzynarodowych to: bezpieczeństwo polityczne, bezpieczeństwo ekonomiczne oraz bezpieczeństwo jednostki ludzkiej. W tym kontekście, konieczne staje się podkreślenie faktu, że pomimo obecnych różnic pomiędzy poszczególnymi ścieżkami rozwoju poszczególnych kategorii podmiotów międzynarodowych, także w warunkach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, zaprezentowanego w poprzednim rozdziale, należy wskazać, że każda z wymienionych

3803K. R. Popper, *Logika odkrycia naukowego* (tłum. U. Niklas), Warszawa 2002.

podmiotów będzie musiał reprezentować pewien potencjał w każdym z wymiarów definicji państwa Gregora Jellinka, to jest pewną formę kontroli nad terytorium, populacją oraz pewien zakres suwerenności struktury władzy. Przechodząc do analizy poszczególnych kategorii podmiotów międzynarodowych, należy wskazać, że fizycznie niemożliwe jest całkowite wyeliminowanie wszystkich pozostałych kategorii podmiotów międzynarodowych. Jednakże ich funkcjonowanie będzie odbywało się na zasadzie przyzwolenia oraz usankcjonowania działania, a więc będzie to uzależnione od konsensusu podmiotów należących do kategorii będącej fundamentem rzeczywistości międzynarodowej.

Pierwsza kategoria, *państwo narodowe*, zasadza się na kwestiach związanych z bezpieczeństwem politycznym. W tym kontekście należy podkreślić, że jest to próba rekreacji oraz odtworzenia podstawowych fundamentów westfalskiego porządku międzynarodowego, bazującego na klasycznych wartościach strategicznych oraz na państwie narodowym jako na podstawowym formacie aktywności międzynarodowej prowadzonej przez różne grupy społeczne. Sprzyjać temu scenariuszowi będzie pojawienie się szeregu podmiotów nie tyle stanowiących realne zagrożenie dla *państw narodowych* oraz społeczeństw je emulujących, lecz stwarzających subiektywne poczucie zagrożenia, na tyle istotne oraz widowiskowe, że przyczyni się od odwrócenia czynników oraz tendencji ewolucyjnych późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. W rezultacie w ramach realizacja scenariusza Powrotu do Westfalii zgodnie z niniejszą ścieżką, będzie można zaobserwować rekreację politycznej sytuacji znanej z historii XIX oraz XX wieku, ze strukturą podmiotów odtwarzających z lokalnymi wariacjami model naszkicowany przez Jellinka, oraz skupionymi na kreacji, zastosowaniu oraz dążeniu do neutralizacji siły w najbardziej pierwotnej formie: formie militarnej.

Druga kategoria, *korporacja międzynarodowa*, skupiona jest na kategorii bezpieczeństwa ekonomicznego. W tym kontekście przypadek ten będzie wymagał dostosowania klasycznych definicji do nowych warunków międzynarodowych oraz zmienionego profilu zainteresowania. Struktura podmiotowa będzie stanowiła efekt przesunięcia punktu ciężkości społecznego zainteresowania w kierunku bezpieczeństwa ekonomicznego, rozumianego jako zapewnienie łatwego dostępu do środków stanowiących zabezpieczenie potrzeb ekonomicznych jednostek oraz grup społecznych, a także zapewnienie stabilności parametrów tych środków, szczególnie w odniesieniu do ich stabilności ich wartości. W tym kontekście do struktury *korporacji transnarodowych*, znanej z późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, będą musiały zostać dołączone elementy dotychczas zarezerwowane wyłącznie dla *państw narodowych*, szczególnie w kontekście

sprawowania jurysdykcji terytorialnej oraz społecznej legitymacji. Jednakże będzie to konieczne, jedynie w zakresie niezbędnym do realizacji podstawowego imperatywu funkcjonowania niniejszej kategorii międzynarodowej, to jest generowania maksymalnego dopuszczalnego przychodu przy minimalnych kosztach. Przy realizacji niniejszego wariantu scenariusza Powrotu do Westfalii, prawdopodobne będzie istniała najbardziej rozgałęziona oraz rozbudowana sieć podmiotów podległych, do której delegowane będą zadania oraz kompetencje, które oszacowane zostaną jako nie przynoszące pożądanych zysków lub generujące nadmierne straty. Podmioty te będą dysponowały okrojonymi kompetencjami oraz środkami działania, bazując raczej na dobrowolnych grantach oraz dotacjach, indukowanym w ramach odruchów charytatywnych, niż obowiązkowo egzekwowanych danin społecznych. W rezultacie wzrostowi efektywności gospodarczej oraz towarzyszącemu jej rzekomej stabilności będzie również wzrost liczby oraz amplitudy kryzysów gospodarczych oraz finansowych³⁸⁰⁴. Symptomy powyższych relacji społecznych dostrzec można w stosowaniu tak zwanej *społecznej odpowiedzialności biznesu (Corporate Social Responsibility, CSR)*³⁸⁰⁵, będącej w dużej części wytworem wpływu oraz nacisków grup społecznych, pragnących wymusić korzystne dla siebie rozwiązania społeczne, lub będące wynikiem ekstrapolacji przeszłych doświadczeń tego typu. Idealnym przykładem może być strzeżenie granic, ze szczególnym uwzględnieniem najbardziej strzeżonych granic współczesnego świata: granicy pomiędzy Republiką Korei a Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną³⁸⁰⁶ oraz wschodnią granicą Polski³⁸⁰⁷, na których strzeżenie oraz zabezpieczenie każdy rząd przeznacza olbrzymią ilość zasobów będących do dyspozycji rządu. W przypadku *korporacji międzynarodowych* kontrola nad terytorium połączona jest z koniecznością uzyskania zysków finansowych. W wymiarze suwerenności *korporacji transnarodowych* należy podkreślić znaczenie najważniejszej motywacji, którą jest nie kooperacja, ale egoistycznie postrzegany zysk ekonomiczny. W rezultacie, pomimo dominującej współpracy, ostre konflikty będą na porządku dziennym, co przyczyni się do obniżenia koherencji całego systemu. Można tutaj przytoczyć przykład XIX wiecznej Europy³⁸⁰⁸, która pomimo że zarządzana była przez szereg blisko ze sobą spokrewnionych rodzin, wykazywała dość dużą niestabilność wewnętrzną przejawiającą się w mniejszych lub większych sporach i konfliktach politycznych i

3804M. Schularick, A. M. Taylor, *Credit booms gone bust: monetary policy, leverage cycles, and financial crises, 1870–2008*, „The American Economic Review”, 2012, nr 102(2), s. 1029 – 1061.

3805A. Lindgreen, V. Swaen, *Corporate social responsibility*, „International Journal of Management Reviews”, 2009, nr 12(1), s. 1 – 7.

3806T. O'Neill, *Korea, 50 lat niebezpiecznego podziału*, „National Geographic Polska” 2003, nr 7(46), s. 2 – 27.

3807M. Trojanowska-Strzęboszewska, *Trzy oblicza unijnych granic: polityka granic zewnętrznych Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.

3808J. Osterhammel, *Historia XIX wieku. Przeobrażenie świata*, Poznań 2013.

militarnych. Poszczególne korporacje, kierować się będą dążeniem do egoistycznie pojmowanych interesów własnych, szczególnie kosztem postrzeganych jako szczególne zagrożenie innych korporacji międzynarodowych. Podstawowe czynniki inicjujące solidarność korporacyjną zostaną zniesione, co przyczyni się do rozwarstwienia kategorii, oraz wprowadzeniem do systemu dominacji tendencji dezorganizacyjnych, powodującej zwiększoną płynność struktur międzynarodowych, oraz zwiększoną częstotliwość występowania oraz amplitudę kryzysów na różnych szczeblach środowiska międzynarodowego.

Podsumowując wątek scenariusza międzynarodowej przyszłości, w ramach której struktura podmiotowa zdominowana jest przez korporacje międzynarodowe, należy podkreślić, że dynamika siły kształtowana będzie przez trzy ważne czynniki. Pierwszym jest nadanie dominującego znaczenia ekonomicznym wymiarom siły, a co za tym idzie podmiotami je generującymi oraz nią zarządzającymi. Drugim jest zwiększenie dynamizacji przepływów oraz transferów siły pomiędzy poszczególnymi podmiotami, należącymi do dominującej kategorii Powrotu do Westfalii. W rezultacie pojawienia się Niemiec jako koherentnego oraz dość potężnego państwa narodowego, nastąpił dość poważna destabilizacja generująca szereg wojen, zanim w 1945 roku Niemcy zajęły odpowiednią dla nich oraz akceptowalną przez innych uczestników pozycję w środowisku międzynarodowym³⁸⁰⁹. Trzecim, jest konieczność uzupełnienia siły dominującej kategorii podmiotów, przez możliwości generowane przed niesamodzielne podmioty funkcjonujące w środowisku międzynarodowym. W tym ujęciu, konieczne wydaje się wskazanie na lojalność populacji względem podmiotów ją reprezentujących.

Trzecia kategoria, to *organizacje transnarodowe*, skupiona na zapewnieniu bezpieczeństwa jednostki ludzkiej. W tym kontekście naczelną wartością podlegającą ochronie będzie tożsamość pojedynczych obywateli oraz grup społecznych. Podstawową przesłanką do realizacji tej wiązki scenariuszy jest przekonanie wśród szerokich grup społecznych oraz populacji światowych, o ekspansji ideologii oraz grup jej reprezentujących zmierzających do intoksykacji³⁸¹⁰ tychże grup elementami ideologii uznanych za niebezpieczne. Co ciekawe, sytuacja taka funkcjonuje również na zasadzie mispercepcji, oraz *paradoksu lustrzanego*³⁸¹¹, w ramach którego działania grup wyznających przeciwstawne

3809T. A. Schwartz, *The United States and Germany after 1945: Alliances, Transnational Relations, and the Legacy of the Cold War*, „Diplomatic History”, 1995, nr 19(4), s. 549 – 568.

3810Intoksykacja w znaczeniu słownikowym oznacza „zatrucie organizmu toksynami”, *Słownik języka polskiego. Tom I: A – K*, Warszawa 1983. W kontekście społeczny, oznacza wprowadzenie niszczących lub szkodliwych elementów ideologicznych w kod kulturowy danej grupy społecznej.

3811Polega on na tym, że obie strony sporu tożsamościowego, czy to odnoszącego się do aborcji, eutanazji, czy

ideologie, na przykład postmodernizm oraz konserwatyzm, a także ruchy laicyzacyjne oraz odnowy religijnej. Zjawisko to będzie analogiczne do współczesnego sporu w Polsce odnoszącego się do aborcji, gdzie postulaty obu stron są komplementarne i nie do zaakceptowania przez podmioty skupione w obu koalicjach. Co więcej, ich działania charakteryzują się dość znacznym poziomem hysterii, szczególnie w kontekście zmiany nastrojów społecznych, oraz utraty dominującej pozycji w dyskursie społecznym. Natomiast kluczowym elementem jest niezrozumienie rządu oraz agencji rządowych postulatów obu stron oraz logiki za nią stojącej³⁸¹².

Scenariusz Powrót do Westfalii oparty o taką konstrukcję społeczną wymagać będzie wprowadzenia dwóch dodatkowych czynników. Pierwszym jest wzrost amplitudy emocji społecznych a także usunięcie społecznych instytucji rozstrzygania oraz wymuszania akceptacji dla rozstrzygnięcia. Drugim jest wplecenie w konflikt o charakterze tożsamościowym elementów przemocy bezpośredniej, w tym owocującej pewną liczbą ofiar śmiertelnych. W rezultacie koniunkcji powyższych czynników, podmioty transnarodowe wyrosłe na gruncie społeczeństwa obywatelskiego, uzyskają możliwość rzeczywistego oraz trwałego kształtowania porządku międzynarodowego. Szczęólnego znaczenia nabiera kwestia wytworzenia oraz zarządzania działalnością medialną, która stanie się bardziej znaczącym elementem oceny rzeczywistości oraz podejmowanie na tej podstawie działania społeczne. Znajdzie to również odbicie w kreatywnej adaptacji definicji Gregora Jellinka, w ramach której kluczowym elementem definiującym stanie się kwestia suwerenności, rozumianej nie jako sprawowanie – całościowe oraz jednolite – kontroli nad przestrzenią geopolityczną, lecz sprawowanie kontroli – całościowe oraz jednolite – nad przestrzenią transnarodową.

W efekcie przejawem suwerenności będzie swoboda w kształtowaniu własnej narracji medialnej oraz jej efektywne i nieograniczone rozprzestrzenianie w transnarodowej przestrzeni społecznej. W tym wymiarze, cenzura oraz autocenzura staną się bardziej niepożądanym zjawiskiem niż sankcje ekonomiczne, kampanie terrorystyczne albo prowadzenie działań wojennych. To właśnie kwestie legitymacji suwerennej władzy staną się

jakiegokolwiek innego sporu o charakterze normatywnym lub ideologicznym, najczęściej nie podejmują dyskusji z realnymi przeciwnikami danego rozwiązania czy też orientacji, a z ich społecznymi konstruktami, generowanymi przez daną grupę. W rezultacie dynamika wzajemnych interakcji, to jest toczenie sporu nie z realnym oponentem, a z społecznym konstruktom oponenta przyczynia się do jego znacznego wydłużenia oraz ogranicza możliwość dojścia do wzajemnie akceptowalnego konsensusu. W tym ujęciu również, spór przypomina ten toczony z własnym odbiciem w zwierciadle.

3812 Jest to konstatacja sformułowana na podstawie wyniku fazy sporu wokół kwestii zaostrenia ustawy aborcyjnej, na podstawie obywatelskiego projektu Stop Aborcji autorstwa instytutu *Ordo Iuris*, przedłożonej Marszałkowi Sejmu w dniu 14 marca 2016 roku. W konsekwencji działań rządu oraz większości sejmowej 6 października 2016 roku, narażając się na niechęć obu stron sporu tożsamościowego.

kluczem do konstrukcji oraz funkcjonowania zakresu podmiotowego powestfalskiego środowiska międzynarodowego, a co za tym idzie również zakresu podmiotowej dynamiki siły.

W tym wymiarze na plan pierwszy wysuwają się dwa zagadnienia. Pierwszym jest, charakterystyczna dla transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego nadreprezentacja super zmotywowanych jednostek ludzkich (*super-empowered individuals*)³⁸¹³, których dominującą cechą jest amplifikacja posiadanych zasobów oraz ich optymalizacja w celu realizacji ambitnych celów strategicznych, dostępnych jedynie poprzez konsumpcję olbrzymich ilości materialnych zasobów dotychczas generowanych jedynie przez państwa narodowe. Proces ten jest widoczny szczególnie na polu walki w Syrii, gdzie sprzęt wojskowy – a także na przykład pojazdy cywilne – przystosowywane są do wymogów pola bitwy, a niekiedy wobec braku poszczególnych systemów, jak artyleria, jest on zastępowany zamiennikami wykonanymi metodami chałupniczymi³⁸¹⁴. Analogiczne działania, choć na znacznie mniejszą skalę prowadzone są również w Donbasie, szczególnie w wykonaniu inżynierów współpracujących z batalionem Gwardii Narodowej *Azow*³⁸¹⁵. Drugim zagadnieniem jest niski stopień koherencji wewnętrznej poszczególnych organizacji transnarodowych, co jest najlepiej wizualizowany przyjmowaniem przez nie struktury sieci. Powrót do Westfalii jest scenariuszem zakładającym wykształcenie się homogenicznej struktury podmiotowej w ciągu obecnego wieku. W tym kontekście nie musi to być prosty powrót do XIX wieku w kontekście supremacji na arenie międzynarodowej państwa narodowego, lecz raczej powrót do zasad, na których podstawach supremacja ta może zostać osiągnięta.

Przechodząc do szczegółowych rozważań, na szczególną uwagę zasługują jedynie trzy podstawowe wiązki scenariuszy: *państwo narodowe*, *korporacje międzynarodowe* oraz *podmioty subnarodowe*. W tym kontekście narzucającym się porównaniem jest rozszerzenie zakresu przedmiotowego poszczególnych kategorii, aby ich definicje obejmowały wszystkie elementy definicji Gregora Jellinka. Oczywiście nie oznacza to bezrefleksyjnego powtarzania oraz naśladowania *państwa narodowego* w wydaniu westfalskim. Wzrost oraz rozwój aż do bezwzględnej oraz absolutnej dominacji w ramach postwestfalskiego środowiska międzynarodowego będzie możliwy bowiem w kontekście zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa w trzech najważniejszych wymiarach: politycznym, ekonomicznym oraz

3813J. Gryz, *NATO (...)*, s. 42.

3814*Do it yourself: weapons in Syria – the Hell Cannon*, „Brown Moses Blog”, 2013, 23 maj, URL: <http://brown-moses.blogspot.com/2013/05/diy-weapons-in-syria-hell-cannon.html>, [dostęp: 17.03.2017].

3815*The Azov Engineering Group has invented a new tank Tirez*, „Azov.Press”, 2016, 6 kwietnia, URL: <http://azov.press/en/inzhenerna-grupa-azov-rozrobila-noviy-tank-tireks>, [dostęp: 17.03.2017].

jednostki ludzkiej. W przypadku uwypuklenia znaczenia bezpieczeństwa politycznego, nastąpi powrót do roli oraz znaczenia *państwa narodowego*, które będzie odpowiadać za terytorium – w tym terytorium w przestrzeni transnarodowej – oraz będzie koncentrować się na identyfikacji oraz neutralizacji zagrożeń. W przypadku koncentracji społeczeństwa na bezpieczeństwie ekonomicznym, kategorią dominującą będą stanowiły *korporacje międzynarodowe*.

W tym kontekście można wskazać na przesunięcie się punktu ciężkości siły w kierunku gospodarki oraz kwestii finansowych. Natomiast w przypadku wzrostu podatności społecznej na kwestie zlokalizowane na płaszczyźnie bezpieczeństwa jednostki ludzkiej, przyczyni się do zwiększenia znaczenia *podmiotów* o charakterze *subnarodowym*, powołanymi do zarządzania kwestiami bliskimi tożsamości wielkich grup społecznych. Nastąpi odwrócenie sytuacji w poprzedniego punktu. O ile będą one dysponowały mocną legitymacją do planowania oraz realizacji różnorodnych działań w sferze międzynarodowej, o tyle charakteryzują się dwiema poważnymi słabościami, które będą przekładały się na ich siłę. Pierwszą są skąpe zasoby generowane przez podmioty tego typu, głównie w konsekwencji braku bezpośredniej kontroli nad terytorium. Drugą z kolei jest nieciągła *legitymacja*, głównie przyporządkowana do grupy lub grup społecznych, które reprezentuje.

W kontekście siły można wskazać na trzy cechy wspólne dla każdej z zaprezentowanych w niniejszym podrozdziale struktur podmiotowych. Pierwsza jest stabilizacja na określonym poziomie, przynależnym do danej kategorii podmiotowej. Poziom ten pozwoli na kolektywne zarządzanie środowiskiem międzynarodowym, lecz osiągnięcie znaczenia porównywalnego do kolektywnego ciężaru państwa narodowego w ramach westfalskiej generacji środowiska międzynarodowego czy też uniwersalnego imperium zrodzonego w ramach imperialnej fazy przedwestfalskiej generacji stosunków międzynarodowych, głównie z powodu efektów generowanych przez rozwój technologicznego megatrendu rozwojowego cywilizacji ludzkiej. Drugą, jest konieczność suplementacji funkcji podstawowej kategorii poprzez zastosowanie systemu podmiotów o wtórnej suwerenności.

Odpowiadać będą one nie tylko za zwiększenie możliwości działania w określonym zakresie, ale również w modulacji obciążenia dla ogólnego potencjału danego podmiotu. W rezultacie pojawi się konieczność współpracy z podmiotami należącymi do innych kategorii międzynarodowych w ramach *koalicji chcących*. Trzecią cechą będzie wzrost kosztów zastosowania siły w środowisku międzynarodowym, szczególnie w wymiarze relatywnym względem ogólnego potencjału danego podmiotu. W rezultacie podejmowanie aktywności

międzynarodowej będzie wiązało się z rozproszeniem posiadanych zasobów w środowisku międzynarodowym, acz z zastrzeżeniem, że inicjacja realizacji scenariusza *Powrotu do Westfalii* wymagać będzie wygaszenia dynamiki całego procesu. Jednakże poszczególne wiązki scenariuszy różnić się będą pod względem konstrukcji siły względem dwóch podstawowych osi: postępującej dematerializacji oraz ograniczenia w konstrukcji potencjału w zawiązku ze specjalizacją dominującej kategorii podmiotowej. W tym kontekście zaobserwować można, że pomiędzy poszczególnymi wiązkami scenariuszy zachodzi gradacja poziomu materialności zasobów siły.

O ile w przypadku powrotu do państwa można zaobserwować pewien stopień wszechstronności w generowaniu zasobów siły w wymiarze zarówno *hard* jak i *soft Power* jedynie wspomaganym przez sieć drugorzędnych instytucji międzynarodowych, o tyle w przypadku pozostałych dwóch kategorii, ich rola znacznie wzrośnie, szczególnie z powodu braku możliwości wytworzenia materialnych zasobów siły. W przypadku *korporacji międzynarodowych*, generujących zasoby finansowe pozwalające na dokonanie prostych transakcji zmierzających do uzyskania brakujących zasobów siły, choć niezbędne staje się istnienie systemu instytucji zasoby te generujących. Natomiast w przypadku scenariusza koncentrującego się na *transnarodowych organizacjach obywatelskich*, konieczne staje się przyjęcie biologicznego modelu pasożytnictwa, jako że będą one konsumować zasoby wytwarzane przez pozostałe, podporządkowane *podmioty subnarodowe*, często bez uzyskania bezpośrednich korzyści z udostępnionych zasobów. W rezultacie ten scenariusz będzie zakładał wytworzenie najmniej materialnych zasobów siły w przestrzeni międzynarodowej, a co za tym idzie konieczność poszukiwania uzupełniających zasobów wszędzie tam, gdzie mogą być one dostępne, szczególnie w przypadku zasobów materialnych, pozwalających na wchodzenie w efektywną interakcję z fizyczną przestrzenią istnienia oraz funkcjonowania podmiotów społecznych oraz politycznych.

Druga oś różnicująca dostępne wiązki scenariuszy, można wskazać że, analogicznie do poprzedniego punktu, również w tym wskazane są podstawowe różnice w zakresie przedmiotowym konstrukcji siły polegające na z jednej strony zawężaniu spektrum wytwarzanych zasobów, z drugiej natomiast prowadząc do ograniczenia dostępnych sposobów projekcji oraz technik zarządzania siłą. W tym wymiarze można wskazać, że podmioty te nie tylko stają się niezdolne do wytworzenia innych zasobów, ale wręcz do ich skutecznego zastosowania w środowisku międzynarodowym. Oznacza to daleko idącą specjalizację dominującej kategorii podmiotowej w danym scenariuszu rozwoju środowiska międzynarodowego, która pomimo że generuje najbardziej pożądane oraz cenne zasoby siły,

które stają się niezbędne do prawidłowego zarządzania oraz sterowania procesami międzynarodowymi, to w rezultacie staje się niezdolna do generowania narzędzi oraz zasobów dodatkowych, zwiększających efektywność ich zastosowania.

W ramach podmiotów, szczególnie dominujących w drugiej i trzeciej wiązce scenariuszy *Powrotu do Westfalii*, można wskazać na coraz większą specjalizację, która oznacza nie tylko ograniczenie wytwarzania, lecz również nieumiejętność skutecznego zastosowania tych zasobów w środowisku międzynarodowy. W tym kontekście z trzech analizowanych kategorii, państwo narodowe będą dysponowały możliwościami najbardziej zbliżonymi do uniwersalnych, jednak wciąż będą one wymagały amplifikacji, poprzez dokooptowanie podmiotów wytwarzających zasoby w aktualnie postrzeganych jako pożądane wymiarach siły: zarówno materialnych jak i niematerialnych. Oznacza to wprawdzie konieczność polegania na reprezentantach pozostałych kategorii podmiotowych, lecz w porównaniu do pozostałych wiązek scenariuszy, związki te będą znacznie mniej stałe oraz asymetryczne. Czego przedsmakiem może być kampania na rzecz wprowadzenia zakazu produkcji, składowania oraz wykorzystania min przeciwpiechotnych³⁸¹⁶. Co więcej po raz pierwszy z zauważalnym stopniem pojawi się zagadnienie korupcji oraz innych działań na pograniczu prawa, albo nawet wykraczających poza jego ramy, w celu osłabienia wpływu oraz pozycji negocjacyjnej podmiotów partnerskich³⁸¹⁷. Działania tego typu stają się szczególnie istotne właśnie z powodu rosnącego uzależnienia korporacji od pozostałych partnerów, które zwiększy się szczególnie w przypadku realizacji korporacyjnej wiązki scenariuszy *Powrotu do Westfalii*.

Reasumując, *Powrót do Westfalii* jest kwestią niezwykle skomplikowaną, wymagającą spełnienia szeregu dość wymagających oraz specyficznych warunków. Wszystkie te czynniki przyczynią się do obniżenia ogólnego prawdopodobieństwa niniejszej wiązki scenariuszy, kształtujących się na poziomie niskim. Wynika to z trzech podstawowych okoliczności. Po pierwsze, są to niezwykle skomplikowane, a przez to trudne do osiągnięcia. Po drugie, środowisko westfalskie oraz siła w jego ramach stanowi efekt odmiennych tendencji wykazywanych przez *megatrendy* cywilizacyjne, które w danym okresie wykazywały tendencje wzrostowe i to w sferze ekstremalnej. Po trzecie, co odnosi się bezpośrednio do siły poszczególnych podmiotów międzynarodowych, jako autonomicznej kategorii w nauce o stosunkach międzynarodowych. W przypadku ewolucji westfalskiej, punktem wyjścia był

3816Więcej szczegółów o kampanii: *To Walk Without Fear: The Global Movement to Ban Landmines*, red. M. A. Cameron, R. J. Lawson, B. W. Tomlin, Toronto 1998.

3817W kontekście korporacji transnarodowych, kluczowym pojęciem wydaje się tak zwane *wrogie przejęcie*: M. Szymański, B. Nogalski, *Obrona przed wrogim przejęciem. Jak ochronić swój biznes*, Warszawa 2011.

nieskrępowany jej rozwój, aż do połowy XX wieku, kiedy to wraz z pojawieniem się na arenie historycznej zarówno bomby atomowej, która doprowadziła do rzeczywistego ograniczenia użyteczności siły w środowisku międzynarodowym oraz publicznego prawa międzynarodowego, które przyczyniło się do ograniczenia jej użyteczności w wymiarze normatywnym. Koniunkcja powyższych czynników w znacznym stopniu obniża prawdopodobieństwo realizacji niniejszej wiązki scenariuszy, głównie z powodu całkowitej zmiany warunków realizacji podmiotowości oraz towarzyszącej jej siły w środowisku międzynarodowym, zarówno w kontekście zmiany kierunku oraz zwrotu zarówno megatrendu demograficznego jak i technologicznego.

5.3.4. *Nowe średniowiecze*

Nowe średniowiecze jest stosunkowo dobrze poznanym oraz oszacowanym scenariuszem rozwoju powestfalskiego środowiska międzynarodowego. Po raz pierwszy wprowadzony do użytku w debacie naukowej prowadzonej w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych przez Headley'a Bulla w 1977 roku³⁸¹⁸, był od tamtego czasu wykorzystywany do opisu potencjalnej konstrukcji porządku międzynarodowego wykazującego jako dominujący element jego konstrukcji właśnie nieporządek, zarówno w zakresie podmiotowym. W kontekście rozważań dla przyszłego zakresu siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym, konstrukcja ta będzie polegać na koniunkcji degeneracji megatrendu *demograficznego* wraz z rozwojem megatrendu *technologicznego*, co stworzy w podmiotowym wymiarze systemu międzynarodowego przedziwny konglomerat wysoce wyspecjalizowanych, acz relatywnie niewielkich podmiotów, wykazujących dywersyfikację porównywalną z okresem europejskiego średniowiecza. W kontekście potencjalnej prognozy podmiotowego zakresu dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym wskazać należy, że układ niniejszego typu będzie charakteryzował się nie tyle rozpląnięciem się *państwa narodowego* w systemie międzynarodowym, co jego redukcją do roli jednego z licznych, choć nie dominujących, kategorii podmiotów międzynarodowych, charakteryzujących się różnymi parametrem, funkcjami oraz rozmiarem. W rezultacie struktura podmiotowa środowiska międzynarodowego będzie łączyła, w znacznej mierze sprzeczne tendencje.

Pierwszym jest dynamiczny przepływ zasobów siły pomiędzy poszczególnymi podmiotami, w tym również należącymi do różnych kategorii podmiotowych, co oznacza dynamiczne, i często niezwykle gwałtowne zmiany taktycznego kontekstu realizacji

3818H. Bull, *The anarchical society: a study of order in world politics*, Nowy Jork 1977.

interesów międzynarodowych danego podmiotu oraz parametrów misji w stopniu niespotykanym w niezwykle dynamicznym późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Po drugie, pomimo tych chaotycznych przepływów, środowisko to charakteryzować się niezwykle wysokim stopniem stabilności na poziomie globalnym. Po trzecie, podstawową cechą stosunków międzynarodowych w tym wymiarze będzie interpenetracja instytucjonalna poszczególnych podmiotów, poprzez skomplikowany system powiązań o charakterze transnarodowym.

Spowoduje to z jednej strony stabilność na poziomie globalnym, lecz również zwiększoną podatność na oddziaływanie pozostałych elementów systemu, zarówno w wymiarze świadomego zastosowania własnych zasobów, jak i nieświadomionej transmisji zarówno czynników stabilizujących jak i destabilizujących. W porównaniu do późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, dywersyfikacja planety, osiągnięcie poziom wręcz absurdalny. Analogicznie siła stanie się w coraz większym stopniu zjawiskiem płynnym oraz ulotnym co doprowadzi do konieczności płynnej zmiany jednych narzędzi na inne w celu uzyskania pożądanego celu środowiska międzynarodowego.

Powodem oraz podstawową przesłanką do realizacji niniejszej wiązki scenariuszy będzie odpowiednie ukształtowanie obu wzmiankowanych megatrendów cywilizacyjnych, które będą wykazywać tendencję spadkową oraz degeneracyjną. W efekcie rzeczywistość społeczna, która kształtuje zakres podmiotowej struktury postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Powyższy projekt cywilizacji będzie charakteryzowany przez trzy podstawowe cechy.

Pierwszą będzie chroniczne osłabienie struktur politycznej, co będzie się przejawiało spłaszczeniem hierarchii międzynarodowej niemal do poziomu, na którym niezależnie od przynależności kategoryjnej, jakakolwiek przewaga nad innymi podmiotami, będzie wymagać nieomal wyczerpania posiadanych zasobów, a osiągnięte rezultaty będą miały czasowy oraz przedmiotowo ograniczony charakter. Dodatkowo, można wskazać na powolne zanikanie kategorii mocarstw, rozumianych za najsilniejsze podmioty danej kategorii, nie tylko państwowej. Oznacza to realizację scenariusza George'a Friedmana, jednak bez geograficznego ograniczenia do Federacji Rosyjskiej czy Chińskiej Republiki Ludowej³⁸¹⁹, lecz obejmującej cały świat. Nie oznacza to całkowitej likwidacji centralnych instytucji rządowych, jednak oznacza przeprowadzenie ich stopniowej translacji do przestrzeni transnarodowej jako idei z przeszłości, której realizacja przyświeca szeregowi współczesnych podmiotów, zmierzających do przebudowania powestfalskiego środowiska

3819G. Friedman, *Następne (...)*, s. 107 – 140.

międzynarodowego kierując się ideami z niedawnej oraz bardziej zamierchłej przeszłości, na zasadzie analogicznej do istnienia idei imperium rzymskiego³⁸²⁰ w przedwestfalskim środowisku międzynarodowym. Co więcej zaobserwować można pojawienie się w postwestfalskim środowisku międzynarodowym zjawiska tak zwanej *podwójnej suwerenności*³⁸²¹, przejawiającej się w istnieniu szeregu alternatywnych możliwości realizacji aspiracji politycznych i społecznych.

Drugą, jest dramatyczne ograniczenie efektywności mechanizmów transformacji zasobów czerpanych z biosfery w realne zasoby polityczne w tym materialne oraz niematerialne zasoby siły. W efekcie akumulacja potencjału podmiotów międzynarodowych będzie niezwykle powolna oraz wymagająca nieustannego nadzoru oraz uwagi czynników rządowych. W tym wymiarze wyróżnić należy dwa, podstawowe ograniczenia. Po pierwsze, jest to techniczna możliwość ekstrakcji oraz transformacji określonych zasobów z biosfery, w celu ich przetworzenia na zasoby bezpośrednio konsumowane przez cywilizację w tym w celach politycznych i strategicznych. Po drugie, jest to legitymacja powyższych działań w optyce społecznej, w tym przyzwolenie na nieograniczone obciążanie biosfery polityczną działalnością ludzkiej cywilizacji. W tym miejscu można wskazać na jeden wątek łączący kwestie normatywne z technologicznymi, to jest substytucja wyczerpywanych złóż surowców naturalnych przez nowe, często zlokalizowane na terenach dotychczas nietkniętych ludzką ręką, jak na przykład dno morza³⁸²², lub stanowiących potencjalne zagrożenia dla znaczących fragmentów środowiska naturalnego, czego przykładem mogą być zasoby hydratów metanu³⁸²³. W tym kontekście kolejnym polem dyskusji może być próba uzyskania dostępu do zasobów Układu Słonecznego, szczególnie w perspektywie następnych stu lat, choćby jedynie w bezpośrednim sąsiedztwie podwójnego układu Ziemia-Księżyc³⁸²⁴, na przykład zasobów szczególnie pożądanego w energetyce izotopu helu-3. Po trzecie, będzie to konieczność znacznie poważniejszego polegania na mechanizmach kooperacji międzynarodowej oraz instytucji odpowiedzialnych za administrowanie nią, co będzie wiązało się z olbrzymim

3820L. Eisenmann, *The Imperial Idea in the History of Europe*, „The Slavonic Review”, 1926, nr 5(14), s. 242 – 257.

3821W tym kontekście zjawisko to oznacza złamanie hierarchicznej ciągłości podmiotów podległych jurysdykcji suwerena, poprzez z jednej strony zmniejszenie możliwości kontrolowania ich aktywności, z drugiej, poprzez wytworzenie się alternatywnych możliwości spełnienia aspiracji politycznych podległej populacji. Będzie to najważniejszy czynnik upodabniający zakres podmiotowy powestfalskiego środowiska międzynarodowego do zakresu podmiotowego średniowiecza, lub bardziej precyzyjnie: przedwestfalskiego środowiska międzynarodowego, faza postimperialna.

3822D. Powell, *Rare earth elements plentiful in ocean sediments*, „Science News”, 2011, 3 lipca, URL: <https://www.sciencenews.org/article/rare-earth-elements-plentiful-ocean-sediments>, [dostęp: 8.04.2017].

3823M. M. Jabłońska, *Hydraty metanu źródłem zanieczyszczenia atmosfery i środowiska*, „Nafta-Gaz”, 2010, nr 66(3), s. 203 – 210.

3824J. P. Sanchez, C.R. McInnes, *Assessment on the feasibility of future shepherding of asteroid resources*, „Acta Astronautica”, 2012, nr 73, s. 49 – 66.

stopniem wzrostu stopnia interpenetrowalności wzajemnej, dokonywanej kosztem suwerenności w stopniu niespotykanym w żadnym z dotychczasowych scenariuszy kształtowania się zakresu podmiotowego dynamiki siły, co prowadzi do ukształtowania się również zjawiska podwójnej jurysdykcji współistniejącej na jednym, określonym i niewielkim terytorium.

Z powodu znacznego osłabienia potencjału zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym, a także na tyle głębokiego rozwoju poziomu współzależności międzynarodowych, co powoduje pojawienie się wspomnianej wcześniej *suwerenności współdzielonej*. W potencjalnej praktyce międzynarodowej, oznaczać to będzie konieczność zdobycia oraz zabezpieczenia współpracy pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem współuczestniczących w realizacji suwerenności podmiotu inicjującego działania międzynarodowe. Co więcej, w przypadku podjęcia działań, nielegitymizowanych przez pozostałe podmioty międzynarodowe, lub utraty legitymizacji w trakcie ich realizacji, realną możliwością staje się nie tylko geostrategiczna klęska, lecz wręcz utrata ciągłości funkcjonowania w wyniku kontrakcie pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych.

W tym kontekście wskazać można również na ewolucję podmiotowego zakresu siły w kontekście odtworzenia możliwości operowania w zmienionej rzeczywistości międzynarodowej. W efekcie koniunkcji megatrendów cywilizacyjnych oraz ich konsekwencji dla środowiska międzynarodowego, należy wskazać, że w tym wymiarze, siła podmiotów w nim funkcjonujących będzie w dużej mierze rozproszona oraz zdematerializowana. W tym wymiarze podstawowe pole rywalizacji będzie obejmowała nie tylko uzyskanie *legitymacji* do podjęcia działań na rzecz ukształtowania pożądanego kształtu stosunków międzynarodowych, lecz konieczność zdobycia czynnej współpracy połączonej z uzyskaniem pełnego dostępu do potencjału sojusznika oraz jego uczestnictwo w czerpaniu korzyści z osiągniętych rezultatów. Jest to zjawisko analogiczne do kompozycji potencjału oraz jego projekcji w rzeczywistości politycznej analogicznej do przewestfalskiego środowiska międzynarodowego w fazie postimperialnej. W tym względzie można wskazać, że siła w trakcie realizacji wiązki scenariuszy określanych jako *Nowe Średniowiecze*, będzie charakteryzowała się niskim poziomem ogólnego potencjału, przedłużeniem procesu w czasie oraz poleganiem na miękkich wymiarach, takich jak dyplomacja czy oddziaływanie *prawno-normatywne*.

Natomiast podstawowe różnice, jakie można na obecną chwilę zidentyfikować w postaci trzech podstawowych wzorców zmian. Pierwszym jest daleko większe ograniczenie

znaczenia, wartości oraz relatywnej wielkości materialnych wymiarów siły, ze szczególnym uwzględnieniem wymiarów militarnych. Drugim jest istnienie znacznie bardziej rozbudowanej globalnej sieci infrastruktury krytycznej. W przypadku oryginalnego Średniowiecza, można wskazać na znacznie mniejszą liczbę połączeń, nikłą specjalizację platform transportowych oraz spłaszczeń warstwy przesyły materialnych zasobów do jedynie najmniej zmodyfikowanej sfery transportu lądowego, w mniejszym stopniu morskiego, a przesyły zasobów niematerialnych jedynie przywiązanych do materialnych ich nośników. W historii wielokrotnie można wskazać na podobne zastosowanie siły wojskowej, na przykład w relacjach francusko-angielskich, kiedy to działania militarne stanowiły niezbędne uzupełnienie zabiegów prawnych oraz dyplomatycznych odnoszących się do kwestii sukcesji francuskiego tronu oraz posiadłości rodowych dynastii Plantagenetów we Francji³⁸²⁵. Dla odmiany, *Nowe Średniowiecze* dysponować będzie w pełni rozwiniętą siecią infrastruktury krytycznej, rozwiniętej na poziomie porównywalnym do poziomu typowego dla późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, który został bardziej szczegółowo opisany w drugim rozdziale niniejszej monografii. Trzecim jest paradoks normatywnej sfery siły w ramach potencjalnej realizacji danego scenariusza, zasadzający się na z jednej strony rozbudowanej warstwie dokumentów oraz norm prawnomiędzynarodowych, z drugiej, na znacznie większym zróżnicowaniu kulturalno-filozoficznej, wynikającej z faktu rozszerzenia zasięgu terytorialnego względem oryginalnego średniowiecza. W tym względzie jest to najpoważniejsza różnica pomiędzy oboma porządkami międzynarodowymi, generująca najpoważniejsze różnice pomiędzy nimi zarówno w strukturze podmiotów w nich uczestniczących jak i w mechanizmach relacji pomiędzy nimi.

O ile oryginalne Średniowiecze, w ramach niniejszej rozprawy określane jako przedwestfalskie środowisko międzynarodowe w fazie postimperialnej, wykształciło się w funkcjonalnej skali jedynie w Europie, a co za tym idzie obejmowało podmioty należące do jednej rodziny cywilizacyjnej, precyzyjnie rzecz ujmując: cywilizacji zachodniej bazującej na wspólnej tożsamości kształtowanej przez judeochrześcijańską tradycję moralną, grecką tradycję filozoficzną oraz rzymską tradycję prawną. Dodatkowo, tożsamość ta była wzmacniana przez istniejący system instytucjonalny, w ramach którego funkcjonowały powszechnie uznane oraz legitymizowane organizmy, począwszy od powszechnych oraz supranarodowych instytucji dualnej władzy: Kościoła oraz Cesarstwa, które choć w ramach procesów historycznych traciły realne możliwości oddziaływania międzynarodowego,

³⁸²⁵O skomplikowanych relacjach pomiędzy oboma podmiotami oraz niemniej rozgałęzionych związkach dynastycznych, można przeczytać w monografii: J. Gillinham, *The Angevin Empire*, Londyn 2001.

zachowując jednak przez długi czas zarówno legitymację międzynarodową jak i znaczące możliwości kształtowania narracji międzynarodowej oraz transmisji norm przy wykorzystaniu wyspecjalizowanych narzędzi domeny *soft Power*.

Dla odmiany *Nowe Średniowiecze* będzie docelowo obejmowało cały współczesny świat. Co oznacza brak trzech wspólnych płaszczyzn komunikacji. Po pierwsze, brak jest wspólnego systemu komunikacji, czyli *lingua franca*. W tym kontekście można wskazać, że odnosi się nie tylko do systemu kodacji informacji oraz przekazu lecz także a może przede wszystkim do systemu odniesień i interpretacji rzeczywistości, uproszczającymi komunikowanie pomiędzy ludźmi, w tym decydentami politycznymi oraz przedstawicielami dyplomatycznymi, lecz równocześnie kształtując możliwość lingwistyczne stosowania narracji jako podstawowego narzędzia z domeny *soft Power* analogicznie do teorii głębokich struktur neurolingwistycznych autorstwa Noama Chomsky'ego³⁸²⁶. O ile można wskazać na język angielski, jako podstawowy kod komunikacji na poziomie międzynarodowym, to jednak można wskazać na szereg zastrzeżeń odnoszących się do jego roli oraz znaczenia jako jednej z instytucji spajających niniejszy scenariusz konstrukcji postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Pierwszym jest czas w jakim oba systemy komunikacji funkcjonują jako *lingua franca*. Drugim, są konkurenci, a więc systemy językowe dysponujące parametrami pozwalającymi na podjęcie rywalizacji z językiem angielskim. W przypadku *Nowego Średniowiecza*, języków tych jest co najmniej kilka, o czym może świadczyć przyjęcie za robocze języki Organizacji Narodów Zjednoczonych poza językiem angielskim, również języków francuskiego, hiszpańskiego, rosyjskiego, chińskiego oraz arabskiego³⁸²⁷. Trzecim jest udział języka uniwersalnego w strukturze oraz słownictwie języków niższego rzędu. Reasumując, po braku języka uniwersalnego, brak transnarodowej organizacji o uniwersalnym oraz regulacyjnym charakterze będzie ważną różnicą od oryginalnego Średniowiecza. Trzecim jest brak podstawowego konsensusu odnoszącego się do pożądanego kształtu systemu międzynarodowego, nie tylko w odniesieniu do szczegółów oraz dystrybucji znaczenia, lecz przede wszystkim w odniesieniu do konstrukcji podstawowych mechanizmów zarządzania środowiskiem międzynarodowym.

Już w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, część naukowców,

3826N. Chomsky, *Syntactic structures*, Berlin 1957.

3827 *Języki*, „Poznaj Organizacje Narodów Zjednoczonych”, 2017, URL: http://www.unic.un.org.pl/poznaj_onz/jezyki.php, [dostęp: 21.04.2017].

jak Benjain Barber³⁸²⁸, Samuel Huntington³⁸²⁹ czy Zbigniew Brzeziński³⁸³⁰, wskazują że wiek XX przyniósł aktywizację oraz emancypację pozostały kultur i cywilizacji, które charakteryzują się odmienną percepcją zarówno człowieka, jak i jego roli w świecie. W rezultacie, każda cywilizacja generuje odmienną idealną konstrukcję świata, do którego zmierzają wszystkie podejmowane działania. Dodatkowo, skład katalogu podstawowych praw i wartości pozostaje otwarta, ulegając interpretacji zazwyczaj rozszerzającej, co powoduje nieustanną ekspansję zakresu przedmiotowego katalogu praw człowieka oraz obejmowanie jego oddziaływanie nowych obszarów, często kontestowanych przez bardziej konserwatywne sektory społeczeństwa³⁸³¹. Dla odmiany, pozostałe cywilizacje w różnym stopniu preferują podejście kolektywne do działań społecznych, jako nadrzędne traktując wspólnoty o charakterze religijnym (jak w przypadku islamu) bądź narodowym (chińska i japońska), czy też na podstawie węziej określonych etniczności (cywilizacja afrykańska)³⁸³². W przypadku realizacji scenariusza Nowego Średniowiecza, będzie to miało zdecydowanie negatywny wpływ na koherencje całości systemu, zwiększając obciążenie dla mechanizmów *global governance* oraz wymuszając dodatkową konsumpcję skromnych zasobów. W efekcie system Nowego Średniowiecza staje się znacznie większy w ujęciu fizycznym, jednakże możliwości jego efektywnej kontroli będą niższe niż w przypadku oryginału.

W tym kontekście można przywołać analizę potencjalnej konstrukcji podmiotu operującego w ramach powyższego wariantu postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, wskazać można na pięć podstawowych czynników, które przyczynią się do ukształtowania kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły. Po pierwsze, wszystkie podmioty międzynarodowe operujące w warunkach Nowego Średniowiecza dysponują relatywnie mniejszą ilością zasobów materialnych oraz możliwościami ich rekonstrukcji, nie tylko w relatywnie krótkim czasie, lecz wręcz w ogóle. Po drugie, podmioty funkcjonujące w warunkach Nowego Średniowiecza będą się charakteryzowały się dość wąskim profilem specjalizacji, głównie z powodu ograniczonych możliwości analizy sytuacji oraz tworzenia skomplikowanych strategii działania. Implikacją wynikającą z ograniczonego dostępu do, jest

3828B. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2013.

3829S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1996.

3830Z. Brzeziński, *Strategiczna wizja: Ameryka a kryzys globalnej potęgi* (tłum. K. Skonieczny), Kraków 2013.

3831W tym kontekście za szczególnie istotną wydaje się kwestia tak zwanych praw reprodukcyjnych obejmujących sferę swobodnego dostępu do środków antykoncepcyjnych oraz aborcji. R. J. Cook, Mahmoud F. Fathalla, *Advancing Reproductive Rights Beyond Cairo and Beijing*, „International Family Planning Perspectives”, 1996, nr 22(3), s. 115 – 121.

3832Więcej szczegółów odnośnie zasad konstrukcji oraz funkcjonowania poszczególnych formacji cywilizacyjnych znaleźć można zwolenników nurtu realizmu kulturowego, takich jak S. P. Huntington. Więcej szczegółów odnośnie tego nurtu analitycznego, znaleźć można w: A. I. Johnson, *Cultural Realism. Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton 1995.

ograniczenie perspektywy do ściśle określonego wymiaru zakresu przedmiotowego postwestfalskiego środowiska międzynarodowego w wariacie Nowego Średniowiecza. *Fasetkowa* podmiotowość międzynarodowa, będzie stanowił do pewnego stopnia odpowiedź na deficyt zasobów siły w ramach Nowego Średniowiecza. Po trzecie, podmioty funkcjonujące w ramach Nowego Średniowiecza, będą w dużym stopniu zdywersyfikowane, dodatkowo również obejmujące różne formy hybrydowe oraz pośrednie, łączące charakterystykę przedstawicieli należących do różnych kategorii podmiotowych. W tym kontekście pojawią się nisze, gotowe do zagospodarowania przez podmioty niższego rzędu, które umożliwią im niejako *równoległą ewolucję*³⁸³³ nie tylko względem klasycznych podmiotów międzynarodowych, lecz również względem siebie. Po czwarte, siła podmiotów funkcjonujących w ramach scenariusza Nowego Średniowiecza jest względem siebie komplementarna. Po piąte, podmioty funkcjonujące w ramach Nowego Średniowiecza będą miały znacznie pełniejszy dostęp do globalnej infrastruktury krytycznej, niż jest to zapewnione współcześnie. W tym kontekście wskazać można na rozwój megatrendu *technologicznego*, który wyrażać się będzie w stopniowej erozji podstawowych mechanizmów rozwojowych, jednakże przy zachowaniu stanu posiadania porównywalnego do poziomu współczesności, przynajmniej w założonej perspektywie czasowej. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na fakt, że w miarę degeneracji materialnych oraz geopolitycznych parametrów potęgi państw oraz innych podmiotów międzynarodowych, to właśnie przestrzeń transnarodowa, w tym ich swoiste *awatary*³⁸³⁴ będą odgrywały coraz większą rolę zarówno w stosunkach międzynarodowych, jak i w dysponowaniu oraz projekcją siły we wzajemnych relacjach. Po szóste, pomimo relatywnie dużych możliwości operowania w przestrzeni transnarodowej, efektywność wykorzystania narzędzi należących do sfery *soft Power* będzie ograniczona, głównie z powodu atrofii instytucji wskazanych w poprzednim akapicie, których jedną z funkcji jest nadawanie znaczenia ich wykorzystaniu. Podsumowując, w ramach realizacji jednej z potencjalnych możliwości wiązki scenariuszy ukrytych pod zbiorczym tytułem Nowego Średniowiecza, podmioty generujące oraz wykorzystujące siłę w środowisku międzynarodowym, będą znacznie mniejsze oraz bardziej zróżnicowane niż ma to miejsce zarówno współcześnie jak i w historycznym ekwiwalencie

3833D. Schluter, E. A. Clifford, M. Nemethy, J. S. McKinnon, *Parallel evolution and inheritance of quantitative traits*, „American Naturalist”, 2004, nr 163, s. 809 – 822.

3834W tym kontekście awatar odnosi się do odbicie materialnego oraz geostrategicznego kształtu danego podmiotu w przestrzeni transnarodowej. Jest ono niezwykle zniekształcone, lecz niezbędne do wykorzystania wszystkich dostępnych funkcji przestrzeni wirtualnej. W jego skład wchodzi oficjalne serwisy i portale informacyjne, działalność oficjalna, w tym prowadzona na serwisach społecznościowych, a także systemy komunikacyjne, zarówno otwarte jak i tajne oraz strzeżone.

tegoż systemu. Realizacja niniejszej wiązki scenariuszy w rzeczywistości, doprowadzi do stworzenie zdywersyfikowanej sieci podmiotów, generalnie dysponujących niższym bardziej zróżnicowanym potencjałem, dodatkowo zmuszonych do współdzielenia się zasobami z innymi podmiotami funkcjonujących w tej samej przestrzeni oraz korzystających z tych samych zasobów przez nią generowanych.

Na zakończenie należy zaadresować również kwestię prawdopodobieństwa realizacji niniejszej wiązki scenariuszy. W tym względzie można podkreślić, że jest ono relatywnie wysokie, z trzech istotnych powodów. Pierwszym jest fakt, że powyższy kształt postwestfalskiego systemu międzynarodowego wydaje się być logiczną konsekwencją ewolucji późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego. Drugim jest formatowanie kierunków oraz zwrotów megatrendów cywilizacyjnych – zarówno *demograficznego* jak i *technologicznego*. W tym względzie oba megatrendy przyjmą zwrot w kierunku amplifikacji tendencji dezintegracyjnych, które uniemożliwią zarówno akumulację zasobów siły z obu głównych wymiarów w węzłach oraz hubach sieci podmiotów międzynarodowych. Trzecim jest zapisanie historycznego wzorca podmiotowej konstrukcji Średniowiecza w instytucjonalnej pamięci rdzenia westfalskiego środowiska międzynarodowego, to jest Europy. W tym kontekście niezwykle interesującym wydaje się sięganie do wzorców rozwiązań nie tylko typowych dla Średniowiecza, lecz również do wcześniejszych epok. Wydaje się, że kluczowe staje się generowanie nowych tłumaczeń klasycznych dzieł, ze szczególnym uwzględnieniem Thucydidesa, Gajusza Juliusza Cezara czy Niccolò di Bernardo dei Machiavelliego, co powoduje odkrywanie na nowo wartości, koncepcji oraz interpretacji rzeczywistości w nich zawartych.

Powyższa wiązka scenariuszy określana mianem Nowego Średniowiecza staje się jednym z bardziej prawdopodobnych wariantów zakresu podmiotowego dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym, a co za tym idzie również i samego systemu globalnego. Jej realizacja pociągnie za sobą ukształtowanie wysoce skomplikowanej oraz wzajemnie przenikającej się struktury podmiotowej, w pełni zintegrowanej, lecz o wyodrębnionych centrach. W efekcie tego wzajemnego przenikania się upośledzeniu ulegną możliwości wyodrębnienia poszczególnego podmiotu z sieci w których uczestniczy, a także dokonanie kompleksowej analizy danej organizacji z pominięciem wpływów innych centrów siły w środowisku międzynarodowym. Rezultatem powyższej ewolucji, będzie rozległy oraz wewnętrznie zapętłony podmiotowy zakres dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym, który doprowadzi w konsekwencji do upowszechnienia zjawiska *imperialnego nadrozdziągnięcia*, dla podmiotów operujących na nieglobalnych poziomach

agregacji stosunków międzynarodowych oraz nie dysponujących ani równie rozbudowanym potencjałem, ani równie ambitnymi celami operacyjnymi. Powyższy zakres podmiotowy dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym jest najbardziej prawdopodobnym scenariuszem z wszystkich prognozowanych.

5.3.5. Imperium niestabilności

Ostatnia wiązka scenariuszy ewolucji zakresu podmiotowego dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym jest określana mianem Imperium Niestabilności. Pod tą nazwą skrywa się środowisko międzynarodowe stanowiące efekt koniunkcji dwóch megatrendów cywilizacyjnych przyjmujących diametralnie odrębne wartości i zwroty. Przy dramatycznym wzroście *demograficznym*, nastąpi załamanie się rozwoju *technologicznego*, a co za tym idzie degeneracja możliwości dostępu oraz funkcjonalności globalnej sieci infrastruktury krytycznej. W tym względzie struktura podmiotowa składać się będzie z szeregu zróżnicowanych oraz przenikających się wzajemnie organizmów politycznych, jednakże w przeciwieństwie do Nowego Średniowiecza, będzie to konstrukcja znacznie mniej trwała, a każdy podmiot będzie podlegał znacznie większym naciskom środowiskowym powodując znacznie krótszy cykl życia, pomiędzy początkiem a zagładą. Zostanie on skrócony do okresu krótszego niż czas potrzebny na dokonanie wymiany pokoleniowej, co oznacza fakt, że procesy konfiguracji oraz rekonfiguracji struktury podmiotowej tej wiązki scenariuszy będą cechować się tak wielką dynamiką, przy jednoczesnym niemal zupełnym braku elementów stałości w środowisku międzynarodowym. Poniższy podrozdział zostanie podzielony na cztery części. Pierwsza zostanie poświęcona opisowi oraz analizie megatrendów stanowiących podstawę zaistnienia powyższej wiązki scenariuszy. Druga zostanie poświęcona analizie ukształtowanego na tej podstawie zakresu podmiotowego postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, wraz z próbą charakterystyki tych kilku pozostałych wzorców organizacji politycznych, które pozostaną w środowisku międzynarodowym. Trzecia zostanie poświęcona naszkicowaniu elementów oraz wymiarów zakresu podmiotowego dynamiki siły w kontekście niniejszej wiązki scenariuszy w postwestfalskim środowisku międzynarodowym. Czwarta z kolei zostanie poświęcona oszacowaniu prawdopodobieństwa realizacji Imperium niestabilności.

W przypadku genezy powyższego scenariusza należy wskazać że będzie ono generowane przez koniunkcję dwóch najważniejszych megatrendów cywilizacyjnych: *demograficznego* oraz *technologicznego*. Ten scenariusz zasadzony jest na paradoksie ponieważ oba megatrendy cywilizacyjne przyjmą wartości ze sobą sprzeczne. O ile

megatrend *demograficzny* będzie wykazywał oznaki gwałtownego rozwoju, głównie w płaszczyźnie ilościowej, kontynuując impuls rewolucji demograficznej z XIX wieku, o tyle megatrend *technologiczny* przybierze wartości zerowe, lub nawet ujemne³⁸³⁵. W rezultacie globalna populacja znacznie szybko rosnąć, jednakże możliwości zarządzania nią staną się znacznie trudniejsze, o ile w ogóle możliwe. W rezultacie powstaje świat, o którym można powiedzieć, że jest *nieustannie pękający w szwach*.

W tym względzie wskazać można na unikalne cechy powyższego sprzężenia. Pierwszą będzie olbrzymi oraz gwałtowny przepływ zasobów materialnych oraz niematerialnych, pomiędzy poszczególnymi podmiotami oraz sferami ich aktywności. Co więcej, przepływy te będą na tyle liczne, głębokie oraz zachodzące pomiędzy taką liczbą podmiotów, że ich efektywna kontrola będzie niewykonalna. Drugą jest relatywne jednorodność rozprzestrzenienia się cech środowiska międzynarodowego w skali globu. Trzecią częścią jest obniżenie skuteczności politycznej zaangażowanych podmiotów, poprzez załamanie się ich potencjałów analitycznych, co niewątpliwie przełoży się na jakość zarządzania środowiskiem międzynarodowym lub raczej będzie główną przesłanką braku instytucji *global governance*³⁸³⁶ w ramach niniejszego scenariusza.

Jednak najważniejszym wyróżnikiem tego scenariusza, będzie degeneracja globalnej sieci infrastruktury krytycznej, stanowiącej rdzeń każdego scenariusza prognostycznego, szczególnie skoncentrowanego na ewolucji dynamiki siły. W tym wymiarze można wskazać na fakt, że zakres podmiotowy niniejszego scenariusza zakłada poziom dynamizmu oraz dywersyfikacji środowiska osiągnięciu poziom niemożliwy do obsłużenia przez istniejące podmioty: nietrwale, wyspecjalizowane oraz dysponujące skromniejszym potencjałem, analogicznie do podmiotów funkcjonujących w warunkach *Nowego Średniowiecza*. Wydaje się, że stan ten jest trudny do utrzymania, szczególnie w przypadku wysoce konkurencyjnego środowiska premiującego podmioty odnoszące sukces, co oznacza przetrwanie oraz gromadzenie doświadczeń, pozwalających nie tylko na zwiększenie skali podejmowanych działań jak i ich trwałości.

3835Nie oznacza to realnej utraty wiedzy na temat wynalazków oraz technologii z przeszłości, jak zakłada większość antyutopijnych oraz katastroficznych wizji przyszłości, lecz różne, drugorzędne ograniczenia w stosowaniu tych wynalazków, między innymi poprzez poważne upośledzenie funkcjonalności globalnej sieci infrastruktury krytycznej, na przykład produkcji oraz dystrybucji energii elektrycznej. W tym wymiarze można również wskazać na przeniesienie akcentów badań naukowych z badań podstawowych oraz inwestycyjnych, na kreatywną implementację istniejących wynalazków w celu zwiększenia oferty konsumpcyjnej. Będzie to proces analogiczny do kształtującego perspektywę zakresu przedmiotowego dynamiki siły w środowisku postwestfalkim określanym jako *Fin de siècle*.

3836W tym kontekście można wskazać, że scenariusz Imperium niestabilności zakłada sprowadzenie globalnej komunikacji międzynarodowej do poziomu najprostszycy komunikatów. Będzie to wynikało głównie z niestabilności podmiotów administrujących rzeczywistością międzynarodową, niedolnych do animowania jakiegokolwiek inicjatywy poza krótkoterminowy horyzont strategiczny.

W wyniku koniunkcji tych dwóch tendencji: ograniczenia możliwości uczenia się poprzez skróceniu cyklu życia określonych podmiotów międzynarodowych, oraz znacznie zwiększenia właściwości degeneracyjnych postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Dynamika siły w zakresie podmiotowym w postwestfalskim środowisku międzynarodowym w ramach wiązki scenariuszy określonych mianem Imperium niestabilności, generowana jest przez ujemne wartości przyjmowane przez oba megatrendy cywilizacyjne.

Drugi wymiar scenariusza, to ogólny kształt struktury podmiotowej środowiska międzynarodowego, które z grubsza będzie przypominać *Nowe Średniowiecze*, jednak z mniejszą liczbą stałych elementów strukturalnych, stabilizujących całość systemu globalnego. W tym kontekście należy podkreślić, że kluczem do odpowiedzi na pytanie, jest przybliżenie trzech cech struktury podmiotowej, postwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Pierwszą i najważniejszą jest interpenetrowalność, a więc trudność z wyodrębnieniem określonego podmiotu z chaotycznego zakresu podmiotowego stosunków międzynarodowych. W tym wymiarze, Imperium Niestabilności posuwa się stopień dalej niż w przypadku poprzedniej wiązki scenariuszy, brak będzie nieciągłości pozwalających wyodrębnić poszczególne kategorie podmiotowe od siebie. Dodatkowo, w tym wymiarze zaobserwować będzie można olbrzymią dynamikę transformacji podmiotowej, zachodzącej niemal nieprzerwanie, która spowoduje ciągłą oraz przyspieszoną ewolucję przebiegającą wzdłuż przypadkowo obranych kierunków zależnych od poziomu interakcji ze środowiskiem międzynarodowym oraz innymi podmiotami. Współcześnie idealnym przykładem takiej ewolucji, może być Daesh, który w ciągu dwudziestu lat przeszedł ewolucję od szczebla subnarodowego podmiotu o charakterze terrorystycznym, poprzez niesuwerenną jednostkę geopolityczną, którą można określić jako abortowane protopaństwo³⁸³⁷, a obecnie ewoluuje w kierunku transnarodowej sieci terrorystycznej, zachowując instytucjonalną spójność najważniejszych organów decyzyjnych. W przypadku Daesh, można wskazać zmianę systemu finansowania organizacji, jako następstwo ubożenia populacji na kontrolowanym terenie oraz wzrost liczby ataków na system wydobycia oraz transportu ropy naftowej³⁸³⁸.

Drugą cechą struktury podmiotowej, postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, jest słabość podmiotów, zarówno pod względem potencjału zasobów

3837W tym względzie, pisząc te słowa, w 2017 roku, kiedy to na wszystkich frontach, libijskim, irackim, syryjskim rządowym oraz syryjsko-kurdyjskim, organizacja ta ponosi dotkliwe porażki i znaczące straty terytorialne. Oczywiście istnieje prawdopodobieństwo, że sytuacja ulegnie odwróceniu, jednak jest ono niewielkie i trudne do oszacowania.

3838*Russian air forces destroyed ISIS oil convoy near Raqqa*, „News Front”, 2017, 2 czerwca, URL: <https://en.news-front.info/2017/06/02/russian-air-forces-destroyed-isis-oil-convoy-near-raqqa/>, [dostęp: 3.02.2017].

hard Power jak i na czynniki subiektywne, a niektórzy komentatorzy wskazują również na brak możliwości działania na skalę globalną. W tym względzie, analogicznie do poprzedniego punktu, można wskazać, że poszczególni przedstawiciele dysponować będą potencjałem kształtowanym głównie przez mechanizmy wyodrębnione oraz opisane w poprzednim podrozdziale. Jednakże procesy te będą wzmacniane przez dwie istotne cechy środowiska międzynarodowego kształtowanego w ramach niniejszej wiązki scenariuszy. Po pierwsze jest stosunkowo krótki czas akumulacji potencjału, który nie będzie wystarczająco długi, aby pozwalał na zgromadzenie odpowiedniej ilości zróżnicowanych zasobów, a także uniemożliwi zdobycie wiedzy niezbędnej do ich prawidłowego wykorzystania. Ubytek ten może mieć charakter fizyczny, a więc eliminacji członków danego podmiotu poprzez stosowanie strategii atrofii przez jego przeciwników, co ma miejsce w przypadku walki Stanów Zjednoczonych z Daesh³⁸³⁹, jak i z powodu niewystarczająco ugruntowanej lojalności wielkich grup społecznych względem poszczególnych ugrupowań politycznych, jak partie oraz koterie polityczne, których istnienie uzależnione jest od poparcia wyrażonego głosami wyborczymi, szczególnie w kontekście demokracji nieskonsolidowanych³⁸⁴⁰, a więc dysponującymi nie do końca ukształtowanymi oraz wciąż regulowanymi mechanizmami translacji woli wyborców na organy sprawowania władzy. Po drugie jest niezwykle stopień wzajemnego przenikania się poszczególnych podmiotów pomiędzy sobą, co generuje wysoki koszt podejmowania aktywności międzynarodowej. W tym wymiarze, należy szczególnie podkreślić, tą szczególną płynność oraz ulotność granic pomiędzy poszczególnymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Podmioty funkcjonujące w ramach powyższej wiązki scenariuszy cechują się wyjątkową słabością generowaną przez szereg czynników, począwszy od niskiego stopnia lojalności grup społecznych wchodzących w jego skład aż po konieczność dostosowania się do skomplikowanej, bezkształtnej oraz nieustannie zmiennej rzeczywistości wirtualnej.

Trzecią cechą struktury podmiotowej, postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, jest również nietrwałość zakresu podmiotowego, którego struktura zakłada przyspieszony cykl życia podmiotów międzynarodowych. W tym względzie olbrzymią rolę zaczyna odgrywać wewnętrzna struktura danego podmiotu. Parafrazując, historyczny aforyzm, że nie od razu Rzym zbudowano, to *Imperium niestabilności* drastycznie skróci czas pomiędzy początkiem a likwidacją podmiotu. W przypadku Rzymu

3839Zmiana powyższa nie została jeszcze implementowana. Jej esencją jest bezpośrednie uderzenia na większe zgrupowania wojowników Daesh w celu zdjęcia z Europejczyków ciężaru kontroli nad powracającymi z Syrii radykalizowanymi grupami młodzieży muzułmańskiej.

3840Wzorzec demokracji skonsolidowanej zaprezentowany został: B. Szyja, *Demokracja skonsolidowana jako efekt tranzycji*, „Wrocławskie studia politologiczne”, 2013, nr 14, s. 166 – 182.

upłynęło około tysiąca lat, które można wydłużyć o dodatkowe dziesięć wieków (Konstantynopol). W przypadku realizacji niniejszej wiązki scenariuszy, należy podkreślić, że okres ten ulegnie skróceniu do dekad, najwyżej wieku.

Najpoważniejszą konsekwencją skrócenia cyklu życia podmiotu międzynarodowego będzie wyeliminowanie dwóch podstawowych cech uzależnionych od czasu trwania. Pierwszą jest pamięć instytucjonalna, rozumiana jako zestaw wypracowanych procedur biurokratycznych, scenariuszy ewentualnościowych oraz irracjonalnych przyzwyczajzeń, do którego decydenci funkcjonujący w ramach określonego podmiotu, odwołują się w czasie rozwiązywania wyzwań przed nimi stojących. Oczywiście pociąga to za sobą ograniczenie innowacyjności poprzez indukcję swoiście pojmowanego konserwatyizmu, o czym wspomina Michael Horowitz³⁸⁴¹. Drugą jest akumulacja potęgi, zarówno w wymiarach materialnych jak i niematerialnych. W tym kontekście jest to sfera kształtowana poprzez wskazane powyżej ograniczenia mechanizmów geopolitycznych, co spowoduje zatarcie się możliwości regeneracyjnych oraz odtwórczych poszczególnych podmiotów międzynarodowych, niezależnie od ich możliwości oraz przynależności kategoryjnej. W tej sferze należy stwierdzić, że możliwości akumulacji potencjału będą ograniczone na dwa sposoby. Po pierwsze, jest to skrócenie czasu niezbędnego do akumulacji zasobów, co zaowocuje przede wszystkim niższym poziomem możliwości działania w rzeczywistości międzynarodowej. Po drugie, jest to ograniczenie możliwości akumulacji potencjału przez uczestników stosunków międzynarodowych będzie ich dramatyczna specjalizacja, która nie tylko ograniczy umiejętności korzystania z wszechstronnych zasobów siły, lecz wręcz wygeneruje niemożliwość nie tylko ich zastosowania, lecz wręcz ich wytworzenia.

Przyczyną tej nieefektywności są dwojaki. Z jednej strony jest to indukowane poprzez kontekst środowiska międzynarodowego, które jest zdywersyfikowane w takim stopniu, że poszczególne jego sektory – zarówno w wymiarze przestrzennym jak i przedmiotowym – wymagają równie skomplikowanych, choć diametralnie odmiennych umiejętności, wiedzy oraz zasobów. Z drugiej strony, wskazać można również na szereg czynników wewnętrznych, ze szczególnym uwzględnieniem bardziej podatnych na zużycie struktur o charakterze politycznym, militarnym, gospodarczym oraz społecznym, a także znacznie zindywidualizowanego oraz amatorskiego przywództwa, oznacza niemożliwość nie tylko efektywnego stosowania ale wręcz teoretycznego opanowania zasad ich użycia. Idealnym przykładem takiej logiki może być postępujący proces specjalizacji mniejszych państw europejskich, takich jak Islandia, Luksemburg, Liechtenstein czy Andora, które z tracą

3841M. Horowitz, *The Diffusion (...)*, s. 37 – 39.

możliwość projekcji siły w wymiarze militarnym, a do pewnego stopnia również umiejętność jej konstrukcji, oraz wiedzę niezbędną do jej zastosowania³⁸⁴².

Przechodząc do kwestii zakresu podmiotowego dynamiki siły postwestfalskiego środowiska międzynarodowego tej wiązki scenariuszy, należy podkreślić, że znacznemu rozmyciu ulegną zarówno węzły oraz *huby* sieci jak i wyraźne linie rozgraniczenia pomiędzy nimi, zarówno w przestrzeni – geopolitycznej oraz transnarodowej – jak i w czasie, co oznacza zdywersyfikowane oraz nieskrępowane przepływy zasobów siły pomiędzy nimi. Będzie to miało kluczowe znaczenia dla siły jako podstawowej siły napędowej stosunków międzynarodowych. Oznacza to, że kwantowe pole przejawiania się siły przyjmie najszerszy zakres ze wszystkich rozważanych wiązek scenariuszy. Co więcej, kwantowe pole przejawiania się siły będzie na tyle wzburzone, że nie będzie realnej możliwości utrzymania pożądanego poziomu koncentracji. Głównym kierunkiem rozpraszania się siły, będzie jej dyfuzja od centrum w kierunku otoczenia, co indukować będzie szereg konsekwencji dla potencjału poszczególnych podmiotów jak i ich wewnętrznych struktur wynikających z konieczności wygenerowania oraz wykorzystania siły w środowisku międzynarodowym. Pierwszym i najważniejszym wymiarem podmiotowości międzynarodowej jest ludność. Jest to wymiar decydujący o zakresie siły w tym scenariuszu, dodatkowo, jedyny komponent generujący zarówno siłę, jak i elementy ją dynamizujące, w jego ramach. Przyrost demograficzny, zarówno w wymiarze ilościowym, a więc gwałtowny przyrost parametrów jakościowych opisujących wewnętrzną strukturę populacji. Dodatkowo należy podkreślić znaczenie przepływów ludności pomiędzy poszczególnymi podmiotami, które wykazują zróżnicowane gradienty przyrostu demograficznego, a także konstruktów społeczno-gospodarcze, które odpowiadają za zapewnienie odpowiednich warunków bytowych dla rosnącej populacji. W tym ujęciu, zjawiska takie jak *no-go zones* rozprzestrzenione niemal po całym świecie, począwszy od wielkich południowych metropolii³⁸⁴³, poprzez strefy kontrolowane przez grupy przestępczości zorganizowanej oraz grupy terrorystyczne na Bliskim Wschodzie i w Afryce³⁸⁴⁴ a w ostatniej dekadzie, coraz wyraźniej zaznaczające się w

3842W tym ujęciu można zwrócić szczególną uwagę na scedowanie odpowiedzialności za obronę integralności terytorialnej oraz suwerenności na partnerów zewnętrznych. Dodatkowo, wraz z likwidacją sił zbrojnych można zaobserwować atrofie towarzyszącej im infrastruktury wspierającej, począwszy od budynków i instalacji wojskowych, a skończywszy na szkolnictwie wojskowym.

3843W tym kontekście można wskazać nie tylko na dzielnice biedy lub slumsy, gdzie oddziaływanie instytucji państwowych staje się rachityczne oraz nieefektywne, co wymusza na zamieszkujących te obszary ludziach skonstruowanie instytucji, które wzmocnią czy wręcz zastąpią ich działanie. Zwykle organizacje te dysponują zarówno środkami stosowania przemocy, jak i legitymacją społeczną do realizacji takich działań.

3844W tym względzie można wskazać obszary – dzielnice, miasta, a niekiedy nawet większe obszary – kontrolowane przez ugrupowania w różnym stopniu niezależne od lokalnego rządu narodowego. W tym kontekście wskazać można na trzy sztandarowe przykłady: Hezbollah w Libanie, Hamas w Strefie Gazy oraz Daesh (szczególnie *wilayaty* w Libii [Syria] oraz Egipcie [północny Synaj])

przestrzeni narodowej Zachodniej Europy³⁸⁴⁵ oraz Ameryki Północnej³⁸⁴⁶. Stanowią one raczej nie aberrację polityczną, jak są postrzegane przez komentatorów o nastawieniu konserwatywnym³⁸⁴⁷ ani wymysłu prawicowych i populistycznych mediów oraz polityków, jak to zjawisko postrzegają komentatorzy o wrażliwości lewicowo-liberalnej³⁸⁴⁸, lecz stanowią logiczną konsekwencję procesów społecznych następujących w środowisku międzynarodowym oraz wewnętrznym, prowadzących do postwestfalskiego systemu globalnego. Drugim wymiarem podmiotowości międzynarodowej jest legitymacja oraz suwerenność. Jest to podstawowa forma sprawowania kontroli nad pierwotną materią stosunków międzynarodowych, analogicznie jak zasady geopolityczne służyły sprawowania kontroli nad przestrzenią fizyczną. W tym kontekście jest to również najbardziej ulotny oraz zmienny rodzaj zasobów w posiadaniu danego podmiotu, szczególnie w przypadku przenikania się szeregu innych, drugorzędnych, mniejszych oraz większych podmiotów, w ramach zjawiska współdzielenia suwerenności, które przybierze rozmiary znacznie większe niż miało to miejsce w poprzedniej wiązce scenariuszy.

Zaznaczyć należy, że suwerenność podmiotu międzynarodowego nie będzie ani wartością statyczną ani stałą, głównie ponieważ będzie ściśle powiązana z jedynym czynnikiem generującym wzrost w środowisku międzynarodowym jest megatrend demograficzny. Oderwanie suwerenności od terytorium, doprowadzi do jej postępującego upłynnienia, co stanowi rozwinięcie wniosków wynikających z dotychczasowej analizy fluktuacji suwerenności w warunkach panujących wewnątrz Unii Europejskiej³⁸⁴⁹. Jednakże

3845W przypadku państw Europy Zachodniej analiza zjawiska jest szczególnie utrudniona, jako że czynniki oficjalne, niechętnie, jeśli w ogóle, zwracają uwagę na powyższe zjawisko, często zadowalając się nominalną supremacją narodowego systemu prawnego, bez wnikania w rzeczywistą skalę jego stosowania. Zjawisko to ograniczone jest do części miast, wykazujących się zwartym zamieszkaniem grup wywodzących się z odrębnych tradycji cywilizacyjnych, religijnych oraz prawnych. W tym kontekście, szczególnie przy nieefektywnym procesie asymilacji, grupy te rekonstruują rodzime wzorce organizacji społecznej, które przejmują rolę instytucji narodowych, funkcjonujących w sposób dla migrantów niezrozumiały.

3846W przypadku Stanów Zjednoczonych, zjawisko to jest w znacznym stopniu ograniczone, głównie z powodu *drapieżności* amerykańskich instytucji narodowych ze szczególnym uwzględnieniem instytucji o charakterze militarnym i paramilitarnym, ze szczególnym uwzględnieniem policji, wymaga znacznie głębszego poziomu uległości społeczności napływowych, niż ma to miejsce w Europie. Co więcej, tradycyjny szacunek do samodzielności szczególnie na poziomie jednostki zakłada znacznie wyższy poziom autonomizacji wspólnot lokalnych, niż ma to miejsce w Europie. Jednakże należy podkreślić, że zjawisko obszarów oraz miejscowości o ograniczonych kontaktach zresztą państwa, na przykład ze względów językowych, staje się rosnącym wyzwaniem zarówno na poziomie stanowym jak i federalnym.

3847S. Żaryn, *Kpili z Kaczyńskiego, teraz przynajdą: „jest 55 stref „no-go” w Szwecji”*. *Debata ws. imigrantów to dowód, że media mainstreamowe prowadzą wrogą wobec Polski działalność*, w *Polityce*, 2015, 21 września, URL: <http://wpolityce.pl/polityka/265869-kpili-z-kaczynskiego-teraz-przynajdajest-55-stref-no-go-w-szwecji-debata-ws-imigrantow-to-dowod-ze-media-mainstreamowe-prowadza-wroga-wobec-polski-dzialalnosc>, [dostęp: 16.06.2017].

3848A. Leszczyński, *Jak politycy mówią nieprawdę*, „Wyborcza.pl”, 2016, 16 września, URL: <http://wyborcza.pl/1,75968,20699007,jak-politycy-mowia-nieprawde.html>, [dostęp: 16.06.2017]. Dostęp płatny.

3849Z. J. Pietraś, *Prawo (...)*, s. 236 – 267.

znaczemu zwiększeniu ulegnie zarówno zakres przepływu jak i jego szybkość. W tym kontekście kluczem do jego skutecznej modyfikacji jest właśnie polaryzacja stanowisk względem określonej kwestii w ramach elity, co przełoży się na uzyskanie decydującego głosu przez ogół społeczeństwa, zdolnego wymusić realizację określonej narracji produkowanej przez media³⁸⁵⁰.

Istotne znaczenie w ramach modyfikacji suwerenności przypisać można charyzmatycznemu przywódcy. W westfalskim środowisku międzynarodowym potencjał przywódczy odgrywał pewną rolę, jednak jego znaczenie było ograniczania poprzez biurokratyzację aparatu sprawowania władzy oraz demokratyczne metody wyłaniania zarówno poszczególnych urzędników jak i kolektywnych organów sprawowania władzy. W rezultacie można wskazać, że kwestie przywódcze stały się drugorzędnymi płaszczyznami realizacji siły, zarówno w środowisku międzynarodowym jak i wewnętrznym. Dopiero degeneracja oraz zastępowanie elementów Westfalii przez post-Westfalię przyczyniło się do wzrostu znaczenia czynników psychologicznych oraz cech osobowościowych do amplifikacji oraz wzmacniania ilościowych oraz materialnych elementów potencjału siłowego podmiotów międzynarodowych. W kontekście powrotu do analizy przywództwa jako istotnej kategorii nauki o stosunkach międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem siły, jest Joseph Nye³⁸⁵¹. Będzie to konsekwencją atrofii systemów decyzyjnych oraz wspierających proces decyzyjny, a także wzrostu udziału wolontariuszy oraz amatorów, w tym silnie zmotywowanych jednostek w aktywności międzynarodowej.

Wraz z rozwojem *Imperium niestabilności*, coraz większe znaczenie dla uzyskania międzynarodowej legitymacji do prowadzenia określonych działań, ze szczególnym uwzględnieniem tych wymagających wykorzystania siły, odgrywać będzie suwerenność, która przestanie być względnie stałym przymiotem podmiotu operującego w tym środowisku, a stanie się zasobem, generowanym przez poszczególne mechanizmy o naturze politycznym oraz społecznym, występujące w ramach podmiotów działających, jak i rozpraszanym w ramach interakcji z materią środowiska międzynarodowego.

Trzecim wymiarem podmiotowości międzynarodowej jest terytorium. W przeciwieństwie do westfalskiego środowiska międzynarodowego, terytorium będzie miało dla struktury oraz funkcji postwestfalskich podmiotów międzynarodowych, zdecydowanie najmniejsze znaczenie. O przyczynach tego faktu napomknięto w poprzednich elementach

3850P. Robinson, *The CNN effect. The myth of news, foreign policy and intervention*, Londyn, Nowy Jork 2006, s. 31.

3851J. S. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Nowy Jork 1991. Pomysł rozwinięty oraz dopracowany w: J. S. Nye, *The Powers to Lead*, Oxford 2008; J. S. Nye, *Presidential Leadership and the Creation of the American Era*, Princeton 2013.

analizy powyższej wiązki scenariuszy. Przypominając, będzie to wynikało przede wszystkim z zamieraniem dynamiki megatrendu *technologicznego*, co przyczyni się do wygaszenia, a może nawet atrofii rozwoju naukowo-technicznego systemu globalnego, z dynamicznym przekształceniem relacji pomiędzy wartością jednostki ludzkiej, ze szczególnym uwzględnieniem wykonywanej przez nią pracy, a wartością narzędzi, którymi dysponuje, co oznacza wyrównania produktywności obywateli pomiędzy różnymi podmiotami, co przekłada się na ostateczne decydowanie o sile w sferę czynników ilościowych. Doskonałym przykładem ówczesnej sytuacji może być terytorium obejmowane przez Daesh, na terenie Iraku oraz Syrii.

W tym względzie należy wskazać na dwa podstawowe czynniki kształtujące jego zasięg oraz wartość. Pierwszym jest stopień kontroli, jaki centrum decyzyjne Daesh posiada nad poszczególnymi strefami. Drugim jest interakcja z instytucjami należącymi do innych podmiotów międzynarodowych, ze szczególnym uwzględnieniem aktywnych działań zmierzających do fizycznego wyeliminowania z określonej przestrzeni. Kontestacja geopolitycznej kontroli nad przestrzenią może przybierać trzy formy. Pierwszą, najbardziej kontestowaną jest obecność w postaci podmiotu w formie transnarodowej. W tym kontekście można wskazać na wykorzystywanie tej strategii przez podmioty terrorystyczne oraz kryminalne nowej generacji³⁸⁵². Drugą formą kontestacji geopolitycznej jest sprawowanie kontroli za pośrednictwem innej organizacji o zbliżonym charakterze. W tym kontekście ich wypchnięcie z zajmowanego terytorium następuje z znaczących trudności oraz wymaga mobilizacji znacznych elementów potencjału szeregu podmiotów, czego przykładem może być kampania afrykańska wymierzona w Boko Haram³⁸⁵³ w Afryce Zachodniej. Trzecim stopniem kontestacji kontroli nad przestrzenią geopolityczną jest sprawowanie bezpośredniej kontroli nad terytorium, a więc stanowienie ostatecznej oraz najważniejszej instytucji w określonej przestrzeni. Należy podkreślić, że nie oznacza to nieobecności podmiotów innego rodzaju, jednakże zgodnie z teorią *fasetkowości* obecność tą można wskazać na ich śladowość oraz utransnarodowanie. Trzecia forma kontroli geopolitycznej jest najbardziej zbliżona do kontroli państwowej, stanowi lustrzane odbicie pierwszej.

3852W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują operacje tak zwanych *przestępców w białych kołnierzykach*, jak również szczególnie przemyślana działalność kolejnej generacji podmiotów terrorystycznych, będących w stanie wytworzyć obwód przepływów finansowych, bezpośrednio podłączony do rządu uczestniczącego w operacjach wymierzonych... w rzeczony podmiot terrorystyczny. *Zdelegalizowano organizację, która pomagała terrorystom*, „Wprost”, 2016, 29 października, URL: <https://www.wprost.pl/swiat/10028758/Zdelegalizowano-organizacje-ktora-pomagala-terrorystom.html>, [dostęp: 30.06.2017].

3853Więcej szczegółów odnoszących się do historii, współczesnej działalności oraz przyszłości Boko Haram: *Understanding Boko Haram. Terrorism and insurgency in Africa*, red. J. J. Hentz, Hussein Solomon, Londyn, Nowy Jork 2017.

Podstawowym elementem kształtującym siłę oraz potencjał w rzeczywistości międzynarodowej, jest jej deficyt. W tym względzie struktura podmiotowa postwestfalskiego środowiska międzynarodowego skonstruowana będzie z uwzględnieniem olbrzymiej liczby relatywnie niewielkich oraz wyspecjalizowanych podmiotów międzynarodowych. Znacznie większej niż ma to miejsce dotychczas, także z uwzględnieniem podmiotów niepaństwowych, takich jak transnarodowe korporacje oraz organizacje społeczeństwa obywatelskiego. W połączeniu z politycznym *ściśnięciem* struktur należących do różnych podmiotów na wąskiej przestrzeni fizycznej oznacza drastyczne zwiększenie roli oraz znaczenia różnych form współpracy międzynarodowej, w tym współpracy militarnej. Przy czym będą one również znacznie mniej trwałe niż dotychczas, głównie z powodu atrofii poziomu technologicznego, który nie będzie oferować wystarczającej gęstości globalnej sieci infrastruktury krytycznej pozwalającej na utrwalenie tych instytucji. Dodatkowym czynnikiem zwiększającym dynamizm, będzie ograniczenie woli poszczególnych podmiotów do transferu zasobów – coraz cenniejszych oraz relatywnie deficytowych – w kierunku różnych form instytucji *global governance*. Tym samym siła, jako kategoria nauki o stosunkach międzynarodowych, będzie obejmowała umiejętność kontroli przepływów tych zasobów na poziomie globalnym w pożądanym kierunku. W rezultacie, zakres podmiotowy dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym wykształconym na bazie wiązki scenariuszy pod zbiorczą *Imperium niestabilności*, będzie w stopniu idealnym odzwierciedlał slogan Józefa Kukułki, mówiący, że sprawy międzynarodowe prędzej się skomplikują niż rozwiążą.

Podsumowując powyższe wywody należy zwrócić również uwagę na ocenę prawdopodobieństwa realizacji scenariusza *Imperium niestabilności*, a więc utrzymania koniunktury wartości megatrendów cywilizacyjnych oraz, co zabrzmi paradoksalnie, utrwalenia szacowanych parametrów środowiska międzynarodowego w założonej perspektywie prognostycznej. W tym względzie należy podkreślić, że prawdopodobieństwo ukształtowania się zakresu podmiotowego dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym jest wysokie, choć relatywnie niższe niż w przypadku poprzedniej wiązki scenariuszy – *Nowego średniowiecza*. Nie są jednak w stanie go całkowicie wyeliminować, a część tendencji obecnych współcześnie, w ramach późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, wyraźnie przyspiesza ewolucję całości systemu globalnego właśnie w tym kierunku. Wśród niniejszych tendencji można wskazać na trzy najważniejsze. Pierwszą jest rozwój mechanizmów samoograniczających rozwój technologiczny, głównie indukowanych poprzez wzrost świadomości ekologicznej. Jak wskazują doświadczenia z konwencją paryską, proces ten nie jest tak jednostronny jak spodziewali się jego zwolennicy

oraz przeciwnicy³⁸⁵⁴. Drugą jest ponowne pojawienie się presji demograficznej, szczególnie generowanej poprzez nasilenie się procesów migracyjnych. Trzecią jest dalszy rozpad struktur podmiotowych, co w konsekwencji powoduje wzrost przestrzeni *podatności* oraz *wrażliwości* co spowoduje osłabienie więzi wewnętrznych oraz degenerację struktury oraz potencjałów poszczególnych podmiotów.

Powyższe tendencje wskazują na zwiększanie prawdopodobieństwa realizacji powyższej wiązki scenariuszy, jako realnej możliwości ukształtowania zakresu podmiotowego dynamiki siły w późnowestfalski środowisku międzynarodowym. Jednakże nie należy pomijać czynników ograniczających prawdopodobieństwo realizacji wizji *Imperium niestabilności*. Pierwszym i najważniejszym jest tendencja obserwowalna wśród wszystkich podmiotów międzynarodowych, do akumulacji zasobów siły, co oznacza dążenie do wzrostu oraz rozwoju dostępnego instrumentarium, zarówno w wymiarze ilościowym – zwiększaniu liczby platform operujących na określonej płaszczyźnie stosunków międzynarodowych; jak i w wymiarze jakościowym – zwiększaniu liczby płaszczyzn stosunków międzynarodowych, na których podmiot jest w stanie operować. Drugim z nich jest struktura oraz kontekst relacji międzynarodowych. Trzecim jest konserwatyzm decydentów oraz pozostałych formacji, grup społecznych oraz poszczególnych obywateli do istniejących i przetestowanych form podmiotowości międzynarodowej, niekiedy niezależnie od ich teraźniejszej efektywności. Przykłady tego typu są wyraźnie widoczne zarówno w wymiarze pozytywnym, poprzez podtrzymywanie istnienia osłabionych podmiotów międzynarodowych, takich jak państwa narodowe – przypadek Syrii – jak i korporacje transnarodowe – jak włoski bank Intesa Sanpaolo³⁸⁵⁵. W tym kontekście można wskazać na zasadność powiedzenia *zbyt wielkie aby upaść (too big to fail)*³⁸⁵⁶, co oznacza przekierowywanie dostępnych zasobów w celu ustabilizowania jego sytuacji oraz wydłużenie działania określonej struktury w rzeczywistości międzynarodowej, niezależnie od jego sprawności; jak i w wymiarze negatywnym, szczególnie względem tych podmiotów prowadzących działania na rzecz zwiększenia własnego potencjału międzynarodowego, co

3854W tym kontekście wskazać należy podstawową wątpliwość jaką jest błędna definicja postępu, jako linowego oraz jednostronnego procesu. Przy bliższej analizie światowej historii, można zaobserwować znaczącą liczbę zakrętów, ślepych zaułków oraz procesów *spill back* w rozwoju zjawisk kojarzonych z rozwojem społecznych. W rezultacie nic nie jest do końca określone i może zostać efektywnie zakwestionowane.

3855H. Kozieł, *Włoska pomoc wbrew zasadom UE*, „Rzeczpospolita”, 2017, 26 czerwca, URL: <http://www.rp.pl/Banki/306269848-Wloska-pomoc-wbrew-zasadom-UE.html/#ap-1>, [dostęp: 14.07.2017].

3856Termin ten został wprowadzony do obiegu przez amerykańskiego senatora Stewarta McKinney'a w roku 1984. E. Dash, *If It's Too Big to Fail, Is It Too Big to Exist?*, „The New York Times”, 2009, 20 czerwca, URL: <http://www.nytimes.com/2009/06/21/weekinreview/21dash.html?partner=rss&emc=rss>, [dostęp: 14.07.2017]. Więcej szczegółów odnośnie stojącej za tym sloganem ekonomicznej teorii, znaleźć można: G. H. Stern, R. J. Feldman, *Too Big to Fail: The Hazards of Bank Bailouts*, Waszyngton 2004.

również może przyczynić się do destabilizacji określonego obszaru stosunków międzynarodowych. Czwartym jest rosnąca rola globalnego systemu infrastruktury krytycznej, stanowiącego ramę do wzrostu oraz rozwoju kolejnej generacji podmiotów międzynarodowych. Jej degeneracja stanowi jeden z warunków brzegowych do skierowania ewolucji środowiska międzynarodowego w naznaczonym kierunku. Co więcej, co widać szczególnie w kontekście *hard Power* zwłaszcza w wymiarze militarnym, często zaobserwować można dążenie do skonstruowania brakujących elementów infrastruktury krytycznej, gdy w regionie o szczególnym zainteresowaniu geostrategicznym brak tych instytucji oraz systemów³⁸⁵⁷. Powyższa analiza wydaje się wskazywać, że pomimo dość skomplikowanych oraz wymagających parametrów inicjacji charakteryzuje się dość wysokim prawdopodobieństwem realizacji, niemal dorównującym prawdopodobieństwu realizacji wiązki scenariuszy pod tytułem *Nowego Średniowiecza*.

5.3.6. Konkluzja

Konkludując wątek potencjalnego zakresu podmiotowego postwestfalskiego środowiska międzynarodowego, należy podkreślić, że scenariusze oraz ich wiązki są zróżnicowane, nawet w porównaniu do wizji zakresu przedmiotowego, zaprezentowanego w poprzednim podrozdziale. Wydają się diametralnie od siebie różne oraz niezwiązane, jednakże przy bliższej obserwacji można wskazać szereg powtarzających się wątków, wydających się być decydującym w każdym, omawianym przypadku. Jednakże, w zależności od ich parametrów oraz kompozycji, wskazać można, że skonstruowane wizje środowiska międzynarodowego są od siebie z znacznym stopniem odmienne. Najważniejszymi czynnikami mającymi wpływ na zakres podmiotowy dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym są: zmniejszenie rozmiaru poszczególnych podmiotów międzynarodowych, zwiększenie liczby podmiotów międzynarodowych oraz zwiększenie liczby płaszczyzny interakcji pomiędzy nimi.

Pierwszą zmienną, jest nieustanne zmniejszanie się rozmiarów poszczególnych podmiotów międzynarodowych. W każdym przypadku – poza scenariuszem obejmującym powstanie uniwersalnego imperium – obejmują mniejszy lub większy zakres dywersyfikacji podmiotowej poszczególnych suwerennych jednostek geopolitycznych, poprzez oderwanie się od centrów decyzyjnych fragmentów potencjału, głównie w zakresie wytwarzania oraz

³⁸⁵⁷Jest to szczególnie dobrze widoczne w przypadku Stanów Zjednoczonych, które każdorazowo mają tendencję opierania projekcji siły militarnej albo na istniejących *hubach* (Poznań, Karaczi) czy też konstruując węzły przeznaczone tylko i wyłącznie do obsługi oddziałów ekspedycyjnych (co obecnie dzieje się w syryjskim Kurdystanie).

amplifikacji zasobów – materialnych oraz niematerialnych – na rzecz innych, większych podmiotów. Podstawową różnicą staje się zakres tej autonomii. W przypadku wiązki scenariuszy *Zimna Wojna 2.0* zakres autonomii jest najwęższy, nawet relatywnie oddalone generatory oraz amplifikatory siły stają się związane z opozycyjnymi względem siebie centrami decyzyjnymi. Przeciwnym biegunem jest *Powrót Westfalii*, w ramach którego centra siły stają się – szczególnie w odniesieniu do pierwotnych form podmiotowości międzynarodowej – w największym stopniu od siebie niezależne, a ich konsolidacja przyczynia się do utrzymania stałego rozmiaru. Co więcej stopień rywalizacji pomiędzy nimi staje się na tyle znaczący, że jakakolwiek współpraca, a w dalszym horyzoncie również integracja, pomiędzy nimi jest w znacznym stopniu ograniczona. We wszystkich nakreślonych przypadkach można zaobserwować zmniejszenie się rozmiarów poszczególnych podmiotów międzynarodowych, co przekłada się na ograniczenie możliwości ich międzynarodowego oddziaływania, czyli na mniejszy potencjał siły oraz ilość zasobów wykorzystywaną do inicjacji oraz podtrzymania funkcjonowania tych mechanizmów.

Drugą zmienną, jest zwiększanie się liczby podmiotów międzynarodowych operujących autonomicznie w rzeczywistości międzynarodowej. Jest to zmienna w znacznym stopniu skorelowana z poprzednim punktem, jako że wraz z kurczeniem się podmiotów międzynarodowym pozostanie znaczny obszar przestrzeni geopolitycznej oraz transnarodowej, umożliwiający pojawienie się oraz rozwój dużej liczby zróżnicowanych podmiotów międzynarodowych. W przypadku naszkicowanych scenariuszy można wskazać na fakt, że w większości przypadków, scenariusze rozwoju postwestfalskiego środowiska międzynarodowego opisuje pojawienie się szeregu nowych – również w kontekście realizujących wcześniej niespotykane wzorce organizacyjne – wskazać można na ogólną tendencję do zwiększania liczby podmiotów, przy czym poszczególne wiązki różnicowane są pod względem możliwości kontroli tego procesu oraz jego ilościowych rezultatów. W tym względzie najbardziej kontrolowane rezultaty przewiduje realizacja scenariusza imperialnego, gdzie ciężar zarządzania procesem w obu powyższych wymiarach. Nowe podmioty będą w tym wymiarze tworzone lub kształtowane przez centrum imperialne, a ich liczba będzie ograniczona przez jego możliwości analityczne. Na przeciwnym biegunie umieścić można wiązkę scenariuszy pod tytułem *Powrót do Westfalii*, w ramach którego powstawanie nowych podmiotów będzie ograniczone jedynie do nieskończonej replikacji wzorca uznanego powszechnie za najbardziej efektywny, oraz *Imperium niestabilności*, podczas którego żadne z powyższych ograniczeń nie mają zastosowania. Efektem realizacji tych scenariuszy będzie drastyczny wzrost ilości pierwszoplanowych uczestników stosunków międzynarodowych,

mierzony w tysiącach raczej niż setkach.

Trzecią zmienną, jest zwiększenie liczby płaszczyzny wzajemnych interakcji pomiędzy podmiotami międzynarodowymi. Jest to wymiar ściśle powiązany z przedmiotowym zakresem dynamiki siły, jako że odnosi się głównie do obszarów kolektywnej aktywności stosunków międzynarodowych, jednakże należy z całą mocą podkreślić, że możliwość kontroli oraz aktywnego działania na określonych płaszczyznach stosunków międzynarodowych będzie ważnym parametrem konstytuującym poszczególne kategorie podmiotów międzynarodowych. I również w tym ujęciu, posługując się wyróżnionymi wiązkami scenariuszów, można wskazać, że na jednym biegunie zlokalizować można scenariusz *Powrotu do Westfalii*, który obejmuje podmioty u których zarówno imperatyw motywacyjny jak i możliwości, umożliwiają podjęcie dążenie do osiągnięcia możliwie najszerszej samowystarczalności, co oznacza dążenie do ograniczenia internacjonalizacji do koniecznego minimum. Na drugim biegunie umieścić można scenariusz *Imperium niestabilności*, w ramach którego podmioty międzynarodowe, wskutek ich fragmentacji, dywersyfikacji oraz specjalizacji, co prowadzi do ograniczenia możliwości ich oddziaływania, a w konsekwencji do internacjonalizacji praktycznie całości społecznej aktywności ludzkości, nawet w przypadku roztrzaskania globalnej płaszczyzny stosunków międzynarodowych. Interesującym zagadnieniem wydaje się próba określenia tych możliwości w przypadku realizacji scenariuszów *Rzymskich Chin* oraz *Zimnej Wojny 2.0*. W przypadku pobieżnej analizy wydawać by się mogło, że podmioty te – zarówno uniwersalne imperium, jak i bipolarne supermocarstwa – niezależnie od ich natury oraz konsystencji – dysponują znaczącymi możliwościami kształtowania tej płaszczyzny, dysponując zarówno absolutną jak i relatywną przewagą nad pozostałymi uczestnikami, posiada możliwość unilateralnego kształtowania zakresu przedmiotowego środowiska międzynarodowego. Tym samym, nawet w kontekście powtórzenia historycznych modeli, ich efektywność będzie ograniczona.

5.4. Konkluzja

Na zakończenie niniejszego rozdziału można pokusić się o próbę nakreślenia potencjalnego kształtu przyszłego środowiska międzynarodowego, roboczo określanego jako środowiska postwestfalskie. Wykorzystując prognostyczną metodę scenariuszy, którą w celu zwiększenia klarowności rozważań zastosowana względem zakresu przedmiotowego dynamiki siły jak i zakresu podmiotowego dynamiki siły w warunkach potencjalnie panujących w różnych wariantach rozwoju postwestfalskiego środowiska międzynarodowego.

Zakres przedmiotowy dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym						
Zakres podmiotowy dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym		Technokatastrofa	Technopolis	Fin de siècle	Stagnacja	Załamanie się cywilizacji
	Rzymskie Chiny	p. niewielkie / p. niewielkie	p. średnie / p. niewielkie	p. wysokie / p. niewielkie	p. niskie / p. niewielkie	p. niedookreślone / p. niewielkie
	Zimna Wojna 2.0	p. niewielkie / p. wysokie	p. średnie / p. wysokie	p. wysokie / p. wysokie	p. niskie / p. wysokie	p. niedookreślone / p. wysokie
	Powrót do Westfalii	p. niewielkie / p. niewielkie	p. średnie / p. niewielkie	p. wysokie / p. niewielkie	p. niskie / p. niewielkie	p. niedookreślone / p. niewielkie
	Nowe średniowiecze	p. niewielkie / p. bardzo wysokie	p. średnie / p. bardzo wysokie	<i>p. wysokie / p. bardzo wysokie</i>	p. niskie / p. bardzo wysokie	p. niedookreślone / p. bardzo wysokie
	Imperium niestabilności	p. niewielkie / p. wysokie	p. średnie / p. wysokie	p. wysokie / p. wysokie	p. niskie / p. wysokie	p. niedookreślone / p. wysokie

W tym kontekście, utworzenie spójnej wizji przyszłego środowiska międzynarodowego wymaga złączenia obu wymiarów w celu skonstruowania wizji pełnowymiarowej. Posługując się iloczynem przypisanych im wartości prawdopodobieństwa realizacji, zapisanych w powyższej tabeli, można określić, że otrzymano dwadzieścia pięć poszczególnych wizji rzeczywistości międzynarodowej, z czego dwadzieścia oszacowano na prawdopodobieństwo od niewielkiego do bardzo wysokiego. Natomiast pięć wizji jest wciąż niedookreślonych, z powodu ograniczonej efektywności przyjętych założeń badawczych. Z pozostałych wiązek scenariuszy za najbardziej prawdopodobny można wskazać scenariusz obejmujący skrzyżowanie zakresu przedmiotowego dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym – *Fin de siècle* – wraz z zakresem podmiotowym dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym – *Nowym średniowieczem*.

Przechodząc do skróconej charakterystyki powyższego scenariusza, należy rozpocząć ją od stwierdzenia, że w kontekście opisanych powyżej parametrów, jest to scenariusz suboptymalny, szczególnie w kontekście koncentracji na rozpraszaniu zasobów siły oraz możliwości jej wytwarzania. Oznacza to ograniczenie zarówno możliwości sprawowania efektywnej kontroli nad całością środowiska, jak i ograniczenie zasady przyczynowo-skutkowej, poprzez przesunięcie punktu ciężkości w wykorzystywaniu oraz recepcji siły jeszcze bardziej w kierunku subiektywizmu, niż ma to miejsce współcześnie. Dodatkowo, zmiana nastawienia z produkcji na konsumpcję, a co za tym idzie również skrócenie perspektywy analitycznej oraz decyzyjnej poszczególnych podmiotów, oznacza również, że techniczne możliwości kontroli, jak i wola jej sprawowania, ulegną daleko idącej atrofii. Przekładając to na język współczesnych badań na temat strategii, zabraknie podmiotów

dysponujących technicznymi możliwościami choćby inicjacji systemów *global governance*, a także wolą wsparcia takich działań przy pomocy własnego potencjału. W rezultacie powstały system będzie w dużej mierze niesterowny, szczególnie na najwyższym, globalnym poziomie. W kontekście charakterystyki dynamiki siły, należy wskazać na następujące parametry.

Po pierwsze, podmioty dysponujące siłą będą znacznie mniejsze niż dotychczas. W tym względzie można podkreślić że w trakcie realizacji niniejszego skompilowanego scenariusza jest zmniejszenie się rozmiarów podmiotów realnie dysponujących siłą w środowisku międzynarodowym. Owo zmniejszenie się podmiotów należy rozumieć na trzech podstawowych płaszczyznach. Pierwszą i najważniejszą jest fakt zwiększenia kosztowności wykorzystania narzędzi siłowego oddziaływania, co osiągnie niebotyczny poziom nawet w porównaniu do obecnego ich poziomu. Drugą jest autonomizacja fragmentów danego podmiotu co oznacza ograniczenie w wymiarze ilościowym dostępnego potencjału. Trzecią płaszczyzną zmniejszania się podmiotów międzynarodowych w ramach dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym będzie koszt jego pełnej mobilizacji oraz wytworzenie narzędzi wykorzystywanych w wielkiej strategii realizacji celów międzynarodowych. Podsumowując powyższą cechę dominującego scenariusza, należy podkreślić, że podmioty w nim uczestniczące charakteryzują się znacznie mniejszym rozmiarem, choć często nie wynika to z ich nominalnych rozmiarów.

Po drugie, podmioty dysponujące siłą będą zmuszone do nawiązywania współpracy w celu realizacji własnych, egoistycznych celów narodowych. Jej esencją będzie konieczność uzyskania dostępu do zasobów, powiązań oraz mechanizmów koniecznych do uzyskania pożądanego stanu środowiska międzynarodowego. Oznacza to konieczność nie tyle fakultatywnego co obligatoryjnego włączenia pozostałych podmiotów międzynarodowych, nawet należących do innej kategorii niż podmiot inicjujący oddziaływanie. Ekstrapolując ten czynnik, wartości przez niego przyjmowane oraz parametry jego aktywacji, należy szczególnie podkreślić fakt, że o ile współcześnie współpraca ta służy głównie zwiększeniu efektywności narzędzi siły będących w jego posiadaniu, o tyle w przypadku realizacji powyższego scenariusza, konieczność nawiązania współpracy w celu wręcz inicjalizacji relacji jest wręcz wymagana. Rezultatem realizacji niniejszego scenariusza, będzie dramatyczny wzrost liczby relacji w środowisku międzynarodowym.

Po trzecie, podmioty będą znacznie ściślej ze sobą związane, nierzadko wręcz czerpiące zasoby z tego samego terytorium. W tym względzie jest to zarówno rekonstrukcja średniowiecznych warunków geopolitycznych, jak i logiczna konsekwencja pierwszych dwóch punktów. Podmioty występujące w ramach realizacji niniejszego scenariusza

zlokalizowane są w niezwykle zagęszczonej przestrzeni geopolitycznej. Pociąga to za sobą trzy, ważne konsekwencje. Pierwszą jest niewątpliwy ścisk terytorialny, bowiem żaden z powyższych podmiotów, ze szczególnym uwzględnieniem państwa goszczącego nie dysponują tak zwaną *głębią strategiczną*, czyli przestrzenią fizyczną pozwalającą na wydłużenie czasu wykorzystywanego w celu podjęcia decyzji w przypadku podjęcia interakcji z jednym z sąsiadów. Drugą, jest wyraźne wyodrębnienie owych podmiotów pomimo bezpośredniej bliskości oraz podobnym katalogu uczestników. Trzecim i ostatnim elementem jest szczupłość zasobów oddawanych przez członków zarówno dobrowolnie, jak i w postaci danin publicznych. W rezultacie ich możliwości – a w konsekwencji również siła – są daleko mniejsze niż możliwości analogicznych podmiotów westfalskich.

Po czwarte, przedmiotem oddziaływania siłowego będą narzędzia kojarzone współcześnie z *soft Power* niż z *hard Power*. W tym miejscu niezbędne staje się przeniesienie się z zakres przedmiotowy dynamiki siły określany przez parametry najbardziej prawdopodobnego scenariusza rozwoju postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. Wynika to głównie ze zmiany trendów demograficznych, przejawiających się w spadku przyrostu naturalnego, przy jednoczesnym wzroście migracji. W konsekwencji narzędzia kojarzone głównie ze sferą *hard Power*, a więc przede wszystkim siły zbrojne, które w miarę wykorzystania podlegają nieustannej destrukcji, a co za tym idzie wymagają konwersji ogólnego potencjału podmiotu w specjalistyczne zasoby, co z kolei upośledza jego pozostałe funkcje. Reasumując, pomimo oczywistych oraz wspomnianych w rozdziale trzecim wad oraz niedoskonałości będzie bardziej preferowaną metodą działania, głównie z powodu relatywnie niskiego kosztu operowania, a także istniejącej możliwości uzyskania dostępu do brakujących zasobów oraz nowych możliwości działania.

Po piąte, przedmiotem oddziaływania siłowego będzie raczej konsumpcja zasobów niż ich produkcja. Zakrawa to na paradoks, ale nawet współcześnie można wskazać na tendencje polegające na ograniczaniu wszechstronności potencjału własnego nawet największych podmiotów na rzecz specjalizacji oraz ograniczeniu możliwości produkcyjnych w porównaniu do możliwości charakteryzujących podmioty międzynarodowe na przełomie XIX i XX wieku, głównie w ujęciu relatywnym. W tym wymiarze wskazać można na szczególną rolę dwóch czynników. Pierwszym jest wspomniana rewolucja demograficzna, której wynikiem staje się pojawienie się oraz rozbudowa tych elementów sektora produkcyjnego, odpowiedzialnych za zapewnienie komfortu pracy oraz jakości życia. Drugim jest rosnące znaczenie ideologii samoograniczania się pod względem potencjału gospodarczego, zwłaszcza z powodów ekologicznych, ze szczególnym uwzględnieniem zwalczane negatywnych skutków zmian

klimatu. Najważniejszym z nich jest ograniczenie możliwości prowadzenia unilateralnych działań do minimum, zastrzeżonego wyłącznie dla największych i najpotężniejszych podmiotów międzynarodowych. Co więcej, możliwości regeneracji własnego potencjału będą na tyle ograniczone, że nie będą stanowiły wystarczającej podstawy do samodzielnego stosowania siły, które zarówno w wymiarze *hard Power* jak i *soft Power*. W rezultacie będzie można zaobserwować proces polegający na *odrzućaniu* lub *łuszczeniu się* zewnętrznych warstw systemu, utrzymującego wewnętrzną koherencję kosztem kurczącego się rozmiaru.

Po szóste, przedmiotem oddziaływania siłowego będzie regulacja dostępu do niszczącej sieci globalnej infrastruktury krytycznej. Kwestia infrastruktury krytycznej stanowi jeden z bardziej znaczących paradoksów owego scenariusza dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym. Społeczne oczekiwania zawierają w sobie przekonanie o nieustannym oraz nieskrępowanym rozwoju tej sfery współczesnej aktywności społecznej, co przyczyni się do zagęszczenia sieci, zwiększenia liczby *hubów* oraz węzłów a także rozwoju produktów oraz ich dostępności. W tym wymiarze ogół populacji oczekuje wzrostu w tym zakresie, choć w ramach niniejszej wiązki scenariuszy, można zaobserwować tendencję odwrotną: w miarę pojawiania się oraz krzepnięcia tej formy środowiska międzynarodowego, będzie można zaobserwować szereg zjawisk, niweczających owo przekonanie. Wskazać można na trzy podstawowe mechanizmy kształtujące zarówno strukturę oraz funkcje systemu. Pierwszym i najważniejszym jest ograniczenie transferów zasobów na rzecz systemu jako całości. Drugim jest powolna atrofia całości systemu poprzez odcięcie od transferu tych elementów, które zostały uznane za niewarte ponoszenia dalszych kosztów podtrzymania ich dalszego funkcjonowania. Trzecim procesem jest wzrost roli państw, lub ich organizacji czy też stowarzyszeń w reglamentacji dostępu do najważniejszych funkcji systemu infrastruktury krytycznej. W tym względzie należy wskazać na fakt, że pomimo degeneracji tego systemu, przeniesienie punktu ciężkości z *hard Power* w kierunku *soft Power*, możliwość skorzystania z oferowanych przez niego funkcji będzie znacznie ważniejsza niż dzisiaj. Będzie to swoista, niemilitarna odmiana strategii A2/AD, pozwalająca jednakże na efektywne odcięcie celu niemal zupełnie od systemu światowego. W konsekwencji wzrostu roli globalnej infrastruktury krytycznej, w połączeniu z ograniczaniem jej zasięgu oraz funkcjonalności, czyni dostęp do niej znacznie bardziej pożądanym niż dotychczas.

Na zakończenie należy ze szczególną mocą podkreślić, że w jego ramach kwantowe pole przejawiania się dynamika siły osiągnie największe wartości, zarówno pod względem zakresu przedmiotowego, zakresu podmiotowego oraz tempa transformacji. Kluczem do

rozumienia owego procesu jest chroniczne oraz dwutorowe osłabienie podstawowej formy organizacji politycznej z jednej strony wytwarzającej, z drugiej wykorzystującej siłę w środowisku międzynarodowym. W ramach pierwszego toru, podmiotowy potencjał ogólny ulega osłabieniu, zarówno w wymiarze jakościowym, jak i ilościowym, przez co podmioty te nie będą w stanie korzystać wyłącznie z klasycznych narzędzi siły, a nawet narzędzia nowej jakości nie będą wykorzystywane w dłuższym okresie, z powodu kosztów, które będą relatywnie bardziej odczuwalnym obciążeniem dla podmiotów niż miało to miejsce w apogeum Westfalii w stosunkach międzynarodowych. W ramach drugiego toru wskazać można na kontekst międzynarodowy działania siły, który w porównaniu do wcześniejszych generacji środowiska międzynarodowego. Co ważniejsze, w tym względzie również nie dostarcza w pełni wiarygodnych szkiców owych związków, koncentrując się raczej na konstrukcji uproszczonych modeli, albo ekskluzywnych narracji raczej niż na poszukiwaniu efemerycznej siatki powiązań pomiędzy widocznymi fenomenami międzynarodowymi³⁸⁵⁸. Co więcej, ta sfera jest podatna na zakłócenia oraz mispercepcje, które zakłócają oraz zniekształcają obraz rzeczywistości.

Podsumowując rozdział prognostyczny, należy szczególnie podkreślić fakt, że dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym może wyewoluować w wielu różnych kierunkach, zależnie od wartości przyjmowanych przez megatrendy rozwojowe, które kształtując rzeczywistość cywilizacji oraz kontekst społecznego oddziaływania, wpływa również na koncepcje siły oraz sposoby jej zastosowania w rzeczywistości międzynarodowej. Jego konstrukcja oraz zakres funkcjonowania różnią się nie tylko między sobą, lecz również pomiędzy jego współczesną konstrukcją, a jej przyszłymi iteracjami. W tym względzie największym wyzwaniem staje się określenie prawdopodobieństwa realizacji poszczególnych scenariuszy. Wynika to głównie z niemożliwości zidentyfikowania kluczowych elementów w przyszłości, które są pozbawione znaczenia współcześnie, lecz w przyszłości, nawet niedalekiej mogą odgrywać znaczącą rolę. Przeszłość obejmuje liczne przykłady takich przekształceń, począwszy od zmierzchu potęgi antycznego Egiptu w kontekście rozpowszechnienia się żelaznej broni³⁸⁵⁹, poprzez

3858W tym względzie, wśród stanowisk badawczych wskazać można stanowisko realistyczne, które zakłada próbę powiązania realnie występujących fenomenów oraz zjawisk w celu konstrukcji holistycznego obrazu rzeczywistości. Jest to również stanowisko wymagające niezwyklej precyzji i uwagi, aby ani nie pominąć ważnych związków przyczynowo-skutkowych, ani nie pogрузić się we własnych fobiach i pożądaniami. Innymi słowy, praktykowanie tego stanowiska wymaga najwyższego stopnia samokontroli oraz rozbudowanych narzędzi weryfikacyjnych aby uzyskać wyniki badawcze spełniające rygorystyczne normy postępowania naukowego.

3859J. J. Mark, *Weapons in ancient Egypt*, „Ancient History Encyclopedia”, 2017, 22 marca, URL: <http://www.ancient.eu/article/1035/>, [dostęp: 10.09.2017].

wynalezienie strzemięcia, co pozwoliło na wzrost znaczenia kawalerii³⁸⁶⁰, powolne przesuwanie się centrum globalnej gospodarki w kierunku północno-zachodnim³⁸⁶¹, aż po opracowanie technologii efektywnych napędów spalinowych, co przyczyniło się do wzrostu znaczenia surowców energetycznych oraz rejonów świata w nie obfitujących³⁸⁶² a skończywszy na pojawieniu się technologii telekomunikacyjnych, które utworzyły nową przestrzeń dla relacji społecznych, która wymaga nowych sposobów generowania oraz projekcji siły. W tym kontekście szczególnie prawdopodobne są hybrydy scalające system międzynarodowy skomponowany na różnych, czasem wręcz ze sobą sprzecznych zasadach, albo łącząc sfery przedmiotowe stosunków międzynarodowych analogicznie operujące w oparciu o różne modele³⁸⁶³, albo łącząc regiony administrowane na odrębnych zasadach zaczerpniętych z różnych wiązek scenariuszy³⁸⁶⁴. W rezultacie prognoza zakresu dynamiki siły w postwestfalskim środowisku międzynarodowym, sama charakteryzuje się na tyle znaczną dynamiką wewnętrzną, że nie sposób wykorzystać ich jako podstawę do konstrukcji wiarygodnej strategii działania bez dodatkowych analiz, badań oraz agregacji informacji w celu korekty zastanego oraz ewoluującego stanu rzeczywistości globalnej.

3860I stało się jedną z ważniejszych przyczyn utraty przewagi na polu bitwy przez rzymskie legiony oparte na ciężkozbrojnej piechocie.

3861Przyjmuje się, że początkowo – w okolicach XV wieku – punkt ciężkości gospodarki świata, zlokalizowany był w basenie Morza Śródziemnego. W wyniku rozwoju procesów ekonomicznych oraz kolonizacji, przesunął się w kierunku basenu Oceanu Atlantyckiego, aby w XX wieku znaleźć się na terenie Stanów Zjednoczonych.

3862W tym względzie na szczególną uwagę zasługuje wzrost znaczenia rejonu Zatoki Perskiej, szczególnie w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych.

3863Na przykład współcześnie można stwierdzić, że militarna sfera stosunków międzynarodowych jest najbardziej zbliżona do wzorca imperium uniwersalnego, polityczna i geoeconomiczna do scenariusza Nowej Westfalii, natomiast kulturalnie realizowany jest scenariusz Nowego Średniowiecza, szczególnie na obszarach masowego przenikania się kultur. W tym względzie świat przypominać będzie pentagonalną *triadę triad połączonych* naszkicowaną przez Ziemowita J. Pietrasia. Więcej szczegółów: Z. J. Pietraś, *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 1986.

3864W tym kontekście można wskazać, że późnowestfalskie środowisko międzynarodowe, składa się z trzech obszarów regulowanych przez odmienne wartości oraz procedury: warstwę transnarodową, obejmującą rozwinięty, szerszy Zachód; warstwę narodową opartą o region Pacyfiku oraz pierwotną warstwę stosunków międzynarodowych, opartych o region Afryki. W tym względzie dla każdej z koalicji istnieją różne katalogi wartości: dla pierwszego, nadrzędną wartością wydaje się być wolność i kooperacja, dla drugiego – jest to bezpieczeństwo; natomiast dla trzeciej – jest to tożsamość. Więcej szczegółów: S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 1996.

Zakończenie

Na zakończenie niniejszej rozprawy doktorskiej, należy odnieść się do trzech kwestii. Po pierwsze, należy wskazać stopień weryfikacji postawionych hipotez badawczych. Z postawionych we wstępie sześciu, należy wskazać, że trzy zostały zweryfikowane jako bezwarunkowo pozytywne, natomiast w przypadku pozostałych zaobserwować można, szczególnie w toku przewodu naukowego. Rozwój sytuacji międzynarodowej oraz zebrany materiał empiryczny, wskazał, że sformułowanie ich w takiej postaci wymaga wskazania szeregu zastrzeżeń, koniecznych w celu sformułowania adekwatnego modelu analitycznego – teorii dynamiki siły. Po drugie, należy wskazać, że prowadzone badania, zarówno poprzez odpowiednio sformułowany temat, jak poprzez analizę zebranego materiału empirycznego, wyodrębniono oraz zidentyfikowano potencjalne kierunki wymagające dalszych badań oraz analiz w dziedzinie nauki o stosunkach międzynarodowych, jak i studiów strategicznych. Po trzecie, należy wyjaśnić kwestię objętości pracy, przekraczającej przeciętną długość rozprawy doktorskiej.

Przechodząc do pierwszego punktu, należy wskazać, że z pięciu postawionych we wstępie hipotez badawczych, odnoszących się do koncepcji siły oraz jej zastosowania w rzeczywistości empirycznej, jedynie dwie zostały definitywnie oraz bezwarunkowo zweryfikowane pozytywnie. Odnosi się to do hipotez wskazujących na związek pomiędzy siłą a środowiskiem międzynarodowym: *siła w stosunkach międzynarodowych podlega nieprzerwanej ewolucji, będącej dynamicznym procesem; ewolucja siły skorelowana jest z ewolucją późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego*. Zagadnienia owe, rozwinięte w sposób bardziej szczegółowy w pierwszym oraz drugim rozdziale, wydają się potwierdzać istnienie związku pomiędzy siłą a środowiskiem międzynarodowym, a co za tym idzie synchronizacji ich wzajemnych relacji na dwóch poziomach. Po pierwsze, możliwości akumulacji oraz projekcji siły ograniczona jest przez struktury oraz ich funkcjonowanie składające się na środowisko międzynarodowe. W tym ujęciu należy szczególnie podkreślić fakt, że przesunięcie środowiska międzynarodowego w kierunku generacji następczej, roboczo określanej jako *postwestfalskie środowisko międzynarodowe* pociąga za sobą konieczność zmiany instrumentarium kreacji oraz projekcji siły, lecz również zmianę wartości oraz parametrów przypisanych do westfalskich mechanizmów oraz obwodów transmisji siły w środowisku międzynarodowym. Odpowiada to za deprecjacje tradycyjnych sposobów osiągnięcia celów geostrategicznych, widocznych głównie w wydłużeniu w czasie działań zarówno *hipermocarstwa*, jak i mniejszych podmiotów. Koronnym oraz najbardziej

widowiskowym przykładem jest *wojna z terrorem* prowadzona od 2001 roku, która jednakże nie została zakończona definitywnym wynikiem, lecz jedynie uległa transformacji jakościowej. Przy czym należy szczególnie podkreślić, że owe rozstrzygnięcia są niewidoczne zarówno z perspektywy Stanów Zjednoczonych jak i al Qaeda. W efekcie, błędy geostrategiczne owocują w bezowocnym trwonieniu zasobów. Po drugie, wykorzystanie siły kształtuje również kierunek rozwoju struktur oraz funkcjonowania środowiska międzynarodowego, odgrywając znaczące jeśli nie dominujące znaczenie w jego dalszej ewolucji. Może wydawać się to daleko posuniętym uproszczeniem, jednakże w analizie dotychczasowej historii, należy podkreślić, że stosunki międzynarodowe jako takie stanowią pochodną aktywności ludzkiej, zarówno wielkich zbiorowisk społecznych oraz animowanych przez nie podmiotów politycznych; jak i pojedynczych osób. Oczywiście można pokusić się o stwierdzenie, że im zbiorowisko ludzkie jest liczniejsze, tym ów wpływ trwalszy oraz donioślejszy. Konkludując, trzy pierwsze hipotezy koncentrując się na owych związkach wskazują na pozytywną korelację pomiędzy kategoriami naukowymi oraz rzeczywistością. Tym samym zmiany rzeczywistości muszą zostać odzwierciedlone w ramach analizy naukowej. Odnosi się to do wszystkich trzech form zmian w środowisku międzynarodowym: liniowej zmianie w perspektywie długoterminowej, określanej jako *postęp*; cyklicznym zmianom opisywanym przez różne *teorie długich cykli* w perspektywie średnioterminowej, a także chaotyczne oraz przypadkowe zmiany generowane poprzez przypadkowe wydarzenia. Wykorzystanie siły, zarówno świadome jak i nieświadome, powoduje zmianę nie tylko tempa, ale również kierunku ewolucji środowiska międzynarodowego.

Natomiast odnośnie do pozostałych trzech hipotez odnoszących się do związków pomiędzy zmianą westfalskiego środowiska międzynarodowego w międzynarodowe środowisko postwestfalskie, szczególnie z: *zakresem podmiotowym dynamiki siły charakteryzującego się nieustannym rozszerzaniem katalogu podmiotów posługujących się siłą w środowisku międzynarodowym przy jednoczesnej segmentacji ich siły w porównaniu do westfalskiego potencjału państwa narodowego; zakresem przedmiotowym dynamiki siły charakteryzującego się relatywnym wzrostem znaczenia niemilitarnych płaszczyzn przejawiania się siły w środowisku międzynarodowym oraz wzrost dynamiki siły wykorzystywanej wewnątrz państwa narodowego, zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym*; należy podkreślić fakt, że zostały one potwierdzone warunkowo. Wynika to z konstrukcji kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Jego istnienie stanowi istotę teorii dynamiki siły, stanowiąc tło do działania w rzeczywistości społecznej. Jak wskazano w rozprawie, owa przestrzeń zawiera

ciasno upakowane mechanizmy projekcji siły, składające się z zasobów, konsumowanych w trakcie wykorzystania danego obwodu, instrukcję oraz strategię jego wykorzystania, a także mechanizmy niezbędne do jego prawidłowej implementacji. W ramach owego pola, można wyodrębnić rzeczywiste kwantowe pole przejawiania się dynamiki siły, typowej dla wyodrębnionego kontekstu decyzyjnego, analogicznego do orbitali atomowych, zawierającego najbardziej optymalny sposób projekcji siły w danych warunkach. Skróconą charakterystykę owych kontekstów decyzyjnych zawarto w drugim rozdziale niniejszej rozprawy. W efekcie można wskazać, że dla każdego kontekstu sytuacyjnego optymalne są różne mechanizmy projekcji siły, niezależnie od stopnia ich militaryzacji. A jednym z najważniejszych kryteriów jego wyboru jest cel stosowania siły, reprezentowany głównie poprzez projekcję oczekiwanych rezultatów oddziaływania.

W efekcie, pomimo że ów kształt rezultatów badawczych zapewnia potwierdzenie niniejszych hipotez, tezy skonstruowane na ich podstawie muszą być doprecyzowane oraz rozbudowane. W tym względzie należy szczególnie wskazać na cztery cechy późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, które modyfikują zawartość owych tez. Owe hipotezy były poddane dość szczegółowej analizie w rozdziale trzecim oraz czwartym. Po pierwsze, rzeczywistość międzynarodowa odwraca westfalską bifurkację stosunków społecznych. W tym kontekście można wskazać, że owa iteracja rzeczywistości przyczynia się do ciągłego, choć niejednorodnego scalenia sfer, które w ramach westfalskiego porządku były separowane. W tym ujęciu można wskazać na porządek międzynarodowy oraz wewnątrzpaństwowy, na porządek geopolityczny oraz transnarodowy a także na sferę *hard Power* oraz *soft Power*. Należy szczególnie podkreślić, że utrzymanie owych podziałów pociąga za sobą konieczność wydatkowania dodatkowych zasobów niezbędnych na podtrzymanie mechanizmów separacyjnych, na co w zmienionych warunkach technicznych oraz kulturalnych niewiele podmiotów może sobie pozwolić. Powoduje to stopniowe ujednolicanie przestrzeni społecznej, choć proces ten jest rozciągnięty w czasie, współcześnie zaobserwować można skupiska wykazujące przewagę cech jednej z niniejszych sfer. Nieco odmienną logiką kieruje się fuzją *hard* oraz *soft Power*.

Wynika to z koniunkcji megatrendów zwiadujących ewolucją rzeczywistości międzynarodowej. W jej efekcie można zaobserwować dwie konsekwencje. Pierwsza wynika z informatyzacji gatunku ludzkiego doprowadziła do dobudowania do poszczególnych mechanizmów, elementów charakterystycznych dla drugiej. Szczególnie zaobserwować to można w dodaniu do mechanizmów *hard Power* elementów typowych dla *soft Power*, co można zaobserwować zarówno w postaci zwiększenia udziału *informacji* wywnętrz narzędzi

hard Power, a także na wzrost znaczenia społecznego odbioru ich wykorzystania. Druga konsekwencja wynika z wzrostu roli społecznej percepcji środków oddziaływania siłowego, które może obejmować również zmianę optyki stosowania środków *soft Power*, przypisując nawet niewinnym oraz łagodnym środkom siłowego oddziaływania również złowrogi charakter. Późnowestfalskie środowisko międzynarodowe wymusza fuzję dotychczas odrębnych oraz izolowanych porządków. Docelowo cała przestrzeń aktywności społecznej będzie zlokalizowana na jednej, całkowicie zunifikowanej płaszczyźnie.

Tymczasem kwantowe pole przejawiania się siły zawiera na tyle ciasno upakowane obwody jej projekcji, że inicjacja jednego z nich pociąga za sobą wprawienie w ruch pozostałych. Tym samym kluczem do prawidłowej projekcji siły są jakościowe parametry ośrodka decyzyjnego pozwalającego na efektywne zarządzanie ową dynamiką. Po drugie, aktywność militarna pozostaje równie użytecznym narzędziem projekcji siły. Choć późnowestfalskie środowisko międzynarodowe modyfikuje owo narzędzie w sposób nieprzewidziany przez westfalskie zasady konstrukcji porządku globalnego. W tym kontekście wskazać można, że westfalska pacyfikacja w wymiarze wewnętrznym, spowodowana monopolizacją środków przymusu bezpośredniego poprzez *państwo narodowe* zarówno w wymiarze *legitymacji* społecznej jak i realnych możliwości; jak również w wymiarze międzynarodowym, poprzez pojawienie się broni atomowej, nie spełniła pokładanych w jej nadziei. Kwestię stosowania przemocy w stosunkach międzynarodowych, miast wygasnąć, zostaje przekazana na poziom subnarodowy, który choć nie dysponuje analogicznymi zasobami, nie jest ograniczony zasadami prawnomiędzynarodowymi oraz prawnymi, które albo nie obejmują owej kategorii aktywności społecznej, albo są przez te podmioty lekceważone. Wydaje się, że pomimo nadziei wiązanych z ograniczeniem stosowania przemocy politycznej, wydaje się że pozostanie ona efektywną – oraz istotną – formą realizacji celów geostrategicznych, coraz częściej z wykorzystaniem podmiotów jedynie luźno stowarzyszony, określanych w literaturze jako *pośrednicy*. Po trzecie, w ramach każdej interakcji siłowej występuje znacznie większa ilość zaangażowanych podmiotów. Oznacza to, że nawet bilateralne relacje obejmują również szereg innych podmiotów, zainteresowanych relacjami pomiędzy głównymi uczestnikami relacji siłowej: nadawcy oraz odbiorcy, rzeczono komunikatu. W tym ujęciu nawet najskromniejsze wykorzystanie kwantowego pola przejawiania się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym powoduje uaktywnienie się pozostałych uczestników systemu, w postaci zbliżonej do kręgów na wodzie. Dodatkowo, poszczególne wykorzystanie siły przez owe podmioty powoduje wytworzenie drugorzędnych kręgów na wodzie, które nakładając się oraz

interferując ze sobą dodatkowo komplikują nawet relatywnie prostą oraz jasną sytuację decyzyjną. Nie istnieje możliwość efektywnego zarządzania projekcją siły w stosunkach międzynarodowych. Jak wspominał Józef Kukułka, późnowestfalskie środowisko międzynarodowe *szybciej się komplikuje niż dojrzewa*. Po czwarte, wciąż kluczową rolę odgrywa akumulacja siły, choć z powodu ewolucji środowiska międzynarodowego wykazuje ona zupełnie inną logikę. W ramach środowiska westfalskiego zasoby siły były magazynowane w obrębie ekstensywnych struktur wewnętrznych *państw narodowych*, na zasadzie analogicznej do wody u zwierząt pustynnych (wielbłąd), czy też tłuszczu u zwierząt zapadających w zimową hibernację (niedźwiedź). Zastosowanie siły w westfalskim środowisku międzynarodowym powoduje wyładowanie niniejszych zasobów nawet do poziomu zużycia środków niezbędnych do podtrzymania własnego istnienia.

Dla odmiany, późnowestfalskie środowisko międzynarodowe, w ramach którego coraz większa część zasobów kojarzonych z siłą krąży w transnarodowych obwodach transferu zasobów, akumulacja polega na odkształceniu owych obwodów, oraz skierowaniu tych transferów w obręb własnej jurysdykcji, przy jednoczesnym pozbawieniu ich oponenta. W rezultacie zamiast posiadania ekstensywnych struktur gromadzenia zasobów siłowych, podmioty działające posiadają rozbudowane centra decyzyjne, których zadaniem jest wykonanie niezbędnych obliczeń mających na celu obliczenie okresu, w którym owe zasoby będą znajdowały się w dyspozycji podmiotu działającego. Jednakże z powodu wspomnianego braku odpowiedniego modelu analitycznego, na co wskazano w różnych częściach niniejszej rozprawy, powoduje konieczność intuicyjnego zarządzania całością procesu owocującego znaczną liczbą większych oraz mniejszych strategicznych błędów. Efektywność wykorzystania siły pozostaje pochodną indywidualnych cech decydentów, jako że kolektywne doświadczenie instytucjonalne oraz wzory z przeszłości nie dostarczają aktywnych wzorców, pozwalających na efektywne operowanie w rzeczywistości międzynarodowej. Należy stwierdzić że hipotezy zostały zweryfikowane jako prawidłowe. Pierwsze trzy pozytywnie oraz bezwarunkowo, natomiast pozostałe trzy są weryfikowane pozytywnie, choć warunkowo. Wynika to z konstrukcji oraz specyfiki kwantowego pola przejawienia się dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym oraz jego ewolucji w kierunku kształtu postwestfalskiego.

Przechodząc do drugiego punktu analizy końcowej, należy wskazać, że o ile niniejsza rozprawa miała na celu próbę sformułowanie nowego paradygmatu stosowania siły we współczesnym świecie, nie dokonano owego proceduru przeprowadzić w sposób wszechstronny oraz wyczerpujący całość zagadnienia. W tym kontekście gros wysiłku

badawczego poświęcono na sformułowanie teoretycznych oraz naukowych podstaw do dalszych, bardziej szczegółowych badań, prowadzonych nie tylko w celu uzupełnienia luk w osiągniętych rezultatach badawczych, lecz również w celu przeprowadzenia falsyfikacji tez wypracowanych w jego ramach.

W trakcie prowadzenia badań, stwierdzono trzy potencjalne kierunki dalszych badań naukowych prowadzonych w obrębie paradygmatu dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Pierwszym jest konieczność nieustannego monitorowania ewolucji kontekstu międzynarodowego oraz konieczność nieustannego nanoszenia poprawek oraz korekt mających na celu uaktualnienie oraz uszczegółowienie obrazu późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego, w miarę rozwoju oraz krzepnięcia elementów postwestfalskiego środowiska międzynarodowego. W tym ujęciu również ważnym elementem staje się możliwość powrotu do cechy charakterystycznej dla pierwotnej fazy przedwestfalskiej iteracji stosunków międzynarodowych, którym jest względna izolacja regionalnych oraz subregionalnych sektorów systemu. Drugim kierunkiem potencjalnych badań uzupełniających rozważania w ramach paradygmatu dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym jest konieczność uzupełnienia paradygmatu o obliczenia matematyczne oraz fizyczne typowe dla mechaniki kwantowej. Szczególnie jest to wymagane w kontekście opisanego oraz nakreślenia znacznie bardziej precyzyjnego kwantowego pola przejawiania się siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym.

Niniejsza rozprawa ma na celu przedstawienie oraz artykulację założeń nowej teorii, zbudowanych na podstawie konieczności obniżenia precyzji pomiarów w celu holistycznego ujęcia zjawiska, jednakże mechanika kwantowa zawiera znaczną liczbę obliczeń oraz stałych, endemicznych dla nauk ścisłych. W tym kontekście, po pozytywnej weryfikacji założeń oraz podstaw teoretycznych, zawartych w niniejszej rozprawie, możliwe a nawet celowe będzie stopniowe zwiększanie precyzji opisu poprzez wprowadzenie elementów języka matematycznego, w celu uzyskania bardziej precyzyjnego opisu zjawiska. Wymagać to będzie wykonania znaczącej pracy w celu nie tylko w celu identyfikacji najbardziej użytecznych a szczegółowych zasad mechaniki kwantowej w celu dokonania analizy rzeczywistości międzynarodowej, lecz przede wszystkim w celu translacji jakościowych oraz ilościowych parametrów pozyskiwanych w drodze zastosowania instrumentów metodologicznych charakterystycznych dla nauki o stosunkach międzynarodowych, na wartości poddające się przekształceniom charakterystycznym dla wyższej matematyki. Owa procedura wymaga działań szerokiego zespołu badawczego skoncentrowanego na rzeczonym zagadnieniu. Trzecim zagadnieniem wymagającym przeprowadzenia oddzielnych oraz pogłębionych analiz

zakresów podmiotowego oraz przedmiotowego teorii dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym, ze szczególnym uwzględnieniem transformacji przedstawicieli jednych kategorii podmiotów międzynarodowych w inne, ze szczególnym uwzględnieniem translacji do przestrzeni geopolitycznej, utożsamianej z *państwem narodowym* podmiotów operujących w przestrzeni transnarodowej, zarówno „z dołu”, z kierunku *podmiotów subnarodowych*, takich jak Daesh, jak i „z góry”, z kierunku *podmiotów ponadnarodowych*, takich jak Unia Europejska. Choć dotychczas podejmowane próby wydają się być zakończone katastrofą, to jednak sposób dokonania przekształcenia, mające szczególnie znaczące konotacje ze stosowaniem siły w relacjach społecznych. Trzy powyżej wskazane kierunki prowadzenia badań naukowych są niezbędne w celu nadania zaproponowanej teorii pełniejszego kształtu pozwalającego na jej efektywne zastosowanie nie tylko w badaniach naukowych lecz również w celu jej praktycznego zastosowania.

Trzecią kwestią niezbędną do wyjaśnienia jest rozmiar rozprawy przekraczający rozmiar klasycznej rozprawy doktorskiej. Ów przerost stanowi owoc koniunkcji trzech czynników. Pierwszym oraz najważniejszym jest konstrukcja tematu, obejmująca konieczność dokonania kompleksowej analizy nie jednego, lecz dwóch pojęć. Z jednej strony jest to właśnie „teoria dynamiki siły”, z drugiej jest to „późnowestfalskie środowisko międzynarodowe”. Oznacza to, że eksplanacji nie podlega jedynie zjawisko, przy niezmiennym kontekście sytuacyjnym, lecz niezbędne jest również dokonanie kompleksowej analizy struktur oraz funkcjonowania owego kontekstu sytuacyjnego, którym jest właśnie globalny system międzynarodowy. Drugim czynnikiem jest założenie badacze przyświecające konstrukcji pracy. Jest to konieczność nie tylko ujęcia albo chwilowej struktury rzeczywistości, bez zauważenia dynamicznych przepływów pomiędzy nimi, albo rzeczywistego funkcjonowania systemu międzynarodowego bez uwzględnienia szczegółowego układu elementów systemu międzynarodowego. W tym ujęciu niezbędne stanie się nie tylko opis istniejącego układu rzeczywistości międzynarodowej oraz dynamicznych przepływów zmieniających oraz modyfikujących istniejący system międzynarodowy. Tym samym w ramach niniejszej rozprawy niezbędne jest uwzględnieniem obu wymiarów środowiska międzynarodowego, choć kosztem precyzji opisu obu. Zgodnie z zasadą Heisenberga, odbywać się to będzie kosztem precyzji opisu obu. Trzecim czynnikiem jest konieczność wykonania kompleksowej redefinicji kategorii, definicji oraz terminów dotychczas wykorzystywanych przy opisie oraz analizie zjawiska siły w dotychczasowych pracach praktyków oraz teoretyków nauki o stosunkach międzynarodowych, poczynając od najstarszych refleksji tego typu aż do najnowszych. Tym samym każdy termin oraz definicja

zostanie wyprowadzona z dawniejszych oraz przeszłych form istnienia, co oznacza konieczność dokonania kompleksowej kompilacji przeszłych oraz teraźniejszych analiz w rzeczonym zakresie, jak również prób wykonania projekcji ewolucji zarówno form charakterystycznych zarówno dla przedmiotowego jak i podmiotowego zakresu dynamiki siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Tym samym realizacja niniejszego programu badawczego doprowadziła do wytworzenia rozprawy doktorskiej przekraczającej przyjętą objętość dla prac stworzonych w ramach nauk o polityce.

Na zakończenie, Autor niniejszej rozprawy chciałby złożyć serdeczne podziękowania na ręce tych, którzy przyczynili się do stworzenia oraz zakończenia niniejszej rozprawy doktorskiej. Praca nad jej ukończeniem była żmudna, wymagała poświęcenia olbrzymiego wysiłku oraz długiego czasu. Szczególne podziękowania należy złożyć na ręce profesora Marka Pietrasia, promotora oraz mentora niniejszego wysiłku. Następnie podziękowania należą się współpracownikom oraz pracownikom Narodowego Centrum Nauki, którzy docenili projekt realizacji niniejszej rozprawy naukowej, na mocy decyzji o numerze DEC-2013/09/N/HS5/0439, zapewnili dostęp do środków finansowych niezbędnych do uzyskania dostępu do centrów naukowych specjalizujących się w analizie siły w środowisku międzynarodowym. Istotny wkład w proces badawczy oraz ukończenie rozprawy mieli Koledzy oraz Koleżanki współpracujący w ramach Zakładu Stosunków Międzynarodowych Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie. Bez owego wkładu oraz dyskusji, ukończenie niniejszej rozprawy byłoby niemożliwe. Na zakończenie, należy złożyć szczególne podziękowania na ręce Rodziny oraz Przyjaciół. Bez ich wsparcia w chwilach trudnych oraz ciężkich, niniejsza rozprawa nie zostałaby ukończona. Autor chciałby również złożyć serdeczne podziękowanie na ręce pozostałych Czytelników niniejszej rozprawy badawczej, ufając że odnaleźli oni w niniejszym tekście coś wartego przemyślenia, a czasem nawet komentarza.

Bibliografia

Dokumenty

- Acte du Congrès de Vienne du 9 juin 1815;*
- An Act. Relating to the control of organized crime in the United States, Public Law 91-452, 1970;*
- An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, A/47/277;*
- Biuro Informacji Rady Państwa Chińskiej Republiki Ludowej, *China's Military Strategy*, Beijing 2015;
- Bloody harvest. Revised Report into Allegations of Organ Harvesting of Falun Gong Practitioners in China, 2007, 31 stycznia;*
- Bollettino: Sala Stampa della Santa Sede, *Presentazione dell'Annuario Pontificio 2018 e dell' "Annuario Statisticum Ecclesiae"*;
- Bureau d'Enquêtes et d'Analyses pour la sécurité de l'aviation civile, *Final Report Accident on 24 March 2015 at Prads-Haute-Bléone (Alpes-de-Haute-Provence, France) of the Airbus A320-211 registered D-AIPX operated by Germanwings*, Paryż 2016;
- Bureau of International Security and Nonproliferation, *South Pacific Nuclear Free Zone Treaty and Protocols*;
- Čapek K., *R.U.R. (Rossum's Universal Robots)* 2004, język oryginalny, „Project Gutenberg”;
- Cennik usług powszechnych w obrocie krajowym i zagranicznym*, „Poczta Polska S. A.”, Warszawa 2017;
- Charter of the Gulf Cooperation Council (GCC)*, 1981, 25th May;
- Commission of the European Communities, *Communication from the Commission on a European Programme for Critical Infrastructure Protection, COM(2006) 786*, z dnia 12 grudnia 2006 roku;
- Convention on Long-range Transboundary Air Pollution. Concluded at Geneva on 13 November 1979;*
- Declaration on Territorial Asylum, General Assembly resolution 2312 (XXII), 22 United Nations GAOR Supplement (No. 16) at 81, United Nations Document A/6716 (1967);*
- Deklaracja w sprawie zakazu wystrzeliwania pocisków z balonów Haga, 18 października 1907 roku;*
- Deklaracja z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie zakazu stosowania pocisków i materiałów wybuchowych z balonów i analogicznych statków powietrznych;*
- Deklaracja z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie zakazu stosowania pocisków z duszącym środkiem trującym;*
- Deklaracja z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie zakazu stosowania pocisków, które mogą rozprzestrzeniać się w ciele człowieka lub silnie się odkształcać, takich jak posiadające twarde płaszczyzny nie skrywające całkowicie rdzenia lub posiadające nacięcia;*
- Dutch Safety Board, *Preliminary report. Crash involving Malaysian Airlines Boeing 777-200 Flight MH 17. Hrabove, Ukraine*, Haga 2014;
- Encyklopedia PWN;
- European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations , *Conditions for membership*;
- European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2017*, Haga 2017;
- General Assembly approves admission of Montenegro to United Nations, increasing number of member states to 192, GA/10479;*
- House of Representatives, the Committee on the Judiciary, Subcommittee on the Constitution;*
- I konwencja genewska z 22 sierpnia 1864 roku w sprawie polepszenia losu rannych*

wojskowych w armiach w polu będących;
I konwencja haska z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie pokojowego rozstrzygnięcia sporów międzynarodowych i utworzenia Stałego Trybunału Rozjemczego;
I protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku z 8 czerwca 1977 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Dz.U. 1992 numer 41 pozycja 175;
II konwencja genewska z 6 lipca 1906 roku o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych;
II konwencja haska z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie regulowania zwyczajów i prawa podczas wojny lądowej;
II protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku z 8 czerwca 1977 roku dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych, Dz.U. 1992 numer 41 pozycja 175;
III konwencja genewska z 25 września 1926 roku w sprawie niewolnictwa, Dz.U. 1931 numer 4 pozycja 21;
III konwencja haska z dnia 29 lipca 1899 roku w sprawie zastosowania konwencji genewskiej z 22 sierpnia 1864 roku do wojny na morzu;
III protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku z 2005 roku dotyczący przyjęcia dodatkowego znaku rozpoznawczego;
IMF, IMF Policy Papers: FY 2015 – FY 2017 Medium Term Budget, Waszyngton DC 2014;
IV konwencja genewska z 27 lipca 1929 roku o polepszeniu losu chorych i rannych w armiach czynnych;
IV konwencja haska z dnia 21 grudnia 1904 roku dotycząca ochrony okrętów szpitalnych, Dz.U. 1936 numer 60 pozycja 439;
IX (IV) konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 roku dotycząca ochrony osób cywilnych podczas wojny;
IX konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie sposobu zachowania się mocarstw neutralnych;
Japanese-American Diplomacy – Treaty of Kanagawa; March, 31, 1854;
Joint Comprehensive Plan of Action;
Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 roku, Dz. U. 1997 numer 89 pozycja 555;
Kodeks wyborczy, Dz. U. 2011 numer 21 pozycja 112;
Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski program w zakresie migracji, COM(2015) 240 final, Bruksela, dnia 13 maja 2015 roku;
Komunikat z badań: prestiż zawodów, BS/164/2013;
Koncepcja strategiczna NATO, Aktywne zaangażowanie, nowoczesna obrona, Lizbona, dnia 19 – 20 listopada 2010 roku;
Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 roku (tłum. Teruji Suzuki);
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 roku, przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 roku, podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 roku, Dz. U. 1997, numer 78, pozycja 483;
Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 roku, Dz.U. 1991 nr 119 pozycja 515;
Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 roku, Dz. U. 2005, numer 18, pozycja 158;
Konwencja o azylu dyplomatycznym, sporządzona w Caracas dnia 28 marca 1954 roku;

Konwencja o azylu terytorialnym, sporządzona w Caracas dnia 28 marca 1954 roku
Konwencja Ograniczająca Godziny Pracy w Przemysle do Ośmiu dniennie oraz Czerdziestu Ośmiu tygodniowo, podpisana 28 listopada 1919 roku, weszła w życie 13 czerwca 1921 roku;
Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych przeciwko Transnarodowej Przestępczości Zorganizowanej, 15 listopada 2000 roku, Dz. U. 2005 numer 18 pozycja 158;
Konwencja w sprawie niewolnictwa, podpisana w Genewie dnia 25 września 1926 roku, Dz.U. 1931 numer 4 pozycja 21;
Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 roku, Dz. U. 1989, numer 63 pozycja 378;
Letta E., Carrera S., Blockmans S., Cassarino J.-P., Gros D., Guild E., The European Border and Coast Guard Addressing migration and asylum challenges in the Mediterranean? Centre for European Policy Studies Task Force Report, Bruksela 2017;
Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku, Dz. U. 1977, numer 38, pozycja 167;
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Szkolnictwo wyższe w Polsce 2013;
Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki, Załącznik nr 1 do Strategii Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku) Słownik pojęć strategii rozwoju transportu, Warszawa 2012;
Multiple Futures Project. Navigating towards 2030. Final report, kwiecień 2009;
Multiple, Independently Targeted Reentry Vehicle (MIRV) Targeting Models. Final report, SRL-TR-80-0017;
Munich Security Conference, Munich Security Report 2015. Collapsing Order, Reluctant Guardians, Monachium 2015;
Münsterscher Friedensvertrag (Instrumentum Pacis Monasteriensis, IPM);
National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, 9/11 Commission Report;
National Research Council of the National Academies, Severe Space Weather Events - Understanding Societal and Economic Impacts – Workshop Report, Washington, D. C., 2008;
Office of management and budget, Efficient, effective, accountable. An American budget, Waszyngton 2018;
Office of the Secretary of Defense, Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2015, D-117FA69;
Official Press Statements Issued by Ministry of External Affairs, New Delhi May 11th, 1998;
Organisation for Economic Co-operation and Development, Negotiating Group on the Multilateral Agreement on Investment (MAI), Drafting Group Number 2 on Selected Topics Concerning Treatment of Investors and Investment, Mechanisms for standstill, rollback, and listing of countries specific reservations, DAFFE/MAI/DG2(95)3/REV1, 1996, 15 lutego;
Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Vienna Document 2011. On confidence- and security-building measures;
Organization for Economic Cooperation and Development, Education Policy Outlook 2015: Making Reforms Happen;
Organization of Economic Cooperation and Development, The Chinese Urban System and Its Challenges [w:] OECD Urban Policy Reviews: China 2015, Paryż 2015;
Osnabrücker Friedensvertrag (Instrumentum Pacis Osnabrugensis, IPO);
Porozumienie Dyrektorów Katolickich Kerygmatycznych Szkół Nowej Ewangelizacji;
Porozumienie paryskie – Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu;
Powszechna deklaracja praw człowieka;
President Wilson's Fourteen Points;

Protokół dotyczący statusu uchodźców, sporządzony w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 roku, Dz.U. 1991 numer 119 pozycja 517;

Protokół genewski z 17 czerwca 1925 roku dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych, Dz. U. z 1929 numer 28, pozycja 278;

Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r., Dz. U. 2005 numer 203 pozycja 1684;

Rada Praw Człowieka, Raport Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka o prawach i praktykach dyskryminacyjnych oraz o aktach przemocy skierowanych przeciwko indywidualnym obywatelom na podstawie ich orientacji seksualnej i tożsamości płciowej, dnia 17 listopada 2011 roku, A/HRC/19/41;

Rada Praw Człowieka, Rezolucja przyjęta przez Radę Praw Człowieka, dnia 17 czerwca 2011 roku, w sprawie praw człowieka, orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej, A/HRC/RES/17/19;

Rada Praw Człowieka, Rezolucja przyjęta przez Radę Praw Człowieka, dnia 26 września 2014 roku, w sprawie praw człowieka, orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej, A/HRC/RES/27/32;

Rada Praw Człowieka, Rezolucja przyjęta przez Radę Praw Człowieka, dnia 30 czerwca 2016 roku, w sprawie ochrony przed przemocą oraz dyskryminacją na podstawie orientacji seksualnej i identyfikacji płciowej, A/HRC/RES/32/2;

Report of The President's Commission on the Accident at Three Mile Island: The Need for Change: The Legacy of TMI, Waszyngton 1979;

Resolution 1441, S/RES/1441 (2002);

Resolution 1645 (2005) Adopted by the Security Council at its 5335th meeting, on 20 December 2005, S/RES/1645 (2005);

Resolution adopted by the General Assembly on 2 July 2010, Sixty-fourth session, agenda item 114, A/RES/64/289;

Resolution adopted by the General Assembly on 20 December 2005 60/180. The Peacebuilding Commission, A/RES/60/180;

Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2012 [on the report of the Fifth Committee (A/67/502/Add.1)] 67/238. Scale of assessments for the apportionment of the expenses of the United Nations;

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 1718 przyjętej dnia 14 października 2006 roku, druk numer S/RES/1718;

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 1874 podjęta dnia 12 czerwca 2009 roku, druk numer S/RES/1874;

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 2087 podjęta dnia 22 stycznia 2013 roku, druk numer S/RES/2087;

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 2094 przyjęta dnia 7 marca 2013 roku, druk numer S/RES/2094;

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 2371 przyjęta dnia 5 sierpnia roku, druk numer S/RES/2371;

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ numer 2375 podjęta dnia 11 września 2017 roku, druk numer S/RES/2375;

Rogovin M., Three Mile Island: A Report to the Commissioners and to the Public, volume 1, Waszyngton 1980;

Rome Statute of the International Criminal Court, Rzym, 17 lipca 1998 roku;

Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 26 kwietnia 2013 roku w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać sieci gazowe i ich usytuowanie, Dz. U. 2013 poz. 640;

Schmid G., *Report on the existence of a global system for the interception of private and commercial communications (ECHELON interception system) (2001/2098(INI)) A5-0264/2001*, Bruksela, 2001;

Sixth BRICS Summit – Fortaleza Declaration;

Słownik Języka Polskiego. Tom I: A – K, Warszawa 1983;

Słownik Języka Polskiego. Tom II: L – P, Warszawa 1984;

Słownik języka polskiego. Tom III: R – Z, Warszawa 1985;

Słownik wyrazów obcych PWN, Warszawa 1980;

Statistic Bureau, Ministry of Internal Affairs and Communications, *Statistical handbook of Japan 2016*, Tokio 2016;

Statute of the Council of Europe, 1949, 5th May;

Strategia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku (tłum. M. Zarębska);

Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014;

Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation Adopted by Heads of State and Government in Lisbon Active Engagement, Modern Defence;

The Commission on Population and Development, *Rezolucja 2002/1 w sprawie praw reprodukcyjnych i zdrowia reprodukcyjnego włącznie z ludzkim wirusem niedoboru odporności/zespołu nabytego niedoboru odporności (HIV/AIDS), z dnia 5 kwietnia 2002 roku, E/2002/25, E/CN.9/2002/6*;

The Office of Director, Operational Test and Evaluation, *Fiscal Year 2014 Department of Defence Programs. Global Control and Command System - Joint*, Waszyngton DC 2015;

The White House Office of the Press Secretary, *Presidential Policy Directive/PPD-21 -- Critical Infrastructure Security and Resilience*;

Towards a compact. Proposals for improved governance and management of the United Nations Secretariat. Report of final proposals by the Four Nations Initiative, Sztokholm 2007;

U. S. Strategic Bombing Survey: The Effects of the Atomic Bombings of Hiroshima and Nagasaki, June 19, 1946. Truman Papers, President's Secretary's File. Atomic Bomb-Hiroshima;

U. S. Withdrawal From the ABM Treaty: President Bush's Remarks and U.S. Diplomatic Notes;

U.S. Department of Education Institute of Education Sciences National Center for Education Statistics, *National Assessment of Adult Literacy (NAAL) - Data Files from the 2003 National Assessment of Adult Literacy*;

UIS Data Centre, UNESCO, *Adult literacy rate, population 15+ years (both sexes, female, male)*;

Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, sporządzony w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie dnia 27 stycznia 1967 roku, Dz. U. 1968 nr 14 pozycja 82;

UNESCO, *36 C/5 Approved Programme and Budget, 2012-2013*, Paryż 2012;

United Nations Department of Economic and Social Affairs, *Key Findings [w:] Long-Range Population Projections. Proceedings of the United Nations Technical Working Group on Long-Range Population Projections*, Nowy Jork 2003;

United Nations of the Coordination of the Humanitarian Affairs, *Syrian Arab Republic, 2016, lipiec*;

United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs, *World Population Prospects: The 2015 Revision. File POP/I-1: Total population (both sexes combined) by major area, region and country, annually for 1950-2100 (thousands), Low fertility variant, 2015 - 2100*, Nowy Jork 2015;

United Nations Population Fund, The Danish Institute for Human Rights, United Nations High Commissioner of Human Rights, *Reproductive rights are human rights. A handbook of human rights institutions*, Nowy Jork 2014;

United States Government Accountability Office Report to Congressional Committees, *Lessons Learned from Oil for Food Program Indicate the Need to Strengthen UN Internal Controls and Oversight Activities*, GAO-06-330, 2006;

Uniwersalny słownik języka polskiego. Tom I, red. S. Dubisz, Warszawa 2008;

US and Canadian Institutions Listed by Fiscal Year 2016 Endowment Market Value and Change in Endowment Market Value from Fiscal Year 2015 to Fiscal Year 2016;

US Energy Administration and Statistics. Independent Statistics and Analysis , *California. State Profile and Energy Estimates*;

US News and World Reports. Education , *Best Global Universities 2016*;

Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne, Dz. U. 2004, numer 171, pozycja 1800;

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji, Dz. U. 2017 pozycja 60;

V konwencja genewska z 27 lipca 1929 roku dotycząca traktowania jeńców wojennych, Dz.U. 1932 numer 103 pozycja 866;

V konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych, Dz.U. 1930 numer 9 pozycja 64;

VI (I) konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 roku dotycząca polepszenia losu rannych i chorych w armiach czynnych na lądzie, Dz.U. 1956 numer 38 pozycja 171;

VI konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie ograniczenia użyciu siły w celu ściągnięcia długów zagwarantowanych umow;

VII (II) konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 roku dotycząca polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu;

VII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie sposobu rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich;

VIII (III) konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 roku dotycząca traktowania jeńców;

VIII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie sposobu prowadzenia wojny na lądzie;

Volcket P. A., Goldstone R. J., Pieth M., *Manipulation of the oil for food programme by the Iraqi regime. Oil transactions and illicit payments, humanitarian goods transactions and illicit payments, the Escrow Bank and the inspection companies, other UN-related issues*, „Independent Inquiry Committee into The United Nations Oil for Food Programme”, 2005;

World Bank, *Migration and Remittances Factbook of 2011*, Waszyngton D.C.2011;

World Economic Outlook, May 1997: Globalization: Opportunities and Challenges, Waszynton D. C. 1997;

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Born Free and Equal. Sexual orientation and gender identity in international human rights law*, Nowy Jork 2012;

X konwencja genewska z 28 lipca 1951 dotycząca statusu uchodźców, Dz.U. 1991 numer 119 pozycja 515;

X konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie traktowania statków neutralnych należących do nieprzyjaciela, Dz.U. 1936 numer 6 pozycja 64;

XI konwencja genewska z 7 września 1956 w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, Dz.U. 1931 numer 4 pozycja 21;

XI konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie przemiany statków handlowych na okręty wojenne, Dz.U. 1936 numer 6 pozycja 65;

XII konwencja genewska z 26 listopada 1968 roku o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości, Dz. U. 1970, numer 26, pozycja 208;

XII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie zakładania min podwodnych wybuchających automatycznie za dotknięciem;

XIII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie bombardowania przez morskie siły zbrojne w czasie wojny, Dz.U. 1936 numer 6 pozycja 66;

XIV konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie zastosowania do wojny morskiej zasad konwencji genewskiej z 1906 roku, Dz.U. 1936 numer 6 pozycja 67;

XIX konwencja haska z 5 października 1961 roku znosząca wymóg legalizacji zagranicznych dokumentów urzędowych przez placówki dyplomatyczne lub urzędy konsularne, Dz.U. 2005 numer 112 pozycja 938;

XV konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie ograniczenia w wykonywaniu prawa zaboru w wojnie morskiej, Dz.U. 1936 numer 6 pozycja 68;

XVI konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie utworzenia Międzynarodowego Trybunału Łupów [nieratyfikowana];

XVII konwencja haska z dnia 18 października 1907 roku w sprawie praw i obowiązków mocarstw neutralnych w razie wojny morskiej;

XVIII konwencja haska z 14 maja 1954 roku w sprawie postępowania wobec dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego;

XX konwencja haska z 16 grudnia 1970 roku w sprawie zwalczania bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi, Dz. U. 1972 numer 25 pozycja 181;

Yeager T. R., *The mineral industry of Congo (Kinshasa)*, 2012 *Minerals Yearbook*, U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey CONGO, Waszyngton D. C. 2014;

Yearbook of International Relations 2001. Statistics on International Meetings, Problems, Strategies. Volume 5 of International Associations. Statistic, Visualization and Patterns, Nowy Jork 2001;

Zarządzenie 11/98 Komendanta Głównego Policji z dnia 20 maja 1998 roku w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego w Policji „Regulaminu ogólnego i musztry w Policji”.

Opracowania

Aaboe A., *The culture of Babylonia: Babylonian mathematics, astrology, and astronomy* [w:] *The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C.*, red. J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger, C. B. F. Walker, Cambridge, Nowy Jork 1991;

Åberg A., *The Swedish army from Lützen to Narva* [w:] *Sweden's Age of Greatness, 1632–1718*, red. M. Roberts, Londyn 1973;

Abu-Lughold J. L., *Before European hegemony. The world system A. D. 1250-1350*, Londyn Nowy Jork 1989;

Abulafia D., *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, Oxford 2011;

Abulof U., *Deep Securitization and Israel's „demographic Demon”*, „International Political Sociology”, 2014 nr 8(4);

Access Controlled: The Shaping of Power, Rights and Rule in Cyberspace, red. R. J. Deibert, J. Palfrey, R. Rohozinski, J. Zittrain, Cambridge, Londyn 2010;

Acemoglu D., Hassan T. A., Ahmed Tahoun, *The power of the street: evidence from Egypt's arab spring*, „The Review of Financial Studies”, 2017, nr 31(1);

Acemoglu D., Johnson S. H., Robinson J. A., *The Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth*, „National Bureau of Economic Research working paper”, 2002, nr 9378;

Acemoglu D., Robinson J. A., *Why nations fail: the Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Nowy Jork 2012;

Achard F., Eva H. D., Stibig H. J., Mayaux P., Gallego J., Richards T., Malingreau, J. P. *Determination of deforestation rates of the world's humid tropical forests*. „Science”, 2002, nr

297(5583);

Acocella N., Di Bartolomeo G., Hallett H. A., *Central banks and economic policy after the crisis: what have we learned?* [w:] *International Finance: A Survey*, red. H. K. Baker, L. A. Riddick, Oxford 2012;

Adamska A., *Problem ryzyka rozszczepionego w kontekście ładu korporacyjnego – przypadek Volkswagen AG*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku”, 2016, nr 48;

Adamsky V., Smirnov Y., *Moscow's Biggest Bomb: the 50-Megaton Test of October 1961*, „Cold War International History Project Bulletin”, 1994, nr 4(3);

Adelman K., *Not-So-Smart Power*, „Foreign Policy”, 2011, 18 kwietnia;

Adithya Pattabhiramaiah, Sriram S., Shrihari Sridhar, *Rising prices under declining preferences: the case of the US print newspaper industry*, „Marketing Science”, 2017, nr 37(1);

Adler E., Haas P. M., *Conclusion: Epistemic Communities, World Order, and the Creation of a Reflective Research Program*, „International Organization”. 1992, nr 46(1);

Affek J., *Amerykańska strategiczna triada nuklearna*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej”, 2015, nr 1(98);

African Conflicts and Informal Power. Big Men and Networks, red. M. Utas, Londyn, Nowy Jork 2012;

Aguilara A. G., Ward P. M., Smith C. B., *Globalization, regional development, and megacity expansion in Latin America: Analyzing Mexico City's peri-urban hinterland*, „Cities”, 2003, nr 20(1);

Airapetian V. S., Glocer A., Khazanov G. V., Loyd R. O. P., France K., Sojka J., Danchi W. C., Liemohn M. W., *How Hospitable Are Space Weather Affected Habitable Zones? The Role of Ion Escape*, „The Astrophysical Journal Letters” 2017, nr 836(1);

Åkerström M., *Betrayal and betrayers: The sociology of treachery*, Nowy Jork 2017;

Akrivoulis D. E., *Beyond the hermeneutics of suspicion in the critique of humanitarian intervention*, „Review of International Studies”, 2017, nr 43(2);

Ali Balci, Murat Yesiltas, *Turkey's New Middle East Policy: The Case of the Meeting of the Foreign Ministers of Iraq's Neighboring Countries*, „Journal of South Asian and Middle Eastern Studies”, 2006, nr 29(4);

Allen K., Kivlehan-Wise M., *Implementing People Liberation Army Second Artillery Doctrinal Reforms* [w:] *China's Revolution in Doctrinal Affairs: Emerging Trends in the Operational Art of the People's Liberation Army*, red. J. Mulvenon, D. Finkelstein, Alexandria 2005;

Allen N. W., Barter S. J., *Ummah or tribe? Islamic practice, political ethnocentrism, and political attitudes in Indonesia*, „Asian Journal of Political Science”, 2017, nr 25(1);

Allen R. G. D., *Mutual Aid between the US and the British Empire, 1941–5*, „Journal of the Royal Statistical Society”, 1946, nr 109(3);

Allnut T. F., Asner G. P., Golden Ch. D., Powell G. V. N., *Mapping recent deforestation and forest disturbance in northeastern Madagascar*, „Tropical Conservation Science”, 2013, nr 6(1);

Allyn D., *Make Love, Not War: The Sexual Revolution: An Unfettered History*, Londyn, Nowy Jork 2016;

Alter K. J., Helfer L. R., *Nature or nurture? Judicial lawmaking in the European court of justice and the Andean tribunal of justice*, „International Organization”, 2010, nr 64(4);

Alter K. J., *The global spread of European style international courts*, „West European Politics”, 2012, nr 35(1);

Alvarado J., Mendis P., *New Multilateralism in Action for Peace: A Case Study of the US-led Operation Unified Assistance in the Asian Tsunami Disaster*, „Global Economic Review”, 2007, nr 36(2);

Ambrose S. H., *Late Pleistocene human population bottlenecks, volcanic winter, and differentiation of modern humans*, „Journal of Human Evolution”, 1998, nr 34(6);

Amin Maalouf, *Rozregulowany świat. O kryzysie naszych cywilizacji* (tłum. W. Prażuch), Warszawa 2011;

Amrita Narlikar, J. Odell, *The strict distributive strategy for a bargaining coalition: the Like Minded Group in the World Trade Organization, 1998 – 2001* [w:] *Negotiating Trade: Developing Countries in the WTO and NAFTA*, red. J. Odell, Cambridge 2006;

Anderson C., *Indian Uprising of 1857–8: Prisons, Prisoners and Rebellion*, Nowy Jork 2007;

Anderson E., *Middle east: Geography and geopolitics*, Nowy Jork 2013;

Anderson G. C., *Ethnic Cleansing and the Indians: The Crime that Should Haunt America*, Norman 2014;

Anderson J., *A history of aerodynamics and its impact on flying machines*, Kapsztad 1999;

Andrews R. M., *Social Structures, Political Elites and Ideology in Revolutionary Paris, 1792–94: A Critical Evaluation of Albert Soboul's' Les sans-culottes parisiens en l'an II'*, „Journal of Social History”, 1985, nr 19(1);

Annus E., *The Problem of Soviet Colonialism in the Baltics*, „Journal of Baltic Studies”, 2012, nr 43(1);

Anthony R. J., *Bloodthirsty Pirates? Violence and Terror on the South China Sea in Early Modern Times*, „Journal of Early Modern History”, 2012, nr 16;

Antonowicz L., *Państwa i terytoria. Studium prawnomiędzynarodowe*, Warszawa 1988;

Antonowicz L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 1998;

Antonowicz L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2001;

Antonowicz L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2003;

Antonowicz L., *Rozpad ZSRR ze stanowiska prawa międzynarodowego*, „Państwo i Prawo”, 1992, nr 9;

Antonów R., *Polskie ustawodawstwo antyterrorystyczne. Wybrane zagadnienia*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, 2017, nr 39(2);

Apel D., *Beautiful terrible ruins: Detroit and anxiety of decline*, New Brunswick 2015;

Appian, *Historia rzymska: wojny syryjskie* (tłum. L. Piotrowicz), Wrocław 2004;

Approaches to Global Governance Theory, red. M. Hewson, T. J. Sinclair, Albany 1999;

Aras N. E. G., Mencutek Z. S., *The international migration and foreign policy nexus: the case of Syrian refugee crisis and Turkey*, „Migration Letters”, 2015, nr 12(3);

Archer Ch. I., Ferris J. R., Herwig H. H., Travers T. H. E., *World History of Warfare*, Lincoln 2002;

Arend A. C., Beck R. J., *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*, Londyn 1993;

Arend A. C., *Legal Rules and International Society*, Nowy Jork 1999;

Arias E. D., Rodrigues C. D., *The myth of personal security: Criminal gangs, dispute resolution, and identity in Rio de Janeiro's favelas*, „Latin American politics and society”, 2006, nr 48(4);

Armitage R., Nye J. S., *CSIS Commission on Smart Power: A Starter, More Secure America*, Waszyngton D.C. 2007;

Armstrong K., *Jerusalem – One City. Three Faiths*, Nowy Jork 1996;

Arnold G., *America and Britain: Was There Ever a Special Relationship?*, Londyn 2014;

Arora M., *The architecture and evolution of cpu-gpu systems for general purpose computing*, „By University of California, San Diego”, 2012, nr 27; Arquilla J. Ronfeld D., *The Emergence of Noopolitik: Toward an American Information Strategy*, Santa Monica 1999; Arquilla J., Ronfeldt D., *Swarming and the future of conflict*, Santa Monica 2000;

Arutunyan A., *The Putin Mystique: Inside Russia's Power Cult*, Northampton 2015; Asher Orkaby, *The North Yemen civil war and the failure of the Federation of South Arabia*, „Middle

Eastern studies”, 2017, nr 53(1);

Ashraf Ghani, Lockhart C., *Fixing failed states: A framework for rebuilding a fractured world*, Oxford 2008;

Asymetryczne zagrożenia bezpieczeństwa narodowego w XXI wieku, red. T. Szczurek, Warszawa 2014;

Atkeson A., P. J. Kehoe P. J., *Modeling the Transition to a New Economy: Lessons from Two Technological Revolutions*, „American Economic Review”, 2007, nr 97(1);

Atwan A. B., *Islamic State: the digital caliphate*, Oakland 2015;

Augusiewicz S., *Najazdy tatarskie na Prusy Książęce (1656 – 1657): legendy i fakty*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1995, nr 3(209);

Aust S., *Baader-Meinhof. The inside story of the R. A. F.* (tłum. A. Bell), Londyn 2008;

Austen-Smith D., *Campaign contributions and access*, „American Political Science Review”, 1995, nr 89(3);

Aylin Ş. Görener, Meltem Ş. Ucal, *The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy*, Turkish Studies, 2011, nr 12(3);

Ayman El-Dessouki, *The internal and external roles of Iraqi popular mobilization forces*, „African Journal of Political Science and International Relations”, 2017, nr 11(10);

Ayoob M., *Third World Perspectives on Humanitarian Interventions and International Administration*, „Global Governance”, 2004, nr 10(1);

Ayson R., Capie D., *Part of the Pivot? The Washington Declaration and US-NZ Relation*, „Asia Pacific Bulletin”, 2012, nr 172;

Azar Gat, *The Return of Authoritarian Great Powers*, „Foreign Affairs”, 2007, nr 86;

B-29 Superfortress [w:] *Academic American Encyclopedia. Volume 10*, red. P. M. H. Lewis, Chicago 1994;

Babak Bahador, Walker S., *Did the Iraq War Have a Body Bag Effect?*, „The American Review of Politics”, 2012, nr 33;

Babbie R., *Podstawy badań społecznych*, Warszawa 2013;

Bacevich A. J., *American Empire. The Realities and Consequences of US diplomacy*, Cambridge, Londyn 2003;

Bacevich A. J., Cohen E. A., *War Over Kosovo: Politics and Strategy in a Global Age*, Nowy Jork 2001;

Bacevich A. J., *Granice potęgi. Kres amerykańskiej wyjątkowości*, Warszawa 2011;

Bacevich A. J., *Washington Rules. America's Path to Permanent War*, Nowy Jork 2010;

Bachmann K., *Kiedy związane ręce zapewniają przewagę? Siła przetargowa Unii Europejskiej w negocjacjach międzynarodowych*, Warszawa 2013;

Bachrach P., Baratz M. S., *Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework*, „The American Political Science Review”, 1963, nr 57(3);

Bachrach P., Baratz M. S., *Two Faces of Power*, „The American Political Science Review”, 1962, nr 56(4);

Baer G. W., *Test Case: Italy, Ethiopia, and the League of Nations*, Stanford 1976;

Bailey T. A., *The Sinking of the Lusitania*, „The American Historical Review”, 1935, nr 41(1);

Bailin A., *From Traditional to Group Hegemony. The G7, the Liberal Economic Order and the Core-Periphery Gap*, Londyn 2005;

Balcerowicz B., *O pokoju, o wojnie: między esejem a traktatem*, Warszawa 2013;

Balcerowicz B., *Obronność państwa średniego*, Warszawa 1996;

Balcerowicz B., *Pokój i „nie-pokój”. Na progu XXI wieku*, Warszawa 2002;

Balcerowicz B., *Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2006;

Baldi Ph., *The Foundations of Latin*, Berlin, Nowy Jork 2002;

Baldwin D. A., *Economic Statecraft*, Princeton 1985;

Baldwin D. J., *Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies*, „Word

Politics”, 1979, nr 31(2);

Baldwin D., *Paradoxes of Power*, Nowy Jork 1989;

Balzacq T., *A theory of securitization: origins, core assumptions and variants* [w:] *Securitization theory. How security problems emerge and dissolve*, red. T. Balzacq, Londyn, Nowy Jork 2011;

Banaszkiewicz J., *Czarna i biała legenda Bolesława Śmiałego*, „Kwartalnik Historyczny”, 1981, nr 88(2);

Banek K., *Amfiktionie starożytne*, Kraków 1993;

Bar-Tal D., Dikla Antebi, *Siege mentality in Israel*, „International Journal of Intercultural Relations”, 1992, nr 16(3);

Barber B., *Dżihad kontra McŚwiat* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2013;

Barber B., *Gdyby burmistrzowie rządili światem. Dysfunkcyjne kraje, rozkwitające miasta* (tłum. H. Jankowska, K. Makaruk), Warszawa 2014;

Barburska O., *Czynniki determinujące udział kobiet w sprawowaniu władzy politycznej w krajach Europy Zachodniej*, „Studia Europejskie”, 2002, nr 2;

Barlow J., *Cuban Missile Crisis* [w:] *Naval Blockades and Seapower: Strategies and Counter-Strategies, 1805–2005*, red. B. A. Elleman; S. C. M. Paine, Nowy Jork 2007;

Barnes G., *State Formation in Korea*, Londyn, Nowy Jork 2000;

Barnett C., *Collapse of a British Power*, Atlantic Highlands 1986;

Barnett M., Duvall R., *Power in International Politics*, „International Organization”, 2005, nr 59(1);

Barren States: the Population „Implosion” in Europe, red. C. B. Douglass, Londyn 2005;

Barrett D. M., *Secrecy, Security, and Sex: The NSA, Congress, and the Martin–Mitchell Defections*, „International Journal of Intelligence and CounterIntelligence”, 2009, nr 22(4);

Barsky R. B., Kilian L., *Oil and the Macroeconomy since the 1970s*, „Journal of Economic Perspectives”, 2004, nr 18 (4);

Bartles Ch. K., *Russia’s Indirect and Asymmetric Methods as a Response to the New Western Way of War*, „Special Operations Journal”, 2016, nr 2(1);

Bartosiak J., *Pacyfik i Eurazja. O wojnie*, Warszawa 2016;

Bashan A., Berezyi Y., Buldyrev S. V., Havlin S., *The extreme vulnerability of interdependent spatially embedded networks*, „Nature Physics”, 2013 nr 9;

Bashford A., *Global populatin: history, geopolitics and life on earth*, Nowy Jork 2014;

Bass B., *The Bass handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications*, Nowy Jork 2008;

Bass G. J., *The Blood Telegram: The Blood Telegram: Nixon, Kissinger, and a Forgotten Genocide*, Nowy Jork 2013;

Bassford Ch., von Ghyczy T., von Oetinger B., *Clausewitz o strategii*, Warszawa 2002;

Baszkiewicz J., *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII – XIV wieku*, Warszawa 1954;

Bauman R. A., *Crime and Punishment in ancient Rome*, Londyn, Nowy Jork 1996;

Baumann Z., *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim* (tłum. J. Łaszcz), Gdańsk 2007;

Baumslag N., *Murderous Medicine: Nazi Doctors, Human Experimentation, and Typhus*. Westport 2005;

Bawlf S., *The Secret Voyage of Sir Francis Drake, 1577–1580*, Nowy Jork 2003;

Bączyk M., Koziński M. H., Michalski M., Pyziół W., Szumiński A., Weiss I., *Papiery wartościowe*, Kraków 2000;

Beaufre A., *The Suez Expedition 1956* (tłum. R. Barry), Nowy Jork 1969;

Beauzamy B., *Explaining the Rise of the Front National to Electoral Prominence: Multi-Faceted or Contradictory Models?* [w:] *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*, red. R. Wodak, Majid KhosraviNik, B. Mral, Londyn, Nowy Jork 2013;

Becker J., *Divergent political-economic trajectories: Russia, Ukraine, Belarus* [w:] *Crises in the Post-Soviet Space*, red. F. Jaitner, T. Olteanu, T. Spóri, Londyn 2018;

Becker J., *The PLO: the rise and fall of the Palestine Liberation Organization*, Bloomington 2014;

Beeson M., *Regionalism and Globalization in East Asia: Politics, Security and Economic Development*, Londyn 2014;

Beim M., Soczówka A., *Rozwój kolejowych, regionalnych połączeń transgranicznych w Polsce*, „Transport miejski i regionalny”, 2016, nr 10;

Beine M., Docquier F., Rapoport H., *Brain drain and human capital formation in developing countries: winners and losers*, „The Economic Journal”, 2008, nr 118(528);

Bender P., *Ameryka – nowy Rzym* (tłum. A. Krzemińska, A. Krzemiński), Warszawa 2006;

Benesch O., *Inventing the Way of the Samurai: Nationalism, Internationalism, and Bushido in Modern Japan*, Oxford 2014;

Bennett O., *Cultural pessimism*, Edynburg 2001;

Benton M. J., *When Life Nearly Died: The Greatest Mass Extinction of All Time*, Londyn 2003;

Bergin J., *The Rise of Richelieu*, Manchester 1997;

Bergreen L., *Marco Polo: od Wenecji do Xanadu* (tłum. M. Dziurosz), Poznań 2008;

Bergreen L., *Poza krawędź świata*, Poznań 2005;

Berk Esen, Sebnem Gumuscu, *Turkey: How the Coup Failed*, „Journal of Democracy”, 2017, nr 28(1);

Bernanke B., *The Macroeconomics of the Great Depression: A Comparative Approach*, „Journal of Money, Credit, and Banking”, 1995, nr 27(1);

Bernstein D. E., *You Can't Say That! The Growing Threat to Civil Liberties from Antidiscrimination Laws*, Waszyngton 2003;

Best J. G. P., *Thracian Peltast and Their Influence on Greek Warfare*, Groningen 1969;

Bethe H., *Countermeasures to ABM systems* [w:] *ABM: An Evaluation of the Decision to Deploy an Anti-Ballistic Missile System*, red. A. Chayes, J. Weisner, Londyn 1969;

Bettelheim B., *Symbolic Wounds: Puberty Rites and the Envious Male* (tłum. C. Monod), Glencoe 1962;

Beuve J., Brousseau E., Sgard J., *Mercantilism and bureaucratic modernization in early eighteenth-century France*, „The Economic History Review”, 2017, nr 70(2);

Beyer A. C., *Hegemony and Power in the global war on terror* [w:] *Power in the 21st century. International security and international political economy in a changing world*, red. E. Fels, J. Kremer, K. Kronenberg, Berlin, Heidelberg 2012;

Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie, red. R. Zięba, Warszawa 2008;

Biacheno H., *Razor's Edge: The Unofficial History of the Falklands War*, Londyn 2006;

Bialos P., Koehl S. L., *The NATO Response Force. Facilitating Coalition Warfare through Technology Transfer and Information Sharing*, Waszyngton 2005;

Biddle S., *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*, Princeton 2004;

Biddle T. D., *Rhetoric and reality in air warfare: the evolution of British and American ideas about strategic bombing, 1914-1945*, Princeton 2009;

Bieri F., *Kimberley process. How NGOs cleaned up the global diamond industry*, Londyn, Nowy Jork 2016;

Bierstedt R., *The Social Order*, Londyn, Toronto 1970;

Bingham S., *The Praetorian Guard. A history of Rome's elite special forces*, Nowy Jork 2013;

Biskup M., *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim*, Oświęcim 2014;

Black J., *Narzędzia wojny* (tłum. A. Kowalska, K. Kuraszkiwicz), Warszawa 2008;

Black J., *War for America: The Fight for Independence, 1775–1783*, Nowy Jork 1991;

Blair jr C., *Hitler's U-Boat War: The Hunted 1942–1945. Volume II*, Nowy Jork 1996;

- Blanes i Vidal J., Draca M., Fons-Rosen Ch., *Revolving Door Lobbyists*, „American Economic Review”, 2012, nr 102(7);
- Bloch J., *Przyszła wojna pod względem technicznym, ekonomicznym i politycznym*, Warszawa 2005;
- Bloch J., *The Traansval War: its lessons in regard to militarism and army re-organization*, „The Journal of the Royal United Service Institution”, 1901, nr 45;
- Bloch J., *The Transvaal War: its lessons in regard to militarism and army re-organization. Part I*, Łódź 1901;
- Bloch-Smith E., *Bible, Archaeology, and the Social Sciences* [w:] *The Hebrew Bible: new insights and scholarship*, red. Greenspahn F. E., Londyn, Nowy Jork 2008;
- Blok Z., *Teoria polityki. Studia*, Poznań 1998, K. Opalek, *Problematyka pojęciowo-terminologiczna nauk politycznych* [w:] *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opalek, Warszawa 1975;
- Blumenthal U.-R., *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, Filadelfia 1991;
- Bobbitt Ph., *Shield of Achilles. War, Peace and the Course of History*, Nowy Jork 2002;
- Bock G., *Racism and sexism in Nazi Germany: Motherhood, compulsory sterilization, and the state*, „Signs: journal of Women in Culture and Society”, 1983, nr 8(3);
- Bode-Kirchhoff L., *Why the Road from Luxembourg to Strasbourg leads through Venice: the Venice Commission as a link between the EU and the ECtHR* [w:] *Human Rights Law in Europe. The Influence, Overlaps and Contradictions of the EU and the ECHR*, red. K. Dzehtsiarou, T. Konstandinides, T. Lock, N. O'Meara, Londyn, Nowy Jork 2014;
- Bogucka, M. Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986;
- Boissier P., *History of the International Committee of the Red Cross. Volume I: From Solferino to Tsushima*, Genewa 1985;
- Bokiej A., *Cywilizacja lacińska. Studium na podstawie dorobku historiozoficznego Feliksa Konecznego*, Legnica 2000;
- Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym: przewartościowania i kontynuacje*, Toruń 2002;
- Bolechów B., *Terroryzm: aktorzy, statyści, widownie*, Warszawa 2010;
- Bolton J., *Worlds of Dissent. Charter 77, The Plastic People of the Universe, and Czech Culture under Communism*, Cambridge, Londyn 2012;
- Bonds R., *Ilustrowany przewodnik po uzbrojeniu radzieckich wojsk lądowych. Główne rodzaje uzbrojenia byłej Armii Radzieckiej* (tłum. J. Kozłowski), Warszawa 1999;
- Bonn K. E., Baker A. E., *Guide to Military Operations Other than War: Tactics, Techniques, and Procedures for Stability and Support operations, Domestic and International*, Mechanicsburg 2000;
- Boon L., *Influenza A H1N1 2009 (Swine Flu) and Pregnancy*, „The Journal of Obstetrics and Gynecology”, 2011, nr 61(4);
- Booth C., *IP Phones, Software VoIP, and Integrated and Mobile VoIP*, „Library Technology Reports”, 2010, nr 46(5);
- Borneman W. R., *The French and Indian War: Deciding the Fate of North America*, Nowy Jork 2007;
- Borowy I., *Coming to Terms with World Health. The League of Nations Health Organization, 1921 – 1946*, Frankfurt nad Menem, Berlin, Berno, Bruksela, Nowy Jork, Oxford, Wiedeń 2009;
- Borutta M., *Enemies at the gate: the Moabit Klostersturm and the Kulturkampf: Germany* [w:] *Culture Wars: Secular-Catholic Conflict in Nineteenth Century Europe*, red. Ch. Clark, W. Kaiser, Cambridge 2003;
- Bouffanais R., *Design and control of swarm dynamics*, Singapur, Heidelberg, Nowy Jork,

Dordrecht, Londyn 2016;

Boughton J. M., *Was Suez in 1956 the First Financial Crisis of the Twenty-First Century?*, „Finance Development”, 2001, nr 38(3);

Bougnion F., *History of the International Committee of the Red Cross. Volume IV: from Budapest to Saigon, 1956-1965*, Genewa 2009;

Boulding K. E., *Three Faces of Power*, Londyn 1989;

Bowen J., *Six Days: How the 1967 War Shaped the Middle East*, Londyn 2003;

Bowen W. H., *The History of Saudi Arabia*, Londyn, Westport 2008;

Bowler P. J., *Evolution. The history of an idea*, Berkeley, Los Angeles, Londyn 2003;

Bown S. R., *1494: How a family feud in medieval Spain divided the world in half*, Nowy Jork 2012;

Boyarkin O., *Advanced Particle Physics Two-Volume Set*, Waszyngton 2011;

Bógdał-Brzeziński A., Gawrycki M. F., *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Warszawa 2003;

Brahic C., *Our true dawn*, „New Scientist”, 2012, nr 216(2892);

Braithwaite J., Drahos P., *Zero tolerance, naming and shaming: is there a case for it with crimes of the powerful*, The „Australian and New Zealand journal of criminology”, 2002, nr 35(3);

Brandenburger A., *The Language of Game Theory: Putting Epistemics into the Mathematics of Games*, Hackensack 2014;

Bravo B., Wipszycka E., *Historia starożytnych Greków. Tom III. Okres hellenistyczny*, Warszawa 1992;

Bravo B., Wipszycka E., Węcowski M., Wolicki A., *Historia starożytnych Greków. Tom II. Okres klasyczny*, Warszawa 2009;

Brecher M., *Nehru: A Political Biography*, Londyn 1959;

Breeze D. J., *The Antonine Wall*, Edynburg 2006;

Breitmeier H., *The Legitimacy of International Regimes*, Londyn 2008;

Briant P., *From Cyrus to Alexander: a history of the Persian Empire* (tłum. P. T. Daniels), Winona Lake, Eisenbraus 2002;

Brice M. H., *S.M.S. Goeben/T.N.S. Yavuz: The Oldest Dreadnought in Existence—Her History and Technical Details*, „Warship International”, 1969, nr 6(4);

Bringmann K., *Historia Republiki Rzymskiej. Od początków do czasów Augusta* (tłum. A. Gierlińska), Poznań 2010;

Brinkley D., *The great deluge: Hurricane Katrina, New Orleans, and the Mississippi gulf coast*, Nowy Jork 2006;

Brinson Ch., Dove R., *A Matter of Intelligence. MI5 and the Surveillance of Anti-Nazi Refugees 1933–50*, Manchester 2014;

Brittain J. J., *Revolutionary social change in Colombia: The origin and direction of the FARC – EP*, Londyn, Nowy Jork 2010;

Brookes P., *Iran: Our Military Options*, Waszyngton D.C. 2006;

Brown F. Z., *Rapprochement Between Vietnam and the United States*, „Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs”, 2010, nr 32(3);

Brown L., *A radar history of World War II: technical and military imperatives*, Nowy Jork, Oxon 1999;

Brown R., *The Mexican Drug War and Early-Life Health: The Impact of Violent Crime on Birth Outcomes*, „Demography”, 2018, nr 55(1);

Bruski J. J., *Hołodomor 1932–1933. Wielki Głód na Ukrainie w dokumentach polskiej dyplomacji i wywiadu*, Warszawa 2008;

Bryant G. J., *British logistics and the Conduct of the Carnatic Wars*, „War in History”, 2004, nr 11(3);

Brzezinski R., *Lützen 1632*, Londyn 2001;

Brzeziński Z., *Strategiczna wizja: Ameryka a kryzys globalnej potęgi* (tłum. K. Skonieczny), Kraków 2013;

Brzeziński Z., *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej* (tłum. T. Wyrzyński), Warszawa 1998;

Buchholz W., *Das schweidische Pommern vom Westfälischen Frieden bis zum Wiener Kongreß [w:] Pommern. Deutsche Geschichte im Osten Europas*, red. W. Buchholz, Berlin 1999;

Buczek K., *Targi i miasta na prawie polskim: okres wczesnośredniowieczny*, Wrocław 1964;

Budheswar Pati, *India and the First World War*, New Delhi 1996; Shrabani Basu, *For King and Another Country: Indian Soldiers on the Western Front 1914 – 1918*, New Delhi 2015;

Bueno J. L. C., De Villanueva C. F., *Convergence of inflation with a common cycle: estimating and modelling Spanish historical inflation from the 16th to the 18th centuries*, „Empirical Economics”, 2015, nr 48(4);

Buer M. C., *Health, Wealth and Population in the Early Days of the Industrial Revolution*, Londyn 1926;

Buhler P., *O potędze w XXI wieku* (tłum. G. Majcher), Warszawa 2014;

Buiter W. H., Purvis D. D., *Oil, Disinflation, and Export Competitiveness: A Model of the „Dutch Disease” [w:] Economic Interdependence and Flexible Exchange Rates*, red. J. S. Bhandari, B. H. Putnam, Cambridge 1983;

Bukovsky V., *The Peace Movements and the Soviet Union*, Chicago 1982;

Bull H., *Anarchical society. A study in order in world politics*, Londyn-Basingstoke 1977;

Bulliet R. W., Crossley P. K., Headrick D. R., Hirsch S. W., Johnson L. L., Northrup D., *The Earth and its Peoples. A global history*, Stamford 2014;

Bulter D. A., *The burden of guilt: How Germany Shattered the Last Days of Peace, Summer 1914*, Havertown 2010;

Burbach R., Tarbell J., *Imperial overstretch: George W. Bush and the hubris of empire*, Londyn, Nowy Jork 2004;

Burckhardt C. J., *Richelieu and His Age* (tłum. E. Muir, W. Muir). Ann Arbor 1970;

Burns A., Eltham B., *Twitter free Iran: An evaluation of Twitter's role in public diplomacy and information operations in Iran's 2009 election crisis [w:] Record of the Communications Policy and Research Forum 2009*, red. F. Papandrea, M. Armstrong, Sydney 2009;

Buzan B., Little R., *One world or two? [w:] Y. H. Ferguson, R. W. Mansbach, R. A. Denemark, H. Spruyt, B. Buzan, R. Little, J. G. Stein, M. Mann, What is polity? A roundtable*, „International studies review”, 2000, nr 2(1); Buzan B., Weaver O., de Wilde J., *Security: a new framework for analysis*, Londyn, Boulder 1998;

Call Ch. T., *The Fallacy of the „Failed State”*, „Third World Quarterly”, 2008, nr 29(8);

Całus Moszko J., Białecka B., *Potencjał i zasoby metali ziem rzadkich w świecie oraz w Polsce*, „Prace naukowe GIG: Górnictwo i środowisko”, 2012;

Cameron L., *Private military companies: their status under international humanitarian law and its impact on their regulation*, International Review of the Red Cross, 2006, nr 88(863);

Campbell B., *Diplomacy in the Roman world (c. 500 BC - AD 235)*, „Diplomacy and Statecraft”, 2001, nr 12(1);

Campbell K., Andrews B., *Explaining the US „Pivot” to Asia*, „Americas”, 2013, nr 1;

Caporaso J. A., *Changes in the Westphalian order: Territory, public authority, and sovereignty*, „International Studies Review”, 2000, nr 2(2);

Carell P., *Scorched Earth: The Russian-German War, 1943 – 1944*, Atglen 1970;

Carey B. T., *Wojny starożytnego świata. Techniki walki* (tłum. M. Łakomy), Warszawa 2008;

Carnoy M., Rothstein R., *What International Test Scores Tell Us*, „Society”, 2015, nr 52(2);

Carr E. H., *The twenty years' crisis 1919-1939 : an introduction to the study of international*

relations, Nowy Jork 2001;
 Carrasco D., Sessions S., *Daily life of the Aztecs*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2011;
 Cary M., Scullard H. H., *Dzieje Rzymu: Od najdawniejszych czasów do Konstantyna. Tom 1* (tłum. J. Schwakopf), Warszawa 1992;
 Caselli G., Vallin J., Wunsch G., *Demography. Analysis and Synthesis. A Treatise in Population*, Amsterdam, Boston, Heidelberg, Londyn, Nowy Jork, Oxford, Paryż, San Diego, San Francisco, Singapur, Sydney, Tokio 2006;
 Casey-Maslen S., *Pandora's box? Drone strikes under ius ad bellum, ius in bello, and international human rights law*, „International Review of the Red Cross”, 2012, nr 94(886);
 Cash A., *Psychologia* (tłum. C. Matkowski), Gliwice 2007;
 Cassidy D., *Beyond Uncertainty: Heisenberg Quantum Physics and the Bomb*, Nowy Jork 2009;
 Castells M., *The rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford 1996;
 Ceballos G., Ehrlich P. R., Barnosky A. D., García A., Pringle R. M., Palmer T. M., *Accelerated modern human-induced species losses: Entering the sixth mass extinction*, „Science Advances”, 2015, nr 1(5);
 Cebrowski A. K., Garstka J. J., *Network-centric warfare: Its origin and future*, „Proceedings” 1998, nr 124(1);
 Cerny Ph. G., *Rethinking World Politics. A Theory of Transnational Neopluralism*, Oxford 2010;
 Cezar G. J., *O wojnie domowej* (tłum. J. Parandowski), Warszawa 2001;
 Champion C. B., *Empire by Invitation: Greek Political Strategies and Roman Imperial Interventions in the Second Century B.C.E.*, „Transactions of the American Philological Association”, 2007, nr 137(2);
 Chase M. S., Engstrom J., Tai Ming Cheung, Guinness K. A., Harold S. W., Puska S., Berkowitz S. K., *China's incomplete military transformation. Assessing the weakness of the People's Liberation Army*, Santa Monica 2015;
 Chatuverdi S., *Representing Post-Colonial India [w:] Geopolitical Traditions*, red. K. Dodds, D. Atkinson, Londyn, Nowy Jork 2000;
 Chen Zhou, *Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systematic Importance oraz Financial Institutions*, „International Journal of Central Banking”, 2010, nr 6(4);
 Cheng Feng, Wortzel L. M., *PLA operational principles and limited war: the Sino-Indian War of 1962 [w:] Chinese warfighting. The PLA experience since 1949*, red. M. A. Ryan, D. M. Finkelstein, M. A. McDevitt, Londyn, Nowy Jork 2003;
 Chhibber P. K., Ostermann S. L., *The BJP's Fragile Mandate: Modi and Vote Mobilizers in the 2014 General Elections*, „Studies in Indian Politics”, 2014, nr 2(2);
 Chicago Council of Global Affairs, *Soft Power in Asia: Results of a 2008 Multinational Survey of Public opinion*, Chicago 2009;
 Chickering R., Förster S., *The shadows of total war: Europe, East Asia, and the United States, 1919-1939*, Cambridge 2003;
 Chidester D., *Salvation and Suicide: Jim Jones, the People's Temple and Jonestown*, Bloomington 2004;
China as the World Factory, red. Kevin Honglin Zhang, Londyn, Nowy Jork 2006;
 Chirikba V. A., *The problem of the Caucasian Sprachbund [w:] From Linguistic Areas to Areal Linguistics*, red. P. Muysken, Amsterdam 2008;
 Chirside M., *The Olympic-Class Ships*, Stroud 2004;
 Chłopocka H., *Procesy Polski z zakonem krzyżackim w XIV wieku*, Warszawa 1967;
 Chmielarz P., *Wojna a państwo. Wczoraj i dziś*, Warszawa 2010;
 Cho-yun Hsu, *The Spring and Autumn Period [w:] The Cambridge history of ancient China:*

from the origins of civilization to 221 BC, red. M. Loewe, E. L. Shaughnessy, Cambridge 1999;

Chodubski A., *Prognostyka jako wyzwanie metodologiczne w badaniu stosunków międzynarodowych*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*”, 2009, nr 16(2);

Chomsky N., *Aspects of the theory of syntax*, Cambridge 1965;

Chomsky N., *Syntactic structures*, Berlin 1957;

Christensen Ch., *The links that bind: WikiLeaks, Twitter, and the Julian Assange case*, „*Popular Communication*”, 2016, nr 14(4);

Christopher T. J., Harpreet Kaur Dhillon, *The Foundations of Investment Treaty Arbitration: The ICSID Convention, Investment Treaties and the Review of Arbitration Awards*, „*ICSID Review-Foreign Investment Law Journal*”, 2017, nr 32(3);

Christopoulos D., Walther O., *Islamic Terrorism and the Malian Rebellion*, „*Terrorism and Political Violence*”, 2015, nr 27(3);

Chrobot P., *Przestępczość białych kołnierzyków w świetle amerykańskich teorii kryminologicznych. Analogie do polskich realiów*, „*Białostockie Studia Prawnicze*”, 2009, nr 6;

Chua A., *Day of Empire: How Hyperpowers Rise to Global Dominance - and Why They Fall*, Nowy Jork 2007;

Chwalba A., *Samobójstwo Europy. Wielka Wojna 1914–1918*, Kraków 2014;

Ciszewski T., *Udział sił zbrojnych Rzeczypospolitej w zapobieganiu oraz usuwaniu skutków zagrożeń niemilitarnych*, „*Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych*”, 2011, nr 2(160);

Citino R. M., *The German way of war. From the Thirty Years' War to the Third Reich*, Lawrence 2005;

Ciupiński A., *Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej. Geneza, rozwój, funkcjonowanie*, Warszawa 2013;

Civilizations in World Politics: Plural and Pluralist Perspectives, red. P. J. Katzenstein, Cambridge 2010;

Clapham J. H., *The Economic Condition of Europe after the Napoleonic War*, „*The Scientific Monthly*”, 1920, nr 11(4);

Clarke R. A., Kanke R. K., *Cyberwar*, Nowy Jork 2010;

Clements K. A., *Woodrow Wilson and World War I*, „*Presidential Studies Quarterly*”, 2004, nr 34(1);

Clogg R., *A short history of modern Greece*, Cambridge 1987;

Cockburn P., *The rise of Islamic State: ISIS and the new sunni revolution*, Londyn, Nowy Jork 2015;

Coe M. D., *The Maya*, Londyn 2011;

Coe M., Snow D., Benson E., *Ameryka prekolumbijska*, Warszawa 1997;

Cohen A., *The Worst-Kept Secret: Israel's bargain with the Bomb*, Nowy Jork 2010;

Cohen E. A., *History and the hyperpower*, „*Foreign Affairs*”, 2004, nr 83(4);

Cohen G. M., *The Hellenistic settlements in Europe, the Islands and Asia Minor*, Berkeley, Los Angeles, Oxford 1995;

Cohen I., Bustard T., *Atomic Orbitals: Limitations and Variations*, „*Journal of Chemical Education*”, 1966, nr 43(4);

Cohen S. B., *Geopolitics of the world system*, Lanham 2009;

Cohen S. D., *Multinational Corporations and Foreign Direct Investment: Avoiding Simplicity, Embracing Complexity*, Oxford, Nowy Jork 2007;

Cohen S. P., *India: Emerging Power*, Waszyngton 2001;

Cohen S., *Roman Domination: The Jewish Revolt and the Destruction of the Second Temple* [w:] *Ancient Israel*, red. H. Shanks, Waszyngton 1999;

Cole B., *The great wall at sea: China's navy in the twenty-first century*, Annapolis 2012;

Collinson D. S., *The Rhine Regime in Transition – Relations between the European Communities and the Central Commission for Rhine Navigation*, „Columbia Law Review”, 1972, nr 72(3);

Columbus Ch., *Journal of Christopher Columbus (During His First Voyage, 1492-93): And Documents Relating the Voyages of John Cabot and Gaspar Corte Real*, red. C. R. Markham, Cambridge 2010;

Comer D. E., *Internetworking with TCP/IP – Principles, Protocols and Architecture*, Harlow 2014;

Conger J. A., Kanungo R. N., *The empowerment process: Integrating theory and practice*, „Academy of Management Review”, 1988, nr 13(3);

Coningham R., Young R., *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE–200 CE*, Cambridge 2015;

Connerty A., *A Manual of International Dispute Resolution*, Londyn 2006;

Connor K., Hebditch D., *How to Stage a Military Coup: From Planning to Execution*, Nowy Jork 2009;

Conover M. D., Ferrara E., Menczer F., Flammini A., *The Digital Evolution of Occupy Wall Street*, „Public Library of Science One”, 2013, nr 8(5);

Conquest R., *The Great Terror: A Reassessment. 40th Anniversary Edition*, Oxford 2009;

Conybeare J. A. C., *Trade wars: The theory and practice of international commercial rivalry*, Nowy Jork 1987;

Cook N. D., *Born to Die. Disease and New World Conquest, 1492–1650*, Cambridge 1998;

Cook R. J., Fathalla M. F., *Advancing Reproductive Rights Beyond Cairo and Beijing*, „International Family Planning Perspectives”, 1996, nr 22(3);

Cooper A. F., *Like-minded nations, NGOs, and the changing pattern of diplomacy in the UN system. An intrudictory perspective [w:] Enhancing global governance: towards a new diplomacy?*, red. A. F. Cooper, J. English, R. Thakur, Nowy Jork 2002;

Cooper C., *Extraordinary circumstances. The Journey of a Corporate Whistleblower*, Hoboken 2008;

Corbett J. S., *Naval Operations. Volume I i II*, Londyn 1920;

Corbett J. S., *Some Principles of Maritime Strategy*, Londyn 1911;

Cord D. J., *The Decline and Fall of Nokia*, Las Vegas 2014;

Correll J. T., *Over the hump to China*, „Air Force Magazine”, 2009, nr 10;

Cote A. E., Bugbee P., *Principles of fire protection*, Burlington 1988;

Cottey A., *The EU's common security and defence policy. Institutions without strategy [w:] EU Security Strategies Extending the EU System of Security Governance*, red. Spyros Economides, J. Sperling, Londyn 2017;

Cottret B., *Kalwin* (tłum. M. Milewska), Warszawa 2000;

Covey C., Thompson S. L., Weissman P. R., MacCracken M. C., *Global climatic effects of atmospheric dust from an asteroid or comet impact on Earth*, „Global and Planetary Change”, 1994, nr 9;

Coy M., Pöhler M., *Gated communities in Latin American megacities: case studies in Brazil and Argentina*, „Environment and Planning B: Planning and design”, 2002, nr 29(3);

Coyle D., *GDP: A Brief but Affectionate History*, Princeton 2014;

Cozzolino A., Rossi S., Conforti A., *Agile and lean principles in the humanitarian supply chain: The case of the United Nations World Food Programme*, „Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management”, 2012, nr 2(1);

Crabb G., *Universal Technological Dictionary, or Familiar Explanation of the Terms Used in All Arts and Sciences, Containing Definitions Drawn From the Original Writers*, Londyn 1823;

Craven W. F., Cate J. L., *Army Air Forces in World War II, Vol. I: Plans and Early Operations, January 1939 to August 1942*, Chicago 1948;

Creasy E. S., *The Fifteen Decisive Battles of the World: From Marathon to Waterloo*, 20131;

Creel H. G., *The Origins of Statecraft in China*, Chicago 1970;

Crevier D., *AI: The Tumultuous Search for Artificial Intelligence*, Nowy Jork 1993;

Crisis Without End: The Medical and Ecological Consequences of the Fukushima Nuclear Catastrophe, red. H. Caldicott, Nowy Jork 2014;

Critical perspectives on the crisis of global governance. Reimagining the future, red. S. Gill, Londyn, Nowy Jork 2015;

Cross M., Davis K., *Rethinking epistemic communities twenty years later*, „Review of International Studies”, 2013, nr 39(1);

Crouzet F., *Wars, Blockade, and Economic Change in Europe, 1792-1815*, „The Journal of Economic History”, 1964, nr 24(4);

Crowley R., *1453. Upadek Konstantynopola* (tłum. A. Weseli-Ginter), Warszawa 2006;

Cruz L., *Policy point-counterpoint: is Westphalia history?*, „International Social Science Review”, 2005, nr 80(3-4);

Cunche M., *I know your MAC Address: Targeted tracking of individual using Wi-Fi*, „International Symposium on Research in Grey – Hat Hacking – GreHack”, Grenoble 2013;

Curtis L., Scissors D., *The limits of the Pakistan-China alliance*, „Background”, 2012, nr 2641;

Cyberpower and National Security, red. F. D. Kramer, S. Starr, L. K. Wentz, Waszyngton D.C. 2009;

Czachór Z., *Proces rozwoju i zmian w systemie integracyjnym Unii i Wspólnot Europejskich. Podstawy do rozważań na temat polskiego przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej* [w:] *Przewodnictwo państwa w Radzie Unii Europejskiej – doświadczenia partnerów, propozycje dla Polski*, red. Z. Czachóra, M. J. Tomaszka, Poznań 2009;

Czapliński M., Kaszuba E., Wąs G., Żerelik R., *Historia Śląska*, Wrocław 2002;

Czapliński W., *Władysław IV i jego czasy*, Warszawa 1976;

Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007;

Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008;

Czaputowicz J., *Wielopoziomowe zarządzanie a deficyt demokracji w Unii Europejskiej* [w:] *Multi-level governance w Unii Europejskiej*, red. J. Ruszkowski, L. Wojnicz, Warszawa, Szczecin 2013;

Czech K., *Unia Europejska jako uczestnik międzynarodowych przepływów kapitału na przykładzie bezpośrednich inwestycji zagranicznych – próba oceny*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, 2018, nr 6(1);

Cziomer E., *Państwa* [w:] *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, red. E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, Warszawa, Kraków 2000;

Cziomer E., *Przesłanki i istota kształtowania się konfliktu Wschód-Zachód* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. E. Cziomer, Kraków 2008

Czornik K., *Hard power a soft power w polityce zagranicznej Arabii Saudyjskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. Casus Bahrajnu i Jemenu*, „Stosunki międzynarodowe”, 2016, nr 52;

Czulda R., *Wyzwanie dla NATO: następujący rozłam potencjałów* [w:] *NATO wobec wyzwań współczesnego świata*, red. R. Czulda, R. Łoś, J. Regina-Zacharski, Warszawa, Łódź 2013;

Czynniki stabilizacji i destabilizacji w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku, red. I. Stawowy – Kawka, Kraków 2009;

D. Kondrakiewicz, *Między porządkiem a chaosem. Fazy nierównowagi systemu międzynarodowego*, Lublin 2015;

D. Michalik, *Modelowanie i symulacje międzynarodowego układu sił*, Toruń 2012;

D'Abernon E. V., *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata – pod Warszawą 1920 r.*, Warszawa 1990;

da Silva M. L., *Portugal's Contribution to Navigation and Discovery of the New World*, „Allergy and Asthma Proceedings”, 1993, nr 14(3);

Daftary F., *The Isma'ilis: Their History and Doctrines*, Cambridge 2007;

Dahl R., *The Concept of Power*, „Behavioral Studies”, 1957, nr 2(3);

Daigle C., *The Limits of Detente: The United States, the Soviet Union, and the Arab-Israeli Conflict, 1969–1973*, New Haven 2012;

Dale S. F., *The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids and Mughals*, Cambridge 2009;

Dallin A., *Black box. KAL 007 and the superpowers*, Berkeley, Los Angeles, Londyn 1985;

Danilovic V., *When the stakes are high. Deterrence and Conflict among Major Powers*, Michigan 2002;

Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014;

Dardis F. E., *Marginalization Devices in U.S. Press Coverage of Iraq War Protest: A Content Analysis*, „Mass Communication and Society”, 2006, nr 9(2);

Dart Ch. J., *The social war, 91 to 88 BCE. A history of the Italian insurgency against the Roman Republic*, Farnham, Burlington 2014;

Das R. P., *Europe in Euroasian strategic considerations: introductory remarks [w:] The impact of Asian powers on global developments*, red. E. Reiter, P. Hazdra, Nowy Jork 2004;

Dastrup B. L., *The US Army command and general staff college: A centennial history*, Manhattan 1982;

Datt R., Sundharam K. P. M., *Indian Economy*, New Delhi 2009;

Dauber C., *Image as argument: The impact of Mogadishu on US military intervention*, „Armed Forces and Society”, 2001, nr 27(2);

Dauber R. A., *YouTube War: Fighting in a World of Cameras in Every Cell Phone and Photoshop on every Computer*;

Daughan G. C., *1812: The Navy's War*, New York 2011;

Davies N., *Zaginione królestwa* (tłum. B. Pietrzyk, J. Rumińska-Pietrzyk, E. Tabakowska), Kraków 2010;

Davis N., *Europe, a history*, Oxford 1996;

De Castro R. C., *The Duterte Administration's Foreign Policy: Unravelling the Aquino Administration's Balancing Agenda on an Emergent China*, „Journal of Current Southeast Asian Affairs”, 2016, nr 35(3);

de Chardin Ph. T., *Vision of the past* (tłum. J. M. Cohen), Nowy Jork 1967;

de Gamboa P. S., *History of the Incas*, Lexington 2013;

de Hartog L., *Genghis Khan. Conqueror of the world*, Londyn, Nowy Jork 2004;

de Schutter O., *How not to think of land-grabbing: three critiques of large-scale investments in farmland*, „The Journal of Peasant Studies”, 2011, nr 38(2);

de Souza Ph., *The Greek and Persian Wars, 499–386 BC*, Wellingborough, Osceola 2003;

Dehousse R., *The European Court of Justice: the politics of judicial integration*, Basingstoke 1998;

Delcour L., *Shaping the post-Soviet space? EU policies and approaches to region-building*, Farnham, Burlington 2011;

DeLong M., *Inside CENTCOM. The unvarnished truth about the wars in Afghanistan and Iraq*, Waszyngton D. C. 2012;

Delputte S., Williams Y., *Equal partnership between unequal regions? Assessing deliberative parliamentary debate in ACP-EU relations*, „Third World Thematics: A TWQ Journal”, 2016, nr 1(4);

Delumeau J., *Reformy chrześcijaństwa w XVI i XVII w. Tom 1: Narodziny i rozwój Reformy protestanckiej* (tłum. J. M. Kłoczkowski), Warszawa 1986;

Demokratyczna Polska w globalizującym się świecie, red. K. A. Wojtaszczyk, A. Mirska, Warszawa 2009;

Demurger A., *The multinational that disturbed the king – The Templars as an international financial force*, „Historia”, 2004, nr 690;

Department of Peace and Conflict Research, *Uppsala Conflict Data Program*, 2016;

Deptuła Cz., *Galla Anonima mit genezy Polski: studium z historiozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego*, Lublin 2000;

Desker B., Osman M. N. M., *S Rajaratnam on Singapore: from ideas to reality*, Singapur 2006;

Deutsch K. W., *The Analysis of International Relations*, Nowy Jork 1978;

DeVolpi A., Minkov V. E., Stanford G. S., Simonenko V. A., Stanford G., *Nuclear Shadowboxing: Legacies and Challenges*, Kalamazoo 2005;

Deyermund R., *The state of the union: military success, economic and political failure in the Russia–Belarus union*, „Europe-Asia Studies”, 2004, nr 56(8);

Di Cosmo N., *Ancient Inner Asian nomads: their economic basis and its significance in Chinese history*, „The Journal of Asian Studies”, 1994, nr 53(4), s. 1092;

Diaz B., *The Conquest of New Spain*, Londyn 1963;

Diessenbacher H., *Kriege de Zukunft: Die Bevölkerungsexplosion gefährdet den Frieden*, Monachium 1998;

DiMaio S., Hanuschik M., Kreaden U., *The da Vinci Surgical System [w:] Surgical Robotics. Systems Applications and Visions*, red. J. Rosen, B. Hannaford, R. M. Satava, Nowy Jork 2011;

Ding S., *The Dragon's Hidden Wings: How China Rises with Its Soft Power*, Lanham 2008;

Dipper Ch., *Deutsche Geschichte, 1648–1789*, Frankfurt 1991;

Disciplining the Undisciplined?: Perspectives from Business, Society and Politics on Responsible Citizenship, Corporate Social Responsibility and Sustainability, red. M. Brueckner, R. Spencer, M. Paull, Cham 2018;

Dishman Ch., *The Leaderless Nexus: When Crime and Terror Converge*, „Studies in Conflict and Terrorism”, 2005, nr 38(3);

Disney A. R., *A History of Portugal and the Portuguese Empire. From Beginnings to 1807 Volume 2: The Portuguese Empire*, Nowy Jork 2009;

Dobroczyński M., Stefanowicz J., *Polityka zagraniczna*, Warszawa 1984;

Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815-1945*, Warszawa 1996;

Dobson A., *Green political thought*, Londyn 1990;

Doleśniak-Harczuk O., *Legalna zona dla pedofila*, „Gazeta Polska”, 2016, nr 23(1190);

Dolfman M. L., Wasser S. F., Bergman B., *The effects of Hurricane Katrina on the New Orleans economy*, „Monthly Labor Review”, 2007, nr 6;

Dollinger Ph., *The German Hansa*, Londyn, Nowy Jork 1999;

Donnelly J., *Human Rights, Humanitarian Crisis, and Humanitarian Intervention*, „Canada's Journal of Global Policy Analysis”, 1993, nr 48(4);

Doran Ch. F., *Systems in Crisis. New Imperatives of High Politics at Century's End*, Cambridge 1991;

Doran, Ch. F., *Confronting the Principles of the Power Cycle. Changing Systems Structure, Expectations, and Way [w:] Handbook of war studies II*, red. M. I. Midlarsky, Ann Arbor 2000;

Dorfner T., *Mittler zwischen Haupt und Gliedern. Die Reichshofratsagenten und ihre Rolle im Verfahren (1658–1740)*, Aschendorff, Münster 2015;

- Dorn H., MacClellan J. E., *Science and Technology in World History: An Introduction*, Baltimore, Londyn 2006;
- Dornbusch R., *The Case for Trade Liberalization in Developing Countries*, „The Journal of Economic Perspectives”, 1992, nr 6(1);
- Dougherty J. E., *The Aswan Decision in Perspective*, „Political Science Quarterly”, 1959, nr 74(1);
- Douhet G., *The Command of the Air*, Waszyngton DC 1998;
- Doxey M. P., *International Sanctions in Contemporary Perspective*, Nowy Jork 1987;
- Doyle W., *Aristocracy and its Enemies in the Age of Revolution*, Oxford 2009;
- Dragana Kragulj, Miloš Parežanin, Sandra Jednak, *Effects of Trade Liberalisation in the SEE Countries: CEFTA 2006 Agreement* [w:] *Globalization and Trade Integration in Developing Countries*, red. Ahu Coşkun Özer, Hershey 2018;
- Dreyer E. L., *Zheng He: China and the Oceans in the Early Ming, 1405 – 1433*, Londyn 2007;
- Dri C. F., *Limits of the Institutional Mimesis of the European Union: The Case of the Mercosur Parliament*, „Latin American Policy”, 2009, nr 1(1);
- Droba G., *Krytyka neoliberalizmu w kontekście rozwoju zrównoważonego*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy”, 2014, nr 39(3);
- Droz-Vincent Ph., „State of Barbary” (Take Two): *From the Arab Spring to the Return of Violence in Syria*, „The Middle East Journal”, 2014, nr 68(1);
- Duby G., *France in the Middle Ages 987–1460: From Hugh Capet to Joan of Arc*, Malden, Oxford 1993;
- Duchêne F., *The European Community and the Uncertainties of Interdependence* [w:] *A Nation Writ Large? Foreign-Policy Problems before the European Community*, red. M. Kohnstamm, W. Hager, Londyn 1973;
- Dudek A., *Partnerstwo wschodnie i polski interes narodowy* [w:] *Prezydencja Polski w Unii Europejskiej*, red. J. Nadolska, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2010;
- Dudek A., *Stan wojenny w Polsce 1981 – 1983*, Warszawa 2003;
- Dudek A., *System decyzyjny w polityce zagranicznej Polski okresu tranzycji (1989-1992). Mechanizmy, procedury i instytucje, praktyk*, Wrocław 2012;
- Dudek A., *Transformacja a polska polityka zagraniczna* [w:] *Dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989-2009*, red. A. Stępień-Kuczyńska, M. Potz, M. Słowikowski, Toruń 2011;
- Dudek A., *Transformacja a proces decyzyjny w polskiej polityce zagranicznej* [w:] *Polska i Europa Środkowa. Demokratyzacja, konsolidacja, Europeizacja*, red. E. Nowak, R. Riedel, Lublin 2010.
- Duffield M., *Global Governance and the New Wars. The Merging of development and Security*, Londyn, Nowy Jork 2001;
- Duffield M., *Post-modern conflict: warlords, post-adjustment state and private protection*, „Civil Wars”, 1998, nr 1(1);
- Duggan L., *The twilight of equality?: Neoliberalism, cultural politics, and the attack on democracy*, Boston 2003;
- Dull J. L., *The Evolution of Government in China* [w:] *Heritage of China: Contemporary Perspectives on Chinese Civilization*, red. P. S. Roop Berkeley, Los Angeles, Londyn 1990;
- Dumała H., *Transnarodowe sieci terytorialne w Europie*, Lublin 2012;
- Dumbrell J., *The US–UK special relationship: Taking the 21st-century temperature*, „The British Journal of Politics and International Relations”, 2009, nr 11(1);
- Duncombe C., *Twitter and transformative diplomacy: social media and Iran-US relations*, „International Affairs”, 2017, nr 93(3);
- Duncombe S., *Notes from underground. Zines and the politics of alternative culture*,

Bloomington, Portland 2008;

Dunlop J. B., *The August 1991 Coup and Its Impact on Soviet Politics*, „Journal of Cold War Studies”, 2003, nr 5(1);

Dür A., Mateo G., *Bargaining Power and Negotiation Tactics: Negotiations on the EU's Financial Perspective, 2007 – 2013*, Dublin 2008;

Dür A., Mateo G., *Who lobbies the European Union? National interest groups in a multilevel polity*, „Journal of European public policy”, 2012, nr 19(7);

Duran F. D., *Book of the Gods and Rites and the Ancient Calendar*, Norman 1977;

Durand A., *History of the International Committee of the Red Cross. Volume II: From Sarajevo to Hiroshima*, Genewa 1984;

Durand J. D., *The Population Statistics of China, A.D. 2 – 1953*, „Population Studies”, 1960, nr 13(3);

Duveiller G., Defourny P., Desclée B., Mayaux P., *Deforestation in Central Africa: Estimates at regional, national and landscape levels by advanced processing of systematically-distributed Landsat extracts*, „Remote Sensing of Environment”, 2008, nr 112(5);

Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych, red. S. Parzymies, Warszawa 2009;

Dzieduszycki M., *Krótki rys dziejów i spraw lisowczyków*, Lwów 1844;

Easton D., *The Political System*, Nowy Jork 1953;

Eckers C., *EU counter-terrorist sanctions against individuals: problems and perils*, „European Foreign Affairs Review”, 2012, nr 17(1);

Economic Sanctions Against a Nuclear North Korea: An Analysis of United States and United Nations Actions Since 1950, red. Suk Hi Kim, Semoon Chang, Jefferson, Londyn 2007;

Edelman E. S., *Understanding America's Contested Primacy*, Waszyngton D.C. 2010;

Effective treatments for PTSD: practice guidelines from the International Society for Traumatic Stress Studies, red. E. B. Foa, T. M. Keane, M. J. Friedman, J. A. Cohen, Nowy Jork, Londyn 2009;

Ehrlich L., *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958;

Eichengreen B., *Sterling's past, dollar's future: historical perspectives on reserve currency competition*, „National Bureau of Economic Research”. Working Paper 11336, Cambridge 2005;

Eisenmann L., *The Imperial Idea in the History of Europe*, „The Slavonic Review”, 1926, nr 5(14);

Elements of defense transformation, Waszyngton 2004;

Emmott B., *Rivals: How the Power Struggle Between China, India and Japan Will Shape Our Next Decade*, Nowy Jork 2008;

Engaging India. US strategic relations with the world's largest democracy, red. G. K. Bertsch, Seema Gahlut, Anupam Srivastava, Londyn, Nowy Jork 2011;

Eppel M., *A people without a state: the Kurds from the rise of islam to the dawn of nationalism*, Austin 2016;

Epstein S. A., *Wage Labor and Guilds in Medieval Europe*, Londyn 1991;

Ernest N., Cohen K., *Fuzzy Logic Based Intelligent Agents for Unmanned Combat Aerial Vehicle Control*, „Journal of Defense Management”, 2015, nr 6(1);

Espinas A., *Les orgines de la technologie*, „Revue Philosophique de la France et de l'Etranger”, 1890, nr 30;

Etkes I., *The Gaon of Vilna: the man and his image* (tłum. J. M. Green), Berkeley, Los Angeles, Londyn 2002;

Eurafrican Migration: Legal, Economic and Social Responses to Irregular Migration, red. S. Massey, R. Colucello, Nowy Jork 2015;

Eurasia's regional powers compared: China, India, Russia, red. Shinichiro Tabata, Nowy Jork

2015;

European Union and New Regionalism: Competing Regionalism and Global Governance in a Post-Hegemonic Era, red. M. Telo, Londyn 2014;

European Union development cooperation from model to symbol, red. K. Arts, A. K. Dickson, Manchester, Nowy Jork 2004;

Europejska polityka bezpieczeństwa i integracji, red. K. Budzanowski, Kraków 2010;

Evans G., Newnham J., Newnham R., *The Penguin dictionary of international relations*, Londyn 1998;

Evans M., *European Atrocity, African Catastrophe Leopold II, the Congo Free State and its Aftermath*, Londyn 2002;

Evans R. J., *The coming of the Third Reich*, Nowy Jork 2007;

Events leading up to World War II.: Chronological history of certain major international events leading up to and during World War II with the ostensible reasons advanced for their occurrence, 1931-1944. Stanford 1944;

Eyüp Özveren, *Transnational Social Spaces. Agents, Networks and Institutions*, Londyn 2017;

Fair C. C., Ramsay C., Kull S., *Pakistani Public Opinion on Democracy, Islamist Militancy, and Relations with the U.S.*, „United States Institute of Peace. Working Paper”, Waszyngton 2007;

Fairbank J. K., *Chinese Diplomacy and the Treaty of Nanking, 1842*, „The journal of modern history”, 1940, nr 12(1);

Fairbank J. K., *Historia Chin. Nowe spojrzenie* (tłum. T. Lechowska, Z. Słupski), Warszawa-Gdańsk 2004;

Falliere N., Murchu L. O., Chien E., *W32. stuxnet dossier; White paper; Symantec Corp.*, „Security Response”, 2011, nr 5(6);

Falvey R., Foster-McGregor N., *North-South foreign direct investment and bilateral investment treaties*, „The World Economy”, 2018, nr 41(1);

Fargher L. F., Blanton R. E., Espinoza V. Y. H., *Egalitarian, Ideology and Political Power in Prehispanic Central Mexico: The Case of Tlaxcallan*, „Latin American Antiquity”, 2010, nr 21(3);

Farnell J. E., *The Navigation Act of 1651, the First Dutch War, and the London Merchant Community*, „The economic history review”, 1964, nr 16(3);

Farouk-Sluglett M., Sluglett P., *Iraq Since 1958. From Revolution to Dictatorship*, Londyn, Nowy Jork 2003;

Farrell J. J., Altieri M. A., *Agroecology: the science of sustainable agriculture*, Boulder 1995;

Fearnside Ph. M., *Brazil's evolving proposal to control deforestation: Amazon still at risk*, „Environmental Conservation”, 2009, nr 36(3);

Feige E. L., *Reflections on the Meaning and Measurement of Unobserved Economies: What do we really know about the „Shadow Economy”?*, „Journal of Tax Administration”, 2016, nr 2(1);

Feil S. R., *Preventing genocide: how the early use of force might have succeeded in Rwanda*, New York 1998;

Feklisov A., Kostin S., *The Man Behind the Rosenbergs*, Nowy Jork 2003;

Fenby J., *Chiang Kai-shek China's Generalissimo and the Nation He Lost*, Nowy Jork 2004;

Fergusson N., *Civilization. The West and the Rest*, Londyn, Nowy Jork, Allen Lane 2011;

Ferris E., *The Financial Relations of the Knights Templars to the English Crown*, „The American Historical Review”, 1902, nr 8(1);

Fichtner P. S., *The Habsburgs: dynasty, culture and politics*, Londyn 2014;

Fidler D. P., *Was stuxnet an act of war? Decoding a cyberattack*, „IEEE Security and Privacy”, 2011, nr 9(4);

Field J. A., *History of United States Naval Operations: Korea*, Waszyngton 1962;

- Fimreite A. L., Lango P., Læg Reid P., Rykkja L. H., *After Oslo and Utøya: A Shift in the Balance Between Security and Liberty in Norway?*, „Studies in Conflict and Terrorism”, 2013, nr 10(36);
- Finkelstein D. M., *China's national military strategy: an overview of „military strategic outlines”*, „National Bureau of Asian Research”, 2007, nr 4;
- Finkelstein N. G., *Beyond Chutzpah: On the Misuse of Anti-Semitism and the Abuse of History*, Berkeley 2005
- Finkelstein N. G., *Przedsiębiorstwo Holocaust* (tłum. M. Szymański), Warszawa 2001;
- Finlay T., *The use of force in UN peace operations*, Nowy Jork 2002;
- Firzli N. J., *G20 Nations Shifting the Trillions: Impact Investing, Green Infrastructure and Inclusive Growth*, „Revue Analyse Financière” 2017, nr 64(3);
- Fisher D. G., Meitus A. A., *Uprooting or Sowing Violence?: Coca Eradication and Guerrilla Violence in Colombia*, „Studies in conflict and terrorism”, 2017, nr 40(9);
- Fisk R., *Pity the Nation: Lebanon at War*, Oxford, Nowy Jork 2002;
- Fisk R., *The Great War For Civilisation. The conquest of the Middle East*, Londyn, Nowy Jork 2007;
- Five Dynasties and Ten Kingdoms*, red. P. Lorge, Hong Kong 2011;
- Flasiński T., *Głód w Bengalu w 1943 roku – czy Amaryta Sen miał rację?*, „Przegląd Historyczny”, 2011, nr 102(4);
- Fleay C., *Human rights, transnational actors and the Chinese government: Another look at the spiral model*, „Journal of Global Ethics”, 2006, nr 2(1);
- Fleischner J., *Governance and militancy in Pakistan's Swat Valley*, „Center for strategic and international studies: Program on crisis, conflict and cooperation”, Waszyngton DC 2011;
- Fletcher I., *Peninsula War: Aspects of the Struggle for the Iberian Peninsula*, Staplehurst 2002;
- Flisiuk B., Gołabek A., *Możliwości komercjalizacji wyników badań naukowych w instytucjach badawczych – modele, procedury, bariery oraz dobre praktyki*, „Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej: organizacja i zarządzania”, 2015, nr 77(1927);
- Flisowski Z., *Bitwa jutlandzka 1916*, Warszawa 1994;
- Florida R., Mellander Ch., Gulden T., *Global Metropolis: The Role of Cities and Metropolitan Areas in the Global Economy*, Toronto 2009;
- Foa R. S., Yascha Mounk, *The danger of deconsolidation. The democratic disconnect*, „Journal of Democracy”, 2016, nr 27(3);
- Ford K. W., *The Quantum World*, Cambridge 2005;
- Forster R., *The survival of the nobility during the French Revolution*, „Past and Present”, 1967, nr 37;
- Foster R. T., *Fiat Paper Money – The History and Evolution of Our Currency*, Berkeley 2010;
- Fournier A., *Mapping Identities: Russian Resistance to Linguistic Ukrainisation in Central and Eastern Ukraine*, „Europe-Asia Studies”, 2002, nr 54(3);
- Francois J., Baughman L. M., *The Unintended Consequences of U.S. Steel Import Tariffs: A Quantification of the Impact During 2002*, Waszyngton DC 2003;
- Frandsen G., *Guide to Nongovernmental Organizations for the Military*, Waszyngton 2009;
- Fraser T. G., *The Arab-Israeli conflict*, Londyn, Nowy Jork 2015;
- Freedman P., *The medieval spice trade* [w:] *The Oxford Handbook of food history*, red. J. M. Pilcher, Nowy Jork 2012;
- Freese B., *Coal: A Human History*, Nowy Jork 2016;
- Frei Ch., *Hans J. Morgenthau: An Intellectual Biography*, Baton Rouge 2001;
- Freitas R. A., *A Self-Reproducing Interstellar Probe*, „Journal of the British Interplanetary Society”, 1980, nr 33;
- French Defence Ministry, *Syria/Syrian chemical programme – National executive summary of*

declassified intelligence, Paryż 2013;
 Fresonke K., *West of Emerson: The Design of Manifest Destiny*, Oakland 2003;
 Frey L., *Karol Linneusz: książkę botaników, profesor profesorów*, Kraków 2010;
 Fried M. H., *Tribe to State or State to Tribe in Ancient China [w:] The Origins of Chinese Civilization*, red. D. N. Keightley, Berkeley, Los Angeles, Londyn 1983;
 Friedenthal R., *Marcin Luter. Jego życie i czasy* (tłum. C. Tarnogórski), Warszawa 1991;
 Friedman G., *Następne sto lat: prognoza na XXI wiek* (tłum. M. Antosiewicz), Warszawa 2009;
 Friedman G., *Flashpoints: the Emerging Crisis in Europe*, Nowy Jork 2015;
 Friedman G., *Następna dekada. Gdzie byliśmy i dokąd zmierzamy* (tłum. M. Wyrwas-Wiśniewska), Kraków 2012;
 Friedrichs D. O., *Trusted Criminals: White Collar Crime In Contemporary Society*, Belmont 2010;
 Frison E., *Green Revolution in Africa will depend on biodiversity*, „Development and Cooperation”, 2008, nr 49(5);
 Frolich M., *The UN Secretary-general and the Security Council: A Dynamic Relationship*, Oxford 2018;
From medieval pilgrimage to religious tourism: The social and cultural economics of piety, red. W. H. Swatos, L. Tomasi, Santa Barbara 2002;
 Fromkin, D., *Europe's Last Summer: Who Started the Great War in 1914?*, Nowy Jork 2004;
 Frowein J. A., Rüdiger W., *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. Leiden, Boston 2000;
 Fry D. P., Söderberg P., *Lethal Aggression in Mobile Forager Bands and Implications for the Origins of War*, „Science”, 2013, nr 341(6143);
 Fry E. H., *Lament for America. Decline of superpower, plan for renewal*, Toronto 2010;
 Fryzeł T., *Arabska myśl socjalistyczna*, Warszawa 1985;
 Fudge J. D., *Cargoes, Embargoes, and Emissaries: The Commercial and Political Interaction of England and the German Hanse 1450 – 1510*, Buffalo 1995;
 Fuhrmann M., T. S. Secheser, *Signaling Alliance Commitments: Hand-Tying and Sunk Costs in Extended Nuclear Deterrence*, „American Journal of Political Science”, 2014, nr 58(4);
 Fukuyama F., *Historia ład politycznego: od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej* (tłum. N. Radomski), Poznań 2012;
 Fukuyama F., *Ład polityczny i polityczny regres: od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji* (tłum. J. Pyka), Poznań 2015;
 Furniss E., *Resistance, coercion, and revitalization: The Shuswap encounter with Roman Catholic missionaries, 1860-1900*, „Ethnohistory”, 1995, nr 42(2);
 Gabriel R. A., *The Great Armies of Antiquity*, Westport 2002;
 Gacek Ł., *Strategia energetyczna Chin wobec Azji Centralnej – konsekwencje dla Europy*, „TEKA: Komisja politologii i stosunków międzynarodowych”, 2014, nr 9;
 Gade D., *Urubamba Verticality: Reflections on Crops and Diseases [w:] D. Gade, Spell of the Urubamba: Anthropogeographical Essays on an Andean Valley in Space and Time*, Nowy Jork 2016;
 Gaidar Y., *Collapse of an empire. Lessons for modern Russia* (tłum. A. W. Bouis), Waszyngton 2007;
 Gaiduk I. V., *Confronting Vietnam. Soviet policy toward the Indochina conflict, 1954 – 1963*, Waszyngton D. C., Stanford 2003;
 Galarotti G. M., *A pragmatic paradox: The BRICS as vehicles for soft power diplomacy*, „Hermès. La Revue”, 2017, nr 79(3);
 Gallarotti G., *The Power Curse: Influence and Illusion in World Politics*, Boulder 2009;
 Gallarotti G. M., *Soft power: what it is, why it's important, and the conditions for its effective*

use, „Journal of Political Power”, 2011, nr 4(1);

Gallarotti G. M., *The Power Course. Influence and Ilusion in World Politics*, Boulder, Londyn 2010;

Gałganek A., „Westfalia” jako metafora genezy w nauce o stosunkach międzynarodowych [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008;

Gałganek A., *Teoria stosunków międzynarodowych a teoria polityczna stosunków międzynarodowych*, „Atheneum”, 2009 nr 21;

Gambetta, D., *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*, Cambridge, Londyn 1993;

Gamma-ray bursts, red. Ch. Kouveliotou; S. E. Woosley; R. A. M. J. Wijers, Cambridge 2012;

Ganapati E., Kelman I., Koukis T., *Analyzing Greek-Turkish Disaster-Related Cooperation: A Disaster Diplomacy Perspective*, „Cooperation and Conflict”, 2010, nr 45(2);

Gángó G., *1848-1849 in Hungary*, „Hungarian Studies”, 2001, nr 15(1);

Garczewski K., *Niemcy we współczesnych stosunkach międzynarodowych-regionalne przywództwo, globalne ambicje* [w:] *Wyzwania i problemy współczesnych stosunków międzynarodowych. Bezpieczeństwo, dyplomacja, gospodarka, historia i polityka*, red. R. Bania, K. Zdulski, Łódź 2015;

Gardiner R., *The campaign of Trafalgar, 1803–1805*, Londyn 2006;

Gardner H., *The Failure to Prevent World War I: The Unexpected Armageddon*, Farnham, Burlington 2015;

Gardner J., *On leadership*, Nowy Jork 1990;

Garfield R., Santana S., *The Impact of the Economic Crisis and the US Embargo on Health in Cuba*, „American Journal of Public Health”, 1997, nr 87(1);

Garrett G., Tsebelis G., *An institutional critique of intergovernmentalism*, „International Organization”, 1996, nr 50(2);

Gawel J. E., *Herzberg's theory of motivation and Maslow's hierarchy of needs*, „Practical assessment, research and evaluation”, 1997, nr 5(11);

Gawrych G. W., *Kemal Atatürk's politico-military strategy in the Turkish war of independence, 1919–1922: From Guerrilla warfare to the decisive battle*, „The Journal of Strategic Studies”, 1988, nr 11(3);

Gawrycki M. F., *Kuba i rewolucja w Ameryce Łacińskiej*, Toruń 2004;

Gawrycki M. F., *Latynoamerykańska ekonomia polityczna stosunków międzynarodowych: studium endemicznej myśli*, „Stosunki Międzynarodowe”, 2015, nr 51(2);

Gelb L., *Power Rules: How Common Sense Can Rescue American Foreign Policy*, Nowy Jork 2009;

Gelder K., *Subcultures: Cultural Histories and Social Practice*, Londyn 2007;

Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzynarodowe na obszarze postsowieckim, red. E. Wyciszkievicz, Warszawa 2008;

Gerber T. P., Zavisca J., *Does Russian propaganda work?*, „The Washington Quarterly”, 2016, nr 39(2);

Gercke M., *The slow wake of a global approach against cybercrime: The potential of the Council of Europe Convention on Cybercrime as international model law*, „Computer law review international”, 2006, nr 5;

Gerolymatos A., *Espionage and Treason: A Study of the Proxeny in Political and Military Intelligence Gathering in Classical Greece*, Amsterdam 1986;

Gershon R. A., *The transnational media corporation. Global messages and free market competition*, Londyn, Nowy Jork 2012;

Gessen M., *The Man Without a Face: The Unlikely Rise of Vladimir Putin*. Londyn 2012;

Getting MAD: nuclear mutual assured destruction, its origins and practice, red. H. D.

Sokolski, Carlisle 2004;

Geyl P., *The Revolt of the Netherlands, 1555–1609*, Londyn 1932, P. Geyl, *The Netherlands Divided, 1609–1648*, Londyn 1936;

Gholson B., Baker P., *Kuhn, Lakatos, and Laudan. Applications in the History of Physics and Psychology*, „American Psychologist”, 1985, nr 40(7);

Giangreco D. M., *Hell to Pay: Operation Downfall and the Invasion of Japan, 1945–1947*, Annapolis 2009;

Gibbons E., *The History of the Decline and Fall of The Roman Empire*, Harrington 2013;

Gierczyńska K., *Bogactwa naturalne jako czynnik destabilizujący wzrost gospodarczy. Próba identyfikacji zjawiska choroby holenderskiej w gospodarce Federacji Rosyjskiej*, „Oeconomia Copernicana”, 2010, nr 1(1);

Gil G., *Dysfunkcjonalność państwa jako kategoria analityczna: próba kwantyfikacji i krytyka*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, M. Pietraś, Warszawa 2013;

Gil G., *Upadanie państwa w stosunkach międzynarodowych po zimnej wojnie*, Lublin 2015;

Gilboa A., Sharon I., *An Archaeological Contribution to the Early Iron Age Chronological Debate: Alternative Chronologies for Phoenicia and Their Effects on the Levant, Cyprus, and Greece*, „Bulletin of the American Schools of Oriental Research”, 2003, nr 332;

Giles K., *Handbook of Russian Information Warfare*, Rzym 2016;

Gillinham J., *The Angevin Empire*, Londyn 2001;

Gilpin R., *Hegemonic war and international change* [w:] *The realism reader*, red. C. Elman, M. Jensen, Londyn 2014;

Gilpin R., *Sources of American-Japanese economic conflict* [w:] *International relations theory and the Asia-Pacific*, red. G. J. Ikenberry, M. Mastanduno, Nowy Jork 2003;

Gilpin R., *War and Change in World Politics*, Nowy Jork 1981;

Ginther K., *Neutralität und Neutralitätspolitik Die österreichische Neutralität zwischen Schweizer Muster und sowjetischer Koexistenzdoktrin*, Wiedeń 1975;

Glantz D. M., Harper J. M., *When Titans Clashed. How the Red Army Stopped Hitler*, Kansas 2015;

Glantz, D., *The Soviet Airborne Experience*, „Research Survey”, 1984, nr 4;

Gleijeses P., *Ships in the Night: The CIA, the White House and the Bay of Pigs*, „Journal of Latin American Studies”, 1995, nr 27(1);

Gliwa A., *Działania asymetryczne w wojskowości tatarskiej we wczesnej epoce nowożytnej*, „Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne”, 2016, nr 143(4);

Globalization as evolutionary process. Modelling global change, red. G. Modelski, T. Devezas, W. R. Thompson, Londyn, Nowy Jork 2008;

Golani M., *From Civil War to Interstate War and Back again. The War over Israel/Palestine, 1945–2000*, „Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History”, 2005, nr 2;

Goldblat J., *Arms control: the new guide to negotiations and agreements*, Thousand Oaks 2002;

Golden P. B., *The Conversion of the Khazars to Judaism* [w:] *The World of the Khazars: New Perspectives. Handbook of Oriental Studies*, red. P. B. Golden, H. Ben-Shammai, A. Róna-Tas, Leiden 2007;

Goldman J., *Modernism Is the Literature of Celebrity*, Austin 2011;

Goldsmith J., Wu T., *Who Controls the Internet? Illusion of a Borderless World*, Oxford 2006;

Golnoosh Hakimdavar, *A strategic understanding of UN economic sanctions. International relations, law and development*, Nowy Jork 2014;

Gomez-Suarez A., *Genocide, geopolitics and transnationall networks: con-textualizing the deconstruction of the Union Patriótica in Colombia*, Londyn, Nowy Jork 2015;

Gompert D., Gordon J., *War by Other Means: Building Complete and Balanced Capabilities*

for Counterinsurgency, Santa Monica 2008;

Goodfellow C. E., *Roman citizenship: a study of its territorial and numerical expansion from the earliest time to the death of Augustus*, Lancaster 1935;

Gordon N., Filc D., *Hamas and the destruction of risk society*, „Constellations”, 2005, nr 12(4);

Gordon S., *India's Rise to Power in Twentieth Century and Beyond*, Nowy Jork 1995;

Gore Ch., *The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries*, „World Development”, 2000, nr 28(5);

Goździelewski J., *Wojna polsko-krzyżacka 1414 roku, tak zwana „wojna głodowa”*, „Studia i materiały do historii wojskowości”, 1970, nr 16(2);

Gómez-Mera L., *Power and regionalism in Latin America: The politics of Mercosur*, Notre Dame 2013;

Góralczyk W., Sawicki S., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2009;

Grabarczyk T. W., *Wojska zaciężne w Historii Polski Jana Długosza*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica”, 1996, nr 58;

Grabowska-Moroz B., Szuleka M., *Unijna procedura kontroli praworządności – panaceum czy placebo?*, Warszawa 2016;

Grabowski R. F., *Guzów 5 VII 1607*, Zabrze 2005;

Graham E., *Japan's sea lane security, 1940–2004: a matter of life and death?* Nowy Jork 2006;

Gran P., *The Rise of the Rich: A New View of Modern World History*, Syracuse 2009;

Grand Strategies in War and Peace, red. P. M. Kennedy, Nowy Jork 1994;

Grant T. D., *Aggression against Ukraine: territory, responsibility and international law*, Nowy Jork 2015;

Graves R., *Ja, Klaudiusz* (tłum. S. Essmanowski), Lublin 2012;

Graves R., *Klaudiusz i Messalina* (tłum. S. Essmanowski), Lublin 2012;

Gray C. S., *Strategy for Chaos. Revolutions in Military Affairs and the Evidence of History*, Londyn 2002;

Gray C. S., *The future of strategy*, Cambridge, Molden 2015;

Grebler L., *The Cost of the World War to Germany and Austria-Hungary*, New Haven 1940;

Greene E. B., *Provincial America, 1690 – 1740*, Nowy Jork 1905;

Greene J., *The Canal Builders: Making America's Empire at the Panama Canal*, Nowy Jork 2009;

Greenwood J., *Interest representation in the European Union*, Londyn, Nowy Jork 2011;

Grewe W. G., *The Epochs of International Law* (tłum. M. Byers), Berlin, Nowy Jork 2000;

Griehl M., Dressel J., *Heinkel He 177 - 277 - 274*, Shrewsbury 1998;

Griffin E., *Short History of the British Industrial Revolution*, Londyn, Nowy Jork 2010;

Griffith S. B., *Introduction* [w:] Sun Tzu, *The Art of War* (tłum. S. B. Griffith), Oxford 1963;

Griffiths T., Hunt P. A., O'Brien P. K., *Inventive activity in the British textile industry, 1700 – 1800*, „The Journal of Economic History”, 1992, nr 52(4);

Grimshaw D., *A Realist Perspective on Britain's Assistance to Germany During the Genocide in German South-West Africa*, Master thesis in Holocaust and Genocide Studies, Supervisor: Dr. Tomislav Dulić, Uppsala 2014;

Grodzki R., *Wojna gruzińsko-rosyjska 2008. Przyczyny – przebieg – skutki*, Zakrzewa 2009;

Groehler O., Schumann W., *Deutschland im Zweiten Weltkrieg. Band 3*, Berlin 1982;

Gross L., *The Peace of Westphalia, 1648-1948*, „The American Journal of International Law”, 1948, nr 42(1);

Grove J., *An Insurgency of Things: Foray into the World of Improvised Explosive Devices*, „International Political Sociology”, 2016, nr 10(4);

Gruber L., *Ruling the World: Power, Politics and the Rise of Supranational Institutions*,

Princeton 2000;

Gruchoła M., *Kultura w ujęciu socjologicznym*, „Roczniki kulturoznawcze”, 2010, nr 1;

Grummitt D., *A Short History of the Wars of the Roses*, Londyn, Nowy Jork 2013;

Grünfeld F., Vermeulen W., *Failures to Prevent Genocide in Rwanda (1994), Srebrenica (1995), and Darfur (since 2003)*, „Genocide Studies and Prevention: An International Journal”, 2009, nr 4(2);

Gryz J., *NATO – adaptacja do uwarunkowań środowiska bezpieczeństwa XXI wieku* [w:] *NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa*, red. J. Olchowski, M. Pietraś, Lublin 2011;

Gryz J., *Proces instytucjonalizacji stosunków transatlantyckich*, Warszawa 2004;

Grześkowiak A., *Cele i polityki Unii Europejskiej w opinii jej obywateli-ujęcie wielowymiarowe*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, 2018, nr 6(1);

Guang Ma, *Wokou raiding activities and the coastal defence system of Shandong in the early Ming dynasty*, „National maritime research”, 2015;

Gudmundsson M. T., Thordarson T., Höskuldsson Á., Larsen G., Björnsson H., Prata F. J., Oddsson B., Magnússon E., Högnadóttir T., Petersen G. N., Hayward Ch. L., Stevenson J. A., Jónsdóttir I., *Ash generation and distribution from the April-May 2010 eruption of Eyjafjallajökull, Iceland*, „Scientific Reports”, 2012 nr 2(572);

Gunter M. M., *Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the US and Turkey*, „Middle East Policy”, 2015, nr 22(1);

Gurnow M., *The Edward Snowden Affair: Exposing the Media and Politics Behind the NSA Scandal*, Indianapolis 2014;

Guthrie W. B., *The later thirty years war. From battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia*, Greenwood 2003;

Guthrie W. P., *Battles of the thirty years war. From White Mountain to Nördlingen, 1618 – 1635*, Westport 2002;

Györffy G., *Święty Stefan I. Król Węgier i jego dzieło* (tłum. T. Kapturkiewicz), Warszawa 2003;

Gyula Csurgai, *The increasing importance of geoeconomics in power rivalries in the twenty-first century*, „Geopolitics”, 2018, nr 23(1);

Haag M., *The Tragedy of the Templars: The Rise and Fall of the Crusader States*, Nowy Jork, Londyn, Toronto, Sydney 2013;

Habermas J., *Hannah Arendt's Communications Concept of Power* [w:] S. Lukes, *Power*, Londyn 1987;

Hacker B. C., *The Machines of War: Western Military Technology 1850–2000*, „History and Technology”, 2005, nr 21(3);

Hacksworth J., Cookson G., *The World in 2050. Beyond the BRICs: a broader look at emerging markets growth prospects*, Londyn 2008;

Haensch S., Bianucci R., Signoli M., Rajerison M., Schultz M., Kacki S., Vermunt M., Weston D. A., Hurst D., Achtman M., Carniel E., Bramanti B., *Distinct Clones of Yersinia pestis Caused the Black Death*, „Public Library of Science. Pathogens”, 2010, nr 6(10);

Haffner S., *Prusy bez legendy: Zarys dziejów*, Warszawa 1996;

Hafner-Burton E. M., Kahler M., Montgomery A. H., *Network Analysis for International Relations*, „International Organization”, 2009, nr 63(3);

Hagerman E., *The american civil war and the origins of modern warfare. Ideas, organization and field command*, Bloomington, Indianapolis 1992;

Hagerty D. T., *The Kargil War. An optimistic assessment* [w:] *Nuclear Proliferation in South Asia Crisis Behaviour and the Bomb*, red. Sumit Ganguly, S. P. Kapur, Londyn, Nowy Jork 2008;

Haian Dukhan, Sinan Hawat, *The Islamic State and the Arab Tribes in Eastern Syria* [w:]

Caliphates and Islamic Global Politics, red. T. Poirson, R. Oprisko, Bryistol 2015;
 Haigh J. D., *The Sun and the Earth's Climate*, „Living Reviews in Solar Physics”, 2007, nr 4(2);
 Hale T., *A climate coalition of the willing*, „The Washington Quarterly”, 2011, nr 34(1);
 Hall J. A., *Power and Liberties, The Causes and Consequences of the Rise of the West*, Berkeley 1986;
 Hall J. M., *Polis, Community and Ethnic Identity* [w:] *The Cambridge Companion to Archaic Greece*. red. H. A. Shapiro, Cambridge 2007;
 Hallberg Ch. W., *The Suez canal: its history and diplomatic importance*, Londyn, Nowy Jork 1931;
 Halliburton M., *India and the patent wars. Pharmauceticals in the new intellectual property regime*, Ithaca, Londyn 2017;
 Halper S., *The Beijing consensus. How Chinese authoritarian model will dominate the 21st century*, Nowy Jork 2010;
 Hamann K., Johnston A., Kelly J., *Unions against governments: Explaining general strikes in Western Europe, 1980–2006*, „Comparative Political Studies”, 2013, nr 46(9);
 Hammer J., *Yokohama burning: the deadly 1923 earthquake and fire that helped forge the path to World War II*, Nowy Jork 2006;
 Hammer U., *Kurfürstin Luise Henriette. Eine Oranierin als Mittlerin zwischen den Niederlanden und Brandenburg-Preußen. Studien zur Geschichte und Kultur Nordwesteuropas*, Monachium 2001;
 Hammes T. X., *The Sling and The Stone. On War in the 21st Century*, St. Paul 2004;
 Hammond K. J., *Reasoning as search: supporting reasoning with distributed memory* [w:] *Case-Based Reasoning Research and Development*, red. A. Ram, N. Wiratunga, Londyn 2001;
 Hanes III W. T., Sanello F., *Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another*, Naperville 2004;
 Hanes W. T., Sanello F., *Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another*, Naperville 2004;
 Hannam J., *God's Philosophers: How the Medieval World Laid the Foundations of Modern Science*, Londyn 2009;
 Hansen B., Østerhus S., Quadfasel D., Turrell W., *Already the Day After Tomorrow?*, „Science”, 2004, nr 305(5686);
 Hansen Ch., *Swords of Armageddon: US nuclear weapons development since 1945*, Sunnyvale 2007;
 Hansen L., *The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School*, „Journal of International Studies”, 2000, nr 29(2);
 Hanson N., *The Confident Hope Of A Miracle: The True History Of The Spanish Armada*, Londyn 2011;
 Harrington D. F., *Berlin on the Brink: The Blockade, the Airlift, and the Early Cold War*, Lexington 2012;
 Harrington D. J., *The Maccabean revolt. Anatomy of a Biblical revolution*, Eugene 2009;
 Hart D. G., *Calvinism: A History*, New Haven 2013;
 Hart J., *Empire of Ideas: The Origins of Public Diplomacy and the Transformation of US Foreign Policy*, Nowy Jork 2013;
 Hart J., *Three Approaches to the Measurement of Power*, „International Organization”, 1976, nr 30(2);
 Harvey D., *Revolutionary and Counter Revolutionary Theory in Geography and the Problem of Ghetto Formation* [w:] *Theory and Methods Critical Essays in Human Geography*, red. Ch. Philo, Londyn 2008;

Hasel M. G., *Domination and Resistance: Egyptian Military Activity in the Southern Levant, 1300–1185 BC*, Leiden, Boston, Köln 1998;

Hasi Bagan, Yoshiki Yamagata, *Landsat analysis of urban growth: How Tokyo became the world's largest megacity during the last 40 years*, „Remote Sensing of Environment”, 2012, nr 127;

Hassall M., *Chapter 9: The Army* [w:] *Cambridge Ancient History: Vol XI. The High Empire (70-192)*, red. A. K. Bowman, P. Garnsey, D. Rathbone, Cambridge 2000;

Hatch W. F., *Asia's flying geese: how regionalization shapes Japan*, Ithaca and London 2010;

Hauser, B., *Czytając Clausewitza*, Warszawa 2008;

Hawken P., *The Ecology of Commerce*, Nowy Jork 1993;

Hayward C. R., *De-facing Power*, Cambridge, Nowy Jork 2000;

Head D., *Armies of the Macedonian and Punic wars. 359 BBC to 146 BC*, Cambridge 2012;

Heather P., *The Creation of Visigoths* [w:] *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century: An Ethnographic Perspective*, red. P. Heather, Woodridge 1999;

Heather P., *Upadek Cesarstwa Rzymskiego* (tłum. Janusz Szczepański), Poznań 2007;

Hecht C., *Advantages and disadvantages of inclusive multilateral venues: The rise and fall of the United Nations General Assembly resolution on new or restored democracies*, „International Politics”, 2017, nr 54(6);

Held, D., *Global Covenant*, Cambridge 2004;

Hengel M., *Judaism and Hellenism. Studies in their encounter in Palestine during the early hellenistic period* (tłum. J. Bowden), Eugene 2003;

Henkin L., *Kosovo and the Law of „Humanitarian Intervention”*, „The American Journal of International Law. The American Journal of International Law”, 1999, nr 10(1);

Henriksen T. H., *Cycles in US Foreign Policy since the Cold War*, Londyn, Nowy Jork 2017;

Herman M., *Elementy przywództwa* [w:] *Władza i społeczeństwo. Tom: 2*, red. J. Szczupaczyński, Warszawa 1998;

Hermida A., Lewis S. C., Zamith R., *Sourcing the Arab Spring: A case study of Andy Carvin's sources on Twitter during the Tunisian and Egyptian revolutions*, „Journal of Computer-Mediated Communication”, 2014, nr 19(3);

Hernández A., *Narcoland: The Mexican Drug Lords And Their Godfathers*, Londyn 2013;

Herrnstein R. J., Murray Ch., *The bell curve. Intelligence and class structure in american life*, Nowy Jork 1994;

Hesterman J. L., *The Terrorist-Criminal Nexus: An Alliance of International Drug Cartels, Organized Crime, and Terror Groups*, Boca Raton 2013;

Hettne B., Söderbaum F., *Civilian Power or Soft Imperialism? The EU as a Global Actor and The Role of Interregionalism*, „European Foreign Affairs Review”, 2005, nr 10(4);

Hewlett R. G., Anderson O. E., *The New World 1939–1946*, University Park 1962;

Hibbert C., *Nelson. A personal history*, Cambridge 1994;

Higham C. F. W., *The Bronze Age of Southeast Asia: New insight on social change from Ban Non Wat*, „Cambridge Archaeological Journal”, 2011, nr 21(3);

Highsmith A. R., *Demolition means progress: Flint, Michigan and the fate of the American Metropolis*, Chicago 2015;

Hildebrand E. E., *Energy, economic growth and geopolitical futures: eight long-range forecasts*, Cambridge 2015;

Hill J. E., *Through the Jade Gate to Rome: A Study of the Silk Routes during the Later Han Dynasty, First to Second Centuries CE*, North Charleston 2009;

Hinnebusch R., *Back to enmity: Turkey-Syria relations since the Syrian Uprising*, „Orient, Journal of German Orient Institute”, 2015, nr 1;

Hisae Nakanishi, *The construction of the sanctions regime against Iran: political dimension of unilateralism* [w:] *Economic sanctions under international law. Unilateramlism*,

multilateralism, legitimacy and consequences, red. A. Z. Marossi, M. R. Bassett, Haga 2015;

History of the International Committee of the Red Cross. Volume III: from Yalta to Dien Bien Phu, 1945-1955, Genewa 2007;

Hoekman B. M., Kostecki M. M., *The political economy of the world trading system. The WTO and beyond*, Oxford 2009;

Hoening M., *Hezbollah and the Use of Drones as a Weapon of Terrorism*, „Public Interest Report”, 2014, nr 67(2);

Hoffman B., *The changing face of Al Qaeda and the global war on terrorism*, „Studies in Conflict and Terrorism”, 2004, nr 27(6);

Hoffman F. G., *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Arlington 2007;

Holder P., *Studies in the Auxilia of the Roman Army*, Oxford 1980;

Holland T., *Persian Fire. The first world empire and the battle for the West*, Nowy Jork 2006;

Hollnagel E., Yushi Fujita, *The Fukushima disaster – systemic failures as the lack of resilience*, „Nuclear Engineering and Technology”, 2013, nr 45(1);

Holsti K. J., *The State, War and the State of War*, Cambridge 1996;

Holt P. M., *The Mahdist State in the Sudan, 1881 – 1898: a study of its origins, development and overthrow*, Oxford 1970;

Holubnychy V., *Mao Tse-tung's Materialistic Dialectics*, „China Quarterly”, 1964, nr 19;

Hołówka T., *Kultura logiczna w przykładach*, Warszawa 2005;

Hopkins A. G., *The Victorians and Africa: A Reconsideration of the Occupation of Egypt, 1882*, „The Journal of African History”, 1986, nr 27(2);

Hopper R. J., *The Laurion Mines: A Reconsideration*, „Annual of the British School at Athens”, 1968, nr 63;

Horowitz M. C., *The Diffusion of Military Power: Causes and Consequences for International Politics*, Princeton 2010;

Hough M., *Cities and natural process*. Londyn, Nowy Jork 2004;

Houliéa N., Komorowski J. C., de Michele M., Kasereka M., Ciraba H., *Early detection of eruptive dykes revealed by normalized difference vegetation index (NDVI) on Mount Etna and Mount Nyiragongo*, „Earth and Planetary Science Letters”, 2006, nr 246(3-4);

Howe S., *Empire: A Very Short Introduction*, Oxford 2002;

Hownam-Meek R. S. S., Jantzen U., Johnson H., Layman R. D., McBride K., Visser H., *The Loss of the German Light Cruiser Breslau*, „Warship International”, 2000, nr 37(1);

Howorth H. H., *The Spread of the Slaves. Part III. The Northern Serbs or Sorabians and the Obodriti*, „The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland”, 1880, nr 9;

Howorth J., *Discourse, ideas, and epistemic communities in European security and defence policy*, „West European Politics”, 2004, nr 27(2);

Hoyos D., *The Carthaginians*, Londyn, Nowy Jork 2010;

Hsu C., *Beyond Civil Society: An Organizational Perspective on State–NGO Relations in the People's Republic of China*, „Journal of Civil Society”, 2010, nr 6(3);

Hsu J. Y. J., Hildebrandt T., Hasmath R., „Going Out” or Staying In? *The Expansion of Chinese NGOs in Africa*, „Development Policy Review”, 2016, nr 34(3);

Hudson M. O., *The Succession of the International Court of Justice to the Permanent Court of International Justice*, „The American Journal of International Law. American Society of International Law”, 1957, nr 51(3);

Hudson P., *The Industrial Revolution*, Nowy Jork 1992;

Hufbauer G. C., Schott J. J., Elliott K. A., Oegg B., *Economic Sanctions Reconsidered*, Waszyngton 2007;

Hughes N. C., *A trade war with China?*, „Foreign Affairs”, 2005, nr 84(4);

Hughes R., *The Fatal Shores. The Epic of Australia's Founding*, Nowy Jork, Toronto 1986;

Hummel S., Arthur W., *Eminent Chinese of the Ch'ing period: 1644–1912, Volume 2*, Waszyngton 1943;

Humphries M., *North American oil sands: history of development, prospects for the future*, „Congressional Research Service”, Waszyngton 2008;

Hunter E., Pernik P., *The challenges of hybrid warfare*, Tallin 2015;

Hunter F., *Beyond the Edge of Empire: Caledonians, Picts and Romans*, Rosemarkie 2007;

Huntington S. P., *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej* (tłum. B. Pietrzyk), Kraków 2007;

Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (tłum. H. Jankowska), Warszawa 2005;

Hurd I., *After Anarchy: Legitimacy and Power in the United Nations Security Council*, Princeton 2007;

Hurst R., Tidwell T., Hawkins D., *Down the Rathole? Public Support for US Foreign Aid*, „International Studies Quarterly”, 2017, nr 61(2);

Hyde-Price A., „Normative” power Europe: a realist critique, „Journal of European Public Policy”, 2006, nr 13(2);

Hymans J. E. C., Ronan Tse-min Fu, *The diffusion of international norms of banknote iconography: A case study of the New Taiwan Dollar*, „Political Geography”, 2017, nr 57;

I. Chmielewska, *Transfery z tytułu pracy Polaków za granicą w świetle badań Narodowego Banku Polskiego*, „Materiały i studia”, 2015, nr 314;

Ibrahim A., *US Aid to Pakistan. US Taxpayers have funded Pakistani corruption*, Cambridge 2009;

Ibrahim Warde, *The price of fear. The truth behind the financial war on terror*, Berkeley, Los Angeles 2007;

Ideals of the samurai. Writings of Japanese warriors (tłum. W. S. Wilson), red. G. N. Lee, Valencia 1982;

Ihnatowicz I., Landau Z., Mączak A., Zientara B., *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939*, Warszawa 1988;

Ikenberry G. J., *The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?*, „Foreign Affairs”, 2008, nr 87(1);

Ineson S., Scaife A. A., Knight J. R., Manners J. C., Dunstone N. J., Gray L. J., Haigh J. D., *Solar forcing of winter climate variability in the Northern Hemisphere*, „Nature Geoscience”, 2011, nr 4;

Instytucjonalizacja współpracy wielostronnej w Europie, red. S. Parzymies, R. Zięba, Warszawa 2004;

International regimes, red. S. D. Krasner, London 1983;

Intifada. The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation, red. Z. Lockman, J. Beinim, Waszyngton 1989;

Israel J. I., *Conflicts of Empires. Spain, the Low Countries and the struggle for world supremacy 1585–1713*, Londyn, Rio Grande 1997;

Italo Colantone, Piero Stanig, *Global competition and Brexit*, „American Political Science Review”, 2018, nr 112(2);

J. Flawiusz, *Dzieje wojny żydowskiej przeciwko Rzymianom* (tłum. A. Niemojewski), Sandomierz 2008;

Jabłońska M. M., *Hydraty metanu źródłem zanieczyszczenia atmosfery i środowiska*, „Nafta-Gaz”, 2010, nr 66(3);

Jabri V., *War and the transformation of global politics*, Londyn 2007;

Jacynowska M., Musiał D., Stępień M., *Historia Starożytna*, Warszawa 2008;

Jakóbowski J., *Dryf chińskich reform. Polityka gospodarcza pierwszej kadencji Xi Jinpinga*, Warszawa 2017;

Jakubowski J., Sztencel R., *Wstęp do teorii prawdopodobieństwa*, Warszawa 2004;

Jalil Roshandel, *Regional politics and proxy groups: Iran, Hamas and Hezbollah* [w:] *Security issues in the Greater Middle East*, red. K. Yambet, Santa Barbara, Denver 2016;

Jamal Ibrahim Haidar, *Sanctions and export deflection: evidence from Iran*, „Economic Policy”, 2017, nr 32(90);

Jamasnie C., *Scepticism grows over North Korea's massive rare earth discovery*, „Mining.com”, 2015, 27 marca, URL: <http://www.mining.com/scepticism-grows-north-koreas-massive-rare-earth-discovery/>;

James B. G., *Hitler's Gulf War; The Fight for Iraq 1941*, Barnsley 2009;

James H., *The Creation and Destruction of Value: The Globalization Cycle*, Cambridge 2009;

Janik P., *Rola koczowników Wielkiego Stepu w transferze idei pomiędzy Europą a Dalekim Wschodem*, „Studia Azjatyckie”, 2015, nr 1(1);

Jankiewicz S., Lange J., *Dialog społeczny jako istotny element społecznej odpowiedzialności biznesu na przykładzie Volkswagen Poznań Sp. z o.o.*, „Marketing i Rynek”, 2017, nr 11;

Jasienica P., *Polska Piastów*, Warszawa 2007;

Jasienica P., *Rzeczpospolita Obojga Narodów. Tom 1. Srebrny wiek*, Warszawa 2007;

Jasienica P., *Rzeczpospolita Obojga Narodów. Tom 2. Calemitatis Regnum*, Warszawa 2007;

Jasienica P., *Rzeczpospolita Obojga Narodów. Tom 3: Dzieje Agonii*, Warszawa 2007;

Jaźborowska I. S., *Utworzenie Kominformu: Kominform jako narzędzie manipulacji Stalina w Polsce*, „Dzieje Najnowsze” 1999, nr 31(2);

Jean C., *Geopolityka*, Wrocław, Warszawa, Kraków 2003;

Jellinek G., *Nauka o państwie*, Warszawa 1921;

Jenkins D. R., *B-1 Lancer: The Most Complicated Warplane Ever Developed*, Nowy Jork 1999;

Jervis R., *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton 1976;

Jervis R., *System Effects*, Princeton 1997;

Joffe J., *The default power: the false prophecy of America's decline*, „Foreign Affairs”, 2009, nr 54;

Joffe J., *The myth of America's decline. Politics, economics and half century Politics, economics and half century of false prophecies*, Nowy Jork, Londyn 2014;

Joffrey-Jones R., *In Spies We Trust: The Story of Western Intelligence*, Oxford 2013;

Johnson A. I., *Cultural Realism. Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton 1995;

Johnson N. P., Mueller J., *Updating the accounts: Global mortality of the 1918–1920 “Spanish” influenza pandemic*, „Bulletin of the History of Medicine”, 2002, nr 76(1);

Johnson P. M., *Guest Editorial: The Comprehensive Economic and Trade Agreement between Canada and the European Union*, „European Foreign Affairs Review”, 2014, nr 19(4);

Johnston J., *The Allure of Machinic Life: Cybernetics, Artificial Life, and the New AI*, Cambridge 2008;

Jones O. B., *Pakistan: Eye of the Storm*, New Haven 2003;

Jones P., Sogut N., *Global Political and Legal Governance: A Critical Overview* [w:] *Globalization and Politics, Vol. 1: Global Political and Legal Governance*, red. P. Jones, N. Sogut, Londyn 2014;

Jones Q., Gilad Ravid, Sheizaf Rafaeli, *Information overload and the message dynamics of online interaction spaces: A theoretical model and empirical exploration*, „Information systems research”, 2004, nr 15(2);

Jones S. E., *Against technology. From the Luddites to Neo-Luddism*, Londyn, Nowy Jork 2013;

Jouanna A., *The Saint Bartholomew's Day massacre: The mysteries of a crime of state* (tłum. J. Bergin), Nowy Jork 2007;

Jureńczyk Ł., *Wojna z talibami i Al-Kaidą. Afganistan w latach 1994–2012*, Toruń 2013;

Kaal J., Carrión Marco Y., Asouti E., Martín Seijo M., Martínez Cortizas A., Costa Casáis M., Criado Boado F., *Long-term deforestation in Northwestern Spain: linking the Holocene fire history to vegetation change and human activities*, „Quaternary Science Reviews”, 2011, nr 30;

Kacprzak M., *Pułapki politycznej poprawności*, Radzymin 2012;

Kaczmarek M., *Problematyka zbrojeń i rozbrojenia [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008;

Kagan D., *The Fall of the Athenian Empire*, Ithaca, Londyn 1987;

Kagan D., *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, Nowy Jork 1981;

Kagan R., *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*, Nowy Jork 2003;

Kagan R., *Potęga i raj: Ameryka i Europa w nowym porządku świata* (tłum. W. Turopolski), Warszawa 2003;

Kagan R., *The return of history and the end of dreams*, Nowy Jork 2008;

Kai-Ingo Voigt, Oana Buliga, Michl K., *Business Model Pioneers. Volume II: How Innovators Successfully Implement New Business Models*, Cham 2017;

Kaldor M., *In defence of new wars*, „Stability”, 2013, nr 2(1);

Kaldor M., *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*, Cambridge, Malden 2006;

Kalim Siddiqui, *Globalisation and Neo-liberal Economic Reforms in India: A Critical Review [w:] Globalization in India: new frontiers and emerging challenges*, red. Swam Kumar Pramanick, Ramanuj Ganguly, New Delhi 2010;

Kaliningrad Oblast 2016: the society, economy and army, red. A. Eberhardt, M. Menkiszak, Warszawa 2016;

Kalyvas S. N., „New” and „old” civil wars. A valid distinction?, „World Politics”, 2001, nr 54(1);

Kamińska K., *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r: studium historycznoprawne*, Toruń 1990;

Kamp K. H., Remkes R. C. N., *Options for NATO nuclear sharing arrangements [w:] Reducing Nuclear Risks in Europe: A Framework for Action*, red. S. Andreasen, I. Williams, Waszyngton 2011;

Kan P. R., *Cyberwar in the Underworld: Anonymous versus Los Zetas in Mexico*, „Yale Journal of International Affairs”, 2013, nr 8;

Kang D., *East Asia before the West: Five Centuries of Trade and Tribute*, Nowy Jork 2010;

Kanishka Jayasuriya, *Breaking the Westphalian Frame: Regulatory State, Fragmentation and Diplomacy*, „Discussion Papers in Diplomacy”, 2004, nr 90;

Kant I., *Do wiecznego pokoju. Projekt filozoficzny* (tłum. M. Żelazny), Toruń 1995;

Kaplan A., Laswell H. D., *Power and Society*, New Haven 1950;

Kaplan M. A., *Systems and process in international politics*, Nowy Jork 1964;

Kaplan R. D., *Asia's Cauldron: The South China Sea and the End of Stable Pacific*, Nowy Jork 2014;

Kaplan R. D., *Monsoon: the Indian Ocean and the Future of American Power*, Nowy Jork 2010;

Karin Geuijen, Paul't Hart, Sebastiaan Princen, Kutsal Yesilkagit, *The New Eurocrats. National civil servants in EU policy-making*, Amsterdam 2008;

Karlsch R., *Atomowa bomba Hitlera. Historia tajnych niemieckich prób z bronią jądrową* (tłum. J. Pasięka), Wrocław 2006;

Karpińska A., *Between knowledge and policy making. Innovation studies in the perspective of constructivist model of epistemology*, „Rocznik Nauk Społecznych”, 2014, nr 6(4);

Kaszuba M., Stempie M., *Autorytarna geopolityka przetrwania reżimu Baszszara al-Asada podczas wojny domowej oraz inwazji Państwa Islamskiego w Syrii*, „Społeczeństwo i Polityka”, 2016, nr 2(47);

Katzenstein P. J., *Rethinking Japanese Security. Internal and External Dimensions*, Nowy Jork 2008;

Katzenstein P. J., *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Nowy Jork 1996;

Kaufhold M., *Interregnum. Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, Darmstadt 2003;

Kaufmann R. K., Dees S., Karadeloglou P., Sánchez M., *Does OPEC matter? An econometric analysis of oil prices*, „The Energy Journal”, 2004, nr 25(4);

Kaushal V., Behera L., *Defence Acquisition: International Best Practices*, Waszyngton 2013;

Kautilya, *Arthashastra* (tłum. R. Shamasastri), Bangalore 1915;

Kavalski E., *The struggle for recognition of normative powers: Normative power Europe and normative power China in context*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2);

Keatinge R. W., Conrad G. W., *Imperialist Expansion in Peruvian Prehistory: Chimú Administration of a Conquered Territory*, „Journal of Field Archeology”, 1983, nr 10(3);

Keck M., Sikkink K., *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International politics*, Londyn 1998;

Kemp A., *The SAS: Savage Wars of Peace: 1947 to the Present*, Londyn 1994;

Kemp B., *Starożytny Egipt: anatomia cywilizacji*, Warszawa 2009;

Kenichi Miyashita, Russell D., *Keiretsu: Inside the hidden Japanese conglomerates*, Nowy Jork 1996;

Kenkyusha's New Japanese-English Dictionary. Tokio 1991;

Kennedy H., *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live in*, Nowy Jork 2008;

Kennedy P. M., *Imperial Cable Communication and Strategy, 1870-1914*, „The English Historical Review”, 1971, nr 86(341);

Kennedy P. M., *Mocarstwa świata: narodziny, rozkwit, upadek. Przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500-2000* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa 1995;

Kent J., *The Neo-colonialism of Decolonisation: Katangan Secession and the Bringing of the Cold War to the Congo*, „The Journal of Imperial and Commonwealth History”, 2017, nr 45(1);

Keohane R. O., *After Hegemony: Cooperation and Disord in World Political Economy*, Princeton 1984;

Keohane R. O., Nye J. S., *Power and Interdependence*, Boston 1977;

Keohane R. O., *Power and Governance in a Partially Globalized World*, Nowy Jork, Londyn 2002;

Keowyn D., *Buddyzm. Bardzo krótkie wprowadzenie*, Warszawa 1997;

Kerr D. M., *Internet and Data Interception Capabilities Developed by the FBI, Statement for the Record, U.S.*

Kersten A., *Historia Powszechna Wiek XVII*, Warszawa 1987;

Kettl D. F., *System under stress. The challenge to 21st century governance*, Londyn 2014;

Kidd D., *Pop culture freaks. Identity, mass media and society*, Nowy Jork 2018;

Kieniewicz S., *Dramat trzeźwych entuzjastów*, Warszawa 1964;

Kieniewicz S., Zahorski A., Zajewski W., *Trzy powstania narodowe: kościuszkowskie, listopadowe i styczniowe*, Warszawa 1994; H. Zieliński, *Rola powstania wielkopolskiego oraz powstań śląskich w walce o zjednoczenie ziem zachodnich z Polską (1918–1921)* [w:] *Droga przez półwiecze: o Polsce lat 1918-1968: referaty z sesji naukowych Polskiej Akademii Nauk i Uniwersytetu Warszawskiego poświęcone 50 rocznicy odzyskania niepodległości*, Warszawa 1969;

Kilcullen D., *The Accidental Guerilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*, Oxford 2009;

Kindleberger Ch. P., *Szaleństwo, panika, krach. Historia kryzysów finansowych*, Warszawa 1999;

King Ch., Menon R., *Prisoners of Caucasus. Russia's invisible civil war*, „Foreign Affairs”, 2010, nr 89(4);

King K., *China's Aid and Soft Power in Africa. The case of education and training*, Woodbridge 2013;

King R., *People on the Move: An Atlas of Migration*, Berkeley, Los Angeles 2010;

Kirk T. A., *Genoa and the Sea: Policy and Power in an Early Modern Maritime Republic, 1559–1684*, Baltimore, Londyn 2005;

Kissinger H., *Dyplomacja* (tłum. I. Zych, G. Woźniak, S. Głabiński), Warszawa 1996.

Kistler J. M., *Animals in the military. From Hannibal's elephants to the dolphins of the US Navy*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2011;\

Klecha-Tylec K., *Wyzwania rozwojowe mikropaństw Południowego Pacyfiku na przykładzie Tuvalu*, „Prace Naukowe / Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach”, 2015;

Kleczkowska A., *Wojna hybrydowa – uwagi z perspektywy prawa międzynarodowego publicznego*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2;

Klimburg A., *Mobilising cyber Power*, „Survival”, 2011, nr 53(1);

Knight L. A., *The Royal Titles Act and India*, „The Historical Journal”, 1968, nr 11(3);

Knorr K., *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*, Nowy Jork 1975;

Kolb, R. W., *The natural gas revolution: at the pivot of the world's energy future*, Upper Saddle River 2014;

Kollmann N., *Collateral Succession in Kievan Rus*, „Harvard Ukrainian Studies”, 1990, nr 14(3/4);

Kołodziejczak R., *Jan Bloch (1836-1902). Szkic do portretu „króla polskich kolei”*, Warszawa 1983;

Komlosy A., *Prospects of decline and hegemonic shifts for the West*, „Journal of World-System Research”, 2016, nr 22(2);

Kompridis N., *Technology's challenge to democracy: what of the human?*, „Parrhesia”, 2009, nr 8;

Kondrakiewicz D., *Działania Stanów Zjednoczonych Ameryki w regionie [w:] Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych*, red. B. Bojarczyk, A. Ziętek, Lublin 2008;

Kondrakiewicz D., *Ewolucja funkcji organizacji pozarządowych w stosunkach międzynarodowych [w:] Niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych*, pod red. A. Pawłowskiej, Wyd. WSPA, Lublin 2010;

Kondrakiewicz D., *Identity in Conditions of Disintegration of Stability Systems [w:] Tożsamość. odmienność, tolerancja, a kultura pokoju*, red. by J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Lublin 1998;

Kondrakiewicz D., *Między porządkiem a chaosem. Fazy nierównowagi systemu międzynarodowego*, Lublin 2015;

Kondrakiewicz D., *Państwo [w:] Międzynarodowe stosunki polityczne* red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Kondrakiewicz D., *Region Ameryki Północnej [w:] Regiony w stosunkach międzynarodowych*, red. I. Topolski, H. Dumala, A. Dumala, Lublin 2009;

Kondrakiewicz D., *Równowaga sił jako czynnik stabilizujący stosunki międzynarodowe [w:] Czynniki stabilizacji i destabilizacji w stosunkach międzynarodowych*, red. I. Stawowy-Kawki, Kraków 2009;

Kondrakiewicz D., *Równowaga sił w późnowestfalskim ładzie międzynarodowym* [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008;

Kondrakiewicz D., *Systemy równowagi sił w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 1999;

Koneczny F., *O wielości cywilizacji*, Kraków 1935;

Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu, red. M. Celewicz, J. Kłoczkowski, M. Pietraś, Lublin 2006;

Konończuk W., *Oligarchowie po Majdanie: stary system na „nowej” Ukrainie*, „Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich imienia Marka Karpią”, 2015, nr 162;

Konsument czy obywatel? Konsumpcjonizm i jego zaprzeczenia, red. A. Jawłowska, Warszawa 2005;

Korotayev A. V., Tsirel S. V., *A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis*, „Structure and Dynamics”, 2010, nr 4(1);

Kosman M., *Zmierzch Perkuna, czyli ostatni poganie nad Bałtykiem*, Warszawa 1981

Kosmin P. J., *The Land of the Elephant Kings: Space, Territory, and Ideology in the Seleucid Empire*, Cambridge 2014;

Koss M., *Resistance, Power and Conceptions of Political Order in Islamist Organizations: Comparing Hezbollah and Hamas*, Londyn 2018;

Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1982;

Kotler Ph., *Marketing. Podręcznik europejski*, Warszawa 2006;

Kouzes J., Posner B., *Leadership Challenge*, San Francisco 2007;

Kowalski L., *Jaruzelski – generał ze skazą: Biografia wojskowa generała armii Wojciecha Jaruzelskiego*, Poznań 2012;

Krahmann, E., *States, citizens and the privatization of security*, Cambridge, Nowy Jork 2010;

Krain M., *J'accusé! Does naming and shaming perpetrators reduce the severity of genocides or politicides?*, „International Studies Quarterly”, 2012, nr 56(3);

Krasner S. D. *Structural Conflict*, Berkeley 1985;

Krauthammer Ch., *The Unipolar Moment*, „Foreign Affairs”, 1990, nr 70(1);

Krauz – Mozer B., *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005;

Krawczyk-Bryłka B., *Empowerment – strategia zarządzania oparta na zaufaniu*, „Zarządzanie i Finanse”, 2012, nr 10(4);

Krebs R. K., Lobasz J. K., *Fixing the Meaning of 9/11: Hegemony, Coercion, and the Road to War in Iraq*, „Security Studies”, 2007, nr 16(3);

Krepinevich A., Watts B., Work R., *Meeting the Anti-Access and Area-Denial Challenge*, Waszyngton 2003;

Krepinevich, A. F., *Seven deadly scenarios. A military futurist explores war in the 21st century*, Nowy Jork 2009;

Kretschmer H., Schmedes H.-J., *Enhancing Transparency in EU Lobbying? How the European Commission's Lack of Courage and Determination Impedes Substantial Progress*, „Internationale Politik und Gesellschaft”, 2010, nr 1;

Krickus R., *The Kaliningrad Question*, Lanham 2002;

Krinstensen H. M., Norris R. S., *Chinese nuclear forces, 2016*, „Bulletin of the Atomic Scientists”, 2016, nr 72(4);

Krinstensen H. M., Norris R. S., *Nonstrategic nuclear weapons, 2012*, „Bulletin of the Atomic Scientists”, 2012, nr 68(5);

Krysicki W., Bartos J., Dyczka W., Królikowska K., Wasilewski M., *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna w zadaniach, część 2. Statystyka matematyczna*, Warszawa 2006;

Kryzys 2008 a pozycja międzynarodowa Zachodu, red. R. Kuźniar, Warszawa 2011;

Kubiak K., *Atak terrorystyczny na Bombaj w listopadzie 2008 roku jako przykład ewolucji*

metod walki współczesnych islamskich organizacji ekstremistycznych, Rocznik bezpieczeństwa międzynarodowego, 2010, nr 4;

Kubiak K., *Operacja „Cactus”*. Indyjska interwencja na Malediwach w 1988 roku, „Kwartalnik Bellona”, 2013, nr 672(1);

Kubin T., *Wzmocniona współpraca w Unii Europejskiej po raz trzeci. Postępujące zróżnicowanie integracji oraz rozwój wzmocnionej współpracy i jej znaczenie dla funkcjonowania UE*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, 2015, nr 9;

Kuczyński M., *Balkański syndrom: konflikty zbrojne w byłej Jugosławii 1991-99 i wojna w Kosowie, udział wielonarodowych sił pokojowych NATO w utrzymaniu pokoju na Bałkanach 1993-2000*, Warszawa 2000;

Kuczyński S. M., *Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim*, Warszawa 1960;

Kudra B., *Suweren, czyli kto jest kim w dyskursie publicznym — z perspektywy konceptualnej*, „Acta Universitatis Lodzianae. Folia Linguistica”, 2017, nr 51(2);

Kuhn A., Heckelei T., *Anthroposphere [w:] Impact of Global Change on the Hydrological Cycle in West and Northwest Africa*, red. P. Speth, M. Christoph, B. Dieckrüger, Heidelberg 2010;

Kuhn T. S., *Struktura rewolucji naukowych* (tłum. H. Ostromecka, J. Nowotniak), Warszawa 2009;

Kuhn T., *Struktura rewolucji naukowych* (tłum. H. Ostromecka), Warszawa 2011.;

Kukiel M., *Wojna 1812*, Poznań 1996;

Kulski W. W., *The Anglo-Polish Agreement of August 25, 1939: Highlight of My Diplomatic Career*, „The Polish Review”, 1976, nr 21(1/2);

Kun-min Zhanga, Zong-guo Wenb, *Review and challenges of policies of environmental protection and sustainable development in China*, „Journal of Environmental Management”, 2008, nr 88(4);

Kupiecki R., *Siła i solidarność. Strategia NATO 1949-1989*, Warszawa 2012;

Kuźniar R., *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Warszawa 2005;

Kuźniar R., *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989 – 2010*, Warszawa 2011;

Kuźlewska E., *Proces ratyfikacji Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy i jego następstwa*, Warszawa 2011;

Kwame Nkrumah, *Neo-Colonialism, The Last Stage of Imperialism*, Londyn 1965;

Kwan Joo, Jang-Chul Kim, Chen-Ching Liu, *Empirical analysis of the impact of 2003 blackout on security values of US utilities and electrical equipment manufacturing firms*, „Institute of Electrical and Electronics Engineering Transactions on Power Systems”, 2007, nr 22(3);

Labandeira C. C., Sepkoski J. J., *Insect Diversity in the Fossil Records*, „Science. New Series”, 1993, nr 261(5119);

Lach G., *Wojny diadochów, 323-281*, Zabrze 2012;

Lachowski Z., *Kontrola zbrojeń konwencjonalnych w Europie [w:] Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku*, red. A. D. Rotfeld, Warszawa 2002;

Lachowski Z., *Nuklearne rozbrojenie i nieprolifracja: geneza, stan i perspektywy*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2012, nr 22(2);

Laird T., *The Story of Tibet: Conversations with the Dalai Lama*, Nowy Jork 2007;

Laitinen H., *Editorials. Reverberations from the Mansfield Amendment*, „Analytical Chemistry”, 1970, nr 42(7);

Lamarck J. B., *Zoological Philosophy*, Londyn 1914;

Lambeth B., *American Carrier Air Power at the Dawn of a New Century*, Santa Monica 2005;

Lang W., *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1979;

Lanver M., *The British in Egypt: Community, Crime and Crises 1882-1922*, Nowy Jork 2012;

Laos N. K., *The metaphysics of world order: a synthesis of philosophy, theology and politics*,

Eugene 2015;

Larin A., *Сколько в России китайских мигрантов?*, „Demoscope Weekly”, 2008, nr 347 – 348;

Larkins J., *From hierarchy to anarchy. Territory and politics before Westphalia*, Nowy Jork 2010;

Laruelle M., *Why No Kazakh Novorossiya? Kazakhstan’s Russian Minority in a Post-Crimea World*, *Problems of Post-Communism*, 2018, nr 65(1);

Lastovkova A., Carder M., Rasmussen H. M., Stoberg L., de Groene G. J., Sauni R., Vevoda J., Vevodova S., Lasfargues G., Svartengren M., Varga M., Colosio C., Pelclova D., *Burnout syndrome as an occupational disease in the European Union: an exploratory study*, „*Industrial Health*”, 2018, nr 56;

Laswell H. D., Kaplan A., *Power and Society*, New Haven, Londyn 1965;

Lebanon: After the cedar revolution, red. Are Knudsen, M. Kerr, Oxford 2013;

Lecheler S., De Vreese C. H., *Framing Serbia: the effects of news framing on public support for EU enlargement*, „*European Political Science Review*”, 2010, nr 2(1);

Lee Teng-hui, *The Road to Democracy: Taiwan’s Pursuit of Identity*, Tokio 1999;

Leinwand A. J., *Z dziejów eksportu propagandy: Komintern w wojnie z Polska w 1920 roku*, „*Kwartalnik Historyczny*”, 2004, nr 111(4);

Lenat D., Guha R. V., *Introduction* [w:] D. Lenat, R. V. Guha, *Building large knowledge-based systems*, Boston 1993;

Lendvai P., *Hungary: between democracy and authoritarianism*. Nowy Jork 2012;

Lenz T., *EU normative power and regionalism: ideational diffusion and its limits*, „*Cooperation and Conflict*”, 2013, nr 48(2);

Levering Lewis D., *The Race to Fashoda: European Colonialism and African Resistance in the Scramble for Africa*, Nowy Jork 1987;

Levinson M., *The Box: How the Shipping Container Made the World Smaller and the World Economy Bigger*, Princeton 2006;

Levinson N. S., *Magellan and the First Voyage Around the World*, Nowy Jork 2001;

Levitt M., *Hamas: Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad*, New Haven, Londyn 2007;

Levy B., *Konkwistador – Hernan Cortes, Montezuma i ostatnie dni Azteków*, Poznań 2010;

Levy D. L., Aseem Prakash, *Bargains old and new: Multinational corporations in global governance*, „*Business and Politics*”, 2003, nr 5(2);

Lewis A. M., Ward D., Cyra L., Naouma Kourti, *European Reference Network for Critical Infrastructure Protection*, „*International Journal of Critical Infrastructure Protection*”, 2013, nr 6(1);

Lewis A. R., *Knights and samurai: Feudalism in northern France and Japan*, Londyn 1974;

Lewis I. M., *Understanding Somalia and Somaliland: culture, history and society*, Londyn 2008;

Lewis M. E., *Warring states political history* [w:] *The Cambridge history of ancient China: from the origins of civilization to 221 BC*, red. M. Loewe, E. L. Shaughnessy, Cambridge 1999;

Lewis N., *Judiciary Routines in Roman Egypt*, „*The Bulletin of the American Society of Papyrologists*”, 2000, nr 37(1);

Lewis T., *Divided Highways: Building the Interstate Highways, Transforming American Life*, New York 1997;

Li Xueqin, *The Xia-Shang-Zhou Chronology Project: Methodology and Results*, „*Journal of East Asian Archaeology*”, 2002, nr 4(1);

Lichy K., *How to do politics with words: oratory, ceremonial and procedure in the Sejm and the Reichstag (c. 1500–1570)*, „*Parliaments, Estates and Representation*”, 2009, nr 29(1);

Lidell Hart B. H., *Strategia. Działania pośrednie*, Warszawa 1959;

Lieberthal K., *The American pivot to Asia*, „Foreign Policy”, 2011, nr 21;

Lim Kheng Swe, Ju Hailong, Li Mingjiang, *China's Revisionist Aspirations in Southeast Asia and the Curse of the South China Sea Disputes*, „China: an international journal”, 2017, nr 15(1);

Linderski J., *Mommsen and Syme: law and Power in the principate of Augustus* [w:] *Between Republic and Empire. Interpretations of Augustus and his principate*, K. A. Raaflaub, M. Toher, Berkeley, Los Angeles, Londyn 1990;

Lindgreen A., Swaen V., *Corporate social responsibility*, „International Journal of Management Reviews”, 2009, nr 12(1);

Linz J. J., Stepan A., *Problems of democratic transition and consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europes*, Baltimore 1996;

Liora Sion, „*Too sweet and innocent for war*”? *Dutch peacekeepers and the use of violence*, „Armed Forces and Society”, 2006, 32(3);

Liotta P. H., Miskel J. F., *The real population bomb: megacities, global security and the map of the future*, Waszyngton D.C. 2012;

Lissowski G., *Informacja* [w:] *Wielka Encyklopedia PWN. Tom 12*, red. J. Wojnowski, Warszawa 2002;

Loadenthal M., „*Eco-Terrorism*”: *An Incident-Driven History of Attack (1973–2010)*, „Journal for the Study of Radicalism”, 2017, nr 11(2);

Lobell S. E., *The Challenge of Hegemony: Grand Strategy, Trade, and Domestic Politics*, Ann Arbor 2009;

Loescher G., Betts A., Milner J., *UNHCR: The Politics and Practice of Refugee Protection into the Twenty-First Century*, Londyn, Nowy Jork 2008;

Loft L. K., *Design Refinement, 1939-45: Examples of World War II Aircraft* [w:] L. K. Loft, *Quest for Performance. The Evolution of Modern Aircraft*, Waszyngton 1985;

Long A., *The Anbar Awakening*, „Survival”, 2008, nr 50(2);

Longair M. S., *The Cosmic Century: A History of Astrophysics and Cosmology*, Cambridge 2006;

Lopez G. A., Cortright D., *Containing Iraq: Sanctions Worked*, „Foreign Affairs”, 2004, nr 83(4);

Lorenz W., *Baltic Air Policing: A Mission in the Interest of the Whole Alliance*, „Bulletin PISM”, 2012, nr 88(421);

Love K., *Suez: The Twice-Fought War*, Nowy Jork 1969;

Lucas A. A., *Revisiting Farm Hall*, „Europhysics News”, 2007, nr 38(4);

Ludeman K., Erlandson E., *Alpha male syndrome*, Boston 2006;

Ludwikowski R. R., *Murzyński radykalizm w USA: Czarni Muzułmani Czarna Władza, Czarne Pantery*, Warszawa 1976;

Lukes S., *Power: A Radical View*, Londyn 2005;

Lynn J. A., *The Wars of Louis XIV: 1667–1714*, Londyn, Nowy Jork 1999;

Lyubashenko I., *Samozwańcze republiki w ukraińskim Donbasie: udawane quasi-państwa*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2017, nr 44(1);

Ławniczak K., *Między demokracją a efektywnością. Trzy spojrzenia na deficyt legitymizacji Unii Europejskiej*, „e-Politikon”, 2012, nr 3;

Łepkowski T., *Historia Meksyku*, Warszawa 1986;

Łoś-Nowak T., *Organizacje międzynarodowe – geneza – istota – ewolucja* [w:] *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota – mechanizmy działania – zasięg*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2009;

Łukasiewicz P., *Republika Chińska na Tajwanie – pytanie o status prawnomiędzynarodowy*, „Gdańskie studia Azji Wschodniej”, 2016, nr 10;

Łykowski B., *O naturalnych i antropogenicznych zmianach klimatu*, „Przegląd Naukowy”, 2007, nr 1(35);

Mabon S., *Saudi Arabia and Iran. Power and rivalry in the Middle East*, Londyn, Nowy Jork 2016;

Mabry L. A., *Multinational corporations and US technology policy: Rethinking the concept of corporate nationality*, „Georgetown Law Journal”, 1999, nr 87(3);

Machiavelli N., *Książę: Cel uświęca środki* (tłum. Z. Płoski), Gliwice 2010;

Maciejewski M., Sadowski M., *Powszechna historia gospodarcza: od XV do XX wieku*, Wrocław 2007;

MacIsaac D., *Voices from the Central Blue: the air power theorists [w:] Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age*, red. P. Paret, G. A. Craig, F. Gilbert, Oxford 1986;

Mackay Ch., *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*, Petersfield 2003;

Mackinder H. J., *Democratic ideals and reality. A study in the politics of reconstruction*, Waszyngton D.C. 1996;

Mackinder H. J., *Geograficzna oś historii* (tłum. R. Potocki, M. Radoszko, M. Szymuś), Częstochowa 2009;

MacMullen R., *How Big was the Roman Army?*, „Klio”, 1980, nr 62;

Madej M., *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007;

Magierowski M., *Zmęczona. Rzecz o kryzysie Europy Zachodniej*, Kraków 2013;

Mahan A. T., *Wpływ potęgi morskiej na historię. 1660 – 1783*, Oświęcim 2013;

Mahnken T. G., *Strategic Theory [w:] Strategy in the Contemporary World. An Introduction to Strategic Studies*, red. J. Baylis, J. J. Wirtz, C. S. Gray, E. Cohen, Oxford 2007;

Malendowski W., Mojsiewicz Cz., *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2004;

Malik Mufti, *Sovereign creations: pan-Arabism and political order in Syria and Iraq*, Nowy Jork 1996;

Maltby W. S., *The Origins of a Global Strategy: England from 1558 to 1713 [w:] The Making of Strategy: Rulers, States and War*, red. W. Murray, M. Knox, A. Berstein, Cambridge 1994;

Mandaville P., *Transnational Muslim Politics. Remaining the umma*, Londyn, Nowy Jork 2002;

Maninger S., *Soldiers of Misfortune – Is the Demise of National Armies a Core Contributing Factor in the Rise of Private Security Companies? [w:] Private Security and Military Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects*, red. G. Kümmel, T. Jäger, Wiesbaden 2007;

Maniszewska K., *Pionierzy terroryzmu europejskiego: Frakcja Czerwonej Armii*, Kraków 2014;

Mann Ch. C., *1493: Uncovering the New World Columbus Created*, Nowy Jork 2012;

Mann M., *Power in the 21st century. Conversation with John A. Hall*, Cambridge, Molden 2011;

Mann T., *Czarodziejska góra*, Warszawa, 2008;

Manners I., *Normative power Europe reconsidered: beyond the crossroads*, „Journal of European Public Policy”, 2006, nr 13(2);

Manners I., *Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?*, „Journal of Common Market Studies”, 2002, nr 40(2);

Manoj Srivastava, *An evaluation of SAARC in the regional development of South Asia*, „Scholedge International Journal of Multidisciplinary and Allied Studies”, 2015, nr 2(9);

Manteuffel T., *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 1990;

Mantle J., *Fifty years of greed, treachery and skulduggery in the global marketplace*, Nowy Jork 1995;

Mao Tse-tung, *On Guerrilla Warfare*, Champaign 2000;

Marchal R., *Warlordism and terrorism: how to obscure an already confusing crisis? The case of Somalia*, „International Affairs”, 2007, nr 83(6);

Marchiori C., Dietz S., Tavoni A., *Domestic politics and the formation of international environmental agreements*, „Journal of Environmental Economics and Management”, 2017, nr 81;

Marczewska-Rytko M., *Populizm – teoria i praktyka polityczna*, Lublin 1995;

Mardi Dungey, Faisal Khan, Mala Raghavan, *International trade and the transmission of shocks: The case of ASEAN-4 and NIE-4 economies*, „Economic Modelling”, 2018, nr 72;

Marichal C., *The Spanish-American silver peso: export commodity and global money of the Ancien Regime, 1550 – 1800 [w:] From silver to cocaine. Latin American commodity chains and the building of the world economy, 1500 – 2000*, red. S. Topik, C. Marichal, Z. Frank, Durham, Londyn 2006;

Marley D., *Wars of the Americas: a chronology of armed conflict in the New World, 1492 to the present. Tom I*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2008;

Maroya A., *Rethinking the Nation-State from the Frontier*, „Millennium: Journal of International Studies”, 2003, nr 32(2);

Marsh S., Baylis J., *The Anglo-American „Special Relationship”: The Lazarus of International Relations*, „Diplomacy and Statecraft”, 2006, nr 17(1);

Martin J., Siehl C., *Organizational culture and counterculture: An uneasy symbiosis*, „Organizational dynamics”, 1983, nr 12(2);

Martin S., *The Knights Templar: The History and Myths of the Legendary Military Order*, Nowy Jork 2004;

Martins B. O., Ziegler M., *Counter-Radicalization as Counter-Terrorism: The European Union Case [w:] Expressions of Radicalization. Global Politics, Processes and Practices*, red. K. Steiner, A. Önnersfors, Cham 2018;

Martua Eliakim Tambunan, Hermanto Siregar, Adler Haymans Manurung, Dominicus Savio Priyarsono, *Related Party Transactions and Firm Value in the Business Groups in the Indonesia Stock Exchange*, „Journal of Applied Finance and Banking”, 2017, nr 7(3);

Marx B., Stoker T., Suri T., *The Economics of Slums in the Developing World*, „Journal of Economic Perspectives”, 2013, nr 27(4);

Marx K., *Critique of Hegel's Philosophy of Right* (tłum. A. Jolin, J. O'Malley), Cambridge 1970;

Maryjane Osa, *Networks in Opposition: Linking Organizations Through Activists in the Polish People Republic [w:] Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*, red. M. Diani, D. McAdam, Oxford 2003;

Marzec I., *Empowerment pracowniczy w dążeniu do doskonalenia organizacji*, Warszawa 2007;

Marzęda K., *Zarządzanie wielopoziomowe jako mechanizm funkcjonowania późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego [w:] Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. K. Marzęda, M. Pietraś, Lublin 2008;

Masao Satake, *Trade conflicts between Japan and the United States over market access: the case of automobiles and automotive parts*, „Pacific Economic Papers”, 2000, nr 310;

Maslov A., *Motivation and Personality*, Nowy Jork 1954;

Mason E. S., Mahn Je Kim, Perkins D. H., Kwang Suk Kim, Cole D. C., Jones L., Il Sakong, Snodgrass D. R., McGinn N. F., *Studies in the modernization of the Republic of Korea: 1945 - 1975. The economic and social modernization of the Republic of Korea*, Cambridge, Londyn 1980;

Mason G., Pyle D. M., Oppenheimer C., *The size and frequency of the largest explosive eruptions on Earth*, „Bull Vulcanol”, 2004, nr 66;

Matthews D., Žikovská P., *The Rise and Fall of the Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA): Lessons for the European Union*, „International Review of Intellectual Property and Competition Law”, 2013, nr 44(6);

Mattingly G., *The Invincible Armada and Elizabethan England*, Nowy Jork 1963;

Matyszak Ph., *The Sons of Caesar: Imperial Rome's First Dynasty*, Londyn 2006;

Mawdsley E., *The Russian Civil War*, Nowy Jork 2007;

Mayr E., *Evolution and the Diversity of Life: Selected Essays*, Cambridge 1997;

Mazur Z., *Niemcy – początki sporu o winę za I wojnę światową [w:] Polityki pamięci i dyskursy pamięci w 100-lecie wybuchu I wojny światowej*, red. J. Dobrowolskiej-Polak, Poznań 2014

McAllister W. B., *Drug Diplomacy in the Twentieth Century: An International History*, Londyn, Nowy Jork 2000;

McCallum M. L., *Vertebrate biodiversity losses point to sixth mass extinction*, „Biodiversity and Conservation”, 2015, nr 24(10);

McCorduck P., *Machines who think: a personal inquiry into history and prospectsof Artificial Intelligence*, Natick 2004;

McCormick J., *The European Superpower*, Londyn 2006;

McDermott J., *Militarisation of the Drug War in Latin America: A Policy Cycle Set to Continue? [w:] Militarised Responses to Transnational Organised Crime*, red. Tuesday Reitano, Sasha Jespersen, Lucia Bird Ruiz-Benitez de Lugo, Cham 2018;

McFate S., *The modern mercenary. Private armies and what they mean for world order*, Nowy Jork, Oxford 2014;

McGee M. C., *The origins of „liberty”: A feminization of power*, „Communication monographs”, 1980, nr 47(1);

McGrew A., Held D., *Governing globalization: Power, authority and global governance*, Oxford, Cambridge, Malden 2002;

McIntosh J., *The ancient Indus Valley: new perspectives*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2008;

McKee J. K., Sciulli P. W., Fooce C. D., Waite T. A., *Forecasting global biodiversity threats associated with human population growth*, „Biological Conservation”, 2003, nr 115(1);

McLynn F., *Genghis Khan: His Conquests, His Empire, His Legacy*, Boston 2015;

McNeill W. H., *Plagues and People*, Nowy Jork 1976;

McNichol T., *AC/DC: the savage tale of the first standards war*, Nowy Jork 2006;

McSweeney B., *Identity and security: Buzan and the Copenhagen school*, „Review of International Studies”, 1996, nr 22(1);

Mead W. R., *Power, Terror, Peace and War. America's Grand Strategy in a World of Risk*, Nowy Jork 2004;

Meadows A. R., *Administration of the Achaemenid Empire [w:] Forgotten Empire. World of Ancient Persia*, red. J. Curtis, N. Tallis, Berkeley, Los Angeles 2005;

Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J., Behrens III W. W., *Granice Wzrostu* (tłum. W. Rączkowska, K. Secomski), Warszawa 1973;

Mearsheimer J. J., *The Tragedy of Great Power Politics*, Nowy Jork 2001;

Mearsheimer J. J., Walt S. M., *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, Nowy Jork 2007;

Medvedev Z. A., *The Legacy of Chernobyl*, Nowy Jork 1990;

Meisler S., *United Nations: The First Fifty Years*, Nowy Jork 1995;

Melott A. L., Thomas B. C., *Late Ordovician geographic patterns of extinction compared with simulations of astrophysical ionizing radiation damage*, „Paleobiology”, 2009, nr 35;

Menkes J., *Jedność nauki versus wielość nauk [w:] Wielo- i interdyscyplinarność nauki o stosunkach międzynarodowych*, red. A. Gałganek, E. Haliżak, M. Pietraś, Warszawa 2012;

Menzel P., D'Aluisio F., *Robo sapiens: evolution of a new species*. Cambridge 2000;

Mercea D., Funk A., *The social media overture of the pan-European Stop-ACTA protest: An empirical examination of participatory coordination in connective action*, „Convergence”, 2016, nr 22(3);

Merton R. K., *Social theory and social structure*, Glencoe 1957;

Meyer G. J., *The Borgias. The hidden history*, Nowy Jork 2014;

Meyer S. E., *Carcass dead policies: the irrelevance of NATO*, „Parameters”, 2003, nr 33(4);

Meyer-Ohlendorf N., Knigge M., *A United Nations Environment Organization [w:] Global Environmental Governance: Perspectives on the Current Debate*, red. L. Swart, E. Perry, Nowy Jork 2007;

Michałowski R., *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 2009;

Michie R. C., *The London Stock Exchange: A History*, Oxford 1999;

Mickiewicz P., Kubiak, K., *From Total War to War Against Terrorism*, Wrocław 2007;

Middle East Authoritarianisms: Governance, Contestation, and Regime Resilience in Syria and Iran, red. S. Heydemann, R. Leenders, Stanford 2013;

Międzynarodowe Stosunki Polityczne, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz, red. R. Wieruszewski, Warszawa 2012;

Mika Hayashi, *Suspension of Certain Obligations of the CFE Treaty by NATO Allies: Examination of the Response to the 2007 Unilateral Treaty Suspension by Russia*, „Journal of Conflict and Security Law”, 2013, nr 18(1);

Mika Raento, Antti Oulasvirta, N. Eagle, *Smartphones: An emerging tool for social scientists*, „Sociological methods and research”, 2009, nr 37(3);

Mikaberidze A., *The Battle of Borodini, Napoleon Against Kutuzov*, Barnsley 2007;

Mill J. S., *Of the Infirmities and Dangers to which Representative Government is Liable* [w:] J. S. Mill, *Considerations on Representative Government*, Londyn 1864;

Miller E. A., *To Balance or Not to Balance: Alignment Theory and the Commonwealth of Independent States*, Londyn 2017;

Miller M. A., *Rebellion and Reform in Indonesia. Jakarta's Security and Autonomy Policies in Aceh*, Londyn 2008;

Miller N., *Soviet relations with Latin America 1959-1987*, Cambridge 1989;

Milliken J., Krause K., *State Failure, State Collapse, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies*, „Development and Change”, 2002, nr 33(5);

Milton-Edwards B., *The ascendance of political Islam: Hamas and consolidation in the Gaza Strip*, „Third World Quarterly”, 2008, nr 29(8);

Mingst K. A., Karns M. P., *The United Nations in the 21st Century*, Boulder 2012;

Mirazón Lahr M., Rivera F., Power R. K., Mounier A., Copsey B., Crivellaro F., Edung J. E., Maillo Fernandez J. M., Kiarie C., Lawrence J., Leakey A., Mbua E., Miller H., Muigai A., Mukhongo D. M., Van Baelen A., Wood R., Schwenninger J.-L., Grün R., Achyuthan H., Wilshaw A., Foley R. A., *Inter-group violence among early Holocene hunter-gatherers of West Turkana, Kenya*, „Nature”, 2016, nr 529;

Mircea Eliade, *Rites and Symbols of Initiation*, Nowy Jork 1958;

Mironko Ch., *The Effect of RTLM's Rhetoric of Ethnic Hatred in Rural Rwanda* [w:] *The media and the Rwandan genocide*, red. A. Thompson, Londyn, Ann Arbor 2007;

Mitchell J. B., *Twenty Decisive Battles of the World*, Old Saybrook 2004;

Mitchell R. B., *Sources of Transparency: Information Systems in International Regimes*, „International Studies Quarterly”, 1998, nr 42;

Mitka J., *Taksonomia linneuszowska w dobie biologii molekularnej*, „Fragmenta Floristica et Geobotanica. Supplementa”, 2004, nr 6;

Mitnick K. D., Simon W. L., *Sztuka infiltracji, czyli jak włamywać się do sieci komputerowych*, Warszawa 2006;

Moczydłowska J. M., *Empowerment – nowe spojrzenie na aktywowanie potencjału*

ludzkiego organizacji, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie”, 2014, nr 1;

Modelski G., *Long Cycles in World Politics*, Seattle 1987;

Modelski G., Thompson G. W., *Leading sectors and world powers. The coevolution of global economics and politics*, Columbia 1996;

Modelski G., Thompson W. R., *Seapower in Global Politics, 1494–1993*, Londyn 1988;

Moffat A., *The Wall – Rome's greatest frontier*, Edynburg 2008;

Moghadam V. M., *The Semi-Periphery, World Revolution, and the Arab Spring: Reflections on Tunisia*, „Journal of World-Systems Research”, 2017, nr 23(2);

Mohammed Maraqtan, *Dangerous trade routes: on the plundering of caravans in the pre-Islamic Near East*, „Aram Periodicals”, 1996, nr 8(1);

Molloy B., McCoy F., Megarry R., Govantes-Edwards D., Pavlacky M., *Tephra, tsunamis and chronology at Priniatikos Pyrgos [w:] A Cretan Landscape through Time: Priniatikos Pyrgos and Environs*, red. B. Molloy, C. Duckworth, Oxford 2014;

Molnar L. A., Mutel R. L., *Close Approaches of Stars to the Oort Cloud: Algol and Gliese 710*, „Bulletin of the American Astronomical Society”, 1997, nr 29;

Moloney E., *A Secret History of the IRA*, Nowy Jork 2002;

Monarchs, Ministers and Maps: The Emergence of Cartography as a Tool of Government in Early Modern Europe, red. D. Buisseret, Chicago 1992;

Monfasani J., *Byzantine Scholars in Renaissance Italy: Cardinal Bessarion and Other Émigrés: Selected Essays*, Aldershot 1995;

Montgomery D. R., Huang M. Y.-F., Huang A. Y.-L., *Regional soil erosion in response to land use and increased typhoon frequency and intensity, Taiwan*, „Quaternary Research”, 2014, nr 81(1);

Moravec H., *Mind Children: the future of robot and human intelligence*, Cambridge 1988;

Moravec H., *Robot. Mere machine to transcendence mind*, Oxford 1999;

Morawski Ł., *Działania w cyberprzestrzeni jako komponent współczesnej wojny*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2;

Morawski W., *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*, Warszawa 2002;

Morel B., *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine*, Londyn, Nowy Jork 1857;

Morel R., Shishlov I., *Ex-post evaluation of the Kyoto Protocol: Four key lessons for the 2015 Paris Agreement*, „Climate Report”, 2014, nr 44;

Morgan M. J., *The Impact of 9/11 on Politics and War: The Day that Changed Everything?*, Nowy Jork 2009;

Morgenthau H. J., *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Nowy Jork 1948;

Morghentau H. J., *The Concept of Political* (tłum. M. Vidal) red. H. Behr, F. Roesch, Londyn 2012;

Mori J., Mooney W. D., Afnimar; Kurniawan S., Anaya A. I., Widiyantoro S., *The 17 July 2006 Tsunami Earthquake in West Java, Indonesia*, „Seismological Research Letters”, 2007, nr 78(2);

Morris S. J., *Why Vietnam invaded Cambodia: political culture and causes of war*, Chicago 1999;

Morrison K. M., *The Embattled Northeast: The Elusive Ideal of Alliance in Abenaki-Euramerican Relations*, Berkeley, Los Angeles, Londyn 1984;

Morriss P., *Power: A Philosophical Analysis*, Manchester 2002;

Mortimer G., *Wallenstein. The Enigma Of The Thirty Years' War*, Londyn, Nowy Jork 2010;

Moseley M. E., *The Incas and Their Ancestors: The Archaeology of Peru*, Londyn 2001;

Mosher S. M., *Hegemon: Droga Chin do dominacji* (tłum. M. Kowalczyk), Warszawa 2007;

Mote F. W., Fairbank J. K., *The Cambridge History of China*, Cambridge 1998;

Motoko Mekata, *Building partnerships toward a common goal: Experiences of the international campaign to ban landmines* [w:] *The third force: The rise of transnational civil society*, red. A. M. Florini, Tokio, Waszyngton 2000;

Moxnes E., *Overexploitation of renewable resources: The role of misperceptions*, „Journal of Economic Behavior and Organization”, 1998, nr 37;

Możejko B., Szybkowski S., Śliwiński B., *Zawisza Czarny z Garbowa herbu Sulima*, Gdańsk 2003;

Muhlberger S., *Deeds of Arms: Formal Combats in the Late Fourteenth Century*, Highland Village 2005;

Mukhopadhyay S., Farley K. A., Montanari A., *A Short Duration of the Cretaceous-Tertiary Boundary Event: Evidence from Extraterrestrial Helium-3*, „Science”, 2001, nr 291(5510);

Mularczyk J., *Książę legnicki Bolesław II Rogatka na tle sytuacji polityczno-społecznej Śląska* [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej, tom 9*, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 2001;

Mularska-Kucharek M., *Kultura zaufania czy nieufności? O społecznym zaufaniu mieszkańców lokalnych społeczności*, „Wieś i rolnictwo”, 2010, nr 2(147);

Mulligan T. P., *Ship-of-the-Line or Atlantic Raider? Battleship „Bismarck” between Design Limitations and Naval Strategy*, „The Journal of Military History”, 2005, nr 69(4);

Münkler H., *The new wars* (tłum. P. Camiller), Cambridge, Malden 2005;

Munro J. H., *Money, prices, wages, and ‘profit inflation’ in Spain, the Southern Netherlands, and England during the Price Revolution era, ca. 1520 - ca. 1650*, „Historia e Economia Revista Interdisciplinar”, 2008, nr 4(1);

Murdoch S., Zickermann K., Marks A., *The Battle of Wittstock 1636: Conflicting Reports on a Swedish Victory in Germany*, „Northern Studies”, 2012, nr 43;

Murithi T., *The African Union: Pan-Africanism, Peacebuilding and Development*, Londyn 2017;

Murphy C. N., *The United Nations Development Programme. A better way?*, Cambridge 2006;

Murphy G., *Hemispheric imaginings. The Monroe doctrine and narratives of US empire*, Durham, Londyn 2005;

Murray W., Millett A. R., *A War to be Won*, Cambridge 2000;

Murray W., Woods K., *The Iran-Iraq War: A Military and Strategic History*, Nowy Jork 2014;

Muszyńska J., *Rola biskupów krakowskich w rozwoju górnictwa i hutnictwa* [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, red. A. Kaźmierczyka, A. K. Link-Lenczewski, M. Markiewicz, K. Matwijowski, Kraków 2004;

Myers S. L., *The new czar. The rise and reign of Vladimir Putin*, Nowy Jork 2015;

Nadolska A., *Komisja nadzoru finansowego w nowej instytucjonalnej architekturze europejskiego nadzoru finansowego*, Warszawa 2014;

Nadolski A., *Grunwald 1410*, Łódź 1993;

Nagielski M., *Rywalizacja Rzeczypospolitej z Państwem Moskiewskim o dominację w Europie Środkowo-Wschodniej w XVI–XVII wieku*, „Sensus Historiae”, 2013, nr 11(2);

Nahon K., Hemsley J., Walker S., Muzammil Hussain, *Fifteen Minutes of Fame: The Power of Blogs in the Lifecycle of Viral Political Information*, „Policy and Internet”, 2011, nr 3(1);

Naim M., *The End of Power. From Boardrooms to Battlefield and Churches to States. Why Being in Charge isn't What It Used to Be*, Nowy Jork 2013;

Naisbitt J., *Megatrends 2000. Ten New Directions for the 1990s, Megatrends Asia. Eight Asian Megatrends That Are Reshaping Our World*, Nowy Jork 1997;

Naisbitt J., *Megatrends. Ten New Directions Transforming Our Lives*, Nowy Jork 1984;

Naisbitt J., Naisbitt D., *China's Megatrends: The 8 Pillars Of A New Society*, Nowy Jork

2010;

Nakoneczna J., *Państwo w procesach globalizacji* [w:] *Stosunki międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, red. E. Halizaka, R. Kuźniara, G. Michałowskiej, S. Parzymiesa, S. Symonidesa, R. Zięby, Warszawa 2006;

National Statistics: Focus on People and Migration, red. R. Chappell, Londyn 2005;

NATO Strategic Communications Centre of Excellence: Social Media as a Tool of Hybrid Warfare, red. A. Reynolds, Ryga 2016;

NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa, red. J. Olchowski, M. Pietraś, Lublin 2011

NATO's European Allies. Military Capability and Political Will, red. J. H. Matlary, M. Peterson, Londyn 2013;

Natorska-Michrowska A., *Koncepcja procesów globalnego zarządzania* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Nay O., *Fragile and Failed States: Critical Perspectives on Conceptual Hybrids*, „International Political Science Review”, 2013, nr 34(3);

Ndayitwayeko W. M., Odhiambo M. O., Korir M., Nyangweso P. M., Chepng'eno W., *Comparative advantage of the Eastern and Central Africa in the coffee export sector: the case of Burundi*, „African Crop Science Journal”, 2014, nr 22(4);

Nefiodow L., Nefiodow S., *The sixth Kondratieff. The new long wave in the global economy* (tłum. E. O'Meara), Sankt Austin 2014;

Neillands R., *The Battle of Normandy, 1944*, Londyn 2002;

Neimark B. D., *Biofuel imaginaries: The emerging politics surrounding „inclusive” private sector development in Madagascar*, „Journal of Rural Studies”, 2016, nr 45;

Neorealism and Its Critics, red. R. O. Keohane, Nowy Jork 1986;

Neulen H. W., *In the Skies of Europe*, Ramsbury, Marlborough 2000;

Neumann B., *Uses of the other: „the east” in European identity formation*, Mineapolis 1999;

Neumann I. B., *Uses of the Other. „The East” in European Identity Formation*, Minneapolis 1999;

Neumann J., *Great historical events that were significantly affected by the weather: the Mongol invasions of Japan*, „Bulletin American Meteorological Society”, 1975, nr 56(11);

Neven M., Devos I., *Breaking stereotypes. Historical demography in Belgium since 1981 (19th and early 20th centuries)*, „Revue belge d'histoire contemporaine”, 2001, nr 31(3–4);

Newhall Ch. G., Self S., *The Volcanic Explosivity Index (VEI): An Estimate of Explosive Magnitude for Historical Volcanism*, „Journal of geophysical research”, 1982, nr 87(C2);

Ngozi Caleb Kamalu, *From Revolution and Isolation to Cooperation: U.S.-Cuba Relations in the Context of the 1996 Cuban Liberty and Democratic Solidarity Act*, „Journal of Global Initiatives”, 2017, nr 11(2);

Nguyen Vu Tung, *Vietnam's Membership of ASEAN: A Constructivist Interpretation*, „Contemporary Southeast Asia”, 2007, nr 29(3);

Nicholas D. M., *Town and Countryside: Social and Economic Tensions in Fourteenth-Century Flanders*, „Comparative Studies in Society and History” 1968, nr 10(4);

Nichols K. D., *The Road to Trinity: A Personal Account of How America's Nuclear Policies Were Made*, Nowy Jork 1987;

Nicholson B., *Handbook of Middle American Indians*, Austin 1971;

Nilüfer Göle, *Turkey Is Undergoing A Radical Shift, From Pluralism To Islamic Populism*, „New Perspectives Quarterly”, 2017, nr 34(4);

Nitzke A., Ślufińska M., *Wpływ ośrodków eksperckich na kształtowanie polityki bezpieczeństwa w Polsce*, „Przegląd politologiczny”, 2015, nr 2;

Nizioł-Celewicz M., *Terroryzm* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś,

Lublin 2007;

No more states? Globalization, National Self-Determination and Terrorism, red. R. N. Rosencrance, A. A. Stein, Nowy Jork 2006;

Noehrenberg E. H., *Multilateral export controls and international regime theory: the effectiveness of COCOM*, Berlin 1995;

Nordau M., *Entartung*, Budapeszt 1892;

Norem J. K., *Defensive pessimism, optimism, and pessimism [w:] Optimism & pessimism: Implication for theory, research, and practice*, red. E. Chang, Waszyngton 2001;

Norman E. H., *Japan's emergence as a modern state. Political and economic problems of the Meiji period*, Vancouver, Toronto 2000;

Norris D. F., *Building the virtual state... or not? A critical appraisal*, „Social Science Computer Review”, 2003, nr 21(4);

Norris R. S., Kristensen H. M., *Nuclear notebook: U. S. and Soviet/Russian intercontinental ballistic missiles, 1959 – 2008*, „Bulletin of the atomic scientists”, 2009, nr 65(1);

Northedge F. S., *The League of Nations: Its Life and Times, 1920–1946*, Nowy Jork 1986;

Nossal K., *Lonely Superpower or Unapologetic Hyperpower? Analyzing American Power in the Post-Cold War Era*, Hamilton 1999;

Nowaczyk B., *Kartagina 149–146 p.n.e.*, Warszawa 2008;

Nowak T., *W sprawie najazdu litewskiego na ziemię łęczycką w 1350 roku*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica”, 1983, nr 14;

Nugent P., *Africa since Independence: A Comparative History*, Nowy Jork 2004;

Nurit Kliot, Yoel Mansfield, *The political landscape of partition: The case of Cyprus*, „Political geography”, 1997, nr 16(6);

Nye J. S., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Nowy Jork 1991;

Nye J. S., *Cyber Power*, Cambridge 2010;

Nye J. S., *Presidential Leadership and the Creation of the American Era*, Princeton 2013;

Nye J. S., *Przyszłość siły* (tłum. B. Działoszyński), Warszawa 2012;

Nye J. S., *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Warszawa 2007;

Nye J. S., *The Powers to Lead*, Oxford 2008;

Nye J. V. C., *War, Wine, and Taxes: The Political Economy of Anglo-French Trade 1689-1900*, Princeton 2007;

Nye, J. S., *The Future of Power*, Nowy Jork 2011;

O'Brennan J., „On the Slow Train to Nowhere?” *The European Union*, „Enlargement Fatigue” and the Western Balkans, *European Foreign Affairs Review*, 2014, nr 19(2);

O'Brien B., *The long war: the IRA and Sinn Féin*, Nowy Jork 1999;

O'Neill T., *Korea, 50 lat niebezpiecznego podziału*, „National Geographic Polska” 2003, nr 7(46);

O'Rourke K. H., *The worldwide economic impact of the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1793–1815*, „Journal of Global History”, 2006, nr 1;

Oblawa Augustowska — lipiec 1945 r. Wybór źródeł, red. J. J. Milewski, A. Pyżewska, Białystok 2010;

Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych, red. B. Bojarczyk, Lublin 2011;

Od trzeciego sektora do przedsiębiorczości społecznej – wyniki badań sektora ekonomii społecznej w Polsce, red. J. Dąbrowska, Warszawa 2008;

Ogilvie S., Miller S., *Refuge Denied: The St. Louis Passengers and the Holocaust*, Madison 2006;

Ogilvie-White T., *International Responses to Iranian Nuclear Defiance: The Non-Aligned Movement and the Issue of Non-Compliance*, „The European Journal of International Law”, 2007, nr 18(3);

Oguzhan Dincer, Johnston M., *Political Culture and Corruption Issues in State Politics: A New Measure of Corruption Issues and a Test of Relationships to Political Culture*, „Publius: The Journal of Federalism”, 2017, nr 47(1);

Oketch J. S., T. Polzer T., *Conflict and Coffee in Burundi [w:] Scarcity and Surfeit: The Ecology of Africa's Conflicts*, red. J. Lind, K. Sturman, Ann Arbor 2002;

Olivier N., *Fragile and Failed States: Critical Perspectives on Conceptual Hybrids*, „International Political Science Review”, 2013, nr 33(1);

On the Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861-1871, red. Stig Förster, Jorg Nagler, Waszyngton 2002;

On the road to total war. The American civil war and the Germans war of unification, 1861 – 1871, red. S. Förster, J. Nagler, Cambridge 1997;

Ondrejcsák R., *Partnership for Stability: How to Connect the Strategic Futures of Central Europe and the EaP*, „The Polish Quarterly of International Affairs”, 2014, nr 4;

Oosterveld W. T., Bloem W., Farnham N., Kayaoğlu B., Sweijs T., *The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability*, Haga 2017;

Opiyo Oloya, *Black Hawks Rising: The Story of AMISOM's Successful War against Somali Insurgents, 2007-2014*, Solihull 2016;

Orbach B., Rebling G. C., *The antitrust curse of bigness*, „Southern California Law Review”, 2012, nr 85(605);

Orchin M., Macomber R. S., Pinhas A., Wilson R. M., *Atomic Orbital Theory [w:] M. Orchin, R. S. Macomber, A. Pinhas, R. M. Wilson, The Vocabulary and Concepts of Organic Chemistry*, Hoboken 2005;

Oręziak L., *Perspektywa Finansowa 2007 – 2013 – kierunki ewolucji systemu finansowania Unii Europejskiej*, „Bank i Kredyt”, 2004, nr 7;

Orłowski T., *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta*, Warszawa 2010;

Orłowski W., *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*, Warszawa 2006;

Orwell G., *Rok 1984* (tłum. T. Mirkowicz), Warszawa 2001;

Osborne E. W., *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914–1919*, Londyn, Nowy Jork 2004;

Ossowski S., *Z zagadnień struktury społecznej*, Warszawa 1968;

Osterhammel J., *Historia XIX wieku. Przeobrażenie świata*, Poznań 2013;

Otok S., *Metodologiczne problemy geografii politycznej [w:] Geografia polityczna*, red. S. Otok, Warszawa 2006;

Otto E. C., *Evidence for the „Slippery Slope” to Censorship: The Story from Florida and Collier County*, „Journal of Intellectual Freedom and Privacy”, 2018, nr 2(3-4);

Ownby D., *Falun Gong and the Future of China*, Oxford 2008;

Oye K., *Explaining Cooperation under Anarchy: Hypotheses and Strategies*, „World Politics”, 1985, nr 38(1);

Oz E., *Management Information Systems*, Boston 2009;

Pacuła P., *Indyjsko-pakistański konflikt o Kaszmir jako zagrożenie dla bezpieczeństwa w Azji. Historia i perspektywy*, „Bezpieczeństwo narodowe”, 2014, nr 30(2);

Palmer A., *The new pirates: modern global piracy from Somalia to the South China Sea*, Londyn, Nowy Jork 2014;

Pąlecki K., *Wprowadzenie do normatywnej teorii władzy politycznej [w:] Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2003;

Pan Guang, *The Astana summit. A new stage in the development of the Shanghai Cooperation Organization*, „Asia Europe Journal”, 2005, nr 3(4);

Pan-Africanism and the Politics of African Citizenship and Identity, red. T. Falola, K. Essien, Nowy Jork, Londyn 2014;

Panas E., *Potęga transnarodowych organizacji społeczeństwa obywatelskiego [w:]*

- Potęgomertria. Tom 1*, red. M Sułek, Warszawa 2013;
- Panas E., *Power of transnational organizations of civil society as a post-westphalian type of power*, „TEKA Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, 2014, nr IXa;
- Panikkar K. M., *Asia and Western dominance, 1498 – 1945*, Londyn 1953;
- Pantelić B., *Designing Identities – Reshaping the Balkans in the First Two Centuries: The Case of Serbia*, „Journal of Design History”, 2007, nr 20(2);
- Paret P., *Makers of Modern Strategy*, Princeton 1986;
- Parillo M. P., *The Japanese Merchant Marine in World War II*, Annapolis 1993;
- Park S., *How transnational environmental advocacy networks socialize international financial institutions: A case study of the International Finance Corporation*, „Global Environmental Politics”, 2005, nr 5(4);
- Parker G., *Crisis and Catastrophe: The Global Crisis of the Seventeenth Century Reconsidered*, „The American Historical Review”, 2008, nr 113(4);
- Parker G., *Crisis and Catastrophe: The Global Crisis of the Seventeenth Century Reconsidered*, „The American Historical Review”, 2008, nr 113(4);
- Parker G., *The Thirty Years' War*, Londyn 1984;
- Parsons H., *The British Imperial Century, 1815–1914: A World History Perspective*, Oxford 1999;
- Paterson M., *Ekologizm [w:] Teorie stosunków międzynarodowych*, red. S. Burchill, Warszawa 2006;
- Patridge P. H., *Some Notes on the Concept of Power [w:] Contemporary Political Theory*, red. A. de Cresspigny Nowy Jork 1970;
- Patterson K. D., Pyle G. F., *The geography and mortality of the 1918 influenza pandemic*, „Bulletin of the History of Medicine”, 1991, nr 65(1);
- Paul H. J., *The South Sea Bubble: an economic history of its origins and consequences*, Londyn 2010
- Paul T. V., *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*, Cambridge 1994;
- Paulson H., *On the Brink: Inside the Race to Stop the Collapse of the Global Financial System*, Nowy Jork 2010;
- Pavlenko S., *Zesłanie jako spotkanie kolonialne. Przestrzeń Uralu i Syberii w oczach Tomasza Zana*, „Świat tekstów. Rocznik słupski”, 2015, nr 13;
- Pawłowski K., *Kosowo: konflikt i interwencja*, Lublin 2008;
- Payan T., *The Three US – Mexico Border Wars. Drugs, Immigration and Homeland Security*, Santa Barbara, Denver 2016;
- Peabody B. G., Gant S. E., *The Twice and Future President: Constitutional Interstices and the Twenty-Second Amendment*, „Minnesota Law Review”, 1999, nr 83(3);
- Peden G. C., *Suez and Britain's Decline as a World Power*, „The Historical Journal”, 2012, nr 55(4);
- Pegg M. G., *A Most Holy War: The Albigensian Crusade and the Battle for Christendom*, Oxford, Nowy Jork 2008;
- Pegg S., Berg E., *Lost and Found: The WikiLeaks of De Facto State–Great Power Relations*, „International studies perspectives”, 2016, nr 17(3);
- Pehlivan H., Kirkpatrick C., *The impact of transnational banks on developing countries' banking sector: an analysis of the Turkish experience, 1980–89*, „British Journal of Middle Eastern Studies”, 1992, nr 19(2);
- Penrose R., *The Road to Reality: A Complete Guide to the Laws of the Universe*, Nowy Jork 2004;
- Pepinsky T. B., *Economic Crises and the Breakdown of Authoritarian Regimes: Indonesia and Malaysia in Comparative Perspective*, Cambridge 2009;
- Perlo-Freeman S., Fleurant A., Wezeman P., Wezeman S., *SIPRI Factsheets. Trends in World*

Military Expenditure, 2014, Sztokholm 2015;

Perry M., Peden J. R., Von Laue T. H., *The Jacobin Regime* [w:] M. Perry, *Sources of the Western Tradition: From the Renaissance to the Present. Volume 2: From Renaissance to Present Day*, Boston 1999;

Perry W. J., *Review of United States Policy Toward North Korea: Findings and Recommendations*, Waszyngton 1999;

Persecuted and Forgotten? A Report on Christians Oppressed for their Fate. 2011 Edition, red. J. Pontifex, J. Newton, Sutton 2011;

Pertschuk M., *When the Senate Worked for Us: The Invisible Role of Staffers in Countering Corporate Lobbies*, Nashville 2017;

Peter P., Knill Ch., „It's the Bureaucracy, Stupid” *The Implementation of the Acquis Communautaire in EU Candidate Countries, 1999-2003*, „European Union Politics”, 2006, nr 7(4);

Petersen A. H., Tullin L., *The Scorched Earth of Darfur: Patterns in death and destruction reported by the people of Darfur, January 2001 - September 2005*, Kopenhaga 2006;

Petrek J., *Morze w ogniu*, Warszawa 1995;

Petroski H., *On the Road*, „American Scientist”, 2006, nr 94(5);

Pfanner T., *Military uniforms and the law of war*, „International Review of the Red Cross”, 2004, nr 86(853);

Phelps M. L., *Doppelgangers of the State: Private Security and Transferable Legitimacy*, „Politics and Policy”, 2014, nr 42(6);

Phillips D. L., *Losing Iraq: Inside the postwar reconstruction fiasco*, Nowy Jork 2009;

Phillips J., *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, Nowy Jork 2004;

Pickering J., McGee J. S., Stephens T., Karlsson-Vinkhuyzen S. I., *The impact of the US retreat from the Paris Agreement: Kyoto revisited?*, „Climate Policy”, 2018, 18(7);

Pietrasiak M., Hung Van Tram, *Współczesne stosunki polsko-wietnamskie: dwie perspektywy* [w:] *Polityka zagraniczna Polski. 25 lat doświadczeń*, red. M. Pietrasiak, M. Stelmacha, K. Zakowski, Łódź 2016;

Pietraś M., *Bezpieczeństwo międzynarodowe* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Pietraś M., *Hybrydowość późnowestfalskiego ładu międzynarodowego* [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2008;

Pietraś M., *Istota i ewolucja międzynarodowych stosunków politycznych* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Pietraś M., *Istota i specyfika konfliktów zbrojnych niskiej intensywności* [w:] *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Celewicz, J. Kłoczowski, M. Pietraś, Lublin 2006;

Pietraś M., *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Toruń 2011;

Pietraś M., *Organizacje międzynarodowe* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Pietraś M., Piórko K., *Podmioty transnarodowe* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Pietraś M., *Procesy globalizacji* [w:] *Międzynarodowe Stosunki Polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Pietraś Z. J., *Adaptacyjność spenetrowanych systemów politycznych*, Lublin 1990;

Pietraś Z. J., *Decydowanie polityczne*, Warszawa-Kraków 2000;

Pietraś Z. J., *Międzynarodowa rola Chin*, Lublin 1990;

Pietraś Z. J., *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 1986;

Pietraś Z. J., *Polityka zagraniczna państwa* [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 1993;

Pietraś Z. J., *Procesy adaptacji politycznej*, Lublin 1989;

Pietraś Z. J., *Prawo wspólnotowe i integracja europejska*, Lublin 2005;

Pilszyk A., Cynkier P., *Samobójstwo rozszerzone – depresja a osobowość borderline*, „Psychiatria Polska”, 2015, nr 49(3);

Piotrowski M. A., *Konflikt nigdy nie jest prosty: amerykańska teoria i doktryna wojen oraz przeciwników hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2;

Piris J.-C., *The Lisbon Treaty. A legal and political analysis*, Cambridge 2010;

Pismo Święte. Starego i Nowego Testamentu (tłum. Towarzystwo Świętego Pawła), Częstochowa 2009;

Pita R., Domingo J., *The Use of Chemical Weapons in the Syrian Conflict*, „Toxics”, 2014, nr 2(3);

Pletcher K., *The geography of China: sacred and historic places*, Nowy Jork 2011;

Plewczyński M., *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku. Tom III. Lata 1576 – 1599*, Zabrze-Tarnowskie Góry 2013;

Płygawko D., *Polonia devastata. Polonia i Amerykanie z pomocą dla Polski (1914–1918)*, Poznań 2003;

Podhorodecki L., *Chocim 1621*, Warszawa 1988;

Podhorodecki L., *Tatarzy*, Warszawa 2010;

Podstawy mikrobiologii lekarskiej, red. L. Jabłoński, Warszawa 1979;

Polibiusz, *Dzieje*, (tłum. S. Hammer), Warszawa, Wrocław 2005;

Political Islam: A Critical Reader, red. F. Volpi, Londyn 2010;

Politics of illusion: the Bay of Pigs invasion reexamined, red. J. G. Blight, P. Kornbluh, Boulder 1998;

Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej, red. S. Bieleń, Warszawa 2010;

Polityka zagraniczna. Aktorzy - Potencjały - Strategie, red. T. Łoś-Nowak, Warszawa 2011;

Pollard E., Rosenberg C., Tignor R., *Worlds Together, Worlds Apart. From the beginning of mankind to present. Concise edition*, Nowy Jork 2014;

Polskie prawo konstytucyjne, red. W. Skrzydło, Lublin 2005;

Popławski K., *Walka Niemiec z podatkową szarą strefą*, „Ośrodek studiów wschodnich imienia Marka Karpią”, 2016, 19 lipca;

Popławski M. S., *Bellum Romanum: Sakralność wojny i prawa rzymskiego*, Lublin 2011;

Popper K. R., *Logika odkrycia naukowego* (tłum. U. Niklas), Warszawa 2002;

Porter P., *The global village myth: distance, war and the limits of power*, Waszyngton D.C. 2015;

Postel-Vinay, K., *The G20: a new geopolitical order*, Nowy Jork 2014;

Potocki R., *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930-1939*, Lublin 2003;

Potter D., *The Roman Army and Navy* [w:] *The Cambridge Companion to Roman Republic*, red. H. I. Flower, Cambridge 2014;

Power and Restraint: A Shared Vision for the US-China Relationship, red. R. Rosencrance, G. Gualiang, Nowy Jork 2009;

Power in Global Governance, red. M. Barnett, R. Duvall, Cambridge 2005;

Power in World Politics, red. F. Berenstkoetter, M. J. Williams, London 2007;

Późnowestfalski ład międzynarodowy, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin 2009;

Prabhakar P. W., *Wars, proxy-wars and terrorism: post independent India*, New Delhi 2003;

Praeger F. A., *The Smaller Dragon: A Political History of Vietnam*, Londyn 1958;

Pratt R. W., *Imperial China: History of the Posts [to] 1897*, Londyn 1998;

Praveen Swami, *Failed threats and flawed fences: India's military responses to Pakistan's proxy war*, „India Review”, 2004, nr 3(2);

Prażmowska A., *Britain, Poland and the eastern front, 1939*, Cambridge, Londyn 1987;

- Prevas J., *Envy of the Gods: Alexander the Great's Ill-Fated Journey across Asia*, Cambridge 2004;
- Prunier G., *From Genocide to Continental War: The "Congolese" Conflict and the Crisis of Contemporary Africa*, Londyn 2005;
- Prunier G., *The Rwanda crisis. History of a genocide*, Nowy Jork 1995;
- Przybyła W., Ratalewska M., *Poradnik dla projektujących kursy e-learningowe*, Warszawa 2012;
- Psoinos A., Smithson S., *Employee empowerment in manufacturing: a study of organisations in the UK*, „New Technology, Work and Employment”, 2002, nr 17(2);
- Ptaszyński M., *Kto tu rządzi? Spór między Gdańskiem a Stefanem Batorym o charakter władzy w szesnastowiecznej Rzeczypospolitej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 2003, nr 47;
- Pudło D., *Ukraińsko-rosyjska wojna propagandowa: od wydarzeń na Euromajdanie po konflikt w Donbasie*, „Ante Portas – Studia nad Bepieczeństwem”, 2016, nr 1(6);
- Puetter U., *Europe's deliberative intergovernmentalism: the role of the Council and European Council in EU economic governance*, „Journal of European Public Policy”, 2012, nr 19(2);
- Pulleyblank E. G., *The Background of the Rebellion of An Lu-Shan*, Londyn 1955
- Qiang Wang, Xi Chen, Awadhesh N. Jha, Rogers H., *Natural gas from shale formation – The evolution, evidences and challenges of shale gas revolution in United States*, „Renewable and Sustainable Energy Reviews”, 2014, nr 30;
- Quantum [Un]Speakables II. Half a Century of Bell's Theorem*, red. R. Bertlmann, A. Zeilinger, Cham 2016;
- R. Paris, *At War's End. Building Peace After Civil Conflict*, Cambridge, Nowy Jork 2004;
- Rabasa A., Benard Ch., *Eurojihad: patterns of Islamist radicalization and terrorism in Europe*, Nowy Jork 2015;
- Rabia Malik, Stone R. W., *Corporate Influence in World Bank Lending*, „The Journal of Politics”, 2018, nr 80(1);
- Rada Europy – 60 lat na rzecz jedności europejskiej*, red. I. Głuszyńska, K. Lankosz, Bielsko-Biała 2008;
- Radło M. J., Ciesielska D., *Polska w pułapce średniego dochodu? Perspektywy konkurencyjności polskiej gospodarki i regionów*, Warszawa 2013;
- Radziwinowiczówna A., *Subkultura gangsterska w meksykańskiej społeczności transnarodowej jako przykład transferu społecznego*, „Lud: Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych Polskiej Akademii Nauk”, 2014, nr 98;
- Raiser E., *Städtische Territorialpolitik im Mittelalter: eine vergleichende Untersuchung ihrer verschiedenen Formen am Beispiel Lübecks und Zürichs*, Lubeka, Hamburg 1969;
- Rajan Basra, Neumann P. R., *Criminal pasts, terrorist futures: European jihadists and the new crime-terror nexus*, „Perspectives on Terrorism”, 2016, nr 10(6);
- Rampino M. R., Haggerty B. M., *The „Shiva hypothesis”: impacts, mass extinctions and the galaxy*, „Earth, Moon and Planets”, 1996, nr 72;
- Ramsey A. M., *The speed of the Roman Imperial Post*, „Journal of Roman Studies”, 1925, nr 15(1);
- Rath A. C., *The Crimean War in Imperial Context, 1854–1856*, Nowy Jork 2015;
- Ratyńska B., *Stosunki polsko-niemieckie w okresie wojny gospodarczej 1919–1930*, Warszawa 1968;
- Re-wizje i re-orientacje. Myśl pozaeuropejska w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. M. F. Gawrycki, J. Zajączkowski, A. Bógdał-Brezińska, Warszawa 2012;
- Reagan P. M., *Civil Wars and Foreign Powers. Outside intervention in Intrastate Conflict*, Michigan 2002;
- Recchia S., *Reassuring the Reluctant Warriors: U.S. Civil-Military Relations and Multilateral*

Intervention, Ithaca 2015;

Reconsidering Woodrow Wilson: Progressivism, Internationalism, War, and Peace, red. J. M. Cooper, Baltimore 2008;

Reconstruction. People and Perspectives, J. M. Campbell, R. J. Fraser, Santa Barbara, Denver, Oxford 2008;

Reed S. A., *Assimilate: A Critical History of Industrial Music*, Oxford 2013;

Regan F. J., Anadakrishnan S. M., *Dynamics of Atmospheric Re-Entry*, Nowy Jork 1993;

Regan G., *Battles that changed history. Fifty decisive battles spanning over 2.500 years of warfare*, Londyn 2002;

Regional Missile Defense from a Global Perspective, red. C. McArdle Kelleher, P. Dombrowski, Palo Alto 2015;

Regis E., *Nanotechnologia. Narodziny nowej nauki, czyli świat cząsteczka po cząsteczce* (tłum. M. Prywata), Warszawa 2001;

Reinemann C., Stanyer J., Scherr S., Legnante G., *Hard and soft news: A review of concepts, operationalizations and key findings*, „Journalism”, 2011, nr 13(2);

Reinhart C., Rogoff K., *This time is different: Eight centuries of financial folly*, Princeton 2009;

Reisner J., *Rynek telewizyjny w II kwartale 2015 roku*, Warszawa 2015;

Relativistic Electronic Structure Theory – Fundamentals, red. P. Schwerdtfeger, Amsterdam, Boston, Londyn, Nowy Jork 2002;

Rękawek K., Tanchak P., „Nie tylko dla orłów”. Czy terroryści sięgają po hybrydowość?, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2;

Rhodes G., *Improvised Explosive Devices and the International Mine Action Standards*, „Journal of Conventional Weapons Destruction”, 2017, nr 21(3);

Richards D. A. J., *Sexual Autonomy and the Constitutional Right to Privacy: A Case Study in Human Rights and the Unwritten Constitution [w:] Sexual Orientation and Rights*, red. N. Bamforth, Londyn 2014;

Richet J. L., *From Young Hackers to Crackers*, „International Journal of Technology and Human Interaction”, 2013, nr 9(3);

Richter D. R., *The first Pennsylvanians [w:] Pennsylvania: A History of the Commonwealth*, red. R. M. Miller W. Pencak, University Park 2002;

Rickards J., *Wojny walutowe. Nadejście kolejnego globalnego kryzysu* (tłum. M. Lipa), Gliwice 2012;

Ridley R. T., *To Be Taken with a Pinch of Salt: The Destruction of Carthage*, „Classical Philology” 1986, nr 81(2);

Riehn R. K., *1812: Napoleon's Russian Campaign*, Nowy Jork 1991;

Riggiozzi P., Tussie D., *The rise of post-hegemonic regionalism : the case of Latin America*, Springer 2012;

Robinson P., *The CNN Effect: The Myth of News Media, Foreign Policy and Intervention*, Nowy Jork 2002;

Robinson T., *The Sino-Soviet border conflicts of 1969: new evidence three decades later [w:] Chinese warfighting. The PLA experience since 1949*, red. M. A. Ryan, D. M. Finkelstein, M. A. McDevitt, Londyn, Nowy Jork 2003;

Rochlin J., *Latin America's Left Turn and the New Strategic Landscape: The Case of Bolivia*, „Third World Quarterly”, 2007, nr 28(7);

Rocznik Krakowski. Tom II, red. S. Krzyżanowski, Kraków 1899;

Rodan G., *Singapore: Emerging tensions in the „dictatorship of the middle class”*, „The Pacific Review”, 1992, nr 5(4);

Roehner B. M., *Jesuits and the State: A Comparative Study of their Expulsions (1590–1990)*, „Religion”, 1997, nr 27(2);

Rogers C. J., *The Military Revolutions of the Hundred Years' War*, „The Journal of Military History”, 1993, nr 57(2);

Rogers P., *Iraq and the War on Terror. Twelve Months of Insurgency 2004-2005*, Londyn, Nowy Jork 2006;

Rogers P., *Losing Control. Global Security in the 21st Century*, Londyn 2000;

Rosecrance R., *The Rise of the Virtual State. Wealth and Power in Doming Century*, Nowy Jork 1999;

Rosefielde S., *Red Holocaust*, Londyn, Nowy Jork 2009;

Rosik S., *Bolesław Szczodry i jego czasy*, Wrocław 2002;

Rosja między imperium a mocarstwem nowoczesnym, red. A. Dudek, R. Mazur, Toruń 2010;

Rotfeld A. D., *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian*, Warszawa 2004;

Rothenberg G. E., *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, Bloomington 1980;

Rothgeb J. M., *Defining Power: Influence and Force in the Contemporary International System*, Nowy Jork 1993;

Rothgeb J. M., *Foreign Investment and Political Conflict in Developing Countries*, Westport 1996;

Rothschild K. W., *Power in Economics*, Harmondsworth 1979;

Rowiński J., *Chiny i zmieniający się układ sił w Azji u progu XXI wieku. Strategia regionalna ChRL w warunkach globalizacji [w:] Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – gospodarka – cywilizacja*, red. J. Nakonieczna, J. Zajączkowski, Warszawa 2011;

Rowthorn R., Ramaswamy R., *Deindustrialization – it causes and consequences*, Waszyngton 1997;

Rozenkranz E., *Prawo lubeckie w Gdańsku w latach 1261/63-1346*, Gdańsk 1966;

Rubenson S., *King of Kings: Tewodros of Ethiopia*, Addis Ababa 1966;

Ruddar Datt, Sundharam K. P. M., *Indian Economy*, New Delhi 2009;

Rummel R. J., *Death by Government*, Nowy Brunzwick, Londyn 1997;

Runa Das, *Postcolonial (in)securities, the bjp and the politics of Hindutva: Broadening the security paradigm between the realist and anti-nuclear/peace groups in India*, „Third World Quarterly”, 2010, nr 24(1);

Rupp R. E., *NATO after 9/11. An alliance in continuing decline*, Londyn, Nowy Jork 2006;

Russell S. J., Norvig P., *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, Upper Saddle River, 2003;

Russell S., Norvig P., *Artificial Intelligence. A modern approach*, Harlow 2014;

Russian strategic nuclear forces, red. P. Podvig, Cambridge, Londyn 2004;

Ruzicka J., *Behind the veil of good intentions: Power analysis of the nuclear non-proliferation regime*, „International Politics”, 2018, nr 55(3-4);

Ryan A., *The strong lead-nation model in an ad-hoc coalition of the willing: Operation Stabilize in East Timor*, „International Peacekeeping”, 2002, nr 9(1);

Rymar E., *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin 2005;

Ryszka F., *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984;

S. Mayer, *The EU and NATO in Georgia: complementary and overlapping security strategies in a precarious environment*, „European security”, 2017, nr 26(3);

Sadao Asada, *From Mahan to Pearl Harbor: The Imperial Japanese Navy and the United States*, Annapolis 2006;

Saher Selod, *Forever suspect. Racialized surveillance of Muslim Americans in the War on Terror*, New Brunswick 2018;

Saira Bano Orakzai, *Conflict in the Swat Valley of Pakistan: Pakhtun culture and peacebuilding theory-practice application*, „Journal of Peacebuilding and Development”, 2011, nr 6(1);

Salmon J. H. M., *Society in Crisis: France in the Sixteenth Century*, Londyn 1979;

Śaājczyk S., *Zmierzch Lewiatana? Spór o pozycję państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych* [w:] *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, red. E Haliżak, I Popiuk – Rysińska, Warszawa 1995;

Samsonowicz H., *The rise and fall of „the world of economy”*. *Eastern Europe in 9th - 12th centuries*, „Journal of world system research”, 2000, nr 6(2);

Sanchez J. P., McInnes C. R., *Assessment on the feasibility of future shepherding of asteroid resources*, „Acta Astronautica”, 2012, nr 73;

Sankcje i Rosja, red. J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secieru, Warszawa 2015;

Sarfati Y., Hardy-Baylé M.-Ch., Besche Ch., Widlöcher D., *Attribution of intentions to others in people with schizophrenia: a non-verbal exploration with comic strips*, „Schizophrenia research”, 1997, nr 25(3);

Sasan Fayazmanesh, *The United States and Iran: sanctions, wars and the policy of dual containment*, Londyn, Nowy Jork 2008;

Sassen S., *Losing control? Sovereignty in an Age of Globalization*, Nowy Jork 1996;

Sceats S., Breslin S., *China and the International Human Rights System*, Londyn 2012;

Schabas W. A., *The International Criminal Court: a commentary on the Rome statute*, Oxford 2017;

Schaefer R. W., *The insurgency in Chechenya and the North Caucasus. From gazavath to jihad*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2010;

Schäfer P., *The History of the Jews in the Greco-Roman World*, Londyn, Nowy Jork 2003;

Schatz K., *Sobory powszechne – punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2001;

Schatzberg E., *Technik Comes to America: Changing Meanings of Technology Before 1930*, „Technology and Culture”, 2006, nr 47;

Schein E., *Organizational Culture and Leadership*, San Francisco 1992;

Schenkein J., *Japan, The Great Power: Industrialization Through The Lens Of Zaibatsu*, Seattle 2014;

Schild G. M., *Bretton Woods and Dumbarton Oaks: American economic and political postwar planning in the summer of 1944*, Londyn 1995;

Schluter D., Clifford E. A., Nemethy M., McKinnon J. S., *Parallel evolution and inheritance of quantitative traits*, „American Naturalist”, 2004, nr 163;

Schmidt G., *Der Dreissigjährige Krieg*, Monachium 2006;

Schneider M., Tornell A., *Balance sheet effects, bailout guarantees and financial crises*, „The Review of Economic Studies”, 2004, nr 71(3);

Scholl-Latour P., *Afrikanische Totenklage: Der Ausverkauf des Schwarzen Kontinents*, Monachium 2001;

Schopenhauer A., *Erystyka, czyli sztuka prowadzenia sporów* (tłum. B. Konorski, Ł. Konorski), Warszawa 1986;

Schoultz L., *Beneath the United States: a history of U.S. policy toward Latin America*, Cambridge 1998

Schröder-Hinrichs J.-U., Hollnagel E., Baldauf M., *From Titanic to Costa Concordia—a century of lessons not learned*, „WMU Journal of maritime affairs”, 2012, nr 11(2);

Schularick M., Taylor A. M., *Credit booms gone bust: monetary policy, leverage cycles, and financial crises, 1870–2008*, „The American Economic Review”, 2012, nr 102(2);

Schwartz T. A., *The United States and Germany after 1945: Alliances, Transnational Relations, and the Legacy of the Cold War*, „Diplomatic History”, 1995, nr 19(4);

Scott G., *The Rise and Fall of the League of Nations*. Londyn 1973;

Scullard H. H., *A History of the Roman World, 753 to 146 BC*, Londyn, Nowy Jork 2002;

Sczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2003;

Secretary or general? The UN Secretary-General in world politics, red. S. Chesterman,

Cambridge 2007;

Secieru S., *Turmoil in Ukraine: A Sign of the Coming Disorder in the Post-Soviet World?*, „The Polish quarterly of international affairs”, 2014, nr 23(4);

Security and Bilateral Issues Between Iran and Its Arab Neighbours, red. Gawdat Bahgat, Anoushiravan Ehteshami, N. Quilliam, Basingstoke 2017;

Self S., Blake S., *Consequences of Explosive Supereruptions*, „Elements”, 2008, nr 4 (1);

Selgin G. , *Adaptive Learning and the Transition to Fiat Money*, „The Economic Journal”, 2003, nr 113(484);

Sen D., *The uncertainty relations in quantum mechanics*, „Current Science”, 2014, nr 107(2);

Seung-Chul Yoo, Eastin M. S., *Contextual advertising in games: Impacts of game context on a player's memory and evaluation of brands in video games*, „Journal of Marketing Communications”, 2017, nr 23(6);

Shadow globalization, ethnic conflicts and new wars: a political economy of intra-state war, red. D. Jung, Londyn, Nowy Jork 2003;

Shambaugh D., *China goes global. The partial power*, Nowy Jork 2013;

Shapiro E. Y., *The fifth generation project—a trip report*, „Communications of the ACM”, 1983, nr 26(9);

Sharad Awasthi, *The Global Financial Crisis is NOT Financial: Quality of Information in Question*, Charleston 2012;

Sheehan J. J., *The Monopoly of Violence: Why Europeans Hate Going to War*, Londyn 2007;

Sheppard S., *Actium 31 BC: Downfall of Antony and Cleopatra*, Oxford 2009;

Sheridan J. E., *Chinese Warlord: The Career of Feng Yü-hsiang*, Stanford, 1966;

Sherwig J. M., *Guineas and gunpowder: British foreign aid in the wars with France, 1793-1815*, Cambridge 1969;

Sherwyn-White A. N., *The Roman citizenship*, Oxford 1939;

Shi Pei-jun, Yan Ping, Gao Shang-yu, Wang Yi-mou, Ha Si, Yu Yun-jiang, *The duststorm disaster in China and its research progress*, „Journal of natural disasters”, 2000, nr 9(3);

Shillinton V., *The Beginnings of the Anglo-Portuguese Alliance*, „Transactions of the Royal Historical Society”, 1906, nr 20;

Shinichi Shigetomi, *The state and NGOs: issues and analytical framework [w:] The state and NGOs. Perspectives from Asia*, red. Shinichi Shigetomi, Tokio 2002;

Shirk S. L., *China: Fragile Superpower*, Oxford 2008;

Shivam R. K., *India's Foreign Policy: From Nehru to Vajpayee*, New Delhi 2001;

Shuja Nawaz, *FATA – a Most Dangerous Place: Meeting the Challenge of Militancy and Terror in the Federally Administered Tribal Areas of Pakistan*, Waszyngton 2009;

Shuja Nawaz, *The First Kashmir War Revisited*, „India Review”, 2008, nr 7(2);

Shy J., *Jomini [w:] Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age*, red. P. Paret, G. A. Craig, F. Gilbert, Oxford 1986;

Sienkiewicz H., *Potop. Tom 1*, Gdańsk 2000;

Sifry M. L., *WikiLeaks and the Age of Transparency*, Nowy Jork 2011;

Sihoe A. D. L., Wong R. H. L., Lee A. T. H.; Lee Sung Lau, Leung N. Y. Y., Kin Ip Law, Yim A. P. C., *Severe acute respiratory syndrome complicated by spontaneous pneumothorax*, „Chest Journal”, 2004, nr 125(6);

Sikora R., *Lubieszów 17 IV 1577*, Zabrze 2005.

Silvebratti I., *Imperial Dilemmas, the Politics of Kinship, and Inca Reconstructions of History*, „Comparative Studies in Society and History”, 1988, nr 30(1);

Simms M. J., *Uniquely extensive seismite from the latest Triassic of the United Kingdom: Evidence for bolide impact?*, „Geology”, 2003, nr 31(6);

Simons S., *Master of War: Blackwater USA's Erik Prince and the Business of War*, Nowy Jork 2009;

Simonsen L., Clarke M., Schonberger L., Arden N., Cox N., Fukuda K., *Pandemic versus Epidemic Influenza Mortality: A Pattern of Changing Age Distribution*, „The Journal of Infectious Diseases”, 1998, nr 178(1);

Singer P. W., *Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry*, Ithaca, Londyn 2008;

Singer P. W., *Wired for War: The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century*, Nowy Jork 2009;

Sjur Kasa, Gullberg A. T., Heggelund G., *The Group of 77 in the international climate negotiations: recent developments and future directions*, „International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics”, 2008 nr 8(2);

Skomiał J., *Spór polsko-krzyżacki w kronice Jana Długosza*, „Studia prawno-ekonomiczne”, 2014, nr 91(1);

Skowrońska-Kamińska R., *Posłowie wielkich miast pruskich w latach 1411–1454. Przyczynek do funkcjonowania mieszczańskich elit politycznych w średniowieczu*, Malbork 2007;

Skudrzyk A., „*Analfabetyzmy*” *współczesne*, Katowice 2004;

Slaughter A.-M., *A new world order*, Princeton, Oxford 2004;

Slaughter J., *Human rights, Inc.: The world novel, narrative form, and international law*, Fordham 2009;

Šlaus M., Pećina-Šlaus N., Brkić H., *Life stress on the Roman limes in continental Croatia*, „HOMO-Journal of Comparative Human Biology”, 2004, nr 54(3);

Slomanson W., *Fundamental Perspectives on International Law*. Boston 2011;

Smart A., *Gifts, Bribes, and Guanxi: A Reconsideration of Bourdieu's Social Capital*, „Cultural Anthropology”, 1993, nr 8(3);

Smil V., *Enriching the Earth: Fritz Haber, Carl Bosch, and the Transformation of World Food Production*, Cambridge, Londyn 2004;

Smith J. C., *The Destruction of Magdeburg in 1631: The Art of a Disastrous Victory [w:] Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, red. J. Spinks, C. Zika, Londyn 2016;

Smith M. E., *The Aztecs*, Malden 1997;

Smith M. J., *Power and the State*, Basingstoke 2009;

Smith M., *The Aztecs*, Malden 2009;

Smith R. B., *Carthage and the Carthaginians*, Londyn, Nowy Jork, Bombaj 1897;

Smith R. D., *Responding to global infectious disease outbreaks, Lessons from SARS on the role of risk perception, communication and management*, „Social Science and Medicine”, 2006, nr 63(12);

Smith R., *The Utility of Force. The Art of War in the Modern World*, London 2005;

Smout T. Ch., *A history of the Scottish people, 1560-1830*, Fontana 1972;

Snell J. L., *Wilson on Germany and the Fourteen Points*, „Journal of Modern History”, 1954, nr 26(4);

Snow D. M., *Uncivil Wars. International Security and the New Internal Conflicts*, Boulder, Londyn 1996;

Soft Power in China. Public diplomacy through communication, red. Jian Wang, Nowy Jork 2011;

Soft Power Superpowers: Cultural and National Assets of Japan and the United States, W. Yashushi, D. L. McConnell;

Solarz A. M., *Chrześcijaństwo w Indiach w XXI wieku [w:] Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – gospodarka – cywilizacja*, red. J. Nakonieczna, J. Zajączkowski, Warszawa 2011;

Solarz A. M., Lizak W., *Rola czynnika religijnego i świeckiego w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w Izraelu [w:] Re-Wizje i Re-Orient-acje. Myśl pozaeuropejska w nauce o*

stosunkach międzynarodowych, red. M. F. Gawrycki, J. Zajączkowski, A. Bógdał-Brzezińska, Warszawa 2012;

Solingen E., *Nuclear logics: contrasting paths in East Asia and the Middle East*, Princeton 2009;

Sołomin M., *25 czerwca – głupota czy agresja?* (tłum. J. Redlich), Poznań 2011;

Sorenson D. S., *Hezbollah in Lebanon [w:] Security issues in the Greater Middle East*, red. K. Yambet, Santa Barbara, Denver 2016;

Spadoni P., *Failed sanctions: why the U.S. embargo against Cuba could never work*, Gainesville 2010;

Sparks C., *Communism, capitalism and the mass media*, Londyn, Thousand Oaks, New Delhi 1998;

Speckhard A., Shajkovci A., Yayla A. S., *Following a Military Defeat of ISIS in Syria and Iraq: What Happens Next after the Military Victory and the Return of Foreign Fighters?*, „Journal of Terrorism Research”, 2017, nr 8(1);

Spengler O., *Zmierzch Zachodu. Zarys morfologii historii uniwersalnej* (tłum. J. Marzęcki), Warszawa 2001;

Sperling V., *Putin's macho personality cult*, „Communist and Post-Communist Studies”, 2016, nr 49(1);

Spitzer G. M., *Psychological empowerment in the workplace: dimensions, measurement, and validation*, „Academy of Management Journal”, 1995, nr 38(5);

Spitzer G. M., *Social structural characteristics of psychological empowerment*, „Academy of Management Journal”, 1996, nr 39(2);

Sporek T., *Ugrupowania międzynarodowe kształtujące architekturę jednoczącej się Europy u progu XXI wieku*, Katowice 2004;

Sprout H., Sprout M., *Toward a Politics of the Planet Earth*, Nowy Jork 1971;

Stajano F., Anderson R., *The Grenade Timer: Fortifying the Watchdog Timer Against Malicious Mobile Code*, „Proceedings of 7th International Workshop on Mobile Multimedia Communications”, 2000;

Stanisławczyk B., *Kto się boi prawdy? Walka z cywilizacją chrześcijańską w Polsce*, Warszawa 2015;

Staniszki J., *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk 2005;

Stany Zjednoczone. Obrona hegemonii w XXI wieku, red. K. K. Kłosiński, Lublin 2009;

State Failure, Collapse and Reconstruction, red. J. Milliken, Malden, Oxford 2003;

Steele B. J., *Defacing power: The aesthetics of insecurity in global politics*, Ann Arbor 2010;

Stephanou C., *The Banking System in Cyprus: Time to Rethink the Business Model?*, „Cyprus Economic Policy Review”, 2011, nr 5(2);

Stern G. H., Feldman R. J., *Too Big to Fail: The Hazards of Bank Bailouts*, Waszyngton 2004;

Stern H., *Beijing's coalition of the willing*, „Foreign Policy”, 2010, nr 180;

Stern P. J., *The Company-State: Corporate Sovereignty and the Early Modern Foundations of the British Empire in India*, Oxford 2011;

Stern W. T., *The background of Linnaeus's contributions to the nomenclature and methods of systematic biology*, „Systematic Zoology”, 1959, nr 8(1);

Stevens C. B., *Rosyjskie wojny 1460 - 1730. Narodziny mocarstwa* (tłum. K. Jackiewicz), Warszawa 2010;

Stewart R., *The Prince of the Marshes and Other Occupational Hazards of a Year in Iraq*, Harcourt 2006;

Stępniewski T., *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie”, 2016, nr 79(3);

Stiglitz J. E., Bilmes L. J., *The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict*, Londyn, Nowy Jork 2008;

Stojek J., *W kierunku konsensusu pekińskiego?*, „Kultura i polityka”, 2011, nr 9;

Stone D., *Knowledge actors and transnational governance: The private-public policy nexus in the global agora*, Nowy Jork 2013;

Stoneman R., *Alexander the Great: A Life in Legend*, New Heaven 2008;

Stornier T., *Information and the internal structure of the universe: an exploration of information physics*, Londyn 1990;

Storrs L. R. Y., *The Second Red Scare and the Unmaking of the New Deal Left*, Princeton 2013;

Stosunki międzynarodowe w XXI wieku, red. E. Halizak, R. Kuźniar, G. Michałowska, J. Symonides, R. Zięba, Warszawa 2006

Strange S., *The Retreat of the State: the Diffusion of Power in a World Economy*, Cambridge 1996

Stranger A., *One Nation Under Contract: Outsourcing of American Power and the Future of Foreign Policy*, New Haven 2009;

Strauss B. S., *Athens after the Peloponnesian War. Class, faction, and policy 403 – 386 B. C.*, Nowy Jork 1986;

Stringer Ch., *The Origin of Our Species*, Londyn 2011;

Stromeyer H. J., *Collapse and Reconstruction of a Judicial System: The United Nations Missions in Kosovo and East Timor*, „American Journal of International Law”, 2001, nr 95;

Stueck W. W., *Rethinking the Korean War: A New Diplomatic and Strategic History*, Princeton 2002;

Stump Ph., *The Reforms of the Council of Constance (1414–1418)*, Leiden, Nowy Jork, Kolonia 1994;

Such P., Elias J., *International Relations: the Basics*, Nowy Jork 2007;

Suisheng Zhao, *China and the South China Sea Arbitration: Geopolitics Versus International Law*, „Journal of Contemporary China”, 2018, nr 27(109);

Sulczewski M., *Propaganda polityczna. Zarys problematyki teoretycznej*, Warszawa 1972;

Sultan C., *Tragedy in South Lebanon: The Israeli-Hezbollah War of 2006*, Minneapolis 2008;

Sulek M., *Podstawy potęgowości i potęgowości*, Kielce 2001;

Sulek M., *Potęga państwa. Modele i zastosowania*, Warszawa 2013;

Sulek M., *Prognozowanie i symulacje międzynarodowe*, Warszawa 2010;

Summers H. G., *On strategy: A critical analysis of the Vietnam War*, Nowy Jork 1995;

Sun Pin, *Metody wojskowe* (tłum. D. Bakalarz), Gliwice 2004;

Sun Tzu, *Sztuka wojny* (tłum. J. Zawadzki), Kraków 2009;

Sun Tzu, *Sztuka wojny* (tłum. J. Zawadzki), Warszawa 2009;

Sundharam K. P. M., Gaurav Datt, Ashwani Mahajan, *Indian economy*, New Delhi 2013;

Sungook Hong, *Wireless: From Marconi's Black-Box to the Audio*, Cambridge 2001;

Sunstein C. R., *Impeachment. A citizen's guide*, Cambridge, Londyn 2017;

Surmacz B., „Dyplomacja” organizacji pozarządowych, „Stosunki Międzynarodowe”, 2014, nr 49(1);

Surmacz B., *Dyplomacja niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych* [w:] *Niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych*, red. A. Pawłowska, Lublin 2010;

Surmacz B., *Ewolucja współczesnej dyplomacji. Aktorzy, struktury, funkcje*, Lublin 2015;

Surmacz B., *Służba dyplomatyczna i konsularna* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Sussman G. D., *Was the Black Death in India and China?*, „Bulletin of the History of Medicine”, 2011, nr 85(3);

Sutor J., *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2006;

Suworow W., *Lodolamacz* (tłum. A. Mietkowski, P. Halbersztat), Warszawa 2003;

Swetoniusz, *The life of Julius Caesar* [w:] *Swetoniusz, Lives of the twelve ceasars*, Cambridge

2013;

Sy-ma Ts'ien, *Syn Smoka. Fragmenty zapisków historyka* (tłum. M. J. Künstler), Warszawa 2000;

Sylvan D., Majeski S., *U.S. Foreign Policy in Perspective: Clients, Enemies, and Empire*, Nowy Jork 2009;

Symon E., *Wypadki drogowe w Polsce w 2014 roku*, Warszawa 2015;

Szacawa D., *Międzynarodowe organizacje rządowe o charakterze regionalnym w ujęciu realistycznym: analiza na przykładzie Rady Państw Morza Bałtyckiego (RPMB)* [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014;

Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2003;

Szafranec P., *Japonia a misja pokojowe ONZ w świetle postzimnowojennych wyzwań japońskiej polityki bezpieczeństwa* [w:] *Meandry japońskiej polityki*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2008;

Szkarłat M., *Żywność genetycznie zmodyfikowana w stosunkach międzynarodowych*, Lublin 2011;

Szpikowski S., *Podstawy mechaniki kwantowej*, Lublin 2011;

Szteliga A., *Etykieta zawodowa i protokół dyplomatyczny*, Katowice 2018;

Szumowski A., *Architektura transferów siły pomiędzy punktami zapalnymi w Azji w 2015 roku* [w:] *Polityka bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku*, red. J. Marszałek – Kawa, T. Bodio, Toruń 2016;

Szumowski A., *Chimerica as an example of Power governance in late-Westphalian international environment*, „LEAM Discussion Papers”, 2014, nr 3(5);

Szumowski A., *Definitions of Power of the Asiatic Schools of International Relations* [w:] *Is the 21st Century the Age of Asia? Deliberations on Politics*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2012;

Szumowski A., *Dynamika siły w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Przypadek Syrii (2011 – 2015)* [w:] *Bezpieczeństwo współczesnej Azji*, red. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2015;

Szumowski A., *Hard, Soft czy Smart? Dylematy mocarstw w rejonie Azji i Pacyfiku* [w:] *Azjatyckie strategie polityki międzynarodowej i regionalnej*, red. J. Marszałek-Kawa, S. Gardocki, Toruń 2013;

Szumowski A., *Siła Unii Europejskiej w XXI wieku – perspektywy* [w:] *Zmieniająca się Unia Europejska. Wybrane aspekty polityczne i społeczno-gospodarcze*, red. E. Lesiewicz, Poznań 2015;

Szumowski A., *The Civic Projection of Power in the Late-Westphalian International Environment* [w:] *The Process of Politicization: How Much Politics Does a Society Need?*, red. W. Waclawczyk, A. Jarosz, Cambridge 2017;

Szyja B., *Demokracja skonsolidowana jako efekt tranzycji*, „Wrocławskie studia politologiczne”, 2013, nr 14;

Szymański M., Nogalski B., *Obrona przed wrogim przejęciem. Jak ochronić swój biznes*, Warszawa 2011;

Szymański W., *Pierwociny słowiańskiej sztuki fortyfikacyjnej według źródeł bizantyjskich z VI – VII wieku*, „Archeologia Polski”, 2008, nr 53(1);

Śmigielski R., Terlikowski M., *Wojskowe środki zaufania i bezpieczeństwa w Europie – stan obecny i perspektywy*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, 2009, nr 70(602);

Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń, red. J. Simonides, Warszawa 2010;

Świtalski P. A., *Niecierpliwość świata. Uwagi o polityce międzynarodowej czasu współczesności*, Warszawa 2009;

Table: *U. S. and Soviet nuclear-capable aircraft*, „Bulletin of the atomic scientists”, 1987, nr 43(9);

Tackett N., *The destruction of the medieval Chinese aristocracy*, Cambridge 2014;

Taçon, Ch. Chippindale P., *Australia's Ancient Warriors: Changing Depictions of Fighting in the Rock Art of Arnhem Land, N.T.*, „Cambridge Archaeological Journal”, 1994, nr 4(2);

Takahiro A Kato, Naotaka Shinfuku, Sartorius N., Shigenobu Kanba, *Are Japan's hikikomori and depression in young people spreading abroad?*, „The Lancet”, 2011, nr 378(9796);

Takle E. P., *Soviet Naval Infantry*, „The RUSI Journal”, 1972, nr 120(2);

Talbot R. B., *The Chicken War: An International Trade Conflict Between the United States and the European Economic Community, 1961 – 1964*, Iowa City 1978;

Tanner S., *Wojny Bushów. Ojciec i syn jako zwierzchnicy sił zbrojnych* (tłum. J. Lang), Wrocław 2007;

Tatum J. W., *The final Crisis (69–44) [w:] Companion to The Roman Republic*, red. N. Rosenstein, R. A. Morstein-Marx, Malden, Oxford 2010;

Taubenberger J. K., Morens D. M., *1918 influenza: the mother of all pandemics*, „Emerging Infectious Disease”, 2006, nr 12(1);

Taylor A. J. P., Kulish V. M., *A History Of World War Two*, Londyn 1974;

Taylor P. J. O., *What really happened during the mutiny: a day-by-day account of the major events of 1857–1859 in India*, Delhi 1997;

Tazbir J., *Reformacja – kontrreformacja – tolerancja*, Wrocław 1996;

Teale E., *Mile-a-Minute Pigeons*, „Popular Science Monthly”, 1936, nr 128(6);

Tejaswini Ganti, *Producing Bollywood: Inside the Contemporary Hindi Film Industry*, Durham 2012;

Tellis A. J., *Pakistan and the war on terror: conflicted goals, compromised performance*, Waszyngton 2008;

Tellis A., Bially J., Layne Ch., McPherson M. Solinger J., *Measuring National Power in the Postindustrial Age: Analyst's Handbook*, Santa Monica 2000;

Temin P., *A market economy in the early Roman Empire*, „The Journal of Roman Studies”, 2001;

Ten years after: Revisiting the Asian Financial Crisis, red. Bhumika Muchhala, Waszyngton 2007;

Tenet G. J., *Iraq and weapons of mass destruction. The truth about the Iraqi intelligence*, „Vital Speeches of the day”, 2004, nr 70(9);

Terrill R., *The New Chinese Empire: And What It Means For The United States*, Nowy Jork 2003

Tessler M., *A history of the Israeli-Palestinian conflict*, Bloomington 2009;

Tetrycz-Puzio A., *Kilka uwag o działalności politycznej księżnych krakowskich w okresie rozbitcia dzielnicowego*, „Res Historica”, 2008, nr 26;

Thakur R., *Global Norms and International Humanitarian Law: An Asian Perspective*, „International Review of the Red Cross”, 2001, nr 83(841);

The Atlantic Charter, red. D. G. Brinkley, D. Facey-Crowther, Basingstoke 1994;

The Cuban Economy at the Start of the Twenty-First Century, red. J. I. Domínguez, O. E. P. Villanueva, L. Barberia, Cambridge 2004;

The discovery and development of penicilin. 1928 – 1945, Londyn 1999;

The Global Innovation Index. Effective Innovation Policies for Development, red. S. Dutta, B. Lavin, S. Wunch-Vincent, Fontainebleau, Ithaca, Genewa 2015;

The Journal of Christopher Columbus (during His First Voyage, 1492-93), red. C. R. Markham, Londyn 1893;

The Long War: A New History of U.S. National Security Policy Since World War II, red. A. J. Bacevich, New York 2007;

The Maidan Uprising, separatism and foreign intervention: Ukraine's complex transition, red. K. Bachmann, I. Lyubashenko, Frankfurt 2014;

The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations, red. J. Melissen, New York 2005;

The Polycentric Metropolis. Learning from mega-city regions in Europe, red. P. Hall, K. Pain, Nowy Jork 2006;

The Sack of Magdeburg (20 May 1631) [w:] The Thirty Years War: A Documentary History, red. T. Helfferich, Indianapolis 2009;

The Seven Military Classics of Ancient China, New York 2007;

The seven years' war. Global views, red. M. H. Danley, P. J. Speelman, Leiden, Boston 2012;

The Silk Roads: Highways of Culture and Commerce, red. V. Elisseeff, Paryż 2000;

The Thirty Years' War, red. G. Parker, S. Adams, Nowy Jork 1997;

The Use of Force: Military Power and International Politics, red. R. J. Art, K. N. Waltz, Lanham 2004;

The Viking World, red. S. Brink, N. Price, Londyn, Nowy Jork 2008;

The World is Out of Joint: World-Historical Interpretations of Continuing Polarizations, red. I. Wallerstein, Londyn, Nowy Jork 2015;

Théry J., *A Heresy of State: Philip the Fair, the Trial of the „Perfidious Templars”, and the Pontificalization of the French Monarchy*, „Journal of Medieval Religious Cultures”, 2013, nr 39(2);

Thibault Daudigeos, T. Roulet, B. Valiorgue, *How Scandals Act as Catalysts of Fringe Stakeholders' Contentious Actions Against Multinational Corporations*, „Business and Society”, 2018, DOI: 10.1177/0007650318756982;

Thomas H., *The Slave Trade: The History of The Atlantic Slave Trade*, Nowy Jork 1999;

Thomas K. W., Velthouse B. A., *Cognitive Elements of Empowerment: An „Interpretive” Model of Intrinsic Task Motivation*, „The Academy of Management Review”, 1990, nr 15(4);

Thomas T. L., *Al Qaeda and the Internet: The Danger of „Cyberplanning”*, „Parameters”, 2003, nr 23(1);

Thomas W., *Scorched earth: The military's assault on the environment*, Gabriola Island 1995;

Thompson A., *Channels of Power. The UN Security Council and US Statecraft in Iraq*, Ithaca, Londyn 2009;

Thompson M. J., *Military Revolutions and Revolutions in Military Affairs: Accurate Descriptions of Change or Intellectual Constructs?*, „Strata”, 2011, nr 3;

Thonnard O., Bilge L., O’Gorman G., Kiernan S., Lee M., *Industrial Espionage and Targeted Attacks: Understanding the Characteristics of an Escalating Threat [w:] Research in Attacks, Intrusions, and Defenses*, red. D. Balzarotti, S. J. Stolfo, M. Cova, Berlin, Heidelberg 2012;

Thucydides, *Wojna Peloponeska* (tłum. K. F. Kumaniecki, R. Turasiewicz), Warszawa 2004;

Thürer D., *The Emergence of Non-Governmental Organizations and Transnational Enterprises in International Law and the Changing Role of the State [w:] Non-State Actors as New Subjects of International Law*, red. R. Hofmann, Berlin 1999;

Tibesar A. S., *The Franciscan Province of the Holy Cross of Española, 1505–1559*, „America”, 1957, nr 13(4);

Till G., *Introduction: sea Power and the rise and fall of the empires [w:] Sea Power and the Asia-Pacific: triumph of Neptune?*, red. G. Till, P. C. Bratton, Londyn, Nowy Jork 2012;

Tilly Ch., *Coercion, Capital and European States, A.D. 990-1990*, Cambridge 1990;

Tilly Ch., *War Making and State Making as Organized Crime [w:] Bringing the State Back In*, red. P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol, Cambridge 1985;

Tinniswood A., *Pirates of Barbary. Corsairs, conquests and captivity in the 17th Century Mediterranean*, Londyn, Nowy Jork 2010;

To Walk Without Fear: The Global Movement to Ban Landmines, red. M. A. Cameron, R. J.

Lawson, B. W. Tomlin, Toronto 1998;

Tobin S. A., *Jordan's Arab Spring: The Middle Class and Anti-Revolution*, „Middle East Policy”, 2012, nr 19(1);

Toeffler A., Toeffler H., *Wojna i antywojna. Jak przetrwać u progu XXI wieku?* (tłum. B. Budzianowska-Budrecka, L. Budrecki), Poznań 2006;

Toeffler A., *Trzecia fala* (tłum. E. Woydyło, M. Kłobukowski), Poznań 2006

Tolstrup J., *Russia vs. The EU: the competition for influence in post-Soviet states*, Boulder 2014;

Tomaszewski K., *Zarządzanie wielopoziomowe w polityce energetycznej Unii Europejskiej*, „Polityka Energetyczna”, 2018, nr 21(1);

Tomoo Matukawa, Yugo Konno, *A comparison of trade policy reform in China, India and Russia* [w:] *Euroasia's regional powers compared – China, India, Russia*, red. Shinichiro Tabata, Londyn, Nowy Jork 2015;

Topik S. C., *When Mexico Had the Blues: A Transatlantic Tale of Bonds, Bankers, and Nationalists, 1862–1910*, „American Historical Review”, 2000, nr 105(3);

Topol R., *Bubbles and Volatility of Stock Prices: Effect of Mimetic Contagion*, „The Economic Journal”, 1991, nr 101(407);

Topolski I., *Sila militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Lublin 2004;

Towner T. L., Dulio D. A., *New Media and Political Marketing in the United States: 2012 and Beyond*, „Journal of Political Marketing”, 2012, nr 11(1-2);

Trachtenberg J., *Jewish Magic and Superstition*, Philadelphia 2004;

Trankwillius G. S., *Żywoty cesarów: Boski August* (tłum. J. Niemirska-Pliszczyńska), Warszawa 1987;

Transforming US Intelligence, red. J. E. Sims, B. Gerber, Waszyngton 2005;

Travers T., *How the war was won: command and technology in the British Army on the western front, 1917-1918*, Londyn, Nowy Jork 1992;

Tredgold W., *A History of the Byzantine State and the Society*, Stanford 1997;

Treisman D., *Presidential Popularity in a Hybrid Regime: Russia under Yeltsin and Putin*, „American Journal of Political Science”, 2011, nr 55(3);

Trifonov V., Khiabani H., Rabadan P., *Geographic Dependence, Surveillance, and Origins of the 2009 Influenza A (H1N1) Virus*, „New England Journal of Medicine”, 2009 nr 361(2);

Trojanowska-Strzęboszewska M., *Trzy oblicza unijnych granic: polityka granic zewnętrznych Unii Europejskiej*, Warszawa 2011;

Trotter W., *Mroźne piekło. Radziecko-fińska wojna zimowa 1939 – 1940* (tłum. J. Włodarczyk), Wrocław 2007;

Trzeciakowski L., *Otto von Bismarck*, Wrocław 2009;

Tudda Ch., *A Cold War Turning Point: Nixon and China, 1969-1972*, Baton Rouge 2012;

Turbiville G. H., *The Voroshilov Lectures: Materials from the Soviet General Staff Academy, Volume I*, Waszyngton D.C. 1989;

Turner B. S., *Borders, boundaries and bodies: The rise of overpopulation warriors*, „Studies in Culture, Polity and Identities”, 2006, nr 6(2);

Uche Ch., *Oil, British Interests and the Nigerian Civil War*, „Journal of African History”, 2008, nr 49(1)

Uday Bhaskar C., *Postcolonial security*, „Strategic Analysis”, 1997, listopad;

Understanding Boko Haram. Terrorism and insurgency in Africa, red. J. J. Hentz, Hussein Solomon, Londyn, Nowy Jork 2017;

Understanding GPS: principles and applications, red. E. D. Kaplan, Ch. J. Hegarty, Boston, Londyn 2005

Unia Lubelska 1569 roku w dziejach Polski i Europy, red. A. Witusik, Lublin 2004;

Unni N. P., *Kautilya Arthashastra*, New Delhi 1983;

Urbańczyk P., Rosik S., *The kingdom of Poland with an Appendix on Polabia and Pomerania between paganism and Christianity* [w:] *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900 - 1200*, red. N. Berend, Cambridge 2007;

van Creveld M. L., *Zmienne oblicze wojny: od Marny do Iraku* (tłum. J. Szkudliński), Poznań 2008;

van Creveld M., *Zmienne oblicze wojny* (tłum. J. Szkudliński), Poznań 2008;

Van Dinter M., *The Roman Limes in the Netherlands: how a delta landscape determined the location of the military structures*, „Netherlands Journal of Geosciences”, 2013, nr 92(1);

van Gool B., de Zwart F., *Politics of representative bureaucracy in India* [w:] *Representative bureaucracy in action. Country profiles from the Americas, Europe, Africa and Asia*, red. P. von Maravić, B. Guy Peters, E. Schröter, Cheltenham, Northampton 2013;

Van Wyen A. O., *Naval Aviation in World War I*, Waszyngton 1969;

Vandekerckhove W., *Whistleblowing and Organizational Social Responsibility: A Global Assessment*, Aldershot 2006;

Varble D., *The Suez Crisis 1956*, Londyn 2003;

Varin C., *Mercenaries, hybrid armies and national security: private soldiers and the state in 21st century*, Nowy Jork 2015;

Vatasever A., *Is Russia building too many pipelines? Explaining Russia's oil and gas export strategy*, „Energy Policy”, 2017, nr 108;

Vedrine H., *History Strikes back. How States, Nations and Conflicts Are Shaping the 21st Century*, Waszyngton D.C. 2007;

Venegoni L., *Hülägü's Campaign in the West (1256-1260)* [w:] *Eran ud Aneran. Studies presented to Boris Il'ic Marsak on the occasion of his 70/th birthday*, red. M. Compareti, P. Raffetta, G. Scarcia, Wenecja 2006;

Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797, red. J. J. Martin, D. Romano, Baltimore 2002;

Venkatesan V., *Obituary: A scholar and a politician*, „Frontline”, 2005, nr 22(1);

Vernon R., *Sovereignty at Bay: the Multinational Spread of US Enterprises*, Nowy Jork 1971;

Verpoorten M., *Leave none to claim the land A Malthusian catastrophe in Rwanda?*, „Journal of Peace Research”, 2012, nr 49(4);

Viana-Baptista M. A., Soares P. M., Miranda J. M., Luis J. F., *Tsunami propagation along Tagus estuary (Lisbon, Portugal) preliminary results*, „Science of Tsunami Hazards”, 2006, nr 24(5);

Vigilant L., Stoneking M., Harpending H., Hawkes K., Wilson A. C., *African populations and the evolution of human mitochondrial DNA*, „Science”, 1991, nr 253(5027);

Vincent C. P., *The politics of hunger: the allied blockade of Germany, 1915–1919*, Athens 1985;

Vinci A., *Armed groups and the Balance of Power: The International relations of Terrorists, Warlords and Insurgents*, Nowy Jork 2009;

Vlasto A. P., *The entry of Slavs into Christendom. An introduction to the medieval history of the Slavs*, Cambridge 1970;

Vogel R. J., *Drone warfare and the law of armed conflict*, „Denver journal of international law and policy”, 2011, nr 39(1);

Vogt J., *Upadek Rzymu* (tłum. A. Łukaszewicz), Warszawa 1993;

Voigt J., *India in The Second World War*, Amherst 1988; *The Indian Army 1939 – 1947: Experience and Development*, red. A. Jeffreys, P. Rose, Farnham 2012;

von Bülow M., *Civil Society and Trade Negotiations: Constructing a New Field of Action in the Americas* (tłum. S. Caldwell), „Revista Critica de Ciências Sociais”, 2010, nr 2(2);

von Clausewitz C., *O wojnie. Tom 1-5* (tłum. A. Cichowicz, L. W. Koc, F. Schoener), Lublin 1995;

von Hellwald F., *Der feldzug des jahres 1809 in Süddeutschland*, Wiedeń 1864;

von Mises L., *Bureaucracy*, New Haven 1944;

von Winterfeldt D., Rosoff H., *A Risk and Economic Analysis of Dirty Bomb Attacks on the Ports of Los Angeles and Long Beach*, „Risk Analysis”, 2007, nr 27(3);

Wæver O., *The Sociology of not so International Discipline. American and European Developments in International Relations*, „International Organization”, 1998, nr 52(4);

Waldman T., *War, Clausewitz and the trinity*, Londyn, Nowy Jork 2016;

Waldron A., *The Great Wall of China: From History to Myth*, Cambridge 1990;

Waligóra G., *ROPiO. Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela 1977–1981*, Warszawa 2006;

Wallerstain I., Collins R., Mann M., Derluguin G., Calhoun C., *Does capitalism has a future?*, Oxford, Nowy Jork 2013;

Wallerstain I., *Geopolitics and Geoculture. Essays on a Changing World-System*, Cambridge 1991;

Wallerstain I., *The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Nowy Jork, Londyn 1974;

Wallerstain I., *The Modern World-System, vol. II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*, Nowy Jork 1980;

Wallerstain I., *The Modern World-System, vol. III: The Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840's*, San Diego 1989;

Wallerstain I., *The Modern World-System, vol. IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*, Berkeley 2011;

Wallerstain I., *World-system Analysis [w:] World System History*, red. G. Modelski, Oxford 2004;

Wallerstein I., *European Universalism. The Rhetoric of Power*, Nowy Jork, Londyn 2006;

Walter A., *NGOs, Business and International Investment: The Multilateral Agreement on Investment, Seattle and Beyond*, „Global Governance”, 2001, nr 7(1);

Walton D., *Informal Logic: A Pragmatic Approach*, Nowy Jork 2008;

Waltz K. N., *The Origins of War in Neorealist Theory*, „Journal of Interdisciplinary Theory”, 1988, nr 18(4);

Walulik J., *Pekińska reforma lotniczego prawa karnego – geneza, istota, rekomendacje*, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”, 2013, nr 3;

Wanning Sun, *Mission Impossible? Soft Power, Communication Capacity, and the Globalization of Chinese Media*, „International Journal of Communication”, 2010, nr 4, s. 54 – 72;

War over Kosovo. Politics and Strategy in a Global Era, red. A. J. Bacevich, E. A. Cohen, Nowy Jork 2001;

Wardak G. D., Turbiville G. H., *The Voroshilov Lectures: Materials from the Soviet General Staff Academy, Volume 2: Issues of Soviet Military Strategy*, Waszyngton D. C. 1990;

Warren R., Kerwin D., *The 2,000 Mile Wall in Search of a Purpose: Since 2007 Visa Overstays have Outnumbered Undocumented Border Crossers by a Half Million*, „Journal on Migration and Human Security”, 2017, nr 5(1);

Wasilewski T., *Zjazd gnieźnieński w roku 1000 i jego znaczenie polityczne i kościelne [w:] Osadnictwo i architektura w Polsce doby zjazdu gnieźnieńskiego*, red. A. Buko, Z. Świechowski, Warszawa 2000;

Wasson E., *Aristocracy in the Modern World*, Londyn 2006;

Watchdogs and whistleblowers. A reference guide to consumer activism, red. S. Brobeck, R. N. Mayer, Santa Barbara, Denver 2015;

Waterfield R., *Dividing the Spoils - The War for Alexander the Great's Empire*, Nowy Jork 2010;

Watts P., *Ślepowidzenie* (tłum. W. M. Próchniewicz), Warszawa 2008;

- Wąsowski K., *Istota i uniwersalność rosyjskiego modelu wojny hybrydowej wykorzystanego na Ukrainie*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2015 nr 2;
- Webb J. L. A., *The mid-eighteenth century gum Arabic trade and the British conquest of Saint-Louis du Senegal, 1758*, „Journal of Imperial and Commonwealth History”, 1997, nr 25(1);
- Webb S. T., *Lashkar-e-Taiba: regional insurgent group or emerging international threat?* [w:] *Insurgency and counterinsurgency in modern war*, red. S. N. Romaniuk, S. T. Webb, Londyn, Nowy Jork 2016;
- Weber M., *Bureaucracy* [w:] M. Weber, *Rationalism and Modern Society: New Translations on Politics, Bureaucracy, and Social Stratification* (tłum. T. Waters, D. Waters), Londyn 2015;
- Webster A., *From Versailles to Geneva: The many forms of interwar disarmament*, „The Journal of Strategic Studies”, 2006, nr 29(2);
- Webster C., *Division or unification in Cyprus? The role of demographics, attitudes and party inclination on Greek Cypriot preferences for a solution to the Cyprus problem*, „Ethnopolitics”, 2005, nr 4(3);
- Wedgwood C. V., *The Thirty Years' War*, Londyn 1981;
- Weigly F. R., *A Great Civil War: A Military and Political History, 1861–1865*, Bloomington 2004;
- Weir A., *Henry VIII: The King and His Court*, Nowy Jork 2001;
- Weir W., *Fatal Victories: History's Most Tragic Military Triumphs and the High Cost of Victory*, Hamden 2014;
- Weiss G., *Multiagent systems*, Cambridge 2013;
- Weissensteiner F., *Habsburgowie* (tłum. B. Lulińska, D. Luliński), Warszawa 2011;
- Welch D. A., *The Justice Motive in East Asia's Territorial Disputes*, „Group Decision and Negotiation”, 2017, nr 26(1);
- Wellisch D., Walz U., *Why do rich countries prefer free trade over free migration? The role of the modern welfare state*, „European Economic Review”, 1998, nr 42(8);
- Wendt A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge 1999;
- Werth N., *Wyspa kanibali* (tłum. M. Szafrńska-Brandt), Kraków 2011;
- Weseling H., *Divide and Rule: The Partition of Africa, 1880-1914* (tłum. A. J. Pomerans), Westport 1996;
- Wesołowska E. A., *Paweł Włodkowic – współczesne znaczenie poglądów i dokonań*, Toruń 1997;
- Westad O. A., *Restless Empire: China and the World Since 1750*, Nowy Jork 2012;
- Wexler L., *The International Deployment of Shame, Second-Best Responses, and Norm Entrepreneurship: The Campaign to Ban Landmines and the Landmine Ban Treaty*, „Arizona Journal of International and Comparative Law”, 2003, nr 20(3);
- Whalen B. E., *Dominion of God: Christendom and Apocalypse in the Middle Ages*, Cambridge 2009;
- Whatley M. A., Rhodes A., Smith R. H., Webster J. M., *The Effect of a Favor on Public and Private Compliance: How Internalized is the Norm of Reciprocity?*, „Basic and Applied Social Psychology” 1999, nr 21(3);
- White L. J., *The Credit Rating Agencies*, „Journal of Economic Perspectives”, 2010, nr 24(2);
- White L., *Medieval Religion and Technology. Collected essays*, Los Angeles 1978;
- White M., *The Great Big Book of Horrible Things: The Definitive Chronicle of History's 100 Worst Atrocities*, Nowy Jork 2012;
- Whitman J., *The UN specialized agencies, peacekeeping and the enactment of values*, „International Peacekeeping”, 1998, nr 5(4);
- Whitman R. G., *The neo-normative turn in theorising the EU's international presence*, „Cooperation and Conflict”, 2013, nr 48(2);

Whiton Ch., *Smart Power. Between Diplomacy and War*, Dulles 2013;

Why communism did not collapse. Understanding authoritarian regime resilience in Asia and Europe, red. M. K. Dimitrov, Nowy Jork 2013;

Wieczorkowski J., Dalek M., *Problem przeciężenia informacyjnego a integracja systemów informatycznych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, 2013, nr 104(1);

Wight M., *Western values in international relations [w:] Diplomatic investigations: Essays in the theory of international politics*, red. H. Butterfield, M. Wight, Londyn 1966;

Wiktorska-Święcka A., *Transnarodowe społeczeństwo obywatelskie na poziomie obywatelskim [w:] Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie*, red. A. Paczeński, M. Klimowicz, Warszawa 2014;

Wilcox M. R., *Russia and the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE Treaty) —A Paradigm Change?*, „The Journal of Slavic Military Studies”, 2011, nr 24(4);

Willard C. A., *Liberalism and the Problem of Knowledge: A New Rhetoric for Modern Democracy*, Chicago 1996;

Williams R., *London's Lost Global Giant: In Search of the East India Company*, Londyn 2015;

Willmott H. P., *World War I*, Nowy Jork 2003;

Willy Wo-Lap Lam, *Chinese politics in the era of Xi Jinping: renaissance, reform or retrogression?*, Londyn, Nowy Jork 2015;

Wilson P. H., *Bolstering the Prestige of the Habsburgs: The End of the Holy Roman Empire in 1806*, „The International History Review, 2012”, nr 28(4);

Wilson P. H., *The Thirty Years War: Europe's Tragedy*, Cambridge 2009;

Wilson W., *The Study of Administration*, „Political Science Quarterly”, 1887, nr 2(2);

Wipszycka E., Bravo B., *Historia starożytnych Greków. Tom 3: Okres hellenistyczny*, Warszawa 2010;

Wirgin W., *Judah Maccabee's Embassy to Rome and the Jewish-Roman Treaty*, „Palestine Exploration Quarterly”, 1969, nr 101(1);

Wisner H., *Lisowczycy: Łupieżcy Europy*, Warszawa 2013;

Włodarczyk R., *Wojny walutowe we współczesnej gospodarce światowej*, „Studia i materiały. Miscellanea Oeconomicae”, 2014, nr 18(1);

Wohlforth W. C., *The Elusive Balance: Power and Perceptions During the Cold War*, Ithaca 1993;

Wojciechowski T., *Szkice historyczne jedenastego wieku*, Kraków 1904;

Wojciuk A., *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010;

Wojciuk A., *Imperia wiedzy: Edukacja i nauka jako czynniki siły państw na arenie międzynarodowej*, Warszawa 2016;

Wojciuk A., *Kultura w teoriach stosunków międzynarodowych [w:] Kultura w stosunkach międzynarodowych. Tom 1: Zwrot kulturowy*, red. H. Schreiber, G. Michałowska, Warszawa 2013;

Wojtowicz K., *Suwerenność w procesie integracji europejskiej*, Warszawa 2003;

Wolfers A., *Discord and Collaboration*, Baltimore 1962;

Wolfsthal J. B., Lewis J., Quint M., *The trillion dollar nuclear triad. US strategic nuclear modernization over the next thirty years*, Monterey 2014;

Wolicki A., *Symmachia spartańska w VI–V w. p.n.e.*, Warszawa 2012;

Wolpert S., *Gandhi*, Warszawa 2003;

Wong K. S., *The Transformation of Culture: Three Chinese Views of America*, „American Quarterly”, 1996, nr 48(2);

Woods N., *Global Governance after the Financial Crisis: A New Multilateralism or the Last Gasp of the Great Powers?*, „Global Policy”, 2010, nr 1(1);

World Robotics – Industrial Robots, Frankfurt 2015;
 Woynillowicz D., Severson-Baker Ch., Raynolds M., *Oil sands fever: The environmental implications of Canada's oil sands rush*, Drayton Valley 2005;
 Wright J. D., Tomlinson M. F., *Personality profiles of Hillary Clinton and Donald Trump: Fooled by your own politics*, „Personality and Individual Differences”, 2018, nr 128;
 Wright J. F., *British government borrowing in wartime, 1750 – 1815*, „The economic history review”, 1999, nr 52(2);
 Wright L., *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11*, Nowy Jork 2006;
 Wroceński J., *Nominacje biskupów w świetle prawa kanonicznego i praktyki dyplomatycznej*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny”, 1997, nr 40(1-2);
 Wrzesiński S., *Tajemnice Rycerzy. Życie codzienne śląskich feudałów*, Zakrzewo-Poznań 2008;
 Wrzosek W., *Historia to spór o metafory*, „Humanitoria”, 1995, nr 2;
 Wunderlich J., *Regionalism, Globalisation and International Order: Europe and Southeast Asia*, Londyn 2008;
 Wyciśłok J., *Optymalizacja podatkowa: legalne zmniejszanie obciążeń podatkowych*, Warszawa 2013;
 Wyporska-Frankiewicz J., *Zasada dwuinstancyjności postępowania administracyjnego a zasada dwuinstancyjności postępowania sądowniczoadministracyjnego* [w:] *Kodyfikacja postępowania administracyjnego*, red. J. Niczyporuk, Lublin 2010;
 Xin Zhao, Geskin V., Stadler R., *Destructive quantum interference in electron transport: A reconciliation of the molecular orbital and the atomic orbital perspective*, „The Journal of Chemical Physics”, 2017, nr 146(9);
 Yahuda M. B., *Towards the End of Isolationism: China's Foreign Policy under Mao*, Londyn, Basingstoke 1983;
 Yannis A., *The UN as Government in Kosovo*, „Global Governance”, 2004, nr 10(1);
 Yergin D., *The Prize: The epic quest for oil, money and power*, Nowy Jork, Londyn, Tokio, Sydney 2008;
 Yoko Yasahura, *The Myth of Free Trade: The Origins of COCOM 1945-1950*, „The Japanese Journal of American Studies”, 1991, nr 4;
 York M., *The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements*, Londyn 1995;
 Young J. W., Kent J., *International Relations since 1945: a global history*, Oxford 2004;
 Young J., *Peasant Revolution in Ethiopia*, Cambridge 1997
 Yue Foong Khong, *The American Tributary System*, „The Chinese Journal of International Politics”, 2013, nr 6;
Zabytki cechowe Śląska, red. M. Kornel-Kwaśna, Wrocław 2002;
Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata, red. S. Wojciechowski, R. Fiedler Poznań 2009;
 Zajadło J., *Prawo międzynarodowe wobec problemu „państwa upadłego”*, „Państwo i Prawo”, 2005 nr 2;
 Zajączkowski J., *Czynnik amerykański w indyjskiej strategii międzynarodowej u progu XXI wieku – w kierunku strategicznego partnerstwa?* [w:] *Azja Południowa i Azja Wschodnia w stosunkach międzynarodowych. Społeczeństwo, gospodarka, polityka*, red. J. Zajączkowski, J. Nakonieczna, Warszawa 2011;
 Zajączkowski J., *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008;
 Zakaria F., *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton 1998;
 Zakaria F., *The Post-American World*, Nowy Jork 2008;
 Zalloua P. A., Platt D. E., Mirvat El Sibai, Khalife J., Makhoul N., Haber M., Yali Xue,

Hassan Izaabel, Bosch E., Adams S. M., Arroyo E., Parra A. M. L., Aler M., Picornell A., Misericordia Ramon, Jobling M. A., Comas D., Jaume Bertranpetit, Wells R. S., Tyler-Smith Ch., *Identifying Genetic Traces of Historical Expansions: Phoenician Footprints in the Mediterranean*, „American Journal of Human Genetics”, 2008, nr 83(5);

Zana Khasraw Gulmohamad, *The Rise and Fall of the Islamic State of Iraq and Al-Sham (Levant) ISIS*, „Global Security Studies”, 2014, nr 5(2);

Zarychta S., *Rola NATO w kształtowaniu bezpieczeństwa transatlantyckiego w latach 1949 – 2012* [w:] *NATO wobec wyzwań współczesnego świata*, red. R. Czulda, R. Łoś, J. Regina-Zacharski, Warszawa, Łódź 2013;

Zdanowski J., *Bliski Wschód: bunt czy rewolucje?*, Warszawa 2011;

Zenko M., *Reforming US drone strike policies*, *Council Special Report nr 65*, Waszyngton 2013;

Zhang Wanhong, *From Nuremberg to Tokyo: Some Reflections on the Tokyo Trial (on the sixtieth anniversary of the Nuremberg trials)*, „Cardozo law review”, 2005, nr 27(4);

Zhenguan Fu, *Autocratic Tradition and Chinese Politics*, Cambridge 1993;

Zhongshi Zhang, Ramstein G., Schuster M., Li C., Contoux C., Qing Yan, *Aridification of the Sahara desert caused by Tethys Sea shrinkage during the Late Miocene*, „Nature”, 2014, nr 513;

Zieliński T. J., *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016;

Ziemkiewicz R. A., *Walc stulecia*, Warszawa 1998;

Zientara B., *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 2006;

Zięba R., *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008;

Zięba R., *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*. Warszawa 2010;

Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje - struktury - funkcjonowanie*, Warszawa 2004;

Zięba R., *Unia Europejska* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007;

Zięba R., *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2003;

Zięba R., *Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony*, Warszawa 2007;

Ziętek A., *Wymiar kulturowy bezpieczeństwa Polski* [w:] *Polska w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, red. M. Pietraś, K. A. Wojtaszczyk, Warszawa 2016;

Zimbardo Ph., *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego* (tłum. Michael R. Leippe, P. Kwiatkowski), Poznań 2004;

Zittrain J., *The Future of Internet and How to Stop It*, New Haven 2008;

Zollschan, *Rome and Judaea: International Law Relations, 162-100 BCE*, Londyn, Nowy Jork 2017;

Zolo D., *The lords of peace: from the Holy Alliance to the new international criminal tribunals* [w:] *Global democracy. Key debates*, red. B. Holden, Londyn 2000;

Żukiewicz P., *Przywództwo polityczne: teoria i praktyka*, Warszawa 2011;

Żurawski vel Grajewski P., *Duch pyszny poprzedza upadek. Rozważania o naturze procesu rozpadu unii*, Kraków 2012;

Żygulski Z., *Further Battles for the "Lisowczyk" (Polish Rider) by Rembrandt*, „Artibus et Historiae”, 2000 nr 21(41).

Instytucje, których zasoby zostały wykorzystane w niniejszej rozprawie doktorskiej

ABC News;	Al Arabiya news;	Alternative Considerations of Jonestown and People's Temple;
About Education;	Al-Jazeera;	American oil and gas historical society;
Adam Machaj i Albert	Aleteia;	
Mierzejewski – Raport z Państwa Środka;	Allied Command of Transformation;	

Amnesty International;	International Studies;	Economic Policy Institute;
Amusing Planet;	Center for Study of Political	eKAI.pl
Ancient History Encyclopedia;	Islam;	Encyklopaedia Britannica;
Anti War.com;	Center of International	Encyklopedia PWN;
ASCE. American society of	Cooperation;	Environmental Science and
civil engineers;	CESIM. Centre d'etudes de	Technology;
Asia-Pacific Economic	sécurité internationale et de	EU Observer;
Cooperation;	maîtrise des armements;	Eurogamer.pl;
Associated Press;	China Change;	Euromonitor international;
Asteroid Data Hunter;	ChurchMilitant.com;	Europa Praw Człowieka;
Athena Lab	CIA: World Factbook;	Europe Report
Atomic Heritage Foundation;	City Populations;	Express;
Azov.Press;	Clausewitz.com;	Extropy Institute;
Back Up Academy;	CNN Travel;	Facebook;
Bankier.pl;	CNN World;	Faculty of history of
Barents Observer;	CNN.com/US;	University of Wisconsin-
BBC News;	Combined Operations	Madison;
Bellingcat;	Command;	Fakty. Interia;
Berlin information-center for	Computer Weeklye;	Falun Dafa information center;
transatlantic security;	Congressional Research	FCW: the Business of Federal
Biuletyn informacji publicznej,	Service: Report for Congress;	Technology;
Instytutu Pamięci Narodowej	Consortiumnews.com;	Federation of American
Komisja Ścigania Zbrodni	Contagions;	Scientists;
przeciwko Narodowi	Council of Foreign Relations;	Feral Jundi;
Polskiemu;	Counterpunkch;	Financial Times;
Biuletyn Wojskowej Służby	CPACS Working Paper;	Fly for free;
Archiwalnej;	Cruise Industry News;	Forbes;
Biznes Alert;	CSIS: China Power.	Foreign Affairs;
Bloomberg;	Unpacking the complexity of	Foreign Policy;
Brown Moses Blog;	China's rise;	Forsal.pl;
Bruegel Policy Contribution;	Daily Bruin;	Foundation for defense of
Bulletin of the German	Daily Star;	democracies;
Historical Institute in	Dawn;	FOX News World;
Washington;	Defence24.pl;	Fragile States Index;
Bundesamt für Migration und	Defense Technical Information	Fragile States Index:
Flüchtlinge;	Center;	Frequently Asked Questions;
Business Insider. Politics;	Defense Update;	From Press;
Business Insider. Polska;	Defense-aerospace.com;	Fund for peace;
Business Recorder;	Deutsche Welle.com;	Fundacja Forum
Carnegie Europe;	Deutsche Welle.pl;	Obywatelskiego Rozwoju;
Carnegie. Moscow Center;	DFI. Indian Defence and	Fundacja imienia Kazimierza
CCNR Central Commission	Security Analysis;	Pałaskiego;
for the Navigation of the	Digital Journal;	Fundacja Pro – prawo do
Rhine;	DMOZ;	życia;
Center for Coastal and Ocean	DNV GL Vessel Register;	Fundacja Świętokrzyska Góry
Mapping. Joint Hydrographif	Dobre badania.pl;	Historii;
Center;	Dziennik Internautów. Biznes i	Gateway Pundit;
Center for Global Government.	Prawo;	Gazeta Podatkowa;
Working Paper;	Dziennik zbrojny;	Gazeta prawna;
Center for Strategic and	Dziennik.pl;	Gazeta prawna.pl. Media;

Gazeta.pl;
 Geopolitical Futures;
 Global Firepower;
 Global Petrol Prices;
 Global Policy Forum;
 Global Research;
 Global Trade Negotiations
 Home Page;
 Globalization and World Cities
 Research Network;
 GlobalSecurity.org;
 Gminna Biblioteka Publiczna;
 Gość.pl;
 Gutenberg Project;
 Haaretz;
 Harvard University;
 Harvard Political Review;
 Heavens-Above;
 Heinrich Boll Stiftung. Middle
 East;
 Histmag.org;
 Historykon.pl;
 Huffington Post;
 Human Rights Watch;
 Hurriyet Daily Times;
 Hybrid Broadcast Broadband
 TV;
 IHS Jane's 360;
 Independent;
 India's Nuclear Weapons
 Program;
 Inform Napalm;
 Infos. Biuro analiz sejmowych;
 Innovation Cities Initiative;
 Institute for Science and
 International Security (ISIS);
 Instituto Brasileiro de
 Geografia e Estatística;
 Intenational Atomic Energy
 Agency;
 Interia Tech;
 Interia.pl;
 International Affairs;
 International Business Times;
 International Centre for Trade
 and Sustainable Development;
 International Monetary Fund
 working paper;
 International Security
 Network: Security Watch;
 Internet Movie Database;
 Iraq Body count;
 Japan Times;
 Japan-guide.com;
 John&Doris Naisbitt.
 International speakers and
 bestselling authors;
 Kido Butai;
 Komentarze Ośrodka Studiów
 Wschodnich imienia Marka
 Karpia;
 Komisja Nadzoru
 Finansowego;
 Komputer świat;
 Konflikty wp.pl;
 Kurdish Question;
 Lancet;
 Le Monde diplomatique;
 Libreria Editrice Vaticana;
 Libya Business News;
 Logo24;
 Los Angeles Times;
 Lotnictwo Aviation
 International;
 Lubelskie Stowarzyszenie
 Fantastyki Cytadela Syriusza;
 Mail Online;
 Maoistowski projekt
 dokumentacyjny;
 Materiały studialne PISM;
 MeasuringWorth.com;
 Meccano Magazine;
 Metody Fizyki Jądrowej w
 Środowisku Przemysłu i
 Medycynie;
 Middle East Eye;
 Middle East Forum;
 Migration Policy Insitute;
 Military today;
 Mind;
 Mining.com;
 Ministerstwo Kultury i
 Dziedzictwa Narodowego;
 Ministerstwo Nauki i
 Szkolnictwa Wyższego;
 Ministerstwo Rolnictwa i
 Rozwoju Wsi
 Missile Threat. CSIS Missile
 Defense Project;
 Money.pl;
 movements.org
 Multimedialny Instytut
 Historyczny;
 Myśl Polska;
 National Interest;
 National Public Radio;
 Nauka w Polsce;
 Naval-technology.com;
 NBC News;
 New Eastern Europe;
 New Scientist;
 New Statesman;
 News Front;
 News.com.au;
 NewsExaminer;
 Newsweek Polska. Plus;
 Newsweek;
 Niezależna.pl;
 Novinite.com;
 Nowa Strategia;
 Nuclear weapon's archive;
 Nuclear Weapons Frequently
 Asked Questions;
 OANA – The organization of
 Asia-Pacific newa agencies;
 Obserwator finansowy;
 OKO Press;
 Onet.wiadomości;
 Open Doors USA;
 Operational Portal Refugee
 Situation;
 Opoka. Serwis Informacyjny;
 Ordo Iuris;
 Oriental Review;
 Ośrodek Informacji ONZ w
 Warszawie;
 Ośrodek Myśli Politycznej;
 OVO Energy;
 Parkiet.com;
 Parlament Europejski;
 PC Lab.pl;
 PCWorld;
 PDSA Dickin Medal: the
 animals;
 Permanent Mission of India to
 United Nations;
 Perspektywy;
 Pew Research Center;
 Phys.org;
 Poczta Polska S. A.;

Politico Magazine;	ScienceDaily;	The Daily Star;
Polityka Globalna.pl;	Silk Road. Dialogue, diversity	The Diplomat;
Polityka;	and development;	The Express Tribune;
Polonia Christiana 24.pl	Slate;	The Federalist;
Polsat News;	Słownik Języka Polskiego;	The Globe and Mail;
Polscy gracze;	Small Wars Journal;	The Guardian;
Polska The Times;	Social Science Research	The Hindu;
PolskieDzieje.pl;	Council: Crisis in the Horn of	The History Learning Site;
PolskieRadio.pl;	Africa (ensaio online);	The Huffington Post;
Popular Science;	Soklo;	The Indian Express;
Portal spraw zagranicznych;	South China Morning Post;	The International Spectator;
Poznaj Organizacje Narodów	Spiegel Online International;	The Jakarta Post;
Zjednoczonych;	Spiegel Online;	The Jamestown Foundation;
Prague Minos Guide;	Sputnik Polska;	The Journal of Antiques and
Proceedings of Swarming and	Stanford Encyclopedia of	Collectibles;
Network-Enabled C4ISR;	Philosophy;	The Long War Journal;
Puls Biznesu;	Stanford University;	The Middle East Media
Quality in sport;	Statista;	Research Institute;
Quartz;	Statista. The Statistics Portal;	The Monitor;
Rada Europejska Rada Unii	Stratfor Worldview;	The Muslim Issue;
Europejskiej;	Stratfor;	The Nation;
Radio Free Europe;	Sunday Express;	The National Interest;
Radio waves below 22 kHz.	SWIFT;	The New York Magazine;
Nature radio signals and	Syria: Direct;	The New York Times;
strange emissions at very low	System of Systems	The New Yorker;
frequency;	Engineering Conference	The Nuclear Weapon Archive.
Radio Zet;	(SoSE);	A Guide to Nuclear Weapons;
Ramat Hasharon;	TASS;	The Physics Factbook;
RAND corporation;	Techgag;	The Police Foundation;
Raytheon;	Telegraph;	The Register;
Rediff India Abroad;	Terror Free Tomorrow;	The Soft Power 30;
Regionalny Zarząd Gospodarki	The American Presidency	The Telegraph;
Wodnej Warszawa;	Project;	The Times of India;
Reuters;	The Atlantic;	The Verge;
RMF24.pl;	The Berkman Center for	The Vietnam War;
Rolling Stone;	Internet and Society at Harvard	The Wall Street Journal;
Royal Caribbean International	University.	The Washington Free Beacon;
Press Center;	The British Postal Museum	The Washington Institute;
Rp.pl;	and Archive blog;	The Washington Times;
RT.com;	The Brookings Institution;	The XX Committee:
Russia and India Report;	The Brussels journal;	intelligence, strategy, and
Russia, Airforce-	The Catholic Encyclopedia;	security in a dangerous world;
technology.com;	The Catholic Encyclopedia.	ThinkProgress;
Russian Analytical Digest;	Volume 4;	This already happened;
Russian beyond the headlines;	The Chosunilbo;	Top 500. The List;
Russian space web;	The Christian Science	Townhall;
Rynekzdrowia.pl;	Monitor;	Trading Economics
Sat Kurier;	The Conversation;	Truthout. News Analysis;
SC Magazine UK;	The Daily Reckoning.	TTIP Leaks;
Science News;	Australia;	TVN Meteo;

TVN24.bis;
TVN24.pl;
TVP.Info;
Twitter;
Twitter. Company;
Tygodnik Lisickiego. Do
Rzeczy;
U. S. Air Force;
Unia Europejska;
United Nations;
US Post Service;
USA Today;
Variety;
Violation Documentation

Center in Syria;
War is Boring;
Washington Examiner;
Washington Post;
Wikipedia. The free
encyclopedia;
Wired. Science;
Wirtualnedia.pl;
Wnp.pl. Portal gospodarczy;
World Federalist Movement,
Institute of Global Policy;
World Nuclear Association;
World Nuclear News;
World Trade Organization;

World Wildlife Fund;
WP Money;
WP Wiadomości;
wPolityce;
Wprost;
Wprost.pl;
www.rusnavy.com;
Wyborcza.biz;
Wyborcza.pl;
Y-net news.com;
Yonhap News Agency;
Your article library;
Zaufana trzecia strona;
ZME Science.